E-lib.ch
Elektronische Bibliothek Schweiz
Bibliothèque électronique suisse
Swiss electronic library

e-rara.ch

Novum Testamentum omne

Erasmus, Desiderius

[Basileae], [1522]

Universitätsbibliothek Basel

Signatur: FG V 42-42a

Persistenter Link: http://dx.doi.org/10.3931/e-rara-3936

e-rara.ch
Das Projekt e-rara.ch wird im Rahmen des Innovations- und Kooperationsprojektes „E-lib.ch: Elektronische Bibliothek Schweiz“ durchgeführt. Es wird von der Schweizerischen Universitätskonferenz (SUK) und vom ETH-Rat gefördert.

e-rara.ch is a national collaborative project forming part of the Swiss innovation and cooperation programme E-lib.ch: Swiss Electronic library. It is sponsored by the Swiss University Conference (SUC) and the ETH Board.

www.e-rara.ch

Nutzungsbedingungen
Dieses PDF-Dokument steht für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Es kann als Datei oder Ausdruck zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

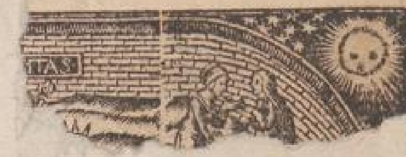
Terms and conditions
This PDF file is freely available for non-commercial use in teaching, research and for private purposes. It may be passed to other persons together with these terms and conditions and the proper indication of origin.

Visual Library

dū ... et carnē tuā ne de-
spexis. Tūc erūpet q̄si mane
lumē tuū et sanitas tua ci9
orietur et anteibit faciē tuā iu-
sticia tua et glīa dñi colliget
te. Tūc inuocabis et dñs exau-
diet. clamabis et dicet assū ecce
q̄a misericors sū dñs d̄s tuus. Gr.
Unā peciī a dño hanc req̄rā ut ihītē
in domo dñi. V. Ut uideā uoluptate dñi
et ptegar a tēplo scō eius. Math.
In illo t. d. i. d. s. Audistis quia
dictū ē. Diliges pximū tuū.
et odies inimicū tuū. Ego aūt di-
co uob. Diligite inimicos uřos
bñfacite hijs q̄ oderūt uos et
orate p psequētib9 uos et calūp-
niātib9 uos ut sitis filij pris
uřr qui in celis ē q solē suū oriri facit
sup iustos et iniustos et pluit su-
p bonos et malos. Si eñ dili-
gitis eos q̄ uos diligūt q̄ mer-
cedē habebitis. Nōne et publicani
hoc faciūt et si salutaueritis fr̄es
uřos tm̄ qd̄ amplius facitis.
Nōne et ethnici h faciūt. Estote
ergo uos pfēi sic et pr̄ uř celestis p-
fcūs ē. Attēdite ne iusticiā uřam
faciatis corā hoībus ut uideami-
ni ab eis. Alioq̄n mercedē nō habe-

Cū ḡ facis elemosinā noli tu-
ba canē ante te sic ypocrite f-
aciūt in synagogis et in uicis ut
honorificēt ab hoīb9. Amē di-
co uob. Receperūt mercedē suā. Te
aūt faciēte elemosinā nesci-
at sinistra tua qd̄ faciat dextera tu-
a ut sit elemosina tua in abscō-
dito et pr̄ tuus q̄ uidet in absco-
dito reddet t. Of. Dñe uiuifica me
scdm eloquiū tuū ut sciā testimo-
nia tua. Sec. Sacrificiū dñe obseru-
antie paschal' offerim9 pñas q̄s. ut
t et mētes nrās reddat acce-
ptas et cōtinētie nob pmp-
titudinē tribuat facultate. P. Co. Seruite
in timore et exultate ei cū tremore
apphēdite disciplinā ne pereatis
de uia iusta. Ora. Spiritū nob
dñe tue caritatis infunde. ut quos
uno celesti pane saciasti tua
facias pietate cōcordes. P. Sup
ppl'm. Tuere dñe ppl'm tuū d̄s et
ab oīb9 pctīs clemēt' emūda.
q̄a ei nulla nocebit aduersitas
si nulla dñetur iniq̄tas. P. Sabbato
xxxvi
in pcīu [illegible]
[illegible] et omnes [illegible]
Hec dicit dñs. Si abstuler-
is de medio tui catenā [illegible]

N. 2. F-Albini.
F. G. V. 42.
Catalog
P. 38

N. 2.

Hh/III

Cebestafel C. (rózeli)

St.-R. 109, 172.

[illegible]

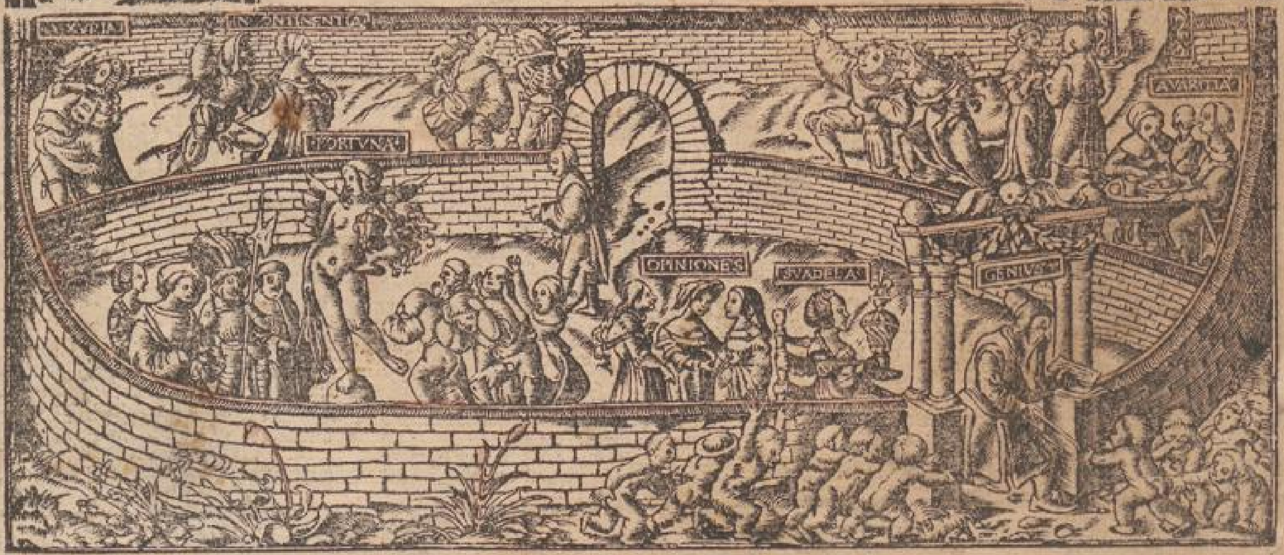
NOVVM TESTAMENTVM OMNE, TERTIO IAM AC DILIGENTIUS AB ERASMO ROTERODAMO RECOGNITUM,

non solum ad Græcam ueritatem, uerumetiam ad multorum utriusq; linguæ codicum, eorumq; ueterum simul & emendatorũ fidem, postremo ad probatissimorum autorum citationem, emẽdationem & interpretationem, unà cum Annotationibus recognitis, ac magna accessione locupletatis, quæ lectorem doceant, quid qua ratione mutatum sit. Quisquis igitur amas ueram Theologiam, lege, cognosce, ac deinde iudica. Neq; statim offendere, si quid mutatum offenderis, sed expẽde, num in melius mutatum sit. Nam morbus est, non iudicium, damnare quod non inspexeris.

BIBL. PUBL. BASILEENSIS

SALVO VBIQVE ET ILLABEFACTO ECCLESIAE IVDICIO.

Addita sunt in singulas Apostolorum epistolas, Argumenta per eundem.

DILECTO FILIO ERASMO ROTEROD. SACRAE THEOLOGIAE PROFESSORI.

A S

LEO, PP X.

DILECTE fili Salutem, & apostolicam beñ. Valde nos delectarunt lucubrationes tuæ in testamentũ nouũ iam pridem æditæ, non tam quia nostro nomini dicatæ fuerant, q̃ quod non uulgari, sed noua & insigni quadã eruditione præstabant, omniũq; doctorũ calculo plurimũ laudabant̃. Quas nuper à te recognitas, & pluribus additis annotationibus locupletatas, illustratásq; fuisse certiores facti, nõ mediocriter gauisi fuimus, ex prima illa æditione, quæ absolutissima uidebatur, coniecturã facientes, qualis hæc futura, quãtùmue boni, sacræ Theologiæ studiosis, ac orthodoxæ fidei nostræ sit allatura. Macte igit̃ istius animi tui esto, ac publicæ utilitati studẽs, operi tam sancto, ut in lucẽ exeat, sedulo inuigila, dignã quidẽ tot laborũ mercedẽ ab ipso deo relaturus: à nobis uero meritã cõmendationẽ, & cũctis Christifidelibus ꝑpetuã laudẽ cõsecuturus. Datũ Romæ apud sanctũ Petrũ, Sub annulo piscatoris. Die X. Septẽ. M.D.XVIII.

Pontificatus nostri Anno Sexto. Euangelista.

LEONI DECIMO PONTIFICI MODIS OMNIBVS SVMMO, Eraſmus Roterodamus Theologorum infimus, S. D.

INTER tot egregia decora, Leo decime, pontifex maxime, quibus undiq; clarus & ſuſpiciendus, ad pontificiæ dignitatis culmẽ adiſti, hinc infinitis Mediceæ domus ornamentis, non minus eruditorũ hominum monumentis, quàm maiorũ tuorum imaginibus & honoribus inclytæ, hinc innumeris corporis animiq; dotibus, quas partim diuini numinis indulſit benignitas, partim eadem aſpirante, tua parauit induſtria, nõ alia res te uerius, aut magnificentius illuſtrauit, q̃ quod ad iſtũ honorem, quo maior inter homines, homini non poteſt contingere, parem morum attuleris innocentiã, neq; uero uitam modo ab omni dedecore longe, lateq; ſemotam, uerũetiam famam, nulla unq̃ ſiniſtri rumoris labe aſperſam. Id quod cum ubiq; difficillimum eſt, tum præcipue Rhomæ, cuius urbis tanta eſt libertas, ne dicam petulãtia, ut illic à conuicijs parum tuta ſit & integritas, ac ne ij quidem abſint à crimine, qui plurimum abſunt à uitijs. Quibus rebus factum eſt, ut Leoni non paulo plus ueræ laudis pepererit, quod ſummũ pontificium promeruiſſet, q̃ quod accepiſſet. Iam in ipſa pulcherrimi ſimul & ſanctiſſimi muneris functione, cum tot præclaris factis, tot eximijs uirtutibus ſuſceptum honorem uiciſſim cohoneſtes, nihil tamen eſt, quod te ſuperis pariter & mortalibus commẽdet efficacius: quã quod ſummo ſtudio, pariq; ſapientia, illud potiſſimũ agis ac moliris, ut indies in melius proueh at Chriſtiana pietas, hactenus temporum maximeq; bellorũ uitio, nõnihil labefacta collapſaq;, ut eſt cæterarũ item omnium rerum humanarum natura, ni manibus pedibúſq; obnitamur, paulatim in deterius relabi, uelutiq; degenerare. At res egregias aliquoties ut difficilius, ita & pulchrius eſt reſtituiſſe, q̃ condidiſſe. Proinde quãdo tu nobis uelut alterum præſtas Eſdram, & ſedatis, quod in te fuit, bellorum procellis, ſarciendæ religionis prouinciam, ſtrenue capeſſis, par eſt nimirum, ut omnes ubiq; gentium ac terrarũ Chriſtiani, rem omnium pulcherrimam ac ſaluberrimam conantem,

pro sua quisq; facultate adiuuent. Iam uideo passim excellentes ingenio uiros, ceu magnos & opulẽtos reges, Solomoni nostro in templi structuram mittere marmora, ebur, aurum, gemmas. Nos tenues reguli seu potius homunculi, qualescunq; materias, aut certe caprarũ pelles, ne nihil conferremus, mittere studemus, uile quidem munusculum, quod ad nostram attinet operam, sed unde (nisi me fallit animus) Christi tẽplo, si nõ multum splendoris, certe nõ parum utilitatis sit accessurum, præsertim si eius calculo cõprobetur, de cuius unius nutu ac renutu sũma rerũ humanarũ pẽdet uniuersa. Etenim cũ illud haberem perspectissimũ, præcipuã spem, planéq; sacram, ut aiunt, ancoram, restituẽdæ sarciendǽq; Christianæ religionis in hoc esse sitam, si quotquot ubiq; terrarum Christianam philosophiam profitentur, in primis autoris sui decreta, ex Euãgelicis Apostolicísq; literis imbibant, in quibus sermo ille cœlestis, quõdam è corde patris ad nos profectus, adhuc nobis uiuit, adhuc spirat, adhuc agit & loquitur, sic ut mea quidem sententia nusq̃ aliâs efficacius aut præsentius: adhæc, cum uiderem salutarẽ illam doctrinam longe purius ac uiuidius ex ipsis peti uenis, ex ipsis hauriri fontib9, quàm ex lacunis, aut riuulis nouũ ut uocant testamẽtũ, uniuersum ad Græcæ originis fidẽ recognouimus, idq̃ non temere, neq; leui opera, sed adhibitis in consilium compluribus utriusq; linguæ codicibus, nec ijs sanè quibuslibet, sed uetustissimis simul & emendatissimis. Et quoniam nouimus in rebus sacris, religiose quoq; uersandum esse, nec hac contenti diligentia, per omnia ueterum Theologorũ scripta circumuolantes, ex horũ citationibus aut expositiõibus subodorati sumus, quid quisq; legisset, aut mutasset. Adiecimus annotationes nostras, quæ primũ lectorem doceant, quid qua ratione fuerit immutatum, deinde si quid alioqui perplexum, ambiguum, aut obscurũ, id explicent, atq; enodent. Postremo quæ obsistant, quo minus procliue sit in posterũ deprauare, quod nos uix credendis uigilijs restituissemus. Quãquam ut ingenue dicam, quicquid hoc est operis uideri poterat humilius quàm ut ei dicandum esset, quo nihil maius habet hic orbis, nisi conueniret, ut quicquid ad religionem instaurandam pertinet, haud alij consecretur, quàm summo religionis principi, & eidẽ assertori. Neque metus est, ne munus hoc nostrũ qualecunq;, sis aspernaturus, qui non loco tantum referas illum, qui donaria non precijs, sed animis solitus sit æstimare, qui duo minutula pauperculæ uiduæ, splendidis & opimis diuitũ donarijs prætulerit. Iam an non cottidie uidemus inter auro gemmisq; radiantia regum donaria pratensibus flosculis, aut hortensibus herbulis concinnatas corollas suspendi diuis, quas, re tenuis, pietate diues offert plæbecula? Alioqui quicquid illud est, seu magnũ, seu pusillum, seu ludicrum, seu serium, quod huius ingenioli fundus produxerit, id omne, ut nullus dedicem, suopte iure sibi potest uindicare, summus ille apud suos, uirtu-

Decreta Christi.

Annotationũ utilitas.

tum ac literarum omnium Mecœnas & antiſtes Gulielmus Vuaramus Archi
Archiepiſcopus Cantuarienſis.
epiſcopus Cantuarienſis,totius Angliæ, nõ tituli tãtum honore primas,ac tuæ
ſanctitatis legatus,ut uocãt,natus,cui meipſum quoq; quãtus quãtus ſum de/
beo,nõ modo uniuerſũ ſtudij mei prouentũ.Siquidẽ is (ut ne dicã interim,cu/
iuſmodi tum publice,tũ priuatim in me fuerit)id præſtat ſuæ Britanniæ,quod
Leo præſtat orbi terrarũ, quodq; Medicea domus iam olim eſt Italiæ , uel hoc
nomine terrarum omnium feliciſſimæ,hoc is ſuis eſt Anglis, ceu ſalutare quod
dam ſydus,ab ipſis fatis in hoc datus,ut eo præſide,quicquid eſt bonarũ rerum
repullulet ac ſuboleſcat.Nam perinde,quaſi uno in homine plures ſint heroës,
& unicum pectus,nõ ſimplex inhabitet numen:ita miris modis Archiepiſcopũ
gerit eccleſiæ,legatum ſedi Rhomanæ,conſiliarium regiæ,cancellarium iuſticiæ
Mecœnatem ſtudijs,cuius opera potiſſimũ factũ eſt, ut inſula iam olim uiris,
armis,opibúſq; pollens,nũc optimis item legibus,religione,moribus,ad extre/
mum ingenijs omni litterarũ genere perpolitis,adeo floreat, ut cum quauis cæ/
terarũ regionũ poſſit ex æquo contendere.Verũ quo latius huius laboris noſtri
manaret utilitas, uiſum eſt, tui nominis apud omnes ſacroſancti, ceu lenocinio
quodam ad publicam orbis abuti cõmoditatem,præſertim cum huc uocet ipſa
quoq; rei ratio,quod pulchre congruebat,ut illius auſpicijs hæc Chriſtiana phi/
loſophia diriuaretur ad omneis mortales, qui Chriſtianæ religionis teneret ar/
cem,ac per eum proficiſceretur doctrina cœleſtis ad uniuerſos homines,per quẽ
Chriſtus nos uoluit accipere,quicquid homines è terris euehit in cœlum.Quan
quam adeo,quid tandem uetat, quo minus hic liber gemina commendatione
fultus, hoc etiã felicius & auſpicatius exeat in manus hominũ, ſi duobus totius
orbis ſummatibus uiris communiter fuerit conſecratus? Quãdoquidẽ aris tem
pliſq; uidemus hoc plus accedere maieſtatis ac uenerationis, quod pluribus ſi/
mul diuis ſint dedicata. Iam hoc quantũlibet nouum uideatur, modo publicæ
conducat utilitati.Et ea eſt Leonis modeſtia facilitáſq;, ut hac parte non minus
ſit maximus,quã ea qua maximos omnes longo ſuperat interuallo.Et ea eſt Ar
chiepiſcopi in omni decorũ genere præſtantia,ut Leonẽ omnibus numeris ſum
mum,nõ alius magis deceat collega. Poſtremo ſi fas eſt apud tantũ principem
nonnihil Thraſonis è comœdia referre,quãtũmuis in ſpeciem humilis uideatur
hic meus labor, tamen confido futurum, ut attentus lector aliquanto plus
deprehendat in ſeceſſu,quã prima ſtatim fronte præ ſe ferat opus. Sed ne
celſitudinem tuam iugi ſolicitudine, terrarum orbi conſulentẽ,longi/
ore ſermone remorans, in publica peccem commoda, quod reli/
quum eſt,cum plebeio lectore tranſigam,ſed prius illud appre/
catus,ut cuius prouidentia Leo decimus contigit ſubleuan/
dis rebus mortalium,idem eum nobis & quàm maxi/
me longæuum eſſe uelit,& feliciſſimum, Baſileæ
Anno reſtitutæ ſalutis, M.D.XVI.
Calendis Februarijs.

ERASMI ROTERODAMI PARACLESIS AD LECTOREM PIVM.

Lactantius.

LACTANTIVS ille Firmianus, optime lector, cuius linguā unice miratur Hieronymus, Christianæ religioni patrocinaturus aduersus ethnicos, cū primis optat sibi dari eloquentiam, Tullianæ proximā, improbum ratus, opinor, optasse parem. At ego sanè, si quid huiusmodi uotis proficit, tantisper dū mortales omneis ad sanctissimū ac saluberrimū Christianæ philosophiæ studiū adhortor, ac ueluti classicū canens euoco, uehemēter optarim eloquentiā mihi *Optat eloquētiā efficacē.* dari longe aliā q̄ꝫ fuerit Ciceroni: si minus picturatā quàm fuit illius, certe multo magis efficacem. Imò si cui unq̄ꝫ talis contigit dicendi uis, qualē non omnino *Mercurius.* sine causa, ueterum poëtarū fabulæ subnotarūt in Mercurio, qui ceu magica uirga, diuinaq̄ꝫ cithara somnū immittit cū libet, & idem adimit, quos uult ad inferos impellens, ac rursus ab inferis euocans, Aut qualē signarūt in Amphione *Hercules Celticus.* Orpheoq̄ꝫ, quorum alter rigida mouisse saxa, alter quercus & ornos traxisse cithara, fingitur. Aut qualē Ogmio suo tribuebant Galli, mortaleis omneis cate*Marsyas.* nulis, à lingua in aures infixis, quò uellet circūducenti, Aut qualē Marsyæ fabu*Socrates.* losa tribuit antiquitas, Aut certe, ne nimiū diu fabulis immoremur, qualē So*Alcibiades.* crati tribuit Alcibiades, Pericli uetus comœdia, quæ nō aures tantum mox peri*Pericles.* tura uoluptate deliniat, sed quæ tenaces aculeos relinquat in animis auditorū, quæ rapiat, quæ transformet, quæ multo aliū dimittat auditorem q̄ꝫ acceperit, *Timotheus.* Timotheus musicus ille nobilis Dorios occinens modos, Alexandrū Magnū ad belli studiū inflammare solitus legitur. Neq; defuerunt olim, qui precaminibus quas Græci uocant ἐπῳδὰς, nihil ducerēt efficacius. At si quod usq̄ꝫ esset huiusmodi genus incātamenti, si qua uis harmoniæ quæ uerū habeat ἐνθουσιασμόν, si qua Pithò uere flexanima, eam mihi cupiā in præsentia suppetere, quo rem omniū saluberrimā omnibus ꝑsuadeā. Quanq̄ꝫ illud potius optandū, ut Christus ipse cuius negociū agitur, ita citharæ nostræ chordas tēperet, ut hæc cantilena penitus afficiat ac moueat animos omniū. Ad quod quidē efficiēdum, nihil *Veritatis oratio quo simplicior hoc efficatior.* opus rhetorum epicherematis aut epiphonematis. Hoc quod optamus, nō alia res certius præstet quàm ipsa ueritas, cuius quo simplicior, hoc efficacior est oratio. Ac primū quidē nō libet in præsentia refricare querelā illā, nō omnino nouā *Philosophia Christi neglecta* sed heu nimiū iustā, & haud scio an unq̄ꝫ iustiorē q̄ꝫ hisce tēporibus, cū tam ardentibus animis in suā quisq; studia, mortales incūbāt, hāc unā Christi philosophiam à nōnullis etiā Christianis rideri, à plerisq; negligi, à paucis tractari, sed

frigide:non enim dicam insyncere. At in cæteris disciplinis omnibus, quas hu/
mana prodidit industria,nihil est tam abditum ac retrusum quod non perue/
stigarit humani ingenij sagacitas: nihil tam difficile,quod non expugnarit la/
bor improbus. Qui fit autem,ut hanc unam philosophiã, non his quibus par
est,animis amplectamur,quotquot ipso etiam cognomine Christi nomen pro
fitemur? Platonici,Pythagorici,Academici, Stoici,Cynici,Peripatetici, Epicu/ *Philosopho*
ræi,suæ quisq; sectæ dogmata,tum penitus habent cognita,tum memoriter te *rũ gentiliũ*
nent, pro his digladiantur illi,uel emorituri citius,quam autoris sui patrociniũ *peritia.*
deserant. At cur non multo magis tales animos præstamus autori nostro prin
cipiq; Christo? Quis non uehementer fœdum censeat,Aristotelicam profiten/
ti philosophiam nescire quid uir ille senserit de causis fulminum,de prima ma/
teria,de infinito?quæ nec cognita felicẽ,nec ignorata reddunt infelicem.Et nos
tot modis initiati,tot sacramentis adacti Christo, non fœdum ac turpe puta *Christianorũ*
mus illius nescire dogmata,quæ certissimam omnibus præstent felicitatem? *socordia.*
Nam quorsum attinet hic contentione rem exaggerare,cum hoc ipsum impiæ
cuiusdam dementiæ sit, Christũ cum Zenone aut Aristotele,& huius doctri/ *Christus.*
nam cum illorum, ut modestissime dicam, præceptiunculis conferre uelle? Af/
fingant illi suæ sectæ principibus,quantum possunt, aut quantum libet. Certe
solus hic è cœlo profectus est doctor, solus certa docere potuit,cum sit æter/
na sapientia:solus salutaria docuit unicus humanæ salutis autor,solus absolute
præstitit, quicquid unquam docuit, solus exhibere potest, quicquid promisit.
Si quid à Chaldæis aut Aegyptijs adfertur,id ob hoc ipsum acrius auemus co/ *Peregrina*
gnoscere,quod è peregrino sit orbe importatũ, & precij pars est è longinquo ue *placent.*
nisse,ac sæpenumero in somnijs homunculi,ne dicam impostoris,tam anxie di/ *In somnijs homunculorũ*
storquemur,non solũ nullo fructu,sed magno temporis dispendio,ne quid ad/ *distorquemur*
dam grauius.tam&si iam hoc ipsum ut nihil accedat, grauissimũ est. At qui fit
ut huiusmodi cupiditas nõ item Christianos titillet animos,quibus persuasum
est,id quod res est,hanc doctrinã non ex Aegypto Syriáue, sed ex ipso uenisse *E cœlo uenit.*
cœlo?Cur nõ ita nobiscũ cogitamus omnes?nouũ & admirabile philosophiæ
genus sit, oportet, quod ut traderet mortalibus: is qui deus erat,factus est ho/
mo:qui immortalis,factus est mortalis:qui in corde patris erat, sese demisit in/
terras.Magnũ quiddã & haud quaquàm triuiale sit,oportet:quicquid illud est *Præstantia*
quod ille tam admirandus autor,post tot excellentium philosophorum famili *philosophiæ*
as,post tot insignes prophetas,docturus aduenerit.Cur non hic pia curiositate *Christianæ.*
singula cognoscimus,disquirimus,excutimus? Præsertim cum hoc sapientiæ ge
nus,tam eximiũ,ut semel stultã reddiderit uniuersam huius mundi sapientiam
ex paucis hisce libris,uelut è limpidissimis fontibus,haurire liceat lõge minore
negocio,quã ex tot uoluminibus spinosis,ex tam immẽsis,ijsque inter se pugnã
tibus interpretum cõmentarijs.Aristotelicã doctrinã,ut ne addã,quãto maiore
cũ fructu.Nihil enim hic necesse est,ut tot anxijs disciplinis instructus accedas.
Simplex & cuiuis paratũ est uiaticum.Tãtum fac adferas pium ac promptum

 animum

Quo instructũ oporteat esse, qui Christianam philosophiam discere cupiat. animũ,& in primis simplici puraq; præditum fide. Tantũ esto docilis, & multum in hac philosophia promouisti. Ipsa suppeditat doctorẽ spiritũ, qui nulli sese lubentius impartit, quàm simplicibus animis. Illorũ disciplinæ, præterq; quod falsam ꝓmittunt felicitatẽ, multorũ ingenia submouẽt, ipsa uidelicet præceptorũ difficultate. Hæc omnibus ex æquo sese accõmodat, submittit se paruu *Facilitas.* lis, ad illorũ modulũ sese attemperat, lacte illos alens, ferens, cõfouens, sustinẽs, omnia faciens, donec grãdescamus in Christo. At rursum ita non deest infimis, ut summis etiam sit admirabilis. Imò quo lõgius in huius opes progressus fueris, hoc longius illius maiestate submoueris. Paruis pusilla est, magnis plusq; maxima. Nullam hæc ætatẽ, nullũ sexum, nullam fortunã, nullã reijcit conditionẽ. Sol hic nõ perinde cõmunis, & expositus est omnibus, atque Christi doctri *Ab idiotis etiam legi debent diuinæ literæ.* na. Non arcet omnino quenq;, nisi quis semet arceat, ipse sibi inuidens. Vehementer enim ab istis dissentio, qui nolint ab idiotis legi diuinas literas, in uulgi linguã transfusas, siue quasi Christus tam inuoluta docuerit, ut uix à pauculis theologis possint intelligi, siue quasi religionis Christianæ præsidium in hoc situm sit, si nesciatur. Regũ mysteria cœlare fortasse satius est, at Christus sua mysteria q̃ maxime cupit euulgari. Optarim ut omnes mulierculæ legant euangelium, legant Paulinas epistolas. Atq; utinã hæc in omnes omniũ linguas essent transfusa, ut nõ solũ à Scothis & Hybernis, sed à Turcis quoq; & Saracenis legi *Cognitio.* cognoscíq; possint. Primus certe gradus est, utcũq; cognoscere. Esto riderẽt multi, at caperentur aliquot. Vtinã hinc ad stiuã aliquid decantet agricola, hinc nõ nihil ad radios suos moduleť textor, huiusmodi fabulis itineris tædiũ leuet uiator. Ex his sint omnia Christianorũ omniũ colloquia. Tales enim fermè sumus, quales sunt cotidianæ nostræ cõfabulationes. Assequať quisq; quod potest, exprimat quisq; quod potest. Qui posterior est, nõ inuideat præcedenti: qui prior est, inuitet sequentẽ, nõ desperet. Cur professionẽ omniũ cõmunẽ ad paucos cõtrahimus? Neq; enim cõsentaneũ est, cũ baptismus ex æquo cõmunis sit Christianorum omniũ, in quo prima Christianæ philosophiæ professio est, cũ sacramenta cætera, denique cũ præmiũ illud immortalitatis ad omnes ex æquo pertineat, sola dogmata, in pauculos istos esse releganda, quos hodie uulgus theo *Theologi. Monachi.* logos aut monachos uocat: quos ipsos tamẽ, tametsi minima quæpiam portio sunt ad populum Christiani nominis: tamẽ hos inquã ipsos optarim maiorẽ in modum esse quod audiunt. Vereor enim ne inter theologos reperire liceat, qui multũ absint à suo titulo, hoc est, qui terrena loquãtur nõ diuina, & inter monachos, qui Christi paupertatẽ, & mundi cõtemptũ profitentur, plusq; mundũ re *Vere Theologus.* perias. Is mihi uere Theologus est, qui nõ syllogismis, arte cõtortis, sed affectu, sed ipso uultu atq; oculis, sed ipsa uita doceat aspernandas opes, Christiano nõ esse fidendum huius mundi præsidijs, sed totum oportere pendere de cælo, non esse retaliandã iniuriã, bene precandũ male precantibus, bene merendũ de male merentibus: bonos omnes uelut eiusdem corporis membra diligendos ac fouendos ex æquo, malos tolerãdos, si corrigi nequeant: qui suis exuunť bonis,

qui

qui depelluntᷣ possessionibus, qui lugẽt hos beatos esse, nõ deplorandos, mortẽ optandam etiã pijs: ut quæ nihil sit aliud ꝙ̃ traiectus ad immortalitatẽ: hæc inquã & huiusmodi, siquis afflatus spiritu Christi prædicet, inculcet: ad hæc hortetur, inuitet, animet, is demũ uere Theologus est, etiamsi fossor fuerit aut textor. Hæc si quis & ipsis præstet moribus, is deniq; magnus est doctor. Qua ratione intelligant angeli, fortasse subtilius disserat alius uel nõ Christianus, at illud persuadere, ut hic puri ab omnibus inquinamẽtis uitã exigamus angelicã, id demũ Christiani Theologi munus est. Quodsi quis obstrepet, hæc esse crassula & idiotica, nihil aliud huic responderim, nisi quod hæc crassa Christus præcipue docuit, hæc inculcant apostoli, hæc quantũuis idiotica, tot germane Christianos, tot insigniũ martyrũ examina nobis prodiderunt. Hæc inquã illiterata, ut ipsis uidetur, philosophia, summos orbis principes, tot regna, tot gentes, in suas pertraxit leges, id quod nulla Tyrãnorũ uis, nulla philosophorũ poterat eruditio. Neq; uero repugno, quo minus sapientiã istam, si uidetur, loquantur inter perfectos. At hoc certe nomine consoletur sese humile Christianorũ uulgus, quod istas subtilitates, an sciuerint apostoli, uiderint alij, certe non docuerunt. Hæc inquã plebeia, si præstarent pro sua sorte principes, si in concionibus inculcarẽt sacerdotes, si pueris instillarẽt ludimagistri potius ꝙ̃ erudita illa ex Aristotelis & Auerrois deprompta fontibus, nõ sic perpetuis penè bellis tumultuaretᷣ undiq; res Christiana, nõ tam in sano studio, per phas nephasq; cõgerendi diuitias feruerent omnia, nõ tot litibus ubiq; perstreperẽt sacra pariter ac prophana. Deniq; non titulo tantũ & ceremonijs differremus ab ijs qui Christi philosophiã nõ profitentᷣ. Siquidẽ in his tribus hominũ ordinibus præcipue sitũ est Christianæ religionis uel instaurãdæ, uel augendæ negociũ, in principibus, & qui horũ gerũt uices magistratibus: in episcopis, & horũ uicarijs, sacerdotib9: & in ijs qui primã illam ætatẽ ad omnia sequacẽ instituũt. Quod si omisso suo negocio contingat ex animo cõspirare in Christũ, nimirũ uideremus haud ita multis annis, uerum quoddã, ut & Paulus inquit γνήσιομ Christianorũ genus passim emergere, quod Christi philosophiã, nõ ceremonijs tantum, & propositionibus, sed ipso pectore, totaq; uita referret: His armis longe citius pellicerentur ad Christi fidem, Christiani nominis hostes, ꝙ̃ minis, aut armis. Vt omnia iũgamus præsidia, nihil ipsa ueritate potentius. Platonicus non est qui Platonis libros non legerit, & Theologus est, non modo Christianus qui Christi literas non legerit? Qui diligit, inquit, me, sermones meos seruat, hanc ipse notam præscripsit. Proinde si uere ex animo sumus Christiani, si uere credimus illũ è cœlo missum, ut ea nos doceret, quæ philosophorũ sapientia nõ poterat, si uere expectamus ab eo, quod nulli principes, quantũuis opulẽti donare queunt, cur est nobis quicq; huius literis antiquius? Cur omnino quicq; uidetur eruditũ, quod ab huius decretis diffidet? Cur in his adorãdis literis, idẽ, ac penè dixerim plus, nobis permittimus quàm in Cæsareis legibus, aut medicorũ libris sibi permittũt interpretes prophani? ut perinde quasi in re ludicra uersemur: ita quicquid in buccã uenerit, cõmentemur

Magnus doctor.

Munus Theologi Christiani.

Christi doctrinam crassam uocant & idioticam.

Apostoli subtilitates non docuerunt.

Principes, Episcopi. Ludimagistri

Veritas.

Temeritas quorũdam.

commentemur,detorqueamus,inuoluamus. Cœlestia dogmata,ceu Lydiam re
gulam ad nostram pertrahimus uitam:& dum omnibus modis fugimus, ne pa
rum multa sciisse uideamur, quicquid usquàm est prophanarum literarũ huc cõ
uehentes, id quod est in Christiana philosophia præcipuũ,non dicam corrum-
pimus:sed quod negari non potest,ad paucos homines contrahimus,rem quã

Philosophia Christiana quibus in rebus, & quid

Christus nihil uoluit esse communius. Hoc philosophiæ genus in affectibus si-
tum uerius,quàm in syllogismis,uita magis est,q̃ disputatio,afflatus potius q̃
eruditio,transformatio magis q̃ ratio. Doctos esse,uix paucis cõtingit: at nulli
non licet esse Christianum:nulli non licet esse pium,addam audacter illud:nulli

Philosophia Christi,instauratio bene conditæ naturæ.

nõ licet esse Theologum. Iam facile descendit in animos omniũ,quod maxime
secundum naturam est. Quid autem aliud est Christi philosophia, quã ipse re-
nascentiam uocat,q̃ instauratio bene conditæ naturæ? Proinde quanq̃ nemo
tradidit hæc absolutius, nemo efficacius q̃ Christus,tamẽ permulta reperire li-

Ethnici.

cet in ethnicorũ libris,quæ cum huius doctrina consentiãt. Nulla fuit unq̃ tam
crassa factio philosophiæ,quæ docuerit pecuniam,hominẽ reddere felicẽ,nulla
tam impudens,quæ in uulgaribus istis honoribus aut uoluptatib9, finem boni

Stoici.

constituerit. Viderũt Stoici neminẽ esse sapientẽ, nisi bonum uirũ:uiderũt nihil
esse uere bonũ aut honestum,præter ueram uirtutẽ,nihil horrendum aut malũ
præter unam turpitudinem. Iniuriã non esse pensandam iniuria,multis modis

Socrates.

apud Platonem docet Socrates:item cum immortalis sit anima, non esse deplo
randos,qui cum fiducia bene actæ uitæ hinc demigrant in uitam feliciorẽ:præte
rea animam omnibus modis abducendã ab affectibus corporis, & ad ea tradu
cendam,quæ uere sunt,cũ nõ uideant'. Nullam rem nobis suauẽ esse posse, quæ

Aristoteles.

non aliquo modo contemnatur,in politicis scripsit Aristoteles, una uirtute exce
pta. Nihil in uita homini suaue esse posse,nisi adsit animus nullius mali sibi con

Epicurus.

scius,unde ceu fonte scatet uera uoluptas,fatet' & Epicurus. Quid quod magnã
huius doctrinæ partẽ præstitere nõ pauci,præcipue Socrates,Diogenes, & Epi-

Christus.

ctetus? At eadem cum tanto plenius & docuerit & præstiterit Christus, an non
prodigij simile,hæc à Christianis uel ignorari uel negligi, uel etiã rideri? Si sunt
quæ propius pertinent ad Christianismũ,his antiquatis, illa sequamur: sin hæc

Decreta Christi pro obsoletis habemus.

sola sunt,quæ uere Christianũ possint efficere,cur hæc propemodũ magis pro
obsoletis & abrogatis habemus,q̃ libros Mosaicos? Primũ autẽ est scire quid
docuerit,proximũ est præstare. Neq; enim ob id opinor,quisquàm sibi Christi-

Hæc argutũ faciunt, at nõ Christianum.

anus esse uideatur,si spinosa,molestáq; uerborũ perplexitate,de instantibus,de
relationibus,de quidditatibus ac formalitatibus disputet: sed si quod Christus

Ex euãgelicis & apostolicis literis,germana Christi philosophia felicissime hauritur

docuit & exhibuit,id teneat exprimátq;. Non quod horũ studiũ damnẽ, qui in
argutijs huiusmodi non sine laude,exercuerunt ingenij sui uires:nolim enim of-
fendi quenq̃,sed quod existimẽ,& uere,ni fallor,existimo,purã ac germanã illã
Christi philosophiã,nõ aliunde felicius hauriri,quàm ex euãgelicis libris, quàm
ex apostolicis literis,in quibus si quis pie philosophet',orans magis quàm argu-
mẽtans,& transformari studens potius quàm armari,is nimirũ comperiet nihil

esse

esse quod ad hominis felicitaté,nihil quod ad ullam huius uitæ functioné per/tineat,quod in his non sit traditum,discussum,& absolutũ.Siue quid discere cu pimus,cur alius autor magis placet q̃ ipse Christus? Siue uiuendi formã requi rimus,cur aliud nobis prius est exemplum,q̃ Archetypus ipse Christus? Siue pharmacũ aliquod aduersus molestas animi cupiditates desideramus,cur alibi putamus remediũ esse præsentius? Siue cupimus residem ac languescenté ani/mum expergefacere lectione,quæso ubi reperias igniculos æque uiuos & effica ces? Siue uisum est animũ ab huius uitæ molestijs auocare,cur aliæ magis pla/cent delitiæ? Cur statim malumus ex hominũ literis,Christi sapiẽtiã discere q̃ ex ipso Christo? qui quod pollicitus est se semper nobiscũ fore usq; ad consum mationé seculi,in his literis præcipue præstat,in quibus nobis etiãnum uiuit,spi rat,loquitur,penè dixerim efficacius, quàm cum inter homines uersaretur. Mi/nus uidebant,minus audiebãt Iudæi,quàm tu uides & audis in euangelicis lite/ris,tantum ut oculos & aures adferas,quibus ille cerni & audiri possit. Quid tan dé hoc rei est? Literas ab amiculo scriptas,seruamus,exosculamur,circũferimus; iterũ atq; iterum relegimus:& tot sunt milia Christianorũ,qui cũ alioqui docti sint,euangelicos & apostolicos libros,ne legerint quidé unquàm in omni uita. Mahumetæi sua tenét dogmata.Iudæi & hodie ab ipsis cunabulis suũ ediscunt Mosen.Cur nos non idem præstamus Christo? Qui Benedicti profitentur in/stitutũ,regulã ab homine,eóq; penè idiota,& idiotis scriptam,tenét,ediscũt,im/bibũt.Qui Augustiniani sunt ordinis,autoris sui regulã callent.Frãciscani Frãci sci sui traditiũculas adorant,amplectũtur, & quòquo terrarũ se cõtulerint, secũ circũferunt,tutos se nõ credunt,nisi libellus adsit in sinu.Cur illi plus tribuũt re/gulæ ab homine scriptæ,quàm uniuersi Christiani suæ regulæ,quã omnibus tra didit Christus,quã omnes ex æquo professi sunt in baptismo? Denique qua(ut sexcẽtas etiã addas)nulla possit esse sanctior? Atque utinã fiat,ut quéadmodũ Paulus scripsit,Mosi legé nõ fuisse gloriosam præ gloria succedentis euangelij, ita Christianis omnibus euangelia & apostolorũ literæ ita sanctæ habeant̃,ut hæc præ illis nõ uideantur esse sancta.Quid Alberto magno, quid Alexandro, quid Thomæ,quid Aegidio,quid Ricardo,qd Occã alij uelint tribuere, per me sanè cuiq; liberũ erit:nolim enim cuiusquã imminuere gloriã,aut cũ inueteratis iã hominũ studijs dimicare.Sint illa quãtũuis erudita,quãtũuis subtilia,quãtũ/uis,si uelint,seraphica,hæc tamé certissima fateantur oportet. Paulus dijudicari uult spiritus ꝓphetarũ,num ex deo sint.Augustinus omnes omniũ libros cũ iu dicio legens,nihilo plus iuris postulat & suis.In his solis literis,& quod nõ asse/quor,tamé adoro.Hũc autoré nobis nõ schola Theologorũ,sed ipse pater cœle stis diuinæ uocis testimonio cõprobauit, idq; bis, primũ ad Iordané in baptis/mo,deinde in mõte Tabor in trãsfiguratione:Hic(inqt)est filius meus dilectus, in quo mihi cõplacitũ est,ipsũ audite. O solidã autoritaté,ueréq; (ut isti uocãt) irrefragabilé. Quid est ipsũ audite? Nimirũ,hic unicus est doctor, huius unius discipuli sitis. Attollat studijs suũ quisq; quantũ uolet autoré, hoc de uno citra

Vtilitas.

Literæ hoĩm.

Christus non minus nobis præsens est in euangelicis li teris,q̃ cum uiueret.

Homines.

Deus.

Pium uotum.

Theologia recens.

Ab autore.

exceptionē dictū est Christo. In hunc primū descendit columba, paterni testi/
Petrus. monij cōprobatrix. Huius spiritū proxime refert Petrus: cui summus ille pastor
oues suas semel iterum ac tertio pascendas cōmisit, pascendas autē haud dubiū
Paulus. quin Christianæ doctrinæ pabulo. Hic in Paulo ueluti renatus est, quē ipse uo/
Ioannes. cauit organū electū, & insignem sui nominis præconē. Ioannes quod è sacrosan
cto illo pectoris fonte hauserat, id suis expressit literis. Quid quæso, simile in
Scotus. Scoto, nolim id contumeliæ causa dictū uideri, quid simile in Thoma? Quāq;
Thomas. illius ingeniū admiror, huius etiā ueneror sanctimoniā. Cur non in his tātis au
toribus philosophamur omēs? Quin hos sinu circumferimus, hos semper habe
mus in manibus, quin in his uenamur, scrutamur, disqrimus assidue? Cur ma/
ior uitæ portio datur Auerroi q̄ Euāgelijs? Cur tota penè ætas in hominū de/
cretis, & inter se pugnātibus opinionibus cōterit? Iam uero sint illa sanè, si libet,
sublimiū Theologorū. At in his certe sit futuri quōdā magni theologi tyrocini
um. Quotquot in baptismo iurauimus in uerba Christi, si tamē ex animo iura/
uimus, mox inter ipsos parētū cōplex9, & nutricū blandicias, Christi dogmatis
Christi dog/matis imbu/endi pueri. imbuamur. Nā & altissime insidet, & tenacissime hæret, quod primū rudis illa
animi testula cōbiberit, Christū prima sonet balbuties, ex huius euangelijs pri/
ma formet infantia: quē ita cū primis tradi cupiā, ut & à pueris ametur. Nam
quēadmodū præceptorū quorūdā austeritas facit, ut pueri prius oderint literas
q̄ nouerint, ita sunt qui Christi philosophiam tristem faciāt, ac morosam, cum
ea nihil sit suauius. In his deinde uersentur studijs, donec tacitis auctibus adole/
Literæ hu/manæ. scant in uirum robustum in Christo. Aliorū literæ sunt eiusmodi, ut nō parum
multos pœnituerit insumptæ in illis operæ: ac sæpenumero fit ut qui per omnē
uitā pro tuēdis illarū decretis ad mortē usq; depugnarunt, in ipsa morte, ab au/
Diuinæ. toris sui factione desciscant. At felix ille quē in hisce literis meditantē mors occu
pat. Has igit̃ toto pectore sitiamus omnes, has amplectamur, in his iugiter uer
In has trans/formemur. semur, has exosculemur, his demū immoriamur, in has transformemur, quādo
quidē abeunt studia in mores. Qui consequi nō potest (quis aūt id nō potest, si
modo uelit) is saltem adoret, hasce literas, ceu thecam illius diuini pectoris. Si/
In euangelicis & apostoli/cis literis spi/rans est & ui/ua Christi imago. quis ostendat Christi pedibus impressum uestigium, q̄ procūbimus Christia/
ni, q̄ adoramus? At cur non potius uiuam illius & spirantē imaginem in hisce
ueneramur libris? Si quis Christi tunicam exhibeat, quo nō terrarum prouola
turi simus, ut eam osculari liceat? Atqui ut totam illius supellectilem proferas,
nihil erit, quod Christum expressius ac uerius repræsentet, q̄ euangelicæ literæ.
Ligneam aut saxeam statuam, amore Christi, gēmis auróq; decoramus. Quin
hæc potius auro gemmisq;, & si quid his preciosius, insigniuntur, quæ tanto
Euangelicæ literæ. præsentius Christū nobis referunt, q̄ ulla imaguncula? Siquidem illa, quid ali/
ud q̄ corporis figuram exprimit? si tamen illius quicquā̀m exprimit: at hæ tibi
sacrosanctæ mentis illius uiuam referunt imaginem, ipsumq; Christum loquē
tem, sanantem, morientem, resurgentem, deniq; totum ita præsentem reddunt,
ut minus uisurus sis, si corām oculis conspicias.

PARACLESEOS FINIS.

DES. ERASMI ROTERODAMI APOLOGIA.

IAM ut paucis occurram Apologia, reclamaturis, Paulus apostolus, referente Luca, fortunatum sese prædicat, quod apud Agrippam pro se causam dicturus esset, cui propter diutinam cum Iudæis cõsuetudinem, res omnes in quibus uertebatur quæstio, maxime cognitæ compertæq; essent. Atq; utinam eodem nomine mihi quoque gratulari possim, cui planè diuersum quiddam usu uenit atque Paulo. Nam ne opus quidem est nobis Apologia, nisi apud istos, qui totũ hoc negocium, de quo controuersia est, nõ intelligunt: nec prorsum aliam ob causam calumniantur, nisi quod non intelligant. Siquidem apud eos qui Latinas, Græcas & Hebraïcas literas uel ad mediocritatem degustarunt, qui serio in uestigandis diuinæ scripturæ mysterijs, qui feliciter ac diligenter in uetustis illis, ac non minus ueris quam uetustis Theologis uersati sunt, nihil addubito, quin magnam initurus sim gratiam, etiam si quod conatus sum, parum assecutus fuero. Proinde mire fiet, ut quibus hac opera nostra nõ magnopere sit opus, quiq; soli dãnare quædam possint, quod ob bonarum peritiam literarum possint iudicare, ij nõ solũ comprobent suo suffragio nostram industriam, uerumetiam gratiam haud uulgarem habeant. Cõtra qui hisce de rebus nullo modo possunt ferre sententiã, & hoc magis egent huius laboris subsidio, quo longius absunt à bonis literis, ij non solum non amplectentur opus ipsorum paratum usui, uerum etiam obstrepent, calumniabuntur, damabunt: quorum alterum extremæ cuiusdam ingratitudinis esse uidetur, alterum insignis impudentiæ. Quid enim fingi potest impudẽtius quam damnare librum quem ne legeris quidem: tum eiusmodi, ut si maxime legas, tamen absq; linguarum peritia pronunciare de eo nõ possis? Quid aũt ingratius, quam pro tam immensis sudoribus uigilijsq;, quas tantũ iuuandi animo susceperis, & quibus nulla par gratia referri queat, rependi calumniam, idq; potissimũ ab ijs, ad quos potissimũ operis utilitas sit reditura? Cum ubiq; fœda est ingratitudo, tum in nullos æque par est gratos esse, atq; in eos qui dispendio rei pecuniariæ, iactura uoluptatũ, nonnullo etiam ualetudinis ac uitæ suæ detrimento, in hoc totis uiribus incumbunt, ut ingenij sui monumentis orbi consulãt. Verum haud scio, an usquam ingratius reperias mortaliũ ingeniũ, nec aliâs esse uerius arbitror, quod non minus eleganter quam grauiter dictum est à Seneca, Tutius esse, quosdã offendisse quàm demeruisse. Nihil æque perit, atq; id quod

Apud indoctos tantum Apologia est opus.

Docti, qui possent ob peritiã carpere probãt

Indocti, qui iudicio carẽt, dãnant.

Impudentia

Ingratitudo

Quibus potissimũ debeatur gratitudo.

γνώμη

confertur in ingratos. At magis perit officiũ, mea quidẽ sententia, quod in eos collocatur, qui non intelligunt officiũ, & minus redit ab ijs qui non cognoscũt meritum, q̃ qui non agnoscunt. Nam ij tametsi dissimulant, tamen apud se sunt obnoxij, nonnunq̃ pudore coguntur agnoscere. Deniq; spes est fore, ut aliquando resipiscant. Illi quod est beneficium, iniuriam interpretantur, & officio adiuti in ius uocant benemerentem. Theologorũ in primis est, non solũ gratitudinẽ præstare, uerũ etiam candorẽ & mansuetudinẽ. Et Theologis potissimum hic meus desudauit labor, atq; his Theologis, quibus aut non uacauit, aut non contigit, eas discere literas, sine quibus diuina scriptura penitus intelligi nõ possit. Horum adiuuandis studijs, nostrum impendimus studium, ut quod illis sua fortuna negauit, id nostra suppeditaret industria. Et tamẽ si qui reclamaturi sunt, ex hoc grege prodituros auguror. Amplectuntur medici, non aspernantur iureconsulti, recipiunt philosophi, si quid ad illorum professionem instaurandam conducit. Soli Theologi pertinaciter recclamamus, & ipsi nostris inuidemus bonis. Sanè pmolestum est, pro benigne collato beneficio nullam recipere gratiam. Molestius ab ijs de quibus benemereri studeas, calumniam præmij loco reportare, & à quibus tuo iure poteris exigere debitam gratiam, his actoribus iniuriæ causam dicere. Seneca summũ liberalitatis genus esse pũtat, ac diuinæ beneficentiæ proximum, si quis non tantũ gratuito prosit, uerũ etiam sciens perdat beneficiũ. At mihi uideor hoc quoq; superaturus, si de his quoq; pergã benemereri, qui beneficiũ iniuria retaliant. Et quemadmodũ fidi medici, reclamantibus etiã & cõuiciantibus ægrotis, tamẽ pgunt subuenire, ita nos hoc quoq; uelut auctario beneficium nostrum cumulabimus, ut beneficiũ quod accipiunt, intelligant. Primũ igitur etiam atq; etiã adhortor omnes Theologos, ut quibus p ætatem aut occupationes uacat, Græcas degustent literas, & item Hebræas, si liceat. In ipsis arcanæ scripturæ fontibus diligenter philosophentur, ueteres Theologos, quos & eruditio cõmendat & uitæ sanctimonia, iugiter euoluãt. Deinde nostra si uolent cõferant & expendant, atq; ita probent si quid recte monuimus, emẽdent amice, si quid ut homines aberrauimus à uero, & minus assecuti sumus, quod sedulo sumus secuti. Quod si impetro causam, uici, pro accusatoribus habiturus patronos. Cæterũ à quibus hoc nõ impetro, saltẽ illud mihi uel precario donent, ut credant, me simplici pióq; iuuandi studio quicquid hoc laboris est suscepisse. Quod si parũ alicubi successit, error est, nõ scelus: & corrigi mereor, incessi nõ mereor. Nihil enim magis agnosco, q̃ me nihil scire. Profiteant alij quantũlibet ingentia. Ego pro mea tenuitate nihil profitens, præsto tamẽ quod licet, paratissimus ad palinodiã, sicubi more hominũ lapsus sim, ipse quoq; mihi censor futurus, simul atq; deprehendero. Cæterũ diuus Hieronymus nõ fert reprehensorẽ, qui damnare possit, docere nõ possit. Quorũ illud tyrannicũ est, hoc amicũ & eruditum. Iam illud queãdmodum extra controuersiam est apud eruditos, ita indoctis etiam, multorum libris persuasum esse reor, hanc noui testamenti æditionẽ Hieronymi nõ esse. Tametsi nos, nec hanc, qualiscũq; est, aut cuiuscũq; est, neq; conuellimus ullo modo, neq; calumniamur

Non cognoscentes meritum, non agnoscentibus ingratiores.

Theologi quales.

Erasmi labor Theologis desudauit.

Adhortatur Theologos.

Linguæ.

Fontes arcanæ scripturæ.

Veteres theologi.

Erasmi simplex piũq; studium.

Dãnare posse, docere nõ posse.

Vulgata noui testamẽti æditio, Hierony. nõ est.

calumniamur. Tantum reſtituimus,quæ temporum ac librariorum uitio fuerant deprauata,obiter indicatis & his,quæ uel ambigue,uel parum attente reddidit interpres,nam non recte,mihi religio eſt dicere,etiamſi id non ueritus eſt aliquot locis Hieronymus,idq; fecimꝰ,neq; leui quod dici ſolet brachio,neq; temere, ſed primũ ex canonũ conſilio,ad Græcæ originis fidẽ,examinatis exemplaribus Latinis,neq; tamẽ fidentes paucis,aut quibuſlibet.

Quid egerit Eraſmus

Laurentius Valla ſeptẽ bonæ fidei codices ſe ſecutũ fuiſſe teſtat̃. Nos in prima recognitione quatuor Græcis adiuti ſumus,in poſteriore quinq;.

Quid ſecutus.

Deinde cõſultis tum ꝑuetuſtis tum emendatis aliquot Latinæ linguæ uoluminibus:nec hoc contenti,diſcuſſis & exploratis probatiſſimis autoribus,nõ oſcitanter obſeruauimus quid citarint,quid legerint, qd emendarint,quid interpretent̃. Atq; hiſce rebus omnibus qua licuit uigilãtia,certe,ſumma fide,collatis ac penſitatis, quod optimũ iudicauimus, ſecuti ſumus: & hac lege in mediũ contulimus,ut nihilo ſecius ſuo quiſq; iudicio frueret̃. Iam uero ſi qui uerent̃,ne ſacrarũ literarũ autoritas uocetur in dubiũ,ſi quid uſq; uariauerit:hi ſciant oportet,iam annos plus mille,neq; Latinorũ,neq; Græcorum exẽplaria per omnia conſenſiſſe.

Exẽplariũ diuerſitas tã apud Latinos, quàm Græcos.

Id quod ne fieri quidẽ poſſit,nimirũ in tanta librariorum,non ſolũ turba,ſed inſcitia,oſcitantia,temeritate. Vt ne cõmemorẽ quàm multa mutata ſint ab eruditulis,aut certe à parum attentis. Comperio quædã eraſa aut inducta à factionibus,quarum tumultu quondã ſurſum ac deorſum miſcebant̃ omnia,præſertim Oriens,dum quiſq; pro ſuarũ partium patrocinio ſcripturam uariat. Id certe factũ non obſcure compluribus in locis declarat Hieronymus.

Varia uariorũ lectio.

Quid autẽ accidit religioni Chriſtianæ,quod tot iam ſeculis,aliud legit Hieronymus,aliud Cyprianus,aliud Hilarius,aliud Ambroſius,aliud Auguſtinus? Apud hos alicubi nõ modo diuerſa cõperies,ſed & pugnantia,cũ in ſũma Chriſtianæ fidei cõſentiãt. Quid facias,poſteaq; nec ipſa horum temporũ æditio per omnia ſibi cõſentit? Qua de re ſi quis dubitet,huic fidẽ fecerint codices typis etiã excuſi,cũ annotamentis marginalibus,& ſi id parũ eſt,ex cõmentarijs diui Thomæ,ex cõmentarijs Lyrani,ex cõmentarijs Hugonis Carrenſis intelliget. Quæſo quid periculi conſecutũ eſt,quod ſanctus Hieronymus uetus & nouũ inſtrumẽtum mundo iam ſeneſcenti,ad Hebræam & Græcam ueritatẽ inſtaurauit?

Nouum inſtrumẽtũ à Hieronymo olim inſtauratum.

Reclamatum eſt tum à nõnullis,quibus ipſe ſuis libris abunde ſatiſfacit, nec ob aliud opinor reclamatũ,niſi quod neſcirent eas literas. At num hinc uel tantulũ incõmodi natum eſt Chriſtianæ religioni? Auguſtinus fatet̃ ipſa codicum diſcordia,ſe nõ mediocriter adiutum fuiſſe,dum quod hic parũ apte dixerat,alter clarius ac rectius efferret,id quod uel fortuito fieri neceſſe eſt.

Vtilitas è codicũ diſcordia.

Quid deceſſit euangeliorum maieſtati,quod ea Iuuencus heroïcis uerſibus incluſerit?

Iuuencus.

Quid accepit incõmodi ſcriptura diuina,quod eam ferè totã Aegidius Delphus noſter,inſignis Theologus,elegiaco carmine nuper complexus eſt?

Aegidius Delphus.

Nos locos aliquot innouauimus,nõ tam ut elegantius redderemus,q̃ ut dilucidius ac fidelius. Quid autem erat periculi,ſi paraphraſi totã orationẽ nouaſſemus? Quibus hæc placet æditio,quã ego nec damno,nec muto,huic ſua manet æditio. Siquidẽ ea noſtra caſtiga

tione non læditur,ſed redditur illuſtrior,purior,emẽdatior. Illa legatur in ſcholis, canatur in templis,citetur in concionibus. Illud auſim polliceri,quiſquis hanc noſtram domi legerit,ſuã rectius intellecturus eſt.

Nouitas.

Proinde ſi nihil offendit niſi nouitas,& illa iam uetus olim noua fuit,& hæc noua,ſi patiamur,olim uetus fuerit. Nimis imperiti eſt hominis,libros annorũ æſtimare numero,ac nõ potius ipſarũ rerũ iudicio. Optarim & ipſe in ſacris literis,nihil eſſe deprauatũ,nihil diſſidere. Atq; id ut optare eſt in procliui,ita nec fuit unq̃,nec futurũ eſt unq̃.

In eos qui negant eſſe fas,ut quiſquam euangelia corrigat.

Iam q̃d attinet iſtos refellere,qui non minus indocte q̃ impudenter ſolent uociferari,facinus eſſe non ferendũ,ut quiſq; corrigat euangelia? O uocem uix auriga dignã, nedum Theologo? Fas eſt nebuloni cuiuis,Euangelij codices deprauare,& nefas erit quod deprauatũ eſt reſtituere? præſertim homini,ne quid dicam inſolentius, in hoc genere literarum,nec indiligenti,nec inexercitato,idq; tot Græcis ac Latinis uoluminibus,tot clariſſimis autoribus in conſiliũ aſcitis?

Inſtrumẽtũ nouũ Græce ſcriptum.

Mihi plurimis argumentis uehementer probabile eſt,uniuerſum inſtrumentũ nouũ Græce ſcriptũ fuiſſe,nõ Latine. Certe ſi quis excipiat Euangeliũ iuxta Matthæum,& unam ad Hebræos epiſtolam,de reliquo nulla controuerſia eſt. Proinde qui mutare paret, quod ſcriptum fuit ab Apoſtolis & Euangeliſtis,in hunc iure clamitẽt,quod corrigat Euangelia,non in eum qui iuxta Pontificum decreta ex Græcorũ fontibus, ex ſacrorum interpretum ſententia ſyncera fide reponat,quod uel à ſcribis erat uitiatum,uel ab interprete parum apte redditũ in Latinis codicibus,cum Græce ſcripſerint Apoſtoli. Sed cur hæc pluribus ago? cum diuus Hieronymus compluribus epiſtolis huius cauſæ patronum agat,qui nec ipſe,cum in re non ita diſſimili laboraſſet,calumnia caruit. Cuius emendatio ſi extaret,aut nõ fuiſſet nobis hoc laboris capiundũ,aut fuiſſet quod ſequeremur. Itaq; te quæſo lector optime,cũ occurret nouatum aliquid à nobis,ne protinus ad ſolitæ lectionis guſtũ ac ſaliuã reijcias,ac damnes,quaſi neceſſe ſit malũ eſſe,quicquid diuerſum eſt,ſimul & me fraudans mea laude,& te operis utilitate. Sed primũ noſtra conferto cũ Græcis,

Lector cõferat et expendat ſingula.

quod quo promptius eſſet,illa è regione adiecimus. Expende num fidelius,num apertius,num ſignificantius expreſſerim,quàm uetus interpres. Nec hic rurſum protinus in ius trahant,ſi minus uerbum uerbo reſpondeat,id quod ut maxime coneris,ne fieri quidem poteſt.

Interpres uulgatæ ædi tionis.

Si nefas eſſe ducũt,uſquam à literis ac ſyllabis diſcedere,cur hic interpres paſſim id auſus eſt,aliquoties nulla nec adactus neceſſitate,nec inuitatus utilitate,ſed uelut in re ludicra laſciuiens & oſcitans? Quod ſi licet,ut certe licet,ſi me comperies ſententias,maiori fide reddidiſſe q̃ ille reddiderit,ne damna quod nouũ eſt,ſed amplectere quod eſt rectius. Iam ſi collatio tibi

Annotationes.

non ſatiſfacit,ne continuo pronuncies. Conſule noſtras Annotationes,quæ fortaſſe tibi uel autoritate teſtium,uel rationibus adductis ſatiſfacient. Fit interim, ut diuerſa ſit lectio,fit,ut iiſdem ex uerbis cõplures ſenſus accipi poſſint. Nos primum unicam dũtaxat lectionem proponimus. Nec enim aliter poteramus: Cæterum in annotamentis uaria referimus,aut indicantes quid nobis optimũ uideatur,aut tuo relinquentes arbitrio,quid ſequi malis. Sunt in quibus noſtra uul-

gata

gata magis probatur æditio, aut Ambrosiana lectio, quàm Græci codices. Et tamen consentientibus omnibus Græcis exemplaribus, quoniam illa mutare non licuit, Latina accōmodauimus, ne non responderent, cum in hoc ipsum adderent. Cæterum id in scholijs discutimus. Comperio quædā apud illos addita ex more solēni, ueluti coronidem illam sic additā precationi dominicæ, quemadmodū apud nos in calce psalmorum adijcitur Gloria patri. Ea nō resecuimus à cōtextu, sed tamen in cōmentariolis admonemus addita. Nam is error minus habet periculi, cū quod frequenter comperio factum, ex alijs locis asscribit lector, quod in simili sententia deerat alibi. Attamen id quoq; curauimus admonere. Proinde nō ita tradimns hanc lectionem, quasi certa indubitatáq; sint omnia, sed quod ex nostra emendatione, accedentibus annotamentis, nō mediocriter adiuuandus sit lector uigilans & attentus. Inerunt pmulta, quæ ceu minutula friuoláq; cōtemnenda uidebuntur alicui. Verum qui conferet, qui exepēdet, qui tractabit & interpretabit sacras literas, is ipse comperiet, in his minutulis nō minimū esse utilitatis. Ad hæc facile mihi ueniam dabit, huiusmodi minuta persequuto, qui cogitarit ad huiusmodi scrupos primi nominis autores impegisse, nonnunq; & pudendo errore lapsos esse, nimirū ipsum Hilarium, Augustinum, & inter recentiores doctissimū Thomam Aquinatem, ne iam cæteros cōmemorē. A quibus in hoc uersanti negocio, nōnūq; dissentire fuit necesse. Quod quidem ut semp ingenue feci, ita nusq; contumeliose, ne in istos quidem procacior, quorum impudēs temeritas, & insolens inscitia parum merebatur hanc ciuilitatem. In quos etiam si liberius inuectus fuissem, tamen apud eruditos omneis excusaret me Plautinū illud: Quod dignis maledicitur, bene dictum est, nō maledictum. Verum malui rationem habere quid me dignum esset, quàm quid isti mererentur. Erat animus, istorū ineptias omnino dissimulare, nisi libri passim manibus omniū tererentur, & oraculorū instar legerentur ac citarentur. Nec rursus id à me factum est affectate, sed obiter locis aliquot, quo posthac minus illis fidant, qui quicquid apud huiusmodi scriptores utcunq; positum aut additum repererint, id alba, quod aiunt, amussi in suos cōuerrerent cōmentarios: aut certe quibus autores isti magni sunt, intelligerēt, ob harum rerum quas indicauimus ignorātiam, magnos etiam autores turpiter ac plusq; pueriliter hallucinatos esse. Alioqui si quicquid in horum uoluminib⁹ uel rideri, uel improbari poterat, persequi uoluissem, tum uere mihi inter manus nata fuisset ἰλιὰς κακῶν, ut est in Græcorum prouerbio, nec ad ea refellenda una suffecerat ilias. Cæteros autem, quos præter eruditionis cōmendationem ornat & uitæ sanctimonia, tantum abest, ut incessam petulantius, ut sæpenumero captatis etiam prætextibus, aut eleuem errorem, aut excusem, aut tegam. Nec mihi succensere debent, si quid lapsus est Augustinus aut Thomas, cum res ipsa clarior est, quàm ut dissimulari possit. Imputent inscitiæ linguarū, aut si malint, imputent illorum seculis. E re studiosorū erat, illa non omnino dissimulare. Non quod me putem oculatiorem summis illis uiris, sed quod alicubi fortasse fuerim attentior, & fortasse linguarum opibus instructior, certe quàm Aquinas, qui Latine tantū nouit.

Addita.

Minutula nō cōtēnēda sacras tractanti literas.

Thomas, laudatus.

Erasmi modestia.

Augustinus. Thomas.

nit. Quos omnes, ut semper ueri fuere studiosissimi, magis propitios esse mihi cõfido, uel hoc nomine, quod illorũ libros aliquãto reddiderim purgatiores. Quid minutius hypostigma? At tantula res hæreticum gignit sensum, quẽadmodũ docet Aurelius Augustinus libro de doctrina Christiana tertio, exempli causa citãs illud Iohannis: In principio erat uerbum apud deum, & deus erat. Et interposita diastola, sequitur: Verbum hoc erat in principio apud deum. Hanc lectionẽ hæreticam appellat, uidelicet eorum, qui negabãt uerbum dei, deum esse. Item illud quod est apud Paulum in epistola ad Rhomanos: Quis accusabit aduersus electos dei? Ab hoc loco quæ sequuntur, nisi per interrogationem legantur, sensum non hæreticum modo, sed prorsus blasphemum efficiunt. Quasi respondeas ad superiora: Deus qui iustificat. Deinde, quis est qui condemnet? Ad id rursum respondeas: Christus Iesus, qui mortuus est. Idem offensus amphibologia Paulini sermonis, cum ait: Quod stultum est dei, sapientius est hominibus, mauult ita reddi, quod stultum est dei, sapientius est quã hominis, quod alioqui uideri potuerit incertũ, dandi ne casu dictum esset hominibus an auferendi. Atq; hæc & alia his fermè cõsimilia multis uerbis illic annotauit uir tantus, quæ nihil negocij sit animaduertere, etiam si nullus moneat. Quid si is legisset tot portenta mendarũ à nobis prodita, sublatáq;? tot crassissimas discussas tenebras? tot sensus præposterе non solũ ambigue redditos, suæ restitutos integritati? an nõ hunc laborem nostrum utrisq; manibus cõplexus fuisset? Quædam autem tanta breuitate sunt annotata, ut ni nostram annotatiunculã ad locũ ipsum conferas, non sis animaduersurus quid uoluerim. Nã quod complusculis locis occurrent eadẽ, id data opera factum est, quo consuleremus lectori uel parum memori, uel inquirendi laborem fugitanti. Et sanè nõnihil uereor, ne quẽadmodũ multos sit offensura nouitas, ita è diuerso existant, quibus hoc ipsum displiceat, quicquã esse quod conueniat cum ueteri interprete. Alijs nihil probatur, quod sit diuersum: alijs ineruditũ uidet, quod non tota ratione pugnet ac dissideat. Rursus alios offendit sermo paulo purior ac Latinior, nempe hos qui nihil acutum iudicant, nisi quod prodigiosis scateat solœcismis. Alij contra fastidiunt, quicquid non referat Ciceronianum illum nitorem. Nos in hoc opere ut non affectauimus eloquentiã, ita mũdiciem, si qua in promptu fuit, non respuimus. Non offenditur deus solœcismis, at idem nõ delectatur. Odit superbam eloquentiã, fateor, at multo magis supciliosam & arrogantem infantiam. Nos toleramus istorũ balbutiem, ferant ipsi uicissim nostram qualemcũq; dicendi mediocritatẽ. Verum ut aliquando finiã, quemadmodũ ingenue fateor esse pmulta, quæ doctius tractari potuissent: ut nõ inficias eo, locis aliquot me dormitasse lassum: ita res ipsa, ni fallor, indicabit, me, post Laurẽtium Vallam, cui non hac tantũ in parte debent bonæ literæ, post Iacobũ Fabrũ, uirtutis omnis & literarũ antistitẽ: nec sine causa uersatũ in hoc negotio, nec sine fructu. Bene ualeto lector amice, & si quid adhuc desideras, à præfatione quam Annotationibus præfixi, petito.

Augustini in minutissimis apertissimisq; diligentia.

Portẽta mẽdarũ ab Erasmo sublata

Breuitas autoris.

Eadem.

In lectoribus uaria palata.

Supercilio-sam et arrogantẽ infantiã odit deus.

Laurentius Valla.

Iacobus Faber Stapulẽsis.

APOLOGIAE FINIS.

De hac

DE HAC POSTERIORI AEDITIONE.

ERASMVS ROTERODAMVS PIO LECTORI. S. D.

OMnibus omnium cauillationibus respondere, lector optime, præterq́ quod infiniti sit negotij, nec admodū ex huius opis dignitate fore uideo, nec operæpretiū ullū intelligo: ꝓpterea q́ qui studiū hoc nostrū suggillant ac traducūt, ferè nō legūt, aut certe nō intelligunt nostras apologias. Et iā satis illis respōsum est duabus apologijs, quas primæ quoq́ æditioni, ceu clypeos, aduersus istorum tela præfiximus: præterea in epistola, qua Martino Dorpio respōdemꝰ: postremo in epistola ad insignē Theologū Henricū Bouillū. Proinde hic capita dūtaxat argumētorū annotabimus lectori, uel occupato, uel crassiori.

1 Primū illud testamur, & ubiq́ testatum esse uolumus, nos nusq́ à iudicio ecclesiæ catholicæ, uel unguem aut digitum latum uelle discedere. Quod si quid usquam eiusmodi deprehendatur, nō data opera dictum, sed elapsum: ut sumus homines, id iam nunc pro recantato uolumus haberi.

2 Nec præimus eruditorum iudicio, nec publicarū scholarum autoritati præiudicamus. Manet incolume suū cuiq́ iudicium. Annotationes scribimus, non leges: & expendenda proponimus, non protinus habenda pro compertis.

3 Nec ideo hāc posteriorē æditionē immēsis sudoribus parauimus, q́ priori diffideremus, sed opus qđ tū ꝑ uirili, próq́ tēporis spacio q̃ fieri potuit optimū dedimus: nūc emēdatius multo, multóq́ locupletius damus. Atq́ id sanè facturos nos, prima statim æditione sumus polliciti. Quod quidem quo fiet sæpius, hoc plus erit lucri lectori.

4 Quod in æditione prima parcius fecimus, ueriti, ne tantā nouitatē non ferrent quidā: nunc hortantibus amicis magnis & eruditis, animūq́ addētibus, uberius præstitimus, ut totus noui testamenti sermo simplex quidē, sed tamē Latinꝰ esset, exceptis uerbis aliquot, & idiomatibus, quæ receptiora uidebā, q̃ ut mutari possent. Sicut fides pro fiducia, fidelis pro fidenti, benedictus pro laudatus aut laudandus: in nomine Iesu, pro autore Iesu, siue fiducia Iesu.

5 Neq́ parum adiecimus prioribus annotationibus, & priores illas autorū nomenclatura cōmuniuimꝰ ob quosdam, auidiores calumniandi quàm discendi

6 Sed offendūtur, qui Latine nesciūt: & ueteres solœcismos, quibus assueue-

runt,requirunt.Habent isti ueterem æditionem,per me quidem integram & inta
ctam.Scio,plurimos ob sermonis imperitiam,ne dicam spurciciem,a sacris uolu
minibus abhorrere.Boni consulent isti,si his quoq; consultũ esse uoluimus,præ/
sertim cum ipsi nihil perdant.

7 Non offendit̃,inquiunt,deus solœcismis.Verum fortassis, at idẽ non de/
lectatur.Excusat Augustinus sermonis uitium,non præfert.Et excusat in idiotis,
nõ in Theologis, postremo tolerat inuitus.Nã in totũ mutari malit,si liceat.Qđ
si sensum reddit ambiguũ,aut etiã peruersum,quod locis aliquot indicauimus fa
ctũ,detestat̃. Quin & deus odit supbos Solœcistas,qui recte loquẽtes insectãt̃,
nec ipsi uolũt meliora discere,nec alios sinũt,ceu canes in præsepi, iuxta ꝓuerbiũ.

8 Alioquin illud ab istis requirã:utrum omnes solœcismos amplectãtur, an
eos tantũ quibus assueuerint.Si quosuis amplectunt̃,cur ab istis quoq; uapulãt
pueri,cũ dicunt,fuit in domo tuo:aut,friget corpus meus.Imò uel in templis exi/
bilarent omnes,si diaconus ꝓ filio legat,pilio:aut pro Philippo,pilippũ.Et tamẽ
absurdiora sunt sæpenumero quæ cõmittũt ipsi.Quod si nulli placẽt Solœcismi,
nisi quibus assueuerint,iam palàm est,eos nõ duci iudicio recto,sed suis blandiri
neuis,& eos imitari,qui cũ ab aliorũ hulceribus abhorreãt,sua tamẽ familiari sca
bie nõ offenduntur.Porrò quid interea fiet ĳs,qui Solœcismis nõ assueuerunt?

9 Augustinus patit̃ barbare dici: Iustus ut palma floriet,pro florebit:sed pa
titur in plebe imperita.Patit̃,ut eruditi ꝓ,os,cuius paternus casus sit,ossis,ossum
dicant,sed quoties imperitis loquunt̃,aliter nõ intellecturis. Iam uero cũ uulgo
nemo Latine loquat̃, quod Augustinus scribit de Solœcismis, nõ magis ad nos
ꝑtinet,quàm si moneret,ut apud Gallos Gallice loquens cõcionator,uerbis Gal
licis uulgo notis uteretur.Alioqui cur Augustinus ipse in suis libris non solœcis/
sat,cum sæpenumero nec ab eruditulis intelligatur?

10 Augustinus non admittit Solœcismos, nisi apud imperitos, ut dictũ est,
& in hoc dũtaxat,ut sententiã reddant dilucidam.At docuimus,locis aliquot in/
terpretis Solœcismis totam subuerti sententiam,& hac occasione magni nominis
interpretes fuisse lapsos.

11 Porrò qđ obĳciũt,indignũ esse,diuinã scripturã subĳci regulis Donati,ut
â uiro sancto dictũ est,ita nõ ꝑinde circũspecte,qđ qdẽ pace illi⁹ dixerim.Primũ
eñ,interp̃tis sermo nõ est scriptura sancta,sed quod Moses aut Apostoli scripse
rũt.Nos interp̃tis sermonẽ emẽdamus,& sanctæ scripturæ suã lucẽ restituimus.
Deinde si cõtumeliosum est de rebus diuinis emẽdate loq,in ius uocãdi sunt ue/
teres penè oẽs,q nõ elegãter modo,uerũ etiã eloquenter tractarunt res mysticas.

12 Mihi uidetur ad propagandum Christi Euangelium pertinere, ut casto
puróq; sermone tradatur,quatenus licet.Recte loquendi ratio omniũ est cõmu/
nis:at uaria res est barbaries,& intellectu difficilis,quippe recedens à sermone na
turali,ut nihil est dilucidius sermone recto,ita nihil facilius.

13 Quod si quis neget in hac interpretatione inesse Solœcismos,nõ illos qui
dem haustos ex Apostolico sermone,sed ex uulgi fece, consulat indicem meum,

& mox

& mox, opinor, mutabit ſententiam.

14 Ibidem uidebit, quot locis hallucinati ſint interpretes etiam magni nominis, tantum ob ſermonis uitium. Ne quis putet nullum aliud eſſe incommodum, niſi quod parum munda ſit oratio.

15 Porrò quanq̃ haud inficiamur, in Apoſtolorum & Euangeliſtarum Græco ſermone nonnulla eſſe præter rationem grammaticam, tamen non erat cauſa, cur nos tantum ſolœciſmorum prodigioſorum adderemus.

16 Et fortaſſis, quod illis temporibus cõducebat, ut Apoſtolorũ oratio eſſet inconditior, nunc expediat mutari, quando nec Apoſtolico cultu nunc utunt̃ Epiſcopi, ſed in om̃ibus ſplendor acceſſit eccleſiæ. Olim expediebat Apoſtolos eo ſermone uti, qui latiſſime patebat, & à literatis pariter ac illiteratis intelligebat̃, quandoquidẽ & Chriſtum Syriace locutũ apparet, nunc ea ratio adeo locum non habet, ut ijs q Latine didicerint, noua balbutiẽdi ratio ſit diſcẽda ob interpretis nõ Apoſtolorũ ſolœciſmos. Proinde, ut olim abuſi ſunt Apoſtoli ea lingua quã repererũt uulgo maxime cõmunẽ: ita nũc cõducibile fuerit, ſacras literas eo ſermõe tradi, qui ſit om̃ibus Latine doctis cõmunis. Conuenit em̃ id eſſe cõmuniſſimũ, quod eſt rectiſſimũ. Quod dictũ eſt de ſermone Apoſtolico, idẽ ualet in oratiõe ueterũ interpretũ, cũ ſermo Roman⁹ adhuc eſſet ꝓmiſcuæ multitudini cõmunis.

17 Si ob eã cauſam diuinos libros expedit inerudite uerti, quo poſſint à pluribus intelligi, potiſſimũ uertendi eſſent in linguã Gallicam, aut Germanicam.

18 Si non licet Chriſtianis recte loqui, cur Auguſtinus grammaticã recte loquendi magiſtram, ponit inter artes neceſſarias ad ſacrorum uoluminũ intelligẽtiam? cur tot grammaticorum ſcholis plena ſunt omnia? cur tot laboribus excruciatur ætas illa rudis, an ut diſcat mendoſe loqui?

19 Vt nihil aliud ſit cõmodi, certe hoc boni habet ſermonis elegantia, quod ſimplex ſit & naturalis, cum inemendate loquendi ſexcentæ ſint ſpecies.

20 Etiamſi nos in ſermone Apoſtolorũ, ne ſyllabã quidẽ mutamus, imò ſermonẽ illorũ, uitio librariorum aut alioqui deprauatũ, reſtituimus. Proinde ne qs clamet, hic corrigit Euangelium, hic emendat precationẽ dominicã: ſed, hi codices Euãgeliorũ à mẽdis repurgat. Nec magis obiurgãdus ſum, quàm qui ſcopis euerrit ſordes è templo. Non enim quicquid in templo eſt, continuo ſanctum eſt.

21 Iam ſi, quicquid hic uertit interpres, ſpiritui ſancto libet aſſcribere, & ob id nefas eſſe, qcq̃ hinc demutare, cur audet reprehendere Hieronymus, quod apud hunc legit̃, nũc uerba taxans, nunc ſententiã, nũc ſubmouẽs quod adiectũ affirmat? cur audent diuerſum legere, Cyprianus, Ambroſius, & Auguſtinus?

22 Hieronymus in præfatione ad Deſiderium, plurimũ intereſſe putat inter uatẽ & interpretẽ: Ibi, inquit, ſpiritus uentura prædicit, hic eruditio & uerborũ copia, ea quæ intelligit, tranſfert: & tamẽ hic Hieronymus agit de Septuaginta, quorum autoritas penè fuit ſacroſancta. At nemo nouit, quis hic fuerit interpres, nã innumeros fuiſſe teſtatur Auguſtinus, atq; eos admodum tenuiter eruditos.

33 Arbitror non plus honoris huic interpreti deberi q̃ ſeptuaginta, quorum

æditionem

æditionem non raro sequuntur & apostoli, sed horum translationem mutauit ecclesia, simul atque nacta est meliorem.

24 Vtrum autem uolunt huic uni hoc honoris haberi, an interpretib⁹ omnibus? si huic uni, causam adferant, cur huic potius quàm cæteris, si debetur omnibus, cæteris nimirum antiquatis facta est iniuria.

25 Non idem honoris debetur interpreti & Euangelistæ, alioqui quisquis cõcinnat aut describit codicem euangelicum, hoc honoris sibi postulabit. Versantur omnes in re euangelica, sed dispari functione. Imò diuus Hieronymus interpretum operam, qua nobis sacros libros in aliam linguam transfuderunt, confert cũ studio M. Tullij, quo quædam Xenophontis, Platonis ac Demosthenis opuscula Latinis dedit.

26 Quod si iuxta Hieronymum optimus interpres est, qui linguas & rem optime teneat, opinor me neutra in re hoc certe interprete uideri inferiorem, ne nihil de meipso dicam gloriose. Tametsi uidetur hic interpres magis incogitantia peccasse, quàm imperitia,

27 Porrò si prorsus in interprete requirunt afflatum spiritus sancti, quid obsistat, quo minus & nobis adsit cõmunis omnium Christianorum spiritus, qui solet uberius opitulari ijs, qui suam quoque industriam adiunxerint.

28 Audio quosdam adeo supstitiosos, ut nihil patiantur immutari à uerbis Euangelistarum in uertendo. Quasi uero istuc uertere sit, ac non potius peruertere. Duabus rebus constat oratio, uerbis ceu corpore, & sententia uelut anima. Si utrũque reddi potest, non obsto, quo minus fiat. Si non potest, præposterum fuerit interpretem uerborum tenacem, à sententia recedere.

29 Si prorsus contendunt uerbum esse uerbo reddendum, cur toties à uerbis recedit interpres, aliquoties nulla inuitatus commoditate? Si licet, utique semp hoc spectandum erit interpreti, ut sententiam bona fide uerbis quàm aptissimis efferat.

30 Nec constat, nec probabile est, hanc, qua uulgo utimur, æditionem, ullius Synodi autoritate fuisse comprobatam. Neque probabile est, in Synodis hac sola patres usos fuisse, quæ ex Græcis, Latinis ac Barbaris constabant: quorũ alius Græce citabat, alius Ambrosium sequebatur, alius Cyprianũ, aut aliũ quempiã.

31 De Septuaginta non ueretur pronunciare Hieronymus, illos uertisse uerbis ambiguis, quod nõ intelligebant: & alicubi conuersionẽ illorũ mendacium appellat. Cur igitur putemus sacrilegium esse, si quis ab hoc ignoto dissentiat?

32 Sed utitur iam annis aliquot ecclesia Rhomana: utitur, sed nõ sola: nam & Hieronymum legit, & Ambrosiũ. & cantus ecclesiasticus sæpenumero discrepat ab hac æditiõe. Nec sic utitur, ut decernat, nihil illic esse, quod possit reddi melius.

33 Diu usa est ecclesia ueteri conuersione ueteris testamenti, quæ quod septuaginta Græce uerterant, ad uerbum reddit sermone prorsus absurdo: quod palàm fuerit, si quis legat Augustinũ De locutionibus. Nec ideo respuit cõmodiorẽ interpretationem, quæ priori substituta est per Hieronymum, ut arbitrantur.

34 Quod si quis omnino contendat, nusquam ab interprete dissentiendum esse.

Primum excuset ea loca, in quibus ostendimus illum palam uel dormitasse, uel lapsum esse, uel ita inscite reddidisse Græca, ut ob illius incõmodã interpretationẽ summates Theologi, qui tantũ Latine sciebant, turpiter lapsi sint. Hæc si notiora sunt, q̃ ut negari possint, fateamur, interpretẽ hominẽ fuisse, ne qd dicã acerbius.

35 Etiamsi pleraq; sunt eiusmodi, ut probabile sit, uitio librariorum inducta fuisse: ut interpretationẽ approbet ecclesia, certe deprauationem non approbat.

36 Neq; quicquid receptum est in usum ecclesiasticum, continuo receptũ est iudicio. Quædam casu irrepunt, ad quæ conniuet ecclesia, præsertim si nõ uideantur ad fidei morumq; periculũ pertinere. Imò fieri potest, ut in hoc genere quædam ad tempus ignoret ecclesia.

37 Cum Damasus hoc negocij daret Hieronymo, ut nouum testamẽtum ex Græcorũ fontibus emendaret, habebat nimirũ iam tum ecclesia, quod legebat, & fortasse seculis aliquot legerat. Id si syncerum erat, quid opus erat emendatione Hieronymi? Sin corruptum, palàm est ecclesiam ad tempus uti, quod sit in melius uertendum. Idem dico, de uetere testamento.

38 Nõ ideo uacillat autoritas scripturæ sacræ, si mendæ tollant̃ è codicibus, imò potius uacillaret, si constet, nos uti deprauatis exemplaribus: atq; id certe negari non potest.

39 Optandum, ut nullum mendum insit sacris libris, & id quoad fieri potest enitendum est. Verum id nõ contigit post annos mille trecentos, nec fortassis unq̃ continget ad plenum. Bene nobiscum agetur, si q̃ minimũ insit mendarum.

40 Proinde ne nos quidẽ profitemur, omneis mendas à nobis sublatas, plurimas certe sublatas audebimus profiteri: & nos rem eò deduxisse, ut posthac codicibus quam minime mendosis uti liceat, si quis hoc filum secutus, emendare uelit, cum autoritate Pontificis Rhomani.

41 Nos enim non sic proponimus hanc æditionem, ut uelimus per om̃ia haberi emendatam: sed quod apud Græcos frequentissimũ habetur, maximéq; cõstans, id uertimus, indicantes, ubi nostra cum Græcis consentiant, aut dissentiãt, & quid nobis rectissimum esse uideatur.

42 Scio res sacras reuerenter ac religiose tractandas, & idcirco licet in infima functione uersantes, tamẽ omni qua licuit circũspectione sumus usi. Contulimus utriusq; linguæ uetustissimos ac probatissimos codices, nec eos sanè paucos. Excussimus ueterum ac recentiorũ cõmentarios, tum Græcos, tum Latinos. Obseruauimus, quid diuersi legant. Pensitauimus ipsius loci sententiam, atq; ita demũ pronunciauimus, quid sentiremus. Imò ne pronunciauimus quidem, sed lectorẽ admonuimus, suũ cuiq; iudicium liberum relinquentes.

43 Thomas, Lyrensis, & Carrensis, alijq; his obscuriores, satis habent annotasse: alia litera sic habet, quod sic in codice quopiam scriptũ, aut fortasse deprauatum offenderint, & uidentur rem utilem præstare. Et nobis obstrepitur, qui tot argumentis, ac summorum uirorum autoritate ueram lectionem restituimus?

Si uarietas

44 Si uarietas abrogat fidem libris, iam olim uariabant codices ætate Ori/genis, ætate Hieronymi, ætate Bedæ, ætate Thomæ, denicp nostris etiam tempo/ribus hodiécp uariant, & tamen adhuc sacris libris sua constat autoritas.

45 Si loca quædam deprauata fidem eleuant arcanis uoluminibus, iã olim id usũ uenisset temporibus Origenis, qui Homilia in Matthæum octaua queri/tur hac de re his uerbis: Multam enim differentiam inter exemplaria inuenimus, siue per negligentiam scribentium, siue ex temeritate quorundam, siue ꝓpter eos qui negligunt emendare scripturas: uel propter eos, qui quod ipsis uidet᷑, in emen dationibus uel adijciunt, uel subducunt. Audis lector, iam tum uariasse libros? au dis fuisse deprauatos? audis quædam adiecta, aut subtracta?

46 Atcp ut ille non est ausus, in nouo præsertim testamento, pronunciare ꝑ obelos & asteriscos, sed tantum admonere lectorem: ita nos, quid nobis uideret᷑, & q̃obrem uideretur, ostendimus.

47 Hoc fortasse uincimus Origenem, quod illi nihil erat, quod sequeret᷑ in nouo testamento, præter codices Græcos. Nos Græcos contulimus cũ Latinis, & ab utriuscp linguæ probatissimis interpretibus adiuti sumus: cum is penè prim⁹ scripserit in libros diuinos.

48 Si quis contendit, nullum omnino mendũ esse in libris sacris, quid fiet ijs locis, quæ tam palàm deprauata sunt, ut nulla sit tergiuersatio? Sin fatentur ali/quot locos uitiatos, cur non sinunt corrigi, quicquid corrigendum esse uidetur?

49 Sed audio quosdam ita loqui: Rem amplectimur, sed offendiculum da/tur multitudini, si senserit in libris, quos hactenus secuti sumus, inesse quicquàm uel uiciatum uel non intellectum. Primũ non ista scribuntur multitudini, sed eru ditis, & præcipue Theologiæ candidatis. Hos offendi nõ oportet. Necp nos cor/rectionem appellamus laborem nostrũ, sed annotationes. Necp cuicp molesti su mus, aliter citanti, & ueterem, aut etiam deprauatam æditionẽ sequenti. Ab ipsis potius nascitur offendiculum, qui in publicis concionibus, qui in cõpotationibus, qui in uehiculis ac nauibus apud idiotas ac mulierculas uociferantur esse, qui sa/cros libros & precationem dominicam emendet.

50 Misera uero conditio sacrorum uoluminũ, si horum autoritas pendet ab indoctis, ut ferè sunt, librarijs, aut temulentis typographis.

51 Non uociferantur in eos, à quibus palàm est sacros codices uitiari quoti/die, cũ sint illiteratissimi, qui hoc audent. In me clamitant, hominẽ in hoc certe ge nere studij, quod à linguarũ peritia pendet, nec omnino indoctũ, opinor, nec in/exercitatum. Illis temere licet pro suo arbitratu deprauare, mihi non licebit ex fi/de ueterum codicum, ex probatissimorum interpretum autoritate restituere?

52 In illis non requirunt autoritatem, satis est illitũ esse chartas, in me requi/runt. Cur, inquiunt, credamus Erasmo? Imò si Erasmo diffidunt, fidant Theolo/go. Nam si mihi tradita est autoritas interpretandi sacras literas, mirantur si au/sim de lectione quicquàm hiscere?

53 Quanquàm non postulo, ut mihi credant. Credant uetustis & emẽdatis

exẽplaribus

exemplaribus, credant Græcæ ueritati, præſertim ubi horum lectio cum ortho-
doxorum interpretatione congruit. Poſtremo nec his credant, ſed rem ſecum ex
pendant, non mordeant admonitorem.

54 Hieronymo mandauit Damaſus. Mandauit, ſed ut amicus, non ut ſum
mus Pontifex. Mandaſſe legimus, approbaſſe non legimus. Poſtremo extra con
trouerſiam eſt, non extare caſtigationem Hieronymi. Et conſtat, hanc rurſus ui-
tiatam, ut maxime demus, fuiſſe Hieronymo caſtigatam, quod certiſſimis argu-
mentis promptum eſt refellere.

55 Nihil, inquiunt, tentandum abſq; Synodi autoritate. Quid magis ridicu
lum dici poſſit. Vt mihi liceat admonere, quid uel à ſcriba uideatur corruptū, uel
ab interprete melius reddi potuerit, præſertim ex ueterum ſententia, tota Syno-
dus erit conuocanda? Cotidie noui ſcribuntur cōmentarij in ſacras literas, propo
nuntur oracula de rebus grauiſſimis, nec ulla Synodus requiritur.

56 Quid ſi nouum teſtamētum uertiſſem carmine, quod fecit Iuuencus, aut
paraphraſi dilucidius explicuiſſem, an ob eam rem putant indicendam fuiſſe Sy
nodum? Nunc tantum quod eſt in Græcis uerto, aliquoties non probans, quod
apud illos legitur.

57 Quod ſi nefas iudicant quicquam extare diuerſum ab hac æditione, abo
lendi eſſent Ambroſiani commentarij, ſupprimendus Cyprianus, Hieronymus
& Auguſtinus, nihil attingendum Græcorum interpretum. Atq; eadem ratione
nefas habebitur, nouum ac uetus teſtamentum ædidiſſe græce, quod nuper ex Al-
di mei prodijt officina.

58 Nos opus hoc dedimus, non, unde nō liceat diſſentire, ſed quod ad emen
dandos pariter & intelligendos ſacros libros magnopere conducit. Et ut nos pro
ponimus, ita probat ſuo ſcripto Leo. x. Pontifex uere maximus, hac quoq; parte
conſultum eſſe cupiens religioni Chriſtianæ. Scio hic leuis eſt Rhomani Pontifi
cis autoritas, quam pluſq; ſacroſanctam uideri uolunt, quoties illius diplomatis
datur ius abſoluēdi inuitis paſtoribus, aut alia functio unde meſſis eſt aliqua nō
pœnitenda.

59 Tot mendas ſuſtulimus, tot loca male reddita explicuimus, tot prodigio-
ſos ſolœciſmos amouimus, tot nodos, in quibus hæſerunt & ueteres, extricaui-
mus: tot inſignes lapſus autorum indicauimus, tot amphibologias reſecuimus,
tot hyperbata digeſſimus: ut finiam, tot ſenſus antehac obſcuros ac nubilos illu-
ſtrauimus, tantam utilitatem gratis detulimus, & uociferantur quidam aduerſus
benemerentem.

60 Iam non me dam eſt, hoc male habet quoſdam, quod à magni nominis
ſcriptoribus diſſentiam. Qui fauent Auguſtino, frendent, me nō per omnia cum
illo ſentire. Qui Thomæ addicti ſunt, dolent illum attingi. Minoritæ nollent re-
felli Lyranum, aut Scotum. Atqui ſi hanc accipimus legem, à nemine prorſus lice
bit diſſentire, cum ipſi tamen inter ſe diſſentiant. In hoc opere, ueritatis maior q̃
autoritatis erat habenda ratio.

61 Non est contumeliosum à quamlibet probatis autoribus dissentire, si rationibus adductis id facias. Hoc interest: sunt, à quibus par est reuerenter dissentire, uelut ab Hieronymo, ab Ambrosio, ab Augustino. Sunt, quibus hoc reuerētiæ non debetur, Thomæ fortasse debetur, Lyrensi aut Carrensi non debet, neque doctrinæ, necq; sanctimoniæ nomine. Et referebat, hos aliquot locis taxari, quod uiderem solos mira fiducia, sed nullo iudicio passim legi.

62 Sed cauillor in hos fortassis uno aut altero loco. Primū ipsis imputetur, qui tam ridicula scripserint, non mihi. Deinde si stomachantur, quod hos aliquoties attingo, cur non magis agnoscunt ciuilitatem meam, cum ad tam multa conniueo? quæ nequaquam præteriturus eram, si animi causa taxassem illos. Quod aliquoties attigi, coëgit studiorum utilitas, quod rarius id facio, datum est Christianæ modestiæ.

63 Verum hoc ipsum, ni fallor, offendit plerosq;, quod admonētur, quasi hactenus aliquid ignorarint in his literis, quarum scientiam profitent: & pudet quæ imberbes didicere, senes perdenda fateri. Primum nimium arrogans sit, qui profiteatur se nihil nescire, deinde taciti hæc quoq; discant, & desinent ignorare Hac uia probrum hoc optime effugerint.

64 Quod si usq; adeo inuisa est nouitas, ut ferri non possit, fuit & hæc æditio, qua nunc utimur, olim noua. Et stultissimum est, rerum æstimationem ab annis sumere. Hac æstimatione res præclara fuerit ebrietas, quæ est uetustissima: & ex priscis usque seculis in hanc ætatem deducta. Quin rem ipsam potius quàm annales expendimus?

65 Si nouitas offendit, nos uetera instauramus, & nouitatem excludimus: Nam posterior est æditione, deprauatio. Si qui sunt, qui non possunt mutare saliuam, quam à pueris imbiberunt, manet istis sua uetus æditio, si uolunt, tum dilucidior, tum emendatior: si nolunt, eadem & sui similis. Si glandes istos obstinate delectant, saltem ne inuideant ijs, qui tritico uesci malunt.

66 Vtrum quæso fas est, post ueteres aliquid inquirere, an non? Si fas non est, cur ausi sunt Alexander ac Thomas, & post hos alij complures, totam Theologiæ faciem immutare? Si fas, cur nostris obstrepunt studijs, præsertim cum & nullius iudicio præscribant, & ueterum autoritate nitantur? Etenim si fas est inducere noua, multo magis fas est reuocare uetera.

67 Si nihil aliud quàm codices nostros emendassem ex Græcis exemplaribus, comprobāda erat industria, qui id conatus essem, quod Augustinus nō uno in loco fieri iubet. Nunc nō hoc cōtentus, ex orthodoxorū cōmentarijs rem peto.

68 Vt donemus, nihil esse mēdi in libris nostris, tamē multis de causis oportebat ad fontes confugere, ob amphibologias, ob quædā obscure reddita, ob Emphasim Græcanicæ phraseos, quæ sæpenumero reddi non potest, ob gratiā idiomatis, quæ in uertendo non respondet.

69 Vt donemus Græcorū libros æque deprauatos esse ac Latinos, tamē ex collatis exemplaribus æque deprauatis sæpe deprehendit uera lectio: quod sæpe

numero

numero fit,ut quod hic casu deprauatum est,in alio codice reperiatur integrum.

70 Augustinus in epistola LIX.non audet respondere,rogatus de sententia uersiculi cuiusdam ex psalmis,nisi consultis libris Græcis. Idem ueteris testamẽti nouiq́; libros cum Græcis contulit, nimirum diffisus uulgatæ interpretationi.Id quantum habeat utilitatis in ueteri testamento uiderint alij,certe in nouo necessarium est.Et nos nõ dubitamus de omnibus pronunciare,freti uulgatis codicib⁹? Idem multis locis docet lectionis syncerítatẽ ex antiquiore lingua petendã esse: hoc est ab ea,in quam primũ trãslatus est liber. Veluti cum hæretur in ueteri testamento: iubet consuli Græcos codices,si quis Hebraïce,nesciat,quod in hãc linguam prius uersum sit uetus testamentum,quàm in Latinam.

71 Hieronymus laudat studium mulierum Germanarũ,quæ Latinum psalterium cum Græco contulerint,cum id ab Hebræorum fontibus manarit: & nos absurdum putamus idem fieri in nouo testamẽto,quod totum, aut penè totum fluxit à Græcis?

72 Sed audio quosdam in totum abrogare fidem Græcorum libris,posteà quàm se semouerunt ab ecclesia Rhomana.Atqui eadẽ de causa,nõ est fidẽdum Hebræorum libris, quod illi sint infensissimi,non solũ Rhomano Pontifici, sed Christo,& Christianis omnibus.Et tamen Hieronymus illis fisus est id temporis,cum maxime fuisset tempestiuum deprauare,si quid deprauare uoluissent.

73 Si Græcis in animo fuisset deprauare codices suos , his potissimum locis deprauassent,in quibus à nobis dissentiunt,ueluti de processione spiritus , aut si quid aliud est eiusmodi,at in his nobis consentiunt.Nec ullus locus proferri potest,qui hoc nomine suspectus haberi possit.

74 Aristoteles apud nos habet autoritatẽ suam,cũ plus sit q̃ schismaticus, uidelicet à Christo alienissim⁹.Et Græcorũ uoluminib⁹ nulla erit apđ nos fides?

75 Si olim deprauati suut Græcorum codices, iam adhuc erant orthodoxi. Sin nuper à schismate,qui fit,ut horum codices cum ueterum libris consentiant? Nisi forte tam impudens erit aliquis,ut dicat,uniuersos codices,& interpretũ cõmentarios simul esse uitiatos à schismaticis.

76 Ego magis suspicor,si quid deprauatũ est in Græcorũ libris,id à Latinis exẽplaribus fuisse ꝑfectũ,posteaq̃ Rhomana ecclesia cœpit absorbere Græciã.

77 Nec tota diuulsa est à nobis Græcia,Creta Christum agnoscit, agnoscit Rhomanum Pontificem,cur horum libris diffidimus?Et ab his potissimum nobis ueniunt exemplaria.

78 Risit olim Heluidiũ Hieronymus,qui sibi stultissime persuaserit,Græcos codices esse corruptos:ac dictum hominis stultius esse putat,q̃ ut sit argumentis refellendũ.Et tamẽ iam tum Oriens fermè omnis hæresibus feruebat Arrianorum & Origenistarũ. Ab ijs magis timẽdum erat exẽplaribus,q̃ à schismaticis.

79 Damnauit ecclesia quasdam Græcorum opiniones, codices Græcorum nunquam damnauit.Et cur nos damnamus,quod non damnauit ecclesia? Imò cur non habemus fidem his,quibus fidem haberi uoluit ecclesia?

80 Iam quod à quibusdam studium hoc nostrum cõtemnitur, ut humile ac puerile, qui circa syllabas ac uoculas laborem, non ita ualde me mouet. Ego magnum arbitror, quicquid ad rem theologicam pertinet. Et cum non ignorarem, quantum reuerentiæ sacris libris debebatur, mihi cõscius sumpsi, quod in eo munere uideretur infimum.

81 Sit hoc grammaticum, sit puerile, sit triuiale, modo fateantur esse necessarium. Vt nihil aliud doceam q̃ rectam lectionem, nimirũ turpe est hoc ipsum nescire magnos Theologos. Et tamen hoc manifestius est, quàm ut negari possit: posteaq̃ hic lapsus deprehenditur Augustinus, lapsus Thomas, lapsus Lyrensis, & Carrensis: posteaq̃ frequenter audiamus hos, qui concionantur in tẽplis, etiam thema, quod proponunt, perperam intellectum adducere.

82 Scrupi sunt quamlibet minuti, sed ad hos impingũt freqũter οἱ τὸν ἥλιον ὑπερφρονοῦντες. Si iuxta Chrysostomũ & Augustinum, articulus ὁ, hoc est minutissimum elementũ, additum aut omissum, sensum facit orthodoxũ, aut hæreticũ: si idem efficit hypostigme, non suo posita loco: quid est, cur hæc ut minuta negligamus, quæ tantum habent momenti?

83 Quanquam hæc minus negligenda uidebũtur, si quis periculum fecerit, quantis hæc minuta constent sudoribus. Aut si quis aggrediatur tractare scripturam diuinã, & in ea, sicut oportet, rimari curiose singula. Vsu sentitur utilitas, non tumultuaria lectione. Postremo desinet contemnere, qui non unam aut alteram annotationem, sed uniuersum opus expenderit. Tu mihi ociosus ac supinus hũc aut illum locum expendis, & uideris tibi copiosius ac doctius tractare potuisse. Poteram & ipse, si decem modo fuissent excutiendi. In tot milibus hanc præstare diligentiam difficillimum est.

84 Augustinũ nõ pœnitebat operæ suæ, cum huiusmodi quædã annotaret in libros Pentateuchi, non ex fontibus Hebræorum, sed ex Græcis uoluminibꝰ. Is rẽ annotatu dignam duxit, quod in sacris literis reperiat uerbũ multitudinis numero additum nomini, rem significanti, quæ cõstet ex multis. Quod genus est Dimitte populũ meũ, ut seruiãt mihi. Itẽ: Omnis terra adorẽt te. Præterea quod in hac oratione: Si interrogauerit te Esau, dicens: Cuius es tu, & quò uadis, & cuiꝰ hæc, quæ antecedunt te? Et dices, pueri tui Iacob: postremo loco redundet, cõiunctio, &. Rursus quod in hoc sermone: Tu autẽ testamentũ meum cõseruabis, Cõseruabis, positum sit pro conserua. Rursum, quod hæc uerba, quæ sunt in Leuitico: ἀκάθαρτος ὤν, ἀκάθαρτος ἔσαι: putat ad hunc modũ uerti posse, immundus existens, immundus erit. Et tamẽ participiũ existens, nõ esse ab existere, sed ab esse, cum Græce sit ὤν, quasi dicas, essens. Præterea quod docet, mulierem dici, quæ uirgo sit, cũ Hebræam uocem nesciat, unde pendebat quæstio. Itẽ quod ὄψιμον Græcum, parũ Latine dicat serotinũ. Ad hæc tam puerilia nõ grauatus est descendere tantus episcopus. Quid ipse Hieronymus, nõnne quædã annotauit, quæ friuola uideri possent, si quicq̃ omnino friuolum esset in sacris libris? In epistolam ad Ephesios cap. 5. in Pauli uerbis: Propter hoc relinquet patrẽ & matrẽ &c. annotauit,

uit, ἀντὶ τούτου dictum, pro ἕνεκεν τούτου, cum utraqꝫ dictio probe quadret, & eũdem efficiat sensum: Vice uxoris relinques patrem & matrẽ, & causa uxoris relinques patrem ac matrem. Idem in epistolam ad Philemonem indicauit, ἀγαπητὸν magis sonare diligibilem quàm dilectum, qui Græce dicatur ἠγαπημένος. Iterum in epistolam ad Rhomanos: παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, omni dictum esse pro omnibus, cum utroqꝫ modo dicatur idem: quisquis est inter uos, &, omnibus qui sunt inter uos. Iam uero quid cõmemorem, qualia sint pleraqꝫ, quæ Hieronymus annotauit in libello, quem de castigatione psalterij scripsit ad Suniam & Fretelam.

85 Nullus igitur reprehendat, si argumento suscepto respondeo. Mihi abunde satis est, si nullus ante me plus præstitit in hoc scripti genere. Quid alij possint, aut præstituri sint, nescio. Certe optarim existere permultos, qui me prorsus obscurarent. Imò uel reprehendi gaudebo, si quis industria sua rem tam sacrã, à nobis utcunque tentatam, adiuuerit. Absit modo procacitas, quam fœdam & indecoram sibi ducunt & Ethnici.

86 Meminerit is, qui reprehensionem parat, se quoqꝫ hominem esse, neqꝫ minus labi posse reprehendendo, quàm potuerit autor opis scribendo. Quanquàm longe plus ueniæ debetur ei, qui prodesse studens, in ingenti opere dormitauit alicubi, non assecutus, quod uoluit, quàm ei, qui in alieno libro cupiens ingeniosus uideri, uenatur quod carpat, & tamen hoc ipsum perperam facit.

87 Sic oportet ad librũ legendũ accedere lectorẽ, ut solet ad cõuiuiũ cõuiua ciuilis. Cõuiuator annitit̃ omnibus satisfacere: & tamẽ si quid apponit̃, qđ huius aut illius palato nõ respondeat, urbane uel dissimulant, uel probant etiã, ne quid cõtristent cõuiuatorẽ. Quis enim eum cõuiuam ferat, qui tantũ hoc animo ueniat ad mensam, ut carpens quæ apponũtur, nec uescatur ipse, nec alios uesci sinat?

88 Et tamen his quoqꝫ reperias inciuiliores, qui palàm, qui sine fine damnẽt ac lacerent opus, quod nunquàm legerint. Atqꝫ hoc sanè faciunt, qui se Christianæ pietatis doctores profitentur, & religionis antistites: cum sit plusquàm sycophanticum, damnare quod nescias.

89 Nec intelligunt, quantũ abesse oporteat linguã ꝓphetici canis, quæ lingẽdo medet̃ hulceribus: à lingua uiperæ aut aspidis, cuius uenenum immedicabile. Nec cogitant, quantũ discriminis sit inter hierophantam & sycophantam.

90 Cum Theologorum scholæ, uec Scotum, nec Petrum Lombardum, nec Occam, nec Thomam nec Augustinum, nec Ambrosiũ, nec Hieronymũ, nec Hilarium, nec Cyprianum, nec Chrysostomũ, nec Iohannem Damascenũ, nec Origenem, imò nec Petrum apostolũ prorsus ab errore liberent, & ab eo quidem errore, quem si tuearis, hæreticus sis: cur nostra tam iniquo legunt iudicio?

91 At summis illis, inquiunt, hoc ciuilitatis debetur, tibi non item. Imò quo magis præcelluerunt illi uel dignitate uel eruditiõe, hoc minus ueniæ debebatur. Neqꝫ enim, opinor, isti me inter usqꝫ adeò indoctos numerant, quos non oporteat quicqꝫ omnino scribere.

92 Nomẽ hæreseos quo grauius est, & inuisius Christianis auribus, hoc tur

pius est, id temere cuiquã impingere. At isti nihil magis habent in promptu, nec dubitant hæresim inclamare, priusq; circumspiciant, qua de re loquantur. Et quẽadmodum uno sue grunniente grunniunt omnes, ita ad huiu s aut illius clamorẽ omnes eiusdem factionis sodales uociferantur hæresim.

93 Ita ualde Christiani uideri uolunt, si in Christianum sint fortiter cõtumeliosi. Idq; quo possint impune, principum tyrannidi fauent, & Rhomano Pontifici semper adulantur, pessime interim de illo sentientes, cui putant quicquam esse charius, quàm quod ad Christi gloriam & gregis salutem pertinet.

94 Qui simpliciter errat, fraterne monendus est. Qui nihil aliud q̃ prodesse studuit, cum fauore & candore legendus est. At mirum q̃ isti sæuiunt, quo fastu, quo supercilio censuram agunt, frequenter ubi rem non intelligunt. Nam id accidisse, docere si libeat possim: qua re quid potest esse turpius?

95 Origenes aduersus Celsum plusq; hæreticũ, q totã Christi uitã indignissimis cõuicijs lacerarat, argumẽtis egit, nõ cõuicijs. Augustinus cũ Pascentio disputans, semp clarissimũ uirũ appellat, cũ is iuxta Arrianorũ dogma negaret homusion patri filiũ. Cũ Pollẽtio, de diuortio sic disputat, ut nulla sit usq; hæreseos mẽtio Ad Madaurẽses idololatras honorifice rescribit, fratres dilectissimos, & dominos prædicabiles eos appellãs: nec grauat causam illorũ sibi cõmẽdatã adiuuare.

96 Inqsitorib⁹ hoc datũ est negocij, ut indices sint, nõ iudices: doctores, nõ sycophantæ: monitores, nõ calumniatores: fidei custodes, nõ sub fidei defendẽdæ præ

97 Hæresis nõ est, ubi nõ est ambitio, ubi nõ (textu tyrannidẽ affectantes. est malicia, ubi non est arrogantiæ comes pertinacia. Nec in quouis errore hæresis est, sed in ijs duntaxat, quæ proprie ad catholicam fidem pertinent.

98 Quàm iniquum est, impune impingere tantam contumeliam: nec uictori ullum pæmium aut talio, nisi quod elapsus uidetur.

99 Christus ipse nõ extinguit linũ fumigans, nõ cõminuit baculũ fractũ: & nos ob humanũ lapsum, imò ob fastũ nostrũ alienam⁹ erecta feliciáq; ingenia.

100 An non turpissimum est, à magnis olim Theologis damnatas fuisse Pici Mirandulani cõclusiones, ut impias & hæreticas: quæ nũc ut Christianæ piæq; leguntur ab omnibus, non sine applausu Theologorum?

101 Iam sentio quosdã esse, qui carpẽdis aliorũ scriptis famã aucupant, cõpẽdiaria quidẽ, sed sceleratissima uia. Olim tibicen ille meliorẽ parandi subito nominis uiam monstrauit, ut doctis ac uulgo celebrib⁹ se probaret: qd̃ horũ suffragijs futurũ esset, ut à populo quoq; probaret. Quis autem genius malus hãc rationẽ cõmõstrauit? Ingerũt se trãsuersim in opus alienũ, & unũ aut alterũ locũ uellicãt, moxq; famã, quã alius cõplurium annorũ uigilijs sibi parauit, uno æquãt díe, nec æquãt modo, uerũetiã superant. nã doctior habet, qui reprehẽsor ac censor est.

102 Quod hoc est ingratitudinis genus, totius operis laudem sibi uindicare, ob unum aut alterum locum castigatum, cum dissimulet interim, se tot locis fuisse adiutum? Perinde quasi, si quis donatus sexcentis aureis, unum alterumue ex ijs ὑπόχαλκον καὶ κίβδηλον fuisse clamitet.

103 Si detestandæ ingratitudinis est, beneficiũ acceptũ inficiari: quale uidebitur, pro gratis collato officio cõtumeliã reponere? Et si inciuilis habetur, qui donatitij equi dentes inspiciat: qualis habebitur, qui in ope necessario nihil aliud quærit, nisi quod arrodat?

104 Si quis existat prorsus ἀναλφάβητος, & indoctus, qui pio quodã animi studio gratis concinnet, aut sarciat codices euangelicos: nónne futurũ esset, ut omnes huius pietatem exoscularentur? Nónne huius hominis memoriam suis fastis inscriberet? Et in hoc officio, quod longe plus adfert utilitatis, & nobis non paulo pluris constat, tam sunt ingrati quidam.

105 Si quis donet istos nouo pallio, si quis accipiat cœna lautiore, si quis nummis aliquot donet: tantum non adorant, pietatem hominis ubique prædicant: sua merita, quibus abundant scilicet, illis impertiuntur. At hoc meo beneficio magis egebant, & oblatrant benemerenti.

106 Porrò quod obiter admonuimus quædam, quæ uidetur dissonare cum ijs, quæ publicitus recepta sunt in scholis, nec sine causa fecimus, nec odiose tamẽ. Fortassis expediret reipublicæ Christianæ plura conuelli, quæ nunc uelut oracula publice docentur, cum priuatim fateantur se diuersum sentire.

107 Alius hoc agit, ut orbis sit Thomista: alius, ut Scotista. Quin illud potius agimus omnes, ut orbis sit Christianus?

108 Iam audeo iactare quosdam, à me permulta præterita, quæ forent annotatu digna. Primum illud lectorem admonitum esse uolo, me nõ persecutũ esse, quicquid in nouo testamento uideretur annotandum, sed ea dũtaxat, quæ ad lectionis synceritatem pertinent. Etiamsi hic quoque multa prudentes omisimus, ne lectorem oneraremus. Quod si quis adijciat nostris, gratulabor etiã utilitati publicæ. Imò si à nobis alicubi dissentiet, modo id agat argumẽtis non conuitijs, ut erudito dignum est, non offendar. Argumenta possunt honeste refelli argumentis: conuicia conuicijs retaliare, turpe est: cum interim ferre sit molestum. Qui rationibus agit, simplex negocium & sibi sumit, & exhibet responsuro. At qui contumeliose dissentit, duplex sumit ac facessit negocium, geminumque malũ accersit, dũ & famam lædit alienam, & sibi ipse maledicentiæ suspicionem conciliat.

109 Prodesse ut pulcherrimum est, ita difficillimum. Lædere ut facillimũ est, ita fœdissimũ. Cur hæc posterior pars plerisque magis placet? In altera se magnos declarent, qui famam affectant apud posteros, homine Christiano dignam.

110. Si qua mihi foret incantatio, qua possem nouum hoc aspidum genus sopire, non grauarer uti. Nunc quãdo id non datur: aduersus istorum uenenata sibila, bonorũ fauore, uelut antidoto, me consolor. Oblatrant, sed inter eruditos fere nulli: cõplures ex eo hominũ genere, qui se deuouisse uidentur dijs manibus, si queant bonas literas, hoc est, omneis, quas ipsi non didicerunt, funditus extinguere. Nam negligendos, opinor, idiotas ex media uulgi fece, unà cum supstitiosis mulierculis: quos isti uel redemerunt ad uociferandũ, uel subornarunt. Aduersus horum maliciam, primũ omniũ me consolatur recta conscientia, & Christus agonotheta noster: deinde tot hominum iudicia, quorũ alios uitæ sanctimonia, alios insignis eruditio, alios fortunæ splendor, alios ecclesiastici muneris dignitas,

quosdã hæc omnia simul à cõtemptu uindicãt. Quorũ suffragium hoc ponderis plus habere debet, quod horũ nemo sit, cuius fauorẽ aut emeruerim officio, aut precibus sim eblanditus. Literis ex omni terrarũ plaga missis, mihi cotidie gratias agũt, ꝙ meis lucubrationibus, q̃libuscũq;, sint inflãmati ad bonæ mẽtis, ad sacrarũ literarũ studiũ. & q nũq̃ Erasmũ uiderũt, tamẽ ex libris cognitũ amãt. Nullus est in ijs à me ꝓuocatus, ut modo dixi, nec est cur mihi blandiant̃, aut uenent̃ aliqd ex me. Expta utilitas, & gratus animus hæc mihi parauit suffragia. Vt omnibus in cõmune laboraui, ita gratias agunt omnes, cuiuscunque gentis, cuiuscunq; ordinis. Hoc ego præmium pulchrius esse duco, quàm si contigisset episcopatus. Agnoscit officiũ meũ Italia, præcipue Rhoma & Venetia. Tot Cardinales fauẽt nostris laboribus, sed præcipue uir in literis grauiorib⁹ absolutissimus, R. D. Cardinalis Dominicus Grymanus, Titulo diui Marci, & omni ornamẽtorũ genere cumulatissimus D. R. Cardinalis Titulo Sanctorũ quatuor. Quin ipse toti⁹ reipublicæ Christianæ princeps Leo x. ut ad priorẽ æditionem literis humanissime scriptis adhortabat̃, ita nũc ad hãc posteriorẽ rursus adhortat̃. ut, interim nõ cõmemorẽ episcopos, & eruditorũ hominũ centurias. Agnoscit Hispania, uel hoc argumẽto, ꝙ R. Archiepiscopus Toletanus, q hũc ꝑcessit, bis me sollicitauit præmijs haud aspernãdis, ut Hispanias adirẽ. Porrò q huic successit, adhuc agens Louanij, & studijs honestissimis adnitẽs, ut omni uirtutũ genere fortunæ magnitudini respõdeat, q̃ me animo ꝓsequat̃, in ꝑsentia nõ referã, ne uidear gloriosulus. Agnoscit Germania om̃is, summorũ præsulũ ac principũ literis me ꝓuocans ad amplissima præmia. Agnoscit Hungaria, agnoscit Bohemia, episcoporũ ac sũmatiũ uirorũ literis mihi gratias agẽs. Quid em̃ dicã de Britannia, ubi tot mihi sunt Mecœnates, inter quos primus Clariss. Baro, Guilhelmus Monteiouius: proximus Guilhelmus Archiepiscopus Cantuarieñ. totius Angliæ primas: tertius R. Cardinalis Eboracensis, uir acerrimi iudicij: sũmus rex ipse, nõ min⁹ animi q̃ fortunæ bonis florẽtissimus, quorũ uterq; & benignitate sua ultro fouent ocium nostrũ, & si libeat, inuitãt ad ampliora. A Gallis, ꝑcipue ab incõparabili uiro Stephano Poncherio, episcopo Parisiensi, & à rege Christianissimo iã toties inuitor non uulgaribus promissis. Postremo, quãq̃ nusq̃ gentiũ plus ualeãt Sycophantæ, q̃ apud nostros, nec unq̃ minor sit honos bonis literis: tamẽ sũt hic q̃q;, q faueãt ꝓ cõmodo publico laborãti: quorũ præcipui sunt, uir cordatissimus simul & oculatissimus D. Erardus à Marca, episcopus ac princeps Leodiensis: & clarissim⁹ D. Philippus à Burgũdia, episcopus ac princeps Traiectẽsis, quorũ uterq; ultro defert amplã fortunã, si qd expeterẽ huiusmodi. E sũmis præcipuos dũtaxat attigi, cũ cotidie literis obruar, qbus mihi celebres Academiæ, qb⁹ uiri doctrina præstãtes, qbus religione cõmẽdabiles, & gratulant̃ & gratias agũt. Horũ animis fretus, moderatius fero Sycophantarũ ingratissimorũ grunnitus. Felicissimũ est placuisse om̃ibus. Verũ id quoniã nulli adhuc cõtigit, proximũ est, placuisse optimis.

III Hæc, opinor, abunde satisfacient, qui sibi fieri satis ullo modo patietur. Cæterum qui sibi obturant aures, ne cognoscant, qui occludunt oculos, ne cernãt, frustra canitur hæc fabula. Proinde sit hactenus huic negocio datum satis.

SOLOECISMI PER INTERPRETEM ADMISSI MANIFESTARII ET INEXCVSABILES, E PLVRIMIS PAVCI DECERPTI.

MAtthæi,cap.5.pag.26.p.Quicunq; te angariauerit mille passus, uade cum illo & alia duo.pro eo quod dicendum erat,miliarium unum,& alia duo.

Matthæi,cap.6.pag.31.m.Magis pluris estis uos.Cum huiusmodi conduplicationes comparatiuorũ,quas Augustinus in libris, De locutionibus ueteris testamenti docet ex Hebræi sermonis proprietate,Rhomanus sermo non recipiat.

Cap.7.pa.32.m. Videbis eijcere,pro, dispicies ut eijcias,Græcam figuram reliquit.Nam Latinis, uidet eijcere,qui uidet eijcientem.

Cap.8.pag.35.f.Quid nobis & tibi,pro eo quod erat:Quid tibi nobiscum? Rursus Græci sermonis proprietatem reliquit.Neq; enim dicimus,quid mihi & longis tibijs:sed,quid mihi cum longis tibijs? τί μοι καὶ μακροῖς αὐλοῖς;

Cap.11.pag.40.f.Cum consummasset præcipiens,Græce dixit interpres,pro eo quod erat,finem fecisset præcipiendi.

Eodem cap.pag.41.p.Pauperes euangelizantur,Græce dixit. Neq; enim minus solœcon est,paupes euãgelizant̃,q̃ pauperes annũciant̃,cũ illis quippiã nũciat̃.

Cap.15.pag.53.p.Tunc accesserũt ad eum ab Hierosolymis Scribæ, pro, Scribæ Hierosolymitani.cum Græce sit,οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων γραμματεῖς.

Cap.20.pag.66.p.Principes gentium dominantur eorum.primũ eorum dixit, pro,earum,Græco genere relicto.Deinde dominantur eorũ,pro,dominãtur eis, Græco casu per incuriam relicto.

Ibidem.Filius hominis non uenit ministrari.Græce dixit,sed male Latine, pro eo quod erat,Non uenit ut sibi ministraretur.Quanquam hoc ipsum uenit ministrare,pro,ad ministrandum,non est Latinum.

Cap.22.pag.69.f.Impletæ sunt nuptiæ discumbentium.genitiuũ Græcum reliquit oscitans interpres,pro,impletæ sunt discumbentibus.

Eodem,pag.70.m.Neq; nubent,neq; nubentur. Quis unq; audiuit nubẽtur?

Cap.24.pag.74.m.Opiniones bellorum dixit,pro,rumores bellorum.

Iam in hac cõiunctione,quia,siue cũ,pro quod abutit̃,siue cũ iuxta Græci sermonis ꝓprietatẽ addita,Latinis supuacua est. Velut Iohãnis,cap.1.pag.167.f.Cõfessus est,quia nõ sum ego Christus.Nã ut donemus quia idẽ pollere cũ, quod. Quid aliud dictũ est,nisi Baptistam fuisse cõfessum,quod Euangelista non esset Christus? Rursum apud eundẽ,cap.4.pag.174.p.Recte dixisti,quia uirũ nõ habeo. Quid aliud expressit,q̃ Samaritanã dixisse,qđ Christus uirum non haberet? Item apud Marcum,cap.12.pag.107.f.Dicentes quia ego sum. Rursum Lucæ.1.pag.120.p.Quia nemo est in cognatione tua &c.Quia plane redundat.

Lucæ

Lucæ.cap.1.pag.119.f.Memorare dixit,pro meminisse.

Cap.4.pag.131.p.Quanta audiuimus,uertit,quæ siue quæcũq; audiuimus.Similiter apud Iohãnẽ cap.22.pag.187.f.Tanta signa dixit,pro tot,siue tam multa.

Lucæ.19.pag.152.m.De pecunia locutus,subiunxit,exegissem illud,somnians se Græce loqui.nam ἀργύριον,quod hic uertit pecuniam,Græcis neutri generis est.

Item cap.23.pag.159.m.Et uentres quæ non genuerunt.quæ dixit pro qui,putãs se Græce loqui,quod κοιλία fœminini generis sit.

Iohãnis cap.1.pag.166.p.Gloriã quasi unigeniti à patre.periculoso solœcismo dixit quasi,pro tanquam.Nam quasi simulationem declarat,non ueritatem. At Christus erat uere unigenitus patris.

Cap.3.pag.173.f.Non coutuntur Iudæi Samaritanis.Vt demus recte dici, utũtur Samaritanis pro,habent commercium cum illis,quis unquam dixit couti, p mutuum inter se habere commercium?

Cap.6.pag.178.p.Fuit ad terram,pro,appulit ad terram.

Cap.7.pag.179.f.Festo mediante dixit,Græcam uocem imitatus,sed audacter magis q̃ feliciter,cum paraphrasi licuit uti:cum dimidium festi peractum esset.

Cap.14.pag.189.f.Et maiora horum facient,pro,maiora his,dixit,oblitus se Latine loqui.

Cap.15.pag.191.f.Vt fructum plus adferat,pro,plus fructus adferat,siue fructũ uberiorem adferat.Nam Græcis est πλείονα καρπόν.

Eodem,pag.192.p.Cum præcessisset palmites,subiunxit:Et colligent ea,Græco genere seruato,quod κλῆμα neutri generis sit.Nã numerus ideo tolerabiliter mutatus est apud Græcos,quod antea collectiue dixerit,omnem palmitem.Vt dissimulem interim quod paulo superius bis addidit eum,ex idiomate sermonis Hebraici:Omnem palmitem non ferentem fructum,tollet eum: & omnem qui fert fructum,purgabit eum.Etiamsi idem uitium sermonis est in Græcis.

Actorum,cap.2.pag.203.p.Ad inuicẽ dicentes,pro,inter se dicentes. Quis unq̃ Latinus dixit ad inuicem?Nõ magis profecto quam ad mutuo.Et tamen hic sermo apud interpretem creberrimus est.

Cap.3.pag.205.m.Pœnitemini igitur,uerbo inaudito dixit,pro,μετανοήσατε,cum Latine dicere potuisset,resipiscite.

Cap.5.pag.207.f.Cum præmisisset agrum,oblitus se Latine loqui,uertit uenum datũ, quod κτῆμα & χωρίον Græcis neutri generis sit.

Cap.7.pag.210.f.Multi eorũ qui habebant spiritus immundos,clamãtes uoce magna,exibant.Quid potuit absurdius dici?cum sensus sit:Spiritus cum ingenti uociferatione exisse,ab ijs qui ab illis tenebantur.

Cap.10.pag.214.p.Per ter dixit,pro,ter,siue tribus uicibus.

Cap.16.pa.221.m.Foras portam,pro,è porta.

Cap.17.pag.223.p.Q̃ celeriter dixit,pro,q̃ celerrime,cum Græce sit ὡς τάχιστα

Cap.20.pag.230.f.Cum præcesserit uerbum,subijcit,qui potẽs est,pro,quod potens,quod Græcis λόγος sit masculini generis.

Cap.

Cap.20.pag.230.f.Nec facio animam meam preciosiorem quam me. Neq; uerba Græca reddidit interpres,neq; sensum,cum sit Græcis,οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχὴν μου τιμίαν ἐμαυτῷ.

Cap.21.pag.231.m.Et cum suadere ei non possemus,inquit,cum antea narrasset illos suasisse. Videlicet hic abusus suadere,pro persuadere,cum plurimũ intersit.

Cap.26.pag.237.m.De omĩbus quibus accusor à Iudæis rex Agrippa, æstimo me beatum apud te,cum sim defensurus me hodie,maxime te sciẽte omnia, quæ apud Iudæos sunt consuetudines & quæstiones.Primum,ut dissimulemus, quibus accusor dictum,pro,de quibus accusor:æstimo,pro,existimo, quod beatum apud te dixerit,pro,qui defensurus me sim apud te,quam crassus solœcism⁹ est, quod cum præcesserit omnia,mox subijcit,consuetudines & quæstiones,non animaduertens Græcum genus,quod reliquit in omnia,fuisse mutandum.Quis enĩ audiuit unquam omnia consuetudines? Eamus nunc & contendamus nusquam dormitasse interpretem.

In epistola Pauli ad Rhomanos,cap.2.pag.258.p.Testimonium illis reddente conscientia ipsorum,& inter se inuicem cogitationum accusantium aut defendentium,cum genitiuum Græcum absolute positum,uerterit in ablatiuum, reddente cõsciẽtia,quæ supinitas erat alterũ genitiuũ relinquere,iratis grãmaticis omĩb⁹?

Cap.10.pag.283.m.Quis credidit auditui nostro? Quis unquã Latine loquens, auditum,dixit sermonem loquentis?

Cap.12.pag.289.p.Odientes malum,pro,odio habentes.

In epistola ad Corinthios 2.cap.8.pag.377.m. Non minorauit, dixit pro, non minus habuit.

In epistola ad Philippẽses cap.4.pag.439.f.Refloruistis,pro me sentire,pro eo quod erat,reuiguit uester in me affectus.

In epistola ad Hebræos cap.3.pag.501.p.Quanto ampliorem habet honorem domus,qui fabricauit eam,cum sensus sit,quanto maiorem honorẽ habet qui cõdidit domum,q̃ ipsa domus.Et interim negamus referre quomodo loquamur, cum ob hunc solœcismũ Thomas & hunc secuti recentiores,fœdissime lapsi sint.

Cap.6.pag.505.m.Per maiorem sui,dixit pro,maiorem se,nõ cogitans se Latinis loqui,non Græcis.

In epistola Iacobi cap.1.pag.519.p.cum ait:Deus intentator est malorũ, nónne de deo irreligiose locutus est? cum intentator dicatur, qui impingit mali quippiã. Sentit autem deum neq; tentare quenquam malis,neq; tentari.

In Apocalypsi cap.1.pag.543.Mirus & insignis est solœcismus in sermone Græco,ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν,καὶ ὁ ἦν,καὶ ὁ ἐρχόμενος.Nam qui cohæret, ὁ ὢν cum ijs quæ præcedunt ἀπό; Deinde quid sonat ullis ὁ ἦν; Rursus,qui quadrat ὁ ἐρχόμενος cum ἀπὸ τοῦ; Qui putãt Apocalypsim ab Iohanne conscriptam,negent si uolent, usq; apostolos male Græce locutos. Nã id quidã cõtendunt,uidelicet apostolorũ patroni.

Luc.21.pag.154.m.Et omĩs popul⁹ manicabat ad eũ.qđ apud Græcos est ὤρθριζε latina uoce est imitatus,sed impudẽrer. Quis enĩ ferat manicare,p mane uenire?

Loca

LOCA OBSCVRA ET IN QVIBVS LAPSI SINT MAGNI NOMINIS INTERPRETES, EX INNUMERIS PAUCA DECERPTA, UT SIT AD MANUM QUOD OBIJCIATUR EIS, QUI DICUNT SUPERFUISSE, QUOD NOSTRIS ANNOTATIONIBUS FORET EXPLICANDUM.

MAtthæi cap.1.pag.6.&.7. Traducere perperam intellectũ à Magistro sententiarum.

Cap.11.pag.41.m. Regnũ cœlorũ uim patit̃, pleriq; interpretantur de ui cohibendis affectibus, cum Christus sentiat gentes & peccatores uiolẽtia fidei irrumpere, cum Iudæi inuitati nollent ingredi.

Lucæ cap.1.pag.112.f. Rerũ quæ in nobis cõpletæ sunt, quis Latina intellexisset, nisi cõsultis Græcis, cũ Euangelista sentiat, res quas narraturus sit certas esse cõpertasq; fidei. Interp̃s nihil putauit interesse, inter πεπληρωμένων & πεπληροφορημένων.

Eodem.pag.119.f. Dispersit sup̃bos mente cordis sui. Vulgus interpretum putat esse sensum, quod deus cogitatione sui cordis disperserit superbos, cum sensus sit, superbos à deo dissipatos, suis ipsorũ consilijs & cogitationibus: qua de re nulla est apud Græcos tergiuersatio, cum illi legant, καρδίας αὐτῶν.

Eodem.pag.120.m. Iusiurandum quod iura. ad Abrahã pa.no. daturũ se nobis. Solẽnis distinctio, qua chorus ecclesiasticus uersus hos diducit, ob prolixiorẽ, ut opinor, sententiam, effecit ut complures non animaduertant uerum sensum, ut illic indicauimus. Ac mox in remissionẽ, cum sit in remissione, pro, p̃ remissionẽ. Ac mox: Oriens, nomen est substantiuũ, cum uulgus putet esse participiũ. Sũt & alia in hoc cantico, quod cotidie canitur in templis, & à paucis intelligitur.

Cap.2.pag.123.f. Tuam ipsius animã pertransibit gladius. In tuã ipsius, lapsus est Hugo Carrensis, & Lyranus. In pertransibit, lapsus Augustinus, existimans pertransire dictũ pro, præterire, ut aliquoties inuenitur, cum Græce sit διελεύσεται, per medium ibit, siue perfodiet.

Cap.19.pag.152.f. Si cognouisses & tu. Locus obscurus, & hactenus à paucis intellectus,

Cap.22.pag.155.m. De emendo gladio, reiecta Lyrensis & recentium interpretatio, uelut à Christi mente alienissima.

Iohannis cap.12.pag.187.f. Adhuc modicum lumen in uobis. Vulgus interpretatur, pauxillum lucis esse in apostolis, cum sensus sit, Christum lucem exiguo tẽpore apud illos uersaturum,

In Actis

Ibidem.f.Et tentatus.Locus noue & uere expositus,& restituta lectio.

Cap.3.pag.501.p.Ampliorem honorem domus.& lectionem palam uitiatã, & sensum hactenus non intellectum ostendimus.

Cap.5.pag.503.m.Interpretabilis ad dicẽdum.Thomas anxie torquetur,ob culpam interpretis,qui debuerat uertere,difficilis enarratu,siue ad interpretandum.

Ibidem.p.Et quidem cum esset.Locus uehementer obscurus,sed explanatus.

Cap.11.pag.513.p.Castra uerterunt.Quidam interpretantur pro,euerterunt, cũ sentiat esse uersa in fugam.

Ibidem.m.In melotis.Thomas hoc loco insigniter hallucinatus est.

Cap.13.pag.516.p.Placuerunt quidam angelis ho.re.Vt deprauate legimus uulgo,ita perperam intelligimus,cum sit sensus,quosdam inscientes excepisse angelos hospitio,quos homines esse putabant.

In epistola Petri.1.cap.2.pag.526.f.Quasi modo geniti infantes rationabiles,lac &c.Ex deprauata lectione sequitur sensus deprauatus.cum Petrus non uocet pueros rationabiles,sed lac animi non corporis rationale uocat.

Cap.2.pag.528.m.Tradebat autem iudicanti se iniuste.Vt uulgo deprauate legimus,ita perperam exponimus,cum Petrus sentiat Christum nõ sumpsisse sibi uindictam,sed eam tradidisse patri,qui iuste iudicat.

Cap.3.pag.529.p.Pertimentes ullam perturbationem.cum sensus sit,non expauescentes ullo pauore.

Ibidem mox.Honorẽ impartientes.cum Petrus loquatur de abstinẽtia coïtus, recentiores exponunt de cultu & uictu prospiciendo uxori,iuxta illius dignitatẽ. Item quod sequitur de non interrumpendis precibus,interpretatur,non exaudiri preces,nisi concordet uir & mulier.

Ibidẽ.m.In fide legimus,ꝑ,in fine,siue in summa,& hinc mirus error interp̃tũ.

Ibidem.f.Mortificatos quidem carne.ob deprauatam lectionem,toto cœlo errant interpretes neoterici.

Cap.4.pag.530.f.Estote itaq; prudentes.cum Petrus iubeat illic nõ esse sobrios.

In epistola Petri.2.pag.535.m.Et habemus firmiorem. Locus antehac parum intellectus.

Ibidem in fine.Aspectu enim & auditu.Locus longe secus enarratus,quam antehac intellectus est.

Pag.536.p.Sectas non metuunt &c.Locus noue expositus.

In epistola Iohannis.1.cap.5.pag.539.f.Non pro illo dico ut roget quis &c.Loc⁹ difficillimus noue explanatus.

Iohannis in Euãge.cap.5.pag.175.m.Probatica piscina putant cohærere,cũ probatica,sit nomen loci,in quo erat piscina.

Cap.12.pag.185.Duodecim horæ diei,secus expositæ q̃ uulgus accipit.

Act.cap.24.pag.236.f.Patri & deo,pro,patrio deo. Et hinc mirus interpretum tumultus.

LOCA MANIFESTE DEPRAVATA, SED EX INFINITIS, VT OCCVRREBANT, PAVCA DECERPTA.

MAtthæi cap.3.pag.16.f.Appropinquabit,pro appropinquauit: sed potius appropinquat,in quo perpetuo penè peccatum est à scribis.

Cap.4.pag.19.f.Angelis suis mandauit,pro,mandabit:errorem errore pensante scriba.

Cap.8.pag.35.p.Imp̃auit uentis,ꝓ,increpauit.Ad eundē lapidem impegerunt Luc.cap.4.pag.131.m.Imperauit febri,pro, increpauit.

Cap.12.pag.46.m.Spiritus autem blasphemiæ,pro,spiritus blasphemia. Quo loco mendum lectionis turpiter imponit interpretibus neotericis.

Cap.22.pag.70.m.Nubent & nubentur,pro,nubunt & nubuntur.

Cap.23.pag.73.m.Qui mundatis &c.pleni estis,mendose legimus ꝓ,plena sūt.

Lucæ cap.5.pag.96.f.Ad Archisynagogum,pro,ab Archisynagogo.

Actorum,cap.1.pag.201.m.Erant autem hominum,pro,nominum.

Actorum,cap.14.pag.219.f.Italiā,pro,Attaliam.

Marci,cap.8.pag.103.p.Qui me confessus fuerit.Confessus, deprauatum est,ꝓ, confusus.

Lucæ cap.1.pag.120.f.In remissionem,pro,in remissione,hoc est,ꝑ remissionē.

Cap.8.pag.136.m.Et nō poterat audire.Audire,deprauate legimus pro adire.

Ibidem mox,Compellebantur,pro,complebantur.

Cap.9.pag.137.f.Et inde ne exeatis,pro,& inde exeatis.

Cap.10.pag.139.m.Pro septuaginta legimus,septuagintaduo.

Eodem,pag.140.m.Suspiciens autem Iesus,pro,suscipiens,ὑπολαβών.

Cap.12.pag.145.f.Et duo in tres diuidentur. Vitiosa distinctione sensum corrupimus.

Cap.14.pag.147.m.Neq; uicinos,neq; diuites.legendum,neq; uicinos diuites. Nam à pauperibus uicinis nihil erat periculi,ne uicissim non uocēt ad conuiuiū.

Cap.15.pag.148.p.Euertit,pro euerrit,siue uerrit,cum Græce sit σαροῖ. Id mēdi & in uetustissimis exemplaribus inoleuit.

Ibidem mox Consummasset,scriptum est pro,consumpsisset.

Ibidem.f.Deuorauit substantiam suā,pro,substantiam tuam.

Cap.16.pag.150.p.Et sepultus est in inferno. Vitiosa distinctio uitiauit sensum. Nam post,sepultus est,apud Græcos colon est.

Cap.

Eodem, pag. 349. m. Quis ſupplet locum idiotæ, pro, qui ſupplet &c. Vna litera addita, & diſtinctionem & ſenſum corrupit.

Eodem, pag. 351. p. Quid inſanitis, pro, quod inſanitis.

Eodem, pag. 353. m. Nouiſſime autem inimica, pro, nouiſſima autem inimica.

Ibidem mox. Propter ueſtram gloriam, pro, per noſtram gloriam, ut ſit iurantis. Et hic lectio mendoſa totam ſubuertit ſententiam.

Epiſtola ad Corinthios. 2. cap. 1. pag. 361. p. Legiſtis & cognouiſtis, pro, legitis & cognoſcitis.

Cap. 5. pag. 369. f. Excedimus, pro, excidimus, cum Græce ſit ἐξέστημεν.

Cap. 8. pag. 376. m. Ingenium, pro, ingenuum, hoc eſt, ingenuitas.

Cap. 12. pag. 390. Sed eſto, ego uos grauaui, pro, eſto, ego uos non grauaui.

Ad Galatas, ca. 2. pag. 400. m. Quoniã reprehẽſibilis erat, pro, reprehẽſus erat.

Cap. 4. pag. 407. m. Bonum autem æmulamini, pro, bonum autem æmulari.

Ad Epheſios, cap. 2. pag. 419. p. Decretis euacuans, pro, in decretis. Hic omiſſa præpoſitio, totum ſenſum ſubuertit.

Cap. 6. pag. 429. f. Et in omnibus ꝑfecti ſtare, pro, ꝑfecte ſtare.

Ad Theſſalonicenſes, cap. 2. pag. 452. m. Vt crederetur à nobis. A, redundat, & ſenſum uitiat.

In ſecundam, cap. 1. pag. 459. f. Retribuere retributionem, pro, retribuere afflictionem.

In epiſtola ad Timotheum. 1. cap. 4. pag. 472. p. Aſſecutus, pro, aſſectatus.

In epiſt. ad Theſ. ca. 3. pag. 462. Per epiſtolã hanc. hunc legendum, non hanc.

In epiſt. ad Timotheum. 1. cap. 2. pag. 468. f. Si manſerit, pro, ſi manſerint. Vbi deprauata lectio, & ſenſum totum corrumpit.

Ad Timoth. 2. cap. 4. pag. 484. m. Et fratres eius, pro, & fratres omnes.

Ad Heb. cap. 2. Decebat em̃. cõſummari mendoſe ſcriptũ eſt, pro, cõſummare.

Ca. 13. pag. 516. p. Placuerũt angelis hoſpitio acceptis. de ꝗ & ante meminimꝰ.

Epiſt. Iacobi, cap. 3. pag. 521. m. Cæterorum, pro, cæterum.

Cap. 5. pag. 522. f. Adduxiſtis, pro, addixiſtis.

Epiſt. Petri. 1. cap. 2. pag. 527. p. Domos ſpirituales, pro, domus ſpiritualis.

Cap. 3. pag. 529. In fine autem, pro, in finem, aut in ſumma.

Eodem, pag. 530. p. Mortificatos carne, pro, mortificatus carne.

Cap. 5. pag. 533. f. In Babylone collecta, pro, in Babylone coëlecta.

Epiſt. Iudæ, pa. 541. m. Imperet tibi deus, pro, increpet te deus.

Matthæi. 1. pag. 4. f. Mater Ieſu Maria, pro, mater eius Maria.

Rurſus pag. 10. m. Et uocabitur nomen eius, pro, uocabunt nomen eius.

Cap. 5. pag. 23. f. Reconciliari fratri tuo, pro, reconciliare.

Cap. 26. pag. 82. p. Quod dixerat, pro, qui dixerat.

Marci. 11. pag. 106. m. Timemus populum, pro, timebant populum.

Lucæ. 1. pag. 116. m. Sorte exiјt, pro, ſors exiјt.

AD PLACANDOS EOS, QVI PVTANT IN SACRIS libris nihil neq; supesse, neq; deesse, quædam excerpsimus, quæ manifestius deprauata sunt in hoc genere, quàm ut negari possit.

MAtthæi cap.2.pag.15.f. Ploratus & ululatus. cum Græci codices habeant, lamentatio, ploratus, ac fletus. Et ita recitet Hieronymus, pariter & iuxta Septuaginta, & iuxta Hebraïcã ueritatẽ.

Cap.3.pag.18.p. Iam enim securis. legendum iuxta Græcos: Iam enim & securis.

Cap.12.pa.45.f. Indicat Hieronymus omissum quiddam in uaticinio Esaïæ.

Ca.15.pa.56. Quem dicũt homines esse filium hominis? cum & in Græcis & in uetustis codicibus habeatur, quem me dicunt esse &c.

Cap.27.pa.85.p. Liberet eum si uult. legendum, si uult eum.

Marci cap.1.pag.91.p. Quia in potestate spiritibus imperat legendum. Et spiritibus imperat.

Lucæ cap.4.pag.131.p. Impleta est scriptura. legendum, scriptura hæc.

Cap.7.pa.135.p. A filijs suis. legendum: Ab omnibus filijs suis: iuxta Græcos & Ambrosium, sic etiam interpretantem.

Iohannis.1.pa.167.p. Et gratiam, pro, gratia. Et, redundat.

Cap.3.pa.173.p. Qui de terra est, de terra loquitur. legendum: Qui de terra est, de terra est, & de terra loquitur.

Ca.6.pa.178.m. Nónne hic est filius Ioseph? cum iuxta Græcos & Augustinũ legendum sit: Nónne hic est Iesus, filius Ioseph?

Epistola ad Rhomanos, ca.12.pa.288.f. Habentes donationes. legendum: Habentes autem donationes. Omissa coniunctio sensum subuertit.

Epistola ad Corinthios.1.ca.7.pa.324.m. Quod honestum est, & facultatẽ præbeat dominum sine impedimento obsecrandi.

Ca.9.pa.337.p. Et qui triturat. Desunt quædam apud nos.

Epistola ad Galatas, ca.3.pa.404.f. Testamentum confirmatum à deo &c. Iuxta Græcos & Ambrosium deest in Christum.

Epistola ad Thessalo.1.ca.3.pa.456.m. Ministrum dei. Iuxta Græcos & Ambrosium deest, & cooperarium nostrum.

Epistola ad Philemonem, pag.490.f. In Christo Iesu &c. Ante hæc uerba deest, quod est in nobis: iuxta Græcos codices, Chrysostomum, Ambrosium, & Hieronymum.

Epistola Petri.1.cap.4.pag.532.p. Desunt quædam apud nos iuxta Græcos.

QVAE SINT ADDITA IN NOSTRIS EXEMPLARIBVS.

Epistolæ ad Ephesios,cap.2.pag.417. m.Et cõuiuificauit. Conuiuifica uit,nec est apud Græcos,nec apud Hieronymũ, nec Ambrosiũ, nec in uetustissimis codicibus.

In eadem,cap.3.Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem. Hieronymus testatur,hæc uerba, Domini nostri Iesu Christi esse addita.

Epistola Iohannis.1.cap.2.pag.538.m.Quæ nõ est ex pa. Quæ,redundat.

Epist.ad Timotheum.1.ca.2.pag.468.p.Cuius testimonium &c.Cuius,& confirmatum est,non sunt apud Græcos.

Epist.ad Timotheum.2.cap.2.pag.481.f.Fidem,spem.Spem,nec est apud Græcos,nec apud Ambrosium,nec in uetustis exemplaribus.

Ca.2.pa.482.p.Qui resistũt ueritati. Veritati,redũdat,iuxta Græcos & Ambros.

Cap.3.ibidẽ:Cæci,redundat.nec est in Græcis,nec in Latinis antiquis,nec apud Chrysostomum,nec apud Ambrosium.

Epist.ad Colossenses,cap.1.pag.443.p.Omnem plenitudinẽ diuinitatis. Diuinitatis,redundat:nec apud Græcos additur,nec apud Ambrosium.

Epist.ad Hebræos,cap.4.pag.502.m.Cõfessionem spei nostræ.Spei nostræ,nec est apud Græcos,nec apud Chrysostomũ addit',nec in exẽplarib9 uetustissimis.

Cap.5.pag.503.m.Cum esset filius dei.Dei,redundat iuxta Græcos codices.Itẽ iuxta Chrysostomum & Vulgarium interpretes.

Epist.ad Rho.ca.8.pag.277.f.Neq; futura,neq; fortitudo &c.Fortitudo, nõ est apud Græcos.

Cap.11.pag.284.p.Saluæ factæ sunt &c.Duæ dictiones redundãt,dei, & saluæ.

Epist.ad Corinthios.1.cap.6.pag.319.f.Empti enim estis precio magno.Magno redundat iuxta Græcos,Chrysostomum,& Ambrosium.

Lucæ cap.11.pag.141.f.Lucerna corporis tui.Tui,additum est.

Cap.13.pag.156.f.Sata tria,in Luca sunt addita,ex Matthæo.

Mat.ca.5.pag.26.m.Diligite inimicos uest.apud Græcos plus est q̃ in nostris.

Epist.ad Rhomanos,pag.287.p.Honor & gloria.Honor,redundat.

Epist.ad Ephesios,cap.2.pag.419.m.In spiritu sancto. Sancto, redundat iuxta Græcos codices,Hieronymum,& Ambrosium.

Matthæi cap.6.pag.29.m.Quia tuum est regnũ.Hæc coronis, apud Matthæũ addita est apud Græcos duntaxat.

Epist.ad Rho.ca.12.pag.290.m.Prouidẽtes bona.Apud Græcos tantũ est,corã oib9 hoib9.nõ solũ corã deo,additũ ẽ.nec addit hæc Orige. aut Theophylactus.

Epist.ad Corin.1.ca.7.pa.322.m.Per mulierẽ fidelẽ,nõnihil uerborũ additũ est (apud nos.

Matthæi ca.6.pag.30.m.Lucerna corporis tui.Tui,redundat.

Epistola ad Corinthios.1.cap.4.pag.313.m. Hæc particula, sicut & ego Christi, nec apud

nec apud Græcos asscribitur, nec in exemplari Paulino, nec apud Ambrosium.

Epist. ad Philip. ca. 2. pag. 435. m. Tam unanimem. Tam, redundat apud nos.

Matthæi ca. 6. pag. 31. p. Animæ uestræ. De potu nec apud Chrysostomum additur, nec apud Hilarium, nec apud Græcos, paucis exceptis.

Corinth. 1. ca. 5. pag. 352. m. Adhuc enim estis. Enim, redundat & officit sensui.

Matthæi. 9. pag. 37. p. Et dixit, puella surge. Hæc quatuor uerba nec habentur apud Græcos, nec addunt͛ ab Hieronymo, nec extant in antiquis exẽplaribus.

Ad Corinth. 2. cap. 2. pag. 362. f. Tristiciã sup tristiciã. Sup tristiciã, apud nos additum est ex alio quopiã loco, cũ nec Ambrosius addat, nec Vulgarius interp̃s.

Ibidem mox. Me, redundat apud nos.

Mat. ca. 10. pa. 38. f. Dicẽtes, pax huic domui. Hæc uerba sunt adiecta apud nos, cũ nec apud Græcos sint, nec apud Hieron. interpretẽ, nec apud Theophylactũ.

Corinth. 2. ca. 2. pag. 363. f. Et ad hæc quis tam idoneus. Tam, planissime redundat, cum nec Origenes addat.

Matthæi ca. 14. pag. 52. p. Discipuli dederunt turbis. Dederunt, additum est.

Ad Galatas ca. 3. pag. 402. p. Non credere ueritati. Hanc particulam Hieronymus putat adiecticiam, nec addebatur in uetustissimis exemplaribus Latinis.

Ibidem. f. Et in uobis crucifixus. Et, additum est, & officit sensui.

Matthæi ca. 15. pag. 54. m. Labrijs me honorat. Hic redundat aliquid apud Græcos, aut certe nobis deest.

Ibidem mox. Doctrinas & præcepta. Et, redundat, cum sit appositiue dictum.

Ca. 16. pag. 57. m. Quia ipse esset Iesus Christus. Iesus, redundat.

Corinth. 2. ca. 6. pag. 372. m. Eandem autem retributionem habentes. Habẽtes, supest apud nos.

Ad Ephesios ca. 5. pag. 427. f. Implemini spiritu sancto. Sancto, supest.

Ibidem mox. In uerbo uitæ. Vitæ, supest.

Matthæi c. 21. pag. 68. f. Verebuntur forte filium meum. Forte, additum ab interprete, non sine incommodo sententiæ.

Corinth. 2. ca. 11. pag. 384. f. Excidant, additum est apud nos.

Mat. 27. pag. 84. f. Vt impleret͛ quod. Totũ testimoniũ ꝓphetæ adiectum est.

Ad Galatas ca. 5. pag. 409. p. Nemini cõsenseritis. Hanc particulam ut adiecticiam præterit Hieronymus.

Ibidem paulo ante. Non credere ueritati.

Ibidem. f. In occasionem detis carni. Detis, adiectum est.

Ibidem supius. Persuasio hæc uestra. Hæc uestra, supsunt. Tantũ est psuasio.

Marci. 5. pag. 97. p. Etiam Euangelista nonnihil adiecit de suo.

Iohannis ca. 6. pag. 178. p. Duodecim cophinos, & duobus piscibus. tria uerba sunt adiecta, quæ nec in Latinorum uetustis exemplaribus repiuntur.

Marci ca. 8. pag. 102. p. Tu es Christus. Additũ apparet aliunde, filius dei uiui.

Lucæ ca. 4. pag. 130. f. Et diem retributionis. Hæc uerba nec sunt apud Græcos, nec adduntur ab Hieronymo.

INDEX ADDITORVM IN NOSTRIS EXEMPLARIBVS.

Ad Ephesios cap.1.pag.414.m.In remissionem peccatorum. In, redundat, nec est apud Ambrosium,aut Hieronymum.

Lucæ cap.11.pag.141.f.Lucerna corporis tui.Tui,additum est.

Act.cap.1.pag.220.m.Quam audistis,inquit.Inquit,additum est p̱ interpretē.

Lucæ cap.11.pag.141.p.Si pseuerauerit pulsans.adiectum ex alio Euangelista.

Lucæ cap.17.pag.150.f.Aut pascentem boues.Græce non est boues.

Iohannis ca.6.pag.178.m.Quia dixi.Hic additum est,uiuus.

Iohā.ca.7.pa.180.p.Ego scio eū &c.Hic aliquot uerba sunt addita ex alio loco.

Ibidem mox.Nondum erat spiritus datus.Datus,redundat.

Cap.8.pag.183.f.Et exiuit de templo.In Græcorū codicibus quædā redundant.

Cap.12.pag.187.p.Ecce totus mundus abit post eum.Totus haud dubie redū-dat apud nos.

Ad Rhomanos ca.1.pag.244.p.Qui factus est ei.Ei,additū est ab interprete.

Eodem,pag.252.m.Veritatem dei.Dei,adiectum est.

Eo.pa.255.f.Qui cū iusticiā dei.Hoc loco hæc uerba sūt addita.Nō intellexerūt.

Ca.5.pag.264.m.In spe filiorū dei.Filiorū,apud nos redundat,& gloriæ,deest.

Ca.6.pag.268.p.An ignoratis.Fratres,additum.

Cap.8.pag.273.m.Spiritum adoptionis.Hic redundat,dei.

Cap.9.pag.281.p.Et non misericordiam consecutam &c.Hieronymus fatet̃ aliquid superesse.

Cap.10.pag.283.f.Et contradicentem mihi.Mihi,adiectum est.

QVAE PER INTERPRETEM COMMISSA.

EX his quæ hactenus annotauimus quædam incuria librariorū,nonnulla studio semidoctorum commissa sunt,permulta & interpretis, quisquis is fuit uel inscitia,uel negligentia.Cæterum quæ sequuntur, non possunt,nisi interpreti imputari.

Lucæ cap.3.pag.126.m.Nihil amplius,quàm quod cōstitutū est uobis,faciatis. Cum Græce sit πράσσετε,non animaduertit uertendum fuisse,exigatis, præsertim cum alibi πράκτορες uerterit,exactores,& ἔπραξα exegissem.

Luc.16.pa.150.p.In his om̄ibus,quod arbitror uertendū fuisse,sup̱ hæc omnia.

Actorum cap.18.pa.226.m.Et nemo apponetur tibi,pro,inuadet, siue iniiciet tibi manum.Cum sit ἐπιθήσεταί σοι.

Actorū ca.24.pa.236.m.An nō manifeste dormitauit,cū uocē Latinā interpretatur p̱ Græcam,sed idē significantē: Secundum sectam quā dicunt hæresim.

Epist.ad Timoth.1.ca.4.pa.472.p.παρηκολούθηκας,p̱ assectatus uertit assecutus. Idem fecit in præfatione euangelij Lucæ.

Epist.ad Timoth.1.ca.1.pa.463.p.γνησίῳ,uertit dilecto,p̱ germano.

Corin.

Corin.1.cap.ultimo,pag.358.p. ἕως τῆς πεντηκοστῆς, usq; ad quinquagesimū,subaudi,diem,uertit,usq; ad pentecosten.

Ibidem.m.De Apollo autem fratre,interpres addidit de suo,notum uobis facio:quo sermo foret explanatior.

VBI INTERPRES AVSVS SIT ALIQVID IMMVTARE, de uerbis Apostolorum aut Euangelistarum.

Matthæi,cap.16.pag.57.f.Cū Græce sit ἵλεώς σοι κύριε,id est,propicius tibi domine,interpres non dubitauit uertere,absit à te domine.Quemadmodum illud,μὴ γένοιτο,id est,ne fiat,uertit cōstanter absit,sensum exprimens,à uerbis recedens.

Luc.1.pag.119.m.pro μακαριοῦσι,id est,beabunt.nō dubitauit uertere,beatam dicent,periphrasi rem explicans.

Actorum cap.1.pag.200.m.Quam audistis inquit.uerbum inquit,interpres addidit de suo.

Ad Rhom.ca.8.pag.274.m.Qui subiecit eā,eā addidit,explanādæ rei gratia.

Cap.10.pag.282.m.καταγαγεῖν deducere,quod interpres uertit reuocare.

Ibidem,de suo addidit scriptura,quo sermo esset dilucidior.

Ad Corin.1.ca.10.pag.339.m.Cōsequēte eos petra,eos interpres addidit de suo.

Cap.11.pag.342.τὸ κλώμενον,qđ frangitᵘ,uertit tradetᵘ,opinor,quod alterum uerbū esset durius futurū auribꝰ:qđ de Christo scriptū sit:Os nō cōminuetis ex eo.

FINIS.

ΠΙΣΤΕΥΩ εἰς ἕνα θεὸν, πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων, καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτὸς, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί, δι᾽ οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὸν δι᾽ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ παθόντα καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ κύριον, τὸ ζωοποιὸν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον, καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. εἰς μίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. ἀμήν.

Ὑπόθεσις

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΚΑΝΟΝΩΝ

ΤΗΣ ΤΩΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΩΝ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ, ΕΥΣΕ-
βιος καρπιανῷ ἀγαπητῷ, ἀδελφῷ ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Ἀμμώνιος μὲν ὁ ἀλεξανδρεύς, πολλὴν ὡς εἰκὸς φιλοπονίαν καὶ σπουδὴν εἰσαγηοχώς, τὸ διὰ τεσσάρων ἡμῖν καταλέλοιπεν εὐαγγέλιον, τῷ κατὰ ματθαῖον τὰς ὁμοφώνους τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν περικοπὰς παραθείς, ὡς ἐξ ἀνάγκης συμβῆναι τὸν τῆς ἀκολουθίας εἱρμὸν τῶν τριῶν διαφθαρῆναι, ὅσον ἐπὶ τῷ ὕφει τῆς ἀναγνώσεως. ἵνα δὲ σωζομένου καὶ τοῦ τῶν λοιπῶν δι' ὅλου σώματός τε καὶ εἱρμοῦ, εἰδέναι ἔχοις τοὺς οἰκείους ἑκάστου εὐαγγελιστοῦ τόπους ἐν οἷς κατὰ τῶν αὐτῶν ἠνέχθησαν φιλαλήθως εἰπεῖν, ἐκ τοῦ πονήματος τοῦ προειρημένου ἀνδρὸς εἰληφὼς ἀφορμάς, καθ' ἑτέραν μέθοδον, κανόνας δέκα τὸν ἀριθμὸν διεχάραξά σοι τοὺς ὑποτεταγμένους. ὧν ὁ μὲν πρῶτος περιέχει ἀριθμοὺς ἐν οἷς τὰ παραπλήσια εἰρήκασιν οἱ τέσσαρες, ματθαῖος, μάρκος, λουκᾶς, ἰωάννης.

Ὁ δεύτερος, ἐν ᾧ οἱ τρεῖς, ματθαῖος, μάρκος, λουκᾶς. Ὁ τρίτος, ἐν ᾧ οἱ τρεῖς, ματθαῖος, λουκᾶς, ἰωάννης. Ὁ τέταρτος, ἐν ᾧ οἱ τρεῖς, ματθαῖος, μάρκος, ἰωάννης. Ὁ πέμπτος, ἐν ᾧ οἱ δύο, ματθαῖος, λουκᾶς. Ὁ ἕκτος, ἐν ᾧ οἱ δύο. ματθαῖος, μάρκος. Ὁ ἕβδομος, ἐν ᾧ οἱ δύο, ματθαῖος, ἰωάννης. Ὁ ὄγδοος, ἐν ᾧ οἱ δύο, λουκᾶς, μάρκος. Ὁ ἔνατος, ἐν ᾧ οἱ δύο, λουκᾶς, ἰωάννης. Ὁ δέκατος, ἐν ᾧ ἕκαστος αὐτῶν ἰδίως ἀνέγραψεν. Αὕτη μὲν οὖν ἡ τῶν ὑποτεταγμένων κανόνων ὑπόθεσις. ἡ δὲ σαφὴς αὐτῶν διήγησις, ἔστιν ἥδε. ἐφ' ἑκάστῳ τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων ἀριθμός τις πρόκειται κατὰ μέρος ἀρχόμενος ἀπὸ πρώτου, εἶτα δευτέρου, καὶ τρίτου καὶ καθεξῆς προϊὼν διόλου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ βιβλίου. καθ' ἕκαστον δὲ ἀριθμόν, ὑποσημείωσις διὰ τοῦ μέλανος ἔγκειται, δηλοῦσα ἐν ποίῳ τῶν δέκα κανόνων κείμενος ὁ ἀριθμὸς τυγχάνει, οἷον εἰ μὲν ἄλφα, δῆλον ὡς ἐν τῷ πρώτῳ, εἰ δὲ βῆτα ἐν τῷ δευτέρῳ. καὶ οὕτως μέχρι τῶν δέκα. εἰ οὖν ἀναπτύξας ἕν τι τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων ὁποιονδήποτε βουληθείης ἐπιστῆναί τι ᾧ βούλει κεφαλαίῳ, καὶ γνῶναι τίνες τὰ παραπλήσια εἰρήκασι, καὶ τοὺς οἰκείους ἐν ἑκάστῳ τόπους εὑρεῖν, ἐν οἷς κατὰ τὰ αὐτὰ ἠνέχθησαν, ἧς ἐπέχεις περικοπῆς ἀναλαβὼν τὸν προκείμενον ἀριθμόν, ἐπιζητήσας τε αὐτὸν ἔνδον τῷ κανόνι, ὃν ἡ διὰ τοῦ μέλανος ὑποσημείωσις ὑποβέβληκεν. εἴσῃ μὲν οὖν εὐθὺς ἐκ τῶν ἐπὶ μετώπου τοῦ κανόνος προγραφῶν, ὁπόσοι καὶ τίνες, τὰ παραπλήσια εἰρήκασιν. ἐπιστήσας δὲ καὶ τοῖς τῶν λοιπῶν εὐαγγελίων ἀριθμοῖς τοῖς ἐν τῷ κανόνι ᾧ ἐπέχεις, ἀριθμὸς παρακείμενος, ἐπιζητήσας τε αὐτοὺς ἔνδον, ἐν τοῖς οἰκείοις ἑκάστου εὐαγγελίου τόποις, τὰ παραπλήσια λέγοντας εὑρήσεις. ἔρρωσο ἐν κυρίῳ.

κανὼν

Ματ.	Μαρ.	Λουκᾶς.	Ἰωάννης.
η	β	ζ	ι
ια	δ	ι	ϛ
ια	δ	ι	ιβ
ια	δ	ι	ιδ
ια	δ	ι	κη
ιδ	ε	ιγ	ιε
κγ	κζ	ιζ	μϛ
κγ	κζ	λδ	μϛ
κγ	κζ	με	μϛ
ο	κ	λζ	λη
ϖζ	ρλθ	σμ	ρμα
ϙη	ϙϛ	ριϛ	μ
ϙη	ϙϛ	ριϛ	ρια
ϙη	ϙϛ	ριϛ	ρκ
ϙη	ϙϛ	ριϛ	ρκθ
ϙη	ϙϛ	ριϛ	ρλα
ϙη	ϙϛ	ριϛ	ρμδ
ρλγ	λζ	οζ	ρθ
ρμα	μ	ιθ	μθ
ρμβ	μα	κα	λε
ρμζ	ξδ	ϙγ	μθ
ρξϛ	ϖβ	ϙδ	ιζ
ρξϛ	ϖβ	ϙθ	οδ
σθ	ριθ	σλδ	ρ
σια	ρκα	σλη	κα
σκ	ρκβ	σλθ	οζ
σκ	ρκθ	σμβ	πε
σκ	ρκβ	σξα	πη
σμδ	ρλθ	σμ	ρμα
σμδ	ρλθ	σμ	ρμϛ
σοδ	ρμϛ	σξ	κ
σοδ	ρμϛ	σξ	μη
σοδ	ρμϛ	σξ	ϙϛ
σπϛ	ρμη	οδ	ϙη
σϖ	ρξβ	σξθ	ρκβ
σπδ	ρξε	σξϛ	με
σπδ	ρξε	σξϛ	ξγ

Ματ.	Μάρκος	Λουκᾶς.	Ἰωάννης
σϖδ	ρξε	σξϛ	ξε
σπδ	ρξε	σξϛ	ξζ
σπθ	ρο	σοε	ρκϛ
σϙα	ροβ	σοθ	ρμϛ
σϙδ	ροε	σπα	ρξα
σϙε	ροϛ	σπβ	μβ
σϙε	ροϛ	σπβ	μζ
τ	ρπα	σϖε	οθ
τ	ρπα	σπε	ρμη
τβ	ρπγ	σπζ	ρξ
τδ	ρϖδ	σϖθ	ρα
τϛ	ρπζ	σϙ	ρξβ
τϛ	ρπζ	σϙ	ροδ
τι	ρϙα	σϙζ	ξθ
τιγ	ρϙδ	σϙδ	ροβ
τιδ	ρϙε	σϙα	ρξϛ
τιδ	ρϙε	σϙα	ρξη
τιε	ρϙϛ	σϙβ	ροε
τιη	ρϙθ	τ	ροϛ
τκ	σ	τβ	ροη
τκε	σδ	τι	ρπδ
τκϛ	σε	τια	ρπη
τκϛ	σε	τιγ	ρϙδ
τκη	σϛ	τιδ	ρϙϛ
τλα	σθ	τιε	ρϙζ
τλβ	σι	τιη	ρϙζ
τλδ	σιβ	τκα	σα
τλε	σιδ	τκδ	ρϙθ
τλϛ	σιε	τιζ	ρϙη
τλϛ	σιε	τιθ	ρϙη
τμγ	σκγ	τκθ	σδ
τμη	σκζ	τλβ	σϛ
τμθ	σκη	τλγ	ση
τμβ	σλα	τλϛ	σθ
τμβ	σλα	τλϛ	σια

τέλος τῶ ᾱ καν-

κανὼν δεύτερος ἐν ᾧ οἱ τρεῖς

Ματ.	Μαρ.	Λουκ.	Ματ.	Μαρ.	Λουκ.	Ματ.	Μαρ.	Λουκ.
ιε	ϛ	ιε	ρκγ	λδ	ρμζ	σκε	ρλδ	σμε
κα	ι	λβ	ρλ	λε	ϖβ	σκϛ	ρλγ	σμδ
λα	ρβ	ρπε	ρλα	λϛ	οϛ	σκϑ	ρλε	σλζ
λβ	λθ	ρλγ	ρλε	λη	οη	σκϑ	ρλε	σμϛ
λβ	λθ	οϑ	ρλζ	μδ	ρξζ	σμβ	ρλζ	σλζ
μ	μα	μϛ	ρμγ	μζ	ϟ	σμβ	ρλζ	σμη
ξβ	ιγ	δ	ρμδ	μθ	ιβ	σμγ	ρλη	σμθ
ξβ	ιγ	κδ	ρμθ	ξϛ	λε	σμη	ρμγ	σϑ
ξγ	ιη	λγ	ρμϑ	ξϛ	μγ	σμη	ρμγ	σμγ
ξζ	ιε	κϛ	ρμγ	ξθ	λϛ	σμϑ	ρμδ	σμϑ
ξθ	μζ	πγ	ρξδ	οθ	ρμδ	σμα	ρμϛ	σμε
οα	κα	λη	ρξη	ϖγ	ϟε	σμγ	ρμη	σδ
οβ	κβ	λθ	ρξη	ϖγ	σϛ	σμη	ρμ	σμζ
οβ	κβ	ρϖϛ	ρο	πε	ϟϛ	σμϑ	ρμα	σμη
ογ	κγ	μ	ροβ	ϖζ	ϟη	σξδ	ρμε	ρμϛ
οδ	μθ	ϖε	ροδ	ϟα	ϟϑ	σξϑ	ρμδ	σκη
οϛ	μβ	ρξθ	ροϛ	ϟγ	ρα	σοα	μβ	σλ
οθ	κθ	πϛ	ροη	ϟε	ρβ	σοη	ρξ	σξγ
ϖ	λ	μδ	ροη	ϟε	σιζ	σπα	ρξγ	σξη
πβ	μγ	πζ	ροϑ	ϟθ	ρϟζ	σπε	ρξϛ	σξε
ϖβ	μγ	ρι	ρϟ	ρε	ρϟε	σϖε	ρξϛ	σξζ
πγ	μδ	πη	ρϟβ	ρϛ	σιϛ	σϟϛ	ροζ	σπ
ϖγ	μδ	ριβ	ρϟγ	ρζ	ρκα	σϟϑ	ροζ	σϖδ
πε	με	πη	ρϟγ	ρζ	σιη	τα	ρπβ	σπϛ
ϖε	με	ριδ	ρϟδ	ρη	ρμβ	τη	ρπϑ	τε
ϖη	ρμα	ρμη	ρϟδ	ρη	σιθ	τιβ	ρϟγ	σϟθ
ϖη	ρμα	σμα	ρϟε	ρθ	ση	τιϛ	ρϟζ	σϟγ
ϟβ	μ	π	ρϟη	ρι	σκα	τιζ	ρϟη	σϟε
ϟδ	πϛ	ϟζ	ρϟθ	ρια	ρογ	τκβ	σβ	τθ
ϟδ	πϛ	ρμϛ	σα	ριβ	σκβ	τλη	σιη	τκβ
ργ	α	ο	σγ	ριδ	σο	τλϑ	σιθ	τκε
ριδ	κδ	μα	σε	ριϛ	σκδ	τμ	ση	τκζ
ριϛ	κε	μβ	σϛ	ριζ	σλβ	τμβ	σκβ	τκγ
ριϛ	κε	ρξε	ση	ριη	σλγ	τμδ	σκδ	τκη
ριϛ	κε	ροζ	σιζ	ρκζ	σμ	τμϛ	σκε	τλ
ρκα	λβ	ρκζ	σιϑ	ρκη	σμα	τμγ	σλβ	τλζ
ρκβ	λγ	ρκϑ	σκγ	ρλ	σμγ	τμδ	σλγ	τλη

τέλ. τοῦ β̄ κανό.

κανὼν τρίτος ἐν ᾧ οἱ τρεῖς.

Ματ.	Λουκᾶς.	Ἰωάν.
α	ιδ	α
α	ιδ	γ
α	ιδ	ε
ζ	ϛ	β
ζ	ϛ	κε
μθ	ξγ	ριϛ
ξδ	ξε	λζ
ϟ	μη	ριη
ϟ	μη	ρλθ
ϟζ	σια	ρε
ρια	ριθ	λ
ρια	ριθ	ριδ
ρια	ριθ	ρμη
ριβ	ριθ	η
ριβ	ριθ	μδ
ριβ	ριθ	ξα
ριβ	ριθ	οϛ
ριβ	ριθ	πζ
ριβ	ριθ	ϟ
ριβ	ριθ	ρμβ
ριβ	ριθ	ρμδ
ρμϛ	μζ	ϟζ
τέλος	τοῦ γ κα	νόνος.

κανὼν τέταρτος ἐν ᾧ οἱ τρεῖς.

Ματθαῖος.	Μάρκος.	Ἰωάννης.
ιη	η	κϛ
ριζ	κϛ	ϟγ
ριζ	κϛ	ϟε
ρμ	ξζ	μθ
ρξα	οζ	κγ
ρξα	οζ	μγ
σδ	ριε	ϟα
σδ	ριε	ρλε
σιϛ	ρκε	ρκη
σιϛ	ρκε	ρλγ
σιϛ	ρκε	ρλζ
σιϛ	ρκε	ρμ
σοζ	ρμθ	ϟθ
σοθ	ρξα	οβ
σοθ	ρξα	ρκα
σπζ	ρξη	ρμβ
σϟγ	ροδ	ρζ
σϟζ	ροη	ο
σϟθ	ρπ	ργ
τζ	ρπη	ρξδ
τκα	σα	ρπ
τκα	σα	ρϟβ
τκγ	σγ	ρπγ
τκθ	σζ	ρπε
τκθ	σζ	ρπζ
τλγ	σια	σγ
τέλος	τοῦ δ	κανόνος.

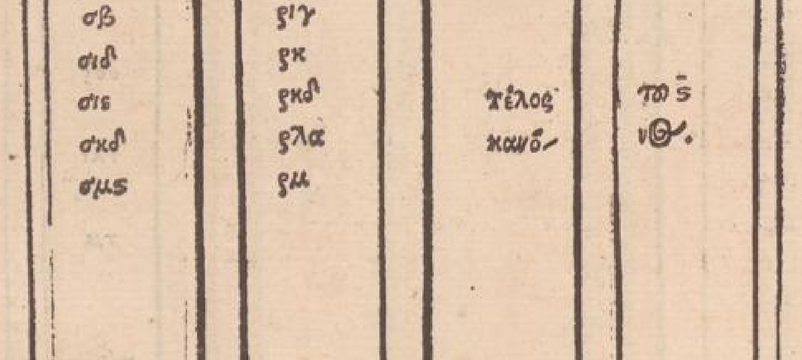
κανὼν πέμπτος ἐν ᾧ οἱ δύο.

Ματ.	Λουκ.	Ματ.	Λουκ.	Ματ.	Λουκ.
γ	β	οη	ρη	ρϟζ	σοβ
ι	κ	πδ	ρια	σιγ	σλε
ιβ	ια	πϛ	ρϑ	σκα	ρϖα
ιϛ	ιϛ	ϟγ	ρμε	σκη	ρλϑ
κε	μϛ	ϟε	ρξ	σλα	ροθ
κϛ	μζ	ϟϛ	ρπβ	σσλ	σιε
κη	μη	ϟϛ	ρϖδ	σβ	ρμβ
λ	μθ	ρβ	ζθ	σλδ	ρλϛ
λδ	ρϟδ	ρδ	οα	σλϛ	ρλε
λϛ	ρξβ	ρε	ρϟγ	σλζ	ρλη
λη	μγ	ρζ	ογ	σλη	ρμ
μ	μβ	ρη	ριε	σμ	ρμα
μα]	με	ρι	ριη	σμα	ροε
μγ	ρκγ	ριϑ	ρκϛ	σμε	σβ
μϛ	ρμγ	ρκε	ζβ	σμϛ	σε
μζ	ρλδ	ρκζ	ρκη	σμζ	σιγ
μη	ρϟα	ρκη	ρλβ	σξα	σζ
μθ	ρμ	ρκϑ	ρλ	σξβ	σιβ
μα	μθ	ρλβ	ϖα	σξε	ρμζ
μγ	ρκε	ρλδ	ρκ	σξϛ	ρμε
μδ	μδ	ρλη	ρξη	σξζ	ρμη
με	ρο	ρϛ	μζ	σο	σκϑ
μζ	ζα	ρμη	σκϛ	σοβ	σλα
μη	ξ	ρξβ	ρξα		
ζ	ροα	ροε	σ		
ξα	ζδ	ρϖβ	ρπζ		
ξε	ροβ	ρϖβ	ρπθ		
ξϛ	ξϛ	ρπγ	ρϛη		
ξη	ρε	ρπζ	ρϛϑ		

τέλος τοῦ ε̄ κανόνος.

Ματ.	Μάρ.	Ματ.	Μάρ.
δ	γ	σμζ	ρμβ
ιβ	ζ	σν	ρμε
κ	θ	σνβ	ρμζ
κβ	ια	σνδ	ρμθ
μδ	ρκϛ	σξ	ρνβ
οζ	ξγ	σξγ	ρνγ
ρ	ϟη	σοε	ρνζ
ρλθ	με	σπβ	ρξδ
ρμε	ξ	σπϛ	ρξζ
ρμη	ξε	σπη	ρξθ
ρνβ	ξη	σϟ	ροα
ρνδ	οα	σϟβ	ρογ
ρνζ	οβ	σϟη	ροθ
ρνθ	ογ	τε	ρπε
ρξ	οϛ	τθ	ρϟ
ρξγ	οη	τια	ρϟβ
ρξε	π	τλ	ση
ρξθ	πδ	τλζ	σιζ
ρογ	πθ	τμα	σκα
ρπ	ρ	τμζ	σκϛ
ρπθ	ργ	τν	σκθ
σβ	ριγ		
σιδ	ρκ		
σιε	ρκδ	τέλος	τοῦ ϛ
σκδ	ρλα	κανό-	νος.
σμϛ	ρμ		

κανὼν ἕβδομος ἐν ᾧ δύο.

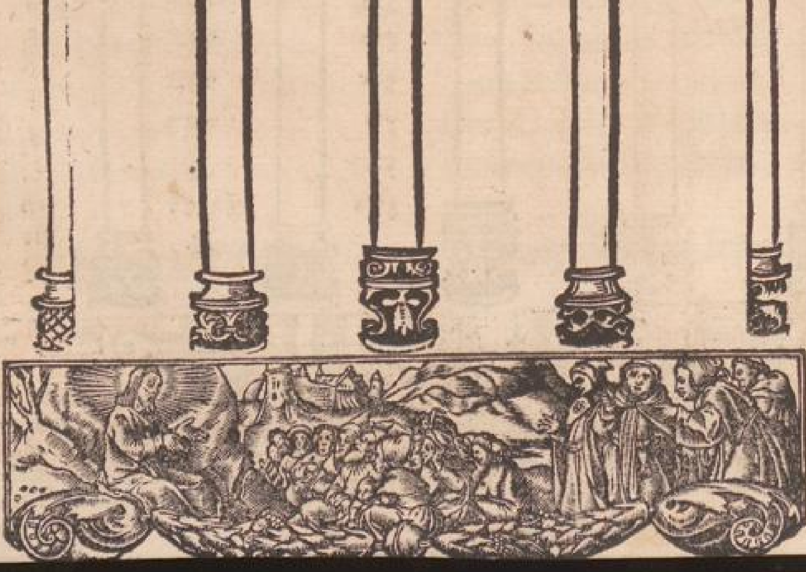
Ματ.	Ἰωάν.
ε	πγ
ιδ	ιθ
ιθ	λβ
ιθ,	λδ
ρκ	πε
ρπε	σιε
σζ	ρα
τέλος κανό/	τοῦ ζ' κανόνος.

κανὼν ὄγδοος ἐν ᾧ δύο.

Λουκ.	Μάρ.
κγ	ιβ
κε	ιδ
κϛ	ιϛ
κζ	κη
κη	ιζ
πδ	μη
πθ	μϛ
ϙα	ξα
ϙ	οε
ργ	ϙζ
σμζ	ρλϛ
σοζ	σιε
τλε	σλ
τμ	σλδ
τέλος κανό/	τοῦ η' κανόνος.

κανὼν ἔννατος ἐν ᾧ οἱ δύο.

Λουκ.	Ἰωάν.	Λουκ.	Ἰωάν.
λ	σιθ	τιβ	ςϖβ
λ	σκβ	τιβ	ςπξ
σξβ	ςιγ	τιβ	ςς
σξβ	ςκθ	τμ	σιγ
σοδ	σκζ	τμα	σιζ
σοδ	σκθ	τμα	σκα
σοδ	σλα	τμβ	σκγ
τγ	ςπβ	τμβ	σκε
τγ	ςϖξ		
τγ	ςς	τέλος κανό /	του θ ος.
τδ	ςϖβ		
τζ	ςπξ		
τδ	ςς		

κανὼν δέκατος, ἐν ᾧ ἰδίως ἕκαστος περί τινων εἰρήκασιν.

Ματ.	Ματ.	Μαρ.	Λουκ.	Λουκ.	Ἰωάν.	Ἰωάν.
β	ροα	ιθ	α	ρϟ	δ	ριθ
δ	ροζ	λα	γ	ρϟθ	ζ	ρκγ
ϛ	ρϖα	μγ	ε	ρϟϛ	θ	ρκε
ιγ	ρϖδ	μϛ	θ	σα	ια	ρκζ
κδ	ρϖϛ	νη	ιη	σγ	ιγ	ρλ
κζ	ρπη	ξβ	κ	ση	ιϛ	ρλβ
κθ	ρϟα	ο	κβ	σι	ιη	ρλδ
λγ	ρϟϛ	οδ	κθ	σιδ	κβ	ρλϛ
λε	σ	πα	λα	σκγ	κδ	ρλη
λζ	σι	ϖη	μ	σκε	κζ	ρμ
λθ	σιβ	ϟ	μα	σκζ	κθ	ρμγ
μβ	σιη	ϟβ	ξζ	σλϛ	λα	ρμε
με	σκβ	ϟδ	ξη	σμβ	λγ	ρμζ
νβ	σκζ	ρα	οβ	σμϛ	λϛ	ρμθ
νϛ	σλ	ρδ	οε	σμθ	λθ	ρνα
οε	σλγ	ρκγ	ρδ	σξδ	μα	ρνγ
ϖα	σλε	ρλβ	ρϛ	σοα	μγ	ρνε
πθ	σλθ	ρϖϛ	ρζ	σογ	με	ρνζ
ϟα	σμε	σιγ	ριγ	σοϛ	ν	ρνθ
ϟθ	σξη	σλε	ριζ	σοη	νβ	ρξγ
ρα	σογ		ρκβ	σπγ	νδ	ρξε
ρϛ	σπγ	τέλος τοῦ μάρκου.	ρκδ	σπη	νϛ	ρξζ
ρθ	τγ		ρλα	σϟϛ	νη	ρξθ
ριγ	τιθ		ρμγ	σϟη	ξ	ροα
ριε	τκδ		ρμθ	τα	ξβ	ρογ
ριη	τκζ		ρνα	τδ	ξδ	ροζ
ρκδ	τμε		ρνδ	τϛ	ξϛ	ροθ
ρκϛ	τμα		ρνθ	τη	ξη	ρπα
ρλϛ	τνε		ρξγ	τιϛ	οα	ρπθ
ρμ			ρξδ	τκ	ογ	ρϟα
ρμα			ρξϛ	τκϛ	οε	ρϟγ
ρμε	τέλος τοῦ ματθαίου.		ροδ	τλα	οη	ρϟε
ρξζ			ροϛ	τλδ	π	σ
			ροη	τλθ	πα	σβ
			ρϖ	τμγ	πδ	σε
			ρπγ	·	πϛ	σζ
			ρπη	τέλος τοῦ λουκᾶ.	πθ	σι
					ϟβ	σιβ
					ϟδ	σιδ
					ϟζ	σιϛ
					ϟθ	σιη
					ρβ	σκ
					ρδ	σκδ
					ρϛ	σκϛ
					ρη	σκη
					ρι	σλ
					ριβ	σλβ
					ριε	τέλος τοῦ ἰωάννου ἰδίως.
					ριζ	

ORDO SEV NVMERVS LIBRORVM NOVI TESTAMENTI.

Εὐαγγέλιον κατὰ ματθαῖον.	EVangelium secundũ Matthæum.
Εὐαγγέλιον κατὰ μάρκον.	Euangelium secundum Marcum.
Εὐαγγέλιον κατὰ λουκᾶν.	Euangelium secundum Lucam.
Εὐαγγέλιον κατὰ ἰωάννην.	Euangelium secundum Iohannem.
Πράξεις τῶν ἀποστόλων.	Acta apostolorum.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΙΔ ἘΠΙΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ.		INDEX QVATVORDECIM EPISTOLARVM PAVLI.	
α	Πρὸς ῥωμαίους.	1	Ad Rhomanos.
β	πρὸς κορινθίους. α.	2	Ad Corinthios.1.
γ	πρὸς κορινθίους. β.	3	Ad Corinthios.2.
δ	πρὸς γαλάτας.	4	Ad Galatas.
ε	πρὸς ἐφεσίους.	5	Ad Ephesios.
ς	πρὸς φιλιππησίους.	6	Ad Philippenses.
ζ	πρὸς κολασσαεῖς.	7	Ad Colossenses.
η	πρὸς θεσσαλονικεῖς. α.	8	Ad Thessalonicenses.1.
θ	πρὸς θεσσαλονικεῖς. β.	9	Ad Thessalonicenses.2.
ι	πρὸς τιμόθεον. α.	10	Ad Timotheum.1.
ια	πρὸς τιμόθεον. β.	11	Ad Timotheum.2.
ιβ	πρὸς τίτον.	12	Ad Titum.
ιγ	πρὸς φιλήμονα.	13	Ad Philemonem.
ιδ	πρὸς ἑβραίους.	14	Ad Hebræos.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ἘΠΙΣΤΟΛΩΝ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ.	INDEX EPISTOLARVM CANONICARVM.
Ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου ἰακώβου.	Epistola beati Iacobi.
Ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου πέτρου. α.	Epistola beati Petri apostoli.1.
Ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου πέτρου. β.	Epistola beati apostoli Petri.2.
Τοῦ ἁγίου ἰωάννου ἀποστόλου ἐπιστολή. α.	Beati Iohannis apostoli epistola.1.
Τοῦ ἁγίου ἰωάννου. β.	Beati Iohannis epistola.2.
Τοῦ ἁγίου ἰωάννου. γ.	Beati Iohannis epistola.3.
Ἰούδα ἀποστόλου ἐπιστολή.	Iudæ apostoli epistola.
Ἀποκάλυψις τοῦ ἁγίου ἰωάννου τοῦ θεολόγου.	Apocalypsis beati Iohannis Theologi.

VITA SANCTI MATTHAEI, PER DIVVM HIERONYMVM.

Matthæus qui & Leui, ex publicano Apostolus, primusq; in Iudæa propter eos qui ex circumcisione crediderant, euangelium Christi Hebraicis literis uerbisq; cōposuit. Quod quis postea in Græcum transtulerit, non satis certum est. Porrò ipsum Hebraicum habetur usq; hodie in Cæsariensi bibliotheca, quam Pamphilus martyr studiosissime confecit. Mihi quoq; à Nazaræis, qui in Berœa urbe Syriæ hoc uolumine utuntur, describendi facultas fuit. In quo animaduertendum, quod ubicunq; euangelista, siue ex persona sua, siue ex ꝑsona domini saluatoris, ueteris scripturæ testimonijs utitur, nō sequat' Septuaginta translatorum autoritatem, sed Hebraïcam, è quibus illa duo sunt: Ex Aegypto uocaui filium meum. Et, quoniam Nazaræus uocabitur.

ΤΟΥ͂ ΚΑΤᾺ ΜΑΤΘΑΙ͂ΟΝ ΕΥ̓ΑΓΓΕΛΊΟΥ ΤᾺ ΚΕΦΆΛΑΙΑ.

CAPITA EVANGELII SECVNDVM MATTHAEVM.

VITA SANCTI MARCI, PER DIVVM HIERONYMVM.

Marcus discipulus & interpres Petri, iuxta quod Petrum referentē audierat, rogatus Rhomæ à fratribus, breue scripsit euāgeliū. Quod cū Petrus audisset, probauit, & ecclesiæ legēdum sua autoritate ædidit, sicut Clemens in sexto ὑποτυπώσεων libro scribit. Et Papias Hierosolymitanus episcopus meminit huius Marci, & Petrus in epistola prima, sub nomine Babylonis, figuraliter Rhomā significans. Salutat uos quæ in Babylone cum electa, & Marcus filius meus. Assumpto itaq; euangelio quod ipse confecerat, perexit Aegyptū, & primus Alexandriæ Christū annuncians, constituit ecclesiam, tantæ doctrinæ & uitæ continentia, ut omnes sectatores Christi ad exemplū sui cogeret. Deniq; Philo disertissimus Iudæorum, uidens Alexandriæ primā ecclesiam adhuc Iudaizantem, quasi in laudem gentis suæ librum super eorū conuersatione scripsit, & quomodo Lucas narrat Hierosolymæ credentes omnia habuisse cōmunia, sic ille quod Alexandriæ sub Marco fieri doctore cernebat, memoriæ tradidit. Mortuus est autem octauo Neronis anno, & sepultus Alexandriæ, succedente sibi Aniano.

ΤΟΥ ΚΑΤᾺ ΜΆΡΚΟΝ ΕΥ̓ΑΓΓΕ ΛΊΟΥ ΤᾺ ΚΕΦΆΛΑΙΑ.

CAPITA EVANGELII SECVNDVM MARCVM.

VITA SANCTI LVCAE PER DIVVM HIERONYMVM.

LVcas medicus Antiochensis,ut eius scripta indicant,Græci sermonis non ignarus fuit,sectator apostoli Pauli, & omnis peregrinationis eius comes,scripsit euangeliũ,de quo idem Paulus:Misimus,inquit, cum illo fratrem,cuius laus est in euangelio per omẽs ecclesias.Et ad Colossenses:Salutat uos Lucas medicus charissimus. Et ad Timotheum: Lucas est mecum solus.Aliud quoqꝫ ædidit uolumen egregium,quod titulo πράξεις ἀποστόλων prænotatur,cuius historia usqꝫ ad biennium Rhomæ commorantis Pauli peruenit,id est,usqꝫ ad quartum Neronis annum.Ex quo intelligimus in eadem urbe librum esse compositum.Igitur περιόδους Pauli,& Theclæ, & totam baptizati Leonis fabulam,inter apocryphas scripturas computamus.Quale enim est,ut individuus comes apostoli,inter cæteras eius res,hoc solũ ignorauerit?Sed & Tertulianus uicinus eorum temporum,refert presbyterum quẽdam in Asia σπουδαστὴν apostoli Pauli,conuictum apud Iohannẽ,quod autor esset libri, & confessum se hoc Pauli amore fecisse,& ob id excidisse quidam suspicant̃,quotiescunqꝫ in epistolis suis Paulus dicit iuxta euãgelium meum,de Lucæ significare uolumine. Et Lucam non solum ab apostolo Paulo didicisse euangelium,qui cum domino in carne non fuerat,sed à cæteris apostolis,quod ipse quoqꝫ in principio sui uolumĩnis declarat,dicẽs:Sicut tradiderũt nobis,qui à principio ipsi uiderũt, & ministr

fuerũt

fuerunt sermonis. Igitur euangelium, sicut audierat, scripsit. Acta uero apostolorum, sicut uiderat composuit. Vixit octoginta & quatuor annos, uxorem nō habens. Sepultus est Constantinopoli, ad quam urbem uicesimo Constantij anno, ossa eius cum reliquijs Andreæ apostoli translata sunt de Achaia.

λγ περὶ

De eo

ξζ περὶ De ijs

VITA SANCTI IOHANNIS PER DIVVM HIERONYMVM.

IOhannes apostolus, quem Iesus amauit plurimum, filius Zebedæi, frater Iacobi apostoli, quem Herodes post passionem domini decollauerat, nouissimus omnium scripsit euangeliũ, rogatus ab Asiæ episcopis aduersus Cerinthum, aliosq; hæreticos, & maxime tunc Ebionitarum dogma consurgens, qui asserunt Christum ante Mariam nõ fuisse. Vnde & compulsus est diuinam eius natiuitatem edicere. Sed & aliam causam hui9 scripturæ ferunt, quod cum legisset Matthæi, Marci & Lucæ uolumina, ꝓbauerit quidem textum historiæ, & uera eos dixisse firmauerit, sed unius tantum anni, in quo & passus est post carcerẽ Iohãnis historiã texuisse. Prætermisso itaq; anno, cuius acta à tribus exposita fuerant, supioris temporis anteq̃ Iohãnes clauderet̃ in carcerẽ, gesta narrauit, sicut manifestum esse poterit his qui diligenter quatuor euangeliorũ uolumina legerint. Quæ res etiã διαφωνίαν, quæ uidet̃ Iohannis esse cũ cæteris, tollit. Scripsit aũt & unã epistolã, cuius exordiũ est: Quod fuit ab initio, quod audiuimus & uidimus oculis nostris, quod pspeximus & man9 nostræ cõtrectauerũt de uerbo uitæ: quæ ab uniuersis ecclesiasticis & eruditis uiris ꝓbatur. Reliquæ aũt duæ, quarum principiũ est: Senior electæ dominæ & natis eius, & sequentis, Senior Caio charissimo, quem ego diligo in ueritate: Iohannis presbyteri asseruntur, cuius & hodie alterum sepulchrum apud Ephesum ostẽditur, & nonnulli putant duas memorias eiusdem Iohãnis euangelistæ esse, sup qua re

cum

cum per ordinem ad Papiam auditorem eius uentum fuerit, disseremus. Quarto decimo igitur anno, secundam, post Neronem, persecutionem mouente Domitiano, in Patmos insulam relegatus scripsit Apocalypsim, quam interpretantur Iustin⁹ martyr & Hirenæ⁹. Interfecto aūt Domitiano, & actis eius ob nimiā crudelitatem à senatu rescissis, sub Pertinace principe redit Ephesum, ibiq; usq; ad Traianum principem perseuerans, totas Asiæ fundauit, rexitq; ecclesias, & confectus senio, sexagesimo octauo post passionem domini anno mortuus, iuxta eandem urbem sepultus est.

βίος

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ἉΓΙΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΟΥ ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΚΑΤᾺ ΣΩΦΡΌΝΙΟΝ.

Ματθαῖος ὁ καὶ Λευίς, ἀπόστολος ἀπὸ τελωνῶν, ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ πρῶτος διὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς πιστεύσαντας εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ γράμμασιν, καὶ ῥήμασιν ἑβραϊκοῖς συνέταξεν, ἀγνοουμένου τοῦ μετὰ ταῦτα εἰς ἑλληνικὸν τοῦτο μεταφράσαντος. τὸ δὲ ἑβραϊκὸν ἄχρι τήμερόν ἐστιν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Καισαρείας τῇ παρὰ Παμφίλου μάρτυρος περισπουδάστως κατασκευασθείσῃ. ἐμοὶ δὲ παρὰ τῶν Ναζωραίων τῶν ἐν Βεῤῥοίᾳ τῆς Συρίας τούτῳ κεχρημένων, ἄδεια παρεσχέθη τῆς τούτου μεταγραφῆς, δι' οὗ ἐστιν ἀκριβῶς ἐπισταθῆναι, ὡς ἔνθα ἂν ὁ εὐαγγελιστὴς εἴ τε ἐκ προσώπου οἰκείου, εἴ τε ἐκ προσώπου τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ σωτῆρος ταῖς μαρτυρίαις κατακέχρηται τῶν παλαιῶν γραφῶν, μὴ ἀκολουθεῖν τῇ αὐθεντίᾳ τῶν ἑβδομήκοντα ἑρμηνευτῶν, ἀλλὰ τῇ ἑβραϊκῇ, ἀφ' ὧν τὰ δύο ἐστὶν ἐκεῖνα, ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου, καὶ ὅτι Ναζωραῖος κληθήσεται.

ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΕΣΤΆΤΟΥ ἈΡΧΙΕΠΙΣΚΌΠΟΥ ΒΟΥΛγαρίου κυρίου Θεοφυλάκτου προοίμιον εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον.

Οἱ μὲν οὖν πρὸ τοῦ νόμου ἐκεῖνοι θεῖοι ἄνδρες οὐ διὰ γραμμάτων καὶ βιβλίων ἐδιδάσκοντο, ἀλλὰ καθαρὰν ἔχοντες τὴν διάνοιαν, τῇ τοῦ πνεύματος ἐλλάμψει ἐφωτίζοντο. καὶ οὕτω τὰ τοῦ θεοῦ ἐγίνωσκον θελήματα, αὐτοῦ ἐκείνου ὁμιλοῦντος αὐτοῖς στόμα κατὰ στόμα. τοιοῦτος ἦν ὁ Νῶε, ὁ Ἀβραάμ, ὁ Ἰώβ, ὁ Μωϋσῆς. ἐπεὶ δὲ ἠσθένησαν οἱ ἄνθρωποι καὶ ἀνάξιοι ἦσαν φωτίζεσθαι καὶ διδάσκεσθαι ὑπὸ τοῦ πνεύματος, δέδωκεν ὁ φιλάνθρωπος θεὸς τὰς γραφάς, ἵνα κἂν διὰ τούτων ὑπομιμνήσκωνται τῶν τοῦ θεοῦ θελημάτων. οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς μὲν ἀποστόλοις αὐτοπροσώπως ὡμίλει, καὶ τὴν τοῦ πνεύματος χάριν διδάσκαλον αὐτοῖς ἔπεμψεν. ἐπεὶ δὲ μετὰ ταῦτα ἔμελλον αἱρέσεις ἀναβλαστῆσαι καὶ τὰ ἤθη ἡμῶν διαφθαρῆναι, εὐδόκησε γραφῆναι τὰ εὐαγγέλια, ἵνα ἐκ τούτων διδασκόμενοι τὴν ἀλήθειαν, μὴ παρασυρώμεθα ὑπὸ τοῦ ψεύδους τῶν αἱρέσεων, μηδὲ παντελῶς διαφθαρῶσι τὰ ἤθη ἡμῶν. τέσαρα δὲ δέδωκεν ἡμῖν εὐαγγέλια, τυχὸν διότι τὰς καθολικὰς τέσαρας ἀρετὰς ἐκ τούτων μανθάνομεν, τὴν ἀνδρείαν, τὴν φρόνησιν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν σωφροσύνην. τὴν μὲν ἀνδρείαν, ὅταν λέγῃ ὁ κύριος, μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτενόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι. τὴν δὲ φρόνησιν, ὅταν

παραινῇ

πονηρὰ, γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις. τὴν δὲ δικαιοσύνην, ὅταν διδάσκῃ, καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως. τὴν δὲ σωφροσύνην, ὅταν ἀποφαίνηται, πᾶς ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. καὶ ἄλλως δὲ τέσσαρα εἰσὶν τὰ εὐαγγέλια.

Εὐαγγέλιον λέγεται, διότι ἀγγέλλει ἡμῖν πράγματα εὖ καὶ καλῶς ἔχοντα, τουτέστιν ἀγαθὰ, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, δικαίωσιν, ἄνοδον εἰς οὐρανοὺς, καὶ υἱοθεσίαν θεοῦ. ἀγγέλλει, ὅτι εὐκόλως ταῦτα ἐλάβομεν. μὴ γὰρ ἐκοπιάσαμεν ἡμεῖς ἐπὶ τῇ κτήσει τούτων τῶν ἀγαθῶν, ἢ διὰ ἰδίων κατορθωμάτων ταῦτα ἐλάβομεν, ἀλλὰ χάριτι καὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ θεοῦ τηλικούτων ἀγαθῶν ἠξιώθημεν.

ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ. Τέσσαρες εἰσὶ οἱ εὐαγγελισταί. τούτων δὲ οἱ μὲν δύο ματθαῖος καὶ ἰωάννης ἦσαν ἐκ τοῦ χοροῦ τῶν δώδεκα. οἱ δὲ δύο μάρκος καὶ λουκᾶς, ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα. ἦν δὲ ὁ μὲν μάρκος ἀκόλουθος καὶ μαθητὴς πέτρου, ὁ δὲ λουκᾶς παύλου. ὁ τοίνυν ματθαῖος πρῶτον πάντων ἔγραψε τὸ εὐαγγέλιον ἑβραΐδι φωνῇ πρὸς τοὺς ἐξ ἑβραίων πιστεύσαντας, μετὰ ὀκτὼ ἔτη τῆς χριστοῦ ἀναλήψεως. μετέφρασε δὲ τοῦτο ἰωάννης ἀπὸ τῆς ἑβραΐδος γλώττης εἰς τὴν ἑλληνίδα, ὡς λέγουσι. μάρκος δὲ μετὰ δέκα ἔτη τῆς ἀναλήψεως ἔγραψεν, ὑπὸ τοῦ πέτρου διδαχθείς. λουκᾶς δὲ μετὰ πεντεκαίδεκα. ἰωάννης δὲ ὁ θεολογικώτατος μετὰ τριάκοντα δύο ἔτη. λέγουσι γὰρ, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνων ἐπιζήσαντι αὐτῷ προσηνέχθησαν τὰ τρία εὐαγγέλια, ἵνα ἴδῃ αὐτὰ καὶ κρίνῃ, εἰ ἀληθῶς συνεγράφησαν. ὁ δὲ ἰδὼν ταῦτα καὶ τῆς ἀληθείας χάριν ὑπεραποδεξάμενος, ὅσα ἐκεῖνοι παρέλειψαν, αὐτὸς ἀνεπλήρωσεν. ὅσα συντόμως εἶπον, αὐτὸς ἐπλάτυνεν ἐν τῷ οἰκείῳ εὐαγγελίῳ. διὸ καὶ ἀπὸ θεολογίας ἤρξατο. ἐπεὶ γὰρ οἱ ἄλλοι οὐκ ἐμνήσθησαν τῆς πρὸ αἰώνων ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ λόγου, αὐτὸς ἐθεολόγησε περὶ ταύτης, ἵνα μὴ νομισθείη ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ψιλὸς ἄνθρωπος εἶναι, τουτέστι δίχα θεότητος. ματθαῖος δὲ περὶ τῆς κατὰ σάρκα μόνης ὑπάρξεως τοῦ χριστοῦ διαλέγεται. πρὸς γὰρ τοὺς ἑβραίους ἔγραφεν, οἷς ἀρκετὸν ἦν τὸ μαθεῖν, ὅτι ἀπὸ ἀβραὰμ καὶ δαβὶδ ἐγεννήθη ὁ χριστός. ἀναπαύεται γὰρ ὁ ἐξ ἑβραίων πιστεύσας, ὅταν πληροφορηθῇ, ὅτι ἀπὸ δαβὶδ ἐστὶν ὁ χριστός. Ἀλλὰ λέγεις μοι, ὅτι οὐκ ἤρκει εἷς εὐαγγελιστής; ἄκουε τοίνυν ὅτι ἤρκει μὲν, ἀλλ᾽ ἵνα δειχθῇ μᾶλλον ἡ ἀλήθεια, διὰ τοῦτο τέσσαρες συνεχωρήθησαν γράψαι. ὅταν γὰρ ἴδῃς τούτους τοὺς τέσσαρας μὴ συνελθόντας, μηδὲ συγκαθίσαντας ἀλλήλοις, ἀλλὰ ἄλλον ἀλλαχοῦ ὄντας, εἶτα γράψαντας περὶ τῶν αὐτῶν ὥσπερ ἀφ᾽ ἑνὸς στόματος, οὐκ ἂν θαυμάσαις τὴν τοῦ εὐαγγελίου ἀλήθειαν, καὶ εἴποις ὡς ἐκ πνεύματος ἁγίου ἐλάλησαν; καὶ μή μοι λέγε, ὅτι οὐχ ὁμοφωνοῦσιν ἐν πᾶσιν. ἴδε γὰρ ἐν τίσιν οὐχ ὁμοφωνοῦσιν. ἆρα ὁ μὲν εἶπεν, ὅτι ἐγεννήθη χριστὸς, ὁ δὲ, οὔ. ἢ ὁ μὲν, ὅτι ἀνέστη, ὁ δὲ, ὅτι, οὔ; μὴ γένοιτο. ἐν γὰρ τοῖς ἀναγκαιοτέροις καὶ κυριωτέροις ὁμοφωνοῦσιν. εἰ τοίνυν ἐν τοῖς κυριωτέροις οὐ διηνέχθησαν, τί θαυμάζεις ἐὰν ἐν τοῖς ἐλαχίστοις δοκῶσι διαλλάττειν; δι᾽ αὐτὸ γὰρ τοῦτο μᾶλλον ἀληθεύουσιν, ὅτι μὴ κατὰ πάντα ὡμοφώνησαν. ἐνομίσθησαν γὰρ ἂν, ὅτι συγκαθίσαντες ἀλλήλοις καὶ συμβουλευσάμενοι, ἔγραψαν. νῦν δὲ ὃ παρέλειψεν οὗτος, ἔγραψεν ἐκεῖνος. καὶ διὰ τοῦτο δοκοῦσιν ἔν τισι διαλλάττειν. καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

NOVVM TESTAMENTVM, AD GRAECAM VERITATEM, AC VETUSTISSIMORUM SIMUL & EMENDATISSIMORUM EXEMPLARIUM LATINORUM FIDEM, TUM AD ORTHODOXORUM INTERPRETATIONEM, AC CITATIONẼ DENUO DILIGENTISSIME RECOGNITUM, AB ERASMO ROTERODAMO, SACRÆ THEOLOGIÆ PROFESSORE.

NOVVM TESTAMENTVM, AD GRAECAM VERITATEM, AC VETUSTISSIMORUM simul & emendatissimorum exemplarium Latinorum fidem, tum ad Orthodoxorum interpretationem, ac citationẽ denuo diligentissime recognitum, ab ERASMO ROTERODAMO, sacræ Theologiæ professore.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ.

Βίβλος α
γενέσε γ
ως ἰη-
σοῦ χρι
στοῦ, υἱοῦ
Δαβίδ,
υἱοῦ ἀ-
βρα-
άμ. Ἀ 2
βραὰμ ἐγέννησε τὸν ἰσαάκ. Ἰσαὰκ δὲ ἐγέν
νησε τὸν ἰακώβ. Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν ἰούδαν
καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Ἰούδας δὲ ἐγέννη 3
σε τὸν φαρὲς, καὶ τὸν ζαρὰ, ἐκ τῆς θάμαρ. φαρὲς
δὲ ἐγέννησε τὸν ἐσρώμ. Ἐσρὼμ δὲ ἐγέννησε
τὸν ἀράμ. Ἀρὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν ἀμιναδάβ. 4
Ἀμιναδὰβ δὲ ἐγέννησε τὸν ναασσών. Να-
ασσὼν δὲ ἐγέννησε τὸν σαλμών. Σαλμὼν 5
δὲ ἐγέννησε τὸν βοὸζ, ἐκ τῆς ῥαχάβ. Βο-
ὸζ δὲ ἐγέννησε τὸν ὠβήδ, ἐκ τῆς ῥούθ. Ὠβὴδ
δὲ ἐγέννησε τὸν ἰεσσαί. Ἰεσσαὶ δὲ ἐγέν- 6
νησε

EVANGELIVM SECVNDVM MATTHAEVM.

LIBER generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abrahã. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob aũt genuit Iudam & fratres eius. Iudas autẽ genuit Phares & Zarã è Thamar. Phares autẽ genuit Esrom. Esrom aũt genuit Arã. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autẽ genuit Salmon. Salmon autẽ genuit Booz, è Rachab. Booz autem genuit Obed, è Ruth. Obed aũt genuit Iesse. Iesse aũt genuit

IO. FROB. TYPIS EXCUDEBAT.
ΜΩΜΗΣΕΤΑΙ ΤΙΣ ΘΑΣΣΟΝ Η ΜΙΜΗΣΕΤΑΙ.

νησε τὸν δαβὶδ τὸν βασιλέα. Δαβὶδ δὲ ὁ βασι/
λεὺς ἐγέννησε τὸν σολομῶντα ἐκ τῆς τοῦ οὐρίου.
Σολομὼν δὲ ἐγέννησε τὸν ῥοβοάμ. Ῥοβοὰμ δὲ 7
ἐγέννησε τὸν ἀβιά. Ἀβιὰ δὲ ἐγέννησε τὸν ἀσά.
Ἀσὰ δὲ ἐγέννησε τὸν ἰωσαφάτ. Ἰωσαφὰτ δὲ 8
ἐγέννησε τὸν ἰωράμ. Ἰωρὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν ὀζί/
αν. Ὀζίας δὲ ἐγέννησε τὸν ἰωάθαμ. Ἰωάθαμ 9
δὲ ἐγέννησε τὸν ἄχαζ. Ἄχαζ δὲ ἐγέννησε τὸν
ἐζεκίαν. Ἐζεκίας δὲ ἐγέννησε τὸν μανασσῆ. Μα 10
νασσῆς δὲ ἐγέννησε τὸν ἀμών. Ἀμὼν δὲ ἐγέν
νησε τὸν ἰωσίαν. Ἰωσίας δὲ ἐγέννησε τὸν ἰεχονί 11
αν, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς μετοικεσί/
ας βαβυλῶνος. Μετὰ δὲ τὴν μετοικεσίαν βα/ 12
βυλῶνος, ἰεχονίας ἐγέννησε τὸν σαλαθιήλ.
Σαλαθιὴλ δὲ ἐγέννησε τὸν ζοροβάβελ. Ζοροβά 13
βελ δὲ ἐγέννησε τὸν ἀβιούδ. Ἀβιοὺδ δὲ ἐγέννησε
τὸν ἐλιακίμ. Ἐλιακὶμ δὲ ἐγέννησε τὸν ἀζώρ. Ἀ/ 14
ζὼρ δὲ ἐγέννησε τὸν σαδώκ. Σαδὼκ δὲ ἐγέννη/
σε τὸν ἀχίμ. Ἀχὶμ δὲ ἐγέννησε τὸν ἐλιούδ. Ἐλι/ 15
οὺδ δὲ ἐγέννησε τὸν ἐλεάζαρ. Ἐλεάζαρ δὲ ἐγέν
νησε τὸν ματθάν. Ματθὰν δὲ ἐγέννησε τὸν ἰα/
B κώβ. Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν ἰωσήφ, τὸν ἄνδρα 16
μαρίας, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ἰησοῦς, ὁ λεγόμενος
χριστός. Πᾶσαι οὖν αἱ γενεαί, ἀπὸ ἀβραὰμ ἕως 17
δαβίδ, γενεαὶ δεκατέσσαρες. καὶ ἀπὸ Δαβὶδ ἕως
τῆς μετοικεσίας βαβυλῶνος, γενεαὶ δεκατέσσα/
ρες, καὶ ἀπὸ τῆς μετοικεσίας βαβυλῶνος ἕως τοῦ χρι
Γ στοῦ γενεαὶ δεκατέσσαρες. Τοῦ δὲ ἰησοῦ χριστοῦ ἡ γέν 18
νησις οὕτως ἦν, μνηστευθείσης γὰρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ
μαρίας τῷ ἰωσήφ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτούς,
εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ πνεύματος ἁγίου.
Δ Ἰωσὴφ δὲ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, δίκαιος ὤν, καὶ μὴ θέ 19
λων αὐτὴν παραδειγματίσαι, ἐβουλήθη λάθρα
ἀπολῦσαι αὐτήν. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος 20
ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου κατ' ὄναρ ἐφάνη αὐτῷ
λέγων. Ἰωσὴφ υἱὸς δαβὶδ μὴ φοβηθῇς παραλα/
βεῖν μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου. τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ
γεννηθέν, ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου. Τέξεται δὲ 21
υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἰησοῦν. Αὐ
τὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν
αὐτῶν. Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ 22

τὸ ῥηθὲν

nuit Dauid regem. Dauid autem rex ge/
nuit Solomonem, ex ea quæ fuerat uxor
Vriæ. Solomon autem genuit Roboam.
Roboam autem genuit Abia. Abia autē
genuit Asa. Asa autē genuit Iosaphat. Io/
saphat autem genuit Ioram. Ioram aūt ge
nuit Hoziam. Hozias autē genuit Ioathā.
Ioathā aūt genuit Achaz. Achaz autē ge/
nuit Ezeciam. Ezecias autē genuit Manas/
se. Manasses autem genuit Amon. Amon
aūt genuit Iosiam. Iosias autem genuit Ie/
choniam, & fratres eius in exilio Babyloni
co. Porrò post exilium Babylonicum, Ie/
chonias genuit Salathiel. Salathiel autem
genuit Zorobabel. Zorobabel autem ge/
nuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim.
Eliacim aūt genuit Azor. Azor aūt genuit
Sadoc. Sadoc autem genuit Achin. Achin
autem genuit Eliud. Eliud aūt genuit Elea/
zar. Eleazar autem genuit Matthan. Mat/
than autē genuit Iacob. Iacob autē genuit
Ioseph, maritū Mariæ, ex qua genitus fuit
Iesus, ille q̄ dicit̄ Christus. Vniuersæ itaq;
generatiōes ab Abrahā usq; ad Dauid, ge
nerationes quatuordecim: & à Dauid usq;
ad demigrationē Babylonicā, generatiōes
quatuordecim: & à demigratione Babylo/
nica usq; ad Christū, generatiōes quatuor/
decim. Iesu uero Christi natiuitas sic habet
Cum mater eius Maria desponsa esset Io/
seph, priusq; cōgressi fuissent, deprehēsa est
grauida è spū scō. Porrò Ioseph maritus
eius qm̄ erat iustus, & nolebat illā infama/
re, uoluit clanculū ab ea diuertere. Hæc aūt
cū is in animo uersaret, ecce angelus dn̄i in
sonis uisus est illi, dicēs: Ioseph fili Dauid,
ne metuas adiūgere tibi Mariā uxorē tuā.
Nā quod in illa cōceptū est, à spū scō pro/
fectū est. Pariet aūt filiū, & uocabis nomen
ei⁹ Iesū. Is em̄ saluū faciet ppl'm suū à pctis
suis. Porrò totū hoc factū est, ut pficeretur
id quod

τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος.
ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱόν, καὶ 23
καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐμμανουήλ, ὅ ἐστι με
θερμηνευόμενον, μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. διεγερθεὶς 24
δὲ ἰωσὴφ ἀπὸ τοῦ ὕπνου, ἐποίησεν ὡς προσέτα-
ξεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος κυρίου. καὶ παρέλαβε τὴν γυ-
ναῖκα αὐτοῦ, καὶ οὐ ἐγίνωσκεν αὐτήν, ἕως οὗ ἔτε- 25
κε τὸν υἱὸν αὐτῆς, τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐκάλεσε
τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἰησοῦν. *τοῦ δὲ ἰησοῦ γεννηθέν- β
τος ἐν βηθλεὲμ τῆς ἰουδαίας ἐν ἡμέραις ἡρώ-
δου τοῦ βασιλέως. ἰδοὺ μάγοι ἀπὸ ἀνατο-
λῶν παρεγένοντο εἰς ἱεροσόλυμα λέγοντες. ποῦ 2
ἐστὶν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων; εἴδο-
μεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ ἤλ- 3
θομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ. ἀκούσας δὲ ἡρώδης ὁ
βασιλεὺς ἐταράχθη, καὶ πᾶσα ἱεροσόλυμα μετ'
αὐτοῦ, καὶ συναγαγὼν πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς 4
καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ, ἐπυνθάνετο παρ'
3 αὐτῶν, ποῦ ὁ χριστὸς γεννᾶται. *οἱ δὲ εἶπον
αὐτῷ, ἐν βηθλεὲμ τῆς ἰουδαίας. οὕτως γὰρ 5
γέγραπται διὰ τοῦ προφήτου. καὶ σὺ βηθλε- 6
ὲμ γῆ ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς
ἡγεμόσιν ἰούδα, ἐκ σοῦ γάρ μοι ἐξελεύσεται
ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν
ἰσραήλ. †τότε ἡρώδης λάθρα καλέσας τοὺς μά- 7
γους, ἠκρίβωσε παρ' αὐτῶν τὸν χρόνον τοῦ φαι-
νομένου ἀστέρος, καὶ πέμψας αὐτοὺς εἰς βη- 8
θλεέμ, εἶπεν. πορευθέντες, ἀκριβῶς ἐξετάσα-
τε περὶ τοῦ παιδίου, ἐπὰν δὲ εὕρητε, ἀπαγγεί-
λατέ μοι, ὅπως κἀγὼ ἐλθὼν προσκυνήσω
αὐτῷ. οἱ δὲ ἀκούσαντες τοῦ βασιλέως, ἐπορεύ- 9
θησαν, καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατο-
λῇ προῆγεν αὐτούς, ἕως ἐλθὼν, ἔστη ἐπάνω οὗ
ἦν τὸ παιδίον. ἰδόντες δὲ τὸν ἀστέρα, ἐχάρη- 10
σαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα. καὶ ἐλθόντες 11
εἰς τὴν οἰκίαν εὗρον τὸ παιδίον μετὰ μαρίας
τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ πεσόντες προσεκύνησαν
αὐτῷ, καὶ ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν.
προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα, χρυσὸν καὶ λίβα-
νον, καὶ σμύρναν. καὶ χρηματισθέντες κατ' ὄ- 12
ναρ, μὴ ἀνακάμψαι πρὸς ἡρώδην, δι' ἄλλης
ὁδοῦ

id quod dictum fuerat à domino per pro-
phetam ita loquentem: Ecce uirgo erit præ-
gnans, & pariet filium, & uocabunt nomẽ
eius Emmanuel: quod si quis interpretetur
sonat, nobiscũ deus. Excitatus autẽ Ioseph
à somno, fecit ut iniunxerat sibi angelus do
mini: & adiunxit sibi uxorem suam, & non
cognouit eam, donec peperisset filium suũ
primogenitum, & appellauit nomen eius
Iesum. Cum autẽ natus esset Iesus in Be- II
thleem ciuitate Iudææ, temporibus Hero-
dis regis, ecce magi ab oriẽte accesserũt Hie
rosolyma, dicentes: Vbi est ille, qui natus
est rex Iudæorum? uidimus enim illius stel
lam in oriente, & accessimus, ut adoremus
eum. Auditis autẽ his Herodes rex, turba-
tus est, & tota Hierosolymorum urbs cum
illo: & conuocatis omnibus pontificibus &
scribis populi, percõtatus est eos, ubi Chri-
stus nasceretur. At illi dixerũt ei: In Bethle-
em Iudææ. Sic enim scriptum est per pro-
phetam: Et tu Bethleem terra Iuda, nequa
quàm minima es inter principes Iuda. Ex
te enim mihi proditurus est dux, qui gu-
bernaturus est populum meũ Israël. Tum
Herodes clàm accersitis Magis, accurate p
quisiuit ab illis, quo tempore stella apparu
isset. Et iussis ire in Bethleem, dixit: Profe-
cti illuc, accurate inquirite de puero. Vbi ue
ro inueneritis, renunciate mihi, ut & ego ue
niam & adorem illum. At illi audito rege,
profecti sunt: & ecce stella quam uiderãt in
oriente, præcedebat illos, donec progressa,
staret supra locũ in quo erat puer. Cũ autẽ
uidissent stellã, gauisi sunt gaudio magno
ualde. Et ingressi domum, inuenerunt pue-
rum cum Maria matre eius: & prostrati,
adorauerunt illum: & apertis thesauris su-
is, obtulerunt illi munera, aurum, & thus,
& myrrham: & oraculo admoniti, in so-
mnis, ne reuerterẽt se ad Herodẽ, per aliam

ὁδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Ἀνα- 13
χωρησάντων δὲ αὐτῶν, ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου
φαίνεται κατ᾽ ὄναρ τῷ ἰωσὴφ, λέγων. ἐγερ-
θεὶς, παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα
αὐτοῦ, καὶ φεῦγε εἰς αἴγυπτον, καὶ ἴσθι ἐκεῖ,
ἕως ἂν εἴπω σοι. μέλλει γὰρ ἡρώδης ζητεῖν τὸ
παιδίον, τοῦ ἀπολέσαι αὐτό. ὁ δὲ ἐγερθεὶς πα 14
ρέλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ
νυκτὸς, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς αἴγυπτον. καὶ ἦν ἐ- 15
κεῖ, ἕως τῆς τελευτῆς ἡρώδου, ἵνα πληρωθῇ τὸ
ῥηθὲν, ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέγον
τος. ἐξ αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου. τότε 16
ἡρώδης ἰδὼν, ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπὸ τῶν μάγων,
ἐθυμώθη λίαν, καὶ ἀποστείλας, ἀνεῖλε πάν-
τας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν βηθλεέμ, καὶ ἐν πᾶσι
τοῖς ὁρίοις αὐτῆς, ἀπὸ διετοῦς, καὶ κατωτέρω,
κατὰ τὸν χρόνον, ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων.
τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν, ὑπὸ ἱερεμίου τοῦ προ 17
φήτου λέγοντος. φωνὴ ἐν ῥαμᾷ ἠκούσθη, θρῆ 18
νος καὶ κλαυθμὸς, καὶ ὀδυρμὸς πολύς. ῥα-
χὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤθελε πα
ρακληθῆναι, ὅτι οὐκ εἰσίν. τελευτήσαντος δὲ 19
τοῦ ἡρώδου, ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου κατ᾽ ὄναρ
φαίνεται τῷ ἰωσὴφ ἐν αἰγύπτῳ, λέγων. ἐγερ 20
θεὶς, παράλαβε τὸ παιδίον, καὶ τὴν μητέρα
αὐτοῦ, καὶ πορεύου εἰς γῆν ἰσραήλ. τεθνήκα-
σι γὰρ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. ὁ 21
δὲ ἐγερθεὶς, παρέλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μη-
τέρα αὐτοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς γῆν ἰσραήλ. ἀκού- 22
σας δὲ, ὅτι ἀρχέλαος βασιλεύει ἐπὶ τῆς ἰουδαί-
ας ἀντὶ ἡρώδου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐφοβήθη
ἐκεῖ ἀπελθεῖν. χρηματισθεὶς δὲ κατ᾽ ὄναρ, ἀ-
νεχώρησεν εἰς τὰ μέρη τῆς γαλιλαίας. καὶ ἐλ 23
θὼν, κατῴκησεν εἰς πόλιν λεγομένην ναζα
ρέθ. ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τῶν προφη
τῶν, ὅτι ναζωραῖος κληθήσεται.

3 Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, παραγίνεται ἰω- γ
γ άννης ὁ βαπτιστὴς κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς
ἰουδαίας, καὶ λέγων. μετανοεῖτε. ἤγγικε γὰρ 2
ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. οὗτος γάρ ἐστιν ὁ ῥη 3
θεὶς ὑπὸ ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγοντος. φωνὴ
βοῶντος

uiam reuersi sunt in regionem suã. Digres-
sis autem illis, ecce angelus domini apparet
in somnis Ioseph, dicens: Surge & assume
puerum ac matrem illius, & fuge in Aegy-
ptum, & esto illic, donec dixero tibi. Futurũ
est enim, ut Herodes quærat puerum ad p
dẽdum eum. Ille uero excitatus, assumpsit
puerum & matrem eius noctu, & secessit in
Aegyptum, & fuit illic usq; ad obitum He
rodis: ut perficeretur quod dictum fuerat
à domino per prophetam dicẽtem: Ex Ae-
gypto uocaui filium meũ. Tum Herodes
ubi uidit sibi illusum fuisse à Magis, indi-
gnatus est uehemẽter: ac missis satellitibus,
interfecit omnes pueros, qui erant Bethle-
em, & in omnibus finibus Bethleemiticis,
quotquot essent bimuli aut minores, iuxta
tempus, quod exacte cognouerat ex Ma-
gis. Tunc perfectum est, quod dictum fue
rat ab Hieremia propheta, cum ait: Vox in
Rhama audita est, lamentatio, ploratus, &
fletus multus. Rachel plorans filios suos,
& noluit cõsolationem admittere, propter-
ea quod non sint. Cæterũ defuncto Hero-
de, ecce angelus dñi in somnis apparet Io-
seph in Aegypto, dicens: Surge & assume
puerũ & matrẽ eius, & uade in terrã Israël.
Defuncti sunt enĩ, qui quærebãt animã pu
eri. At ille surgẽs assumpsit puerũ & matrẽ
illius, & uenit in terrã Israël. Verum cũ au-
disset Archelaũ regnare in Iudæa, loco He
rodis patris sui, timuit illuc abire: sed oracu
lo admonitus in somnis, secessit in ptes Ga
lilææ: ac profectus, habitauit in ciuitate quæ
uocatur Nazareth: ut impleretur, quod di-
ctum fuerat per prophetas: Nazaræus uo-
cabitur. In diebus illis, accedit Ioãnes Ba- III
ptista, prædicans in deserto Iudææ, dicẽsq;
Pœnitẽtiã agite uitæ prioris, in propinquo
est enim regnũ cœlorum. Nam hic est ille,
de quo dixit Hesaias propheta, q ait: Vox
clamantis

βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν
κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Αὐτὸς 4
δὲ ἰωάννης εἶχε τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ, ἀπὸ τριχῶν
καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην, περὶ τὴν ὀσφὺν
αὐτοῦ. ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες, καὶ μέλι ἄγρι
ον. τότε ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν ἱεροσόλυμα 5
καὶ πᾶσα ἡ ἰουδαία, καὶ πᾶσα ἡ περίχωρος τοῦ
ἰορδάνου, καὶ ἐβαπτίζοντο ἐν τῷ ἰορδάνῃ ὑπ' 6
αὐτοῦ, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.
Ἰδὼν δὲ πολλοὺς τῶν φαρισαίων καὶ σαδδου 7
καίων ἐρχομένους ἐπὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ, εἶ
πεν αὐτοῖς, γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδει
ξεν ὑμῖν φυγεῖν, ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς;
ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας. 8
καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, πατέρα ἔ 9
χομεν τὸν ἀβραάμ. λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι δύναται
ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ
ἀβραάμ. ἤδη δὲ καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν 10
δένδρων κεῖται. πᾶν οὖν δένδρον μὴ ποιοῦν
καρπὸν καλὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλ
ια λεται. Ἐγὼ μὲν βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι εἰς 11
μετάνοιαν, ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἰσχυ
ρότερός μου ἐστίν. οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑπο
δήματα βαστάσαι, αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν
ιβ πνεύματι ἁγίῳ, καὶ πυρί. οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ 12
χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα αὐτοῦ, καὶ
συνάξει τὸν σῖτον αὐτοῦ, εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ
δὲ ἄχυρον, κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ. Τότε 13
ιγ παραγίνεται ὁ ἰησοῦς ἀπὸ τῆς γαλιλαίας ἐπὶ
τὸν ἰορδάνην πρὸς τὸν ἰωάννην, τοῦ βαπτι
σθῆναι ὑπ' αὐτοῦ. ὁ δὲ ἰωάννης, διεκώλυεν 14
αὐτὸν, λέγων. ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτι
σθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ 15
ἰησοῦς, εἶπε πρὸς αὐτὸν, ἄφες ἄρτι. οὕτω γὰρ
πρέπον ἐστὶν ἡμῖν, πληρῶσαι πᾶσαν δικαιο
σύνην. Τότε ἀφίησιν αὐτόν. καὶ βαπτισθεὶς 16
ιδ ὁ ἰησοῦς, ἀνέβη εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ὕδατος. καὶ
ἰδοὺ ἀνεῴχθησαν αὐτῷ οἱ οὐρανοί, καὶ εἶδεν
τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ καταβαῖνον ὡσεὶ περι
στερὰν, καὶ ἐρχόμενον ἐπ' αὐτόν. καὶ ἰδοὺ φωνὴ 17
ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου
ὁ ἀγαπητὸς

clamantis in deserto, parate uiam domini, rectas facite semitas eius. Ipse uero Ioannes habebat indumentum suum è pilis camelorum, & zonam pelliceam circum lumbos suos. Porrò cibus illius erant locustæ, & mel syluestre. Tunc egressa est ad illum Hierosolyma, & tota Iudæa, totáque regio undique finitima Iordani, & baptizabãtur in Iordane ab illo, confitentes peccata sua. Cum uidisset autem multos ex pharisæis & sadducæis uenientes ad baptismum suum, dixit illis: Progenies uiperarũ, quis uobis submonstrauit, ut fugeretis à uentura ira? Facite igitur fructus, qui deceant pœnitentiam. Et ne sitis hac mente, ut dicatis intra uosipsos, patrem habemus Abraham. Dico enim uobis, quod possit deus facere, ut ex lapidibus his, filij surgãt ipsi Abrahæ. Iam uero & securis ad radicem arborũ posita est. Omnis igitur arbor, quæ nõ facit fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur. Ego quidem baptizo uos aqua ad pœnitentiam. At ille qui post me uenturus est fortior me est: cuius nõ sum idoneus ut calciamenta portem. Ipse uos baptizabit spiritu sancto & igni: cuius uentilabrum in manu ipsius, & repurgabit aream suam, & congregabit triticum suum in horreum, paleã autem exuret igni inextinguibili. Tunc accedit Iesus à Galilæa ad Iordanem, ad Iohannem, ut baptizaretur ab illo. At Iohannes prohibebat illum, dicens: Mihi opus est ut abs te baptizer, & tu uenis ad me? Respondens autem Iesus dixit ad illum: Omitte nunc. Sic enim decet nos, ut cõpleamus omnem iustitiam. Tunc omittit illum. Et baptizatus Iesus, ascẽdit protinus ab aqua, & ecce aperti sunt illi cœli & uidit spiritum dei descendentem tanquàm columbam, & uenientem super ipsum. Et ecce uox de cœlis dicens: Hic est filius meus

δ περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ χριστοῦ.

ιε ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Τότε ὁ ἰησοῦς
β ἀνήχθη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ πνεύματος,
πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ νηστεύσας
ἡμέρας τεσσαράκοντα, καὶ νύκτας τεσσαρά-
ις κοντα, ὕστερον ἐπείνασεν. * καὶ προσελθὼν
αὐτῷ ὁ πειράζων, εἶπεν. εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ,
εἰπὲ, ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται. ὁ δὲ
ἀποκριθεὶς, εἶπεν. γέγραπται. οὐκ ἐπ᾽ ἄρτῳ
μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ᾽ ἐπὶ παντὶ
ῥήματι ἐκπορευομένῳ, διὰ στόματος θεοῦ.
Τότε παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς
τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἵστησιν αὐτὸν ἐπὶ τὸ
πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ, καὶ λέγει αὐτῷ. εἰ υἱὸς
εἶ τοῦ θεοῦ, βάλλε σεαυτὸν κάτω. γέγρα-
πται γὰρ, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖ-
ται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε, μήπο
τε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. ἔφη
αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, πάλιν γέγραπται. οὐκ ἐκπει-
ράσεις κύριον τὸν θεόν σου. πάλιν παραλαμ
βάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλὸν
λίαν, καὶ δείκνυσιν αὐτῷ πάσας τὰς βασι-
λείας τοῦ κόσμου, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν, καὶ
λέγει αὐτῷ. ταῦτά σοι πάντα δώσω, ἐὰν
πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. τότε λέγει αὐ-
τῷ ὁ ἰησοῦς, ὕπαγε σατανᾶ. γέγραπται
γὰρ. κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ
ιζ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. * τότε ἀφίησιν αὐ-
ε τὸν ὁ διάβολος. καὶ ἰδοὺ ἄγγελοι προσῆλ-
ιη θον, καὶ διηκόνουν αὐτῷ. * Ἀκούσας δὲ ὁ
δ ἰησοῦς, ὅτι ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς
ιθ τὴν γαλιλαίαν, * καὶ καταλιπὼν τὴν να-
ζ ζαρὲθ, ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς καπερναοὺμ τὴν
παραθαλασσίαν, ἐν ὁρίοις ζαβουλὼν, καὶ
νεφθαλὶμ, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ ἡσαΐου
τοῦ προφήτου λέγοντος. γῆ ζαβουλὼν καὶ
νεφθαλὶμ, ὁδὸν θαλάσσης, πέραν τοῦ ἰορ-
δάνου, γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ κα-
θήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα, καὶ
τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου,
κ φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς. * Ἀπὸ τότε ἤρξα-
ε το ὁ ἰησοῦς κηρύσσειν, καὶ λέγειν. μετανοεῖ-
τε, ἤγγικε

dilectus, in quo mihi bene complaci-
tum est.

Tunc Iesus subductus fuit in desertum
à spiritu, ut tentaretur à diabolo. Et cum ie-
iunasset dies quadraginta, ac noctes qua-
draginta, tandem esuriit. Et cum accessisset
ad eum ille qui tentat, dixit: Si filius es dei,
iube ut lapides hi panes fiant. At ille re-
spondens, dixit: Scriptum est: Non solo
pane uicturus est homo, sed omni uerbo
quod egreditur per os dei. Tunc assumit
illum diabolus in sanctam ciuitatem, & sta-
tuit eum super pinnaculum templi, dicitque
illi: Si filius es dei, præcipita te deorsum.
Nam scriptum est: Angelis suis manda-
turus est de te, ac manibus tollent te, ne
quando impingas in lapidem pedem tu-
um. Dixit illi Iesus: Rursum scriptum est:
Non tentabis dominum deum tuum. Rur
sum assumit illum diabolus in montem
excelsum ualde, & commonstrat ei omnia
regna mundi, & gloriam illorum, & di-
cit illi: Hæc omnia tibi dabo, si prostratus
adoraueris me. Tunc dicit illi Iesus: Abi
satana. Scriptum est enim: Dominum
deum tuum adorabis, & illum solum co-
les. Tunc omittit illum diabolus. Et ecce
angeli accedebant, ac ministrabant ei.
Cum audisset autem Iesus, quod Iohan-
nes traditus esset, secessit in Galilæam, &
relicta Nazareth, profectus habitauit in
Capernaum, quæ est ciuitas maritima, in
finibus Zabulon & Neptalim, ut imple-
retur quod dictum fuerat per Esaiam pro-
phetam dicentem: Terra Zabulon & Ne
ptalim iuxta uiam maris, ultra Iordanem,
Galilæa gentium. populus qui sedebat in
tenebris & umbra mortis, uidit lucem ma
gnam, & qui sedebant in regione & um-
bra mortis, lux orta est eis. Ex eo tem-
pore cœpit Iesus prædicare, & dicere: Re-
sipiscite

τε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. περιπατῶν
δὲ ὁ ἰησοῦς παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς γαλιλαίας, εἶ
δεν δύο ἀδελφούς, σίμωνα τὸν λεγόμενον πέ
τρον, καὶ ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας
ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν. ἦσαν γὰρ ἁλιεῖς.
κα καὶ λέγει αὐτοῖς. *δεῦτε ὀπίσω μου καὶ ποιήσω
β ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων. οἱ δὲ ἀφέντες εὐθέως τὰ
κβ δίκτυα, ἠκολούθησαν αὐτῷ. *καὶ προβὰς ἐκεῖθεν,
ς εἶδεν ἄλλους δύο ἀδελφούς, ἰάκωβον τὸν τοῦ ζεβε
δαίου, καὶ ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐν τῷ
πλοίῳ μετὰ ζεβεδαίου τοῦ πατρὸς αὐτῶν, κα-
ταρτίζοντας τὰ δίκτυα αὐτῶν, καὶ ἐκάλεσεν αὐ
τούς. οἱ δὲ εὐθέως ἀφέντες τὸ πλοῖον καὶ τὸν πα
κγ τέρα αὐτῶν, ἠκολούθησαν αὐτῷ. *καὶ περιῆγεν
α ὅλην τὴν γαλιλαίαν ὁ ἰησοῦς, διδάσκων ἐν
ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγ
γέλιον τῆς βασιλείας, καὶ θεραπεύων πᾶ
σαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ.
καὶ ἀπῆλθεν ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εἰς ὅλην τὴν συ
ρίαν. καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ, πάντας τοὺς
κακῶς ἔχοντας, ποικίλαις νόσοις καὶ βασά
νοις συνεχομένους, καὶ δαιμονιζομένους, καὶ
σεληνιαζομένους, καὶ παραλυτικούς, καὶ ἐθερά
πευσεν αὐτούς. καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι
πολλοὶ ἀπὸ τῆς γαλιλαίας καὶ δεκαπόλεως
κδ καὶ ἱεροσολύμων, καὶ ἰουδαίας, καὶ πέραν τοῦ ἰορ
δάνου. *ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος
ι καὶ καθίσαντος αὐτοῦ, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μα
κε θηταὶ αὐτοῦ, *καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, ἐδί
ε δασκεν αὐτούς, λέγων. *μακάριοι οἱ πτωχοὶ
κς τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν ε
ε οὐρανῶν. μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ
κζ παρακληθήσονται. *μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐ
ε τοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. *μακάριοι οἱ
κη πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι
ε αὐτοὶ χορτασθήσονται. *μακάριοι οἱ ἐλεήμονες.
κθ ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται. μακάριοι οἱ καθαροὶ
ς τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται. μακάριοι
οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ θεοῦ κληθήσονται.
μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύ
νης.

ſipiſcite, inſtat enim regnum cœlorum. Ambulans autem Ieſus iuxta mare Galilææ, uidit duos fratres, Simonem qui uocabatur Petrus, & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare (Nam erant piſcatores) & dicit illis: Sequamini me, & faciam uos piſcatores hominum. At illi relictis illico retibus, ſecuti ſunt illum. Et progreſſus illinc, uidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedæi, & Iohannem fratrem eius in naui, cum Zebedæo patre ſuo, ſarcientes retia ſua, & uocauit eos. At illi protinus relicta naui & patre ſuo, ſecuti ſunt eum. Et circumibat totam Galilæam Ieſus, docens in ſynagogis illorum, ac prædicans Euangelium regni, & curans omnem morbum, & omnem languorem in populo. Et dimanauit fama illius in totam Syriam. Et adduxerunt ad illum omnes male affectos, uarijs morbis ac torminibus contractos, & dæmoniacos, & lunaticos, & paralyticos, ſanauitq; illos. Et ſecutæ ſunt eum turbæ multæ, à Galilæa ac Decapoli, & Hieroſolymis, & Iudæa, & à regionibus trans Iordanem ſitis.

Cum uidiſſet autem turbas, aſcendit in V
montem, & cum conſediſſet, acceſſerunt ad illum diſcipuli eius: & poſtquàm aperuiſſet os ſuum, docebat illos, dicens: Beati pauperes ſpiritu, quoniam illorum eſt regnũ cœlorum. Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolationem accipiẽt. Beati mites, quoniam ipſi hæreditatem accipient terræ. Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, quoniam ipſi ſaturabuntur. Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. Beati mũdo corde, quoniã ipſi deum uidebũt. Beati pacifici, quoniã ij filij dei uocabuntur. Beati qui perſecutionem patiuntur propter iu

λ̄ νες. ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. *μα-
ι κάριοί ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξω-
σιν, καὶ εἴπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ᾽ ὑμῶν
ψευδόμενοι, ἕνεκεν ἐμοῦ. χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶ-
σθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς. οὕτω γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφήτας, τοὺς
λα πρὸ ὑμῶν. *ὑμεῖς ἐστὲ τὸ ἅλας τῆς γῆς. ἐὰν δὲ
ε τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται; εἰς οὐ-
δὲν ἰσχύει ἔτι, εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω, καὶ κατα-
λβ πατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. *ὑμεῖς ἐστὲ τὸ φῶς
β τοῦ κόσμου. οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐ-
πάνω ὄρεως κειμένη, οὐδὲ καίουσι λύχνον, καὶ
τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ᾽ ἐπὶ τὴν
λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ.
οὕτως λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν
ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔρ-
γα, καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν, τὸν ἐν
λγ τοῖς οὐρανοῖς. *μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον κατα-
ι λῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας. οὐκ ἦλθον
καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. ἀμὴν γὰρ λέγω ὑ-
λδ μῖν. *ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἰῶτα
ϛ ἓν, ἢ μία κεραία, οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου
ἕως ἂν πάντα γένηται. ὃς ἐὰν οὖν λύσῃ μίαν
τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων, καὶ διδά-
ξῃ οὕτως τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσε-
ται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. ὃς δ᾽ ἂν ποι-
ήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται, ἐν τῇ
βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. λέγω γὰρ ὑμῖν, ἐὰν μὴ
περισσεύσῃ ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη, πλεῖον τῶν
γραμματέων καὶ φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθη-
τε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. ἠκούσα-
τε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ φονεύσεις, ὃς
* δ᾽ ἂν φονεύσῃ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. ἐγὼ δὲ
λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ
ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. ὃς
δ᾽ ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ῥακά, ἔνοχος
ἔσται τῷ συνεδρίῳ, ὃς δ᾽ ἂν εἴπῃ μωρέ, ἔνο-
χος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός. ἐὰν
οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσια-
στήριον, κἀκεῖ μνησθῇς, ὅτι ὁ ἀδελφός σου

ἔχει

ſtitiam, quoniam illorum eſt regnum cœlorum. Beati eſtis, cum probra iecerint in uos & inſectati fuerint, & dixerint omne malū uerbum aduerſus uos mentientes, propter me. Gaudete & exultate, quoniam merces ueſtra multa eſt in cœlis. Sic enim perſecuti fuerunt prophetas, qui fuerunt ante uos. Vos eſtis ſal terræ. Quod ſi ſal infatuatus fuerit, quo ſalietur? Ad nihil ualet ultra, niſi ut proijciatur foras, & conculcetur ab hominibus. Vos eſtis lux mundi. Non poteſt oppidum abſcondi ſupra montem ſitum: neque accendunt lucernam, & ponūt illam ſubter modium, ſed ſuper candelabrum, & lucet omnibus qui ſunt in domo. Sic luceat lux ueſtra coram hominibus, ut uideāt ueſtra bona opera, glorificentq; patrem ueſtrū, qui eſt in cœlis. Ne exiſtimetis, quod uenerim ad deſtruendam legem, aut prophetas: imò non ueni ut deſtruam, ſed ut compleam. Amen quippe dico uobis, donec prætereat cœlum & terra, iota unū, aut unus apex non præterierit ex lege, quoad omnia facta fuerint. Quiſquis igitur ſoluerit unū ex mandatis hiſce minimis, & docuerit ſic homines, minimus uocabitur in regno cœlorum. Quiſquis autē fecerit & docuerit, hic magnus uocabitur in regno cœlorum. Dico enim uobis: Niſi abundauerit ueſtra iuſtitia, plus quàm ſcribarū & phariſæorum, non poſſitis ingredi in regnum cœlorū. Audiſtis quod dictū ſit ueteribus: Non occides. Quiſquis autem occiderit, obnoxius erit iudicio. At ego dico uobis, quod quiſquis iraſcitur fratri ſuo temere, obnoxius erit iudicio. Quicunq; uero dixerit fratri ſuo rhaca, obnoxius erit cōcilio. Quiſquis aūt dixerit fatue, obnoxius erit gehennæ incēdio. Itaq; ſi obtuleris munus tuum ad arā, & illic recordatus fueris, q frater tu⁹

habet

ἔχει τί κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμ-
προσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὕπαγε πρῶτον,
διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου. καὶ τότε ἐλ-
λς θὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου. *ἴσθι εὐνοῶν τῷ
ε ἀντιδίκῳ σου ταχὺ, ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ
μετ᾽ αὐτοῦ, μήποτέ σε παραδῷ ὁ ἀντίδικος
τῷ κριτῇ, καὶ ὁ κριτής σε παραδῷ τῷ ὑπη-
ρέτῃ καὶ εἰς φυλακὴν βληθήσῃ. ἀμὴν λέγω
σοι. οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν. ἕως ἂν ἀποδῷς,
λζ τὸν ἔσχατον κοδράντην, *ἠκούσατε, ὅτι ἐῤῥέθη
ε τοῖς ἀρχαίοις, οὐ μοιχεύσεις. ἐγὼ δὲ λέγω
ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ
ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν
τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. εἰ δὲ ὁ ὀφθαλμός σου ὁ δεξι-
ὸς σκανδαλίζῃ σε, ἔξελε αὐτὸν καὶ βάλε ἀπὸ
σοῦ. συμφέρει γάρ σοι, ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν με-
λῶν σου, καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῇ εἰς
γέενναν, καὶ εἰ ἡ δεξιά σου χεὶρ σκανδαλίζει
σε, ἔκκοψον αὐτὴν καὶ βάλε ἀπό σου. συμφέ-
ρει γάρ σοι, ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μελῶν σου,
καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῇ εἰς γέενναν.
ἐῤῥέθη δὲ, ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ,
δότω αὐτῇ ἀποστάσιον. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν,
ὅτι ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, παρε-
κτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχᾶσθαι·
καὶ ὃς ἐὰν ἀπολελυμένην γαμήσῃ, μοιχᾶ-
ται. πάλιν ἠκούσατε, ὅτι ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις,
οὐκ ἐπιορκήσεις, ἀποδώσεις δὲ τῷ κυρίῳ
τοὺς ὅρκους σου. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμό-
σαι ὅλως, μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ. ὅτι θρόνος
ἐστὶ τοῦ θεοῦ, μήτε ἐν τῇ γῇ, ὅτι ὑποπόδιόν
ἐστι τῶν ποδῶν αὐτοῦ, μήτε εἰς ἱεροσόλυμα,
ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως, μήτε
ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὀμόσῃς, ὅτι οὐ δύνασαι,
μίαν τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι.
ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν, ναὶ ναί, οὒ οὔ. τὸ δὲ
περισσὸν τούτων, ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστιν. ἠκούσα-
τε ὅτι ἐῤῥέθη, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ
ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν,
λη μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ. *ἀλλ᾽ ὅστις σε
ε ῥαπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σου σιαγόνα, στρέ-
ψον αὐτῷ

habet aliqd aduersum te, relinque illic mu-
nus tuũ corã altari, & abi, prius reconcilieris
fratri tuo, & tum ueniẽs offer munus tuũ.
Habeto beneuolentiã cum aduersario tuo
cito, dum es in uia cum illo: ne quãdo te tra
dat aduersarius iudici, & iudex te tradat mi
nistro, & in carcerem conijciaris. Amẽ dico
tibi, nõ exibis illinc, donec persolueris extre
mum quadrantẽ. Audistis quod dictũ fue
rit antiquis, Non cõmittes adulterium. At
ego dico uobis, quod qcũq; aspexerit uxo-
rem alterius, ad concupiscendum eam, iam
adulterium cum ea cõmisit in corde suo.
Quod si oculus tuus dexter obstaculo tibi
fuerit, erue illũ, & abijce abs te. Expedit em̃
tibi, ut pereat unũ membrorũ tuorũ, ac nõ
totum corpus tuũ conijciatur in gehẽnã. Et
si dextera tua manus obstiterit tibi, ampu-
ta eam, & proijce abs te. Expedit enim tibi,
ut pereat unũ membrorũ tuorum, ac nõ to
tum corpus tuũ conijciatur in gehennam.
Dictũ est aũt: Quicunq; repudiauerit uxo
rem suã, det illi libellũ diuortij. At ego dico
uobis, quod quisquis repudiauerit uxorem
suã, nisi causa stupri, efficit ut illa sit adulte-
ra: & quicũq; repudiatã duxerit, adulteriũ
cõmittit. Rursum audistis, quod dictũ fue-
rit antiquis, Non peierabis, sed ꝑsolues do
mino ea quæ iuraueris. At ego dico uobis,
ne iuretis om̃ino, neq; per cœlũ, quia thro-
nus dei est: neq; per terram, quia subselliũ
est pedũ illius: neq; per Hierosolyma, quo-
niam ciuitas est magni regis: neq; ꝑ caput
tuũ iurabis, propterea quod nõ potes unũ
pilum album, aut nigrũ facere. Sed erit ser-
mo uester, est est, non non, Porrò quod ul
tra hæc adiungitur, ex malo proficiscit̃. Au
distis quod dictum fuerit, Oculũ pro ocu-
lo, & dentem pro dente. At ego dico uobis,
Ne resistatis malo: sed quisquis impegerit
alapam in dexteram tuam maxillã, obuer-
te illi

ψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην, καὶ τῷ θέλοντί σοι
κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐ
λθ τῷ καὶ τὸ ἱμάτιον, *καὶ ὅς τις σε ἀγγαρεύσει
ε μίλιον ἕν, ὕπαγε μετ᾽ αὐτοῦ δύο. τῷ αἰτοῦν
τί σε δίδου, καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δα-
νείσασθαι μὴ ἀποστραφῇς. ἠκούσατε ὅτι ἐῤῥέ-
θη, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις
μ τὸν ἐχθρόν σου. *Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν. ἀγαπᾶ-
ε τε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρω
μένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας
ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόν-
των ὑμᾶς, καὶ διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γέ-
νησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς,
ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ
ἀγαθούς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.
μα *Ἐὰν γὰρ ἀγαπήσητε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς,
ε τίνα μισθὸν ἔχετε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐ
τὸ ποιοῦσιν; καὶ ἐὰν ἀσπάσησθε τοὺς ἀδελφοὺς
ὑμῶν μόνον, τί περισσὸν ποιεῖτε; οὐχὶ καὶ οἱ
τελῶναι οὕτως ποιοῦσιν; ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέ-
λειοι, ὥσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς,
μβ τέλειός ἐστιν. *Προσέχετε τὴν ἐλεημοσύνην ὑ-
ι μῶν, μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων,
πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς, εἰδὲ μήγε, μισθὸν
οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν οὐρα
νοῖς. ὅταν οὖν ποιῇς ἐλεημοσύνην, μὴ σαλ-
πίσῃς ἔμπροσθέν σου, ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποι-
οῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ ἐν ταῖς ῥύμαις
ὅπως δοξασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. ἀμὴν
λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. σοῦ
δὲ ποιοῦντος ἐλεημοσύνην, μὴ γνώτω ἡ ἀριστε
ρά σου, τί ποιεῖ ἡ δεξιά σου, ὅπως ᾖ σου ἡ ἐλεημο
σύνη ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων
ἐν τῷ κρυπτῷ, αὐτὸς ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανε
ρῷ. καὶ ὅταν προσεύχῃ, οὐκ ἔσῃ ὥσπερ οἱ ὑπο-
κριταί, ὅτι φιλοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ
ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν ἑστῶτες προσεύ-
χεσθαι ὅπως ἂν φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις. ἀμὴν
λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. σὺ δὲ
ὅταν προσεύχῃ, εἴσελθε εἰς τὸ ταμεῖόν σου, καὶ
κλείσας τὴν θύραν σου, πρόσευξαι τῷ πατρί σου τῷ
ἐν τῷ

te illi & alteram, & ei qui te uelit in ius tra-
here, ac tunicam tuam tollere, permitte illi
& pallium: & qui te adegerit ad miliarium
unum, abito cum illo duo. Petẽti abs te da
to. & cupientem mutuum accipere, ne auer
ſeris. Audiſtis quod dictũ ſit: Diliges pro-
ximum tuum, & odio habebis inimicũ tu-
um. At ego dico uobis: Diligite inimicos
ueſtros, bene precemini deuouẽtibus uos:
benefacite ijs, qui uos odio proſequuntur:
orate pro ijs, qui lædunt & inſectant̃ uos,
ut ſitis filij patris ueſtri, qui eſt in cœlis: qa
ſolem ſuum exoriri ſinit, ſuper malos ac bo
nos, & pluuiam mittit ſuper iuſtos & iniu-
ſtos. Nam ſi dilexeritis eos, qui diligũt uos
quod præmium habetis? Nonne & publi-
cani idem faciunt? Et ſi complexi fueritis
fratres ueſtros tantum, quid eximium fa-
citis? Nonne & publicani ſic faciunt? Eritis
igitur uos perfecti, quemadmodum pater
ueſter, qui eſt in cœlis, perfectus eſt.

Attendite ne eleemoſynam ueſtram VI.
præſtetis coram hominibus, quo ſpectemi
ni ab illis. Alioqui præmium non habetis
apud patrem ueſtrum, qui eſt in cœlis. Ita-
que cum præſtas eleemoſynam, ne tubis ca
natur ante te, quemadmodum hypocritæ
faciunt in conciliabulis, & in uicis, ut glori-
ficentur ab hominibus. Amen dico uobis,
habent mercedem ſuam. Cæterum tu cum
præſtabis eleemoſynã, neſciat ſiniſtra tua
quod facit dextera tua, ut ſit tua eleemoſy-
na in occulto: & pater tuus qui uidet in oc-
culto, ipſe reddet tibi in propatulo. Et cum
oraueris, non eris quemadmodum hypo-
critæ. Nam illi ſolent in conciliabulis & in
angulis platearum, ſtantes orare, quo con
ſpicui ſint hominibus. Amen dico uobis,
quod habent mercedem ſuam. Tu uero
cum oras, introito in conclaue tuum: & oc-
cluſo oſtio tuo, ora patrem tuum, qui eſt

ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν
τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ.
μγ *Προσευχόμενοι δὲ, μὴ βαττολογήσητε, ὥσπερ
ε οἱ ἐθνικοί. δοκοῦσι γὰρ, ὅτι ἐν τῇ πολυλογίᾳ
αὐτῶν εἰσακουσθήσονται. μὴ οὖν ὁμοιωθῆτε αὐ-
τοῖς, οἶδεν γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὧν χρείαν ἔχε-
τε, πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν. οὕτως οὖν προ-
σεύχεσθε ὑμεῖς. Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου. ἐλθέτω ἡ βα-
σιλεία σου. γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐ-
ρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπι-
ούσιον, δὸς ἡμῖν σήμερον. καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ
ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς
ὀφειλέταις ἡμῶν. καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς
εἰς πειρασμὸν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονη-
ροῦ. ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις, καὶ
μδ ἡ δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν. *Ἐὰν γὰρ ἀφῆτε
ε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει
καὶ ὑμῖν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος. ἐὰν δὲ μὴ
ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν,
οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα
με ὑμῶν. *Ὅταν δὲ νηστεύητε, μὴ γίνεσθε ὥσπερ
ι οἱ ὑποκριταὶ σκυθρωποί. ἀφανίζουσι γὰρ τὰ
πρόσωπα αὐτῶν, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώ-
ποις νηστεύοντες. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέ-
χουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. σὺ δὲ νηστεύων ἄλειψαί
σου τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπόν σου νί-
ψαι, ὅπως μὴ φανῇς τοῖς ἀνθρώποις νηστεύων,
ἀλλὰ τῷ πατρί σου, τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ
ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀπο-
μϛ δώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ. *Μὴ θησαυρίζετε ὑ-
ε μῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σὴς καὶ βρῶ-
σις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται διορύσσουσι,
καὶ κλέπτουσιν. θησαυρίζετε δὲ ὑμῖν θησαυ-
ροὺς ἐν οὐρανῷ, ὅπου, οὔτε σὴς, οὔτε βρῶσις
ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται οὐ διορύσσου-
σιν, οὐδὲ κλέπτουσιν. ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυ-
ρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία ὑμῶν.
μζ *Ὁ λύχνος τοῦ σώματός ἐστιν ὁ ὀφθαλμός.
ε ἐὰν οὖν ὁ ὀφθαλμός σου ἁπλοῦς ᾖ, ὅλον τὸ σῶ-
μά σου φωτεινὸν ἔσται. ἐὰν δὲ ὁ ὀφθαλμός
σου πονηρὸς

in occulto, & pater tuus qui uidet in oc-
culto, perſoluet tibi in propatulo. Verum
orantes, ne ſitis multiloqui, ſicut ethnici.
Putãt enim fore, ut ob multiloquium ſu
um exaudiantur. Ne igitur efficiamini ſi-
miles iſtorum. Nouit enim pater ueſter,
quibus rebus opus ſit uobis, prius quàm
petatis ab illo. Ad hunc ergo modum
orate uos, Pater noſter, qui es in cœlis, ſan
ctificetur nomen tuum. Veniat regnum
tuum, fiat uoluntas tua, quemadmodum
in cœlo, ſic etiam in terra. Panem noſtrũ
quotidianum da nobis hodie, & remitte
nobis debita noſtra, ſicut & nos remitti-
mus debitoribus noſtris. Et ne inducas
nos in tentationẽ. Sed libera nos à malo.
quia tuum eſt regnum, et potentia, et gloria, in ſe-
cula ſeculorum. Amen. Proinde, ſi remiſeri-
tis hominibus errata ſua, remittet & uo-
bis pater ueſter cœleſtis. Quod ſi non re-
miſeritis hominibus errata ſua, nec pater
ueſter remittet errata ueſtra. Porrò cum
ieiunaueritis, ne ſitis ueluti hypocritæ te-
trici. Obſcurant enim facies ſuas, quo per
ſpicuum ſit hominibus ipſos ieiunare.
Amen dico uobis, habent mercedem ſu-
am. Tu uero cum ieiunas, unge caput tu-
um, & faciem tuam laua, ne conſpicuum
ſit hominibus te ieiunare, ſed patri tuo,
qui eſt in occulto, & pater tuus qui uidet
in abdito, reddet tibi in propatulo. Ne
reponatis uobis theſauros in terra, ubi
erugo & tinea corrumpit, & ubi fures per-
fodiunt ac furantur. Sed recondite uo-
bis theſauros in cœlo, ubi neque erugo,
neque tinea corrumpit, & ubi fures non
perfodiunt, neque furantur. Nam ubi
fuerit theſaurus ueſter, illic erit & cor ue-
ſtrum. Lucerna corporis eſt oculus. Si igi
tur oculus tuus ſimplex fuerit, totum cor
pus tuum lucidum erit. Quod ſi oculus
tuus malus

σου πονηρὸς ᾖ, ὅλον τὸ σῶμα σου σκοτεινὸν
ἔσται. εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ σκότος ἐστὶ, τὸ
μη σκότος πόσον; *οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις
ε δουλεύειν. ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτε-
ρον ἀγαπήσει, ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται, καὶ τοῦ ἑτέ-
ρου καταφρονήσει. οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν
καὶ μαμμωνᾷ. *διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, μὴ με-
μθ ριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε, καὶ τί πίη-
ε τε, μὴ δὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσησθε. οὐ-
χὶ ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστι τῆς τροφῆς; καὶ τὸ
σῶμα τοῦ ἐνδύματος; ἐμβλέψατε εἰς τὰ πε-
τεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερί-
ζουσιν, οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ
ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος, τρέφει αὐτά. οὐχ
ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρεται αὐτῶν; τίς δὲ ἐξ
ὑμῶν μεριμνῶν, δύναται προσθεῖναι ἐπὶ
τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; καὶ περὶ ἐνδύ-
ματος τί μεριμνᾶτε, καταμάθετε τὰ κρίνα
τοῦ ἀγροῦ, πῶς αὐξάνει. οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει.
λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι οὐδὲ Σολομῶν ἐν πάσῃ
τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων. εἰ
δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα, καὶ
αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον, ὁ θεὸς οὕ-
τως ἀμφιέννυσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς
ὀλιγόπιστοι; μὴ οὖν μεριμνήσητε λέγοντες. τί
φάγωμεν, ἢ τί πίωμεν, ἢ τί περιβαλώμε-
θα. πάντα γὰρ ταῦτα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ. οἶ-
δεν γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος, ὅτι χρῄ-
ζετε τούτων ἁπάντων. ζητεῖτε δὲ πρῶτον
τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύ-
νην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται
ὑμῖν. μὴ οὖν μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον.
ἡ γὰρ αὔριον, μεριμνήσει τὰ ἑαυτῆς, ἀρκετὸν
ν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς. *μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ
β κριθῆτε, ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε, κριθήσε-
σθε, καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετριθήσεται
να ὑμῖν. *τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ
ε ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ
σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; ἢ πῶς
ἐρεῖς τῷ ἀδελφῷ σου, ἄφες ἐκβάλω τὸ
κάρφος ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ
ἰδοὺ

tuus malus fuerit, totum corpus tuū tene
brosum erit. Ergo si lumē quod est in te,
tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ? Ne-
mo potest duobus dn̄is seruire. Aut em̄
hunc habebit odio, & alterum diliget: aut
huic adhærebit, & alterū negliget. Nō po
testis deo seruire & māmonæ. Propterea
dico uobis, ne sitis solliciti uitæ uestræ, qd
esuri sitis, aut bibituri: neq; corpi uestro,
quibus indumentis usuri. Nónne anima
pluris est quàm cibus, & corpus pluris q̄
indumentum? Vertite oculos ad uolati-
lia cœli, quia nō serunt neq; metunt, neq;
conuehunt in horrea, & pater uester cœle
stis alit illa. Nónne uos longe præcellitis
illa? Quis autem ex uobis sollicite cogi-
tando, potest addere ad staturam suam
cubitum unum? ac de indumento quid
solliciti estis? Cognoscite lilia agri, quo-
modo crescant. Non laborant, neq; nent.
Attamen (dico uobis) ne Solomonē qui-
dem in uniuersa gloria sua, sic amictum
fuisse, ut unū ex his. Quod si gramē agri,
qd hodie cū sit, cras in clibanū mittit, de-
us sic uestit, an nō multo magis uobis id
faciet, ó parū fidētes? Ne sitis igit solliciti
dicētes: Quid edemus, aut quid bibem9,
aut qbus opiemur? Nā omnia ista gen-
tes exquirūt. Nouit em̄ pater uester cœle
stis q̄ opus habeatis his omnibus. Quin
potius quærite primū regnū dei, & iusti-
tiam eius, & hæc omnia adijciētur uobis.
Ne sitis igit solliciti in crastinū: nā crasti-
nus dies curā habebit sui ipsius. Sufficit VII.
sua diei afflictio. nolite cōdēnare, ne cōdē
nemini. Quo em̄ iudicio iudicatis, eo iudi
cabit de uobis, & qua mēsura metimini,
ea metiet uobis alij. cur aūt uides festucā
q̄ est in oculo fratris tui, trabē aūt q̄ est in
ocl'o tuo, nō aīaduertis? Aut quō dicis fra
tri tuo, sine eximā festucā ex ocl'o tuo, &
ecce

ἰδοὺ ἡ δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου; ὑποκρι-
τά, ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλ-
μοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ
κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου.
Νβ *Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσί, μηδὲ βάλλετε
τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοί-
ρων, μήποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς
ποσὶν αὐτῶν, καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς.
Νγ *Αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζητεῖτε, καὶ
ε εὑρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν. πᾶς
γὰρ ὁ αἰτῶν, λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρίσκει,
καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. ἢ τίς ἐστιν ἐξ
ὑμῶν ἄνθρωπος, ὃν ἐὰν αἰτήσῃ ὁ υἱὸς αὐτοῦ
ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; καὶ ἐὰν
ἰχθὺν αἰτήσῃ, μὴ ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ; εἰ
οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀ-
γαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ
μᾶλλον ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς
Νδ δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν; *πάντα
ε οὖν ὅσα ἂν θέλητε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρω-
ποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. οὗτος
Νε γάρ ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. *Εἰσέλθετε
ε διὰ τῆς στενῆς πύλης. ὅτι πλατεῖα ἡ πύλη καὶ
εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώ-
λειαν, καὶ πολλοί εἰσιν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς.
ὅτι στενὴ ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς, ἡ
ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ
Νς εὑρίσκοντες αὐτήν. *Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν
ε ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς
ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύ-
Νζ κοι ἅρπαγες, ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπι-
ε γνώσεσθε αὐτούς. *Μή τι συλλέγουσιν ἀπὸ
Νη ἀκανθῶν σταφυλήν; ἢ ἀπὸ τριβόλων σῦ-
ε κα; *Οὕτω πᾶν δένδρον ἀγαθὸν, καρ-
ποὺς καλοὺς ποιεῖ. τὸ δὲ σαπρὸν δένδρον,
καρποὺς πονηροὺς ποιεῖ. οὐ δύναται δέν-
δρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν. οὐ-
δὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖν.
πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν, ἐκκό-
Νθ πτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. ἄρα γε ἀπὸ τῶν
γ καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. *Οὐ πᾶς
ὁ λέγων

ecce trabes in oculo tuo? Hypocrita,
eijce prius trabem ex oculo tuo, & tum
perspicies, ut eximas festucam ex ocu-
lo fratris tui. Ne detis quod sanctum
est canibus: ne proieceritis margaritas
uestras ante porcos, ne quando hi con
culcent eas pedibus suis, & illi uersi in
uos lacerent uos. Petite & dabitur uo-
bis, quærite & inuenietis, pulsate & a-
perietur uobis. Quisquis enim petit, ac-
cipit: & quicunq; quærit, inuenit: & pul
santi aperietur. An quisq; est uestrum
homo, qui si filius eius petierit panem,
lapidē daturus sit illi? Aut si piscem pe
tierit, num serpentē porriget illi? Si uos
igitur cum sitis mali, nostis dona bo-
na dare filijs uestris, quanto magis pa-
ter uester, qui est in cœlis dabit bona,
si postuletis ab ipso? Omnia igit̃ quæ
cunq; uolueritis ut faciant uobis homi
nes, sic & uos facite illis. Hæc enim est
lex & prophetæ. Introite per arctā por
tam: quoniam lata est porta, & spacio-
sa uia, quæ abducit in exitium: multiq;
sunt qui ingrediuntur per illam. Quo-
niam angusta est porta, & stricta uia,
quæ abducit ad uitam, & pauci sunt
qui inueniunt illam. Cauete uero uo-
bis à pseudoprophetis, qui ueniunt ad
uos in uestitu ouium, sed intrinsecus
sunt lupi rapaces. A fructibus ipsorum
agnoscetis eos. Nunquid colligunt de
spinis uuam? aut de tribulis ficus? Sic
omnis arbor bona, fructus bonos fa-
cit. Putris autem arbor, fructus malos
facit. Non potest arbor bona, fructus
malos facere: neque arbor putris, fru-
ctus bonos facere. Omnis arbor, quæ
non facit fructum bonum, exciditur, &
in ignem cōijcitur. Igitur ex fructibus
ipsorum agnoscetis eos. Nō quisquis

ὁ λέγων μοι κύριε κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν
βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ᾽ ὁ ποιῶν τὸ θέ-
λημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. πολλοὶ
ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, κύριε κύριε, οὐ
τῷ σῷ ὀνόματι προεφητεύσαμεν, καὶ τῷ σῷ
ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν; καὶ τῷ σῷ
ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; καὶ
τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, ὅτι οὐδέποτε ἔγνων
ὑμᾶς. ἀποχωρεῖτε ἀπ᾽ ἐμοῦ, οἱ ἐργαζόμε-
ξα νοι τὴν ἀνομίαν. * Πᾶς οὖν ὅστις ἀκούει μου
ε τοὺς λόγους τούτους, καὶ ποιεῖ αὐτούς, ὁμοιώ-
σω αὐτὸν ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις ᾠκοδόμησε τὴν
οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ κατέ-
βη ἡ βροχή, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοί, καὶ ἔπνευ-
σαν οἱ ἄνεμοι καὶ προσέπεσαν τῇ οἰκίᾳ ἐκεί-
νῃ, καὶ οὐκ ἔπεσεν. τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν
πέτραν. καὶ πᾶς ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους
τούτους, καὶ μὴ ποιῶν αὐτούς, ὁμοιωθήσεται ἀν-
δρὶ μωρῷ, ὅστις ᾠκοδόμησεν τὴν οἰκίαν αὐ-
τοῦ ἐπὶ τὴν ἄμμον, καὶ κατέβη ἡ βροχή, καὶ
ἦλθον οἱ ποταμοὶ καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι καὶ
προσέκοψαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἔπεσεν, καὶ
ξβ ἦν ἡ πτῶσις αὐτῆς μεγάλη. * καὶ ἐγένετο, ὅτε
β ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους, ἐξε-
πλήσσοντο οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ.
ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν
ξγ ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς. * Κατα-
β βάντι δὲ αὐτῷ ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἠκολούθη- ϛ
σαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί, καὶ ἰδοὺ λεπρὸς
ἐλθών, προσεκύνει αὐτῷ λέγων. κύριε ἐὰν
θέλῃς δύνασαί με καθαρίσαι. καὶ ἐκτεί-
νας τὴν χεῖρα, ἥψατο αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς λέ-
γων. θέλω, καθαρίσθητι. καὶ εὐθέως ἐκα-
θαρίσθη αὐτοῦ ἡ λέπρα. καὶ λέγει αὐτῷ
ὁ Ἰησοῦς. ὅρα μηδενὶ εἴπῃς, ἀλλὰ ὕπαγε,
σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε
τὸ δῶρον, ὃ προσέταξε Μωσῆς, εἰς μαρ-
ξδ τύριον αὐτοῖς. * Εἰσελθόντι δὲ τῷ Ἰησοῦ ζ
γ εἰς Καπερναούμ, προσῆλθεν αὐτῷ ἑκα-
τόνταρχος παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέ-
γων. κύριε, ὁ παῖς μου βέβληται
ἐν τῇ οἰκίᾳ

dicit mihi domine, domine, introibit
in regnum cœlorum, sed qui fecerit uo-
lũtatẽ patris mei, qui in cœlis est. Mul-
ti dicent mihi in illo die: Domine, do-
mine, nonne per nomen tuum prophe-
tauimus, & per nomen tuum dæmo-
nia eiecimus? & per nomen tuum mul-
tas uirtutes præstitimus? Ac tum confi-
tebor illis, nunquàm noui uos. Disce-
dite à me, qui operamini iniquitatem.
Omnis enim qui audit ex me sermo-
nes hos, & facit eos, adsimilabo illũ ui-
ro prudenti, qui ædificauit domum su-
am super petram, & descẽdit imber, &
uenerunt flumina, & flauerunt uen-
ti, & irruerunt in domum illam, & non
est prostrata. Fundata enim fuerat su-
per petrã. Et omnis qui audit à me ser-
mones hos, & non facit eos, adsimila-
bitur uiro fatuo, qui ædificauit domũ
suam super arenam, & descendit im-
ber, & uenerunt flumina, & flauerunt
uenti, & impegerunt in domum illam,
& deiecta est, & fuit ruina illi9 magna.
Et factum est, ut cum finisset Iesus ser-
mones hos, obstupuerint turbæ super
doctrina illius. Docebat enim eos ue-
lut habẽs autoritatẽ, & nõ sicuti scribæ.

VIII

Cum descendisset autem de monte
secutæ sunt eũ turbæ multæ: & ecce le-
prosus accedens, adorauit eum, dicens:
Domine, si uelis, potes me mundare.
protensaq; manu, tetigit illũ Iesus, di-
cẽs: Volo, mũdus esto, ac protinus mũ-
data fuit illius lepra. Et dicit illi Iesus:
Vide, ne cui dixeris: sed abi, ostende te
ipsum sacerdoti, & offer munus, qđ ius-
sit offerri Moses in testimoniũ ipsis.
Porrò cũ ingressus fuisset Iesus Caper-
naum, adijt eũ centurio, obsecrãs eũ &
dicẽs: Domine, famulus meus decũbit
domi

ἐν τῇ οἰκίᾳ παραλυτικὸς, δεινῶς βασανιζό-
μενος. καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ἰησοῦς. ἐγὼ ἐλ-
θὼν θεραπεύσω αὐτὸν, καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἑκα-
τόνταρχος, ἔφη. κύριε, οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς, ἵνα
μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς, ἀλλὰ μόνον εἰπὲ
λόγον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου. καὶ γὰρ ἐγὼ
ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν, ἔχων ὑπ' ἐμαυ-
τὸν στρατιώτας, καὶ λέγω τούτῳ, πορεύθητι, καὶ
πορεύεται. καὶ ἄλλῳ ἔρχου, καὶ ἔρχεται. καὶ
τῷ δούλῳ μου, ποίησον τοῦτο, καὶ ποιεῖ. ἀκού-
σας δὲ ὁ ἰησοῦς, ἐθαύμασε, καὶ εἶπε τοῖς ἀκο-
λουθοῦσιν. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐδὲ ἐν τῷ ἰσ-
ξε ραὴλ τοσαύτην πίστιν εὗρον. * λέγω δὲ ὑμῖν,
ὅτι πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἥξουσι
ε καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ ἀβραὰμ, καὶ ἰσαὰκ, καὶ
ἰακὼβ, ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, οἱ δὲ υἱοὶ τῆς
βασιλείας ἐκβληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ
ἐξώτερον, ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς
ξϛ τῶν ὀδόντων. * καὶ εἶπεν ὁ ἰησοῦς τῷ ἑκα-
ε τοντάρχῳ. ὕπαγε, καὶ ὡς ἐπίστευσας γενηθήτω
σοι, καὶ ἰάθη ὁ παῖς αὐτοῦ ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ.
ξζ * καὶ ἐλθὼν ὁ ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν πέτρου η
β εἶδεν τὴν πενθερὰν αὐτοῦ βεβλημένην καὶ
πυρέσσουσαν. καὶ ἥψατο τῆς χειρὸς αὐτῆς, καὶ ἀφῆ-
κεν αὐτὴν ὁ πυρετὸς. καὶ ἠγέρθη, καὶ διηκόνει αὐ-
τοῖς. * ὀψίας δὲ γενομένης, προσήνεγκαν αὐ θ
τῷ δαιμονιζομένους πολλοὺς, καὶ ἐξέβαλε τὰ
πνεύματα λόγῳ, καὶ πάντας τοὺς κακῶς ἔ-
χοντας ἐθεράπευσεν. ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν
» διὰ ἠσαΐου τοῦ προφήτου λέγοντος. αὐτὸς τὰς
» ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστα
σεν. ἰδὼν δὲ ἰησοῦς πολλοὺς ὄχλους περὶ αὐ
ξη τὸν ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν εἰς τὸ πέραν. * καὶ ι
ε προσελθὼν εἷς γραμματεὺς εἶπεν αὐτῷ, δι-
δάσκαλε, ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ.
καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ἰησοῦς. αἱ ἀλώπεκες φω-
λεοὺς ἔχουσιν, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κα-
τασκηνώσεις, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἔχει
ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ. ἕτερος δὲ τῶν μα-
θητῶν αὐτοῦ εἶπεν αὐτῷ, κύριε ἐπίτρεψόν μοι
πρῶτον ἀπελθεῖν καὶ θάψαι τὸν πατέρα
μου

domi paralyticus, ac grauiter discrutiat᷑.
Et dicit illi Iesus: Ego cum uenero mede-
bor illi. Et respondens centurio, dixit:
Domine, non sum idoneus, ut tectum
meum subeas, imò tantum dic uerbum,
& sanabitur famulus meus. Nã & ego
sum homo alterius potestati subditus,
& habeo sub me milites, & dico huic, ua
de, & uadit: & alteri, ueni, & uenit: & ser-
uo meo, fac hoc, & facit. Hæc autem cum
audisset Iesus, admiratus est, & ait sequẽ
tibus se: Amen dico uobis, ne in Israël q̃-
dem tãtum fidei reperi. Dico autem uo-
bis, quod multi ab oriente & occidente
uenturi sunt, & accumbẽt cum Abrahã
& Isaac, & Iacob, in regno cœlorum: filij
uero regni eijcientur in tenebras extre-
mas, illic erit ploratus & stridor dẽtium.
Et dixit Iesus centurioni: Abi, & quẽad-
modũ credis, ita fiat tibi. Et sanatus est
famulus eius in hora illa. Et cũ uenisset
Iesus in domum Petri, uidit socrũ illius
in lecto decumbentem, & febricitantẽ, te
tigitq; manum illius, & reliquit illam fe-
bris: & surrexit, ac ministrauit illis. Cum
autem appetisset uespera, adduxerunt il
li dæmoniacos multos, & eiecit spiritus
uerbo, omnesq; male habentes sanauit:
ut impleretur quod dictum erat per Esa
iam prophetam, cum ait: Hic infirmita-
tes nostras suscepit, & morbos portauit.
Cum uidisset autem Iesus turbas mul-
tas circum sese, iussit ut abirent in ulte-
riorem ripam: & cum adisset, unus scri
ba dixit ei: Præceptor, sequar te quocun
que abieris. Et dicit illi Iesus: Vulpes
foueas habent, & uolucres cœli nidos,
at filius hominis non habet ubi caput
reclinet. Alius de numero discipulorum
suorum dixit ei: Domine, permitte mi
hi prius, ut abeam, & sepeliam patrem

μου. ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, ἀκολούθει
μοι, καὶ ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν
ξθ νεκρούς. *Καὶ ἐμβάντι αὐτῷ εἰς τὸ πλοῖ- ια
α ον, ἠκολούθησαν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. καὶ
ἰδοὺ σεισμὸς μέγας ἐγένετο ἐν τῇ θαλάσσῃ,
ὥστε τὸ πλοῖον καλύπτεσθαι ὑπὸ τῶν κυμά-
των. αὐτὸς δὲ ἐκάθευδεν. καὶ προσελθόντες
οἱ μαθηταὶ, ἤγειραν αὐτὸν λέγοντες· κύριε,
σῶσον ὑμᾶς, ἀπολύμεθα. καὶ λέγει αὐτοῖς.
τί δειλοί ἐστε ὀλιγόπιστοι; τότε ἐγερθεὶς, ἐ-
πετίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσσῃ, καὶ
ἐγένετο γαλήνη μεγάλη. οἱ δὲ ἄνθρωποι
ἐθαύμασαν λέγοντες, ποταπός ἐστιν οὗτος,
ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι, καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούου-
σιν αὐτῷ; καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ πέραν,
* εἰς χώραν τῶν γεργεσηνῶν, ὑπήντησαν ιβ
αὐτῷ δύο δαιμονιζόμενοι ἐκ τῶν μνημείων
ἐξερχόμενοι χαλεποὶ λίαν, ὥστε μὴ ἰσχύ-
ειν τινὰ παρελθεῖν διὰ τῆς ὁδοῦ ἐκείνης. καὶ
ἰδοὺ ἔκραξαν λέγοντες. τί ἡμῖν καὶ σοὶ ἰη-
σοῦ υἱὲ τοῦ θεοῦ; ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασα-
νίσαι ἡμᾶς; ἦν δὲ μακρὰν ἀπ᾽ αὐτῶν ἀγέλη
χοίρων πολλῶν βοσκομένη. οἱ δὲ δαίμονες
παρεκάλουν αὐτὸν λέγοντες, εἰ ἐκβάλλεις
ἡμᾶς, ἐπίτρεψον ἡμῖν ἀπελθεῖν εἰς τὴν ἀγέ-
λην τῶν χοίρων. καὶ εἶπεν αὐτοῖς, ὑπά-
γετε. οἱ δὲ ἐξελθόντες, ἀπῆλθον εἰς τὴν
ἀγέλην τῶν χοίρων. καὶ ἰδοὺ ὥρμησεν πᾶ-
σα ἡ ἀγέλη τῶν χοίρων κατὰ τοῦ κρημνοῦ
εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἀπέθανον ἐν τοῖς ὕ-
δασιν. οἱ δὲ βόσκοντες ἔφυγον· καὶ ἀπελ-
θόντες εἰς τὴν πόλιν, ἀπήγγειλαν πάντα, καὶ
τὰ τῶν δαιμονιζομένων. καὶ ἰδοὺ πᾶσα ἡ
πόλις ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν τῷ ἰησοῦ, καὶ
ἰδόντες αὐτὸν, παρεκάλεσαν, ὅπως μετα-
βῇ ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν. καὶ ἐμβὰς εἰς
ο τὸ πλοῖον διεπέρασεν καὶ ἦλθεν εἰς τὴν
ἰδίαν πόλιν. *καὶ ἰδοὺ προσέφερον αὐ- ιγ
ε τῷ παραλυτικὸν ἐπὶ κλίνης βεβλημένον.
καὶ ἰδὼν ὁ ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν,
εἶπεν τῷ παραλυτικῷ. θάρσει τέκνον.
ἀφέωνταί

meum. At Iesus dixit illi: Sequere me, &
sine ut mortui sepeliant mortuos suos.
Et cum esset ingressus nauim, secuti sunt
eum discipuli sui, & ecce motus magnus
factus est in mari, adeo ut nauis operi-
retur à fluctibus, ipse uero dormiebat.
Et accedentes discipuli, excitauerunt illũ
dicentes: Domine, serua nos, perimus.
Et dicit illis: Quid timidi estis exigua
præditi fiducia? Tunc excitatus, incre-
pauit uentos & mare, & facta est tran-
quillitas magna. Homines uero admira
bantur, dicentes: Qualis est hic, quia uen
ti quoque & mare obediunt illi? Et cum
uenisset ad ulteriorem ripam, in regio-
nem Gergesenorum, occurrerũt ei duo
dæmoniaci, è monumentis egressi: erant
autem sæui supra modum, adeo ut ne-
mo posset transire per uiam illam. Et ec-
ce uociferabantur, dicentes: Quid rei no
bis tecum est Iesu fili dei? uenisti huc ad
cruciandum nos ante tempus? Erat au-
tem procul ab illis grex porcorum mul-
torum pascens. Dæmones uero roga-
bant eum dicentes: Si eijcis nos, permit-
te nobis ut demigremus in gregem por
corum. Et ait illis: Abite. Illi uero egres-
si, abierunt in gregem porcorum. Et ec-
ce ferebatur totus grex porcorum, per
præceps in mare, & perierunt in aquis.
Porrò qui pascebant, aufugerunt: & di-
gressi in ciuitatem, renunciauerunt om-
nia, & quid accidisset dæmoniacis. Et ec-
ce tota ciuitas exiuit in occursum Iesu. Et
cum uidissent illum, rogabant, ut decede
ret à finibus suis.
Et ingressus nauem, traiecit ac uenit IX
in suam ciuitatem, & ecce adduxerunt il
li paralyticum in lecto decumbentem.
Cunque uidisset Iesus fidem illorum,
dixit paralytico, Bono animo esto fili,
remittunt

ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου. καὶ ἰδοὺ τι-
νὲς τῶν γραμματέων εἶπον ἐν ἑαυτοῖς, οὗ-
τος βλασφημεῖ. καὶ ἰδὼν ὁ ἰησοῦς τὰς ἐν-
θυμήσεις αὐτῶν, εἶπεν. ἵνα τί ὑμεῖς ἐνθυμεῖ-
σθε πονηρὰ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; τί γάρ
ἐστιν εὐκολώτερον, εἰπεῖν ἀφέωνταί σοι αἱ ἁ-
μαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, ἔγειρε καὶ περιπάτει; ἵνα δὲ
εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας. τότε λέγει
τῷ παραλυτικῷ. ἐγερθεὶς, ἆρόν σου τὴν κλί-
νην, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. καὶ ἐγερθεὶς,
ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. ἰδόντες δὲ οἱ
ὄχλοι, ἐθαύμασαν καὶ ἐδόξασαν τὸν θεὸν, τὸν
δόντα ἐξουσίαν τοιαύτην τοῖς ἀνθρώποις.
οα *καὶ παράγων ὁ ἰησοῦς ἐκεῖθεν, εἶδεν ἄνθρω- ιδ
β πον καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον, ματθαῖ-
ον λεγόμενον, καὶ λέγει αὐτῷ. ἀκολούθει
οβ μοι. καὶ ἀναστὰς, ἠκολούθησεν αὐτῷ. *καὶ
β ἐγένετο αὐτοῦ ἀνακειμένου ἐν τῇ οἰκίᾳ. καὶ
ἰδοὺ πολλοὶ τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ ἐλθόν-
τες, συνανέκειντο τῷ ἰησοῦ, καὶ τοῖς μαθη-
ταῖς αὐτοῦ, καὶ ἰδόντες οἱ φαρισαῖοι, εἶπον
τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. διὰ τί μετὰ τῶν τελωνῶν
καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει ὁ διδάσκαλος ὑ-
ογ μῶν; *ὁ δὲ ἰησοῦς ἀκούσας, εἶπεν αὐτοῖς.
β οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ'
οἱ κακῶς ἔχοντες. πορευθέντες δὲ μάθετε τί
ἐστιν, ἔλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν, οὐ γὰρ
ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς
εἰς μετάνοιαν. τότε προσέρχονται αὐτῷ
οἱ μαθηταὶ ἰωάννου λέγοντες· διὰ τί ἡμεῖς
καὶ οἱ φαρισαῖοι νηστεύομεν πολλὰ, οἱ δὲ
μαθηταί σου οὐ νηστεύουσιν; καὶ εἶπεν αὐ-
τοῖς ὁ ἰησοῦς. μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ
νυμφῶνος πενθεῖν ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν
ἐστὶν ὁ νυμφίος; ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι ὅτ-
αν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νη-
στεύσουσιν. οὐδεὶς δὲ ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥά-
κους ἀγνάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ. αἴρει
γὰρ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἱματίου,
καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται. οὐδὲ βάλλουσιν οἶ-
νον

remittuntur tibi peccata tua. Et ecce qui-
dam è scribis dicebât intra sese: Hic blas-
phemat. Et cum uidisset Iesus cogitatio-
nes illorum, dixit: Quare uos cogitatis
mala in cordibus uestris? Vtrum eñ est
facilius dicere, remittuntur tibi peccata:
an dicere, surge & ambula? Vt autẽ scia-
tis, quod potestatẽ habeat filius homi-
nis in terra remittendi peccata. tunc dicit
paralytico: Surge, tolle tuum lectum, &
abi in domũ tuã. Et ille surrexit, abijtq́;
domũ suã. Turbæ uero quæ uiderãt, ad
miratæ sunt, & glorificauerunt deũ, qui
dedisset potestatẽ talem hominibus. Et
præteriens Iesus illinc, uidit hominẽ de-
sidentem ad teloniũ, Matthæum nomi
ne: dicitq́; ei: Sequere me. Atq; is surgẽs
secutus est eum. Et factum est, ut Iesus
accumberet in illius ædibus. Et ecce mul-
ti publicani & peccatores, qui uenerant,
simul accubuerunt cum Iesu, & discipu-
lis illius. Cunctq́; id uidissent pharisæi, di-
xerunt discipulis eius: Cur cum publica-
nis & peccatoribus sumit cibum præce-
ptor uester? At Iesus ubi audiuit, dixit il
lis: Non opus habent hi, qui ualidi sunt
medico, sed qui male habent. Quin po-
tius ite & discite, quid sit illud, Misericor
diam uolo, & non sacrificium. Nõ enim
ueni ad uocãdum iustos, sed peccatores
ad pœnitentiã. Tunc adeunt eũ discipu-
li Iohannis, dicentes: Quam ob causam,
nos & pharisæi ieiunamus plerũq;, disci
puli uero tui non ieiunant? Et dixit illis
Iesus: Num possunt filij sponsi lugere,
q̃diu cum illis est sponsus? Venient au
tem dies, cum tolletur ab eis sponsus, &
tunc ieiunabunt. Nullus immittit assu-
mentum panni rudis in ueste ueteri. Au
fert enim supplementũ illius à uestimen
to, & peior ruptura fit. Neq; mittunt ui-

ιε περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου. ις περὶ τῆς αἱμοῤῥοούσης. ιζ περὶ τῶν δύο τυφλ. ιη περὶ τοῦ δαιμονιζομένου τοῦ κωφοῦ.

νον νέον, εἰς ἀσκοὺς παλαιούς. εἰ δὲ μήγε, ῥή-
γνυνται οἱ ἀσκοί, καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται, καὶ
οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται, ἀλλὰ βάλλουσιν οἶνον
νέον, εἰς ἀσκοὺς καινούς, καὶ ἀμφότερα συν-
οδ τηροῦνται. *Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος αὐτοῖς, ιε
β ἰδοὺ ἄρχων ἐλθὼν προσεκύνει αὐτῷ λέγων,
ὅτι ἡ θυγάτηρ μου ἄρτι ἐτελεύτησεν. ἀλλὰ
ἐλθὼν ἐπίθες τὴν χεῖρά σου ἐπ' αὐτήν, καὶ ζή-
σεται. καὶ ἐγερθεὶς ὁ Ἰησοῦς, ἠκολούθησεν αὐ- ις
τῷ, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ γυνὴ αἱ-
μοῤῥοοῦσα δώδεκα ἔτη, προσελθοῦσα ὄπισθεν
ἥψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, ἔλε-
γε γὰρ ἐν ἑαυτῇ, ἐὰν μόνον ἅψωμαι τοῦ ἱμα-
τίου αὐτοῦ, σωθήσομαι. ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐπιστρα-
φεὶς καὶ ἰδὼν αὐτήν, εἶπεν. θάρσει θύγατερ, ἡ
πίστις σου σέσωκέ σε, καὶ ἐσώθη ἡ γυνὴ ἀπὸ
τῆς ὥρας ἐκείνης. καὶ ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν
οἰκίαν τοῦ ἄρχοντος, καὶ ἰδὼν τοὺς αὐλη-
τὰς καὶ τὸν ὄχλον θορυβούμενον, λέγει αὐ-
τοῖς. ἀναχωρεῖτε, οὐ γὰρ ἀπέθανε τὸ κοράσι-
ον, ἀλλὰ καθεύδει. καὶ κατεγέλων αὐτοῦ. ὅτε
δὲ ἐξεβλήθη ὁ ὄχλος, εἰσελθὼν ἐκράτησε τῆς
χειρὸς αὐτῆς, καὶ ἠγέρθη τὸ κοράσιον. καὶ
ἐξῆλθεν ἡ φήμη αὕτη, εἰς ὅλην τὴν γῆν ἐκεί-
οε νην. *Καὶ παράγοντι ἐκεῖθεν τῷ Ἰησοῦ, ἠκο- ιζ
ι λούθησαν αὐτῷ δύο τυφλοὶ κράζοντες καὶ
λέγοντες. ἐλέησον ἡμᾶς υἱὲ Δαβίδ. ἐλθόντι δὲ
εἰς τὴν οἰκίαν, προσῆλθον αὐτῷ οἱ τυφλοί,
καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, πιστεύετε ὅτι δύ-
ναμαι τοῦτο ποιῆσαι; λέγουσιν αὐτῷ. ναὶ
κύριε. τότε ἥψατο τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν λέ-
γων, κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γενηθήτω ὑμῖν.
καὶ ἀνεῴχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί. καὶ
ἐνεβριμήσατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς λέγων, ὁρᾶ-
τε μηδεὶς γινωσκέτω. οἱ δὲ ἐξελθόντες, διε-
φήμησαν αὐτὸν ἐν ὅλῃ τῇ γῇ ἐκείνῃ. αὐτῶν
δὲ ἐξερχομένων, *ἰδοὺ προσήνεγκαν αὐ- ιη
τῷ ἄνθρωπον κωφὸν δαιμονιζόμενον, καὶ
ἐκβληθέντος τοῦ δαιμονίου ἐλάλησεν ὁ
κωφός. καὶ ἐθαύμασαν οἱ ὄχλοι λέγοντες,
ὅτι οὐδέποτε ἐφάνη οὕτως ἐν τῷ Ἰσραήλ.
οἱ δὲ

num nouũ, in utres ueteres: alioqui rum
puntur utres, & uinũ effunditur, & utres
pereunt. Sed mittunt uinũ nouũ in utres
nouos, & utraq; simul seruãtur. Hæc cũ
illis loqueretur, ecce primas quidã uenit
& adorauit eum, dicens: Filia mea modo
defuncta est, sed ueni, & impone manũ
tuam super illam, ac uiuet. Et surgens Ie-
sus secutus est eum, ac discipuli illius. Et
ecce mulier quæ sanguinis profluuio la-
borauerat duodecim annos, accedens à
tergo, tetigit fimbriã uestimẽti illius. Di-
xerat enim intra sese. Si tantum tetigero
uestimentũ illius, ero salua. At Iesus con
uersus, ut uidit illam, dixit: Confide filia,
fides tua saluã te fecit. Et salua facta fuit
mulier à tempore illo. Et cum uenisset Ie
sus in ædes primatis, uidissetq; tibicines,
& turbam tumultuantem, dicit illis: Sece
dite, non enim mortua est adulescentu-
la, sed dormit. Et deridebant illum: Cum
autem fuisset eiecta turba, introgressus
tenuit manum illius, & surrexit adulescẽ
tula. Et emanauit rumor hic in totã ter-
ram illam. Et cum discederet illinc Iesus,
secuti sunt illum duo cæci, clamantes, ac
dicentes: Miserere nostri fili Dauid.
At cum uenisset in ædes, adierunt il-
lum cæci, & dicit illis Iesus: Creditis me
hoc posse facere? Dicunt illi: Credimus
domine. Tunc tetigit oculos illorum,
dicens: Iuxta fidem uestram fiat uobis:
& aperti sunt illorum oculi. Et intermi-
natus est illis Iesus, dicens: Videte ne
quis sciat. At illi cum abissent, diuulga-
runt famam illius in tota terra illa. Il-
lis autem egredientibus, ecce adduxe-
runt illi hominem mutum dæmonia-
cum, & eiecto dæmonio, locutus est
mutus. Et admiratæ sunt turbæ, dicen-
tes: Nunquàm apparuit sic in Israël.
At

ιθ περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων διαταγῆς

οἱ δὲ φαρισαῖοι ἔλεγον, ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν
οϛ δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. *καὶ πε-
ϛ ριῆγεν ὁ ἰησοῦς τὰς πόλεις πάσας, καὶ τὰς
κώμας διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐ-
τῶν, καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασι-
λείας, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶ-
οζ σαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ. *ἰδὼν δὲ τοὺς
ε ὄχλους, ἐσπλαγχνίσθη περὶ αὐτῶν. ὅτι ἦσαν
ἐκλελυμένοι καὶ ἐρριμμένοι ὡσεὶ πρόβα-
οη τα μὴ ἔχοντα ποιμένα. *τότε λέγει τοῖς
ε μαθηταῖς αὐτοῦ. ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ
ἐργάται ὀλίγοι, δεήθητε οὖν τοῦ κυρίου τοῦ θε-
ρισμοῦ, ὅπως ἐκβάλῃ ἐργάτας εἰς τὸν θε-
οθ ρισμὸν αὐτοῦ, *καὶ προσκαλεσάμενος τοὺς ιθ
β δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξ-
ουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε
ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νό-
σον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν. τῶν δὲ δώδε-
κα ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα.
π *πρῶτος σίμων ὁ λεγόμενος πέτρος, καὶ
β ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. ἰάκωβος ὁ τοῦ
ζεβεδαίου, καὶ ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. φί-
λιππος καὶ βαρθολομαῖος. θωμᾶς καὶ ματ-
θαῖος, ὁ τελώνης. ἰάκωβος ὁ τοῦ ἀλφαίου.
καὶ λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς θαδδαῖος. σίμων
ὁ κανανίτης καὶ ἰούδας ἰσκαριώτης, ὁ καὶ πα-
πα ραδοὺς αὐτόν. *τούτους τοὺς δώδεκα ἀπέστει-
β λεν ὁ ἰησοῦς, παραγγείλας αὐτοῖς λέγων. εἰς
ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν σαμα-
ριτῶν μὴ εἰσέλθητε. πορεύεσθε δὲ μᾶλλον
πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου
ἰσραήλ. πορευόμενοι δὲ κηρύσσετε λέγοντες,
πβ ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. *ἀσθε-
β νοῦντας θεραπεύετε, λεπροὺς καθαρίζετε, νε-
κροὺς ἐγείρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, δωρε-
ὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. μὴ κτήσησθε χρυ-
σὸν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς
ζώνας ὑμῶν, μὴ πήραν εἰς ὁδόν. μηδὲ δύο
χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον,
πγ ἄξιος γὰρ ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ ἐστιν. *εἰς ἣν
β δ' ἂν πόλιν ἢ κώμην εἰσέλθητε, ἐξετάσατε,
τίς ἐν

At pharisæi dicebant: Per principem dæ-
moniorum eijcit dæmonia. Et circumi-
bat Iesus ciuitates omnes ac uicos, docēs
in synagogis illorum, & prædicans euan-
gelium regni, & sanās omnem morbum
& omnem languorem in populo. Cum
uidisset autem turbas, affectu misericor-
diæ tactus est erga illas, quod essent de-
stituti, ac dispersi uelut oues, non haben-
tes pastorem. Tunc dicit discipulis suis:
Ipsa quidem messis copiosa, cæterū ope-
rarij pauci. Rogate igit᷑ dominū messis,
ut extrudat operarios in messem suam.
Et accersitis duodecim discipulis suis, X
dedit eis potestatē aduersus spiritus im-
mundos, ut eijcerent eos, & sanarēt quē-
uis morbū, & quēuis languorem. Porrò
duodecim apostolorū nomina sūt hæc:
Primus Simon, qui uocatur Petrus. Et
Andreas frater eius. Iacobus filius Ze-
bedæi. Et Iohānes frater eius. Philippus
& Bartholomæus, Thomas & Matthæ-
us, qui fuerat publicanus. Iacobus filius
Alphæi, & Lebbæus, cognomēto Thad-
dæus, Simon Cananæus, & Iudas Iscari-
otes, qui & prodidit illum. Hos numero
duodecim, emisit Iesus, quibus præcepe-
rat dicens: In uiam gentium ne abieri-
tis, & in ciuitatem Samaritanorum ne
ingrediamini, sed ite potius ad oues per-
ditas domus Israël. Profecti autem præ-
dicate dicētes: Appropinquauit regnum
cœlorum. Infirmos sanate, leprosos mū-
date, mortuos suscitate, dæmonia eijci-
te: gratuito accepistis, gratuito date. Ne
possideatis aurum, neque argentum, ne-
que æs in crumenis uestris, neque peram
ad iter, neqꝫ binas tunicas, neqꝫ calciamē-
ta, neqꝫ uirgam. Nam dignus est opera-
rius cibo suo. Sed in quamcunqꝫ ciuita-
tem aut uicum fueritis ingressi, exquirite
quis in

τίς ἐν αὐτῇ ἄξιός ἐστιν. καὶ ἐκεῖ μείνατε ἕως
πγ ἂν ἐξέλθητε.* Εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὴν οἰκί-
ς αν, ἀσπάσασθε αὐτήν. καὶ ἐὰν μὲν ᾖ ἡ οἰκία
ἀξία, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ᾽ αὐτήν, ἐὰν δὲ
μὴ ᾖ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑμῶν, πρὸς ὑμᾶς ἐπιστρα-
πε φήτω.* καὶ ὃς ἐὰν μὴ δέξηται ὑμᾶς μηδὲ
ε ἀκούσῃ τοὺς λόγους ὑμῶν, ἐξερχόμενοι τῆς
οἰκίας ἢ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἐκτινάξατε τὸν
κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν. Ἀμὴν λέγω ὑ-
μῖν, ἀνεκτότερον ἔσται γῇ σοδόμων καὶ γο-
μόῤῥων ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐκεί-
πϛ νῃ.* Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβα-
ε τα ἐν μέσῳ λύκων. γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς
πζ οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί.* Προ-
α σέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. παραδώσου-
σι γὰρ ὑμᾶς εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς συ-
ναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ὑμᾶς, καὶ
ἐπὶ ἡγεμόνας δὲ καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε
ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, καὶ τοῖς
πη ἔθνεσιν.* Ὅταν δὲ παραδιδῶσιν ὑμᾶς, μὴ
β μεριμνήσητε, πῶς ἢ τί λαλήσητε. Δοθήσεται
γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τί λαλήσητε. οὐ
γὰρ ὑμεῖς ἐστὲ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦ-
μα τοῦ πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν.
παραδώσει δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον,
καὶ πατὴρ τέκνον, καὶ ἐπαναστήσονται τέ-
κνα ἐπὶ γονεῖς, καὶ θανατώσουσιν αὐτούς. Καὶ
ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά
μου. Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σω-
πθ θήσεται.* Ὅταν δὲ διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ
ι πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην. Ἀμὴν
γὰρ λέγω ὑμῖν. οὐ μὴ τελέσητε τὰς πό-
λεις τοῦ ἰσραήλ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώ-
ϟ που.* Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκα-
γ λον, οὐδὲ δοῦλος ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ. ἀρ-
κετὸν τῷ μαθητῇ, ἵνα γένηται ὡς ὁ διδά-
σκαλος αὐτοῦ. καὶ ὁ δοῦλος ὡς ὁ κύρι-
ϟα ος αὐτοῦ.* Εἰ τὸν οἰκοδεσπότην βεελζε-
β βοὺλ ἐκάλεσαν, πόσῳ μᾶλλον τοὺς οἰκια-
ϟβ κοὺς αὐτοῦ; μὴ οὖν φοβηθῆτε αὐτούς.* Οὐ-
β δὲν γάρ ἐστι κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ ἀπο-
καλυφθήσεται

qs in ea sit dignus, atq; illic manete do-
nec exeatis. Cũ aũt intrabitis domũ, sa-
lutate illã: & siquidem fuerit domus di-
gna, ueniat pax uestra sup illam. Sin mi
nus fuerit digna, pax uestra ad uos re-
uertatur. Et quicũq; non exceperit uos,
neq; audierit sermones uestros, exeũtes
ex ædibus, aut ciuitate illa, excutite pul-
uerẽ pedum uestrorũ. Amẽ dico uobis,
Tolerabilius erit terræ Sodomorum, &
Gomorrhorũ in die iudicij, q̃ ciuitati il-
li. Ecce ego emitto uos, uelut oues in me
dio luporum. Estote igit̃ prudentes, ue-
luti serpẽtes, & simplices sicut columbæ.
Cauete autẽ ab illis hominibus, tradent
enim uos in concilia, & in conciliabulis
suis flagris cædent uos: quin & ad prin-
cipes ac reges ducemini, propter me, in
testimoniũ ipsis ac gẽtibus. At cũ tradi-
derint uos, ne sitis solliciti, quomodo,
aut quid loquamini: dabitur eñ uobis
in illa hora quid loquamini. Non enim
uos estis illi loquentes, sed spiritus patris
uestri, qui loquitur in uobis. Tradet au-
tem frater fratrem in mortẽ, & pater fili-
um: & insurgent filij aduersus parentes,
& morte afficient eos: & eritis odio habi
ti ab omnibus propter nomen meũ. Ve
rũ qui sustinuerit usq; ad finẽ, hic saluus
fiet. Cum autem persecuti uos fuerint in
ciuitate hac, fugite in aliã. Amẽ enim di-
co uobis, Non pambulaueritis omnes ci
uitates Israëliticas, quin iã uenerit filius
hominis. Non est discipulus supra præ-
ceptorem, neq; seruus supra dominum
suum. Sufficit discipulo ut sit sicut præ-
ceptor ipsius: & ut seruus sit sicut domi-
nus ipsius. Si ipsum patremfamiliâs uo
cauerunt Beelzebul, quanto magis do-
mesticos illius? Ne igitur metuatis eos,
Nihil enim est tectum, quod non sit re
tegendum

καλυφθήσεται, καὶ κρυπτὸν ὃ οὐ γνωσθήσεται.
ϟγ * Ὃ λέγω ὑμῖν ἐν τῇ σκοτίᾳ, εἴπατε ἐν τῷ
ε φωτί. καὶ ὃ εἰς τὸ οὖς ἀκούετε, κηρύξατε ἐπὶ
τῶν δωμάτων. καὶ μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀπο-
κτενόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυνα-
μένων ἀποκτεῖναι. φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν
δυνάμενον καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα ἀ-
πολέσαι ἐν γεέννῃ. οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσα-
ρίου πωλεῖται; καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται
ἐπὶ τὴν γῆν, ἄνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν. ὑμῶν
δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι, ἠριθμη-
μέναι εἰσίν. μὴ οὖν φοβηθῆτε, πολλῶν στρου-
θίων διαφέρετε ὑμεῖς. πᾶς οὖν ὅς τις ὁμο-
λογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων,
ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ, ἔμπροσθεν τοῦ
ϟδ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. * ὅς τις δ' ἂν
β ἀρνήσηταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρ-
νήσομαι αὐτὸν κἀγὼ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός
ϟε μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. * Μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλ-
ς θον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, οὐκ ἦλθον
βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. ἦλθον γὰρ
διχάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ
θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ νύμφην
κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς, καὶ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώ-
που, οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ. * Ὁ φιλῶν πατέρα
ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος, καὶ ὁ
φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου
ἄξιος. καὶ ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ
καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.
ϟζ * Ὁ εὑρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐ-
γ τὴν, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνε-
ϟη κεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτήν. * Ὁ δεχόμενος
α ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται, καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμε-
ϟθ νος, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. ὁ δε-
ι χόμενος προφήτην εἰς ὄνομα προφή-
του, μισθὸν προφήτου λήψεται. καὶ ὁ δεχό-
ρ μενος δίκαιον εἰς ὄνομα δικαίου, μισθὸν
ς δικαίου λήψεται. * Καὶ ὃς ἐὰν ποτίσῃ ἕνα
τῶν μικρῶν τούτων ποτήριον ψυχροῦ μόνον
ρα εἰς ὄνομα μαθητοῦ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ
ι ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ. * Καὶ ἐγένετο
ὅτε

tegendum: & nihil occultum, quin futu-
rum sit ut sciat. Quod dico uobis in te-
nebris, dicite in luce. Et quod in aurē au-
ditis, prædicate in tectis. Et ne metuatis
uobis ab his qui occidūt corpus, animā
autem nō possunt occidere. Sed metui-
te magis illum, q potest & animā & cor-
pus perdere in gehēna. Nónne duo paf
ferculi minuto asse ueneūt? & unus ex
illis nō cadet in terram, sine patre uestro.
Vestri uero etiā pili capitis omēs nume
rati sunt. Ne igitur metuatis, uos pluris
estis, q̄ multi passerculi. Omnis igit qui
cōfitebitur me corā hominibus, confite-
bor & ego illū corā patre meo, qui est in
cœlis. Porrò quisquis negauerit me corā
hominibus, negabo eum & ego corā pa
tre meo, qui est in cœlis. Ne arbitremini
quod uenerim ad mittendū pacē in ter-
ram. Non ueni ut mitterē pacem, sed gla
dium. Nā ueni ut dissidere faciam homi
nē aduersus patrem suū, & filiam aduer
sus matrē suam, & sponsam aduersus so
crum suā. Et inimici hominis erūt, ĳ qui
sunt domestici ipsius. Qui amauerit pa
trem, aut matrem supra me, non est me
dignus: & qui amauerit filiū, aut filiā su-
pra me, nō est me dignus. Et qui nō acci
pit crucem suam, ac sequitur me, non est
me dignus. Qui inuenerit animā suam,
perditurus est eam: & qui perdiderit ani
mā suam mea causa, inueniet eā. Qui re-
cipit uos, me recipit: & qui me recipit, re-
cipit eum qui misit me. Qui recipit pro-
phetā in nomine prophetæ, mercedem
prophetæ accipiet. Et qui recipit iustum
in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.
Et qcūq; ad bibendū dederit uni ex pu-
sillis his poculū aquæ frigidæ tantū no-
mine discipuli, Amen dico uobis, nō per
diturus est mercedem suā. Et factū est XI
cum

ὅτε ἐτέλεσεν ὁ ἰησοῦς διατάσσων τοῖς δώ-
δεκα μαθηταῖς αὐτοῦ, μετέβη ἐκεῖθεν τοῦ δι-
δάσκειν καὶ κηρύσσειν ἐν ταῖς πόλεσιν αὐ-
ξβ τῶν. * Ὁ δὲ ἰωάννης ἀκούσας ἐν τῷ δεσμω-
ε τηρίῳ τὰ ἔργα τοῦ χριστοῦ, πέμψας δύο τῶν
μαθητῶν αὐτοῦ, εἶπεν αὐτῷ, σὺ εἶ ὁ ἐρχό-
μενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν; καὶ ἀπο-
κριθεὶς ὁ ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. πορευθέντες
ἀπαγγείλατε ἰωάννῃ, ἃ ἀκούετε καὶ βλέπε-
τε. τυφλοὶ ἀναβλέπουσιν, καὶ χωλοὶ πε-
ριπατοῦσιν, λεπροὶ καθαρίζονται, καὶ κω-
φοὶ ἀκούουσιν, νεκροὶ ἐγείρονται, καὶ πτω-
χοὶ εὐαγγελίζονται. καὶ μακάριός ἐστιν, ὃς
ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί. τούτων δὲ
πορευομένων, ἤρξατο ὁ ἰησοῦς λέγειν τοῖς
ὄχλοις περὶ ἰωάννου. τί ἐξήλθετε εἰς τὴν
ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου
σαλευόμενον; ἀλλὰ τί ἐξήλθετε ἰδεῖν;
ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφιεσ-
μένον; ἰδοὺ οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες, ἐν
τοῖς οἴκοις τῶν βασιλέων εἰσίν. ἀλλὰ τί
ἐξήλθετε ἰδεῖν; προφήτην; ναὶ λέγω ὑ-
μῖν, καὶ περισσότερον προφήτου. οὗτος
ξγ γάρ ἐστι περὶ οὗ γέγραπται. * ἰδοὺ ἐγὼ
β ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώ-
που σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου
ξδ ἔμπροσθέν σου. * Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ
β ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, μείζων
ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. Ὁ δὲ μικρότερος, ἐν
τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μείζων αὐτοῦ
ξε ἐστίν. * Ἀπὸ δὲ τῶν ἡμερῶν ἰωάννου τοῦ
ε βαπτιστοῦ ἕως ἄρτι, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν
βιάζεται, καὶ βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν.
ξς * πάντες γὰρ οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος,
ι ἕως ἰωάννου προεφήτευσαν. καὶ εἰ θέλετε
δέξασθαι, αὐτός ἐστιν ἡλίας ὁ μέλλων ἔρ-
χεσθαι. ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.
ξζ * τίνι δὲ ὁμοιώσω τὴν γενεὰν ταύτην; Ὁ-
ε μοία ἐστὶ παιδαρίοις ἐν ἀγοραῖς καθημέ-
νοις, καὶ προσφωνοῦσι τοῖς ἑταίροις αὐτῶν,
καὶ λέγουσιν, ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχή-
σασθε.

cum finē fecisset Iesus mandandi duo-
decim discipulis suis, progressus est illinc
ut doceret & prædicaret in ciuitatibus il-
κ lorum. Iohannes autem cum audisset in
carcere facta Christi, missis duobus di-
scipulis suis dixit illi: Tu es ille qui uentu
rus est, an alterum expectamus? Et re-
spondens Iesus dixit illis: Ite & renun-
ciate Iohanni ea quæ auditis & uidetis.
Cæci uisum recipiunt, & claudi ambu-
lant, leprosi mundantur, & surdi audiūt,
mortui excitantur, & pauperes lætum
accipiunt euangelij nuncium. Et beatus
est quisquis non fuerit offensus per me.
Euntibus autem illis, cœpit Iesus dicere
turbis de Iohāne: Quid existis in deser-
tum ut uideretis? Num arundinē quæ
agitatur à uento? Age, quid existis ut ui
deretis? Num hominem mollibus uesti
bus amictum? Ecce qui mollia gestant,
in domibus regum sunt. At quid existis
uidere? Num prophetā? Certe dico uo-
bis, & excellentiorem propheta. Hic est
» enim de quo scriptum est: Ecce ego mit-
» to nuncium meum ante faciem tuā, qui
» præparaturus est uiam tuam ante te.
Amen dico uobis, non exortus fuit in-
ter eos, qui nascuntur è mulieribus ma-
ior Iohanne Baptista. Attamen is qui
minor est in regno cœlorum, maior illo
est. Porrò à diebus Iohannis Baptistæ,
usq; ad hunc diē, regnum cœlorum uim
patitur, & uiolenti rapiunt illud. Nam
omnes prophetæ, & ipsa lex, usq; ad Io-
hannē prophetauerunt. Et si uultis reci-
pere, ipse est Helias ille, q uenturus erat.
Qui habet aures ad audiendum, audi-
at. Sed cui assimilabo generationem
hanc? Similis est pueris, qui sedent in
foris, & acclamant sodalibus suis, ac di-
cunt: Tibia cecinimus uobis, & nō salta-
stis

σατε. ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκόψασθε. ἦλ-
θε γὰρ ἰωάννης μήτε ἐσθίων μήτε πίνων, καὶ
λέγουσιν, ὅτι δαιμόνιον ἔχει. ἦλθεν ὁ υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ λέγου-
σιν. ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπό-
της, τελωνῶν φίλος, καὶ ἁμαρτωλῶν, καὶ ἐδι-
καιώθη ἡ σοφία, ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς.
ρη *τότε ἤρξατο ὀνειδίζειν τὰς πόλεις ἐν αἷς ἐ-
ε γένοντο αἱ πλεῖσται δυνάμεις αὐτοῦ, ὅτι οὐ
ρθ μετενόησαν. *οὐαί σοι χοραζείν, οὐαί σοι βηθ-
ι σαϊδάν, ὅτι εἰ ἐν τύρῳ καὶ σιδῶνι ἐγένοντο αἱ
δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν ὑμῖν, πάλαι ἂν
ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ μετενόησαν. πλὴν λέγω
ὑμῖν, τύρῳ καὶ σιδῶνι, ἀνεκτότερον ἔσται ἐν
ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ ὑμῖν. καὶ σὺ καπερναοὺμ, ἡ
ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως ᾅδου κατα-
βιβασθήσῃ, ὅτι εἰ ἐν σοδόμοις ἐγένοντο αἱ δυ-
νάμεις αἱ γενόμεναι ἐν σοί, ἔμειναν ἂν μέ-
χρι τῆς σήμερον. πλὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι γῇ σο-
δόμων ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως,
ρι ἢ σοί. *ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀποκριθεὶς ὁ ἰη-
ε σοῦς, εἶπεν. ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ κύριε
τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα
ἀπὸ σοφῶν, καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας
αὐτὰ νηπίοις. ναὶ ὁ πατήρ, ὅτι οὕτως ἐγένετο
ρια εὐδοκία ἔμπροσθέν σου. *πάντα μοι παρε-
γ δόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου, *καὶ οὐδεὶς ἐπι-
ριβ γινώσκει τὸν υἱόν, εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὐδὲ τὸν
ριγ πατέρα τὶς ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ υἱός, καὶ ᾧ
γ ἐὰν βούληται ὁ υἱός, ἀποκαλύψαι. *Δεῦτε
πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισ-
μένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. ἄρατε τὸν
ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ
ὅτι πρᾶός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ
εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. ὁ
γὰρ ζυγός μου χρηστὸς, καὶ τὸ φορτίον μου
ριδ ἐλαφρόν ἐστιν. *ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, ἐπο-
β ρεύθη ὁ ἰησοῦς τοῖς σάββασι διὰ τῶν σπορί-
μων. οἱ δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐπείνασαν, καὶ ἤρξαντο
τίλλειν στάχυας, καὶ ἐσθίειν. οἱ δὲ φαρισαῖοι ἰδόν-
τες εἶπον αὐτῷ. ἰδοὺ οἱ μαθηταί σου ποιοῦσιν,
ὃ οὐκ

stis lugubria cecinimus uobis, & non plan-
xistis. Venit enim Iohannes, nec edens, nec
bibens, & aiunt: Dæmonium habet. Venit
filius hominis edens ac bibens, & dicũt: En
hominem comedonem, & uini potorem,
publicanis amicum, ac peccatoribus, & iu-
stificata est sapientia à filijs suis. Tũc cœpit
exprobrare ciuitatibus, in quibus æditæ fu-
erant plurimæ uirtutes ipsius, quod scelerũ
eas nõ pœnituisset. Væ tibi Chorazin. Væ
tibi Bethsaidan: quoniam si in urbe Tyri,
aut Sidonis factæ fuissent uirtutes, quæ fa-
ctæ sunt in uobis, olim in sacco & cinere sce-
lerum suorum pœnitentiam egissent. Atta-
men dico uobis, Tyro & Sidoni, tolerabili-
us erit in die iudicij quàm uobis: & tu Ca-
pernaum, quæ es usq; ad cœlum exaltata,
usq; ad inferos detraheris: quoniã si in So-
domis æditæ fuissent uirtutes, quæ æditæ
sunt in te, mansissent usq; ad hodiernũ di-
em. Veruntamen dico uobis, quod Sodo-
mis tolerabilius erit in die iudicij, quàm ti-
bi. In illo tempore respondens Iesus dixit:
Gratias ago tibi pater, domine cœli & ter-
ræ, quod absconderis hæc à sapientibus &
prudentibus, & reuelaris ea paruulis. Certe
pater, sic fuit bona uolũtas apud te. Oĩa
mihi tradita sunt à patre meo: & nemo no-
uit filium, nisi pater: neq; patrẽ quisquàm
nouit, nisi filius, & cuicunque uoluerit filius
reuelare. Venite ad me omnes, qui labora-
tis, & onerati estis, & ego refocillabo uos.
Tollite iugum meum super uos, & discite
à me. quod mitis sim, & humilis corde, &
inuenietis requiem animabus uestris. Iu-
gum enim meum commodum est, & onus
meum leue est. In illo tempore, ibat XII
Iesus sabbatis per segetes. Discipuli ue-
ro illius esuriebant, & cœperunt uellere spi-
cas, & comedere. At pharisæi cum uidissent
dixerunt illi: Ecce discipuli tui faciunt,
quod nõ

ὃ οὐκ ἔξεσι ποιεῖν ἐν σαββάτῳ. ὁ δὲ εἶπεν αὐ
ριε τοῖς, *οὐκ ἀνέγνωτε, τί ἐποίησεν δαβίδ, ὅτε
ε ἐπείνασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ; πῶς εἰσῆλ
θεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς
προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἐξὸν ἦν αὐτῷ
φαγεῖν, οὐδὲ τοῖς μετ᾽ αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἱερεῦσι
μόνοις. ἢ οὐκ ἀνέγνωτε ἐν τῷ νόμῳ, ὅτι τοῖς
σάββασιν οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάββατον
βεβηλοῦσι, καὶ ἀναίτιοί εἰσιν; λέγω δὲ ὑμῖν,
ὅτι τοῦ ἱεροῦ μείζων ἐστὶν ὧδε. εἰ δὲ ἐγνώκει-
» τε, τί ἐστιν ἔλεος θέλω, καὶ οὐ θυσίαν, οὐκ ἂν
κατεδικάσατε τοὺς ἀναιτίους. κύριος γάρ
ἐστι καὶ τοῦ σαββάτου ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. καὶ
μεταβὰς ἐκεῖθεν ἦλθεν εἰς τὴν συναγωγὴν
ρις αὐτῶν, * καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος ἦν, τὴν χεῖρα κα
β ἔχων ξηράν. καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν λέγον-
τες. εἰ ἔξεσι τοῖς σάββασιν θεραπεύειν; ἵνα κα
τηγορήσωσιν αὐτοῦ. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. τίς ἔσαι
ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος, ὃς ἕξει πρόβατον ἕν, καὶ
ἐὰν ἐμπέσῃ τοῦτο τοῖς σάββασιν εἰς βόθυνον,
οὐχὶ κρατήσει αὐτὸ καὶ ἐγερεῖ; πόσῳ οὖν διά
φέρει ἄνθρωπος προβάτου. ὥστε ἔξεσι τοῖς
σάββασι καλῶς ποιεῖν. τότε λέγει τῷ ἀν-
θρώπῳ. ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐξέτεινε,
ριζ καὶ ἀπεκατεστάθη ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη. * οἱ δὲ
δ φαρισαῖοι ἐξελθόντες συμβούλιον ἔλαβον
ριη κατ᾽ αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν. * ὁ δὲ
ε ἰησοῦς γνοὺς, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, καὶ ἠκο-
λούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ, καὶ ἐθερά-
πευσεν αὐτοὺς πάντας, καὶ ἐπετίμησεν αὐ-
τοῖς, ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσιν. ὅπως
πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέ
» γοντος. ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὃν ᾑρέτισα, ὁ ἀγα-
» πητός μου εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου.
» θήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπ᾽ αὐτὸν, καὶ κρίσιν
» τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγελεῖ. οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κραυ
» γάσει, οὐδὲ ἀκούσει τις ἐν ταῖς πλατείαις
» τὴν φωνὴν αὐτοῦ. κάλαμον συντετριμμένον
» οὐ κατεάξει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει,
» ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν, καὶ
ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν.

τότε

quod non licet facere in sabbato. Ille uero
dixit eis: Non legistis quid fecerit Dauid,
cum esuriret ipse, & ij qui erant cum illo?
Quomodo ingressus sit in domum dei, &
panes propositionis ederit, quos ipsi non li
cebat edere: neq; ijs qui cum illo erant, nisi
sacerdotibus solis. Aut non legistis in lege,
quod sabbatis sacerdotes in templo sabba-
tum prophanant, & crimine uacant? Dico
autem uobis, quod templo maior est hoc
in loco. Quod si sciretis quid sit, Misericor-
diam uolo, & non sacrificium, nequaquàm
condēnassetis insontes. Nam dominus est
& sabbati, filius hominis. At progressus il-
linc, uenit in synagogam illorum, & ecce ho
mo erat, manū habens aridam: & interro-
gabant illum, dicentes: Licét ne sabbatis cu
rare? ut accusarent eū. At ille dixit eis: Quis
erit ex uobis homo, qui habebit ouē unā,
& si ea inciderit sabbatis in foueam, nónne
apprehendet illam & eriget? Quanto igi-
tur præstantior est homo oue? Licet igitur
sabbatis beneficio afficere. Tunc dicit ho-
mini: Extende manum tuam: & is extendit
ac restituta est sanitati, sicut altera. Porrò
pharisæi egressi, ceperunt consilium aduer-
sus eum, quomodo illum perderent. At Ie-
sus ubi nouisset, secessit illinc, secutæq́ue sunt
eum turbæ multæ, & sanauit eos omnes,
& interminatus est illis, ne se facerent mani
festum: ut compleretur quod dictum erat
per Esaiam prophetam, qui ait: Ecce filius
meus, quem elegi: dilectus meus, in quo si-
bi bene complacuit anima mea. Ponam
spiritum meum super illum, & iudicium
gentibus annunciabit. Non contendet, ne-
que clamabit, neque audiet quisquàm in
plateis uocem eius. arundinem comminu-
tam, non confringet, & linū fumigans non
extinguet, donec eijciat ad uictoriam iudi-
cium: & in nomine illius gentes sperabunt.

Tunc

κβ περὶ τοῦ δαιμονιζομένου κωφοῦ καὶ τυφλοῦ.

ριθ *Τότε προσηνέχθη αὐτῷ δαιμονιζόμενος
ε τυφλὸς καὶ κωφός, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτόν,
ὥστε τὸν τυφλὸν καὶ κωφὸν, καὶ λαλεῖν καὶ
ρκ βλέπειν. *Καὶ ἐξίσταντο πάντες οἱ ὄχλοι, καὶ
ζ ἔλεγον. μήτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς δαβίδ; *Οἱ δὲ
ρκα φαρισαῖοι ἀκούσαντες εἶπον. οὗτος οὐκ ἐκ-
β βάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν τῷ βεελζεβοὺλ
ρκβ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων. *Εἰδὼς δὲ ὁ ἰησοῦς
β τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς. πᾶσα βα-
σιλεία μερισθεῖσα καθ᾽ ἑαυτῆς, ἐρημοῦται. καὶ
πᾶσα πόλις, ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ᾽ ἑαυτῆς,
οὐ σταθήσεται. καὶ εἰ ὁ σατανᾶς τὸν σατανᾶν ἐκ-
βάλλει, ἐφ᾽ ἑαυτὸν ἐμερίσθη. πῶς οὖν σταθήσε-
ται ἡ βασιλεία αὐτοῦ; καὶ εἰ ἐγὼ ἐν βεελζε-
βοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν, ἐν
τίνι ἐκβάλλουσιν; διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν ἔσον-
ται κριταί. εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐκ-
βάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ᾽ ὑμᾶς
ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. ἢ πῶς δύναταί τις εἰσελ-
θεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη
αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δήσῃ τὸν
ἰσχυρόν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπά-
σει; Ὁ μὴ ὢν μετ᾽ ἐμοῦ, κατ᾽ ἐμοῦ ἐστιν. καὶ ὁ
ρκγ μὴ συνάγων μετ᾽ ἐμοῦ, σκορπίζει. *Διὰ τοῦ-
β το λέγω ὑμῖν. πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφη-
μία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ τοῦ πνεύ-
ματος βλασφημία, οὐκ ἀφεθήσεται τοῖς ἀν-
θρώποις. καὶ ὃς ἐὰν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ
τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ. ὃς δ᾽ ἂν εἴ-
πῃ κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθή-
σεται αὐτῷ, οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὔτε ἐν
ρκδ τῷ μέλλοντι. *Ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον κα-
ι λόν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλόν, ἢ ποιήσα-
τε τὸ δένδρον σαπρόν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ
σαπρόν. ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γι-
νώσκεται. γεννήματα ἐχιδνῶν, πῶς δύνασθε
ἀγαθὰ λαλεῖν πονηροὶ ὄντες; ἐκ γὰρ τοῦ πε-
ρισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ.
ρκε *Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυ-
ς ροῦ τῆς καρδίας ἐκβάλλει τὰ ἀγαθά. καὶ ὁ πο-
νηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ, ἐκβάλ-
λει πονηρὰ

κβ Tunc adductus est ad eum, qui dæmo-
nio agitabatur cæcus ac mutus, & sana-
uit illum, ita ut cæcus ac mutus & loque-
retur & cerneret. Et obstupuerũt omnes
turbæ, dicebantq́: Num hic est ille filius
Dauid? At pharisæi cum audissent dice-
bant: Hic non eijcit dæmonia, nisi præsi-
dio Beelzebul principis dæmoniorũ. Ie-
sus autem cum sciret cogitationes illorũ,
dixit illis: Omne regnũ diuisum aduer-
sus sese desolatur, & omnis ciuitas, aut
domus diuisa aduersus seipsam, non sta
bit. Et si satanas satanam eijcit, aduersus
seipsum diuisus est. Quomodo igit' sta-
bit regnum illius? Et si ego præsidio Be-
elzebul eijcio dæmonia, filij uestri cuius
præsidio eijciunt? Propterea ipsi iudica-
bunt de uobis. Quod si spiritu dei ego
eijcio dæmonia, ergo peruenit ad uos re
gnum dei. Alioqui quomodo potest ali
quis intrare domum potentis, & uasa il-
lius diripere, nisi prius uinxerit potentẽ,
& tunc domũ illius diripiet? Qui nõ est
mecum, aduersum me est: & qui nõ con
gregat mecum, spargit. Propterea dico
uobis: Omne peccatum & conuitium re
mittetur hominibus, at conuitium in spi
ritum, nõ remittetur hominibus. Et qui-
cunque dixerit uerbum aduersus filium
hominis, remittetur illi. Qui autem dixe
rit aduersus spiritum sanctum, non re-
mittetur ei, neque in præsenti seculo, ne-
que in futuro. Aut facite arborem bonã,
& fructum eius bonum. aut facite arbo-
rem uitiosam, & fructũ illius uitiosum.
Nam è fructu arbor agnoscitur. Proge-
nies uiperarum, quomodo potestis bo-
na loqui, cum sitis mali? Siquidẽ ex abũ
dantia cordis os loquitur. Bonus homo
è bono thesauro cordis, expromit bona:
& malus homo ex malo thesauro depro

ρκϛ λα πονηρά. * Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι πᾶν ῥῆμα
ι ἀργὸν ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀπο-
δώσουσι περὶ αὐτοῦ λόγον, ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως.
ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν
ρκζ λόγων σου καταδικασθήσῃ. * Τότε ἀπεκρίθη-
ε σάν τινες τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων λέ-
ρκη γοντες. * Διδάσκαλε, θέλομεν ἀπό σου ση-
α μεῖον ἰδεῖν. * Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν αὐτοῖς.
γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς, σημεῖον ἐπιζητεῖ,
καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖ-
ον ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. ὥσπερ γὰρ ἦν ἰωνᾶς
ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας, καὶ τρεῖς
νύκτας, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ
καρδίᾳ τῆς γῆς, τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύ-
κτας. ἄνδρες νινευῖται ἀναστήσονται ἐν τῇ κρί-
σει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινοῦ-
σιν αὐτήν, ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα ἰω-
νᾶ. καὶ ἰδοὺ πλεῖον ἰωνᾶ ὧδε. βασίλισσα νό-
του ἐγερθήσεται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενε-
ᾶς ταύτης, καὶ κατακρινεῖ αὐτήν, ὅτι ἦλθεν
ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν
σολομῶντος. καὶ ἰδοὺ πλεῖον σολομῶντος
ρκθ ὧδε. * Ὅταν δὲ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα
δ ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διέρχεται δι᾽ ἀνύ-
δρων τόπων ζητοῦν ἀνάπαυσιν, καὶ οὐχ εὑ-
ρίσκει. τότε λέγει, ἐπιστρέψω εἰς τὸν οἶκόν μου
ὅθεν ἐξῆλθον. καὶ ἐλθὼν εὑρίσκει σχολάζον-
τα, σεσαρωμένον καὶ κεκοσμημένον. τότε
πορεύεται καὶ παραλαμβάνει μεθ᾽ ἑαυτοῦ
ἑπτὰ ἕτερα πνεύματα πονηρότερα ἑαυτοῦ,
καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ ἐκεῖ. καὶ γίνεται τὰ
ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, χείρονα τῶν
πρώτων, οὕτως ἔσται καὶ τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ
ρλ πονηρᾷ. * Ἔτι δὲ αὐτοῦ λαλοῦντος τοῖς
β ὄχλοις, ἰδοὺ ἡ μήτηρ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ εἱ-
στήκεισαν ἔξω, ζητοῦντες αὐτῷ λαλῆσαι. εἶπε
δέ τις αὐτῷ. ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελ-
φοί σου, ἔξω ἑστήκασιν, ζητοῦντές σοι λαλῆ-
σαι. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν τῷ εἰπόντι αὐ-
τῷ. τίς ἐστιν ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνες εἰσὶν οἱ
ἀδελφοί μου; καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ
ἐπὶ τοὺς

mit mala. Sed dico uobis, quod de quo-
cunq; uerbo ocioso, quod locuti fuerint
homines, reddituri sunt rationem in die
iudicij. Nam ex dictis tuis iustificaberis,
& ex dictis tuis condemnaberis. Tunc in
terrogauerunt eum quidam è scribis ac
κγ pharisæis, dicentes: Præceptor, uolumus
ex te signum uidere. At ille respondēs di
xit illis: Generatio praua & adultera si-
gnum quærit, & signum non dabitur il-
li, nisi signum Ionæ prophetæ. Quemad
modum enim fuit Ionas in uētre ceti tri-
bus diebus, ac tribus noctibus, sic erit fi-
lius hominis in corde terræ, tribus dieb9
& tribus noctibus. Viri Niniuitæ surgēt
in iudicio, cum generatione hac, & con-
demnabūt eam, quod ipsi resipuerint ad
prædicationem Ionæ. Et ecce plus quàm
Ionas est hoc loco. Regina Austri surget
in iudicio cum generatione hac, & con-
demnabit eam, quod uenerit à finibus
terræ, ad audiendam sapientiam Solo-
monis. Et ecce plus quàm Solomon est
in hoc loco. Cum autem immundus spi-
ritus exierit ab homine, perambulat per
arentia loca, quærens requiem, & non in-
uenit. Tunc dicit, reuertar in domū meā,
unde exiui: & cum uenerit, reperit eā ua-
cantem, & scopis purgatam, atque orna-
tam. Tunc abit, & adiungit sibi septem
alios spiritus sceleratiores se, & ingressis
inhabitat illic: & fiūt postrema hominis
illius, peiora primis: sic erit & generatio-
ni huic peruersæ. Cum autem adhuc lo-
queretur turbis, ecce mater & fratres eius
stabant foris, quærētes ei loqui. Dixit au
tem illi quidam: Ecce mater tua & fratres
tui foris stant, quærentes tibi loqui. At il
le respondens dixit ei, qui sibi renunci-
auerat: Quæ est mater mea, aut qui
sunt fratres mei? Et protensa manu sua
in

ἐπὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἶπεν. ἰδοὺ ἡ μή-
τηρ μου, καὶ οἱ ἀδελφοί μου. ὅς τις γὰρ ἂν
ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρα
νοῖς, αὐτός μου ἀδελφὸς καὶ ἀδελφὴ καὶ μή-
ρλα τηρ ἐστίν. * Ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐξελθὼν
β ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἐκάθητο παρὰ τὴν θά
λασσαν, καὶ συνήχθησαν πρὸς αὐτὸν ὄχλοι
πολλοὶ, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον ἐμβάντα
καθῆσθαι, καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐπὶ τὸν αἰγια
λὸν εἱστήκει. καὶ ἐλάλησεν αὐτοῖς πολλὰ ἐν
παραβολαῖς λέγων. ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ σπεί-
ρων τοῦ σπείρειν, καὶ ἐν τῷ σπείρειν αὐτὸν, ἃ
μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν, καὶ ἦλθε τὰ πε
τεινὰ, καὶ κατέφαγεν αὐτά. ἄλλα δὲ ἔπε-
σεν ἐπὶ τὰ πετρώδη, ὅπου οὐκ εἶχε γῆν
πολλὴν, καὶ εὐθέως ἐξανέτειλε διὰ τὸ μὴ
ἔχειν βάθος γῆς. ἡλίου δὲ ἀνατείλαν-
τος, ἐκαυματίσθη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν
ῥίζαν, ἐξηράνθη. ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰς
ἀκάνθας, καὶ ἀνέβησαν αἱ ἄκανθαι, καὶ ἀ-
πέπνιξαν αὐτά. ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν
γῆν τὴν καλὴν, καὶ ἐδίδου καρπὸν, ὃ
μὲν ἑκατὸν, ὃ δὲ ἑξήκοντα, ὃ δὲ τριάκον-
τα. ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. καὶ
προσελθόντες οἱ μαθηταὶ, εἶπον αὐτῷ·
διὰ τί ἐν παραβολαῖς λαλεῖς αὐτοῖς; ὁ
δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι ὑμῖν δέ-
δοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας
ρλβ τῶν οὐρανῶν, ἐκείνοις δὲ οὐ δέδοται, * ὅς τις
ε γὰρ ἔχει, δοθήσεται αὐτῷ, καὶ περισσευθήσε-
ται, ὅς τις δὲ οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται
ρλγ ἀπ᾽ αὐτοῦ. * Διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐ-
α τοῖς λαλῶ, ὅτι βλέποντες οὐ βλέπουσιν,
καὶ ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ συνίου-
σιν. καὶ ἀναπληροῦται ἐπ᾽ αὐτοῖς ἡ προ-
φητεία Ἡσαΐου ἡ λέγουσα. ἀκοῇ ἀκούσε-
„ τε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέ
„ ψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. ἐπαχύνθη γὰρ ἡ
„ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ
„ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς
„ αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μή ποτε ἴδωσι τοῖς
ὀφθαλμοῖς

in discipulos suos, dixit: Ecce mater mea,
& fratres mei. Quisquis enim fecerit uo-
luntatem patris mei, qui est in cœlis, ipse
meus frater & soror & mater est.
In die uero illo, egressus Iesus è do- XIII
mo, sedit iuxta mare, & congregatæ sunt
ad illum turbæ multæ, adeo ut ipse na-
uim ingressus sederet, & uniuersa turba
in littore stabat. Ac dicebat illis multa
κδ per similitudines, dicens: Ecce exijt qui se
minabat ad seminandum: & cum semi-
naret, alia quidem ceciderunt iuxta uiã,
& uenerunt uolucres, ac deuorauerũt ea.
Alia uero ceciderunt in loca saxosa, ubi
non habebãt multum terræ, & protinus
exorta sunt, propterea quod non habe-
rent profunditatem terræ: cum autẽ exor
tus esset sol. exusta sunt: & quia nõ habe
bant radicem, exaruerunt. Alia rursus ce
ciderunt in spinas, & insurrexerũt spinæ,
& suffocauerunt ea. Alia uero ceciderũt
in terram bonam, & dederunt fructum:
aliud quidem centuplum, aliud uero se-
xagecuplum, aliud uero trigecuplũ. Qui
habet aures ad audiendũ, audiat. Et ade
untes discipuli, dixerũt illi: Quare per pa
rabolas loqueris illis? At ille respondens
dixit eis: Vobis datum est nosse myste-
ria regni cœlorum, illis autem non est da
tum. Quisquis enim habet, dabitur illi,
& reddetur abundantior. Quisquis autẽ
non habet, etiam illud quod habet, tolle
tur ab eo. Propterea ꝑ parabolas loquor
illis: quia uidentes non uident, & audien
tes non audiunt, nec intelligunt. Et com-
pletur in illis prophetia Esaiæ, quæ di-
cit: Auribus audietis, & non intelligetis:
& uidentes uidebitis, & non cernetis.
Incrassatum est enim cor populi huius,
& auribus grauiter audierunt, & oculos
suos occluserunt, ne quando uiderent

 oculis

» ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ
» καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰά-
ρλδ σωμαι αὐτούς. * ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφ-
ε θαλμοὶ, ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν,
ὅτι ἀκούει. ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι πολ
λοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν
ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι ἃ
ρλε ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. * ὑμεῖς οὖν
β ἀκούσατε τὴν παραβολὴν τοῦ σπείροντος.
παντὸς ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλεί
ας, καὶ μὴ συνιέντος, ἔρχεται ὁ πονηρὸς,
καὶ ἁρπάζει τὸ ἐσπαρμένον ἐν τῇ καρδίᾳ
αὐτοῦ. οὗτός ἐστιν ὁ παρὰ τὴν ὁδὸν σπα-
ρείς. ὁ δὲ ἐπὶ τὰ πετρώδη σπαρεὶς, οὗτός
ἐστιν, ὁ τὸν λόγον ἀκούων, καὶ εὐθὺς με-
τὰ χαρᾶς λαμβάνων αὐτὸν, οὐκ ἔχει δὲ
ῥίζαν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλὰ πρόσκαιρός ἐστιν.
γενομένης δὲ θλίψεως ἢ διωγμοῦ διὰ τὸν
λόγον, εὐθὺς σκανδαλίζεται. ὁ δὲ εἰς τὰς
ἀκάνθας σπαρεὶς, οὗτός ἐστιν, ὁ τὸν λόγον
ἀκούων, καὶ ἡ μέριμνα τοῦ αἰῶνος τούτου,
καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου συμπνίγει τὸν
λόγον, καὶ ἄκαρπος γίνεται. ὁ δὲ ἐπὶ
τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρεὶς, οὗτός ἐστιν, ὁ τὸν
λόγον ἀκούων καὶ συνιὼν, ὃς δὴ καρπο-
φορεῖ καὶ ποιεῖ, ὁ μὲν ἑκατὸν, ὁ δὲ ἑξή-
ρλς κοντα, ὁ δὲ τριάκοντα. * Ἄλλην παρα-
ι βολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς, λέγων. ὡμοιώ-
θη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπεί
ροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ,
ἐν δὲ τῷ καθεύδειν τοὺς ἀνθρώπους ἦλ-
θεν αὐτοῦ ὁ ἐχθρὸς, καὶ ἔσπειρε ζιζάνια
ἀνὰ μέσον τοῦ σίτου, καὶ ἀπῆλθεν. ὅτε
δὲ ἐβλάστησεν ὁ χόρτος, καὶ καρπὸν ἐ-
ποίησε, τότε ἐφάνη καὶ τὰ ζιζάνια. προσελ
θόντες δὲ οἱ δοῦλοι τοῦ οἰκοδεσπότου, εἶ-
πον αὐτῷ. κύριε, οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἔ-
σπειρας ἐν τῷ σῷ ἀγρῷ; πόθεν οὖν ἔχει
τὰ ζιζάνια; ὁ δὲ ἔφη αὐτοῖς, ἐχθρὸς ἄνθρω-
πος τοῦτο ἐποίησεν. οἱ δὲ δοῦλοι εἶπον
αὐτῷ. θέλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξω-
μεν

oculis, & auribus audirent, & corde intel-
ligerent, & conuertantur, & ſanem illos.
Veſtri uero beati ſunt oculi, quia uident:
& aures ueſtræ, quia audiunt. Amē enim
dico uobis, quod multi prophetæ & iu-
ſti deſiderauerunt uidere quæ uidetis, &
non uiderunt: & audire quæ auditis, &
non audierunt. Vos igitur audite para-
bolam ſeminantis. Cum quiuis audit
ſermonem regni, & non intelligit, uenit
ille malus, & rapit id quod ſeminatum
eſt in corde illius: hic eſt qui iuxta uiam
ſeminatus fuit. At qui in petricoſa ſemē
iactum exceperat, hic eſt, qui uerbum
audit, ac protinus cum gaudio accipit il-
lud: uerum non habet radicem in ſemet
ipſo, ſed temporarius eſt. Porrò cum in-
ciderit afflictio, aut perſecutio propter
ſermonem, continuo offenditur. At qui
in ſpinas ſemen exceperat, hic eſt, qui
uerbum audit: & cura ſeculi huius, dece
ptióque diuitiarum ſuffocat ſermonem,
& infrugifer redditur. Cæterum qui in
terram bonam excepit ſemen, hic eſt,
qui ſermonem audit & intelligit, qui de
nique fructum quoque reddit ac facit,
alius quidem centuplum, alius uero ſexa
gecuplum, alius uero trigecuplum. Ali-
am parabolam propoſuit eis, dicens: Aſ-
ſimilatum eſt regnum cœlorum homini
ſeminanti bonum ſemen in agro ſuo:
ſed dormientibus hominibus uenit illi-
us inimicus, & ſeminauit zizania inter
triticum, abijtq́;. Cum autē germinaſſet
herba, & fructum feciſſet, tunc apparue-
runt & zizania. Accedentes autē ſerui pa
triſfamiliâs, dixerūt illi: Domine, nónne
bonum ſemē ſeminaras in tuo agro? un-
de igitur habet zizania? Ille uero dixit il
lis: Inimicus homo hoc fecit. Serui autē
dixerunt illi: Vis igit' abeamus & colliga
mus

μου αὐτά; ὁ δὲ ἔφη, οὔ. μήποτε συλλέγον/
τες τὰ ζιζάνια, ἐκριζώσητε ἅμα αὐτοῖς τὸν
σῖτον, ἄφετε συναυξάνεσθαι ἀμφότερα μέ/
χρι τοῦ θερισμοῦ, καὶ ἐν καιρῷ τοῦ θερισμοῦ,
ἐρῶ τοῖς θερισταῖς. συλλέξατε πρῶτον τὰ ζι-
ζάνια, καὶ δήσατε αὐτὰ εἰς δεσμὰς πρὸς
τὸ κατακαῦσαι αὐτά. τὸν δὲ σῖτον συνα-
ρλζ β γάγετε εἰς τὴν ἀποθήκην μου. * Ἄλλην πα
ραβολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς, λέγων. ὁμοία
ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινάπε-
ως, ὃν λαβὼν ἄνθρωπος ἔσπειρεν ἐν τῷ ἀ/
γρῷ αὐτοῦ, ὃ μικρότερον μέν ἐστι πάντων τῶν
σπερμάτων. ὅταν δὲ αὐξηθῇ μεῖζον τῶν λα-
χάνων ἐστί. καὶ γίνεται δένδρον, ὥστε ἐλθεῖν
τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατασκηνοῦν
ρλη ε ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ. * Ἄλλην παραβο-
λὴν ἐλάλησεν αὐτοῖς. ὁμοία ἐστὶν ἡ βασι-
λεία τῶν οὐρανῶν ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα γυ-
νὴ ἐνέκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως
ρλθ ϛ οὗ ἐζυμώθη ὅλον. * Ταῦτα πάντα ἐλά-
λησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν παραβολαῖς τοῖς ὄχλοις,
καὶ χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς, ὅ/
πως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου
λέγοντος. ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στό-
μα μου, ἐρεύξομαι ἀποκεκρυμμένα ἀπὸ
ρμ ι καταβολῆς κόσμου. * Τότε ἀφεὶς τοὺς ὄ/
χλους, ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν ὁ Ἰησοῦς. καὶ
προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγον-
τες, φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν τῶν ζι/
ζανίων τοῦ ἀγροῦ. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν
αὐτοῖς. ὁ σπείρων τὸ καλὸν σπέρμα, ἐστὶν ὁ
υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. ὁ δὲ ἀγρός ἐστιν ὁ κόσ/
μος. τὸ δὲ καλὸν σπέρμα, οὗτοί εἰσιν οἱ
υἱοὶ τῆς βασιλείας. τὰ δὲ ζιζάνια εἰσὶν οἱ
υἱοὶ τοῦ πονηροῦ. ὁ δὲ ἐχθρὸς ὁ σπείρων αὐ-
τά ἐστιν ὁ διάβολος. ὁ δὲ θερισμὸς συν/
τέλεια τοῦ αἰῶνός ἐστιν. οἱ δὲ θερισταὶ ἄγ-
γελοί εἰσιν. ὥσπερ οὖν συλλέγεται τὰ ζιζάνια,
καὶ πυρὶ κατακαίεται, οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντε/
λείᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου. ἀποστελεῖ ὁ υἱὸς τοῦ ἀν/
θρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν
ἐκ τῆς βασιλείας

mus ea? At ille dixit. Non, ne dum col/ligitis zizania, eradicetis simul cum il/lis & triticum: sinite pariter crescere u/traque usque ad messem, & in tempo/re messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, & colligate ea in fa/sciculos ad comburendum ea: triticum uero congregate in horreum meum. Aliam parabolam proposuit eis, dicẽs: Simile est regnum cœlorum grano si/napis, quod acceptum homo semina/uit in agro suo, quod minimũ est om/nium seminum. Cæterum ubi excreue/rit maximum est inter holera, & fit ar/bor, adeo ut ueniant uolucres cœli, & nidulentur in ramis illius. Aliam para bolam dixit illis: Simile est regnũ cœ/lorum fermento, quod acceptum mu/lier abscondidit in farinæ satis tribus, donec fermentaretur totum. Hæc om/nia locutus est Iesus per parabolas ad turbas, & sine parabola nihil locutus est illis: ut compleretur quod dictum fuerat per prophetam, qui ait: Aperi/am in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi. Tunc dimissis turbis, uenit in domum Iesus, & accesserunt ad illum discipuli eius, dicentes: Explica nobis parabo/lam zizaniorum agri. At ille respon/dens, dixit illis: Qui seminat bonum semen, est filius hominis: ager autem est mundus. Porrò bonum semen, ij sunt filij regni: zizania uero sunt, filij il/lius mali: inimicus autem qui seminat ea, est diabolus: messis uero, consum/matio seculi est: messores autem, an/geli sunt. Sicut igitur colliguntur zi/zania, & igni comburuntur, sic erit in consummatione seculi huius. Mittet fi/lius hominis angelos suos, & colligent

ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πάντα τὰ σκάνδα-
λα, καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν, καὶ
βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυ-
ρός. ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν
ὀδόντων. τότε οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς
ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτῶν.
ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. πάλιν ὁ-
μοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ
κεκρυμμένῳ ἐν τῷ ἀγρῷ, ὃν εὑρὼν ἄνθρω
πος ἔκρυψεν, καὶ ἀπὸ τῆς χαρᾶς αὐτοῦ ὑ-
πάγει, καὶ πάντα ὅσα ἔχει πωλεῖ, καὶ ἀ-
γοράζει τὸν ἀγρὸν ἐκεῖνον. πάλιν ὁμοία
ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ ἐμ-
πόρῳ, ζητοῦντι καλοὺς μαργαρίτας, ὃς εὑ-
ρὼν ἕνα πολύτιμον μαργαρίτην, ἀπελθὼν
πέπρακε πάντα ὅσα εἶχεν, καὶ ἠγόρα-
σεν αὐτόν. πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία
τῶν οὐρανῶν σαγήνῃ βληθείσῃ εἰς τὴν θά-
λασσαν, καὶ ἐκ παντὸς γένους συναγαγού-
σῃ, ἣν ὅτε ἐπληρώθη ἀναβιβάσαντες ἐπὶ
τὸν αἰγιαλὸν, καὶ καθίσαντες συνέλεξαν
τὰ καλὰ εἰς ἀγγεῖα, τὰ δὲ σαπρὰ ἔξω ἔβα-
λον. οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος.
ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι, καὶ ἀφοριοῦσι τοὺς
πονηροὺς ἐκ μέσου τῶν δικαίων, καὶ βαλοῦ-
σιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς, ἐκεῖ
ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόν-
των. λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. συνήκατε ταῦτα
πάντα; λέγουσιν αὐτῷ, ναὶ κύριε. ὁ δὲ εἶ-
πεν αὐτοῖς. διὰ τοῦτο πᾶς γραμματεὺς μα
θητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅ-
μοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅς τις ἐκ
βάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά.
*Καὶ ἐγένετο, ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τὰς πα
ρμα α ραβολὰς ταύτας, μετῆρεν ἐκεῖθεν. καὶ ἐλ-
θὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐδίδασκεν αὐ-
τοὺς ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν, ὥστε ἐκπλήττεσθαι
αὐτοὺς καὶ λέγειν. πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη
καὶ αἱ δυνάμεις; οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος
υἱός; οὐχὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ λέγεται Μαριὰμ, καὶ οἱ
ἀδελφοὶ αὐτοῦ Ἰάκωβος καὶ Ἰωσῆς καὶ Σίμων καὶ Ἰού
δας

è regno illius omia offendicula, & eos
qui patrant iniquitatem, ac mittent il-
los in caminum ignis: ibi erit ploratus,
stridórque dentium. Tunc iusti fulge-
bunt ut sol in regno patris sui. Qui ha
bet aures ad audiendum, audiat. Rur
sum, simile est regnum cœlorum the-
sauro absconso in agro, quem reper-
tum homo abscondidit: & præ gaudio
quod habet super eo, abit: & omnia
quæcunque habet, uendit, ac mercatur
agrum illum. Rursum, simile est re-
gnum cœlorum homini negociatori,
quærẽti pulchras margaritas: qui cum
inuenerit unam preciosam margari-
tam, abiens uendidit omnia quæ pos-
sidebat, & mercatus est illam. Rursum,
simile est regnum cœlorum uerriculo
iacto in mare, & ex omni genere con-
trahenti: quod cum impletum fuisset,
subduxerunt in littus: & sedentes colle-
gerunt quæ bona sunt in uasa: quæ ue
ro mala, foras abiecerunt. Si futurum
est in consummatione seculi: uenient
angeli, & segregabunt malos de me-
dio iustorum, & mittent eos in cami-
num ignis, illic erit ploratus & stridor
dentium. Dicit illis Iesus: Intellexistis
hæc omnia? Dicũt illi: Etiam domine.
At ille dixit illis: Propterea omnis scri-
ba doctus ad regnum cœlorum, simi-
lis est homini patrifamiliâs, qui depro
mit è thesauro suo noua & uetera. Et
factum est, ut cum finisset Iesus sermo
nes hos, digrederetur illinc. Et cum ue-
nisset in patriam suam, docuit in syna-
goga illorum, ita ut stuperent ac dice-
rent: Vnde huic sapientia hæc & uirtu
tes? Nonne hic est ille fabri filius? Non
ne mater eius uocatur Mariã, & fratres
eius Iacobus & Ioses & Simon & Iu-
das

δας; καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ οὐχὶ πᾶσαι
πρὸς ὑμᾶς εἰσιν; πόθεν οὖν τούτῳ ταῦτα
πάντα; καὶ ἐσκανδαλίζοντο ἐν αὐτῷ.
ρμβ *Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. οὐκ ἔστι προ-
α φήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ,
καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. καὶ οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ
δυνάμεις πολλὰς διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν.
ρμγ *Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἤκουσεν Ἡρώδης ὁ
β τετράρχης τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ, καὶ εἶπε τοῖς
παισὶν αὐτοῦ, οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ βαπτι-
στὴς, αὐτὸς ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ διὰ
τοῦτο αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ.
ρμδ *Ὁ γὰρ Ἡρώδης κρατήσας τὸν Ἰωάννην ἔδη-
β σεν αὐτὸν, καὶ ἔθετο εἰς φυλακὴν διὰ Ἡρῳδιά-
δα τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ
αὐτοῦ. ἔλεγε γὰρ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης. οὐκ ἔξε-
στί σοι ἔχειν αὐτήν. καὶ θέλων αὐτὸν ἀπο-
κτεῖναι, ἐφοβήθη τὸν ὄχλον, ὅτι ὡς προφή-
ρμε την αὐτὸν εἶχον. *Γενεσίων δὲ ἀγομένων
ς τοῦ Ἡρώδου, ὠρχήσατο ἡ θυγάτηρ τῆς Ἡρω-
διάδος ἐν τῷ μέσῳ, καὶ ἤρεσε τῷ Ἡρώ-
δῃ. ὅθεν μεθ᾽ ὅρκου ὡμολόγησεν, αὐτῇ δοῦ-
ναι ὃ ἐὰν αἰτήσηται. ἡ δὲ προβιβασθεῖσα
ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς. δός μοι φησὶν ὧδε
ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βα-
πτιστοῦ. καὶ ἐλυπήθη ὁ βασιλεὺς. διὰ δὲ τοὺς
ὅρκους, καὶ τοὺς συνανακειμένους ἐκέλευσε
δοθῆναι αὐτῇ. καὶ πέμψας ἀπεκεφάλησεν
τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ἠνέχθη ἡ κε-
φαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι, καὶ ἐδόθη τῷ
κορασίῳ, καὶ ἤνεγκε τῇ μητρὶ αὐτῆς. καὶ
προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἦραν τὸ
σῶμα, καὶ ἔθαψαν αὐτό. καὶ ἐλθόντες ἀ-
πήγγειλαν τῷ Ἰησοῦ. *Καὶ ἀκούσας ὁ
ρμς Ἰησοῦς, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν πλοίῳ εἰς
γ ἔρημον τόπον κατ᾽ ἰδίαν. καὶ ἀκού-
σαντες οἱ ὄχλοι, ἠκολούθησαν αὐτῷ πε-
ζῇ ἀπὸ τῶν πόλεων. καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰη-
σοῦς εἶδεν πολὺν ὄχλον, καὶ ἐσπλαγ-
χνίσθη ἐπ᾽ αὐτοῖς, καὶ ἐθεράπευσε τοὺς ἀῤ-
ρμζ ῥώστους αὐτῶν. *Ὀψίας δὲ γενομένης,
α προσῆλθον

das? & sorores illius nónne om̃es apud
nos sunt? Vnde igitur huic hæc om̃ia?
Et offendebãtur super eo. Iesus autem
dixit illis: Non est propheta expers ho
noris, nisi in patria sua, & domo sua. Et
nõ ædidit illic uirtutes multas propter
incredulitatem illorum.
κε In illo tempore audiuit Herodes te XIIII
trarcha famam Iesu, & dixit famulis su
is: Hic est Iohãnes Baptista, is surrexit
à mortuis, & ideo uirtutes agũt in illo.
Nam Herodes ceperat Iohannem &
uinexat, ac posuerat in carcere propter
Herodiadem uxorem Philippi fratris
sui. Dicebat enim illi Iohannes: Non li
cet tibi habere eam. Et cum uellet eum
occidere, metuebat multitudinem, pro-
pterea quod illum ceu prophetam ha-
bebant. Cum autem celebraretur nata-
lis Herodis, saltabat filia Herodiadis
in medio, & placuit Herodi. Vnde cũ
iureiurando pollicitus est, se daturũ illi
quicqd peteret. At illa prius instructa
à matre sua: Da mihi, inquit, hic in pa-
tina caput Iohannis baptistæ. Et indo-
luit rex: attamen propter iusiurandum
& eos qui simul accumbebant iussit ei
dari: & missis carnificibus, amputauit
caput Iohãnis in carcere: & allatum est
caput eius in patina, datumq́ est puel-
læ, atq; illa obtulit matri suæ. Et accesse-
runt discipuli eius, & sustulerũt corpus,
ac sepelierunt illud: abieruntq́ & renũ
ciarunt Iesu. Id cum audisset Iesus, se-
cessit illinc in naui ad desertum locũ se-
orsim. Et cum audissent turbæ, secutæ
sunt illum itinere pedestri relictis urbi-
bus. Et egressus Iesus uidit multam tur
bam: & tactus est affectu misericordiæ
erga illos, sanauitq́ ex illis qui male ua
lebant. Porrò cum appetisset uespera,

προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγον-
τες. ἔρημός ἐστιν ὁ τόπος, καὶ ἡ ὥρα ἤδη
παρῆλθεν, ἀπόλυσον τοὺς ὄχλους, ἵνα ἀ-
πελθόντες εἰς τὰς κώμας, ἀγοράσωσιν ἑ-
αυτοῖς βρώματα. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς.
οὐ χρείαν ἔχουσιν ἀπελθεῖν, δότε αὐτοῖς
ὑμεῖς φαγεῖν. οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ. οὐκ
ἔχομεν ὧδε εἰ μὴ πέντε ἄρτους, καὶ δύο
ἰχθύας. ὁ δὲ εἶπεν. φέρετέ μοι αὐτοὺς ὧδε.
καὶ κελεύσας τοὺς ὄχλους ἀνακλιθῆναι ἐπὶ
τοὺς χόρτους, καὶ λαβὼν τοὺς πέντε ἄρτους
καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν
οὐρανὸν, εὐλόγησεν, καὶ κλάσας, ἔδωκε
τοῖς μαθηταῖς τοὺς ἄρτους, οἱ δὲ μαθηταὶ
τοῖς ὄχλοις. καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορ-
τάσθησαν. καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον τῶν κλασ-
μάτων, δώδεκα κοφίνους πλήρεις. οἱ δὲ ἐσθί-
οντες ἦσαν ἄνδρες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι χωρὶς
ρμη γυναικῶν καὶ παιδίων. * καὶ εὐθέως ἠνάγ-
ς κασεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι
εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέ-
ρμθ ραν, ἕως οὗ ἀπολύσῃ τοὺς ὄχλους. * καὶ ἀπο-
β λύσας τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος κατ'
ρν ἰδίαν προσεύξασθαι. * ὀψίας δὲ γενομένης,
δ μόνος ἦν ἐκεῖ. τὸ δὲ πλοῖον ἤδη μέσον τῆς
θαλάσσης ἦν, βασανιζόμενον ὑπὸ τῶν κυ-
μάτων, ἦν γὰρ ἐναντίος ὁ ἄνεμος, τε-
τάρτῃ δὲ φυλακῇ τῆς νυκτὸς ἀπῆλθε πρὸς αὐ-
τοὺς ὁ Ἰησοῦς, περιπατῶν ἐπὶ τὴν θάλασ-
σαν. καὶ ἰδόντες αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἐπὶ τὴν
θάλασσαν περιπατοῦντα, ἐταράχθησαν, λέ-
γοντες, ὅτι φάντασμά ἐστιν. καὶ ἀπὸ τοῦ
φόβου ἔκραξαν. εὐθέως δὲ ἐλάλησεν αὐ-
τοῖς ὁ Ἰησοῦς, λέγων, θαρσεῖτε ἐγώ εἰ-
ρμα μι, μὴ φοβεῖσθε. * Ἀποκριθεὶς δὲ αὐτῷ
ι ὁ πέτρος, εἶπεν. κύριε, εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν
με πρός σε ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ ὕδατα. ὁ δὲ εἶ-
πεν, ἐλθέ. καὶ καταβὰς ἀπὸ τοῦ πλοίου ὁ πέ-
τρος, περιεπάτησεν ἐπὶ τὰ ὕδατα, ἐλθεῖν
πρὸς τὸν Ἰησοῦν. βλέπων δὲ τὸν ἄνεμον ἰσχυ-
ρὸν, ἐφοβήθη, καὶ ἀρξάμενος καταποντίζεσθαι
ἔκραξε

adierunt eum discipuli ipsius, dicentes:
Desertus est locus, & hora iam præte-
rijt, Dimitte turbas, ut abeant in uicos,
& emant sibi cibaria. At Iesus dixit il-
lis: Non est illis necesse ut abeant, date
illis uos quod edant. At illi dicunt ei:
κς Non habemus hic nisi quinq; panes,
& duos pisces. Ille uero dixit: Afferte
mihi illos huc. Et iussis turbis discum-
bere super gramina, sumptisque quin-
que panibus, ac duobus piscibus, sub-
latis in cœlum oculis, benedixit. Et cum
fregisset, dedit discipulis panes, discipu
li uero turbis. Et comederunt omnes,
& saturati sunt: & sustulerunt quod su-
perfuerat de fragmentis, duodecim co
phinos plenos. Porrò qui comederant
fuere uiri fermè quinquies mille, præ-
ter mulieres ac pueros. Et statim com-
pulit Iesus discipulos suos, ut conscen-
derent nauim, & præcederent se in ri-
pam ulteriorem, donec dimisisset tur-
bas. Ac dimissis turbis, ascẽdit in mon-
tem solus ad orãdum. Cum autem ad-
uenisset uespera, solus erat illic. Cæterũ
nauis iam in medio maris erat, & affli-
ctabatur ab undis, nam uẽtus erat ad-
uersus. Quarta autẽ noctis uigilia abi-
it ad illos Iesus, ambulans super mare:
κζ & ubi uidissent eum discipuli super ma
re ambulantem, turbati sunt, dicentes:
Spectrum est, ac præ metu exclamaue-
rũt: sed statim locutus est illis Iesus, di-
cens: Bono animo este, Ego sum, ne ter
reamini. Respondẽs autem illi Petrus,
dixit: Domine, si tu es, iubeto me ad te
uenire super aquas. At ille dixit: Veni.
Et cũ descendisset è naui Petrus, ambu
labat super aquas, ut iret ad Iesum. Cæ
terum cum uideret uentum ualidum,
territus est: & cum cœpisset demergi,
clamauit

KATA' MATΘAÎON.

ἔκραξε λέγων. κύριε σῶσόν με. εὐθέως δὲ ὁ
ἰησοῦς ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἐπελάβετο αὐ-
τοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῷ. ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδί-
ρμβ ς στασας; * καὶ ἐμβάντων αὐτῶν εἰς τὸ πλοῖον,
ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος. οἱ δὲ ἐν τῷ πλοίῳ,
ἐλθόντες προσεκύνησαν αὐτῷ, λέγοντες,
ρμγ β ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς εἶ. * καὶ διαπεράσαντες,
ἦλθον εἰς τὴν γῆν γεννησαρέθ. καὶ ἐπι-
γνόντες αὐτὸν οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου,
ἀπέστειλαν εἰς ὅλην τὴν περίχωρον ἐκείνην,
καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς
ἔχοντας, καὶ παρεκάλουν αὐτόν, ἵνα μόνον
ἅψονται τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ,
ρμδ ς καὶ ὅσοι ἥψαντο, διεσώθησαν. * τότε προ-
σέρχονται τῷ ἰησοῦ οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων
γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι, λέγοντες. διὰ
τί οἱ μαθηταί σου παραβαίνουσι τὴν παρ-
άδοσιν τῶν πρεσβυτέρων; οὐ γὰρ νίπτον-
ται τὰς χεῖρας αὐτῶν, ὅταν ἄρτον ἐσθίω-
σιν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν αὐτοῖς. διὰ τί
καὶ ὑμεῖς παραβαίνετε τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ
διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν; ὁ γὰρ θεὸς ἐνε-
τείλατο, λέγων. τίμα τὸν πατέρα καὶ
τὴν μητέρα. καὶ ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ
μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω. ὑμεῖς δὲ λέ-
γετε. ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρί,
δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, καὶ οὐ
μὴ τιμήσῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἢ τὴν μητέ-
ρα αὐτοῦ. καὶ ἠκυρώσατε τὴν ἐντολὴν τοῦ
θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν. ὑποκριταί,
καλῶς προεφήτευσε περὶ ὑμῶν ἡσαΐας, λέ-
γων. ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι
αὐτῶν, καὶ τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία
αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ, μάτην δὲ
σέβονταί με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐν-
τάλματα ἀνθρώπων. καὶ προσκαλεσάμε-
νος τὸν ὄχλον, εἶπεν αὐτοῖς. ἀκούετε καὶ συ-
νίετε. οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ
τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ
ρμε στόματος, τοῦτο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. * τότε
ι προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, εἶπον αὐτῷ.
οἶδας

SECVNDVM MATTHAEVM.

clamauit, dicẽs: Domine, serua me. Con-
tinuo autem Iesus extenta manu, appre-
hendit eum, & dixit illi: Exigua fiducia
prædite, cur hæsitabas? Et cum essent in-
gressi nauim, conquieuit uentus. Porrò
qui erant in naui, accesserunt & adoraue
runt eum, dicentes: Vere dei filius es. Et
cum traiecissent, uenerunt in terrã Gen-
nesareth. Et cum agnouissent illum uiri
loci illius, emiserũt nuncios in totam un-
diq; finitimam regionem illam, & obtu-
lerunt illi omnes male habentes: & obse
crabant eum, ut tantum tangerẽt fimbri-
am uestimẽti ipsius: & quotquot tetigis-
sent, salui facti sunt.

Tunc accedunt ad Iesum, qui ab Hie- XV
rosolymis uenerãt, scribæ & pharisæi, di-
centes: Quare discipuli tui transgrediun-
tur traditionem seniorum? Non em̃ ab-
luunt manus suas, cum edũt panem. At
ille respondens, dixit eis: Quare & uos
transgredimini præceptũ dei propter tra
ditionem uestram? Nam deus præcepit,
dicens: Honora patrem & matrẽ. Et qui
maledixerit patri aut matri, morte mori-
atur. Vos autem dicitis: Quicunq; dixe-
rit patri aut matri: quicquid doni à me
profecturũ erat, id in tuum uertitur com
modum: & non honorabit patrem suũ,
aut matrem suam: & irritum fecistis præ-
ceptum dei propter traditionem uestrã.
Hypocritæ, recte de uobis prædixit Esai
as, dicens: Appropinquat mihi populus
hic ore suo, & labijs me honorat, cæterũ
cor eorum procul abest à me: sed frustra
me colunt, docentes doctrinas, præcepta
hominũ. Et aduocatis ad se turbis, dixit
eis: Audite & intelligite. Nõ quod ingre-
dit' in os, impurat hominẽ, sed qđ egre-
dit' ex ore, hoc impurũ reddit hominẽ.
Tũc accedẽtes discipuli eius, dixerũt illi:
Nosti

οἶδας ὅτι οἱ φαρισαῖοι ἀκούσαντες τὸν λό-
γον ἐσκανδαλίσθησαν; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶ-
πεν. πᾶσα φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσε πατήρ
ρμϛ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται. * Ἄφετε
ε αὐτοὺς, ὁδηγοί εἰσι, τυφλοὶ τυφλῶν. τυ-
φλὸς δὲ τυφλὸν ἐὰν ὁδηγῇ, ἀμφότεροι εἰς
ρμζ βόθυνον πεσοῦνται. * Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πέ-
ϛ τρος, εἶπεν αὐτῷ. φράσον ἡμῖν τὴν πα-
ραβολὴν ταύτην. ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν, ἀκμὴν
καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε, οὔπω νοεῖτε, ὅτι
πᾶν τὸ εἰσπορευόμενον εἰς τὸ στόμα, εἰς τὴν
κοιλίαν χωρεῖ, καὶ εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλε-
ται; τὰ δὲ ἐκπορευόμενα ἐκ τοῦ στόματος,
ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχεται, κἀκεῖνα κοινοῖ τὸν
ἄνθρωπον. ἐκ γὰρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται
Aliàs φθόνοι. διαλογισμοὶ πονηροὶ, φόνοι, μοιχεῖαι, πορ-
νεῖαι, κλοπαὶ, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι,
ταῦτά ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον. τὸ δὲ
ἀνίπτοις χερσὶ φαγεῖν, οὐ κοινοῖ τὸν ἄνθρω-
πον. καὶ ἐξελθὼν ἐκεῖθεν ὁ ἰησοῦς, ἀνεχώ-
ρησεν, εἰς τὰ μέρη τύρου καὶ σιδῶνος. * καὶ κθ
ἰδοὺ γυνὴ χαναναία ἀπὸ τῶν ὁρίων ἐκείνων
ἐξελθοῦσα, ἔκραζεν αὐτῷ λέγουσα, ἐλέησόν
με κύριε, υἱὲ δαβίδ, θυγάτηρ μου κακῶς δαι-
μονίζεται. ὁ δὲ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῇ λόγον.
καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἠρώτων
αὐτὸν λέγοντες, ἀπόλυσον αὐτὴν, ὅτι κρά-
ρμη ζει ὄπισθεν ἡμῶν. * ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν,
ε οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀ-
ρμθ πολωλότα οἴκου ἰσραήλ. * Ἡ δὲ ἐλθοῦσα
ϛ προσεκύνησεν αὐτῷ λέγουσα. κύριε, βοήθει
μοι. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν, οὐκ ἔστι καλὸν,
λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς
κυναρίοις. ἡ δὲ εἶπεν, ναὶ κύριε. καὶ γὰρ τὰ
κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόν-
των ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν. τό-
τε ἀποκριθεὶς ὁ ἰησοῦς, εἶπεν αὐτῇ, ὦ γύναι
μεγάλη σου ἡ πίστις, γενηθήτω σοι ὡς θέλεις.
καὶ ἰάθη ἡ θυγάτηρ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὥρας
ρξ ἐκείνης. * καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν ὁ ἰησοῦς, ἦλθε
ϛ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς γαλιλαίας, καὶ
ἀναβὰς

Nosti pharisæos audito sermone isto of-
fensos fuisse? At ille respondens, ait:
Omnis plantatio, quam non plantauit
pater meus cœlestis, eradicabitur. Omit-
tite illos, duces sunt cæci cæcorum. Porrò
si cæcus cæco dux fuerit, ambo in fouе-
am cadent. Respondens autem Petrus,
dixit ei: Dissere nobis parabolam istam.
Iesus autem dixit: Adhuc & uos intelli-
gentia caretis? Nondum intelligitis,
quod quicquid ingreditur in os, in al-
uum abit, & in secessum eijcitur? At ea
quæ proficiscuntur ex ore, ex ipso corde
egrediuntur, & illa impurum reddũt ho-
minem. Nam ex corde exeunt cogitatio-
nes malæ, cædes, adulteria, stupra, furta,
falsa testimonia, conuitia. Hæc sunt quæ
impurum reddunt hominem. Cæterum
illotis manibus capere cibum, non inqui
nat hominem. Et digressus illinc Iesus, se
cessit in partes Tyri & Sidonis. Et ecce
mulier Cananæa, quæ à finibus illis ue-
nerat, clamabat ad illum, dicens: Misere-
re mei domine, fili Dauid: filia mea mise
re à dæmonio agitatur. Ille uero non re-
spondit ei quicquam. Et accedentes disci
puli eius, rogabant illum, dicentes: Amit
te illam, nam clamat post nos. At ille re-
spondens, dixit: Non sum missus, nisi ad
oues perditas domus Israëliticæ. Illa ue-
ro uenit & adorauit eum, dicens: Domi-
ne, succurre mihi. At ille respondens di-
xit: Non est honestum, sumere panem fi
liorum, & obijcere catellis. Hæc autem re
spondit: Certe domine, Etenim catelli
edunt de micis, quæ cadunt de mensa do
minorum suorum. Tunc respondens Ie
sus, dixit illi: O mulier magna est fides
tua, fiat tibi sicut uis. Et sanata fuit fi-
lia eius ex eo tempore. Et progressus
illinc Iesus, uenit iuxta mare Galilææ, &
conscenso

ἀνάβας εἰς τὸ ὄρος, ἐκάθητο ἐκεῖ, καὶ προσῆλ- λ̄
θον πρὸς αὐτὸν ὄχλοι πολλοὶ, ἔχοντες μεθ᾽ ἑαυ-
τῶν, χωλούς, τυφλούς, κωφούς, κυλλούς, καὶ
ἑτέρους πολλούς, καὶ ἔῤῥιψαν αὐτοὺς παρὰ τοὺς
πόδας τοῦ ἰησοῦ, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς. ὥσ-
τε τοὺς ὄχλους θαυμάσαι βλέποντας κωφοὺς
λαλοῦντας, κυλλοὺς ὑγιεῖς, χωλοὺς περιπα-
τοῦντας, τυφλοὺς βλέποντας, καὶ ἐδόξασαν —
ρξε τὸν θεὸν ἰσραήλ. * Ὁ δὲ ἰησοῦς προσκαλεσά- λα
ς μενος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἶπεν. σπλαγ-
χνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον, ὅτι ἤδη ἡμέρας τρεῖς
προσμένουσί μοι, καὶ οὐκ ἔχουσι τί φάγωσιν,
καὶ ἀπολῦσαι αὐτοὺς νήστεις, οὐ θέλω, μή πο-
τε ἐκλυθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ λέγουσιν αὐτῷ
οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, πόθεν ἡμῖν ἐν ἐρημίᾳ ἄρ-
τοι τοσοῦτοι, ὥστε χορτάσαι ὄχλον τοσοῦτον; καὶ
λέγει αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, πόσους ἄρτους ἔχετε;
οἱ δὲ εἶπον, ἑπτὰ, καὶ ὀλίγα ἰχθύδια. καὶ
ἐκέλευσε τοῖς ὄχλοις ἀναπεσεῖν ἐπὶ τὴν γῆν.
καὶ λαβὼν τοὺς ἑπτὰ ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας,
εὐχαριστήσας, ἔκλασε καὶ ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς
αὐτοῦ. οἱ δὲ μαθηταὶ τῷ ὄχλῳ, καὶ ἔφαγον πάν-
τες, καὶ ἐχορτάσθησαν, καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον τῶν
κλασμάτων ἑπτὰ σπυρίδας πλήρεις, οἱ δὲ ἐσθί-
οντες ἦσαν τετρακισχίλιοι ἄνδρες, χωρὶς γυναι-
ρξα κῶν καὶ παιδίων, * καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχ-
δ λους, ἀνέβη εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια
μαγδαλά. καὶ προσελθόντες οἱ φαρισαῖοι
καὶ σαδδουκαῖοι, πειράζοντες ἐπηρώτησαν αὐ-
τὸν, σημεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ δεῖξαι αὐτοῖς.
ρξβ * Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, ὀψίας γενο-
ε μένης λέγετε, εὐδία, πυῤῥάζει γὰρ ὁ οὐρανός
καὶ πρωῒ, σήμερον χειμών. πυῤῥάζει γὰρ ὁ οὐρανὸς
στυγνάζων. ὑποκριταὶ, τὸ μὲν πρόσωπον τοῦ
οὐρανοῦ γινώσκετε διακρίνειν, τὰ δὲ σημεῖα τῶν
ρξγ καιρῶν οὐ δύνασθε; * γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχα-
ς λὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται
ρξδ αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. * καὶ
β καταλιπὼν αὐτοὺς, ἀπῆλθεν, καὶ ἐλθόντες
οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸ πέραν, ἐπελάθον-
το ἄρτους λαβεῖν. ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς,
ὁρᾶτε

conſcenſo monte, ſedebat illic. Et acceſſe-
runt ad eum turbæ multæ, ducentes ſecũ
claudos, cæcos, ſurdos, mutilos, & alios
multos, & abiecerunt eos ad pedes Ieſu:
& ſanauit eos, adeo ut turbæ miratæ ſint
cum uiderent mutos loqui, mutilos eſſe
ſanos, claudos ambulare, cæcos uidere, &
glorificabãt deum Iſraël. Ieſus autem uo-
catis ad ſe diſcipulis ſuis dixit: Miſeret
me turbæ, propterea quod iam triduum
perſeuerant apud me, & nõ habẽt quod
edant: & dimittere eos ieiunos nolo, ne
deficiant in uia. Et dicũt ei diſcipuli eius:
Vnde nobis in ſolitudine panes tã mul-
ti, ut ſaturemus turbam tantam? Et dicit
illi Ieſus: Quot panes habetis? At illi di-
cunt: Septem, & paucos piſciculos. Et iuſ-
ſit turbas diſcũbere in terra. Et ſũpſit ſe-
ptẽ panes ac piſces: & poſtq̃ gratias egiſ-
ſet, fregit, deditq́ue diſcipulis ſuis: diſcipuli
uero turbæ, comederuntq́ue omnes & ſa-
turati ſunt, & ſuſtulerũt quod ſupererat
fragmẽtorum, ſeptem ſportulas plenas.
At ij qui comederant, erant quater mille
uiri, præter mulieres & pueros. Et dimiſ-
ſis turbis, conſcendit nauim, uenitq́ue in fi-
nes Magdala.

Et aggreſſi phariſæi unà cum Sad- XVI
ducæis tentantes rogabant eum, ut ſi-
gnum è cœlo oſtenderet ſibi. At ille re-
ſpondens dixit eis: Cum cœperit eſſe
ueſpera, dicitis, ſerenitas erit, nam rubet
cœlum, & mane, hodie tempeſtas, rubet
enim cœlum triſte. Hypocritæ, faciem
cœli ſcitis diiudicare, ſigna uero tempo-
rum non poteſtis? Natio praua & adul-
tera ſignum requirit, & ſignum non da-
bitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ. Et
relictis illis abijt. Et cum ueniſſent diſci-
puli eius in ulteriorem ripã, p̃ obliuionẽ
nõ ſumpſerãt panes. Ieſus aũt dixit illis:
Videte

ὁρᾶτε καὶ προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν
ρξε φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων. * οἱ δὲ διε-
ϛ λογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς λέγοντες, ὅτι ἄρ-
τους οὐκ ἐλάβομεν. γνοὺς δὲ ὁ ἰησοῦς, εἶ-
πεν αὐτοῖς. τί διαλογίζεσθε ἐν ἑαυτοῖς ὀ-
λιγόπιστοι, ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβετε; οὔ-
πω νοεῖτε οὐδὲ μνημονεύετε τοὺς πέντε ἄρ-
τους τῶν πεντακισχιλίων, καὶ πόσους κο-
φίνους ἐλάβετε; οὐδὲ τοὺς ἑπτὰ ἄρτους τῶν
τετρακισχιλίων, καὶ πόσας σπυρίδας ἐλά-
βετε; πῶς οὐ νοεῖτε, ὅτι οὐ περὶ ἄρτου εἶ-
πον ὑμῖν προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν
φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων; τότε συνῆ-
καν, ὅτι οὐκ εἶπεν προσέχειν ἀπὸ τῆς ζύ-
μης τοῦ ἄρτου, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς διδαχῆς τῶν
ρξϛ φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων. * ἐλθὼν δὲ
α ὁ ἰησοῦς εἰς τὰ μέρη καισαρείας τῆς φι-
λίππου, ἠρώτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέ-
γων. τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶ-
ναι, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; οἱ δὲ εἶπον.
οἱ μὲν, ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν, ἄλλοι δὲ ἠ-
λίαν, ἕτεροι δὲ ἱερεμίαν, ἢ ἕνα τῶν προ-
φητῶν. Λέγει αὐτοῖς. ὑμεῖς δὲ τίνα με λέ-
γετε εἶναι; Ἀποκριθεὶς δὲ σίμων πέτρος
εἶπεν. Σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ
ζῶντος. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἰησοῦς, εἶπεν
ρξζ αὐτῷ. * μακάριος εἶ σίμων βὰρ ἰωνᾶ,
ε ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ᾽
ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. κἀγὼ
δέ σοι λέγω, ὅτι σὺ εἶ πέτρος, καὶ ἐπὶ
ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκ-
κλησίαν. καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύ-
σουσιν αὐτῆς. καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς
βασιλείας τῶν οὐρανῶν. καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς
ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς. καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λε-
ρξη λυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. * τότε διεστείλατο
β τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν,
ὅτι αὐτός ἐστιν ἰησοῦς ὁ χριστός. ἀπὸ τότε ἤρ-
ξατο ὁ ἰησοῦς δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς
αὐτοῦ, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἀπελθεῖν εἰς ἱερο-
σόλυμα

Videte & cauete à fermento pharisæorũ
ac sadducæorum. At illi reputabāt intra λβ
sese, dicētes: Panes nō sumpsim⁹. Quod
ubi cognouit Iesus, dixit illis: Quid cogi
tatis intra uosipsos, ó parum fidentes, ꝙ
panes non sumpseritis? Nondum intelli
gitis, neq; memoria tenetis, quinq; illos
panes, cũ homines essent quinquies mil-
le, & quot cophinos sustuleritis? Neq; se
ptem illos panes, cũ homines essent qua
ter mille, & quot sportas accepitis? Qui
fit, ut non intelligatis, me nō de pane di-
xisse uobis illud, ut caueretis à fermento
pharisæorum & sadducæorum? Tũc in-
tellexerunt, quod non iussisset cauere à
fermento panis, sed à doctrina pharisæ- λγ
orum & sadducæorũ. Cum uenisset aũt
Iesus in partes Cæsareæ eius, quæ cogno
minatur Philippi, interrogauit discipu-
los suos, dicens: Quem me dicunt homi-
nes esse filium illũ hominis? Illi uero di-
cebant: Alij quidem Iohannẽ Baptistã,
alij uero Heliam, alij uero Hieremiã, aut
unum de numero prophetarum. Dicit il
lis: At uos, quem me dicitis esse? Respon
dens autem Simon Petrus, dixit: Tu es
Christus ille filius dei uiuentis. Et respon
dēs Iesus, dixit illi: Beatus es Simon Bar
Iona. quia caro & sanguis non reuelauit
tibi, sed pater meus q est in cœlis. At ego
uicissim tibi dico, quod tu es Petrus. &
super hanc petram ædificabo meam ec-
clesiam, & portæ inferorũ non ualebunt
aduersus illam. Et dabo tibi claues regni
cœlorũ. Et quicquid alligaueris in terra,
erit alligatum in cœlis: & quicquid solue-
ris in terra, erit solutum in cœlis. Tunc
edixit discipulis suis, ne cui dicerent,
quod ipse esset Iesus Christus. Ex eo tē-
pore cœpit Iesus indicare discipulis su-
is, quod oporteret ipsum abire Hiero-
solymã

σόλυμα, καὶ πολλὰ παθεῖν, ἀπὸ τῶν πρεσβυ
τέρων, καὶ ἀρχιερέων, καὶ γραμματέων,
καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερ
ρξθ β θῆναι. * καὶ προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ πέ
τρος, ἤρξατο ἐπιτιμᾶν αὐτῷ λέγων. ἵλε
ώς σοι κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο. ὁ δὲ στρα
φεὶς, εἶπεν τῷ πέτρῳ. ὕπαγε ὀπίσω μου
σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ
ρο β τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. * τότε ὁ
ἰησοῦς εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. εἴ τις θέ
λει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν,
καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολου
θείτω μοι. ὃς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐ
τοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν. ὃς δ' ἂν ἀπολέ
σῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐ
τήν. τί γὰρ ὠφεληθήσεται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν
κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ
ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλα
ροα ι γμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; * μέλλει γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀν
θρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ
μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. καὶ τότε ἀποδώ
ροβ β σει ἑκάστῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ. * ἀμὴν
λέγω ὑμῖν, εἰσί τινες ὧδε ἑστώτων, οἵ τινες οὐ
μὴ γεύσωνται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὸν
υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασι
λείᾳ αὐτοῦ. * καὶ μεθ' ἡμέρας ἕξ, παραλαμ λδ
βάνει ὁ ἰησοῦς τὸν πέτρον καὶ ἰάκωβον καὶ
ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀναφέρει αὐ
τοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν, καὶ μετε
μορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ ἔλαμψε τὸ
πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, τὰ δὲ ἱμάτια
αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς. καὶ ἰδοὺ ὤφ
θησαν αὐτοῖς μωσῆς καὶ ἠλίας, μετ' αὐτοῦ
συλλαλοῦντες. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πέτρος, εἶ
πεν τῷ ἰησοῦ. κύριε καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε
εἶναι. εἰ θέλεις, ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκη
νὰς, σοὶ μίαν, καὶ μωσῇ μίαν, καὶ ἠλίᾳ μίαν.
ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ νεφέλη φωτεινὴ
ἐπεσκίασεν αὐτούς. καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῆς
νεφέλης λέγουσα. οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀ
γαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα, αὐτοῦ ἀκούετε.
καὶ

ſolymam, ac multa pati à ſenioribus &
principibus ſacerdotum & ſcribis, & oc
cidi, & tertio die reſuſcitari. Et cũ abdu
xiſſet eum Petrus, cœpit illum increpa
re, dicens: Propitius tibi ſis domine, ne
quaquàm erit tibi hoc. At ille cõuerſus
dixit Petro: Abi poſt me ſatana, obſta
culo es mihi: quia non ſapis ea quæ ſũt
dei, ſed ea quæ ſunt hominum. Tunc
Ieſus dixit diſcipulis ſuis: Si quis uult
poſt me uenire, abneget ſemetipſum,
& tollat crucem ſuam ac ſequatur me.
Qui enim uoluerit animam ſuã ſerua
re, perdet eam. Rurſus, Qui perdiderit
animã ſuam mea cauſa, inueniet eam.
Quid enim prodeſt homini, ſi totum
mũdũ lucratus fuerit, animæ uero ſuæ
iacturã fecerit? Aut quid dabit homo,
cuius permutatione redimat animam
ſuã? Futurũ eſt enim, ut filius hominis
ueniat in gloria patris ſui, cũ angelis ſu
is, & tũc reddet unicuiq; iuxta facta ipſi
us. Amen dico uobis, ſunt quidam hic
ſtantes, qui nõ guſtabunt mortem, do
nec uiderint filiũ hominis ueniẽtem in
regno ſuo. Et poſt dies ſex, aſſumit XVII
Ieſus Petrum ac Iacobum & Iohannẽ
fratrem eius, & ſubducit illos in mon
tẽ excelſum ſeorſum, transformatusq;
eſt corã illis: & ſplẽduit facies eius ſicut
ſol. Veſtimẽta aũt illius facta ſunt can
dida, ſicut lumen. Et ecce cõſpecti ſunt
illis Moſes & Helias cũ illo colloquen
tes. Reſpondens aũt Petrus, dixit Ieſu:
Domine, bonum eſt nos hic eſſe. Si uis
faciamus hic tria tabernacula, tibi unũ,
& Moſi unum, & Heliæ unum. Adhuc
eo loquente, ecce nubes lucida obũbra
uit illos. Et ecce uox è nube quæ diceret:
Hic eſt filius meus dilectus, in quo mi
hi bene cõplacitum eſt, ipſum audite.

καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ, ἔπεσον ἐπὶ πρόσ-
ωπον αὐτῶν, καὶ ἐφοβήθησαν σφόδρα. καὶ
προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς, ἥψατο αὐτῶν, καὶ εἶπεν·
ἐγέρθητε καὶ μὴ φοβεῖσθε. ἐπάραντες δὲ τοὺς
ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, οὐδένα εἶδον, εἰ μὴ τὸν
Ἰησοῦν μόνον. καὶ καταβαινόντων αὐτῶν ἐκ
τοῦ ὄρους, ἐνετείλατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς λέγων·
μηδενὶ εἴπητε τὸ ὅραμα, ἕως οὗ ὁ υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ. καὶ ἐπηρώτη-
σαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες· τί οὖν
οἱ γραμματεῖς λέγουσιν, ὅτι Ἠλίαν δεῖ ἐλ-
θεῖν πρῶτον; *Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς, εἶ-
ρογ ς πεν αὐτοῖς. Ἠλίας μὲν ἔρχεται πρῶτον, καὶ
ἀποκαταστήσει πάντα. λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι Ἠ-
λίας ἤδη ἦλθεν, καὶ οὐκ ἐπέγνωσαν αὐτὸν,
ἀλλ' ἐποίησαν ἐν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν. οὕ-
τως καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει πάσχειν
ὑπ' αὐτῶν. τότε συνῆκαν οἱ μαθηταὶ, ὅτι πε-
ρὶ ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ εἶπεν αὐτοῖς.
ροδ β *καὶ ἐλθόντων αὐτῶν πρὸς τὸν ὄχλον, προ-
σῆλθεν αὐτῷ ἄνθρωπός τις γονυπετῶν αὐ-
τὸν, καὶ λέγων. *κύριε, ἐλέησόν μου τὸν υἱὸν, λε
ὅτι σεληνιάζεται καὶ κακῶς πάσχει, πολλά-
κις γὰρ πίπτει εἰς τὸ πῦρ, καὶ πολλάκις εἰς τὸ
ὕδωρ, καὶ προσήνεγκα αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς
σου, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν αὐτὸν θεραπεῦσαι.
ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν. ὦ γενεὰ ἄπι-
στος καὶ διεστραμμένη, ἕως πότε ἔσομαι
μεθ' ὑμῶν; ἕως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν; φέ-
ρετέ μοι αὐτὸν ὧδε. καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ
ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ τὸ δαιμό-
νιον, καὶ ἐθεραπεύθη ὁ παῖς, ἀπὸ τῆς ὥρας
ροε ς ἐκείνης. *Τότε προσελθόντες οἱ μαθηταὶ τῷ
Ἰησοῦ κατ' ἰδίαν, εἶπον. διὰ τί ἡμεῖς, οὐκ
ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν αὐτό; Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶ-
πεν αὐτοῖς, διὰ τὴν ἀπιστίαν ὑμῶν. Ἀμὴν γὰρ
λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σι-
νάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, μετάβηθι ἐν-
θεῦθεν ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται. καὶ οὐδὲν ἀδυ-
νατήσει ὑμῖν. τοῦτο δὲ τὸ γένος οὐκ ἐκ-
πορεύεται, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ.
ἀναστρεφομένων δὲ

Et cũ hæc audissent discipuli, procide-
runt in faciem suam, & territi sunt uehe
menter. Et accedẽs Iesus, tetigit illos, di
xitq́ꝫ: Surgite & ne timeatis. Vbi uero
sustulissent oculos suos, neminẽ uide-
bant, nisi Iesum solum. Et cum descẽde
rent de mõte, præcepit illis Iesus, dicẽs:
Ne cui dixeritis uisionem, donec filius
hominis à mortuis resurgat. Et interro
gauerunt eũ discipuli sui, dicentes: Cur
igitur scribæ dicunt, quod Heliã opor-
teat uenire prius? Iesus autem respon-
dens dixit illis: Helias quidẽ ueniet pri
us, & restituet omnia. Cæterũ dico uo-
bis, Heliam iam uenisse, & nõ agnoue
runt eum: sed fecerunt in eo quæcunqꝫ
uoluerunt. Sic & filius hominis passu-
rus est ab illis. Tunc intellexerunt disci
puli, quod de Iohanne baptista dixis-
set ipsis. Et cũ uenissent ad turbam, ac-
cessit ad eum homo quidã, flectens ge
nua illi, dicẽsq́ꝫ: Domine, miserere filij
mei, quoniam lunaticus est, & misere
affligitur. Nam sæpe cadit in ignem, &
sæpe in aquam: & obtuli eum discipu-
lis tuis, nec potuerunt eum sanare. Re-
spondens autem Iesus dixit: O natio
incredula & distorta, quousqꝫ tandem
ero uobiscum? usqꝫquo patiar uos? ad-
ducite illum huc. Et increpauit illud Ie-
sus, & exijt ab eo dæmonium, & sana-
tus est puer à tempore illo. Tunc acce-
dẽtes discipuli ad Iesum seorsum, dixe
runt: Quare nos non potuimus eijcere
illud? Iesus aũt dixit illis: Propter incre
dulitatem uestram. Amen quippe dico
uobis, si habeatis fidem sicut granum
sinapis, dicetis mõti huic, demigra hinc
illuc, & demigrabit: neqꝫ quicqꝫ impos
sibile erit uobis. Sed hoc genus nõ egre
ditur, nisi per deprecationẽ & ieiuniũ.
Cum aũt uersarent

ϛος *Ἀναστρεφομένων δὲ αὐτῶν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ,
β εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. μέλλει ὁ υἱὸς τοῦ ἀν-
θρώπου παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων,
καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέ
ρᾳ ἐγερθήσεται. καὶ ἐλυπήθησαν σφόδρα.
ϛοζ *ἐλθόντων δὲ αὐτῶν εἰς καπερναοὺμ, προ-
ι σῆλθον οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες τῷ
πέτρῳ, καὶ εἶπον. ὁ διδάσκαλος ὑμῶν οὐ
τελεῖ τὰ δίδραχμα; λέγει, ναί. καὶ ὅτε εἰ-
σῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν, προέφθασεν αὐτὸν
ὁ ἰησοῦς, λέγων. τί σοι δοκεῖ σίμων; οἱ βα
σιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσιν τὰ
τέλη ἢ κῆνσον, ἀπὸ τῶν υἱῶν αὐτῶν, ἢ ἀπὸ
τῶν ἀλλοτρίων; λέγει αὐτῷ ὁ πέτρος, ἀπὸ
τῶν ἀλλοτρίων. ἔφη αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, ἄραγε
ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί. ἵνα δὲ μὴ σκανδαλί
σωμεν αὐτοὺς, πορευθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν,
βάλλε ἄγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβάντα πρῶτον
ἰχθὺν ἆρον, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, εὑ-
ρήσεις στατῆρα, ἐκεῖνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς ἀν
ϛοη τὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. *ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ προ
β σῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ ἰησοῦ, λέγοντες. τίς
ἄρα μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν;
καὶ προσκαλεσάμενος ὁ ἰησοῦς παιδίον,
ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ εἶπεν. ἀμὴν
λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ γένησθε ὡς
τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλεί
αν τῶν οὐρανῶν. ὅστις οὖν ταπεινώσῃ ἑαυτὸν
ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, οὗτός ἐστιν ὁ μείζων ἐν
τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, καὶ ὃς ἐὰν δέξηται
παιδίον τοιοῦτον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ
ϛοθ δέχεται. *ὃς δ᾽ ἂν σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μι-
β κρῶν τούτων τῶν πιστευόντων εἰς ἐμὲ, συμ
φέρει αὐτῷ, ἵνα κρεμασθῇ μύλος ὀνικὸς ἐπὶ
τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ καταποντισθῇ ἐν
τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης. οὐαὶ τῷ κόσ-
μῳ ἀπὸ τῶν σκανδάλων. ἀνάγκη γὰρ ἐλθεῖν
τὰ σκάνδαλα. πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ δι᾽
ϛπ οὗ τὸ σκάνδαλον ἔρχεται. *εἰ δὲ ἡ χείρ
σου ἢ ὁ πούς σου σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον
αὐτὸν, καὶ βάλλε ἀπὸ σοῦ. καλόν σοι ἐστὶν
εἰσελθεῖν

Cum autem uersarentur in Galilæa, di
xit illis Iesus: Futurum est ut filius ho-
minis tradatur in manus hominum, &
occident eum, ac tertio die resurget. Et
mœrore affecti sunt uehemẽter. Cum
λς autem uenissent in oppidũ Caperna-
um, accesserunt qui didrachma solent
accipere ad Petrum, dixeruntq́ꝫ: Præce
ptor uester num soluit didrachma? Di-
cit, etiam. Et cum ingressus fuisset in do
mum, præuenit illũ Iesus, dicens: Quid
tibi uidetur Simon? Reges terræ à qui
bus accipiunt tributa aut censum? à fi-
lijs suis, an ab alienis? Dicit illi Petrus:
Ab alienis. Ait illi Iesus: Ergo liberi sũt
filij. Verum ne simus illis offendiculo,
profectus ad mare mitte hamum, & eũ
piscem qui prodierit primus, tolle: & a-
perto ore illius inuenies staterem: acce-
ptum eum da illis pro me & te.
λζ In illo tempore accesserunt discipu- XVIII
li ad Iesum, dicentes: Quis maximus
est in regno cœlorum? Et accersitũ ad
se puerum Iesus, statuit in medio illo-
rum, & dixit: Amen dico uobis, nisi cõ-
uersi fueritis, & efficiamini sicut pue-
ri, non ingrediemini in regnum cœlo-
rum. Quisquis igitur demiserit semet-
ipsum, sicut est puer iste, hic est ille ma
ximus in regno cœlorum. Et qui rece-
perit unum puellum talem in nomine
meo, me recipit. Qui autem offenderit
unum de pusillis istis, qui in me credũt,
expedit ei ut suspendatur mola asina-
ria in collum eius, ac demergatur in pro
fundum maris. Væ mundo ab offendi
culis. Necesse est enim ut ueniãt offen-
dicula: uerũtamen uæ homini, per quẽ
offendiculum uenit. Quod si manus
tua, uel pes tuus obstaculo est tibi, abci
de eũ, & proijce abs te. Bonum est tibi

εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν, χωλὸν ἢ κυλλὸν, ἢ
δύο χεῖρας ἢ δύο πόδας ἔχοντα, βληθῆ-
ναι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. καὶ εἰ ὀφθαλ-
μός σου σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτὸν, καὶ
βάλε ἀπὸ σοῦ. καλόν σοι ἐστὶ μονόφθαλ-
μον εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, ἢ δύο ὀφθαλ-
μοὺς ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν τοῦ
ρπα πυρός. * Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς
ι τῶν μικρῶν τούτων. λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι
οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς
βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ
ἐν οὐρανοῖς. ἦλθε γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
ρπβ σῶσαι τὸ ἀπολωλός. * τί ὑμῖν δοκεῖ; ἐὰν γέ- λη
ε νηταί τινι ἀνθρώπῳ ἑκατὸν πρόβατα, καὶ
πλανηθῇ ἓν ἐξ αὐτῶν, οὐχὶ ἀφεὶς τὰ ἐννε-
νηκονταεννέα ἐπὶ τὰ ὄρη, πορευθεὶς ζητεῖ
τὸ πλανώμενον; καὶ ἐὰν γένηται εὑρεῖν
αὐτὸ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι χαίρει ἐπ'
αὐτῷ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τοῖς ἐννενηκονταεν-
νέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις. οὕτως οὐκ
ἔστιν θέλημα ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς ὑ-
μῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ἵνα ἀπόληται ἓν
ρπγ τῶν μικρῶν τούτων. * ἐὰν δὲ ἁμαρτή-
ε σῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὕπαγε καὶ ἔλεγ-
ξον αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου.
ἐάν σου ἀκούσῃ, ἐκέρδησας τὸν ἀδελφόν
ρπδ σου. * ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσῃ, παράλαβε με-
ι τὰ σοῦ ἔτι ἕνα ἢ δύο, ἵνα ἐπὶ στόματος
δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῇ πᾶν ῥῆμα.
ἐὰν δὲ παρακούσῃ αὐτῶν, εἰπὲ τῇ ἐκκλη-
σίᾳ. ἐὰν δὲ καὶ τῆς ἐκκλησίας παρακού-
σῃ, ἔσω σοι ὥσπερ ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ τελώ-
ρπε νης. * Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅσα ἐὰν δήσητε
ζ ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐ-
ρανῷ. καὶ ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται
ρπς λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ. * πάλιν λέγω ὑ-
ι μῖν, ὅτι ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν
ἐπὶ τῆς γῆς, περὶ παντὸς πράγμα-
τος, οὗ ἐὰν αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς
παρὰ τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. οὗ
γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ
ἐμὸν

ad uitam ingredi claudum, aut mutilum, potius quàm duas manus, uel duos pedes habentem, mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus offendit te, erue eum, & proijce abs te. Bonum est tibi, ut luscus intres in uitam, potius quàm ut duos oculos habens mittaris in gehennam ignis. Videte ne cõtemnatis unum ex his pusillis. Dico enim uobis, quod angeli eorum in cœlis semper uidẽt faciem patris mei, qui in cœlis est. Venit enim filius hominis seruare quod perierat. Quid uobis uidetur? si fuerint alicui homini centum oues, & errauerit una ex eis, nónne relictis nonagintanouem in montibus, uadit & quærit eam quæ errauerat? Et si contigerit ut inueniat eam, Amen dico uobis, gaudet super ea magis quàm super nonagintanouem, quæ non errauerunt. Sic non est uoluntas coram patre uestro qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis. Porrò si peccauerit in te frater tuus, uade & argue eum inter te & ipsum solum. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum: sin uero te non audierit, adhibe tecum adhuc unum aut duos: ut in ore duorum aut trium testium cõsistat omne uerbum. Quod si non audierit eos, dic ecclesiæ. Quod si ecclesiã non audierit, sit tibi uelut ethnicus & publicanus. Amen dico uobis, quæcunque alligaueritis super terrã, erunt ligata in cœlo: & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta in cœlo. Rursum dico uobis, quod si duo ex uobis consenserint super terram, de omni re quamcunque petierint, fiet illis à patre meo qui in cœlis est. Vbi enim sunt duo uel tres congregati in

nomine meo

ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν.
ϛπζ *Τότε προσελθὼν αὐτῷ ὁ πέτρος εἶπεν.
ϛ κύριε, ποσάκις ἁμαρτήσει εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελ-
φός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἑπτάκις; λέγει
αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. οὐ λέγω σοι ἕως ἑπτάκις,
ϛπη ἀλλ᾽ ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτά. *Διὰ τοῦτο
ι ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ
βασιλεῖ, ὃς ἠθέλησε συνᾶραι λόγον μετὰ
τῶν δούλων αὐτοῦ. ἀρξαμένου δὲ αὐτοῦ συναί-
ρειν, προσηνέχθη αὐτῷ εἷς ὀφειλέτης μυρί-
ων ταλάντων. μὴ ἔχοντος δὲ αὐτοῦ ἀποδοῦ-
ναι, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ πραθῆ-
ναι, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ τὰ τέκνα, καὶ
πάντα ὅσα εἶχεν, καὶ ἀποδοθῆναι. πεσὼν
οὖν ὁ δοῦλος, προσεκύνει αὐτῷ λέγων. κύ-
ριε, μακροθύμησον ἐπ᾽ ἐμοί, καὶ πάντα σοι
ἀποδώσω. σπλαγχνισθεὶς δὲ ὁ κύριος τοῦ
δούλου ἐκείνου, ἀπέλυσεν αὐτόν, καὶ τὸ δά-
νειον ἀφῆκεν αὐτῷ. ἐξελθὼν δὲ ὁ δοῦλος
ἐκεῖνος, εὗρεν ἕνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, ὃς
ὤφειλεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια. καὶ κρατή-
σας αὐτὸν ἔπνιγε, λέγων. ἀπόδος μοι, ὅ τι
ὀφείλεις. πεσὼν οὖν ὁ σύνδουλος αὐτοῦ,
παρεκάλει αὐτόν, λέγων. μακροθύμησον ἐπ᾽
ἐμοί, καὶ πάντα ἀποδώσω σοι. Ὁ δὲ οὐκ
ἤθελεν, ἀλλὰ ἀπελθὼν, ἔβαλεν αὐτὸν εἰς
φυλακήν, ἕως οὗ ἀποδῷ τὸ ὀφειλόμενον.
ἰδόντες δὲ οἱ σύνδουλοι αὐτοῦ τὰ γενόμε-
να, ἐλυπήθησαν σφόδρα, καὶ ἐλθόντες διεσά-
φησαν τῷ κυρίῳ ἑαυτῶν πάντα τὰ γενό-
μενα. τότε προσκαλεσάμενος αὐτὸν ὁ κύ-
ριος αὐτοῦ, λέγει αὐτῷ. Δοῦλε πονηρέ, πᾶ-
σαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφῆκά σοι, ἐπεὶ
παρεκάλεσάς με. οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι
τὸν σύνδουλόν σου, ὡς καὶ ἐγώ σε ἠλέησα;
καὶ ὀργισθεὶς ὁ κύριος αὐτοῦ, παρέδωκεν
αὐτὸν τοῖς βασανισταῖς, ἕως οὗ ἀποδῷ πᾶν
τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ. οὕτω καὶ ὁ πατήρ
μου ὁ ἐπουράνιος ποιήσει ὑμῖν, ἐὰν μὴ ἀφῆ-
τε ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν καρ-
διῶν ὑμῶν τὰ παραπτώματα αὐτῶν.

Καὶ ἐγένετο

nomine meo, ibi ſum in medio eorum.
Tunc accedens Petrus ad eum, dixit:
Domine, quoties peccabit in me frater
meus, & remittam ei? Num uſque ſepti
es? Dicit illi Ieſus: Non dico tibi uſque
ſepties, ſed uſq; ſeptuagies ſepties. Ideo
aſſimilatum eſt regnum cœlorum ho-
mini regi, qui uoluit conferre rationem
cum ſeruis ſuis. Et cum cœpiſſet confer-
λθ re, oblatus eſt ei unus qui debebat ei
decem milia talentorum. Cæterum cum
is non eſſet ſoluendo, iuſſit eum domi-
nus uenundari, & uxorem eius, & libe-
ros, & omnia quæ habebat, ac fieri ſolu-
tionē. Procidens autē ſeruus ille adora-
bat eum, dicens: Domine, eſto patiēs er-
ga me, & omnia tibi reddam. Miſertus
autem dominus ſerui illius, abſoluit eū,
& æs alienum remiſit ei. Egreſſus uero
ſeruus ille, inuenit unum de conſeruis ſu
is, qui debebat ſibi centum denarios: &
iniecta in eum manu, obtorto collo tra-
hebat, dicens: Solue quod debes. Et pro-
cidens conſeruus eius, rogabat eum, di-
cens: Eſto patiēs erga me, & omnia red-
dam tibi. At ille nolebat, ſed abijt & con
iecit eum in carcerem, donec redderet de
bitum. Porrò cum uidiſſent cōſerui eius
quæ fiebant, indoluerunt ualde, & uene-
runt, aperueruntq; domino ſuo omnia
quæ facta fuerant. Tunc accerſiuit illum
dominus ſuus, & ait illi: Serue ſceleſte,
totum debitum illud remiſi tibi, cum ob
ſecraſſes me. Nónne oportuit & te miſe
reri conſerui tui, ſicut & ego tui miſertus
eram? Et iratus dominus eius, tradidit
eum tortoribus, quoaduſque redderet
totum quod debebatur ſibi. Sic & pater
meus cœleſtis faciet uobis, ſi non remiſe
ritis ſuo quiſque fratri de cordibus ue-
ſtris delicta illorum.

Et factū

μ περὶ τῶν ἐπερωτησάντων εἰ ἔξεστιν ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα.

ρϞθ *Καὶ ἐγένετο, ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς
ε τοὺς λόγους τούτους, μετῆρεν ἀπὸ τῆς γαλιλαί
ας, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια τῆς ἰουδαίας πέραν
τοῦ ἰορδάνου, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολ
λοί, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτοὺς ἐκεῖ. καὶ προσῆλ
θον αὐτῷ οἱ φαρισαῖοι πειράζοντες αὐτόν, καὶ
λέγοντες αὐτῷ. εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολῦσαι
τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν; ὁ δὲ
ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι
ὁ ποιήσας ἀπ᾽ ἀρχῆς, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίη
σεν αὐτούς; καὶ εἶπεν, ἕνεκεν τούτου καταλεί
ψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα, καὶ τὴν μητέρα,
καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ
ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν, ὥστε οὐκ ἔτι
εἰσὶ δύο, ἀλλὰ σὰρξ μία. ὃ οὖν ὁ θεὸς συνέ
ζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. λέγουσιν
αὐτῷ. τί οὖν μωσῆς ἐνετείλατο δοῦναι βιβλί
ον ἀποστασίου, καὶ ἀπολῦσαι αὐτήν; λέγει αὐ
τοῖς, ὅτι μωσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑ
μῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολῦσαι τὰς γυναῖ
κας ὑμῶν, ἀπ᾽ ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως.
ρϞ *λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖ
α κα αὐτοῦ, εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, καὶ γαμήσῃ ἄλλην,
μοιχᾶται. καὶ ὁ ἀπολελυμένην γαμήσας, μοι
ρϞα χᾶται. *λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. εἰ οὕ
ι τως ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γυναι
κός, οὐ συμφέρει γαμῆσαι. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς,
οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον. ἀλλ᾽ οἷς
δέδοται. εἰσὶ γὰρ εὐνοῦχοι, οἵτινες ἐκ κοιλίας
μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτως. καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι,
οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. καὶ
εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς
διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. ὁ δυνάμε
ρϞβ νος χωρεῖν, χωρείτω. *τότε προσηνέχθη
β αὐτῷ παιδία, ἵνα τὰς χεῖρας ἐπιθῇ αὐτοῖς,
καὶ προσεύξηται. οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμησαν αὐ
τοῖς. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν. ἄφετε τὰ παιδία, καὶ
μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρός με, τῶν γὰρ τοιού
των ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. καὶ ἐπιθεὶς αὐ
ρϞγ τοῖς τὰς χεῖρας, ἐπορεύθη ἐκεῖθεν. *καὶ ἰδοὺ
β εἷς προσελθὼν, εἶπεν αὐτῷ. διδάσκαλε
ἀγαθέ

Et factum est, cum consummasset Iesus sermões hos, demigrauit à Galilæa, & uenit in fines Iudææ trãs Iordanem, & secutæ sunt eum turbæ multæ, & sanauit eos ibi. Et accesserunt ad eum pharisæi tentantes eum, & dicentes ei: Licét ne homini diuortium facere cũ uxore sua,
μ qualibet ex causa? Qui respondens, ait eis: An non legistis, quod is qui fecit ab initio, masculum & fœminam fecit eos? Et dixit: Propterea, deseret homo patrẽ & matrem, & adglutinabitur uxori suæ & erũt duo in carnem unam. Itaq; iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo deus copulauit, homo ne separet. Dicũt illi: Cur ergo Moyses iussit dare libellũ repudij, ac dimittere eam? Ait illis: Moses ad duritiã cordis uestri permisit uobis repudiare uxores uestras, cæterũ ab initio non fuit sic. Dico autem uobis, quod quicunque repudiauerit uxorem suam, nisi ob stuprum, & aliam duxerit, is cõmittit adulterium. Et qui repudiatã duxerit, is adulterium committit. Dicunt ei discipuli eius: Si ad istum modum habet causa hominis cum uxore, non expedit contrahere matrimonium. Qui dixit illis: Non omnes capaces sunt huius dicti, sed ij quibus datum est. Sũt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sũt: & sunt eunuchi, qui facti sunt eunuchi ab hominibus: & sunt eunuchi, qui seipsos castrauerunt propter regnum cœlorum. Qui potest capere, capiat. Tunc oblati sunt ei pueri, ut manus eis imponeret & oraret. Discipuli autem increpabant eos. Iesus uero ait eis: Sinite pueros, & ne prohibeatis eos ad me uenire, talium est enim regnum cœlorum. Et cum imposuisset eis manus, abijt illinc. Et ecce unus accedens, ait illi: Magister bone

ἀγαθὲ, τί ἀγαθὸν ποιήσω, ἵνα ἔχω ζωὴν
αἰώνιον; ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ. τί με λέγεις
ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός. εἰ
δὲ θέλεις εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν, τήρησον
τὰς ἐντολάς. λέγει αὐτῷ, ποίας; ὁ δὲ
» Ἰησοῦς εἶπεν. τὸ. οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις,
» οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις. τίμα τὸν
» πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ ἀγαπήσεις
» τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. λέγει αὐτῷ
ὁ νεανίσκος. πάντα ταῦτα ἐφύλαξα ἐκ
ρϟδ νεότητός μου. τί ἔτι ὑστερῶ; * Ἔφη αὐτῷ
β ὁ Ἰησοῦς. εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε
πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτω-
χοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦ-
ρϟε ρο ἀκολούθει μοι. * Ἀκούσας δὲ ὁ νεανίσκος
β τὸν λόγον, ἀπῆλθε λυπούμενος, ἦν γὰρ ἔχων
κτήματα πολλά. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν τοῖς
μαθηταῖς αὐτοῦ. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πλού-
σιος δυσκόλως εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασι-
λείαν τῶν οὐρανῶν. καὶ πάλιν λέγω ὑμῖν,
εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυπήμα-
τος ῥαφίδος διελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς
τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν. ἀκούσαν-
τες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐξεπλήσσοντο σφό-
δρα, λέγοντες, τίς ἄρα δύναται σωθῆναι,
ἐμβλέψας δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς. παρὰ ἀν-
θρώποις τοῦτο ἀδύνατόν ἐστιν, παρὰ δὲ θεῷ
ρϟϛ πάντα δυνατά ἐστι. * τότε ἀποκριθεὶς ὁ πέ-
ι τρος, εἶπεν αὐτῷ. ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν
πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι, τί ἄρα ἔσται
ρϟζ ἡμῖν; ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. * Ἀμὴν
ε λέγω ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές
μοι ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ
υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ
καθήσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρό-
ρϟη νους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ
β Ἰσραήλ. * καὶ πᾶς ὃς ἀφῆκεν οἰκίας, ἢ ἀ-
δελφοὺς, ἢ ἀδελφὰς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ
γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγροὺς, ἕνεκεν τοῦ ὀνό-
ματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ
ρϟθ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. * πολλοὶ δὲ
β ἔσονται

μα bone, quid boni faciam, ut habeam ui
tam æternam? Qui dixit ei: Cur me uo-
cas bonū? Nullus est bonus, nisi unus,
nempe deus. Quod si uis ad uitā ingre-
di, serua mandata. Dicit illi: Quæ? Iesus
autem dixit: Non facies homicidiū. Nō
cōmittes adulterium. Nō facies furtum.
Non falsum dices testimonium. Hono-
ra patrem & matrem: & diliges proxi-
mum tuum, ut teipsum. Dicit illi adole-
scens: Omnia hæc seruaui à iuuentute
mea, quid adhuc mihi deest? Ait illi Ie-
sus: Si uis pfectus esse uade uende quæ
habes, & da pauperibus, & habebis the
saurum in cœlo, & ueni sequere me. Cū
audisset autem adolescens eum sermo-
nem, abijt tristis. Erat enim habens pos
sessiones multas. Iesus autem dixit disci
pulis suis: Amen dico uobis, Diues diffi
cile intrabit in regnum cœlorum. Et ite-
rum dico uobis: Facilius est camelum p
foramen acus transire, quàm diuitem in
regnum dei ingredi. Auditis autem his
discipuli expauerūt ualde, dicētes: Quis
ergo potest saluus fieri? Intuitus autem
illos Iesus, dixit illis: Apud homīes hoc
impossibile est, apud deum aūt omnia
possibilia sunt. Tunc respondens Pe-
trus, dixit ei: Ecce nos reliquimus om-
nia, & secuti sumus te, Quid ergo erit
nobis? Iesus autem dixit illis: Amen
dico uobis, quod uos qui secuti estis
me in regeneratione, cum sederit filius
hominis in sede maiestatis suæ, sedebi-
tis & uos super sedes duodecim, iudican
tes duodecim tribus Israël. Et omnis
qui reliquerit domos, aut fratres, aut so
rores, aut patrem, aut matrem, aut uxo-
rem, aut filios, aut agros, propter nomē
meum, centuplum accipiet, & uitæ æter-
næ sortietur hæreditatem. Multi autem

ἔσονται πρῶτοι ἔσχατοι, καὶ ἔσχατοι πρῶτοι.

Ὁμοία γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅς τις ἐξῆλθεν ἅμα πρωῒ μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ. συμφωνήσας δὲ μετὰ τῶν ἐργατῶν ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν, ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ. καὶ ἐξελθὼν περὶ τὴν τρίτην ὥραν, εἶδεν ἄλλους ἑστῶτας ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀργούς, καὶ ἐκείνοις εἶπεν. ὑπάγετε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα, καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον δώσω ὑμῖν. οἱ δὲ ἀπῆλθον. πάλιν δὲ ἐξελθὼν περὶ ἕκτην καὶ ἐννάτην ὥραν, ἐποίησεν ὡσαύτως. περὶ δὲ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν ἐξελθών, εὗρεν ἄλλους ἑστῶτας ἀργούς, καὶ λέγει αὐτοῖς, τί ὧδε ἑστήκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί; λέγουσιν αὐτῷ, ὅτι οὐδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο. λέγει αὐτοῖς. ὑπάγετε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα, καὶ ὃ ἂν ᾖ δίκαιον, λήψεσθε. ὀψίας δὲ γενομένης, λέγει ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος τῷ ἐπιτρόπῳ αὐτοῦ. κάλεσον τοὺς ἐργάτας, καὶ ἀπόδος αὐτοῖς τὸν μισθόν, ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἕως τῶν πρώτων. καὶ ἐλθόντες, οἱ περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν, ἔλαβον ἀνὰ δηνάριον. ἐλθόντες δὲ οἱ πρῶτοι, ἐνόμισαν ὅτι πλεῖον λήψονται, καὶ ἔλαβον καὶ αὐτοὶ ἀνὰ δηνάριον. λαβόντες δὲ ἐγόγγυζον κατὰ τοῦ οἰκοδεσπότου, λέγοντες. ὅτι οὗτοι οἱ ἔσχατοι μίαν ὥραν ἐποίησαν καὶ ἴσους ἡμῖν αὐτοὺς ἐποίησας, τοῖς βαστάσασι τὸ βάρος τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν καύσωνα. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν ἑνὶ αὐτῶν. ἑταῖρε, οὐκ ἀδικῶ σε, οὐχὶ δηναρίου συνεφώνησάς μοι; ἆρον τὸ σόν, καὶ ὕπαγε. θέλω δὲ τούτῳ τῷ ἐσχάτῳ δοῦναι ὡς καί σοι. ἢ οὐκ ἔξεστί μοι ποιῆσαι ὃ θέλω ἐν τοῖς ἐμοῖς; εἰ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρός ἐστιν, ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι; οὕτως ἔσονται οἱ ἔσχατοι πρῶτοι, καὶ οἱ πρῶτοι ἔσχατοι. πολλοὶ γάρ εἰσιν κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί.

καὶ

primi erũt nouiſſimi,& nouiſſimi primi.

Nam ſimile eſt regnum cœlorum ho- XX
mini patrifamiliâs, qui exijt primo ſta-
tim diluculo ad conducendos operarios
in uineam ſuam. Conuentione autem με
facta cum operarijs in ſingulos dies de-
nario, miſit eos in uineam ſuã. Et egreſ-
ſus circiter horam tertiam, uidit alios
ſtantes in foro ocioſos, & illis dixit: Ite
& uos in uineam, & quodcũque iuſtum
fuerit, dabo uobis. Illi autem abierunt.
Rurſum autem exijt circiter ſextam &
nonam horã, & fecit ſimiliter. Circa un-
decimam uero exijt, & inuenit alios ſtan
tes ocioſos, ac dicit illis: Cur hic ſtatis to-
tum diem ocioſi? Dicunt ei: Quia nemo
nos conduxit. Dicit illis: Abite & uos in
uineam, & quicquid fuerit iuſtum, acci-
pietis. Cum autem ueſpera facta eſſet,
dicit dominus uineæ, procuratori ſuo:
Voca operarios, & redde illis mercedẽ,
incipiens à poſtremis uſque ad primos.
Et cum ueniſſent qui circa undecimam
horam uenerant, acceperunt ſinguli de-
narium. Venientes autem & primi, arbi
trati ſunt, quod plus eſſent accepturi, &
acceperunt ipſi quoque ſinguli denariũ.
Et cum accepiſſent, murmurabant ad-
uerſus patremfamiliâs, dicentes: Hi no-
uiſſimi unam horam fuerunt in opere,
& illos pares nobis feciſti, qui portaui-
mus pondus diei & æſtum. At ille reſpõ
dens uni eorum, dixit: Amice, non facio
tibi iniuriam. Nónne denario pactus
es mecum? Tolle quod tuum eſt, & abi.
Volo autem huic nouiſſimo dare ſicut
& tibi. An non licet mihi quod uolo fa
cere in rebus meis? An oculus tuus ma
lus eſt, quod ego bonus ſim? Sic nouiſ-
ſimi erũt primi, & primi nouiſſimi. Mul
ti enim ſunt uocati, pauci uero electi.

Et

σα *Καὶ ἀναβαίνων ὁ ἰησοῦς εἰς ἱεροσόλυμα,
β παρέλαβε τοὺς δώδεκα μαθητὰς κατ᾽ ἰδί/
αν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ἰδοὺ ἀνα/
βαίνομεν εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώ
που παραδοθήσεται τοῖς ἀρχιερεῦσι, καὶ γραμ
ματεῦσι, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ,
καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν εἰς
τὸ ἐμπαῖξαι, καὶ μαστιγῶσαι, καὶ σταυρῶσαι,
σβ καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται. *Τότε
ς προσῆλθεν αὐτῷ ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν ζεβεδαίου
μετὰ τῶν υἱῶν αὐτῆς, προσκυνοῦσα καὶ αἰ-
τοῦσά τι παρ᾽ αὐτοῦ. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῇ. τί θέ/
λεις; λέγει αὐτῷ. εἰπὲ ἵνα καθίσωσιν οὗτοι
οἱ δύο υἱοί μου, εἷς ἐκ δεξιῶν σου, καὶ εἷς ἐξ
εὐωνύμων ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. ἀποκριθεὶς
δὲ ὁ ἰησοῦς, εἶπεν. οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε.
δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον, ὃ ἐγὼ μέλ-
λω πίνειν; καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βα-
πτίζομαι, βαπτισθῆναι; λέγουσιν αὐτῷ,
δυνάμεθα. καὶ λέγει αὐτοῖς. τὸ μὲν ποτή/
ριόν μου πίεσθε, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ
βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε, τὸ δὲ καθίσαι ἐκ
δεξιῶν μου καὶ ἐξ εὐωνύμων μου. οὐκ ἔστιν ἐμὸν
δοῦναι, ἀλλ᾽ οἷς ἡτοίμασται ὑπὸ τοῦ πατρός
σγ μου. *Καὶ ἀκούσαντες οἱ δέκα ἠγανάκτησαν
β περὶ τῶν δύο ἀδελφῶν. Ὁ δὲ ἰησοῦς προ/
σκαλεσάμενος αὐτοὺς, εἶπεν. οἴδατε ὅτι
οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν, κατακυριεύουσιν αὐ
τῶν, καὶ οἱ μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν αὐ/
τῶν. οὐχ᾽ οὕτως ἔσται ἐν ὑμῖν, ἀλλ᾽ ὃς ἐὰν
θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι, ἔστω ὑμῶν δι
άκονος, καὶ ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶ/
σδ τος, ἔστω ὑμῶν δοῦλος. *Ὥσπερ ὁ υἱὸς τοῦ ἀν
δ θρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακο
νῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀν
σε τὶ πολλῶν. *Καὶ ἐκπορευομένων αὐτῶν
β ἀπὸ ἱεριχῶ, ἠκολούθησεν αὐτῷ ὄχλος πο/
λύς. καὶ ἰδοὺ δύο τυφλοὶ καθήμενοι πα-
ρὰ τὴν ὁδὸν, ἀκούσαντες, ὅτι ἰησοῦς παρά/
γει, ἔκραξαν λέγοντες. ἐλέησον ἡμᾶς κύριε
υἱὲ δαβίδ. ὁ δὲ ὄχλος ἐπετίμησεν αὐτοῖς,
ἵνα

Et ascendẽs Iesus Hierosolyma, assum/
psit duodecim discipulos suos solos in
uia, & ait illis: Ecce conscendimus Hie-
rosolyma, & filius hominis tradet̃ prin
cipibus sacerdotum ac scribis, & condẽ
nabunt eum morte, & tradent eũ gen/
tibus ad illudendum & flagellandum,
& crucifigendum: & tertia die resurget.
μγ Tunc accessit ad eum mater filiorũ Ze
bedæi cum filijs suis, adorans & petens
aliquid ab eo. At ille dicit ei: Quid uis?
Ait illi: Dic ut sedeant hi duo filij mei,
unus ad dexteram tuam, & alter ad si/
nistram in regno tuo. Respondens au
tem Iesus, dixit: Nescitis quid petitis.
Potestis bibere poculum, quod ego bi/
biturus sum? & baptismate quo ego
baptizor, baptizari? Dicunt ei: Possu-
mus. Ait illis: Poculum quidem meũ
bibetis, & baptismate quo ego bapti-
zor, baptizabimini: sedere autem ad
dexteram meam & sinistram meã non
est meum dare, sed ijs cõtinget, quibus
paratum est à patre meo. Et cum audis
sent decem, indignati sunt de duobus
fratribus. Iesus autem uocauit eos ad
se, & ait: Scitis quod principes gentium
dominentur illis: & qui magni sunt, po
testatem exerceant in eas. Non ita erit
inter uos, sed quicunq; uoluerit inter
uos magnus fieri, sit uester minister: &
q uoluerit inter uos primus esse, sit ue-
ster seruus. Sicut filius hominis nõ ue/
nit ut sibi ministraretur, sed ut ipse mi-
nistraret: utq; daret animã suam redẽ/
μδ ptionẽ pro multis. Et egrediẽtibus illis
ab Hiericho, secuta est eum turba mul/
ta. Et ecce duo cæci sedẽtes iuxta uiam,
cũ audissent quod Iesus trãsiret, clama/
uerũt dicẽtes: Domine miserere nostri
fili Dauid. Turba autẽ increpabat eos,
ut

ἵνα σιωπήσωσιν, οἱ δὲ μεῖζον ἔκραξαν, λέ-
γοντες. ἐλέησον ἡμᾶς κύριε υἱὲ δαβίδ. καὶ
στὰς ὁ ἰησοῦς ἐφώνησεν αὐτοὺς, καὶ εἶπεν.
τί θέλετε ποιήσω ὑμῖν; λέγουσιν αὐτῷ. κύ
ριε, ἵνα ἀνοιχθῶσιν ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί.
σπλαγχνισθεὶς δὲ ὁ ἰησοῦς, ἥψατο τῶν ὀφθαλ
μῶν αὐτῶν, καὶ εὐθέως ἀνέβλεψαν αὐτῶν
οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ.
σς * καὶ ὅτε ἤγγισαν εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ ἦλ-
β θον εἰς βηθφαγὴ πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαι-
ῶν, τότε ἰησοῦς ἀπέσταλε δύο μαθητὰς, λέ
γων αὐτοῖς. πορεύθητε εἰς τὴν κώμην τὴν
ἀπέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὑρήσετε ὄνον
δεδεμένην, καὶ πῶλον μετ᾽ αὐτῆς, λύσαν-
τες ἀγάγετέ μοι. καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ τι,
ἐρεῖτε, ὅτι ὁ κύριος αὐτῶν χρείαν ἔχει. εὐθέ
σζ ως δὲ ἀποστέλλει αὐτούς. * τοῦτο δὲ ὅλον γέ
ξ γονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφή-
του λέγοντος. εἴπατε τῇ θυγατρὶ σιών. ἰδοὺ »
ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι πρᾶος, καὶ ἐπι- »
βεβηκὼς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου. »
ση * πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταὶ καὶ ποιήσαν-
ϛ τες καθὼς προσέταξεν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, ἤ-
γαγον τὴν ὄνον, καὶ τὸν πῶλον. καὶ ἐπέθη
καν ἐπάνω αὐτῶν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ
ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτῶν. ὁ δὲ πλεῖστος ὄχλος
ἔστρωσαν ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐν τῇ ὁδῷ. ἄλ-
λοι δὲ ἔκοπτον κλάδους ἀπὸ τῶν δένδρων, καὶ
σθ ἐστρώννυον ἐν τῇ ὁδῷ. οἱ δὲ ὄχλοι οἱ προά-
α γοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον, λέ-
γοντες. ὡσαννὰ τῷ υἱῷ δαβίδ. εὐλογημένος
ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, ὡσαννὰ ἐν
σι τοῖς ὑψίστοις. * καὶ εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς ἱερο-
ι σόλυμα ἐσείσθη πᾶσα ἡ πόλις, λέγουσα. τίς
ἐστιν οὗτος; οἱ δὲ ὄχλοι ἔλεγον, οὗτός ἐστιν ἰησοῦς
ὁ προφήτης ὁ ἀπὸ ναζαρὲθ τῆς γαλιλαίας.
σια * καὶ εἰσῆλθεν ὁ ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ θεοῦ,
α καὶ ἐξέβαλε πάντας τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγο-
ράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ τὰς τραπέζας τῶν
κολλυβιστῶν κατέστρεψε, καὶ τὰς καθέδρας τῶν πω
λούντων τὰς περιστεράς. καὶ λέγει αὐτοῖς. γέγραπται,
ὁ οἶκός

ut tacerent. At illi magis clamabant, di-
centes: Miserere nostri domine fili Da-
uid. Et stetit Iesus & uocauit eos, & ait:
Quid uultis ut faciam uobis? Dicunt il
li: Domine, ut aperiantur oculi nostri.
Misertus autem eorũ Iesus, tetigit ocu-
los eorũ: & confestim uisum receperũt
oculi illorum, & secuti sunt eum.
Et cum appropinquassent Hierosoly XXI
mis, & uenissent Betphage ad mõtem
oliuarum, tunc Iesus misit duos discipu
los, dicens eis: Ite in castellum quod cõ-
tra uos est, & statim inuenietis asinam
με alligatam, & pullum cum ea, soluite &
adducite mihi. Et si quis uobis aliquid
dixerit, dicite: Dominus his opus ha-
bet: & cõfestim emittit eos. Hoc aũt to-
tum factum est, ut adimpleretur quod
dictum est per prophetam dicentem: Zach. 9
Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus uenit ti-
bi mansuetus, sedens super asinã & pul
lum filium subiugalis. Euntes aũt disci
puli, fecerunt sicut præceperat illis Iesus.
Et adduxerũt asinam & pullum, & im-
posuerunt super eos uestimenta sua, &
eum super illa collocarunt. Plurima au
tẽ turba strauerunt uestimenta sua in
uia. Alij uero cædebãt ramos de arbori
bus, & sternebant in uia. Porrò turbæ
quæ præcedebãt & quæ sequebant̃ cla-
mabãt, dicẽtes: Hos anna filio Dauid.
benedictus qui uenit in nomine domi-
ni, hos anna in altissimis. Et cum intras
set Hierosolyma, cõmota est uniuersa
ciuitas, dicens: Quis est hic? Turbæ aũt
dicebant: Hic est Iesus ille propheta à
Nazareth Galilææ. Et intrauit Iesus in
templũ dei, & eijciebat omnes uenden
tes & ementes in tẽplo, mensasq; num
mulariorũ & cathedras uendẽtium co-
lumbas euertit. Et dixit eis: Scriptũ est,
domus

μς περὶ τῶν τυφλῶν καὶ χωλῶν, μζ περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς, μη περὶ τῶν ἐπερωτησάντων αὐτὸν τῶν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.

» ὁ οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται.
ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε σπήλαιον λῃστῶν.
σιβ *καὶ προσῆλθον αὐτῷ τυφλοὶ καὶ χωλοὶ ἐν μς
ι τῷ ἱερῷ, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς. *ἰδόντες οἱ
σιγ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς τὰ θαυμάσια ἃ
ϛ ἐποίησεν, καὶ τοὺς παῖδας κράζοντας ἐν τῷ
ἱερῷ, καὶ λέγοντας. ὡσαννὰ τῷ υἱῷ δαβίδ, ἠ-
γανάκτησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ. ἀκούεις τί οὗτοι λέ-
γουσιν; ὁ δὲ ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς. ναί. οὐδέπο- »
τε ἀνέγνωτε ὅτι ἐκ στόματος νηπίων καὶ θη- »
σιδ λαζόντων κατηρτίσω αἶνον; *καὶ καταλι-
ϛ πὼν αὐτοὺς ἐξῆλθεν ἔξω τῆς πόλεως εἰς βηθα-
νίαν καὶ ηὐλίσθη ἐκεῖ. *πρωΐας δὲ ἐπανάγων εἰς μζ
τὴν πόλιν ἐπείνασεν, καὶ ἰδὼν συκῆν μίαν
ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἦλθεν ἐπ' αὐτήν. καὶ οὐδὲν εὗρεν ἐν
αὐτῇ, εἰ μὴ φύλλα μόνον, καὶ λέγει αὐτῇ. μηκέ-
τι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἐξη-
ράνθη παραχρῆμα ἡ συκῆ. καὶ ἰδόντες οἱ μα-
θηταὶ ἐθαύμασαν λέγοντες. πῶς παραχρῆμα
σιε ἐξηράνθη ἡ συκῆ; *ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἰησοῦς
ϛ εἶπεν αὐτοῖς. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε
πίστιν καὶ μὴ διακριθῆτε, οὐ μόνον τὸ τῆς συ-
κῆς ποιήσετε, ἀλλὰ καὶ ἐὰν τῷ ὄρει τούτῳ
εἴπητε, ἄρθητι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασ-
σις σαν, γενήσεται. *καὶ πάντα ὅσα ἂν αἰτήση-
δ τε ἐν τῇ προσευχῇ πιστεύοντες, λήψεσθε. *καὶ μη
ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ ἱερὸν, προσῆλθον αὐ-
τῷ διδάσκοντι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύ-
τεροι τοῦ λαοῦ λέγοντες, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ
ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξου-
σίαν ταύτην; ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἰησοῦς, εἶπεν
αὐτοῖς. ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ λόγον ἕνα. ὃν
ἐὰν εἴπητέ μοι, κἀγὼ ὑμῖν ἐρῶ ἐν ποίᾳ
ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ. τὸ βάπτισμα ἰωάννου
πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ ἢ ἐξ ἀνθρώπων; οἱ δὲ
διελογίζοντο παρ' ἑαυτοῖς λέγοντες. ἐὰν εἴπω-
μεν ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ ἡμῖν. διὰ τί οὖν οὐκ
ἐπιστεύσατε αὐτῷ; ἐὰν δὲ εἴπωμεν ἐξ ἀνθρώ-
πων, φοβούμεθα τὸν ὄχλον. πάντες γὰρ εἶχον τὸν
ἰωάννην ὡς προφήτην. καὶ ἀποκριθέντες
τῷ ἰησοῦ εἶπον. οὐκ οἴδαμεν. ἔφη αὐτοῖς
καὶ αὐτός

domus mea, domus deprecationis uocabitur. At uos fecistis illam speluncam latronum. Et accesserunt ad eum cæci, & claudi in templo, & sanauit eos. Cum uidissent principes sacerdotū & scribæ mirabilia quæ fecerat, & pueros clamantes in templo, & dicentes: Hos anna filio Dauid, indignati sunt: & dixerūt ei: Audis quid isti dicūt? Iesus autem dicit eis: Quid ni: Nunq̄ legistis, Ex ore infantiū & lactentium perfecisti laudem? Et relictis illis, exijt è ciuitate in Bethaniam, & diuersatus est illic. Mane aūt reuertēs in ciuitatē, esurijt. Et cum uidisset fici arborem unā in uia, uenit ad eā, & nihil inuenit in ea, nisi folia tantum: & ait illi: Ne post hac ex te fructus nascat̄ in æternū. Et arefacta est continuo ficus. Et eo uiso discipuli, mirati sunt, dicētes: Quomodo cōtinuo exaruit ficus? Respondens autē Iesus, ait eis: Amē dico uobis, si habueritis fidē, & nō hæsitaueritis, non solū hoc quod accidit ficui facietis, uerū etiam si monti huic dixeritis, tollere & proijce te in mare, fiet. Et oīa quæcūq; petieritis in deprecatione credētes, accipietis. Et cū uenisset in templū, accesserūt ad eum docentē principes sacerdotum & seniores populi, dicentes: Qua autoritate hæc facis? & quis tibi dedit istā autoritatē? Respondens autē Iesus, dixit eis: Interrogabo uos & ego quiddā: quod si dixeritis mihi, & ego uobis dicam qua autoritate hæc faciam. Baptismus Iohānis unde erat? è cœlo an ex hominibus? At illi cogitabant apud se, dicentes: Si dixerimus è cœlo, dicet nobis, Quare ergo non credidistis illi? Sin autē dixerimus ex hominibus, timemus turbā. Omnes enim habent Iohannē ut prophetam. Et respondentes Iesu, dixerūt: Nescimus. Ait illis

& ipse

καὶ αὐτός. οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν, ἐν ποίᾳ ἐξου-
σιη σίᾳ ταῦτα ποιῶ. *Τί δὲ ὑμῖν δοκεῖ; ἄνθρω-
ι πος εἶχε τέκνα δύο, καὶ προσελθὼν τῷ πρώ-
τῳ εἶπεν, τέκνον, ὕπαγε σήμερον ἐργάζου ἐν
τῷ ἀμπελῶνί μου. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν,
οὐ θέλω. ὕστερον δὲ μεταμεληθείς, ἀπῆλθεν.
καὶ προσελθὼν τῷ δευτέρῳ εἶπεν ὡσαύτως.
ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν. ἐγὼ κύριε, καὶ οὐκ ἀ-
πῆλθεν. τίς ἐκ τῶν δύο ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ
πατρός; λέγουσιν αὐτῷ. ὁ πρῶτος. λέγει αὐτοῖς
ὁ ἰησοῦς. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οἱ τελῶναι καὶ
αἱ πόρναι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλεί-
αν τοῦ θεοῦ. ἦλθε γὰρ πρὸς ὑμᾶς ἰωάννης ἐν ὁδῷ
δικαιοσύνης, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ, οἱ δὲ
τελῶναι καὶ αἱ πόρναι ἐπίστευσαν αὐτῷ. ὑμεῖς
δὲ ἰδόντες, οὐ μετεμελήθητε ὕστερον, τοῦ πιστεῦ-
σιθ σαι αὐτῷ. *Ἄλλην παραβολὴν ἀκούσατε. ἄν-
β θρωπός τις ἦν οἰκοδεσπότης ὅστις ἐφύτευσεν
ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκεν, καὶ
ὤρυξεν ἐν αὐτῷ ληνὸν, καὶ ᾠκοδόμησεν πύρ-
γον, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς καὶ ἀπεδήμησε.
ὅτε δὲ ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, ἀπέστειλε
τοὺς δούλους αὐτοῦ πρὸς τοὺς γεωργούς, λαβεῖν
τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. καὶ λαβόντες οἱ γεωργοὶ
τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὃν μὲν ἔδειραν, ὃν δὲ ἀπέ-
κτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν. πάλιν ἀπέστει-
λεν ἄλλους δούλους πλείονας τῶν πρώτων,
καὶ ἐποίησαν αὐτοῖς ὡσαύτως. ὕστερον δὲ ἀπέ-
στειλε πρὸς αὐτοὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ λέγων. ἐν-
τραπήσονται τὸν υἱόν μου. οἱ δὲ γεοργοὶ ἰδόν-
τες τὸν υἱὸν, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς. οὗτός ἐστιν ὁ
κληρονόμος, δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν,
καὶ κατασχῶμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. καὶ
λαβόντες αὐτὸν, ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶ-
νος καὶ ἀπέκτειναν. ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ κύρι-
ος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεοργοῖς
ἐκείνοις; λέγουσιν αὐτῷ, κακοὺς κακῶς ἀπο-
λέσει αὐτοὺς, καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδόσεται ἄλλοις
γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρ-
ποὺς, ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. λέγει αὐτοῖς ὁ ἰη-
σοῦς. οὐδέποτε ἀνέγνωτε ἐν ταῖς γραφαῖς; λίθον
ὃν

& ipse. Nec ego dico uobis qua autorita
μθ te hæc faciã. Quid aũt uobis uidetur? Ho
mo habebat duos filios, & accedens ad
priorẽ dixit: Fili, uade hodie operare in
uinea mea. Ille aũt respondens ait: No-
lo: postea uero pœnitentia motus, abijt.
Accedens aũt ad alterum, dixit similiter.
At ille respondens ait: Ego dñe, & non
abijt. Vter è duobus fecit qđ uoluit pa-
ter? Et dicunt ei, prior. Dicit illi Iesus:
Amen dico uobis, quod publicani & me
retrices præcedunt uos in regnum dei.
Venit enim ad uos Iohannes per uiam
iustitiæ, & non credidistis ei: publicani
autem & meretrices crediderunt ei. Vos
autem cum uidissetis non fuistis cõmoti
μ pœnitentia postea, ut crederetis ei. Aliã
parabolã audite. Homo quidã erat pa-
terfamiliãs, qui plantauit uineã, & sepẽ
circumdedit ei: & fodit in ea torcular, &
ædificauit turrim, & locauit eam agrico-
lis, ac peregre profectus est. Cum au-
tem tempus fructuum appropinquas-
set, misit seruos suos ad agricolas, ut ac-
ciperent fructus ipsius. Et agricolæ ap-
prehensis seruis eius, alium ceciderunt,
alium occiderunt, alium uero lapidaue-
runt. Iterũ misit alios seruos plures prio
ribus, & fecerunt illis similiter. Nouissi-
me aũt misit ad eos filiũ suũ, dicens: Re-
uerebuntur filium meum. Agricolæ aũt
uiso filio, dixerunt intra se: Hic est hæres,
uenite occidamus eũ, & occupemus hæ-
reditatem eius. Et apprehensum eũ, eie-
cerunt ex uinea, & occiderunt. Cum er-
go uenerit dominus uineæ, quid faciet
agricolis illis? Aiunt illi: Mali cum sint,
male perdet illos: & uineam suam loca-
bit alijs agricolis, qui reddẽt ei fructum
temporibus suis. Dicit illis Iesus: Nun-
quàm legistis in scripturis: Lapidem
quem

μβ περὶ τῶν καλουμένων εἰς τὸν γάμον.

» ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος
» ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. παρὰ κυρίου ἐ-
» γένετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς
ἡμῶν; διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἀφ'
ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει
ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ
τὸν λίθον τοῦτον, συνθλασθήσεται, ἐφ' ὃν δ' ἂν
σκ πέσῃ, λικμήσει αὐτόν. *καὶ ἀκούσαντες οἱ ἀρ-
α χιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι τὰς παραβολὰς αὐτοῦ,
ἔγνωσαν, ὅτι περὶ αὐτῶν λέγει. καὶ ζητοῦντες
αὐτὸν κρατῆσαι, ἐφοβήθησαν τοὺς ὄχλους,
σκα ἐπειδὴ ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχον. *καὶ ἀπο-
ε κριθεὶς ὁ Ἰησοῦς, πάλιν εἶπεν αὐτοῖς ἐν πα-
ραβολαῖς, λέγων. Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν μβ
οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅς τις ἐποίη-
σε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ, καὶ ἀπέστειλε τοὺς δού-
λους αὐτοῦ, καλέσαι τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς
γάμους, καὶ οὐκ ἤθελον ἐλθεῖν. πάλιν ἀπέ-
στειλεν ἄλλους δούλους, λέγων. εἴπατε τοῖς κε-
κλημένοις. ἰδοὺ τὸ ἄριστόν μου ἡτοίμασα, οἱ
ταῦροί μου καὶ τὰ σιτιστὰ τεθυμένα, καὶ
πάντα ἕτοιμα, δεῦτε εἰς τοὺς γάμους. οἱ δὲ
ἀμελήσαντες, ἀπῆλθον, ὁ μὲν εἰς τὸν ἴδιον
ἀγρόν, ὁ δὲ εἰς τὴν ἐμπορίαν αὐτοῦ. οἱ δὲ λοι-
ποὶ κρατήσαντες τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὕβρισαν
καὶ ἀπέκτειναν. ἀκούσας δὲ ὁ βασιλεὺς, ὠργί-
σθη, καὶ πέμψας τὰ στρατεύματα αὐτοῦ, ἀπώ-
λεσε τοὺς φονεῖς ἐκείνους, καὶ τὴν πόλιν αὐ-
τῶν ἐνέπρησεν. τότε λέγει τοῖς δούλοις αὐ-
τοῦ. ὁ μὲν γάμος ἕτοιμός ἐστιν, οἱ δὲ κεκλη-
μένοι οὐκ ἦσαν ἄξιοι. πορεύεσθε οὖν ἐπὶ
τὰς διεξόδους τῶν ὁδῶν, καὶ ὅσους ἐὰν εὕρητε,
καλέσατε εἰς τοὺς γάμους. καὶ ἐξελθόντες οἱ
δοῦλοι ἐκεῖνοι εἰς τὰς ὁδούς, συνήγαγον πάν-
τας ὅσους εὗρον πονηρούς τε καὶ ἀγαθούς, καὶ
σκβ ἐπλήσθη ὁ γάμος ἀνακειμένων. *εἰσελ-
ι θὼν δὲ ὁ βασιλεὺς θεάσασθαι τοὺς ἀνακειμέ-
νους, εἶδεν ἐκεῖ ἄνθρωπον οὐκ ἐνδεδυμένον
ἔνδυμα γάμου, καὶ λέγει αὐτῷ. ἑταῖρε, πῶς
εἰσῆλθες ὧδε, μὴ ἔχων ἔνδυμα γάμου; ὁ δὲ
ἐφιμώθη. τότε εἶπεν ὁ βασιλεὺς τοῖς διακό-

quem reprobauerunt ædificantes, hic fa
ctus est in caput anguli. A domino fa-
ctum est hoc, & est mirabile in oculis no
stris? Ideo dico uobis, auferetur à uobis
regnum dei, & dabitur genti facienti fru
ctus eius. Et qui ceciderit super lapidem
istum, confringetur: super quem uero ce
ciderit, conteret eum. Et cum audissent
principes sacerdotū ac pharisæi parabo
las eius, cognouerūt quod de se diceret.
Et quærentes illi manus inijcere, timue-
runt turbas: quoniā tanq̄ prophetam
eum habebant. Et respondens Iesus, ite
rum dixit eis per parabolas, & ait:
Simile factum est regnum cœlorum XXII
homini regi, qui fecit nuptias filio suo:
& emisit seruos suos, ut uocarent inuita
tos ad nuptias, & nolebant uenire. Rur-
sus emisit alios seruos, dicēs: Dicite inui-
tatis: Ecce prandium meum paraui, tau-
ri mei & altilia mactata sunt, & omnia
parata, uenite ad nuptias. Illi autem ne-
glexerunt, & abierunt: alius in uillā suā,
alius uero ad negociationem suam. Re-
liqui uero tenuerūt seruos eius, & contu-
melijs affectos occiderūt. Rex aūt cum
audisset, iratus est, & missis exercitibus
suis, perdidit homicidas illos, & ciuitatē
illorū succendit. Tunc ait seruis suis: Nu
ptiæ quidē paratæ sunt, sed qui inuitati
erant non fuerunt digni. Ite ergo ad exi
tus uiarū, & quotcūq; inueneritis, uoca-
te ad nuptias. Et egressi serui eius in ui-
as, cōgregauerūt omnes quotquot inue
nerunt, malos pariter ac bonos: & imple
tæ sunt nuptiæ discumbentibus. Ingres-
sus autem rex ut uideret discumbentes,
ubi uidit illic hominem non uestitū ue-
ste nuptiali, ait illi: Amice, quomodo
huc intrasti, non habēs uestē nuptialē?
At ille obmutuit. Tunc dixit rex mini-

νοις. δήσαντες αὐτοῦ πόδας καὶ χεῖρας ἐκ-
βάλλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. ἐκεῖ ἔ-
σται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.
σκγ πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί.
β *τότε πορευθέντες οἱ φαρισαῖοι συμβούλι-
ον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν παγιδεύσωσιν ἐν
λόγῳ. καὶ ἀποστέλλουσιν αὐτῷ τοὺς μαθη-
τὰς αὐτῶν μετὰ τῶν ἡρωδιανῶν, λέγοντες.
Διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ τὴν
ὁδὸν τοῦ θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις, καὶ οὐ
μέλει σοι περὶ οὐδενός. οὐ γὰρ βλέπεις εἰς
πρόσωπον ἀνθρώπων. εἰπὲ οὖν ἡμῖν, τί σοι
δοκεῖ; ἔξεστι δοῦναι κῆνσον καίσαρι, ἢ οὔ;
γνοὺς δὲ ὁ ἰησοῦς τὴν πονηρίαν αὐτῶν, εἶ-
πεν. τί με πειράζετε ὑποκριταί; ἐπιδείξα-
τέ μοι τὸ νόμισμα τοῦ κήνσου. οἱ δὲ προσή-
νεγκαν αὐτῷ δηνάριον. καὶ λέγει αὐτοῖς.
τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη, καὶ ἡ ἐπιγραφή; λέ-
γουσιν αὐτῷ. καίσαρος. τότε λέγει αὐτοῖς.
ἀπόδοτε οὖν τὰ καίσαρος, καίσαρι, καὶ τὰ
τοῦ θεοῦ, τῷ θεῷ. καὶ ἀκούσαντες ἐθαύμα-
σαν, καὶ ἀφέντες αὐτὸν ἀπῆλθον. *ἐν ἐκεί-
νῃ τῇ ἡμέρᾳ προσῆλθον αὐτῷ σαδδουκαῖοι,
οἱ λέγοντες, μὴ εἶναι ἀνάστασιν, καὶ ἐπηρώ-
τησαν αὐτὸν, λέγοντες. διδάσκαλε, μωσῆς εἶ-
πεν. ἐάν τις ἀποθάνῃ μὴ ἔχων τέκνα, ἐπι-
γαμβρεύσει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖ-
κα αὐτοῦ, καὶ ἀναστήσει σπέρμα τῷ ἀδελ-
φῷ αὐτοῦ. ἦσαν δὲ παρ' ἡμῖν ἑπτὰ ἀδελφοί.
καὶ ὁ πρῶτος γαμήσας ἐτελεύτησεν, καὶ
μὴ ἔχων σπέρμα, ἀφῆκε τὴν γυναῖκα αὐ-
τοῦ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. ὁμοίως καὶ ὁ δεύτε-
ρος, καὶ ὁ τρίτος ἕως τῶν ἑπτά. ὕστερον δὲ
πάντων ἀπέθανε καὶ ἡ γυνή. ἐν τῇ οὖν
ἀναστάσει, τίνος τῶν ἑπτὰ ἔσται γυνή; πάν-
τες γὰρ ἔσχον αὐτήν. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἰησοῦς
εἶπεν αὐτοῖς. πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς γρα-
φὰς, μὴ δὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ. ἐν γὰρ
τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγα-
μίζονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι τοῦ θεοῦ
ἐν οὐρανῷ εἰσίν. περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως
τῶν νεκρῶν

ſtris: Ligatis pedibus & manibus eius,
mittite eum in tenebras exteriores: ibi
erit fletus & ſtridor dentium. Multi em̄
ſunt uocati, pauci uero electi. Tunc ab-
μβ euntes phariſæi conſilium ceperunt, ut
illaquearent eum in ſermone. Et ad il-
lum emittunt diſcipulos ſuos cum He-
rodianis, dicentes: Magiſter, ſcimus
quod uerax ſis, & uiam dei in ueritate
doceas, neque cures quenquam. Non
enim reſpicis perſonam hominum. Dic
ergo nobis, quid tibi uidetur? Licet cen-
ſum dari Cæſari, an non? Cognita au-
tem Ieſus malicia eorum, ait: Quid me
tentatis hypocritæ? Oſtendite mihi
numiſma cenſus. At illi obtulerunt ei
denarium. Et ait illis: Cuius eſt imago
hæc, & inſcriptio? Dicunt ei: Cæſaris.
Tunc ait illis: Reddite ergo quæ ſunt
Cæſaris, Cæſari: & quæ ſunt dei, deo.
Et his auditis, mirati ſunt: & omiſſo eo
μγ abierunt. In illo die acceſſerunt ad eum
Sadducæi, qui dicunt non eſſe reſurre-
ctionem, & interrogauerunt eum, dicen
tes: Magiſter, Moſes dixit, ſi quis mor-
tuus fuerit, non habens filium, ut ducat
frater eius uxorem illius, & ſuſcitet ſe-
men fratri ſuo. Erant autem apud nos
ſeptem fratres, & primus uxore ducta
defunctus eſt: ac non habens ſemen, re-
liquit uxorem ſuam fratri ſuo: ſimiliter
ſecundus & tertius uſque ad ſeptimum.
Nouiſſime autem omnium defuncta
eſt & mulier. In reſurrectiõe ergo cuius
è ſeptem illis erit uxor? Omnes enim
habuerunt eam. Reſpondens autem
Ieſus, ait illis: Erratis, neſcientes ſcriptu-
ras neque uirtutem dei. In reſurrectio-
ne enim neque matrimonium contra-
hunt, neque elocantur, ſed ſunt ſicut an-
geli dei in cœlo. De reſurrectione uero
mortuorum

τῶν νεκρῶν, οὐκ ἀνέγνωτε τὸ ῥηθὲν ὑμῖν ὑπὸ
τοῦ θεοῦ λέγοντος. ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς ἀβρα-
ὰμ, καὶ ὁ θεὸς ἰσαὰκ, καὶ ὁ θεὸς ἰακώβ. οὐκ
ἔστιν ὁ θεὸς, θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. καὶ
ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ
σκδ διδαχῇ αὐτοῦ. * οἱ δὲ φαρισαῖοι ἀκούσαν-
ε τες, ὅτι ἐφίμωσε τοὺς σαδδουκαίους, συνήχθη
σαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ ἐπηρώτησεν εἷς ἐξ αὐ- μδ
τῶν νομικός τις, πειράζων αὐτὸν καὶ λέγων.
διδάσκαλε, ποία ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ
νόμῳ; ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ. ἀγαπήσεις
κύριον τὸν θεόν σου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ σου, καὶ
ἐν ὅλῃ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλῃ διανοίᾳ σου. αὕ
τη ἐστὶν πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή. δευτέ-
ρα δὲ ὁμοία αὐτῇ. ἀγαπήσεις τὸν πλησίον
σου ὡς σεαυτόν. ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐν-
τολαῖς, ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέ
σκε μανται. * συνηγμένων δὲ τῶν φαρισαίων,
β ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ ἰησοῦς, λέγων. τί ὑ- με
μῖν δοκεῖ περὶ τοῦ χριστοῦ; τίνος υἱός ἐστιν; λέ
γουσιν αὐτῷ, τοῦ δαβίδ. λέγει αὐτοῖς. πῶς οὖν
δαβὶδ ἐν πνεύματι κύριον αὐτὸν καλεῖ, λέ-
γων; εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου
ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου
σκς ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. * εἰ οὖν δα-
β βὶδ κύριον αὐτὸν καλεῖ, πῶς υἱὸς αὐτοῦ
ἐστί; καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο αὐτῷ ἀποκριθῆ-
ναι λόγον. οὐδὲ ἐτόλμησέ τις ἀπ᾽ ἐκείνης
τῆς ἡμέρας ἐπερωτῆσαι αὐτὸν οὐκ ἔτι.
σκζ * τότε ὁ ἰησοῦς ἐλάλησε τοῖς ὄχλοις καὶ
ε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, λέγων. ἐπὶ τῆς μω- μς
σέως καθέδρας ἐκάθισαν οἱ γραμματεῖς καὶ
οἱ φαρισαῖοι, πάντα οὖν ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑ-
μῖν τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε, κατὰ δὲ τὰ ἔρ
γα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. λέγουσι γὰρ καὶ οὐ ποι-
σκη οῦσι. * δεσμεύουσι γὰρ φορτία βαρέα καὶ δυσ
ε βάστακτα, καὶ ἐπιτιθέασιν ἐπὶ τοὺς ὤμους
τῶν ἀνθρώπων, τῷ δὲ δακτύλῳ αὐτῶν οὐ θέ
λουσι κινῆσαι αὐτά. * πάντα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν
ποιοῦσι πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις.
σκθ β πλατύνουσι δὲ τὰ φυλακτήρια ἑαυτῶν, καὶ
μεγαλύνουσι

mortuorum, non legistis quod uobis di
ctum est à deo, qui ait: Ego sum deus
Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob.
Deus non est deus mortuorũ, sed uiuẽ-
tium. Et cum audissent turbæ, stupue-
runt de doctrina eius. Pharisæi autem
cum audissent, quod obturasset os Sad
ducæis, cõuenerunt in unum: & interro-
gauit eum unus ex eis legis doctor quis
piam, tentans eum & dicens: Magister,
quod est mandatum magnum in lege?
Ait illi Iesus: Diliges dominũ deũ tuum
ex toto corde tuo, & in tota anima tua,
& in tota mẽte tua: Hoc est primum &
magnum mandatum. Secũdum autem
simile est huic: Diliges proximum tuũ
ꝑinde atq; teipsum. In his duobus man
datis tota lex & prophetæ pendent. Cõ
gregatis autem pharisæis, interrogauit
eos Iesus, dicẽs: Quid uobis uidetur de
Christo? cuius filius est? Dicunt ei: Da-
uid. Ait illis: Quomodo ergo Dauid in
spiritu uocat eum dominũ, dicẽs? Dixit
dominus dño meo, sede à dextris meis:
Donec ponã inimicos tuos subselliũ pe
dũ tuorũ. Si ergo Dauid uocat eũ dñm
quomodo filius eius est? Et nemo pote-
rat ei respondere quicq;, neq; ausus fuit
qsq; ex eo die eũ amplius interrogare.

Tunc Iesus locutus est ad turbas, & XX III
ad discipulos suos, dicens: In cathedra
Moysi sedẽt scribæ & pharisæi: Omnia
ergo quæcunq; iusserint uos seruare, ser
uate, & facite: secundum opera uero eo-
rum nolite facere, Dicunt enim, & non
faciunt. Colligant enim onera grauia,
difficiliaq; portatu, & imponunt in hu-
meros hominũ, cæterũ digito suo nolũt
ea mouere. Omnia uero opera sua faci-
unt in hoc, ut spectentur ab homini-
bus. Dilatant autem phylacteria sua, &

μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων
αὐτῶν· φιλοῦσί τε τὰς πρωτοκλισίας ἐν τοῖς
δείπνοις, καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς
συναγωγαῖς, καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς
ἀγοραῖς, καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων
σλ ῥαββεί. * Ὑμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε ῥαββεί· εἷς
ι γάρ ἐστιν ὑμῶν ὁ καθηγητὴς ὁ χριστός. πάν-
τες δὲ ὑμεῖς ἀδελφοί ἐστε. καὶ πατέρα μὴ
καλέσητε ὑμῖν ἐπὶ τῆς γῆς. εἷς γάρ ἐστιν
ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. μὴ δὲ κλη
θῆτε καθηγηταί. εἷς γὰρ ὑμῶν ἐστιν ὁ κα-
σλα θηγητὴς, ὁ χριστός. * Ὁ δὲ μείζων ὑμῶν, ἔσται
ε ὑμῶν διάκονος. ὅστις δὲ ὑψώσῃ ἑαυτὸν,
ταπεινωθήσεται. καὶ ὅστις ταπεινώσῃ ἑαυ-
σλβ τὸν, ὑψωθήσεται. * Οὐαὶ δὲ ὑμῖν γραμματεῖς
ε καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι κλείετε τὴν βα-
σιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώ
πων. ὑμεῖς γὰρ οὐκ εἰσέρχεσθε, οὐδὲ τοὺς εἰ-
σλγ σερχομένους ἀφίετε εἰσελθεῖν. * Οὐαὶ ὑμῖν
ι γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι
κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προ-
φάσει μακρὰ προσευχόμενοι, διὰ τοῦτο λή-
ψεσθε περισσότερον κρίμα. οὐαὶ ὑμῖν γραμ-
ματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι περιάγε
τε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν, ποιῆσαι ἕνα
προσήλυτον, καὶ ὅταν γένηται, ποιεῖτε αὐτὸν
υἱὸν γεέννης διπλότερον ὑμῶν. οὐαὶ ὑμῖν
ὁδηγοὶ τυφλοὶ, οἱ λέγοντες, ὃς ἂν ὀμόσῃ ἐν
τῷ ναῷ, οὐδέν ἐστιν, ὃς δ᾽ ἂν ὀμόσῃ ἐν
τῷ χρυσῷ τοῦ ναοῦ, ὀφείλει. μωροὶ καὶ τυ-
φλοὶ, τίς γὰρ μείζων ἐστὶν, ὁ χρυσὸς, ἢ ὁ ναὸς
ὁ ἁγιάζων τὸν χρυσόν. καὶ ὃς ἐὰν ὀμόσῃ ἐν
τῷ θυσιαστηρίῳ, οὐδέν ἐστιν, ὃς δ᾽ ἂν ὀμόσῃ
ἐν τῷ δώρῳ τῷ ἐπάνω αὐτοῦ, ὀφείλει. μωροὶ
καὶ τυφλοὶ, τί γὰρ μεῖζον, τὸ δῶρον, ἢ τὸ θυσια
στήριον τὸ ἁγιάζον τὸ δῶρον; ὁ οὖν ὀμόσας ἐν
τῷ θυσιαστηρίῳ, ὀμνύει ἐν αὐτῷ καὶ ἐν πᾶσι
τοῖς ἐπάνω αὐτοῦ. καὶ ὁ ὀμόσας ἐν τῷ να-
ῷ, ὀμνύει ἐν αὐτῷ καὶ ἐν τῷ κατοικοῦντι
αὐτόν. καὶ ὁ ὀμόσας ἐν τῷ οὐρανῷ, ὀμνύει
ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ θεοῦ, καὶ ἐν τῷ καθημένῳ
ἐπάνω

magnificant fimbrias palliorum suorū. Amantq́ primos accubitus in cœnis, & primo sedere loco in conciliis, & salutationes in foro, & uocari ab hominib⁹ rabbi. Vos autem nolite uocari rabbi: unus est enim magister uester, nempe Christus: omnes autē uos fratres estis. Et patrē nolite uocare uobis in terra: unus est enim pater uester, qui in cœlis est. Nec uocemini magistri, unus enim uester est magister, nēpe Christus. Qui maximus est uestrum, erit minister uester. Qui autem se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur. Væ aūt uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qa clauditis regnum cœlorū ante homines: uos enim nō intratis, nec aduenientes sinitis intrare. Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia comeditis domos uiduarum. Idq́ prætextu prolixæ precatiōis, propter hoc grauius puniemini. Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qa circumitis mare & aridam, ut faciatis unū proselytum: & cum fuerit factus, facitis eum filium gehēnæ duplo magis quàm uos estis. Væ uobis duces cæci, quia dicitis: quicunque iurauerit per templum, nihil est: qui autem iurauerit per aurum templi, reus est. Stulti & cæci. utrum enī maius est, aurum, an templū, quod sanctificat aurum? Et quicunque iurauerit per altare, nihil est: quicunque autem iurauerit per donum, quod est sup illud, reus est. Stulti ac cæci. utrum enim maius est, donum, an altare, quod sanctificat donum? Qui ergo iurauerit ꝑ altare iurat per ipsum, & per omnia quæ super illud sunt. Et qui iurauerit per templū, iurat per illum & per eum qui habitat in ipso. Et qui iurauerit per cœlum, iurat per thronū dei, & per eum qui sedet super

σλδ ἐπάνω αὐτοῦ. * Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ
ε φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ
ἡδύοσμον, καὶ τὸ ἄνηθον, καὶ τὸ κύμινον, καὶ
ἀφήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν
καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίστιν· ταῦτα ἔδει ποιῆ-
σλε σαι, κἀκεῖνα μὴ ἀφιέναι. * Ὁδηγοὶ τυφλοὶ
ι οἱ διϋλίζοντες τὸν κώνωπα, τὴν δὲ κάμηλον
σλϛ καταπίνοντες. * Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς
ε καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι καθαρίζετε τὸ
ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος,
ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ἐξ ἁρπαγῆς καὶ ἀκρα-
σίας. Φαρισαῖε τυφλὲ, καθάρισον πρῶτον τὸ
ἐντὸς τοῦ ποτηρίου, καὶ τῆς παροψίδος, ἵνα
γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτῶν καθαρόν.
σλζ * Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑπο-
ϛ κριταί, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκονιασ-
μένοις, οἵτινες ἔξωθεν μὲν φαίνονται ὡραῖ-
οι, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ὀστέων νεκρῶν καὶ πά-
σης ἀκαθαρσίας. οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἔξωθεν μὲν
φαίνεσθε τοῖς ἀνθρώποις δίκαιοι, ἔσωθεν δὲ
μεστοί ἐστε ὑποκρίσεως καὶ ἀνομίας.
σλη * Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι
ε ὑποκριταί, ὅτι οἰκοδομεῖτε τοὺς τάφους τῶν
προφητῶν, καὶ κοσμεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν δι-
καίων, καὶ λέγετε. εἰ ἤμεθα ἐν ταῖς ἡμέ-
ραις τῶν πατέρων ἡμῶν, οὐκ ἂν ἤμεθα κοι-
νωνοὶ αὐτῶν ἐν τῷ αἵματι τῶν προφητῶν. ὥσ-
τε μαρτυρεῖτε ἑαυτοῖς, ὅτι υἱοί ἐστε τῶν φο-
σλθ νευσάντων τοὺς προφήτας. * καὶ ὑμεῖς πλη-
ε ρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν. ὄφεις
γεννήματα ἐχιδνῶν πῶς φύγητε ἀπὸ τῆς κρί-
σμ σεως τῆς γεέννης; * Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ ἀπο-
ε στέλλω πρὸς ὑμᾶς προφήτας καὶ σοφοὺς καὶ
γραμματεῖς, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενεῖτε καὶ σταυ-
ρώσετε, καὶ ἐξ αὐτῶν μαστιγώσετε ἐν ταῖς συ-
ναγωγαῖς ὑμῶν, καὶ διώξετε ἀπὸ πόλεως εἰς
πόλιν, ὅπως ἔλθῃ ἐφ᾽ ὑμᾶς πᾶν αἷμα δί-
καιον, ἐκχυνόμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπὸ τοῦ αἵ-
ματος ἄβελ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος ζα-
χαρίου υἱοῦ βαραχίου, ὃν ἐφονεύσατε μεταξὺ
τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. ἀμὴν λέγω ὑμῖν,
ἥξει

ſuper illum. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, quia decimatis mētham, & anethū, & cyminū, & reliquiſtis quæ grauiora ſunt legis, iudicium & miſericordiam ac fidem: hæc oportuit facere, & illa non omittere. Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, quia purgatis exteriorem poculi patinæq́ partem: cæterum intus plena ſunt rapina & intemperantia. Phariſæe cæce, purga prius quod eſt intra poculum & patinam, ut & exteriores horum partes puræ reddātur. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, quia ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, quæ foris quidem apparent ſpecioſa, intus uero plena ſunt oſſibus mortuorum, omniq́ ſpurcitia. Sic & uos, foris quidem apparetis hominibus iuſti, intus autem pleni eſtis fictiōe & iniquitate. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, quia ædificatis ſepulchra prophetarum, & ornatis monumēta iuſtorum, & dicitis: Si fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non fuiſſemus ſocij eorum in ſanguine prophetarum. Itaq́ teſtimonio eſtis uobiſmetipſis, quod filij ſitis eorum, qui prophetas occiderūt. Vos quoq́ implete menſuram patrum ueſtrorū. Serpētes, progenies uiperarū, quomodo effugietis iudiciū gehennæ? Ideo ecce ego mitto ad uos prophetas & ſapiētes & ſcribas, & illorū aliquot occidetis crucifigetisq́, & illorum nonnullos flagellabitis in ſynagogis ueſtris, & perſequemini de ciuitate in ciuitatem, ut ueniat ſuper uos omnis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt ſuper terram, à ſanguine Abel iuſti uſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quē occidiſtis inter templū & altare. Amē dico uobis,

ἥξει ταῦτα πάντα ἐπὶ τὴν γενεὰν ταύτην.
σμα * ἱερουσαλήμ, ἱερουσαλὴμ ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς
ε προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμέ
νους πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυνα
γαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ἐπισυνά-
γει ὄρνις τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας,
καὶ οὐκ ἠθελήσατε; ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος
ὑμῶν ἔρημος. λέγω γὰρ ὑμῖν, οὐ μή με
ἴδητε ἀπάρτι, ἕως ἂν εἴπητε, εὐλογημέ-
νος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου.
* καὶ ἐξελθὼν ὁ ἰησοῦς ἐπορεύετο ἀπὸ τοῦ
σμβ ἱεροῦ, καὶ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐπιδεῖ
β ξαι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ. ὁ δὲ ἰη
σοῦς, εἶπεν αὐτοῖς. οὐ βλέπετε πάντα ταῦ
τα; ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀφεθῇ ὧδε λί-
θος ἐπὶ λίθον, ὃς οὐ μὴ καταλυθήσεται.
σμγ * καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν ἐλαι- μγ
β ῶν, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ κατ᾽ ἰδίαν,
λέγοντες. εἰπὲ ὑμῖν, πότε ταῦτα ἔσται; καὶ τί
τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας, καὶ τῆς συντε-
λείας τοῦ αἰῶνος; καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἰησοῦς,
εἶπεν αὐτοῖς. βλέπετε, μή τις ὑμᾶς πλανή
σῃ. πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόμα
τί μου, λέγοντες. ἐγώ εἰμι ὁ χριστὸς, καὶ
πολλοὺς πλανήσουσι. μελλήσετε δὲ ἀκούειν
πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων, ὁρᾶτε μὴ
θροεῖσθε. δεῖ γὰρ τὰ πάντα γενέσθαι, ἀλλ᾽
οὔπω ἐστὶ τὸ τέλος. ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος
ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν,
καὶ ἔσονται λιμοὶ, καὶ λοιμοὶ, καὶ σεισ-
μοὶ κατὰ τόπους. πάντα δὲ ταῦτα ἀρχὴ ὠ-
σμδ δίνων. * τότε παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς θλί-
α ψιν, καὶ ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς, καὶ ἔσεσθε μι-
σούμενοι ὑπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν διὰ τὸ ὄνο
μά μου. * καὶ τότε σκανδαλισθήσονται πολ-
σμε λοί, καὶ ἀλλήλους παραδώσουσιν, καὶ μισήσουσιν
ι ἀλλήλους, καὶ πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐγερ
θήσονται, καὶ πλανήσουσι πολλούς. καὶ
διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν, ψυγή-
σεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. ὁ δὲ ὑπομεί-
σμϛ νας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. * καὶ κη
ϛ ρυχθήσεται

ueniēt hæc omnia ſuper generationem
iſtam. Hieruſalem, Hieruſalem quæ occi
dis prophetas, & lapidas eos qui ad te
miſſi ſunt: quoties uolui cōgregare filios
tuos: quemadmodum gallina congre-
gat pullos ſuos ſub alas, & noluiſtis? Ec-
ce relinquitur uobis domus ueſtra deſer
ta. Dico enim uobis, hauquaquàm me
uidebitis poſt hac, donec dicatis: Benedi
ctus qui uenit in nomine domini.
Et egreſſus Ieſus diſcedebat à tem- XXIIII
plo: & acceſſerunt diſcipuli eius, ut oſten
derent ei ſtructuras templi. Ieſus autem
dixit illis: Nónne uidetis hæc omnia?
Amen dico uobis, non relinquetur hic la
pis ſuper lapidem, qui non deſtruet. Se-
dente autem eo in monte oliuarum, ac-
ceſſerunt ad eum diſcipuli ſecreto, dicen-
tes: Dic nobis, quādo hæc erūt? & quod
ſignum aduentus tui, & conſummatio-
nis ſeculi? Et reſpondens Ieſus, dixit eis:
Videte, ne quis uos ſeducat. Multi enim
uenient in nomine meo, dicentes: Ego
ſum Chriſtus, multóſque ſeducent. Au-
dituri autem eſtis bella, & rumores bel-
lorum, uidete ne turbemini: Oportet eñ
omnia fieri, ſed nondum eſt finis. Con-
ſurget enim gens contra gentem, & re-
gnum contra regnum: & erunt peſtilen-
tiæ, & fames, & terræmotus ſingulis lo-
cis. Hæc autem omnia initia ſunt dolo-
rum. Tunc tradent uos in afflictionem,
& occident uos, & eritis inuiſi cunctis gē
tibus propter nomen meum. Et tunc of-
fendiculum patientur multi, & alius ali-
um inuicem tradēt, ſéque odio habebūt
inuicem. & multi pſeudoprophetæ ſur-
gent, ac ſeducent multos. & quoniā abū-
dabit iniquitas, refrigeſcet charitas mul-
torum. Qui autem perſeuerauerit uſ-
que in finem, hic ſaluus erit. Et præ-
dicabitur

κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας
ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ εἰς μαρτύριον πᾶσιν
σμγ τοῖς ἔθνεσιν, καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος. *Ὅταν οὖν
ς ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, τὸ ῥηθὲν διὰ
δανιὴλ τοῦ προφήτου, ἑστὸς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, ὁ
σμη ἀναγινώσκων νοείτω. *Τότε οἱ ἐν τῇ ἰουδαίᾳ
β φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη. ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος,
μὴ καταβαινέτω ἆραι τι ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ. καὶ
ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, μὴ ἐπιστρεψάτω ὀπίσω ἆραι τὰ
σμθ ἱμάτια αὐτοῦ. *Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις
β καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.
σν *Προσεύχεσθε δὲ, ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν
ς χειμῶνος, μηδὲ ἐν σαββάτῳ. *Ἔσται γὰρ τότε
σνα θλίψις μεγάλη, οἵα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς
β κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται. *Καὶ
σνβ εἰ μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν
ς ἐσώθη πᾶσα σάρξ, διὰ δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς κολο
σνγ βωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι. *Τότε ἐάν τις
β ὑμῖν εἴπῃ, ἰδοὺ ὧδε ὁ χριστὸς, ἢ ὧδε, μὴ πι
σνδ στεύσητε. *Ἐγερθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ
ς ψευδοπροφῆται, καὶ δώσουσι σημεῖα μεγά
λα καὶ τέρατα, ὥστε πλανῆσαι, εἰ δυνατὸν,
καὶ τοὺς ἐκλεκτούς. ἰδοὺ προείρηκα ὑμῖν.
σνε *Ἐὰν οὖν εἴπωσιν ὑμῖν, ἰδοὺ ἐν τῇ ἐρήμῳ
ε ἐστὶν, μὴ ἐξέλθητε, ἰδοὺ ἐν τοῖς ταμείοις, μὴ
σνς πιστεύσητε. *Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρ
ε χεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσ
μῶν, οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀν
σνζ θρώπου. *Ὅπου γὰρ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, ἐκεῖ
ε συναχθήσονται οἱ ἀετοί. *Εὐθέως δὲ μετὰ
σνη τὴν θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ὁ ἥλιος
β σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγ
γος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρα
νοῦ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται
καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ
σνθ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. *Καὶ τότε κόψονται
β πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, καὶ ὄψονται τὸν υἱὸν
τοῦ ἀνθρώπου, ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ
οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, καὶ
ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγ
γος φωνῆς μεγάλης, καὶ ἐπισυνάξουσι
τοὺς ἐκλεκτοὺς

dicabitur hoc euangelium regni in uniuerſo orbe in teſtimonium omnibus gentibus, & tunc ueniet conſummatio. Cum ergo uideritis abominationem deſolationis, quæ dicta eſt à Daniele propheta, ſtantem in loco ſancto: qui legit, intelligat. tunc qui in Iudæa ſunt, fugiant ad montes: qui in tecto, non deſcendat ut tollat quicquam de domo ſua. & qui in agro, non reuertatur ut tollat ueſtes ſuas. Væ autem prægnātibus & lactantibus in illis diebus. Orate autem, ut non fiat fuga ueſtra hyeme, neq; ſabbato. Erit enim tunc afflictio magna, qualis non fuit ab initio mundi ad hoc uſque tempus, neque fiet. Et niſi decurtati fuiſſent dies illi, non fieret ſalua omnis caro: ſed propter electos decurtabuntur dies illi. Tunc ſi quis uobis dixerit: ecce hic Chriſtus, aut illic nolite credere. Surgent enim pſeudochriſti & pſeudoprophetæ: & dabunt ſigna magna & prodigia: ita ut in errorem inducantur, ſi fieri poſſit, etiam electi. Ecce prædixi uobis. Si ergo dixerint uobis, ecce in deſerto eſt, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente, & apparet uſque in occidentem: ita erit aduentus filij hominis. Vbicunq; enim fuerit cadauer, illic congregabuntur & aquilæ. Statim autem poſt afflictionem dierum illorum ſol obſcurabitur: & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cœlo, & uirtutes cœlorum commouebuntur. & tunc apparebit ſignum filij hominis in cœlo: & tūc plangent omnes tribus terræ, & uidebunt filium hominis, uenientem in nubibus cœli cum uirtute & gloria multa. Et mittet angelos ſuos cum tubæ uoce magna, & congregabunt

τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέ-
μων, ἀπ' ἄκρων οὐρανῶν ἕως ἄκρων αὐτῶν.
ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν παραβολήν. ὅταν
ἤδη ὁ κλάδος αὐτῆς γένηται ἁπαλός, καὶ τὰ
φύλλα ἐκφυῆ, γινώσκετε ὅτι ἐγγὺς τὸ θέρος.
οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδητε πάντα ταῦτα, γι
νώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἐπὶ θύραις. ἀμὴν λέ
γω ὑμῖν, οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν
πάντα ταῦτα γένηται. ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρε-
λεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι.
σξ *περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς
5 οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ ὁ
σξα πατήρ μου μόνος. *ὥσπερ δὲ αἱ ἡμέραι τοῦ
ε νῶε, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώ-
που. ὥσπερ γὰρ ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις, ταῖς
πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, τρώγοντες καὶ πίνοντες,
γαμοῦντες, καὶ ἐκγαμίζοντες, ἄχρι ἧς ἡμέ-
ρας εἰσῆλθεν νῶε εἰς τὴν κιβωτόν. καὶ οὐκ
ἔγνωσαν, ἕως ἦλθεν ὁ κατακλυσμός, καὶ ἦρεν
ἅπαντας, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ
σξβ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. *τότε δύο ἔσονται ἐν τῷ
ε ἀγρῷ, ὁ εἷς παραλαμβάνεται, καὶ ὁ εἷς ἀφίε-
ται. δύο ἀλήθουσαι ἐν τῷ μύλωνι, μία πα
σξγ ραλαμβάνεται, καὶ μία ἀφίεται. *γρηγο-
5 ρεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κύρι-
σξδ ος ὑμῶν ἔρχεται. *ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε,
β ὅτι εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης, ποίᾳ φυλακῇ
ὁ κλέπτης ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἄν, καὶ οὐκ
ἂν εἴασε διορυχθῆναι τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. διὰ
τοῦτο καὶ ὑμεῖς γίνεσθε ἕτοιμοι, ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ
σξε δοκεῖτε, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. *τίς ἄρα
ε ἐστὶν ὁ πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος, ὃν κατέ-
στησεν ὁ κύριος ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ, τοῦ
σξϛ διδόναι αὐτοῖς τὴν τροφὴν ἐν καιρῷ; *μακά
ε ριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ κύριος αὐ
τοῦ, εὑρήσει ποιοῦντα οὕτως. ἀμὴν λέγω ὑ-
μῖν, ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ κα
σξζ ταστήσει αὐτόν. *ἐὰν δὲ εἴπῃ ὁ κακὸς δοῦ-
ε λος ἐκεῖνος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, χρονίζει ὁ κύρι
ος μου ἐλθεῖν, καὶ ἄρξηται τύπτειν τοὺς συνδού
λους, ἐσθίειν δὲ καὶ πίνειν μετὰ τῶν μεθυόντων,
ἥξει

electos eius à quatuor uentis, à summis
cœlorum usq; ad terminos eorum. Ab
arbore autem fici discite similitudinem:
cum iam ramus eius tener fuerit, & folia
fuerint enata, scitis quod ppe sit æstas.
Ita & uos, cum uideritis hæc omnia, sci-
tote quod prope sit in foribus. Amen di
co uobis, non præteribit ætas hæc, do-
nec omnia ista fiãt. Cœlum & terra præ
teribunt, uerba autem mea non præteri
μκ bũt. Cæterum de die illo & hora nemo
scit, ne angeli quidem cœlorum, nisi pa-
ter meus solus. Sed sicut erant dies Noë
ita erit & aduentus filij hominis. Sicut
enim erant in diebus, qui præcesserunt
diluuium, edentes & bibentes, contra-
hentes matrimonium, & nuptum dan-
tes, usq; ad eum diem quo intrauit Noë
in arcam: & non cognouerunt, donec
uenisset diluuium, & sustulisset uniuer-
sos: ita erit & aduentus filij hominis.
Tunc duo erunt in agro, unus assumi-
tur, & alter relinquitur. Duæ molentes
in mola, una assumitur, & altera relin-
quitur. Vigilate ergo, quia nescitis qua
hora dominus uester uenturus sit. Illud
autem scitote, quoniam si scisset paterfa
miliâs, qua hora fur uenturus fuisset, ui-
gilasset utique, & nõ siuisset perfodi do-
mum suam. Ideo & uos estote parati:
quia qua hora non putatis, ea filius ho-
minis uenturus est. Quisnam est fidelis
seruus & prudẽs, quẽ præfecit dominus
famulitio suo, ut det illis cibum in tem-
pore? Beatus seruus ille, quem cũ uene-
rit dominus eius, inuenerit sic faciẽtem:
Amen dico uobis, quoniã super omnia
bona sua cõstituet eum. Quod si dixerit
seruus ille malus in corde suo, cunctatur
dñs meus uenire, cœperitq; percutere cõ
seruos, imò edere & bibere cum ebrijs,
ueniet

ἥξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν ἡμέρᾳ, ᾗ οὐ
προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ γινώσκει, καὶ δι
χοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν
ὑποκριτῶν θήσει. ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ
σξη βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.* Τότε ὁμοιωθήσεται
ι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα παρθένοις, αἵ
τινες λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας αὐτῶν, ἐξ
ῆλθον εἰς ἀπάντησιν τοῦ νυμφίου. πέντε δὲ
ἦσαν ἐξ αὐτῶν μωραὶ, καὶ αἱ πέντε φρόνιμοι.
αἵτινες μωραὶ λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας ἑ
αυτῶν, οὐκ ἔλαβον μεθ᾽ ἑαυτῶν ἔλαιον. αἱ
δὲ φρόνιμοι ἔλαβον ἔλαιον ἐν τοῖς ἀγγείοις
αὐτῶν μετὰ τῶν λαμπάδων. χρονίζοντος δὲ
τοῦ νυμφίου, ἐνύσταξαν πᾶσαι καὶ ἐκάθευδον.
μέσης δὲ νυκτὸς κραυγὴ γέγονεν, ἰδοὺ ὁ νυμ
φίος ἔρχεται, ἐξέρχεσθε εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ.
τότε ἠγέρθησαν πᾶσαι αἱ παρθένοι ἐκεῖναι,
καὶ ἐκόσμησαν τὰς λαμπάδας αὐτῶν. αἱ
δὲ μωραὶ ταῖς φρονίμοις εἶπον, δότε ἡμῖν
ἐκ τοῦ ἐλαίου ὑμῶν, ὅτι αἱ λαμπάδες ἡμῶν
σβέννυνται. ἀπεκρίθησαν δὲ αἱ φρόνιμοι, λέ
γουσαι. μήποτε οὐκ ἀρκέσῃ ἡμῖν καὶ ὑμῖν,
πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τοὺς πωλοῦντας,
καὶ ἀγοράσετε ἑαυταῖς. ἀπερχομένων δὲ αὐτῶν
ἀγοράσαι, ἦλθεν ὁ νυμφίος, καὶ αἱ ἕτοιμοι
εἰσῆλθον μετ᾽ αὐτοῦ εἰς τοὺς γάμους, καὶ ἐκλεί
σθη ἡ θύρα. ὕστερον δὲ ἔρχονται καὶ αἱ λοιπαὶ
παρθένοι, λέγουσαι. κύριε, κύριε, ἄνοιξον ἡμῖν.
ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν. ἀμὴν λέγω ὑμῖν,
οὐκ οἶδα ὑμᾶς. γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδα
τε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν, ἐν ᾗ ὁ υἱὸς τοῦ
σξθ ἀνθρώπου ἔρχεται. * Ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπος
β τις ἀποδημῶν, * ἐκάλεσε τοὺς ἰδίους δού
σο λους, καὶ παρέδωκεν αὐτοῖς τὰ ὑπάρχοντα
ε αὐτοῦ, καὶ ᾧ μὲν ἔδωκε πέντε τάλαντα, ᾧ δὲ ξ
δύο, ᾧ δὲ ἓν, ἑκάστῳ κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν,
καὶ ἀπεδήμησεν εὐθέως. πορευθεὶς δὲ ὁ τὰ
πέντε τάλαντα λαβὼν, εἰργάσατο ἐν αὐ
τοῖς, καὶ ἐποίησεν ἄλλα πέντε τάλαντα.
ὡσαύτως καὶ ὁ τὰ δύο, ἐκέρδησε καὶ αὐτὸς ἄλ
λα δύο. ὁ δὲ τὸ ἓν λαβὼν, ἀπελθὼν ὤρυξεν ἐν
τῇ γῇ

ueniet dominus serui illius in die, quo
nõ expectat, & hora qua ignorat, & dis/
secabit eũ, partẽq; eius ponet cũ hypo-
critis, illic erit ploratus & stridor dentiũ.
μθ Tunc simile fiet regnũ cœlorum decẽ XXV
uirginibus, quæ sumptis lampadibus su
is, exierunt in occursum sponso. Quinq;
autem ex eis erant fatuæ, & quinq; pru-
dentes. Quæ erant fatuæ, acceptis lam-
padibus suis, non sumpserant oleũ secũ.
Prudentes uero sumpserant oleũ in ua-
sis suis unà cum lampadibus. Tardante
uero sponso, dormitauerunt omnes, ac
dormierũt. Porrò medio noctis clamor
factus est: ecce sponsus uenit, exite obui/
am ei. Tunc surrexerũt omnes uirgines
illæ, & apparauerunt lampades suas. Fa
tuæ autẽ prudẽtibus dixerunt: Date no
bis de oleo uestro, qa lampades nostræ
extinguuntur. At responderunt pruden
tes, dicentes: Nequaq̃, ne nõ sufficiat no
bis & uobis: sed ite potius ad eos, q uen
dunt, & emite uobisipsis. Porrò dũ irent
emptum, uenit sponsus: & quæ paratæ
erant, intrauerunt cũ eo ad nuptias, clau
saq; est ianua. Postea uero ueniũt & re/
liquæ uirgines, dicentes: Domine, domi
ne, aperi nobis. At ille respondens, ait:
Amen dico uobis, non noui uos. Vigila
te itaq;, quia nescitis diem neq; horã, in
qua filius hominis ueniet. Sicut em̃ ho-
mo quidam peregre proficiscẽs, uocauit
seruos suos, & tradidit illis bona sua: &
huic quidem dedit quinq; talẽta, alij au
tem duo, alij uero unum: unicuiq; secun
dum propriam facultatem, & profectus
est statim. Abijt aũt q quinq; talẽta ac-
ceperat, & negociatus est per ea, & confe
cit altera qnq; talẽta. Similiter & q duo
acceperat, lucratus est & ipse altera duo.
Qui aũt unum acceperat, abiẽs fodit in
terram,

τῇ γῇ, καὶ ἀπέκρυψε τὸ ἀργύριον τοῦ κυρίου
αὐτοῦ. μετὰ δὲ χρόνον πολὺν ἔρχεται ὁ κύ-
ριος τῶν δούλων ἐκείνων, καὶ συναίρει μετ'
αὐτῶν λόγον. καὶ προσελθὼν ὁ τὰ πέντε τά
λαντα λαβὼν, προσήνεγκεν ἄλλα πέντε
τάλαντα, λέγων. κύριε, πέντε τάλαντά μοι
παρέδωκας, ἴδε ἄλλα πέντε τάλαντα ἐκέρ-
δησα ἐν αὐτοῖς. ἔφη δὲ αὐτῷ ὁ κύριος αὐτοῦ.
εὖ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἦς πι
στὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω. εἴσελθε εἰς
τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου. προσελθὼν δὲ καὶ
ὁ τὰ δύο τάλαντα λαβὼν, εἶπεν. κύριε, δύο
τάλαντά μοι παρέδωκας, ἴδε ἄλλα δύο τά-
λαντα ἐκέρδησα ἐπ' αὐτοῖς. ἔφη αὐτῷ ὁ κύ-
ριος αὐτοῦ. εὖ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ
ὀλίγα ἦς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω.
εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου. προσελ
θὼν δὲ καὶ ὁ τὸ ἓν τάλαντον λαβὼν, εἶπεν.
κύριε, ἔγνων σε ὅτι αὐστηρὸς εἶ ἄνθρωπος, θε
ρίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρας, καὶ συνάγων ὅθεν
οὐ διεσκόρπισας, καὶ φοβηθεὶς ἀπελθὼν
ἔκρυψα τὸ τάλαντόν σου ἐν τῇ γῇ, ἴδε ἔχεις
τὸ σόν. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ κύριος αὐτοῦ, εἶπεν
αὐτῷ. πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρὲ, ᾔδεις ὅτι θε
ρίζω ὅπου οὐκ ἔσπειρα, καὶ συνάγω ὅθεν οὐ
διεσκόρπισα, ἔδει οὖν σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν
μου τοῖς τραπεζίταις, καὶ ἐλθὼν ἐγὼ ἐκο-
μισάμην ἂν τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ, ἄρατε οὖν
ἀπ' αὐτοῦ τὸ τάλαντον, καὶ δότε τῷ ἔχοντι τὰ
σοα δέκα τάλαντα. * τῷ γὰρ ἔχοντι παντὶ δοθήσε
ε ται, καὶ περισσευθήσεται. ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος, καὶ
σοβ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. * καὶ τὸν ἀχρεῖον δοῦλον
ε ἐκβάλλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. ἐκεῖ ἔσται
σογ ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. * ὅταν ξα
ι ἂν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ,
καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε
καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχ-
θήσεται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ
ἀφοριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ὥσπερ ὁ ποιμὴν
ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει
τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια
ἐξ

terram, & abſcondit pecuniam domini
ſui. Poſt multũ uero temporis uenit do
minus ſeruorũ illorum, & ponit rationẽ
cum eis. Et accedens is, qui quinq; talen-
ta acceperat, attulit altera quinq; talẽta,
dicẽs: Domine, quinq; talenta tradidiſti
mihi, ecce altera quinq; talenta lucratus
ſum per ea. Ait illi dominus eius: Euge
ſerue bone & fidelis, ſup pauca fuiſti fi-
delis, ſup multa te cõſtituã. intra in gau-
diũ domini tui. Accedẽs aũt & qui duo
talenta accepat, ait: Dñe, duo talenta tra
didiſti mihi, ecce alia duo lucratus ſum
p ea. Ait illi dñs eius: Euge ſerue bone
& fidelis, ſup pauca fuiſti fidelis, ſuper
multa te cõſtituam: intra in gaudiũ do-
mini tui. Accedens aũt & qui unũ talen-
tum acceperat, ait: Dñe, nouerã te quod
homo durus ſis, metens ubi nõ ſemina-
ſti, & inde congregans ubi non ſparſiſti:
ac territus abij, abſcõdiq; talentũ tuũ in
terra: Ecce habes quod tuũ eſt. Reſpon-
dens aũt dñs eius, dixit ei: Serue male &
piger, ſciebas q̃ metã ubi nõ ſeminaui,
& cõgregẽ illinc ubi non ſparſi: Opor
tuit ergo te cõmittere pecuniã meã men
ſarijs, & ueniens ego recepiſſem utique
quod meũ eſt cum uſura. Tollite itaq;
ab eo talentum, & date ei qui habet de-
cem talenta. Omni enim habenti dabit
& abundabit. Qui uero nõ habet, etiam
id quod habet, auferetur ab eo. Et inuti
lem ſeruũ eijcite in tenebras exteriores:
illic erit fletus & ſtridor dentiũ. Cum au
tem uenerit filius hominis in gloria ſua,
& omnes ſancti angeli cũ eo. tunc ſede-
bit ſuper ſedem gloriæ ſuæ, & congrega-
buntur ante eum omnes gentes, & ſepa
rabit eos, alteros ab alteris, ſicut paſtor
ſegregat oues ab hœdis: & ſtatuet oues
quidem à dextris ſuis, hœdos autem
à

ἐξ εὐωνύμων. τότε ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ
δεξιῶν αὐτοῦ. δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός
μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν
βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. ἐπείνασα
γὰρ καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. ἐδίψησα, καὶ
ἐποτίσατέ με. ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ
με. γυμνὸς, καὶ περιεβάλετέ με. ἠσθένησα, καὶ
ἐπεσκέψασθέ με. ἐν φυλακῇ ἤμην, καὶ ἤλθε
τε πρός με. τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ οἱ δί
καιοι, λέγοντες. κύριε, πότε σε εἴδομεν πει-
νῶντα καὶ ἐθρέψαμεν, ἢ διψῶντα καὶ ἐποτίσα-
μεν; πότε δέ σε εἴδομεν ξένον, καὶ συνηγά
γομεν; ἢ γυμνὸν καὶ περιεβάλομεν; πότε δέ
σε εἴδομεν ἀσθενῆ, ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ ἤλθο-
μεν πρός σε; καὶ ἀποκριθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐρεῖ
αὐτοῖς. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ᾽ ὅσον ἐποιήσατε
ἑνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων,
ἐμοὶ ἐποιήσατε. τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων.
πορεύεσθε ἀπ᾽ ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ
τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ
τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. ἐπείνασα γὰρ, καὶ οὐκ ἐδώ-
κατέ μοι φαγεῖν. ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐποτίσα
τέ με. ξένος ἤμην, καὶ οὐ συνηγάγετέ με.
γυμνὸς, καὶ οὐ περιεβάλετέ με. ἀσθενὴς καὶ
ἐν φυλακῇ, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθέ με. τότε
ἀποκριθήσονται αὐτῷ καὶ αὐτοὶ λέγοντες. κύριε,
πότε σε εἴδομεν πεινῶντα, ἢ διψῶντα, ἢ ξέ-
νον, ἢ γυμνὸν, ἢ ἀσθενῆ, ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐ
διηκονήσαμέν σοι; τότε ἀποκριθήσεται αὐ-
τοῖς, λέγων. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ᾽ ὅσον οὐκ ἐ-
ποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐ-
μοὶ ἐποιήσατε. καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλα
σιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον.
σοδ *καὶ ἐγένετο, ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς πάντας
α τοὺς λόγους τούτους, εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ.
οἴδατε ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας τὸ πάσχα γίνεται
καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρω
σοε θῆναι. *τότε συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ
ε γραμματεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ εἰς
τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως, τοῦ λεγομένου καϊ
άφα, καὶ συνεβουλεύσαντο, ἵνα τὸν Ἰησοῦν
κρατήσωσι

à ſiniſtris. Tūc dicet rex his qui à dextris
ſibi erunt: Venite benedicti patris mei,
poſſidete regnum paratum uobis ab ex-
ordio mūdi. Eſuriui enim, & dediſtis mi-
hi edere. Sitiui, & dediſtis mihi bibere.
Hoſpes eram, & collegiſtis me. Nudus, &
operuiſtis me. Infirmus, & uiſitaſtis me.
In carcere eram, & ueniſtis ad me. Tūc re
ſpondebūt ei iuſti, dicētes: Domine, quā-
do te uidimus eſurientem, & pauimus:
aut ſitientē, & dedimus tibi potū? Quan
do autem te uidimus hoſpitem, & collegi
mus te: aut nudū, & cooperuimus te: aut
quando te uidimus infirmum aut in car-
cere, & uenimus ad te? Et reſpondens rex
dicet illis: Amen dico uobis, quatenus fe-
ciſtis uni de his fratribus meis minimis,
mihi feciſtis Tunc dicet & his qui à ſini-
ſtris erunt: Diſcedite à me maledicti in
ignem æternū, qui paratus eſt diabolo &
angelis eius. Eſuriui enim, & non dediſtis
mihi cibū. Sitiui, & non dediſtis mihi po
tum. Hoſpes eram, & non collegiſtis me.
Nudus, & nō operuiſtis me. Infirmus &
in carcere eram, & non uiſitaſtis me. Tūc
reſpondebunt ei & ipſi dicētes: Domine,
quando te uidimus eſurientem, aut ſitiē-
tem, aut hoſpitem, aut nudum, aut infir-
mū, aut in carcere, & nō miniſtrauimus ti
bi? Tūc reſpōdebit illis, dicens: Amē dico
uobis, quatenus non feciſtis uni de mini-
mis his, nec mihi feciſtis. Et ibūt hi in ſup
pliciū æternū, iuſti uero in uitā æternam.
Et factum eſt, cum conſummaſſet Ie-
ſus ſermones hos omnes, dixit diſcipulis XXVI
ſuis: Scitis quod poſt biduum paſcha fit,
& filius hominis traditur ut crucifigatur.
Tunc congregati ſunt principes ſacerdo-
tum & ſcribæ & ſeniores populi in atrium
principis ſacerdotum, qui dicebatur Cai
pha: & conſilium inierunt, ut Ieſum
dolo caperent

κρατήσωσι δόλῳ, καὶ ἀποκτείνωσιν. ἔλεγον
δέ, μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, ἵνα μὴ θόρυβος γένηται
σοε ἐν τῷ λαῷ. * τοῦ δὲ ἰησοῦ γενομένου ἐν βη
α θανίᾳ ἐν οἰκίᾳ σίμωνος τοῦ λεπροῦ, προ-
σῆλθεν αὐτῷ γυνὴ ἀλάβαστρον μύρου ἔχου
σα βαρυτίμου, καὶ κατέχεεν ἐπὶ τὴν κεφα-
λὴν αὐτοῦ ἀνακειμένου. ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ
αὐτοῦ ἠγανάκτησαν, λέγοντες. εἰς τί ἡ ἀπώ
λεια αὕτη; ἠδύνατο γὰρ τοῦτο τὸ μύρον πραθῆ
ναι πολλοῦ, καὶ δοθῆναι πτωχοῖς. γνοὺς δὲ
ὁ ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς. τί κόπους παρέχετε
τῇ γυναικί; ἔργον γὰρ καλὸν εἰργάσατο εἰς
ἐμέ. πάντοτε γὰρ τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ'
σοζ ἑαυτῶν, ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε. * βαλοῦσα
δ γὰρ αὕτη τὸ μύρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώματός
μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν. ἀμὴν
λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλι-
ον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ
ὃ ἐποίησεν αὕτη εἰς μνημόσυνον αὐτῆς.
σοη * τότε πορευθεὶς εἷς τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμε
β νος ἰούδας ὁ ἰσκαριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς,
εἶπεν. τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν πα
ραδώσω αὐτόν; οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκον
τα ἀργύρια. καὶ ἀπὸ τότε ἐζήτει εὐκαιρίαν
ἵνα αὐτὸν παραδῷ. τῇ δὲ πρώτῃ τῶν ἀζύμων
προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ ἰησοῦ, λέγοντες
αὐτῷ. ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν
τὸ πάσχα; ὁ δὲ εἶπεν. ὑπάγετε εἰς τὴν πό-
λιν πρὸς τὸν δεῖνα, καὶ εἴπατε αὐτῷ. ὁ δι-
δάσκαλος λέγει, ὁ καιρός μου ἐγγύς ἐστιν,
πρός σε ποιῶ τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν
μου. καὶ ἐποίησαν οἱ μαθηταὶ ὡς συνέταξεν
αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα.
σοθ * ὀψίας δὲ γενομένης, ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώ-
δ δεκα, καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν, εἶπεν. ἀμὴν λέ
γω ὑμῖν, ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με.
σπ * καὶ λυπούμενοι σφόδρα, ἤρξαντο λέγειν
α αὐτῷ ἕκαστος αὐτῶν. μή τι ἐγώ εἰμι κύριε;
σπα * ὁ δὲ ἀποκριθείς, εἶπεν. ὁ ἐμβάψας μετ' ἐ-
β μοῦ ἐν τῷ τρυβλίῳ τὴν χεῖρα, οὗτός με πα
ραδώσει. ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει.
καθὼς

dolo caperẽt,& occiderent. Dicebãt autẽ:
Nõ in die festo, ne tumultus fiat in popu
ξβ lo. Cũ autẽ Iesus esset in Bethania in do-
mo Simonis leprosi, accessit ad eum mu-
lier, habens alabastrum unguenti precio
si,& effudit super caput ipsius recumben
tis. Videntes aũt discipuli indignati sunt,
dicentes: Ad quid perditio hæc? Potuit
enim istud unguentũ uenundari magno
& dari pauperibus. Eo autem cognito, Ie
sus ait illis: Quid molesti estis mulieri?
Opus enim bonũ operata est erga me.
Nam semper pauperes habetis uobiscũ,
me uero non semper habetis. Quod eñ
hæc unguentum hoc misit super corpus
meum, ad sepeliendum me fecit. Amẽ di-
co uobis, ubicũq; prædicatum fuerit hoc
euangelium in toto mundo, hoc quoque
quod hæc fecit narrabitur in memoriam
ipsius. Tunc abijt unus de duodecim, qui
dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes
sacerdotum,& ait illis: Quid uultis mihi
dare,& ego uobis tradam illũ? At illi con
stituerunt ei triginta argenteos. Et ex eo
tempore quærebat opportunitatẽ ut eũ
ξγ traderet. Cæterum primo die azymorũ
accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes ei:
Vbi uis paremus tibi ad edẽdũ pascha?
At ille dixit: Ite in ciuitatem ad quendã,
& dicite ei: Magister dicit: Tempus meũ
prope est, apud te facio pascha cum disci
pulis meis. Et fecerunt discipuli sicut cõsti
tuit illis Iesus,& parauerunt pascha. Ve-
spere aũt facto, discumbebat cum duode
cim:& edentibus illis, dixit: Amẽ dico uo
bis, quod unus uestrũ me proditurus est.
Et mœsti redditi uehementer, cœperunt
singuli dicere ei: Num ego sum domine?
At ipse respondens, ait: Qui intinxit me-
cum manum in catino, hic me prodi-
turus est. Filius quidem hominis uadit,
sicut

σπβ καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ. *οὐαὶ δὲ τῷ
ς ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι᾽ οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
παραδίδοται, καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννή-
σπγ θη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. *Ἀποκριθεὶς δὲ ἰούδας
ι ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, εἶπεν. μή τι ἐγώ εἰμι ῥαβ-
σπδ βεί; λέγει αὐτῷ, σὺ εἶπας. *Ἐσθιόντων δὲ αὐ-
α τῶν, λαβὼν ὁ ἰησοῦς τὸν ἄρτον, καὶ εὐχαριστή- ξδ
σας, ἔκλασεν καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς, καὶ εἶ-
πεν. λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου.
σπε *καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας,
β ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων. πίετε ἐξ αὐτοῦ πάν-
τες. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς
διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς
σπς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. *Λέγω δὲ ὑμῖν, οὐ μὴ
ς πίω ἀπάρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννήματος τῆς
ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ
πίνω μεθ᾽ ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ
πατρός μου. καὶ ὑμνήσαντες, ἐξῆλθον εἰς τὸ
σπζ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. *Τότε λέγει αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς.
δ πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοὶ ἐν
σπη τῇ νυκτὶ ταύτῃ. *γέγραπται γὰρ, πατάξω τὸν »
ς ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται τὰ πρόβα- »
τα τῆς ποίμνης. μετὰ δὲ τὸ ἐγερθῆναί με, προά- »
σπθ ξω ὑμᾶς εἰς τὴν γαλιλαίαν. *Ἀποκριθεὶς δὲ
α ὁ πέτρος, εἶπεν αὐτῷ. εἰ καὶ πάντες σκαν-
δαλισθήσονται ἐν σοι, ἐγὼ δὲ οὐδέποτε σκαν-
δαλισθήσομαι. ἔφη αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, ἀμὴν λέ-
γω σοι, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ πρὶν ἀλέκτο-
σϟ ρα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. *Λέγει αὐτῷ ὁ
ς πέτρος. κἂν δέῃ με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ
μή σε ἀπαρνήσομαι. ὁμοίως καὶ πάντες οἱ μα-
σϟα θηταὶ εἶπον. *Τότε ἔρχεται μετ᾽ αὐτῶν ὁ ἰη-
α σοῦς εἰς χωρίον λεγόμενον γεθσημανῆ, καὶ
σϟβ λέγει τοῖς μαθηταῖς. *καθίσατε αὐτοῦ ἕως
ς οὗ ἀπελθὼν προσεύξωμαι ἐκεῖ. καὶ παραλα-
βὼν τὸν πέτρον καὶ τοὺς δύο υἱοὺς ζεβεδαίου, ἤρ-
σϟγ ξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. *Τότε λέγει
δ αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου
ἕως θανάτου, μείνατε ὧδε καὶ γρηγορεῖτε μετ᾽
σϟδ ἐμοῦ. *καὶ προελθὼν μικρὸν ἔπεσεν ἐπὶ πρό-
α σωπον αὐτοῦ προσευχόμενος, καὶ λέγων. πάτερ

sicut scriptum est de illo: Væ autem homini illi per quem filius hominis proditur: bonum erat ei, si natus nō fuisset homo ille. Respondens autem Iudas, qui tradidit eum, dixit: Num ego sum rabbi? Ait illi: Tu dixisti. Vescentibus autem eis, accepit Iesus panem, & cum egisset gratias, fregit, deditque discipulis, & ait: Accipite, comedite, hoc est corpus meum. Et accepto poculo, gratijs actis, dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes: Hic est enim sanguis meus qui est noui testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum. Dico autem uobis, non bibam posthac ex hoc fructu uitis usque in diem illum, cum illud bibam uobiscum nouum in regno patris mei. Et cum hymnū cecinissent, exierunt in montem oliuarū. Tunc dicit illis Iesus: Omnes uos offendiculū patiemini mea causa in nocte hac. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Postquàm autem resurrexero, præcedam uos in Galilæam. Respondēs autē Petrus, ait illi: Et si omnes offendiculū passi fuerint tua causa, ego tamen nunquàm offendiculum patiar. Ait illi Iesus: Amē dico tibi, quod in hac nocte antequàm gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus: Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt. Tūc uenit Iesus cum illis in uillam, quæ dicitur Gethsemane, & dixit discipulis: Sedete hic donec uadam & orem illic. Et assumpto Petro & duobus filijs Zebedæi cœpit affici dolore ac mœstitudine. Tūc ait illis Iesus: Mœsta est anima mea usque ad mortem: manete hic & uigilate mecum. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans ac dicens: Pater

μου, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ
σϟε ποτήριον τοῦτο. *πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέ-
α λω, ἀλλ' ὡς σύ. *καὶ ἔρχεται πρὸς τοὺς
σϟς μαθητὰς, καὶ εὑρίσκει αὐτοὺς καθεύδοντας,
β καὶ λέγει τῷ πέτρῳ. οὕτως οὐκ ἰσχύσατε
μίαν ὥραν γρηγορῆσαι μετ' ἐμοῦ; γρηγορεῖ-
τε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς
σϟζ πειρασμόν. *τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ
δ δὲ σὰρξ ἀσθενής. *πάλιν ἐκ δευτέρου ἀπελ-
σϟη θὼν, προσηύξατο λέγων. πάτερ μου, εἰ οὐ δύ-
ε ναται τοῦτο τὸ ποτήριον παρελθεῖν ἀπ' ἐμοῦ,
ἐὰν μὴ αὐτὸ πίω, γενηθήτω τὸ θέλημά σου.
καὶ ἐλθὼν, εὑρίσκει αὐτοὺς πάλιν καθεύδον-
τας, ἦσαν γὰρ αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ βεβαρημένοι.
δὲ ἀφεὶς αὐτοὺς, ἀπελθὼν πάλιν, προσηύξα-
σϟθ το ἐκ τρίτου, τὸν αὐτὸν λόγον εἰπών. *τότε ἔρχε-
δ ται πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτοῖς.
καθεύδετε τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε, ἰδοὺ
ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδί-
δοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν. ἐγείρεσθε, ἄγω-
τ μεν, ἰδοὺ ἤγγικεν ὁ παραδιδούς με. *καὶ ἔτι
α αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ ἰούδας εἷς τῶν δώδε-
κα ἦλθε, καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος πολὺς μετὰ
μαχαιρῶν καὶ ξύλων ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων
τα καὶ πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ. *ὁ δὲ παραδιδοὺς
β αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον λέγων, ὃν ἂν
φιλήσω, αὐτός ἐστι, κρατήσατε αὐτόν. καὶ εὐ-
θέως προσελθὼν τῷ ἰησοῦ, εἶπε. χαῖρε ῥαβ-
βί. καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν
αὐτῷ. ἑταῖρε, ἐφ' ὃ πάρει; τότε προσελθόν-
τες ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν ἰησοῦν καὶ ἐ-
τβ κράτησαν αὐτόν. *καὶ ἰδοὺ εἷς τῶν μετὰ ἰη-
α σοῦ, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἀπέσπασε τὴν μάχαιραν
αὐτοῦ, καὶ πατάξας τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως, ἀφεῖ-
τγ λεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον. *τότε λέγει αὐτῷ ὁ ἰη-
ι σοῦς. ἀπόστρεψόν σου τὴν μάχαιραν εἰς τὸν
τόπον αὐτῆς. πάντες γὰρ οἱ λαμβάνοντες μάχαι-
ραν, ἐν μαχαίρᾳ ἀπολοῦνται. ἢ δοκεῖς ὅτι
οὐ δύναμαι ἄρτι παρακαλέσαι τὸν πατέρα
μου, καὶ παραστήσει μοι πλείους ἢ δώδεκα
λεγεῶνας ἀγγέλων; πῶς οὖν πληρωθῶσιν
αἱ γραφαὶ

mi, si possibile est, transeat à me calix
iste: ueruntamen non sicut ego uolo, sed
sicut tu. Et uenit ad discipulos, & reperit
eos dormientes: & dicit Petro: Adeo nō
potuistis una hora uigilare mecum? Vi
gilate & orate, ut ne intretis in tentatio-
nem. Spiritus quidem promptus est, at
caro infirma. Rursus altera uice abijt, &
orauit, dicens: Pater mi, si nō potest hoc
poculum transire à me, nisi bibam illud,
fiat uoluntas tua. Et uenit, & reperit eos
iterum dormientes. Erant enim oculi eo
rum grauati. Et relictis illis, iterum abijt,
& orauit tertio, eundem sermonem di-
cens. Tunc uenit ad discipulos suos, & di
cit illis: Dormite iam & requiescite, ecce
appropinquauit hora, & filius hominis
traditur in manus peccatorum. Surgite
eamus, ecce appropinquauit qui me tra-
dit. Adhuc eo loquente, ecce Iudas unus
numero duodecim uenit, & cum eo tur-
ξε ba multa cum gladijs & fustibus, missi
à principibus sacerdotum & senioribus
populi. Is uero qui prodebat eum, dedit
illis signum, dicens: Quemcunque oscu
latus fuero, ipse est, tenete eum. Et con-
festim accedens ad Iesum, dixit: Aue
rabbi. Et osculatus est eum. Dixitq́ue illi
Iesus: Amice, ad quid ades? Tunc acces-
serunt, & manus iniecerunt in Iesum, &
ceperunt eum. Et ecce unus ex his, qui
erant cum Iesu, extendens manum, exe-
mit gladium suum, & percutiēs seruum
principis sacerdotum, amputauit auricu
lam eius. Tunc ait illi Iesus: Conuerte
gladium tuum in locum suum. Omnes
enim qui acceperint gladium, gladio pe
ribunt. An putas quod non possum nunc
rogare patrem meum, & exhibebit mi-
hi plus quàm duodecim legiones ange
lorum? Quomodo ergo implebuntur
scripturæ

τδ αἱ γραφαί, ὅτι οὕτως δεῖ γενέσθαι. * ἐν ἐ-
α κείνῃ τῇ ὥρᾳ εἶπεν ὁ ἰησοῦς τοῖς ὄχλοις,
ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξήλθετε μετὰ μαχαιρῶν, καὶ
ξύλων συλλαβεῖν με. καθ᾽ ἡμέραν πρὸς ὑμᾶς
ἐκαθεζόμην, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ οὐκ
τε ἐκρατήσατέ με. *τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα
ϛ πληρωθῶσιν αἱ γραφαὶ τῶν προφητῶν.
τότε οἱ μαθηταὶ πάντες, ἀφέντες αὐτὸν ἔ-
τϛ φυγον.* οἱ δὲ κρατήσαντες τὸν ἰησοῦν, ἀπή-
α γαγον πρὸς καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα, ὅπου
οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι συνήχθη
τζ σαν. *ὁ δὲ πέτρος ἠκολούθει αὐτῷ ἀπὸ μα
δ κρόθεν ἕως τῆς αὐλῆς τοῦ ἀρχιερέως. *καὶ εἰ
τη σελθὼν ἔσω, ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἰδεῖν
β τὸ τέλος. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι,
καὶ τὸ συνέδριον ὅλον ἐζήτουν ψευδομαρ-
τυρίαν κατὰ τοῦ ἰησοῦ, ὅπως αὐτὸν θανατώ-
σωσιν, καὶ οὐχ εὗρον. καὶ πολλῶν ψευδο-
τθ μαρτύρων προσελθόντων, οὐχ εὗρον.* ὕστε-
ϛ ρον δὲ προσελθόντες δύο ψευδομάρτυρες, εἶ-
πον. οὗτος ἔφη, δύναμαι καταλῦσαι τὸν να
ὸν τοῦ θεοῦ, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομῆ
σαι αὐτόν. καὶ ἀναστὰς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐ
τῷ. οὐδὲν ἀποκρίνῃ; τί οὗτοί σου καταμαρ
τυροῦσιν; ὁ δὲ ἰησοῦς ἐσιώπα. καὶ ἀποκριθεὶς
ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ. ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ
θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἵνα ἡμῖν εἴπῃς, εἰ σὺ εἶ ὁ χριστὸς
ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. λέγει αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, σὺ εἶ-
τι πας. *πλὴν λέγω ὑμῖν, ἀπάρτι ὄψεσθε τὸν υἱὸν
α τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυ
νάμεως καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ
τια οὐρανοῦ. *τότε ὁ ἀρχιερεὺς διέρρηξε τὰ ἱμά
ϛ τια αὐτοῦ λέγων, ὅτι ἐβλασφήμησε. * τί
τιβ ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων; ἴδου νῦν ἠ-
β κούσατε τὴν βλασφημίαν αὐτοῦ. τί ὑμῖν
δοκεῖ; οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον. ἔνοχος θα
τιγ νάτου ἐστί. * τότε ἐνέπτυσαν εἰς τὸ πρόσωπον
α αὐτοῦ, καὶ ἐκολάφισαν αὐτόν. οἱ δὲ ἐρράπισαν
λέγοντες. προφήτευσον ἡμῖν χριστέ, τίς ἐστιν
τιδ ὁ παίσας σε; *ὁ δὲ πέτρος ἔξω ἐκάθητο ἐν τῇ
α αὐλῇ. καὶ προσῆλθεν αὐτῷ μία παιδίσκη,
λέγουσα

scripturæ, qđ sic oportet fieri. In illa ho-
ra dixit Iesus turbis: Tanq̃ ad latronem
existis cum gladijs & fustibus ad cõpre-
hendendũ me: quotidie apud uos sede-
bam docens in tẽplo, & nõ me cepistis?
Hoc autẽ totum factum est ut cõpleren
tur scripturæ prophetarũ. Tunc discipu
li omnes relicto eo fugerunt. At illi com
prehensum Iesum duxerũt ad Caiphã
principẽ sacerdotum, ubi scribæ & senio
res cõuenerant. Petrus aũt sequebat' eũ
procul usq; ad atriũ principis sacerdotũ.
Et ingressus intro, sedebat cũ ministris,
ut uideret finem. Principes aũt sacerdo-
tũ & seniores, & totũ conciliũ quærebãt
falsum testimoniũ cõtra Iesum, ut morti
eum traderẽt, & nõ inueniebant. etiã cũ
multi falsi testes accessissent, nõ inuenie-
bant. Nouissime autẽ uenerũt duo falsi
testes, & dixerunt: Hic dixit, Possum de-
struere tẽplũ dei, & in triduo ædificare il
lud. Et surgens princeps sacerdotũ, ait il-
li: Nihil respõdes? Cur isti aduersũ te te-
stimoniũ dicũt? Iesus aũt tacebat. Et re-
spondens princeps sacerdotũ, ait illi: Ad
iuro te ꝑ deũ uiuentẽ, ut dicas nobis, an
tu sis Christus filius dei. Dicit illi Iesus:
Tu dixisti. Verũtamen dico uobis, amo
do uidebitis filiũ hominis sedentẽ à de-
xtris uirtutis, & uenientẽ in nubibus cœ
li. Tunc princeps sacerdotũ discidit ue-
stimẽta sua, dicẽs: Proloquutus est blas-
phemiã: quid insup̃ egemus testibus? Ec
ce nũc audistis blasphemiã eius: qđ uo-
bis uidet'? At illi respõdentes dixerunt:
Reus est mortis. Tũc expuerunt in faciẽ
eius, & colaphis eũ cæciderunt. Alij autẽ
palmas in faciem eius dederunt, dicẽtes:
Vaticinare nobis Christe, quis est qui
te percussit? Petrus uero sedebat foris
in atrio, & accessit ad eum una ancillula

 dicens

λέγουσα· καὶ σὺ ἦσθα μετὰ ἰησοῦ τοῦ γαλι
λαίου. ὁ δὲ ἠρνήσατο ἔμπροσθεν πάντων, ξϛ
τιε λέγων· οὐκ οἶδα τί λέγεις. *ἐξελθόντα δὲ
α αὐτὸν εἰς τὸν πυλῶνα, εἶδεν αὐτὸν ἄλλη, καὶ
λέγει τοῖς ἐκεῖ, καὶ οὗτος ἦν μετὰ ἰησοῦ τοῦ
ναζωραίου. καὶ πάλιν ἠρνήσατο μεθ᾽ ὅρκου,
ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον. μετὰ μικρὸν δὲ
προσελθόντες οἱ ἑστῶτες, εἶπον τῷ πέτρῳ.
ἀληθῶς καὶ σὺ ἐξ αὐτῶν εἶ, καὶ γὰρ ἡ λαλι
ά σου δῆλόν σε ποιεῖ. τότε ἤρξατο καταναθε
ματίζειν καὶ ὀμνύειν, ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρω
τις πον, καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησε. *καὶ ἐμ
β νήσθη ὁ πέτρος τοῦ ῥήματος ἰησοῦ, εἰρηκότος
αὐτῷ, ὅτι πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνή
σῃ με. καὶ ἐξελθὼν ἔξω, ἔκλαυσε πικρῶς.
τιζ *πρωΐας δὲ γενομένης, συμβούλιον ἔλαβον
β πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λα-
τιη οῦ κατὰ τοῦ ἰησοῦ, ὥστε θανατῶσαι αὐτόν.
α *καὶ δήσαντες αὐτὸν, ἀπήγαγον καὶ παρέδω-
τιθ καν αὐτὸν ποντίῳ πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι. *τό ξζ
ι τε ἰδὼν ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, ὅτι κατε-
κρίθη, μεταμεληθεὶς, ἀπέστρεψε τὰ τριάκον-
τα ἀργύρια τοῖς ἀρχιερεῦσι, καὶ τοῖς πρεσβυ-
τέροις λέγων. ἥμαρτον, παραδοὺς αἷμα ἀθῶ
ον. οἱ δὲ εἶπον, τί πρὸς ἡμᾶς; σὺ ὄψει. καὶ ῥίψας
τὰ ἀργύρια ἐν τῷ ναῷ ἀνεχώρησε, καὶ ἀπελ
θὼν ἀπήγξατο. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς λαβόντες τὰ
ἀργύρια, εἶπον. οὐκ ἔξεστι βαλεῖν αὐτὰ εἰς τὸν
κορβονᾶν, ἐπεὶ τιμὴ αἵματός ἐστι. συμβούλιον
δὲ λαβόντες ἠγόρασαν ἐξ αὐτῶν τὸν ἀγρὸν
τοῦ κεραμέως εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις. διὸ ἐκλή
θη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος, ἀγρὸς αἵματος, ἕως τῆς σή
μερον. τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ ἱερεμίου
» τοῦ προφήτου λέγοντος. καὶ ἔλαβον τὰ τριάκον
» τα ἀργύρια τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου· ὃν
» ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν ἰσραὴλ, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ
» εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, καθὼς συνέταξέ
τκ μοι κύριος. *ὁ δὲ ἰησοῦς ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ
α ἡγεμόνος, καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ ἡγεμὼν λέ
τκα γων, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων; *ὁ δὲ ἰη
δ σοῦς ἔφη αὐτῷ. σὺ λέγεις. καὶ ἐν τῷ κατηγο

ρεῖσθαι

dicens: Et tu cū Iesu Galilæo eras. At il-
le negauit corā omnibus, dicens: Nescio
quid dicas. Cum autē exisset in uestibu-
lum, uidit eum altera ancilla, & ait his
qui erant ibi: Et hic erat cū Iesu Nazare
no. Et iterum negauit cum iureiurando:
Non noui hominem. Et post pusillum
accesserūt qui stabant, & dixerūt Petro:
Vere & tu ex illis es, nam & loquela tua
te manifestū facit. Tūc cœpit execrari &
iurare, quod nō nosset hominē. Et conti
nuo gallus cātauit. Et recordatus est Pe-
trus uerbi Iesu, qui dixerat ei: Priusquā
gallus cantet, ter me negabis. Et egressus
foras, fleuit amare. Mane aūt facto, XXVII
cōsiliū inierunt oēs principes sacerdotū
& seniores populi aduersus Iesum, ut eū
morti traderēt. Et uinctū eū adduxerūt
& tradiderūt pōtio Pilato præsidi. Tūc
uidēs Iudas, q eū prodiderat, ꝙ dānat9
esset, pœnitentia ductus, retulit triginta
argenteos principibus sacerdotū & seni
oribus, dicēs: Peccaui, prodens sanguinē
innoxiū. At illi dixerūt: Quid ad nos?
tu uideris. Et proiectis argēteis in tēplo,
recessit, & abiēs laqueo se suspēdit. Prin-
cipes autem sacerdotū acceptis argēteis,
dixerūt: Non licet eos mittere in corbo-
nam, quia precium sanguinis est. Consi
lio aūt inito, emerunt ex illis agrū figuli,
in sepulturā pegrinorū: quapropter uo-
catus est ager ille, ager sanguinis, usqꝫ in
hodiernū diem. Tunc impletū est quod
dictum est per Hieremiam prophetam
dicentē: Et acceperūt triginta argenteos
precium æstimati, quem æstimatū eme-
runt à filijs Israël: & dederūt eos in agrū
figuli, sicut cōstituit mihi dn̄s. Iesus autē
stetit ante præsidem, & interrogauit eū
præses, dicens: Tu es rex Iudæorum?
Dicit illi Iesus: Tu dicis. Et cum accusa-

retur

ρεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν πρεσ
βυτέρων, οὐδὲν ἀπεκρίνατο. τότε λέγει αὐ/
τῷ ὁ πιλᾶτος, οὐκ ἀκούεις πόσα σου κατα-
μαρτυροῦσι; καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ πρὸς οὐ
δὲ ἓν ῥῆμα, ὥστε θαυμάζειν τὸν ἡγεμόνα λί/
τκβ αν. * κατὰ δὲ ἑορτὴν εἰώθει ὁ ἡγεμὼν ἀπο/
β λύειν ἕνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον, ὃν ἤθελον.
τκγ * εἶχον δὲ τότε δέσμιον ἐπίσημον, λεγόμε
δ νον βαραββᾶν. συνηγμένων οὖν αὐτῶν, εἶ-
πεν αὐτοῖς ὁ πιλᾶτος. τίνα θέλετε ἀπολύσω
ὑμῖν, βαραββᾶν, ἢ ἰησοῦν τὸν λεγόμενον
χριστόν; ᾔδει γάρ, ὅτι διὰ φθόνον παρέδωκαν αὐ
τκδ τόν. * καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ βήματος,
ι ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν ἡ γυνὴ αὐτοῦ λέγουσα. μη/
δὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ, πολλὰ γὰρ
τκε ἔπαθον σήμερον κατ' ὄναρ δι' αὐτόν. * οἱ δὲ
α ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔπεισαν τοὺς
ὄχλους, ἵνα αἰτήσωνται τὸν βαραββᾶν, τὸν δὲ
ἰησοῦν ἀπολέσωσιν. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἡγεμὼν
εἶπεν αὐτοῖς. τίνα θέλετε ἀπὸ τῶν δύο ἀπο/
λύσω ὑμῖν; οἱ δὲ εἶπον. βαραββᾶν. λέγει αὐ
τκς τοῖς ὁ πιλᾶτος. * τί οὖν ποιήσω ἰησοῦν τὸν λε
α γόμενον χριστόν; λέγουσιν αὐτῷ πάντες.
σταυρωθήτω. ὁ δὲ ἡγεμὼν ἔφη, τί γὰρ κα-
κὸν ἐποίησεν; οἱ δὲ περισσῶς ἔκραζον, λέγον-
τκζ τες. σταυρωθήτω. * ἰδὼν δὲ ὁ πιλᾶτος, ὅτι
ι οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον θόρυβος γίνε/
ται, λαβὼν ὕδωρ ἀπενίψατο τὰς χεῖρας ἀπέ
ναντι τοῦ ὄχλου, λέγων. ἀθῷός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵ
ματος τοῦ δικαίου τούτου, ὑμεῖς ὄψεσθε. καὶ ἀπο
κριθεὶς πᾶς ὁ λαὸς εἶπεν. τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ'
τκη ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. * τότε ἀπέ/
α λυσεν αὐτοῖς τὸν βαραββᾶν, τὸν δὲ ἰησοῦν
τκθ φραγελλώσας, παρέδωκεν ἵνα σταυρωθῇ. * τό
δ τε οἱ στρατιῶται τοῦ ἡγεμόνος παραλαβόν
τες τὸν ἰησοῦν εἰς τὸ πραιτώριον, συνήγα/
γον ἐπ' αὐτὸν ὅλην τὴν σπεῖραν. καὶ ἐκδύ-
σαντες αὐτόν, περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκ
κίνην, καὶ πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν,
ἐπέθηκαν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ κάλα
μον ἐπὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ γονυπετή-

σαντες

retur à principibus sacerdotũ & seniori/
bus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pila-
tus: Nõ audis q̃ multa aduersum te di/
cunt testimonia? Et non respondit ei ad
ullum uerbum, ita ut miraretur præses
uehemẽter. In festo autem consueuerat
præses turbæ dimittere unum uinctum
quem uoluissent. Habebat autem tunc
uinctum insignẽ, qui dicebatur Barab-
bas. Cõgregatis ergo illis, dixit Pilatus:
Vtrum uultis dimittam uobis Barabbã
an Iesum, qui dicitur Christus? Sciebat
enim quod propter inuidiã tradidissent
eum. Sedente autem illo pro tribunali,
misit ad eum uxor eius, dicẽs: Nihil tibi
cũ iusto illo, multa enim passa sum ho/
die in somnis propter eum. Principes autẽ
tẽ sacerdotũ & seniores persuaserũt tur/
bis, ut peterẽt Barabbam, Iesum uero ꝑ
derent. Respondens autẽ præses ait illis:
Vtrũ uultis uobis è duobus dimittam?
At illi dixerũt, Barabbã. Dixit illis Pila/
tus: Quid igitur faciam Iesu, qui dicitur
Christus? Dicunt ei omnes, Crucifigat.
Præses autẽ ait: Quid em̃ mali fecit? At
illi magis clamabãt, dicẽtes: Crucifigat.
Videns autem Pilatus quod nihil profi
ceret, sed magis tumultus fieret, accepta
aqua, abluit manus corã populo, dicẽs:
Innocens ego sum à sanguine huius iu
sti, uos uideritis. Et respondens uniuer-
sus populus, dixit: Sanguis eius sup nos
& super filios nostros. Tunc dimisit illis
Barabbam, Iesum autem flagellatũ tra/
didit ut crucifigeretur. tunc milites præsi
dis suscipientes Iesum in prætorio, con/
gregauerunt ad eũ uniuersam cohortẽ.
Et cum exuissent eum, circundederunt ei
chlamydem coccinam, & coronã de spi/
nis cõtextã imposuerũt sup caput eius,
& harundinẽ in dexteram eius, & genu

flexo

σαντες ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ἐνέπαιζον αὐτῷ λέ-
τλ γοντες. χαῖρε ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων. *καὶ
ε ἐμπτύσαντες εἰς αὐτὸν, ἔλαβον τὸν κάλαμον,
καὶ ἔτυπτον εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. καὶ ὅτε
ἐνέπαιξαν αὐτῷ, ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν χλα
μύδα, καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ,
τλα καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ σταυρῶσαι. *ἐξερχό
α μενοι δὲ εὗρον ἄνθρωπον κυρηναῖον, ὀνό-
ματι σίμωνα. τοῦτον ἠγγάρευσαν, ἵνα ἄρῃ τὸν
τλβ σταυρὸν αὐτοῦ. *καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον λε-
α γόμενον γολγοθᾶ, ὅς ἐστι λεγόμενος κρανίου
τλγ τόπος. *ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χο
δ λῆς μεμιγμένον. καὶ γευσάμενος, οὐκ ἤθε-
τλδ λε πιεῖν. *σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν, διεμερίσαν
α το τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον, ἵνα
πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου. διεμερί »
σαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱμα- »
τισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. καὶ καθήμενοι »
τλε ἐτήρουν αὐτὸν ἐκεῖ. *καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω τῆς
α κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην,
τλς οὗτός ἐστιν ἰησοῦς ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων. *τό
τε σταυροῦνται σὺν αὐτῷ δύο λῃσταί, εἷς ἐκ δε-
τλζ ξιῶν, καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων. *οἱ δὲ παραπορευό-
ε μενοι, ἐβλασφήμουν αὐτὸν, κινοῦντες τὰς κε
φαλὰς αὐτῶν, καὶ λέγοντες. ὁ καταλύων τὸν
ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν, σῶ-
σον σεαυτόν. εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ
τλη τοῦ σταυροῦ. *ὁμοίως καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἐμ-
β παίζοντες μετὰ τῶν γραμματέων καὶ πρεσ-
βυτέρων, ἔλεγον. ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ
δύναται σῶσαι. εἰ βασιλεὺς ἰσραὴλ ἐστι, κα-
ταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν
αὐτῷ. πέποιθεν ἐπὶ τὸν θεόν, ῥυσάσθω νῦν
αὐτὸν, εἰ θέλει αὐτόν. εἶπε γὰρ, ὅτι θεοῦ εἰμὶ
τλθ υἱός. *τὸ δ' αὐτὸ καὶ οἱ λῃσταὶ οἱ συσταυρωθέντες
β αὐτῷ, ὠνείδιζον αὐτόν. *ἀπὸ δὲ ἕκτης
τμ ὥρας σκότος ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν
β ἕως ὥρας ἐννάτης. *περὶ δὲ τὴν ἐννάτην ὥραν
τμα ἀνεβόησεν ὁ ἰησοῦς φωνῇ μεγάλῃ, λέγων.
ε ἠλεὶ ἠλεὶ, λαμὰ σαβαχθανί. τοῦτ' ἔστιν, θεέ
μου, θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; τινὲς δὲ
τῶν ἐκεῖ

flexo ante eum, illudebant ei, dicentes: Aue rex Iudæorũ. Et cum expuissent in eum, acceperunt harundinẽ, & percutiebant caput eius. Et postquàm illusissent ei, exuerunt eum chlamyde, & induerũt eum uestimentis suis, & abduxerunt eũ ut crucifigerent. Exeuntes autem inuenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonẽ: hunc adegerunt, ut tolleret crucẽ eius. Et uenerunt iu locum, qui dicit' golgotha, quod est caluariæ locus. Et dederunt ei acetum bibere cum felle mixtũ: & cum gustasset, noluit bibere. Postquã autem crucifixerũt eum, diuiserunt uestimenta eius, sortẽ mittentes: ut impleret' quod dictum est per prophetam: Diuiserunt sibi uestimenta mea, & sup uestimentũ meũ miserunt sortẽ. Et sedentes seruabant eum ibi. Et imposuerant sup caput eius causam ipsius scriptã: Hic est Iesus rex Iudæorum. Tunc crucifigũtur cum eo duo latrones, unus à dextris, & alter à sinistris. Prætereuntes autem conuitia iaciebant in eum, mouentes capita sua, & dicẽtes: Tu ille qui destruebas tẽplũ, & in triduo ædificabas: serua temet ipsum. Si filius dei es, descende de cruce. Similiter & principes sacerdotum, illudẽtes cũ scribis & senioribus, dicebant: Alios seruauit, seipsum non potest seruare. Si rex Israël est, descendat nunc de cruce & credemus ei. Confidit in deo, liberet eum nunc si uult eum. Dixit enim, filius dei sum. Idipsum autem & latrones, qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei. A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super uniuersam terram usq; ad horam nonam, & circa horam nonam clamauit Iesus uoce magna, dicens: Eli eli lama sabachthani: Hoc est, Deus meus, deus meus, cur deseruisti me? Quidam autẽ illic

τῶν ἐκεῖ ἑστώτων ἀκούσαντες, ἔλεγον, ὅτι ἡλί
τμβ αν φωνεῖ οὗτος,* καὶ εὐθέως δραμὼν εἷς ἐξ
β αὐτῶν, καὶ λαβὼν σπόγγον, πλήσας τε ὄξους,
καὶ περιθεὶς καλάμῳ, ἐπότιζεν αὐτόν. οἱ δὲ
λοιποὶ ἔλεγον, ἄφες, ἴδωμεν εἰ ἔρχεται ἡλί-
τμγ ας σώσων αὐτόν.* ὁ δὲ ἰησοῦς πάλιν κρά-
α ξας φωνῇ μεγάλῃ, ἀφῆκε τὸ πνεῦμα.* καὶ
τμδ ἰδοὺ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς
β δύο, ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω.* καὶ ἡ γῆ ἐσεί-
τμε σθη, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ τὰ μνημεῖα
ι ἀνεῴχθησαν, καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοι-
μημένων ἁγίων ἠγέρθη, καὶ ἐξελθόντες
ἐκ τῶν μνημείων μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ, εἰ-
σῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανίσθη-
τμϛ σαν πολλοῖς.* ὁ δὲ ἑκατόνταρχος καὶ οἱ μετ'
β αὐτοῦ τηροῦντες τὸν ἰησοῦν, ἰδόντες τὸν σεισμὸν
καὶ τὰ γενόμενα, ἐφοβήθησαν σφόδρα, λέ-
τμζ γοντες. ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος.* ἦσαν δὲ
ϛ ἐκεῖ γυναῖκες πολλαί, ἀπὸ μακρόθεν θεω-
ροῦσαι, αἵτινες ἠκολούθησαν τῷ ἰησοῦ ἀπὸ τῆς
γαλιλαίας, διακονοῦσαι αὐτῷ, ἐν αἷς ἦν μα-
ρία ἡ μαγδαληνή, καὶ μαρία ἡ τοῦ ἰακώβου
καὶ ἰωσῆ μήτηρ, καὶ ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν ζεβε-
τμη δαίου.* ὀψίας δὲ γενομένης, ἦλθεν ἄνθρω-
α πος πλούσιος ἀπὸ ἀριμαθαίας, τοὔνομα
ἰωσήφ, ὃς καὶ αὐτὸς ἐμαθήτευσε τῷ ἰησοῦ. οὗ-
τος προσελθὼν τῷ πιλάτῳ ᾐτήσατο τὸ σῶ-
μα τοῦ ἰησοῦ. τότε ὁ πιλᾶτος ἐκέλευσεν ἀπο-
τμθ δοθῆναι τὸ σῶμα.* καὶ λαβὼν τὸ σῶμα ὁ ἰω-
α σήφ, ἐνετύλιξεν αὐτὸ σινδόνι καθαρᾷ, καὶ ἔθη-
κεν αὐτὸ ἐν τῷ καινῷ αὐτοῦ μνημείῳ, ὃ ἐ-
λατόμησεν ἐν τῇ πέτρᾳ, καὶ προσκυλίσας λί-
θον μέγαν τῇ θύρᾳ τοῦ μνημείου, ἀπῆλθεν.
τν ἦν δὲ ἐκεῖ μαρία ἡ μαγδαληνὴ καὶ ἡ ἄλλη
ϛ μαρία, καθήμεναι ἀπέναντι τοῦ τάφου.* τῇ
τνα δὲ ἐπαύριον ἥτις ἐστὶ μετὰ τὴν παρασκευήν, συ-
ι νήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι πρὸς
πιλᾶτον, λέγοντες. κύριε, ἐμνήσθημεν, ὅτι
ἐκεῖνος ὁ πλάνος εἶπεν ἔτι ζῶν, μετὰ τρεῖς
ἡμέρας ἐγείρομαι, κέλευσον οὖν ἀσφαλισθῆ-
ναι τὸν τάφον ἕως τῆς τρίτης ἡμέρας, μήποτε
ἐλθόντες

illic ſtantiũ, cũ audiſſent, dicebant, Heliã uocat iſte. Et cõtinuo currẽs unus ex eis, cũ acceptã ſpongiam impleſſet aceto, impoſuit harundini, dabatq́ʒ ei ut biberet. Cæteri uero dicebant: ſine, uideamꝰ an ueniat Helias liberaturus eũ. Ieſus autẽ cum iterũ clamaſſet uoce magna, emiſit ſpiritũ. Et ecce uelum tẽpli ſciſſum eſt in duas partes à ſummo uſq́ʒ ad imum. & terra mota eſt, & petræ ſciſſæ ſunt, & monumenta aperta ſunt, & multa corpora ſanctorũ, qui dormierant, ſurrexerũt. & egreſſi è monumẽtis poſt reſurrectionẽ eius, uenerũt in ſanctã ciuitatẽ, & apparuerunt multis. Centurio uero & qui cũ eo erant cuſtodientes Ieſum, uiſo terræ motu, & his quæ facta fuerant, timuerũt ualde, dicentes: Vere filius dei erat iſte. Erant autẽ ibi mulieres multæ, è longinquo ſpectantes, quæ ſecutæ fuerãt Ieſum à Galilæa, miniſtrãtes ei: inter quas erat Maria magdalene, & maria Iacobi, & Ioſe mater, & mater filiorum Zebedæi. Cũ autẽ ueſpera facta eſſet, uenit homo diues ab Arimathæa, nomine Ioſeph, qui & ipſe diſcipulus erat Ieſu. hic acceſſit ad Pilatũ, ac poſtulauit corpus Ieſu. Tunc Pilatus iuſſit reddi corpus. Et cum accepiſſet corpus Ioſeph, inuoluit illud ſindone munda: poſuitq́ʒ illud in monumento ſuo nouo, quod exciderat in petra: & aduoluto ſaxo ingenti ad oſtium monumenti, abiit. Erat autem ibi Maria magdalene & altera Maria, ſedẽtes contra ſepulchrum. Poſtero autem die quæ ſequit̃ paraſceuen, conuenerũt principes ſacerdotũ & phariſæi ad Pilatum, dicentes: Domine, recordati ſumus, quod impoſtor ille dixit adhuc uiuens: poſt tres dies reſurgo, iube ergo muniri ſepulchrum uſq́ʒ in diem tertium, ne quando Nota.

ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ κλέψωσιν αὐτὸν,
καὶ εἴπωσιν τῷ λαῷ, ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν
καὶ ἔσται ἡ ἐσχάτη πλάνη χείρων τῆς πρώτης.
ἔφη αὐτοῖς ὁ πιλᾶτος· ἔχετε κουστωδίαν,
ὑπάγετε, ἀσφαλίσασθε ὡς οἴδατε. οἱ δὲ πο-
ρευθέντες, ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον, σφρα-
γίσαντες τὸν λίθον, μετὰ τῆς κουστωδίας.
τμβ *Ὀψὲ δὲ σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ, εἰς μί-
α αν σαββάτων, ἦλθεν μαρία ἡ μαγδαληνὴ,
καὶ ἡ ἄλλη μαρία, θεωρῆσαι τὸν τάφον. καὶ
ἰδοὺ σεισμὸς ἐγένετο μέγας. ἄγγελος γὰρ
κυρίου καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ, προσελθὼν ἀ-
πεκύλισε τὸν λίθον ἀπὸ τῆς θύρας, καὶ ἐκά-
θητο ἐπάνω αὐτοῦ. ἦν δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀ-
στραπὴ, καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χι-
ών. ἀπὸ δὲ τοῦ φόβου αὐτοῦ ἐσείσθησαν οἱ τη-
ροῦντες, καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ νεκροί. ἀποκρι-
θεὶς δὲ ὁ ἄγγελος, εἶπεν ταῖς γυναιξί. μὴ
φοβεῖσθε ὑμεῖς, οἶδα γὰρ ὅτι Ἰησοῦν, τὸν
ἐσταυρωμένον ζητεῖτε, οὐκ ἔστιν ὧδε. ἠγέρθη
γὰρ καθὼς εἶπεν. Δεῦτε ἴδετε τὸν τόπον
ὅπου ἔκειτο ὁ κύριος. καὶ ταχὺ πορευθεῖσαι
εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὅτι ἠγέρθη ἀ-
πὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἰδοὺ προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν
γαλιλαίαν, ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε, ἰδοὺ εἶπον
ὑμῖν. καὶ ἐξελθοῦσαι ταχὺ ἀπὸ τοῦ μνη-
μείου μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς μεγάλης, ἔδρα-
μον ἐπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. ὡς δὲ
ἐπορεύοντο ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς αὐ-
τοῦ, καὶ ἰδοὺ ἰησοῦς ἀπήντησεν αὐταῖς, λέγων.
χαίρετε. αἱ δὲ προσελθοῦσαι, ἐκράτησαν αὐ-
τοῦ τοὺς πόδας, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ. τότε
λέγει αὐταῖς ὁ ἰησοῦς. μὴ φοβεῖσθε. ὑπάγετε,
ἀπαγγείλατε τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἵνα ἀπέλ-
θωσιν εἰς τὴν γαλιλαίαν, κἀκεῖ με ὄψονται.
πορευομένων δὲ αὐτῶν, ἰδού τινες τῆς κουστω-
δίας ἐλθόντες εἰς τὴν πόλιν, ἀπήγγειλαν τοῖς
ἀρχιερεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα. καὶ συνα-
χθέντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, συμβούλιόν τε
λαβόντες, ἀργύρια ἱκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώ-
ταις, λέγοντες. εἴπατε ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ

νυκτὸς

ueniant discipuli eius,& furētur eum,di/
cántque plebi,surrexit à mortuis: & erit
nouissimus error peior illo priore. Ait il/
lis Pilatus:Habetis custodiam:Ite, mu-
nite sicut scitis. Illi autem abeuntes, mu-
nierunt sepulchrum, obsignato lapide,
adhibitis custodibus.

Vespera autē sabbatorū,quæ lucescit XXVIII
in unā sabbatorū,uenit Maria magda-
lene,& altera Maria, ut uiderent sepul-
chrū. Et ecce terræmotus factus est ma-
gnus. Angelus em̄ dn̄i descēdit de cœlo:
& accedens,deuoluit lapidē ab ostio,se-
debatq; super eum. Erat autē aspectus
eius sicut fulgur,& uestimentū eius can-
didum sicut nix. Præ timore autem eius
cōcussi sunt custodes, & facti sunt uelut
mortui. Respondens autē angelus,dixit
mulieribus: Nolite timere uos: scio em̄
quod Iesum,qui crucifixus est,quæritis:
non est hic,surrexit em̄ sicut dixit. Veni-
te,uidete locū ubi positus erat dn̄s. Et ci-
to euntes dicite discipulis ei9, ꝙ surrexit
à mortuis:& ecce præcedit uos in Galilæ
am, ibi eum uidebitis, ecce dixi uobis.
Et digressæ celeriter à monumento cum
timore & gaudio magno, currebant ut
renunciarēt discipulis eius. Cum autem
issent ad renunciandum discipulis eius,
& ecce Iesus occurrit illis, dicens: Auete.
Illæ autē accesserunt & tenuerunt pedes
eius,& adorauerunt eum. Tunc ait illis
Iesus: Nolite timere: Ite renunciate fra-
tribus meis, ut eant in Galilæam, & ibi
me uidebunt. Quæ cum abissent, ecce
quidam è custodibus uenerunt in ciui/
tatem,ac renunciauerunt principibus sa
cerdotum omnia quæ acciderant: & con
gregati cum senioribus, consilio habi-
to,pecuniam copiosam dederunt militi/
bus,dicentes: Dicite quod discipuli eius

nocte

νυκτὸς ἐλθόντες, ἔκλεψαν αὐτὸν ἡμῶν κοι-
μωμένων. καὶ ἐὰν ἀκουσθῇ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἡ-
γεμόνος, ἡμεῖς πείσομεν αὐτὸν, καὶ ὑμᾶς
ἀμερίμνους ποιήσομεν. οἱ δὲ λαβόντες τὰ
ἀργύρια, ἐποίησαν ὡς ἐδιδάχθησαν. καὶ διε-
φημίσθη ὁ λόγος οὗτος παρὰ ἰουδαίοις μέ-
χρι τῆς σήμερον. οἱ δὲ ἕνδεκα μαθηταὶ ἐ-
πορεύθησαν εἰς τὴν γαλιλαίαν, εἰς τὸ ὄρος
οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. καὶ ἰδόντες αὐ-
τὸν προσεκύνησαν αὐτῷ, οἱ δὲ ἐδίστασαν. καὶ
προσελθὼν ὁ ἰησοῦς ἐλάλησεν αὐτοῖς λέ-
γων. ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ
ἐπὶ γῆς. πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάν-
τα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα
τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύ-
ματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα
ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν. καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑ-
μῶν εἰμὶ πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντε-
λείας τοῦ αἰῶνος.

ΤΈΛΟΣ ΤΟΥ͂ ΚΑΤᾺ
ΜΑΤΘΑῖΟΝ ΕὐΑΓ-
ΓΕΛΊΟΥ.

nocte uenerint, & furati sint eum nobis
dormientibus. Et si hoc auditum fuerit
sub præside, nos persuadebimus ei, &
securos uos faciemus. At illi accepta pe-
cunia fecerunt sicut erant edocti. Et di-
uulgatus est hic sermo apud Iudæos us-
que in hodiernum diem. Vndecim au-
tem discipuli abierunt in Galilæam, in
montem ubi constituerat illis Iesus. Et
cum uidissent illum, adorauerunt eum:
quidam autē dubitauerunt. Et accedens
Iesus, locutus est eis, dicens: Data est mi
hi omnis potestas in cœlo & in terra. eū-
tes ergo docete omnes gentes, baptizan
tes eos in nomine patris & filij & spiri-
tus sancti: docentes eos seruare omnia
quæcunq; præcepi uobis. Et ecce ego uo-
biscum sum omnibus diebus usq; ad cō
summationem seculi.

EVANGELII SECVNDVM
MATTHAEVM
FINIS.

Μάρκος μαθητὴς καὶ ἑρμηνευτὴς Πέτρου, καθὼς τοῦ Πέτρου διηγουμένου ἀκήκοε, παρακληθεὶς ἐν τῇ Ῥώμῃ παρὰ τῶν ἀδελφῶν, βραχὺ συνέταξεν εὐαγγέλιον. ὅπερ ἐντυχὼν Πέτρος ἐδοκίμασε, καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ἀναγνωσθησόμενον αὐθεντίσας ἐξέδωκε, καθὰ συγγράφει Κλήμης ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν ὑποτυπώσεων λόγῳ. καὶ Παπίας Ἱεραπολίτης ἐπίσκοπος μέμνηται τούτου τοῦ Μάρκου. καὶ Πέτρος ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ, ἐπονόματι Βαβυλῶνος, εἰκονικῶς Ῥώμην σημαίνων. Ἀσπάζεται ὑμᾶς φησὶν ἡ ἐν Βαβυλῶνι σὺν τῇ ἐκλεκτῇ, καὶ Μάρκος ὁ ἐμὸς υἱός. παραλαβὼν τοιγαροῦν τὸ εὐαγγέλιον ὅπερ αὐτὸς συνέταξε, καταλαμβάνει τὴν Αἴγυπτον, καὶ πρῶτος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἰησοῦν Χριστὸν κηρύττων, κατεστήσατο ἐκκλησίαν. τοσαύτῃ παιδεύσει καὶ βίου καρτερίᾳ διέπρεψεν, ὥστε πάντας τοὺς ἀκολουθοῦντας τῷ Χριστῷ ἔπεισε τῇ τούτου διαγωγῇ. ὅθεν καὶ Φίλων ὁ τῶν Ἰουδαίων ἐλλογιμώτατος, ὁρῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρώτην ἐκκλησίαν ἔτι ἰουδαΐζουσαν, ὡσανεὶ εἰς ἔπαινον τοῦ οἰκείου ἔθνους, βίβλον περὶ τῆς τούτων διαγωγῆς συνεγράψατο. καὶ ὥσπερ Λουκᾶς διηγεῖται τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις πιστεύσαντας πάντα ἐσχηκέναι κοινά, οὕτως κἀκεῖνος ὅπερ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ Μάρκου τοῦ διδασκάλου ἑώρα γινόμενον, τῇ μνήμῃ παρέδωκε. τελευτήσας δὲ τῷ ὀγδόῳ τοῦ Νέρωνος ἔτει, ἀπετέθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, διαδεξαμένου αὐτὸν Ἀννιανοῦ.

ὙΠΌΘΕΣΙΣ ΕἸΣ ΤῸ ΚΑΤᾺ ΜΆΡΚΟΝ ΕὐΑΓΓΈΛΙΟΝ ΤΟΥ͂ ΘΕΟΦΥΛΆΚΤΟΥ.

Τὸ κατὰ Μάρκον εὐαγγέλιον μετὰ δέκα ἔτη τῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως συνεγράφη ἐν Ῥώμῃ. ἦν μὲν γὰρ οὗτος ὁ Μάρκος Πέτρου μαθητής, ὃν υἱὸν αὐτοῦ ὁ Πέτρος ὀνομάζει πνευματικὸν πάντως. ἐκαλεῖτο δὲ καὶ Ἰωάννης. ἀνεψιὸς δὲ Βαρνάβα. ἀλλὰ καὶ Παύλου συνέκδημος. τέως μέντοι Πέτρῳ συνὼν τὰ πλεῖστα, καὶ ἐν Ῥώμῃ συνῆν. ἠτήσαντο οὖν αὐτὸν οἱ ἐν Ῥώμῃ πιστοί, μὴ μόνον ἀγράφως κηρύξαι, ἀλλὰ καὶ ἐγγράφως ἐκθέσθαι τὴν κατὰ Χριστὸν πραγματείαν. μόλις οὖν πεισθεὶς συνεγράψατο. τῷ δὲ Πέτρῳ ἀπεκαλύφθη παρὰ θεοῦ, ὅτι Μάρκος συνέγραψεν εὐαγγέλιον. ἰδὼν οὖν καὶ ἐπιβεβαιώσας ὡς ἀληθές. εἶτα καὶ ἐπίσκοπον αὐτὸν ἀπέστειλεν εἰς Αἴγυπτον. ἔνθα δὴ καὶ κηρύξας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τε ἐκκλησίαν συστησάμενος, τοὺς πρὸς τῷ μεσημβρινῷ κλίματι πάντας ἐφώτισεν. ἔστιν οὖν ὁ χαρακτὴρ τοῦ εὐαγγελίου σαφής, καὶ οὐδὲν ἔχων περινενοημένον. σχεδόν τε κατὰ πάντα τῷ Ματθαίῳ συντρέχων ὁ παρὼν εὐαγγελιστής, πλὴν ὅσον ὁ Ματθαῖος πλατύτερος, καὶ ὅτι ὁ μὲν Ματθαῖος τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ κυρίου ἐν ἀρχῇ μνημονεύει, οὗτος δὲ ἀπὸ τοῦ προφήτου ἤρξατο Ἰωάννου. ὅθεν τινὲς εἰ καὶ περιεργότερον δοκεῖ, τοιοῦτόν τι νόημα εἶπον ἐπὶ τοῖς εὐαγγελισταῖς, ὅτι ἐπὶ τῶν χερουβὶμ καθήμενος θεός, ἃ τετραπρόσωπα ἡ γραφὴ λέγει, παρέδωκεν ἡμῖν τετράμορφον τὸ εὐαγγέλιον ἑνὶ πνεύματι συνεχόμενον. ὥσπερ οὖν τὰ χερουβὶμ ἕκαστον, ἓν μὲν πρόσωπον εἶχεν ὅμοιον λέοντι, ἕτερον δὲ ἀνθρώπῳ, καὶ ἕτερον ἀετῷ, καὶ ἕτερον μόσχῳ, οὕτως καὶ ἡ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος πραγματεία. τὸ μὲν κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον, ἔχει λεοντοπρόσωπον. βασιλικὸν γὰρ ὁ λέων, καὶ ἡγεμονικόν ἐστιν. ὁμοίως οὖν καὶ ὁ Ἰωάννης ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ καὶ δεσποτικοῦ ἀξιώματος τῆς θεότητος τοῦ λόγου ἤρξατο, εἰπών, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν. τὸ δὲ κατὰ Ματθαῖον, ἀνθρωποπρόσωπον, ἀπὸ γὰρ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ λόγου ἤρξατο. τὸ δὲ κατὰ Μάρκον, ἀετῷ παρεικαζόμενον, ἀπὸ γὰρ προφήτου ἤρξατο τοῦ Ἰωάννου. ἡ δὲ προφητικὴ χάρις προορατικὴ οὖσα καὶ ὀξέως τὰ πόρρω βλέπουσα, ἀετός ἐστι. φασὶ γὰρ τὸν ἀετὸν ὀξυδερκέστατον εἶναι, ὥστε καὶ μόνον ἐκ τῶν ἄλλων ζώων πρὸς τὸν ἥλιον δύνασθαι ἀτενίζειν μὴ καμμύοντα. μόσχῳ δὲ ὅμοιον τὸ κατὰ Λουκᾶν, διότι ἀπὸ τῆς ἱερατείας τοῦ Ζαχαρίου ἤρξατο, ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ θυμιῶντος. μόσχος δὲ ἦν ὁ θυόμενος τότε. Ἄρχεται οὖν ὁ Μάρκος τοῦ εὐαγγελίου ἀπὸ τῆς τοῦ προδρόμου διαγωγῆς καὶ ἐνδείξεως. ἄκουε οὖν τί φησίν.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ.

Ἀρχὴ τοῦ
εὐαγγε-
λίου Ἰη-
σοῦ χρι-
στοῦ υἱοῦ
τοῦ θεοῦ,
ὡς γέ-
γραπται
ἐν τοῖς
προφήταις. * Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγε-
λόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευά-
σει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου. * Φωνὴ
βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁ-
δὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους
αὐτοῦ. * Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν
τῇ ἐρήμῳ, καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετα-
νοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Καὶ ἐξεπο-
ρεύοντο πρὸς αὐτὸν πᾶσα ἡ Ἰουδαία χώ-
ρα, καὶ οἱ Ἱεροσολυμῖται, καὶ ἐβαπτίζον-
το πάντες ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ ὑπ᾽
αὐτοῦ, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας
αὐτῶν. Ἦν δὲ ὁ Ἰωάννης ἐνδεδυμένος
τρίχας καμήλου, καὶ ζώνην δερματί-
νην περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ, καὶ ἐσθίων ἀ-
κρίδας καὶ μέλι ἄγριον, καὶ ἐκήρυσσε λέ-
γων. * Ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω
μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς κύψας λῦσαι τὸν
ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. ἐγὼ
μὲν ἐβάπτισα ὑμᾶς ἐν ὕδατι, αὐτὸς δὲ
βαπτίσει

EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

INitium
euange
lij Iesu
Christi
filij dei,
sicut scri
ptū est
in Pro-
phetis:
α Ecce ego mitto nuncium meū ante
β faciem tuam, qui præparabit uiam
ε tuam ante te. Vox clamantis in de-
α serto: Parate uiā domini, rectas fa-
cite semitas eius. Baptizabat Iohā-
γ nes in deserto, prædicās baptismū
ς pœnitentiæ in remissionem pecca-
torum. Et egrediebantur ad eum
tota Iudæa regio, ac Hierosolymi-
tæ, & baptizabantur omnes ab il-
lo in Iordane flumine, confitentes
peccata sua. Erat autem Iohannes
uestitus pilis cameli, & zona pelli-
cea circa lūbos suos, uescebaturq;
locustis ac melle syluestri: & præ-
dicabat, dicens: Venit is qui fortior
δ est me post me, cuius non sum ido-
α neus ut procumbens soluam cor-
rigiam calciamentorum. Ego qui-
dem baptizaui uos aqua, ille uero
baptizabit

α περὶ τοῦ δαιμονιζομένου

βαπτίσει ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ. καὶ ἐγέ
νετο ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, ἦλθεν ἰησοῦς
ε ἀπὸ ναζαρὲθ τῆς γαλιλαίας.*καὶ ἐβαπτίσθη
α ὑπὸ ἰωάννου εἰς τὸν ἰορδάνην. καὶ εὐθέως ἀνα
βαίνων ἀπὸ τοῦ ὕδατος, εἶδεν σχιζομένους
τοὺς οὐρανούς, καὶ τὸ πνεῦμα ὡσεὶ περιστερὰν
καταβαῖνον ἐπ' αὐτόν. καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ
τῶν οὐρανῶν. σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν
ϛ ᾧ εὐδόκησα. *καὶ εὐθέως τὸ πνεῦμα αὐτὸν
β ἐκβάλλει εἰς τὴν ἔρημον. καὶ ἦν ἐκεῖ ἐν τῇ
ἐρήμῳ ἡμέρας τεσσαράκοντα, πειραζόμενος
ζ ὑπὸ τοῦ σατανᾶ. *καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων, καὶ
ϛ οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ. *μετὰ δὲ τὸ πα
η ραδοθῆναι ἰωάννην, ἦλθεν ἰησοῦς εἰς τὴν γα
δ λιλαίαν, *κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βα
θ σιλείας τοῦ θεοῦ, καὶ λέγων. ὅτι πεπλήρωται
ϛ ὁ καιρός, καὶ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ,
μετανοεῖτε καὶ πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.
περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς γαλι
λαίας, εἶδεν σίμωνα καὶ ἀνδρέαν τὸν ἀδελ
φὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφίβληστρα ἐν τῇ θα
ι λάσσῃ, ἦσαν γὰρ ἁλιεῖς.* καὶ εἶπεν αὐτοῖς
β ὁ ἰησοῦς, δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς
γενέσθαι ἁλιεῖς ἀνθρώπων. καὶ εὐθέως ἀφέν
ια τες τὰ δίκτυα αὐτῶν, ἠκολούθησαν αὐτῷ. *καὶ
ϛ προβὰς ἐκεῖθεν ὀλίγον, εἶδεν ἰάκωβον τὸν
τοῦ ζεβεδαίου, καὶ ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐ
τοῦ, καὶ αὐτοὺς ἐν τῷ πλοίῳ καταρτίζοντας
τὰ δίκτυα, καὶ εὐθέως ἐκάλεσεν αὐτούς. καὶ
ἀφέντες τὸν πατέρα αὐτῶν ζεβεδαῖον ἐν τῷ
πλοίῳ μετὰ τῶν μισθωτῶν, ἀπῆλθον ὀπίσω
ιβ αὐτοῦ. *καὶ εἰσπορεύονται εἰς καπερναούμ. καὶ εὐ
η θέως τοῖς σάββασιν εἰσελθὼν εἰς τὴν συνα
ιγ γωγήν, ἐδίδασκεν. * καὶ ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ
β τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς
ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς.
ιδ *καὶ ἦν ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν ἄνθρωπος
η ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ, καὶ ἀνέκραξε λέ
γων. ἔα, τί ἡμῖν καὶ σοί ἰησοῦ ναζαρηνέ; ἦλ
θες ἀπολέσαι ἡμᾶς; οἶδά σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος
τοῦ θεοῦ. καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, λέγων.
φιμώθητι

baptizabit uos ſpiritu ſancto. Et factum
eſt in diebus illis, uenit Ieſus à Naza-
reth Galilææ, & baptizatus eſt à Ioanne
in Iordane. Et ſtatim cum aſcenderet
ex aqua, uidit diffindi cœlos, & ſpiri-
tum quaſi columbam deſcententem ſu-
per illum. Et uox facta eſt de cœlis:
Tu es ille filius meus dilectus, in quo
mihi bene complacitum eſt, Et conti-
nuo ſpiritus illum expellit in deſertum,
& erat illic in deſerto dies quadraginta,
& tentabatur à ſatana, erátque cum feris,
& angeli miniſtrabant illi. Poſtquàm
autem comprehenſus eſſet Ioannes, ue-
nit Ieſus in Galilæam, prædicans euan-
gelium regni dei, & dicens: Impletum
eſt tempus, inſtátque regnum dei, reſi-
piſcite & credite euangelio. Cum am-
bularet autem iuxta mare Galilææ, ui-
dit Simonem & Andream fratrem eius,
iacientes retia in mare, erant enim piſca-
tores. Et dixit eis Ieſus: Sequamini me,
& faciam ut efficiamini piſcatores ho-
minum. Ac protinus relictis retibus
ſuis, ſecuti ſunt eum. Et progreſſus illinc
puſillum, uidit Iacobum filium Zebe-
dæi, & Iohãnem fratrem eius, qui & ipſi
in naui reconcinnabant retia, ſtatímque
uocauit illos. Et illi relicto patre ſuo Ze
bedæo in naui cum mercenarijs, ſecuti
ſunt eum. Et ingrediũtur Capernaum,
& ſtatim ſabbatis ingreſſus in ſynago-
gam docebat. Et ſtupebant ſuper do-
ctrina eius. Erat enim docens eos tan-
quàm autoritate præditus, & non ſicut
ſcribæ. Et erat in ſynagoga eorũ homo
α obnoxius ſpiritui immũdo, & exclama-
uit, dicens: Ah, Quid rei nobis tecum eſt
Ieſu Nazarene? Veniſti ad perdendum
nos? Noui te qui ſis, nimirum ille ſan-
ctus dei. Et increpauit illum Ieſus, dicẽs:
Obmuteſce

φιμώθητι καὶ ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ. καὶ σπαράξαν
αὐτὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον, καὶ κράξαν
φωνῇ μεγάλῃ, ἐξῆλθεν ἐξ αὐτοῦ. καὶ ἐθαμ-
βήθησαν πάντες, ὥστε συζητεῖν πρὸς αὐτοὺς,
λέγοντες. τί ἐστι τοῦτο; τίς ἡ διδαχὴ ἡ καινὴ
αὕτη; ὅτι κατ' ἐξουσίαν καὶ τοῖς πνεύμασι
τοῖς ἀκαθάρτοις ἐπιτάσσει, καὶ ὑπακούουσιν
αὐτῷ; ἐξῆλθε δὲ ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εὐθὺς εἰς ὅλην
ιε τὴν περίχωρον τῆς γαλιλαίας. *καὶ εὐθέως
β ἐκ τῆς συναγωγῆς ἐξελθόντες, ἦλθον εἰς τὴν
οἰκίαν σίμωνος καὶ ἀνδρέου μετὰ ἰακώβου
καὶ ἰωάννου. ἡ δὲ πενθερὰ σίμωνος κατέκειτο
πυρέσσουσα, καὶ εὐθέως λέγουσιν αὐτῷ περὶ
αὐτῆς. καὶ προσελθὼν ἤγειρεν αὐτὴν, κρατή-
σας τῆς χειρὸς αὐτῆς, καὶ ἀφῆκεν αὐτὴν ὁ πυ-
ρετὸς εὐθέως, καὶ διηκόνει αὐτοῖς. ὀψίας δὲ
γενομένης, ὅτε ἔδυ ὁ ἥλιος, ἔφερον πρὸς
αὐτὸν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, καὶ τοὺς
δαιμονιζομένους. καὶ ἡ πόλις ὅλη ἐπισυνη-
γμένη ἦν πρὸς τὴν θύραν, καὶ ἐθεράπευσε
πολλοὺς κακῶς ἔχοντας ποικίλαις νόσοις.
ις *καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλε, καὶ οὐκ ἤ-
η φιε λαλεῖν τὰ δαιμόνια, ὅτι ᾔδεισαν αὐτόν.
ιζ *καὶ πρωῒ ἔννυχον λίαν ἀναστὰς ἐξῆλθε,
η καὶ ἀπῆλθεν ὁ ἰησοῦς εἰς ἔρημον τόπον, κἀ-
κεῖ προσηύχετο. καὶ κατεδίωξαν αὐτὸν ὁ σί-
μων, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, καὶ εὑρόντες αὐτὸν,
λέγουσιν αὐτῷ· ὅτι πάντες ζητοῦσί σε. καὶ
λέγει αὐτοῖς. ἄγωμεν εἰς τὰς ἐχομένας κω-
μοπόλεις, ἵνα καὶ ἐκεῖ κηρύξω. εἰς τοῦτο γὰρ
ἐξελήλυθα. καὶ ἦν κηρύσσων ἐν ταῖς συνα-
γωγαῖς αὐτῶν, εἰς ὅλην τὴν γαλιλαίαν, καὶ
ιη τὰ δαιμόνια ἐκβάλλων. *καὶ ἔρχεται
β πρὸς αὐτὸν λεπρὸς παρακαλῶν αὐτὸν, καὶ
γονυπετῶν αὐτῷ, καὶ λέγων αὐτῷ. ὅτι ἐὰν
θέλῃς δύνασαί με καθαρίσαι. ὁ δὲ ἰησοῦς
σπλαγχνισθεὶς, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἥψατο
αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτῷ. θέλω, καθαρίσθητι. καὶ εἰ-
πόντος αὐτοῦ, εὐθέως ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἡ λέ-
πρα, καὶ ἐκαθαρίσθη. καὶ ἐμβριμησάμενος αὐ-
τῷ, εὐθέως ἐξέβαλεν αὐτόν. καὶ λέγει αὐτῷ. ὅρα
μηδενὶ

Obmutesce, & exi ab homine. Et cum
discerpsisset eum spiritus immundus, ex
clamassetq; uoce magna, exijt ab eo. Et
obstupuerunt omnes, ita ut conquire-
rent inter se, dicētes: Quid est hoc? Quæ
doctrina noua hæc? quia cum autori-
tate etiam spiritibus immundis impe-
rat, & obediunt ei? Emanauit autem fa-
β ma eius statim in totam undique regio
nem Galilææ finitimam. Et protinus è
synagoga egressi, uenerunt in domum
Simonis & Andreæ cum Iacobo & Io-
hāne. Socrus autem Simonis decumbe-
bat febricitās, & continuo dicunt ei de
illa. Et accedens erexit eam, apprehensa
γ manu eius, & reliquit eam febris illico, ac
ministrabat eis. Vesperi uero, cum occi-
disset sol, afferebant ad eum omnes ma-
le habentes, & qui à dæmonijs agitabā-
tur. Et ciuitas tota congregata erat ad
hostium, & sanauit multos qui ægrota-
bant uarijs morbis, & dæmonia multa
eijciebat: & non sinebat loqui dæmonia
quod ipsum nossent. Et mane multa
adhuc nocte cum surrexisset, egressus
est: & abijt Iesus in desertū locum, ibiq;
orabat. Et prosecutus est eum Simon, &
qui cum illo erant: & cum inuenissent
eum, dicunt ei: Omnes te quærunt. Et
ait illis: Eamus in proximos uicos, ut &
ibi prædicem: in hoc enim egressus sum.
Et prædicabat in synagogis eorum, in
δ tota Galilæa, & dæmonia eijciebat.
Et uenit ad eum leprosus, deprecans
eum, eiq; ad genua accidens, ac dicens
illi: Si uis potes me mundare. Iesus au
tem misertus, protensa manu, tetigit il-
lum, & dicit ei: Volo, mundus esto. Et
cum dixisset, statim discessit ab eo le-
pra, & mundatus est. Et comminatus
ei, statim emisit illum, dicitque ei: Vide

μηδενὶ μηδὲν εἴπῃς, ἀλλὰ ὕπαγε, σεαυτὸν
δεῖξον τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ κα-
θαρισμοῦ σου, ἃ προσέταξε μωσῆς εἰς μαρ-
ιθ τύριον αὐτοῖς. * Ὁ δὲ ἐξελθὼν, ἤρξατο κηρύσ-
ι σειν πολλὰ, καὶ διαφημίζειν τὸν λόγον, ὥστε
μηκέτι αὐτὸν δύνασθαι φανερῶς εἰς πό-
λιν εἰσελθεῖν, ἀλλ᾽ ἔξω ἐν ἐρήμοις τόποις
ἦν, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτὸν πανταχόθεν.
κ * Καὶ πάλιν εἰσῆλθεν εἰς καπερναοὺμ δι᾽ ἡ-
α μερῶν, καὶ ἠκούσθη ὅτι εἰς οἶκον ἐστὶ, καὶ
εὐθέως συνήχθησαν πολλοὶ, ὥστε μηκέτι χω-
ρεῖν, μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν, καὶ ἐλάλει
αὐτοῖς τὸν λόγον. καὶ ἔρχονται πρὸς αὐτὸν
παραλυτικὸν φέροντες, αἰρόμενον ὑπὸ τεσσά- ε
ρων. καὶ μὴ δυνάμενοι προσεγγίσαι αὐτῷ
διὰ τὸν ὄχλον, ἀπεστέγασαν τὴν στέγην
ὅπου ἦν, καὶ ἐξορύξαντες χαλῶσι τὸν κράβ-
βατον, ἐφ᾽ ᾧ ὁ παραλυτικὸς κατέκειτο. ἰδὼν
δὲ ὁ ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν, λέγει τῷ παρα-
λυτικῷ. τέκνον, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρ-
τίαι σου. ἦσαν δέ τινες τῶν γραμματέων ἐ-
κεῖ καθήμενοι, καὶ διαλογιζόμενοι ἐν ταῖς
καρδίαις αὐτῶν, τί οὗτος οὕτω λαλεῖ βλασ-
φημίας; τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας,
εἰ μὴ εἷς ὁ θεός; καὶ εὐθέως ἐπιγνοὺς ὁ ἰη-
σοῦς τῷ πνεύματι αὐτοῦ, ὅτι οὕτως δια-
λογίζονται ἐν ἑαυτοῖς, εἶπεν αὐτοῖς. τί ταῦ-
τα διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;
τί ἐστιν εὐκοπώτερον εἰπεῖν τῷ παραλυτι-
κῷ, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν,
ἔγειρε καὶ ἆρον σου τὸν κράββατον, καὶ περι-
πάτει; ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἐπὶ τῆς γῆς ἁμαρ-
τίας, λέγει τῷ παραλυτικῷ. σοὶ λέγω, ἔγειρε,
καὶ ἆρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν
οἶκόν σου. καὶ ἠγέρθη εὐθέως, καὶ ἄρας τὸν κράβ-
βατον ἐξῆλθεν ἐναντίον πάντων. ὥστε ἐξί-
στασθαι πάντας, καὶ δοξάζειν τὸν θεὸν, λέ-
κα γοντας. ὅτι οὐδέποτε οὕτως εἴδομεν. * Καὶ
β ἐξῆλθεν πάλιν παρὰ τὴν θάλασσαν, καὶ πᾶς ὁ
ὄχλος ἤρχετο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐδίδασκεν
αὐτοὺς

ne cui quicquam dicas, sed abi teipsum
ostende sacerdoti, & offer pro emunda-
tione tui, quæ præcepit Moses in testi-
monium illis. At ille egressus, cœpit præ-
dicare multa, & diuulgare sermonē, ita
ut iam nō posset Iesus manifeste introi-
re in ciuitatem, sed foris in desertis locis
erat, & ueniebant ad eum undiq;.

Et iterum intrauit Capernaum post II
dies aliquot, & auditum est quod in do
mo esset, & protinus cōgregati sunt mul
ti, adeo ut iam non caperent eos, nec illa
loca quæ erant circa ianuam, & loqueba
tur eis sermonē. Et ueniunt ad eum ferē-
tes paralyticum, qui à quatuor portaba
tur: & cum non possent appropinquare
illi præ turba, nudauerunt tectum ædiū
in quibus erat, perfossóq; tecto funibus
demittunt grabatū, in quo paralyticus
decumbebat. Cum autem uidisset Iesus
fidem illorū, ait paralytico: Fili, remittan
tur tibi peccata tua. Erant autem illic quí
dam de scribis sedentes, & cogitantes in
cordibus suis: Quid hic sic loquitur blas-
phemias? Quis potest remittere pecca-
ta, nisi solus deus? Et protinus ubi cogno
uisset Iesus spiritu suo, quod sic cogitarēt
intra sese, dicit illis: Quid ista cogitatis in
cordibus uestris? Vtrū est facilius dicere
paralytico, remittantur tibi peccata, an
dicere, surge & tolle grabatum tuum &
ambula? Vt autē sciatis quod filius ho-
minis habet potestatē in terra remitten-
di peccata, ait paralytico: Tibi dico, surge
ac tolle grabatum tuum, & abi in domū
tuam. Et statim surrexit, sublatóque gra
bato egressus est in cōspectu omnium,
adeo ut stupescerent omnes, & glorifica-
rent deum, dicentes: Nunquàm sic uidi-
mus. Et egressus est rursus ad mare, om
nisq; turba ueniebat ad eum, ac docebat
eos

αὐτοὺς. καὶ παράγων ὁ Ἰησοῦς, εἶδεν λευεὶ ϛ
τὸν τοῦ ἀλφαίου καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώ-
νιον, καὶ λέγει αὐτῷ. ἀκολούθει μοι, καὶ ἀνα
κβ στὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ. *καὶ ἐγένετο ἐν τῷ
β κατακεῖσθαι αὐτὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, καὶ πολ
λοὶ τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ συνανέκειντο
τῷ Ἰησοῦ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. ἦσαν γὰρ
πολλοί, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ. καὶ οἱ γραμ
ματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι ἰδόντες αὐτὸν ἐσθί-
οντα μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, ἔλεγον τοῖς
μαθηταῖς αὐτοῦ. τί, ὅτι μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ
κγ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει καὶ πίνει; *καὶ ἀκούσας ὁ
β Ἰησοῦς, λέγει αὐτοῖς. οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύ
οντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. οὐκ ἦλ-
θον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς
μετάνοιαν. καὶ ἦσαν οἱ μαθηταὶ ἰωάννου καὶ
οἱ τῶν φαρισαίων νηστεύοντες, καὶ ἔρχονται, καὶ
λέγουσιν αὐτῷ. διὰ τί οἱ μαθηταὶ ἰωάννου,
καὶ οἱ τῶν φαρισαίων νηστεύουσιν, οἱ δὲ σοὶ μα
θηταὶ οὐ νηστεύουσι; καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς.
μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ νυμ-
φίος μετ' αὐτῶν ἐστι, νηστεύειν; ὅσον χρόνον μεθ'
ἑαυτῶν ἔχουσι τὸν νυμφίον, οὐ δύνανται νηστεύ-
ειν. ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι, ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐ
τῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις
ταῖς ἡμέραις. καὶ οὐδεὶς ἐπίβλημα ῥάκους
ἀγνάφου ἐπιῤῥάπτει ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ, εἰ δὲ
μή, αἴρει τὸ πλήρωμα αὐτοῦ τὸ καινὸν τοῦ πα-
λαιοῦ, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται. καὶ οὐδεὶς
βάλλει οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς, εἰ δὲ
μή, ῥήσσει ὁ οἶνος ὁ νέος τοὺς ἀσκούς, καὶ ὁ οἶ-
νος ἐκχεῖται, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται, ἀλλὰ
κδ οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς καινοὺς βλητέον. *καὶ
β ἐγένετο, παραπορεύεσθαι αὐτὸν τοῖς σάββασι
διὰ τῶν σπορίμων, καὶ ἤρξαντο οἱ μαθηταὶ
αὐτοῦ ὁδὸν ποιεῖν, τίλλοντες τοὺς στάχυας,
καὶ οἱ φαρισαῖοι ἔλεγον αὐτῷ. ἴδε τί ποιοῦ
σιν ἐν τοῖς σάββασιν, ὃ οὐκ ἔξεστι; καὶ αὐτὸς ἔ-
λεγεν αὐτοῖς. οὐδέποτε ἀνέγνωτε τί ἐποίησε
δαβὶδ, ὅτε χρείαν ἔσχεν, καὶ ἐπείνασεν αὐτὸς
καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ; πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ

eos. Et cum præteriret Iesus, uidit Leui, Alphæi filium, sedētem ad telonium, & ait illi: Sequere me. Isq; surgens secutus est eum. Et factum est, cum accumberet in domo illius, multi etiam publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu & discipulis eius. erāt enim multi qui secuti fuerant eum. Et scribæ ac pharisæi cum uidissent eum capientē cibum cum publicanis & peccatoribus, dicebant discipulis eius: Quid est, quod cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit? Hoc audito Iesus, ait illis: Non opus habent qui ualent, medico, sed qui male habent. Non ueni ad uocandum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Et discipuli Iohannis ac pharisæorum ieiunabant, ueniuntq;, & dicunt illi: Quare discipuli Iohannis & pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant? Et ait illis Iesus: Num possunt filij thalami nuptialis in quo cum illis sponsus est, ieiunare? Quamdiu habent secum sponsum, non possunt ieiunare. Veniēt autem dies, cū auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt in illis diebus. Et nemo assumentū panni rudis assuit uestimento ueteri, alioquin aufert supplemētum eius nouum à ueteri, & peior scissura fit. Et nemo mittit uinum mustum in utres ueteres, alioqui disrumpit uinum mustum utres, & uinum effunditur, & utres pereunt, sed uinum mustum in utres nouos mitti debet. Et accidit, ut transiret sabbatis per segetes, & cœperunt discipuli eius inter uiam uellere spicas, & pharisæi dicebant ei: ecce cur faciunt sabbatis, quod non licet? Et ipse ait illis: Nunquàm legistis quid fecerit Dauid, cum opus haberet, & esuriret ipse & qui cum eo erant? quomodo ingressus sit in domū

θεοῦ ἐπὶ ἀβιάθαρ τοῦ ἀρχιερέως, καὶ τοὺς ἄρ
τους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἔξεστι φα/
γεῖν εἰ μὴ τοῖς ἱερεῦσι; καὶ ἔδωκε καὶ
τοῖς σὺν αὐτῷ οὖσι; καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς.
κε *τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ
β ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον. ὥστε κύριός ἐστιν
ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου. καὶ εἰσῆλ/ ζ
θε πάλιν εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ ἦν ἐκεῖ ἄν/
θρωπος ἐξηραμμένην ἔχων τὴν χεῖρα. καὶ
παρετήρουν αὐτὸν, εἰ τοῖς σάββασι θεραπεύσει
αὐτὸν, ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ. καὶ λέγει τῷ
ἀνθρώπῳ, τῷ ἐξηραμμένην ἔχοντι τὴν χεῖ
ρα. ἔγειρε εἰς τὸ μέσον. καὶ λέγει αὐτοῖς. ἔξε/
στι τοῖς σάββασιν ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆ
σαι; ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀποκτεῖναι; οἱ δὲ ἐσιώ/
πων. καὶ περιβλεψάμενος αὐτοὺς μετ᾽ ὀργῆς,
συλλυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς καρδίας
αὐτῶν, λέγει τῷ ἀνθρώπῳ. ἔκτεινον τὴν χεῖρά
σου. καὶ ἐξέτεινε, καὶ ἀπεκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐ
κϛ τοῦ ὑγιὴς, ὡς ἡ ἄλλη. *καὶ ἐξελθόντες οἱ φα
δ ρισαῖοι, εὐθέως μετὰ τῶν ἡρωδιανῶν συμβού
λιον ἐποίουν κατ᾽ αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέ/
κζ σωσι. *καὶ ὁ ἰησοῦς ἀνεχώρησε μετὰ τῶν μα
α θητῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν. καὶ πολὺ
πλῆθος ἀπὸ τῆς γαλιλαίας ἠκολούθησαν αὐ/
τῷ, καὶ ἀπὸ τῆς ἰουδαίας, καὶ ἀπὸ ἱεροσολύμων, καὶ
ἀπὸ τῆς ἰδουμαίας, καὶ πέραν τοῦ ἰορδάνου, καὶ
οἱ περὶ τύρον καὶ σιδῶνα πλῆθος πολὺ, ἀκού
σαντες ὅσα ἐποίει, ἦλθον πρὸς αὐτόν. καὶ εἶ/
πεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἵνα πλοιάριον προσ
καρτερῇ αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον, ἵνα μὴ θλίβωσιν
αὐτόν. πολλοὺς γὰρ ἐθεράπευσεν, ὥστε ἐπιπί
πτειν αὐτῷ, ἵνα αὐτοῦ ἅψωνται, ὅσοι εἶχον μάστι
κη γας. *καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα, ὅτ
η αν αὐτὸν ἐθεώρει, προσέπιπτεν αὐτῷ, καὶ ἔκρα
ζε λέγοντα. ὅτι σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. καὶ πολ/
λὰ ἐπετίμα αὐτοῖς, ἵνα μὴ αὐτὸν φανερὸν ποι
κθ ήσωσι. *καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος, καὶ προσκα
β λεῖται οὓς ἤθελεν αὐτός. καὶ ἀπῆλθον πρὸς αὐ/ η
τόν. καὶ ἐποίησε δώδεκα, ἵνα ὦσι μετ᾽ αὐτοῦ. καὶ
ἵνα ἀποστέλλῃ αὐτοὺς κηρύσσειν, καὶ ἔχειν ἐξου/
σίαν

dei sub Abiathar principe sacerdotũ, &
panes propositionis comederit, quos nõ
licet edere nisi sacerdotib⁹: & dederit etiã
ĳs qui secum erant? Et dicebat illis: Sab/
batum propter hominẽ factum est, non
homo propter sabbatũ. Itaq; dominus
est filius hominis, etiam sabbati.

Et introiuit iterum in synagogam, & III
erat ibi homo arefactam habens manũ:
& obseruabant eum, an sabbatis sanatu
rus esset eum, ut accusarent illum. Et ait
homini, habenti manũ arefactam: Sur/
ge in medium. Et dicit illis: Vtrum licet
sabbatis benefacere, an malefacere? ani/
mam seruare, an occidere? At illi tace·
bant. Et cum circumspexisset eos cum ira
cundia, condolescens super cæcitate cor/
dis eorum, dicit homini: Extende manũ
tuam. Et extendit: & restituta est manus
illius sana, ut altera. Egressi uero phari/
sæi, statim unà cũ Herodianis cõsilium
inibant aduersus eum, ut illum perderẽt.
Iesus autẽ cum discipulis suis secessit ad
mare: & ingens multitudo à Galilæa se/
cuta est eum, & ab Iudæa & ab Hieroso
lymis, & ab Idumæa. & trans Iordanẽ, &
qui circa Tyrum habitabant ac Sidonẽ,
hominũ multitudo magna: qui cum au
dissent quæ faciebat, uenerunt ad eũ. Et
iussit Iesus discipulis suis, ut nauicula si/
bi deseruiret ꝑpter turbã, ne ipsum pre/
merent. Multos enim sanauerat, ita ut ir
ruerẽt in eum, quo illum tangerẽt, quot·
quot affligebãtur. Et spiritus immundi
cũ illũ uidissent, procidebant ei, & clama
bant dicẽtes: Tu es filius dei: & uehemẽ/
ter interminabat eis, ne se manifestũ fa/
cerent. Et ascẽdit in montẽ, ac uocat ad se
quos uoluit ipse: & uenerunt ad eũ. Et fe
cit duodecim ut essent secũ, & ut emitte/
ret eos ad prædicandũ, utq; haberẽt po/
testatẽ

σίαν θεραπεύειν τὰς νόσους, καὶ ἐκβάλλειν τὰ
λ δαιμόνια. *Καὶ ἐπέθηκε τῷ σίμωνι ὄνομα
β πέτρον. καὶ ἰάκωβον τὸν τοῦ ζεβεδαίου, καὶ ἰωάν-
νην τὸν ἀδελφὸν τοῦ ἰακώβου, καὶ ἐπέθηκεν
αὐτοῖς ὀνόματα βοανεργὲς, ὅ ἐστιν, υἱοὶ βροντῆς.
καὶ ἀνδρέαν, καὶ φίλιππον, καὶ βαρθολομαῖ-
ον, καὶ ματθαῖον, καὶ θωμᾶν, καὶ ἰάκωβον τὸν
τοῦ ἀλφαίου, καὶ θαδδαῖον, καὶ σίμωνα τὸν κα-
νανίτην, καὶ ἰούδαν ἰσκαριώτην, ὃς καὶ παρέδωκεν
λα αὐτόν. καὶ ἔρχονται εἰς οἶκον. *Καὶ συνέρχεται
ι πάλιν ὄχλος, ὥστε μὴ δύνασθαι αὐτοὺς μήτε
ἄρτους φαγεῖν. καὶ ἀκούσαντες οἱ παρ' αὐτοῦ, ἐξῆλ-
Al's ἐξέστη. θον κρατῆσαι αὐτόν. ἔλεγον, ὅτι ἐξέσταται. *Καὶ
λβ οἱ γραμματεῖς οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων καταβάν-
β τες, ἔλεγον, ὅτι βεελζεβοὺλ ἔχει, καὶ ὅτι ἐν τῷ
ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμό-
λγ νια. *Καὶ προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, ἐν παρα-
β βολαῖς, ἔλεγεν αὐτοῖς. πῶς δύναται σατανᾶς
σατανᾶν ἐκβάλλειν; καὶ ἐὰν βασιλεία ἐφ' ἑαυ-
τὴν μερισθῇ, οὐ δύναται σταθῆναι ἡ βασιλεία
ἐκείνη. καὶ ἐὰν οἰκία ἐφ' ἑαυτὴν μερισθῇ, οὐ δύ-
ναται σταθῆναι ἡ οἰκία ἐκείνη. καὶ εἰ ὁ σατανᾶς
ἀνέστη ἐφ' ἑαυτὸν καὶ μεμέρισται, οὐ δύναται στα-
θῆναι, ἀλλὰ τέλος ἔχει. οὐ δύναται οὐδεὶς τὰ
σκεύη τοῦ ἰσχυροῦ, εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ,
διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον τὸν ἰσχυρὸν δήσῃ,
λδ καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσει. *Ἀμὴν
β λέγω ὑμῖν, ὅτι πάντα ἀφεθήσεται τὰ ἁμαρτή-
ματα τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, καὶ βλασφημίαι,
ὅσας ἂν βλασφημήσωσιν. ὃς δ' ἂν βλασφη-
μήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄ-
φεσιν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλ' ἔνοχός ἐστιν αἰωνίου
κρίσεως. ὅτι ἔλεγον, πνεῦμα ἀκάθαρτον ἔχει.
λε *Καὶ ἔρχονται ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ, καὶ
β ἔξω ἑστηκότες, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν φωνοῦντες
αὐτόν, καὶ ἐκάθητο ὄχλος περὶ αὐτόν, εἶπον δὲ
αὐτῷ· ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἔξω ζη-
τοῦσί σε. καὶ ἀπεκρίθη αὐτοῖς, λέγων. τίς ἐστιν ἡ μή-
τηρ μου, καὶ οἱ ἀδελφοί μου; καὶ περιβλεψάμε-
νος τοὺς κύκλῳ περὶ αὐτὸν μαθητὰς καθημένους,
λέγει. ἰδοὺ ἡ μήτηρ μου καὶ οἱ ἀδελφοί μου.
ὃς

testatē sanandi morbos, eijciendiꝗ; dæmonia. Et imposuit Simoni nomen Petrus & Iacobū filiū Zebedæi, & Iohannē fratrē Iacobi, & imposuit eis nomina Boanerges, quod est, filij tonitrui: & Andreā, & Philippū, & Bartholomæum, & Matthæū, & Thomā, & Iacobū Alphæi filiū, & Thaddæū, & Simonē Cananæū & Iudā Iscariotem, qui & prodidit illū. Et ueniunt in domū, & cōuenit iterū turba, sic ut nō liceret illis uel panes edere: & cū audissent qui ad illū attinebant, exierunt ut manus inijcerent in eū. Dicebāt enim, in furorem uersus est. Et scribæ qui ab Hierosolymis descenderāt, dicebant: Beelzebul habet, & p̄ principē dæmoniorū eijcit dæmonia. Et ad se uocatis eis, in parabolis dicebat illis: Quomodo potest satanas satanā eijcere? Et si regnum aduersus sese diuisum fuerit, non potest stare regnū illud. Et si domus contra semetipsam diuisa fuerit, non potest stare domus illa: & si satanas insurrexit aduersus semetipsum ac diuisus est, nō potest stare, sed finē habet. Non potest quisꝗ; uasa fortis, ingressus in domū illius, diripere, nisi prius fortē alligarit, & tunc domū eius diripiet. Amē dico uobis: Om̄ia remittent̄ filijs hominū peccata: & conuitia, quibuscūꝗ; conuiciati fuerint. At qui conuiciū dixerit in spiritū sanctū, nō habet remissionē in æternū, sed obnoxius est æterno iudicio. Dicebāt em̄, spiritum immūdū habet. Et ueniūt mater eius & fratres, & foris stantes, miserunt ad eū q̄ euocarent eum, & sedebat turba circa eū dicuntꝗ; ei: Ecce mater tua & fratres tui foris quærūt te. Et r̄ndit eis, dicēs: Quæ est mater mea, & fratres mei? Et cum circūspexisset, in circuitu circū se discipulos sedentes, ait: Ecce mater mea, & frēs mei.

θ περὶ τοῦ σπόρου παραβολή.

ὃς γὰρ ἂν ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, οὗτος ἀδελ-
λϛ φός μου, καὶ ἀδελφή μου, καὶ μήτηρ ἐστί. *καὶ
β πάλιν ἤρξατο διδάσκειν παρὰ τὴν θάλασσαν.
καὶ συνήχθη πρὸς αὐτὸν ὄχλος πολύς, ὥστε
αὐτὸν ἐμβάντα εἰς τὸ πλοῖον, καθῆσθαι ἐν τῇ θα-
λάσσῃ, καὶ πᾶς ὁ ὄχλος πρὸς τὴν θάλασσαν
ἐπὶ τῆς γῆς ἦν. καὶ ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν παρα-
βολαῖς πολλά, καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ἐν τῇ διδα-
θ χῇ αὐτοῦ. ἀκούετε, ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖ-
ραι, καὶ ἐγένετο ἐν τῷ σπείρειν, ὃ μὲν ἔπεσε
παρὰ τὴν ὁδόν, καὶ ἦλθε τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρα-
νοῦ, καὶ κατέφαγεν αὐτό. ἄλλο δὲ ἔπεσεν ἐπὶ
τὰ πετρώδη, ὅπου οὐκ εἶχεν γῆν πολλήν, καὶ
εὐθέως ἐξανέτειλε διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος
γῆς, ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος, ἐκαυματίσθη, καὶ
διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν, ἐξηράνθη. καὶ ἄλλο ἔ-
πεσεν εἰς τὰς ἀκάνθας, καὶ ἀνέβησαν αἱ ἄκαν-
θαι, καὶ συνέπνιξαν αὐτό, καὶ καρπὸν οὐκ ἔ-
δωκε. καὶ ἄλλο ἔπεσεν εἰς τὴν γῆν τὴν κα-
λήν, καὶ ἐδίδου καρπὸν ἀναβαίνοντα καὶ αὐ-
ξάνοντα, καὶ ἔφερεν ἓν τριάκοντα, καὶ ἓν ἑξή-
κοντα, καὶ ἓν ἑκατόν. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. ὁ
ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. ὅτε δὲ ἐγένετο
καταμόνας, ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ περὶ αὐτὸν σὺν
τοῖς δώδεκα τὴν παραβολήν. καὶ ἔλεγεν αὐ-
τοῖς. ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὸ μυστήριον τῆς βα-
λζ σιλείας τοῦ θεοῦ. *ἐκείνοις δὲ τοῖς ἔξω ἐν παρα-
α βολαῖς τὰ πάντα γίνεται, ἵνα βλέποντες
βλέπωσι, καὶ μὴ ἴδωσι, καὶ ἀκούοντες ἀκού-
ωσι, καὶ μὴ συνιῶσι, μήποτε ἐπιστρέψωσι, καὶ
ἀφεθῇ αὐτοῖς τὰ ἁμαρτήματα. καὶ λέγει αὐ-
τοῖς. οὐκ οἴδατε τὴν παραβολὴν ταύτην; καὶ
λη πῶς πάσας τὰς παραβολὰς γνώσεσθε; *ὁ
β σπείρων τὸν λόγον σπείρει. οὗτοι δέ εἰσιν οἱ πα-
ρὰ τὴν ὁδὸν ὅπου σπείρεται ὁ λόγος, καὶ ὅταν
ἀκούσωσιν, εὐθέως ἔρχεται ὁ σατανᾶς, καὶ αἴρει
τὸν λόγον τὸν ἐσπαρμένον ἐν ταῖς καρδίαις
αὐτῶν. καὶ οὗτοί εἰσιν ὁμοίως, οἱ ἐπὶ τὰ πετρώ-
δη σπειρόμενοι, οἳ ὅταν ἀκούσωσι τὸν λό-
γον, εὐθέως μετὰ χαρᾶς λαμβάνουσιν αὐ-
τόν, καὶ οὐκ ἔχουσι ῥίζαν ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλὰ
πρόσκαιροι

Qui enim fecerit uoluntatẽ dei, hic frater
meus, & soror mea, & mater est.
Et iterum cœpit docere iuxta mare, & IIII
congregata est ad eũ turba multa, ita ut
nauim ingressus, sederet in mari. & tota
turba iuxta mare in terra erat, & docebat
eos per parabolas multa, & dicebat illis
in doctrina sua: Audite, ecce exibat semi
nator ad seminandũ: & accidit inter semi
nandum, aliud quidem cecidit secus uiã,
ueneruntq́ uolucres cœli & comederũt
illud. Aliud uero cecidit sup petrosa, ubi
non habuit terrã multã, & statim exortũ
est, quod nõ haberet altitudinẽ terræ: so
le aũt exorto, æstu affectum est: & eo q
nõ haberet radicem, exaruit. Et aliud ceci
dit in spinas, & succreuerunt spinæ ac suf
focauerunt illud, & fructum nõ dedit. Et
aliud cecidit in terram bonã, & dabat fru
ctum emergentẽ atq; crescentẽ: & affere-
bat unũ triginta, & unum sexaginta, &
unũ centũ. ac dicebat illis: Qui habet au-
res ad audiendũ, audiat. Cum aũt cœpis
set esse solus, interrogauerunt eũ hi, q cir
cum illum erant cum duodecim, de para
bola, & dicebat eis: Vobis datũ est nosse
mysterium regni dei, illis autẽ qui foris
sunt per parabolas omnia fiunt: ut uidẽ-
tes uideant, & non cernant: & audientes
audiant, & non intelligant: nequãdo cõ-
uertant, & remittant eis peccata. Et ait il
lis: Nescitis parabolã hanc? & quomodo
omnes parabolas cognoscetis? Semina-
tor ille sermonem seminat. Isti uero sũt,
quorũ alij iuxta uiam dicunt ubi semi-
nat sermo, & cum audierint, cõfestim ue
nit satanas, & aufert sermonem qui semi
natus est in cordib9 eorũ. Et alij sũt simi
liter, qui in petrosa semẽ excipiũt: qui cũ
audierint sermonẽ, statim cũ gaudio acci
piunt illud, & nõ habent radicẽ in se, sed
temporarij

πρόσκαιροί εἰσιν, εἶτα γενομένης θλίψεως ἢ
διωγμοῦ διὰ τὸν λόγον, εὐθέως σκανδαλί-
ζονται. καὶ οὗτοί εἰσιν, οἱ εἰς τὰς ἀκάνθας σπει-
ρόμενοι, οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον ἀκούοντες,
καὶ αἱ μέριμναι τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ἡ ἀ-
πάτη τοῦ πλούτου, καὶ αἱ περὶ τὰ λοιπὰ ἐπι-
θυμίαι εἰσπορευόμεναι συμπνίγουσι τὸν
λόγον, καὶ ἄκαρπος γίνεται. καὶ οὗτοί εἰσιν,
οἱ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρέντες, οἵ τι-
νες ἀκούουσι τὸν λόγον καὶ παραδέχονται, καὶ
καρποφοροῦσιν, ἓν τριάκοντα, καὶ ἓν ἑξήκον-
λθ τα, καὶ ἓν ἑκατόν. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. * μή-
β τι ὁ λύχνος † καίεται, ἵνα ὑπὸ τὸν μόδιον
Al's ἔρχεται τεθῇ, ἢ ὑπὸ τὴν κλίνην; οὐχ' ἵνα ἐπὶ τὴν λυ-
μ χνίαν ἐπιτεθῇ; * οὐ γάρ ἐστί τι κρυπτὸν, ὃ
β ἐὰν μὴ φανερωθῇ, οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον,
ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ. εἴ τις ἔχει ὦτα
μα ἀκούειν, ἀκουέτω. * καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. βλέ-
β πετε τί ἀκούετε. ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετρη-
θήσεται ὑμῖν, καὶ προστεθήσεται ὑμῖν τοῖς
μβ ἀκούουσιν. ὃς γὰρ ἂν ἔχῃ, δοθήσεται αὐτῷ.
β καὶ ὃς οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ.
μγ * καὶ ἔλεγεν. οὕτως ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ.
ι ὡς ἐὰν ἄνθρωπος βάλῃ τὸν σπόρον ἐπὶ τῆς
γῆς, καὶ καθεύδῃ καὶ ἐγείρηται νύκτα καὶ
ἡμέραν. καὶ ὁ σπόρος βλαστάνῃ, καὶ μηκύνη-
ται ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός. αὐτομάτη γὰρ ἡ γῆ
καρποφορεῖ, πρῶτον χόρτον, εἶτα στάχυν, εἶ-
τα πλήρη σῖτον ἐν τῷ στάχυϊ. ὅταν δὲ παρα-
δῷ ὁ καρπὸς, εὐθέως ἀποστέλλει τὸ δρέπα-
μδ νον, ὅτι παρέστηκεν ὁ θερισμός. * καὶ ἔλεγε, τί-
β νι ὁμοιώσομεν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ; ἢ ἐν
Al's ποίᾳ. † τίνι παραβολῇ παραβάλωμεν αὐτήν; ὡς κόκ-
κον σινάπεως, ὃς ὅταν σπαρῇ ἐπὶ τῆς γῆς, μι-
κρότερος πάντων τῶν σπερμάτων ἐστὶ τῶν
ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὅταν σπαρῇ, ἀναβαίνει,
καὶ γίνεται πάντων τῶν λαχάνων μεί-
ζων, καὶ ποιεῖ κλάδους μεγάλους, ὥστε δύ-
νασθαι ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ τὰ πετεινὰ
μς τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνοῦν. * καὶ τοιαύ-
ς ταις παραβολαῖς πολλαῖς ἐλάλει αὐτοῖς
τὸν λόγον

temporarij sunt: deinde coorta afflictio-
ne aut persecutione propter sermonem,
cōfestim offenduntur. Et alij sunt qui in
spinas semen excipiunt. hi sunt qui ser-
monem audiūt, & solicitudines seculi hu
ius ac deceptio diuitiarū, cæterarumq; re
rum cupiditates introeūntes, suffocāt ser
monē, ac redditur infructifer. Et alij sunt
qui in terram bonam semen exceperūt,
qui audiunt sermonem & suscipiunt, &
fructificant, ita ut aliud granum adferat
triginta, aliud sexaginta, aliud centū. Et
dicebat illis: Num lucerna incenditur, ut
subter modium ponatur, aut subter le-
ctum? Nónne ut super candelabrū po-
natur? Non est em̄ quicq; occultū, quod
non manifestetur: neq; fuit secretum, sed
ut in propatulum ueniat. Si quis habet
aures ad audiendum, audiat. Et dicebat
illis: Videte quid audiatis: Qua mensura
metimini, alij metientur uobis, & adijcie
tur uobis qui auditis: Qui enim habet,
dabitur illi: & qui nō habet, etiam quod
habet, auferetur ab eo. & dicebat: Sic est
regnū dei, quēadmodum si homo iaciat
sementem in terram, ac dormiat, atq; ille
exurgat nocte ac die: segésq; germinet,
ac surgat in altum dum nescit ille. Vltro
enim terra fructificat, primum herbam,
deinde spicam, deinde plenū frumētum
in spica. cum autem productus fuerit fru
ctus, statim mittit falcem, quoniā adest
messis. Et dicebat: Cui assimilabimus re-
gnum dei? aut qua collatione cōferemus
illud? Est sicut granū sinapis, qđ cum se-
minatū fuerit in terra, minus est omībus
seminib⁹ quæ sunt in terra: & cū semina-
tum fuerit, exurgit, & fit maius omnibus
olerib⁹: & facit ramos magnos, ita ut pos
sint sub umbra eius aues cœli nidificare.
Et talibus multis parabolis loquebat̄ eis

μϛ τὸν λόγον, καθὼς ἐδύναντο ἀκούειν. *χωρὶς δὲ
ι παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς, κατ᾽ ἰδίαν δὲ
μζ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐπέλυε πάντα. *Καὶ λέ
β γει αὐτοῖς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ὀψίας γενομέ-
νης, διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν. καὶ ἀφέντες τὸν
ὄχλον, παραλαμβάνουσιν αὐτὸν ὡς ἦν ἐν τῷ
πλοίῳ, καὶ ἄλλα δὲ πλοιάρια ἦν μετ᾽ αὐτοῦ.
καὶ γίνεται λαῖλαψ ἀνέμου μεγάλη, τὰ δὲ κύ
ματα ἐπέβαλεν εἰς τὸ πλοῖον, ὥστε αὐτὸ ἤδη γε
μίζεσθαι, καὶ ἦν αὐτὸς ἐπὶ τῇ πρύμνῃ, ἐπὶ τὸ
προσκεφάλαιον καθεύδων. καὶ διεγείρουσιν
αὐτὸν, καὶ λέγουσιν αὐτῷ. διδάσκαλε, οὐ μέ
λει σοι, ὅτι ἀπολύμεθα; καὶ διεγερθεὶς ἐπε
τίμησε τῷ ἀνέμῳ, καὶ εἶπεν τῇ θαλάσσῃ, σι
ώπα, πεφίμωσο. καὶ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος,
καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη, καὶ εἶπεν αὐτοῖς.
τί δειλοί ἐστε οὕτως; πῶς οὐκ ἔχετε πίστιν; καὶ
ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν, καὶ ἔλεγον πρὸς
ἀλλήλους. τίς ἄρα οὗτός ἐστιν, ὅτι καὶ ὁ ἄνε-
μος καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ; *Καὶ
ἦλθον εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης εἰς τὴν χώ
ραν τῶν γαδαρηνῶν. καὶ ἐξελθόντι αὐτῷ ἐκ ια
τοῦ πλοίου, εὐθέως ἀπήντησεν αὐτῷ ἐκ τῶν
μνημείων ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρ-
τῳ, ὃς τὴν κατοίκησιν εἶχεν ἐν τοῖς μνημείοις.
καὶ οὔτε ἁλύσεσιν οὐδεὶς ἠδύνατο αὐτὸν δῆ-
σαι, διὰ τὸ αὐτὸν πολλάκις πέδαις καὶ ἁλύ-
σεσι δεδέσθαι, καὶ διεσπάσθαι ὑπ᾽ αὐτοῦ τὰς ἁλύ
σεις, καὶ τὰς πέδας συντετρίφθαι, καὶ οὐδεὶς
αὐτὸν ἴσχυσε δαμάσαι. καὶ διὰ παντὸς νυκτὸς
καὶ ἡμέρας ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ ἐν τοῖς μνήμασιν
ἦν κράζων, καὶ κατακόπτων ἑαυτὸν λίθοις. ἰ-
δὼν δὲ τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ μακρόθεν, ἔδραμε, καὶ
προσεκύνησεν αὐτῷ, καὶ κράξας φωνῇ μεγά
λῃ εἶπεν. τί ἐμοὶ καί σοι Ἰησοῦ υἱὲ τοῦ θεοῦ τοῦ
ὑψίστου; ὁρκίζω σε τὸν θεόν, μή με βασανίσῃς.
ἔλεγε γὰρ αὐτῷ, ἔξελθε τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρ
τον ἐκ τοῦ ἀνθρώπου. καὶ ἐπηρώτα αὐτόν. τί
σοι ὄνομα; καὶ ἀπεκρίθη λέγων. λεγεὼν ὄνο
μά μοι, ὅτι πολλοί ἐσμεν. καὶ παρεκάλει αὐ
τὸν πολλὰ, ἵνα μὴ αὐτοὺς ἀποστείλῃ ἔξω
τῆς χώρας

sermonē, prout poterant audire. sine parabola uero non loquebatur eis. seorsim autem discipulis suis exponebat omnia. Et ait illis in die illo cum facta esset uespera: Transeamus in ulteriorem ripam. Et dimissa turba, assumunt eum ita ut erat in naui, sed & aliæ nauiculæ erant cum illo. Et oritur procella uenti magna, & fluctus irruebant in nauim, ita ut illa iā impleretur. Et erat ipse in puppi super ceruical dormiens, & excitant eum, dicuntq; illi: Præceptor, non est tibi curæ, quod perimus? Et excitatus increpauit uentum, dixitq; mari: Tace, obmutesce. & cōquieuit uentus, factáq; est tranquillitas magna, & ait illis: Quid timidi estis adeo? qui fit ut nō habeatis fiduciam? Et timuerūt timore magno, dicebántq; inter sese: Quisnā hic est, qa & uētus & mare obediūt ei?

Et uenerunt traiecto mari in regionē
Gadarenorum. Egressóq; ei de naui, sta- V
tim occurrit è monumentis homo spiritui obnoxius immūdo, qui domicilium habebat in monumentis, & neq; catenis quisq; poterat eum ligare, propterea quod, cum sæpe compedibus & catenis uinctus fuisset, discerptæ essent ab illo catenæ, & compedes essent comminutæ, neq; quisq; ualuisset eū domare. Et semper die ac nocte in mōtibus & in monumentis erat clamans, & concidens sesipsum lapidibus. Cum uidisset autē Iesum eminus, cucurrit, & adorauit eū, & clamans uoce magna dixit: Quid mihi tecum est Iesu fili dei altissimi? adiuro te per deum, ne me torqueas. Dicebat em̄ illi: Exi spiritus immunde ab homine. Et interrogabat eum: Quod tibi nomē est? Et respondit, dicens ei: Legio mihi nomē est, quia multi sumus. Et deprecabatur eum multum, ne se emitteret extra regionē.

τῆς χώρας. ἦν δὲ ἐκεῖ πρὸς τὰ ὄρη ἀγέλη χοί-
ρων μεγάλη βοσκομένη. καὶ παρεκάλεσαν αὐ-
τὸν πάντες οἱ δαίμονες, λέγοντες. πέμψον
ἡμᾶς εἰς τοὺς χοίρους, ἵνα εἰς αὐτοὺς εἰσέλθω-
μεν. καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς εὐθέως ὁ ἰησοῦς.
καὶ ἐξελθόντα τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα,
εἰσῆλθον εἰς τοὺς χοίρους. καὶ ὥρμησεν ἡ ἀ-
γέλη κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν θάλασσαν. ἦσαν
δὲ ὡς δισχίλιοι, καὶ ἐπνίγοντο ἐν τῇ θαλάσ-
σῃ. οἱ δὲ βόσκοντες τοὺς χοίρους, ἔφυγον, καὶ
ἀνήγγειλαν εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς.
καὶ ἐξῆλθον ἰδεῖν τί ἐστι τὸ γεγονός, καὶ ἔρ-
χονται πρὸς τὸν ἰησοῦν. καὶ θεωροῦσι τὸν δαι-
μονιζόμενον καθήμενον καὶ ἱματισμένον,
καὶ σωφρονοῦντα τὸν ἐσχηκότα τὸν λεγεῶ-
να, καὶ ἐφοβήθησαν. καὶ διηγήσαντο αὐτοῖς
οἱ ἰδόντες, πῶς ἐγένετο τῷ δαιμονιζομένῳ,
καὶ περὶ τῶν χοίρων. καὶ ἤρξαντο παρακαλεῖν
μη αὐτὸν ἀπελθεῖν ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν. * καὶ
η ἐμβάντος αὐτοῦ εἰς τὸ πλοῖον, παρεκάλει
αὐτὸν ὁ δαιμονισθεὶς, ἵνα ἦ μετ᾽ αὐτοῦ. ὁ δὲ
ἰησοῦς οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν, ἀλλὰ λέγει αὐ-
τῷ. ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου πρὸς τοὺς σοὺς,
καὶ ἀνάγγειλον αὐτοῖς, ὅσα σοι ὁ κύριος πεποίη-
κε καὶ ἠλέησέ σε. καὶ ἀπῆλθε καὶ ἤρξατο κηρύσ-
σειν ἐν τῇ δεκαπόλει, ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ
μθ ἰησοῦς, καὶ πάντες ἐθαύμαζον. *καὶ διαπερά-
β σαντος τοῦ ἰησοῦ ἐν τῷ πλοίῳ πάλιν εἰς τὸ
πέραν, συνήχθη ὄχλος πολὺς ἐπ᾽ αὐτὸν, καὶ
ἦν παρὰ τὴν θάλασσαν. καὶ ἰδοὺ ἔρχεται εἷς ιβ
τῶν ἀρχισυναγώγων, ὀνόματι ἰάειρος, καὶ ἰδὼν
αὐτὸν, πίπτει πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ. καὶ παρεκά-
λει αὐτὸν πολλὰ, λέγων. ὅτι τὸ θυγάτριόν μου
ἐσχάτως ἔχει, ἵνα ἐλθὼν ἐπιθῇς αὐτῷ τὰς
χεῖρας, ὅπως σωθῇ καὶ ζήσεται. καὶ ἀπῆλθε μετ᾽
αὐτοῦ. καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολύς. καὶ συ-
νέθλιβον αὐτόν. καὶ γυνή τις οὖσα ἐν ῥύσει αἵ-
ματος ἔτη δώδεκα, καὶ πολλὰ παθοῦσα ὑπὸ πολ- ιγ
λῶν ἰατρῶν, καὶ δαπανήσασα τὰ ἑαυτῆς πάντα,
καὶ μηδὲν ὠφεληθεῖσα, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸ
χεῖρον ἐλθοῦσα, ἀκούσασα περὶ τοῦ ἰησοῦ,
ἐλθοῦσα

regionē.Erat autē ibi iuxta montes grex
porcorū magnus pascēs,& deprecabant̄
eū omnes dæmones,dicentes:Mitte nos
in porcos,ut in eos introeāmus.Et pmi-
sit eis statim Iesus.Et egressi spiritus im-
mundi,ingressi sunt in porcos. Et fereba
tur grex p præceps in mare.Erāt aūt fer-
mè bis mille,& suffocati sūt in mari.Por
rò qui pascebant porcos,fugerunt, & re-
nunciauerūt in ciuitatem,& in agros. Et
egressi sunt ad uidendū quid esset quod
acciderat:& ueniunt ad Iesum,& uident
illum qui à dæmonio uexabat̄,sedētē ac
uestitum,& sanæ mētis, qui habuerat le-
gionē,& timuerunt.Et narrauerunt illis,
qui uiderant,qualiter accidisset ei qui dæ
moniū habuerat,& de porcis. Et rogare
cœperūt eū,ut discederet de finibus ipso
rum.Et cum ingressus esset nauim, roga
bat illum qui fuerat à dæmonio corre-
ptus,ut esset cum illo:Iesus autem nō p-
misit eum,sed ait illi:Abi in domū tuam
ad tuos,& annuncia illis quanta tibi do-
minus fecerit,& misertus sit tui. Et abijt,
& cœpit prædicare in decapoli,quanta si
bi fecisset Iesus,& omnes mirabātur. Et
cum traiecisset Iesus naui rursus in ulteri
orem ripam,cōuenit turba multa ad eū,
& erat circa mare. Et ecce uenit quidam
principum synagogæ,nomine Iairus: &
cum uidisset eū,procidit ad pedes eius,
& deprecabatur eum multū,dicēs:Filio-
la mea in extremis est,oro ut uenias& im
ponas illi manus,ut salua sit,& uiuet. Et
abijt cū illo.& sequebat̄ eū turba multa,
& cōprimebāt eū.Et mulier quædā,quæ
fuerat obnoxia profluuio sanguinis an-
nos duodecim, fuerátq; multa ppessa à
cōpluribus medicis, & insūpserat oia sua,
neq; qcq̄ adiumenti senserat,sed magis
in deterius uenerat,cum audisset de Iesu
uenit

ἐλθοῦσα ἐν τῷ ὄχλῳ ὄπισθεν, ἥψατο τοῦ ἱμα-
τίου αὐτοῦ. ἔλεγε γὰρ, κἂν τῶν ἱματίων αὐ-
τοῦ ἅψωμαι, σωθήσομαι. καὶ εὐθέως ἐξηράνθη
ἡ πηγὴ τοῦ αἵματος αὐτῆς, καὶ ἔγνω τῷ σώ-
ματι, ὅτι ἴαται ἀπὸ τῆς μάστιγος. καὶ εὐ-
θέως ὁ ἰησοῦς ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ, τὴν ἐξ
αὐτοῦ δύναμιν ἐξελθοῦσαν, ἐπιστραφεὶς ἐν
τῷ ὄχλῳ, ἔλεγε. τίς μου ἥψατο τῶν ἱματί-
ων; καὶ ἔλεγον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. βλέ-
πεις τὸν ὄχλον συνθλίβοντά σε, καὶ λέγεις,
τίς μου ἥψατο; καὶ περιεβλέπετο ἰδεῖν τὴν τοῦ-
το ποιήσασαν. ἡ δὲ γυνὴ φοβηθεῖσα καὶ τρέ-
μουσα, εἰδυῖα ὃ γέγονεν ἐπ' αὐτῇ, ἦλθεν καὶ προ-
σέπεσεν αὐτῷ, καὶ εἶπεν αὐτῷ πᾶσαν τὴν
ἀλήθειαν. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῇ. θύγατερ, ἡ πί-
στις σου σέσωκέ σε, ὕπαγε εἰς εἰρήνην, καὶ ἴσθι
ὑγιὴς ἀπὸ τῆς μάστιγός σου. ἔτι αὐτοῦ λαλοῦν-
τος, ἔρχονται ἀπὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου, λέ-
γοντες, ὅτι ἡ θυγάτηρ σου ἀπέθανε, τί ἔτι
σκύλλεις τὸν διδάσκαλον; ὁ δὲ ἰησοῦς εὐθέ-
ως ἀκούσας τὸν λόγον λαλούμενον, λέγει
τῷ ἀρχισυναγώγῳ. μὴ φοβοῦ, μόνον πί-
στευε. καὶ οὐκ ἀφῆκεν οὐδένα αὐτῷ συνακο-
λουθῆσαι, εἰ μὴ πέτρον καὶ ἰάκωβον καὶ ἰω-
Al's ἔρχονται άννην τὸν ἀδελφὸν ἰακώβου. καὶ * ἔρχεται εἰς
τὸν οἶκον τοῦ ἀρχισυναγώγου, καὶ θεωρεῖ θό-
ρυβον καὶ κλαίοντας, καὶ ἀλαλάζοντας πολλὰ,
καὶ εἰσελθὼν λέγει αὐτοῖς. τί θορυβεῖσθε καὶ
κλαίετε; τὸ παιδίον οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ κα-
θεύδει. καὶ κατεγέλων αὐτοῦ. ὁ δὲ ἐκβαλὼν ἅ-
παντας, παραλαμβάνει τὸν πατέρα τοῦ παιδίου
καὶ τὴν μητέρα, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, καὶ εἰσπο-
ρεύεται ὅπου ἦν τὸ παιδίον ἀνακείμενον, καὶ
κρατήσας τῆς χειρὸς τοῦ παιδίου, λέγει αὐτῇ. τα-
λιθὰ, κοῦμι, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, τὸ, κο-
ράσιον, σοὶ λέγω, ἔγειρε. καὶ εὐθέως ἀνέστη τὸ
κοράσιον καὶ περιεπάτει. ἦν γὰρ ἐτῶν δώδε-
κα, καὶ ἐξέστησαν ἐκστάσει μεγάλῃ, καὶ διε-
στείλατο αὐτοῖς πολλὰ, ἵνα μηδεὶς γνῷ τοῦ-
μ το, καὶ εἶπε δοθῆναι αὐτῇ φαγεῖν. * καὶ
α ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν, καὶ ἦλθεν εἰς τὴν πατρίδα
αὐτοῦ,

uenit in turba à tergo,& tetigit uestimē-
tum eius. Dicebat enim: si uel uestiméta
eius tetigero,salua ero. Et confestim sicca
tus est fons sanguinis eius:& sensit cor-
pore,quod sanata esset ab eo flagello. Et
statim Iesus in semetipso cognoscēs uir-
tutē ex sese prodisse, conuersus in turba,
aiebat: Quis tetigit uestimenta mea? Et
dicebant ei discipuli ipsius: Vides turbā
undiq; prementē te, & dicis: quis me teti
git? Et circumspiciebat, ut uideret eam
quæ hoc fecerat. Mulier uero timens &
tremens, sciens quod factum esset in se,
uenit & accidit ei, dixitq; ei omnem ueri
tatem. Ille autem dixit ei: Filia, fides tua
te seruauit, uade cum pace, & esto sana à
flagello tuo. Adhuc eo loquente ueniūt
à principe synagogæ, qui dicerent: Filia
tua mortua est, quid ultra uexas magi-
strum? Iesus autem protinus audito ser-
mone qui dicebatur, ait principi syna-
gogæ: Ne metuas, tantummodo crede.
Et non permisit, ut quisquam se sequere
tur, præter Petrum & Iacobum & Iohā-
nem fratrem Iacobi. Et uenit in domum
principis synagogæ, uidétq; tumultum
ac flentes & eiulantes multum, & ingres-
sus ait illis: Quid tumultuamini & plora
tis? Puella nō est mortua, sed dormit. Et
irridebant eum. Ipse uero eiectis omni-
bus, assumit patrem & matrem puellæ
& eos qui cum ipso erant, & ingredit' eò
ubi puella erat iacens, & apprehensa ma
nu puellæ, ait illi: Talitha, cumi: quod est
si quis interpretet': Puella, tibi dico, sur-
ge. Et confestim surrexit puella, & ambu
labat. erat enim annorum duodecim. &
obstupuerunt stupore magno. Et præce
pit illis uehementer, ne quisq; id sciret, &
iussit ut daretur illi quod ederet.

Et egressus est illinc, uenitq; in patriā VI
suam,

αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐ-
τοῦ. καὶ γενομένου σαββάτου, ἤρξατο ἐν τῇ
συναγωγῇ διδάσκειν, καὶ πολλοὶ ἀκούον-
τες, ἐξεπλήσσοντο λέγοντες. Πόθεν τούτῳ
ταῦτα; καὶ τίς ἡ σοφία ἡ δοθεῖσα αὐτῷ; καὶ
δυνάμεις τοιαῦται διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ γί-
νονται; οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων, ὁ υἱὸς μα-
ρίας, ἀδελφὸς δὲ ἰακώβου καὶ ἰωσῆ καὶ ἰούδα,
καὶ σίμωνος; καὶ οὐκ εἰσὶν αἱ ἀδελφαὶ αὐ-
μα τοῦ ὧδε πρὸς ἡμᾶς; *καὶ ἐσκανδαλίζοντο ἐν
α αὐτῷ. ἔλεγε δὲ αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἔστι
προφήτης ἄτιμος, εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ,
καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. καὶ
οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδὲ μίαν δύναμιν ποιῆ-
σαι, εἰ μὴ ὀλίγοις ἀῤῥώστοις ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας
ἐθεράπευσε. καὶ ἐθαύμαζε διὰ τὴν ἀπιστίαν
μβ αὐτῶν. *καὶ περιῆγε τὰς κώμας κύκλῳ, δι-
β δάσκων. *καὶ προσκαλεῖται τοὺς δώδεκα, καὶ
μγ ἤρξατο αὐτοὺς ἀποστέλλειν δύο δύο, καὶ ἐδί-
β δου αὐτοῖς ἐξουσίαν τῶν πνευμάτων τῶν ἀκα-
θάρτων. καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς, ἵνα μηδὲν
αἴρωσιν εἰς ὁδὸν, εἰ μὴ ῥάβδον μόνον, μὴ
πήραν, μὴ ἄρτον, μὴ εἰς τὴν ζώνην χαλκὸν,
ἀλλ᾽ ὑποδεδεμένους σανδάλια, καὶ μὴ ἐν-
δύσασθαι δύο χιτῶνας. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς.
μδ *ὅπου ἐὰν εἰσέλθητε εἰς οἰκίαν, ἐκεῖ μένε-
β τε, ἕως ἂν ἐξέλθητε ἐκεῖθεν. *καὶ ὅσοι ἐὰν
με μὴ δέξωνται ὑμᾶς, μηδὲ ἀκούσωσιν ὑμῶν, ἐκ-
β πορευόμενοι ἐκεῖθεν, ἐκτινάξατε τὸν χοῦν
τὸν ὑποκάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν εἰς μαρτύριον
αὐτοῖς. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται
σοδόμοις ἢ γομόῤῥοις ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ
μϛ τῇ πόλει ἐκείνῃ. *καὶ ἐξελθόντες ἐκήρυσσον,
κ ἵνα μετανοήσωσι. καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέ-
βαλον, καὶ ἤλειφον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀῤῥώστους
μζ καὶ ἐθεράπευον. *καὶ ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς ἡ-
β ρώδης, φανερὸν γὰρ ἐγένετο τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ
ἔλεγεν, ὅτι ἰωάννης ὁ βαπτίζων, ἐκ νεκρῶν
ἠγέρθη, καὶ διὰ τοῦτο ἐνεργοῦσιν αἱ δυνά-
μεις ἐν αὐτῷ. ἄλλοι ἔλεγον, ὅτι ἠλίας ἐστίν. ἄλ-
λοι δὲ ἔλεγον, ὅτι προφήτης ἐστὶν, ἢ ὡς εἷς τῶν
προφητῶν

suam, & sequuntur eum discipuli sui.
Cumq́; adesset sabbatum, cœpit in syna
goga docere, multiq́; audientes obstu-
puerunt, dicẽtes: Vnde huic hæc? & quæ
est sapientia, quæ data est illi? & uirtutes
tales per manus eius efficiuntur? Nón-
ne hic est faber ille, filius Mariæ, frater
Iacobi, & Iose, & Iuda, & Simonis? Nó-
ne & sorores eius hic nobiscum sunt? Et
offendebantur per eum. Dicebat autem
illis Iesus: Non est propheta cõtemptus
nisi in patria sua, & inter cognatos, & in
familia sua. Et non poterat ibi uirtutem
ullam ædere, nisi quod paucos infirmos,
impositis manibus sanauit. ac miraba-
tur propter incredulitatem eorum. & ob
ambulabat per uicos undiq; circumia-
ιδ centes, docens. Et accersit duodecim, cœ-
pitq́; eos emittere binos, ac dabat illis
potestatẽ aduersus spiritus immundos.
Et præcepit illis, ne quid tollerẽt in uiam,
nisi uirgam tantum: non peram, non pa
nem, non in zona æs: sed calciarẽtur san-
daliis, & ne induerentur binis tunicis. Et
dicebat eis: Vbicunq; introieritis in do-
mum, illic manete donec exeatis illinc. Et
quicunq; non receperint uos, neq; audiẽ
rint uos, exeuntes illinc, excutite pulue-
rem qui est sub pedibus uestris in testi-
monium illis. Amen dico uobis: tole-
rabilius erit Sodomis aut Gomorris in
die iudicii, quàm ciuitati illi. Et egressi
prædicabant, ut resipiscerent, & dæmo-
nia multa eiiciebant, & ungebant oleo
multos ægros, & sanabant. Et audi-
ιε uit rex Herodes (innotuerat enim no-
men eius) dicebátque: Iohannes ille, qui
baptizabat, resurrexit à mortuis, & pro-
pterea uirtutes agunt in illo. Alii di-
cebant: Helias est. alii uero dicebant:
Propheta est, uel tanquàm unus ex
prophetis.

μη προφητῶν. * Ἀκούσας δὲ ὁ ἡρώδης, εἶπεν, ὃν
ι ἐγὼ ἀπεκεφάλισα ἰωάννην, οὗτός ἐστιν, αὐ-
μθ τὸς ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν. * Αὐτὸς γὰρ ὁ ἡρώδης
β ἀποστείλας, ἐκράτησε τὸν ἰωάννην, καὶ ἔδη-
σεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ διὰ ἡρωδιάδα τὴν
γυναῖκα φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅτι
αὐτὴν ἐγάμησεν. ἔλεγε γὰρ ὁ ἰωάννης τῷ
ἡρώδῃ, ὅτι οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα
τοῦ ἀδελφοῦ σου. ἡ δὲ ἡρωδιὰς ἐνεῖχεν αὐτῷ
καὶ ἤθελεν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, καὶ οὐκ ἠδύνα-
το. ὁ γὰρ ἡρώδης ἐφοβεῖτο τὸν ἰωάννην, εἰ-
δὼς αὐτὸν ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, καὶ
συνετήρει αὐτὸν, καὶ ἀκούσας αὐτοῦ πολλὰ ἐ-
ξ ποίει, καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουεν. * Καὶ γενομέ-
ς νης ἡμέρας εὐκαίρου, ὅτε ἡρώδης τοῖς γενεσί-
οις αὐτοῦ δεῖπνον ἐποίει τοῖς μεγιστᾶσι, καὶ
τοῖς χιλιάρχοις, καὶ τοῖς πρώτοις τῆς γαλιλαί-
ας, καὶ εἰσελθούσης τῆς θυγατρὸς αὐτῆς τῆς
ἡρωδιάδος, καὶ ὀρχησαμένης, καὶ ἀρεσά-
σης τῷ ἡρώδῃ, καὶ τοῖς συνανακειμένοις, εἶ-
πεν ὁ βασιλεὺς τῷ κορασίῳ. αἴτησόν με ὃ
ἐὰν θέλῃς, καὶ δώσω σοί. καὶ ὤμοσεν αὐτῇ, ὅτι
ὃ ἐάν με αἰτήσῃς, δώσω σοι, ἕως ἡμίσους τῆς
βασιλείας μου. ἡ δὲ ἐξελθοῦσα, εἶπεν τῇ μη-
τρὶ αὐτῆς. τί αἰτήσομαι; ἡ δὲ εἶπεν. τὴν κε-
φαλὴν ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. καὶ εἰσελθοῦσα
εὐθέως μετὰ σπουδῆς πρὸς τὸν βασιλέα, ᾐτή-
σατο λέγουσα, θέλω ἵνα μοι δῷς ἐξαυτῆς ἐπὶ
πίνακι τὴν κεφαλὴν ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. καὶ
περίλυπος γενόμενος ὁ βασιλεὺς, διὰ τοὺς ὅρ-
κους καὶ τοὺς συνανακειμένους οὐκ ἠθέλησεν
αὐτὴν ἀθετῆσαι. καὶ εὐθέως ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς
σπεκουλάτωρα, ἐκέλευσεν ἐνεχθῆναι τὴν κε-
φαλὴν αὐτοῦ. ὁ δὲ ἀπελθὼν ἀπεκεφάλισεν αὐ-
τὸν ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ἤνεγκε τὴν κεφαλὴν αὐ-
τοῦ ἐπὶ πίνακι, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν τῷ κορα-
σίῳ. καὶ τὸ κοράσιον ἔδωκεν αὐτὴν τῇ μητρὶ
αὐτῆς. καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἦλ-
θον καὶ ἦραν τὸ πτῶμα αὐτοῦ, καὶ ἔθηκαν αὐτὸ
ξα ἐν μνημείῳ. * Καὶ συνάγονται οἱ ἀπόστολοι
κ πρὸς τὸν ἰησοῦν, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ πάντα,
καὶ

prophetis. Cum audiſſet autem Hero-
des, ait: Cui ego præcidi caput, Iohan-
nes iſte eſt, ipſe ſurrexit à mortuis. Nam
ipſe Herodes, miſſis ſatellitibus manus
iniecerat in Iohannem, & uinxerat eum
in carcere, propter Herodiadem uxo-
rem Philippi fratris ſui, quia duxerat
eam uxorem. Dicebat enim Iohannes
Herodi: Non licet tibi habere uxorem
fratris tui. Herodias autem inſidiaba-
tur illi, uolebatq; occidere eum, nec po-
terat. Herodes enim metuebat Iohan-
nem, ſciens eum uirum iuſtum ac ſan-
ctum, & obſeruabat eum: auditóq; eo
multa faciebat, & libenter eum audie-
bat. Et cum dies opportunus accidiſſet,
cum Herodes in natalitijs cœnam face-
ret primatibus ac tribunis, & primori-
bus Galilææ, cumq; introiſſet filia ipſi-
us Herodiadis ac ſaltaſſet, placuiſſetque
Herodi ac ſimul accumbentibus, rex ait
puellæ: Pete à me quod uis, & dabo ti-
bi. Et iurauit illi: Quicquid à me petie-
ris, dabo tibi uſque ad dimidium regni
mei. At illa egreſſa dixit matri ſuæ: quid
petam? Illa uero dixit: Caput Iohan-
nis baptiſtæ. Et ingreſſa ſtatim cum fe-
ſtinatione ad regem, petiuit dicens: Vo-
lo ut protinus des mihi in lance caput
Iohannis baptiſtæ. Et dolore affectus
rex, propter iuſiurandum, eóſque qui
ſimul accumbebant, noluit eam reijce-
re. Et confeſtim rex miſſo ſpiculatore,
iuſſit inferri caput eius. At ille abijt, ac
decollauit eum in carcere: & attulit caput
eius in lance, & dedit illud puellæ, & pu-
ella dedit illud matri ſuæ. Quo audito,
diſcipuli eius uenerunt, & ſuſtulerunt ca-
dauer eius, poſueruntq; illud in mo-
numento. Et congregantur apoſtoli ad
Ieſum, ac renunciauerunt ei omnia,
&

καὶ ὅσα ἐποίησαν, καὶ ὅσα ἐδίδαξαν. καὶ εἶ-
ξβ πεν αὐτοῖς. * Δεῦτε ὑμεῖς αὐτοὶ κατιδίαν εἰς
ι ἔρημον τόπον, καὶ ἀναπαύσασθε ὀλίγον. ἦσαν
γὰρ οἱ ἐρχόμενοι καὶ οἱ ὑπάγοντες πολλοί, καὶ
ξγ οὐδὲ φαγεῖν ηὐκαίρουν. * καὶ ἀπῆλθεν εἰς
ε ἔρημον τόπον τῷ πλοίῳ κατιδίαν. καὶ εἶ-
δον αὐτοὺς ὑπάγοντας οἱ ὄχλοι, καὶ ἐπέγνω-
σαν αὐτὸν πολλοί, καὶ πεζῇ ἀπὸ πασῶν τῶν πό-
λεων συνέδραμον ἐκεῖ, καὶ προῆλθον αὐτούς,
καὶ συνῆλθον πρὸς αὐτόν. καὶ ἐξελθὼν εἶδεν
ὁ Ἰησοῦς πολὺν ὄχλον, καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ'
αὐτοῖς, ὅτι ἦσαν ὡς πρόβατα μὴ ἔχοντα ποι-
μένα, καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς πολλά.
ξδ * καὶ ἤδη ὥρας πολλῆς γενομένης, προσελ-
α θόντες αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγουσιν,
ὅτι ἔρημός ἐστιν ὁ τόπος, καὶ ἤδη ὥρα πολ-
λή, ἀπόλυσον αὐτούς, ἵνα ἀπελθόντες εἰς
τοὺς κύκλῳ ἀγροὺς, καὶ κώμας, ἀγοράσωσιν
ἑαυτοῖς ἄρτους, τί γὰρ φάγωσιν, οὐκ ἔχουσιν.
Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, δότε αὐτοῖς ὑ-
μεῖς φαγεῖν. καὶ λέγουσιν αὐτῷ. ἀπελθόν-
τες ἀγοράσωμεν διακοσίων δηναρίων ἄρ-
τους, καὶ δῶμεν αὐτοῖς φαγεῖν; ὁ δὲ λέγει αὐ-
τοῖς. πόσους ἄρτους ἔχετε; ὑπάγετε καὶ ἴδε- 15
τε. καὶ γνόντες, λέγουσι. πέντε καὶ δύο ἰχθύ-
ας. καὶ ἐπέταξεν αὐτοῖς ἀνακλιθῆναι πάν-
τας, συμπόσια συμπόσια ἐπὶ τῷ χλωρῷ
χόρτῳ. καὶ ἀνέπεσαν πρασιαὶ πρασιαὶ ἀνὰ
ἑκατὸν καὶ ἀνὰ πεντήκοντα. καὶ λαβὼν τοὺς
πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας
εἰς τὸν οὐρανὸν, εὐλόγησε, καὶ κατέκλασε τοὺς
ἄρτους, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἵνα πα-
ραθῶσιν αὐτοῖς, καὶ τοὺς δύο ἰχθύας ἐμέρισε
πᾶσι. καὶ ἔφαγον πάντες καὶ ἐχορτάσθη-
σαν. καὶ ἦραν κλασμάτων δώδεκα κοφί-
νους πλήρεις, καὶ ἀπὸ τῶν ἰχθύων. καὶ ἦ-
σαν οἱ φαγόντες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι ἄν-
ξε δρες. * καὶ εὐθέως ἠνάγκασε τοὺς μαθη-
β τὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προά-
γειν εἰς τὸ πέραν πρὸς Βηθσαϊδᾶ, ἕως αὐ-
ξς τὸς ἀπολύσῃ τὸν ὄχλον. * καὶ ἀποταξά-
ε μενος

& quæ egiſſent, quæq́ue docuiſſent. Et ait illis: Venite uos ſoli ſeorſim in deſertum locum, & requieſcite puſillum. Erãt enim qui uenirent & abirent multi. ac ne cibũ quidem capere uacabat. Et abijt in deſertum locum nauigio ſeorſim. Et uiderunt eos abeuntes, turbæ: & agnouerunt eum multi, & itinere pedeſtri ex omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, & præuenerũt eos, conuenerunt'que ad illum. Et egreſſus uidit turbam multã Ieſus, & affectu miſericordiæ tactus eſt erga eos, quia erant uelut oues nõ habentes paſtorem. Et cœpit illos docere multa. & cum iam multũ diei præteriſſet, acceſſerunt ad illum diſcipuli eius, dicentes: Deſertus eſt locus, & iã multũ tẽporis effluxit, dimitte illos ut abeant in circũiacentes uillas ac uicos, emántque ſibi panes: nam quod edant, nõ habent. At ille reſpondens ait illis: Date illis uos quod edant, Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denarijs panes, & demus illis quod edant? At ille dicit eis: Quot panes habetis? Ite & uidete. Et cũ cognouiſſent, dicunt: Quinque, & duos piſces. Et præcepit illis ut accumbere facerent omnes, diſtributis conuiuijs in uiridi gramine. Et diſcubuerunt diuiſi in uiridaria centeni & quinquageni. Et cum accepiſſet quinque panes ac duos piſces, ſublatis in cœlum oculis benedixit, ac fregit panes, dedit'que diſcipulis ſuis ut apponerent illis, & duos piſces diuiſit omnibus. Et comederunt omnes, & ſaturati ſunt. Et ſuſtulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piſcibus. Erant autẽ qui comederãt circiter quinque millia uirorum. Et ſtatim coëgit diſcipulos ſuos conſcendere nauim, ut præcederent tranſmiſſo mari Bethſaidam, dum ipſe dimitteret turbam. Et cum dimiſiſ-

μένος αὐτοῖς, ἀπῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξα-
ξζ ς σθαι. *καὶ ὀψίας γενομένης, ἦν τὸ πλοῖον ἐν μέ-
σῳ τῆς θαλάσσης, καὶ αὐτὸς μόνος ἐπὶ τῆς γῆς,
καὶ εἶδεν αὐτοὺς βασανιζομένους ἐν τῷ ἐλαύ-
νειν, ἦν γὰρ ὁ ἄνεμος ἐναντίος αὐτοῖς. καὶ
περὶ τετάρτην φυλακὴν τῆς νυκτὸς ἔρχεται
πρὸς αὐτοὺς, περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ
ἤθελε παρελθεῖν αὐτούς. οἱ δὲ ἰδόντες αὐτὸν
περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἔδοξαν φάν-
τασμα εἶναι, καὶ ἀνέκραξαν. πάντες γὰρ αὐτὸν
εἶδον, καὶ ἐταράχθησαν, καὶ εὐθέως ἐλάλησε
μετ᾽ αὐτῶν, καὶ λέγει αὐτοῖς. θαρσεῖτε, ἐγώ εἰ-
ξη μι, μὴ φοβεῖσθε. *καὶ ἀνέβη πρὸς αὐτοὺς εἰς
ε τὸ πλοῖον, καὶ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος, καὶ λίαν
ἐκ περισσοῦ ἐν ἑαυτοῖς ἐξίσταντο, καὶ ἐθαύμαζον.
οὐ γὰρ συνῆκαν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις, ἦν γὰρ αὐτῶν
ἡ καρδία πεπωρωμένη. καὶ διαπεράσαντες, ἦλ-
θον ἐπὶ τὴν γῆν γενησαρὲθ, καὶ καὶ προσωρ-
ξθ μίσθησαν. *καὶ ἐξελθόντων αὐτῶν ἐκ τοῦ
β πλοίου, εὐθέως ἐπιγνόντες αὐτὸν, περιδραμόν-
τες ὅλην τὴν περίχωρον ἐκείνην, ἤρξαντο ἐπὶ
τοῖς κραβάττοις τοὺς κακῶς ἔχοντας περιφέρειν,
ὅπου ἤκουον ὅτι ἐκεῖ ἐστὶ, καὶ ὅπου ἂν εἰσε-
πορεύετο εἰς κώμας, ἢ πόλεις, ἢ ἀγρούς, ἐν
ταῖς ἀγοραῖς ἐτίθουν τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ
παρεκάλουν αὐτὸν, ἵνα κἂν τοῦ κρασπέδου τοῦ
ἱματίου αὐτοῦ ἅψωνται, καὶ ὅσοι ἂν ἥπτοντο
ο αὐτοῦ, ἐσώζοντο. * καὶ συνάγονται πρὸς αὐ-
τὸν οἱ φαρισαῖοι, καί τινες τῶν γραμματέων
ἐλθόντες ἀπὸ ἱεροσολύμων, καὶ ἰδόντες τινὰς τῶν
μαθητῶν αὐτοῦ κοιναῖς χερσὶ, τοῦτ᾽ ἔστιν, ἀνίπτοις
ἐσθίοντας ἄρτους, ἐμέμψαντο. οἱ γὰρ φαρισαῖ-
οι καὶ πάντες οἱ ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῇ νί-
ψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσι, κρατοῦντες
τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων. καὶ ἀπὸ
ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ βαπτίσωνται, οὐκ ἐσθίουσι.
καὶ ἄλλα πολλά ἐστιν, ἃ παρέλαβον κρα-
τεῖν, βαπτισμοὺς ποτηρίων καὶ ξεστῶν καὶ
οα χαλκίων, καὶ κλινῶν. * ἔπειτα ἐπερωτῶ-
ε σιν αὐτὸν οἱ φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς.
διατί οἱ μαθηταί σου οὐ περιπατοῦσι

κα

ſet eos, abijt in montem ad orãdum. Et
cũ ueſpera aduenisset, erat nauis in me-
dio mari, & ipſe ſolus in terra, uiditque
eos laborantes in remigando, erat enim
uentus cõtrarius eis. At circa quartã uigi
ιζ liam noctis uenit ad eos, ambulans ſup
mare, & uolebat præterire eos. At illi ut
uiderũt eum ambulantẽ ſuper mare, pu
tauerunt ſpectrũ eſſe, & exclamauerunt:
Omnes enim uidebant eũ, & cõturbati
ſunt. & ſtatim locutus eſt cũ eis, dixitq́ꝫ
eis: Confidite, ego ſum, ne terreamini. Et
aſcendit ad illos in nauim, & conquieuit
uentus, & uehemẽter ſupra modũ intra
ſeſe ſtupebant, & admirabant̃. Nõ eñ
intellexerant de panibus, erat eñ cor eo
rũ obcæcatũ. Et cũ traiecissent, uenerunt
in terrã Genezareth, & applicuerunt in
portũ. Cũq́ꝫ egreſſi eſſent de naui, conti
nuo agnouerunt eũ, ac ꝑcurrentes totã
undiq́ꝫ regionẽ illã, cœperunt in graba-
tis eos qui male habebant circũferre, cũ
audiſſent eũ illic eſſe, & quocũqꝫ introiſ-
ſet in uicos, aut in ciuitates, aut in uillas,
in plateis ponebãt infirmos, & depreca-
bant̃ eũ, ut uel fimbriã ueſtimẽti eius tã
gerent. Et quotquot tangebant eũ, ſalui
fiebant. Et conueniunt ad eum pha- VII
riſæi, & quidam de ſcribis qui uenerant
ιη Hieroſolymis. & cum uidiſſent quoſdã
ex diſcipulis eius cõmunibus manibus
(id eſt, illotis) edere panes, incuſabant.
nam phariſæi, & omnes Iudæi, niſi cre-
bro lauerint manus, nõ capiunt cibum,
tenentes inſtituta maiorum. & à foro
uenientes, niſi loti fuerint, non comedunt.
Et alia multa ſunt, quæ ſuſceperunt ſer-
uãda, nempe lotiones poculorum & ur-
ceorum & æramẽtorum & lectorũ. De-
inde interrogant eum phariſæi & ſcri-
bæ. Quare diſcipuli tui non ambulant
iuxta

κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων, ἀλλὰ
ἀνίπτοις χερσὶν ἐσθίουσι τὸν ἄρτον; ὁ δὲ ἀπο/
κριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι καλῶς προεφήτευσεν
ἠσαΐας περὶ ὑμῶν τῶν ὑποκριτῶν, ὡς γέγραπται.
» οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χείλεσί με τιμᾶ, ἡ δὲ καρ
» δία αὐτῶν πόῤῥω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. μάτην δὲ
» σέβονταί με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐν/
» τάλματα ἀνθρώπων. ἀφέντες γὰρ τὴν ἐντο/
λὴν τοῦ θεοῦ, κρατεῖτε τὴν παράδοσιν τῶν ἀν/
θρώπων, βαπτισμοὺς ξεστῶν καὶ ποτηρίων,
καὶ ἄλλα παρόμοια τοιαῦτα πολλὰ ποιεῖτε. καὶ
ἔλεγεν αὐτοῖς. καλῶς, ἀθετεῖτε τὴν ἐντολὴν τοῦ
θεοῦ, ἵνα τὴν παράδοσιν ὑμῶν τηρήσητε. μω/
» σῆς γὰρ εἶπεν. τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν
» μητέρα σου. καὶ ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μη/
» τέρα, θανάτῳ τελευτάτω. ὑμεῖς δὲ λέγετε, ἐ/
ὰν εἴπῃ ἄνθρωπος τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ
κορβᾶν, ὅ ἐστι, δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ, ὠφελη/
θῇς. καὶ οὐκ ἔτι ἀφίετε αὐτὸν οὐδὲν ποιῆσαι
τῷ πατρὶ αὐτοῦ, ἢ τῇ μητρὶ αὐτοῦ, ἀκυροῦν/
τες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ τῇ παραδόσει ὑμῶν ἣ
παρεδώκατε. καὶ παρόμοια τοιαῦτα πολλὰ ποι
εῖτε. καὶ προσκαλεσάμενος πάντα τὸν ὄχλον
ἔλεγεν αὐτοῖς. ἀκούετέ μου πάντες καὶ συνί
ετε. οὐδέν ἐστιν ἔξωθεν τοῦ ἀνθρώπου εἰσπο/
ρευόμενον εἰς αὐτὸν, ὃ δύναται αὐτὸν κοινῶ
σαι, ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα ἀπ' αὐτοῦ, ἐκεῖνά
ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον. εἴ τις ἔχει
οβ ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. * καὶ ὅτε εἰσῆλθεν
5 εἰς οἶκον ἀπὸ τοῦ ὄχλου ἐπηρώτων αὐτὸν
οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τῆς παραβολῆς. καὶ λέ
γει αὐτοῖς, οὕτως καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε; οὔ
πω νοεῖτε, ὅτι πᾶν τὸ ἔξωθεν εἰσπορευόμενον
εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὐ δύναται αὐτὸν κοινῶ/
σαι, ὅτι οὐκ εἰσπορεύεται αὐτοῦ εἰς τὴν καρ
δίαν, ἀλλ' εἰς τὴν κοιλίαν, καὶ εἰς τὸν ἀ/
φεδρῶνα ἐκπορεύεται, ἐκκαθαρίζον πάντα
τὰ βρώματα; ἔλεγε δὲ ὅτι τὸ ἐκ τοῦ ἀν/
θρώπου ἐκπορευόμενον, ἐκεῖνο κοινοῖ τὸν
ἄνθρωπον. ἔσωθεν γὰρ ἐκ τῆς καρδίας
τῶν ἀνθρώπων οἱ διαλογισμοὶ οἱ κακοὶ ἐκ/
πορεύονται.

iuxta ritum traditum à maioribus, sed il
lotis manibus edunt panem? At ille re/
spondens, dixit eis: Bene uaticinatus est
Esaias de uobis hypocritis, sicut scriptũ
est: Populus hic labijs me honorat, cor
autem eorum longe est à me: in uanum
autẽ me colunt, docentes doctrinas, præ
cepta hominum. Nam omisso præcepto
dei, tenetis constitutiones hominũ, ablu
tiões urceorũ & poculorũ, aliáq; similia
his facitis multa. Et dicebat illis: Bene, re
ijcitis præceptum dei, ut constitutionem
uestram seruetis. Moses enim dixit: Ho
nora patrem tuum & matrem tuam: &
qui maledixerit patri uel matri, morte
moriatur. Vos autem dicitis: Si dixerit
homo patri uel matri corban: quod est,
donum quodcũq; ex me, in tuum cedet
commodum. & præterea nõ sinitis eum
quicq̃ facere patri suo aut matri suæ, &
irritum facitis uerbum dei per constitu/
tionem uestram quam tradidistis. Et si/
milia huiusmodi multa facitis. Et cum
aduocasset ad se totam turbam, dicebat
illis: Audite me oẽs & intelligite: Nihil
est extra hominẽ introiẽs in eum, quod
possit eum inquinare, sed quæ de homi
ne procedunt, illa sunt quæ inquinant
hominem. Si quis habet aures ad au/
diendum, audiat. Et cum introisset in
domum semotus à turba, interrogabãt
eum discipuli eius de similitudine. Et
ait illis: Adeo & uos intelligentia ca/
retis? Nondum intelligitis, quod om/
ne foris introiens in hominem, non po/
test eum inquinare, quia non intrat in
eius cor, sed in uentrem: & in secessum
exit, repurgãs omnes escas? Dicebat au/
tem, quod ab homine exit, illud inqui/
nat homiuem. Ab interioribus enim de
corde hominum malæ cogitationes pro

 cedunt,

πορεύονται, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, φόνοι, κλο-
παὶ, πλεονεξίαι, πονηρίαι, δόλος, ἀσέλγεια,
ὀφθαλμὸς πονηρὸς, βλασφημία, ὑπερηφανία,
ἀφροσύνη. πάντα ταῦτα τὰ πονηρὰ ἔσωθεν
ἐκπορεύεται, καὶ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. καὶ ἐκεῖ-
θεν ἀναστὰς, ἀπῆλθεν εἰς τὰ μεθόρια τύρου
καὶ σιδῶνος. καὶ εἰσελθὼν εἰς οἰκίαν, οὐδέ-
να ἤθελε γνῶναι, καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν.
ἀκούσασα γὰρ γυνὴ περὶ αὐτοῦ, ἧς εἶχεν τὸ θυ-
γάτριον αὐτῆς πνεῦμα ἀκάθαρτον, ἐλθοῦσα
προσέπεσε πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ. ἦν δὲ ἡ γυ-
ογ νὴ ἑλληνὶς, συροφοίνισσα τῷ γένει. * καὶ ἠρώτα
ς αὐτὸν, ἵνα τὸ δαιμόνιον ἐκβάλῃ ἐκ τῆς θυγα-
τρὸς αὐτῆς. ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ, ἄφες πρῶ-
τον χορτασθῆναι τὰ τέκνα. οὐ γάρ καλόν ἐστι,
λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς
κυναρίοις. ἡ δὲ ἀπεκρίθη καὶ λέγει αὐτῷ.
ναὶ κύριε. καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ὑποκάτω τῆς τρα-
πέζης ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν παιδίων.
καὶ εἶπεν αὐτῇ. διὰ τοῦτον τὸν λόγον, ὕπαγε,
ἐξελήλυθε τὸ δαιμόνιον ἐκ τῆς θυγατρός σου. καὶ
ἀπελθοῦσα εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, εὗρε τὸ δαιμό-
νιον ἐξεληλυθὸς, καὶ τὴν θυγατέρα βεβλη-
οδ μένην ἐπὶ τῆς κλίνης. * καὶ πάλιν ἐξελθὼν
ι ἐκ τῶν ὁρίων τύρου καὶ σιδῶνος, ἦλθεν πρὸς τὴν
θάλασσαν τῆς γαλιλαίας, ἀνὰ μέσον τῶν ὁρί-
ων δεκαπόλεως, καὶ φέρουσιν αὐτῷ κωφὸν
μογιλάλον, καὶ παρακαλοῦσιν αὐτὸν, ἵνα ἐπι-
θῇ αὐτῷ τὴν χεῖρα. καὶ ἀπολαβόμενος αὐτὸν
ἀπὸ τοῦ ὄχλου κατιδίαν, ἔβαλε τοὺς δακτύ-
λους αὐτοῦ εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ, καὶ πτύσας, ἥψατο
τῆς γλώσσης αὐτοῦ, καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐ-
ρανὸν, ἐστέναξε, καὶ λέγει αὐτῷ, ἐφφαθά. ὅ
ἐστι, διανοίχθητι, καὶ εὐθέως διηνοίχθησαν αὐ-
τοῦ αἱ ἀκοαὶ, καὶ ἐλύθη ὁ δεσμὸς τῆς γλώσσης
αὐτοῦ, καὶ ἐλάλει ὀρθῶς. καὶ διεστείλατο αὐτοῖς, ἵνα
οε μηδενὶ εἴπωσιν. * ὅσον δὲ αὐτὸς αὐτοῖς διεστέλ-
κ λετο, μᾶλλον περισσότερον ἐκήρυσσον. καὶ ὑπερ-
ος περισσῶς ἐξεπλήσσοντο, λέγοντες. * καλῶς
ς πάντα πεποίηκε, καὶ τοὺς κωφοὺς ποιεῖ ἀ-
κούειν, καὶ τοὺς ἀλάλους λαλεῖν.

ἐν

cedunt, adulteria, stupra, homicidia,
furta, auaritiæ, fraudes, dolus, impudi-
citia, malus oculus, conuitia, superbia,
stultitia. omnia hæc mala ab internis
procedunt, & inquinant hominem. Et
inde surgens, abijt in confinia Tyri ac
Sidonis, & ingressus domum, nemi-
nem uoluit scire, nec potuit latere. Mu-
ιθ lier enim statim ut audiuit de eo, cu-
ius filiola habebat spiritum immun-
dum, uenit & accidit ad pedes eius. Erat
enim mulier Græca Syrophœnissa ge-
nere, & rogabat eum, ut dæmonium eij-
ceret de filia sua. Iesus autem dixit illi:
Sine prius saturari filios. Non est enim
honestum, sumere panem filiorum, &
proijcere catellis. At illa respondit & di-
cit illi: Etiam domine: nam catelli quoq;
comedunt sub mensa de micis filiorum.
Et ait illi: Propter istum sermonem ua-
de, exijt dæmonium à filia tua. Et cum
abisset domum suam, reperit dæmoni-
um exisse, & filiam iacentem super le-
ctum. Et rursum egressus de finibus Ty-
ri ac Sidonis, uenit ad mare Galilææ per
medios fines decapolis, & adducunt ei
κ surdum, impeditæq; linguæ, & depre-
cantur eum, ut imponat illi manum.
& cum apprehendisset eum de turba
seorsim, misit digitos suos in auriculas
eius, & sputo emisso tetigit linguā eius,
ac suspiciens in cœlum, ingemuit, & ait
illi, Ephphatha, quod est, aperire. Et sta
tim apertæ sunt eius aures, & solutum
est uinculum linguæ eius, ac loqueba-
tur recte. Ac præcepit illis, ne cui dice-
rent. Sed quo magis ille eis præcepe-
rat, hoc potius amplius prædicabant. &
supra modum stupebant, dicentes: Be-
ne omnia fecit, & surdos facit audire, &
mutos loqui.

In

ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ.

Ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις παμπόλλου ὄχλου
ὄντος, καὶ μὴ ἐχόντων τί φάγωσι, προσκαλε-
σάμενος ὁ ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγει
αὐτοῖς. σπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον, ὅτι ἤδη
ἡμέρας τρεῖς προσμένουσί μοι, καὶ οὐκ ἔχουσι
τί φάγωσι. καὶ ἐὰν ἀπολύσω αὐτοὺς νήστεις εἰς
οἶκον αὐτῶν, ἐκλυθήσονται ἐν τῇ ὁδῷ. τινὲς δὲ
αὐτῶν μακρόθεν ἥκασιν. καὶ ἀπεκρίθησαν αὐ-
τῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. πόθεν τούτους δυνή-
σεταί τις ὧδε χορτάσαι ἄρτων ἐπ᾽ ἐρημίας; καὶ
ἐπηρώτα αὐτούς. πόσους ἔχετε ἄρτους; οἱ δὲ κα
εἶπον, ἑπτά. καὶ παρήγγειλε τῷ ὄχλῳ ἀναπε-
σεῖν ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ λαβὼν τοὺς ἑπτὰ ἄρτους
εὐχαριστήσας, ἔκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς
αὐτοῦ, ἵνα παραθῶσι. καὶ παρέθηκαν τῷ ὄχλῳ.
καὶ εἶχον ἰχθύδια ὀλίγα, καὶ εὐλογήσας εἶ-
πε παραθεῖναι καὶ αὐτά. ἔφαγον δὲ καὶ ἐχορτά-
σθησαν, καὶ ἦραν περισσεύματα κλασμάτων
ἑπτὰ σπυρίδας. ἦσαν δὲ οἱ φαγόντες, ὡς τετρα-
κισχίλιοι, καὶ ἀπέλυσεν αὐτούς. καὶ εὐθέως ἐμ-
βὰς εἰς τὸ πλοῖον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ,
οζ ἦλθεν εἰς τὰ μέρη δαλμανουθά. * καὶ ἐξῆλ-
δ θον οἱ φαρισαῖοι, καὶ ἤρξαντο συζητεῖν αὐτῷ,
ζητοῦντες παρ᾽ αὐτοῦ σημεῖον ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ,
πειράζοντες αὐτόν. καὶ ἀναστενάξας τῷ πνεύ-
ματι αὐτοῦ, λέγει. τί ἡ γενεὰ αὕτη σημεῖον ἐπι-
οη ζητεῖ; * ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἰ δοθήσεται τῇ γε-
ϛ νεᾷ ταύτῃ σημεῖον. καὶ ἀφεὶς αὐτοὺς ἐμβὰς
πάλιν εἰς πλοῖον, ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν. καὶ
ἐπελάθοντο λαβεῖν ἄρτους, καὶ εἰ μὴ ἕνα ἄρτον
οθ οὐκ εἶχον μεθ᾽ αὐτῶν ἐν τῷ πλοίῳ. * καὶ διε- κβ
β στέλλετο αὐτοῖς λέγων. ὁρᾶτε, βλέπετε ἀπὸ
τῆς ζύμης τῶν φαρισαίων, καὶ τῆς ζύμης ἡρώ-
π δου. * καὶ διελογίζοντο πρὸς ἀλλήλους,
ϛ λέγοντες, ὅτι ἄρτους οὐκ ἔχομεν. καὶ γνοὺς ὁ
ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς. τί διαλογίζεσθε, ὅτι ἄρ-
τους οὐκ ἔχετε. οὔπω νοεῖτε, οὐδὲ συνίετε; ἔτι
πεπωρωμένην ἔχετε τὴν καρδίαν ὑμῶν;
ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέπετε, καὶ ὦτα
ἔχοντες οὐκ ἀκούετε; καὶ οὐ μνημονεύε-
τε; ὅτε τοὺς πέντε ἄρτους ἔκλασα εἰς τοὺς
πεντακι-

In diebus illis cū turba admodū mul VIII
ta esset, nec haberēt quod manducarent,
accersitis ad se Iesus discipulis, ait illis:
Misericordia tangor erga turbam, quia
iam triduo manent apud me, nec habēt
quod edant: & si dimisero eos ieiunos in
domū suā, deficient in uia. Quidā em̄ ex
eis è longinquo uenerūt. Et respōderunt
ei discipuli sui: Vnde istos quis poterit
hic satiare panibus in solitudine? Et in-
terrogauit eos: Quot panes habetis? Illi
uero dixerunt: Septē. Et præcepit turbæ
discumbere super terrā. Et acceptis septē
panibus, cum gratias egisset, fregit, de-
ditq; discipulis suis, ut apponerēt. Et ap
posuerunt turbæ. & habebant pisciculos
paucos: & cū benedixisset, iussit apponi
& hos. Comederunt aūt & saturati sunt,
ac sustulerunt quæ sup̄fuerant, fragmen
torū septē sportas. Erant autē qui come-
derāt fermè quater mille, & dimisit illos.
Et mox ingressus in nauim cū discipulis
suis, uenit in p̄tes Dalmanutha. Et egres
si sunt pharisæi, cœperūtq; disputare cū
illo, querentes ab eo signū è cœlo, tentan
tes eū. Et cū ingemuisset spiritu suo, dicit
Cur generatio hæc signū quærit? amē di
co uobis, si dabit̃ generatiōi huic signū.
Et relictis illis ingressus rursus nauim,
abijt traiecto lacu. Et obliti fuerāt sume-
re panes, nec præter unū panē habebant
secū in naui. Ac præcepit illis dicēs: Vide-
te, cauete à fermēto pharisæorū, & à fer-
mēto Herodis, & disputabant inter sese
dicētes: Panes nō habemus. Et eo cogni
to Iesus dicit illis: Quid disputatis, q̄ pa
nes nō habetis? Nondū animaduertitis
nec intelligitis? adhuc obcæcatū habetis
cor uestrū? oculos habentes, nō cernitis:
& aures habētes, nō auditis? & nō memi
nistis? Cum quinq; panes fregissem in

 hominū

πεντακισχιλίους, πόσους κοφίνους πλήρεις
κλασμάτων ἤρατε; Λέγουσιν αὐτῷ, δώδεκα. ὅτε
δὲ τοὺς ἑπτὰ εἰς τοὺς τετρακισχιλίους, πόσων σπυρί-
δων πληρώματα κλασμάτων ἤρατε; οἱ δὲ εἶπον,
πα ἑπτά. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. πῶς οὐ νοεῖτε; * καὶ
ι ἔρχεται εἰς βηθσαϊδὰν, καὶ φέρουσιν αὐτῷ τυ- κγ
φλὸν, καὶ παρακαλοῦσιν αὐτὸν, ἵνα αὐτοῦ ἅψηται,
καὶ ἐπιλαβόμενος τῆς χειρὸς τοῦ τυφλοῦ,
ἐξήγαγεν αὐτὸν ἔξω τῆς κώμης. καὶ πτύσας εἰς
τὰ ὄμματα αὐτοῦ, καὶ ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτῷ,
ἐπηρώτα αὐτὸν, εἴ τι βλέπει, καὶ ἀναβλέψας
ἔλεγε. βλέπω τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ὡς δέν-
δρα ὁρῶ περιπατοῦντας. εἶτα πάλιν ἐπέθη-
κε τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, καὶ
ἐποίησεν αὐτὸν ἀναβλέψαι, καὶ ἀπεκατεστά-
θη, καὶ διέβλεψε τηλαυγῶς ἅπαντας. καὶ
ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, λέγων.
μηδὲ εἰς τὴν κώμην εἰσέλθῃς, μηδὲ εἴπῃς τι-
πβ νὶ ἐν τῇ κώμῃ. * καὶ ἐξῆλθεν ὁ ἰησοῦς καὶ κδ
α οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὰς κώμας καισαρείας
τῆς φιλίππου. καὶ ἐν τῇ ὁδῷ ἐπηρώτα τοὺς
μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων αὐτοῖς. τίνα με λέγου-
σιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι; οἱ δὲ ἀπεκρίθησαν, ἰω-
άννην τὸν βαπτιστὴν, καὶ ἄλλοι ἠλίαν, ἄλλοι
δὲ ἕνα τῶν προφητῶν. καὶ αὐτὸς λέγει αὐτοῖς.
ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; ἀποκριθεὶς δὲ
ὁ πέτρος, λέγει αὐτῷ. σὺ εἶ ὁ χριστός. καὶ
ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ λέγωσι περὶ
αὐτοῦ, καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς, ὅτι
δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ
ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων,
καὶ ἀρχιερέων, καὶ γραμματέων, καὶ ἀπο-
κτανθῆναι, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστῆ-
πδ ναι, καὶ παρρησίᾳ τὸν λόγον ἐλάλει. * καὶ
ϛ προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ πέτρος, ἤρξατο
ἐπιτιμᾶν αὐτῷ. ὁ δὲ ἐπιστραφεὶς καὶ ἰδὼν
τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἐπετίμησε τῷ πέ-
τρῳ, λέγων. ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ, ὅτι
οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων.
πε * καὶ προσκαλεσάμενος τὸν ὄχλον σὺν τοῖς
β μαθηταῖς αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς. ὅστις θέλει
ὀπίσω

hominũ qnq; milia, quot cophinos fra-
gmẽtis plenos sustulistis? Dicũt ei: Duo
decim. Cum autem septem in quatuor
milia, quot sportas ex reliquijs fragmen-
torum tulistis? Illi uero dixerunt: Septẽ.
Et dixit illis: Qui fit ut non intelligatis?
Et uenit Bethsaidam, & adducunt illi cæ
cum, & obsecrãt eum, ut illum tangeret.
Et apprehensa manu cæci, eduxit illum
extra uicum. & cum expuisset in oculos
illius, imposuissetq; illi manus, interro-
gauit eum, si quid uideret: & recepto ui-
su, dicebat: Video homines, quoniã ue-
lut arbores cerno ambulantes. Deinde
rursum imposuit manus super oculos il-
lius, & fecit ut uisum reciperet. & restitu-
tus est, ac denuo uidebat dilucide omẽs:
& dimisit illum in domum suam, dicẽs:
Neq; in uicum ingrediaris, neq; dixeris
cuiq; in uico. Et egressus est Iesus & disci
puli illius in uicos Cæsariæ, quæ cogno-
minat Philippi: & in uia interrogauit di
scipulos suos, dicens: Quẽ me dicunt ho
mines esse? Illi uero responderunt: Iohã
nem baptistam, & alij Heliam, alij rur-
sus unum de numero prophetarum. Et
ipse dicit illis: At uos quẽ me dicitis esse?
Respondens autem Petrus, dicit illi: Tu
es ille Christus. Et interminatus est eis,
ne cui dicerent de se. Et cœpit docere eos
q; oporteret filium hominis multa pati,
& reprobari à senioribus, summísque sa
cerdotib9 ac scribis, & occidi, & post tres
dies resurgere. Et aperte sermonẽ loque-
bat. Et apprehendit illũ Petrus, cœpitq;
increpare eum. At ille conuersus, & intui
tus discipulos suos, increpauit Petrũ, di-
cens: Abi post me satana: quoniam non
sapis quæ dei sunt, sed quæ sunt homi-
num. Et cum ad se uocasset turbam unà
cũ discipulis suis, dixit illis: Quicũq; uult
sequi

ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν,
καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθείτω μοι.
ὃς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέ-
σει αὐτήν. ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ
ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου, οὗτος σώσει αὐ-
τήν. τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπον ἐὰν κερδήσῃ τὸν
κόσμον ὅλον, καὶ ζημιωθῇ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ;
ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυ-
πϛ χῆς αὐτοῦ; * ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με, καὶ
β τοὺς ἐμοὺς λόγους ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ μοι-
χαλίδι καὶ ἁμαρτωλῷ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
ἐπαισχυνθήσεται αὐτόν, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ
δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν
ϟζ ἁγίων. * καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. ἀμὴν λέγω
β ὑμῖν, ὅτι εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων, οἵ τι-
νες οὐ μὴ γεύσονται θανάτου ἕως ἂν ἴδωσι τὴν
βασιλείαν τοῦ θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει. καὶ κε
μεθ' ἡμέρας ἕξ, παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τὸν πέ-
τρον καὶ τὸν Ἰάκωβον καὶ τὸν Ἰωάννην, καὶ ἀναφέ-
ρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν μόνους.
καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ τὰ
ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο στίλβοντα, λευκὰ λίαν ὡς
χιών, οἷα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται
λευκᾶναι, καὶ ὤφθη αὐτοῖς Ἠλίας σὺν Μωσῇ, καὶ
ἦσαν συλλαλοῦντες τῷ Ἰησοῦ. καὶ ἀποκριθεὶς
ὁ Πέτρος λέγει τῷ Ἰησοῦ. ῥαββεί, καλόν ἐστιν
ἡμᾶς ὧδε εἶναι, καὶ ποιήσωμεν σκηνὰς τρεῖς,
σοὶ μίαν, καὶ Μωσῇ μίαν, καὶ Ἠλίᾳ μίαν.
οὐ γὰρ ᾔδει τί λαλήσῃ, ἦσαν γὰρ ἔκφοβοι.
καὶ ἐγένετο νεφέλη ἐπισκιάζουσα αὐτοῖς. καὶ
ἦλθεν φωνὴ ἐκ τῆς νεφέλης, λέγουσα, οὗτός
ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, αὐτοῦ ἀκούετε.
καὶ ἐξάπινα περιβλεψάμενοι, οὐκ ἔτι οὐδέ-
να εἶδον, ἀλλὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον μεθ' ἑαυτῶν.
καταβαινόντων δὲ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους,
διεστείλατο αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ διηγήσων-
ται ἃ εἶδον, εἰ μὴ ὅταν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
ϟη ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ. * καὶ τὸν λόγον ἐκρά-
ι τησαν πρὸς ἑαυτούς, συζητοῦντες, τί ἐστι τὸ
ϟθ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι; * καὶ ἐπηρώτων αὐ-
ϛ τόν, λέγοντες, ὅτι λέγουσιν οἱ γραμματεῖς,
ὅτι

sequi me, abneget semetipsum, & tollat
crucem suã, ac sequat̃ me. Nam quisquis
uoluerit animã suam seruare, perdet eã.
Quisquis autẽ perdiderit animã suã cau
sa mea & euãgelij, hic seruabit eã. Quid
enim profuerit homini, si lucratus fuerit
mundũ totũ, & animæ suæ iacturã fece-
rit? Aut quid daturus est homo, quo re
penset animã suã? Quęcunqꝫ eñ pudue
rit mei ac meorũ sermonũ in generatiõe
hac adultera & peccatrice, pudebit illius
& filiũ hominis, ubi uenerit in gloria pa-
tris sui cũ angelis sanctis. Et dicebat il- IX
lis: Amẽ dico uobis: Sunt quidam inter
eos qui hic stant, qui nõ gustabũt mor-
tẽ, donec uiderint regnũ dei uenisse cum
uirtute. Ac post dies sex assumit Iesus
Petrũ & Iacobũ & Iohannẽ, & subducit
eos in mõtem excelsum seorsim solos, &
transformatus fuit corã illis, & uestimen
ta illius facta sunt splendida, & candida
ualde ueluti nix, qˀ candida facere non
potest fullo sup terrã. & cõspectus est il-
lis Helias cũ Mose, colloquebanturqꝫ cũ
Iesu. Et respõdẽs Petrus, dicit Iesu: Rab-
bi, Bonũ est nos hic esse, & faciamus ta-
bernacula tria, tibi unũ, & Mosi unũ, &
Heliæ unum. Non enim nouerat quid
loqueretur. erant enim expauefacti. Et
facta est nubes, quæ obumbrauit illos.
Et uenit uox è nube, dicens: Hic est filius
meus dilectus, ipsum audite. Et repente
cum circũspexissent, nõ amplius uiderũt
quenqꝫ, sed solũ Iesum esse secũ. Porrò
cum descẽderent de monte, præcepit illis
ne cui dicerẽt ea quæ uiderãt, nisi cũ filiꝰ
hominis à mortuis resurrexisset. Ac uer-
bum hoc tenuerũt apud sese, inter se dis
putantes, quid esset hoc quod dixerat, è
mortuis resurgere, & interrogabãt illum
dicentes: Quid est quod scribæ dicunt,

ὅτι ἡλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον. ὁ δὲ ἀποκρι-
θεὶς, εἶπεν αὐτοῖς. ἡλίας μὲν ἐλθὼν πρῶτον,
ἀποκαθιστᾷ πάντα. καὶ πῶς γέγραπται ἐπὶ
τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πολλὰ πάθῃ καὶ
ἐξουδενωθῇ. ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι ἡλίας ἐλή-
λυθε, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν, κα-
ϟ θὼς γέγραπται ἐπ᾽ αὐτόν. *Καὶ ἐλθὼν πρὸς
ι τοὺς μαθητὰς, εἶδεν ὄχλον πολὺν περὶ αὐ-
τοὺς, καὶ γραμματεῖς συζητοῦντας αὐτοῖς. καὶ
εὐθέως πᾶς ὁ ὄχλος ἰδὼν αὐτὸν ἐξεθαμ-
βήθη, καὶ προστρέχοντες, ἠσπάζοντο αὐτόν. καὶ
ἐπηρώτησε τοὺς γραμματεῖς· τί συζητεῖτε πρὸς
ϟα αὐτούς. *Καὶ ἀποκριθεὶς εἷς ἐκ τοῦ ὄχλου,
β εἶπεν. Διδάσκαλε ἤνεγκα τὸν υἱόν μου πρός κϛ
σε, ἔχοντα πνεῦμα ἄλαλον. καὶ ὅπου ἂν αὐτὸν
καταλάβῃ, ῥήσσει αὐτὸν, καὶ ἀφρίζει, καὶ τρί-
ζει τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ, καὶ ξηραίνεται. καὶ
εἶπον τοῖς μαθηταῖς σου, ἵνα αὐτὸ ἐκβάλω-
σι, καὶ οὐκ ἴσχυσαν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς αὐτῷ,
λέγει. ὦ γενεὰ ἄπιστος, ἕως πότε πρὸς ὑ-
μᾶς ἔσομαι; ἕως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν; φέ-
ρετε αὐτὸν πρός με. καὶ ἤνεγκαν αὐτὸν
πρὸς αὐτόν. καὶ ἰδὼν αὐτὸν, εὐθέως τὸ
πνεῦμα ἐσπάραξεν αὐτόν. καὶ πεσὼν ἐπὶ
τῆς γῆς ἐκυλίετο ἀφρίζων. καὶ ἐπηρώτησε
τὸν πατέρα αὐτοῦ. πόσος χρόνος ἐστὶν, ὡς
τοῦτο γέγονεν αὐτῷ; ὁ δὲ εἶπεν. παιδιό-
θεν, καὶ πολλάκις αὐτὸν καὶ εἰς πῦρ ἔβαλε, καὶ
εἰς ὕδατα, ἵνα ἀπολέσῃ αὐτόν. ἀλλ᾽ εἴ τι δύ-
νασαι, βοήθησον ἡμῖν σπλαγχνισθεὶς ἐφ᾽ ἡ-
μᾶς. ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ. τὸ εἰ δύνα-
σαι πιστεῦσαι, πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύον-
τι. καὶ εὐθέως κράξας ὁ πατὴρ τοῦ παιδίου
μετὰ δακρύων ἔλεγε. πιστεύω κύριε, βοήθει
μου τῇ ἀπιστίᾳ. ἰδὼν δὲ ὁ ἰησοῦς, ὅτι ἐπι-
συντρέχει ὄχλος, ἐπετίμησε τῷ πνεύ-
ματι τῷ ἀκαθάρτῳ, λέγων αὐτῷ. τὸ
πνεῦμα τὸ ἄλαλον καὶ κωφὸν, ἐγώ σοι
ἐπιτάσσω, ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ, καὶ μηκέτι εἰσέλ-
θῃς εἰς αὐτόν. καὶ κράξαν, καὶ πολλὰ σπαρά-
ξαν αὐτὸν, ἐξῆλθε. καὶ ἐγένετο ὡσεὶ νεκρὸς,
ὥστε

Heliam oportere uenire prius? Ille uero
respondēs, dixit illis: Helias quidem ubi
uenerit prius, restituit omnia: & quem-
admodum scriptum est de filio homi-
nis, ut multa patiatur, & contemnatur.
Verum dico uobis: Heliam uenisse, & fe
cerunt illi quæcunqꝫ uoluerunt. sicut scri-
ptum erat de illo. Et cum uenisset ad di-
scipulos suos, uidit turbam multam cir-
cum illos, & scribas disputantes cum eis.
Et protinus uniuersa turba cum uidisset
eum, obstupuit: & accurrentes, salutaue-
runt eum. Et interrogauit scribas: Quid
disputatis inter uos? Et respōdens unus
è turba dixit: Præceptor, adduxi filium
meum ad te, habētem spiritum mutum:
& quandocūqꝫ eū corripuerit, lacerat eū:
atqꝫ ille spumat, ac stridit dentibus suis,
& arescit. Et dixi discipuli tuis ut eijcerēt,
& nō potuerūt. At ille respōdens ei, dicit:
O natio incredula, quousqꝫ apud uos
ero? quousqꝫ patiar uos? Adducite illū
ad me. Et aduxerunt illū ad eū. At uiso
illo, cōtinuo spiritus discerpebat eum. Et
prolapsus in terra uoluebatur spumans.
Et interrogauit patrem illius: Quantum
temporis est, quod hoc accidit ei? At ille
dixit: A puero. Et frequenter illum & in
ignē abiecit, & in aquas, quo ꝑderet eū.
Age si quid potes, subueni nobis miser-
tus nostri. Iesus autē dixit ei: Illud si po-
tes credere: omnia possibilia credenti. Et
cōfestim exclamās pater pueri cū lachry
mis dixit: Credo domine, succurre incre-
dulitati meæ. Cū uidisset autem Iesus, qꝫ
turba simul accurreret, increpauit spiritū
immundum, dicens illi: Spiritus mute,
& surde, ego tibi impero, exi ab eo, & ne
posthac ingrediaris in illum. Et cum cla-
masset spiritus, multumqꝫ discerpsisset
eum, exiuit: & factus est tanqꝫ mortuus,
adeo ut

ὥστε πολλοὺς λέγειν, ὅτι, ἀπέθανεν. ὁ δὲ ἰη-
σοῦς κρατήσας αὐτὸν τῆς χειρὸς, ἤγειρεν αὐτὸν,
ϟβ καὶ ἀνέστη. * καὶ εἰσελθόντα αὐτὸν εἰς οἶ-
ι κον, οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπηρώτων αὐτὸν κατ'
ἰδίαν, ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν
αὐτό; καὶ εἶπεν αὐτοῖς. τοῦτο τὸ γένος ἐν οὐ-
δενὶ δύναται ἐξελθεῖν, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ
ϟγ νηστείᾳ. * κἀκεῖθεν ἐξελθόντες, παρεπορεύοντο
β διὰ τῆς γαλιλαίας, καὶ οὐκ ἤθελεν ἵνα τίς
γνῷ, ἐδίδασκε γὰρ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ
ἔλεγεν αὐτοῖς, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδί-
δοται εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ ἀποκτενοῦ-
σιν αὐτὸν, καὶ ἀποκτανθεὶς, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ
ἀναστήσεται. οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα, καὶ ἐφο-
ϟδ βοῦντο αὐτὸν ἐπερωτῆσαι. * καὶ ἦλθεν εἰς κα- κζ
ι περναοὺμ. καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ γενόμενος, ἐπηρώ-
τα αὐτοὺς, τί ἐν τῇ ὁδῷ πρὸς ἑαυτοὺς διελο-
ϟε γίζεσθε; * οἱ δὲ ἐσιώπων, πρὸς ἀλλήλους γὰρ
β διελέχθησαν ἐν τῇ ὁδῷ, τίς μείζων. καὶ καθί-
σας, ἐφώνησε τοὺς δώδεκα, καὶ λέγει αὐτοῖς.
εἴ τις θέλει πρῶτος εἶναι, ἔσται πάντων ἔσχα-
τος, καὶ πάντων διάκονος. καὶ λαβὼν παι-
δίον, ἔστησεν ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ ἐναγκαλι-
σάμενος αὐτὸ, εἶπεν αὐτοῖς. ὃς ἐὰν ἓν τῶν τοι-
ούτων παιδίων δέξηται ἐπὶ τῷ ὀνόματί
ϟϛ μου, ἐμὲ δέχεται. * καὶ ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται,
α οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστείλαντά με.
ϟζ * Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῷ ἰωάννης, λέγων. διδά-
η σκαλε, εἴδομέν τινα ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐκ-
βάλλοντα δαιμόνια, ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν,
καὶ ἐκωλύσαμεν αὐτὸν, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν.
ϟη * ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν, μὴ κωλύετε αὐτόν. οὐ-
ϛ δεὶς γάρ ἐστιν, ὃς ποιήσει δύναμιν ἐπὶ τῷ
ὀνόματί μου, καὶ δυνήσεται ταχὺ κακολογῆ-
σαί με. ὃς γὰρ οὐκ ἔστι καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν
ἐστιν. ὃς γὰρ ἂν ποτίσῃ ὑμᾶς ποτήριον ὕδα-
τος ἐν ὀνόματί μου, ὅτι χριστοῦ ἐστὲ, ἀμὴν λέ-
ϟθ γω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσει τὸν μισθὸν αὐτοῦ. * καὶ
β ὃς ἂν σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τῶν πιστευ-
όντων εἰς ἐμὲ, καλόν ἐστιν αὐτῷ μᾶλλον, εἰ
περίκειται λίθος μυλικὸς περὶ τὸν τράχηλον
αὐτοῦ,

adeo ut multi dicerent, mortuus est. At Iesus correpta manu illius, erexit eum, & ille surrexit. Et cum esset ingressus domum, discipuli illius interrogabant eum seorsim: Cur nos non quiuimus eijcere illum? Et dixit illis: Hoc genus nulla re potest exire, nisi per deprecationẽ & ieiuniũ. Et illinc digressi, iter fecerũt per Galilæam, nec uolebat ut quisquàm sciret. Docebat eñ discipulos suos, & dicebat illis: Filius hominis tradit̃ in manus hominũ, & occident eum, & occisus, tertio die resurget. At illi ignorabant quod dixerat, & timebant eũ interrogare. Et uenit Capernaum: & cũ uenisset in domũ, interrogauit illos, qd in itinere inter uos disputabatis? At illi siluerũt. Nam inter se disputauerant inter uiam, quis esset maior. Et cũ cõsedisset, accersiuit duodecim, & dicit illis: Si qs uult primus esse, is erit omniũ postremus, & omniũ minister. Atq; arreptũ puerũ statuit in medio illorũ: & cum cepisset illum in ulnas suas, dixit illis: Quisquis unũ ex talibus pueris receperit nomie meo, me recipit: & quicunq; me recipit, nõ me recipit, sed eum qui misit me. Respõdit aũt ei Iohãnes, dicens: Præceptor, uidimus quendã nomine tuo eijcere dæmonia, nec sequitur nos, & prohibuimus illũ, propterea ꝙ nõ sequit̃ nos. At Iesus ait: Ne prohibeatis illum. Nullus eñ est, qui si fecerit uirtutẽ ꝑ nomẽ meũ, possit cito male loqui de me. Qui eñ nõ est aduersus nos, pro nobis est. Quisquis enim ad bibendũ dederit uobis calicem aquæ nomine meo, ꝙ sitis Christi, amẽ dico uobis, nequaꝗ̃ perditurus est mercedẽ suam. Et quisquis offenderit unum ex pusillis, ꝗ confidunt in me, melius foret illi, si circundaretur saxum molare circa ceruicem eius,

ϛ αὐτοῦ καὶ βέβληται εἰς τὴν θάλασσαν. *καὶ ἐὰν
ϛ σκανδαλίζῃ σε ἡ χείρ σου, ἀπόκοψον αὐτήν.
καλόν σοι ἐστὶ, κυλλὸν εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν,
ἢ τὰς δύο χεῖρας ἔχοντα, ἀπελθεῖν εἰς τὴν
ϛα γέενναν. εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον. *ὅπου ὁ σκώ
ι ληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται.
καὶ ἐὰν ὁ πούς σου σκανδαλίζῃ σε, ἀπόκοψον
αὐτόν. καλόν ἐστί σε εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χω
λὸν, ἢ τοὺς δύο πόδας ἔχοντα βληθῆναι εἰς
τὴν γέενναν, εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον. ὅπου ὁ σκώ
ληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται.
καὶ ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σου σκανδαλίζῃ σε, ἔκ
βαλε αὐτόν. καλόν σοι ἐστὶ, μονόφθαλμον εἰ
σελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, ἢ δύο ὀφ
θαλμοὺς ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν
τοῦ πυρός. ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ,
καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται. πᾶς γὰρ πυρὶ ἁλισθή
ϛβ σεται, καὶ πᾶσα θυσία ἁλὶ ἁλισθήσεται. *κα
β λὸν τὸ ἅλας, ἐὰν δὲ τὸ ἅλας ἄναλον γένηται,
ἐν τίνι αὐτὸ ἀρτύσετε; ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς ἅλας,
ϛγ καὶ εἰρηνεύετε ἐν ἀλλήλοις. * κἀκεῖθεν ἀνα
ϛ στὰς, ἔρχεται εἰς τὰ ὅρια τῆς ἰουδαίας διὰ τοῦ
πέραν τοῦ ἰορδάνου. καὶ συμπορεύονται πάλιν
ὄχλοι πρὸς αὐτόν, καὶ ὡς εἰώθει πάλιν ἐδί
δασκεν αὐτούς. καὶ προσελθόντες φαρισαῖοι,
ἐπηρώτησαν αὐτόν, εἰ ἔξεστιν ἀνδρὶ γυναῖκα
ἀπολῦσαι, πειράζοντες αὐτόν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶ
πεν αὐτοῖς. τί ὑμῖν ἐνετείλατο μωσῆς; οἱ δὲ εἶ
πον. μωσῆς ἐπέτρεψε βιβλίον ἀποστασίου γρά
ψαι, καὶ ἀπολῦσαι. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἰησοῦς, εἶπεν
αὐτοῖς. πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγρα
ψεν ὑμῖν τὴν ἐντολὴν ταύτην. ἀπὸ δὲ ἀρχῆς
κτίσεως ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς ὁ θε
ός. ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν
πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολ
ληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσον
ται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν, ὥστε οὐκ ἔτι εἰσὶ
ϛδ δύο, ἀλλὰ μία σάρξ. ὃ οὖν ὁ θεὸς συνέζευξεν,
ι ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. * καὶ ἐν τῇ οἰ
κίᾳ πάλιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐ
ϛε πηρώτησαν αὐτόν.* καὶ λέγει αὐτοῖς. ὃς ἐὰν
6
ἀπολύσῃ

eius,& abijceret in mare. Et si tibi fuerit obstaculo man⁹ tua, amputa illã. Bonũ est tibi, mutilũ ad uitã ingredi, potius q̃ duas manus habẽtẽ abire in gehẽnã, in ignẽ inextinguibilẽ, ubi uermis illorum nõ morit̃, & ignis non extinguitur. Et si pes tuus fuerit tibi obstaculo, amputa illũ. Bonũ est ut ingrediaris ad uitã claudus, potius q̃ duos pedes habens mittaris in gehennã, in ignẽ inextinguibilẽ, ubi uermis illorum nõ moritur, & ignis nõ extinguit̃. Et si oculus tuus tibi obstaculo est, erue illũ. Bonũ est tibi, ut luscus introẽas in regnũ dei, potius q̃ ut duos oculos habẽs mittaris in gehennã ignis, ubi uermis eorũ nõ morit̃, & ignis non extinguit̃. Nã omnis homo igne saliet̃, & omnis uictima sale salietur. Bona res est sal. cæterũ si sal insulsus fuerit, p quid ipsum cõdietis? Habete in uobisipsis salem, & pacem habete inter uos inuicem.

Et cum inde surrexisset, uenit in fines X
Iudææ per regionẽ quæ est ultra Iordanem. & conueniũt rursum turbæ ad illũ, & sicut cõsueuerat rursum docebat eas.
κη Et adeuntes pharisæi interrogabãt illũ: Licét ne uiro uxorẽ repudiare? tentãtes illum. At ille respõdens, dixit illis: Quid uobis præcepit Moses? At illi dixerunt: Moses permisit libellum repudij scribere, ac dimittere. Et respondens Iesus, dixit illis: Ad duriciam cordis uestri scripsit uobis præceptum istud. cæterum ab initio creationis masculum & fœminam fecit illos deus. Propter hoc relinquet homo patrẽ suum & matrẽ, & adhærebit uxori suæ, & fient duo caro una. Itaque non iam sunt duo, sed una caro. Quod igit̃ deus copulauit, homo ne separet. Et in domo rursũ discipuli illius eadẽ de re interrogauerũt illũ. & dicit illis: Quicũq;

repudiauerit

κδ περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν κύριον

ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ γαμήσῃ
ἄλλην, μοιχᾶται ἐπ᾽ αὐτήν. καὶ ἐὰν γυνὴ ἀπο
λύσῃ τὸν ἄνδρα αὐτῆς, καὶ γαμηθῇ ἄλλῳ, μοι
ϛε β χᾶται. *καὶ προσέφερον αὐτῷ παιδία, ἵνα
ἅψηται αὐτῶν. οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμων τοῖς
προσφέρουσιν. ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς, ἠγανάκτη
σεν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ἄφετε τὰ παιδία ἔρ
χεσθαι πρός με, μὴ κωλύετε αὐτά, τῶν γὰρ
τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. ἀμὴν λέ
γω ὑμῖν. ὃς ἐὰν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν
τοῦ θεοῦ ὡς παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐ
τήν. καὶ ἐναγκαλισάμενος αὐτά, τιθεὶς τὰς
ϛζ ε χεῖρας ἐπ᾽ αὐτά, εὐλόγησεν αὐτά. *καὶ ἐκπο
ρευομένου αὐτοῦ εἰς ὁδόν, προσδραμὼν εἷς,
καὶ γονυπετήσας αὐτόν, ἐπηρώτα αὐτόν. δι κθ
δάσκαλε ἀγαθέ, τί ποιήσω ἵνα ζωὴν αἰώνιον
κληρονομήσω; ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ. τί με
λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς ὁ θε
» ός. τὰς ἐντολὰς οἶδας, μὴ μοιχεύσῃς, μὴ φο
» νεύσῃς, μὴ κλέψῃς, μὴ ψευδομαρτυρήσῃς, μὴ
» ἀποστερήσῃς. τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μη
τέρα. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ. διδάσκα
λε, ταῦτα πάντα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός
μου. *ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ, ἠγάπη
ϛη β σεν αὐτόν, καὶ εἶπεν αὐτῷ. ἕν σοι ὑστερεῖ. ὕ
παγε ὅσα ἔχεις πώλησον, καὶ δὸς τοῖς πτω
χοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο
ἀκολούθει μοι, ἄρας τὸν σταυρόν. *ὁ δὲ στυγνά
ϛθ β σας ἐπὶ τῷ λόγῳ, ἀπῆλθε λυπούμενος. ἦν
γὰρ ἔχων κτήματα πολλά. καὶ περιβλεψά
μενος ὁ Ἰησοῦς, λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ.
πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰς τὴν
βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελεύσονται. οἱ δὲ μα
θηταὶ ἐθαμβοῦντο ἐπὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ.
ὁ δὲ Ἰησοῦς πάλιν ἀποκριθεὶς λέγει αὐ
τοῖς. τέκνα, πῶς δύσκολόν ἐστι τοὺς πεποι
θότας ἐπὶ τοῖς χρήμασιν, εἰς τὴν βασιλεί
αν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν. εὐκοπώτερόν ἐστι κά
μηλον διὰ τῆς τρυμαλιᾶς τῆς ῥαφίδος εἰσελ
θεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θε
οῦ εἰσελθεῖν. οἱ δὲ περισσῶς ἐξεπλήσσοντο,
λέγοντες

repudiauerit uxorem suam, & duxerit
aliam, adulterium committit aduersus il
lam. Et si mulier repudiauerit uirum su
um, & nupserit alteri, adulterium cōmit
tit. Et attulerunt ad illum pueros, ut tan
geret illos: discipuli uero increpabāt eos,
qui adducebant. Cum uidisset autem Ie
sus, indignatus est, & dixit illis: Sinite pu
eros uenire ad me, ne prohibete illos, tali
um enim est regnū dei. Amē dico uobis:
Quicunq; nō acceperit regnum dei tan
q; puer, haudquaq; ingredietur in illud.
Et cum cœpisset illos in ulnas, impositis
manibus sup illos, benedixit eis. Et cum
exiret in uiā, accurrit quidā, ac genua fle
xit illi, & interrogabat eū: Præceptor bo
ne, quid faciā, ut uitā æternā possideam?
Iesus autē dixit illi: Cur me dicis bonū?
Nemo bonus, nisi unus, nēpe deus. Præ
cepta nosti. Ne cōmittas adulteriū, ne oc
cidas, ne fureris, ne falsum testimoniū di
cas, ne fraudes: honora patrē tuū & ma
trē. At ille respondēs dixit illi: Præceptor
hæc omnia seruaui ab adolescētia mea.
Iesus aūt intuitus illū, dilexit eū, & dixit
illi: Vnū tibi deest: Abi, quæcūq; habes,
uende, & da pauperibus, & habebis the
saurū in cœlo, & ueni sequere me, sublata
in humeros cruce. At ille molestia affectus
propter sermonem, discedebat mœrens.
habebat enim possessiones multas. Et
cum circumspexisset Iesus, dicit discipu
lis suis: Quam difficulter hi qui pecuni
as habent, in regnū dei intrabunt. Disci
puli uero obstupuerunt super uerbis illi
us. At Iesus rursum respōdens, dicit illis:
Filij, quam difficile est eos, qui fiduciam
habent in pecunijs, regnum dei ingredi.
Facilius est camelum per foramen acus
ingredi, quam diuitē in regnū dei ingre
di. Illi uero supra modum admirati sūt,
dicentes:

λέγοντες πρὸς ἑαυτούς, καὶ τίς δύναται σω-
θῆναι; ἐμβλέψας δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, λέγει.
Παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον, ἀλλ' οὐ παρὰ τῷ
θεῷ. πάντα γὰρ δυνατά ἐστι παρὰ τῷ θεῷ. καὶ
ἤρξατο ὁ Πέτρος λέγειν αὐτῷ. ἰδοὺ ἡμεῖς
ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι.
ρι *Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν. Ἀμὴν λέγω
β ὑμῖν. οὐδείς ἐστιν, ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελ-
φούς, ἢ ἀδελφάς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυ-
ναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγρούς ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ
εὐαγγελίου, ἐὰν μὴ λάβῃ ἑκατονταπλασίο-
να νῦν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, οἰκίας, καὶ ἀδελ-
φούς, καὶ ἀδελφάς, καὶ μητέρας, καὶ τέκνα,
καὶ ἀγρούς μετὰ διωγμῶν, καὶ ἐν τῷ αἰῶ-
ρια νι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον. *πολλοὶ δὲ
β ἔσονται πρῶτοι ἔσχατοι, καὶ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι.
ριβ *Ἦσαν δὲ ἐν τῇ ὁδῷ ἀναβαίνοντες εἰς Ἱεροσό-
β λυμα, καὶ ἦν προάγων αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, καὶ
ἐθαμβοῦντο, καὶ ἀκολουθοῦντες ἐφοβοῦντο.
καὶ παραλαβὼν ὁ Ἰησοῦς πάλιν τοὺς δώδε-
κα, ἤρξατο αὐτοῖς λέγειν τὰ μέλλοντα αὐ-
τῷ συμβαίνειν, ὅτι ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱε-
ροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθή-
σεται τοῖς ἀρχιερεῦσι, καὶ τοῖς γραμματεῦσι, καὶ
κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ, καὶ παραδώσου-
σιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐμπαίξουσιν αὐτῷ,
καὶ μαστιγώσουσιν αὐτόν, καὶ ἐμπτύσουσιν
αὐτῷ, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτόν, καὶ τῇ τρί-
ριγ τῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται. *καὶ προσπορεύονται λ
ϛ αὐτῷ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης οἱ υἱοὶ Ζεβεδαίου,
λέγοντες. Διδάσκαλε, θέλομεν ἵνα ὃ ἐὰν αἰτή-
σωμεν, ποιήσῃς ὑμῖν. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. τί
θέλετε ποιῆσαί με ὑμῖν; οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ.
Δὸς ἡμῖν, ἵνα εἷς ἐκ δεξιῶν σου, καὶ εἷς ἐξ εὐω-
νύμων σου καθίσωμεν ἐν τῇ δόξῃ σου. ὁ δὲ Ἰη-
σοῦς εἶπεν αὐτοῖς. οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε, δύ-
νασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω; καὶ τὸ βά-
πτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βαπτισθῆναι; οἱ
δὲ εἶπον αὐτῷ, δυνάμεθα. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶ-
πεν αὐτοῖς. τὸ μὲν ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω πίε-
σθε, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βα-
πτισθήσεσθε

dicentes intra sese: Et quis potest esse sal-
uus? Intuitus autem Iesus illos, dicit:
Apud homines impossibile, non apud
deum: nam omnia possibilia sunt apud
deum. Et cœpit Petrus dicere illi: Ecce re-
liquimus omnia, & secuti sumus te. Re-
spondens autem Iesus dixit: Amen dico
uobis: Nullus est qui reliquit domum,
aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut
matrem, aut uxorem, aut liberos, aut
agros mea causa & euangelij, quin reci
piat centupla nunc in tempore hoc, do-
mus, & fratres, & sorores, & matres, & li-
beros, & agros cum persecutionibus, ac
in seculo uenturo uitam æternam. Mul-
ti autem primi, erunt postremi: & postre
mi primi. Erant autem in uia ascenden-
tes Hierosolymam, & præcedebat illos
Iesus, erántque pauefacti, & sequentes ti-
mebant. Et assumptis Iesus rursum duo
decim, cœpit illis dicere, quæ sibi euen-
tura essent. Ecce ascendimus Hierosoly-
mam, & filius hominis tradetur principi
bus sacerdotum & scribis, & condemna-
bunt eum ad mortem, & tradent illum
gentibus, & illudent illi, & flagellabunt
eum, & inspuent in illū, & occident eum,
& tertia die resurget. Et accedūt ad eum
Iacobus & Iohannes filij Zebedæi, dicē
tes: Præceptor, uolumus ut quicquid pe-
tierimus, facias nobis. Ille uero dixit eis:
Quid me uultis facere uobis? Illi uero
dixerunt ei: Da nobis, ut unus tibi à de-
xtris, & alter tibi à sinistris sedeamus in
gloria tua. Iesus autem dixit illis: Nesci-
tis quid petatis: potestis bibere pocu-
lum, quod ego bibo? & baptismate quo
ego baptizor, baptizari? At illi dixerunt
ei: Possumus. Iesus autem dixit illis: Po-
culum quidem quod ego bibo, bibetis:
& baptismate quo ego baptizor, ba-
ptizabimini

πτισθήσεσθε. τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου καὶ
ἐξ εὐωνύμων μου, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλ-
ριδ β λ' οἷς ἡτοίμασται. * καὶ ἀκούσαντες οἱ δέκα ἤρ-
ξαντο ἀγανακτεῖν περὶ ἰακώβου καὶ ἰωάννου.
ὁ δὲ ἰησοῦς προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, λέγει
αὐτοῖς. οἴδατε ὅτι οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν
ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ μεγά-
λοι αὐτῶν κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν. οὐχ' οὕτω
δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ὃς ἐὰν ὑμῶν θέλῃ γενέ-
σθαι μέγας ἐν ὑμῖν, ἔσται διάκονος ὑμῶν.
καὶ ὃς ἂν θέλῃ ὑμῶν γενέσθαι πρῶτος, ἔσται
ριε δ πάντων δοῦλος.* καὶ γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ
δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολ-
ρις β λῶν. καὶ ἔρχονται εἰς ἱεριχώ. * καὶ ἐκπορευ-
ομένου αὐτοῦ ἀπὸ ἱεριχὼ, καὶ τῶν μαθητῶν
αὐτοῦ, καὶ ὄχλου ἱκανοῦ, υἱὸς τιμαίου βαρτι- λα
μαῖος ὁ τυφλὸς ἐκάθητο παρὰ τὴν ὁδὸν προ-
σαιτῶν. καὶ ἀκούσας ὅτι ἰησοῦς ὁ ναζαραῖός
ἐστιν, ἤρξατο κράζειν καὶ λέγειν. ὁ υἱὸς δαβὶδ
ἰησοῦ, ἐλέησόν με. καὶ ἐπετίμων αὐτῷ πολ-
λοὶ, ἵνα σιωπήσῃ. ὁ δὲ πολλῷ μᾶλλον ἔκρα-
ζεν, υἱὲ δαβὶδ, ἐλέησόν με. καὶ στὰς ὁ ἰησοῦς,
εἶπεν αὐτὸν φωνηθῆναι. καὶ φωνοῦσιν τὸν
τυφλὸν, λέγοντες αὐτῷ. θάρσει, ἔγειραι, φω-
νεῖ σε. ὁ δὲ ἀποβαλὼν τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ,
ἀναστὰς ἦλθεν πρὸς τὸν ἰησοῦν. καὶ ἀποκριθεὶς
λέγει αὐτῷ ὁ ἰησοῦς. τί θέλεις ποιήσω σοι;
ὁ δὲ τυφλὸς εἶπεν αὐτῷ. ῥαββονὶ, ἵνα ἀνα-
βλέψω. ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ. ὕπαγε, ἡ
πίστις σου σέσωκέ σε. καὶ εὐθέως ἀνέβλε-
ριζ β ψε, καὶ ἠκολούθει τῷ ἰησοῦ ἐν τῇ ὁδῷ. *καὶ
ὅτε ἐγγίζουσιν εἰς ἱερουσαλὴμ, εἰς βηθφαγὴ
καὶ βηθανίαν πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, ἀ-
ποστέλλει δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ λέ-
γει αὐτοῖς. ὑπάγετε εἰς τὴν κώμην τὴν
κατέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εἰσπορευόμε-
νοι εἰς αὐτὴν, εὑρήσετε πῶλον δεδεμένον, λβ
ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων κεκάθικεν. λύσαντες
αὐτὸν ἀγάγετε. καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, τί
ποιεῖτε τοῦτο; εἴπατε, ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ
χρείαν

ptizabimini. Cæterum sedere mihi à de-
xtris ac sinistris, nõ est meũ dare, sed his
continget quibus paratũ est. Et cum audis-
sent decẽ, cœperunt indignari de Iacobo
& Iohanne. Iesus aũt cũ uocasset eos ad
se, dicit illis: Scitis ꝙ qui uident᷑ impera-
re gentibus, dominiũ exercẽt aduersus il-
las. Et qui magnates sunt inter eas, pote-
statẽ exercẽt in illas. Verũ non sic erit in-
ter uos: sed quicũqꝫ uoluerit ex uobis fie-
ri magnus inter uos, erit minister uester.
Et quicũqꝫ uoluerit ex uobis esse prim⁹,
erit omniũ seruus. Nã & filius hominis
nõ uenit ut sibi ministraretur, sed ut ipse
ministraret, ac daret animã suã redẽptio-
nẽ pro multis. Et ueniunt Hiericho, cũqꝫ
egrederet᷑ ab urbe Hiericho, ac discipuli
illi⁹ & turba copiosa: filius Timæi Barti-
mæ⁹ cæcus sedebat iuxta uiã mendicãs.
Et cũ audisset ꝙ Iesus Nazarenus esset,
cœpit clamare, & dicere: Fili Dauid Iesu,
miserere mei. Et increpabant illum mul-
ti, ut taceret. At ille multo magis clama-
bat: Fili Dauid, miserere mei. Et stetit Ie-
sus, ac iussit illum uocari. & uocant cæcũ,
dicentes illi: Bono animo esto, surge, uo-
cat te. Ille uero abiecto pallio suo, surre-
xit & uenit ad Iesum. Et respõdens dicit
illi Iesus: Quid uis faciã tibi? Cæcus autẽ
dixit ei: Raboni, ut uisum recipiam. Ie-
sus aũt dixit illi: Abi, fides tua saluum te
reddidit. & protinus recepit uisum, & se-
quebatur Iesum in uia. Et cum appro- XI
pinquant Hierosolymis ad Bethphage
& Bethaniã iuxta montẽ oliuarũ, emit-
tit duos è discipulis suis, & dicit illis: Abi-
te in uicũ q cõtra uos est, & statim ingre-
dientes in illũ, inuenietis pullũ alligatũ,
supra quẽ nullus hominum sedit: soluite
eum & adducite. Et si quis uobis dixerit
Cur facitis hoc? Dicite, ꝙ dominus eo

 opus

χρείαν ἔχει, καὶ εὐθέως αὐτὸν ἀποστελεῖ ὧδε.
ριη *Ἀπῆλθον δὲ καὶ εὗρον πῶλον δεδεμένον
β πρὸς τὴν θύραν ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου, καὶ
λύουσιν αὐτόν. καί τινες τῶν ἐκεῖ ἑστηκότων,
ἔλεγον αὐτοῖς. τί ποιεῖτε λύοντες τὸν πῶ-
λον; οἱ δὲ εἶπον αὐτοῖς καθὼς ἐνετείλατο ὁ
ἰησοῦς, καὶ ἀφῆκαν αὐτούς. καὶ ἤγαγον τὸν
πῶλον πρὸς τὸν ἰησοῦν, καὶ ἐπέβαλον αὐτῷ
τὰ ἱμάτια αὐτῶν. καὶ ἐκάθισεν ἐπ᾽ αὐτόν.
πολλοὶ δὲ τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἔστρωσαν εἰς τὴν
ὁδόν. ἄλλοι δὲ στιβάδας ἔκοπτον ἐκ τῶν δέν-
ριθ δρων, καὶ ἐστρώννυον εἰς τὴν ὁδόν. *καὶ οἱ
α προάγοντες, καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες, ἔκραζον,
λέγοντες, ὡσαννᾶ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμε-
νος ἐν ὀνόματι κυρίου, εὐλογημένη ἡ ἐρχομέ-
νη βασιλεία ἐν ὀνόματι κυρίου τοῦ πατρὸς
ρκ ἡμῶν δαβίδ, ὡσαννᾶ ἐν τοῖς ὑψίστοις. *καὶ
ς εἰσῆλθεν εἰς ἱεροσόλυμα ὁ κύριος καὶ εἰς τὸ
ἱερόν. καὶ περιβλεψάμενος πάντα, ὀψίας ἤδη
οὔσης τῆς ὥρας, ἐξῆλθεν εἰς βηθανίαν μετὰ
τῶν δώδεκα. καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξελθόντων λγ
αὐτῶν ἀπὸ βηθανίας ἐπείνασε. καὶ ἰδὼν συ-
κῆν μακρόθεν, ἔχουσαν φύλλα, ἦλθεν εἰ ἄρα
εὑρήσει τι ἐν αὐτῇ. καὶ ἐλθὼν ἐπ᾽ αὐτὴν, οὐ-
δὲν εὗρεν εἰ μὴ φύλλα. οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύ-
κων. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἰησοῦς, εἶπεν αὐτῇ.
μηκέτι ἐκ σοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μηδεὶς καρ-
πὸν φάγοι, καὶ ἤκουον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.
ρκα *καὶ ἔρχονται εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ εἰσελ-
β θὼν ὁ ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, ἤρξατο ἐκβάλλειν
τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ
ἱερῷ. καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν, καὶ
τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστε-
ρὰς κατέστρεψε. καὶ οὐκ ἤφιεν, ἵνα τις διε-
νέγκῃ σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ. καὶ ἐδίδασκε,
» λέγων αὐτοῖς. οὐ γέγραπται, ὅτι ὁ οἶκός
» μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται πᾶσι
» τοῖς ἔθνεσιν; ὑμεῖς δὲ ἐποιήσατε αὐτὸν σπή-
ρκβ λαιον λῃστῶν. *καὶ ἤκουσαν οἱ γραμματεῖς,
α καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ ἐζήτουν πῶς αὐτὸν ἀ-
πολέσουσιν, ἐφοβοῦντο γὰρ αὐτὸν, ὅτι
πᾶς

opus habet,& cõtinuo illum mittet huc.
Abierunt autẽ,& inuenerunt pullum al-
ligatum iuxta ianuam foris in biuio, &
soluunt illum. Et nõnulli eorum qui illic
stabant,dicebãt illis: Quid facitis soluen
tes pullũ? At illi dixerũt eis,quemadmo
dũ præceperat Iesus,& sinebant illos.Et
adduxerunt pullũ ad Iesum,& iniecerũt
illi uestimẽta sua,seditq; sup illum. Mul
ti uero uestimẽta sua sternebãt in uiam.
Alij uero frondes incidebant ex arbori-
bus,& sternebant in uiam.Et qui præce-
debant,quiq; sequebant̃ clamabant,di-
centes:Hos anna:benedictus q uenit in
nomine dñi. Benedictũ qđ uenit regnũ
in nomine dñi patris nostri Dauid, hos
anna in altissimis.Et ingressus est Hiero
solymã dñs & in templũ. Et cum circum
spexisset oĩa,iámq; tẽpus esset uesper-
tinum,egressus est Bethaniam cum duo
decim,& postero die cũ exissent Betha-
nia,esurijt:cũq; uidisset arborẽ fici pro-
cul,habentem folia, ueniebat si uidelicet
inuẽturus esset aliquid in illa:& cum ue-
nisset ad illã,nihil inuenit nisi folia.Non
enim erat tempus ficorũ. Et respondens
Iesus dixit ficui:Ne post hac ex te in æter
num quisquàm fructum edat.Et audie-
bant discipuli illius,ueniuntq; Hieroso-
lymã.Et ingressus Iesus in templũ,cœpit
eijcere eos,qui uendebant & emebant in
templo,& mensas argentariorũ,& sellas
uendentium columbas subuertit,& non
permisit, ut quisquàm deportaret uas p
templum:& docebat,dicens illis:Nónne
scriptum est: Domus mea domus pre-
cationis uocabitur omnibus gentibus?
uos autem fecistis eam speluncam latro-
num.Et audierunt scribæ principésq; sa-
cerdotum,& quærebãt quomodo illum
essent perdituri.Timebant enim eum q
tota

πᾶς ὁ ὄχλος ἐξεπλήσσετο ἐπὶ τῇ διδαχῇ
ρκγ αὐτοῦ. *Καὶ ὅτε ὀψὲ ἐγένετο, ἐξεπορεύετο ἔξω
ι τῆς πόλεως. καὶ πρωῒ παραπορευόμενοι, εἶ-
δον τὴν συκῆν ἐξηραμμένην ἐκ ῥιζῶν, καὶ ἀ-
ναμνησθεὶς ὁ Πέτρος, λέγει αὐτῷ. ῥαββεὶ,
ρκδ ἴδε ἡ συκῆ ἣν κατηράσω ἐξήρανται. *Καὶ ἀπο-
ς κριθεὶς ὁ Ἰησοῦς, λέγει αὐτοῖς. ἔχετε πίστιν
θεοῦ. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ
ὄρει τούτῳ, ἄρθητι, καὶ βλήθητι εἰς τὴν θά-
λασσαν, καὶ μὴ διακριθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐ-
τοῦ, ἀλλὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἃ λέγει γίνεται, ἔσται
αὐτῷ ὃ ἐὰν εἴπῃ. *Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν. πάν-
ρκε τα ὅσα ἂν προσευχόμενοι αἰτεῖσθε, πιστεύ-
δ
ρκς τε, ὅτι λαμβάνετε, καὶ ἔσται ὑμῖν. *Καὶ ὅταν λδ
ς στήκητε προσευχόμενοι, ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κα-
τά τινος, ἵνα καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὁ ἐν τοῖς
οὐρανοῖς, ἀφῇ ὑμῖν τὰ παραπτώματα ὑμῶν.
ρκζ *Καὶ ἔρχονται πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἐν
β τῷ ἱερῷ περιπατοῦντος αὐτοῦ, ἔρχονται πρὸς λε
αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ
πρεσβύτεροι, καὶ λέγουσιν αὐτῷ, ἐν ποίᾳ
ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι τὴν ἐξου-
σίαν ταύτην ἔδωκεν, ἵνα ταῦτα ποιῇς; Ὁ
δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς, εἶπεν αὐτοῖς. ἐπερωτή-
σω ὑμᾶς κἀγὼ ἕνα λόγον, καὶ ἀποκρί-
θητέ μοι, καὶ ἐρῶ ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦ-
τα ποιῶ. τὸ βάπτισμα Ἰωάννου ἐξ οὐρανοῦ
ἦν, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Ἀποκρίθητέ μοι. καὶ
ἐλογίζοντο πρὸς ἑαυτοὺς, λέγοντες. ἐὰν εἴπω-
μεν, ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ, διὰ τί οὖν οὐκ ἐπι-
στεύσατε αὐτῷ. ἀλλ᾽ ἐὰν εἴπωμεν, ἐξ ἀνθρώ-
πων, ἐφοβοῦντο τὸν λαόν. ἅπαντες γὰρ εἶ-
χον τὸν Ἰωάννην, ὅτι ὄντως προφήτης ἦν. καὶ
ἀποκριθέντες, λέγουσι τῷ Ἰησοῦ. οὐκ οἴδα-
μεν. καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς, λέγει αὐτοῖς. οὐ-
δὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα
ρκη ποιῶ. *Καὶ ἤρξατο αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς λς
β λαλεῖν. ἀμπελῶνα ἐφύτευσεν ἄνθρωπος,
καὶ περιέθηκε φραγμὸν, καὶ ὤρυξεν ὑπολή-
νιον, καὶ ᾠκοδόμησε πύργον, καὶ ἐξέδοτο αὐ-
τὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησε, καὶ ἀπέστειλε
πρὸς

tota turba admirabatur doctrinã illius.
Et cum uespera iam esset, egressus est Ie-
sus è ciuitate, & mane prætereuntes, uide
runt ficum exaruisse radicitus, & recorda
tus Petrus, dicit illi: Rabbi, ecce ficus illa
quam execratus es, exaruit. Et respõdẽs
Iesus, dicit illis: Confidite deo. Amen di-
co uobis, quod quicunque dixerit mõti
huic: Tollaris ac mittaris in mare, & nõ
hæsitauerit in corde suo, sed crediderit,
fore quæ dixerit, erit illi quicquid dixerit.
Propterea dico uobis, quæcunque oran-
tes petitis, credite quod accipitis, & erunt
uobis. Et cum steteritis orantes, remitti-
te si quid habetis aduersus aliquem, ut
& pater uester, qui in cœlis est, remittat
uobis delicta uestra. Et ueniunt rursum
Hierosolymam, & cum ambularet in tẽ-
plo, ueniunt ad illum principes sacerdo-
tũ & scribæ & seniores, & dicũt illi: Qua
autoritate hæc facis, & quis tibi dedit au
toritatem istam, ut ista facias? Iesus autẽ
respondens, dixit illis: Quæram à uobis
& ipse quiddam, & respondete mihi, &
dicam uobis qua autoritate hæc faciam.
Baptismus Iohannis utrum è cœlo erat,
an ex hominibus? Respondete mihi. Et
cogitabant apud se, dicentes: Si dixeri-
mus, è cœlo, dicet: Cur igitur non cre-
didistis illi? At si dixissent, ex homini-
bus, timebant populum Omnes enim
habebãt Iohannem, quod uere prophe
ta fuisset. Et respondentes, dicunt Iesu:
Nescimus. Et Iesus respondens dicit il-
lis: Nec ego dicam uobis, qua autorita-
te hæc faciam.

Et cœpit illis per parabolas loqui. XII
Vineam plantauit homo, & circunde-
derat sepem, & foderat lacum, & ædi-
ficauerat turrim, & elocauerat eam agri
colis, & peregre profectus est, & misit

πρὸς τοὺς γεωργοὺς τῷ καιρῷ δοῦλον, ἵνα
παρὰ τῶν γεωργῶν λάβῃ ἀπὸ τοῦ καρποῦ
τοῦ ἀμπελῶνος. οἱ δὲ λαβόντες αὐτὸν ἔδει-
ραν, καὶ ἀπέστειλαν κενόν. καὶ πάλιν ἀπέ-
στειλε πρὸς αὐτοὺς ἄλλον δοῦλον, κἀκεῖνον λι-
θοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν, καὶ ἀπέστειλαν
ἠτιμωμένον. καὶ πάλιν ἄλλον ἀπέστειλε, κἀ-
κεῖνον ἀπέκτειναν, καὶ πολλοὺς ἄλλους, τοὺς
μὲν δέροντες, τοὺς δὲ ἀποκτείνοντες. ἔτι οὖν
ἕνα υἱὸν ἔχων ἀγαπητὸν αὐτοῦ, ἀπέστειλε
καὶ αὐτὸν πρὸς αὐτοὺς ἔσχατον, λέγων, ὅτι
ἐντραπήσονται τὸν υἱόν μου. ἐκεῖνοι δὲ οἱ γε-
ωργοὶ εἶπον πρὸς ἑαυτούς. ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ
κληρονόμος, δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτόν,
καὶ ἡμῶν ἔσται ἡ κληρονομία. καὶ λαβόντες
αὐτὸν, ἀπέκτειναν, καὶ ἐξέβαλον ἔξω τοῦ
ἀμπελῶνος. τί οὖν ποιήσει ὁ κύριος τοῦ
ἀμπελῶνος; ἐλεύσεται καὶ ἀπολέσει τοὺς
γεωργοὺς, καὶ δώσει τὸν ἀμπελῶνα ἄλλοις.
» οὐδὲ τὴν γραφὴν ταύτην ἀνέγνωτε; λίθον
» ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος
» ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, παρὰ κυρίου ἐγέ-
» νετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς
ρκθ ἡμῶν. * καὶ ἐζήτουν αὐτὸν κρατῆσαι, καὶ
α ἐφοβήθησαν τὸν ὄχλον. ἔγνωσαν γὰρ, ὅτι
πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν εἶπε. καὶ ἀφέν-
ρλ τες αὐτὸν ἀπῆλθον. * καὶ ἀποστέλλουσι πρὸς
β αὐτόν τινας τῶν φαρισαίων καὶ τῶν ἡρωδια-
νῶν, ἵνα αὐτὸν ἀγρεύσωσι λόγῳ. οἱ δὲ ἐλθόν-
τες λέγουσιν αὐτῷ. διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι
ἀληθὴς εἶ, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός. οὐ
γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων, ἀλλ᾽
ἐπ᾽ ἀληθείας τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ διδάσκεις,
ἔξεστι κῆνσον καίσαρι δοῦναι ἢ οὔ; δῶμεν, ἢ
μὴ δῶμεν; ὁ δὲ εἰδὼς αὐτῶν τὴν ὑπόκρι-
σιν, εἶπεν αὐτοῖς. τί με πειράζετε; φέρετέ μοι
δηνάριον, ἵνα ἴδω. οἱ δὲ ἤνεγκαν. καὶ λέγει αὐ-
τοῖς. τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή; οἱ δὲ
εἶπον αὐτῷ, καίσαρος. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἰησοῦς
εἶπεν αὐτοῖς. ἀπόδοτε τὰ καίσαρος καίσαρι,
καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ. καὶ ἐθαύμαζον
ἐπ᾽

ad agricolas cum opportunũ eſſet ſeruũ
ut ab agricolis accipet de fructu uineæ.
At illi arreptum illum ceciderũt,ac remi-
ſerunt uacuum. Et rurſum miſit ad illos
alium ſeruum,& illi coniectis in eum ſa-
xis cõminuerunt illi caput, & remiſerunt
contumelijs affectum. Et rurſum alium
miſit.&illum occiderunt:multóſq; alios,
hos quidem cædentes,illos uero occiden
tes.Itaque cum unum adhuc haberet fi-
lium ſuum dilectum, miſit etiam illum
ad illos poſtremũ,dicens:Reuerebuntur
filium meum.Illi uero agricolæ dicebant
inter ſeſe: Hic eſt hæres, uenite occida-
mus eum,& noſtra erit hæreditas. Et ar-
reptum illum occiderunt,& eiecerũt è ui-
nea. Quid igit' facturus eſt dominus ui
neæ? ueniet & perdet agricolas, & dabit
uineam alijs. An' ne hãc quidem ſcriptu
ram legiſtis? Lapidem quem reprobaue
runt ij qui ædificabant,hic factus eſt ca
put anguli:à domino factum eſt hoc, &
eſt admirabile in oculis noſtris.Et quære
bant eum comprehendere, & metuebãt
turbã.ſciebãt enim,quod aduerſus ipſos
parabolam dixiſſet. Et relicto illo abie-
runt,ac mittunt ad illum quoſdã è pha-
riſæis & Herodianis,ut eum captarẽt ſer
mone.Illi uero cum ueniſſent, dicunt ei:
Præceptor,ſcimus quod uerax es,& non
curas quenq̃:non enim reſpicis perſonã
hominum,ſed cum ueritate uiam dei do
ces:Licet cenſum Cæſari dare,an nõ? de-
mus,an non demus? Ille uero ſciens illo- λβ
rum ſimulationem, dixit illis: Quid me
tentatis? Afferte mihi denarium,ut uide
am.Illi uero attulerũt.Et dicit eis. Cuius
eſt imago hæc & inſcriptio? Illi uero di-
xerunt ei: Cæſaris. Et reſpondens Ieſus,
dixit illis:Reddite quæ ſunt cæſaris cæ-
ſari,& quæ dei ſunt deo.Et admirati ſũt
de

ἐπ' αὐτῷ. καὶ ἔρχονται σαδδουκαῖοι πρὸς αὐ
τὸν, οἵτινες λέγουσιν, ἀνάστασιν μὴ εἶναι,
καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες. Διδάσκα-
λε, μωσῆς ἔγραψεν ἡμῖν, ὅτι ἐάν τινος
ἀδελφὸς ἀποθάνῃ, καὶ καταλείπῃ γυναῖ-
κα, καὶ τέκνα μὴ ἀφῇ, ἵνα λάβῃ ὁ ἀδελφὸς
αὐτοῦ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἐξαναστήσῃ
σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. Ἑπτὰ ἀδελφοὶ
ἦσαν, καὶ ὁ πρῶτος ἔλαβε γυναῖκα, καὶ
ἀποθνήσκων οὐκ ἀφῆκε σπέρμα, καὶ ὁ δεύ-
τερος ἔλαβεν αὐτὴν, καὶ ἀπέθανε, καὶ οὐ-
δὲ αὐτὸς ἀφῆκε σπέρμα. καὶ ὁ τρίτος ὡσαύ
τως, καὶ ἔλαβον αὐτὴν οἱ ἑπτὰ, καὶ οὐκ ἀ-
φῆκαν σπέρμα. ἐσχάτη δὲ πάντων ἀπέθα-
νε καὶ ἡ γυνή. ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει, ὅταν ἀνα
στῶσι, τίνος αὐτῶν ἔσται γυνή; οἱ γὰρ ἑπτὰ
ἔσχον αὐτὴν γυναῖκα. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ
ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς. οὐ διὰ τοῦτο πλα-
νᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν
δύναμιν τοῦ θεοῦ; ὅταν γὰρ ἐκ νεκρῶν ἀ-
ναστῶσιν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκον-
ται, ἀλλ' εἰσὶν ὡς ἄγγελοι οἱ ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς. περὶ δὲ τῶν νεκρῶν, ὅτι ἐγείρονται, οὐκ
ἀνέγνωτε ἐν τῇ βίβλῳ μωσέως, ἐπὶ τοῦ βά-
» του ὡς εἶπεν αὐτῷ ὁ θεὸς, λέγων; ἐγὼ ὁ θε-
» ὸς ἀβραὰμ, καὶ ὁ θεὸς ἰσαὰκ, καὶ ὁ θεὸς ἰα-
» κώβ. οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ θεὸς ζών-
ξλα των. ὑμεῖς οὖν πολὺ πλανᾶσθε. * Καὶ προ-
5 σελθὼν εἷς τῶν γραμματέων ἀκούσας αὐτῶν
συζητούντων, εἰδὼς ὅτι καλῶς αὐτοῖς ἀπεκρί
θη, ἐπηρώτησεν αὐτόν. ποία ἐστὶν πρώτη πάν
των ἐντολή; Ὁ δὲ ἰησοῦς ἀπεκρίθη αὐτῷ,
» ὅτι πρώτη πασῶν τῶν ἐντολῶν. ἄκουε ἰσρα-
» ήλ, κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν, κύριος εἷς ἐστι. καὶ
» ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς
» καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ
» ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύ
» ος σου. αὕτη πρώτη ἐντολή. καὶ δευτέρα ὁμοία
» αὕτη. ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυ-
» τόν. μείζων τούτων ἄλλη ἐντολὴ οὐκ ἔστι.
ξλβ *Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ γραμματεὺς. καλῶς δι-
6

δάσκαλε

λη de eo. Et ueniũt Sadducæi ad illum, qui
dicunt, non esse resurrectionẽ: interroga-
ueruntq́ eum, dicentes: Præceptor, Mo-
ses scripsit nobis, si cuius frater moriatur,
ac relinquat uxorem, & liberos non relin
quat, ut accipiat frater eius uxorẽ illi⁹, &
suscitet semẽ fratri suo. Septẽ fratres fue-
runt, ac primus accepit uxorem, isq́ mo-
riens nõ reliquit semen. & secundus acce
pit illam, ac mortuus est: & nec ipse reli-
quit semen, & tertius similiter. & accepe-
runt eam septem, nec reliquerunt semen.
Postrema uero omnium mortua est &
uxor. In resurrectione igitur, cum resur-
rexerint, cuius illorũ erit uxor? Nã septẽ
habuerunt eam uxorem. Et respondens
Iesus, dixit eis: An nõ propterea erratis,
quod nesciatis scripturas, neq́ uirtutem
dei? Cum enim à mortuis resurrexerint,
neq́ cõtrahunt matrimonium, neq́ nu-
ptum dantur, sed sunt uelut angeli qui
in cœlis sunt. Cæterũ de mortuis, quod
resuscitantur, non legistis in libro Mosi,
quomodo in rubo locutus sit illi deus, di
cens: Ego ille deus Abraham, & deus Isa
ac, & deus Iacob. Non est deus mortuo-
rum, sed deus uiuẽtium. Vos igitur mul-
λθ tum erratis. Et cum accessisset quidam è
scribis, & audisset eos simul disputantes,
uideretq́ quod bene respondisset eis, in-
terrogauit illum: Quod est primũ omni
um præceptorum? Iesus autẽ respondit
illi: Primũ omniũ præceptum est: Audi
Israël, Dominus deus noster, dominus
unus est. Et diliges dominũ deum tuum
ex toto corde tuo, & ex tota anima tua,
& ex tota mente tua, & ex totis uiribus
tuis. Hoc est primũ præceptum. Et secun
dum simile hoc est: Diliges proximum
tuum, ut teipsum. Maius his aliud præce
ptũ non est. Et dixit illi scriba: Bene præ-

διδάσκαλε ἐπ' ἀληθείας εἶπας, ὅτι εἷς ἐστι θεὸς,
καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ. καὶ τὸ ἀγα-
πᾶν αὐτὸν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης
τῆς συνέσεως, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, καὶ ἐξ ὅλης
τῆς ἰσχύος. καὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυ-
τὸν, πλεῖόν ἐστι πάντων τῶν ὁλοκαυτωμάτων,
καὶ τῶν θυσιῶν. καὶ ὁ Ἰησοῦς ἰδὼν, ὅτι νουνε-
χῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ. οὐ μακρὰν εἶ ἀπὸ
σλγ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ. * καὶ οὐδεὶς οὐκ ἔτι ἐ-
β τόλμα αὐτὸν ἐπερωτῆσαι. * καὶ ἀποκριθεὶς μ
σλδ ὁ Ἰησοῦς ἔλεγε, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ. πῶς
β λέγουσιν οἱ γραμματεῖς, ὅτι ὁ Χριστὸς υἱὸς
ἐστι Δαβίδ; αὐτὸς γὰρ Δαβὶδ εἶπεν ἐν πνεύ-
» ματι ἁγίῳ. εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου,
» κάθου ἐκ δεξιῶν μου. ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς
» σου, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου; αὐτὸς οὖν Δα-
βὶδ λέγει αὐτὸν κύριον, καὶ πόθεν υἱὸς αὐτοῦ
ἐστι; καὶ ὁ πολὺς ὄχλος ἤκουεν αὐτοῦ ἡδέως.
σλε * καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ἐν τῇ διδαχῇ αὐτοῦ.
β βλέπετε ἀπὸ τῶν γραμματέων, τῶν θελόν-
των ἐν στολαῖς περιπατεῖν, καὶ ἀσπασμοὺς
ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν
ταῖς συναγωγαῖς, καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς
σλϛ δείπνοις. * οἱ κατεσθίοντες τὰς οἰκίας τῶν
η χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμε-
νοι. οὗτοι λήψονται περισσότερον κρίμα. καὶ κα-
θίσας ὁ Ἰησοῦς κατέναντι τοῦ γαζοφυλακίου,
ἐθεώρει, πῶς ὁ ὄχλος βάλλει χαλκὸν εἰς
τὸ γαζοφυλάκιον. καὶ πολλοὶ πλούσιοι ἔ-
βαλλον πολλά. καὶ ἐλθοῦσα μία χήρα πτω- μα
χὴ, ἔβαλε λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης. καὶ
προσκαλεσάμενος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέ-
γει αὐτοῖς. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἡ χήρα
αὕτη ἡ πτωχὴ πλεῖον πάντων βέβληκε
τῶν βαλόντων εἰς τὸ γαζοφυλάκιον. πάν-
τες γὰρ ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον,
αὕτη δὲ ἐκ τῆς ὑστερήσεως αὐτῆς πάντα ὅσα
εἶχεν ἔβαλεν, ὅλον τὸν βίον αὐτῆς.

σλζ * καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ, λέ-
β γει αὐτῷ εἷς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. διδάσκα-
λε, ἴδε ποταποὶ λίθοι, καὶ ποταπαὶ οἰκο-
δομαί

ceptor cũ ueritate dixisti, quod unus sit deus, & nõ sit alius præter illum. quódq; diligere eum ex toto corde, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & ex totis uiribus, ac diligere proximũ ut seipsum, plus sit quàm uniuersa holocautomata & uictimæ. At Iesus cum uideret, quod cordate respondisset, dixit illi: Haud longe abes à regno dei. Et nemo post illa audebat illum interrogare. Et respondens Iesus dicebat, docẽs in templo: Quomodo dicunt scribæ, Christum esse filiũ Dauid? nam ipse Dauid dixit afflatus spiritu sancto: Dixit dominus domino meo, sede à dextris mihi. Donec posuero inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Ipse ergo Dauid uocat eum dominum, & unde filius eius est? Et pleraque turba audiebat illum libenter. Et dicebat illis in doctrina sua: Cauete à scribis, qui amãt stolati obambulare, & amant salutationes in foris, primásq; sellas in congregationibus, & primos accubitus in cœnis, qui deuorant domos uiduarum, & sub prætextu longas faciunt preces. isti accipient grauiorem damnationem. Et cum sederet Iesus ex aduerso gazophylacij, spectabat, quomodo turba mitteret æs in gazophylacium. Et multi diuites mittebant multa. Et uenit quædam uidua pauper, misitq; minuta duo, quod est quadrãs. Vocatisq; ad se discipulis suis, dicit illis: Amen dico uobis, quod uidua hæc pauper plus misit, quàm omnes qui miserunt in gazophylaciũ. Nam omnes ex eo quod ipsis supererat, miserunt. At hæc è penuria sua omnia quæcunq; habebat misit, totam substantiam suam.

Et cum exiret è templo, dicit illi qui- XIII
dam è discipulis illius: Præceptor, uide
quales lapides, & quales substructio-
nes

μβ περὶ συντελείας.

δομαί. καὶ ὁ ἰησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ·
βλέπεις ταύτας τὰς μεγάλας οἰκοδομάς;
οὐ μὴ ἀφεθῇ λίθος ἐπὶ λίθου, ὃς οὐ μὴ κα
ρλη ταλυθῇ. * καὶ καθημένου αὐτοῦ εἰς τὸ ὄρος
β τῶν ἐλαιῶν κατέναντι τοῦ ἱεροῦ, ἐπηρώτων αὐ/
τὸν κατ᾽ ἰδίαν πέτρος καὶ ἰάκωβος, καὶ
ἰωάννης, καὶ ἀνδρέας, εἰπὲ ἡμῖν. πότε ταῦτα
ἔσται; καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλει πάντα
ταῦτα συντελεῖσθαι; ὁ δὲ ἰησοῦς ἀποκρι-
θεὶς αὐτοῖς, ἤρξατο λέγειν. βλέπετε, μή τις
ὑμᾶς πλανήσῃ. πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ
τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ
πολλοὺς πλανήσουσιν. ὅταν δὲ ἀκούσητε
πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων, μὴ θροεῖ/
σθε, δεῖ γὰρ γενέσθαι, ἀλλ᾽ οὔπω τὸ τέλος.
ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βα
σιλεία ἐπὶ βασιλείαν. καὶ ἔσονται σεισμοὶ κα
τὰ τόπους, καὶ ἔσονται λιμοὶ καὶ ταραχαί.
ρλθ ἀρχαὶ ὠδίνων ταῦτα. * βλέπετε δὲ ὑμεῖς
α ἑαυτούς. παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς εἰς συνέ/
δρια καὶ εἰς συναγωγάς. δαρήσεσθε, καὶ ἐπὶ
ἡγεμόνων καὶ βασιλέων ἀχθήσεσθε ἕνεκεν
ρμ ἐμοῦ εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. * καὶ εἰς πάν/
ϛ τα τὰ ἔθνη δεῖ πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέ
ρμα λιον. * ὅταν δὲ ἀγάγωσιν ὑμᾶς παραδιδόν
β τες, μὴ προμεριμνᾶτε τί λαλήσητε, μηδὲ με/
λετᾶτε, ἀλλ᾽ ὃ ἐὰν δοθῇ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ
ὥρᾳ, τοῦτο λαλεῖτε. οὐ γάρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λα-
λοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. παραδώ/
σει δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πα
τὴρ τέκνον, καὶ ἐπαναστήσονται τέκνα ἐπὶ
γονεῖς, καὶ θανατώσουσιν αὐτούς. καὶ ἔσε-
σθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνο-
μά μου. ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος
ρμβ σωθήσεται. * ὅταν δὲ ἴδητε τὸ βδέλυγμα
ϛ τῆς ἐρημώσεως, τὸ ῥηθὲν ὑπὸ δανιὴλ τοῦ
προφήτου, ἑστὸς ὅπου οὐ δεῖ, ὁ ἀναγινώσκων,
ρμγ νοείτω. * τότε οἱ ἐν τῇ ἰουδαίᾳ, φευγέ-
β τωσαν εἰς τὰ ὄρη. ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ δώματος,
μὴ καταβάτω εἰς τὴν οἰκίαν, μηδὲ εἰ/
σελθέτω ἆραι τὶ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ.

nes. Et Iesus respōdēs, ait illi: Vides has
magnas substructiones? Non relinque/
tur lapis super lapidem, qui non diruat.
μβ Et cū sederet in monte oliuarū è regione
templi, interrogabant illum secreto Pe-
trus & Iacobus, & Iohānes, & Andreas:
Dic nobis quādo hæc erunt? & quod si/
gnum est, quando hæc omnia sint con-
summāda? At Iesus respondens illis, cœ/
pit dicere: Videte, ne quis uos fallat. Mul
ti enim uenient in nomine meo dicētes:
Ego sum Christus, multósq; decipient.
Cum autem audieritis bella & rumores
bellorū, ne turbemini: oportet em̄ fieri.
at nondum finis. Insurget enim gens ad
uersus gentē, & regnū aduersus regnū.
Et erunt terræmotus in singulis locis, &
erunt fames ac turbatiōes. Initia dolorū
hæc. Sed cauete uos uobis. Tradent em̄
uos in cōcilia & in synagogas, cædemini,
& sub præsidibus ac regibus ducemini
propter me in testimoniū illis. Et apud
oēs gentes oportet prius prædicari euan
gelium. Cum aūt duxerint uos tradētes,
ne præcogitetis quid dicturi sitis, neque
meditemini, sed quicquid datū fuerit uo
bis in illa hora, hoc loquamini. Non em̄
estis uos qui loquimini, sed spiritus san-
ctus. Traditurus est autē frater fratrē in
mortem, & pater filium, & insurgent filij
aduersus parētes, ac morte afficient eos.
Et eritis odio habiti ab om̄ibus propter
nomen meū. Sed qui perseuerauerit us-
que ad finem, hic saluus erit. Porrò cum
uideritis abominationem desolationis,
de qua dictum est à Daniele propheta,
stantem ubi non oportet, qui legerit, in-
telligat. Tunc qui fuerint in Iudæa, fu-
giant ad montes. Qui uero fuerit in te-
cto, ne descendat in domum: nec ingre/
diatur, ut quicquam tollat è domo sua.

καὶ ὁ εἰς τὸν ἀγρὸν ὢν, μὴ ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ
ρμδ ὀπίσω, ἆραι τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ.* οὐαὶ δὲ ταῖς
β ἐν γαστρὶ ἐχούσαις, καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐ-
ρμε κείναις ταῖς ἡμέραις.*προσεύχεσθε δὲ, ἵνα μὴ
ς γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος.*Ἔσονται γὰρ
ρμς αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι θλίψις, οἵα οὐ γέγονε τοιαύ-
β τη ἀπ᾽ ἀρχῆς κτίσεως, ἧς ἔκτισεν ὁ θεὸς ἕως
ρμζ τοῦ νῦν, καὶ οὐ μὴ γένηται.*καὶ εἰ μὴ κύρι-
ς ος ἐκολόβωσε τὰς ἡμέρας, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶ-
σα σάρξ. ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς, οὓς ἐξελέ-
ρμη ξατο, ἐκολόβωσε τὰς ἡμέρας.*καὶ τότε ἐάν τις
β ὑμῖν εἴπῃ. ἰδοὺ ὧδε ὁ χριστὸς, ἰδοὺ ἐκεῖ, μὴ
ρμθ πιστεύετε.*ἐγερθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι, καὶ
ς ψευδοπροφῆται, καὶ δώσουσι σημεῖα καὶ τέ-
ρατα, πρὸς τὸ ἀποπλανᾶν, εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς
ἐκλεκτούς. ὑμεῖς δὲ βλέπετε, ἰδοὺ προείρηκα
ρν β ὑμῖν πάντα.*Ἀλλ᾽ ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις
μετὰ τὴν θλίψιν ἐκείνην ὁ ἥλιος σκοτισθή-
σεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς,
καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔσονται ἐκπίπτοντες,
καὶ αἱ δυνάμεις αἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, σαλευθή-
ρνα σονται.*καὶ τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
ϛ ἐρχόμενον ἐν νεφέλαις μετὰ δυνάμεως πολ-
λῆς καὶ δόξης. καὶ τότε ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους
αὐτοῦ, καὶ ἐπισυνάξει τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ
τῶν τεσσάρων ἀνέμων, ἀπ᾽ ἄκρου γῆς ἕως ἄ-
κρου οὐρανοῦ. Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν
παραβολήν. ὅταν αὐτῆς ἤδη ὁ κλάδος ἁπα-
λὸς γένηται, καὶ ἐκφύῃ τὰ φύλλα, γινώσκετε
ὅτι ἐγγὺς τὸ θέρος ἐστίν. οὕτως καὶ ὑμεῖς ὅταν
ταῦτα ἴδητε γινόμενα, γινώσκετε ὅτι ἐγ-
γύς ἐστιν ἐπὶ θύραις. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι
οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, μέχρις οὗ πάντα
ταῦτα γένηται. ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσον-
ρνβ ται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι.*περὶ δὲ
ς τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ
οἱ ἄγγελοι οἱ ἐν οὐρανῷ, οὐδὲ ὁ υἱός, εἰ μὴ ὁ πα-
ρνγ τήρ.*βλέπετε, ἀγρυπνεῖτε καὶ προσεύχεσθε, οὐκ
ς οἴδατε γὰρ πότε ὁ καιρός ἐστιν.*Ὡς ἄνθρωπος
ρνδ ἀπόδημος ἀφεὶς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, καὶ δοὺς τοῖς δού-
β λοις αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἑκάστῳ τὸ ἔργον αὐτοῦ.

καὶ

Et qui fuerit in agro, ne reuertatur ad ea quæ reliquit à tergo, ad tollendum pallium suum. Væ autem prægnantibus & lactantibus in illis diebus. Sed orate, ne fiat fuga uestra hyeme. Erunt enim dies illi talis afflictio, qualis nõ fuit à primordio rerum conditarum, quas condidit deus, usq; ad hoc tempus, nec futura est. Et nisi dominus abbreuiasset dies, haud quaq; salua fuisset uniuersa caro. Sed propter electos quos elegit, abbreuiauit dies. Ac tum, si quis uobis dixerit: Ecce hic Christus, ecce illic, ne credatis. Exorientur pseudochristi, & pseudoprophetæ & ædent signa ac prodigia, ad decipiendum, si fieri possit, etiam electos. Vos autem cauete, ecce prædixi uobis omnia. Cæterum in illis diebus post afflictionẽ illam sol obtenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum: & stellæ cœli decident, & uirtutes quæ in cœlis sunt, concu-
μγ tientur. Et tunc uidebunt filium hominis uenientem in nubibus, cum potestate multa & gloria. Et tunc mittet angelos suos, & aggregabit electos suos à quatuor uentis, à summo terræ usq; ad summum cœli. A ficu uero discite similitudinem. Cum ramus eius iam tener fuerit, produxeritq; folia, scitis quod prope sit æstas. Sic & uos cum hæc uideritis fieri, scitote quod prope sit in foribus. Amen dico uobis, quod non præteribit generatio hæc, donec omnia hæc facta fuerint. Cœlum & terra præteribunt, sed uerba mea non præteribunt. Cæterũ de die illo ac tempore, nemo nouit, ne angeli quidẽ qui in cœlo sunt, nec ipse filius, sed solus pater. Cauete, uigilate, & orate, nescitis eñ quãdo tẽpus sit. Sicut homo qui peregre agit relicta domo sua, deditq; seruis suis substantiã suã, ac suũ cuiq; opus

&

ρμε καὶ τῷ θυρωρῷ ἐνετείλατο ἵνα γρηγορῇ. *γρηγο-
β ρεῖτε οὖν, οὐκ οἴδατε γὰρ, πότε ὁ κύριος τῆς
οἰκίας ἔρχεται, ὀψὲ ἢ μεσονυκτίου, ἢ ἀλεκτορο
φωνίας, ἢ πρωΐ. μὴ ἐλθὼν ἐξαίφνης, εὕρῃ ὑ-
μᾶς καθεύδοντας. ἃ δὲ ὑμῖν λέγω, πᾶσι λέγω,
ρμϛ γρηγορεῖτε. * Ἦν δὲ τὸ πάσχα, καὶ τὰ ἄζυμα
α μετὰ δύο ἡμέρας. * καὶ ἐζήτουν οἱ ἀρχιερεῖς
ρμζ καὶ οἱ γραμματεῖς, πῶς αὐτὸν ἐν δόλῳ κρατή
ϛ σαντες ἀποκτείνωσιν. ἔλεγον δὲ, μὴ ἐν τῇ
ρμη ἑορτῇ, μή ποτε θόρυβος ἔσται τοῦ λαοῦ. *καὶ
α ὄντος αὐτοῦ ἐν βηθανίᾳ ἐν τῇ οἰκίᾳ σίμω-
νος τοῦ λεπροῦ, κατακειμένου αὐτοῦ ἦλθεν μδ
γυνὴ ἔχουσα ἀλάβαστρον μύρου νάρδου πι-
στικῆς πολυτελοῦς, καὶ συντρίψασα τὸ ἀλά-
βαστρον, κατέχεεν αὐτοῦ κατὰ τῆς κεφαλῆς.
ἦσαν δέ τινες ἀγανακτοῦντες πρὸς ἑαυτοὺς,
καὶ λέγοντες. εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη τοῦ μύ
ρου γέγονεν; ἠδύνατο γὰρ τοῦτο πραθῆναι
ἐπάνω τριακοσίων δηναρίων, καὶ δοθῆναι
τοῖς πτωχοῖς. καὶ ἐνεβριμῶντο αὐτῇ. ὁ δὲ ἰη-
σοῦς εἶπεν. ἄφετε αὐτήν. τί αὐτῇ κόπους πα-
ρέχετε; καλὸν ἔργον εἰργάσατο εἰς ἐμέ. πάν
τοτε γὰρ τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ᾽ ἑαυτῶν,
καὶ ὅταν θέλητε δύνασθε αὐτοὺς εὖ ποιῆ-
σαι, ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε. ὃ εἶχεν αὕ-
ρμθ τη ἐποίησε. * προέλαβε μυρίσαι μου τὸ σῶ-
δ μα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν. Ἀμὴν λέγω ὑ-
μῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο
εἰς ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη, λα
ρξ ληθήσεται εἰς μνημόσυνον αὐτῆς. * καὶ ὁ ἰοὺ
β δας ὁ ἰσκαριώτης, εἷς τῶν δώδεκα, ἀπῆλθε
πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, ἵνα παραδῷ αὐτὸν αὐ-
τοῖς. οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐχάρησαν, καὶ ἐπηγ-
γείλαντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι. καὶ ἐζή-
τει, πῶς εὐκαίρως αὐτὸν παραδῷ. καὶ τῇ
πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων, ὅτε τὸ πάσχα με
ἔθυον, λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.
ποῦ θέλεις ἀπελθόντες ἑτοιμάσωμεν, ἵνα
φάγῃς τὸ πάσχα; καὶ ἀποστέλλει δύο τῶν
μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτοῖς. ὑπά-
γετε εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἀπαντήσει ὑμῖν
ἄνθρωπος

& ianitori mandauit ut uigilaret. Vigila
te igitur, nescitis em̃ quando dñs domus
uenturus sit, sero, an medio noctis, an in
gallicinio, an diluculo: ne si uenerit repen
te, offendat uos dormiẽtes. Cæterũ quæ
dico uobis, omnibus dico, uigilate.
Erat autem pascha, & azymorum dies XIIII
futuri post biduum. Et quærebant sum-
mi sacerdotes & scribæ, quomodo eum
per dolum cõprehensum occiderent. Di-
cebant autẽ: Non in die festo, ne tumul-
tus fiat populi. Et cum esset Bethaniæ in
domo Simonis leprosi, accumbente co
uenit mulier habens alabastrũ unguen-
ti nardi pisticæ preciosæ, & comminuto
alabastro effudit illi in caput. Erant aũt
quidam, qui indignarentur apud sese, ac
dicerent: Ad quid perditio hæc unguen-
ti? nam poterat hoc uendi pluris quàm
trecentis denarijs, ac dari pauperibus. Et
infremuerũt aduersus illam. At Iesus di-
xit: Sinite illam, cur illi molesti estis? bo-
num opus operata est erga me. Semper
enim pauperes habetis uobiscũ: & quan
docunq; uolueritis, potestis illis benefa-
cere: me uero non semper habetis. quod
potuit, hæc fecit: præuenit, ut ungeret me
um corpus ad sepulturam. Amẽ dico uo
bis: Vbicunque prædicatum fuerit euan
gelium hoc in totum mundum, etiã hoc
quod fecit hæc, dicetur in memoriam isti
us. Et Iudas Iscariotes, unus è duode-
cim, abijt ad summos sacerdotes, ut pro-
deret eũ illis. Quo audito, illi gauisi sunt,
& polliciti sunt ei pecuniam se daturos.
Et quærebat, quomodo opportune illũ
traderet. Ac primo die azymorum, cum
pascha immolarẽt, dicũt illi discipuli sui:
Vbi uis ut abeamus & paremus, ut edas
pascha? Et emittit duos è discipl'is suis, &
dicit illis: Ite in ciuitatẽ, & occurret uobis
homo

ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστάζων, ἀ-
κολουθήσατε αὐτῷ, καὶ ὅπου ἐὰν εἰσέλθῃ, εἴπα-
τε τῷ οἰκοδεσπότῃ, ὅτι ὁ διδάσκαλος λέ-
γει. ποῦ ἐστὶ τὸ κατάλυμα, ὅπου τὸ πάσχα με-
τὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω; καὶ αὐτὸς ὑμῖν
δείξει ἀνώγεον μέγα, ἐστρωμένον, ἕτοιμον,
ἐκεῖ ἑτοιμάσατε ἡμῖν. καὶ ἐξῆλθον οἱ μαθη-
ταὶ αὐτοῦ, καὶ ἦλθον εἰς τὴν πόλιν. καὶ εὗρον
καθὼς εἶπεν αὐτοῖς, καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα.
ρξα *καὶ ὀψίας γενομένης ἔρχεται μετὰ τῶν δώ-
δ δεκα. καὶ ἀνακειμένων αὐτῶν καὶ ἐσθιόντων εἶ-
πεν ὁ Ἰησοῦς. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἷς ἐξ μϛ
ρξβ ὑμῶν παραδώσει με, ὁ ἐσθίων μετ᾽ ἐμοῦ. *οἱ δὲ
α ἤρξαντο λυπεῖσθαι. καὶ λέγειν αὐτῷ, εἷς καθ᾽
ρξγ εἷς. μή τι ἐγώ; καὶ ἄλλος, μή τι ἐγώ; *ὁ δὲ
β ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς. εἷς ἐκ τῶν δώδεκα,
ὁ ἐμβαπτόμενος μετ᾽ ἐμοῦ εἰς τὸ τρυβλίον.
ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει καθὼς γέ-
ρξδ γραπται περὶ αὐτοῦ. *οὐαὶ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ
ϛ ἐκείνῳ δι᾽ οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται.
καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος
ρξε ἐκεῖνος. *καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν λαβὼν ὁ Ἰη-
α σοῦς ἄρτον, εὐλογήσας ἔκλασε, καὶ ἔδωκεν
αὐτοῖς, καὶ εἶπε. λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ
ρξϛ σῶμά μου. *καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον, εὐχαρι-
β στήσας ἔδωκεν αὐτοῖς. καὶ ἔπιον ἐξ αὐτοῦ
πάντες. καὶ εἶπεν αὐτοῖς, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά
μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκ-
χυνόμενον. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐκ ἔτι
οὐ μὴ πίω ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως
τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω καινὸν
ρξζ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. *καὶ ὑμνήσαντες
ϛ ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. καὶ λέγει αὐ-
ρξη τοῖς ὁ Ἰησοῦς. *ὅτι πάντες σκανδαλισθήσε-
δ σθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ. ὅτι γέγραπται.
ρξθ *πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται »
ϛ τὰ πρόβατα. ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐγερθῆναί με προά- »
ρο ξω ὑμᾶς εἰς τὴν γαλιλαίαν, *ὁ δὲ πέτρος ἔφη
α αὐτῷ. καὶ εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται, ἀλλ᾽
οὐκ ἐγώ. καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. ἀμὴν λέγω
σοι, ὅτι σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, πρὶν ἢ δὶς
ἀλέκτορα

homo hydriam aquæ baiulans, sequimi
ni illum: & quocunque ingressus fuerit, di-
cite patrifamiliâs. magister dicit: Vbi est
diuersorium, ubi pascha cum discipulis
meis edam? Et ille uobis ostendet tricli-
nium magnum, stratum, paratum, illic
parate nobis. Et exierunt discipuli eius,
& uenerunt in ciuitatem, & repererunt
quemadmodum dixerat illis, paraue-
runtque pascha. Et cum uespera iam esset,
uenit cum duodecim. Et cum accumbe-
rent ederéntque, dixit Iesus: Amen di-
co uobis, Vnus ex uobis proditurus est
me, qui edit mecum. At illi cœperunt esse
mœsti, ac dicere illi singulatim: Num
ego? Et alius: Num ego? Ille uero respon
dens, dixit illis: Vnus è duodecim qui in-
tingit mecum in catinum. Filius quidem
hominis uadit, sicut scriptum est de illo:
Sed uæ homini illi, per quem filius ho-
minis proditur. Bonum erat illi, si natus
non fuisset homo ille. Et edentibus illis,
sumpto Iesus pane, cum gratias egisset,
fregit & dedit illis, ac dixit: Sumite, come
dite, hoc est corpus meum. Et accepto po
culo, cum gratias egisset, dedit illis, & bi-
berunt ex eo omnes, & dixit illis: Hic est
sanguis meus noui testamenti, qui pro
multis effunditur. Amen dico uobis, post-
hac non bibam de fructu uitis, usque ad
diem illum, cum illud bibero nouum in
regno dei. Et cum hymnum dixissent, ex
ierunt in montem oliuarum. Et dicit illis
Iesus: Omnes offendiculum patiemini
propter me in nocte hac, quia scriptum
est: Percutiam pastorem, & dispergentur oues.
Sed posteaquam resurrexero, præcedam
uos in Galilæam. Petrus autem dixit illi:
Etiam si omnes offendiculum passi fuerint,
at non ego. Et dicit illi Iesus: Amen dico
tibi, quod hodie in nocte hac, priusque bis
gallus

ροα ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνήσῃ με. *Ὁ δὲ ἐκ
ϛ περισσοῦ ἔλεγε· μᾶλλον ἐάν με δέῃ συναποθα-
νεῖν σοι, οὐ μή σε ἀπαρνήσομαι. ὡσαύτως
ροβ δὲ καὶ πάντες ἔλεγον.* Καὶ ἔρχονται εἰς χωρί-
α ον οὗ τὸ ὄνομα γεθσημανεί. *καὶ λέγει τοῖς
ρογ μαθηταῖς αὐτοῦ. καθίσατε ὧδε ἕως ἀπελθὼν
ϛ προσεύξομαι. καὶ παραλαμβάνει τὸν πέτρον καὶ
τὸν ἰάκωβον καὶ ἰωάννην μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ ἤρξα-
ροδ το ἐκθαμβεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. * καὶ λέγει αὐ-
δ τοῖς. περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου.
ροε μείνατε ὧδε καὶ γρηγορεῖτε. * καὶ προελθὼν
α μικρὸν, ἔπεσεν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ προσηύχε-
το, ἵνα εἰ δυνατόν ἐστι παρέλθῃ ἀπ' αὐτοῦ ἡ ὥ-
ρα. καὶ ἔλεγεν, ἀββᾶ ὁ πατὴρ, πάντα δυνα-
τά σοι, παρένεγκε τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ τοῦτο.
ροϛ * Ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ. *καὶ ἔρχε-
α ται καὶ εὑρίσκει αὐτοὺς καθεύδοντας. καὶ λέ-
ροζ γει τῷ πέτρῳ. Σίμων καθεύδεις; οὐκ ἴσχυσας
β μίαν ὥραν γρηγορῆσαι; γρηγορεῖτε καὶ προσεύ-
ροη χεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν. * τὸ
δ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής. *καὶ
ροθ πάλιν ἀπελθὼν προσηύξατο, τὸν αὐτὸν λόγον
ϛ εἰπών. καὶ ὑποστρέψας εὗρεν αὐτοὺς πάλιν
καθεύδοντας. ἦσαν γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν
βεβαρημένοι, καὶ οὐκ ᾔδεισαν τί αὐτῷ ἀπο-
κριθῶσι. καὶ ἔρχεται τὸ τρίτον. καὶ λέγει αὐ-
τοῖς. καθεύδετε τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε.
ρπ * Ἀπέχει, ἦλθεν ἡ ὥρα, ἰδοὺ παραδίδοται ὁ υἱὸς
δ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἁμαρτωλῶν. ἐγεί-
ρεσθε ἄγωμεν. ἰδοὺ ὁ παραδιδούς με ἤγγικε.
ρπα * καὶ εὐθέως ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος παραγίνεται
α ἰούδας εἷς ὢν τῶν δώδεκα, καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος
πολὺς μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων παρὰ τῶν ἀρ-
χιερέων καὶ τῶν γραμματέων καὶ τῶν πρεσβυ-
ρπβ τέρων.* Δεδώκει δὲ ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν σύσ-
β σημον αὐτοῖς, λέγων. ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός
ἐστι, κρατήσατε αὐτὸν καὶ ἀπαγάγετε ἀσφα-
λῶς. καὶ ἐλθὼν, εὐθέως προσελθὼν αὐτῷ,
λέγει αὐτῷ, ῥαββεὶ ῥαββεὶ, καὶ κατεφί-
λησεν αὐτόν. οἱ δὲ ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὸν
τὰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ ἐκράτησαν αὐτόν.
εἷς δέ

gallus cecinerit, ter abnegabis me. At ille uehemẽtius dicebat: Imò si me oportuerit cõmori tibi, non te abnegabo. Similiter autem & omnes dicebant. Et ueniũt in locum, cuius nomen Gethsemani, & dicit discipulis suis: Sedete hic, donec digressus orauero. Et assumit Petrum, & Iacobum, & Iohannem secum, cœpitq́ expauescere & angi. Et dicit illis: Dolore afficitur anima mea usque ad mortem: manete hic & uigilate. Et ꝓgressus paululum, prostratus est in terram & orauit, ut si possibile esset, transiret à se hora, & dicebat: Abba pater, omnia possibilia sunt tibi, aufer poculum à me hoc. Veruntamen non quid ego uelim, sed quid tu. Et uenit, & offendit eos dormientes, dicitq́ Petro: Simon dormis? non potuisti unam horam uigilare? Vigilate, & orate, ne ueniatis in tentationẽ. Spiritus quidem promptus, at caro infirma. Et rursum digressus orabat, & eundem dixit sermonem. Et reuersus offendit illos rursum dormientes, erant enim oculi eorum grauati: neque sciebant quid illi responderent. Et uenit tertio, dicitq́ illis: Dormite posthac & requiescite. Sufficit. Venit hora, ecce tradit᷑ filius hominis in manus peccatorũ. Surgite eamus. Ecce qui prodit me, appropinquat. Et continuo adhuc eo loquẽte accedit Iudas, qui erat unus è duodecim, & cum illo turba multa cum gladijs & fustibus à summis sacerdotibus & scribis & senioribus. Dederat autẽ is qui prodebat eum, cõmune signũ illis, dicẽs: Quẽcũq́ osculatus fuero, is est, cõprehendite illum, & abducite caute. Et cũ uenisset, protinus accedit ad illum, dicitq́ ei: Rabbi rabbi, ac deosculatus est eum. Illi uero iniecerunt in illum manus suas, & comprehenderunt eum.

Vnus aũt

σπγ *Εἷς δέ τις τῶν παρεστηκότων σπασάμενος τὴν
α μάχαιραν, ἔπαισε τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως,
σπδ καὶ ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον.* Καὶ ἀποκριθεὶς
α ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς. ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξήλθε
τε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων συλλαβεῖν με,
καθημέραν ἤμην πρὸς ὑμᾶς ἐν τῷ ἱερῷ δι-
σπε δάσκων, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με. * Ἀλλ'
ε ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαί. καὶ ἀφέντες αὐ
σπς τὸν πάντες ἔφυγον. *Καὶ εἷς τις νεανίσκος
ι ἠκολούθει αὐτῷ περιβεβλημένος σινδόνα
ἐπὶ γυμνοῦ, καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανί-
σκοι. ὁ δὲ καταλιπὼν τὴν σινδόνα, γυμνὸς
σπζ ἔφυγεν ἀπ' αὐτῶν. * Καὶ ἀπήγαγον τὸν Ἰη-
α σοῦν πρὸς τὸν ἀρχιερέα. καὶ συνέρχονται αὐ-
τῷ πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι
σπη καὶ οἱ γραμματεῖς. * Καὶ ὁ πέτρος ἀπὸ
δ μακρόθεν ἠκολούθησεν αὐτῷ, ἕως ἔσω εἰς τὴν
αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως, καὶ ἦν συγκαθήμενος
μετὰ τῶν ὑπηρετῶν καὶ θερμαινόμενος πρὸς
σπθ τὸ φῶς. * Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ ὅλον τὸ συνέδρι-
β ον ἐζήτουν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ μαρτυρίαν, εἰς τὸ
θανατῶσαι αὐτὸν, καὶ οὐχ εὕρισκον. πολλοὶ
γὰρ ἐψευδομαρτύρουν κατ' αὐτοῦ, καὶ ἴσαι αἱ
σϞ μαρτυρίαι οὐκ ἦσαν. * Καί τινες ἀναστάντες
ς ἐψευδομαρτύρουν κατ' αὐτοῦ λέγοντες. ὅτι
ἡμεῖς ἠκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι ἐγὼ
καταλύσω τὸν ναὸν τοῦτον τὸν χειροποίη
τον, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἄλλον ἀχειρο-
ποίητον οἰκοδομήσω. καὶ οὐδὲ οὕτως ἴση
ἦν ἡ μαρτυρία αὐτῶν. καὶ ἀναστὰς ὁ ἀρχιε
ρεὺς εἰς τὸ μέσον ἐπηρώτησε τὸν Ἰησοῦν λέ-
γων. οὐκ ἀποκρίνῃ οὐδέν; τί οὗτοί σου κα-
ταμαρτυροῦσιν; ὁ δὲ ἐσιώπα, καὶ οὐδὲν ἀπε
κρίνατο. πάλιν ὁ ἀρχιερεὺς ἐπηρώτα αὐτὸν,
καὶ λέγει αὐτῷ. σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ εὐ-
σϞα λογητοῦ; Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, ἐγώ εἰμι. * Καὶ
ε ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ
δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον μετὰ
σϞβ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. * Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς δια
ς ῥήξας τοὺς χιτῶνας αὐτοῦ, λέγει. * τί ἔτι
σϞγ χρείαν ἔχομεν μαρτύρων; ἠκούσατε τῆς
βλασφημίας

Vnus aũt quispiã astantiũ educto gla-
dio percussit seruũ summi sacerdotis, &
amputauit eius auriculã. Et rñdẽs Iesus
dixit illis: Tanq̃ ad latronẽ existis cum
gladijs ac fustib9 ad cõprehẽdendũ me,
quotidie erã apud uos in tẽplo docẽs, &
nõ cõprehendistis me, sed ista fiunt ut im-
pleant scripturæ. Et relicto illo omnes fu
gerunt. Et unusquispiã adolescẽtulus se-
quebat illũ circũamictus sindone super
nudũ, & cõprehendunt illũ adolescẽtuli.
Ille uero relicta sindone nudus effugit
ab illis. Et abduxerũt Iesum ad summũ
sacerdotẽ. Et cõueniũt cũ illo om̃es sum-
mi sacerdotes & seniores & scribæ. Et Pe
trus eminus sequebat illũ donec uenisset in
atriũ summi sacerdotis, & erat sedẽs unà
cũ ministris, & calefiebat ad lumẽ. Sum-
mi uero sacerdotes & totũ cõciliũ quære
bãt aduersus Iesum testimoniũ, ut mor-
ti traderent eum, nec inueniebant. Nam
multi falsum testimoniũ dixerant aduer
sus illum, nec erant satis idonea testimo-
nia. Et quidam assurgebant & falsum te-
stimoniũ ferebant aduersus illum, dicen
tes: Nos audiuimus eũ dicentem: Ego di
ruã templũ hoc q̃d est manib9 factũ, &
tribus diebus aliud sine manibus factũ
extruã, Et ne sic quidẽ satis idonea erant
testimonia illorũ. Et surgẽs summ9 sacer
dos in mediũ, interrogabat Iesum dicẽs:
Non rñdes quicq̃? Quid isti aduersum
te dicunt testimonia? At ille tacebat, ne-
q̃ quicq̃ respõdebat. Rursum summus
sacerdos interrogauit, & dicit illi: Tu es il
le Christus, filius benedicti? Iesus aũt di
xit: Ego sum: & uidebitis filiũ hominis se
dentem à dextris uirtutis, & uenientẽ in
nubibus cœli. Summus autem sacerdos
dilaceratis uestibus suis dixit: Quid præ
terea opus habemus testibus? Audistis
blasphemiã

βλασφημίας. τί ὑμῖν φαίνεται; οἱ δὲ πάντες
κατέκριναν αὐτὸν εἶναι ἔνοχον θανάτου.
σϟδ *καὶ ἤρξαντό τινες ἐμπτύειν αὐτῷ, καὶ περι-
α καλύπτειν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ κολαφίζειν
αὐτὸν, καὶ λέγειν αὐτῷ, προφήτευσον. καὶ
σϟε οἱ ὑπηρέται ῥαπίσμασιν αὐτὸν ἔβαλλον. *καὶ μζ
α ὄντος τοῦ πέτρου ἐν τῇ αὐλῇ κάτω, ἔρχεται
μία τῶν παιδισκῶν τοῦ ἀρχιερέως, καὶ ἰδοῦσα
τὸν πέτρον θερμαινόμενον, ἐμβλέψασα αὐ-
τῷ, λέγει. καὶ σὺ μετὰ τοῦ ναζαρηνοῦ ἰησοῦ
ἦσθα; ὁ δὲ ἠρνήσατο, λέγων. οὐκ οἶδα, οὐδὲ ἐπί-
σϟϛ σταμαι τί λέγεις. *καὶ ἐξῆλθεν ἔξω εἰς τὸ
α προαύλιον. καὶ ἀλέκτωρ ἐφώνησε. καὶ ἡ παι-
δίσκη ἰδοῦσα αὐτὸν, πάλιν ἤρξατο λέγειν τοῖς
παρεστηκόσιν. ὅτι οὗτος ἐξ αὐτῶν ἐστίν. ὁ δὲ
πάλιν ἠρνεῖτο. καὶ μετὰ μικρὸν πάλιν οἱ
παρεστῶτες ἔλεγον τῷ πέτρῳ. ἀληθῶς ἐξ αὐ-
τῶν εἶ, καὶ γὰρ γαλιλαῖος εἶ, καὶ ἡ λαλιά
σου ὁμοιάζει. ὁ δὲ ἤρξατο ἀναθεματίζειν καὶ
ὀμνύειν, ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον τοῦτον
ὃν λέγετε. καὶ ἐκ δευτέρου ἀλέκτωρ ἐφώ-
σϟζ νησε. *καὶ ἀνεμνήσθη ὁ πέτρος τοῦ ῥήματος
οὗ εἶπεν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς. ὅτι πρὶν ἀλέκτο-
ρα φωνῆσαι δίς, ἀπαρνήσῃ με τρίς, καὶ ἐπιβα-
σϟη λὼν ἔκλαιε. *καὶ εὐθέως ἐπὶ τὸ πρωῒ
κ συμβούλιον ποιήσαντες οἱ ἀρχιερεῖς μετὰ τῶν
πρεσβυτέρων καὶ γραμματέων, καὶ ὅλον
σϟθ τὸ συνέδριον. *δήσαντες τὸν ἰησοῦν ἀπήνεγ-
α καν καὶ παρέδωκαν τῷ πιλάτῳ. *καὶ ἐπη-
σ ρώτησεν αὐτὸν ὁ πιλᾶτος. σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς
α τῶν ἰουδαίων; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ.
σα σὺ λέγεις. *καὶ κατηγόρουν αὐτοῦ οἱ ἀρχιε-
δ ρεῖς πολλά. ὁ δὲ πιλᾶτος πάλιν ἐπηρώτη-
σεν αὐτὸν, λέγων. οὐκ ἀποκρίνῃ οὐδέν; ἴδε
πόσα σου καταμαρτυροῦσιν. ὁ δὲ ἰησοῦς οὐκ
ἔτι οὐδὲν ἀπεκρίθη, ὥστε θαυμάζειν τὸν πι-
σβ λᾶτον. *κατὰ δὲ ἑορτὴν ἀπέλυεν αὐτοῖς
β ἕνα δέσμιον, ὅνπερ ἠτοῦντο. *ἦν δὲ ὁ λε-
σγ γόμενος βαραββᾶς, μετὰ τῶν συστασιαστῶν δε-
δ δεμένος, οἵτινες ἐν τῇ στάσει φόνον πεποιή-
κεισαν. καὶ ἀναβοήσας ὁ ὄχλος, ἤρξατο
αἰτεῖσθαι

blasphemiam. Quid uobis uidetur? Illi
uero omnes condemnauerunt eum esse
reum mortis. Et cœperunt quidam con-
spuere in eum, & obuelare faciem illius,
& colaphis eum cædere, & dicere illi: Di-
uina. Ac ministri alapas illi impingebāt.
Et cū esset Petrus in atrio inferius, uenit
una ancillarum summi sacerdotis, cūq́
uidisset Petrum calefacientem se, intuita
illum, dicit: Et tu cum Nazareno Iesu fui
sti? At ille negauit, dicēs: Nō noui, neq́
scio quid dicas. Et exiuit foras in uestibu
lum, & gallus cecinit. Et ancilla cum ui-
disset eum, rursum cœpit dicere his qui
astabāt: Hic ex illis est. At ille rursum ne-
gabat, ac paulo post iterum, qui astabāt,
dicebant Petro: Vere ex illis es, nam &
Galilæus es, & loquela tua conuenit. At
ille cœpit execrari ac deierare, non noui
hominē istum de quo dicitis. Et iterum
gallus cecinit. Recordatusq́ est Petrus
uerbi quod dixerat illi Iesus: Priusquam
gallus cecinerit bis, abnegabis me ter, cœ
pitq́ flere. Et confestim diluculo XV
concilio inito summi sacerdotes cum se-
nioribus & scribis ac toto consessu uin-
ctum Iesum abduxerunt, tradiderúntq́
Pilato. Et interrogauit eum Pilatus: Tu
es ille rex Iudæorum? At ille respondēs,
dixit illi: Tu dicis. Et accusabant eum
summi sacerdotes de multis. Pilatus au-
tem rursus interrogauit illum, dicens:
Non respondes quicquam? ecce quam
multa aduersus te testantur? Iesus autē
deinde nihil respondit, adeo ut admira-
retur Pilatus. Cæterum in festo dimitte-
bat illis unum uinctum, quēcūq́ postu-
lassent. Erat autem qui dicebatur Barab
bas, qui cum seditionis autoribus fuerat
uinctus, qui per seditionem cædem pa-
trauerant. Et cū aclamasset turba, cœpit

 flagitare

αἰτεῖσθαι, καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς. ὁ δὲ πιλᾶ-
τος ἀπεκρίθη αὐτοῖς, λέγων. θέλετε ἀπολύ-
σω ὑμῖν τὸν βασιλέα τῶν ἰουδαίων; ἐγίνωσκε
γὰρ, ὅτι διὰ φθόνον παραδεδώκεισαν αὐ-
σδ τὸν οἱ ἀρχιερεῖς.* οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἀνέσεισαν τὸν
α ὄχλον, ἵνα μᾶλλον τὸν βαραββᾶν ἀπολύ-
σε σῃ αὐτοῖς.* ὁ δὲ πιλᾶτος ἀποκριθεὶς πά-
α λιν, εἶπεν αὐτοῖς. τί οὖν θέλετε ποιήσω, ὃν λέ
γετε βασιλέα τῶν ἰουδαίων; οἱ δὲ πάλιν ἔ-
κραξαν, σταύρωσον αὐτόν. ὁ δὲ πιλᾶτος ἔλε-
γεν αὐτοῖς. τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν; οἱ δὲ πε-
σς ρισσοτέρως ἔκραξαν. σταύρωσον αὐτόν. * ὁ
α δὲ πιλᾶτος βουλόμενος τῷ ὄχλῳ τὸ ἱκα-
νὸν ποιῆσαι, ἀπέλυσεν αὐτοῖς τὸν βαραββᾶν,
καὶ παρέδωκε τὸν ἰησοῦν φραγελλώσας, ἵνα
σζ σταυρωθῇ.* οἱ δὲ στρατιῶται ἀπήγαγον αὐ-
ε τὸν ἔσω τῆς αὐλῆς, ὅ ἐστι πραιτώριον, καὶ συγ
καλοῦσιν ὅλην τὴν σπεῖραν, καὶ ἐνδύουσιν
αὐτὸν πορφύραν, καὶ περιτιθέασιν αὐτῷ
πλέξαντες ἀκάνθινον στέφανον, καὶ ἤρξαντο
ἀσπάζεσθαι αὐτόν.* χαῖρε βασιλεῦ τῶν ἰου-
σκ δαίων. * καὶ ἔτυπτον αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν
α καλάμῳ. καὶ ἐνέπτυον αὐτῷ. καὶ τιθέντες
τὰ γόνατα προσεκύνουν αὐτῷ. καὶ ὅτε ἐνέ-
παιξαν αὐτῷ, ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν πορφύ-
σθ ραν, καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια τὰ ἴδια.
α * καὶ ἐξάγουσιν αὐτὸν, ἵνα σταυρώσωσιν αὐ-
τόν. καὶ ἀγγαρεύουσι παράγοντά τινα σίμω-
σι να κυρηναῖον, ἐρχόμενον ἀπὸ ἀγροῦ, τὸν
α πατέρα ἀλεξάνδρου καὶ ῥούφου, ἵνα ἄρῃ τὸν στου
σια ρὸν αὐτοῦ.* καὶ φέρουσιν αὐτὸν ἐπὶ γολγο-
δ θᾶ τόπον, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, κρανίου
σιβ τόπος.* καὶ ἐδίδουν αὐτῷ πιεῖν ἐσμυρ-
α νισμένον οἶνον. ὁ δὲ οὐκ ἔλαβε.* καὶ σταυρώ-
σιγ σαντες αὐτὸν, διεμέριζον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ,
ι βάλλοντες κλῆρον ἐπ' αὐτὰ, τίς τί ἄρῃ.* ἦν
σιδ δὲ ὥρα τρίτη καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.* καὶ ἦν ἡ ἐ-
α πιγραφὴ τῆς αἰτίας αὐτοῦ ἐπιγεγραμμένη.
σιε ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων.* καὶ σὺν αὐτῷ σταυ
α ροῦσι δύο λῃστὰς, ἕνα ἐκ δεξιῶν, καὶ ἕνα ἐξ
σις εὐωνύμων αὐτοῦ.* καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ, ἡ λέ
κ γουσα

flagitare, ut faceret quemadmodum sem-
per fecerat ipsis. Pilatus autem respon-
dit eis, dicens: Vultis dimittam uobis re-
gem illum Iudæorum? Sciebat enim quod
propter inuidiā tradidissent illum sum-
mi sacerdotes. Summi uero sacerdotes
concitauerunt turbam, ut potius Barab-
bam dimitteret ipsis. Pilatus autem re-
spondens rursum, ait illis: Quid igitur
uultis faciam ei, quem dicitis regem Iu-
dæorū? At illi rursum clamauerunt: Cru-
cifige istum. Pilatus autem dicebat illis:
Quid enim mali fecit? At illi uehementius
clamauerūt: Crucifige eum. Pilatus uero
uolens turbæ facere satis, dimisit illis Ba-
rabbam, & tradidit Iesum flagellatū, ut
crucifigeretur. Milites autem abduxerūt
eum intro in atrium, quod est prætoriū,
& conuocant totam cohortē, & induunt
illum purpura, & circumponunt ei conte
xtam spinis coronam, & cœperunt salu-
tare illum: Aue rex Iudæorū. & uerbera-
bant illius caput arundine, & inspuebāt
in illum, & positis genibus adorabant il-
lum. Et cum illusissent ei, exuerunt eum
purpura, & induerunt illū uestibus pro-
prijs: & educūt eum, ut crucifigerēt eum.
Et coēgerūt prætereuntē quendā Simo-
nem Cyrenensem, qui ueniebat ex agro,
patrē Alexandri & Rufi, ut tolleret crucē
eius. Et ducūt eum in Golgotha locum,
quod est, si interpreteris, caluariæ locus: &
dederūt illi bibere myrrhatū uinum, sed
ille nō sumpsit. Cūque crucifixissent eum,
partiti sunt uestimēta eius, mittentes sor
tem super illa, quis quid tolleret. Erat au-
tem hora tertia, & crucifixerunt eum. Et
erat inscriptio causæ illius inscripta: Rex
Iudæorū. Et cum eo crucifigunt duos la-
trones: unū à dextris, & alterum à sini-
stris eius. Et impleta est scriptura, quæ di
cit:

μη περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ κυρίου

σιζ γοῦσα· καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. *καὶ οἱ
ϛ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν, κι-
νοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καὶ λέγοντες. οὐαὶ
ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις
οἰκοδομῶν, σῶσον σεαυτὸν, καὶ κατάβα ἀπὸ
σιη τοῦ σταυροῦ. * Ὁμοίως καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἐμ-
β παίζοντες πρὸς ἀλλήλους μετὰ τῶν γραμ-
ματέων, ἔλεγον. ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν
οὐ δύναται σῶσαι. ὁ χριστὸς ὁ βασιλεὺς τοῦ
ἰσραὴλ καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἵνα
σιθ ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν. * καὶ οἱ συνεσταυ-
β ρωμένοι αὐτῷ ὠνείδιζον αὐτόν. * γενομένης
σκ δὲ ὥρας ἕκτης, σκότος ἐγένετο ἐφ᾽ ὅλην τὴν
β γῆν, ἕως ὥρας ἐννάτης. *καὶ τῇ ὥρᾳ τῇ ἐν-
σκα νάτῃ ἐβόησεν ὁ Ἰησοῦς φωνῇ μεγάλῃ, λέγων·
ϛ ἐλωΐ, ἐλωΐ, λαμὰ σαβαχθανί. ὅ ἐστι, μεθερμη-
νευόμενον, ὁ θεός μου, ὁ θεός μου, εἰς τί με
ἐγκατέλιπες. καὶ τινὲς τῶν παρεστηκότων ἀκού-
σκβ σαντες, ἔλεγον. ἰδοὺ ἠλίαν φωνεῖ. * Δραμὼν
β δὲ εἷς, καὶ γεμίσας σπόγγον ὄξους περιθείς τε
σκγ καλάμῳ, ἐπότιζεν αὐτὸν, λέγων. * Ἄφετε,
α ἴδωμεν εἰ ἔρχεται ἠλίας καθελεῖν αὐτόν.
σκδ ὁ δὲ ἰησοῦς ἀφεὶς φωνὴν μεγάλην, ἐξέπνευ-
β σε. *καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη
σκε εἰς δύο ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω. * ἰδὼν δὲ ὁ
β κεντυρίων, ὁ παρεστηκὼς ἐξ ἐναντίας αὐτοῦ, ὅτι
οὕτως κράξας ἐξέπνευσεν, εἶπεν. ἀληθῶς
σκϛ ὁ ἄνθρωπος οὗτος υἱὸς ἦν θεοῦ. * ἦσαν
ϛ δὲ καὶ γυναῖκες, ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι,
ἐν αἷς ἦν μαρία ἡ μαγδαληνὴ, καὶ μαρία
ἰακώβου τοῦ μικροῦ, καὶ ἰωσῆ μήτηρ, καὶ σα-
λώμη, αἳ καὶ ὅτε ἦν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ, ἠκολού-
θουν αὐτῷ, καὶ διηκόνουν αὐτῷ, καὶ ἄλλαι
πολλαὶ αἱ συναναβᾶσαι αὐτῷ εἰς ἱεροσό-
σκζ λυμα. * καὶ ἤδη ὀψίας γενομένης, ἐπεὶ ἦν μη
α παρασκευὴ, ὅ ἐστι προσάββατον, ἦλθεν ἰωσὴφ
ὁ ἀπὸ ἀριμαθαίας εὐσχήμων βουλευτὴς,
ὃς καὶ αὐτὸς ἦν προσδεχόμενος τὴν βα-
σιλείαν τοῦ θεοῦ, τολμήσας εἰσῆλθε πρὸς
πιλᾶτον, καὶ ᾐτήσατο τὸ σῶμα τοῦ ἰησοῦ.
ὁ δὲ πιλᾶτος ἐθαύμασεν, εἰ ἤδη τέθνηκε,

καὶ

» cit: Et cũ iniquis deputatus est. & q̃ præ-
teribant, cõuiciabant illi, mouẽtes capita
sua ac dicẽtes: Væ qui demoliris templũ,
& in tribus dieb⁹ extruis· serua teipsum,
& descende de cruce. Similiter & summi
sacerdotes illudentes inter sese cũ scribis,
dicebant: Alios seruauit, seipsum seruare
nõ potest. Christus ille rex Israël descen-
dat nunc de cruce, ut uideamus & creda-
mus. Et qui crucifixi fuerant cũ illo, pro-
bra iaciebãt in eum. Cũ uero facta esset
hora sexta, tenebræ ortæ sunt super totã
terrã, usq; ad horam nonã. Et hora no-
na clamauit Iesus uoce magna, dicens:
Eloi, eloi, lama sabachthani. quod est, si
quis interpretet, Deus meus, deus me⁹,
cur me deseruisti? Et quidã astãtiũ cũ au
dissẽt, dicebãt: Ecce Heliã uocat. Accurrit
aũt quidã, & impleta spongia aceto, im-
positáq; harundini, porrexit illi potũ, di-
cens: Sinite, uideamus an uẽturus sit He
lias, ad deponendũ eum. Iesus autẽ emis
sa uoce magna, expirauit. Et uelũ templi
scissum est in duas partes, à summo usq;
ad imũ. Cum uidisset aũt Centurio, qui
astabat ex aduerso illi, q̃ sic emisso cla-
more expirasset, dixit: Vere homo hic fi-
lius erat dei. Erant aũt & mulieres è lon-
ginquo spectantes, inter quas erat Ma-
ria magdalene, & Maria Iacobi parui, &
Iose mater, & Salome, quæ etiã cũ esset
in Galilæa, secutæ fuerãt illũ, & ministra-
uerant ei, aliæq; cõplures quæ simul ascẽ
derant cũ eo Hierosolymã. Et cum iam
uenisset uespera, qm̃ erat parasceue, quæ
præcedit sabbatũ, uenit Ioseph ortus ex
ciuitate Arimathæa, honestus senator,
qui & ipse erat expectans regnũ dei, &
sumpta audacia, ingressus est ad Pila-
tum, & petijt ab eo corpus Iesu. Pilatus au
tem admiratus est, si iam mortuus esset,

 &

καὶ προσκαλεσάμενος τὸν κεντυρίωνα, ἐπη-
ρώτησεν αὐτὸν, εἰ πάλαι ἀπέθανε. καὶ γνοὺς
ἀπὸ τοῦ κεντυρίωνος, ἐδωρήσατο τὸ σῶμα
σκη α τῷ ἰωσήφ. * καὶ ἀγοράσας σινδόνα, καὶ κα-
θελὼν αὐτὸν ἐνείλησε τῇ σινδόνι. καὶ κατέθη-
κεν αὐτὸν ἐν μνημείῳ. ὃ ἦν λελατομημένον
ἐκ πέτρας. καὶ προσεκύλισε λίθον ἐπὶ τὴν
σκθ ε θύραν τοῦ μνημείου. * Ἡ δὲ μαρία ἡ μαγδα-
λινὴ καὶ μαρία ἰωσῆ ἐθεώρουν ποῦ τίθεται.
σλ η * καὶ διαγενομένου τοῦ σαββάτου, μαρία
ἡ μαγδαληνὴ, καὶ μαρία ἰακώβου, καὶ σα-
λώμη, ἠγόρασαν ἀρώματα, ἵνα ἐλθοῦσαι ἀ-
σλα α λείψωσιν αὐτόν. * καὶ λίαν πρωῒ τῆς μιᾶς
σαββάτων ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἀνατεί-
λαντος τοῦ ἡλίου, καὶ ἔλεγον πρὸς ἑαυτάς. τίς
ἀποκυλίσει ἡμῖν τὸν λίθον ἐκ τῆς θύρας τοῦ
μνημείου; καὶ ἀναβλέψασαι, θεωροῦσιν ὅτι
ἀποκεκύλισται ὁ λίθος, ἦν γὰρ μέγας σφό-
δρα. καὶ εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον, εἶδον
νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς περιβε-
βλημένον στολὴν λευκὴν, καὶ ἐξεθαμβήθη-
σλβ β σαν. * ὁ δὲ λέγει αὐταῖς. μὴ ἐκθαμβεῖσθε,
ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν ναζαρηνὸν τὸν ἐσταυρωμέ-
νον, ἠγέρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε. ἴδε ὁ τόπος ὅπου
ἔθηκαν αὐτόν. ἀλλ᾽ ὑπάγετε, εἴπατε τοῖς
μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ τῷ πέτρῳ, ὅτι προά-
γει ὑμᾶς εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἐκεῖ αὐτὸν ὄ-
σλγ β ψεσθε, καθὼς εἶπεν ὑμῖν. * καὶ ἐξελθοῦσαι
ταχὺ ἔφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου, εἶχεν δὲ αὐτὰς
τρόμος καὶ ἔκστασις, καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶ-
πον, ἐφοβοῦντο γάρ. Ἀναστὰς δὲ πρωῒ πρώ-
τῃ σαββάτου, ἐφάνη πρῶτον μαρίᾳ τῇ μα-
γδαληνῇ, ἀφ᾽ ἧς ἐκβεβλήκει ἑπτὰ δαιμόνια.
ἐκείνη πορευθεῖσα ἀπήγγελε τοῖς μετ᾽ αὐτοῦ
γενομένοις πενθοῦσι καὶ κλαίουσι. κἀκεῖνοι
ἀκούσαντες, ὅτι ζῇ καὶ ἐθεάθη ὑπ᾽ αὐτῆς,
σλδ η ἠπίστησαν. * μετὰ δὲ ταῦτα δυσὶν ἐξ αὐ-
τῶν περιπατοῦσιν, ἐφανερώθη ἐν ἑτέρᾳ
μορφῇ, πορευομένοις εἰς ἀγρόν. κἀκεῖνοι ἀ-
πελθόντες ἀπήγγειλαν τοῖς λοιποῖς. οὐ-
σλε δὲ ἐκείνοις ἐπίστευσαν. * ὕστερον ἀνακει-
μένοις

& accersito ad se centurione, interrogauit illum, an iam dudum mortuus fuisset. Et re cognita ex centurione, donauit corpus ipsi Ioseph. Et is mercatus sindonem, depositū eum inuoluit sindoni, deposuitque in monumento, quod erat excisum è petra. Et aduoluit lapidem ad ostium monumenti. At Maria magdalene & Maria Iose spectabant ubi poneretur.

XVI Et cum præterisset sabbatum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, ut uenirēt & ungerēt eum. Et summo diluculo diei primi sabbatorum ueniunt ad monumentum, exorto sole, dicebántque inter sese: Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? Et cum respexissent, uident lapidem esse reuolutum: nam erat magnus ualde. Et ingressæ in monumentū, uiderunt adolescentē sedentē à dextris, amictum stola candida, & expauerunt. At ille dicit eis: Ne expauescatis, Iesum quæritis Nazarenum, qui fuit crucifixus: surrexit, nō est hic: ecce locus, ubi posuerant illum. Sed abite, dicite discipulis eius & Petro, quod ille præcedit uos in Galilæam, illic eum uidebitis, sicut dixit uobis. Et abeuntes cito fugerunt à monumento. Habebat enim illas tremor & stupor, neque cuiquàm quicquàm dicebant. timebant enim. Cum surrexisset autem Iesus mane, primo die sabbati, apparuit primū Mariæ magdalenæ, de qua eiecerat septē dæmonia. Illa profecta, renunciauit ĳs, qui cum illo fuerant lugentibus ac flentibus. Et illi cum audissent, quod uiueret, ac uisus esset ab illa, non crediderunt. Post hæc autē duobus ex ipsis ambulantibus, apparuit in alia forma, euntibus rus. Et illi abierūt, ac renunciarūt reliquis: nec his illi crediderūt. Postea discūbētib⁹

μένοις αὐτοῖς τοῖς ἕνδεκα ἐφανερώθη, καὶ ὠνεί-
δισε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, καὶ σκληροκαρδίαν,
ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγηγερμένον, οὐκ
ἐπίστευσαν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς. πορευθέντες εἰς τὸν
κόσμον ἅπαντα, κηρύξατε τὸ εὐαγγέλι-
ον πάσῃ τῇ κτίσει. ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς
σωθήσεται, ὁ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται.
σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασι ταῦτα παρακολουθή-
σει, ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦ-
σι, γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς, ὄφεις ἀροῦ-
σι, κἂν θανάσιμόν τι πίωσιν, οὐ μὴ αὐ-
τοὺς βλάψῃ. ἐπὶ ἀρρώστους χεῖρας ἐπιθήσου-
σι, καὶ καλῶς ἕξουσιν. ὁ μὲν οὖν κύριος
μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτοῖς, ἀνελήφθη εἰς τὸν
οὐρανὸν, καὶ ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ.
ἐκεῖνοι δὲ ἐξελθόντες, ἐκήρυξαν πανταχοῦ,
τοῦ κυρίου συνεργοῦντος, καὶ τὸν λόγον
βεβαιοῦντος διὰ τῶν ἐπακολουθούντων
σημείων.

ΤΟΥ ΚΑΤᾺ ΜΑ'ΡΚΟΝ
ΕΥ'ΑΓΓΕΛΙ'ΟΥ
ΤΈΛΟΣ.

bētibus illis undecim apparuit: & expro
brauit illis incredulitatem suã, & cordis
duriciem: quod his qui ipsum uidissent
resurrexisse, non credidissent. Et dicebat
eis: Ite in mundum uniuersum, & prædi
cate euangelium omni creaturæ: Qui cre
diderit, & baptizatus fuerit, saluus erit:
qui uero nõ crediderit, condemnabitur.
Porrò signa eos qui crediderint, hæc sub
sequentur: Per nomen meum dæmonia
eijcient: linguis loquentur nouis: serpẽtes
tollent. Et si quid letale biberint, nõ noce
bit eis. Super ægrotos manus imponẽt,
& bene habebunt. Itaq; dominus quidẽ
postquam locutus fuisset eis, receptus est
in cœlum, & consedit à dextris dei. Illi ue
ro egressi, prædicauerunt ubiq;, domino
cooperante, & sermonem confirmante ꝑ
signa subsequentia.

EVANGELII SECVN-
DVM MARCVM,
FINIS.

Λουκᾶς ἰατρὸς ἀντιοχεύς, καθὼς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ δηλοῖ, τοῦ ἑλληνικοῦ οὐκ ἄπειρος, σπουδαστὴς παύλου ἀποστόλου, καὶ πάσης αὐτοῦ τῆς ἀλλοδαπῆς ἀκόλουθος, συνέταξεν εὐαγγέλιον, περὶ οὗ αὐτὸς παῦλος, ἀπεσταλμένον φησὶ σὺν αὐτῷ τὸν ἀδελφόν, οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ κατὰ πάσας τὰς ἐκκλησίας. καὶ πρὸς τοὺς κολοσσαεῖς, ἀσπάζεται ὑμᾶς λουκᾶς ὁ ἰατρὸς ὁ ἀγαπητός. καὶ πρὸς τιμόθεον, λουκᾶς ἐστὶ μετ' ἐμοῦ μόνος. Καὶ ἕτερον δὲ ἐξέδωκε τεῦχος ἐξαίρετον, ἐπιγραφὴν πράξεις ἀποστόλων, οὗ ἡ ἱστορία ἕως διετείας διάγοντος ἐν τῇ ῥώμῃ παύλου ἐκτείνεται, τουτέστιν, ἕως τετάρτου νέρωνος ἐνιαυτοῦ. ἀφ' ὧν πεπείσμεθα ἐν τῇ αὐτῇ πόλει, τὴν βίβλον συντετάχθαι. Ἡ γὰρ περίοδος παύλου καὶ θέκλας, καὶ πᾶς ὁ μῦθος ὡσανεὶ λέοντος βαπτισθέντος, εἰς τὰς ἀποκρύφους γραφὰς ψηφισθήσεται. οὐδὲ γὰρ ἐνεχώρει τὸν ἀχώριστον τοῦ ἀποστόλου, μεταξὺ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ πράξεων τοῦτο ἠγνοηκέναι. Ἀλλὰ καὶ τερτυλλιανὸς ἐκεῖνον τὸν χρόνον, ἀναφέρει πρεσβύτερόν τινα ἐν τῇ ἀσίᾳ, σπουδαστὴν παύλου ἀποστόλου, ἐλεγχθέντα ἐπὶ ἰωάννου, διὰ παρ' αὐτοῦ συνταγείσης βίβλου, ὡμολογηκέναι φίλτρῳ κατεχόμενον παύλου, τοῦτο πεποιηκέναι, διὸ καὶ ἐκβεβλῆσθαι τοῦτον τινὲς ὑπολαμβάνουσιν. Ὁσάκις γὰρ παῦλος ἐν ταῖς οἰκείαις ἐπιστολαῖς λέγει, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, δῆλον ὡς περὶ τοῦ τεύχους τοῦ κατὰ λουκᾶν σημαίνει. καὶ λουκᾶν οὐ μόνον παρὰ τοῦ ἀποστόλου παύλου μεμαθηκέναι τὸ εὐαγγέλιον, οἷα μετὰ τοῦ κυρίου τηνικαῦτα ἐν τῷ σώματι μὴ γενομένου, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων, ὅπερ καὶ αὐτὸς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἰδίου συντάγματος περιφανῶς λέγει. καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπαρχῆς αὐτόπται. τοιγαροῦν τὸ εὐαγγέλιον καθὼς ἀκήκοεν ἔγραψε. τὰς δὲ πράξεις τῶν ἀποστόλων, καθὰ ἱστόρησεν αὐτός, καὶ συνέταξεν. Ἠνέχθη τὰ λείψανα αὐτοῦ, καὶ ἀπετέθη ἐν κωνσταντινουπόλει, εἰς ἣν πόλιν τῷ εἰκοστῷ κωνσταντίνου ἐνιαυτῷ, τὸ τούτου σῶμα μετὰ τῶν λειψάνων ἀνδρέου τοῦ ἀποστόλου μετηνέχθη.

ὙΠΌΘΕΣΙΣ ΕἸΣ ΤῸ ΚΑΤᾺ ΛΟΥΚΑ͂Ν ΕὐΑΓΓΈΛΙΟΝ ΤΟΥ͂ ΘΕΟΦΥΛΆΚΤΟΥ.

Λουκᾶς ὁ θεῖος, ἀντιοχεὺς μὲν ἦν, ἰατρὸς δέ, καὶ τὴν ἔξω σοφίαν πολύς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ἑβραϊκὴν παιδείαν ἐξησκήσας, τοῖς ἱεροσολύμοις ἐπιφοιτήσας, ὅτε δὴ καὶ ὁ κύριος ἡμῶν ἐδίδασκεν. ὥς φασί τινες, ἕνα καὶ αὐτὸν γενέσθαι τῶν ἑβδομήκοντα ἀποστόλων. καὶ ἐκ νεκρῶν δὲ ἀναστάντι τῷ χριστῷ συναντῆσαι μετὰ κλεόπα. ἀναληφθέντος δὲ τοῦ κυρίου, καὶ τοῦ παύλου πιστεύσαντος, γενέσθαι συνέκδημον αὐτοῦ. φημὶ δὲ τοῦ παύλου, καὶ δὴ συγγράψασθαι τὸ εὐαγγέλιον μετὰ πάσης ἀκριβείας. ὡς καὶ αὐτὸ τὸ προοίμιον αὐτοῦ ἐμφαίνει, μετὰ πεντεκαίδεκα ἔτη τῆς τοῦ χριστοῦ ἀναλήψεως. γράφει δὲ πρὸς θεόφιλον συγκλητικὸν ὄντα, καὶ ἄρχοντα ἴσως. τὸ γὰρ κράτιστος ἐπὶ τῶν ἀρχόντων καὶ ἡγεμόνων ἐλέγετο. ὡς καὶ ὁ παῦλος φησὶ πρὸς τὸν ἡγεμόνα φῆστον. κράτιστε φῆστε. καὶ πᾶς δὲ ἄνθρωπος θεοφιλής, καὶ κρατῶν κατὰ παθῶν ἀναδεξάμενος, θεόφιλος ἐστὶ κράτιστος, ὃς καὶ ἄξιος τῷ ὄντι ἐστὶν ἀκούειν τοῦ εὐαγγελίου.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ.

Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων, καθὼς παρέδωσαν ἡμῖν οἱ ἀπ᾽ ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου, ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι, ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς καθεξῆς σοι γράψαι κράτιστε Θεόφιλε, ἵνα ἐπιγνῷς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν.

Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας, ἱερεύς τις ὀνόματι Ζαχαρίας, ἐξ ἐφημερίας Ἀβιά. καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν θυγατέρων Ἀαρών, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς Ἐλισάβετ. ἦσαν δὲ δίκαιοι ἀμφότεροι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, πορευόμενοι ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ κυρίου ἄμεμπτοι. καὶ οὐκ ἦν αὐτοῖς τέκνον, καθότι ἡ Ἐλισάβετ ἦν στεῖρα, καὶ ἀμφότεροι προβεβηκότες ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν ἦσαν. ἐγένετο δὲ, ἐν τῷ ἱερατεύειν αὐτὸν ἐν τῇ τάξει τῆς ἐφημερίας αὐτοῦ ἔναντι τοῦ θεοῦ, κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἱερατείας, ἔλαχε τοῦ θυμιᾶσαι, εἰσελθὼν εἰς τὸν ναὸν τοῦ κυρίου, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦν προσευχόμενον

α

EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

QVONIAM cōplures aggressi sunt cōtexere narrationē earum quæ īter nos certissimæ fidei sunt, rerum, sicuti tradiderūt nobis hi qui ab initio suis oculis uiderant, ac pars aliqua fuerant eorum quæ narrabant: uisum est & mihi, ut, cūctis ab initio exacta diligētia peruestigatis, deinceps tibi scriberem optime Theophile, quo agnoscas eorū de qbꝰ edoctꝰ fueras, certitudinē. Erat in diebus Herodis regis Iudææ, sacerdos quidā nomine Zacharias, de uice Abia, & uxor illiꝰ de filiabus Aaron, & nomē eius Elizabet. Erāt aūt iusti ambo corā deo, uersantes in omnibus præceptis & iustificatiōibus dn̄i irreprehēsibiles: nec erat illis proles, eo ꝙ esset Elizabet sterilis, & ambo prouectæ iā essent ætatis. Factum est autē, cū sacerdotio fungeret̃ Zacharias in ordine uicis suæ coram deo, secundū cōsuetudinē functionis sacerdotalis, sors illi obuenit: ut odores incēderet, ingressus in templū dn̄i, & omnis multitudo populi precabat̃

ἔξω τῇ ὥρᾳ τοῦ θυμιάματος. ὤφθη δὲ αὐ-
τῷ ἄγγελος κυρίου, ἑστὼς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυ
σιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. καὶ ἐταράχθη
ζαχαρίας ἰδὼν, καὶ φόβος ἐπέπεσεν ἐπ' αὐ
τόν. εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος. μὴ φο
βοῦ ζαχαρία, διότι εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου,
καὶ ἡ γυνή σου ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ
καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἰωάννην, καὶ ἔσται χα-
ρά σοι, καὶ ἀγαλλίασις, καὶ πολλοὶ ἐπὶ τῇ
γεννήσει αὐτοῦ χαρήσονται. ἔσται γὰρ μέγας
ἐνώπιον κυρίου, καὶ οἶνον καὶ σίκερα οὐ μὴ
πίῃ. καὶ πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται ἔτι
ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, καὶ πολλοὺς τῶν υἱῶν
ἰσραὴλ ἐπιστρέψει πρὸς κύριον τὸν θεὸν αὐ-
τῶν. καὶ αὐτὸς προελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν
πνεύματι καὶ δυνάμει ἡλίου, ἐπιστρέψαι καρδί-
ας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονή-
σει δικαίων, ἑτοιμάσαι κυρίῳ λαὸν κατεσκευα-
σμένον. καὶ εἶπε ζαχαρίας πρὸς τὸν ἄγγε-
λον. κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο; ἐγὼ γάρ εἰμι
πρεσβύτης, καὶ ἡ γυνή μου προβεβηκυῖα ἐν
ταῖς ἡμέραις αὐτῆς. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγε
λος, εἶπεν αὐτῷ. ἐγώ εἰμι γαβριὴλ ὁ πα-
ρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. καὶ ἀπεστάλην λα-
λῆσαι πρός σε, καὶ εὐαγγελίσασθαί σοι ταῦτα.
καὶ ἰδοὺ ἔσῃ σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λα-
λῆσαι ἄχρι ἧς ἡμέρας γένηται ταῦτα, ἀνθ' ὧν
οὐκ ἐπίστευσας τοῖς λόγοις μου, οἵτινες πλη-
ρωθήσονται εἰς τὸν καιρὸν αὐτῶν. καὶ ἦν ὁ λα
ὸς προσδοκῶν τὸν ζαχαρίαν, καὶ ἐθαύμαζον
ἐν τῷ χρονίζειν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ. ἐξελθὼν δὲ
οὐκ ἠδύνατο λαλῆσαι αὐτοῖς, καὶ ἐπέγνωσαν,
ὅτι ὀπτασίαν ἑώρακεν ἐν καὶ ναῷ. καὶ αὐτὸς
ἦν διανεύων αὐτοῖς, καὶ διέμεινε κωφός. καὶ ἐγέ
νετο, ὡς ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τῆς λειτουργίας
αὐτοῦ, ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. μετὰ δὲ ταύ
τας τὰς ἡμέρας συνέλαβεν ἐλισάβετ ἡ γυνὴ
αὐτοῦ, καὶ περιέκρυβεν ἑαυτὴν μῆνας πέντε, λέγου
σα, ὅτι οὕτως μοι πεποίηκεν ὁ κύριος ἐν ἡ-
μέραις, αἷς ἐπεῖδεν ἀφελεῖν τὸ ὄνειδός μου ἐν
ἀνθρώποις. ἐν δὲ τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ ἀπεστάλη
ὁ ἄγγελος

foris tēpore thymiamatis. Apparuit au-
tem illi angelus dñi, stans à dextris alta-
ris, in quo thymiamata solent adoleri. Et
Zacharias turbatus est eo uiso, ac timor
irruit super eum. Ait autē ad illum ange-
lus: Ne timeas Zacharia, quoniā exau-
dita est deprecatio tua. Vxórq; tua Eli-
zabet pariet tibi filium, & uocabis nomē
eius Iohannē: & erit gaudiū tibi, & exul-
tatio: & multi super eius natiuitate gau-
debunt. Erit enim magnus coram domi
no, & uinum sicerámq; non bibet. Et spi-
ritu sancto replebitur iam inde ab utero
matris suæ, multósq; filiorum Israël con
uertet ad dominū deum ipsorū. Et ipse
præcedet ante illum cum spiritu & uirtu-
te Heliæ, ut conuertat corda patrum in fi
lios, & inobediētes ad prudentiam iusto
rum, ut paret dño plebem perfectam. Et
dixit Zacharias ad angelum: Quo argu
mento istuc cognoscam? ego enim sum
senex, & uxor mea prouectæ ætatis est.
Ac respōdens angelus dixit ei: Ego sum
Gabriel, qui astiti in conspectu dei, mis-
súsq; sum ut loquar ad te, & hæc tibi læ-
ta nunciē. Et ecce futurū est, ut sis tacitus,
nec fari possis ad eum usq; diē quo hæc
fiant, eo quod nō credidisti uerbis meis,
quæ implebūtur in tempore suo. Et erat
populus expectans Zachariam, & mira
bant quod moraret in templo. Egressus
autem nō poterat loqui illis. Et cognoue
runt, quod uisionē uidisset in templo. Et
ipse innuebat illis, permansitq; mutus.
Et accidit, ut impleti sunt dies officij eius,
abijt in domum suam. Post hos autem
dies concepit Elizabet uxor eius, & occul
tabat se mensibus quinq;, dicens: Sic fecit
mihi dominus in diebus, quibus me re-
spexit, ut auferret probrum meum inter
homines. In mense autē sexto missus est
angelus

ὁ ἄγγελος γαβριὴλ ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς πό-
λιν τῆς γαλιλαίας, ᾗ ὄνομα ναζαρὲθ, πρὸς
παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ, ᾧ ὄνομα ἰω-
σὴφ, ἐξ οἴκου δαβὶδ, καὶ τὸ ὄνομα τῆς παρ-
θένου μαριάμ. καὶ εἰσελθὼν ὁ ἄγγελος πρὸς
αὐτὴν, εἶπεν. χαῖρε κεχαριτωμένη, ὁ κύρι-
ος μετὰ σοῦ, εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν. ἡ
δὲ ἰδοῦσα, διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ.
καὶ διελογίζετο, ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς
οὗτος. καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος αὐτῇ. μὴ φοβοῦ
μαριὰμ, εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ θεῷ. ἰδοὺ
συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱὸν, καὶ καλέσεις
τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἰησοῦν. οὗτος ἔσται μέγας, καὶ
υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται. καὶ δώσει αὐτῷ κύρι-
ος ὁ θεὸς τὸν θρόνον δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ,
καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶ-
νας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος.
εἶπεν δὲ μαριὰμ πρὸς τὸν ἄγγελον. πῶς ἔ-
σται τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; καὶ ἀπο-
κριθεὶς ὁ ἄγγελος, εἶπεν αὐτῇ. πνεῦμα ἅγι-
ον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπι-
σκιάσει σοι. διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον, κλη-
θήσεται υἱὸς θεοῦ. καὶ ἰδοὺ ἐλιζάβετ ἡ συγγε-
νής σου, καὶ αὐτὴ συνειληφυῖα υἱὸν ἐν γήρει αὐ-
τῆς. καὶ οὗτος μὴν ἕκτος ἐστὶν αὐτῇ τῇ καλου-
μένῃ στείρᾳ, ὅτι οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τῷ
θεῷ πᾶν ῥῆμα. εἶπεν δὲ μαριὰμ, ἰδοὺ ἡ δοῦ-
λη κυρίου, γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. καὶ
ἀπῆλθεν ἀπ᾽ αὐτῆς ὁ ἄγγελος. ἀναστᾶσα δὲ μα-
ριὰμ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, ἐπορεύθη εἰς
τὴν ὀρεινὴν μετὰ σπουδῆς εἰς πόλιν ἰούδα, καὶ
εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον ζαχαρίου, καὶ ἠσπάσατο
τὴν ἐλιζάβετ. καὶ ἐγένετο, ὡς ἤκουσεν ἐλιζάβετ
τὸν ἀσπασμὸν τῆς μαρίας, ἐσκίρτησε τὸ βρέ-
φος ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς. καὶ ἐπλήσθη πνεύμα-
τος ἁγίου ἡ ἐλισάβετ, καὶ ἀνεφώνησε φωνῇ
μεγάλῃ, καὶ εἶπεν. εὐλογημένη σὺ ἐν γυναι-
ξὶ, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου.
καὶ πόθεν μοι τοῦτο, ἵνα ἔλθῃ ἡ μήτηρ τοῦ
κυρίου μου πρός με; ἰδοὺ γὰρ ὡς ἐγένετο ἡ φωνὴ
τοῦ ἀσπασμοῦ σου εἰς τὰ ὦτά μου, ἐσκίρτησεν

ἐν

angelus Gabriel à deo in ciuitatem Ga-
lilææ,cui nomen Nazareth,ad uirginem
desponsam uiro,cui nomen erat Ioseph,
de domo Dauid,ac nomẽ uirginis Ma-
ria. Et ingressus angelus ad eam,dixit:
Aue gratiosa,dominus tecum, benedi-
cta tu inter mulieres.Illa uero cum uidis
set,turbata est super oratione eius,& co-
gitabat,qualis esset illa salutatio. Et ait
angelus ei: Ne timeas Maria, nacta es
enim gratiam apud deum. Ecce cõcipies
in utero,& paries filium, ac uocabis no-
men eius Iesum.Is erit magnus,& filius
altissimi uocabitur.Et dabit illi dñs deus
sedem Dauid patris ipsius, regnabítque
super domum Iacob in æternũ, & regni
eius nõ erit finis.Dixit aũt Maria ad an
gelũ:Quomodo erit istud, quãdoquidẽ
uirum nõ cognosco?Et respõdens ange-
lus,dixit ei:Spiritus sanctus superueniet
in te,& uirtus altissimi obumbrabit tibi.
Quapropter & quod nascet̃ sanctũ,uo-
cabitur filius dei. Atq; ecce Elizabet co-
gnata tua,& ipsa concepit filium in sene-
ctute sua.& hic mẽsis est sextus illi, quæ
dicebat̃ sterilis,quia nõ erit impossibile
apud deum omne uerbum.Dixit autem
Maria:Ecce ancilla dñi, fiat mihi secũdũ
uerbum tuũ.Ac discessit ab illa angelus.
Exurgens aũt Maria in diebus his,abijt
in montana cum festinatione in ciuitatẽ
Iuda,& intrauit in domũ Zachariæ, ac
salutauit Elizabet.& factum est, ut audi-
uit salutationẽ Mariæ Elizabet,salijt in-
fans in utero eius. Et repleta est spiritu
sancto Elizabet,exclamauitq; uoce ma-
gna, & dixit: Benedicta tu inter mulie-
res, & benedictus fructus uentris tui. Et
unde hoc mihi, ut ueniat mater domini
mei ad me?Ecce enim ut facta est uox sa
lutationis tuæ in auribus meis,exultauit

præ

ἐν ἀγαλλιάσει τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ μου.
καὶ μακαρία ἡ πιστεύσασα, ὅτι ἔσται τελείωσις
τοῖς λελαλημένοις αὐτῇ παρὰ κυρίου, καὶ εἶ-
πε μαριάμ. Μεγαλύνει ἡ ψυχή μου τὸν κύρι-
ον. καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ θεῷ
τῷ σωτῆρί μου, ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν τα-
πείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ. ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ
νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί. ὅτι ἐποίη-
σέ μοι μεγαλεῖα ὁ δυνατός, καὶ ἅγιον τὸ
ὄνομα αὐτοῦ. καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεὰν
καὶ γενεὰν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. ἐποίησε
κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ, διεσκόρπισεν ὑ-
περηφάνους διανοίᾳ καρδίας αὐτῶν. καθεῖλεν
δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινούς.
πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν, καὶ πλουτοῦν-
τας ἐξαπέστειλε κενούς. Ἀντελάβετο ἰσραὴλ
παιδὸς αὐτοῦ, μνησθῆναι ἐλέους. καθὼς ἐλά-
λησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ ἀβραὰμ
καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα. Ἔμεινε δὲ
μαριὰμ σὺν αὐτῇ ὡσεὶ μῆνας τρεῖς, καὶ ὑπέ-
στρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς. τῇ δὲ ἐλισάβετ ἐ-
πλήσθη ὁ χρόνος τοῦ τεκεῖν αὐτήν, καὶ ἐγέννη-
σεν υἱόν. καὶ ἤκουσαν οἱ περίοικοι καὶ οἱ συγγε-
νεῖς αὐτῆς, ὅτι ἐμεγάλυνε κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ
μετ᾽ αὐτῆς, καὶ συνέχαιρον αὐτῇ. καὶ ἐγένετο ἐν
τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ, ἦλθον περιτεμεῖν τὸ παιδίον,
καὶ ἐκάλουν αὐτὸ ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς
αὐτοῦ ζαχαρίαν. καὶ ἀποκριθεῖσα ἡ μήτηρ
αὐτοῦ, εἶπεν. οὐχί, ἀλλὰ κληθήσεται ἰωάννης.
καὶ εἶπον πρὸς αὐτήν, ὅτι οὐδείς ἐστιν ἐν τῇ
συγγενείᾳ σου, ὃς καλεῖται τῷ ὀνόματι τού-
τῳ. ἐνένευον δὲ τῷ πατρὶ αὐτοῦ, τὸ, τί ἂν θέ-
λοι καλεῖσθαι αὐτόν. καὶ αἰτήσας πινακίδιον
ἔγραψε, λέγων. ἰωάννης ἐστὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ.
καὶ ἐθαύμασαν πάντες. ἀνεῴχθη δὲ τὸ στό-
μα αὐτοῦ παραχρῆμα, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ, καὶ
ἐλάλει εὐλογῶν τὸν θεόν. καὶ ἐγένετο ἐπὶ
πάντας φόβος τοὺς περιοικοῦντας αὐτούς,
καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ὀρεινῇ τῆς ἰουδαίας διελαλεῖ-
το πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα. καὶ ἔθεντο πάν-
τες οἱ ἀκούσαντες, ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν,
λέγοντες,

præ gaudio infans in utero meo. Et bea/
ta quæ credidit, quoniam perficientur ea
quæ dicta sũt ei à domino. Et ait Ma/
ria: Magnificat anima mea dominũ. Et
exultauit spiritus meus in deo seruatore
meo: Quia respexit ad humilitatẽ ancil/
læ suæ. ecce eñ ex hoc beatam me dicent
omnes generatiões. Quia fecit mihi ma-
gnifica qui potens est, & sanctum nomẽ
eius: Et misericordia eius in progeniem
& progeniem, timentibus ipsum. Præsti
tit robur per brachium suũ, dispersit su-
perbos cogitatione cordis ipsorum. De/
traxit potentes de sedibus, & euexit hu/
miles. Esurientes impleuit bonis, & diui-
tes dimisit inanes. Suscepit Israël puerũ
suũ, ut memor esset misericordiæ. Sicut
locutus est ad patres nostros, ipsi Abra-
ham & semini eius in æuum. Mansit au
tem Maria cum illa circiter mensibus tri/
bus, & reuersa est in domum suam. Eliza
betæ uero impletũ est tempus pariendi,
& peperit filium. Et audierũt uicini & co/
gnati eius, ꝙ magnifice dominus miseri/
cordia sua usus esset erga illam, & gratu/
labantur ei. Et factum est in die octauo,
uenerunt ad circũcidendum puerum, &
uocabãt eum nomine patris sui Zacha/
riam. Et respõdens mater eius dixit: Ne/
quaquàm, sed uocabit᷑ Iohãnes. Et dixe
runt ad illã: Nemo est in cognatiõe tua,
quid uocet᷑ isto nomine. Innuebant aũt
patri eius, quid uellet uocari eũ. Isq; po/
stulatis tabellis scripsit, dicens: Iohannes
est nomen eius. Et admirati sunt uniuer/
si. Apertum est autem os eius ilico, & lin
gua eius, & loquebat᷑ laudans deum. Et
peruasit timor ꝑ omnes uicinos eorum,
& per omnẽ montanam regionẽ Iudææ
diuulgabant᷑ oĩa uerba hæc, & posue/
runt omnes qui audierant, in corde suo,
dicẽtes,

λέγοντες. τί ἄρα τὸ παιδίον τοῦτο ἔσται; καὶ
χεὶρ κυρίου ἦν μετ᾽ αὐτοῦ. καὶ ζαχαρίας ὁ πα
τὴρ αὐτοῦ ἐπλήσθη πνεύματος ἁγίου, καὶ
προεφήτευσε, λέγων. εὐλογητὸς κύριος ὁ θε
ὸς τοῦ ἰσραήλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε
λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ. καὶ ἤγειρε κέρας
σωτηρίας ἡμῖν ἐν τῷ οἴκῳ δαβὶδ τοῦ παι-
δὸς αὐτοῦ. καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν
ἁγίων τῶν ἀπ᾽ αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ, σω-
τηρίαν ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν, καὶ ἐκ χειρὸς πάν-
των τῶν μισούντων ἡμᾶς. ποιῆσαι ἔλεος
μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ μνησθῆναι δι-
αθήκης ἁγίας αὐτοῦ. ὅρκον ὃν ὤμοσε πρὸς
ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν, τοῦ δοῦναι ἡμῖν,
ἀφόβως ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέν-
τας, λατρεύειν αὐτῷ, ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιο-
σύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς
ζωῆς ἡμῶν. καὶ σὺ παιδίον προφήτης ὑψί-
στου κληθήσῃ, προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προσώπου
κυρίου ἑτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ. τοῦ δοῦναι γνῶ
σιν σωτηρίας τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἐν ἀφέσει ἁμαρ
τιῶν αὐτῶν, διὰ σπλάγχνα ἐλέους θεοῦ ἡ-
μῶν, ἐν οἷς ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕ-
ψους, ἐπιφᾶναι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θα-
νάτου καθημένοις, τοῦ κατευθῦναι τοὺς πόδας
ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης. τὸ δὲ παιδίον ηὔξανε
καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι, καὶ ἦν ἐν ταῖς ἐρή-
μοις. ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως αὐτοῦ πρὸς τὸν
ἰσραήλ. Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεί- α
ναις, ἐξῆλθε δόγμα παρὰ καίσαρος αὐγού-
στου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.
αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύον
τος τῆς συρίας κυρηνίου. καὶ ἐπορεύοντο
πάντες ἀπογράφεσθαι ἕκαστος εἰς τὴν ἰδί-
αν πόλιν. ἀνέβη δὲ καὶ ἰωσὴφ ἀπὸ τῆς γαλι
λαίας, ἐκ πόλεως ναζαρέθ, εἰς τὴν ἰουδαίαν,
εἰς πόλιν δαβίδ, ἥτις καλεῖται βηθλεέμ, διὰ
τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβίδ,
ἀπογράφεσθαι σὺν μαριὰμ τῇ μεμνηστευ-
ε μένῃ αὐτῷ γυναικὶ, οὔσῃ ἐγκύῳ. * Ἐγένε-
κ το δὲ ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν
αἱ ἡμέραι

dicentes: Quis nam puer hic erit? Et ma-
nus dñi erat cũ illo. Et Zacharias pater
eius repletus est spiritu sancto, prophe-
tauitq́, dicens: Laudandus dñs deus Is-
raël, quia uisitauit & fecit redemptiõem
populo suo. Et erexit cornu salutis no-
bis, in domo Dauid pueri sui. Sicut lo-
cutus est p os sanctorũ, qui à seculo fue-
runt prophetarũ suorum, Fore ut serua-
remur ab inimicis nostris, & de manu
omniũ qui oderunt nos: Vt uteret mise
ricordia erga patres nostros, ac memor
esset testamenti sui sancti. præstaretq́ Ius-
iurandũ quod iurauit ad Abrahã patrẽ
nostrũ, ac daret nobis: Vt sine timore, de
manu inimicorũ nostrorũ liberati, serui-
remus ipsi: Cũ sanctitate & iustitia corã
ipso, cũctis diebus uitæ nostræ. Et tu pu
er, propheta altissimi uocaberis, præibis
eñi ante faciẽ dñi, ad parandũ uias eius:
Ad dandã scientiã salutis populo ipsius,
p remissionẽ peccatorũ eius: Per uiscera
misericordiæ dei nostri, quibus uisitauit
nos oriens ex alto: Vt illucesceret his qui
in tenebris & umbra mortis sedebant, ad
dirigẽdos pedes nostros in uiã pacis. Pu
er aũt crescebat & corroborabatur spiri-
tu, & erat in desertis, donec ueniret dies,
quo ostendendus erat apud Israëlitas.

Factum est autem in diebus illis: Exijt
decretũ à cæsare Augusto, ut censeretur II
totus orbis. Hæc descriptio prima facta
est præside Syriæ Cyrenio. Et ibant o-
mnes ut profiterent in suam quisq; ciui-
tatem. Ascendit autem & Ioseph à Ga-
lilæa, de ciuitate Nazareth, in Iudæam:
in ciuitatem Dauid, quæ uocatur Bethle
em, eo qđ esset de domo & familia Da-
uid, ut profiteretur cum Maria despon-
sa sibi uxore, quæ erat prægnans. Acci-
dit autem cum essent ibi, completi sunt
dies

αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν. καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν
αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐ-
γ τόν.* καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ, διό-
τι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύμα-
τι. καὶ ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ ἀ-
γραυλοῦντες, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς
νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτῶν. καὶ ἰδοὺ ἄγ-
γελος κυρίου ἐπέστη αὐτοῖς, καὶ δόξα κυρίου
περιέλαμψεν αὐτούς. καὶ ἐφοβήθησαν φόβον
μέγαν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἄγγελος, μὴ φο-
βεῖσθε. ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν
μεγάλην, ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐ-
τέχθη ὑμῖν σήμερον σωτήρ, ὅς ἐστι χριστὸς
κύριος, ἐν πόλει δαβίδ. καὶ τοῦτο ὑμῖν τὸ
σημεῖον. εὑρήσετε βρέφος ἐσπαργανωμέ-
νον, κείμενον ἐν φάτνῃ. καὶ ἐξαίφνης ἐγένε-
το σὺν τῷ ἀγγέλῳ πλῆθος στρατιᾶς οὐρα-
νίου, αἰνούντων τὸν θεόν, καὶ λεγόντων. δόξα
ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἀνθρώποις
εὐδοκία. καὶ ἐγένετο, ὡς ἀπῆλθον ἀπ᾽ αὐτῶν
εἰς τὸν οὐρανὸν οἱ ἄγγελοι, καὶ οἱ ἄνθρωποι
οἱ ποιμένες εἶπον πρὸς ἀλλήλους. διέλθω-
μεν δὴ ἕως βηθλεέμ, καὶ ἴδωμεν τὸ ῥῆμα τοῦ-
το τὸ γεγονός, ὃ ὁ κύριος ἐγνώρισεν ἡμῖν.
καὶ ἦλθον σπεύσαντες, καὶ ἀνεῦρον τήν τε μα-
ριὰμ καὶ τὸν ἰωσήφ, καὶ τὸ βρέφος κείμενον
ἐν τῇ φάτνῃ. ἰδόντες δέ, διεγνώρισαν περὶ
τοῦ ῥήματος, τοῦ λαληθέντος αὐτοῖς πε-
ρὶ τοῦ παιδίου τούτου. καὶ πάντες οἱ ἀ-
κούσαντες ἐθαύμασαν περὶ τῶν λαληθέντων
ὑπὸ τῶν ποιμένων πρὸς αὐτούς. ἡ δὲ μαριὰμ
πάντα συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα, συμ-
βάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς. καὶ ὑπέστρε-
ψαν οἱ ποιμένες, δοξάζοντες καὶ αἰνοῦντες
τὸν θεὸν ἐπὶ πᾶσιν, οἷς ἤκουσαν καὶ εἶδον,
καθὼς ἐλαλήθη πρὸς αὐτούς. καὶ ὅτε ἐπλή-
σθησαν ἡμέραι ὀκτὼ τοῦ περιτεμεῖν τὸ παι-
δίον, καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἰησοῦς, τὸ
κληθὲν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου πρὸ τοῦ συλληφθῆ-
ναι αὐτὸν ἐν τῇ κοιλίᾳ. καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν
αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν κατὰ τὸν
νόμον

dies pariendi.Et peperit filium ſuum pri
mogenitum,ac faſcijs eum inuoluit,recli-
nauitq́ eum in præſepi, quod non eſſet
eis locus in diuerſorio. Et paſtores erant
β in regione eadem uigilantes, & excuban
tes excubias nocte ſuper gregem ſuum.
Et ecce angelus domini aſtitit illis, & cla-
ritas dñi circumfulſit illos, & timuerunt
timore magno.Et dixit illis angelus:Ne
timeatis.Ecce enim annuncio uobis gau-
dium magnum, quod futurum eſt toti
populo, quia natus eſt uobis hodie ſer-
uator,qui eſt Chriſtus dominus,in ciui-
tate Dauid.Et hoc uobis ſignum: Inue-
nietis infantem faſcijs inuolutum, poſi-
tum in præſepi. Et ſubito facta eſt cum
angelo multitudo militiæ cœleſtis, lau-
dantium deum & dicentium: Gloria in
altiſſimis deo,ac in terra pax, hominibꝰ
bona uoluntas.Et factum eſt, ut diſceſſe
runt ab eis angeli in cœlum, & homines
paſtores loquebant̃ inter ſeſe: Tranſea-
mus iam Bethleem uſque, & uideamus
hoc quod audimꝰ accidiſſe,quod domi-
nus aperuit nobis.Et uenerunt feſtinan-
tes,& inuenerũt Mariã & Ioſeph,& infã
tem poſitũ in præſepi. Cũ uidiſſent au-
tẽ,diuulgauerunt de uerbo, quod dictũ
erat ipſis de puero hoc. Et omnes qui
audierunt mirati ſunt, de his quæ dicta
erant à paſtoribus ad ipſos. Porrò Ma-
ria conſeruabat omnia uerba hæc, con-
ferens in corde ſuo.Et reuerſi ſunt paſto-
res, glorificantes ac laudantes deum ſu-
per omĩbus, quæ audierant & uiderant,
ita ut dictum fuerat ipſis.Et poſtq́ con-
ſummati ſunt dies octo ut circũcideretur
puer,uocatũ eſt nomen eius Ieſus,quod
uocatum erat ab angelo priuſquam in
utero cõciperetur. Et poſteaq́ completi
fuiſſent dies purgationis eorũ ſecũdum
legem

νόμον μωσέως, ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς ἱεροσό-
λυμα, παραστῆσαι τῷ κυρίῳ, καθὼς γέγρα-
πται ἐν νόμῳ κυρίου. ὅτι πᾶν ἄρσεν διανοῖγον
μήτραν, ἅγιον τῷ κυρίῳ κληθήσεται. καὶ
τοῦ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ
κυρίου, ζεῦγος τρυγόνων, ἢ δύο νεοσσοὺς περι-
στερῶν. καὶ ἰδοὺ ἦν ἄνθρωπος ἐν ἱερουσαλὴμ,
ᾧ ὄνομα σιμεών. καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δί-
καιος καὶ εὐλαβὴς, προσδεχόμενος παράκλη-
σιν τοῦ ἰσραὴλ, καὶ πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐπ᾽ αὐ-
τόν. καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ
πνεύματος τοῦ ἁγίου, μὴ ἰδεῖν θάνατον, πρὶν ἴδῃ
τὸν χριστὸν κυρίου. καὶ ἦλθεν ἐν τῷ πνεύματι
εἰς τὸ ἱερόν. καὶ ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν τοὺς γονεῖς
τὸ παιδίον ἰησοῦν, τοῦ ποιῆσαι αὐτοὺς κατὰ τὸ
εἰθισμένον τοῦ νόμου περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἐδέ-
ξατο αὐτὸ εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ, καὶ εὐλό-
γησε τὸν θεὸν, καὶ εἶπεν. νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦ-
λόν σου δέσποτα κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ.
ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου,
ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λα-
ῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν
λαοῦ σου ἰσραήλ. καὶ ἦν ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ
αὐτοῦ θαυμάζοντες, ἐπὶ τοῖς λαλουμένοις περὶ
αὐτοῦ. καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς σιμεών, καὶ εἶπε
πρὸς μαριὰμ τὴν μητέρα αὐτοῦ· ἰδοὺ οὗτος
κεῖται εἰς πτῶσιν, καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν
τῷ ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον.
καί σου δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομ-
φαία, ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν
καρδιῶν διαλογισμοί. καὶ ἦν ἄννα προφῆτις
θυγάτηρ φανουὴλ ἐκ φυλῆς ἀσὴρ, αὕτη προ-
βεβηκυῖα ἐν ἡμέραις πολλαῖς, ζήσασα ἔτη με-
τὰ ἀνδρὸς ἑπτὰ ἀπὸ τῆς παρθενίας αὐτῆς. καὶ
αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων, ἣ
οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, νηστείαις καὶ δεήσε-
σι λατρεύουσα νύκτα καὶ ἡμέραν. καὶ αὕτη
αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐπιστᾶσα, ἀνθωμολογεῖτο τῷ
κυρίῳ, καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσ-
δεχομένοις λύτρωσιν ἐν ἱερουσαλήμ. καὶ ὡς
ἐτέλεσαν ἅπαντα κατὰ τὸν νόμον κυρίου, ὑπέ-
στρεψαν

legem Mosi,adduxerūt eum Hierosoly-
mam,ut sisterēt eum dño, sicut scriptum
est in lege dñi: Omne masculinū adape-
riens uuluam, sanctum dño uocabit. &
ut darēt hostiam secundū quod dictum
est in lege dñi,par turturū aut duos pul-
γ los columbarū.Et ecce homo erat Hiero
solymis,cui nomē Simeon. & homo iste
iustus ac pius,expectans consolationem
Israël,& spiritus sanctus erat super eum.
Et responsum acceperat à spiritu sancto,
non uisurū se mortem, nisi prius uideret
Christū dñi.Et uenit per spiritū in tēplū.
Et cum inducerēt puerū Iesum parentes,
ut facerēt secundū cōsuetudinē legis ,pro
eo, ipse quoq; accepit eum in ulnas suas
& laudauit deū, ac dixit: Nunc dimittis
seruū tuū dñe secundū uerbū tuū in pa-
ce: quia uiderūt oculi mei salutare tuum.
qđ parasti ante faciē omniū populorū,
lumen ad reuelationē gentium, & gloriā
plebis tuæ Israël . Et erat pater & mater
eius mirantes super his,quæ dicebant de
illo:Et benedixit illis Simeon. & dixit ad
Mariā matrē eius: Ecce positus est hic in
ruinam, & in resurrectionē multorum in
Israël, & in signū cui cōtradicit.Quin &
tuam ipsius animā penetrabit gladius,
ut retegantur ex multis cordibus cogita-
tiones.Et erat Anna ꝓphetissa filia Pha
δ nuël de tribu Aser. Hæc processerat in
multam ætatē, & uixerat cum uiro annis
septē à uirginitate sua. Et hæc uidua an-
norum fermè octogintaquatuor, quæ
nō discedebat de templo, ieiunijs ac de-
precationibus seruiens nocte ac die. Et
hæc,eadem hora superueniens, uicissim
confitebatur domino, & loquebatur de
illo omnibus qui expectabant redem-
ptionem Hierosolymis. Et ut perfece-
runt omnia secundum legem domini,re-

στρέψαν εἰς τὴν γαλιλαίαν εἰς πόλιν αὐτῶν
ναζαρέθ. τὸ δὲ παιδίον ηὔξανε καὶ ἐκραταιοῦτο
τῷ πνεύματι, πληρούμενον σοφίας, καὶ χά-
ρις θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτό. καὶ ἐπορεύοντο οἱ γο-
νεῖς αὐτοῦ κατ' ἔτος εἰς ἱερουσαλὴμ τῇ ἑορτῇ
τοῦ πάσχα. καὶ ὅτε ἐγένετο ἐτῶν δώδεκα, ἀ-
ναβάντων αὐτῶν εἰς ἱεροσόλυμα κατὰ τὸ ἔ-
θος τῆς ἑορτῆς, καὶ τελειωσάντων τὰς ἡμέ-
ρας ἐν τῷ ὑποστρέφειν αὐτούς, ὑπέμεινεν ἰη-
σοῦς ὁ παῖς ἐν ἱερουσαλὴμ, καὶ οὐκ ἔγνω-
σαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ. νομίσαντες δὲ αὐτὸν ἐν
τῇ συνοδίᾳ εἶναι, ἦλθον ἡμέρας ὁδὸν, καὶ
ἀνεζήτουν αὐτὸν ἐν τοῖς συγγενέσιν, καὶ ἐν
τοῖς γνωστοῖς, καὶ μὴ εὑρόντες αὐτὸν, ὑπέ-
στρεψαν εἰς ἱερουσαλὴμ, ζητοῦντες αὐτόν.
καὶ ἐγένετο μεθ' ἡμέρας τρεῖς, εὗρον αὐτὸν
ἐν τῷ ἱερῷ καθιζόμενον ἐν μέσῳ τῶν δι-
δασκάλων, καὶ ἀκούοντα αὐτῶν, καὶ ἐπε-
δ̄ ρωτῶντα αὐτούς. * ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ
ε ἀκούοντες αὐτοῦ ἐπὶ τῇ συνέσει καὶ ταῖς ἀ-
ποκρίσεσιν αὐτοῦ. καὶ ἰδόντες αὐτὸν ἐξε-
ε̄ πλάγησαν. * καὶ πρὸς αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ
ι εἶπε. τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; ἰδοὺ
ὁ πατήρ σου κἀγὼ ὀδυνώμενοι ἐζητοῦμέν
σε. καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς. τί ὅ, τι ἐζητεῖ-
τέ με; οὐκ ᾔδειτε, ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός
μου δεῖ εἶναί με; καὶ αὐτοὶ οὐ συνῆκαν τὸ
ῥῆμα ὃ ἐλάλησεν αὐτοῖς. καὶ κατέβη μετ'
αὐτῶν, καὶ ἦλθεν εἰς ναζαρὲθ, καὶ ἦν ὑπο-
τασσόμενος αὐτοῖς. ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ διετή-
ρει πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα ἐν τῇ καρδίᾳ
αὐτῆς. καὶ ἰησοῦς προέκοπτε σοφίᾳ καὶ ἡλι-
κίᾳ καὶ χάριτι παρὰ θεῷ καὶ ἀνθρώποις.

ς̄ * ἐν ἔτει δὲ πεντεκαιδεκάτῳ τῆς ἡγεμο-
γ νίας τιβερίου καίσαρος, ἡγεμονεύοντος πον-
τίου πιλάτου τῆς ἰουδαίας, καὶ τετραρχοῦντος
τῆς γαλιλαίας ἡρώδου, φιλίππου δὲ τοῦ
ἀδελφοῦ αὐτοῦ τετραρχοῦντος τῆς ἰτουραίας
καὶ τραχωνίτιδος χώρας, καὶ λυσανίου τῆς ἀβι-
ληνῆς τετραρχοῦντος, ἐπ' ἀρχιερέων ἄννα καὶ
καϊάφα, ἐγένετο ῥῆμα θεοῦ ἐπὶ ἰωάννην τὸν
τοῦ ζαχαρίου

uersi sunt in Galilæam in ciuitatem suã
Nazareth. Puer autẽ succrescebat corro-
borabaturq́; spiritu, & implebatur sapiẽ
tia, & gratia dei erat super illum. Et ibant
parẽtes eius quotannis Hierosolymam
in die festo paschæ. Et cum factus esset
annorum duodecim, ascendentibus illis
Hierosolymam secundũ consuetudinem
diei festi, consummatisq́; diebus cum re
direnr illi, remansit puer Iesus Hierosoly
mis, & nõ cognouerũt parentes eius. Cæ
terum rati illum esse in comitatu, uene-
runt itinere diei, & requirebant eum in-
ter cognatos & inter notos. Et cum non
inuenissent eum, reuersi sunt Hierosoly-
mam, quærentes eum. Et accidit post tri-
duum, inuenerũt illum in templo seden-
tem in medio doctorũ, audientem illos,
& interrogantem eos. Stupebant autem
omnes qui eum audiebant super intelli-
gentia & responsis eius: & uiso eo admi-
rati sunt. Et dixit mater eius ad illum: Fi-
li, cur fecisti nobis sic? Ecce pater tuus &
ego dolentes quærebamus te. Et ait ad
illos: Quid est quod quærebatis me? An
nesciebatis, quod in his quæ patris mei
sunt, oportet me esse? Et illi nõ intellexe-
runt sermonẽ quem locutus est ipsis. Et
descẽdit cũ eis, uenitq́; Nazareth, erátq́;
subditus illis. Mater autem eius cõserua-
bat omnia uerba hæc in corde suo. Et Ie-
sus proficiebat sapiẽtia, & ætate, & gratia
apud deum atq́; homines. III

Anno autem decimoquinto impe-
rij Tiberij cæsaris, Pontio Pilato præsi-
de Iudææ, tetrarcha uero Galilææ He-
rode, Philippo autem fratre eius te-
trarcha Ituraææ & Trachonitidis regio-
nis, & Lysania Abilenes tetrarcha, sub
pontificibus Anna & Caiapha, factum
est uerbum domini super Iohannem
Zachariæ

ζ̄ τοῦ ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ. * καὶ ἦλθεν εἰς ε̄
α πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ ἰορδάνου, κηρύσσων
βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν,
ὡς γέγραπται ἐν βίβλῳ λόγων ἡσαΐου τοῦ προ-
» φήτου, λέγοντος. φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐ-
» ρήμῳ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας
» ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. πᾶσα φάραγξ
» πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς
» ταπεινωθήσεται. καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς
» εὐθείαν, καὶ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας, καὶ
η̄ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ. * ἔ-
ε λεγεν οὖν τοῖς ἐκπορευομένοις ὄχλοις βα-
πτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ. γεννήματα ἐχιδνῶν,
τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλού-
σης ὀργῆς; ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς
μετανοίας, καὶ μὴ ἄρξησθε λέγειν ἐν ἑαυ-
τοῖς, πατέρα ἔχομεν τὸν ἀβραάμ. λέγω
γὰρ ὑμῖν, ὅτι δύναται ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων
τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ ἀβραάμ. ἤδη δὲ
καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖ-
ται. πᾶν οὖν δένδρον, μὴ ποιοῦν καρπὸν
καλὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. —
θ̄ * καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν οἱ ὄχλοι, λέγοντες. 5
ι τί οὖν ποιήσομεν; ἀποκριθεὶς δὲ λέγει αὐ-
τοῖς. ὁ ἔχων δύο χιτῶνας, μεταδότω τῷ
μὴ ἔχοντι, καὶ ὁ ἔχων βρώματα, ὁμοίως
ποιείτω. ἦλθον δὲ καὶ τελῶναι βαπτισθῆ-
ναι, καὶ εἶπον πρὸς αὐτόν. διδάσκαλε,
τί ποιήσομεν; ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς. μη-
δὲν πλέον παρὰ τὸ διατεταγμένον ὑμῖν
πράσσετε. ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν καὶ στρατευό-
μενοι, λέγοντες. καὶ ἡμεῖς τί ποιήσομεν;
καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς. μηδένα διασείση-
τε, μηδὲ συκοφαντήσητε, καὶ ἀρκεῖσθε τοῖς
ὀψωνίοις ὑμῶν. προσδοκῶντος δὲ τοῦ λαοῦ,
καὶ διαλογιζομένων πάντων ἐν ταῖς καρ-
δίαις αὐτῶν περὶ τοῦ ἰωάννου, μήποτε αὐ-
τὸς εἴη ὁ χριστὸς, ἀπεκρίνατο ὁ ἰωάννης, ἅ-
ῑ πασι λέγων. * ἐγὼ μὲν ὕδατι βαπτίζω
α ὑμᾶς, ἔρχεται δὲ ὁ ἰσχυρότερός μου, οὗ οὐκ
εἰμὶ ἱκανὸς λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδη-
μάτων

Zachariæ filium in deserto. Et uenit in
omnē regionē finitimam Iordani, prædi
cans baptismū pœnitētiæ in remissionē
peccatorū, sicut scriptū est in libro sermo
num Hesaiæ prophetæ, dicentis: Vox cla
mantis in deserto, parate uiam domini,
rectas facite semitas eius. Omnis uallis
implebit᷑, & omnis mons & collis redde-
tur humilis. Et fient quæ obliqua sunt, di
recta, & asperæ uertentur in uias planas, &
uidebit omnis caro salutare dei. Dicebat
ergo ad turbas, quæ exibant ut baptiza-
rentur ab ipso: Progenies uiperarū, quis
submonstrauit uobis ut fugeretis à uen-
tura ira? Facite ergo fructus dignos pœ-
nitentiæ: & ne cœperitis dicere intra uos-
ipsos, patrem habemus Abraham. Dico
enim uobis, potēs est deus de lapidibus
istis suscitare filios ipsi Abrahæ. Iam ue-
ro & securis ad radicē arborū posita est.
Omnis ergo arbor, non faciens fructum
bonū, exciditur, & in ignem conijcitur. Et
interrogabant eum turbæ, dicētes: Quid
ergo faciem⁹? Respondens aūt dicit illis:
Qui habet duas tunicas, impertiat nō ha
benti: & qui habet escas, similiter faciat.
Venerunt autem & publicani ut bapti-
zarentur, & dixerunt ad illum: Magister,
quid faciemus? At ille dixit ad eos: Ne
quid amplius quam quod constitutum
est uobis, exigatis. Interrogabant au-
tem eum & milites, dicentes: Et nos quid
faciemus? Et ait illis: Ne quem concutia-
tis, ne quem calumniemini, & contenti
estote stipendijs uestris. Expectante au-
tem populo, & cogitantibus omnibus
in cordibus suis de Iohanne, num ipse
esset ille Christus? Respondit Iohannes,
dicens uniuersis: Ego quidē aqua bapti-
zo uos: sed ueniet fortior me, cuius non
sum dignus soluere corrigiam calciamen

 torū.

ματων αὐτοῦ, αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύ-
ια ματι ἁγίῳ καὶ πυρί,* οὗ τὸ πτύον ἐν χειρὶ αὐ-
ε τοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα αὐτοῦ, καὶ
συνάξει τὸν σῖτον εἰς τὴν ἀποθήκην αὐ-
τοῦ, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ.
πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἕτερα παρακαλῶν, εὐηγ-
ιβ γελίζετο τὸν λαόν.* ὁ δὲ ἡρώδης ὁ τετράρ-
β χης, ἐλεγχόμενος ὑπ᾽ αὐτοῦ περὶ ἡρωδι-
άδος τῆς γυναικὸς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ
περὶ πάντων, ὧν ἐποίει πονηρῶν ὁ ἡρώ-
δης, προσέθηκε καὶ τοῦτο ἐπὶ πᾶσι, καὶ
ιγ κατέκλεισε τὸν ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ.* ἐγέ-
α νετο δὲ ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν
λαόν, καὶ ἰησοῦ βαπτισθέντος καὶ προσευ-
χομένου, ἀνεῳχθῆναι τὸν οὐρανόν, καὶ κα-
ταβῆναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματικῷ εἴ-
δει ὡσεὶ περιστερὰν ἐπ᾽ αὐτόν, καὶ φωνὴν ἐξ οὐ-
ρανοῦ γενέσθαι, λέγουσαν. σὺ εἶ ὁ υἱός μου
ιδ ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ ηὐδόκησα.* καὶ αὐτὸς ἦν
γ ὁ ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος
ὤν, ὡς ἐνομίζετο υἱὸς ἰωσήφ, τοῦ ἡλεί, τοῦ ματθάτ,
τοῦ λευΐ, τοῦ μελχΐ, τοῦ ἰαννά, τοῦ
ἰωσήφ, τοῦ ματταθίου, τοῦ
ἀμώς, τοῦ ναούμ, τοῦ ἑσλί, τοῦ
ναγγέ, τοῦ μαάθ, τοῦ μα-
ταθίου, τοῦ σεμεΐ, τοῦ ἰωσήχ, τοῦ
ἰούδα, τοῦ ἰωαννᾶ, τοῦ ῥη-
σία, τοῦ ζοροβάβελ, τοῦ σαλα-
θιήλ, τοῦ νερί, τοῦ μελχί, τοῦ
ἀδδί, τοῦ κωσάμ, τοῦ ἐλ-
μαδάμ, τοῦ ἤρ, τοῦ ἰησῶ, τοῦ
ἐλιέζερ, τοῦ ἰωρήμ, τοῦ ματ-
θᾶ, τοῦ λευΐ, τοῦ σιμεών,
τοῦ ἰούδα, τοῦ ἰωσήφ, τοῦ ἰω-
νάμ, τοῦ ἠλιακείμ, τοῦ μελε-
ᾶ, τοῦ μενάμ, τοῦ ματθα-
θάν, τοῦ ναθάν, τοῦ δαβίδ,
τοῦ ἰεσσαί, τοῦ ὠβήδ, τοῦ
βοόζ, τοῦ σαλμών, τοῦ νασσ-
σών, τοῦ ἀμιναδάβ, τοῦ ἀράμ,
τοῦ ἐσρώμ, τοῦ φαρές, τοῦ

ἰούδα,

torum, ipse uos baptizabit spiritu san-
cto & igni, cuius uentilabrum in manu
ipsius,& purgabit aream suam, & con-
gregabit triticum in horreum suum,pa-
leas autem comburet igni inextinguibi-
li.Multa quidem & alia exhortans euan
gelizabat populo . Herodes autem te-
trarcha, cum corriperetur ab illo de He-
rodiade uxore fratris sui,déq; omnibus
malis, quæ faciebat Herodes, adiecit &
hoc super omnia, & inclusit Iohānem in
carcerem.Factum est autem cum bapti-
zaretur omnis populus,ut & Iesu bapti-
zato & orante apertum sit cœlum, ac de-
scendit spiritus sanctus corporali specie
quasi columba in ipsum,& uox de cœlo
facta est,quæ diceret: Tu es filius ille me-
us dilectus, in te complacitum est mihi.
Et ipse Iesus incipiebat esse fermè anno-
rum triginta,ut putabatur filius Ioseph,
qui fuit filius Heli,qui fuit Mathat, q fu
it Leui,qui fuit Melchi,qui fuit Ianne, q
fuit Ioseph,qui fuit Matatthiæ, qui fuit
Amos,qui fuit Naum,qui fuit Hesli,qui
fuit Nagge,qui fuit Maath,qui fuit Ma-
tathiæ,qui fuit Semëi,qui fuit Iosech,qui
fuit Iuda,qui fuit Ioanna, qui fuit Rhe-
sa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Sala-
thiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui
fuit Addi,qui fuit Cosam,qui fuit Hel-
madam,qui fuit Her,qui fuit Ieso,qui fu
it Heliezer,qui fuit Ioram,qui fuit Mat-
tha, qui fuit Leui , qui fuit Simeon,
qui fuit Iuda,qui fuit Ioseph,qui fuit Io
nam,qui fuit Heliachim, qui fuit Mele-
am, qui fuit Menam, qui fuit Matha-
tha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid,
qui fuit Iessæ, qui fuit Obed, qui fuit
Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naas-
son,qui fuit Aminadab, qui fuit Aram,
qui fuit Esrom, qui fuit Phares, qui

fuit

ἰούδα, τοῦ ἰακὼβ, τοῦ ἰσαὰκ,
τοῦ ἀβραὰμ, τοῦ θαῤῥὰ, τοῦ
ναχὼρ, τοῦ σαρούχ, τοῦ ῥα-
γαῦ, τοῦ φάλεκ, τοῦ ἐβὲρ, τοῦ
σαλὰ, τοῦ καϊνὰμ, τοῦ ἀρφα-
ξὰτ, τοῦ σὴμ, τοῦ νῶε, τοῦ
λάμεχ, τοῦ μαθουσάλα, τοῦ
ἐνὼχ, τοῦ ἰαρὲθ, τοῦ μαλελε-
ὴλ, τοῦ καϊνὰμ, τοῦ ἐνὼς, τοῦ
σὴθ, τοῦ ἀδὰμ, τοῦ θεοῦ.
ιε * Ἰησοῦς δὲ πνεύματος ἁγίου πλήρης, ὑπέ
β στρεψεν ἀπὸ τοῦ ἰορδάνου, καὶ ἤγετο ἐν τῷ πνεύ
ματι εἰς τὴν ἔρημον, ἡμέρας τεσσαράκοντα
15 πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ διαβόλου. * καὶ οὐκ ἔφα
γεν οὐδὲν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις. καὶ συντε-
λεσθεισῶν αὐτῶν, ὕστερον ἐπείνασε. εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ
διάβολος. εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, εἰπὲ τῷ λίθῳ τού
τῳ ἵνα γένηται ἄρτος. καὶ ἀπεκρίθη Ἰησοῦς πρὸς
» αὐτὸν, λέγων. γέγραπται, ὅτι οὐκ ἐπ᾽ ἄρτῳ μόνῳ ζή
» σεται ἄνθρωπος, ἀλλ᾽ ἐπὶ παντὶ ῥήματι θεοῦ. καὶ
ἀναγαγὼν αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλὸν,
ἔδειξεν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τῆς οἰκου-
μένης ἐν στιγμῇ χρόνου, καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ διάβο
λος. σοὶ δώσω τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἅπασαν καὶ
τὴν δόξαν αὐτῶν, ὅτι ἐμοὶ παραδέδοται, καὶ ᾧ ἐὰν
θέλω δίδωμι αὐτήν, σὺ οὖν ἐὰν προσκυνή-
σῃς ἐνώπιόν μου, ἔσται σοῦ πάντα. καὶ ἀποκρι-
θεὶς αὐτῷ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς. ὕπαγε ὀπίσω μου
» σατανᾶ. γέγραπται γὰρ, προσκυνήσεις κύριον τὸν
» θεόν σου, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. καὶ ἤγαγεν
αὐτὸν εἰς ἱερουσαλὴμ, καὶ ἔστησεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερύ
γιον τοῦ ἱεροῦ, καὶ εἶπεν αὐτῷ. εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ,
βάλε σεαυτὸν ἐντεῦθεν κάτω. γέγραπται γὰρ,
» ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ
» διαφυλάξαι σε, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε, μή πο
» τε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. καὶ
ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι εἴρηται. οὐκ
» ἐκπειράσεις κύριον τὸν θεόν σου. καὶ συντελέσας
πάντα πειρασμὸν ὁ διάβολος ἀπέστη ἀπ᾽ αὐτοῦ
13 ἄχρι καιροῦ. * καὶ ὑπέστρεψεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ
α δυνάμει τοῦ πνεύματος εἰς τὴν γαλιλαίαν,
καὶ φήμη

fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac,
qui fuit Abrahæ, qui fuit Tharræ, qui fu
it Nachor, qui fuit Saruch, qui fuit Ra-
gau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui
fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arpha
xat, qui fuit Sem, qui fuit Noë, qui fuit
Lamech, qui fuit Mathusala, qui fuit
Enoch, qui fuit Iareth, qui fuit Malale-
hel, qui fuit Cainan, qui fuit Enos, qui fu
it Seth, qui fuit Adam, qui fuit dei.
Iesus autem plenus spiritu sancto, re- IIII
gressus est à iordane, & actus est per spi-
3 ritum in desertum, ac diebus quadragin
ta tentabatur à diabolo. nihilque comedit
in diebus illis: & consumatis illis, deinde
esuriit. Dixit autem illi diabolus: Si filius
es dei, dic lapidi huic ut panis fiat. Et re-
spondit ad illum Iesus, dicens: Scriptum
est: Nõ pane solo uiuet homo, sed omni
uerbo dei. Et subduxit illum diabolus in
montem excelsum, & ostendit illi omnia
regna orbis terræ in puncto temporis, &
ait illi diabolus: Tibi dabo potestatem
hanc uniuersam & gloriam illorum, quia
mihi tradita sunt, & cuicunque uolo, do
illam. tu ergo si adoraueris prouolutus
coram me, erunt tua omnia. Et respõdẽs
Iesus dixit illi: Abi post me satana. Scri-
ptum est enim: Adorabis dominum de-
um tuum, & illum solum coles. Et duxit
illum Hierosolymam, statuitque eum su-
per pinnã templi, & dixit illi: Si filius dei
es, mitte teipsum hinc deorsum. Scriptũ
est enim, quod angelis suis mandabit de
te, ut seruent te, & in manibus tollent te,
ne offendas ad lapidem pedem tuum.
Et respondens Iesus ait illi: Dictum est.
Non tentabis dominum deum tuum. Et
consumata omni tentatione diabolus re
cessit ab illo usque ad tempus. Et reuer-
sus est Iesus uirtute spiritus in Galilæã,

 & fama

καὶ φήμη ἐξῆλθε καθ᾽ ὅλης τῆς περιχώρου περὶ
αὐτοῦ. καὶ αὐτὸς ἐδίδασκεν ἐν ταῖς συναγω-
ιη γαῖς αὐτῶν, δοξαζόμενος ὑπὸ πάντων. *καὶ
ι ἦλθεν εἰς τὴν ναζαρὲθ, οὗ ἦν τεθραμμένος, καὶ
εἰσῆλθε κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτοῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν
σαββάτων εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ ἀνέστη
ἀναγνῶναι. καὶ ἐπεδόθη αὐτῷ βιβλίον ἡσαΐου
τοῦ προφήτου, καὶ ἀναπτύξας τὸ βιβλίον, εὗρε
τὸν τόπον, οὗ ἦν γεγραμμένον. πνεῦμα κυ-
» ρίου ἐπ᾽ ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι
» πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντε-
» τριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώ-
» τοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖ-
» λαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, κηρύξαι ἐνιαυ-
» τὸν κυρίου δεκτόν. καὶ πτύξας τὸ βιβλίον, ἀ-
ποδοὺς τῷ ὑπηρέτῃ, ἐκάθισε. καὶ πάντων
ἐν τῇ συναγωγῇ οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἀτενί-
ζοντες αὐτῷ. ἤρξατο δὲ λέγειν πρὸς αὐτοὺς,
ὅτι σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν
ιθ τοῖς ὠσὶν ὑμῶν. * καὶ πάντες ἐμαρτύρουν
α αὐτῷ, καὶ ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χά-
ριτος, τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος
αὐτοῦ, καὶ ἔλεγον. οὐχ᾽ οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ἰωσήφ;
κ *καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς. πάντως ἐρεῖτέ μοι
ι τὴν παραβολὴν ταύτην. ἰατρὲ θεράπευσον
σεαυτόν, ὅσα ἠκούσαμεν γενόμενα ἐν τῇ
καπερναοὺμ, ποίησον καὶ ὧδε ἐν τῇ πατρί-
κα δι σου. * εἶπε δὲ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐ-
α δεὶς προφήτης δεκτός ἐστιν ἐν τῇ πατρίδι αὐ-
κβ τοῦ. *ἐπ᾽ ἀληθείας δὲ λέγω ὑμῖν, πολλαὶ χῆ-
ι ραι ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἠλίου ἐν τῷ ἰσρα-
ὴλ, ὅτε ἐκλείσθη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ ἔτη τρία καὶ μῆ-
νας ἕξ, ὡς ἐγένετο λιμὸς μέγας ἐπὶ πᾶσαν
τὴν γῆν, καὶ πρὸς οὐδεμίαν αὐτῶν ἐπέμφθη
ἠλίας, εἰ μὴ εἰς σάρεφθα τῆς σιδῶνος πρὸς
γυναῖκα χήραν. καὶ πολλοὶ λεπροὶ ἦσαν ἐ-
πὶ ἐλισσαίου τοῦ προφήτου ἐν τῷ ἰσραὴλ,
καὶ οὐδεὶς αὐτῶν ἐκαθαρίσθη, εἰ μὴ νεεμὰν ὁ
σύρος. καὶ ἐπλήσθησαν πάντες θυμοῦ ἐν τῇ
συναγωγῇ, ἀκούοντες ταῦτα. καὶ ἀναστάν-
τες, ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω τῆς πόλεως, καὶ ἤ-
γαγον

& fama exijt per uniuersam regionem de illo. Et ipse docebat in synagogis eorum, & glorificabatur ab omnibus. Et uenit Nazareth, ubi erat nutritus, & intrauit secundum consuetudinem suam die sabbatorum in synagogam, & surrexit ut legeret. Et traditus est illi liber Hesaiæ prophetæ. & ut explicuit librum, inuenit locum, ubi scriptum erat: Spiritus domini super me, propterea quod unxit me. ad euangelizandum pauperibus misit me, ut sanem contritos corde, ut prædicem captiuis remissionem, & cæcis uisum ut emittam confractos per remissionem, ut prædicem annum domini acceptum. Et complicato libro, reddidit ministro, ac resedit. Et omnium in synagoga oculi erant defixi in eum. Cœpit autem dicere ad illos: Hodie impleta est hæc scriptura in auribus uestris. Et omnes testimonium illi dabãt, & mirabantur super gratia sermonum, qui procedebant ex ore ipsius, dicebántque: Nónne hic est filius Ioseph? Et ait illis: Omnino dicetis mihi hanc similitudinem. Medice, cura te ipsum. Quæcunque audiuimus facta in Capernaum, fac & hic in patria tua. Ait autem: Amen dico uobis, Nemo propheta acceptus est in patria sua. Sed in ueritate dico uobis, multæ uiduæ erant in diebus Heliæ in Israël, quando clausum est cœlum annis tribus & mensibus sex, cum facta esset fames magna per omnem terram, & ad nullã illarum missus est Helias, nisi in Sarephtha Sidonis ad mulierem uiduam. Et multi leprosi erant in Israël sub Helisæo propheta, & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus. Et repleti sunt omnes in synagoga ira, hæc audientes. Et insurrexerunt, eiecerúntque illum è ciuitate, & duxerunt

γαγον αὐτὸν ἕως ὀφρύος τοῦ ὄρους, ἐφ' οὗ ἡ
πόλις αὐτῶν ᾠκοδόμητο, εἰς τὸ κατακρη-
μνίσαι αὐτόν. Αὐτὸς δὲ διελθὼν διὰ μέ-
κγ σου αὐτῶν ἐπορεύετο. *Καὶ κατῆλθεν εἰς
η καπερναοὺμ πόλιν τῆς γαλιλαίας, καὶ ἦν
κδ διδάσκων αὐτοὺς ἐν τοῖς σάββασι. *καὶ
β ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, ὅτι ἐν
κε ἐξουσίᾳ ἦν ὁ λόγος αὐτοῦ. *καὶ ἐν τῇ η
η συναγωγῇ ἦν ἄνθρωπος, ἔχων πνεῦμα
δαιμονίου ἀκαθάρτου, καὶ ἀνέκραξε φωνῇ
μεγάλῃ, λέγων. ἔα, τί ἡμῖν καί σοι ἰη-
σοῦ ναζαρηνέ; ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς; οἶδά
σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. καὶ ἐπετίμησεν
αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, λέγων. φιμώθητι, καὶ ἔξελ
θε ἐξ αὐτοῦ. καὶ ῥίψαν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον
εἰς μέσον, ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ, μηδὲν βλά-
ψαν αὐτόν. καὶ ἐγένετο θάμβος ἐπὶ πάν-
τας, καὶ συνελάλουν πρὸς ἀλλήλους, λέγον
τες. τίς ὁ λόγος οὗτος; ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ
καὶ δυνάμει ἐπιτάσσει τοῖς ἀκαθάρτοις
πνεύμασι, καὶ ἐξέρχονται; καὶ ἐξεπορεύ-
ετο ἦχος περὶ αὐτοῦ εἰς πάντα τόπον
κς τῆς περιχώρου. *Ἀναστὰς δὲ ἐκ τῆς συνα- θ
β γωγῆς, εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν σίμωνος.
ἡ πενθερὰ δὲ τοῦ σίμωνος ἦν συνεχομένη
πυρετῷ μεγάλῳ, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν πε-
ρὶ αὐτῆς. καὶ ἐπιστὰς ἐπάνω αὐτῆς, ἐπετί-
μησε τῷ πυρετῷ, καὶ ἀφῆκεν αὐτήν. καὶ
παραχρῆμα ἀναστᾶσα, διηκόνει αὐτοῖς. Δύνον ι
τος δὲ τοῦ ἡλίου, ἅπαντες ὅσοι εἶχον ἀ-
σθενοῦντας νόσοις ποικίλαις, ἤγαγον αὐ-
τοὺς πρὸς αὐτόν. ὁ δὲ ἑνὶ ἑκάστῳ αὐτῶν τὰς
κζ χεῖρας ἐπιθείς, ἐθεράπευσεν αὐτούς. *Ἐξήρ
η χετο δὲ καὶ δαιμόνια ἀπὸ πολλῶν, κρά-
ζοντα καὶ λέγοντα. ὅτι σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς
τοῦ θεοῦ. καὶ ἐπιτιμῶν, οὐκ εἴα αὐτὰ λα-
λεῖν, ὅτι ᾔδεισαν τὸν χριστὸν αὐτὸν εἶναι.
κη *Γενομένης δὲ ἡμέρας ἐξελθὼν ἐπορεύθη εἰς
η ἔρημον τόπον, καὶ οἱ ὄχλοι ἐζήτουν αὐτόν,
καὶ ἦλθον ἕως αὐτοῦ, καὶ κατεῖχον αὐτὸν τοῦ μὴ πο
ρεύεσθαι ἀπ' αὐτῶν. ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, ὅτι
καὶ ταῖς ἑτέραις

xerunt illum uſque ad ſupercilium mon-
tis, ſuper quem ciuitas illorum erat ædifi-
cata, ut præcipitarent eum. Ipſe autē trāſ-
iens per medium illorum ibat. Et deſcen-
dit Capernaum ciuitatem Galilææ, ibiqꝫ
docebat illos ſabbatis. Et ſtupebant ſu-
per doctrina eius, quia cum poteſtate cō
iunctus erat ſermo ipſius. Et in ſynago-
ga erat homo, habens ſpiritum dæmo-
nis immūdi: & exclamauit uoce magna,
dicens: Eia, quid tibi nobiſcum eſt Ieſu
Nazarene? Veniſti ad perdendum nos?
Scio te qui ſis, ſanctus ille dei. Et incre-
pauit illum Ieſus, dicens: Obmuteſce, &
exi ab eo. Et cum proieciſſet illum dæ-
monium in medium, exijt ab illo, nihil-
qꝫ illi nocuit. Et factus eſt pauor ſuper
omnes: & colloquebantur inter ſeſe, di-
centes: Quis ſermo hic eſt? quia cum au
toritate ac poteſtate imperat immundis
ſpiritibus, & exeunt? Et diuulgabatur fa-
ma de illo in omnem locum undique fi-
nitimæ regionis. Cum ſurrexiſſet au-
tem Ieſus de ſynagoga, introiuit in do-
mum Simonis. ſocrus autem Simonis
tenebatur febri magna, & rogauerunt
illum pro ea. Et aſtans ſupra illam, in-
crepauit febrem, & febris dimiſit illam:
ſtatimqꝫ ſurgens, miniſtrabat illis. Cum
autem ſol occideret, omnes qui habe-
bant infirmos morbis uarijs, ducebant
illos ad eum: at ille ſingulis manus im-
ponens, ſanabat eos. Exibant autem &
dæmonia à multis, clamantia ac dicen-
tia: Tu es Chriſtus filius dei. Et incre-
pans, non ſinebat ea loqui, quod ſci-
ebant ipſum eſſe Chriſtum. Facto au-
tem die egreſſus ibat in deſertum lo-
cum, & turbæ quærebant eum, & ue-
nerunt uſque ad ipſum, & detinebant il-
lum ne diſcederet ab eis. Quibus ille ait:

καὶ ταῖς ἑτέραις πόλεσιν εὐαγγελίσασθαί με
δεῖ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, ὅτι εἰς τοῦτο ἀπέ-
σταλμαι. καὶ ἦν κηρύσσων ἐν ταῖς συναγωγαῖς
κθ τῆς γαλιλαίας. *Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν ὄχλον
ε ἐπικεῖσθαι αὐτῷ, τοῦ ἀκούειν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ,
καὶ αὐτὸς ἦν ἑστὼς παρὰ τὴν λίμνην γεννησαρέθ·
καὶ εἶδε δύο πλοῖα ἑστῶτα παρὰ τὴν λίμνην,
οἱ δὲ ἁλιεῖς ἀποβάντες ἀπ' αὐτῶν, ἀπέπλυ-
ναν τὰ δίκτυα. ἐμβὰς δὲ εἰς ἓν τῶν πλοίων,
ὃ ἦν τοῦ σίμωνος, ἠρώτησεν αὐτὸν, ἀπὸ τῆς γῆς
ἐπαναγαγεῖν ὀλίγον. καὶ καθίσας ἐδίδασκεν
λ ἐκ τοῦ πλοίου τοὺς ὄχλους.* ὡς δὲ ἐπαύσατο
δ λαλῶν, εἶπε πρὸς τὸν σίμωνα. ἐπανάγα-
γε εἰς τὸ βάθος, καὶ χαλάσατε τὰ δίκτυα
ὑμῶν εἰς ἄγραν. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ σίμων, εἶ-
πεν αὐτῷ, ἐπιστάτα, δι' ὅλης τῆς νυκτὸς κοπιά-
σαντες οὐδὲν ἐλάβομεν, ἐπὶ δὲ τῷ ῥήματί σου
χαλάσω τὸ δίκτυον. καὶ τοῦτο ποιήσαντες, συ-
νέκλεισαν πλῆθος ἰχθύων πολύ. διεῤῥήγνυτο
δὲ τὸ δίκτυον αὐτῶν, καὶ κατένευσαν τοῖς μετό-
χοις, τοῖς ἐν τῷ ἑτέρῳ πλοίῳ, τοῦ ἐλθόντας συλ-
λαβέσθαι αὐτοῖς. καὶ ἦλθον, καὶ ἔπλησαν ἀμφότε-
λα ρα τὰ πλοῖα, ὥστε βυθίζεσθαι αὐτά.* ἰδὼν δὲ σί-
ε μων πέτρος, προσέπεσε τοῖς γόνασι τοῦ ἰησοῦ,
λέγων. ἔξελθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλός
εἰμι κύριε. θάμβος γὰρ περιέσχεν αὐτὸν, καὶ
πάντας τοὺς σὺν αὐτῷ, ἐπὶ τῇ ἄγρᾳ τῶν ἰχθύ-
ων, ᾗ συνέλαβον, ὁμοίως δὲ καὶ ἰάκωβον καὶ
ἰωάννην υἱοὺς ζεβεδαίου, οἳ ἦσαν κοινωνοὶ τῷ
λβ σίμωνι.* καὶ εἶπε πρὸς τὸν σίμωνα ὁ ἰησοῦς.
ε μὴ φοβοῦ, ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζω-
γρῶν. καὶ καταγαγόντες τὰ πλοῖα ἐπὶ
τὴν γῆν, ἀφέντες ἅπαντα ἠκολούθησαν αὐ-
λγ τῷ.* καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν μιᾷ
β τῶν πόλεων, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ πλήρης λέπρας,
καὶ ἰδὼν τὸν ἰησοῦν· πεσὼν ἐπὶ πρόσω-
πον, ἐδεήθη αὐτοῦ, λέγων. κύριε, ἐὰν θέ-
λῃς, δύνασαί με καθαρίσαι. καὶ ἐκτείνας
τὴν χεῖρα, ἥψατο αὐτοῦ, εἰπών. θέλω,
καθαρίσθητι. καὶ εὐθέως ἡ λέπρα ἀπῆλθεν
ἀπ' αὐτοῦ. καὶ αὐτὸς παρήγγειλεν αὐτῷ,
μηδενὶ

Et alijs ciuitatibus oportet me euangeli-
zare regnum dei, nã in hoc missus sum.
Et prædicabat in synagogis Galilææ.
Factum est autem cum turba im- V
mineret ei, ut audiret uerbum dei, & ipse
stabat iuxta stagnum Genezareth. &
uidit duas naues stantes ad stagnum,
piscatores autem descenderant ex illis,
& abluebant retia. Ingressus autem in
unam nauim, quæ erat Simonis, roga-
uit eum, ut à terra abduceret pusillum,
ια & sedens docebat de naui turbas. Vt ces-
sauit autem loqui, dixit ad Simonem:
Duc in altum, & laxate retia uestra in
capturam. Et respondens Simon, dixit
illi: Præceptor, per totam noctem labo-
rantes nihil cepimus: tamen tuo iussu
laxabo rete. Et cum hoc fecissent, con-
cluserunt piscium multitudinem copio-
sam. Rumpebatur autem rete eorum.
Et annuerunt socijs, qui erant in altera
naui, ut uenirent & adiuuarent ipsos.
Et uenerunt, atque impleuerunt ambas
naues, ita ut mergerentur. Quod cum
uideret Simon Petrus, accidit ad genua
Iesu, dicens: Discede à me domine, quia
homo peccator sum. Stupor enim circun
dederat eum, & omnes qui cum illo fue-
rant, super captu piscium, quem ceperãt,
similiter autem Iacobum & Iohãnem fi-
lios Zebedæi, qui erant socij Simoni. Et
ait ad Simonem Iesus: Ne metuas, post-
hac homines capies. Et subductis in ter-
ιβ ram nauibus, relictis omĩbus, secuti sunt
eum. Et accidit cum esset in quadam ciui
tate, & ecce uir plenus lepra, cumq; uidis-
set Iesum, prostratus in faciem, rogauit
eum, dicẽs: Domine, si uis potes me mun
dare. Et protensa manu tetigit eũ, dicens:
Volo, mundus esto. Et confestim le-
pra discessit ab illo. Et ipse præcepit illi,
ne cuiq;

μηδενὶ εἰπεῖν, ἀλλὰ ἀπελθὼν δεῖξον σεαυτὸν
τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ
σου, καθὼς προσέταξε μωσῆς εἰς μαρτύριον
λθ αὐτοῖς.* Διήρχετο δὲ μᾶλλον ὁ λόγος περὶ
α αὐτοῦ, καὶ συνήρχοντο ὄχλοι πολλοὶ ἀκούειν, καὶ
θεραπεύεσθαι ὑπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀσθενειῶν αὐτῶν.
λε * Αὐτὸς δὲ ἦν ὑποχωρῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις, καὶ
β προσευχόμενος.* Καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν
λϛ ἡμερῶν, καὶ αὐτὸς ἦν διδάσκων, καὶ ἦσαν κα-
ε θήμενοι φαρισαῖοι καὶ νομοδιδάσκαλοι, οἳ
ἦσαν ἐληλυθότες ἐκ πάσης κώμης τῆς γαλι-
λαίας καὶ ἰουδαίας καὶ ἱερουσαλήμ, καὶ δύναμις
λζ κυρίου ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς.* Καὶ ἰδοὺ ἄνδρες
α φέροντες ἐπὶ κλίνης ἄνθρωπον, ὃς ἦν παραλε-
λυμένος, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν εἰσενεγκεῖν, καὶ θεῖ-
ναι ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ μὴ εὑρόντες διὰ ποίας
εἰσενέγκωσιν αὐτὸν διὰ τὸν ὄχλον, ἀναβάν-
τες ἐπὶ τὸ δῶμα, διὰ τῶν κεράμων καθῆκαν
αὐτὸν σὺν τῷ κλινιδίῳ εἰς τὸ μέσον ἔμπροσθεν
τοῦ ἰησοῦ. καὶ ἰδὼν τὴν πίστιν αὐτῶν, εἶπεν αὐτῷ.
ἄνθρωπε, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου. καὶ ἤρ-
ξαντο διαλογίζεσθαι οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρι-
σαῖοι, λέγοντες. τίς ἐστιν οὗτος, ὃς λαλεῖ βλασφη-
μίας; τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ μό-
νος ὁ θεός; ἐπιγνοὺς δὲ ὁ ἰησοῦς τοὺς διαλογι-
σμοὺς αὐτῶν, ἀποκριθεὶς, εἶπε πρὸς αὐτούς. τί
διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; τί ἐστιν
εὐκοπώτερον εἰπεῖν, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρ-
τίαι σου, ἢ εἰπεῖν, ἔγειραι καὶ περιπάτει; ἵνα δὲ εἰ-
δῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ
τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἶπε τῷ παραλυτι-
κῷ. σοὶ λέγω, ἔγειραι. καὶ ἄρας τὸ κλινίδιόν σου
πορεύου εἰς τὸν οἶκόν σου. καὶ παραχρῆμα ἀναστὰς
ἐνώπιον αὐτῶν, ἄρας ἐφ' ὃ κατέκειτο, ἀπῆλθεν
εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, δοξάζων τὸν θεόν. καὶ ἔκστασις
ἔλαβεν ἅπαντας, καὶ ἐδόξαζον τὸν θεόν, καὶ
ἐπλήσθησαν φόβου, λέγοντες, ὅτι εἴδομεν
λη παράδοξα σήμερον.* Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξῆλ-
β θε, καὶ ἐθεάσατο τελώνην, ὀνόματι λευίν, κα-
θήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον, καὶ εἶπεν αὐ-
τῷ. ἀκολούθει μοι. καὶ καταλιπὼν ἅπαντα,
ἀναστὰς

ne cuiquam diceret, sed uade, inquit, osten
de teipsum sacerdoti, & offer pro emun-
datione tui, quẽadmodũ præcepit Mo-
ses in testimoniũ illis. Peruagabat̃ autẽ
magis rumor de illo, & cõueniebant tur-
bæ multæ ut audirent & sanarent̃ ab in-
firmitatibus suis. Ipse autẽ agebat in se-
cessu in desertis & orabat. Et factum est
quodam die, & ipse docebat, erántq; pha
risæi sedentes ac legis doctores, qui uene
rant ex omni castello Galilææ & Iudææ
& Hierusalẽ, & uirtus domini aderat ad
sanandum eos. Et ecce uiri portantes in
ιγ lecto hominem, qui erat paralyticus, &
quærebant eum inferre, & ponere ante il
lum. Et non inuenientes qua parte illum
inferrent præ turba, ascenderũt super te-
ctum, ac per tegulas demiserũt eum cum
lectulo in medium ante Iesum. Quorũ
fidẽ ut uidit, dixit illi: Homo, remittantur
tibi peccata tua. Et cœperũt cogitare scri-
bæ & pharisæi, dicentes: Quis est is qui
loquitur blasphemias? Quis potest re-
mittere peccata, nisi solus deus? Vt co-
gnouit autem Iesus cogitationes eorum,
respondens, dixit ad illos: Quid cogita-
tis in cordibus uestris? Vtrum est faciliꝰ
dicere, remittant̃ tibi peccata, an dicere,
surge & ambula? Vt autem sciatis quod
filius hominis habet potestatem in ter-
ra remittendi peccata, ait paralytico: Ti-
bi dico, surge, tolle lectulum tuum, & ua-
de in domum tuam. Isq; confestim sur-
gens coram illis, tollebat in quo iacuerat,
abijtque in domum suam, glorificans
deum. Et stupor corripuit omnes, & glo-
rificabant deum: & repleti sunt timore,
ιδ dicentes: Vidimus incredibilia hodie. Et
post hæc exijt, ac uidit publicanum, no-
mine Leui, sedentem ad telonium, & ait
illi: Sequere me. Atq; is relictis omnibus,
surgens,

λθ ἀναστὰς, ἠκολούθησεν αὐτῷ. * καὶ ἐποίησε δο-
β χὴν μεγάλην λευεὶς αὐτῷ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐ-
τοῦ, καὶ ἦν ὄχλος τελωνῶν πολὺς, καὶ ἄλλων,
οἳ ἦσαν μετ' αὐτῶν κατακείμενοι. καὶ ἐγόγγυ-
ζον οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ φαρισαῖοι πρὸς τοὺς
μαθητὰς αὐτοῦ, λέγοντες. διὰ τί μετὰ τελω-
μ νῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίετε καὶ πίνετε; * καὶ
β ἀποκριθεὶς ὁ ἰησοῦς, εἶπε πρὸς αὐτούς. οὐ
χρείαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ'
οἱ κακῶς ἔχοντες. οὐκ ἐλήλυθα καλέσαι δι-
καίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. οἳ
δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν. διὰ τί οἱ μαθηταὶ ἰω-
άννου νηστεύουσι πυκνὰ, καὶ δεήσεις ποιοῦνται,
ὁμοίως καὶ οἱ τῶν φαρισαίων, οἱ δὲ σοὶ ἐσθί-
ουσι καὶ πίνουσιν. ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς. μὴ
δύνασθε τοὺς υἱοὺς τοῦ νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ
νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστι, ποιῆσαι νηστεύειν; ἐλεύ-
σονται δὲ ἡμέραι, καὶ ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ
νυμφίος, τότε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς
ἡμέραις. ἔλεγε δὲ καὶ παραβολὴν πρὸς αὐτοὺς.
ὅτι οὐδεὶς ἐπίβλημα ἱματίου καινοῦ ἐπι-
βάλλει ἐπὶ ἱμάτιον παλαιὸν, εἰ δὲ μή γε,
καὶ τὸ καινὸν σχίζει, καὶ τῷ παλαιῷ οὐ συμ-
φωνεῖ τὸ ἐπίβλημα ἀπὸ τοῦ καινοῦ. καὶ οὐ-
δεὶς βάλλει οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιοὺς, εἰ
δὲ μή γε, ῥήξει ὁ νέος οἶνος τοὺς ἀσκοὺς, καὶ
αὐτὸς ἐκχυθήσεται, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται.
ἀλλὰ οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς καινοὺς βλητέον,
καὶ ἀμφότεροι συντηροῦνται. καὶ οὐδεὶς πιὼν
παλαιὸν, εὐθέως θέλει νέον, λέγει γάρ, ὁ πα-
λαιὸς χρηστότερός ἐστιν.
μα * Ἐγένετο δὲ, ἐν σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ δι-
β απορεύεσθαι αὐτὸν διὰ τῶν σπορίμων, καὶ ἔτιλ-
λον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τοὺς στάχυας, καὶ ἤσθιον,
ψώχοντες ταῖς χερσί. τινὲς δὲ τῶν φαρισαίων εἶ-
πον αὐτοῖς. τί ποιεῖτε, ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν
τοῖς σάββασι. καὶ ἀποκριθεὶς πρὸς αὐτοὺς εἶ-
πεν ὁ ἰησοῦς. οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε, ὃ ἐποίησε
δαβὶδ, ὁπότε ἐπείνασεν αὐτὸς, καὶ οἱ μετ'
αὐτοῦ ὄντες, ὡς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, καὶ
τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔλαβε καὶ ἔφαγε,
καὶ

ſurgens,ſecutus eſt eum.Et fecit ei conui-
uium magnũ Leui in domo ſua,& erat
turba multa publicanorum, & aliorum,
qui cum illis accumbebant. Et murmura
bant ſcribæ, & phariſæi, aduerſus diſci-
pulos eius, dicentes: Quare cum publi-
canis & peccatoribus editis & bibitis? Et
reſpondens Ieſus, dixit ad illos: Non
egent qui ſani ſunt medico, ſed qui male
habent. Non ueni uocare iuſtos,ſed pec-
catores ad pœnitentiam. At illi dixerunt
ad eum: Quare diſcipuli Iohannis ieiu-
nant frequẽter, & obſecrationes faciunt,
ſimiliter & phariſæorum, tui uero edunt
& bibunt? Quibus ipſe ait: Num pote-
ſtis facere,ut filij thalami, dum cum illis
eſt ſponſus, ieiunent? Venient autem
dies, & cum ablatus fuerit ab illis ſpon-
ſus,tunc ieiunabunt in illis diebus. Dice-
bat autem & ſimilitudinem ad illos: Ne-
mo immiſſuram noui ueſtimenti immit-
tit in ueſtimentum uetus, alioquin,& no-
uum rumpit, & ueteri non conuenit im-
miſſura ex nouo. Et nemo mittit uinum
nouum in utres ueteres, alioqui rumpet
uinum nouum utres, & ipſum effunde-
tur,& utres peribunt. Sed uinum muſtũ
in utres nouos mittendum eſt, & utraq;
conſeruantur. Et nemo qui biberit uetus,
ſtatim uult nouum: dicit enim,uetus me
lius eſt.
Accidit aũt,ut in ſabbato ſecundopri VI
mo tranſiret per ſata,ac uellebãt diſcipu-
li eius ſpicas,edebántq;,confricantes ma
nibus. Quidã aũt phariſæorum dicebãt
illis: Quid facitis,quod non licet facere in
ſabbatis? Et reſpondens Ieſus ad eos, di-
xit: Ne hoc quidẽ legiſtis,quod fecit Da-
uid,cũ eſuriſſet ipſe,& qui cum illo erant,
quomodo intrauit in domum dei, &
panes propoſitionis ſumpſit, editque
ac

καὶ ἔδωκε καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ, οὓς οὐκ ἔξεστι φα-
γεῖν, εἰ μὴ μόνους τοὺς ἱερεῖς; καὶ ἔλεγεν
αὐτοῖς, ὅτι κύριός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
μα καὶ τοῦ σαββάτου. * ἐγένετο δὲ καὶ ἐν ἑτέ-
β ρῳ σαββάτῳ, εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν συνα-
γωγὴν καὶ διδάσκειν. καὶ ἦν ἐκεῖ ἄνθρω-
πος, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἡ δεξιὰ ἦν ξηρά. παρετή-
ρουν δὲ αὐτὸν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρι-
σαῖοι, εἰ ἐν τῷ σαββάτῳ θεραπεύσῃ, ἵνα εὕ-
ρωσι κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ. αὐτὸς δὲ ᾔδει τοὺς
διαλογισμοὺς αὐτῶν, καὶ εἶπεν τῷ ἀνθρώ-
πῳ τῷ ξηρὰν ἔχοντι τὴν χεῖρα· ἔγειραι, καὶ
στῆθι εἰς τὸ μέσον. ὁ δὲ ἀναστὰς ἔστη. εἶπεν
οὖν ὁ ἰησοῦς πρὸς αὐτούς. ἐπερωτήσω ὑμᾶς,
τί ἔξεστι τοῖς σάββασιν, ἀγαθοποιῆσαι ἢ κακο
ποιῆσαι, ψυχὴν σῶσαι ἢ ἀπολέσαι; καὶ περιβλε-
ψάμενος πάντας αὐτούς, εἶπεν τῷ ἀνθρώ-
πῳ, ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου. ὁ δὲ ἐποίησε, καὶ
ἀποκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη.
αὐτοὶ δὲ ἐπλήσθησαν ἀνοίας, καὶ διελάλουν
πρὸς ἀλλήλους, τί ἂν ποιήσειαν τῷ ἰησοῦ.
μγ * ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, ἐξ-
β ῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι, καὶ ἦν διανυ-
μδ κτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ θεοῦ. * καὶ ὅτε ἐγέ-
β νετο ἡμέρα, προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ.
καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, οὓς καὶ
ἀποστόλους ὠνόμασε, σίμωνα, ὃν καὶ ὠνόμα-
σε πέτρον, καὶ ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἰά-
κωβον καὶ ἰωάννην, φίλιππον καὶ βαρθολο-
μαῖον, ματθαῖον καὶ θωμᾶν, ἰάκωβον τὸν τοῦ
ἀλφαίου καὶ σίμωνα τὸν καλούμενον ζηλω-
τήν, ἰούδαν ἰακώβου, καὶ ἰούδαν ἰσκαριώ-
με την, ὃς καὶ ἐγένετο προδότης. * καὶ κατα-
α βὰς μετ' αὐτῶν, ἔστη ἐπὶ τόπου πεδινοῦ, καὶ
ὄχλος μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ πλῆθος πολὺ τοῦ
λαοῦ ἀπὸ πάσης τῆς ἰουδαίας καὶ ἱερουσαλήμ,
καὶ τῆς παραλίου τύρου καὶ σιδῶνος, οἳ ἦλθον ἀ-
κοῦσαι αὐτοῦ, καὶ ἰαθῆναι ἀπὸ τῶν νόσων αὐτῶν,
καὶ οἱ ὀχλούμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρ-
των, καὶ ἐθεραπεύοντο. καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐζήτει
ἅπτεσθαι αὐτοῦ, ὅτι δύναμις παρ' αὐτοῦ ἐξήρχετο,
καὶ

ac dedit etiam his qui secum erant, quos
nõ licet edere, nisi tantum sacerdotibus?
Et dicebat illis: Dominus est filius homi
nis etiam sabbati. Factum est autẽ & in
alio sabbato, ut intraret in synagogã, ac
ιε doceret. Et erat ibi homo, & manus eius
dextera erat arida. Obseruabant autem
eum scribæ ac pharisæi, an in sabbato sa-
naturus esset, ut inuenirent unde accusa-
rent eũ. Ipse uero sciebat cogitationes eo
rum, & ait homini qui habebat manum
aridam: Surge, & sta in medio. Et surgẽs
stetit. Ait igitur ad illos Iesus: Interroga-
bo uos, utrum licet sabbatis beneface-
re an malefacere, animam seruare an
perdere? Et circumspectis omnibus, di-
xit homini: Extende manum tuam. Il-
le autem fecit, & restituta est manus eius
sana sicut altera. Ipsi autem repleti sunt
amentia, & colloquebantur inter sese, q̃d
nam facerent Iesu. Factum est autem in
illis diebus, exijt in montem ad orãdum,
ις erátq; pernoctans in deprecatiõe dei. Et
cum dies factus esset, uocauit discipulos
suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos &
apostolos nominauit, Simonem, quẽ &
nominauit Petrum, & Andream fratrem
eius, Iacobum & Iohannem, Philippum
& Bartholomæum, Matthæum & Tho-
mam, Iacobum Alphæi filium & Simo-
nem qui uocatur Zelotes, & Iudam Ia-
cobi, & Iudam Iscariotem, qui idem fuit
proditor. Et descendens cum illis, stetit
in loco campestri turbáq; discipulorum
eius, & multitudo copiosa plebis ex omĩ
Iudæa & Hierusalem, & à maritima Ty-
ro & Sidone, qui uenerant ut audirent
eum, & sanarentur à morbis suis, & qui
uexabantur à spiritibus immundis, &
sanabantur. Et omnis turba quærebat
eum tangere, quia uirtus ab illo exibat,
&

μς καὶ ἰᾶτο πάντας.*Καὶ αὐτὸς ἐπάρας τοὺς ὀφθαλ
ε μοὺς αὐτοῦ εἰς τοὺς μαθητὰς, ἔλεγε.* Μακάριοι
μζ οἱ πτωχοὶ, ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ιζ
ε *Μακάριοι οἱ πεινῶντες νῦν, ὅτι χορτασθήσε
μη σθε. Μακάριοι οἱ κλαίοντες νῦν, ὅτι γελάσετε.
ε *Μακάριοί ἐστε, ὅταν μισήσωσιν ὑμᾶς οἱ ἄν
μθ θρωποι, καὶ ἀφορίζωσιν ὑμᾶς, καὶ ὀνειδίσωσι, καὶ
ε ἐκβάλωσι τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς πονηρὸν, ἕνεκα τοῦ
υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. χαίρετε ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ
καὶ σκιρτήσατε, ἰδοὺ γὰρ ὁ μισθὸς ὑμῶν
πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. κατὰ ταῦτα γὰρ ἐ
ποίουν τοῖς προφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν.
πλὴν οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις, ὅτι ἀπέχε
ν τε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. * οὐαὶ ὑμῖν, οἱ
ι ἐμπεπλησμένοι, ὅτι πεινάσετε. οὐαὶ ὑμῖν,
οἱ γελῶντες νῦν, ὅτι πενθήσετε καὶ κλαύσε
να τε. * οὐαὶ ὑμῖν, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι
ι πάντες οἱ ἄνθρωποι. κατὰ ταῦτα γὰρ ἐποί
ουν τοῖς ψευδοπροφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν.
νβ * Ἀλλ' ὑμῖν λέγω τοῖς ἀκούουσιν, ἀγαπᾶτε
ε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μι
σοῦσιν ὑμᾶς. εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους
ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόν
νγ των ὑμᾶς. * τῷ τύπτοντί σε ἐπὶ τὴν σιαγό
ε να, πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην. καὶ ἀπὸ τοῦ αἴ
ροντός σου τὸ ἱμάτιον, καὶ τὸν χιτῶνα μὴ κω
λύσῃς. παντὶ δὲ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου. καὶ
νδ ἀπὸ τοῦ αἴροντος τὰ σὰ, μὴ ἀπαίτει. * Καὶ
ε καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρω
ποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως. Καὶ εἰ
ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ποία ὑ
μῖν χάρις ἐστί; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τοὺς
ἀγαπῶντας αὐτοὺς ἀγαπῶσι. καὶ ἐὰν ἀγα
θοποιῆτε τοὺς ἀγαθοποιοῦντας ὑμᾶς, ποία
ὑμῖν χάρις ἐστί; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τὸ
αὐτὸ ποιοῦσι. καὶ ἐὰν δανείζητε παρ' ὧν ἐλ
πίζετε ἀπολαβεῖν, ποία ὑμῖν χάρις ἐστίν; καὶ
γὰρ ἁμαρτωλοὶ ἁμαρτωλοῖς δανείζουσιν,
ἵνα ἀπολάβωσι τὰ ἴσα. πλὴν ἀγαπᾶτε τοὺς
ἐχθροὺς ὑμῶν, καὶ ἀγαθοποιεῖτε καὶ δανείζετε
μηδὲν ἀπελπίζοντες, καὶ ἔσται ὁ μισθὸς
ὑμῶν

& ſanabat omnes. Et ipſe attollens ocu-
los ſuos in diſcipulos, dicebat: Beati pau-
peres, quia ueſtrum eſt regnum dei. Bea-
ti qui eſuritis nũc, quia ſaturabimini. Be-
ati qui fletis nũc, quia ridebitis. Beati eri
tis cum uos oderint homines, & ſepara-
uerint uos, & exprobrauerint, & eiecerint
nomen ueſtrum tanquam malum pro-
pter filium hominis. Gaudete in illo die
& exultate, ecce enim merces ueſtra mul-
ta eſt in cœlis. Secundum hæc enim facie
bant prophetis patres eorum. Verunta-
men uæ uobis diuitibus, qui habetis con
ſolationem ueſtram. Væ uobis, qui ſatu
rati eſtis, quia eſurietis. Væ uobis qui ri-
detis nunc, quia lugebitis & flebitis. Væ
cũ laudauerint uos omnes homines. Se-
cundum hæc enim faciebant pſeudopro
phetis patres eorum. Sed uobis dico qui
auditis, Diligite inimicos ueſtros: benefa
cite his qui uos oderunt. Benedicite ma-
ledicentibus uobis, & orate pro calumni-
antibus uos. Percutienti te in maxillam,
præbe & alteram, & ab eo qui aufert tibi
pallium, etiam tunicam noli prohibere.
Omni autem exigẽti abs te, tribue, & ab
eo qui aufert quæ tua ſunt, ne repoſcas.
Et prout uultis ut faciant uobis homi-
nes, uos quoque facite illis ſimiliter. Et ſi
diligitis eos qui uos diligunt, quæ uobis
eſt gratia? Nam & peccatores eos à qui-
bus diliguntur, diligunt. Et ſi benefe-
ceritis his qui uobis benefaciunt, quæ
uobis eſt gratia? Siquidem & pecca-
tores hoc faciunt. Et ſi mutuum dede-
ritis his à quibus ſperatis uos receptu-
ros, quæ gratia eſt uobis? Nam & pec-
catores peccatoribus dant mutuum, ut
recipiant paria. Quin immò diligite ini-
micos ueſtros, & benefacite, & mutuum
date, nihil inde ſperantes, & erit merces
ueſtra

ὑμῶν πολὺς, καὶ ἔσεσθε υἱοὶ τοῦ ὑψίστου, ὅτι
αὐτὸς χρηστός ἐστιν ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους καὶ πο-
νηρούς. γίνεσθε οὖν οἰκτίρμονες, καθὼς καὶ ὁ
μϛ πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστί. * Μὴ κρίνετε,
β καὶ οὐ μὴ κριθῆτε. Μὴ καταδικάζετε, καὶ οὐ
μὴ καταδικασθῆτε. Ἀπολύετε, καὶ ἀπολυ-
θήσεσθε. Δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. μέ-
τρον καλὸν πεπιεσμένον, καὶ σεσαλευμένον,
καὶ ὑπερεκχυνόμενον δώσουσιν εἰς τὸν κόλ
πον ὑμῶν. τῷ γὰρ αὐτῷ μέτρῳ ᾧ μετρεῖ-
μζ τε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν. * Εἶπε δὲ παρα-
ε βολὴν αὐτοῖς. μή τι δύναται τυφλὸς τυ-
φλὸν ὁδηγεῖν; οὐχὶ ἀμφότεροι εἰς βόθυνον
μη πεσοῦνται. * Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν δι-
γ δάσκαλον αὐτοῦ, κατηρτισμένος δὲ πᾶς
μθ ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. * Τί δὲ βλέ-
ε πεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ ἀδελφοῦ
σου, τὴν δὲ δοκὸν τὴν ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ,
οὐ κατανοεῖς; ἢ πῶς δύνασαι λέγειν τῷ
ἀδελφῷ σου, ἀδελφὲ, ἄφες ἐκβάλω τὸ κάρ-
φος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου, αὐτὸς τὴν ἐν
τῷ ὀφθαλμῷ σου δοκὸν οὐ βλέπων; ὑπο-
κριτὰ, ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ
ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψεις, ἐκβαλεῖν
τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ
ξ σου. * Οὐ γάρ ἐστι δένδρον καλὸν, ποιοῦν καρ
ε πὸν σαπρόν. οὐδὲ δένδρον σαπρὸν, ποιοῦν
καρπὸν καλόν. ἕκαστον γὰρ δένδρον ἐκ τοῦ
ξα ἰδίου καρποῦ γινώσκεται. * Οὐ γὰρ ἐξ ἀκανθῶν
ε συλλέγουσι σῦκα. οὐδὲ ἐκ βάτου τρυγῶσι στα
ξβ φυλήν. * Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγα-
ε θοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ ἀ-
γαθόν. καὶ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ
θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ πονη-
ρόν. ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας λα
ξγ λεῖ τὸ στόμα αὐτοῦ. * Τί δέ με καλεῖτε κύριε,
γ κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω. * Πᾶς ὁ ἐρχόμε-
ξδ νος πρός με, καὶ ἀκούων μου τῶν λόγων, καὶ
ε ποιῶν αὐτοὺς, ὑποδείξω ὑμῖν τίνι ἐστὶν ὅμοι
ος. ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδομοῦντι οἰκί-
αν, ὃς ἔσκαψε καὶ ἐβάθυνε, καὶ ἔθηκε θεμέλιον
ἐπὶ

uestra multa, & eritis filij altissimi, quia
ipse benignus est erga ingratos ac
malos. Estote ergo misericordes, sicut
& pater uester misericors est. Nolite iu-
dicare, & non iudicabimini. Nolite
condemnare, & non condemnabimini.
Remittite, & remittetur uobis. Date,
& dabitur uobis. Mensuram bonam
& confertam, & concussam atque ex-
undantem dabunt in sinum uestrum.
Eadem quippe mensura qua metimi-
ni, metientur alij uobis. Dicebat au-
tem illis similitudinem: Nunquid po-
test cæcus cæcum ducere? nónne ambo
in foueam cadunt? Non est discipulus
supra magistrum suum: perfectus au-
tẽ omnis erit, sicut magister ipsius. Quid
autem uides festucã in oculo fratris tui,
trabem autem quæ in oculo proprio est,
non animaduertis? Aut quomodo po-
tes dicere fratri tuo: frater, sine eijciam fe-
stucam quæ in oculo tuo est, ipse in ocu-
lo tuo trabem non uides? Hypocrita, eij-
ce primum trabem ex oculo tuo, & tunc
perspicies, ut eijcias festucam, quæ est in
oculo fratris tui. Non est enim arbor bo
na, quæ facit fructum malum: neque ar-
bor mala, faciens fructum bonum. Vna-
quæq; enim arbor ex fructu suo cogno-
scitur. Neque enim è spinis colligunt fi-
cus, neque è rubo uindemiant uuam. Bo
nus homo ex bono thesauro cordis sui
profert bonum, & malus homo ex malo
thesauro cordis sui profert malum. Ex
abundantia enim cordis loquit' os eius.
Quid autem uocatis me domine, domi-
ne, & non facitis quæ dico? Quisquis ue
nit ad me, & audit sermones meos, & fa-
cit eos, ostendam uobis, cui similis sit. Si-
milis est homini, ædificanti domum: qui
fodit in altum, & posuit fundamentum

ἐπὶ τὴν πέτραν, πλημμύρας δὲ γενομένης,
προσέῤῥηξεν ὁ ποταμὸς τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ
οὐκ ἴσχυσε σαλεῦσαι αὐτὴν, τεθεμελίωτο
γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. ὁ δὲ ἀκούσας, καὶ
μὴ ποιήσας, ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδο/
μήσαντι οἰκίαν ἐπὶ τὴν γῆν χωρὶς θεμε-
λίου, ᾗ προσέῤῥηξεν ὁ ποταμὸς, καὶ εὐθέως
ἔπεσε, καὶ ἐγένετο τὸ ῥῆγμα τῆς οἰκίας ἐκεί
νης μέγα.

ξε * ἐπεὶ δὲ ἐπλήρωσε πάντα τὰ ῥήματα αὐ
γ τοῦ εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ λαοῦ, εἰσῆλθεν εἰς κα-
περναούμ. ἑκατοντάρχου δέ τινος δοῦλος ιη
κακῶς ἔχων, ἤμελλε τελευτᾷν, ὃς ἦν αὐτῷ
ἔντιμος. ἀκούσας δὲ περὶ τοῦ ἰησοῦ, ἀπέστειλε
πρὸς αὐτὸν πρεσβυτέρους τῶν ἰουδαίων, ἐρω
τῶν αὐτὸν, ὅπως ἐλθὼν διασώσῃ τὸν δοῦ
λον αὐτοῦ. οἱ δὲ παραγενόμενοι πρὸς τὸν ἰη
σοῦν, παρεκάλουν αὐτὸν σπουδαίως, λέ-
γοντες, ὅτι ἄξιός ἐστιν ᾧ παρέξει τοῦτο. ἀ/
γαπᾷ γὰρ τὸ ἔθνος ἡμῶν, καὶ τὴν συναγω
γὴν αὐτὸς ᾠκοδόμησεν ἡμῖν. ὁ δὲ ἰησοῦς ἐ/
πορεύετο σὺν αὐτοῖς. ἤδη δὲ αὐτοῦ οὐ μα-
κρὰν ἀπέχοντος ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἔπεμψε
πρὸς αὐτὸν ὁ ἑκατόνταρχος φίλους, λέγων
αὐτῷ. κύριε, μὴ σκύλλου, οὐ γάρ εἰμι ἱκα/
νὸς, ἵνα ὑπὸ τὴν στέγην μου εἰσέλθῃς. διὸ οὐ/
δὲ ἐμαυτὸν ἠξίωσα πρός σε ἐλθεῖν, ἀλλὰ εἰπὲ
λόγῳ, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου. καὶ γὰρ
ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τασσόμε
νος, ἔχων ὑπ᾽ ἐμαυτὸν στρατιώτας, καὶ λέ-
γω τούτῳ, πορεύθητι, καὶ πορεύεται. καὶ ἄλ
λῳ, ἔρχου, καὶ ἔρχεται. καὶ τῷ δούλῳ μου,
ποίησον τοῦτο, καὶ ποιεῖ. ἀκούσας δὲ ταῦ-
τα ὁ ἰησοῦς, ἐθαύμασεν αὐτόν. καὶ στραφεὶς,
τῷ ἀκολουθοῦντι αὐτῷ ὄχλῳ εἶπε. λέγω
ὑμῖν, οὐδὲ ἐν τῷ ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εὗ/
ξς ρον. * καὶ ὑποστρέψαντες οἱ πεμφθέντες εἰς
ε τὸν οἶκον, εὗρον τὸν ἀσθενοῦντα δοῦλον ὑγιαί
ξζ νοντα. * καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἑξῆς ἐπορεύετο εἰς
ι πόλιν, καλουμένην ναΐν, καὶ συνεπορεύοντο
αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἱκανοὶ, καὶ ὄχλος
πολὺς

ſuper petram. Inundatione autem facta
illiſum eſt flumen domui illi, & non po/
tuit eam mouere. Fundata enim erat ſu/
per petram. Qui autem audiuit & non
fecit, ſimilis eſt homini, qui ædificauit
domum ſuam ſuper terram, abſque fun
damento, in quam illiſus eſt fluuius, &
cõtinuo cecidit, & facta eſt ruina domus
illius magna.

Cum autem conſumaſſet omnia VI
uerba ſua audiente populo, intrauit Ca/
pernaum. Centurionis autem cuiuſdam
ſeruus male habens, agebat animam,
qui illi erat charus: Cum audiſſet autem
de Ieſu, miſit ad eum ſeniores Iudæo-
rum, rogans eum, ut ueniret & ſeruaret
ſeruum ſuum. At illi cum ueniſſent ad
Ieſum, rogabant eum ſtudioſe, dicen-
tes: Dignus eſt, ut hoc illi præſtes. Dili-
git enim gentem noſtram, & ſynago-
gam ipſe ædificauit nobis. Ieſus autem
ibat cum illis. Et cum iam non longe
abeſſet à domo, miſit ad eum centurio
amicos, dicens ei: Domine, noli uexa-
ri. Non enim ſum dignus, ut ſub te-
ctum meum intres. Quapropter nec
meipſum ſum dignum arbitratus, ut
uenirem ad te, ſed dic uerbo, & ſanabi/
tur puer meus. Nam & ego homo ſum
ſub poteſtate conſtitutus, habens ſub
me milites, & dico huic, uade, ac uadit:
& alteri, ueni, ac uenit: & ſeruo meo,
fac hoc, ac facit. Auditis autem his Ie-
ſus, miratus eſt eum, & conuerſus, ſe-
quenti ſe turbæ dixit: Dico uobis, ne
in Iſraël quidem tantam fidem inueni.
Et reuerſi, qui miſſi fuerant, in domum,
inuenerunt ſeruum qui languerat, ſa-
num. Et factum eſt, deinceps ibat in ci/
uitatem, quæ uocatur Nain, & ibant
cum eo diſcipuli eius multi, turbáque
copioſa

πολύς. ὡς δὲ ἤγγισε τῇ πύλῃ τῆς πόλεως, καὶ
ἰδοὺ ἐξεκομίζετο τεθνηκὼς υἱὸς μονογενὴς τῇ
μητρὶ αὐτοῦ. καὶ αὕτη ἦν χήρα, καὶ ὄχλος
τῆς πόλεως ἱκανὸς σὺν αὐτῇ, καὶ ἰδὼν αὐτὴν
ὁ κύριος, ἐσπλαγχνίσθη ἐπ᾽ αὐτῇ, καὶ εἶπεν
αὐτῇ. μὴ κλαῖε. καὶ προσελθὼν, ἥψατο τῆς σο-
ροῦ. οἱ δὲ βαστάζοντες ἔστησαν, καὶ εἶπε. Νεανί-
σκε, σοὶ λέγω, ἐγέρθητι, καὶ ἀνεκάθισεν ὁ νε-
κρὸς, καὶ ἤρξατο λαλεῖν, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν τῇ
μητρὶ αὐτοῦ. ἔλαβε δὲ φόβος πάντας, καὶ ἐδό-
ξαζον τὸν θεὸν, λέγοντες. ὅτι προφήτης μέ-
γας ἐγήγερται ἐν ἡμῖν, καὶ ὅτι ἐπεσκέψατο
ξη ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ. * καὶ ἐξῆλθεν ὁ λό-
γος οὗτος ἐν ὅλῃ τῇ ἰουδαίᾳ περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐν
ξθ πάσῃ τῇ περιχώρῳ. * καὶ ἀπήγγειλαν ἰωάν-
νῃ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ πάντων τούτων. καὶ
προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ
ὁ ἰωάννης, ἔπεμψε πρὸς τὸν ἰησοῦν, λέγων.
σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἄλλον προσδοκῶ-
μεν; παραγενόμενοι δὲ πρὸς αὐτὸν οἱ ἄνδρες,
εἶπον. ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς ἀπέσταλκεν ἡμᾶς
πρός σε, λέγων. σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἄλ-
λον προσδοκῶμεν; ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ὥρᾳ ἐθερά-
πευσε πολλοὺς ἀπὸ νόσων, καὶ μαστίγων, καὶ
πνευμάτων πονηρῶν, καὶ τυφλοῖς πολλοῖς
ἐχαρίσατο τὸ βλέπειν. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἰη-
σοῦς, εἶπεν αὐτοῖς. πορευθέντες ἀπαγγείλα-
τε ἰωάννῃ, ἃ εἴδετε καὶ ἠκούσατε, ὅτι τυ-
φλοὶ ἀναβλέπουσι, χωλοὶ περιπατοῦσι, λε-
προὶ καθαρίζονται, κωφοὶ ἀκούουσι, νεκροὶ ἐγεί-
ρονται, πτωχοὶ εὐαγγελίζονται, καὶ μακάριός
ἐστιν, ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί. Ἀπελ-
θόντων δὲ τῶν ἀγγέλων ἰωάννου, ἤρξατο λέ-
γειν πρὸς τοὺς ὄχλους περὶ ἰωάννου. τί ἐξελη-
λύθατε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον
ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον; Ἀλλὰ τί ἐξελη-
λύθατε ἰδεῖν; ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱμα-
τίοις ἠμφιεσμένον; ἰδοὺ οἱ ἐν ἱματισμῷ
ἐνδόξῳ, καὶ τρυφῇ ὑπάρχοντες, ἐν τοῖς βα-
σιλείοις εἰσίν. Ἀλλὰ τί ἐξεληλύθατε ἰδεῖν;
προφήτην; ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον
προφήτου

ιθ copiosa. Cum aūt appropinquaret por-
tæ ciuitatis, ecce defunctus efferebat fili-
us unicus matri suæ. & hæc uidua erat, &
turba ciuitatis multa cum illa. Quam cū
uidisset dominus, misericordia motus
sup eā, dixit illi: Noli flere. Et accessit, teti-
gitq; loculū. Porrò qui portabāt substi-
terunt. Et ait: Adolescens, tibi dico surge.
Et resedit qui erat mortuus, & cœpit lo-
qui, & dedit illum matri suæ. Accepit aūt
omnes timor, & glorificabāt deum, dicē-
tes: Propheta magnus surrexit inter nos,
& deus uisitauit plebem suā. Et exijt hic
rumor in uniuersam Iudæam de eo, &
omnem finitimā regionem. Et nunciaue
runt Iohanni discipuli ipsius de his omi
κ bus. Et conuocauit duos de discipulis su
is Iohannes, misitque ad Iesum, dicens:
Tu es qui uenturus es, an aliū expecta-
mus? Cum autem uenissent ad eum ui-
ri, dixerunt: Iohānes baptista misit nos
ad te, dicēs: Tu es ille qui uenturus erat,
an alium expectamus? In eadem autem
hora multos curauit à morbis ac plagis,
& spiritibus malis, & cæcis multis dona-
uit uisum. Et respondens dixit illis: Eun-
tes renūciate Iohanni, quæ uidistis & au
distis, quod cæci uident, claudi ambu-
lant, leprosi mundantur, surdi audiunt,
mortui resurgunt, pauperibus annunci-
atur euangelium, & beatus est quicunq;
non fuerit offensus per me. Et cum dis-
cessissent nuncij Iohannis, cœpit de Io-
hanne dicere ad turbas: Quid existis in
desertum ut uideretis? arundinem uen-
to agitari? Sed quid existis uisuri? ho-
minem mollibus uestimentis indutum?
Ecce qui uestitu splendido uestiuntur, &
in delitijs agunt, in aulis Regum sunt.
Sed quid existis ad uidendum? prophe
tam? Vtique dico uobis, & plus quam

prophetā

ο προφήτου. * οὗτός ἐστι περὶ οὗ γέγραπται. »
ϛ Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ »
προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν »
οα σου ἔμπροσθέν σου. * Λέγω γὰρ ὑμῖν. Μείζων
ε ἐν γεννητοῖς γυναικῶν προφήτης Ἰωάννου τοῦ
βαπτιστοῦ οὐδείς ἐστιν. Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ
οβ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ, μείζων αὐτοῦ ἐστι. * Καὶ πᾶς
ι ὁ λαὸς ἀκούσας καὶ οἱ τελῶναι ἐδικαίωσαν
τὸν θεόν, βαπτισθέντες τὸ βάπτισμα Ἰωάννου.
Οἱ δὲ φαρισαῖοι καὶ οἱ νομικοὶ τὴν βουλὴν τοῦ
θεοῦ ἠθέτησαν εἰς ἑαυτούς, μὴ βαπτισθέντες
ογ ὑπ' αὐτοῦ. Εἶπε δὲ ὁ κύριος. * Τίνι οὖν ὁμοι-
ε ώσω τοὺς ἀνθρώπους τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ
τίνι εἰσὶν ὅμοιοι; ὅμοιοί εἰσι παιδίοις τοῖς
ἐν ἀγορᾷ καθημένοις, καὶ προσφωνοῦσιν ἀλ-
λήλοις, καὶ λέγουσιν. ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ
οὐκ ὠρχήσασθε, ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ
ἐκλαύσατε. Ἐλήλυθε γὰρ Ἰωάννης ὁ βαπτιστής,
μήτε ἄρτον ἐσθίων, μήτε οἶνον πίνων, καὶ
λέγετε, δαιμόνιον ἔχει. ἐλήλυθεν ὁ υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ λέγετε.
Ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης,
τελωνῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν, καὶ ἐδι-
καιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς πάν-
οδ των. * Ἠρώτα δέ τις αὐτὸν τῶν φαρισαίων,
α ἵνα φάγῃ μετ' αὐτοῦ, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκί- κα
αν τοῦ φαρισαίου ἀνεκλίθη. Καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἐν
τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἁμαρτωλὸς ἐπιγνοῦσα, ὅτι
ἀνάκειται ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ φαρισαίου, κομίσα-
σα ἀλάβαστρον μύρου, καὶ στᾶσα παρὰ τοὺς πό-
δας αὐτοῦ ὀπίσω κλαίουσα, ἤρξατο βρέχειν
τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσι, καὶ ταῖς θριξὶ
τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμασσε, καὶ κατεφίλει
τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἤλειφε τῷ μύρῳ. Ἰδὼν
δὲ ὁ φαρισαῖος ὁ καλέσας αὐτόν, εἶπεν ἐν
ἑαυτῷ, λέγων. οὗτος εἰ ἦν προφήτης, ἐγί-
νωσκεν ἄν, τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνή, ἥτις ἅ-
πτεται αὐτοῦ, ὅτι ἁμαρτωλός ἐστι. Καὶ ἀπο-
κριθεὶς ὁ Ἰησοῦς, εἶπε πρὸς αὐτόν. Σίμων,
ἔχω σοί τι εἰπεῖν. ὁ δέ φησι, διδάσκαλε, εἰ-
πέ. Δύο χρεωφειλέται ἦσαν δανειστῇ τινί, ὁ
εἷς

prophetam. Hic eſt de quo ſcriptum eſt,
Ecce mitto angelum meum ante faciem
tuam, qui præparabit uiam tuam ante
te. Dico enim uobis: Maior inter natos
mulierum propheta Iohanne baptiſta
nemo eſt. Attamen qui minor eſt in re-
gno dei, maior eſt illo. Et oĩs populus au
diens, & publicani iuſtificauerũt deum,
baptizati baptiſmo Iohannis. Phariſæi
autem & legiſperiti conſilium dei ſpreue
runt aduerſus ſemetipſos, non baptizati
ab eo. Ait autem dominus: Cui ergo ſi-
miles dicã homines generationis huius,
& cui ſimiles ſunt? Similes ſũt pueris ſe-
dentibus in foro, & acclamantibus inter
ſe ac dicentibus: Cantauimus uobis ti-
biꝭs, & non ſaltaſtis. Cecinimus uobis lu
gubria, & non ploraſtis. Venit enim Io-
hannes baptiſta neq; edens panẽ, neq;
bibens uinum, & dicitis: Dæmonium ha
bet. Venit filius hominis edens ac bibẽs,
& dicitis: Ecce homo edax, & uinipotor,
amicus publicanorũ ac peccatorũ. Et iu-
ſtificata eſt ſapientia à filiꝭs ſuis oĩbus.
Rogabat autem illum quidam è phari-
ſæis, ut caperet cibũ cũ ipſo. Et ingreſſus
domum phariſæi, accubuit. Et ecce muli-
er quæ fuerat in ciuitate peccatrix, ut co-
gnouit, quod Ieſus accubuiſſet in domo
phariſæi, attulit alabaſtrum unguenti,
ſtánsq; ad pedes eius à tergo flẽs, lachry
mis cœpit rigare pedes eius, & capillis ca
pitis ſui extergebat, & deoſculabatur pe-
des eius, & unguento ungebat. Videns
autem phariſæus, qui uocauerat eum, ait
intra ſe, dicens: Hic ſi eſſet propheta, ſci-
ret utiq;, quæ & qualis eſt mulier, quæ tã
git ipſum, quia peccatrix eſt. Et reſpõdẽs
Ieſus dixit ad illũ: Simon, habeo quid-
dam quod tibi dicã. At ille ait: Magiſter
dic. Duo debitores erãt cuidã creditori,
unus

εἷς ὤφειλε δηνάρια πεντακόσια, ὁ δὲ ἕτερος
πεντήκοντα, μὴ ἐχόντων δὲ αὐτῶν ἀπο-
δοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο. τίς οὖν αὐ-
τῶν εἰπὲ πλεῖον αὐτὸν ἀγαπήσει; Ἀποκρι-
θεὶς δὲ ὁ σίμων, εἶπεν. ὑπολαμβάνω, ὅτι ᾧ
τὸ πλεῖον ἐχαρίσατο. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ. ὀρ-
θῶς ἔκρινας, καὶ στραφεὶς πρὸς τὴν γυναῖκα,
τῷ σίμωνι ἔφη. βλέπεις ταύτην τὴν γυ-
ναῖκα; Εἰσῆλθόν σου εἰς τὴν οἰκίαν, ὕδωρ
ἐπὶ τοὺς πόδας μου οὐκ ἔδωκας, αὕτη δὲ
τοῖς δάκρυσιν ἔβρεξέ μου τοὺς πόδας. καὶ
ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμαξε, φίλη-
μά μοι οὐκ ἔδωκας, αὕτη δὲ ἀφ᾽ ἧς εἰσῆλθον,
οὐ διέλειπε καταφιλοῦσά μου τοὺς πόδας.
ἐλαίῳ τὴν κεφαλήν μου οὐκ ἤλειψας, αὕτη δὲ
μύρῳ ἤλειψέ μου τοὺς πόδας. οὗ χάριν λέγω
σοι, ἀφέωνται αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς αἱ πολλαί,
ὅτι ἠγάπησε πολύ. ᾧ δὲ ὀλίγον ἀφίεται,
ὀλίγον ἀγαπᾷ. Εἶπε δὲ αὐτῇ. ἀφέωνταί σοι
αἱ ἁμαρτίαι. καὶ ἤρξαντο οἱ συνανακείμενοι
λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, τίς οὗτός ἐστιν, ὃς καὶ ἁ-
μαρτίας ἀφίησιν; Εἶπε δὲ πρὸς τὴν γυ-
ναῖκα. ἡ πίστις σου σέσωκέ σε, πορεύου
εἰς εἰρήνην.

οε *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ καθεξῆς, καὶ αὐτὸς
8 διώδευε κατὰ πόλιν καὶ κώμην κηρύσσων, καὶ
εὐαγγελιζόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ καὶ
οἱ δώδεκα σὺν αὐτῷ, καὶ γυναῖκές τινες αἳ
ἦσαν τεθεραπευμέναι ἀπὸ πνευμάτων πονη-
ρῶν καὶ ἀσθενειῶν, μαρία ἡ καλουμένη μα-
γδαληνή, ἀφ᾽ ἧς δαιμόνια ἑπτὰ ἐξεληλύθει,
καὶ ἰωάννα γυνὴ χουζᾶ, ἐπιτρόπου ἡρώδου,
καὶ σουσάννα, καὶ ἕτεραι πολλαί, αἵτινες διη-
κόνουν αὐτῷ ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων αὐταῖς.
ος *Συνιόντος δὲ ὄχλου πολλοῦ, καὶ τῶν κατὰ
6 πόλιν ἐπιπορευομένων πρὸς αὐτόν, εἶπε διὰ
παραβολῆς. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι κβ
τὸν σπόρον αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ σπείρειν αὐτόν,
ὃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδόν, καὶ κατεπατή-
θη, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατέφαγεν αὐ-
τό, καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν πέτραν καὶ
φυὲν

unus debebat denarios quingentos, & alter quinquaginta. Cum autem illi non eſſent ſoluendo, condonauit utriſq;. Horum igitur, dic uter eum plus diliget? Reſpondens Simon, dixit: Exiſtimo, quod is cui plus cōdonauit. At ille dixit ei: Recte iudicaſti. Et conuerſus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intraui in domū tuam, aquā pedibus meis non dediſti, hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis ſui exterſit. Oſculum mihi non dediſti, hæc autem ex quo intraui, non ceſſauit deoſculari pedes meos. Oleo caput meum non unxiſti, hæc autem unguento unxit pedes meos. Propter quod dico tibi: Remittantur peccata eius multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus remittitur, is minus diligit. Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata. Et cœperunt qui ſimul accumbebant dicere intra ſe: Quis eſt hic, qui etiam peccata remittit? Dixit autem ad mulierem: Fides tua te ſaluam fecit. uade cum pace.

Et factum eſt deinceps, & ipſe iter VIII
faciebat per ſingulas ciuitates & caſtella, prædicans & annuncians regnum dei, & duodecim cum illo, ſimulq; mulieres aliquæ, quæ erāt ſanatæ à ſpiritibus malis, & infirmitatibus: Maria quæ uocatur Magdalene, de qua ſeptem dæmonia exierant, & Ioanna uxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Suſanna, & aliæ multæ, quæ miniſtrabāt ei de facultatibus ſuis. Cum autem turba plurima conueniret, & è ſingulis ciuitatibus properarent ad eum, dixit per ſimilitudinē: Exijt qui ſementē faciebat ad ſeminandū ſemē ſuū: & inter ſeminādū, aliud cecidit circa uiā, & cōculcatum eſt, & uolucres cœli comederunt illud. Et aliud cecidit ſup petrā, &

φυὲν ἐξηράνθη διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἰκμάδα. καὶ
ἕτερον ἔπεσεν ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, καὶ συμ
φυεῖσαι αἱ ἄκανθαι ἀπέπνιξαν αὐτό. καὶ
ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν,
καὶ φυὲν, ἐποίησε καρπὸν ἑκατονταπλα-
σίονα. ταῦτα λέγων ἐφώνει, ὁ ἔχων ὦτα
ἀκούειν, ἀκουέτω. ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν οἱ
μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες. τίς εἴη ἡ παρα-
οζ βολὴ αὕτη. ὁ δὲ εἶπεν. ὑμῖν δέδοται γνῶ-
ναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, * τοῖς
ι δὲ λοιποῖς ἐν παραβολαῖς, ἵνα βλέποντες
μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσιν.
οη * Ἔστι δὲ αὕτη ἡ παραβολή. ὁ σπόρος ἐστὶν ὁ
β λόγος τοῦ θεοῦ. οἱ δὲ παρὰ τὴν ὁδὸν εἰσὶν,
οἱ ἀκούοντες, εἶτα ἔρχεται ὁ διάβολος, καὶ
αἴρει τὸν λόγον ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῶν, ἵνα
μὴ πιστεύσαντες σωθῶσιν. οἱ δὲ ἐπὶ τῆς πέ-
τρας, οἳ ὅταν ἀκούσωσι μετὰ χαρᾶς δέ-
χονται τὸν λόγον, καὶ οὗτοι ῥίζαν οὐκ ἔχου
σιν, οἳ πρὸς καιρὸν πιστεύουσι, καὶ ἐν και-
ρῷ πειρασμοῦ ἀφίστανται. τὸ δὲ εἰς τὰς ἀ-
κάνθας πεσὸν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκούσαντες, καὶ
ὑπὸ μεριμνῶν καὶ πλούτου, καὶ ἡδονῶν τοῦ
βίου πορευόμενοι συμπνίγονται, καὶ οὐ
τελεσφοροῦσι. τὸ δὲ ἐν τῇ καλῇ γῇ, οὗτοί
εἰσιν, οἵτινες ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ
ἀκούσαντες τὸν λόγον κατέχουσι, καὶ καρ-
οθ ποφοροῦσιν ἐν ὑπομονῇ. * Οὐδεὶς δὲ λύ-
ε χνον ἅψας καλύπτει αὐτὸν σκεύει, ἢ ὑποκά
τω κλίνης τίθησιν, ἀλλ' ἐπὶ λυχνίας ἐπι-
τίθησιν, ἵνα οἱ εἰσπορευόμενοι βλέπωσι τὸ
φῶς. οὐ γάρ ἐστι κρυπτὸν ὃ οὐ φανερὸν γε-
π νήσεται. * Οὐδὲ ἀπόκρυφον, ὃ οὐ γνωσθή-
ε σεται, καὶ εἰς φανερὸν ἔλθῃ. * Βλέπετε
πα οὖν πῶς ἀκούετε. ὃς γὰρ ἐὰν ἔχῃ, δοθήσε-
ς ται αὐτῷ. καὶ ὃς ἐὰν μὴ ἔχῃ, καὶ ὃ δοκεῖ
πβ ἔχειν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. * Παρεγένοντο
ε δὲ πρὸς αὐτὸν ἡ μήτηρ. καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐ-
τοῦ, καὶ οὐκ ἠδύναντο συντυχεῖν αὐτῷ διὰ
τὸν ὄχλον, καὶ ἀπηγγέλθη αὐτῷ λεγόντων.
Ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἑστήκασιν
ἔξω

enatum aruit, quia non habebat humo/rem. Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocauerũt illud. Et aliud cecidit in terram bonam, & enatum fecit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat: Qui habet aures ad audiendum, audiat. Interrogabant autem eum discipuli eius, dicentes: quæ esset ista parabola. At ille dixit: Vobis datum est nosse mysteria regni dei, cæteris autẽ per parabolas, ut uidentes non uideant, & audientes non intelligant. Est autem hæc parabola. Semen est sermo dei. Qui autem iuxta uiam, hi sunt qui audiunt, deinde uenit diabolus, & tollit sermonem de corde eorum, ne credentes seruentur. Nam qui super petram, ij sunt qui cum audierint, cum gaudio suscipiunt sermonem. & hi radices non habent, qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt, & à solicitudinibus & diuitijs ac uoluptatibus uitæ euntes suffocantur, nec referũt fructum. Quod autem in bonam terram, hi sunt, qui in corde honesto ac bono audiẽtes sermonem retinent, & fructum afferũt per patientiam. Nemo uero cum lucernam accenderit, operit eam uase, aut subter lectum ponit, sed super candelabrum ponit, ut intrantes uideant lumen. Non est enim occultum, quod non manifestum sit futurum: nec absconditum, quod non sit cognoscendum, & in propatulum uenturum. Videte ergo quomodo audiatis. Quisquis enim habet, dabitur illi, & quicunque nõ habet, etiã quod putat se habere, auferetur ab illo. Venerunt autem ad illum mater & fratres eius, & non poterant adire eũ præ turba, & nũciatum est illi dictũque: Mater tua & fratres tui stant foris,

ἔξω, ἰδεῖν σε θέλοντες. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶ-
πε πρὸς αὐτούς. μήτηρ μου καὶ ἀδελφοί μου
οὗτοί εἰσιν, οἱ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἀκούοντες,
πγ καὶ ποιοῦντες αὐτόν. * καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ
ε τῶν ἡμερῶν, καὶ αὐτὸς ἀνέβη εἰς πλοῖον,
καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ εἶπε πρὸς αὐ-
τούς· διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν τῆς λίμνης,
καὶ ἀνήχθησαν. πλεόντων δὲ αὐτῶν ἀφύπνω-
σε, καὶ κατέβη λαῖλαψ ἀνέμου εἰς τὴν λί-
μνην, καὶ συνεπληροῦντο καὶ ἐκινδύνευον.
προσελθόντες δὲ διήγειραν αὐτὸν, λέγοντες·
ἐπιστάτα, ἐπιστάτα, ἀπολλύμεθα. ὁ δὲ ἐγερ- κγ
θεὶς ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ καὶ τῷ κλύδωνι
τοῦ ὕδατος. καὶ ἐπαύσαντο, καὶ ἐγένετο γα-
λήνη. εἶπε δὲ αὐτοῖς· ποῦ ἐστιν ἡ πίστις ὑμῶν;
φοβηθέντες δὲ ἐθαύμασαν, λέγοντες, πρὸς
ἀλλήλους. τίς ἄρα οὗτός ἐστιν; ὅτι καὶ
τοῖς ἀνέμοις ἐπιτάσσει καὶ τῷ ὕδατι, καὶ
ὑπακούουσιν αὐτῷ; καὶ κατέπλευσαν εἰς
τὴν χώραν τῶν γαδαρηνῶν, ἥτις ἐστὶν ἀντί-
περα τῆς γαλιλαίας. ἐξελθόντι δὲ αὐτῷ ἐπὶ
τὴν γῆν, ὑπήντησεν αὐτῷ ἀνήρ τις ἐκ τῆς
πόλεως, ὃς εἶχε δαιμόνια ἐκ χρόνων ἱκα-
νῶν. καὶ ἱμάτιον οὐκ ἐνεδιδύσκετο, καὶ ἐν
οἰκίᾳ οὐκ ἔμενεν, ἀλλ᾽ ἐν τοῖς μνήμασιν.
ἰδὼν δὲ τὸν ἰησοῦν, καὶ ἀνακράξας προσέ-
πεσεν αὐτῷ, καὶ φωνῇ μεγάλῃ εἶπε. τί ἐ-
μοὶ καὶ σοὶ ἰησοῦ υἱὲ τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου; δέο-
μαί σου μή με βασανίσῃς. παρήγγελε γὰρ
τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ ἐξελθεῖν ἀπὸ
τοῦ ἀνθρώπου. πολλοῖς γὰρ χρόνοις συνηρ-
πάκει αὐτὸν, καὶ ἐδεσμεῖτο ἁλύσεσι, καὶ
πέδαις φυλασσόμενος, καὶ διαρρήσσων
τὰ δεσμὰ, ἠλαύνετο ὑπὸ τοῦ δαίμονος
εἰς τὰς ἐρήμους. ἐπηρώτησε δὲ αὐτὸν ὁ ἰη-
σοῦς, λέγων. τί σοι ἐστὶν ὄνομα; ὁ δὲ εἶ- κδ
πε, λεγεὼν, ὅτι δαιμόνια πολλὰ εἰσῆλθεν
εἰς αὐτόν. καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, ἵνα μὴ
ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν.
ἦν δὲ ἐκεῖ ἀγέλη χοίρων ἱκανῶν βοσκομέ-
νων ἐν τῷ ὄρει. καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, ἵνα

ἐπιτρέψῃ

foris, uolentes te uidere. Qui respondés,
dixit ad eos: Mater mea & fratres mei
hi sunt, qui sermonem dei audiunt, ac fa
ciunt illum. Factum est autem quodam
die, & ipse ascendit in nauim, ac discipuli
eius, & ait ad illos: Traijciamus in ulteri-
orem ripam stagni. ac soluerunt. Cæte-
rum nauigantibus illis, obdormiuit: &
ingruit procella uenti in stagnum, & cō-
plebantur ac periclitabantur. Acceden-
tes autem suscitauerunt eum, dicentes:
Præceptor, præceptor, perimus. At ille ex
perrectus, increpauit uentum ac tempe-
statem aquæ: & cessauerunt, factáq; est
tranquillitas. Dixit autem illis: Vbi est fi
des uestra? Timentes autem mirati sunt
inter se dicētes: Quisputas hic est? Quia
uentis quoque & aquæ imperat, & obe-
diunt ei? Et nauigauerunt ad regionem
Gadarenorum, quæ est contra Galilæā.
Et cum de naui egressus esset ad terram,
occurrit illi uir quidam è ciuitate, qui ha-
bebat dæmonium iam temporibus mul
tis, & uestimento non induebatur, neq;
in domo manebat, sed in monumentis.
Is ut uidit Iesum, & exclamasset, prócidit
ante illum, ac uoce magna dixit: Quid
mihi rei tecum est Iesu fili dei altissimi?
Obsecro te, ne me torqueas. Precipie-
bat enim spiritui immundo, ut exiret
ab homine. Frequenter enim corripue-
rat illum, & uinciebatur catenis, & com-
pedibus custodiebatur, & ruptis uin-
culis agebatur à dæmonio in deserta.
Interrogauit autem illum Iesus, dicens:
Quod tibi nomen est? At ille dixit: Le-
gio. Quia intrauerunt dæmonia mul-
ta in eum. Et rogauerunt illum, ne im-
peraret ipsis, ut in abyssum irent. Erat
autem ibi grex porcorum multorum pa
scentium in monte, & rogabant eum, ut

permitteret

ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς, εἰς ἐκείνους εἰσελθεῖν, καὶ
ἐπέτρεψεν αὐτοῖς. ἐξελθόντα δὲ τὰ δαι-
μόνια ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, εἰσῆλθεν εἰς τοὺς
χοίρους, καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ
κρημνοῦ εἰς τὴν λίμνην, καὶ ἀπεπνίγη.
ἰδόντες δὲ οἱ βόσκοντες τὸ γεγενημένον,
ἔφυγον, καὶ ἀπήγγειλαν εἰς τὴν πόλιν,
καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς. ἐξῆλθον δὲ ἰδεῖν τὸ
γεγονός. καὶ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ εὗ-
ρον καθήμενον τὸν ἄνθρωπον ἀφοῦ τὰ δαι-
μόνια ἐξεληλύθει, ἱματισμένον καὶ σω-
φρονοῦντα, παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ,
καὶ ἐφοβήθησαν. ἀπήγγειλαν δὲ αὐτοῖς, καὶ
οἱ ἰδόντες πῶς ἐσώθη ὁ δαιμονισθείς, καὶ ἠρώ-
τησαν αὐτὸν ἅπαν τὸ πλῆθος τῆς περιχώ-
ρου τῶν Γαδαρηνῶν, ἀπελθεῖν ἀπ᾽ αὐτῶν, ὅτι
πδ φόβῳ μεγάλῳ συνείχοντο. * Αὐτὸς δὲ ἐμ-
κ βὰς εἰς τὸ πλοῖον ὑπέστρεψεν. ἐδέετο γὰρ
αὐτοῦ ὁ ἀνήρ, ἀφοῦ ἐξεληλύθει τὰ δαιμόνια,
εἶναι σὺν αὐτῷ. ἀπέλυσε δὲ αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς,
λέγων. ὑπόστρεφε εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ διή-
γου ὅσα ἐποίησέ σοι ὁ θεός. καὶ ἀπῆλθε καθ᾽
ὅλην τὴν πόλιν κηρύσσων, ὅσα ἐποίησεν αὐ-
πε τῷ ὁ Ἰησοῦς. * Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ὑποστρέψαι
β τὸν Ἰησοῦν, ἀπεδέξατο αὐτὸν ὁ ὄχλος,
ἦσαν γὰρ πάντες προσδοκῶντες αὐτόν. καὶ
ἰδοὺ ἦλθεν ἀνήρ, ᾧ ὄνομα Ἰάειρος, καὶ αὐ-
τὸς ἄρχων τῆς συναγωγῆς ὑπῆρχε, καὶ πε-
σὼν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ παρεκάλει
αὐτὸν εἰσελθεῖν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ὅτι θυ-
γάτηρ μονογενὴς ἦν αὐτῷ ὡς ἐτῶν δώδε-
κα, καὶ αὕτη ἀπέθνησκεν. ἐν δὲ τῷ ὑπά-
γειν αὐτὸν οἱ ὄχλοι συνέπνιγον αὐτόν. καὶ
γυνὴ οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος ἀπὸ ἐτῶν δώ-
δεκα, ἥτις εἰς ἰατροὺς προσαναλώσασα ὅ-
λον τὸν βίον, οὐκ ἴσχυσεν ὑπ᾽ οὐδενὸς θερα-
πευθῆναι, προσελθοῦσα ὄπισθεν, ἥψατο
τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, καὶ πα-
ραχρῆμα ἔστη ἡ ῥύσις τοῦ αἵματος αὐ-
τῆς. καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς. τίς ὁ ἁψάμενός μου;
ἀρνουμένων δὲ πάντων, εἶπεν ὁ Πέτρος,
καὶ

permitteret ipsis in illos ingredi. Et per-
misit illis. Exierūt ergo dæmonia ab ho-
mine, & intrauerunt in porcos, & impetu
abijt grex per præceps in stagnum, & suf
focatus est. Porrò ut uiderunt quod acci
derat ij qui pascebant, fugerunt, rumo-
rémq; nunciauerunt in ciuitatem ac uil-
las. Exierunt autem ut uiderent quod fa
ctum erat, & uenerunt ad Iesum, & inue
nerūt hominem sedentem, à quo dæmo
nia exierant, uestitum, ac sana mente, ad
pedes Iesu, & timuerunt. Nunciauerunt
autem illis etiam qui uiderant quomo-
do sanus factus esset is, qui agitabatur à
dæmonio. Et rogauerunt illum omnis
multitudo Gadarenorum, ut discederet
ab ipsis, quia magno timore tenebātur.
Ipse autem conscensa naui reuersus est.
Rogauerat enim illum uir, à quo dæ-
monia exierant, ut cum eo esset, sed ab-
legauit eum Iesus, dicens: Redi in do-
mum tuam, & narra quæcunq; tibi fece-
rit deus. Et abijt per totam ciuitatē, præ-
dicans quæcunque sibi fecisset Iesus. Fa-
ctum est autem cum rediret Iesus, exce-
κε pit illum turba. nam omnes expecta-
bant eum. Et ecce uenit uir, cui nomen
Iairus, & ipse princeps synagogæ erat.
accidítque ad pedes Iesu, rogans eum, ut
intraret in domum suam, quoniam uni-
ca filia erat ei ferè annorū duodecim, &
hæc moriebatur. Verum inter eundum,
κϛ turbæ coarctabant eum. Et mulier quæ
erat obnoxia profluuio sanguinis ab an
nis dnodecim, quæ in medicos impen-
derat omnem substantiam, nec ab ul-
lo potuerat curari, accessit retro, & teti-
git fimbriam uestimenti eius, & con-
festim sistebatur fluxus sanguinis eius.
Et ait Iesus: Quis est qui me tetigit? Ne-
gantibus autem omnibus, dixit Petrus,
&

καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ. ἐπιστάτα, οἱ ὄχλοι συνέ-
χουσί σε καὶ ἀποθλίβουσι, καὶ λέγεις, τίς ὁ
ἁψάμενός μου; ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν. ἥψατό
μου τίς. ἐγὼ γὰρ ἔγνων δύναμιν ἐξελθοῦ-
σαν ἀπ' ἐμοῦ. ἰδοῦσα δὲ ἡ γυνὴ, ὅτι οὐκ ἔ-
λαθε, τρέμουσα ἦλθε, καὶ προσπεσοῦσα αὐ-
τῷ, δι' ἣν αἰτίαν ἥψατο αὐτοῦ, ἀπήγγειλεν
αὐτῷ ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, καὶ ὡς ἰά-
θη παραχρῆμα. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῇ. θάρσει θύγα-
τερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε, πορεύου εἰς εἰρήνην.
ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἔρχεταί τις παρὰ τοῦ
ἀρχισυναγώγου, λέγων αὐτῷ, ὅτι τέθνη-
κεν ἡ θυγάτηρ σου, μὴ σκύλλε τὸν διδάσκα-
λον. ὁ δὲ ἰησοῦς ἀκούσας, ἀπεκρίθη αὐτῷ,
λέγων. μὴ φοβοῦ, μόνον πίστευε, καὶ σωθήσε-
ται. ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, οὐκ ἀφῆκεν εἰ-
σελθεῖν οὐδένα, εἰ μὴ πέτρον καὶ ἰάκωβον
καὶ ἰωάννην, καὶ τὸν πατέρα τῆς παιδὸς καὶ
τὴν μητέρα, ἔκλαιον δὲ πάντες καὶ ἐκόπτοντο
αὐτήν. ὁ δὲ εἶπε. μὴ κλαίετε, οὐκ ἀπέθανεν
ἀλλὰ καθεύδει, καὶ κατεγέλων αὐτοῦ, εἰδό-
τες, ὅτι ἀπέθανεν. αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω
πάντας, καὶ κρατήσας τῆς χειρὸς αὐτῆς, ἐφώ-
νησε λέγων. ἡ παῖς, ἐγείρου. καὶ ἐπέστρεψε
τὸ πνεῦμα αὐτῆς, καὶ ἀνέστη παραχρῆμα. καὶ διέ-
ταξεν αὐτῇ δοθῆναι φαγεῖν. καὶ ἐξέστησαν
οἱ γονεῖς αὐτῆς. ὁ δὲ παρήγγειλεν αὐτοῖς μηδε-
νὶ εἰπεῖν τὸ γεγονός.
πϛ * Συγκαλεσάμενος δὲ τοὺς δώδεκα κζ
β ἔδωκεν αὐτοῖς δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ
πάντα τὰ δαιμόνια, καὶ νόσους θερα-
πεύειν. καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς κηρύσσειν τὴν
βασιλείαν τοῦ θεοῦ καὶ ἰᾶσθαι τοὺς ἀσθενοῦν-
πζ τας, καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς. * μηδὲν αἴρετε εἰς
β τὴν ὁδὸν μήτε ῥάβδον, μήτε πήραν, μήτε
ἄρτον, μήτε ἀργύριον, μήτε ἀνὰ δύο χιτῶνας
ἔχειν. καὶ εἰς ἣν ἂν οἰκίαν εἰσέλθητε, ἐκεῖ
πη μένετε, καὶ ἐκεῖθεν ἐξέρχεσθε. * καὶ ὅ-
β σοι ἐὰν μὴ δέξονται ὑμᾶς, ἐξερχόμενοι
ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης, καὶ τὸν κονιορ-
τὸν ἀπὸ τῶν ποδῶν ὑμῶν ἀποτινάξατε
εἰς

& qui cum illo erãt: Præceptor, turbæ te
constringunt & afflictant, & dicis: Quis
me tetigit? Et dixit Iesus: Tetigit me ali-
quis. Nam ego noui uirtutem à me exis-
se. Videns autem mulier, quod non latu
isset, tremens uenit ac procidit ante pe-
des eius, & ob quã causam tetigisset eũ,
indicauit ei coram toto populo, & quem
admodum confestim sanata fuisset. At
ipse dixit ei: Confide filia, fides tua te ser
uauit, uade cum pace. Adhuc illo loquen
te, uenit quidam à domo principis syna-
gogæ, dicens ei: Mortua est filia tua, noli
uexare magistrum. Iesus autem audito
hoc uerbo, respondit patri puellæ: Noli
timere, crede tantũ, & salua erit. Et cũ ue-
nisset in domum, non permisit intrare se-
cum quenq;, nisi Petrum & Iacobum &
Iohãnem, & patrem ac matrem puellæ.
Flebant autem omnes & plangebant il-
lam. At ille dixit: Nolite flere. Non est
mortua puella, sed dormit. Et deridebant
eum, scientes quod mortua esset. Ipse au
tem eiectis foras omnibus, apprehensa
manu eius clamauit, dicens: Puella, sur-
ge. Et reuersus est spiritus eius, & surre-
xit continuo. Ac iussit illi dari cibũ. Et stu
puerunt parẽtes eius. At ille præcepit eis,
ne cui dicerent quod factum erat.

Conuocatis autem Iesus duodecim, IX
dedit illis potestatem & autoritatem su-
per omnia dæmonia, & ut morbos sana-
rent. Et misit illos ut prædicarẽt regnum
dei, & sanarent infirmos. Et ait ad illos:
Ne quid tuleritis in uiam, neq; uirgam,
neque peram, neq; panem, neq; pecuni-
am, neque binas tunicas habeatis. Et in
quamcũq; domum intraueritis, illic ma-
nete, atq; illinc exeatis. Et quicunq; non
receperint uos, exeuntes de ciuitate illa,
etiam puluerẽ è pedibus uestris excutite
in

πθ εἰς μαρτύριον ἐπ᾽ αὐτούς. * Ἐξερχόμενοι δὲ δι-
κ ήρχοντο κατὰ τὰς κώμας, εὐαγγελιζόμενοι καὶ
ϙ θεραπεύοντες πανταχοῦ. * Ἤκουσε δὲ Ἡρώδης
ϛ ὁ τετράρχης τὰ γενόμενα ὑπ᾽ αὐτοῦ πάντα, καὶ
διηπόρει, διὰ τὸ λέγεσθαι ὑπό τινων, ὅτι Ἰω-
άννης ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν. ὑπό τινων δέ, ὅτι
Ἡλίας ἐφάνη, ἄλλων δέ, ὅτι προφήτης εἷς τῶν
ἀρχαίων ἀνέστη. καὶ εἶπεν Ἡρώδης. Ἰωάννην
ἐγὼ ἀπεκεφάλισα, τίς δέ ἐστιν οὗτος, περὶ οὗ
ἐγὼ ἀκούω τοιαῦτα, καὶ ἐζήτει ἰδεῖν αὐτόν.
ϙα * Καὶ ὑποστρέψαντες οἱ ἀπόστολοι διηγήσαντο
η αὐτῷ ὅσα ἐποίησαν. * Καὶ παραλαβὼν αὐ-
ϙβ τούς, ὑπεχώρησε κατ᾽ ἰδίαν εἰς τόπον ἔρη-
γ μον πόλεως, καλουμένης Βηθσαϊδά. οἱ δὲ
ὄχλοι γνόντες, ἠκολούθησαν αὐτῷ. καὶ δε-
ξάμενος αὐτούς, ἐλάλει αὐτοῖς περὶ τῆς βα-
σιλείας τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς χρείαν ἔχοντας θερα
ϙγ πείας, ἰᾶτο. * Ἡ δὲ ἡμέρα ἤρξατο κλίνειν, προ-
α σελθόντες δὲ οἱ δώδεκα, εἶπον αὐτῷ. ἀπό-
λυσον τὸν ὄχλον, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τὰς
κύκλῳ κώμας καὶ τοὺς ἀγρούς καταλύσωσι
καὶ εὕρωσιν ἐπισιτισμόν, ὅτι ὧδε ἐν ἐρήμῳ
τόπῳ ἐσμέν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. Δότε αὐ-
τοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. Οἱ δὲ εἶπον. οὐκ εἰσὶν ἡμῖν
πλεῖον ἢ πέντε ἄρτοι, καὶ δύο ἰχθύες, εἰ μή τι
πορευθέντες ἡμεῖς ἀγοράσωμεν εἰς πάντα κη
τὸν λαὸν τοῦτον βρώματα. ἦσαν γὰρ ὡσεὶ
ἄνδρες πεντακισχίλιοι. Εἶπε δὲ πρὸς τοὺς
μαθητὰς αὐτοῦ. κατακλίνατε αὐτοὺς κλισί-
ως ἀνὰ πεντήκοντα, καὶ ἐποίησαν οὕτως,
καὶ κατέκλιναν ἅπαντας. Λαβὼν δὲ τοὺς
πέντε ἄρτους, καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀνα-
βλέψας εἰς τὸν οὐρανόν, εὐλόγησεν αὐτούς,
καὶ κατέκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς
παρατιθέναι τῷ ὄχλῳ. καὶ ἔφαγον, καὶ
ἐχορτάσθησαν πάντες. καὶ ἤρθη τὸ περισσεῦσαν
ϙδ αὐτοῖς κλασμάτων κόφινοι δώδεκα. * Καὶ
α ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον
καταμόνας, συνῆσαν αὐτῷ οἱ μαθηταί,
καὶ ἐπηρώτησεν αὐτούς, λέγων. τίνα με λέ- κθ
γουσιν οἱ ὄχλοι εἶναι; Οἱ δὲ ἀποκριθέντες
εἶπον

in testimoniũ aduersus illos. Egressi aũt
circũibant per castella, euangelizantes &
curantes ubiq;. Audiuit autem Herodes
tetrarcha omnia quæ fiebãt ab eo, & hæ
sitabat, eo quod diceretur à quibusdam,
quod Iohannes surrexisset à mortuis: à
quibusdam uero, quod Helias apparuis
set: ab aliis autem, quod propheta quis-
piam ex antiquis surrexisset. Et ait Hero
des: Iohãnem ego decollaui: quis est aũt
iste, de quo ego talia audio? & quære-
bat uidere eum. Et reuersi apostoli narra
uerunt illi quæcunq; fecerant. Et assum-
ptis illis secessit seorsum in locum deser-
tum ciuitatis, quæ uocatur Bethsaida.
Quod cum cognouissent turbæ, secutæ
sunt illũ. Et excepit eos, & loquebat illis
de regno dei, & eos qui curatione indige
bant, sanabat. Dies aũt cœperat declina
re, & accedentes duodecim, dixerunt illi:
Dimitte turbas, ut euntes in castella uil-
lásq; uicinas, diuertãt, & inueniãt escas,
quia hic in loco deserto sumus. Ait autẽ
ad illos: Vos date illis quod edant. At il-
li dixerunt: Nõ sunt nobis plures quàm
quinq; panes, & duo pisces, nisi nos ea-
mus, & emamus in omnem hunc popu-
lum escas. Erant autẽ ferè uiri quinquies
mille. Ait autem ad discipulos suos: Faci
te illos discumbere in singulo quoq; dis-
cubitu quinquagenos: atq; ita fecerũt, &
fecerunt omnes discumbere. Acceptis au
tem quinq; panibus & duobus piscibus,
sublatis in cœlum oculis benedixit illis,
& fregit distribuitq; discipulis, ut appo-
nerẽt turbæ. Et comederunt omnes, & sa
turati sunt. Et sublatũ est quod superfu-
it illis, fragmentorũ cophini duodecim.
Et factũ est cũ solus esset orãs, erant cũ il
lo & discipuli, interrogauitq; illos, dicẽs:
Quẽ me dicũt esse turbæ? At illi rñderũt
& dixerũt

εἶπον, ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν, ἄλλοι δὲ ἠλί-
αν, ἄλλοι δὲ, ὅτι προφήτης τὶς τῶν ἀρχαίων
ἀνέστη. εἶπε δὲ αὐτοῖς. ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγε-
τε εἶναι; ἀποκριθεὶς δὲ πέτρος, εἶπε, τὸν χρι-
ϛε στὸν τοῦ θεοῦ. * ὁ δὲ ἐπιτιμήσας αὐτοῖς, πα
β ρήγγειλε, μηδενὶ εἰπεῖν τοῦτο, εἰπὼν, ὅτι δεῖ
τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ
ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ
ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, καὶ ἀποκταν
ϛϛ θῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι. * ἔλε
β γε δὲ πρὸς πάντας. εἴ τις θέλει ὀπίσω μου
ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω
τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καθ᾽ ἡμέραν, καὶ ἀκολουθεί
τω μοι. ὃς γὰρ ἐὰν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ
σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν. ὃς δ᾽ ἂν ἀπολέσῃ τὴν
ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, οὗτος σώσει αὐτήν.
τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, κερδήσας τὸν
— κόσμον ὅλον, ἑαυτὸν δὲ ἀπολέσας, ἢ ζημιω-
ϛζ θείς; * ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με, καὶ τοὺς
β ἐμοὺς λόγους, τοῦτον ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαι-
σχυνθήσεται, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ
ϛη τοῦ πατρὸς, καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων. * λέγω
β δὲ ὑμῖν ἀληθῶς, εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων,
οἳ οὐ μὴ γεύσονται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι
τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. ἐγένετο δὲ μετὰ
τοὺς λόγους ὡσεὶ ἡμέραι ὀκτὼ, καὶ παρα-
λαβὼν τὸν πέτρον καὶ ἰωάννην καὶ ἰάκω-
βον, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι. καὶ λ
ἐγένετο ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτὸν, τὸ εἶδος
τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον, καὶ ὁ ἱματισμὸς
αὐτοῦ λευκὸς ἐξαστράπτων. καὶ ἰδοὺ ἄνδρες
δύο συνελάλουν αὐτῷ, οἵτινες ἦσαν μω-
σῆς καὶ ἠλίας. οἳ ὀφθέντες ἐν δόξῃ, ἔλεγον
τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἣν ἔμελλε πληροῦν ἐν
ἱερουσαλήμ. ὁ δὲ πέτρος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ
ἦσαν βεβαρημένοι ὕπνῳ. διαγρηγορήσαν-
τες δὲ εἶδον τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ τοὺς δύο
ἄνδρας τοὺς συνεστῶτας αὐτῷ. καὶ ἐγένετο
ἐν τῷ διαχωρίζεσθαι αὐτοὺς ἀπ᾽ αὐτοῦ, εἶ-
πεν ὁ πέτρος πρὸς τὸν ἰησοῦν. ἐπιστάτα, κα
λόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι, καὶ ποιήσωμεν
σκηνὰς

dixerunt, Iohannem baptistam, alij autem Heliam: alij uero, quod propheta quispiam de antiquis surrexit. Dixit autem illis: Vos aũt quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus, dixit: Christum dei. At ille comminatus illis, praecepit, ne cui dicerent hoc, dicens: Oportet filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus & principibus sacerdotum & scribis, & occidi, & tertia die resurgere. Dicebat autem ad omnes: Si quis uult post me uenire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam cottidie, & sequatur me. Qui enim uoluerit animã suam saluam facere, perdet illam. Qui uero perdiderit animã suam propter me, is saluam faciet illam. Quid enim proficit homo, si lucretur uniuersum mundũ, se autem ipsum perdat, aut iacturã suipsius faciat? Nam quem mei, meorũq; sermonum puduerit, huius & filium hominis pudebit, cũ uenerit in maiestate sua, & patris, sanctorumq; angelorũ. Dico autem uobis uere, sunt quidã hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec uideant regnum dei. Factum est autem post haec uerba ferè diebus octo, & assũpsit Petrum & Iohannem & Iacobum, & ascendit in mõtem ut oraret. Et facta est dum oraret, species uultus eius alia, & uestitus eius candidus ac refulgens. Et ecce duo uiri loquebant cum illo, qui erant Moses & Helias, qui uisi in maiestate, dicebãt excessum eius, quem completurus erat Hierosolymis. Petrus uero & qui cum illo erant, grauati erant somno. Experrecti autem uiderunt maiestatem eius, & duos uiros qui stabant cum illo. Et factum est, cum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum: Praeceptor, bonum est nos hic esse, & faciamus

tria tabernacula

σκηνὰς τρεῖς, μίαν σοὶ, καὶ μωσεῖ μίαν, καὶ
μίαν ἠλίᾳ, μὴ εἰδὼς ὃ λέγει. ταῦτα δὲ αὐτοῦ
λέγοντος. ἐγένετο νεφέλη, καὶ ἐπεσκίασεν
αὐτούς. ἐφοβήθησαν δὲ ἐν τῷ ἐκείνους εἰσελ-
θεῖν εἰς τὴν νεφέλην. καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ
τῆς νεφέλης, λέγουσα. οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου
ὁ ἀγαπητὸς, αὐτοῦ ἀκούετε. καὶ ἐν τῷ γενέ-
σθαι τὴν φωνὴν, εὑρέθη ὁ ἰησοῦς μόνος, καὶ
αὐτοὶ ἐσίγησαν, καὶ οὐδενὶ ἀπήγγειλαν ἐν
ἐκείναις ταῖς ἡμέραις οὐδὲν, ὧν ἑωράκασιν.
ϟθ * ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ, κατελθόντων
β αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους, συνήντησεν αὐτῷ ὄχλος
πολύς. καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἀπὸ τοῦ ὄχλου ἀνεβόη-
σε, λέγων. διδάσκαλε, δέομαί σου, ἐπίβλε-
ψαι ἐπὶ τὸν υἱόν μου, ὅτι μονογενής ἐστί μοι,
καὶ ἰδοὺ πνεῦμα λαμβάνει αὐτὸν, καὶ ἐξαί-
φνης κράζει, καὶ σπαράσσει αὐτὸν μετὰ ἀφροῦ,
καὶ μόγις ἀποχωρεῖ ἀπ᾽ αὐτοῦ συντρίβον αὐ-
τόν. καὶ ἐδεήθην τῶν μαθητῶν σου, ἵνα ἐκ-
βάλλωσιν αὐτὸ, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν. ἀποκρι-
θεὶς δὲ ὁ ἰησοῦς, εἶπεν. ὦ γενεὰ ἄπιστος καὶ
διεστραμμένη, ἕως πότε ἔσομαι πρὸς ὑμᾶς,
καὶ ἀνέξομαι ὑμῶν; προσάγαγε ὧδε τὸν υἱόν
σου. ἔτι δὲ προσερχομένου αὐτοῦ, ἔῤῥηξεν αὐ-
τὸν τὸ δαιμόνιον, καὶ συνεσπάραξεν. ἐπετί-
μησε δὲ ὁ ἰησοῦς τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρ-
τῳ, καὶ ἰάσατο τὸν παῖδα, καὶ ἀπέδωκεν αὐ-
ρ τὸν τῷ πατρὶ αὐτοῦ. * ἐξεπλήσσοντο δὲ πάν-
η τες ἐπὶ τῇ μεγαλειότητι τοῦ θεοῦ. * πάντων
ρα δὲ θαυμαζόντων ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησεν, εἶ-
β πε πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. θέσθε ὑμεῖς εἰς
τὰ ὦτα ὑμῶν τοὺς λόγους τούτους. ὁ γὰρ υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου μέλλει παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀν-
θρώπων. οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ ἦν παρα-
κεκαλυμμένον ἀπ᾽ αὐτῶν, ἵνα μὴ αἴσθωνται
αὐτό. καὶ ἐφοβοῦντο ἐρωτῆσαι αὐτὸν περὶ τοῦ ῥή-
ρβ ματος τούτου. * εἰσῆλθε δὲ διαλογισμὸς ἐν
β αὐτοῖς, τὸ, τίς ἂν εἴη μείζων αὐτῶν. ὁ δὲ ἰη-
σοῦς ἰδὼν τὸν διαλογισμὸν τῆς καρδίας αὐ-
τῶν, ἐπιλαβόμενος παιδίου, ἔστησεν αὐτὸ
παρ᾽ ἑαυτῷ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ὃς ἐὰν δέξηται
τοῦτο παιδίον

tria tabernacula, unum tibi, & unum Mosi, & unum Heliæ, nesciens quid diceret. Hæc autem illo loquente, facta est nubes & obumbrauit eos, timuerũt autem intrantibus illis in nubem. Et uox facta est de nube, dicens: Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. Et dum fieret uox, inuentus est Iesus solus, & ipsi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex his quæ uiderant. Factum est autem in sequenti die descendentibus illis de monte, occurrit illi tur-
λα ba multa. Et ecce uir de turba exclamauit, dicens: Magister, obsecro te, respice ad filium meum, quia unicus est mihi: & ecce spiritus apprehẽdit eum, & subito clamat, & discerpit eum cum spuma, & uix discedit ab eo dilanians eum: & rogaui discipulos tuos ut eijcerent illum, & non potuerunt. Respondens autem Iesus, dixit: O natio infidelis & peruersa, usqequo ero apud uos, ac patiar uos? Adduc huc filium tuum. Cũ adhuc autem accederet, laniauit illum dæmoniũ & dissipauit. Increpauit autem Iesus spiritum immundum & sanauit puerum, & reddidit illum patri suo. Stupebãt autem omnes super magnificẽtia dei. Sed omnibus mirantibus super omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulos suos: Ponite uos in auribus uestris sermones istos. Filius enim hominis, futurum est ut tradatur in manus hominum. At illi ignorabant uerbum istud, & erat absconditum ab illis, ut non intelligerent illud. Et timebãt eum interrogare de hoc
λβ uerbo. Intrauit autem cogitatio inter eos, quis eorum maior esset. At Iesus uidens cogitationem cordis illorum, apprehendit puerum, & statuit illum iuxta se, & ait illis: Quicunque receperit puerum hũc

τοῦτο τὸ παιδίον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ
δέχεται. καὶ ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται, δέχεται τὸν
ἀποστείλαντά με. ὁ γὰρ μικρότερος ἐν πᾶ
σιν ὑμῖν ὑπάρχων, οὗτος ἔσται μέγας.
ξγ *Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἰωάννης, εἶπεν. ἐπιστάτα,
η εἴδομέν τινα ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου ἐκβάλ
λοντα τὰ δαιμόνια, καὶ ἐκωλύσαμεν αὐτὸν,
ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ μεθ᾽ ἡμῶν. καὶ εἶπε πρὸς
αὐτὸν ὁ ἰησοῦς. μὴ κωλύετε. ὃς γὰρ οὐκ ἔστι καθ᾽
ξδ ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐστιν. *Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ
ι συμπληροῦσθαι τὰς ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως
αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστήριξε τοῦ
πορεύεσθαι εἰς ἱερουσαλήμ, καὶ ἀπέστειλεν
ἀγγέλους πρὸ προσώπου αὐτοῦ. καὶ πορευ
θέντες, εἰσῆλθον εἰς κώμην σαμαριτῶν, ὥς
τε ἑτοιμάσαι αὐτῷ, καὶ οὐκ ἐδέξαντο αὐ
τὸν, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμε
νον εἰς ἱερουσαλήμ. ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ
αὐτοῦ, ἰάκωβος καὶ ἰωάννης, εἶπον. κύριε,
θέλεις εἴπωμεν, πῦρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ οὐ
ρανοῦ, καὶ ἀναλῶσαι αὐτοὺς, ὡς καὶ ἠλίας
ἐποίησε; Στραφεὶς δὲ ὁ ἰησοῦς, ἐπετίμησεν αὐ
τοῖς, καὶ εἶπεν. οὐκ οἴδατε οἵου πνεύματός
ἐστε ὑμεῖς. ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε
ξε ψυχὰς ἀνθρώπων ἀπολέσαι, ἀλλὰ σῶσαι.
ε καὶ ἐπορεύθησαν εἰς ἑτέραν κώμην. *Ἐγέ
νετο δὲ πορευομένων αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ, εἶπέ
τις πρὸς αὐτόν. ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἂν
ἀπέρχῃ. καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς. αἱ ἀλώ
πεκες φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ
οὐρανοῦ κατασκηνώσεις, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ. Εἶπε δὲ πρὸς
ἕτερον, ἀκολούθει μοι. ὁ δὲ εἶπε, κύριε ἐπίτρε
ψόν μοι ἀπελθόντι πρῶτον θάψαι τὸν πα
τέρα μου. Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ ἰησοῦς. ἄφες τοὺς
νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς, σὺ δὲ ἀπελ
θὼν διάγγελλε τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ.
ξς *Εἶπε δὲ καὶ ἕτερος, ἀκολουθήσω σοι κύριε,
πρῶτον δὲ ἐπίτρεψόν μοι ἀποτάξασθαι τοῖς
ς εἰς τὸν οἶκόν μου. Εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ ἰησοῦς. οὐ
δεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ᾽ ἄροτρον, καὶ βλέ
πων

puerum hunc nomine meo, me recipit.
Et quicũq; me receperit, recipit eum qui
me misit. Nã qui minor est inter omnes
uos, hic erit magnus. Respõdens autem
Iohãnes, dixit: Præceptor, uidimus quen
dam sub nomine tuo eijcientem dæmo-
nia, & prohibuimus eum, quia nõ sequi-
tur nobiscum. Et ait ad illum Iesus: No-
lite prohibere. Qui enim non est aduer-
sum nos, pro nobis est. Factum est autẽ
dum complerentur dies assumptionis
eius, & ipse faciem suam obfirmauerat,
ut iret Hierosolymam, & misit nuncios
ante conspectum suum, & euntes intra-
uerunt in ciuitatem Samaritanorum, ut
pararent illi. Et non receperũt eum, quia
facies eius erat euntis Hierosolymam.
Cum uidissent autem discipuli eius, Ia-
cobus & Iohannes, dixerunt: Domine,
uis dicamus, ut ignis descendat de cœlo,
& consumat illos, quemadmodũ & He-
lias fecit? Conuersus autem Iesus, incre-
pauit illos, dicens: Nescitis cuius spiritus
estis uos. Filius enim hominis non uenit
ad perdendum animas hominum, sed
ad seruandum. Et abierunt in aliud ca-
λγ stellum. Factum est autem, ambulanti-
bus illis in uia, dixit quidam ad illũ: Se-
quar te quocunque ieris. Dixit illi Iesus:
Vulpes cauernas habent, & uolucres cœ
li nidos, filius autem hominis non habet
ubi caput suum reclinet. Ait autem ad al
terum: Sequere me. Ille autem dixit: Do
mine, permitte mihi ut prius abeam, ac
sepeliam patrem meum. Dixit autem ei
Iesus: Sine ut mortui sepeliant mortuos
suos, tu uero uade & annuncia regnum
dei. Et ait alius: Sequar te domine, sed p-
mitte mihi prius ut dicam uale ijs, qui
sunt domi meæ. Ait ad illum Iesus: Ne-
mo qui manu sua admota aratro, respe-

πων εἰς τὰ ὀπίσω εὔθετός ἐστιν εἰς τὴν βασι
ρζ λείαν τοῦ θεοῦ. * Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνέδει-
ι ξεν ὁ κύριος καὶ ἑτέρους ἑβδομήκοντα, καὶ
ἀπέστειλεν αὐτοὺς ἀνὰ δύο πρὸ προσώπου
αὐτοῦ εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ τόπον οὗ ἔμελ-
λεν αὐτὸς ἔρχεσθαι. * Ἔλεγεν οὖν πρὸς αὐ
ρη τούς. ὁ μὲν θερισμὸς πολύς, οἱ δὲ ἐργάται ὀ-
ε λίγοι, δεήθητε οὖν τοῦ κυρίου τοῦ θερισμοῦ,
ὅπως ἐκβάλλῃ ἐργάτας εἰς τὸν θερισμὸν
ρθ αὐτοῦ. * Ὑπάγετε, ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς,
ε ὡς ἄρνας ἐν μέσῳ λύκων. * Μὴ βαστάζετε βα
ρι λάντιον, μὴ πήραν, μηδὲ ὑποδήματα, καὶ
β μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε. * Εἰς ἣν δ'
ρια ἂν οἰκίαν εἰσέρχησθε, πρῶτον λέγετε, εἰρήνη
ε τῷ οἴκῳ τούτῳ. καὶ ἐὰν μὲν ᾖ ἐκεῖ υἱὸς εἰρή-
νης, ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν ἡ εἰρήνη ὑμῶν,
ριβ εἰ δὲ μήγε, ἐφ' ὑμᾶς ἀνακάμψει. * Ἐν αὐτῇ δὲ
β τῇ οἰκίᾳ μένετε ἐσθίοντες καὶ πίνοντες τὰ
παρ' αὐτῶν. ἄξιος γὰρ ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ
ριγ αὐτοῦ ἐστι. * Μὴ μεταβαίνετε ἐξ οἰκίας εἰς οἰ-
ι κίαν. καὶ εἰς ἣν ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ δέ-
χωνται ὑμᾶς, ἐσθίετε τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν,
καὶ θεραπεύετε τοὺς ἐν αὐτῇ ἀσθενεῖς, καὶ λέγε-
τε αὐτοῖς. ἤγγικεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ.
ριδ * Εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ μὴ δέχων
β ται ὑμᾶς, ἐξελθόντες εἰς τὰς πλατείας αὐτῆς,
εἴπατε. καὶ τὸν κονιορτόν, τὸν κολληθέντα ἡ-
μῖν ἐκ τῆς πόλεως ὑμῶν, ἀπομασσόμεθα ὑ-
μῖν. πλὴν τοῦτο γινώσκετε, ὅτι ἤγγικεν ἐφ' ὑ-
μᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. Λέγω ὑμῖν, ὅτι Σοδό-
μοις ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀνεκτότερον ἔσται, ἢ
ριε τῇ πόλει ἐκείνῃ. * Οὐαί σοι χοραζείν, οὐαί σοι
ε βηθσαϊδά, ὅτι εἰ ἐν τύρῳ καὶ σιδῶνι ἐγένοντο
αἱ δυνάμεις, αἱ γενόμεναι ἐν ὑμῖν, πάλαι
ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ καθήμεναι, μετενόη-
σαν. πλὴν τύρῳ καὶ σιδῶνι ἀνεκτότερον ἔσται
ἐν τῇ κρίσει, ἢ ὑμῖν. καὶ σὺ καπερναούμ, ἡ ἕως
τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως ᾅδου καταβιβασθή-
ρις σῃ. * Ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει. καὶ ὁ ἀθε-
α τῶν ὑμᾶς, ἐμὲ ἀθετεῖ, ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν, ἀθε-
ριζ τεῖ τὸν ἀποστείλαντά με. * Ὑπέστρεψαν δὲ οἱ
ι ἑβδομήκοντα

λδ xerit à tergo aptus est regno dei.

Post hæc autem designauit domi- x
nus & alios septuaginta, misitq́; illos bi-
nos ante faciem suam in omnem ciuita-
tem & locum quò erat ipse uenturus. Di
cebat ergo illis: Messis quidē multa, sed
operarij pauci. Rogate ergo dominum
messis, ut extrudat operarios in messem
suam. Ite, ecce ego mitto uos, sicut agnos
inter lupos. Nolite portare sacculū, neq;
peram, neq; calciamenta, & neminē per
uiam salutaueritis. In quācunq; domum
intraueritis, primum dicite, pax huic do-
mui: & si ibi fuerit filius pacis, requiescet
super illum pax uestra: sin minus, ad uos
reuertetur: in eadem aūt domo manete,
edentes & bibentes quæ dantur ab illis.
Dignus enim est operarius mercede sua.
Nolite transire de domo in domū. Et in
quācunq; ciuitatē intraueritis & suscepe-
rint uos, edite quæ apponūtur uobis: &
sanate infirmos, qui in illa sunt, & dicite
illis: Appropinquauit in uos regnū dei.
In quācunq; aūt ciuitatē intraueritis, &
non susceperint uos, exeuntes in plateas
eius, dicite: Etiam puluerem, qui adhæsit
nobis de ciuitate uestra, extergimus in
uos: tamen hoc scitote, quod appropin-
quauit in uos regnum dei. Dico uobis, q
Sodomis in die illo remissius erit quàm
illi ciuitati. Væ tibi Chorozain, uæ tibi
Bethsaida, quia si in Tyro & Sidone fa-
ctæ fuissent uirtutes, quæ factæ sūt in uo
bis, olim in cilicio & cinere sedētes, scelerū
suorum egissent pœnitentiam: ueruntamen
men Tyro & Sidoni remissius erit in iu-
dicio, q̄ uobis. Et tu Capernaū, quæ usq;
ad cœlū elata es, usq; ad infernum depri
meris. Qui uos audit, me audit: & q uos
spernit, me spernit: qui autē me spernit,
spernit eū qui misit me. Reuersi sunt aūt
septuaginta

ἑβδομήκοντα μετὰ χαρᾶς, λέγοντες. κύριε,
καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσεται ἡμῖν ἐν τῷ
ὀνόματί σου. εἶπε δὲ αὐτοῖς. ἐθεώρουν τὸν
σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόν
τα. ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πα
τεῖν ἐπάνω ὄφεων, καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ
πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ οὐδὲν ὑ-
μᾶς οὐ μὴ ἀδικήσει. πλὴν ἐν τούτῳ μὴ χαί-
ρετε, ὅτι τὰ πνεύματα ὑμῖν ὑποτάσσεται,
χαίρετε δὲ μᾶλλον, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐ/
ριη γράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς. * ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἠ/
ε γαλλιάσατο τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶ/
πεν. ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ, κύριε τοῦ οὐ-
ρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ
σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ
νηπίοις. ναὶ ὁ πατήρ, ὅτι οὕτως ἐγένετο εὐδο
κία ἔμπροσθέν σου. *πάντα παρεδόθη μοι ὑπὸ τοῦ
ριθ
γ πατρός μου, καὶ οὐδεὶς γινώσκει, τίς ἐστιν ὁ υἱ
ός, εἰ μὴ ὁ πατήρ, καὶ τίς ἐστιν ὁ πατήρ. εἰ μὴ ὁ
ρκ υἱός, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι.
ϛ *καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς, κατιδίαν
εἶπε. μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ, οἱ βλέποντες,
ἃ ὑμεῖς βλέπετε. λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι πολ/
λοὶ προφῆται καὶ βασιλεῖς ἠθέλησαν ἰδεῖν, ἃ
ὑμεῖς βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι, ἃ ἀ/
ρκα κούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. * καὶ ἰδοὺ νομικός τις
β ἀνέστη, ἐκπειράζων αὐτὸν, καὶ λέγων. διδάσκα
λε, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; ὁ
δὲ εἶπε πρὸς αὐτόν. ἐν τῷ νόμῳ τί γέγρα/
πται; πῶς ἀναγινώσκεις; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶ/
πεν. ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης
τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ
ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου,
καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. εἶπε δὲ αὐτῷ. ὀρ/
ρκβ θῶς ἀπεκρίθης, τοῦτο ποίει καὶ ζήσῃ. *ὁ δὲ θέλων
ι δικαιοῦν ἑαυτὸν, εἶπε πρὸς τὸν Ἰησοῦν. καὶ τίς ἐστί
μου πλησίον; ὑπολαβὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν.
ἄνθρωπός τις κατέβαινεν ἀπὸ ἱερουσαλὴμ εἰς
ἱεριχὼ, καὶ λῃσταῖς περιέπεσεν, οἳ καὶ ἐκδύσαν
αὐτὸν, καὶ πληγὰς ἐπιθέντες, ἀπῆλθον, ἀφέντες
ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεύς
τις

septuaginta cum gaudio, dicentes: Do-
mine etiam dæmonia subijciuntur no-
bis per nomē tuum. Ait autem illis: Vi-
debam satanam sicut fulgur de cœlo ca/
dentem. Ecce do uobis potestatem calcā-
di super serpentes, & scorpiones, & super
omnem uirtutem inimici, & nihil uobis
nocebit. Veruntamen in hoc nolite gau/
dere, quod spiritus uobis subijciunt̄, sed
gaudete, quod nomina uestra scripta sūt
in cœlis. In eadem hora exultauit spiritu
Iesus, & dixit: Confiteor tibi pater, domi
ne cœli & terræ, quod abscondisti hæc à
sapientibus & prudentibus, & reuelasti
ea paruulis. etiam pater, quoniam sic cō/
placitum est coram te. Omnia mihi tra-
dita sunt à patre meo, & nemo scit, quis
sit filius, nisi pater: & quis sit pater, nisi fi/
lius, & cui uoluerit filius aperire. Et cōuer
sus ad discipulos, seorsim dixit: Beati o/
culi, qui uidēt quæ uos uidetis. Dico eñ
uobis, ꝙ multi prophetæ & reges uolue
runt uidere, quæ uos uidetis, & non uide
runt: & audire quæ auditis, & non audie
runt. Et ecce quidā legisperitus surrexit,
tentans illū, & dicēs: Magister, quid faci/
endo uitam æternā possidebo? At ille di λε
xit ad eū: In lege qd scriptū est? quomo-
do legis? Ille respondēs dixit: Diliges do
minū deū tuū ex toto corde tuo, & ex to
ta anima tua, & ex totis uiribus tuis, & ex
tota mente tua, & proximū tuū sicut te-
ipsum. Dixitq́ꝫ illi: Recte respōdisti. hoc
fac, & uiues. Ille autem uolens iustificare
seipsum, dixit ad Iesum: Et quis est meus
proximus? Respondens autem Iesus, di
xit: Homo quidā descendebat ab Hiero
solymis in Hiericho, & incidit in latrones λϛ
qui etiā despoliauerunt eum uestibus, ac
uulneribus inflictis, abierunt semimor-
tuo relicto. Accidit autem, ut sacerdos

 quidam

τις κατέβαινεν ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ, καὶ ἰδὼν
αὐτὸν, ἀντιπαρῆλθεν. ὁμοίως δὲ καὶ λευίτης, γε
νόμενος κατὰ τὸν τόπον ἐλθὼν, καὶ ἰδὼν, ἀν-
τιπαρῆλθε. Σαμαρείτης δέ τις ὁδεύων, ἦλθε
κατ᾽ αὐτὸν, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλαγχνίσθη, καὶ
προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ,
ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον, ἐπιβιβάσας δὲ αὐ-
τὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτῆνος, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς
πανδοχεῖον, καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ. καὶ ἐπὶ
τὴν αὔριον ἐξελθὼν, ἐκβαλὼν δύο δηνάρια
ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, καὶ εἶπεν αὐτῷ. ἐπι-
μελήθητι αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἂν προσδαπανήσῃς,
ἐγὼ, ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαί με, ἀποδώσω σοι.
τίς οὖν τούτων τῶν τριῶν δοκεῖ σοι πλησίον
γεγονέναι τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς; ὁ
δὲ εἶπεν. ὁ ποιήσας τὸ ἔλεος μετ᾽ αὐτοῦ. εἶ-
πεν οὖν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς. πορεύου, καὶ σὺ ποίει
ὁμοίως. ἐγένετο δὲ ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτούς,
καὶ αὐτὸς εἰσῆλθεν εἰς κώμην τινά. γυνὴ δέ λζ
τις, ὀνόματι μάρθα, ὑπεδέξατο αὐτὸν εἰς τὸν
οἶκον αὐτῆς. καὶ τῇδε ἦν ἀδελφὴ, καλουμένη
μαρία, ἣ καὶ παρακαθίσασα παρὰ τοὺς πό-
δας τοῦ ἰησοῦ, ἤκουε τὸν λόγον αὐτοῦ. ἡ δὲ μάρ
θα περιεσπᾶτο περὶ πολλὴν διακονίαν, ἐπιστᾶ-
σα δὲ εἶπε. κύριε, οὐ μέλει σοι, ὅτι ἡ ἀδελφή
μου μόνην με κατέλειπε διακονεῖν; εἰπὲ
οὖν αὐτῇ, ἵνα μοι συναντιλάβηται. ἀποκρι-
θεὶς δὲ εἶπεν αὐτῇ ὁ ἰησοῦς. μάρθα, μάρθα,
μεριμνᾷς, καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά, ἑνὸς δέ
ἐστι χρεία. μαρία τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέ-
ρκγ ξατο, ἥτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ᾽ αὐτῆς. *καὶ
ε ἐγένετο, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τόπῳ τινὶ
προσευχόμενον, ὡς ἐπαύσατο, εἶπέ τις τῶν
μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς αὐτόν. κύριε, δίδαξον ἡ-
μᾶς προσεύχεσθαι, καθὼς καὶ ἰωάννης ἐδί-
δαξε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. εἶπε δὲ αὐτοῖς.
ὅταν προσεύχησθε, λέγετε. πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν λη
τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλ-
θέτω ἡ βασιλεία σου, γενηθήτω τὸ θέλημά σου
ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. τὸν ἄρτον ἡ-
μῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν τὸ καθ᾽ ἡμέραν,

quidam descenderet eadem uia, uisóque illo præterijt. Similiter & leuita, cum iret iuxta locũ, cum accessisset ac uidisset eũ, præterijt. Samaritanus autẽ quidam iter faciens, uenit ad eum, & uiso eo misericordia motus est, & accedens obligauit uulnera eius, infundens oleum ac uinũ, & imponens illum in suum iumentũ, duxit in diuersorium, & curam eius egit. Et postero die egrediens, depromptos duos denarios dedit hospiti, & ait ei: Curã illi⁹ habe, & quodcunq; præterea insumpseris, ego, cũ rediero, reddam tibi. Quis ergo horũ triũ uidet̃ tibi proxim⁹ fuisse illi, qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui exercuit misericordiam in illũ. Ait igitur illi Iesus: Vade & tu fac similiter. Factum est autem dum irent, ut ipse intraret in quoddam oppidulũ. Ac mulier quædã Martha nomine, excepit illum in domũ suam, & huic erat soror nomine Maria, quæ etiam assidens ad pedes Iesu, audiebat sermonem illius. Martha autem distrahebatur circa frequens ministerium, quæ assistens ait: Domine, non est tibi curæ, quod soror mea reliquit me ut sola ministrẽ? dic ergo illi, ut me adiuuet. Et respondens dixit illi Iesus: Martha, Martha, solicita es, & tumultuaris circa multa. Atqui unum est necessarium. Maria bonam partem delegit, quæ non auferetur ab ea.

Et factum est cum oraret quodam XI
in loco, ut cessauit: dixit quidam ex discipulis eius ad eum: Domine, doce nos orare, sicut & Ioannes docuit discipulos suos, Et ait illis: Cum oratis, dicite: Pater noster, qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuũ, adueniat regnum tuum, fiat uoluntas tua quemadmodum in cœlo sic etiam in terra, Panem nostrũ cotidianũ da nobis hodie,

καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ γὰρ
αὐτοὶ ἀφίεμεν παντὶ ὀφείλοντι ἡμῖν, καὶ
μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦ-
σαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.* Καὶ εἶπε πρὸς αὐ-
ρκδ τούς. Τίς ἐξ ὑμῶν ἕξει φίλον, καὶ πορεύσεται
ϛ πρὸς αὐτὸν μεσονυκτίου καὶ εἴπῃ αὐτῷ, φί-
λε, χρῆσόν μοι τρεῖς ἄρτους, ἐπειδὴ φίλος μου
παρεγένετο ἐξ ὁδοῦ πρός με, καὶ οὐκ ἔχω ὃ πα-
ραθήσω αὐτῷ. κἀκεῖνος ἔσωθεν ἀποκριθεὶς
εἴπῃ. μή μοι κόπους πάρεχε, ἤδη ἡ θύρα κέ-
κλεισται, καὶ τὰ παιδία μου μετ᾽ ἐμοῦ εἰς τὴν
κοίτην εἰσίν, οὐ δύναμαι ἀναστὰς δοῦναί σοι.
Λέγω ὑμῖν, εἰ καὶ οὐ δώσει αὐτῷ ἀναστάς, διὰ
τὸ εἶναι αὐτοῦ φίλον, διά γε τὴν ἀναίδειαν αὐ-
τοῦ ἐγερθεὶς, δώσει αὐτῷ ὅσων χρῄζει. κἀγὼ
ρκε ὑμῖν λέγω.* Αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζη-
ε τεῖτε καὶ εὑρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑ-
μῖν. Πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν
εὑρίσκει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. Τίνα δὲ
ὑμῶν τὸν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον, μὴ λί-
θον ἐπιδώσει αὐτῷ; εἰ καὶ ἰχθύν, μὴ ἀντὶ
ἰχθύος ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ; ἢ καὶ ἐὰν αἰ-
τήσῃ ᾠόν, μὴ ἐπιδώσει αὐτῷ σκορπίον; εἰ
οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὑπάρχοντες, οἴδατε ἀγα-
θὰ δόματα διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πό-
σῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὁ ἐξ οὐρανοῦ δώσει πνεῦ-
ρκϛ μα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν.* Καὶ ἦν ἐκ-
ε βάλλων δαιμόνιον, καὶ αὐτὸ ἦν κωφόν. Ἐγέ-
νετο δὲ, τοῦ δαιμονίου ἐξελθόντος, ἐλάλησεν
ρκζ ὁ κωφός, καὶ ἐθαύμαζον οἱ ὄχλοι.* Τινὲς δὲ
β ἐξ αὐτῶν εἶπον, ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν
ρκη δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια.* Ἕτεροι
ε δὲ πειράζοντες, σημεῖον παρ᾽ αὐτοῦ ἐζήτουν
ρκθ ἐξ οὐρανοῦ.* Αὐτὸς δὲ εἰδὼς αὐτῶν τὰ δια-
β νοήματα, εἶπεν αὐτοῖς. Πᾶσα βασιλεία
ἐφ᾽ ἑαυτὴν διαμερισθεῖσα ἐρημοῦται, καὶ
οἶκος ἐπὶ οἶκον πίπτει. Εἰ δὲ καὶ ὁ σατα-
νᾶς ἐφ᾽ ἑαυτὸν διεμερίσθη, πῶς σταθήσε-
ται ἡ βασιλεία αὐτοῦ; ὅτι λέγετε, ἐν Βε-
ελζεβοὺλ ἐκβάλλειν με τὰ δαιμόνια. Εἰ δὲ
ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμό-
νια,

& remitte nobis peccata nostra, si quidē
& nos remittimus omni debenti nobis,
& ne nos inducas in tentationē, sed libera
nos a malo. Et ait ad illos: Quis uestrū ha-
bebit amicū, & ibit ad illū media nocte,
& dicet illi: Amice da mihi mutuo tres
panes, quoniā amicus meus uenit de uia
ad me, & nō habeo quod apponā illi. &
ille intus respondēs dicat: Noli mihi mo
lestus esse, iam ostiū clausum est, & pue-
ri mei mecū sunt in cubili, nō possum sur
gere & dare tibi. Dico uobis, etiam si nō
daturus sit illi surgens, eo ꝙ amicus eius
sit, propter improbitatem tamē eius sur-
get, ac dabit illi quotquot habet opus. Et
ego dico uobis: Petite, & dabitur uobis:
quærite, & inuenietis: pulsate, & aperiet
uobis. Omnis enim qui petit, accipit: &
qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.
Quis autem ex uobis pater, à quo si fili-
us petierit panem, num lapidem dabit il
li? Aut si piscē, nū pro pisce serpētē dabit
illi? Aut si petierit ouū, num porriget illi
scorpium? Si ergo uos cum sitis mali, no
stis bona dona dare filijs uestris, quanto
magis pater uester cœlestis dabit spiritū
λθ sanctum poscentibus se. Et erat eijciens
dæmonium, & illud erat mutum, cumq́
eiecisset dæmonium, locutus est mutus,
& ammiratæ sunt turbæ. Quidā autē ex
eis dixerunt: Per Beelzebul principē dæ-
moniorū eijcit dæmonia. Et alij tentātes,
signum de cœlo quærebant ab eo. Ipse
autem cum sciret cogitationes eorum,
dixit eis: Omne regnum aduersus se-
ipsum diuisum desolatur, & domus sup
domum cadit. Quod si satanas quoque
aduersus seipsum diuisus est, quomo-
do stabit regnum eius? quia dicitis, per
Beelzebul eijcere me dæmonia. Quod
si ego Beelzebul præsidio eijcio dæmo-
nia,

νια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι; διὰ τοῦ
το κριταὶ ὑμῶν αὐτοὶ ἔσονται. εἰ δὲ ἐν δα-
κτύλῳ θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθα
σεν ἐφ᾽ ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. ὅταν ὁ ἰσχυ/
ρὸς καθωπλισμένος φυλάσσῃ τὴν ἑαυτοῦ
αὐλὴν, ἐν εἰρήνῃ ἐστὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ. ἐπὰν
δὲ ὁ ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἐπελθὼν νικήσῃ αὐ-
τὸν, τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ αἴρει, ἐφ᾽ ᾗ ἐπεποί
θει, καὶ τὰ σκῦλα αὐτοῦ διαδίδωσιν. ὁ μὴ
ὢν μετ᾽ ἐμοῦ, κατ᾽ ἐμοῦ ἐστί. καὶ ὁ μὴ συνά-
ξλ γων μετ᾽ ἐμοῦ, σκορπίζει.* ὅταν τὸ ἀκάθαρ
ε τον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διέρ
χεται δι᾽ ἀνύδρων τόπων, ζητοῦν ἀνάπαυ/
σιν, καὶ μὴ εὑρίσκον, λέγει. ὑποστρέψω εἰς τὸν
οἶκόν μου, ὅθεν ἐξῆλθον. καὶ ἐλθὸν, εὑρί/
σκει σεσαρωμένον καὶ κεκοσμημένον. τότε
πορεύεται, καὶ παραλαμβάνει ἑπτὰ ἕτερα
πνεύματα πονηρότερα ἑαυτοῦ, καὶ εἰσελθόν/
τα κατοικεῖ ἐκεῖ. καὶ γίνεται τὰ ἔσχατα τοῦ
ξλα ἀνθρώπου ἐκείνου χείρονα τῶν πρώτων.* ἐγέ/
ε νετο δὲ ἐν τῷ λέγειν αὐτὸν ταῦτα, ἐπάρασά
τις γυνὴ φωνὴν ἐκ τοῦ ὄχλου, εἶπεν αὐτῷ.
μακαρία ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε, καὶ μα/
στοὶ οὓς ἐθήλασας. αὐτὸς δὲ εἶπε, μενοῦνγε,
μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ,
ξλβ καὶ φυλάσσοντες αὐτόν.* τῶν δὲ ὄχλων ἐ/
ε παθροιζομένων, ἤρξατο λέγειν. ἡ γενεὰ αὕ
τη πονηρά ἐστι, σημεῖον ζητεῖ, καὶ σημεῖον
οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον ἰωνᾶ τοῦ
προφήτου. καθὼς γὰρ ἐγένετο ἰωνᾶς σημεῖον
τοῖς νινευίταις, οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώ
που τῇ γενεᾷ ταύτῃ. βασίλισσα νότου ἐγερ
θήσεται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῶν ἀνδρῶν τῆς γε
νεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινεῖ αὐτούς, ὅτι ἦλθεν
ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν σο/
λομῶνος, καὶ ἰδοὺ πλεῖον σολομῶνος ὧδε. ἄν
δρες νινευῖται ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ
τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτήν,
ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα ἰωνᾶ. καὶ ἰδοὺ
ξλγ πλεῖον ἰωνᾶ ὧδε.* οὐδεὶς λύχνον ἅψας εἰς
ε κρυπτὸν τίθησιν, οὐδὲ ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ᾽ ἐ/
πὶ τὴν λυχνίαν

nia, filij uestri cuius præsidio eijciunt?
Ideo ipsi iudices uestri erunt. Porrò si di
gito dei eijcio dæmonia, profectò perue
nit ad uos regnum dei. Cum fortis ar/
matus custodit atriũ suum, in pace sunt
ea quæ possidet. Vbi uero fortior eo su/
perueniens uicerit eum, uniuersa arma
eius aufert, in quibus confidebat, & spo/
lia eius distribuit. Qui non est mecum,
contra me est: & qui non colligit mecum,
dispergit. Cum immundus spiritus exie
rit ab homine, ambulat per loca aren/
tia, quærens requiem, & non inueniens,
dicit: Reuertar in domum meam unde
exiui. Et cum uenerit, inuenit eam sco/
pis mundatam atque ornatam, tunc ua/
dit, & assumit septem alios spiritus se/
cum nocentiores ipso, & ingressi habitãt
ibi, & fiunt extrema hominis illius peio/
ra primis. Factum est autem cum hæc
μ diceret, extollens uocem quædam mu/
lier de turba, dixit illi: Beatus uenter qui
te portauit, & ubera quæ suxisti. At il/
le dixit: Quinimmò, beati qui audiunt
sermonem dei, & custodiunt illum. Tur
bis autem condensantibus se, cœpit di/
μα cere: Natio hæc mala est. Signum quæ/
rit, & signum non dabitur ei, nisi signum
Ionæ prophetæ. Nam sicut fuit Ionas si/
gnum Niniuitis, ita erit & filius hominis
nationi isti. Regina Austri surget in iu/
dicio cum uiris nationis huius, & con/
demnabit illos, quia uenit à finibus ter/
ræ, ut audiret sapientiam Solomonis, &
ecce plus quàm Solomon hoc in loco. Vi
ri Niniuitæ surgent in iudicio cum natio
ne hac, & cõdemnabunt illã: quia ad pœ
nitentiam adducti sunt prædicatione Io
næ. & ecce plus quàm Iona hoc in loco.
Nemo lucernam accendit, & in abscon/
dito ponit, neque subter modium, sed su
per candelabrũ

πὶ τὴν λυχνίαν, ἵνα οἱ εἰσπορευόμενοι, τὸ
Aliàs φέγγος φῶς βλέπωσιν. * ὁ λύχνος τοῦ σώμα-
ρλδ τός ἐστιν ὁ ὀφθαλμός. ὅταν οὖν ὁ ὀφθαλ-
ε μός σου ἁπλοῦς ᾖ, καὶ ὅλον τὸ σῶμά σου
φωτεινόν ἐστι. ἐπὰν δὲ πονηρὸς ᾖ, καὶ τὸ σῶ
μά σου σκοτεινόν ἐστι. σκόπει οὖν, μὴ τὸ φῶς
τὸ ἐν σοί, σκότος ἐστίν. εἰ οὖν τὸ σῶμά σου
ὅλον φωτεινόν, μὴ ἔχον τὶ μέρος σκοτει
νόν, ἔσται φωτεινὸν ὅλον, ὡς ὅταν ὁ λύχνος
ρλε τῇ ἀστραπῇ φωτίζῃ σε. * Ἐν δὲ τῷ λαλῆ-
ε σαι, ἠρώτα αὐτὸν φαρισαῖός τις, ὅπως ἀρι
στήσῃ παρ' αὐτῷ. εἰσελθὼν δὲ ἀνέπεσεν. ὁ
δὲ φαρισαῖος ἰδὼν ἐθαύμασεν, ὅτι οὐ πρῶ
τον ἐβαπτίσθη πρὸ τοῦ ἀρίστου. εἶπε δὲ ὁ κύ-
ριος πρὸς αὐτόν. νῦν ὑμεῖς οἱ φαρισαῖοι
τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου, καὶ τοῦ πίνακος
καθαρίζετε, τὸ δὲ ἔσωθεν ὑμῶν γέμει ἁρ-
παγῆς καὶ πονηρίας, ἄφρονες, οὐχ ὁ ποιή
σας τὸ ἔξωθεν, καὶ τὸ ἔσωθεν ἐποίησε; πλὴν
τὰ ἐνόντα, δότε ἐλεημοσύνην, καὶ ἰδοὺ
ρλς πάντα καθαρὰ ὑμῖν ἐστίν. * Ἀλλ' οὐαὶ
ε ὑμῖν τοῖς φαρισαίοις, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ
ἡδύοσμον, καὶ τὸ πήγανον, καὶ πᾶν λάχα
νον, καὶ παρέρχεσθε τὴν κρίσιν, καὶ τὴν ἀγά-
πην τοῦ θεοῦ, ταῦτα ἔδει ποιῆσαι, κἀκεῖνα μὴ
ρλζ ἀφιέναι. * οὐαὶ ὑμῖν τοῖς φαρισαίοις, ὅτι
β ἀγαπᾶτε τὴν πρωτοκαθεδρίαν ἐν ταῖς συ
ναγωγαῖς, καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς
ρλη ἀγοραῖς. * οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φα
ε ρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἐστὲ τὰ ὡς μνημεῖα
τὰ ἄδηλα, καὶ οἱ ἄνθρωποι περιπατοῦν
ρλθ τες ἐπάνω οὐκ οἴδασιν. * Ἀποκριθεὶς
ε δέ τις τῶν νομικῶν, λέγει αὐτῷ. Διδάσκα
λε, ταῦτα λέγων καὶ ἡμᾶς ὑβρίζεις. ὁ δὲ
εἶπε. καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς οὐαί, ὅτι φορ
Aliàs τοῖς ἀνθρώποις. τίζετε τοὺς ἀνθρώπους φορτία δυσβάστακτα,
καὶ αὐτοὶ ἑνὶ τῶν δακτύλων ὑμῶν οὐ προσ
ρμ ψαύετε τοῖς φορτίοις. * οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι
ε οἰκοδομεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν προφητῶν, οἱ
δὲ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν αὐτούς, ἄρα
μαρτυρεῖτε καὶ συνευδοκεῖτε τοῖς ἔργοις
τῶν πατέρων

per candelabrum, ut qui ingrediuntur,
lumen uideant. Lucerna corporis est ocu
lus. Cũ igitur oculus tuus fuerit simplex,
totum quoque corpus tuum lucidũ erit.
Quod si malus fuerit, etiam corpus tuũ
tenebrosum erit. Vide ergo ne lumen
quod in te est, tenebræ sint. Si ergo cor-
pus tuum totum lucidum fuerit, nõ ha
bẽs aliquam partem tenebrosam, sic erit
lucidum totum, ut cum lucerna fulgore il
μβ luminat te. Et cum loqueretur, rogauit il-
lum quidã pharisæus, ut prãderet apud
se. Iesus autem ingressus accubuit. Phari
sæus autem cum uidisset, admiratus est,
quod non prius lauisset ante prandium.
Et ait dominus ad illum: Nunc uos pha-
risæi exteriora poculi, catiniq; mundatis,
& quod intus est uestri, plenum est rapi-
na & malicia: stulti, nónne qui fecit quod
foris est, etiã id quod intus est, fecit? Ve-
runtamen quod superest, date eleemosy-
nam, & ecce omnia munda sunt uobis.
Sed uæ uobis pharisæis, quia decimatis
mentam & rutã, & quoduis olus, & præ-
teritis iudicium & charitatem dei. Immò
hæc oportuit facere, & illa non omittere.
Væ uobis pharisæis, quia diligitis pri-
mas cathedras in synagogis, & salutatio-
nes in foro. Væ uobis scribæ & pharisæi
hypocritæ, quia estis ut monumẽta quæ
non apparent, & homines ambulantes
super nesciunt. Respondens autem qui-
dam ex legisperitis, ait illi: Magister, hæc
dicens etiam nos afficis contumelia. At
ille ait: Et uobis legisperitis uæ, quia one
ratis homines oneribus, quæ portare nõ
possunt, & ipsi uno digito uestro non at-
μγ tingitis sarcinas. Væ uobis, quia ædifi-
catis monumenta prophetarum, patres
autem uestri occiderunt illos: profe-
cto testamini, quod comprobatis facta

 patrum

τῶν πατέρων ὑμῶν, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἀπέκτει-
ναν αὐτοὺς, ὑμεῖς δὲ οἰκοδομεῖτε αὐτῶν τὰ
ρμα μνημεῖα. * Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σοφία τοῦ θεοῦ εἶ-
ε πεν. ἀποστελῶ εἰς αὐτοὺς προφήτας καὶ ἀπο
στόλους, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενοῦσι καὶ διώξου-
σιν, ἵνα ἐκζητηθῇ τὸ αἷμα πάντων τῶν προφη-
τῶν, τὸ ἐκχυνόμενον ἀπὸ καταβολῆς κόσ-
μου, ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης, ἀπὸ τοῦ αἵματος
ἄβελ ἕως τοῦ αἵματος ζαχαρίου, τοῦ ἀπολομέ-
νου μεταξὺ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ τοῦ οἴκου. Ναὶ
λέγω ὑμῖν, ἐκζητηθήσεται ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύ-
ρμβ της.* Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, ὅτι ἤρατε τὴν
ε κλεῖδα τῆς γνώσεως, αὐτοὶ οὐκ εἰσήλθετε, καὶ
ρμγ τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε.* Λέγοντος δὲ αὐ-
ι τοῦ ταῦτα πρὸς αὐτοὺς, ἤρξαντο οἱ νομικοὶ καὶ
οἱ φαρισαῖοι δεινῶς ἐνέχειν, καὶ ἀποστομίζειν
αὐτὸν περὶ πλειόνων, ἐνεδρεύοντες αὐτὸν, ζη-
τοῦντες θηρεῦσαί τι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἵνα
κατηγορήσωσιν αὐτοῦ.

Ἐν οἷς ἐπισυναχθεισῶν τῶν μυριάδων τοῦ
ὄχλου, ὥστε καταπατεῖν ἀλλήλους, ἤρξατο λέ-
ρμδ γειν πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, πρῶτον.* Προ-
β σέχετε ἑαυτοῖς ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν φαρισαίων
ρμε ἥτις ἐστὶν ὑπόκρισις.* Οὐδὲν δὲ συγκεκαλυμ-
ε μένον ἐστὶν, ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται, καὶ κρυπτὸν
ὃ οὐ γνωσθήσεται. ἀνθ᾽ ὧν ὅσα ἐν τῇ σκοτίᾳ εἰ-
πατε, ἐν τῷ φωτὶ ἀκουσθήσεται, καὶ ὃ πρὸς
τὸ οὖς ἐλαλήσατε ἐν τοῖς ταμείοις, κηρυχθήσε-
ται ἐπὶ τῶν δωμάτων. Λέγω δὲ ὑμῖν τοῖς φί-
λοις μου, μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτενόντων
τὸ σῶμα, καὶ μετὰ ταῦτα μὴ ἐχόντων περισ-
σότερόν τι ποιῆσαι. ἀποδείξω δὲ ὑμῖν τίνα
φοβηθῆτε. φοβήθητε τὸν μετὰ τὸ ἀποκτεῖ-
ναι ἐξουσίαν ἔχοντα ἐμβαλεῖν εἰς τὴν γέ-
ενναν, ναὶ λέγω ὑμῖν, τοῦτον φοβήθητε. Οὐ-
χὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο.
καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἐπιλελησμένον
ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. ἀλλὰ καὶ αἱ τρίχες τῆς κε-
φαλῆς ὑμῶν πᾶσαι ἠρίθμηνται. μὴ οὖν
φοβεῖσθε, πολλῶν στρουθίων διαφέρε-
τε, λέγω δὲ ὑμῖν, πᾶς ὃς ἂν ὁμολογήσῃ
ἐν ἐμοὶ

patrum uestrorum, quoniam illi quidem
eos occiderunt, uos autem ædificatis eo-
rum sepulchra. Propterea & sapiẽtia dei
dixit: Mittam ad illos prophetas & apo-
stolos, & ex illis occident & persequẽtur,
ut requiratur sanguis omnium prophe-
tarum, qui effunditur à cõstitutione mũ
di, à natione ista, à sanguine Abel usque
ad sanguinem Zachariæ, qui periijt inter
altare & ædem. profecto dico uobis, req-
retur ab hac natione. Væ uobis legisperi
tis, quia tulistis clauem scientiæ, ipsi non
introistis, & eos qui introibant, uetuistis.
Cum autẽ hæc ad illos diceret, cœperunt
legisperiti & pharisæi grauiter insistere,
& captiose interrogare eum de multis, in-
sidiantes ei, & quærentes aliquid uenari
ex ore eius, quo accusarent eum.

Cum autem conuenisset innumera tur XII
bæ multitudo, adeo ut se inuicem cõcul-
carẽt, cœpit dicere ad discipulos suos, pri-
μδ mum, Cauete uobisipsis à fermento pha
risæorum quod est hypocrisis. Nihil ẽm
opertum est, quod non reuelabitur: neq;
absconditum, quod non scietur. Quoniã
quæ in tenebris dixistis, in lumine audiẽ
tur, & quod in aurem locuti estis in cõcla
uibus, prædicabitur in tectis. Dico autẽ
uobis amicis meis: Ne terreamini ab his
qui occidunt corpus, & post hæc non ha
bent quod amplius faciant. Ostendã au
tem uobis quem timeatis. Timete eum,
qui postquã occiderit, habet potesta-
tem conijciendi in gehennam. certe dico
uobis, hunc timete. Nónne quinque paſ
serculi ueneunt minutis assibus duobus,
& unus ex illis non est in obliuione corã
deo. Quin & pili capitis uestri omnes nu
merati sunt. Nolite ergo timere, multis
passeribus pluris estis. Dico autem uo-
bis, omnis quicunque confessus fuerit
me

ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου ὁμολογήσει ἐν αὐτῷ ἔμπρο/
ρμς σθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ. * ὁ δὲ ἀρνησάμε
β νός με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρνηθήσεται
ρμζ ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ. * καὶ πᾶς ὃς
β ἐρεῖ λόγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀφεθήσε
ται αὐτῷ. τῷ δὲ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα βλασ
ρμη φημήσαντι, οὐκ ἀφεθήσεται. * ὅταν δὲ προσ
β φέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τὰς συναγωγὰς καὶ τὰς
ἀρχὰς, καὶ τὰς ἐξουσίας, μὴ μεριμνᾶτε, πῶς
ἢ τί ἀπολογήσησθε, ἢ τί εἴπητε. τὸ γὰρ ἅγι
ον πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, ἃ
ρμθ δεῖ εἰπεῖν. * Εἶπε δέ τις αὐτῷ ἐκ τοῦ ὄχλου,
ι διδάσκαλε, εἰπὲ τῷ ἀδελφῷ μου μερίσασθαι
μετ' ἐμοῦ τὴν κληρονομίαν. ὁ δὲ εἶπεν αὐ/
τῷ. ἄνθρωπε, τίς με κατέστησε δικαστὴν ἢ με
ριστὴν ἐφ' ὑμᾶς; εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς ὁρᾶτε καὶ φυ
λάσσεσθε ἀπὸ τῆς πλεονεξίας, ὅτι οὐκ ἐν τῷ
περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόν
των αὐτοῦ. Εἶπε δὲ παραβολὴν πρὸς αὐτοὺς,
λέγων. ἀνθρώπου τινὸς πλουσίου εὐφόρησεν
ἡ χώρα, καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῷ, λέγων.
τί ποιήσω, ὅτι οὐκ ἔχω ποῦ συνάξω τοὺς
καρπούς μου; καὶ εἶπε, τοῦτο ποιήσω. καθε/
λῶ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ μείζονας οἰκοδο/
μήσω. καὶ συνάξω ἐκεῖ πάντα τὰ γενήματά
μου, καὶ τὰ ἀγαθά μου, καὶ ἐρῶ τῇ ψυχῇ μου.
ψυχὴ ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη
πολλὰ, ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου. εἶ/
πε δὲ αὐτῷ ὁ θεός. ἄφρων, ταύτῃ τῇ νυκτὶ
τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ, ἃ δὲ ἡ/
τοίμασας, τίνι ἔσται; οὕτως ὁ θησαυρίζων
ἑαυτῷ, καὶ μὴ εἰς θεὸν πλουτῶν. εἶπε δὲ
ρν πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. * Διὰ τοῦτο
ε ὑμῖν λέγω. μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν
τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι, τί ἐνδύ/
σησθε. ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστι τῆς τροφῆς, καὶ
τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος. κατανοήσατε
τοὺς κόρακας, ὅτι οὐ σπείρουσιν οὐδὲ θερί/
ζουσιν, οἷς οὐκ ἔστι ταμεῖον, οὐδὲ ἀποθήκη,
καὶ ὁ θεὸς τρέφει αὐτούς. πόσῳ μᾶλλον
ὑμεῖς

me coram hominibus, & filius hominis
cõfitebitur illum coram angelis dei. Qui
autem negauerit me coram hominibus,
negabitur coram angelis dei. Et quisquis
loquit̃ dictũ in filiũ hominis, remittetur
illi, ei uero qui in spiritum sanctum cõui
cium dixerit, nõ remittetur. Cum autem
adduxerint uos ad synagogas, & ad ma
gistrat⁹ ac potestates, nolite soliciti esse,
qualiter aut quid respondeatis, aut quid
dicatis. spiritus em̃ sanctus docebit uos
in eadem hora, quid oporteat uos dice/
re. Ait autem ei quidam de turba: Magi
με ster, dic fratri meo, ut diuidat mecum hæ
reditatẽ. At ille dixit ei: Homo, quis me
constituit iudicem aut diuisorem super
uos? Dixitque ad illos: Videte & cauete
ab auaritia, quia non in abundantia cu/
iusquam uita ei⁹ est ex his quæ possidet.
Dixit autem similitudinem ad illos, di/
μς cens: Hominis cuiusdam diuitis uberes
fructus ager attulit, & cogitabat intra se,
dicens: Quid faciam, quod non habeam
quo congregem fructus meos? Et dixit:
Hoc faciã: Destruam horrea mea, & ma/
iora extruam, & illuc congregabo omnia
quæ nata sunt mihi bona mea, & dicam
animæ meæ. Anima habes multa bona
reposita in annos multos, requiesce, co/
mede, bibe, gaude. Dixit autem illi deus:
Stulte hac nocte animam tuam repetũt
abs te. Quæ uero parasti, cui cedent? Sic
qui recõdit sibi, nec est erga deum diues.
Dixitque ad discipulos suos: Ideo dico
uobis: Nolite soliciti esse animæ uestræ,
quid edatis, neque corpori quid indua/
mini. Anima plus est quam esca, & cor/
pus plus quam indumentum. Conside/
rate coruos, quia non seminant, neq; me/
tunt, quibus non est penuariũ, neq; hor/
reum, & deus pascit illos. Quanto magis
uos

ὑμεῖς διαφέρετε τῶν πετεινῶν; τίς δὲ ἐξ ὑ-
μῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν
ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; εἰ οὖν οὔτε ἐλά-
χιστον δύνασθε, τί περὶ τῶν λοιπῶν μεριμνᾶ-
τε; κατανοήσατε τὰ κρίνα πῶς αὐξάνει, οὐ κο-
πιᾶ, οὐδὲ νήθει. λέγω δὲ ὑμῖν. οὐ δὲ σολο-
μῶν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς
ἓν τούτων. εἰ δὲ τὸν χόρτον ἐν τῷ ἀγρῷ σή-
μερον ὄντα, καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλό-
μενον ὁ θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσι, πόσῳ μᾶλ-
λον ὑμᾶς ὀλιγόπιστοι; καὶ ὑμεῖς μὴ ζητῆτε
τί φάγητε, ἢ τί πίητε, καὶ μὴ μετεωρίζεσθε.
ταῦτα γὰρ πάντα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἐπιζη-
τεῖ. ὑμῶν δὲ ὁ πατὴρ οἶδεν, ὅτι χρῄζετε τού-
των. πλὴν ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ,
ρμα καὶ ταῦτα πάντα προσεθήσεται ὑμῖν. * μὴ
ι φοβηθῆτε τὸ μικρὸν ποίμνιον, ὅτι εὐδόκησεν
ὁ πατὴρ ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν.
ρμβ * πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε
β ἐλεημοσύνην. * ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλάντια
ρμγ μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν
ε τοῖς οὐρανοῖς, ὅπου κλέπτης οὐκ ἐγγίζει, οὐδὲ
σὴς διαφθείρει. ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρὸς ὑ-
ρμδ μῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν ἔσται. * ἔστωσαν
ι ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι, καὶ οἱ λύχνοι
καιόμενοι, καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσ-
δεχομένοις τὸν κύριον αὐτῶν, πότε ἀναλύσει
ἐκ τῶν γάμων, ἵνα ἐλθόντος καὶ κρούσαν-
ρμε τος, εὐθέως ἀνοίξωσιν αὐτῷ. * μακάριοι οἱ
ε δοῦλοι ἐκεῖνοι, οὓς ἐλθὼν ὁ κύριος εὑρήσει
γρηγοροῦντας. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι περιζώ-
σεται καὶ ἀνακλινεῖ αὐτούς, καὶ παρελθὼν
διακονήσει αὐτοῖς. καὶ ἐὰν ἔλθῃ ἐν τῇ δευ-
τέρᾳ φυλακῇ, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ φυλακῇ ἔλθῃ,
καὶ εὕρῃ οὕτως, μακάριοί εἰσιν οἱ δοῦλοι
ρμϛ ἐκεῖνοι. * τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ᾔδει ὁ
β οἰκοδεσπότης, ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κλέπτης ἔρχεται,
ἐγρηγόρησεν ἄν, καὶ οὐκ ἂν ἀφῆκε διορυ-
γῆναι τὸν οἶκον αὐτοῦ. καὶ ὑμεῖς οὖν γίνε-
σθε ἕτοιμοι, ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖτε ὁ υἱὸς
ρμζ τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. * εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ πέ-
ι τρος

uos præstatis uolucribus? Quis autem ueſtrum ſolicitudine ſua poteſt adijcere ad ſtaturam ſuam cubitum unum? Si ergo ne id quidẽ quod minimũ eſt poteſtis, quid de cæteris ſoliciti eſtis? Conſiderate lilia quomodo creſcunt, non laborant, neq; nent. dico autem uobis, nec Salomon in omni gloria ſua ueſtiebatur ſicut unum ex iſtis. Si autẽ gramen quod hodie eſt in agro, & cras in clibanũ mittitur, deus ſic ueſtit, quanto magis uos ueſtiet ô parũ fidẽtes? Et uos nolite quærere quid eſuri ſitis, aut quid bibituri, & nolite in ſublime tolli. hæc enim omnia gentes mundi quærũt. pater autẽ ueſter ſcit ꝙ iſtis indigeatis. Quin potius quærite regnũ dei, & hæc omnia adijcient uobis. Noli timere puſille grex, qa cõplacitum eſt patri ueſtro dare uobis regnum. Vendite quæ poſſidetis, & date eleemoſynam. Parate uobis ſacculos qui nõ ueteraſcunt, theſaurum non deficientem in cœlis, quò fur non accedit, neq; tinea corrumpit. Vbi eñ theſaurus ueſter eſt, ibi & cor ueſtrum erit. Sint lumbi ueſtri præcincti, & lucernæ accẽſæ, & uos ſimiles hominibus, expectantibus dominũ ſuum quando reuertatur à nuptijs: ut cum uenerit ac pulſauerit, confeſtim aperiant ei. Beati ſerui illi, quos cũ uenerit dominus, inuenerit uigilantes: amen dico uobis, ꝙ præcinget ſe, & faciet illos diſcumbere, & tranſiens miniſtrabit illis. Et ſi uenerit in ſecunda uigilia, & ſi in tertia uigilia uenerit, atque ita inuenerit, beati ſunt ſerui illi. Hoc autem ſcitote, quod ſi ſciſſet paterfamiliâs qua hora fur uenturus fuiſſet, uigilaſſet, utiq;, nec paſſus fuiſſet perfodi domum ſuam. Et uos igitur eſtote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis ueniet. Ait autem ei Petrus:

τρος. κύριε, πρὸς ἡμᾶς τὴν παραβολὴν ταύ-
την λέγεις, ἢ καὶ πρὸς πάντας; εἶπε δὲ ὁ κύ-
ριος. τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος καὶ φρό-
νιμος, ὃν καταστήσει ὁ κύριος ἐπὶ τῆς θερα-
πείας αὐτοῦ, τοῦ διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σιτομέ-
τριον; μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν, ἐλ-
θὼν ὁ κύριος αὐτοῦ, εὑρήσει ποιοῦντα οὕτως.
ἀληθῶς λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρ-
χουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτόν. *ἐὰν δὲ εἴπῃ
ρμη ε ὁ δοῦλος ἐκεῖνος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, χρονί-
ζει μου ὁ κύριος ἔρχεσθαι, καὶ ἄρξηται τύπτειν
τοὺς παῖδας καὶ τὰς παιδίσκας, ἐσθίειν τε
καὶ πίνειν καὶ μεθύσκεσθαι, ἥξει ὁ κύριος τοῦ δούλου
ἐκείνου ἐν ἡμέρᾳ ᾗ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ
οὐ γινώσκει, καὶ διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος
αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει. * ἐκεῖνος δὲ
ρμθ ι ὁ δοῦλος ὁ γνοὺς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου ἑαυτοῦ, καὶ
μὴ ἑτοιμάσας, μηδὲ ποιήσας πρὸς τὸ θέλημα
αὐτοῦ, δαρήσεται πολλάς. ὁ δὲ μὴ γνοὺς, ποι-
ήσας δὲ ἄξια πληγῶν, δαρήσεται ὀλίγας. παν-
τὶ δὲ ᾧ ἐδόθη πολὺ, πολὺ ζητήσεται παρ᾽
αὐτοῦ, καὶ ᾧ παρέθεντο πολὺ, περισσότερον αἰτή-
σουσιν αὐτόν. * πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν
ρξ ε γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη; βάπτισμα δὲ
ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ πῶς συνέχομαι ἕως
οὗ τελεσθῇ; δοκεῖτε, ὅτι εἰρήνην παρεγενόμην
δοῦναι ἐν τῇ γῇ; οὐχὶ λέγω ὑμῖν, ἀλλ᾽ ἢ
διαμερισμόν. ἔσονται γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν πέν-
τε ἐν οἴκῳ ἑνὶ διαμεμερισμένοι, τρεῖς ἐπὶ δυ-
σὶν, καὶ δύο ἐπὶ τρισίν. διαμερισθήσεται πα-
τὴρ ἐφ᾽ υἱῷ, καὶ υἱὸς ἐπὶ πατρὶ, μήτηρ ἐπὶ θυ-
γατρὶ, καὶ θυγάτηρ ἐπὶ μητρὶ, πενθερὰ ἐπὶ
τὴν νύμφην αὐτῆς, καὶ νύμφη ἐπὶ τὴν πεν-
θερὰν αὐτῆς. * ἔλεγε δὲ καὶ τοῖς ὄχλοις,
ρξα ε ὅταν ἴδητε τὴν νεφέλην ἀνατέλλουσαν ἀπὸ
δυσμῶν, εὐθέως λέγετε, ὄμβρος ἔρχεται,
καὶ γίνεται οὕτως, καὶ ὅταν νότον πνέον-
τα, λέγετε, ὅτι καύσων ἔσται, καὶ γίνεται, ὑπο-
κριταὶ, τὸ πρόσωπον τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρα-
νοῦ οἴδατε δοκιμάζειν, τὸν δὲ καιρὸν τοῦτον
πῶς οὐ δοκιμάζετε; τί δὲ καὶ ἀφ᾽ ἑαυτῶν
οὐ

trus: Domine, ad nos dicis istam parabolam, an etiam ad omnes? Dixit autē dominus: Quisnam est fidelis dispensator ac prudens, quem constituet dominus super famulitiū suum, ut det illis in tempore demensum cibum? Beatus ille seruus, quem cum uenerit dominus, inuenerit ita facientem: uere dico uobis, quod omnibus quæ possidet, præficiet illum. Quod si dixerit seruus ille in corde suo, differt dominus meus reditum, cœperitq́; ꝑcutere seruos & ancillas, & edere bibereq́; & inebriari, ueniet dominus serui illius in die quo non sperat, & hora qua nescit, & dissecabit eum, partémque eius cum infidis ponet. Ille autem seruus qui cognouit uoluntatem domini sui, & nō se præparauit, nec fecit secundum uoluntatem eius, plagis uapulabit multis. qui autē non cognouit, & fecit digna plagis, uapulabit paucis. Porrò cuicūq́; multum datum est, multū quæretur ab eo: & cui cōmendauerunt multū, plus petēt ab eo. Ignē ueni missurus in terrā, & q̃d uolo, si iam accensus est? Sed baptismo habeo baptizari, & quomodo coartor, donec perficiatᷣ? Putatis quod pacem uenerim missurus in terram? Non dico uobis, imò separationē. Erunt enim ex hoc quinq́; in domo una diuisi, tres aduersus duos, & duo contra tres. diuidetur pater aduersus filium, & filius aduersus patrē, mater aduersus filiā, & filia aduersus matrem, socrus aduersus nurum suā, & nurus aduersus socrum suā. Dicebat aūt & ad turbas: Cum uideritis nubē orientem ab occasu, statim dicitis, imber uenit, & ita fit, & cum austrū flantē, dicitis, ꝗ æstus erit, & fit. Hypocritæ, faciem cœli & terræ nostis probare, hoc aūt tēpus q̃ fit ut nō ꝓbetis? cur aūt & ex uobisipsis
non

μζ περὶ τῶν γαλιλαίων καὶ τῶν ἐν τῷ σιλωάμ. μη περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἀσθενείας.

ρξβ οὐ κρίνετε τὸ δίκαιον; * Ὡς γὰρ ὑπάγεις με
ε τὰ τοῦ ἀντιδίκου σου ἐπ' ἄρχοντα ἐν τῇ ὁδῷ, δὸς
ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι ἀπ' αὐτοῦ, μήποτε κα
τασύρῃ σε πρὸς τὸν κριτήν, καὶ ὁ κριτής σε
παραδῷ τῷ πράκτορι, καὶ ὁ πράκτωρ σε βάλ
λῃ εἰς φυλακήν. Λέγω σοι, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖ
θεν, ἕως οὗ καὶ τὸ ἔσχατον λεπτὸν ἀποδῷς.
ρξγ * Παρῆσαν δέ τινες ἐν αὐτῷ τῷ και
ι ρῷ ἀπαγγέλλοντες αὐτῷ περὶ τῶν γαλιλαί
ων, ὧν τὸ αἷμα πιλᾶτος ἔμιξε μετὰ τῶν θυ
σιῶν αὐτῶν. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἰησοῦς, εἶ
πεν αὐτοῖς. Δοκεῖτε, ὅτι οἱ γαλιλαῖοι οὗτοι
ἁμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς γαλιλαίους
ἐγένοντο, ὅτι τοιαῦτα πεπόνθασιν; οὐχὶ
λέγω ὑμῖν, ἀλλ' ἐὰν μὴ μετανοῆτε πάντες
ὡσαύτως ἀπολεῖσθε. Ἢ ἐκεῖνοι οἱ δέκα καὶ
ὀκτώ, ἐφ' οὓς ἔπεσεν ὁ πύργος ἐν τῷ σιλω μζ
άμ, καὶ ἀπέκτεινεν αὐτούς, Δοκεῖτε, ὅτι οὗ
τοι ὀφειλέται ἐγένοντο παρὰ πάντας ἀνθρώ
πους τοὺς κατοικοῦντας ἐν ἱερουσαλήμ; οὐχὶ
λέγω ὑμῖν, ἀλλ' ἐὰν μὴ μετανοῆτε πάντες
ρξδ ὁμοίως ἀπολεῖσθε. * Ἔλεγε δὲ ταύτην τὴν
ι παραβολήν. συκῆν εἶχέ τις ἐν τῷ ἀμπελῶ
νι αὐτοῦ πεφυτευμένην, καὶ ἦλθε καρπὸν ζη
τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ οὐχ εὗρεν. Εἶπε δὲ πρὸς τὸν
ἀμπελουργόν, ἰδοὺ τρία ἔτη ἔρχομαι ζη
τῶν καρπὸν ἐν τῇ συκῇ ταύτῃ, καὶ οὐχ εὑ
ρίσκω, ἔκκοψον αὐτήν, ἵνα τί καὶ τὴν γῆν
καταργεῖ; Ὁ δὲ ἀποκριθείς, λέγει αὐτῷ. Κύ
ριε, ἄφες αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος ἕως ὅτου
σκάψω περὶ αὐτήν, καὶ βάλω κοπρίαν. κἂν
μὲν ποιήσῃ καρπόν, εἰ δὲ μήγε, εἰς τὸ μέλ
λον ἐκκόψεις αὐτήν. Ἦν δὲ διδάσκων ἐν μιᾷ
τῶν συναγωγῶν ἐν τοῖς σάββασι. καὶ ἰδοὺ
γυνὴ ἦν πνεῦμα ἔχουσα ἀσθενείας ἔτη δέκα μη
καὶ ὀκτώ, καὶ ἦν συγκύπτουσα καὶ μὴ δυνα
μένη ἀνακύψαι εἰς τὸ παντελές. ἰδὼν δὲ αὐ
τὴν ὁ ἰησοῦς προσεφώνησε καὶ εἶπεν αὐτῇ.
γύναι ἀπολέλυσαι ἀπὸ τῆς ἀσθενείας σου. Καὶ
ἐπέθηκεν αὐτῇ τὰς χεῖρας, καὶ παραχρῆμα
ἀνωρθώθη καὶ ἐδόξαζε τὸν θεόν. ἀποκριθεὶς
δὲ

non iudicatis quod iuſtum eſt? Cum enim uadis cum aduerſario tuo ad magiſtratum in uia, da operam ut libereris ab illo, ne forte pertrahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor cōjiciat te in carcerem. Dico tibi, non exibis inde, donec ultimū etiā minutū reddas.

Aderant autem quidam eodem in XIII
tempore nunciantes illi de Galilæis, quorum ſanguinem Pilatus miſcuerat cum ſacrificijs ipſorum. Et reſpondens Ieſus, dixit illis: Putatis quod hi Galilæi præ cunctis Galilæis peccatores fuerint, quia talia paſſi ſunt? Non dico uobis, imò niſi reſipueritis omnes ſimiliter peribitis, Aut illi decem & octo, ſupra quos cecidit turris in Siloē, & occidit eos. Putatis, quod debitores fuerint ultra cunctos homines habitantes Hieroſolymis? Non dico uobis, imò niſi reſipueritis omnes ſimiliter peribitis. Dicebat & hanc ſimilitudinem: Arborem fici habebat quidā plantatam in uinea ſua, & uenit quærens fructum in illa, & non inuenit. Dixit autem ad cultorē uineæ: Ecce anni tres ſunt ex quo uenio quærens fructum in ficu hac, & non inuenio. ſuccide illā, ad quid uel terram occupat? At ille reſpondens, dixit illi: Domine, Sine illam & hoc anno, donec fodero circum illam & miſero ſtercus, & ſiquidem fecerit fructum, ſin minus, in poſterum ſuccides eam. Docebat autem in una ſynagogarum ſabbatis. Et ecce mulier quæ habebat ſpiritum infirmitatis annis decē & octo, erátque contracta, nec omnino poterat erigere caput, quam cum uideret Ieſus, uocauit eam ad ſe, & ait illi: Mulier, liberata es ab infirmitate tua. Et impoſuit illi manu, & confeſtim erecta eſt, & glorificabat deum. Reſpondens
autem

δὲ ἀρχισυνάγωγος ἀγανακτῶν, ὅτι τῷ
σαββάτῳ ἐθεράπευσεν ὁ Ἰησοῦς, ἔλεγε τῷ
ὄχλῳ. ἓξ ἡμέραι εἰσὶν ἐν αἷς δεῖ ἐργάζεσθαι,
ἐν ταύταις οὖν ἐρχόμενοι θεραπεύεσθε, καὶ
ρξε μὴ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου. * Ἀπεκρίθη οὖν
β αὐτῷ ὁ κύριος, καὶ εἶπεν. ὑποκριτὰ, ἕκα-
στος ὑμῶν τῷ σαββάτῳ οὐ λύει τὸν βοῦν
αὐτοῦ ἢ τὸν ὄνον ἀπὸ τῆς φάτνης, καὶ ἀπα-
γαγὼν ποτίζει; ταύτην δὲ θυγατέρα ἀβρα-
ὰμ οὖσαν, ἣν ἔδησεν ὁ σατανᾶς ἰδοὺ δέκα καὶ
ὀκτὼ ἔτη, οὐκ ἔδει λυθῆναι ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ
ρξς τούτου τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου; * καὶ ταῦτα λέ-
γοντος αὐτοῦ κατῃσχύνοντο πάντες οἱ ἀν-
τικείμενοι αὐτῷ. καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἔχαιρεν
ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐνδόξοις τοῖς γινομένοις ὑπ'
ρξζ αὐτοῦ.* Ἔλεγε δὲ, τίνι ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία μθ
β τοῦ θεοῦ, καὶ τίνι ὁμοιώσω αὐτήν; ὁμοία ἐστὶ
κόκκῳ σινάπεως, ὃν λαβὼν ἄνθρωπος ἔβα-
λεν εἰς κῆπον ἑαυτοῦ, καὶ ηὔξησε, καὶ ἐγένε-
το εἰς δένδρον μέγα, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐ-
ρανοῦ κατεσκήνωσεν ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ.
* καὶ πάλιν εἶπε. τίνι ὁμοιώσω τὴν βασι-
ρξη λείαν τοῦ θεοῦ; Ὁμοία ἐστὶ ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα
ε γυνὴ ἐνέκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως
ρξθ οὗ ἐζυμώθη ὅλον. * καὶ διεπορεύετο κατὰ πό-
β λεις καὶ κώμας, διδάσκων καὶ πορείαν ποι-
ρο ούμενος εἰς ἱερουσαλήμ. * Εἶπε δέ τις αὐτῷ. μ
ε κύριε, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι; Ὁ δὲ εἶπε πρὸς
αὐτούς. ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς
πύλης, ὅτι πολλοὶ, λέγω ὑμῖν, ζητήσουσιν
εἰσελθεῖν, καὶ οὐκ ἰσχύσουσιν.* Ἀφ' οὗ ἂν ἐγερ-
ροα θῇ ὁ οἰκοδεσπότης, καὶ ἀποκλείσῃ τὴν θύραν,
ε καὶ ἄρξησθε ἔξω ἑστάναι καὶ κρούειν τὴν θύραν,
λέγοντες. κύριε, κύριε, ἄνοιξον ἡμῖν. καὶ ἀπο-
κριθεὶς ἐρεῖ ὑμῖν, οὐκ οἶδα ὑμᾶς πόθεν ἐστέ.
τότε ἄρξεσθε λέγειν. ἐφάγομεν ἐνώπιόν
σου, καὶ ἐπίομεν, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις
ἡμῶν ἐδίδαξας. καὶ ἐρεῖ, λέγω ὑμῖν, οὐκ οἶ-
δα ὑμᾶς πόθεν ἐστὲ, ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ πάν-
τες ἐργάται τῆς ἀδικίας. ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυ-
ροβ θμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων,* ὅταν ὄψησθε
ε ἀβραὰμ

autem princeps synagogæ, indignans
quod sabbato sanasset Iesus, dicebat tur
bæ: Sex dies sunt, in quibus oportet ope
rari: in his ergo uenite, ut sanemini, & nō
in die sabbati. Respondens autem ad il-
lum dominus, dixit: Hypocrita, unus-
quisque uestrum sabbato nónne soluit
bouem suum aut asinum à præsepi, &
ducit aquatum? Hanc autem filiam
Abrahæ, quam alligauit satanas ecce de
cem & octo annis, non oportuit solui à
uinculo isto die sabbati? Et cum hæc di-
ceret, erubescebāt omnes aduersarij eius,
& omnis populus gaudebat sup uniuer
sis quæ cum gloria fiebāt ab eo. Dicebat
ergo: Cui simile est regnum dei, & cui si-
mile faciam illud? Simile est grano sina
pis, quod acceptum homo misit in hor-
tum suum, & creuit, & euasit in arborem
magnam, & uolucres cœli nidulabantur
in ramis eius. Et iterum dixit: Cui simile
faciam regnum dei? Simile est fermento
quod acceptum mulier abscondit in fari
næ sata tria, donec fermentetur totum. Et
ibat per ciuitates & castella docēs: & iter
faciēs Hierosolymam. Ait autem illi qui
dam: Domine, an pauci sunt qui salu-
tem consequuntur? Ille uero dixit ad
illos: Contendite intrare per angustam
portam, quia multi, dico nobis, quærent
intrare, & non poterunt. Cum autem
surrexerit paterfamiliâs, & clauserit osti-
um, & cœperitis foris stare, & pulsare osti
um, dicentes: Domine, domine, aperi
nobis. Et respondens dicet uobis: Ne-
scio uos unde sitis. Tunc incipietis di-
cere: Edimus coram te & bibimus, & in
plateis nostris docuisti. Et dicet: Dico uo
bis, nescio uos unde sitis. Discedite à me
omnes, qui patratis iniquitatem. Ibi erit
fletus & stridor dentium, cum uideritis
o Abrahā

ἀβραὰμ καὶ ἰσαὰκ καὶ ἰακὼβ, καὶ πάντας τοὺς
προφήτας ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ, ὑμᾶς δὲ
ἐκβαλλομένους ἔξω. καὶ ἥξουσιν ἀπὸ ἀνατο-
λῶν καὶ δυσμῶν καὶ βοῤῥᾶ καὶ νότου, καὶ ἀνα
ϛογ κλιθήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. * καὶ
β ἰδοὺ εἰσὶν ἔσχατοι οἳ ἔσονται πρῶτοι, καὶ εἰ-
σὶν πρῶτοι οἳ ἔσονται ἔσχατοι. Ἐν αὐτῇ τῇ ἡ-
μέρᾳ προσῆλθόν τινες φαρισαῖοι, λέγοντες
αὐτῷ, ἔξελθε καὶ πορεύου ἐντεῦθεν, ὅτι ἡρώ-
δης θέλει σε ἀποκτεῖναι. καὶ εἶπεν αὐτοῖς. πο μα
ρευθέντες εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ. ἰδοὺ
ἐκβάλλω δαιμόνια, καὶ ἰάσεις ἐπιτελῶ σή-
μερον καὶ αὔριον, καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι.
πλὴν δεῖ με σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ ἐχο
μένῃ πορεύεσθαι, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται, προφή-
ϛοε την ἀπολέσθαι ἔξω ἱερουσαλήμ. * Ἱερουσα-
ε λήμ, ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προ-
φήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους
πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι
τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις τὴν ἑαυτῆς
νοσσιὰν ὑπὸ τὰς πτέρυγας καὶ οὐκ ἠθελήσα-
τε. ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος.
Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι οὐ μή με ἴδητε ἕως ἂν ἥξῃ
ὅτε εἴπητε, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνό
ματι κυρίου.

ϛοϛ * Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς οἶ-
κόν τινος τῶν ἀρχόντων τῶν φαρισαίων σαβ
βάτῳ φαγεῖν ἄρτον, καὶ αὐτοὶ ἦσαν παρατη-
ρούμενοι αὐτόν. καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπός τις ἦν ὑ-
δρωπικὸς ἔμπροσθεν αὐτοῦ. καὶ ἀποκριθεὶς μβ
ὁ Ἰησοῦς, εἶπε πρὸς τοὺς νομικοὺς καὶ φαρισαί
ους, λέγων. εἰ ἔξεστιν ἐν τῷ σαββάτῳ θερα-
πεύειν; οἱ δὲ ἡσύχασαν, καὶ ἐπιλαβόμενος
ϛοζ ἰάσατο αὐτόν, καὶ ἀπέλυσε. * καὶ ἀποκρι-
ε θεὶς πρὸς αὐτοὺς εἶπε, τίνος ὑμῶν ὄνος ἢ βοῦς
εἰς φρέαρ ἐμπεσεῖται, καὶ οὐκ εὐθέως ἀνα-
σπάσει αὐτὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου; καὶ οὐκ
ἴσχυσαν ἀνταποκριθῆναι αὐτῷ πρὸς ταῦτα.
ϛοη * Ἔλεγε δὲ πρὸς τοὺς κεκλημένους παραβολὴν
ι ἐπέχων, πῶς τὰς πρωτοκλισίας ἐξελέγον-
το, λέγων πρὸς αὐτούς. ὅταν κληθῇς ὑπό

τινος

Abraham & Isaac & Iacob, & omnes prophetas in regno dei, uos autem expelli foras. Et uenient ab oriente & occidente & aquilone & austro, & accumbẽt in regno dei. Et ecce sunt postremi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt postremi. Eodem die accesserunt quidam pharisæorum, dicentes illi: Exi, & uade hinc, quia Herodes uult te occidere. Et ait illis: Ite & dicite uulpi illi: Ecce eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consummor. Veruntamen oportet me hodie & cras & perendie ambulare, quia fieri non potest, ut propheta pereat alibi quàm Hierosolymis. Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui mittũtur ad te: quoties uolui congregare filios tuos, queadmodum auis nidum suum sub pennas, & noluistis. Ecce relinquitur uobis domus uestra deserta. Dico autem uobis, quod non uidebitis me, donec uenerit tempus, cum dicetis: Benedictus qui uenit in nomine domini.

Et accidit ut introierit in domum XIIII
cuiusdam principis pharisæorum sabbato ad capiendum cibum, & ipsi obseruabant eum. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. Et respondens Iesus, dixit ad legisperitos & pharisæos dicens: Num licet sabbato sanare? At illi tacuerunt. Ipse uero apprehensum sanauit eum, ac dimisit. Et respondens ad illos, dixit: Cuius uestrũ asinus aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet illum die sabbati? Et non poterant ad hæc respondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: Cum inuitatus fueris ab

aliquo

τινος εἰς γάμους, μὴ κατακλιθῇς εἰς τὴν πρω-
τοκλισίαν, μή ποτε ἐντιμότερός σου ᾖ κεκλη-
μένος ὑπ᾽ αὐτοῦ, καὶ ἐλθὼν ὁ σὲ καὶ αὐτὸν κα-
λέσας, ἐρεῖ σοι, δὸς τούτῳ τόπον, καὶ τότε ἄρ-
ξῃ μετ᾽ αἰσχύνης τὸν ἔσχατον τόπον κατέχειν.
ἀλλ᾽ ὅταν κληθῇς, πορευθεὶς ἀνάπεσον εἰς
τὸν ἔσχατον τόπον, ἵνα ὅταν ἔλθῃ ὁ κεκλη-
κώς σε, εἴπῃ σοι, φίλε, προσανάβηθι ἀνώτερον·
τότε ἔσται σοι δόξα ἐνώπιον τῶν συνανακει-
ροθ μένων σοι. *ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινω-
ε θήσεται, καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται.
ρπ *Ἔλεγε δὲ καὶ τῷ κεκληκότι αὐτὸν, ὅταν ποι-
ι ῇς ἄριστον ἢ δεῖπνον, μὴ φώνει τοὺς φίλους σου,
μὴ δὲ τοὺς ἀδελφούς σου, μὴ δὲ τοὺς συγγενεῖς
σου, μὴ δὲ γείτονας πλουσίους, μή ποτε καὶ αὐ-
τοί σε ἀντικαλέσωσι, καὶ γένηταί σοι ἀνταπό-
δομα, ἀλλ᾽ ὅταν ποιῇς δοχὴν, κάλει πτω-
χοὺς, ἀναπήρους, χωλοὺς, τυφλούς. καὶ μακά-
ριος ἔσῃ, ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἀνταποδοῦναί σοι.
ἀνταποδοθήσεται γάρ σοι ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν
δικαίων. ἀκούσας δέ τις τῶν συνανακειμέ-
ρπα νων, εἶπεν αὐτῷ. Μακάριος ὃς φάγεται ἄρ-
ε τον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. *Ὁ δὲ εἶπεν αὐ-
τῷ. ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα, καὶ
ἐκάλεσε πολλούς. καὶ ἀπέστειλε τὸν δοῦλον
αὐτοῦ τῇ ὥρᾳ τοῦ δείπνου, εἰπεῖν τοῖς κεκλημέ-
νοις, ἔρχεσθε, ὅτι ἤδη ἕτοιμά ἐστι πάντα. καὶ ἤρ-
ξαντο ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι πάντες. ὁ πρῶτος
εἶπεν αὐτῷ. ἀγρὸν ἠγόρασα, καὶ ἔχω ἀνά-
γκην ἐξελθεῖν καὶ ἰδεῖν αὐτόν, ἐρωτῶ σε, ἔχε
με παρῃτημένον. καὶ ἕτερος εἶπε, ζεύγη βο-
ῶν ἠγόρασα πέντε, καὶ πορεύομαι δοκιμά-
σαι αὐτά, ἐρωτῶ σε ἔχε με παρῃτημένον. καὶ
ἕτερος εἶπε. γυναῖκα ἔγημα, καὶ διὰ τοῦ-
το οὐ δύναμαι ἐλθεῖν. καὶ παραγενόμενος
ὁ δοῦλος, ἀπήγγειλε τῷ κυρίῳ αὐτοῦ ταῦτα.
τότε ὀργισθεὶς ὁ οἰκοδεσπότης, εἶπε τῷ
δούλῳ αὐτοῦ. ἔξελθε ταχέως εἰς τὰς πλατεί-
ας καὶ ῥύμας τῆς πόλεως, καὶ τοὺς πτωχοὺς
καὶ ἀναπήρους καὶ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς εἰσά-
γαγε ὧδε. καὶ εἶπεν ὁ δοῦλος. κύριε, γέγονεν
ὡς

μγ aliquo ad nuptias, ne accumbas in pri-
mo loco, ne forte honoratior te sit inui-
tatus ab illo, & ueniens, is qui te & illum
uocauit, dicat tibi: da huic locum, & tunc
incipias cum rubore extremum locum
tenere. Quin potius cum uocatus fueris,
uade, accumbe in nouissimo loco: ut cū
uenerit qui te inuitauit, dicat tibi: Ami-
ce, ascende superius: tunc erit tibi gloria
coram simul discūbentibus: quia omnis
qui se extollit, deijcietur: & qui se deijcit,
extolletur. Dicebat autem & ei, qui se
inuitauerat: Cum facis prandium, aut
cœnam, noli uocare amicos tuos, neque
fratres tuos, neque cognatos tuos, neq;
uicinos diuites: ne quando & ipsi te ui-
cissim inuitent, ac rependatur tibi bene-
ficium. Imò cum facis conuiuium, uoca
pauperes, debiles, claudos, cæcos, & bea-
tus eris: quia non possunt rependere ti-
bi. rependetur enim tibi in resurrectio-
ne iustorum. Hæc cum audisset quidam
de simul accumbētibus, dixit illi: Beatus
μδ qui comedit panē in regno dei. At ipse
dixit ei: Homo quidam apparauerat cœ-
nam magnā, & uocauit multos, misitq;
seruum suum hora cœnæ, ut diceret in-
uitatis: Venite, quia iam parata sunt o-
mnia. Et cœperunt simul omnes excusa-
re. Primus dixit ei: Villam emi, & neces-
se mihi est exire, & uidere illam: rogo te,
habe me excusatum. Et alter dixit: Iuga
boum emi quinque, & eo ad probandū
illa: rogo te, habe me excusatum. Et ali-
us dixit: Vxorem duxi, & ideo non pos
sum uenire. Ac reuersus seruus, renunci-
auit hæc domino suo. Tunc iratus pa-
terfamiliâs, dixit seruo suo: Exi cito in
plateas & uicos ciuitatis, & pauperes, ac
debiles, claudósque & cæcos introduc
huc. Et ait seruus: Domine, factum est

ὡς ἐπέταξας, καὶ ἔτι τόπος ἐστί. καὶ εἶπεν
ὁ κύριος πρὸς τὸν δοῦλον. ἔξελθε εἰς τὰς ὁ-
δοὺς καὶ φραγμοὺς, καὶ ἀνάγκασον εἰσελ-
θεῖν, ἵνα γεμισθῇ ὁ οἶκός μου. λέγω γὰρ ὑμῖν
ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημέ-
σπβ νων γεύσεταί μου τοῦ δείπνου. *Συνεπορεύον-
ε το δὲ αὐτῷ ὄχλοι πολλοί, καὶ στραφεὶς εἶπε
πρὸς αὐτούς. εἴ τις ἔρχεται πρός με, καὶ οὐ
μισεῖ τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα, καὶ
τὴν γυναῖκα, καὶ τὰ τέκνα, καὶ τοὺς ἀδελ-
φοὺς, καὶ τὰς ἀδελφὰς, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυ-
τοῦ ψυχὴν, οὐ δύναταί μου μαθητὴς εἶναι.
καὶ ὅστις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ
ἔρχεται ὀπίσω μου, οὐ δύναταί μου εἶναι μα-
θητής. τίς γὰρ ἐξ ὑμῶν, θέλων πύργον οἰ- με
κοδομῆσαι, οὐχὶ πρῶτον καθίσας ψηφίζει τὴν
δαπάνην, εἰ ἔχει τὰ πρὸς ἀπαρτισμόν, ἵνα
μή ποτε θέντος αὐτοῦ θεμέλιον, καὶ μὴ
ἰσχύοντος ἐκτελέσαι, πάντες οἱ θεωροῦντες
ἄρξωνται ἐμπαίζειν αὐτῷ, λέγοντες, ὅτι οὗ-
τος ὁ ἄνθρωπος ἤρξατο οἰκοδομεῖν, καὶ
οὐκ ἴσχυσεν ἐκτελέσαι; Ἤ τις βασιλεὺς πο-
ρευόμενος συμβαλεῖν ἑτέρῳ βασιλεῖ εἰς πό-
λεμον, οὐχὶ καθίσας πρῶτον βουλεύεται, εἰ
δυνατός ἐστιν ἐν δέκα χιλιάσιν ἀπαντῆσαι
τῷ μετὰ εἴκοσι χιλιάδων ἐρχομένῳ ἐπ᾽ αὐ-
τόν; Εἰ δὲ μή γε, ἔτι αὐτοῦ πόρρω ὄντος, πρεσ-
βείαν ἀποστείλας ἐρωτᾷ τὰ πρὸς εἰρήνην.
σπδ *Οὕτως οὖν πᾶς ἐξ ὑμῶν, ὃς οὐκ ἀποτάσ-
ε σεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ δύνα-
σπε ταί μου εἶναι μαθητής. *Καλὸν τὸ ἅλας, ἐὰν
β δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀρτυθήσεται; οὔτε
εἰς γῆν, οὔτε εἰς κοπρίαν εὔθετόν ἐστιν, ἔξω
βάλλουσιν αὐτό. Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀ-
κουέτω.

σπς *Ἦσαν δὲ ἐγγίζοντες αὐτῷ πάντες οἱ τελῶ-
β ναι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀκούειν αὐτοῦ. καὶ διεγόγ-
γυζον οἱ φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς, λέγον-
τες, ὅτι οὗτος ἁμαρτωλοὺς προσδέχεται,
σπζ καὶ συνεσθίει αὐτοῖς. *Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς τὴν μς
ι παραβολὴν ταύτην, λέγων. τίς ἄνθρωπος ἐξ
ὑμῶν

ut imperasti,& adhuc locus est.Et ait do
minus seruo:Exi in uias & sepes,& com
pelle intrare,ut impleatur domus mea.
Dico enim uobis, quod nemo uirorum
illorum qui uocati sunt, gustabit cœ-
nam meam. Ibant autem turbæ multæ
cum eo, & conuersus dixit ad illos: Si
quis uenit ad me, nec odit patrem su-
um, ac matrem,& uxorem, & filios, &
fratres,& sorores:præterea autem & ani
mam suam,non potest meus esse disci-
pulus. Et quisquis non baiulat crucem
suam,& uenit post me, non potest me-
us esse discipulus. Quis enim est ex uo-
με bis,qui uelit turrim ædificare, quin pri-
us sedens computet sumptus,an habeat
quibus opus est ad perficiendũ,ne post
quàm posuerit fundamentum,nec potu
erit perficere,omnes qui uiderint,incipi-
ant illudere ei, dicentes: Hic homo cœ-
pit ædificare, nec potuit consummare?
Aut quis rex proficiscens ut committat
prælium aduersus alterum regem, nón-
ne sedens prius cogitat,an possit cũ de-
cem milibus occurrere ei,qui cum uigin
ti milibus uenit contra se?alioquin ad-
huc illo longe agente,legatiõe missa, pe
tit ea quæ pacis sunt.Sic ergo omnis ex
uobis,qui non renunciat omnibus quæ
possidet,non potest meus esse discipu-
lus.Bonus est sal, si uero sal infatuatus
fuerit,per quod condietur?Neq; in ter-
ram,neq; in sterquilinium utilis est, fo-
ras proijciũt illum. Qui habet aures ad
audiendum,audiat.

Accedebant autem ad eum omnes
publicani & peccatores, ut audirent il- XV
lum.Et murmurabant pharisæi ac scri-
bæ,dicentes:Hic peccatores recipit,ac ci-
μς bum capit cum illis. Dicebat autem ad
illos parabolam hanc, dicens: Quis ex
uobis

ὑμῶν ἔχων ἑκατὸν πρόβατα, καὶ ἀπολέσας ἓν
ἐξ αὐτῶν, οὐ καταλείπει τὰ ἐννενηκονταεννέα ἐν
τῇ ἐρήμῳ, καὶ πορεύεται ἐπὶ τὸ ἀπολωλὸς ἕως
εὕρῃ αὐτό; καὶ εὑρὼν ἐπιτίθησιν ἐπὶ τοὺς ὤμους
ἑαυτοῦ χαίρων, καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν οἶκον συγκα
λεῖ τοὺς φίλους καὶ τοὺς γείτονας, λέγων αὐ
τοῖς. συγχάρητέ μοι, ὅτι εὗρον τὸ πρόβατόν
μου τὸ ἀπολωλός. Λέγω ὑμῖν, ὅτι οὕτως χα
ρὰ ἔσται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ
μετανοοῦντι, ἢ ἐπὶ ἐννενηκονταεννέα δικαί-
οις, οἵτινες οὐ χρείαν ἔχουσι μετανοίας.
ϛπη * Ἢ τίς γυνὴ δραχμὰς ἔχουσα δέκα, ἐὰν ἀπο
ι λέσῃ δραχμὴν μίαν, οὐχὶ ἅπτει λύχνον, καὶ
σαροῖ τὴν οἰκίαν, καὶ ζητεῖ ἐπιμελῶς, ἕως
ὅτου εὕροι, καὶ εὑροῦσα συγκαλεῖται τὰς φί-
λας καὶ τὰς γείτονας, λέγουσα. συγχάρητέ
ϛπθ μοι, ὅτι εὗρον τὴν δραχμὴν, ἣν ἀπώλεσα.
ε * οὕτως λέγω ὑμῖν, χαρὰ γίνεται ἐνώπιον
ϛϛ τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ με
ι τανοοῦντι. * Εἶπε δέ. ἄνθρωπός τις εἶχε δύο
υἱούς, καὶ εἶπεν ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρί.
πάτερ, δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐ
σίας. καὶ διεῖλεν αὐτοῖς τὸν βίον. καὶ μετ' οὐ
πολλὰς ἡμέρας συναγαγὼν ἅπαντα ὁ νεώ
τερος υἱὸς, ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακρὰν,
καὶ ἐκεῖ διεσκόρπισε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ζῶν ἀσώ
τως. δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα, ἐγένετο
λιμὸς ἰσχυρὸς κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ αὐ
τὸς ἤρξατο ὑστερεῖσθαι. καὶ πορευθεὶς ἐκολλήθη
ἑνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης. καὶ ἔπεμ-
ψεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ βόσκειν
χοίρους. καὶ ἐπεθύμει γεμίσαι τὴν κοιλί-
αν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν κερατίων, ὧν ἤσθιον οἱ
χοῖροι. καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ. εἰς ἑαυτὸν
δὲ ἐλθὼν, εἶπε. πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρός
μου περισσεύουσιν ἄρτων, ἐγὼ δὲ λιμῷ ἀ-
πόλλυμαι. ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν
πατέρα μου, καὶ ἐρῶ αὐτῷ. πάτερ, ἥμαρτον
εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκ ἔτι
εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου, ποίησόν με
ὡς ἕνα τῶν μισθίων σου. καὶ ἀναστὰς, ἦλθε
πρὸς

uobis est homo q habet centũ oues,& si
pdiderit unã ex illis,nónne relinquit no
nagintanouẽ in deserto, & uadit ad illã
quæ perierat,donec inueniat eã? Et cum
inuenerit eã,imponit in humeros suos
gaudens,ueniensq́ꝫ domũ cõuocat ami
cos & uicinos,dicẽs illis: Gaudete mecũ,
quia inueni ouem meam quæ perierat.
Dico uobis,quod ita gaudiũ erit in cœ
lo super uno peccatore resipiscente, ma-
gis q̃ꝫ super nonagintanouẽ iustis, qui
non indigent pœnitentia. Aut quæ mu
lier habens drachmas decẽ,si perdiderit
drachmã unã,nõ accendit lucernã,& uer
rit domũ,quærítq́ꝫ diligẽter,donec inue
niat? Et cum inuenerit,conuocat amicas
ac uicinas,dicens: Gaudete mecũ, quia
inueni drachmã,quã perdiderã. Ita dico
uobis,gaudiũ erit corã angelis dei sup
uno peccatore resipiscente. Ait autẽ: Ho
mo quidam habuit duos filios, & dixit
μζ adolescentior illorũ patri: Pater, da mi
hi portionẽ substãtiæ quæ ad me redit.
Et diuisit illis substantiam. Ac post dies
non multos,cũ omnia cõtraxisset adole
scẽtior filius,peregre profectus est in re
gionem longinquã,& ibi dissipauit sub
stantiã suam uiuendo luxuriose. Et post
q̃ꝫ omnia consumpsisset,facta est fames
ualida in regione illa. Et ipse cœpit ege-
re.& abijt,& adhæsit uni ciuiũ regionis
illius.atq́ꝫ is misit illũ in uillam suam ut
pasceret porcos. Et cupiebat implere uẽ
trẽ suũ de siliquis,qbus porci uescebãt,
neq́ꝫ quisq́ꝫ illi dabat. In se aũt reuersus
dixit: Quam mlti mercenarij patris mei
abundãt panib9,ego uero fame pereo.
Surgam & ibo ad patrẽ meũ, & dicã ei:
Pater,peccaui in cœlũ & corã te, iam nõ
sũ dignus uocari filius tuus,fac me sicut
unũ de mercenarijs tuis. Et surgẽs uenit
ad

πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ. ἔτι δὲ αὐτοῦ μακρὰν ἀπέχοντος, εἶδεν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἐσπλαγχνίσθη, καὶ δραμὼν ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ υἱός· πάτερ, ἥμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου. καὶ οὐκ ἔτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου. εἶπε δὲ ὁ πατὴρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ. ἐξενέγκατε τὴν στολὴν τὴν πρώτην, καὶ ἐνδύσατε αὐτόν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας, καὶ ἐξενέγκαντες τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν θύσατε, καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν, ὅτι οὗτος ὁ υἱός μου νεκρὸς ἦν, καὶ ἀνέζησε, καὶ ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὑρέθη. καὶ ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι. ἦν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος ἐν ἀγρῷ· καὶ ὡς ἐρχόμενος ἤγγισε τῇ οἰκίᾳ, ἤκουσε συμφωνίας καὶ χορῶν, καὶ προσκαλεσάμενος ἕνα τῶν παίδων αὐτοῦ, ἐπυνθάνετο τί εἴη ταῦτα. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἥκει, καὶ ἔθυσεν ὁ πατήρ σου τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν, ὅτι ὑγιαίνοντα αὐτὸν ἀπέλαβεν. ὠργίσθη δὲ, καὶ οὐκ ἤθελεν εἰσελθεῖν. ὁ οὖν πατὴρ αὐτοῦ ἐξελθὼν παρεκάλει αὐτόν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπε τῷ πατρί· ἰδοὺ τοσαῦτα ἔτη δουλεύω σοι, καὶ οὐδέποτε ἐντολήν σου παρῆλθον, καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας ἔριφον, ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ, ὅτε δὲ ὁ υἱός σου οὗτος ὁ καταφαγών σου τὸν βίον μετὰ πορνῶν, ἦλθεν, ἔθυσας αὐτῷ τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ. τέκνον, σὺ πάντοτε μετ᾽ ἐμοῦ εἶ, καὶ πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστιν. εὐφρανθῆναι δὲ, καὶ χαρῆναι ἔδει, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νεκρὸς ἦν, καὶ ἀνέζησε, καὶ ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὑρέθη.

μη Ἔλεγε δὲ καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἄνθρωπος τίς ἦν πλούσιος, ὃς εἶχεν οἰκονόμον, καὶ οὗτος διεβλήθη αὐτῷ, ὡς διασκορπίζων τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ. καὶ φωνήσας αὐτὸν, εἶπεν αὐτῷ. τί τοῦτο ἀκούω περὶ σοῦ; ἀπόδος τὸν λόγον τῆς οἰκονομίας σου. οὐ γὰρ

δυνήσῃ

ad patrem suum. Cum autem adhuc lõge abesset, uidit illum pater ipsius, & misericordia motus est, & accurrens ruit in collũ eius, & osculatus est eum. Dixitq́ꝫ ei filius: Pater, peccaui in cœlum & corã te, neqꝫ posthac sum dignus uocari filius tuus. Dixit autem pater ad seruos suos: Proferte stolam primam, & induite illum: & date annulum in manũ eius, & calciamenta in pedes: & adducite uitulũ illum saginatum, atque mactate, sumptisque epulis lætemur: quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Et cœperunt lætari. Erat autem filius eius senior in agro. & cũ ueniret, & appropinquasset domui, audiuit cõcentum & choros, & uocauit unũ de seruis suis, & interrogauit qd essent illa. At is dixit illi: Frater tuus uenit, & occidit pater tuus uitulum illum saginatum, quod incolumem illum receperit. Indignatus est autẽ, nec uolebat introire. Pater ergo illius egressus rogabat illum. At ille respondens, dixit patri: Ecce tot annis seruio tibi, nec unqꝫ præceptũ tuum transgressus sum, nec unqꝫ dedisti mihi hœdum, ut cum amicis meis lætarer: sed postquam filius tuus hic, q deuorauit substantiam tuam cum meretricibus, uenit, occidisti illi uitulum illũ saginatum. At ille dixit ei: Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt. Lætari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perieratq́ꝫ, & inuentus est.

XVI Dicebat autem & ad discipulos suos: Homo quidam erat diues, qui habebat dispẽsatorẽ, & hic delatus est apud illũ, ut qui dissiparet bona ipsius. Et uocauit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? Redde rationẽ dispẽsatiõis tuæ. Nõ enim

poteris

δυνήσῃ ἔτι οἰκονομεῖν. εἶπε δὲ ἐν ἑαυτῷ ὁ οἰ-
κονόμος, τί ποιήσω, ὅτι ὁ κύριός μου ἀφαι-
ρεῖται τὴν οἰκονομίαν ἀπ' ἐμοῦ, σκάπτειν οὐκ
ἰσχύω, ἐπαιτεῖν αἰσχύνομαι, ἔγνων τί ποιή-
σω, ἵνα ὅταν μετασταθῶ τῆς οἰκονομίας, δέ-
ξωνταί με εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν. καὶ προσκα-
λεσάμενος ἕνα ἕκαστον τῶν χρεωφειλετῶν τοῦ
κυρίου αὐτοῦ, ἔλεγε τῷ πρώτῳ. πόσον ὀφεί-
λεις τῷ κυρίῳ μου; ὁ δὲ εἶπεν. ἑκατὸν βά-
τους ἐλαίου. καὶ εἶπεν αὐτῷ. δέξαι σου τὸ γράμ-
μα. καὶ καθίσας ταχέως γράψον πεντήκον-
τα. ἔπειτα ἑτέρῳ εἶπε. σὺ δὲ πόσον ὀφείλεις;
ὁ δὲ εἶπεν. ἑκατὸν κόρους σίτου. καὶ λέγει
αὐτῷ. δέξαι σου τὸ γράμμα, καὶ γράψον ὀγδο-
ήκοντα. καὶ ἐπῄνεσεν ὁ κύριος τὸν οἰκονό-
μον τῆς ἀδικίας, ὅτι φρονίμως ἐποίησεν. ὅτι
οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ
τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτὸς εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν
εἰσί. κἀγὼ ὑμῖν λέγω. ποιήσατε ἑαυτοῖς φί-
λους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα ὅταν
ἐκλίπητε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους
σκηνάς. ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ
πιστός ἐστι, καὶ ὁ ἐν ἐλαχίστῳ ἄδικος, καὶ ἐν
πολλῷ ἄδικός ἐστιν. εἰ οὖν ἐν τῷ ἀδίκῳ μα-
μωνᾷ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑ-
μῖν πιστεύσει; καὶ εἰ ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ πιστοὶ οὐκ
ςϟα ἐγένεσθε, τὸ ὑμέτερον τίς ὑμῖν δώσει; *οὐδεὶς
ε οἰκέτης δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν, ἢ γὰρ
τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ
ἑνὸς ἀνθέξεται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει.
οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ.
ςϟβ *Ἤκουον δὲ ταῦτα πάντα καὶ οἱ φαρισαῖοι
ι φιλάργυροι ὑπάρχοντες, καὶ ἐξεμυκτήριζον
αὐτόν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ὑμεῖς ἐστε οἱ δικαιοῦν-
τες ἑαυτοὺς ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ὁ δὲ
θεὸς γινώσκει τὰς καρδίας ὑμῶν, ὅτι τὸ ἐν
ἀνθρώποις ὑψηλόν, βδέλυγμα ἐνώπιον τοῦ
ςϟγ θεοῦ ἐστιν.* Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰω-
ε άννου, ἀπὸ τότε ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ εὐαγγελίζεται,
ςϟδ καὶ πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται.* Εὐκοπώτερον
ε δέ ἐστι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παρελθεῖν,

poteris post hac dispẽsare. Ait aũt dispẽsator intra se: Quid faciã, quia dñs meus aufert à me dispẽsationẽ? Fodere nõ ualeo, mendicare erubesco. Scio quid faciã, ut cum amotus fuero à dispẽsatione, recipiãt me in domos suas. Cõuocatis itaq; singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantũ debes dño meo? At ille dixit: Centũ batos olei. Dixitq; illi: Accipe cautionem tuam, & sede cito & scribe quinquaginta. Deinde alteri dixit: Tu uero quantũ debes? Qui ait, centum coros tritici. Ait illi: Accipe cautionẽ tuam, & scribe octoginta. Et laudauit domin⁹ dispensatorem iniquum, quod prudenter fecisset. Quia filij hui⁹ seculi prudentiores sunt filijs lucis in natione sua. Et ego uobis dico: Facite uobis amicos ex mammona iniusto, ut cum defeceritis, recipiant uos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in multo fidelis est, & qui in minimo iniquus est, is & in multo iniquus est. Si ergo in iniquo mammona fideles nõ fuistis, quod uerum est, quis credet uobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod uestrum est, quis dabit uobis? Nemo seruus potest duobus dominis seruire, aut enim unũ odio habebit, & alterum diliget, aut uni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis deo seruire & mammonæ. Audiebant autem hæc omnia & pharisæi qui erant auari & deridebant illum. Et ait illis: Vos estis qui iustificatis uosipsos coram hominibus, deus autem nouit corda uestra. Quia quod hominibus excelsum est, abominandũ est coram deo. Lex & prophetæ usq; ad Ioannem, ab eo tempore regnum dei annunciatur, & quiuis in illud uim facit. Facilius est autẽ cœlum & terrã præterire,

σϟε ἢ τοῦ νόμου μίαν κεραίαν πεσεῖν. * πᾶς ὁ ἀπο-
β λύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ γαμῶν ἑτέραν,
μοιχεύει. καὶ πᾶς ὁ ἀπολελυμένην ἀπὸ ἀν-
σϟϛ δρὸς γαμῶν, μοιχεύει. * Ἄνθρωπος δέ τις μθ
ι ἦν πλούσιος, καὶ ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ
βύσσον, εὐφραινόμενος καθημέραν λαμ-
πρῶς. πτωχὸς δέ τις ἦν ὀνόματι λάζαρος,
ὃς ἐβέβλητο πρὸς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἡλκω-
μένος, καὶ ἐπιθυμῶν χορτασθῆναι ἀπὸ τῶν
ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ
πλουσίου. ἀλλὰ καὶ οἱ κύνες ἐρχόμενοι ἀπέ-
λειχον τὰ ἕλκη αὐτοῦ. ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν
τὸν πτωχὸν καὶ ἀπενεχθῆναι αὐτὸν ὑπὸ
τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον ἀβραάμ.
Ἀπέθανε δὲ καὶ ὁ πλούσιος, καὶ ἐτάφη, καὶ
ἐν τῷ ἅδῃ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ,
ὑπάρχων ἐν βασάνοις, ὁρᾷ τὸν ἀβραὰμ ἀπὸ
μακρόθεν, καὶ λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις αὐ-
τοῦ, καὶ αὐτὸς φωνήσας, εἶπε. Πάτερ ἀβραάμ,
ἐλέησόν με, καὶ πέμψον λάζαρον, ἵνα βά-
ψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος, καὶ
καταψύξῃ τὴν γλῶσσάν μου, ὅτι ὀδυνῶμαι
ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ. εἶπε δὲ ἀβραάμ. τέκνον,
μνήσθητι, ὅτι ἀπέλαβες τὰ ἀγαθά σου ἐν
τῇ ζωῇ σου, καὶ λάζαρος ὁμοίως τὰ κακά.
Νῦν δὲ ὅδε παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀδυνᾶσαι. καὶ
ἐπὶ πᾶσι τούτοις μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν
χάσμα μέγα ἐστήρικται, ὅπως οἱ θέλοντες
διαβῆναι ἐντεῦθεν πρὸς ὑμᾶς, μὴ δύναν-
ται, μηδὲ οἱ ἐκεῖθεν πρὸς ἡμᾶς διαπερῶ-
σιν. εἶπε δέ, ἐρωτῶ οὖν σε πάτερ, ἵνα πέμ-
ψῃς αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου. ἔχω
γὰρ πέντε ἀδελφούς, ὅπως διαμαρτύρη-
ται αὐτοῖς, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἔλθωσιν εἰς τὸν
τόπον τοῦτον τῆς βασάνου. Λέγει αὐτῷ ἀβρα-
άμ. ἔχουσι μωσέα καὶ τοὺς προφήτας, ἀκουσά-
τωσαν αὐτῶν. Ὁ δὲ εἶπεν. οὐχὶ πάτερ ἀβρα-
άμ, ἀλλ' ἐάν τις ἀπὸ νεκρῶν πορευθῇ πρὸς αὐ-
τούς, μετανοήσουσιν. εἶπε δὲ αὐτῷ. εἰ μωσέως
καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ ἐάν τις
ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ, πεισθήσονται.

εἶπε

quam legis unum apicem cadere. Quis
quis dimittit uxorem suam, & alteram
ducit, adulterium committit: & qui di-
missam à uiro ducit, adulterium com-
mittit. Homo quidam erat diues, qui
induebatur purpura & bysso, & epu-
labatur quotidie splendide. Erat autem
quidam mendicus, nomine Lazarus,
qui iacebat ad ianuam eius hulcerosus,
cupiens saturari de micis, quæ cade-
bant de mensa diuitis. Sed & canes ue-
niebant, ac lingebant hulcera eius. Ac-
cidit autem ut moreretur mendicus, &
deportaretur ab angelis in sinum Abra
hæ. Mortuus est autem & diues, ac se-
pultus est. Atq; in Tartaro sublatis ocu
lis suis, cum esset in tormentis, uidet
Abraham eminus, & Lazarum in sinu
eius, & ipse clamans dixit: Pater Abra-
ham, miserere mei, & mitte Lazarum,
ut intinguat extremū digiti sui in aquā,
ac refrigeret linguam meam, quia cru-
cior in flamma hac. Dixit autem Abra
ham: Fili, recordare, quod receperis bo-
na tua in uita tua, & Lazarus similiter
mala. Nunc autem hic solatio fruitur,
tu uero cruciaris. Et super hæc omnia in
ter nos & uos hiatus ingens firmatus
est, ut hi qui uolunt hinc transire ad uos
non possint, neque inde huc transcende
re. Ait autē: Rogo ergo te pater, ut mit-
tas eum in domum patris mei. Habeo
enim quinque fratres, ut testificetur illis,
ne & ipsi ueniant in hunc locum crucia-
tus. Ait illi Abraham: Habent Mosen
ac prophetas, audiant illos. At ille dixit:
Non pater Abrahā, sed si quis ex mor-
tuis ierit ad eos, resipiscent. Ait autem il-
li: Si Mosen & prophetas non audiūt,
neque si quis ex mortuis resurrexerit,
credent.

Ait

ρϙζ *Εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητάς. ἀνένδεκτόν ἐστι
ϛ τοῦ, μὴ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα. οὐαὶ δὲ δι' οὗ ἔρ
χεται, λυσιτελεῖ αὐτῷ, εἰ μύλος ὀνικὸς περι
ρίκειται περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ ἔρριπται
εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἵνα σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν
ρϙη μικρῶν τούτων. *προσέχετε ἑαυτοῖς. ἐὰν
ε δὲ ἁμάρτῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἐπιτίμησον
ρϙθ αὐτῷ, καὶ ἐὰν μετανοήσῃ, ἄφες αὐτῷ. *καὶ
ε ἐὰν ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἁμάρτῃ εἰς σὲ, καὶ
ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἐπιστρέψῃ ἐπὶ σε, λέγων.
σ μετανοῶ, ἀφήσεις αὐτῷ. *καὶ εἶπον οἱ ἀπό
ϛ στολοι τῷ κυρίῳ. πρόσθες ἡμῖν πίστιν. εἶπε δὲ
ὁ κύριος. εἰ ἔχετε πίστιν ὡς κόκκον σινάπε
ως, ἐλέγετε ἂν τῇ συκαμίνῳ ταύτῃ, ἐκριζώθη
τι καὶ φυτεύθητι ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ὑπήκου
σα σεν ἂν ὑμῖν. *τίς δὲ ἐξ ὑμῶν δοῦλον ἔχων
ε ἀροτριῶντα ἢ ποιμαίνοντα, ὃς εἰσελθόντι
αὐτῷ ἐκ τοῦ ἀγροῦ ἐρεῖ, εὐθέως παρελθὼν ἀνάπε
σαι, ἀλλ' οὐχὶ ἐρεῖ αὐτῷ, ἑτοίμασον, τί δειπνή
σω, καὶ περιζωσάμενος διακόνει μοι ἕως φά
γω καὶ πίω, καὶ μετὰ ταῦτα φάγεσαι καὶ πίε
σαι σύ; μὴ χάριν ἔχει τῷ δούλῳ ἐκείνῳ, ὅτι
ἐποίησε τὰ διαταχθέντα αὐτῷ; οὐ δοκῶ.
οὕτως καὶ ὑμεῖς, ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ δι
αταχθέντα ὑμῖν, λέγετε, ὅτι δοῦλοι ἀχρεῖ
οί ἐσμεν, ὅτι ὃ ὀφείλομεν ποιῆσαι, πεποιή
καμεν. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτὸν
εἰς ἱερουσαλὴμ, καὶ αὐτὸς διήρχετο διὰ μέσου
σαμαρείας καὶ γαλιλαίας. καὶ εἰσερχομένου
αὐτοῦ εἴς τινα κώμην, ἀπήντησαν αὐτῷ δέ
κα λεπροὶ ἄνδρες, οἳ ἔστησαν πόρρωθεν. καὶ
αὐτοὶ ἦραν φωνὴν, λέγοντες. Ἰησοῦ ἐπιστά
τα, ἐλέησον ἡμᾶς. καὶ ἰδὼν, εἶπεν αὐτοῖς,
πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦ
σι. καὶ ἐγένετο, ἐν τῷ ὑπάγειν αὐτοὺς ἐκαθα
ρίσθησαν. εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν ἰδὼν, ὅτι ἰάθη, ὑ
πέστρεψε, μετὰ φωνῆς μεγάλης δοξάζων
τὸν θεόν. καὶ ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον παρὰ τοὺς
πόδας αὐτοῦ, εὐχαριστῶν αὐτῷ. καὶ αὐτὸς ἦν
σαμαρείτης. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν. οὐ
χὶ οἱ δέκα ἐκαθαρίσθησαν; οἱ δὲ ἐννέα ποῦ;

οὐχ

Ait aūt ad discipulos: Fieri nō potest XVII
quin ueniant offendicula. Væ tamen il
li per quem ueniunt. Expedit illi, si mola
asinaria ponatur circa collum eius, & ꝓ
iectus fuerit in mare, potius ꝙ ut offen
diculo sit uni de pusillis istis. Cauete uo
bis. Si peccauerit in te frater tuus, incre
pa illū: & si pœnituerit, remitte illi. Et si
septies in die peccauerit in te, & septies
in die cōuersus fuerit ad te, dicens: Pœni
tet me: remittes illi. Et dixerunt apostoli
dño: Adauge nobis fidē. Dixit aūt dñs:
Si haberetis fidē sicut habet granū sina
pis, dixissetis huic arbori sycamino, era
dicare & trāsplantare in mare, & obedis
set uobis. Quis autem uestrum, habens
seruum arantē aut pascentē: qui regresso
ab agro dicat, statim transi & accumbe.
Ac non potius dicit illi: para quod cœ
nem, & præcinge te, ac ministra mihi do
nec edero & bibero, & post hæc edito &
bibito tu? Num gratiā habet seruo illi,
quia fecit quæ ei imperata fuerant? Nō
puto. Sic & uos, cū feceritis omnia quæ
præcepta sūt uobis, dicite: Serui inutiles
sumus. quod debuimus facere, fecimus.
Et factum est dum iret Hierosolymā, &
ipse transibat per mediam Samariā &
Galilæā. Et cum ingrederet quendam
ξ uicum, occurrerunt ei decem uiri leprosi,
qui steterūt procul, intentáꝗ; uoce, dixe
runt: Iesu præceptor, miserere nostri.
Quos ut uidit, dixit illis: Ite ostendite
uos sacerdotibus. Et factum est, ut inter
eundum mundati sint. Vnus autem ex
illis ut uidit, quod mūdatus esset, regres
sus est, cū uoce magna glorificās deum,
& procidit in faciē ad pedes eius, gratias
agēs ei: Et hic erat Samaritanus. Respō
dens autem Iesus, dixit: Nónne decem
mundati sunt? Nouem autem illi ubi?

Non

οὐχ᾽ εὑρέθησαν ὑποστρέψαντες δοῦναι δό-
ξαν τῷ θεῷ, εἰμὴ ὁ ἀλλογενὴς οὗτος. καὶ εἶ-
πεν αὐτῷ. ἀναστὰς πορεύου, ἡ πίστις σου σέσω-
σβ κέ σε. * Ἐπερωτηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν φαρισαίων, πό-
ε τε ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, ἀπεκρίθη αὐ-
τοῖς καὶ εἶπεν, οὐκ ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ
μετὰ παρατηρήσεως. οὐδὲ ἐροῦσιν, ἰδοὺ ὧδε,
ἢ ἰδοὺ ἐκεῖ. ἰδοὺ γὰρ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐν-
σγ τὸς ὑμῶν ἐστιν. * Εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητάς,
ι ἐλεύσονται ἡμέραι, ὅτε ἐπιθυμήσετε μίαν τῶν
ἡμερῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἰδεῖν, καὶ οὐκ
σδ ὄψεσθε. * Καὶ ἐροῦσιν ὑμῖν. ἰδοὺ ὧδε, ἰδοὺ ἐ-
β κεῖ. μὴ ἀπέλθητε, μὴ δὲ διώξητε. * Ὥσπερ
σε γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἡ ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ᾽ οὐ-
ε ρανὸν, εἰς τὴν ὑπ᾽ οὐρανὸν λάμπει, οὕτως ἔσται
καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ.
σϛ * Πρῶτον δὲ δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀπο-
ε δοκιμασθῆναι ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης.
σζ * Καὶ καθὼς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ νῶε,
ε οὕτως ἔσται καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ υἱοῦ τοῦ
ἀνθρώπου. ἤσθιον, ἔπινον, ἐγάμουν, ἐξεγα-
μίζοντο, ἄχρι ἧς ἡμέρας εἰσῆλθεν νῶε εἰς τὴν
κιβωτὸν, καὶ ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς, καὶ ἀ-
ση πώλεσεν ἅπαντας. * Ὁμοίως καὶ ὡς ἐγένε-
ι το ἐν ταῖς ἡμέραις λώτ. ἤσθιον, ἔπινον, ἠγό-
ραζον, ἐπώλουν, ἐφύτευον, ᾠκοδόμουν, ᾗ δὲ
ἡμέρᾳ ἐξῆλθε λὼτ ἀπὸ σοδόμων, ἔβρεξε πῦρ
καὶ θεῖον ἀπ᾽ οὐρανοῦ, καὶ ἀπώλεσεν ἅπαν-
τας. κατὰ ταῦτα ἔσται, ᾗ ἡμέρᾳ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώ-
σθ που ἀποκαλύπτεται. * Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ,
β ὃς ἔσται ἐπὶ τοῦ δώματος, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ
ἐν τῇ οἰκίᾳ, μὴ καταβάτω ἆραι αὐτά. καὶ ὁ
ἐν τῷ ἀγρῷ ὁμοίως μὴ ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ
σι ὀπίσω. * Μνημονεύετε δὲ τῆς γυναικὸς λώτ.
ι * Ὃς ἐὰν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι,
σια ἀπολέσει αὐτήν. καὶ ὃς ἐὰν ἀπολέσῃ αὐτὴν,
γ ζωογονήσει αὐτήν. * Λέγω ὑμῖν, ἐν ταύτῃ
σιβ τῇ νυκτὶ ἔσονται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς, ὁ εἷς
ε παραληφθήσεται, καὶ ὁ ἕτερος ἀφεθήσεται.
δύο ἔσονται ἀλήθουσαι ἐπὶ τὸ αὐτό. ἡ μία
παραληφθήσεται, καὶ ἡ ἑτέρα ἀφεθήσεται.

Καὶ

Non sunt reperti qui redierint, ut darēt gloriam deo, nisi hic alienigena. Et ait illi: Surge, uade, fides tua te seruauit. Interrogatus autem à pharisæis, quando uenturum esset regnum dei, respondit eis, & dixit: Nō ueniet regnum dei cum obseruatione, neque dicent, ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum dei intra uos est. Et ait ad discipulos: Venient dies, quando desiderabitis uidere unum dierum filij hominis, nec uidebitis. Et dicent uobis: Ecce hic, ecce illic. Nolite ire, neque sectemini. Nam sicut fulgur coruscans è regione quæ sub cœlo est, in alteram quæ sub cœlo est fulget, ita erit filius hominis in die suo. Sed primus oportet illum multa pati, & reprobari à natione hac. Et sicut accidit in diebus Noë, ita erit & in diebus filij hominis. Edebant, bibebant, uxores ducebant, & dabantur nuptum ad eum usque diem, quo intrauit Noë in arcam, & uenit diluuium, & perdidit omnes. Consimiliter etiam sicut accidit in diebus Lot, Edebant, bibebant, emebant, uendebant, plantabant, ædificabant. Cæterum quo die exijt Lot è Sodomis, pluit igni & sulphure de cœlo, & omnes perdidit. Secundum hæc erit dies, quo filius hominis reuelatur. In illo die qui fuerit in tecto, & uasa eius in domo, ne descendat ad tollendum illa, & qui in agro similiter non redeat ad relicta. Memores autem estote uxoris Lot. Quicunque quæsierit animam suam seruare, perdet illam: & quicunque perdiderit illam, uitam illi parabit. Dico uobis, in illa nocte erunt duo in lecto uno: unus assumetur, & alter relinquetur. Duæ erunt molentes simul, una assumetur, & altera relinquetur.

Et

σιγ ε * καὶ ἀποκριθέντες λέγουσιν αὐτῷ, ποῦ κύ
ριε; Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, ὅπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συ-
σιδ ι ναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί. * Ἔλεγε δὲ καὶ πα
ραβολὴν αὐτοῖς πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύ
ξα χεσθαι, καὶ μὴ ἐκκακεῖν, λέγων. κριτής τις ἦν
ἔν τινι πόλει, τὸν θεὸν μὴ φοβούμενος, καὶ ἄν
θρωπον μὴ ἐντρεπόμενος. χήρα δέ τις ἦν ἐν
τῇ πόλει ἐκείνῃ, καὶ ἤρχετο πρὸς αὐτὸν, λέ-
γουσα. ἐκδίκησόν με ἀπὸ τοῦ ἀντιδίκου μου. καὶ
οὐκ ἠθέλησεν ἐπὶ χρόνον. μετὰ δὲ ταῦτα εἶ-
πεν ἐν ἑαυτῷ· εἰ καὶ τὸν θεὸν οὐ φοβοῦμαι
καὶ ἄνθρωπον οὐκ ἐντρέπομαι, διά γε τὸ πα
ρέχειν μοι κόπον τὴν χήραν ταύτην, ἐκδι-
κήσω αὐτὴν, ἵνα μὴ εἰς τέλος ἐρχομένη ὑπ
ωπιάζῃ με. Εἶπε δὲ ὁ κύριος. ἀκούσατε τί ὁ
κριτὴς τῆς ἀδικίας λέγει. Ὁ δὲ θεὸς οὐ μὴ ποι
ήσει τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ τῶν
βοώντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ
μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς; Λέγω ὑμῖν, ὅτι ποιή
σει τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν ἐν τάχει. πλὴν ὁ υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν ἆρα εὑρήσει τὴν πίστιν
ἐπὶ τῆς γῆς; Εἶπε δὲ καὶ πρός τινας τοὺς πε-
ποιθότας ἐφ' ἑαυτοῖς, ὅτι εἰσὶ δίκαιοι καὶ ἐξου
θενοῦντας τοὺς λοιποὺς, τὴν παραβολὴν ταύ
ξβ την. Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προ
σεύξασθαι, ὁ εἷς φαρισαῖος, καὶ ὁ ἕτερος
τελώνης. Ὁ φαρισαῖος σταθεὶς, πρὸς ἑαυτὸν
ταῦτα προσηύχετο, ὁ θεὸς εὐχαριστῶ σοι, ὅτι
οὐκ εἰμὶ ὥσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων,
ἅρπαγες, ἄδικοι, μοιχοὶ, ἢ καὶ ὡς οὗτος ὁ τε
λώνης, νηστεύω δὶς τοῦ σαββάτου, ἀποδεκατῶ
πάντα ὅσα κτῶμαι. καὶ ὁ τελώνης μακρό-
θεν ἑστὼς, οὐκ ἤθελεν οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς
εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπᾶραι, ἀλλ' ἔτυπτεν εἰς τὸ
στῆθος αὐτοῦ, λέγων. Ὁ θεὸς ἱλάσθητί μοι τῷ
ἁμαρτωλῷ. Λέγω ὑμῖν, κατέβη οὗτος δεδι-
σιε ε καιωμένος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἢ ἐκεῖνος. * Ὅτι
πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ τα-
σις β πεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται. * Προσέφερον δὲ αὐ
τῷ καὶ τὰ βρέφη, ἵνα αὐτῶν ἅπτηται. ἰδόντες
δὲ οἱ μαθηταὶ, ἐπετίμησαν αὐτοῖς. ὁ δὲ Ἰησοῦς

προσκα-

Et respondentes dicunt illi: Vbi domi-
ne? Qui dixit illis: Vbicunq; fuerit cor-
pus, illuc congregabuntur & aquilæ.
Dicebat autem & parabolam ad illos, XVIII
huc spectātem, quod oporteret semper
orare, nec defatigari, dicēs: Iudex quidā
erat in quadam ciuitate, qui deum non
timebat, nec hominem reuerebatur. Vi-
dua autem quædam erat in ciuitate illa:
& ueniebat ad eum, dicens: Vindica me
de aduersario meo. Et nolebat aliquādiu.
Post hæc autem dixit intra se: Quanquā
deum non timeo, nec hominem reuere-
or, tamen quia molesta est mihi hæc ui-
dua, uindicabo illam, ne tandem ueniēs
sugillet me. Ait autē dominus: Audite
quid iudex iniquus dicat: Deus autē nō
faciet uindictā electorū suorū, clamātiū
ad se die ac nocte, etiā cum patiens fue-
rit super illis? Dico uobis, quod faciet uindi
ctam illorū cito. Verūtamē filius homi-
nis cū uenerit, an repturus est fidē in ter
ra? Dixit aūt & ad quosdā, qui in se con
fidebant, quod essent iusti, & aspernabātur
cæteros, parabolā istam: Duo homines
ascendebant in templū, ut precarentur:
unus pharisæus, & alter publicanus. Pha-
risæus stans, hæc apud se orabat: Deus
gratias ago tibi, quod nō sim sicut cæte-
ri homines, raptores, iniusti, adulteri, ue-
lut etiā hic publicanus. ieiuno bis in sab-
bato: decimas do omniū quæ possideo.
Et publicanus procul stās, nec oculos uo
lebat ad cœlū attollere, sed percutiebat pe
ctus suū, dicēs: Deus propitius esto mi-
hi peccatori. Dico uobis, descēdit hic iu-
stificatus in domū suā magis quam ille: quia
omnis qui se extollit, humiliabitur: & qui se
humiliat, extolletur. Afferebant aūt ad eū
& infantes, ut eos tangeret. Quod cū ui
derēt discipuli, increpabāt illos. Iesus aūt

cum

προσκαλεσάμενος αὐτὰ, εἶπεν. ἄφετε τὰ
παιδία ἔρχεσθαι πρός με, καὶ μὴ κωλύετε
αὐτά. τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ
σιζ θεοῦ.* Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὃς ἐὰν μὴ δέξηται
β τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ὡς τὸ παιδίον, οὐ μὴ
σιη εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν.* Καὶ ἐπηρώτησέ τις ἄρχων
β αὐτὸν, λέγων. Διδάσκαλε ἀγαθὲ, τί ποιήσας
ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ
Ἰησοῦς. τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγα-
θὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός. τὰς ἐντολὰς οἶδας, μὴ
» μοιχεύσῃς, μὴ φονεύσῃς, μὴ κλέψῃς, μὴ ψευ-
» δομαρτυρήσεις, τίμα τὸν πατέρα σου καὶ
τὴν μητέρα σου. Ὁ δὲ εἶπε. ταῦτα πάντα ἐ-
σιθ φυλαξάμην ἐκ νεότητός μου.* Ἀκούσας δὲ
β ταῦτα ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτῷ. ἔτι ἕν σοι λεί-
πει. πάντα ὅσα ἔχεις πώλησον, καὶ διάδος
πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ
σκ δεῦρο ἀκολούθει μοι. * Ὁ δὲ ἀκούσας ταῦ-
β τα, περίλυπος ἐγένετο, ἦν γὰρ πλούσιος
σφόδρα. ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς περίλυπον
γενόμενον, εἶπε. πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρή-
ματα ἔχοντες, εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασι
λείαν τοῦ θεοῦ. εὐκοπώτερον γάρ ἐστι κάμη-
λον διὰ τρυμαλιᾶς ῥαφίδος εἰσελθεῖν, ἢ
πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελ
θεῖν. εἶπον δὲ οἱ ἀκούσαντες. καὶ τίς δύνα-
ται σωθῆναι; Ὁ δὲ εἶπε, τὰ ἀδύνατα παρὰ
ἀνθρώποις, δυνατά ἐστι παρὰ τῷ θεῷ. εἶπε δὲ
ὁ πέτρος. ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ
σκα ἠκολουθήσαμέν σοι.* Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, ἀμὴν
β λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδείς ἐστιν ὃς ἀφῆκεν οἰ-
κίαν, ἢ γονεῖς, ἢ ἀδελφοὺς, ἢ γυναῖκα, ἢ
τέκνα ἕνεκεν τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, ὃς οὐ μὴ
ἀπολάβῃ πολλαπλασίονα ἐν τῷ καιρῷ τού-
τῳ, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώ
σκβ νιον.* παραλαβὼν δὲ τοὺς δώδεκα εἶπε πρὸς
β αὐτούς. ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ
τελεσθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ
τῶν προφητῶν, τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου. παραδο-
θήσεται γὰρ τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐμπαιχθήσε-
ται, καὶ ὑβρισθήσεται, καὶ ἐμπτυσθήσεται,
καὶ

cum illos ad se uocasset, dixit: Sinite pue
ros uenire ad me, & nolite uetare eos, ta-
lium est enim regnum dei. Amē dico uo
bis: Quicunque non acceperit regnum
dei ueluti puer, non intrabit in illud. Et
ξγ interrogauit eum quidam princeps, di-
cens: Magister bone, quid faciendum mi
hi, ut consequar uitam æternam? Dixit
autem ei Iesus: Quid me dicis bonum?
Nemo bonus, nisi solus deus. Præcepta
nosti: Nō committes adulterium, non oc
cides, non facies furtum, non falsum testi
monium dices, honora patrem tuum &
matrem tuam. At ille ait: Hæc omnia ser
uaui à iuuentute mea. Quo audito Ie-
sus, ait ei: Adhuc unū tibi deest: Omnia
quæcunq; habes, uende, & distribue pau
peribus, & habebis thesaurum in cœlo,
& ueni sequere me. His ille auditis mœ
rore affectus est, quia diues erat ualde.
Videns autem Iesus illum mœrore affe
ctum, dixit: Quàm difficile qui pecunias
habent, in regnum dei intrabūt. Facilius
est enim camelum per foramen acus trāſ
ire, quàm diuitem intrare in regnū dei.
Et dixerunt qui audierāt: Et quis potest
saluus fieri? At ille ait: Quæ impossibilia
sunt apud homines, possibilia sūt apud
deum. Ait autē Petrus: Ecce nos reliqui-
mus omnia, & secuti sumus te. Qui dixit
eis: Amen dico uobis, nemo est qui reli-
quit domum, aut parentes, aut fratres,
aut uxorem, aut liberos propter regnum
dei, qui non recepturus sit multo plura
in hoc tempore, & in seculo uenturo uitā
æternam. Assumpsit autem Iesus duode
cim, & ait illis: Ecce ascendimus Hieroso-
lymam, & consummabūtur omnia, quæ
scripta sūt per prophetas, filio hominis.
Tradetur enim gentibus, & illudetur, &
contumelijs afficietur, & conspuetur.
&

καὶ μαστιγώσαντες ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ τῇ
σκγ ι τρίτῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται. * καὶ αὐτοὶ οὐ-
δὲν τούτων συνῆκαν. καὶ ἦν τὸ ῥῆμα τοῦτο
κεκρυμμένον ἀπ᾽ αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον
σκδ β τὰ λεγόμενα. * ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἐγγίζειν
αὐτὸν εἰς ἱεριχὼ, τυφλός τις ἐκάθητο παρὰ ξδ
τὴν ὁδὸν, προσαιτῶν. ἀκούσας δὲ ὄχλου δια-
πορευομένου, ἐπυνθάνετο, τί εἴη τοῦτο. ἀ-
πήγγειλαν δὲ αὐτῷ, ὅτι ἰησοῦς ὁ ναζωραῖος
παρέρχεται. καὶ ἐβόησε, λέγων, ἰησοῦ υἱὲ δα-
βὶδ, ἐλέησόν με. καὶ οἱ προάγοντες ἐπετί-
μων αὐτῷ, ἵνα σιωπήσῃ. αὐτὸς δὲ πολλῷ
μᾶλλον ἔκραζεν, υἱὲ δαβὶδ, ἐλέησόν με. στα-
θεὶς δὲ ὁ ἰησοῦς, ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀχθῆναι
πρὸς αὐτόν. ἐγγίσαντος δὲ αὐτοῦ ἐπηρώτη-
σεν αὐτὸν, λέγων. τί σοι θέλεις ποιήσω; ὁ δὲ
εἶπε, κύριε, ἵνα ἀναβλέψω. καὶ ὁ ἰησοῦς εἶ-
πεν αὐτῷ. ἀνάβλεψον, ἡ πίστις σου σέσωκέ
σε, καὶ παραχρῆμα ἀνέβλεψε, καὶ ἠκολούθει
αὐτῷ, δοξάζων τὸν θεόν. καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἰ-
δὼν, ἔδωκεν αἶνον τῷ θεῷ.

σκε ι καὶ εἰσελθὼν διήρχετο τὴν ἱεριχώ. καὶ
ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι καλούμενος ζακχαῖος, καὶ ξε
αὐτὸς ἦν ἀρχιτελώνης, καὶ οὗτος ἦν πλούσιος,
καὶ ἐζήτει ἰδεῖν τὸν ἰησοῦν τίς ἐστι, καὶ οὐκ ἠδύ-
νατο ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ὅτι τῇ ἡλικίᾳ μικρὸς ἦν,
καὶ προδραμὼν ἔμπροσθεν, ἀνέβη ἐπὶ συκο-
μωραίαν, ἵνα ἴδῃ αὐτὸν, ὅτι δι᾽ ἐκείνης ἤμελ-
λε διέρχεσθαι. καὶ ὡς ἦλθεν ἐπὶ τὸν τόπον,
ἀναβλέψας ὁ ἰησοῦς, εἶδεν αὐτὸν, καὶ εἶπε
πρὸς αὐτόν. ζακχαῖε, σπεύσας κατάβηθι, σή-
μερον καὶ ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μεῖναι. καὶ
σπεύσας κατέβη, καὶ ὑπεδέξατο αὐτὸν χαί-
ρων. καὶ ἰδόντες ἅπαντες διεγόγγυζον, λέγον-
τες, ὅτι παρὰ ἁμαρτωλῷ ἀνδρὶ εἰσῆλθε κα-
ταλῦσαι. σταθεὶς δὲ ζακχαῖος, εἶπε πρὸς τὸν
κύριον, ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μου,
κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς, καὶ εἴ τινός τι
ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλοῦν.
εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἰησοῦς, ὅτι σήμερον σω-
τηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο, καθότι καὶ

& postq̃ flagellauerint, occidẽt eum, ac
die tertia resurget. Et ipsi nihil horũ in-
tellexerunt. Et erat uerbum istud abscon
ditum ab eis, nec intelligebant quæ dice-
bantur. Accidit autem cũ appropinqua
ret Hiericho, cæcus quidã sedebat iuxta
uiam, mendicãs. & cum audiret turbam
prætereuntẽ, interrogabat, qd hoc esset.
Dixerunt autem ei, quod Iesus Nazare
nus transiret. Et clamauit, dicens: Iesu, fi-
li Dauid, miserere mei. Et qui præibant,
increpabãt eũ ut taceret. Ipse uero mul-
to magis clamabat: Fili Dauid, miserere
mei. Stans autẽ Iesus, iussit illum addu-
ci ad se. Et cũ appropinquasset, interro-
gauit illum, dicẽs: Quid tibi uis faciam?
At ille dixit: Domine, ut uisum recipiã.
Et Iesus dixit ei: Recipito uisum. Fides
tua te saluũ reddidit. Et cõfestim uisum
recepit, ac sequebat᷑ illũ glorificans deũ.
Et omĩs plebs ut uidit, dedit laudẽ deo.

Et ingressus perambulabat Hiericho. XIX
Et ecce uir nomine Zachæus, atque is
princeps erat publicanorũ, & idem erat
diues. & quærebat uidere Iesum quis es
set, nec poterat præ turba, quod statura
pusillus esset. Et præcurrẽs ascendit in ar
borẽ sycomorũ, ut uideret eum, nam il-
lac erat trãsiturus. Et cum uenisset ad lo
cum, suspiciens Iesus, uidit illum, dixitq;
ad eum: Zachæe, festinans descende, q̃a
hodie domi tuæ oportet me manere.
Et festinans descendit, & excepit illum
gaudens. Cumq; uiderent omnes, mur
murabãt, dicentes, quod ingressus esset
apud hominem peccatorẽ diuersaturꝰ.
Stans autem Zachæus, dixit ad dñm:
Ecce dimidiũ bonorũ meorũ, domine,
do pauperibus: & si quid aliquẽ defrau-
daui, reddo quadruplũ. Ait Iesus ad eũ
Hodie salus domui huic cõtigit, eo q̃ &

σκς αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστιν. * Ἦλθε γὰρ ὁ υἱὸς
ε τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολω-
σκζ λός. * Ἀκουόντων δὲ αὐτῶν ταῦτα, προσθεὶς
ι εἶπε παραβολήν, διὰ τὸ ἐγγὺς αὐτὸν εἶναι Ἱε-
ρουσαλήμ, καὶ δοκεῖν αὐτούς, ὅτι παραχρῆμα
μέλλει ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἀναφαίνεσθαι. εἶ-
σκη πεν οὖν. * Ἄνθρωπός τις εὐγενὴς ἐπορεύθη
β εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλεί-
σκθ αν, καὶ ὑποστρέψαι. * καλέσας δὲ δέκα δού-
ε λους ἑαυτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς δέκα μνᾶς, καὶ εἶ-
πε πρὸς αὐτούς, πραγματεύσασθε ἕως ἔρχο-
μαι. οἱ δὲ πολῖται αὐτοῦ ἐμίσουν αὐτόν, καὶ
ἀπέστειλαν πρεσβείαν ὀπίσω αὐτοῦ, λέγον-
τες. οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεῦσαι ἐφ᾽ ἡμᾶς.
καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐπανελθεῖν αὐτὸν λαβόν-
τα τὴν βασιλείαν, καὶ εἶπε φωνηθῆναι αὐτῷ
τοὺς δούλους τούτους, οἷς ἔδωκε τὸ ἀργύριον,
ἵνα γνῷ, τίς τί διεπραγματεύσατο. παρεγένε-
το δὲ ὁ πρῶτος, λέγων. κύριε, ἡ μνᾶ σου προ-
σειργάσατο δέκα μνᾶς. καὶ εἶπεν αὐτῷ. εὖ-
γε ἀγαθὲ δοῦλε, ὅτι ἐν ἐλαχίστῳ πιστὸς ἐγέ-
νου, ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόλε-
ων. καὶ ἦλθεν ὁ δεύτερος, λέγων. κύριε, ἡ μνᾶ
σου ἐποίησε πέντε μνᾶς. εἶπε δὲ καὶ τούτῳ.
καὶ σὺ γίνου ἐπάνω πέντε πόλεων. καὶ ἕτερος
ἦλθε, λέγων. κύριε, ἰδοὺ ἡ μνᾶ σου, ἣν εἶχον ἀ-
ποκειμένην ἐν σουδαρίῳ, ἐφοβούμην γάρ σε,
ὅτι ἄνθρωπος αὐστηρὸς εἶ, αἴρεις ὃ οὐκ ἔθη-
κας, καὶ θερίζεις ὃ οὐκ ἔσπειρας. λέγει αὐτῷ. ἐκ
τοῦ στόματός σου κρινῶ σε πονηρὲ δοῦλε, ᾔδεις, ὅ-
τι ἐγὼ ἄνθρωπος αὐστηρός εἰμι, αἴρων ὃ οὐκ ἔ-
θηκα, καὶ θερίζων ὃ οὐκ ἔσπειρα, καὶ διὰ τί οὐκ
ἔδωκας τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τὴν τράπεζαν, καὶ
ἐγὼ ἐλθὼν σὺν τόκῳ ἂν ἔπραξα αὐτό; καὶ
τοῖς παρεστῶσιν εἶπεν, ἄρατε ἀπ᾽ αὐτοῦ τὴν μνᾶν,
καὶ δότε τῷ τὰς δέκα μνᾶς ἔχοντι. καὶ εἶπον
σλ αὐτῷ. κύριε, ἔχει δέκα μνᾶς. * λέγω γὰρ ὑμῖν,
β ὅτι παντὶ τῷ ἔχοντι δοθήσεται. ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ
σλα ἔχοντος, καὶ ὃ ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ᾽ αὐτοῦ. * πλὴν
ε τοὺς ἐχθρούς μου ἐκείνους, τοὺς μὴ θελήσαντάς
με βασιλεῦσαι ἐπ᾽ αὐτούς, ἀγάγετε ὧδε, καὶ
κατασφάξατε

ipſa filia ſit Abrahæ. Venit eñ filius ho
minis quærere & ſeruare quod perierat.
Hæc illis audientibus, adijciens dixit pa
rabolam, eo qđ eſſet ꝓpe Hieroſolymã,
quódq; exiſtimarẽt fore, ut cõfeſtim re-
gnum dei manifeſtaretur. Dixit ergo:
ξς Homo quidã genere clarus profect⁹ eſt
in regionem longinquã, ut acciperet ſibi
regnum, ac reuerteretur. Vocatis autẽ de-
ξζ cem ſeruis ſuis, dedit eis decem minas, &
ait ad illos: Negociemini donec ueniã.
Ciues autẽ eius oderant eum, miſerũtq;
legationẽ poſt illum, dicentes: Nolum⁹
hunc regnare ſuper nos. Et factũ eſt ut
rediret accepto regno, iuſſitq; uocari il-
los ſeruos ad ſe, quib⁹ dederat pecuniã,
ut ſciret, quantũ quiſq; negociatus eſſet.
Venit autẽ prim⁹, dicẽs: Domine, mina
tua decẽ minas acquiſiuit. Et ait illi: Eu-
ge bone ſerue, quia in minimo fuiſti fi-
delis, habeto poteſtatẽ ſuper decẽ ciuita-
tes. Et alter uenit, dicẽs: Domine, mina
tua cõfecit quinq; minas, & huic ait: Et
tu præfect⁹ eſto quinq; ciuitatib⁹. Et ali⁹
uenit, dicẽs: Domine, ecce mina tua, quã
habui repoſitã in ſudario, timui eñ te,
quod homo auſterus ſis, tollis quod nõ
poſuiſti, & metis qđ nõ ſeminaſti. Dicit
ei: De ore tuo te iudicabo ſerue male, ſci
ebas, ꝗ ego homo auſterus ſim, tollens
quod nõ poſui, & metẽs quod nõ ſemi-
naui: Et quare non dediſti pecuniã meã
ad menſam, & ego ueniens, cum uſuris
utiq; exegiſſem illam? & aſtantibus di-
xit: Auferte ab illo minã, & date illi qui
decem minas habet. Et dixerunt ei: Do-
mine, habet decẽ minas. Dico enim uo-
bis, quod omni habenti dabitur, ab eo
autẽ qui nõ habet, etiã qđ habet, aufere
tur. Quin inimicos meos illos, qui nolue
runt me regnare ſup ſe, adducite huc, &
interficite

σλβ κατασφάξατε ἔμπροσθέν μου. * καὶ εἰπὼν
ε ταῦτα, ἐπορεύετο ἔμπροσθεν ἀναβαίνων εἰς
ἱεροσόλυμα. καὶ ἐγένετο ὡς ἤγγισεν εἰς βηθ-
φαγὴ καὶ βηθανίαν πρὸς τὸ ὄρος τὸ κα-
λούμενον ἐλαιῶν, ἀπέστειλε δύο τῶν μαθη-
τῶν αὐτοῦ, εἰπών· ὑπάγετε εἰς τὴν κατέ-
ναντι κώμην. ἐν ᾗ εἰσπορευόμενοι, εὑρήσετε
πῶλον δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς πώποτε ἀν-
θρώπων ἐκάθισε, λύσαντες αὐτὸν ἀγάγετε.
καὶ ἐάν τις ὑμᾶς ἐρωτᾷ, διὰ τί λύετε, οὕ-
τως ἐρεῖτε αὐτῷ, ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ χρείαν
σλγ ἔχει. * ἀπελθόντες δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι, εὗ-
β ρον καθὼς εἶπεν αὐτοῖς. λυόντων δὲ αὐτῶν
τὸν πῶλον, εἶπον οἱ κύριοι αὐτοῦ πρὸς
αὐτούς, τί λύετε τὸν πῶλον; οἱ δὲ εἶπον,
ὁ κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει. καὶ ἤγαγον
αὐτὸν πρὸς τὸν ἰησοῦν. καὶ ἐπιῤῥίψαντες
ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐπὶ τὸν πῶλον, ἐπε-
βίβασαν τὸν ἰησοῦν. πορευομένου δὲ αὐτοῦ
ὑπεστρώννυον τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ.
σλδ * ἐγγίζοντος δὲ αὐτοῦ ἤδη πρὸς τῇ καταβάσει
α τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν, ἤρξαντο ἅπαν τὸ πλῆ-
θος τῶν μαθητῶν χαίροντες αἰνεῖν τὸν θεὸν
φωνῇ μεγάλῃ περὶ πασῶν, ὧν εἶδον δυνά-
μεων, λέγοντες. εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος
βασιλεὺς ἐν ὀνόματι κυρίου, εἰρήνη ἐν οὐ-
σλε ρανῷ, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις. * καί τινες
ς τῶν φαρισαίων ἀπὸ τοῦ ὄχλου εἶπον πρὸς
αὐτόν. διδάσκαλε, ἐπιτίμησον τοῖς μα-
θηταῖς σου. καὶ ἀποκριθεὶς, εἶπεν αὐτοῖς.
λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ
σλς λίθοι κεκράξονται. * καὶ ὡς ἤγγισεν, ἰδὼν
ι τὴν πόλιν, ἔκλαυσεν ἐπ' αὐτῇ, λέγων, ὅτι
εἰ ἔγνως καὶ σύ, καί γε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύ-
τῃ, τὰ πρὸς εἰρήνην σου, νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ
ὀφθαλμῶν σου. ὅτι ἥξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σε,
καὶ περιβαλοῦσιν οἱ ἐχθροί σου χάρακά
σοι, καὶ περικυκλώσουσί σε, καὶ συνέξουσί σε
πάντοθεν, καὶ ἐδαφιοῦσί σε, καὶ τὰ τέκνα
σλζ σου ἐν σοί. * καὶ οὐκ ἀφήσουσιν ἐν σοὶ λί-
β θον ἐπὶ λίθῳ, ἀνθ' ὧν οὐκ ἔγνως τὸν καιρὸν
τῆς ἐπισκοπῆς

interficite ante me. Et his dictis, ibat pergens ascendere Hierosolymam. Et factū est cum appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam iuxta montem, qui uocatur oliuarum, misit duos discipulos suos, dicens: Ite in castellum, quod è regione est. ξη In quod introeuntes, inuenietis pullū asinæ alligatū, in quo nemo unq̄ hominum sedit: soluite illum, & adducite. Et si quis uos interrogauerit, quare soluitis, sic dicetis ei: Quia dominus eo opus habet. Abierunt autem qui missi erant, & inuenerūt sicut dixerat illis. Soluentibus autem illis pullum, dixerūt domini eius ad illos: Quare soluitis pullū? At illi dixerunt: Quia dominus eo habet opus. Et duxerunt illum ad Iesum. Et iniectis uestimentis suis super pullū, imposuerunt Iesum. Eunte autem illo, substernebant uestimenta sua in uia. Et cum appropinquaret iam ad descēsum montis oliuarum, cœperunt omnis multitudo discipulorum gaudentes laudare deum uoce magna super omnibus, quas uiderant, uirtutibus, dicentes: Benedictus qui uenit rex in nomine domini, pax in cœlo, & gloria in altissimis. Et quidam pharisæorum è turba dixerunt ad illū: Magister, increpa discipulos tuos. Quibus ipse ait: Dico uobis, q̄d si hi tacuerint, mox lapides clamabunt. Et ut appropinquauit, uidēs ciuitatem, fleuit super illa, dicens: Si cognouisses & tu, & quidem in isto die tuo, quæ ad pacē tuā pertinent, curares. Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia uenient dies in te, & circundabunt te inimici tui uallo, & cingent te, & coangustabunt te undiq;, & solo æquabunt te, & filios tuos qui in te sunt. Et non relinquent in te lapidē sup lapidē, eo q̄ nō cognoueris tempus

σλη τῆς ἐπισκοπῆς σου. *Καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ ἱε-
α ρὸν, ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας ἐν αὐ-
» τῷ καὶ ἀγοράζοντας, λέγων αὐτοῖς. γέγρα-
πται, ὁ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς ἐστιν, ὑ-
μεῖς δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε σπήλαιον λῃστῶν.
σλθ *Καὶ ἦν διδάσκων τὸ καθ' ἡμέραν ἐν τῷ ἱε-
α ρῷ. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς ἐζή-
τουν αὐτὸν ἀπολέσαι, καὶ οἱ πρῶτοι τοῦ
λαοῦ, καὶ οὐχ εὕρισκον, τὸ, τί ποιήσω-
σιν. ὁ λαὸς γὰρ ἅπας ἐξεκρέματο αὐτοῦ
ἀκούων.

σμ *Καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐκεί-
β νων διδάσκοντος αὐτοῦ τὸν λαὸν ἐν τῷ
ἱερῷ, καὶ εὐαγγελιζομένου, ἐπέστησαν οἱ ἀρ-
χιερεῖς καὶ γραμματεῖς σὺν τοῖς πρεσβυτέ- ξθ
ροις, καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν, λέγοντες. εἰπὲ ἡ-
μῖν, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; ἤ, τίς
ἐστιν ὁ δούς σοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην; Ἀπο-
κριθεὶς δὲ, εἶπε πρὸς αὐτούς. Ἐρωτήσω ὑμᾶς
κἀγὼ ἕνα λόγον, καὶ εἴπατέ μοι. τὸ βάπτι-
σμα Ἰωάννου ἐξ οὐρανοῦ ἦν, ἢ ἐξ ἀνθρώπων;
οἱ δὲ συνελογίσαντο πρὸς ἑαυτοὺς λέγοντες,
ὅτι ἐὰν εἴπωμεν ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ, διὰ τί οὖν
οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ; ἐὰν δὲ εἴπωμεν, ἐξ
ἀνθρώπων, πᾶς ὁ λαὸς καταλιθάσει ἡμᾶς.
πεπεισμένος γάρ ἐστιν Ἰωάννην προφήτην
εἶναι. Καὶ ἀπεκρίθησαν μὴ εἰδέναι πόθεν.
Καὶ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. οὐδὲ ἐγὼ λέγω
σμα ὑμῖν, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ. *Ἤρξα-
β το δὲ πρὸς τὸν λαὸν λέγειν τὴν παραβολὴν
ταύτην. Ἄνθρωπός τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶ- ο
να, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπε-
δήμησε χρόνους ἱκανούς, καὶ ἐν καιρῷ ἀπέ-
στειλε πρὸς τοὺς γεωργοὺς δοῦλον, ἵνα ἀπὸ
τοῦ καρποῦ τοῦ ἀμπελῶνος δῶσιν αὐτῷ.
οἱ δὲ γεωργοὶ δείραντες αὐτὸν, ἐξαπέστει-
λαν κενόν. καὶ προσέθετο ἔτι πέμψαι ἕτε-
ρον δοῦλον. οἱ δὲ κἀκεῖνον δείραντες καὶ
ἀτιμάσαντες, ἐξαπέστειλαν κενόν. καὶ προ-
σέθετο πέμψαι τρίτον. οἱ δὲ καὶ τοῦ-
τον τραυματίσαντες, ἐξέβαλον. Εἶπε δὲ
ὁ κύριος

uiſitationis tuæ. Et ingreſſus in templū, cœpit eijcere uendentes in illo & ementes, dicens illis: Scriptū eſt, Domus mea domus precationis eſt: uos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum. Et docebat quotidie in templo. Principes autem ſacerdotum, & ſcribæ quærebant illum perdere, & primores plebis, nec inueniebant, quid facerent. totus enim populus pendebat ab ore eius, cum audiret illum.

Et factum eſt in uno dierum illorū, XX
docente illo populum in templo, & euāgelizante, conuenerunt principes ſacerdotum, & ſcribæ cum ſenioribus, & aiūt illi, dicentes: Dic nobis, qua autoritate iſta facis? Aut, quis eſt qui dedit tibi iſtā autoritatem? Reſpondens autem Ieſus, dixit ad illos: Interrogabo uos & ego unum quiddam, & reſpondete mihi: Baptiſmus Iohannis è cœlo erat, an ex hominibus? At illi cogitabant intra ſe, dicētes: Si dixerimus, è cœlo, dicet: Quare ergo non credidiſtis illi? Sin dixerimus, ex hominibus, plebs uniuerſa lapidabit nos. Perſuaſum enim habet Iohānem prophetam eſſe. Et reſponderunt ſe neſcire unde eſſet. Et Ieſus ait illis: Neque ego dico uobis, qua autoritate hæc faciam. Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc: Homo quidam plantauit uineam, & locauit eam colonis, & ipſe peregre egit multo tempore. Cumq; eſſet opportunum, miſit ad colonos ſeruum, ut de fructu uineæ darent ipſi. Qui cæſum emiſerunt eum inanem. Et rurſus, adhuc alterum ſeruum miſit. Illi uero hunc quoque cæſum, & contumelijs affectum, emiſerunt inanem. Rurſus miſit & tertium. At illi hunc quoque uulneribus inflictis, eiecerūt. Dixit autē dn̄s

ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσω; πέμ-
ψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν. ἴσως τοῦτον
ἰδόντες ἐντραπήσονται. ἰδόντες δὲ αὐτὸν οἱ γεωρ-
γοί, διελογίζοντο πρὸς ἑαυτούς, λέγοντες. οὗ-
τός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε ἀποκτείνω-
μεν αὐτόν, ἵνα ἡμῶν γένηται ἡ κληρονομία, καὶ
ἐκβαλόντες αὐτὸν ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος, ἀπέ-
κτειναν. τί οὖν ποιήσει αὐτοῖς ὁ κύριος τοῦ ἀμ-
πελῶνος; ἐλεύσεται καὶ ἀπολέσει τοὺς γεωρ-
γοὺς τούτους, καὶ δώσει τὸν ἀμπελῶνα ἄλ-
λοις. ἀκούσαντες δὲ, εἶπον, μὴ γένοιτο. ὁ δὲ
ἐμβλέψας αὐτοῖς, εἶπε. τί οὖν ἐστι τὸ γεγραμ-
μένον τοῦτο. λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰ-
» κοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γω-
» νίας; πᾶς ὁ πεσὼν ἐπ᾽ ἐκεῖνον τὸν λίθον, συν-
θλασθήσεται, ἐφ᾽ ὃν δ᾽ ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν.
σμβ * καὶ ἐζήτησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς
α ἐπιβαλεῖν ἐπ᾽ αὐτὸν τὰς χεῖρας ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ,
καὶ ἐφοβήθησαν τὸν λαόν. ἔγνωσαν γάρ, ὅτι πρὸς
σμγ αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην εἶπε.* καὶ παρα-
β τηρήσαντες, ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους, ὑποκρινο-
μένους ἑαυτοὺς δικαίους εἶναι, ἵνα ἐπιλάβωνται
αὐτοῦ λόγου, εἰς τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρ-
χῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος. καὶ ἐπηρώτησαν
αὐτόν, λέγοντες, διδάσκαλε, οἴδαμεν, ὅτι ὀρ-
θῶς λέγεις καὶ διδάσκεις, καὶ οὐ λαμβάνεις πρό-
σωπον, ἀλλ᾽ ἐπ᾽ ἀληθείας τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ
διδάσκεις, ἔξεστιν ἡμῖν καίσαρι φόρον δοῦναι, οα
ἢ οὔ; κατανοήσας δὲ αὐτῶν τὴν πανουργίαν,
εἶπε πρὸς αὐτούς. τί με πειράζετε; ἐπιδείξα-
τέ μοι δηνάριον, τίνος ἔχει εἰκόνα καὶ ἐπιγρα-
φήν; ἀποκριθέντες εἶπον, καίσαρος. ὁ δὲ εἶ-
πεν αὐτοῖς. ἀπόδοτε τοίνυν τὰ καίσαρος, καί-
σαρι, καὶ τὰ τοῦ θεοῦ, τῷ θεῷ. καὶ οὐκ ἴσχυσαν
ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ ῥήματος ἐναντίον τοῦ λα-
οῦ, καὶ θαυμάσαντες ἐπὶ τῇ ἀποκρίσει αὐτοῦ, ἐσί-
γησαν. προσελθόντες τέ τινες τῶν σαδδουκαί- οβ
ων, οἱ ἀντιλέγοντες ἀνάστασιν μὴ εἶναι, ἐπη-
ρώτησαν αὐτόν, λέγοντες. διδάσκαλε, μωσῆς
ἔγραψεν ἡμῖν, ἐάν τινος ἀδελφὸς ἀποθάνῃ,
ἔχων γυναῖκα, καὶ οὗτος ἄτεκνος ἀποθάνῃ, ἵνα
λάβῃ

dominus uineæ: Quid faciam? Mittam
filium meũ dilectum. Forsitan cum hũc
uiderint, reuerebũtur. Quẽ cũ uidissent
coloni, cogitauerũt intra se, dicentes: Hic
est hæres, uenite occidamus illum, ut nõ
stra fiat hæreditas. Et eiectum illũ extra
uineam, occiderũt. Quid ergo faciet illis
dominus uineæ? Veniet & perdet colo-
nos istos, & dabit uineam alijs. Quod
cum audissent, dixerunt: Absit. Ille uerò
intuitus eos, ait: Quid est ergo hoc quod
scriptũ est: Lapidem quẽ reprobauerũt
ædificantes, is factus est caput anguli?
Omnis qui ceciderit super illum lapidẽ,
conquassabitur: sup quem autem ecidẽ
rit, cõminuet illum. Et quærebant princi
pes sacerdotũ & scribæ injcere in illum
manus eadẽ hora, & timuerũt populũ.
Cognouerunt enim, quod in ipsos dixisset si-
militudinem hanc. Et obseruantes emi-
serunt insidiatores, qui se iustos simula-
rent, ut caperent eum ex sermone, tradẽ
rẽntque illũ principatui & potestati præ-
sidis. Et interrogauerunt eum, dicentes:
Magister, scimus quod recte dicis ac doces,
nec respicis personã, sed uiam dei cũ ue-
ritate doces: Licet nobis tributũ dare cæ
sari, an nõ? Intellecta autem illorum uer
sutia, dixit ad eos: Quid me tentatis?
Ostendite mihi denarium: cuius habet
imaginẽ & inscriptionẽ? Respondentes
dixerunt: Cæsaris. Et ait illis: Reddite er
go quæ sunt cæsaris, cæsari: & quæ sunt
dei, deo. Et nõ potuerunt uerbũ eius re-
prehẽdere corã populo, & mirati sup re
sponso eius, tacuerunt. Accesserunt aũt
quidam Sadducæorum, qui negãt esse
resurrectionem, & interrogauerũt eum,
dicẽtes: Magister, Moses scripsit nobis,
si cuius frater mortuus fuerit, habẽs uxo
rem, isque sine liberis mortuus fuerit, ut

 accipiat

λάβῃ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα, καὶ ἐξα
ναστήσῃ σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. ἑπτὰ οὖν
ἀδελφοὶ ἦσαν, καὶ ὁ πρῶτος λαβὼν γυναῖκα,
ἀπέθανεν ἄτεκνος. καὶ ἔλαβεν ὁ δεύτερος τὴν
γυναῖκα, καὶ οὗτος ἀπέθανεν ἄτεκνος. καὶ ὁ
τρίτος ἔλαβεν αὐτήν, ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἑπτά,
καὶ οὐ κατέλιπον τέκνα, καὶ ἀπέθανον. ὕστερον
πάντων ἀπέθανε καὶ ἡ γυνή, ἐν τῇ οὖν ἀνα/
στάσει τίνος αὐτῶν γίνεται γυνή; οἱ γὰρ ἑπτὰ
ἔσχον αὐτὴν γυναῖκα. καὶ ἀποκριθεὶς, εἶπεν
αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου γα
μοῦσι καὶ ἐκγαμίσκονται, οἱ δὲ καταξιωθέντες
τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν, καὶ τῆς ἀναστάσεως
τῆς ἐκ νεκρῶν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμί/
σκονται, οὔτε γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται. ἰσάγ
γελοι γάρ εἰσι, καὶ οἱ υἱοί εἰσι τοῦ θεοῦ, τῆς ἀνα/
στάσεως υἱοὶ ὄντες. ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροί, καὶ
μωσῆς ἐμήνυσεν ἐπὶ τῆς βάτου, ὡς λέγει κύ/
ριον τὸν θεὸν ἀβραὰμ καὶ τὸν θεὸν ἰσαὰκ καὶ
τὸν θεὸν ἰακώβ. θεὸς δὲ οὐκ ἔστι νεκρῶν, ἀλλὰ
ζώντων, πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσιν. ἀποκριθέν
τες δέ τινες τῶν γραμματέων, εἶπον. διδάσκα
σμδ λε, καλῶς εἶπας. * οὐκ ἔτι δὲ ἐτόλμων ἐπε
ρωτᾶν αὐτὸν οὐδέν. * Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. ογ
σμε πῶς λέγουσι, τὸν χριστὸν υἱὸν δαβὶδ εἶναι, καὶ
β αὐτὸς δαβὶδ λέγει ἐν βίβλῳ ψαλμῶν. εἶπεν
ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν »
μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδι/ »
ον τῶν ποδῶν σου; Δαβὶδ οὖν κύριον αὐτὸν »
σμς καλεῖ, καὶ πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστι; * Ἀκούοντος
β δὲ παντὸς τοῦ λαοῦ, εἶπε τοῖς μαθηταῖς
αὐτοῦ. προσέχετε ἀπὸ τῶν γραμματέων τῶν θε
λόντων περιπατεῖν ἐν στολαῖς, καὶ φιλούντων
ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ πρωτοκαθε/
δρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ πρωτοκλισί/
σμζ ας ἐν τοῖς δείπνοις. * οἳ κατεσθίουσι τὰς οἰ/
η κίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσεύ/
χονται, οὗτοι λήψονται περισσότερον κρίμα.

Ἀναβλέψας δὲ εἶδε τοὺς βάλλοντας τὰ δῶ οδ
ρα αὐτῶν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον πλουσίους. εἶ/
δε δέ τινα καὶ χήραν πενιχρὰν βάλλουσαν
ἐκεῖ

accipiat frater eius uxorē,& suscitet semē
fratri suo. Septē ergo fratres erāt,& pri/
mus accepit uxorem,ac mortuus est sine
liberis. Et accepit secundus illam,& ipse
mortuus est sine liberis. Et tertiꝰ accepit
illam,similiter & cæteri septē,nec relique
runt liberos,& mortui sunt. Nouissime
omniū mortua est & mulier: In resurre/
ctione ergo cuiꝰ eorū erit uxor? Siquidē
septem habuerūt eā uxorē. Et respōdēs
ait illis Iesus: Filij huius seculi ducūt uxo
res & nuptū dant, illi uero qui digni ha
bebuntur seculo illo,& resurrectione ex
mortuis, neqꝫ ducūt uxores, neqꝫ nuptū
dāt, neqꝫ eñ ultra mori possunt. Aequa
les enim angelis sunt,& filij sunt dei, cū
sint filij resurrectionis. Quod uero resur
gant mortui,& Moses ostēdit iuxta ru/
bum, cū dicit dñm deum Abrahā & de/
um Isaac & deum Iacob. Deus aūt non
est mortuorū, sed uiuorū: omnes eñ illi
uiuunt. Respondentes aūt quidā scriba
rum, dixerunt: Magister, bene dixisti. Et
amplius nō audebant eum quicqꝫ inter
rogare. Dixit aūt ad illos: Quomodo di
cunt Christū filiū esse Dauid,& ipse Da
uid dicit in libro psalmorum: Dixit dñs
dño meo, sede à dextris meis, donec po/
suero inimicos tuos scabellū pedum tu/
orum? Dauid ergo dñm illum uocat, &
quomodo filius eius est? Audiente uero
cuncto populo dixit discipulis suis: Ca/
uete à scribis, qui uolūt ambulare in sto
lis,& amant salutationes in foris, ac pri/
mas cathedras in synagogis, & primos
discubitus in conuiuijs. Qui deuorāt do
mos uiduarum, simulātes longas p̄ces,
hi accipient damnationem maiorem.

Respiciēs aūt uidit eos q mittebāt mu XXI
nera sua in gazophylaciū diuites. Vidit
aūt & quādā uiduā pauperculā mittētē
illuc

ἐκεῖ δύο λεπτά. Καὶ εἶπεν, ἀληθῶς λέγω ὑμῖν,
ὅτι ἡ χήρα ἡ πτωχὴ αὕτη πλεῖον πάντων
ἔβαλεν. ἅπαντες γὰρ οὗτοι ἐκ τοῦ περισσεύον-
τος αὐτοῖς ἔβαλον εἰς τὰ δῶρα τοῦ θεοῦ, αὕτη δὲ
ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς ἅπαντα τὸν βίον ὃν εἶ-
σμη χεν ἔβαλε. * Καί τινων λεγόντων περὶ τοῦ ἱε-
β ροῦ, ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασι κεκόσ-
μηται, εἶπε, ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέ-
ραι ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ
σμθ ὃς οὐ καταλυθήσεται. * Ἐπηρώτησαν δὲ αὐ-
β τὸν, λέγοντες, διδάσκαλε, πότε οὖν ταῦτα
ἔσται; καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ ταῦτα
γίνεσθαι; ὁ δὲ εἶπε, βλέπετε μὴ πλανηθῆτε.
πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου,
λέγοντες, ὅτι ἐγώ εἰμι. καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε.
μὴ οὖν πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν. ὅταν δὲ ἀκού-
σητε πολέμους καὶ ἀκαταστασίας, μὴ πτοη-
θῆτε. Δεῖ γὰρ ταῦτα γενέσθαι πρῶτον, ἀλλ'
οὐκ εὐθέως τὸ τέλος. Τότε ἔλεγεν αὐτοῖς, οε
ἐγερθήσεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασι-
λεία ἐπὶ βασιλείαν, σεισμοί τε μεγάλοι κα-
τὰ τόπους, καὶ λιμοὶ, καὶ λοιμοὶ ἔσονται,
φόβητρά τε, καὶ σημεῖα ἀπ' οὐρανοῦ μεγά-
σμ λα ἔσται. * Πρὸ δὲ τούτων πάντων ἐπιβαλοῦ-
α σιν ἐφ' ὑμᾶς τὰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ διώξου-
σι παραδιδόντες εἰς συναγωγὰς καὶ φυλακάς,
ἀγομένους ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας ἕνε-
κεν τοῦ ὀνόματός μου. ἀποβήσεται δὲ ὑμῖν
σμα εἰς μαρτύριον. * Θέσθε οὖν εἰς τὰς καρδίας
β ὑμῶν, μὴ προμελετᾶν ἀπολογηθῆναι, ἐγὼ
γὰρ δώσω ὑμῖν στόμα καὶ σοφίαν, ᾗ οὐ δυ-
νήσονται ἀντειπεῖν, οὐδὲ ἀντιστῆναι πάντες
οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν. παραδοθήσεσθε δὲ καὶ
ὑπὸ γονέων καὶ ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν καὶ
φίλων, καὶ θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν. καὶ ἔ-
σεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνο-
μά μου. Καὶ θρὶξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ
ἀπόληται. ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν κτήσα-
σμβ σθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν. * Ὅταν δὲ ἴδητε κυκλου-
ι μένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τό-
τε γνῶτε. ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς.
τότε

illuc æra minuta duo. Et dixit: Vere dico
uobis, ꝙ uidua hæc pauper plusqꝫ oẽs
misit. Nã omẽs hi ex eo quod ipsis exu-
berat, miserunt in munera dei: hæc autẽ
ex penuria sua uniuersam substantiam
quã habebat, misit. Et quibusdã dicenti-
bus de templo, quod pulchris lapidibus
ac donis ornatũ esset, dixit: Ex his quæ
uidetis, uenient dies in quibus non relin
quetur lapis sup lapidem qui nõ diruã-
tur. Interrogauerunt autẽ illũ, dicentes:
Præceptor, quãdo hæc erunt, & quod si-
gnũ qñ ista futura sint? At ille dixit: Vi
dete ne seducamini. Multi enim uenięt
sub nomine meo, dicentes, se esse Chri-
stũ, & tẽpus instat. ne igit' sequamini il-
los. Cæterũ cũ audieritis bella & seditio
nes, nolite terreri. oportet eñ prius hæc
fieri, sed nõ statim finis. Tunc dicebat il-
lis: Insurget gens cõtra gentẽ, & regnum
aduersus regnũ, & terræmotus magni
erunt in singulis locis, & fames, ac pestilẽ
tiæ, terriculamẽtáqꝫ, & signa de cœlo ma
gna erũt. Sed ante hæc omnia iniicient
uobis manus suas, & psequent', traden-
tes in cõciliabula & carceres, trahẽtes ad
reges ac præsides propter nomẽ meum.
Cõtinget autẽ uobis in testimoniũ. Ha
bete igit' fixum in cordibus uestris, non
esse præmeditãdã defensionẽ, nam ipse
dabo uobis os & sapientiã, cui non po-
terunt cõtradicere, neqꝫ resistere omnes
qui aduersabunt' uobis. Trademini aũt
etiã à parẽtibus & fratribus & cognatis
& amicis, & morte afficiẽt quosdam ex
uobis. Et eritis inuisi omnibus propter
nomẽ meũ. Et pilus de capite uestro nõ
perit. Per patientiã uestrã possidete ani-
mas uestras. Cum autẽ uideritis circun-
dari ab exercitibus Hierosolymam, tũc
scitote, quod immineat desolatio eius.

σμγ β *τότε οἱ ἐν τῇ ἰουδαίᾳ, φευγέτωσαν εἰς τὰ
ὄρη, καὶ οἱ ἐν μέσῳ αὐτῆς, ἐκχωρείτωσαν, καὶ οἱ
ἐν ταῖς χώραις, μὴ εἰσερχέσθωσαν εἰς αὐτήν,
ὅτι ἡμέραι ἐκδικήσεως αὗταί εἰσι, τοῦ πλη
σμδ β ρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα.* οὐαὶ δὲ
ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις, καὶ ταῖς θηλαζούσαις
σμε β ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.* ἔσται γὰρ ἀνάγκη
μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ ἐν τῷ λαῷ τού
σμς ι τῳ.* καὶ πεσοῦνται στόματι μαχαίρας, καὶ
αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη. καὶ
ἱερουσαλὴμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν ἄχρι
σμζ β πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν.* καὶ ἔσται σημεῖα
ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς
συνοχὴ ἐθνῶν, ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θαλάσσης
καὶ σάλου, ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φό-
βου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰ-
κουμένῃ. αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευ
σμη β θήσονται.* καὶ τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώ
που ἐρχόμενον ἐν νεφέλῃ μετὰ δυνάμεως
καὶ δόξης πολλῆς. ἀρχομένων δὲ τούτων
γίνεσθαι, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κε-
φαλὰς ὑμῶν, διότι ἐγγίζει ἡ ἀπολύτρω-
σις ὑμῶν. καὶ εἶπε παραβολὴν αὐτοῖς, ἴδετε
τὴν συκῆν καὶ πάντα τὰ δένδρα, ὅταν προβά
λωσιν ἤδη, βλέποντες ἀφ' ἑαυτῶν γινώσκετε,
ὅτι ἤδη ἐγγὺς τὸ θέρος ἐστίν. οὕτως καὶ ὑμεῖς,
ὅταν ἴδητε ταῦτα γινόμενα, γινώσκετε, ὅτι
ἐγγύς ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. ἀμὴν λέγω
ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν
πάντα γένηται. ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσον-
σμθ ι ται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι.* προσέ
χετε δὲ ἑαυτοῖς, μή ποτε βαρυνθῶσιν ὑμῶν αἱ
καρδίαι ἐν κραιπάλῃ καὶ μέθῃ καὶ μερίμναις
βιωτικαῖς, καὶ αἰφνίδιος ἐφ' ὑμᾶς ἐπιστῇ ἡ ἡμέ
ρα ἐκείνη. ὡς παγὶς γὰρ ἐπελεύσεται ἐπὶ πάν-
τας τοὺς καθημένους ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς
γῆς. ἀγρυπνεῖτε οὖν ἐν παντὶ καιρῷ, δεόμενοι,
ἵνα καταξιωθῆτε ἐκφυγεῖν ταῦτα πάντα τὰ
μέλλοντα γίνεσθαι, καὶ σταθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ υἱοῦ
τοῦ ἀνθρώπου. ἦν δὲ τὰς ἡμέρας ἐν τῷ ἱερῷ διδά-
σκων, τὰς δὲ νύκτας ἐξερχόμενος ηὐλίζετο
εἰς τὸ ὄρος

Tunc qui in Iudæa ſunt, fugiãt ad mon
tes: & qui in medio eius, diſcedant: & q
in regionibus, non intrent in eam: quia
dies ultionis hi ſunt, ut impleant omnia
quæ ſcripta ſunt. Væ autem prægnanti-
bus & mamma nutrientibus in illis die
bus. Erit enim afflictio magna ſuper ter
ram, & ira in populo hoc. Et cadent acie
gladij, & captiui ducentur in omnes gẽ-
tes. Et Hieruſalem calcabitur à gentibus
donec impleantur tempora gentium.
Et erunt ſigna in ſole & luna & ſtellis, &
in terris anxietas gentium per deſpera-
tionem, reſonãte mari & fluctu, extabe
ſcentibus hominibus præ timore, & ex-
pectatione eorum quæ ſuperuenient or
bi terrarum. Nam uirtutes cœlorũ mo-
uebuntur, & tunc uidebunt filium ho-
minis uenientem in nube cum poteſta-
te & gloria magna. His autem fieri inci-
pientibus, ſuſpicite & attollite capita ue-
ſtra, quoniam appropinquat redẽptio
ueſtra. Et dixit illis ſimilitudinẽ: Videte
ficum & omẽs arbores, cum protrudũt
iam gemmas, cernentes ex uobiſipſis ſci
tis, quod iam inſtet æſtas. Ita & uos cũ
uideritis hæc fieri, ſcitote quod inſtet re-
gnum dei. Amen dico uobis, nõ præter
ibit ætas hæc, antequam omnia facta fu
erint. Cœlum & terra tranſibunt, uerba
autem mea non tranſibunt. Cauete au-
tem uobis, ne quando grauentur corda
ueſtra crapula & ebrietate, & curis huius
uitæ, ſubitusq; uobis ingruat dies ille.
Tanquam laqueus enim ſuperueniet
in omnes qui ſedent ſuper faciem totius
terræ. Vigilate itaq; omni tempore, de-
precantes, ut liceat uobis effugere iſta
omnia quæ futura ſunt, & ſtare ante fi-
lium hominis. Docebat autem interdiu
in tẽplo, noctu uero exiens diuerſabat
in monte

εἰς τὸ ὄρος τὸ καλούμενον ἐλαιῶν. καὶ πᾶς ὁ
λαὸς ὤρθριζε πρὸς αὐτὸν, ἐν τῷ ἱερῷ ἀκούειν
σξ αὐτοῦ.* Ἤγγιζε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζύμων, ἡ λεγο- ος
α μένη πάσχα. *καὶ ἐζήτουν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ
σξα οἱ γραμματεῖς, τὸ, πῶς ἀνέλωσιν αὐτὸν, ἐφο-
α βοῦντο γὰρ τὸν λαόν.* Εἰσῆλθε δὲ σατανᾶς
σξβ εἰς ἰούδαν τὸν ἐπικαλούμενον ἰσκαριώτην,
θ ὄντα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δώδεκα, *καὶ ἀπελ
σξγ θὼν συνελάλησε τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ στρατη-
β γοῖς, τὸ, πῶς αὐτὸν παραδῷ αὐτοῖς. καὶ ἐχά-
ρησαν, καὶ συνέθεντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι.
καὶ ἐξωμολόγησε, καὶ ἐζήτει εὐκαιρίαν τοῦ
παραδοῦναι αὐτὸν αὐτοῖς ἄτερ ὄχλου. Ἦλθε
δὲ ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ
πάσχα, καὶ ἀπέστειλε πέτρον καὶ ἰωάννην, εἰ-
πών. πορευθέντες ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὸ πά-
σχα, ἵνα φάγωμεν. οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ. ποῦ θέ-
λεις ἑτοιμάσωμεν; ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. ἰδοὺ εἰ-
σελθόντων ὑμῶν εἰς τὴν πόλιν, συναντήσει
ὑμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστά-
ζων, ἀκολουθήσατε αὐτῷ εἰς τὴν οἰκίαν οὗ
εἰσπορεύεται, καὶ ἐρεῖτε τῷ οἰκοδεσπότῃ τῆς
οἰκίας. λέγει σοι ὁ διδάσκαλος, ποῦ ἐστι τὸ
κατάλυμα, ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μα-
θητῶν μου φάγω; κἀκεῖνος ὑμῖν δείξει ἀ-
νώγεον μέγα ἐστρωμένον, ἐκεῖ ἑτοιμάσατε.
Ἀπελθόντες δὲ, εὗρον καθὼς εἴρηκεν αὐτοῖς,
καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα. καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ
ὥρα, ἀνέπεσε, καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν
σξδ αὐτῷ.* καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς. ἐπιθυμίᾳ ἐπε-
ι θύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν
σξε πρὸ τοῦ με παθεῖν. * Λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι
β οὐκ ἔτι οὐ μὴ φάγω ἐξ αὐτοῦ, ἕως ὅτου πλη-
ρωθῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. καὶ δεξάμε-
νος ποτήριον, εὐχαριστήσας εἶπε. Λάβετε
τοῦτο, καὶ διαμερίσατε εἰς ἑαυτούς. λέγω γὰρ
ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ πίω ἀπὸ τοῦ γεννήματος
τῆς ἀμπέλου, ἕως ὅτου ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ
σξς ἔλθῃ.* καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαριστήσας, ἔ-
α κλασε καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς, λέγων. τοῦτό ἐστι
τὸ σῶμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον, τοῦτο
ποιεῖτε

in monte qui uocatur oliuarũ. Et omnis
populus diluculo uẽtitabat ad eum, ut
in templo audiret eum. Instabat autẽ XXII
dies festus azymorũ, qui dicit̃ pascha.
Et quærebãt principes sacerdotũ & scri-
bæ, quomodo eũ interficerent, timebant
enim plebem. Intrauit autem satanas in
Iudam, cui cognomẽ erat Iscariotes, qui
erat è numero duodecim, abijtq́ꝫ & locu
tus est cũ principibus sacerdotũ ac ma-
gistratibus, quemadmodũ illum trade-
ret eis. Et gauisi sunt, ac pacti sunt pecu-
niã illi se daturos. Et ille spopõdit, quæ-
rebãtq́ꝫ opportunitatẽ, ut traderet illum
illis sine turba. Venit aũt dies azymorũ
in qua necesse erat immolari pascha. Et
misit Petrum ac Iohannẽ, dicens: Eun-
tes parate nobis pascha, ut edamus. At
illi dixerunt ei: Vbi uis paremus? Et di-
xit ad eos: Ecce introeũtibus uobis in ci-
uitatẽ occurret homo, uas aquæ testace-
um portans, sequimini eum in domum
in quam intrat, & dicetis patrisfamiliâs
ædium: Dicit tibi magister: Vbi est di-
uersorium, ubi pascha cũ discipulis me-
is edam? Et ipse ostendet uobis cœnacu
lum magnum stratum, ibi parate. Eun-
tes autem inuenerunt sicut dixerat illis,
& parauerunt pascha. Et cum iam esset
tempestiuũ, accubuit: ac duodecim apo-
stoli cum eo. Et ait illis: Desiderio deside
raui hoc pascha comedere uobiscũ ante
quàm patiar. Dico enim uobis, posthac
nõ edam ultra ex eo, donec compleatur
in regno dei. Et accepto poculo, gratias
egit, ac dixit: Accipite hoc & diuidite in-
ter uos: Dico enim uobis, quod non bi-
bam de fructu uitis, donec regnum dei
ueniat. Et accepto pane, cũ gratias egis-
set, fregit, ac dedit eis, dicens: Hoc est cor
pus meum, quod pro uobis datur, hoc
facite

σξζ ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.* ὡσαύτως
β καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων.
τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵ-
σξη ματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον.* πλὴν
β ἰδοὺ ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντος με μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τῆς
τραπέζης. καὶ ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου πορεύ-
εται κατὰ τὸ ὡρισμένον. πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώ-
σξθ πῳ ἐκείνῳ δι' οὗ παραδίδοται.* καὶ αὐτοὶ ἤρ-
α ξαντο συζητεῖν πρὸς ἑαυτούς, τὸ τίς ἄρα εἴη ἐξ
σο αὐτῶν, ὁ τοῦτο μέλλων πράσσειν.* Ἐγένετο δὲ
β καὶ φιλονεικία ἐν αὐτοῖς, τὸ, τίς αὐτῶν δοκεῖ
εἶναι μείζων. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, οἱ βασιλεῖς
τῶν ἐθνῶν κυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ ἐξουσιάζον-
τες αὐτῶν, εὐεργέται καλοῦνται. ὑμεῖς δὲ
οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὁ μείζων ἐν ὑμῖν, γενέσθω
ὡς ὁ νεώτερος, καὶ ὁ ἡγούμενος ὡς ὁ δια-
σοα κονῶν.* τίς γὰρ μείζων ὁ ἀνακείμενος, ἢ
ι ὁ διακονῶν; οὐχὶ ὁ ἀνακείμενος; ἐγὼ δέ
εἰμι ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς ὁ διακονῶν. ὑμεῖς δέ
ἐστε οἱ διαμεμενηκότες μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς πει-
ρασμοῖς μου. κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν, κα-
θὼς διέθετό μοι πατήρ μου βασιλείαν, ἵνα
ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν
σοβ τῇ βασιλείᾳ μου.* καὶ καθίσησθε ἐπὶ θρόνων
ε κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ ἰσραήλ.* Εἶ-
σογ πε δὲ ὁ κύριος. σίμων σίμων, ἰδοὺ ὁ σατανᾶς
ι ἐξητήσατο ὑμᾶς, τοῦ σινιάσαι ὡς τὸν σῖτον.
ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πί-
σοδ στις σου.* καὶ σύ ποτε ἐπιστρέψας, στήριξον τοὺς
θ ἀδελφούς σου.* ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ. κύριε, με-
σοε τὰ σοῦ ἕτοιμός εἰμι καὶ εἰς φυλακὴν καὶ εἰς θά-
α νατον πορεύεσθαι. ὁ δὲ εἶπε, λέγω σοι πέτρε,
οὐ μὴ φωνήσει σήμερον ἀλέκτωρ, πρὶν ἢ τρὶς
σος ἀπαρνήσῃ μὴ εἰδέναι με.* καὶ εἶπεν αὐτοῖς,
ι ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς ἄτερ βαλαντίου καὶ πή-
ρας καὶ ὑποδημάτων, μή τινος ὑστερήσατε; οἱ
δὲ εἶπον, οὐθενός. εἶπεν οὖν αὐτοῖς. ἀλλὰ
νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον ἀράτω, ὁμοίως καὶ
πήραν, καὶ ὁ μὴ ἔχων, πωλησάτω τὸ ἱμά-
σοζ τιον αὐτοῦ, καὶ ἀγορασάτω μάχαιραν.* λέγω
ι γὰρ ὑμῖν, ὅτι ἔτι τοῦτο τὸ γεγραμμένον,
δεῖ

facite in mei recordationem. Similiter &
poculum postquam cœnauit, dicẽs: Hoc
poculum, nouum testamentum per san
guinem meum, qui pro uobis effundit.
Veruntamen ecce manus prodentis me
mecum est in mẽsa. Et filius quidem ho
minis secũdum quod definitum est, ua-
dit. uerũtamen uæ homini illi per quem
proditur. Et ipsi cœperunt quærere inter
sese, quis nam esset ex ipsis, qui hoc fa-
οζ cturus esset. Facta est autem & cõtentio
inter eos, quis eorũ uideret esse maior.
Dixit autem eis: Reges gentium domi
nantur eis, & qui potestatem habent su
per eas, benefici uocantur. Vos aũt non
sic: sed qui maior est in uobis, fiat sicut
iunior: & qui princeps est, sicut qui mini
strat. Nã uter maior est, qui accumbit,
an qui ministrat? Nónne qui accũbit?
At ego in medio uestrũ sum, ut qui mi-
nistrat: uos autem estis qui permãsistis
mecum in tentatiõibus meis. Et ego dis
pono uobis, sicut disposuit mihi pater
meus regnũ, ut edatis & bibatis sup mẽ
sam meã in regno meo: & sedeatis super
οη thronos, iudicantes duodecim tribus Is
raël. Ait aũt dñs: Simon Simon, ecce sa
tanas expetiuit uos, ut cribraret sicut tri-
ticũ. sed ego rogaui pro te, ne deficiat fi-
des tua. & tu aliqñ cõuersus cõfirma fra
tres tuos. At ille dixit ei: Dñe, tecũ para-
tus sum & in carcerem, & in mortem ire.
At ille dixit: Dico tibi Petre, non canet
hodie gallus, priusquam ter abneges te
nosse me. Et dixit eis: Quando misi uos
sine sacculo & pera & calciamentis, num
qd defuit uobis? At illi dixerunt: Nihil.
Dixit ergo eis: Sed nũc q habet sacculũ
tollat, similiter & peram. & q nõ habet,
uendat tunicã suã, & emat gladiũ. Dico
enĩ uobis: qm̃ adhuc hoc qd scriptũ est,
oportet

δεῖ τελεσθῆναι ἐν ἐμοί, τό, καὶ μετὰ ἀνόμων
ἐλογίσθη. καὶ γὰρ τὰ περὶ ἐμοῦ, τέλος ἔχει.
σοη * οἱ δὲ εἶπον. κύριε, ἰδοὺ μάχαιραι ὧδε δύο.
ι ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. ἱκανόν ἐστι. * καὶ ἐξελθὼν
σοθ ἐπορεύθη κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαι-
α ῶν. ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ καὶ οἱ μαθηταί.
σπ * γενόμενος δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου, εἶπεν αὐτοῖς.
β προσεύχεσθε, μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν.
σπα * καὶ αὐτὸς ἀπεσπάσθη ἀπ᾽ αὐτῶν ὡσεὶ λίθου
α βολήν, καὶ θεὶς τὰ γόνατα προσηύχετο, λέ-
σπβ γων. * πάτερ, εἰ βούλει, παρενεγκεῖν τὸ ποτήρι-
α ον τοῦτο ἀπ᾽ ἐμοῦ. πλὴν μὴ τὸ θέλημά μου,
σπγ ἀλλὰ τὸ σὸν γινέσθω. * ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγε-
ι λος ἀπ᾽ οὐρανοῦ ἐνισχύων αὐτόν. καὶ γενόμε-
νος ἐν ἀγωνίᾳ, ἐκτενέστερον προσηύχετο. ἐγένε-
το δὲ ὁ ἱδρὼς αὐτοῦ ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος
σπδ καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν. * καὶ ἀναστὰς
β ἀπὸ τῆς προσευχῆς, ἐλθὼν πρὸς τοὺς μαθητὰς
αὐτοῦ, εὗρεν αὐτοὺς κοιμωμένους ἀπὸ τῆς λύπης.
καὶ εἶπεν αὐτοῖς. τί καθεύδετε; ἀναστάντες προ-
σεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν.
σπε * ἔτι δὲ αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ ὄχλος, καὶ ὁ
α λεγόμενος ἰούδας, εἷς τῶν δώδεκα προήρ-
χετο αὐτῶν, καὶ ἤγγισε τῷ ἰησοῦ φιλῆσαι αὐ-
σπς τόν. * ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ. ἰούδα, φιλή-
β ματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως; * ἰδόν-
σπζ τες δὲ οἱ περὶ αὐτὸν τὸ ἐσόμενον, εἶπον αὐτῷ.
α κύριε, εἰ πατάξομεν ἐν μαχαίρᾳ; καὶ ἐπάτα-
ξεν εἷς τις ἐξ αὐτῶν τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέ-
ως, καὶ ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ οὖς τὸ δεξιόν. ἀποκρι-
σπη θεὶς δὲ ὁ ἰησοῦς, εἶπεν. ἐᾶτε ἕως τούτου. * καὶ
ι ἁψάμενος τοῦ ὠτίου αὐτοῦ, ἰάσατο αὐτόν.
σπθ * εἶπε δὲ ὁ ἰησοῦς πρὸς τοὺς παραγενομένους
α ἐπ᾽ αὐτόν, ἀρχιερεῖς καὶ στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ
καὶ πρεσβυτέρους, ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξεληλύθα-
τε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων; καθ᾽ ἡμέραν
ὄντος μου μεθ᾽ ὑμῶν ἐν τῷ ἱερῷ, οὐκ ἐξετεί-
νατε τὰς χεῖρας ἐπ᾽ ἐμέ. ἀλλ᾽ αὕτη ὑμῶν ἐστὶν
σϙ ἡ ὥρα, καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους. * συλλαβόντες
α δὲ αὐτὸν ἤγαγον, καὶ εἰσήγαγον αὐτὸν εἰς τὸν
σϙα οἶκον τοῦ ἀρχιερέως. * ὁ δὲ πέτρος ἠκολούθει
μακρόθεν

oportet perfici in me: & cum iniquis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me, finẽ habent. At illi dixerũt: Domine, ecce duo gladij hic. At ille dixit eis: Satis est. Et egressus ibat, ut erat solitus, in montẽ oliuarũ, secuti sunt autẽ illum & discipuli. Et cum peruenisset ad locũ, dixit illis: Orate, ne intretis in tentationem. Et ipse auulsus est ab eis ferme ad iactum lapidis, positisq́ genibus orabat, dicens: Pater, si uis, transfer poculum hoc à me. Veruntamẽ nõ mea uoluntas, sed tua fiat. Apparuit autẽ illi angelus de cœlo corroborans eum. Et correptus angore, prolixius orabat. Et erat sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentes in terrã. Et cũ surrexisset à deprecatiõe, uenissetq́ ad discipulos suos, reperit eos dormientes præ mœstitudine. Et ait illis: Quid dormitis? Surgite & orate, ne intretis in tentationem. Adhuc autẽ eo loquẽte, ecce turba, & qui uocabatur Iudas, unus è duodecim, antecedebat eos, & appropinquauit Iesu, ut oscularetur eum. Iesus autem dixit illi: Iuda, osculo filium hominis prodis? Vidẽtes autem hi qui circa ipsum erant, quod futurũ erat, dixerunt ei: Domine, pcutiemus ne gladio? Et percussit unus ex illis seruũ principis sacerdotũ, & amputauit auriculam eius dextrã. Respondens autem Iesus, ait: Sinite huc usq;. Et cũ tetigisset auriculã eius, sanauit eum. Dixit autẽ Iesus ad eos qui uenerant ad se, principes sacerdotum ac magistratus templi & seniores: Quasi ad latronẽ existis cum gladijs ac fustibus? cũ quotidie uobiscũ fuerim in templo, nõ extẽdistis manus in me. Sed hæc est hora illa uestra & potestas tenebrarũ. Cõprehensũ aũt eũ duxerũt, & induxerũt in domũ principis sacerdotũ. Petrus uero seq̃batur eminus.

μακρόθεν. ἁψάντων δὲ πῦρ ἐν μέσῳ τῆς αὐ-
λῆς, καὶ συγκαθισάντων αὐτῶν, ἐκάθητο ὁ
πέτρος ἐν μέσῳ αὐτῶν. ἰδοῦσα δὲ αὐτὸν παι-
δίσκη τὶς καθήμενον πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἀτενί-
σασα αὐτῷ εἶπε. καὶ οὗτος σὺν αὐτῷ ἦν. ὁ
δὲ ἠρνήσατο αὐτὸν, λέγων. γύναι, οὐκ οἶδα αὐ
σϟβ τόν. * καὶ μετὰ βραχὺ ἕτερος ἰδὼν αὐτὸν,
α ἔφη. καὶ σὺ ἐξ αὐτῶν εἶ. ὁ δὲ πέτρος εἶπεν.
ἄνθρωπε, οὐκ εἰμί. καὶ διαστάσης ὡσεὶ ὥρας
μιᾶς ἄλλος τὶς διϊσχυρίζετο, λέγων. ἐπ᾽ ἀλη-
θείας καὶ οὗτος μετ᾽ αὐτοῦ ἦν, καὶ γὰρ γαλι-
λαῖός ἐστιν. εἶπε δὲ ὁ πέτρος. ἄνθρωπε, οὐκ
οἶδα ὃ λέγεις. καὶ παραχρῆμα ἔτι λαλοῦντος
αὐτοῦ, ἐφώνησεν ἀλέκτωρ. καὶ στραφεὶς ὁ
σϟγ κύριος ἐνέβλεψε τῷ πέτρῳ. * καὶ ὑπε-
β μνήσθη ὁ πέτρος τοῦ λόγου τοῦ κυρίου, ὡς εἶ-
πεν αὐτῷ, ὅτι πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀ-
παρνήσῃ με τρίς. καὶ ἐξελθὼν ἔξω ὁ πέτρος,
σϟδ ἔκλαυσε πικρῶς. * καὶ οἱ ἄνδρες οἱ συνέ-
α χοντες τὸν ἰησοῦν, ἐνέπαιζον αὐτῷ, δέροντες.
καὶ περικαλύψαντες αὐτὸν, ἔτυπτον αὐτοῦ τὸ
πρόσωπον, καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες.
προφήτευσον, τίς ἐστιν ὁ παίσας σε; καὶ ἕτε-
ρα πολλὰ βλασφημοῦντες ἔλεγον εἰς αὐτόν.
σϟε * καὶ ὡς ἐγένετο ἡμέρα, συνήχθη τὸ πρεσβυ-
β τέριον τοῦ λαοῦ, ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς,
καὶ ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν,
σϟϛ λέγοντες. εἰ σὺ εἶ ὁ χριστός; εἰπὲ ἡμῖν. * εἶπε
ι δὲ αὐτοῖς, ἐὰν ὑμῖν εἴπω, οὐ μὴ πιστεύσητε.
ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω, οὐ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι ἢ
σϟζ ἀπολύσητε. * Ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσαι ὁ υἱὸς τοῦ ἀν-
α θρώπου καθήμενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμε-
σϟη ως τοῦ θεοῦ. * Εἶπον δὲ πάντες, σὺ οὖν εἶ ὁ υἱὸς
ι τοῦ θεοῦ; ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη. ὑμεῖς λέγε-
σϟθ τε, ὅτι ἐγώ εἰμι. οἱ δὲ εἶπον. * τί ἔτι χρείαν
β ἔχομεν μαρτυρίας; αὐτοὶ γὰρ ἠκούσαμεν
ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ.

τ * Καὶ ἀναστὰν ἅπαν τὸ πλῆθος αὐτῶν, ἤ-
α γαγεν αὐτὸν ἐπὶ τὸν πιλᾶτον. * Ἤρξαντο δὲ
τα κατηγορεῖν αὐτοῦ, λέγοντες. τοῦτον εὕρομεν
διαστρέφοντα τὸ ἔθνος, καὶ κωλύοντα καίσαρι
φόρους

eminus. Cum autem accēdiſſent ignem
in medio aulæ, atq; unà conſediſſent, ſe-
dit & Petrus inter illos. Quem cum ui-
diſſet ancilla quædam ſedentē ad lumē,
defixis in illum oculis, dixit: Et hic cũ illo
erat. At ille abnegauit eum, dicens: Mu-
lier, nō noui illum. Et poſt puſillum aliꝰ
uidens eum, dixit: Et tu de illis es. Petrus
uero ait: Homo, non ſum. Et interuallo
interiecto ferè horæ unius alius quidam
affirmabat, dicens: Vere & hic cum illo
erat, nam & Galilæus eſt. Et ait Petrus:
Homo, neſcio quid dicas. Et continuo
adhuc illo loquente cecinit gallus, Et con
uerſus dominus, intuitus eſt Petrum. Et
recordatus eſt Petrus ſermonis dñi, quo
mō dixerat ipſi: priuſq̃ gallus cecinerit,
ter me negabis. Et egreſſus foras Petrus
fleuit amare. Et uiri qui tenebāt Ieſum,
illudebant ei, cædētes, & cũ circumtexiſ-
ſent eum, percutiebant faciem eius, & in-
terrogauerunt eum, dicētes: Vaticinare:
Quis eſt ille qui te percuſſit? Et alia mul
ta conuiciantes dicebāt in eum. Atq; ut
illuxit, cōuenerũt ſeniores plebis & prin-
cipes ſacerdotum & ſcribæ, & duxerunt
illum in concilium ſuum, dicentes: Nũ
tu es ille Chriſtus? dic nobis. Et ait illis:
Si uobis dixero, non credetis, quod ſi eti
am interrogauero, non reſpondebitis
mihi, neq; dimittetis. Ex hoc tēpore erit
filius hominis ſedens à dextris uirtutis
dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es
filius dei? Qui ait: Vos dicitis me eſſe.
At illi dixerunt: Quid adhuc deſidera-
mus teſtimoniũ? Ipſi enim audiuimus
ex ore ipſius. Et ſurgens uniuerſa mul XXIII
titudo eorum, duxit illum ad Pilatum.
Cœperunt autem illum accuſare, dicen-
tes: Hunc deprehendimꝰ euertentē gen-
tem, ac uetantem tributa dare Cæſari,
dicentē

οὐδὲ ἐξουθενήσας ἡρώδου.

φόρους διδόναι, λέγοντα ἑαυτὸν χριστὸν βασι-
τβ λέα εἶναι. * Ὁ δὲ πιλᾶτος ἐπηρώτησεν αὐ-
α τὸν, λέγων· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων;
τγ Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς αὐτῷ, ἔφη· Σὺ λέγεις. * Ὁ δὲ
θ πιλᾶτος εἶπε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς
ὄχλους, οὐδὲν εὑρίσκω αἴτιον ἐν τῷ ἀνθρώ-
τδ πῳ τούτῳ. * Οἱ δὲ ἐπίσχυον, λέγοντες, ὅτι ἀνα-
ι σείει τὸν λαὸν, διδάσκων καθ᾽ ὅλης τῆς ἰου-
δαίας, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς γαλιλαίας ἕως
ὧδε. Πιλᾶτος δὲ ἀκούσας γαλιλαίας, ἐπηρώ-
τησεν, εἰ ὁ ἄνθρωπος, γαλιλαῖός ἐστι. Καὶ ἐπι-
γνοὺς, ὅτι ἐκ τῆς ἐξουσίας ἡρώδου ἐστὶν, ἀνέ-
πεμψεν αὐτὸν πρὸς ἡρώδην, ὄντα καὶ αὐτὸν
ἐν ἱεροσολύμοις ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις.
Ὁ δὲ ἡρώδης ἰδὼν τὸν ἰησοῦν, ἐχάρη λίαν.
ἦν γὰρ θέλων ἐξ ἱκανοῦ ἰδεῖν αὐτὸν, διὰ τὸ ἀ-
κούειν πολλὰ περὶ αὐτοῦ, καὶ ἤλπιζέ τι σημεῖ-
ον ἰδεῖν ὑπ᾽ αὐτοῦ γινόμενον. Ἐπηρώτησε δὲ
αὐτὸν ἐν λόγοις ἱκανοῖς. Αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἀπε-
τε κρίνατο αὐτῷ. * Εἱστήκεισαν δὲ οἱ ἀρχιερεῖς
β καὶ οἱ γραμματεῖς εὐτόνως κατηγοροῦντες
τς αὐτοῦ. * Ἐξουθενήσας δὲ αὐτὸν ὁ ἡρώδης σὺν οὐ
ι τοῖς στρατεύμασιν αὐτοῦ, καὶ ἐμπαίξας, πε-
ριβαλὼν αὐτὸν ἐσθῆτα λαμπρὰν, ἀνέπεμ-
ψεν αὐτὸν τῷ πιλάτῳ. Ἐγένοντο δὲ φίλοι
ὅ,τε πιλᾶτος καὶ ὁ ἡρώδης ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ μετ᾽
ἀλλήλων, προϋπῆρχον γὰρ ἐν ἔχθρᾳ ὄντες
τζ πρὸς ἑαυτούς. * Πιλᾶτος δὲ συγκαλεσάμενος
θ τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ τὸν λα-
ὸν, εἶπε πρὸς αὐτούς. Προσηνέγκατέ μοι τὸν
ἄνθρωπον τοῦτον, ὡς ἀποστρέφοντα τὸν λα-
ὸν, καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἐνώπιον ὑμῶν ἀνακρίνας,
οὐδὲν εὗρον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ αἴτιον,
τη ὧν κατηγορεῖτε κατ᾽ αὐτοῦ. * Ἀλλ᾽ οὐδὲ ἡρώ-
ι δης, ἀνέπεμψα γὰρ ὑμᾶς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἰδοὺ
οὐδὲν ἄξιον θανάτου ἐστὶ πεπραγμένον αὐτῷ.
τθ * Παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπολύσω. Ἀνάγκην δὲ
β εἶχεν ἀπολύειν αὐτοῖς κατὰ ἑορτὴν ἕνα. * Ἀνέ-
τι κραξαν δὲ παμπληθεὶ, λέγοντες, αἶρε τοῦτον,
α ἀπόλυσον δὲ ἡμῖν βαραββᾶν. Ὅς τις ἦν διὰ
στάσιν τινὰ γενομένην ἐν τῇ πόλει, καὶ φόνον
βεβλημένος

dicentem se Christum regē esse. Pilatus
autē interrogauit eum, dicens: Tu es ille
rex Iudæorū? At ille respondens illi, ait:
Tu dicis. Ait autē Pilatus ad principes sa-
cerdotū & turbas: Nihil inuenio noxiæ
in hoc homine. At illi inualescebant, di-
centes: Commouet populum, docēs per
uniuersam Iudæam, exorsus à Galilæa
usq; ad hunc locū. Pilatus autem audita
mētione Galilææ, interrogauit, num ho-
mo, Galilæus esset. Et ut cognouit, quod
ad Herodis ditionē pertineret, remisit eū
ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis
erat per id tēpus. Herodes aūt uiso Iesū,
gauisus est ualde. Tenebat enim multo
iam tēpore cupiditate uidendi illum, eo
quod audiret multa de eo, & sperabat se
signum aliquod uisurū ab eo fieri. Inter-
rogabat autē eū multis sermonibus. At
ipse nihil illi respondebat. Stabant autē
principes sacerdotū & scribæ acriter accu-
santes eum. Spreuit autē illum Herodes
cum exercitibus suis, cumq; illusisset in-
dutum ueste splendida remisit ad Pila-
tum. Et facti sunt amici inter sese Pilatus
& Herodes in eodem die, nam antea si-
multas inter eos intercesserat. Pilatus au-
tem conuocatis principibus sacerdotū, &
magistratib9, ac plebe, dixit ad illos: Ob-
tulistis mihi hunc hominem, quasi auer-
tentem populum: & ecce ego corā uobis
interrogans, nullū crimen inuenio in ho-
mine isto ex his de quib9 accusatis eum:
sed ne Herodes quidem, nam remisi uos
ad illum, & ecce nihil dignū morte actū
est ei. Emēdatū ergo illum dimittā. Ne-
cesse autē habebat dimittere eis in festo
unum. Exclamauit autem simul uniuersa
turba, dicens: Tolle hunc, & dimitte no-
bis Barraban: qui erat propter seditionē
quandā factam in ciuitate & homicidiū

τια βεβλημένος εἰς φυλακήν. * πάλιν οὖν ὁ πι
α λᾶτος προσεφώνησε, θέλων ἀπολῦσαι τὸν ἰη
Aἱ ἐπε σοῦν. οἱ δὲ ἐφώνουν, λέγοντες. Σταύρωσον,
φώνουν. σταύρωσον αὐτόν. * ὁ δὲ τρίτον εἶπε πρὸς αὐ
τιβ τούς. τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν οὗτος; οὐδὲν αἴτι
θ ον θανάτου εὗρον ἐν αὐτῷ, παιδεύσας οὖν αὐ
τιγ τὸν ἀπολύσω. * οἱ δὲ ἐπέκειντο φωναῖς μεγά
α λαις, αἰτούμενοι αὐτὸν σταυρωθῆναι, καὶ κατί
σχυον αἱ φωναὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἀρχιερέων.
τιδ * ὁ δὲ πιλᾶτος ἐπέκρινε γενέσθαι τὸ αἴτημα
α αὐτῶν. ἀπέλυσε δὲ αὐτοῖς τὸν διὰ στάσιν καὶ
φόνον βεβλημένον εἰς τὴν φυλακήν, ὃν ᾐτοῦν
το, τὸν δὲ ἰησοῦν παρέδωκε τῷ θελήματι αὐτῶν.
τι * καὶ ὡς ἀπήγαγον αὐτόν, ἐπιλαβόμενοι σί
α μωνός τινος κυρηναίου ἐρχομένου ἀπ᾽ ἀγροῦ, ἐ
πέθηκαν αὐτῷ τὸν σταυρὸν φέρειν ὄπισθεν τοῦ
τις ἰησοῦ. * ἠκολούθει δὲ αὐτῷ πολὺ πλῆθος τοῦ π
ι λαοῦ, καὶ γυναικῶν, αἳ καὶ ἐκόπτοντο καὶ ἐθρήνουν
αὐτόν. στραφεὶς δὲ πρὸς αὐτὰς ὁ ἰησοῦς, εἶπε.
θυγατέρες ἱερουσαλήμ, μὴ κλαίετε ἐπ᾽ ἐμέ,
πλὴν ἐφ᾽ ἑαυτὰς κλαίετε, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑ
μῶν. ὅτι ἰδοὺ ἔρχονται ἡμέραι ἐν αἷς ἐροῦ
σι, μακάριαι αἱ στεῖραι καὶ κοιλίαι αἳ οὐκ ἐγέννη
σαν, καὶ μαστοὶ οἳ οὐκ ἐθήλασαν. τότε ἄρξονται
λέγειν τοῖς ὄρεσι, πέσετε ἐφ᾽ ἡμᾶς, καὶ τοῖς βου
νοῖς, καλύψατε ἡμᾶς, ὅτι εἰ ἐν τῷ ὑγρῷ ξύ
τιζ λῳ ταῦτα ποιοῦσιν, ἐν τῷ ξηρῷ τί γένηται.
α * ἤγοντο δὲ καὶ ἕτεροι δύο κακοῦργοι σὺν αὐτῷ
τιη ἀναιρεθῆναι. * καὶ ὅτε ἀπῆλθον ἐπὶ τὸν τό
α πον τὸν καλούμενον † κρανίον, ἐκεῖ ἐσταύρωσαν † τοῦ κρανίου.
τιθ αὐτόν. * καὶ τοὺς κακούργους, ὃν μὲν ἐκ δεξιῶν,
α ὃν δὲ ἐξ ἀριστερῶν. * ὁ δὲ ἰησοῦς ἔλεγε. πάτερ,
τκ ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι. * διαμερι
ι ζόμενοι δὲ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἔβαλλον κλῆρον. καὶ
τκα εἱστήκει ὁ λαὸς θεωρῶν. * ἐξεμυκτήριζον δὲ καὶ
α οἱ ἄρχοντες σὺν αὐτοῖς, λέγοντες. ἄλλους ἔσω
τκβ σε, σωσάτω ἑαυτόν, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ χριστός, ὁ τοῦ
β θεοῦ ἐκλεκτός. * ἐνέπαιζον δὲ αὐτῷ καὶ οἱ στρατι
τκγ ῶται προσερχόμενοι, καὶ ὄξος προσφέροντες αὐ
β τῷ, καὶ λέγοντες. εἰ σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰου
τκδ δαίων, σῶσον σεαυτόν. * ἦν δὲ καὶ ἐπιγραφὴ
α
γεγραμμένη

cóiectus in carcerẽ. Iterũ autẽ Pilatus lo
cutus est ad eos, uolens dimittere Iesum.
At illi clamabãt, dicẽtes: Crucifige, crucifi
ge eũ. Ille autẽ tertio dixit ad illos: Quid
em̃ mali fecit hic? Nullum crimẽ capitale
comperio in eo. castigatum ergo dimittã
illũ. At illi instabant uocibus magnis, po
stulantes ut crucifigeret', & inualescebant
uoces eorũ, ac summorũ sacerdotũ. Et Pi
latus adiudicauit ut fieret qd' illi postula
bant. Dimisit aũt illis eũ, qui propter se
ditionẽ & homicidiũ coniectus fuerat in
carcerẽ, quẽ poposcerant, Iesum uero tra
didit arbitrio eorũ. Et cũ abducerent eũ,
apprehẽderũt Simonẽ quendã Syrenẽ
sem uenientẽ è rure, & imposuerũt illi cru
cem ut portaret post Iesum. Sequebatur
autẽ illũ multa turba populi ac mulierũ,
quæ plangebant & lamentabant' eũ. Cõ
uersus autẽ ad illas Iesus, dixit: Filiæ Hie
rusalẽ, nolite flere sup me, sed sup uobis
ipsis flete, & super filijs uestris. Qm̃ ecce
uenient dies in qbus dicẽt: Beatæ steriles
& uentres q non genuerũt, & ubera quæ
nõ lactauerũt. Tũc incipient dicere mon
tibus: Cadite sup nos: & collibus, operite
nos. Quia si in humido ligno hæc faciũt,
in arido quid fiet? Ducebant' aũt & alij
duo facinorosi cũ eo, ut interficerent'. Et
postq̃ uenerũt in locũ, qui uocat' Calua
ria, ibi crucifixerunt eum, & facinorosos:
unũ à dextris, alterũ à sinistris. Iesus autẽ
dicebat: Pater, remitte illis, nesciunt enim
quid faciãt. Diuidentes uero uestimenta
eius, miserũt sortẽ. Et stabat populus spe
ctans, & deridebãt eum principes cũ eis,
dicentes: Alios seruauit, seruet seipsum, si
hic est ille Christus, ille dei electus. Illude
bant aũt ei et milites accedentes, et acetũ
offerentes ei, dicẽtesq;: Si tu es ille rex Iu
dæorũ, saluũ te fac. Erat aũt et inscriptio
scripta

γεγραμμένη ἐπ' αὐτῷ γράμμασιν ἑλληνικοῖς
καὶ ῥωμαϊκοῖς καὶ ἑβραϊκοῖς, οὗτός ἐστιν ὁ βασι
τκε λεὺς τῶν ἰουδαίων. * Εἷς δὲ τῶν κρεμασθέντων αϖ
β κακούργων ἐβλασφήμει αὐτὸν, λέγων. εἰ σὺ
τκς εἶ ὁ χριστὸς, σῶσον σεαυτὸν καὶ ἡμᾶς. * Ἀποκρι
ι θεὶς δὲ ὁ ἕτερος, ἐπετίμα αὐτῷ, λέγων. οὐδὲ
φοβῇ σὺ τὸν θεὸν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι
εἶ; καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως, ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξα-
μεν ἀπολαμβάνομεν, οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον
ἔπραξε. καὶ ἔλεγε τῷ ἰησοῦ, μνήσθητί μου κύ
ριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. καὶ εἶ-
πεν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, Ἀμὴν λέγω σοι, σήμερον
τκζ μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. * Ἦν δὲ ὡσεὶ
β ὥρα ἕκτη, καὶ σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν
τκη ἕως ὥρας ἐννάτης. καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος,
β *καὶ ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ μέσον.
τκθ *καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ὁ ἰησοῦς, εἶπε.
α πάτερ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά
τλ μου. καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐξέπνευσεν. * Ἰδὼν
β δὲ ὁ ἑκατόνταρχος τὸ γενόμενον, ἐδόξασε τὸν
τλα θεὸν, λέγων. Ὄντως ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος
ι ἦν. * καὶ πάντες οἱ συμπαραγενόμενοι ὄχλοι
ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, θεωροῦντες τὰ γι
νόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη, ὑπέστρεφον.
εἱστήκεισαν δὲ πάντες οἱ γνωστοὶ αὐτοῦ μακρό-
θεν, καὶ γυναῖκες αἱ συνακολουθήσασαι αὐτῷ
τλβ ἀπὸ τῆς γαλιλαίας ὁρῶσαι ταῦτα. * καὶ ἰδοὺ
α ἀνὴρ ὀνόματι ἰωσὴφ, βουλευτὴς, ὑπάρχων πβ
ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος, οὗτος οὐκ ἦν συγκα
τατεθειμένος τῇ βουλῇ καὶ τῇ πράξει αὐτῶν. ἀπὸ
ἀριμαθαίας πόλεως τῶν ἰουδαίων, ὃς καὶ προ-
σεδέχετο καὶ αὐτὸς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ,
οὗτος προσελθὼν τῷ πιλάτῳ, ᾐτήσατο τὸ σῶ-
τλγ μα τοῦ ἰησοῦ, * καὶ καθελὼν αὐτὸ ἐνετύλιξεν
α αὐτὸ σινδόνι, καὶ ἔθηκεν αὐτὸ ἐν μνήματι λαξευ-
τλδ τῷ, οὗ οὐκ ἦν οὐδέπω οὐδεὶς κείμενος. * καὶ
ι ἡμέρα ἦν παρασκευὴ, καὶ σάββατον ἐπέφωσκε.
κατακολουθήσασαι δὲ καὶ γυναῖκες αἵ τινες
ἦσαν συνεληλυθυῖαι αὐτῷ ἐκ τῆς γαλιλαίας, ἐθε
τλε άσαντο τὸ μνημεῖον, καὶ ὡς ἐτέθη τὸ σῶμα αὐ
ι τοῦ. * ὑποστρέψασαι δὲ, ἡτοίμασαν ἀρώματα καὶ
μύρα

scripta sup eum literis Græcis & Latinis & Hebraicis: Hic est rex Iudæorũ. Vnꝰ autem qui erant suspensi facinorosorũ, conuicia dicebat in eum, dicens: Si tu es Christus, serua teipsum & nos. Respondens autem alter, increpabat eũ, dicens: Ne times quidem tu deum, q̃ in eadem damnatiõe es? Et nos quidem iuste, nã digna factis recipimꝰ, hic uero nihil mali gessit. Et dicebat ad Iesũ: Dñe, memento mei, cum ueneris in regnum tuum. Et dixit illi Iesus: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Erat autẽ ferè hora sexta, & tenebræ factæ sunt super totam terram usq; ad horam nonam. Et obscuratus est sol, & uelum templi scissum est medium. Et cum clamasset uoce magna Iesus, ait: Pater, in manus tuas cõmendabo spiritũ meũ. Et hæc cum dixisset, expirauit. Cũ uidisset autẽ centurio, quod accidit, glorificauit deum, dicẽs: Vere hic homo iustus erat. Et omnes turbæ eorũ qui simul accesserãt ad spectaculũ istud, & uiderãt quæ contingebant, percutientes pectora sua, reuertebantur. Stabant autẽ omnes noti eius procul, & mulieres quæ secutæ eum erant à Galilæa hæc uidentes. Et ecce uir nomine Ioseph, decurio, q erat uir bonus ac iustus, hic nõ cõsenserat consilio ac facto eorũ, oriundus ab Arimathæa ciuitate Iudæorum, qui expectabat & ipse regnũ dei: hic accessit ad Pilatũ & postulauit corpꝰ Iesu, & depositũ inuoluit sindone, & posuit illud in monumẽto, qđ erat in lapide excisũ, in quo nondũ quisq̃ positus fuerat. Et dies erat parasceue, & sabbatũ illucescebat. Subsecutæ autẽ mulieres quæ cũ eo uenerãt de Galilæa, uiderunt monumẽtũ, & queadmodũ positũ erat corpꝰ eiꝰ. Reuersæ uero, parauerunt aromata & unguẽta

μύρα, καὶ τὸ μὲν σάββατον ἡσύχασαν κατὰ τὴν ἐν-
τλ̄ϛ τολήν. * Τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων ὄρθρου βα-
α θέος, ἦλθον ἐπὶ τὸ μνῆμα, φέρουσαι ἃ ἡτοί-
μασαν ἀρώματα, καί τινες σὺν αὐταῖς. εὗρον
δὲ τὸν λίθον ἀποκεκυλισμένον ἀπὸ τοῦ μνη-
μείου, καὶ εἰσελθοῦσαι οὐχ᾽ εὗρον τὸ σῶμα τοῦ κυ-
ρίου ἰησοῦ. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαπορεῖσθαι αὐ-
τὰς περὶ τούτου, καὶ ἰδοὺ δύο ἄνδρες ἐπέστησαν
τλ̄ζ αὐταῖς ἐν ἐσθήσεσιν ἀστραπτούσαις. *Ἐκφόβων
β δὲ γενομένων αὐτῶν, καὶ κλινουσῶν τὸ πρόσω-
πον εἰς τὴν γῆν, εἶπον πρὸς αὐτάς. τί ζητεῖ-
τε, τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; οὐκ ἔστιν ὧδε,
ἀλλ᾽ ἠγέρθη. μνήσθητε ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι
ὢν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ, λέγων. ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ
ἀνθρώπου παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων
ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέ-
ρᾳ ἀναστῆναι. καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων
τλ̄η αὐτοῦ. * καὶ ὑποστρέψασαι ἀπὸ τοῦ μνημείου, ἀ-
β πήγγειλαν ταῦτα πάντα τοῖς ἕνδεκα, καὶ πᾶσι
τλ̄θ τοῖς λοιποῖς. * Ἦν δὲ ἡ μαγδαληνὴ μαρία, καὶ
ι ἰωάννα καὶ μαρία ἰακώβου, καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν
αὐταῖς, αἳ ἔλεγον πρὸς τοὺς ἀποστόλους ταῦ-
τα. καὶ ἐφάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος
τὰ ῥήματα αὐτῶν, καὶ ἠπίστουν αὐταῖς. ὁ δὲ πέ-
τρος ἀναστὰς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ παρα-
κύψας, βλέπει τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα, καὶ
ἀπῆλθε, πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων τὸ γεγονός.
τ̄μ * καὶ ἰδοὺ δύο ἐξ αὐτῶν ἦσαν πορευόμενοι π̄γ
ι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ εἰς κώμην, ἀπέχουσαν στα-
δίους ἑξήκοντα ἀπὸ ἱερουσαλήμ, ᾗ ὄνομα ἐμ-
μαούς, καὶ αὐτοὶ ὡμίλουν πρὸς ἀλλήλους περὶ
πάντων τῶν συμβεβηκότων τούτων. καὶ ἐγένε-
το ἐν τῷ ὁμιλεῖν αὐτοὺς καὶ συζητεῖν, καὶ αὐτὸς
ὁ ἰησοῦς ἐγγίσας συνεπορεύετο αὐτοῖς. οἱ δὲ ὀ-
φθαλμοὶ αὐτῶν ἐκρατοῦντο τοῦ μὴ ἐπιγνῶναι
αὐτόν. εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. τίνες οἱ λόγοι οὗ-
τοι, οὓς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους περιπατοῦν-
τες, καὶ ἐστὲ σκυθρωποί; Ἀποκριθεὶς δὲ εἷς, ᾧ
ὄνομα κλεόπας, εἶπε πρὸς αὐτόν. σὺ μόνος
παροικεῖς ἐν ἱερουσαλήμ, καὶ οὐκ ἔγνως τὰ γενό-
μενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις; καὶ
εἶπεν

unguenta, ac sabbato quidem quieue-
runt secundũ præceptũ. Vno aũt sab XXIIII
batorũ profundo diluculo, uenerunt ad
monumentũ, portãtes quæ parauerant
aromata, & nõnullæ cũ illis. Repererunt
autẽ lapidem reuolutũ à monumẽto, &
ingressæ nõ inuenerũt corpus dñi Iesu.
Et factũ est dũ mente cõsternatæ essent
de hoc, ecce duo uiri steterunt iuxta illas
in uestib⁹ fulgurãtibus. Cũ expauissent
aũt, & declinarent uultũ in terrã, dixerũt
ad illas: Quid quæritis, uiuentẽ cũ mor-
tuis? Nõ est hic, sed surrexit. Recordami
ni ut dixerit uobis, cũ adhuc in Galilæa
esset, dicens, ꝙ oportuerit filiũ hominis
tradi in man⁹ hominũ peccatorũ, & cru
cifigi, & die tertio resurgere. Et recordatæ
sunt uerborum eius, & regressæ à monu
mẽto, nunciauerũt hæc omnia illis unde
cim, & cæteris omnibus. Erat aũt Maria
Magdalene & Ioanna & Maria Iacobi
& cæteræ quæ cũ eis erant, quæ dicebãt
ad apostolos hæc. Et uisa sũt apud illos
ceu deliramentũ uerba illarũ, neq; credi
derũt illis. Petrus aũt surgẽs cucurrit ad
monumentũ, & ꝓspiciẽs uidit linteami-
na sola posita, & abijt, apud semetipsũ
mirans qđ acciderat. Et ecce duo ex illis
ibãt eodẽ die in castellum, quod aberat
spatio stadiorũ sexaginta ab Hierosoly
mis, nomine Emaus, & ipsi cõfabulabã-
tur inter se de his om̃ib⁹ quæ acciderãt.
Et factũ est dũ cõfabularentur, ac dispu
tarent, & ipse Iesus appropinquãs ibat
unà cũ illis. Cæterũ oculi illorũ teneban
tur, ne eum agnoscerent. Et ait ad illos:
Qui sunt hi sermones q̃s confertis inter
uos ambulãtes, & estis tristes? Ac respõ
dens unus, cui nomen Cleopas, dixit ei:
Tu sol⁹ peregrin⁹ es Hierosolymis, neq;
cognouisti quæ facta sũt illic his dieb⁹?
Quibus

εἶπεν αὐτοῖς, ποῖα; οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, τὰ πε-
ρὶ ἰησοῦ τοῦ ναζωραίου, ὃς ἐγένετο ἀνὴρ προ-
φήτης, δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ ἐναντίον
τοῦ θεοῦ, καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, ὅπως τε παρέδω-
καν αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ ἄρχοντες ἡμῶν
εἰς κρίμα θανάτου, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν. Ἡ-
μεῖς δὲ ἠλπίζομεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων
λυτροῦσθαι τὸν ἰσραήλ. Ἀλλά γε σὺν πᾶσι τού-
τοις τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει σήμερον, ἀφ'
οὗ ταῦτα ἐγένετο. Ἀλλὰ καὶ γυναῖκές τινες
ἐξ ἡμῶν ἐξέστησαν ἡμᾶς, γενόμεναι ὄρθριαι
ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ μὴ εὑροῦσαι τὸ σῶμα αὐ-
τοῦ, ἦλθον, λέγουσαι, καὶ ὀπτασίαν ἀγγέλων
ἑωρακέναι, οἳ λέγουσιν αὐτὸν ζῆν. καὶ ἀπῆλ-
θόν τινες τῶν σὺν ἡμῖν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ
εὗρον οὕτως, καθὼς καὶ αἱ γυναῖκες εἶπον,
αὐτὸν δὲ οὐκ εἶδον. καὶ αὐτὸς εἶπε πρὸς αὐ-
τούς, ὦ ἀνόητοι καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ τοῦ πι-
στεύειν ἐπὶ πᾶσιν, οἷς ἐλάλησαν οἱ προφῆται.
οὐχὶ ταῦτα ἔδει παθεῖν τὸν χριστόν, καὶ εἰσελ-
θεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ; καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ
μωσέως καὶ ἀπὸ πάντων τῶν προφητῶν, διηρ-
μήνευεν αὐτοῖς ἐν πάσαις ταῖς γραφαῖς τὰ
περὶ ἑαυτοῦ. καὶ ἤγγισαν εἰς τὴν κώμην οὗ ἐπο-
ρεύοντο, καὶ αὐτὸς προσεποιεῖτο πορρωτέρω πο-
ρεύεσθαι. καὶ παρεβιάσαντο αὐτόν, λέγοντες. μεῖ-
νον μεθ' ἡμῶν, ὅτι πρὸς ἑσπέραν ἐστί, καὶ κέ-
κλικεν ἡ ἡμέρα. καὶ εἰσῆλθε τοῦ μεῖναι σὺν αὐ-
τοῖς. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κατακλιθῆναι αὐτὸν
μετ' αὐτῶν, λαβὼν τὸν ἄρτον εὐλόγησε καὶ κλά-
σας, ἐπεδίδου αὐτοῖς. αὐτῶν δὲ διηνοίχθησαν
οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτόν, καὶ αὐ-
τὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν. καὶ εἶπον
πρὸς ἀλλήλους. οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομέ-
νη ἦν ἐν ἡμῖν, ὡς ἐλάλει ἡμῖν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ
ὡς διήνοιγεν ἡμῖν τὰς γραφάς; καὶ ἀνα-
στάντες αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, ὑπέστρεψαν εἰς ἱε-
ρουσαλήμ, καὶ εὗρον συνηθροισμένους τοὺς
ἕνδεκα, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς, λέγοντας,
ὅτι ἠγέρθη ὁ κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη σίμω-
νι. καὶ αὐτοὶ ἐξηγοῦντο τὰ ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς
ἐγνώσθη

Quibus ille dixit: Quæ. Et dixerũt ei: De
Iesu Nazareno, qui fuit uir propheta, po-
tens opere & sermone coram deo & to-
to populo: & quomodo eum tradiderũt
summi sacerdotes, & principes nostri in
condemnationẽ mortis, & crucifixerunt
eum. Nos autem sperabamus, eum esse
illũ qui redẽpturus esset Israël. Atqui su-
per hæc omnia tertius dies est hodie, ꝙ
hæc facta sũt. Sed & mulieres quædã ex
nobis attonitos reddidere nos, quæ dilu
culo ꝑuenerunt ad monumentum, & nõ
inuento corpore eius, uenerunt, dicentes,
se etiã uisionẽ angelorũ uidisse, qui dice-
rent eum uiuere. Et abierunt quidã eorũ
qui erãt nobiscum ad monumentum, &
ita repererũt, sicut mulieres dixerãt, ipm̃
uero nõ uiderunt. Et ipse dixit ad eos: O
stulti & tardi corde ad credendũ in omĩ
bus, quæ locuti sunt prophetæ: Nonne
hæc oportuit pati Christũ, & intrare in
gloriã suã? Et exorsus à Mose & omni-
bus prophetis, interpretabat illis in omĩ
bus scripturis quæ de ipso erãt. Et appro
pinquauerunt castello quò ibant, & ipse
præ se ferebat se longius ire. Et coëgerũt
illum, dicentes: Mane nobiscum, quoniã
uergit ad uesperã, & inclinatus est dies.
Et intrauit ut maneret cum illis. Et factũ
est dum accumberet cum eis, accepit pa-
nẽ & benedixit ac fregit, & porrigebat il-
lis. Et aperti sunt oculi eorum, & agnoue
runt eum, & ipse euanuit à cõspectu eo-
rum. Et dixerunt inter se: Nonne cor no-
strum ardebat in nobis, dũ loqueret no
bis in uia, & apiret nobis scripturas? Et
surgẽtes eadẽ hora, regressi sunt Hieroso
lymã, & inuenerũt cõgregatos undecim,
& eos qui cum illis erãt, dicẽtes: Surrexit
dñs uere, & apparuit Simoni. Et illi nar-
rabãt quæ gesta erant in uia, & quomõ

 fuisset

τμα ἐγνώσθη αὐτοῖς ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου. *Ταῦ-
θ τα δὲ αὐτῶν λαλούντων, αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἔστη ἐν
μέσῳ αὐτῶν, καὶ λέγει αὐτοῖς. Εἰρήνη ὑμῖν.
Πτοηθέντες δὲ καὶ ἔμφοβοι γενόμενοι, ἐδόκουν
πνεῦμα θεωρεῖν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς· τί τεταρα-
γμένοι ἐστὲ, καὶ διὰ τί διαλογισμοὶ ἀναβαί-
νουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; ἴδετε τὰς χεῖ-
ράς μου καὶ τοὺς πόδας μου, ὅτι αὐτὸς ἐγώ
εἰμι. ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα
σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε
ἔχοντα. καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς
τμβ χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. *Ἔτι δὲ ἀπιστούντων αὐτῶν
θ ἀπὸ τῆς χαρᾶς καὶ θαυμαζόντων, εἶπεν αὐ-
τοῖς· ἔχετέ τι βρώσιμον ἐνθάδε; οἱ δὲ ἐπέ-
δωκαν αὐτῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ
μελισσίου κηρίου. καὶ λαβὼν, ἐνώπιον αὐτῶν
τμγ ἔφαγεν. *Εἶπε δὲ αὐτοῖς, οὗτοι οἱ λόγοι, οὓς
ι ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς ἔτι ὢν σὺν ὑμῖν, ὅτι δεῖ
πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ
νόμῳ Μωσέως, καὶ προφήταις, καὶ ψαλμοῖς
περὶ ἐμοῦ. τότε διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν τοῦ
συνιέναι τὰς γραφὰς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ὅτι
οὕτως γέγραπται, καὶ οὕτως ἔδει παθεῖν τὸν
χριστὸν, καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέ-
ρᾳ, καὶ κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ με-
τάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ
ἔθνη, ἀρξάμενον ἀπὸ Ἱερουσαλήμ. ὑμεῖς δὲ ἐστὲ
μάρτυρες τούτων. καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὴν
ἐπαγγελίαν τοῦ πατρός μου ἐφ᾽ ὑμᾶς. ὑμεῖς δὲ
καθίσατε ἐν τῇ πόλει Ἱερουσαλὴμ, ἕως οὗ ἐνδύ-
σησθε δύναμιν ἐξ ὕψους. Ἐξήγαγε δὲ αὐτοὺς
ἔξω ἕως εἰς Βηθανίαν, καὶ ἐπάρας τὰς χεῖρας
αὐτοῦ, εὐλόγησεν αὐτούς. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ
εὐλογεῖν αὐτὸν αὐτοὺς, διέστη ἀπ᾽ αὐτῶν,
καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανόν. Καὶ αὐτοὶ
προσκυνήσαντες αὐτὸν, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσα-
λὴμ μετὰ χαρᾶς μεγάλης, καὶ ἦσαν διὰ-
παντὸς ἐν τῷ ἱερῷ, αἰνοῦντες καὶ εὐλογοῦντες
τὸν θεόν. ἀμήν.

ΤΕΛΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ
ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ.

fuisset agnitus ipsis ex fractione panis. Dum autem hæc loquuntur, stetit Iesus ipse in medio eorum, & dicit eis: Pax uobis. Expauefacti uero & conterriti, existimabant se spiritum uidere. Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in cordibus uestris? Videte manus meas, & pedes meos, quia ego ipse sum. Contrectate me & uidete, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me uidetis habere. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus ac pedes. Adhuc autẽ illis nõ credentibus præ gaudio & mirãtibus, dixit eis: Habetis hic aliquid edulij? At illi obtulerunt ei partẽ piscis assi, & aliquid de fauo apiario. Et accepit, & in conspectu illorũ comedit. Et dixit ad eos. Hæc sunt uerba, quæ locutus sum ad uos, cum adhuc essem uobiscum: quod necesse foret impleri omnia quæ scripta sunt in lege Mosi, et prophetis, & psalmis de me. Tunc aperuit illorum mentem, ut intelligerẽt scripturas, & dixit eis: Sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die, & prædicari nomine eius pœnitentiam, ac remissionem peccatorum in omnes gentes, initio facto ab Hierosolymis. Vos autem estis testes horum. Et ecce ego mitto promissum patris mei super uos. Vos autẽ sedete in ciuitate Hierusalẽ, quoadusq; induamini uirtute ex alto. Eduxit autẽ eos foras usq; in Bethaniam, & sublatis in altum manibus suis, benedixit eis. Et factum est dum benediceret illis, recessit ab eis, ac ferebatur in cœlũ. Et ipsi adorato eo regressi sunt Hierosolymã cũ gaudio magno, & erant semper in templo, laudantes & benedicẽtes deum. Amen.

EVANGELII SECVNDVM
LVCAM, FINIS.

Ἰωάννης ὃν Ἰησοῦς πάνυ ἠγάπησεν, υἱὸς Ζεβεδαίου, ἀδελφὸς Ἰακώβου τοῦ ὑπὸ Ἡρώδου μετὰ τὸ πάθος τοῦ κυρίου ἀποκεφαλισθέντος, ἔσχατος πάντων ἔγραψεν εὐαγγέλιον, παρακληθεὶς παρὰ τῶν τῆς Ἀσίας ἐπισκόπων, καὶ κατὰ Κηρίνθου καὶ ἄλλων αἱρετικῶν, καὶ μάλιστα τηνικαῦτα τοῦ τῶν Ἐβιωνιτῶν δόγματος ἀνακύψαντος, τῶν φασκόντων τὸν Χριστὸν πρὸ Μαρίας μὴ γεγενῆσθαι. ὅθεν ἠναγκάσθη τὴν θείαν γέννησιν αὐτοῦ εἰπεῖν. καὶ ἄλλην δὲ αἰτίαν τούτου τοῦ συγγράμματος φέρουσιν. ἀναγνοὺς γὰρ Ματθαίου, Μάρκου καὶ Λουκᾶ τὰ τεύχη, ἐδοκίμασε μὲν τὸ ὕφος τῶν ἱστοριῶν, καὶ ἀληθῆ αὐτοὺς εἰρηκέναι ἐβεβαίωσεν. ἑνὸς δὲ ἐνιαυτοῦ μόνον, ἐν ᾧ καὶ ἔπαθε, μετὰ τὴν φυλακὴν Ἰωάννου τὴν ἱστορίαν συντάξαι. ἐάσας τοίνυν τὸν ἐνιαυτὸν οὗ τὰ πεπραγμένα παρὰ τῶν τριῶν διετέθη, τοῦ ἀνωτέρου χρόνου, πρὶν ἢ τὸν Ἰωάννην ἐμβληθῆναι εἰς τὴν εἱρκτήν, τὰς πράξεις διέθετο. καθὰ σαφηνισθῆναι δυνήσεται τοῖς ἐπιμελῶς τοῖς τέτρασιν εὐαγγελίοις ἐντυγχάνουσιν. ὅπερ καὶ τὴν διαφωνίαν τὴν δοκοῦσαν εἶναι Ἰωάννου μετὰ τῶν λοιπῶν εἴργει. ἔγραψε δὲ μίαν ἐπιστολήν, ἧς ἡ ἀρχή ἐστιν· ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἥτις παρὰ πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πεπαιδευμένων ἀνδρῶν ἐγκρίνεται. αἱ δὲ λοιπαὶ δύο, ὧν ἡ ἀρχή ἐστι πρώτης μὲν, ὁ πρεσβύτερος ἐκλεκτῇ κυρίᾳ, δευτέρας δὲ, ὁ πρεσβύτερος Γαΐῳ τῷ ἀγαπητῷ, Ἰωάννου πρεσβυτέρου λέγονται. οὗ ἔτι καὶ νῦν ἕτερον μνῆμα ἐν τῇ Ἐφέσῳ τυγχάνει. καί τινες νομίζουσι, τὰ δύο μνημεῖα Ἰωάννου εἶναι τοῦ εὐαγγελιστοῦ, περὶ οὗ ἡνίκα κατὰ τάξιν εἰς Παπίαν τὸν τούτου ἀκροατὴν ἔλθωμεν διηγησόμεθα. τοιγαροῦν τεσσαρεσκαιδεκάτῳ ἔτει, δεύτερον μετὰ Νέρωνα διωγμὸν κινοῦντος Δομετιανοῦ, εἰς Πάτμον νῆσον περιορισθείς, συνέταξεν Ἀποκάλυψιν, ἣν μετέφρασεν Ἰουστῖνος μάρτυς καὶ Εἰρηναῖος, σφαγέντος δὲ Δομετιανοῦ, καὶ τῶν πράξεων αὐτοῦ διὰ τὴν πολλὴν ὠμότητα παρὰ συγκλήτου ἀκυρωθεισῶν, ἐπὶ Περτίνακος εἰς Ἔφεσον ἀναζεύξας, ἕως Τραϊανοῦ τοῦ βασιλέως ἐκεῖσε διαπλέξας, πάσας τὰς τῆς Ἀσίας ἐθεμελίωσε καὶ ᾠκοδόμησεν ἐκκλησίας, καὶ λίαν γηράσας ἑξηκοστῷ ὀγδόῳ ἔτει αὐτῷ, μετὰ τὸ πάθος κυρίου τελευτήσας πλησίον τῆς προειρημένης πόλεως ἠξιώθη τῆς κοιμήσεως.

ὙΠΌΘΕΣΙΣ ΕἸΣ ΤῸ ΚΑΤᾺ Ἰ'ΩΆΝΝΗΝ ΕὐΑΓΓΈΛΙΟΝ ἘΚ ΤΟΥ͂ ΘΕΟΦΥΛΆΚΤΟΥ.

Ἡ τοῦ πνεύματος δύναμις ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται, καθὰ καὶ γέγραπται καὶ πιστεύομεν, ἐν ἀσθενείᾳ δὲ οὐ σώματος μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ λόγου καὶ σοφίας ἐν γλώττῃ κειμένης. καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων, μάλιστα δὲ ἐκ τοῦ περὶ τὸν μέγαν θεολόγον καὶ ἀδελφὸν Χριστοῦ ἐν χάριτι ὁρωμένου. οὗτος γὰρ ἁλιέως μὲν παιδὸς ἦν, τὴν αὐτὴν δὲ τέχνην τῷ πατρὶ μεταχειριζόμενος. οὐ μόνον ἀμαθὴς ἦν τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἰουδαϊκῆς παιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ πάντῃ ἀγράμματος, καθὰ δὴ καὶ ὁ θειότατος Λουκᾶς ἐν ταῖς πράξεσι μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, καὶ γὰρ δὴ καὶ ἡ πατρὶς αὐτῷ εὐτελεστάτη καὶ ἄσημος, ὡς χωρίον εἶναι, οὐ λογικῆς ἀλλ' ἁλιευτικῆς τέχνης. Βηθσαϊδὰ γὰρ τοῦτον διήνεγκεν. ἀλλ' ὅμως ὁ τοιοῦτος ὁ ἀγράμματος, ὁ ἄσημος, ὁ μηδὲν ἔχων περίβλεπτον, ἴδε ποίου τετύχηκε πνεύματος. ὥστε ἃ μηδεὶς τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ἡμᾶς ἐδίδαξε, ταῦτα αὐτὸς βροντῆσαι. ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνων καταγενομένων περὶ τὸ σωματικὸν τοῦ Χριστοῦ, μηδὲν δὲ περὶ τῆς πρὸ αἰώνων αὐτοῦ ὑπάρξεως τρανότερον καὶ σαφέστερον εἰπόντων, δέος ἦν μή ποτε τινὲς χαμαιπετεῖς καὶ μηδὲν ὑψηλὸν νοῆσαι δυνάμενοι, νομίσωσι τὸν Χριστὸν τότε πρῶτον εἰς ὕπαρξιν ἐλθεῖν ὅτε ἀπὸ Μαρίας ἐγεννήθη, καὶ οὐχὶ προαιώνιον ἐκ τοῦ πα-

τερος γεννηθῆναι. ὃ πάντως ἔπαθε, καὶ Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς. τούτου ἕνεκεν ὁ μέγας Ἰωάννης περὶ τῆς ἄνω γεννήσεως διαλαμβάνει· καί τοι οὐδὲ τὴν σάρκωσιν τοῦ λόγου ἀμνημόνευτον καταλείψας, φησὶ γάρ· καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. ὡς δέ τινες φασίν, ὅτι καὶ ἠξίωσαν αὐτὸν οἱ ὀρθόδοξοι συγγράψαι περὶ ἄνω γεννήσεως, οἷα ἀναφανέντων τινῶν αἱρετικῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, τῶν δογματιζόντων ἄνθρωπον ψιλὸν ὑπάρξαι τὸν Ἰησοῦν. ὅτε δὴ λέγεται ὁ ἅγιος τὰ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ἀνεγνούς. θαυμάσαι μὲν ἐκείνους τῆς περὶ πάντων ἀληθοῦς ἀφηγήσεως, ἐπικρῖναι δέ, ὡς ὑγιῶς ἔχοντα, καὶ μηδὲν πρὸς χάριν εἰπόντων τῶν ἀποστόλων. ἃ μέν τοι οὐ σαφῶς εἶπον ἐκεῖνοι ἢ τελέως παρέλειψαν, ταῦτα αὐτὸς ἐξαπλῶσαι καὶ τρανῶσαι διέγνω καὶ προσθεῖναι διὰ τοῦ οἰκείου εὐαγγελίου, ὃ καὶ συγγέγραφεν ἐν Πάτμῳ τῇ νήσῳ, ἐξόριστος διάγων μετὰ τριάκοντα δύο ἔτη τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναλείψεως. ἠγαπᾶτο δὲ πάντων μάλιστα μαθητῶν Ἰωάννης ὑπὸ κυρίου, ὡς ἁπλοῦς τε καὶ πρᾳότατος καὶ χρηστοηθέστατος καὶ καθαρὸς τὴν καρδίαν, ἠγοῦν παρθένος. ἐξ οὗ δὴ χαρίσματος καὶ τὴν θεολογίαν ἐπιστεύθη, τῶν ἀθεάτων τοῖς πολλοῖς μυστηρίων κατατρυφήσας, μακάριοι γάρ φησιν οἱ καθαροὶ τὴν καρδίαν, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται. ἦν δὲ ἄρα καὶ συγγενὴς τοῦ κυρίου, καὶ πῶς, ἄκουε. Ἰωσὴφ ὁ τῆς πανάγνου θεοτόκου μνηστήρ, ἔσχεν ἐκ προτέρας γυναικὸς παῖδας ἑπτά, τέσσαρας ἄρρενας καὶ τρεῖς θηλείας, τὴν Μάρθαν, τὴν Ἐσθήρ, καὶ τὴν Σαλώμην. ἧς λέγω δὴ τῆς Σαλώμης υἱὸς ἦν Ἰωάννης οὗτος. εὑρίσκεται τοίνυν ὁ κύριος, θεῖος αὐτοῦ ὤν. ἐπεὶ γὰρ πατὴρ τοῦ κυρίου ὁ Ἰωσήφ. τούτου δὲ τοῦ Ἰωσὴφ θυγάτηρ ἡ Σαλώμη, ἀδελφὴ ἄρα τοῦ κυρίου αὕτη λογίζεται. ὥστε καὶ ὁ ταύτης υἱὸς ὁ Ἰωάννης ἀνεψιὸς τοῦ κυρίου. οὐκ ἄτοπον δὲ ἴσως καὶ τὰ ὀνόματα τῆς τε μητρὸς αὐτοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἀναπτύξαι. ἡ μὲν γὰρ μήτηρ Σαλώμη καλουμένη, ἑρμηνεύεται εἰρηνική, Ἰωάννης δέ, χάρις αὐτοῦ. γινωσκέτω οὖν πᾶσα ψυχή, ὡς ἡ εἰρήνη, ἥ πρός τε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἡ κατὰ ψυχὴν ἀπὸ τῶν παθῶν, μήτηρ γίνεται τῆς θείας χάριτος, καὶ γεννᾷ ταύτην ἐν ἡμῖν. τὴν γὰρ ταραττομένην ψυχὴν καὶ ἔτι μάχας ἔχουσαν πρός τε τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ πρὸς ἑαυτήν, οὐκ εἰκὸς τῆς θείας ἀξιωθῆναι τῆς θείας χάριτος. ἐπεσκεψάμεθα δὲ καί τι θαυμασιώτερον συμβάν, περὶ τοῦτον δὴ τὸν ἅγιον εὐαγγελιστήν. μόνος γὰρ οὗτος τρεῖς μητέρας ἀναφαίνεται ἔχων, τὴν θεοτόκον, τὴν Σαλώμην, τὴν βροντήν. υἱὸς γὰρ βροντῆς διὰ τὴν τοῦ εὐαγγελίου μεγαλοφωνίαν, καὶ τὴν θεοτόκον. ἰδοὺ γάρ φησιν, ἡ μήτηρ σου. ἀλλ᾽ ἐπεὶ ταῦτα ἡμῖν πρὸ τῆς ἐξηγήσεως εἴρηται, ἀρκτέον ἤδη καὶ τῆς τοῦ ῥητοῦ ἀναπτύξεως.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ.

Ἐν ἀρχῇ α
ἦν ὁ λό- γ
γος, καὶ ὁ
λόγος
ἦν πρὸς
τὸν θεὸν, καὶ
θεὸς ἦν
ὁ λόγος.
οὗτος ἦν
ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. πάντα δι' αὐτοῦ ἐγέ/
νετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέ/
γονεν. ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν
ἀνθρώπων, καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει,
καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. *Ἐγένετο β
ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ, ὄνομα γ
αὐτῷ Ἰωάννης. οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα
μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτὸς, ἵνα πάντες πιστεύ
σωσι δι' αὐτοῦ. οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα
μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. *Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀ γ
ληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχό/ γ
μενον εἰς τὸν κόσμον. ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ
ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν
οὐκ ἔγνω. *Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐ δ
τὸν οὐ παρέλαβον. ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδω ι
κεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι,
τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οἳ οὐκ ἐξ
αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ
θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθη/
σαν. *Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνω/ ε
σεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐ γ
τοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς,
πλήρης

EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM.

In principio erat ſermo, & ſermo erat apud deū, & deꝰ erat ille ſermo. Hic erat in principio apud deū. Omnia ꝑ ipſum facta ſunt: & ſine eo factū eſt nihil, quod factum eſt. In ipſo uita erat, & uita erat lux hominū, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non apprehenderunt. Erat homo miſſus à deo, cui nomen Iohānes. Hic uenit ad teſtificandum, ut teſtaretur de luce, ut omnes crederent ꝑ ipſum. Non erat ille lux illa, ſed miſſus erat, ut teſtaretur de luce. Erat lux illa, lux uera: quæ illuminat omnē hominē uenientem in mundum. In mundo erat, & mundus ꝑ ipſum factus eſt, & mundus eū non cognouit. In ſua uenit, & ſui eum nō receperunt. Quotquot aūt receperūt eū, dedit eis ut liceret filios dei fieri, uidelicet his qui credidiſſent in nomē ipſiꝰ: Qui nō ex ſanguinibus, neq; ex uoluntate carnis, neq; ex uolūtate uiri, ſed ex deo nati ſunt. Et ſermo ille caro factus eſt, & habitauit in nobis: & cōſpeximꝰ gloriā eius, gloriā uelut unigeniti à patre:

plenus

α πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. * Ἰωάννης μαρ
ς τυρεῖ περὶ αὐτοῦ, καὶ κέκραγε, λέγων. οὗτος ἦν ὃν
εἶπον, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου
ζ γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν. * καὶ ἐκ τοῦ πληρώ
ι ματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καὶ χά
ριν ἀντὶ χάριτος, ὅτι ὁ νόμος διὰ μωσέ-
ως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ ἰησοῦ χρι-
η στοῦ ἐγένετο. * θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε.
γ ὁ μονογενὴς υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πα
θ τρός, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. * καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρ
ι τυρία τοῦ ἰωάννου, ὅτε ἀπέστειλαν οἱ ἰουδαῖοι
ἐξ ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ λευίτας, ἵνα ἐρωτή
σωσιν αὐτόν, σὺ τίς εἶ; καὶ ὡμολόγησε, καὶ
οὐκ ἠρνήσατο. καὶ ὡμολόγησεν, ὅτι οὐκ εἰμὶ
ἐγὼ ὁ χριστός. καὶ ἠρώτησαν αὐτόν, τί οὖν; ἡ-
λίας εἶ σύ; καὶ λέγει, οὐκ εἰμί. ὁ προφήτης
εἶ σύ; καὶ ἀπεκρίθη, οὔ. εἶπον οὖν αὐτῷ, τίς
εἶ, ἵνα ἀπόκρισιν δῶμεν τοῖς πέμψασιν ἡ-
ι μᾶς; τί λέγεις περὶ σεαυτοῦ; ἔφη, * ἐγὼ φω- »
α νὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, εὐθύνατε τὴν ὁδὸν »
κυρίου, καθὼς εἶπεν ἡσαΐας ὁ προφήτης.
ια * καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι ἦσαν ἐκ τῶν φαρισαίων,
ι καὶ ἠρώτησαν αὐτόν, καὶ εἶπον αὐτῷ. τί οὖν
βαπτίζεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ χριστός, οὔτε ἠλίας, οὔ
ιβ τε ὁ προφήτης; * ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ ἰωάννης,
α λέγων. ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι, μέσος δὲ ὑμῶν
ἕστηκεν ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, αὐτός ἐστιν ὁ ὀ-
πίσω μου ἐρχόμενος, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγο
νεν, οὗ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἄξιος, ἵνα λύσω αὐτοῦ
τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος. * ταῦτα ἐν βη
ιγ θαβαρᾷ ἐγένετο πέραν τοῦ ἰορδάνου, ὅπου
ι ἦν ἰωάννης βαπτίζων. τῇ ἐπαύριον βλέπει ὁ
ἰωάννης τὸν ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν,
καὶ λέγει. ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ αἴρων
ιδ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. * οὗτός ἐστι
α περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον. ὀπίσω μου ἔρχεται
ἀνήρ, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός
μου ἦν, κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν, ἀλλ᾽ ἵνα φανε-
ρωθῇ τῷ ἰσραήλ, διὰ τοῦτο ἦλθον ἐγὼ ἐν τῷ
ιε ὕδατι βαπτίζων. * καὶ ἐμαρτύρησεν ἰωάννης,
α λέγων, ὅτι τεθέαμαι τὸ πνεῦμα καταβαῖνον
ὡσεὶ

plenus gratia & ueritate. Iohannes testificatur de ipso, & clamat, dicens: Hic erat de quo dicebam, qui cum me sequeret̃, antecessit me, qa prior me erat. Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia: quia lex per Mosen data est, gratia & ueritas p̱ Iesum Christum exorta est. Deum nemo uidit unquam: Vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Et hoc est testimonium Iohannis, quando miserant Iudaei ab Hierosolymis sacerdotes & leuitas, ut interrogarent eum: Tu quis es? Et confessus est, & non negauit. Et confessus est, inquiens: Non sum ego Christus. Et interrogauerunt eum: Quid ergo? Helias es tu? Et dicit: Non sum. Es tu propheta ille? Et respondit: Non. Dixerunt ergo ei: Quis es, ut respōsum demus his qui miserūt nos? Quid dicis de teipso? Ait: Ego uox clamantis in deserto, dirigite uiam domini: sicut dixit Esaias propheta. Et qui missi fuerant, erant ex pharisaeis. Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei: Cur ergo baptizas, si tu non es Christus, neq; Helias, neq; propheta? Respondit eis Iohannes, dicens: Ego baptizo aqua, sed in medio uestrū stat quem uos nescitis. Ipse est qui cum me sequeret̃, antecessit me: cuius ego nō sum dignus ut soluam corrigiam calciamēti. Haec in Bethabara facta sunt trās Iordanem, ubi Iohānes baptizabat. Postero die uidet Iohānes Iesum uenientē ad se, & ait: Ecce agnus ille dei, qui tollit peccatū mundi. Hic est de quo dicebā: Post me uenit uir, qui me antecessit, qa prior me erat, & ego nesciebam eum. sed ut manifestus fiat Israëli, ꝓpterea ueni ego aqua baptizās. Et testificatus est Iohannes: dicēs: Vidi spiritū descendētem

specie

ὡσεὶ περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ'
αὐτόν. κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτὸν, ἀλλ' ὁ πέμψας
με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν,
ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ
μένον ἐπ' αὐτὸν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν
πνεύματι ἁγίῳ. κἀγὼ ἑώρακα καὶ μεμαρ-
ιε τύρηκα, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ.* Τῇ
ι ἐπαύριον πάλιν εἱστήκει ὁ ἰωάννης, καὶ ἐκ
τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο, καὶ ἐμβλέψας τῷ
ἰησοῦ περιπατοῦντι, λέγει. ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ
θεοῦ. καὶ ἤκουσαν αὐτοῦ οἱ δύο μαθηταὶ λα-
λοῦντος, καὶ ἠκολούθησαν τῷ ἰησοῦ. στρα-
φεὶς δὲ ὁ ἰησοῦς, καὶ θεασάμενος αὐτοὺς
ἀκολουθοῦντας, λέγει αὐτοῖς. τί ζητεῖτε;
οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ. ῥαββεὶ, ὃ λέγετε ἑρμη-
νευόμενον, διδάσκαλε, ποῦ μένεις; λέγει αὐ-
τοῖς. ἔρχεσθε καὶ ἴδετε. ἦλθον καὶ εἶδον ποῦ
μένει, καὶ παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκεί-
νην. ὥρα δὲ ἦν ὡς δεκάτη. ἦν ἀνδρέας ὁ ἀδελ-
φὸς σίμωνος πέτρου, εἷς ἐκ τῶν δύο τῶν ἀ-
κουσάντων παρὰ ἰωάννου καὶ ἀκολουθησάν-
ιζ των αὐτῷ.* Εὑρίσκει οὗτος πρῶτος τὸν ἀδελ
α φὸν τὸν ἴδιον σίμωνα, καὶ λέγει αὐτῷ. εὑρή-
καμεν τὸν μεσσίαν, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον,
χριστός. καὶ ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν ἰησοῦν.
ἐμβλέψας αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, εἶπε. σὺ εἶ σίμων
ὁ υἱὸς ἰωνᾶ, σὺ κληθήσῃ κηφᾶς, ὃ ἑρμηνεύεται
ιη πέτρος.* Τῇ ἐπαύριον ἠθέλησεν ὁ ἰησοῦς
ι ἐξελθεῖν εἰς τὴν γαλιλαίαν, καὶ εὑρίσκει φί-
λιππον, καὶ λέγει αὐτῷ, ἀκολούθει μοι. ἦν
δὲ ὁ φίλιππος ἀπὸ βηθσαϊδὰ ἐκ τῆς πόλεως
ἀνδρέου καὶ πέτρου. Εὑρίσκει φίλιππος τὸν
ναθαναὴλ, καὶ λέγει αὐτῷ, ὃν ἔγραψε μωσῆς
ἐν τῷ νόμῳ, καὶ οἱ προφῆται, εὑρήκαμεν ἰη-
σοῦν τὸν υἱὸν τοῦ ἰωσὴφ τὸν ἀπὸ ναζαρέθ. καὶ
εἶπεν αὐτῷ ναθαναὴλ, ἐκ ναζαρὲθ δύναταί
τι ἀγαθὸν εἶναι; λέγει αὐτῷ φίλιππος. ἔρ-
χου καὶ ἴδε. Εἶδε ὁ ἰησοῦς τὸν ναθαναὴλ ἐρ-
χόμενον πρὸς αὐτὸν, καὶ λέγει περὶ αὐτοῦ. ἴδε ἀλη-
θῶς ἰσραηλίτης, ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστι. λέγει αὐ-
τῷ ναθαναὴλ, πόθεν με γινώσκεις; Ἀπεκρίθη
ὁ ἰησοῦς

ſpecie columbæ de cœlo, & manſit ſuper
eum, & ego non noueram eum, ſed qui
miſit me ut baptizarem aqua, is mihi di
xit: Super quem uíderis ſpiritum deſcẽ-
dentem ac manentẽ ſup eum, hic eſt qui
baptizat ſpiritu ſancto. Et ego uidi & te
ſtificatus ſum, hũc eſſe filium dei. Poſte-
ro die iterum ſtabat Iohannes, & ex di-
ſcipulis eius duo, & intuitus Ieſum am-
bulãtem, dicit: Ecce agnus ille dei. Et au
dierunt eum duo diſcipuli loquẽtem, &
ſecuti ſunt Ieſum. Conuerſus autem Ie-
ſus, & conſpicatus eos ſequentes ſe, dicit
eis: Quid quæritis? Qui dixerũt ei: Rab
bi, quod dicit̃, ſi interpreteris, magiſter,
ubi habitas? Dicit eis: Venite & uidete.
Venerunt, uiderúntq; ubi maneret, &
apud eum manſerunt die illo. Hora au-
tẽ erat fermè decima. Erat Andreas fra-
ter Simonis Petri, unus ex duobus qui
audierant à Iohanne, & ſecuti fuerãt eũ.
Reperit hic prior fratrem ſuum Simo-
nem, & dicit ei: Inuenimus Meſſiam, qđ
eſt, ſi interpreteris, unctus. Et adduxit
eum ad Ieſum. Intuitus eum Ieſus, di-
xit: Tu es Simon filius Iona, tu uocabe
ris Cephas: quod ſonat ſi interpreteris,
lapis. Poſtero die uoluit Ieſus exire in
Galilæam, & reperit Philippum, & di-
cit ei: Sequere me. Erat autem Philip-
pus à Bethſaida ciuitate Andreæ & Pe-
tri. Reperit Philippus Nathanaël, &
dicit ei: De quo ſcripſit Moſes in legẽ
& prophetæ, inuenimus Ieſum filium
Ioſeph Nazarenum. Et dixit ei Natha
naël: A Nazareth poteſt aliquid boni
eſſe? Dicit ei Philippus: Veni & uide.
Vidit Ieſus Nathanaël uenientem ad
ſe, & dicit de eo: Ecce uere Iſraëlita,
in quo dolus non eſt. Dicit ei Na-
thanaël: Vnde me noſti? Reſpondit
Ieſus,

ὁ ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ. πρὸ τοῦ σε φίλιπ-
πον φωνῆσαι ὄντα ὑπὸ τὴν συκῆν, εἶδόν σε.
ἀπεκρίθη ναθαναὴλ, καὶ λέγει αὐτῷ. ῥαββεὶ,
σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ ἰσρα
ὴλ. Ἀπεκρίθη ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, ὅτι
εἶπόν σοι, εἶδόν σε ὑποκάτω τῆς συκῆς, πι
στεύεις, μείζω τούτων ὄψει. καὶ λέγει αὐτῷ,
Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀπάρτι ὄψεσθε τὸν
οὐρανὸν ἀνεῳγότα, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ
θεοῦ ἀναβαίνοντας, καὶ καταβαίνοντας ἐ-
πὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου.
— α *Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ γάμος ἐγένετο
ἐν κανᾶ τῆς γαλιλαίας. καὶ ἦν ἡ μήτηρ τοῦ
ἰησοῦ ἐκεῖ. ἐκλήθη δὲ καὶ ὁ ἰησοῦς καὶ οἱ μαθη-
ταὶ αὐτοῦ εἰς τὸν γάμον. καὶ ὑστερήσαντος
οἴνου, λέγει ἡ μήτηρ τοῦ ἰησοῦ πρὸς αὐτόν. οἶ
νον οὐκ ἔχουσι. λέγει αὐτῇ ὁ ἰησοῦς, τί ἐμοὶ
καὶ σοὶ γύναι, οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου. λέγει ἡ
μήτηρ αὐτοῦ τοῖς διακόνοις, ὅτι ἂν λέγῃ ὑ-
μῖν, ποιήσατε. ἦσαν δὲ ἐκεῖ ὑδρίαι λίθιναι
ἓξ κείμεναι κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν ἰουδαί-
ων, χωροῦσαι ἀνὰ μετρητὰς δύο, ἢ τρεῖς. λέγει
αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, γεμίσατε τὰς ὑδρίας ὕδα-
τος. καὶ ἐγέμισαν αὐτὰς ἕως ἄνω, καὶ λέ
γει αὐτοῖς, ἀντλήσατε νῦν, καὶ φέρετε τῷ ἀρ-
χιτρικλίνῳ, καὶ ἤνεγκαν. ὡς δὲ ἐγεύσατο ὁ
ἀρχιτρίκλινος τὸ ὕδωρ οἶνον γεγενημένον,
καὶ οὐκ ᾔδει πόθεν ἐστὶν, οἱ δὲ διάκονοι ᾔδει-
σαν οἱ ἠντληκότες τὸ ὕδωρ, φωνεῖ τὸν νυμ-
φίον ὁ ἀρχιτρίκλινος, καὶ λέγει αὐτῷ, πᾶς
ἄνθρωπος πρῶτον τὸν καλὸν οἶνον τίθησι,
καὶ ὅταν μεθυσθῶσι, τότε τὸν ἐλάσσω. σὺ
τετήρηκας τὸν καλὸν οἶνον ἕως ἄρτι. ταύ-
την ἐποίησε τὴν ἀρχὴν τῶν σημείων ὁ ἰησοῦς
ἐν κανᾶ τῆς γαλιλαίας, καὶ ἐφανέρωσε τὴν
δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ μα-
ιθ θηταὶ αὐτοῦ. *Μετὰ τοῦτο κατέβη εἰς καπερ-
3 ναοὺμ αὐτὸς καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ
αὐτοῦ, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖ ἔμειναν
κ̄ οὐ πολλὰς ἡμέρας. *Καὶ ἐγγὺς ἦν τὸ πά-
α σχα τῶν ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη εἰς ἱεροσόλυμα
ὁ ἰησοῦς

Iesus, & dixit ei: Priusque te Philippus uocaret cum esses sub ficu, uidebam te. Respondit Nathanaël, & ait ei: Rabbi, tu es ille filius dei, tu es ille rex Israël. Respondit Iesus, & dixit ei: Quia dixi tibi, uidebam te sub ficu, credis: maiora his uidebis. Et dicit ei: Amen amen dico uobis: posthac uidebitis cœlum apertum, & angelos dei ascendentes ac descendentes super filium hominis.

Et die tertia nuptiæ fiebant in Cana II
Galilææ, & erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus ac discipuli eius ad nuptias. Et ubi defecisset uinum, dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habent. Dicit ei Iesus: Quid mihi tecum est mulier? Nondum uenit hora mea. Dicit mater eius ministris. Quodcunque dixerit uobis, facite. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Iudæorum, capientes singulæ metretas binas aut ternas. Dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas usque ad summum. Et dicit eis: Infundite nunc, & ferte architriclino: & tulerunt. Postquam autem gustasset architriclinus aquam in uinum uersam, neque sciret unde esset, sed ministri sciebant qui hauserant aquam, uocat sponsum, & dicit ei: Omnis homo primo loco bonum uinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. Tu seruasti bonum uinum usque ad hoc tempus. Hoc ædidit initium signorum Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius. Post hæc descendit Capernaum ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Et in propinquo erat pascha Iudæorum, & ascendit
Iesus

κα ὁ Ἰησοῦς. *Καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦν-
α τας βόας καὶ πρόβατα καὶ περιστεράς, καὶ
τοὺς κερματιστὰς καθημένους. καὶ ποιήσας
φραγέλλιον ἐκ σχοινίων, πάντας ἐξέβα-
λεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τά τε πρόβατα καὶ τοὺς βό-
ας, καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεε τὸ κέρμα, καὶ
τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε. καὶ τοῖς τὰς περι-
στερὰς πωλοῦσιν, εἶπεν, ἄρατε ταῦτα ἐντεῦ-
θεν, καὶ μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου,
κβ οἶκον ἐμπορίου. *Ἐμνήσθησαν δὲ οἱ μαθη-
ε ταὶ αὐτοῦ, ὅτι γεγραμμένον ἐστίν, ὁ ζῆλος »
κϛ τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με. *Ἀπεκρίθησαν »
δ οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ, τί σημεῖ-
κδ ον δεικνύεις ἡμῖν, ὅτι ταῦτα ποιεῖς; *Ἀπε-
ε κρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. λύσατε
τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγε-
ρῶ αὐτόν. εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, τεσσαράκον-
τα καὶ ἓξ ἔτεσιν ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος,
καὶ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν; ἐκεῖ-
νος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐ-
τοῦ. ὅτε οὖν ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, ἐμνήσθησαν
οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι τοῦτο ἔλεγε αὐτοῖς, καὶ
ἐπίστευσαν τῇ γραφῇ, καὶ τῷ λόγῳ ᾧ εἶπεν
ὁ Ἰησοῦς. ὡς δὲ ἦν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῷ πάσχα
ἐν τῇ ἑορτῇ, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸ ὄνομα
αὐτοῦ, θεωροῦντες αὐτοῦ τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει.
αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐπίστευεν ἑαυτὸν αὐτοῖς,
διὰ τὸ αὐτὸν γινώσκειν πάντας, καὶ ὅτι οὐ
χρείαν εἶχεν, ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώ-
που. αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε, τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.
Ἦν δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῶν Φαρισαίων, Νικό-
δημος ὄνομα, ἄρχων τῶν Ἰουδαίων. οὗτος
ἦλθε πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτός, καὶ εἶπεν αὐ-
τῷ. ῥαββεί, οἴδαμεν, ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐλήλυθας
διδάσκαλος. οὐδεὶς γὰρ ταῦτα τὰ σημεῖα
δύναται ποιεῖν, ἃ σὺ ποιεῖς, ἐὰν μὴ ᾖ ὁ θεὸς
μετ᾽ αὐτοῦ. ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐ-
τῷ. ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννη-
θῇ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν
τοῦ θεοῦ. Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Νικόδημος, πῶς
δύναται ἄνθρωπος γεννηθῆναι γέρων ὤν;

Iesus Hierosolymam, & reperit in tem-
plo eos, qui uendebant boues & oues
& columbas, & numularios sedentes,
Et cum fecisset flagellum è funiculis,
β omnes eiecit è templo, oues simul ac bo
ues, & numulariorum effudit æs, men-
sasque subuertit. Et his qui columbas uen
debant, dixit: Auferte ista hinc, nec faci-
te domum patris mei, domum merca-
tus. Recordati uero sunt discipuli eius,
quod scriptũ est: Zelus domus tuæ exe-
dit me. Responderũt ergo Iudæi, & dixe
runt ei: Quod signũ ostẽdis nobis, quod
ista facias? Respondit iesus, & dixit eis:
Destruite templum hoc: & in tribus die-
bus erigam illud. Dixerunt ergo Iudæi:
Quadraginta & sex annis extructum
est templum hoc, & tu in tribus diebus
eriges illud? At ille dicebat de templo
corporis sui. Cum ergo resurrexisset è
mortuis recordati sunt discipuli eius, quod
hoc dixisset eis, & crediderunt scripturæ,
& sermoni quem dixerat Iesus. Cum au
tem esset Hierosolymis in pascha in die
festo, multi crediderunt in nomen eius:
uidentes signa eius quæ ædebat. Ipse au
tem Iesus non credebat semetipsum eis,
eo quod ipse nosset omnes, nec opus ha
beret, ut quisquam testaretur de homine.
Ipse enim sciebat, quid esset in homine.
γ Erat autem homo ex pharisæis, III
Nicodemus nomine, princeps Iudæo-
rum. Hic uenit ad Iesum nocte, & dixit
ei: Rabbi, scimus quod à deo ueneris
magister. Nemo enim potest hæc si-
gna facere, quæ tu facis, nisi fuerit deus
cum eo. Respondit Iesus, & dixit ei:
Amen amẽ dico tibi: nisi quis natus fue-
rit è supernis, non potest uidere regnum
dei. Dicit ad eum Nicodemus: Quo-
modo potest homo nasci, cum sit senex?

μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν, καὶ γεννηθῆναι; ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς, ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς, σάρξ ἐστι, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος, πνεῦμά ἐστι. μὴ θαυμάσῃς, ὅτι εἶπόν σοι, ὅτι δεῖ ὑμᾶς γεννηθῆναι ἄνωθεν. τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει. οὕτως ἐστὶ πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ πνεύματος. ἀπεκρίθη νικόδημος, καὶ εἶπεν αὐτῷ, πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι; ἀπεκρίθη ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος τοῦ ἰσραὴλ, καὶ ταῦτα οὐ γινώσκεις; ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι ὃ οἴδαμεν λαλοῦμεν, καὶ ὃ ἑωράκαμεν μαρτυροῦμεν, καὶ τὴν μαρτυρίαν ἡμῶν οὐ λαμβάνετε. εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐπιστεύετε, πῶς ἐὰν εἴπω τὰ ἐπουράνια, πιστεύσετε; καὶ οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. καὶ καθὼς μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, οὐ κρίνεται. ὁ δὲ μὴ πιστεύων, ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ. αὕτη δέ ἐστιν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος, ἢ τὸ φῶς, ἦν γὰρ πονηρὰ αὐτῶν τὰ ἔργα. πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράσσων, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ αὐτοῦ τὰ ἔργα. ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν

Num poteſt in uentrem matris ſuæ iterum introire, ac naſci? Reſpondit Ieſus: Amen amen dico tibi, niſi quis natus fuerit ex aqua & ſpiritu, non poteſt introire in regnum dei. Quod natum eſt ex carne, caro eſt: & quod natum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt. Ne mireris, quod dixi tibi, oportet uos naſci è ſupernis. Spiritus ubi uult ſpirat, & uocem eius audis, ſed neſcis unde ueniat, & quò uadat. Sic eſt omnis qui natus eſt è ſpiritu. Reſpondit Nicodemus & dixit ei: Quomodo poſſunt hæc fieri? Reſpondit Ieſus, & dixit ei: Tu es ille magiſter Iſraëlis, & hæc ignoras? Amen amen dico tibi: quod ſcimus, loquimur: & quod uidimus, teſtamur: & teſtimonium noſtrum non accipitis. Si terrena dixi uobis, & non creditis, quomodo ſi dixero uobis cœleſtia, credituri ſitis? Et nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit è cœlo, filius hominis, qui eſt in cœlo. Et ſicut Moſes exaltauit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis: ut omnis qui credit in eum, non pereat, ſed habeat uitam æternã. Sic enim deus dilexit mundum, ut filium ſuum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum, non pereat, ſed habeat uitam æternam. Non enim miſit deus filium ſuum in mundum, ut condemnet mundum, ſed ut ſeruetur mundus per eum. Qui credit in eum, non condemnatur. Qui uero non credit, iam condemnatus eſt, quia non credidit in nomen unigeniti filij dei. Hæc eſt autẽ cõdemnatio, quod lux uenit in mundũ, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem. Erant enim eorũ mala opera. Omnis enim qui mala agit, odit lucem: nec uenit ad lucem, ne arguantur opera ipſius. Qui autẽ operatur ueritatem,

τὴν ἀλήθειαν, ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα φανε
ρωθῇ αὐτοῦ τὰ ἔργα, ὅτι ἐν θεῷ ἐστὶν εἰργασμέ
να. Μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ ἰησοῦς καὶ οἱ μαθη
ταὶ αὐτοῦ εἰς τὴν ἰουδαίαν γῆν, καὶ ἐκεῖ διέ
κε τριβε μετ᾽ αὐτῶν, καὶ ἐβάπτιζεν. * Ἦν δὲ καὶ
γ ἰωάννης βαπτίζων ἐν αἰνὼν ἐγγὺς τοῦ σαλείμ,
ὅτι ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ. καὶ παρεγίνοντο καὶ
κϛ ἐβαπτίζοντο. * οὔπω γὰρ ἦν βεβλημένος
δ εἰς τὴν φυλακὴν ὁ ἰωάννης. * Ἐγένετο οὖν
κζ ζήτησις ἐκ τῶν μαθητῶν ἰωάννου μετὰ ἰου
ι δαίων περὶ καθαρισμοῦ. καὶ ἦλθον πρὸς τὸν
ἰωάννην, καὶ εἶπον αὐτῷ. ῥαββεί, ὃς ἦν μετὰ
σοῦ πέραν τοῦ ἰορδάνου, ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας,
ἴδε οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς
αὐτόν. ἀπεκρίθη ἰωάννης, καὶ εἶπεν, οὐ δύνα
ται ἄνθρωπος λαμβάνειν οὐδὲν, ἐὰν μὴ ᾖ δε
κη δομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. * Αὐτοὶ ὑμεῖς μαρ
α τυρεῖτε, ὅτι εἶπον, οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ χριστός, ἀλ
κθ λ᾽ ὅτι ἀπεσταλμένος εἰμὶ ἔμπροσθεν ἐκείνου.
ι * Ὁ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν. ὁ δὲ φί
λος τοῦ νυμφίου ὁ ἑστηκὼς καὶ ἀκούων αὐτοῦ,
χαρᾷ χαίρει διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου. αὕ
τη οὖν ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ πεπλήρωται. ἐκεῖνον δεῖ
αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι. Ὁ ἄνωθεν ἐρχό
μενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν. ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς,
ἐκ τῆς γῆς ἐστι, καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ. ὁ ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν, καὶ
ὃ ἑώρακε καὶ ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ, καὶ τὴν
μαρτυρίαν αὐτοῦ οὐδεὶς λαμβάνει. Ὁ λαβὼν
αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν, ὅτι ὁ θεὸς
ἀληθής ἐστιν. ὃν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεός, τὰ ῥή
ματα τοῦ θεοῦ λαλεῖ. οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδω
λ σιν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα. * Ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν
γ υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.
λα * Ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱόν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον.
ι ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ, οὐκ ὄψεται ζωήν, ἀλλ᾽
ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ μένει ἐπ᾽ αὐτόν.

Ὡς οὖν ἔγνω ὁ κύριος, ὅτι ἤκουσαν οἱ φα
ρισαῖοι, ὅτι ἰησοῦς πλείονας μαθητὰς ποιεῖ,
καὶ βαπτίζει, ἢ ἰωάννης, καίτοι γε ἰησοῦς αὐ
τὸς οὐκ ἐβάπτιζεν, ἀλλ᾽ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.
ἀφῆκε

ueritatem, uenit ad lucem: ut conspicua
fiant facta ipsius, quod per deum sint fa
cta Post hæc uenit Iesus & discipuli eius
in terram Iudæam, & illic morabat̃ cum
eis, ac baptizabat. Baptizabat autẽ & Io
annes in Aenon iuxta Salim, quia aquæ
multæ erant illic, & ueniebant ac baptiza
bantur. Nondum enim coniectus fue
ā rat Ioannes in carcerem. Orta est autem
quæstio ex discipulis Ioannis cũ Iudæis
de purificatione. Et uenerunt ad Ioan
nem, & dixerũt ei. Rabbi qui erat tecum
trans Iordanẽ, cui tu testimonium perhi
buisti, ecce is baptizat, & omnes ueniunt
ad eum. Respondit Ioannes, & dixit:
Non potest homo accipere quicquam,
nisi fuerit ei datum è cœlo. Ipsi uos testes
estis, quod dixerim: non sum ego Chri
stus, sed missus sum ante illum. Qui ha
bet sponsam sponsus est: amicus autem
sponsi qui stat & audit eum, gaudio gau
det propter uocẽ sponsi. hoc ergo gau
dium meum impletum est. illum opor
tet crescere, me uero minui. Qui è super
nis uenit, supra omnes est. Qui è terra
pfectus est, terren9 est, & è terra loquit̃.
Qui è cœlo uenit, supra omnes est, & qđ
uidit & audiuit, hoc testatur, & testimo
nium eius nemo accipit. Qui accepit ei9
testimonium, is obsignauit, quod deus
uerax sit. Nam is quẽ misit deus, uerba
dei loquitur: Non enim huic ad mensu
ram dat deus spiritũ. Pater diligit filium.
& omnia dedit illi in manum. Qui credit
filio, habet uitam æternam: qui uero nõ
credit filio, non uidebit uitam, sed ira dei
manet super eum.

Vt ergo cognouit dominus, audisse IIII
pharisæos, qđ Iesus plures discipulos fa
ceret, & baptizaret, q̃ Ioannes: quanq̃
Iesus ipse nõ baptizaret, sed discipuli ei9:

r 2 reliquit

λε * Ἀφῆκε τὴν ἰουδαίαν, καὶ ἀπῆλθε πάλιν
ζ εἰς τὴν γαλιλαίαν. * Ἔδει δὲ αὐτὸν διέρχε-
λγ σθαι διὰ τῆς σαμαρείας. ἔρχεται οὖν εἰς πό-
ι λιν τῆς σαμαρείας, λεγομένην συχὰρ, πλησί-
ον τοῦ χωρίου, ὃ ἔδωκεν ἰακὼβ ἰωσὴφ τῷ υἱῷ
αὐτοῦ. ἦν δὲ ἐκεῖ πηγὴ τοῦ ἰακώβ. Ὁ οὖν ἰη-
σοῦς κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, ἐκαθέ-
ζετο οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ. ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη. ἔρ-
χεται γυνὴ ἐκ τῆς σαμαρείας ἀντλῆσαι ὕδωρ. ε
λέγει αὐτῇ ὁ ἰησοῦς, δός μοι πιεῖν. οἱ γὰρ μα-
θηταὶ αὐτοῦ ἀπεληλύθεισαν εἰς τὴν πόλιν,
ἵνα τροφὰς ἀγοράσωσι. λέγει οὖν αὐτῷ ἡ γυ-
νὴ ἡ σαμαρεῖτις. πῶς σὺ ἰουδαῖος ὢν, παρ᾽ ἐ-
μοῦ πιεῖν αἰτεῖς οὔσης γυναικὸς σαμαρεί-
τιδος; οὐ γὰρ συγχρῶνται ἰουδαῖοι σαμαρεί-
ταις. Ἀπεκρίθη ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῇ. εἰ ἤ-
δεις τὴν δωρεὰν τοῦ θεοῦ καὶ τίς ἐστιν ὁ λέ-
γων σοι, δός μοι πιεῖν, σὺ ἂν ᾔτησας αὐτὸν,
καὶ ἔδωκεν ἄν σοι ὕδωρ ζῶν. λέγει αὐτῷ ἡ
γυνή, κύριε, οὔτε ἄντλημα ἔχεις, καὶ τὸ φρέ-
αρ ἐστὶ βαθὺ, πόθεν οὖν ἔχεις τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν;
μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἰακὼβ, ὃς
ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ, καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἔ-
πιε, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ;
Ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῇ. πᾶς ὁ
πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πά-
λιν. ὃς δὲ ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώ-
σω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. ἀλλὰ
τὸ ὕδωρ ὃ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ
πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνι-
ον. λέγει πρὸς αὐτὸν ἡ γυνή. κύριε, δός μοι
τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ, μὴ δὲ ἔρχωμαι
ἐνθάδε ἀντλεῖν. λέγει αὐτῇ ὁ ἰησοῦς. ὕπα-
γε, φώνησον τὸν ἄνδρα σου, καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε.
Ἀπεκρίθη ἡ γυνὴ, καὶ εἶπεν αὐτῷ. οὐκ ἔχω
ἄνδρα. λέγει αὐτῇ ὁ ἰησοῦς. καλῶς εἶπας, ὅ-
τι ἄνδρα οὐκ ἔχω, πέντε γὰρ ἄνδρας ἔσχες,
καὶ νῦν ὃν ἔχεις, οὐκ ἔστι σου ὁ ἀνήρ. τοῦτο ἀ-
ληθὲς εἴρηκας. λέγει αὐτῷ ἡ γυνή. κύριε, θεω-
ρῶ ὅτι προφήτης εἶ σύ. οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν
τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν, καὶ ὑμεῖς λέ-
γετε,

reliquit Iudæam, & abijt iterum in Ga-
lilæam. Oportebat autem eum transire
per Samariam. Venit ergo in ciuitatem
Samariæ, quæ dicitur Sychar, iuxta præ-
dium, quod dedit Iacob Ioseph filio
suo. Erat autem ibi fons Iacob. Iesus er-
go fatigatus ex itinere, sedebat sic super
fontem: Hora erat fermè sexta: Venit
mulier Samaritana, ut hauriret aquam.
Dicit ei Iesus: da mihi quod bibam.
Nam discipuli eius abierant in ciuitatẽ,
ut cibos emerent. Dicit ergo ei mulier
illa Samaritana: Quomodo tu Iudæus
cum sis, potum à me poscis quæ sum mu
lier Samaritana? Non enim commer-
cium habent Iudæi cum Samaritanis.
Respondit Iesus, & dixit ei: Si scires do-
nũ dei, et quis sit qui dicit tibi: Da mihi
quod bibam: tu petisses ab eo, & dedis-
set tibi aquam uiuam. Dicit ei mulier:
Dñe neq; quo haurias, habes: & puteus
profundus est, unde ergo habes aquam
illam uiuam? Num tu maior es patre
nostro Iacob, qui dedit nobis puteum,
& ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora
eius? Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis
qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum. Quis-
quis autẽ biberit ex aqua quã ego dabo
ei, non sitierit in æternũ: sed aqua quam
ego dabo ei: fiet in eo fons aquæ salien-
tis in uitam æternã. Dicit illi mulier: Do-
mine da mihi istam aquam ut non sitiã,
neq; ueniam huc ad hauriendum. Dicit
ai Iesus: Vade, uoca uirum tuum, et ueni
huc. Respondit mulier, & dixit ei: Non
habeo uirum. Dicit ei Iesus: Bene dixi-
sti, nõ habeo uirum. Quinq; enim uiros
habuisti, & nunc quẽ habes, nõ est tuus
uir. Hoc uere dixisti. Dicit ei mulier: Do-
mine, uideo qđ ꝓpheta es tu. Patres no-
stri in monte hoc adorauerũt, & uos di-
citis:

γετε, ὅτι ἐν ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος, ὅ-
που δεῖ προσκυνεῖν. Λέγει αὐτῇ ὁ ἰησοῦς. γύ-
ναι, πίστευσόν μοι, ὅτι ἔρχεται ὥρα ὅτε οὔτε
ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, οὔτε ἐν ἱεροσολύμοις προ
σκυνήσετε τῷ πατρί. ὑμεῖς προσκυνεῖτε ὃ
οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς προσκυνοῦμεν ὃ οἴδαμεν,
ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν ἰουδαίων ἐστίν. ἀλλ' ἔρ
χεται ὥρα καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προ
σκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύ
ματι καὶ ἀληθείᾳ. καὶ γὰρ ὁ πατὴρ τοιού-
τους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν. πνεῦ-
μα ὁ θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἐν
πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. λέ-
γει αὐτῷ ἡ γυνή. οἶδα ὅτι μεσσίας ἔρχεται,
ὁ λεγόμενος χριστός, ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος,
ἀναγγελεῖ ἡμῖν ἅπαντα. λέγει αὐτῇ ὁ ἰη-
σοῦς, ἐγώ εἰμι ὁ λαλῶν σοι. καὶ ἐπὶ του-
τῳ ἦλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἐθαύμα-
ζον, ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει. οὐδεὶς μέν
τοι εἶπε, τί ζητεῖς, ἢ τί λαλεῖς μετ' αὐτῆς; ἀφῆ
κεν οὖν τὴν ὑδρίαν αὐτῆς ἡ γυνή, καὶ ἀπῆλ
θεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ λέγει τοῖς ἀνθρώποις.
δεῦτε ἴδετε ἄνθρωπον, ὃς εἶπέ μοι πάντα
ὅσα ἐποίησα. μήτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστός; ἐξῆλ-
θον οὖν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐ
τόν. ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ἠρώτων αὐτὸν οἱ μα-
θηταὶ, λέγοντες. ῥαββεί, φάγε. ὁ δὲ εἶπεν
αὐτοῖς. ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ
οἴδατε. ἔλεγον οὖν οἱ μαθηταὶ πρὸς ἀλλή-
λους. μή τις ἤνεγκεν αὐτῷ φαγεῖν; λέγει
αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, ἐμὸν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιῶ
τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, καὶ τελειώσω
αὐτοῦ τὸ ἔργον. οὐχ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἔτι τε-
τράμηνόν ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; ἰδοὺ
λέγω ὑμῖν, ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑ-
μῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαί
εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη. καὶ ὁ θερίζων μισθὸν
λαμβάνει, καὶ συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν αἰ-
ώνιον, ἵνα καὶ ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ, καὶ ὁ
θερίζων. ἐν γὰρ τούτῳ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ ἀλη
θινός, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων, καὶ ἄλλος ὁ
θερίζων

citis : quod Hierosolymis est locus, ubi
oporteat adorare. Dicit ei Iesus: Mulier,
crede mihi, uenit hora quando neque in
monte hoc, neque Hierosolymis adora-
bitis patrem. Vos adoratis quod nesci-
tis: nos adoramus quod scimus, quia sa-
lus ex Iudæis est. Sed uenit hora & nunc
est, quando ueri adoratores adorabunt
patrem spiritu ac ueritate. Nam & pater
tales quærit qui adorent ipsum. Spiritus
est deus, & eos qui adorant eum, spiritu
ac ueritate oportet adorare. Dicit ei mu-
lier: Scio quod Messias uenturus est,
qui dicitur Christus. cum ergo uenerit il-
le, nobis nuntiabit omnia. Dicit ei Iesus:
Ego sum qui loquor tibi. Et continuo
uenerunt discipuli eius, & mirabantur,
quod cum muliere loqueretur. Nemo ta
men dixit: quid quæris, aut cur loqueris
cum ea? Reliquit ergo hydriam suam
mulier, & abijt in ciuitatem, & dicit illis
hominibus: Venite, uidete hominē, qui
dixit mihi omnia quæcunque feci. num
hic est ille Christus? Exierunt ergo è ciui
tate, & ueniebant ad eum. Interea roga-
bant eum discipuli, dicentes: Rabbi, co-
mede. Ille autem dixit eis: Ego cibum
habeo comedendum, quem uos nesci-
tis. Dicebant ergo discipuli inter se: Nun
quis attulit ei quod ederet? Dicit eis Ie-
sus: Meus cibus est, ut faciam quod uult
is qui misit me, & perficiam opus eius.
Nonne uos dicitis: adhuc quatuor men
ses sunt, & messis ueniet? Ecce dico uo-
bis, attollite oculos uestros, & uidete re-
giones, quoniam albæ sunt iam ad mes-
sem. Et qui metit, mercedem accipit: &
congregat fructum in uitam æternam:
ut & qui seminat simul gaudeat, & qui
metit. In hoc enim est sermo uerus,
ꝙ alius est qui seminat, & alius est qui

θερίζειν. ἐγὼ ἀπέστειλα ὑμᾶς θερίζειν, ὃ οὐχ
ὑμεῖς κεκοπιάκατε. ἄλλοι κεκοπιάκασι, καὶ
ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε. ἐκ
δὲ τῆς πόλεως ἐκείνης πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς
αὐτὸν τῶν σαμαρειτῶν διὰ τὸν λόγον τῆς γυ
ναικὸς, μαρτυρούσης, ὅτι εἶπέ μοι πάντα,
ὅσα ἐποίησα. ὡς οὖν ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ σα-
μαρεῖται, ἠρώτων αὐτὸν μεῖναι παρ' αὐτοῖς, καὶ
ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἡμέρας. καὶ πολλῷ πλείους
ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ. τῇ τε γυναι
κὶ ἔλεγον, ὅτι οὐκ ἔτι διὰ τὴν σὴν λαλιὰν
πιστεύομεν, αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν, καὶ οἴδα
μεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου
λδ ὁ χριστός. * μετὰ δὲ τὰς δύο ἡμέρας ἐξῆλθεν
ζ ἐκεῖθεν, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν γαλιλαίαν.
λε * αὐτὸς γὰρ ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν, ὅτι προφή-
α της ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει.
λς * ὅτε οὖν ἦλθεν εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἐδέξαν
ι το αὐτὸν οἱ γαλιλαῖοι, πάντα ἑωρακότες, ἃ
ἐποίησεν ἐν ἱεροσολύμοις ἐν τῇ ἑορτῇ. καὶ αὐ
τοὶ γὰρ ἦλθον εἰς τὴν ἑορτήν. ἦλθεν οὖν ὁ ἰησοῦς
πάλιν εἰς τὴν κανᾶ τῆς γαλιλαίας, ὅπου ἐποί
λζ ησε τὸ ὕδωρ οἶνον. * καὶ ἦν τις βασιλικὸς, οὗ ς
γ ὁ υἱὸς ἠσθένει ἐν καπερναούμ. οὗτος ἀκούσας,
ὅτι ἰησοῦς ἥκει ἐκ τῆς ἰουδαίας εἰς τὴν γαλι
λαίαν, ἀπῆλθε πρὸς αὐτὸν, καὶ ἠρώτα αὐτὸν,
ἵνα καταβῇ, καὶ ἰάσηται αὐτοῦ τὸν υἱόν. ἤμελ
λε γὰρ ἀποθνήσκειν. εἶπεν οὖν ὁ ἰησοῦς πρὸς
αὐτὸν, ἐὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα ἴδητε, οὐ
μὴ πιστεύσητε. λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ βασιλι
κός. κύριε, κατάβηθι πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παι
δίον μου. λέγει αὐτῷ ὁ ἰησοῦς. πορεύου, ὁ υἱός
σου ζῇ. καὶ ἐπίστευσεν ὁ ἄνθρωπος τῷ λόγῳ
ᾧ εἶπεν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, καὶ ἐπορεύετο. ἤδη
δὲ αὐτοῦ καταβαίνοντος, οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἀ-
πήντησαν αὐτῷ, καὶ ἀπήγγειλαν λέγοντες,
ὅτι ὁ παῖς σου ζῇ. ἐπύθετο οὖν παρ' αὐτῶν
τὴν ὥραν, ἐν ᾗ κομψότερον ἔσχεν. καὶ εἶπον
αὐτῷ, ὅτι χθὲς ὥραν ἑβδόμην ἀφῆκεν αὐ-
τὸν ὁ πυρετός. ἔγνω οὖν ὁ πατὴρ, ὅτι ἐν ἐ-
κείνῃ τῇ ὥρᾳ, ἐν ᾗ εἶπεν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, ὅτι ὁ
υἱός

metit. Ego misi uos ad metēdum, quod uos non laborastis. Alij laborauerunt, & uos in labores eorum introistis. Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorū propter sermonē mulieris, testificantis, quod dixisset sibi omnia quæcunq; fecisset. Cum uenissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum, ut apud se maneret. Et mansit ibi duos dies. Ac multo plures crediderūt propter sermonē ipsius. & mulieri dicebant: Iam non propter tuam orationem credimus. ipsi enim audiuimus, & scimus, quod hic est uere seruator mundi Christus. Post duos autē dies exijt inde, & abijt in Galilæam. Ipse enim Iesus testatus est, quod propheta in sua patria honorem non haberet. Cum ergo uenisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia uidissent, quæ fecerat Hierosolymis in die festo. & ipsi enim uenerant ad diem festum. Venit ergo Iesus iterum in Cana Galilææ, ubi fecerat ex aqua uinum. Et erat quidā Regulus, cuius filius infirmabatur Capernaū. Hic cū audisset, quod Iesus aduenisset à Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & rogabat eum, ut descenderet, ac sanaret ipsius filium: Siquidem is agebat animam. Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa & prodigia uideritis, nō creditis. Dicit ad eum Regulus: Domine descēde priusquam moriatur fili9 meus. Dicit ei Iesus: Vade, fili9 tuus uiuit. Credidit homo sermoni quem dixerat ei Iesus, & ibat. Iam autem eo descēdente, serui occurrerunt ei, & nunciauerunt, dicentes: Filius tuus uiuit. Sciscitatus est ergo horam ab eis, in qua melius habuisset. Et dixerunt ei: heri hora septima reliquit eū febris. Cognouit ergo pater, quod illa hora erat, in qua dixisset sibi Iesus, filius

υἱός σου ζῇ, καὶ ἐπίστευσεν αὐτὸς, καὶ ἡ οἰκία
αὐτοῦ ὅλη. τοῦτο πάλιν δεύτερον σημεῖον ἐ-
ποίησεν ὁ ἰησοῦς ἐλθὼν ἐκ τῆς ἰουδαίας εἰς
λη τὴν γαλιλαίαν. *μετὰ ταῦτα ἦν ἑορτὴ τῶν ζ
α ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη ὁ ἰησοῦς εἰς ἱεροσόλυ-
μα. ἔστι δὲ ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προ-
βατικῇ κολυμβήθρα, ἡ ἐπιλεγομένη ἑβραϊ-
στὶ βηθεσδὰ, πέντε στοὰς ἔχουσα, ἐν ταύταις
κατέκειτο πλῆθος πολὺ τῶν ἀσθενούντων,
τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν, ἐκδεχομένων τὴν
τοῦ ὕδατος κίνησιν. ἄγγελος γὰρ κατὰ και-
ρὸν κατέβαινεν ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ καὶ ἐτά-
ρασσε τὸ ὕδωρ, ὁ οὖν πρῶτος ἐμβὰς μετὰ
τὴν ταραχὴν τοῦ ὕδατος ὑγιὴς ἐγίνετο, ᾧ
δήποτε κατείχετο νοσήματι. ἦν δέ τις ἄν-
θρωπος ἐκεῖ, τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἔχων
ἐν τῇ ἀσθενείᾳ. τοῦτον ἰδὼν ὁ ἰησοῦς κατακεί-
μενον, καὶ γνοὺς, ὅτι πολὺν ἤδη χρόνον
ἔχει, λέγει αὐτῷ· θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; ἀπε-
κρίθη αὐτῷ ὁ ἀσθενῶν. κύριε, ἄνθρωπον οὐκ
ἔχω, ἵνα ὅταν ταραχθῇ τὸ ὕδωρ, βάλλῃ με
εἰς τὴν κολυμβήθραν, ἐν ᾧ δὲ ἔρχομαι ἐγὼ,
ἄλλος πρὸ ἐμοῦ καταβαίνει. λέγει αὐτῷ ὁ
ἰησοῦς, ἔγειραι, ἆρον τὸν κράββατόν σου, καὶ
περιπάτει. καὶ εὐθέως ἐγίνετο ὑγιὴς ὁ ἄν-
θρωπος, καὶ ἦρε τὸν κράββατον αὐτοῦ, καὶ
περιεπάτει. ἦν δὲ σάββατον ἐν ἐκείνῃ τῇ
ἡμέρᾳ. ἔλεγον οὖν οἱ ἰουδαῖοι τῷ τεθεραπευ-
μένῳ. σάββατόν ἐστιν, οὐκ ἔξεστί σοι ἆραι τὸν
λθ κράββατον. *Ἀπεκρίθη αὐτοῖς, ὁ ποιήσας
με ὑγιῆ, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, ἆρον τὸν κράββα-
τόν σου καὶ περιπάτει. ἠρώτησαν οὖν αὐτὸν,
τίς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ὁ εἰπών σοι, ἆρον τὸν
κράββατόν σου, καὶ περιπάτει; ὁ δὲ ἰαθεὶς
οὐκ ᾔδει τίς ἐστιν. ὁ γὰρ ἰησοῦς ἐξένευσεν ὄχλου
ὄντος ἐν τῷ τόπῳ. μετὰ ταῦτα εὑρίσκει
αὐτὸν ὁ ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ εἶπεν αὐτῷ,
ἴδε ὑγιὴς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα
μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται. ἀπῆλθεν ὁ ἄνθρω-
πος, καὶ ἀνήγγειλε τοῖς ἰουδαίοις, ὅτι ἰησοῦς
ἐστὶν ὁ ποιήσας αὐτὸν ὑγιῆ. καὶ διὰ τοῦτο
ἐδίωκον

filius tuus uiuit. & credidit ipse, et domus
eius tota. Hoc iterũ secũdũ signũ ædidit
Iesus cum uenisset à Iudæa in Galilæã.
Post hæc erat dies festus Iudæorũ, & V.
ascẽdit Iesus Hierosolymam: Est autem
Hierosolymis ad probaticã piscina, quæ
nominatur Hebraice bethesda, quinque
porticus habẽs, in his iacebat multitudo
magna languẽtium, cæcorum, claudorũ,
aridorum, expectantium aquæ motum.
Angelus enim descendebat certo tẽpore
in piscinam, & turbabat aquã. Itaq; qui
primꝰ descẽdisset post turbationẽ aquæ,
sanus fiebat à quocunque detinebatur
morbo. Erat autem quidam homo illic,
qui triginta & octo annos morbo tene-
batur. Hunc cum uidisset Iesus decum-
bentem, & cognouisset, quod iam multũ
tẽporis morbo teneretur, dicit ei: Vis sa-
nus fieri? Respõdit ei languidus: Domi-
ne, hominem nõ habeo, ut cum turbata
fuerit aqua, mittat me in piscinã. Sed in-
terim dum ego uenio, iam alius ante me
descendit. Dicit ei Iesus: Surge, tolle gra-
batum tuum, & ambula. Et statim sanus
factus est homo ille, & sustulit grabatũ
suũ, & ambulabat. Erat autẽ sabbatũ in
die illo. Dicebãt ergo Iudæi ei, qui sanatꝰ
fuerat: Sabbatum est, nõ licet tibi tollere
grabatũ. Respondit eis: Qui me sanũ fe-
cit: is mihi dixit: tolle grabatũ tuũ, & am
bula. Interrogauerũt ergo eum: Quis est
ille homo, qui dixit tibi, tolle grabatum
tuũ, & ambula? Is autẽ qui sanus fuerat
effectus, nesciebat qs esset. Iesus eñi sub-
duxit se quod turba esset eo in loco. Post
ea reperit eũ Iesus in templo, & dixit illi:
Ecce sanus factꝰ es, ne posthac pecces, ne
quid deterius tibi contingat. Abijt ille
homo, & nuntiauit Iudæis, quod Iesus
esset à quo sanatus fuisset. Ac propterea

ἐδίωκον τὸν ἰησοῦν οἱ ἰουδαῖοι, καὶ ἐζήτουν
αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ὅτι ταῦτα ἐποίει ἐν σαβ-
βάτῳ. Ὁ δὲ ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς. ὁ πα-
τήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζο-
μαι. διὰ τοῦτο οὖν μᾶλλον ἐζήτουν αὐτὸν
οἱ ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι, ὅτι οὐ μόνον ἔλυε
τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλε-
γε τὸν θεὸν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ θεῷ.
Ἀπεκρίνατο οὖν ὁ ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς.
ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ δύναται ὁ υἱὸς
ποιεῖν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν
πατέρα ποιοῦντα. ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ,
ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. Ὁ γὰρ πα-
τὴρ φιλεῖ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐ-
τῷ, ἃ αὐτὸς ποιεῖ. καὶ μείζονα τούτων δεί-
ξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε. ὥσπερ
γὰρ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς, καὶ ζωο-
ποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ υἱὸς, οὓς θέλει ζωοποιεῖ.
Οὐ δὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν
κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ, ἵνα πάντες
τιμῶσι τὸν υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέ-
μ ρα. * Ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν πα-
ε τέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν. ἀμὴν ἀμὴν λέ-
γω ὑμῖν, ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πι-
στεύων τῷ πέμψαντί με, ἔχει ζωὴν αἰώνιον.
καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβη-
μα κεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν. * Ἀμὴν ἀ-
[illegible] μὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν
ἐστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ
υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. ὥσπερ
γὰρ ὁ πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔ-
δωκε καὶ τῷ υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, καὶ
ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν,
ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν. Μὴ θαυμάζετε τοῦτο,
ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνη-
μείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκ-
πορεύσονται, οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες, εἰς
ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαν-
τες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. Οὐ δύναμαι
ἐγὼ ποιεῖν ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ οὐδέν. καθὼς ἀκούω,
κρίνω, καὶ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστίν
ὅτι

persequebantur Iudæi Iesum, & quære-
bant illum occidere, quod ista fecisset in
sabbato. Iesus autem respondit eis: Pa-
ter meus ad hoc usque temporis opera-
tur, & ego operor. Propterea ergo magis
quærebant eum Iudæi interficere, quia
non solum soluisset sabbatum, sed & pa
trem suum dixisset deum, æqualem se fa
ciens deo. Respondit itaque Iesus, & di-
xit eis: Amen amen dico uobis, non po-
test filius à se facere quicquam, nisi quid
uiderit patrem facientem. Quæcunque
enim ille fecerit, hæc itidem & filius facit.
Pater enim diligit filium, & omnia de-
monstrat ei quæ ipse facit: & maiora his
demõstrabit ei opera, ut uos miremini.
Sicut enim pater suscitat mortuos & ui-
uificat, sic & filius quos uult, uiuificat.
Neque enim pater iudicat quenquam
sed omne iudicium dedit filio, ut omnes
honorent filium, sicut honorant patrem.
Qui non honorat filium, non honorat
patrem qui misit illum. Amen amen di-
co uobis, qui sermonem meum audit, &
credit ei qui misit me, habet uitam æter-
nam, & in cõdemnationem non ueniet,
sed transiuit à morte in uitam. Amen
amen dico uobis, quod ueniet hora, &
nũc est, quando mortui audient uocem
filij dei: & qui audierint, uiuent. Sicut
enim pater habet uitam in semetipso, sic
dedit & filio habere uitam in semetipso,
& potestatẽ dedit ei iudicãdi quoq;. quia
filius hominis est. Nolite mirari hoc, q̃a
ueniet hora, in qua omnes qui in monu-
mentis sunt, audient uocem eius, & pro-
dibunt, qui bona fecerunt, in resurrectio-
nem uitæ: qui uero mala egerũt, in resur-
rectionem condẽnationis. Non possum
ego ex meipso facere quicquam. Sicut
audio, iudico, & iudiciũ meum iustũ est.
quia

μβ * ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέ-
α λημα τοῦ πέμψαντός με πατρός.* ἐὰν ἐγὼ
μγ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ
ι ἔστιν ἀληθής. ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ
ἐμοῦ, καὶ οἶδα ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία,
ἣν μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. ὑμεῖς ἀπεστάλκατε πρὸς
ἰωάννην, καὶ μεμαρτύρηκε τῇ ἀληθείᾳ. ἐγὼ
δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβά-
νω, ἀλλὰ ταῦτα λέγω, ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε.
ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος καὶ φαί-
νων, ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιασθῆναι
πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. ἐγὼ δὲ ἔχω
μδ τὴν μαρτυρίαν μείζω τοῦ ἰωάννου. * τὰ γὰρ
γ ἔργα ἃ ἔδωκέ μοι ὁ πατὴρ, ἵνα τελειώσω
αὐτὰ, αὐτὰ τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυ-
ρεῖ περὶ ἐμοῦ, ὅτι ὁ πατήρ με ἀπέσταλκε.
καὶ ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτὸς μεμαρτύ-
ρηκε περὶ ἐμοῦ, οὔτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκό-
ατε πώποτε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκατε.
με * καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε μένον-
ι τα ἐν ὑμῖν, ὅτι ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τού-
τῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε. ἐρευνᾶτε τὰς γρα-
φὰς. ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰ-
ώνιον ἔχειν, καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυ-
ροῦσαι περὶ ἐμοῦ, καὶ οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρός
με, ἵνα ζωὴν ἔχητε. δόξαν παρὰ ἀνθρώ-
πων οὐ λαμβάνω. ἀλλ᾽ ἔγνωκα ὑμᾶς, ὅτι
τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς.
ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου,
καὶ οὐ λαμβάνετέ με. ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν
τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνον λήψεσθε. πῶς
δύνασθε ὑμεῖς πιστεῦσαι, δόξαν παρὰ ἀλ-
λήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν
παρὰ τοῦ μόνου θεοῦ οὐ ζητεῖτε; μὴ δοκεῖ-
τε, ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν
πατέρα, ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν μωσῆς,
εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίκατε. εἰ γὰρ ἐπιστεύετε μω-
σῇ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖ-
νος ἔγραψεν. εἰ δὲ τοῖς ἐκείνου γράμμασιν
οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασι πιστεύσετε;
μς * μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν ὁ ἰησοῦς πέραν
τῆς θαλάσσης

quia non quæro uoluntatem meam, sed
uoluntatem eius qui misit me, patris. Si
ego testimoniũ perhiberem de meipso,
testimonium meum non esset uerum.
Alius est qui testimonium perhibet de
me, & scio uerum esse testimoniũ, quod
testificat' de me. Vos misistis ad Ioannẽ,
& is testimonium reddidit ueritati. Ego
autem non ab homine testimonium ac-
cipio, sed hæc dico, ut uos salui sitis. Ille
erat lucerna ardens & lucens, uos autem
uoluistis ad tempus exultare in luce ei9.
At ego testimonium habeo maius testi
monio Ioannis. Opera enim quæ dedit
mihi pater ut perficiam ea, ipsa inquam
opera quæ ego facio, testificantur de me,
quod pater miserit me. Et qui misit me
pater, ipse testificatus est de me. Neq; uo
cem eius unquam audistis, neq; speciem
eius uidistis. & sermonem eius non ha-
betis, in uobis manẽtẽ: quia quem misit
ille, huic uos non creditis. Scrutamini scri
pturas, quia uos uidemini uobis in ipsis
uitam æternam habere, & illæ sunt, quæ
testificant' de me, necuultis uenire ad me
ut uitam habeatis. Gloriam ab homini-
bus non accipio, sed cognoui uos, quod
dilectionem dei non habeatis in uobis.
Ego ueni nomine patris mei, nec recipi-
tis me. Si alius uenerit nomine suo illum
recipietis. Quomodo uos potestis cre-
dere, qui gloriam à uobis inuicem acci-
pitis, & gloriam quæ à solo deo profici-
scitur, non quæritis? Nolite putare, quod
ego accusaturus sim uos apud patrem.
Est qui accusat uos Moses, in quo uos
speratis. Si enim credidissetis Mosi, cre-
didissetis utiq; mihi, de me enim ille
scripsit. Si autem illius scriptis non credi-
tis, quomodo uerbis meis credetis?
Post hæc abijt Iesus trans VI
mare

τῆς θαλάσσης τῆς γαλιλαίας τῆς τιβεριάδος,
καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολύς, ὅτι ἑώ-
ρων αὐτοῦ τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίει ἐπὶ τῶν ἀσθε-
μζ νούντων.* Ἀνῆλθε δὲ εἰς τὸ ὄρος ὁ ἰησοῦς, καὶ
γ ἐκεῖ ἐκάθητο μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.* Ἦν δὲ
μη ἐγγὺς τὸ πάσχα ἡ ἑορτὴ τῶν ἰουδαίων.* Ἐπάρ-
α ας οὖν ὁ ἰησοῦς τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ θεασάμενος,
μθ ὅτι πολὺς ὄχλος ἔρχεται πρὸς αὐτόν, λέγει πρὸς
α τὸν φίλιππον, πόθεν ἀγοράσομεν ἄρτους, ἵνα φά-
γωσιν οὗτοι; τοῦτο δὲ ἔλεγε πειράζων αὐτόν,
αὐτὸς γὰρ ᾔδει τί ἔμελλε ποιεῖν. Ἀπεκρίθη αὐτῷ
φίλιππος, Διακοσίων δηναρίων ἄρτοι οὐκ ἀρ-
κοῦσιν αὐτοῖς, ἵνα ἕκαστος αὐτῶν βραχύ τι
λάβῃ. Λέγει αὐτῷ εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ,
ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς σίμωνος πέτρου. ἔστι
παιδάριον ἓν ὧδε ὃ ἔχει πέντε ἄρτους κριθί-
νους, καὶ δύο ὀψάρια, ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστιν εἰς
τοσούτους; Εἶπε δὲ ὁ ἰησοῦς, ποιήσατε τοὺς ἀν- κ
θρώπους ἀναπεσεῖν. ἦν δὲ χόρτος πολὺς ἐν
τῷ τόπῳ. ἀνέπεσον οὖν οἱ ἄνδρες τὸν ἀρι-
θμὸν ὡσεὶ πεντακισχίλιοι. ἔλαβε δὲ τοὺς ἄρ-
τους ὁ ἰησοῦς, καὶ εὐχαριστήσας διέδωκε τοῖς
μαθηταῖς, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ἀνακειμένοις,
ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν ὀψαρίων ὅσον ἤθελον. ὡς
δὲ ἐνεπλήσθησαν, λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐ-
τοῦ· συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα κλάσμα-
τα, ἵνα μή τι ἀπόληται. συνήγαγον οὖν καὶ
ἐγέμισαν δώδεκα κοφίνους κλασμάτων ἐκ
τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθίνων, ἃ ἐπερίσσευ-
ν σε τοῖς βεβρωκόσιν.* Οἱ οὖν ἄνθρωποι ἰδόν-
τες ὃ ἐποίησε σημεῖον ὁ ἰησοῦς, ἔλεγον, ὅτι
οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης ὁ ἐρχόμενος
εἰς τὸν κόσμον. Ἰησοῦς οὖν γνούς, ὅτι μέλ-
λουσιν ἔρχεσθαι, καὶ ἁρπάζειν αὐτόν, ἵνα ποι-
να ήσωσιν αὐτὸν βασιλέα, *ἀνεχώρησε πάλιν
δ εἰς τὸ ὄρος αὐτὸς μόνος. ὡς δὲ ὀψία ἐγένετο,
κατέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν θάλασ-
σαν, καὶ ἐμβάντες εἰς τὸ πλοῖον, ἤρχοντο πέ-
ραν τῆς θαλάσσης εἰς καπερναούμ, καὶ σκοτία
ἤδη ἐγεγόνει, καὶ οὐκ ἐληλύθει πρὸς αὐτοὺς ὁ ἰη-
σοῦς. ἥ τε θάλασσα ἀνέμου μεγάλου πνέοντος
διηγείρετο

mare Galilææ quod est Tiberiadis, & se
quebatur eũ turba multa, quia uidebãt
eius signa, quæ faciebat sup̃ his qui infir
mabant. Subijt autẽ in montẽ Iesus, &
ibi sedebat cum discipulis suis. Instabat
autẽ pascha diesfestus Iudæorum. Cum
sustulisset ergo oculos Iesus, & uidisset,
quod multa turba ueniret ad se, dicit ad
Philippũ: Vnde ememꝰ panes, ut edant
isti? Hoc autẽ dicebat tentans eum, ipse
enĩ sciebat quid esset facturus. Respõdit
ei Philippus: Ducentorũ denariorũ pa-
nes nõ sufficiũt eis, ut unusquisq; pusillũ
quippiã accipiat. Dicit ei unus ex discipu
lis ipsius, Andreas frater Simonis Petri:
Est puer unus hic qui habet quinq; pa-
nes ordeaceos & duos pisces. sed hæc qd
sunt inter tam multos? Dixit autẽ Iesus:
Facite ut homines discumbant. Erat aũt
gramẽ multũ in eo loco. Discubuerũt er-
go uiri numero fermè quinquies mille.
Accepit autẽ panes Iesus, cumq; gratias
egisset, distribuit discipulis, discipuli uero
discumbentibus. Similiter & ex piscibus
q̃tũ uolebãt. Vt autẽ impleti sunt, dicit
discipulis suis: Colligite quæ superfue-
rũt fragmẽta ne qd pereat. Collegerunt
ergo, & impleuerũt duodecim cophinos
fragmẽtorũ ex quinq; panibꝰ ordeaceis,
quæ sup̃fuerãt his qui comederãt. Illi er-
go homines cum uidissent qd Iesus fece
rat signũ, dicebant: Hic est uere ꝓpheta
ille qui uẽturus est in mundũ. Iesus ergo
cũ cognouisset quod uenturi essent, ac ra-
pturi ipsum ut facerent ipsum regẽ, seces-
sit iterũ in montẽ ipse solus. At ubi iam
uespera esset, descenderunt discipuli eius
ad mare. & conscensa naui, uenerunt tra-
iecto mari ad oppidum Capernaum.
Iamq; tenebræ erant nec uenerat ad eos
Iesus. Mare autem uento magno flante
intumescebat.

διηγείρετο. ἐληλακότες οὖν ὡς σταδίους εἴκοσι
πέντε ἢ τριάκοντα, θεωροῦσι τὸν ἰησοῦν πε-
ριπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐγγὺς τοῦ
πλοίου γινόμενον, καὶ ἐφοβήθησαν. ὁ δὲ
λέγει αὐτοῖς. ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε. ἤθελον
οὖν λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον, καὶ εὐθέως
τὸ πλοῖον ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς εἰς ἣν ὑπῆγον.
μβ *τῇ ἐπαύριον ὁ ὄχλος ὁ ἑστηκὼς πέραν τῆς
ι θαλάσσης, ἰδὼν ὅτι πλοιάριον ἄλλο οὐκ ἦν
ἐκεῖ, εἰ μὴ ἓν ἐκεῖνο εἰς ὃ ἐνέβησαν οἱ μαθηταὶ
αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐ συνεισῆλθε τοῖς μαθηταῖς
αὐτοῦ ὁ ἰησοῦς εἰς τὸ πλοιάριον, ἀλλὰ μό-
νοι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπῆλθον. ἄλλα δὲ ἦλ-
θε πλοιάρια ἐκ τιβεριάδος ἐγγὺς τοῦ τόπου,
ὅπου ἔφαγον τὸν ἄρτον, εὐχαριστήσαντος τοῦ
κυρίου. ὅτε οὖν εἶδεν ὁ ὄχλος, ὅτι ἰησοῦς
οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, οὐδὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐνέβη-
σαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ πλοιάρια, καὶ ἦλθον εἰς
καπερναοὺμ, ζητοῦντες τὸν ἰησοῦν. καὶ εὑρόν-
τες αὐτὸν πέραν τῆς θαλάσσης, εἶπον αὐτῷ.
ῥαββεί, πότε ὧδε γέγονας; ἀπεκρίθη αὐτοῖς
ὁ ἰησοῦς, καὶ εἶπεν. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν,
ζητεῖτέ με, οὐχ ὅτι εἴδετε σημεῖα, ἀλλ᾿ ὅτι
ἐφάγετε ἐκ τῶν ἄρτων καὶ ἐχορτάσθητε.
ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμέ-
νην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἣν
ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει, τοῦτον γὰρ
ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ θεός. εἶπον οὖν πρὸς
αὐτόν. τί ποιοῦμεν, ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔρ-
γα τοῦ θεοῦ; ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς, καὶ εἶπεν
αὐτοῖς. τοῦτό ἐστι τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ, ἵνα πιστεύ-
μγ σητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος. *εἶπον οὖν αὐ-
δ τῷ. τί οὖν ποιεῖς σὺ σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν καὶ
μδ πιστεύσωμέν σοι; τί ἐργάζῃ; *οἱ πατέρες ἡ-
ι μῶν τὸ μάννα ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθώς
" ἐστι γεγραμμένον, ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδω-
" κεν αὐτοῖς φαγεῖν. εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ ἰη-
σοῦς. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μωσῆς δέ-
δωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ᾿
ὁ πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν. ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ θεοῦ
ἐστιν

intumescebat. Cum remigassent ergo fermè stadia uigintiquinqꝫ aut triginta, uident Iesum ambulantem super mare, & appropinquantem naui, ac timuerũt. Ille autem dicit eis: Ego sum, nolite timere. Voluerunt ergo recipere eum in nauim, & illico nauis appulerat terræ ad quam ibant. Postero die turba quæ stabat trans mare, ut uidit, quod nauicula alia nõ esset ibi, nisi una illa in quam ingressi fuerant discipuli eius, & q̃d nõ introisset cũ discipulis suis Iesus in nauiculam, sed soli discipuli eius abissent: Aliæ uero superuenerũt nauiculæ à Tiberiade iuxta locum ubi comederant panem, posteaquam gratias egisset dominus: Cum ergo uidisset turba, quod Iesus nõ esset ibi necqꝫ discipuli eius, ascenderunt & ipsi in nauiculas & uenerunt Capernaum, quærentes Iesum, & cum inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi quando huc uenisti? Respõdit eis Iesus, & dixit: Amen amen dico uobis, quæritis me, non quia uidistis signa, sed quia comedistis de panibus, & saturati estis. Operemini non cibum qui perit, sed qui pemanet in uitam æternam, quem filius hominis dabit uobis, hunc enim pater consignauit deus. Dixerunt ergo ad eũ: Quid facimus, ut operemur opera dei? Respõdit Iesus, & dixit eis, Hoc est opus dei: ut credatis in eum quem misit ille. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, ut uideamus & credamus tibi? quid operaris? Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cœlo dedit eis ad edendum. Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico uobis, nõ Moses dedit uobis illum panẽ de cœlo, sed pater meus dat uobis panem de cœlo uerum. Panis enim dei

est

ἐστιν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ζωὴν
διδοὺς τῷ κόσμῳ. Εἶπον οὖν πρὸς αὐτόν.
Κύριε, πάντοτε δὸς ἡμῖν τὸν ἄρτον τοῦτον.
με * Εἶπε δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος
α τῆς ζωῆς, ὁ ἐρχόμενος πρός με οὐ μὴ πεινά-
σῃ, καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ διψήσῃ πώ-
ποτε. ἀλλ' εἶπον ὑμῖν, ὅτι καὶ ἑωράκατέ με
μϛ καὶ οὐ πιστεύετε. * Πᾶν ὃ δίδωσί μοι ὁ πα-
ι τὴρ, πρὸς ἐμὲ ἥξει. καὶ τὸν ἐρχόμενον πρός με,
μζ οὐ μὴ ἐκβάλλω ἔξω. * Ὅτι καταβέβηκα ἐκ
α τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν,
ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. τοῦτο δέ
ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρὸς,
ἵνα πᾶν ὃ δέδωκέ μοι μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐ-
τοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.
μη * τοῦτο δέ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με,
ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν καὶ πιστεύων εἰς αὐ-
ι τὸν, ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον, καὶ ἀναστήσω αὐτὸν
μθ ἐγὼ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. * Ἐγόγγυζον οὖν οἱ
α Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι εἶπεν, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ
ἄρτος ὁ καταβὰς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. καὶ ἔλε-
γον. οὐχ οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς, ὁ υἱὸς Ἰωσὴφ, οὗ
ἡμεῖς οἴδαμεν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα;
πῶς οὖν λέγει οὗτος, ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατα-
ξ βέβηκα. * Ἀπεκρίθη οὖν ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐ-
ι τοῖς. Μὴ γογγύζετε μετ' ἀλλήλων. οὐδεὶς δύ-
ναται ἐλθεῖν πρός με, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμ-
ψας με ἑλκύσῃ αὐτόν. καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν
ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Ἔστι γεγραμμένον ἐν
τοῖς προφήταις, καὶ ἔσονται πάντες διδα-
κτοὶ τοῦ θεοῦ. πᾶς οὖν ὁ ἀκούσας παρὰ τοῦ πα-
ξα τρὸς καὶ μαθὼν, ἔρχεται πρός με. * Οὐχ ὅτι τὸν
γ πατέρα τίς ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ θεοῦ.
ξβ οὗτος ἑώρακε τὸν πατέρα. * Ἀμὴν ἀμὴν λέ-
ι γω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἔχει ζωὴν αἰώνι-
ξγ ον. * Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. * Οἱ πατέ-
α ρες ὑμῶν ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ
ξδ ἀπέθανον, οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρα-
ι νοῦ καταβαίνων, ἵνα τίς ἐξ αὐτοῦ φάγῃ καὶ
ξε μὴ ἀποθάνῃ. * Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ
α τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου
τοῦ ἄρτου

est qui de cœlo descendit, & dat uitam mundo. Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem istum. Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis uitæ. Qui uenit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet unquam. Sed dixi uobis, quod etiam uidistis me, nec creditis. Omne qnod dat mihi pater, ad me ueniet: & eũ qui uenerit ad me non eijcio foras. Quia descendi de cœlo: ut faciam non quod ego uolo, sed quod uult is qui misit me. Hæc est autem uoluntas eius qui misit me patris, ne quid perdam ex omnibus quæ dedit mihi, sed resuscitem illa in nouissimo die. Hæc est autem uoluntas eius qui misit me: ut omnis qui uidet filium, & credit in eum, habeat uitam æternam: & ego suscitabo eum in nouissimo die. Murmurabant ergo Iudæi de illo, quod dixisset, ego sum panis ille, qui de cœlo descendi. Et dicebant: Nonne hic est Iesus, filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic, de cœlo descendi? Respondit ergo Iesus, et dixit eis: Nolite murmurare inter uos. Nemo potest uenire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum, & ego suscitabo eum in nouissimo die. Est scriptum in prophetis, & erunt omnes docti à deo. Omnis ergo qui audiuit à patre & didicit, uenit ad me, non quod patrem uiderit quisquam, nisi is qui est à deo, hic uidit patrem. Amen amen dico uobis, qui confidit mihi, habet uitam æternam. Ego sum panis ille uitæ. Patres uestri comederunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis ille de cœlo descendens, ut ex ipso edat aliquis, & non moriatur. Ego sum panis uiuus qui de cœlo descendi. Si quis ederit ex hoc pane,

τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ ὁ ἄρτος
δὲ ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μου ἐστὶν, ἣν ἐγὼ δώ-
ξς σω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. * Ἐμάχοντο
ι οὖν πρὸς ἀλλήλους οἱ ἰουδαῖοι λέγοντες. πῶς
δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα φα-
γεῖν; εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. ἀμὴν ἀ-
μὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα
τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷ-
μα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. ὁ τρώγων
μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει
ζωὴν αἰώνιον, καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν τῇ ἐ-
ξζ σχάτῃ ἡμέρᾳ. * Ἡ γὰρ σάρξ μου ἀληθῶς ἐστι
α βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῶς ἐστι πόσις.
ξη * ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου
α τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ. καθὼς
ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν πατὴρ, κἀγὼ ζῶ διὰ τὸν
πατέρα, καὶ ὁ τρώγων με, κἀκεῖνος ζήσε-
ται δι᾽ ἐμέ. οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐ-
ρανοῦ καταβὰς, οὐ καθὼς ἔφαγον οἱ πατέ-
ρες ὑμῶν τὸ μάννα καὶ ἀπέθανον. ὁ τρώγων
τοῦτον τὸν ἄρτον, ζήσει εἰς τὸν αἰῶνα. ταῦτα
εἶπεν ἐν συναγωγῇ διδάσκων ἐν καπερνα-
οὺμ. πολλοὶ οὖν ἀκούσαντες ἐκ τῶν μαθη-
τῶν αὐτοῦ εἶπον. σκληρός ἐστιν οὗτος ὁ λό-
γος, τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν; εἰδὼς δὲ ὁ
ἰησοῦς ἐν ἑαυτῷ, ὅτι γογγύζουσι περὶ τούτου
οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς. τοῦτο ὑμᾶς
ξθ σκανδαλίζει; * ἐὰν οὖν θεωρῆτε τὸν υἱὸν τοῦ
α ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα ὅπου ἦν τὸ πρότερον;
ο * τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν, ἡ σὰρξ οὐκ ὠφε-
δ λεῖ οὐδέν. * τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν,
οα πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή ἐστιν, ἀλλ᾽ εἰσὶν ἐξ ὑμῶν
ι τινὲς οἳ οὐ πιστεύουσιν. * ᾔδει γὰρ ἐξ ἀρχῆς
οβ ὁ ἰησοῦς, τινὲς εἰσὶν οἱ μὴ πιστεύοντες. καὶ τίς
δ ἐστιν ὁ παραδώσων αὐτόν. * καὶ ἔλεγε. διὰ
ογ τοῦτο εἴρηκα ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν
ι πρός με, ἐὰν μὴ ᾖ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ πα-
τρός μου. ἐκ τούτου πολλοὶ ἀπῆλθον τῶν μα-
θητῶν αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ οὐκ ἔτι μετ᾽
αὐτοῦ περιεπάτουν. εἶπεν οὖν ὁ ἰησοῦς τοῖς
δώδεκα. μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν;

Ἀπεκρίθη

pane, uiuet in æternũ. Et panis quẽ ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi uita. Decertabant ergo Iudæi inter se, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem illã suã dare ad edendũ? Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico uobis, nisi ederitis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habetis uitam in uobis. Qui edit meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet uitã æternam: & ego suscitabo eum in nouissimo die. Caro enim mea uere est cibus, & sanguis meus uere est potus. Qui edit meã carnem, & bibit meum sanguinẽ, in me manet, & ego in illo. Sicut misit me uiuens pater, & ego uiuo propter patrem: ita & qui ederit me, uiuet ipse quoq; propter me. Hic est panis ille, qui de cœlo descendit: nõ sicut comederũt patres uestri manna, & mortui sunt: qui ederit hũc panẽ, uiuet in æternũ. Hæc dixit in synagoga docens in Capernaum. Multi ergo his auditis ex discipulis eius dixerũt: Durus est hic sermo: quis potest eum audire? Sciẽs autem Iesus apud semetipsum, quod murmurarent de hoc discipuli ipsius, dixit eis: Hoc uos offendit? Quid igitur si uideritis filium hominis ascendentem eò ubi erat prius? Spiritus est qui uiuificat, caro non prodest quicquàm. Verba quæ ego loquor uobis, spiritus & uita sunt. Sed sunt quidam ex uobis, qui non credunt. Nouerat enim ab initio Iesus, qui essent non credentes, & quis proditurus esset ipsum. Et dicebat: Propterea dixi uobis, quod nemo potest uenire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo. Ex eo tempore multi discipulorum eius desciuerunt eo relicto, nec amplius cum illo ambulabant. Dixit ergo Iesus ad duodecim: Num & uos uultis abire?

Respondit

οδ * Ἀπεκρίθη οὖν αὐτῷ σίμων πέτρος. κύριε,
ι πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰω-
νίου ἔχεις, καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώ-
καμεν, ὅτι σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶν-
οε τος. * Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. οὐκ ἐγὼ ὑ-
ι μᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην, καὶ ἐξ ὑμῶν
εἷς διάβολός ἐστιν; ἔλεγε δὲ τὸν ἰούδαν σίμω-
νος ἰσκαριώτην, οὗτος γὰρ ἤμελλεν αὐτὸν
παραδιδόναι, εἷς ὢν ἐκ τῶν δώδεκα.

Καὶ περιεπάτει ὁ ἰησοῦς μετὰ ταῦτα ἐν τῇ
γαλιλαίᾳ, οὐ γὰρ ἤθελεν ἐν τῇ ἰουδαίᾳ περι-
πατεῖν, ὅτι ἐζήτουν αὐτὸν οἱ ἰουδαῖοι ἀπο-
κτεῖναι. Ἦν δὲ ἐγγὺς ἡ ἑορτὴ τῶν ἰουδαίων
ἡ σκηνοπηγία. Εἶπον οὖν πρὸς αὐτὸν οἱ ἀδελ-
φοὶ αὐτοῦ, μετάβηθι ἐντεῦθεν, καὶ ὕπαγε εἰς
τὴν ἰουδαίαν, ἵνα καὶ οἱ μαθηταί σου θεωρή-
σωσι τὰ ἔργα σου ἃ ποιεῖς. οὐδεὶς γὰρ ἐν κρυ-
πτῷ τι ποιεῖ, καὶ ζητεῖ αὐτὸς ἐν παρρησίᾳ εἶ-
ναι. εἰ ταῦτα ποιεῖς, φανέρωσον σεαυτὸν τῷ
κόσμῳ. οὐδὲ γὰρ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἐπίστευον
εἰς αὐτόν. Λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. Ὁ καιρὸς
ὁ ἐμὸς οὔπω πάρεστιν, ὁ δὲ καιρὸς ὁ ὑμέτε-
ρος πάντοτέ ἐστιν ἕτοιμος. οὐ δύναται ὁ
κόσμος μισεῖν ὑμᾶς. ἐμὲ δὲ μισεῖ, ὅτι ἐγὼ
μαρτυρῶ περὶ αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονη-
ρά ἐστιν. ὑμεῖς ἀνάβητε εἰς τὴν ἑορτὴν ταύ-
την. ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω εἰς τὴν ἑορτὴν ταύ-
την, ὅτι ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὔπω πεπλήρωται.
Ταῦτα δὲ εἰπὼν αὐτοῖς, ἔμεινεν ἐν τῇ γαλι-
λαίᾳ. Ὡς δὲ ἀνέβησαν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, τότε
καὶ αὐτὸς ἀνέβη εἰς τὴν ἑορτήν, οὐ φανερῶς, ἀλλ᾽
ὡς ἐν κρυπτῷ. Οἱ οὖν ἰουδαῖοι ἐζήτουν αὐτὸν
ἐν τῇ ἑορτῇ, καὶ ἔλεγον. ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος; καὶ
γογγυσμὸς πολὺς περὶ αὐτοῦ ἦν ἐν τοῖς ὄ-
χλοις. οἱ μὲν ἔλεγον, ὅτι ἀγαθός ἐστιν, ἄλ-
λοι δὲ ἔλεγον, οὔ, ἀλλὰ πλανᾷ τὸν ὄχλον.
οὐδεὶς μέντοι παρρησίᾳ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ διὰ
τὸν φόβον τῶν ἰουδαίων. Ἤδη δὲ τῆς ἑορτῆς με-
σούσης, ἀνέβη ὁ ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν καὶ ἐδίδα-
σκε, καὶ ἐθαύμαζον οἱ ἰουδαῖοι, λέγοντες. πῶς
οὗτος γράμματα οἶδε μὴ μεμαθηκώς; ἀπε-
κρίθη

Reſpondit ergo ei Simon Petrus: Do-
mine, ad quem ibimus? uerba uitæ æter-
næ habes, & nos credimus & cognoui-
mus, quod tu es Chriſtus filius dei uiui.
Reſpondit ei Ieſus: Nonne ego uos duo-
decim elegi, & ex uobis unus diabolus
eſt? dicebat autem de Iuda Simonis
Iſcariota. Hic enim erat proditurus eum,
cum eſſet unus ex duodecim.

Verſabať Ieſus poſt hæc in Galilæa, VII
non enim uolebat in Iudæa uerſari, quia
quærebant eum Iudæi interficere. Erat
autẽ in propinquo dies feſtus Iudæorũ
ſcenopegia. Dixerunt igitur ad eum fra-
tres eius: Tranſi hinc, & uade in Iudæam,
ut & diſcipuli tui uideant opera tua quæ
facis. Nemo quippe in occulto facit ali-
quid, & quærit ipſe palàm eſſe. Si hæc fa-
cis, declara teipſum mundo. Nam ne fra-
tres quidem eius credebant in eũ. Dicit
ergo eis Ieſus: Tempus meũ nõdũ adeſt,
tẽpus autẽ ueſtrũ ſemper eſt paratũ. Non
poteſt mũdus odiſſe uos, me autẽ odit:
quia ego teſtimoniũ fero de illo, quod ope-
ra eius mala ſint. Vos aſcendite ad diem
feſtum hunc. Ego nondum aſcẽdo ad fe-
ſtum hoc, quia meum tempus nondum
impletum eſt. Hæc autem cũ dixiſſet illis,
manſit in Galilæa. Vt autem aſcenderũt
fratres eius, tunc & ipſe aſcendit ad feſtũ
nõ manifeſte, ſed uelut in occulto. Iudæi
ergo quærebant eum in feſto, & dicebãt:
Vbi eſt ille? Et murmur multum erat in
turbis de eo. Quidam enim dicebãt, bo-
nus eſt: alij autem dicebãt, non, ſed ſedu-
cit turbam. Nemo tamen palàm loque-
batur de illo propter metum Iudæorũ.
Cum autem iam dimidiũ feſti peractũ
eſſet, aſcendit Ieſus in templum, ac doce-
bat. Et mirabantur Iudæi, dicentes: Quo-
modo hic literas ſcit, cũ nõ didicerit? Re-
ſpondit

κρίθη αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, καὶ εἶπεν. Ἡ ἐμὴ διδα
χὴ οὐκ ἔστιν ἐμή, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με.
ἐάν τις θέλῃ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖν, γνώσε
ται περὶ τῆς διδαχῆς, πότερον ἐκ τοῦ θεοῦ
ἐστιν, ἢ ἐγὼ ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ λαλῶ. Ὁ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ λα
λῶν, τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ. Ὁ δὲ ζητῶν
τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτόν, οὗτος ἀ
ληθής ἐστι, καὶ ἀδικία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν. Οὐ
μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, καὶ οὐδεὶς
ἐξ ὑμῶν ποιεῖ τὸν νόμον; τί με ζητεῖτε ἀπο
κτεῖναι; Ἀπεκρίθη ὁ ὄχλος, καὶ εἶπε. Δαι
μόνιον ἔχεις, τίς σε ζητεῖ ἀποκτεῖναι; Ἀπε
κρίθη ὁ ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. Ἓν ἔργον
ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε. Διὰ τοῦτο μω
σῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομήν, οὐχ ὅτι
ἐκ τοῦ μωσέως ἐστίν, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν πατέρων,
καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον. Εἰ
περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββά
τῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος μωσέως, ἐμοὶ χολᾶ
τε, ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν σαβ
βάτῳ; μὴ κρίνετε κατ᾽ ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαί
αν κρίσιν κρίνατε. Ἔλεγον οὖν τινὲς ἐκ τῶν
ἱεροσολυμιτῶν, οὐχ οὗτός ἐστιν ὃν ζητοῦσιν
ἀποκτεῖναι; καὶ ἴδε παρρησίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐ
δὲν αὐτῷ λέγουσι. μή ποτε ἀληθῶς ἔγνωσαν
οἱ ἄρχοντες, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ χριστός;
Ἀλλὰ τοῦτον οἴδαμεν πόθεν ἐστίν. Ὁ δὲ
χριστὸς ὅταν ἔρχηται, οὐδεὶς γινώσκει πό-
ος θεν ἐστίν. * Ἔκραξεν οὖν ὁ ἰησοῦς ἐν τῷ
γ ἱερῷ διδάσκων, καὶ λέγων, καί με οἴδατε,
καὶ οἴδατε πόθεν εἰμί. καὶ ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ οὐκ
ἐλήλυθα, ἀλλ᾽ ἔστιν ἀληθινὸς ὁ πέμψας με,
ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν, ὅτι
οζ παρ᾽ αὐτοῦ εἰμί, κἀκεῖνός με ἀπέσταλεν. * Ἐζή
α τουν οὖν αὐτὸν πιάσαι, καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν
ἐπ᾽ αὐτὸν τὰς χεῖρας, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα
οη αὐτοῦ. * Πολλοὶ δὲ ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπίστευσαν εἰς αὐ
ε τόν, καὶ ἔλεγον, ὅτι ὁ χριστὸς ὅταν ἔλθῃ, μή
τι πλείονα σημεῖα τούτων ποιήσει ὧν οὗτος
οθ ἐποίησεν; ἤκουσαν οἱ φαρισαῖοι τοῦ ὄχλου γογ
α γύζοντος περὶ αὐτοῦ ταῦτα, * καὶ ἀπέστειλαν
οἱ φαρισαῖοι

spondit eis Iesus,& dixit: Mea doctrina nō est mea,sed eius qui misit me. Si quis uoluerit uoluntati eius obtemperare,cognoscet de doctrina,utrum ex deo sit,an ego à meipso loquar.Qui à semetipso loquitur,gloriā propriā quærit.Qui autem quærit gloriā eius qui misit ipsum,hic uerax est,& iniusticia in illo nō est . Nónne Moses dedit uobis legē,& tamen nemo ex uobis factis præstat legem? Quid me quæritis interficere? Respōdit turba,& dixit:Dæmoniū habes,Quis te quærit interficere? Respondit Iesus , & dixit eis: Vnū opus feci,& omnes miramini.Propterea Moses dedit uobis circūcisionem: nō quia ex Mose sit,sed quia ex patribus. Et tamen in sabbato circūciditis hominē. Si circūcisionē accipit homo in sabbato ut non soluatur lex Mosi,mihi indignamini,quod totum hominem sanum fecerim in sabbato? Nolite iudicare secundum aspectum,sed iusto iudicio iudicate.Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis:Nónne hic est quem quærūt interficere? Atqui ecce palàm loquitur,& nihil ei dicūt. Num uere cognouerūt principes hūc esse uere Christum? Sed hunc nouimus unde sit, Christus autem cum uenerit,nemo scit unde sit. Clamabat ergo Iesus in templo docens, ac dicens: Et me nostis,& unde sim nostis,& à meipso non ueni,sed est uerax qui misit me:quē uos non nouistis . Ego uero noui eum, quia ab ipso sum,& ille me misit.Quærebant ergo eū apprehendere, & nemo misit in illum manus, quia nondum uenerat hora eius.De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant : Christus cum uenerit, num signa plura ædet ijs quæ hic ædidit? Audierunt pharisæi turbam murmurantē de illo hæc,& miserūt

οἱ φαρισαῖοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ὑπηρέτας, ἵνα
π πιάσωσιν αὐτόν.* Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς,
ἔτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμί, καὶ ὑπά-
πα γω πρὸς τὸν πέμψαντά με. * Ζητήσετέ με
καὶ οὐχ εὑρήσετε, καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγώ, ὑμεῖς
οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. Εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς
ἑαυτούς. ποῦ οὗτος μέλλει πορεύεσθαι, ὅτι ἡ-
μεῖς οὐχ εὑρήσομεν αὐτόν; μὴ εἰς τὴν δια-
σποράν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι, καὶ δι-
δάσκειν τοὺς Ἕλληνας; τίς ἐστιν οὗτος ὁ λόγος
ὃν εἶπε, ζητήσετέ με, καὶ οὐχ εὑρήσετε, καὶ ὅ-
που εἰμὶ ἐγώ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν; Ἐν
δὲ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἑορτῆς, εἱ-
στήκει ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔκραξε, λέγων. ἐάν τις δι-
ψᾷ, ἐρχέσθω πρός με καὶ πινέτω. ὁ πιστεύων
εἰς ἐμὲ καθὼς εἶπεν ἡ γραφή, ποταμοὶ ἐκ
τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος.
τοῦτο δὲ εἶπε περὶ τοῦ πνεύματος, οὗ ἔμελλον
λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. οὔπω
γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς οὐδέ-
πβ πω ἐδοξάσθη. * Πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου
ʒ ἀκούσαντες τὸν λόγον, ἔλεγον. οὗτός ἐστιν
ἀληθῶς προφήτης. ἄλλοι ἔλεγον, οὗτός ἐστιν
πγ ὁ χριστός. * Ἄλλοι δὲ ἔλεγον, μὴ γὰρ ἐκ τῆς
ʒ γαλιλαίας ὁ χριστὸς ἔρχεται; οὐχὶ ἡ γραφὴ
εἶπεν, ὅτι ἐκ τοῦ σπέρματος δαβίδ, καὶ ἀπὸ
βηθλεὲμ τῆς κώμης, ὅπου ἦν δαβίδ, ὁ χριστὸς
πδ ἔρχεται; *Σχίσμα οὖν ἐν τῷ ὄχλῳ ἐγένε-
το δι' αὐτόν. *Τινὲς δὲ ἤθελον ἐξ αὐτῶν πιά-
πε σαι αὐτόν, ἀλλ' οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν
α τὰς χεῖρας. * Ἦλθον οὖν οἱ ὑπηρέται πρὸς
πς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ φαρισαίους, καὶ εἶπον
αὐτοῖς ἐκεῖνοι. διὰ τί οὐκ ἠγάγετε αὐτόν;
Ἀπεκρίθησαν οἱ ὑπηρέται. οὐδέποτε οὕτως
ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρω-
πος. Ἀπεκρίθησαν οὖν αὐτοῖς οἱ φαρισαῖ-
οι. μὴ καὶ ὑμεῖς πεπλάνησθε; μή τις ἐκ τῶν
ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν, ἢ ἐκ τῶν
φαρισαίων; ἀλλ' ὁ ὄχλος οὗτος ὁ μὴ
γινώσκων τὸν νόμον, ἐπικατάρατοί εἰσι.
Λέγει Νικόδημος πρὸς αὐτούς, ὁ ἐλθὼν νυ-
κτός,

pharisæi ac prīcipes sacerdotū ministros ut apphenderēt eū. Dixit ergo eis Iesus: Adhuc pusillū tēporis uobiscū sū, & abeo ad eū qui me misit. Quæretis me, nec inuenietis: & ubi ego sum, eò uos nō potestis uenire. Dixerunt ergo Iudæi inter sese: Quò hic iturus est, q nos nō inueniemus eū. Nū in dispersionē gentiū itur⁹ est, & doctur⁹ gētes? Quis est hic sermo, quem dixit, quæretis me, & non inuenietis: & ubi ego sum, eò uos non potestis uenire? In nouissimo autem die magno festi stabat Iesus & clamabat, dicens: Si quis sitit, ueniat ad me & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ. Hoc autē dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in ipsum. Nondum enim erat spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Multi ergo de turba cum audissent hunc sermonem, dicebant: Hic est uere propheta. Alij dicebant: Hic est uere propheta. Alij dicebant: Hic est Christus. Quidam autē dicebant: Num à Galilæa ueniet Christus? Nónne scriptura dicit, quod ex semine Dauid, & de Bethleem castello, ubi erat Dauid, ueniet Christus? Dissensio itaque orta est in turba propter eum. Quidam autem ex ipsis uolebant apprehendere eum, sed nemo coniecit in eum manus. Venerunt ergo ministri ad pontifices & pharisæos, & dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri: Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo. Responderunt ergo eis pharisæi: Num & uos seducti estis? Nunquis ex principibus credidit in eū, aut ex pharisæis? Sed turba hæc quæ nō nouit legē, execrabiles sunt. Dicit Nicodemus ad eos, is qui uenerat ad eum no

cte,

κτὸς πρὸς αὐτὸν, εἷς ὢν ἐξ αὐτῶν. μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν μὴ ἀκούσῃ παρ᾽ αὐτοῦ πρότερον, καὶ γνῷ τί ποιεῖ; Ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ. μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς γαλιλαίας εἶ; ἐρεύνησον καὶ ἴδε, ὅτι προφήτης ἐκ τῆς γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται. καὶ ἐπορεύθη ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

Ἰησοῦς δὲ ἐπορεύθη εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, ὄρθρου δὲ πάλιν παρεγένετο εἰς τὸ ἱερόν, καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἤρχετο πρὸς αὐτὸν, καὶ καθίσας ἐδίδασκεν αὐτούς. φέρουσι δὲ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι πρὸς αὐτὸν γυναῖκα ἐν μοιχείᾳ καταληφθεῖσαν, καὶ στήσαντες αὐτὴν ἐν μέσῳ, λέγουσιν αὐτῷ. Διδάσκαλε, αὕτη ἡ γυνὴ κατελήφθη ἐπαυτοφώρῳ μοιχευομένη. ἐν δὲ τῷ νόμῳ μωσῆς ἡμῖν ἐνετείλατο τὰς τοιαύτας λιθοβολεῖσθαι. σὺ οὖν τί λέγεις; τοῦτο δὲ ἔλεγον πειράζοντες αὐτὸν, ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖν αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἰησοῦς κατακύψας, τῷ δακτύλῳ κατέγραφεν εἰς τὴν γῆν. ὡς δὲ ἐπέμενον ἐρωτῶντες αὐτὸν, καὶ ἀνακύψας, εἶπε πρὸς αὐτούς. Ὁ ἀναμάρτητος ὑμῶν πρῶτος τὸν λίθον ἐπ᾽ αὐτὴν βαλλέτω. καὶ πάλιν κατακύψας ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν. οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐξήρχοντο εἷς καθεῖς, ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ κατελείφθη μόνος ὁ ἰησοῦς, καὶ ἡ γυνὴ ἐν μέσῳ ἑστῶσα. Ἀνακύψας δὲ ὁ ἰησοῦς, καὶ μηδένα θεασάμενος πλὴν τῆς γυναικὸς, εἶπεν αὐτῇ. ἡ γυνή, ποῦ εἰσὶν ἐκεῖνοι οἱ κατήγοροί σου; οὐδείς σε κατέκρινεν; Ἡ δὲ εἶπεν. οὐδεὶς κύριε. Εἶπε δὲ ὁ ἰησοῦς. οὐδὲ ἐγώ σε κατακρίνω. πορεύου καὶ μηκέτι ἁμάρτανε. Πάλιν οὖν ὁ ἰησοῦς αὐτοῖς ἐλάλησε, λέγων. ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ᾽ ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ φαρισαῖοι. σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής. Ἀπεκρίθη ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου, ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον, καὶ ποῦ ὑπάγω. ὑμεῖς δὲ οὐκ

οἴδατε

ĉte, qui unus erat de numero eorũ: Nũ lex nostra iudicat hominẽ, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat? Responderũt, & dixerunt ei: Num & tu Galilæus es? Scrutare & uide, ꝙ à Galilæa propheta nõ surrexerit. Et profectus est unusquisq; in domum suam. VIII

Iesus aũt perrexit in montẽ oliuarũ: & diluculo iterũ uenit in templum, cunctusq; populus uenit ad eum, & sedens docebat eos. Adducunt autem ad eum scribæ & pharisæi mulierem in adulterio deprehensam, & cũ statuissent eã in medio, dicunt ei: Magister, hæc mulier deprehensa est in ipso adulterio. In lege autem Moses præcepit nobis ut huiusmodi lapidarent. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant, tentantes eũ, ut possent accusare eum. Iesus autẽ inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. Cum ergo perseuerarent interrogare, erexit se, & dixit eis: Qui uestrũ immunis est à peccato, primus in illam lapidẽ iaciat. Et iterũ se inclinans scribebat in terra. Audientes autẽ hæc singulatim alius post aliũ exibant, initio facto à senioribus, & relictus est solus Iesus, ac mulier in medio stans. Cum aũt erexisset se Iesus, & neminẽ uideret præter mulierẽ, dixit ei: Mulier, ubi sunt illi tui accusatores? Nemo te cõdẽnauit? Quæ dixit: Nemo dñe. Dixit autem Iesus: Nec ego te cõdẽno. Vade, & posthac ne peccaueris. Iterũ ergo Iesus locut⁹ est eis, dicẽs: Ego sum lux mũdi. Qui sequitur me, nõ ambulabit in tenebris, sed habebit lumẽ uitæ. Dixerũt ergo ei pharisæi: Tu de teipso testificaris, testimonium tuũ nõ est uerũ. Respõdit Iesus & dixit eis: Et si ego testimoniũ perhibeã de meipso, uerũ est testimoniũ meum, quia scio unde ueni, & quò uado: uos autem

οἴδατε πόθεν ἔρχομαι, καὶ ποῦ ὑπάγω.
ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ οὐ κρίνω
οὐδένα. καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγώ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ
ἀληθής ἐστιν. ὅτι μόνος οὐκ εἰμί, ἀλλ' ἐγὼ
καὶ ὁ πέμψας με πατήρ. καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ
τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται, ὅτι δύο ἀνθρώ-
πων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἐστιν. ἐγώ εἰμι ὁ
μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ
ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ. ἔλεγον οὖν αὐ-
πζ τῷ. ποῦ ἐστιν ὁ πατήρ σου; * Ἀπεκρίθη
γ Ἰησοῦς. οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν πατέρα
μου. εἰ ἐμὲ ᾔδειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ᾔδειτε
πη ἄν. * ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς
α ἐν τῷ γαζοφυλακείῳ, διδάσκων ἐν τῷ ἱε-
ρῷ. καὶ οὐδεὶς ἐπίασεν αὐτόν. ὅτι οὔπω ἐληλύ-
πθ θει ἡ ὥρα αὐτοῦ. * Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ
ι Ἰησοῦς. ἐγὼ ὑπάγω καὶ ζητήσετέ με, καὶ ἐν
τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. ὅπου ἐγὼ ὑ-
πάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. ἔλεγον οὖν
οἱ Ἰουδαῖοι, μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτόν, ὅτι λέγει,
ὅτι ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλ-
θεῖν; καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐ-
στέ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί. ὑμεῖς ἐκ τοῦ κόσμου
τούτου ἐστέ, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τού-
του. εἶπον οὖν ὑμῖν, ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς
ἁμαρτίαις ὑμῶν. ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, ὅτι
ἐγώ εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑ-
μῶν. Ἔλεγον οὖν αὐτῷ. σὺ τίς εἶ; καὶ εἶπεν
αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ
ὑμῖν. πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρί-
νειν, ἀλλ' ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι. κἀγὼ ἃ
ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κό-
σμον. οὐκ ἔγνωσαν ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῖς
ἔλεγεν. εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ὅταν ὑψώ-
σητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε,
ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν, ἀλλὰ
καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ πατήρ μου, ταῦτα λα-
λῶ. καὶ ὁ πέμψας με μετ' ἐμοῦ ἐστιν. οὐκ ἀφῆ-
κέ με μόνον ὁ πατήρ, ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐ-
τῷ ποιῶ πάντοτε. ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος
πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Ἔλεγεν οὖν ὁ
Ἰησοῦς

nescitis unde uenio, & quò uado. Vos
secundum carnem iudicatis, ego non iu-
dico quenquam: porrò & si iudicem ego
iudicium meum uerũ est, quia solus non
sum, sed ego & qui misit me pater. Quin
& in lege uestra scriptum est, quod duo-
rum hominum testimonium uerum est
Ego sum qui testimonium fero de me-
ipso, & testimoniũ fert de me qui misit
me pater. Dicebant ergo ei: Vbi est pa-
ter tuus? Respondit Iesus, Neque me no
stis: neque patrem meum. Si me nouisse
tis, & patrem meum nouissetis. Hæc uer-
ba locutus est Iesus in gazophylacio, do
cens in templo. Et nemo apprehẽdit eũ,
quia nondum uenerat hora eius. Dixit
ergo iterum eis Iesus: Ego uado & quæ-
retis me, & in peccato uestro moriemini.
quò ego uado uos non potestis uenire.
Dicebant ergo Iudæi: Num interficiet se
metipsum, quia dicit: quò ego uado, uos
non potestis uenire? Et dicebat eis: Vos
ab infernis estis, ego de supernis sum.
Vos de mundo hoc estis, ego non sum
de hoc mundo. Dixi ergo uobis, quod
moriemini in peccatis uestris. Si enim
nõ credideritis, quod ego sum moriemi-
ni in peccatis uestris. Dicebãt ergo ei: Tu
quis es? Et dicit eis Iesus: In primis quod
& loquor uobis. Multa habeo quæ de
uobis loquar ac iudicẽ, sed qui me misit,
uerax est: & ego quæ audiui ab eo, hæc lo
quor in mũdo. Nõ cognouerũt quod de
patre eis locutus esset. Dixit ergo eis Ie-
sus: Cũ exaltaueritis filiũ hominis, tũc co
gnoscetis quod ego sum, & quod ex me-
ipso facio nihil: sed ita ut docuit me pa-
ter, hæc loquor. Et qui me misit, mecũ est.
Nõ reliquit me solũ pater, quia ego quæ
placita sunt ei, facio semp. Hæc illo loquẽ
te multi crediderunt in eũ. Dicebat ergo
Iesus

ἰησοῦς πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ ἰου/
δαίους. ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ
ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταί μου ἐστὲ, καὶ γνώσεσθε
τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς.
ἀπεκρίθησαν αὐτῷ. σπέρμα ἀβραάμ ἐσμεν,
καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε, πῶς σὺ
λέγεις, ὅτι ἐλεύθεροι γενήσεσθε; ἀπεκρίθη αὐ
τοῖς ὁ ἰησοῦς. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι
πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς
ἁμαρτίας. ὁ δὲ δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ
εἰς τὸν αἰῶνα. ὁ υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα. ἐὰν
οὖν ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι
†ἐστέ. οἶδα ὅτι σπέρμα ἀβραάμ ἐστε, ἀλλὰ ζη
τεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς
οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν. ἐγὼ ὃ ἑώρακα παρὰ τῷ
πατρί μου, λαλῶ, καὶ ὑμεῖς οὖν ὃ ἑωράκατε
παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν, ποιεῖτε. ἀπεκρίθησαν
καὶ εἶπον αὐτῷ. ὁ πατὴρ ὑμῶν ἀβραάμ ἐστι.
λέγει αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. εἰ τέκνα τοῦ ἀβραάμ
ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ ἀβραάμ ἐποιεῖτε. νῦν δὲ ζη
τεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλή
θειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ θε
οῦ. τοῦτο ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησεν. ὑμεῖς ποιεῖ
τε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν. εἶπον οὖν αὐ/
τῷ. ἡμεῖς ἐκ πορνείας οὐ γεγεννήμεθα, ἕνα
πατέρα ἔχομεν τὸν θεόν. εἶπεν αὐτοῖς ὁ
ἰησοῦς. εἰ ὁ θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε
ἂν ἐμέ. ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐξῆλθον καὶ
ἥκω. οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἐμαυτοῦ ἐλήλυθα, ἀλλὰ
ἐκεῖνός με ἀπέστειλε. διὰ τί τὴν λαλιὰν
τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; ὅτι οὐ δύνασθε ἀ/
κούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν. ὑμεῖς ἐκ πατρὸς
τοῦ διαβόλου ἐστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ
πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. ἐκεῖνος ἀν/
θρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀλη
θείᾳ οὐχ ἕστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν
αὐτῷ. ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδί
ων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστὶν, καὶ ὁ πατὴρ αὐ/
τοῦ. ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω, οὐ πι/
στεύετέ μοι. τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁ/
μαρτίας; εἰ δὲ ἀλήθειαν λέγω, διὰ τί ὑμεῖς
οὐ

Al's † ἔσεσθε.

Iesus ad eos qui crediderãt ipsi Iudæos:
Si uos manseritis in sermone meo, uere
discipuli mei estis: & cognoscetis uerita/
tem, & ueritas liberos reddet uos. Respõ
derunt ei: Semen Abrahæ sumus, neq;
cuiquam seruiuimus unquam. quomo/
do tu dicis, liberi reddemini? Respondit
eis Iesus: Amen amen dico uobis, quod
omnis qui facit peccatum, seruus est pec/
cati. Seruus autem non manet in domo
in æternum, filius manet in æternum. Si
ergo uos filius liberos reddiderit, uere li/
beri estis. Scio quod semẽ Abrahæ estis.
Sed quæritis me interficere, quia sermo
meus non habet locum in uobis. Ego
quod uidi apud patrem meum, loquor:
& uos quod uidistis apud patrem ue/
strum, facitis. Responderunt & dixerunt
ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis
Iesus: Si filij Abrahæ essetis, opa Abra/
hæ faceretis. Nunc autem quæritis me in
terficere hominem, qui ueritatem uobis
locutus sum, quam audiui à deo. hoc
Abraham nõ fecit. Vos facitis opera pa
tris uestri. Dixerunt itaque ei: Nos è stu/
pro non sumus nati. Vnum patrem ha/
bemus deum. Dixit eis Iesus: Si deus pa
ter uester esset, diligeretis utiq; me. Ego
enim ex deo processi & ueni. Neq; enim
à meipso ueni, sed ille me misit. Quare
loquelam meam non agnoscitis? quia
non potestis audire sermonem meum.
Vos ex patre diabolo estis, & desiderijs
patris uestri uultis obsequi. Ille homici/
da erat ab initio, & in ueritate non stetit,
quia non est ueritas in eo. Cum loqui/
tur mendacium, ex proprijs loquitur:
quia mendax est, atq; eius rei pater. Ego
autem quia ueritatem dico, non creditis
mihi. Quis ex uobis arguit me de pecca/
to? Porrò si ueritatem dico, quare uos

οὐ πιστεύετέ μοι; ὁ ὢν ἐκ τοῦ θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ θεοῦ ἀκούει. διὰ τοῦτο ὑμεῖς οὐκ ἀκούετε, ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ οὐκ ἐστέ. ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ ἰουδαῖοι καὶ εἶπον αὐτῷ. οὐ καλῶς λέγομεν ὑμεῖς, ὅτι σαμαρείτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; ἀπεκρίθη ἰησοῦς. ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν πατέρα μου, καὶ ὑμεῖς ἠτιμάσατέ με, ἐγὼ δὲ οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου. ἔστιν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν λόγον τὸν ἐμὸν τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ ἰουδαῖοι. νῦν ἐγνώκαμεν, ὅτι δαιμόνιον ἔχεις. ἀβραὰμ ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται, καὶ σὺ λέγεις, ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, οὐ μὴ γεύσεται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα. μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἀβραὰμ, ὅς τις ἀπέθανε; καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον. τίνα σεαυτὸν σὺ ποιεῖς; ἀπεκρίθη ἰησοῦς. ἐὰν ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτὸν, ἡ δόξα μου οὐδέν ἐστιν. ἔστιν ὁ πατήρ μου ὁ δοξάζων με, ὃν ὑμεῖς λέγετε, ὅτι θεὸς ὑμῶν ἐστι, καὶ οὐκ ἐγνώκατε αὐτὸν, ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν, καὶ ἐὰν εἴπω, ὅτι οὐκ οἶδα αὐτὸν, ἔσομαι ὅμοιος ὑμῶν ψεύστης, ἀλλ᾽ οἶδα αὐτὸν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη. εἶπον οὖν οἱ ἰουδαῖοι πρὸς αὐτόν. πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις, καὶ ἀβραὰμ ἑώρακας; εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι. ἦραν οὖν λίθους, ἵνα βάλωσιν ἐπ᾽ αὐτόν. ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ.

ι καὶ παράγων ὁ ἰησοῦς, εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες. ῥαββεὶ, τίς ἥμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ; ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς. οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ ἐν αὐτῷ. ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με ἕως ἡμέρα ἐστίν.

non creditis mihi? Qui ex deo est, uerba dei audit. Propterea uos non auditis, q̃a ex deo nõ estis. Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nónne bene dicimus nos, ꝙ Samaritanus es tu, & dæmoniũ habes? Respondit Iesus: Ego dæmoniũ non habeo, sed cohonesto patrẽ meũ, & uos ignominia affecistis me. Ego autem non quæro gloriã meam: est qui quærat & iudicet. Amen amẽ dico uobis, si quis sermonẽ meũ seruauerit, mortẽ nõ uidebit in æternum. Dixerũt ergo illi Iudæi: Nunc cognouimus ꝙ dæmoniũ habes. Abrahã mortuus est & ꝓphetæ, & tu dicis: si quis sermonẽ meũ seruauerit, nõ gustabit mortẽ in æternũ. Nunquid tu maior es patre nostro Abrahã, qui mortuus est? Et prophetæ mortui sunt. Quem teipsum tu facis? Respõdit Iesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Est pater meus qui glorificat me, quem uos dicitis deũ uestrũ esse, & tamẽ nõ cognouistis eum, ego aũt noui eũ. Et si dixero, ꝙ nõ nouerim eũ, ero similis uestri mẽdax. Sed noui eũ, & sermonẽ eius seruo. Abrahã pater uester exultauit ut uideret diẽ meũ, & uidit atq; gauisus est. Dixerũt ergo Iudæi ad eũ: Quinquaginta annos nondũ habes, & Abraham uidisti? Dixit eis Iesus: Amen amẽ dico uobis, anteq̃ Abraham nasceret᷑, ego sum. Tollebant ergo lapides, ut iacerẽt in eũ, Iesus aũt abscondit se, & exiuit è tẽplo.

ι Et præteriens Iesus uidit hominem IX
cæcum à natiuitate, & interrogauerunt
eum discipuli eius, dicentes: Rabbi, quis
peccauit, hic an parẽtes eius, ut cæcus na/
sceretur? Respondit Iesus: Neq; hic pec/
cauit, neq; parentes eius, sed ut manife/
stentur opera dei in illo. Me oportet ope
rari opera eius qui misit me donec dies
est

ἐστί. ἔρχεται νὺξ ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζε-
σθαι. ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ ὦ, φῶς εἰμὶ τοῦ κό-
σμου. ταῦτα εἰπὼν, ἔπτυσε χαμαὶ, καὶ ἐποίη-
σε πηλὸν ἐκ τοῦ πτύσματος, καὶ ἐπέχρισε
τὸν πηλὸν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ,
καὶ εἶπεν αὐτῷ. ὕπαγε, νίψαι εἰς τὴν κο-
λυμβήθραν τοῦ σιλωάμ, ὃ ἑρμηνεύεται ἀπε-
σταλμένος. ἀπῆλθεν οὖν καὶ ἐνίψατο, καὶ
ἦλθε βλέπων. οἱ οὖν γείτονες καὶ οἱ θεω-
ροῦντες αὐτὸν τὸ πρότερον, ὅτι πτωχὸς ἦν,
ἔλεγον. οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ καθήμενος, καὶ
προσαιτῶν; ἄλλοι ἔλεγον, ὅτι οὗτός ἐστιν.
ἄλλοι δὲ, ὅτι ὅμοιος αὐτῷ ἐστιν. ἐκεῖνος ἔλε-
γεν, ὅτι ἐγώ εἰμι. ἔλεγον οὖν αὐτῷ. πῶς ἀνε-
ῴχθησάν σου οἱ ὀφθαλμοί; ἀπεκρίθη ἐκεῖνος
καὶ εἶπεν. ἄνθρωπος λεγόμενος ἰησοῦς, πη-
λὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς, καὶ εἶπέ μοι. ὕπαγε εἰς τὴν κολυμ-
βήθραν τοῦ σιλωάμ, καὶ νίψαι. ἀπελθὼν δὲ
καὶ νιψάμενος ἀνέβλεψα. εἶπον οὖν αὐτῷ.
ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος; λέγει. οὐκ οἶδα. ἄγουσιν
αὐτὸν πρὸς τοὺς φαρισαίους τόν ποτε τυ-
φλόν. ἦν δὲ σάββατον, ὅτε τὸν πηλὸν ἐποί-
ησεν ὁ ἰησοῦς, καὶ ἀνέῳξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλ-
μούς. πάλιν οὖν ἠρώτων αὐτὸν καὶ οἱ φαρι-
σαῖοι, πῶς ἀνέβλεψεν. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. πη-
λὸν ἐπέθηκέ μοι ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ
ἐνιψάμην καὶ βλέπω. ἔλεγον οὖν ἐκ τῶν φα-
ρισαίων τινές. οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστι παρὰ
τοῦ θεοῦ, ὅτι τὸ σάββατον οὐ τηρεῖ. ἄλλοι δὲ ἔλε-
γον. πῶς δύναται ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς
τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; καὶ σχίσμα ἦν ἐν αὐ-
τοῖς. λέγουσι τῷ τυφλῷ πάλιν. σὺ τί λέγεις
περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; ὁ
δὲ εἶπεν, ὅτι προφήτης ἐστίν. οὐκ ἐπίστευσαν
οὖν οἱ ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι τυφλὸς ἦν καὶ
ἀνέβλεψεν, ἕως ὅτου ἐφώνησαν τοὺς γονεῖς αὐ-
τοῦ τοῦ ἀναβλέψαντος. καὶ ἠρώτησαν αὐτοὺς,
λέγοντες. οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν, ὃν ὑμεῖς
λέγετε, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη; πῶς οὖν ἄρτι
βλέπει; ἀπεκρίθησαν αὐτοῖς οἱ γονεῖς αὐτοῦ

καὶ

est. Venit nox quando nemo potest operari. Quamdiu fuero in mundo, lux sum mundi. Hoc cum dixisset, expuit in terram: & fecit lutum ex sputo, & illeuit lutum super oculos cæci, & dixit ei: Vade, laua in piscina Siloæ, quod si interpreteris, sonat missus. Abiit ergo & lauit, & uenit uidens. Itaque uicini & qui uiderant eum prius, quod mendicus esset, dicebant: Nónne hic est qui sedebat, & mendicabat? Alii dicebant, hic est: alii rursus, similis est ei. Ille dicebat ego sum. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit ille, & dixit: Ille homo qui dicitur Iesus lutum fecit, & inunxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad piscinam Siloæ, & laua. Vt autem abii ac laui, uisum recepi. Dixerunt ergo ei: Vbi est ille? Ait. nescio. Adducunt ad pharisæos eum qui dudum cæcus fuerat. Erat autem sabbatum cum lutum faceret Iesus, & aperiret oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum & pharisæi, quomodo uisum recepisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi imposuit super oculos, & laui & uideo. Dicebant ergo ex pharisæis quidam: Non est hic homo à deo, quia sabbatum non obseruat. Alii autem dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa ædere? Et dissensio erat inter eos. Dicũt cæco iterũ: Tu quid dicis de illo, quia aperuit tibi oculos tuos? Ille autem dixit: Propheta est. Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quod cæcus fuisset, & uisum recepisset, donec uocauerunt parentes eius, qui uisum receperat, & interrogauerunt eos, dicentes: Hic est filius uester, quem uos dicitis cæcum natum esse? Quomodo ergo nunc uidet? Responderunt ei parentes eius,

&

καὶ εἶπον. οἴδαμεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ἡ-
μῶν, καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη, πῶς δὲ νῦν
βλέπει, οὐκ οἴδαμεν, ἢ τίς ἤνοιξεν αὐτοῦ τοὺς
ὀφθαλμούς, ἡμεῖς οὐκ οἴδαμεν, αὐτὸς ἡλικί-
αν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε, αὐτὸς περὶ αὐτοῦ λα-
λήσει. ταῦτα εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ὅτι ἐφο-
βοῦντο τοὺς ἰουδαίους. ἤδη γὰρ συνετέθειντο
οἱ ἰουδαῖοι, ἵνα ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ χρι-
στόν, ἀποσυνάγωγος γένηται. διὰ τοῦτο οἱ γο-
νεῖς αὐτοῦ εἶπον, ὅτι ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρω-
τήσατε. ἐφώνησαν οὖν ἐκ δευτέρου τὸν ἄνθρω-
πον, ὃς ἦν τυφλός, καὶ εἶπον αὐτῷ. δὸς δό-
ξαν τῷ θεῷ. ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος
οὗτος ἁμαρτωλός ἐστιν. ἀπεκρίθη οὖν ἐκεῖ-
νος, καὶ εἶπεν. εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν οὐκ οἶδα. ἓν
οἶδα, ὅτι τυφλὸς ὤν, ἄρτι βλέπω. εἶπον οὖν
αὐτῷ πάλιν. τί ἐποίησέ σοι, πῶς ἤνοιξέ σου
τοὺς ὀφθαλμούς; ἀπεκρίθη αὐτοῖς, εἶπον ὑ-
μῖν ἤδη, καὶ οὐκ ἠκούσατε, τί πάλιν θέλετε
ἀκούειν; μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε αὐτοῦ μαθηταὶ
γενέσθαι; ἐλοιδόρησαν οὖν αὐτόν, καὶ εἶπον,
σὺ εἶ μαθητὴς ἐκείνου, ἡμεῖς δὲ τοῦ μωσέως
ἐσμὲν μαθηταί, ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι μωσῇ
λελάληκεν ὁ θεός, τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν πό-
θεν ἐστίν. ἀπεκρίθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ εἶπεν
αὐτοῖς. ἐν γὰρ τούτῳ τὸ θαυμαστόν ἐστιν, ὅτι
ὑμεῖς οὐκ οἴδατε πόθεν ἐστί, καὶ ἀνέῳξέ μου
τοὺς ὀφθαλμούς. οἴδαμεν δέ, ὅτι ἁμαρτω-
λῶν ὁ θεὸς οὐκ ἀκούει. ἀλλ᾽ ἐάν τις θεοσεβὴς
ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ, τούτου ἀκούει.
ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἤνοιξέ τις
ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. εἰ μὴ ἦν
οὗτος παρὰ θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὐ-
δέν. ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, ἐν ἁμαρ-
τίαις σὺ ἐγεννήθης ὅλος, καὶ σὺ διδάσκεις
ἡμᾶς; καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω. ἤκουσεν ὁ ἰη-
σοῦς ὅτι ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω, καὶ εὑρὼν αὐ-
τὸν εἶπεν αὐτῷ, σὺ πιστεύεις εἰς τὸν υἱὸν τοῦ
θεοῦ; ἀπεκρίθη ἐκεῖνος καὶ εἶπε, καὶ τίς
ἐστι κύριε, ἵνα πιστεύσω εἰς αὐτόν. εἶπε δὲ αὐ-
τῷ ὁ ἰησοῦς, καὶ ἑώρακας αὐτόν, καὶ ὁ λαλῶν
μετὰ σοῦ

& dixerũt:Scimus quod hic eſt filius no-
ſter,& quod cæcus natus eſt, quomodo
autẽ nunc uideat,neſcimus:aut quis eius
aperuerit oculos,nos neſcimus.Ipſe æta-
tem habet,ipſum interrogate, ipſe de ſe
loquet̃.Hæc dixerunt parentes eiꝰ,quod
timerent Iudæos.Iam enim conſpiraue-
rant Iudæi,ut ſi quis eũ confiteretur eſſe
Chriſtũ, è ſynagoga eijceretur. Propter
ea parẽtes eiꝰ dixerũt,ætatẽ habet,ipſum
interrogate. Vocauerũt ergo rurſum ho
minem,qui fuerat cæcus, & dixerunt ei:
Da gloriam deo. Nos ſcimus, quod hic
homo peccator eſt. Reſpondit ergo ille,
& dixit:An peccator ſit,neſcio,unũ ſcio,
quod cæcus cum fuerim, nunc uideam.
Dixerunt ergo illi iterũ: Quid fecit tibi?
Quomodo aꝑuit tibi oculos? Reſpõdit
eis:Dixi uobis iam,nec audiſtis: Cur ite-
rum uultis audire? Num & uos uultis di
ſcipuli eius fieri? Conuitiati ſunt ergo ei,
& dixerunt:Tu diſcipulus illius eſto,nos
autẽ Moſi diſcipuli ſumus.Nos ſcimus,
quod Moſi locutus eſt deus, hunc au-
tem neſcimus unde ſit.Reſpondit ille ho
mo,& dixit eis: In hoc enim mirabile
quiddam eſt, quod uos neſciatis unde
ſit,& tamẽ aperuit meos oculos. Scimus
autem, quod peccatores deus nõ audit,
ſed ſi quis dei cultor eſt, & uolũtati ipſi-
us obtemperat,hunc audit: A ſeculo nõ
eſt auditum,quod quis aperuerit oculos
cæci nati.Niſi eſſet hic à deo,non potuiſ-
ſet facere quicquam. Reſponderunt &
dixerunt ei: In peccatis natus es totus,
& tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.
Audiuit Ieſus quod eieciſſent eũ foras,
cumq́; inueniſſet eum,dixit ei:Tu credis
in filiũ dei? Reſpondit ille & dixit: Quis
eſt domine,ut credam in eum? Et dixit
ei Ieſus: Et uidiſti eum, & qui loquitur
tecum

μετά σου, ἐκεῖνός ἐστιν. ὁ δὲ ἔφη, πιστεύω κύ-
ριε, καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ. καὶ εἶπεν ὁ Ἰη-
σοῦς· εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον
ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ
βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. καὶ ἤκουσαν ἐκ
τῶν φαρισαίων ταῦτα, οἱ ὄντες μετ᾽ αὐτοῦ, καὶ
εἶπον αὐτῷ. μὴ καὶ ἡμεῖς τυφλοί ἐσμεν; εἶ-
πεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἴ-
χετε ἁμαρτίαν. νῦν δὲ λέγετε, ὅτι βλέπο-
μεν, ἡ οὖν ἁμαρτία ὑμῶν μένει.

Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχό-
μενος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προ-
βάτων, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλαχόθεν, ἐκεῖνος
κλέπτης ἐστὶν καὶ λῃστής. ὁ δὲ εἰσερχόμενος
διὰ τῆς θύρας ποιμήν ἐστι τῶν προβάτων. τού-
τῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει, καὶ τὰ πρόβατα τῆς φω-
νῆς αὐτοῦ ἀκούει, καὶ τὰ ἴδια πρόβατα καλεῖ
κατ᾽ ὄνομα, καὶ ἐξάγει αὐτά. καὶ ὅταν τὰ ἴδια
πρόβατα ἐκβάλῃ, ἔμπροσθεν αὐτῶν πορεύε-
ται, καὶ τὰ πρόβατα αὐτῷ ἀκολουθεῖ, ὅτι οἴδα-
σι τὴν φωνὴν αὐτοῦ. ἀλλοτρίῳ δὲ οὐ μὴ ἀκο-
λουθήσωσιν, ἀλλὰ φεύξονται ἀπ᾽ αὐτοῦ, ὅτι οὐκ
οἴδασι τῶν ἀλλοτρίων τὴν φωνήν. ταύτην τὴν
παροιμίαν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἐκεῖνοι δὲ
οὐκ ἔγνωσαν, τίνα ἦν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς. εἶπεν
οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέ-
γω ὑμῖν, ὅτι ἐγώ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων,
πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ
λῃσταί, ἀλλ᾽ οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα.
ἐγώ εἰμι ἡ θύρα, δι᾽ ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σω-
θήσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν
εὑρήσει. ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέ-
ψῃ καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. ἐγὼ ἦλθον, ἵνα ζωὴν
ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσιν. ἐγώ εἰμι ὁ ποι-
μὴν ὁ καλός. ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν
αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων, ὁ μισθωτὸς
δὲ καὶ οὐκ ὢν ποιμήν, οὗ οὐκ εἰσὶ τὰ πρόβατα
ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀφίησι
τὰ πρόβατα καὶ φεύγει, καὶ ὁ λύκος ἁρπάζει αὐ-
τά, καὶ σκορπίζει τὰ πρόβατα. ὁ δὲ μισθωτὸς φεύ-
γει, ὅτι μισθωτός ἐστιν, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν
προβάτων

tecum, ipse est. At ille ait: Credo domi-
ne. & adorauit eum. Et dixit ei Iesus: In
iudicium ego in hunc mundum ueni: ut
qui non uident, uideant: & qui uidēt, cæ-
ci fiant. Et audierunt quidam ex pharisæ
is hæc, qui cum ipso erant, & dixerunt ei:
Num & nos cæci sumus? Dixit eis Iesus:
Si cæci essetis, non haberetis peccatum.
Nunc uero dicitis, uidemus, idcirco pec-
catum uestrum manet.

Amen amen dico uobis: Qui non X
intrat per ostium in stabulum ouium,
sed ascendit aliunde, ille fur est & latro.
Qui autem intrat per ostium, pastor est
ouium. Huic ostiarius aperit, & oues uo
cem eius audiunt. Et proprias oues uo-
cat nominatim, & educit eas. Et cum pro
prias oues emiserit, ante eas uadit, & o-
ues illum sequuntur, quia nouerunt uo
cem eius. Alienum autem non sequent̄,
sed effugient ab eo, quia non nouerunt
uocem alienorum. Hoc prouerbium di
xit eis Iesus, illi autem non cognouerūt,
quæ essent quæ loqueretur eis. Dixit er-
go eis iterum Iesus: Amen amē dico uo
bis, Ego sum ostium ouium. Omnes
quotquot ante me uenerunt, fures sunt
& latrones, sed non audierunt eos oues.
Ego sum ostium, per me si quis introie
rit, seruabitur, & ingredietur, & egrediet̄,
& pascua inueniet. Fur non uenit, nisi
ut furetur & mactet, ac perdat. Ego ueni
ut uitam habeant, & abundantius ha
beant. Ego sum pastor ille bonus. Bo
nus pastor animam suam dat pro oui
bus. Mercenarius autem, & qui non
est pastor, cuius non sunt oues pro
priæ, uidet lupum uenientem, ac deserit
oues, fugitque, & lupus rapit ac disper
git oues. Mercenarius autem fugit, quia
mercenarius est, & oues non sunt illi
curæ

προβάτων. ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, καὶ
γινώσκω τὰ ἐμά, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν
ς ἐμῶν. * καθὼς γινώσκει με ὁ πατήρ, κἀγὼ
γ γινώσκω τὸν πατέρα. * καὶ τὴν ψυχήν μου
ςα τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων. * καὶ ἄλλα πρό-
δ βατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης.
ςβ κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου
ι ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποι-
μήν. Διὰ τοῦτο ὁ πατήρ με ἀγαπᾷ, ὅτι ἐγὼ
τίθημι τὴν ψυχήν μου, ἵνα πάλιν λάβω αὐ-
τήν. οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ᾽ ἐμοῦ, ἀλλ᾽ ἐγὼ τί-
θημι αὐτὴν ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ. ἐξουσίαν ἔχω θεῖ-
ναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν
αὐτήν. ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ
πατρός μου. σχίσμα οὖν πάλιν ἐγένετο ἐν
τοῖς ἰουδαίοις διὰ τοὺς λόγους τούτους. ἔλε-
γον δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν. Δαιμόνιον ἔχει, καὶ
μαίνεται. τί αὐτοῦ ἀκούετε; Ἄλλοι ἔλεγον. ταῦ-
τα τὰ ῥήματα οὐκ ἔστι δαιμονιζομένου. μὴ
δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀ-
νοίγειν; Ἐγένετο δὲ τὰ ἐγκαίνια ἐν ἱεροσολύ-
μοις, καὶ χειμὼν ἦν, καὶ περιεπάτει ὁ ἰη-
σοῦς ἐν τῷ ἱερῷ ἐν τῇ στοᾷ σολομῶντος.
ἐκύκλωσαν οὖν αὐτὸν οἱ ἰουδαῖοι, καὶ ἔλεγον
αὐτῷ. ἕως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις; εἰ
σὺ εἶ ὁ χριστός, εἰπὲ ἡμῖν παρρησίᾳ. Ἀπεκρί-
θη αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύε-
τε. τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ
πατρός μου, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, ἀλ-
λ᾽ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε, ὅτι οὐκ ἐστὲ ἐκ τῶν προ-
βάτων τῶν ἐμῶν, καθὼς εἶπον ὑμῖν. τὰ πρό-
βατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει, κἀγὼ γι-
νώσκω αὐτά, καὶ ἀκολουθοῦσί μοι, κἀγὼ ζω-
ὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς, καὶ οὐ μὴ ἀπόλων-
ται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οὐχ ἁρπάσει τις αὐτὰ
ἐκ τῆς χειρός μου. Ὁ πατήρ μου ὃς δέδωκέ
μοι, μείζων πάντων ἐστί, καὶ οὐδεὶς δύναται
ἁρπάζειν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ πατρός μου. Ἐγὼ
καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. Ἐβάστασαν οὖν πά-
λιν λίθους οἱ ἰουδαῖοι, ἵνα λιθάσωσιν αὐ-
τόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. πολλὰ καλὰ
ἔργα

curæ. Ego sum pastor ille bonus, & cognosco oues meas, & cognoscor à meis. Sicut nouit me pater, ita & ego noui patrem, & animam meam pono pro ouibus. Et alias oues habeo, quæ nõ sunt ex hoc ouili: illas quoq; oportet me adducere, & uocem meam audient: & fiet unũ ouile, unus pastor. Propterea me pater diligit, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso. Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo rursus sumẽdi eam. Hoc mãdatum accepi à patre meo. Dissensio igitur iterũ facta est inter Iudæos, propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Dæmonium habet, & insanit: quid eum auditis? Alij dicebant: Hæc uerba non sunt dæmonium habentis. Num dæmonium potest cæcorum oculos aperire? Facta sunt autem encænia Hierosolymis, & hyems erat, & ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis. Circundederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei: Quousq; animam nostram suspendis? Si tu es Christus, dic nobis ingenue. Respondit eis Iesus: Dixi uobis, nec creditis. Opera quæ ego facio nomine patris mei, hæc testimonium reddunt de me. Sed uos non creditis, quia non estis ex ouibus meis, quemadmodũ dicebam uobis: Oues meæ uocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego uitam æternam do eis, nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est, & nemo potest rapere de manu patris mei. Ego & pater unum sumus. Sustulerunt ergo rursum lapides Iudæi, ut lapidarẽt eum. Respondit eis Iesus: Multa bona opera

ἔργα ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ πατρός μου. διὰ
ποῖον αὐτῶν ἔργων λιθάζετέ με; Ἀπεκρίθη
σαν αὐτῷ οἱ ἰουδαῖοι, λέγοντες. περὶ καλοῦ
ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημί-
ας, καὶ ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν
θεόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. οὐκ ἔστι γε-
γραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, ἐγὼ εἶπα,
θεοί ἐστε; εἰ ἐκείνους εἶπε θεούς, πρὸς οὓς ὁ
λόγος τοῦ θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυ-
θῆναι ἡ γραφή, ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέ-
στειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε ὅτι βλα
σφημεῖς, ὅτι εἶπον, υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰμί; εἰ οὐ ποιῶ
τὰ ἔργα τοῦ πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι. εἰ
δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις
πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε, καὶ πιστεύσητε, ὅτι ἐν
ϟγ ἐμοὶ ὁ πατὴρ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ.* Ἐζήτουν πά
δ λιν αὐτὸν πιάσαι. καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τῆς χειρὸς
αὐτῶν, καὶ ἀπῆλθε πάλιν πέραν τοῦ ἰορδά-
νου εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἦν ἰωάννης τὸ πρῶ-
ϟδ τον βαπτίζων, καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ.* καὶ πολλοὶ
3 ἦλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔλεγον, ὅτι ἰωάννης
μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδέν, πάντα δὲ ὅσα
εἶπεν ἰωάννης περὶ τούτου, ἀληθῆ ἦν. καὶ ἐπί-
στευσαν πολλοὶ ἐκεῖ εἰς αὐτόν.

Ἦν δέ τις ἀσθενῶν λάζαρος ἀπὸ βηθα-
νίας ἐκ τῆς κώμης μαρίας καὶ μάρθας τῆς ια
ἀδελφῆς αὐτῆς. ἦν δὲ μαρία ἡ ἀλείψασα τὸν
κύριον μύρῳ, καὶ ἐκμάξασα τοὺς πόδας αὐτοῦ
ταῖς θριξὶν αὐτῆς, ἧς ὁ ἀδελφὸς λάζαρος
ἠσθένει. ἀπέστειλαν οὖν αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ
πρὸς αὐτὸν, λέγουσαι. κύριε, ἴδε ὃν φιλεῖς, ἀ-
σθενεῖ. ἀκούσας δὲ ὁ ἰησοῦς, εἶπεν. αὕτη ἡ ἀσθέ-
νεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον, ἀλλ᾽ ὑπὲρ τῆς δό
ξης τοῦ θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ δι᾽ αὐ
τῆς. ἠγάπα δὲ ὁ ἰησοῦς τὴν μάρθαν καὶ τὴν
ἀδελφὴν αὐτῆς καὶ τὸν λάζαρον. ὡς οὖν ἤκου
σεν ὅτι ἀσθενεῖ, τότε μὲν ἔμεινεν ἐν ᾧ ἦν τό
πῳ δύο ἡμέρας. ἔπειτα μετὰ τοῦτο λέγει
τοῖς μαθηταῖς. ἄγωμεν εἰς τὴν ἰουδαίαν
πάλιν. λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταί. ῥαββεὶ,
νῦν ἐζήτουν σε λιθάσαι οἱ ἰουδαῖοι, καὶ

opera ostendi uobis ex patre meo, pro-
pter quod eorũ operũ me lapidatis? Re
sponderunt ei Iudæi, dicentes: Ob bonũ
opus non lapidamus te, sed ob blasphe-
miam: & quia tu homo cum sis, facis te-
ipsum deũ. Respondit eis Iesus: Nonne
scriptum est in lege uestra, ego dixi, dij
estis? Si illos dixit deos, ad quos sermo
dei factus est, & nõ potest solui scriptura
de eo, quem pater sanctificauit & misit
in mundũ. Vos dicitis me blasphemare,
quia dixerim, filius dei sum? Si nõ facio
opera patris mei, nolite credere mihi. Sin
uero facio, & si mihi nõ credatis, opibus
credite, ut cognoscatis & credatis, ꝙ pater
in me est, & ego in eo. Quærebãt iterum
eum apprehẽdere, & exiuit de manu eo-
rum, & abijt iterum trans Iordanẽ in eũ
locum, ubi fuerat Iohannes baptizãs pri
mum, mansitꝗ; illic. Et multi uenerũt ad
eum, ac dicebant: Iohannes quidẽ signũ
ædidit nullum. Omnia autem quæcũꝗ;
dixit Iohannes de hoc, uera erant, & cre-
diderunt multi illic in eum.

Aegrotabat autẽ quidã nomine La- XI
zarus Bethaniensis à castello Mariæ &
Marthæ huius sororis. Maria autẽ erat
ea quæ unxit dñm unguento, & extersit
pedes eius capillis suis, cuius frater Laza
rus ægrotabat. Miserũt ergo sorores ei9
ad eum, dicentes: Dñe, ecce quem amas,
ægrotat. Audiens autem Iesus, dixit: In-
firmitas hæc non est ad mortem, sed pro
gloria dei, ut glorificetur filius dei per
eam. Diligebat autem Iesus Marthã &
sororẽ eius & Lazarũ. Vt ergo audiuit
quod ægrotaret, tum quidẽ tẽporis man
sit in eodẽ loco duobus diebus. Deinde
post hoc dicit discipulis: Eamus in Iu-
dæam iterũ. Dicunt ei discipuli: Rabbi,
modo quærebant te Iudæi lapidare, &

πάλιν ὑπάγεις ἐκεῖ; Ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς. οὐ/
χὶ δώδεκα εἰσὶν ὧραι τῆς ἡμέρας; Ἐάν τις πε
ριπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπτει, ὅτι τὸ
φῶς τοῦ κόσμου τούτου βλέπει. Ἐὰν δέ τις
περιπατῇ ἐν τῇ νυκτὶ, προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς
οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. ταῦτα εἶπε, καὶ μετὰ τοῦ
το λέγει αὐτοῖς, Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κε
κοίμηται, ἀλλὰ πορεύομαι, ἵνα ἐξυπνήσω αὐ
τόν. Εἶπον οὖν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. κύριε, εἰ
κεκοίμηται, σωθήσεται. Εἰρήκει δὲ ὁ ἰησοῦς
περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐκεῖνοι δὲ ἔδοξαν, ὅτι
περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ὕπνου λέγει. Τότε οὖν
εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς παῤῥησίᾳ. Λάζαρος
ἀπέθανε, καὶ χαίρω δι' ὑμᾶς, ἵνα πιστεύση/
τε, ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ, ἀλλ' ἄγωμεν πρὸς
αὐτόν. Εἶπεν οὖν θωμᾶς ὁ λεγόμενος δί-
δυμος, τοῖς μαθηταῖς. ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς
ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ. Ἐλθὼν οὖν ὁ
ἰησοῦς, εὗρεν αὐτὸν τέσσαρας ἡμέρας ἤδη ἔ-
χοντα ἐν τῷ μνημείῳ. Ἦν δὲ ἡ βηθανία ἐγγὺς
τῶν ἱεροσολύμων ὡς ἀπὸ σταδίων δεκα-
πέντε. καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἰουδαίων ἐληλύ-
θησαν τὰς περὶ μάρθαν καὶ μαρίαν, ἵνα
παραμυθήσωνται αὐτὰς περὶ τοῦ ἀδελφοῦ
αὐτῶν. Ἡ οὖν μάρθα, ὡς ἤκουσεν, ὅτι ὁ ἰη/
σοῦς ἔρχεται, ὑπήντησεν αὐτῷ. Μαρία δὲ
ἐν τῷ οἴκῳ ἐκαθέζετο. εἶπεν οὖν ἡ μάρθα
πρὸς τὸν ἰησοῦν. κύριε, εἰ ἦς ὧδε, ὁ ἀδελφός
μου οὐκ ἂν ἐτεθνήκει. ἀλλὰ καὶ νῦν οἶδα, ὅτι
ὅσα ἂν αἰτήσῃ τὸν θεὸν, δώσει σοι ὁ θεός. Λέ-
γει αὐτῇ ὁ ἰησοῦς. ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου.
Λέγει αὐτῷ μάρθα. οἶδα ὅτι ἀναστήσεται ἐν
τῇ ἀναστάσει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Εἶπεν αὐτῇ
ὁ ἰησοῦς. ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή. ὁ
πιστεύων εἰς ἐμέ, κἂν ἀποθάνῃ, ζήσεται. Καὶ
πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ ἀπο/
θάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα. πιστεύεις τοῦτο; Λέγει αὐτῷ.
Ναὶ κύριε. Ἐγὼ πεπίστευκα, ὅτι σὺ εἶ ὁ χρι
στὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχό/
μενος. καὶ ταῦτα εἰποῦσα, ἀπῆλθε καὶ ἐφώ/
νησε μαρίαν τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς λάθρα εἰ-
ποῦσα.

iterum uadis illuc? Respondit Iesus: Nónne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit: quia lucem huius mundi uidet. Si quis autem ambulauerit in nocte, offendit: quia lux non est in eo. Hæc ait, & post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit, sed uado ut à somno excitem eum. Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, saluus erit. Dixerat autem Iesus de morte eius, at illi putauerunt, quod de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est, & gaudeo propter uos, ut credatis, quod non fuerim ibi. Sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas qui dicitur didymus, ad discipulos: Eamus & nos ut moriamur cum eo. Venit itaq; Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem. Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam ferè sta/dijs quindecim. Multiq; ex Iudæis uenerant ad Martham ac Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo ut audiuit quod Iesus uenisset, occurrit illi: Maria uero domi desidebat. Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. Sed & nunc scio, quod quæcunq; poposceris à deo, daturus tibi sit deus. Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus. Dicit ei Martha: Scio quod resurget in resurrectione in nouissimo die. Dicit ei Iesus: Ego sum resurrectio & uita, Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit uiuet: & omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc? Ait illi: Etiam domine. Ego credo, quod tu scis Christus ille filius dei, qui in mundũ uenturus erat. Et cũ hæc dixisset, abijt & uocauit Mariã sororẽ suam clanculum dicens:

ποῦσα. ὁ διδάσκαλος πάρεστι, καὶ φωνεῖ σε. Ἐκείνη ὡς ἤκουσεν, ἐγείρεται ταχὺ, καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτόν. οὔπω δὲ ἐληλύθει ὁ ἰησοῦς εἰς τὴν κώμην, ἀλλ᾽ ἦν ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ὑπήντησεν αὐτῷ ἡ μάρθα. οἱ οὖν ἰουδαῖοι οἱ ὄντες μετ᾽ αὐτῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ παραμυθούμενοι αὐτὴν, ἰδόντες τὴν μαρίαν, ὅτι ταχέως ἀνέστη καὶ ἐξῆλθεν, ἠκολούθησαν αὐτῇ, λέγοντες, ὅτι ὑπάγει εἰς τὸ μνημεῖον, ἵνα κλαύσῃ ἐκεῖ. Ἡ οὖν μαρία ὡς ἦλθεν ὅπου ἦν ὁ ἰησοῦς, ἰδοῦσα αὐτὸν, ἔπεσεν αὐτοῦ πρὸς τοὺς πόδας, λέγουσα αὐτῷ. κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός. ἰησοῦς οὖν ὡς εἶδεν αὐτὴν κλαίουσαν, καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ ἰουδαίους κλαίοντας, ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, καὶ ἐτάραξεν ἑαυτὸν, καὶ εἶπε. ποῦ τεθήκατε αὐτόν; λέγουσιν αὐτῷ. κύριε, ἔρχου καὶ ἴδε. Ἐδάκρυσεν ὁ ἰησοῦς. Ἔλεγον οὖν ἰουδαῖοι. ἴδε πῶς ἐφίλει αὐτόν. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶπον. οὐκ ἠδύνατο οὗτος ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ποιῆσαι, ἵνα καὶ οὗτος μὴ ἀποθάνῃ; ἰησοῦς οὖν πάλιν ἐμβριμώμενος ἐν ἑαυτῷ, ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον. Ἦν δὲ σπήλαιον, καὶ λίθος ἐπέκειτο ἐπ᾽ αὐτῷ. λέγει ὁ ἰησοῦς. ἄρατε τὸν λίθον. λέγει αὐτῷ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τεθνηκότος μάρθα, κύριε, ἤδη ὄζει, τεταρταῖος γάρ ἐστι. λέγει αὐτῇ ὁ ἰησοῦς. οὐκ εἶπον σοι, ὅτι ἐὰν πιστεύσῃς, ὄψει τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ; Ἦραν οὖν τὸν λίθον, οὗ ἦν ὁ τεθνηκὼς κείμενος. Ὁ δὲ ἰησοῦς ἦρε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, καὶ εἶπε. πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. Ἐγὼ δὲ ᾔδειν, ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιεστῶτα εἶπον, ἵνα πιστεύσωσιν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασε. λάζαρε, δεῦρο ἔξω. καὶ ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκὼς δεδεμένος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας κειρίαις, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδέδετο. λέγει αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. λύσατε αὐτὸν, καὶ ἄφετε ὑπάγειν. πολλοὶ

cens: Magister adest, & uocat te. Illa ut audiuit, surgit cito, & uenit ad eum. Non dum autē uenerat Iesus in Castellū, sed erat in eo loco, ubi occurrerat ei Martha. Iudæi ergo qui erant cum ea in domo & consolabantur eam, cum uidissent Mariam, quod cito surrexisset, & exisset, secuti sunt eam, dicentes: Vadit ad monumētum, ut ploret ibi. Maria ergo cū uenisset eò, ubi erat Iesus, uidens eum, accidit ad pedes eius, & dicit ei: Domine, si fuisses hic non esset mortuus frater meus. Iesus ergo ut uidit eam plorātem, & Iudæos qui uenerant cum ea plorantes, infremuit spiritu & turbauit seipsum, & dixit: Vbi posuistis eum? Dicūt ei: Domine ueni, & uide. Lachrymatus est Iesus. Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum. Quidā autem ex ipsis dixerūt: Nō poterat hic qui apuit oculos cæci, facere, ut & hic nō moreretur? Iesus ergo rursum fremens in semetipso, uenit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis impositus erat ei. Ait Iesus: Tollite lapidē. Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat. Domine, iam olet, quatriduanus est enī. Dicit ei Iesus: Nónne dixi tibi, quod si credideris, uisura esses gloriam dei? Sustulerunt ergo lapidem à loco, ubi is qui mortuus fuerat, erat positus. Iesus autem attollens sursum oculos, dixit: Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam, quod semper me audis, sed propter turbam quæ circunstat dixi, ut credant, quod tu me miseris. Atque hæc cum dixisset, uoce magna clamauit: Lazare ueni foras. Et prodijt qui fuerat mortuus, manus & pedes habens reuinctos fascijs sepulchralibus, & facies illius sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus: Soluite eum, & sinite abire. Multi

οὖν ἐκ τῶν Ἰουδαίων οἱ ἐλθόντες πρὸς τὴν μα
ρίαν, καὶ θεασάμενοι ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς,
ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπῆλ
θον πρὸς τοὺς φαρισαίους, καὶ εἶπον αὐ-
τοῖς, ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς. Συνήγαγον οὖν οἱ
ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι συνέδριον, καὶ ἔ-
λεγον. τί ποιοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος
πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; Ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕ-
τως, πάντες πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν. καὶ ἐ-
λεύσονται οἱ ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν
καὶ τὸν τόπον, καὶ τὸ ἔθνος. Εἷς δέ τις ἐξ
αὐτῶν καϊάφας, ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ
ἐκείνου, εἶπεν αὐτοῖς. ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐ-
δὲν, οὐδὲ διαλογίζεσθε, ὅτι συμφέρει ἡμῖν,
ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ,
καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. τοῦτο δὲ
ἀφ᾽ ἑαυτοῦ οὐκ εἶπεν, ἀλλὰ ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ
ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, προεφήτευσεν, ὅτι ἔμελλεν
ὁ Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους, καὶ οὐχ
ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ᾽ ἵνα καὶ τὰ τέ-
κνα τοῦ θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα, συναγά-
ϙε γῃ εἰς ἕν. * Ἀπ᾽ ἐκείνης οὖν τῆς ἡμέρας συνε-
δ βουλεύσαντο, ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν. Ἰησοῦς
οὖν οὐκ ἔτι παῤῥησίᾳ περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰου-
δαίοις, ἀλλὰ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν χώραν
ἐγγὺς τῆς ἐρήμου, εἰς ἐφραῒμ λεγομένην πό
λιν, κἀκεῖ διέτριβε μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.
ϙϛ * Ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ πάσχα τῶν Ἰουδαίων, * καὶ
α ἀνέβησαν πολλοὶ εἰς Ἱεροσόλυμα ἐκ τῆς χώ-
ϙζ ρας πρὸ τοῦ πάσχα, ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς.
ι ἐζήτουν οὖν τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔλεγον μετ᾽ ἀλ-
λήλων, ἐν τῷ ἱερῷ ἑστηκότες. τί δοκεῖ ὑμῖν,
ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν; ἐδεδώκεισαν δὲ
καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι ἐντολὴν, ἵνα
ἐάν τις γνῷ ποῦ ἐστι, μηνύσῃ, ὅπως πιάσω-
σιν αὐτόν. Ὁ οὖν Ἰησοῦς πρὸ ἓξ ἡμε-
ρῶν τοῦ πάσχα ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, ὅπου
ἦν λάζαρος ὁ τεθνηκὼς, ὃν ἤγειρεν ἐκ νε-
ϙη κρῶν * Ἐποίησαν οὖν αὐτῷ δεῖπνον ἐ-
α κεῖ, καὶ ἡ μάρθα διηκόνει. Ὁ δὲ λάζα-
ρος εἷς ἦν τῶν ἀνακειμένων σὺν αὐτῷ.

ἡ οὖν μαρία

ergo ex Iudæis qui uenerant ad Mariã,
& uiderant quæ fecisset Iesus, crediderũt
in eum. Quidam autem ex ipsis abierũt
ad pharisæos, & dixerunt eis, quæ fecis-
set Iesus. Congregauerunt ergo pontifi-
ces & pharisæi concilium, ac dicebant:
Quid facimus, quia hic homo multa si-
gna ædit? Si permiserimus eum sic, oẽs
credent ei. Veniéntque Rhomani, & tol-
lent tum locum nostrum, tum gentem.
Vnus autem ex ipsis Caiaphas nomi-
ne, cum esset põtifex anni illius, dixit eis:
Vos nescitis quicquam, nec perpenditis,
quod expedit nobis, ut unus homo mo-
riatur pro populo, ac non tota gens per-
eat. Hoc autem à semetipso non dixit,
sed cum esset pontifex anni illius, uatici-
natus est, quod Iesus moriturus esset
pro gente: & non tantum pro gente, sed
ut filios dei qui erant dispersi, congrega-
ret in unum. Ab illo ergo die consulta-
bant inuicem, ut interficerent eum. Iesus
ergo iam non propalàm ambulabat in-
ter Iudæos, sed abijt in regionem iuxta
desertum, in ciuitatẽ quæ dicitur Ephra-
im, & ibi uersabatur cum discipulis suis.
Instabat autem pascha Iudæorum, &
ascenderunt multi Hierosolymam è re-
gione ante pascha, ut purificarẽt se. Quæ
rebant ergo Iesum, & colloquebantur
inter se, in templo stantes. Quid uide-
tur uobis, quod non uenerit ad diem fe
stum? Dederant autem põtifices & pha-
risæi præceptum: ut si quis cognouisset
ubi esset, indicaret, ut comprehẽderẽt eũ.

Iesus ergo ante sex dies paschæ
uenit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat XII
mortuus, quem suscitauit à mortuis.
Fecerunt autem ei cœnam ibi, & Mar-
tha ministrabat. Lazarus uero unus e-
rat de numero discumbentium cum eo.

Maria ergo

Ἡ οὖν μαρία λαβοῦσα λίτραν μύρου νάρδου
πιστικῆς πολυτίμου, ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ
ἰησοῦ, καὶ ἐξέμαξε ταῖς θριξὶν αὐτῆς τοὺς
πόδας αὐτοῦ, ἡ δὲ οἰκία ἐπληρώθη ἐκ τῆς
ὀσμῆς τοῦ μύρου. Λέγει οὖν εἷς ἐκ τῶν μαθη-
τῶν αὐτοῦ, ἰούδας σίμωνος ἰσκαριώτης, ὁ μέλ-
λων αὐτὸν παραδιδόναι. Διὰ τί τοῦτο τὸ μύ-
ρον οὐκ ἐπράθη τριακοσίων δηναρίων, καὶ
ἐδόθη πτωχοῖς; Εἶπε δὲ τοῦτο, οὐχ ὅτι περὶ
τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ, ἀλλ᾽ ὅτι κλέπτης
ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ βαλ-
λόμενα ἐβάσταζεν. Εἶπεν οὖν ὁ ἰησοῦς. Ἄφες
αὐτὴν, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου
τετήρηκεν αὐτό. τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντο-
τε ἔχετε μεθ᾽ ἑαυτῶν, ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχε-
ϛθ τε.* Ἔγνω οὖν ὄχλος πολὺς ἐκ τῶν ἰουδαί-
ων, ὅτι ἐκεῖ ἐστί. καὶ ἦλθον οὐ διὰ τὸν ἰησοῦν
μόνον, ἀλλ᾽ ἵνα καὶ τὸν λάζαρον ἴδωσιν, ὃν
ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ἐβουλεύσαντο δὲ οἱ ἀρχιε-
ρεῖς, ἵνα καὶ τὸν λάζαρον ἀποκτείνωσιν, ὅτι
πολλοὶ δι᾽ αὐτὸν ὑπῆγον τῶν ἰουδαίων, καὶ
ϛ ἐπίστευον εἰς τὸν ἰησοῦν.* Τῇ ἐπαύριον ὄχλος
α πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀκούσαντες,
ὅτι ἔρχεται ὁ ἰησοῦς εἰς ἱεροσόλυμα, ἔλαβον
τὰ βαΐα τῶν φοινίκων, καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑ-
πάντησιν αὐτῷ, καὶ ἔκραζον. ὡσαννὰ, εὐλο-
γημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου ὁ
ϛα βασιλεὺς τοῦ ἰσραήλ. *Εὑρὼν δὲ ὁ ἰησοῦς ὀνά-
3 ριον ἐκάθισεν ἐπ᾽ αὐτὸ, καθώς ἐστι γεγραμ-
μένον. Μὴ φοβοῦ θύγατερ σιὼν, ἰδοὺ ὁ βα-
σιλεύς σου ἔρχεται καθήμενος ἐπὶ πῶλον
ϛβ ὄνου.* Ταῦτα δὲ οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ
αὐτοῦ τὸ πρῶτον, ἀλλ᾽ ὅτε ἐδοξάσθη ἰησοῦς,
τότε ἐμνήσθησαν, ὅτι ταῦτα ἦν ἐπ᾽ αὐτῷ γε-
γραμμένα, καὶ ταῦτα ἐποίησαν αὐτῷ. Ἐμαρ-
τύρει οὖν ὁ ὄχλος ὁ ὢν μετ᾽ αὐτοῦ, ὅτε τὸν
λάζαρον ἐφώνησεν ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ ἤγει-
ρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, διὰ τοῦτο καὶ ὑπήντη-
σεν αὐτῷ ὁ ὄχλος, ὅτι ἤκουσαν τοῦτο αὐ-
τὸν πεποιηκέναι τὸ σημεῖον. Οἱ οὖν φαρι-
σαῖοι εἶπον πρὸς ἑαυτούς. Θεωρεῖτε, ὅτι οὐκ
ὠφελεῖτε

ιβ Maria ergo accepit libram unguēti nar-
di piſticæ precioſæ, & unxit pedes Ieſu,
& exterſit pedes eius capillis ſuis, domus
autem impleta eſt ex odore unguēti. Di-
γ cit ergo unus ex diſcipulis eius, Iudas Si-
monis Iſcariotes, qui erat eū proditurus:
Quare hoc unguentū nō uenījt trecentis
denarijs, & datum eſt egenis? Dixit au-
tem hoc, non quod pauperes illi curæ
eſſent, ſed quia fur erat, ac marſupiū ha-
bebat, eáq; quæ mittebantur, portabat.
Dixit ergo Ieſus: Sine illam, in diem ſe-
pulturæ meæ ſeruauit iſtud. Pauperes
enim ſemper habetis uobiſcū, me uero
non ſemper habetis. Cognouit ergo tur
ba multa ex Iudæis quod illic eſſet. & ue
nerunt nō propter Ieſum tantum, ſed ut
Lazarum quoq; uiderent, quem ſuſcita-
uerat à mortuis. Conſultabant autem
principes ſacerdotum, ut & Lazarum in-
terficerent: quia multi propter illum abi-
bant ex Iudæis, & credebant in Ieſum.
Poſtero die turba multa quæ uenerat
ad diem feſtum, cū audiſſent quod ueni
ret Ieſus Hieroſolymam, acceperunt ra-
mos palmarū, & proceſſerūt obuiam ei,
& clamabant: Hos anna, benedictus qui
ιδ uenit in nomine domini rex Iſraël. Na-
ctus autem Ieſus aſellam, ſedit ſuper eā:
ſicut ſcriptum eſt: Noli timere filia Sion,
ecce rex tuus uenit ſedens ſuper pullū aſi
næ. Hæc aūt non cognouerunt diſcipuli
eius primum, ſed quādo glorificatus eſt
Ieſus, tūc recordati ſunt, quod hæc eſſent
ſcripta de eo, & quod hæc feciſſent ei. Te
ſtificabatur igitur turba, quæ erat cū eo,
quando Lazarum uocauit de monumē
to, & ſuſcitauit eum à mortuis: propterea
& obuiam uenit ei turba, quod audie-
rant eum ædidiſſe hoc ſignum. Phariſæi
ergo dixerūt inter ſe: Videtis quod nihil

ὠφελεῖτε οὐδέν; ἴδε ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ
ἀπῆλθεν. ἦσαν δέ τινες ἕλληνες ἐκ τῶν ἀνα
βαινόντων, ἵνα προσκυνήσωσιν ἐν τῇ ἑορτῇ.
οὗτοι οὖν προσῆλθον φιλίππῳ τῷ ἀπὸ βη
θσαϊδὰ τῆς γαλιλαίας, καὶ ἠρώτων αὐτόν,
λέγοντες. κύριε, θέλομεν τὸν ἰησοῦν ἰδεῖν.
ἔρχεται φίλιππος καὶ λέγει τῷ ἀνδρέᾳ.
καὶ πάλιν ἀνδρέας καὶ φίλιππος λέγου
ςγ σι τῷ ἰησοῦ. * ὁ δὲ ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐ
δ τοῖς, λέγων. ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ
ςδ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. * ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν,
ι ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν
γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει. ἐὰν δὲ ἀ
ςε ποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει. * ὁ φιλῶν
γ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτήν. καὶ ὁ μι
σῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ,
ςς εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν. * ἐὰν ἐμοὶ
ι διακονῇ τίς, ἐμοὶ ἀκολουθείτω. καὶ ὅπου εἰ
μὶ ἐγώ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται.
καὶ ἐάν τις ἐμοὶ διακονῇ, τιμήσει αὐτὸν ὁ
ςζ πατήρ. * νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται. καὶ
δ τί εἴπω; πάτερ σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύ
ςη της. * ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν
ι ταύτην. πάτερ δόξασόν σου τὸ ὄνομα. ἦλθεν
οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐδόξασα καὶ πά
λιν δοξάσω. ὁ οὖν ὄχλος ὁ ἑστὼς καὶ ἀκού
σας, ἔλεγε βροντὴν γεγονέναι. ἄλλοι ἔλε
γον, ἄγγελος αὐτῷ λελάληκεν. ἀπεκρίθη
ὁ ἰησοῦς, καὶ εἶπεν. οὐ δι᾽ ἐμὲ αὕτη ἡ φω
νὴ γέγονεν, ἀλλὰ δι᾽ ὑμᾶς. νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ
κόσμου τούτου. νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τού
του ἐκβληθήσεται ἔξω. κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ
τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν. τοῦ
το δὲ ἔλεγε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἤμελ
λεν ἀποθνήσκειν. ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ὄχλος.
ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ χρι
στὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ πῶς σὺ λέγεις,
δεῖ ὑψωθῆναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; τίς ἐστιν
οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου; εἶπεν οὖν αὐτοῖς
ὁ ἰησοῦς. ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ᾽ ὑμῶν
ἐστι. περιπατεῖτε ἕως τὸ φῶς ἔχετε, ἵνα μὴ
σκοτία

proficitis? Ecce mundus post eum abijt.
ιε Erant autem quidam Græci ex his qui ascenderant, ut adorarent in festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum, dicentes: Domine, uolumus Iesum uidere. Venit Philippus, & dicit Andreæ. Andreas rursum & Philippus dicunt Iesu: Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora ut glorificetur filius hominis. Amẽ amen dico uobis, nisi granum frumenti deiectum in terram mortuũ fuerit, ipsum solum manet. Si uero mortuum fuerit, multum fructũ affert. Qui amat animã suam, perdet eam. Et qui odit animam suam in hoc mundo, in uitam æternã custodiet eam. Si quis mihi ministrat, me sequatur. Et ubi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministrauerit, cohonestabit eum pater. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, seruato me ex hora hac. Sed propterea ueni in horam hanc. Pater illustra nomẽ tuum. Venit ergo uox de cœlo, dicens: Et illustraui, & rursus illustrabo. Turba ergo quæ stabat & audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alij dicebant: Angelus ei locutus est. Respondit Iesus, & dixit: Non propter me hæc uox uenit, sed propter uos. Nunc iudiciũ est mũdi huius. Nunc princeps mundi hui9 eijcietur foras. Et ego si exaltatus fuero à terra, omẽs traham ad meipsum. Hoc autẽ dicebat, significans qua morte esset moriturus. Respondit ei turba: Nos audiuimus ex lege, quod Christus manet in æternum, & quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis? Quis est iste filius hominis? Dixit ergo ei Iesus: Adhuc ad breue tempus lumẽ uobiscũ est. Ambulate donec lucem habetis, ne uos
tenebræ

σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. καὶ ὁ περιπατῶν
ἐν τῇ σκοτίᾳ, οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει. ἕως τὸ
φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φω-
τὸς γένησθε. ταῦτα ἐλάλησεν ὁ ἰησοῦς, καὶ
ἀπελθὼν ἐκρύβη ἀπ' αὐτῶν. τοσαῦτα δὲ αὐ-
τοῦ σημεῖα πεποιηκότος ἔμπροσθεν αὐτῶν,
οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτὸν, ἵνα ὁ λόγος ἡσαΐου τοῦ
» προφήτου πληρωθῇ, ὃν εἶπε. κύριε, τίς ἐπίστευ-
» σε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι
ρθ ἀπεκαλύφθη;* Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύ-
α ειν, ὅτι πάλιν εἶπεν ἡσαΐας, τετύφλωκεν αὐ-
» τῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν
» τὴν καρδίαν, ἵνα μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς
» καὶ νοήσωσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστραφῶσι, καὶ
ρι ἰάσωμαι αὐτούς.* ταῦτα εἶπεν ἡσαΐας, ὅτε
ι ἴδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. ὅμως
μέντοι ἐκ τῶν ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς
αὐτὸν, ἀλλὰ διὰ τοὺς φαρισαίους οὐχ ὡμο-
λόγουν, ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γίνωνται. ἠγά-
πησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μᾶλ-
ρια λον ἤπερ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ.* ἰησοῦς δὲ ἔκρα-
α ξε καὶ εἶπεν. ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ πιστεύει εἰς
ἐμὲ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με. καὶ ὁ θεωρῶν
ριβ ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με.* Ἐγὼ φῶς εἰς
τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς
ἐμὲ, ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μένῃ. καὶ ἐάν τίς μου
ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων, καὶ μὴ πιστεύσῃ, ἐγὼ οὐ
κρίνω αὐτόν. οὐ γὰρ ἦλθον, ἵνα κρίνω τὸν κό-
σμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. Ὁ ἀθετῶν
ἐμὲ, καὶ μὴ λαμβάνων τὰ ῥήματά μου, ἔχει τὸν
κρίνοντα αὐτόν. ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος
κρινεῖ αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. ὅτι ἐγὼ ἐξ
ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα. ἀλλ' ὁ πέμψας με πα-
τὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε, τί εἴπω καὶ τί
λαλήσω. καὶ οἶδα, ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ζωὴ
αἰώνιός ἐστιν. ἃ οὖν λαλῶ ἐγὼ, καθὼς εἴρη-
κέ μοι ὁ πατὴρ, οὕτως λαλῶ.

Πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα εἰδὼς ὁ ἰησοῦς,
ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ
κόσμου τούτου πρὸς τὸν πατέρα, ἀγαπήσας
τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν

tenebræ occupent. Et qui ambulat in te-
nebris, nescit quò uadat. Dum lucem ha-
betis, credite in lucem, ut filij lucis sitis.
Hæc locutus est Iesus, ac digressus ab-
scondit se ab eis. Cum autem tam multa
signa fecisset coram eis, non credebāt in
eum: ut sermo Hesaiæ prophetæ imple-
retur quem dixit: Domine, quis credidit
sermoni nostro: & brachium domini cui
reuelatum est? Propterea non poterant
credere, quia iterum dixit Hesaias: Excæ-
cauit oculos eorum, & indurauit cor eo-
rum, ne uideant oculis, & ne intelligant
corde, & cōuertantur & sanem eos. Hæc
dixit Hesaias, quando uidit gloriā eius,
& locutus est de eo. Veruntamen etiam
ex principibus multi crediderūt in eum,
sed propter pharisæos non confitebātur,
ne è synagoga eijcerentur. Dilexerūt em̄
gloriam hominum magis quàm gloriā
dei. Iesus autem clamauit, & dixit: Qui
credit in me, non credit in me, sed in eum
qui misit me. Et qui uidet me, uidet eum
qui misit me. Ego lux in mundum ueni,
ut omnis qui credit in me, in tenebris nō
maneat. Et si quis audierit uerba mea, &
non crediderit, ego nō iudico eum. Non
enim ueni, ut iudicem mundum, sed ut
seruem mundum. Qui reijcit me, nec acci
pit uerba mea, habet qui iudicet ipsum.
Sermo quem locutus sum, ille iudicabit
eum in extremo die: quia ego ex meipso
non sum locutus: sed qui misit me pater,
ipse mihi mandatum dedit, quid dicā &
quid loquar. Et scio, quod mandatū eius
uita æterna est. Quæ ergo ego loquor,
sicut dixit mihi pater, sic loquor.

Ante festum autē paschæ sciens Iesus, XIII
quod uenisset hora ipsius, ut transiret ex
hoc mundo ad patrē, cum dilexisset suos
qui erant in mundo, usque ad finē dilexit

ριγ αὐτούς. * Καὶ δείπνου γενομένου, τοῦ διαβό/
θ λου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν ἰούδα
ριδ σίμωνος ἰσκαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῷ. * Εἰ/
γ δὼς ὁ ἰησοῦς, ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ
πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐξ/
ριε ῆλθε, καὶ πρὸς τὸν θεὸν ὑπάγει, * ἐγείρεται
ι ἐκ τοῦ δείπνου, καὶ τίθησι τὰ ἱμάτια, καὶ λα
βὼν λέντιον, διέζωσεν ἑαυτόν. Εἶτα βάλλει
ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς
πόδας μαθητῶν, καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ,
ᾧ ἦν διεζωσμένος. ἔρχεται οὖν πρὸς σίμωνα
πέτρον, καὶ λέγει αὐτῷ ἐκεῖνος. Κύριε, σύ μου
νίπτεις τοὺς πόδας; Ἀπεκρίθη ἰησοῦς καὶ εἶ
πεν αὐτῷ. ὃ ἐγὼ ποιῶ, σὺ οὐκ οἶδας ἄρτι,
γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα. Λέγει αὐτῷ πέτρος.
Οὐ μὴ νίψῃς τοὺς πόδας μου εἰς τὸν αἰῶνα.
Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ἰησοῦς. Ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ
ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. Λέγει αὐτῷ σίμων πέ/
τρος. κύριε, μὴ τοὺς πόδας μου μόνον, ἀλλὰ
καὶ τὰς χεῖρας, καὶ τὴν κεφαλήν. Λέγει αὐτῷ ὁ
ἰησοῦς. Ὁ λελουμένος οὐ χρείαν ἔχει ἢ τοὺς
πόδας νίψασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος. καὶ
ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες. ᾔδει γὰρ
τὸν παραδιδόντα αὐτόν, διὰ τοῦτο εἶπεν,
οὐχὶ πάντες καθαροί ἐστε. ὅτε οὖν ἔνιψε τοὺς
πόδας αὐτῶν, καὶ ἔλαβε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ
ἀναπεσὼν, πάλιν εἶπεν αὐτοῖς. γινώσκετε
ρις τί πεποίηκα ὑμῖν; * Ὑμεῖς φωνεῖτέ με ὁ δι
α δάσκαλος καὶ κύριος, καὶ καλῶς λέγετε,
ριζ εἰμὶ γάρ. * Εἰ οὖν ἐγὼ ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πό
ε δας ὁ κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς
ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας. ὑπό/
δειγμα γὰρ ἔδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποί
ριη ησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε. * Ἀμὴν ἀμὴν λέ/
γ γω ὑμῖν, οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐ
τοῦ, οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος
αὐτόν. Εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοί ἐστε ἐὰν ποι
ριθ ῆτε αὐτά. * Οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω,
ε ἐγὼ οἶδα οὓς ἐξελεξάμην. ἀλλ' ἵνα ἡ γραφὴ
„ πληρωθῇ, ὁ τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον,
„ ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ τὴν πτέρναν αὐτοῦ. ἀπ' ἄρτι
λέγω

eos. Et cœna facta, cum diabolus iam im
misisset in cor Iudæ Simonis Iscariotæ,
ut proderet eum, sciens Iesus quod oĩa
dedisset sibi pater in manus, & q̃d à deo
exisset, & ad deum iret, surgit à cœna, &
ponit uestimenta: & cum accepisset lin/
teum, præcinxit se. Deinde misit aquam
in peluim, & cœpit lauare pedes discipu/
ις lorum, & extergere linteo, quo erat præ/
cinctus. Venit ergo ad Simonem Petrũ.
Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lauas
pedes? Respõdit Iesus, & dixit ei: Quod
ego facio, tu nescis nunc, scies autem po/
stea. Dicit ei Petrus: Non lauabis meos
pedes in æternum. Respondit ei Iesus:
Si non lauero te, non habes partem
mecum. Dicit ei Simon Petrus: Domi/
ne, non tantum pedes meos, sed & ma/
nus & caput. Dicit ei Iesus: Qui lotus est
non opus habet, nisi ut pedes lauet, sed
est mundus totus. Et uos mundi estis,
sed non omnes. Sciebat enim, quis nam
esset qui proderet ipsum, ꝓpterea dixit:
non estis mundi omnes. Postquam er/
go lauisset pedes eorũ, receptisque uesti/
bus suis accubuisset, iterum dixit eis: Sci
tis quid fecerim uobis? Vos uocatis me
magistrum ac dominum, & bene dicitis,
sum etenim. Si ergo ego laui pedes ue/
stros dominus & magister, uos quoque
debetis inuicem alij aliorum lauare pe/
des. Exemplum enim præbui uobis, ut
quemadmodum ego feci uobis, ita &
uos faciatis. Amen amen dico uobis, nõ
est seruus maior domino suo, neque le/
gatus maior est eo qui legauit ipsum. Si
hæc nouistis, beati estis si feceritis ea.
Non de omnibus uobis loquor. ego
scio quos elegerim. Sed ut adimpleatur
scriptura: Qui edit mecum panem, sustu
lit aduersum me calcaneum suum. Nunc
dico

λέγω ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένη-
ϛκ ται, πιστεύσητε, ὅτι ἐγώ εἰμι. * Ἀμὴν ἀμὴν
α λέγω ὑμῖν, ὁ λαμβάνων ἐάν τινα πέμψω,
ἐμὲ λαμβάνει. ὁ δὲ ἐμὲ λαμβάνων, λαμβά-
ϛκα νει τὸν ἀποστείλαντά με. * Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰη-
δ σοῦς ἐταράχθη τῷ πνεύματι, καὶ ἐμαρτύ-
ρησε, καὶ εἶπεν. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι
ϛκβ εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. * Ἔβλεπον οὖν
α εἰς ἀλλήλους οἱ μαθηταὶ, ἀπορούμενοι περὶ
ϛκγ τίνος λέγει. * Ἦν δὲ ἀνακείμενος εἷς τῶν
ι μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἰησοῦ, ὃν
ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς. Νεύει οὖν τούτῳ Σίμων Πέ-
τρος πυθέσθαι, τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει. ἐπι-
πεσὼν δὲ ἐκεῖνος ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ Ἰησοῦ, λέ-
γει αὐτῷ. κύριε, τίς ἐστιν; Ἀποκρίνεται ὁ
Ἰησοῦς. ἐκεῖνός ἐστιν, ᾧ ἐγὼ βάψας τὸ ψωμί-
ϛκδ ον ἐπιδώσω. * καὶ ἐμβάψας τὸ ψωμίον, δί-
θ δωσιν Ἰούδᾳ Σίμωνος Ἰσκαριώτῃ. καὶ με-
τὰ τὸ ψωμίον τότε εἰσῆλθεν εἰς ἐκεῖνον ὁ
ϛκε σατανᾶς. * Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. ὃ ποι-
ι εῖς, ποίησον τάχιον. τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἔγνω τῶν
ἀνακειμένων, πρὸς τί εἶπεν αὐτῷ. τινὲς γὰρ
ἐδόκουν, ἐπεὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχεν ὁ Ἰού-
δας, ὅτι λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ἀγόρασον,
ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτήν, ἢ τοῖς πτω-
χοῖς ἵνα τι δῷ. Λαβὼν οὖν τὸ ψωμίον ἐκεῖ-
νος, εὐθέως ἐξῆλθεν. ἦν δὲ νύξ. ὅτε οὖν ἐξ-
ῆλθε, λέγει ὁ Ἰησοῦς. Νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου, καὶ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ. εἰ ὁ
θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ θεὸς δοξάσει
αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ, καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐτόν. τε-
κνία, ἔτι μικρὸν μεθ᾽ ὑμῶν εἰμί. ζητήσετέ
με, καὶ καθὼς εἶπον τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι ὅ-
που ὑπάγω ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν,
καὶ ὑμῖν λέγω ἄρτι. ἐντολὴν καινὴν δί-
δωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, κα-
θὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε
ἀλλήλους. ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες, ὅτι
ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν
ἀλλήλοις. Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος. κύ-
ριε, ποῦ ὑπάγεις; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς.
ὅπου

dico uobis priusq̃ fiat: ut cũ factum fuerit, credatis, ꝙ ego sim. Amen amen dico uobis, qui recipit quẽcunq̃ misero, me recipit. Qui aũt me recipit, recipit eum qui me misit. Cũ hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & testificatus est, dixitq̃: Amẽ amen dico uobis, ꝙ unus ex uobis proditurus est me. Aspiciebãt ergo se inuicẽ discipuli, hæsitantes de quo diceret. Erat autem unus ex discipulis Iesu recumbẽs in sinu ipsius, nimirũ is quẽ diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, ut sciscitaretur, quis esset de quo loqueret̃. Itaq̃ cum recubuisset ille super pectus Iesu, dicit ei: Domine, quis est? Respõdet Iesus: Ille est, cui ego intinctum panẽ porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Iscariotæ. Et post offulam ingressus est in eum satanas. Dicit igitur ei Iesus: Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo intelligebat discumbẽtiũ ad quid dixisset ei. Quidam eñ putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus, eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festũ, aut egenis ut aliquid daret. Cum ergo accepisset ille offulam, exiuit continuo. Erat autem nox. Cũ ergo exisset, dixit Iesus: Nũc glorificatus est filius hominis, & deus glorificatus est per eũ. Si deus glorificatus est per eum, & deus glorificabit eum per se, & continuo glorificabit eum. Filioli, adhuc paulisper uobiscum sum. Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quò ego uado, uos non potestis uenire: ita & uobis dico nũc. Præceptum nouũ do uobis, ut diligatis uos mutuo, sicut dilexi uos, ut & uos diligatis uos mutuo. In hoc cognoscẽt omnes, quod discipuli mei sitis, si charitatem habueritis inter uos mutuam. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quò uadis? Respõdit ei Iesus:

Quò

Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, οὐ δύνασαί μοι νῦν ἀκο
ρκϛ λουθῆσαι, ὕστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι. * Λέγει
α αὐτῷ ὁ πέτρος. κύριε, διὰ τί οὐ δύνα-
μαί σοι ἀκολουθῆσαι ἄρτι; τὴν ψυχήν μου
ὑπὲρ σοῦ θήσω. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς.
τὴν ψυχήν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θήσεις; Ἀμὴν ἀμὴν
λέγω σοι, οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσῃ, ἕως οὗ ἀ-
παρνήσῃ με τρίς.
ρκζ * Καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. Μὴ τα
ι ρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία. Πιστεύετε εἰς τὸν θε
όν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πα-
τρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν. Εἰ δὲ μή, εἶπον
ἂν ὑμῖν, πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν.
καὶ ἐὰν πορευθῶ ἑτοιμάσαι ὑμῖν τόπον,
πάλιν ἔρχομαι καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς
ἐμαυτόν, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγώ, καὶ ὑμεῖς ἦτε. καὶ
ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε.
Λέγει αὐτῷ θωμᾶς. κύριε, οὐκ οἴδαμεν ποῦ
ὑπάγεις, καὶ πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἰδέ-
ναι; Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ
ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή. οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν
πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. Εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν
πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν. καὶ ἀπάρτι γι-
νώσκετε αὐτόν, καὶ ἑωράκατε αὐτόν. Λέγει
αὐτῷ φίλιππος. κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν πα
τέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς.
τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνω
κάς με, φίλιππε, ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν
πατέρα. καὶ πῶς σὺ λέγεις, δεῖξον ἡμῖν τὸν
πατέρα; Οὐ πιστεύεις, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρί,
καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι; τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ
λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ. Ὁ δὲ πα-
τὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα.
Πιστεύετέ μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρί, καὶ ὁ
πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν. Εἰ δὲ μή, διὰ τὰ ἔργα
αὐτὰ πιστεύετέ μοι. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν,
ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, κά-
κεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει, ὅτι
ρκη ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα μου πορεύομαι. * Καὶ
δ ὅ τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου τοῦτο
ποιήσω, ἵνα δοξασθῇ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ.
ἐὰν

Quò ego uado, non potes me nunc se-
qui, sequêris autem postea. Dicit ei Pe-
trus: Domine, quare non possum te se-
qui nunc? Animam meam pro te po-
nam. Respondit ei Iesus: Animam tu-
am pro me pones? Amen amen di-
co tibi, Non canet gallus, donec ter me
negaueris.
Et ait discipulis suis: Ne turbetur cor XIIII
uestrum. Creditis in deum, & in me cre-
dite. In domo patris mei mansiões mul-
tæ sunt. Quod si cæcus esset, dixissem uo
bis, uado paraturus uobis locũ. Et si abi-
ero ad parandum uobis locum, iterum
ueniam & assumam uos ad meipsum: ut
ubi sum ego, & uos sitis: & quò ego ua-
do, scitis, & uiam scitis. Dicit ei Thomas:
Domine, nescimus quò uadis, & quo-
modo possumus uiam scire? Dicit ei Ie-
sus: Ego sũ uia, & ueritas, & uita. Nemo
uenit ad patrem, nisi per me. Si cogno-
uissetis me, & patrem meum utique co-
gnouissetis. Et nunc cognoscitis eum, &
uidistis eum. Dicit ei Philippus: Domi-
ne, ostende nobis patrem, & sufficit no-
bis. Dicit ei Iesus: Tanto tempore uo-
biscum sum, & non cognouisti me? Phi-
lippe, qui uidit me, uidit patrem. Et
quomodo tu dicis, ostende nobis pa-
trem? Non credis, quod ego in patre
sum, & pater in me? Verba quæ ego lo-
quor uobis, à meipso non loquor. Pa-
ter autem in me manens, ipse facit ope-
ra. Credite mihi, quod ego in patre
sum, & pater in me. Alioqui propter
ipsa facta credite mihi. Amen amen
dico uobis, qui credit in me, opera
quæ ego facio, & ipse faciet: & maiora
his faciet, quia ego ad patrem uado.
Et quicquid petieritis nomine meo, hoc
faciam, ut glorificetur pater per filium.
Si

ἐάν τι αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποι-
ήσω. ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐ-
μὰς τηρήσατε. καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέ-
ρα, καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα
μένῃ μεθ᾽ ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ πνεῦμα τῆς
ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν,
ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ, οὐδὲ γινώσκει αὐτό. ὑμεῖς
δὲ γινώσκετε αὐτὸ, ὅτι παρ᾽ ὑμῖν μένει ; καὶ
ἐν ὑμῖν ἔσται. οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς,
ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. ἔτι μικρὸν, καὶ ὁ κό-
σμος με οὐκ ἔτι θεωρεῖ, ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ
με, ὅτι ἐγὼ ζῶ, καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε. ἐν ἐκεί-
νῃ τῇ ἡμέρᾳ γνώσεσθε ὑμεῖς, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ
πατρί μου, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ, καὶ ἐγὼ ἐν
ὑμῖν. ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν
ρκθ αὐτὰς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με. * ὁ δὲ ἀ-
α γαπῶν με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πα-
τρός μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω αὐτὸν, καὶ ἐμ-
ρλ φανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν. * Λέγει αὐτῷ ἰού-
δας, οὐχ ὁ ἰσκαριώτης. κύριε, τί γέγονεν,
ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν, καὶ
οὐχὶ τῷ κόσμῳ; ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς, καὶ εἶ-
πεν αὐτῷ, ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον
μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐ-
τὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν
παρ᾽ αὐτῷ ποιήσομεν. ὁ μὴ ἀγαπῶν με,
ρλα τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ. * καὶ ὁ λόγος
α ὃν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμ-
ψαντός με πατρός. ταῦτα λελάληκα ὑμῖν
ρλβ παρ᾽ ὑμῖν μένων. * ὁ δὲ παράκλητος τὸ
πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ
ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάν-
τα, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ὅσα εἶπον
ὑμῖν. εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν
ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, οὐ καθὼς ὁ κόσμος δί-
δωσιν, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν. μὴ ταρασσέσθω
ὑμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δειλιάτω. ἠκούσατε,
ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν, ὑπάγω καὶ ἔρχομαι
πρὸς ὑμᾶς. εἰ ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἂν, ὅτι
εἶπον, πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα, ὅτι
ὁ πατήρ μείζων μού ἐστι. καὶ νῦν εἴρηκα
ὑμῖν

Si quid petieritis per nomen meũ, ego
faciam. Si diligitis me, præcepta mea
seruate. Et ego rogabo patrem, & alium
consolatorem dabit uobis, ut maneat
uobiscum in æternum, spiritum uerita-
tis quem mundus non potest accipere:
quia non uidet eum, nec nouit eum. Vos
autem cognoscitis eum, quia apud uos
manet, & in uobis erit. Non relinquam
uos orphanos, ueniam ad uos. Adhuc
pusillum, & mundus me iam non uidet:
uos autem uidetis me. Quia ego uiuo,
& uos uiuetis. In illo die uos cognosce-
tis, quod ego sum in patre meo, & uos in
me, & ego in uobis. Qui habet præ-
cepta mea & seruat ea, ille est qui diligit
me. Qui autem diligit me, diligetur à pa
tre meo: & ego diligam eum, & aperiam
ei meipsum. Dicit ei Iudas, non ille Isca-
riotes: Domine, quid factum est, quod
manifestaturus es nobis teipsum, & non
mundo? Respondit Iesus, & dixit ei: Si
quis diligit me, sermonem meum serua-
bit, & pater meus diliget eum: & ad eum
ueniemus, & mansionem apud eum fa-
ciemus. Qui non diligit me, sermones
meos non seruat: & sermo quem audi-
tis, non est meus, sed eius qui misit me
patris. Hæc locutus sum uobis apud uos
manẽs. Paracletus autem ille qui est spi-
ritus sanctus, quem spiritum mittet pater
nomine meo, ille uos docebit omnia. &
suggeret uobis omnia quæcũq; dixi uo-
bis. Pacem relinquo uobis, pacem me-
am do uobis. Non quomodo mundus
dat, ego do uobis. Ne turbetur cor ue-
strum, neque formidet. Audistis quod
ego dixi uobis, uado, & uenio ad uos.
Si diligeretis me, gauderetis uti-
que, quod dixerim, uado ad patrem,
quia pater maior me est. Et nunc dixi
uobis

ὑμῖν πρὶν γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται, πι-
στεύσητε. Οὐκ ἔτι πολλὰ λαλήσω μεθ᾽ ὑμῶν.
ἔρχεται γὰρ ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, καὶ ἐν
ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. ἀλλ᾽ ἵνα γνῷ ὁ κόσμος,
ὅτι ἀγαπῶ τὸν πατέρα, καὶ καθὼς ἐνετεί-
λατό μοι ὁ πατήρ, οὕτως ποιῶ. ἐγείρεσθε ἄ-
γωμεν ἐντεῦθεν.

Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ
πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστι. πᾶν κλῆμα ἐν ἐ-
μοὶ μὴ φέρον καρπὸν αἴρει αὐτό, καὶ πᾶν τὸ
καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτό, ἵνα πλείονα
καρπὸν φέρῃ. ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε διὰ τὸν
λόγον, ὃν λελάληκα ὑμῖν. μείνατε ἐν ἐμοί,
κἀγὼ ἐν ὑμῖν. καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται
καρπὸν φέρειν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ
ἀμπέλῳ, οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ
μείνητε. Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλή-
ματα. ὁ μένων ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗ-
τος φέρει καρπὸν πολύν, ὅτι χωρὶς ἐμοῦ
οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. ἐὰν μή τις μείνῃ ἐν
ἐμοί, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα, καὶ ἐξηράν-
θη, καὶ συνάγουσιν αὐτά, καὶ εἰς πῦρ βάλ-
ϛλγ λουσι, καὶ καίεται. * ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοί, καὶ
δ τὰ ῥήματά μου ἐν ὑμῖν μείνῃ, ὃ ἐὰν θέλητε
ϛλδ αἰτήσεσθε, καὶ γενήσεται ὑμῖν. * Ἐν τούτῳ
ἐδοξάσθη ὁ πατήρ μου, ἵνα καρπὸν πολὺν
φέρητε, καὶ γενήσεσθε ἐμοὶ μαθηταί. καθὼς
ἠγάπησέ με ὁ πατήρ, κἀγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς.
μείνατε ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ. ἐὰν τὰς ἐν-
τολάς μου τηρήσητε, μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ
μου, καθὼς ἐγὼ τὰς ἐντολὰς τοῦ πατρός μου
τετήρηκα, καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ. ταῦ-
τα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ ἐν ὑμῖν
μείνῃ, καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν πληρωθῇ. Αὕτη ἐστὶν
ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμή, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, κα-
ϛλε θὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. * μείζονα ταύτης ἀ-
δ γάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ
ϛλϛ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. * ὑμεῖς φίλοι μου
ἐστέ, ἐὰν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν.
οὐκ ἔτι ὑμᾶς λέγω δούλους, ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ
οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος. ὑμᾶς δὲ εἴρηκα
φίλους

uobis priusquam fiat, ut cum factum fu
erit, credatis. Posthac non multa loquar
uobiscum. Venit enim princeps mundi
huius, & in me nõ habet quicquam. Sed
ut cognoscat mundus, quod diligo pa-
trem, & sicut mandatum dedit mihi pa-
ter, sic facio. Surgite, eamus hinc.

Ego sum uitis uera, & pater meus agri XV
cola est. Omnẽ palmitẽ in me nõ ferentẽ
fructũ tollit, & omnem qui fert fructum
purgat, ut fructum copiosiorem afferat.
Iam uos mũdi estis propter sermonem,
quẽ locutus sum uobis. Manete in me,
& ego in uobis. Sicut palmes non potest
ferre fructum à semetipso, nisi manserit
in uite, sic nec uos, nisi in me manseritis.
Ego sum uitis, uos palmites. Qui manet
in me & ego in eo, hic fert fructũ multũ:
quia sine me nihil potestis facere. Si quis
in me nõ manserit, eiectus est foras sicut
palmes, & exaruit: & colligunt eos, & in
ignem cõijciunt & ardent. Si manseritis
in me, & uerba mea in uobis manserint,
quicquid uolueritis, petetis, & fiet uobis.
In hoc glorificatus est pater meus, ut fru
ctum copiosum afferatis, & efficiamini
mei discipuli. Sicut dilexit me pater, ita
& ego dilexi uos. Manete in dilectione
mea. Si præcepta mea seruaueritis, ma-
nebitis in dilectione mea, sicut & ego pa
tris mei præcepta seruaui, & maneo in
eius dilectione. Hæc locutus sum uobis,
ut gaudiũ meũ in uobis maneat, & gau-
dium uestrũ impleatur. Hoc est præceptũ
meũ, ut diligatis uos inuicem sicut dilexi
uos. Maiorem hac dilectionẽ nemo ha-
bet, ut quis animã suam ponat pro ami
cis suis. Vos amici mei estis, si feceritis
quæcunque ego præcipio uobis. Nõ post-
hac uos dico seruos, quia seruus nescit
quid faciat dominus eius. Vos autẽ dixi
amicos.

φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός
μου, ἐγνώρισα ὑμῖν. οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξα-
σθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς, καὶ ἔθηκα
ὑμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ὑπάγητε, καὶ καρπὸν φέ-
ρλζ ρητε, καὶ ὁ καρπὸς ὑμῶν μένῃ. * ἵνα ὅτι ἂν
δ αἰτήσητε τὸν πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δῷ
ρλη ὑμῖν. * ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγα-
ι πᾶτε ἀλλήλους. εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, γι-
νώσκετε ὅτι ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκεν. εἰ
ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφί-
λει. ὅτι δὲ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστέ, ἀλλ' ἐγὼ
ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο
ρλθ μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος. * μνημονεύετε τοῦ λό-
γ γου, οὗ ἐγὼ εἶπον ὑμῖν. οὐκ ἔστι δοῦλος μεί-
ρμ ζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ. * εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑ-
ι μᾶς διώξουσιν. εἰ τὸν λόγον μου ἐτήρησαν,
ρμα καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. * ἀλλὰ ταῦτα
α πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν διὰ τὸ ὄνομά μου.
ρμβ * ὅτι οὐκ οἴδασι τὸν πέμψαντά με. * εἰ μὴ
γ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἴ-
ρμδ χον. νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς
ι ἁμαρτίας αὐτῶν. * ὁ ἐμὲ μισῶν, καὶ τὸν πα-
ρμε τέρα μου μισεῖ. * εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα ἐν
ι αὐτοῖς, ἃ οὐδεὶς ἄλλος πεποίηκεν, ἁμαρτίαν
οὐκ εἶχον. νῦν δὲ καὶ ἑωράκασι καὶ μεμισήκα-
σι, καὶ ἐμὲ καὶ τὸν πατέρα μου. ἀλλ' ἵνα πλη-
ρωθῇ ὁ λόγος, ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ
ι αὐτῶν, ὅτι ἐμίσησάν με δωρεάν. ὅταν δὲ ἔλ-
ιβ θῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ
τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ
τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει
περὶ ἐμοῦ. καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ'
ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἐστέ.

ρμς * ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα μὴ σκαν-
α δαλισθῆτε. ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς.
ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας
ὑμᾶς, δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ θεῷ. καὶ
ταῦτα ποιήσουσιν ὑμῖν, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν
τὸν πατέρα οὐδὲ ἐμέ. ἀλλὰ ταῦτα λελά-
ληκα ὑμῖν, ἵνα ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα, μνημο-
ρμζ νεύητε αὐτῶν, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν. * ταῦτα
ι

δὲ

amicos: quia omnia quæ audiui à patre
meo, nota feci uobis. Non uos me elegi-
stis, sed ego elegi uos: & constitui uos, ut
eatis & fructum afferatis, & fructus ue-
ster maneat: ut quicquid petieritis patrẽ
nomine meo, det uobis. Hæc præcipio
uobis, ut diligatis uos mutuo. Si mũdus
uos odit, scitis quod me prius quam uos
odio habuerit. Si de mũdo fuissetis, mũ-
dus quod suum est, diligeret. Quia uero
de mũdo non estis, sed ego selegi uos de
mundo, propterea odit uos mũdus. Me
mẽtote sermonis, quem ego dixi uobis:
Non est seruus maior domino suo. Si
me persecuti sunt, & uos persequẽtur. Si
sermonem meum seruauerunt, & uestrũ
seruabunt. Sed hæc omnia faciẽt uobis
propter nomen meum, quia nõ nouerũt
eum qui misit me. Si non uenissem & lo-
cutus fuissem eis, peccatum nõ haberẽt.
Nunc autẽ non habent quod prætexãt
peccato suo. Qui me odit, is & patrẽ me-
um odit. Si opera nõ fecissem inter eos
quæ nemo alius fecit, peccatum nõ habe
rent. Nunc autem & uiderunt & oderũt,
non solum me, uerumetiam patrẽ meũ.
Sed hoc accidit ut compleatᵣ sermo, qui in
lege eorum scriptus est: Odio habuerũt
me gratis. Cum autẽ uenerit paracletus,
quem ego mittam uobis à patre, spirit⁹
ueritatis, qui à patre procedit, ille testi-
monium perhibebit de me. Quin & uos
testes estis, quia ab initio mecum estis.

Hæc locutus sum uobis, ut ne quid of-
fendamini. Alienos à synagogis facient XVI
uos. Sed ueniet tẽpus, ut quisquis interfi
ciat uos, uideatᵣ cultum præstare deo. Et
hæc facient uobis, quia non nouerũt pa
trem neq; me. Sed hæc locutus sum uo-
bis, ut cũ uenerit tempus illud, reminisca
mini eorũ, q̃d ego dixerim uobis. Hæc

u autẽ

δὲ ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον, ὅτι μεθ᾽ ὑμῶν
ἤμην. Νῦν δὲ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά
με, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με, ποῦ ὑπά-
γεις. ἀλλ᾽ ὅτι ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἡ λύ-
πη πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν. ἀλλ᾽
ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν, συμφέρει ὑ-
μῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. Ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω,
ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς.
Ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. καὶ
ἐλθὼν ἐκεῖνος ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρ-
τίας, καὶ περὶ δικαιοσύνης, καὶ περὶ κρίσεως.
Περὶ ἁμαρτίας μὲν, ὅτι οὐ πιστεύουσιν εἰς
ἐμέ. Περὶ δικαιοσύνης δὲ, ὅτι πρὸς τὸν πα-
τέρα ὑπάγω, καὶ οὐκ ἔτι θεωρεῖτέ με. Περὶ δὲ
κρίσεως, ὅτι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέ-
κριται. Ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ᾽
οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. Ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐ-
κεῖνος τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει
ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. οὐ γὰρ λα-
λήσει ἀφ᾽ ἑαυτοῦ; ἀλλ᾽ ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει,
καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἐκεῖνος
ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ
ρμε ἀναγγελεῖ ὑμῖν. * Πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ,
γ ἐμά ἐστι. * Διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ
ρμθ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Μικρὸν καὶ
οὐ θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν μικρὸν καὶ ὄψε-
σθέ με, ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα.
Εἶπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς ἀλλή-
λους. τί ἐστι τοῦτο, ὃ λέγει ὑμῖν, μικρὸν καὶ
οὐ θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν μικρὸν καὶ ὄψε-
σθέ με. καὶ ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέ-
ρα; Ἔλεγον οὖν, τοῦτο τί ἐστιν, ὃ λέγει, τὸ μι-
κρόν; οὐκ οἴδαμεν τί λαλεῖ. ἔγνω οὖν ὁ Ἰη-
σοῦς, ὅτι ἤθελον αὐτὸν ἐρωτῆσαι, καὶ εἶπεν
αὐτοῖς. Περὶ τούτου ζητεῖτε μετ᾽ ἀλλήλων, ὅτι
εἶπον, μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτέ με, καὶ πά-
λιν μικρὸν καὶ ὄψεσθέ με; Ἀμὴν ἀμὴν λέ-
γω ὑμῖν, ὅτι κλαύσετε καὶ θρηνήσετε ὑμεῖς,
ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται. ὑμεῖς δὲ λυπηθήσε-
σθε, ἀλλ᾽ ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσε-
ται. Ἡ γυνὴ ὅταν τίκτῃ, λύπην ἔχει, ὅτι
ἦλθεν

autem uobis ab initio non dixi, quia uobiscum eram. Nūc autem uado ad eum, qui misit me, & nemo ex uobis interrogat me quò uadam. Sed quia hæc locutus sum uobis, mœstitudo impleuit cor uestrū. Sed ego ueritatē dico uobis, expedit uobis, ut ego uadam. Si em̄ nō abiero, consolator ille non ueniet ad uos. Sin autem abiero, mittam eum ad uos. Et cū uenerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non credunt in me. De iustitia uero, quia ad patrē uado, & posthac nō uidetis me. De iudicio autē, quia princeps huius mūdi iā iudicatus est. Ad hæc multa habeo quæ uobis dicā, sed nō potestis portare nunc. Cū autē uenerit ille qui est spiritus ueritatis, ducet uos in omnē ueritatē. Nō em̄ loquetur à semet ipso, sed quæcū audierit, loquet̄, & quæ futura sunt, annūciabit uobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annūciabit uobis. Omnia quæcū habet pater, mea sunt. Propterea dixi, quod de meo accipiet & annunciabit uobis. Pusillū, & nō uidetis me, & iterū pusillū, & uidebitis me, quia ego uado ad patrē. Dixerunt ergo quidā ex discipulis ei⁹ inter se: Quid est hoc, quod dicit nobis, pusillū & nō uidetis me, & rursus pusillū, & uidebitis me, & quia ego uado ad patrē? Dicebant ergo: Quid est hoc, quod dicit, pusillū? Nescimus qd loquat̄. Cognouit autē Iesus, quod uellēt ipm interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter uos, quod dixi, pusillū & non uidetis me, & iterū pusillū & uidebitis me. Amē amē dico uobis, plorabitis & lamētabimini uos, mūdus contra gaudebit. Vos autē mœrore afficiemini, sed mœror uester uertetur in gaudium. Mulier cum parit, dolorem habet, quia

uenit

ἐλήλυθεν ἡ ὥρα αὐτῆς, ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παι-
δίον, οὐκ ἔτι μνημονεύει τῆς θλίψεως διὰ τὴν
χαρὰν, ὅτι ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν κό-
σμον. καὶ ὑμεῖς οὖν λύπην μὲν νῦν ἔχε-
τε. πάλιν δὲ ὄψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσε-
ται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐ-
δεὶς αἴρει ἀφ' ὑμῶν. καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐ-
σμ μὲ οὐκ ἐρωτήσετε οὐδέν. * Ἀμὴν ἀμὴν λέ-
δ γω ὑμῖν, ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσητε τὸν πατέρα ἐν
τῷ ὀνόματί μου δώσει ὑμῖν. Ἕως ἄρτι
οὐκ ἠτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου. αἰ-
τεῖτε, καὶ λήψεσθε, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πε-
σμα πληρωμένη. * ταῦτα ἐν παροιμίαις λελάλη-
ι κα ὑμῖν. ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὐκ ἔτι ἐν πα-
ροιμίαις λαλήσω ὑμῖν, ἀλλὰ παῤῥησίᾳ πε-
ρὶ τοῦ πατρὸς ἀναγγελῶ ὑμῖν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ
ἡμέρᾳ ἐν τῷ ὀνόματί μου αἰτήσεσθε. καὶ οὐ
λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα
περὶ ὑμῶν, αὐτὸς γὰρ ὁ πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς,
ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε, καὶ πεπιστεύκα-
τε, ὅτι ἐγὼ παρὰ τοῦ θεοῦ ἐξῆλθον. Ἐξῆλθον
παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κό-
σμον, πάλιν ἀφίημι τὸν κόσμον, καὶ πο-
ρεύομαι πρὸς τὸν πατέρα. Λέγουσιν αὐτῷ
οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. ἴδε νῦν παῤῥησίᾳ λαλεῖς,
καὶ παροιμίαν οὐδὲ μίαν λέγεις. νῦν οἴδα-
μεν, ὅτι οἶδας πάντα, καὶ οὐ χρείαν ἔχεις,
ἵνα τίς σε ἐρωτᾷ, ἐν τούτῳ πιστεύομεν, ὅτι
σμβ ἀπὸ θεοῦ ἐξῆλθες. * Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς.
δ ἄρτι πιστεύετε. ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐλή-
λυθεν, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια,
καὶ ἐμὲ μόνον ἀφῆτε. καὶ οὐκ εἰμὶ μόνος,
ὅτι ὁ πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστί. * ταῦτα λελάλη-
σμγ κα ὑμῖν, ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε. ἐν τῷ κό-
ι σμῳ θλίψιν ἔχετε, ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενί-
κηκα τὸν κόσμον.

Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐπῆρε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ εἶπε. πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, δόξασόν σου τὸν υἱὸν, ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε. καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκὸς, ἵνα πᾶν ὃ δέδω-

κας

uenit hora eius. Cum autem pepererit puerum, iam non meminit anxietatis: propterea quod gaudeat hominem esse natum in mundo. Et uos igitur nunc quidem mœrorem habetis. sed iterum uidebo uos, & gaudebit cor uestrum, & gaudium uestrum nemo tollit à uobis. Et in illo die me non interrogabitis quicquam. Amen amen dico uobis, quæcunque petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. Hactenus non petistis quicquam in nomine meo. Petite, & accipietis: ut gaudium uestrum sit perfectum. Hæc per prouerbia locutus sum uobis. Veniet tempus, cum iam non per prouerbia loquar uobis, sed palam de patre meo annunciabo uobis. In illo die in nomine meo petetis. Et non dico uobis, quod ego rogaturus sim patrem pro uobis, Ipse enim pater amat uos, quia uos me amastis. & credidistis, quod à deo exiuerim. Exiui à patre, & ueni in mundum: iterum relinquo mundum, & uado ad patrem. Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc aperte loqueris, nec prouerbium ullum dicis. Nunc scimus, quod scis omnia, nec opus est tibi: ut quis te interroget, Per hoc credimus, quod à deo existi. Respondit ei Iesus: Nunc creditis. Ecce instat tempus, & iam uenit, ut dispergamini unusquisque in sua, méque solum relinquatis. & tamen non sum solus, quia pater mecum est. Hæc locutus sum uobis, ut in me pacem habeatis. In mundo afflictionem habetis, sed bono animo sitis, ego uici mundum.

Hæc locutus est Iesus, & XVII
sublatis oculis in cœlum, dixit: Pater, uenit hora, glorifica filium tuum, ut & filius tuus glorificet te. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut quotquot de-

κας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον. αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσι σὲ τὸν μόνον, ἀληθινὸν θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ἔργον ἐτελείωσα, ὃ δέδωκάς μοι, ἵνα ποιήσω. καὶ νῦν δόξασόν με σὺ πάτερ παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ, ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρά σοι. ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, οὓς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου. Σοὶ ἦσαν, καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς δέδωκας, καὶ τὸν λόγον σου τετηρήκασι. Νῦν ἔγνωκαν, ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, παρά σου ἐστίν. ὅτι τὰ ῥήματα ἃ δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, καὶ αὐτοὶ ἔλαβον, καὶ ἔγνωσαν ἀληθῶς, ὅτι παρὰ σοῦ ἐξῆλθον. καὶ ἐπίστευσαν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ. οὐ περὶ τοῦ κόσμου ἐρωτῶ, ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι, ὅτι σοί εἰσι. καὶ τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά, καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς. καὶ οὐκ ἔτι εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ οὗτοι ἐν τῷ κόσμῳ εἰσί, καὶ ἐγὼ πρός σε ἔρχομαι. πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου, οὓς δέδωκάς μοι, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς. ὅτε ἤμην μετ᾽ αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου. οὓς δέδωκάς μοι ἐφύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ. Νῦν δὲ πρός σε ἔρχομαι, καὶ ταῦτα λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ, ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πεπληρωμένην ἐν αὐτοῖς. Ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου, καὶ ὁ κόσμος ἐμίσησεν αὐτούς, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου, καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου. οὐκ ἐρωτῶ, ἵνα ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ᾽ ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ. ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσί, καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰμί. Ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστι. καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ὦσιν ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ.

disti ei, det eis uitam æternam. Hæc est autem uita æterna, ut cognoscant te solum, deum uerum, & quē misisti Iesum Christum. Ego te glorificaui super terram, opus consummaui, quod dedisti mihi ut facerem. Et nunc glorifica me tu pater apud temetipsum gloria, quam habui, priusquam hic mundus esset apud te. Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruauerunt. Nunc cognouerunt, quod omnia quæcūq; dedisti mihi, abs te sunt. Quia uerba quæ dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt. et cognouerūt uere, quod à te exiui: & crediderūt, quod tu me misisti. Ego pro eis rogo. Nō pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi: quia tui sunt. Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & glorificatus sum in eis. Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te uenio. Pater sancte, serua eos per nomen tuum, quos dedisti mihi: ut sint unum, sicut & nos. Cum essem cum eis in mundo, ego seruabam eos nomine tuo. Quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis perijt nisi filius ille perditus, ut scriptura compleretur. Nunc autem ad te uenio, & hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis. Ego tradidi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit: quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mūdo. Non rogo ut tollas eos è mūdo, sed ut serues eos à malo. De mundo non sunt, sicut & ego nō sum de mūdo. Sanctifica eos per ueritatē tuā. Sermo tuus ueritas est. Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego misi eos in mūdū, & ꝑ eis ego sanctifico meipsum, ut sint & ipsi sanctificati per ueritatem.

θείᾳ. οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ
περὶ τῶν πισευσόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς
ἐμέ, ἵνα πάντες ἓν ὦσι, καθὼς σὺ πάτερ ἐν
ἐμοί, κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν
ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ, ὅτι σύ με ἀπέ-
στειλας. καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι,
δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἕν, καθὼς ἡμεῖς ἕν
ἐσμέν. ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα
ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἕν, καὶ ἵνα γινώσκῃ
ὁ κόσμος, ὅτι σύ με ἀπέστειλας, καὶ ἠγάπη-
σας αὐτούς, καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. πάτερ, οὓς
δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγώ, κἀ-
κεῖνοι ὦσι μετ᾽ ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν
τὴν ἐμήν, ἣν ἔδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με
σμδ πρὸ καταβολῆς κόσμου. * πάτερ δίκαιε, καὶ
γ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἐγὼ δέ σε ἔγνων.
σμε * καὶ οὗτοι ἔγνωσαν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. καὶ
ι ἐγνώρισα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου. καὶ γνωρίσω, ἵνα
ἡ ἀγάπη ἣν ἠγάπησάς με, ἐν αὐτοῖς ᾖ, κἀγὼ
σμς ἐν αὐτοῖς. * ταῦτα εἰπὼν ὁ ἰησοῦς, ἐξῆλθε
α σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ πέραν τοῦ χειμάρ-
ῥου τῶν κέδρων, ὅπου ἦν κῆπος, εἰς ὃν εἰσῆλ-
σμζ θεν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. * ᾔδει δὲ καὶ ἰού-
ι δας ὁ παραδιδοὺς αὐτόν, τὸν τόπον, ὅτι πολ-
σμη λάκις συνήχθη ὁ ἰησοῦς ἐκεῖ μετὰ τῶν μαθη-
α τῶν αὐτοῦ. * ὁ οὖν ἰούδας λαβὼν τὴν σπεῖ-
ραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ φαρισαίων ὑ-
πηρέτας, ἔρχεται ἐκεῖ μετὰ φανῶν καὶ λαμ-
σμθ πάδων καὶ ὅπλων. * ἰησοῦς οὖν εἰδὼς πάν-
ι τα τὰ ἐρχόμενα ἐπ᾽ αὐτόν, ἐξελθὼν, εἶπεν
αὐτοῖς. τίνα ζητεῖτε; ἀπεκρίθησαν αὐτῷ.
ἰησοῦν τὸν ναζωραῖον. λέγει αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς.
ἐγώ εἰμι. εἱστήκει δὲ καὶ ἰούδας, ὁ παραδι-
δοὺς αὐτόν, μετ᾽ αὐτῶν. ὡς οὖν εἶπεν αὐ-
τοῖς, ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω,
καὶ ἔπεσον χαμαί. πάλιν οὖν αὐτοὺς ἐπη-
ρώτησε. τίνα ζητεῖτε; οἱ δὲ εἶπον. ἰησοῦν τὸν
ναζωραῖον. ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς. εἶπον ὑμῖν,
ὅτι ἐγώ εἰμι. εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τού-
τους ὑπάγειν. ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὃν εἶ-
πεν, ὅτι οὓς δέδωκάς μοι, οὐκ ἀπώλεσα ἐξ
αὐτῶν οὐδένα

tatem. Non pro eis autem rogo tantum,
sed & pro ijs, qui credituri sunt per ser-
monem eorum in me: ut omnes unum
sint: sicut tu pater in me & ego in te, ut &
ipsi in nobis unum sint, ut credat mun-
dus quod tu me miseris, & ego gloriam
quã dedisti mihi, dedi eis: ut sint unum, si
cut et nos unũ sumus. Ego in eis, et tu in
me, ut sint consummati in unum, et ut co
gnoscat mundus, quod tu me misisti, et
dilexisti eos, sicut et me dilexisti. Pater,
quos dedisti mihi, uolo: ut ubi sum ego
et illi sint mecũ: ut uideant gloriã meam,
quã dedisti mihi, quia dilexisti me ante
conditum mundũ. Pater iuste, et mũdus
te nõ cognouit: ego autem te cognoui, et
hi cognouerunt, qđ tu me miseris. Et no
tũ feci eis nomẽ tuũ, et notũ faciã, ut dile
ctio qua dilexisti me, in ipsis sit, et ego in
ipsis. Hæc cum dixisset Iesus egressus XVIII
est cum discipulis suis trans torrentem ce
dron, ubi erat hortus, in quem introiuit
ipse & discipuli eius. Nouerat autem &
Iudas, qui prodebat eum, locum: quia
frequenter Iesus conuenerat illuc cum di
scipulis suis. Iudas ergo cum accepisset
cohortem, & à pontificibus ac pharisæis
ministros, uenit illuc cum laternis ac fa-
cibus & armis. Iesus itaque sciens omnia
quæ uentura erant super se, processit ac
dixit eis: Quem quæritis? Responderũt
ei: Iesum Nazarenũ. Dicit eis Iesus: Ego
sum. Stabat autem & Iudas, qui prode-
bat eum, cum ipsis. Vt ergo dixit eis, ego
sum, abierunt retrorsum & ceciderunt in
terrã. Iterum ergo interrogauit eos: Quẽ
quæritis? Illi autẽ dixerunt: Iesum Naza
renũ. Respondit Iesus: Dixi uobis, quod
ego sum: Si ergo me quæritis, sinite hos
abire. Vt compleretur sermo quem dixe-
rat: Ex ijs quos dedisti mihi, non perdidi

ρξ αὐτῶν οὐδένα. *Σίμων οὖν Πέτρος ἔχων
α μάχαιραν, εἵλκυσεν αὐτὴν, καὶ ἔπαισε τὸν τοῦ
ἀρχιερέως δοῦλον, καὶ ἀπέκοψεν αὐτοῦ τὸ ὠτί-
ον τὸ δεξιόν. ἦν δὲ ὄνομα τῷ δούλῳ Μάλχος.
ρξα *Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ· βάλε τὴν μά-
α χαιράν σου εἰς τὴν θήκην. τὸ ποτήριον ὃ δέ-
ρξβ δωκέ μοι ὁ πατὴρ, οὐ μὴ πίω αὐτό; *Ἡ οὖν
α σπεῖρα καὶ ὁ χιλίαρχος καὶ οἱ ὑπηρέται τῶν
Ἰουδαίων συνέλαβον τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔδησαν
ρξγ αὐτὸν, *καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Ἄνναν πρῶ-
ι τον. ἦν γὰρ πενθερὸς τοῦ Καϊάφα, ὃς ἦν ἀρχιε-
ρεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. ἦν δὲ Καϊάφας ὁ συμ-
βουλεύσας τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι συμφέρει ἕνα ἄν-
ρξδ θρωπον ἀπολέσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. *Ἠκολού-
δ θει δὲ τῷ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος, καὶ ἄλλος
ρξε μαθητής. *Ὁ δὲ μαθητὴς ἐκεῖνος ἦν γνω-
στὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ συνεισῆλθε τῷ Ἰησοῦ εἰς
ρξϛ τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως. *Ὁ δὲ Πέτρος εἱστή-
α κει πρὸς τῇ θύρᾳ ἔξω. *Ἐξῆλθεν οὖν ὁ μαθητὴς
ρξζ ὁ ἄλλος, ὃς ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ εἶπε
ι τῇ θυρωρῷ, καὶ εἰσήγαγε τὸν Πέτρον. *Λέγει
ρξη οὖν ἡ παιδίσκη ἡ θυρωρὸς τῷ Πέτρῳ, μὴ καὶ
α σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου;
ρξθ Λέγει ἐκεῖνος, οὐκ εἰμί. *Εἱστήκεισαν δὲ οἱ δοῦ-
ι λοι καὶ οἱ ὑπηρέται, ἀνθρακιὰν πεποιηκότες,
ὅτι ψῦχος ἦν, καὶ ἐθερμαίνοντο. Ἦν δὲ μετ᾽ αὐ-
τῶν ὁ Πέτρος ἑστὼς καὶ θερμαινόμενος. Ὁ οὖν
ἀρχιερεὺς ἠρώτησε τὸν Ἰησοῦν περὶ τῶν μαθητῶν
ρο αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς διδαχῆς αὐτοῦ. *Ἀπεκρί-
α θη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. ἐγὼ παῤῥησίᾳ ἐλάλησα τῷ
κόσμῳ. ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα ἐν τῇ συναγω-
γῇ, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ, ὅπου πάντες οἱ Ἰουδαῖοι συ-
ροα νέρχονται, καὶ ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδέν. *Τί
ι με ἐπερωτᾷς; ἐπερώτησον τοὺς ἀκηκοότας
τί ἐλάλησα αὐτοῖς. ἴδε οὗτοι οἴδασιν ἃ εἶπον
ροβ ἐγώ. *Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, εἷς τῶν ὑπη-
α ρετῶν παρεστηκὼς ἔδωκε ῥάπισμα τῷ Ἰησοῦ,
ρογ εἰπών. οὕτως ἀποκρίνῃ τῷ ἀρχιερεῖ; *Ἀπε-
ι κρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύ-
ροδ ρησον περὶ τοῦ κακοῦ, εἰ δὲ καλῶς, τί με δέ-
α ρεις; *Ἀπέστειλεν αὐτὸν ὁ Ἄννας δεδεμένον
πρὸς

quenꝙ. Simon ergo Petrus cũ haberet
gladiũ, eduxit eum, & percussit põtificis
seruũ, & abscidit auriculam eius dextrã.
Erat autem nomẽ seruo Malchus. Dicit
ergo Iesus Petro: Immitte gladiũ tuum
in uaginã. An nõ bibam poculum quod
dedit mihi pater? Cohors igitur & tribu
nus ac ministri Iudæorũ cõprehenderũt
Iesum, & ligauerunt eum, & abduxerũt
eum ad Annam primũ: erat enim socer
Caiaphæ, qui erat pontifex anni illius.
Erat autẽ Caiaphas is qui consiliũ dede
rat Iudæis, quod expediret unum homi
nem mori pro populo. Sequebatur autẽ
Iesum Simon Petrus, & alius discipulus.
Discipulus autem ille erat notus pontifi
ci, & introiuit cum Iesu in atrium ponti-
ficis. Petrus autem stabat ad ostium fo-
ris. Exiuit ergo discipulus ille alter, qui
erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, &
introduxit Petrum. Dixit ergo Petro an
cilla ostiaria: Num & tu ex discipulis es
hominis istius? Dicit ille: Non sum. Sta-
bant autem serui & ministri, qui prunas
congesserant, quia frigus erat, & calefa-
ciebant se. Erat autem cum eis & Petrus
stans & calefaciens se. Pontifex ergo in-
terrogauit Iesum de discipulis suis &
de doctrina ipsius. Respondit ei Iesus:
Ego palam locutus sum mundo. Ego
semper docui in synagoga, & in templo,
quò omnes Iudæi conueniunt, & in oc-
culto locutus sum nihil. Quid me inter-
rogas? interroga eos qui audierũt quid
locutus sim ipsis. Ecce hi sciunt quæ dixe
rim ego. Hæc autem cum dixisset, unus
assistens ministrorum dedit alapam Ie
su, dicens: Siccine respondes pontifici?
Respondit ei Iesus: Si male locutus
sum, testificare de malo: sin bene, cur me
cædis? Et misit eum Annas uinctum
ad

σοε πρὸς καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα. * Ἦν δὲ σίμων
α πέτρος ἑστὼς καὶ θερμαινόμενος, εἶπον οὖν
αὐτῷ. μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶ;
ἠρνήσατο ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν. οὐκ εἰμί. λέγει
εἷς ἐκ τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως συγγενὴς ὤν,
οὗ ἀπέκοψε πέτρος τὸ ὠτίον. οὐκ ἐγώ σε εἶ-
δον ἐν τῷ κήπῳ μετ' αὐτοῦ; πάλιν οὖν ἠρνή-
σατο ὁ πέτρος, καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνη-
σοϛ σεν. * Ἄγουσιν οὖν τὸν ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ καϊά-
α φα εἰς τὸ πραιτώριον. ἦν δὲ πρωΐα, * καὶ αὐ-
σοζ τοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ
ι μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ πάσχα. ἐξῆλ-
θεν οὖν ὁ πιλάτος πρὸς αὐτοὺς ἔξω, καὶ εἶπε.
τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τού-
του; Ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ. εἰ μὴ ἦν
οὗτος κακοποιός, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν αὐ-
τόν. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ πιλάτος. λάβετε αὐ-
τὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε αὐ-
τόν. Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ ἰουδαῖοι. ἡμῖν οὐκ ἔ-
ξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα. ἵνα ὁ λόγος τοῦ ἰη-
σοῦ πληρωθῇ, ὃν εἶπε, σημαίνων ποίῳ θανά-
σοη τῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν. * Εἰσῆλθεν οὖν εἰς
α τὸ πραιτώριον πάλιν ὁ πιλάτος, καὶ ἐφώ-
νησε τὸν ἰησοῦν, καὶ εἶπεν αὐτῷ. σὺ εἶ ὁ βα-
σιλεὺς τῶν ἰουδαίων; Ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς. ἀφ'
ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον πε-
σοθ ρὶ ἐμοῦ; * Ἀπεκρίθη ὁ πιλάτος. μήτι ἐγὼ
ι ἰουδαῖός εἰμι; τὸ ἔθνος τὸ σὸν καὶ οἱ ἀρχιε-
ρεῖς παρέδωκάν σε ἐμοί, τί ἐποίησας; Ἀπεκρί-
θη ὁ ἰησοῦς. Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ
κόσμου τούτου, εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ
βασιλεία ἡ ἐμή, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοί, ἠγω-
νίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς ἰουδαίοις. νῦν δὲ
σπ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν. * Εἶπεν
δ οὖν αὐτῷ ὁ πιλάτος. οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ;
Ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς. σὺ λέγεις, ὅτι βασιλεύς
σπα εἰμι ἐγώ. * Ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, καὶ εἰς
ι τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρή-
σω τῇ ἀληθείᾳ. πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ἀ-
κούει μου τῆς φωνῆς. Λέγει αὐτῷ ὁ πιλάτος. τί
ἐστιν ἀλήθεια; καὶ τοῦτο εἰπών, πάλιν ἐξῆλθε
πρὸς

ad Caiapham pōtificem. Stabat autem Simon Petrus et calefaciebat se. Dixerūt ergo ei: Num et tu ex discipulis eius es? Negauit ille, et dixit: Non sum. Dicit ei unus ex seruis pontificis cognatus eius, cuius absciderat Petrus auriculā: Nónne ego te uidi in horto cum illo? Iterū ergo negauit Petrus, et statim gallus cecinit. Ducunt ergo Iesum à Caiapha in prætorium. Erat autem mane, et ipsi non introierunt in prætorium, ne cōtaminarentur, sex ut ederent pascha. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, et dixit: Quam accusationem affertis aduersus hominē hunc? Responderunt, et dixerunt ei: Si non esset hic nocens: haudquaquam tibi tradidissemus eū. Dicit ergo eis Pilat9: Accipite eum uos, et secundum legem uestram iudicate eum. Dixerūt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam. Vt sermo Iesu impleretur, quem dixit, significans qua morte esset moriturus. Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus, & uocauit Iesum, & dixit ei: Tu es ille rex Iudæorum? Respondit Iesus: A temet ipso tu hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me? Respondit Pilatus: Num ego Iudæus sum? Gens tua & pontifices tradiderunt te mihi. Quid fecisti? Respondit Iesus: Regnum meum non est ex hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ne traderer Iudæis. Nunc autem regnū meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Iesus: Tu dicis, quod rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc ueni in mundum, ut testimonium feram ueritati. Omnis qui est ex ueritate, audit uocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid est ueritas? Et cum hoc dixisset, iterum prodijt ad

ϛπβ πρὸς τοὺς ἰουδαίους. * Καὶ λέγει αὐτοῖς. Ἐγὼ
θ οὐδὲ μίαν αἰτίαν εὑρίσκω ἐν αὐτῷ. * Ἔστι δὲ
ϛπγ συνήθεια ὑμῖν, ἵνα ἕνα ὑμῖν ἀπολύσω ἐν τῷ
δ πάσχα, βούλεσθε οὖν ὑμῖν ἀπολύσω τὸν βα
ϛπδ σιλέα τῶν ἰουδαίων; * Ἐκραύγασαν οὖν πάλι
α λιν πάντες, λέγοντες. μὴ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν βα
ϛπε ραββᾶν. ἦν δὲ ὁ βαραββᾶς λῃστής. * Τότε οὖν
δ ἔλαβεν ὁ πιλᾶτος τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐμαστίγωσε.
καὶ οἱ στρατιῶται πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀ
κανθῶν ἐπέθηκαν αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ, καὶ ἱμά
τιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτὸν, καὶ ἔλε
γον. χαῖρε ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων. Καὶ ἐδί
ϛπϛ δουν αὐτῷ ῥαπίσματα. * Ἐξῆλθεν οὖν πά
θ λιν ἔξω ὁ πιλᾶτος, καὶ λέγει αὐτοῖς, ἴδε ἄγω
ὑμῖν αὐτὸν ἔξω, ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐν αὐτῷ οὐ
ϛπζ δεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω. * Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Ἰη
δ σοῦς ἔξω, φορῶν τὸν ἀκάνθινον στέφανον, καὶ τὸ
πορφυροῦν ἱμάτιον. καὶ λέγει αὐτοῖς. ἰδοὺ ὁ
ϛπη ἄνθρωπος. * Ὅτε οὖν εἶδον αὐτὸν οἱ ἀρχι
α ερεῖς καὶ οἱ ὑπηρέται ἐκραύγασαν, λέγοντες.
ϛπθ Σταύρωσον. σταύρωσον. * Λέγει αὐτοῖς ὁ πι
ι λᾶτος. Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ σταυρώσατε.
ϛϙ * Ἐγὼ γὰρ οὐχ εὑρίσκω ἐν αὐτῷ αἰτίαν.
θ * Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ ἰουδαῖοι. ἡμεῖς νόμον
ϛϙα ἔχομεν, καὶ κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει
ι ἀποθανεῖν, ὅτι ἑαυτὸν τὸν υἱὸν θεοῦ ἐποίησεν.
ϛϙβ * Ὅτε οὖν ἤκουσεν ὁ πιλᾶτος τοῦτον τὸν λό
δ γον, μᾶλλον ἐφοβήθη. καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ
πραιτώριον πάλιν, καὶ λέγει τῷ Ἰησοῦ.
πόθεν εἶ σύ; Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπόκρισιν οὐκ
ϛϙγ ἔδωκεν αὐτῷ. * Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ πι
ι λᾶτος. ἐμοὶ οὐ λαλεῖς; οὐκ οἶδας ὅτι
ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαί σε, καὶ ἐξουσίαν
ἔχω ἀπολῦσαί σε; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς. Οὐκ
εἶχες ἐξουσίαν οὐδὲ μίαν κατ᾽ ἐμοῦ, εἰ μὴ
ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. Διὰ τοῦτο ὁ πα
ραδιδούς με σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει. Ἐκ
τούτου ἐζήτει ὁ πιλᾶτος ἀπολῦσαι αὐτόν. οἱ
δὲ ἰουδαῖοι ἔκραζον, λέγοντες. Ἐὰν τοῦτον ἀπο
λύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ καίσαρος. πᾶς ὁ βασιλέα
αὐτὸν ποιῶν, ἀντιλέγει τῷ καίσαρι. Ὁ οὖν πιλᾶτος
ἀκούσας

ad Iudæos, & dicit eis: Ego nullam inue-
nio in eo causam. Est autem consuetudo
uobis, ut unum dimittam uobis in pa-
scha. Vultis ne ergo dimittam uobis il-
lum regem Iudæorum? Clamauerunt
rursum omnes dicentes: Non hunc, sed
Barrabam. Erat autem Barrabas latro.
Tunc ergo appre- XIX
hendit Pilatus Iesum, & flagellauit. Et
milites plectentes coronam de spinis im
posuerunt capiti eius, & ueste purpurea
circundederunt eum, ac dicebant: Aue
rex Iudæorum. Et dabant ei alapas. Exi-
uit iterum Pilatus foras, & dicit eis: Ecce
adduco uobis eum foras, ut cognoscatis,
quod nullam in eo causam inuenio. Exi-
uit ergo Iesus foras, gestans spineam co
ronam, & purpureum pallium. & dicit
eis: Ecce homo. Cum ergo uidissent eum
pontifices & ministri clamabant, dicen-
tes: Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus:
Accipite eum uos, & crucifigite. ego enim
non inuenio in eo causam. Responde-
runt ei Iudæi: Nos legem habemus, &
secundum legem nostram debet mori:
quia filium dei se fecit. Cum ergo audis-
set Pilatus hunc sermonem, magis timuit,
Et ingressus est prætorium iterum, & di-
cit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus autem
responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pi
latus: Mihi non loqueris? nescis quod po-
testatem habeam crucifigendi te, & po-
testatem habeam absoluendi te? Respon
dit Iesus: Non haberes potestatem aduer-
sum me ullam, nisi tibi datum esset è su-
pernis. Propterea qui me tradidit tibi,
maius peccatum habet. Et ex eo quære-
bat Pilatus absoluere eum. Iudæi autem
clamabant dicentes: Si hunc absolueris, non
es amicus Cæsaris. Quicunque se regem
facit, contradicit Cæsari. Pilatus autem
cum audisset

ἀκούσας τοῦτον τὸν λόγον, ἤγαγεν ἔξω τὸν
ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ βήματος εἰς
τόπον, λεγόμενον λιθόστρωτον, ἑβραϊστὶ δὲ
γαββαθᾶ. ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα, ὥρα δὲ
ὡσεὶ ἕκτη, καὶ λέγει τοῖς ἰουδαίοις. ἴδε ὁ βα
σξδ σιλεὺς ὑμῶν. * οἱ δὲ ἐκραύγασαν. ἆρον, ἆ-
α ρον, σταύρωσον αὐτόν. * λέγει αὐτοῖς ὁ πιλᾶ-
σξε τος. τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω; ἀπεκρίθη
ι σαν οἱ ἀρχιερεῖς. οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ
σξϛ καίσαρα. * τότε οὖν παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς,
α ἵνα σταυρωθῇ. * παρέλαβον δὲ τὸν ἰησοῦν, καὶ
σξζ ἀπήγαγον, καὶ βαστάζων τὸν σταυρὸν αὐτοῦ,
α ἐξῆλθεν εἰς τὸν λεγόμενον κρανίου τόπον.
ὃς λέγεται ἑβραϊστὶ γολγοθᾶ, ὅπου αὐτὸν
σξη ἐσταύρωσαν. * καὶ μετ' αὐτοῦ ἄλλους δύο ἐντεῦ
α θεν καὶ ἐντεῦθεν, μέσον δὲ τὸν ἰησοῦν. * ἔγρα
σξθ ψε δὲ καὶ τίτλον ὁ πιλᾶτος, καὶ ἔθηκεν
α ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. ἦν δὲ γεγραμμένον. ἰησοῦς ὁ
σ ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων. * τοῦ-
ι τον οὖν τὸν τίτλον πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν ἰου-
δαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν τῆς πόλεως ὁ τόπος, ὅπου
ἐσταυρώθη ὁ ἰησοῦς. καὶ ἦν γεγραμμένον ἑβρα
ϊστί, ἑλληνιστί, ῥωμαϊστί. ἔλεγον οὖν τῷ πιλά
τῳ οἱ ἀρχιερεῖς τῶν ἰουδαίων. μὴ γράφε, ὁ βα
σιλεὺς τῶν ἰουδαίων, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε,
βασιλεύς εἰμι τῶν ἰουδαίων. ἀπεκρίθη ὁ πι-
σα λᾶτος. ὃ γέγραφα, γέγραφα. * οἱ οὖν στρα
α τιῶται ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν ἰησοῦν, ἔλαβον
τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέ
ρη, ἑκάστῳ στρατιώτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶ
να. ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἄρραφος ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαν
τὸς δι' ὅλου. εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους. μὴ
σχίσωμεν αὐτόν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ
τίνος ἔσται. ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ ἡ λέγουσα.
" διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ
" ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον.
οἱ μὲν οὖν στρατιῶται ταῦτα ἐποίησαν.
σβ * εἱστήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ ἰησοῦ ἡ
ι μήτηρ αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ μα-
ρία ἡ τοῦ κλωπᾶ, καὶ μαρία ἡ μαγδαληνή.
ἰησοῦς οὖν ἰδὼν τὴν μητέρα καὶ τὸν μαθητὴν
παρεστῶτα

cum audisset hunc sermonē, produxit fo
ras Iesum, seditq; pro tribunali in loco,
qui dicitur Lithostrotos, Hebraice autē
Gabbatha. Erat autē parasceue paschæ,
hora fermè sexta, & dicit Iudæis: Ecce rex
uester. Illi autem clamabant: Tolle, tolle,
crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem
uestrum crucifigam? Responderunt pō-
tifices: Non habemus regem, nisi Cæsa-
rem. Tunc ergo tradidit eum illis, ut cru-
cifigeretur. Acceperunt autem Iesum, &
abduxerunt, atque is baiulans crucem su
am, exiuit in eum (qui dicitur Caluaria)
locum, Hebraice autem Golgotha, ubi
crucifixerunt eum, & cum eo alios du-
os hinc & hinc, medium autem Iesum.
Scripsit autem & titulum Pilatus, & po-
suit super crucem. Erat autem scriptum:
Iesus Nazarenus rex Iudæorum. Hunc
ergo titulum multi Iudæorum legerunt,
quia prope ciuitatem erat locus, ubi cru-
cifixus est Iesus. Et erat scriptum He-
braice, & Græce, & Latine. Dicebant
ergo Pilato pontifices Iudæorum: Noli
scribere, rex Iudæorum, sed quod ille
dixerit, rex sum Iudæorum. Respondit
Pilatus: Quod scripsi, scripsi. Milites
ergo cum crucifixissent Iesum, acceperūt
uestimenta eius, & fecerunt quatuor par
tes, unicuique militi partem, & tunicam.
Erat autem tunica inconsutilis, à summo
contexta per totum. Dixerunt ergo in-
ter se: Ne scindamus eam, sed sortiamur
de illa cuius sit. Vt scriptura implere-
tur, dicens: Partiti sunt uestimenta mea
sibi, & in uestem meam miserunt sor-
tem. Et milites quidem hæc fecerunt. Sta
bant autē iuxta crucem Iesu mater eius,
& soror matris eius Maria uxor Cleo-
pæ, & Maria Magdalene. Cum uidis-
set ergo Iesus matrem ac discipulum
astantem

παρεστῶτα, ὃν ἠγάπα, λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ.
γύναι, ἰδοὺ ὁ υἱός σου. εἶτα λέγει τῷ μαθητῇ·
ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου. καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἔλα
βεν ὁ μαθητὴς αὐτὴν εἰς τὰ ἴδια. *Μετὰ τοῦ
σγ το εἰδὼς ὁ ἰησοῦς, ὅτι πάντα ἤδη τετέλεσται,
δ ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφή, λέγει. Διψῶ. Σκεῦος
οὖν ἔκειτο ὄξους μεστόν. οἱ δὲ πλήσαντες σπόγ
γον ὄξους καὶ ὑσσώπῳ περιθέντες, προσήνεγ
σδ καν αὐτοῦ τῷ στόματι. *Ὅτε οὖν ἔλαβε τὸ
α ὄξος ὁ ἰησοῦς, εἶπε. Τετέλεσται. καὶ κλί-
σε νας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα. *Οἱ
ι οὖν ἰουδαῖοι, ἐπεὶ παρασκευὴ ἦν, ἵνα μὴ μείνῃ
ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ σαββάτῳ,
ἦν γὰρ μεγάλη ἡμέρα ἐκείνη τοῦ σαββάτου,
ἠρώτησαν τὸν πιλάτον, ἵνα κατεαγῶσιν αὐ
τῶν τὰ σκέλη, καὶ ἀρθῶσιν. ἦλθον οὖν οἱ στρα
τιῶται, καὶ τοῦ μὲν πρώτου κατέαξαν σκέ
λη, καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ συσταυρωθέντος αὐτῷ.
ἐπὶ δὲ τὸν ἰησοῦν ἐλθόντες, ὡς εἶδον αὐτὸν
ἤδη τεθνηκότα, οὐ κατέαξαν αὐτοῦ τὰ σκέ
λη. ἀλλ' εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν
πλευρὰν ἔνυξε, καὶ εὐθὺς ἐξῆλθεν αἷμα,
καὶ ὕδωρ. καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε, καὶ
ἀληθινὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ μαρτυρία. κἀκεῖνος
οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει, ἵνα καὶ ὑμεῖς πιστεύ
σητε. ἐγένετο γὰρ ταῦτα, ἵνα ἡ γραφὴ πλη
ρωθῇ. Ὀστοῦν οὐ συντριβήσεται ἀπ' αὐτοῦ. καὶ
πάλιν ἑτέρα γραφὴ λέγει. ὄψονται εἰς ὃν
σς ἐξεκέντησαν. *Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτησε τὸν ιη
α πιλάτον ὁ ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ ἀριμαθαίας, ὢν μα
θητὴς τοῦ ἰησοῦ, κεκρυμμένος δὲ διὰ τὸν φό
βον τῶν ἰουδαίων, ἵνα ἄρῃ τὸ σῶμα τοῦ ἰη
σζ σοῦ, καὶ ἐπέτρεψεν ὁ πιλάτος. *Ἦλθε δὲ
ι καὶ νικόδημος, ὁ ἐλθὼν πρὸς τὸν ἰη-
σοῦν νυκτὸς τὸ πρῶτον, φέρων μίγμα σμύρ-
ση νης καὶ ἀλόης ὡσεὶ λίτρας ἑκατόν. *Ἔλα
α βον οὖν τὸ σῶμα τοῦ ἰησοῦ, καὶ ἔδησαν
αὐτὸ ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων, κα-
θὼς ἔθος ἐστὶ τοῖς ἰουδαίοις ἐνταφιά-
ζειν. Ἦν δὲ ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ἐσταυρώθη, κῆ
πος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον καινόν,

ἐν

astantem, quē diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. Postea sciens Iesus, quod omnia iam consummata essent, ut consummaretur scriptura, dicit: Sitio. Vas igitur erat positum aceto plenum. Illi uero impleuerunt spongiam aceto & hysopo, & impositam admouerunt ori eius. Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est. & inclinato capite tradidit spiritum. Iudæi ergo, quoniam parasceue erat, ut non remanerent in cruce corpora sabbato (erat enim magnus dies ille sabbati) rogauerunt Pilatum, ut frangerentur eorū crura, ac tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum uenissent, ut uiderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura. sed unus militum lancea latus eius fodit, & cōtinuo exiuit sanguis & aqua. Et qui uidit, testimonium perhibuit: & uerum est testimoniū eius. Et ille scit quod uera dicit, ut & uos credatis. Facta sunt enim hæc, ut scriptura impleretur: Os nō comminuetis ex eo. Et rursus alia scriptura dicit: Videbunt in quem pupugerunt. Post hæc autē rogauit Pilatum Ioseph Arimathiensis: qui erat discipulus Iesu, sed occultus propter metum Iudæorum: ut tolleret corpus Iesu, idq; permisit Pilatus. Venit autem & Nicodemus, qui uenerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ & aloēs ad libras fermè centum. Acceperūt ergo corpus Iesu, & obuinxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. Erat autem in eo loco ubi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum nouum,

in

ἐν ᾧ οὐδέπω οὐδεὶς ἐτέθη. ἐκεῖ οὖν διὰ τὴν
παρασκευὴν τῶν ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν τὸ μνη
σθ μεῖον, ἔθηκαν τὸν ἰησοῦν. * τῇ δὲ μιᾷ τῶν
α σαββάτων μαρία ἡ μαγδαληνὴ ἔρχεται
πρωΐ, σκοτείας ἔτι οὔσης, εἰς τὸ μνημεῖον,
καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου.
σι * τρέχει οὖν, καὶ ἔρχεται πρὸς σίμωνα πέ-
ι τρον, καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν, ὃν ἐφί-
λει ὁ ἰησοῦς, καὶ λέγει αὐτοῖς· ἦραν τὸν κύρι-
ον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἴδαμεν ποῦ ἔ-
θηκαν αὐτόν. ἐξῆλθεν οὖν ὁ πέτρος καὶ ὁ
ἄλλος μαθητὴς, καὶ ἤρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον.
ἔτρεχον δὲ οἱ δύο ὁμοῦ, καὶ ὁ ἄλλος μαθη
τὴς προέδραμε τάχιον τοῦ πέτρου, καὶ ἦλ-
θε πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον. καὶ παρακύψας
βλέπει κείμενα τὰ ὀθόνια, οὐ μέντοι εἰσῆλ
θεν. ἔρχεται οὖν σίμων πέτρος ἀκολουθῶν
αὐτῷ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θε-
ωρεῖ τὰ ὀθόνια κείμενα, καὶ τὸ σουδάριον, ὃ
ἦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, οὐ μετὰ τῶν ὀθο-
νίων κείμενον, ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον
εἰς ἕνα τόπον. τότε οὖν εἰσῆλθε καὶ ὁ ἄλ-
λος μαθητὴς, ὁ ἐλθὼν πρῶτος εἰς τὸ
μνημεῖον, καὶ εἶδε καὶ ἐπίστευσεν. οὐδέπω γὰρ
ᾔδεισαν τὴν γραφὴν, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν
ἀναστῆναι. ἀπῆλθον οὖν πάλιν πρὸς ἑαυ-
σια τοὺς οἱ μαθηταί. * μαρία δὲ εἱστήκει πρὸς τὸ
α μνημεῖον κλαίουσα ἔξω. ὡς οὖν ἔκλαιε, παρέκυ
ψεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ δύο ἀγγέλους
ἐν λευκοῖς, καθεζομένους ἕνα πρὸς τῇ κεφα-
λῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσὶν, ὅπου ἔθηκαν
σιβ τὸ σῶμα τοῦ ἰησοῦ. * καὶ λέγουσιν αὐτῇ
ι ἐκεῖνοι· γύναι, τί κλαίεις; λέγει αὐτοῖς, ὅτι
ἦραν τὸν κύριόν μου, καὶ οὐκ οἶδα ποῦ ἔθηκ-
αν αὐτόν. καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἐστράφη εἰς τὰ ὀ-
πίσω. καὶ θεωρεῖ τὸν ἰησοῦν ἑστῶτα, καὶ οὐκ
ᾔδει ὅτι ὁ ἰησοῦς ἐστί. λέγει αὐτῇ ὁ ἰησοῦς. γύ
ναι, τί κλαίεις; τίνα ζητεῖς; ἐκείνη δοκοῦσα
ὅτι ὁ κηπουρός ἐστι, λέγει αὐτῷ· κύριε, εἰ
σὺ ἐβάστασας αὐτὸν, εἰπέ μοι ποῦ αὐτὸν ἔθη
κας, κἀγὼ αὐτὸν ἀρῶ. λέγει αὐτῇ ὁ ἰησοῦς.
Μαρία

in quo nondum quiſq; poſitus erat. Ibi
ergo propter paraſceuen Iudæorũ, quod
in propinquo eſſet monumentũ, poſue-
runt Ieſum. Primo uero die ſabbato- XX
rum Maria Magdalene uenit mane, cũ
adhuc tenebræ eſſent, ad monumẽtum,
uidetq; lapidem ſublatũ à monumento.
Currit ergo, & uenit ad Simonẽ Petrũ,
& ad alterũ illum diſcipulũ, quẽ amabat
Ieſus, & dicit illis: Suſtulerũt dñm è mo-
numẽto, & neſcimus ubi poſuerint eum.
Exijt ergo Petrus & ille alius diſcipulus,
& uenerũt ad monumẽtũ. Currebãt aũt
duo ſimul, & ille alius diſcipulꝰ præcucur
rit citius Petro, uenitq; prior ad monu-
mẽtũ. Et cũ ſe inclinaſſet, uidit poſita lin-
teamina, nõ tñ introiuit. Venit ergo Si-
mon Petrus ſequẽs eũ, & introiuit in mo
numentũ, & uidet linteamina poſita, &
ſudariũ quod fuerat ſuper caput eius nõ
cũ linteaminibꝰ poſitũ, ſed ſeparatim in-
uolutũ in unũ locũ. Tũc ergo introiuit et
ille aliꝰ diſcipulus, q uenerat prior ad mo
numentũ, uiditq; & credidit. Nondũ eñi
nouerãt ſcripturã, quod oportuiſſet eũ à
mortuis reſurgere. Abierunt ergo rurſus
diſcipuli ad ſemetipſos. Maria autem ſta
bat ad monumentũ foris plorans. Dum
ergo fleret, inclinauit ſe in monumẽtũ, &
uidet duos angelos amictos albis, ſeden
tes unũ ad caput, & alterũ ad pedes illic,
ubi poſuerant corpus Ieſu. Dicunt ei illi:
Mulier quid ploras? Dicit eis: Suſtulerũt
dominũ meũ, nec ſcio ubi poſuerunt eũ.
Hæc cum dixiſſet, cõuerſa eſt retrorſum,
& uidet Ieſum ſtantem, nec ſciebat quod
Ieſus eſſet. Dicit ei Ieſus: Mulier, quid
ploras? Quem quæris? Illa exiſtimans
quod hortulanus eſſet, dicit ei: Domine,
ſi tu aſportaſti eũ, dicito mihi, ubi poſue
ris eũ, & ego eum tollam. Dicit ei Ieſus:
Maria.

μαρία, στραφεῖσα ἐκείνη, λέγει αὐτῷ· ῥαββου-
νί, ὃ λέγεται διδάσκαλε. λέγει αὐτῇ ὁ ἰησοῦς·
μή μου ἅπτου. οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν
πατέρα μου. πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς
μου, καὶ εἰπὲ αὐτοῖς. ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα
μου καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ θεόν μου καὶ θεὸν
ὑμῶν. ἔρχεται μαρία ἡ μαγδαληνή, ἀναγγέλ-
λουσα τοῖς μαθηταῖς, ὅτι ἑώρακε τὸν κύριον,
σιγ καὶ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ. * Οὔσης οὖν ὀψίας τῇ
θ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, καὶ τῶν
θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ
συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν ἰουδαίων, ἦλ-
θεν ὁ ἰησοῦς, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐ-
τοῖς. εἰρήνη ὑμῖν. καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐ-
σιδ τοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. * Ἐχά-
ι ρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ, ἰδόντες τὸν κύριον. Εἶ-
πεν οὖν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς πάλιν. εἰρήνη ὑμῖν.
καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ πατὴρ, κἀγὼ πέμπω
ὑμᾶς. καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐνεφύσησε, καὶ λέγει αὐ-
σιε τοῖς, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. * Ἄν τινων ἀφῆ-
ζ τε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς, ἄν τινων
σις κρατῆτε, κεκράτηνται. * Θωμᾶς δὲ εἷς ἐκ τῶν
ι δώδεκα, ὁ λεγόμενος δίδυμος, οὐκ ἦν μετ'
αὐτῶν ὅτε ἦλθεν ὁ ἰησοῦς. ἔλεγον οὖν αὐτῷ οἱ
ἄλλοι μαθηταὶ, ἑωράκαμεν τὸν κύριον. Ὁ δὲ
εἶπεν αὐτοῖς, ἐὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐ-
τοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὸν δάκτυ-
λόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὴν
χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύ-
σιζ σω. * καὶ μεθ' ἡμέρας ὀκτὼ πάλιν ἦσαν ἔσω
θ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ θωμᾶς μετ' αὐτοῦ, ἔρχεται
ὁ ἰησοῦς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ ἔστη εἰς
τὸ μέσον, καὶ εἶπεν. εἰρήνη ὑμῖν. εἶτα λέγει
τῷ θωμᾷ, φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὧδε, καὶ ἴδε
τὰς χεῖράς μου, καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ βάλ-
λε εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος,
σιη ἀλλὰ πιστός. * Ἀπεκρίθη ὁ θωμᾶς, καὶ εἶπεν
ι αὐτῷ. ὁ κύριός μου καὶ ὁ θεός μου. Λέγει αὐτῷ
ὁ ἰησοῦς. ὅτι ἑώρακάς με θωμᾶ, πεπίστευκας,
μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες. πολ-
λὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα σημεῖα ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς
ἐνώπιον

Maria. Conuersa illa, dicit ei: Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Iesus. Noli me tangere. Nondum enim abscendi ad patrem meum. Sed uade ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad patrem meum & patrem uestrum, & deum meum, & deum uestrum. Venit Maria Magdalene, annuncians discipulis, quod uidisset dominũ, & ea dixisset sibi. Cum ergo uespera esset die illo qui erat unus sabbatorũ, & fores essent clausæ, ubi erant discipuli cõgregati propter metũ Iudæorum, uenit Iesus, stetitq; in medio, & dicit eis: Pax uobis. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gauisi sunt ergo discipuli, uiso domino. Dixit ergo eis iterũ: Pax uobis. Sicut misit me pater, ita & ego mitto uos. Hæc cum dixisset, flauit in eos, & dicit eis: Accipite spiritum sanctũ. Quorũcunq; remiseritis peccata, remittuntur eis: quorũcunq; retinueritis, retenta sunt. Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, nõ erat cum eis quando uenit Iesus. Dixerũt ergo ei alij discipuli: Vidimus dominum. Ille autem dixit eis: Nisi uidero in manibus eius uestigium clauorum, & mittam digitum meum in uestigium clauorum, & mittã manum meam in latus eius, nõ credam. Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis, Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit: Pax uobis. Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & uide manus meas, & admoue manum tuam, & immitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed credens. Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus & deus meus. Dicit ei Iesus: Quia uidisti me Thoma, credidisti: beati qui nõ uiderũt & crediderunt. Multa quidẽ & alia signa fecit Iesus

in conspectu

ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἃ οὐκ ἔστι γεγραμ-
μένα ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. ταῦτα δὲ γέγρα-
πται, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐστιν ὁ χριστὸς
ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωὴν ἔχητε ἐν
σιθ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐφανέρω-
θ σεν ἑαυτὸν πάλιν ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τῆς θαλάσ-
σης τῆς Τιβεριάδος. ἐφανέρωσε δὲ οὕτως. ἦσαν
ὁμοῦ Σίμων Πέτρος καὶ Θωμᾶς, ὁ λεγόμενος
Δίδυμος, καὶ Ναθαναὴλ ὁ ἀπὸ Κανᾶ τῆς Γαλι-
λαίας, καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν
αὐτοῦ δύο. λέγει αὐτοῖς Σίμων Πέτρος. ὑπάγω
ἁλιεύειν. λέγουσιν αὐτῷ. ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς
σὺν σοί. ἐξῆλθον καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον
εὐθὺς, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐπίασαν οὐδέν.
πρωΐας δὲ ἤδη γενομένης, ἔστη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸν
αἰγιαλὸν, οὐ μέντοι ᾔδεισαν οἱ μαθηταὶ, ὅτι
Ἰησοῦς ἐστι. λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. παιδία, μή τι
προσφάγιον ἔχετε; ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, οὔ. ὁ
δὲ εἶπεν αὐτοῖς. βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ
πλοίου τὸ δίκτυον, καὶ εὑρήσετε. ἔβαλον οὖν, καὶ
οὐκ ἔτι αὐτὸ ἑλκύσαι ἴσχυσαν ἀπὸ τοῦ πλήθους
σκ τῶν ἰχθύων. * λέγει οὖν ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος,
ι ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, τῷ Πέτρῳ. ὁ κύριός ἐστι.
Σίμων οὖν Πέτρος ἀκούσας, ὅτι ὁ κύριός ἐστι,
τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο, ἦν γὰρ γυμνὸς, καὶ ἔβα-
λεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν. οἱ δὲ ἄλλοι μαθη-
ταὶ τῷ πλοιαρίῳ ἦλθον. οὐ γὰρ ἦσαν μακρὰν
ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ᾽ ὡς ἀπὸ πηχῶν διακοσίων, σύ-
σκα ροντες τὸ δίκτυον τῶν ἰχθύων. * Ὡς οὖν ἀπέ-
θ βησαν εἰς τὴν γῆν βλέπουσιν ἀνθρακιὰν κειμέ-
νην, καὶ ὀψάριον ἐπικείμενον καὶ ἄρτον. λέγει
αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων ὧν
σκβ ἐπιάσατε νῦν. * Ἀνέβη Σίμων Πέτρος, καὶ εἵλκυ-
θ σε τὸ δίκτυον ἐπὶ τῆς γῆς, μεστὸν ἰχθύων με-
σκγ γάλων ἑκατὸν πεντηκοντατριῶν. καὶ τοσούτων
ϑ ὄντων, οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον. * Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰη-
σκδ σοῦς. δεῦτε ἀριστήσατε. * οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα τῶν
ι μαθητῶν ἐξετάσαι αὐτὸν. σὺ τίς εἶ; εἰδότες, ὅτι
σκε ὁ κύριός ἐστιν. * Ἔρχεται οὖν ὁ Ἰησοῦς, καὶ λαμβά-
θ νει τὸν ἄρτον, καὶ δίδωσιν αὐτοῖς, καὶ τὸ ὀψάριον
σκϛ ὁμοίως. * τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερώθη ὁ Ἰησοῦς
ι τοῖς μαθηταῖς

in conſpectu diſcipulorum ſuorum, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc. Hæc autem ſcripta ſunt, ut credatis, ꝙ Ieſus eſt Chriſtus ille filius dei, & ut credentes uitā habeatis per nomen eius.

XXI

Poſtea manifeſtauit ſe iterum Ieſus ad mare Tiberiadis. Manifeſtauit aūt ſic. Erant ſimul Simon Petrus & Thomas, qui dicitur didymus: & Nathanaël, qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, alijq; ex diſcipulis eius duo. Dicit eis Simon Petrꝰ: Vado piſcatum. Dicunt ei: Venimus & nos tecum. Exierunt & aſcenderunt in nauim ſtatim, & illa nocte nihil ceperunt. Mane autē iam facto ſtetit Ieſus in litore, non tamen cognouerūt diſcipuli, quod Ieſus eſſet. Dicit eis Ieſus: Pueri, num qd opſonij habetis? Reſponderūt ei: Non. At ille dicit eis: Mittite in dexterā nauigij partem rete, & inuenietis. Miſerunt ergo, & iam non ualebant illud trahere præ multitudine piſcium. Dicit ergo diſcipulus ille, quem diligebat Ieſus, Petro: Dominꝰ eſt. Simon ergo Petrus cum audiſſet qd dn̄s eſſet, tunica ſuccinxit ſe, erat em̄ nudus, & miſit ſe in mare. Alij autem diſcipuli nauigiolo uenerūt: non enim longe aberant à terra, ſed circiter cubitis ducentis, trahentes rete piſcium. Vt ergo deſcēderūt in terram, uiderūt prunas poſitas, & piſcē ſuppoſitū, & panem. Dicit eis Ieſus: Afferte de piſcibus quos prendidiſtis nunc. Aſcendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenū magnis piſcibus centum quinquagintatribus. Et cum tot eſſent, nō eſt ſciſſum rete. Dicit eis Ieſus: Venite prandete. Et nemo diſcipulorū audebat interrogare eū, dicēs: tu quis es? cū ſcirent ꝙ dn̄s eſſet. Venit itaq; Ieſus, & accipit panē, & dat eis, & piſcē ſimiliter. Hac iā tertia uice manifeſtatus eſt Ieſus

 diſcipulis

τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν. ὅτε οὖν
ἠρίστησαν, λέγει τῷ σίμωνι πέτρῳ ὁ ἰησοῦς.
Σίμων ἰωαννᾶ, ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων;
Λέγει αὐτῷ. Ναὶ κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε.
σκζ Λέγει αὐτῷ. * βόσκε τὰ ἀρνία μου. Λέγει αὐ-
θ τῷ πάλιν δεύτερον.* Σίμων ἰωαννᾶ, ἀγα-
σκη πᾷς με; Λέγει αὐτῷ. Ναὶ κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φι-
ι λῶ σε. Λέγει αὐτῷ. * Ποίμαινε τὰ πρόβατά
σκθ μου. Λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον.* Σίμων ἰωαννᾶ, φι-
θ λεῖς με; Ἐλυπήθη ὁ πέτρος, ὅτι εἶπεν αὐτῷ
Ε σλ τὸ τρίτον, φιλεῖς με, καὶ εἶπεν αὐτῷ. κύριε, σὺ
ι πάντα οἶδας, σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε. Λέγει
σλα αὐτῷ ὁ ἰησοῦς. * Βόσκε τὰ πρόβατά μου.
θ * Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζών-
σλβ νυες σεαυτὸν, καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες, ὅτ-
ι αν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλ
λος σε ζώσει, καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλεις. Τοῦτο δὲ εἶ-
πε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν θε-
όν. καὶ τοῦτο εἰπὼν, λέγει αὐτῷ. Ἀκολούθει μοι.
Ἐπιστραφεὶς δὲ ὁ πέτρος, βλέπει τὸν μαθητὴν,
ὃν ἠγάπα ὁ ἰησοῦς. ἀκολουθοῦντα, ὃς καὶ ἀνέ
πεσεν ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ, καὶ εἶ
πε. Κύριε, τίς ἐστιν ὁ παραδιδούς σε; Τοῦτον ἰδὼν
ὁ πέτρος, λέγει τῷ ἰησοῦ. Κύριε, οὗτος δὲ τί;
Λέγει αὐτῷ ὁ ἰησοῦς. Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν
ἕως ἔρχομαι, τί πρός σε; σὺ ἀκολούθει μοι. Ἐξ
ῆλθεν οὖν ὁ λόγος οὗτος εἰς τοὺς ἀδελφοὺς,
ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει. καὶ οὐκ
εἶπεν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλ
λ' ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρός
σε; Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς, ὁ μαρτυρῶν περὶ
τούτων, καὶ γράψας ταῦτα. καὶ οἴδαμεν, ὅτι
ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ. ἔστι δὲ καὶ ἄλλα
πολλὰ ὅσα ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γρά
φηται καθ' ἓν, οὐ δὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον
χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΕὐΑΓΓΕΛΙΟΥ
ΚΑΤΑ ἸΩΑΝΝΗΝ.

discipulis suis cũ resurrexisset à mortuis. Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Iohãnis, diligis me pl⁹ his? Dicit ei: Etiam domine, tu scis quod amem te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei rursus iterũ: Simon Iohãnis, diligis me? Ait illi: Etiam domine, tu scis quod amem te. Dicit ei: Pasce oues meas. Dicit ei tertio: Simõ Iohãnis, amas me? Indoluit Petr⁹, ꝙ dixisset sibi tertio, amas me, dixitq́ ei: Domine, tu omĩa nosti, tu scis quod amem te. Dicit ei Iesus: Pasce oues meas. Amen amen dico tibi, cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas quò uolebas: cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò non uis. Hoc autem dixit, significãs qua morte glorificaturus esset deum. Et cum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me. Cõuersus Petrus, uidet illum discipulũ, quẽ diligebat Iesus, sequentẽ: qui & recubuit in cœna sup pectus eius, & dixit: Domine, quis est ille qui tradit? hunc ergo cum uidisset Petrus, dicit Iesu: Dñe, hic autem quid? Dicit ei Iesus: Si eum uelim manere donec ueniã, quid ad te? tu me sequere. Exijt ergo sermo iste inter fratres, qđ discipulus ille nõ moreret̃. Et nõ dixerat ei Iesus, non moritur: sed, si eũ uelim manere donec ueniam, quid ad te? Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc. Et scimus ꝙ uerum est testimoniũ eius. Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus: quæ si scribantur ꝑ singula, nec ipse, opinor, mũdus caperet eos qui scriberentur libros.

EVANGELII SECVNDVM
IOHANNEM, FINIS.

Ἀπὸ Δαμασκοῦ ἤρξατο, καὶ ἀνῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐκεῖθεν εἰς Ταρσόν, κἀκεῖθεν εἰς Ἀντιόχειαν. καὶ πάλιν εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ πάλιν εἰς Ἀντιόχειαν. κἀκεῖθεν ἀφορισθεὶς μετὰ Βαρνάβα εἰς τὴν ἀποστολήν, κατῆλθεν εἰς Σελεύκειαν, εἶτα εἰς Κύπρον, ἔνθα καὶ Παῦλος ἤρξατο καλεῖσθαι. εἶτα εἰς Πέργην, εἶτα εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας, εἶτα εἰς Ἰκόνιον, εἶτα εἰς Λύστραν καὶ Δέρβην τῆς Λυκαονίας, εἶτα εἰς Παμφυλίαν, εἶτα πάλιν εἰς Πέργην, εἶτα εἰς Ἀττάλειαν, εἶτα πάλιν τρίτον εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας, εἶτα πάλιν τρίτον εἰς Ἱερουσαλὴμ διὰ τὴν περιτομήν. εἶτα πάλιν τέταρτον εἰς Ἀντιόχειαν. εἶτα διῆλθε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Κιλικίαν. εἶτα πάλιν δεύτερον εἰς Δέρβην καὶ Λύστραν, ἔνθα τὸν Τιμόθεον περιέτεμεν, εἶτα εἰς τὴν Φρυγίαν καὶ Γαλατικὴν χώραν, εἶτα εἰς Μυσίαν, εἶτα εἰς Τρῳάδα. κἀκεῖθεν εἰς Νεάπολιν, εἶτα εἰς Φιλίππους τῆς Μακεδονίας. εἶτα διελθὼν τὴν Ἀμφίπολιν καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν, ἦλθεν εἰς Θεσσαλονίκην, εἶτα εἰς Βέρροιαν, εἶτα εἰς Ἀθήνας, εἶτα εἰς Κόρινθον, εἶτα εἰς Ἔφεσον, εἶτα εἰς Καισάρειαν, εἶτα δεύτερον εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας, εἶτα εἰς τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν. εἶτα πάλιν δεύτερον εἰς Ἔφεσον. εἶτα διελθὼν τὴν Μακεδονίαν, ἦλθεν εἰς Ἑλλάδα. κἀκεῖθεν διελθὼν τὴν Μακεδονίαν, ἦλθε πάλιν δεύτερον εἰς Φιλίππους, καὶ ἀπὸ Φιλίππων πάλιν εἰς Τρῳάδα, ἔνθα καὶ τὸν Εὔτυχον ἤγειρε πεσόντα. εἶτα εἰς τὴν Ἄσσον, εἶτα εἰς Μιτυλήνην, εἶτα εἰς τὰ ἀντικρὺ Χίου, εἶτα εἰς Σάμον, κἀκεῖθεν εἰς Μίλητον. ἐκεῖθεν μεταπεμψάμενος τοὺς ἐν Ἐφέσῳ ὡμίλησεν αὐτοῖς. εἶτα εἰς Κῶ, εἶτα εἰς Ῥόδον, κἀκεῖθεν εἰς Πάταρα, κἀκεῖθεν εἰς Τύρον, εἶτα εἰς Πτολεμαΐδα, κἀκεῖθεν εἰς Καισάρειαν, κἀκεῖθεν πάλιν τέταρτον ἀνῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ. κἀκεῖθεν παρεπέμφθη εἰς Καισάρειαν, καὶ λοιπὸν δέσμιος ἐπὶ Ῥώμην. οὕτως. ἀπὸ Καισαρείας ἦλθεν εἰς Σιδῶνα, κἀκεῖθεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας, εἶτα εἰς Κνίδον. κἀκεῖθεν πολλὰ παθὼν, ἦλθεν εἰς τὴν νῆσον, ἔνθα ἡ ἔχιδνα καθῆψατο τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἔμεινεν ἀβλαβής. εἶτα εἰς Συρακούσας, εἶτα εἰς Ῥήγιον τῆς Καλαβρίας, εἶτα εἰς Ποτιόλους. κἀκεῖθεν πεζὸς ἀνῆλθεν εἰς Ῥώμην, ἀπαντησάντων αὐτῷ τῶν ἀδελφῶν εἰς Ἀππίου φόρον καὶ Τρεῖς ταβέρνας. καὶ λοιπὸν εἰσελθὼν εἰς Ῥώμην, καὶ διδάξας χρόνον ἱκανόν, ὕστερον ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ἐμαρτύρησεν, αὐτόθι τὸν καλὸν ἀγῶνα ἀγωνισάμενος. Ῥωμαῖοι δὲ περικαλλέσιν οἴκοις καὶ βασιλείοις τὰ λείψανα τούτου καθείρξαντες, ἐπέτειον αὐτοῦ μνήμης ἡμέραν πανηγυρίζουσι τῇ πρὸ τριῶν καλανδῶν Ἰουλίων, ἕκτῳ τοῦ ὅλων μηνὶ τὸ μαρτύριον ἑορτάζοντες. πολλὰς δὲ καὶ πρὸ τούτου ἤδη παραινέσεις ὑπὲρ τοῦ βίου καὶ ἀρετῆς ὁ μακάριος ἐποιήσατο, καὶ πολλὰ περὶ τῶν πρακτέων τοῖς ἀνθρώποις εἰσηγήσατο. Ἔτι δὲ ὅλως καὶ διὰ τῆς ὑφῆς τῶν δεκατεσσάρων ἐπιστολῶν τούτων τὴν ὅλην ἀνθρώποις διέγραψε πολιτείαν. Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην ἐν βραχεῖ καὶ τὸν χρόνον ἐπισημειώσασθαι τοῦ κηρύγματος Παύλου, ἐκ τῶν χρονικῶν κανόνων Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου τὴν ἀνακεφαλαίωσιν ποιούμενος. Ἔνθα δὴ τὴν βίβλον μετὰ χεῖρας εἰληφώς, καὶ ταύτην ἀναπτύξας, εὑρίσκω τὸ πάθος τοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ ἔτει Τιβερίου καίσαρος γεγενημένον, καὶ τὴν τριήμερον δὲ εὐθὺς ἀνάστασιν, καὶ πάλιν τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ. καὶ μεθ' ἡμέρας τινὰς ὀλίγας εἶδον ἐκεῖ τοὺς ἀποστόλους προχειριζομένους εἰς διακονίαν, τὸν αὐτοφερώνυμον Στέφανον, καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτόν. καὶ μετέπειτα στάσιν Ἰουδαίων πάλιν καταλαμβάνω, καθὼς ἤδη προείρηται, καὶ τὸν Στέφανον ἀγωνιζόμενον ἐκεῖσε. καὶ τὸν Παῦλον συνευδοκοῦντα πάνυ τῷ φόνῳ. ὃς μικρὸν ὕστερον τοῖς ἄρχουσι τῶν Ἰουδαίων παραστάς, ἐπιστολὰς ἐκόμιζεν πρὸς τοὺς ἐν Δαμασκῷ Ἰουδαίους κατὰ τῶν μαθητῶν. κατὰ μέσην δὲ τὴν ὁδὸν ἡ κλῆσις αὐτῷ γεγένηται παρὰ τοῦ θεοῦ, ὡς μικρῷ προσαναλωθῆναι τὸ ἔτος ἐκεῖνο. Ἐπιλαβομένου δῆτα τοῦ ἐννεακαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου καίσαρος, κατάρξασθαι τὸν Παῦλον τοῦ κηρύγματος φησὶν ἡ ἱστορία, καὶ τὴν ἅπασαν οἰκουμένην διαδραμεῖν εὐαγγελιζόμενον τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν μέχρις τρισκαιδεκάτου ἔτους Κλαυδίου καίσαρος, ἡγεμονεύοντος τότε τῆς Ἰουδαίας Φήλικος.

ἐφ' οὗ κατηγορηθεὶς ὑπὸ ἰουδαίων, τὴν ἀπολογίαν ἐποιήσατο παῦλος. ὃς δὴ τὸν ἀπόστολον εἰς τὸ κατὰ καισάρειαν δεσμωτήριον κατεῖρξεν ἐπὶ δυσὶν ἔτεσι. μεθ' ὃν διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν πόρκιος φῆστος, εὐθὺς ἀνακρίνειν ὥρμησε τὸν ἀπόστολον, τοῖς ἰουδαίοις ἐν τούτῳ μεγίστην χάριν καταθέμενος. τότε οὖν ὁ μακάριος νομίσας οὐκ ἄλλως ἀπαλλαγήσεσθαι τῆς ἐπιβουλῆς, ἢ καίσαρα ἐπικαλεσάμενος, ἑστὼς ἐπὶ τοῦ βήματος ἐπεκαλεῖτο καίσαρα. καὶ εἰς ῥώμην ἐκπέμπεται πρὸς νέρωνα καίσαρα. συνῆν δὲ αὐτῷ καὶ ἀρίσταρχος, ὃν καὶ εἰκότως συναιχμάλωτόν που τῶν ἐπιστολῶν ἀποκαλεῖ. καὶ λουκᾶς, ὁ τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων γραφῇ παραδούς. κἀκεῖσε οὖν ἐπὶ τῆς ῥωμαίων ὁ παῦλος διετίαν ὅλην ἐφυλάττετο. ταῦτα γοῦν καὶ μέχρι τούτων ἱστορεῖ λουκᾶς ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων, κατ' ἐκεῖνον καιροῦ τὸ βιβλίον συγγραψάμενος. καὶ τὰ καθεξῆς ἥκιστα τότε γινώσκων, οὐδὲ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ ἐγκατέθετο τῇ βίβλῳ. καταλιπόντες δ' αὐτοῦ ἐκεῖσε λουκᾶς τε καὶ ἀρίσταρχος ἦλθον. Εὐσέβιος δὲ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἀκριβῶς περιεργασάμενος, ἱστόρησεν ἡμῖν καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τούτου καὶ τὸ μαρτύριον. καί φησιν τὸν παῦλον ἄνετον διατρίψαι. καὶ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον ἀκωλύτως κηρύξαι, ἐπισημηνάμενος. τότε μὲν οὖν ἐπὶ νέρωνος ἀπολογησάμενον τὸν παῦλον. αὖθις ἐπὶ τὴν τοῦ κηρύγματος διακονίαν λόγος ἔχει στείλασθαι ὑπὸ καίσαρος ἀπολυθέντα, καὶ εὐαγγελίσασθαι ἑτέροις δέκα ἔτεσιν. εἰς ἄκρον δὲ μανίας ὁ νέρων ἀφικόμενος, ἀνεῖλε μὲν ἀγριππῖναν πρῶτα τὴν ἰδίαν μητέρα, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς, καὶ ὀκταυΐαν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, καὶ ἄλλους μυρίους τῶν γένει προσηκόντων. μετέπειτα δὲ καθολικὸν ἐκίνησε διωγμὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὰς κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπήρθη σφαγάς. μεταστειλάμενος δὲ τὸν παῦλον αὖθις, τῷ βήματι παριστᾷ. συνῆλθε δὲ πάλιν ὁ λουκᾶς αὐτῷ. ἔνθα δὴ συνέβη τὸν παῦλον τριακοστῷ ἕκτῳ ἔτει τοῦ σωτηρίου πάθους, τρισκαιδεκάτῳ δὲ νέρωνος μαρτυρῆσαι, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντα. ἔστι τοίνυν ἀπὸ τοῦ ἐννεακαιδεκάτου ἔτους τιβερίου καίσαρος τῆς οὗ κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον ἤρξατο, ἕως τοῦ εἰκοστοῦ δευτέρου ἔτη δ̄, καὶ τὰ γαΐου δὲ ὡσαύτως ἔτη δ̄. αὖθις δὲ καὶ τὰ κλαυδίου ἔτη μικρὸν ἐλάττω ιδ̄. ὃν διαδεξάμενος νέρων τρισκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς ἑαυτοῦ ἀρχῆς, τὸν ἀπόστολον ἀνεῖλε. γράφει οὖν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος παῦλος τιμοθέῳ, περὶ μὲν τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀπολογίας, φάσκων· τάδε ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ, οὐδείς μοι συμπαρεγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον, μὴ αὐτοῖς λογισθείη, ὁ δὲ κύριός μοι παρέστη, καὶ ἐνεδυνάμωσέ με, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, καὶ ἀκούσωσι πάντα τὰ ἔθνη. καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος, τοῦτον λέγων εἶναι τὸν νέρωνα. περὶ δὲ τῆς δευτέρας ἐν ᾗ καὶ τελευτᾷ τῷ κατ' αὐτὸν μαρτυρίῳ, φησί. τὴν καλὴν διακονίαν σου πληροφόρησον. ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἀναλύσεώς μου ἐφέστηκε. καὶ ὅτι λουκᾶς ἦν πάλιν σὺν αὐτῷ, μετ' ὀλίγα τῆς ἐπιστολῆς, ἀσπάσεταί σε γράφει, λουκᾶς ὁ σὺν ἐμοί. Ἔστιν οὖν ὁ πᾶς χρόνος τοῦ κηρύγματος παύλου, εἴκοσι καὶ ἓν ἔτος. καὶ δύο ἕτερα ἔτη, ἃ διετέλεσεν ἐπὶ τῷ κατὰ καισάρειαν δεσμωτηρίῳ· πρὸς δὲ τούτοις πάλιν τὰ ἐν ῥώμῃ πρότερα δύο ἔτη, καὶ τὰ τελευταῖα δὲ ἔτη δέκα, ὥστε εἶναι τὰ πάντα ἔτη ἀπὸ τῆς γενήσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς τελειώσεως, ἑξήκοντα καὶ πέντε.

ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ἈΠΟΣΤΟΛΟΥ.

Ἐπὶ νέρωνος τοῦ καίσαρος ῥωμαίων ἐμαρτύρησεν αὐτόθι παῦλος ὁ ἀπόστολος, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς ἐν τῷ τριακοστῷ καὶ ἕκτῳ ἔτει τοῦ σωτηρίου πάθους, τὸν καλὸν ἀγῶνα ἀγωνισάμενος ἐν ῥώμῃ, πέμπτῃ ἡμέρᾳ πανέμου μηνὸς, ἥτις λέγοιτ' ἂν παρὰ ῥωμαίοις τῇ πρὸ τριῶν καλανδῶν ἰουλίων. καθ' ἣν ἐτελειώθη ὁ ἅγιος ἀπόστολος τῷ κατ' αὐτὸν μαρτυρίῳ, ἑξηκοστῷ καὶ ἐννάτῳ ἔτει τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ παρουσίας.

ΠΡΑ'ΞΕΙΣ ΤΩ͂Ν Α'ΠΟ- ΣΤΟ'ΛΩΝ.

Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην περὶ πάντων ὦ θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, ἄχρι ἧς ἡμέρας, ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις, διὰ πνεύματος ἁγίου, οὓς ἐξελέξατο, ἀνελήφθη, οἷς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν, ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, καὶ συναλιζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ μου, ὅτι ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας. οἱ μὲν οὖν συνελθόντες ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες. κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ ἰσραήλ; εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἔν τε ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ ἰουδαίᾳ

ACTA APOSTO- LORVM.

Superiore quidem uolumine diximus Theophile, de omnibus quæ cœpit Iesus tũ facere, tũ docere, ad eum usq; diem, quo postq; impartitus in hoc ipsum spiritũ sanctũ, mãdata dedisset, quos delegerat, apostolis, sursum assumptus est, quibus etiã seipsum exhibuerat uiuentẽ, posteaq; supplicio fuisset affectus, idq; compluribus argumentis, dum per dies quadraginta conspicitur ab illis, ac loquitur eis de regno dei, & cõgregans illos in idem loci, præcepit eis ne discederent Hierosolymis, sed ut expectarent promissum patris, de quo (inquit) audistis ex me: quoniam Iohannes baptizauit quidem aqua, uos autem baptizabimini spiritu sancto post dies hosce non multos. Illi igitur ubi conuenissent, percontabantur illum, dicentes: Domine, num in tempore hoc restituis regnum Israëli? Dixit autẽ ad illos: Non est uestrum nosse tẽpora & articulos tẽporum, quos pater in sua ipsius cõstituit potestate: sed accipietis uirtutem, postea quàm spiritus sanctus aduenerit super uos, & eritis mihi testes, non solum Hierosolymis, uerumetiam in uniuersa Iu-

δαίᾳ, καὶ σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.
καὶ ταῦτα εἰπὼν, βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρ-
θη, καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλ-
μῶν αὐτῶν. καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν εἰς τὸν
οὐρανὸν πορευομένου αὐτοῦ. καὶ ἰδοὺ ἄνδρες
δύο παρειστήκεισαν αὐτοῖς ἐν ἐσθῆτι λευκῇ, οἳ καὶ
εἶπον. ἄνδρες γαλιλαῖοι, τί ἑστήκατε ἐμβλέ-
ποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ ἰησοῦς, ὁ ἀνα-
ληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, οὕτως ἐ-
λεύσεται ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευό-
μενον εἰς τὸν οὐρανόν. τότε ὑπέστρεψαν εἰς
ἱερουσαλὴμ ἀπὸ ὄρους τοῦ καλουμένου ἐλαι-
ῶνος, ὅ ἐστιν ἐγγὺς ἱερουσαλὴμ σαββάτου
ἔχον ὁδόν. καὶ ὅτε εἰσῆλθον ἀνέβησαν εἰς
τὸ ὑπερῷον οὗ ἦσαν καταμένοντες, ὅ, τε πέ-
τρος καὶ ἰάκωβος, καὶ ἰωάννης καὶ ἀνδρέ-
ας, φίλιππος καὶ θωμᾶς, βαρθολομαῖος καὶ
ματθαῖος, ἰάκωβος ἀλφαίου καὶ σίμων ὁ
ζηλωτὴς, καὶ ἰούδας ἰακώβου. οὗτοι πάν-
τες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ
προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει σὺν γυναιξὶ καὶ
μαρίᾳ τῇ μητρὶ τοῦ ἰησοῦ, καὶ σὺν τοῖς ἀ-
δελφοῖς αὐτοῦ. καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύ-
ταις ἀναστὰς πέτρος ἐν μέσῳ τῶν μαθη-
τῶν. εἶπεν, ἦν τε ὄχλος ὀνομάτων ἐπὶ
τὸ αὐτὸ ὡς ἑκατὸν εἴκοσιν. Ἄνδρες ἀδελ-
φοὶ, ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφὴν ταύτην,
ἣν προεῖπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στόμα-
τος δαβὶδ, περὶ ἰούδα τοῦ γενομένου ὁδη-
γοῦ τοῖς συλλαβοῦσι τὸν ἰησοῦν, ὅτι κατη-
ριθμημένος ἦν σὺν ἡμῖν, καὶ ἔλαχε τὸν
κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης. οὗτος μὲν οὖν
ἐκτήσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας,
καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, καὶ
ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, καὶ γνω-
στὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν ἱερουσαλὴμ,
ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ δια-
λέκτῳ αὐτῶν ἀκελδαμὰ, τουτέστι, χωρίον αἵ-
ματος. γέγραπται γὰρ ἐν βίβλῳ ψαλμῶν.
γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἔρημος, καὶ μὴ ἔστω
ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν
αὐτοῦ

dæa, Samariáque, deniq; usq; ad extre-
ma terræ. Atque hæc locutus, uidenti-
bus ijsdem, in altum sublatus est: & nu
bes subduxit illum ab oculis eorũ. Cúm
que essent defixis in cœlum oculis, eun-
te illo, ecce uiri duo astiterunt illis amicti
uestibus albis, qui & dixerunt: Viri Ga-
lilæi, quid statis intuẽtes in cœlum? Hic
Iesus qui assumptus est à uobis in cœ-
lum, sic ueniet, quemadmodum uidistis
eum euntem in cœlum. Tũc reuersi sunt
Hierosolymam à monte, qui uocatur
Oliueti, qui abest ab Hierosolymis iter
sabbati. Et cum introissent, ascenderunt
in cœnaculum ubi mansitabant & Pe-
trus & Iacobus, & Iohãnes & Andreas,
Philippus & Thomas, Bartholomæus
& Matthæus, Iacobus Alphæi & Si-
mon Zelotes, & Iudas Iacobi frater: Hi
omnes perseuerabant unanimiter in de-
precatione & obsecratione cum mulieri
bus & Maria matre Iesu, cúmque fratri
bus illius. Et in diebus his exurgens Pe-
trus in medio discipulorum, dixit (erát-
que turba nominum simul ferè centum
uiginti) Viri fratres, oportuit impleri
scripturam hanc, quam prædixit spiri-
tus sanctus per os Dauid de Iuda, qui
fuit dux ijs, qui comprehenderunt Ie-
sum: quia cooptatus erat in numerum
nostrum, & sortitus erat partem mini-
sterij huius. Et is quidem parauit agrũ
ex mercede iniquitatis, suspensúsque cre
puit medius, & effusa sunt omnia uisce-
ra eius. Et innotuit omnibus habitan-
tibus Hierosolymæ, ita ut appellare-
tur ager ille lingua illis uernacula Acel-
dama, hoc est, Ager sanguinis. Scri-
ptum est enim in libro psalmorum:
Fiat commoratio eius deserta, & non
sit qui inhabitet in ea. Et episcopatum
eius

αὐτοῦ λάβοι ἕτερος. δεῖ οὖν συνελθόντων
ἡμῖν ἀνδρῶν ἐν παντὶ χρόνῳ, ἐν ᾧ εἰσῆλ-
θε καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ὑμᾶς ὁ κύριος ἰησοῦς,
ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἰωάννου
ἕως τῆς ἡμέρας, ἧς ἀνελήφθη ἀφ' ἡμῶν, μάρ-
τυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενέσθαι σὺν ἡ-
μῖν ἕνα τούτων. καὶ ἔστησαν δύο, ἰωσὴφ
τὸν καλούμενον βαρσαβᾶν, ὃς ἐπεκλήθη ἰοῦ-
στος, καὶ ματθίαν. καὶ προσευξάμενοι,
εἶπον. σὺ κύριε καρδιογνῶστα πάντων, ἀ-
νάδειξον ὃν ἐξελέξω ἐκ τούτων δύο, ἕνα
λαβεῖν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης
καὶ ἀποστολῆς, ἐξ ἧς παρέβη ἰούδας πο-
ρευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον. καὶ ἔδω-
καν κλήρους αὐτῶν, καὶ ἔπεσεν ὁ κλῆρος
ἐπὶ ματθίαν καὶ συγκατεψηφίσθη μετὰ τῶν
ἕνδεκα ἀποστόλων.

καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν
τῆς πεντηκοστῆς, ἦσαν ἅπαντες ὁμοθυμα-
δὸν ἐπὶ τὸ αὐτό, καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ ἦχος, ὥσπερ φερομένης πνοῆς βι-
αίας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον, οὗ ἦ-
σαν καθήμενοι. καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς δια-
μεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός, ἐκάθισέ
τε ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἐπλήσθησαν ἅ-
παντες πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λα-
λεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ πνεῦμα ἐ-
δίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. ἦσαν δὲ ἐν ἱε-
ρουσαλὴμ κατοικοῦντες ἰουδαῖοι, ἄνδρες εὐ-
λαβεῖς ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐ-
ρανόν. γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλ-
θε τὸ πλῆθος, καὶ συνεχύθη, ὅτι ἤκουον εἷς
ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν.
ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ ἐθαύμαζον, λέγοντες
πρὸς ἀλλήλους. οὐκ ἰδοὺ πάντες οὗτοί εἰσιν
οἱ λαλοῦντες γαλιλαῖοι; καὶ πῶς ἡμεῖς ἀ-
κούομεν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν
ᾗ ἐγεννήθημεν; πάρθοι καὶ μῆδοι καὶ ἐλαμῖ-
ται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν μεσοποταμί-
αν, ἰουδαίαν τε καὶ καππαδοκίαν, πόντον
καὶ τὴν ἀσίαν, φρυγίαν τε καὶ παμφυλίαν,

eius accipiat alter. Oportet igit' ut ex hís
uiris, qui nobiscũ uersati sunt toto tẽpo-
re, quo dñs Iesus perpetuam uitæ cõsue
tudinem egit nobiscum, exorsus à bapti
smo Iohãnis ad eum usq; diem, quo re-
ceptus est à nobis: unus quispiam consti
tuatur, qui sit unà nobiscum testis resur-
rectionis eius. Et statuerũt duos, Ioseph,
qui uocatur Barsabas, qui cognomina-
tus est Iustus, & Mathiam. Et facta pre-
catione, dixerunt: Tu domine, qui corda
nosti omniũ, ostende utrum elegeris ex
hís duobus, ut accipiat sortem ministerij
huius & apostolatus, unde præuarica-
tus excidit Iudas, ut abiret in locum suũ.
Et dederunt sortes eorum, & cecidit sors
super Mathiam, & cooptatus est ad nu
merum undecim apostolorum.

Et cum compleretur dies pentecostes, II
erant omnes unanimiter in eodem loco.
Et factus est repente de cœlo sonitus, tã-
quàm impetu uenientis flatus uehemen
tis, & repleuit totam domum, ubi erant
sedentes. Et uisæ sunt illis dissectæ lin-
guæ uelut igneæ, seditque super singu-
los eorum, ac repleti sunt omnes spiritu
sancto, cœperũtque loqui alijs linguis,
prout spiritus ille dabat eloqui illis. Erãt
autem Hierosolymis habitantes Iudæi,
uiri religiosi ex omni natione earũ, quæ
sub cœlo sunt. Is rumor cum increbruis-
set, conuenit multitudo & confusa est,
quod audiret unusquisque lingua sua il
los loquentes. Stupebant autem omnes,
ac mirabãtur, dicentes inter sese: Nónne
ecce omnes isti qui loquuntur, Galilæi
sũt? Et quomodo nos audimus eos sua
quisq; lingua in qua nati sumus? Parthi
& Medi & Elamitæ, & habitatores Me-
sopotamiæ, Iudææq;, & Cappadociæ,
Ponti, & Asiæ, Phrygiæ, & Pamphyliæ,

ἀίγυπτον, καὶ τὰ μέρη τῆς λιβύης τῆς κατὰ κυρήνην
καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ῥωμαῖοι, ἰουδαῖοί τε καὶ
προσήλυτοι, κρῆτες καὶ ἄραβες, ἀκούομεν λα-
λούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ
μεγαλεῖα τοῦ θεοῦ. ἐξίσταντο δὲ πάντες, καὶ διη-
πόρουν, ἄλλος πρὸς ἄλλον λέγοντες. τί ἂν θέ-
λοι τοῦτο εἶναι; ἕτεροι δὲ χλευάζοντες, ἔλεγον.
ὅτι γλεύκους μεμεστωμένοι εἰσί. σταθεὶς δὲ πέ-
τρος σὺν τοῖς ἕνδεκα, ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ,
καὶ ἀπεφθέγξατο αὐτοῖς. ἄνδρες ἰουδαῖοι, καὶ
οἱ κατοικοῦντες ἱερουσαλὴμ ἅπαντες, τοῦτο ὑ-
μῖν γνωστὸν ἔστω, καὶ ἐνωτίσασθε τὰ ῥήματά
μου. οὐ γὰρ ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, οὗτοι
μεθύουσιν. ἔστι γὰρ ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας. ἀλ-
λὰ τοῦτό ἐστι, τὸ εἰρημένον διὰ προφήτου ἰω-
» ήλ. καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει
» ὁ θεός, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶ-
» σαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν,
» καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν
» ὁράσεις ὄψονται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν
» ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται. καί τοι ἐπὶ τοὺς
» δούλους μου, καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς
» ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός
» μου, καὶ προφητεύσουσι, καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ
» οὐρανῷ ἄνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἷμα
» καὶ πῦρ, καὶ ἀτμίδα καπνοῦ. ὁ ἥλιος μεταστρα-
» φήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν
» ἢ ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν κυρίου τὴν μεγάλην καὶ
» ἐπιφανῆ. καὶ ἔσται, πᾶς ὃς ἐὰν ἐπικαλέσηται
» τὸ ὄνομα κυρίου, σωθήσεται. ἄνδρες ἰσραηλῖται,
ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους. Ἰησοῦν τὸν να-
ζωραῖον, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀποδεδειγμέ-
νον εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ σημεί-
οις, οἷς ἐποίησε δι᾽ αὐτοῦ ὁ θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν,
καθὼς καὶ αὐτοὶ οἴδατε, τοῦτον τῇ ὡρισμέ-
νῃ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ θεοῦ ἔκδοτον, λα-
βόντες διὰ χειρῶν ἀνόμων, προσπήξαντες ἀ-
νείλετε, ὃν ὁ θεὸς ἀνέστησε, λύσας τὰς ὠδῖ-
νας τοῦ θανάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖ-
σθαι αὐτὸν ὑπ᾽ αὐτοῦ. Δαβὶδ γὰρ λέγει εἰς αὐτόν.
» προωρώμην τὸν κύριον ἐνώπιόν μου διὰ
παντὸς

Aegypti,& partium Libyæ eius quæ est
finitima Cyrenæ,& aduenæ Rhomani,
Iudæiq; & Proselyti, Cretes & Arabes,
audimus eos loquentes nostris linguis
magnifica dei. Stupebãt autem omnes,
ac mirabant̃,inter se dicẽtes: Quid nam
uult hoc esse? Alij autem irridentes,dice-
bant:Musto expleti sunt isti .Stans aũt
Petrus cum undecim,extulit uocem suã,
ac locutus est eis: Viri Iudæi, & qui habi
tatis Hierosolymis uniuersi, hoc uobis
notũ sit,& auribus percipite uerba mea.
Non enim sicut uos existimatis, hi ebrij
sunt,cum sit hora diei tertia.Sed hoc est
quod dictum est per prophetam Ioël:Et
erit in nouissimis diebus, dicit deus,effũ
dam de spiritu meo super omnem car-
nem.Et prophetabunt filij uestri,& filiæ
uestræ.iuuenes uestri uisiones uidebũt,
& seniores uestri somnia somniabunt.
Et quidem super seruos meos, & super
ancillas meas in diebus illis effundam
de spiritu meo,& prophetabunt. & da-
bo prodigia in cœlo superne,& signa in
terra inferne,sanguinem & ignem & ua-
porem fumi.Sol cõuertetur in tenebras,
& luna in sanguinem, antequam ueniat
dies ille domini magnus atq; illustris.Et
futurum est:ut omnis quicunq; inuoca-
uerit nomen domini,seruetur. Viri Israë
litæ, audite uerba hæc : Iesum Nazare-
num, uirum exhibitum à deo erga uos
uirtutibus & prodigijs & signis,quæ fe-
cit per illum deus in medio uestri,sicut &
ipsi scitis, hunc definito consilio & præ-
scientia dei traditũ, cum accepissetis per
manus iniquorum,crucifixum interemi-
stis, quem deus suscitauit solutis dolo-
ribus mortis, quatinus impossibile erat
teneri illum ab ea. Dauid enim dicit de
eo: Prouidebam dominum coram me
semper,

πάντος, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν, ἵνα μὴ σα/
λευθῶ. διὰ τοῦτο εὐφράνθη ἡ καρδία μου,
καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου. ἔτι δὲ καὶ
ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει ἐπ᾽ ἐλπίδι, ὅτι
οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδου,
οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.
ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς, πληρώσεις με
εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου. ἄνδρες
ἀδελφοὶ, ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παῤῥησίας πρὸς
ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου δαβὶδ, ὅτι καὶ
ἐτελεύτησε, καὶ ἐτάφη, καὶ τὸ μνῆμα αὐ-
τοῦ ἐστὶν ἐν ἡμῖν ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης.
προφήτης οὖν ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς, ὅτι ὅρ/
κῳ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ θεὸς ἐκ καρποῦ τῆς ὀ-
σφύος αὐτοῦ, καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐ-
τοῦ, τὸ κατὰ σάρκα, ἀναστῆσαι τὸν χριστὸν,
προειδὼς ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ
χριστοῦ, ὅτι οὐκ ἐγκατελήφθη ἡ ψυχὴ αὐ-
τοῦ εἰς ᾅδου, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε δια/
φθοράν. τοῦτον τὸν ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ θε/
ὸς, οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμὲν μάρτυρες. τῇ
δεξιᾷ οὖν τοῦ θεοῦ ὑψωθεὶς, τήν τε ἐπαγγε/
λίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος λαβὼν παρὰ
τοῦ πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο ὃ νῦν ὑμεῖς βλέ/
πετε καὶ ἀκούετε. οὐ γὰρ δαβὶδ ἀνέβη εἰς
τοὺς οὐρανοὺς, λέγει δὲ αὐτός. εἶπεν ὁ κύρι/
ος τῷ κυρίῳ μου κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως
ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν πο-
δῶν σου. ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶ-
κος ἰσραὴλ, ὅτι κύριον καὶ χριστὸν αὐτὸν
ὁ θεὸς ἐποίησε, τοῦτον τὸν ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς
ἐσταυρώσατε. ἀκούσαντες δὲ κατενύγησαν τῇ
καρδίᾳ, εἶπόν τε πρὸς τὸν πέτρον καὶ
τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους. τί ποιήσωμεν ἄν
δρες ἀδελφοί; πέτρος ἔφη πρὸς αὐτούς.
μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑ-
μῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι ἰησοῦ χριστοῦ εἰς
ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ λήψεσθε τὴν δωρεὰν
τοῦ ἁγίου πνεύματος. ὑμῖν γάρ ἐστιν ἡ ἐ-
παγγελία καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν, καὶ πᾶσι
τοῖς εἰς μακρὰν, ὅσους ἂν προσκαλέσηται
κύριος

semper: quoniam à dextris est mihi, ne
cõmouear. Propter hoc lætatum est cor
meum, & exultauit lingua mea. insuper
& caro mea requiescet in spe. Quoniam
nõ derelinques animam meam in infer-
no, nec sines ut sanctus tuus uideat cor-
ruptionem. Notas mihi fecisti uias uitæ,
replebis me iucunditate cum facie tua.
Viri fratres, quandoquidem licet libere
dicere apud uos de patriarcha Dauid,
quod & defunctus est, & sepultus est, &
sepulchrum eius est apud nos usque in
hodiernum diem. Propheta igitur cum
esset, & sciret, quod iureiurando iurasset
sibi deus, futurum, ut de fructu lumbi
ipsius, quãtum ad carnem, Christus exo
riretur, ac sederet super sedem eius, præ-
scius locutus est de resurrectione Chri-
sti, quod non derelicta sit in inferno ani
ma eius, neq; caro eius uiderit corruptio
nem. Hunc Iesum suscitauit deus, cuius
omnes nos sumus testes. Dextera igitur
dei exaltatus, & promissione spiritus san
cti accepta à patre, effudit hoc qđ nunc
uos uidetis & auditis. Non enim Dauid
ascendit in cœlos, sed dicit ipse: Dixit do
minus domino meo, sede à dextris mi-
hi, donec ponã inimicos tuos scabellum
pedum tuorũ. Certo sciat ergo tota do-
mus Israël, quod dominũ & Christum
fecerit deus, hunc Iesum quem uos cruci-
fixistis. His autem auditis cõpuncti sunt
corde, & dixerũt ad Petrum ac reliquos
apostolos: Quid faciemus uiri fratres?
Petrus ait ad illos: Delictorum pœniten
tiã agite, & baptizetur unusquisque ue-
strũ in nomine Iesu Christi in remissio-
nem peccatorum, & accipietis donum
spiritus sancti. Vobis enim facta est
repromissio & filiis uestris, & omnibus
qui longe sunt, quoscunque aduocauerit
dominus

κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν. Ἑτέροις τε λόγοις πλεί
οσι διεμαρτύρετο καὶ παρεκάλει, λέγων. Σώθη
τε ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης. Οἱ μὲν
οὖν ἀσμένως ἀποδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτοῦ,
ἐβαπτίσθησαν, καὶ προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐ-
κείνῃ ψυχαὶ ὡσεὶ τρισχίλιαι. Ἦσαν δὲ προσκαρ
τεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῇ
κοινωνίᾳ, καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, καὶ ταῖς
προσευχαῖς. Ἐγένετο δὲ πάσῃ ψυχῇ φόβος,
πολλά τε τέρατα καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀπο-
στόλων ἐγένετο. Πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν
ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ εἶχον ἅπαντα κοινὰ, καὶ τὰ
κτήματα, καὶ τὰς ὑπάρξεις ἐπίπρασκον καὶ
διεμέριζον αὐτὰ πᾶσι, καθότι ἄν τις χρείαν
εἶχε. Καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμο-
θυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλῶντές τε κατ' οἶκον
ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς, ἐν ἀγαλλιάσει
καὶ ἀφελότητι καρδίας αἰνοῦντες τὸν θεὸν,
καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν. Ὁ
δὲ κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους καθ' ἡ-
μέραν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Ἐπὶ τὸ αὐτὸ δὲ πέτρος καὶ ἰωάννης ἀνέ-
βαινον εἰς τὸ ἱερὸν, ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευ
χῆς τὴν ἐννάτην. Καί τις ἀνὴρ χωλὸς ἐκ κοι
λίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, ἐβαστάζετο, ὃν
ἐτίθουν καθ' ἡμέραν πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ
τὴν λεγομένην ὡραίαν, τοῦ αἰτεῖν ἐλεημοσύ
νην παρὰ τῶν εἰσπορευομένων εἰς τὸ ἱερόν.
Ὃς ἰδὼν πέτρον καὶ ἰωάννην μέλλοντας εἰσιέ
ναι εἰς τὸ ἱερὸν, ἠρώτα ἐλεημοσύνην λαβεῖν.
Ἀτενίσας δὲ πέτρος εἰς αὐτὸν σὺν τῷ ἰωάν
νῃ, εἶπε. Βλέψον εἰς ἡμᾶς. Ὁ δὲ ἐπεῖχεν αὐ-
τοῖς, προσδοκῶν τι παρ' αὐτῶν λαβεῖν. Εἶπε
δὲ πέτρος. Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐκ ὑπάρ
χει μοι, ὃ δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι. Ἐν τῷ
ὀνόματι ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ ναζωραίου ἔγει-
ρε, καὶ περιπάτει. Καὶ κρατήσας αὐτὸν τῆς
δεξιᾶς χειρὸς, ἤγειρε. Παραχρῆμα δὲ ἐστερεώ-
θησαν αὐτοῦ αἱ βάσεις καὶ τὰ σφυρά. Καὶ
ἐξαλλόμενος ἔστη καὶ περιεπάτει, καὶ εἰσῆλ-
θε σὺν αὐτοῖς εἰς τὸ ἱερὸν περιπατῶν καὶ
ἀλλόμενος

dominus deus noſter. Alijsq; uerbis plu
rimis teſtificatus eſt, & exhortatꝰ eſt eos
dicens: Seruemini à generatione iſta pra
ua. Qui ergo libenter acceperunt ſermo
nem eius, baptizati ſunt: & acceſſerūt in
die illo animæ circiter ter mille. Erant aūt
perſeuerantes in doctrina apoſtolorum,
& cōmunicatione, & fractione panis, &
precationibus. Obortus eſt autem omī
animæ timor, multáq; prodigia & ſigna
per apoſtolos ædebantur. Omnes autē
qui credebant erant coniuncti, & habe-
bant omnia cōmunia. Poſſeſſionésq; &
ſubſtantias uendebant, ac diuidebant il-
la omnibus, prout cuiq; opus erat. Et q̄-
tidie perdurātes unanimiter in templo,
& frangentes per ſingulas domos panē,
inuicem ſumebant cibum, cum exultati-
one & ſimplicitate cordis laudantes de-
um, & habentes gratiam apud omnem
plebem. Dominus autem addebat qui
ſalui fierent quotidie congregationi.

Simul aūt Petrus & Iohannes aſcēde III
bant in tēplū, ad horā precationis nonā.
Et quidam uir qui erat claudus ex utero
matris ſuæ, baiulabat̃, quem ponebant
quotidie ad portā tēpli, quæ dicit̃ ſpecio
ſa, ut peteret eleemoſynā ab introeūtibꝰ
in templū. Is cū uidiſſet Petrū ac Iohānē
ingreſſuros in tēplū, rogabat ut eleemo-
ſynam acciperet. Defixis aūt in eum ocu
lis Petrꝰ cū Iohāne dixit: Aſpice in nos.
At ille intēdebat in eos, ſperās ſe aliquid
accepturum ab eis. Petrus aūt dixit: Ar-
gentū & aurū nō eſt mihi: quod aūt ha-
beo, hoc tibi do. In nomine Ieſu Chriſti
Nazareni ſurge, & ambula. Et apprehē-
ſa manu eius dextra, erexit eū. Protinus
autem conſolidatæ ſunt plantæ illius ac
tali. Et exiliens ſtetit & ambulabat, intra-
uitq; cum illis in templum inambulās &

ἁλλόμενος καὶ αἰνῶν τὸν θεόν. καὶ εἶδεν
αὐτὸν πᾶς ὁ λαὸς περιπατοῦντα καὶ αἰνοῦντα
τὸν θεόν. Ἐπεγίνωσκόν τε αὐτὸν, ὅτι οὗτος
ἦν ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος ἐπὶ
τῇ ὡραίᾳ πύλῃ τοῦ ἱεροῦ. καὶ ἐπλήσθησαν θάμ
βους καὶ ἐκστάσεως ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐ
τῷ. κρατοῦντος δὲ τοῦ ἰαθέντος χωλοῦ τὸν
πέτρον καὶ ἰωάννην, συνέδραμε πρὸς αὐτοὺς
πᾶς ὁ λαὸς ἐπὶ τῇ στοᾷ τῇ καλουμένῃ σολο-
μῶνος, ἔκθαμβοι. ἰδὼν δὲ πέτρος, ἀπεκρίνα
το πρὸς τὸν λαόν. ἄνδρες ἰσραηλῖται, τί θαυ
μάζετε ἐπὶ τούτῳ, ἢ ἡμῖν τί ἀτενίζετε, ὡς ἰ-
δίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκόσι τοῦ περι
πατεῖν αὐτόν; ὁ θεὸς ἀβραὰμ καὶ ἰσαὰκ καὶ
ἰακὼβ, ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδόξασε
τὸν παῖδα αὐτοῦ ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς παρεδώκατε
καὶ ἠρνήσασθε αὐτὸν κατὰ πρόσωπον πιλάτου,
κρίναντος ἐκείνου ἀπολύειν. ὑμεῖς δὲ τὸν
ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε, καὶ ᾐτήσασθε
ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι ὑμῖν, τὸν δὲ ἀρχη-
γὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνατε, ὃν ὁ θεὸς ἤγειρεν
ἐκ νεκρῶν, οὗ ἡμεῖς μάρτυρές ἐσμεν, καὶ ἐπὶ
τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦτον ὃν θε
ωρεῖτε καὶ οἴδατε, ἐστερέωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ,
καὶ ἡ πίστις ἡ δι᾽ αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτῷ τὴν
ὁλοκληρίαν ταύτην ἀπέναντι πάντων ὑ-
μῶν. καὶ νῦν ἀδελφοὶ οἶδα, ὅτι κατὰ ἄγνοι-
αν ἐπράξατε, ὥσπερ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν.
ὁ δὲ θεὸς ἃ προκατήγγειλε διὰ στόματος πάν
των τῶν προφητῶν αὐτοῦ, παθεῖν τὸν χριστὸν,
ἐπλήρωσεν οὕτως. Μετανοήσατε οὖν καὶ ἐπι-
στρέψατε εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι ὑμῶν τὰς ἁ-
μαρτίας, ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύ-
ξεως ἀπὸ προσώπου τοῦ κυρίου, καὶ ἀποστεί-
λῃ τὸν προκεκηρυγμένον ὑμῖν ἰησοῦν χριστὸν,
ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἄχρι χρόνων
ἀποκαταστάσεως πάντων, ὧν ἐλάλησεν ὁ
θεὸς διὰ στόματος πάντων ἁγίων αὐτοῦ προ
φητῶν ἀπ᾽ αἰῶνος. Μωϋσῆς μὲν γὰρ πρὸς
τοὺς πατέρας εἶπεν, ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀ-
ναστήσει κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν
ὑμῶν

saliens ac laudās deum. Et uidit eum to-
tus populus ambulantem ac laudātem
deum. Agnoueruntq; illum, quod ipse
esset is qui ad eleemosynam sederat ad
speciosam portā templi. Et impleti sunt
admiratione & stupore suꝑ eo quod cō
tigerat illi. Cum teneret autem qui sana
tus fuerat claudus, Petrū & Iohannem,
cucurrit totus populus ad eos in porticu
quæ appellat̃ Solomonis, stupefactus.
Quo uiso Petrus respōdit ad populum:
Viri Israëlitæ, quid miramini super hoc,
aut nos quid intuemini, quasi nostra uir
tute aut pietate effecerimus ut hic ambu
laret? Deus Abraham, & Isaac, & Iacob,
deus patrum nostrorum glorificauit fi-
lium suum Iesum, quem uos tradidistis
ac negastis in conspectu Pilati, cum ille
iudicasset esse absoluēdum. Vos autem
sanctum & iustum negastis. & postula-
stis, ut uirū homicidam donaret uobis:
autorem uero uitæ interfecistis, quem de
us suscitauit à mortuis, cuius nos testes
sumus: & per fiduciā nominis eius hunc
quē uidetis ac nostis, cōsolidauit nomen
ipsius: & fides quæ per eum est, dedit ei
integritatem istam in conspectu omniū
uestrū. Et nunc fratres scio, quod ꝑ igno
rantiam fecistis, sicut & principes uestri.
Deus autē quæ prænunciauerat per os
omniū ꝓphetarū suorū, Christū passu-
rū, impleuit sic. Pœniteat uos igit̃ & con
uertimini ut deleantur peccata uestra, ut
cū uenerint tēpora refrigerationis à con-
spectu dñi, & miserit eū qui ante prædi-
catus est uobis Iesum Christū, quē opor
tet quidē cœlū accipere usq; in tēpora re-
stitutionis oim, quæ locutus est deꝰ ꝑ os
oim sanctorū suorū à seculo ꝓphetarū.
Moses qdē ad patres dixit: Prophetā su
scitabit uobis dñs deus uester de fratribꝰ
uestris,

ὑμῶν, ὡς ἐμέ, αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα
ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς. ἔσται δὲ πᾶσα ψυ-
χὴ ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου,
ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ. καὶ πάντες
δὲ οἱ προφῆται ἀπὸ σαμουὴλ, καὶ τῶν καθε-
ξῆς ὅσοι ἐλάλησαν, καὶ κατήγγειλαν τὰς ἡ-
μέρας ταύτας. ὑμεῖς ἐστὲ υἱοὶ τῶν προφητῶν,
καὶ τῆς διαθήκης, ἧς διέθετο ὁ θεὸς πρὸς τοὺς
πατέρας ἡμῶν, λέγων πρὸς ἀβραάμ. καὶ ἐν
τῷ σπέρματί σου εὐλογηθήσονται πᾶσαι αἱ
πατριαὶ τῆς γῆς. ὑμῖν πρῶτον ὁ θεὸς ἀναστή-
σας τὸν παῖδα αὐτοῦ ἰησοῦν, ἀπέστειλεν αὐτὸν
εὐλογοῦντα ὑμᾶς ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκα-
στον ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν.

Λαλούντων δὲ αὐτῶν πρὸς τὸν λαὸν, ἐπέ-
στησαν αὐτοῖς οἱ ἱερεῖς, καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱε-
ροῦ, καὶ οἱ σαδδουκαῖοι διαπονούμενοι διὰ
τὸ διδάσκειν αὐτοὺς τὸν λαὸν, καὶ καταγγέλ-
λειν ἐν τῷ ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νε-
κρῶν, καὶ ἐπέβαλον αὐτοῖς τὰς χεῖρας, καὶ
ἔθεντο εἰς τήρησιν εἰς τὴν αὔριον. ἦν γὰρ
ἑσπέρα ἤδη. πολλοὶ δὲ τῶν ἀκουσάντων τὸν λό-
γον ἐπίστευσαν, καὶ ἐγενήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν
ἀνδρῶν ὡσεὶ χιλιάδες πέντε. ἐγένετο δὲ ἐπὶ
τὴν αὔριον συναχθῆναι αὐτῶν τοὺς ἄρχον-
τας καὶ πρεσβυτέρους καὶ γραμματεῖς εἰς
ἱερουσαλὴμ, καὶ ἄνναν τὸν ἀρχιερέα, καὶ καϊά-
φαν, καὶ ἰωάννην, καὶ ἀλέξανδρον, καὶ ὅσοι
ἦσαν ἐκ γένους ἀρχιερατικοῦ. καὶ στήσαντες αὐ-
τοὺς ἐν τῷ μέσῳ ἐπυνθάνοντο, ἐν ποίᾳ δυ-
νάμει, ἢ ἐν ποίῳ ὀνόματι ἐποιήσατε τοῦτο
ὑμεῖς; τότε πέτρος πλησθεὶς πνεύματος
ἁγίου, εἶπε πρὸς αὐτούς. ἄρχοντες τοῦ λαοῦ
καὶ πρεσβύτεροι τοῦ ἰσραήλ, εἰ ἡμεῖς σήμερον
ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθε-
νοῦς, ἐν τίνι οὗτος σέσωσται, γνωστὸν ἔστω πᾶ-
σιν ὑμῖν, καὶ παντὶ τῷ λαῷ ἰσραήλ, ὅτι ἐν
τῷ ὀνόματι ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ ναζωραίου, ὃν
ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν,
ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγι-
ής. οὗτός ἐστιν ὁ λίθος ὁ ἐξουθενηθεὶς ὑφ' ὑμῶν
τῶν οἰκοδομούντων

uestris, mei similem. Audietis eum iuxta
omnia quæcũq; locutus fuerit uobis. Fu-
turum est autẽ, ut omnis anima quæ nõ
audierit prophetã illũ, exterminetᷣ è po-
pulo. Quin & omẽs ꝓphetæ à Samuele,
ac deinceps quotquot locuti sunt etiã an-
nũciauerũt dies istos. Vos estis filij pro-
phetarũ ac testamenti, quod testatus est
deus erga patres nostros, dicẽs ad Abra
hã: Et in semine tuo benedictionẽ conse
quentᷣ oẽs familiæ terræ. Vobis primum
deus, cũ suscitasset filiũ suũ Iesum, misit
eũ benedicentẽ uobis, ita ut unusqsq; ue
strũ cõuerteret se ab iniquitatibus suis.
Loquẽtibus aũt illis ad populũ, super- IIII
uenerunt illis sacerdotes, ac magistratus
tẽpli, & Sadducæi moleste ferẽtes, ꝙ do-
cerẽt populũ, & annunciarẽt in nomine
Iesu resurrectionẽ ex mortuis, & iniece-
runt eis manus, posuerũtq; eos in custo
diam in posterũ diẽ. Nã erat iam uespe-
ra. Multi uero eorũ q audierãt sermonẽ,
crediderũt: & factus est numerus uirorũ
circiter quinq; milia. Factũ est autem po
stero die ut cõgregarentur principes eo-
rum, & seniores, & scribæ Hierosolymis,
& Annas princeps sacerdotum, & Caia-
phas, & Iohãnes, & Alexander, & quot-
quot erant de genere pontificio. Et cum
statuissent eos in medio, interrogabant:
Qua uirtute, aut quo nomĩe fecistis hoc
uos? Tunc Petrus repletus spũ sancto,
dixit ad eos: Principes populi & seniores
Israël, si nos hodie examinamur, de eo
ꝙ benefecerimus homini infirmo, qua
ratiõe iste saluus factus sit: notũ sit omĩ-
bus uobis, & toti plebi Israël, quod ꝑ no
men Iesu Christi Nazareni, quẽ uos cru
cifixistis, quem deus suscitauit à mortu-
is, per hũc iste astat coram uobis sanus.
Hic est lapis ille, qui reiectus est à uobis
ædificãtibꝰ

τῶν οἰκοδομούντων, ὁ γενόμενος εἰς κεφα
λὴν γωνίας. καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἡ
σωτηρία. οὔτε γὰρ ὄνομά ἐστιν ἕτερον τὸ δε-
δομένον ἐν ἀνθρώποις ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡ-
μᾶς. Θεωροῦντες δὲ τὴν τοῦ πέτρου παῤῥησί-
αν καὶ ἰωάννου, καὶ καταλαβόμενοι, ὅτι ἄν
θρωποι ἀγράμματοί εἰσι καὶ ἰδιῶται, ἐθαύ
μαζον, ἐπεγίνωσκόν τε αὐτούς, ὅτι σὺν τῷ
ἰησοῦ ἦσαν, τὸν δὲ ἄνθρωπον βλέποντες σὺν
αὐτοῖς ἑστῶτα τὸν τεθεραπευμένον, οὐδὲν εἶ-
χον ἀντειπεῖν. κελεύσαντες δὲ αὐτοὺς ἔξω τοῦ
συνεδρίου ἀπελθεῖν, συνέβαλον πρὸς ἀλλή-
λους, λέγοντες. τί ποιήσομεν τοῖς ἀνθρώποις
τούτοις; ὅτι μὲν γὰρ γνωστὸν σημεῖον γέγο
νε δι᾽ αὐτῶν, πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν ἱερουσα-
λὴμ φανερὸν, καὶ οὐ δυνάμεθα ἀρνήσασθαι.
ἀλλ᾽ ἵνα μὴ ἐπὶ πλεῖον διανεμηθῇ εἰς τὸν λα
ὸν, ἀπειλῇ ἀπειλησώμεθα αὐτοῖς, μηκέτι λα
λεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ μηδενὶ ἀνθρώ-
πων. καὶ καλέσαντες αὐτοὺς, παρήγγειλαν αὐ
τοῖς, τὸ, καθόλου μὴ φθέγγεσθαι, μηδὲ δι-
δάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ ἰησοῦ. ὁ δὲ πέ
τρος καὶ ἰωάννης ἀποκριθέντες, πρὸς αὐτοὺς
εἶπον. εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ,
ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον ἢ τοῦ θεοῦ, κρίνατε. οὐ
δυνάμεθα γὰρ ἡμεῖς ἃ εἴδομεν καὶ ἠκούσα
μεν, μὴ λαλεῖν. οἱ δὲ προσαπειλησάμενοι, ἀ-
πέλυσαν αὐτοὺς, μηδὲν εὑρίσκοντες, τὸ, πῶς
κολάσωνται αὐτοὺς διὰ τὸν λαὸν, ὅτι πάν-
τες ἐδόξαζον τὸν θεὸν ἐπὶ τῷ γεγονότι. ἐτῶν
γὰρ ἦν πλειόνων τεσσαράκοντα ὁ ἄνθρωπος,
ἐφ᾽ ὃν ἐγεγόνει τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἰάσεως.
ἀπολυθέντες δὲ ἦλθον πρὸς τοὺς ἰδίους, καὶ
ἀπήγγειλαν, ὅσα πρὸς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς
καὶ οἱ πρεσβύτεροι εἶπον. οἱ δὲ ἀκούσαντες
ὁμοθυμαδὸν ἦραν φωνὴν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ
εἶπον. Δέσποτα, σὺ ὁ θεὸς, ὁ ποιήσας τὸν οὐ-
ρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ
πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὁ διὰ στόματος δαβὶδ
παιδός σου εἰπών. ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ
λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; παρέστησαν οἱ βασιλεῖς

τῆς γῆς

ædificantibus, qui factus est caput angu
li, nec est in alio quocꝫ salus. Nec enim
aliud nomen est sub cœlo datum inter
homines, in quo oporteat nos saluos fie
ri. Videntes autem Petri in dicẽdo liber
tatem ac Iohãnis, compertóꝙ, quod ho
mines essent illiterati & idiotæ, admira-
bantur, & agnoscebant eos, ꝙ cum Iesu
fuissent, hominem autem uidentes stan
tem cũ eis qui sanatus fuerat, nihil pote-
rant cõtradicere. iussis aũt illis è concilio
secedere, conferebant inter sese, dicentes:
Quid faciemus hominibus istis? Nam
cõspicuum signum æditum esse per eos,
omnibus habitãtibus Hierosolymis ma
nifestum est, nec possumus inficiari. Sed
ne amplius diuulgetur in populum, mi-
naciter interminemur eis, ne posthac lo-
quant̃ in nomine hoc ulli hominum. Et
accersitis illis præceperunt, ne omnino lo
querentur, neꝙ docerẽt in nomine Iesu.
At Petrus & Iohãnes respõdentes, dixe-
runt ad eos: An iustum sit in conspectu
dei, uos potius audire ꝙ̃ deum, iudicate.
Nõ enim possumus quæ uidimus & au
diuimus, nõ loqui. At illi additis minis,
dimiserunt eos: nihil inuenientes qua ra
tione punirẽt eos propter populũ, quia
omnes glorificabant deum sup eo quod
acciderat. Annorum enim erat amplius
quadraginta homo, in quo æditũ fuerat
signũ istud sanationis. Dimissi autẽ ue-
nerunt ad suos, & annunciauerunt quæ-
cunꝙ sibi principes sacerdotũ & senio-
res dixerant. Qui cũ audissent, unanimi
ter attollebant uocem ad deum, dixe-
rũtꝙ: Domine, tu es deus, qui fecisti cœ-
lum ac terram, mare & omnia quæ in eis
sunt, qui per os Dauid pueri tui dixi-
sti: Quare fremuerunt gentes, & popu-
li meditati sunt inania? Astiterunt reges

y terræ

» τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ
» αὐτὸ κατὰ τοῦ κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ.
συνήχθησαν γὰρ ἐπ᾽ ἀληθείας ἐπὶ τὸν ἅγιον
παῖδά σου ἰησοῦν, ὃν ἔχρισας, ἡρώδης τε καὶ
πόντιος πιλᾶτος σὺν ἔθνεσι καὶ λαοῖς ἰ-
σραήλ, ποιῆσαι ὅσα ἡ χείρ σου, καὶ ἡ βουλή σου
προώρισε γενέσθαι. καὶ τὰ νῦν κύριε ἔπιδε
ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις
σου μετὰ παῤῥησίας πάσης λαλεῖν τὸν λόγον
σου, ἐν τῷ τὴν χεῖρά σου ἐκτείνειν σε, εἰς ἴασιν
καὶ σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τοῦ ὀνό-
ματος τοῦ ἁγίου παιδός σου ἰησοῦ. καὶ δεη-
θέντων αὐτῶν, ἐσαλεύθη ὁ τόπος ἐν ᾧ ἦσαν
συνηγμένοι, καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύ-
ματος ἁγίου. καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ
μετὰ παῤῥησίας. τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευ-
σάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία. καὶ οὐδὲ
εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ, ἔλεγεν ἴδιον
εἶναι, ἀλλ᾽ ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά. καὶ μεγά-
λῃ δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀ-
πόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἰησοῦ, χάρις
τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς. οὐδὲ γὰρ
ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς. ὅσοι γὰρ
κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦν-
τες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων,
καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων.
διεδίδοτο δὲ ἑκάστῳ καθότι ἄν τις χρείαν
εἶχεν. ἰωσῆς δὲ ὁ ἐπικληθεὶς βαρνάβας ὑπὸ
τῶν ἀποστόλων, ὅ ἐστιν υἱὸς παρακλήσεως, λευΐ-
της, κύπριος τῷ γένει, ὑπάρχοντος αὐτῷ
ἀγροῦ, πωλήσας ἤνεγκε τὸ χρῆμα, καὶ ἔθηκε πα-
ρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων. ἀνὴρ δέ τις
ἀνανίας ὀνόματι σὺν σαπφείρῃ τῇ γυναικὶ
αὐτοῦ ἐπώλησε κτῆμα, καὶ ἐνοσφίσατο ἀπὸ τῆς
τιμῆς, συνειδυίας καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ
ἐνέγκας μέρος τι παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀπο-
στόλων ἔθηκεν. εἶπε δὲ πέτρος. ἀνανία, διὰ
τί ἐπλήρωσεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν σου,
ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ νοσφί-
σασθαί σε ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου; οὐχὶ μέ-
νον σοι ἔμενε, καὶ πραθὲν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ

ὑπῆρχε

terræ,& principes cōuenerūt in unū ad-
uersus dn̄m,& aduersus Christum eius.
Conuenerūt enim uere aduersus sanctū
filium tuū Iesum,quē unxeras, Herodes
simul & Pontius Pilatus cum gētibus &
populis Israël,ad faciendū quæcūq; ma
nus tua,& cōsilium tuū prius decreuerat
ut fierent.Et nūc dn̄e aspice in minas eo-
rum:& da seruis tuis,ut cū omni fiducia
loquant̄ sermonē tuū,manū tuam por-
rigēdo in hoc,ut sanatio & signa & pro-
digia ædant̄ p nomē sancti filij tui Iesu.
Et cū orassent illi,motus est locus in quo
erant cōgregati,& repleti sunt omnes spi
ritu sancto,& loquebant̄ sermonem dei
cū fiducia.Multitudinis aūt credentium
erat cor unum & anima una,nec quisq̄
aliqd eorū quæ possidebat,suū esse dice
bat,sed erant illis omnia cōmunia. Et uir
tute magna reddebant apostoli testimo
niū resurrectionis dn̄i Iesu,& gratia ma
gna erat sup omnes illos.Neq; em̄ quis-
q̄ egens erat inter illos. Quotquot em̄
possessores agrorū aut ædiū erant,uen-
dētes afferebāt precia eorū quæ uendita
fuerāt,& ponebāt ad pedes apostolorū.
Distribuebat̄ autē singulis prout cuiq;
opus erat.Ioses uero,qui cognominatus
est Barnabas ab apostolis,qd̄ est, filius
cōsolationis,Leuites,Cyprius genere,cū
haberet agrum, uendidit eum:& attulit
precium & posuit ad pedes apostolorū.

Vir autē quidā nomine Ananias cum V
Sapphira uxore sua uendiderat possessi
onem,& sepsuerat de precio,cōscia etiā
uxore sua,& allatā partem aliquā ad pe-
des apostolorū posuit. Dixit autem Pe-
trus: Anania, cur impleuit satanas cor
tuū,ut mentireris spiritui sancto,& frau-
dares de precio agri? Nōnne prorsus
tibi manebat,& uenundatus in tua erat

potestate

ὑπῆρχε; τί ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶ-
γμα τοῦτο; οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ
θεῷ. ἀκούων δὲ ἀνανίας τοὺς λόγους τούτους,
πεσὼν ἐξέψυξε. καὶ ἐγένετο φόβος μέγας
ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα. ἀναστάν-
τες δὲ οἱ νεώτεροι συνέστειλαν αὐτὸν, καὶ ἐξε-
νέγκαντες ἔθαψαν. ἐγένετο δὲ ὡς ὡρῶν τρι-
ῶν διάστημα, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ μὴ εἰδυῖα τὸ γε-
γονὸς, εἰσῆλθεν. ἀπεκρίθη δὲ αὐτῇ ὁ πέτρος.
εἰπέ μοι, εἰ τοσούτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε;
ἡ δὲ εἶπε. ναὶ, τοσούτου. ὁ δὲ πέτρος εἶπε
πρὸς αὐτήν. τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειράσαι
τὸ πνεῦμα κυρίου; ἰδοὺ οἱ πόδες τῶν θαψάν-
των τὸν ἄνδρα σου, ἐπὶ τῇ θύρᾳ, καὶ ἐξοίσου-
σί σε. ἔπεσε δὲ παραχρῆμα παρὰ τοὺς πό-
δας αὐτοῦ, καὶ ἐξέψυξεν. εἰσελθόντες δὲ οἱ νε-
ανίσκοι, εὗρον αὐτὴν νεκρὰν, καὶ ἐξενέγκαν-
τες ἔθαψαν πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς. καὶ ἐγένε-
το φόβος μέγας ἐφ᾽ ὅλην τὴν ἐκκλησίαν, καὶ
ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα. διὰ
δὲ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγίνετο ση-
μεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ πολλά. καὶ
ἦσαν ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ἐν τῇ στοᾷ σο-
λομῶντος. τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτόλμα
κολλᾶσθαι αὐτοῖς, ἀλλ᾽ ἐμεγάλυνεν αὐτοὺς
ὁ λαός. μᾶλλον δὲ προσετίθοντο πιστεύοντες
τῷ κυρίῳ πλήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν,
ὥστε κατὰ τὰς πλατείας ἐκφέρειν τοὺς ἀσθε-
νεῖς, καὶ τιθέναι ἐπὶ κλινῶν καὶ κραββά-
των, ἵνα ἐρχομένου πέτρου κἂν ἡ σκιὰ
ἐπισκιάσῃ τινὶ αὐτῶν. συνήρχετο δὲ καὶ
τὸ πλῆθος τῶν πέριξ πόλεων εἰς ἱερου-
σαλὴμ, φέροντες ἀσθενεῖς καὶ ὀχλουμένους
ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων, οἵτινες ἐθε-
ραπεύοντο ἅπαντες. ἀναστὰς δὲ ὁ ἀρχιε-
ρεὺς καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ, ἡ οὖσα αἵρε-
σις τῶν σαδδουκαίων, ἐπλήσθησαν ζήλου,
καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τοὺς
ἀποστόλους, καὶ ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δη-
μοσίᾳ. ἄγγελος δὲ κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς
ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, ἐξαγα-
γὼν

potestate? Quare posuisti in corde tuo
rem istam? Nō es mentitus hominibus,
sed deo. Audiens autē Ananias hæc uer
ba, collapsus expirauit. Et ortus est timor
magnus super omnes qui audierūt hæc.
Surgentes autē iuuenes amouerunt eū,
elatumq; sepelierunt. Intercessit autem
fermè horarum trium interuallum, uxor
quoq; ipsius, nesciēs quod factū fuerat,
introiuit. Respondit autē ei Petrus: Dic
mihi, num tanti agrum uendidistis? At
illa dixit: Etiam, tanti. Petrus autē ait ad
eam: Cur conspirastis inter uos ut tenta-
retis spiritū dñi? Ecce pedes eorū, qui se-
pelierūt uirū tuum, ad ostium adsunt, &
efferent te. Confestim autē cōcidit ad pe
des eius, & expirauit. Ingressi autē iuue-
nes, repererunt illam mortuam, & extule
runt ac sepelierunt iuxta uirum suum. Et
ortus est timor magnus sup uniuersam
cōgregationē, & super omnes qui audie
bant hæc. Per manus autem apostolorū
ædebant̃ signa ac prodigia multa in po-
pulo. Et erant unanimiter omnes in por
ticu Solomonis. Cæterorū autem nemo
audebat se cōiungere illis, sed magnifica
bat eos populus. Magis autē accrescebat
credentium dño multitudo uirorū simul
ac mulierū, ita ut in plateas exportarent
infirmos, & ponerēt in lectulis ac graba-
tis, ut uenientis Petri uel umbra obum-
braret aliquē illorū. Conueniebat aūt &
multitudo uicinarū ciuitatū Hierosoly-
mam, afferens ægros ac uexatos à spiriti
bus immūdis, qui sanabant̃ omēs. Exur
gens aūt princeps sacerdotum & omnes
qui cū illo erant, quæ est factio Saddu-
cæorū, repleti sunt æmulatione, & iniece-
rūt manus in apostolos, & posuerūt eos
in custodia publica. Sed angelus domi-
ni per noctē aperuit ianuas carceris, edu

γὼν τε αὐτοὺς εἶπε, πορεύεσθε καὶ σταθέν-
τες λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ πάντα τὰ
ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης. Ἀκούσαντες δὲ εἰσ-
ῆλθον ὑπὸ τὸν ὄρθρον εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδί-
δασκον. παραγενόμενος δὲ ὁ ἀρχιερεὺς
καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, συνεκάλεσαν τὸ συνέδριον
καὶ πᾶσαν τὴν γερουσίαν τῶν υἱῶν ἰσραὴλ,
καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀχθῆ-
ναι αὐτούς. οἱ δὲ ὑπηρέται παραγενόμε-
νοι, οὐχ εὗρον αὐτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ, ἀνα-
στρέψαντες δὲ ἀπήγγειλαν, λέγοντες, ὅτι τὸ
μὲν δεσμωτήριον εὕρομεν κεκλεισμένον
ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ, καὶ τοὺς φύλακας ἔξω
ἑστῶτας πρὸ τῶν θυρῶν. ἀνοίξαντες δὲ, ἔσω
οὐδένα εὕρομεν. ὡς δὲ ἤκουσαν τοὺς λό-
γους τούτους ὅ, τε ἱερεὺς καὶ ὁ στρατηγὸς
τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, διηπόρουν περὶ
αὐτῶν, τί ἂν γένοιτο τοῦτο. παραγενόμε-
νος δέ τις ἀπήγγειλεν αὐτοῖς, ὅτι ἰδοὺ οἱ
ἄνδρες οὓς ἔθεσθε ἐν τῇ φυλακῇ, εἰσὶν ἐν τῷ
ἱερῷ ἑστῶτες καὶ διδάσκοντες τὸν λαόν.
τότε ἀπελθὼν ὁ στρατηγὸς σὺν τοῖς ὑπηρέ-
ταις ἤγαγεν αὐτοὺς οὐ μετὰ βίας, ἐφο-
βοῦντο γὰρ τὸν λαὸν, ἵνα μὴ λιθασθῶσιν.
ἀγαγόντες δὲ αὐτοὺς ἔστησαν ἐν τῷ συνε-
δρίῳ. καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ ἀρχιερεὺς,
λέγων. οὐ παραγγελίᾳ παρηγγείλαμεν
ὑμῖν, μὴ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ;
καὶ ἰδοὺ πεπληρώκατε τὴν ἱερουσαλὴμ τῆς
διδαχῆς ὑμῶν, καὶ βούλεσθε ἐπαγαγεῖν
ἐφ᾽ ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Ἀ-
ποκριθεὶς δὲ ὁ πέτρος καὶ οἱ ἀπόστολοι, εἶ-
πον. πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀν-
θρώποις. ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἤγει-
ρεν ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς διεχειρίσασθε κρεμά-
σαντες ἐπὶ ξύλου. τοῦτον ὁ θεὸς ἀρχηγὸν
καὶ σωτῆρα ὕψωσε τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, δοῦναι
μετάνοιαν τῷ ἰσραὴλ, καὶ ἄφεσιν ἁμαρ-
τιῶν. καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν αὐτοῦ μάρτυρες τῶν
ῥημάτων τούτων, καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγι-
ον, ὃ ἔδωκεν ὁ θεὸς τοῖς πειθαρχοῦσιν αὐτῷ.

οἱ δ

ctisq; illis, dixit: Ite, & stantes loquami-
ni in templo populo omnia uerba uitæ
huius. Illi uero cum hæc audissent, intra-
uerunt diluculo in templũ, ac docebant.
Adueniens autem princeps sacerdotum
& qui cum eo erant, conuocauerunt con
cilium & uniuersum seniorum ordinem
filiorũ Israël, miserũtq; ad carcerem qui
adducerẽt eos. Cũ autem uenissent mini
stri, nec reperissent illos in carcere, reuer-
si nunciauerunt, dicentes: Carcerẽ quidẽ
inuenimus clausum cum omni diligen-
tia, & custodes foris stantes ante ianuas.
Cum aperuissemus autem, neminem in
tus reperimus. Vt autem audierunt hos
sermones & sacerdos & magistratus tẽ-
pli principésq; sacerdotum, ambigebant
de illis, quid nam hoc futurũ esset. Adue
niens autem quidam nunciauit eis. Ecce
uiri quos posueratis in carcere, sunt in
templo stantes, ac docentes populum.
Tunc abijt magistratus cum ministris,
& adduxit illos sine ui. Timebant enim
populum, ne lapidarentur. Et cum ad-
duxissent illos, statuerunt in concilio. Et
interrogauit eos princeps sacerdotũ, di-
cẽs: Nonne etiam atq; etiã præcepimus
uobis, ne doceretis in nomine isto? Et ec
ce replestis Hierosolymam doctrina ue
stra, & uultis inducere super nos sangui-
nem hominis istius. Respondens autem
Petrus & apostoli, dixerunt: Obedire
oportet deo magis, quàm hominibus.
Deus patrũ nostrorũ suscitauit Iesum,
quem uos interemistis suspendentes in
ligno. Hũc principem & seruatorẽ deus
exaltauit dextera sua, ad dandam pœni
tentiam Israëli, remissionémq; peccato-
rum. ac nos sumus ei testes horum quæ
dicimus: Insuper autem & spiritus san-
ctus, quem dedit deus obediẽtibus ipsi.

Hæc

οἱ δὲ ἀκούσαντες διεπρίοντο, καὶ ἐβουλεύοντο ἀνελεῖν αὐτούς. ἀναστὰς δέ τις ἐν τῷ συνεδρίῳ φαρισαῖος ὀνόματι γαμαλιὴλ, νομοδιδάσκαλος τίμιος παντὶ τῷ λαῷ, ἐκέλευσε ἔξω βραχύ τι τοὺς ἀποστόλους ποιῆσαι. εἶπέ τε πρὸς αὐτούς. ἄνδρες ἰσραηλῖται, προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, τί μέλλετε πράσσειν. πρὸ γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη θευδᾶς, λέγων εἶναί τινα ἑαυτὸν, ᾧ προσεκολλήθη ἀριθμὸς ἀνδρῶν ὡσεὶ τετρακοσίων, ὃς ἀνῃρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ, διελύθησαν καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν. μετὰ τοῦτον ἀνέστη ἰούδας ὁ γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ἱκανὸν ὀπίσω αὐτοῦ. κἀκεῖνος ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ, διεσκορπίσθησαν. καὶ τὰ νῦν λέγω ὑμῖν, ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ ἐάσατε αὐτούς. ὅτι ἐὰν ᾖ ἐξ ἀνθρώπων ἡ βουλὴ, ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται. εἰ δὲ ἐκ θεοῦ ἐστιν, οὐ δύνασθε καταλῦσαι αὐτὸ, μή ποτε καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε. ἐπείσθησαν δὲ αὐτῷ, καὶ προσκαλεσάμενοι τοὺς ἀποστόλους, δείραντες παρήγγειλαν, μὴ λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ ἰησοῦ, καὶ ἀπέλυσαν αὐτούς. οἱ μὲν οὖν ἐπορεύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι. πᾶσάν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ κατ᾽ οἶκον οὐκ ἐπαύοντο διδάσκοντες, καὶ εὐαγγελιζόμενοι ἰησοῦν τὸν χριστόν.

Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ταύταις πληθυνόντων τῶν μαθητῶν, ἐγένετο γογγυσμὸς τῶν ἑλληνιστῶν πρὸς τοὺς ἑβραίους, ὅτι παρεθεωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χῆραι αὐτῶν. προσκαλεσάμενοι δὲ οἱ δώδεκα τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, εἶπον. οὐκ ἀρεστόν ἐστιν, ἡμᾶς καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, διακονεῖν τραπέζαις. ἐπισκέψασθε οὖν ἀδελφοὶ ἄνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους

Hæc autem cum audissent, dissecaban-
tur: & consultabant, ut interficerent illos.
Surgens autem quidam in consilio pha
risæus nomine Gamaliel, legis doctor in
precio habitus apud totum populum,
iussit ut paulisper secederent foras apo-
stoli. Dixitq; ad illos: Viri Israëlitæ attē-
dite uobis super hominibus istis, quid
acturi sitis. Ante hos enim dies extitit
Theudas, dicens se esse aliquem, cui ad-
hæsit numerus uirorum circiter quadrin
gentorum, qui occisus est: & omnes qui
credebant ei dissipati sunt, & redacti ad
nihilum. Post hunc extitit Iudas Gali-
læus in diebus professionis, & auertit po
pulum multum post se. & ipse perijt, &
omnes quotquot paruearāt ei dispersi
sunt. Et nunc dico uobis, abstinete ab ho
minibus istis, & finite illos. Quoniā si est
ex hominibus consilium aut opus hoc,
dissoluet. Sin ex deo est, nō potestis dis
soluere, ne quando & deo repugnare re-
periamini. In huius autem sentētiam pe
dibus itum est à cæteris: & cum aduocas-
sent apostolos, cæsis præceperūt, ne loq̄-
rentur in nomine Iesu, & dimiserunt eos.
Et illi quidē ibant gaudentes à cōspectu
consilij, quod digni habiti essent, ut pro
nomine eius contumelia afficerentur. Et
quotidie in templo & in singulis domi-
bus non cessabant docere & annunciare
Iesum Christū. In diebus autem il- VI
lis crescente numero discipulorum, ortū
est murmur Græcorum aduersus He-
bræos, eo quod despicerentur in ministe
rio quotidiano uiduæ ipsorum. Cæterū
duodecim illi, cum iussissent adesse mul-
titudinem discipulorum, dixerunt: Non
est placitum, ut nos derelicto sermone
dei, ministremus mensis. Circumspicite
ergo fratres, uiros ex uobis spectatæ pro

 bitatis

μένους ἑπτὰ, πλήρεις πνεύματος ἁγίου καὶ
σοφίας, οὓς καταστήσομεν ἐπὶ τῆς χρείας
ταύτης. ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ, καὶ τῇ διά-
κονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν. καὶ ἤ-
ρεσεν ὁ λόγος ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλή-
θους. καὶ ἐξελέξαντο στέφανον ἄνδρα πλήρη
πίστεως καὶ πνεύματος ἁγίου, καὶ φίλιπ-
πον, καὶ πρόχορον, καὶ νικάνορα, καὶ τίμω-
να, καὶ παρμενᾶν, καὶ νικόλαον προσήλυ-
τον ἀντιοχέα. οὓς ἔστησαν ἐνώπιον τῶν ἀ-
ποστόλων, καὶ προσευξάμενοι ἐπέθηκαν αὐ-
τοῖς τὰς χεῖρας. καὶ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ηὔ-
ξανε, καὶ ἐπληθύνετο ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθη-
τῶν ἐν ἱερουσαλὴμ σφόδρα, πολύς τε ὄ-
χλος τῶν ἱερέων ὑπήκουον τῇ πίστει. Στέφα-
νος δὲ πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως ἐ-
ποίει τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν τῷ
λαῷ. ἀνέστησαν δέ τινες τῶν ἐκ τῆς συναγω-
γῆς, τῆς λεγομένης λιβερτίνων, καὶ κυρηναί-
ων, καὶ ἀλεξανδρέων, καὶ τῶν ἀπὸ κιλικίας,
καὶ ἀσίας, συζητοῦντες τῷ στεφάνῳ, καὶ οὐκ
ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ, καὶ τῷ πνεύματι,
τῷ ἐλάλει. τότε ὑπέβαλον ἄνδρας, λέγον-
τας, ὅτι ἀκηκόαμεν αὐτοῦ λαλοῦντος ῥή-
ματα βλάσφημα εἰς μωσῆν καὶ τὸν θεόν.
Συνεκίνησάν τε τὸν λαὸν καὶ τοὺς πρεσβυ-
τέρους καὶ τοὺς γραμματεῖς, καὶ ἐπιστάντες
συνήρπασαν αὐτὸν, καὶ ἤγαγον εἰς τὸ συ-
νέδριον, ἔστησάν τε μάρτυρας ψευδεῖς, λέ-
γοντας. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος οὐ παύεται ῥή-
ματα βλάσφημα λαλῶν κατὰ τοῦ τόπου
τοῦ ἁγίου τούτου καὶ τοῦ νόμου. ἀκηκόαμεν
γὰρ αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ὁ ναζω-
ραῖος οὗτος καταλύσει τὸν τόπον τοῦτον,
καὶ ἀλλάξει τὰ ἔθη, ἃ παρέδωκεν ἡμῖν μωϋσῆς.
καὶ ἀτενίσαντες εἰς αὐτὸν ἅπαντες οἱ καθε-
ζόμενοι ἐν τῷ συνεδρίῳ, εἶδον τὸ πρόσωπον
αὐτοῦ ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου. Εἶπε δὲ ὁ
ἀρχιερεύς. Εἰ ἄρα ταῦτα οὕτως ἔχει; Ὁ δὲ ἔφη.
ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατε. Ὁ θε-
ὸς τῆς δόξης ὤφθη τῷ πατρὶ ἡμῶν ἀβρα-
άμ, ὄντι

bitatis septem, plenos spiritu sancto &
sapientia, quibus delegabimus hoc ne-
gocij. Nos uero deprecationi & admini-
strando sermoni incumbemus. Et placu-
it hic sermo coram tota multitudine. Et
elegerunt Stephanum uirum plenum fi-
de ac spiritu sancto, & Philippũ, & Pro-
chorum, & Nicanorem, & Timonem, &
Parmenam, & Nicolaum proselytũ An-
tiochenum. Hos statuerunt in cõspectu
apostolorum: & cum orassent, imposue-
runt eis manus. Et sermo dei crescebat,
ac multiplicabatur numerus discipulo-
rum Hierosolymis ualde, multáque tur-
ba sacerdotum obediebat fidei. Porrò
Stephanus plenus gratia ac fortitudine
ædebat prodigia & signa magna in po-
pulo. Exorti sunt autem quidam è syna-
goga, quæ appellatur Libertinorum, &
Cyrenensium, & Alexãdrinorum, & Ci-
licum, & Asianorum, disputantes cum
Stephano, nec poterant resistere sapien-
tiæ, & spiritui qui loquebatur. Tunc sub
ornarũt uiros, qui dicerent: Audiuimus
eum dicentem uerba contumeliosa in
Mosen ac deum. Commoueruntq́ ple-
bem & seniores & scribas, atq́ inuaden-
tes corripuerunt eum, & adduxerunt in
concilium, statueruntq́ falsos testes, qui
dicerent: Homo iste non cessat loqui uer
ba contumeliosa aduersus locum san-
ctum hunc & legem. Audiuimus enim
eum dicentem: Iesus Nazarenus iste
demolietur locum hunc, & mutabit insti
tuta, quæ tradidit nobis Moses. Et intu-
entes eum omnes qui sedebant in con-
cilio, uiderunt faciem eius tanquam faci-
em angeli. Dixit autem princeps VII
sacerdotum: Num hæc ita se habent?
At ille ait: Viri fratres & patres, audite:
Deus gloriæ apparuit patri nostro Abra-
hæ, cum

ὰμ, ὄντι ἐν τῇ μεσοποταμίᾳ, πρὶν ἢ κατοι-
κῆσαι αὐτὸν ἐν χαῤῥὰμ, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν·
ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας
σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἄν σοι δείξω. τότε
ἐξελθὼν ἐκ γῆς χαλδαίων, κατῴκησεν ἐν
χαῤῥάμ. κἀκεῖθεν μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν
πατέρα αὐτοῦ, μετῴκησεν αὐτὸν εἰς τὴν
γῆν ταύτην, εἰς ἣν ὑμεῖς νῦν κατοικεῖτε. καὶ
οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν ἐν αὐτῇ, οὐ
δὲ βῆμα ποδός. καὶ ἐπηγγείλατο αὐτῷ δοῦ-
ναι εἰς κατάσχεσιν αὐτὴν, καὶ τῷ σπέρματι
αὐτοῦ μετ᾽ αὐτὸν, οὐκ ὄντος αὐτῷ τέκνου. ἐλά-
λησε δὲ οὕτως ὁ θεὸς, ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα αὐ-
τοῦ πάροικον ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ δουλώσου-
σιν αὐτὸ, καὶ κακώσουσιν ἔτη τετρακόσια. καὶ
τὸ ἔθνος ᾧ ἐὰν δουλεύσωσι, κρινῶ ἐγὼ, εἶπεν ὁ
θεός. καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελεύσονται, καὶ λα-
τρεύσουσί μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ. καὶ ἔδωκεν
αὐτῷ διαθήκην περιτομῆς, καὶ οὕτως ἐγέννη-
σε τὸν ἰσαὰκ, καὶ περιέτεμεν αὐτὸν τῇ ἡμέ-
ρᾳ τῇ ὀγδόῃ. καὶ ὁ ἰσαὰκ τὸν ἰακὼβ, καὶ ὁ
ἰακὼβ τοὺς δώδεκα πατριάρχας. καὶ οἱ πα-
τριάρχαι ζηλώσαντες τὸν ἰωσὴφ ἀπέδοντο
εἰς αἴγυπτον. καὶ ἦν ὁ θεὸς μετ᾽ αὐτοῦ, καὶ
ἐξείλετο αὐτὸν ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ,
καὶ ἔδωκεν αὐτῷ χάριν καὶ σοφίαν ἐναντί-
ον φαραὼ βασιλέως αἰγύπτου, καὶ κατέστη-
σεν αὐτὸν ἡγούμενον ἐπ᾽ αἴγυπτον, καὶ ὅλον
τὸν οἶκον αὐτοῦ. ἦλθε δὲ λιμὸς ἐφ᾽ ὅλην τὴν
γῆν αἰγύπτου καὶ χαναὰν, καὶ θλίψις με-
γάλη, καὶ οὐχ εὕρισκον χορτάσματα οἱ πα-
τέρες ἡμῶν. ἀκούσας δὲ ἰακὼβ ὄντα σῖτα ἐν
αἰγύπτῳ, ἐξαπέστειλε τοὺς πατέρας ἡμῶν
πρῶτον, καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ἀνεγνωρίσθη ἰω-
σὴφ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, καὶ φανερὸν ἐγένετο
τῷ φαραὼ τὸ γένος τοῦ ἰωσήφ. Ἀποστείλας
δὲ ἰωσὴφ μετεκαλέσατο τὸν πατέρα αὐ-
τοῦ ἰακὼβ, καὶ πᾶσαν τὴν συγγένειαν ἐν
ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε. κατέβη δὲ ἰα-
κὼβ εἰς αἴγυπτον, καὶ ἐτελεύτησεν αὐτὸς, καὶ οἱ
πατέρες ἡμῶν. καὶ μετετέθησαν εἰς συχέμ,

hæc cũ eſſet in Meſopotamia,priuſquam
moraretur in Charran,& dixit ad illum:
Exi de terra tua,& de cognatione tua,&
ueni in terrã quãcunq; mõſtrauero tibi.
Tunc exijt è terra Chaldæorũ,& habita-
uit in Charran. Et inde poſtquam mor-
tuus eſt pater eius,tranſtulit illũ in terrã
hanc,in qua nunc uos habitatis. Et non
dedit illi hæreditatẽ in ea,ne ueſtigiũ qui
dem pedis. & repromiſit illi eã ſe daturũ
poſſidendam,& ſemini eius poſt ipſum,
cum nõ haberet filium. Locutus eſt autẽ
deus ſic,quod futurũ eſſet ſemẽ eius in-
quilinũ in terra aliena, quodq; ſeruituti
illud ſubiecturi eſſent,& male tractaturi
annis quadringẽtis. Et gentem cuicunq;
ſeruierint,iudicabo ego,dixit de9.Et poſt
hæc exibunt & ſeruient mihi in loco hoc.
Et dedit illi teſtamẽtũ circũciſionis,atq;
hic genuit Iſaac, & circũcidit eum in die
octauo. & Iſaac genuit Iacob, & Iacob
genuit duodecim patriarchas.Et patriar-
chæ inuidia moti, Ioſeph uendiderũt in
Aegyptum. Et erat deus cũ eo,& eripuit
eum ex omnibus afflictionibus eius, &
dedit ei gratiã & ſapiẽtiã corã Pharaone
rege Aegyptiorũ. Et cõſtituit eum præfe
ctum ſuper Aegyptũ.& ſuper totam do
mum ſuam. Venit autem fames in uni-
uerſam terram Aegypti & Chanaan, &
afflictio magna, nec inueniebant cibos
patres noſtri. Cũ audiſſet aũt Iacob eſſe
frumẽta i Aegypto,miſit patres noſtros
primũ:& cũ iterũ miſiſſet eos,agnitus eſt
Ioſeph à fratribus ſuis,& innotuit Pha-
raoni genus Ioſeph. Miſſo autem nun-
tio Ioſeph acceſſiuit Iacob patrem ſuũ,
omnẽq; cognationem ſuã in animabus
ſeptuagintaquinq;. Et deſcẽdit Iacob in
Aegyptum, defunctuſq; eſt ipſe & pa-
tres noſtri Et tranſlati ſunt in Sychem,

καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι, ὃ ὠνήσατο
ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν ἐμὸρ
τοῦ συχέμ. καθὼς δὲ ἤγγιζεν ὁ χρόνος τῆς ἐ-
παγγελίας, ἧς ὤμοσεν ὁ θεὸς τῷ ἀβραὰμ,
ηὔξησεν ὁ λαὸς καὶ ἐπληθύνθη ἐν αἰγύπτῳ,
ἄχρις οὗ ἀνέστη βασιλεὺς ἕτερος, ὃς οὐκ ᾔδει
τὸν ἰωσήφ. οὗτος κατασοφισάμενος τὸ
γένος ἡμῶν, ἐκάκωσε τοὺς πατέρας ἡμῶν,
τοῦ ποιεῖν ἔκθετα τὰ βρέφη αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ
ζωογονεῖσθαι. ἐν ᾧ καιρῷ ἐγεννήθη μωϋσῆς,
καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ θεῷ, ὃς ἀνετράφη μῆνας
τρεῖς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός. ἐκτεθέντα
δὲ αὐτὸν ἀνείλετο αὐτὸν ἡ θυγάτηρ φαραώ.
καὶ ἀνεθρέψατο αὐτὸν ἑαυτῇ εἰς υἱόν. καὶ ἐ-
παιδεύθη μωϋσῆς πάσῃ σοφίᾳ αἰγυπτίων,
ἦν δὲ δυνατὸς ἐν ἔργοις καὶ ἐν λόγοις. Ὡς
δὲ ἐπληροῦτο αὐτῷ τεσσαρακονταετὴς χρό-
νος, ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἐπισκέ-
ψασθαι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ τοὺς υἱοὺς ἰσρα-
ήλ. καὶ ἰδών τινα ἀδικούμενον, ἠμύνα-
το, καὶ ἐποίησεν ἐκδίκησιν τῷ καταπονου-
μένῳ, πατάξας τὸν αἰγύπτιον. ἐνόμιζε δὲ
συνιέναι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ὅτι ὁ θεὸς
διὰ χειρὸς αὐτοῦ δίδωσιν αὐτοῖς σωτηρίαν.
οἱ δὲ οὐ συνῆκαν. τῇ τε ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ὤφθη
αὐτοῖς μαχομένοις, καὶ συνήλασεν αὐτοὺς
εἰς εἰρήνην, εἰπών. ἄνδρες, ἀδελφοί ἐστε ὑ-
μεῖς, ἵνα τί ἀδικεῖτε ἀλλήλους; Ὁ δὲ ἀδι-
κῶν τὸν πλησίον, ἀπώσατο αὐτὸν, εἰπών.
τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ'
ὑμᾶς; μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον
ἀνεῖλες χθὲς τὸν αἰγύπτιον; ἔφυγε δὲ μωϋ-
σῆς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, καὶ ἐγένετο πάροι-
κος ἐν γῇ μαδιὰμ, οὗ ἐγέννησεν υἱοὺς δύο. Καὶ
πληρωθέντων ἐτῶν τεσσαράκοντα, ὤφθη
αὐτῷ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ ὄρους σινᾶ ἄγγελος
κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς βάτου. Ὁ δὲ μωϋ-
σῆς ἰδὼν ἐθαύμασε τὸ ὅραμα. προσερχο-
μένου δὲ αὐτοῦ κατανοῆσαι, ἐγένετο φω-
νὴ κυρίου πρὸς αὐτόν. ἐγὼ ὁ θεὸς τῶν
πατέρων σου, ὁ θεὸς ἀβραὰμ, καὶ ὁ θεὸς
ἰσαὰκ

et positi sunt in sepulchro: q̄d emit Abra
ham precio argenti à filijs Emor filij Sy-
chem. Cum autē appropinquaret tēpus
ꝓmissionis, de qua iurauerat deus Abra
hæ, creuit populus & multiplicatus est in
Aegypto, donec exortus est alius rex, qui
non nouerat Ioseph. Hic circumueniens
gen⁹ nostrum, afflixit patres nostros: ut
exponerēt infantes suos, ne fœtus essent
uitales. Eodem tempore natus est Mo-
ses, et fuit gratus deo, qui nutritus est tri
bus mensibus in domo patris. Expositū
autem illum sustulit filia Pharaonis, &
nutriuit eum sibi uice filij. Et eruditus est
Moses omni sapiētia Aegyptiorum, &
erat potens in factis & in dictis. Vt uero
expletum est ei quadraginta annorum
tempus subijt in cor eius, ut inuiseret fra-
tres suos filios Israël. Et cū uidisset quen-
dam iniuria affici, defendit eum, & ultus
est uicem eius qui affligebatur, percusso
Aegyptio. Existimabat autem intellige-
re fratres suos, quod deus per manum
ipsius daret salutem illis. At illi non intel
lexerunt. Et sequenti die conspectus est il
lis litigātibus, & redegit eos in cōcordiā,
dicens: Viri, fratres estis, cur uos inuicem
læditis? Cæterū is qui iniuriam faciebat
proximo, repulit eum, dicens: Quis te cō-
stituit principē ac iudicem sup nos? Nun
quid interficere me tu uis, quemadmo-
dum interfecisti heri Aegyptium? Fugit
autem Moses ad dictum hoc, & factus
est aduena in terra Madian, ubi genera-
uit filios duos. Et expletis annis quadra-
ginta, apparuit illi in deserto montis Si-
na angelus domini in flāmeo incēdio ru
bi. Moses autē ut cōspexit, admiratus est
uisum. Porrò cū accederet ut attenderet,
facta est ad eum uox domini: Ego sum
deus patrū tuorū, deus Abraham, deus
Isaac,

ἰσαὰκ, καὶ ὁ θεὸς ἰακώβ. ἔντρομος δὲ γενόμε/
νος μωϋσῆς, οὐκ ἐτόλμα κατανοῆσαι. εἶπε
δὲ αὐτῷ ὁ κύριος. λῦσον τὸ ὑπόδημα τῶν πο
δῶν σου. ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ ἕστηκας, γῆ ἁ/
γία ἐστίν. ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ
μου τοῦ ἐν αἰγύπτῳ, καὶ τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν
ἤκουσα, καὶ κατέβην ἐξελέσθαι αὐτούς. καὶ
νῦν δεῦρο, καὶ ἀποστελῶ σε εἰς αἴγυπτον. τοῦ/
τον τὸν μωϋσῆν, ὃν ἠρνήσαντο εἰπόντες, τίς
σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστήν; τοῦτον
ὁ θεὸς ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἀπέστειλεν
ἐν χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν
τῇ βάτῳ. οὗτος ἐξήγαγεν αὐτοὺς, ποιή-
σας τέρατα καὶ σημεῖα ἐν τῇ αἰγύπτῳ, καὶ
ἐν ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔτη τεσ/
σαράκοντα. οὗτός ἐστιν ὁ μωϋσῆς, ὁ εἰπὼν
» τοῖς υἱοῖς ἰσραήλ. προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει
» κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς
» ἐμέ, αὐτοῦ ἀκούσεσθε. οὗτός ἐστιν ὁ γενόμενος
ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ, μετὰ τοῦ ἀγγέ
λου τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει σινᾶ, καὶ
τῶν πατέρων ἡμῶν, ὃς ἐδέξατο λόγον ζῶν/
τα δοῦναι ἡμῖν. ᾧ οὐκ ἠθέλησαν ὑπήκοοι γε
νέσθαι οἱ πατέρες ἡμῶν, ἀλλ' ἀπώσαντο καὶ
ἐστράφησαν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν εἰς αἴγυπτον,
εἰπόντες τῷ ἀαρών. ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἳ
προπορεύσονται ἡμῶν. ὁ γὰρ μωϋσῆς οὗτος,
ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ γῆς αἰγύπτου, οὐκ οἴ
δαμεν τί γέγονεν αὐτῷ. καὶ ἐμοσχοποίη-
σαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἀνήγαγον
θυσίαν τῷ εἰδώλῳ, καὶ εὐφραίνοντο ἐν τοῖς
ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν. ἔστρεψε δὲ ὁ θεὸς,
καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρα/
τιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν βί/
» βλῳ τῶν προφητῶν. μὴ σφάγια καὶ θυσίας
» προσηνέγκατέ μοι ἔτη τεσσαράκοντα ἐν τῇ
» ἐρήμῳ οἶκος ἰσραήλ; καὶ ἀνελάβετε τὴν
» σκηνὴν τοῦ μολόχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν
» ῥεμφὰν, τοὺς τύπους οὓς ἐποιήσατε προσκυ
» νεῖν αὐτοῖς. καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα
» βαβυλῶνος. ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἦν τοῖς
πατράσιν

Isaac, & deus Iacob. Tremefactus autē
Moses, non audebat attendere. Dixit au
tem illi dominus: Solue calciamentum
pedum tuorū. Locus enim in quo stas,
terra sancta est. Vidi, uidi inquam, affli/
ctioné populi mei qui est in Aegypto,
& gemitum eorum audiui, & descendi
ut eruam eos. Nunc uenito, & mittam te
in Aegyptum. Hunc Mosen quem nega
uerunt, dicentes, quis te constituit princi
pem & iudicem? hunc inquā deus prin-
cipem & redemptorem miserat per ma-
num angeli, qui apparuerat illi in rubo.
Hic eduxit illos, ædens prodigia & signa
in Aegypto, & in rubro mari, & in deser
to annis quadraginta. Hic est Moses, q
dixit filijs Israël: Prophetam suscitabit
uobis deus uester è fratribus uestris, si/
milem mei, illum audietis. Hic est qui fu
it in congregatione in solitudine cū an/
gelo qui loquebatur ei in monte Sina:
& cum patribus nostris, qui accepit ser/
monem uiuum ut daret nobis. Cui no/
luerunt obedire patres nostri, sed repu-
lerunt & auersi sunt corde suo in Aegy-
ptum, dicētes ad Aaron: Fac nobis deos
qui præcedant nos. Mosi enim huic, qui
eduxit nos de terra Aegypti, nescimus
quid acciderit. Et uitulum fecerunt in
diebus illis, & obtulerunt hostiam simu
lacro, & lætabantur super operibus ma-
nuum suarum. Conuertit se autem de/
us, & tradidit eos, ut colerent militiam
cœli, sicut scriptum est in libro propheta
rum: Num uictimas & hostias obtuli/
stis mihi annis quadraginta in deserto,
domus Israël? Et suscepistis tabernacu/
lum Moloch, et sydus dei uestri Rem-
pham, figuras quas fecistis ad adoran/
dum eas. Et transferam uos ultra Baby
lonem. Tabernaculum testimonij fuit
patribus

πατράσιν ἡμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθὼς διετά-
ξατο, ὁ λαλῶν τῷ μωσῇ ποιῆσαι αὐτὴν κα
τὰ τὸν τύπον, ὃν ἑωράκει. ἣν καὶ εἰσήγαγον
διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν μετὰ ἰησοῦ
ἐν τῇ κατασχέσει τῶν ἐθνῶν, ὧν ἐξῶσεν ὁ θε
ὸς ἀπὸ προσώπου τῶν πατέρων ἡμῶν ἕως
τῶν ἡμερῶν δαβίδ, ὃς εὗρε χάριν ἐνώπιον
τοῦ θεοῦ, καὶ ᾐτήσατο εὑρεῖν σκήνωμα τῷ θεῷ
ἰακώβ. σολομῶν δὲ ᾠκοδόμησεν αὐτῷ οἶκον.
ἀλλ᾽ οὐχ ὁ ὕψιστος ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κα
» τοικεῖ, καθὼς ὁ προφήτης λέγει. ὁ οὐρανός
» μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν
» μου. ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι, λέγει
» κύριος, ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου;
» οὐχὶ ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα; σκλη
ροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ
τοῖς ὠσίν, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ
ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς.
τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἐδίωξαν οἱ πατέρες
ὑμῶν; καὶ ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγγείλαν
τας περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ δικαίου, οὗ νῦν ὑμεῖς
προδόται καὶ φονεῖς γεγένησθε, οἵτινες ἐλά-
βετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ
οὐκ ἐφυλάξατε. ἀκούοντες δὲ ταῦτα διεπρί-
οντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρυχον
τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐπ᾽ αὐτόν. ὑπάρχων δὲ
πλήρης πνεύματος ἁγίου, ἀτενίσας εἰς τὸν
οὐρανόν, εἶδε δόξαν θεοῦ, καὶ ἰησοῦν ἑστῶτα
ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ. καὶ εἶπεν. ἰδοὺ θεωρῶ
τοὺς οὐρανοὺς ἀνεῳγμένους, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ
ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ θεοῦ. κράξαν-
τες δὲ φωνῇ μεγάλῃ, συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν,
καὶ ὥρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ᾽ αὐτόν. καὶ ἐκβα
λόντες ἔξω τῆς πόλεως ἐλιθοβόλουν, καὶ οἱ
μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια παρὰ τοὺς πό
δας νεανίου καλουμένου σαύλου, καὶ ἐλιθοβό
λουν τὸν στέφανον ἐπικαλούμενον, καὶ λέγον
τα. κύριε ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου. θεὶς
δὲ τὰ γόνατα, ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ. κύριε, μὴ
στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. καὶ τοῦ-
τ᾽ εἰπών, ἐκοιμήθη.

σαῦλος

patribus nostris in deserto, sicut ordina-
uerat illis, loquens ad Mosen ut faceret
illud secundũ formã, quã uiderat. Quod
& induxerũt, qui successerunt, patres no-
stri cũ Iesu in possessionem gentiũ, quas
expulit deus à facie patrũ nostrorũ usq;
ad dies Dauid, qui inuenit gratiã coram
deo, & petijt ut inueniret tabernaculum
deo Iacob. Solomon autẽ ædificauit illi
domũ. Sed excelsissimus ille non in ma-
nufactis templis habitet, sicut propheta
dicit: Cœlum mihi sedes est, terra autem
scabellum pedum meorũ. Quam domũ
ædificabitis mihi dicit dominus, aut quis
locus requietionis meæ est? Nonne ma-
nus mea fecit hæc om̃ia? Duri ceruice &
incircumcisi corde & auribus, uos semp
spiritui sancto resistitis, sicut patres ue-
stri, ita & uos. Quem prophetarum non
sunt persecuti patres uestri? Et occiderũt
eos, qui prænunciabãt de aduentu iusti
illius, cuius uos nunc proditores & occi-
sores fuistis: qui accepistis legem per dis-
positiones angelorum, nec seruastis. Au
dientes autem hæc dissecabantur cordi-
bus suis, & stridebãt dentibus suis in eũ.
Cum autem esset plenus spiritu sancto,
intentis in cœlum oculis, uidit gloriã dei,
& Iesum stantem à dextris dei. Et ait: Ec
ce uideo cœlos apertos, & filium homi-
nis stantem à dextris dei. Exclamãtes au
tem uoce magna, cõtinuerũt aures suas,
& impetũ fecerunt unanimiter in eũ. Et
eiectũ eum è ciuitate lapidabãt, ac testes
deposuerunt uestimenta ad pedes ado-
lescentis, qui uocabat̃ Saulus. Et lapida-
bant Stephanum inuocantẽ, ac dicentẽ:
Domine Iesu, suscipe spiritum meũ. Po
sitis autem genibus, clamauit uoce ma-
gna: Domine, ne statuas illis peccatum
hoc. Et cum hoc dixisset, obdormiuit.

Saulus

Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ. ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέγας ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν ἱεροσολύμοις, πάντες τε διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς ἰουδαίας καὶ σαμαρείας πλὴν τῶν ἀποστόλων. συνεκόμισαν δὲ τὸν στέφανον ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐποιήσαντο κοπετὸν μέγαν ἐπ᾽ αὐτῷ. Σαῦλος δὲ ἐλυμαίνετο τὴν ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, σύρων τε ἄνδρας καὶ γυναῖκας παρεδίδου εἰς φυλακήν. οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες διῆλθον, εὐαγγελιζόμενοι τὸν λόγον. φίλιππος δὲ κατελθὼν εἰς πόλιν τῆς σαμαρείας, ἐκήρυσσεν αὐτοῖς τὸν χριστόν. προσεῖχόν τε οἱ ὄχλοι τοῖς λεγομένοις ὑπὸ τοῦ φιλίππου, ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἀκούειν αὐτοὺς, καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει. πολλῶν γὰρ τῶν ἐχόντων πνεύματα ἀκάθαρτα, βοῶντα, μεγάλῃ φωνῇ, ἐξήρχετο. πολλοὶ δὲ παραλελυμένοι καὶ χωλοὶ ἐθεραπεύθησαν. καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Ἀνὴρ δέ τις ὀνόματι σίμων, προϋπῆρχεν ἐν τῇ πόλει μαγεύων, καὶ ἐξιστῶν τὸ ἔθνος τῆς σαμαρείας, λέγων, εἶναί τινα ἑαυτὸν μέγαν, ᾧ προσεῖχον ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, λέγοντες, οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ ἡ μεγάλη. προσεῖχον δὲ αὐτῷ, διὰ τὸ ἱκανῷ χρόνῳ ταῖς μαγείαις ἐξεστακέναι αὐτούς. ὅτε δὲ ἐπίστευσαν τῷ φιλίππῳ, εὐαγγελιζομένῳ τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἰησοῦ χριστοῦ, ἐβαπτίζοντο ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες. ὁ δὲ σίμων καὶ αὐτὸς ἐπίστευσε, καὶ βαπτισθεὶς ἦν προσκαρτερῶν τῷ φιλίππῳ. θεωρῶν τε δυνάμεις καὶ σημεῖα γινόμενα ἐξίστατο. Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἐν ἱεροσολύμοις ἀπόστολοι, ὅτι δέδεκται ἡ σαμάρεια τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς τὸν πέτρον καὶ ἰωάννην, οἵτινες καταβάντες, προσηύξαντο περὶ αὐτῶν, ὅπως λάβωσι πνεῦμα ἅγιον.

οὔπω

Saulus autem consenserat in necem VIII
eius. Facta est autē in illo die persecutio magna aduersus ecclesiam, quæ erat Hierosolymis, & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ præter apostolos. Curauerunt autem unà Stephanum uiri religiosi, fecerúntque planctum magnum super eum. Saulus uero deuastabat ecclesiam, per singulas domos intrans, trahénsque uiros ac mulières tradebat in custodiam. Illi igitur dispersi peragrabant, annunciantes sermonem dei. Philippus autem peruenit in ciuitatem Samariæ, ac prædicabat illis Christum. Intendebāt autem turbæ hís, quæ à Philippo dicebantur, unanimiter audientes, & uidentes signa quæ ædebat. Spiritus enim immundi, è multis qui ab illis tenebantur, exibant, clamantes uoce magna. Multi autem paralytici & claudi sanati sunt. Et factum est gaudium magnum in illa ciuitate. Vir autem quidā nomine Símon, qui ante in ea ciuitate artē exercuerat magicam, ac gentem dementauerat Samariæ, dicēs se esse quempiam magnum, cui auscultabant illi à minimo usque ad maximū, dicentes: Iste est uirtus dei, quæ uocatur magna. Auscultabāt autem ei, propterea quod multo tempore magicis artibus dementasset eos. Cúm uero credidissent Philippo, euāgelizanti de regno dei, déque nomine Iesu Christi, baptizabantur uiri simul ac mulières. Tūc Simon & ipse credidit, & cum baptizatus esset, adhærebat Philippo. Vidénsque signa & uirtutes fieri stupēs ammirabatur. Cum autem audissent apostoli, qui erāt Hierosolymis, quod recepisset Samaria sermonem dei, miserunt ad eos Petrum ac Iohānē. Qui cū descēdissent, orauerūt pro ipsis, ut acciperēt spiritum sanctum.

Nondum

οὔπω γὰρ ἦν ἐπ᾽ οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπεπτωκός,
μόνον δὲ βεβαπτισμένοι ὑπῆρχον εἰς τὸ ὄνο-
μα τοῦ χριστοῦ ἰησοῦ. τότε ἐπετίθουν τὰς χεῖ-
ρας ἐπ᾽ αὐτούς, καὶ ἐλάμβανον πνεῦμα ἅγι-
ον. θεασάμενος δὲ ὁ σίμων, ὅτι διὰ τῆς ἐπι-
θέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων δίδοται
τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσήνεγκεν αὐτοῖς
χρήματα, λέγων. Δότε κἀμοὶ τὴν ἐξουσί-
αν ταύτην, ἵνα ᾧ ἐὰν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας, λαμ-
βάνῃ πνεῦμα ἅγιον. πέτρος δὲ εἶπε πρὸς
αὐτόν. τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώ-
λειαν, ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ θεοῦ ἐνόμισας διὰ
χρημάτων κτᾶσθαι. οὐκ ἔστι σοὶ μερὶς οὐδὲ
κλῆρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ. ἡ γὰρ καρ-
δία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. με-
τανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης, καὶ
δεήθητι τοῦ θεοῦ, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐ-
πίνοια τῆς καρδίας σου. εἰς γὰρ χολὴν πι-
κρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὁρῶ σε ὄντα.
Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ σίμων, εἶπε. Δεήθητε ὑμεῖς
ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν κύριον, ὅπως μηδὲν ἐπέλ-
θῃ ἐπ᾽ ἐμὲ ὧν εἰρήκατε. Οἱ μὲν οὖν διαμαρ-
τυράμενοι καὶ λαλήσαντες τὸν λόγον τοῦ κυ-
ρίου, ὑπέστρεψαν εἰς ἱερουσαλήμ, πολλάς τε
κώμας τῶν σαμαρειτῶν εὐηγγελίσαντο. Ἄγ-
γελος δὲ κυρίου ἐλάλησε πρὸς φίλιππον,
λέγων. Ἀνάστηθι, καὶ πορεύου κατὰ μεσημβρί-
αν ἐπὶ τὴν ὁδὸν, τὴν καταβαίνουσαν ἀπὸ ἱε-
ρουσαλὴμ εἰς γάζαν. αὕτη ἐστὶν ἔρημος. καὶ
ἀναστὰς ἐπορεύθη. καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ αἰθίοψ, εὐνοῦ-
χος, δυνάστης κανδάκης τῆς βασιλίσσης αἰθι-
όπων, ὃς ἦν ἐπὶ πάσης τῆς γάζης αὐτῆς, ὃς ἐλη-
λύθει προσκυνήσων εἰς ἱερουσαλήμ, ἦν τε ὑπο-
στρέφων καὶ καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἅρματος
αὐτοῦ, καὶ ἀνεγίνωσκε τὸν προφήτην ἡσαΐαν.
Εἶπε δὲ τὸ πνεῦμα τῷ φιλίππῳ. πρόσελθε,
καὶ κολλήθητι τῷ ἅρματι τούτῳ. προσδρα-
μὼν δὲ ὁ φίλιππος, ἤκουσεν αὐτοῦ ἀναγι-
νώσκοντος τὸν προφήτην ἡσαΐαν, καὶ εἶ-
πεν. ἆρά γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις; Ὁ δὲ
εἶπε. πῶς γὰρ ἂν δυναίμην, ἐὰν μή τις
ὁδηγήσῃ με

Nondum enim in quenquam illorum
illapſus fuerat, ſed baptizati tantũ erant
in nomine Chriſti Ieſu. Tunc impone-
bant manus ſuper illos, accipiebántque
ſpiritum ſanctum. Cum uidiſſet autem
Simon, quod per impoſitionẽ manuum
apoſtolorum daretur ſpiritus ſanctus,
obtulit eis pecunias dicens: Date & mihi
poteſtatem iſtam, ut cuicunque impo-
ſuero manꝰ, accipiat ſpiritum ſanctum.
Petrus autem dixit ad eum: Pecunia tua
tecum ſit in perditionem, quoniam do-
num dei exiſtimaſti pecunijs parari. Nõ
eſt tibi pars neque ſors in ratione hac.
cor enim tuum non eſt rectum coram
deo. reſipiſce igitur ab iſta malicia tua,
& roga deum, ſi forte remittatur tibi co-
gitatio cordis tui. In felle enim amaritu-
dinis, & colligatione iniquitatis uideo te
eſſe. Reſpondens autem Simon, dixit:
Precemini uos pro me apud dominum,
ne quid eueniat in me horum que dixi-
ſtis. Et illi quidem teſtificati & locuti ſer-
monem dei, reuerſi ſunt Hieroſolymam,
& multis oppidulis Samaritanorũ euan
gelizabãt. Angelus autem domini locu
tus eſt ad Philippum, dicens: Surge, &
uade meridiem uerſus ad uiam quæ deſ-
cendit ab urbe Hieroſolymorum ad ciui
tatem Gazam, hæc eſt deſerta. Et ſurgẽs
abijt, & ecce uir Aethiops, eunuchꝰ, præ
fectus Candaces reginæ Aethiopũ, quẽ
præfecerat uniuerſæ gazæ ſuæ, uenerat
adoraturus Hieroſolymam, & reuerte-
batur ſedens ſuper currum ſuum, lege-
batq; Eſaiam prophetã. Dixit autẽ ſpi-
ritus Philippo: Accede, & adiunge te ad
currum iſtum. Accurrẽs autẽ Philippus,
audiuit eum legentẽ Eſaiam ꝓphetã, &
dixit: Intelligiſne quæ legis? At ille ait:
Qui nam enim poſſim, niſi aliquis dux
uiæ mihi

ὁδηγήσῃ με; παρεκάλεσέ τε τὸν φίλιππον ἀ-
ναβάντα καθίσαι σὺν αὐτῷ. Ἡ δὲ περιοχὴ τῆς
» γραφῆς ἣν ἀνεγίνωσκεν, ἦν αὕτη· ὡς πρόβα-
» τον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναν-
» τίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος, οὕτως
» οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. ἐν τῇ ταπεινώσει
» αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ
» τίς διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ
» ζωὴ αὐτοῦ. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ εὐνοῦχος τῷ φι-
λίππῳ, εἶπε. δέομαί σου, περὶ τίνος ὁ προ-
φήτης λέγει τοῦτο, περὶ ἑαυτοῦ, ἢ περὶ ἑτέρου τι-
νός; Ἀνοίξας δὲ ὁ φίλιππος τὸ στόμα αὐτοῦ,
καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς γραφῆς ταύτης,
εὐηγγελίσατο αὐτῷ τὸν ἰησοῦν. ὡς δὲ ἐπορεύ-
οντο κατὰ τὴν ὁδὸν, ἦλθον ἐπί τι ὕδωρ. καὶ φη-
σὶν ὁ εὐνοῦχος. ἰδοὺ ὕδωρ, τί κωλύει με βα-
πτισθῆναι; Εἶπε δὲ ὁ φίλιππος. εἰ πιστεύεις
ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἔξεστιν. ἀποκριθεὶς δὲ
εἶπε. πιστεύω τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ εἶναι τὸν ἰησοῦν
χριστόν. καὶ ἐκέλευσε στῆναι τὸ ἅρμα. καὶ κα-
τέβησαν ἀμφότεροι εἰς τὸ ὕδωρ, ὅ, τε φίλιπ-
πος καὶ ὁ εὐνοῦχος, καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν.
ὅτε δὲ ἀνέβησαν ἐκ τοῦ ὕδατος, πνεῦμα κυ-
ρίου ἥρπασε τὸν φίλιππον, καὶ οὐκ εἶδεν αὐ-
τὸν οὐκέτι ὁ εὐνοῦχος. ἐπορεύετο γὰρ τὴν
ὁδὸν αὐτοῦ χαίρων. φίλιππος δὲ εὑρέθη εἰς
ἄζωτον, καὶ διερχόμενος, εὐηγγελίζετο τὰς
πόλεις πάσας, ἕως τοῦ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς και-
σάρειαν. Ὁ δὲ σαῦλος ἔτι ἐμπνέων ἀπει-
λῆς καὶ φόνου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ κυρίου,
προσελθὼν τῷ ἀρχιερεῖ, ᾐτήσατο παρ᾽ αὐτοῦ
ἐπιστολὰς εἰς δαμασκὸν πρὸς τὰς συναγω-
γὰς, ὅπως ἐάν τινας εὕρῃ τῆς ὁδοῦ ὄντας ἄν-
δρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους ἀγάγῃ
εἰς ἱερουσαλήμ. ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι, ἐγένε-
το αὐτὸν ἐγγίζειν τῇ δαμασκῷ, καὶ ἐξαίφνης
περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ
πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, ἤκουσε φωνὴν, λέγουσαν
αὐτῷ, σαοὺλ σαοὺλ, τί με διώκεις; Εἶπε δέ.
τίς εἶ κύριε; Ὁ δὲ κύριος εἶπεν. ἐγώ εἰμι ἰη-
σοῦς, ὃν σὺ διώκεις. σκληρόν σοι πρὸς κέντρα
λακτίζειν

mihi fuerit? Rogauitq́ Philippum, ut
ascenderet, sederetq́ secum. Argumentũ
autem scripturæ quam legebat, erat hoc:
Tanq̃ ouis ad occisionem ductus est, &
sicut agnus coram tondente se mutus, sic
nõ aperuit os suum. In humilitate ipsiꝰ
iudiciũ eius sublatũ est. Generationem
aũt eius quis enarrabit? Quoniam tolli-
tur de terra uita eius. Respõdens autem
eunuchus Philippo, dixit: Obsecro te, de
quo propheta dicit hoc, de se, an de alio
quopiam? Aperiens autẽ Philippus os
suum, & incipiens à scriptura ista, prædi-
cauit illi Iesum. Et dum irent per uiam,
uenerunt ad quandam aquam. Et ait eu
nuchus: Ecce aqua, quid uetat quo minꝰ
baptizer? Dixit aũt Philippus: Si credis
ex toto corde, licet. Et respõdens ait: Cre-
do filiũ dei esse Iesum Christũ. Et iussit
sisti currũ. Ac descẽderũt ambo in aquã,
Philippus simul & eunuchus, & baptiza
uit eum. Cum aũt ascendissent ex aqua,
spiritus dñi rapuit Philippũ, nec ampliꝰ
uidit eum eunuchus. Ibat enim per uiã
suã gaudens. Philippus aũt repertus est
Azoti, & pertransiens euãgelizabat ciui-
tatibus cunctis, donec ueniret Cæsareã.
Saulus autem adhuc spirans minas IX
ac cædem aduersus discipulos dñi, acces-
sit ad principem sacerdotum, & petijt ab
eo epistolas, quas ꝑferret Damascũ ad
synagogas: ut si quos inuenisset eius uiæ
seu uiros seu mulieres, uinctos duceret
Hierosolymã. Et cum iter faceret, cõtigit
ut appropinquaret Damasco. Et subito
circumfulgurauit eum lux de cœlo, colla
psusq́ in terram, audiuit uocem, dicentẽ
sibi: Saul Saul, quid me persequeris? Di
xit autem: Quis es domine? Dominus
autẽ dixit: Ego sum Iesus, quem tu perse
queris. Durum est tibi contra stimulos

 calcitrare.

λακτίζειν. τρέμων τε καὶ θαμβῶν εἶπε.
κύριε, τί με θέλεις ποιῆσαι; καὶ ὁ κύριος
πρὸς αὐτόν. ἀνάστηθι, καὶ εἴσελθε εἰς τὴν
πόλιν, καὶ λαληθήσεταί σοι, τί σε δεῖ ποι-
εῖν. οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ εἱ-
στήκεισαν ἐννεοί, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς,
μηδένα δὲ θεωροῦντες. ἠγέρθη δὲ ὁ σαῦλος
ἀπὸ τῆς γῆς, ἀνεῳγμένων τε τῶν ὀφθαλ-
μῶν αὐτοῦ, οὐδένα ἔβλεπε. χειραγωγοῦν-
τες δὲ αὐτόν, εἰσήγαγον εἰς δαμασκόν.
καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ βλέπων, καὶ οὐκ
ἔφαγεν, οὐδὲ ἔπιεν. ἦν δέ τις μαθητὴς ἐν
δαμασκῷ, ὀνόματι ἀνανίας, καὶ εἶπε πρὸς
αὐτὸν ὁ κύριος ἐν ὁράματι, ἀνανία. ὁ δὲ
εἶπεν, ἰδοὺ ἐγὼ κύριε. ὁ δὲ κύριος πρὸς
αὐτόν. ἀναστὰς πορεύθητι ἐπὶ τὴν ῥύμην
τὴν καλουμένην εὐθεῖαν, καὶ ζήτησον ἐν
οἰκίᾳ ἰούδα, σαῦλον ὀνόματι ταρσέα. ἰδοὺ
γὰρ προσεύχεται. καὶ εἶδεν ἐν ὁράματι
ἄνδρα ὀνόματι ἀνανίαν εἰσελθόντα, καὶ
ἐπιτιθέντα αὐτῷ χεῖρα, ὅπως ἀναβλέψῃ.
Ἀπεκρίθη δὲ ἀνανίας. κύριε, ἀκήκοα ἀπὸ πολ-
λῶν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅσα κακὰ ἐ-
ποίησε τοῖς ἁγίοις σου ἐν ἱερουσαλήμ. καὶ
ὧδε ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων, δῆ-
σαι πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά
σου. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ κύριος. πορεύου,
ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοι ἐστὶν οὗτος, τοῦ βα-
στάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βα-
σιλέων, υἱῶν τε ἰσραήλ. ἐγὼ γὰρ ὑποδείξω
αὐτῷ, ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου
παθεῖν. ἀπῆλθε δὲ ἀνανίας καὶ εἰσῆλθεν εἰς
τὴν οἰκίαν, καὶ ἐπιθεὶς ἐπ᾽ αὐτὸν τὰς χεῖρας,
εἶπε. σαοὺλ ἀδελφέ, ὁ κύριος ἀπέσταλκέ με,
ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῇ ὁδῷ ᾗ ἤρχου, ὅπως ἀναβλέ-
ψῃς, καὶ πλησθῇς πνεύματος ἁγίου, καὶ εὐ-
θέως ἀπέπεσον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὡσεὶ
λεπίδες, ἀνέβλεψέ τε. καὶ ἀναστὰς ἐβαπτίσθη.
καὶ λαβὼν τροφὴν ἐνίσχυσεν. ἐγένετο δὲ
ὁ σαῦλος μετὰ τῶν ἐν δαμασκῷ μαθη-
τῶν ἡμέρας τινάς. καὶ εὐθέως ἐν ταῖς συνα-
γωγαῖς

calcitrare. Is tremēs ac stupens dixit: Do
mine, quid me uis facere? Et domin⁹ ad
eum: Surge, & ingredere ciuitatem, & di-
cetur tibi, quid te oporteat facere. Viri au
tē illi qui erant ei comites itineris, stabāt
attoniti, audientes quidem uocem, nemi
nem tamen uidentes. Surrexit aūt Sau-
lus è terra, apertisq́ oculis, neminem ui-
debat. Sed manu ducentes illum, intro-
duxerunt Damascum. Et erat tribus die
bus non uidens, ac non comedit, neq́ bi
bit. Erat autem quidam discipulus Da-
masci, nomine Ananias, & dixit ad illū p
uisum dominus: Anania. Et ille ait: Ecce
ego domine. Et dominus ad eum: Sur-
ge, & uade in uicum qui uocatur re-
ctus, & quære in domo Iudæ, Saulum
nomine Tarsensem. Ecce enim orat. Et
uidit per uisum uirum Ananiam nomi-
ne introëuntem, & imponentē sibi ma-
num, ut uisum reciperet. Respondit aūt
Ananias: Dn̄e, audiui ex multis de uiro
hoc, quanta mala fecerit sanctis tuis Hie
rosolymæ. Et hoc loco habet potestatem
à principibus sacerdotū, uinciendi oēs
qui inuocant nomen tuū. Dixit autē ad
eum dn̄s: Vade, quoniā organū electū
est mihi iste, ut portet nomen meū corā
gētibus & regibus ac filijs Israël. Ego eñ
ostendam illi, quanta oporteat eum pro
nomine meo pati. Et abijt Ananias, &
introiuit in domum, & imponens ei ma
nus, dixit: Saul frater, dominus misit me,
qui apparuit tibi in uia qua ueniebas, ut
uisum recipias, & implearis spiritu san-
cto. Et cōfestim deciderūt ab oculis eius
tanquam squamæ, & uisum recepit, &
surgens baptizatus est. Cumque cepis-
set cibum, corroboratus est. Fuit autem
Saulus cū discipulis, qui erant Damasci,
per dies aliquot. Et continuo in syna-
gogis

γωγαῖς ἐκήρυσσε τὸν χριστὸν, ὅτι οὗτός ἐστιν
ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούον-
τες, καὶ ἔλεγον· οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ πορθή-
σας ἐν ἱερουσαλὴμ τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ
ὄνομα τοῦτο; καὶ ὧδε εἰς τοῦτο ἐλήλυθεν,
ἵνα δεδεμένους αὐτοὺς ἀγάγῃ ἐπὶ τοὺς ἀρ-
χιερεῖς; σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο,
καὶ συνέχυνε τοὺς ἰουδαίους, τοὺς κατοι-
κοῦντας ἐν δαμασκῷ, συμβιβάζων ὅτι
οὗτός ἐστιν ὁ χριστός. ὡς δὲ ἐπληροῦντο ἡμέ-
ραι ἱκαναὶ, συνεβουλεύσαντο οἱ ἰουδαῖοι
ἀνελεῖν αὐτόν. ἐγνώσθη δὲ τῷ σαύλῳ ἡ ἐπι-
βουλὴ αὐτῶν. παρετήρουν τε τὰς πύλας
ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς, ὅπως αὐτὸν ἀνέλω-
σι. λαβόντες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ νυκτὸς,
καθῆκαν διὰ τοῦ τείχους, χαλάσαντες ἐν
σπυρίδι. παραγενόμενος δὲ ὁ σαῦλος ἐν ἱε-
ρουσαλὴμ, ἐπειρᾶτο κολλᾶσθαι τοῖς μαθη-
ταῖς, καὶ πάντες ἐφοβοῦντο αὐτὸν, μὴ πι-
στεύοντες, ὅτι ἐστὶ μαθητής. βαρνάβας δὲ ἐπι-
λαβόμενος αὐτὸν, ἤγαγε πρὸς τοὺς ἀπο-
στόλους, καὶ διηγήσατο αὐτοῖς, πῶς ἐν τῇ
ὁδῷ εἶδε τὸν κύριον, καὶ ὅτι ἐλάλησεν
αὐτῷ, καὶ πῶς ἐν δαμασκῷ ἐπαρρησιά-
σατο ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ ἰησοῦ. καὶ ἦν
μετ᾽ αὐτῶν εἰσπορευόμενος εἰς ἱερουσαλὴμ,
καὶ παρρησιαζόμενος ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ
κυρίου ἰησοῦ. ἐλάλει τε καὶ συνεζήτει πρὸς
τοὺς ἑλληνιστάς. οἱ δὲ ἐπεχείρουν αὐτὸν ἀνε-
λεῖν. ἐπιγνόντες δὲ οἱ ἀδελφοὶ, κατήγαγον
αὐτὸν εἰς καισάρειαν, καὶ ἐξαπέστειλαν αὐ-
τὸν εἰς ταρσόν. αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι καθ᾽ ὅ-
λης τῆς ἰουδαίας καὶ γαλιλαίας καὶ σαμα-
ρείας εἶχον εἰρήνην, οἰκοδομούμεναι καὶ πο-
ρευόμεναι τῷ φόβῳ τοῦ κυρίου, καὶ τῇ πα-
ρακλήσει τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπληθύνον-
το. ἐγένετο δὲ, πέτρον διερχόμενον διὰ
πάντων, κατελθεῖν καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους,
τοὺς κατοικοῦντας λύδδαν. εὗρε δὲ ἐκεῖ ἄν-
θρωπόν τινα αἰνέαν ὀνόματι, ἐξ ἐτῶν
ὀκτὼ κατακείμενον ἐπὶ κραβάττῳ, ὃς
ἦν

gogis prædicabat Christũ, quod is esset filius dei. Stupebant autẽ omnes qui eũ audiebant, ac dicebant: Nónne hic est q expugnabat Hierosolymis eos, qui inuocabant nomen istud? Et huc ad hoc uenit, ut uinctos illos duceret ad principes sacerdotum? Saulus autẽ multo magis conualescebat, & confundebat Iudæos, qui habitabãt Damasci, affirmãs quod is esset Christus. Expletis autem diebus compluribus, inierunt inter se Iudæi consilium, ut illum occiderẽt. Sed intellectæ sũt Saulo insidiæ eorũ. Asseruabántq; portas die ac nocte, ut eum interficerẽt. Accipientes autem eum discipuli nocte, per murum demiserunt, summittentes in sporta. Cum autem Saulus uenisset Hierosolymam, tentabat se iungere discipulis, & omnes timebant eum, non credentes, quod esset discipulus. Barnabas autem apprehẽsum illum, duxit ad apostolos, ac narrauit illis, quomodo in uia uidisset dominum, & quod locutus esset ei, & quomodo in Damasco fortiter egisset in nomine Iesu. Et erat cum illis uersans Hierosolymis, cum fiducia loquens in nomine domini Iesu. Loquebatúrq; & disputabat aduersus Græcos. illi uero quærebant occidere eum. Quod cum cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, & emiserunt Tarsum. Igitur ecclesiæ quidem per totam Iudæam & Galilæam & Samariam habebant pacem, & ædificabantur uersantes in timore domini, & consolatione sancti spiritus multiplicabantur. Factum est autem, ut Petrus, dum peragraret per omnes, deueniret etiam ad sanctos, qui habitabant Lyddæ. Reperit autem ibi hominem quendam nomine Aenæam, annis iam octo decumbentem in grabbato, qui

ἦν παραλελυμένος, καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ πέτρος. αἰνέα, ἰᾶταί σε ὁ ἰησοῦς χριστός. ἀνάστηθι, καὶ στρῶσον σεαυτῷ. καὶ εὐθέως ἀνέστη. καὶ εἶδον αὐτὸν πάντες οἱ κατοικοῦντες λύδδαν καὶ τὸν ἀσσάρωνα, οἵτινες ἐπέστρεψαν ἐπὶ τὸν κύριον. Ἐν ἰόππῃ δέ τις ἦν μαθήτρια ὀνόματι ταβιθά. ἣ διερμηνευομένη λέγεται δορκάς. αὕτη ἦν πλήρης ἀγαθῶν ἔργων καὶ ἐλεημοσυνῶν ὧν ἐποίει. Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἀσθενήσασαν αὐτὴν ἀποθανεῖν. Λούσαντες δὲ αὐτὴν, ἔθηκαν ἐν ὑπερῴῳ, ἐγγὺς δὲ οὔσης λύδδης τῇ ἰόππῃ, οἱ μαθηταὶ ἀκούσαντες, ὅτι πέτρος ἐστὶν ἐν αὐτῇ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν, παρακαλοῦντες, μὴ ὀκνῆσαι διελθεῖν ἕως αὐτῶν. Ἀναστὰς δὲ πέτρος, συνῆλθεν αὐτοῖς. ὃν παραγενόμενον ἀνήγαγον εἰς τὸ ὑπερῷον, καὶ παρέστησαν αὐτῷ πᾶσαι αἱ χῆραι κλαίουσαι, καὶ ἐπιδεικνύμεναι χιτῶνας καὶ ἱμάτια, ὅσα ἐποίει μετ᾽ αὐτῶν οὖσα ἡ δορκάς. Ἐκβαλὼν δὲ ἔξω πάντας ὁ πέτρος, θεὶς τὰ γόνατα προσηύξατο. καὶ ἐπιστρέψας πρὸς τὸ σῶμα, εἶπε. ταβιθά, ἀνάστηθι. Ἡ δὲ ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, καὶ ἰδοῦσα τὸν πέτρον, ἀνεκάθισε. Δοὺς δὲ αὐτῇ χεῖρα, ἀνέστησεν αὐτήν. φωνήσας δὲ τοὺς ἁγίους καὶ τὰς χήρας, παρέστησεν αὐτὴν ζῶσαν. Γνωστὸν δὲ ἐγένετο καθ᾽ ὅλης τῆς ἰόππης, καὶ πολλοὶ ἐπίστευσαν ἐπὶ τὸν κύριον. Ἐγένετο δὲ, ἡμέρας ἱκανὰς μεῖναι αὐτὸν ἐν ἰόππῃ παρά τινι σίμωνι βυρσεῖ.

Ἀνὴρ δέ τις ἦν ἐν καισαρείᾳ, ὀνόματι κορνήλιος, ἑκατοντάρχης ἐκ σπείρης τῆς καλουμένης ἰταλικῆς, εὐσεβὴς καὶ φοβούμενος τὸν θεὸν σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ποιῶν τε ἐλεημοσύνας πολλὰς τῷ λαῷ, καὶ δεόμενος τοῦ θεοῦ διὰ παντός. Εἶδεν ἐν ὁράματι φανερῶς, ὡσεὶ ὥραν ἐννάτην τῆς ἡμέρας, ἄγγελον τοῦ θεοῦ εἰσελθόντα πρὸς αὐτὸν, καὶ εἰπόντα αὐτῷ. κορνήλιε. Ὁ δὲ ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ἔμφοβος γενόμενος

erat paralyticus. Et ait illi Petrus: Aenæa sanet te dominus Iesus Christus. Surge, & sterne tibiipsi. Et continuo surrexit. Et uiderunt eum omnes qui habitabant Lyddæ & Assarone, qui conuersi sunt ad dominum. Ioppæ autem fuit quædam discipula nomine Tabitha, quæ interpretata dicitur Dorcas. Hæc erat plena operibus bonis & eleemosynis quas præstabat. Factum est autem in diebus illis, ut infirmata moreretur. Quam cum lauissent, posuerunt in cœnaculo. Cum autem uicina esset Lydda Ioppæ, ac discipuli audissent, quod Petrus esset in ea, miserunt ad eum, rogantes, ne grauaretur uenire usque ad se. Exurgens autem Petrus, uenit cum illis. Et cum aduenisset, duxerunt illum in cœnaculum. & circumsteterunt illum omnes uiduæ flentes, & ostendentes tunicas uestésque, quas faciebat cum esset cum ipsis Dorcas. Eiectis autem omnibus foras, Petrus positis genibus orauit. & conuersus ad corpus, dixit: Tabitha, surge. At illa aperuit oculos suos, uisoque Petro, resedit. Data autem illi manu, erexit eam, & cum uocasset sanctos ac uiduas, exhibuit eam uiuam. Id autem innotuit per totam Ioppen, & crediderunt multi in dominum. Factum est autem, ut dies multos maneret Ioppæ apud Simonem quendam coriarium.

Vir autem quidam erat Cæsareæ, X
nomine Cornelius, centurio ex cohorte, quæ dicitur Italica, religiosus ac timens deum cum tota domo sua, præstans eleemosynas multas plebi, deprecánsque deum semper. Is uidit per uisum manifeste fermè hora diei nona angelum dei introeüntem ad se, dicentémque sibi: Corneli. At ille intuens eum, ac timore correptus,

νόμενος, εἶπε. τί ἐστι κύριε; εἶπε δὲ αὐτῷ.
αἱ προσευχαί σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου
ἀνέβησαν εἰς μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ θε
οῦ. καὶ νῦν πέμψον εἰς ἰόππην ἄνδρας, καὶ
μετάπεμψαι σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον
πέτρον. οὗτος ξενίζεται παρά τινι σίμωνι
βυρσεῖ, ᾧ ἐστιν οἰκία παρὰ θάλασσαν. οὗ-
τος λαλήσει σοι, τί σε δεῖ ποιεῖν. ὡς δὲ ἀ-
πῆλθεν ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν τῷ κορνηλίῳ,
φωνήσας δύο τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ, καὶ στρα-
τιώτην εὐσεβῆ τῶν προσκαρτερούντων αὐ-
τῷ, καὶ ἐξηγησάμενος αὐτοῖς ἅπαντα,
ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἰόππην. τῇ δὲ ἐπαύ
ριον ὁδοιπορούντων ἐκείνων καὶ τῇ πόλει
ἐγγιζόντων, ἀνέβη πέτρος ἐπὶ τὸ δῶμα προ
σεύξασθαι, περὶ ὥραν ἕκτην. ἐγένετο δὲ πρό
σπεινος, καὶ ἤθελε γεύσασθαι. παρασκευα-
ζόντων δὲ ἐκείνων, ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκ-
στασις. καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμέ-
νον, καὶ καταβαῖνον ἐπ' αὐτὸν σκεῦός τι
ὡς ὀθόνην μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς δε-
δεμένον, καὶ καθιέμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν
ᾧ ὑπῆρχε πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς
καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ ἑρπετά, καὶ τὰ πετει-
νὰ τοῦ οὐρανοῦ. καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐ-
τόν. ἀναστὰς πέτρε, θῦσον καὶ φάγε. ὁ δὲ
πέτρος εἶπε. μηδαμῶς κύριε, ὅτι οὐδέπο-
τε ἔφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον. καὶ φω
νὴ πάλιν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτόν. ἃ ὁ θεὸς
ἐκαθάρισε σὺ μὴ κοίνου. τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ
τρίς, καὶ πάλιν ἀνελήφθη τὸ σκεῦος εἰς
τὸν οὐρανόν. ὡς δὲ ἐν ἑαυτῷ διηπόρει ὁ πέ
τρος, τί ἂν εἴη τὸ ὅραμα ὃ εἶδε, καὶ ἰδοὺ οἱ
ἄνδρες οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τοῦ κορνηλίου,
διερωτήσαντες τὴν οἰκίαν σίμωνος, ἐπέστη
σαν ἐπὶ τὸν πυλῶνα. καὶ φωνήσαντες ἐπυνθά
νοντο εἰ σίμων ὁ ἐπικαλούμενος πέτρος ἐνθά
δε ξενίζεται. τοῦ δὲ πέτρου ἐνθυμουμένου
περὶ τοῦ ὁράματος, εἶπεν αὐτῷ τὸ πνεῦμα.
ἰδοὺ ἄνδρες ζητοῦσί σε, ἀλλὰ ἀναστὰς κατά
βηθι, καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινό
μενος

reptus, dixit: Quid est domine? Dixit au
tem illi: Orationes tuæ & eleemosynæ
tuæ ascenderunt in memoriam coram
deo. Et nunc mitte uiros Ioppen, & ac-
cerse Simonem qui cognominatur Pe-
trus. Hic diuersatur apud Simonē quen
dam coriarium, cui est domus iuxta ma-
re. Hic dicet tibi, quid te oporteat face-
re. Et cum discessisset angelus qui loque
batur illi, uocauit duos famulos suos,
& militem religiosum ex his qui sibi ad-
hærebant. Quibus cum narrasset oīa,
misit illos Ioppen. Postridie uero facien
tibus illis iter & appropinquantibus ci-
uitati, ascendit Petrus in superiora do-
mus, ut oraret, circa horā sextam. Et cum
esuriret, uoluit gustare cibum. Paranti-
bus autem illis, irruit super eum mentis
excessus. Et uidet cœlum apertum, ac de-
scendēs ad se uas quoddā uelut linteum
magnum, quatuor initijs alligatū, sum-
mitti e cœlo in terram, in quo erāt omnia
quadrupedia terræ bestiæqꝫ & reptilia,
& uolatilia cœli. Et facta est uox ad eum:
Surge Petre, macta & uescere. Ait autē
Petrus: Nequaqꝫ domine, quia nunqꝫ
edi quicquam commune & immun-
dum. Et uox rursus iterum ad eum:
Quæ deus purificauit, tu communia ne
dixeris. Hoc autem factum est tertio.
Et rursum receptum est uas in cœlum.
Et dum apud sese hæsitaret Petrus,
quæ nam esset uisio quam uidisset, ecce
uiri qui missi erant à Cornelio, percon-
tati de domo Simonis, astiterunt ad
ianuam. Et euocato quopiam inter-
rogabant an Simon qui cognomina-
retur Petrus, illic haberet hospitium. Pe
tro uero cogitante de uisione, dixit spi-
ritus ei: Ecce uiri quærunt te. Surge itaqꝫ
& descende, & uade cum eis, nihil hæsi-

tans,

μένος, διότι ἐγὼ ἀπέσταλκα αὐτούς. κατα-
βὰς δὲ πέτρος πρὸς τοὺς ἄνδρας, τοὺς ἀπε-
σταλμένους ἀπὸ τοῦ κορνηλίου πρὸς αὐτὸν, εἶ-
πεν. ἰδοὺ ἐγώ εἰμι ὃν ζητεῖτε. τίς ἡ αἰτία
δι᾽ ἣν πάρεστε; οἱ δὲ εἶπον. κορνήλιος ἑκατον-
τάρχης, ἀνὴρ δίκαιος καὶ φοβούμενος τὸν θε-
ὸν, μαρτυρούμενός τε ὑπὸ ὅλου τοῦ ἔθνους
τῶν ἰουδαίων, ἐχρηματίσθη ὑπὸ ἀγγέλου ἁ-
γίου, μεταπέμψασθαί σε εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ,
καὶ ἀκοῦσαι ῥήματα παρὰ σοῦ. εἰσκαλεσάμε-
νος οὖν αὐτοὺς, ἐξένισε. τῇ δὲ ἐπαύριον ὁ πέ-
τρος ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς, καί τινες τῶν ἀδελ-
φῶν τῶν ἀπὸ ἰόππης συνῆλθον αὐτῷ. καὶ
τῇ ἐπαύριον εἰσῆλθον εἰς τὴν καισάρειαν. ὁ
δὲ κορνήλιος ἦν προσδοκῶν αὐτοὺς, συγκα-
λεσάμενος τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀ-
ναγκαίους φίλους. ὡς δὲ ἐγένετο εἰσελθεῖν τὸν
πέτρον, συναντήσας αὐτῷ ὁ κορνήλιος, πε-
σὼν ἐπὶ τοὺς πόδας, προσεκύνησεν. ὁ δὲ πέ-
τρος αὐτὸν ἤγειρε, λέγων. ἀνάστηθι, κἀγὼ
αὐτὸς ἄνθρωπός εἰμι. καὶ συνομιλῶν αὐτῷ,
εἰσῆλθε, καὶ εὑρίσκει συνεληλυθότας πολλούς,
ἔφη τε πρὸς αὐτούς. ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὡς ἀθέμι-
τόν ἐστιν ἀνδρὶ ἰουδαίῳ κολλᾶσθαι ἢ προσέρ-
χεσθαι ἀλλοφύλῳ. καὶ ἐμοὶ ὁ θεὸς ἔδειξε, μη-
δένα κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον λέγειν ἄνθρωπον,
διὸ καὶ ἀναντιῤῥήτως ἦλθον μεταπεμφθείς.
πυνθάνομαι οὖν, τίνι λόγῳ μετεπέμψασθέ
με; καὶ ὁ κορνήλιος ἔφη, ἀπὸ τετάρτης ἡμέ-
ρας μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἤμην νηστεύων,
καὶ τὴν ἐννάτην ὥραν προσευχόμενος ἐν
τῷ οἴκῳ μου, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἔστη ἐνώπιόν
μου ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, καὶ φησί. κορνήλιε,
εἰσηκούσθη σου ἡ προσευχὴ, καὶ αἱ ἐλεημοσύ-
ναι σου ἐμνήσθησαν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. πέμ-
ψον οὖν εἰς ἰόππην, καὶ μετακάλεσαι σίμω-
να, ὃς ἐπικαλεῖται πέτρος, οὗτος ξενίζεται
ἐν οἰκίᾳ σίμωνος βυρσέως παρὰ θάλασσαν,
ὃς παραγενόμενος λαλήσει σοι. ἐξαυτῆς
οὖν ἔπεμψα πρός σε, σύ τε καλῶς ἐποίησας
παραγενόμενος. νῦν οὖν πάντες ἡμεῖς ἐνώ-
πιον τοῦ θεοῦ

tans, propterea quod ego misi illos. De-
scendens autē Petrus ad uiros, qui missi
erant à Cornelio ad ipsum, dixit: Ecce
ego sum ille quem quæritis. Quæ causa
est propter quam uenistis? Qui dixerūt:
Cornelius centurio, uir iustus ac timens
deum, & testimonium habēs ab uniuer-
sa gente Iudæorum, oraculo admonitus
est ab angelo sancto, ut accerseret te in
domum suam, & audiret uerba abs te. In
tro uocatos igitur eos, recepit hospitio.
Sequēti uero die Petrus profectus est cū
illis, & quidā ex fratribus ab Ioppēsibus
comitati sunt eum. Postridie uero intro-
ierunt Cæsaream. Porrò Cornelius ex-
pectabat illos, conuocatis cognatis suis
ac necessarijs amicis. Vt autem factū est
ut introiret Petrus, obuiam progres-
sus ei Cornelius, ac procidens ad pedes,
adorauit eum. Petrus uero erexit eum,
dicens: Surge, & ego ipse homo sum. Et
colloquens cum illo, intrauit, & offendit
multos qui conuenerāt, dixitq; ad illos:
Vos scitis, nō esse fas uiro Iudæo coniun
gi aut accedere ad alienigenā. Sed mihi
ostendit deus, ne quem cōmunē aut im-
mundū dicerē hominem, quapropter &
incunctāter ueni accersitus. Interrogo er-
go, quā ob causam accersistis me? Et Cor
nelius ait: Die abhinc quarto usq; ad hāc
horā sedebā ieiunus, & hora nona preca
bar in domo mea, & ecce uir stetit añ me
in ueste splendida, & ait: Corneli exaudi
ta est deprecatio tua, & eleemosynæ tuæ
in memoria habitæ sunt corā deo. Mitte
ergo qui eant Ioppen, & accerse Simonē
qui cognominatur Petrus, hic diuersatur in
ædibus Simonis coriarij iuxta mare, qui
simulatq; uenerit loquetur tibi. Confe-
stim ergo misi ad te, & tu bene fecisti qui
adueneris. Nunc ergo omnes nos, teste
deo,

ώπιον τοῦ θεοῦ πάρεσμεν, ἀκοῦσαι πάντα
τὰ προστεταγμένα σοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Ἀνοίξας
δὲ πέτρος τὸ στόμα, εἶπεν. ἐπ᾽ ἀληθείας κατα
λαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης
ὁ θεὸς, ἀλλ᾽ ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐ
τὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς
αὐτῷ ἐστι. τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς
ἰσραὴλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ ἰησοῦ
χριστοῦ, οὗτός ἐστι πάντων κύριος, ὑμεῖς οἴδατε
τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ᾽ ὅλης τῆς ἰουδαί-
ας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς γαλιλαίας, μετὰ τὸ
βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν ἰωάννης, ἰησοῦν τὸν ἀπὸ
ναζαρὲθ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ θεὸς πνεύματι
ἁγίῳ καὶ δυνάμει, ὃς διῆλθεν εὐεργετῶν
καὶ ἰώμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους
ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὅτι ὁ θεὸς ἦν μετ᾽ αὐτοῦ.
καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν μάρτυρες πάντων ὧν ἐποί
ησεν ἔν τε τῇ χώρᾳ τῶν ἰουδαίων καὶ ἐν ἱερου-
σαλὴμ, ὃν ἀνεῖλον κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου.
τοῦτον ὁ θεὸς ἤγειρε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἔδωκεν
αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι οὐ παντὶ τῷ λαῷ,
ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκεχειροτονημένοις
ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἡμῖν, οἵτινες συνεφάγομεν καὶ
συνεπίομεν αὐτῷ, μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν
ἐκ νεκρῶν. καὶ παρήγγελεν ἡμῖν κηρύξαι τῷ
λαῷ καὶ διαμαρτύρασθαι, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ
ὡρισμένος ὑπὸ τοῦ θεοῦ κριτὴς ζώντων καὶ
νεκρῶν. τούτῳ πάντες οἱ προφῆται μαρτυροῦ
σιν, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνό-
ματος αὐτοῦ πάντα τὸν πιστεύοντα εἰς αὐ-
τόν. ἔτι λαλοῦντος τοῦ πέτρου τὰ ῥήματα ταῦ
τα, ἐπέπεσε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πάντας
τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον. καὶ ἐξέστησαν οἱ ἐκ
περιτομῆς πιστοὶ, ὅσοι συνῆλθον τῷ πέτρῳ,
ὅτι καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἡ δωρεὰ τοῦ ἁγίου πνεύ-
ματος ἐκκέχυται. ἤκουον γὰρ αὐτῶν λα
λούντων γλώσσαις καὶ μεγαλυνόντων τὸν
θεόν. τότε ἀπεκρίθη ὁ πέτρος. μήτι τὸ ὕδωρ
κωλῦσαι δύναταί τις, τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τού
τους, οἵτινες τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλα-
βον καθὼς καὶ ἡμεῖς; προσέταξέ τε αὐτοὺς
βαπτισθῆναι

deo, adsumus, ut audiamus omnia quæ-
cunque tibi præcepta sunt à deo. Ape-
riens autem Petrus os, dixit: Re ipsa
comperio, quod non sit personarum re-
spectus apud deum, sed in qua uis gẽte,
qui timet ipsum & operatur iustitiam, is
acceptus est illi. Sermonem quem misit
deus filijs Israël, annuncians pacem per
Iesum Christum, hic est omnium dñs.
Ipsi nostis, de quo sermone fama diuul-
gatum fuit in tota Iudæa, rumore primũ
orto à Galilæa, post baptisma qđ prædi
cabat Ioannes, ut Iesum Nazarenũ un-
xerit deus spiritu sancto & uirtute, qui
obambulauit benefaciendo & sanando
oẽs oppressos à diabolo, quoniã deus
erat cum illo. Et nos testes sumus omniũ
quæ fecit & in regione Iudæorũ & Hie-
rosolymis, quẽ occiderunt suspensum in
ligno. Hunc deus suscitauit tertio die, &
exhibuit eum ut manifestus fieret nõ to
ti populo, sed testibus prius ad hoc dele-
ctis à deo nimirũ nobis, qui comedimus
& bibimus unà cum illo, posteaq̃ resurre
xit à mortuis. Et præcepit nobis ut prædi
caremus populo ac testificaremur, quod
ipse sit ille qui cõstitutus erat à deo iudex
uiuorũ ac mortuorũ. Huic oẽs prophe-
tæ testimoniũ ferunt, qđ remissionẽ pec-
catorũ accepturus sit per nomẽ eius quis-
quis crediderit in eum. Adhuc loquente
Petro uerba hæc, cecidit spiritus sanctus
super omnes qui audiebant sermonẽ. Et
obstupuerũt hi qui ex circũcisorũ gene-
re credebant, quotq̃t uenerant cũ Petro,
qđ & in gẽtes donũ spũs sancti effusum
esset. Audiebant eñ illos loquentes lin-
guis ac magnificantes deũ. Tunc respon
dit Petrus: Num quis prohibere potest,
q̃minus aqua baptizent hi qui spm̃ san
ctum acceperũt sicut & nos? Et iussit eos
z 4 baptizari

βαπτισθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου. τότε
ἠρώτησαν αὐτὸν ἐπιμεῖναι ἡμέρας τινάς.

Ἤκουσαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ
οἱ ὄντες κατὰ τὴν ἰουδαίαν, ὅτι καὶ τὰ ἔθνη ἐδέ-
ξαντο τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. καὶ ὅτε ἀνέβη πέ-
τρος εἰς ἱεροσόλυμα, διεκρίνοντο πρὸς αὐτὸν
οἱ ἐκ περιτομῆς, λέγοντες, ὅτι πρὸς ἄνδρας
ἀκροβυστίαν ἔχοντας εἰσῆλθες, καὶ συνέφα-
γες αὐτοῖς. Ἀρξάμενος δὲ ὁ πέτρος, ἐξετί-
θετο αὐτοῖς καθεξῆς, λέγων. ἐγὼ ἤμην ἐν
πόλει ἰόππῃ προσευχόμενος, καὶ εἶδον ἐν
ἐκστάσει ὅραμα, καταβαῖνον σκεῦός τι ὡς
ὀθόνην μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιε-
μένην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἦλθεν ἄχρις ἐμοῦ.
εἰς ἣν ἀτενίσας, κατενόουν, καὶ εἶδον τὰ τε-
τράποδα τῆς γῆς καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ ἑρ-
πετά, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. ἤκουσα δὲ
φωνῆς, λεγούσης μοι. ἀναστὰς πέτρε, θῦσον
καὶ φάγε. εἶπον δέ, μηδαμῶς κύριε, ὅτι πᾶν
κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον οὐδέποτε εἰσῆλθεν εἰς
τὸ στόμα μου. ἀπεκρίθη δέ μοι φωνὴ ἐκ δευτέ-
ρου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. ἃ ὁ θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ
κοίνου. τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς, καὶ πάλιν
ἀνεσπάσθη ἅπαντα εἰς τὸν οὐρανόν. καὶ ἰδοὺ
ἐξαυτῆς τρεῖς ἄνδρες ἐπέστησαν ἐπὶ τὴν οἰ-
κίαν ἐν ᾗ ἤμην, ἀπεσταλμένοι ἀπὸ καισαρεί-
ας πρός με. εἶπε δέ μοι τὸ πνεῦμα, συνελθεῖν
αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενον. ἦλθον δὲ σὺν
ἐμοὶ καὶ οἱ ἓξ ἀδελφοὶ οὗτοι, καὶ εἰσήλθο-
μεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός. ἀπήγγειλέ τε ἡ-
μῖν, πῶς εἶδε τὸν ἄγγελον ἐν τῷ οἴκῳ αὐ-
τοῦ, σταθέντα καὶ εἰπόντα αὐτῷ. ἀπόστει-
λον εἰς ἰόππην ἄνδρας, καὶ μετάπεμψαι
σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον πέτρον, ὃς λα-
λήσει ῥήματα πρός σε, ἐν οἷς σωθήσῃ σύ,
καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου. ἐν δὲ τῷ ἄρξασθαί
με λαλεῖν, ἐπέπεσε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ᾽
αὐτούς, ὥσπερ καὶ ἐφ᾽ ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ. ἐμνή-
σθην δὲ τοῦ ῥήματος κυρίου ὡς ἔλεγεν. ἰω-
άννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βα-
πτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ. εἰ οὖν τὴν
ἴσην

baptizari in nomine domini. Tunc ro-
gauerũt eum, ut remaneret aliquot dies.

Audierũt autẽ apostoli & fratres qui XI
erãt in Iudæa, quod & gẽtes recepissent
sermonẽ dei. Cumq́ȝ ascendisset petrus
Hierosolymam, disceptabant aduersus
illum qui erant ex circumcisione, dicẽtes:
Ad uiros præputiũ habẽtes introisti, &
edisti cum illis. Petrus autẽ rem ab initio
repetẽs, exposuit illis ordine, dicens: Ego
eram in ciuitate Ioppe orans, & uidi ra-
ptus extra me uisionem, descendere uas
quoddam ceu linteum magnũ, quatuor
initijs emissum è cœlo & uenit usque ad
me. In quod cum intẽdissem oculos, ani-
maduerti & uidi quadrupedia terræ &
bestias & reptilia, & uolatilia cœli. Audi
ui autẽ & uocem, dicentẽ mihi: Surge Pe
tre, macta & uescere. Dicebam autẽ: Ne-
quaq́ȝ dñe, quia nihil commune aut im-
mundũ unq́ȝ introiuit in os meum. Re-
spondit autem mihi uox rursum è cœlo:
quæ deus mundauit, tu ne cõmunia dixe
ris. Idq́ȝ accidit tertio, & rursum omnia
subducta sunt in cœlum. Et ecce extẽplo
tres uiri presto aderãt in ædibus ĩ quib⁹
eram è Cæsarea missi ad me. Dixerat au
tem mihi spiritus, ut congrederer cũ illis,
nihil hæsitans. Porrò comitati me sunt
& sex fratres hi. Et ingressi sum⁹ ĩ domũ
uiri. isq́ȝ retulit nobis, ut uidisset angelũ
domi suæ, qui astitisset ac dixisset sibi:
Emitte uiros Ioppen, & accerse Simonẽ
cognomento Petrum, qui tibi ea dictu-
rus est, per quæ serueris & tu & uniuer-
sa domus tua. Cũ autẽ exorsus essem ser
monẽ, illapsus est spũs sanctus in illos,
quẽadmodũ & in nos fuerat illapsus ini-
tio. Veniebat autẽ in mẽtẽ quod dixerat
dñs, Ioãnes qdẽ baptizauit aqua, cæterũ
uos baptazabimini spũ sctõ. Proinde si
par

ἴσην δωρεὰν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς, ὡς καὶ ἡμῖν πιστεύσασιν ἐπὶ τὸν κύριον ἰησοῦν χριστὸν, ἐγὼ δὲ τίς ἤμην δυνατὸς κωλῦσαι τὸν θεόν; Ἀκούσαντες δὲ ταῦτα, ἡσύχασαν, καὶ ἐδόξαζον τὸν θεὸν, λέγοντες. ἄραγε καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὁ θεὸς τὴν μετάνοιαν ἔδωκεν εἰς ζωήν. καὶ οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ στεφάνῳ, διῆλθον ἕως φοινίκης καὶ κύπρου καὶ ἀντιοχείας, μηδενὶ λαλοῦντες τὸν λόγον, εἰ μὴ μόνον ἰουδαίοις. ἦσαν δέ τινες ἐξ αὐτῶν ἄνδρες κύπριοι καὶ κυρηναῖοι, οἵτινες εἰσελθόντες εἰς ἀντιόχειαν, ἐλάλουν πρὸς τοὺς ἑλληνιστὰς, εὐαγγελιζόμενοι τὸν κύριον ἰησοῦν. καὶ ἦν χεὶρ κυρίου μετ᾽ αὐτῶν, πολύς τε ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν κύριον. ἠκούσθη δὲ ὁ λόγος εἰς τὰ ὦτα τῆς ἐκκλησίας, τῆς ἐν ἱεροσολύμοις, περὶ αὐτῶν, καὶ ἐξαπέστειλαν βαρνάβαν διελθεῖν ἕως ἀντιοχείας. ὃς παραγενόμενος, καὶ ἰδὼν τὴν χάριν τοῦ θεοῦ, ἐχάρη, καὶ παρεκάλει πάντας, τῇ προθέσει τῆς καρδίας προσμένειν τῷ κυρίῳ, ὅτι ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς, καὶ πλήρης πνεύματος ἁγίου καὶ πίστεως. καὶ προσετέθη ὄχλος ἱκανὸς τῷ κυρίῳ. ἐξῆλθε δὲ εἰς ταρσὸν ὁ βαρνάβας, ἀναζητῆσαι σαῦλον. καὶ εὑρὼν αὐτὸν, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς ἀντιόχειαν. ἐγένετο δὲ αὐτοὺς ἐνιαυτὸν ὅλον συναχθῆναι τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ διδάξαι ὄχλον ἱκανὸν, χρηματίσαι τε πρῶτον ἐν ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς χριστιανούς. ἐν ταύταις δὲ ταῖς ἡμέραις κατῆλθον ἀπὸ ἱεροσολύμων προφῆται εἰς ἀντιόχειαν. ἀναστὰς δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν ὀνόματι ἄγαβος, ἐσήμανε διὰ τοῦ πνεύματος, λιμὸν μέγαν μέλλειν ἔσεσθαι ἐφ᾽ ὅλην τὴν οἰκουμένην. ὅς τις καὶ ἐγένετο ἐπὶ κλαυδίου καίσαρος. τῶν δὲ μαθητῶν καθὼς ηὐπορεῖτό τις, ὥρισαν ἕκαστος αὐτῶν εἰς διακονίαν πέμψαι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ ἰουδαίᾳ ἀδελφοῖς, ὃ καὶ ἐποίησαν, ἀποστείλαντες πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους,

διὰ

par donum dedit illis deus,quemadmodum & nobis,cum credidissemus in dominū Iesum Christum: ego porrò quis eram,qui possem obsistere deo? His autem auditis obticuerunt, & glorificauerunt deum, dicentes: Igitur & gentibus deus pœnitentiam cōcessit ad uitam. Et illi quidem qui dispersi fuerant ex afflictione quæ orta fuerat ob Stephanum, perambulauerunt usq; ad Phœnicen & Cyprum & Antiochiam,nemini loquentes sermonē illum,nisi solis Iudæis. Erāt autem quidā ex eis uiri Cyprij & Cyrenenses,qui cum introissent Antiochiam, loquebant̃ ad Græcos,prædicantes dominū Iesum. Et erat manus dn̄i cum eis, multúsq; numerus credentiū conuersus est ad dn̄m. Peruenit autē rumor ad aures ecclesiæ,quæ erat Hierosolymis, suꝑ his,& miserūt Barnabam ut iret ad Antiochiam. Qui cum peruenisset,& uidisset gratiam dei, gauisus est,& hortabat̃ oēs,ut proposito cordis ꝑseuerarēt adhærere dn̄o. Nam erat uir bonus,ac plenus spiritu sancto & fide. Et addita est multa turba domino. Profectus est aūt Barnabas Tarsum, ut quæreret Saulū, quē cū inuenisset,perduxit Antiochiam. Accidit aūt ut annū totum cōsuetudinē agerēt cū ea cōgregatiōe,docerēntq; turbam multam,& discipuli cognominarētur primū Antiochiæ Christiani. In his autem diebus suꝑuenerunt ab urbe Hierosolymorū prophetæ Antiochiam,surgénsq; unus ex eis nomine Agabus, significabat per spiritū, famem magnam futurā in toto terrarū orbe, quæ accidit sub Claudio Cæsare. Discipuli autē,ꝓut cuiq; suppetebat,ꝓposuerūt in subsidiū mittere habitantibus in Iudæa fratribꝰ, quod & fecerunt, mittentes ad seniores

per

διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Σαύλου.

Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαί τινας τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. ἀνεῖλε δὲ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου μαχαίρᾳ. καὶ ἰδὼν ὅτι ἀρεστόν ἐστι τοῖς Ἰουδαίοις, προσέθετο συλλαβεῖν καὶ Πέτρον. ἦσαν δὲ ἡμέραι τῶν ἀζύμων. ὃν καὶ πιάσας, ἔθετο εἰς φυλακήν, παραδοὺς τέσσαρσι τετραδίοις στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτόν, βουλόμενος μετὰ τὸ πάσχα ἀναγαγεῖν αὐτὸν τῷ λαῷ. ὁ μὲν οὖν Πέτρος ἐτηρεῖτο ἐν τῇ φυλακῇ· προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενὴς γινομένη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸν θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ. ὅτε δὲ ἔμελλεν αὐτὸν προάγειν ὁ Ἡρώδης, τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ ἦν ὁ Πέτρος κοιμώμενος μεταξὺ δύο στρατιωτῶν, δεδεμένος ἁλύσεσι δυσί, φύλακές τε πρὸ τῆς θύρας ἐτήρουν τὴν φυλακήν. καὶ ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου ἐπέστη, καὶ φῶς ἔλαμψεν ἐν τῷ οἰκήματι· πατάξας δὲ τὴν πλευρὰν τοῦ Πέτρου, ἤγειρεν αὐτόν, λέγων, ἀνάστα ἐν τάχει. καὶ ἐξέπεσον αὐτοῦ αἱ ἁλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν. εἶπέ τε ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτόν, περίζωσαι, καὶ ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου. ἐποίησε δὲ οὕτως, καὶ λέγει αὐτῷ, περιβαλοῦ τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀκολούθει μοι. καὶ ἐξελθὼν ἠκολούθει αὐτῷ, καὶ οὐκ ᾔδει, ὅτι ἀληθές ἐστι τὸ γινόμενον διὰ τοῦ ἀγγέλου· ἐδόκει δὲ ὅραμα βλέπειν. διελθόντες δὲ πρώτην φυλακὴν καὶ δευτέραν, ἦλθον ἐπὶ τὴν πύλην τὴν σιδηρᾶν, τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν, ἥτις αὐτομάτη ἠνοίχθη αὐτοῖς. καὶ ἐξελθόντες προσῆλθον ῥύμην μίαν, καὶ εὐθέως ἀπέστη ὁ ἄγγελος ἀπ' αὐτοῦ. καὶ ὁ Πέτρος γενόμενος ἐν ἑαυτῷ, εἶπε, νῦν οἶδα ἀληθῶς, ὅτι ἐξαπέστειλε κύριος τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐξείλετό με ἐκ χειρὸς Ἡρώδου, καὶ πάσης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων. συνιδών τε ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν Μαρίας, τῆς μητρὸς Ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου, οὗ ἦσαν ἱκανοὶ συνηθροισμένοι καὶ προσευχόμενοι. κρούσαντος δὲ τοῦ Πέτρου τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος

per manum Barnabæ ac Sauli.

Eodem autem tempore iniecit Hero- XII
des rex manus, ut affligeret quosdam de ecclesia. Occidit autem Iacobum fratrem Iohãnis gladio: uidens autem quod gratum esset Iudæis, perrexit cõprehendere & Petrum. Erant autem dies azymorũ. Quem cũ etiam apprehendisset, posuit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militũ asseruandum, uolens post pascha producere eum populo. Et Petrus quidem seruabatur in carcere. Cæterum precatio fiebat sine intermissione ab ecclesia ad deum pro eo. Cum autem producturus eum esset Herodes, in ipsa nocte dormiebat Petrus inter duos milites, uinctus catenis duabus, & custodes ante ostium custodiebant carcerẽ. Et ecce angelus domini astitit, & lumẽ refulsit in habitaculo. percussóq; latere Petri excitauit eum, dicens: Surge uelociter. Et exciderunt catenæ de manibus eius. Dixit autem Angelus ad eum: Præcingere & subliga soleas tuas. Et fecit sic. Et dicit illi: Circũda tibi uestimentum tuum, & sequere me. Et exiens sequebatur eum, & nesciebat, quod uerum esset quod fiebat per angelũ, sed putabat se uisum uidere. Cum autẽ præterissent primam ac secundam custodiam, uenerũt ad portam ferream, quæ ducit in ciuitatem, quæ ultro aperta est eis. Et exeuntes processerunt uicum unum, & cõtinuo discessit angelus ab eo. Et Petrus ad se reuersus, dixit: Nunc scio uere, quod miserit dñs angelum suum, & eripuerit me è manu Herodis, & ex omni expectatione plebis Iudæorum. réq; perpẽsa uenit ad domum Mariæ, matris Iohãnis, qui cognominatus est Marcus, ubi erãt multi cõgregati & orantes. Cũ pulsasset aũt Petrus ostiũ uestibuli,

πυλῶνος, προσῆλθε παιδίσκη ὑπακοῦσαι, ὀνόματι ῥόδη, καὶ ἐπιγνοῦσα τὴν φωνὴν τοῦ πέτρου, ἀπὸ τῆς χαρᾶς οὐκ ἤνοιξε τὸν πυλῶνα, εἰσδραμοῦσα δὲ ἀπήγγειλεν ἑστάναι τὸν πέτρον πρὸ τοῦ πυλῶνος. οἱ δὲ πρὸς αὐτὴν εἶπον, μαίνῃ. ἡ δὲ διϊσχυρίζετο οὕτως ἔχειν. οἱ δὲ ἔλεγον. ὁ ἄγγελος αὐτοῦ ἐστίν. ὁ δὲ πέτρος ἐπέμενε κρούων. ἀνοίξαντες δὲ εἶδον αὐτὸν, καὶ ἐξέστησαν. κατασείσας δὲ αὐτοῖς τῇ χειρὶ σιγᾶν, διηγήσατο αὐτοῖς, πῶς ὁ κύριος αὐτὸν ἐξήγαγεν ἐκ τῆς φυλακῆς. εἶπε δέ. ἀπαγγείλατε ἰακώβῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα. καὶ ἐξελθὼν ἐπορεύθη εἰς ἕτερον τόπον. γενομένης δὲ ἡμέρας, ἦν τάραχος οὐκ ὀλίγος ἐν τοῖς στρατιώταις, τί ἄρα ὁ πέτρος ἐγένετο. ἡρώδης δὲ ἐπιζητήσας αὐτὸν, καὶ μὴ εὑρὼν, ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι, καὶ κατελθὼν ἀπὸ τῆς ἰουδαίας εἰς τὴν καισάρειαν διέτριβεν. ἦν δὲ ὁ ἡρώδης θυμομαχῶν τυρίοις καὶ σιδωνίοις. ὁμοθυμαδὸν δὲ παρῆσαν πρὸς αὐτὸν, καὶ πείσαντες βλάστον τὸν *ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος τοῦ βασιλέως, ᾐτοῦντο εἰρήνην, διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς. τακτῇ δὲ ἡμέρᾳ ὁ ἡρώδης ἐνδεδυμένος ἐσθῆτα βασιλικὴν, καὶ καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐδημηγόρει πρὸς αὐτούς. ὁ δὲ δῆμος ἐπεφώνει, θεοῦ φωνὴ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου. παραχρῆμα δὲ ἐπάταξεν αὐτὸν ἄγγελος κυρίου, ἀνθ᾽ ὧν οὐκ ἔδωκε δόξαν τῷ θεῷ, καὶ γενόμενος σκωληκόβρωτος, ἐξέψυξεν. ὁ δὲ λόγος τοῦ θεοῦ ηὔξανε καὶ ἐπληθύνετο. βαρνάβας δὲ καὶ παῦλος ὑπέστρεψαν εἰς ἱερουσαλὴμ, πληρώσαντες τὴν διακονίαν, συμπαραλαβόντες καὶ ἰωάννην, τὸν ἐπικληθέντα μάρκον.

Als* ἐπὶ τὸν κοιτῶνα.

Ἦσαν δέ τινες ἐν ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν οὖσαν ἐκκλησίαν προφῆται καὶ διδάσκαλοι, ὅ, τε βαρνάβας καὶ σίμων καλούμενος νίγερ, καὶ λούκιος ὁ κυρηναῖος, μαναήν τε ἡρώδου τοῦ τετράρχου σύντροφος, καὶ σαῦλος. λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ κυρίῳ, καὶ νηστευόντων

uestibuli, processit puella ut subauscultaret, nomine Rhode. Et ut agnouit uocē Petri, præ gaudio non aperuit uestibulum, sed introcurrēs renunciauit stare Petrum ante uestibulū. At illi dixerunt ad eam: Insanis. Illa autem affirmabat, sic se habere. At illi dicebāt: Angelus eius est. Petrus autē perseuerabat pulsans. Cum autē aperuissent, uiderunt eum, & obstupuerunt. Cum innuisset autem eis motā manu ut tacerent, narrauit illis, quō dn̄s eduxisset ipsum de carcere. Dixit autem: Nūciate Iacobo & fratrib⁹ hæc. Et egressus abijt in aliū locū. Porrò ubi diluxit, erat turbatio nō parua inter milites, qd nam accidisset Petro. Herodes autem cū requisisset eum, nec inuenisset, examinatis custodib⁹, iussit eos duci, descendēsq̧ à Iudæa Cæsaream, ibi cōmoratus est. Erat autem Herodes infensus Tyrijs & Sidonijs. At illi uno animo uenerunt ad eum, & persuaso Blasto, qui præerat cubiculo regis, petebāt pacē, eo quod aleretur regio ipsorum annona regia. Statuto autem die Herodes uestitus ueste regia, sedit pro tribunali, & concionabatur ad eos. Populus autē acclamabat: uox dei, & nō hominis. Confestim autē percussit eum angelus domini, eo quod nō dedisset gloriā deo, & erosus à uermibus, expirauit. Porrò sermo domini crescebat ac multiplicabatur. Barnabas autem & Paulus reuersi sunt Hierosolymam, expleto ministerio, assumpto & Iohanne, cui cognomen erat Marcus.

Erant autē quidā in ecclesia, quæ erat Antiochiæ, ꝓphetæ ac doctores, Barnabásq̧ & Simon qui uocabat̃ Niger, & Lucius Cyrenensis, & Manahen q erat Herodis tetrarchæ collactaneus, & Saulus. Cū autem illi sacrificarent domino, XIII

ieiunarentq̧

καὶ νηστευόντων, εἶπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἀφορίσατε δή μοι τὸν βαρνάβαν, καὶ τὸν σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. τότε νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι, καὶ ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς, ἀπέλυσαν. οὗτοι μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, κατῆλθον εἰς τὴν σελεύκειαν, κἀκεῖθεν δὲ ἀπέπλευσαν εἰς τὴν κύπρον. καὶ γενόμενοι ἐν σαλαμῖνι, κατήγγελον τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν ἰουδαίων. εἶχον δὲ καὶ ἰωάννην ὑπηρέτην. διελθόντες δὲ τὴν νῆσον ἄχρι πάφου, εὗρόν τινα μάγον ψευδοπροφήτην ἰουδαῖον, ᾧ ὄνομα βαριησοῦς, ὃς ἦν σὺν τῷ ἀνθυπάτῳ σεργίῳ παύλῳ ἀνδρὶ συνετῷ. οὗτος προσκαλεσάμενος βαρνάβαν καὶ σαῦλον, ἐπεζήτησεν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς ἐλύμας ὁ μάγος, οὕτως γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ζητῶν διαστρέψαι τὸν ἀνθύπατον ἀπὸ τῆς πίστεως. σαῦλος δὲ ὁ καὶ παῦλος, πλησθεὶς πνεύματος ἁγίου, καὶ ἀτενίσας εἰς αὐτόν, εἶπεν, ὦ πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης ῥᾳδιουργίας υἱὲ διαβόλου, ἐχθρὲ πάσης δικαιοσύνης, οὐ παύσῃ διαστρέφων τὰς ὁδοὺς κυρίου τὰς εὐθείας. καὶ νῦν ἰδοὺ χεὶρ τοῦ κυρίου ἐπὶ σέ, καὶ ἔσῃ τυφλὸς μὴ βλέπων τὸν ἥλιον ἄχρι καιροῦ. παραχρῆμα δὲ ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἀχλὺς καὶ σκότος, καὶ περιάγων ἐζήτει χειραγωγούς. τότε ἰδὼν ὁ ἀνθύπατος τὸ γεγονός, ἐπίστευσεν, ἐκπλησσόμενος ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ κυρίου. ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς πάφου οἱ περὶ τὸν παῦλον, ἦλθον εἰς πέργην τῆς παμφυλίας. ἰωάννης δὲ ἀποχωρήσας ἀπ' αὐτῶν, ὑπέστρεψεν εἰς ἱεροσόλυμα. αὐτοὶ δὲ διελθόντες, ἀπὸ τῆς πέργης παρεγένοντο εἰς ἀντιόχειαν τῆς πισιδίας, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων, ἐκάθισαν. μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἀπέστειλαν οἱ ἀρχισυνάγωγοι πρὸς αὐτούς, λέγοντες. ἄνδρες ἀδελφοί, εἰ ἔστι λόγος ἐν ὑμῖν

παρακλήσεως

ieiunarentq́ʒ, dixit ſpiritus ſanctus: Segregate mihi Barnabam & Saulum in opus ad quod acceríiui eos. Cumq́ʒ ieiunaſſent & oraſſent, impoſuiſſentq́ʒ eis manus, dimiſerunt. Et ipſi quidem emiſſi à ſpiritu ſancto, abierunt Seleuciam, & inde nauigauerunt in Cyprum. Et cum eſſent Salamine, annunciauerunt ſermonem dei in ſynagogis Iudæorum. Habebant autem & Iohãnem miniſtrum. Et peragrata inſula uſque ad Paphum, inuenerunt quendam magum pſeudoprophetam Iudæum, cui nomen erat Barieſu, qui erat cum proconſule Sergio Paulo uiro prudente. Hic accerſitis Barnaba & Saulo, deſiderabat audire ſermonem dei. Reſiſtebat autem illis Elymas magus, ſic enim interpretatur nomen eius, quærens auertere proconſulem à fide. Saulus autem qui idem Paulus, repletus ſpiritu ſancto, intentis in eũ oculis, dixit: O' plene om̃i dolo & omni uerſutia fili diaboli, inimice omnis iuſticiæ, non deſinis inuertere uias domini rectas. Et nũc ecce manus domini ſuper te, & eris cæcus non uidens ſolem uſque ad tempus. Et confeſtim cecidit in eum caligo ac tenebræ, & circumiens quærebat, qui ſe manu ducerent. Tunc proconſul cum uidiſſet quod acciderat, credidit, admirans ſuper doctrina domini. Cum autem à Papho ſoluiſſet Paulus, qui cum eo erant, uenerũt Pergen Pamphyliæ. Iohannes autem digreſſus ab eis, reuerſus eſt Hieroſolymã. Cæterum ipſi peragratis regionibus, à Perga uenerũt Antiochiam Piſidiæ, & ingreſſi ſynagogam die ſabbatorũ, ſederũt. Poſt lectionem autem legis ac prophetarum miſerunt principes ſynagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, ſi q̃s eſt in uobis ſermo

exhortationis

παρακλήσεως πρὸς τὸν λαὸν, λέγετε. Ἀναστὰς δὲ παῦλος καὶ κατασείσας τῇ χειρὶ, εἶπεν. ἄνδρες ἰσραηλῖται, καὶ οἱ φοβούμενοι τὸν θεὸν, ἀκούσατε. ὁ θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου ἐξελέξατο τοὺς πατέρας ἡμῶν. καὶ τὸν λαὸν ὕψωσεν ἐν τῇ παροικίᾳ ἐν γῇ αἰγύπτῳ. καὶ μετὰ βραχίονος ὑψηλοῦ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς. καὶ ὡς τεσσαρακονταετῆ χρόνον ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ. καὶ καθελὼν ἔθνη ἑπτὰ ἐν γῇ χαναὰν, κατεκληρονόμησεν αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν. καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα, ἔδωκε κριτὰς, ἕως σαμουὴλ τοῦ προφήτου. κἀκεῖθεν ᾐτήσαντο βασιλέα, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς τὸν σαοὺλ υἱὸν κὶς, ἄνδρα ἐκ φυλῆς βενιαμὶν, ἔτη τεσσαράκοντα. καὶ μεταστήσας αὐτὸν, ἤγειρεν αὐτοῖς τὸν δαβὶδ εἰς βασιλέα, ᾧ καὶ εἶπε μαρτυρήσας, εὗρον δαβὶδ τὸν τοῦ ἰεσσαὶ, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου. τούτου ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ᾽ ἐπαγγελίαν ἤγαγε τῷ ἰσραὴλ σωτῆρα ἰησοῦν, προκηρύξαντος ἰωάννου πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ βάπτισμα μετανοίας τῷ ἰσραήλ. ὡς δὲ ἐπλήρου ὁ ἰωάννης τὸν δρόμον, ἔλεγε. τίνα με ὑπονοεῖτε εἶναι; οὐκ εἰμὶ ἐγὼ, ἀλλ᾽ ἰδοὺ ἔρχεται μετ᾽ ἐμὲ, οὗ οὐκ εἰμὶ ἄξιος τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν λῦσαι. ἄνδρες ἀδελφοὶ, υἱοὶ γένους ἀβραὰμ, καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν θεὸν, ὑμῖν ὁ λόγος τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπεστάλη. οἱ γὰρ κατοικοῦντες ἐν ἱερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν τοῦτον ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν, τὰς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινωσκομένας, κρίναντες ἐπλήρωσαν, καὶ μηδὲ μίαν αἰτίαν θανάτου εὑρόντες, ᾐτήσαντο πιλᾶτον ἀναιρεθῆναι αὐτόν. ὡς δὲ ἐτέλεσαν ἅπαντα τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, καθελόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἔθηκαν εἰς μνημεῖον. ὁ δὲ θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, ὃς ὤφθη ἐπὶ ἡμέρας πλείους τοῖς συναναβᾶσιν αὐτῷ ἀπὸ τῆς γαλιλαίας εἰς ἱερουσαλήμ.

οἵτινες

exhortationis ad plebem, dicite. Surgens autem Paulus & manu silentio indicto, ait: Viri Israëlitæ, & qui timetis deum, audite. Deus populi huius delegit patres nostros, & populum in altum extulit, cum essent incolæ in terra Aegypti, & brachio excelso eduxit eos ex ea, & circiter quadraginta annorũ tempus mores eorum sustinuit in deserto. Ac deletis gentibus septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram eorum. Et post hæc annis circiter quadringentis quinquaginta dedit iudices usq; ad Samuelem prophetam. Et exinde postulauerũt regem, deditq; illis deus Saul filium Cis uirum de tribu Beniamin, annis quadraginta. Et amoto illo, suscitauit illis Dauid ut esset rex, cui testimonium reddens dixit: Inueni Dauid filium Iessæ, uirum secundum cor meum, qui faciet omnes uoluntates meas. Huius è semine deus ita, ut promiserat, adduxit Israëli seruatorem Iesum, cũ ante prædicasset Ioannes ante faciem introitus eius baptismũ pœnitentiæ Israëli. Cũ autem impleret Ioannes cursum, dixit: Quẽ me arbitramini esse? Non is sum ego, sed ecce uenit post me, cuius nõ sum dignus soleam pedum soluere. Viri fratres, filij generis Abrahæ, & qui inter uos timent deũ, uobis sermo salutis huius missus est. Qui eñ habitabãt Hierosolymis, & principes eorũ cũ ignorarent illũ, & uoces prophetarũ quæ per om̃e sabbatũ legunt᷑, cõdẽnato eo impleuerunt, nullaq; causa mortis iuuenta petierũt à Pilato ut interficeret illũ. Cumq; cõsummassent oĩa quæ de eo scripta erãt depositũ de ligno posuerũt in monumẽto. Deus autem suscitauit eũ à mortuis, qui uisus est p dies multos his, qui simul ascẽderant cũ eo à Galilæa Hierosolymã

A qui

οἵ τινές εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν.
καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς
τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενομένην, ὅτι
ταύτην ὁ θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐ-
τῶν ἡμῖν, ἀναστήσας ἰησοῦν, ὡς καὶ ἐν τῷ
ψαλμῷ τῷ πρώτῳ γέγραπται. υἱός μου εἶ
σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. ὅτι δὲ ἀνέστη-
σεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, μηκέτι μέλλοντα ὑ-
ποστρέφειν εἰς διαφθορὰν, οὕτως εἴρηκεν.
ὅτι δώσω ὑμῖν τὰ ὅσια δαβὶδ τὰ πιστά. διὸ
καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει. οὐ δώσεις τὸν ὅσιόν σου
ἰδεῖν διαφθοράν. Δαβὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γε-
νεᾷ ὑπηρετήσας, τῇ τοῦ θεοῦ βουλῇ ἐκοιμή-
θη, καὶ προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ,
καὶ εἶδε διαφθοράν. ὃν δὲ ὁ θεὸς ἤγειρεν,
οὐκ εἶδε διαφθοράν. γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν
ἄνδρες ἀδελφοὶ, ὅτι διὰ τούτου ὑμῖν ἄφε-
σις ἁμαρτιῶν καταγγέλλεται καὶ ἀπὸ πάν-
των, ὧν οὐκ ἠδυνήθητε ἐν τῷ νόμῳ μω-
σέως δικαιωθῆναι, ἐν τούτῳ πᾶς ὁ πιστεύ-
ων δικαιοῦται. βλέπετε οὖν μὴ ἐπέλθῃ ἐφ'
ὑμᾶς, τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς προφήταις. ἴδε-
τε οἱ καταφρονηταὶ, καὶ θαυμάσατε, καὶ
ἀφανίσθητε, ὅτι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν
ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ᾧ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐάν
τις ἐκδιηγῆται ὑμῖν. ἐξιόντων δὲ ἐκ τῆς συ-
ναγωγῆς τῶν ἰουδαίων, παρεκάλουν τὰ ἔθνη,
εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον λαληθῆναι αὐτοῖς
τὰ ῥήματα. λυθείσης δὲ τῆς συναγωγῆς, ἠκο-
λούθησαν πολλοὶ τῶν ἰουδαίων καὶ τῶν σε-
βομένων προσηλύτων τῷ παύλῳ καὶ τῷ
βαρνάβᾳ. οἵτινες προσλαλοῦντες ἔπειθον
αὐτοὺς ἐπιμένειν τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ. τῷ τε ἐρ-
χομένῳ σαββάτῳ σχεδὸν πᾶσα ἡ πόλις συ-
νήχθη ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. ἰδόντες
δὲ οἱ ἰουδαῖοι τοὺς ὄχλους, ἐπλήσθησαν ζή-
λου καὶ ἀντέλεγον, τοῖς ὑπὸ τοῦ παύλου λεγο-
μένοις ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες.
παρρησιασάμενοι δὲ ὁ παῦλος καὶ ὁ βαρ-
νάβας, εἶπον. ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον
λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, ἐπειδὴ δὲ
ἀπωθεῖσθε

qui ſunt teſtes eius apud plebem. Et nos
uobis annunciamus, quod eam repro-
miſſionem, quæ ad patres facta eſt, de-
us adimpleuerit filijs illorum nimirum
nobis, reſuſcitato Ieſu, ſicut & in pſalmo
primo ſcriptum eſt: Filius meus es tu,
ego hodie genui te. Quod autem ſuſci-
tauit eum à mortuis, iam non amplius
reuerſurum in corruptionem, ita dixit:
Dabo uobis ſancta Dauid fidelia. Ideo
& aliâs dicit: Non permittes ut ſanctus
tuus uideat corruptionem. Nam Dauid
quidem cum ſuæ ætati inſeruiſſet, cõſilio
dei dormiuit, & appoſitus eſt ad patres
ſuos, uiditq́ꝫ corruptionem. At is quem
deus ſuſcitauit, non uidit corruptionem.
Notum igitur ſit uobis uiri fratres, quod
per hunc uobis remiſſio peccatorum an-
nunciatur & ab omnibus, à quibus non
potuiſtis per legem Moſi iuſtificari: per
hunc omnis qui credit, iuſtificatur. Vide-
te ergo ne ſuperueniat uobis, quod di-
ctum eſt in prophetis: Videte contem-
ptores, & admiramini, & euaneſcite: quia
opus operor ego in diebus ueſtris, quod
non credetis, ſi quis enarrauerit uobis.
Egreſſis autem è cœtu Iudæis, rogabant
gentes, ut ſequenti ſabbato loqueren-
tur ſibi uerba. Soluto autem cœtu, ſe-
cuti ſunt multi Iudæi & religioſi pro-
ſelyti Paulum ac Barnabã, qui alloquen-
tes ſuadebant eis ut perſeuerarent in gra-
tia dei. Sequenti uero ſabbato penè uni-
uerſa ciuitas conuenit ad audiendum ſer-
monem dei. Videntes autem turbas Iu-
dæi, repleti ſunt zelo, & contradicebant
his, quæ à Paulo dicebantur contradi-
centes, ac loquentes blaſphemias. Tunc
ſumpta fiducia Paulus ac Barnabas di-
xerunt: Vobis oportebat primum lo-
qui ſermonem dei, ſed quoniam
repellitis

ἀπωθεῖσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. οὕτως γὰρ ἐντέταλται ἡμῖν ὁ κύριος. τέθηκά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. ἀκούοντα δὲ τὰ ἔθνη, ἔχαιρε, καὶ ἐδόξαζον τὸν λόγον τοῦ κυρίου, καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. διεφέρετο δὲ ὁ λόγος τοῦ κυρίου δι' ὅλης τῆς χώρας. οἱ δὲ ἰουδαῖοι παρώτρυναν τὰς σεβομένας γυναῖκας καὶ τὰς εὐσχήμονας, καὶ τοὺς πρώτους τῆς πόλεως. καὶ ἐπήγειραν διωγμὸν ἐπὶ τὸν παῦλον καὶ τὸν βαρνάβαν. καὶ ἐξέβαλον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν. οἱ δὲ ἐκτιναξάμενοι τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς, ἦλθον εἰς ἰκόνιον. οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπληροῦντο χαρᾶς καὶ πνεύματος ἁγίου.

Ἐγένετο δὲ ἐν ἰκονίῳ κατὰ τὸ αὐτὸ εἰσελθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν ἰουδαίων, καὶ λαλῆσαι οὕτως, ὥστε πιστεῦσαι ἰουδαίων τε καὶ ἑλλήνων πολὺ πλῆθος. οἱ δὲ ἀπειθοῦντες ἰουδαῖοι, ἐπήγειραν καὶ ἐκάκωσαν τὰς ψυχὰς τῶν ἐθνῶν κατὰ τῶν ἀδελφῶν. ἱκανὸν μὲν οὖν χρόνον διέτριψαν παρρησιαζόμενοι ἐπὶ τῷ κυρίῳ, τῷ μαρτυροῦντι τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, διδόντι σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν. ἐχίσθη δὲ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως, καὶ οἱ μὲν ἦσαν σὺν τοῖς ἰουδαίοις, οἱ δὲ σὺν τοῖς ἀποστόλοις. ὡς δὲ ἐγένετο ὁρμὴ τῶν ἐθνῶν τε καὶ ἰουδαίων σὺν τοῖς ἄρχουσιν αὐτῶν, ὑβρίσαι καὶ λιθοβολῆσαι αὐτοὺς, συνιδόντες κατέφυγον εἰς τὰς πόλεις τῆς λυκαονίας λύστραν καὶ δέρβην, καὶ τὴν περίχωρον. κἀκεῖ ἦσαν εὐαγγελιζόμενοι. καί τις ἀνὴρ ἐν λύστροις ἀδύνατος τοῖς ποσὶν ἐκάθητο, χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, ὃς οὐδέποτε περιπεπατήκει. οὗτος ἤκουε τοῦ παύλου λαλοῦντος. ὃς ἀτενίσας αὐτῷ καὶ ἰδὼν, ὅτι πίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι, εἶπε μεγάλῃ τῇ φωνῇ. Ἀνάστηθι ἐπὶ τοὺς πό-
δας

repellitis illum, & indignos uos iudicatis æterna uita, ecce conuertimur ad gentes. sic enim nobis præcepit dñs: Posui te in lucem gentium, ut sis salus usq; ad extremum terræ. Audientes autem gentes, gauisæ sunt, & glorificabant sermonem domini, & crediderunt quotquot erant ordinati ad uitam æternã. Diuulgabat' autem sermo domini per uniuersam regionem. Iudæi uero extimulauerunt mulieres religiosas & honestas, & primos ciuitatis. & excitauerũt psecutionem in Paulum ac Barnabam, & eiecerũt eos de finibus suis. At illi excusso puluere pedum suorũ in eos, uenerũt Iconiũ. Porrò discipuli replebant' gaudio & spiritu sancto.

Factum est autem Iconij ut simul introirent synagogam Iudæorũ, & loque- XIIII
rentur sic, ut crederet Iudæorum simul & Græcorũ copiosa multitudo. Qui uero increduli erant Iudæi, concitauerunt & corruperunt animos gentium aduersus fratres. Multo igitur tempore demorati sunt fortiter agentes præsidio domini, qui testimoniũ perhibebat sermoni gratiæ suæ, dabátq; ut signa & prodigia fierẽt per manus eorum. Diuisa est autem multitudo ciuitatis: & quidam quidẽ stabant à Iudæis, quidam uero ab apostolis. Cum autem factus esset impetus gẽtium pariter ac Iudæorum unà cũ principibus suis, ut uim adferrent ac lapidarẽt eos, re intellecta, cõfugerunt ad ciuitates Lycaoniæ Lystram & Derben, & finitimam undiq; regionẽ, & ibi prædicabant Euangelium. Et quidam uir Lystris debilis pedibus sedebat, claudus ab utero matris suæ, qui nunq̃ ambulauerat. Hic audiuit Paulũ loquentẽ. Qui intuitus eũ & uidens, q̃ fidẽ haberet fore, ut saluus fieret, dixit magna uoce: Surge in pe-

δας σου ὀρθός. καὶ ἥλλετο καὶ περιεπάτει. οἱ δὲ
ὄχλοι ἰδόντες ὃ ἐποίησεν ὁ παῦλος, ἐπῆραν
τὴν φωνὴν αὐτῶν λυκαονιστὶ, λέγοντες. οἱ θε-
οὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς
ἡμᾶς. ἐκάλουν τε τὸν μὲν βαρνάβαν, δία,
τὸν δὲ παῦλον, ἑρμῆν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ ἡγού-
μενος τοῦ λόγου. ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ διὸς, τοῦ ὄν-
τος πρὸ τῆς πόλεως αὐτῶν, ταύρους καὶ στέμ-
ματα ἐπὶ τοὺς πυλῶνας ἐνέγκας, σὺν τοῖς
ὄχλοις ἤθελε θύειν. ἀκούσαντες δὲ οἱ ἀπόσο-
λοι βαρνάβας καὶ παῦλος, διαῤῥήξαντες
τὰ ἱμάτια αὐτῶν, εἰσεπήδησαν εἰς τὸν ὄχλον,
κράζοντες καὶ λέγοντες. ἄνδρες, τί ταῦτα
ποιεῖτε; καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν
ἄνθρωποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς, ἀπὸ τού-
των τῶν ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν θεὸν
τὸν ζῶντα, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν
καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς,
ὃς ἐν ταῖς παρῳχημέναις γενεαῖς εἴασε πάν-
τα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν.
καί τοι γε οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφῆκεν ἀ-
γαθοποιῶν, οὐρανόθεν ἡμῖν ὑετοὺς διδοὺς,
καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τρο-
φῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν. καὶ
ταῦτα λέγοντες, μόλις κατέπαυσαν τοὺς
ὄχλους τοῦ μὴ θύειν αὐτοῖς. ἐπῆλθον δὲ ἀπὸ
ἀντιοχείας καὶ ἰκονίου ἰουδαῖοι, καὶ πείσαντες
τοὺς ὄχλους, καὶ λιθάσαντες τὸν παῦλον,
ἔσυρον ἔξω τῆς πόλεως, νομίσαντες αὐτὸν τε-
θνάναι. κυκλωσάντων δὲ αὐτὸν τῶν μαθητῶν,
ἀναστὰς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. καὶ τῇ ἐπαύ-
ριον ἐξῆλθε σὺν τῷ βαρνάβᾳ εἰς δέρβην. εὐ-
αγγελισάμενοί τε τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ
μαθητεύσαντες ἱκανοὺς, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν
λύστραν καὶ ἰκόνιον καὶ ἀντιόχειαν, ἐπιστηρί-
ζοντες τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, καὶ παρακα-
λοῦντες ἐμμένειν τῇ πίστει, καὶ ὅτι διὰ πολ-
λῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βα-
σιλείαν τοῦ θεοῦ. χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρε-
σβυτέρους κατ᾽ ἐκκλησίαν, προσευξάμενοι
μετὰ νηστειῶν, παρέθεντο αὐτοὺς τῷ κυρίῳ

εἰς ὃν

des tuos rectus. Et exilijt, ambulabátq;.
Turbæ uero cum uidissent quod fecerat
Paulus, sustulerunt uocem suam Lycao-
nice, dicẽtes: Dij in specie hominum de-
scenderunt ad nos. Et uocabant Barna-
bam, Iouem: Paulum uero, Mercurium,
quod is esset dux sermonis. Sacerdos au
tẽ Iouis, qui erat ante ciuitatem illorum,
tauros & coronas ad uestibula afferens,
cũ turbis uolebat sacrificare. Quod ubi
audierunt apostoli, Barnabas & Paulus
conscissis uestibus suis, insilierunt in tur-
bam, clamantes ac dicentes: Viri, cur ista
facitis? Nos quoque ijsdem quibus uos,
obnoxij malis sumus homines, annun-
ciantes, ut ab istis uanis cõuertamini ad
deum uiuum, qui fecit cœlum & terram
& mare, & omnia quæ in eis sunt, qui in
præteritis ætatibus sinebat omnes gen-
tes ingredi uijs suis. Quanq; nõ expertẽ
testimonij seipsum esse sinebat, dum be-
neficia cõferret, de cœlo nobis dans plu-
uias ac tẽpora fructifera, implens cibo &
lætitia corda nostra. Et hæc dicentes, uix
compescuerũt turbas ne sibi immolarẽt.
Superuenerunt autem quidam ab An-
tiochia & Iconio Iudæi, qui cũ persuasis-
sent turbis, ac Paulũ lapidassent, extraxe
rũt eũ è ciuitate, existimãtes illũ mortuũ
esse. Circũdantibus aũt eũ discipulis, sur
rexit & intrauit ciuitatẽ. Ac postero die
ꝓfectus est cũ Barnaba Derben. Cũq;
euangelizassent ciuitati illi, ac docuissent
multos, reuersi sunt Lystram & Iconiũ
& Antiochiam, denuo cõfirmantes ani-
mas discipulorũ, exhortantésq; ut perse
uerarent in fide, & quod per multas affli
ctiones oporteat nos intrare in regnum
dei. Et cũ suffragijs creassent illis ꝑ singu
las ecclesias presbyteros, precatiq; essent
cum ieiunijs, commendauerunt eos dño

in quẽ

εἰς ὃν πεπιστεύκεισαν. καὶ διελθόντες τὴν πι-
σιδίαν, ἦλθον εἰς παμφυλίαν. καὶ λαλή-
σαντες ἐν πέργῃ τὸν λόγον, κατέβησαν εἰς
ἀτάλειαν. κἀκεῖθεν ἀπέπλευσαν εἰς ἀντιό-
χειαν, ὅθεν ἦσαν παραδεδομένοι τῇ χάριτι τοῦ
θεοῦ εἰς τὸ ἔργον ὃ ἐπλήρωσαν. παραγενόμε-
νοι δὲ καὶ συναγαγόντες τὴν ἐκκλησίαν, ἀνήγγει-
λαν ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς μετ᾽ αὐτῶν. καὶ ὅτι
ἤνοιξε τοῖς ἔθνεσι θύραν πίστεως. Διέτριβον δὲ
ἐκεῖ χρόνον οὐκ ὀλίγον σὺν τοῖς μαθηταῖς.

Καί τινες κατελθόντες ἀπὸ τῆς ἰου-
δαίας ἐδίδασκον τοὺς ἀδελφούς, ὅτι ἐὰν
μὴ περιτέμνησθε τῷ ἔθει μωσέως, οὐ δύνα-
σθε σωθῆναι. γενομένης οὖν στάσεως καὶ συζη-
τήσεως οὐκ ὀλίγης τῷ παύλῳ καὶ τῷ βαρ-
νάβᾳ πρὸς αὐτούς, ἔταξαν ἀναβαίνειν παῦ-
λον καὶ βαρνάβαν, καί τινας ἄλλους ἐξ αὐ-
τῶν, πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους
εἰς ἱερουσαλήμ, περὶ τοῦ ζητήματος τούτου.
Οἱ μὲν οὖν προπεμφθέντες ὑπὸ τῆς ἐκκλη-
σίας, διήρχοντο τὴν φοινίκην καὶ σαμάρειαν,
ἐκδιηγούμενοι τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἐθνῶν. καὶ
ἐποίουν χαρὰν μεγάλην πᾶσι τοῖς ἀδελ-
φοῖς. παραγενόμενοι δὲ εἰς ἱερουσαλήμ, ἀπε-
δέχθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀπο-
στόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων, ἀνήγγειλάν τε
ὅσα ὁ θεὸς ἐποίησε μετ᾽ αὐτῶν. Ἐξανέστησαν
δέ τινες τῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τῶν φαρισαί-
ων τῶν πεπιστευκότων, λέγοντες, ὅτι δεῖ περιτέ-
μνειν αὐτούς, παραγγέλλειν τε τηρεῖν τὸν νόμον
μωσέως. Συνήχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ
πρεσβύτεροι ἰδεῖν περὶ τοῦ λόγου τούτου. πολ-
λῆς δὲ συζητήσεως γενομένης, ἀναστὰς πέτρος
εἶπε πρὸς αὐτούς. Ἄνδρες ἀδελφοί, ὑμεῖς ἐπί-
στασθε, ὅτι ἀφ᾽ ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ θεὸς ἐν ἡ-
μῖν ἐξελέξατο, διὰ τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι
τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ εὐαγγελίου, καὶ πιστεῦσαι.
καὶ ὁ καρδιογνώστης θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς,
δοὺς αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς καὶ
ἡμῖν, καὶ οὐδὲν διέκρινε μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ
αὐτῶν, τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐ-
τῶν.

in quē crediderant. Peragrataq́ꝫ Pisidia
uenerunt in Pamphyliam, & cum locuti
essent sermonem Pergæ, descenderūt in
urbem Attaliam, & inde soluerunt An-
tiochiam, unde erant traditi gratiæ dei
in opus quod compleuerunt. Cum autē
uenissent & congregassent ecclesiam, re-
tulerunt quæcunqꝫ fecisset deus secum, &
quod aperuisset gentibus ostium fidei.
Cōmorati sunt autem illic multum tem-
poris cum discipulis. Et quidam qui XV
descenderant à Iudæa, docebant fratres
nisi circūcidamini secundū morem Mo-
si, non potestis esse salui. Cum orta ergo
seditio & disceptatio esset non exigua
Paulo ac Barnabæ aduersus illos, statue
runt, ut ascenderēt Paulus & Barnabas,
& quidā aliȷ̃ ex illis, ad apostolos ac pre-
sbyteros Hierosolymam, super hac quæ-
stione. Illi ergo deducti ab ecclesia, per-
transibant Phœnicen & Samariam, nar
rantes conuersionem gentium, & adfere
bant gaudium magnum omnibus fratri
bus. Cum autē uenissent Hierosolymā,
suscepti sunt ab ecclesia & ab apostolis ac
presbyteris, annunciauerūtque quæcū-
que deus fecisset cum ipsis. Surrexerunt
autem quidam de factione pharisæorū,
qui crediderant, dicentes: quod oporte-
ret circumcidere eos ac præcipere, ut ser-
uarent legem Mosi. Conuenerūtque
apostoli ac presbyteri, ut dispicerent de
hoc negocio. Cum autē magna discepta
tio fuisset, surgens Petrus dixit ad eos:
Viri fratres, uos scitis, quod ab antiquis
diebus deus inter nos elegit, ut per os
meum audirēt gentes uerbum euangeliȷ̃
crederētq́ꝫ. Et qui nouit corda deus, testi-
moniū præbuit illis, dans illis spiritū san
ctū sicut & nobis, nihilq́ꝫ discreuit inter
nos & illos, cū fide purificauerit corda il

 lorū.

τῶν. νῦν οὖν τί πειράζετε τὸν θεὸν, ἐπιθεῖναι
ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν
οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν, οὔτε ἡμεῖς ἰσχύσαμεν
βαστάσαι; ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ κυρίου ἰη
σοῦ χριστοῦ πιστεύομεν σωθῆναι καθ᾽ ὃν τρό-
πον κἀκεῖνοι. ἐσίγησε δὲ πᾶν τὸ πλῆθος, καὶ
ἤκουον βαρνάβα καὶ παύλου, ἐξηγουμένων
ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τοῖς
ἔθνεσι δι᾽ αὐτῶν. μετὰ δὲ τὸ σιγῆσαι αὐτοὺς, ἀ-
πεκρίθη ἰάκωβος, λέγων. ἄνδρες ἀδελφοί,
ἀκούσατέ μου. συμεὼν ἐξηγήσατο, καθὼς πρῶ
τον ὁ θεὸς ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λα
ὸν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ τούτῳ συμφω
νοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν, καθὼς γέγρα
πται. μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομή
σω τὴν σκηνὴν τοῦ δαβὶδ, τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ
τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω, καὶ
ἀνορθώσω αὐτὴν, ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ
κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν κύριον, καὶ πάν-
τα τὰ ἔθνη ἐφ᾽ οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου
ἐπ᾽ αὐτοὺς, λέγει κύριος, ὁ ποιῶν ταῦτα πάν
τα. γνωστὰ ἀπ᾽ αἰῶνός ἐστι τῷ θεῷ πάντα τὰ
ἔργα αὐτοῦ. διὸ ἐγὼ κρίνω, μὴ παρενοχλεῖν
τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν θεὸν,
ἀλλὰ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς, τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν
ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τῆς πορνείας,
καὶ τοῦ πνικτοῦ, καὶ τοῦ αἵματος. μωσῆς γὰρ ἐκ γε
νεῶν ἀρχαίων κατὰ πόλιν τοὺς κηρύσσοντας αὐ
τὸν ἔχει ἐν ταῖς συναγωγαῖς κατὰ πᾶν σάββα
τον ἀναγινωσκόμενος. τότε ἔδοξε τοῖς απο-
στόλοις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ ἐκ-
κλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πέμ
ψαι εἰς ἀντιόχειαν σὺν παύλῳ καὶ βαρνά-
βᾳ, ἰούδαν τὸν ἐπικαλούμενον βαρσαβᾶν,
καὶ σίλαν, ἄνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελ-
φοῖς, γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε. οἱ
ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀδελ-
φοὶ, τοῖς κατὰ τὴν ἀντιόχειαν καὶ συρίαν καὶ
κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν, χαίρειν.
ἐπειδὴ ἠκούσαμεν, ὅτι τινὲς ἐξ ἡμῶν ἐξελ-
θόντες, ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγοις, ἀνασκευά-
ζοντες

lorũ. Nunc ergo quid tentatis deum, ut
imponat iugum super ceruices discipu-
lorum, quod neq; patres nostri neq; nos
portare potuimus? Sed p gratiã dñi Ie-
su Christi credimus, nos saluos futuros,
queadmodũ & illi. Tacuit aũt tota mul-
titudo, & audiebant Barnabam ac Pau-
lũ narrantes, quæ deus ædidisset signa &
prodigia inter gẽtes per ipsos. Et postq̃
cõticuissent, respõdit Iacobus, dicẽs: Viri
fratres, audite me. Symeon narrauit quẽ
admodum primũ deus uisitauerit, ut su
meret ex gentibus populum in nomine
suo, & huic cõsonant uerba prophetarũ,
sicut scriptũ est: Post hæc reuertar, ac rur-
sus ædificabo tabernaculum Dauid, qđ
collapsum est, & diruta eius instaurabo:
& erigam illud, ut requirant qui reliqui
sunt homines, dñm, & omnes gentes su-
per quas inuocatũ est nomen meũ: dicit
dñs, qui facit hæc omnia. Nota à seculo
sunt deo omnia hæc opera sua. Propter
qđ ego censeo, nõ obturbãdum esse illis,
qui ex gẽtibus cõuertunt ad deũ, sed scri
bendum ad eos, ut abstineãt se ab inqui
namẽtis simulacrorum, & scortatione, &
suffocato, & sanguine. Moses eñ ab æta
tibus antiquis in singulis ciuitatibus ha
bet, qui ipsum prædicent in synagogis,
ubi per omne sabbatũ legitur. Tunc pla
cuit apostolis & senioribus cum tota ec-
clesia, ut delectos ex sese uiros mitterent
Antiochiam cum Paulo & Barnaba, Iu
dam, cognomento Barsaban & Silam,
uiros primarios inter fratres, missis per
manus eorum literis in hanc sentẽtiam:
Apostoli & presbyteri & fratres, his qui
sunt Antiochiæ & in Syria & in Cilicia
fratribus qui sunt ex gentibus, salutem.
Quoniã audiuimus, q quidam è nobis
egressi, turbauerunt uos uerbis, labefa-
ctantes

ζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, λέγοντες περιτέμνε-
σθαι, καὶ τηρεῖν τὸν νόμον, οἷς οὐ διεσταλάμε-
θα. ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὁμοθυμαδὸν,
ἐκλεξαμένους ἄνδρας πέμψαι πρὸς ὑμᾶς,
σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν βαρνάβᾳ καὶ παύ-
λῳ, ἀνθρώποις παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς
αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου ἡμῶν
ἰησοῦ χριστοῦ. Ἀπεστάλκαμεν οὖν ἰούδαν
καὶ σίλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλ-
λοντας τὰ αὐτά. ἔδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ πνεύ-
ματι καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι
ὑμῖν βάρος, πλὴν τῶν ἐπάναγκες τούτων,
ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ
πνικτοῦ, καὶ πορνείας, ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑ-
αυτοὺς, εὖ πράξετε. ἔῤῥωσθε. Οἱ μὲν οὖν ἀπο-
λυθέντες, ἦλθον εἰς ἀντιόχειαν, καὶ συναγα-
γόντες τὸ πλῆθος, ἐπέδωκαν τὴν ἐπιστο-
λήν. ἀναγνόντες δὲ, ἐχάρησαν ἐπὶ τῇ παρα-
κλήσει. ἰούδας τε καὶ σίλας, καὶ αὐτοὶ προφῆ-
ται ὄντες, διὰ λόγου πολλοῦ παρεκάλεσαν
τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ ἐπεστήριξαν. ποιήσαντες
δὲ χρόνον, ἀπελύθησαν μετ᾽ εἰρήνης ἀπὸ τῶν
ἀδελφῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους. Ἔδοξε δὲ
τῷ σίλᾳ ἐπιμεῖναι αὐτοῦ. Παῦλος δὲ καὶ
βαρνάβας διέτριβον ἐν ἀντιοχείᾳ, διδά-
σκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι μετὰ καὶ ἑ-
τέρων πολλῶν τὸν λόγον τοῦ κυρίου. Μετὰ
δέ τινας ἡμέρας εἶπε παῦλος πρὸς βαρ-
νάβαν. ἐπιστρέψαντες δὴ ἐπισκεψώμεθα
τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν κατὰ πᾶσαν πό-
λιν, ἐν αἷς κατηγγείλαμεν τὸν λόγον τοῦ
κυρίου, πῶς ἔχουσι. βαρνάβας δὲ ἐβουλεύ-
σατο συμπαραλαβεῖν τὸν ἰωάννην, τὸν καλού-
μενον μάρκον. παῦλος δὲ ἠξίου τὸν ἀποστάν-
τα ἀπ᾽ αὐτῶν ἀπὸ παμφυλίας, καὶ μὴ συνελ-
θόντα αὐτοῖς εἰς τὸ ἔργον, μὴ συμπαραλαβεῖν
τοῦτον. ἐγένετο οὖν παροξυσμὸς, ὥστε ἀπο-
χωρισθῆναι αὐτοὺς ἀπ᾽ ἀλλήλων, τόν τε βαρ-
νάβαν παραλαβόντα τὸν μάρκον ἐκπλεῦ-
σαι εἰς κύπρον. παῦλος δὲ ἐπιλεξάμενος
σίλαν, ἐξῆλθε παραδοθεὶς τῇ χάριτι τοῦ
θεοῦ

ctantes animas uestras, iubentes uos cir-
cumcidi & seruare legẽ, quibus nõ man-
daueramꝰ. Visum est nobis unanimiter
congregatis, delectos uiros mittere ad
uos, cũ dilectis nostris Barnaba & Pau-
lo, hominibus qui exposuerunt animas
suas pro nomine dñi nostri Iesu Christi.
Misimus ergo Iudam & Silam, qui &
ipsi uobis uerbis referent eadem. Visum
est enim spiritui sancto ac nobis, ne quid
amplius imponeremus uobis oneris, q̃
hæc necessaria, uidelicet, ut abstineatis ab
his quæ sunt immolata simulacris, & san-
guine, & suffocato, & scortatione. A qui-
bus si cõseruaueritis uosipsos, benefacie-
tis. Valete. Illi ergo dimissi uenerũt An-
tiochiam, & cõgregata multitudine red-
diderunt epistolam. Quã cum legissent,
gauisi sunt super consolatione. Iudas au-
tem & Silas cum essent & ipsi prophetæ
sermone copioso adhortati sunt fratres,
cõfirmaueruntq́. Cõmorati autem illic
aliquantum temporis, dimissi sunt cum
pace à fratribus ad apostolos. Visum est
autem Silæ manere ibidem. Paulus ue-
ro & Barnabas demorabãt̃ Antiochiæ,
docẽtes, & annunciantes cum alijs etiam
cõpluribꝰ sermonẽ dñi. Post aliquot aũt
dies dixit ad Barnabã Paulus. Reuerten-
tes iã uisitemus fratres nostros ꝑ omnes
ciuitates, in q̃bus annũciauimus sermo-
nem dñi, quomõ se habeant. Barnabas
aũt cõsulebat ut assumerẽt & Iohãnem,
cognomento Marcum. Paulus autẽ no-
lebat, ut is qui defecisset ab ipsis ex Pam-
phylia, nec isset cum eis in opus, adiun-
geretur. Tam acris autem fuit inter eos
disceptatio, ut alter ab altero seiungere-
tur, & Barnabas quidẽ assumpto Mar-
co nauigaret in Cyprum. Paulus uero al-
lecto Sila profectus est, traditus gratiæ

θεοῦ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν. Διήρχετο δὲ τὴν συρίαν
καὶ κιλικίαν ἐπιστηρίζων τὰς ἐκκλησίας.

Κατήντησε δὲ εἰς δέρβην καὶ λύστραν,
καὶ ἰδοὺ μαθητής τις ἦν ἐκεῖ, ὀνόματι τι-
μόθεος, υἱὸς γυναικός τινος ἰουδαίας πι-
στῆς, πατρὸς δὲ ἕλληνος. ὃς ἐμαρτυρεῖτο
ὑπὸ τῶν ἐν λύστροις καὶ ἰκονίῳ ἀδελφῶν. τοῦ-
τον ἠθέλησεν ὁ παῦλος σὺν αὐτῷ ἐξελθεῖν,
καὶ λαβὼν περιέτεμεν αὐτὸν διὰ τοὺς ἰου-
δαίους, τοὺς ὄντας ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις. ᾔδει-
σαν γὰρ ἅπαντες τὸν πατέρα αὐτοῦ ὅτι ἕλ-
λην ὑπῆρχεν. ὡς δὲ διεπορεύοντο τὰς πό-
λεις, παρεδίδουν αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγμα-
τα, τὰ κεκριμένα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν
πρεσβυτέρων τῶν ἐν ἱερουσαλήμ. Αἱ μὲν οὖν
ἐκκλησίαι ἐστερεοῦντο τῇ πίστει, καὶ ἐπερίσσευον
τῷ ἀριθμῷ καθ᾽ ἡμέραν. Διελθόντες δὲ τὴν
φρυγίαν καὶ τὴν γαλατικὴν χώραν, κωλυ-
θέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος λαλῆ-
σαι τὸν λόγον ἐν τῇ ἀσίᾳ, ἐλθόντες κατὰ
τὴν μυσίαν, ἐπείραζον κατὰ τὴν βιθυνίαν πο-
ρεύεσθαι, καὶ οὐκ εἴασεν αὐτοὺς τὸ πνεῦμα.
Παρελθόντες δὲ τὴν μυσίαν, κατέβησαν εἰς
τρωάδα. Καὶ ὅραμα διὰ τῆς νυκτὸς ὤφθη τῷ
παύλῳ. Ἀνήρ τις ἦν μακεδὼν ἑστὼς, παρα-
καλῶν αὐτὸν, καὶ λέγων, διαβὰς εἰς μακεδο-
νίαν, βοήθησον ἡμῖν. ὡς δὲ τὸ ὅραμα εἶδεν,
εὐθέως ἐζητήσαμεν ἐξελθεῖν εἰς τὴν μακε-
δονίαν, συμβιβάζοντες, ὅτι προσκέκληται ἡ-
μᾶς ὁ κύριος εὐαγγελίσασθαι αὐτούς. Ἀνα-
χθέντες οὖν ἀπὸ τῆς τρωάδος, εὐθυδρομήσα-
μεν εἰς σαμοθρᾴκην, τῇ τε ἐπιούσῃ εἰς νεάπο-
λιν, ἐκεῖθέν τε εἰς φιλίππους, ἥτις ἐστὶ πρώ-
τη τῆς μερίδος τῆς μακεδονίας πόλις, κολω-
νία. Ἦμεν δὲ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει διατρίβον-
τες ἡμέρας τινὰς, τῇ τε ἡμέρᾳ τῶν σαββά-
των ἐξήλθομεν ἔξω τῆς πόλεως παρὰ πο-
ταμὸν, οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι, καὶ
καθίσαντες ἐλαλοῦμεν ταῖς συνελθού-
σαις γυναιξί. Καί τις γυνὴ ὀνόματι λυδία
πορφυρόπωλις πόλεως θυατείρων, σεβομένη
τὸν θεὸν

dei à fratribus. Perambulabat autē Sy-
riam ac Ciliciam, confirmans ecclesias.

Peruenit autem Derben & Lystram, XVI
& ecce discipulus quidam erat ibi, nomi-
ne Timotheus, filius mulieris cuiusdam
Iudææ fidelis, cæterū patre Græco. Huic
testimonium bonum reddebant qui Ly-
stris erant & Iconij fratres. Hunc uoluit
Paulus secum proficisci, & assumptum
circumcidit eum propter Iudæos, q̄ erāt
in illis locis. Sciebant enim omnes ꝙ pa-
ter eius erat Græcus. Cum autem p̄trāsi-
rent ciuitates, tradebant eis seruanda de-
creta, quæ erant ordinata ab apostolis &
presbyteris, qui erāt Hierosolymis. Itaqꝫ
ecclesiæ confirmabantur fide, & abunda-
bāt numero quotidie. Cum ꝑagrassent
autem Phrygiam & Galaticam regio-
nē, uetitiqꝫ essent à spiritu sancto loqui
sermonem in Asia, profecti in Mysiam,
tentabant ire in Bithyniam, & nō permi-
sit eos spiritus. Cum autem pertrāsissent
Mysiam, descenderunt Troadem. & ui-
sio per noctē Paulo uisa est. Vir Mace-
do quidam erat stans, & deprecās eum,
ac dicens: Profectus in Macedoniam, suc-
curre nobis. Vt autē uisum uidit, statim
quæsiuimus proficisci in Macedoniam,
certi facti, quod uocasset nos dominus
ad euangelizandum eis. Cum soluisse-
mus igit̃ à Troade, recto cursu uenim⁹
Samothracen, & postero die Neapolim,
& inde Philippos, quæ est prima partis
Macedoniæ ciuitas, colonia. Eramus au-
tem in eadem urbe diebus aliquot com-
morantes, & die sabbatorum egressi su-
mus è ciuitate iuxta flumen, ubi solebat
esse precatio, & sedētes loquebamur mu-
lieribus quæ conuenerant. Et quædam
mulier nomine Lydia purpurarum uen-
ditrix ciuitatis Thyatirorum, colens
deum

τὸν θεόν, ἤκουεν, ἧς ὁ κύριος διήνοιξε τὴν
καρδίαν προσέχειν τοῖς λαλουμένοις ὑπὸ
τοῦ παύλου. ὡς δὲ ἐβαπτίσθη καὶ ὁ οἶκος αὐ-
τῆς, παρεκάλεσε λέγουσα. εἰ κεκρίκατέ με πι-
στὴν τῷ κυρίῳ εἶναι, εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶ-
κόν μου μείνατε, καὶ παρεβιάσατο ἡμᾶς. ἐγέ-
νετο δὲ πορευομένων ἡμῶν εἰς προσευχὴν,
παιδίσκην τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα πύθωνος,
ἀπαντῆσαι ἡμῖν, ἥτις ἐργασίαν πολλὴν πα-
ρεῖχε τοῖς κυρίοις αὐτῆς μαντευομένη, αὕτη κα-
τακολουθήσασα τῷ παύλῳ καὶ ἡμῖν, ἔκραζε
λέγουσα. οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ θεοῦ τοῦ
ὑψίστου εἰσὶν, οἵτινες καταγγέλλουσιν ἡμῖν
ὁδὸν σωτηρίας. τοῦτο δὲ ἐποίει ἐπὶ πολλὰς
ἡμέρας. διαπονηθεὶς δὲ ὁ παῦλος καὶ ἐπιστρέ-
ψας, τῷ πνεύματι εἶπε. παραγγέλλω σοι ἐν
τῷ ὀνόματι ἰησοῦ χριστοῦ ἐξελθεῖν ἀπ' αὐτῆς.
καὶ ἐξῆλθεν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ. ἰδόντες δὲ οἱ κύ-
ριοι αὐτῆς, ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπὶς τῆς ἐργα-
σίας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενοι τὸν παῦλον καὶ
τὸν σίλαν, εἵλκυσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς
ἄρχοντας, καὶ προσαγαγόντες αὐτοὺς τοῖς
στρατηγοῖς, εἶπον. οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκτα-
ράσσουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν, ἰουδαῖοι ὑπάρ-
χοντες, καὶ καταγγέλλουσιν ἔθη, ἃ οὐκ ἔξε-
στιν ἡμῖν παραδέχεσθαι, οὐδὲ ποιεῖν, ῥωμαίοις
οὖσι. καὶ συνεπέστη ὁ ὄχλος κατ' αὐτῶν. καὶ
οἱ στρατηγοὶ περιῤῥήξαντες αὐτῶν τὰ ἱμάτια,
ἐκέλευον ῥαβδίζειν. πολλάς τε ἐπιθέντες αὐ-
τοῖς πληγὰς, ἔβαλον εἰς φυλακὴν, παραγ-
γείλαντες τῷ δεσμοφύλακι, ἀσφαλῶς τη-
ρεῖν αὐτούς. ὃς παραγγελίαν τοιαύτην εἰλη-
φὼς, ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλα-
κὴν, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸ
ξύλον. κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον παῦλος καὶ
σίλας προσευχόμενοι ὕμνουν τὸν θεόν. ἐπη-
κροῶντο δὲ αὐτῶν οἱ δέσμιοι. ἄφνω δὲ σεισμὸς
ἐγένετο μέγας, ὥστε σαλευθῆναι τὰ θεμέλια
τοῦ δεσμωτηρίου. ἀνεῴχθησάν τε παραχρῆ-
μα αἱ θύραι πᾶσαι, καὶ πάντων τὰ δεσμὰ
ἀνέθη. ἔξυπνος δὲ γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ,

καὶ

deum, audiuit, cuius dominus aperuit cor, ut intenderet his quæ dicebantur à Paulo. Cum autē baptizata esset & domus eius, deprecata est dicens: Si iudicastis me fidelem domino esse, introite in domum meam & manete. & adegit nos. Accidit autem euntibus nobis ad precationem, ut puella quædam habens spiritũ Pythonis, occurreret nobis, quæ quæstum magnum præstabat dominis suis diuinando. Hæc subsecuta Paulum ac nos, clamabat dicens: Isti homines serui dei excelsissimi sunt, qui annunciant nobis uiam salutis. Hoc autē faciebat multos dies. Sed ægre ferens Paulus, & conuersus, spiritu dixit: Præcipio tibi per nomen Iesu Christi, ut exeas ab ea. Et exijt eadē hora. Vidētes autem domini eius, quod abisset spes quæstus sui, apprehēsum Paulum & Silam traxerunt in forũ ad principes, & offerentes eos magistratibus, dixerunt: Hi homines conturbant ciuitatem nostram, cum sint Iudæi, & annunciant instituta quæ non licet nobis suscipere, neque seruare, cum simus Rhomani. Et concurrit turba aduersus eos. ac magistratus scissis uestib9 suis, iusserũt eos uirgis cædi. Cúmq; multas plagas eis imposuissent, coniecerunt eos in carcerem, præcipientes custodi carceris, ut diligenter custodiret eos. Qui cum tale præceptum accepisset, coniecit eos in interiorem carcerem, & pedes eorum strinxit ligno. Media autem nocte Paulus & Silas orantes laudabant deum. Exaudiebant autem eos, qui uincti erant. Subito uero terræmotus factus est magnus, ita ut concuterentur fundamenta carceris. Et statim aperta sunt omnia ostia, & omnium uincula soluta sunt. Experrectus autem custos carceris,

cum

καὶ ἰδὼν ἀνεῳγμένας τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, σπασάμενος μάχαιραν, ἔμελλεν ἑαυτὸν ἀναιρεῖν, νομίζων ἐκπεφευγέναι τοὺς δεσμίους. ἐφώνησε δὲ φωνῇ μεγάλῃ ὁ παῦλος, λέγων. μηδὲν πράξῃς σεαυτῷ κακόν, ἅπαντες γάρ ἐσμεν ἐνθάδε. αἰτήσας δὲ φῶτα, εἰσεπήδησε. καὶ ἔντρομος γενόμενος προσέπεσε τῷ παύλῳ καὶ τῷ σίλᾳ. καὶ προαγαγὼν αὐτοὺς ἔξω, ἔφη. κύριοι, τί με δεῖ ποιεῖν, ἵνα σωθῶ. οἱ δὲ εἶπον. πίστευσον ἐπὶ τὸν κύριον ἰησοῦν, καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἶκός σου. καὶ ἐλάλησαν αὐτῷ τὸν λόγον τοῦ κυρίου, καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τῆς νυκτὸς, ἔλουσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν, καὶ ἐβαπτίσθη αὐτὸς, καὶ οἱ αὐτοῦ πάντες, παραχρῆμα. ἀναγαγών τε αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, παρέθηκε τράπεζαν, καὶ ἠγαλλιᾶτο, πανοικὶ πεπιστευκὼς τῷ θεῷ. ἡμέρας δὲ γενομένης, ἀπέστειλαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς ῥαβδούχους, λέγοντες. ἀπόλυσον τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους. ἀπήγγειλε δὲ ὁ δεσμοφύλαξ τοὺς λόγους τούτους πρὸς τὸν παῦλον, ὅτι ἀπεστάλκασιν οἱ στρατηγοὶ, ἵνα ἀπολυθῆτε. νῦν οὖν ἐξελθόντες, πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ. ὁ δὲ παῦλος ἔφη πρὸς αὐτοὺς, δείραντες ἡμᾶς δημοσίᾳ, ἀκατακρίτους, ἀνθρώπους ῥωμαίους ὑπάρχοντας, ἔβαλον εἰς φυλακὴν, καὶ νῦν λάθρα ἡμᾶς ἐκβάλλουσιν; οὐ γάρ, ἀλλὰ ἐλθόντες αὐτοὶ ἐξαγαγέτωσαν. ἀνήγγειλαν δὲ τοῖς στρατηγοῖς οἱ ῥαβδοῦχοι τὰ ῥήματα ταῦτα. καὶ ἐφοβήθησαν, ἀκούσαντες ὅτι ῥωμαῖοι εἰσί. καὶ ἐλθόντες παρεκάλεσαν αὐτοὺς, καὶ ἐξαγαγόντες ἠρώτων ἐξελθεῖν τῆς πόλεως. ἐξελθόντες δὲ ἐκ τῆς φυλακῆς, εἰσῆλθον εἰς τὴν λυδίαν. καὶ ἰδόντες τοὺς ἀδελφοὺς, παρεκάλεσαν αὐτοὺς, καὶ ἐξῆλθον.

Διοδεύσαντες δὲ τὴν ἀμφίπολιν καὶ ἀπολλωνίαν, ἦλθον εἰς θεσσαλονίκην, ὅπου ἦν ἡ συναγωγὴ τῶν ἰουδαίων. κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς τῷ παύλῳ εἰσῆλθε πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἐπὶ

σάββατα

cum uideret ianuas apertas carceris, euaginato gladio, erat seipsum interfecturus, existimans aufugisse uinctos. Clamauit autē Paulus uoce magna, dicens: Ne quid feceris tibiipsi mali, uniuersi enim hic sumus. Postulatóque lumine, irrupit. ac tremefactus accidit Paulo & Silæ ad pedes, & productis illis foras, ait: Domini, quid me oportet facere, ut saluus fiam? At illi dixerunt: Crede in dominum Iesum, & saluus eris tu & domus tua. Et locuti sunt ei sermonem domini, & omnibus q erant in domo eius. Et assumptis illis in illa hora noctis, abluit plagas, & baptizatꝰ est ipse, & oēs domestici illius, continuo. Cūque perduxisset eos in domū suam, apposuit eis mensam, & exultauit, quod cum uniuersa domo sua credidisset deo. Et cum dies ortus esset, miserunt magistratus uiatores, dicētes: Dimitte homines illos. Nunciauit autē custos carceris sermones hos Paulo: miserunt magistratus ut dimittamini. Nunc igitur exeuntes, ite in pace. Paulus aūt dixit eis: Cæsos nos publice, indicta causa, cum simus Rhomani, coniecerunt in carcerem, & nunc occulte nos eijciunt? Non profecto, sed ueniant ipsi ac nos educant. Nunciauerūt autem magistratibus uiatores uerba hæc. Timueruntq́; audito quod Rhomani essent, & uenientes deprecati sunt eos, & eductos rogabant ut egrederent̃ è ciuitate. Egressi autē è carcere, introierunt ad Lydiam. & uisis fratribus, consolati sunt eos, & profecti sunt.

Cum autem iter fecissent per Amphi- XVII
polim & Apolloniam, uenerunt Thes-
salonicam, ubi erat synagoga Iudæo-
rum. Secundum consuetudinem autem
suam Paulus introiuit ad eos, & per

sabbata

σάββατα τρία διελέγετο αὐτοῖς ἀπὸ τῶν
γραφῶν, διανοίγων καὶ παρατιθέμενος,
ὅτι τὸν χριστὸν ἔδει παθεῖν, καὶ ἀναστῆναι
ἐκ νεκρῶν, καὶ ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστὸς ἰη-
σοῦς, ὃν ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. καί τινες
ἐξ αὐτῶν ἐπείσθησαν, καὶ προσεκληρώθη-
σαν τῷ παύλῳ καὶ τῷ σίλᾳ, τῶν τε σεβομέ-
νων ἑλλήνων πολὺ πλῆθος, γυναικῶν τε
τῶν πρώτων οὐκ ὀλίγαι. ζηλώσαντες δὲ οἱ
ἀπειθοῦντες ἰουδαῖοι, καὶ προσλαβόμενοι
τῶν ἀγοραίων τινὰς ἄνδρας πονηρούς, καὶ
ὀχλοποιήσαντες, ἐθορύβουν τὴν πόλιν, ἐπι-
στάντες τε τῇ οἰκίᾳ ἰάσονος, ἐζήτουν αὐτοὺς
ἀγαγεῖν εἰς τὸν δῆμον. μὴ εὑρόντες δὲ αὐ-
τούς, ἔσυρον τὸν ἰάσονα καί τινας ἀδελφοὺς
ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας, βοῶντες. ὅτι οἱ τὴν
οἰκουμένην ἀναστατώσαντες οὗτοι, καὶ ἐνθά-
δε πάρεισιν, οὓς ὑποδέδεκται ἰάσων. καὶ οὗ-
τοι πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων καίσα-
ρος πράσσουσι, βασιλέα λέγοντες ἕτερον εἶ-
ναι, ἰησοῦν. ἐτάραξαν δὲ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς
πολιτάρχας ἀκούοντας ταῦτα. καὶ λαβόντες
τὸ ἱκανὸν παρὰ τοῦ ἰάσονος καὶ τῶν λοιπῶν,
ἀπέλυσαν αὐτούς. οἱ δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ
τῆς νυκτὸς ἐξέπεμψαν τόν τε παῦλον καὶ τὸν
σίλαν εἰς βέρροιαν. οἵτινες παραγενόμενοι,
εἰς τὴν συναγωγὴν ἀπῄεσαν τῶν ἰουδαίων.
οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι τῶν ἐν θεσσαλονίκῃ,
οἵτινες ἐδέξαντο τὸν λόγον μετὰ πάσης προ-
θυμίας, τὸ καθ᾽ ἡμέραν ἀνακρίνοντες τὰς γρα-
φάς, εἰ ἔχει ταῦτα οὕτως. πολλοὶ μὲν οὖν ἐξ
αὐτῶν ἐπίστευσαν, καὶ τῶν ἑλληνίδων γυναι-
κῶν τῶν εὐσχημόνων, καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλί-
γοι. ὡς δὲ ἔγνωσαν οἱ ἀπὸ τῆς θεσσαλονί-
κης ἰουδαῖοι, ὅτι καὶ ἐν τῇ βερροίᾳ κατηγ-
γέλη ὑπὸ τοῦ παύλου ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, ἦλ-
θον, κἀκεῖ σαλεύοντες τοὺς ὄχλους. εὐθέως δὲ
τότε τὸν παῦλον ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελ-
φοί, πορεύεσθαι ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν. ὑπέ-
μενον δὲ ὅ, τε σίλας καὶ ὁ τιμόθεος ἐκεῖ. οἱ
δὲ καθιστῶντες τὸν παῦλον, ἤγαγον αὐτὸν
ἕως ἀθηνῶν

sabbata tria disserebat eis è scripturis, ad
aperiens & allegans, ꝗ Christum opor-
tuisset pati & resurgere à mortuis, & qđ
hic esset Christus Iesus, quē ego, inquit,
annuncio uobis. Et quidam ex eis credi-
derunt, & adiuncti sunt Paulo & Silæ, &
religiosorum Græcorum multitudo ma
gna, mulieresque primariæ non paucæ.
Zelo autem commoti Iudæi increduli,
& assumptis quibusdam circumforaneis
uiris malis, ac turba coacta, concitaue-
runt ciuitatem, & urgentes domum Ia-
sonis, quærebant eos producere ad po-
pulum. Et cum non inuenissent eos, tra-
hebant Iasonem & quosdam fratres ad
principes ciuitatis, clamantes: Hi qui ter-
rarum orbem cōturbarūt, huc quoq; ue-
nerunt, quos clanculum excepit Iason. &
hi omnes cōtra decreta Cæsaris faciunt,
regem aliū dicētes esse, Iesum. Cōcitaue-
runt autem turbam, & magistratus ciui-
tatis audientes hæc. Et accepta satisfacti-
one ab Iasone & à cæteris, dimiserūt eos.
Fratres uero confestim per noctem emi-
serunt Paulum, simul & Silam in Ber-
rhœam. Qui cum aduenissent, abierunt
in synagogam Iudæorum. Hi autem
erant summo genere nati inter eos qui
erant Thessalonicæ, qui receperant ser-
monem cum omni animi promptitudi-
ne, quotidie scrutantes scripturas, an hæc
ita se haberent. Et multi quidem credide
runt ex eis, & Græcæ mulieres honestæ,
& uiri non pauci. Cum autem cognouis-
sent Thessalonicenses Iudæi, quod &
Berrhœæ annunciatus esset à Paulo ser-
mo dei, uenerunt, & illic quoq; cōmoue-
bant turbas. Statimq; tunc Paulū emi-
serūt fratres, ut iret uelut ad mare. Silas
aūt & Timotheus remāserūt ibi. Porrò
ꝗ prosequebant̄ Paulū, deduxerūt eum
Athenas usq;

ἕως ἀθηνῶν. καὶ λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν σίλαν καὶ τιμόθεον, ἵνα ὡς τάχιστα ἔλθωσι πρὸς αὐτὸν, ἐξῄεσαν. ἐν δὲ ταῖς ἀθήναις ἐκδεχομένου αὐτοὺς τοῦ παύλου, παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, θεωροῦντι κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν. διελέγετο μὲν οὖν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβομένοις, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας. τινὲς δὲ τῶν ἐπικουρείων καὶ τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων, συνέβαλον αὐτῷ. καί τινες ἔλεγον. τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; οἱ δὲ, ξένων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι, ὅτι τὸν ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῖς εὐηγγελίζετο. ἐπιλαβόμενοί τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν ἄρειον πάγον ἤγαγον, λέγοντες. δυνάμεθα γνῶναι, τίς ἡ καινὴ αὕτη ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχή; ξενίζοντα γάρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν. βουλόμεθα οὖν γνῶναι, τί ἂν θέλοι ταῦτα εἶναι. ἀθηναῖοι δὲ πάντες, καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι, εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαίρουν, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον. σταθεὶς δὲ ὁ παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ ἀρείου πάγου, ἔφη. ἄνδρες ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὗρον καὶ βωμὸν, ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο, ἀγνώστῳ θεῷ. ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς κύριος ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται, προσδεόμενός τινος, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν κατὰ πάντα. ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων, κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὁρίσας προτεταγμένους καιροὺς, καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, ζητεῖν τὸν κύριον, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειεν αὐτὸν, καὶ εὕροιεν, καί γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα. ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν

καὶ

Athenas usq;. & accepto mãdato ad Silam ac Timotheum, ut q̃ celerrime uenirent ad se, profecti sunt. Paulus aũt cũ Athenis eos expectaret, incandescebat spiritus eius in ipso, cũ uideret simulacrorum cultui deditam ciuitatem. Disputabat igitur in synagoga cũ Iudæis & religiosis, & in foro quotidie cũ ijs qui ipsũ forte adissent. Quidã autem Epicurei & Stoici philosophi cõflictabant̃ cũ eo, & quidã dicebant: Quid uult spermolog⁹ hic dicere? Alij uero, nouorũ, inquiebant, dæmoniorũ uidet̃ annunciator esse, q̃d Iesum & resurrectionem annũciaret eis. Et apprehensum eum ad Martiũ uicum duxerũt, dicẽtes: Possumus ne scire, quæ sit ista noua quæ à te refertur, doctrina? Noua em̃ quædã ingeris aurib⁹ nostris. Volumus ergo scire, quid nã uelint hæc esse. Athenienses autẽ omnes, & qui illic uersabant̃ hospites, ad nihil aliud uacabant, nisi ad dicendũ aut audiendũ aliquid noui. Stans autẽ Paulus in medio Martij uici, ait: Viri Atheniẽses, p omĩa ferè superstitiosiores uos uideo. Præteriens enim & contẽplans culturas uestras, inueni & aram in qua inscriptum erat: Ignoto deo. Quem ergo ignorantes colitis, hunc ego annuncio uobis. Deus qui fecit mundũ & om̃ia quæ in eo sunt, hic cœli & terræ cum sit dñs, nõ in manufactis templis habitat, nec manibus humanis colitur, indigens aliquo, cum ipse det omnibus uitam & halitũ per omnia, fecitq; ex uno sanguine omne genus hominum, ut inhabitaret super uniuersam faciẽ terræ, præfinijt'q; præstituta tẽpora, præfixit'q; terminos habitationis eorũ, ut quærerẽt deum, si forte palpent eũ & inueniant, quamuis nõ longe absit ab unoquoq; nostrũ. Per ipsum em̃ uiuim⁹

&

καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς καί τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι· τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν, χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ, ἢ λίθῳ χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ θεός, τὰ νῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν, διότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον, ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου. καὶ οὕτως ὁ παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν. τινὲς δὲ ἄνδρες κολληθέντες αὐτῷ, ἐπίστευσαν, ἐν οἷς καὶ διονύσιος ὁ ἀρεοπαγίτης, καὶ γυνὴ ὀνόματι δάμαρις, καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς.

Μετὰ δὲ ταῦτα χωρισθεὶς ὁ παῦλος ἐκ τῶν ἀθηνῶν, ἦλθεν εἰς κόρινθον, καὶ εὑρών τινα ἰουδαῖον, ὀνόματι ἀκύλαν, ποντικὸν τῷ γένει, προσφάτως ἐληλυθότα ἀπὸ τῆς ἰταλίας, καὶ πρίσκιλλαν γυναῖκα αὐτοῦ, διὰ τὸ διατεταχέναι κλαύδιον, χωρίζεσθαι πάντας τοὺς ἰουδαίους ἐκ τῆς ῥώμης, προσῆλθεν αὐτοῖς, καὶ διὰ τὸ ὁμότεχνον εἶναι, ἔμενε παρ' αὐτοῖς καὶ εἰργάζετο. ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην. διελέγετο δὲ ἐν τῇ συναγωγῇ κατὰ πᾶν σάββατον, ἔπειθέ τε ἰουδαίους καὶ ἕλληνας. ὡς δὲ κατῆλθον ἀπὸ τῆς μακεδονίας, ὅ, τε σίλας καὶ ὁ τιμόθεος, συνείχετο τῷ πνεύματι ὁ παῦλος, διαμαρτυρόμενος τοῖς ἰουδαίοις τὸν χριστὸν ἰησοῦν. ἀντιτασσομένων δὲ αὐτῶν καὶ βλασφημούντων, ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια, εἶπε πρὸς αὐτούς. τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν, καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι. καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν, ἦλθεν εἰς οἰκίαν τινὸς, ὀνόματι ἰούστου, σεβομένου τὸν θεόν, οὗ ἡ οἰκία ἦν συνομοροῦσα τῇ συναγωγῇ. κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσε

τῷ κυρίῳ

& mouemur & sumus, sicut & quidam uestratiũ poëtarũ dixerunt: Nam huius progenies etiã sumus. Genus ergo cum simus dei, nõ debemus existimare auro aut argento, aut lapidi arte sculpto, & inuento hominis, numẽ esse simile. Et tempora quidẽ huius ignorantiæ cũ hactenus dissimularit deus, nunc annũciat hominibus, ut omnes ubiq; resipiscant, eo quod statuit diẽ in quo iudicaturus est orbẽ terrarũ cũ iusticia, per eũ uirũ per quẽ decreuerat, fide præstita omnib9, cũ excitarit illũ ex mortuis. Cũ audissent autẽ resurrectionẽ mortuorũ, alij qdẽ irridebãt, alij uero dixerũt: Audiemus te de hoc iterũ. Sic Paulus exiuit è medio eorum. Quidã uero uiri adhærẽtes ei crediderunt, in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, alij'q;
cũ eis. Post hæc Paulus digressus Athe XVIII
nis, uenit Corinthũ, & nactus quendam Iudæum, nomine Aquilam, Ponticũ genere, qui nuper uenerat ab Italia, & Priscillã uxorẽ eius, eo q; præcepisset Claudius, omnes Iudæos Rhoma decedere, accessit ad eos: & quia eiusdem erat artifici, manebat apud eos & operabat̃. Erat aũt ars illorũ texere tabernacula. Disputabat aũt in synagoga per omne sabbatũ, suadebãtq; Iudæis pariter & Græcis. Cum uenissent autẽ è Macedonia Silas & Timotheus, coartabatur spiritu Paulus, testificans Iudæis Christum esse Iesum. Cõtradicentibus aũt eis ac blasphema loquẽtibus, excussis uestimẽtis, dixit ad eos: Sanguis uester super caput uestrum. Mundus ego posthac ad gentes uadam. Et migrans inde, intrauit in domũ cuiusdã, nomine Iusti, colentis deũ, cuius domus erat contigua synagogæ. Crispus autem archisynagogus credidit

B dño

τῷ κυρίῳ σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ πολ-
λοὶ τῶν κορινθίων ἀκούοντες ἐπίστευον καὶ ἐβα-
πτίζοντο. εἶπε δὲ ὁ κύριος δι' ὁράματος ἐν νυ-
κτὶ τῷ παύλῳ· μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει, καὶ μὴ
σιωπήσῃς, διότι ἐγώ εἰμι μετὰ σοῦ. καὶ οὐ-
δεὶς ἐπιθήσεταί σοι τοῦ κακῶσαί σε, διότι
λαός ἐστι μοι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. ἐκά-
θισέ τε ἐνιαυτὸν καὶ μῆνας ἕξ, διδάσκων ἐν
αὐτοῖς τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. γαλλίωνος δὲ ἀνθυπατεύ-
οντος τῆς ἀχαΐας, κατεπέστησαν ὁμοθυμαδὸν
οἱ ἰουδαῖοι τῷ παύλῳ, καὶ ἤγαγον αὐτὸν
ἐπὶ τὸ βῆμα, λέγοντες. ὅτι παρὰ τὸν νόμον
οὗτος ἀναπείθει τοὺς ἀνθρώπους σέβεσθαι τὸν
θεόν. μέλλοντος δὲ τοῦ παύλου ἀνοίγειν τὸ στό-
μα, εἶπεν ὁ γαλλίων πρὸς τοὺς ἰουδαίους. εἰ
μὲν οὖν ἦν ἀδίκημά τι ἢ ῥαδιούργημα πονη-
ρόν, ὦ ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἂν ἠνεσχόμην ὑμῶν,
εἰ δὲ ζήτημά ἐστι περὶ λόγου καὶ ὀνομάτων καὶ
νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, ὄψεσθε αὐτοί. κριτὴς γὰρ
ἐγὼ τούτων οὐ βούλομαι εἶναι. καὶ ἀπήλα-
XVIII σεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος. ἐπιλαβόμενοι δὲ
πάντες οἱ ἕλληνες σωσθένην τὸν ἀρχισυνάγω-
γον, ἔτυπτον ἔμπροσθεν τοῦ βήματος, καὶ
οὐδὲν τούτων τῷ γαλλίωνι ἔμελεν. ὁ δὲ παῦ-
λος ἔτι προσμείνας ἡμέρας ἱκανάς, τοῖς ἀδελ-
φοῖς ἀποταξάμενος, ἐξέπλει εἰς τὴν συρί-
αν, καὶ σὺν αὐτῷ πρίσκιλλα καὶ ἀκύλας, κειρά-
μενος τὴν κεφαλὴν ἐν κεγχρεαῖς. εἶχε γὰρ
εὐχήν. κατήντησε δὲ εἰς ἔφεσον, καὶ ἐκείνους
κατέλιπεν αὐτοῦ. αὐτὸς δὲ εἰσελθὼν εἰς τὴν
συναγωγήν, διελέχθη τοῖς ἰουδαίοις. ἐρωτών-
των δὲ αὐτῶν ἐπὶ πλείονα χρόνον μεῖναι παρ'
αὐτοῖς, οὐκ ἐπένευσεν, ἀλλὰ ἀπετάξατο
αὐτοῖς, εἰπών. Δεῖ με πάντως τὴν ἑορτὴν τὴν
ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς ἱεροσόλυμα, πάλιν δὲ
ἀνακάμψω πρὸς ὑμᾶς, τοῦ θεοῦ θέλοντος. καὶ
ἀνήχθη ἀπὸ τῆς ἐφέσου. καὶ κατελθὼν εἰς και-
σάρειαν, ἀναβὰς καὶ ἀσπασάμενος τὴν ἐκκλη-
σίαν, κατέβη εἰς ἀντιόχειαν. καὶ ποιήσας
χρόνον τινά, ἐξῆλθε, διερχόμενος καθεξῆς τὴν
γαλατικὴν χώραν καὶ φρυγίαν, ἐπιστηρίζων
πάντας

domino cū tota domo sua, multiq́ꝫ Co-
rinthiorum audientes credebant, ac ba-
ptizabantur. Dixit autē dominus nocte
per uisionem Paulo: Noli timere, sed lo-
quere & ne taceas, propterea quod ego
sim tecum. & nemo adorietur te ut affli-
gat te, quoniā populus est mihi multus
in hac ciuitate. Sedit autē ibi annū & sex
menses, docens eos sermonē dei. Cæterū
cum Gallio ageret procōsulem Achaiæ,
insurrexerunt uno animo Iudæi in Pau-
lum, & adduxerunt eum ad tribunal, di-
centes: contra legem hic suadet homini-
bus colere deum. Cum autē Paulus iam
pararet aperire os, dixit Gallio ad Iudæ-
os: si qua iniuria esset aut facinus malū,
ó Iudæi merito uos sustinerem. si uero
quæstio est de sermone ac nominibus &
lege uestra te, uosipsi uideritis. Iudex em̄
ego horum nolo esse. Et abegit eos à tri-
bunali. Apprehensum autē omnes Græ-
ci Sosthenem principem synagogæ per-
cutiebant ante tribunal, neq́ꝫ quicquam
eorum Gallioni curæ erat. Paulus uero
deinde commoratus dies multos, uale
dicto fratribus, abnauigauit in Syriam,
comitantibus eum Priscilla & Aquila,
posteaq́ꝫ raserat caput in Cenchreis. ha-
bebat em̄ uotū. Deuenit'q́ꝫ Ephesum, &
illos ibi reliquit. Ipse uero ingressus syna
gogam, disputabat cū Iudæis. Roganti-
bus autē eis ut tēpore ampliori maneret
apud se, non annuit, sed ualedixit illis, di
cens: Oportet omnino me festū quod in
stat, agere Hierosolymis. sed iterū reuer-
tar ad uos, deo uolēte. Et soluit Epheso.
Cumq́ꝫ peruenisset Cæsareā, ascēdisset q́ꝫ
& salutasset ecclesiā, descēdit Antiochiā.
Et cōmoratus illic aliquantū tēporis, pro
fectus est, perambulans ex ordine Gala
ticam regionē ac Phrygiam, confirmans
omnes

πάντας τοὺς μαθητάς. Ἰουδαῖος δέ τις Ἀπολλῶς ὀνόματι, ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, ἀνὴρ λόγιος, κατήντησεν εἰς Ἔφεσον, δυνατὸς ὢν ἐν ταῖς γραφαῖς. οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ κυρίου, καὶ ζέων τῷ πνεύματι ἐλάλει, καὶ ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ κυρίου, ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. οὗτός τε ἤρξατο παῤῥησιάζεσθαι ἐν τῇ συναγωγῇ. ἀκούσαντες δὲ αὐτοῦ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα, προσελάβοντο αὐτὸν, καὶ ἀκριβέστερον αὐτῷ ἐξέθεντο τὴν τοῦ θεοῦ ὁδόν. βουλομένου δὲ αὐτοῦ διελθεῖν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, προτρεψάμενοι οἱ ἀδελφοὶ ἔγραψαν τοῖς μαθηταῖς ἀποδέξασθαι αὐτόν. ὃς παραγενόμενος, συνεβάλετο πολὺ τοῖς πεπιστευκόσι διὰ τῆς χάριτος. εὐτόνως γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις διακατηλέγχετο, δημοσίᾳ, ἐπιδεικνὺς διὰ τῶν γραφῶν, εἶναι τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν Ἀπολλῶ εἶναι ἐν Κορίνθῳ, Παῦλον διελθόντα τὰ ἀνωτερικὰ μέρη, ἐλθεῖν εἰς Ἔφεσον, καὶ εὑρών τινας μαθητὰς, εἶπε πρὸς αὐτούς. εἰ πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν. ἀλλ' οὐδὲ εἰ πνεῦμα ἅγιον ἔστιν, ἠκούσαμεν. εἶπέ τε πρὸς αὐτούς. εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; οἱ δὲ εἶπον. εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα. εἶπε δὲ Παῦλος. Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισε βάπτισμα μετανοίας, τῷ λαῷ λέγων εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν, ἵνα πιστεύσωσι, τουτέστιν, εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ. καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας, ἦλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς, ἐλάλουν τε γλώσσαις, καὶ προεφήτευον. ἦσαν δὲ οἱ πάντες ἄνδρες ὡσεὶ δεκαδύο. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν, ἐπαῤῥησιάζετο ἐπὶ μῆνας τρεῖς, διαλεγόμενος καὶ πείθων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ. Ὡς δέ τινες ἐσκληρύνοντο καὶ ἠπείθουν, κακολογοῦντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλήθους, ἀποστὰς ἀπ' αὐτῶν, ἀφώρισε τοὺς μαθητὰς, καθ' ἡμέραν διαλεγόμενος

omnes discipulos. Iudæus autem quidã Apollos nomine, Alexandrinus genere, uir eloquens, deuenit Ephesum, potẽs in scripturis. Hic erat institutus in uia domini, & feruens spiritu loquebat̃ & docebat diligenter ea quæ sunt domini, sciẽs tantum baptisma Iohãnis. Et hic cœpit libere loqui in synagoga. Quem cum audissent Priscilla & Aquila, assumpserunt eum, atq; exactius exposuerunt ei uiam dei. Cum autem uellet ire Achaiam, exhortati fratres scripserũt discipulis, ut susciperent eum. Qui cum uenisset, contulit multum his qui crediderunt p̃ gratiã. Vehementer enim Iudæos reuincebat, publice, ostẽdens per scripturas, quod Iesus esset Christus.

XIX Factum est autem cum Apollos esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribꝰ partibus, ueniret Ephesum, & repertis quibusdam discipulis, dixit ad eos: Num spiritum sanctum accepistis, posteaq; credidistis? At illi dixerunt ad eum: Imò neq;, sit ne spiritus sanctus, audiuimus. Et ait ad illos: Quo ergo baptizati estis? At illi dixerunt: Iohãnis baptismate. Dixit autem Paulus: Iohannes quidem baptizauit baptismo pœnitentiæ, populo loquens de eo, qui uenturus esset post ipsum, ut crederent: hoc est, de Christo Iesu. His auditis baptizati sunt in nomine domini Iesu. Et cum imposuisset illis manus Paulus, uenit spiritus sanctus super eos, & loquebãtur linguis, & prophetabant. Erant autẽ omnes uiri ferè duodecim. Ingressus autem synagogam, libere loquebatur ad tres menses, disputans & suadens de regno dei. Cum autem quidam indurarentur nec crederent, male loquentes de uia dñi corã multitudine, digressus ab illis, segregauit discipulos, quotidie dispu-

μενος ἐν τῇ σχολῇ τυράννου τινός. τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ ἔτη δύο, ὥστε πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν ἀσίαν, ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, ἰουδαίους τε καὶ ἕλληνας. Δυνάμεις τε οὐ τὰς τυχούσας ἐποίει ὁ θεὸς διὰ τῶν χειρῶν παύλου, ὥστε καὶ ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἐπιφέρεσθαι ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ σουδάρια, ἢ σιμικίνθια, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι ἀπ᾽ αὐτῶν τὰς νόσους, τά τε πνεύματα τὰ πονηρὰ ἐξέρχεσθαι ἀπ᾽ αὐτῶν. ἐπεχείρησαν δέ τινες ἀπὸ τῶν περιερχομένων ἰουδαίων ἐξορκιστῶν, ὀνομάζειν ἐπὶ τοὺς ἔχοντας τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ, τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, λέγοντες. ὁρκίζομεν ὑμᾶς τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὁ παῦλος κηρύσσει. Ἦσαν δέ τινες υἱοὶ σκευᾶ ἰουδαίου ἀρχιερέως ἑπτὰ, οἱ τοῦτο ποιοῦντες. Ἀποκριθὲν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, εἶπε. τὸν Ἰησοῦν γινώσκω, καὶ τὸν παῦλον ἐπίσταμαι, ὑμεῖς δέ τινες ἐστέ; καὶ ἐφαλλόμενος ἐπ᾽ αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος ἐν ᾧ ἦν τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, καὶ κατακυριεύσας αὐτῶν, ἴσχυσε κατ᾽ αὐτῶν, ὥστε γυμνοὺς καὶ τετραυματισμένους ἐκφυγεῖν ἐκ τοῦ οἴκου ἐκείνου. τοῦτο δὲ ἐγένετο γνωστὸν πᾶσιν ἰουδαίοις τε καὶ ἕλλησι τοῖς κατοικοῦσι τὴν ἔφεσον, καὶ ἐπέπεσε φόβος ἐπὶ πάντας αὐτοὺς, καὶ ἐμεγαλύνετο τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ. πολλοί τε τῶν πεπιστευκότων ἤρχοντο ἐξομολογούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις αὐτῶν. ἱκανοὶ δὲ τῶν τὰ περίεργα πραξάντων, συνενέγκαντες τὰς βίβλους κατέκαιον ἐνώπιον πάντων, καὶ συνεψήφισαν τὰς τιμὰς αὐτῶν, καὶ εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε. οὕτως κατακράτος ὁ λόγος τοῦ κυρίου ηὔξανε καὶ ἴσχυεν. ὡς δὲ ἐπληρώθη ταῦτα, ἔθετο ὁ παῦλος ἐν τῷ πνεύματι, διελθὼν τὴν μακεδονίαν καὶ ἀχαΐαν, πορεύεσθαι εἰς ἱερουσαλήμ, εἰπών. ὅτι μετὰ τὸ γενέσθαι με ἐκεῖ, δεῖ με καὶ ῥώμην ἰδεῖν. ἀποστείλας δὲ εἰς τὴν μακεδονίαν δύο τῶν διακονούντων αὐτῷ, τιμόθεον καὶ ἔραστον,

αὐτὸς

tans in ſchola Tyranni cuiuſdam. Hoc autem factum eſt per biennium, ita ut omnes qui habitabant in Aſia, audirent ſermonem domini Ieſu, Iudæi ſimul & Græci. Virtuteſque non uulgares ædebat deus per manus Pauli, ita ut etiam ſuper infirmos deferrētur à corpore eius ſudaria & ſemicincta: & recederent ab eis morbi, & ſpiritus mali egrederentur. Tentauerunt autem quidam è circumeuntibus Iudæis exorciſtis inuocare ſuper eos qui habebant ſpiritus malos, nomen domini Ieſu, dicentes: Adiuramus uos per Ieſum, quem Paulus prædicat. Erant autem quidam filij Sceuæ Iudæi principis ſacerdotum ſeptem, qui hoc faciebant. Reſpondens autem ſpiritus malus, dixit: Ieſum noui, & Paulum ſcio, uos autem qui eſtis? Et inſiliens in eos homo, in quo erat dæmonium malum, & dominatus eis, inualuit contra eos, ita ut nudi & uulnerati effugerent de domo illa. Hoc autem innotuit omnibus Iudæis ſimul & Græcis, qui habitabant Epheſi, & incidit timor ſuper omnes illos, & magnificabatur nomen domini Ieſu. Multiqꝫ credentium ueniebant confitentes & annunciantes facta ſua. Multi autem ex eis, qui curioſas artes exercuerant, comportatos libros exuſſerunt coram omnibus, & ſupputatis precijs illorum, repererunt pecuniæ quinquaginta milia. Ita fortiter creſcebat ſermo dei, & confirmabatur. His autem expletis, propoſuit Paulus in ſpiritu, tranſita Macedonia & Achaia, ire Hieroſolymam, dicens: poſtquam fuero ibi, oportet me & Rhomam uidere. Miſſis autem in Macedoniam duobus ex ijs, qui miniſtrabant ſibi, uidelicet Timotheo & Eraſto,

ipſe

αὐτὸς ἐπέσχε χρόνον εἰς τὴν ἀσίαν. Ἐγένετο
δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον τάραχος οὐκ ὀλί-
γος περὶ τῆς ὁδοῦ. Δημήτριος γάρ τις ὀνό-
ματι, ἀργυροκόπος, ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς
ἀρτέμιδος, παρείχετο τοῖς τεχνίταις ἐργα-
σίαν οὐκ ὀλίγην. οὓς συναθροίσας καὶ τοὺς
περὶ τὰ τοιαῦτα ἐργάτας, εἶπεν. ἄνδρες ἐπί-
στασθε, ὅτι ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας ἡ εὐπο-
ρία ἡμῶν ἐστι. καὶ θεωρεῖτε καὶ ἀκούετε, ὅτι
οὐ μόνον ἐφέσου, ἀλλὰ σχεδὸν πάσης τῆς ἀ-
σίας ὁ παῦλος οὗτος πείσας, μετέστησεν ἱ-
κανὸν ὄχλον, λέγων. ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοὶ, οἱ
διὰ χειρῶν γινόμενοι. οὐ μόνον δὲ τοῦτο κιν-
δυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλ-
θεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μεγάλης θεᾶς ἀρτέμι-
δος ἱερὸν εἰς οὐδὲν λογισθῆναι, μέλλειν
τε καὶ καθαιρεῖσθαι τὴν μεγαλειότητα αὐ-
τῆς, ἣν ὅλη ἡ ἀσία καὶ ἡ οἰκουμένη σέβεται.
ἀκούσαντες δὲ καὶ γενόμενοι πλήρεις θυμοῦ,
ἔκραζον λέγοντες, μεγάλη ἡ ἄρτεμις ἐφεσί-
ων. καὶ ἐπλήσθη ἡ πόλις ὅλη τῆς συγχύσε-
ως, ὥρμησάν τε ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ θέατρον,
συναρπάσαντες γάϊον καὶ ἀρίσταρχον μακε-
δόνας, συνεκδήμους τοῦ παύλου. τοῦ δὲ παύ-
λου βουλομένου εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆμον, οὐκ
εἴων αὐτὸν οἱ μαθηταί. τινὲς δὲ καὶ τῶν ἀσι-
αρχῶν, ὄντες αὐτῷ φίλοι, πέμψαντες πρὸς
αὐτὸν, παρεκάλουν, μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς
τὸ θέατρον. ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλό τι ἔκραζον.
ἦν γὰρ ἡ ἐκκλησία συγκεχυμένη, καὶ οἱ
πλείους οὐκ ᾔδεισαν τίνος ἕνεκεν συνεληλύ-
θεισαν. Ἐκ δὲ τοῦ ὄχλου προεβίβασαν ἀλέ-
ξανδρον, προβαλόντων αὐτὸν τῶν ἰουδαί-
ων. ὁ δὲ ἀλέξανδρος κατασείσας τὴν χεῖ-
ρα, ἤθελεν ἀπολογεῖσθαι τῷ δήμῳ. ἐπι-
γνόντων δὲ ὅτι ἰουδαῖός ἐστι, φωνὴ ἐγένετο
μία ἐκ πάντων, ὡς ἐπὶ ὥρας δύο κραζόντων,
μεγάλη ἡ ἄρτεμις ἐφεσίων. καταστείλας δὲ
ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον, φησίν. ἄνδρες
ἐφέσιοι, τίς γάρ ἐστιν ἄνθρωπος, ὃς οὐ γι-
νώσκει τὴν ἐφεσίων πόλιν, νεωκόρον οὖσαν

τῆς μεγάλης

ipse remansit ad tempus in Asia. Ortus est autem illo tempore tumultus nō exiguus de illa uia. Nam quidam nomine Demetrius, faber argentarius, qui faciebat delubra argentea Dianæ, præstabat artificibus non exiguum quæstum: quibus conuocatis & ijs qui similium rerum erant opifices, dixit: Viri scitis, quod ex hoc opificio quæstus nobis est. & uidetis & auditis, quod non solum Ephesi, sed penè totius Asiæ Paulus hic persuasit, & auertit multā turbam, dicens: quod non sint dij, qui manibus fiunt. Non solum autem hæc pars nobis in periculū uenit, ne reprobetur, uerumetiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo habeatur, futurumque sit ut etiam destruatur maiestas eius, quam tota Asia & orbis colit. His auditis, repleti sunt ira, & exclamauerunt, dicētes: Magna Diana Ephesiorum. Et impleta est ciuitas tota confusione, & impetum fecerūt uno animo in theatrum, correpto Gaio & Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli. Paulo autem uolente intrare ad populum, nō permiserūt discipuli. Quidā autem & ex Asiæ primoribus, qui erāt amici eius, miserunt ad eum, rogantes, ne se daret in theatrum. Alij quidem igitur aliud clamabant. Erat enim concio confusa, & plèriq; nesciebant qua ex causa cōuenissent. De turba autem protraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander autem manu silentio postulato, uolebat rationē reddere populo. Quem ut cognouerunt Iudæum esse, uox orta est una omniū, fermè ad horas duas clamantium: Magna Diana Ephesiorum. Cum autem sedasset scriba turbā, dixit: Viri Ephesij, quis enim est hominū, qui nesciat Ephesiorū ciuitatē cultricem esse

τῆς μεγάλης θεᾶς ἀρτέμιδος καὶ τοῦ διοπετοῦς;
ἀναντιῤῥήτων οὖν ὄντων τούτων, δέον ἐστὶν
ὑμᾶς κατεσταλμένους ὑπάρχειν, καὶ μηδὲν
προπετὲς πράσσειν. ἠγάγετε γὰρ τοὺς ἄνδρας
τούτους, οὔτε ἱεροσύλους, οὔτε βλασφημοῦντας
τὴν θεὰν ὑμῶν. εἰ μὲν οὖν δημήτριος καὶ οἱ
σὺν αὐτῷ τεχνῖται πρός τινα λόγον ἔχου-
σιν, ἀγοραῖοι ἄγονται, καὶ ἀνθύπατοί εἰσιν,
ἐγκαλείτωσαν ἀλλήλοις. εἰ δέ τι περὶ ἑτέρων
ἐπιζητεῖτε, ἐν τῇ ἐννόμῳ ἐκκλησίᾳ ἐπιλυθή-
σεται. καὶ γὰρ κινδυνεύομεν ἐγκαλεῖσθαι στά-
σεως περὶ τῆς σήμερον, μηδενὸς αἰτίου ὑπάρ-
χοντος, περὶ οὗ δυνησόμεθα δοῦναι λόγον τῆς
συστροφῆς ταύτης. καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἀπέλυ-
σε τὴν ἐκκλησίαν. Μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι
τὸν θόρυβον, προσκαλεσάμενος ὁ παῦλος
τοὺς μαθητὰς, καὶ ἀσπασάμενος, ἐξῆλθε πο-
ρευθῆναι εἰς τὴν μακεδονίαν. Διελθὼν δὲ τὰ
μέρη ἐκεῖνα, καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς λόγῳ
πολλῷ, ἦλθεν εἰς τὴν ἑλλάδα, ποιήσας τε μῆ-
νας τρεῖς, γενομένης αὐτῷ ἐπιβουλῆς ὑπὸ τῶν
ἰουδαίων μέλλοντι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν συρί-
αν, ἐγένετο γνώμη τοῦ ὑποστρέφειν διὰ μα-
κεδονίας. συνείπετο δὲ αὐτῷ ἄχρι τῆς ἀσίας
σώπατρος βεῤῥοιαῖος, θεσσαλονικέων δὲ ἀ-
ρίσταρχος καὶ σεκοῦνδος καὶ γάϊος δερβαῖ-
ος καὶ τιμόθεος, ἀσιανοὶ δὲ τυχικὸς καὶ τρό-
φιμος. οὗτοι προελθόντες, ἔμενον ἡμᾶς ἐν
τρωάδι, ἡμεῖς δὲ ἐξεπλεύσαμεν μετὰ τὰς ἡ-
μέρας τῶν ἀζύμων ἀπὸ φιλίππων, καὶ ἤλθο-
μεν πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν τρωάδα ἄχρις ἡμε-
ρῶν πέντε, οὗ διετρίψαμεν ἡμέρας ἑπτά. Ἐν
δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, συνηγμένων τῶν
μαθητῶν κλάσαι ἄρτον, ὁ παῦλος διελέ-
γετο αὐτοῖς, μέλλων ἐξιέναι τῇ ἐπαύριον,
παρέτεινέ τε τὸν λόγον μέχρι μεσονυκτίου. ἦσαν
δὲ λαμπάδες ἱκαναὶ ἐν τῷ ὑπερῴῳ οὗ ἦσαν
συνηγμένοι. καθήμενος δέ τις νεανίας ὀνό-
ματι εὔτυχος ἐπὶ τῆς θυρίδος, καταφερόμε-
νος ὕπνῳ βαθεῖ, διαλεγομένου τοῦ παύλου,
ἐπὶ πλεῖον κατενεχθεὶς ὑπὸ τοῦ ὕπνου, ἔπε-

magnæ deæ Dianæ, & à Ioue delapsi si-
mulacri. Cum igit̃ his nemo cōtradicat,
oportet uos sedatos esse, & nihil præcipi
tanter agere. Adduxistis em̃ hoīes istos,
neq̧ sacrilegos, neque contumeliosos in
deam uestrā. Quod si Demetrius & qui
cum eo sunt artifices habēt aduersus ali-
quē causam, conuentus forenses agunt̃, &
proconsules sunt, accusent inuicē. Siquid
autē de rebus alijs quæritis, in legitima
cōcione dirimet̃. Nam periculum est, ne
seditionis hodiernæ rei fiamus, cū nulla
subsit causa, unde poterimus reddere ra-
tionē cōcursus istius. Et cū hæc dixisset,
dimisit concionē. Postq̃ aūt cessauit XX
tumultus, uocatis ad se Paulus discipu-
lis, cōplexusq̧ illos profectus est, ut iret
in Macedoniam. Cum autem pambulas-
set partes illas, & exhortatus eos fuisset
multo sermone, uenit in Græciam, & ibi
peractis mensibus tribus, cum essent illi
structæ insidiæ à Iudæis soluturo in Sy-
riam, habebat in animo, ut reuerteretur
per Macedoniam. Comitatus est autem
eum usq̧ ad Asiam Sopater Berrhœen
sis, Thessalonicensium uero Aristarchus
& Secūdus & Gaius Derbæus ac Timo
theus, Asiani uero Tychicus & Trophi-
mus. Hi cum præcessissent, expectarunt
nos Troade: nos uero abnauigauimus
post dies azymorū à Philippis, & ueni-
mus ad eos Troadem intra dies quinq̧,
ubi demorati sum⁹ dieb⁹ septē. Vno au
tē die sabbatorū, cū couenissent discipuli
ad frangēdū panē, Paulus disserebat eis
pfecturus postridie, ptraxitq̧ sermonē
usq̧ in mediā noctē. Erant autē lucernæ
multæ in cœnaculo ubi eram⁹ cōgregati.
Sedēs aūt qdā adolescēs noīe Eutychus
in fenestra, cū degrauaret̃ sōno pfūdo,
disserēte diu Paulo magis depssus sōno,

σεν ἀπὸ τοῦ τριστέγου κάτω, καὶ ἤρθη νεκρός.
καταβὰς δὲ ὁ παῦλος, ἐπέπεσεν αὐτῷ
καὶ συμπεριλαβὼν, εἶπε. μὴ θορυβεῖσθε, ἡ
γὰρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν. ἀναβὰς δὲ καὶ κλά
σας ἄρτον καὶ γευσάμενος, ἐφ᾽ ἱκανόν τε
ὁμιλήσας ἄχρι αὐγῆς, οὕτως ἐξῆλθεν. ἤγα-
γον δὲ τὸν παῖδα ζῶντα, καὶ παρεκλήθη-
σαν οὐ μετρίως. ἡμεῖς δὲ προελθόντες ἐπὶ
τὸ πλοῖον, ἀνήχθημεν εἰς τὴν ἄσσον, ἐκεῖ/
θεν μέλλοντες ἀναλαμβάνειν τὸν παῦλον.
οὕτως γὰρ ἦν διατεταγμένος, μέλλων αὐ
τὸς πεζεύειν. ὡς δὲ συνέβαλεν ἡμῖν εἰς τὴν
ἄσσον, ἀναλαβόντες αὐτὸν, ἤλθομεν εἰς μι
τυλήνην. κἀκεῖθεν ἀποπλεύσαντες, τῇ ἐπι
ούσῃ κατηντήσαμεν ἀντικρὺ χίου. τῇ δὲ ἑτέρᾳ
παρεβάλομεν εἰς σάμον, καὶ μείναντες ἐν
τρωγυλλίῳ, τῇ ἐχομένῃ ἤλθομεν εἰς μίλη-
τον. ἔκρινε γὰρ ὁ παῦλος παραπλεῦσαι
τὴν ἔφεσον, ὅπως μὴ γένηται αὐτῷ χρονο/
τριβῆσαι ἐν τῇ ἀσίᾳ. ἔσπευδε γὰρ εἰ δυνα-
τὸν ἦν αὐτῷ, τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς γε
νέσθαι εἰς ἱεροσόλυμα. ἀπὸ δὲ τῆς μιλήτου
πέμψας εἰς ἔφεσον, μετεκαλέσατο τοὺς πρε
σβυτέρους τῆς ἐκκλησίας. ὡς δὲ παρεγένον/
το πρὸς αὐτὸν, εἶπεν αὐτοῖς. ὑμεῖς ἐπίστασθε
ἀπὸ πρώτης ἡμέρας, ἀφ᾽ ἧς ἐπέβην εἰς τὴν
ἀσίαν, πῶς μεθ᾽ ὑμῶν τὸν πάντα χρόνον ἐ/
γενόμην, δουλεύων τῷ κυρίῳ μετὰ πάσης
ταπεινοφροσύνης, καὶ πολλῶν δακρύων καὶ
πειρασμῶν, τῶν συμβάντων μοι ἐν ταῖς ἐπι
βουλαῖς τῶν ἰουδαίων, ὡς οὐδὲν ὑπεστειλά-
μην τῶν συμφερόντων, τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι
ὑμῖν, καὶ διδάξαι ὑμᾶς δημοσίᾳ καὶ κατ᾽
οἴκους, διαμαρτυρόμενος ἰουδαίοις τε καὶ
ἕλλησι, τὴν εἰς τὸν θεὸν μετάνοιαν, καὶ πί-
στιν τὴν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν ἰησοῦν. καὶ νῦν
ἰδοὺ ἐγὼ δεδεμένος τῷ πνεύματι, πορεύο/
μαι εἰς ἱερουσαλὴμ, τὰ ἐν αὐτῇ συναντήσον/
τά μοι μὴ εἰδώς. πλὴν ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅ/
γιον κατὰ πόλιν διαμαρτύρεται, λέγον, ὅτι
δεσμά με καὶ θλίψεις μένουσιν, ἀλλ᾽ οὐδενὸς

decidit ex tertio cœnaculo deorſum, &
ſublatus eſt mortuus. Cum deſcendiſſet
autē Paulus, incubuit ſuper eum, & com
plexus dixit: Nolite turbari, Anima em̄
eius in ipſo eſt. Cum aſcendiſſet autē, fre
giſſetq́ panē ac deguſtaſſet, diu collocu
tus uſq; ad diluculū, ita demū profectus
eſt. Adduxerūt autem puerū uiuentē, &
refocillati ſunt nō mediocriter. Nos autē
conſcenſa naui ſoluimus Aſſon, inde ex/
cepturi Paulum. Sic enim ordinauerat,
ipſe per terrā iter facturus. Cum autem
conueniſſemus Aſſon, recepto eo, ueni/
mus in Mitylenem. Et inde nauigantes,
ſequenti die uenimus cōtra Chium. Po/
ſtridie uero appulimus Samum, & com
morati Trogylliȷ̄, proximo die uenimus
in Miletum: propoſuerat enim Paulus
præternauigare Epheſum, ne tempus te/
reret in Aſia. Feſtinabat enim, ſi poſſibi/
le ſibi eſſet, ut diem pentecoſtes ageret
Hieroſolymis. A mileto autem miſſis
Epheſum nuncijs, accerſiuit preſbyteros
eccleſiæ, qui cum perueniſſent ad ipſum,
dixit eis: Vos ſcitis à primo die quo in/
greſſus ſum Aſiam, quomō uobiſcū per
omne tēpus fuerim, ſeruiēs dn̄o cū omni
animi humilitate, cúmq; multis lachry/
mis & tentationibus, quæ mihi acciderūt
ex inſidijs Iudæorū: ut nihil ſuffugerim
eorum quæ eſſent in rem ueſtram, quin
annunciarem uobis & docerem uos pu/
blice ac ꝑ ſingulas domos, teſtificans Iu/
dæis ſimul & Græcis, eam quæ erga deū
eſt pœnitentiā, ac fidem quæ eſt erga do
minū noſtrū Ieſum. Et nunc ecce ego al/
ligatus ſpiritu, proficiſcor Hieroſolymā,
quæ in ea obuentura ſint mihi ignorās,
niſi quod ſpiritus ſanctus per ſingulas ci
uitates teſtificatur, dicens: quod uincula
& afflictiones me manent. Verum nihil

λόγον ποιοῦμαι, οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχήν μου τι-
μίαν ἐμαυτῷ, ὡς τελειῶσαι τὸν δρόμον μου
μετὰ χαρᾶς, καὶ τὴν διακονίαν ἣν ἔλαβον
παρὰ τοῦ κυρίου ἰησοῦ, διαμαρτύρασθαι τὸ εὐαγγέ-
λιον τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ. καὶ νῦν ἰδοὺ ἐγὼ
οἶδα, ὅτι οὐκ ἔτι ὄψεσθε τὸ πρόσωπόν μου,
ὑμᾶς πάντες ἐν οἷς διῆλθον, κηρύσσων τὴν
βασιλείαν τοῦ θεοῦ. διὸ μαρτύρομαι ὑμῖν
ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ, ὅτι καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ
τοῦ αἵματος πάντων. οὐ γὰρ ὑπεστειλάμην
ὑμῖν τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι πᾶσαν τὴν βουλὴν
τοῦ θεοῦ. προσέχετε οὖν ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ
ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθε-
το ἐπισκόπους ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν
τοῦ θεοῦ, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵ-
ματος. ἐγὼ γὰρ οἶδα τοῦτο, ὅτι εἰσελεύ-
σονται μετὰ τὴν ἄφιξίν μου λύκοι βαρεῖς
εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου. καὶ
ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ἀναστήσονται ἄνδρες, λαλοῦν-
τες διεστραμμένα, τοῦ ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς
ὀπίσω αὐτῶν. διὸ γρηγορεῖτε, μνημονεύον-
τες, ὅτι τριετίαν νύκτα καὶ ἡμέραν οὐκ ἐπαυ-
σάμην μετὰ δακρύων νουθετῶν ἕνα ἕκαστον.
καὶ τὰ νῦν παρατίθημι ὑμᾶς ἀδελφοὶ τῷ
θεῷ, καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ τῷ
δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι καὶ δοῦναι ὑμῖν
κληρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πᾶσιν. ἀρ-
γυρίου, ἢ χρυσίου, ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπε-
θύμησα. αὐτοὶ δὲ γινώσκετε, ὅτι ταῖς χρείαις
μου καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ
χεῖρες αὗται. πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, ὅτι οὕ-
τως κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν
ἀσθενούντων, μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ
κυρίου ἰησοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπε. μακάριόν
ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν. καὶ ταῦ-
τα εἰπὼν, θεὶς τὰ γόνατα αὐτοῦ, σὺν πᾶσιν
αὐτοῖς προσηύξατο. ἱκανὸς δὲ ἐγένετο κλαυ-
θμὸς πάντων, καὶ ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν
τράχηλον τοῦ παύλου, κατεφίλουν αὐτὸν,
ὀδυνώμενοι μάλιστα ἐπὶ τῷ λόγῳ, ᾧ εἰρή-
κει, ὅτι οὐκ ἔτι μέλλουσι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ
θεωρεῖν

me mouet, neque uita mea chara est mi
hi ipsi, ut consummem cursum meum
cum gaudio, & ministerium quod acce-
pi à domino Iesu, ad testificandū euan-
gelium gratiæ dei. Et nunc ecce ego scio,
quod posthac non uidebitis faciem me-
am, uos omnes per quos transiui, prædi
cans regnum dei. Quapropter contestor
uos hodierno die, quod mundus ego sū
à sanguine omnium. Non enim subter-
fugi, quo minus annunciarim omne cō-
silium dei uobis. Attendite igitur uobis
& cuncto gregi, in quo uos spiritus san-
ctus posuit episcopos ad regendum ec-
clesiam dei, quam acquisiuit sanguine
suo. Ego enim noui hoc, quod ingressu-
ri sint post discessum meum lupi graues
in uos, non parcentes gregi. Et ex uo-
bisipsis exorientur uiri, loquentes per-
uersa, ut abducant discipulos post se.
Propter quod uigilate, memores, quod
per triennium nocte & die non cessa-
uerim cum lachrymis monere unum-
quemque. Et nunc commendo uos fra-
tres deo & sermoni gratiæ ipsius, qui po
tens est superstruere & dare uobis hæ-
reditatem inter sanctificatos omnes. Ar
gentum & aurum, aut uestem nullius
concupiui. Imò ipsi scitis, quod necessi-
tatibus meis & his qui mecum sunt, sup
peditauerunt manus hæ. Omnia osten-
di uobis, quod sic laborantes oportet su
scipere infirmos, ac meminisse uerborum
domini Iesu, quoniam ipse dixit: Beatū
est dare potius quàm accipere. Et cū hæc
dixisset, positis genibus suis, orauit cum
omnibus illis. Magnus autem fletus
coortus est omnium, & ruentes in col-
lum Pauli, osculabantur eum dolentes,
maxime ob sermonem quem dixerat,
quod amplius faciem eius non essent
uisuri

θεωρεῖν. προέπεμπον δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον.
Ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπα-
σθέντας ἀπ᾽ αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν
εἰς τὴν κῶν, τῇ δὲ ἑξῆς εἰς τὴν ῥόδον, κἀκεῖ-
θεν εἰς πάταρα. καὶ εὑρόντες πλοῖον διαπε-
ρῶν εἰς φοινίκην, ἐπιβάντες ἀνήχθημεν. ἀνα-
φάναντες δὲ τὴν κύπρον, καὶ καταλιπόντες
αὐτὴν εὐώνυμον, ἐπλέομεν εἰς συρίαν, καὶ κα-
τήχθημεν εἰς τύρον. ἐκεῖσε γὰρ ἦν τὸ πλοῖ-
ον ἀποφορτιζόμενον τὸν γόμον. καὶ ἀνευρόν-
τες μαθητὰς, ἐπεμείναμεν αὐτοῦ ἡμέρας ἑ-
πτά. οἵτινες τῷ παύλῳ ἔλεγον διὰ τοῦ
πνεύματος, μὴ ἀναβαίνειν εἰς ἱερουσαλήμ. ὅτε
δὲ ἐγένετο ἡμᾶς ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας, ἐξελ-
θόντες ἐπορευόμεθα, προπεμπόντων ἡμᾶς
πάντων σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ἕως ἔξω τῆς
πόλεως, καὶ θέντες τὰ γόνατα ἐπὶ τὸν αἰγια-
λὸν προσηυξάμεθα. καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλή-
λους, ἐπέβημεν εἰς τὸ πλοῖον. ἐκεῖνοι δὲ ὑπέ-
στρεψαν εἰς τὰ ἴδια. ἡμεῖς δὲ τὸν πλοῦν διανύ-
σαντες ἀπὸ τύρου, κατηντήσαμεν εἰς πτολεμαΐ-
δα, καὶ ἀσπασάμενοι τοὺς ἀδελφοὺς, ἐμείνα-
μεν ἡμέραν μίαν παρ᾽ αὐτοῖς. τῇ δὲ ἐπαύρι-
ον ἐξελθόντες οἱ περὶ τὸν παῦλον, ἤλθομεν εἰς
καισάρειαν, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον φι-
λίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ ὄντος ἐκ τῶν ἑπτὰ, ἐμεί-
ναμεν παρ᾽ αὐτῷ. τούτῳ δὲ ἦσαν θυγατέρες παρ-
θένοι τέσσαρες, προφητεύουσαι. ἐπιμενόντων
δὲ ἡμῶν ἡμέρας πλείους, κατῆλθέ τις ἀπὸ τῆς
ἰουδαίας προφήτης, ὀνόματι ἄγαβος. καὶ
ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἄρας τὴν ζώνην τοῦ παύ-
λου, δήσας τε αὐτοῦ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας,
εἶπε. τάδε λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸν ἄν-
δρα οὗ ἐστιν ἡ ζώνη αὕτη, οὕτως δήσουσιν ἐν
ἱερουσαλὴμ ἰουδαῖοι, καὶ παραδώσουσιν εἰς χεῖ-
ρας ἐθνῶν. ὡς δὲ ἠκούσαμεν ταῦτα, παρεκαλοῦ-
μεν ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἐντόπιοι, τοῦ μὴ ἀναβαί-
νειν αὐτὸν εἰς ἱερουσαλήμ. ἀπεκρίθη τε ὁ παῦ-
λος. τί ποιεῖτε, κλαίοντες καὶ συνθρύπτοντές
μου τὴν καρδίαν; ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον δεθῆναι,
ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν εἰς ἱερουσαλὴμ ἑτοίμως
ἔχω

uisuri. Et deducebant eum ad nauem.
Cum autem factum esset ut soluisse XXI
mus auulsi ab eis, recto cursu uenimus
Coum, & sequenti die Rhodum, & inde
Pataram. Et nacti nauem, quæ traijce-
ret in Phœnicen, ea conscensa soluimus.
Cũ autem cœpisset nobis apparere Cy-
prus, relicta ea ad sinistram, nauigaui-
mus in Syriam, ac uenimus Tyrum.
Nam huc nauis exponebat onus. Re-
pertisque discipulis, mansimus ibidem
diebus septem. Qui Paulo dicebant per
spiritum, ne ascenderet Hierosolymam.
Et expletis diebus profecti ibamus, de-
ducentibus nos omnibus unà cum uxo-
ribus & filijs, donec exissemus ciuitatẽ:
& positis genibus in litore, precati su-
mus. Et consalutatis nobis inuicem, con-
scendimus nauim, illi autem redierũt ad
sua. Nos uero nauigatione explicita à
Tyro, descendimus Ptolemaïdam, & sa
lutatis fratribus, mansimus diem unum
cum illis. Postridie uero nos qui eramus
cum Paulo, uenimus Cæsaream. Et in-
gressi domum Philippi euangelistæ, qui
erat unus è septem, mansimus apud eũ.
Huic autem erãt quatuor filiæ uirgines,
prophetãtes. Et cum pmaneremus dies
cõplures, aduenit quidam à Iudæa pro-
pheta, nomine Agabus. Is cum uenisset
ad nos, tulit cingulum Pauli, & alligans
sibi pedes ac manus, dixit: Hæc dicit spi-
ritus sanctus: Virum cuius est cingulum
hoc, sic alligabunt Hierosolymæ Iudæi,
tradẽntque in manus gentiũ. Cum autem
audissemus hæc, rogabamus & nos & cæ
teri qui loci illius erant, ne ascẽderet Hie-
rosolymam. Tunc respondit Paulus, ac
dixit: Quid facitis flentes & affligentes
cor meum? Ego uero non solum uinciri,
sed & mori paratus sum Hierosolymis
pro

ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου Ἰησοῦ. μὴ
πειθομένου δὲ αὐτοῦ, ἡσυχάσαμεν, εἰπόντες.
τὸ θέλημα τοῦ κυρίου γενέσθω. Μετὰ δὲ τὰς
ἡμέρας ταύτας ἀποσκευασάμενοι, ἀνεβαί-
νομεν εἰς Ἱερουσαλήμ. συνῆλθον δὲ καὶ τῶν
μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας σὺν ἡμῖν, ἄγοντες
παρ᾽ ᾧ ξενισθῶμεν, Μνάσωνί τινι Κυπρίῳ, ἀρ-
χαίῳ μαθητῇ. γενομένων δὲ ἡμῶν εἰς Ἱεροσό-
λυμα, ἀσμένως ἐδέξαντο ἡμᾶς οἱ ἀδελφοί.
Τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσῄει ὁ Παῦλος σὺν ἡμῖν
πρὸς Ἰάκωβον, πάντες τε παρεγένοντο οἱ πρε-
σβύτεροι. καὶ ἀσπασάμενος αὐτοὺς ἐξη-
γεῖτο καθ᾽ ἓν ἕκαστον, ὧν ἐποίησεν ὁ θεὸς ἐν
τοῖς ἔθνεσι, διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ. οἱ δὲ
ἀκούσαντες, ἐδόξαζον τὸν κύριον. εἶπόν τε
αὐτῷ. θεωρεῖς ἀδελφέ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν
Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων; καὶ πάντες ζη-
λωταὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσι. κατηχήθησαν
δὲ περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ
Μωσέως, τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰου-
δαίους, λέγων, μὴ περιτέμνειν αὐτοὺς τὰ
τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν. τί οὖν
ἐστι; πάντως δεῖ πλῆθος συνελθεῖν, ἀκού-
σονται γὰρ ὅτι ἐλήλυθας. τοῦτο οὖν ποίη-
σον, ὅ, σοι λέγομεν. εἰσὶν ἡμῖν ἄνδρες τέσ-
σαρες εὐχὴν ἔχοντες ἐφ᾽ ἑαυτῶν, τούτους
παραλαβὼν, ἁγνίσθητι σὺν αὐτοῖς. καὶ δα-
πάνησον ἐπ᾽ αὐτοῖς, ἵνα ξυρήσωνται τὴν κε-
φαλήν. καὶ γνῶσι πάντες, ὅτι ὧν κατή-
χηνται περὶ σοῦ, οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ στοιχεῖς
καὶ αὐτὸς τὸν νόμον φυλάσσων. περὶ δὲ τῶν πεπι-
στευκότων ἐθνῶν ἡμεῖς ἐπεστείλαμεν, κρίναν-
τες, μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτοὺς, εἰ μὴ φυ-
λάσσεσθαι αὐτοὺς τό, τε εἰδωλόθυτον καὶ
τὸ αἷμα, καὶ πνικτὸν, καὶ πορνείαν. τότε ὁ
Παῦλος παραλαβὼν τοὺς ἄνδρας, τῇ ἐχο-
μένῃ ἡμέρᾳ σὺν αὐτοῖς ἁγνισθεὶς, εἰσῄει εἰς τὸ
ἱερὸν, διαγγέλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡ-
μερῶν τοῦ ἁγνισμοῦ, ἕως οὗ προσηνέχθη ὑ-
πὲρ ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν ἡ προσφορά. ὡς δὲ
ἔμελλον αἱ ἑπτὰ ἡμέραι συντελεῖσθαι, οἱ
ἀπὸ

pro nomine domini Iesu. Cum uero illi
non persuaderet, acquieuimus, dicentes:
Domini uoluntas fiat. Post dies autem
istos sublatis sarcinis, cõscẽdebamus Hie
rosolymam. Venerũt autem unà quidã
ex discipulis à Cæsarea nobiscum, addu-
centes secum, apud quem hospitaremur,
Mnasonem quendã Cyprium, antiquũ
discipulum. Et cum uenissemus Hieroso
lymam, libenter exceperunt nos fratres.
Postero autem die, introibat Paulus no
biscum ad Iacobũ, omnésq; cõuenerunt
presbyteri. Quos cũ salutasset, narrabat
per singula, quæ deus fecisset inter gen-
tes per ministeriũ ipsius. At illi cum au-
dissent, glorificabant dñm, dixerũtq; ei:
Vides frater quot milia sunt Iudæorum
qui crediderũt, & omẽs studiosi sectato-
res sunt legis. Audierũt aũt de te, quod
defectionẽ doceas à Mose, omẽs qui in-
ter gentes sunt Iudæos, dicẽs, nõ debere
eos circumcidere filios, neque secundum
instituta uiuere. Quid est ergo? omnino
oportet cõuenire multitudinẽ. Audient
enĩ te uenisse. Hoc ergo fac, quod tibi di-
cimus. Sunt nobis uiri quatuor uotum
habentes super se. His assumptis purifi-
ca te cum illis. & impende super illis, ut
radant capita: & sciẽt omnes quod quæ
de te audierũt, nihil sunt, sed ambulas &
ipse custodiens legem. De his autem qui
crediderunt ex gentibus nos scripsimus,
decernẽtes, ne quid huiusmodi obseruẽt,
nisi ut caueant & ab his quæ sunt immo
lata simulacris, & à sanguine, & suffoca-
to, & scortatione. Tũc Paulus assumptis
uiris postero die purificatus cũ illis intra
uit in templũ, annuncians expletionẽ die
rũ purificatiõis, donec offerret pro uno-
quoq; eorum oblatio. Dum autem se-
ptem dies iam penè essent expleti, hi qui
ab

ἀπὸ τῆς ἀσίας ἰουδαῖοι θεασάμενοι αὐτὸν
ἐν τῷ ἱερῷ, συνέχεον πάντα τὸν ὄχλον,
καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπ᾽ αὐτὸν, κράζον-
τες. ἄνδρες ἰσραηλῖται, βοηθεῖτε. οὗτός
ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὁ κατὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ
νόμου καὶ τοῦ τόπου τούτου πάντας παντα-
χοῦ διδάσκων, ἔτι τε καὶ ἕλληνας εἰσήγαγεν
εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ κεκοίνωκε τὸν ἅγιον τόπον
τοῦτον. ἦσαν γὰρ ἑωρακότες τρόφιμον τὸν
ἐφέσιον ἐν τῇ πόλει σὺν αὐτῷ, ὃν ἐνόμιζον,
ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν εἰσήγαγεν ὁ παῦλος. ἐκινή-
θη τε ἡ πόλις ὅλη, καὶ ἐγένετο συνδρομὴ
τοῦ λαοῦ. καὶ ἐπιλαβόμενοι τοῦ παύλου, εἷλ-
κον αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ, καὶ εὐθέως ἐκλείσθη-
σαν αἱ θύραι. ζητούντων δὲ αὐτὸν ἀποκτεῖ-
ναι, ἀνέβη φάσις τῷ χιλιάρχῳ τῆς σπείρης,
ὅτι ὅλη συγκέχυται ἱερουσαλήμ. ὃς ἐξαυτῆς
παραλαβὼν στρατιώτας καὶ ἑκατοντάρχους,
κατέδραμεν ἐπ᾽ αὐτούς. οἱ δὲ ἰδόντες τὸν χι-
λίαρχον καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐπαύσαντο
τύπτοντες τὸν παῦλον. ἐγγίσας δὲ ὁ χιλίαρ-
χος ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ ἐκέλευσε δεθῆ-
ναι ἁλύσεσι δυσὶ, καὶ ἐπυνθάνετο τίς ἂν
εἴη, καὶ τί ἐστι πεποιηκώς. ἄλλοι δὲ ἄλλο τι ἐ-
βόων ἐν τῷ ὄχλῳ. μὴ δυνάμενος δὲ γνῶ-
ναι τὸ ἀσφαλὲς διὰ τὸν θόρυβον, ἐκέλευσεν
ἄγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολήν. ὅτε δὲ ἐ-
γένετο ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμοὺς, συνέβη βαστάζε-
σθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, διὰ τὴν βί-
αν τοῦ ὄχλου, ἠκολούθει γὰρ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ,
κράζον. αἶρε αὐτόν. μέλλων τε εἰσάγεσθαι εἰς
τὴν παρεμβολὴν ὁ παῦλος, λέγει τῷ χιλιάρ-
χῳ. εἰ ἔξεστί μοι εἰπεῖν πρός σε; ὁ δὲ ἔφη. ἑλληνι-
στὶ γινώσκεις; οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ αἰγύπτιος, ὁ
πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας, καὶ ἐξαγα-
γὼν εἰς τὴν ἔρημον τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας
τῶν σικαρίων; εἶπε δὲ ὁ παῦλος. ἐγὼ ἄνθρωπος
μέν εἰμι ἰουδαῖος ταρσεὺς, τῆς κιλικίας οὐκ
ἀσήμου πόλεως πολίτης. δέομαι δέ σου, ἐπίτρε-
ψόν μοι λαλῆσαι πρὸς τὸν λαόν. ἐπιτρέψαντος
δὲ αὐτοῦ, ὁ παῦλος ἑστὼς ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν.

κατέσεισε

ab Asia erant Iudæi, cum uidissent eum in templo, conturbarunt totum populū, & iniecerunt ei manus, clamantes: Viri Israëlitæ, succurrite. Hic est ille homo qui aduersus populum & legē & locum hūc omnes ubique docet, insuper & Græcos induxit in templum, & prophanauit sanctum locum hunc. Viderant enim Trophimum Ephesium in ciuitate cum ipso, quem existimauerūt, quod in templum introduxisset Paulus. Commotaq́ʒ est ciuitas tota & factus est cōcursus populi. Et apprehensum Paulum, protrahebant è templo, statimq́ʒ clausæ sunt fores. Quærentibus autem illis eum occidere, nunciatum est tribuno cohortis, quod tota conturbata esset Hierosolyma. Qui statim assumptis militibus ac centurionibus, decucurrit ad illos. At illi cum uidissent tribunum ac milites, cessauerūt percutere Paulum. Tunc accedens tribunus apprehendit eum, & iussit alligari catenis duabus, & interrogabat quis nam esset, & quid fecisset. Alij autē aliud clamabant in turba. Et cum non posset certum cognoscere præ tumultu, iussit duci eum in castra. Et cū uenisset ad gradus, contigit ut portaretur à militibus propter uiolentiam turbæ. Sequebat' enim multitudo populi clamans, tolle eum. Et cum cœpisset induci in castra Paulus, dicit tribuno. Licét ne mihi loqui ad te? Qui dixit: Græce nosti? Nónne tu es ille Aegyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti, & eduxisti in desertum quatuor milia uirorum sicariorum? Dixit autem Paulus: Ego sum homo quidem Iudæus Tarsensis, Ciliciæ non obscuræ ciuitatis ciuis. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum. Et cum ille permisisset, Paulus stās in gradibus,

annuit

κατέσεισε τῇ χειρὶ τῷ λαῷ. πολλῆς δὲ σιγῆς γενομένης, προσεφώνει τῇ ἑβραΐδι διαλέκτῳ, λέγων. Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατέ μου, τῆς πρὸς ὑμᾶς νῦν ἀπολογίας. ἀκούσαντες δὲ, ὅτι ἑβραΐδι διαλέκτῳ προσφωνεῖ αὐτοῖς, μᾶλλον παρέσχον ἡσυχίαν. καί φησιν. ἐγὼ μὲν εἰμὶ ἀνὴρ ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν ταρσῷ τῆς κιλικίας, ἀνατεθραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας γαμαλιὴλ, πεπαιδευμένος κατὰ ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου, ζηλωτὴς ὑπάρχων τοῦ θεοῦ, καθὼς πάντες ὑμεῖς ἐστὲ σήμερον, ὃς ταύτην τὴν ὁδὸν ἐδίωξα ἄχρι θανάτου, δεσμεύων καὶ παραδιδοὺς εἰς φυλακὰς ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας. ὡς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς μαρτυρεῖ μοι, καὶ πᾶν τὸ πρεσβυτέριον, παρ᾽ ὧν καὶ ἐπιστολὰς δεξάμενος πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, εἰς δαμασκὸν ἐπορευόμην, ἄξων καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας δεδεμένους εἰς ἱερουσαλὴμ, ἵνα τιμωρηθῶσιν. ἐγένετο δέ μοι πορευομένῳ καὶ ἐγγίζοντι τῇ δαμασκῷ περὶ μεσημβρίαν, ἐξαίφνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιαστράψαι φῶς ἱκανὸν περὶ ἐμέ, ἔπεσά τε εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ἤκουσα φωνῆς, λεγούσης μοι. σαοὺλ σαοὺλ, τί με διώκεις; ἐγὼ δὲ ἀπεκρίθην. τίς εἶ κύριε; εἶπέ τε πρός με. ἐγώ εἰμι ἰησοῦς ὁ ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις. οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες, τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. εἶπον δὲ, τί ποιήσω κύριε; ὁ δὲ κύριος πρός με. ἀναστὰς πορεύου εἰς δαμασκὸν, κἀκεῖ σοι λαληθήσεται περὶ πάντων ὧν τέτακταί σοι ποιῆσαι. ὡς δὲ οὐκ ἐνέβλεπον ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων μοι, ἦλθον εἰς δαμασκόν. Ἀνανίας δέ τις, ἀνὴρ εὐσεβὴς, κατὰ τὸν νόμον, μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν κατοικούντων ἰουδαίων, ἐλθὼν πρός με καὶ ἐπιστὰς, εἶπέ μοι. σαοὺλ ἀδελφὲ, ἀνάβλεψον. κἀγὼ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἀνέβλεψα εἰς αὐτόν. ὁ δὲ εἶπεν, ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν προε-

χειρίσατό

annuit manu ad plebem. & magno silen-
tio facto, allocutus est lingua Hebræa,
dicens: Viri, fratres & patres, audite XXII
meam, qua nunc apud uos utor, excusa-
tionem. Cũ audissent autem, q̃ Hebræa
lingua sibi loqueret̃, magis præstiterunt
silentium. Et dicit: Ego quidem sum uir
Iudæus, natus in Tarso Ciliciæ, cæterum
educatus in hac ciuitate ad pedes Gama
lielis, institutus accurate in patria lege, se-
ctator dei, sicut & uos omnes estis hodie
qui hanc uiam persecutus sum usque ad
mortem, alligãs ac tradens in carceres ui-
ros pariter ac mulieres, sicut & princeps
sacerdotũ mihi testis est, & totus seniorũ
ordo, à quibus etiam epistolis ad fratres
acceptis, Damascum pergebã, adductu-
rus & illos qui illic essent uinctos Hiero-
solymã, ut punirent̃. Accidit autem mi-
hi iter facienti & appropinquãti Dama-
sco circiter meridiem, ut subito de cœlo
circumfulguraret me lux multa, cecidiq́;
in solũ, & audiui uocem, dicentem mihi:
Saul Saul, quid me persequeris? Ego ue
ro respõdi: Quis es dñe? Dixitq́; ad me:
Ego sum Iesus ille Nazarenus, quem tu
persequeris. Et qui mecum erant, lumen
quidẽ uiderũt, & exterriti sunt: uocẽ aũt
nõ audierũt eius qui loquebat̃ mecũ. Di
cebã autem: Quid faciã dñe? Dñs autẽ
dixit mihi: Surge, ac uade Damascũ, &
ibi tibi dicet̃ de oĩb9, quæ ordinata sunt
tibi ut facias. Et cũ non uiderẽ præ gloria
luminis illius, per manum deductus à co
mitibus qui erant mecũ, ueni Damascũ.
Ananias autẽ quidã, uir pius, secundum
legẽ, testimonio ꝓbat9 omniũ illic habi-
tantiũ Iudæorũ, ueniẽs ad me & astans,
dixit mihi: Saul frater, recipe uisum. Et
ego eadem hora recepto uisu, uidi illũ.
At ille dixit: Deus patrũ nostrorũ præ-

parauit

χειρίσατό σε γνῶναι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἰδεῖν τὸν δίκαιον, καὶ ἀκοῦσαι φωνὴν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἔσῃ μάρτυς αὐτῷ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὧν ἑώρακας καὶ ἤκουσας. καὶ νῦν τί μέλλεις; ἀναστὰς βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου, ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου. ἐγένετο δέ μοι ὑποστρέψαντι εἰς ἱερουσαλήμ, καὶ προσευχομένου μου ἐν τῷ ἱερῷ, γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει, καὶ ἰδεῖν αὐτὸν λέγοντά μοι. σπεῦσον καὶ ἔξελθε ἐν τάχει ἐξ ἱερουσαλήμ, διότι οὐ παραδέξονταί σου τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ. κἀγὼ εἶπον. κύριε, αὐτοὶ ἐπίστανται, ὅτι ἐγὼ ἤμην φυλακίζων καὶ δέρων κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς πιστεύοντας ἐπὶ σε. καὶ ὅτε ἐξεχεῖτο τὸ αἷμα στεφάνου τοῦ μάρτυρός σου, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφεστὼς καὶ συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ, φυλάσσων τὰ ἱμάτια τῶν ἀναιρούντων αὐτόν. καὶ εἶπε πρός με. πορεύου, ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστελῶ σε. ἤκουον δὲ αὐτοῦ ἄχρι τούτου τοῦ λόγου, καὶ ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, λέγοντες, αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον. οὐ γὰρ καθῆκον αὐτὸν ζῆν. κραζόντων δὲ αὐτῶν, καὶ ῥιπτούντων τὰ ἱμάτια, καὶ κονιορτὸν βαλλόντων εἰς τὸν ἀέρα, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ χιλίαρχος ἄγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν, εἰπὼν, μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτὸν, ἵνα ἐπιγνῷ δι' ἣν αἰτίαν οὕτως ἐπεφώνουν αὐτῷ. ὡς δὲ προέτεινεν αὐτὸν τοῖς ἱμᾶσιν, εἶπε πρὸς τὸν ἑστῶτα ἑκατόνταρχον ὁ παῦλος. εἰ ἄνθρωπον ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίζειν; ἀκούσας δὲ ὁ ἑκατόνταρχος προσελθὼν ἀπήγγειλε τῷ χιλιάρχῳ, λέγων. ὅρα, τί μέλλεις ποιεῖν; ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὗτος ῥωμαῖός ἐστι. προσελθὼν δὲ ὁ χιλίαρχος, εἶπεν αὐτῷ. λέγε μοι, εἰ σὺ ῥωμαῖος εἶ; ὁ δὲ ἔφη, ναί. ἀπεκρίθη τε ὁ χιλίαρχος. ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. ὁ δὲ παῦλος ἔφη. ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. εὐθέως οὖν ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ, οἱ μέλλοντες αὐτὸν

ἀνετάζειν

parauit te, ut cognoſceres uoluntatem ſuam,& uideres id quod iuſtum eſt,& audires uocem ex ore eius: quia eris teſtis illi apud omnes homines, eorū quæ uidiſti & audiſti. Et nunc quid contaris? Exurge & baptizare & ablue peccata tua inuocato nomine domini. Factum eſt autem cū eſſem reuerſus Hieroſolymā, & orarem in tēplo, ut raperer extra me, & uiderem eum dicentē mihi: Feſtina & exi uelociter Hieroſolymis, quoniam nō recipiēt teſtimoniū tuum de me. Et ego dixi: Domine, ipſi ſciunt, quod ego pertrahebā in carcerem, & cædebam in ſingulis ſynagogis eos qui credebant in te. Et cum funderetur ſanguis Stephani teſtis tui, ego quoq; aſſiſtebam & aſſentiebar morti illius, & cuſtodiebam ueſtimēta interficientium illum. Et dixit ad me: Vade, quoniā ego ad gentes procul mittam te. Audiebant aūt eum uſq; ad hoc uerbum, atq; ſublatis uocibus, dicebant: Tolle de terra hominem iſtiuſmodi. nō enim phas eſt eū uiuere. Vociferantibus autem eis, & proijciētibus ueſtimēta, & puluerem iactantibus in aërem, iuſſit tribunus induci eum in caſtra, & imperauit eum flagris examinari, ut ſciret propter quam cauſam ſic acclamarent ei. Et cum aſtrinxiſſet eum loris, dixit aſtanti ſibi centurioni Paulus: Num hominē Rhomanum & indemnatū licet uobis flagellare? Quo audito, centurio acceſſit ad tribunum, & nunciauit ei, dicens: Quid facturus es? Hic enim homo Rhomanus eſt. Accedens autē tribunus, dixit illi: Dic mihi, num tu Rhoman9 es? At ille dixit: Etiam. Et reſpōdit tribunus: Ego multa ſumma ciuitatem iſtam comparaui. At Paulus ait: Ego uero & natus ſum. Protinus ergo diſceſſerunt ab illo, qui eum

ἀνετάζειν. καὶ ὁ χιλίαρχος δὲ ἐφοβήθη, ἐπι-
Ἀλς * δε- δεώς. γνοὺς ὅτι ῥωμαῖός ἐστι, καὶ ὅτι ἦν αὐτὸν * δε-
δεκώς. τῇ δὲ ἐπαύριον βουλόμενος γνῶναι τὸ
ἀσφαλὲς, τὸ τί κατηγορεῖται παρὰ τῶν ἰουδαί-
ων, ἔλυσεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δεσμῶν. καὶ ἐκέλευ-
σεν ἐλθεῖν τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ ὅλον τὸ συνέ-
δριον αὐτῶν. καὶ καταγαγὼν τὸν παῦλον,
ἔστησεν εἰς αὐτούς. Ἀτενίσας δὲ ὁ παῦ-
λος τῷ συνεδρίῳ εἶπεν. ἄνδρες ἀδελφοί,
ἐγὼ πάσῃ συνειδήσει ἀγαθῇ πεπολίτευμαι
τῷ θεῷ, ἄχρι ταύτης τῆς ἡμέρας. Ὁ δὲ ἀρχι-
ερεὺς ἀνανίας ἐπέταξε τοῖς παρεστῶσιν αὐτῷ,
τύπτειν αὐτοῦ τὸ στόμα. τότε ὁ παῦλος πρὸς
αὐτὸν εἶπε. τύπτειν σε μέλλει ὁ θεὸς τοῖχε
κεκονιαμένε. καὶ σὺ κάθῃ κρίνων με κατὰ τὸν
νόμον, καὶ παρανομῶν κελεύεις με τύπτεσθαι;
οἱ δὲ παρεστῶτες εἶπον. τὸν ἀρχιερέα τοῦ θεοῦ
λοιδορεῖς; ἔφη τε ὁ παῦλος. οὐκ ᾔδειν ἀδελ-
φοί, ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεύς. γέγραπται γὰρ,
ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς.
γνοὺς δὲ ὁ παῦλος, ὅτι τὸ ἓν μέρος ἐστὶ σαδ-
δουκαίων, τὸ δὲ ἕτερον φαρισαίων, ἔκρα-
ξεν ἐν τῷ συνεδρίῳ. Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ
φαρισαῖός εἰμι, υἱὸς φαρισαίου, περὶ ἐλπίδος
καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι. τοῦτο
δὲ αὐτοῦ λαλήσαντος, ἐγένετο στάσις τῶν φα-
ρισαίων, καὶ τῶν σαδδουκαίων, καὶ ἐσχίσθη
τὸ πλῆθος. Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι,
μὴ εἶναι ἀνάστασιν, μηδὲ ἄγγελον, μήτε
πνεῦμα. φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφό-
τερα. ἐγένετο δὲ κραυγὴ μεγάλη, καὶ ἀνα-
στάντες γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν φαρισαί-
ων, διεμάχοντο, λέγοντες. οὐδὲν κακὸν εὑ-
ρίσκομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ. εἰ δὲ πνεῦ-
μα ἐλάλησεν αὐτῷ ἢ ἄγγελος, μὴ θεομα-
χῶμεν. πολλῆς δὲ γενομένης στάσεως, εὐλα-
βηθεὶς ὁ χιλίαρχος μὴ διασπασθῇ ὁ παῦ-
λος ὑπ᾽ αὐτῶν, ἐκέλευσε τὸ στράτευμα κατα-
βῆναι καὶ ἁρπάσαι αὐτὸν ἐκ μέσου αὐτῶν,
ἄγειν τε εἰς τὴν παρεμβολήν. τῇ δὲ ἐπιούσῃ
νυκτὶ ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ κύριος, εἶπε. θάρσει
παῦλε

fuerant examinaturi. Tribunus quoq̃
timuit postq̃ resciuit, quod Rhomanus
esset, & quod uinxisset eũ. Postero autẽ
die uolens scire certum, qua ex causa ac-
cusaret à Iudæis, soluit eũ à uinculis, &
iussit principes sacerdotum cõuenire to-
tumq̃ cõcilium, ac deductum Paulum
sistebat corã illis. Intentis autẽ oculis XXIII
in concilium, Paulus ait: Viri fratres, ego
omni conscientia bona cõuersatus sum
coram deo usq̃ in hodiernũ diem. Prin
ceps aũt sacerdotum Ananias præcepit
astantibus sibi, ut p̃cuterẽt os eius. Tũc
Paulus dixit ad eum: Percussurus est te
deus, paries dealbate. Et tu sedes iudicãs
me secundũ legem, & cõtra legem iubes
me percuti? Et qui astabant, dixerunt:
Summo sacerdoti dei maledicis? Dixit
autẽ Paulus: Nesciebam fratres, q̃ pon-
tifex esset. Scriptum est em̃: Principi po-
puli tui non maledices. Sciens autẽ Pau
lus, q̃ una pars esset Sadducæorum, &
altera pharisæorũ, exclamauit in cõcilio:
Viri fratres, ego pharisæus sum, filius pha
risæi, de spe & resurrectiõe mortuorum
ego iudicor. Et cũ hoc dixisset, facta est
dissensio inter pharisæos ac Sadducæos
& dissecta est multitudo. Nam Saddu-
cæi quidẽ dicunt, nõ esse resurrectionẽ,
neq̃ angelũ, neq̃ spiritũ: pharisæi autẽ
utraq̃ cõfitentur. Factus est aũt clamor
magnus: & cũ surrexissent scribæ de fa-
ctiõe pharisæorũ, depugnabãt, dicẽtes:
Nihil mali inuenimus in homine isto.
Quod si spiritus locutus est ei aut ange
lus, ne repugnemus deo. Et cum magna
seditio coorta esset, ueritus tribunus, ne
discerperet Paulus ab ipsis, iussit milites
descẽdere & rapere eũ de medio eorũ, ac
deducere eũ in castra. Sequẽti aũt nocte
assistens ei dñs, ait: Bono animo esto
Paule,

παῦλε. ὡς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς ἱερουσαλήμ, οὕτως σε δεῖ καὶ εἰς ῥώμην μαρτυρῆσαι. γενομένης δὲ ἡμέρας, ποιήσαντές τινες τῶν ἰουδαίων συστροφὴν, ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς, λέγοντες, μή τε φαγεῖν, μή τε πιεῖν, ἕως οὗ ἀποκτείνωσι τὸν παῦλον. ἦσαν δὲ πλείους τεσσαράκοντα, οἱ ταύτην τὴν συνωμοσίαν πεποιηκότες. οἵτινες προσελθόντες τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, εἶπον. ἀναθέματι ἀνεθεματίσαμεν ἑαυτοὺς, μηδενὸς γεύσασθαι, ἕως οὗ ἀποκτείνωμεν τὸν παῦλον. νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε τῷ χιλιάρχῳ καὶ τῷ συνεδρίῳ, ὅπως αὔριον αὐτὸν καταγάγῃ πρὸς ἡμᾶς, ὡς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριβέστερον τὰ περὶ αὐτοῦ. ἡμεῖς δὲ πρὸ τοῦ ἐγγίσαι αὐτὸν, ἕτοιμοί ἐσμεν τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν. ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς παύλου τὸ ἔνεδρον, παραγενόμενος καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν παρεμβολὴν, ἀπήγγειλε τῷ παύλῳ. προσκαλεσάμενος δὲ ὁ παῦλος ἕνα τῶν ἑκατοντάρχων, ἔφη. τὸν νεανίαν τοῦτον ἀπάγαγε πρὸς τὸν χιλίαρχον. ἔχει γάρ τι ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ. ὁ μὲν οὖν παραλαβὼν αὐτὸν ἤγαγε πρὸς τὸν χιλίαρχον, καὶ φησίν. ὁ δέσμιος παῦλος προσκαλεσάμενός με, ἠρώτησε τοῦτον τὸν νεανίαν ἀγαγεῖν πρός σε, ἔχοντά τι λαλῆσαί σοι. ἐπιλαβόμενος δὲ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ὁ χιλίαρχος, καὶ ἀναχωρήσας κατ᾽ ἰδίαν, ἐπυνθάνετο, τί ἐστιν ὃ ἔχεις ἀπαγγεῖλαί μοι; εἶπε δὲ, ὅτι οἱ ἰουδαῖοι συνέθεντο τοῦ ἐρωτῆσαί σε, ὅπως αὔριον εἰς τὸ συνέδριον καταγάγῃς τὸν παῦλον, ὡς μέλλοντές τι ἀκριβέστερον πυνθάνεσθαι περὶ αὐτοῦ. σὺ οὖν μὴ πεισθῇς αὐτοῖς. ἐνεδρεύουσι γὰρ αὐτὸν ἐξ αὐτῶν ἄνδρες πλείους τεσσαράκοντα. οἵτινες ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς μή τε φαγεῖν μή τε πιεῖν ἕως οὗ ἀνέλωσιν αὐτόν. καὶ νῦν ἕτοιμοί εἰσι προσδεχόμενοι τὴν ἀπὸ σοῦ ἐπαγγελίαν. ὁ μὲν οὖν χιλίαρχος ἀπέλυσε τὸν νεανίαν, παραγγείλας, μηδενὶ ἐκλαλῆσαι

Paule. Vt enim teſtificatus es de me Hieroſolymis, ſic te oportet & Rhomæ teſtificari. Facto autem die, collegerunt ſe quidam ex Iudæis, & deuouerunt ſe, dicentes: neque eſuros ſe, neque bibituros, donec occiderent Paulum. Erant autē plures quàm quadraginta uiri, qui hanc coniurationem fecerant. Qui acceſſerunt ad principes ſacerdotum ac ſeniores, & dixerunt: Deuotione deuouimus noſipſos, nihil guſtaturos, donec occidamus Paulum. Nunc ergo uos ſignificate tribuno & concilio, ut cras producat illum ad nos, tanquàm aliquid certius cognituros de eo. Nos uero priuſquàm appropinquet, parati ſumus interficere illum. Cum autem audiſſet filius ſororis Pauli inſidias, uenit & intrauit in caſtra, nunciauitque Paulo. Accerſito autem Paulus ad ſe uno ex centurionibus, ait: Adoleſcentem hūc abduc ad tribunum. Habet enim quod renunciet illi. Et ille quidem aſſumens eum, duxit ad tribunum, & ait: Vinctus Paulus accerſitum me rogauit, ut hunc adoleſcentem perducerem ad te, habentem aliquid quod loquatur tibi. Apprehenſa autem tribunus manu illius, seceſſit cum eo ſeorſum, & percontatus eſt illum: Quid eſt quod habes ſignificandum mihi? Ille autem dixit: Iudæi conſpirarunt ut rogarent te, uti craſtino die educeres Paulum in concilium, quaſi aliquid certius inquiſituri ſint de illo. tu uero ne morem geſſeris illis. Inſidiantur enim ei ex eis uiri plures quadraginta, qui ſeipſos deuouerunt, ne uel edant uel bibant, donec interficiant eum, & nunc parati ſunt expectantes, ut promittas. Tribunus igitur dimiſit adoleſcentē, præcepitq́; ei, ne cui effutias,

ἐκλαλῆσαι, ὅτι ταῦτα ἐνεφάνισας πρός με. καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν ἑκατοντάρχων, εἶπεν. ἑτοιμάσατε στρατιώτας διακοσίους, ὅπως πορευθῶσιν ἕως καισαρείας, καὶ ἱππεῖς ἑβδομήκοντα, καὶ δεξιολάβους διακοσίους, ἀπὸ τρίτης ὥρας τῆς νυκτὸς, κτήνη τε παραστῆσαι, ἵνα ἐπιβιβάσαντες τὸν παῦλον διασώσωσι πρὸς φήλικα τὸν ἡγεμόνα, γράψας ἐπιστολὴν περιέχουσαν τὸν τύπον τοῦτον. κλαύδιος λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι φήλικι χαίρειν. τὸν ἄνδρα τοῦτον συλληφθέντα ὑπὸ τῶν ἰουδαίων, καὶ μέλλοντα ἀναιρεῖσθαι ὑπ᾽ αὐτῶν, ἐπιστὰς σὺν τῷ στρατεύματι ἐξειλόμην αὐτὸν, μαθὼν ὅτι ῥωμαῖός ἐστι, βουλόμενος δὲ γνῶναι τὴν αἰτίαν, δι᾽ ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ, κατήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν· ὃν εὗρον ἐγκαλούμενον περὶ ζητημάτων τοῦ νόμου αὐτῶν, μηδὲν ἄξιον θανάτου, ἢ δεσμῶν ἔγκλημα ἔχοντα. μηνυθείσης δέ μοι ἐπιβουλῆς εἰς τὸν ἄνδρα μέλλειν ἔσεσθαι ἀπὸ τῶν ἰουδαίων, ἐξαυτῆς ἔπεμψα πρός σε, παραγγείλας καὶ τοῖς κατηγόροις λέγειν τὰ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ σοῦ, ἔρρωσο. οἱ μὲν οὖν στρατιῶται κατὰ τὸ διατεταγμένον αὐτοῖς, ἀναλαβόντες τὸν παῦλον, ἤγαγον διὰ τῆς νυκτὸς εἰς τὴν ἀντιπατρίδα. τῇ δὲ ἐπαύριον ἐάσαντες τοὺς ἱππεῖς πορεύεσθαι σὺν αὐτῷ, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν παρεμβολήν. οἵτινες εἰσελθόντες εἰς τὴν καισάρειαν, καὶ ἀναδόντες τὴν ἐπιστολὴν τῷ ἡγεμόνι, παρέστησαν καὶ τὸν παῦλον αὐτῷ. ἀναγνοὺς δὲ ὁ ἡγεμὼν καὶ ἐπερωτήσας ἐκ ποίας ἐπαρχίας ἐστὶ, καὶ πυθόμενος ὅτι ἀπὸ κιλικίας, διακούσομαί σου, ἔφη, ὅταν καὶ οἱ κατήγοροί σου παραγένωνται, ἐκέλευσέ τε αὐτὸν ἐν τῷ πραιτωρίῳ ἡρώδου φυλάσσεσθαι.

Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας κατέβη ὁ ἀρχιερεὺς ἀνανίας μετὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ῥήτορος τερτύλλου τινὸς, οἵτινες ἐνεφάνισαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ παύλου. κληθέντος δὲ αὐτοῦ,

inquiens, quod hæc indicaueris mihi. Et accersitis duobus quibusdam centurionibus, dixit: Parate milites ducentos, ut eant Cæsaream, & equites septuaginta, & lancearios ducentos, à tertia hora noctis, & iumenta præbete, ut impositum Paulum, saluum perducant ad Felicem præsidem, scriptis literis in hanc formam. Claudius Lysias potentissimo præsidi Felici salutem. Virum hũc comprehensum à Iudæis, cum iam esset interficiendus ab eis, superueniens cum exercitu, eripui, cognito quod Rhomanus esset, uolensque scire causam, ob quam accusarent illum, deduxi eum in concilium eorum. Quem comperi accusari de quæstionibus legis ipsorum, nullum dignum morte aut uinculis habentem crimen. Et cum indicatum esset mihi de insidijs, quas parauerant illi Iudæi, protinus misi eum ad te, præcepto dato etiam accusatoribus: ut quæ habent aduersus eum, dicant apud te: Vale. Milites uero iuxta quod sibi iniũctum erat, receptum Paulum duxerunt per noctem Antipatridem. Postero autem die dimissis equitibus ut cum eo irent, reuersi sunt in castra. Qui cum uenissent Cæsaream, ac tradidissent epistolam præsidi, statuerunt coram eo & Paulum. Cum legisset autem præses, & interrogasset, ex qua prouincia esset, & cognouisset quod ex Cilicia, audiam te, inquit, cum accusatores quoque tui aduenerint. Iussitq; in prætorio Herodis custodiri eum.

Post quinque autẽ dies descendit prin XXIIII
ceps sacerdotum Ananias cum seniori-
bus & Tertullo quodã oratore qui adi-
erunt præsidem cõtra Paulum. Et citato
Paulo.

αὐτοῦ, ἤρξατο κατηγορεῖν ὁ τέρτυλλος, λέγων. πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διά σου, καὶ κατορθωμάτων γινομένων τῷ ἔθνει τούτῳ διὰ τῆς σῆς προνοίας, πάντῃ τε καὶ πανταχοῦ ἀποδεχόμεθα, κράτιστε φῆλιξ, μετὰ πάσης εὐχαριστίας. ἵνα δὲ μὴ ἐπὶ πλεῖόν σε ἐγκόπτω, παρακαλῶ ἀκοῦσαί σε ἡμῶν συντόμως τῇ σῇ ἐπιεικείᾳ. εὑρόντες γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον λοιμὸν, καὶ κινοῦντα στάσιν πᾶσι τοῖς ἰουδαίοις τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην, πρωτοστάτην τε τῆς τῶν ναζωραίων αἱρέσεως, ὃς καὶ τὸ ἱερὸν ἐπείρασε βεβηλῶσαι, ὃν καὶ ἐκρατήσαμεν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον ἠθελήσαμεν κρίνειν. παρελθὼν δὲ λυσίας ὁ χιλίαρχος, μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγεν, κελεύων τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ ἔρχεσθαι ἐπὶ σε, παρ' οὗ δυνήσῃ αὐτὸς ἀνακρίνας περὶ πάντων τούτων ἐπιγνῶναι, ὧν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ. συνέθεντο δὲ καὶ οἱ ἰουδαῖοι, φάσκοντες ταῦτα οὕτως ἔχειν. ἀπεκρίθη δὲ ὁ παῦλος, νεύσαντος αὐτῷ τοῦ ἡγεμόνος λέγειν. ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν τῷ ἔθνει τούτῳ ἐπιστάμενος, εὐθυμότερον τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι, δυναμένου σου γνῶναι, ὅτι οὐ πλείους εἰσίν μοι ἡμέραι ἢ δεκαδύο, ἀφ' ἧς ἀνέβην προσκυνήσων ἐν ἱερουσαλήμ. καὶ οὔτε ἐν τῷ ἱερῷ εὗρόν με πρός τινα διαλεγόμενον, ἢ ἐπισύστασιν ποιοῦντα ὄχλου, οὔτε ἐν ταῖς συναγωγαῖς, οὔτε κατὰ πόλιν. οὔτε παραστῆσαί με δύνανται, περὶ ὧν κατηγοροῦσί μου. ὁμολογῶ δὲ τοῦτό σοι, ὅτι κατὰ τὴν ὁδὸν, ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, οὕτως λατρεύω τῷ πατρῴῳ τῷ θεῷ, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν νόμον καὶ τοῖς προφήταις γεγραμμένοις, ἐλπίδα ἔχων εἰς τὸν θεὸν, ἣν καὶ αὐτοὶ οὗτοι προσδέχονται, ἀνάστασιν μέλλειν ἔσεσθαι νεκρῶν, δικαίων τε καὶ ἀδίκων. ἐν τούτῳ δὲ αὐτὸς ἀσκῶ, ἀπρόσκοπον συνείδησιν ἔχειν πρὸς τὸν θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώ-

πους

Paulo, cœpit accuſare Tertullus, dicens: Cum in multa pace agamus per te, & multa recte gerantur in populo hoc per tuam prouidentiam, & ſemper & ubiq; cõprobamus, præſtantiſſime Felix, cum omni gratiarum actione. Sed ne diutius te detineam, oro te, ut audias nos paucis pro tua humanitate. Nacti enim ſumus uirum hunc peſtiferum & concitantem ſeditionem omnibus Iudæis in uniuerſo orbe, & autorem ſectæ Nazarenorũ, qui etiam templum prophanare conatus eſt, quem & apprehẽſum uoluimus ſecundum legem noſtram iudicare. Sed ſuperueniens tribunus Lyſias, cum magna ui eripuit eum è manibus noſtris, iubẽs accuſatores eius ad te uenire, ex quo poteris ipſe inquiſitione facta de omnibus iſtis cognoſcere, de quibus nos accuſamus eum. Adiecerunt autem & Iudæi, dicentes hæc ita ſe habere. Reſpondit autem Paulus, cum annuiſſet ipſe præſes, ut diceret. Aequiore animo pro meipſo cauſam dico, cum ſciam te multis iam annis iudicem fuiſſe genti huic, qui poſſis cognoſcere, quod non plures ſunt mihi dies quàm duodecim, ex quo aſcẽdi, adoraturus, Hieroſolymam. & neque in templo compererunt me cum aliquo diſputantem, aut cõcurſum facientem turbæ, neque in ſynagogis, neque in ciuitate. neque probare poſſunt ea de quibus me accuſant. Confiteor autem hoc tibi, quod iuxta uiam, quam uocant hæreſim, ſic colo patrium deum, credens omnib⁹ quæ in lege & prophetis ſcripta ſunt, ſpem habẽs in deum, fore, quã & hi ipſi expectant, reſurrectionẽ mortuorũ iuſtorũ ſimul & iniuſtorũ. Quin in hoc & ipſe ſtudeo ſine offendiculo conſcientiam habere erga deum, & erga homi-

C 3 nes

πους διαπαντός. δι' ἐτῶν δὲ πλειόνων πα-
ρεγενόμην, ἐλεημοσύνας ποιήσων εἰς τὸ ἔθνος
μου καὶ προσφοράς. ἐν οἷς εὗρόν με ἡγνι-
σμένον ἐν τῷ ἱερῷ, οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ με-
τὰ θορύβου. τινὲς δὲ ἀπὸ τῆς ἀσίας ἰουδαῖοι,
οὓς δεῖ ἐπὶ σοῦ παρεῖναι καὶ κατηγορεῖν, εἴ
τι ἔχοιεν πρός με. ἢ αὐτοὶ οὗτοι εἰπάτωσαν,
εἴ τι εὗρον ἐν ἐμοὶ ἀδίκημα, στάντος μου
ἐπὶ τοῦ συνεδρίου, ἢ περὶ μιᾶς ταύτης φωνῆς,
ἧς ἐκέκραξα ἑστὼς ἐν αὐτοῖς, ὅτι περὶ ἀναστά-
σεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι σήμερον ὑφ' ὑμῶν.
ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ φῆλιξ, ἀνέβαλε αὐτούς,
ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, εἰπών.
ὅταν λυσίας ὁ χιλίαρχος καταβῇ, δια-
γνώσομαι τὰ καθ' ὑμᾶς. διαταξάμενός τε
τῷ ἑκατοντάρχῳ τηρεῖσθαι τὸν παῦλον,
ἔχειν τε ἄνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν
ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετεῖν, ἢ προσέρχεσθαι αὐ-
τῷ. μετὰ δὲ ἡμέρας τινὰς παραγενόμενος
ὁ φῆλιξ σὺν δρουσίλλῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, οὔ-
σῃ ἰουδαίᾳ, μετεπέμψατο τὸν παῦλον. καὶ ἤκου-
σεν αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς χριστὸν πίστεως. διαλε-
γομένου δὲ αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἐγκρα-
τείας, καὶ τοῦ κρίματος τοῦ μέλλοντος ἔσε-
σθαι, ἔμφοβος γενόμενος ὁ φῆλιξ, ἀπεκρίθη,
τὸ νῦν ἔχον πορεύου, καιρὸν δὲ μεταλαβὼν
μετακαλέσομαί σε. ἅμα δὲ καὶ ἐλπίζων ὅ-
τι χρήματα δοθήσεται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ παύ-
λου, ὅπως λύσῃ αὐτόν. διὸ καὶ πυκνότερον
αὐτὸν μεταπεμπόμενος ὡμίλει αὐτῷ. διε-
τίας δὲ πληρωθείσης ἔλαβε διάδοχον ὁ φῆ-
λιξ πόρκιον φῆστον. θέλων τε χάριτας κα-
ταθέσθαι τοῖς ἰουδαίοις ὁ φῆλιξ, κατέλιπε
τὸν παῦλον δεδεμένον.

φῆστος οὖν ἐπιβὰς τῇ ἐπαρχίᾳ, με-
τὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνέβη εἰς ἱεροσόλυμα ἀπὸ
καισαρείας. ἐνεφάνισαν δὲ αὐτῷ ὁ ἀρχιε-
ρεὺς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν ἰουδαίων κατὰ τοῦ
παύλου, καὶ παρεκάλουν αὐτόν, αἰτούμενοι
χάριν κατ' αὐτοῦ, ὅπως μεταπέμψηται αὐ-
τὸν εἰς ἱερουσαλήμ, ἐνέδραν ποιοῦντες ἀνελεῖν

αὐτὸν

nes semper. Post annos autem plures ac
cessi, eleemosynas exhibiturus in gẽtem
meam, & oblationes, in quibus compe-
rerunt me purificatum in templo, haud
cum turba, neq; cum tumultu. Quidam
autem ex Asia Iudæi, quos oportebat
apud te præsto esse & accusare, si quid ha
berent aduersum me. aut hi ipsi dicant, si
quid deprehenderunt in me iniquitatis,
cum stem in cõcilio, nisi de una hac uoce,
qua clamaui inter eos stans, de resurre-
ctione mortuorum ego iudicor hodie à
uobis. Auditis autem his, Felix distulit il
los, certo sciens quæ ad eam uiam attine
bant, dicens: Cũ tribunus Lysias descen-
derit, pernoscam causam uestrã. Iussitq;
centurioni, ut custodiret Paulũ, sineretq;
eum relaxari, & ne quem ex illius famili-
aribus uetaret subministrare ei, aut adire
eum. Post aliquot autem dies cum adue
nisset Felix cum Drusilla uxore sua, quæ
erat Iudæa, accersiuit Paulum, & audiuit
ab eo fidem, quæ est in Christũ. Dispu-
tante autem illo de iusticia & temperan
tia & de iudicio futuro, tremefactus Fe-
lix respondit: In præsentia abi, cæterum
opportunitatẽ nactus accersam te. simul
& illud sperans fore, ut pecunia sibi dare
tur à Paulo ut solueret ipsum, propter
quod & frequenter accersens eum, loque
batur cũ eo. Biennio autem expleto, acce
pit successorem Felix Porcium Festum,
Volens autem gratiam præstare Iudæis
Felix, reliquit Paulum uinctum.

Festus ergo suscepta prouincia, post XXV
triduũ ascendit Hierosolymam ab urbe
Cæsarea. Significaruntq; illi princeps sa
cerdotum ac primores Iudæorũ de Pau-
lo, & rogabant eũ postulantes fauorem
aduersus eum, ut accerseret eum Hiero-
solymã, insidias tendentes ut interficerẽt
eum

αὐτὸν κατὰ τὴν ὁδόν. Ὁ μὲν οὖν φῆστος ἀ-
πεκρίθη, τηρεῖσθαι τὸν παῦλον ἐν καισαρείᾳ,
ἑαυτὸν δὲ μέλλειν ἐν τάχει ἐκπορεύεσθαι. Οἱ,
οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν, φησὶ, συγκαταβάντες,
εἴ τί ἐστιν ἐν τῷ ἀνδρὶ τούτῳ, κατηγορείτω-
σαν αὐτοῦ. Διατρίψας δὲ ἐν αὐτοῖς ἡμέρας πλεί-
ους ἢ δέκα, καταβὰς εἰς καισάρειαν, τῇ ἐπαύ-
ριον καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσε τὸν
παῦλον ἀχθῆναι. Παραγενομένου δὲ αὐτοῦ,
περιέστησαν οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων καταβεβη-
κότες ἰουδαῖοι, πολλὰ καὶ βαρέα αἰτιάμα-
τα φέροντες κατὰ τοῦ παύλου, ἃ οὐκ ἴσχυον
ἀποδεῖξαι, ἀπολογουμένου αὐτοῦ, ὅτι οὔτε
εἰς τὸν νόμον τῶν ἰουδαίων, οὔτε εἰς τὸ ἱε-
ρὸν, οὔτε εἰς καίσαρά τι ἥμαρτον. Ὁ φῆ-
στος δὲ τοῖς ἰουδαίοις θέλων χάριν κατα-
θέσθαι, ἀποκριθεὶς τῷ παύλῳ, εἶπε. Θέ-
λεις εἰς ἱεροσόλυμα ἀναβὰς, ἐκεῖ περὶ τούτων
κρίνεσθαι ἐπ' ἐμοῦ; Εἶπε δὲ ὁ παῦλος. ἐπὶ
τοῦ βήματος καίσαρος ἑστώς εἰμι, οὗ με δεῖ
κρίνεσθαι. ἰουδαίους οὐδὲν ἠδίκησα, ὡς καὶ σὺ
κάλλιον ἐπιγινώσκεις. Εἰ μὲν γὰρ ἀδικῶ, καὶ
ἄξιον θανάτου πέπραχά τι, οὐ παραιτοῦ-
μαι τὸ ἀποθανεῖν. Εἰ δὲ οὐδέν ἐστιν ὧν οὗτοι
κατηγοροῦσί μου, οὐδείς με δύναται αὐτοῖς
χαρίσασθαι. Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι. Τότε
ὁ φῆστος συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου,
ἀπεκρίθη. Καίσαρα ἐπικέκλησαι; ἐπὶ καί-
σαρα πορεύσῃ. Ἡμερῶν δὲ διαγενομένων
τινῶν, ἀγρίππας ὁ βασιλεὺς καὶ βερνίκη
κατήντησαν εἰς καισάρειαν, ἀσπασόμενοι
τὸν φῆστον. Ὡς δὲ πλείους ἡμέρας διέτρι-
βεν ἐκεῖ, ὁ φῆστος τῷ βασιλεῖ ἀνέθετο τὰ
κατὰ τὸν παῦλον, λέγων. ἀνήρ τίς ἐστι
καταλελειμμένος ὑπὸ φήλικος δέσμιος,
περὶ οὗ γενομένου μου εἰς ἱεροσόλυμα,
ἐνεφάνισαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύ-
τεροι τῶν ἰουδαίων, αἰτούμενοι κατ' αὐ-
τοῦ δίκην, πρὸς οὓς ἀπεκρίθην, ὅτι οὐκ ἔστιν
ἔθος ῥωμαίοις χαρίζεσθαί τινα ἄνθρω-
πον εἰς ἀπώλειαν, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος
κατὰ

eum in uia. Festus autem respondit, ut
seruaretur quidem Paulus Cæsareæ, se
uero breui illò profecturum. Qui ergo
inter uos, inquit, potentes sunt unà no-
biscum descendãt, & si qđ est in hoc uiro
crimen, accusent eum. Demoratus autẽ
inter eos diebus amplius quàm decem,
descendit Cæsaream: & postero die sedit
pro tribunali, iussitque Paulum adduci.
Qui cum perductus esset, circumstete-
runt eum qui ab Hierosolyma descende
rant Iudæi, multa & grauia crimina in-
tendentes aduersus Paulum, quæ nõ po
terant probare, Paulo pro se responden-
te, quod neq; in legem Iudæorum, neq;
in templum, neq; in Cæsarem quicquã
peccasset. Festus autem uolens gratifica-
ri Iudæis, respondens Paulo, dixit: Vis
Hierosolymam ascendere, & ibi de his
iudicari apud me? Dixit autem Paulus:
Ad tribunal Cæsaris sto, ubi me oportet
iudicari. Iudæis nullam iniuriam feci, si-
cut & tu melius nosti. Si enim nocui, aut
dignum morte aliquid feci, non recuso
mori. Si uero nihil est eorum, de quibus
hi accusant me, nemo potest me illis do-
nare. Cæsarem appello. Tunc Festus cũ
consilio collocutus respondit: Cæsarem
appellasti? ad Cæsarem ibis. Et cum dies
aliquot transacti essent, Agrippa rex &
Bernice descenderunt Cæsaream saluta-
turi Festum. Et cum dies complures ibi
commorarentur, Festus regi retulit cau-
sam Pauli, dicens: Vir quidam est re-
lictus à Felice uinctus, de quo cum uenis
sem Hierosolymam, significarunt mihi
principes sacerdotũ & seniores Iudæorũ
postulantes aduersus illum sententiam.
Quibus respõdi: Nõ est Rhomanis con
suetudo ob gratiã donare aliquẽ homi-
nẽ ut pereat, priusquàm is qui accusatur,

 præsentes

κατὰ πρόσωπομ ἔχοι τοὺς κατηγόρους, τόπομ τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Συνελθόντωμ οὖν αὐτῶν ἐνθάδε, ἀναβολὴν μηδὲ μίαμ ποιησάμενος, τῇ ἑξῆς καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσα ἀχθῆναι τὸμ ἄνδρα, περὶ οὗ σταθέντες οἱ κατήγοροι, οὐδὲ μίαμ αἰτίαμ ἐπέφερομ ὧμ ὑπενόουν ἐγώ. ζητήματα δέ τινα περὶ τῆς ἰδίας δεισιδαιμονίας εἶχομ πρὸς αὐτὸν, καὶ περί τινος ἰησοῦ τεθνηκότος, ὃμ ἔφασκεμ ὁ παῦλος ζῆν. Ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ τὴν περὶ τούτου ζήτησιμ, ἔλεγομ, εἰ βούλοιτο πορεύεσθαι εἰς ἱερουσαλὴμ, κἀκεῖ κρίνεσθαι περὶ τούτωμ. τοῦ δὲ παύλου ἐπικαλεσαμένου, τηρηθῆναι αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ σεβαστοῦ διάγνωσιμ, ἐκέλευσα τηρεῖσθαι αὐτόμ, ἕως οὗ πέμψω αὐτὸν πρὸς καίσαρα. Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸμ φῆστομ ἔφη, ἐβουλόμην καὶ αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀκοῦσαι. Ὁ δὲ αὔριομ φησὶμ, ἀκούσῃ αὐτοῦ. τῇ οὖν ἐπαύριομ ἐλθόντος τοῦ ἀγρίππα καὶ τῆς βερνίκης μετὰ πολλῆς φαντασίας. καὶ εἰσελθόντωμ εἰς τὸ ἀκροατήριομ σύν τε τοῖς χιλιάρχοις καὶ ἀνδράσι τοῖς κατ᾽ ἐξοχὴν οὖσι τῆς πόλεως, καὶ κελεύσαντος τοῦ φήστου, ἤχθη ὁ παῦλος. καὶ φησὶμ ὁ φῆστος. Ἀγρίππα βασιλεῦ, καὶ πάντες οἱ συμπαρόντες ἡμῖμ ἄνδρες, θεωρεῖτε τοῦτομ, περὶ οὗ πᾶμ τὸ πλῆθος τῶν ἰουδαίωμ ἐνέτυχόμ μοι, ἔμ τε ἱεροσολύμοις καὶ ἐνθάδε. ἐπιβοῶντες μὴ δεῖμ ζῆν αὐτὸμ μηκέτι. ἐγὼ δὲ καταλαβόμενος μηδὲμ ἄξιομ θανάτου αὐτὸμ πεπραχέναι, καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου ἐπικαλεσαμένου τὸμ σεβαστὸμ, ἔκρινα πέμπειμ αὐτόμ. περὶ οὗ ἀσφαλές τι γράψαι τῷ κυρίῳ οὐκ ἔχω. διὸ προήγαγομ αὐτὸμ ἐφ᾽ ὑμῶμ, καὶ μάλιστα ἐπὶ σοῦ βασιλεῦ ἀγρίππα, ὅπως τῆς ἀνακρίσεως γενομένης, σχῶ τι γράψαι. ἄλογομ γάρ μοι δοκεῖ πέμποντα δέσμιομ, μὴ καὶ τὰς κατ᾽ αὐτοῦ αἰτίας σημᾶναι. Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸμ παῦλομ ἔφη, ἐπιτρέπεταί σοι ὑπὲρ σεαυτοῦ λέγειμ. τότε ὁ παῦλος

præſentes habeat accuſatores, locumq; defendendi accipiat de crimine. Cum ergo huc conueniſſent, ſine ulla dilatione, ſequẽti die ſedens pro tribunali iuſſi adduci uirum. De quo cum ſtetiſſent accuſatores, nullum crimen intendebant ſuꝑ hiſce rebus, de quibus ego ſuſpicabar, ſed quæſtiones quaſdam de ſua ſuperſtitione habebant aduerſus eum, & de quodam Ieſu defuncto, quem affirmabat Paulus uiuere. Hæſitans autem ego de huiuſmodi quæſtiõe, dicebam, num uellet ire Hieroſolymam, & ibi iudicari ſuper iſtis. Paulus autem cum appellaſſet ut ſeruaretur Auguſti cognitioni, iuſſi ſeruari eum, donec mitterem eum ad Cæſarem. Agrippa autem dixit ad Feſtum: Volebam & ipſe hominem audire. Cras, inquit, audies eum. Poſtero autem die cum ueniſſet Agrippa & Bernice cum multo apparatu, & introiſſent in auditorium cum tribunis & uiris principalibus ciuitatis, iubente Feſto adductus eſt Paulus. Et dicit Feſtus: Agrippa rex, & omnes qui ſimul adeſtis nobiſcũ uiri, uidetis hunc hominẽ, de quo omnis multitudo Iudæorum interpellauit me, & Hieroſolymis & hic, acclamantes non oportere eum uiuere amplius. Ego uero comperi nihil dignum morte eum admiſiſſe. Cæterum cum is ipſe appellaſſet Auguſtum, ſtatui mittere eum. De quo quid certum ſcribam domino, non habeo. Quapropter produxi eũ ad uos, & maxime ad te rex Agrippa, ut examinatione facta, habeam quod ſcribã. Iniquum enim mihi uidetur mittere uinctum, & crimina de quibus accuſatur non ſignificare.

Agrippa uero ad Paulum ait: Per XXVI
mittitur tibi loqui pro temetipſo. Tunc Paulus

ὁ παῦλος ἀπελογεῖτο ἐκτείνας τὴν χεῖρα
περὶ πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ ἰουδαίων
βασιλεῦ ἀγρίππα, ἥγημαι ἐμαυτὸν μακά-
ριον, μέλλων ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ σοῦ σήμε-
ρον, μάλιστα γνώστην ὄντα σε πάντων τῶν
κατὰ ἰουδαίους, ἠθῶν τε καὶ ζητημάτων. Διὸ
δέομαί σου, μακροθύμως ἀκοῦσαί μου. τὴν
μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεότητος, τὴν
ἀπ᾽ ἀρχῆς γενομένην ἐν τῷ ἔθνει μου ἐν ἱερο
σολύμοις, ἴσασι πάντες οἱ ἰουδαῖοι, προγι-
νώσκοντές με ἄνωθεν, ἐὰν θέλωσι μαρτυρεῖν,
ὅτι κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς ἡμε-
τέρας θρησκείας, ἔζησα φαρισαῖος, καὶ νῦν
ἐπ᾽ ἐλπίδι τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελί-
ας γενομένης ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἕστηκα κρινόμενος,
εἰς ἣν τὸ δωδεκάφυλον ἡμῶν ἐν ἐκτενείᾳ νύ
κτα καὶ ἡμέραν λατρεῦον, ἐλπίζει καταν-
τῆσαι. περὶ ἧς ἐλπίδος ἐγκαλοῦμαι βασι-
λεῦ ἀγρίππα, ὑπὸ τῶν ἰουδαίων. τί ἄπιστον
κρίνεται παρ᾽ ὑμῖν, εἰ ὁ θεὸς νεκροὺς ἐγείρει;
ἐγὼ μὲν οὖν ἔδοξα ἐμαυτῷ πρὸς τὸ ὄνομα
ἰησοῦ τοῦ ναζωραίου δεῖν πολλὰ ἐναντία πρᾶ
ξαι, ὃ καὶ ἐποίησα ἐν ἱεροσολύμοις. καὶ πολ
λοὺς τῶν ἁγίων ἐγὼ φυλακαῖς κατέκλει-
σα, τὴν παρὰ τῶν ἀρχιερέων ἐξουσίαν λα-
βών; ἀναιρουμένων τε αὐτῶν, κατήνεγκα ψῆ
φον. καὶ κατὰ πάσας τὰς συναγωγὰς πολ-
λάκις τιμωρῶν αὐτοὺς, ἠνάγκαζον βλασφη-
μεῖν, περισσῶς τε ἐμμαινόμενος αὐτοῖς, ἐ-
δίωκον ἕως καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεις. ἐν οἷς
καὶ πορευόμενος εἰς τὴν δαμασκὸν μετ᾽
ἐξουσίας καὶ ἐπιτροπῆς τῆς παρὰ τῶν ἀρχιε
ρέων, ἡμέρας μέσης, βασιλεῦ, κατὰ τὴν ὁδὸν
εἶδον οὐρανόθεν ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ
ἡλίου περιλάμψαν με φῶς, καὶ τοὺς σὺν ἐ-
μοὶ πορευομένους. πάντων δὲ καταπεσόν-
των ἡμῶν εἰς τὴν γῆν, ἤκουσα φωνὴν λαλοῦ
σαν πρός με, καὶ λέγουσαν τῇ ἑβραΐδι δια-
λέκτῳ. Σαοὺλ, σαοὺλ, τί με διώκεις; σκλη-
ρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. ἐγὼ δὲ εἶ-
πον, τίς εἶ κύριε; ὁ δὲ εἶπεν, ἐγώ εἰμι ἰησοῦς
ὃν

Paulus extenta manu pro ſe dicebat: Su
per omnibus de quibus accuſor à Iudæ-
is rex Agrippa, exiſtimo me beatũ, qui
cauſam dicturus ſim apud te hodie, cum
tu maxime ſis gnarus earum, quæ apud
Iudæos ſunt, & cõſuetudinũ & quæſtio-
nũ. Quapropter obſecro te, ut patienter
me audias. Itaqꝫ uitam quidem meam,
quam egi ab adoleſcentia, quæ ab initio
fuit in gẽte mea Hieroſolymis, nouerũt
omnes Iudæi, qui prius nouerant me ab
initio, ſi uelint teſtimoniũ ferre, quod ſe-
cundum exquiſitiſſimam ſectam noſtræ
religionis, uixerim pharisæus. Et nũc fre-
tus ſpe repromiſſionis, quæ ad patres no
ſtros facta eſt à deo, ſto iudicio ſubie-
ctus, ad quã duodecim tribus noſtræ in-
ſtanter nocte & die colentes deũ, ſperãt
ſe peruenturas. De qua ſpe accuſor rex
Agrippa à Iudæis. Cur incredibile iudi-
catur apud uos, ſi deus mortuos ſuſcitat?
Et ego quidem exiſtimabã me aduerſus
nomen Ieſu Nazareni multa repugnan
do facturũ, quod & feci Hieroſolymis.
Et multos ſanctorũ ego carceribus incluſi,
à principibus ſacerdotum poteſtate acce
pta: & cũ occiderent, detuli ſententiã. Et
per omnes ſynagogas freqũeter puniẽs
eos, compellebam blaſphemare, & am-
plius inſaniẽs in eos, perſequebar etiam
in exteras uſqꝫ ciuitates. Quarum rerum
ſtudio cum irem Damaſcum cum autori
tate & permiſſu principũ ſacerdotũ, die
medio, rex, in uia uidi è cœlo ſupra ſplen
dorẽ ſolis circũfulſiſſe me lumẽ, & eos q
mecũ faciebãt iter. Cũ aũt omẽs nos de-
cidiſſemus in terrã, audiui uocẽ loquentẽ
ad me, ac dicẽtem hebraica lingua: Saul,
Saul, quid me perſequeris? Durũ eſt tibi
contra ſtimulos calcitrare. Ego aũt dixi:
Quis es dñe? At ille dixit: Ego ſum Ieſus
quem

ὃν σὺ διώκεις. ἀλλὰ ἀνάστηθι καὶ στῆθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου. εἰς τοῦτο γὰρ ὤφθην σοι, προχειρίσασθαί σε ὑπηρέτην καὶ μάρτυρα, ὧν τε εἶδες, ὧν τε ὀφθήσομαί σοι, ἐξαιρούμενός σε ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνῶν, εἰς οὓς νῦν σε ἀποστέλλω, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, τοῦ ὑποστρέψαι ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ σατανᾶ ἐπὶ τὸν θεόν, τοῦ λαβεῖν αὐτοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ κλῆρον ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πίστει τῇ εἰς ἐμέ. ὅθεν βασιλεῦ ἀγρίππα, οὐκ ἐγενόμην ἀπειθὴς τῇ οὐρανίῳ ὀπτασίᾳ, ἀλλὰ τοῖς ἐν δαμασκῷ πρῶτον, καὶ ἱεροσολύμοις, εἰς πᾶσάν τε τὴν χώραν τῆς ἰουδαίας, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγέλλων μετανοεῖν, καὶ ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν θεόν, ἄξια τῆς μετανοίας ἔργα πράσσοντας. ἕνεκα τούτων με οἱ ἰουδαῖοι συλλαβόμενοι ἐν τῷ ἱερῷ, ἐπειρῶντο διαχειρίσασθαι. ἐπικουρίας οὖν τυχὼν τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ, ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἕστηκα, μαρτυρούμενος μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ, οὐδὲν ἐκτὸς λέγων, ὧν τε οἱ προφῆται ἐλάλησαν μελλόντων γίνεσθαι, καὶ μωϋσῆς, εἰ παθητὸς ὁ χριστός, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν φῶς μέλλει καταγγέλλειν τῷ λαῷ καὶ τοῖς ἔθνεσι. ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἀπολογουμένου, ὁ φῆστος μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἔφη, μαίνῃ παῦλε. τὰ πολλά σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει. ὁ δὲ, οὐ μαίνομαί φησι κράτιστε φῆστε, ἀλλὰ ἀληθείας καὶ σωφροσύνης ῥήματα ἀποφθέγγομαι. ἐπίσταται γὰρ περὶ τούτων ὁ βασιλεὺς, πρὸς ὃν καὶ παρρησιαζόμενος λαλῶ. λανθάνειν γὰρ αὐτὸν τί τούτων, οὐ πείθομαι οὐδέν, οὐ γάρ ἐστιν ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον τοῦτο. πιστεύεις βασιλεῦ ἀγρίππα τοῖς προφήταις; οἶδα ὅτι πιστεύεις. ὁ δὲ ἀγρίππας πρὸς τὸν παῦλον ἔφη. ἐν ὀλίγῳ με πείθεις χριστιανὸν γενέσθαι. ὁ δὲ παῦλος εἶπεν. εὐξαίμην ἂν τῷ θεῷ, καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ, οὐ μόνον σε, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντάς μου σήμερον, γενέσθαι τοιούτους, ὁποῖος

quem tu persequeris. Sed exurge & sta super pedes tuos. Ad hoc enim apparui tibi, ut cõstituam te ministrum ac testem & eorum quæ uidisti, & eorũ in quibus apparebo tibi, eripiẽs te à populo & gentibus, in quas nunc te mitto: ut apias oculos eorum, ut cõuertantur à tenebris ad lucem, & à potestate satanæ ad deum: ut accipiant remissionem peccatorũ, & sortem inter eos qui sanctificati sunt per fidem, quæ est erga me. Vnde rex Agrippa, non fui inobediẽs cœlesti uisioni, sed his qui sunt Damasci primũ & Hierosolymis, & per omnem regionem Iudææ, deinde & gentibus annunciabam, ut pœnitentiam agerent, & conuerterentur ad deum, opera facientes digna ijs qui resipuissent. Hac ex causa Iudæi me in templo comprehensum tentauerunt interficere. Auxilium igitur nactus dei, usq; in hodiernum diem sto, testificãs tum paruo tum magno, nihil aliud dicens, q̃ ea quæ prophetæ prædixerant futura esse, & Moses, an passurus fuerit Christus, an primus ex resurrectione mortuorum lumen annunciaturus sit populo & gentibus. Hæc autem cum pro se diceret, Festus magna uoce ait: Insanis Paule. Multæ te literæ ad insaniam conuertunt. Et Paulus, non insanio, inquit, optime Feste, sed ueritatis & sobrietatis uerba eloquor. Scit enim de his rex apud quem & libere loquor. Latere enim eum nihil horum arbitror. Neq; enim hoc in angulo gestum est. Credis rex Agrippa prophetis? Scio quod credis. Agrippa autem ad Paulũ ait: Modica ex parte ꝑsuades mihi ut fiã Christianꝰ. Et Paulus ait: Optarim à deo, nõ solum modica ex parte, uerumetiã magna: nõ te modo, sed omnes etiam, qui me audiunt hodie, esse tales, qualis

ὁποῖος κἀγώ εἰμι, παρεκτὸς τῶν δεσμῶν
τούτων. καὶ ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, ἀνέστη
ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἡγεμὼν, ἥτε βερνίκη, καὶ οἱ
συγκαθήμενοι αὐτοῖς. καὶ ἀναχωρήσαντες,
ἐλάλουν πρὸς ἀλλήλους λέγοντες· ὅτι οὐδὲν
θανάτου ἄξιον ἢ δεσμῶν πράσσει ὁ ἄνθρωπος
οὗτος. ἀγρίππας δὲ τῷ φήστῳ ἔφη, ἀπολε
λύσθαι ἐδύνατο ὁ ἄνθρωπος οὗτος, εἰ μὴ ἐ-
πεκέκλητο καίσαρα.   ὡς δὲ ἐκρίθη τοῦ
ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν ἰταλίαν, παρεδί-
δουν τόν τε παῦλον καί τινας ἑτέρους δεσ-
μώτας ἑκατοντάρχῃ, ὀνόματι ἰουλίῳ, σπεί-
ρης σεβαστῆς. ἐπιβάντες δὲ πλοίῳ ἀδραμυτ
τηνῷ μέλλοντες πλεῖν τοὺς κατὰ τὴν ἀσίαν τό
πους, ἀνήχθημεν, ὄντος σὺν ἡμῖν ἀριστάρχου
μακεδόνος θεσσαλονικέως. τῇ τε ἑτέρᾳ κατή
χθημεν εἰς σιδῶνα. φιλανθρώπως τε ὁ ἰούλι
ος τῷ παύλῳ χρησάμενος, ἐπέτρεψε πρὸς
τοὺς φίλους πορευθέντα, ἐπιμελείας τυχεῖν.
κἀκεῖθεν ἀναχθέντες, ὑπεπλεύσαμεν τὴν κύ
προν. διὰ τὸ τοὺς ἀνέμους εἶναι ἐναντίους. τό,
τε πέλαγος τὸ κατὰ τὴν κιλικίαν καὶ παμ-
φυλίαν διαπλεύσαντες, κατήλθομεν εἰς μύ
ρα τῆς λυκίας, κἀκεῖ εὑρὼν ὁ ἑκατόνταρχος
πλοῖον ἀλεξανδρινὸν, πλέον εἰς τὴν ἰταλί
αν, ἐνεβίβασεν ἡμᾶς εἰς αὐτό. ἐν ἱκαναῖς δὲ
ἡμέραις βραδυπλοοῦντες, καὶ μόλις γενόμε
νοι κατὰ τὴν κνίδον, μὴ προσεῶντος ἡμᾶς τοῦ
ἀνέμου, ὑπεπλεύσαμεν τὴν κρήτην κατὰ σαλ
μώνην. μόλις τε παραλεγόμενοι αὐτὴν,
ἤλθομεν εἰς τόπον τινὰ, καλούμενον κα-
λοὺς λιμένας, ᾧ ἐγγὺς ἦν πόλις λασαία.
ἱκανοῦ δὲ χρόνου διαγενομένου, καὶ ὄντος ἤδη
ἐπισφαλοῦς τοῦ πλοός, διὰ τὸ καὶ τὴν νη
στείαν ἤδη παρεληλυθέναι, παρῄνει ὁ παῦλος,
λέγων αὐτοῖς. ἄνδρες, θεωρῶ ὅτι μετὰ ὕβρε
ως καὶ πολλῆς ζημίας, οὐ μόνον τοῦ φόρτου
καὶ τοῦ πλοίου, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν
μέλλειν ἔσεσθαι τὸν πλοῦν. ὁ δὲ ἑκατόνταρ
χος τῷ κυβερνήτῃ καὶ τῷ ναυκλήρῳ ἐπεί-
θετο μᾶλλον, ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ παύλου λεγομένοις.
ἀνευθέτου

qualis ego sum, exceptis uinculis his. Et
hæc eo locuto, surrexit rex, ac præses, &
Bernice, & qui assidebant eis. Et cum se-
cessissent, loquebantur inter se dicentes:
Nihil morte aut uinculis dignum facit
homo iste. Agrippa autem Festo dixit:
Dimitti poterat homo hic, si non appel
lasset Cæsarem.   Postq͞ autem de- XXVII
cretũ est, ut nos nauigaremus in Italiã,
tradiderũt & Paulũ & quosdã alios uin-
ctos centurioni, nomine Iulio, cohortis
Augustæ. Cõscensa aũt naue Adramyt-
tina nauigaturi iuxta loca Asiæ, solui-
mus, perseuerante nobiscum Aristarcho
Macedone Thessalonicensi. Sequẽti au
tem die appulimus Sidonem. Et Iulius
humaniter tractato Paulo, permisit ut
ad amicos profectus, ab illis curaret. Et
inde cum soluissemus, subnauigauimus
iuxta Cyprum, propterea quod essent
uenti contrarij. Et pelagus qđ est contra
Ciliciam & Pamphyliam, emensi, perue-
nimus Myram, quæ est Lyciæ, & ibi na-
ctus centurio nauem Alexandrinam, na
uigantem in Italiam, imposuit nos in
eam. Et cum multis diebus tarde nauiga
remus, uixq͞ deuenissemus contra Gni-
dum, prohibẽte nos uento, adnauigaui-
mus Cretæ iuxta Salmonem. Et uix præ
terlegentes illam, peruenimus in locum
quendam, qui uocat͛ Pulchri portus, cui
uicina erat ciuitas Lasæa. Multo autem
tẽpore peracto, & cũ esset iam periculosa
nauigatio, ob id quoq͞ quod iam ultra
tempus sustinuissent inediam, admone
bat eos Paulus, dicens eis: Viri, uideo q͞
cum iniuria multoq͞ damno, non solum
oneris & nauis, sed etiam animarum no
strarum futura sit nauigatio. Centurio
autem gubernatori & Nauclero magis
credebat, q͞ his quæ à Paulo dicebãtur.
Et cũ

ἀνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασίαν, οἱ πλείους ἔθεντο βουλὴν ἀναχθῆναι κἀκεῖθεν, εἴπως δύναιντο καταντήσαντες εἰς φοίνικα παραχειμάσαι, λιμένα τῆς κρήτης, βλέποντα κατὰ λίβα καὶ κατὰ χῶρον. ὑποπνεύσαντος δὲ νότου, δόξαντες τῆς προθέσεως κεκρατηκέναι, ἄραντες ἆσσον, παρελέγοντο τὴν κρήτην. μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔβαλε κατ' αὐτῆς ἄνεμος τυφωνικὸς, ὁ καλούμενος εὐροκλύδων. συναρπασθέντος δὲ τοῦ πλοίου, καὶ μὴ δυναμένου ἀντοφθαλμεῖν τῷ ἀνέμῳ, ἐπιδόντες ἐφερόμεθα. νησίον δέ τι ὑποδραμόντες, καλούμενον κλαύδην, μόλις ἰσχύσαμεν περικρατεῖς γενέσθαι τῆς σκάφης, ἣν ἄραντες, βοηθείαις ἐχρῶντο, ὑποζωννύντες τὸ πλοῖον, φοβούμενοί τε μὴ εἰς τὴν σύρτιν ἐκπέσωσι, χαλάσαντες τὸ σκεῦος, οὕτως ἐφέροντο. σφοδρῶς δὲ χειμαζομένων ἡμῶν, τῇ ἑξῆς ἐκβολὴν ἐποιοῦντο, καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρρίψαμεν. μήτε δὲ ἡλίου, μήτε ἄστρων ἐπιφαινόντων ἐπὶ πλείονας ἡμέρας, χειμῶνός τε οὐκ ὀλίγου ἐπικειμένου, λοιπὸν περιῃρεῖτο πᾶσα ἐλπὶς τοῦ σώζεσθαι ἡμᾶς. πολλῆς δὲ ἀσιτίας ὑπαρχούσης, τότε σταθεὶς ὁ παῦλος ἐν μέσῳ αὐτῶν, εἶπεν. ἔδει μὲν ὦ ἄνδρες πειθαρχήσαντάς μοι, μὴ ἀνάγεσθαι ἀπὸ τῆς κρήτης, κερδῆσαί τε τὴν ὕβριν ταύτην καὶ τὴν ζημίαν. καὶ τὰ νῦν παραινῶ ὑμᾶς εὐθυμεῖν. ἀποβολὴ γὰρ ψυχῆς οὐδὲ μία ἔσται ἐξ ὑμῶν, πλὴν τοῦ πλοίου. παρέστη γάρ μοι τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἄγγελος τοῦ θεοῦ οὗ εἰμὶ, ᾧ καὶ λατρεύω, λέγων. μὴ φοβοῦ παῦλε, καίσαρί σε δεῖ παραστῆναι. καὶ ἰδοὺ κεχάρισταί σοι ὁ θεὸς πάντας τοὺς πλέοντας μετά σου. διὸ εὐθυμεῖτε ἄνδρες. πιστεύω γὰρ τῷ θεῷ, ὅτι οὕτως ἔσται, καθ' ὃν τρόπον λελάληταί μοι. εἰς νῆσον δέ τινα δεῖ ἡμᾶς ἐκπεσεῖν. ὡς δὲ τεσσαρεσκαιδεκάτη νὺξ ἐγένετο, διαφερομένων ἡμῶν ἐν τῷ ἀδρίᾳ κατὰ μέσον τῆς νυκτὸς, ὑπενόουν οἱ ναῦται προσάγειν τινὰ

αὐτοῖς

[Handwritten marginal note:] ab ἐγγὺς, comparat. ἔγγιον vel ἆσσον neutr. ἆσσον sive per [illegible] dialectum [illegible] ἆσσον. male convertit Asson. vide [illegible]

Et cum aptus portus nō esset ad hybernandū, cōplures ceperūt cōsiliū soluendi illinc, si quo modo possent puecti Phoenicē illic hybernare. Is est portus Cretæ spectans ad Africum & ad Chorū. Aspirante aūt Austro, rati se ꝓpositi cōpotes, cū soluissent Asson, præterlegebant Cretam. Verū haud multo post coortus est cōtra ipsam uentus Typhonicus, qui uocatur Euroaquilo. Cūm q; correpta esset nauis, nec posset obniti uento, data naue flatibus, ferebamur. In insululam autem quādam deuecti, quæ uocatur Clauda, uix potuimus obtinere scapham. Qua sublata adiutorijs utebantur, subcingentes nauem, timentes ne in Syrtim inciderent, demisso uase, sic ferebant. Cum autem uehementi tempestate iactaremur, sequēti die iactum fecerunt, ac tertio die nostris manib⁹ armamēta nauis proiecimus. Porrò neq; sole neq; syderibus apparentibus ad cōplures dies, & tēpestate non exigua imminente, iam ablata erat spes omnis salutis nostræ. Cū aūt multa iam esset inedia, tūc stans Paulus in medio eorū, dixit: Oportebat quidē ó uiri audito me nō soluere à Creta, nec accersere nobis iniuriā hanc & iacturā. Et nūc hortor, ut bono animo sitis. Iactura em̄ animæ nulla erit ex uobis, sed tantū nauis. Astitit em̄ mihi hac nocte angelus dei cuius sum ego, quem & colo, dicens: Ne timeas Paule, Cæsari te oportet sisti. Et ecce donauit tibi deus omnes qui nauigant tecū. Propter quod bono animo estote uiri. Credo em̄ deo, ꝙ sic erit, quēadmodū dictū est mihi. In insulam aūt quandā oportet nos eijci. Sed posteaꝗ̄ quartadecima nox superuenit, nauigantibus nobis in Adria circa medium noctis, suspicabantur nautæ apparere sibi

aliquā

αὐτοῖς χώραν, καὶ βολίσαντες, εὗρον ὀργυιὰς
εἴκοσι, βραχὺ δὲ διαστήσαντες, καὶ πάλιν
βολίσαντες, εὗρον ὀργυιὰς δεκαπέντε. φοβού-
μενοί τε μή πως εἰς τραχεῖς τόπους ἐκπέ-
σωσιν, ἐκ πρύμνης ῥίψαντες ἀγκύρας τέσσα-
ρας, ηὔχοντο ἡμέραν γενέσθαι. τῶν δὲ ναυτῶν
ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλα-
σάντων τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν, προ-
φάσει ὡς ἐκ πρώρας μελλόντων ἀγκύρας ἐ-
κτείνειν, εἶπεν ὁ Παῦλος τῷ ἑκατοντάρχῳ
καὶ τοῖς στρατιώταις. ἐὰν μὴ οὗτοι μείνω-
σιν ἐν τῷ πλοίῳ, ὑμεῖς σωθῆναι οὐ δύνα-
σθε. τότε οἱ στρατιῶται ἀπέκοψαν τὰ σχοι-
νία τῆς σκάφης, καὶ εἴασαν αὐτὴν ἐκπεσεῖν.
ἄχρι δὲ οὗ ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι, παρεκά-
λει ὁ Παῦλος ἅπαντας μεταλαβεῖν τροφῆς,
λέγων. τεσσαρεσκαιδεκάτην σήμερον ἡμέ-
ραν προσδοκῶντες ἄσιτοι διατελεῖτε, μηδὲν
προσλαβόμενοι, διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς προσ-
λαβεῖν τροφῆς. τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς ὑμετέρας
σωτηρίας ὑπάρχει. οὐδενὸς γὰρ ὑμῶν θρὶξ
ἐκ τῆς κεφαλῆς πεσεῖται. εἰπὼν δὲ ταῦτα,
καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαρίστησε τῷ θεῷ ἐνώ-
πιον πάντων, καὶ κλάσας, ἤρξατο ἐσθίειν.
εὔθυμοι δὲ γενόμενοι πάντες, καὶ αὐτοὶ προσε-
λάβοντο τροφῆς. ἦμεν δὲ ἐν τῷ πλοίῳ αἱ
πᾶσαι ψυχαί, διακόσιαι ἑβδομηκονταέξ.
κορεσθέντες δὲ τροφῆς, ἐκούφιζον τὸ πλοῖον,
ἐκβαλλόμενοι τὸν σῖτον εἰς τὴν θάλασσαν.
ὅτε δὲ ἡμέρα ἐγένετο, τὴν γῆν οὐκ ἐπεγίνω-
σκον, κόλπον δέ τινα κατενόουν ἔχοντα
αἰγιαλόν, εἰς ὃν ἐβουλεύσαντο εἰ δυνατὸν
ἐξῶσαι τὸ πλοῖον. καὶ τὰς ἀγκύρας περιε-
λόντες, εἴων εἰς τὴν θάλασσαν, ἅμα ἀνέν-
τες τὰς ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων, καὶ ἐπά-
ραντες τὸν ἀρτέμονα τῇ πνεούσῃ, κατεῖχον
εἰς τὸν αἰγιαλόν. περιπεσόντες δὲ εἰς τό-
πον διθάλασσον, ἐπώκειλαν τὴν ναῦν. καὶ
ἡ μὲν πρώρα ἐρείσασα, ἔμεινεν ἀσάλευτος. ἡ
δὲ πρύμνα ἐλύετο ὑπὸ τῆς βίας τῶν κυμάτων.
τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο, ἵνα τοὺς
δεσμώτας

aliquam regionem. Qui & demissa bo-
lide, repererunt passus uiginti, ac pusil-
lum inde digressi, rursumq; demissa bo-
lide repererunt passus quindecim. Ti-
mentesq;, ne in aspera loca inciderēt, de
puppi iactis ancoris quatuor, optabant
diem oriri. Nautis uero quærentibus fu-
gere è naui, cum demisissent scapham in
mare, sub prætextu uelut è prora anco-
ras extensuri, dixit Paulus centurioni &
militibus: Nisi hi in naui manserint, uos
salui fieri non potestis. Tunc absciderūt
milites funes scaphæ, & passi sunt eam
excidere. Et cum dies inciperet appare-
re, hortabatur Paulus omnes sumere ci-
bum, dicens: Dies hic decimusquartus
est, quod expectantes ieiuni permane-
tis, nihil accipientes. propter quod hor-
tor uos, ut sumatis cibum: hoc enim ad
salutem uestram pertinet: quia nullius
uestrum capillus de capite cadet. Et cum
hæc dixisset, sumpto pane gratias egit
deo in conspectu omnium, & cum fre-
gisset, cœpit edere. Porrò animis iam re-
creatis omniū, sumpserunt & ipsi cibum.
Eramus uero uniuersæ animæ in naui
ducentæ septuagintasex. Et satiati ci-
bo, alleuabant nauem, eijcientes triti-
cum in mare. Cum autem dies esset, ter-
ram non agnoscebant: sinum uero quen-
dam animaduerterunt, habentem litus
in quod cogitabant, si possent, impinge-
re nauem. Et cum ancoras sustulissent,
committebant se mari, simul laxatis iun-
cturis gubernaculorum, & sublato ar-
temone ad auræ flatum, tendebant
ad litus. Et cum incidissent in locum
bimarem, impegerunt nauem. Ac pro-
ra quidem infixa manebat immobi-
lis: puppis uero soluebatur à ui unda-
rum. Militum autem consilium eutrat, ut

D uinctos

δεσμώτας ἀποκτείνωσι, μή τις ἐκκολυμβήσας διαφύγοι. ὁ δὲ ἑκατόνταρχος βουλόμενος διασῶσαι τὸμ παῦλομ, ἐκώλυσεμ αὐτοὺς τοῦ βουλήματος. ἐκέλευσέ τε τοὺς δυναμένους κολυμβᾶμ, ἀποῤῥίψαντας πρώτους ἐπὶ τὴν γῆν ἐξιέναι, καὶ τοὺς λοιποὺς, οὓς μὲν ἐπὶ σανίσιμ, οὓς δὲ ἐπί τινωμ τῶν ἀπὸ τοῦ πλοίου. καὶ οὕτως ἐγένετο πάντας διασωθῆναι ἐπὶ τὴν γῆν.

καὶ διασωθέντες, τότε ἐπέγνωσαμ, ὅτι μελίτη ἡ νῆσος καλεῖται. οἱ δὲ βάρβαροι παρεῖχομ οὐ τὴν τυχοῦσαμ φιλανθρωπίαμ ἡμῖμ. ἀνάψαντες γὰρ πυρὰμ, προσελάβοντο πάντας ἡμᾶς, διὰ τὸμ ὑετὸμ τὸμ ἐφεστῶτα, καὶ διὰ τὸ ψῦχος. συστρέψαντος δὲ τοῦ παύλου φρυγάνωμ πλῆθος, καὶ ἐπιθέντος ἐπὶ τὴν πυρὰμ, ἔχιδνα ἐκ τῆς θέρμης ἐξελθοῦσα, καθῆψε τῆς χειρὸς αὐτοῦ. ὡς δὲ εἶδομ οἱ βάρβαροι κρεμάμενομ τὸ θηρίομ ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἔλεγομ πρὸς ἀλλήλους. πάντως φονεύς ἐστιμ ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃμ διασωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης, ἡ δίκη ζῆν οὐκ εἴασεμ. ὁ μὲν οὖν ἀποτινάξας τὸ θηρίομ εἰς τὸ πῦρ, ἔπαθεμ οὐδὲμ κακόμ. οἱ δὲ προσεδόκωμ αὐτὸμ μέλλειμ πίμπρασθαι, ἢ καταπίπτειμ ἄφνω νεκρόμ. ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκώντωμ, καὶ θεωρούντωμ μηδὲμ ἄτοπομ εἰς αὐτὸμ γινόμενομ, μεταβαλλόμενοι ἔλεγομ θεὸμ αὐτὸμ εἶναι. ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸμ τόπομ ἐκεῖνομ, ὑπῆρχε χωρία τῷ πρώτῳ τῆς νήσου, ὀνόματι ποπλίῳ, ὃς ἀναδεξάμενος ἡμᾶς τρεῖς ἡμέρας φιλοφρόνως ἐξένισεμ. ἐγένετο δὲ τὸμ πατέρα τοῦ ποπλίου πυρετοῖς καὶ δυσεντερίᾳ συνεχόμενομ κατακεῖσθαι. πρὸς ὃμ ὁ παῦλος εἰσελθὼμ καὶ προσευξάμενος, ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτῷ, ἰάσατο αὐτόμ. τούτου οὖν γενομένου καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἔχοντες ἀσθενείας ἐν τῇ νήσῳ, προσήρχοντο καὶ ἐθεραπεύοντο, οἳ καὶ πολλαῖς τιμαῖς ἐτίμησαμ ἡμᾶς, καὶ ἀναγομένοις ἐπέθεντο τὰ πρὸς τὴν χρείαμ. μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνήχθημεν

ἐν

uinctos occiderent, ne quis cum enatasset, effugeret. At centurio uolens seruare Paulum, cōpescuit eos à consilio. iussitq; ut qui possent natare, abijcerent se primos, & in terram euaderent, cæteriq; partim in tabulis, partim in quibusdam nauis fragmentis. Et sic factū est, ut omnes incolumes euaderent in terram.

Et cum euasissent, tunc cognouerunt, quod Melite insula uocaretur. XXVIII. Barbari uero præstabant non uulgarem humanitatem nobis. Accensa enim pyra, recipiebant nos omnes propter imbrem qui imminebat, & propter frigus. Cum congregasset autem Paulus sarmentorū multitudinem, & imposuisset in ignem, uipera è calore prorepens, inuasit manū eius. Vt uero uiderunt Barbari pendentem bestiam de manu eius, inter sese dicebant: Omnino homicida est homo hic, quem seruatum è mari ultio non sinit uiuere. Et ille quidem excussa uipera in ignem, mali nihil passus est. At illi existimabant futurum ut incenderetur, aut concideret repente mortuus. Diu autem illis expectantibus, & intuentibus nihil mali illi accidere, mutata mente dicebant eum esse deum. In locis autem illis erant prædia primati insulæ, nomine Publio, qui nos exceptos, triduo benigne tractauit hospitio. Contigit autem patrem Publij febribus ac dysenteria uexatum decumbere. Ad quem Paulus intrauit: & cum orasset, imposuisset que ei manus, sanauit eum. Hoc igitur facto, cæteri quoque qui habebant infirmitates in insula, accedebant, & sanabantur: qui etiam multis honoribus nos honorauerunt, & soluentibus imposuerunt, quæ necessaria erant. Post menses autem tres nauigauimus

in

ἐν πλοίῳ παρακεχειμακότι ἐν τῇ νήσῳ, ἀλεξανδρίνῳ, παρασήμῳ διοσκούροις. καὶ καταχθέντες εἰς συρακούσας ἐπεμείναμεν ἡμέρας τρεῖς. ὅθεν περιελθόντες κατηντήσαμεν εἰς ῥήγιον, καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν ἐπιγενομένου νότου, δευτεραῖοι, ἤλθομεν εἰς ποτιόλους, οὗ εὑρόντες ἀδελφοὺς, παρεκλήθημεν ἐπ' αὐτοῖς ἐπιμεῖναι ἡμέρας ἑπτὰ, καὶ οὕτως εἰς τὴν ῥώμην ἤλθομεν. κἀκεῖθεν οἱ ἀδελφοὶ ἀκούσαντες τὰ περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῖν, ἄχρις ἀππίου φόρου, καὶ τριῶν ταβερνῶν. οὓς ἰδὼν ὁ παῦλος εὐχαριστήσας τῷ θεῷ, ἔλαβε θάρσος. ὅτε δὲ ἤλθομεν εἰς ῥώμην, ὁ ἑκατόνταρχος παρέδωκε τοὺς δεσμίους τῷ στρατοπεδάρχῃ. τῷ δὲ παύλῳ ἐπετράπη μένειν καθ' ἑαυτὸν, σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ. ἐγένετο δὲ μετὰ ἡμέρας τρεῖς, συγκαλέσασθαι τὸν παῦλον τοὺς ὄντας τῶν ἰουδαίων πρώτους. συνελθόντων δὲ αὐτῶν, ἔλεγε πρὸς αὐτούς. Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἐγὼ οὐδὲν ἐναντίον ποιήσας τῷ λαῷ ἢ τοῖς ἔθεσι τοῖς πατρῴοις, δέσμιος ἐξ ἱεροσολύμων παρεδόθην εἰς τὰς χεῖρας τῶν ῥωμαίων, οἵτινες ἀνακρίναντές με, ἐβούλοντο ἀπολῦσαι, διὰ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου ὑπάρχειν ἐν ἐμοί. ἀντιλεγόντων δὲ τῶν ἰουδαίων, ἠναγκάσθην ἐπικαλέσασθαι καίσαρα, οὐχ ὡς τοῦ ἔθνους μου ἔχων τι κατηγορῆσαι. διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν παρεκάλεσα ὑμᾶς, ἰδεῖν καὶ προσλαλῆσαι. ἕνεκεν γὰρ τῆς ἐλπίδος τοῦ ἰσραὴλ τὴν ἅλυσιν ταύτην περίκειμαι. οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν εἶπον. ἡμεῖς οὔτε γράμματα περὶ σοῦ ἐδεξάμεθα ἀπὸ τῆς ἰουδαίας, οὔτε παραγενόμενός τις τῶν ἀδελφῶν ἀπήγγειλεν ἢ ἐλάλησέ τι περὶ σοῦ πονηρόν. ἀξιοῦμεν δὲ παρὰ σοῦ ἀκοῦσαι ἃ φρονεῖς. περὶ μὲν γὰρ τῆς αἱρέσεως ταύτης γνωστόν ἐστιν ἡμῖν, ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται. ταξάμενοι δὲ αὐτῷ ἡμέραν, ἧκον πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ξενίαν πλείονες, οἷς ἐξετίθετο διαμαρτυρόμενος τὴν βασιλείαν

in naui Alexandrina, quæ in insula hyemauerat, cui erat insigne Castor & Pollux. Et cum uenissemus Syracusas, mansimus triduo. Inde circumlegentes deuenimus Rhegium, & post unum diem afflante austro, postridie uenimus Puteolos, ubi repertis fratribus rogati sumus manere apud eos dies septem, & sic uenimus Rhomam. Et inde cum audissent fratres de nobis prodierunt in occursum nobis usque ad Appij forum ac tres tabernas. Quos cum uidisset Paulus, gratijs actis deo, sumpsit fiduciam. Cum autem uenissemus Rhomam, centurio tradidit uinctos principi exercitus. Permissum est autem Paulo, ut maneret solus cum custodiente se milite. Post tertiũ autem diem conuocauit Paulus Iudæorum primores. Cumque uenissent, dicebat eis: Ego uiri fratres cum nihil fecerim aduersus plebem, aut instituta maiorum, uinctus ab Hierosolymis traditus sum in manus Rhomanorum. qui cum examinassent, uoluerunt me dimittere, eo quod nulla esset causa mortis in me. Sed contradicentibus Iudæis, coactus sum appellare Cæsarem, non quasi habeam de quo gentem meam accusem. Propter hanc igitur causam aduocaui uos, ut uiderem & alloquerer. propter spem enim Israëlis catena hac circundatus sum. At illi dixerunt ad eum: Nos neque literas accepimus de te à Iudæa, neque adueniens aliquis fratrum nunciauit, aut locutus est aliquid de te mali. Volumus autem ex te audire quæ sentias. Nam de secta ista notum est nobis, quod ubique ei contradicitur. Cum constituissent autem illi diem, uenerunt ad eum in hospitium complures, quibus exponebat testificans regnum

βασιλείαν τοῦ θεοῦ, πείθων τε αὐτοὺς τὰ πε
ρὶ τοῦ ἰησοῦ ἀπό τε τοῦ νόμου μωσέως καὶ
τῶν προφητῶν, ἀπὸ πρωῒ ἕως ἑσπέρας. καὶ
οἱ μὲν ἐπείθοντο τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠπί-
στουν. ἀσύμφωνοι δὲ ὄντες πρὸς ἀλλήλους, ἀπε
λύοντο, εἰπόντος τοῦ παύλου ῥῆμα ἕν. ὅτι κα-
λῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ ἠσαΐου
τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, λέ-
» γον. πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ εἰ-
» πέ. ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέ
» ποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. ἐπαχύνθη
» γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ
» βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν
» ἐκάμμυσαν, μή ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς,
» καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶ-
» σι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. γνω
στὸν οὖν ἔστω ὑμῖν, ὅτι τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστά-
λη τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ, αὐτοὶ καὶ ἀκούσον-
ται. καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, ἀπῆλθον
οἱ ἰουδαῖοι, πολλὴν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς συ-
ζήτησιν. ἔμεινε δὲ ὁ παῦλος διετίαν ὅλην
ἐν ἰδίῳ μισθώματι. καὶ ἀπεδέχετο πάντας
τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτὸν, κηρύσσων τὴν
βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ κυ-
ρίου ἰησοῦ μετὰ πάσης παῤῥησίας ἀκωλύτως.

ΠΡΑ'ΞΕΙΣ ΤΩ͂Ν Α'ΠΟΣΤΟ'ΛΩΝ
Ε'ΥΤΥΧΩ͂Σ ΣΥΝΤΕΤΕΛΕ-
ΣΜΕ'ΝΑΙ.

ACTA APOSTOLORVM.

dei, suadensque eis de Iesu ex lege Mo-
si & prophetis, à mane usq; ad uesperã.
Et quidam credebant his quæ dicebant,
quidam uero non credebant. Cumq; in-
ter se non essent concordes, discedebant,
ubi dixisset Paulus unum uerbum: Be-
ne spiritus sanctus locutus est per Esaiã
prophetã ad patres nostros, dicens: Va-
de ad populum istũ, & dic: Auribus au-
dietis & non intelligetis: & uidentes uide
bitis, & non perspicieti s. Incrassatum est
enim cor populi huius, & auribus graui-
ter audierunt, & oculos suos compresse-
runt: ne quando uideant oculis, & auri-
bus audiant, & corde intelligant, & con-
uertantur, & sanem eos. Notum ergo sit
uobis, quod gentibus missum est hoc sa
lutare dei, & ipsi audient. Et cum hæc di
xisset, exierunt ab eo Iudæi, multam ha-
bentes inter se disceptationẽ. Mansit au-
tem Paulus biennio toto in suo condu-
cto. & suscipiebat omnes qui ingredie-
bantur ad ipsum, prædicans regnũ dei,
ac docẽs quæ sunt de domino Iesu, cum
omni fiducia, nemine prohibente.

ACTA APOSTOLORVM
FELICITER AB-
SOLVTA.

ὙΠΌΘΕΣΙΣ ΤΗ͂Σ ἘΠΙΣΤΟΛΗ͂Σ ΤΟΥ͂ ἉΓΊΟΥ ΠΑΎΛΟΥ ΠΡῸΣ ΤΟῪΣ ῬΩΜΑΊΟΥΣ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ κορίνθου, μήπω μὲν ἑωρακὼς ῥωμαίους, ἀκούων δὲ περὶ αὐτῶν, καὶ ἐπιποθῶν αὐτοὺς ἰδεῖν. καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτῶν καταγγελλομένην ὁρῶν πανταχοῦ· ἔπειτα σημαίνει πολλάκις ἑαυτὸν προθέμενον ἐλθεῖν, διὰ τὸν εἰς αὐτοὺς πόθον καὶ τέως μὴ δεδυνῆσθαι. καὶ λοιπὸν διδασκαλικὴν τὴν ἐπιστολὴν ποιεῖται περὶ κλήσεως ἐθνῶν, καὶ ὅτι ἡ περιτομὴ ἕως καιροῦ ἦν, καὶ νῦν πέπαυται, καὶ ὅτι διὰ τοῦ χριστοῦ λέλυται τὸ παράπτωμα τοῦ ἀδὰμ, καὶ ἡ σκιὰ τοῦ νόμου παρῆλθε. τὴν μὲν οὖν κλῆσιν τῶν ἐθνῶν ἀκολούθως γεγενῆσθαι κατασκευάζει, οὕτως ἀποδείκνυσι πᾶσιν ἀνθρώποις ἔμφυτον εἶναι τὸν νόμον, καὶ πάντας ἀδιδάκτως τῇ φύσει, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς κτίσεως δύνασθαι γινώσκειν τὸν θεόν. Διὸ καὶ εἰκότως αἰτιᾶται πρῶτον ἕλληνας, ὡς τοῦ μὲν θεοῦ φανερώσαντος αὐτοῖς ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ τοῦ κόσμου, τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν, καὶ τῆς ἀϊδίου δυνάμεως αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν. αὐτοὺς δὲ ἐγνωκέναι μὲν ἐκ τῶν κτισμάτων, εἶναι θεὸν τὸν τούτων δημιουργὸν, τὰ δὲ ποιήματα θεοποιήσαντας, καὶ τῇ κτίσει μᾶλλον, ἢ αὐτῷ λατρεύσαντας. Αἰτιᾶται δὲ καὶ ἰουδαίους, ὡς μὴ φυλάξαντας τὸν νόμον, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν θεὸν ἀτιμάσαντας. καὶ οὕτως ἀμφότερα τὰ μέγιστα, ἰουδαίους τε καὶ ἕλληνας συγκλείει, καὶ ἐλέγχει ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἴσοι γενόμενοι πάντες, ἐπίσης οἱ πάντες ὡς ὑπεύθυνοι, τοῦ λυτρουμένου δέονται. τῆς δὲ χάριτος καὶ λυτρώσεως ἐπίσης τοῖς ἰουδαίοις γενομένης καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη, εἰκότως καὶ ἡ κλῆσις γέγονε τῶν ἐθνῶν. τῆς δὲ κλήσεως τῶν ἐθνῶν γενομένης, ἐξ ἀνάγκης πέπαυται ἡ περιτομὴ, καὶ ἡ ἐν τῷ νόμῳ σκιά. Ὁ γὰρ ἀβραὰμ φησὶν, οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλὰ πρὸ τῆς περιτομῆς δικαιωθεὶς, μετωνομάσθη μὲν ἀβραὰμ, ὅτι πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν ἔμελλεν εἶναι, κατὰ τὴν ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστιν. ἔλαβε δὲ μετὰ τὸ δικαιωθῆναι καὶ τὴν περιτομὴν ἐν σαρκὶ, ἵνα σημεῖον ᾖ τοῖς κατὰ σάρκα γενομένοις ἐξ αὐτοῦ· παύσεσθαί τε τὴν περιτομὴν, ὅταν τὰ ἔθνη γένηται τέκνα τοῦ ἀβραὰμ, ἀρξάμενα πολυπνύοεσθαι κατὰ τὴν πίστιν τοῦ ἀβραάμ· ἐν ᾗ ἐδικαιώθη, ὅτε ἦν ἐν ἀκροβυστίᾳ. τούτου γὰρ χάριν καὶ μετωνομάσθη ἀβραάμ. ἀνάγκη δὲ ἐλθόντων τῶν σημαινομένων, παύσασθαι τὸ σημαῖνον. εἰ μὲν οὖν τὰ ἔθνη ἀναγκάζουσι περιτέμνεσθαι, παυέτω καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀβραὰμ, καὶ καλείσθω ἄβραμ. εἰ δὲ ἀβραὰμ παρὰ θεοῦ μετωνομάσθη, οὐδὲ περιτέμνεσθαι τὰ ἔθνη, ἀλλ' οὐδ' αὐτοὺς ἔτι τοὺς κατὰ σάρκα ἰουδαίους, ἵνα ᾖ τὸ ὄνομα βέβαιον, καὶ πατὴρ ἐθνῶν πολλῶν καλεῖται. καὶ γὰρ οὐ χρείαν ἔχει τις λοιπὸν περιτέμνεσθαι, ἀρκούμενος τῇ πίστει τοῦ ἀβραὰμ, οὐδὲ τῆς ἄλλης δὲ τῆς ἐν τῷ νόμῳ σκιᾶς. οὐ γὰρ ἐκ τούτων, ἀλλ' ἐκ πίστεως δικαιοῦταί τις, καθάπερ καὶ ἀβραάμ. ταῦτα οὕτως κατασκευάσας, ἀποδείκνυσι πάλιν, ὅτι ἄλλως οὐκ ἂν γένοιτο λύτρωσις καὶ χάρις τῷ ἰσραὴλ, καὶ τοῖς ἔθνεσιν, εἰ μὴ διαλυθῇ ἡ ἀρχαία ἁμαρτία τοῦ ἀδὰμ, ἡ εἰς πάντας γενομένη, δι' ἄλλου δὲ μὴ δύνασθαι αὐτὴν ἐξαλειφθῆναι φησὶν, ἢ διὰ χριστοῦ τοῦ θεοῦ. οὐ γὰρ δυνατὸν ἦν, ἄλλον λῦσαι τὸ παράπτωμα. δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἡ κατάρα γέγονεν. εἶτα γράφει, ὅτι ἄλλως τοῦτο οὐ μὴ γένηται, εἰ μὴ σῶμα φορέσῃ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ γένηται ἄνθρωπος, ἵνα τοῦτο προσενέγκας ὑπὲρ πάντων, τοὺς πάντας ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου, καὶ ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, οὕτω καὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ χάρις γένηται. καὶ λοιπὸν ὡς καλὸς οἰκονόμος, τοὺς μὲν ἰουδαίους παραμυθεῖται, ὅτι οὐ παραβάται γίνεσθε τοῦ νόμου, ἐὰν εἰς χριστὸν πιστεύσητε. τοῖς δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν παρεγγυᾷ μὴ ἐπαίρεσθαι κατὰ τοῦ ἰσραὴλ, ἀλλὰ γινώσκειν ὅτι ὡς κλάδοι ἐπ' ἐκείνους, ὡς ἐπὶ τὴν ῥίζαν ἐνεκεντρίσθησαν. μετὰ δὲ ταῦτα παραινετικοὺς λόγους εἰς τὰ ἤθη διατάξας, πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

PER ERASMVM ROTERODAMVM.

IAm quo res sit dilucidior, argumentũ epistolæ paucis explicandũ. Atq; ut exordiar ab ipso nomine, quanq; me non fugit Hieronymũ in commentarijs, quos scripsit in epistolam ad Philemonem in hac esse sententia, ut existimet apostolũ prius uocatum Saulum, Pauli uero cognomẽ ceu trophæum usurpasse à Sergio Paulo proconsule, quem Christo lucrifecit, quemadmodũ legimus in Actis apostolorũ cap. xiij. Rursus alios esse, quibus placeat in Iudaismo dictum Saulum, mutata religione simul & nomen mutasse. Sed alterã minus probabilem facit, quod Lucas hoc ipso, qđ modo citauimus capite scribit: Saulus qui & Paulus repletus spiritu sancto, haud obscure declarans eum binominem fuisse, priusq; Sergius Paulus esset conuersus, alteram planè refellit, quod cum alijs aliquot locis, tum in eodem capite Saulus dicitur iam Christi prædicans Euangeliũ: Dixit illis spiritus sanctus: segregate mihi Saulum & Barnabam. Proinde mihi uero propior uidetur Origenis opinio, quemadmodũ in ueteris instrumenti libris aliquot comperimus diuersis nominibus notatos, uelut Idida dictum, qui aliâs uocatꝰ est Salomon: & Oziam alicubi dictum, qui alibi sit Azarias. Item in euangelicis literis, Lucæ dictum Leui, qui se in suo euangelio Matthæum nominat, ita Paulo geminum fuisse uocabulum: quanq; ipse in suis epistolis se nunq; Saulum appellat, sed ubiq; Paulum, fortassis ob id, quod Pauli uocabulum Græcorum ac Rhomanorũ, ad quos scribebat, auribus esset familiarius. Saulus enim sic à Saul Hebræa uoce deflexum apparet, ut Græci à Ioseph Iosephum deflexerũt. Paulus autẽ Hebræis sonat mirabilem, si tamen ferendũ putamus, Rhomanæ seu Græcanicæ uocis etymologiam à peregrina lingua peti. Quod tamẽ Hieronymus cum alicubi in alijs reprehẽdat, hic sibi permittit, opinor, ut in re non admodum seria. Certe Græcis sonat quietum, Latinis pusillum. Saul Hebræis sonat postulatũ, & si Ambrosio credimus, inquietudinẽ siue tentationem. Atq; hæc quidem de ratione nominis, ut in argumẽto penè plus satis. Cæterum dictauit hanc epistolam, excipiente Tertio, quod is quoq; in calce epistolæ testatur, adijciens: Saluto uos ego Tertius, qui scripsi epistolam, in domino. Missam apparet è Corintho, ꝑ Phœben fœminã Cenchreensem. Est autẽ Cenchreæ portus Corinthiorũ, haud ꝓcul ab urbe dissitus. Quod si tẽpus quoq; requirat, scriptam apparet, post utrãq; ad Corinthios epistolam: unde putant in hac absolutæ iam & confirmatæ pietatis argumenta potissimũ elucere, id tẽporis, cũ peragrata iam Achaia, in qua Corinthus est, & huic finitima Macedonia usq; ad Illyricum: ac non solũ prædicato ubiq; Christi euangelio, in his dũtaxat locis, in quibꝰ aliorum apostolorum nemo prædicauerat, uerum etiam iuxta Petri monita, collecta à suis aliquanta pecunia, in subsidiũ pauperum, adornaret iter Hierosolymã, ut exhibito quod acceperat, illinc proficisceretur in Hispaniã, Rhoma iter facturus, atq; illic obiter salutaturus Christianos, de quorum fide ac religione audierat, cum ipsos nondum uidisset. Acciderat enĩ illis diuersum quiddã atq; Galatis. Siquidẽ hi primum rectè à Paulo instituti, postea fraude pseudapostolorũ circũuenti sunt, & retracti in Iudaismũ. Contra Rhomani, primũ male instituti à pseudapostolis, simul atq; pro sua prudentia senserant fraudem, resipuerunt, & in eo quod rectũ esse cognouerũt, perseuerabãt. Nam in ecclesiæ nascentis primordijs erant qui existimarent, Euange-

lij gratiam

lij gratiam, quoniam Abrahæ posteris, & Iudaicæ genti peculiariter promissa uidebatur, nõ esse propagandã in pphanas gentes, & simulacrorũ ac dæmonũ cultui deditas. In qua sententia & Petrũ apparet fuisse, qui uiso monendus erat, ut Corneliũ centurionem admitteret: quo nomine mox illi exhibitum est negotium Hierosolymis, expostulantibus his, qui ex Iudaismo conuersi fuerant ad Christum, quod cum incircũcisis habuisset cõmerciũ, atq; in his probabile est & apostolos aliquot fuisse. Sic enim legimus in Actis cap. xi. Audierunt aũt apostoli & fratres qui erant in Iudæa, quoniam & gentes receperunt uerbum dei. Cũ aũt ascendisset Petrus Hierosolymã, disceptabant aduersus illum qui erant ex circũcisione dicentes: Quare introisti ad uiros præputium habentes, & manducasti cum illis? Erant rursus, qui licet nõ existimarent gentes prorsus arcendas ab euangelij consortio, nõ admittendas tamẽ ducebant nisi circũciderentur ritu Iudaico: perinde quasi Christus egeret adminiculo legis Mosaicæ, simul ut euangelij gloriã in suam gentẽ transferrent. Et in Actis apostolorũ cap. xi. proditũ est, eos qui ob psecutionẽ, quæ accidit à morte Stephani, profugerãt in Phœnicẽ, in Cyprũ & in Antiochiã, nemini prædicasse Christũ nisi solis Iudæis. Rursus cap. xv. Quidã Iudæi ueniunt Antiochiã, palã aduersus Paulũ & Barnabã prædicantes, nõ esse spem salutis, nisi iuxta Moysi præscriptũ circũciderẽt. Tantusque tumultus per hos concitatus est, ut coacto concilio decretum sit, ut Paulus & Barnabas unà cum aduersarijs Hierosolymã irent, & lis apostolorum ac seniorũ arbitrio cõponeretur. Atq; illic rursum acriter obnitẽtibus non nullis, præsertim factionis pharisaicæ Christianis, cuius fuerat & Paulus, coacta est synodus apostolorũ & seniorũ, ac Petri Iacobiq; autoritatẽ decretũ est, ne gentes onerarent lege Mosaica, tantũ temperarent, ab esu suffocati animantis, à sanguine, à carnibus simulacro immolatis, & à stupris. Quod tamẽ pro ratiõe tẽporũ, inuincibili Iudæorũ supstitioni datũ esse uel illud argumento est, quod tria illa iã olim uidemus esse sublata, ac prorsus abolita. Ex eodẽ fonte nata est illa Pauli cũ Petro cõcertatio Antiochiæ, cũ gentiũ apostolus cernens suos ob Petri simulationẽ periclitari, palã illũ redarguit, quemadmodũ refert ipse in epistola ad Galatas cap. ij. Rursum Hierosolymis autore Iacobo, quo purgaret iam inter Iudæos sparsum rumorẽ, quod retrahere uiderẽt à lege Mosaica, cũ cæteris caluitium induxit capiti, & iuxta ritum Iudaicum purgatus munus obtulit in tẽplo, sicuti refert Lucas Actorum cap. xxi. Quo quidem ex loco uidetur Iacobus, tametsi gentes prius onere legis Mosaicæ propémodum liberasset, esse tamen in hac sententia, ut putaret à Iudæis exigendã esse legis obseruationẽ: uel in hoc ut placarentur ij, qui nondum sic profecerant in euangelica ueritate, ut possent omnino patrios ritus cõtemnere. Sic enim loquit Iacobus: Et scient omnes qa quæ de te audierunt falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiens legẽ. Nec alia de causa opinor, totondit caput ex uoto Cenchreis, capite decimo octauo. Consimili necessitate circumcidit Timotheum capite decimo sexto, cum esset matre quidem Iudæa natus, sed patre ethnico. Tantæ molis erat ex Iudæo facere Christianum. Est enim ei genti peculiaris quædam pertinacia, nec ulla fuit unquam suæ religionis tenacior, ut eleganter docet Iosephus in apologia Iudaicarum antiquitatum. Ad hæc ut Iudæorum natio tum omnibus orbis nationibus erat peculiariter inuisa, ita uicissim omnes execrabantur illi, ceu impuros, prophanos & impios, adeo ut

nec congressu dignarentur,& templū suū pollui,crederent,si quis forte incircūcisus esset ingressus. Tantū erat præcisæ pelliculæ superciliū. Cum igitur spes nō esset fore,ut Græci Rhomaniq; legem inuisam reciperent,& incredibili pertinacia reclamarēt Iudæi,Paulus intelligens periculū esse,ne tam exitiabili dissidio magna ex parte periret euangelij fructus,& Christi gloria Mosaici nominis obscuraret admixtu,hoc in primis agit ubiq;,ut legis ceremonias abroget atq; antiquet,omnemq; salutis adipiscēdæ fiduciam,in unum Christum transferat. Sicut autem Galatas acriter, sed tamen amāter obiurgat,quod essent in Iudaismū adducti:ita Rhomanos præmunit & instruit,ne ab pseudapostolis,quos sciebat nusq; cessare,illaqueentur incauti,sed in recta doctrina quam amplecti cœpissent,persisterent. Erat enim Rhomæ ingens Iudæorum numerus,siue illuc à Pompeio translatus, siue quod iā Rhomanorū esset prouincia Iudæa,quorum superstitio crebro & apud Iuuenalem atq; Horatium & apud Senecam notatur. Cum quibus & Paulo multū negotij fuisse,posteaq; Rhomā peruenisset,testatur extremū caput actorum apostolicorū. Ac miro cōsilio singularis artifex in hac epistola sermonem temperat,inter Iudæos & gentes,dum studet omneis omnibus modis ad Christum pellicere,neq; uult,si fieri possit,quēq; omnino mortaliū perire suo duci cui militabat. Itaq; nunc hos obiurgat,nunc illos:nūc rursus erigit,ac subleuat. Gentium supercilium deprimit,ostendens nihil illis profuisse neq; naturæ legem,neq; philosophiam,cuius professione tumebant, quo minus in omne scelerum dedecus prolaberentur. Rursum Iudæorū arrogantiā coherceat, qui legis fiducia perdidissent,id quod erat totius legis caput,fidem in Christum Iesum,docens legis ceremonias antiquatas esse iam coruscante Christi euangelio, quem legis umbræ deliniarant,abrogata iam ocia sabbatorum,circūcisionis iniuriam, Calendarum recursus,ter quotannis redeuntes ferias,delectum ciborum,in singulos dies iterum sordidanda lauacra,pecudum innoxiarū lanienam,templi religionē assiduis inquinati cædibus. Has rerum umbras emicante luce ueritatis euanescere, Veros esse filios Abrahæ,qui fidem Abrahæ referrent,uere Iudæos esse,qui Christum profiterentur,uere circūcisos,qui mentē haberent à fœdis cupiditatibus repurgatam, Verā iusticiam ac pfectam salutem citra legis auxilia,per euangelium ac solā fidē in Christo conferri ex æquo omnibus,licet ea salus peculiariter olim esset promissa Iudæis:sed ita his pmissa,ut pphetæ nō tacuerint,fore ut illis reijcientibus ad gentes prædicatio Christi propagaret. Per legem Mosaicā ueram iusticiam nulli cōtingere, sed per fidem:idq; docet tum exemplo Abrahæ,tum uarijs ipsius legis testimonijs. Et ad eum modū detracto utrisq; supercilio,adempta utrisq; fiducia sui,omneis æquat in negocio fidei euangelicæ,ita gratulans saluti gentium,ut suæ gentis cæcitatem paterno deploret affectu,licet illam ubiq; pertinacissime infensam experiretur, atq; id per se durum,ita mitigat,ut dicat nec omneis excæcatos & fore ut aliquando resipiscat Iudæorum natio, fide gentium prouocata, Atque hic obiter uaria multiplexq; doctrina de præfinitis,siue prædestinatis,de præscitis,de uocatis,de gratia & merito, de libero arbitrio,de diuino consilio nobis inscrutabili,de lege naturæ,de lege Moysi, de lege peccati. Varij item allegoriarū fontes,dum duos facit Adam,alterū,quo nascimur iuxta carnē mortales:alterū,quo renascimur immortales futuri. Duos homines,internū & externū:internū spiritui & rationi parentē,externum cupiditatibus & affectibus obnoxiū,quorū priorē aliqn spm appellat,posteriorē interim corp9 siue

membra

membra, interim carnem, aliquoties legem peccati uocat. Duplicem mortem, corporis & animi: & tertiam qua morimur peccato & peccandi affectibus. Triplicē item uitam, qua uiuimus corpore, qua animo, & qua uiuimus iusticiæ & peccato. Duplicem seruitutē aut libertatē, qua uicissim uel innocentiæ seruimus, emācipati à peccatis, uel peccatis seruimus, liberi à iusticia. Duplicē Iudaismū, duplicē circūcisionem, geminos posteros Abrahæ, duas parteis legis Mosaicæ: carnalem, ueluti corpus: spiritualē, uelut animā legis. Duplicem baptismū, quo primū abluimur à peccatis pristinis sacro lauacro, & quo Christo cōmorimur, abdicatis mūdi affectibus. Duplicē sepulturā, corporalem, qua triduo sepult⁹ est Christus: & spiritualē, qua nos semoti à mūdi uitijs, requiescimus in illo. Duplicem resurrectionē, alteram quæ præcessit in Christo, in nobis secutura: alteram qua nos à peccatis pristinis rediuiui, progredimur à uirtute ad uirtutem, hac parte quoad licet futurā immortalitatē meditantes. Duplicem iusticiā, dei & hominū. Duplex iudicium, dei & hominū. Duplicem gloriam siue laudē, apud deum & apud homines. His dissertis, transit ad locum moralē: in primis adhortans ad mutuam cōcordiā, exemplo membrorū corporis. Et quoniā pax cōstare non potest, ubi fastus est aut liuor, obsecrat, ut obsequijs mutuis, mutuū amorem alant foueantꝗ: Rhomanos, ut Iudæorū infirmitatem ex diutina legis assuetudine relictā ferant: Contra, Iudæos, ne gentibus in euangelij consortiū ascitis inuideāt, sed illorum fidem ac libertatem potius æmulentur: & cum idem sit omniū deus, idem Christus, eadem gratia, idem præmiū, omnes in unū corpus coalescant, neq; quisꝗ sibi arroget quicꝗ: sed si qua dote præcellat aliquis, eam ad fratris opem accōmodet. Atque hunc locum uarie tractat, docens, quales se præstare debeant erga Iudæos incredulos, quales erga Christianos supstitiosiores, siue, ut ipse uocat, infirmos: quales erga supiores, quales erga inferiores, quales erga pares, quales erga principes ac magistratus Ethnicos, sed suo utcūq; fungentes officio, quales in ꝓsperis, quales in aduersis. Deinde rursum laude Rhomanorum, mitigat admonitionis acerbitatem. & suam apud illos autoritatem cōmendat, cōmemorans quanto plus cæteris promouerit in Euangelio Christi. declarat quanta teneatur illos uidendi cupiditate: & spem facit sui aduentus, cur eum differre cogatur, aperit, laudans spōtaneam Macedonum & Corinthiorum in pauperes sanctos liberalitatē, tacite ac uerecūde Rhomanos ad æmulandum prouocans. Caput extremum penè totum occupat salutationibus, non frigide congestis multorum nominibus, sed mire suo cuiq; addito elogio. Postremo quoniam penitus nouerat & pseudapostolorum improbam uersutiam, & Rhomanorū simplicitatem, ac facilitatem, admonet etiam atq; etiam caueant, ne illorum blandiloquentia fallantur. Quanꝗ autem horum pleraq; peculiarius ad eam pertinent ætatem, in qua rudis adhuc paulatim suppullulabat ecclesia, Iudæis & gētibus admixta, ac principibus Ethnicis obnoxia, tamen nihil est, unde nō ad hæc quoq; tempora salutaris aliquid doctrinæ possit accōmodari, ueluti de fugienda superstitione, quæ dissidiorū est seminariū: & sic habet speciē pietatis, ut nihil sit ueræ pietati aduersius: de stulta fiducia philosophiæ mūdanæ, de merito fidei, de uitādo fastu, de tolerāda alicubi min⁹ eruditorū aut supstitiosorū imbecillitate, de mutuis obsequijs alēda cōcordia, de ferēdis aliquꝗ malis principibus & impijs episcopis, ne turbetur ordo stat⁹

publici

publici, de malefactis beneficentia superandis, de non iudicando quod ad te nō ptineat, de cōmode interpretando quicquid recto animo fieri potest, de cauenda insidiosa blandiloquentia, alijsq; id genus rebus, in quibus hodieq; cōmunis hominū uita uersat͂. Sed utilitatē huius epistolæ æquat, ac penè superat difficultas, idq; mihi tribus potissimū de causis accidere uidet͂, siue q̄ nō alibi sermonis ordo cōfusior, nusq; oratio hyperbatis magis hiulca, nusq; anantapodotis crebrius inabsoluta, quod subinde queritur interpres Origenes, in huiusmodi difficultatibus passim luctans ac laborans. Quod utrū interpreti aut scribæ Tertio sit tribuendū, an ipsi Paulo, aliorum esto iudiciū. Ipse sanè agnoscit sermonis imperitiā, licet rerū inscitiā deprecetur. Rursus adeo nō affectauit orationem arte humana cōpositā, ut eam sibi fugiendā etiam duxerit, ne quid hinc decederet gloriæ crucis: atq; ob id Origenes existimat supuacaneum esse, sermonis cōpositionē in eo requirere. Hieronymus aliâs illi uindicat orationis artificium, aliâs adimit, ingenue cōfitens è corrupto Cilicū sermone nōnihil traxisse uitij. Augustin⁹ etiā rhetorū ornamēta flosculosq; ex huius depromit epistolis. Quin & in actis dux uerbi est, & in epistola ad Corinthios priore, supra cæteros oēs linguis loquit͂. Quāuis enim, ut testatur Hieronymus, id temporis totus oriens Græce loqueretur: tamē ut cōsentaneū est, apud Celtas nō eandē fuisse Rhomani sermonis castimoniā, quæ fuit Rhomæ: ita uerisimile est, non parū interfuisse inter Cilicem Græce loquentē, & Atticū. Ad hæc orationis incōmoda accessit hebraismus, cui⁹ idiomata passim refert, ita græce loquens, ut nihilo secius interim Hebræū agnoscas. Alterā difficultatis causam arbitror, quod ob rerum inexplicabiliū obscuritatē, nō alia sit crebrioribus impedita salebris, aut altioribus interrupta uoraginibus, adeo ut ipse relicto q̄d instituerat exclamare cogat͂: O altitudo diuitiarū. Quid q̄ quædā mysteria prudens sic attingit, ut ceu per transennā dūtaxat ostendat, pro temporū illorum ratione, próq; captu eorū quibus scribit, orationē attemperans. Nouerat & uiderat ille quædā, quæ nephas esset homini loqui, & nouit quatenus esset opus lacte, quaten⁹ cibo solido. Sciebat ætatū in Christo gradus, & quid cui foret adhibendū. Hoc cōsilio Petrus apostolus apud rudem cōcionem uerba facturus de Christo, uirū eū nominat, deum tacet. Tertiā, opinor, crebrā ac subitā psonarū mutationem, dū nunc Iudæos, nunc gentes, nunc utrinq;, modo credentes, modo incredulos respicit, aliâs infirmi, aliâs firmi, interim pij, interim impij, psonam sustinet. Quibus fit, ut lector uelut in labyrinthis ac Mæandris quibusdam inextricabilibus oberrans, nec unde sit ingressus satis uideat, nec quâ sit exitus. Vt mihi nō minus uere q̄ eleganter Origenes Paulum adsimilem faciat ei, qui hospitem in opulentissimi cuiuspiam principis palatium inducat, diuersis uiarum ambagibus & conclauium secessibus perplexum. Quædam autem procul ostendat, ex ditissimo opum thesauro, quædā propius admoueat, quædam uideri nolit. Sæpe interim per aliud ingressus hostiū aliunde exeat, ut hospes ipse miretur unde uenerit, ubi sit, aut quâ sit exeundū. Agnouit hoc & Petrus apostolus in epistola secunda, testans esse in Paulinis epistolis, quædam intellectu difficilia, quæ parum eruditi, parumq; firmi deprauarēt ad suam perniciē. Nos difficultates has pro uirili conati sumus amoliri, nisi quodquædam Paulinæ linguæ adeo peculiaria sunt, ut aliquoties mutari non queant, uelut hæc, fides, gratia, corpus caro, membra, spiritus, mens, sensus, ædificare, aliáq; huius generis, quæ ut prorsus mutari non debuerunt, ita quo ad licuit emollire studuimus.

EPISTOLAE PAVLI APOSTOLI, AD GRAECAM VERITATEM ET VETERVM LATINORVM CODICVM FIDEM RECOGNITAE PER ERASMVM ROTERODAMVM, SACRAE THEOLOGIAE PROFESSOREM.

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ἈΠΟΣΤΟΛΟΥ Ἡ ΠΡΟΣ ῬΩΜΑΙΟΥΣ ἘΠΙΣΤΟΛΗ.

Παῦλος δοῦλος ἰησοῦ χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον θεοῦ, ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις, περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος δαβίδ, κατὰ σάρκα, τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ θεοῦ, ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, δι᾽ οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν, εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐστὲ καὶ ὑμεῖς, κλητοὶ ἰησοῦ χριστοῦ. πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ῥώμῃ, ἀγαπητοῖς θεοῦ, κλητοῖς ἁγίοις, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ.

Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου, διὰ B

ἰησοῦ

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD RHOMANOS.

PAVLVS ſeruus Ieſu Chriſti, uocatus ad munꝰ apoſtolicum, ſegregatus in euangeliũ dei, quod ante promiſerat per prophetas ſuos, in ſcripturis ſanctis de filio ſuo, qui genitus fuit ex ſemine Dauid, ſecundum carnem, qui declaratus fuit filius dei cum potentia, ſecundum ſpiritum ſanctificationis, ex eo quod reſurrexit è mortuis Ieſus Chriſtus dominus noſter, per quem accepimus gratiam ac muneris apoſtolici functionem, ut obediatur fidei inter omnes gentes, ſuper ipſius nomine, quorum de numero eſtis & uos, uocati Ieſu Chriſti. Omnibus qui Rhomæ eſtis dilectis dei, uocatis ſanctis, gratia uobis & pax à deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto.

Primũ quidẽ gratias ago deo meo ꝑ

Ieſum

IO. FROB. TYPIS EXCVDEBAT.
ΜΩΜΗΣΕΤΑΙ ΤΙΣ ΘΑΣΣΟΝ Η ΜΙΜΗΣΕΤΑΙ.

ἰησοῦ χριστοῦ, ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, ὅτι ἡ πί-
στις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ.
μάρτυς γάρ μου ἐστὶν ὁ θεὸς, ᾧ λατρεύω ἐν
τῷ πνεύματί μου, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ υἱοῦ
αὐτοῦ, ὡς ἀδιαλείπτως μνείαν ὑμῶν ποιοῦ-
μαι πάντοτε ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, δεό-
μενος, εἴπως ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι ἐν
τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.
ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ
χάρισμα ὑμῖν πνευματικὸν, εἰς τὸ στηρι-
χθῆναι ὑμᾶς, τοῦτο δέ ἐστι, συμπαρακλη-
θῆναι ἐν ὑμῖν, διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως,
ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ.

C οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοί,
ὅτι πολλάκις προεθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑ-
μᾶς, καὶ ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο, ἵνα καρ-
πόν τινα σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἐν
τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἕλλησί τε καὶ βαρβά-
ροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις, ὀφειλέτης
εἰμί. οὕτως τὸ κατ' ἐμὲ, πρόθυμον, καὶ
ὑμῖν τοῖς ἐν ῥώμῃ εὐαγγελίσασθαι. οὐ
γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χρι-
στοῦ. δύναμις γὰρ θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν
παντὶ τῷ πιστεύοντι, ἰουδαίῳ τε πρῶτον
καὶ ἕλληνι. δικαιοσύνη γὰρ θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀ-
ποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν. κα-
θὼς γέγραπται. ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως
ζήσεται.

D Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ θεοῦ ἀπ' οὐ-
ρανοῦ, ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν, καὶ ἀδικίαν ἀν-
θρώπων, τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατε-
χόντων. διότι τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ, φανερόν
ἐστιν ἐν αὐτοῖς. ὁ γὰρ θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσε.
τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου,
τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐ-
διος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης, εἰς τὸ εἶναι
αὐτοὺς ἀναπολογήτους, διότι γνόντες τὸν
θεὸν, οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν,
ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς
αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρ-
δία. φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν,

καὶ ἤλλαξαν

Ieſum Chriſtum, ſuper omnibus uobis,
ꝙ fides ueſtra annunciatur in toto mun
do. Teſtis em̃ mihi eſt deus, quẽ colo ſpi
ritu meo, in euangelio filij ipſius, ꝙ inde-
ſinenter mentionem ueſtri faciã, ſemper
in precibus meis orans, ſi quo modo tan
dem aliquando proſperũ iter contingat,
uolente deo, ut ueniam ad uos. Deſide-
ro em̃ uidere uos, ut aliqđ impertiar uo-
bis donum ſpirituale, quo cõfirmemini:
hoc eſt, ut cõmunem capiã conſolationẽ
in uobis, per mutuã fidem, ueſtrã ſimul
& meã. Nolo aũt uos ignorare fra-
tres, ꝙ ſæpe propoſueʀã uenire ad uos,
licet præpeditus fuerim ad hunc uſque
diem, quo fructũ aliquem haberem in-
ter uos quoq;, quemadmodum & inter
reliquas gẽtes. Græcis ſimul & barbaris
eruditis pariter ac rudibus, debitor ſum.
ita quantũ in me eſt, paratus ſum uobis
quoq; qui Rhomæ eſtis, euangelizare.
Non enim me pudet euangelij Chriſti.
Potentia ſiquidẽ eſt dei, ad ſalutẽ omni
credenti, Iudæo primũ ſimul & Græco.
Iuſticia enim dei per illud patefit ex fide
in fidem. Sicuti ſcriptũ eſt: Iuſtus aũt ex
fide uicturus eſt. Palam fit enim ira
dei de cœlo, aduerſus omnẽ impietatem,
& iniuſticiam hominũ, qui ueritatem in
iniuſticia detinẽt: propterea ꝙ id quod
de deo cognoſci poteſt, manifeſtũ eſt in
illis. Deus enim illis patefecit. Siquidem
quæ ſunt inuiſibilia illius, ex creatiõe mũ
di, dũ per opa intelliguntur, peruidẽtur,
ipſaq; æterna eius potentia ac diuinitas,
in hoc, ut ſint inexcuſabiles, propterea ꝙ
cum deum cognouerint, nõ ut deum glo
rificauerunt, neq; grati fuerunt, ſed fru-
ſtrati ſunt per cogitationes ſuas, & obte-
nebratum eſt inſciens cor eorum. Cum
ſe crederẽt eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt,

mutauerũtq;

καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ,
ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου,
καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν.
διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς ἐν ταῖς ἐπι
θυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν, εἰς ἀκαθαρσί
αν, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν
ἑαυτοῖς. οἵτινες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν
αὐτοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐ-
λάτρευσαν τῇ κτίσει, παρὰ τὸν κτίσαντα, ὅς
ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

E Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς
πάθη ἀτιμίας. αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν με-
τήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν, εἰς τὴν παρὰ
φύσιν. ὁμοίως τε καὶ οἱ ἄρσενες, ἀφέντες τὴν
φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν
τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρσενες ἐν ἄρ-
σεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ
τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν,
ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες. καὶ καθὼς οὐκ
ἐδοκίμασαν τὸν θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, πα
ρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν,
ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα, πεπληρωμένους
πάσῃ ἀδικίᾳ, πορνείᾳ, πονηρίᾳ, πλεονεξίᾳ,
κακίᾳ, μεστοὺς φθόνου, φόνου, ἔριδος, δό-
λου, κακοηθείας, ψιθυριστὰς, καταλάλους, θεο-
στυγεῖς, ὑβριστὰς, ὑπερηφάνους, ἀλαζόνας, ἐ-
φευρετὰς κακῶν, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀσυνέ-
τους, ἀσυνθέτους, ἀστόργους, ἀσπόνδους, ἀνε-
λεήμονας. οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ ἐ-
πιγνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες,
ἄξιοι θανάτου εἰσὶν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν,
ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι.

F Διὸ ἀναπολόγητος εἶ ὦ ἄνθρωπε, πᾶς ὁ
κρίνων. ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν
κατακρίνεις. τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων.
οἴδαμεν δὲ ὅτι τὸ κρίμα τοῦ θεοῦ ἐστὶ κατὰ ἀλή
θειαν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. λογί-
ζῃ δὲ τοῦτο ὦ ἄνθρωπε, ὁ κρίνων τοὺς τὰ
τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτὰ, ὅτι
σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρίμα τοῦ θεοῦ; ἢ τοῦ πλούτου
τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ

mutauerūtq́ gloriā immortalis dei, per
imaginē, nō solum ad mortalis hominis
similitudinē effictam, uerūetiā uolatiliū
& quadrupedū & reptiliū. Quapropter
tradidit illos deus ꝑ cupiditates cordium
suorū, in immunditiā, ut ignominia affi
ciant corpora sua, inter se mutuo. qui cō-
mutarūt ueritatē eius mēdacio, & uene-
rati sunt coluerūtq́ ea quæ cōdita sunt,
supra eū qui condidit, qui est laudādus
in secula amen. Quāobrē tradidit eos
deus in cupiditates ignominiosas. Nam
& fœminæ illorū mutauerūt naturalem
usum, in eum q est præter naturā. Simi-
litérq́ & masculi, relicto naturali usu fœ
minæ, exarserūt ꝑ appetētiā sui, alius in
aliū, masculi in masculos fœditatē perpe
trantes, & præmiū, qđ oportuit, erroris
sui in sese recipiētes. Et quēadmodū non
ꝓbauerūt, ut deū agnoscerēt: ita tradidit
eos de⁹ in reprobā mentē, ut facerēt quæ
nō cōueniebat, repleti omī iniusticia, scor
tatione, uersutia, auaricia, malicia, pleni
inuidia, cæde, cōtētione, dolo, malis præ-
diti moribus, susurrones, obtrectatores,
dei osores, cōtumeliosi, elati, gloriosi, ex-
cogitatores malorū, parētib⁹ imorigeri,
exptes intelligētiæ, pactorū haudquaq́
tenaces, alieni à charitatis affectu, nescij
fœderis, immisericordes. Qui cū dei iusti
ciam nouerint, nēpe, ꝙ ij q talia faciūt, di
gni sint morte: nō solū ea faciūt, uerūeti-
am assentiūt ijs, q faciūt. Quapropter II
inexcusabilis es ó hō, qsqs es q iudicas.
Nā hoc ipso ꝙ iudicas alterū, teipm con
dēnas. Eadē em̄ facis tu, q iudicas. Scim⁹
aūt, ꝙ iudiciū dei est secūdū ueritatē, ad
uersus eos q talia agūt. Cogitas aūt hoc
ó hō, q iudicas eos q talia faciunt, & fa-
cis eadem, qđ tu suffugies iudicium dei?
Aut diuitias bonitatis illi⁹, ac tolerantiæ,

τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τοῦ θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον. τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς, καὶ ὀργὴ, θλίψις, καὶ στενοχωρία, ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν, ἰουδαίου τε πρῶτον καὶ ἕλληνος. Δόξα δὲ, καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν, ἰουδαίῳ τε πρῶτον, καὶ ἕλληνι. οὐ γάρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ θεῷ. ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται. καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἥμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται. ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος, οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων, ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου διὰ ἰησοῦ χριστοῦ. ἴδε σὺ ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου, πέποιθάς τε σεαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως, καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ. ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις. ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις. ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις. ὁ βδελυσσόμενος

τὰ εἴδωλα

lenitatisq́; cōtemnis,ignorās, q̄ bonitas dei ad pœnitētiam te inuitat? Sed iuxta duritiā tuā,& cor pœnitere nescium,colligis tibiipsi irā in die iræ, q̄ patefiet iustū iudicium dei,qui redditurus est unicuiq; iuxta facta sua:his quidem qui pseuerātes in benefaciendo,gloriā & honorē & immortalitatē quærūt,uitā æternā:ijs uero qui sunt cōtentiosi,& qui ueritati qdē nō obtemperāt,sed obtemperant iniusticiæ,uētura est indignatio,& ira,afflictio, & anxietas,aduersus omnē animā hominis ppetrantis malū,Iudæi primū simul & Græci. Gloria uero & honor & pax omni opanti bonū,Iudæo primū simul & Græco.Nō em̄ est psonarū respectus apud deū.Quicūq; em̄ sine lege peccauerūt,sine lege & peribūt:& quicūq; in lege peccauerūt,p legem iudicabunt.Nō em̄ qui audiunt legem,iusti sunt apud deū: sed qui legem factis exprimunt,iusti habebunt.Nā cū gentes quæ legem nō habent,natura quæ legis sunt,fecerint,eæ legem nō habentes, sibiipsis sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptū in cordibus suis,simul attestante illorū cōscientia, & cogitationibus inter se accusantibus, aut etiā excusantibus, in eo die,cum iudicabit dominus occulta hominū,iuxta euāgelium meum per Iesum Christum.Ecce tu Iudæus cognominaris,& acquiescis in lege,& gloriaris in deo,& nosti uoluntatem,ac probas eximia,institutus ex lege,confidisq́; teipsum ducem esse cæcorum,lumen in tenebris uersantium,eruditorem insipientiū,doctorem imperitorū,habentem formā cognitiōis ac ueritatis per legem. Qui igitur doces alium, teipsum non doces.qui prædicas non furandum,furaris.qui dicis non adulterandum,adulterium cōmittis. qui execraris

simulacra

τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς. ὃς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν θεὸν ἀτιμάζεις. τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὼς γέγραπται. περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσσῃς. ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖς, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν. ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσσῃ, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθήσεται; καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία, τὸν νόμον τελοῦσα, σὲ, τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου; οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ ἰουδαῖός ἐστιν. οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομή, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι. οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ θεοῦ.

Z Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ ἰουδαίου; ἢ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. πρῶτον μὲν γὰρ, ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ. τί γὰρ, εἰ ἠπίστησάν τινες; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ θεοῦ καταργήσει; μὴ γένοιτο. γινέσθω δὲ ὁ θεὸς ἀληθής, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης, καθὼς γέγραπται. ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε.

A Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν, θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; μὴ ἄδικος ὁ θεὸς, ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν; κατὰ ἄνθρωπον λέγω. μὴ γένοιτο. ἐπεὶ πῶς κρινεῖ ὁ θεὸς τὸν κόσμον; εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἔτι κἀγὼ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι; καὶ μὴ καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθώς φασί τινες ἡμᾶς λέγειν, ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθά. ὧν τὸ κρῖμα ἔνδικόν ἐστι.

B Τί οὖν, προεχόμεθα; οὐ πάντως. προῃτιασάμεθα γὰρ ἰουδαίους τε καὶ ἕλληνας πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι, καθὼς γέγραπται.

ὅτι

ſimulacra, ſacrilegiũ admittis: qui de legẽ gloriaris, ꝑ legis trãſgreſſionẽ deũ dehoneſtas. Nã nomẽ dei ꝓpter uos male audit inter gentes: queadmodũ ſcriptũ eſt. Nã circũciſio quidẽ prodeſt, ſi legẽ ſerua ris. Q̃ ſi tranſgreſſor legis fueris, circũciſio tua in præputiũ uerſa eſt. Ergo ſi præpucium iuſtificationes legis ſeruauerit, nõne præpuciũ illius pro circũciſione im putabit? & iudicabit quod eſt ex natura præpuciũ, ſi legẽ ſeruauerit, te qui ꝑ literã & circũciſionẽ trãſgreſſor es legis? Nõ is qui in manifeſto Iudæus ſit, Iudæus eſt: nec ea quæ in manifeſto ſit carnis circũciſio, circumciſio eſt: ſed qui in occulto Iudæus fuerit, is Iudæus eſt: & circumciſio cordis circũciſio eſt, quæ ſpiritu conſtat, nõ litera: cuius laus nõ ex hominib⁹ eſt, ſed ex deo. Quid igit̃ habet in q̃ præ III
cellat Iudæus? aut quæ utilitas circũciſionis? Multũ ꝑ omnẽ modũ. Nam primũ quidẽ illud, qđ illis cõmiſſa ſunt oracula dei. Quid enĩ, ſi quidã fuerunt increduli? Num incredulitas illorũ, fidẽ dei faciet irritam? Abſit. Imò ſit deus uerax, omnis aũt homo mẽdax. Queadmodũ ſcriptũ eſt: Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & uincas cũ iudicaris. Qđ ſi iniuſticia noſtra, dei iuſticiã cõmendat, quid dicem⁹? Num iniuſt⁹ deus, qui inducat irã? Humano more loquor. Abſit. Nã quõ iudicabit deus mundũ? Etenĩ ſi ueritas dei, per meum mendaciũ excelluit, in gloriã ipſius, quid poſthac & ego ueluti pctõr iudicor? Ac nõ poti⁹ (queadmodũ de nobis male loquunt̃, & ſicut qdã aiunt nos dicere) faciamus mala, ut ueniant bona. Quorũ dãnatio iuſta ẽ. Quid igit̃? ꝓcellimus eos? Nullo mõ. Nã ante cauſis redditis oſtendimus & Iudæos & Græcos oẽs pctõ eſſe obnoxios, ſicut ſcriptũ eſt:

 Non

» ὅτι οὐκ ἔστι δίκαιος, οὐδὲ εἷς, οὐκ ἔστιν ὁ συνιῶν, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν θεόν. πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός. τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν, ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦσαν. ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη αὐτῶν. ὧν τὸ στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει, ὀξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα. σύντριμμα, καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. οὐκ ἔστι φόβος θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. οἴδαμεν δὲ, ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ, ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ, καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ θεῷ. διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ. διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας. νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν. δικαιοσύνη δὲ θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πάντας, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας. οὐ γάρ ἐστι διαστολή. πάντες γὰρ ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ. δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι, διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃν προέθετο ὁ θεὸς ἱλαστήριον, διὰ τῆς πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων, ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ θεοῦ, πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐν τῷ νῦν καιρῷ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ.

Ποῦ οὖν ἡ καύχησις; ἐξεκλείσθη. διὰ ποίου νόμου; τῶν ἔργων; οὐχί, ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως. λογιζόμεθα οὖν πίστει δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου. ἢ Ἰουδαίων ὁ θεὸς μόνον; οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν; ναὶ καὶ ἐθνῶν. ἐπείπερ εἷς ὁ θεός, ὃς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως. νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεως; μὴ γένοιτο. ἀλλὰ νόμον ἱστῶμεν. Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραὰμ τὸν πατέρα

Nō est iust⁹,ne un⁹ qdē,non est q intelligat,nō est q exqrat deū,oēs deflexerūt: simul inutiles facti sunt,nō est q exerceat bonitatē,nō est usq; ad unum. Sepulchrū apertū guttur eorū, linguis suis ad dolū usi sunt,uenenū aspidū sub labijs eorū.Quorū os execratione & amarulentia plenū est,ueloces pedes illorū ad effundendū sanguinē.Cōtritio & calamitas in uijs eorū,& uiā pacis nō cognouerūt.Nō est timor dei corā oculis eorum. Scimus aūt,ꝙ quæcūq; lex dicit,his q in lege sūt,dicat:ut omne os obturet̃,& obnoxi⁹ fiat totus mūdus deo, ꝓpterea ꝙ ex opibus legis nō iustificabit̃ omis caro in cōspectu ei⁹. Per legem em̄ agnitio peccati.Nūc uero absq; lege iusticia dei manifestata est,dū comprobat̃ testimonio legis ac prophetarū.Iusticia uero dei ꝑ fidē Iesu Christi in om̄es,& sup om̄es eos q credūt.Nō em̄ est distinctio. Oēs em̄ peccauerūt,ac destituunt̃ gloria dei. Iustificant̃ aūt gratis ꝑ illius gratiā, ꝑ redēptionē quæ est in Christo Iesu, quem proposuit deus recōciliatorē,ꝑ fidē interueniente ipsius sanguine,ad ostensionē iusticiæ suæ,propter remissionē præteritorū peccatorum,quæ deus tolerauit,ad ostendendā iusticiā suā,in præsenti tempore:in hoc,ut ipse sit iustus:& iustificās eum qui est ex fide Iesu. Vbi igit̃ gloriatio?Exclusa est.Per quā legem?Operū? Non,imò per legem fidei. Arbitramur igitur fide iustificari hominē absq; operibus legis. An Iudæorum deus tantū? An non & gentium? Certe & gentium. Quandoquidem unus deus,qui iustificabit circūcisionem ex fide, & præputiū per fidem.Legem igitur irritam facimus per fidem?Absit.Imò legē stabilimus.

Quid igit̃ dicemus inuenisse Abrahā

τὸν πατέρα ἡμῶν εὑρηκέναι κατὰ σάρκα; εἰ
γὰρ ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύ
χημα, ἀλλ᾽ οὐ πρὸς τὸν θεόν. τί γὰρ ἡ γρα-
» φὴ λέγει; ἐπίστευσε δὲ ἀβραὰμ τῷ θεῷ, καὶ
» ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. τῷ δὲ ἐρ-
γαζομένῳ, ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χά
ριν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ὀφείλημα. τῷ δὲ μὴ ἐρ-
γαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦν-
τα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς
δικαιοσύνην. καθάπερ καὶ δαβὶδ λέγει
τὸν μακαρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ᾧ ὁ θεὸς
» λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων. μακά
» ριοι, ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπε-
» καλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι. μακάριος ἀνήρ,
» ᾧ οὐ μὴ λογίσηται κύριος ἁμαρτίαν. ὁ μα
καρισμὸς οὖν οὗτος, ἐπὶ τὴν περιτομὴν, ἢ
καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν; λέγομεν γὰρ, ὅτι
ἐλογίσθη τῷ ἀβραὰμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύ-
νην. πῶς οὖν ἐλογίσθη; ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν
ἀκροβυστίᾳ; οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ᾽ ἐν ἀκροβυ-
στίᾳ. καὶ σημεῖον ἔλαβε περιτομῆς, σφραγῖδα
τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως, τῆς ἐν τῇ ἀκρο-
βυστίᾳ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν
πιστευόντων δι᾽ ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆ-
ναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην, καὶ πατέρα
περιτομῆς, τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον, ἀλ
λὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως,
τῆς ἐν ἀκροβυστίᾳ τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἀβραάμ.
οὐ γὰρ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία τῷ ἀβρα-
ὰμ, ἢ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρονόμον αὐ
τὸν εἶναι τοῦ κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης
πίστεως. εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου κληρονόμοι, κε-
κένωται ἡ πίστις, καὶ κατήργηται ἡ ἐπαγ-
γελία. ὁ γὰρ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται.
οὗ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις. διὰ
τοῦτο ἐκ πίστεως, ἵνα κατὰ χάριν, εἰς τὸ εἶναι
βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρ-
ματι, οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ
τῷ ἐκ πίστεως ἀβραάμ, ὅς ἐστι πατὴρ πάν-
» των ἡμῶν. καθὼς γέγραπται, ὅτι πατέρα
» πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, κατέναντι, οὗ
ἐπίστευσε

patrē nostrū secundū carnē? Nā si Abra
hā ex opibus iustificatus fuit, habet qđ
glorieť, at nō apud deū. Quid enim scri-
ptura dicit? Credidit aūt Abrahā deo, &
imputatū est ei ad iusticiam. Ei uero qui
operať, merces nō imputať secundū gra
tiā, sed secundū debitū. Porrò ei qui nō
operať, sed credit in eū qui iustificat im-
piū, imputať fides sua ad iusticiā. Quē-
admodū & Dauid explicat beatificatio-
nem hominis, cui deus imputat iusti-
ciā absq; opibus. Beati, quorum remissæ
sunt iniqtates, & quorū obtecta sūt pec-
cata. Beat⁹ uir, cui nō imputabit dñs pec
catū. Beatificatio igitur hæc, in præputiū
tantū, an & in circūcisionē deuenit? Dici
mus enim, ꝙ imputata fuerit Abrahæ fi
des ad iusticiā. Quomodo ergo imputa-
ta est? cū esset in circūcisione, an cū esset
in præputio? Non in circūcisione, sed in
præputio. Et signū accepit circūcisionis, si
gnaculū iusticiæ fidei, quæ fuerat in præ-
pucio, ut esset pater omnium credētium
per præpucium, ut imputaretur & illis iu
sticia, & pater circuncisionis, ijs qui nō so
lum genus ducerent à circuncisis, uerum
etiā ingrederenť uestigijs fidei, quæ fuit
in præpucio patris nostri Abrahæ. Non
enim ꝑ legē promissio contigit Abrahæ,
aut semini eius, illū hæredem fore mun-
di, sed per iusticiam fidei. Etenim si ij qui
ad legem ꝑtinēt, hæredes sunt, inanis fa-
cta est fides, & irrita facta est promissio.
Nam lex iram opatur. Siquidē ubi non
est lex, ibi nec transgressio est. Idcirco ex
fide datur hæreditas, ut secūdum gratiā,
ut firma sit ꝓmissio uniuerso semini: nō
ei, quod est ex lege tantū, uerūetiā ei, qđ
est ex fide Abrahæ, qui est pater omniū
nostrū. Sicut scriptum est: Patrem mul-
tarum gentium constitui te, nimirum ad

ἐπίστευσε θεοῦ, τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκροὺς, καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα, ὡς ὄντα. ὃς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν κατὰ τὸ εἰρημένον. οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἤδη νενεκρωμένον, ἑκατονταέτης που ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας σάῤῥας, εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ θεῷ, καὶ πληροφορηθεὶς, ὅτι ὃ ἐπήγγελται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι. διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον, ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογίζεσθαι, τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα ἰησοῦν τὸν κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν, ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν.

ΙΑ Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν θεὸν, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, δι' οὗ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει εἰς τὴν χάριν ταύτην, ἐν ᾗ ἑστήκαμεν καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ θεοῦ. οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες, ὅτι ἡ θλῖψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα. ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει, ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν.

ΙΒ Ἔτι γὰρ χριστὸς, ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν κατὰ καιρὸν, ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε. μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθανεῖται. ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν. συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ θεὸς, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε. πολλῷ οὖν μᾶλλον δικαιωθέντες νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς

ὀργῆς

exemplum dei cui crediderat, qui uitæ reſtituit mortuos: ac uocat ea quæ nõ ſunt, tanq̃ ſint: qui præter ſpem ſub ſpe credidit, ſe fore patrẽ multarũ gentium, iuxta id quod dictum eſt: Sic erit ſemẽ tuum. Ac nõ infirmatus fide, haud cõſiderauit ſuũ ipſius corpus iam emortuũ, cum centum ferè natus eſſet annos, nec emortuã uuluam Saræ: uerũ ad promiſſionẽ dei nõ hæſitabat ob incredulitatẽ, ſed robuſtus factus eſt fide, tribuens gloriã deo: certa pſuaſione cõcepta, ꝙ is qui promiſerat, idem potẽs eſſet & præſtare. Quapropter etiã imputatũ eſt illi ad iuſtitiã. Nõ ſcriptũ eſt aũt propter illũ tantũ, imputatũ fuiſſe illi, ſed etiã propter nos, q̃bus imputabit̃, credentibus in eum, qui excitauit Ieſum dñm noſtrũ à mortuis, q traditus fuit propter peccata noſtra, & excitatus eſt propter iuſtificationem noſtri.

Iuſtificati igitur ex fide, pacem habemus erga deum, per dominũ noſtrũ Ie- V
ſum Chriſtũ: per quem & cõtigit nobis, ut fide pduceremur in gratiã hãc, in qua ſtamus & gloriamur ſub ſpe gloriæ dei. Nec id ſolum, uerumetiã gloriamur ſup afflictionibus: ſcientes, quod afflictio patientiam pariat, patientia uero probationem, probatio autẽ ſpem. Porrò ſpes nõ pudefacit, ꝙ dilectio dei effuſa ſit in cordibus noſtris, per ſpiritũ ſanctũ qui datus eſt nobis. Chriſtus em̃, cũ adhuc eſſemus infirmi iuxta temporis rationẽ, pro impijs mortuus eſt. Nam uix pro iuſto quiſquam moriet̃. Siquidem pro bono forſitan aliquis etiam mori ſuſtinet. Cõmendat autem ſuam charitatem erga nos deus, quod cum adhuc eſſemus peccatores, Chriſtus pro nobis mortuus fuit. Multo igitur magis iuſtificati nunc ſanguine eius, ſeruabimur per eum ab

ira.

ὀργῆς. εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες, κατηλλάγη-
μεν τῷ θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ
Γ πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμε-
θα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ
καυχώμενοι ἐν τῷ θεῷ διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν
ἰησοῦ χριστοῦ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν
ἐλάβομεν. Διὰ τοῦτο, ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώ-
που ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ
διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως
εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν,
ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. Ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρ-
τία ἦν ἐν κόσμῳ, ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖ-
ται, μὴ ὄντος νόμου.
ΓΙ Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ ἀ-
δὰμ μέχρι μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτή-
σαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως
ἀδάμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος.
ΙΔ Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτως καὶ τὸ
χάρισμα. εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι
οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χά-
ρις τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι, τῇ τοῦ ἑνὸς
ἀνθρώπου ἰησοῦ χριστοῦ, εἰς τοὺς πολλοὺς
ἐπερίσσευσε. καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαν-
τος, τὸ δώρημα. τὸ μὲν γὰρ κρίμα ἐξ ἑνὸς εἰς κα-
τάκριμα, τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παρα-
πτωμάτων εἰς δικαίωμα. εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς
παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ
τοῦ ἑνὸς, πολλῷ μᾶλλον οἱ τὴν περισσείαν
τῆς χάριτος καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύ-
νης λαμβάνοντες, ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι διὰ
τοῦ ἑνὸς ἰησοῦ χριστοῦ. ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς πα-
ραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κα-
τάκριμα, οὕτω καὶ δι' ἑνὸς δικαιώματος
εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαίωσιν ζωῆς.
ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώ-
που, ἁμαρτωλοὶ κατεστάθημεν οἱ πολλοί,
οὕτως καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἑνὸς δίκαιοι
κατασταθήσονται οἱ πολλοί. νόμος δὲ πα-
ρεισῆλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. οὗ δὲ
ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν
ἡ χάρις. ἵνα ὥσπερ ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία

ira. Nam si cũ inimici essemus, reconcilia
ti fuimus deo per mortẽ filij eius, multo
magis reconciliati seruabimur per uitam
ipsius. Non solum aũt hoc, uerũetiã glo
riantes in deo per dñm nostrum Iesum
Christum, per quem nunc recõciliationẽ
assecuti sumus. Propterea, quẽadmodũ
propter unũ hominẽ peccatũ in mundũ
introijt, ac per peccatum mors, & sic in
omnes homines mors peruasit, quatenus
omnes peccauimus. Vsq; ad legẽ enim
peccatũ erat in mundo: porrò peccatum
non imputatur, cum non est lex. Imò re-
gnauit mors ab Adam usq; ad Mosen,
in eos quoq; qui nõ peccauerant ad simi
litudinẽ transgressionis Adam, qui typũ
gerit illius futuri. At nõ ut peccatũ, ita &
donũ. Nam si unius delicto multi mor-
tui sunt, multo magis gratia dei, & donũ
per gratiã, quæ fuit unius hominis Iesu
Christi, in multos exuberauit. Et nõ sicut
per unũ q peccauerat, uenerat mors, ita
donũ. Nã cõdemnatio quidẽ ex uno de-
licto ad condemnationẽ, donũ autẽ ex
multis delictis ad iustificationẽ. Etenim
si per unius delictum mors regnauit per
unum, multo magis ij, qui exuberanti-
am gratiæ & doni iustitiæ accipiunt, per
uitam regnabunt autore uno Iesu Chri-
sto. Itaque sicut per unius delictum
propagatum est malum in omnes ho-
mines ad condẽnationẽ, ita & per unius
iustificationẽ ꝓpagat̃ bonũ in oẽs ho
mines ad iustificationẽ uitæ. Quẽadmo
dum enĩ per inobedientiam unius ho-
minis, peccatores cõstituti fuimus multi,
ita per obedientiam unius, iusti consti-
tuentur multi. Cæterũ lex obiter subijt,
ut abundaret delictum. Vbi uero exube
rauit peccatum, ibi magis exuberauit gra
tia: ut quẽadmodũ regnauerat peccatũ

ἐν τῷ θανάτῳ, οὕτως καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τί οὖν ἐροῦμεν; ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ; μὴ γένοιτο. οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ;

ΙΒ Ἢ ἀγνοεῖτε, ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν; συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον, ἵνα ὥσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν, διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρός, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν. εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα· τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. ὁ γὰρ ἀποθανὼν, δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν, ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ. εἰδότες ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκ ἔτι ἀποθνήσκει, θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἔτι κυριεύει. ὃ γὰρ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ. ὃ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ θεῷ. οὕτως καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε ἑαυτούς, νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ὑμῶν.

Ιϛ Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ. μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν, ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ θεῷ, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὑμῶν, ὅπλα δικαιοσύνης τῷ θεῷ. ἁμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει. οὐ γάρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν. τί οὖν; ἁμαρτήσομεν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν; μὴ γένοιτο. οὐκ οἴδατε, ὅτι ᾧ παριστάνετε ἑαυτοὺς δούλους εἰς ὑπακοήν, δοῦλοί ἐστε, ᾧ ὑπακούετε, ἤτοι

ἁμαρτίας

in morte, sic & gratia regnaret per iusti-
ciam ad uitam æternam, per Iesum Chri
stum. Quid igitur dicemus? Manebi VI
mus in peccato, ut gratia abundet? Absit. Qui mortui sumus peccato, quomodo posthac uiuemus in eodem? An ignoratis, quod quicunque baptizati sumus in Christũ Iesum, in mortẽ eius baptizati sumus? Sepulti igitur sumus unà cum illo per baptismum in mortem, ut quemadmodum excitatus est Christus ex mortuis, per gloriam patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Nam si insititij facti sumus illi per similitudinem mortis eius, nimirũ & resurrectionis participes erimus: illud scientes, quod uetus ille noster homo cum illo crucifixus est, ut aboleretur corpus peccati, ut posthac non seruiamus peccato. Etenim qui mortuus est, iustificatus est à peccato. Quod si mortui sumus cum Christo, credimus quod & uiuemus cum illo. Sciẽtes quod Christus excitatus à mortuis, nõ ampliꝰ moritur: mors illi nõ amplius dominat̃. Nam quod mortuus fuit, peccato mortuus fuit semel: ꝙ aũt uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate uosipsos, mortuos quidẽ esse peccato, uiuentes aũt deo ꝑ Christum Iesum dñm nostrũ. Ne regnet igit̃ peccatũ in mortali uestro corpore, ut obediatis illi ꝑ cupiditates eius. Neq; accõmodetis membra uestra, arma iniusticiæ peccato, sed accõmodetis uosmetipsos deo, uelut ex mortuis uiuentes, & mẽbra uestra arma iusticiæ deo. Peccatũ enim uobis non dominabit̃. Non enim estis sub lege, sed sub gratia. Quid igit̃? Peccabimus, quod non simus sub lege, sed sub gratia? Absit. An nescitis, quod cui accõmodatis uosipsos seruos ad obediendũ, eius serui estis, cui obeditis, siue

peccati

ἁμαρτίας εἰς θάνατον, ἢ ὑπακοῆς εἰς δικαιο-
σύνην; χάρις δὲ τῷ θεῷ, ὅτι ἦτε δοῦλοι τῆς
ἁμαρτίας, ὑπηκούσατε δὲ ἐκ καρδίας, εἰς ὃν
παρεδόθητε τύπον διδαχῆς. ἐλευθερωθέντες
δὲ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιο-
σύνῃ. ἀνθρώπινον λέγω, διὰ τὴν ἀσθένειαν
τῆς σαρκὸς ὑμῶν. ὥσπερ γὰρ παρεστήσατε τὰ μέλη
ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ τῇ ἀνομίᾳ,
εἰς τὴν ἀνομίαν, οὕτω καὶ νῦν παραστήσατε
τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ, εἰς ἁ-
γιασμόν. ὅτε γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας,
ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ. τίνα οὖν καρπὸν
εἴχετε τότε, ἐφ᾽ οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; τὸ γὰρ
τέλος ἐκείνων θάνατος. νυνὶ δὲ ἐλευθερω-
θέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ
τῷ θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγια-
σμόν, τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον. τὰ γὰρ ὀψώ-
νια τῆς ἁμαρτίας, θάνατος. τὸ δὲ χάρισμα
τοῦ θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος, ἐν χριστῷ ἰησοῦ τῷ κυ-
ρίῳ ἡμῶν.
Ζ Ἢ ἀγνοεῖτε ἀδελφοί, γινώσκουσι γὰρ νό-
μον λαλῶ, ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώ-
που, ἐφ᾽ ὅσον χρόνον ζῇ; ἡ γὰρ ὕπανδρος γυ-
νή, τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ. ἐὰν δὲ
ἀποθάνῃ ὁ ἀνήρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου
τοῦ ἀνδρός. ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρός, μοι-
χαλὶς χρηματίσει, ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέ-
ρῳ. ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνήρ, ἐλευθέρα ἐστὶν
ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχα-
λίδα, γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ. ὥστε ἀδελφοί
μου καὶ ὑμεῖς ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ διὰ
τοῦ σώματος τοῦ χριστοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ὑ-
μᾶς ἑτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, ἵνα
καρποφορήσωμεν τῷ θεῷ. ὅτε γὰρ ἦμεν
ἐν τῇ σαρκί, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτι-
ῶν, τὰ διὰ τοῦ νόμου, ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλε-
σιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανά-
τῳ. νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου,
ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατειχόμεθα, ὥστε δουλεύ-
ειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ
παλαιότητι γράμματος. τί οὖν ἐροῦμεν;
ὁ νόμος

peccati ad mortem, siue obediētiæ ad iu-
sticiam? Gratia autem deo, quod fuistis qui
dem serui peccati, sed obedistis ex ani-
mo, in eā in quā traducti estis formā do
ctrinæ. Cæterum liberati à peccato, serui
facti estis iusticiæ. Humanū quiddā di-
co, propter infirmitatem carnis uestræ.
Quemadmodū enim præbuistis mēbra
uestra serua immūdiciæ & iniquitati, ad
aliā atque aliā iniquitatē, sic & nūc præbe-
te membra uestra serua iusticiæ, ad san-
ctificationē. Cū enim serui essetis pecca-
ti, liberi eratis iusticiæ. Quem igitur fructū
habebatis tunc in his, de quibus nūc eru
bescitis? Nā finis illorū mors. Nūc uero
manumissi à peccato, serui aūt facti deo,
habetis fructum uestrū in sanctificatio-
nem, finem aūt uitam æternam. Etenim
autoramenta peccati, mors: donū autem
dei, uita æterna, per Christum Iesum do
minum nostrū. An ignoratis fratres, VII
scientibus enim legem loquor, quod lex
tantisper dominetur homini, quoad ea
uixerit? Nam uiro obnoxia mulier, ui-
uenti uiro alligata est per legem. quod si
mortuus fuerit uir, liberata est à lege uiri.
Proinde uiuente uiro, adultera iudicabi
tur, si se iunxerit alteri uiro. Sin aūt mor-
tuus fuerit uir, libera est à iure uiri: ut nō
sit adultera, si iuncta fuerit alteri uiro.
Itaque fratres mei, uos quoque mortifi-
cati estis legi per corpus Christi, ut iun-
geremini alteri, nimirum ei qui ex mor-
tuis surrexit, ut fructificemus deo. Cum
enim essemus in carne, affectus peccato-
rum, qui sunt per legē, uigebant in mem
bris nostris ad fructificandum morti.
Nunc autem liberati sumus à lege, mor-
tui ei in qua detinebamur, ut seruiamus
per nouitatem spiritus, & non per ue-
tustatem literæ. Quid ergo dicemus?
Lex

ὁ νόμος ἁμαρτία; μὴ γένοιτο. ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου. τήν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, οὐκ ἐπιθυμήσεις. ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα, ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν. χωρὶς γὰρ νόμου, ἁμαρτία νεκρά. ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ. ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον. καὶ εὑρέθη μοι ἡ ἐντολὴ ἡ εἰς ζωήν, αὕτη εἰς θάνατον. ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς, ἐξηπάτησέ με, καὶ δι᾽ αὐτῆς ἀπέκτεινεν. ὥστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή. τὸ οὖν ἀγαθόν, ἐμοὶ γέγονε θάνατος; μὴ γένοιτο. ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία. ἵνα φανῇ ἁμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον, ἵνα γένηται καθ᾽ ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς.

IH Οἴδαμεν γάρ, ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν. ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. ὃ γὰρ κατεργάζομαι, οὐ γινώσκω. οὐ γὰρ ὃ θέλω, τοῦτο πράσσω, ἀλλ᾽ ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ. εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ, ὅτι καλός. νυνὶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ᾽ ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. οἶδα γάρ, ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τουτέστιν ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν. τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλόν, οὐχ εὑρίσκω. οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ᾽ ὃ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράσσω. εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω ἐγώ, τοῦτο ποιῶ, οὐκ ἔτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ᾽ ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλόν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται. συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον. βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου, ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς

μέλεσί

Lex peccatũ est? Absit. Sed peccatũ non cognoui, nisi per legem. Nam & concupiscentiam non nouissem, nisi lex dixisset: nõ cõcupisces. Sed occasione accepta, peccatum p̃ præceptũ genuit in me omnem concupiscentiã. Siquidem absq; lege, peccatum erat mortuũ. Ego autem uiuebã sine lege quondam. Porrò ueniente mãdato, peccatũ reuixit: ego uero mortuus sum. Et repertũ est, mandatũ q̃d institutum erat ad uitam, mihi cedere ad mortem. Nam peccatum occasione accepta p̃ præceptũ, decepit me: & per illud occidit. Itaq; lex ipsa quidẽ sancta, & præceptũ sanctum ac iustum & bonũ. Ergo quod bonũ erat, mihi factum est mors? Absit. Imò peccatũ. Vt appareret peccatũ, per id q̃d erat bonũ mihi gignere mortem, ut fieret maiorem in modũ peccans peccatũ per præceptũ. Scimus enim, ꝙ lex spiritualis est. At ego carnalis sum, uenditus sub peccatũ. Quod enim ago, non probo. Non enim quod uolo, hoc facio: sed quod odi, hoc ago. Si uero quod nõ uolo, hoc facio, cõsentio legi, quod bona sit. Nunc autem non iam ego perpetro illud, sed inhabitans in me peccatũ. Noui enim, quod nõ habitet in me, hoc est, in carne mea bonum. Nam uelle adest mihi, at ut faciam bonum, non reperio. Non enim quod uolo, facio bonum, sed quod non uolo malum, hoc ago. Porrò si quod non uolo ego, hoc facio: nõ iam ego perpetro illud, sed inhabitans in me peccatum. Reperio igitur per legem uolenti mihi facere bonum, quod mihi malum adiunctum sit. Delectat eñ me lex dei secundum internum hominem. Sed uideo aliam legem in membris meis, rebellantem legi mentis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati, quæ est in

membris

μέλεσί μου. ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; εὐχαριστῶ τῷ θεῷ διὰ ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοῒ δουλεύω νόμῳ θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας. οὐδὲν ἄρα νῦν κατάκριμα τοῖς ἐν χριστῷ ἰησοῦ, μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν χριστῷ ἰησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας, καὶ τοῦ θανάτου. τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός, ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν, ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες, τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν. οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα, τὰ τοῦ πνεύματος.

κθ τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκός, θάνατος. τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ζωὴ καὶ εἰρήνη. διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς θεόν. τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, οὐδὲ γὰρ δύναται. οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες, θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. εἰ δέ τις πνεῦμα χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. εἰ δὲ χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν διὰ ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ πνεῦμα ἐν ὑμῖν.

Ἄρα οὖν ἀδελφοὶ ὀφειλέται ἐσμέν, οὐ τῇ σαρκί, τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν. εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν. εἰ δὲ πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε. ὅσοι γὰρ πνεύματι θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ θεοῦ.

οὐ γὰρ

mēbris meis. Miſer ego homo, quis me eripiet ex hoc corpore morti obnoxio? Gratias ago deo per Ieſum Chriſtū dominū noſtrū. Itaq; idem ego mente qdē ſeruio legi dei, carne uero legi peccati.

Nulla igitur nunc eſt cōdemnatio, his VIII
qui inſiti ſunt Chriſto Ieſu, qui nō iuxta carnē uerſant̄, ſed iuxta ſpiritū. Nam lex ſpiritus uitæ per Chriſtum Ieſum, liberū me reddidit à iure peccati & mortis. Etenim qd̄ lex præſtare nō poterat, ea parte qua imbecillis erat per carnem, hoc deus proprio filio, miſſo ſub ſpecie carnis peccato obnoxiæ, præſtitit, ac de peccato cōdemnauit peccatū p̱ carnem, ut iuſtificatio legis impleret̄ in nobis: q nō ſecundū carnē uerſamur, ſed ſecundū ſpiritū. Nā qui carnales ſunt, quæ carnis ſunt curāt. at qui ſpirituales, quæ ſpiritus ſunt.

Nā affectus carnis, mors eſt. Affectus uero ſpiritus, uita & pax. Propterea ꝙ affectus carnis, inimicitia eſt aduerſus deum: nā legi dei nō ſubdit̄, ſiquidē ne poteſt quidem. Qui uero in carne ſunt, deo placere nō poſſunt. Vos aūt non eſtis in carne, ſed in ſpiritu: ſiquidem ſpiritus dei habitat in uobis. Quod ſi quis ſpiritum Chriſti nō habet, hic nō eſt eius. Porrò ſi Chriſtus in uobis eſt, corpus quidem mortuū eſt propter peccatū, ſpiritus autē uita eſt propter iuſtificationē. Quod ſi ſpiritus eius qui excitauit Ieſum à mortuis, habitat in uobis, is q excitauit Chriſtum ex mortuis, uiuificabit & mortalia corpora ueſtra, propter ipſius ſpiritū inhabitātem in uobis. Proinde fratres, debitores ſumus, nō carni, ut ſecundum carnem uiuamus. Nam ſi ſecundū carnem uixeritis, moriemini. Qd̄ ſi ſpiritu facta corporis mortificetis, uiuetis. Etenim qui cunq; ſpiritu dei ducunt̄, hi ſunt filij dei.

Non enim

οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν
εἰς φόβον, ἀλλ᾽ ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας,
ἐν ᾧ κράζομεν, ἀββᾶ ὁ πατήρ. Αὐτὸ τὸ πνεῦ-
μα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι
ἐσμὲν τέκνα θεοῦ. εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονό-
μοι. κληρονόμοι μὲν θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ
χριστοῦ, εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδο-
ξασθῶμεν. Λογίζομαι γὰρ, ὅτι οὐκ ἄξια τὰ
παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ, πρὸς τὴν μέλλου-
σαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. Ἡ
γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως, τὴν ἀπο-
κάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ ἀπεκδέχεται.
τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐ-
χ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ᾽
ἐλπίδι. ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερω-
θήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς
τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ
θεοῦ. οἴδαμεν γὰρ, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστε-
νάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. οὐ μόνον δὲ,
ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύμα-
τος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς
στενάζομεν, υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν
ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. τῇ
γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν. ἐλπὶς δὲ βλεπομέ-
νη οὐκ ἔστιν ἐλπίς. ὃ γὰρ βλέπει τὶς, τί καὶ
ἐλπίζει; εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν, ἐλπίζομεν,
δι᾽ ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. Ὡσαύτως δὲ
καὶ τὸ πνεῦμα συναντιλαμβάνεται ταῖς
ἀσθενείαις ἡμῶν. τὸ γὰρ τί προσευξόμεθα
καθὸ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν, ἀλλ᾽ αὐτὸ τὸ πνεῦ-
μα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, στεναγμοῖς
ἀλαλήτοις. ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, οἶ-
δε τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ὅτι κατὰ
θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων. οἴδαμεν δὲ,
ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν θεὸν πάντα συνεργεῖ
εἰς ἀγαθὸν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς
οὖσιν. ὅτι οὓς προέγνω, καὶ προώρισε,
συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ,
εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολ-
λοῖς ἀδελφοῖς.
KB οὓς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε, καὶ
οὓς

Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis
iterũ ad timorem, ſed accepiſtis ſpiritum
adoptionis: per quē clamamus, abba pa-
ter. Idē ſpiritus teſtat᷑ unà cũ ſpiritu no-
ſtro, ꝙ ſimus filij dei. Quod ſi filij, igit᷑ &
hæredes. Hæredes quidē dei, cohæredes
autem Chriſti. Siquidē ſimul cũ eo pati-
mur, ut & unà cũ illo glorificemur. Nam
reputo, nō eſſe pares afflictiones præſen-
tis tēporis ad gloriã, quæ reuelabit᷑ erga
nos. Etenim ſolicita creaturæ expectatio
expectat ut palàm fiant filij dei. Quippe
uanitati creatura ſubiacet: nō uolens, ſed
propter eum, qui ſubiecit illam ſub ſpe.
Quoniã & ipſa creatura liberabitur à ſer-
uitute corruptionis, in libertatē gloriæ fi-
liorum dei. Scimus enim, ꝙ omnis crea-
tura congemiſcit, ſimulq́ꝫ nobiſcũ partu-
rit uſqꝫ ad hoc tempus. Nō ſolũ autem
illa, ſed & ipſi, qui primitias ſpiritus habe-
mus, & nos ipſi in nobiſipſis gemimus,
adoptionem expectantes, redemptionē
corporis noſtri. Siquidem ſpe ſeruati ſu-
mus. Porrò ſpes ſi uideatur, nō eſt ſpes.
Quod eñ quis cernit, cur idē ſperet? Si
uero qđ nō uidemus, ſperamus, id ꝑ pa-
tientiã expectamus. Conſimiliter aũt &
ſpiritus auxiliatur infirmitatibꝰ noſtris.
Siquidē hoc ipſum, quid oraturi ſimus,
ut oportet, nō nouimꝰ: uerũ ipſe ſpiritus
intercedit ꝓ nobis, gemitibꝰ inenarrabi-
libus. At ille qui ſcrutat᷑ corda, nouit qs
ſit ſenſus ſpiritus: quoniã ſecundũ deum
intercedit pro ſanctis. Scimus autem, ꝙ
his qui diligunt deũ, omnia ſimul adiu-
mento ſunt in bonum, nimirum his qui
iuxta propoſitũ uocati ſunt. Quoniam
quos præſciuerat, eoſdem & præfiniuit,
cōformes imaginis filij ſui, ut ipſe ſit pri-
mogenitus inter multos fratres. Porrò
quos prædefinierat, eoſdē & uocauit. Et
quos

οὓς ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσεν. οὓς δὲ
ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε. τί οὖν ἐροῦ-
μεν πρὸς ταῦτα; εἰ ὁ θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς
καθ᾽ ἡμῶν; ὅς γε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο,
ἀλλ᾽ ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν,
πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν
χαρίσεται;
κγ τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν θεοῦ; θεὸς
ὁ δικαιῶν. τίς ὁ κατακρίνων; χριστὸς ὁ ἀπο-
θανὼν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθεὶς, ὃς καὶ ἔστιν ἐν
δεξιᾷ τοῦ θεοῦ, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ὑμῶν.
τίς ὑμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ;
θλίψις; ἢ στενοχωρία; ἢ διωγμός; ἢ λιμός;
ἢ γυμνότης; ἢ κίνδυνος; ἢ μάχαιρα; κα-
» θὼς γέγραπται. ὅτι ἕνεκά σου θανατούμε-
» θα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρό-
» βατα σφαγῆς. ἀλλ᾽ ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνι-
κῶμεν, διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. πέπει-
σμαι γὰρ, ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγ-
γελοι, οὔτε ἀρχαὶ, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶ-
τα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος,
οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρί-
σαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ, τῆς ἐν χριστῷ ἰησοῦ
τῷ κυρίῳ ἡμῶν.
κδ Ἀλήθειαν λέγω ἐν χριστῷ, οὐ ψεύδομαι,
συμμαρτυρούσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου,
ἐν πνεύματι ἁγίῳ, ὅτι λύπη μοι ἐστὶ μεγά-
λη, καὶ ἀδιάλειπτος ὀδύνη τῇ καρδίᾳ μου.
ηὐχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ
τοῦ χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγ-
γενῶν μου κατὰ σάρκα, οἵτινές εἰσιν ἰσραη-
λῖται, ὧν ἡ υἱοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ αἱ διαθῆ-
και, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ
ἐπαγγελίαι, ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ χρι-
στὸς, τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς
εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.
κε οὐχ οἷον δὲ, ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος
τοῦ θεοῦ. οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ ἰσραὴλ, οὗτοι
ἰσραήλ. οὐδ᾽ ὅτι εἰσὶ σπέρμα ἀβραὰμ, πάν-
τες τέκνα, ἀλλ᾽ ἐν ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρ-
μα, τουτέστιν, οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα
τέκνα

quos uocauit, eos & iustificauit. Quos
aũt iustificauit, hos & glorificauit. Quid
igit᷑ dicemus ad hæc? Si deus pro nobis,
quis cõtra nos? Qui proprio filio nõ pe-
percit, sed ꝓ nobis omĩbus tradidit illũ,
q̃ fieri potest, ut nõ & cũ eodẽ omnia no
bis donet? Quis intentabit crimina ad-
uersus electos dei? Deus est q̃ iustificat.
Quis ille, qui cõdemnet? Christus est, q̃
mortuus est, imò qui & suscitatus est, qui
etiã est ad dexteram dei, qui & intercedit
pro nobis. Quis nos separabit à dilecti-
one dei? num afflictio? num angustia?
num ꝑsecutio? num fames? nũ nuditas?
num periculũ? num gladius? Quemad-
modũ scriptũ est: Propter te morti tradi
mur tota die, habiti sum⁹ uelut oues de-
stinatæ mactationi. Verũ in his omĩbus
supamus, per eũ qui dilexit nos. Nã mi-
hi ꝑsuasum habeo, ꝙ neq; mors, neq; ui
ta, neq; angeli, neq; principatus, neq; po
testates, neq; instantia, neq; futura, neq;
altitudo, neq; ꝓfunditas, neq; ulla creatu
ra alia poterit nos separare à dilectione
dei, quæ est in Christo Iesu dño nostro.
Veritatẽ dico in Christo, non mentior, IX
attestante mihi simul cõscientia mea, per
spiritũ sanctũ, ꝙ dolor mihi sit magnus,
& assiduus cruciatus cordi meo. Opta-
rim enim egoipse, anathema esse à Chri
sto, ꝓ fratrib⁹ meis, cognatis meis secũdũ
carnẽ, qui sunt Israëlitæ, q̃rũ est adoptio,
& gloria, & testamẽta, & legis cõstitutio,
& cult⁹, & ꝓmissiões, q̃rũ sũt patres, & ij
ex qb⁹ est Christ⁹, q̃tũ attinet ad carnẽ,
qui est in omĩb⁹ deus laudãdus in secu-
la, amẽ. Nõ aũt hæc loquor q̃d exciderit
sermo dei. Non enim omnes qui sunt ex
Israël, sunt Israël: neq; quia sunt semen
Abrahæ, statim oẽs filij, sed ꝑ Isaac nõia
bit᷑ tibi semẽ: hoc est, non q̃ filij carnis, ij

F filij

τέκνα τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγε-
λίας, λογίζεται εἰς σπέρμα. ἐπαγγελίας γὰρ
ὁ λόγος οὗτος. κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύ-
σομαι, καὶ ἔσται τῇ σάῤῥᾳ υἱός. οὐ μόνον δέ,
ἀλλὰ καὶ ῥεβέκκα ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, ἰσ-
αὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. μήπω γὰρ γεννηθέντων,
μηδὲ πραξάντων τὶ ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἵνα ἡ
κατ᾽ ἐκλογὴν, τοῦ θεοῦ πρόθεσις μένῃ, οὐκ ἐξ
ἔργων, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ καλοῦντος, ἐῤῥήθη αὐτῇ. ὅ-
τι ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. καθὼς γέ-
γραπται. τὸν ἰακὼβ ἠγάπησα, τὸν δὲ ἠσαῦ
ἐμίσησα.

Τί οὖν ἐροῦμεν; μὴ ἀδικία παρὰ τῷ
θεῷ; μὴ γένοιτο. τῷ γὰρ μωσῇ λέγει. ἐλεήσω
ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτειρήσω ὃν ἂν οἰκτείρω
ἄρα οὖν, οὐ τοῦ θέλοντος, οὐ δὲ τοῦ τρέχον-
τος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος θεοῦ. λέγει γὰρ ἡ γρα-
φὴ τῷ φαραῷ. ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά
σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου,
καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πά-
σῃ τῇ γῇ.

Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκλη-
k 3 ρύνει. ἐρεῖς οὖν μοι. τί ἔτι μέμφεται; τῷ γὰρ
βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε; μενοῦνγε ὦ ἄν-
θρωπε, σὺ τίς εἶ, ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ;
μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, τί με ἐ-
ποίησας οὕτως; ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κερα-
μεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι
ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν; εἰ
δὲ θέλων ὁ θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ
γνωρίσαι τὸ δυνατὸν αὐτοῦ, ἤνεγκεν ἐν πολ-
λῇ μακροθυμίᾳ σκεύη ὀργῆς κατηρτισμένα
εἰς ἀπώλειαν, καὶ ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλοῦτον
τῆς δόξης αὐτοῦ, ἐπὶ σκεύη ἐλέους, ἃ προητοίμα-
σεν εἰς δόξαν, οὓς καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς, οὐ μό-
νον ἐξ ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν. ὡς
καὶ ἐν τῷ ὠσηὲ λέγει. καλέσω τὸν οὐ λαόν
μου, λαόν μου, καὶ τὴν οὐκ ἠγαπημένην, ἠ-
γαπημένην. καὶ ἔσται ἐν τῷ τόπῳ, οὗ ἐῤῥήθη
αὐτοῖς, οὐ λαός μου ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται
υἱοὶ θεοῦ ζῶντος.

ἠσαΐας

filij dei: sed qui sunt filij promissionis, re-
censentur in semen. Promissionis em̄ ser
mo hic est. In tēpore hoc ueniam, & erit
Saræ filius. Nō solum autem hoc, sed &
Rebecca ex uno conceperat Isaac patre
nostro: nōdum em̄ natis pueris, cū neq;
boni quippiam fecissent neq; mali, ut se-
cundum electionē propositū dei mane-
ret: nō ex opibus, sed ex uocāte, dictum
est illi: Maior seruiet minori. Sicut scri-
ptū est: Iacob dilexi, Esau uero odio ha-
bui. Quid igitur dicemus? Num iniusti-
cia est apud deum? Absit. Nam Mosi di-
cit: Miserebor, cuiuscūq; misereor: & com
miserabor, quemcūq; cōmiseror. Itaque
nō uolentis est, neq; currentis, sed miserē
tis dei. Dicit enim scriptura Pharaoni: In
hoc ipsum te excitaui, ut ostendam in te
potētiam meam, & ut annūcietur nomē
meū in tota terra. Itaq; cui uult, miseret̃,
quē aūt uult, indurat. Dices ergo mihi:
Quid adhuc cōqueritur? Nam uolūtati
illius quis restitit? Atqui ó homo, tu q̄s
es, qui ex aduerso respondes deo? Num
dicet figmētum, ei qui finxit: cur me fin-
xisti ad hūc modum? An nō habet pote
statē figulus luti, ut ex eadem massa, fin-
gat aliud quidem uas in honorem, aliud
uero in ignominiam? Quod si deus uo-
lens ostēdere iram, & notam facere potē
tiam suam, tulit multa animi lenitate ua
sa iræ, apparata in interitum, & ut notas
faceret diuitias gloriæ suæ, erga uasa mi-
sericordiæ, quæ præparauerat in gloriā.
Quos & uocauit nimirum nos, non solū
ex Iudæis, uerūetiā ex gētibus. Quemad
modū & Osee dicit: Vocabo populum
qui meus nō erat, populū meum: & eam
quæ dilecta nō erat, dilectā. Et erit in lo-
co, ubi dictū fuerat eis: Nō populus me
us uos, ibi uocabuntur filij dei uiuentis.

Esaias

κθ Ἠσαΐας δὲ κράζει ὑπὲρ τοῦ ἰσραήλ. ἐὰν ᾖ ὁ
» ἀριθμὸς τῶν υἱῶν ἰσραήλ, ὡς ἡ ἄμμος τῆς
» θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. λό-
» γον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιο-
» σύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει κύ-
» ριος ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ καθὼς προείρηκεν ἠσαΐ-
» ας. εἰ μὴ κύριος σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν
» σπέρμα, ὡς σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς
» γόμορρα ἂν ὡμοιώθημεν. τί οὖν ἐροῦμεν;
ὅτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην, κα-
τέλαβε δικαιοσύνην, δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ
πίστεως. ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιο-
σύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασε.
διὰ τί; ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ᾽ ὡς ἐξ ἔργων
νόμου. προσέκοψαν γὰρ τῷ λίθῳ τοῦ προσ-
» κόμματος. καθὼς γέγραπται. ἰδοὺ τίθημι
» ἐν σιὼν λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν
» σκανδάλου, καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ᾽ αὐτῷ, οὐ
» καταισχυνθήσεται.

Δα Ἀδελφοί, ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδί-
ας, καὶ ἡ δέησις ἡ πρὸς τὸν θεόν, ὑπὲρ τοῦ ἰσρα-
ήλ ἐστιν εἰς σωτηρίαν. μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς,
ὅτι ζῆλον θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ᾽ οὐ κατ᾽ ἐπίγνω-
σιν. ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ θεοῦ δικαιοσύνην,
καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στῆσαι,
τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν. τέλος
γὰρ νόμου χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ
τῷ πιστεύοντι.

Δβ Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν
ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος,
ζήσεται ἐν αὐτοῖς. ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύ-
νη, οὕτως λέγει. μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου,
τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τουτέστι χρι-
στὸν καταγαγεῖν. ἤ, τίς καταβήσεται εἰς τὴν
ἄβυσσον; τουτέστι χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγα-
γεῖν. ἀλλὰ τί λέγει; ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν
ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. του-
τέστι τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσομεν. ὅτι
ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου κύρι-
ον ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου,
ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ.

καρδίᾳ

Esaias autem clamat sup Israël: Si fue-
rit numerus filiorum Israël, ut arena ma-
ris, reliquiæ saluæ erunt. Sermonē enim
perficiens & abbreuiās cum iusticia, quo
niam sermonem abbreuiatū faciet domi
nus in terra. Et quēadmodū prius dixit
Esaias: Nisi dn̄s Sabaoth reliquisset no
bis semē, ut Sodoma facti fuissemus, &
Gomorræ assimilati fuissem⁹. Quid igit̄
dicem⁹? Quod gētes quæ nō sectabant̄
iusticiā, apprehenderunt iusticiā, iusticiā
aūt eam quæ est ex fide. Cōtra, Israël, qui
sectabat̄ legē iusticiæ, ad legem iusticiæ
nō pue̅nit. Propter quid? Quia nō ex fi
de, sed tanq̄ ex opibus legis. Impegerūt
enim in lapidē offendiculi. Quemadmo
dum scriptū est: Ecce pono in Sion lapi
dem offendiculi, & petrā offensionis: &
omnis qui credit in eo, nō pudefiet.

Fratres, propensa quidē uoluntas cor- X
dis mei, & deprecatio quæ fit ad deum,
pro Israël est ad salutē. Testimoniū em̄
illis perhibeo, quod studiū dei habent,
sed nō secundū scientiā. Nam ignorātes
dei iusticiā, & propriā iusticiam quæren
tes constituere, iusticiæ dei nō fuerūt sub
diti. Nam perfectio legis Christus, ad iu
stificationem omni credenti. Moses
enim scribit de iusticia quæ est ex lege,
quod qui fecerit ea homo, uiuet per illa.
Cæterū quæ ex fide est iusticia, ea sic lo-
quit̄: Ne dixeris in corde tuo: Quis ascen
det in cœlum? Hoc est Christum ex alto
deducere. Aut, quis descendet in abys-
sum? Hoc est Christum ex mortuis re-
ducere. Sed quid dicit? Prope te uerbum
est in ore tuo, & in corde tuo. Hoc est, uer
bum fidei, quod prædicamus. Nempe si
confessus fueris ore tuo dominum Ie-
sum, & credideris in corde tuo, quod
deus illum excitauit à mortuis, salu⁹ eris.

F 2 Corde

καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόμα
τι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. λέγει γὰρ ἡ
γραφή. πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ᾽ αὐτῷ, οὐ καται-
σχυνθήσεται. οὐ γάρ ἐστι διαστολὴ ἰουδαίου τε
καὶ ἕλληνος. ὁ γὰρ αὐτὸς κύριος πάντων,
πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους
αὐτόν. πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνο-
μα κυρίου, σωθήσεται.

Λγ Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται, εἰς ὃν οὐκ ἐ-
πίστευσαν; πῶς δὲ πιστεύσουσιν, οὗ οὐκ ἤκου-
σαν; πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος;
πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; καθὼς
γέγραπται. ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγε-
λιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων
τὰ ἀγαθά. ἀλλ᾽ οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ
εὐαγγελίῳ. Ἡσαΐας γὰρ λέγει. κύριε, τίς ἐπί-
στευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς. ἡ
δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος θεοῦ. ἀλλὰ λέγω, μὴ
οὐκ ἤκουσαν; μενοῦν γε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν
ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα
τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. ἀλλὰ λέ-
γω, μὴ οὐκ ἔγνω ἰσραήλ; πρῶτος μωσῆς λέ-
γει. ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ᾽ οὐκ ἔθνει, ἐπὶ
ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ ὑμᾶς. Ἡσαΐας δὲ ἀπο-
τολμᾷ, καὶ λέγει. εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦ-
σιν, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶ-
σι. πρὸς δὲ τὸν ἰσραὴλ λέγει. ὅλην τὴν ἡμέ-
ραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν
ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα.

Λδ Λέγω οὖν, μὴ ἀπώσατο ὁ θεὸς τὸν λα-
ὸν αὐτοῦ; μὴ γένοιτο. καὶ γὰρ ἐγὼ ἰσραηλίτης
εἰμί, ἐκ σπέρματος ἀβραάμ, φυλῆς βενια-
μίν. οὐκ ἀπώσατο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν
προέγνω. ἢ οὐκ οἴδατε, ἐν ἠλίᾳ τί λέγει ἡ
γραφή; ὡς ἐντυγχάνει τῷ θεῷ κατὰ τοῦ ἰσραήλ,
λέγων. κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν,
καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, κἀγὼ
ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχήν
μου. ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμός; κατ-
έλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵ-
τινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ βάαλ. οὕτως οὖν

καὶ

Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem con
fessio fit ad salutem. Dicit enim scriptura:
Omnis qui fidit illi, non pudefiet. Non enim
est distinctio uel Iudæi, uel Græci. Nam
idem dominus omnium, diues in omnes inuocantes
se. Quisquis enim inuocauerit nomen domini,
saluus erit. Quomodo igitur inuocabunt
eum, in quem non crediderunt? Quomodo au
tem credent ei, de quo non audierunt? Quo
autem audient absque prædicante? Quo
autem prædicabunt, nisi missi fuerint? Sicut
scriptum est: Quàm speciosi pedes annun-
ciantium pacem, annunciantium bona. At non
omnes obedierunt euangelio. Esaias enim dicit:
Domine, quis credidit sermonibus nostris?
Ergo fides ex auditu est: auditus autem per
uerbum dei. Sed dico, an non audierunt? At
qui in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fi
nes orbis terrarum uerba illorum. Sed dico:
Nunquid non cognouit Israël? Primus Mo
ses dicit: Ego ad æmulationem prouocabo
uos per gentem quæ non est gens, per gentem
stultam ad iram commouebo uos. Esaias autem
post hunc audet, ac dicit: Inuentus fui his
qui me non quærebant: conspicuus factus
sum his, qui de me non interrogabant. Ad
uersus Israël autem dicit: Toto die expandi
manus meas ad populum non credentem, & XI
contradicentem. Dico igitur: Num repu
lit deus populum suum? Absit. Nam & ego
Israëlita sum, ex semine Abrahæ, tribus
Beniamin. Non repulit deus populum suum,
quem ante agnouerat. An nescitis, de Elia
quid dicat scriptura? Quomodo interpellat
apud deum aduersus Israël, dicens: Do-
mine, prophetas tuos occiderunt, & alta-
ria tua subruerunt: & ego relictus fui so-
lus, & insidiantur uitæ meæ. Sed quid di
cit ei diuinum responsum? Reliqui mihi
ipsi septem milia uirorum, qui non in-
flexerunt genu imagini Baal. Sic igitur

&

καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ, λεῖμμα κατ᾽ ἐκλογὴν
χάριτος γέγονεν. εἰ δὲ χάριτι, οὐκ ἔτι ἐξ
ἔργων. ἐπεὶ ἡ χάρις, οὐκ ἔτι γίνεται χάρις.
εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκ ἔτι ἐστὶ χάρις. ἐπεὶ τὸ ἔρ-
γον, οὐκ ἔτι ἐστὶν ἔργον.

AS τί οὖν; ὃ ἐπιζητεῖ ἰσραήλ, τοῦτο οὐκ ἐπέ-
τυχεν. ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν, οἱ δὲ λοιποὶ
" ἐπωρώθησαν. καθὼς γέγραπται. ἔδωκεν αὐ-
" τοῖς ὁ θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς
" τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν, ἕως
" τῆς σήμερον ἡμέρας. καὶ δαβὶδ λέγει. γενηθή-
" τω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς θή-
" ραν, καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ εἰς ἀνταπόδο-
" μα αὐτοῖς. σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐ-
" τῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ-
" παντὸς σύγκαμψον.

AS λέγω οὖν, μὴ ἔπταισαν, ἵνα πέσωσι; μὴ γέ-
νοιτο. ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτη-
ρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς.
εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν πλοῦτος κόσμου,
καὶ τὸ ἥττημα αὐτῶν πλοῦτος ἐθνῶν, πόσῳ
μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν. ὑμῖν γὰρ λέ-
γω τοῖς ἔθνεσιν, ἐφ᾽ ὅσον μὲν εἰμὶ ἐγὼ ἐθνῶν
ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω, εἴ-
πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, καὶ σώσω
τινὰς ἐξ αὐτῶν. εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν κα-
ταλλαγὴ κόσμου, τίς ἡ πρόσληψις, εἰ μὴ ζωὴ
ἐκ νεκρῶν; εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύρα-
μα. καὶ εἰ ἡ ῥίζα ἁγία, καὶ οἱ κλάδοι. εἰ δέ
τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ ἀ-
γριέλαιος ὢν, ἐνεκεντρίσθης ἐν αὐτοῖς, καὶ
συγκοινωνὸς τῆς ῥίζης καὶ τῆς πιότητος τῆς
ἐλαίας ἐγένου, μὴ κατακαυχῶ τῶν κλάδων.
εἰ δὲ κατακαυχᾶσαι, οὐ σὺ τὴν ῥίζαν βαστά-
ζεις, ἀλλ᾽ ἡ ῥίζα σέ. ἐρεῖς οὖν, ἐξεκλάσθησαν
κλάδοι, ἵνα ἐγὼ ἐγκεντρισθῶ, καλῶς. τῇ ἀ-
πιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ πίστει ἕστηκας. μὴ
ὑψηλοφρόνει, ἀλλὰ φοβοῦ. εἰ γὰρ ὁ θεὸς τῶν
κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, μή πως
οὐδὲ σοῦ φείσηται. ἴδε οὖν χρηστότητα καὶ ἀ-
ποτομίαν θεοῦ. ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας, ἀπο-
τομίαν

& in hoc tẽpore, reliquiæ ſecundũ electionẽ
gratiæ fuerunt. Quod ſi per gratiã, nõ iam
ex operibus. Quandoquidẽ gratia, iam nõ
eſt gratia. Sin ex operibus, non iam eſt gra
tia. Quandoquidẽ opus, iam non eſt opus.
Quid igitur? Quod quærit Iſraël, hoc non
aſſecutus eſt: ſed electio cõſecuta eſt, reliqui
uero excæcati ſunt. Queadmodũ ſcriptum
eſt: Dedit eis deus ſpiritũ cõpunctionis: ocu
los, ut nõ uideant: & aures, ut nõ audiant, uſ
que ad hodiernũ diem. Et Dauid dicit: Ver-
tatur menſa illorum in laqueũ, & in captio
nem, & in offendiculum, & in retaliationem
ipſis. Obtenebrentur oculi eorum, ut nõ ui-
deant, & tergum illorum ſemper incurua.

Dico igitur: Num ideo impegerunt, ut cõ
ciderent? Abſit. Sed per lapſum illorum ſa-
lus contigit gentibus, in hoc ut eos ad æmu
landum prouocaret. Quod ſi lapſus illorũ,
diuitiæ ſunt mundi: & diminutio illorum, di
uitiæ gentium, quanto magis plenitudo il-
lorum. Vobis enim dico gentibus: quaten⁹
ego quidem ſum apoſtolus gentiũ, miniſte
riũ meũ illuſtro, ſi quo modo ad æmulãdũ
prouocẽ, carnẽ meã, & ſaluos reddã nonnul
los ex illis. Nã ſi reiectio illorũ, eſt recõcilia-
tio mundi: quæ erit aſſumptio, niſi uita ex
mortuis? Quod ſi primitiæ ſanctæ, ſancta
eſt & cõſperſio. Et ſi radix ſancta, ſãcti erũt
& rami. Quod ſi nõnulli rami defracti ſũt,
tu uero cum eſſes oleaſter, inſitus fuiſti illis,
& conſors radicis & pinguitudinis oleæ fa-
ctus es, ne glorieris aduerſus ramos, quod ſi
gloriaris, non tu radicem portas, ſed radix
te. Dices igitur, defracti ſunt rami, ut ego in-
ſererer. Bene dicis. p incredulitatem defracti
ſunt, tu uero fide conſtitiſti. Ne efferaris ani
mo, ſed timeas. Nam ſi deus naturalibus ra
mis non pepercit, uide ne quã fiat, ut nec ti-
bi parcat. Ecce igitur bonitatem ac ſeueri-
tatem dei: in eos quidẽ, qui ceciderunt, ſeue-

τομίαν. ἐπὶ δὲ σὲ χρηστότητα, ἐὰν ἐπιμεί-
νῃς τῇ χρηστότητι. ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ. καὶ
ἐκεῖνοι δὲ, ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγ-
κεντρισθήσονται. Δυνατὸς γὰρ ἐστὶν ὁ θεὸς
πάλιν ἐγκεντρίσαι αὐτούς. εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς
κατὰ φύσιν ἐξεκόπης ἀγριελαίου, καὶ παρὰ
φύσιν ἐνεκεντρίσθης εἰς καλλιέλαιον, πόσῳ
μᾶλλον οὗτοι κατὰ φύσιν, ἐγκεντρισθήσονται
τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ;

ΛΗ Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοὶ, τὸ
μυστήριον τοῦτο, ἵνα μὴ ἦτε παρ' ἑαυτοῖς φρό-
νιμοι, ὅτι πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ ἰσραὴλ
γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰ-
σέλθῃ, καὶ οὕτως πᾶς ἰσραὴλ σωθήσεται. κα-
» θὼς γέγραπται. ἥξει ἐκ σιὼν ὁ ῥυόμενος, καὶ
» ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ ἰακώβ. καὶ αὕτη αὐ-
» τοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἀφέλωμαι
» τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. κατὰ μὲν τὸ εὐαγγέλι-
ον, ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς, κατὰ δὲ ἐκλογὴν ἀγαπη-
τοὶ διὰ τοὺς πατέρας. ἀμεταμέλητα γὰρ
τὰ χαρίσματα, καὶ ἡ κλῆσις τοῦ θεοῦ. ὥσπερ
γὰρ καὶ ὑμεῖς ποτε ἠπειθήσατε τῷ θεῷ, νῦν
δὲ ἠλεήθητε τῇ τούτων ἀπειθείᾳ, οὕτως καὶ
οὗτοι νῦν ἠπείθησαν τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει, ἵνα καὶ
αὐτοὶ ἐλεηθῶσι. συνέκλεισε γὰρ ὁ θεὸς τοὺς
πάντας εἰς ἀπείθειαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ.

ΛΘ Ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ
γνώσεως θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα
αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. τίς γὰρ
ἔγνω νοῦν κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐ-
γένετο; ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀντα-
ποδοθήσεται αὐτῷ; ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐ-
τοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. αὐτῷ ἡ δόξα
εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

Μ Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἀδελφοὶ, διὰ τῶν
οἰκτιρμῶν τοῦ θεοῦ, παραστῆσαι τὰ σώματα
ὑμῶν, θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ θεῷ,
τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. καὶ μὴ συσχημα-
τίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦ-
σθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν, εἰς τὸ δο-
κιμάζειν

ritatem: in te uero bonitatem, si permanseris
in bonitate. Quoniam & tu excideris: & illi
rursum, si non permanserint in incredulitate,
inserentur. Potest enim deus denuo insere-
re illos. Etenim si tu ex naturali exectus es ole-
astro, & præter naturam insitus es in ueram
oleam: quanto magis hi, qui naturales sunt,
inserentur propriæ oleæ? Non enim uolo
uos ignorare fratres mysterium hoc, ut ne si-
tis apud uosmetipsos elati animo, quod excæ-
catio ex parte Israëli accidit, donec plenitudo
gentiũ aduenerit, & sic totus Israël salu' erit.
Sicut scriptum est: Adueniet ex Sion ille qui
liberat, & auertet impietates à Iacob. Et hoc
illis à me testamentum, cum abstulero pecca-
ta ipsorum. Secundum euangelium quidem,
inimici propter uos, secundũ electionem au-
tem dilecti propter patres. Nam dona qui-
dem & uocatio dei, eiusmodi sunt, ut eorum
illum pœnitere non possit. Quemadmodum
enim & uos quondam increduli fuistis deo:
nunc autem misericordiam estis cõsecuti per
illorum incredulitatem, sic & isti nunc incre-
duli facti sunt, ex eo quod uos misericordiã
estis adepti, ut & ipsi misericordiã consequan-
tur. Conclusit enim deus omnes sub incredu-
litatem, ut omnium misereretur. O profun-
ditatem diuitiarum & sapientiæ & cognitio-
nis dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius,
& imperuestigabiles uiæ eius. Quis enim cog-
nouit mentem domini? Aut quis illi fuit à cõ-
siliis? Aut quis prior dedit illi, & reddetur ei?
Quoniam ex illo, & per illum, & in illum om-
nia. Ipsi gloria in secula. Amen.

Obsecro igitur uos fratres, per miseratio-
nes dei, ut præbeatis corpora uestra, hostiam XII
uiuentem, sanctam, acceptam deo, rationalẽ
cultum uestrum. Et ne accommodetis uos ad
figuram seculi huius, sed transformemini
per renouationem mentis uestræ, ut pro-
betis

κιμάζειν ὑμᾶς, τί τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, τὸ ἀγα-
θὸν, καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον.

μα Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δο-
θείσης μοι, παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερ-
φρονεῖν, παρ᾽ ὃ δεῖ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν, εἰς
τὸ σωφρονεῖν, ἑκάστῳ ὡς ὁ θεὸς ἐμέρισε μέτρον
πίστεως.

μβ Καθάπερ γὰρ ἐν ἑνὶ σώματι μέλη πολ-
λὰ ἔχομεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν
ἔχει πρᾶξιν, οὕτως οἱ πολλοὶ ἓν σῶμά ἐσ-
μεν ἐν χριστῷ. ὁ δὲ καθεῖς, ἀλλήλων μέλη,
ἔχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν
δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα, εἴτε προφητείαν
κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, εἴτε δια-
κονίαν ἐν τῇ διακονίᾳ, εἴτε ὁ διδάσκων
ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, εἴτε ὁ παρακαλῶν ἐν
τῇ παρακλήσει, ὁ μεταδιδοὺς ἐν ἁπλότη-
τι, ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ, ὁ ἐλεῶν ἐν
ἱλαρότητι. Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος, ἀπο-
στυγοῦντες τὸ πονηρὸν, κολλώμενοι τῷ ἀ-
γαθῷ, τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φι-
λόστοργοι, τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμε-
νοι, τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροὶ, τῷ πνεύματι ζέ-
οντες, τῷ καιρῷ δουλεύοντες, τῇ ἐλπίδι
χαίροντες, τῇ θλίψει ὑπομένοντες, τῇ προ-
σευχῇ προσκαρτεροῦντες, ταῖς χρείαις τῶν
ἁγίων κοινωνοῦντες, τὴν φιλοξενίαν διώ-
κοντες. Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς, εὐ-
λογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε. χαίρειν μετὰ
χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων,
τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες, μὴ τὰ ὑψηλὰ
φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπα-
γόμενοι. μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ᾽ ἑαυτοῖς,
μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες.
προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀν-
θρώπων. εἰ δυνατὸν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ
πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες, μὴ ἑαυτοὺς
ἐκδικοῦντες ἀγαπητοὶ, ἀλλὰ δότε τόπον τῇ
ὀργῇ. γέγραπται γὰρ, ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταπ-
οδώσω, λέγει κύριος. ἐὰν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρός
σου, ψώμιζε αὐτόν. ἐὰν διψᾷ, πότιζε αὐτόν.
τοῦτο

betis quæ sit uoluntas dei, quod bonū est,
acceptumq; & perfectum.

Dico enim per gratiam, quæ data est mi-
hi, cuilibet uersanti inter uos, ne quis arrogā-
ter de se sentiat, supra quàm oportet de se
sentire: sed ita sētiat, ut modestꝰ sit & sobriꝰ,
ut cuiq; deus partitus est mensuram fidei.

Quemadmodum enim in uno corpore
mēbra multa habemus: mēbra uero omnia
non eundem habent actum, sic multi unum
corpus sumus in Christo: singulatim autem
alij aliorum membra: sed tamen habētes do-
na iuxta gratiam datam nobis uaria, siue ꝓ-
phetiam iuxta portionem fidei, siue ministe-
rium in administratiōe, siue qui docet in do-
ctrina, siue qui exhortatur in exhortatione,
qui impertit in simplicitate, qui præest in dili-
gentia, qui miseretur in hilaritate. Dilectio
sit non simulata, sitis odio prosequentes qđ
malum est, adhærentes ei, quod bonum est,
per fraternam charitatem, ad mutuo uos di-
ligendos propensi, honore alius alium præ-
cedentes, studio non pigri, spiritu feruentes,
tempori seruientes, spe gaudentes, in afflicti-
one patientes, precationi instantes, necessita-
tibus sanctorum cōmunicantes, hospitalita-
tem sectantes. Bene loquamini de ijs, qui
uos insectantur: bene loquamini, inquam, &
ne male precemini. Gaudete cum gaudenti-
bus, & flete cum flētibus: eodem animo alij
in alios affecti, non arroganter de uobisipsis
sentientes, sed humilibus uos accommodan-
tes. Ne sitis arrogantes apud uosmetipsos,
neque cuiquam malum pro malo reddatis.
Prouide parantes honesta in conspectu o-
mnium hominū: si fieri potest, quantum in
uobis est, cum omnibus hominibus in pace
uiuentes, nō uosmetipsos ulciscentes dilecti,
q̄n potius date locū iræ. Scriptū est em̄: Mihi
ultio, ego rependam, dicit dn̄s. Si igit̄ esurit
inimicus tuus, pasce illum: si sitit, da illi potū.

τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν.

μγ πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. οὐ γάρ ἐστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ θεοῦ. αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι, ὑπὸ θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν. ὥστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν. οἱ δὲ ἀνθεστηκότες, ἑαυτοῖς κρίμα λήψονται. οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποίει, καὶ ἕξεις ἔπαινον ἐξ αὐτῆς. θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστί σοι εἰς τὸ ἀγαθόν. ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῇς, φοβοῦ. οὐ γὰρ εἰκῇ τὴν μάχαιραν φορεῖ. θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν, ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι. διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε. λειτουργοὶ γὰρ θεοῦ εἰσιν, εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες.

μδ ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς. τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον. τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος. τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον. τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμήν. μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκεν. τὸ γὰρ, οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. πλήρωμα οὖν νόμου, ἡ ἀγάπη. καὶ τοῦτο εἰδότες, τὸν καιρὸν, ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι. νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν. ἡ νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὅπλα τοῦ φωτός. ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν, μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ

ἀσελγείαις

Hoc enim si feceris, carbones ignis coaceruabis in caput illius. Ne uincaris à malo, imò uince bono malum.

Omnis anima potestatibus supereminenti- XIII
bus subdita sit. Non eñ est potestas, nisi à deo: q̃ uero sunt potestates, à deo ordinatæ sunt. Itaq; quisquis resistit potestati, dei ordinationi resistit. Qui autem restiterint, sibi ipsis iudicium accipient. Nam principes nõ terrori sunt bene agẽtibus, sed male. Vis autem non timere potestatem? Quod bonum est facito: & feres laudem ab illa. Dei eñ minister est tibi in bonum. Quod si feceris, id quod malum est, time. Nõ enim frustra gladium gestat. Nam dei minister est, ultor ad iram, ei qui, quod malũ est, fecerit. Quapropter oportet esse subditos, non solũ propter iram, uerumetiam propter conscientiã. Propter hoc enim & uectigalia soluitis. Siquidẽ ministri dei sunt, in hoc ipsum incumbentes. Reddite igitur omnibus, quod debetur: cui tributum, tributum: cui uectigal, uectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis, nisi hoc, ut inuicem diligatis. Nam qui diligit alterũ, legem expleuit. Siquidem illa: Non adulteraberis, nõ occides, non furaberis, nõ falsum testimonium dices, non concupisces: & si qd aliud præceptum, in hoc sermone summatim comprehenditur: Nempe, diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximo malum non operatur. Consummatio itaque legis, est dilectio. Præsertim cum sciamus tempus, quod tempestiuum sit, nos iam à somno expergisci. Nunc enim propius adest nobis salus, quàm tum, cum credebamus. Nox progressa est, dies autem appropinquat. Abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamur arma lucis: tanquàm in die composite ambulemus, non comessationibus & ebrietatibus, non cubilibus ac

lasciuijs

ἀσελγείαις, μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ, ἀλλ' ἐνδύ-
σασθε τὸν κύριον ἰησοῦν χριστόν.
Μς καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς
ἐπιθυμίας. Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει,
προσλαμβάνεσθε, μὴ εἰς διακρίσεις δια-
λογισμῶν. ὃς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα.
ὃς δὲ ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. ὁ ἐσθίων, τὸν
μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω. καὶ ὁ μὴ ἐσθί-
ων, τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω. ὁ θεὸς γὰρ
αὐτὸν προσελάβετο. σὺ τίς εἶ, ὁ κρίνων ἀλ-
λότριον οἰκέτην; τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει, ἢ
πίπτει, σταθήσεται δέ. Δυνατὸς γάρ ἐστιν ὁ
θεὸς στῆσαι αὐτόν. ὃς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ'
ἡμέραν, ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. Ἕκα-
στος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω. ὁ φρο-
νῶν τὴν ἡμέραν, κυρίῳ φρονεῖ. καὶ ὁ μὴ φρο-
νῶν τὴν ἡμέραν, κυρίῳ οὐ φρονεῖ. ὁ ἐσθίων κυ-
ρίῳ ἐσθίει, εὐχαριστεῖ γὰρ τῷ θεῷ. καὶ ὁ μὴ
ἐσθίων, κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ
θεῷ. οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῇ, καὶ οὐδεὶς ἑ-
αυτῷ ἀποθνήσκει.
Μζ Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ κυρίῳ ζῶμεν,
ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ κυρίῳ ἀποθνή-
σκομεν. ἐάν τε οὖν ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνή-
σκωμεν, τοῦ κυρίου ἐσμέν. εἰς τοῦτο γὰρ χρι-
στὸς καὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, καὶ ἀνέζησεν,
ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ. σὺ δὲ
τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ, τί
ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; πάντες γὰρ πα-
ραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ χριστοῦ. γέγραπται
» γάρ. ζῶ ἐγὼ λέγει κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει
» πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσε-
» ται τῷ θεῷ. ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυ-
τοῦ λόγον δώσει τῷ θεῷ. μηκέτι οὖν ἀλλήλους
κρίνωμεν, ἀλλὰ τοῦτο κρίνατε μᾶλλον, τὸ μὴ
τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ, ἢ σκάν-
δαλον. οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν κυρίῳ Ἰη-
σοῦ, ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ, εἰ μὴ τῷ λο-
γιζομένῳ τι κοινὸν εἶναι, ἐκείνῳ κοινόν.
εἰ δὲ διὰ βρῶμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται,
οὐκ ἔτι κατὰ ἀγάπην περιπατεῖς. μὴ τῷ
βρώματί

lasciuijs, nō cōtentione & æmulatiōe, sed
induamini dn̄m Iesum Christum. Et car
nis curā ne agatis ad cōcupiscētias. Por XIIII
rò eum qui infirmatur fide, assumite, nō
ad dijudicationes disceptationum. Alius
quidem credit uescēdū esse quibuslibet.
Alius aūt q infirmus est, holerib⁹ uescit.
Qui uescitur, nō uescentē ne despiciat. Et
qui non uescit, uescentē ne iudicet. Deus
em̄ illū assumpsit. Tu quis es, qui iudicas
de alieno famulo? Proprio dn̄o stat aut
cadit, imò fulciet ut stet. Potens enim est
deus efficere ut stet. Hic quidem iudicat,
diem ad diem cōferēs: ille aūt idem iudi-
cat de quouis die. Vnicuiqꝫ sua mēs sa
tisfaciat. Qui curat diē, dn̄o curat. Et qui
nō curat diem, dn̄o nō curat. Qui uescit,
dn̄o uescitur, gratias em̄ agit deo: & qui
non uescit, dn̄o nō uescit, & gratias agit
deo. Nullus enim nostrū sibijpsi uiuit, &
nullus sibijpsi moritur. Nam siue uiui-
mus, dn̄o uiuim⁹: siue morimur, dn̄o mo
rimur. Siue igitur uiuamus, siue moria-
mur, dn̄i sumus. In hoc em̄ Christus &
mortuus est, & resurrexit, & reuixit, ut
mortuis ac uiuentib⁹ dominet. Tu uero
cur iudicas fratrē tuū? Aut etiā tu, cur de-
spicis fratrē tuū? Oēs enim statuemur
apud tribunal Christi. Scriptū est enim:
Viuo ego dicit dominus: Mihi sese fle-
ctet omne genu, & omnis lingua confite
bit deo. Igit unusquisqꝫ nostrum de se-
ipso rationē reddet deo. Ne posthac igi-
tur alius aliū iudicemus, uerū illud iudi-
cate magis, ne offendiculū ponat fratri,
aut lapsus occasio. Noui siquidē, & per-
suasum habeo per dn̄m Iesum, nihil esse
commune per se, nisi ei qui existimat ali-
quid esse cōmune, illi cōmune est. Verū
si propter cibum frater tuus cōtristat, nō
iam secundum charitatem ambulas. N
cibo

βρώματί σου ἐκεῖνον ἀπόλλυε, ὑπὲρ οὗ χρι-
στὸς ἀπέθανε. μὴ βλασφημείσθω οὖν ὑμῶν
τὸ ἀγαθόν. οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ
βρῶσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρή-
νη καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. ὁ γὰρ ἐν
τούτοις δουλεύων τῷ χριστῷ, εὐάρεστος τῷ
θεῷ, καὶ δόκιμος τοῖς ἀνθρώποις. ἄρα οὖν
τὰ τῆς εἰρήνης διώκωμεν, καὶ τὰ τῆς οἰκοδο-
μῆς, τῆς εἰς ἀλλήλους. μὴ ἕνεκεν βρώματος
κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ. πάντα μὲν κα-
θαρὰ, ἀλλὰ κακὸν τῷ ἀνθρώπῳ, τῷ διὰ προ-
σκόμματος ἐσθίοντι. καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν
κρέα, μηδὲ πιεῖν οἶνον, μηδὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός
σου προσκόπτει, ἢ σκανδαλίζεται, ἢ ἀσθενεῖ.
σὺ πίστιν ἔχεις, κατὰ σαυτὸν ἔχε ἐνώπιον τοῦ
θεοῦ. μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν, ἐν ᾧ δο-
κιμάζει. ὁ δὲ διακρινόμενος, ἐὰν φάγῃ, κα-
τακέκριται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως. πᾶν δὲ ὃ οὐκ
ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν.

Ὀφείλομεν δὲ ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ, τὰ ἀσθε-
νήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν, καὶ μὴ ἑαυ-
τοῖς ἀρέσκειν. ἕκαστος γὰρ ἡμῶν τῷ πλη-
σίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδο-
μήν. καὶ γὰρ ὁ χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν, ἀλ-
» λὰ καθὼς γέγραπται. οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνει-
» διζόντων σε, ἐπέπεσον ἐπ᾽ ἐμέ.

N Ὅσα γὰρ προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν
διδασκαλίαν προεγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπο-
μονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν γραφῶν
τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν. ὁ δὲ θεὸς τῆς ὑπομο-
νῆς καὶ τῆς παρακλήσεως δῴη ὑμῖν τὸ αὐ-
τὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις κατὰ χριστὸν ἰη-
σοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι δοξά-
ζητε τὸν θεὸν, καὶ πατέρα τοῦ κυρίου ἡ-
μῶν ἰησοῦ χριστοῦ. διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλ-
λήλους, καθὼς καὶ ὁ χριστὸς προσελάβετο
ἡμᾶς εἰς δόξαν θεοῦ. λέγω δὲ ἰησοῦν χριστὸν
διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀλη-
θείας θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγ-
γελίας τῶν πατέρων. τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέ-
ους δοξάσαι τὸν θεόν. καθὼς γέγραπται. διὰ
τοῦτο

cibo tuo illum perdas, pro quo Christus
mortuus est. Ne uestrũ igitur bonũ, ho-
minum maledicentiæ sit obnoxiũ. Non
enim est regnũ dei cibus ac potus, sed iu
sticia & pax & gaudiũ, in spiritu sancto.
Etenim qui ꝑ hæc seruit Christo, acceptꝰ
est deo, & ꝓbatus hominibꝰ. Itaqꝫ quæ
pacis sunt, sectemur: & quæ ædificatiõis,
alius erga alium. Ne cibi causa, destruas
opus dei. Omnia quidẽ pura, sed malũ
est homini, qui per offendiculũ uescitur.
Bonũ est nõ edere carnes, neqꝫ bibere ui
nũ, neqꝫ quicqꝫ, per quod frater tuus im
pingit, aut offendit᷑, aut infirmatur. Tu
fidẽ habes? Apud temetipsum habe co-
rã deo. Beatus qui nõ iudicat seipsum, in
eo quod probat. At qui dijudicat, si ede-
rit, cõdemnatus est: quoniã nõ edit ex fi-
de. Porrò quicquid ex fide non est, pecca
tum est. Debemus aũt nos qui poten-
tes sumus, infirmitates impotentiũ por- XV
tare, ac nõ placere nobisipsis. Nam unus
quisqꝫ nostrum proximo placeat in bo-
nũ ad ædificationẽ. Etenim Christus nõ
placuit sibiipsi, sed quemadmodum scri
ptum est: Opprobria opprobrantium ti
bi, inciderũt in me. Nam quæcunqꝫ præ-
scripta sunt, in nostrã doctrinam præscri
pta sunt: ut per patientiã & consolationẽ
scripturarũ spem habeamus. Deus autẽ
patientiæ & cõsolationis det uobis idem
mutuo inter uos sentire secũdum Iesum
Christum, ut unanimiter uno ore glori-
ficetis deũ, ac patrẽ dñi nostri Iesu Chri-
sti. Quapropter assumite uos inuicem,
queadmodũ & Christus assumpsit nos
in gloriã dei. Illud autẽ dico, Iesum Chri
stum ministrũ fuisse circũcisionis ꝓ ueri
tate dei, ad cõfirmandas ꝓmissiones pa-
trum. Cæterũ, ut gẽtes pro misericordia
glorificent deũ. Sicut scriptũ est: Propter
hoc

» τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι, καὶ
» τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ. καὶ πάλιν λέγει.
» εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. καὶ
» πάλιν. αἰνεῖτε τὸν κύριον πάντα τὰ ἔθνη,
» καὶ ἐπαινέσατε αὐτὸν πάντες οἱ λαοί. καὶ
» πάλιν ἠσαίας λέγει, ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ ἰεσσαί,
» καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐ-
» τῷ ἔθνη ἐλπιοῦσιν. ὁ δὲ θεὸς τῆς ἐλπίδος,
πληρώσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης,
ἐν τῷ πιστεύειν εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν
τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγίου.
πέπεισμαι δὲ ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ
περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοί ἐστε ἀγα-
θωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως.
δυνάμενοι καὶ ἀλλήλους νουθετεῖν. τολμη-
ρότερον δὲ ἔγραψα ὑμῖν ἀδελφοὶ ἀπὸ μέ-
ρους, ὡς ἐπαναμιμνήσκων ὑμᾶς, διὰ τὴν
χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ, εἰς τὸ
εἶναί με λειτουργὸν ἰησοῦ χριστοῦ εἰς τὰ
ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ,
ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐπρόσ-
δεκτος, ἡγιασμένη ἐν πνεύματι ἁγίῳ.
ἔχω οὖν καύχησιν ἐν χριστῷ ἰησοῦ τὰ πρὸς
θεόν. οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τι ὧν οὐ κα-
τειργάσατο χριστὸς δι' ἐμοῦ, εἰς ὑπακοὴν ἐ-
θνῶν, λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει σημείων
καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει πνεύματος θεοῦ, ὥστε
με ἀπὸ ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ ἰλ-
λυρικοῦ, πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χρι-
στοῦ. οὕτως δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι,
οὐχ ὅπου ὠνομάσθη χριστὸς, ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλό-
τριον θεμέλιον οἰκοδομῶ. ἀλλὰ καθὼς γέ-
» γραπται. οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψον-
» ται, καὶ οἳ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσι. διὸ καὶ
ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑ-
μᾶς. νυνὶ δὲ μηκέτι τόπον ἔχων ἐν τοῖς κλί-
μασι τούτοις, ἐπιποθίαν δὲ ἔχων, τοῦ ἐλθεῖν
πρὸς ὑμᾶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, ὡς ἐὰν πορεύ-
ωμαι εἰς τὴν σπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑ-
μᾶς. ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος, θεάσα-
σθαι ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι
ἐκεῖ

hoc confitebor tibi in gentibus,& nomi
ni tuo canã.Et rursum dicit:Gaudete gẽ
tes cũ populo eius. Et rursum: Laudate
dñm omnes gentes,& collaudate eũ oẽs
populi.Et rursum Esaias dicit: Erit radix
Iessæ,& qui exurget ad imperandũ gen-
tibus,in eo gentes sperabunt.Deus autẽ
spei,impleat uos omni gaudio & pace,
in credendo in hoc, ut exuberetis in spe
per potentiã spiritus sancti. Persuasum
eñ habeo fratres mei,& ipse ego de uo-
bis,q̃ & ipsi pleni estis bonitate, impleti
omni sciẽtia, ualentes etiã inuicem alius
aliũ admonere.Sed tamẽ audacius scri-
psi uobis fratres ex parte,ueluti cõmone
faciens uos,propter gratiã, quæ data est
mihi à deo, in hoc, ut sim minister Iesu
Christi in gentes,administrans euange-
liũ dei,ut fiat oblatio gentium acceptabi
lis,sanctificata per spiritũ sanctum.Ha-
beo igit᷑ quod glorier p̃ Christũ Iesum,
in his quæ ad deum pertinent.Nõ enim
ausim loqui quicq̃ eorũ,quæ non effecit
Christus per me, in obediẽtiam gentiũ,
uerbo & facto per potentiã signorum ac
prodigiorũ,p̃ potentiã spiritus dei,ut ab
Hierusalẽ & in circũiacentibus regioni-
bus,usque ad Illyricũ impleuerim euan
geliũ Christi:ita porrò annitẽs prædica-
re euãgeliũ,nõ ubi nominatus erat Chri
stus,ut ne sup̃ alienũ fundamẽtũ ædifi-
carem,sed queadmodũ scriptũ est:Qui-
bus nõ est annunciatũ de eo,uidebũt:&
q nõ audierant,intelligent.Quapropter
& præpedit⁹ sum sæpe, quo minus ueni
rem ad uos.Nunc uero cum nõ amplius
habeã locũ in regionibus his, desideriũ
aũt habeã ueniẽdi ad uos multis iã an-
nis,qñcunq; iter instituero in Hispaniã,
ueniam ad uos.Spero enim fore,ut istac
iter faciens,uideã uos,& à uobis p̃ducar
illuc,

ἐκεῖ, ἐὰν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλη-
σθῶ. νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς ἱερουσαλὴμ διά-
κονῶν τοῖς ἁγίοις. εὐδόκησαν γὰρ μακε-
δονία καὶ ἀχαΐα, κοινωνίαν τινὰ ποιήσα-
σθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν ἱε-
ρουσαλήμ. εὐδόκησαν γὰρ καὶ ὀφειλέται αὐ-
τῶν εἰσίν. εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν
ἐκοινώνησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς
σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς. τοῦτο οὖν ἐπιτε-
λέσας, καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς τὸν καρ-
πὸν τοῦτον, ἀπελεύσομαι δι' ὑμῶν εἰς τὴν
σπανίαν. οἶδα δὲ, ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς,
ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ εὐαγγελίου τοῦ
χριστοῦ ἐλεύσομαι. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελ-
φοὶ, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, καὶ
διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ πνεύματος, συναγωνί-
σασθαί μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ,
πρὸς τὸν θεόν, ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων
ἐν τῇ ἰουδαίᾳ, καὶ ἵνα ἡ διακονία μου ἡ εἰς
ἱερουσαλὴμ εὐπρόσδεκτος γένηται τοῖς ἁ-
γίοις, ἵνα ἐν χαρᾷ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, διὰ θε-
λήματος θεοῦ, καὶ συναναπαύσωμαι ὑ-
μῖν. Ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης, μετὰ πάντων ὑ-
μῶν. ἀμήν.

Συνίστημι δὲ ὑμῖν φοίβην, τὴν ἀδελ-
φὴν ἡμῶν, οὖσαν διάκονον τῆς ἐκκλησίας τῆς
ἐν κεγχρεαῖς, ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν κυ-
ρίῳ, ἀξίως τῶν ἁγίων, καὶ παραστῆτε αὐτῇ ἐν
ᾧ ἂν ὑμῶν χρῄζῃ πράγματι· καὶ γὰρ αὕτη
προστάτις πολλῶν ἐγενήθη, καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ.
Ἀσπάσασθε πρίσκαν καὶ ἀκύλαν, τοὺς συν-
εργούς μου ἐν χριστῷ ἰησοῦ, οἵτινες ὑπὲρ τῆς
ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν.
οἷς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶ-
σαι αἱ ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν, καὶ τὴν κατ'
οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν. Ἀσπάσασθε ἐπαίνε-
τον τὸν ἀγαπητόν μου, ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς
ἀχαΐας ἐν χριστῷ. Ἀσπάσασθε μαριὰμ, ἥτις
πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς. Ἀσπάσασθε ἀν-
δρόνικον καὶ ἰουνίαν, τοὺς συγγενεῖς μου,
καὶ συναιχμαλώτους μου, οἵτινές εἰσιν
ἐπίσημοι

illuc, si tamen uestra consuetudine prius
ex parte fuero expletus. Nunc autē pro-
ficiscor Hierosolymam, ministrans san-
ctis. Visum est em̄ Macedoniæ & Acha-
iæ, cōmunicationē aliquā facere in pau-
peres sanctos, qui sūt Hierosolymis. Nā
ita uisum est ipsis, & debitores illorum
sunt. Etenim si spiritualia sua cōmunica-
uerunt gentibus, debent & hæ in carnali
bus ministrare illis. Hoc igitur ubi ꝑfece
ro, & obsignauero illis fructū hunc, reuer
tar per uos in Hispaniā. Scio nāq;, quod
ubi uenero ad uos, cum plenitudine be-
nedictionis euangelij Christi uenturus
sim. Obsecro autem uos fratres, ꝑ domi
nū nostrū Iesum Christum, & per dile-
ctionem spiritus, ut me laborantem ad-
iuuetis, precationibus pro me ad deum,
ut liberer ab incredulis in Iudæa, utq; mi
nisteriū hoc meum, quod exhibebo Hie
rosolymis, acceptū sit sanctis, ut cū gau-
dio ueniam ad uos, per uoluntatem dei,
unáq; uobiscum refociller. Deus autem
pacis, sit cum omnibus uobis. Amen.

Cōmendo autem uobis Phœben, so XVI
rorem nostram, quæ est ministra eccle-
siæ Cenchreensis, ut illam suscipiatis in
Christo, ita ut decet sanctos, & adsitis ei,
in quocunque uobis eguerit negocio.
Nam hæc cum multis adfuit, tum mihi
etiam ipsi. Salutate Priscam & Aquilā,
adiutores meos in Christo Iesu, qui pro
anima mea suam ipsorum ceruicem sup
posuerunt. Quibus nō ego solus gratias
ago, sed & omnes ecclesiæ gentium, item
quæ in domo illorum est cōgregationē.
Salutate Epænetum dilectum meū, qui
est primitiæ Achaiæ in Christo. Saluta-
te Mariam, quæ multum laborauit erga
nos. Salutate Andronicū, & Iuniam, co-
gnatos meos, & cōcaptiuos meos, q̄ sunt
insignes

ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἳ καὶ πρὸ ἐ-
μοῦ γεγόνασιν ἐν χριστῷ. Ἀσπάσασθε ἀμ-
πλίαν τὸν ἀγαπητόν μου ἐν κυρίῳ. Ἀσπά-
σασθε οὐρβανὸν, τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν χρι-
στῷ, καὶ στάχυν τὸν ἀγαπητόν μου. Ἀσπά-
σασθε ἀπελλῆν, τὸν δόκιμον ἐν χριστῷ. ἀ-
σπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν ἀριστοβούλου. ἀσπά-
σασθε ἡρωδίωνα, τὸν συγγενῆ μου. ἀσπάσα-
σθε τοὺς ἐκ τῶν ναρκίσσου τοὺς ὄντας ἐν κυ-
ρίῳ. ἀσπάσασθε τρύφαιναν καὶ τρυφῶσαν,
τὰς κοπιώσας ἐν κυρίῳ. ἀσπάσασθε περσί-
δα τὴν ἀγαπητὴν, ἥτις πολλὰ ἐκοπία-
σεν ἐν κυρίῳ. ἀσπάσασθε ῥοῦφον τὸν ἐκλε-
κτὸν ἐν κυρίῳ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ
ἐμοῦ. ἀσπάσασθε ἀσύγκριτον, φλέγοντα, ἑρ-
μᾶν, πατρόβαν, ἑρμῆν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς
ἀδελφούς. Ἀσπάσασθε φιλόλογον, καὶ ἰου-
λίαν, νηρέα καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ ὀλυμ-
πᾶν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἁγίους.
ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ.
Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τοῦ χρι-
στοῦ. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ, σκοπεῖν
τοὺς τὰς διχοστασίας, καὶ τὰ σκάνδαλα,
παρὰ τὴν διδαχὴν, ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε, ποι-
οῦντας, καὶ ἐκκλίνατε ἀπ᾽ αὐτῶν. οἱ γὰρ
τοιοῦτοι, τῷ κυρίῳ ἰησοῦ χριστῷ οὐ δουλεύ-
ουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ, καὶ διὰ τῆς
χρηστολογίας, καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι
τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων. Ἡ γὰρ ὑμῶν
ὑπακοὴ εἰς πάντας ἀφίκετο. χαίρω οὖν τὸ
ἐφ᾽ ὑμῖν. θέλω δὲ ὑμᾶς σοφοὺς μὲν εἶναι
εἰς τὸ ἀγαθὸν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κα-
κόν. Ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίψει τὸν
σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν, ἐν τά-
χει. Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χρι-
στοῦ μεθ᾽ ὑμῶν. Ἀσπάζονται ὑμᾶς τιμόθε-
ος ὁ συνεργός μου, καὶ λούκιος, καὶ ἰά-
σων, καὶ σωσίπατρος, οἱ συγγενεῖς μου.
Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ τέρτιος, ὁ γράψας
τὴν ἐπιστολὴν ἐν κυρίῳ. Ἀσπάζεται ὑμᾶς
γάϊος ὁ ξένος μου καὶ τῆς ἐκκλησίας ὅλης.

ἀσπάζεται

insignes inter apostolos, qui etiam ante me fuerunt in Christo. Salutate Ampliam dilectum meum in domino. Salutate Vrbanum, adiutorem nostrum in Christo, & Stachyn dilectum meum. Salutate Appellam, probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli familiaribus. Salutate Herodionem, cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi familiaribus, hos qui sunt in domino. Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ laborant in domino. Salutate Persidem dilectam, quæ multum laborauit in domino. Salutate Rufum, electum in domino, & matrem illius ac meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum his sunt fratres. Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olympam, & qui cum his sunt, omnes sanctos. Salutate uos inuicem cum osculo sancto. Salutant uos ecclesiæ Christi. Obsecro autem uos fratres, ut consideretis eos, qui dissidia & offendicula contra doctrinam, quam uos didicistis, gignunt, & declinetis ab illis. Nam qui eiusmodi sunt, domino Iesu Christo nō seruiunt, sed suo uentri: & per blandiloquentiam, & assentationem decipiunt corda simpliciū. Nam uestra obedientia ad omnes permanauit. Gaudeo igitur sanè de uobis. Sed uolo uos sapiētes quidem esse ad bonū, synceros autē ad malum. Deus autem pacis cōteret satanam sub pedes uestros, breui. Gratia domini nostri Iesu Christi sit uobiscum. Salutant uos Timotheus cooperarius meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei. Saluto uos ego Tertius, qui scripsi epistolam in domino. Salutat uos Gaius hospes meus & ecclesiæ totius.

G Salutat

Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἔραστος, ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως, καὶ κούαρτος ὁ ἀδελφός. Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου, χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν, διά τε γραφῶν προφητικῶν, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως, εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος, μόνῳ σοφῷ θεῷ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

Πρὸς τοὺς ῥωμαίους.

Ἐγράφη ἀπὸ κορίνθου διὰ φοίβης τῆς διακόνου τῆς ἐν κεγχρεαῖς ἐκκλησίας.

Salutat uos Erastus, quæstor ærarius ciuitatis, & Quartus frater. Gratia domini nostri Iesu Christi, sit cum omnibus uobis. Amen.

Ei autem qui potens est uos confirmare secundum euangelium meum, & præconium Iesu Christi, iuxta reuelationē mysterij, temporibus æternis taciti, manifestati uero nūc, & per scripturas propheticas iuxta delegationem æterni dei, in obedientiam fidei, in omnes gentes patefacti, soli sapienti deo, per Iesum Christū, cui gloria in secula. Amen.

Ad Rhomanos.

Missa fuit à Corintho per Phœben ministram Cenchreensis ecclesiæ.

ὙΠΌΘΕΣΙΣ ΤΗ͂Σ ΠΡῸΣ ΚΟΡΙΝΘΊΟΥΣ ΠΡΏΤΗΣ ἘΠΙΣΤΟΛΗ͂Σ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ἐφέσου τῆς Ἀσίας, ἑωρακὼς αὐτοὺς ἤδη καὶ διδάξας, ὑπομιμνήσκων δὲ ὅμως διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. Κορίνθιοι ἐκ φιλονεικίας συναγόμενοι, ἐσχίζοντο ταῖς γνώμαις, καὶ λοιπὸν ἦν ἐν αὐτοῖς σχίσματα. καὶ ὄντων σχισμάτων, παρεβλέποντο τὸν λαβόντα τὴν μητρυιάν. ἄλλοι δὲ ἤθελον καταλιμπάνειν τὰς ἰδίας γυναῖκας, προφάσει τῆς ἐγκρατείας. τινὲς δὲ καὶ ἐν εἰδωλείοις ἤσθιον, ὡς ἀδιαφόρων ὄντων τῶν εἰδωλοθύτων. ἄλλοι δὲ τοὺς μὲν ἄλλους ἐξουθένουν, τοὺς δὲ λαλοῦντας γλώσσαις ἐθαύμαζον. καὶ τέλος ἠπάτηντο καὶ εἰς τὸ περὶ ἀναστάσεως μυστήριον, λέγοντες, μὴ ἐγείρεσθαι τὴν σάρκα. ταύτην τούτων πάντων ἐν Κορίνθῳ κινουμένων, γράφουσιν οἱ λαοὶ τῷ ἀποστόλῳ. καὶ λοιπὸν πρὸς πάντα ἀντιγράφει. καὶ πρῶτον μὲν μαρτυρεῖ αὐτοῖς ἐν φρονήσει καὶ γνώσει. οὐκ ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς ποιοῦντας τὰ σχίσματα, ἀλλὰ καὶ συμβουλεύει μὴ ἐν λόγῳ τὴν ἀρετήν, ἀλλ᾽ ἐν ἔργῳ καὶ δυνάμει ἡγεῖσθαι. ἔπειτα ἐπιτιμήσας τῷ τὴν μητρυιὰν λαβόντι, καὶ παραινέσας μὴ ἔχειν κρίματα πρὸς ἑαυτούς. Λοιπὸν περὶ ὧν ἔγραψαν ἀποκρίνεται, περὶ μὲν τοῦ γάμου διδάσκων ἄρρηκτον εἶναι τὴν συζυγίαν, καὶ ἐν καιρῷ μόνῳ σχολάζειν διὰ τὴν εὐχήν, διὰ δὲ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς τὴν ἐγκράτειαν. γράφει περὶ παρθενίας, ὅτι οὐ κατ᾽ ἀνάγκην, ἀλλὰ ἐθελοντὶ τοῦτο γινέσθω. εἶτα περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, ἵνα μὴ καταχρῶνται τῇ γνώσει, ἀλλὰ τῇ ἀγάπῃ πολιτεύωνται. κωλύει οὖν τὰ ἐν εἰδωλείῳ συμπόσια, ἵνα μὴ σκανδαλίζωνται οἱ μικροί. εἶτα περὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων γράφει, ἵνα μὴ διαφέρωνται ἐν τοῖς χαρίσμασι, μηδὲ προκρίνωσι τὸν ἔχοντα χάρισμα τόδε, τοῦ ἔχοντος τόδε. πάντα γὰρ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος εἶναι λέγει. καὶ λοιπὸν περὶ ἀναστάσεως διδάσκει, ὅτι ἡ σὰρξ ἐγείρεται, ἀποθνήσκουσα μὲν σαρκική, ἐγειρομένη δὲ ἄφθαρτος κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ χάριν. τὴν δὲ ἀνάστασιν, ἀπὸ τοῦ ἐγηγέρθαι τὸν Χριστὸν, συνίστησι. καὶ τέλος, παραινετικοὺς λόγους εἰς τὰ ἤθη γράφει, καὶ περὶ λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους παραγγέλλει, καὶ οὕτως πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM AD CORINTHIOS PRIOREM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

COrinthus Achaiæ metropolis olim erat, ob portuũ cõmoditatẽ, est enim Isthmos, emporiũ totius Asiæ tũ celeberrimũ, tum opulentissimũ. Ferè fit aũt, ut eiusmodi ciuitatũ mores multo sint corruptissimi, quod undiq; ex omni natione, nõ tam mores q̃ uitia soleant importari: & magnam uitæ licentiam, negociatorum gen⁹ sibi uindicat. Proinde Corinthij, tametsi prædicatione Pauli iampridem euangelicã doctrinã accepissent, tamẽ adhuc ingenij uitæq; prioris uestigia nõnulla ac reliquiæ manebant: adeo ut periculum esset, ne per philosophos, crucis prædicationẽ, ut humilem & indoctã fastidientes, & pseudapostolos ad Iudaismum inuitantes, à Christi sinceritate alienarent̃. Vsq; adeo ardua res est, ab ijs in quib⁹ natus sis & quibus diu assueueris, in aliũ hominẽ transformari. Quin diuus Hieronymus in præfatione secundi libri cõmentariorũ, quos scripsit in epistolã ad Galatas, testat̃, sua etiãnum ætate apud Achaïcos, horum quæ Paulus Corinthijs obijcit, extitisse reliquias. Cũ hodie satis esse putemus, aquula modo tingi, ut subito fias Christianus. Paulus igitur sciens, nõ minoris esse uirtutis parta tueri, q̃ parasse: filios suos, quos magno studio Christo genuerat, nã sesquiannũ apud illos egerat, pari studio ad Christũ reuocat, & in euangelica doctrina cõfirmat: nunc apostolica sæuiens autoritate, corripiens, obiurgans, ac minitans deniq;: nunc paterno affectu blandiens atq; exhortans, & necessariæ reprehensionis acrimoniã laudis admixtu leniens: & sapientũ medicorũ exemplo, amarũ absinthij pharmacũ prælito melle condulcans, ac singulis malis opportuna admouẽs remedia. Primũ, opulentiæ comes solet esse tumor ac ferocitas. Et inter feroces plerũq; factiones oriunt̃, dum nullus alteri uult cedere, & se quisq; potiorẽ ducit. Ad hæc opes comitat̃ luxus & gulæ studiũ, luxus libidinẽ comitẽ trahit. Porrò negociatorũ peculiaris est auaritia. Neq; uero solũ tumebant opibus, uerũ etiã Græcanicæ philosophiæ supercilio, sine qua cæteros ut Barbaros despiciebant. Tumoris erat, quod ex dignitate apostolorũ, à quo quisq; fuerat baptizatus, efferrent sese. Hinc illæ dissidiorum uoces: ego Apollo, ego Cephæ, ego Pauli. Præterea quod ne in cõuenticulis quidẽ solẽnib⁹ satis inter eos cõueniret, cũ in donis spiritualibus sibi quisq; placeret, & dũ in eodẽ dono sibi nollent inuicẽ cedere, tumultus & cõfusio nasceretur, adeo ut in publico cõuentu mulieres etiã loquerentur ac docerẽt. Porrò luxus simul & tumoris erat, q̃d quoties ad sacrosanctã cœnam cõuenirent, quã Paulus dominicã uocat, in qua maxime cõueniebat præstare Christianam concordiam, diuites nõ expectatis tenuioribus cibũ caperent, & usq; ad temulentiã sese ingurgitarẽt, esurientibus cæteris: ut iã nõ solum dissidium illic esset & intemperantia, uerũ etiam indecora quædã inæqualitas, quã dominica cœna nesciebat. Iam partim tumoris, partim philosophiæ uitiũ erat, quod Paulum quidã illorũ, ut tenuem atq; humilem, deinde ineloquentẽ, & imperitũ, fastidirent. Proprium uero Philosophiæ

fuit

fuit, quod resurrectionem mortuorũ, fidei nostræ basim, in dubium uocarẽt. Luxus erat, quod promiscue uescerentur ijs, quæ tum simulacris dæmonũ immolabant, nõ uitato offendiculo infirmorũ. Libidinis erat, quæ nusquam gentium regnabat impunitius quam Corinthi, quod præter alia repertus sit inter eos, qui patris uxorem, hoc est, nouercam suam, stupro cõtaminarit: nec huius autorem flagitij è suo contubernio profligarint: quodque cũ alijs flagitiosis Christianis cõmercium habuerint, uelut illorum uitijs fauentes. Huc pertinet, quod præter decorum & uiri essent comati, & mulieres nõ uererent nudo capite cõspici in cœtu ecclesiastico, uelut ipso corporis habitu mores effœminatos, ac delitias præ se ferentes. Auaritiæ erat, quod nõ de fama neque de capite, sed de re pecuniaria inter sese lites agitarẽt, eò gliscẽte pecuniæ studio, ut Christiani rerum eiusmodi contemptum professi, apud ethnicos & impios iudices litigarent magno dedecore Christiani nominis. Et adeo non negligerent potius pecuniolæ iacturã, ut ipsi ultro alios in huiusmodi negotijs circũuenirent. Postremo de matrimonio inter sese dissentiebant, iam tum asseuerantibus quibusdam Christianis, in totum à coniugio temperandũ, cum uiderẽt apostolos ab uxoribus suis abstinere. Morbos ostendi Corinthiorũ, nõ omniũ, sed quorundã: qui ne gregem uniuersum cõtagio inficerẽt, Paulus his remedijs occurrit. Primo loco præfatus fiduciã suam de futura illorum cõstantia in euangelio Christi, seuerius obiurgat ac docet, ne per cõtentionẽ humanã in hominibus glorient, sed per cõcordiam ex æquo glorient in Christo, cui uni accepta ferenda sunt omnia: obiter indicans fontem eiusmodi dissidiorũ, animi tumorẽ esse. Proinde à supcilio mundanæ philosophiæ ad crucis humilitatem reuocat, quæ licet ostentationem non habeat, uim tamen & energiam habet. Indicat & autores huius mali pseudapostolos, qui post Pauli abitum sese ingerebãt, declarans se rectum iecisse fundamentum, cauendum ne illi superstruerẽt, quod paulo post esset demoliendum, hoc est, ne quid discerẽt Corinthij, quod mox esset dediscendum. Deinde ceu pater cum filijs expostulat, quod huc prouecti sint magnitudinis, ut iam autorem suũ uelut humilem cõtemnant, nihil nõ perpetientem euangelij gratia, cui ob id ipsum magis etiã fauere cõueniebat. Hortat autem filios, ne degenerent à patre, neu ultro se pædagogis in seruitutem dedant. Atque hæc quidem potissimũ agit capite primo, secũdo, tertio, & quarto. Porrò quarti finis ad quinti initiũ mihi uidetur pertinere. De incesto præcipit, & publico cõsilio decernit, uitandam hominis cõsuetudinem, partim quo pudore correctus resipiscat, partim ne huius contactu cæteri inficiantur. Admonet autem nõ hunc modo uitandum, uerũetiam omnes qui falso titulo Christiani manifestis flagitijs essent infames. Nam ethnicos flagitiosos nõ ita oportere uitari, uel quod nostra nõ referat, quales illi sint, uel quod passim essent flagitiosi, ut omnes uitandi fuerint ei, qui flagitiosos uellet effugere. Hæc agit capite quinto. Tertio de litibus admonet, si quid huiusmodi quæstionum inter ipsos natũ esset, quod ipsum tamẽ inter Christianos fœdum uideretur, ob pecuniã, quæ nobis debeat esse uilissima, cõtendere: ne res eò procedat, ut ethnici iudices adeantur, sed ipsi per arbitros quoscunque rem inter se transigant. Idque agit capite sexto, cuius magna pars ad septimum pertinet, mea quidem sententia: nimirum ab eo loco, quod

de matrimonio tractaturus, inter cætera uitia scortationem, adulterium, & masculã Venerem damnat, idq; prosequitur sub initium proximi capitis: Nescitis quod mẽbra uestra templa sunt Christi? Quarto loco præcipit de matrimonio, de uiduitate, de impari cõnubio, de diuortijs, de uirginitate: obiter admonens, ob susceptũ Christianismum non esse mutandum uitæ statum. Totóq; hoc sermone ita hortatur ad cœlibatum, & continentiam, ut tamen coniugij remedium non adimat ijs, qbus op⁹ est. Hoc agitur capite septimo. Quinto docet, carnes immolatas simulacris re nihil differre à cæteris carnibus, & tamen ab his abstinendum, si periculũ sit, ne quis ethnicus, aut Christianus infirmior, ex eo quod uesceris, existimet te simulacrorum assentiri culturæ. Ab his & huiusmodi uitijs ueterum exemplo deterret. Idq; agit capite octauo, ac rursus capite nono. Nam in medio expatiatur in cõmendationem sui, tacite se præferens cæteris apostolis etiam summis, qui solus omniũ Corinthijs gratis impartierit doctrinam euangelicam. Sexto docet, quid oporteat obseruari in conuentu publico Christianorum, ne uiri sint comati, ne mulieres nudo capillitio, tum in dominico conuiuio seruetur cõmunitas & æqualitas: neq; enim illic agi negotiũ uentris, quod domi rectius agatur, sed mysticis epulis repræsentari cœnam dominicam.

Præterea monet, ne quis ob dotem spiritualem sibi placeat, sed suam quisq; dotem in cõmune conferat cõmodum, exemplo membrorum corporis, exhortans, ut reliqs quidem donis quæ contigerunt, recte utantur, præcipue tamen enitantur ad charitatem, sine qua reliqua adeo nihil conducant, ut officiant etiam. Porrò cũ charitati primas tribuerit, proximas tribuit prophetiæ, sic enim uocat enarrationem arcanæ scripturæ. In hac admonet uitandum esse tumultum & confusionem. Id fore, si uicissim & pauci dicant, mulieribus interim silere iussis, adeo ut nec discendi gratia rogare liceat in cœtu. Hæc agit capite undecimo, duodecimo, decimotertio, & decimoquarto.

Septimo loco uarijs argumentis astruit resurrectionem mortuorum, declarans, qualis & quibus modis sit ea futura. Atq; id quidem capite decimoquinto. Postremo capite familiaria quædam subijcit, de collatione pecuniæ in subsidia pauperum, de suo ad Corinthios reditu. Postremo Timotheum & alios aliquot illis cõmendat.

Diuus Ambrosius putat hanc non esse primam epistolam, quam Paulus scripserit Corinthijs, hanc opinor coniecturam secutus, quod capite quinto: Scripsi, inquit, uobis in epistola, quasi prius alteris literis super hac re ad illos scripserit. Etiamsi Græci interpretes dissentiunt. Hanc missam putant per Timotheum, cuius semel atq; iterum facit mentionem, simulq; per Stephanam, Fortunatum, & Achaicum, quos illis cõmendat. Rursus alij putant ab Epheso missam, quod in calce scribat: permanebo autem Ephesi usq; ad Pentecosten. Alij è Philippis, nam hanc inscriptionem habent Græcorum codices. Nec mihi coniectare licet, quid secuti sint, qui ita senserunt, nisi colligunt ex itinere scriptam, ob ea quæ scribit Paulus: ueniam autem cum Macedoniam pertransiero, nam Macedoniam pertransibo. Ac mox: Nolo enim uos modo in transitu uidere.

ARGVMENTI FINIS.

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗ.

ΠΑῦλος κλητὸς ἀπόστολος ἰησοῦ χριστοῦ διὰ θελήματος θεοῦ, καὶ σωσθένης ὁ ἀδελφὸς, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ, τῇ οὔσῃ ἐν κορίνθῳ, ἡγιασμένοις ἐν χριστῷ ἰησοῦ, κλητοῖς ἁγίοις, σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ἐν παντὶ τόπῳ, αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ. εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ, τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν χριστῷ ἰησοῦ, ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ, καὶ πάσῃ γνώσει, καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν, ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι, ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους, ἀνεγκλήτους, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ. πιστὸς ὁ θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν.

παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ, διὰ
B τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χρι-
στοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ
ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἦτε δὲ κατηρτισμέ-
νοι ἐν τῷ αὐτῷ νοΐ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώ-
μῃ.
B ἐδηλώθη γάρ μοι. περὶ ὑμῶν ἀδελ-
φοί μου, ὑπὸ τῶν χλόης, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσι

λέγω

EPISTOLA PAVLI AD CORINTHIOS PRIMA.

PAulus uocatus apostolus Iesu Christi, per uoluntatem dei, & Sosthenes frater, ecclesiæ dei, quæ est Corinthi, sanctificatis per Christũ Iesum, uocatis sanctis, unà cum omnibus qui inuocant nomen domini nostri Iesu Christi, in quouis loco, uel suo uel nostro. Gratia uobis & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Gratias ago deo meo semper pro uobis, de gratia dei, quæ data est uobis per Christum Iesum, quod in omnibus ditati estis per ipsum, in omni sermone, & omni cognitione, quibus rebus testimonium Iesu Christi confirmatum fuit in uobis, adeo, ut non destituamini in ullo dono, expectantes reuelationem domini nostri Iesu Christi, qui & confirmabit uos usque ad finem, inculpatos, in die domini nostri Iesu Christi. Fidelis deus, per quem uocati estis in consortium filij ipsius Iesu Christi domini nostri.

Obsecro autem uos fratres, per nomen domini nostri Iesu Christi, ut idem loquamini omnes, & non sint inter uos dissidia, sed sitis integrum corpus eadẽ mente, & eadem sententia.

Significatum est enim mihi de uobis fratres mei, à familiaribus Chloæ, quod contentiones sint inter uos.

Dico

λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει. ἐγὼ μὲν εἰμὶ παύλου, ἐγὼ δὲ ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ κηφᾶ, ἐγὼ δὲ χριστοῦ. μεμέρισται ὁ χριστός; μὴ παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; ἢ εἰς τὸ ὄνομα παύλου ἐβαπτίσθητε; εὐχαριστῶ τῷ θεῷ, ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα, εἰ μὴ κρίσπον καὶ γάϊον, ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν στεφανᾶ οἶκον. λοιπὸν οὐκ οἶδα, εἴ τινα ἄλλον ἐβάπτισα. οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ᾽ εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ χριστοῦ.

Ε Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις, μωρία ἐστί, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν, δύναμις θεοῦ ἐστι.

ϛ Γέγραπται γάρ. ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεύς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν θεόν, εὐδόκησεν ὁ θεός, διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. ἐπειδὴ καὶ ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν. Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν χριστὸν ἐσταυρωμένον, ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, ἕλλησι δὲ μωρίαν. Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, ἰουδαίοις τε καὶ ἕλλησι, χριστὸν θεοῦ δύναμιν, καὶ θεοῦ σοφίαν.

Ζ Ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί. βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν ἀδελφοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς, ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεός, ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνῃ. καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεός, ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά. καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου. καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ θεός, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ.

ὅπως

Dico aūt illud, quod unusquisq; uestrum dicit: Ego quidē sum Pauli, ego uero Apollo, ego uero Cephæ, ego uero Christi. Num diuisus est Christus? num Paulus crucifixus est pro uobis? aut in nomine Pauli baptizati fuistis? Gratias ago deo, quod neminem uestrum baptizauerim, nisi Crispum & Gaïum, ne qs dicat, ꝙ in meo nomine baptizauerim. Baptizaui autem & Stephanæ familiam. Præterea haud scio, num quem alium baptizarim. Non enim misit me Christus, ut baptizarem, sed ut euangelizarem, non erudito sermone, ne inanis reddatur crux Christi. Nam sermo crucis, ĳs quidem qui pereunt, stulticia est, at nobis qui salutem cōsequimur, potentia dei est. Scriptum est em̄: Perdam sapientiam sapientium, & intelligentiam intelligentium reĳciam. Vbi sapiens? ubi scriba? ubi disputator seculi huius? Nonne infatuauit deus sapientiam mundi huius? Nam postquàm in sapientia dei, nō cognouit mundus per sapientiam deum, uisum est deo, per stulticiam prædicationis saluos facere credentes. Quandoquidem & Iudæi signum postulant, & Græci sapientiam quærūt. Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem offendiculum, Græcis uero stulticiam. sed ĳsdem uocatis, Iudæis pariter & Græcis, Christum dei potentiam, ac dei sapientiam. Quoniam stulticia dei sapientior est quàm homines, & imbecillitas dei robustior est quàm homines. Videtis enim uocationem uestram fratres, quod non multi sapientes secūdum carnem, non multi potentes, non multi claro genere nati: uerū quæ stulta erant secundū mundū, delegit deus, ut pudefaceret sapientes: & quæ erant imbecillia in mūdo, delegit deus, ut pudefaceret ea, quæ sunt robusta. & quæ ignobilia erant in mūdo cōtemptáq;, delegit de9: & ea quæ nō erāt, ut ea quæ sunt obliteraret,

ut

ὅπως μὴ καυχήσηται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ. ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστὲ, ἐν χριστῷ ἰησοῦ, ὃς ἐγεννήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις.
» ἵνα καθὼς γέγραπται, ὁ καυχώμενος, ἐν κυ
» ρίῳ καυχάσθω.

H Κἀγὼ ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς ἀδελφοὶ, ἦλθον οὐ καθ᾽ ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ θεοῦ. οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ ἰησοῦν χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον. καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ, καὶ ἐν φόβῳ, καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς. καὶ ὁ λόγος μου, καὶ τὸ κήρυγμά μου, οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ᾽ ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως, ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ᾽ ἐν δυνάμει θεοῦ.

Θ Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις. σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, τῶν καταργουμένων, ἀλλὰ λαλοῦμεν σοφίαν θεοῦ ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων, εἰς δόξαν ἡμῶν, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν. εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. ἀλλὰ καθὼς γέγραπται. ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ
» οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου
» οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶ
» σιν αὐτόν.

I Ἡμῖν δὲ ὁ θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ. τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων, τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; οὕτω καὶ τὰ τοῦ θεοῦ, οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ.

Ια Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν,

ἃ καὶ

ut ne gloriaret̃ ulla caro corã ipso. Ex eodem autem uos estis, in Christo Iesu, q factus fuit nobis sapiẽtia à deo, iusticiaq; & sanctificatio, & redemptio. Ut queadmodum scriptũ est: Qui gloriatur, in domino glorietur.

Et ego cum uenirem ad uos fratres, II
non ueniebam cum eminentia sermonis aut sapientiæ, annuncians uobis testimonium dei. Non enim me iudicaui quicq; scire inter uos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Et ego per infirmitatem, & cum timore, ac in tremore multo apud uos uersatus sum. & sermo meus, & prædicatio mea, non erat in persuasorijs humanæ sapientiæ uerbis, sed in ostensione spiritus ac potentiæ, ut fides uestra non sit in sapientia hominum, sed in potentia dei. Porrò sapientiam loquimur inter perfectos: sapientiam autem, non seculi huius, neque principum seculi huius, qui abolentur: sed loquimur sapientiam dei in mysterio, quæ est recondita, quã præfinierat deus ante secula, in gloriam nostram, quam nemo principum seculi huius cognouit. Nam si cognouissent, haudquaquam dominum gloriæ crucifixissent. Sed quemadmodum scriptum est: Quæ oculus non uidit, & auris non audiuit, & in cor hominis non ascenderunt, quæ præparauit deus diligentibus se. Nobis autem deus reuelauit per spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunditates dei. Quis enim hominũ nouit ea, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in eo? Sic & ea quæ sunt dei, nemo nouit, nisi spiritus dei. Nos uero non spiritum mundi accepimus, sed spiritum, qui est ex deo, ut sciamus, quæ à Christo donata sint nobis,

quæ &

ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρω-
πίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς πνεύ
ματος ἁγίου, πνευματικοῖς πνευματικὰ
συγκρίνοντες. ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέ-
χεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ, μωρία γὰρ
αὐτῷ ἐστι, καὶ οὐ δύναται γνῶναι, ὅτι πνευ-
ματικῶς ἀνακρίνεται. ὁ δὲ πνευματικὸς
ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνα
κρίνεται. τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου, ὃς συμ
βιβάσει αὐτόν; ἡμεῖς δὲ νοῦν χριστοῦ ἔχομεν.
ιβ Καὶ ἐγὼ ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην λα
λῆσαι ὑμῖν, ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρ-
κικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν χριστῷ. γάλα ὑμᾶς
ἐπότισα, καὶ οὐ βρῶμα. οὔπω γὰρ ἠδύνα-
σθε, ἀλλ' οὔτε ἔτι νῦν δύνασθε. ἔτι γὰρ σαρ-
κικοί ἐστε. ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ
ἔρις, καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ
κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; ὅταν γὰρ
λέγῃ τις, ἐγὼ μέν εἰμι παύλου, ἕτερος δὲ
ἐγὼ ἀπολλώ, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε; τίς οὖν ἐστι
παῦλος; τίς δὲ ἀπολλώς; ἀλλ' ἢ διάκονοι,
δι' ὧν ἐπιστεύσατε, καὶ ἑκάστῳ ὡς ὁ κύριος
ἔδωκεν. ἐγὼ ἐφύτευσα, ἀπολλὼς ἐπότι-
σεν, ἀλλ' ὁ θεὸς ηὔξανεν. ὥστε οὔτε ὁ φυτεύ
ων ἐστί τι, οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων
θεός. ὁ φυτεύων δὲ, καὶ ὁ ποτίζων, ἕν εἰσιν.
ἕκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται, κατὰ
τὸν ἴδιον κόπον.
Θεοῦ γάρ ἐσμεν συνεργοί. θεοῦ γεώρ-
ιγ γιον, θεοῦ οἰκοδομή ἐστε, κατὰ τὴν χά-
ριν τοῦ θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι. ὡς σοφὸς
ἀρχιτέκτων, θεμέλιον τέθεικα, ἄλλος δὲ
ἐποικοδομεῖ. ἕκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποι
κοδομεῖ. θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύνα
ται θεῖναι, παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν ἰη-
σοῦς χριστός. εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν
θεμέλιον τοῦτον, χρυσόν, ἄργυρον, λί-
θους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην,
ἑκάστου τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται. ἡ γὰρ
ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτε-
ται, καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ
δοκιμάσει

quæ & loquimur, non sermonibus quos
docet humana sapientia, sed quos docet
spūs sanctus, spiritualibus spiritualia cō
parantes. Animalis autem homo nō ac-
cipit ea quæ sunt spiritus dei: stulticia siq
dē illi sunt, nec potest cognoscere, q spiri-
tualiter diiudicant. At spiritualis diiudi-
cat quidem oīa: ipse uero à nemine di-
iudicatur. Quis eñ cognouit mentē dñi,
qui cōsilium daturus sit illi? Nos autem
mentē Christi tenem9. Et ego fratres, III
nō potui loqui uobis, ut spiritualib9, sed
loquēdū fuit, ut carnalib9, ut infātibus in
Christo. Lactis potu uos alui, & nō cibo.
Nōdū eñ poteratis, imò ne nunc quidē
adhuc potestis: nā adhuc carnales estis.
Siquidē cū in uobis sit æmulatio & con-
tētio, & factiones, nōne carnales estis, &
secundū hominē ambulatis? Etenī cū di
cat aliqs: ego quidē sū Pauli, alter uero,
ego Apollo, nōnne carnales estis? Quis
igit est Paulus? quis autem Apollo nisi
ministri, per quos credidistis, & ut cuiq
dñs dedit. Ego plantaui, Apollo rigauit,
sed deus dedit incremētū. Itaq neq qui
plātat, est aliquid, neq qui rigat, sed qui
dat incrementū deus. Cæterū is qui plan
tat, & is q rigat, unū sunt. Vnusquisq tñ
suā mercedem accipiet, iuxta suū laborē.
Etenim dei sumus cooperarij, dei agrico
latio, dei ædificatio estis, iuxta gratiā dei,
quæ data est mihi. Vt sapiēs architectus
fundamentū posui, alius aūt super illud
ædificat. Porrò quisq uideat quō super-
struat. Nā fundamentū aliud nemo pōt
ponere, præter hoc qd positū est, qd est
Iesus Christ9. Quod si qs supstruit sup
fundamentū hoc, aurū, argentū, lapides
pciosos, ligna fœnū, stipulā, cuiusq opus
manifestū fiet. Dies enī declarabit, qd in
igne reuelat. & cuiusq opus qle sit, ignis
pbabit

δοκιμάσει. εἴ τινος τὸ ἔργον μένει, ὃ ἐποικο
δόμησε, μισθὸν λήψεται. εἴ τινος τὸ ἔργον κα
τακαήσεται, ζημιωθήσεται, αὐτὸς δὲ σωθήσε
ται, οὕτως δὲ ὡς διὰ πυρός.

Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ
πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; εἴ τις τὸν να
ὸν τοῦ θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ θεός. ὁ
γὰρ ναὸς τοῦ θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινές ἐστε
ὑμεῖς.

ΙΕ Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω. εἴ τις δο
κεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν, ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ
μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός. ἡ γὰρ
σοφία τοῦ κόσμου τούτου, μωρία παρὰ τῷ θεῷ
» ἐστι. γέγραπται γάρ. ὁ δρασσόμενος τοὺς σο
» φοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. καὶ πάλιν. κύ
» ριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σο
» φῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι.

ΙϚ Ὥστε μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις.
πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστιν, εἴτε παῦλος, εἴτε ἀ
πολλῶς, εἴτε κηφᾶς, εἴτε κόσμος, εἴτε ζωή,
εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστῶτα, εἴτε μέλλοντα,
πάντα ὑμῶν ἐστιν, ὑμεῖς δὲ χριστοῦ, χριστὸς δὲ
θεοῦ.

ΙΖ Οὕτως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος,
ὡς ὑπηρέτας χριστοῦ, καὶ οἰκονόμους μυστη
ρίων θεοῦ. ὃ δὲ λοιπὸν ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκο
νόμοις, ἵνα πιστός τις εὑρεθῇ. ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλά
χιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ᾽ ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀν
θρωπίνης ἡμέρας, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἐμαυτὸν ἀνακρί
νω. οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ σύνοιδα, ἀλλ᾽ οὐκ ἐν τού
τῳ δεδικαίωμαι. ὁ δὲ ἀνακρίνων με, κύριός
ἐστιν. ὥστε μὴ πρὸ καιροῦ τί κρίνεται, ἕως ἂν
ἔλθῃ ὁ κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ
σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρ
δίων, καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἑκά
στῳ ἀπὸ τοῦ θεοῦ.

ΚΗ Ταῦτα δὲ ἀδελφοὶ μετεσχημάτισα εἰς
ἐμαυτὸν, καὶ ἀπολλῶ, δι᾽ ὑμᾶς, ἵνα ἐν ἡμῖν
μάθητε, τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα
μὴ, εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς μὴ φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ
ἑτέρου. τίς γάρ σε διακρίνει; τί δὲ ἔχεις,
ὃ οὐκ

probabit. Si cuius opus manserit, quod
superstruxit, mercedem accipiet: si cuius
opus exustum fuerit, damnum patietur:
ipse uero saluus fiet, sed sic tanquam per
ignem. An nescitis, ꝙ templum dei estis.
& spiritus dei habitat in uobis? Si quis
templum dei prophanat, hunc ꝑdet de-
us. Nam templum dei sanctū est, quod
estis uos. Ne quis seipsum fallat. Si qs
sibi uidetur sapiens esse inter uos, in secu
lo hoc stultus fiat, ut reddatur sapiens.
Etenim sapientia mundi huius, stulticia
est apud deum. Scriptum est enim: Qui
comprehendit sapientes in astutia ipso-
rum. Et rursum: Dominus nouit cogita-
tiones sapientiū, quod sint uanæ. Itaque
ne quis glorietur in hominibus. Omnia
nanq; uestra sunt, siue Paulus, siue Apol
lo, siue Cephas, siue mundus, siue uita,
siue mors, siue præsentia, siue futura, o-
mnia inquā uestra sunt, uos autem Chri
sti, Christus uero dei. Sic nos æstimet IIII
homo, ut ministros Christi, & dispensa-
tores mysteriorū dei. Quod supest aūt,
illud requirit̃ in dispēsatoribus, ut fidus
aliquis reperiat̃. Mihi uero pro minimo
est, ut à uobis dijudicer, aut ab humano
iudicio, imò nec meipsum dijudico. Nul
lius em̄ rei mihi conscius sum, sed nō per
hoc iustificatus sum. Cæterū qui me iu-
dicat, dominus est. Proinde ne ante tem
pus quicq̈ iudicetis, donec uenerit domi
nus, q & illustraturus est occulta tenebra
rum, & patefaciet consilia cordiū, ac tunc
laus erit unicuique à deo. Hæc autem fra
tres per figuram transtuli in meipsum,
& in Apollo, propter uos, ut in nobis di-
sceretis, ne quis supra id quod scriptum
est, de se sentiat: ut ne, hic illius, ille huius
nomine inflemini, alius aduersus alium.
Quis em̄ te dijudicat? Quid autē habes,
quod nō

ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι, ὡς μὴ λαβών; ἤδη κεκορεσμένοι ἐστέ, ἤδη ἐπλουτήσατε, χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε, καὶ ὄφελόν γε ἐβασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν.

ιθ Δοκῶ γὰρ ὅτι ὁ θεὸς ἡμᾶς, τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους, ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανατίους. ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις. ἡμεῖς μωροὶ διὰ χριστόν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν χριστῷ. ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί. ὑμεῖς ἔνδοξοι, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι. ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν, ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσί. λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν· διωκόμενοι, ἀνεχόμεθα. βλασφημούμενοι, παρακαλοῦμεν. ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι. οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς γράφω ταῦτα, ἀλλ᾽ ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ νουθετῶ. Ἐὰν γὰρ μυρίους παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν χριστῷ, ἀλλ᾽ οὐ πολλοὺς πατέρας. ἐν γὰρ χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε. Διὰ τοῦτο ἔπεμψα ὑμῖν τιμόθεον, ὅς ἐστι τέκνον μου ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν κυρίῳ, ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδούς μου, τὰς ἐν χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ διδάσκω. ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες. ἐλεύσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ κύριος θελήσῃ, καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν. οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, ἀλλ᾽ ἐν δυνάμει. τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματί τε πρᾳότητος;

κβ Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία, ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν, καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον

quod nō accepisti? Quod si etiā accepisti, qd gloriaris, quasi nō accepis? Iam saturati estis, iā ditati estis, absq; nobis regnū adepti estis: atq; utinā adepti sitis, ut & nos simul uobiscū regnemus. Arbitror enī q deus nos, qui sumus apostoli postremi, ostenderit tanq; morti addictos. Quoniā spectaculū facti sum9 mūdo & angelis, & hominibus. Nos stulti propter Christū, uos autē prudētes per Christū, nos imbecilles: uos autē ualidi. uos clari, nos cōtempti. Ad hoc usq; tempus & esurim9, & sitim9, & nudi sum9, & colaphis cædimur, & incertis uagamur sedibus, & laboramus operantes ꝓpriis manib9, male audiētes, benedicim9, persecutionē patiētes, sustinem9, cōuiciis affecti, obsecram9, ueluti excremēta mūdi facti sum9, omniū reiectamentū ad hūc usq; diem. Non quo uos pudore suffundam hæc scribo, sed ut filios meos dilectos admoneo. Nam etiāsi innumeros pædagogos habeatis in Christo, nō multos tamē habetis patres. Siquidē in Christo Iesu, ꝑ euangeliū ego uos genui. Adhortor itaq; uos, ut imitatores mei sitis. Hac de causa misi uobis Timotheū, qui est filius me9 dilectus, & fidelis in dño, q uobis in memoriā reducet uias meas, q̄ sunt in Christo, quemadmodū ubiq; in omī ecclesia doceo. Perinde quasi nō sim uenturus ad uos, inflati sunt quidā. Sed ueniā breui ad uos, si dñs uoluerit, & cognoscā nō sermonē istorū q inflati sunt, sed uirtutē. Nō enī in sermone regnū est dei, sed in uirtute. Quid uultis? Cū uirga uenio ad uos, an cū charitate, & spiritu lenitatis?

V, Omnino audit' inter uos stuprū, & huiusmodi stuprū, quod nec inter gentes nominatur, ut aliquis uxorem patris habeat. Et uos inflati estis, ac non potius

μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου
ὑμῶν, ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας.
κγ Ἐγὼ μὲν γάρ, ὡς ἀπὼν τῷ σώματι,
παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, ἤδη κέκρικα ὡς
παρών, τὸν οὕτως τοῦτο κατεργασάμενον,
ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ. συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύ-
ματος, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ, παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σα-
τανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦ-
μα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ.
κδ Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν. οὐκ οἴ-
δατε, ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυ-
μοῖ; ἐκκαθάρατε οὖν τὴν παλαιὰν ζύ-
μην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθώς ἐστε ἄζυ-
μοι. καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύ-
θη Χριστός. ὥστε ἑορτάζωμεν, μὴ ἐν ζύμῃ
παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας,
ἀλλ᾽ ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας.
κε Ἔγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ, μὴ συ-
ναναμίγνυσθαι πόρνοις, καὶ οὐ πάντως τοῖς
πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, ἢ τοῖς πλεονέ-
κταις, ἢ ἅρπαξιν, ἢ εἰδωλολάτραις. ἐπεὶ
ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελθεῖν. νυ-
νὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν, μὴ συναναμίγνυσθαι.
ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, ἢ πόρ-
νος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ
λοίδορος, ἢ μέθυσος, ἢ ἅρπαξ, τῷ τοιού-
τῳ μηδὲ συνεσθίειν. τί γάρ μοι καὶ τοὺς
ἔξω κρίνειν; οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε;
τοὺς δὲ ἔξω ὁ θεὸς κρίνει. καὶ ἐξαρεῖτε τὸν
πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν.
κϛ Τολμᾷ τις ὑμῶν πρᾶγμα ἔχων πρὸς
τὸν ἕτερον, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ
ἐπὶ τῶν ἁγίων; οὐκ οἴδατε, ὅτι οἱ ἅγιοι
τὸν κόσμον κρινοῦσι; καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται
ὁ κόσμος, ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχί-
στων; οὐκ οἴδατε, ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν,
μή τι γε βιωτικά; βιωτικὰ μὲν οὖν κριτή-
ρια ἐὰν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν
τῇ ἐκκλησίᾳ, τούτους καθίζετε. πρὸς
ἐντροπὴν

potius luxistis, ut tolleretur de medio uestrũ,
qui facinus hoc perpetrasset. Nam ego qui-
dem, ut absens corpore, præsens autẽ spiritu,
iam decreui tãq; præsens, ut is qui sic hoc pa
trauit, in nomine domini nostri Iesu Chri-
sti, cõgregatis uobis & meo spiritu, unà cum
potestate domini nostri Iesu Christi, tradat
satanæ ad interitum carnis, quo spiritus sal-
uus sit in die dñi Iesu. Non est bona glori-
atio uestra. An nescitis, quòd paululum fermen
ti totam cõspersionem fermẽtat? Expurgate
itaq; uetus fermentũ, ut sitis noua cõspersio,
sicut estis infermentati. Nam & pascha no-
strum pro nobis immolatus est Christus. Ita-
que festum celebremus, nõ in fermẽto ueteri,
nec in fermẽto maliciæ & uersutiæ, sed in pa-
nibus fermento carentibus, hoc est, syncerita
te & ueritate. Scripsi uobis per epistolã: Ne
cõmisceremini cum scortatoribus, ac nõ omni-
no cum scortatoribus mundi huius, aut cum
auaris, aut cum rapacibus, aut simulacrorum
cultoribus: Alioqui utinam uidelicet è mun-
do exissetis. Nunc autem scripsi uobis, ne cõ-
misceamini. Si quis, cum frater appelletur, fu
erit scortator, aut auarus, aut simulacrorum
cultor, aut cõuiciator, aut ebriosus, aut rapax,
cum eiusmodi ne cibum quidem capiatis.
Quid enim ad me attinet, etiam de his qui
foris sunt iudicare? Nonne de his qui intus
sunt, iudicatis? Eos uero qui foris sunt, deus
iudicat. Etiam profligate istũ qui malus est,
ex uobisipsis. Sustinet aliquis uestrum, VI
negocium habẽs cum altero, iudicari sub in-
iustis, & non magis sub sanctis? An nescitis,
quod sancti mundum iudicabunt? Et si per
uos iudicatur mundus, indigni estis mini-
mis iudicijs? An nescitis, quod angelos iudi-
cabimus, nõ tantum ista quæ ad uictum per
tinent? Proinde iudicia siquidem habueri-
tis de ijs, quæ ad uitæ usum attinent, qui con
tempti sunt in ecclesia, eos constituite. Ad

ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. οὕτως οὐκ ἔστιν ἐν ὑ-
μῖν σοφὸς, οὐδὲ εἷς, ὃς δυνήσεται διακρῖ-
ναι ἀνὰ μέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ; ἀλλὰ ἀδελ
φὸς μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ
ἀπίστων;
κζ Ἤδη μὲν οὖν ὅλως ἥττημα ἐν ὑμῖν ἐστιν,
ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ᾽ ἑαυτῶν. διὰ τί οὐχὶ
μᾶλλον ἀδικεῖσθε; διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀπο-
στερεῖσθε; ἀλλὰ ὑμεῖς ἀδικεῖτε, καὶ ἀποστερεῖ-
τε, καὶ ταῦτα ἀδελφούς;
κη Ἢ οὐκ οἴδατε, ὅτι ἄδικοι βασιλείαν θεοῦ
οὐ κληρονομήσουσι; μὴ πλανᾶσθε. οὔτε πόρ-
νοι, οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε μα
λακοὶ, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε κλέπται, οὔτε
πλεονέκται, οὔτε μέθυσοι, οὐ λοίδοροι, οὐχ
ἅρπαγες, βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι.
καὶ ταῦτά τινες ἦτε, ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλ-
λὰ ἡγιάσθητε, ἀλλὰ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνό-
ματι τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, καὶ ἐν τῷ πνεύματι
τοῦ θεοῦ ἡμῶν.
κθ Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ᾽ οὐ πάντα συμφέ-
ρει. πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ᾽ οὐκ ἐγὼ ἐξουσια-
σθήσομαι ὑπό τινος. τὰ βρώματα τῇ κοι-
λίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν. ὁ δὲ θεὸς
καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. τὸ δὲ σῶ
μα, οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ κυρίῳ, καὶ ὁ κύ
ριος τῷ σώματι. ὁ δὲ θεὸς καὶ τὸν κύ-
ριον ἤγειρε, καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς δυνά-
μεως αὐτοῦ.
λ Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέ-
λη Χριστοῦ ἐστιν; ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χρι-
στοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; μὴ γένοιτο. ἢ οὐκ
οἴδατε, ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, ἓν σῶ-
μά ἐστιν; ἔσονται γάρ, φησιν, οἱ δύο εἰς σάρ-
κα μίαν. ὁ δὲ κολλώμενος τῷ κυρίῳ, ἓν
πνεῦμά ἐστι.
λα Φεύγετε τὴν πορνείαν. πᾶν ἁμάρτη-
μα, ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ
σώματός ἐστιν. ὁ δὲ πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον
σῶμα ἁμαρτάνει. ἢ οὐκ οἴδατε, ὅτι τὸ σῶ-
μα ὑμῶν, ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύμα-
τός

erubescentiam uestram dico. Adeo non
est inter uos sapiens, ne unus quidem,
qui possit dijudicare inter fratrem suum
& fratrem? Sed frater cum fratre litigat,
idq; sub infidelibus? Itaq; iam quidem
omnino delictum in uobis est, quod li-
tes habetis inter uos inuicem. Cur non
potius iniuriam patimini, cur non po-
tius damnum accipitis? Imò uos iniu-
riam facitis, & damno afficitis, idq; fra-
tres? An nescitis, quod iniusti regni dei
hæreditatem non consequentur? Ne er
retis. Neque scortatores, neq; cultores si-
mulacrorum, neq; adulteri, neq; molles,
neq; qui cócumbūt cū masculis, neq; fu
res, neq; auari, neq; ebriosi, neq; maledi-
ci, neque rapaces, regni dei hæreditatem
accipient. Atque hæc eratis quidam, sed
abluti estis, sed sanctificati estis, sed iusti-
ficati estis per nomen domini Iesu, & per
spiritum dei nostri. Omnia mihi licent,
at nō omnia conducunt. Omnium mihi
potestas est, at ego non redigar sub ul-
lius potestatem. Escæ uentri destinatæ
sunt, & uenter escis: deus autem & hunc
& illas abolebit. Corpus uero non stu-
pro, sed domino, & dominus corpori.
Deus autem & dominum suscitauit, &
nos suscitabit per potentiam suam. An
nescitis, quod corpora uestra membra
sunt Christi? Num igitur tollens mem-
bra Christi, faciam scorti membra? Ab-
sit. An nescitis, quod qui adglutinatur
scorto, unum corpus est? Redigentur
enim, inquit, duo in carnem unam. At
qui adglutinatur domino, unus spiritus
est. Fugite scortationem. Omne pec-
catum, quodcunque fecerit homo, extra
corpus est. Sed qui scortat᷑, in ꝓpriū cor-
pus peccat. An nescitis, ꝙ corpus uestrū
templū est habitantis in uobis spūs san-
cti,

τός ἐστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυ-
τῶν; ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς. δοξάσατε δὴ τὸν
θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύ-
ματι ὑμῶν, ἅτινά ἐστι τοῦ θεοῦ.
Α β Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι, καλὸν ἀν-
θρώπῳ, γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι. διὰ δὲ τὰς
πορνείας, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέ-
τω, καὶ ἑκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐχέτω. τῇ γυ-
ναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν ἀπο-
διδότω, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί. ἡ
γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλ-
λ' ὁ ἀνήρ. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώ-
ματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή. μὴ ἀπο-
στερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μή τι ἐὰν ἐκ συμφώνου
πρὸς καιρόν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ, καὶ τῇ
προσευχῇ. καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχη-
σθε, ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ σατανᾶς διὰ τὴν
ἀκρασίαν ὑμῶν.
Α γ Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ
κατ' ἐπιταγήν. θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώ-
πους εἶναι, ὡς καὶ ἐμαυτόν. ἀλλ' ἕκαστος
ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ θεοῦ, ὃς μὲν οὕτως,
ὃς δὲ οὕτως.
Α δ Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις, καὶ ταῖς χήραις,
καλὸν αὐτοῖς ἐστιν, ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ. εἰ
δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν. κρεῖσ-
σον γάρ ἐστι γαμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι.
Α ε Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ
ἐγὼ, ἀλλὰ κύριος, γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ
χωρισθῆναι. ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγα-
μος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω. καὶ ἄνδρα,
γυναῖκα μὴ ἀφιέναι. τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ
λέγω, οὐχ ὁ κύριος.
Α ς Εἴ τις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἄπιστον,
καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ
ἀφιέτω αὐτήν. καὶ γυνὴ, ἥ τις ἔχει ἄνδρα
ἄπιστον, καὶ αὐτὸς συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ'
αὐτῆς, μὴ ἀφιέτω αὐτόν. ἡγίασται γὰρ ὁ
ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικὶ, καὶ ἡγία-
σται ἡ γυνὴ ἡ ἄπιστος ἐν τῷ ἀνδρί. ἐπεὶ
ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστι, νῦν δὲ
ἅγιά

cti, quem habetis à deo, & non estis ipsi
uestri iuris? Nã empti estis precio. Glo-
rificate iam deum in corpore uestro, &
in spiritu uestro, quæ sunt dei.
Cæterum de quibus scripsistis mihi: VII
Bonum est homini, uxorem non attin-
gere. Attamen propter stupra uitanda,
suam quisq; uxorem habeat: & suum
quæque uirum habeat. Vxori uir debi-
tam beneuolentiam reddat: similiter au
tem & uxor uiro. Vxor proprij corporis
ius non habet, sed maritus. Similiter &
maritus proprij corporis ius non habet,
sed uxor. Ne fraudetis uos inuicem, nisi
si quid ex consensu, pro tempore, ut ua-
cetis ieiunio & precationi: & rursum in
unum conueniatis, ne tentet uos sata-
nas propter intemperantiam uestram.
Hoc autem dico iuxta indulgentiam,
non iuxta præceptum. Nam uelim om-
nes homines esse, ut & ipse sum. Sed
unusquisq; proprium donum habet ex
deo, alius quidem sic, alius autem sic.
Dico autem inconiugatis & uiduis, bo-
num eis est, si mãserint, ut & ego. Quod
si se non continent, contrahant matri-
monium. Nam satius est matrimonium
contrahere, q̃ uri. A coniugatis præci-
pio, non ego, imò dominus. Vxor à ui-
ro ne separetur: quod si separata fuerit,
maneat innupta, aut marito reconcilie-
tur: & maritus uxorem ne dimittat. Re-
liquis autem ego dico, non dominus: Si
quis frater uxorem habet infidelem, &
hæc assentitur ut habitet cum illo, ne di-
mittat eam: & mulier, quæ habet maritũ
infidelem, & is assentitur ut habitet cum
ea, ne dimittat illũ. Sanctificatus est enĩ
maritus incredulus per uxorem, & san
ctificata est uxor incredula per maritũ.
Alioqui filij uestri imũdi essent, nũc autẽ
H 2 sancti

ἅγιά ἐστιν. εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χωρίζεται, χωρι-
ζέσθω. οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελ-
φὴ ἐν τοῖς τοιούτοις, ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ἡ-
μᾶς ὁ θεός. τί γὰρ οἶδας γύναι, εἰ τὸν ἄν-
δρα σώσεις; ἢ τί οἶδας ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα
σώσεις; εἰ μὴ, ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ θεὸς, ἕκα-
στον ὡς κέκληκεν ὁ κύριος, οὕτως περιπα-
τείτω, καὶ οὕτως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πά-
σαις διατάσσομαι. περιτετμημένος τις ἐκ-
λήθη; μὴ ἐπισπάσθω. ἐν ἀκροβυστίᾳ τὶς ἐκ-
λήθη; μὴ περιτεμνέσθω. ἡ περιτομὴ οὐδέν ἐστι,
καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ τήρη-
σις ἐντολῶν θεοῦ.

ΛΖ Ἕκαστος ἐν τῇ κλήσει, ᾗ ἐκλήθη, ἐν ταύ-
τῃ μενέτω. δοῦλος ἐκλήθης; μή σοι μελέτω,
ἀλλ᾽ εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι,
μᾶλλον χρῆσαι. ὁ γὰρ ἐν κυρίῳ κληθεὶς δοῦ-
λος, ἀπελεύθερος κυρίου ἐστίν. ὁμοίως καὶ ὁ
ἐλεύθερος κληθεὶς, δοῦλός ἐστι Χριστοῦ. τι-
μῆς ἠγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώ-
πων. ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοὶ, ἐν τού-
τῳ μενέτω παρὰ θεῷ.

ΛΗ Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν κυρίου
οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι, ὡς ἠλεημένος
ὑπὸ κυρίου πιστὸς εἶναι. νομίζω οὖν τοῦτο
καλὸν ὑπάρχειν διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνά-
γκην. ὅτι καλὸν ἀνθρώπῳ, τὸ οὕτως εἶ-
ναι. δέδεσαι γυναικί; μὴ ζήτει λύσιν. λέ-
λυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζήτει γυναῖκα.
ἐὰν δὲ καὶ γήμῃς, οὐχ ἥμαρτες. καὶ ἐὰν
γήμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἥμαρτε. θλῖψιν δὲ
τῇ σαρκὶ ἕξουσιν οἱ τοιοῦτοι. ἐγὼ δὲ ὑ-
μῶν φείδομαι. τοῦτο δέ φημι ἀδελφοὶ,
ὁ καιρὸς συνεσταλμένος. τὸ λοιπόν ἐστιν,
ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχον-
τες ὦσι. καὶ οἱ κλαίοντες, ὡς μὴ κλαίον-
τες. καὶ οἱ χαίροντες, ὡς μὴ χαίροντες.
καὶ οἱ ἀγοράζοντες, ὡς μὴ κατέχοντες. καὶ
οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς μὴ κα-
ταχρώμενοι. παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ
κόσμου τούτου. θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμνους
εἶναι.

ſancti ſūt. Quod ſi incredulus diſcedit, diſ
cedat. Nō eſt ſeruituti ſubiectus frater aut
ſoror in huiuſmodi, ſed in pace uocauit
nos deus. Qui nanq; ſcis mulier, an mari-
tum ſis ſeruatura? Aut qui ſcis uir, an uxo
rem ſis ſeruaturus? Vtcunq; fuerit, unuſ-
quiſq; ut ipſi partitus eſt deus, unuſquiſq;
ut illum uocauit dominus, ita ambulet, &
ſic in eccleſijs omnibus ordino. Circūciſus
aliquis uocatus eſt? ne accerſat præputiū.
In præputio aliquis uocatus eſt? ne circun
cidatur. Circūciſio nihil eſt, & præputium
nihil eſt, ſed obſeruatio mandatorum dei.
Vnuſquiſque in ea uocatione, in qua uo
catus fuit maneat. Seruus uocatus es? ne ſit
tibi curæ: quinetiam ſi potes liber fieri, po-
tius utere. Etenim qui in domino uocatus
eſt ſeruus, libertus domini eſt. Similiter &
qui liber uocatus fuit, ſeruus eſt Chriſti.
Pretio empti fuiſtis, nolite fieri ſerui homi
num. Vnuſquiſque in eo, in quo uocatus
fuit, fratres, maneat apud deum. De uirgi-
nibus autem præceptum domini non ha-
beo: conſiliū tamen do, tanq; miſericordiā
conſecutus à domino, in hoc ut ſim fidelis.
Arbitror igitur hoc bonū eſſe propter præ
ſentem neceſſitatem. Nam bonum eſt ho
mini ſic eſſe. Alligatus es uxori? ne quære
diuortium. Solutus es ab uxore? ne quæ-
ras uxorem. Quod ſi duxeris uxorem, nō
peccaſti. Et ſi nupſerit uirgo, non peccauit.
Attamē afflictionē in carne habituri ſunt
huiuſmodi. Ego uero uobis parco. Cæte-
rum illud dico fratres, tempus cōtractum
eſt: ſupereſt, ut qui habent uxores, ſint tan
quàm non habeant: & qui plorant, tanq;
non plorent: & qui gaudent, tanquàm nō
gaudeant: & qui emunt, tanq; nō poſſide-
ant: & qui utuntur mundo hoc, tanquàm
non utantur. Præterit enim habitus huius
mūdi. Velim aūt uos abſque ſollicitudine
eſſe.

ἔνδαι. ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ κυρίῳ. ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. μεμέρισαι ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ κυρίου, ἵνα ᾖ ἁγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι. ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί. τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ κυρίῳ ἀπερισπάστως.

Δ θ Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἐὰν ᾖ ὑπέρακμος, καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι, ὃ θέλει ποιείτω. οὐχ ἁμαρτάνει, γαμείτωσαν. ὃς δὲ ἕστηκεν ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, τοῦ τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ. ὥστε ὁ ἐκγαμίζων καλῶς ποιεῖ, ὁ δὲ μὴ ἐκγαμίζων κρεῖσσον ποιεῖ.

M Γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς. ἐὰν δὲ καὶ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν κυρίῳ. μακαριωτέρα δέ ἐστιν, ἐὰν οὕτως μείνῃ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. δοκῶ δὲ κἀγὼ πνεῦμα θεοῦ ἔχειν.

Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων οἴδαμεν, ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν. ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. εἰ δέ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκεν, καθὼς δεῖ γνῶναι. εἰ δέ τις ἀγαπᾷ τὸν θεόν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ. περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων οἴδαμεν, ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς θεὸς ἕτερος, εἰ μὴ εἷς. καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοί, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς, ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοί, καὶ κύριοι πολλοί, ἀλλ' ἡμῖν εἷς θεός, ὁ πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός,

δι' οὗ

esse. Qui cœlebs est, curat ea quæ sunt dñi, quomodo placiturus sit dño. At qui duxit uxorẽ, sollicitus est de his quæ sunt mundi, quomodo placiturus sit uxori. Diuisa sunt hæc duo, mulier & uirgo. Innupta curat ea, quæ sunt dñi, ut sit sancta cũ corpore tum spiritu. Contra, quæ nupta est, curat ea quæ sũt mũdi, quomodo placitura sit uiro. Hoc aũt ad id, quod uobis conducibile est, dico: non uti laqueũ uobis iniiciam: sed ut quod honestũ ac decorũ est, sequamini, & adhæreatis dño, absq; ulla distractione. Quod si quis indecorũ uirgini suæ putat, si prætereat nubendi tẽpus, & sic oportet fieri: quod uult faciat, non peccat, iungantur matrimonio. Cæterum qui stat firmus in corde, non habens necessitatem, sed potestatem habet propriæ uoluntatis: & hoc decreuit in corde suo, ut seruet suã uirginem, bene facit. Itaq; qui elocat nuptum, bene facit. Attamen qui non elocat nuptum, melius facit. Vxor alligata est matrimonio, quamdiu uiuit maritus eius. Quod si dormierit maritus illius, libera est ad cui uelit nubẽdum, modo in domino. Attamen beatior est, si sic maneat, iuxta meam sentẽtiam. Opinor autem quod & ipse spiritum dei habeam.

Cæterum de iis quæ simulacris immolãtur, scimus, quod omnes scientiã habemus. VIII
Sciẽtia inflat, charitas uero ædificat. Quod si quis sibi uidet̃ aliquid scire, nondũ quicquam nouit, quemadmodum oporteat scire. At si quis diligit deũ, hic cognitus est ab illo. De esu igitur eorum quæ simulacris immolãtur, scimus, ꝙ nullum est simulacrum in mundo: & quod nullus sit deus alius, nisi unus. Nam etiamsi sunt qui dicant̃ dii, siue in cœlo, siue in terra, quemadmodum sunt dii multi, & dñi multi: nobis tamẽ unus est deus, qui est pater ille, ex quo omnia: & nos in illum, & unus dominus Iesus Christus,

H 3 per quẽ

δι᾽ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι᾽ αὐτοῦ. ἀλλ᾽
οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις. τινὲς δὲ τῇ συνειδή
σει τοῦ εἰδώλου ἕως ἄρτι, ὡς εἰδωλόθυτον
ἐσθίουσι, καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν ἀσθενὴς οὖ
σα, μολύνεται. βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστη
σι τῷ θεῷ. οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισ
σεύομεν. οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμε
θα. βλέπετε δὲ, μή πως ἡ ἐξουσία ὑμῶν
αὕτη πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενοῦσιν.
ἐὰν γάρ τις ἴδῃ σὲ, τὸν ἔχοντα γνῶσιν,
ἐν εἰδωλείῳ κατακείμενον, οὐχὶ ἡ συνεί
δησις αὐτοῦ ἀσθενοῦς ὄντος, οἰκοδομηθή
σεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν; καὶ
ἀπολεῖται ὁ ἀσθενῶν ἀδελφὸς, ἐπὶ τῇ σῇ
γνώσει, δι᾽ ὃν χριστὸς ἀπέθανεν. οὕτως δὲ
ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τύ
πτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενοῦ-
σαν, εἰς χριστὸν ἁμαρτάνετε. διόπερ εἰ
βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ
μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν
ἀδελφόν μου σκανδαλίζω.

κε Οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; οὐκ εἰμὶ ἐλεύ-
θερος; οὐχὶ Ἰησοῦν χριστὸν τὸν κύριον
ἡμῶν ἑώρακα; οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστὲ
ἐν κυρίῳ; εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος,
ἀλλά γε ὑμῖν εἰμί. ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐ-
μῆς ἀποστολῆς, ὑμεῖς ἐστὲ ἐν κυρίῳ. ἐμὴ ἀ-
πολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν αὕτη ἐστί.
μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πι-
εῖν; μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν
γυναῖκα περιάγειν; ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀ-
πόστολοι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ κυρίου, καὶ
κηφᾶς; ἢ μόνος ἐγὼ καὶ βαρνάβας οὐκ
ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι; τίς
στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; τίς φυ-
τεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ
οὐκ ἐσθίει; ἢ τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ ἐκ
τοῦ γάλακτος τῆς ποίμνης οὐκ ἐσθίει; μὴ κατὰ
ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νό-
μος ταῦτα λέγει; ἐν γὰρ τῷ μωσέως νόμῳ
γέγραπται. οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. μὴ τῶν
βοῶν

per quem omnia,& nos per illum:ſed non
in omnibus eſt ſcientia. Nõnulli uero cum
conſcientia ſimulacri uſq; ad hoc tempus,
tanquam ſimulacris immolatum edũt, &
conſcientia illorum infirma cum ſit, pollui
tur. Atqui eſca nos non commendat deo,
neq; ſi comedamus,aliquid nobis ſupeſt:
neq; ſi non comedamus,quicquam nobis
deeſt. Sed uidete, ne quo modo facultas
iſta ueſtra offendiculo ſit ijs, qui infirmi
ſunt. Etenim ſi quis conſpexerit te, qui ha-
bes ſcientiam,in epulo ſimulacrorũ accum
bentem,nonne cõſciẽtia eius qui infirmus
eſt,ædificabit ad edendum ea,quæ ſunt ſi-
mulacris immolata? Et peribit frater,q in-
firmus eſt, in tua ſcientia, propter quem
Chriſtus fuit mortuus. Sic autem peccan-
tes in fratres,& uulnerantes illorum cõſci-
entiam infirmam, in Chriſtum peccatis.
Quapropter ſi eſca offendit fratrem meũ,
haudquaq; ueſcar carnibus in æternũ, ne
fratri meo ſim offendiculo. An nõ ſum IX
apoſtolus? an non ſum liber? an nõ Ieſum
Chriſtum dñm noſtrũ uidi? an non opus
meum uos eſtis in dño? Si cæteris nõ ſum
apoſtolus,at ſanè uobis ſum. Siquidem ſi
gillum apoſtolatus mei,uos eſtis in dño.
Mea reſponſio apud eos qui me interro-
gant,hæc eſt: An non habemus poteſtatẽ
edendi ac bibendi? An non habemus po-
teſtatem,ſororem mulierẽ circumducẽdi?
quẽadmodũ & cæteri apoſtoli, & fratres
domini,& Cephas? Aut ſolus ego & Bar-
nabas non habemus poteſtatẽ hoc facien-
di? Quis militat ſuis ſtipendijs unquam?
quis plantat uineam, & de fructu eius
non edit? Aut quis paſcit gregem, & de la
cte gregis non edit? Num ſecundum ho-
minem hæc dico? An non & lex eadem
dicit? Etenim in Moſi lege ſcriptum eſt:
Non obligabis os boui trituranti. Num
boues

βοῶν μέλει τῷ θεῷ; ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει; δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη, ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν, καὶ ὁ ἀλοῶν, τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν, ἐπ' ἐλπίδι. εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν; εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ μᾶλλον ἡμεῖς; ἀλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, ἀλλὰ πάντα στέγομεν, ἵνα μὴ ἐγκοπήν τινα δῶμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ χριστοῦ. οὐκ οἴδατε, ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν; οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται; οὕτως καὶ ὁ κύριος διέταξε, τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν. ἐγὼ δὲ οὐδενὶ ἐχρησάμην τούτων. οὐκ ἔγραψα δὲ ταῦτα, ἵνα οὕτως γένηται ἐν ἐμοί· καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα. ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται. οὐαὶ δέ μοι ἐστὶν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. εἰ γὰρ ἑκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι. τίς οὖν μοί ἐστιν ὁ μισθός; ἵνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ, εἰς τὸ μὴ καταχρήσασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.

μβ Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω. καὶ ἐγενόμην τοῖς ἰουδαίοις, ὡς ἰουδαῖος, ἵνα ἰουδαίους κερδήσω. τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω. τοῖς ἀνόμοις, ὡς ἄνομος, μὴ ὢν ἄνομος θεῷ, ἀλλ' ἔννομος χριστῷ, ἵνα κερδήσω ἀνόμους. ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω. τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω. τοῦτο δὲ ποιῶ διὰ τὸ εὐαγγέλιον, ἵνα συγκοινωνὸς αὐτοῦ γένωμαι.

μγ Οὐκ οἴδατε, ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἷς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον;

boues curæ ſunt deo? An hoc ꝓpter nos omnino dicit? Propter nos enim hoc ſcriptum eſt: quod ſub ſpe debeat is, qui arat, arare: & qui triturat ſub ſpe, ſpei ſuæ particeps eſſe debeat. Si nos uobis ſpiritualia ſeminauimus, magnū eſt, ſi nos ueſtra carnalia meſſuerimus? Si cæteri poteſtatis erga uos participes ſunt, cur nō potius nos? Atqui non uſi fuimus poteſtate iſta, ſed omnia ſufferimus, ne quod offendiculum demus euangelio Chriſti. An neſcitis, ꝙ iĵ qui in ſacris operant̄, ex ſacrificio uiuunt? Qui ſacrario aſſiſtunt, unà cū ſacrario partem accipiunt? Sic & dominus ordinauit, ut qui euangelium annunciant, ex euangelio uiuant. Ego tamen nullo horum uſus fui. Quanq̃ non ſcripſi hæc, ut ita fiat in me. Nam bonum eſt mihi mori potiꝰ, q̃ ut gloriationem meam aliquis inanē reddat. Etenim ſi euangelizem, non eſt quod glorier. Neceſſitas eñ mihi incumbit. Væ autem mihi eſt, niſi euangelizem. Nam ſi uolens hoc faciam, præmiū habeo: ſin inuitus, diſpenſatio commiſſa eſt mihi. Quod igit̄ mihi eſt præmium? Vt cum euangelizem, gratuitū efficiam euangeliū Chriſti, in hoc, ne abutar poteſtate mea in euāgelio. Etenim cū liber ſim ab omnibus, omnibus meipſum ſeruū feci, quo plureis lucrifaciam: & factus ſum Iudæis, quaſi Iudæus, ut Iudæos lucrifaciam: ijs qui ſub lege ſunt, quaſi ſim ſub lege, ut eos qui ſub lege ſunt, lucrifaciam: his qui ſine lege ſunt, tanq̃ ſim ſine lege: cū nō ſim ſine lege deo, ſed obnoxius legi Chriſti, ut lucrifaciā eos qui ſunt ſine lege. Factus ſum infirmis q̃ſi infirmꝰ, ut infirmos lucrifaciā. Omnibꝰ factus ſum oīa, ut omnino aliq̃s ſeruē. Hoc autē facio propter euangeliū, ut particeps illius fiam. An neſcitis, ꝙ qui in ſtadio currunt, omnes quidē currūt, ſed unus accipit

præmiū?

βραβεῖον; οὕτως τρέχετε, ἵνα καταλάβητε. πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται· ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν, ἡμεῖς δὲ ἄφθαρτον.

M δ Ἐγὼ τοίνυν οὕτως τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλως. οὕτως πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων. ἀλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ, μή πως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι.

M ε Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν μωσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ. καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον. ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας. ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ χριστός.

M ς Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ θεός, κατεστρώθησαν γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ. ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς κἀκεῖνοι ἐπεθύμησαν. μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθώς τινες αὐτῶν, ὡς γέγραπται· ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν. μηδὲ πορνεύωμεν, καθώς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσιτρεῖς χιλιάδες. μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν χριστόν, καθὼς καί τινες αὐτῶν ἐπείρασαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄφεων ἀπώλοντο. μηδὲ γογγύζετε, καθὼς καί τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ.

M ζ Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις, ἐγράφη δὲ πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησεν. ὥστε ὁ δοκῶν ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ. πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν, εἰ μὴ ἀνθρώπινος.

M η Πιστὸς δὲ ὁ θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι, ὑπὲρ ὃ δύνασθε. ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν. διόπερ ἀγαπητοί μου

φεύγετε

præmium? Sic currite, ut comprehendatis.
Omnis autem qui certat, per omnia tēpe-
rans est: illi quidem igitur, ut perituram coro
nam accipiant, nos autem ut æternā. Ego
itaq; sic curro, ut nō in incertū: sic pugilem
ago, non uelut aërem feriens: uerum subij
cio corpus meum, & in seruitutem redigo,
ne quomodo fiat, ut cum alijs prædicarim
ipse reprobus efficiar. Nolim autē uos X
ignorare fratres, quod patres nostri omēs
sub nube erant, & omnes per mare transie
runt, & omnes in Mosen baptizati sunt in
nube & in mari: & omnes eandem escam
spiritualem comedebant, & omnes eundē
potum spiritualem bibebant. Bibebāt em̄
de spirituali, quæ illos comitabatur, petra:
petra uero fuit Christus. Sed plures illorū
non approbauit deus: prostrati sunt enim
in deserto. Hæc autem figuræ nostri fue-
runt, ne nos simus concupiscentes rerū ma
larum, quemadmodum & illi cōcupierūt.
Neque simulacrorum sitis cultores, sicuti
quidam illorum, quemadmodum scriptū
est: Sedit populus ut ederet ac biberet, &
surrexerunt ad ludendum. Neque stupris
inquinemur, sicuti quidā illorum stupris
polluti sunt, & conciderunt uno die uigin-
ti tria milia. Neq; tentemus Christum, si-
cut & quidam illorum tentauerunt, & à ser
pentibus extincti sunt. Neque murmure-
tis, sicut & quidam illorum murmuraue-
rūt, & interempti sunt ab extinctore. Hæc
autem omnia figuræ contigerunt illis: Scri
pta uero sunt propter admonitionem no
stri, in quos termini ætatum inciderunt.
Proinde qui sibi uidetur stare, uideat ne
cadat. Tentatio uos non cepit, nisi hu-
mana. Sed fidelis est deus, qui non sinet
uos tentari, supra id quod potestis: imò
faciet unà cum tentatione euentum, quo
possitis sufferre. Quapropter dilecti mei,

fugite

φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας, ὡς φρονί-
μοις λέγω, κρίνατε ὑμεῖς ὅ φημι.
τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦ-
μθ μεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ χριστοῦ
ἐστι; τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ
σώματος τοῦ χριστοῦ ἐστιν; ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶ-
μα οἱ πολλοί ἐσμεν. οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ
ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν.
βλέπετε τὸν ἰσραὴλ κατὰ σάρκα. οὐχὶ
Ν οἱ ἐσθίοντες τὰς θυσίας, κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστη-
ρίου εἰσί; τί οὖν φημι, ὅτι εἴδωλόν τί ἐστιν;
ἢ ὅτι εἰδωλόθυτόν τί ἐστιν; ἀλλ᾽ ὅτι ἃ θύει
τὰ ἔθνη, δαιμονίοις θύει, καὶ οὐ θεῷ. οὐ θέλω
δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμόνων γίνεσθαι. οὐ
δύνασθε ποτήριον κυρίου πίνειν, καὶ ποτή-
ριον δαιμονίων. οὐ δύνασθε τραπέζης κυ-
ρίου μετέχειν, καὶ τραπέζης δαιμονίων. ἢ
παραζηλοῦμεν τὸν κύριον; μὴ ἰσχυρότεροι
αὐτοῦ ἐσμέν; πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ᾽ οὐ πάντα
συμφέρει. πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ᾽ οὐ πάντα οἰ-
κοδομεῖ. μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητείτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ
ἑτέρου ἕκαστος.
Να πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον, ἐσθί-
ετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες, διὰ τὴν συνείδησιν.
τοῦ γὰρ κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. εἰ
δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πο-
ρεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν, ἐσθίετε,
μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.
Νβ ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ, τοῦτο εἰδωλόθυ-
τόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε, δι᾽ ἐκεῖνον τὸν μηνύσαν-
τα, καὶ τὴν συνείδησιν. τοῦ γὰρ κυρίου ἡ γῆ,
καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. συνείδησιν δὲ λέγω, οὐ-
χὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου. ἵνα τί γὰρ ἡ
ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως;
εἰ δὲ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι,
ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ;
εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποι-
Νγ εῖτε, πάντα εἰς δόξαν θεοῦ ποιεῖτε. ἀπρόσ-
κοποι γίνεσθε, καὶ ἰουδαίοις, καὶ ἕλλησι,
καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ. καθὼς κἀγὼ πάν-
τα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἐμαυτοῦ
συμφέρον

fugite ab simulacrorũ cultu, ut prudenti-
bus loquor, iudicate uos qđ dico. Pocu-
lum benedictionis, cui benedicim⁹, nõne
cõmunicatio sanguinis Christi est? Pa-
nis quem frangimus, nõne cõmunicatio
corporis Christi est? Quoniã un⁹ panis,
unũ corpus multi sumus. Nam omes ex
eodẽ pane participamus. Videte Israëlẽ
iuxta carnẽ. Nõnne qui edunt uictimas,
participes sacrarij sunt? Quid ergo dico,
ꝙ simulacrũ aliquid sit? aut ꝙ simulacris
immolatũ aliquid sit? Nõ, uerũ illud di-
co, ꝙ quæ immolant gẽtes, dæmonijs im
molant, & nõ deo. Nolim aũt uos cõsor
tes dæmoniorũ esse. Nõ potestis pocu-
lũ dñi bibere, & poculũ dæmoniorũ. Nõ
potestis mẽsæ dñi participes esse, & mẽ-
sæ dæmoniorũ. An ꝓuocam⁹ dñm? Nũ
fortiores illo sumus? Oĩa mihi licẽt, at
nõ omnia cõducũt. Oĩa mihi licẽt, sed
nõ omnia ædificãt. Nemo qđ suũ est, q̃-
rat, sed quisq; qđ alteri⁹ est. Oẽ qđ in
macello uendit͛, edite: nihil interrogãtes,
ꝓpter cõscientiã. Dñi siquidẽ est terra, &
plenitudo eius. Qđ si quis uocat uos infi
deliũ, & uultis ire, quicquid apponit͛ uo-
bis, edite: nihil interrogantes propter cõ-
scientiã. Quod si qs uobis dixerit, hoc si-
mulacris immolatũ est: ne edatis, ꝓpter
illũ q indicauit, & propter cõsciẽtiã. Dñi
siquidẽ est terra, & plenitudo eius. Porrò
cõscientiã dico, nõ tuã, sed illius alterius.
Cur eñ libertas mea iudicat͛ ab alia cõ-
sciẽtia? Quod si ego cũ gratia participo,
cur ob id mihi male dicit͛, pro quo ego
gratias ago? Siue igit͛ editis, siue bibitis,
siue quid facitis, omnia in gloriã dei faci-
te. Tales estote, ut nullũ præbeatis offen
diculum, neq; Iudæis, neq; Græcis, neq;
ecclesiæ dei: queadmodũ ego per omnia
omnibus placeo, nõ quærẽs meã ipsius
utilitatem

συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι.

Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ.

Νδ Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε.

Νε Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι, ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι, κεφαλὴ δὲ γυναικός, ὁ ἀνήρ, κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ, ὁ θεός.

Νϛ Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων, κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς. ἓν γάρ ἐστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ. εἰ γὰρ οὐ κατακαλύπτεται γυνή, καὶ κειράσθω. εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλυπτέσθω. ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλήν, εἰκὼν καὶ δόξα θεοῦ ὑπάρχων. γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστιν. οὐ γάρ ἐστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικός, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός. καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ τοὺς ἀγγέλους. πλὴν οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικός, οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς ἐν κυρίῳ. ὥσπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρός, οὕτως καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός, τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ. ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε, πρέπον ἐστὶ, γυναῖκα ἀκατακάλυπτον τῷ θεῷ προσεύχεσθαι; ἢ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστι, γυνὴ δὲ ἐὰν κομᾷ, δόξα αὐτῇ ἐστιν; ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται. εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ θεοῦ. τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ, ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἧττον συνέρχεσθε. πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν, καὶ μέρος τι πιστεύω. δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι,

ἵνα

utilitatem,ſed multorum,ut ſalui fiant.
Imitatores mei eſtote, ſicut & ego XI
Chriſti.Collaudo aũt uos fratres, quod
omnia mea memoria tenetis:& quemad
modũ tradidi uobis, inſtituta tenetis.
Sed uolo uos ſcire,quod omnis uiri ca-
put,Chriſtus eſt:caput aũt mulieris, uir:
caput uero Chriſti,deus.Omnis uir orãs,
aut prophetans,quicquã habens in ca
pite,probro afficit caput ſuum. Omnis
uero mulier,orans aut prophetans non
uelato capite, dehoneſtat caput ſuum.
Nam id perinde eſt prorſus,ac ſi raſa eſ
ſet.Etenim ſi non uelatur mulier, etiam
tondeatur. Quod ſi fœdum eſt mulieri
tonderi aut radi,ueletur. Vir quidem nõ
debet uelare caput, cum is imago ſit &
gloria dei. At mulier gloria uiri eſt. Non
ẽm eſt uir ex muliere,ſed mulier ex uiro.
Neq; enim conditus eſt uir propter mu
lierem,ſed mulier propter uirũ. Propter
hoc debet mulier poteſtatem habere in
capite,propter angelos: alioqui neq; uir
abſq; muliere,neq; mulier abſq; uiro in
domino. Nam quemadmodum mulier
ex uiro eſt, ita & uir per mulierẽ, omnia
uero ex deo. Inter uoſipſos iudicate, nũ
decorũ eſt,mulierem nõ uelatam deum
orare? An'ne natura quidem ipſa hoc
docet uos, quod uiro quidem ſi coma-
tus fuerit,probro ſit? Contra, mulieri ſi
comata fuerit,gloriæ ſit? eo quod coma
pro uelamine data ſit. Cæterum ſi quis
uidetur contentioſus eſſe, nos huiuſmo-
di conſuetudinem non habemus,neque
eccleſiæ dei. Illud tamen præcipiens non
laudo,quod non in melius, ſed in dete-
rius conuenitis. Nam primum quidem,
cum conuenitis in eccleſia, audio, diſſi-
dia in uobis eſſe, & aliqua ex parte cre
do. Oportet enim & ſectas in uobis eſſe,

quo

ἵνα οἱ δόκιμοι, φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτό, οὐκ ἔστι κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν, ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν. καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει. μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας; τί ὑμῖν εἴπω; ἐπαινέσω ὑμᾶς; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ. ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ κύριος ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ εἶπε. λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον. τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων, τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι. τοῦτο ποιεῖτε, ὁσάκις ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ. ὥστε ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ κυρίου. δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτόν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω. ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει, μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ κυρίου. διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. κρινόμενοι δὲ ὑπὸ κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.

Ὥστε ἀδελφοί μου συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. εἰ δέ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω, ἵνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε. τὰ δὲ λοιπά, ὡς ἂν ἔλθω, διατάξομαι.

Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν. οἴδατε ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε πρὸς τὰ εἴδωλα

quo qui probati sunt, manifesti fiant inter uos. Igitur cum cōuenitis in eundem locum, non licet dominicam cœnam edere, quod unusquisq; propriā cœnam occupat in edendo. Et hic quidē esurit, ille uero ebrius est. Num sanè domos non habetis ad edendum & bibendum? An ecclesiam dei contemnitis, & pudefacitis eos qui nō habent? Quid uobis dicam? Laudabo uos? In hoc non laudo. Ego enim accepi à domino, quod & tradidi uobis, quod dominus Iesus, in ea nocte qua traditus est, accepit panē: & postq̃ gratias egisset, fregit, ac dixit: Accipite, edite, Hoc meum est corpus, quod pro uobis frangitur, hoc facite in mei cōmemorationē. Ad eundē modum & poculum, peracta cœna, dicens: hoc poculum nouum testamentum est in meo sanguine. hoc facite, quotiescunq; biberitis, in mei cōmemorationē. Quociescunq; enī comederitis panem hunc, & de poculo hoc biberitis, mortem domini annunciatis, donec uenerit. Itaque quisquis ederit panem hunc, aut biberit de poculo domini indigne, reus erit corporis & sanguinis domini. Probet autē homo seipsum, & sic de pane illo edat, & de poculo illo bibat. Nam qui edit aut bibit indigne, iudiciū sibiįpsi edit & bibit, nō dijudicans corpus dñi. Propter hoc inter uos multi imbecilles & inualidi, & dormiunt multi. Etenim si nosipsos dijudicassem9, haudquaq; iudicati fuissemus. At cum iudicamur, à dño corripimur, ne cū mūdo condemnemur. Itaq; fratres mei, cū conuenitis ad comedendū, alius aliū expectate. Q; si qs esurit, domi edat, ne ad cōdēnationē cōueniatis. Cætera uero, cū uenero, disponā.

XII

Porrò de spūalib9 frēs, nolo uos ignorare. Scitis q̄ gētes fuistis, & ad

simulacra

τὰ εἴδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε ἀπαγόμε
νοι. διὸ γνωρίζω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς ἐν πνεύμα-
τι θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα ἰησοῦν. καὶ
οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν κύριον ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν
πνεύματι ἁγίῳ. διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων
εἰσί, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα. καὶ διαιρέσεις δια-
κονιῶν εἰσί, καὶ ὁ αὐτὸς κύριος. καὶ διαιρέ-
σεις ἐνεργημάτων εἰσίν, ὁ δὲ αὐτός ἐστι θεός, ὁ
ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. ἑκάστῳ δὲ δί
δοται ἡ φανέρωσις τοῦ πνεύματος, πρὸς τὸ
συμφέρον. ᾧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ πνεύματος
δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώ
σεως, κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἑτέρῳ δὲ πίστις, ἐν
τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλῳ δὲ χαρίσματα
ἰαμάτων, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλῳ δὲ
ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλῳ δὲ προφητεία,
ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἑτέρῳ δὲ γέ
νη γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν.
πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ
πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ, καθὼς βού-
λεται. καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἕν ἐστι, καὶ
μέλη ἔχει πολλά, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώμα
τος τοῦ ἑνός, πολλὰ ὄντα, ἕν ἐστι σῶμα,
οὕτω καὶ ὁ χριστός. καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ πνεύματι
ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν,
εἴτε ἰουδαῖοι, εἴτε ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι, εἴτε
ἐλεύθεροι. καὶ πάντες εἰς ἓν πνεῦμα ἐποτί
σθημεν. καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἓν μέλος,
ἀλλὰ πολλά. ἐὰν εἴπῃ ὁ πούς, ὅτι οὐκ εἰμὶ
χείρ, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦ-
το οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; καὶ ἐὰν εἴπῃ
τὸ οὖς, ὅτι οὐκ εἰμὶ ὀφθαλμός, οὐκ εἰμὶ ἐκ
τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ
σώματος; εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμός, ποῦ
ἡ ἀκοή; εἰ ὅλον ἀκοή, ποῦ ἡ ὄσφρησις; νυνὶ δὲ
ὁ θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἓν ἕκαστον αὐτῶν ἐν
τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησεν. εἰ δὲ ἦν τὰ πάν
τα ἓν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα; νῦν δὲ πολλὰ μὲν
μέλη, ἓν δὲ σῶμα. οὐ δύναται δὲ ὁ ὀφθαλ-
μὸς εἰπεῖν τῇ χειρί, χρείαν σου οὐκ ἔχω. ἢ
πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσί, χρείαν ὑμῶν οὐκ
ἔχω

ſimulacra muta, utcunq; ducebamini ſe-
quentes. Quapropter notũ uobis facio,
quod nullus per ſpiritũ dei loquens dicit
anathema Ieſum: & nemo poteſt dicere
dñm Ieſum, niſi per ſpiritũ ſanctũ. Diui
ſiones autẽ donorũ ſunt, ſed idem ſpiri-
tus. & diuiſiones miniſteriorum ſunt, &
idem dñs: & diuiſiones operationũ ſunt,
ſed idẽ eſt deus, efficiens omnia in omni
bus. Vnicuique uero datur manifeſtatio
ſpiritus, ad id quod expedit. Nam huic
quidẽ per ſpiritũ datur ſermo ſapientiæ,
alij uero ſermo ſcientiæ, ſecundũ eundẽ
ſpiritũ: alij uero fides ꝑ eundem ſpiritũ:
alij uero dona ſanationũ per eundẽ ſpi-
ritũ: alij uero efficaciæ potentiarũ: alij ue
ro ꝓphetia, alij uero diſcretiões ſpirituũ,
alij uero genera linguarũ, alij uero inter-
pretatio linguarũ. Sed oĩa hæc efficit
unus ille & idẽ ſpũs, diuidẽs peculiariter
unicuiq; ſicuti uult. Quẽadmodũ eñ cor
pus unũ eſt, & mẽbra habet multa, oĩa
uero mẽbra corporis uni⁹, multa cũ ſint,
unũ ſunt corp⁹, ſic & Chriſtus. Eteñ per
unũ ſpiritũ nos oẽs in unũ corpus ba-
ptizati ſumus, ſiue Iudæi, ſiue Græci, ſiue
ſerui, ſiue liberi. & oẽs unũ ſpiritũ hau
ſimus. Eteñ corpus non eſt unũ mẽbrũ,
ſed multa. Si dicat pes, nõ ſum man⁹, nõ
ſum de corpore, num idcirco non eſt de
corpore? Et ſi dicat auris, nõ ſum oculus,
non ſum de corpore, num ideo nõ eſt de
corpore? Si totũ corpus oculus, ubi au-
ditus? Si totum auditus, ubi olfactus?
Nunc autẽ deus poſuit membra, unum-
quodq; ſingulatim in corpore, quemad-
modũ uoluit. Quod ſi eſſent oĩa unũ
mẽbrũ, ubi corpus? Nunc aũt multa quĩ
dem mẽbra, unũ uero corpus. At nõ po-
teſt oculus dicere manui, nõ eſt mihi op⁹
te: aut rurſum caput pedibus, nõ eſt mihi
opus

ἔχω, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον, τὰ δοκοῦντα μέ
λη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀ-
ναγκαῖά ἐστι. καὶ ἃ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶ
ναι τοῦ σώματος, τούτοις τιμὴν περισσοτέραν
περιτίθεμεν. καὶ τὰ ἀσχήμονα ἡμῶν, εὐσχη-
μοσύνην περισσοτέραν ἔχει. τὰ δὲ εὐσχήμο-
να ἡμῶν, οὐ χρείαν ἔχει. ἀλλ' ὁ θεὸς συνε-
κέρασε τὸ σῶμα, τῷ ὑστεροῦντι περισσοτέραν
δοὺς τιμήν, ἵνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώμα-
τι, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι
τὰ μέλη. καὶ εἴτε πάσχει ἓν μέλος, συμπά-
σχει πάντα τὰ μέλη. εἴτε δοξάζεται ἓν μέ-
λος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη. ὑμεῖς δέ
ἐστε σῶμα χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους. καὶ οὓς
μὲν ἔθετο ὁ θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀπο
στόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδα-
σκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, εἶτα χαρίσμα-
τα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη
γλωσσῶν. μὴ πάντες ἀπόστολοι; μὴ πάντες
προφῆται; μὴ πάντες διδάσκαλοι; μὴ πάν
τες δυνάμεις; μὴ πάντες χαρίσματα ἔχου
σιν ἰαμάτων; μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦ-
σι; μὴ πάντες διερμηνεύουσι; ζηλοῦτε δὲ τὰ
χαρίσματα τὰ κρείττονα. καὶ ἔτι καθ' ὑπερ-
βολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. ἐὰν ταῖς γλώσ
σαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων,
ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν,
ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. καὶ ἐὰν ἔχω προ
φητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ
πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν
πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ
ἔχω, οὐδέν εἰμι. καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα
τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶ
μά μου, ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ
ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. ἡ ἀγάπη μα-
κροθυμεῖ, χρηστεύεται. ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ.
ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται,
οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ πα-
ροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαί-
ρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ,
πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα
ἐλπίζει

opus uobis, imò multo potius, quæ uiden
tur membra corporis imbecilliora esse, ne-
cessaria sunt: & quæ putamus minus ho-
nesta esse corporis, his honorē uberiorem
apponimus: & indecora nostri, copiosiorē
decorem habent. Cæterū quæ decora sunt
nostri, nō indigent: sed deus simul tempe-
rauit corpus, ei cui deerat, copiosiorem ad-
dens honorem, ne sit dissidium in corpo-
re, sed inuicē alia pro aliis eandē sollicitu-
dinē gerāt mēbra. Et siue patit᷑ unū mem-
brū, simul patiunt᷑ omnia mēbra: siue glo
rificat᷑ unū membrū, simul gaudēt omnia
mēbra. Vos autem estis corpus Christi, &
mēbra ex parte. Et alios quidē posuit deus
in ecclesia, primū apostolos, deinde ꝓphe
tas, tertio doctores, deinde potestates, de-
inde dona sanationum, subsidia, guberna
tiones, genera linguarū. Num omnes apo
stoli? num omnes prophetæ? num omnes
doctores? num omnes potestates? num
omnes dona habent sanationū? num oēs
linguis loquuntur? num omnes interpretā
tur? Sectemini uero dona potiora. Et ad-
huc his excellentiorē uiā uobis ostendo.

Si linguis hominū loquar & angelorū, XIII
charitatē aūt nō habeā, factus sum æs re-
sonans, aut cymbalū tinniens. Et si habeā
prophetiam, & nouerim mysteria omnia,
omnēq; scientiā: & si habeā omnē fidem,
adeo ut montes loco dimoueam, charitatē
aūt nō habeam, nihil sum. Et si insumā in
alimoniā omnes facultates meas, & si tra-
dam corpus meum, ut comburar, charita-
tem autem nō habeā, nihil utilitatis capio.
Charitas patiens est, benigna est, charitas
nō inuidet: charitas nō est procax, nō infla
tur, non est fastidiosa, non quærit quæ sua
sunt, non irritatur, nō cogitat malum, non
gaudet de iniustitia, sed congaudet ueri-
tati: omnia suffert, omnia credit, omnia

ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἴτε γλῶσσαι παύσονται, εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται. ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην. ὅτε δὲ γέγονα ἀνήρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα, μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.

ιγ Διώκετε τὴν ἀγάπην, ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ θεῷ. οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν, καὶ παράκλησιν, καὶ παραμυθίαν. ὁ λαλῶν γλώσσῃ, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ. ὁ δὲ προφητεύων, ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. μείζων γὰρ ὁ προφητεύων, ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύῃ, ἵνα ἡ ἐκκλησία οἰκοδομὴν λάβῃ. νυνὶ δὲ ἀδελφοὶ, ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφελήσω; ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω, ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδαχῇ; ὅμως τὰ ἄψυχα φωνὴν διδόντα, εἴτε αὐλὸς, εἴτε κιθάρα, ἐὰν διαστολὴν τοῖς φθόγγοις μὴ δῷ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον, ἢ τὸ κιθαριζόμενον; καὶ γὰρ ἐὰν ἄδηλον φωνὴν σάλπιγξ δῷ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον; οὕτως καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὔσημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες. τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐστιν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν

αὐτῶν

ſperat, omnia ſuſtinet. Charitas nũquã excidit: ſiue prophetiæ abolebuntur, ſiue linguæ ceſſabunt, ſiue ſcientia abolebitur. Ex parte enim cognoſcimus, & ex parte ꝓphetamus. Aſt ubi uenerit quod perfectũ eſt: tunc quod ex parte eſt, abolebitur. Cũ eſſem puer, ut puer loquebar, ut puer ſentiebam, ut puer cogitabam. At ubi factus ſum uir, aboleui puerilia. Cernimus enim nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc autẽ facie ad faciẽ, nunc cognoſco ex parte, tunc uero cognoſcam quemadmodũ & cognitus ſum. Nunc autẽ manet fides, ſpes, charitas, tria hæc, ſed maxima in his charitas.

Sectemini charitatem, æmulemini ſpiritualia, magis tamen ut prophetetis. Nam qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, ſed deo: nullus enim audit: ſpiritu uero loquitur myſteria. Cæterum qui ꝓphetat, hominibus loquitur ædificationem, & exhortationem, & conſolationem. Qui loquitur lingua, ſeipſum ædificat: at qui prophetat, congregationem ædificat. Volo autem omnes uos loqui linguis, magis tamẽ ut prophetetis. Maior enim qui ꝓphetat, quã qui loquitur linguis, niſi interpretetur, ut eccleſia ædificationem accipiat. Nũc autem fratres, ſi ueniam ad uos linguis loquens, quid uobis prodero? niſi uobis loquar, aut per reuelationem, aut per ſcientiam, aut per prophetiam, aut per doctrinam? Quin & inanima, uocem reddẽtia, ſiue tibia, ſiue cithara, niſi diſtinctionẽ ſonis dederint: quomodo cognoſcet, quod tibia canitur, aut cithara? Etenim ſi incertã uocem tuba dederit, quis apparabitur ad bellum? Sic & uos per linguam niſi ſignificantem ſermonem dederitis, quomodo intelligetur, quod dicit? eritis enim in aërem loquentes. Tam multa, uerbi gratia, genera uocum ſunt in mundo, & nihil XIIII

horum

αὐτῶν ἄφωνον. ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύνα-
μιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρ-
βαρος, καὶ ὁ λαλῶν, ἐν ἐμοὶ βάρβαρος. οὕτως
καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ζηλωταί ἐστε πνευμάτων,
πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας ζητεῖ-
τε, ἵνα περισσεύητε. Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσσῃ,
προσευχέσθω, ἵνα διερμηνεύῃ. ἐὰν γὰρ προ-
σεύχωμαι γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύ-
χεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι. τί οὖν ἐστι;
προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ
καὶ τῷ νοΐ. ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ
τῷ νοΐ. ἐπεὶ ἐὰν εὐλογήσῃς τῷ πνεύμα-
τι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἐρεῖ
τὸ ἀμήν, ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ; ἐπειδή, τί λέ-
γεις, οὐκ οἶδε. σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλ-
λ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται. εὐχαριστῶ τῷ
θεῷ μου, πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις
λαλῶν. ἀλλ' ἐν ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λό-
γους διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους
κατηχήσω, ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ. ἀδελ-
φοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ
τῇ κακίᾳ νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι
» γίνεσθε. ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται. ὅτι ἐν ἑτε-
» ρογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω
» τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί
» μου, λέγει κύριος. ὥστε αἱ γλῶσσαι εἰς σημεῖ-
ον εἰσίν, οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπί-
στοις. ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ
τοῖς πιστεύουσιν. ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ ἐκκλη-
σία ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτό, καὶ πάντες γλώσσαις λα-
λῶσιν, εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται ἢ ἄπιστοι, οὐκ
ἐροῦσιν, ὅτι μαίνεσθε; ἐὰν δὲ πάντες προφη-
τεύωσιν, εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης,
ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάν-
των, καὶ οὕτως τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ
φανερὰ γίνεται, καὶ οὕτω πεσὼν ἐπὶ πρό-
σωπον, προσκυνήσει τῷ θεῷ, ἀπαγγέλλων,
ὅτι ὁ θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστι. τί οὖν ἐστιν
ἀδελφοί; ὅταν συνέρχησθε, ἕκαστος ὑ-
μῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, γλῶσ-
σαν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, ἑρμηνείαν ἔχει.
πάντα

horum mutum. Itaque si nesciero uim uocis, ero ei qui loquitur barbarus, & qui loquitur, apud me barbarus. Itaque & uos, quãdoquidem sectatores estis spirituum, ad ædificationem ecclesiæ quærite, ut excellatis. Quapropter qui loquitur lingua, oret, ut interpretetur. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, at mens mea fructu uacat. Quid igitur est? Orabo spiritu, sed orabo & mente. Canam spiritu, sed canam & mente. Alioqui si benedixeris spiritu, is qui implet locum indocti, quomodo dicturus est Amen, ad tuam gratiarũ actionem? Quãdoquidem, quid dicas, nescit. Nam tu quidem bene gratias agis, uerũ alius non ædificatur. Gratias ago deo meo, quod magis quàm omnes uos, linguis loquor. Sed in ecclesia uolo quinque uerba mente mea loqui, ut & alios instituam, potius quàm decem milia uerborum lingua. Fratres, ne sitis pueri sensibus, sed malicia pueri sitis: sensibus uero perfecti sitis. In lege scriptum est: Varijs linguis & labijs uarijs loquar populo huic, & ne sic quidẽ audient me, dicit dominus. Itaque linguæ signi uice sunt, non ijs qui credunt, sed incredulis: contra prophetia, non incredulis, sed credentibus. Ergo si conuenerit ecclesia tota, simul & omnes linguis loquantur: ingrediantur autem indocti aut increduli, nonne dicent uos insanire? Quod si omnes prophetetis, ingrediatur autem incredulus aut indoctus, coarguitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus: & sic occulta cordis eius manifesta fiunt, atque ita procidens in faciem, adorabit deum, renuncians, quod deus reuera in uobis sit. Quid igitur est fratres? Quoties conuenitis, unusquisque uestrum canticũ habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationem habet, interpretationẽ habet:

πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω, εἴτε γλώσ-
σῃ τίς λαλεῖ, κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς,
καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἷς διερμηνευέτω. ἐὰν
δὲ μὴ ᾖ διερμηνευτὴς, σιγάτω ἐν ἐκκλη-
σίᾳ, ἑαυτῷ δὲ λαλείτω καὶ τῷ θεῷ.

ξδ Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, καὶ
οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν. ἐὰν δὲ ἄλλῳ ἀπο
καλυφθῇ καθημένῳ, ὁ πρῶτος σιγάτω. δύ
νασθε γὰρ καθ᾽ ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα
πάντες μανθάνωσι, καὶ πάντες παρακαλῶνται.
καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσ-
σεται. οὐ γάρ ἐστιν ἀκαταστασίας ὁ θεὸς, ἀλλ᾽ εἰ
ρήνης, ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων.

ξε Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις
σιγάτωσαν. οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λα
λεῖν, ἀλλ᾽ ὑποτάσσεσθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος
λέγει. εἰ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς
ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν. αἰσχρὸν γάρ
ἐστι γυναιξὶν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν. ἢ ἀφ᾽ ὑμῶν
ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐξῆλθεν; ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους
κατήντησεν; εἴ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι, ἢ
πνευματικὸς, ἐπιγινωσκέτω ἃ γράφω ὑμῖν,
ὅτι κυρίου εἰσὶν ἐντολαί. εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, ἀγνο
είτω. ὥστε ἀδελφοὶ, ζηλοῦτε τὸ προφητεύειν,
καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε. πάν-
τα εὐσχημόνως, καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω.

ξς Γνωρίζω δὲ ὑμῖν ἀδελφοὶ τὸ εὐαγγέλι-
ον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ὃ καὶ παρελάβε-
τε, ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε, δι᾽ οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι
λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε,
ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε. παρέδωκα γὰρ
ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέλαβον, ὅτι χρι
στὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν,
κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι
ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, κατὰ τὰς γρα-
φὰς, καὶ ὅτι ὤφθη κηφᾷ, εἶτα τοῖς δώδε
κα, ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις
ἀδελφοῖς ἐφάπαξ. ἐξ ὧν οἱ πλείους μέ
νουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθη-
σαν. ἔπειτα ὤφθη ἰακώβῳ, εἶτα τοῖς
ἀποστόλοις πᾶσιν. ἔσχατον δὲ πάντων,
ὡσπερεὶ

omia ad ædificationem fiant. Siue lingua
quis loquitur, fiat per binos, aut ad sum-
mum ternos, idq́ uicissim, & unus interp-
tetur. Quod si non sit interpres, taceat in
ecclesia, cæterum sibiipsi loquatur & deo.
Prophetæ uero duo aut tres loquantur, &
cæteri diiudicent. Porrò si alii fuerit reuela
tum assidenti, prior taceat. Potestis em̄ sin
gulatim omnes prophetare, ut omnes di-
scant, & omnes consolationē accipiant, &
spiritus pꝛophetarū prophetis subiiciunt.
Non enim est confusionis autor deus, sed
pacis, ut in omnibus cōgregationibus san
ctorū. Mulieres uestræ in ecclesiis sileant:
nec enim permissum est illis ut loquātur,
sed ut subditæ sint: queādmodū & lex di-
cit. Quod si quid discere uolunt, domi su-
os uiros interrogent. Nam turpe est mulie
eribus in cœtum loqui. An à uobis sermo
dei profectus est? An in uos solos incidit?
Si quis uidetur propheta esse, aut spiritu-
alis, agnoscat quæ scribo uobis, ꝙ domini
sint præcepta: cæterū si quis ignorat, igno-
ret. Proinde fratres, ad id enitamini, ut ꝓ-
phetetis, & loqui linguis ne uetueritis.
Omnia decenter, & secundū ordinē fiant.
Notū aūt uobis facio fratres euāgeliū, XVI
quod euangelizaui uobis, quod & accepi-
stis, in quo & statis, ꝑ quod & salutē conse
quimini, quo pacto annunciarim uobis, si
tenetis, nisi frustra credidistis. Tradidi em̄
uobis in primis, quod & acceperā: ꝙ Chri
stus mortuus fuerit pro peccatis nostris, se
cundū scripturas: & ꝙ sepultus sit, & quod
resurrexerit tertio die, secundū scripturas,
& quod uisus sit Cephæ, deinde duode-
cim illis, postea uisus est plusq́ quingētis
fratribus simul. Ex quibus plures manent
ad hunc usq́ diem: quidam autem & ob-
dormierūt. Deinde uisus est Iacobo, post
apostolis omnib⁹. Postremo uero omniū
uelut

ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κἀμοί. ἐγὼ γάρ
εἰμὶ ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμὶ
ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα
τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ. χάριτι δὲ θεοῦ εἰμί,
ὅ εἰμι. καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμέ, οὐ κενὴ
ἐγενήθη, ἀλλὰ περισσότερον αὐτῶν πάντων
ἐκοπίασα. οὐκ ἐγὼ δέ, ἀλλ᾽ ἡ χάρις τοῦ θεοῦ,
ἡ σὺν ἐμοί. εἴτε οὖν ἐγώ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτως
κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε. εἰ δὲ χρι
στὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται,
πῶς λέγουσί τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις
νεκρῶν οὐκ ἔστιν; εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ
ἔστιν, οὐδὲ χριστὸς ἐγήγερται. εἰ δὲ χριστὸς
οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν,
κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν. εὑρισκόμεθα δὲ
καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ θεοῦ, ὅτι ἐμαρτυρή
σαμεν κατὰ τοῦ θεοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν χριστόν,
ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρον-
ται. εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐ δὲ χρι
στὸς ἐγήγερται. εἰ δὲ χριστὸς οὐκ ἐγήγερται,
ματαία ἡ πίστις ὑμῶν. ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁ-
μαρτίαις ὑμῶν. ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες
ἐν χριστῷ, ἀπώλοντο. εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλ
πικότες ἐσμὲν ἐν χριστῷ μόνον, ἐλεεινότε-
ροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν. Νυνὶ δὲ χρι
στὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κε-
κοιμημένων ἐγένετο. ἐπειδὴ γὰρ δι᾽ ἀνθρώ-
που ὁ θάνατος, καὶ δι᾽ ἀνθρώπου ἀνάστα-
σις νεκρῶν. ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ ἀδὰμ πάν-
τες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ χριστῷ
πάντες ζωοποιηθήσονται. ἕκαστος δὲ ἐν τῷ
ἰδίῳ τάγματι, ἀπαρχὴ χριστός, ἔπειτα οἱ
τοῦ χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. εἶτα τὸ τέ-
λος, ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ
καὶ πατρί, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχήν,
καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν, καὶ δύναμιν. δεῖ γὰρ
αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντας
τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. ἔσχατος
» ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. πάντα
» γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. ὅτ
ἂν δὲ εἴπῃ, ὅτι πάντα ὑποτέτακται,

δηλονότι

uelut abortiuo uisus est & mihi. Ego em̄
sum minimus apostolorū:qui nō sum ido
neus,ut dicar apostolus,ꝓpterea ꝙ psecu-
tus sim ecclesiam dei:sed gratia dei sum,id
quod sum.Et gratia eius quæ profecta est
in me,non fuit inanis, sed copiosius ꝙ̄ illi
omnes laboraui:nō ego tamen,sed gratia
dei,quæ mihi adest.Siue igitur ego,siue il
li,sic prædicamus,& sic credidistis.Quod si
Christus prædicat᷑ à mortuis resurrexisse,
quomodo dicunt quidā inter uos, nō esse
resurrectionē mortuorū? Porrò si resurre
ctio mortuorū nō est, ne Christus quidē
resurrexit. Quod si Christus non resurre-
xit, inanis uidelicet est prædicatio nostra,
inanis autem est & fides uestra. Repimur
aūt & falsi testes dei, qm̄ testificati sumus
de deo,ꝙ excitauerit Christū, quē nō exci
tauit,si uidelicet mortui nō resurgūt.Etem̄
si mortui non resurgunt, ne Christus qui-
dem resurrexit.Quod si Christus nō resur
rexit,superuacanea est fides uestra: adhuc
estis in peccatis uestris.Igitur &qui obdor
mierunt in Christo, perierunt. Si in uita
hac spem in Christo tantū fixā habemus,
maxime miserabiles omniū hominum su
mus.Nunc aūt Christus surrexit ex mor-
tuis,primitiæ eorum qui dormierant,fuit.
Postꝙ̄ em̄ p hominē mors,etiā per homi
nē resurrectio mortuorū.Quēadmodum
enim p Adā oēs moriunt᷑,ita & p Chri-
stū oēs uiuificabunt᷑:unusquisq; aūt in ꝓ
prio ordine:primitiæ Christus,deinde ij q
sunt Christi in aduentu ipsius: mox finis,
cū tradiderit regnū deo & patri,cum abo-
leuerit omnē principatum, & omnē pote-
statem,ac uirtutē.Nā oportet eū regnare,
donec posuerit oēs inimicos sub pedes
suos. Nouissimus hostis aboletur mors.
Nam omnia subiecit sub pedes illius. At-
qui cum dicat,quod omnia subiecta sint,

 palam

δῆλον ὅτι, ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται, τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ᾖ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. ἐπεὶ τί ποιήσουσιν, οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν; καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νὴ τὴν ἡμετέραν καύχησιν, ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. μὴ πλανᾶσθε. φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. ἀγνωσίαν γὰρ θεοῦ τινὲς ἔχουσι. πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. ἀλλ' ἐρεῖ τις. πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; ἄφρον. σὺ ὃ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. καὶ ὃ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου, ἤ τινος τῶν λοιπῶν. ὁ δὲ θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε, καὶ ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. οὐ πᾶσα σὰρξ, ἡ αὐτὴ σάρξ, ἀλλὰ ἄλλη μὲν σὰρξ ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων, ἄλλη δὲ * πτηνῶν. καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια. ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων, ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων. ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ. σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει. σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. ἔστι σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν. οὕτως καὶ γέγραπται. ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν, ὁ ἔσχατος ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν. ἀλλ' οὐ πρῶ-

τον,

ἄλλως* πετεινῶν.

palam est, excipiendum eum, qui subiecit illi omnia. Cum autē subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius subijcietur ei, qui illi subiecit omnia, ut sit deus omnia in oībus. Alioqui quid facient ij, qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui nō resurgunt? Cur & baptizant̄ pro illis? Quid & nos periclitamur omni tempore? Indies morior, per nostram gloriationem, quā habeo in Christo Iesu dn̄o nostro. Si secundū hominē, cum bestijs depugnaui Ephesi, quæ mihi utilitas, si mortui non resurgunt? Edamus & bibamus, cras enim morimur. Ne decipiamini. Mores bonos colloquia corrumpunt mala. Expergiscimini iuste, & ne peccetis. Nam ignorationē dei nōnulli habent. Ad pudorē uobis loquor. At dicet aliquis: Quomodo resurgūt mortui? Quali aūt corpore uenient? Stulte. Tu quod seminas, nō uiuificatur, nisi mortuū fuerit. Et hoc quod seminas, nō corpus, qd̄ nascetur, seminas, sed nudū granū, exēpli causa, tritici aut alicuius ex cæteris. Sed deus illi dat corpus ut uoluit, & unicuiq; seminum suū corpus. Non omnis caro, eadem caro: sed alia quidē caro hominū, alia uero caro pecorū, alia uero pisciū, alia uero uolucriū. Et sunt corpora cœlestia, & sunt corpora terrestria. Verum alia quidē cœlestiū gloria, alia uero terrestriū, alia gloria solis, & alia gloria lunæ, & alia gloria stellarum. Stella siquidē à stella differt in gloria. Sic & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, resurgit in incorruptibilitate: seminatur in ignominia, resurgit in gloria: seminatur in infirmitate, resurgit in potentia. Seminat̄ corp⁹ aīale, resurgit corpus spūale. Est corp⁹ aīale, & est corp⁹ spūale: quēadmodū & scriptū est: Factus est primus homo Adā in animā uiuentē, extremus Adā in spiritū uiuificantē. At nō pri-

mum,

τὸν τὸ πνευματικὸν, ἀλλὰ τὸ ψυχικὸν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν. ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός. ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ. οἷος ὁ χοϊκὸς, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί. καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. τοῦτο δέ φημι ἀδελφοὶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύναται. οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω. πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι. σαλπίσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα. δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος. καθεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος. ποῦ σου θάνατε τὸ κέντρον; ποῦ σου ἄδη τὸ νῖκος; τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἁμαρτία. ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας, ὁ νόμος. τῷ δὲ θεῷ χάρις, τῷ διδόντι ἡμῖν τὸ νῖκος, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ. ὥστε ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ, ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ κυρίου πάντοτε, εἰδότες, ὅτι ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἔστι κενὸς ἐν κυρίῳ.

ιϛ Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, ὥσπερ διέταξα ταῖς ἐκκλησίαις τῆς γαλατίας, οὕτως καὶ ὑμεῖς ποιήσατε. κατὰ μίαν σαββάτων, ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω, θησαυρίζων ὅτι ἂν εὐοδῶται, ἵνα μὴ ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται. ὅταν δὲ παραγένωμαι, οὓς ἐὰν δοκιμάζητε δι' ἐπιστολῶν, τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς ἱερουσαλήμ. ἐὰν δὲ ᾖ ἄξιον τοῦ κἀμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται. ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν μακεδονίαν διέλθω.

mum, quod spirituale, sed quod animale, deinde quod spirituale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo, ipse dominus de cœlo. Qualis terrenꝰ ille, tales & hi qui terreni sunt. Et qualis ille cœlestis, tales & ij qui cœlestes sunt. Et quemadmodum gestauimus imaginē terreni, gestabimꝰ & imaginē cœlestis. Hoc autem dico fratres, quod caro & sanguis regni dei hæreditatē consequi non possunt. Neqꝫ corruptio incorruptibilitatis hæreditatem accipit. Ecce mysterium uobis dico. Non omnes quidē dormiemus, omnes tamē imutabimur, in puncto tēporis, in momento oculi, per extremam tubam. Canet enim, & mortui resurgent incorruptibiles, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, & mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem: & mortale hoc induerit immortalitatē, tunc fiet sermo q̄ scriptꝰ est: Absorpta est mors in uictoriam. Vbi tuus mors aculeus? ubi tua inferne uictoria? Aculeus aūt mortis, peccatum: potentia uero peccati, lex. Sed deo gratia, qui dedit nobis uictoriam, per dñm nostrum Iesum Christum. Itaqꝫ fratres mei dilecti, stabiles sitis, immobiles, abundantes in opere dñi semper, cum sciatis, ꝙ labor uester nō est inanis in dño.

Cæterū de collatione in sanctos, quemadmodū ordinaui ecclesijs Galatiæ, ita & XVI
uos facite. In una sabbatorum unusquisqꝫ uestrum apud se seponat, recondens quicquid cōmodū fu erit: ne cū uenero, tūc collationes fiant. Vbi uenero autem, quoscūque probaueritis per epistolas, hos mittā ut perferant munificentiam uestram Hierosolymā. Quod si fuerit operæpretiū, ut & ipse ꝑficiscar, mecū proficiscent̄. Veniā autem ad uos, cum Macedoniā transiero.

μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι. πρὸς ὑμᾶς δὲ τυ
χὸν παραμενῶ, ἢ καὶ παραχειμάσω, ἵνα ὑμεῖς
με προπέμψητε, οὗ ἐὰν πορεύωμαι. οὐ θέλω
γὰρ ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν, ἐλπίζω δὲ χρό
νον τινὰ ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ κύριος
ἐπιτρέπῃ. ἐπιμενῶ δὲ ἐν ἐφέσῳ ἕως τῆς πεντη
κοστῆς. θύρα γάρ μοι ἀνέῳγε μεγάλη καὶ
ἐνεργής, καὶ ἀντικείμενοι πολλοί. ἐὰν δὲ ἔλ
θῃ τιμόθεος, βλέπετε ἵνα ἀφόβως γένηται
πρὸς ὑμᾶς. τὸ γὰρ ἔργον κυρίου ἐργάζεται, ὡς καὶ
ἐγώ. μή τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ, προπέμψα
τε δὲ αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ, ἵνα ἔλθῃ πρός με. ἐκ
δέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν. περὶ
δὲ ἀπολλὼ τοῦ ἀδελφοῦ. πολλὰ παρεκάλεσα
αὐτὸν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῶν ἀδελ
φῶν. καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα, ἵνα νῦν ἔλ
θῃ. ἐλεύσεται δὲ, ὅταν εὐκαιρήσῃ. γρηγορεῖτε,
στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦ
σθε. πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω. πα
ρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, οἴδατε τὴν οἰκί
αν στεφανᾶ, ὅτι ἐστὶν ἀπαρχὴ τῆς ἀχαΐας, καὶ
εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑαυτούς,
ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις,
καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι. χαί
ρω δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ στεφανᾶ, καὶ φορτουνά
του, καὶ ἀχαϊκοῦ, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, οὗτοι
ἀνεπλήρωσαν. ἀνέπαυσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦ
μα, καὶ τὸ ὑμῶν. ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιού
τους. ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τῆς ἀσί
ας. ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν κυρίῳ πολλὰ ἀκύ
λας καὶ πρίσκιλλα, σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν
ἐκκλησίᾳ. ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ
πάντες. ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι
ἁγίῳ. ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ παύλου. εἴ
τις οὐ φιλεῖ τὸν κύριον ἰησοῦν χριστὸν, ἤτω
ἀνάθεμα, μαραναθά. ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἰη
σοῦ χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάν
των ὑμῶν ἐν χριστῷ ἰησοῦ. ἀμήν.

πρὸς κορινθίους πρώτη.

ἐγράφη ἀπὸ φιλίππων διὰ στεφανᾶ καὶ
φορτουνάτου, καὶ ἀχαϊκοῦ, καὶ τιμοθέου.

Macedoniã enim ptrãsiturus sum. Apud
uos autẽ forte permanebo, aut etiam hy-
bernabo, ut uos me deducatis quocunque
proficiscar. Nolo em̃ uos nunc transcursu
uidere, sed spero tempus aliquantũ mãsu-
rum me apud uos, si dominus permiserit.
Cõmorabor autem Ephesi, usq; ad diem
quinquagesimũ. Nam hostiũ mihi aper-
tũ est magnũ, & efficax, & aduersarij mul
ti. Quod si uenerit Timotheus, uidete ut
absq; metu sit apud uos: opus em̃ dñi ope
rat̃, queadmodũ & ego. Ne quis igit̃ eum
spernat, sed prosequamini eum cũ pace, ut
ueniat ad me. Expecto enim illũ cũ fratri-
bus. Porrò de Apollo fratre: Multum hor
tatus sum illũ, ut iret ad uos cũ fratrib9, &
omnino non erat uoluntas nunc eundi.
Venturus est aũt, cum opportunitatẽ erit
nactus. Vigilate, state in fide, uiriliter agi-
te, estote fortes. Omnia uobis cum charita
te fiant. Obsecro autem uos fratres: No-
stis familiã Stephanæ, esse primitias Acha
iæ, & quod in ministerium sanctis ordina
runt seipsos, ut & uos subditi sitis talibus,
& omni adiuuanti & laboranti. Gaudeo
uero de aduentu Stephanæ & Fortunati
& Achaici: quoniam id quod mihi deerat
uestri, hi suppleuerunt. Refocillauerũt em̃
spiritũ meum ac uestrum. Agnoscite itaq;
huiusmodi. Salutãt uos ecclesiæ Asiæ. Sa-
lutant uos in dño multũ Aquila & Priscil
la, cũ ea quæ in domo est ipsorum ecclesia.
Salutant uos fratres oẽs. Salutate inuicem
osculo sancto. Salutatio mea manu Pauli.
Si quis nõ diligit dñm Iesum Christũ, sit
anathema maran atha. Gratia domini Ie
su Christi sit uobiscum. Dilectio mea cum
omnibus uobis in Christo Iesu. Amen.

Ad Corinthios prior

Missa fuit è Philippis, per Stephanam
& Fortunatũ, & Achaicum, & Timotheũ.

ὙΠΌΘΕΣΙΣ ΤΗ͂Σ ΠΡῸΣ ΚΟΡΙΝΘΊΟΥΣ ΔΕΥΤΈΡΑΣ ἘΠΙΣΤΟΛΗ͂Σ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ μακεδονίας. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. δεξάμενοι οἱ κορίνθιοι τὴν προτέραν ἐπιστολήν, κατενύγησαν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ τοῦ λαβόντος τὴν μητρυιάν, καὶ ἐλυπήθησαν, ὡς παριδόντες τὸ τοιοῦτον ἁμάρτημα. εἶτα ὑφηρπάζοντο ὑπό τινων, τῶν καὶ τὰς προφάσεις τῶν σχισμάτων ποιούντων, ὥστε παρακαθέζεσθαι τῷ γράμματι τοῦ νόμου, καὶ ἀδιάφορον ἡγεῖσθαι τὴν παρὰ τοῦ χριστοῦ χάριν, καὶ μᾶλλον προσέχειν τοῖς ἐν προσώπῳ καυχωμένοις. ἦσαν δὲ καὶ περὶ τῆς λογίας, τῆς εἰς τοὺς ἁγίους φροντίζοντες καλῶς. πρὸς ταῦτα οὖν ἀντιγράφει ὁ ἀπόστολος. καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τοὺς ἐκβαλόντας τὸν παρανομήσαντα. ἔπειτα ἀξιώσασιν αὐτοῖς ἀνθικετεύει, καὶ μετανοήσαντα ἐκεῖνον κελεύει δεχθῆναι. ἐν αὐτῇ δὲ διδάσκει περὶ τοῦ νόμου, διαιρῶν τὸ γράμμα τοῦ νόμου. καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐ δεῖ λαμβάνειν τὰ γράμματα μόνον τοῦ νόμου, ἀλλ᾽ ἐν αὐτῷ τῷ γράμματι τὴν διάνοιαν ἐρευνᾶν. οὐ γὰρ μόνον ῥῆμά ἐστιν ὁ νόμος, ἀλλ᾽ ἐν τοῖς ῥητοῖς ἐστι, καὶ ὁ νοῦς τοῦ πνεύματος. ἔπειτα ὅτι τοῦ χριστοῦ ἐλθόντος, καινὴ κτίσις γέγονεν, καὶ οὐ δεῖ κατὰ τὸ παλαιὸν ζῆν, ἀλλ᾽ ὡς ἐν καινῇ κτίσει, ἐν πᾶσιν ἀναστρέφεσθαι, καὶ ἀργὴν εἶναι λοιπὸν τὴν περιτομήν. ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς καὶ περὶ τῆς διακονίας, καὶ προτρέπεται αὐτὴν μᾶλλον πλεονάζειν. αἰτιώμενος δὲ τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καταλέγει πάντα, ἅπερ πέπονθε διὰ τὸν κύριον. καὶ τὰς ὀπτασίας δὲ διηγεῖται, ἅσπερ ἑώρακεν, εἴς τε τὸν παράδεισον, καὶ εἰς τὸν τρίτον οὐρανὸν ἁρπαγείς. εἶτα παραγγείλας μὴ ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ μετανοεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐν εὐχαριστίᾳ, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν. ἔστι δὲ ὡς ταῦτα, ὁ πᾶς λόγος ἐστὶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ περί τε ἑαυτοῦ, καὶ περὶ κορινθίων, καὶ τῶν ψευδαποστόλων. καὶ ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως, πρόεισιν εἴς τε τὰ τῆς χάριτος θεοῦ, ἢ περὶ ἀγαθῆς πολιτείας, κατὰ τὸ εὐσυνείδητον, καὶ τὸ ἐναγώνιον, καὶ τὸ ἀφιλοχρήματον, καὶ περὶ τῆς μεταδοτικῆς ἀρετῆς, καὶ περὶ τῆς τῶν ψευδαποστόλων ἀλαζονείας καὶ πονηρίας.

IN SECVNDAM AD CORINTHIOS EPISTOLAM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

PRimum reddit causas Corinthijs, quare non reuiserit illos, quemadmodū pollicitus est epistola superiore: prius quædā præfatus de suis afflictionibus, quas ob euangeliū Christi perpetiebatur, ostendēs in tantis malis deū sibi fuisse solatio. Mox reconciliat Corinthijs eum, quem superiore epistola iusserat tradi satanæ, ut amanter reciperēt castigatum, quē peccantē eiecerant. Hæc fermè cap. primo ac secūdo. Deinde prædicat studiū suū in euangelio prædicando, obiter taxans ac notās cæteros pseudapostolos, qui suo seruientes quæstui, suæ studentes gloriæ, nusq; nō pelliciebant ad legem Mosaicam, quam Christo sic conabantur admiscere, quasi sine huius accessione non esset spes salutis. Itaque umbris legis Mosaicæ præfert euangelij lucem: subinde adhortans illos non ad ceremonias legis, sed ad conscientiam uitámque Christo dignam: testans interim qua synceritate prædicauerit euangelium Christi, quātumq; malorum eius gratia perpessus sit spe præmij cœlestis

Ad.

Ad hæc indicat quibus in rebus sita sit potissimum Christiana pietas. Hæc tractant in calce cap. secūdi, cap. tertio, quarto, qnto, & principio sexti. Nā reliqua huius capitis parte, simulq; initio proximi hortatur illos, ut agnoscentes dignitatem & sanctitatem suæ professionis, modis omnibus abstineant ab inquinamentis ethnicorum, cum quibus nihil esset illis cōmune. Quarto loco lenit superioris reprehensionis acerbitatem, collaudans illorum obedientiam, quod epistolæ suæ, licet obiurgatrici, per omnia paruissent: gratulaturq;, quod is mœror temporarius summum gaudium utrisque pepererit, uelut cum ex amaro pharmaco consequitur gratissima sanitas. Quinto loco cum exemplo Macedonū, tum uarijs argumentis ac scripturarum testimonijs prouocat, ut pro sua quisq; facultate, próq; animi propensione conferat aliquid in subsidium sanctorū, qui Hierosolymis agebant, memor hoc sibi mandatum à Petro: ad hoc negocij misso Tito cum altero collega, ut pleriq; putant, Luca, quos cōmendat Corinthijs. Hæc agit capi. octauo & nono. Sexto, quos ante taxauit oblique, palàm insectatur pseudapostolos, qui fastu ac supercilio dignitatem ac maiestatem apostolicam præ se ferebant, Paulum in contemptum uocantes uelut humilem: ut qui cerdonicā exercuerit, uelut imperitum, & infantem, ad hæc toties cæsum, ac uexatum iniurijs. Aduersus hos autoritatem suam asserit apud Corinthios, testans nusquàm sibi deesse autoritatem ac potestatem apostolicam, sed qua nolit uti, grauandis alijs, quemadmodum cæteri, sed tantum ad commodum suorum & Christi gloriam. Deinde præfatus ueniam stulticiæ, quod de se gloriosius quædam dicere cogeretur: primum æquat se summis apostolis: deinde præfert etiam, idq; multis nominibus, uel quod latius sparserit Euangelij doctrinā, uel quod unus gratuito eam tradiderit, neq; per se neq; per suos grauans Achaicos, uel quod plura perpessus sit Euangelij causa, quàm illorum quisquam: ea sibi gloriæ uertens, ob quæ quibusdam uidebatur contemptior. Porrò sermonis imperitiam agnoscens modestiæ causa, rerum scientiam sibi uindicat, ne qd uel hic desiderent. Postremo, quoniam pseudapostoli fictis angelorum uisionibus sese uenditabant apud simplices, Paulus ueram & insignem adducit uisionem, se raptum in tertium usq; cœlum, atq; illic edoctum, quæ captum hominum excedant. Hæc ferè cap. decimo, undecimo, & duodecimo. Septimo, ne per pseudapostolos relaberentur in pristina uitia, testatur sibi in animo esse, inuisere illos: cum autoritate interminans, ne tales eos offendat, ut sui dissimilis esse cogatur: aut ne, sicut epistola sæuire coactus est, ita præsens quoq; sæuire cogatur, qd ante hac nō fecerit, cum suo iure potuisset. Hæc agit in calce capitis duodecimi, & cap. decimotertio. Græcorum inscriptiones testantur, hanc epistolam missam è Philippis per Titum & Lucā. Cæterum argumenta, quæ nullo autore, sed cōmoda breuitate habentur in Latinis codicibus, testantur, per eosdem missam è Troade. Nā huius loci meminit capite secundo.

FINIS:

ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑ.

A Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ, τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι, τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. εὐλογητὸς ὁ θεὸς, καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν, τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει διὰ τῆς παρακλήσεως, ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ. ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτως διὰ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. εἴτε δὲ θλιβόμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως, καὶ σωτηρίας, τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν, εἴτε παρακαλούμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, καὶ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν, εἰδότες, ὅτι ὥσπερ κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτως καὶ τῆς παρακλήσεως.

Οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοί,
B ὑπὲρ τῆς θλίψεως ἡμῶν, τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐβαρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς, τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ θεῷ

τῷ

AD CORINTHIOS SECVNDA.

PAVLVS apoſtolus Ieſu Chriſti per uoluntatem dei, ac Timotheus frater, congregationi dei, quæ eſt Corinthi, unà cum ſanctis omnibus, qui ſunt in tota Achaïa. Gratia uobis & pax à deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto. Benedictus deus, & pater domini noſtri Ieſu Chriſti, qui eſt pater miſericordiarum, & deus omnis conſolationis, conſolans nos in omni afflictione noſtra, in hoc, ut poſſimus conſolari, eos qui ſunt in quauis afflictione, per cōſolationem, qua nosipſos conſolatur deus. Quoniam ſicut abundant afflictiones Chriſti in nobis, ita per Chriſtum abundat & conſolatio noſtra. Siue autem affligimur pro ueſtri conſolatione ac ſalute, quæ operatur in tolerantia earundem afflictionum, quas & nos patimur, ſiue conſolationem accipimus pro ueſtri conſolatione ac ſalute, ſpes etiam noſtra firma eſt pro uobis, cum ſciamus, quod quemadmodum participes eſtis afflictionum, ſic futuri ſitis & conſolationis. Non enim uolumus uos ignorare fratres, de afflictione noſtra, quæ nobis accidit in Aſia, quoniam ſupra modum grauati fuimus ſupra uires, adeo ut deſperauerimus etiam de uita. Quin ipſi in nobiſipſis, ſententiam mortis acceperamus, ne confideremus in nobiſipſis, ſed in deo

qui

τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς, ὃς ἐκ τηλικούτου
θανάτου ἐῤῥύσατο ἡμᾶς, καὶ ῥύεται. εἰς ὃν ἠλ-
πίκαμεν, ὅτι καὶ ἔτι ῥύσεται, συνυπουρ-
γούντων καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει, ἵνα
ἐκ πολλῶν προσώπων, τὸ εἰς ἡμᾶς χάρι-
σμα, διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν.
ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστί, τὸ μαρτύρι-
ον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἁπλότη-
τι καὶ εἰλικρινείᾳ θεοῦ, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ,
ἀλλ' ἐν χάριτι θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κό-
σμῳ, περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς.

Γ Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἢ ἃ
ἀναγινώσκετε, ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε. ἐλπίζω
δὲ, ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε. κα-
θὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους, ὅτι
καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς
ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ. καὶ
ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἐβουλόμην πρὸς ὑ-
μᾶς ἐλθεῖν πρότερον, ἵνα δευτέραν χάριν
ἔχητε, καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς μακεδονί-
αν, καὶ πάλιν ἀπὸ μακεδονίας ἐλθεῖν πρὸς
ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν
ἰουδαίαν. τοῦτο οὖν βουλευόμενος, μή τι ἄρα
τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην; ἢ ἃ βουλεύομαι,
κατὰ σάρκα βουλεύομαι; ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ
ναὶ, καὶ τὸ οὒ, οὔ. πιστὸς δὲ ὁ θεὸς, ὅτι ὁ λό-
γος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο ναὶ, καὶ
οὔ. ὁ γὰρ τοῦ θεοῦ υἱὸς Ἰησοῦς χριστὸς, ὁ ἐν ὑ-
μῖν δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς, δι' ἐμοῦ καὶ σιλου-
ανοῦ καὶ τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ, ἀλ-
λὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν. ὅσαι γὰρ ἐπαγ-
γελίαι θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ
ἀμὴν, τῷ θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν. ὁ δὲ
βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς χριστὸν, καὶ
χρίσας ἡμᾶς, θεὸς, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡ-
μᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ πνεύμα-
τος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν.

Δ Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν θεὸν ἐπικαλοῦμαι
ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν,
οὐκέτι ἦλθον εἰς κόρινθον. οὐχ ὅτι κυριεύο-
μεν ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν
τῆς χαρᾶς

qui ad uitā suscitat mortuos, qui ex tanta
morte eripuit nos,& eripit: in quo spem fi
xam habemus, quod & iam posthac ere-
pturus sit, simul adiuuantibus & uobis, p
deprecationem pro nobis, ut ex multis p-
sonis, pro dono in nos collato, per multos
gratiæ agantur pro nobis. Nam gloriatio
nostra hæc est, testimoniū cōscientiæ no-
stræ, quod cum simplicitate & synceritate
dei, nō sapiētia carnali, sed p gratiā dei cō-
uersati fuerimus in mūdo, abundātius au
tem erga uos. Nō em̄ alia scribim⁹ uobis,
q̄ quæ legitis, aut etiam agnoscitis. Spero
autem, q̄ usq; ad finem quoq; agnoscetis,
quemadmodū & agnouistis nos ex par-
te, quoniā gloria uestra sumus, queādmo-
dū & uos nostra, in die dn̄i Iesu. Et hac fi-
ducia uolebā ad uos uenire prius, ut gemi
nā apud uos inirem gratiā,& per uos per-
transire in Macedoniā,& rursum à Mace-
donia uenire ad uos, ac à uobis deduci in
Iudæam. Hoc igitur cum in animo uersa-
rem, nuncubi leuitate sum usus? aut num
quæ cogito, secundum carnem cogito? Vt
sit apud me, quod est etiam, etiā: & quod
est non, non. Imò fidelis deus, quod sermo
noster erga uos, non fuit etiā,& nō. Nam
dei filius Iesus Christus, qui inter uos per
nos prædicatus est, per me & Syluanum,
ac Timotheum, non fuit etiam & nō, sed
etiam per ipsum fuit. Quotquot enim
sunt promissiones dei, per ipsum sunt
etiam, & per ipsum amen, deo ad glo-
riam per nos. Porrò qui confirmat nos
unà uobiscum in Christum: & qui unxit
nos, deus est: qui etiam obsignauit nos,
dedítque arram spiritus in cordibus no-
stris. Ego uero testem deum inuoco in
animā meam, quod parcēs uobis, nōdum
uenerim Corinthū, nō quod dominemur
uobis nomine fidei, sed adiutores sumus
gaudij

τῆς χαρᾶς ὑμῶν. τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε.
E Ἔκρινα δὲ ἐμαυτῷ τοῦτο, τὸ μὴ πάλιν ἐλ
θεῖν ἐν λύπῃ πρὸς ὑμᾶς. εἰ γὰρ ἐγὼ λυ-
πῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραίνων με, εἰ
μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ; καὶ ἔγραψα ὑμῖν
τοῦτο αὐτὸ, ἵνα μὴ ἐλθὼν, λύπην ἔχω, ἀφ᾽ ὧν
ἔδει με χαίρειν. πεποιθὼς ἐπὶ πάντας ὑ-
μᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστιν. ἐκ
γὰρ πολλῆς θλίψεως, καὶ συνοχῆς καρδί-
ας ἔγραψα ὑμῖν, διὰ πολλῶν δακρύων, οὐ
χ᾽ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γνῶ
τε, ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. εἰ δέ τις
λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ᾽ ἀπὸ
μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς. ἱκα
νὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη, ἡ ὑπὸ
τῶν πλειόνων. ὥστε τοὐναντίον μᾶλλον
ὑμᾶς χαρίσασθαι, καὶ παρακαλέσαι, μή
πως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοι-
οῦτος. διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς, κυρῶσαι εἰς
αὐτὸν ἀγάπην. εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα,
ἵνα γνῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα
ὑπήκοοί ἐστε. ᾧ δέ τι χαρίζεσθε, καὶ ἐγώ. καὶ
γὰρ ἐγὼ εἴ τι κεχάρισμαι, ᾧ κεχάρισμαι,
δι᾽ ὑμᾶς ἐν προσώπῳ χριστοῦ, ἵνα μὴ πλεο
νεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ. οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ
νοήματα ἀγνοοῦμεν.
5 Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν τρωάδα, εἰς τὸ εὐαγ
γέλιον τοῦ χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεῳγμένης
ἐν κυρίῳ, οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί
μου, τῷ μὴ εὑρεῖν με τίτον τὸν ἀδελφόν
μου, ἀλλὰ ἀποταξάμενος αὐτοῖς, ἐξῆλθον
εἰς μακεδονίαν. τῷ δὲ θεῷ χάρις, τῷ πάν
τοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ χριστῷ, καὶ
τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι,
δι᾽ ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ. ὅτι χριστοῦ εὐω-
δία ἐσμὲν τῷ θεῷ, ἐν τοῖς σωζομένοις, καὶ
ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις. οἷς μὲν ὀσμὴ θανά
του, εἰς θάνατον. οἷς δὲ ὀσμὴ ζωῆς, εἰς ζω-
ήν. καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; οὐ γάρ
ἐσμεν ὡς οἱ πολλοὶ καπηλεύοντες τὸν λό-
γον τοῦ θεοῦ, ἀλλ᾽ ὡς ἐξ εἰλικρινείας, ἀλλ᾽ ὡς
ἐκ

gaudij uestri:nã fide statis. Sed decreui II
apud memetipsum hoc,nõ iterũ cũ dolo-
re ad uos uenire.Nam si ego mœrore uos
afficiã,& qs est qui exhilaret me,nisi is qui
mœrore afficit ex me?Et scripsi uobis hoc
ipsum:ne si uenissem ad uos,dolorẽ cape-
rẽ ex his,ex qbus oportebat me cape uo-
luptatẽ:fiduciã hãc habẽs erga uos oẽs, ꝙ
meũ gaudiũ omniũ uestrũ sit.Nã ex mul-
ta afflictione & anxietate cordis scripsi uo
bis,per multas lachrymas,non ut mœrore
afficeremini,sed ut cognosceretis charita-
tem,quam habeo abundantius erga uos.
Quod si quis dolore affecit,non me dolo-
re affecit,sed ex parte, ne aggrauẽ omneis
uos.Sufficit istiusmodi homini increpatio
hæc,quæ facta est à pluribus:adeo ut edi-
uerso magis cõdonare debeatis & cõsola-
ri:ne quo modo fiat, ut immodico dolore
absorbeatur huiusmodi.Quapropter ob-
secro uos,efficite ut ualeat in illũ charitas.
Nam & in hoc scripserã,ut cognoscerẽ pro
bationẽ uestri,an ad omnia obediẽtes si-
tis.Cui uero cõdonatis aliquid,& ego con
dono.Nã & ego si qd condonaui,cui con-
donaui,propter uos cõdonaui in cõspectu
Christi,ne occuparemur à satana.Nõ eñ
illius cogitationes ignoramus. Cæterũ cũ
uenissem Troadẽ in euangeliũ Christi, &
ostiũ mihi esset apertũ ꝑ dñm, nõ habui
relaxationẽ spiritu meo,eo ꝙ non inuenis
sem Titũ fratrẽ meũ,sed dimissis illis, abij
in Macedoniã.Deo aũt gratia, q semꝑ tri
umphat ꝑ nos in Christo, & odorẽ noti-
ciæ suæ manifestat per nos in omni loco
Quoniã Christi bona fragrãtia sum⁹ deo,
in his q salui fiũt,& in his q ꝑeunt,his qdẽ
odor mortis ad mortem,illis uero odor ui
tæ ad uitam.Et ad hæc quis idoneus? Nõ
enim sumus ut pleriq; cauponãtes sermo-
nem dei,sed uelut ex synceritate, sed uelut

ἐκ θεοῦ, κατενώπιον τοῦ θεοῦ, ἐν χριστῷ λαλοῦ-
μεν. Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστά-
νειν. εἰ μὴ χρῄζομεν ὥς τινες συστατικῶν ἐπι-
στολῶν πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν; ἡ
ἐπιστολὴ ἡμῶν, ὑμεῖς ἐστέ, ἐγγεγραμμένη ἐν
ταῖς καρδίαις ἡμῶν, γινωσκομένη καὶ ἀνα-
γινωσκομένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων, φα-
νερούμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ χριστοῦ, διακο-
νηθεῖσα, ὑφ' ἡμῶν ἐγγεγραμμένη, οὐ μέλα-
νι, ἀλλὰ πνεύματι θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλα-
ξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρ-
κίναις.

Πεποίθησιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τοῦ
χριστοῦ πρὸς τὸν θεόν, οὐχ ὅτι ἱκανοί ἐσμεν
ἀφ' ἑαυτῶν λογίσασθαί τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλ-
λ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ θεοῦ. ὃς καὶ ἱκά-
νωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ
γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος. τὸ γὰρ γράμ-
μα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. εἰ δὲ
ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν, ἐν-
τετυπωμένη ἐν λίθοις ἐγενήθη ἐν δόξῃ, ὥσ-
τε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς ἰσρα-
ὴλ εἰς τὸ πρόσωπον μωϋσέως, διὰ τὴν
δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργου-
μένην, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ
πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ; εἰ γὰρ ἡ διακονία
τῆς κατακρίσεως δόξα, πολλῷ μᾶλλον πε-
ρισσεύει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐν δό-
ξῃ. καὶ γὰρ οὐδὲ δεδόξασται τὸ δεδοξασμέ-
νον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλ-
λούσης δόξης. εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον,
διὰ δόξης, πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον, ἐν δό-
ξῃ. ἔχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῇ
παρρησίᾳ χρώμεθα, καὶ οὐ καθάπερ μωϋ-
σῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυ-
τοῦ, πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς ἰσραὴλ
εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου. ἀλλ' ἐπω-
ρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. ἄχρι γὰρ τῆς σή-
μερον, τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώ-
σει τῆς παλαιᾶς διαθήκης μένει, μὴ ἀνα-
καλυπτόμενον, ὅ, τι ἐν χριστῷ καταργεῖται.
ἀλλ'

ex deo in conſpectu dei, per Chriſtum lo-
quimur. Incipimus rurſus noſipſos com- III
mendare. Num egemus ut nonnulli, com-
mendaticijs epiſtolis apud uos, aut à uo-
bis commendaticijs? Epiſtola noſtra uos
eſtis, inſcripta in cordibus noſtris: quæ in-
telligitur & legitur ab omĩbus hominibꝰ,
dũ declaratis, quod eſtis epiſtola Chriſti,
ſubminiſtrata, à nobis inſcripta, non atra-
mento, ſed ſpiritu dei uiuentis, nõ in tabu-
lis lapideis, ſed in tabulis cordis carneis.
Fiduciam autem huiuſmodi habemus per
Chriſtum erga deum, nõ quod idonei ſi-
mus, ex nobiſipſis cogitare quicq̃, tanquã
ex nobiſipſis: ſed ſi ad aliq̃d idonei ſumꝰ
id ex deo eſt, qui & idoneos fecit nos mini
ſtros noui teſtamenti, non literæ, ſed ſpi-
ritus. Nam litera occidit, ſpiritus autem
uiuificat. Quod ſi adminiſtratio mortis
in literis, deformata in ſaxis, fuit in glo-
ria, adeo ut non poſſent oculos intende-
re filij Iſraël in faciem Moyſi, propter glo-
riam uultus eius, quæ aboletur: cur non
potius adminiſtratio ſpiritus erit in glo-
ria? Nam ſi adminiſtratio condemna-
tionis gloria, multo magis excellit admi-
niſtratio iuſticiæ in gloria. Quandoqui-
dem ne glorificatum quidem fuit, quod
glorificatum eſt in hac parte, propter emi-
nentem gloriam. Etenim ſi quod abole-
tur, fuit in gloria, multo magis id quod
manet, eſt in gloria. Itaque cum habea-
mus huiuſmodi ſpem, multa libertate
utamur: & non, quemadmodum Moy-
ſes ponebat uelamen in facie ſua, ne in-
tenderent filij Iſraël in finem eius quod
abolebatur. Sed obcæcati ſunt ſenſus
illorum. Nam uſque ad diem hodier-
num, idem uelamen in lectione uete-
ris teſtamenti manet, nec tollitur ue-
lum, quod per Chriſtum aboletur. Sed
ad

ἀλλ᾽ ἕως σήμερον, ἡνίκα ἀναγινώσκεται μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. ἡνίκα δ᾽ ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν. οὗ δὲ τὸ πνεῦμα κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος.

Διὰ τοῦτο ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην, καθὼς ἠλεήθημεν, οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλ᾽ ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας, συνιστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων, ἐνώπιον τοῦ θεοῦ.

ι Εἰ δὲ καὶ ἔστι κεκαλυμμένον τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ. οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ χριστὸν ἰησοῦν κύριον, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ ἰησοῦν. ὅτι ὁ θεὸς, ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως, τῆς δόξης τοῦ θεοῦ ἐν προσώπῳ ἰησοῦ χριστοῦ. ἔχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν, ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ᾽ οὐ στενοχωρούμενοι. ἀπορούμενοι, ἀλλ᾽ οὐκ ἐξαπορούμενοι. διωκόμενοι, ἀλλ᾽ οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι. καταβαλλόμενοι, ἀλλ᾽ οὐκ ἀπολλύμενοι. πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ κυρίου ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανερωθῇ.

ια Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, εἰς θάνατον παραδιδό-

ad hunc usque diem, cum legitur Moses,
uelamen cordibus illorum impositum
est. At ubi conuersi fuerint ad dominũ,
tolletur uelamen. Dominus autem spi-
ritus est. Porrò ubi spiritus domini, ibi
libertas. Nos autem omnes retecta fa-
cie, gloriam domini in speculo repræsen
tantes, ad eandem imaginem transfor-
mamur à gloria in gloriam, tanquam à
domini spiritu. Propterea cũ ministe IIII
rium hoc habeamus, ut nostri misertus
est deus, haud degeneramus, sed reie-
cimus occultamenta dedecoris, non uer-
santes per astutiam, neque dolo tractan
tes uerbum dei, sed manifestatione ue-
ritatis, commendantes nosipsos apud
omnem conscientiam hominum, in con
spectu dei. Quod si adhuc uelatum
est euangelium nostrum, in his qui per-
eunt, uelatum est: in quibus deus huius
seculi excæcauit sensus incredulorum,
ne illucesceret illis lumem euangelij, glo
riæ Christi, qui est imago dei. Non
enim nosipsos prædicamus, sed Chri-
stum Iesum dominum: nos autem ser-
uos uestros propter Iesum. Quoniam
deus est, qui iussit è tenebris lucem il-
lucescere, qui luxit in cordibus nostris,
ad illuminationem cognitionis gloriæ
dei, in facie Iesu Christi. Habemus au-
tem thesaurum hunc in testaceis uascu-
lis, ut uirtutis eminentia sit dei, & non
ex nobis, dum in omnibus premimur,
at non anxij reddimur: laboramus, at
non destituimur: persecutionem pati-
mur, at non in ea deserimur: deijcimur,
at non perimus: semper mortificatio-
nem domini Iesu in corpore circumfe-
rentes, ut & uita Iesu in corpore nostro
manifestetur. Semper enim
nos qui uiuimus, in mortem tradimur

παραδιδόμεθα διὰ ἰησοῦν, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ
τοῦ ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν.
ὥστε ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ
δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν. ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦ-
μα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπί-
στευσα, διὸ ἐλάλησα. καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν,
διὸ καὶ λαλοῦμεν, εἰδότες, ὅτι ὁ ἐγείρας
τὸν κύριον ἰησοῦν, καὶ ἡμᾶς διὰ ἰησοῦ ἐγε-
ρεῖ, καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν. τὰ γὰρ πάν-
τα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσασα, διὰ
τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν, περισσεύσῃ
εἰς τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. Διὸ οὐκ ἐκκακοῦ-
μεν, ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος δια-
φθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσωθεν ἀνακαινοῦται ἡ-
μέρᾳ καὶ ἡμέρᾳ. τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλα-
φρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν καθ' ὑπερβολὴν,
εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κα-
τεργάζεται ἡμῖν, μὴ σκοπούντων ἡμῶν
τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα.
τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ
βλεπόμενα, αἰώνια.
ιβ Οἴδαμεν γὰρ, ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡ-
μῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδο-
μὴν ἐκ θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίη-
τον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. καὶ γὰρ ἐν
τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ
ἐξ οὐρανοῦ, ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες. εἴ-
γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμε-
θα. καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει, στενάζο-
ἄλ. *ἐφ' ᾧ. μεν βαρούμενοι, * ἐπειδὴ οὐ θέλομεν ἐκ-
δύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταπο-
θῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. ὁ δὲ κατεργα-
σάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, θεὸς, ὁ καὶ
δοὺς ἡμῖν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος.
Θαρροῦντες οὖν πάντοτε, καὶ εἰδότες, ὅτι
ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἐκδημοῦμεν
ἀπὸ τοῦ κυρίου. διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦ-
μεν, οὐ διὰ εἴδους.
ιγ Θαρροῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον
ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι
πρὸς τὸν κύριον. διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε
ἐνδημοῦ-

propter Iesum, ut & uita Iesu manifeste
tur in mortali carne nostra. Itaq; mors
quidē in nobis agit, uita uero in uobis.
Cæterū cum habeamus eundē spiritum
fidei, iuxta illud quod scriptum est: Cre
didi, & ideo locutꝰ sum: & nos credimꝰ,
quapropter & loquimur, scientes, ꝙ qui
suscitauit dominū Iesum, nos quoq; ꝑ
Iesum suscitabit, & cōstituet uobiscum.
Nam omnia propter uos, ut beneficiū
quod exundauit, pluribus gratias agen
tibus, exuberet in gloriā dei. Propterea
non defatigamur, sed q̄uis externus ho
mo noster corrumpitur, internus tamen
renouat' in dies singulos. Nam momen
tanea leuitas afflictionis nostræ mire, su
pra modum æternū pondus gloriæ pa-
rit nobis, dum nō spectamus ea quæ ui-
dentur, sed ea quæ non uidentur. Nam
quæ uidentur, temporaria sunt: at quæ
non uidentur, æterna. Scimus enim, V
ꝙ si terrenū nostrum domicilium huius
tabernaculi destructum fuerit, ædificati
onem ex deo habemus, domicilium nō
manufactum, æternum in cœlis. Nā in
hoc gemimus, domicilio nostro quod ē
cœlo est, superindui desiderantes. Si ta-
men induti, non nudi reperiemur. Ete-
nim qui sumus in hoc tabernaculo, ge-
mimus onerati: propterea quod noli-
mus exui, sed superindui, ut absorbea-
tur mortalitas à uita. Porrò qui para-
uit nos in hoc ipsum, deus est: qui idem
dedit nobis arrabonem spiritus. Itaque
bono animo sumus semper, & scimus,
quod cum domi sumus in corpore, pere
grinamur à deo. Per fidem enim ambu-
lamus, nō per speciem. Confidimus au-
tem & probamus magis, peregre abes-
se à corpore, & præsentes adesse apud
deum. Quapropter contendimus, siue
domi

ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι. τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ὃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε κακόν. εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ κυρίου, ἀνθρώπους πείθομεν, θεῷ δὲ πεφανερώμεθα. ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι. οὐ γὰρ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν ὑμῖν, ἀλλὰ ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἔχητε πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καὶ οὐ καρδίᾳ. εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, θεῷ, εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν. ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἰ εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον. καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι. ὥστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἴδαμεν κατὰ σάρκα. εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι γινώσκομεν.

Ὥστε εἴ τις ἐν χριστῷ, καινὴ κτίσις, τὰ
15 ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα. τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ, τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. ὡς ὅτι θεὸς ἦν ἐν χριστῷ, κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν, καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς. ὑπὲρ χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν, δεόμεθα ὑπὲρ χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ θεῷ. τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γινώμεθα δικαιοσύνη θεοῦ ἐν αὐτῷ.

12 Συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς. λέγει γὰρ, καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν

domi præsentes, siue foris peregre agentes, ut illi placeamus. Omnes enim nos manifestari oportet corā tribunali Christi, ut reportet unusquisque ea quæ fiunt per corpus, iuxta id quod fecit, siue bonum, siue malum. Scientes igitur terrorē illum domini, suademus hominib⁹, deo uero manifesti sumus. Spero autem nos & in conscientijs uestris manifestos esse. Non enim iterū nosipsos cōmendamus uobis, sed occasionem damus uobis gloriandi de nobis, ut aliquid habeatis aduersus eos, qui in facie gloriantur, & non in corde. Nam siue insanimus, deo insanimus: siue sani sumus, uobis sani sum⁹. Charitas enim Christi constringit nos, iudicantes illud, quod si unus pro omnibus mortuus fuit, ergo omnes mortui fuerunt: & pro omnibus mortuus est, ut qui uiuunt, posthac non sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit. Itaque nos posthac neminem nouimus secundum carnem. Porrò etiamsi cognouimus Christum secundū carnem, nunc tamen non amplius nouimus. Proinde si quis est in Christo, noua creatura est. Vetera præterierūt, ecce noua facta sunt omnia. Omnia autē ex deo, qui recōciliauit nos sibi per Iesum Christum, deditq; nobis ministeriū reconciliationis: quandoquidē deus erat in Christo, mundum recōcilians sibi, non imputans eis peccata sua, & posuit in nobis sermonē recōciliationis. Itaq; nomine Christi legatiōe fūgimur: tanq; deo uos obsecrāte per nos, rogamus ꝓ Christo, reconciliemini deo: eū enim qui non nouit peccatū, ꝓ nobis peccatū fecit, ut nos efficeremur iustitia dei ꝑ illū. Quin & adiuuantes obsecramus, ne in uacuū gratiam dei receperitis. VI
Dicit enim: In tpe accepto exaudiui te, &

 in

ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι. ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας. μηδὲ μίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία, ἀλλ' ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς ὡς θεοῦ διάκονοι, ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις, ἐν ἁγνότητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν πνεύματι ἁγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ, ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει θεοῦ, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας. ὡς πλάνοι, καὶ ἀληθεῖς. ὡς ἀγνοούμενοι, καὶ ἐπιγινωσκόμενοι. ὡς ἀποθνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν. ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι. ὡς λυπούμενοι, ἀεὶ δὲ χαίροντες. ὡς πτωχοί, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες. ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες.

Η Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέῳγε πρὸς ὑμᾶς Κορίνθιοι. ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν. τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέγω. πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ; τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις χριστῷ πρὸς βελίαρ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου; τίς δὲ συγκατάθεσις ναῷ θεοῦ μετὰ εἰδώλων; ὑμεῖς γὰρ ναὸς θεοῦ ἐστὲ ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ θεός. ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν θεός. καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός. διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφορίσθητε, λέγει κύριος. καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει κύριος παντοκράτωρ.

Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας ἀγα-

πητοὶ

in die salutis succurri tibi. Ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies salutis. Nequam usquam demus offensionẽ, ne reprehendatur ministerium, sed in omnibus cõmendemus nosipsos ut dei ministri, in tolerantia multa, in afflictiõibus, in necessitatibus, in anxietatibus, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in uigilijs, in ieiunijs, in puritate, in scientia, in animi lenitate, in benignitate, in spiritu sancto, in charitate nõ simulata, in sermone ueritatis, in potentia dei, ꝑ arma iusticiæ dextra ac sinistra, per gloriam & ignominiam, per conuitia & laudes, quasi impostores, & tamen ueraces: quasi ignoti, & tamen noti: quasi moriẽtes, & ecce uiuimus: quasi correpti, & nõ occisi: quasi dolentes, semper tamen gaudentes: quasi pauperes, multos tamen ditantes: ut nihil habentes, & tamẽ omnia possidentes. Os nostrũ apertũ est erga uos Corinthij. Cor nostrũ dilatatũ est. Non estis angusti in nobis, sed angusti estis in uisceribus uestris. Eandẽ autẽ remunerationẽ, ut filijs polliceor. Dilatemini & uos, ne ducatis iugum cum incredulis. Quod enim cõsortium iusticiæ cũ iniusticia? aut quæ cõmunio luci cum tenebris? aut quæ cõcordia Christo cum Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? aut quid conuenit tẽplo dei cum simulacris? Nam uos templũ estis dei uiuentis, quẽadmodum dixit deus: Inhabitabo in illis, & inambulabo, & ero illorum deus: & ipsi erũt mihi populus. Quapropter exite de medio illorum, & separemini ab illis: dicit dñs: & immundũ ne tetigeritis, & ego suscipiã uos, & ero uobis loco patris, & uos eritis mihi uice filiorum ac filiarum: dicit dominus omnipotẽs.

VII Has igitur promissiones cum habeamus cha-

rissimi

πητοί, καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παν/
τὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπι/
τελοῦντες ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ θεοῦ. χωρή/
σατε ἡμᾶς. οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐ/
φθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν. οὐ
πρὸς κατάκρισιν λέγω. προείρηκα γὰρ, ὅτι ἐν
ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστὲ εἰς τὸ συναποθανεῖν
K καὶ συζῆν. πολλή μοι παῤῥησία πρὸς ὑμᾶς,
πολλή μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν. πεπλήρω
μαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύομαι τῇ χα/
ρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν. καὶ γὰρ ἐλθόν/
των ἡμῶν εἰς μακεδονίαν, οὐδὲ μίαν ἔσχη
κεν ἄνεσιν ἡ σὰρξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐν παντὶ θλι
βόμενοι. ἔξωθεν μάχαι, ἔσωθεν φόβοι. ἀλ
λ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρεκάλεσεν
ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐν τῇ παρουσίᾳ τίτου. οὐ μόνον
δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρα/
κλήσει, ᾗ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν, ἀναγγέλλων ἡ-
μῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρ
μὸν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ, ὥστε με
μᾶλλον χαρῆναι. ὅτι εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς
ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ με/
τεμελόμην. βλέπω γὰρ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐ/
κείνη, εἰ καὶ πρὸς ὥραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς. νῦν
χαίρω, οὐχ' ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπή
θητε εἰς μετάνοιαν. ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ θε
ὸν, ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν. ἡ γὰρ
κατὰ θεὸν λύπη, μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν
ἀμεταμέλητον κατεργάζεται, ἡ δὲ τοῦ κό/
σμου λύπη θάνατον κατεργάζεται. ἰδοὺ
γὰρ αὐτὸ τοῦτο, τὸ κατὰ θεὸν λυπηθῆναι
ὑμᾶς, πόσην κατειργάσατο ὑμῖν σπου/
δὴν, ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτη/
σιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ
ζῆλον, ἀλλ' ἐκδίκησιν. ἐν παντὶ συνεστή/
σατε ἑαυτοὺς ἁγνοὺς εἶναι ἐν τῷ πράγμα/
τι. ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ' εἵνεκεν
τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ εἵνεκεν τοῦ ἀδικηθέν
τος, ἀλλ' εἵνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπου/
δὴν ὑμῶν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐνώ
πιον τοῦ θεοῦ. διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα
ἐπὶ

rissimi, mūdemus nosipsos ab omni inqui
namēto carnis ac spiritus, pficiētes sancti-
moniā cum timore dei. Capaces estote no
stri: neminē læsimus, neminē corrupimus,
neminē fraudauimus. Nō hoc ad cōdēna-
tionem uestri dico. Siquidē iam ante dixi
uobis, ꝙ in cordibus nostris estis ad com-
moriendū & cōuiuendum. Multa mihi fi
ducia erga uos, multa mihi gloriatio de uo
bis, impletus sum consolatione, uehemen/
ter exundo gaudio in omni afflictiōe no-
stra. Etenim cum uenissemus in Macedo-
niam, nullam habuit relaxationē caro no/
stra, sed in omibus affligebamur. Foris pu
gnæ, intus terrores. Verū qui cōsolat hu-
miles, cōsolatus est nos deus per aduētum
Titi. Nō solū aūt p aduētū illius, uerūetiā
per consolationē, quā ille accepit de uobis,
cū annūciaret nobis uestrum desiderium,
uestrū fletum, uestrū pro me studiū, adeo
ut magis gauisus fuerim. Nā etiāsi contri/
staui uos p epistolā, nō me pœnitet, tam
&si pœnituerat. Video nāq ꝙ epistola il/
la, tametsi ad tempus, cōtristauit uos. Nūc
gaudeo, nō ꝙ cōtristati fueritis, sed ꝙ con/
tristati sitis ad pœnitentiā. Nam cōtristati
estis secundū deū, sic ut nulla in re detrimē
to sitis affecti p nos. Nā q secūdū deū est
dolor, is pœnitētiam ad salutē haud pœni
tendam parit: cōtra mūdi dolor mortē ad
fert. Ecce enim istuc ipsum, ꝙ secūdū deū
cōtristati fuistis, quātā in uobis genuit sol
licitudinem, imò satisfactionem, imò indi/
gnationem, imò timorē, imò desiderium,
imò uindictā. Siquidē ubiq cōmēdastis
uosipsos, ꝙ puri sitis in eo negocio. Proin
de tametsi scripsi uobis, nō id feci eius cau/
sa qui læserat, nec eius causa qui læsus fue/
rat, sed ob id, ut palam fieret studium ue-
strum pro nobis apud uos in conspectu
dei. Idcirco consolationem accepimus

ex

ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν. περισσοτέρως δὲ
μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ τίτου, ὅτι
ἀναπέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάν-
των ὑμῶν. ὅτι εἴ τι αὐτῷ ὑπὲρ ὑμῶν κε-
καύχημαι, οὐ κατῃσχύνθην, ἀλλ' ὡς πάν-
τα ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσαμεν ὑμῖν, οὕτω καὶ
ἡ καύχησις ἡμῶν ἡ ἐπὶ τίτου, ἀλήθεια ἐγεν-
νήθη. καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέ-
ρως εἰς ὑμᾶς ἐστιν, ἀναμιμνησκομένου τὴν
πάντων ὑμῶν ὑπακοήν, ὡς μετὰ φόβου
καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν. χαίρω ὅτι ἐν
παντὶ θαῤῥῶ ἐν ὑμῖν.

κα Γνωρίζομεν δὲ ὑμῖν ἀδελφοί, τὴν χάριν
τοῦ θεοῦ, τὴν δεδομένην ἐν ταῖς ἐκκλησί-
αις τῆς μακεδονίας, ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ
θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐτῶν, καὶ
ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν
εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν.
ὅτι κατὰ δύναμιν, μαρτυρῶ, καὶ ὑπὲρ δύ-
ναμιν αὐθαίρετοι, μετὰ πολλῆς παρακλήσε-
ως δεόμενοι ἡμῶν, τὴν χάριν καὶ τὴν κοι-
νωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους,
δέξασθαι ἡμᾶς. καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν,
ἀλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ κυρίῳ, καὶ
ἡμῖν διὰ θελήματος θεοῦ, εἰς τὸ παρακαλέ-
σαι ἡμᾶς τίτον, ἵνα καθὼς προενήρξατο,
οὕτως καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμᾶς καὶ τὴν χά-
ριν ταύτην.

κβ Ἀλλ' ὥσπερ ἐν παντὶ περισσεύετε πί-
στει, καὶ λόγῳ, καὶ γνώσει, καὶ πάσῃ σπου-
δῇ, καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ὑμῖν ἀγάπῃ, ἵνα
καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε. οὐ κατ'
ἐπιταγὴν λέγω, ἀλλὰ διὰ τῆς ἑτέρων
σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης
γνήσιον δοκιμάζων. γινώσκετε γὰρ τὴν
χάριν τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ὅτι
δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὤν, ἵνα ὑ-
μεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε. καὶ
γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι. τοῦτο γὰρ ὑ-
μῖν συμφέρει, οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι,
ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προενήρξασθε ἀπὸ
πέρυσι

ex conſolatione ueſtri: quin uberius inſu-
per gauiſi fuimus ob gaudium Titi, quod
refocillatus ſit ſpiritus illius ab omnibꝰ uo-
bis: quod ſi quid apud illum de uobis glo-
riatus ſum, non fuerim pudefactus, ſed ut
omnia cum ueritate locuti ſumus uobis,
ita & gloriatio noſtra, qua uſus erā apud
Titū, ueritas facta eſt. Et uiſcera illius ma-
iorem in modum erga uos affecta ſunt,
dum recolit omnium ueſtrum obedienti-
am, quemadmodum cū timore ac tremo-
re exceperitis ipſum. Gaudeo ꝙ in omni-
bus confidam uobis. Certiores autē uos VIII
facio fratres de gratia dei, quæ data fuit in
eccleſijs Macedoniæ, quoniam per multā
probationem afflictionis exuberauit gau-
dium illorum, & profunda paupertas illo-
rū exundauit in diuitias ſimplicitatis ipſo-
rum. Nam pro uiribus, teſtor, etiam ſupra
uires prompti fuerunt, multa cum obteſta-
tione rogantes nos, ut beneficium & ſocie-
tatem miniſterij ſuſciperemus in ſanctos:
ac non quatenus ſperabamus, quinetiam
ſemetipſos dediderunt primū domino, de-
inde & nobis per uolūtatem dei, in hoc ut
adhortaremur Titum, ut quemadmodū
ante cœpiſſet, ita & cōſummaret hāc quo-
que erga uos beneficentiam. Imò quēad-
modum ubique abundatis fide, & ſermo-
ne, & ſcientia, & omni diligentia, & in ea
quæ ex uobis erga nos eſt charitate, facite
ut in hac quoque beneficentia abundetis.
Non ſecundum imperium loquor, ſed per
ſollicitudinem, erga alios etiam ueſtræ di-
lectionis ſynceritatem approbans. Noſtis
enim beneficentiam domini noſtri Ieſu
Chriſti, quod propter uos pauper factus
ſit, cum eſſet diues, ut uos illius paupertate
diteſceretis. Et conſilium in hoc do, nam
hoc uobis conducit: qui quidem non ſolū
facere, uerumetiā uelle iam cœpiſtis anno
ſupiore

πέρυσι. νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε, ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν, οὕτως καὶ τὸ ἐπιτελέσαι ἐκ τοῦ ἔχειν. εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθὸ ἐὰν ἔχῃ τις εὐπρόσδεκτος, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει. οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις, ἀλλ᾿ ἐξ ἰσότητος ἐν τῷ νῦν καιρῷ τὸ ὑμῶν περίσσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα, ἵνα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ὅπως γένηται ἰσότης, καθὼς γέγραπται. ὁ τὸ πολὺ, οὐκ ἐπλεόνασε. καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἠλαττόνησεν. χάρις δὲ τῷ θεῷ, τῷ διδόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ τίτου, ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο, σπουδαιότερος δὲ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθε πρὸς ὑμᾶς. συνεπέμψαμεν δὲ μετ᾿ αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν, οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, συνέκδημος ἡμῶν σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ, τῇ διακονουμένῃ ὑφ᾿ ἡμῶν, πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ κυρίου δόξαν, καὶ προθυμίαν ὑμῶν. στελλόμενοι τοῦτο, μή τις ἡμᾶς μωμήσηται ἐν τῇ ἁδρότητι ταύτῃ, τῇ διακονουμένῃ ὑφ᾿ ἡμῶν, προνοούμενοι καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλάκις σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπουδαιότερον, πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς, εἴτε ὑπὲρ τίτου, κοινωνὸς ἐμὸς, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργὸς, εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν, δόξα χριστοῦ. τὴν οὖν ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν, καὶ ἡμῶν καυχήσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐνδείξασθε καὶ εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν.

Περὶ μὲν γὰρ τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους περισσόν μοι ἐστὶ τὸ γράφειν ὑμῖν. οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι μακεδόσιν. ὅτι ἀχαΐα παρεσκεύασαι,

ἀπὸ

superiore. Nūc autem & illud, quod facere
cœpistis, perficite: ut quemadmodū uolun
tas prompta fuit, ita & perficiatis ex eo qđ
potestis. Etenim si prius adsit animi prom
ptitudo, ea iuxta quicquid illud est, quod
possidet aliquis, accepta est, non iuxta id,
quod nō possidet. Non ēm, ut alijs relaxa
tio sit, uobis autē angustia, sed ut ex æqua
bilitate in præsenti tempore uestra copia
illorum succurrat inopiæ, & illorum copia
uestræ succurrat inopiæ: ut fiat æquabili-
tas, quēadmodū scriptum est: Qui multū
habebat, huic nihil superfuit: & qui paulū
habebat, is nihilominꝰ habuit. Gratia au-
tem deo, qui dedit eandem sollicitudinem
pro uobis in corde Titi, qui exhortationē
acceperit: quin potius cum esset diligētior,
suapte sponte ad uos uenerit. Misimus au
tem unà cum illo fratrē eum, cuius laus est
in euangelio p omnes ecclesias: nec id solū,
uerumetiā delectus est ab ecclesijs, comes
peregrinationis nostræ, cū hac beneficētia
quæ administrat' à nobis ad eiusdē dñi
gloriā, & animi uestri promptitudinē: decli
nantes hoc, ne qs nos carpat in hac exube
rantia, quæ administrat' à nobis, procurā-
tes honesta, nō tantū corā dño, sed etiā co
rā hominibꝰ. Misimꝰ aūt unà cū illis fratrē
nostrū, quē probaueramꝰ in multis sæpe-
numero diligentē, nūc aūt multo diligētio
rē, ob multā fiduciā, quā habeo erga uos,
siue Titi nomine, q socius meꝰ est, & erga
uos adiutor, siue aliorū, q fratres nostri sūt
& legati ecclesiarū, gloria Christi. Proinde
documentū charitatis uestræ, & nostræ de
uobis gloriationis, in eos demōstretis etiā
in cōspectu ecclesiarū. Nam de submini- IX
stratiōe quidē q̃ fiat in sanctos, supuacuū
est mihi scribere uobis. Noui ēm prompti
tudinē animi uestri, quam de uobis iacto
apud Macedones: qđ Achaia parata est

ab

ἀπὸ πέρυσι, καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε
τοὺς πλείονας. ἔπεμψα δὲ τοὺς ἀδελφούς,
ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν, κε
νωθῇ ἐν τῷ μέρει τούτῳ. ἵνα καθὼς ἔλεγον,
παρεσκευασμένοι ἦτε. μή πως ἐὰν ἔλθωσι
σὺν ἐμοὶ μακεδόνες, καὶ εὕρωσιν ὑμᾶς ἀπα
ρασκευάστους, καταισχυνθῶμεν ἡμεῖς, ἵνα μὴ
λέγωμεν ὑμεῖς, ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυ
χήσεως. ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην, παρακα
λέσαι τοὺς ἀδελφούς, ἵνα προέλθωσιν εἰς
ὑμᾶς, καὶ προκαταρτίσωσι τὴν προκατηγγελ-
μένην εὐλογίαν ὑμῶν, ταύτην ἑτοίμην εἶ-
ναι, οὕτως ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὥσπερ πλεο-
νεξίαν. τοῦτο δέ, ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομέ
νως καὶ θερίσει. καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐ
λογίαις καὶ θερίσει. ἕκαστος καθὼς προαιρεῖται
τῇ καρδίᾳ, μὴ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης. ἱλαρὸν
γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ θεός. δυνατὸς δὲ ὁ θε-
ὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς, ἵνα
ἐν παντὶ πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισ-
σεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν. καθὼς γέ-
γραπται. ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ
δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. ὁ δὲ
ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρ-
τον εἰς βρῶσιν χορηγήσαι, καὶ πληθύναι
τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήμα
τα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν, ἐν παντὶ πλουτι
ζόμενοι, εἰς πᾶσαν ἁπλότητα, ἥτις κατερ-
γάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ θεῷ. ὅτι
ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ μό-
νον ἐστὶ προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν
ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν
* εὐχαριστεῖν τῷ θεῷ, διὰ τῆς δοκιμῆς δι
ακονίας ταύτης, δοξάζοντες τὸν θεὸν ἐπὶ
τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ
εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ, καὶ ἁπλότητι τῆς κοι
νωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας, καὶ αὐ-
τῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν ἐπιποθούντων ὑμᾶς,
διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ θεοῦ ἐφ' ὑ
μῖν. χάρις δὲ τῷ θεῷ, ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ
αὐτοῦ δωρεᾷ.

Ἀλ's * εὐχαριστιῶν.

Αὐτὸς

ab anno ſuperiore, & ueſtrum exemplum
prouocauit cõplures. Miſi tamen hos fra-
tres, ne gloria noſtra qua glorior de uobis,
inanis fiat in hac parte: ut quemadmodũ
dicebam, parati ſitis: ne quo pacto fiat, ut
ſi mecum uenerint Macedones, & offende
rint uos imparatos, nos pudore ſuffunda
mur, ut ne dicã uos, in hoc argumento glo-
riationis. Proinde neceſſarium arbitratus
ſum, adhortari fratres, ut prius accederent
ad uos, & præpararent iam ante ꝓmiſſam
bonam collationẽ ueſtrã, ut ea ſit in ꝓm-
ptu, ſic tãꝙ bona collatio, & nõ tanquam
fraudatio. Illud autem dico: Qui ſemẽtem
facit parce, is parce meſſurus eſt. Et qui ſe-
mentem facit, libenter ac benigne largien-
do, copioſe meſſurus eſt: unuſquiſꝙ ſecun
dum propoſitum cordis, non ex moleſtia,
aut ex neceſſitate. Nam hilarem datorẽ di
ligit deus. Potẽs eſt aũt deus efficere, ut to
tum beneficiũ in uos exuberet: ut in omni
bus omnẽ ſufficientiã habentes, exubere-
tis in omne opus bonũ, quẽadmodũ ſcri-
ptum eſt: Diſperſit dedit pauperibus, iuſti
tia eius manet in ſeculũ. Porrò qui ſuppe-
ditat ſemen ſeminanti, is & panẽ in cibum
ſuppeditet, & multiplicet ſementẽ ueſtrã,
& augeat prouentus iuſtitiæ ueſtræ, ut in
omnib⁹ locupletemini, in omnẽ ſimplicita
tem, quæ per nos efficit, ut gratiæ agantur
deo. Nam functio huius miniſterij nõ ſo-
lum ſupplet ea quæ deſunt ſanctis, uerum
etiã exuberat in hoc, ꝙ per multos agãtur
gratiæ deo, qui per probationẽ miniſterij
huius, glorificant deum ſuper obedientia
conſenſus ueſtri in euangelium Chriſti, &
de ſimplicitate cõmunicationis in ipſos, &
in omneis, & in illorum oratione pro uo-
bis, qui deſiderant uos propter eminẽtem
gratiam dei in uobis. Gratia autẽ deo, ſup
inenarrabili ſuo munere.

Cæterum

ι Αὐτὸς δὲ ἐγὼ παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς
διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ χρι-
στοῦ, ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν,
ἀπὼν δὲ θαῤῥῶ εἰς ὑμᾶς. δέομαι δὲ τὸ μὴ
παρὼν θαῤῥῆσαι τῇ πεποιθήσει, ᾗ λογίζομαι
τολμῆσαι, ἐπί τινας τοὺς λογιζομένους ἡ-
μᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. ἐν σαρκὶ
γὰρ περιπατοῦντες οὐ κατὰ σάρκα στρατευό-
μεθα. τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ
σαρκικὰ, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ θεῷ πρὸς καθαί-
ρεσιν ὀχυρωμάτων, λογισμοὺς καθαιροῦν-
τες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ
τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες
πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ χριστοῦ, καὶ
ἐν ἑτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρα-
κοὴν, ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή. τὰ
κατὰ πρόσωπον βλέπετε; εἴ τις πέποιθεν
ἑαυτῷ χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πά-
λιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς χριστοῦ, οὕ-
τως καὶ ἡμεῖς χριστοῦ. ἐάν τε γὰρ καὶ πε-
ρισσότερόν τι καυχήσωμαι περὶ τῆς ἐξουσί-
ας ἡμῶν, ἧς ἔδωκεν ὁ κύριος ἡμῖν εἰς οἰκο-
δομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν ὑμῶν, οὐ
καταισχυνθήσομαι, ἵνα μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκ-
φοβεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν. ὅτι αἱ μὲν
ἐπιστολαί, φησί, βαρεῖαι καὶ ἰσχυραί, ἡ δὲ
παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενὴς, καὶ ὁ λό-
γος ἐξουθενημένος. τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοι-
οῦτος, ὅτι οἷοί ἐσμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπι-
στολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔρ-
γῳ. οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρῖναι ἢ συγκρῖναι
ἑαυτούς τισι τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων,
ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦν-
τες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς,
οὐ συνιοῦσιν. ἡμεῖς δὲ οὐχὶ εἰς τὰ ἄμε-
τρα καυχησόμεθα, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ
κανόνος, οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ θεὸς μέτρου
ἐφικέσθαι ἄχρι καὶ ὑμῶν. οὐ γὰρ ὡς
μὴ ἐφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς, ὑπερεκτείνο-
μεν ἑαυτούς. ἄχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθά-
σαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ χριστοῦ,

οὐκ

Cæterũ ipſe ego Paulus obſecro uos X
per lenitatẽ & manſuetudinẽ Chriſti, qui
iuxta faciem quidem humilis ſum inter
uos, abſens tamen audax ſum erga uos.
Rogo aũt uos, ne præſens audeam ea fi-
ducia, qua exiſtimor audax fuiſſe in quoſ-
dam, qui putant nos ueluti ſcd'm carnem
ambulare: nam in carne ambulantes, non
ſcd'm carnem militamus. Siquidem arma
militiæ noſtræ non carnalia ſunt, ſed po-
tentia deo, ad demolitionẽ munitionum,
quibus conſilia demolimur, & omnẽ celſi-
tudinem quæ extollitur aduerſus cognitio
nem dei, & captiuam ducimus omnem co-
gitationem ad obediendum Chriſto, & in
promptu habemus uindictam aduerſus
omnẽ inobedientiã, cũ impleta fuerit ue-
ſtra obedientia. Quæ in cõſpectu ſunt, ui-
detis? Si quis de ſeipſo cõfidit, quod Chri-
ſti ſit, illud rurſum perpendat ex ſeipſo: ꝙ
queãdmodum ipſe Chriſti eſt, ita & nos
Chriſti ſumus. Nam ſi & ampli⁹ quippiã
glorier de poteſtate noſtra, quam dedit
dñs nobis in ædificationem, & non in de-
ſtructionẽ ueſtri, non pudefiam, ne uidear
ceu perterrefacere uos per epiſtolas. Nam
epiſtolæ quidẽ, inquit, graues ſunt & robu
ſtæ, at præſentia corporis infirma, & ſer-
mo contemptus. Hoc reputet, qui iſtiuſ-
modi eſt, ꝙ q̃les ſumus ſermone, p epiſto-
las cũ abſumus, tales ſum⁹ & cũ adſumus,
facto. Nõ em̃ ſuſtinemus inſerere, aut con
ferre noſipſos cũ quibuſdã, q ſeipſos cõmẽ
dant. Sed iſti nõ intelligunt, qđ ipſi inter
ſeſe ſeipſos metiuntur, & conparãt ſemet ſi
bi. At nos nõ in immenſum gloriabimur,
uerũ iuxta mẽſurã regulæ, qua partit⁹ eſt
nobis de⁹, mẽſura ptingẽdi etiã uſqꝫ uos.
Nõ em̃ quaſi nõ ptingamus uſqꝫ ad uos,
extẽdimus noſipſos ſupra modũ. Nã uſqꝫ
ad uos q̊ꝙ puenimus in euãgelio Chriſti,

non

οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρί-
οις κόποις, ἐλπίδα ἔχοντες, αὐξανομένης
τῆς πίστεως ὑμῶν ἐν ὑμῖν, μεγαλυνθῆναι
κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν, εἰς περισσείαν,
εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελίσασθαι,
οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι εἰς τὰ ἕτοιμα
καυχήσασθαι. ὁ δὲ καυχώμενος ἐν κυ-
ρίῳ καυχάσθω. οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν
ἐκεῖνός ἐστι δόκιμος, ἀλλ᾽ ὃν ὁ κύριος
συνίστησιν.

κδ Ὄφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφρο-
σύνῃ· ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου. ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς
θεοῦ ζήλῳ. ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρί,
παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ χριστῷ. φο-
βοῦμαι δέ, μή πως ὡς ὁ ὄφις εὔαν ἐξηπά-
τησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτως φθα-
ρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν, ἀπὸ τῆς ἁπλότητος
τῆς εἰς τὸν χριστόν.

Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον ἰησοῦν
κε κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ πνεῦμα ἕτε-
ρον λαμβάνετε, ὃ οὐκ ἐλάβετε, ἢ εὐαγγέλι-
ον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἠνείχεσθε.
Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπερ-
λίαν ἀποστόλων. εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λό-
γῳ, ἀλλ᾽ οὐ τῇ γνώσει. ἀλλ᾽ ἐν παντὶ φανερω-
θέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς. Ἢ ἁμαρτίαν ἐ-
ποίησα ἐμαυτὸν ταπεινῶν, ἵνα ὑμεῖς ὑψω-
θῆτε; ὅτι δωρεὰν τὸ τοῦ θεοῦ εὐαγγέλιον εὐηγ-
γελισάμην ὑμῖν; ἄλλας ἐκκλησίας ἐσύλη-
σα, λαβὼν ὀψώνιον πρὸς τὴν ὑμῶν διακο-
νίαν. καὶ παρὼν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθείς, οὐ
κατενάρκησα οὐδενός. τὸ γὰρ ὑστέρημά μου
προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοί, ἐλθόντες ἀπὸ
μακεδονίας. καὶ ἐν παντὶ ἀβαρῆ ὑμῖν ἐ-
μαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω. ἔστιν ἀλήθεια
χριστοῦ ἐν ἐμοί, ὅτι ἡ καύχησις αὕτη οὐ
φραγήσεται εἰς ἐμὲ ἐν τοῖς κλίμασι τῆς
ἀχαΐας. διὰ τί; ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; ὁ
θεὸς οἶδεν. ὃ δὲ ποιῶ, καὶ ποιήσω, ἵνα ἐκ-
κόψω τὴν ἀφορμήν, τῶν θελόντων ἀφορ-
μήν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὑρεθῶσι, καθὼς

καὶ

non in immēsum gloriantes super alienis
laboribus, sperātes futurū: ut subolescente
fide uestra in uobis, magnificemur iuxta
regulam nostram in exuberantiam: ut ijs
quoqꝫ regionibus, quæ ultra uos sunt, euā
gelizem, non per alienam regulā, ut de his
quæ parata sunt, gloriemur: sed qui gloria
tur, in dn̄o glorieť. Nō enim qui seipsum
cōmendat, ille probatus est, sed is quē dn̄s
cōmendat. Vtinā tolerassetis me paulis/ XI
per in insipientia mea: imò & suffertis me:
nā zelotypus sum erga uos, dei zelo. Ad/
iunxi enim uos uni uiro, ut uirginem ca/
stā exhiberetis Christo: sed metuo, ne quâ
fiat, ut quemadmodū serpens Euam dece
pit uersutia sua, ita corrumpātur sensus ue
stri à simplicitate, quæ erat erga Christū.
Nam si is, qui uenit, aliū Iesum prædicat,
quē nō prædicauimus: aut si spiritū alium
accipitis, quē nō accepistis, aut euāgelium
aliud quod non accepistis, recte sustinuis/
setis. Arbitror enim me nihilo inferiorem
fuisse eximijs apostolis. Cæterum licet im
peritus sim sermone, nō tamē scientia. Ve/
rū ubiqꝫ manifesti fuimus in omnibꝰ erga
uos. Nū illud peccaui, ꝙ meipsum humi/
liarim, ut uos exaltaremini? quod gratui/
to euāgeliū dei prædicauerim uobis? Cæ/
teras ecclesias deprædatus sum, accepto ab
illis stipendio, quo uobis inseruirē. Et cum
apud uos essem, & egerē, non onerosus fui
cuiqꝫ. Nā qđ mihi deerat, suppleuerūt fra/
tres, q uenerāt à Macedonia: & in omnibꝰ
sic me seruabā, ne cui essem onerosus, atqꝫ
ita seruabo. Est ueritas Christi in me, ꝙ
hæc gloriatio nō interrumpeť cōtra me in
regiōibus Achaiæ. Quapropter? an quod
nō diligam uos? Deus nouit. Verū quod
facio, idem & faciam, ut amputem occasio
nē ijs, qui cupiunt occasionem: ut in eo de
quo gloriantur, reperiantur, quēadmodū

&

καὶ ἡμεῖς.

κς οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δό-
λιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους
χριστοῦ. καὶ οὐ θαυμαστόν. αὐτὸς γὰρ ὁ σατα-
νᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός.
οὐ μέγα οὖν, εἰ καὶ διάκονοι αὐτοῦ μετα-
σχηματίζονται, ὡς διάκονοι δικαιοσύνης,
ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. πά-
λιν λέγω, μή τις με δόξῃ ἄφρονα εἶναι, εἰ
δὲ μή γε, κἂν ὡς ἄφρονα δέξασθέ με, ἵνα
μικρόν τι κἀγὼ καυχήσωμαι. ὃ λαλῶ, οὐ
λαλῶ κατὰ κύριον, ἀλλ᾽ ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν
ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. ἐπεὶ
πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, κἀ-
γὼ καυχήσομαι. ἡδέως γὰρ ἀνέχεσθε τῶν
ἀφρόνων, φρόνιμοι ὄντες. ἀνέχεσθε γάρ, εἴ
τις ὑμᾶς καταδουλοῖ, εἴ τις κατεσθίει, εἴ τις
λαμβάνει, εἴ τις ἐπαίρεται, εἴ τις ὑμᾶς
εἰς πρόσωπον δέρει, κατὰ ἀτιμίαν λέγω,
ὡς ὅτι ἡμεῖς ἠσθενήσαμεν, ἐν ᾧ δ᾽ ἄν τις
τολμᾷ, ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, τολμῶ κἀγώ.
ἑβραῖοί εἰσι, κἀγώ. ἰσραηλῖταί εἰσι, κἀ-
γώ. σπέρμα ἀβραάμ εἰσι, κἀγώ. διάκο-
νοι χριστοῦ εἰσι, παραφρονῶν λαλῶ, ὑπὲρ
ἐγώ. ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς
ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέ-
ρως, ἐν θανάτοις πολλάκις. ὑπὸ ἰουδαίων
πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλα-
βον. τρὶς ἐρραβδίσθην. ἅπαξ ἐλιθάσθην,
τρὶς ἐναυάγησα. νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ
πεποίηκα, ὁδοιπορίαις πολλάκις, κιν-
δύνοις ποταμῶν, κινδύνοις λῃστῶν, κιν-
δύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κιν-
δύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κιν-
δύνοις ἐν θαλάσσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδα-
δέλφοις, ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυ-
πνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν
νηστείαις πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνό-
τητι, χωρὶς τῶν παρεκτός, ἡ ἐπισύστασίς
μου ἡ καθ᾽ ἡμέραν, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν
ἐκκλησιῶν, τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς
σκανδαλίζεται

& nos Siquidem istiusmodi pseudaposto-
li, operarij dolosi sunt, sumpta persona apo-
stolorum Christi: atque haud mirum, quã-
doquidem ipse satanas transfiguratur in
angelum lucis. Non magnũ est igitur, si &
ministri illius, personam in se transferunt,
quasi sint ministri iusticiæ, quorũ finis erit
iuxta opera eorum. Iterũ dico, ne quis me
putet insipientem esse, alioquin & iã ut in-
sipientem accipite me, ut paululum quid-
dam & ego glorier. Quod dico, nõ dico se-
cundũ dñm, sed uelut per insipientiam, in
hoc argumẽto gloriationis. Quandoqui-
dem multi gloriantur secundũ carnẽ, & ego
gloriabor. Libenter enim suffertis insipien-
tes, cũ sitis sapiẽtes. Suffertis enim, si quis
uos in seruitutẽ adigit, si quis exedit, si quis
accipit, si quis attollit sese, si quis uos in fa-
ciem cædit, iuxta cõtumeliam loquor. Per-
inde quasi nos infirmi fuerimus: imò in quo-
cunque audet aliquis, per insipientiam lo-
quor, audeo & ego. Hebræi sunt, sum &
ego. Israëlitæ sũt, sũ & ego. Semẽ Abrahæ
sunt, sum & ego. Ministri Christi sunt, de-
sipiens loquor, excellentius sum ego, in la-
boribus copiosius, in uerberibus supra mo-
dum, in carceribus abundantius, in morti-
bus frequenter. A Iudæis quinquies qua-
dragenas plagas una minus accepi. Ter uir-
gis cæsus fui: semel fui lapidatus: ter nau-
fragium feci: noctem ac diem in profundo
egi, in itineribus sæpe, in periculis flumi-
num, periculis latronum, periculis ex gene-
re, periculis ex gentibus, periculis in ciuita-
te, periculis in deserto, periculis in mari, pe-
riculis inter falsos fratres, in labore & mo-
lestia, in uigilijs sæpe, in fame & siti, in ieiu-
nijs sæpe, in frigore & nuditate, præter ea
quæ extrinsecus accidunt, incumbens mi-
hi quotidiana cura omnium ecclesiarum.
Quis infirmatur, & ego nõ infirmor? Quis

 offenditur

σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; εἰ
καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυ-
χήσομαι. Ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυ-
ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οἶδεν, ὁ ὢν εὐλο-
γητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅτι οὐ ψεύδομαι. ἐν
δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης ἀρέτα τοῦ βασιλέως
ἐφρούρει τὴν δαμασκηνῶν πόλιν, πιάσαι
με θέλων, καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ ἐ-
χαλάσθην διὰ τοῦ τείχους, καὶ ἐξέφυγον τὰς
χεῖρας αὐτοῦ. καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι,
ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκα-
λύψεις κυρίου. οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ πρὸ
ἐτῶν δεκατεσσάρων, εἴτε ἐν σώματι, οὐκ
οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα, ὁ
θεὸς οἶδεν, ἁρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρί-
του οὐρανοῦ. καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον,
εἴτε ἐν σώματι, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ
οἶδα, ὁ θεὸς οἶδεν, ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παρά-
δεισον, καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ
ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. ὑπὲρ τοῦ τοιούτου
καυχήσομαι, ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχήσο-
μαι, εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. ἐὰν γὰρ
θελήσω καυχήσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων,
ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. φείδομαι δέ, μή τις εἰς
ἐμὲ λογίσηται, ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει
τι ἐξ ἐμοῦ. καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύ-
ψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκό-
λοψ τῇ σαρκί, ἄγγελος σατᾶν, ἵνα με κο-
λαφίζῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι. ὑπὲρ τούτου
τρὶς τὸν κύριον παρεκάλεσα, ἵνα ἀποστῇ ἀπ᾽
ἐμοῦ, καὶ εἴρηκέ μοι· ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου.
ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.
ἥδιστα οὖν μᾶλλον καυχήσομαι ἐν ταῖς
ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ᾽ ἐμὲ ἡ
δύναμις τοῦ Χριστοῦ. Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθε-
νείαις, ἐν ὕβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διω-
γμοῖς, ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ Χριστοῦ. ὅταν
γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. γέγονα
ἄφρων καυχώμενος. ὑμεῖς με ἠναγκάσα-
τε, ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ᾽ ὑμῶν συνίστασθαι.
οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων.

εἰ καὶ

offendit, & ego nō uror? Si gloriari opor-
teat, de his quæ infirmitatis meæ sunt, glo
riabor. Deus & pater domini nostri Ie- XII
su Christi, qui est laudandus in secula, no-
uit, quod non mentiar. In Damasci ciuita-
te, gētis præfectus nomine Aretæ regis ex-
cubias posuerat in Damascenorum urbe,
cupiens me comprehēdere, ac per fenestrā
in sporta demissus fui ꝑ mœnia, effugiq;
manus eius. Gloriari sanè non expedit mi
hi, ueniam enim ad uisiones & reuelatio-
nes domini. Noui hominē in Christo an-
te annos quatuordecim: an in corpore, ne-
scio: an extra corpus, nescio, deus nouit: ra-
ptum huiusmodi in tertium usq; cœlū: &
scio huiusmodi hominem: an in corpore,
an extra corpus, nescio, deus nouit: raptum
fuisse in paradisum, & audisse arcana uer-
ba, quæ fas nō sit homini loqui. Super hu
iusmodi homine gloriabor, de meipso ue
ro non gloriabor, nisi super infirmitatibus
meis. Nam si uoluero gloriari, non ero in-
sipiens, ueritatē enim dicā: sed parco uobis,
ne quis de me cogitet, supra id quod uidet
esse me, aut quod audit ex me. Et ne excel-
lentia reuelationū supra modum efferrer,
datus fuit mihi stimulus per carnem, nun
cius satanæ, ut me colaphis cæderet, ne su-
pra modū efferrer. Super hoc ter dominū
rogaui, ut discederet à me, & dixit mihi:
Sufficit tibi gratia mea: nā uirtus mea per
infirmitatem perficitur. Libētissime igitur
gloriabor potius sup infirmitatibus meis,
ut inhabitet in me uirtus Christi. Quam-
obrem placeo mihi in infirmitatibꝰ, in cō-
tumelijs, in necessitatibus, in persecutioni-
bus, in anxietatibus ꝑ Christo. Cū em̄ in-
firmus sum, tunc robustus sum. Factus
sum insipiens gloriādo. Vos me coēgistis,
nā ego debuerā à uobis cōmendari. Nulla
enim in re inferior fui summis apostolis:

tametsi

ἓν καὶ οὐδέν εἰμι. τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀπο-
στόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπο-
μονῇ, ἐν σημείοις καὶ τέρασι, καὶ δυνάμε-
σι. τί γάρ ἐστιν ὃ ἡττήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς
ἐκκλησίας, εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενάρ-
κησα ὑμῶν; χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν
ταύτην. ἰδοὺ τρίτον ἑτοίμως ἔχω ἐλθεῖν
πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν. οὐ
γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ᾽ ὑμᾶς. οὐ γὰρ ὀφεί-
λει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ᾽
οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις. ἐγὼ δὲ ἥδιστα δαπα-
νήσω, καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυ-
χῶν ὑμῶν, εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγα-
πῶν, ἧττον ἀγαπῶμαι. ἔστω δέ, ἐγὼ οὐ κα-
τεβάρησα ὑμᾶς, ἀλλ᾽ ὑπάρχων πανοῦργος,
δόλῳ ὑμᾶς ἔλαβον. μή τινα ὧν ἀπέσταλκα
πρὸς ὑμᾶς, δι᾽ αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; πα-
ρεκάλεσα τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀ-
δελφόν. μή τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς τίτος;
οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν;
οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσι; πάλιν δοκεῖτε, ὅτι
ὑμῖν ἀπολογούμεθα; κατενώπιον τοῦ θεοῦ
ἐν χριστῷ λαλοῦμεν. τὰ δὲ πάντα ἀγαπη-
τοὶ ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς. φοβοῦμαι
γάρ, μή πως ἐλθὼν, οὐχ᾽ οἵους θέλω εὕρω
ὑμᾶς, κἀγὼ εὑρεθῶ ὑμῖν οἷον οὐ θέλετε,
μή πως ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθεῖαι, καταλα-
λιαί, ψιθυρισμοί, φυσιώσεις, ἀκαταστασίαι.
μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ θεός
μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ πενθήσω πολλοὺς τῶν
προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων
ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ πορνείᾳ, καὶ ἀσελ-
γείᾳ ᾗ ἔπραξαν.

ιγ Τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. ἐπὶ
στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθή-
σεται πᾶν ῥῆμα. προείρηκα καὶ προλέγω,
ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω
τοῖς προημαρτηκόσι, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν,
ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. ἐ-
πεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε, τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος
χριστοῦ, ὃς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δυνατεῖ
ἐν

tametsi nihil sum. Signa quidem apostoli
peracta fuerunt inter uos cum omni pati-
entia, & signis & prodigijs, & potentibus
factis. Nam quid est in quo fuistis inferio
res cæteris ecclesijs, nisi ꝙ ipse ego non fue
rim uobis onerosus? Condonate mihi hãc
iniuriã. Ecce tertio propensus animo sum,
ut ueniã ad uos, nec ero uobis onerosus.
Nõ enim quæro quæ uestra sunt, sed uos.
Non enim debent filij parentibus recõde-
re, sed filijs parentes. Ego uero libẽtissime
impendam, & expendar pro animab⁹ ue
stris: licet uberius uos diligens, minus dili-
gar. Sed esto, ipse nõ grauaui uos: uerum
cum essem astutus, dolo uos cepi. Num ꝑ
quenꝗ eorum quos misi ad uos, expilaui
uos? Rogaui Titum, & unà cum illo misi
fratrẽ. Num quid à uobis extorsit Titus?
An non eodem spiritu ambulauimus? an
nõ ijsdem uestigijs? Rursum arbitramini,
ꝙ nos uobis excusemus? In cõspectu dei,
in Christo loquimur, sed omnia charissi-
mi pro uestri ædificatione. Nam metuo,
ne quâ fiat, ut si uenero, non quales uelim,
reperiam uos, & ego reperiar uobis qualẽ
nolitis, ne quo modo sint cõtentiões, æmu
lationes, iræ, concertationes, obtrectatiões,
susurri, tumores, seditiones. Ne iterum ubi
uenero, humilẽ faciat me deus meus apud
uos, & lugeam multos eorũ, qui ante pec-
cauerunt: nec eos pœnituit immundiciæ, li-
bidinisꝙ, & impudicitiæ quã patrarunt.

Hic tertius erit aduentus meus ad uos. XIII
In ore duorum testium aut trium consti-
tuetur omne uerbum. Prædixi & prædi-
co, ut præsens cum essem iterum, ita & ab-
sens nunc scribo ijs, qui ante peccauerunt,
& reliquis omĩbus: quod si uenero denuo,
non parcam. Quandoquidem experimen
tum quæritis in me loquentis Christi, qui
erga uos non est infirmus, sed potens est

in

ἐν ὑμῖν. καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως θεοῦ. καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως θεοῦ εἰς ὑμᾶς. ἑαυτοὺς πειράζετε, εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει. ἑαυτοὺς δοκιμάζετε. ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτούς, ὅτι Ἰησοῦς χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν; εἰ μή τι ἀδόκιμοί ἐστε. ἐλπίζω δέ, ὅτι γνώσεσθε, ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἀδόκιμοι. εὔχομαι δὲ πρὸς τὸν θεόν, μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδέν. οὐχ ἵνα ἡμεῖς δόκιμοι φανῶμεν, ἀλλ᾽ ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν. οὐ γὰρ δυνάμεθά τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ᾽ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε. τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὑμῶν κατάρτισιν. διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὼν γράφω, ἵνα μὴ παρὼν, μὴ ἀποτόμως χρήσωμαι κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκέ μοι ὁ κύριος εἰς οἰκοδομήν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν. Λοιπὸν ἀδελφοί, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε, τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε, καὶ ὁ θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης ἔσται μεθ᾽ ὑμῶν. ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν ἁγίῳ φιλήματι. ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες. ἡ χάρις τοῦ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

Πρὸς κορινθίους δευτέρα.

Ἐγράφη ἀπὸ φιλίππων τῆς μακεδονίας διὰ τίτου καὶ λουκᾶ.

in uobis. Nã q̃uis crucifixus fuit ex infirmitate, uiuit tamen ex uirtute dei. Siquidẽ & nos infirmi sumus in illo, sed uiuemus cum illo ex uirtute dei erga uos. Vosipsos tentate, num sitis in fide. Vosipsos probate. An non cognoscitis uosmetipsos, quod Iesus Christus in uobis est? Nisi sicubi reprobi estis. At spero uos cognituros, quod nos nõ simus reprobi. Opto aũt apud deum, ne quid mali faciatis: nõ quo nos probati appareamus, sed ut uos, quod honestum est, faciatis, nos uero ueluti reprobi simus. Non enim possumus quicq̃ aduersus ueritatem, sed pro ueritate. Gaudemꝰ enim, cũ nos infirmi fuerimus: uos autem ualidi fueritis. Hoc autẽ insuper optamus, uestram integritatẽ. Propterea hæc absens scribo, ne cũ præsens fuero, rigidus sim iuxta potestatẽ, quam dedit mihi dominus in extructionem, & nõ in destructionem. Quod superest fratres, ualete, integri estote, consolationem habete, unanimes sitis, in pace agite, & deꝰ charitatis ac pacis erit uobiscũ. Salutate uos mutuo sancto osculo. Salutant uos sancti omnes. Gratia domini Iesu Christi, & charitas dei, & cõmunicatio spiritus sancti sit cum omnibus uobis. Amen.

Ad Corinthios secunda.

Missa fuit à Philippis Macedoniæ per Titũ & Lucã.

ὙΠΌΘΕΣΙΣ ΤΗ͂Σ ΠΡῸΣ ΓΑΛΆΤΑΣ ἘΠΙΣΤΟΛΗ͂Σ ΠΑΎΛΟΥ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ ῥώμης, ἑωρακὼς αὐτοὺς ἤδη καὶ διδάξας. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη· διδαχθέντες καλῶς οἱ γαλάται παρὰ τοῦ ἀποστόλου, καὶ πιστεύσαντες γνησίως εἰς τὸν χριστὸν, ἀποδημήσαντος τοῦ ἀποστόλου, ὑφηρπάσθησαν παρά τινων, ὥστε περιτέμνεσθαι. ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτοὺς, καὶ πρῶτον μὲν μαρτυρεῖ αὐτοῖς περὶ ἧς εἶχον πίστεως, καὶ γνησίας εἰς χριστὸν διαθέσεως. μέμφεται δὲ ὡς ἀνοήτως πράξαντας, καὶ μεταβαλλομένους αὐτούς. ἔπειτα διαλαμβάνει περὶ τοῦ νόμου καὶ τῆς κατὰ τὸν ἀβραὰμ πίστεως, καὶ ἀποδείκνυσιν ἔκ τε τοῦ νόμου, καὶ τῶν γυναικῶν τοῦ ἀβραὰμ, ἀλληγορήσας αὐτὰς, μέχρι καιροῦ δεδόσθαι τὴν σκιὰν, καὶ τὴν περιτομὴν, καὶ ἀργεῖν αὐτὰ λοιπὸν τῇ τοῦ χριστοῦ παρουσίᾳ. καὶ οὕτως ἀποδείξας, παραγγέλλει λοιπὸν αὐτοῖς, μηκέτι προσέχειν τοῖς ἀπατῶσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἔχεσθαι τῆς ἐν χριστῷ πίστεως, καὶ γινώσκειν, ὅτι ἡ ἐν χριστῷ χάρις καταργεῖ τὴν κατὰ σάρκα περιτομήν· καὶ οὕτως πάλιν εἰς τὰ ἤθη παραινέσας καὶ διδάξας, πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM AD GALATAS, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

Galatæ Græci sunt, sed ex Gallis oriundi. Vnde iuxta diuũ Hieronymum, originis ingeniũ, ingenij tarditate referebãt. Quãdo quidem & Hilarius Gallus ipse, in hymnorum carmine Gallos indociles uocat. Et Paulus illos obiurgans, ἀνοήτους appellat. Ad quorũ ingeniũ suũ attẽperãs sermonẽ, acerbius illos castigat, quàm ullos in cæteris epistolis: & reprehendit magis quàm docet, ut quibus ratio suadere non poterat, reuocaret autoritas. Agit in hac epistola, quod nusquam nõ agit, ut à legis Mosaïcæ seruitute inuitet ad euãgelij gratiam. Quod idẽ agit in epistola ad Rhomanos. Nã utrisque idem error acciderat, sed diuersa ratione. Nam Rhomani primum in Iudaïsmum inducti, postea resipuerunt: Galatæ recte ab apostolo instituti, pseudapostolorum opera in Iudaïsmum retracti fuerunt. Quod Rhomani perperam instituti sunt, simplicitatis erat: quod mox admoniti resipuerunt, prudentiæ. Contra, quod Galatæ Christũ amplexi sunt, facilitatis erat: quod protinus in Iudaïsmũ relapsi, leuitatis atque stulticiæ. Ad hos igitur subierant pseudapostoli, uelut à Petro & Iacobo summatibus apostolis missi: & Pauli autoritatẽ calumnijs eleuabant, negantes illi fidem habendã, qui sibi nõ constaret, nũc legis utens ceremonijs, susceptis uotis, rasoque capite, & circumciso Timotheo, nunc cum ethnicis legem negligens ac damnãs: potius audiendos, qui apud Petrum & Iacobum uersati fuissent, quique dominũ Iesum uidissent: cum Paulus

nec uidisset Christum,& discipulorum dũtaxat discipulus esset,non Christi.Proinde Paulus uehementi & acri oratione,neq; enim est ulla epistola concitatior,salubriq; austeritate,& demẽti sæuitia,simul & Galatarum errori medetur, & suam asserit autoritatem,& pseudapostolorum fraudulentiam aperit.In ipso statim epistolæ limine testatur, sese uel summis apostolis parem, aut etiam superiorem, in hoc quod euangelij prædicandi autoritatem à Christo iam immortali cœlitus accepisset:atq; hoc autore fretum,in Arabia & Damasci aliquãdiu prædicasse Christum,priusquam cum quoquam apostolorum cõtulisset:deinde Hierosolymis uidisse quidem Petrum ac Iacobum diebus perpaucis,neq; quicq; tamẽ ab illis adiutum esse:sub hæc in Syria & Cilicia quatuordecim annis Christi præconẽ egisse: donec admonitus diuinitus,Hierosolymam reuersus unà cũ Barnaba ac Tito, cũ primarijs apostolis contulit euangeliũ suũ. Nõ quod de tot annorum prædicatione iam uenisset in dubium,sed ut eorũ comprobatione,quorũ summa erat apud omnes autoritas,magis confirmarentur cæteri:sed ita contulisse cum Petro,ut ab illo nihil accesserit,quod ad euangelij rem attineret: & adeo nõ fuisse se compulsum à Petro,ut gentibus legis onus imponeret,ut Antiochiæ Petrum cibis cõmunibus uescentem,ubi se metu superuenientium Iudæorum,è conuiuio subduceret,palam in os reprehenderit,docens,ex fide contingere salutem euangelicã,non ex obseruatione legis iam antiquatæ.Id ueluti Petro dici cœptũ,latius prosequitur,uersus ad Galatas:demõstrans,legem Mosaicam ad tempus modo fuisse datam,& ad unũ Christum illa spectasse omnia:in illa fuisse carnem,in euangelio spiritũ: in illa umbras,in euangelio lucem:in illa imagines,in euangelio ueritatem: in illa seruitutẽ, in euangelio libertatem. Dementiæ uero esse,gustatis potioribus,ultro recidere ad deteriora.Hæc agit capite primo,secũdo,tertio,quarto. Deinde grauiter interminatus eis,ne circumcisione recepta,turpiter se dedant in seruitutem legis:ostendit,Christianam libertatem non esse peccandi licentiam,sed ultroneam functionẽ officiorũ pietatis,quæ charitate dictante,non lege iubẽte,præstant᷑. Postremo hortat᷑ ad Christianam concordiam,ad subleuãdos infirmiores aut lapsos,ad benemerendũ de ijs,qui nos fidem edocuerũt.Huiusmodi factis, quoniam spiritus sunt,æterna deberi præmia:cũ ceremonijs temporarijs temporaria sit gloria : obiter in odiũ uocans pseudapostolos,qui non ob aliud studebant circumcidi Galatas,nisi ut super hoc gloriarentur,uelut autores huius facinoris. Cui morbo affines sunt,qui hodie nouos cultus,& prodigiose insignes reperiunt,ut dicat᷑:hoc hominum genus ille instituit. Hanc epistolam,ut apparet,Paulus,quo singularẽ erga Galatas affectum testaretur,totam sua manu scripsit,cum in alijs soleat dũtaxat subscribere. Nostra argumenta scriptam testantur ab Epheso ciuitate: Græcorum inscriptiones, ab urbe Rhoma.

ARGVMENTI FINIS.

ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΥΛΟΥ.

Παῦλος ἀπόστολος, οὐκ
ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι'
ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ ἰη-
σοῦ χριστοῦ, καὶ θεοῦ πα-
τρὸς, τοῦ ἐγείραντος
αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες
ἀδελφοὶ, ταῖς ἐκκλησίαις τῆς γαλατί-
ας. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πα-
τρὸς, καὶ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, τοῦ
δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν,
ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος
αἰῶνος πονηροῦ, κατὰ τὸ θέλημα τοῦ
θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν. Θαυμάζω, ὅτι
οὕτως ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλέ-
Als * θεοῦ. σαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι *χριστοῦ, εἰς ἕτερον
εὐαγγέλιον, ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο, εἰ μή τινες
εἰσὶν, οἱ ταράσσοντες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες
μεταστρέψαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ. ἀλ-
λὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς, ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ
εὐαγγελίζηται ὑμῖν, παρ' ὃ εὐηγγελισάμε-
θα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω. ὡς προειρήκαμεν,
καὶ ἄρτι πάλιν λέγω, εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγε-
λίζεται, παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω.
ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν θεόν;
ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; εἰ γὰρ ἔτι ἀν-
θρώποις ἤρεσκον, χριστοῦ δοῦλος οὐκ
ἂν ἤμην. γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ
εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ,
ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ ἄνθρωπον. οὐδὲ γὰρ
ἐγὼ

EPISTOLA PAVLI AD GALATAS.

Paulus apostolus, non ab hominibus, neq; per hominé, sed per Iesum Christum, ac deum patrem, qui suscitauit illũ ex mortuis, quicq; mecum sunt omnes fratres, ecclesijs Galatiæ. Gratia uobis & pax à deo patre, & domino nostro Iesu Christo, qui dedit seipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos ex præsenti seculo malo, iuxta uoluntatem dei & patris nostri, cui gloria in secula seculorum. Amen. Miror, quod à Christo, qui uocauit uos per gratiam, adeo cito transferamini in aliud euangelium, quod non est aliud, nisi quod quidam sunt, qui turbant uos, & uolunt inuertere euangeliũ Christi. Cæterum etiamsi nos, aut angelus è cœlo p̄dicauerit uobis euangelium, præter id quod prædicauimus uobis, anathema sit. Quemadmodum ante diximus, & nunc iterum dico: si quis uobis prædicauerit euangelium, præter id quod accepistis, anathema sit. Nunc enim utrum hominibus suadeo, an deo? aut quæro hominibus placere? Nam si hactenus hominibus placuissem, Christi seruus haud quaquam essem. Notum autem uobis facio fratres, euangelium quod prædicatum est à me, non esse secundum hominem. Neque enim

ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτό, οὔτε ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως ἰησοῦ χριστοῦ. ἠκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφήν ποτὲ ἐν τῷ ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, καὶ ἐπόρθουν αὐτήν, καὶ προέκοπτον ἐν τῷ ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλωτὴς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων. ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ θεός, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί, ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι, οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, ἀλλὰ ἀπῆλθον εἰς ἀραβίαν, καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς δαμασκόν. ἔπειτα μετὰ ἔτη τρία ἀνῆλθον εἰς ἱεροσόλυμα ἱστορῆσαι πέτρον, καὶ ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε. ἕτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ κυρίου. ἃ δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, ὅτι οὐ ψεύδομαι. ἔπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς συρίας καὶ τῆς κιλικίας. ἤμην δὲ ἀγνοούμενος τῷ προσώπῳ ταῖς ἐκκλησίαις τῆς ἰουδαίας, ταῖς ἐν χριστῷ. μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, ὅτι ὁ διώκων ἡμᾶς ποτέ, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν, ἥν ποτε ἐπόρθει, καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν θεόν.

Ἔπειτα διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν πάλιν ἀνέβην εἰς ἱεροσόλυμα μετὰ βαρνάβα, συμπαραλαβὼν καὶ τίτον. ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν, καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσιν, κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι, μή πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον. ἀλλ' οὐδὲ τίτος ὁ σὺν ἐμοί, ἕλλην ὤν, ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι, διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους, οἵτινες παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι

τὴν ἐλευθερίαν

ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi. Audistis enim meam conuersationē quondam in Iudaïsmo, quod supra modum persequebar ecclesiam dei, ac depopulabar illam, & proficiebā in Iudaismo supra multos æquales in genere meo, cum uehementer essem studiosus à maioribus meis traditorum institutorum. Ast ubi deo, qui segregauerat me ab utero matris meæ, & uocauit per gratiam suam in hoc, ut reuelaret filium suum per me, uisum est, ut prædicarem ipsum inter gentes, continuo, nō contuli cum carne & sanguine, neque redij Hierosolymam, ad eos qui ante me fuerāt apostoli: sed abij in Arabiam, ac denuo reuersus sum Damascum. Deinde post annos treis redij Hierosolymam, ut uiderem Petrum, & mansi apud illum dies quindecim. Alium autem ex apostolis non uidi quenquam, nisi Iacobum fratrem domini. Porrò quæ scribo uobis, ecce corā deo, non mentior. Deinde ueni in regiones Syriæ Ciliciæque. Eram autem ignotus iuxta faciem, ecclesijs Iudææ, quæ erant in Christo. Sed tantum hic rumor apud illos erat: qui persequebatur nos aliquādo, nunc prædicat fidem, quam quondam expugnabat: & glorificabant in me deum.

Deinde post annos quatuordecim rur- II
sum ascendi Hierosolymam unà cum Bar
naba, assumpto simul & Tito. Ascendi au
tem iuxta reuelationem, & contuli cum il-
lis euangelium, quod prædico inter gētes,
sed priuatim cum ijs qui erāt in pretio, ne
quo modo in uanum currerem, aut cucur-
rissem. Sed neque Titus, qui mecum erat,
cum esset Græcus, compulsus fuit circum-
cidi, propter obiter ingressos falsos fra-
tres, qui subintroïerant ad explorandum

libertatem

τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν, ἣν ἔχομεν ἐν χριστῷ ἰησοῦ, ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσωνται. οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ εὐαγγελίου διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς. ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι ὁποῖοί ποτε ἦσαν, οὐδέν μοι διαφέρει. πρόσωπον ἀνθρώπου θεὸς οὐ λαμβάνει. ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες, οὐδὲν προσανέθεντο, ἀλλὰ τοὐναντίον, ἰδόντες, ὅτι πεπίστευμαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς πέτρος τῆς περιτομῆς. ὁ γὰρ ἐνεργήσας πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη. καὶ γνόντες τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι, ἰάκωβος καὶ κηφᾶς καὶ ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ βαρνάβα κοινωνίας, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν, μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν. ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι. ὅτε δὲ ἦλθεν πέτρος εἰς ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. πρὸ τοῦ γὰρ ἐλθεῖν τινὰς ἀπὸ ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθιεν. ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστελλε καὶ ἀφώριζεν ἑαυτόν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς, καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ ἰουδαῖοι, ὥστε καὶ βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει. ἀλλ᾽ ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ εὐαγγελίου, εἶπον τῷ πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων. εἰ σὺ ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῇς, καὶ οὐκ ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις ἰουδαΐζειν; ἡμεῖς φύσει ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί, εἰδότες, ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως ἰησοῦ χριστοῦ. καὶ ἡμεῖς εἰς χριστὸν ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου, διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σάρξ. εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν χριστῷ, εὑρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοί, ἄρα χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος;

libertatem nostrã, quã habemꝰ in Christo Iesu, quo nos in seruitutẽ adigerẽt. Quibꝰ ne ad tempꝰ quidẽ cessimꝰ ꝑ subiectionẽ, ut ueritas euãgelij permaneret apud uos. Ab ijs autẽ, qui uidebãtur aliquid ẽsse, q̃les aliqñ fuerint, nihil mea refert. Personã hominis deus nõ accipit. Nã mihi qui uidebãtur esse in precio, nihil cõtulerũt. Imò contra, cũ uidissent, mihi concreditũ fuisse euangeliũ præputij, quemadmodũ Petro circũcisionis. Nã qui efficax fuit in Petro ad apostolatũ circũcisionis, efficax fuit & in me erga gẽtes. Cumq; cognouissent gratiã mihi datam Iacobus & Cephas & Ioãnes, qui uidebantur esse columnæ, dextras dederunt mihi ac Barnabæ, societatis, ut nos in gentes, ipsi uero in circumcisionem apostolatu fungeremur, tantum ut pauperum memores essemus. In quo & diligens fui, ut hoc ipsum facerem. Cũ aũt uenisset Petrꝰ Antiochiã, palàm illi restiti, eo quod reprehensus esset. Nam anteq̃ uenissent quidam à Iacobo, unà cũ gentibus sumebat cibum. Cũ autem uenissent, subduxit ac seperauit se ab illis, metuẽs eos qui erãt ex circumcisione, ac simulabant unà cũ illo cæteri quoq; Iudæi, adeo ut Barnabas simul abduceret̃ i illorũ simulationẽ. Verũ ubi uidissẽ, q̃ nõ recto pede incederent ad ueritatẽ euãgelij, dixi Petro corã omnibꝰ: Si tu, cũ sis Iudæus, gẽtiliter uiuis, ac nõ Iudaice, cur gẽtes cogis iudaissare? Nos natura Iudæi, & nõ ex gentibꝰ peccatores: quoniã scimꝰ nõ iustificari hominẽ ex operibꝰ legis, nisi ꝑ fidẽ Iesu Christi. & nos in Christũ Iesum credidimꝰ, ut iustificaremur ex fide Christi, & nõ ex operibus legis, propterea quod nõ iustificabit̃ ex operibus legis omnis caro. Quod si dũ quærimus iustificari per Christum, reperimur & ipsi peccatores, num ergo Christus peccati minister

διάκονος; μὴ γένοιτο. εἰ γὰρ ἃ κατέλυ-
σα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, παραβάτην
ἐμαυτὸν συνίστημι. Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νό-
μῳ ἀπέθανον, ἵνα θεῷ ζήσω, Χριστῷ συνε-
σταύρωμαι. ζῶ δὲ, οὐκ ἔτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ
Χριστός. ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ τῇ
τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ
παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ. οὐκ ἀθε-
τῶ τὴν χάριν τοῦ θεοῦ. εἰ γὰρ διὰ νόμου δι-
καιοσύνη, ἄρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανεν.

Ὦ ἀνόητοι γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβά-
σκηνε, τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; οἷς κατ᾽
ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη, ἐν ὑ-
μῖν ἐσταυρωμένος. τοῦτο μόνον θέλω μα-
θεῖν ἀφ᾽ ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ πνεῦμα
ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; οὕτως ἀνόη-
τοί ἐστε, ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ
ἐπιτελεῖσθε; τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ, εἴ γε καὶ
εἰκῇ. Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦ-
μα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔρ-
γων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; καθὼς ἀ-
βραὰμ ἐπίστευσε τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐ-
τῷ εἰς δικαιοσύνην. γινώσκετε ἄρα, ὅτι οἱ
ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ ἀβραάμ. Προϊ-
δοῦσα δὲ ἡ γραφὴ, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοῖ
τὰ ἔθνη ὁ θεὸς, προευηγγελίσατο τῷ ἀβρα-
άμ, ὅτι εὐλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ
ἔθνη. ὥστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ
πιστῷ ἀβραάμ. ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου
εἰσὶν, ὑπὸ κατάραν εἰσίν. γέγραπται γὰρ,
ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶ-
σι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νό-
μου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐ-
δεὶς δικαιοῦται παρὰ τῷ θεῷ, δῆλον, ὅτι
ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται, ὁ δὲ νόμος
οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως, ἀλλ᾽ ὁ ποιήσας αὐτὰ
ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Χριστὸς ὑ-
μᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου,
γενόμενος ὑπὲρ ὑμῶν κατάρα. γέγρα-
πται γὰρ, ἐπικατάρατος πᾶς, ὁ κρεμάμε-
νος ἐπὶ ξύλου, ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ
ἀβραὰμ

minister est? Absit. Nam si quæ destruxi,
ea rursum ædifico, transgressorē meipsum
cōstituo. Ego enim p legem legi mortuus
fui, ut Christo uiuerē, unà cū Christo cru-
cifixus sum. Viuo tamē, nō iam ego, sed ui
uit in me Christus. Vitam autē, quā nunc
uiuo in carne, per fidem uiuo filij dei, qui
dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.
Non aspernor gratiā dei. Nam si per legē
est iusticia, igit̄ Christus frustra mortuus
est. O stulti Galatæ, quis uos fascinauit, III
ut nō crederetis ueritati? Quibus præ ocu-
lis Iesus Christus ante fuit depictus, inter
uos crucifixus. Hoc solum cupio discere à
uobis, utrū ex operibus legis spiritum acce
pistis, an ex prædicatione fidei? Adeo stul
ti estis, cum spiritu cœperitis, nūc carne cō
summamini? Tā multa passi estis frustra,
si tamē & frustra. Qui igitur subministrat
uobis spiritum, & operatur uirtutes in uo-
bis, utrū ex operibus legis, an ex prædica-
tione fidei id facit? Quemadmodū Abra-
ham credidit deo, & imputatum est illi ad
iustitiam. Scitis igitur, ꝙ qui ex fide sunt, ij
sint filij Abrahæ. Præuidens autē scriptu-
ra, ꝙ ex fide iustificet gentes deus, prius rē
lætam nunciauit Abrahæ: Benedicētur, in-
quiens, in te omnes gentes. Itaqꝫ qui ex fi-
de sunt benedicunt̄ cum fideli Abraham.
Nam quotquot ex opibus legis sunt, exe
crationi sunt obnoxij. Scriptum est enim:
Execrabilis omnis, qui non manserit in
omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, ut
faciat ea. Quod autem in lege nullus iusti-
ficetur apud deum, palàm est. Siquidē iu-
stus ex fide uiuet, lex autem non est ex fi-
de: sed qui fecerit ea homo, uiuet in ipsis.
Christus nos redemit ab execratione le-
gis, dum pro uobis factus est execratio:
Scriptum est enim: Execrabilis omnis, qui
pendet in ligno, ut in gentes benedictio
Abrahæ

ἀβραὰμ γένηται ἐν χριστῷ ἰησοῦ, ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως. Ἀδελφοί, κατὰ ἄνθρωπον λέγω. ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην, οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται. τῷ δὲ ἀβραὰμ ἐῤῥέθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. οὐ λέγει καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματί σου, ὅς ἐστι χριστός. τοῦτο δὲ λέγω, διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς χριστόν, ὁ μετὰ ἔτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα γεγονὼς νόμος, οὐκ ἀκυροῖ εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν. εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκ ἔτι ἐξ ἐπαγγελίας. τῷ δὲ ἀβραὰμ δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ θεός. τί οὖν ὁ νόμος; τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη, ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα, ᾧ ἐπήγγελται, διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου. ὁ δὲ μεσίτης, ἑνὸς οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐστιν. ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ θεοῦ; μὴ γένοιτο. εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος, ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι, ὄντως ἂν ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη. ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ γραφὴ τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως ἰησοῦ χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσι. πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι. ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν. ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκ ἔτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν. πάντες γὰρ υἱοὶ θεοῦ ἐστὲ διὰ τῆς πίστεως ἐν χριστῷ ἰησοῦ. ὅσοι γὰρ εἰς χριστὸν ἐβαπτίσθητε, χριστὸν ἐνεδύσασθε. οὐκ ἔνι ἰουδαῖος οὐδὲ ἕλλην. οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος. οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ. πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστὲ ἐν χριστῷ ἰησοῦ. εἰ δὲ ὑμεῖς χριστοῦ, ἄρα τοῦ ἀβραὰμ σπέρμα ἐστέ, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι.

Λέγω δέ, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νήπιός ἐστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὤν, ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους

Abrahæ ueniret per Christum Iesum, ut
promissionẽ spiritus acciperemus ꝑ fidẽ.
Fratres, secundũ hominẽ dico. Hominis li-
cet testamentũ, tamẽ si sit comprobatũ, ne
mo reijcit, aut addit aliquid. Porrò Abra-
hæ dictæ sunt promissiones & semini eiꝰ.
Non dicit, & seminibus, tanquam de multis,
sed tanquam de uno: & in semine tuo, qui
est Christus. Hoc autem dico, testamentũ
ante comprobatũ à deo erga Christũ, lex
quæ post annos quadringentos & trigin-
ta cœpit, nõ facit irritũ, ut abroget promis-
sionem. Nam si ex lege est hæreditas, non
iam est ex promissione. Atqui Abrahæ ꝑ
promissionẽ donauit deꝰ. Quid igitur lex?
Propter trãsgressiones addita fuit, donec
ueniret semen, cui promissum fuerat, ordi-
nata per angelos in manu intercessoris. In
tercessor autem unius nõ est, at deus unus
est. Lex igitur num est aduersus promissi-
ones dei? Absit. Etenim si data fuisset lex,
quæ possit uiuificare, uere ex lege esset iu-
sticia. Sed cõclusit scriptura omnia sub pec
catũ, ut promissio ex fide Iesu Christi da-
retur credentibus. Cæterum antequam ue
nisset fides, sub lege custodiebamur, cõclu-
si in eam fidem, quæ erat reuelanda. Itaque
lex pædagogus noster fuit ad Christum,
ut ex fide iustificaremur. At postquam ue
nit fides, non amplius sub pædagogo su-
mus. Omnes enim filij dei estis, eo quod
credidistis Christo Iesu. Nam quicunque
baptizati estis, Christum induistis. Non
est Iudæus, neque Græcus. Non est ser-
uus, neque liber. Non est masculus, ac fœ
mina. Omnes enim uos unꝰ estis in Chri
sto Iesu. Quod si uos estis Christi, igitur
Abrahæ semen estis, & iuxta promissio-
nem hæredes. Dico autem, quam diu IIII
hæres puer est, nihil differt à seruo, cum sit
dominus omnium, sed sub tutoribus &
actoribus

οἰκονόμους ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός.
οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοι-
χεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι. ὅτε δὲ
ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν
ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναι-
κὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ
νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπο-
λάβωμεν. ὅτι δέ ἐστε υἱοὶ, ἐξαπέστειλεν ὁ
θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδί-
ας ἡμῶν, κρᾶζον ἀββᾶ, ὁ πατήρ. ὥστε οὐκ
ἔτι εἶ δοῦλος, ἀλλ' υἱός. εἰ δὲ υἱὸς, καὶ κλη-
ρονόμος θεοῦ διὰ χριστοῦ. ἀλλὰ τότε μὲν
οὐκ εἰδότες θεὸν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύ-
σει οὖσι θεοῖς. νῦν δὲ γνόντες θεὸν, μᾶλλον
δὲ γνωσθέντες ὑπὸ θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφετε
πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα,
οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; ἡμέ-
ρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ
ἐνιαυτούς. φοβοῦμαι ὑμᾶς, μή πως εἰκῇ
κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς. γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι
κἀγὼ ὡς ὑμεῖς, ἀδελφοί, δέομαι ὑμῶν.
οὐδέν με ἠδικήσατε. οἴδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθέ-
νειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ
πρότερον. καὶ τὸν πειρασμόν μου, τὸν ἐν
τῇ σαρκί μου, οὐκ ἐξουθενήσατε, οὐδὲ ἐξε-
πτύσατε, ἀλλ' ὡς ἄγγελον θεοῦ ἐδέξασθέ
με, ὡς χριστὸν ἰησοῦν. τίς οὖν ἦν ὁ μακα-
ρισμὸς ὑμῶν; μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν, ὅτι εἰ
δυνατὸν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαν-
τες ἂν ἐδώκατέ μοι. ὥστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέ-
γονα, ἀληθεύων ὑμῖν; ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ κα-
λῶς, ἀλλὰ ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς θέλουσιν, ἵνα αὐ-
τοὺς ζηλοῦτε. καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ
πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναί με
πρὸς ὑμᾶς. τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω,
ἄχρις οὗ μορφωθῇ χριστὸς ἐν ὑμῖν. ἤθελον
δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν
φωνήν μου, ὅτι ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν. λέγετέ
μοι οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νό-
μον οὐκ ἀκούετε; γέγραπται γὰρ, ὅτι ἀβρα-
ὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης,
καὶ

actoribus est usq; ad tẽpus, quod pater p̃-
scripserit. Sic & nos, cũ essemus pueri, sub
elementis mũdi eramus, in seruitutẽ ada-
cti. At ubi uenit plenitudo temporis, emi-
sit deus filium suũ, factũ ex muliere, factũ
legi obnoxium: ut eos qui legi erant obno-
xij, redimeret: ut adoptione ius filiorum ac
ciperemus. Quoniã autem estis filij, emisit
deus spiritum filij sui in corda nostra, cla-
mantem, abba pater. Itaq; iam non es ser-
uus, sed filius: quod si filius, & hæres dei p
Christum. Sed tum quidem cum ignora-
retis deũ, seruiebatis ijs, qui natura nõ sũt
dij. At nũc postea quàm cognouistis deũ,
quin potius cogniti estis à deo, quomodo
cõuertimini denuo ad infirma & egena ele
mẽta, quibus iterũ ab integro seruire uul-
tis? Dies obseruatis, & mẽses, & tempora,
& annos. Metuo de uobis, ne frustra labo
rauerim erga uos. Estote, ut ego sum: quã-
doquidem & ego sum, ut uos: fratres, rogo
uos. Nihil me læsistis. Nostis, quod p in-
firmitatem carnis euangelizauerim uobis
prius: & experimentum mei, quod erat in
carne, non estis aspernati, neq; respuistis,
sed me uelut angelum dei suscepistis, ue-
lut Christũ Iesum. Quæ est igitur beatitu
do uestra? Testimoniũ eñ reddo uobis,
quod si fieri potuisset, oculos uestros effos
sos dedissetis mihi. Igitur inimicus factus
sum uobis, uera loquendo uobis? Ambi-
unt uos non bene, imò excludere uos uo-
lunt, ut ipsos æmulemini. Bonũ autem est
æmulari in re bona semp, & nõ solũ cum
p̃sens sum apud uos. Filioli mei, q̃s iterum
parturio, donec formet' Christ9 in uobis.
Vellẽ aũt adesse apud uos nũc, & mutare
uocẽ meã, qm̃ consilij inops sum in uobis.
Dicite mihi qui sub lege uultis esse, legem
ipsam nõ auditis? Scriptũ est eñ, q Abra
ham duos filios habebat, unũ ex ancilla,
&

καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας. ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς
παιδίσκης, κατὰ σάρκα γεγέννηται, ὁ δὲ ἐκ τῆς
ἐλευθέρας, διὰ τῆς ἐπαγγελίας. ἅτινά ἐστιν
ἀλληγορούμενα. αὗται γάρ εἰσι δύο διαθῆ-
και, μία μὲν ἀπὸ ὄρους σινᾶ, εἰς δουλείαν
γεννῶσα, ἥτις ἐστὶν ἄγαρ. τὸ γὰρ ἄγαρ, σινᾶ
ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ ἀραβίᾳ, συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν
ἱερουσαλήμ, δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐ-
τῆς. ἡ δὲ ἄνω ἱερουσαλήμ, ἐλευθέρα ἐστίν, ἥ-
τις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. γέγραπται γάρ,
» εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόη-
» σον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς
» ἐρήμου μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. ἡμεῖς
δὲ ἀδελφοὶ κατὰ ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα
ἐσμέν. ἀλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννη-
θείς, ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτως καὶ νῦν.
» ἀλλὰ τί λέγει ἡ γραφή; ἔκβαλε τὴν παι-
» δίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς, οὐ γὰρ μὴ κληρο-
» νομήσῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς
» ἐλευθέρας. ἄρα ἀδελφοὶ οὐκ ἐσμὲν παιδί-
σκης τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας. τῇ ἐλευ-
θερίᾳ οὖν ᾗ χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκε-
τε, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε.
ἴδε ἐγὼ παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέ-
μνησθε, χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. μαρτύ-
ρομαι δὲ πάλιν παντὶ ἀνθρώπῳ περιτε-
μνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστίν, ὅλον τὸν νό-
μον ποιῆσαι. κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ χριστοῦ,
οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέ-
σετε. ἡμεῖς γὰρ πνεύματι ἐκ πίστεως ἐλπί-
δα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα. ἐν γὰρ χρι-
στῷ ἰησοῦ, οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκρο-
βυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη.
ἐτρέχετε καλῶς, τίς ὑμᾶς ἀνέκοψε, τῇ ἀλη-
θείᾳ μὴ πείθεσθαι; ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ κα-
λοῦντος ὑμᾶς. μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύρα-
μα ζυμοῖ. ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν κυρίῳ,
ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε. ὁ δὲ ταράσσων
ὑμᾶς βαστάσει τὸ κρῖμα, ὅστις ἂν ᾖ. ἐγὼ δὲ
ἀδελφοί, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύσσω, τί ἔτι δι-
ώκομαι; ἄρα κατήργηται τὸ σκάνδαλον

& unū ex libera. Verū is qui ex ancilla natꝰ
est, secundū carnē natus est: qui uero ex libe-
ra, ꝑ repromissionē, quæ per allegoriā dicun-
tur. Nam hæc sunt duo testamenta, unū qui-
dem à monte Sina, in seruitutē generās, qui
est Agar. Nam Agar, Sina mons est in Ara-
bia, cōfinis est aūt ei, quæ nūc uocat̃ Hieru-
salē: seruit aūt cum filiȷ̃s suis. At quæ sursum
est Hierusalē, libera est, quæ est mater omni-
um nostrū. Scriptum est em̃: Lætare sterilis,
quæ nō paris, erumpe & clama quæ nō par-
turis: quoniā multi liberi desertæ, magis ꝙ̃
eius quæ habet uirū. Nos aūt fratres secun-
dū Isaac promissiōis filiȷ̃ sumus. Sed quem-
admodū tūc is qui secundū carnē natus erat
persequebat̃ eum, qui natus erat secundum
spiritū, ita & nūc. At quid dicit scriptura? Eȷ̃-
ce ancillā & filiū illius: nō em̃ hæres erit filius
ancillæ cū filio liberæ. Itaq; fratres, nō sumus V
ancillæ filiȷ̃, sed liberæ. In libertate igitur
qua Christꝰ nos liberauit, state, & ne rursus
iugo seruitutis implicemini. Ecce ego Paulus
dico uobis: quod si circūcidamini, Christus
nihil uobis proderit. Contestor autē omnē
hominem qui circūciditur, quod debitor est
totius legis seruandæ. Christus uobis factus
est ociosus. quicunq; per legem iustificami-
ni, à gratia excidistis. Nos enim spiritu ex fi-
de, spem iustitiæ expectamus. Nam in Chri-
sto Iesu, neque circumcisio quicquam ualet,
neq; præputium, sed fides per dilectionem
operans. Currebatis bene, quis uos impedi-
uit, ut nō crederetis ueritati? Nempe persua-
sio non ex eo profecta, qui uocat uos. Paulū
fermenti totam conspersionem fermentat.
Ego confido de uobis in domino, quod ni-
hil aliud sensuri sitis. Cæterum qui contur-
bat uos, portabit iudicium, quisquis fuerit.
Ego autem fratres, si circumcisionem ad-
huc prædico, quid adhuc persecutionem
patior? Abolitum est igitur offendiculum

τοῦ σταυροῦ. ὄφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀ-
ναστατοῦντες ὑμᾶς. ὑμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίαν
ἐκλήθητε ἀδελφοί, μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν
εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκί, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης
δουλεύετε ἀλλήλοις. ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἑνὶ
λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, ἀγαπήσεις τὸν πλη-
σίον σου ὡς ἑαυτόν. εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε
καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπὸ ἀλλήλων
ἀναλωθῆτε. λέγω δέ, πνεύματι περιπατεῖτε,
καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε. ἡ γὰρ
σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ
πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. ταῦτα δὲ ἀντίκει-
ται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλητε, ταῦτα
ποιῆτε. εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ
νόμον. φανερὰ δέ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἅ-
τινά ἐστι, μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλ-
γεια, εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔ-
ρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθεῖαι, διχοστασίαι, αἱρέ-
σεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅ-
μοια τούτοις, ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ
προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες,
βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. ὁ δὲ
καρπὸς τοῦ πνεύματός ἐστιν, ἀγάπη, χαρά,
εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη,
πίστις, πρᾳότης, ἐγκράτεια. κατὰ τῶν τοιού-
των οὐκ ἔστι νόμος. οἱ δὲ τοῦ χριστοῦ, τὴν
σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι, καὶ
ταῖς ἐπιθυμίαις. εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύ-
ματι καὶ στοιχῶμεν. μὴ γινώμεθα κενόδο-
ξοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλοις
φθονοῦντες. Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προληφθῇ
ἄνθρωπος ἔν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ
πνευματικοί, καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν
πνεύματι πρᾳότητος, σκοπῶν σεαυτόν,
μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς. ἀλλήλων τὰ βάρη βα-
στάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νό-
μον τοῦ χριστοῦ. εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναί τι,
μηδὲν ὤν, ἑαυτὸν φρεναπατᾷ. τὸ δὲ ἔργον ἑαυ-
τοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν
μόνον τὸ καύχημα ἕξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτε-
ρον. ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστά-
σει.

crucis. Vtinam & abſcindantur qui uos labẽ
factant. Vos enim in libertatem uocati fui-
ſtis fratres, tantum ne libertatem in occaſio-
nem detis carni, ſed per charitatem ſeruite uo
bis inuicem. Nam tota lex in uno uerbo cõ-
pletur, nempe hoc: Diliges proximũ tuũ ut
teipſum. Quod ſi alius alium uiciſſim mor-
detis, & deuoratis, uidete ne uiciſſim ali⁹ ab
alio cõſumamini. Dico autem, ſpiritu ambu
late, & concupiſcentiam carnis non perficie-
tis. Nam caro concupiſcit aduerſus ſpiritum,
ſpiritus autem aduerſus carnem. Hæc autẽ
inter ſe mutuo aduerſantur, ut non quæcun-
q; uolueritis, eadem faciatis. Quod ſi ſpiritu
ducimini, non eſtis ſub lege. Porrò manife-
ſta ſunt opera carnis, quæ ſunt hæc: adulte-
rium, ſcortatio, immundicia, laſciuia, ſimula-
crorum cultus, ueneficiũ, inimicitiæ, lis, æmu-
lationes, iræ, concertationes, ſeditiões, ſectæ,
inuidiæ, cædes, ebrietates, comeſſationes, &
his ſimilia, de quibus prædico uobis, quem-
admodum & prædixi: quod qui talia agũt,
regni dei hæredes non erunt. Cõtra, fructus
ſpiritus eſt, charitas, gaudiũ, pax, lenitas, be-
nignitas, bonitas, fides, manſuetudo, tempe-
rantia. Aduerſus huiuſmodi nõ eſt lex. Qui
uero ſunt Chriſti, carnem crucifixerunt cum
affectibus & concupiſcentijs. Si uiuimus ſpi
ritu, ſpiritu & incedamus. Ne efficiamur ina
nis gloriæ cupidi, inuicem nos prouocantes,
inuicem inuidentes. Fratres, etiam ſi oc- VI
cupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos
qui ſpirituales eſtis, inſtaurate huiuſmodi
ſpiritu manſuetudinis, conſiderans temet-
ipſum, ne & tu tenteris. Inuicem alij aliorum
onera portate, & ſic complete legem Chriſti.
Nam ſi quis ſibi uidetur aliquid eſſe, cum ni
hil ſit, ſuum ipſe fallit animum. Opus autem
ſuum probet unuſquiſque, & tunc in ſemet-
ipſo tantum gloriationem habebit, & nõ in
alio. Vnuſquiſq; enim ꝓpriã ſarcinã baiula-
bit.

σει. κοινωνείτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον, τῷ κατηχοῦντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς. μὴ πλανᾶσθε, θεὸς οὐ μυκτηρίζεται. ὃ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν. ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακῶμεν. καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι. ἄρα οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως. ἴδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί. ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι ἐν σαρκί, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ χριστοῦ διώκωνται. οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάσσουσιν, ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχήσωνται. ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ. ἐν γὰρ χριστῷ ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις. καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος, καὶ ἐπὶ τὸν ἰσραὴλ τοῦ θεοῦ. τοῦ λοιποῦ κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ κυρίου ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω. ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν ἀδελφοί. ἀμήν.

bit. Cōmunicet autem qui catechizat ſermone, ei qui ſe catechizat in omnibus bonis. Ne erretis, deus non irridetur. Quicquid enim ſeminauerit homo, hoc & metet. Nam qui ſeminat per carnem ſuam, de carne metet corruptionē: ſed qui ſeminat per ſpiritum, de ſpiritu metet uitam æternam. Bonum autem faciendo ne defatigemur. Tempore enim ſuo metemus nō defatigati. Itaq; dum tempus habemus, operemur bonum: cum erga omnes, tum uero maxime erga domeſticos fidei. Videtis quanta uobis epiſtola ſcripſerim mea manu. Quicunq; uolunt iuxta faciem placere in carne, ij cogunt uos circumcidi, tantū, ne ob crucem Chriſti perſecutionem patiantur. Nam qui circumciduntur, ne ipſi quidem legem ſeruant: ſed uolunt uos circumcidi, ut in ueſtra carne glorientur. Ego uero, abſit, ut glorier, niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mūdo. Nam in Chriſto Ieſu neq; circumciſio quicquam ualet, neq; præputiū, ſed noua creatura. Et quicunque iuxta regulam hanc incedunt, pax ſuper eos, & miſericordia, & ſuper Iſraëlē dei. De cætero ne quis mihi moleſtias exhibeat. Ego enim ſtigmata domini Ieſu in corpore meo porto. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu ueſtro fratres. Amen.

πρὸς γαλάτας ἐγράφη ἀπὸ ῥώμης.

Ad Galatas miſſa fuit è Rhoma.

ὙΠΌΘΕΣΙΣ ΤΗ͂Σ ΠΡῸΣ ἘΦΕΣΊΟΥΣ ἘΠΙΣΤΟΛΗ͂Σ ΠΑΎΛΟΥ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ ῥώμης, οὔπω μὲν αὐτοὺς ἑωρακώς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. Ἐφέσιοι πιστεύσαντες εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν χριστὸν, γνησίαν ἔχον εἰς αὐτὸν τὴν πίστιν, καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους τὴν ἀγάπην, καὶ ἠβούλοντο παρὰ τοῦ παύλου βεβαιωθῆναι. μαθὼν τοίνυν ὁ ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτοὺς ταύτην τὴν ἐπιστολὴν, ὥσπερ κατηχητικήν. καὶ πρῶτον μὲν δείκνυσι, μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι ταύτην εὐδοκίαν τοῦ θεοῦ. ὥστε τὸν χριστὸν ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν, καὶ ἡμᾶς σωθῆναι. ἔπειτα περὶ κλήσεως ἐθνῶν διαλέγεται, ἵνα δείξῃ ἀξίως αὐτοὺς πεπιστευκέναι. καὶ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ κλῆσις αὐτῶν γέγονεν, οὐ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ, ὅς ἐστιν υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθωσιν, ὅτι οὐκ ἀνθρωπολάτραι γεγόνασι, πιστεύσαντες τῷ χριστῷ, ἀλλ' ἀληθινοὶ θεοσεβεῖς. σημαίνει δὲ καὶ ἑαυτὸν διὰ τοῦτο ἀπεστάλθαι κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι περὶ αὐτῶν ἐφρόντισεν. ἔπειτα παραινετικοὺς λόγους ἀνδράσι καὶ γυναιξὶ, πατράσι καὶ τέκνοις, κυρίοις καὶ δούλοις, τίθησιν ἐν τῇ ἐπιστολῇ. καὶ καθόλου πάντας παρασκευάζει κατὰ τοῦ διαβόλου, καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, λέγων πρὸς ἐκείνους ἡμῖν εἶναι τὴν πάλην. καὶ ὥσπερ ἀγαθὸς ἀλείπτης ἀλείψας τοῖς λόγοις πάντας κατὰ τῶν διαβολικῶν ἐνεργείας, οὕτως πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM AD EPHESIOS, ARGVMENTVM ERASMI ROTERODAMI.

Ephesus metropolis quondam erat Asiæ minoris, ciuitas supstitiose dedita cultui dæmonum, & præcipue Dianæ, unde & in Actis, Dianæ νεωκόρος dicitur, non illius uenatricis, cui Poëtæ sagittas & arma tribuunt, sed multimammiæ, quam Græci πολύμαστον appellant, quam uolebant omniũ animantium esse nutricem, ut indicauit Hieronymus. Nam de templo Ephesiæ Dianæ, toto orbe celebratissimo, passim etiam ethnici meminere scriptores. Hos curiosarum artium tenebat studium. Vnde legimus, ad prædicationem apostolorum magicos libros ab eis comportatos, igni traditos fuisse, & supputato precio, cõpertum fuisse quinquagies mille nummũm argenti, sicuti refertur in Actis capite decimonono. Vt igitur à tantis erroribus illos abduceret, triennium apud illos egit, nihil interim nõ faciens, quod ad illorũ salutem faciebat, magno studio reclamantibus & obstrepentibus multis, sicut ipse testatur alicubi: ubi & bestijs obiectus est, quẽadmodũ ipse testatur in secũda ad Corinthios epistola. At discedens, Timotheum apud eos remanere iussit. Abundabat autẽ ea ciuitas, ut curiosis & magiæ deditis, ita doctissimis uiris. Vnde Paulus, ut ad omnium mores & ingenia sese attemperat, de dæmonibus ac spiritibus crebro meminit, bonorũ ac malorũ differentiam indicans. Ad hæc retrusa quædam aperit. Nec enim est ulla epistola, quæ tã

abditos

abditos habeat sensus, ut ob hāc potissimū Petrus scripsisse uideat: Sicut & charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit uobis, sicut in omnibus epistolis loquens in eis de his, in quibus sunt quædā difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicut & cæteras scripturas, ad suam ipsorū perditionē. Hos igitur quoniam in fide perstiterant, hortatur ut pergant, & ad perfectionem proficiant, cōmonefaciens cuiusmodi fuerint, cum uitijs addicti seruirent impijs spiritibus, & quales nunc facti sint, insiti Christo, docens interim euangelij gratiam consilio diuino, licet Iudæis promissam, in gentes quoq; recte propagatā & huius muneris se ministrum à deo constitutū. Quoniā autem scripsit è carcere, hortatur ne dejciantur animo, ob ipsius afflictiones, uerum eas potius sibi gloriæ ducant. Hæc agit capite primo, & secundo. In cæteris tribus uitæ formam illis præscribit, demonstrans quid sequendum, quid fugiendum: quæ officia maritorū in uxores, uxorum in maritos: quæ parentum in liberos, liberorum in parentes: quæ dominorū in seruos, seruorum in dominos. Scripta est epistola ab urbe Rhoma per Tychicum diaconum, cuius meminit in calce, fidelem ministrum eum uocans. Ambrosius addit scriptam è carcere, cum Hierosolymis Rhomam deductus sub fideiussore degeret extra castra in suo conducto.

ARGVMENTI FINIS.

ΠΡΟ'Σ Ε'ΦΕΣΙ'ΟΥΣ Ε'ΠΙΣΤΟΛΗ'.

Παῦλος ἀπόστολος ἰησοῦ χριστοῦ διὰ θελήματος θεοῦ, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν ἐφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν χριστῷ ἰησοῦ. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ. Εὐλογητὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις χριστῷ. Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν διὰ ἰησοῦ χριστοῦ εἰς αὐτὸν, κατὰ τὴν εὐδοκίαν

AD EPHESIOS EPISTOLA.

PAulus apostol⁹ Iesu Christi per uolūtatem dei, sanctis qui agunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu. Gratia uobis & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi, q benedixit nos omni benedictione spirituali in cœlestibus Christo. Quemadmodū elegit nos in ipso, anteq; iacerentur fundamenta mundi, ut essemus sancti & irreprehensibiles coram illo per charitatem, qui prædestinauit nos, ut adoptaret in filios per Iesum Christum in sese, iuxta

κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ εἰς
ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἐχα-
ρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ. ἐν ᾧ ἔ-
χομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος
αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων
κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἧς ἐπε-
ρίσσευσεν εἰς ἡμᾶς, ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρο-
νήσει, γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελή-
ματος αὐτοῦ, κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ, προέ-
θετο ἐν αὐτῷ εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώ-
ματος τῶν καιρῶν, ἀνακεφαλαιώσασθαι
τὰ πάντα ἐν τῷ χριστῷ, τά τε ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ, ἐν ᾧ καὶ ἐ-
κληρώθημεν, προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν,
τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος, κατὰ τὴν βου-
λὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι ἡ-
μᾶς εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ, τοὺς προ-
ηλπικότας ἐν τῷ χριστῷ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς
ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ εὐαγ-
γέλιον τῆς σωτηρίας ὑμῶν, ἐν ᾧ καὶ πιστεύ-
σαντες ἐσφραγίσθητε τῷ πνεύματι τῆς ἐ-
παγγελίας τῷ ἁγίῳ, ὅς ἐστιν ἀρραβὼν τῆς
κληρονομίας ἡμῶν, εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς πε-
ριποιήσεως, εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ. διὰ
τοῦτο κἀγὼ ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν
τῷ κυρίῳ ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς
πάντας τοὺς ἁγίους, οὐ παύομαι εὐχαρι-
στῶν ὑπὲρ ὑμῶν, μνείαν ὑμῶν ποιούμενος
ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, ἵνα ὁ θεὸς τοῦ κυ-
ρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης
δώῃ ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψε-
ως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ, πεφωτισμένους τοὺς
ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, εἰς τὸ εἰ-
δέναι ὑμᾶς, τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως
αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κλη-
ρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις, καὶ τί τὸ ὑ-
περβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ
εἰς ἡμᾶς, τοὺς πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέρ-
γειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἣν ἐνήργη-
σεν ἐν τῷ χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νε-
κρῶν, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς
ἐπουρανίοις

beneplacitum uoluntatis suæ, ut lauder
tur gloria gratiæ suæ, qua charos reddi-
dit nos per dilectum. Per quem habe-
mus redemptionẽ per sanguinem ipsi9,
remissionem peccatorum, iuxta diuitias
gratiæ suæ, de qua ubertim nobis impar
tiuit, in omni sapientia & prudentia, pa-
tefacto nobis arcano uoluntatis suæ, iu-
xta beneplacitum suum, quod proposu-
erat in seipso, usq; ad dispensationẽ ple-
nitudinis temporum, ut summatim in-
stauraret omia per Christum, & quæ in
cœlis sunt & quæ in terra p eundẽ, p quẽ
& in sortem asciti sumus, prædestinati se
cundum propositum ipsius, cuius ui fi-
unt uniuersa, iuxta decretum uoluntatis
ipsius, ut simus nos in laudem gloriæ illi
us, qui priores sperauimus in Christo, in
quo speramus & nos, audito uerbo ue-
ritatis, euangelio salutis uestræ, in quo
etiam posteaquàm credidistis, obsignati
estis spiritu promissionis sancto, qui est
arrabo hæreditatis nostræ, in redempti-
onem acquisitæ possessionis, in laudem
gloriæ ipsius. Quapropter & ego, cum
audissem eam quæ in uobis est fidem
in domino Iesu, & charitatem in om-
nes sanctos, non desino gratias agere
pro uobis, mentionem uestri faciens in
precibus meis, ut deus domini nostri
Iesu Christi, pater gloriæ det uobis spiri
tum sapientiæ & reuelationis, per agni-
tionem sui, illuminatos oculos mentis
uestræ, ut sciatis, quæ sit spes ad quam il
le uocauit, & quam opulenta gloria hæ-
reditatis illius in sanctis, & quæ sit excel-
lens magnitudo potentiæ illius in nos,
qui credimus secundum efficatiam ro-
boris fortitudinis eius, quam exercuit in
Christo, cum suscitaret eum ex mortuis,
& sedere fecit ad dextram suam in cœle-
stibus,

ἐπουρανίοις ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξ/
ουσίας καὶ δυνάμεως, καὶ κυριότητος, καὶ
παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον
ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλον/
τι. καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας
αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάν/
τα τῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ
πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου.
Καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς τοῖς παρα/
πτώμασι καὶ ταῖς ἁμαρτίαις, ἐν αἷς ποτὲ
περιεπατήσατε κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου
τούτου, κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ
ἀέρος, τοῦ πνεύματος, τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος
ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς
πάντες ἀνεστράφημέν ποτε, ἐν ταῖς ἐπιθυ/
μίαις τῆς σαρκὸς ἡμῶν, ποιοῦντες τὰ θελή/
ματα τῆς σαρκὸς, καὶ τῶν διανοιῶν, καὶ ἦ/
μεν τέκνα φύσει ὀργῆς, ὡς καὶ οἱ λοιποί.
Ὁ δὲ θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει, διὰ τὴν
πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἣν ἠγάπησεν ἡ/
μᾶς, καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παρα/
πτώμασι, συνεζωοποίησε τῷ χριστῷ. χάριτί
ἐστε σεσωσμένοι, καὶ συνήγειρε, καὶ συνεκάθισεν
ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν χριστῷ ἰησοῦ, ἵνα ἐνδεί/
ξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸν ὑπερ/
βάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν
χρηστότητι ἐφ᾽ ἡμᾶς ἐν χριστῷ ἰησοῦ. τῇ γὰρ
χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ τῆς πίστεως, καὶ
τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν. θεοῦ τὸ δῶρον, οὐκ ἐξ
ἔργων, ἵνα μή τις καυχήσηται. αὐτοῦ γάρ
ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐν χριστῷ ἰησοῦ
ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ
θεὸς, ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν. Διὸ
μνημονεύετε, ὅτι ὑμεῖς ποτὲ τὰ ἔθνη ἐν
σαρκὶ, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία, ὑπὸ τῆς
λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειρο/
ποιήτου, ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ,
χωρὶς χριστοῦ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πο/
λιτείας τοῦ ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν δια/
θηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ
ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ.

stibus, supra omnem principatū ac po/
testatem, & uirtutem, & dominium, &
omne nomen quod nominatur, non so
lum in seculo hoc, uerumetiam in futu/
ro. Et omnia subiecit sub pedes illius, &
eum dedit caput super omnia ipsi eccle/
siæ, quæ est corpus illius, complemētum
eius, qui omnia in omnibus adimplet.
Et uos cum essetis mortui delictis ac II
peccatis, in quibus aliquando ambula/
stis iuxta seculum mundi huius, iuxta
principem, cui potestas est aëris, qui est
spiritus, nunc agens in filijs contumaci/
bus, inter quos & nos omnes conuersa/
bamur aliquando in concupiscentijs car
nis nostræ, facientes quæ carni ac menti
libebāt, & eramus natura filij iræ, quem/
admodum & cæteri. Sed deus qui diues
est in misericordia, propter multam cha
ritatem suam, qua dilexit nos, etiam cū
essemus mortui per delicta, conuiuifica/
uit nos unà cū Christo: ꝑ gratiā estis ser
uati, simulq́ cū eo resuscitauit, & simul
cū eo sedere fecit inter cœlestes, in Chri/
sto Iesu, ut ostenderet in seculis superue
nientibus eminentē opulentiam gratiæ
suæ, benignitate erga nos per Christum
Iesum. Gratia enim estis seruati per fi/
dem, idq́ nō ex uobis. Dei donum est,
non ex operibus, ne quis glorietur. Nā
ipsius sumus opus, conditi in Christo Ie
su ad opera bona, quæ præparauit de/
us, ut in eis ambularemus. Quapropter
mementote, quod uos quondam gen/
tes in carne, uocabamini præputium, ab
ea quæ uocatur circumcisio in carne, quæ
circumcisio manibus fit, quod inquam
eratis in tempore illo, sine Christo, abali
enati à republica Israëlis, & extranei à te
stamentis promissionis, spem non ha/
bentes, deóque carentes in mundo.

νυνὶ δὲ ἐν χριστῷ ἰησοῦ ὑμεῖς, οἱ ποτὲ ὄντες
μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ
χριστοῦ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ
ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν, καὶ τὸ μεσότοι-
χον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν
τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν
δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ
ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποι-
ῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφο
τέρους ἐν ἑνὶ σώματι τῷ θεῷ διὰ τοῦ σταυ
ροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ, καὶ
ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν, τοῖς μα-
κρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς. ὅτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν
τὴν προσαγωγὴν οἱ ἀμφότεροι ἐν ἑνὶ πνεύ
ματι πρὸς τὸν πατέρα. ἄρα οὖν οὐκέτι ἐστὲ
ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγί
ων καὶ οἰκεῖοι τοῦ θεοῦ, ἐποικοδομηθέντες
ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προ-
φητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ ἰησοῦ
χριστοῦ, ἐν ᾧ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολο-
γουμένη, αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν κυρίῳ, ἐν
ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικη-
τήριον τοῦ θεοῦ ἐν πνεύματι.

Τούτου χάριν ἐγὼ παῦλος ὁ δέσμι-
ος τοῦ χριστοῦ ἰησοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν.
εἴ γε ἠκούσατε τὴν οἰκονομίαν τῆς χάρι-
τος τοῦ θεοῦ, τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς, ὅτι
κατὰ ἀποκάλυψιν ἐγνώρισέ μοι τὸ μυστή-
ριον, καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ, πρὸς ὃ
δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι τὴν σύνε
σίν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ χριστοῦ, ὃ ἐν ἑτέ
ραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν
ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγί-
οις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφήταις ἐν
πνεύματι, εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα,
καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγ
γελίας αὐτοῦ ἐν τῷ χριστῷ, διὰ τοῦ εὐαγ
γελίου, οὗ ἐγενόμην διάκονος κατὰ τὴν
δωρεὰν τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ, τὴν δοθεῖ-
σάν μοι κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνά-
μεως αὐτοῦ. ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων
ἁγίων

Nunc autem per Christum Iesum uos,
qui quondam eratis longinqui, propin-
qui facti estis per sanguinē Christi. Ipse
enim est pax nostra, qui fecit ex utrisq;
unum, & interstitium maceriæ diruit, si-
multatem per carnem suam, legem man
datorum in decretis sitam abrogans,
ut duos conderet in semetipso in unum
nouum hominem, faciens pacem: & ut
recōciliaret ambos in uno corpore deo
per crucē, perempta inimicitia per eam,
& ueniens euangelizauit pacem uobis,
qui procul aberatis, & ijs qui ꝓpe. Quo
niam autem per illum habemus aditū
utriq; in uno spiritu ad patrem. Iam igi
tur non estis hospites & incolæ, sed con
ciues sanctorum ac domestici dei, super
structi super fundamentum apostolorū
ac prophetarum, summo angulari lapi-
de ipso Iesu Christo, in q̄ quæcūq; stru-
ctura coagmentatur, ea crescit in templū
sanctum in domino, in quo & uos coæ-
dificamini in habitaculum dei ꝑ spiritū.

Huius rei gratia ego Paulus uin- III
ctus sum Christi Iesu pro uobis genti-
bus. Siquidem audistis dispensationem
gratiæ dei, quæ data est mihi in uos, qđ
secundum reuelationem notum mihi fe
cit mysterium, quēadmodum ante scri-
psi paucis, ex quibus potestis legentes
intelligere cognitionem meam in myste
rio Christi, quod in alijs ætatibus nō in-
notuit filijs hominum, quemadmodū
nunc reuelatum est sanctis apostolis eius
& prophetis per spiritum, ut sint gentes
cohæredes, & eiusdem corporis, consor-
tésque promissionis eius in Christo, per
euangelium, cuius factus sum minister
secundum donum gratiæ dei, quod da
tum est mihi secundum efficaciam po
tentiæ illius. Mihi minimo omnium
sanctorū

ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη, ἐν τοῖς ἔθνεσιν
εὐαγγελίσασθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον
τοῦ χριστοῦ, καὶ φωτίσαι πάντας, τίς ἡ κοι-
νωνία τοῦ μυστηρίου, τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀ-
πὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ θεῷ, τῷ τὰ πάντα
κτίσαντι διὰ ἰησοῦ χριστοῦ, ἵνα γνωρισθῇ νῦν
ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανί-
οις διὰ τῆς ἐκκλησίας, ἡ πολυποίκιλος σο-
φία τοῦ θεοῦ, κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, ἣν ἐ-
ποίησεν ἐν χριστῷ ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ἐν
ᾧ ἔχομεν τὴν παρρησίαν καὶ τὴν προσα-
γωγὴν ἐν πεποιθήσει, τῇ διὰ τῆς πίστεως αὐ-
τοῦ. διὸ αἰτοῦμαι, μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλί-
ψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, ἥτις ἐστὶ δόξα ὑμῶν.
τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς
τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ,
ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς
ὀνομάζεται, ἵνα δώῃ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον
τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι
διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρω-
πον, κατοικῆσαι τὸν χριστὸν διὰ τῆς πίστεως
ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ἐρριζω-
μένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἵνα ἐξισχύσητε
καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ
πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος,
γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως
ἀγάπην τοῦ χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν
τὸ πλήρωμα τοῦ θεοῦ. τῷ δὲ δυναμένῳ ὑ-
πὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ, ὧν αἰ-
τούμεθα ἢ νοοῦμεν κατὰ τὴν δύναμιν τὴν
ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν, αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ
ἐκκλησίᾳ ἐν χριστῷ ἰησοῦ, εἰς πάσας τὰς
γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων. ἀμήν.
Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμι-
ος ἐν κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλή-
σεως, ἧς ἐκλήθητε, μετὰ πάσης ταπεινο-
φροσύνης καὶ πρᾳότητος, μετὰ μακρο-
θυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγά-
πῃ, σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ
πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης.
ἓν

ſanctorum data eſt gratia hæc, ut inter gen-
tes euangelizem imperueſtigabiles diuiti-
as Chriſti, & in lucem proferam omni-
bus, quæ ſit communio myſterij, quod
erat abſconditum à ſeculis in deo, qui uni-
uerſa condidit per Ieſum Chriſtum, ut no-
tum fiat nunc principatibus ac poteſtati-
bus in cœleſtibus per eccleſiam, uehemen-
ter uaria ſapientia dei, ſecundum præfini-
tionem ſeculorum, quam fecit in Chriſto
Ieſu domino noſtro, per quem habemus
audaciam & aditum cum fiducia, quæ eſt
per fidem illius. Quapropter peto, ne defi
ciatis ob afflictiões meas, quas pro uobis
tolero, quæ eſt gloria ueſtra. Huius rei gra
tia flecto genua mea ad patrem domini
noſtri Ieſu Chriſti, ex quo omnis à com-
muni patre cognatio in cœlis & in terra
nominatur, ut det uobis iuxta diuitias glo
riæ ſuæ, ut fortitudine corroboremini per
ſpiritum ſuum, in internum hominem, ut
inhabitet Chriſtus per fidem in cordibus
ueſtris, fixis in charitate radicibus, & fun
damento iacto: ut ualeatis aſſequi cum
omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo, & lon-
gitudo, & profunditas, & ſublimitas, co-
gnoſcereque præeminentem cognitionis
dilectionem Chriſti, ut impleamini in o-
mnem plenitudinem dei. Ei uero qui po-
teſt cumulate facere ultra omnia, quæ pe-
timus, aut cogitamus, iuxta uim agen-
tem in nobis, ſit gloria in eccleſia per Chri
ſtum Ieſum, in omnes ætates ſeculi ſecu-
lorum. Amen. Hortor itaque uos IIII
ego uinctus in domino, ut ambuletis: ita
ut dignum eſt uocatione, qua uocati eſtis,
cum omni ſubmiſſione, ac manſuetudi-
ne, cum animi lenitate, tolerantes uos in-
uicem per charitatem, ſtudentes ſeruare
unitatem ſpiritus, per uinculum pacis.
Vnum

ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλή-
θητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν. εἷς
κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα. εἷς θεὸς
καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ
πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν. ἑνὶ δὲ ἑκάστῳ
ἡμῶν ἐδόθη ἡ χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δω-
ρεᾶς τοῦ χριστοῦ. διὸ λέγει. ἀναβὰς εἰς ὕψος
ᾐχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔδωκε
δόματα τοῖς ἀνθρώποις. τὸ δὲ ἀνέβη, τί
ἐστιν, εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κα-
τώτερα μέρη τῆς γῆς; ὁ καταβὰς αὐτός ἐστι,
καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν,
ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. καὶ αὐτὸς ἔδωκε, τοὺς
μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ
εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδα-
σκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγί-
ων εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ
σώματος τοῦ χριστοῦ, μέχρι καταντήσωμεν
οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως, καὶ
τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, εἰς ἄνδρα
τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώμα-
τος τοῦ χριστοῦ, ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι
κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ
ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν
ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθο-
δείαν τῆς πλάνης. ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγά-
πῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν
ἡ κεφαλή, ὁ χριστὸς, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συ-
ναρμολογούμενον, καὶ συμβιβαζόμενον
διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ᾽ ἐνέρ-
γειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους, τὴν αὔ-
ξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται, εἰς οἰκοδο-
μὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ. τοῦτο οὖν λέγω καὶ
μαρτύρομαι ἐν κυρίῳ, μηκέτι ὑμᾶς περι-
πατεῖν, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπα-
τεῖ ἐν ματαιότητι τοῦ νοὸς αὐτῶν, ἐσκοτι-
σμένοι τῇ διανοίᾳ, ὄντες ἀπηλλοτριωμένοι
τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ, διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖ-
σαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρ-
δίας αὐτῶν, οἵτινες ἀπηλγηκότες, ἑαυτοὺς
παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ, εἰς ἐργασίαν
ἀκαθαρσίας

Vnũ corpus & un⁹ ſpiritus, queādmodũ
& uocati eſtis in una ſpe uocatiõis ueſtræ.
Vnus dñs, una fides, unũ baptiſma. unus
deus & pater omniũ, qui eſt ſuper omnia
& per omnia, & in omnibus uobis. Verũ
unicuiq; noſtrũ data eſt gratia iuxta men
ſurā donationis Chriſti. Quapropter di-
cit: Cũ aſcendiſſet in altũ, captiuā duxit ca
ptiuitatē, & dedit dona hominib⁹. Cæterũ
illud aſcendit, quid eſt, niſi ꝗ etiam deſcen
derat pri⁹ in infimas partes terræ? Qui de-
ſcendit, idem ille eſt, qui etiā aſcendit ſupra
omnes cœlos, ut impleret omnia. Et idem
dedit, alios quidem apoſtolos, alios uero
prophetas, alios autem euangeliſtas, alios
autē paſtores ac doctores, ad inſtauratio-
nem ſanctorũ in opus adminiſtrationis,
in ædificationem corporis Chriſti, donec
perueniamus omnes in unitatem fidei &
agnitionis filij dei, in uirum perfectum, in
menſuram ætatis plene adultæ Chriſti, ut
nõ amplius ſimus pueri, qui fluctuemus &
circumferamur quouis uento doctrinæ, ꝑ
uerſutiam hominũ, per aſtutiam qua nos
adoriuntur, ut imponant nobis, ſed ueri-
tatem ſectantes in charitate, adoleſcamus
in illũ ꝑ omnia, qui eſt caput, nempe Chri
ſtus: in quo totum corpus, ſi coagmente-
tur, & conpingatur per omnem commiſ-
ſuram ſubminiſtrationis, iuxta actum in
menſura uniuſcuiuſque partis, incrementũ
corporis facit, in ædificationem ſui ipſius
per charitatem. Hoc itaque dico, & te-
ſtor per dominum, ne poſthac ambule-
tis, quemadmodum & reliquæ gentes am
bulant in uanitate mentis ſuæ, dum men-
tem habent obtenebratam, abalienati à
uita dei, propter ignorantiam quæ eſt in
illis, & excæcationē cordis eorũ, qui poſtea
quā peruenerunt eò ut dolere deſierint, ſe
metipſos dediderũt laſciuiæ, ad patrandũ
immunditiam

ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ. ὑμεῖς δὲ
οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν χριστόν, εἴ γε αὐτὸν
ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθώς
ἐστιν ἀλήθεια ἐν τῷ ἰησοῦ, ἀποθέσθαι ὑμᾶς
κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαι-
ὸν ἄνθρωπον, τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπι-
θυμίας τῆς ἀπάτης, ἀνανεοῦσθαι δὲ τῷ πνεύ-
ματι τοῦ νοὸς ὑμῶν, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν και-
νὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν
δικαιοσύνῃ, καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. διὸ
ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν
ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, ὅτι ἐσμὲν
ἀλλήλων μέλη. ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτά-
νετε. ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργι-
σμῷ ὑμῶν, μήτε δίδοτε τόπον τῷ δι-
αβόλῳ. ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω, μᾶλ-
λον δὲ κοπιάτω ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν
ταῖς χερσὶν, ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρεί-
αν ἔχοντι. πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στό-
ματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἴ τις ἀ-
γαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας. ἵνα δῷ
χάριν τοῖς ἀκούουσιν. καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦ-
μα τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς
ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. πᾶσα πικρία, καὶ θυ-
μὸς, καὶ ὀργὴ, καὶ κραυγὴ, καὶ βλασφημία
ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ. γίνεσθε
δὲ εἰς ἀλλήλους χρηστοὶ, εὔσπλαγχνοι, χαρι-
ζόμενοι ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ θεὸς ἐν χρι-
στῷ ἐχαρίσατο ὑμῖν.

γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ θεοῦ, ὡς τέκνα
ἀγαπητὰ, καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, κα-
θὼς καὶ ὁ χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ πα-
ρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ
θυσίαν τῷ θεῷ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας. πορνεία
δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία, ἢ πλεονεξία μηδὲ
ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις,
καὶ αἰσχρότης, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπε-
λία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχα-
ριστία. τοῦτο γάρ ἐστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρ-
νος, ἢ ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰ-
δωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ

immũdiciam omnem cum auiditate. Vos
autem non sic didicistis Christum: siquidẽ
illum audistis, & in eo docti fuistis, quem-
admodum est ueritas in Iesu, deponere iu-
xta priorem conuersationem ueterem ho-
minem, qui corrumpitur iuxta concupiscẽ-
tias erroris: renouari uero spiritu mẽtis ue-
stræ, & induere nouum hominem, qui iu-
xta deum conditus est per iustitiã, & san-
ctitatem ueritatis. Quapropter deposito
mendacio, loquamini ueritatem quisque
proximo suo, quoniam sumus inuicẽ mẽ-
bra. Irascimini, & non peccetis. Sol ne occi-
dat super iram uestram, neq; detis locum
calumniatori. Qui furabatur, non amplius
furetur: magis autem laboret, operando ma-
nibus quod bonum est, ut possit imparti-
ri ei qui opus habuerit. Omĩs sermo spur-
cus ex ore uestro ne procedat: sed si quis
est bonus ad ædificationem, quoties opus
est, ut det gratiam audientibus. Et ne con-
tristetis spiritum sanctum dei, per quẽ ob-
signati estis in diem redemptionis. Omĩs
amarulentia, & tumor, & ira, & uocifera-
tio, & maledicentia tollatur à uobis cum
omni malicia. Sitis autem inuicem alius in
alium comes, misericordes, largientes uo-
bis inuicẽ, quemadmodũ & deus p Chri-
stum largitus est uobis. Sitis igitur imi- V
tatores dei, tanquam filij dilecti, & ambu-
letis in dilectione, quemadmodũ & Chri-
stus dilexit nos, & tradidit semetipsum p
nobis oblationẽ ac uictimã deo in odorẽ
bonæ fragrantiæ. Cæterum scortatio, &
omnis immundicia, aut auaricia ne nomi-
netur quidẽ inter uos, sicut decet sanctos:
aut obscœnitas, aut stultiloquium, aut ur-
banitas, quæ nõ conueniũt, sed magis gra-
tiarũactio. Nam hoc scitis q omnis scorta-
tor, aut immũdus, aut auarus, qui est simu-
lacrorum cultor, nõ habet hæreditatem in

βασιλείᾳ τοῦ χριστοῦ καὶ θεοῦ. μηδεὶς ὑμᾶς
ἀπατάτω κενοῖς λόγοις. διὰ ταῦτα γὰρ
ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπει-
θείας. μὴ οὖν γίνεσθε συμμέτοχοι αὐτῶν.
ἦτε γάρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν κυρίῳ.
ὡς τέκνα φωτὸς περιπατεῖτε. ὁ γὰρ καρπὸς
τοῦ πνεύματος ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ καὶ
δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ, δοκιμάζοντες, τί
ἐστιν εὐάρεστον τῷ κυρίῳ. καὶ μὴ συγκοινω-
νεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάρποις τοῦ σκότους,
μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε. τὰ γὰρ κρυφῆ γι-
νόμενα ὑπ᾽ αὐτῶν, αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν.
τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς
φανεροῦται. πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς
ἐστι. διὸ λέγει, ἔγειραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνά-
στα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ χρι-
στός. βλέπετε οὖν πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε,
μὴ ὡς ἄσοφοι, ἀλλ᾽ ὡς σοφοὶ, ἐξαγοραζό-
μενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί
εἰσι. διὰ τοῦτο μὴ γίνεσθε ἄφρονες, ἀλλὰ συ-
νιέντες, τί τὸ θέλημα τοῦ κυρίου. καὶ μὴ με-
θύσκεσθε οἴνῳ, ἐν ᾧ ἐστιν ἀσωτία, ἀλλὰ πλη-
ροῦσθε ἐν πνεύματι, λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλ-
μοῖς καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς,
ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν
τῷ κυρίῳ, εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ
πάντων, ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ
χριστοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρί. ὑποτασσόμενοι
ἀλλήλοις ἐν φόβῳ θεοῦ. αἱ γυναῖκες τοῖς
ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε, ὡς τῷ κυ-
ρίῳ, ὅτι ἀνήρ ἐστι κεφαλὴ τῆς γυναικὸς, ὡς
καὶ ὁ χριστὸς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, καὶ αὐ-
τός ἐστι σωτὴρ τοῦ σώματος. ἀλλ᾽ ὥσπερ ἡ
ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ χριστῷ, οὕτως
καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παν-
τί. οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυ-
τῶν, καθὼς καὶ ὁ χριστὸς ἠγάπησε τὴν ἐκκλη-
σίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα
αὐτὴν ἁγιάσῃ, καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ
ὕδατος ἐν ῥήματι, ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυ-
τῷ ἔνδοξον, τὴν ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν
σπίλον

regno Christi & dei. Ne quisquam uos
decipiat inanibus sermonibus. Propter
hæc eñ uenire solet ira dei in filios inobe-
dientes. Ne sitis igitur consortes illorum.
Eratis enim quondam tenebræ, nunc au-
tẽ lux in domino. Vt filij lucis ambulate.
nam fructus spiritus situs est in omni bo-
nitate & iustitia & ueritate, probãtes, quid
sit acceptum domino. Et ne cõmercium ha
bueritis cum operibus infrugiferis tenebra
rum, quin ea potius etiam arguite. Nam
quæ secreto fiunt ab istis, turpe est uel di-
cere. Sed omnia dum prodũtur à luce, ma
nifesta fiunt. Nam quicquid manifestum
redditur, lumen est. Quapropter dicit: Ex-
pergiscere qui dormis, & surge à mortuis,
& illucescet tibi Christus. Videte igitur,
quomodo circumspecte ambuletis: non
ut insipientes, sed ut sapientes, redimen-
tes occasionem, quod dies mali sint. Pro-
pterea ne sitis imprudentes, sed intelligen-
tes, quæ sit uoluntas domini. Et ne inebrie
mini uino, in quo luxus est, sed impleami-
ni spiritu, loquẽtes uobismetipsis per psal-
mos, & hymnos, & cantiones spirituales,
canentes ac psallentes in corde uestro do-
mino, gratias agentes semper de omni-
bus, in nomine domini nostri Iesu Chri-
sti, deo & patri. Subditi uicissim alius alij
cum timore dei. Vxores proprijs uiris sub
ditæ sitis, ueluti domino: quoniam uir est
caput uxoris, quemadmodum & Chri-
stus est caput ecclesiæ: & idem est, qui sa-
lutem dat corpori. Itaq; quemadmodum
ecclesia subdita est Christo, sic & uxores
suis uiris subditæ sint in omnibus. Viri, di
ligite uxores uestras, sicut & Christus di-
lexit ecclesiam, & semetipsum exposuit ꝓ
ea, ut illam sanctificaret, mundatam laua-
cro aquæ per uerbum, ut adhiberet eam
sibijpsi gloriosam, ecclesiam, non habẽtem
maculam,

σπίλον, ἢ ῥυτίδα, ἤ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ᾽
ἵνα ᾖ ἁγία, καὶ ἄμωμος. οὕτως ὀφείλουσιν
οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας,
ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ
γυναῖκα, ἑαυτὸν ἀγαπᾷ. οὐδεὶς γάρ ποτε τὴν
ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ᾽ ἐκτρέφει καὶ θάλ
πει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ κύριος τὴν ἐκκλησί
αν. ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς
σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. ἀντὶ
» τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ
» τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν
» γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρ
» κα μίαν. τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ
δὲ λέγω εἰς χριστόν, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν.
πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ᾽ ἕνα, ἕκαστος τὴν ἑαυ
τοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω, ὡς ἑαυτόν,
ἡ δὲ γυνή, ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα.

τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν
» ἐν κυρίῳ, τοῦτο γάρ ἐστι δίκαιον. τίμα τὸν
» πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα, ἥτις ἐστὶν ἐντο
λὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίᾳ, ἵνα εὖ σοι γένηται,
καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. οἱ πα
τέρες, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ᾽
ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ κυ
ρίου. οἱ δοῦλοι ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρ
κα, μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἁπλότητι τῆς καρ
δίας ὑμῶν, ὡς τῷ χριστῷ, μὴ κατ᾽ ὀφθαλ
μοδουλείαν ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ᾽ ὡς δοῦ
λοι τοῦ χριστοῦ, ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ἐκ
ψυχῆς, μετ᾽ εὐνοίας, δουλεύοντες τῷ κυρίῳ, καὶ
οὐκ ἀνθρώποις, εἰδότες, ὅτι ὃ ἐάν τι ἕκα
στος ποιήσῃ ἀγαθόν, τοῦτο κομιεῖται παρὰ τοῦ
κυρίου, εἴτε δοῦλος, εἴτε ἐλεύθερος. καὶ οἱ κύ
ριοι τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτούς, ἀνιέντες
τὴν ἀπειλήν, εἰδότες, ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν ὁ
κύριός ἐστιν ἐν οὐρανοῖς, καὶ προσωποληψία
οὐκ ἔστι παρ᾽ αὐτῷ. τὸ λοιπὸν ἀδελφοί μου,
ἐνδυναμοῦσθε ἐν κυρίῳ, καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς
ἰσχύος αὐτοῦ. ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ
θεοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς
μεθοδείας τοῦ διαβόλου. ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν

ἡ πάλη

maculam,aut rugam,aut quicquam eiusmodi,sed ut esset sancta,& irreprehensibilis. Sic debent uiri diligere suas uxores, ut sua ipsorum corpora. Qui diligit suã uxorẽ,seipsum diligit. Nullus enim unquam suam ipsius carnem odio habuit, imò enutrit,ac fouet eam,sicut & dominus ecclesiã. Quoniam membra sumus corporis eiusdem,ex carne eius,& ex ossibus eius. Huius rei gratia,relinquet homo patrẽ ac matrem,& adiungetur uxori suæ,atq; è duobus fiet una caro. Mysterium hoc magnũ est,uerum ego loquor de Christo, & de ecclesia. Quanquam & uos singulatim hoc præstate, ut suam quisq; uxorem diligat, tanquam seipsum:uxor autem ut reuereatur uirum.

Filij,obedite parentibus uestris in do- VI
mino,nam id est iustum. Honora patrem tuum,& matrem,quod est præceptum primum in promissione,ut bene tibi sit,& sis lõgæuus in terra. Patres,ne prouocetis ad iram liberos uestros,sed educetis eos ꝑ eruditionem, & correptionem domini. Serui obedite ijs,qui domini sunt iuxta carnem, cum timore,ac tremore,cũ simplicitate cordis uestri,tanquam Christo, non ad oculũ seruientes,uelut hominibus placere studẽtes,sed tanq̃ serui Christi,faciẽtes quæ uult deus,ex animo,cum beneuolentia,seruientes domino,& non hominibus: illud scientes,quod unusquisq; quod fecerit boni,hoc reportabit à deo, siue seruus fuerit, siue liber. Et uos domini eadem facite erga illos,remittentes minas,sciẽtes,quod & uester ipsorum dominus est in cœlis,nec ꝑsonæ respectus est apud illum. Quod superest fratres mei,sitis fortes per dominũ, perq; potentiam roboris illius. Induite totam armaturã dei,ut possitis stare aduersus assultus diaboli. Quoniã nõ est nobis

ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς
τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κο
σμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου,
πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπου
ρανίοις. διὰ τοῦτο ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν
τοῦ θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ
τῇ πονηρᾷ, καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆ-
ναι. στῆτε οὖν, περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν
ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς
δικαιοσύνης, καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας
ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, ἐπὶ πᾶ
σιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ
δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πε
πυρωμένα σβέσαι· καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ
σωτηρίου δέξασθε, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύμα
τος, ὅ ἐστι ῥῆμα θεοῦ, διὰ πάσης προσευχῆς
καὶ δεήσεως προσευχόμενοι ἐν παντὶ καιρῷ,
ἐν πνεύματι, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες
ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει, καὶ δεήσει περὶ πάν
των τῶν ἁγίων, καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα μοι δοθείη
λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου ἐν παῤῥη-
σίᾳ, γνωρίσαι τὸ μυστήριον τοῦ εὐαγγελίου, ὑ-
πὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἁλύσει, ἵνα ἐν αὐτῷ παῤ-
ῥησιάσωμαι, ὡς δεῖ με λαλῆσαι. ἵνα δὲ εἰδῆ
τε καὶ ὑμεῖς τὰ κατ' ἐμέ, τί πράσσω, πάντα ὑ-
μῖν γνωρίσει Τυχικὸς ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς
καὶ πιστὸς διάκονος ἐν κυρίῳ, ὃν ἔπεμψα
πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡ-
μῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν. εἰ-
ρήνη τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἀγάπη μετὰ πίστεως,
ἀπὸ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ
χάρις μετὰ πάντων τῶν ἀγαπώντων τὸν κύρι
ον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. ἀμήν.

Ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης πρὸς Ἐφεσίους
διὰ Τυχικοῦ.

lucta aduersus sanguinem & carnem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus mundi dominos rectores tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales astutias in cœlestibus. Quapropter assumite uniuersam armaturam dei, ut possitis resistere in die malo, & omnibus peractis stare. State igitur, lumbis circũcinctis baltheo per ueritatem, & induti thoracem iusticiæ, & calciati pedibus, ut parati sitis ad euangelium pacis, super omnia assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula mali illius ignita extinguere. Galeamq; salutaris accipite, & gladium spiritus, qui est uerbum dei, in omni deprecatione & obsecratione orantes in omni tempore, in spiritu, & ad hoc ipsum uigilantes cum omni sedulitate, & deprecatione pro omnibus sanctis, & pro me, ut mihi detur sermo in apertione oris mei cum libertate, ut notum faciam mysterium euangelij mei, super quo legatione fungor in catena, ut in eo libere loquar, sicut oportet me loqui. Ut autem sciatis & uos quæ ad me ptinẽt, quid agã, de oĩbus uos certiores reddet Tychicus dilectus frater & fidus minister in domino, quem misi ad uos in hoc ipsum, ut cognosceretis de rebus nostris, & consolaretur corda uestra. Pax fratribus & charitas cũ fide, à deo patre, & domino Iesu Christo. Gratia sit cum omnibus diligentibus dominum nostrum Iesum Christum cum synceritate. Amen.

Missa fuit è Rhoma ad Ephesios
per Tychicum.

ὙΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ἘΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ ῥώμης, ἑωρακὼς αὐτοὺς ἅμα καὶ διδάξας. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστο-
λῆς αὕτη. πεμψάντων φιλιππησίων διακονίαν τῷ παύλῳ, καί τινων περιερχομένων,
καὶ διαφθειρόντων τὰς ἀκοὰς τῶν ἀκεραίων προφάσει τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου καὶ τῆς περιτομῆς, καὶ
λεγόντων, χωρὶς ταύτης μὴ δύνασθαι δικαιωθῆναι. μαθὼν ὁ ἀπόστολος γράφει φιλιππησίοις, καὶ
πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτοὺς τὴν πίστιν, καὶ σημαίνει μνημονεύειν αὐτῶν. ἔπειτα διηγεῖται ὡς ἀπελογήσατο
ἐν ῥώμῃ, καὶ ὅτι τινὲς αὐτῷ βαρεῖς γεγόνασιν, ἐν τοῖς δεσμοῖς φθόνον αὐτῷ κινοῦντες. ἔπειτα αὐτοὺς
προτρέπεται ἀλλήλους ἀγαπᾶν, διηγούμενος τὴν τοῦ σωτῆρος φιλανθρωπίαν, ὅτι θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέ-
γονε δι' ἡμᾶς. εἶτα περὶ τῆς περιτομῆς, καὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου διαλαβὼν, ἀποδείκνυσι λοιπὸν ἀργὴν γεγενῆσθαι
τὴν περιτομὴν, λαμβάνων ἐξ ἑαυτοῦ τὸ παράδειγμα, καὶ λέγων, ὅτι ταῦτα πάντα ἥγημαι διὰ τὸν χριστὸν ζη-
μίαν. διὸ καὶ τοὺς μὲν διδάσκοντας ἐπὶ περιτομὴν, καὶ θέλοντας αὐτοὺς ἀπατῆσαι μεμψάμενος, καὶ εἰ-
πὼν ἐχθροὺς αὐτοὺς εἶναι τοῦ χριστοῦ, ἀποδέχεται φιλιππησίους διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τῆς κοινωνίας δό-
σιν. καὶ προτρεψάμενος πάλιν εἰς τὰ ἤθη αὐτοὺς, πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES, ARGVMENTVM ERASMI ROTERODAMI.

Philippenses in prima Macedoniæ parte sunt, ut narrat̃ in Actis cap. decimosexto, colonia oriunda ab urbe Philippis, dicta à Philippo cõditore. Horũ metropolis est Thessalonice. Qui quoniã in fide semel accepta pstiterant, nõ admissis pseudapostolis, quib⁹ auscultarãt Corinthij & Galatæ, merito ab apostolo collaudant̃. Ad hos Paulus, admonitu spiritus profectus, cõplures dies apud illos egit nõ sine negotio. Nam hic flagris cæsus est Paulus, & cũ Sila cõiectus est in carcerẽ. Quo tẽpore carceris custos cũ tota familia baptizatus est. Hic erat & Lydia purpuraria, quæ prima cõuersa, Paulũ excepit hospitio. Hic & milites, cognito ꝙ Rhoman⁹ esset ciuis, ultro rogarũt, ut quò uellet, abiret: & Christi nomen satis felicibus auspicijs inclaruit. Quinetiã cũ Paulus Rhomæ ageret in uinculis, miserũt illi quæ ad uitæ necessitatẽ pertinebant, per Epaphroditũ, quod & ante fecerãt, cũ ageret Thessalonicæ, sicut in hac ipse testat̃ epistola. Collaudatos igit̃ eos adhortatur, ut pseuerent ac proficiant: ostendens gloriandũ etiã in afflictionibus, quæ ad illustrandũ Christi euangeliũ facerẽt: se uero uel mortẽ adeo nõ horrere, ut optet etiã, si Christo uolente contingat. Deinde cũ primis hortat̃ ad mutuã cõcordiã, quæ inter elatos esse nõ potest. Et quo æquiore sint anĩo, pollicet̃, Timotheũ atq; etiã ipsum breui ad illos rediturũ: interim misso Epaphrodito, qui ex piculosissima ægrotatione cõualuerat. Hæc agit duobus primis cap. Nã in tertio cõfirmat animos illorum aduersus pseudapostolos, ad Iudaismũ ubiq; sollicitãtes, quos canes appellat, oparios iniquitatis, inimicos crucis Christi, & qui uentrẽ dei loco colerẽt, nusq; aptius in eos stomachatus. Quartũ cõmẽdationibus & salutationibus occupat, nisi ꝙ monita quædã obiter admiscet, & Philippẽsibus ꝓ sua in se munificẽtia gratias agit. Scripsit ex urbe Rhoma p Epaphroditũ, cũ iterũ esset in carcere. Nã post primã defensionẽ, rursus in carcerẽ ductus est, cui⁹ rei meminit ipse in epl'a ad Timotheũ.

FINIS.

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

Παῦλος καὶ Τιμόθεος
δοῦλοι Ἰησοῦ χριστοῦ,
πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἐν
χριστῷ Ἰησοῦ, τοῖς οὖ-
σιν ἐν φιλίπποις, σὺν
ἐπισκόποις καὶ διακόνοις. χάρις ὑμῖν καὶ
εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου
Ἰησοῦ χριστοῦ. Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου ἐπὶ πά-
σῃ τῇ μνείᾳ ὑμῶν, πάντοτε ἐν πάσῃ δεήσει
μου ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, μετὰ χαρᾶς τὴν
δέησιν ποιούμενος, ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν
εἰς τὸ εὐαγγέλιον, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἄ-
χρι τοῦ νῦν, πεποιθὼς αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρ-
ξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν, ἐπιτελέ-
σει ἄχρις ἡμέρας Ἰησοῦ χριστοῦ, καθώς ἐστι δί-
καιον ἐμοὶ, τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑ-
μῶν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς,
ἔν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ τῇ ἀπολογίᾳ, καὶ
βεβαιώσει τοῦ εὐαγγελίου, συγκοινωνούς μου
τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας. Μάρτυς
γάρ μου ἐστὶν ὁ θεὸς, ὡς ἐπιποθῶ πάντας
ὑμᾶς ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ χριστοῦ. καὶ τοῦ-
το προσεύχομαι, ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι
μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώ-
σει καὶ πάσῃ αἰσθήσει, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑ-
μᾶς τὰ διαφέροντα, ἵνα ἦτε εἰλικρινεῖς, καὶ
ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν χριστοῦ, πεπληρω-
μένοι καρπῶν δικαιοσύνης, τῶν διὰ Ἰησοῦ
χριστοῦ εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον θεοῦ. Γινώσκειν
δὲ ὑμᾶς βούλομαι ἀδελφοὶ, ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ,
μᾶλλον

AD PHILIPPENSES EPISTOLA.

PAulus ac Timotheus
serui Iesu Christi, omĩ
b9 sanctis in Christo
Iesu, qui sunt Philip-
pis, unà cum episcopis
ac diaconis. Gratia uobis & pax à deo
patre nostro & domino Iesu Christo.
Gratias ago deo meo in omni memoria
uestri, semper in omni precatione mea
pro omnibus uobis, cum gaudio preca-
tionem faciens, quod ueneritis in cõmu-
nionem euangelij, à primo die usque ad
hoc tempus: psuasum habẽs hoc ipsum,
quod is qui cœpit in uobis opus bonũ,
perficiet usque ad diem Iesu Christi: si-
cut iustum est mihi, ut hoc sentiam de
omnibus uobis, propterea quod habeã
uos in corde, & in uinculis meis, & in de-
fensione, & confirmatione euãgelij, cum
sitis omnes mihi cõsortes gratiæ. Testis
enim mihi est deus, quam desiderẽ uos
omnes in uisceribus Iesu Christi. Et illud
oro, ut charitas uestra adhuc magis ac
magis exuberet in agnitione omniq; in-
telligentia, ut probetis quæ sunt præstan
tia, ut sitis synceri, ac tales, ut nemini sitis
offendiculo in diem Christi, impleti fru-
ctu iusticiæ, qui cõtingit p Iesũ Christũ
ad gloriã & laudem dei. Scire autem uos
uolo fratres, quod quæ mihi acciderunt,
magis

μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ εὐαγγελίου ἐλή-
λυθεν, ὥστε τοὺς δεσμούς μου φανερούς ἐν
χριστῷ γενέσθαι ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ, καὶ
τοῖς λοιποῖς πᾶσι, καὶ τοὺς πλείονας τῶν
ἀδελφῶν ἐν κυρίῳ, πεποιθότας τοῖς δε-
σμοῖς μου, περισσοτέρως τολμᾶν ἀφόβως
τὸν λόγον λαλεῖν. τινὲς μὲν καὶ διὰ φθό-
νον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ καὶ δι' εὐδοκίαν τὸν
χριστὸν κηρύσσουσιν. οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας τὸν
χριστὸν καταγγέλλουσιν οὐχ ἁγνῶς, οἰόμε-
νοι θλίψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου, οἱ δὲ
ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν
τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι. τί γάρ; πλὴν παν-
τὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, χρι-
στὸς καταγγέλλεται, καὶ ἐν τούτῳ χαίρω,
ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι. οἶδα γὰρ, ὅτι τοῦτό
μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν, διὰ τῆς ὑ-
μῶν δεήσεως καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ πνεύ-
ματος ἰησοῦ χριστοῦ, κατὰ τὴν ἀποκα-
ραδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου, ὅτι ἐν οὐδενὶ
αἰσχυνθήσομαι, ἀλλ' ἐν πάσῃ παῤῥησίᾳ, ὡς
πάντοτε καὶ νῦν μεγαλυνθήσεται χριστὸς
ἐν τῷ σώματί μου, εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ
θανάτου. ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν χριστὸς, καὶ τὸ ἀ-
ποθανεῖν κέρδος. εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, τοῦ-
τό μοι καρπὸς ἔργου. καὶ τί αἱρήσομαι οὐ
γνωρίζω. συνέχομαι γὰρ ἐκ τῶν δύο, τὴν
ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν
χριστῷ εἶναι, πολλῷ μᾶλλον κρεῖσσον. τὸ
δὲ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκὶ ἀναγκαιότερον
δι' ὑμᾶς. καὶ τοῦτο πεποιθὼς οἶδα, ὅτι με-
νῶ καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν εἰς τὴν
ὑμῶν προκοπὴν καὶ χαρὰν τῆς πίστεως,
ἵνα τὸ καύχημα ὑμῶν περισσεύῃ ἐν χρι-
στῷ ἰησοῦ ἐν ἐμοὶ, διὰ τῆς ἐμῆς παρουσί-
ας πάλιν πρὸς ὑμᾶς. μόνον ἀξίως τοῦ
εὐαγγελίου τοῦ χριστοῦ πολιτεύεσθε, ἵνα
εἴτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὑμᾶς, εἴτε ἀπὼν
ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν, ὅτι στήκετε ἐν ἑνὶ
πνεύματι, μιᾷ ψυχῇ, συναθλοῦντες τῇ πί-
στει τοῦ εὐαγγελίου, καὶ μὴ πτυρόμενοι ἐν
μηδενὶ

magis ad profectum euangelij euenerũt:
ita ut uincula mea manifesta facta sint in
Christo, in toto prætorio ac cæteris omni-
bus: utq; plures ex fratrib⁹ in domino, fre-
ti uinculis meis, uberius auderent, impaui-
de sermonem loqui. Nõnulli quidem per
inuidiam & cõtentionem, nõnulli uero &
propter bonam uoluntatem Christũ præ-
dicãt. Alij quidem ex contentiõe Christũ
annunciant non pure, existimantes sese af
flictionẽ addere uinculis meis: alij rursus
ex charitate, sciẽtes q̃ in defensionem euã-
gelij constitutus sim. Quid enim? Attamẽ
quouis modo siue per occasionem, siue per
ueritatem, Christus tamen annunciatur,
& in hoc gaudeo, quinetiã gaudebo. No-
ui enim, quod hoc mihi cedet in salutem,
per uestram deprecationem, & submini-
strationem spiritus Iesu Christi, secũdum
expectationem & spem meam, quod nul-
la in re pudefiam, sed cum omni libertate,
ut semper, ita nunc quoq; magnificabitur
Christus in corpore meo, siue per uitam, si
ue per mortem. Nam mihi uita Christus
est, & mors lucrum. Quod si contingat ui
uere in carne, ea res mihi fructus est ope-
ris, & quid eligam, ignoro. Coartor enim
ex his duobus, desiderans dissolui, & esse
cum Christo, multo longéque melius est.
Cæterum manere in carne, magis necessa-
rium propter uos. Et hoc certo scio, quod
mansurus sim, & cum omnibus uobis per
mansurus sim, in uestrum profectum, &
gaudium fidei, ut gloriatio uestra exube-
ret per Christum Iesum, in me, per meum
ad uos reditum. Tantum ut dignum est
euangelio Christi, conuersemini, ut siue
cũ uenero, & uidero uos, siue absens sim,
audiam de rebus uestris, quod stetis
in uno spiritu, una anima, adiuuantes
decertantem fidem euangelij, nec in ullo

 terreamini

μηδενὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων, ἥτις αὐτοῖς μέν ἐστιν ἔνδειξις ἀπωλείας, ὑμῖν δὲ σωτηρίας, καὶ τοῦτο ἀπὸ θεοῦ, ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν, τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες, οἷον ἴδετε ἐν ἐμοί, καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί.

Εἴ τις οὖν παράκλησις ἐν χριστῷ, εἴ τι παραμύθιον ἀγάπης, εἴ τις κοινωνία πνεύματος, εἴ τις σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί, πληρώσατέ μου τὴν χαράν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες, σύμψυχοι, τὸ ἓν φρονοῦντες, μηδὲν κατὰ ἐριθείαν ἢ κενοδοξίαν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν, μὴ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος σκοπεῖτε, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑτέρων ἕκαστος. τοῦτο γὰρ φρονείσθω ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν χριστῷ ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ᾽ ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται, ὅτι κύριος ἰησοῦς χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός. Ὥστε ἀγαπητοί μου, καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε, μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ νῦν πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε. ὁ θεὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν, καὶ τὸ θέλειν, καὶ τὸ ἐνεργεῖν ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας. πάντα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶν, καὶ διαλογισμῶν, ἵνα γένησθε ἄμεμπτοι καὶ ἀκέραιοι, τέκνα θεοῦ ἀμώμητα ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης

terreamini ab aduersarijs, quæ illis quidẽ est causa perditionis, uobis autem salutis: & hoc à deo: quia uobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, uerumetiam ut pro illo patiamini, idem certamẽ habẽtes, quale uidistis in me, & nũc auditis in me. Si qua igitur consolatio in Christo, si quod solatium dilectionis, si qua cõmunio spiritus, si qua uiscera ac miserationes, complete meum gaudiũ, ut similiter affecti sitis, eandem charitatem habentes, unanimes, idem sentiẽtes, ne quid fiat per contentionem aut per inanem gloriam, sed per humilitatẽ animi, aliũ quisq; se præstantiorem existimet: ne sua quisq; spectetis, sed unusquisq; quæ sunt aliorũ. Is enim affectus sit in uobis, qui fuit & in Christo Iesu: qui cum esset in forma dei, non rapinã arbitratus est, ut esset æqualis deo, sed semetipsum inaniuit, forma serui sumpta, in similitudine hominum constitutus, & figura repertus ut homo, humilẽ præbuit semetipsum, factus obediẽs usq; ad mortem, mortem autem crucis. Quapropter & deus illum in summam extulit sublimitatẽ, ac donauit illi nomẽ, quod est supra omne nomẽ: ut in nomine Iesu omẽ genu se flectat, cœlestium, ac terrestrium, & infernorum, omnisq; lingua confiteat, quod dominus sit Iesus Christus ad gloriam dei patris. Proinde dilecti mei, quẽadmodum semper obedistis, non tãquam in præsentia mea solum, sed nunc multo magis in absentia mea, cum timore ac tremore, uestram ipsorum salutem operemini. Nam deus est is qui agit in uobis, & ut uelitis, & ut efficiatis pro bono animi proposito. Omnia facite sine murmuratiõibus ac disceptatiõibus, tales ut nemo de uobis quæri possit synceriq;, filij dei irreprehensibiles in medio nationis prauæ ac tortuosæ

στραμμένης, ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, εἰς καύχημα ἐμοὶ εἰς ἡμέραν χριστοῦ, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, οὐδὲ εἰς κενὸν ἐκοπίασα. ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ, καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν. τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε, καὶ συγχαίρετέ μοι. ἐλπίζω δὲ ἐν κυρίῳ ἰησοῦ, τιμόθεον ταχέως πέμψαι ὑμῖν, ἵνα κἀγὼ εὐψυχῶ, γνοὺς τὰ περὶ ὑμῶν. οὐδένα γὰρ ἔχω ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. οἱ πάντες γὰρ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ τοῦ χριστοῦ ἰησοῦ. τὴν δὲ δοκιμὴν αὐτοῦ γινώσκετε, ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσεν εἰς τὸ εὐαγγέλιον. τοῦτον μὲν οὖν ἐλπίζω πέμψαι, ὡς ἂν ἀπίδω τὰ περὶ ἐμὲ ἐξαυτῆς. πέποιθα δὲ ἐν κυρίῳ, ὅτι καὶ αὐτὸς ταχέως ἐλεύσομαι. ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην, ἐπαφρόδιτον τὸν ἀδελφόν, καὶ συνεργόν, καὶ συστρατιώτην μου, ὑμῶν δὲ ἀπόστολον, καὶ λειτουργὸν τῆς χρείας μου, πέμψαι πρὸς ὑμᾶς. ἐπειδὴ ἐπιποθῶν ἦν πάντας ὑμᾶς, καὶ ἀδημονῶν, διότι ἠκούσατε, ὅτι ἠσθένησε. καὶ γὰρ ἠσθένησε παραπλήσιον θανάτῳ, ἀλλ' ὁ θεὸς αὐτὸν ἠλέησεν, οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμέ, ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπῃ σχῶ. σπουδαιοτέρως οὖν ἔπεμψα αὐτόν, ἵνα ἰδόντες αὐτὸν, πάλιν χαρῆτε, κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ. προσδέχεσθε οὖν αὐτὸν ἐν κυρίῳ, μετὰ πάσης χαρᾶς, καὶ τοὺς τοιούτους ἐντίμους ἔχετε, ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ χριστοῦ μέχρι θανάτου ἤγγισεν, παραβουλευσάμενος τῇ ψυχῇ, ἵνα πληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὑστέρημα τῆς πρός με λειτουργίας.

τὸ λοιπὸν ἀδελφοί μου, χαίρετε ἐν κυρίῳ. τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρόν, ὑμῖν δὲ τὸ ἀσφαλές. βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν. ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ

περιτομὴ

tuoſæ, inter quos lucete tãq̃ luminaria in
mũdo, ſermonẽ uitæ ſuſtinentes, ut gloria
ri poſſim in diem Chriſti, q̄ nõ in uanum
cucurrerim, nec in uanum laborauerim.
Quinetiã ſi immolor ſuper hoſtia, ſacrifi-
cióque fidei ueſtræ, gaudeo & congaudeo
omnibus uobis. Ob id ipſum autẽ & uos
gaudetis, & congaudetis mihi. Spero autẽ
in domino Ieſu, me Timotheũ breui miſ-
ſurum uobis, ut & ego læto ſim animo, co
gnito ſtatu ueſtro. Neminẽ enim habeo
pari mecũ animo præditum, qui germane
res ueſtram curaturus ſit. Nã omnes quæ
ſua ipſorum ſunt, quærunt, non quæ Chri
ſti Ieſu. Porrò ꝓbationẽ eius noſtis, q̄ ut
filius mecũ ueluti cũ patre ſeruierit in euã-
gelium. Hunc igit̃ ſpero me miſſurũ, mox
ubi uidero mea negotia. Confido autẽ in
domino, q̄ & ipſe breui uenturus ſim. Sed
operæpretiũ arbitratus ſum, Epaphroditũ
fratrem, & collegã, & cõmilitonẽ meum, ue
ſtrum autẽ apoſtolum, quiq; mihi ſubmi-
niſtrat in neceſſitate mea, mittere ad uos.
Quandoquidem deſiderabat omnes uos
anxius animi, ꝓpterea q̄ audiſſetis eũ in-
firmatũ fuiſſe. Et certe fuit infirmus, ita ut
eſſet uicinus morti, ſed deus miſertus eſt il-
lius: at nõ illius tantũ, ſed & mei, ne dolorẽ
haberẽ ſup dolorẽ. Studioſius itaq; miſi
illũ, ut cum uideritis illũ, denuo gaudeatis,
& ego magis uacem dolore. Excipite igit̃
illũ in dño, cũ omni gaudio, & qui huiuſ-
modi ſunt, eos in pretio habete: quoniam
propter opus Chriſti eò acceſſit, ut morti
proximus fuerit, nõ habita ratione uitæ, ut
ſuppleret id quod in ueſtro erga me offi-
cio fuit diminutũ. Quod ſupereſt fra- III
tres, gaudete in dño. Eadẽ ſcribere uobis,
me quidẽ haud piget, uobis autem tutum
eſt. Cauete canes, cauete malos operari-
os, cauete conciſionem. Nos enim ſumus

περιτομή, οἱ πνεύματι θεῷ λατρεύοντες,
καὶ καυχώμενοι ἐν χριστῷ ἰησοῦ, καὶ οὐκ ἐν
σαρκὶ πεποιθότες, καίπερ ἐγὼ ἔχων πε-
ποίθησιν καὶ ἐν σαρκί. εἴ τις δοκεῖ ἄλλος
πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον, περιτο-
μῇ ὀκταήμερος, ἐκ γένους ἰσραήλ, φυλῆς
βενιαμίν, ἑβραῖος ἐξ ἑβραίων, κατὰ νό-
μον φαρισαῖος, κατὰ ζῆλον διώκων τὴν
ἐκκλησίαν, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νό-
μῳ, γενόμενος ἄμεμπτος. ἀλλ᾽ ἅτινά μοι
ἦν κέρδη, ταῦτα ἥγημαι διὰ τὸν χριστὸν ζη-
μίαν. ἀλλὰ μὲν οὖν καὶ ἡγοῦμαι πάντα ζη-
μίαν εἶναι διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως
χριστοῦ ἰησοῦ τοῦ κυρίου μου· δι᾽ ὃν τὰ πάν-
τα ἐζημιώθην, καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶ-
ναι, ἵνα χριστὸν κερδήσω, καὶ εὑρεθῶ ἐν
αὐτῷ, μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν
ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως χριστοῦ,
τὴν ἐκ θεοῦ δικαιοσύνην ἐπὶ τῇ πίστει, τοῦ
γνῶναι αὐτόν, καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀνα-
στάσεως αὐτοῦ, καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν πα-
θημάτων αὐτοῦ, συμμορφούμενος τῷ θα-
νάτῳ αὐτοῦ, εἴπως καταντήσω εἰς τὴν ἐξ-
ανάστασιν τῶν νεκρῶν, οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον,
ἢ ἤδη τετελείωμαι, διώκω δέ, εἰ καὶ κατα-
λάβω, ἐφ᾽ ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ τοῦ χριστοῦ
ἰησοῦ. Ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὔπω λο-
γίζομαι κατειληφέναι. ἓν δέ, τὰ μὲν ὀπί-
σω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν
ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω, ἐπὶ τὸ
βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ θεοῦ ἐν χρι-
στῷ ἰησοῦ. ὅσοι οὖν τέλειοι τοῦτο φρονῶμεν, καὶ
εἴ τι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ θεὸς ὑμῖν ἀπο-
καλύψει. πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ
στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Συμμιμηταί
μου γίνεσθε ἀδελφοί, καὶ σκοπεῖτε τοὺς οὕ-
τως περιπατοῦντας, καθὼς ἔχετε τύπον ἡ-
μᾶς. πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσιν, οὓς πολλάκις ἔ-
λεγον ὑμῖν, νῦν δὲ καὶ κλαίων λέγω, τοὺς
ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ χριστοῦ, ὧν τὸ τέλος ἀ-
πώλεια, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ
αἰσχύνῃ

circũcisio, qui spiritu deũ colimus, & glori-
amur in Christo Iesu, & non cõfidimus in
carne, quanq̃ ego confidam etiã in carne.
Si quisq̃ alius uidetur fiduciam habere in
carne, ego magis habeo, circumcisus octa-
uo die, Israël ex genere, tribus Beniamin,
Hebræus ex Hebræis, iuxta legem phari-
sæus, iuxta studiũ ꝑsequens ecclesiã, iuxta
iusticiã quæ est in lege, factus irreprehensi
bilis. Sed quæ mihi erãt lucra, ea arbitrat⁹
sum propter Christũ dãnũ esse. Quinetiã
arbitror omnia dãnũ esse propter excellen
tiã cognitionis Christi Iesu dñi mei, pro-
pter quẽ omnia ꝑ dãnis duxi, habeóq; ꝑ
reiectamẽtis, ut Christũ lucrifaciã, utq; re
periar in illo, nõ habens meã iusticiã ex le
ge, sed eã quæ ꝑ fidẽ est Christi, quæ est ex
deo iusticiã sup fide, ut cognoscã illum, &
potentiã resurrectionis illius, & cõmunio-
nẽ afflictionũ illius, dũ cõformis fio mor-
ti eius, si quo modo ptingã ad resurrectio
nem mortuorũ, nõ quod apprehẽderim,
aut iam perfectus sim, sed sector, si etiam
apprehendam, quatenus & apprehensus
sum à Christo Iesu. Fratres, ego meipsum
nondum arbitror assecutũ esse. Vnũ autẽ
illud ago, ea quidẽ quæ à tergo sunt obli-
uiscens, ad ea uero quæ à fronte sunt eni-
tens, iuxta præfixum signum insequor ad
palmam supernæ uocationis dei, per Chri
stũ Iesum. Quotquot itaq; ꝑfecti sumus,
hoc sentiamus: & si quid aliter sentitis, hoc
quoq; uobis deus reuelabit. Attamen ad
id quod assecuti sum⁹, eadẽ ꝑcedamus re
gula, ut sim⁹ cõcordes. Pariter estote imita
tores mei fratres, & considerate eos qui sic
ambulant, quẽadmodũ habetis nos pro
exemplari. Nã cõplures ambulant, de qui-
bus sæpe dixi uobis, nunc autẽ & flens di-
co, inimici crucis Christi, quorum finis per
ditio est, quorum deus uenter, & gloria in
dedecore

αἰσχύνῃ αὐτῶν, οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες. ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα, κύριον Ἰησοῦν χριστόν, ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν, τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα.

Αἰσ*γευ νῶσαι.

Ὥστε ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι, χαρὰ καὶ στέφανός μου, οὕτως στήκετε ἐν κυρίῳ ἀγαπητοί. Εὐοδίαν παρακαλῶ, καὶ συντύχην παρακαλῶ, τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν κυρίῳ. ναὶ ἐρωτῶ καί σε σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι, μετὰ καὶ κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς. χαίρετε ἐν κυρίῳ πάντοτε, καὶ πάλιν ἐρῶ χαίρετε. τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις. ὁ κύριος ἐγγύς. μηδὲν μεριμνᾶτε, ἀλλ᾽ ἐν παντὶ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει μετὰ εὐχαριστίας τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωριζέσθω πρὸς τὸν θεόν. καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν ἐν χριστῷ Ἰησοῦ. τὸ λοιπὸν ἀδελφοί, ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἁγνά, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὔφημα, εἴ τις ἀρετή, καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε, ἃ καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε καὶ ἠκούσατε, καὶ εἴδετε ἐν ἐμοί. ταῦτα πράσσετε, καὶ ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ᾽ ὑμῶν. Ἐχάρην δὲ ἐν κυρίῳ μεγάλως, ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, ἐφ᾽ ᾧ καὶ ἐφρονεῖτε, ἠκαιρεῖσθε δέ. οὐχ ὅτι καθ᾽ ὑστέρησιν λέγω. ἐγὼ γὰρ ἔμαθον, ἐν οἷς εἰμί, αὐτάρκης εἶναι. οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν, ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι, καὶ χορτάζεσθαι, καὶ πεινᾶν, καὶ περισσεύειν, καὶ ὑστερεῖσθαι. πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με χριστῷ. πλὴν καλῶς ἐποιήσατε

dedecore ipsorū, qui terrestria curant. Nā nostra conuersatio in cœlis est, ex quo & seruatorē expectamus, dominum Iesum Christum, qui transfigurabit corpus nostrum humile, ut conforme reddat corpori suo glorioso, secundum efficaciam, qua potest etiam subijcere sibi omnia.

IIII

Proinde fratres mei dilecti ac desiderati, gaudiū & corona mea, sic state in domino dilecti. Euodiam obsecro, & Syntychen obsecro, ut sint concordes in domino. Sanè rogo & te compar germana, adiuua eas quæ in euangelio decertarunt mecum unà cum Clemente quoq; & reliquis cooperarijs meis, quorum nomina sunt in libro uitæ. Gaudete in domino semper, & iterum dico gaudete. Modestia uestra nota sit omnibus hominibus. Dominus prope est. De nulla re solliciti sitis, sed in omni, precatione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones uestræ innotescāt apud deum. Et pax dei quæ superat omnem intellectum, custodiet corda uestra, & sensus uestros per Christum Iesum. Quod reliquum est fratres, quæcūq; sunt uera, quæcunq; honesta, quæcunq; iusta, quæcunq; pura, quæcūq; accommoda, quæcunq; boni nominis, si qua uirtus, & si qua laus: hæc cogitate, quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & uidistis in me: hæc facite, & deus pacis erit uobiscum. Gauisus sum autē in domino magnopere, quod iam tandē reuiguit uestra pro me sollicitudo in eo, in quo & solliciti eratis, uerum deerat opportunitas. Nō quod iuxta penuriam loquar. Nam ego didici, in quibus sum, his contētus esse. Noui & humilis esse, noui & excellere, ubique & in omnibus institutus sum, & saturari, & esurire, & abundare, & penuriam pati. Omnia possum per Christum, qui me corroborat. Attamen recte

fecistis

ἐποιήσατε, συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει. οἴδατε δὲ καὶ ὑμεῖς φιλιππήσιοι, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ μακεδονίας, οὐδὲ μία μοι ἐκκλησία ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι. ὅτι καὶ ἐν θεσσαλονίκῃ, ἅπαξ καὶ δὶς εἰς τὴν χρείαν μοι ἐπέμψατε, οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ᾽ ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν τὸν πλεονάζοντα εἰς λόγον ὑμῶν. ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω. πεπλήρωμαι, δεξάμενος παρὰ ἐπαφροδίτου, τὰ παρ᾽ ὑμῶν, ὀσμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτὴν εὐάρεστον τῷ θεῷ. ὁ δὲ θεός μου πληρώσει πᾶσαν χρείαν ὑμῶν, κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ ἐν δόξῃ, ἐν χριστῷ ἰησοῦ. τῷ δὲ θεῷ καὶ πατρὶ ἡμῶν ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

Ἀσπάσασθε πάντα ἅγιον ἐν χριστῷ ἰησοῦ. ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί. ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες ἅγιοι, μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῆς καίσαρος οἰκίας. ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

ἐγράφη ἀπὸ ῥώμης δι᾽ ἐπαφροδίτου.

fecistis, quod simul cōmunicastis meæ afflictioni. Nostis autem & uos Philippenses, quod in principio euangelij, cum proficiscerer à Macedonia, nulla mihi ecclesia cōmunicauerit in rationem dandi & accipiendi, nisi uos soli. Nam & in Thessalonica cū essem, semel & iterum, quod opus erat, mihi misistis, nō quod requiram munus, sed requiro fructum exuberantem in rationē uestram. Recepi tamē omnia & abundo. Expletus sum, posteaquam accepi ab Epaphrodito, quæ à uobis missa fuerant, odorem bonæ fragrantiæ, hostiam acceptam gratamq; deo. Deus autē meus supplebit quicquid opus fuerit uobis, secundum diuitias suas cum gloria, per Christū Iesum. Deo autem & patri nostro gloria in secula seculorum. Amen. Salutate omnē sanctum in Christo Iesu. Salutāt uos qui mecum sunt fratres. Salutant uos omnes sancti, maxime uero qui sunt ex Cæsaris familia. Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis. Amen.

Scripta est è Rhoma per Epaphroditum.

ὙΠΌΘΕΣΙΣ ΤΗ͂Σ ΠΡῸΣ ΚΟΛΑΣΣΑΕΙ͂Σ ἘΠΙΣΤΟΛΗ͂Σ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ ῥώμης, οὐχ ἑωρακὼς μὲν αὐτούς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. τοὺς κολασσαεῖς ἤθελόν τινες ἀπατῆσαι σοφίσμασιν ἑλληνικοῖς, κατὰ τῆς εἰς ἰησοῦν πίστεως, καὶ περὶ τῶν ἐν νόμῳ βρωμάτων, καὶ περιτομῆς. ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ ἀπόστολος, γράφει τὴν ἐπιστολὴν ὥσπερ κατηχητικὴν αὐτοῖς ταύτην. καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστῶν τῷ θεῷ, σημαίνει ἀπὸ τοῦ σκότους αὐτοὺς μεταβεβηκέναι εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, καὶ ὅτι ὁ χριστὸς εἰς ὃν πεπιστεύκασιν, εἰκών ἐστι τοῦ θεοῦ καὶ λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ ὅτι ἔπρεπεν αὐτὸν δημιουργὸν ὄντα, γενέσθαι αὐτὸν πρωτότοκον τῆς κτίσεως καὶ πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα τὰ ἀμφότερα συνάψῃ, καὶ ζωοποιήσῃ τὰ πάντα. προτρέπει δὲ αὐτοὺς ἐμμένειν ἐν τῇ πίστει, σημαίνων, ὅτι αὐτὸς παῦλος διάκονός ἐστι τοῦ εὐαγγελίου, ἐν ᾧ κατηχήθησαν. εἶτα καὶ περὶ τοῦ νόμου, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ βρωμάτων, καὶ περὶ ἡμερῶν, καὶ ἐνιαυτῶν διηγεῖται. καὶ ἀποδείκνυσιν ἠργηκέναι λοιπὸν τὰ παλαιά, καὶ τὴν περιτομήν, συμβουλεύει τε αὐτοῖς μὴ πλανᾶσθαι ἀπὸ τῶν σοφιζομένων, καὶ πλανᾶν αὐτοὺς θελόντων. καὶ λοιπὸν παραινέσας, καὶ ὥσπερ γονεῦσι καὶ τέκνοις, ἀνδράσι καὶ γυναιξί, δούλοις καὶ κυρίοις, καὶ τὰ ἄλλα τὰ πρὸς τὰ ἤθη συμβουλεύσας, πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPIST. AD COLOSSENSES, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

COlossenses in Asia minore sunt, finitimi Laodicensibus. Hos nō uiderat apostolus. Nā Archippi, siue, quod addit Ambrosi⁹, Epaphræ, quibus hoc delegatū erat, prædicatiōe cōuersi sunt ad Christū. His uehemēter īminebāt pseudapostoli, conātes in dogma multo puersissimū inducere, docētes, nō esse filiū dei salutis autorē, sed p̄ angelos uiā patere ad patrē. Neq; em̄ uenisse filiū dei in hūc mūdū, neq; uēturū, cū in ueteri testamēto p̄ angelos administrata sint omia. Deinde Iudaismū & philosophiæ supstitionē cū Christi doctrina miscebāt, obseruantes quædā legis instituta, & supstitiose obseruātes solem, lunā, ac stellas, & elemēta huius mūdi, quibus docebant nos esse obnoxios. Hos igit̄ suæ professionis cōmonefacit, ostendens illos quicquid hactenus assecuti sunt, nō angelis debere, sed Christo angelorū conditori: hūc unū esse caput ecclesiæ, nec ab alio quoq̄ petendā salutem. Atq; interim autoritatē suam asserit. Diligenter autem monet, ne pseudapostolorum magniloquētia, confictisq; uisionibus angelorū sibi imponi paterent̄, & uel in Iudaismum, uel in philosophicam supstitionem prolaberentur. Atq; hæc agit duobus primis capitibus. In reliquis hortat̄ ad officia pietatis, nominatim præscribens, qualis uxor erga maritū, qualis debeat esse marit⁹ in uxorē, qualis parēs erga liberos, liberi erga parētes, serui erga dominos, domini erga seruos. Extrema pars salutationibus occupat̄, nisi q̄ Archippū cōmonet officij sui. Scripsit aūt è carcere ab Epheso per Tychicum, quod ipse palàm testat̄ in hac epistola. Nostra argumenta addunt Tychico collegam Onesimū, nec satis uideo quid secuta. Græcorum inscriptiones ex urbe Rhoma missam, testant̄. Hinc certe remisit Onesimū, quē illic in uinculis genuerat Christo.

FINIS ARGVMENTI.

ΠΡΟ'Σ ΚΟΛΑΣΣΑΕΙΣ
ἘΠΙΣΤΟΛΗ
ΠΑΥ'ΛΟΥ.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, τοῖς ἐμ κολασσαῖς ἁγίοις, καὶ πιστοῖς ἀδελφοῖς ἐμ Χριστῷ. Χάρις ὑμῖμ καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶμ, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐχαριστοῦμεν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τοῦ κυρίου ἡμῶμ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πάντοτε περὶ ὑμῶμ προσευχόμενοι, ἀκούσαντες τὴν πίστιμ ὑμῶμ ἐμ Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, διὰ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀποκειμένην ὑμῖμ ἐμ τοῖς οὐρανοῖς, ἣμ προηκούσατε ἐμ τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας τοῦ εὐαγγελίου τοῦ παρόντος εἰς ὑμᾶς, καθὼς καὶ ἐμ παντὶ τῷ κόσμῳ, καὶ ἔστι καρποφορούμενον, καθὼς καὶ ἐμ ὑμῖμ, ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας ἠκούσατε, καὶ ἔγνωτε τὴν χάριμ τοῦ θεοῦ ἐμ ἀληθείᾳ. καθὼς καὶ ἐμάθετε παρὰ ἐπαφρᾶ τοῦ ἀγαπητοῦ συνδούλου ἡμῶμ, ὅς ἐστι πιστὸς ὑπὲρ ὑμῶν διάκονος τοῦ Χριστοῦ, ὁ καὶ δηλώσας ἡμῖμ τὴν ὑμῶν ἀγάπην ἐμ πνεύματι. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας ἠκούσαμεν, οὐ παυόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν προσευχόμενοι καὶ αἰτούμενοι, ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιμ τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐμ πάσῃ σοφίᾳ καὶ συνέσει πνευματικῇ, περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ κυρίου, εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν, ἐμ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ καρποφοροῦντες, καὶ αὐξανόμενοι εἰς τὴν ἐπίγνωσιμ τοῦ θεοῦ, ἐμ πάσῃ δυνάμει δυναμούμενοι, κατὰ τὸ κράτος τῆς δόξης αὐτοῦ

AD COLOSSENSES
EPISTOLA
PAVLI.

PAulus apoſtolus Ieſu Chriſti per uoluntatem dei, & Timotheus frater, ijs qui ſunt Coloſſis ſanctis ac fidelibus fratribus in Chriſto. Gratia uobis & pax à deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto. Gratias agimus deo & patri domini noſtri Ieſu Chriſti, ſemper de uobis, cum oramus: quoniam audiuimus fidē ueſtram in Chriſto Ieſu, & charitatem erga omnes ſanctos, propter ſpem repoſitam uobis in cœlis, de qua prius audieratis per ſermonem ueracem euangelij, quod peruenit ad uos, quemadmodum & in toto mundo etiam fructificat, ſicut & in uobis, ex eo die quo audiſtis & cognouiſtis gratiam dei per ueritatē. Quemadmodum & didiciſtis ex Epaphra dilecto conſeruo noſtro, qui eſt fidus pro uobis miniſter Chriſti, qui & expoſuit nobis ueſtram dilectionem in ſpiritu. Propterea & nos, ex quo die audiuimus, non deſiuimus pro uobis orare, & poſcere, ut impleamini agnitione uoluntatis eius, in omni ſapientia & prudentia ſpirituali, ut ambuletis digne domino, ut per omnia placeatis, in omnī opere bono fructificantes, & creſcentes in agnitionem dei, omni robore corroborati, iuxta potentiam gloriæ illius,

αὐτοῦ, εἰς πᾶσαν ὑπομονὴν καὶ μακροθυμί-
αν μετὰ χαρᾶς, εὐχαριστοῦντες τῷ πατρὶ,
τῷ ἱκανώσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλή-
ρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτὶ, ὃς ἐῤῥύσατο ἡμᾶς
ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους, καὶ μετέστησεν εἰς
τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, ἐν
ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος
αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, ὅς ἐστιν εἰκὼν
τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως,
ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐ-
ρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρα-
τα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ,
εἴτε ἐξουσίαι. τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν
ἔκτισται, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ
πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κε-
φαλὴ τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας, ὅς ἐστιν ἀρ-
χὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν
πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων, ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκη-
σε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι, καὶ δι' αὐτοῦ
ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτὸν, εἰρηνο-
ποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, δι'
αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐπὶ τοῖς οὐ-
ρανοῖς. καὶ ὑμᾶς ποτὲ ὄντας ἀπηλλοτριωμέ-
νους, καὶ ἐχθροὺς τῇ διανοίᾳ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς
πονηροῖς, νυνὶ δὲ ἀποκατήλλαξεν ἐν τῷ σώμα-
τι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ διὰ τοῦ θανάτου, παραστῆσαι ὑ-
μᾶς ἁγίους, καὶ ἀμώμους, καὶ ἀνεγκλήτους
κατενώπιον αὐτοῦ. εἴγε ἐπιμένετε τῇ πίστει
τεθεμελιωμένοι καὶ ἑδραῖοι, καὶ μὴ μετακινού-
μενοι ἀπὸ τῆς ἐλπίδος τοῦ εὐαγγελίου, οὗ ἠκούσα-
τε, τοῦ κηρυχθέντος ἐν πάσῃ τῇ κτίσει, τῇ ὑπὸ τὸν
οὐρανὸν, οὗ ἐγενόμην ἐγὼ παῦλος διάκονος.
νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὑ-
μῶν, καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν
θλίψεων τοῦ χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου ὑπὲρ τοῦ
σώματος αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἡ ἐκκλησία, ἧς ἐγενό-
μην ἐγὼ διάκονος κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ θεοῦ,
τὴν δοθεῖσάν μοι εἰς ὑμᾶς πληρῶσαι τὸν λό-
γον τοῦ θεοῦ, τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον
ἀπὸ τῶν αἰώνων, καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν. νυνὶ δὲ
ἐφανερώθη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, οἷς ἠθέλησεν

ὁ θεὸς

lius,ad omnē tolerantiā ac patiētiam cum
gaudio;gratias agentes patri,qui idoneos
nos fecit ad participationē sortis sanctorū
in lumine,qui eripuit nos à potestate tene
brarum,ac transtulit in regnum filij sibi di
lecti,per quem habemus redemptionem
per sanguinem ipsius,remissionē peccato-
rum,qui est imago dei inconspicui,primo-
genitus uniuersæ creaturæ,quod per illum
creata sint om̄ia,quæ in cœlis sunt, & quæ
in terra,uisibilia & inuisibilia, siue throni,
siue dominatiões,siue principatus,siue po
testates.Omnia per illum,& in illum crea-
ta sunt,& ipse est ante omnia:& om̄ia per
illum consistunt,& ipse est caput corporis
ecclesiæ,qui est principium primogenitus
ex mortuis,ut sit in omnibus ipse primas
tenens:quoniam in illo complacitū est pa-
tri uniuersam plenitudinem inhabitare,&
per eum reconciliare cuncta erga se,pacifi-
catis per sanguinem crucis eius per eundē,
siue quæ in terra sunt,siue quæ in cœlis. Et
uos qui quondam eratis abalienati,& ini-
mici mente in operibus malis:nunc tamen
reconciliauit in corpore carnis suæ per mor
tem,ut exhiberet uos sanctos,& irreprehē
sibiles,& inculpatos in conspectu suo. Si-
quidem permanetis in fide fundati ac sta-
biles,nec dimoueamini à spe euangelij,qđ
audistis,quod prædicatū est apud uniuer-
sam creaturam,quæ sub cœlo est,cuius fa-
ctus sum ego Paulus minister.Nunc gau
deo super afflictionibus meis pro uobis,
& suppleo quod deerat afflictionū Chri-
sti in carne mea,pro corpore ipsius, quod
est ecclesia, cuius ecclesiæ factus sum ego
minister iuxta dispēsationem dei,quæ da-
ta est mihi in uos implendi sermonē dei,
mysterium quod reconditum fuit à secu-
lis, & à generationibus. Nunc autem pa-
tefactum est sanctis illius, quibus uoluit

deus

ὁ θεὸς γνωρίσαι, τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης
τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅς ἐστι χρι-
στὸς ἐν ὑμῖν, ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης, ὃν ἡμεῖς κα
ταγγέλλομεν, νουθετοῦντες πάντα ἄνθρω-
πον, καὶ διδάσκοντες πάντα ἄνθρωπον
ἐν πάσῃ σοφίᾳ, ἵνα παραστήσωμεν πάντα ἄν
θρωπον τέλειον ἐν χριστῷ ἰησοῦ, εἰς ὃ καὶ
κοπιῶ, ἀγωνιζόμενος κατὰ τὴν ἐνέργειαν
αὐτοῦ, τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἐμοὶ ἐν δυνάμει.
Θέλω γὰρ ὑμᾶς εἰδέναι, ἡλίκον ἀγῶ-
να ἔχω περὶ ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν λαοδικείᾳ, καὶ
ὅσοι οὐχ ἑωράκασι τὸ πρόσωπόν μου ἐν
σαρκί, ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν,
συμβιβασθέντων ἐν ἀγάπῃ, καὶ εἰς πάντα
πλοῦτον τῆς πληροφορίας τῆς συνέσεως,
εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ θεοῦ, καὶ πα-
τρὸς καὶ τοῦ χριστοῦ, ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θη
σαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυ
φοι. τοῦτο δὲ λέγω, ἵνα μή τις ὑμᾶς παραλο-
γίζηται ἐν πιθανολογίᾳ. εἰ γὰρ καὶ τῇ σαρ
κὶ ἄπειμι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι σὺν ὑμῖν
εἰμί, χαίρων καὶ βλέπων ὑμῶν τὴν τάξιν,
καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς χριστὸν πίστεως ὑμῶν.
ὡς οὖν παρελάβετε τὸν χριστὸν ἰησοῦν τὸν κύ
ριον, ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε, ἐρριζωμένοι καὶ
ἐποικοδομούμενοι ἐν αὐτῷ, καὶ βεβαιού-
μενοι ἐν τῇ πίστει, καθὼς ἐδιδάχθητε, πε-
ρισσεύοντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ. βλέπε-
τε, μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς
φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, κατὰ τὴν παρά
δοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ
κόσμου, καὶ οὐ κατὰ χριστόν. ὅτι ἐν αὐτῷ
κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος
σωματικῶς, καὶ ἐστὲ ἐν αὐτῷ πεπληρω-
μένοι, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ πάσης ἀρχῆς καὶ
ἐξουσίας, ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτο-
μῇ ἀχειροποιήτῳ ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώ-
ματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός, ἐν τῇ
περιτομῇ τοῦ χριστοῦ, συνταφέντες αὐτῷ
ἐν τῷ βαπτίσματι, ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε
διὰ τῆς πίστεως τῆς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ, τοῦ
ἐγείραντος

deus notum facere, quæ sint diuitiæ gloriæ
mysterij huius inter gentes, qui est Chri-
stus in uobis, spes gloriæ: quem nos annũ-
ciamus, admonentes omnem hominem,
& docentes omnem hominem in omni sa
pientia, ut exhibeamus omnem hominem
perfectum in Christo Iesu, ad quod etiam
enitor, decertans secundum efficaciã eius,
agentem in me per uirtutem.
Nam uolo uos scire, quantam sollicitu II
dinẽ habeam de uobis, & his qui sunt La-
odiciæ, & quotquot non uiderunt faciem
meam in carne, ut consolationem accipiãt
corda illorum, cum fuerint cõpacti in cha
ritate, & in omnem opulentiam certe per-
suasionis intelligentiæ, in agnitionem my-
sterij dei, & patris, & Christi, in quo sunt
omnes thesauri sapientiæ ac scientiæ recõ-
diti. Hoc autem dico, ne quis uobis impo-
nat probabilitate sermonis. Etenim ꝙuis
carne sim absens, tamen spiritu uobiscum
sum, gaudens ac uidẽs uestrum ordinẽ, &
soliditatẽ uestræ in Christũ fidei. Queãd-
modum igitur accepistis Christum Iesum
dominũ: ita in eo ambulate, sicut radices
habeatis in illo fixas, & in illo superstrua-
mini confirmeminiꝗ; per fidem, sicut edo-
cti estis, exuberantes in ea cum gratiarum
actione. Videte, ne quis sit, qui uos deprę
detur per philosophiam & inanem dece-
ptionem, iuxta cõstitutionem hominum,
iuxta elementa mundi, & non iuxta Chri-
stum. Quoniam in illo inhabitat omnis
plenitudo deitatis corporaliter, & estis in
illo completi, qui est caput omnis principa
tus ac potestatis, per quem & circũcisi estis
circumcisione, quæ fit sine manibus, dum
exuistis corpus peccatorum carnis per cir-
cumcisionem Christi, cõsepulti simul cum
illo per baptismũ, in quo simul etiã cũ illo
resurrexistis per fidem operationis dei, qui
excitauit

ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν. καὶ ὑμᾶς νεκροὺς ὄντας τοῖς παραπτώμασι καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ τῆς σαρκὸς ὑμῶν, συνεζωοποίησεν σὺν αὐτῷ, χαρισάμενος ἡμῖν πάντα τὰ παραπτώματα, ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, τοῖς δόγμασιν ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν, καὶ αὐτὸ ἦρκεν ἐκ τοῦ μέσου, προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ, ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παρρησίᾳ, θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ. μὴ οὖν τίς ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει, ἢ ἐν πόσει, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς, ἢ νουμηνίας, ἢ σαββάτων, ἅ ἐστι σκιὰ τῶν μελλόντων, τὸ δὲ σῶμα τοῦ χριστοῦ. μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων, εἰκῇ φυσιούμενος ὑπὸ τοῦ νοὸς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ οὐ κρατῶν τὴν κεφαλὴν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον, καὶ συμβιβαζόμενον, αὔξει τὴν αὔξησιν τοῦ θεοῦ. εἰ οὖν ἀπεθάνετε σὺν τῷ χριστῷ ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, τί ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ δογματίζεσθε; μὴ ἅψῃ, μηδὲ γεύσῃ, μηδὲ θίγῃς, ἅ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει, κατὰ τὰ ἐντάλματα, καὶ διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων, ἅτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοθρησκείᾳ καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος, οὐκ ἐν τιμῇ τινι, πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός.

Εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ καθήμενος. τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. ἀπεθάνετε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ χριστῷ ἐν τῷ θεῷ. ὅταν ὁ χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία, δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας

excitauit illum ex mortuis. Et uos cũ essetis mortui per delicta & per præputiũ carnis uestræ, simul cum illo uiuificauit, cõdonãs nobis omnia delicta, deleto, quod aduersus nos erat, chirographo, quod erat cõtrarium nobis per decreta, & illud sustulit è medio, affixum cruci, expoliatósque principatus ac potestates ostentauit palam, triumphãs de illis per semetipsum. Ne quis igitur uos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut nouiluniĳ, aut sabbatorum, quæ sunt umbra rerum futurarum, corpus autem Christi. Ne quis uobis palmam interuertat data opera per humilitatem & superstitionem angelorum, in ĳs quæ non uidit fastuosus incedens, frustra inflatus à mente carnis suæ, nec obtinẽs caput, ex quo totum corpus per commissuras & compagines subministratum, & cõpactum, augescit augmento dei. Itaque si mortui estis cũ Christo ab elementis mundi, quid quasi uiuentes in mundo, decretis tenemini? Ne tetigeris, ne gustaris, neque contrectaris, quæ omnia ipso pereunt abusu, iuxta præcepta & doctrinas hominũ, quæ uerbotenus quidem habent speciem sapientiæ per superstitionem, ac humilitatem animi, & læsionem corporis, non per honorem aliquem ad expletionẽ carnis.

Itaque si resurrexistis unà cum Chri- III
sto, superna quærite, ubi Christus est ad dexteram dei sedens. Superna curate, non terrestria. Siquidem emortui estis, & uita uestra abscõdita est cum Christo in deo. Quandocunque Christus manifestatus fuerit, uita nostra, tunc & uos cum illo manifestabimini in gloria. Mortificate igitur membra uestra terrestria, stuprum, immũdiciam, molliciem, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est simulacrorum cultus, ob quæ uenire solet ira dei in filios

τῆς ἀπειθείας, ἐμ οἷς καὶ ὑμεῖς περιεπατήσα-
τέ ποτε, ὅτε ἐζῆτε ἐμ αὐτοῖς. Νυνὶ δὲ ἀπόθε-
σθε καὶ ὑμεῖς τὰ πάντα, ὀργήμ, θυμόμ, κα-
κίαμ, βλασφημίαμ, αἰσχρολογίαμ ἐκ τοῦ
στόματος ὑμῶμ. Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους,
ἀπεκδυσάμενοι τὸμ παλαιὸμ ἄνθρωπομ σὺμ
ταῖς πράξεσιμ αὐτοῦ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέ-
ομ, τὸμ ἀνακαινούμενομ εἰς ἐπίγνωσιμ κατ'
εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόμ, ὅπου οὐκ ἔνι
ἕλλην καὶ ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία,
βάρβαρος, σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος, ἀλ-
λὰ τὰ πάντα καὶ ἐμ πᾶσι χριστός. Ἐνδύσα-
σθε οὖν ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ ἅγιοι καὶ ἠγαπη-
μένοι, σπλάγχνα οἰκτιρμῶν, χρηστότητα,
ταπεινοφροσύνην, πρᾳότητα, μακροθυμί-
αμ, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, καὶ χαριζόμενοι
ἑαυτοῖς, ἐάμ τις πρός τινα ἔχῃ μομφήμ, κα-
θὼς καὶ ὁ χριστὸς ἐχαρίσατο ὑμῖμ, οὕτως καὶ
ὑμεῖς. ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις, τὴν ἀγάπην, ἥτις
ἐστὶ σύνδεσμος τῆς τελειότητος, καὶ ἡ εἰρήνη
τοῦ θεοῦ βραβευέτω ἐμ ταῖς καρδίαις ὑμῶμ,
εἰς ἣμ καὶ ἐκλήθητε ἐμ ἑνὶ σώματι, καὶ εὐ-
χάριστοι γίνεσθε. ὁ λόγος τοῦ χριστοῦ ἐνοικεί-
τω ἐμ ὑμῖμ πλουσίως ἐμ πάσῃ σοφίᾳ. Δι-
δάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτούς, ψαλμοῖς
καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς ἐμ χά-
ριτι ᾄδοντες ἐμ τῇ καρδίᾳ ὑμῶμ τῷ κυ-
ρίῳ. καὶ πᾶμ ὅ ἂμ ποιῆτε ἐμ λόγῳ ἢ ἐμ ἔρ-
γῳ, πάντα ἐμ ὀνόματι κυρίου Ἰησοῦ, εὐ-
χαριστοῦντες τῷ θεῷ καὶ πατρὶ δι' αὐτοῦ. αἱ γυ-
ναῖκες ὑποτάσσεσθε τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιμ,
ὡς ἀνῆκεμ ἐμ κυρίῳ. Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς
γυναῖκας, καὶ μὴ πικραίνεσθε πρὸς αὐτάς.
τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι κατὰ πάντα.
τοῦτο γάρ ἐστιμ εὐάρεστομ τῷ κυρίῳ. Οἱ πατέ-
ρες μὴ ἐρεθίζετε τὰ τέκνα ὑμῶμ, ἵνα μὴ ἀ-
θυμῶσιμ. Οἱ δοῦλοι ὑπακούετε κατὰ πάντα
τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις, μὴ ἐμ ὀφθαλμοδου-
λίαις ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ἐμ ἁπλότητι
καρδίας, φοβούμενοι τὸμ θεόμ. καὶ πᾶμ ὅ, τι
ἐὰμ ποιῆτε, ἐκ ψυχῆς ἐργάζεσθε, ὡς τῷ
κυρίῳ

intractabiles,inter quos ambulabatis quõ-
dam,cum uiueretis in his.Nunc autem de
ponite & uos omnia,iram, indignationẽ,
maliciam,maledicentiam, turpiloquẽtiam
ab ore ueſtro.Ne mentiamini alius aduer-
ſus alium,poſteaquam exuiſtis ueterẽ ho
minem cum factis ſuis, & induiſtis nouũ,
qui renouatur ad agnitionem & imaginẽ
eius,qui condidit illum,ubi nõ eſt Græcus
& Iudæus,circumciſio & præputiũ,barba-
rus,Scytha,ſeruus,liber,ſed omnia in om̃i
bus Chriſtus.Sitis igitur induti tanquam ele-
cti dei,ſancti ac dilecti,uiſcera miſeratio-
num,comitatem,modeſtiam,manſuetudi
nem,lenitatem,ſufferentes uos inuicem,&
condonantes uobis mutuo,ſi quis aduer-
ſus aliquem habuerit querelam,quemad-
modũ & Chriſtus cõdonauit uobis,ita &
uos.Super omnia autem hæc,charitatem,
quæ eſt uinculum perfectionis,& pax dei
palmã ferat in cordibus ueſtris,in quã & uo
cati eſtis in uno corpore,& grati ſitis. Ser-
mo Chriſti inhabitet in uobis opulẽte cũ
omni ſapientia. Docetéque & commonete
uos inuicem,cantiõibus & laudibus & can-
tilenis ſpiritualibus cum gratia canẽtes in
corde ueſtro domino.Et quicquid egeritis
ſermone aut facto,omnia in nomine do-
mini Ieſu facite,gratias agentes deo & pa-
tri per illum. Vxores, ſubditæ eſtote pro-
prijs uiris,ſicuti conuenit,in domino.Viri,
diligite uxores,& ne ſitis amarulẽti aduer-
ſus illas.Filij,obedite parentibus in omni-
bus:hoc enim bene placet domino.Patres,
ne prouocetis liberos ueſtros,ne deſpõde-
ant animum.Serui,obedite per omnia ijs
qui domini ſunt ſecundum carnem, non
obſequijs ad oculum exhibitis, tanquam
hominibus placere ſtudentes, ſed cum
ſimplicitate cordis,timentes deum.Et quic
quid feceritis, ex animo facite, tanquam
dño

κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις, εἰδότες, ὅτι ἀπὸ κυρίου ἀπολήψεσθε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας, τῷ γὰρ κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε. ὁ δὲ ἀδικῶν κομιεῖται ὃ ἠδίκησε, καὶ οὐκ ἔστι προσωποληψία.

Οἱ κύριοι τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε, εἰδότες, ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε κύριον ἐν οὐρανοῖς. Τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ, προσευχόμενοι ἅμα καὶ περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῖν θύραν τοῦ λόγου, λαλῆσαι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, διὸ καὶ δέδεμαι, ἵνα φανερώσω αὐτό, ὡς δεῖ με λαλῆσαι. Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω, τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι. Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι ἅλατι ἠρτυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι. Τὰ κατ' ἐμὲ πάντα γνωρίσει ὑμῖν Τυχικὸς ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφός, καὶ πιστὸς διάκονος καὶ σύνδουλος ἐν κυρίῳ, ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῷ τὰ περὶ ὑμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν, σὺν Ὀνησίμῳ τῷ πιστῷ καὶ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ, ὅς ἐστιν ἐξ ὑμῶν, πάντα ὑμῖν γνωριοῦσι τὰ ὧδε. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἀρίσταρχος ὁ συναιχμάλωτός μου, καὶ Μάρκος ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα, περὶ οὗ ἐλάβετε ἐντολάς. ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, δέξασθε αὐτόν, καὶ Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Ἰοῦστος. οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς, οὗτοι μόνοι συνεργοὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, οἵτινες ἐγενήθησάν μοι παρηγορία. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἐπαφρᾶς ὁ ἐξ ὑμῶν δοῦλος Χριστοῦ, πάντοτε ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ὑμῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἵνα στῆτε τέλειοι καὶ πεπληρωμένοι ἐν παντὶ θελήματι τοῦ θεοῦ. μαρτυρῶ γὰρ αὐτῷ, ὅτι ἔχει ζῆλον πολὺν ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ τῶν ἐν Ἱεραπόλει. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Λουκᾶς ὁ ἰατρὸς ὁ ἀγαπητός, καὶ Δημᾶς. Ἀσπάσασθε τοὺς ἐν Λαοδικείᾳ ἀδελφούς, καὶ Νυμφᾶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτοῦ ἐκκλησίαν.

καὶ

domino,& non hominibus, sciẽtes, quod à domino recipietis mercedem hæreditatis, nam domino Christo seruitis. Cæterũ qui peccarit, reportabit peccatum suum, & non est personarum respectus.

Vos domini, æquitatem & æquabilitatẽ seruis exhibete, scientes, quod & uos habeatis dominum in cœlis. Obsecrationi instate, uigilantes in ea cum gratiarũ actione, orantes simul & pro nobis, ut deus aperiat nobis ostium sermonis, ut loquamur mysterium Christi, propter quod & uinctus sum, ut manifestem illud, sicut oportet me loqui. Sapienter ambulate erga extraneos, opportunitatem redimentes. Sermo uester semper cum gratia, sit sale cõditus, ut sciatis, quomodo oporteat uos unicuiq; respondere. De omnibus rebus meis certiores uos faciet Tychicus dilect9 frater, & fidus minister, & conseruus in domino, quem misi ad uos in hoc ipsum, ut cognoscat quid agatis, & cõsoletur corda uestra, unà cum Onesimo fido & dilecto fratre, qui est ex uobis: de omnibus uobis exponent, quæ hic agantur. Salutat uos Aristarchus concaptiuus meus. & Marcus cõsobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata. Si uenerit ad uos, excipite eum, & Iesus qui uocatur Iustus, qui sunt ex circumcisione. Hi soli cooperarij sunt ad regnum dei, q fuere mihi solatio. Salutat uos Epaphras, qui ex uobis est seruus Christi, semper anxie laborans pro uobis in precationibus, ut stetis perfecti & completi in omni uoluntate dei. Testimonium enim illi perhibeo, quod habeat multum studium pro uobis, & his qui sunt Laodiceæ, & his qui Hierapoli. Salutat uos Lucas medicus dilectus, & Demas. Salutate fratres, qui sunt Laodiceæ, & Nympham, & quæ in domo illius est congregationem.

IIII

Καὶ ὅταν ἀναγνωσθῇ παρ' ὑμῶν ἡ ἐπιστολή, ποιήσατε, ἵνα καὶ ἐν τῇ Λαοδικέων ἐκκλησίᾳ ἀναγνωσθῇ, καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε. Καὶ εἴπατε Ἀρχίππῳ, βλέπε τὴν διακονίαν ἣν παρέλαβες ἐν κυρίῳ, ἵνα αὐτὴν πληροῖς. ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. μνημονεύετέ μου τῶν δεσμῶν. ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν. ἀμήν.

& cum recitata fuerit à uobis epistola, facite, ut & in Laodicensiũ ecclesia recitetur, & eam quæ scripta est ex Laodicea, ut uos quoque legatis. Et dicite Archippo: uide ministeriũ quod accepisti in domino, ut illud impleas. Salutatio mea manu Pauli. Memores sitis uinculorum meorum. Gratia uobiscum. Amen.

Ἐγράφη ἀπὸ ῥώμης διὰ τυχικοῦ καὶ ὀνησίμου.

Missa è Rhoma per Tychicum & Onesimum.

ὙΠΌΘΕΣΙΣ ΤΗ͂Σ ΠΡΟ`Σ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙ͂Σ ΠΡΩ´ΤΗΣ ἘΠΙΣΤΟΛΗ͂Σ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ ἀθηνῶν, ἑωρακὼς πρότερον αὐτούς, καὶ διατρίψας παρ' αὐτοῖς. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. ὁ ἀπόστολος πολλὰς θλίψεις παθὼν ἐν βεῤῥοίᾳ, καὶ ἐν φιλίπποις τῆς μακεδονίας καὶ ἐν κορίνθῳ, γινώσκων τε ὅσα πέπονθε καὶ ἐν θεσσαλονίκῃ, φοβούμενος μὴ ἀκούσαντες θεσσαλονικεῖς ἃ πέπονθεν ἐν ταῖς προειρημέναις πόλεσι, πειρασθῶσιν ὑπὸ τοῦ πειράζοντος, καὶ σκανδαλισθῶσι, μαθὼν δὲ ὅτι καὶ ἐπὶ τοῖς ἀποθνήσκουσι κατώδυνοι ἐγένοντο, ἀποστέλλει τιμόθεον πρὸς αὐτοὺς μετὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. καὶ πρῶτον μὲν ἐπιστηρίζει αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει, ὥστε μὴ σαλεύεσθαι διὰ τὰς θλίψεις, καὶ μηδὲν ξένον αὐτοὺς πεπονθέναι ὑπὸ τῶν ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν κύριον ἀποκτεινάντων. χριστιανῶν γὰρ ἴδιον τὸ θλίβεσθαι ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, ἔλεγεν. πολλὰ δὲ παραινέσας αὐτοῖς οὕτως, ὡς παρέλαβον παρ' αὐτοῦ, ἀναστρέφεσθαι, γράφει περὶ τῶν πλουτόντων, παραμυθούμενος αὐτούς, καὶ διδάσκων μὴ βαρέως φέρειν. οὐ γὰρ εἶναι τὸν θάνατον ἀπώλειαν, ἀλλ' ὁδὸν ἀναστάσεως. ἔπειτα δὲ καὶ περὶ τῶν χρόνων αὐτοὺς διδάσκει, ἵνα ἄδηλον τὴν ἡμέραν γινώσκοντες, ἀεὶ ἕτοιμοι γίνωνται, καὶ μηδενὶ προσέχωσιν ἀπαγγελλομένῳ περὶ αὐτῆς. ἔσεσθαι γάρ φησι τὴν παρουσίαν οὕτως, ὥστε τοὺς περιλειπομένους καὶ εὑρισκομένους ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, μὴ φθάνειν τοὺς ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένους. ἅμα γὰρ γίνεσθαι τὴν πάντων ἀλλαγήν, διδάσκει. πρὸς τούτοις, προτρέπων αὐτοὺς βελτιοῦσθαι ἐν τοῖς ἤθεσι, προτρέπει αὐτοὺς καὶ ἀεὶ χαίρειν τῇ ἐλπίδι, καὶ προσεύχεσθαι, καὶ εὐχαριστεῖν αὐτοὺς ἀεὶ τῷ κυρίῳ, ἐνορκίζων αὐτοὺς ἀναγνῶναι τὴν ἐπιστολὴν ταύτην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς. καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM AD THESSALONICENSES PRIOREM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

Thessalonica Macedoniæ metropolis est, unde & regiõis incolæ Thessalonicenses appellati. Hi in fide semel accepta, tanta cõstantia pstiterunt, ut & Pauli exẽplo, ciuiũ suorũ psecutiones, infracto & alacri ptulerint animo, nec ullo pseudapostolorũ suasu quiuerint ab euãgelica institutione deflecti. Quod ueritus Paulus, quẽ nõ latebat pseudapostolorũ improbitas, cũ ipsi non liceret illos inuisere, misit Timotheũ. Ex quo reuerso cũ didicisset illorum constantiã, collaudat eos, gratias agẽs deo. Atq; id quidẽ agit cap. primo & secundo. In cæteris duobus instituit eos in uarijs pietatis officijs, subindicans esse inter eos, qui nondũ omnino puri essent ab omni libidine, nec deesse, qui ocio dediti grauarent alios: item qui inquieti ipsi, turbarent ecclesiæ tranquillitatem, quos corripi iubet. Præterea qui de resurrectione nondum satis cõfirmata essent opinione, cũ defunctos ita lugerent, quasi periissent, ac nõ potius ad meliora demigrassent, hoc instituit atq; confirmat. Rursus alios disputasse de die aduẽtus dñi, quasi is præsciri prædiciq; possit, cũ incertus sit omnibus. Verũ eum ait subitum, & præter omniũ expectationẽ adfuturum, quo magis simus ad omne momentũ parati. Scripsit ab Athenis per Tychicum ministrũ, iuxta Græcorum inscriptionem: cui collegam addunt Onesimũ nostra argumenta, quæ incerto autore leguntur in uulgatis exemplaribus. FINIS.

ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ἘΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΩΤΗ.

Παῦλος καὶ σιλουανὸς καὶ τιμόθεος, τῇ ἐκκλησίᾳ θεσσαλονικέων, ἐν θεῷ πατρὶ καὶ κυρίῳ ἰησοῦ χριστῷ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ. εὐχαριστοῦμεν τῷ θεῷ πάντοτε περὶ πάντων ὑμῶν, μνείαν ὑμῶν ποιούμενοι ἐπὶ τῶν προσευχῶν ὑμῶν, ἀδιαλείπτως μνημονεύοντες ὑμῶν τοῦ ἔργου τῆς πίστεως καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης, καὶ τῆς ὑπομονῆς τῆς ἐλπίδος τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν, εἰδότες ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι

ὑπὸ

AD THESSALONICENSES EPISTOLA PAVLI PRIMA.

Paulus & Siluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicensium, in deo patre & dño Iesu Christo. Gratia uobis & pax à deo patre nostro & dño Iesu Christo. Gratias agimus deo semp de omnib⁹ uobis, mẽtionẽ uestri facientes in precib⁹ nostris, indesinẽter memores uestri propter opus fidei ac laborem charitatis, & quod permansistis in spe domini nostri Iesu Christi, corã deo & patre nostro, scientes fratres dilecti

ὑπὸ θεοῦ τὴν ἐκλογὴν ὑμῶν, ὅτι τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν οὐκ ἐγενήθη εἰς ὑμᾶς ἐν λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει, καὶ ἐν πνεύματι ἁγίῳ, καὶ ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ, καθὼς οἴδατε, οἷοι ἐγενήθημεν ἐν ὑμῖν δι' ὑμᾶς. καὶ ὑμεῖς μιμηταὶ ἡμῶν ἐγενήθητε, καὶ τοῦ κυρίου, δεξάμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ μετὰ χαρᾶς πνεύματος ἁγίου. ὥστε γενέσθαι ὑμᾶς τύπους πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν ἐν τῇ μακεδονίᾳ καὶ ἀχαΐᾳ. ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ κυρίου, οὐ μόνον ἐν τῇ μακεδονίᾳ καὶ ἀχαΐᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ, ἡ πίστις ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἐξελήλυθεν, ὥστε μὴ χρείαν ἡμᾶς ἔχειν λαλεῖν τι. αὐτοὶ γὰρ περὶ ὑμῶν ἀπαγγέλλουσιν, ὁποίαν εἴσοδον ἔχομεν πρὸς ὑμᾶς, καὶ πῶς ἐπεστρέψατε πρὸς τὸν θεὸν ἀπὸ τῶν εἰδώλων, δουλεύειν θεῷ ζῶντι, καὶ ἀληθινῷ, καὶ ἀναμένειν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἰησοῦν τὸν ῥυόμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης.

Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε ἀδελφοὶ τὴν εἴσοδον ἡμῶν τὴν πρὸς ὑμᾶς, ὅτι οὐ κενὴ γέγονεν, ἀλλὰ καὶ προπαθόντες καὶ ὑβρισθέντες, καθὼς οἴδατε ἐν φιλίπποις ἐπαρρησιασάμεθα ἐν τῷ θεῷ ἡμῶν, λαλῆσαι πρὸς ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ ἐν πολλῷ ἀγῶνι. ἡ γὰρ παράκλησις ἡμῶν οὐκ ἐκ πλάνης, οὐδὲ ἐξ ἀκαθαρσίας, οὔτε ἐν δόλῳ, ἀλλὰ καθὼς δεδοκιμάσμεθα ὑπὸ τοῦ θεοῦ πιστευθῆναι τὸ εὐαγγέλιον, οὕτως λαλοῦμεν, οὐχ ὡς ἀνθρώποις ἀρέσκοντες, ἀλλὰ τῷ θεῷ, τῷ δοκιμάζοντι τὰς καρδίας ἡμῶν. οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακίας ἐγενήθημεν, καθὼς οἴδατε, οὔτε ἐν προφάσει πλεονεξίας, θεὸς μάρτυς, οὔτε ζητοῦντες ἐξ ἀνθρώπων δόξαν, οὔτε ἀφ' ὑμῶν, οὔτε ἀπ' ἄλλων, δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι, ὡς χριστοῦ ἀπόστολοι, ἀλλ' ἐγενήθημεν ἤπιοι ἐν μέσῳ ὑμῶν, ὡς ἂν τροφὸς θάλπῃ τὰ ἑαυτῆς τέκνα, οὕτως ἱμειρόμενοι ὑμῶν, εὐδοκοῦμεν μεταδοῦναι

ὑμῖν

à deo, electionē ueſtrā: quoniā euāgelium noſtrū fuit erga uos: nō per ſermonem ſolum, uerumetiam per uirtutē, & per ſpiritū ſanctum, perq́ certitudinē multā, quēadmodum noſtis, quales fuerimus inter uos, ueſtra cauſa. Et uos imitatores noſtri facti fuiſtis, & domini, recipiētes ſermonem cum afflictione multa, cum gaudio ſpiritus ſancti, adeo ut fueritis exemplo omnibus credentibus in Macedonia, & Achaïa. A uobis enim ꝑtonuit ſermo domini: nō ſolum in Macedonia & Achaïa, uerūetiā in omni loco fides ueſtra quæ eſt in deū, dimanauit, ut non ſit nobis neceſſe loqui quicquam. Siquidem ipſi de uobis annunciant, qualem ingreſſum habuerimus ad uos, & quomodo conuerſi fueritis ad deū à ſimulacris, ut ſeruiretis deo uiuenti & ueraci, & expectaretis filiū eius de cœlis, quē excitauit à mortuis Ieſum, qui liberat nos ab ira uentura.

Nam ipſi noſtis fratres, introitū noſtrū II
ad uos, ꝙ nō fuerit inanis, ſed ꝙ ante malis afflicti & contumelijs affecti, quēadmodum ſcitis Philippis, audacter egerimꝰ in dño noſtro ad loquendū apud uos euāgelium dei, in multo certamine. Siquidē exhortatio noſtra nō fuit ex impoſtura, neq́ ex immūdicia, neque cū dolo, ſed quemadmodū probati fueramꝰ à deo, ut nobis cōmitteret̄ euangeliū: ita loquimur, nō ut hominibus placentes, ſed deo, qui probat corda noſtra. Neq́ enim unq́ per ſermonē adulationis uerſati ſumus, quemadmodū noſtis, nec per occaſionē auaritiæ, deus eſt teſtis, neq́ quærentes ex hominibꝰ gloriam, nec à uobis nec ab alijs, cū poſſemꝰ in autoritate eſſe, tāquam apoſtoli Chriſti, ſed fuimꝰ placidi in medio ueſtri, perinde ac ſi nutrix foueat ſuos filios, ſic affectu propenſi in uos, animo cupiebamꝰ impertire

uobis.

ὑμῖν, οὐ μόνον τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ, ἀλ-
λὰ καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, διότι ἀγαπη-
τοὶ ἡμῖν γεγόνατε. μνημονεύετε γὰρ ἀδελ-
φοὶ τὸν κόπον ἡμῶν, καὶ τὸν μόχθον· νυ-
κτὸς γὰρ καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρὸς τὸ
μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν, ἐκηρύξαμεν εἰς
ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ. ὑμεῖς μάρτυ-
ρες καὶ ὁ θεὸς, ὡς ὁσίως, καὶ δικαίως, καὶ
ἀμέμπτως ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν ἐγενήθη-
μεν. καθάπερ οἴδατε, ὡς ἕνα ἕκαστον ὑ-
μῶν, ὡς πατὴρ τέκνα ἑαυτοῦ, παρακαλοῦν-
τες ὑμᾶς καὶ παραμυθούμενοι καὶ μαρτυ-
ρόμενοι εἰς τὸ περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ
θεοῦ, τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ
βασιλείαν καὶ δόξαν. διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς
εὐχαριστοῦμεν τῷ θεῷ ἀδιαλείπτως, ὅτι πα-
ραλαβόντες λόγον ἀκοῆς παρ' ἡμῶν τοῦ θε-
οῦ, ἐδέξασθε οὐ λόγον ἀνθρώπων, ἀλλὰ κα-
θώς ἐστιν ἀληθῶς λόγον θεοῦ, ὃς καὶ ἐνερ-
γεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν. ἡμεῖς γὰρ
μιμηταὶ ἐγενήθητε ἀδελφοὶ τῶν ἐκκλησι-
ῶν τοῦ θεοῦ, τῶν οὐσῶν ἐν τῇ ἰουδαίᾳ, ἐν χρι-
στῷ ἰησοῦ, ὅτι ταυτὰ ἐπάθετε καὶ ὑμεῖς ὑ-
πὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθὼς καὶ αὐ-
τοὶ ὑπὸ τῶν ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν κύριον
ἀποκτεινάντων ἰησοῦν, καὶ τοὺς ἰδίους προ-
φήτας, καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων, καὶ θεῷ μὴ
ἀρεσκόντων, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντί-
ον, κωλυόντων ἡμᾶς τοῖς ἔθνεσι λαλῆσαι,
ἵνα σωθῶσιν, εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι αὐτῶν τὰς
ἁμαρτίας πάντοτε. ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀρ-
γὴ εἰς τέλος. ἡμεῖς δὲ ἀδελφοὶ ἀπορφανι-
σθέντες ἀφ' ὑμῶν πρὸς καιρὸν ὥρας προσώ-
πῳ, οὐ καρδίᾳ, περισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν
τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἰδεῖν ἐν πολλῇ ἐπιθυ-
μίᾳ. διὸ ἠθελήσαμεν ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἐγὼ
μὲν παῦλος, καὶ ἅπαξ καὶ δίς, καὶ ἐνέκο-
ψεν ἡμᾶς ὁ σατανᾶς. τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπὶς,
ἢ χαρὰ, ἢ στέφανος καυχήσεως, ἢ οὐχὶ καὶ
ὑμεῖς, ἔμπροσθεν τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χρι-
στοῦ ἐν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ; ὑμεῖς γάρ ἐστε
ἡ δόξα

uobis, nō solum euangeliū dei, uerūetiam
nostras ipsorum animas, propterea quod
chari nobis facti estis. Meministis em̄ fra-
tres laboris nostri, ac sudoris. Nocte enim
ac die opus facientes ob id, ne cui uestrum
essemus oneri, prædicauimus apud uos
euangelium dei. Vos autem testes estis &
deus, quam̄ sancte & iuste & inculpate uo
biscum qui credebatis, uersati fuerimus:
quemadmodum nostis, ut erga unūquē-
que uestrum, tanquam̄ pater erga filios su
os, fuerimus affecti, obsecrantes uos & con
solantes & obtestantes, ut ambularetis di-
gne deo, qui uocasset uos in suum regnum
ac gloriam. Quapropter & nos gratias agi
mus deo indesinenter: quod cum accipere
tis sermonem à nobis, quo deum disceba-
tis, accepistis non sermonem hominū, sed
sicut erat uere sermonem dei, qui & agit
in uobis credentibus. Vos enim imitato-
res facti estis fratres, ecclesiarum dei, quæ
sunt in Iudæa, in Christo Iesu, quod ea-
dem passi sitis & uos à proprijs contribu-
libus, quemadmodum & ipsi nos à Iudæ-
is, qui ut & dominum occiderunt Iesum,
& proprios prophetas, ita & nos perse-
cuti sunt, & deo non placent, & omnibus
hominibus aduersantur, qui obsistunt no
bis, ne loquamur gentibus, quo salui fi-
ant, ut expleant sua peccata semper. per-
uenit autem in illos ira in finem. Cæterū
nos fratres, orbati uobis ad spacium tem
poris aspectu, non corde, uehementius
studuimus uidere faciem uestram, cum
multo desiderio. Quapropter uoluimus
uenire ad uos, ego quidem Paulus, & se-
mel & iterum, & obstitit nobis satanas.
Nam quæ est nostra spes, aut gaudium,
aut corona gloriationis, an non & uos,
in conspectu domini nostri Iesu Chri-
sti, in eius aduentu? Vos enim estis
gloria

ἡ δόξα ἡμῶν καὶ ἡ χαρά.

Διὸ μηκέτι στέγοντες εὐδοκήσαμεν καταλειφθῆναι ἐν Ἀθήναις μόνοι, καὶ ἐπέμψαμεν Τιμόθεον τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, καὶ διάκονον τοῦ θεοῦ, καὶ συνεργὸν ἡμῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ χριστοῦ, εἰς τὸ στηρίξαι ὑμᾶς, καὶ παρακαλέσαι ὑμᾶς περὶ τῆς πίστεως ἡμῶν, τῷ μηδένα σαίνεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις. αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, ὅτι εἰς τοῦτο κείμεθα. καὶ γὰρ ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἦμεν, προελέγομεν ὑμῖν, ὅτι μέλλομεν θλίβεσθαι, καθὼς καὶ ἐγένετο καὶ οἴδατε. Διὰ τοῦτο κἀγὼ μηκέτι στέγων, ἔπεμψα εἰς τὸ γνῶναι τὴν πίστιν ὑμῶν, μή πως ἐπείρασεν ὑμᾶς ὁ πειράζων, καὶ εἰς κενὸν γένηται ὁ κόπος ἡμῶν. Ἄρτι δὲ ἐλθόντος Τιμοθέου πρὸς ἡμᾶς ἀφ' ὑμῶν, καὶ εὐαγγελισαμένου ἡμῖν τὴν πίστιν, καὶ τὴν ἀγάπην ὑμῶν, καὶ ὅτι ἔχετε μνείαν ἡμῶν ἀγαθὴν πάντοτε, ἐπιποθοῦντες ἡμᾶς ἰδεῖν, καθάπερ καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς. διὰ τοῦτο παρεκλήθημεν ἀδελφοὶ ἐφ' ὑμῖν, ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει, καὶ ἀνάγκῃ ἡμῶν, διὰ τῆς ὑμῶν πίστεως. ὅτι νῦν ζῶμεν, ἐὰν ὑμεῖς στήκετε ἐν κυρίῳ. τίνα γὰρ εὐχαριστίαν δυνάμεθα τῷ θεῷ ἀνταποδοῦναι περὶ ὑμῶν ἐπὶ πάσῃ τῇ χαρᾷ, ᾗ χαίρομεν δι' ὑμᾶς ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ ἡμῶν, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ δεόμενοι, εἰς τὸ ἰδεῖν ὑμῶν τὸ πρόσωπον, καὶ καταρτίσαι τὰ ὑστερήματα τῆς πίστεως ὑμῶν. αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς χριστὸς κατευθύναι τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς. ὑμᾶς δὲ ὁ κύριος, πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι τῇ ἀγάπῃ εἰς ἀλλήλους, καὶ εἰς πάντας, καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς, εἰς τὸ στηρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτους ἐν ἁγιωσύνῃ ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, μετὰ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ.

Τὸ λοιπὸν οὖν ἀδελφοί, ἐρωτῶμεν ὑμᾶς

καὶ

gloria nostra & gaudium.

Proinde cum non amplius ferremus, III
uisum est nobis, ut Athenis resideremus
soli, ac misimus Timotheum fratrem nostrum, & ministrum dei, & adiutorem operis nostri in euangelio Christi, ut cõfirmaret uos, & consolaretur uos de fide nostra, ne quisq͂ turbaretur in afflictionibus his: Nam ipsi nostis, nos in hunc usum positos esse. Etenim cum apud uos essemus, prædicebamus uobis fore, ut afflictionem pateremur, queẽadmodum & euenit, & nostis. Quapropter & ego nõ amplius ferẽs, misi ad hoc, ut cognoscerem fidẽ uestram, ne quo pacto tentasset uos ille qui tentat, & inanis factus esset labor noster. Nuper autem cum uenisset Timotheus ad nos à uobis, & annunciasset nobis fidem ac dilectionem uestrã, & quod habeatis memoriam nostri bonam semper, desiderantes nos uidere, quemadmodum nos quoque uos. Idcirco consolationem accepimus fratres per uos super omni afflictione & necessitate nostra, per uestram fidem. Quoniam nunc uiuimus, si uos statis in domino. Quam enim gratiarum actionẽ possumus deo rependere de uobis super omni gaudio, quod gaudem⁹ propter uos in cõspectu dei nostri, nocte ac die supra modum orantes, ut uideamus uestram faciẽ, & suppleamus quæ desunt fidei uestræ. Ipse uero deus & pater noster & dominus noster Iesus Christus dirigat uiam nostrã ad uos. Vos autem dominus abundãtes & exuberantes faciat mutua inter uos charitate, & in omẽs, quemadmodum & nos in uos, ut confirmet corda uestra, irreprehensibilia in sanctimonia corã deo & patre nostro, in aduentu domini nostri Iesu Christi, cum omnibus sanctis eius.

Quod superest igit' fratres, rogamus uos IIII

&

καὶ παρακαλοῦμεν ἐν κυρίῳ ἰησοῦ, καθὼς πα
ρελάβετε παρ᾽ ἡμῶν, τὸ πῶς δεῖ ὑμᾶς περι
πατεῖν, καὶ ἀρέσκειν θεῷ, ἵνα περισσεύητε μᾶλ
λον. οἴδατε γὰρ, τίνας παραγγελίας ἐδώκα-
μεν ὑμῖν διὰ τοῦ κυρίου ἰησοῦ. τοῦτο γάρ ἐστι
θέλημα τοῦ θεοῦ, ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν, ἀπέχε
σθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας, εἰδέναι ἕκα-
στον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγι
ασμῷ καὶ τιμῇ, μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, κα
θάπερ καὶ τὰ ἔθνη, τὰ μὴ εἰδότα τὸν θεόν,
τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ
πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, διότι ἔκ-
δικος ὁ κύριος περὶ πάντων τούτων, καθὼς
καὶ προείπαμεν ὑμῖν, καὶ διεμαρτυράμε-
θα. οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐπὶ ἀκα
θαρσίᾳ, ἀλλ᾽ ἐν ἁγιασμῷ. τοιγαροῦν ὁ ἀθε
τῶν, οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν θεόν, τὸν
διδόντα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ εἰς ὑ-
μᾶς. περὶ δὲ τῆς φιλαδελφίας, οὐ χρείαν ἔ-
χετε γράφειν ὑμῖν, αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδί-
δακτοί ἐστε εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. καὶ γὰρ
ποιεῖτε αὐτὸ εἰς πάντας τοὺς ἀδελφούς,
τοὺς ἐν ὅλῃ τῇ μακεδονίᾳ. παρακαλοῦμεν
δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, περισσεύειν μᾶλλον καὶ
φιλοτιμεῖσθαι, ἡσυχάζειν καὶ πράσσειν τὰ
ἴδια, καὶ ἐργάζεσθαι ταῖς ἰδίαις χερσὶν ὑ-
μῶν, καθὼς ὑμῖν παρηγγείλαμεν, ἵνα περι
πατῆτε εὐσχημόνως πρὸς τοὺς ἔξω, καὶ μη-
δενὸς χρείαν ἔχητε. οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνο
εῖν ἀδελφοὶ περὶ τῶν κεκοιμημένων, ἵνα μὴ
λυπῆσθε, καθὼς καὶ οἱ λοιποί, οἱ μὴ ἔ-
χοντες ἐλπίδα. εἰ γὰρ πιστεύομεν, ὅτι ἰη
σοῦς ἀπέθανεν καὶ ἀνέστη, οὕτως καὶ ὁ θε-
ὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ ἰησοῦ, ἄξει
σὺν αὐτῷ. τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λό
γῳ κυρίου, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλει-
πόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κυρίου, οὐ
μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας, ὅτι αὐτὸς
ὁ κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγ
γέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ καταβή-
σεται ἀπ᾽ οὐρανοῦ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν χριστῷ
ἀναστήσονται

& adhortamur per dominū Ieſum, quem-
admodum accepiſtis à nobis, quomodo
oporteat uos uerſari, & placere deo, ut abū
detis magis. Noſtis em̄, quæ præcepta de-
derimus uobis per dominum noſtrum Ie
ſum. Hæc enim eſt uoluntas dei, ſanctifi-
catio ueſtra, ut abſtineatis à ſcortatione, &
ſciat unuſquiſqȝ ueſtrum ſuum uas poſſi-
dere, cum ſanctificatione & honore, nō cū
affectu concupiſcentiæ, quemadmodū &
gentes, quæ non nouerunt deum, ne quis
opprimat ac fraudet in negocio fratrē ſuū,
propterea ꝙ ultor eſt dominus de omni-
bus his, quemadmodum & ante diximus
uobis, ac teſtati ſumus. Non enim uocauit
nos deus immundiciæ cauſa, ſed ad ſancti
ficationem. Proinde qui reijcit, non reijcit
hominem, ſed deum, qui dedit ſpiritum
ſuum ſanctum in uos. Cæterum de frater
na charitate non neceſſe habetis, ut ſcri-
bam uobis. Ipſi namque diuinitus docti
eſtis, ut diligatis uos inuicem. Nam & fa-
citis hoc erga cunctos fratres, qui ſunt in
tota Macedonia. Obſecramus autem uos
fratres, ut abundetis magis, & in hoc incū-
batis, ut quieti ſitis, & agatis res proprias,
& operemini proprijs manibus ueſtris, ſi-
cuti uobis præcepimus, ut uos geratis ho-
neſte erga extrarios, & nulla re uobis ſit
opus. Cæterum nolo uos ignorare fratres
de ijs qui obdormierunt, ne doleatis, quē-
admodum & cæteri non habentes ſpem.
Nam ſi credimus, quod Ieſus mortuus eſt
& reſurrexit, ſic & deus eos qui obdormie-
runt per Ieſum, adducet cum illo. Hoc em̄
uobis dicimus in uerbo domini, quod nos
qui uiuemus & reliqui erimus in aduen-
tū domini, nequaquam præueniemus eos
qui dormiunt. Quoniam ipſe dominus
cū hortatu, & uoce archangeli, ac tuba dei
deſcendet de cœlo, & mortui in Chriſto
reſurgent

ἀναστήσονται πρῶτον, ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶν-
τες, οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρ-
παγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν
τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάντοτε σὺν
κυρίῳ ἐσόμεθα. ὥστε παρακαλεῖτε ἀλλήλους
ἐν τοῖς λόγοις τούτοις.

Περὶ δὲ τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν ἀδελ-
φοί, οὐ χρείαν ἔχετε ὑμῖν γράφεσθαι. αὐ-
τοὶ γὰρ ἀκριβῶς οἴδατε, ὅτι ἡμέρα κυρίου,
ὡς κλέπτης ἐν νυκτί, οὕτως ἔρχεται. ὅταν
γὰρ λέγωσιν, εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τότε
αἰφνιδίως αὐτοῖς ἐφίσταται ὄλεθρος, ὥσπερ
ἡ ὠδὶν τῇ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ, καὶ οὐ μὴ ἐκ-
φύγωσιν. ὑμεῖς δὲ ἀδελφοί, οὐκ ἐστὲ ἐν σκό-
τει, ἵνα ἡ ἡμέρα ὑμᾶς ὡς κλέπτης καταλά-
βῃ. πάντες ὑμεῖς υἱοὶ φωτός ἐστε, καὶ υἱοὶ ἡ-
μέρας, οὐκ ἐσμὲν νυκτὸς οὐδὲ σκότους. ἄρα
οὖν μὴ καθεύδωμεν, ὡς καὶ οἱ λοιποί, ἀλλὰ
γρηγορῶμεν καὶ νήφωμεν. οἱ γὰρ καθεύ-
δοντες, νυκτὸς καθεύδουσι, καὶ οἱ μεθυσκό-
μενοι, νυκτὸς μεθύουσιν. Ἡμεῖς δὲ ἡμέρας
ὄντες, νήφωμεν, ἐνδυσάμενοι θώρακα πί-
στεως καὶ ἀγάπης, καὶ περικεφαλαίαν ἐλ-
πίδα σωτηρίας. ὅτι οὐκ ἔθετο ἡμᾶς ὁ θεὸς
εἰς ὀργήν, ἀλλ᾽ εἰς περιποίησιν σωτηρίας
διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀποθα-
νόντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα εἴτε γρηγορῶμεν, εἴ-
τε καθεύδομεν, ἅμα σὺν αὐτῷ ζήσωμεν.
διὸ παρακαλεῖτε ἀλλήλους, καὶ οἰκοδομεῖτε
εἷς τὸν ἕνα, καθὼς καὶ ποιεῖτε. ἐρωτῶμεν
δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, εἰδέναι τοὺς κοπιῶντας
ἐν ὑμῖν, καὶ προϊσταμένους ὑμῶν ἐν κυρίῳ,
καὶ νουθετοῦντας ὑμᾶς, καὶ ἡγεῖσθαι αὐτοὺς
ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ ἐν ἀγάπῃ διὰ τὸ ἔργον αὐ-
τῶν, εἰρηνεύετε ἐν αὐτοῖς. παρακαλοῦμεν δὲ
ὑμᾶς ἀδελφοί, νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους,
παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους, ἀντέχεσθε
τῶν ἀσθενῶν, μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας.
ὁρᾶτε, μή τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινι ἀπο-
δῷ, ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε, καὶ
εἰς ἀλλήλους, καὶ εἰς πάντας. πάντοτε
χαίρετε

reſurgent primum, deinde nos qui uiue-
mus, qui reliqui erimus ſimul cum illis ra-
piemur in nubibus in occurſum domini
in aëra, & ſic ſemper cum domino erimus.
Proinde conſolemini uos mutuo ſermo-
nibus his.

Porrò de temporibus & articulis tempo V
rum fratres, nō eſt opus, ut uobis ſcribam.
Ipſi enim planè ſcitis, quod dies ille domi-
ni, ut fur in nocte, ita uenturus ſit. Cū em̄
dixerint, pax & tuta omnia, tūc repentinus
eis imminet interitus, ſicuti dolor partus
mulieri prægnanti, nec effugient. At uos
fratres, non eſtis in tenebris, ut dies ille uos
tanquam fur opprimat. Omnes uos filij
lucis eſtis, ac filij diei: non ſumus noctis, ne
ꝗ tenebrarum. Proinde ne dormiamus, ſi
cut & cæteri, ſed uigilemus & ſobrij ſimus.
Nam qui dormiunt, nocte dormiunt: &
qui inebriantur, noctu ſunt ebrij. At nos
qui ſumus diei, ſobrij ſimus, induti thora-
cem fidei & charitatis, & pro galea ſpem ſa
lutis. Quoniam non conſtituit nos deus,
ut iram nobis concitemus, ſed ut ſalutem
conſequamur per dominū noſtrū Ieſum
Chriſtum, qui mortuus eſt pro nobis, ut ſi
ue uigilemus, ſiue dormiamus, ſimul cum
illo uiuamus. Quapropter adhortemini
uos mutuo, & ædificetis ſinguli ſingulos, ſi
cut & facitis. Rogamus autem uos fratres,
ut agnoſcatis eos, qui laborant inter uos,
& qui præſunt uobis in domino, & ad-
monent uos, ut habeatis illos in ſummo
precio per charitatē propter opus illorum:
pacem habete cum illis. Obſecramus autē
uos fratres, monete inordinatos, conſola-
mini puſillanimes, ſubleuate infirmos, pa-
tientes eſtote erga omneis. Videte, ne quis
malum pro malo cuipiam reddat, ſed ſem
per quod bonum eſt, ſectemini, tum erga
uos inuicem, tum erga omneis. Semper
gaudete.

χαίρετε, ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε, ἐν παν-
τὶ εὐχαριστεῖτε. τοῦτο γὰρ θέλημα θεοῦ ἐν
χριστῷ ἰησοῦ εἰς ὑμᾶς. τὸ πνεῦμα μὴ σβέν-
νυτε. προφητείας μὴ ἐξουθενεῖτε. πάντα δο-
κιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε. ἀπὸ παντὸς
εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε. αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς τῆς
εἰρήνης ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς. καὶ ὁλό-
κληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ
σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ κυρίου
ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ τηρηθείη. πιστὸς ὁ καλῶν
ὑμᾶς, ὃς καὶ ποιήσει. ἀδελφοὶ, προσεύχε-
σθε περὶ ἡμῶν. ἀσπάσασθε τοὺς ἀδελφοὺς
πάντας ἐν φιλήματι ἁγίῳ. ὁρκίζω ὑμᾶς
τὸν κύριον, ἀναγνωσθῆναι τὴν ἐπιστολὴν πᾶ-
σι τοῖς ἁγίοις ἀδελφοῖς. ἡ χάρις τοῦ κυ-
ρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. ἀμήν.

Πρὸς θεσσαλονικεῖς πρώτη
ἐγράφη ἀπὸ ἀθηνῶν.

gaudete, indesinenter orate, in omnib⁹ gra
tias agite. Hæc enim est uoluntas dei per
Christum Iesum erga uos. Spiritū ne ex-
tinguatis, ꝓphetias ne aspernemini. Omīa
probate: quod bonum fuerit, tenete. Ab
omni specie mala abstinete. Ipse aūt deus
pacis sanctificet uos totos. Et integer ue-
ster spirit⁹, & anima & corpus, ita ut in nul
lo possitis culpari, in aduentu domini no-
stri Iesu Christi seruetur. Fidelis est qui uo
cauit uos, qui idem efficiet. Fratres, orate
pro nobis. Salutate fratres omneis cum
osculo sancto. Adiuro uos per dominū, ut
recitetur hæc epistola omnibus sanctis fra
tribus. Gratia domini nostri Iesu Christi
sit uobiscum. Amen.

Ad Thessalonicenses prima
scripta fuit ex Athenis.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ
ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ ῥώμης. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. τινὲς ἀπὸ θεσσαλονίκης ἀργοὶ καὶ ἄτακτοι περιερχόμενοι, τοὺς ἀδελφοὺς ἀφήρπαζον, ὡς ἤδη τῆς παρουσίας τοῦ κυρίου ἐνστάσης. ἠπάτων δὲ τοὺς ἀκούοντας, ὡς τοῦ ἀποστόλου τοῦτο δηλοῦντος, καὶ ὑπὸ πνεύματος ἀκούσαντες. ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ ἀπόστολος, γράφει τὴν ἐπιστολήν. καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτῶν αὐξάνουσαν. καὶ ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐκαυχᾶτο, τὰς θλίψεις γενναίως ὑποφέρουσι διὰ τὸν χριστόν. καὶ παραμυθεῖται δὲ αὐτοὺς ὡς ἐσομένης ἐκδικίας παρὰ τοῦ θεοῦ κατὰ τῶν αὐτοὺς ἐκδικούντων. ἔπειτα περὶ τῆς παρουσίας τοῦ σωτῆρος διδάσκει, μηδενὶ αὐτοὺς πείθεσθαι, μηδὲ θροεῖσθαι αὐτοὺς, μήτε διὰ πνεύματος, μήτε ὡς αὐτοῦ γράφοντος, μηδ' ὅλως νομίζειν ἤδη παρεῖναι αὐτήν. μὴ γὰρ πρότερον ἔσεσθαι αὐτὴν, ἐὰν μὴ ἡ ἀποστασία πρῶτον ἔλθῃ, καὶ μετ' αὐτὴν ὁ ἀντίχριστος, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, οὗ τὴν παρουσίαν ἐν σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους κατ' ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ ἔσεσθαι, σημαίνει. εἶτα παραινέσας αὐτοῖς στήκειν γενναίως, καὶ κρατεῖν τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθησαν παρ' αὐτοῦ, παραγγέλλει μηδὲ μίαν κοινωνίαν ἔχειν μετὰ τῶν ἀτάκτων, ἀλλὰ ἀποβάλλειν αὐτούς. εἶναι γὰρ καὶ περιέργους καὶ πλάνους ἐδήλωσε τοὺς τοιούτους. καὶ καθόλου δὲ παρήγγειλε τὸν μὴ ὑπακούοντα τοῖς λόγοις αὐτοῦ, τοῦτον ἀποσυνάγωγον γίνεσθαι. καὶ λοιπὸν ἐπευξάμενος αὐτοῖς εἰρήνην, πληροῖ τὴν ἐπιστολήν, τὸν ἀσπασμὸν τῇ ἰδίᾳ χειρὶ γράψας, ὅπερ σημεῖον εἶναι πάσης ἐπιστολῆς δεδήλωκεν.

IN EPISTOLAM AD THESSALONICENSES POSTERIOREM ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

QVoniam non contigit Paulo facultas reuisendi Thessalonicenses, per epistolam confirmat illorũ animos, ut fortiter ferant illatas ob Christum afflictiones, nec ipsis defuturum præmium, nec aduersarijs uindictam. Rursum de die aduentus domini, de quo nonnihil attigerat in epistola superiori, monet, ne quid cõmouerentur quorundam dictis, qui asseuerabant illum iam instare, tecte, sicuti putant, significans, prius abolendum Rhomanum imperium, ac deinde uenturum Antichristum. Attentius etiam inculcat, coërcendos esse, qui ocio & curiositate sua turbarent quietem & ordinẽ publicum, & ad opus adigendos, cum ipse Paulus apud eos manibus suis laborarit. Scripsit Athenis per eosdem, per quos misit priorem epistolam, ut nostra docent argumenta. FINIS.

ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ἘΠΙΣΤΟΛῊ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Παῦλος καὶ σιλουανὸς
καὶ τιμόθεος, τῇ ἐκ-
κλησίᾳ θεσσαλονικέων
ἐν θεῷ πατρὶ ἡμῶν καὶ
κυρίῳ ἰησοῦ χριστῷ. χά-
ρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ
κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ. εὐχαριστεῖν ὀφείλομεν
τῷ θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν ἀδελφοί, κα-
θὼς ἄξιόν ἐστιν, ὅτι ὑπεραυξάνει ἡ πίστις ὑμῶν,
καὶ πλεονάζει ἡ ἀγάπη ἑνὸς ἑκάστου πάντων
ὑμῶν εἰς ἀλλήλους, ὥστε ἡμᾶς αὐτοὺς ἐν ὑμῖν
καυχᾶσθαι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ θεοῦ, ὑπὲρ
τῆς ὑπομονῆς ὑμῶν καὶ πίστεως, ἐν πᾶσι τοῖς
διωγμοῖς ὑμῶν, καὶ ταῖς θλίψεσιν αἷς ἀνέ-
χεσθε, ἔνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ θε-
οῦ, εἰς τὸ καταξιωθῆναι ὑμᾶς τῆς βασιλείας
τοῦ θεοῦ, ὑπὲρ ἧς καὶ πάσχετε. εἴπερ δίκαιον παρὰ
θεῷ, ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς,
θλίψιν

AD THESSALONICENSES EPISTOLA SECVNDA.

PAulus & Siluanus ac Timotheus, ecclesiæ Thessalonicensium in deo patre nostro & domino Iesu Christo. Gratia sit uobis & pax à deo patre nostro & domino Iesu Christo. Gratias agere debemus deo semper de uobis fratres, ut par est, quod uehementer augescit fides uestra, & exuberat mutua uestra omnium charitas, cuiusque in alterum, adeo ut nos ipsi de uobis gloriemur in ecclesijs dei, de tolerantia uestra & fide, sup omnibus psecutiõibus uestris, & afflictionibus, quas sustinetis, documẽtũ iusti iudicij dei, in hoc ut digni habeamini regno dei, pro quo & patimini. Siquidẽ iustũ est apud deũ, reddere ijs qui affligũt uos, afflictionem

θλίψιν, καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἄνεσιν
μεθ' ἡμῶν, ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ κυρίου ἰη-
σοῦ ἀπ' οὐρανοῦ, μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐ-
τοῦ, ἐν πυρὶ φλογὸς, διδόντος ἐκδίκησιν
τοῖς μὴ εἰδόσι θεὸν, καὶ τοῖς μὴ ὑπακού-
ουσι τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ
χριστοῦ, οἵ τινες δίκην τίσουσιν, ὄλεθρον αἰ-
ώνιον, ἀπὸ προσώπου τοῦ κυρίου, καὶ ἀπὸ
τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἔλθῃ ἐν-
δοξασθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, καὶ θαυ-
μασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν, ὅτι ἐπι-
στεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν ἐφ' ὑμᾶς ἐν τῇ ἡ-
μέρᾳ ἐκείνῃ, εἰς ὃ καὶ προσευχόμεθα πάν-
τοτε περὶ ὑμῶν, ἵνα ὑμᾶς ἀξιώσῃ τῆς κλή-
σεως ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ πληρώσῃ πᾶσαν εὐ-
δοκίαν ἀγαθωσύνης, καὶ ἔργον πίστεως ἐν
δυνάμει, ὅπως ἐνδοξασθῇ τὸ ὄνομα τοῦ κυ-
ρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ ἐν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς
ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν χάριν τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ
κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ.

Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ ὑπὲρ πα-
ρουσίας τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, καὶ ἡμῶν
ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτὸν, εἰς τὸ μὴ ταχέ-
ως σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ νοὸς, μήτε θρο-
εῖσθαι, μήτε διὰ πνεύματος, μήτε διὰ λό-
γου, μήτε δι' ἐπιστολῆς ὡς δι' ἡμῶν, ὡς ὅτι
ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα τοῦ χριστοῦ, μή τις ὑμᾶς
ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον, ὅτι ἐὰν
μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκα-
λυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς
ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρό-
μενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν, ἢ σέ-
βασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ, ὡς
θεὸν καθίσαι, ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ
θεός. οὐ μνημονεύετε, ὅτι ἔτι ὢν πρὸς ὑ-
μᾶς, ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν; καὶ νῦν τὸ κα-
τέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐ-
τὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ. τὸ γὰρ μυστήριον
ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας, μόνον ὁ κατέ-
χων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται, καὶ τότε
ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ κύριος
ἀναλώσει

afflictionem, & uobis qui affligimini re
laxationem nobiscum, cum reuelabitur
dominus Iesus de cœlo, cum angelis po-
tentiæ suæ, cum incendio flammæ, qui
infligit ultionem ijs, qui non nouerunt
deum, & qui non obediunt euangelio
domini nostri Iesu Christi, qui pœnam
luent, interitum æternũ, à facie domini,
& à gloria fortitudinis illius, cum uene-
rit, ut glorificetur in sanctis suis, & admi
randus fiat in omnibus credentibus, qđ
fides habita sit testimonio nostro erga
uos in die illo, ad quod etiã oramus sem
per pro uobis, ut uos dignos habeat ista
uocatione deus noster, & compleat omẽ
bonum propositum bonitatis, & opus fi
dei cũ potentia, ut illustretur nomen do
mini nostri Iesu Christi per uos, & uos
per illum, iuxta gratiam dei nostri & do-
mini Iesu Christi.

Rogamus autem uos fratres, per ad- II
uentum domini nostri Iesu Christi, &
nostri aggregationem in illum, ne cito
dimoueamini à mente, neq; turbemini,
neq; per spiritum, neq; per sermonem,
neq; per epistolam, tanquam à nobis ꝑ
fectam, quasi instet dies Christi, ne quis
uos decipiat ullo modo, quoniam non
adueniet dominus, nisi uenerit defectio
prius, & reuelatus fuerit homo ille scele-
rosus, filius perditus, qui est aduersarius,
& effertur aduersus omnem, qui dicitur
deus aut numen, adeo ut in templo dei
sedeat, ostentans seipsum esse deum. An
non meministis, quod cum adhuc essem
apud uos, hæc dixerim uobis? Et nunc
quid detineat scitis, nempe, ut ille reuelet
in suo tempore. Nam mysterium nunc
agit iniquitatis, tantum qui tenet, in præ
sentia teneat, donec è medio tollatur, &
tũc patefiet iniquus ille, quem dominus

ἀναλώσει τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐ-
τοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς πα-
ρουσίας αὐτοῦ, οὗ ἐστιν ἡ παρουσία κατ' ἐνέρ-
γειαν τοῦ σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ ση-
μείοις, καὶ τέρασι ψεύδους, καὶ ἐν πάσῃ ἀ-
πάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, ἀνθ'
ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο,
εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς. καὶ διὰ τοῦτο πέμ-
ψει αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πι-
στεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάν-
τες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐ-
δοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ. ἡμεῖς δὲ ὀφείλο-
μεν εὐχαριστεῖν τῷ θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν
ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ κυρίου, ὅτι εἵλε-
το ὑμᾶς ὁ θεὸς ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν ἐν ἁ-
γιασμῷ πνεύματος, καὶ πίστει ἀληθείας, εἰς
ὃ ἐκάλεσεν ὑμᾶς διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἡμῶν,
εἰς περιποίησιν δόξης τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ. ἄρα οὖν ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖ-
τε τὰς παραδόσεις ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε
διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν. αὐτὸς δὲ
ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ὁ θεὸς καὶ
πατὴρ ἡμῶν, ὁ ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ δοὺς
παράκλησιν αἰωνίαν, καὶ ἐλπίδα ἀγαθὴν
ἐν χάριτι, παρακαλέσαι ὑμῶν τὰς καρδί-
ας, καὶ στηρίξαι ὑμᾶς ἐν παντὶ λόγῳ καὶ
ἔργῳ ἀγαθῷ.

III Τὸ λοιπὸν, προσεύχεσθε ἀδελφοὶ περὶ
ἡμῶν, ἵνα ὁ λόγος τοῦ κυρίου τρέχῃ καὶ δο-
ξάζηται, καθὼς καὶ πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἵνα ῥυ-
σθῶμεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων καὶ πονηρῶν ἀν-
θρώπων. οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις, πιστὸς δέ
ἐστιν ὁ κύριος, ὃς στηρίξει ὑμᾶς, καὶ φυλάξει
ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. πεποίθαμεν δὲ ἐν κυρίῳ
ἐφ' ὑμᾶς, ὅτι ἃ παραγγέλλομεν ὑμῖν, καὶ ποι-
εῖτε καὶ ποιήσετε. ὁ δὲ κύριος κατευθύναι
ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ θε-
οῦ, καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ. παραγ-
γέλλομεν δὲ ὑμῖν ἀδελφοί, ἐν ὀνόματι τοῦ
κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, στέλλεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ
παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος,
καὶ

conficiet ſpiritu oris ſui, & abolebit clari-
tate aduentus ſui, cuius eſt aduentus ſe-
cundum operationem ſatanæ, cum omñi
potentia, & ſignis, ac prodigijs mendaci-
bus, & cum omni deceptione iniuſticiæ,
in ijs qui pereunt, pro eo quod dilectio-
nem ueritatis non receperunt in hoc, ut
ſalui fierent. Et ꝑpterea mittet illis deus
efficaciam illuſionis, ut credant menda-
cio, ut iudicentur omnes, qui nõ credide-
runt ueritati, ſed approbauerunt iniuſti-
ciam. Nos autem debemus gratias age-
re deo ſemper de uobis, fratres dilecti à
domino, quod elegerit uos deus ab ini-
tio in ſalutẽ, per ſanctificationẽ ſpiritus,
ac fidem ueritatis, ad quod uocauit uos
per euangelium noſtrum, in acquiſitio-
nem gloriæ domini noſtri Ieſu Chriſti.
Itaqꝫ fratres ſtate, & tenete inſtitutiones
quas didiciſtis, ſiue per ſermonem, ſiue ꝑ
epiſtolam noſtram. Ipſe uero dominus
noſter Ieſus Chriſtꝰ, & deus ac pater no-
ſter, qui dilexit nos, & dedit conſolatio-
nem æternam, & ſpem bonam per gra-
tiam, conſoletur ueſtra corda, & ſtabiliat
uos in omni ſermone & opere bono.

Quod ſupereſt, orate fratres pro III
nobis, ut ſermo domini currat & glori-
ficetur, ſicut & apud uos, & ut eripia-
mur ab abſurdis ac peruerſis homini-
bus. Non enim omnium eſt fides, ſed
fidelis eſt dominus, qui ſtabiliet uos,
& cuſtodiet à malo. Confidimus au-
tem per dominum de uobis, quod quæ
præcipimus uobis, & faciatis, & facturi
ſitis. Porrò dominus dirigat ueſtra cor-
da in dilectionem dei, & in expectatio-
nem Chriſti. Præcipimus autem uo-
bis fratres, per nomen domini noſtri
Ieſu Chriſti, ut ſubducatis uos ab omni
fratre, qui inordinate ſe gerit, & non
iuxta

καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρέλαβεν
παρ᾽ ἡμῶν. αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, πῶς δεῖ μι-
μεῖσθαι ἡμᾶς, ὅτι οὐκ ἠτακτήσαμεν ἐν ὑ-
μῖν, οὐδὲ δωρεὰν ἄρτον ἐλάβομεν παρά τι-
νος, ἀλλ᾽ ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ νύκτα καὶ
ἡμέραν ἐργαζόμενοι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆ-
σαί τινα ὑμῶν. οὐχ᾽, ὅτι οὐκ ἔχομεν ἐξου-
σίαν, ἀλλ᾽ ἵνα ἑαυτοὺς τύπον δῶμεν ὑμῖν
εἰς τὸ μιμεῖσθαι ἡμᾶς. καὶ γὰρ ὅτε ἦμεν πρὸς
ὑμᾶς, τοῦτο παρηγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι εἴ τις
οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω. ἀκούομεν
γάρ τινας περιπατοῦντας ἐν ὑμῖν ἀτάκτως,
μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομέ-
νους. τοῖς δὲ τοιούτοις παραγγέλλομεν καὶ παρα-
καλοῦμεν διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χρι-
στοῦ, ἵνα μετὰ ἡσυχίας ἐργαζόμενοι, τὸν ἑαυ-
τῶν ἄρτον ἐσθίωσιν. ὑμεῖς δὲ ἀδελφοί, μὴ ἐκ-
κακήσητε καλοποιοῦντες. εἰ δέ τις οὐχ ὑπα-
κούει τῷ λόγῳ ὑμῶν, διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ-
τον σημειοῦσθε, καὶ μὴ συναναμίγνυσθε αὐτῷ,
ἵνα ἐντραπῇ, καὶ μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγεῖσθε, ἀλ-
λὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν. αὐτὸς δὲ ὁ κύρι-
ος τῆς εἰρήνης δώῃ ὑμῖν τὴν εἰρήνην διὰ παν-
τὸς ἐν παντὶ τρόπῳ. ὁ κύριος μετὰ πάν-
των ὑμῶν. ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ παύ-
λου, ὅ ἐστι σημεῖον ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ. οὕτως
γράφω. ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χρι-
στοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

ἐγράφη ἀπὸ ἀθηνῶν.

iuxta inſtitutiōem quam accepit à nobis.
Nam ipſi ſcitis, quomodo oporteat imi-
tari nos: quoniam non inordinate geſſi-
mus nos inter uos, neq; gratis panem acce
pimus à quoq;, ſed cū labore & ſudore no
cte dieq; facientes opus, ad hoc. ne cui ue-
ſtrum eſſemus oneri. Non, quod id nobis
non liceat, ſed ut noſmetipſos formā exhi-
beremus uobis ad imitandum nos. Etem̄
cū eſſemus apud uos, hoc præcipiebamus
uobis, ut ſi quis nollet operari, is nec ede-
ret. Audimus enim quoſdā uerſantes in-
ter uos inordinate, nihil opis facientes, ſed
curioſe agentes. Iis autem qui ſunt iſtiuſ-
modi, præcipimus & obſecramus per dn̄m
noſtrū Ieſum Chriſtū, ut cū quiete operā
tes, ſuū ipſorū panem edant. Vos aūt fra-
tres, ne defatigemini in bn̄faciēdo. Quod
ſi quis nō obedit ſermoni noſtro, per epi-
ſtolam hunc indicate: & ne cōmercium ha
beatis cum illo, ut pudore ſuffundat̄: neq;
uelut inimicum habeatis, ſed admonete ut
fratrem. Ipſe autē dominus pacis det uo-
bis pacem ſemper omnibus modis. Domi
nus ſit cum om̄ibus uobis. Salutatio mea
manu Pauli, quod eſt ſignum in omni epi
ſtola. Ita ſcribo. Gratia domini noſtri Ieſu
Chriſti ſit cum omnibus uobis. Amen.

Miſſa fuit ex Athenis.

ὙΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΠΡΩΤΗΣ ἘΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ταύτην ἐπέστειλεν ἀπὸ Μακεδονίας. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. ἐν τῇ Ἐφέσῳ τινὲς ἰουδαΐζοντες ἐπεχείρουν ἑτεροδιδασκαλεῖν, καὶ ἀπατᾶν τοὺς ἀκεραίους προφάσει τοῦ νόμου. τοῦτο δὲ μαθὼν ὁ ἀπόστολος, προτρέπει τὸν Τιμόθεον ἐκεῖ προσμεῖναι πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν· γράφει δὲ τὴν ἐπιστολήν, καὶ πρῶτον μὲν ὑπομιμνήσκει Τιμόθεον, εἰδότα τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν, διδάσκων αὐτὸν περὶ τοῦ νόμου κωλύειν τοὺς παρὰ τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν λαλοῦντας, ἐπιτιμᾶν τε αὐτοῖς. καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Ὑμέναιον καὶ Ἀλέξανδρον ναυαγήσαντας περὶ τὴν πίστιν, παρέδωκε τῷ σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. ταῦτα ὑπομνήσας, λοιπὸν διατάσσει αὐτῷ κανόνας ἐκκλησιαστικοὺς περὶ προσευχῆς, πῶς καὶ ποῦ, καὶ περὶ τίνων δεῖ προσεύχεσθαι, περὶ τοῦ σιγᾶν ἐν ἐκκλησίᾳ τὰς γυναῖκας, καὶ μᾶλλον μανθάνειν, καὶ μὴ διδάσκειν αὐτάς. περὶ ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων, πῶς καὶ ὁποίους εἶναι δεῖ τοὺς καθισταμένους. περὶ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ χηρῶν, ἀπὸ πόσων ἐτῶν χρὴ ταύτας καταλέγεσθαι, καὶ ὁποίας αὐτὰς εἶναι δεῖ, καὶ πῶς αὐταῖς δεῖ προσέχειν. περὶ τοῦ σωφρονεῖν τοὺς νεωτέρους, καὶ γαμεῖν μᾶλλον, καὶ μὴ αἰσχρῶς ζῆν. περὶ τοῦ παραγγέλλειν τοὺς πλουσίους, μὴ ὑψηλοφρονεῖν, μηδὲ ἐλπίζειν ἐπὶ πλούτῳ. περὶ τούτων διαταξάμενος προτρέπεται αὐτὸν ταῦτα διδάσκειν, καὶ μηκέτι ὑδροποτεῖν, προσέχειν δὲ ἑαυτῷ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, εἰδότα, ἔσεσθαι καιροὺς ἐν οἷς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, διδάξας δὲ καθαρὰ εἶναι καὶ τὰ βρώματα, καὶ παραγγείλαντος αὐτοῦ ἐκτρέπεσθαι τὰς ἐμφιλονείκους ζητήσεις ὡς βεβήλους, ἐφ᾽ αἷς τινες καυχώμενοι παρέβησαν τὴν πίστιν, οὕτως πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM AD TIMOTHEVM PRIOREM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

Timotheũ matre Iudæa,ſed Chriſtiana,patre Græco,Paulus in miniſterium adoptarat,probæ indolis iuuenẽ, & ſacris literis eruditũ, quẽ tamẽ ob Iudæos coactus eſt circũcidere.Quoniã aũt huic eccleſiarũ curã delegarat,ſicut & Tito,quas ipſe nõ poterat adire,inſtituit eũ in functione epiſcopali,& in diſciplina eccleſiæ,nõ ſic admonens ut diſcipulũ,ſed ut filiũ,& collegã.Id quo cũ maiore faciat autoritate,ſubinde apoſtolicam autoritatem ſibi uindicat.Admonet aũt,ut reiectis,qui Iudaicas fabulas inueherẽt,ea doceret,quæ eſſent fidei & charitatis:deinde principũ licet ethnicorũ,autoritatẽ,quoniã hinc pendebat ordo ciuitatis,& tranquillitas rei publicæ,adeo non ſpernendã Chriſtianis,ut ꝓ his orari iubeat·Quid uiros deceat in cœtu eccleſiaſtico,quid mulieres,præſcribit.Epiſcopũ depingit cum ſua familia. Atq; hæc fermè tribus primis capitibus.Deinde admonet,ne recipiat Iudaicas fabulas, de ciborũ delectu,de uitando cõiugio.Mox docet,qualẽ ſe præſtare debeat erga grandes natu uiros,erga iuuenes,erga anus,erga puellas,erga uiduas diuites ac pauperes & eccleſiæ ſtipe alendas, erga adoleſcentiores & ſuſpectæ etiãnum ætatis. Ad hæc præſcribit,quid præcipere debeat dominis,quid ſeruis,quid diuitib⁹:admonens modis omnibus reijciendas contentioſas quæſtiones ſophiſtarum,inani doctrinæ ſpecie ſeſe uenditãtiũ.Scribit è Laodicea ꝑ Tychicũ diaconũ.FINIS.

ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΕΠΙ-
ΣΤΟΛΗ ΠΡΩΤΗ.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰη-
σοῦ χριστοῦ κατ' ἐπιτα-
γὴν θεοῦ σωτῆρος ἡμῶν,
καὶ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ,
τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, Τι-
μοθέῳ γνησίῳ τέκνῳ ἐν πίστει. χάρις, ἔλεος,
εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰη-
σοῦ χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. καθὼς παρεκά-
λεσά σε προσμεῖναι ἐν ἐφέσῳ, πορευόμε-
νος εἰς μακεδονίαν, ἵνα παραγγείλῃς τισὶ
μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν, μηδὲ προσέχειν μύ-
θοις, καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις, αἵτινες
ζητήσεις παρέχουσι μᾶλλον ἢ οἰκοδομίαν
θεοῦ τὴν ἐν πίστει. τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγε-
λίας ἐστὶν, ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας, καὶ
συνειδήσεως ἀγαθῆς, καὶ πίστεως ἀνυπο-
κρίτου. ὧν τινες ἀστοχήσαντες, ἐξετράπη-
σαν εἰς ματαιολογίαν, θέλοντες εἶναι νο-
μοδιδάσκαλοι, μὴ νοοῦντες ἃ λέγουσι, μή-
τε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται. οἴδα-
μεν δὲ, ὅτι καλὸς ὁ νόμος, ἐάν τις αὐ-
τῷ νομίμως χρῆται, εἰδὼς τοῦτο, ὅτι δι-
καίῳ νόμος οὐ κεῖται, ἀνόμοις δὲ καὶ ἀνυ-
ποτάκτοις, ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς, ἀ-
νοσίοις καὶ βεβήλοις, πατραλοίαις καὶ μη-
τραλοίαις, ἀνδροφόνοις, πόρνοις, ἀρσενο-
κοίταις, ἀνδραποδισταῖς, ψεύσταις, ἐπι-
όρκοις, καὶ εἴ τι ἕτερον τῇ ὑγιαινούσῃ δι-
δασκαλίᾳ ἀντίκειται κατὰ τὸ εὐαγγέλιον
τῆς δόξης τοῦ μακαρίου θεοῦ, ὃ ἐπιστεύθην
ἐγώ. καὶ χάριν ἔχω τῷ ἐνδυναμώσαντί
με χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ὅτι πιστόν

AD TIMOTHEUM EPI-
TOLA PRIMA.

Paulus apostol⁹ Iesu Chri-
sti iuxta delegatiõem dei
seruatoris nostri, & domi-
ni Iesu Christi, q est spes
nostra, Timotheo germa-
no filio in fide. Gratia, misericordia, pax à
deo patre nostro & domino Iesu Christo
domino nostro. Quemadmodum rogaui
te, ut remaneres Ephesi, cum proficisceres
in Macedoniam: ita facito, ut denuncies q-
busdam, ne diuersam sequãtur doctrinã,
nec attendant fabulis & genealogijs nun-
quam finiendis, quæ quæstiones præbent
magis quàm ædificationem dei, quæ est p
fidem. Porrò finis præcepti, est charitas ex
puro corde, & conscientia bona, & fide nõ
simulata. A quibus quod aberrarunt qui-
dam, deflexerunt ad uaniloquium, uolen-
tes esse legis doctores, nõ intelligẽtes quæ
loquuntur, neque de quibus asseuerant.
Scimus autem, quod bona sit lex, si quis
ea legitime utatur, sciens illud, quod iusto
lex nõ sit posita, sed iniustis & inobsequẽ-
tibus, impijs & peccatoribus, irreuerẽtibus
& prophanis, patricidis & matricidis, ho-
micidis, scortatoribus, masculorum concu-
bitoribus, plagiarijs, mendacibus, periuris,
& si quid aliud est, quod sanæ doctrinæ
aduersetur secundum euangelium gloriæ
beati dei, quod concreditũ est mihi. Et gra
tiam habeo, qui me potentem reddidit
Christo Iesu domino nostro, quia fidelẽ

με ἡγήσατο, θέμενος εἰς διακονίαν, τὸν πρότερον ὄντα βλάσφημον, καὶ διώκτην, καὶ ὑβριστήν, ἀλλὰ καὶ ἠλεήθην, ὅτι ἀγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ. ὑπερεπλεόνασε δὲ ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης, τῆς ἐν χριστῷ ἰησοῦ. πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι χριστὸς ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ. ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠλεήθην, ἵνα ἐν ἐμοὶ πρώτῳ ἐνδείξηται ἰησοῦς χριστὸς τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεύειν ἐπ᾽ αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον. τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ σοφῷ θεῷ τιμή, δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. ταύτην τὴν παραγγελίαν παρατίθεμαί σοι τέκνον τιμόθεε, κατὰ τὰς προαγούσας ἐπί σε προφητείας, ἵνα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν, ἔχων πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν, ἥν τινες ἀπωσάμενοι περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν, ὧν ἐστιν ὑμέναιος καὶ ἀλέξανδρος, οὓς παρέδωκα τῷ σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν.

Παρακαλῶ οὖν, πρῶτον πάντων ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχάς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων, ὑπὲρ βασιλέων, καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων, ἵνα ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι. τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ, ὃς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. εἷς γὰρ θεός, εἷς καὶ μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος χριστὸς ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις, εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ καὶ ἀπόστολος, ἀλήθειαν λέγω ἐν χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, διδάσκαλος ἐθνῶν

ἐν

me iudicauit, ponẽdo in miniſterium, qui prius eram blaſphemus, & perſecutor, & uiolentus, ſed & miſericordiam adeptus ſum, quod ignorans fecerim per incredulitatem. Exuberauit autem ſupra modum gratia domini noſtri cum fide & dilectione, quæ eſt per Chriſtũ Ieſum. Certus ſermo & dignus, quem modis omnibus amplectamur, quod Chriſtus Ieſus uenit in mũdum, ut peccatores ſaluos faceret, quorum primus ſum ego. Verum ideo miſericordiã ſum adeptus, ut in me primo oſtenderet Ieſus Chriſtus omnem clementiam ad exprimendum exemplar ĳs, qui crediturí eſſent in ipſo, in uitam æternam. Regi autem ſeculorum immortali, inuiſibili, ſoli ſapienti deo honor, gloria, in ſecula ſeculorum, amen. Hoc præceptum cõmendo tibi fili Timothee, iuxta prophetias quæ de te præceſſerunt, ut milites in eis bonam militiam, habens fidem & bonam conſcientiã, qua repulſa nõnulli circa fidem naufragiũ fecerunt, quorum de numero eſt Hymenæus & Alexander, quos tradidi ſatanæ, ut diſcant non maledicere.

II Adhortor igitur, ut ante omnia fiant deprecationes, obſecrationes, interpellatiões, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus in eminentia conſtitutis, ut placidam ac quietam uitam degamus cum omni pietate & honeſtate. Nam hoc bonũ eſt & acceptum coram ſeruatore noſtro deo, qui cunctos homines uult ſaluos fieri, & ad agnitionẽ ueritatis uenire. Vnus enim deus, unus etiã conciliator dei & hominũ, homo Chriſtus Ieſus, qui dedit ſemetipſum pretium redẽptionis pro omnibus, ut eſſet teſtimoniũ temporibus ſuis, in quod poſitus ſum ego præco & apoſtolus. Veritatem dico in Chriſto, non mentior, doctor gentium

cum

ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ. βούλομαι οὖν προσεύ
χεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ, ἐπαί
ροντας ὁσίους χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ δια
λογισμοῦ. ὡσαύτως καὶ τὰς γυναῖκας ἐν
καταστολῇ κοσμίῳ, μετὰ αἰδοῦς καὶ σω-
φροσύνης κοσμεῖν ἑαυτὰς, μὴ ἐν πλέγμα
σιν, ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῷ
πολυτελεῖ, ἀλλ᾽ ὃ πρέπει γυναιξὶν, ἐπαγ
γελλομέναις θεοσέβειαν δι᾽ ἔργων ἀγα-
θῶν. γυνὴ ἐν ἡσυχίᾳ μανθανέτω ἐν πάσῃ
ὑποταγῇ. γυναικὶ δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπι-
τρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρὸς, ἀλλ᾽ εἶναι
ἐν ἡσυχίᾳ. Ἀδὰμ γὰρ πρῶτος ἐπλάσθη,
εἶτα εὔα, καὶ ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυ-
νὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε, σω
θήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν
πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἁγιασμῷ μετὰ σωφροσύ
νης. Πιστὸς ὁ λόγος. εἴ τις ἐπισκοπῆς
ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. δεῖ οὖν τὸν
ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι, μιᾶς γυ-
ναικὸς ἄνδρα, νηφάλιον, σώφρονα, κόσμι-
ον, φιλόξενον, διδακτικὸν, μὴ πάροινον,
μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ, ἀλλ᾽ ἐπιεικῆ,
ἄμαχον, ἀφιλάργυρον, τοῦ ἰδίου οἴκου
καλῶς προϊστάμενον, τέκνα ἔχοντα ἐν ὑ-
ποταγῇ μετὰ πάσης σεμνότητος. εἰ δέ
τις τοῦ ἰδίου οἴκου προστῆναι οὐκ οἶδε,
πῶς ἐκκλησίας θεοῦ ἐπιμελήσεται; μὴ νε
όφυτον, ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρῖμα ἐμπέ
σῃ τοῦ διαβόλου. δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρτυ-
ρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, ἵνα μὴ
εἰς ὀνειδισμὸν ἐμπέσῃ καὶ παγίδα τοῦ δι
αβόλου. διακόνους ὡσαύτως σεμνοὺς, μὴ
διλόγους, μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχοντας,
μὴ αἰσχροκερδεῖς, ἔχοντας τὸ μυστήριον
τῆς πίστεως ἐν καθαρᾷ συνειδήσει. καὶ οὗ-
τοι δὲ δοκιμαζέσθωσαν πρῶτον, εἶτα δι
ακονείτωσαν, ἀνέγκλητοι ὄντες. γυναῖ-
κας ὡσαύτως σεμνὰς, μὴ διαβόλους, νη-
φαλίους, πιστὰς ἐν πᾶσι. διάκονοι ἔστω-
σαν μιᾶς γυναικὸς ἄνδρες, τέκνων κα-

cũ fide & ueritate. Volo igitur orare uiros
in omni loco ſuſtollentes puras manus ab
que ira & diſceptatione. Cõſimiliter & mu
lieres in amictu modeſto, cum uerecundia
& caſtitate ornare ſemetipſas, nõ tortis cri-
nibus, aut auro, aut margaritis, aut ueſtitu
ſumptuoſo, ſed quod decet mulieres, pro-
fitentes pietatem per opera bona. Mulier
in ſilentio diſcat cum omni ſubiectione.
Cæterum mulieri docere non permitto, ne
que autoritatem uſurpare in uiros, ſed eſſe
in ſilentio. Adam enim prior formatꝰ eſt,
deinde Eua. & Adam non fuit deceptus,
ſed mulier ſeducta obnoxia facta eſt trãſ
greſſioni, ſalua tamen fiet per generatio-
nem liberorũ, ſi manſerint in fide ac dilecti
one & ſanctificatione cum caſtitate.

Indubitatus ſermo. Si quis epiſcopi III
munus appetit, honeſtum opus deſide-
rat. Oportet igitur epiſcopum irreprehen
ſibilem eſſe, unius uxoris maritum, uigilã-
tem, ſobriũ, modeſtũ, hoſpitalẽ, aptum ad
docendum, non uinolentũ, nõ percuſſorẽ,
nõ turpiter lucri cupidũ, ſed æquũ, alienũ
à pugnis, alienum ab auaritia, qui ſuæ do
mui bene præſit, qui liberos habeat in ſub
iectione cũ omni reuerentia. Quod ſi quis
propriæ domui præeſſe nõ nouit, quomo
do eccleſiã dei curabit? Nõ nouitiũ, ne in-
flatus in condẽnationẽ incidat calumnia-
toris. Oportet aũt illũ & bonũ habere te-
ſtimoniũ ab extraneis, ne in probrũ inci-
dat, & laqueum calumniatoris. Miniſtros
itidem compoſitos, nõ bilingues, non mul
to uino deditos, non turpiter lucri auidos,
tenentes myſterium fidei cum pura conſci
entia. atq; hi probentur prius, deinde mi-
niſtrent ſic, ut nemo poſſit illos criminari.
Vxores ſimiliter modeſtas, non calumni-
oſas, ſobrias, fidas in omnibus. Diaco-
ni ſint unius uxoris mariti, qui liberis re-

λῶς προϊστάμενοι, καὶ τῶν ἰδίων οἴκων. οἱ
γὰρ καλῶς διακονήσαντες, βαθμὸν ἑαυ-
τοῖς καλὸν περιποιοῦνται, καὶ πολλὴν παῤ-
ῥησίαν ἐν πίστει τῇ ἐν χριστῷ ἰησοῦ. ταῦτά
σοι γράφω, ἐλπίζων ἐλθεῖν πρός σε τάχι-
ον. ἐὰν δὲ βραδύνω, ἵνα εἰδῇς πῶς δεῖ ἐν οἴ-
κῳ θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία
θεοῦ ζῶντος, στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀλη-
θείας, καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς
εὐσεβείας μυστήριον. θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρ-
κὶ, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις,
ἐκηρύχθη ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνε-
λήφθη ἐν δόξῃ.

Τὸ δὲ πνεῦμα ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέ-
ροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστε-
ως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις καὶ
διδασκαλίαις δαιμονίων, ἐν ὑποκρίσει
ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν
συνείδησιν, κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχε-
σθαι βρωμάτων, ἃ ὁ θεὸς ἔκτισεν, εἰς με-
τάληψιν μετὰ εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς καὶ
ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι πᾶν κτίσμα
θεοῦ καλὸν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον, μετὰ
εὐχαριστίας λαμβανόμενον. ἁγιάζεται
γὰρ διὰ λόγου θεοῦ καὶ ἐντεύξεως. ταῦτα
ὑποτιθέμενος τοῖς ἀδελφοῖς, καλὸς ἔσῃ
διάκονος ἰησοῦ χριστοῦ, ἐντρεφόμενος
τοῖς λόγοις τῆς πίστεως, καὶ τῆς καλῆς δι-
δασκαλίας, ᾗ παρηκολούθηκας. τοὺς δὲ βε-
βήλους καὶ γραώδεις μύθους παραιτοῦ, γύ-
μναζε δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν. ἡ γὰρ
σωματικὴ γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν
ὠφέλιμος, ἡ δὲ εὐσέβεια πρὸς πάντα ὠφέ-
λιμός ἐστιν, ἐπαγγελίας ἔχουσα ζωῆς τῆς
νῦν, καὶ τῆς μελλούσης. πιστὸς ὁ λόγος, καὶ
πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. εἰς τοῦτο γὰρ καὶ κο-
πιῶμεν καὶ ὀνειδιζόμεθα, ὅτι ἠλπίκαμεν
ἐπὶ θεῷ ζῶντι, ὅς ἐστι σωτὴρ πάντων ἀνθρώ-
πων, μάλιστα πιστῶν. παράγγελλε ταῦτα καὶ
δίδασκε. μηδείς σου τῆς νεότητος κα-
ταφρονείτω, ἀλλὰ τύπος γίνου τῶν πιστῶν
ἐν

cte præsint, & proprijs familijs. Nã qui be
ne ministrauerint, gradum sibi bonum ac-
quirunt: & multam libertatem in fide, quæ
est in Christo Iesu. Hæc tibi scribo, sperãs
fore, ut ueniam ad te cito. Quod si tardius
uenero, ut noris quomodo oporteat in do
mo dei uersari, quæ est ecclesia dei uiuen-
tis, columna & stabilimentum ueritatis. Et
citra controuersiam magnum est pietatis
mysterium. Deus manifestatus est in car-
ne, iustificatus est in spiritu, uisus est ange
lis, prædicatus est gentibus, fides illi habi-
ta est in mundo, receptus est in gloria.

Spiritus autem certo loquitur, quod in IIII
posterioribus temporibus descíscent qui-
dam à fide, attendentes spiritibus impo-
storibus, ac doctrinis dæmoniorum, per
simulationẽ falsiloquorum, cauterio nota-
tam habentiũ cõscientiã, prohibentiũ con
trahere matrimoniũ, iubentiũ abstinere à
cibis, quos deus creauit ad sumendum cũ
gratiarum actione fidelibus, & ijs qui co-
gnouerũt ueritatẽ, quod quicquid creauit
deus, bonũ sit: & nihil reijciendum, si cum
gratiarũ actione sumatᷣ. Sanctificatur eñ
per sermonem dei, ac precationẽ. De his, si
cõmonefeceris fratres, bonus eris minister
Iesu Christi, enutritus in sermonibꝰ fidei,
bonæq; doctrinæ, quam usq; secutus es.
Ceterũ prophanas & aniles fabulas reij-
ce, quin potius exerce temetipsum ad pie-
tatem. Nam corporalis exercitatio, paulu-
lum habet utilitatis: at pietas ad omĩa uti-
lis est, ut quæ promissiones habeat uitæ
præsentis ac futuræ. Indubitatus sermo di
gnusq;, qui omnibꝰ modis approbetᷣ. Nã
in hoc & laboramꝰ & probris afficimur, ꝙ
spem fixam habemus in deo uiuente, qui
est seruator omniũ hominũ, maxime fide
lium. Præcipe hæc & doce. Nemo tuam iu
uentutem despiciat, sed esto forma fideliũ
in

ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύ
ματι, ἐν πίστει, ἐν ἁγνείᾳ. ἕως ἔρχομαι,
πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ παρακλήσει, τῇ
διδασκαλίᾳ. μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσμα
τος, ὃ ἐδόθη σοι διὰ προφητείας μετὰ ἐπι
θέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου. ταῦτα
μελέτα, ἐν τούτοις ἴσθι, ἵνα σοῦ ἡ προκοπὴ
φανερὰ ᾖ ἐν πᾶσιν. ἔπεχε σεαυτῷ καὶ τῇ δι
δασκαλίᾳ. ἐπίμενε αὐτοῖς. τοῦτο γὰρ ποιῶν,
καὶ σεαυτὸν σώσεις, καὶ τοὺς ἀκούοντάς σου.

Πρεσβυτέρῳ μὴ ἐπιπλήξῃς, ἀλλὰ παρακά
λει ὡς πατέρα, νεωτέρους ὡς ἀδελφούς, πρε
σβυτέρας ὡς μητέρας, νεωτέρας ὡς ἀδελ-
φὰς ἐν πάσῃ ἁγνείᾳ. χήρας τίμα, τὰς ὄν-
τως χήρας. εἰ δέ τις χήρα τέκνα ἢ ἔκγονα
ἔχει, μανθανέτωσαν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶ-
κον εὐσεβεῖν, καὶ ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι
τοῖς προγόνοις. τοῦτο γάρ ἐστι καλὸν καὶ ἀπ
δεκτὸν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. ἡ δὲ ὄντως χήρα,
καὶ μεμονωμένη, ἤλπικεν ἐπὶ τὸν θεόν,
καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι, καὶ ταῖς προ-
σευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας. ἡ δὲ σπαταλῶ-
σα, ζῶσα τέθνηκεν. καὶ ταῦτα παράγγελε,
ἵνα ἀνεπίληπτοι ὦσιν. εἰ δέ τις τῶν ἰδίων
καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων οὐ προνοεῖ, τὴν πί-
στιν ἤρνηται, καὶ ἔστιν ἀπίστου χείρων. χήρα
καταλεγέσθω, μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἑξήκοντα,
γεγονυῖα ἑνὸς ἀνδρὸς γυνή, ἐν ἔργοις καλοῖς
μαρτυρουμένη, εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενο-
δόχησεν, εἰ ἁγίων πόδας ἔνιψεν, εἰ θλιβο
μένοις ἐπήρκεσεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ
ἐπηκολούθησεν. νεωτέρας δὲ χήρας παραι
τοῦ. ὅταν γὰρ καταστρηνιάσωσι τοῦ Χρι-
στοῦ, γαμεῖν θέλουσιν, ἔχουσαι κρῖμα, ὅτι
τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν. ἅμα δὲ καὶ
ἀργαὶ μανθάνουσι περιερχόμεναι τὰς οἰ-
κίας. οὐ μόνον δὲ ἀργαί, ἀλλὰ καὶ φλύαροι
καὶ περίεργοι, λαλοῦσαι τὰ μὴ δέοντα. βού
λομαι οὖν νεωτέρας γαμεῖν, τεκνογονεῖν,
οἰκοδεσποτεῖν, μηδὲ μίαν ἀφορμὴν διδό-
ναι τῷ ἀντικειμένῳ, λοιδορίας χάριν.
ἤδη

in sermone, in cōuersatione, in dilectione, in spiritu, in fide, in puritate. Donec uenero attende lectioni, exhortationi, doctrinæ. Ne neglexeris quod in te est donum, quod datū est tibi p prophetiā cū impositione manuum, autoritate sacerdotij. Hæc exerce, in his esto, ut tuus profectus manifestus sit in omibus. Attēde tibijpsi & doctrinæ, persiste in his. Nam id si feceris, te ipsum seruabis, & eos qui te audierint.

Seniorē ne sæuius obiurges, sed adhortare ut patrem, iuniores ut fratres, mulieres natu grandiores ut matres, iuniores ut sorores cum omni castitate. Viduas honora, quæ uere uiduæ sunt. Quod si qua uidua liberos aut nepotes habet, discāt primum propriam domū pie tractare, & uicem rependere maioribus. Hoc em̄ est honestū & acceptum corā deo. Porrò quæ uere uidua est ac desolata, sperat in deo, & perseuerat in obsecrationibus ac precationibus noctu dieq;. Porrò quæ in delitijs uersat̄, ea uiuens mortua est. Et hæc præcipe, ut irreprehensibiles sint. Quod si qua suis & maxime familiaribus nō prouidet, fidē abnegauit, & est infideli deterior. Vidua allegatur nō minor annis sexaginta, quæ fuerit unius uiri uxor, in operibus bonis hominū testimonio cōprobata, si filios educauit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauit, si afflictis subministrauit, si in omī opere bono fuit assidua. Porrò iuniores uiduas reijce. cū enim lasciuire cœperint aduersus Christū, nubere uolunt, habentes condēnationē, quod primā fidem reiecerint: simul aūt & ociosæ discunt circūire domos. Imò nō solū ociosæ, uerumetiā garrulæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet. Volo igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum administrare, nullam occasionē dare aduersario, ut habeat maledicēdi causam.
Iam

ἤδη γάρ τινες ἐξετράπησαν, ὀπίσω τοῦ σατανᾶ. εἴ τις πιστὸς, ἢ πιστὴ ἔχει χήρας, ἐπαρκείτω αὐταῖς, καὶ μὴ βαρείσθω ἡ ἐκκλησία, ἵνα ταῖς ὄντως χήραις ἐπαρκέσῃ. οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι, διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ. λέγει γὰρ ἡ γραφὴ, βοῦν ἀλοῶντα οὐ φιμώσεις. καὶ ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ. κατὰ πρεσβυτέρου κατηγορίαν μὴ παραδέχου, ἐκτὸς εἰ μὴ ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων. τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐνώπιον πάντων ἔλεγχε, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι. διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν. χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει, μηδὲ κοινώνει ἁμαρτίαις ἀλλοτρίαις. σεαυτὸν ἁγνὸν τήρει. μηκέτι ὑδροπότει, ἀλλ' οἴνῳ ὀλίγῳ χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου, καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας. τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, προάγουσαι εἰς κρίσιν, τισὶ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσιν. ὡσαύτως καὶ τὰ καλὰ ἔργα πρόδηλά ἐστι, καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα, κρυβῆναι οὐ δύνανται.

Ὅσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι, τοὺς ἰδίους δεσπότας πάσης τιμῆς ἀξίους ἡγείσθωσαν, ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημῆται. οἱ δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότας, μὴ καταφρονείτωσαν, ὅτι ἀδελφοί εἰσιν, ἀλλὰ μᾶλλον δουλευέτωσαν, ὅτι πιστοί εἰσι καὶ ἀγαπητοὶ, οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι. ταῦτα δίδασκε καὶ παρακάλει. εἴ τις ἑτεροδιδασκαλεῖ, καὶ μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσι λόγοις τοῖς τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, καὶ τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ, τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν γίνεται φθόνος, ἔρις, βλασφημίαι, ὑπόνοιαι πονηραὶ, παραδιατριβαὶ διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν, καὶ ἀπεστερημένων τῆς ἀλη-

θείας

Iam enim nõnullæ defluxerũt,secutæ sata
nã. Quod si quis fidelis, aut si qua fidelis
habet uiduas,suppeditet illis,& non one/
retur ecclesia:ut ijs quæ uere uiduæ sũt,sup
petat.Qui bene præsunt presbyteri,dupli/
ci honore digni habeantur:maxime ij,qui
laborant in sermone & doctrina.Dicit enĩ
scriptura:Boui trituranti nõ obligabis os.
Et,Dignus est operarius mercede sua.Ad
uersus presbyterum accusationẽ ne admi-
seris, nisi sub duobus aut tribus testibus.
Eos qui peccant,corã omnibus argue,ut &
cæteri timorem habeant.Obtestor in con/
spectu dei & domini Iesu Christi & electo
rum angelorum,ut hæc serues sine præcipi
tatione iudicij,nihil faciens iuxta propẽsio
nem animi . Manus cito ne cui imponas,
neque cõmunices peccatis alienis . Temet/
ipsũ purũ serua. Ne posthac bibas aquã,
sed uino paululo utere propter stomachũ
tuum,& crebras tuas infirmitates.Quorũ/
dam hominũ peccata ante manifesta sũt,
præcedentia ad iudiciũ,quosdam uero &
subsequuntur.Consimiliter & bona ope/
ra ante manifesta sunt,& ea quæ secus ha/
bent,occultari nõ possunt. Quicũq; sub VI
iugo sunt serui,suos dominos omni hono
re dignos ducant,ne nomẽ dei & doctrina
male audiat.Qui uero fideles habẽt dños,
ne cõtemnant,quod fratres sint,sed magis
inseruiant,quod fideles sint ac dilecti, qui
beneficentiæ participes sunt. Hæc doce &
exhortare.Si quis diuersam sequitur do/
ctrinã,& nõ accedit sanis sermonibus dñi
nostri Iesu Christi,& ei quæ secundũ pie-
tatẽ est doctrinæ,is inflatus est,nihil sciẽs,
sed insaniens circa quæstiones ac disputa-
tionũ pugnas,ex quibus nascitur inuidia,
contentio,maledicentia,suspiciones malæ,
superuacaneæ conflictationes hominum
mente corruptorũ,& quib9 adẽpta est ue/
ritas

θείας, νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέ-
βειαν. ἀφίστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων. ἔστι δὲ πο-
ρισμὸς μέγας ἡ εὐσέβεια μετὰ αὐταρκείας.
οὐδὲν γὰρ εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον,
δῆλον ὅτι οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα,
ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα,
τούτοις ἀρκεσθησόμεθα. οἱ δὲ βουλόμενοι
πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν καὶ πα-
γίδα, καὶ ἐπιθυμίας πολλὰς ἀνοήτους καὶ
βλαβεράς, αἵτινες βυθίζουσι τοὺς ἀνθρώπους
εἰς ὄλεθρον, καὶ ἀπώλειαν. ῥίζα γὰρ πάν-
των τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία, ἧς τινὲς
ὀρεγόμενοι, ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ τῆς πίστε-
ως, καὶ ἑαυτοὺς περιέπειραν ὀδύναις πολ-
λαῖς. σὺ δὲ ὦ ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ, ταῦτα φεῦ-
γε. δίωκε δὲ δικαιοσύνην, εὐσέβειαν, πίστιν,
ἀγάπην, ὑπομονήν, πραότητα. ἀγωνίζου
τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως, ἐπιλαβοῦ
τῆς αἰωνίου ζωῆς, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθης, καὶ ὡμο-
λόγησας τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον
πολλῶν μαρτύρων. παραγγέλλω σοι ἐνώ-
πιον τοῦ θεοῦ τοῦ ζωοποιοῦντος τὰ πάντα, καὶ
χριστοῦ ἰησοῦ, τοῦ μαρτυρήσαντος ἐπὶ ποντίου
πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν, τηρῆσαί
σε τὴν ἐντολὴν ἄσπιλον, ἀνεπίληπτον, μέ-
χρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ
χριστοῦ, ἣν καιροῖς ἰδίοις δείξει ὁ μακάριος
καὶ μόνος δυνάστης, ὁ βασιλεὺς τῶν βασι-
λευόντων, καὶ κύριος τῶν κυριευόντων,
ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρό-
σιτον, ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὐδὲ ἰδεῖν
δύναται, ᾧ τιμὴ καὶ κράτος αἰώνιον,
ἀμήν. τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι πα-
ράγγελλε, μὴ ὑψηλοφρονεῖν, μηδὲ ἠλπικέναι
ἐπὶ πλούτου ἀδηλότητι, ἀλλ' ἐν τῷ θεῷ
τῷ ζῶντι τῷ παρέχοντι ἡμῖν πλουσίως
πάντα εἰς ἀπόλαυσιν, ἀγαθοεργεῖν,
πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς, εὐμεταδό-
τους εἶναι, κοινωνικούς, ἀποθησαυρίζοντας
ἑαυτοῖς θεμέλιον καλὸν εἰς τὸ μέλλον, ἵνα
ἐπιλάβωνται τῆς αἰωνίου ζωῆς. ὦ τιμόθεε τὴν πα-
ρακαταθήκην

ritas, qui existimant quæstum esse pieta-
tem. Seiungere ab ijs qui eiusmodi sunt.
Est autem quæstus magnus, pietas cũ ani
mo sua sorte contento. Nihil enim intuli-
mus in mundũ, uidelicet nec efferre quic-
quã possumus: sed habentes alimẽta, &
quibus tegamur, his contenti erimus. Cæ-
terum qui uolunt ditescere, incidunt in ten
tationem, & laqueum, & cupiditates mul-
tas, stultas, ac noxias, quæ demergunt ho-
mines in exitium & interitum. Siquidẽ ra
dix omnium malorum est studium pecu-
niæ, quam quidam dum appetunt, aberra
uerunt à fide, & seipsos implicuerunt dolo
ribus multis. Tu uero homo dei, ista fuge.
sectare autem iusticiam, pietatem, fidẽ, cha
ritatem, patientiam, mansuetudinem. Cer
ta bonum certamen fidei: apprehende ui-
tam æternam, ad quam & uocatus es, & p
fessus es bonam professionem coram mul
tis testibus. Præcipio tibi in conspectu dei,
qui uiuificat omnia, & Iesu Christi, qui te-
statam fecit sub Pontio Pilato bonam p-
fessionem, ut serues præceptum, immacula
tus, irreprehensibilis, usque ad apparitio-
nem domini nostri Iesu Christi, quã tem-
poribus suis ostensurus est ille beatus &
solus princeps, rex regnãtium, & dominus
dominantium, qui solus habet immortali
tatem, lucem habitans inaccessam, quẽ ui-
dit nemo hominum, neque uidere potest,
cui honor & imperium sempiternũ, amẽ.
His q diuites sunt in præsenti seculo præci
pe, ne elato sint animo, neq; spem ponant
in diuitijs incertis, sed in deo uiuente: qui
præbet nobis omnia affatim ad fruẽdum,
ut bene faciant, ut diuites sint operibus bo
nis, ut faciles sint ad impartiendum, liben-
ter cõmunicantes, recõdentes sibiipsis fun-
damentum bonum in posterum, ut appre
hendãt æternam uitam. O Timothee de-

ρακαταθήκην φύλαξον, ἐκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας, καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ἥν τινες ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν. ἡ χάρις μετὰ σοῦ. ἀμήν.

poſitum ſerua, deuitans prophanas uocũ inanitates, & oppoſitiones falſò nominatæ ſcientiæ, quam nonnulli profitentes, circa fidem aberrauerunt. Gratia ſit tecum, Amen.

ἐγράφη ἀπὸ Λαοδικείας, ἥτις ἐστὶ μητρόπολις Φρυγίας τῆς Πακατιανῆς.

Miſſa fuit ex Laodicea, quæ eſt Metropolis Phrygiæ Pacatianæ.

ὙΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ἘΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ταύτην ἐπιστέλλει πάλιν ἀπὸ ῥώμης. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. τῶν συναποδημούντων τῷ παύλῳ καταλειψάντων αὐτόν, βουλόμενος αὐτὸς ὁ ἀπόστολος ἐλθεῖν τιμόθεον πρὸς αὐτόν, γράφει τὴν ἐπιστολήν. καὶ πρῶτον μὲν σημαίνει ἑαυτὸν μνημονεύειν αὐτοῦ τε τῆς εὐλαβείας, καὶ τῆς τῶν προγόνων αὐτοῦ πίστεως. ἔπειτα δηλῶν ὅτι οἱ ἀπὸ ἀσίας, ὧν ἐστι φύγελλος καὶ ἑρμογένης, ἀπεστράφησαν αὐτόν, ὁρῶντες αὐτοῦ τὰς ἁλύσεις. μόνῳ δὲ ὀνησιφόρῳ μαρτυρεῖ σπουδήν, καὶ τοῦτον ἀπεδέξατο, ἐλθόντα εἰς τὴν ῥώμην, καὶ προσμείναντα αὐτῷ. παραγγέλλει δὲ αὐτῷ παραιτεῖσθαι τὰς μωρὰς ζητήσεις, διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν γεννᾶσθαι μάχας. καὶ τὸν ὑμέναιον καὶ φιλητὸν οὕτως ἐκτραπέντας, παρέβησαν τὴν ἀλήθειαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι, καί τινας ἀνατρέπουσι. μᾶλλον οὖν παραινεῖ αὐτῷ προσέχειν ἑαυτῷ, καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, καὶ εἰδέναι μου, ὅτι ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἔσονται οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, καὶ φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι. προβλέποντα δὲ ταῦτα, ἀσφαλίζεσθαι τοὺς λαούς, μή τις ἐξ αὐτῶν ἀπατηθῇ, καὶ εἰς τὰ ἤδη, καὶ εἰς τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκρίβειαν πολλὰ προτρεψάμενος αὐτόν, καὶ σημάνας τὸν καιρὸν τῆς ἀναλύσεως αὐτοῦ ἐνστῆναι, καὶ μέλλειν σπένδεσθαι καὶ μαρτυρεῖν, ἐνετείλατο αὐτῷ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν ταχέως, κομίζοντα τὸν φαιλόνην καὶ τὰ βιβλία. παρῄνεσε δὲ αὐτῷ ἀλέξανδρον τὸν χαλκέα φυλάττεσθαι, ὡς πολλὰ κακὰ ἐνδειξάμενον αὐτῷ, καὶ οὕτως πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM AD TIMOTHEVM POSTERIOREM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTEROD.

QVoniam in ſuperiori epiſtola ſpem ſui reditꝰ fecerat Timotheo, apud Epheſios agenti, nec fuit eius præſtandi facultas, quod Rhomæ in uinculis haberetur, literis eum confirmat, ne perſecutionũ procellis deijciatur, ſed ſuo exemplo animum ad martyrium præparet. Inſtare enim tempora periculoſa ob quoſdam, pietatis prætextu ueram pietatem ſubuertentes: itaq; ſeſe iactantes, quaſi in uerbis ſit Chriſtiana religio, ac non potius in animi puritate. Deinde teſtatus, imminere diem obitus ſui, ſeq; iam à pleriſq; deſtitutum, iubet, ut Timotheus unà cum Marco propere ad ſe Rhomam ueniat. Scripſit, Rhomæ, cum iterum ad Neronis tribunal ſiſteretur.

FINIS.

ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ἘΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ θελήματος θεοῦ, κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Τιμοθέῳ ἀγαπητῷ τέκνῳ. χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς, καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. χάριν ἔχω τῷ θεῷ, ᾧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνείαν ἐν ταῖς δεήσεσί μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἐπιποθῶν σε ἰδεῖν, μεμνημένος σου τῶν δακρύων, ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ, ὑπόμνησιν λαμβάνων τῆς ἐν σοὶ ἀνυποκρίτου πίστεως, ἥτις ἐνῴκησε πρῶτον ἐν τῇ μάμμῃ σου Λωΐδι, καὶ τῇ μητέρι σου Εὐνίκῃ. πέπεισμαι δὲ, ὅτι καὶ ἐν σοί. δι' ἣν αἰτίαν ἀναμιμνήσκω σε, ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ θεοῦ, ὅ ἐστιν ἐν σοὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μου. οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυνάμεως, καὶ ἀγάπης, καὶ σωφρονισμοῦ. μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον τοῦ κυρίου ἡμῶν, μηδὲ ἐμὲ, τὸν δέσμιον αὐτοῦ, ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ κατὰ δύναμιν θεοῦ τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ, οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν, τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰωνίων, φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καταργή-

AD TIMOTHEVM EPISTOLA SECVNDA.

Paulus apostolꝰ Iesu Christi, per uoluntatem dei, secundum promissionē uitæ, quæ est in Christo Iesu, Timotheo dilecto filio. Gratia, misericordia, pax à deo patre, & Christo Iesu domino nostro. Gratiam habeo deo, cui seruio à maioribus cum pura conscientia, quod citra ullam intermissionem faciam de te mentionem in precationibus meis noctu diéque, desiderans te uidere, memor tuarum lachrymarum, ut gaudio replear, ubi commonefactus fuero eius, quæ est in te non simulatæ fidei, quæ habitauit primum in auia tua Loide, & matre tua Eunica. Certum autem scio, quod in te quoque. Quam ob causam cōmonefacio te, ut suscites donum dei, quod est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis deus spiritum timiditatis, sed potentiæ ac dilectionis & sobrietatis. Ne igitur te pudeat testimonij domini nostri, neq; te pudeat mei, qui sum uinctus illiꝰ, sed esto particeps afflictionum euangelij iuxta potētiam dei, ꝗ saluos fecit nos, & uocauit uocatione sancta, non secundū opera nostra, sed secūdū suū propositū & gratiā, quæ data quidem est nobis per Christū Iesum ante tēpora æterna, sed palàm facta est nunc per apparitionem seruatoris nostri Iesu Christi,

καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, φωτίσαν-
τος δὲ ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ εὐαγγε-
λίου, εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κῆρυξ καὶ ἀπόστολος,
καὶ διδάσκαλος ἐθνῶν, δι᾽ ἣν αἰτίαν καὶ ταῦ
τα πάσχω, ἀλλ᾽ οὐκ ἐπαισχύνομαι. οἶδα
γὰρ, ᾧ πεπίστευκα, καὶ πέπεισμαι ὅτι δυ-
νατός ἐστι τὴν παρακαταθήκην μου φυλάξαι
εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν. ὑποτύπωσιν ἔχε
ὑγιαινόντων λόγων, ὧν παρ᾽ ἐμοῦ ἤκουσας
ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ, τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. τὴν
καλὴν παρακαταθήκην φύλαξον διὰ πνεύ
ματος ἁγίου, τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν. οἶδας
τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν
τῇ ἀσίᾳ, ὧν ἐστι φύγελος καὶ ἑρμογένης.
δῴη ἔλεος ὁ κύριος τῷ ὀνησιφόρου οἴκῳ, ὅ
τι πολλάκις με ἀνέψυξε, καὶ τὴν ἅλυσίν μου
οὐκ ἐπῃσχύνθη, ἀλλὰ γενόμενος ἐν ῥώ-
μῃ, σπουδαιότερον ἐζήτησέ με, καὶ εὗρε. δῴη
αὐτῷ ὁ κύριος εὑρεῖν ἔλεος παρὰ κυρίου ἐν
ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. καὶ ὅσα ἐν ἐφέσῳ διηκόνη-
σε, βέλτιον σὺ γινώσκεις.

Σὺ οὖν τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χά-
ριτι, τῇ ἐν χριστῷ ἰησοῦ, καὶ ἃ ἤκουσας παρ᾽ ἐμοῦ
διὰ πολλῶν μαρτύρων. ταῦτα παράθου πι-
στοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται, καὶ
ἑτέρους διδάξαι. σὺ οὖν κακοπάθησον, ὡς
καλὸς στρατιώτης ἰησοῦ χριστοῦ. οὐδεὶς στρα-
τευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πρα-
γματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ.
ἐὰν δὲ καὶ ἀθλῇ τις, οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ
νομίμως ἀθλήσῃ. τὸν κοπιῶντα γεωργὸν
δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν.
νόει ἃ λέγω. δῴη γάρ σοι ὁ κύριος σύνεσιν
ἐν πᾶσι. μνημόνευε, ἰησοῦν χριστὸν ἐγηγερ-
μένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος δαβίδ, κα
τὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, ἐν ᾧ κακοπαθῶ
μέχρι δεσμῶν, ὡς κακοῦργος. ἀλλ᾽ ὁ λόγος
τοῦ θεοῦ οὐ δέδεται. διὰ τοῦτο πάντα ὑπο
μένω διὰ τοὺς ἐκλεκτούς, ἵνα καὶ αὐτοὶ
σωτηρίας τύχωσι, τῆς ἐν χριστῷ ἰησοῦ, με
τὰ δόξης αἰωνίου. πιστὸς ὁ λόγος. εἰ γὰρ
συναπεθάνομεν,

qui mortē quidē aboleuit, uitam autem in
lucem produxit, ac immortalitatē per euā-
gelium, in quod positus sum ego præco &
apostolus, ac doctor gentium, quā ob cau-
sam & hæc patior, attamen non erubesco.
Noui enim certusq; sum, q̄ is cui credidi,
potens sit depositū meū custodire in illū
diem. Formā habeto sanorum sermonū,
quos à me audisti cū fide & charitate, quæ
est in Christo Iesu. Egregium depositū ser
uato per spiritum sanctum, qui inhabitat
in nobis. Nosti hoc, quod auersati fuerint
me omēs, qui sunt in Asia, quorū est Phy
gelus & Hermogenes. Det misericordiam
dominus Onesiphori familiæ, quoniā sæ-
pe me refocillauit, & de catena mea nō eru
buit: sed cū esset Rhomæ, studiosius quæ-
siuit me, & inuenit. Det ei dominus, ut in-
ueniat misericordiā apud dominū in die
illo. Et in q̄ multis Ephesi ministrauerit,
melius tu nosti.

Tu igit' fili mi, fortis esto in gratia, quæ II
est per Christum Iesum, & in his, quæ
audisti à me per multos testes. Hæc cōmē-
da fidelibus hominibus, qui erunt idonei,
ut alios quoq; doceant. Tu igitur feras af-
flictionē, ut bonus miles Iesu Christi. Ne-
mo qui militat, implicatur uitæ negotijs,
ut ei q se in militiā delegit, placeat. Quod
si certet etiā aliquis, non coronatur, nisi le-
gitime certauerit. Laborātē agricolā opor-
tet primū de fructibus percipere. Cogita
quæ dico. Det enim tibi dominus in omni
bus intellectū. Memento, Iesum Christū
resurrexisse à mortuis, ex semine Dauid,
secundum euangelium meum, in quo ma-
lis affligor, quasi facinorosus usq; ad uin-
cula. At sermo dei nō fuit uinctus. Propte
rea omīa suffero propter electos, ut & ipsi
salutem cōsequant', quæ est in Christo Ie
su, cum gloria æterna. Certus sermo. Nā si
cōmortui

συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν. εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. εἰ ἀρνούμεθα, κἀκεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς. εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει, ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται. ταῦτα ὑπομίμνησκε, διαμαρτυρόμενος ἐνώπιον τοῦ κυρίου, μὴ λογομαχεῖν, εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων. σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστῆσαι τῷ θεῷ, ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. τὰς δὲ βεβήλους κενοφωνίας περιΐστασο. ἐπὶ πλεῖον γὰρ προκόψουσιν ἀσεβείας, καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομὴν ἕξει. ὧν ἐστιν Ὑμέναιος καὶ Φιλητός, οἵτινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι, καὶ ἀνατρέπουσι τὴν τινων πίστιν. ὁ μέντοι στερεὸς θεμέλιος τοῦ θεοῦ ἕστηκεν, ἔχων τὴν σφραγῖδα ταύτην, ἔγνω κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ, καὶ ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας πᾶς ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα χριστοῦ. ἐν μεγάλῃ δὲ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα, καὶ ὀστράκινα, καὶ ἃ μὲν εἰς τιμήν, ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν. ἐὰν οὖν τις ἐκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τούτων, ἔσται σκεῦος εἰς τιμὴν ἡγιασμένον, εὔχρηστον τῷ δεσπότῃ, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον. τὰς δὲ νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεῦγε. δίωκε δὲ δικαιοσύνην, πίστιν, ἀγάπην, εἰρήνην, μετὰ τῶν ἐπικαλουμένων τὸν κύριον ἐκ καθαρᾶς καρδίας. τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ, εἰδώς, ὅτι γεννῶσι μάχας. δοῦλον δὲ κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας, διδακτικόν, ἀνεξίκακον, ἐν πραότητι, παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μή ποτε δῷ αὐτοῖς ὁ θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα.

Τοῦτο δὲ γίνωσκε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί. ἔσονται

cõmortui sumus,& conuiuemus,si sufferimus,& conregnabimus:si negamus,& ille negabit nos:si increduli sumus, ille fidelis manet,negare seipsum nõ potest. Hæc admone,contestans coram domino, ne uerborum pugnas sequantur,ad nullam utilitatem,ad subuersionem audientiũ. Stude teipsum probatum exhibere deo,operariũ non erubescendũ,recte secantem sermonẽ ueritatis. Cæterũ prophanas uocũ inanitates prætermittito: ad maiorẽ enim proficient impietatẽ:& sermo illorum, ut cancer morbus,pastionem habebit.quorũ de numero est Hymenæus,& Philetus,qui circa ueritatẽ aberrarunt, dicẽtes, resurrectionẽ iam esse factam, & subuertunt quorundã fidem. Solidum tamen fundamẽtum dei stat,habens signaculum hoc:Nouit dominus,qui sint sui, & discedat ab iniquitate omnis,qui nominat nomen Christi. Cæterum in magna domo non tantum sunt uasa aurea & argẽtea,uerumetiam lignea, ac testacea, & alia quidem in honorẽ, alia uero in contumeliam. Si quis igitur expurgarit seipsum ab his, erit uas in honorem sanctificatum,accõmodum usibus domini,ad omne opus bonũ præparatũ. Iuueniles aũt cõcupiscentias fuge, sectare uerò iusticiam,fidem,charitatem,pacem, cũ his qui inuocant dominũ ex puro corde. Stultas autem & ineruditas quæstiões respue, sciens,eas parere pugnas. Porrò seruũ domini non oportet pugnare, sed placidum esse erga omnes,propensum ad docendũ, tolerantem malos cum mãsuetudine,erudientem eos qui obsistunt, si quando det illis deus pœnitentiam ad agnoscendũ ueritatem,& resipiscant è diaboli laqueo,capti ab eo ad ipsius uoluntatem.

Illud autem scito,quod in extremis die III
bus instabunt tempora periculosa. Erunt

γὰρ οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, φιλάργυροι, ἀλαζόνες, ὑπερήφανοι, βλάσφημοι, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀνόσιοι, ἄστοργοι, ἄσπονδοι, διάβολοι, ἀκρατεῖς, ἀνήμεροι, ἀφιλάγαθοι, προδόται, προπετεῖς, τετυφωμένοι, φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι, ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένοι, καὶ τούτους ἀποτρέπου. ἐκ τούτων γάρ εἰσιν οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας, καὶ αἰχμαλωτεύοντες τὰ γυναικάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις, ἀγόμενα ἐπιθυμίαις ποικίλαις, πάντοτε μανθάνοντα, καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα. ὃν τρόπον δὲ ἰαννὴς καὶ ἰαμβρὴς ἀντέστησαν μωϋσῇ, οὕτως καὶ οὗτοι ἀνθίστανται τῇ ἀληθείᾳ, ἄνθρωποι κατεφθαρμένοι τὸν νοῦν, ἀδόκιμοι περὶ τὴν πίστιν, ἀλλ' οὐ προκόψουσιν ἐπὶ πλεῖον. ἡ γὰρ ἄνοια αὐτῶν ἔκδηλος ἔσται πᾶσιν, ὡς καὶ ἡ ἐκείνων ἐγένετο. σὺ δὲ παρηκολούθηκάς μου τῇ διδασκαλίᾳ, τῇ ἀγωγῇ, τῇ προθέσει, τῇ πίστει, τῇ μακροθυμίᾳ, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ, τοῖς διωγμοῖς, τοῖς παθήμασιν, οἷά μοι ἐγένετο ἐν ἀντιοχείᾳ, ἐν ἰκονίῳ, ἐν λύστροις, οἵους διωγμοὺς ὑπήνεγκα, καὶ ἐκ πάντων με ἐρρύσατο ὁ κύριος, καὶ πάντες δὲ οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν χριστῷ ἰησοῦ, διωχθήσονται. πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι, καὶ γόητες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι. σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες, καὶ ἐπιστώθης, εἰδὼς παρὰ τίνος ἔμαθες, καὶ ὅτι ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας, τὰ δυνάμενά σε σοφίσαι εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως, τῆς ἐν χριστῷ ἰησοῦ. πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος, καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ, ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος.

Διαμαρτύρομαι οὖν ἐγὼ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ, τοῦ μέλλοντος

κρίνειν

enim homines sui amantes, auari, fastuosi, superbi, maledici, parentibus immorigeri, ingrati, impij, carentes affectu, nescij foederis, calumniatores, intemperantes, immites, negligentes bonorum, proditores, praecipites, inflati, uoluptatum amantes, potius quàm amantes dei, habentes formam pietatis, sed qui uim eius abnegarint. Et istos auersare. Ex his enim sunt qui subeũt in familias, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quae ducuntur concupiscentijs uarijs, semper discentes, nec unquàm ad cognitionem ueritatis uenire ualentes. Quemadmodum autem Iannes & Iambres resistebant Moysi, ita & hi resistunt ueritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem, sed non proficient amplius. Siquidem amentia istorum euidens erit omnibus, quemadmodum & illorum fuit. Tu uero assectatus es doctrinam meam, institutionem, propositum, fidem, lenitatem, charitatem, patientiam, persecutiones, afflictiones, quae mihi acciderunt Antiochiae, Iconij, Lystris, quas persecutiones sustinuerim. Et ex omnibus eripuit me dominus, sed & omnes, qui uolunt pie uiuere in Christo Iesu, persecutionem patientur. Porrò mali homines, & impostores proficient in peius, dum & in errorem adducunt & errant ipsi. At tu persistito in his quae didicisti, & quae tibi concredita sunt, sciens à quo didiceris, & quod à puero sacras literas noueris, quae te possunt eruditum reddere ad salutem per fidẽ, quae est in Christo Iesu. Omnis scriptura diuinitus inspirata, & utilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionẽ, quae est in iusticia, ut integer sit dei homo, ad omne opus bonum apparatus.

Obtestor igitur ego coram IIII
deo, & domino Iesu Christo, qui iudicaturus

turus

κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν
αὐτοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. κήρυξον τὸν λόγον.
ἐπίστηθι εὐκαίρως, ἀκαίρως. ἔλεγξον, ἐπιτί-
μησον, παρακάλεσον ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ
καὶ διδαχῇ. ἔσται γὰρ καιρός, ὅτε τῆς ὑγιαινούσης
διδασκαλίας οὐκ ἀνέξονται, ἀλλὰ κατὰ τὰς
ἐπιθυμίας τὰς ἰδίας ἑαυτοῖς ἐπισωρεύσουσι
διδασκάλους, κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν, καὶ
ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας τὴν ἀκοὴν ἀποστρέψου-
σιν, ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους ἐκτραπήσονται. σὺ δὲ
νῆφε ἐν πᾶσι, κακοπάθησον, ἔργον ποίησον
εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληροφόρη-
σον. ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς
ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκε. τὸν ἀγῶνα τὸν κα-
λὸν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν
πίστιν τετήρηκα. λοιπὸν ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς
δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ
κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής,
οὐ μόνον δὲ ἐμοί, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἠγα-
πηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. σπούδασον ἐλ-
θεῖν πρός με ταχέως. δημᾶς γάρ με ἐγκα-
τέλιπεν, ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, καὶ ἐπορεύ-
θη εἰς θεσσαλονίκην. κρήσκης εἰς γαλατίαν,
τίτος εἰς δαλματίαν. λουκᾶς ἐστι μόνος μετ'
ἐμοῦ. μάρκον ἀναλαβὼν ἄγε μετὰ σεαυτοῦ,
ἔστι γάρ μοι εὔχρηστος εἰς διακονίαν. τυχι-
κὸν δὲ ἀπέστειλα εἰς ἔφεσον. τὸν φαιλόνην,
ὃν ἀπέλιπον ἐν τρωάδι παρὰ κάρπῳ, ἐρχό-
μενος φέρε, καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμ-
βράνας. Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς πολλά μοι
κακὰ ἐνεδείξατο, ἀποδῴη αὐτῷ ὁ κύριος κατὰ
τὰ ἔργα αὐτοῦ, ὃν καὶ σὺ φυλάσσου. λίαν γὰρ ἀν-
θέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις. ἐν τῇ πρώτῃ
μου ἀπολογίᾳ οὐδείς μοι συμπαρεγένετο, ἀλ-
λὰ πάντες με ἐγκατέλιπον. μὴ αὐτοῖς λο-
γισθείη, ὁ δὲ κύριός μοι παρέστη, καὶ ἐνεδυ-
νάμωσέ με, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πλη-
ροφορηθῇ, καὶ ἀκούσῃ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ
ἐρρύσθην

turus est uiuos & mortuos in apparitio-
ne sua, & in regno suo. Prædica sermonē,
insta tempestiue, intempestiue: argue, in-
crepa: exhortare cum omni lenitate & do-
ctrina. Nam erit tempus, cum sanam do-
ctrinam non sustinebunt, sed iuxta concu-
piscentias suas coaceruabunt sibi docto-
res, q̃ quibus pruriunt aures, & à ueritate
quidē aures auertent, ad fabulas uero con-
uertentur. At tu uigila in omnibus, obdu-
ra in afflictionibus, opus perage euange-
listæ, ministerium tuum ad plenum pro-
batum reddito. Nam ipse iam immolor,
& tempus meæ resolutionis instat. Certa-
men bonum decertaui, cursum cōsumma-
ui, fidem seruaui. Quod superest, reposita
est mihi iusticiæ corona, quam reddet mi-
hi dominus in illo die, qui est iustus iu-
dex: non solum autem mihi, sed & omni-
bus qui diligunt aduētum ipsius. Da ope-
ram, ut uenias ad me cito. Nam Demas
me reliquit, amplexus præsens seculum, &
profectus est Thessalonicam, Crescens in
Galatiam, Titus in Dalmatiā. Lucas me-
cum est solus. Marcum assumptum addu
cito unà tecum, est enim mihi perutilis ad
ministerium. Porrò Tychicum misi Ephe
sum. Penulam quā reliqui Troade apud
Carpum, cum uenies apporta, & libros,
maxime autem membranas. Alexander
faber ærarius multis malis me affecit, red-
dat illi dominus iuxta facta ipsius, quem
& tu caue. Vehemēter enim restitit sermo
nibus nostris. In prima mea defensiōe ne-
mo mihi adfuit, sed omnes me deserue-
runt. Ne illis imputetur, sed dominus mi-
hi adfuit, & corroborauit me, ut p̄ me præ
coniū expleretur, & audirēt oēs gentes, &

 ereptus

ἐῤῥύσθην ἐκ στόματος λέοντος, καὶ ῥύσεταί
με ὁ κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ, καὶ
σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουρα-
νίων, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων,
ἀμήν. Ἄσπασαι πρίσκαν καὶ ἀκύλαν, καὶ
τὸν ὀνησιφόρου οἶκον. ἔραστος ἔμεινεν ἐν κο-
ρίνθῳ, τρόφιμον δὲ ἀπέλιπον ἐν μιλήτῳ
ἀσθενοῦντα. σπούδασον πρὸ χειμῶνος ἐλ-
θεῖν. ἀσπάζεταί σε εὔβουλος, καὶ πούδης, καὶ
λῖνος, καὶ κλαυδία, καὶ οἱ ἀδελφοὶ πάν-
τες. ὁ κύριος ἰησοῦς χριστὸς μετὰ τοῦ πνεύμα-
τός σου. Ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν. ἀμήν.

Ἐγράφη ἀπὸ ῥώμης ἡ πρὸς τι-
μόθεον δευτέρα, ὅτε παρέ-
στη παῦλος τῷ καίσα-
ρι νέρωνι ἐκ δευ-
τέρου πάλιν.

ereptus fui ex ore leonis, & eripiet me do-
minus ab omni facto malo, seruabitque in
regnum suum cœleste, cui gloria in secula
seculorum, Amē. Saluta Priscam & Aqui-
lam, & Onesiphori familiam. Erastus mā-
sit Corinthi. Trophimū autē reliqui in Mi-
leto languentē. Da operam, ut uenias an-
te hyemem. Salutat te Eubulus, & Pudēs,
& Linus, & Claudia, & fratres omnes. Do-
minus Iesus Christus cū spiritu tuo. Gra-
tia uobiscum. Amen.

Scripta è Rhoma ad Timothe
um secunda, cum Paulus ite
rum sisteretur Cæsari
Neroni.

ὙΠΌΘΕΣΙΣ ΤΗ͂Σ ΠΡῸΣ ΤΊΤΟΝ ἘΠΙΣΤΟΛΗ͂Σ ΠΑΎΛΟΥ.

Ταύτην ἐπέστελλε ἀπὸ νικοπόλεως, ἐκεῖ γὰρ παρεχείμαζεν. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπι-
στολῆς αὕτη. εἰς μὲν τὴν κρήτην ἀπέλιπε τοῦτον τίτον, ἵνα καταστήσῃ κατὰ πόλεις κλη-
ρικούς. πολλῶν δὲ ὄντων ἐκεῖ τῶν ἐπιχειρούντων προφάσει τοῦ νόμου ἀπατᾶν τοὺς
λαούς, μετὰ τὸ μαθεῖν ὁ παῦλος γράφει. καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστῶν τῷ θεῷ διὰ
τὴν αὐτοῦ εὐλάβειαν, σημαίνει τὴν ἐν χριστῷ πίστιν μὴ νεωτέραν εἶναι, ἀλλ' ἐκ
αἰῶνος ἠτοιμάσθαι καὶ ἐπηγγέλθαι παρὰ τοῦ θεοῦ ταύτην. ἔπειτα περὶ τῆς καταστάσεως τῶν κληρικῶν καὶ
τούτων διδάσκει, πῶς, καὶ ὁποίους αὐτοὺς εἶναι δεῖ. καὶ ἐπιτιμᾶν δὲ ἐντέλλεται αὐτῷ τοῖς ἀντιλέγου-
σι τῇ ὑγιαινούσῃ πίστει, μάλιστα δὲ τοὺς ἐκ περιτομῆς. εἰδέναι τε τοὺς κρῆτας, ὅτι ἀργοί εἰσι, καὶ χρήζου-
σιν ἐπιθυμίας. διδάξας δὲ πάντα τὰ βρώματα καθαρὰ εἶναι τοῖς καθαροῖς, καὶ ὁποίας εἶναι δεῖ τὰς
πρεσβύτιδας τὰς ὀφειλούσας σωφρονίζειν τὰς νέας. παραινεῖ πῶς δεῖ καὶ τοὺς δούλους τοῖς ἰδίοις δεσπό-
ταις ὑπηρετεῖν. καὶ τέλος ὑπομνήσας, ὅτι ἡ τοῦ σωτῆρος χάρις οὐκ ἐξ ἔργων ἡμᾶς ἐδικαίωσεν, ἀλλὰ
τῇ ἰδίᾳ φιλανθρωπίᾳ, καὶ παραγγείλας τὰς νομικὰς μάχας ἐκτρέπεσθαι ὡς ἀνονήτους οὔσας, δηλοῖ
αὐτῷ, μετὰ τὸ πέμψαι πρὸς αὐτὸν ἀρτεμᾶν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς αὐτόν. ἐνετείλατό τε αὐτῷ ὥστε διδάσκειν,
καὶ τοὺς αὐτοῦ καλῶν ἔργων προΐστασθαι. καὶ οὕτως πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

In epistolā

IN EPISTOLAM AD TITVM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTEROD.

Titum discipulum suũ ac filij loco habitũ, ob eximias dotes insulæ nobilissimæ Cretæ præfecerat apostolus, & illinc abiens, archiepiscopum consecrarat. Huic scribit ex urbe Nicopoli, quæ est in Actiaco litore, rebus, ut apparet, abhuc tranquillioribus. siquidem afflictionum aut persecutionum nulla mentio. Monet autem ut quod ipse apud Cretenses cœperat, consummet absoluatq́ꝫ, & per singulas ciuitates, quas centũ habuisse memoratur ea insula, episcopos instituat, quos & presbyteros uocat, idonei episcopi formam præscribens. Et quoniã huc quoqꝫ penetrarãt pseudapostoli, qui Iudaismũ suum omnibus ingerebant, animat eum, ut eos fortiter reijciat ac refutet. Deinde personarum & ætatum præscribit officia, quemadmodum Timotheo præscribit. illud addens, ne quisquam Christianæ religionis prætextu principibus aut magistratibus resisteret, suo fungentibus officio, quamuis essent à Christi fide alieni, quin magis eos leniter ferendos, siquando forte, uolente deo, & illi resipiscant. Postremo iubet Titum ad se uenire Nicopolim, sed non priusq́ꝫ Paulus Artemam aut Tychicũ illuc misisset, ne Cretenses destituti uiderent̃ episcopi solatio.

FINIS.

ΠΡΟΣ ΤΙΤΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΥΛΟΥ.

ΠΑῦλος δοῦλος θεοῦ, ἀπόστολος δὲ ἰησοῦ χριστοῦ κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας, τῆς κατ' εὐσέβειαν ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, ἣν ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδὴς θεὸς πρὸ χρόνων αἰωνίων. ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδίοις τὸν λόγον αὐτοῦ ἐν κηρύγματι, ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ, τίτῳ γνησίῳ τέκνῳ κατὰ κοινὴν πίστιν. χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ

EPISTOLA PAVLI AD TITVM.

PAulus seruus dei, apostolus autem Iesu Christi iuxta fidem electorum dei, & agnitionem ueritatis, quæ est secundum pietatem in spe uitæ æternæ, quam promisit is, qui mentiri nescit deus ante tempora æterna. Patefecit autem temporibus suis sermonem suum per prædicationem, quæ commissa est mihi secundum delegationem seruatoris nostri dei, Tito germano filio iuxta communem fidem. Gratia, misericordia, pax à deo

ἀπὸ θεοῦ πατρὸς, καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ
τοῦ σωτῆρος ἡμῶν. τούτου χάριν κατέλι-
πόν σε ἐν κρήτῃ, ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδι-
ορθώσῃ, καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυ-
τέρους, ὡς ἐγώ σοι διεταξάμην. εἴ τις ἐστὶν
ἀνέγκλητος, μιᾶς γυναικὸς ἀνὴρ, τέκνα
ἔχων πιστὰ, μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀσωτίας, ἢ
ἀνυπότακτα. δεῖ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον ἀνέγ-
κλητον εἶναι, ὡς θεοῦ οἰκονόμον, μὴ αὐθά-
δη, μὴ ὀργίλον, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην,
μὴ αἰσχροκερδῆ, ἀλλὰ φιλόξενον, φιλάγα-
θον, σώφρονα, δίκαιον, ὅσιον, ἐγκρατῆ, ἀν-
τεχόμενον τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ
λόγου, ἵνα δυνατὸς ᾖ καὶ παρακαλεῖν ἐν
τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ, καὶ τοὺς
ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν. εἰσὶ γὰρ πολλοὶ
ἀνυπότακτοι, καὶ ματαιολόγοι, καὶ φρε-
ναπάται, μάλιστα οἱ ἐκ περιτομῆς, οὓς δεῖ
ἐπιστομίζειν, οἵτινες ὅλους οἴκους ἀνατρέ-
πουσι, διδάσκοντες ἃ μὴ δεῖ αἰσχροῦ κέρ-
δους χάριν. εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν, ἴδιος αὐτῶν
προφήτης. κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία,
γαστέρες ἀργαί. ἡ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀ-
ληθής. δι' ἣν αἰτίαν ἔλεγχε αὐτοὺς ἀποτό-
μως, ἵνα ὑγιαίνωσιν ἐν τῇ πίστει, μὴ προ-
σέχοντες ἰουδαϊκοῖς μύθοις, καὶ ἐντολαῖς
ἀνθρώπων, ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθει-
αν. πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαροῖς. τοῖς
δὲ μεμιασμένοις, καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθα-
ρὸν, ἀλλὰ μεμίανται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ
ἡ συνείδησις. θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι,
τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται, βδελυκτοὶ ὄν-
τες καὶ ἀπειθεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγα-
θὸν ἀδόκιμοι.

Σὺ δὲ λάλει, ἃ πρέπει τῇ ὑγιαινούσῃ δι-
δασκαλίᾳ. πρεσβύτας, νηφαλίους εἶναι, σε-
μνοὺς, σώφρονας, ὑγιαίνοντας τῇ πίστει, τῇ ἀ-
γάπῃ, τῇ ὑπομονῇ. πρεσβύτιδας ὡσαύτως,
ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς, μὴ διαβό-
λους, μὴ οἴνῳ πολλῷ δεδουλωμένας, κα-
λοδιδασκάλους, ἵνα σωφρονίζωσι τὰς
νέας

à deo patre, & domino Iesu Christo serua-
tore nostro. Huius rei gratia reliqui te in
Creta, ut quæ desunt, pergas corrigere, &
cõstituas oppidatim presbyteros, sicut ego
tibi ordinaram. Si quis est inculpatus uni-
us uxoris uir, liberos habens fideles, nõ ob
noxios crimini luxus, aut qui non sint in-
tractabiles. Oportet enim episcopum in-
culpatum esse, tanquam dei dispensatorẽ,
non præfractum, non iracundum, non ui-
nosum, non percussorem, non turpiter lu-
cro deditum: sed hospitalem, bonarum re-
rum studiosum, sobrium, iustum, pium, tẽ
perantem, tenacem eius qui secundum do
ctrinã est, fidelis sermonis, ut potẽs sit etiã
exhortari per doctrinã sanam, & contradi
centes conuincere. Sunt em̃ multi intracta
biles, & uaniloqui, & mẽtium seductores:
maxime ij, qui sunt ex circũcisione, quibus
oportet obturare os, qui totas domos sub
uertunt, docentes, quæ non oportet, turpis
lucri gratia. Dixit quidam ex istis, propriꝰ
ipsorum propheta: Cretenses semper men
daces, malæ bestiæ, uentres pigri. testimo-
nium hoc est uerũ. Quam ob causam re-
darguito illos seueriter, ut sani sint in fide,
non attendentes Iudaicis fabulis, & præce
ptis hominum, auersantium ueritatem:
Omnia quidem pura puris. Porrò pollu-
tis & infidelibus nihil est purum, sed pollu
ta est illorum & mens & conscientia. Deũ
profitentur se scire, cæterum factis negant,
cum sint abominabiles, & dicto nõ audiẽ-
tes, & ad omne opus bonum reprobi.

Tu uero loquere, quæ decent sanam II
doctrinam. Senes, ut sobrij sint, graues,
modesti, sani fide, charitate, patientia.
Anus itidem, ut in habitu sint, qui reli-
gionem deceat, non calumniatrices, non
uino multo seruientes, ut honesta do-
ceant, quo possint modestas reddere
adolescentulas

νέας, φιλάνδρους εἶναι, φιλοτέκνους, σώ-
φρονας, ἁγνὰς, οἰκουροὺς, ἀγαθὰς, ὑποτασ-
σομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ἵνα μὴ ὁ λό-
γος τοῦ θεοῦ βλασφημῆται. τοὺς νεωτέ-
ρους ὡσαύτως παρακάλει σωφρονεῖν, περὶ
πάντα σεαυτὸν παρεχόμενος τύπον κα-
λῶν ἔργων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀδιαφθο-
ρίαν, σεμνότητα, λόγον ὑγιῆ, ἀκατάγνω-
στον, ἵνα ὁ ἐξ ἐναντίας ἐντραπῇ, μηδὲν ἔχων
περὶ ὑμῶν λέγειν φαῦλον. Δούλους ἰδίοις
δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι, ἐν πᾶσιν εὐαρέ-
στους εἶναι, μὴ ἀντιλέγοντας, μὴ νοσφιζο-
μένους, ἀλλὰ πίστιν πᾶσαν ἐνδεικνυμένους
ἀγαθὴν, ἵνα τὴν διδασκαλίαν τοῦ σωτῆ-
ρος ἡμῶν θεοῦ κοσμῶσιν ἐν πᾶσιν. ἐπεφά-
νη γὰρ ἡ χάρις τοῦ θεοῦ, ἡ σωτήριος πᾶσιν
ἀνθρώποις, παιδεύουσα ἡμᾶς, ἵνα ἀρνησάμε-
νοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπι-
θυμίας, σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσε-
βῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, προσδεχό-
μενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, καὶ ἐπιφά-
νειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου θεοῦ, καὶ σω-
τῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔδωκεν ἑαυ-
τὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀ-
πὸ πάσης ἀνομίας, καὶ καθαρίσῃ ἑαυτῷ
λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων.
Ταῦτα λάλει, καὶ παρακάλει, καὶ ἔλεγχε
μετὰ πάσης ἐπιταγῆς. μηδείς σου περι-
φρονείτω. Ὑπομίμνησκε αὐτοὺς, ἀρ-
χαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι, πει-
θαρχεῖν, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἑτοί-
μους εἶναι, μηδένα βλασφημεῖν, ἀμάχους
εἶναι, ἐπιεικεῖς, πᾶσαν ἐνδεικνυμένους πρα-
ότητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους. ἦμεν γάρ
ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλα-
νώμενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις, καὶ ἡ-
δοναῖς ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ
διάγοντες, στυγητοί, μισοῦντες ἀλλή-
λους. ὅτε δὲ ἡ χρηστότης, καὶ ἡ φιλανθρωπία
ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ, οὐκ ἐξ
ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποιήσαμεν

ἡμᾶς

adolescentulas, ut maritos suos diligant, ut liberos ament, ut sobriæ sint, puræ, domus custodes, bonæ, subditæ suis uiris, ne sermo dei male audiat. Adolescentes consimiliter adhortare, ut sobrij sint, per omĩa temetipsum præbens formam bonorum operum in doctrina, integritatem, grauitatem, sermonem sanum, irreprehensibilem: ut is qui repugnat rubore suffundatur, nihil habens, quod de uobis dicat mali. Seruos hortare, ut suis dominis pareant, in omnibus illis placeant, non respõsatores, non suffurantes, sed fidem omnem ostẽdẽtes bonam, ut doctrinam seruatoris nostri dei ornent in omnibus. Apparuit enĩ gratia dei, salutifera omnibus hominibus, erudiẽs nos, ut abnegata impietate & mũdanis concupiscentijs, sobrie & iuste & pie uiuamus in præsenti seculo, expectantes beatam illam spem, & apparitionem gloriæ magni dei, & seruatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibi ipsi populum peculiarem, sectatorem bonorum operum. Hæc loquere, & hortare, & argue cum omni præcipiendi studio. Nemo te despiciat.

Admoneto illos, ut principatibus ac III
potestatibus subditi sint, ut magistratibus pareant, ut ad omne opus bonum sint parati, ne de quoquam maledicant, ne sint pugnaces, sed humani, omnem exhibentes mansuetudinem erga omnes homines. Nam eramus quondam & nos stulti, inobedientes, errantes, seruientes desiderijs ac uoluptatibus uarijs, in malitia & inuidia degentes, odiosi, inuicem odio prosequentes. At postquam bonitas, & erga homines amor apparuit seruatoris nostri dei, non ex operibus quæ sunt in iusticia, quæ faciebamus

nos,

ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον ἔσωσεν ἡμᾶς, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ἵνα δικαιωθέντες τῇ ἐκείνου χάριτι, κληρονόμοι γενώμεθα, κατ' ἐλπίδα ζωῆς αἰωνίου. πιστὸς ὁ λόγος. περὶ τούτων βούλομαί σε διαβεβαιοῦσθαι, ἵνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προΐστασθαι οἱ πεπιστευκότες τῷ θεῷ. ταῦτά ἐστι τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις. μωρὰς δὲ ζητήσεις, καὶ γενεαλογίας, καὶ ἔρεις, καὶ μάχας νομικὰς περιΐστασο. εἰσὶ γὰρ ἀνωφελεῖς καὶ μάταιαι. αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς, ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκριτος. ὅταν πέμψω Ἀρτεμᾶν πρός σε ἢ Τυχικὸν, σπούδασον ἐλθεῖν πρός με εἰς Νικόπολιν, ἐκεῖ γὰρ κέκρικα παραχειμάσαι. Ζηνᾶν τὸν νομικὸν καὶ Ἀπολλὼ σπουδαίως πρόπεμψον, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ. μανθανέτωσαν δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι, καλῶν ἔργων προΐστασθαι εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας, ἵνα μὴ ὦσιν ἄκαρποι. ἀσπάζονταί σε οἱ μετ' ἐμοῦ πάντες. ἄσπασαι τοὺς φιλοῦντας ἡμᾶς ἐν πίστει. ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

Ἐγράφη ἐκ Νικοπόλεως τῆς
Μακεδονίας.

nos, ſed ſecundum ſuam miſericordiã ſaluos nos fecit per lauacrum regenerationis, ac renouationis ſpiritus ſancti, quem effudit in nos opulente, per Ieſum Chriſtũ ſeruatorem noſtrum, ut iuſtificati illius gratia, hæredes efficeremur iuxta ſpem uitæ æternæ. Indubitatus ſermo. De his uolo ut confirmes, quo ſolliciti ſint, ut bonis operibus præſint qui crediderũt deo. Hæc em̃ ſunt honeſta & utilia hominibus. Stultas autem quæſtiones, & genealogias, & contentiones, ac pugnas legales omitte: ſunt enim inutiles & ſuperuacaneæ. Sectarum autorem hominem, poſt unam & alterã admonitionem fuge, ſciens, quod euerſus ſit, qui eiuſmodi eſt, & peccet per ſe dãnatus. Cum autẽ miſero Arteman ad te, aut Tychicum, da operã, ut uenias ad me Nicopolim, nam illic decreui hybernare. Zenam legiſperitum & Apollo ſtudioſe deducito, ne quid illis deſit. Diſcant autem & noſtri, bonis operibus præeſſe, ad neceſſarios uſus, ut non ſint infrugiferi. Salutant te, qui mecum ſunt omnes. Saluta eos, qui diligunt nos in fide. Gratia cum omnibus uobis. Amen.

Scripta ex Nicopoli
Macedoniæ.

ὙΠΌΘΕΣΙΣ ΤΗ͂Σ ΠΡῸΣ ΦΙΛΉΜΟΝΑ ἘΠΙΣΤΟΛΗ͂Σ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. Ὀνήσιμος ὁ οἰκέτης Φιλήμονος ἔφυγε, καὶ ἀπελθὼν πρὸς τὸν ἀπόστολον, κατηχήθη παρ' αὐτοῦ, καὶ γέγονεν αὐτῷ χρήσιμος εἰς διακονίαν. περὶ τούτου τοίνυν γράφει Φιλήμονι, παραθέμενος αὐτῷ τὸν Ὀνήσιμον, ἵνα προσέχῃ αὐτῷ γνησίως, καὶ μηκέτι ἔχῃ αὐτὸν ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὡς ἀδελφόν. προστρέπεται δὲ αὐτὸν καὶ ξενίαν αὐτῷ ἑτοιμάσαι, ἵνα ἐὰν ἔλθῃ, εὕρῃ πού μείνῃ. καὶ οὕτως πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

GRæci tradunt, hunc Philemonẽ genere Phrygẽ fuiſſe, quam nationẽ intractabilem ac ſeruilem eſſe, uel Græco prouerbio iactatum eſt: Phryx plagis emendatur. Quem tamen Paulus ob pietatem & officia in ſanctos, inter præcipuos habuit amicos. Huius seru9 Onesim9 Rhomam profugerat non ſine furto, quod ferè ſerui ſolent. Illic audito Paulo, q tum in uinculis erat, euangelicam doctrinam amplexus eſt, ac Paulo ſeruiuit in carcere. Verum ne quid herus ob ſerui fugam animo cruciaretur, remittit eũ: ſed miro ſtudio, miráꝗ ciuilitate ſeruum & fugitiuum & compilatorem domino reconcilians, ſe interim ſponſorem offerens, depenſurus, ſi quid ille ſuppilaſſet in fuga. Scribit enim è uinculis per dictum Oneſimum, quem & filium uocat.

FINIS.

ΠΡΟΣ ΦΙΛΗΜΟΝΑ ἘΠΙΣΤΟΛῊ ΠΑΎΛΟΥ.

ΠΑῦλος δέσμιος χριστοῦ ἰησοῦ καὶ τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν, καὶ ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ, καὶ ἀρχίππῳ τῷ συστρατιώτῃ ἡμῶν, καὶ τῇ κατ᾽ οἶκόν σου ἐκκλησίᾳ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ. εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου, πάντοτε μνείαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, ἀκούων σου τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν, ἣν ἔχεις πρὸς τὸν κύριον ἰησοῦν, καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, ὅπως ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου ἐνεργὴς γένηται ἐν ἐπιγνώσει παντὸς ἀγαθοῦ, τοῦ ἐν ὑμῖν εἰς χριστὸν ἰησοῦν. χάριν γὰρ ἔχομεν πολλὴν καὶ παράκλησιν ἐπὶ τῇ ἀγάπῃ σου, ὅτι τὰ σπλάγχνα τῶν ἁγίων ἀναπέπαυται διὰ σοῦ ἀδελφέ. Διὸ

AD PHILEMONEM EPISTOLA PAVLI.

PAulus uinctus Chriſti Ieſu & Timotheus frater, Philemoni dilecto & collegæ noſtro, & Apphiæ dilectæ, & Archippo cõmilitoni noſtro, & quæ domi tuæ eſt, congregationi. Gratia uobis & pax à deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto. Gratias ago deo meo, ſemper mentionem tui faciens in precibus meis, cum audiam tuam charitatem ac fidẽ, quam habes erga dominum Ieſum, & erga omnes ſanctos, ut communicatio fidei tuæ efficax fiat in agnitione omnis boni, quod eſt in uobis erga Chriſtum Ieſum. Gaudium enim habemus multum, & conſolationem in dilectione tua, quod uiſcera ſanctorum refocillata ſunt per te frater. Quapropter quamuis mul

πολλὴν ἐν χριστῷ παῤῥησίαν ἔχων ἐπιτάσσειν σοι τὸ ἀνῆκον, διὰ τὴν ἀγάπην μᾶλλον παρακαλῶ, τοιοῦτος ὢν, ὡς παῦλος πρεσβύτης, νυνὶ δὲ καὶ δέσμιος ἰησοῦ χριστοῦ. παρακαλῶ σε περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου, ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου, ὀνήσιμον, τόν ποτέ σοι ἄχρηστον, νυνὶ δὲ σοὶ καὶ ἐμοὶ εὔχρηστον, ὃν ἀνέπεμψα. σὺ δὲ αὐτὸν, τουτέστι, τὰ ἐμὰ σπλάγχνα προσλαβοῦ, ὃν ἐγὼ ἐβουλόμην πρὸς ἐμαυτὸν κατέχειν, ἵνα ὑπὲρ σοῦ διακονῇ μοι ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ εὐαγγελίου, χωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης οὐδὲν ἠθέλησα ποιῆσαι, ἵνα μὴ ὡς κατὰ ἀνάγκην τὸ ἀγαθόν σου ᾖ, ἀλλὰ κατὰ ἑκούσιον. τάχα γὰρ διὰ τοῦτο ἐχωρίσθη πρὸς ὥραν, ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχῃς, οὐκέτι ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον, ἀδελφὸν ἀγαπητὸν, μάλιστα ἐμοὶ, πόσῳ δὲ μᾶλλον σοὶ καὶ ἐν σαρκὶ, καὶ ἐν κυρίῳ; εἰ οὖν ἐμὲ ἔχεις κοινωνὸν, προσλαβοῦ αὐτὸν ὡς ἐμέ. εἰ δέ τι ἠδίκησέ σε, ἢ ὀφείλει, τοῦτο ἐμοὶ ἐλλόγει. ἐγὼ παῦλος ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί. ἐγὼ ἀποτίσω. ἵνα μὴ λέγω σοι, ὅτι καὶ σεαυτόν μοι προσοφείλεις. ναὶ ἀδελφέ. ἐγώ σου ὀναίμην ἐν κυρίῳ· ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα ἐν κυρίῳ. πεποιθὼς τῇ ὑπακοῇ σου ἔγραψά σοι, εἰδὼς, ὅτι καὶ ὑπὲρ ὃ λέγω, ποιήσεις. ἅμα δὲ καὶ ἑτοίμαζέ μοι ξενίαν. ἐλπίζω γὰρ, ὅτι καὶ διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χαρισθήσομαι ὑμῖν. Ἀσπάζονταί σε ἐπαφρᾶς ὁ συναιχμάλωτός μου ἐν χριστῷ ἰησοῦ, μάρκος, ἀρίσταρχος, δημᾶς, λουκᾶς, οἱ συνεργοί μου. Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν. ἀμήν.

Ἐγράφη ἀπὸ ῥώμης διὰ ὀνησίμου οἰκέτου.

tam in Christo fiduciam habeā iniungendi tibi, id quod officij tui erat, tamen propter charitatem potius rogo, cū talis sim, nempe Paulus senex, nunc autem etiā uinctus Iesu Christi. Rogo autem pro filio meo, quem genui in uinculis meis, Onesimo, quondā tibi inutili, nunc uero tibi & mihi perutili, quem remisi. Tu autem eū, hoc est, uiscera mea suscipe, quem ego cupiebam apud me retinere, ut pro te ministraret mihi in uinculis euangelij, sed absq; tua sententia nihil uolui facere, ne uelut ex necessitate bonum tuum esset, sed spontaneum. Nam propterea forsitan secessit ad tempus, ut æternū eum reciperes, non iam ut seruū, sed supra seruum, nempe fratrem dilectum, maxime mihi, quanto autē magis tibi, & in carne, & in domino? Si igitur me habes consortem, suscipe illum tanq̃ me. Quod si qd læsit te, aut debet, hoc mihi imputato. Ego Paulus scripsi mea manu. Ego dependam. ut ne dicam tibi, quod etiam teipsum mihi insuper debes. Etiam frater. Ego te fruar in dño. Refocilla mea uiscera in domino. Confisus de obediētia tua scripsi tibi, sciens, quod etiam ultra q̃ dico, facturus sis. Simul autem etiam præpara mihi hospitiū. Spero enim, quod auxilio precum uestrarum donabor uobis. Salutant te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei. Gratia domini nostri Iesu Christi sit cum spiritu uestro. Amen.

Missa fuit è Rhoma per Onesimum seruum.

ὙΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ἙΒΡΑΙΟΥΣ ἘΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ἰταλίας. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι φυσιοῦντες τῷ νόμῳ καὶ ταῖς σκιαῖς, διὰ τοῦτο ὁ ἀπόστολος Παῦλος διδάσκαλος ἐθνῶν γενόμενος, καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἀποσταλείς, κηρύττειν τὸ εὐαγγέλιον. γράψας τε πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, γράφει λοιπὸν καὶ τοῖς ἐκ περιτομῆς πιστεύσασιν Ἑβραίοις ἀποδεικτικὴν ταύτην ἐπιστολήν, περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τοῦ πεπαῦσθαι τὴν σκιὰν τοῦ νόμου, καὶ πρῶτον μὲν ἀποδείκνυσι τοὺς προφήτας ἀπεστάλθαι, ἵνα περὶ τοῦ σωτῆρος ἀπαγγείλωσι, καὶ μετ' αὐτοὺς αὐτὸς ἐλθεῖν, δούλους τε εἶναι τοὺς προφήτας, καὶ μηνυτὰς τῆς αὐτοῦ παρουσίας. αὐτὸν δὲ τὸν Χριστὸν υἱὸν εἶναι θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε. καὶ ὅτι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἔδει ἄνθρωπον γενέσθαι, ἵνα διὰ τῆς τοῦ σώματος αὐτοῦ θυσίας καταργήσῃ τὸν θάνατον. οὐ γὰρ δι' αἵματος μόσχου, ἢ τράγου, ἀλλὰ δι' αἵματος Χριστοῦ ἔσεσθαι τὴν σωτηρίαν τοῖς ἀνθρώποις. ἀποδείκνυσι δέ, ὅτι ὁ νόμος οὐδένα ἐτελείωσεν, ἀλλὰ σκιὰν εἶχεν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. καὶ οὐ κατέπαυσεν ὁ λαός, ἀλλὰ κοινῇ πᾶσιν ἡμῖν ὑπολείπεται ἡ ἡμέρα τῆς καταπαύσεως. πάλιν δὲ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ ἱεραρχικὴ λειτουργία μετετέθη ἀπὸ Ἀαρὼν εἰς τὸν Χριστόν, οὗ τύπος ἦν ὁ Μελχισεδέκ. οὐκ ὢν ἐκ τοῦ Λευῒ πίστει δὲ δικαιοῦσθαι τοὺς πατέρας σημαίνει, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου. εἶτα πάλιν εἰς τὰ ἤθη προτρεψάμενος αὐτούς, καὶ ἀποδεξάμενος αὐτῶν τὴν διὰ Χριστὸν ὑπομονήν, καὶ πείσας τιμᾶν τοὺς πρεσβυτέρους, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTEROD.

Nulla gens obstinatioribus animis repugnabat euangelio Christi, quam Iudæorum. qui paulo etiam peculiariter erant infensi, quod se gentium apostolum profiteretur, quas Iudæi ut prophanas & impias abominabantur, quodque legem Mosaicam, quam illi sacrosanctam habebant, & euangelij uice per uniuersum orbē spargi cupiebant, antiquare uideretur. Adeo ut essent inter hos quoque qui Christi doctrinam receperant, qui putarent legis obseruationem cum euangelio miscendā. Hierosolymis igitur qui crediderant, uarijs calamitatibus afficiebantur ab ijs, qui resistebant euangelio, nam penes hos erat publica autoritas. conijciebantur in uincula, cædebantur, diripiebantur illorum bona. Hos itaque consolatur Paulus partim exemplo ueterum sanctorum, quorum plerique similibus, aut grauioribus calamitatibus exerciti sunt, quo uirtus illorum esset exploratior spectatiorque, ac præcipue exemplo Christi, partim spe præmij cœlestis. Deinde declarat, coruscante iā euangelio Christi, cessasse umbras legis Mosaicæ, multa repetēs ex ueteri testamento, & ad Christum accōmodans. Docet non ex obseruatione legis, ad tēpus datæ & imperfectæ, sperandā esse salutem, sed ex fide, qua ueteres etiam illi probatæ sanctimoniæ uiri, quorum memoria Iudæis erat sacrosancta, deo potissimū placuissent. In fine tradit præcepta quædam ad mores Christianos faciētia.

FINIS.

ΤΟΥ͂ ἉΓΊΟΥ ΠΑΥ͂ΛΟΥ ἈΠΟΣΤΌΛΟΥ ἘΠΙΣΤΟΛῊ ΠΡῸΣ ΤΟῪΣ ἙΒΡΑΊΟΥΣ.

Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ, ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, δι' ἑαυτοῦ καθαρισμὸν ποιησάμενος τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης ἐν ὑψηλοῖς, τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα. τίνι γὰρ εἶπέν ποτε τῶν ἀγγέλων, υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε; καὶ πάλιν, ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν. ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει. καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ. καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει. ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. πρὸς δὲ τὸν υἱόν, ὁ θρόνος σου ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν, διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. καὶ σὺ κατ' ἀρχὰς κύριε τὴν γῆν ἐθεμε

λίωσας

BEATI PAVLI APOSTOLI EPISTOLA AD HEBRAEOS.

DEVS olim multifariam, multisque modis locutus patribus per prophetas, extremis diebus hisce locutus est nobis per filium, quem cõstituit hæredẽ omnium, per quem etiam secula condidit. qui cum sit splendor gloriæ, & expressa imago substantiæ illius, modereturque omnia uerbo potẽtiæ suæ, per semetipsum purgatione facta peccatorum nostrorum, cõsedit in dextera maiestatis in excelsis, tanto præstantior factus angelis, quanto excellentius præ illis sortitus est nomen. Nam cui dixit unquam angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te? Ac rursum: Ego ero ei pater, & ille erit mihi filius. Rursum autem cum inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit: Et adorent eum omnes angeli dei. Et ad angelos quidem dicit: Qui creat angelos suos spiritus, & ministros suos ignis flammã. Ad filium autem: Thronus tuus deus in seculum seculi, uirga rectitudinis, uirga regni tui. Dilexisti iusticiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te deus, deus tuus, oleo exultationis ultra consortes tuos. Et tu in initio domine terræ fundamenta iecisti,

&

» λίωσας. καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ
» οὐρανοί, αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις,
» καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται,
» καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλα
» γήσονται, σὺ δὲ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ
» ἐκλείψουσι. πρὸς τίνα δὲ τῶν ἀγγέλων εἴρη-
κέν ποτε; κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ
τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν
σου. οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύμα
τα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοὺς
μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν;

Διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως ἡμᾶς προσέ-
χειν τοῖς ἀκουσθεῖσι, μήποτε παραῤῥυῶμεν.
εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγέ
νετο βέβαιος, καὶ πᾶσα παράβασις καὶ
παρακοὴ ἔλαβεν ἔνδικον μισθαποδο-
σίαν, πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα, τηλικαύ-
της ἀμελήσαντες σωτηρίας; ἥτις ἀρχὴν
λαβοῦσα λαλεῖσθαι διὰ τοῦ κυρίου, ὑπὸ τῶν
ἀκουσάντων εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη, συνεπι
μαρτυροῦντος τοῦ θεοῦ σημείοις τε καὶ τέ
ρασι, καὶ ποικίλαις δυνάμεσι, καὶ πνεύμα
τος ἁγίου μερισμοῖς, κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλη-
σιν. οὐ γὰρ ἀγγέλοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμέ
νην τὴν μέλλουσαν περὶ ἧς λαλοῦμεν. διε-
» μαρτύρατο δέ πού τις, λέγων, τί ἐστιν ἄν-
» θρωπος ὅτι μιμνήσκει αὐτοῦ, ἢ υἱὸς ἀνθρώ
» που, ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν; ἠλάττωσας αὐ-
» τὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους, δόξῃ καὶ τιμῇ
» ἐστεφάνωσας αὐτόν, καὶ κατέστησας αὐτὸν
» ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου. πάντα ὑπέ-
» ταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ. ἐν
γὰρ τῷ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα,
οὐδὲν ἀφῆκεν αὐτῷ ἀνυπότακτον. νῦν
δὲ οὔπω ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑπο-
τεταγμένα, τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέ-
λους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ
τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, δόξῃ καὶ τιμῇ
ἐστεφανωμένον, ὅπως χάριτι θεοῦ ὑπὲρ παν
τὸς γεύσηται θανάτου. ἔπρεπε γὰρ αὐτῷ,

δι' ὃν

& opera manuum tuarum sunt cœli: ipsi
peribunt, tu autem permanes, & omnes ut
uestimentum ueterascent, ac uelut amictũ
circumuolues eos, & mutabuntur, tu autẽ
idem es, & anni tui non deficient. Ad quẽ
autem angelorum dixit unquam? Sede à
dextris meis, donec posuero inimicos tu-
os, scabellum pedum tuorum. Nonne oẽs
sunt administratorij spiritus qui in mini-
sterium emittuntur propter eos qui hære-
des erunt salutis?

Propterea oportet nos uehementius
attẽdere, ijs quæ dicta sunt nobis, ne quã- II
do perfluamus. Etenim si is, qui per ange-
los dictus fuerat sermo, fuit firmus, & o-
mnis transgressio & inobedientia iustam
præmij repensationem accepit, quomodo
nos effugiemus, si tantam neglexerimus
salutem? quæ cum primum enarrari cœpe
rit per ipsum dominum, ab ijs qui audie-
rant, in nos confirmata fuit, attestante deo
& signis, & prodigijs simul, uarijsq; uirtu-
tibus, & spiritus sancti distributionibus,
iuxta ipsius uoluntatem. Non enim ange
lis subiecit orbem terræ futurum, de quo
loquimur. Testatus est autem alicubi qui-
dam, dicens: Quid est homo, quod me-
mor es eius, aut filius hominis, quod inui-
sis illum? Fecisti eum paululo inferiorem
angelis, gloria & honore coronasti eum,
& constituisti eum super opera manuum
tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus
eius. In hoc enim, quod ei subiecit omnia,
nihil omisit illi non subiectum. At non-
dum uidemus illi omnia esse subiecta. Eũ
uero qui pusillum quiddã diminutus fue
rat infra angelos, cernimus Iesum, pro-
pter cruciatum mortis, gloria & hono-
re coronatum, ut per gratiam dei pro o-
mni gustaret mortẽ. Decebat enim eum,

propter

δι᾽ ὃν τὰ πάντα, καὶ δι᾽ οὗ τὰ πάντα, πολ-
λοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τὸν ἀρχη-
γὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν, διὰ παθημάτων
τελειῶσαι. ὅ τε γὰρ ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζό-
μενοι ἐξ ἑνὸς πάντες. δι᾽ ἣν αἰτίαν οὐκ ἐ-
παισχύνεται ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλεῖν, λέ-
» γων. ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελ-
» φοῖς μου, ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε.
» καὶ πάλιν. ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ᾽ αὐ-
» τῷ. καὶ πάλιν. ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία,
» ἅ μοι ἔδωκεν ὁ θεός. ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία
κεκοινώνηκε σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ αὐτὸς
παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ
θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα
τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλ-
λάξῃ τούτους ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παν-
τὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. οὐ γὰρ δή-
που ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρ-
ματος ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται. ὅθεν ὤφει-
λε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι,
ἵνα ἐλεήμων γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς
τὰ πρὸς τὸν θεὸν, εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι τὰς
ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ. ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐ-
τὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις
βοηθῆσαι.

Ὅθεν ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν χριστὸν ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, ὡς καὶ μωϋσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. πλείονος γὰρ δόξης οὗτος παρὰ μωϋσῆν ἠξίωται, καθ᾽ ὅσον πλείονα τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν. πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπό τινος. ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας, θεός. καὶ μωϋσῆς μὲν πιστὸς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ὡς θεράπων, εἰς μαρτύριον τῶν λαληθησομένων. χριστὸς δὲ ὡς υἱὸς ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, οὗ οἶκος ἐσμὲν ἡμεῖς, ἐάνπερ τὴν παῤῥησίαν, καὶ τὸ καύχημα τῆς ἐλπίδος

propter quem sunt omnia, & per quē sunt omnia, ut multis filijs in gloriā adductis, principē salutis illorum per afflictiones pfectum redderet. Quandoquidem & qui sanctificat, & qui sanctificant͂, ex uno sunt omnes. Quam ob causam non erubescit fratres illos uocare, dicēs: Annunciabo nomen tuū fratribus meis, in medio ecclesiæ laudabo te. Et rursum: Ego ero fidens in illo. Et iterum: Ecce ego & pueri, quos mihi dedit deus. Posteaq̃ igitur pueri commercium habēt cum carne & sanguine, & ipse similiter particeps factus est eorundem, ut per mortem aboleret eum, qui mortis habebat imperiū, hoc est, diabolum, & liberos redderet eos, quicūq; metu mortis per omnem uitā obnoxij erant seruituti. Non enim uidelicet angelos assumit, sed semen Abrahæ assumit. Vnde debuit per omnia fratrib⁹ similis reddi, ut misericors esset & fidelis pontifex, in his quæ apud deum forent agenda, ad expiandum peccata populi. Nam ex hoc quod ipsi cōtigit tentatum esse, potest & ijs qui tentantur succurrere.

Vnde fratres sancti, uocationis cœle- III
stis participes, considerate apostolū & pōtificem confessionis nostræ Christum Iesum, quod fidelis sit ei qui ipsum constituit, quemadmodum & Moyses in tota domo ipsius. Tanto namq; maiore gloria, q̃ Moses, hic dignus est habitus, quanto maiorem habet honorem is qui construxit domū, quàm ipsa domus. Omnis eñ domus construitur ab aliquo. Porrò qui condidit omnia, deus est. Et Moyses quidem fidelis fuit in tota domo illius, ueluti minister, in testimonium eorum, quæ post dicenda erant. At Christus tanquàm filius administrauit domum ipsius, cuius dom⁹ sumus nos, si fiduciam, & gloriationem spei,

πίδος, μέχρι τέλους βεβαίαν κατάσχω/
μεν. διὸ καθὼς λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγι/
» ον, σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούση/
» τε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς
» ἐν τῷ παραπικρασμῷ, κατὰ τὴν ἡμέραν
» τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπείρασάν
» με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με, καὶ
» εἶδον τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη. διὸ
» προσώχθισα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ, καὶ εἶπον,
» ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔ/
» γνωσαν τὰς ὁδούς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀρ/
» γῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυ
σίν μου. βλέπετε ἀδελφοί, μήποτε ἔσται
ἔν τινι ὑμῶν καρδία πονηρὰ ἀπιστίας, ἐν
τῷ ἀποστῆναι ἀπὸ θεοῦ ζῶντος, ἀλλὰ πα
ρακαλεῖτε ἑαυτοὺς καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἄ/
χρις οὗ τὸ σήμερον καλεῖται, ἵνα μὴ σκληρυν
θῇ τὶς ἐξ ὑμῶν ἀπάτῃ τῆς ἁμαρτίας. μέ/
τοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ χριστοῦ, ἐάν περ
τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως, μέχρι τέλους
βεβαίαν κατάσχωμεν, ἐν τῷ λέγεσθαι, σή
μερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ
σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ
παραπικρασμῷ. τινὲς γὰρ ἀκούσαντες πα/
ρεπίκραναν, ἀλλ᾽ οὐ πάντες οἱ ἐξελθόντες
ἐξ αἰγύπτου διὰ μωσέως. τίσι δὲ προσώ/
χθισε τεσσαράκοντα ἔτη; οὐχὶ τοῖς ἁμαρτή
σασιν; ὧν τὰ κῶλα ἔπεσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ;
τίσι δὲ ὤμοσε, μὴ εἰσελεύσεσθαι εἰς τὴν κα
τάπαυσιν αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἀπειθήσασι; καὶ
βλέπομεν, ὅτι οὐκ ἠδυνήθησαν εἰσελθεῖν
δι᾽ ἀπιστίαν.

φοβηθῶμεν οὖν, μήποτε καταλειπο/
μένης ἐπαγγελίας εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατά
παυσιν αὐτοῦ, δοκῇ τις ἐξ ὑμῶν ὑστερηκέ/
ναι. καὶ γάρ ἐσμεν εὐηγγελισμένοι, καθά/
περ κἀκεῖνοι. ἀλλ᾽ οὐκ ὠφέλησεν ὁ λόγος
τῆς ἀκοῆς ἐκείνους, μὴ συγκεκραμένος τῇ
πίστει τοῖς ἀκούσασιν. εἰσερχόμεθα γὰρ εἰς
τὴν κατάπαυσιν οἱ πιστεύσαντες, καθὼς
» εἴρηκεν, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου,
εἰ εἰσελεύ/

spei, ad finem usque firmam tenuerimus. Quapropter sicut dicit spiritus ille sanctus: Hodie si uocem eius audieritis, ne obduretis corda uestra, sicut in exacerbatione, in die tentationis in deserto, ubi tentauerunt me patres uestri, probauerunt me, & uiderunt opera mea quadraginta annis. Quapropter infensus eram generationi illi, & dicebam: Semper errant corde. ipsi uero non cognouerunt uias meas, sicut iuraui in ira mea, si ingressuri sunt in requiem meam. Videte fratres, ne quando sit in ullo uestrum cor prauum, obnoxium incredulitati, ut desciscat à deo uiuente, sed exhortemini uos inuicem quotidie, quoad appellatur dies hodiernus, ne quis ex uobis induretur seductione peccati. Christi participes facti sumus, si sanè initium substantiæ, usque ad finem firmum tenuerimus. In hoc quod dicitur: hodie si uocem eius audieritis, ne obduretis corda uestra, sicut in exacerbatione. Nam quidam cum audissent, exacerbauerunt: at non omnes qui profecti fuerant ex Aegypto per Mosen. Quibus autem infensus fuit quadraginta annis? Nónne ijs, qui peccauerant? quorum membra conciderunt in deserto? Quibus autem iurauit, non ingressuros in requiem suam, nisi ijs, qui non obedierant? Et uidemus, quod non potuerint ingredi propter incredulitatem.

Metuamus igitur, ne IIII
quando derelicta promissione introëundi in requiem eius, uideatur aliquis ex uobis fuisse frustratus. Etenim nobis annunciatum est, quemadmodum & illis. At non profuit illis audisse sermonem, quod is non esset cum fide coniunctus, ijs qui audierant. Introimus enim in requiem, nos qui credidimus, quemadmodum dixit: Sicut iuraui in ira mea,

εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου, καί τοι τῶν ἔργων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου γενηθέντων. εἴρηκε γάρ που περὶ τῆς ἑβδόμης οὕτως. καὶ κατέπαυσεν ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων ἔργων αὐτοῦ. καὶ ἐν τούτῳ πάλιν. εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. ἐπεὶ οὖν ἀπολείπεταί τινας εἰσελθεῖν εἰς αὐτὴν, καὶ οἱ πρότερον εὐαγγελισθέντες, οὐκ εἰσῆλθον δι' ἀπείθειαν, πάλιν τινὰ ὁρίζει ἡμέραν σήμερον ἐν δαβὶδ λέγων, μετὰ τοσοῦτον χρόνον καθὼς εἴρηται. σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν. εἰ γὰρ αὐτοὺς ἰησοῦς κατέπαυσεν, οὐκ ἂν περὶ ἄλλης ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας. ἄρα ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ. ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὥσπερ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ θεός. σπουδάσωμεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατάπαυσιν, ἵνα μὴ ἐν τῷ αὐτῷ τις ὑποδείγματι πέσῃ τῆς ἀπειθείας. ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, καὶ ἐνεργὴς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ διϊκνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας, καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ. πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος. ἔχοντες οὖν ἀρχιερέα μέγαν διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, κρατῶμεν τῆς ὁμολογίας. οὐ γὰρ ἔχομεν ἀρχιερέα μὴ δυνάμενον συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, πεπειραμένον δὲ κατὰ πάντα, καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας. προσερχώμεθα οὖν μετὰ παῤῥησίας τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος, ἵνα λάβωμεν ἔλεον, καὶ χάριν εὕρωμεν εἰς εὔκαιρον βοήθειαν.

Πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ

πρὸς

si ingressuri sint in requiem meā, licet operibus à iactis fundamentis mundi pfectis. Dixit enim quodam in loco de septimo die sic: Et requieuit deus die septimo ab omnibus operibus suis. Et in hoc rursum: Si introibunt in requiem meam. Posteaquam igitur illud reliquum est, aliquos introire in eam, & quibus prius annunciatū fuit, non introierunt propter incredulitatē, rursum quendam præfinit diem, hodie, in Dauid dicēs, post tantum temporis, quē admodum dictum est: Hodie si uocē eius audieritis, ne obduretis corda uestra. Nā si eis Iesus requiem præstitisset, nequaquā de alio posthac die locutus fuisset. Itaque relinquitur sabbatismus populo dei. Nam qui ingressus est in requiem illius, & ipse requieuit ab operibus suis, quemadmodū à suis deus. Studeamus igitur ingredi in illam requiem, ne quis eodem concidat incredulitatis exemplo. Viuus est enim sermo dei, & efficax, & penetrantior quouis gladio utrinque incidente, ac pertingens usque ad diuisionem animæ simul ac spiritus, compagumque & medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis, nec est ulla creatura, quæ non manifesta sit in cōspectu illius. Sed omnia nuda, & resupinata oculis eius, ad quē nobis est sermo. Habentes igitur pōtificem magnū qui penetrauit cœlos, Iesum filium dei, teneamus professionem. Non enim habemus pontificem, qui non possit affici sensu infirmitatum nostrarum, sed tentatum p omnia, iuxta similitudinem absque peccato. Accedamus igitur cum fiducia ad thronum gratiæ, ut consequamur misericordiam, & gratiam inueniamus ad opportunum auxilium.

Nam omnis pōtifex qui ex hominibus V
assumit', p hominib' cōstituit', in his quæ

apud

πρὸς τὸν θεόν, ἵνα προσφέρῃ δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν, μετριοπαθεῖν δυνάμενος τοῖς ἀγνοοῦσι καὶ πλανωμένοις, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς περίκειται ἀσθένειαν. καὶ διὰ ταύτην ὀφείλει, καθὼς περὶ τοῦ λαοῦ, οὕτως καὶ περὶ ἑαυτοῦ προσφέρειν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν. καὶ οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμήν, ἀλλὰ ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καθάπερ καὶ ὁ ἀαρών. οὕτως καὶ ὁ χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γενηθῆναι ἀρχιερέα, ἀλλ᾽ ὁ λαλήσας πρὸς αὐτόν. υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. καθὼς καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει. σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν μελχισεδέκ. ὃς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, δεήσεις τε καὶ ἱκετηρίας πρὸς τὸν δυνάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων προσενέγκας, καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, καίπερ ὢν υἱός, ἔμαθεν ἀφ᾽ ὧν ἔπαθε τὴν ὑπακοήν, καὶ τελειωθεὶς ἐγένετο τοῖς ὑπακούουσιν αὐτῷ πᾶσιν, αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου, προσαγορευθεὶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν μελχισεδέκ. περὶ οὗ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμήνευτος λέγειν, ἐπεὶ νωθροὶ γεγόνατε ταῖς ἀκοαῖς. καὶ γὰρ ὀφείλοντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον, πάλιν χρείαν ἔχετε τοῦ διδάσκειν ὑμᾶς τίνα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ θεοῦ, καὶ γεγόνατε χρείαν ἔχοντες γάλακτος καὶ οὐ στερεᾶς τροφῆς. πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος, ἄπειρος λόγου δικαιοσύνης, νήπιος γάρ ἐστι. τελείων δέ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα, μὴ πάλιν θεμέλιον καταβαλλόμενοι μετανοίας ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, καὶ πίστεως ἐπὶ θεόν, βαπτισμῶν, διδαχῆς, ἐπιθέσεώς τε χειρῶν, ἀναστάσεώς τε νεκρῶν, καὶ κρίματος

apud deum aguntur, ut offerat donaria & uictimas ꝓ peccatis, qui placabilis esse possit ignorantibus & errantibus, quandoquidem & ipse circundatus est infirmitate. Et propter hanc debet, quemadmodum pro populo, ita & pro seipso immolare pro peccatis. Nemo sibiipsi usurpat honorem, sed qui uocatur etiam à deo, quemadmodum & Aaron. Ita & Christus non semetipsum glorificauit, ut fieret pontifex, sed is qui dixerat illi: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Sicut & alibi dicit: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinē Melchisedec. Qui in diebus carnis suæ, cum & precationes & supplicationes apud illum, qui poterat ipsum à morte seruare, cum clamore ualido & lachrymis obtulisset, & exauditus esset pro reuerentia, tametsi filius erat, tamen didicit ex his quæ passus est, obediētiam, ac perfectus redditus, omnibus qui sibi obedierunt, fuit causa salutis æternæ, cognominatus à deo pontifex secundū ordinationē Melchisedec. de quo nobis multa forent dicenda, eaq; difficilia explicatu, quandoquidem segnes facti estis auribus. Etenim cum debeatis pro temporis ratione doctores esse, rursum opus habetis, ut doceamus uos quæ sint elementa initij eloquiorum dei: factiq; estis ij, quibus lacte sit opus, & non solido cibo. Nam quisquis lactis est particeps, is rudis est sermonis iusticiæ, infans enim est. Porrò perfectorum est solidus cibus, nempe horum, qui propter assuetudinem, sensus habent exercitatos ad discretionem boni pariter ac mali.

Quapropter omisso, qui in Christo VI
rudes inchoat, sermone, ad perfectionem feramur, nō rursum fundamentū iacientes pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei in deū, baptismatū, doctrinæ, ac manuum impositionis, & resurrectiōis mortuorū, & iudicij

κρίματος αἰωνίου. καὶ τοῦτο ποιήσομεν,
ἐάν περ ἐπιτρέπῃ ὁ θεός. ἀδύνατον γὰρ τοὺς
ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δω-
ρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους γενηθέν-
τας πνεύματος ἁγίου, καὶ καλὸν γευσα-
μένους θεοῦ ῥῆμα, δυνάμεις τε μέλλον-
τος αἰῶνος, καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀ-
νακαινίζειν εἰς μετάνοιαν, ἀνασταυροῦντας
ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ παραδειγμα-
τίζοντας. γῆ γάρ, ἡ πιοῦσα τὸν ἐπ' αὐτῆς πολ-
λάκις ἐρχόμενον ὑετόν, καὶ τίκτουσα βο-
τάνην εὔθετον ἐκείνοις, δι' οὓς καὶ γεωργεῖ-
ται, μεταλαμβάνει εὐλογίας ἀπὸ τοῦ θε-
οῦ. ἐκφέρουσα δὲ ἀκάνθας, καὶ τριβόλους,
ἀδόκιμος, καὶ κατάρας ἐγγύς, ἧς τὸ τέ-
λος εἰς καῦσιν. πεπείσμεθα δὲ περὶ ὑμῶν
ἀγαπητοί, τὰ κρείττονα, καὶ ἐχόμενα
σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτως λαλοῦμεν. οὐ γὰρ
ἄδικος ὁ θεὸς ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἔργου ὑ-
μῶν, καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης, ἧς ἐνε-
δείξασθε εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, διακονήσαν-
τες τοῖς ἁγίοις, καὶ διακονοῦντες. ἐπιθυ-
μοῦμεν δὲ ἕκαστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐνδεί-
κνυσθαι σπουδὴν πρὸς τὴν πληροφορίαν
τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους, ἵνα μὴ νωθροὶ
γένησθε, μιμηταὶ δὲ τῶν διὰ πίστεως καὶ
μακροθυμίας κληρονομούντων τὰς ἐπαγ-
γελίας. τῷ γὰρ ἀβραὰμ ἐπαγγειλάμε-
νος ὁ θεός, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζο-
νος ὀμόσαι, ὤμοσε καθ' ἑαυτοῦ, λέγων, ἦ
μὴν εὐλογῶν εὐλογήσω σε, καὶ πληθύ-
νων πληθυνῶ σε. καὶ οὕτως μακροθυμή-
σας, ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας. ἄνθρωποι
μὲν γὰρ κατὰ τοῦ μείζονος ὀμνύουσι, καὶ
πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας, εἰς βεβαί-
ωσιν ὁ ὅρκος. ἐν ᾧ περισσότερον βουλό-
μενος ὁ θεὸς ἐπιδεῖξαι τοῖς κληρονόμοις
τῆς ἐπαγγελίας τὸ ἀμετάθετον τῆς βου-
λῆς αὐτοῦ, ἐμεσίτευσεν ὅρκῳ, ἵνα διὰ
δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς
ἀδύνατον ψεύσασθαι θεόν, ἰσχυρὰν
παράκλησιν

iudicij æterni. Atq; id faciemus, si quidem
permiserit deus. Nam fieri non potest, ut
qui semel fuerint illuminati, gustauerintq;
donum cœleste, & participes facti fuerint
spiritus sancti, gustauerintq; bonum dei
uerbum, ac uirtutes futuri seculi, si prolabã
tur, denuo renouentur per pœnitentiam,
ab integro crucifigẽtes sibimetipsis filium
dei, & ludibrio exponentes. Siquidem ter-
ra, quæ imbrem sæpius in se uenientem
combiberit, & progenuerit herbam accom
modam eis, opera quorum & colitur, reci-
pit benedictionem à deo. At quæ produ-
xerit spinas & tribulos, reproba est, & ma
ledictioni confinis, cuius exitus huc ten-
dit, ut exuratur. Cæterum persuasimus
nobis de uobis dilecti, quæ his sint melio-
ra, & cum salute coniuncta, tametsi sic lo-
quamur. Non enim iniustus est deus, ut
obliuiscatur operis uestri, & laboris ex cha
ritate suscepti, quam exhibuistis erga no-
men illius, qui ministrastis sanctis, & mi-
nistratis. Cupimus autem, ut unusquisq;
uestrum idem præstet studium ad plenã
spei certitudinem, usq; ad perfectionẽ, ne
sitis imbecilles, sed imitatores eorum, qui
per fidem ac patientiam hæreditatem acci
piunt promissionis. Deus enim pollicitus
Abrahæ, cum non posset per quenq; ma-
iorem iurare, iurauit per seipsum, dicens: ni
si benedicens benedixero tibi, & multipli
cans multiplicauero te. Atq; ita cum patiẽ-
ter expectasset, consecutus est promissum.
Nam homines quidem per eum iurant,
qui sit maior, atque ijsdem omnis contro-
uersiæ finis est, si accedat iurisiurandi con-
firmatio. Qua in re deus cum eximie uel
let hæredibus promissionis ostendere fir-
mitatẽ consilij sui, interposuit iusiurãdum,
uti per duas res immutabiles, in quibus fi-
eri nõ posset, ut mentiretur deus, ualidam
cõsolationẽ

παράκλησιν ἔχωμεν, οἱ καταφυγόντες κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος, ἣν ὡς ἄγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς, ἀσφαλῆ τε, καὶ βεβαίαν, καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος, ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ὑμῶν εἰσῆλθεν ἰησοῦς κατὰ τὴν τάξιν μελχισεδέκ, ἀρχιερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα.

οὗτος γὰρ ὁ μελχισεδὲκ βασιλεὺς σαλὴμ, ἱερεὺς τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὁ συναντήσας ἀβραὰμ, ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων, καὶ εὐλογήσας αὐτὸν, ᾧ καὶ δεκάτην ἀπὸ πάντων ἐμέρισεν ἀβραὰμ, πρῶτον μὲν ἑρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης, ἔπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς σαλὴμ, ὅ ἐστι, βασιλεὺς εἰρήνης, ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων, ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. θεωρεῖτε, δὲ πηλίκος οὗτος, ᾧ καὶ δεκάτην ἀβραὰμ ἔδωκεν ἐκ τῶν ἀκροθινίων ὁ πατριάρχης; καὶ οἱ μὲν ἐκ τῶν υἱῶν λευὶ τὴν ἱερατείαν λαμβάνοντες, ἐντολὴν ἔχουσιν ἀποδεκατοῦν τὸν λαὸν κατὰ τὸν νόμον, τουτέστι, τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, καίπερ ἐξεληλυθότας ἐκ τῆς ὀσφύος ἀβραάμ. ὁ δὲ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν, δεδεκάτωκε τὸν ἀβραὰμ, καὶ τὸν ἔχοντα τὰς ἐπαγγελίας εὐλόγηκεν. χωρὶς δὲ πάσης ἀντιλογίας, τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. καὶ ὧδε μὲν δεκάτας ἀποθνήσκοντες ἄνθρωποι λαμβάνουσιν, ἐκεῖ δὲ μαρτυρούμενος, ὅτι ζῇ, καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν, διὰ ἀβραὰμ καὶ λευὶ, ὁ δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται. ἔτι γὰρ ἐν τῇ ὀσφύϊ τοῦ πατρὸς ἦν, ὅτε συνήντησεν αὐτῷ ὁ μελχισεδέκ. εἰ μὲν οὖν τελείωσις διὰ τῆς λευϊτικῆς ἱερωσύνης ἦν, ὁ λαὸς γὰρ ἐπ᾽ αὐτῇ νενομοθέτητο, τίς ἔτι χρεία, κατὰ τὴν τάξιν μελχισεδὲκ ἕτερον ἀνίστασθαι ἱερέα, καὶ οὐ κατὰ

τὴν τάξιν

consolationem haberemus, qui huc confugimus, ut potiamur proposita spe, quam uelut ancoram tenemus animæ, tum tutā, tum firmā, & introeuntem usq; ad ea, quæ sunt intra uelum, ubi præcursor pro nobis ingressus est Iesus iuxta ordinem Melchisedec, pontifex factus in æternum.

Nam hic erat Melchisedec, rex Salem, VII
pōtifex dei altissimi, qui occurrit Abrahæ, reuertenti à cæde regū, & benedixit illi, cui & decimas ex omnibus impertitus est Abraham, qui primum quidem ex interpretatione dicitur rex iusticiæ, deinde uero etiam rex Salē, quod est rex pacis, ignoti patris, ignotæ matris, ignoti generis, nec initium dierum, neq; uitæ finem habens, sed assimilatus filio dei, manet sacerdos in ꝑpetuum. Considerate uero, quantus hic fuerit, cui etiam decimas dederit Abrahā patriarcha de spolijs? Atque ij quidem, qui quod sint de numero filiorum Leui, sacerdotij functionem sumunt, præceptum habent, ut decimas accipiant à populo iuxta legem, hoc est, à fratribus suis, licet egressis ex lumbis Abrahæ. At is cuius genus non recensetur ex illis, decimas accepit ab Abraham, & habenti promissiones benedixit. Porrò nemo negat, quin id quod minus est, ab eo quod maius est, benedictionem accipiat. Atq; hic quidē homines, qui moriuntur, decimas accipiunt. Illic autem is de quo testatum est, quod uiuat: & ut ita loquar, in Abraham decimatus est etiā ipse Leui, qui decimas solet accipere. Nā is adhuc in lumbis patris erat, cum occurreret Abrahæ Melchisedec. Proinde si consummatio ꝑ Leiticū sacerdotiū erat, siquidē per hoc populus legē acceperat, quid præterea fuit opus, aliū exoriri sacerdotē, q secundū ordinē Melchisedec, & nō secundū

ordinē

τὴν τάξιν ἀαρὼν λέγεσθαι; μετατιθεμένης
γὰρ τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου με
τάθεσις γίνεται. ἐφ᾽ ὃν γὰρ λέγεται ταῦτα,
φυλῆς ἑτέρας μετέσχηκεν, ἀφ᾽ ἧς οὐδεὶς προσέ
σχηκε τῷ θυσιαστηρίῳ. πρόδηλον γὰρ, ὅτι ἐξ
ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ κύριος ἡμῶν, εἰς ἣν
φυλὴν οὐδὲν περὶ ἱερωσύνης μωϋσῆς ἐλάλη-
σε. καὶ περισσότερον ἔτι κατάδηλόν ἐστιν, εἰ
κατὰ τὴν ὁμοιότητα μελχισεδὲκ ἀνίσαται
ἱερεὺς ἕτερος, ὃς οὐ κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκι
κῆς γέγονεν, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκατα
λύτου. μαρτυρεῖ γὰρ, ὅτι σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶ-
να κατὰ τὴν τάξιν μελχισεδέκ. ἀθέτησις μὲν
γὰρ γίνεται προαγούσης ἐντολῆς διὰ τὸ αὐ-
τῆς ἀσθενὲς καὶ ἀνωφελές. οὐδὲν γὰρ ἐτελείω-
σεν ὁ νόμος, ἐπεισαγωγὴ δὲ κρείττονος
ἐλπίδος, δι᾽ ἧς ἐγγίζομεν τῷ θεῷ, καὶ κα
θ᾽ ὅσον οὐ χωρὶς ὁρκωμοσίας. οἱ μὲν γὰρ
χωρὶς ὁρκωμοσίας εἰσὶν ἱερεῖς γεγονότες,
ὁ δὲ μετὰ ὁρκωμοσίας διὰ τοῦ λέγοντος
πρὸς αὐτόν. ὤμοσε κύριος, καὶ οὐ μεταμε-
ληθήσεται. σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν
τάξιν μελχισεδέκ. κατὰ τοσοῦτον κρείττο-
νος διαθήκης γέγονεν ἔγγυος ἰησοῦς, καὶ οἱ
μὲν πλείονές εἰσι γεγονότες ἱερεῖς, διὰ τὸ
θανάτῳ κωλύεσθαι παραμένειν. ὁ δὲ διὰ τὸ
μένειν αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀπαράβατον
ἔχει τὴν ἱερωσύνην, ὅθεν καὶ σώζειν εἰς τὸ
παντελὲς δύναται, τοὺς προσερχομένους
δι᾽ αὐτοῦ τῷ θεῷ, πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐν-
τυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν. τοιοῦτος γὰρ ἡ-
μῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεὺς, ὅσιος, ἄκακος, ἀ-
μίαντος, κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρ-
τωλῶν, καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γε-
νόμενος, ὃς οὐκ ἔχει καθ᾽ ἡμέραν ἀνάγ-
κην, ὥσπερ οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ
τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίας ἀναφέρειν, ἔπει
τα τῶν τοῦ λαοῦ. τοῦτο γὰρ ἐποίησεν ἐφά-
παξ, ἑαυτὸν ἀνενέγκας. ὁ νόμος γὰρ ἀν-
θρώπους καθίστησιν ἀρχιερεῖς, ἔχοντας
ἀσθένειαν

ordinē Aaron diceret? Quādoquidē trāſ-
lato ſacerdotio, neceſſe eſt, ut legis quoque
tranſlatio fiat. Nā is de quo dicūt̄ hæc, ad
aliā tribū ptinet, de qua nullus altari aſti-
tit. Palam eſt eñ, q̄ è tribu Iuda exort⁹ ſit
dn̄s noſter. At nihil locutus eſt de ſacerdo
tio Moſes, quod ad hanc tribū pertineat.
Idq́ʒ magis etiā liquet, ſi quidē ad ſimilitu
dinē Melchiſedec exoritur ſacerdos alius,
qui nō iuxta legē mandati carnalis factus
ſit, ſed iuxta potentiā uitæ indiſſolubilis.
Teſtificat̄ enim ad hunc modū: Tu ſacer-
dos in æternū ſecundū ordinem Melchiſe
dec. Abrogat̄ enim quod præceſſit præce-
ptū propter imbecillitatē, & inutilitatem.
Nam nihil ad perfectionē adduxit lex: ue-
rū erat introductio ad ſpem potiorē, per
quā appropinquamus deo, atq́ʒ hoc poti
orem, q̄ nō abſq́ʒ iureiurando res acta ſit.
Nam illi quidem citra iuſiurandum ſacer-
dotes facti ſunt: hi uero cum iureiurando,
per eum qui dixit ad illum: Iurauit domi-
nus & nō pœnitebit eū, tu ſacerdos in æter
nū ſecūdū ordinationē Melchiſedec. Tāto
potioris teſtamēti ſpōſor factus eſt Ieſus,
& illi quidē plures facti fuerūt ſacerdotes,
propterea, quod per mortem non ſineren
tur permanere. at hic quod idem maneat
in æternum, perpetuum habet ſacerdotiū,
unde & ſaluos facere ad plenum poteſt,
qui per ipſum adeunt deum, ſemp̱ uiuēs,
ad hoc ut interpellet pro illis. Talis eñ de
cebat ut eſſet nobis pōtifex pius, innocēs,
impollutus, ſegregatus à peccatorib⁹, & ſu
blimior cœlis factus, cui nō ſit quotidie ne
ceſſe, quēadmodū illis pontificibus, prius
pro proprijs peccatis uictimas offerre, de-
inde pro peccatis populi. Nam id fecit ſe-
mel, cum ſemetipſum obtulit. Siquidem
lex homines conſtituit pontifices, habētes
infirmitatē

ἀσθένειαν. ὁ λόγος δὲ τῆς ὁρκωμοσίας τῆς
μετὰ τὸν νόμον, υἱὸν εἰς τὸν αἰῶνα τετελει-
ωμένον. Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομέ-
νοις, τοιοῦτον ἔχομεν ἀρχιερέα, ὃς ἐκάθισεν
ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς
οὐρανοῖς, τῶν ἁγίων λειτουργὸς, καὶ τῆς σκη-
νῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ κύριος, καὶ
οὐκ ἄνθρωπος. πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ
προσφέρειν δῶρα καὶ θυσίας καθίσταται,
ὅθεν ἀναγκαῖον ἔχειν τι καὶ τοῦτον, ὃ προ-
σενέγκῃ. εἰ μὲν γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς, οὐδ᾽ ἂν ἦν ἱε-
ρεὺς, ὄντων τῶν ἱερέων τῶν προσφερόντων
κατὰ τὸν νόμον τὰ δῶρα. οἵτινες ὑποδείγμα-
τι καὶ σκιᾷ λατρεύουσι τῶν ἐπουρανίων, κα-
θὼς κεχρημάτισται μωϋσῆς, μέλλων ἐπιτε-
» λεῖν τὴν σκηνήν. ὅρα γάρ φησι, ποιήσῃς
» πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν
» τῷ ὄρει. νυνὶ δὲ διαφορωτέρας τέτυχε
λειτουργίας, ὅσῳ καὶ κρείττονός ἐστι διαθή-
κης μεσίτης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγε-
λίαις νενομοθέτηται. εἰ γὰρ ἡ πρώτη ἐκεί-
νη ἦν ἄμεμπτος, οὐκ ἂν δευτέρας ἐζητεῖτο
τόπος. μεμφόμενος γὰρ αὐτοῖς λέγει.
» ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει κύριος, καὶ
» συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν
» οἶκον ἰούδα, διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν
» διαθήκην ἣν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν
» ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐ-
» τῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς αἰγύπτου,
» ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου,
» κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, λέγει κύριος. ὅτι
» αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ
» ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, λέγει κύ-
» ριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν
» αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω
» αὐτοὺς, καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς θεὸν, καὶ αὐ-
» τοὶ ἔσονταί μοι εἰς λαόν. καὶ οὐ μὴ διδά-
» ξωσιν ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκα-
» στος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, λέγων, γνῶθι τὸν
» κύριον, ὅτι πάντες εἰδήσουσί με ἀπὸ μικροῦ
» αὐτῶν ἕως μεγάλου αὐτῶν, ὅτι ἵλεως ἔσομαι
ταῖς

infirmitatē. Porro sermo iurisiurandi, qui
supra legem fuit, filium cōstituit in æternū
cōsummatū. Cæterū eorū quæ dicimus VIII
illud est caput, q̃ talē habemus pontificē,
qui consedit ad dextram throni maiesta-
tis in cœlis, sanctorū administrator, ac ue-
ri tabernaculi, quod fixit deus, & non ho-
mo. Omnis enim pontifex ad offerēdum
donaria & uictimas cōstituit̃, unde neces-
se est, ut hic etiā habeat aliquid, quod offe
rat. Nam si esset in terra, ne sacerdos qui-
dē esset, ubi sunt sacerdotes qui offerūt iu-
xta legē donaria, quæ quidē exemplari &
umbræ deseruiunt cœlestiū. quēadmodū
oraculo responsum est Mosi, cū esset abso
luturus tabernaculū: nā uide, inquit, ut fa-
cias omnia secundū exemplar, quod ostē-
sum est tibi in monte, nunc uero hoc excel
lentius sortitus est sacerdotiū, quo præstā-
tioris est testamēti intercessor, quod in p̄-
stantioribus ꝓmissis sancitū est. Etenim si
prius illud tale fuisset, ut nihil in eo posset
reprehēdi, haudquaꝗ̃ fuisset secūdo quæ-
situs locus. Nā incusans eos loquit̃ illis: Ec
ce dies uenient, dicit dn̄s, & cōsummabo su
per domū Israël, & super domū Iuda, te-
stamentū nouum, non iuxta testamētum
quod feci patribus illorū in die cum appre
henderem manū illorū, ut educerē eos ex
Aegypto, quoniā ipsi nō p̄stiterūt in testa
mēto meo, & ego neglectui eos habui, di-
cit dn̄s. Nā hoc est testamentū, quod dis-
ponā domui Israël post dies illos, dicit do
minus, dans leges meas in mentē illorū, &
in corde illorū inscribā illas, & ero illis de⁹,
& ipsi erunt mihi populus. Et nō docebūt
quisque proximum suum, & unusquisque
fratrē suū, dicentes: Cognosce dominum,
quod omnes cognituri sint me, ab eo qui
pusillus fuerit inter eos, usq; ad eū qui ma
gnus est inter illos, quoniam placatus ero
S super

ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι. ἐν τῷ λέγειν καινὴν, πεπαλαίωκε τὴν πρώτην. τὸ δὲ παλαιούμενον καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφανισμοῦ.

Εἶχε μὲν οὖν καὶ ἡ πρώτη δικαιώματα λατρείας, τό, τε ἅγιον κοσμικόν. σκηνὴ γὰρ κατεσκευάσθη ἡ πρώτη, ἐν ᾗ ἥ τε λυχνία, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων, ἥτις λέγεται ἁγία. μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα σκηνὴ, ἡ λεγομένη ἁγία ἁγίων, χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον, καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης, περικεκαλυμμένην πάντοθεν χρυσίῳ, ἐν ᾗ στάμνος χρυσῆ ἔχουσα τὸ μάννα, καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης. ὑπεράνω δὲ αὐτῆς χερουβὶμ δόξης, κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον, περὶ ὧν οὐκ ἔστι νῦν λέγειν κατὰ μέρος. τούτων δὲ οὕτως κατεσκευασμένων, εἰς μὲν τὴν πρώτην σκηνὴν διὰ παντὸς εἰσίασιν οἱ ἱερεῖς, τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, οὐ χωρὶς αἵματος, ὃ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων. τοῦτο δηλοῦντος τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, μήπω πεφανερῶσθαι τὴν τῶν ἁγίων ὁδὸν, ἔτι τῆς πρώτης σκηνῆς ἐχούσης στάσιν, ἥτις παραβολὴ εἰς τὸν καιρὸν τὸν ἐνεστηκότα, καθ᾽ ὃν δῶρά τε καὶ θυσίαι προσφέρονται, μὴ δυνάμεναι κατὰ συνείδησιν τελειῶσαι τὸν λατρεύοντα, μόνον ἐπὶ βρώμασι καὶ πόμασι, καὶ διαφόροις βαπτισμοῖς, καὶ δικαιώμασι σαρκὸς, μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἐπικείμενα. Χριστὸς δὲ παραγενόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς μείζονος καὶ τελειοτέρας σκηνῆς, οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν, οὐ ταύτης τῆς κτίσεως, οὐδὲ δι᾽ αἵματος τράγων καὶ μόσχων, διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅγια, αἰωνίαν λύτρωσιν εὑρόμενος.

εἰ γὰρ

super iniusticijs illorũ, & peccatis eorũ, & iniquitatũ illorũ nõ recordabor amplius. Per hoc qđ dicit nouũ, antiquauit prius. Porrò quod antiquatur ac senescit, in propinquo est, ut euanescat.

Igitur habebat quidem etiam pri- IX
us illud, iustificationes, cultus, ac sanctum mundanum. Siquidem tabernaculum factum fuit primum, in quo erant lucernæ, & mensa, & propositio panum, quam uocant, sancta. Post secundum autem uelum erat tabernaculũ, quod uocatur sanctum sanctorum, aureum habẽs thuribulum, & arcam testamenti, undiq; circumtectam auro, in qua urna aurea habens manna, & uirga Aaron, quæ germinauerat, & tabulæ testamenti. Supra hanc autem cherubim gloriæ, obumbrantia propiciatorium. de quibus non est nunc dicendũ singulatim. His autem ad hunc ordinatis modum, in prius quidem tabernaculum semper ingrediuntur sacerdotes, qui sacrorum ritus peragant: in secundum autem semel quotannis solus pontifex, non sine sanguine, quẽ offert pro seipso, & pro populi ignorantijs. Illud significante spiritu sancto, nõdum manifestatam esse sanctorum uiam, adhuc priore tabernaculo consistente, quæ erat similitudo pro tempore tum præsente, in quo dona sacrificiaq; offeruntur, quæ non possint iuxta conscientiam perfectum reddere cultorem, in cibis dumtaxat & potionibus, & diuersis ablutionibus ac iustificationibus carnis, usq; ad tempus correctionis imposita. At Christus accedẽs põtifex futurorũ bonorũ, per maius & perfectius tabernaculũ, nõ manu factum, hoc est, non huius structuræ, neq; per sanguinem hircorum ac uitulorũ, sed per proprium sanguinem ingressus est semel in sancta, æterna redemptione reperta. Nam si

εἰ γὰρ τὸ αἷμα ταύρων, καὶ τράγων, καὶ σποδὸς δαμάλεως, ῥαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους, ἁγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα, πόσῳ μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ χριστοῦ, ὃς διὰ πνεύματος αἰωνίου ἑαυτὸν προσήνεγκεν ἄμωμον τῷ θεῷ, καθαριεῖ τὴν συνείδησιν ὑμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, εἰς τὸ λατρεύειν θεῷ ζῶντι. καὶ διὰ τοῦτο διαθήκης καινῆς μεσίτης ἐστὶν, ὅπως θανάτου γενομένου, εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ παραβάσεων, τὴν ἐπαγγελίαν λάβωσιν οἱ κεκλημένοι, τῆς αἰωνίου κληρονομίας· ὅπου γὰρ διαθήκη, θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι τοῦ διαθεμένου· διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία, ἐπεὶ μή ποτε ἰσχύει, ὅτε ζῇ ὁ διαθέμενος. ὅθεν οὐδ' ἡ πρώτη, χωρὶς αἵματος ἐγκεκαίνισται. λαληθείσης γὰρ πάσης ἐντολῆς κατὰ νόμον ὑπὸ μωϋσέως παντὶ τῷ λαῷ, λαβὼν τὸ αἷμα τῶν μόσχων καὶ τράγων, μετὰ ὕδατος καὶ ἐρίου κοκκίνου καὶ ὑσώπου, αὐτό τε τὸ βιβλίον καὶ πάντα τὸν λαὸν ἐῤῥάντισε, λέγων· τοῦτο τὸ αἷμα τῆς διαθήκης, ἧς ἐνετείλατο πρὸς ὑμᾶς ὁ θεός. καὶ τὴν σκηνὴν δὲ καὶ πάντα τὰ σκεύη τῆς λειτουργίας τῷ αἵματι πάντα ὁμοίως ἐῤῥάντιζε. σχεδὸν ἐν αἵματι πάντα καθαρίζεται κατὰ τὸν νόμον, καὶ χωρὶς αἱματεκχυσίας οὐ γίνεται ἄφεσις. ἀνάγκη οὖν τὰ μὲν ὑποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τούτοις καθαρίζεσθαι. αὐτὰ δὲ τὰ ἐπουράνια, κρείττοσι θυσίαις παρὰ ταύτας. οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. οὐδ' ἵνα πολλάκις προσφέρῃ ἑαυτὸν, ὥσπερ ὁ ἀρχιερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὰ ἅγια κατ' ἐνιαυτὸν ἐν αἵματι ἀλλοτρίῳ, ἐπεὶ ἔδει αὐτὸν πολλάκις παθεῖν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. νῦν δὲ ἅπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας

Nam ſi ſanguis taurorum & hircorum, & cinis iuuencæ,aſpergens inquinatos, ſanctificat ad carnis purificationē,quāto magis ſanguis Chriſti,qui per ſpiritum æternum ſeipſum obtulit immaculatum deo, purgabit conſcientiam ueſtram à mortuarijs operibus,ad ſeruiendum deo uiuenti? Et ob id noui teſtamenti conciliator eſt,ut morte intercedente,ad redemptionem earum præuaricationum,quæ fuerāt ſub priori teſtamento,ij qui uocati ſunt,promiſſionem accipiant æternæ hæreditatis. Siquidem ubi teſtamentum eſt,mors intercedat neceſſe eſt teſtatoris.Nam teſtamētum in mortuis ratum eſt,quandoquidem nōdū ualet,cum uiuit teſtator.Vnde ne prius quidem illud,abſq; ſanguine dedicatum fuit. Cum enim Moyſes omne præceptum iuxta legem expoſuiſſet omni populo, ſumpto ſanguine uitulorum & hircorum,cum aqua & lana coccina & hyſopo, ſimul & ipſum librum & totū populū aſperſit, dicens:Hic eſt ſanguis teſtamēti,quod mandauit uobis deus.Inſuper autem & tabernaculum,& omnia uaſa miniſterij,ſanguine conſimiliter aſpergebat. Et omnia ferè ſecundum legem ſanguine purificantur,& abſq; ſanguinis effuſione nō fit remiſſio. Itaq; neceſſe eſt,ut exemplaria quidem eorum quæ ſunt in cœlis,hiſce rebus purificētur. Cæterū ipſa cœleſtia potioribus quàm hæ ſint,uictimis mundentur. Nō enim in manu facta ſancta ingreſſus eſt Chriſtus,exemplaria uerorū,ſed in ipſum cœlū,ut appareat nūc in cōſpectu dei pro nobis, non ut ſæpius offerat ſemetipſum,quēadmodum pontifex ingreditur in ſancta ſingulis annis per ſanguinem alienū.Alioqui oportuiſſet illum ſæpius paſſum fuiſſe à condito mundo.Nunc autē ſemel,ſub conſummationem ſeculorum,ad profligationem

ἁμαρτίας, διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ πεφανέ-
ρωται. καὶ καθ' ὅσον ἀπόκειται τοῖς ἀν-
θρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο
κρίσις, οὕτως καὶ ὁ χριστὸς ἅπαξ προσενεχθεὶς
εἰς τὸ πολλῶν ἀνενεγκεῖν ἁμαρτίας, ἐκ δευ-
τέρου χωρὶς ἁμαρτίας ὀφθήσεται τοῖς αὐτὸν
ἀπεκδεχομένοις εἰς σωτηρίαν.

Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόν-
των ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν
πραγμάτων, κατ' ἐνιαυτὸν ταῖς αὐταῖς
θυσίαις ἃς προσφέρουσιν εἰς τὸ διηνεκὲς
οὐδέποτε δύναται τοὺς προσερχομένους
τελειῶσαι. ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐπαύσαντο προσφε-
ρόμεναι; διὰ τὸ μηδὲ μίαν ἔχειν ἔτι συ-
νείδησιν ἁμαρτιῶν τοὺς λατρεύοντας, ἅ-
παξ κεκαθαρμένους. ἀλλ' ἐν αὐταῖς ἀνά-
μνησις ἁμαρτιῶν κατ' ἐνιαυτόν. ἀδύνα-
τον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαι-
ρεῖν ἁμαρτίας. διὸ εἰσερχόμενος εἰς τὸν
κόσμον, λέγει. θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ
ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι, ὁλοκαυ-
τώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκη-
σας, τότε εἶπον, ἰδοὺ ἥκω, ἐν κεφαλίδι βι-
βλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι ὁ
θεὸς τὸ θέλημά σου. ἀνώτερον λέγων, ὅτι
θυσίαν καὶ προσφορὰν, καὶ ὁλοκαυτώ-
ματα, καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἠθέλη-
σας, οὐδὲ εὐδόκησας, αἵτινες κατὰ τὸν νό-
μον προσφέρονται, τότε εἴρηκεν, ἰδοὺ ἥκω
τοῦ ποιῆσαι ὁ θεὸς τὸ θέλημά σου, ἀναιρεῖ τὸ
πρῶτον, ἵνα τὸ δεύτερον στήσῃ, ἐν ᾧ θελή-
ματι ἡγιασμένοι ἐσμὲν, οἱ διὰ τῆς προσφο-
ρᾶς τοῦ σώματος τοῦ ἰησοῦ χριστοῦ ἐφά-
παξ. καὶ πᾶς μὲν ἱερεὺς ἕστηκε καθ' ἡμέ-
ραν λειτουργῶν, καὶ τὰς αὐτὰς πολλά-
κις προσφέρων θυσίας, αἵτινες οὐδέπο-
τε δύνανται περιελεῖν ἁμαρτίας. αὐτὸς
δὲ μίαν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσενέγκας θυ-
σίαν, εἰς τὸ διηνεκὲς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ
θεοῦ, τὸ λοιπὸν ἐκδεχόμενος, ἕως τεθῶ-
σιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ.

μία

peccati, per immolationem suiipsius appa
ruit. Et quatenus illud manet omnes ho-
mines, ut semel moriātur, post hoc autem
iudicium, ita & Christus semel oblatus, ut
multorum peccata tolleret, rursus absque
peccato cōspicietur, iis qui illum expectant
in salutem.

Nam lex umbram obtinens futuro- X
rum bonorum, non ipsam imaginem re-
rum, his hostiis quas singulis annis eas-
dem continenter offerunt, nunquam po-
test accedentes perfectos reddere. Alio-
qui nónne desiissent offerri? propterea,
quod nullam iam habuissent conscien-
tiam peccatorum, qui sacrificassent, ac se-
mel purgati essent. Atqui in istis com-
memoratio fit peccatorum quotannis.
Non enim potest sanguis taurorum &
hircorum auferre peccata. Quapropter
cum ingressurus est mundum, dicit: Sa-
crificium & oblationem noluisti. Cor-
pus autem aptasti mihi, holocautoma-
ta & pro peccato non comprobasti. Tunc
dixi: Ecce adsum, in capite libri scriptum
est de me, ut faciam deus uoluntatem
tuam. Superius cum dicit, sacrificium, &
oblationem, & holocautomata, & pro
peccato noluisti, neque comprobasti, quæ
iuxta legem offeruntur, tunc dixit: Ecce
adsum, ut faciam deus uoluntatem tuam:
tollit prius, ut posterius statuat: per quam
uoluntatem sanctificati sumus per obla-
tionem corporis Iesu Christi semel per-
actam. Et omnis quidem sacerdos as-
sistit quotidie, sacra peragens, & eas-
dem sæpius offerens hostias, quæ nun-
quam possint auferre peccata. Hic ue-
ro, una pro peccatis oblata uictima, per-
petuo sedet ad dexteram dei, id quod
superest expectans, donec reddantur ini-
mici ipsius, scabellum pedum eius.

Vnica

μιᾷ γὰρ προσφορᾷ τετελείωκεν εἰς τὸ δι-
ηνεκὲς τοὺς ἁγιαζομένους. μαρτυρεῖ δὲ ἡ-
μῖν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. μετὰ γὰρ τὸ
» προειρηκέναι, αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσο-
» μαι πρὸς αὐτοὺς, μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας
» λέγει κύριος, διδοὺς νόμους μου ἐπὶ καρδί-
» ας αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῶν διανοιῶν αὐτῶν ἐπι-
» γράψω αὐτοὺς, καὶ τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ τῶν
» ἀνομιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι. ὅπου δὲ
ἄφεσις τούτων, οὐκ ἔτι προσφορὰ περὶ ἁ-
μαρτίας. Ἔχοντες οὖν ἀδελφοὶ παῤῥησί-
αν εἰς τὴν εἴσοδον τῶν ἁγίων ἐν τῷ αἵ-
ματι Ἰησοῦ, ἣν ἐνεκαίνισεν ἡμῖν ὁδὸν
πρόσφατον καὶ ζῶσαν διὰ τοῦ καταπετά-
σματος, τουτέστι, τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἱε-
ρέα μέγαν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, προσερ-
χώμεθα μετὰ ἀληθινῆς καρδίας ἐν πλη-
ροφορίᾳ πίστεως, ἐῤῥαντισμένοι τὰς καρδί-
ας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς, καὶ λελουμέ-
νοι τὸ σῶμα, ὕδατι καθαρῷ, κατέχωμεν
τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος, ἀκλινῆ. πι-
στὸς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος. καὶ κατανο-
ῶμεν ἀλλήλους εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης,
καὶ καλῶν ἔργων, μὴ ἐγκαταλιπόντες
τὴν ἐπισυναγωγὴν ἑαυτῶν, καθὼς ἔθος τι-
σὶν, ἀλλὰ παρακαλοῦντες, καὶ τοσούτῳ μᾶλ-
λον, ὅσῳ βλέπετε ἐγγίζουσαν τὴν ἡμέραν.
ἑκουσίως γὰρ ἁμαρτανόντων ἡμῶν μετὰ
τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, οὐκ
ἔτι περὶ ἁμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία,
φοβερὰ δέ τις ἐκδοχὴ κρίσεως, καὶ πυρὸς
ζῆλος ἐσθίειν μέλλοντος τοὺς ὑπεναντίους.
ἀθετήσας τὶς νόμον μωϋσέως, χωρὶς οἰ-
κτιρμῶν ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀ-
ποθνήσκει. πόσῳ δοκεῖτε χείρονος ἀξιωθή-
σεται τιμωρίας, ὁ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ κα-
ταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης
κοινὸν ἡγησάμενος, ἐν ᾧ ἡγιάσθη, καὶ τὸ
πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας. οἴδαμεν γὰρ
» τὸν εἰπόντα, ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταπο-
» δώσω, λέγει κύριος. καὶ πάλιν, κύριος

Vnica enim oblatione perfectos effecit in
perpetuum, eos qui sanctificantur. Testifi-
catur autem nobis & ipse spiritus sanctus,
nimirum cum prædixerit, Hoc est testamē-
tum, quod condam erga illos, post dies il-
los, dicit dominus, dans leges meas in cor-
de illorum, & in mentibus illorum inscri-
bam eas, & peccatorum atque iniquitatum
illorum non recordabor amplius. Porrò
ubi horum est remissio, non est amplius
oblatio pro peccato. Cum igitur fratres, ha-
beamus libertatem adeundi in sancta per
sanguinem Iesu, ea uia quā dedicauit no-
bis recentem ac uiuentem, per uelamentū,
hoc est, per carnem suam, cumque habea-
mus sacerdotem magnum præfectum do-
mui dei, accedamus cum uero corde, in cer-
titudine fidei, aspersi cordibus, ac depulsa
conscientia mala, & abluti corpore, aqua
pura, teneamus confessionem spei, non ua-
cillantem, fidelis enim qui promisit, & con-
sideremus nos inuicem, in hoc, ut prouoce-
mus ad charitatem & bona opera, non de-
serentes aggregationem nostri mutuam,
sicuti mos est nonnullis, sed adhortantes
inuicem, idque hoc magis, quod uidetis ap-
propinquantem diem. Nā si uolentes pec-
cauerimus post acceptam cognitionem ue-
ritatis, nō ultra pro peccatis reliqua est ho-
stia, sed formidabilis quædam expectatio
iudicij, & ignis uehementia, qui deuoratu-
rus est aduersarios. Qui aspernatus fuerit
Moysi legem, absque misericordia, sub du-
obus aut tribus testibus moritur. Quanto
putatis peioribus afficietur supplicijs, qui
filium dei conculcarit, & sanguinem testa-
menti, ceu rem prophanam habuerit, per
quem fuerat sanctificatus, & spiritum gra-
tiæ contumelia affecerit. Nouimus enim
eum qui dixit: Meum est ulcisci, ego repen-
dam, dicit dominus. Et rursum: Dominus

κρινεῖ τὸν λαὸν αὐτοῦ. φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας θεοῦ ζῶντος. Ἀναμιμνήσκεσθε δὲ τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες, πολλὴν ἄθλησιν ὑπεμείνατε παθημάτων. τοῦτο μὲν, ὀνειδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι, τοῦτο δὲ κοινωνοὶ τῶν οὕτως ἀναστρεφομένων γενηθέντες. καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε, καὶ τὴν ἁρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε, γινώσκοντες ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς κρείττονα ὕπαρξιν ἐν οὐρανοῖς καὶ μένουσαν. μὴ ἀποβάλητε οὖν τὴν παῤῥησίαν ὑμῶν, ἥτις ἔχει μισθαποδοσίαν μεγάλην. ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρείαν, ἵνα τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ποιήσαντες, κομίσησθε τὴν ἐπαγγελίαν. ἔτι γὰρ μικρὸν ὅσον ὅσον, ὁ ἐρ-
» χόμενος ἥξει, καὶ οὐ χρονιεῖ. ὁ δὲ δίκαιος
» ἐκ πίστεως ζήσεται, καὶ ἐὰν ὑποστείληται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ. ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐσμὲν ὑποστολῆς εἰς ἀπώλειαν, ἀλλὰ πίστεως εἰς περιποίησιν ψυχῆς.

Ἔστι δὲ πίστις, ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων. ἐν ταύτῃ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι. πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. πίστει πλείονα θυσίαν ἄβελ παρὰ κάϊν προσήνεγκε τῷ θεῷ, δι᾽ ἧς ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ δι᾽ αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖ. πίστει ἐνὼχ μετετέθη τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον, καὶ οὐχ εὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ θεός. πρὸ γὰρ τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ μεμαρτύρηται εὐηρεστηκέναι τῷ θεῷ. χωρὶς δὲ πίστεως ἀδύνατον εὐαρεστῆσαι. πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ θεῷ, ὅτι ἔστι, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται. πίστει χρηματισθεὶς νῶε περὶ τῶν μηδέπω βλεπομένων, εὐλαβηθεὶς, κατεσκεύασε κιβωτὸν

iudicabit populum suum. Horrendum est incidere in manus dei uiuentis. Redeāt autem uobis in memoriā superiores dies, in quibus illuminati, ingens certamen sustinuistis afflictionũ, partim quidē, dũ & ꝓbris & pressuris affecti, spectaculo fuistis omnibus, partim dum consortes ita cõuersantium facti estis. Siquidē & afflictionũ, quæ ex uinculis meis contigerunt participes, fuistis, & direptionē facultatũ uestrarum cũ gaudio accepistis, sciētes uos habere in uobis, potiorē substantiā in cœlis ac manentē. Ne abieceritis igit fiduciam uestram, quæ magnā habet præmij retributionem. Nā patientia uobis est opus, ut ubi uoluntatē dei peregeritis, reportetis ꝓmissionē. Adhuc em̄ perpusillũ tēporis, & qui uenturus est ueniet, & nõ tardabit. Iustus aũt ex fide uicturus est. & si se subduxerit, nõ probabit animo meo. At nos non sumus qui subducamus nos in ꝑditionē, sed ad fidē ꝑtinemus in acquisitionē animæ.

Est aũt fides, earũ rerũ quæ sperant, sub XI
stantia, argumentũ eorũ, quæ nõ uidētur. ꝑ hanc em̄ testimoniũ meruerũt seniores. Per fidem intelligimus ꝑfecta fuisse secula uerbo dei, ut ex his quæ nõ apparebāt, ea quæ uident, fierent. Per fidē uberiorē hostiā Abel obtulit deo, q̄ Cain: ꝑ quā testimoniũ meruit, q̄ esset iustus, testimoniũ ꝑhibente de donarijs illius deo, & per hāc mortuus adhuc loquit. Per fidē Enoch fuit translatus, ne uideret mortē, nec fuit inuētus, propterea quod transtulerat illũ deus. priusq̄ enim trāsferretur, testimoniũ meruerat, quod placuisset deo. Atqui sine fide, fieri nõ potest, ut quis illi placeat. Nam qui accedit ad deum, hũc credere oportet, esse deũ, & esse remuneratorē quærētibns se. Per fidem admonitus oraculo Noë, ea quæ nõdum uidebātur, ueritus, apparauit arcam

κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, δι᾽ ἧς
κατέκρινε τὸν κόσμον, καὶ τῆς κατὰ πίστιν
δικαιοσύνης ἐγένετο κληρονόμος. πίστει κα-
λούμενος ἀβραὰμ ὑπήκουσεν ἐξελθεῖν εἰς
τὸν τόπον, ὃν ἤμελλε λαμβάνειν εἰς κληρο-
νομίαν, καὶ ἐξῆλθε, μὴ ἐπιστάμενος ποῦ
ἔρχεται. πίστει παρῴκησεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγε-
λίας, ὡς ἀλλοτρίαν, ἐν σκηναῖς κατοικήσας
μετὰ ἰσαὰκ καὶ ἰακὼβ τῶν συγκληρονόμων
τῆς ἐπαγγελίας τῆς αὐτῆς. ἐξεδέχετο γὰρ τὴν
τοὺς θεμελίους ἔχουσαν πόλιν, ἧς τεχνί-
της καὶ δημιουργὸς ὁ θεός. πίστει καὶ αὐτὴ
σάῤῥα δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρμα-
τος ἔλαβε, καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτε-
κεν, ἐπεὶ πιστὸν ἡγήσατο τὸν ἐπαγγειλά-
μενον. διὸ καὶ ἀφ᾽ ἑνὸς ἐγεννήθησαν, καὶ ταῦ-
τα νενεκρωμένου, καθὼς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρα-
νοῦ τῷ πλήθει, καὶ ὡσεὶ ἄμμος ἡ παρὰ τὸ
χεῖλος τῆς θαλάσσης ἡ ἀναρίθμητος. κατὰ πί-
στιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ λαβόντες τὰς
ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόῤῥωθεν αὐτὰς ἰδόν-
τες καὶ πεισθέντες, καὶ ἀσπασάμενοι καὶ
ὁμολογήσαντες, ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοί
εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς. οἱ γὰρ τοιαῦτα λέγοντες, ἐμ-
φανίζουσιν, ὅτι πατρίδα ἐπιζητοῦσι. καὶ εἰ
μὲν ἐκείνης ἐμνημόνευον ἀφ᾽ ἧς ἐξῆλθον, εἶ-
χον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι. νῦν δὲ κρείτ-
τονος ὀρέγονται, τουτέστιν ἐπουρανίου. διὸ
οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς ὁ θεὸς, θεὸς ἐπι-
καλεῖσθαι αὐτῶν, ἡτοίμασε γὰρ αὐτοῖς
πόλιν. πίστει προσενήνοχεν ἀβραὰμ τὸν
ἰσαὰκ πειραζόμενος, καὶ τὸν μονογενῆ
προσέφερεν, ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξά-
» μενος, πρὸς ὃν ἐλαλήθη, ὅτι ἐν ἰσαὰκ
» κληθήσεταί σοι σπέρμα, λογισάμενος, ὅτι
καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατὸς ὁ θεὸς, ὅθεν
αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο. πί-
στει περὶ μελλόντων εὐλόγησεν ἰσαὰκ τὸν
ἰακὼβ καὶ τὸν ἠσαῦ. πίστει ἰακὼβ ἀποθνή-
σκων, ἕκαστον τῶν υἱῶν ἰωσὴφ εὐλόγησε, καὶ
προσεκύνησεν

arcam ad salutem domus suæ, per quã ar-
cam cōdemnauit mundum, & eius quæ se-
cūdum fidem est, iusticiæ factus est hæres.
Per fidem, appellatus Abraham, obedijt,
ut exiret in locum quem accepturus erat
in hæreditatem, & exiuit, nesciēs quò esset
uenturus. Per fidem cōmigrauit in terram
promissionis, ueluti peregrinam, cum in ta
bernaculis habitasset cum Isaac & Iacob,
cohæredibus eiusdem promissionis. Expe
ctauerat enim habentem fundamenta ci-
uitatem, cuius opifex & conditor est deus.
Per fidem & ipsa Sara uim ad concipien-
dum ac retinendum semen accepit, ac præ-
ter ætatis rationem peperit, q̄ fidelem iudi
caret eum qui promiserat. Quapropter &
ex uno prognati sunt posteri, eoq́; iam an
nis effœto, tanto numero, quãto sunt stel-
læ cœli, & uelut arena, quæ est iuxta margi
nem maris innumerabilis. Iuxta fidē mor
tui sunt hi omnes, cum nō accepissent pro-
missiones, sed procul eas uidissent, & credi-
dissent, salutassentq́;, & confessi fuissent, se
hospites atq; aduenas esse in terra. Nam
hæc qui dicunt, declarant se patriam inqui
rere. Et si illius quidem memores fuissent,
unde fuerant profecti, habebant opportu
nitatem reuertendi. Nunc autem melio-
rem expetunt, hoc est, cœlestem. Quapro-
pter non erubescit ipse deus uocari deus il
lorum. parauerat enim illis ciuitatem. Per
fidem obtulit Abraham Isaac, cum ten-
taretur, & unigenitum obtulit, in quo pro
missiones acceperat, ad quem dictum fu
erat: In Isaac uocabitur tibi semen, cum
illud secum perpendisset, deum uel à mor
tuis excitare posse, unde illū etiã resurrecti
onis typo reduxit. Per fidē de futuris bene
dixit Isaac filio Iacob, & Esau. Per fidē, Ia-
cob moriēs, singulis filijs Ioseph bñdixit. &

προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐ-
τοῦ. πίστει, ἰωσὴφ τελευτῶν, περὶ τῆς ἐξό-
δου τῶν υἱῶν ἰσραὴλ ἐμνημόνευσε, καὶ περὶ
τῶν ὀστέων αὐτοῦ ἐνετείλατο. πίστει, μωϋσῆς
γεννηθεὶς, ἐκρύβη τρίμηνον ὑπὸ τῶν πα-
τέρων αὐτοῦ, διότι εἶδον ἀστεῖον τὸ παι-
δίον, καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὸ διάταγμα
τοῦ βασιλέως. πίστει, μωϋσῆς μέγας γενό-
μενος, ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς
φαραὼ, μᾶλλον ἑλόμενος συγκακουχεῖ-
σθαι τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ, ἢ πρόσκαιρον ἔχειν
ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν· μείζονα πλοῦτον
ἡγησάμενος τῶν ἐν αἰγύπτῳ θησαυρῶν, τὸν
ὀνειδισμὸν τοῦ χριστοῦ. ἀπέβλεπε γὰρ εἰς
τὴν μισθαποδοσίαν. πίστει κατέλιπεν αἴ-
γυπτον, μὴ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τοῦ βα-
σιλέως. τὸν γὰρ ἀόρατον ὡς ὁρῶν ἐκαρ-
τέρησε. πίστει πεποίηκε τὸ πάσχα καὶ τὴν
πρόσχυσιν τοῦ αἵματος, ἵνα μὴ ὁ ὀλοθρεύ-
ων τὰ πρωτότοκα, θίγῃ αὐτῶν. πίστει δὲ δι-
έβησαν τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν ὡς διὰ ξη-
ρᾶς, ἧς πεῖραν λαβόντες οἱ αἰγύπτιοι, κα-
τεπόθησαν. πίστει τὰ τείχη ἱεριχὼ κατέπε-
σε, κυκλωθέντα ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας. πίστει ῥα-
ὰβ ἡ πόρνη οὐ συναπώλετο τοῖς ἀπειθήσα-
σι, δεξαμένη τοὺς κατασκόπους μετ᾽ εἰρήνης.
καὶ τί ἔτι λέγω; ἐπιλείψει γάρ με διηγού-
μενον ὁ χρόνος περὶ γεδεὼν, βαράκ τε, σα-
μψὼν, καὶ ἰεφθάε, δαβίδ τε καὶ σαμου-
ὴλ, καὶ τῶν προφητῶν, οἳ διὰ πίστεως κατη-
γωνίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύ-
νην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραξαν στό-
ματα λεόντων, ἔσβεσαν δύναμιν πυρὸς,
ἔφυγον στόματα μαχαίρας, ἐνεδυναμώ-
θησαν ἀπὸ ἀσθενείας, ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ
ἐν πολέμῳ, παρεμβολὰς ἔκλιναν ἀλλο-
τρίων. ἔλαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως
τοὺς νεκροὺς αὐτῶν. ἄλλοι δὲ ἐτυμπανί-
σθησαν, οὐ προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρω-
σιν, ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσιν. ἕ-
τεροι δὲ ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πεῖραν

ἔλαβον

adorauit fastigiũ uirgæ illius. Per fidẽ, Io-
seph moriens, de egressione filiorum Isra-
el meminit, deq; ossibus suis mãdauit. Per
fidem, cum natus esset Moyses, occultatus
est menses treis, à parentibus suis, propter-
ea quod uiderent elegantem puellum, nec
ueriti sunt edictum regis. Per fidem, Mo-
ses iã grandis, renuit uocari filius filiæ Pha
raonis, potius eligens simul malis affici cũ
populo dei, quàm temporarijs peccati cõ-
modis frui, maiores arbitrat9 diuitias, pro
brum Christi, quàm Aegyptiorum the-
sauros. Respectum enim habebat remu-
nerationis. Per fidem reliquit Aegyptum
haud ueritus ferociam regis. Perinde enim
quasi uidisset eum qui est inuisibilis, ita ob
durauit. Per fidem fecit pascha, & effusio-
nem sanguinis: ne is qui perimebat primo-
genita, tangeret ipsos. Per fidem transie-
runt rubrum mare, ueluti per siccam terrã,
quod cum tentassent Aegyptij, absorpti
sunt. Per fidem mœnia Hiericho concide-
runt, circumdata ad dies septem. Per fi-
dem Raab meretrix non perijt unà cum
ijs qui non obedierant, cum excepisset ho-
spitio exploratores pacifice. Et quid præ-
terea loquor? Deficiet enim me tempus,
commemorantem de Gedeone, de Barac,
& Sampsone, & Hiephthaë, necnon Da-
uid & Samuële, ac prophetis, qui per fi-
dem expugnauerunt regna, operati sunt
iusticiam, assecuti sunt promissiones, oc-
cluserunt ora leonum, extinxerunt uim
ignis, effugerunt acies gladij, ualidi fa-
cti sunt ex imbecillitate, effecti sunt robu-
sti in bello, incursiones auerterunt extero-
rum. Mulieres acceperunt ex resurrectio-
ne mortuos suos. Alij uero distenti sunt,
aspernati redemptionem, ut potiorem
sortirentur resurrectionem. Alij rur-
sus ludibrijs & flagris explorati sunt,

insup

ἔλαβον, ἔτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς, ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐπειράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον, περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι, καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς. καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν.

Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, καὶ τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν, δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν, καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν, ὃς ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς, ὑπέμεινε σταυρὸν, αἰσχύνης καταφρονήσας, ἐν δεξιᾷ τε τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ ἐκάθισεν. ἀναλογίσασθε γὰρ τὸν τοιαύτην ὑπομεμενηκότα ὑπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς αὐτὸν ἀντιλογίαν, ἵνα μὴ κάμητε, ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἐκλυόμενοι. οὔπω μέχρις αἵματος ἀντικατέστητε, πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀνταγωνιζόμενοι, καὶ ἐκλέλησθε τῆς παρακλήσεως, ἥτις ὑμῖν ὡς υἱοῖς διαλέγεται. υἱέ μου μὴ ὀλιγώρει παιδείας κυρίου, μηδὲ ἐκλύου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος. ὃν γὰρ ἀγαπᾷ κύριος, παιδεύει. μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται. εἰ παιδείαν ὑπομένετε, ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ θεός. τίς γάρ ἐστιν υἱὸς, ὃν οὐ παιδεύει πατήρ; εἰ δὲ χωρίς ἐστε παιδείας, ἧς μέτοχοι γεγόνασι πάντες, ἄρα νόθοι ἐστὲ καὶ οὐχ υἱοί. εἶτα τοὺς μὲν τῆς σαρκὸς ἡμῶν πατέρας εἴχομεν παιδευτὰς καὶ ἐνετρεπόμεθα, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑποταγησόμεθα τῷ πατρὶ τῶν πνευμάτων, καὶ ζήσομεν; οἱ μὲν γὰρ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, ἐπαίδευον,

insuper & uinculis & carcere, lapidati sunt, dissecti sunt, tentati sunt, occisione gladij occubuerunt, oberrarunt in ouillis & caprinis pellibus, destituti, pressi, afflicti, qbus indignus erat mũdus, in desertis errantes, & montibus, ac speluncis, & cauernis terræ. Atque omnes hi testimoniũ promeriti per fidem, non acceperant promissionem, quod deus de nobis melius quiddam puiderat, ne sine nobis cõsummarẽt.

Proinde nos quoq;, cum tanta septi simus nube testium, deposito onere omni, & tenaciter inhærente peccato, per tolerãtiam curramus in proposito nobis certamine, respicientes ad fidei ducem, & consummatorẽ Iesum. qui pro proposito sibi gaudio, pertulit crucẽ ignominia contẽpta, & ad dexteram throni dei consedit. Reputate enim q̃ is talem sustinuerit à peccatoribus aduersus se cõtradictionem, ne defatigemini, animis defecti. Nondũ usq; ad sanguinem restitistis, aduersus peccatũ repugnãtes, & obliti estis exhortationis, quæ uobis tanquam filijs loquitur: Fili mi, ne neglexeris correptionem domini, neq; deficias cum ab eo argueris. Quem enim diligit dominus, corripit: flagellat autem omnẽ filiũ, quem recipit. Si castigationẽ sustinetis, ueluti filijs uobis offert se deus. Quis enim est filius, quem nõ castigat pater? Quod si alieni estis à castigatione, cuius participes sunt omnes: igitur spurij estis, nõ filij. Itaq; cũ carnis nostræ patres habuerimus castigatores, & reueriti simus illos, an nõ multo magis subijciemur patri spirituũ, & uiuemus? Atq; illi quidem ad paucos dies, pro arbitratu suo nos erudiebãt: hic autẽ

XII

ὁ δὲ ἐπὶ τὸ συμφέρον εἰς τὸ μεταλαβεῖν τῆς
ἁγιότητος αὐτοῦ. πᾶσα δὲ παιδεία πρὸς μὲν
τὸ παρὸν οὐ δοκεῖ χαρᾶς εἶναι, ἀλλὰ λύπης·
ὕστερον δὲ καρπὸν εἰρηνικὸν τοῖς δι᾽ αὐτῆς
γεγυμνασμένοις ἀποδίδωσι δικαιοσύνης.
διὸ τὰς παρειμένας χεῖρας, καὶ τὰ παραλε-
λυμένα γόνατα ἀνορθώσατε, καὶ τροχιὰς
ὀρθὰς ποιήσατε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, ἵνα μὴ τὸ
χωλὸν ἐκτραπῇ, ἰαθῇ δὲ μᾶλλον. εἰρήνην
διώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἁγιασμὸν,
οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν κύριον, ἐπισκο-
ποῦντες, μή τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος
τοῦ θεοῦ, μή τις ῥίζα πικρίας, ἄνω φύουσα
ἐνοχλῇ, καὶ διὰ ταύτης μιανθῶσι πολλοὶ,
μή τις πόρνος ἢ βέβηλος ὡς ἠσαῦ, ὃς ἀντὶ
βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια
ἑαυτοῦ. ἴστε γὰρ, ὅτι καὶ μετέπειτα θέλων
κληρονομῆσαι τὴν εὐλογίαν, ἀπεδοκιμά-
σθη. μετανοίας γὰρ τόπον οὐχ εὗρε, καί-
περ μετὰ δακρύων ἐκζητήσας αὐτήν. οὐ γὰρ
προσεληλύθατε ψηλαφωμένῳ ὄρει, καὶ κε-
καυμένῳ πυρὶ καὶ γνόφῳ, καὶ σκότῳ, καὶ
θυέλλῃ, καὶ σάλπιγγος ἤχῳ, καὶ φωνῇ ῥη-
μάτων, ἧς οἱ ἀκούσαντες, παρῃτήσαντο
μὴ προστεθῆναι αὐτοῖς λόγον. οὐκ ἔφερον
γὰρ τὸ διαστελλόμενον, κἂν θηρίον θίγῃ
τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται, ἢ βολίδι κα-
τατοξευθήσεται, καὶ οὕτως φοβερὸν ἦν
τὸ φανταζόμενον. μωσῆς εἶπεν, ἔκφο-
βός εἰμι καὶ ἔντρομος, ἀλλὰ προσελη-
λύθατε σιὼν ὄρει, καὶ πόλει θεοῦ ζῶν-
τος, ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριά-
σιν ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ ἐκκλησίᾳ πρω-
τοτόκων ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων,
καὶ κριτῇ θεῷ πάντων, καὶ πνεύμασι δι-
καίων τετελειωμένων, καὶ διαθήκης νέας
μεσίτῃ Ἰησοῦ, καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ, κρεῖτ-
τονα λαλοῦντι παρὰ τὸν ἄβελ. βλέπετε μὴ
παραιτήσησθε τὸν λαλοῦντα. εἰ γὰρ ἐκεῖνοι
οὐκ ἔφυγον, τὸν ἐπὶ γῆς παραιτησάμενοι
χρηματίζοντα, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς, οἱ τὸν
ἀπ᾽ οὐρανῶν

hic autem ad cõmodũ nostrum in hoc ut
impartiat nobis sanctimoniã suã. Omnis
aũt castigatio in præsens quidẽ, non uidet̃
esse gaudij, sed molestiæ. At postea fru-
ctum tranquillum iusticiæ reddit, ijs qui
per illã fuerint exercitati. Quapropter ma
nꝰ remissas, & genua soluta surrigite, & fa-
cite, ut recti sint gressus pedibus uestris, ne
claudicatio aberret à uia, imò sanetur po-
tius. Pacem sectemini cũ omnibus, & san-
ctimoniam, sine qua nemo uidebit domi-
num, curam agentes, ne quis sit qui defici-
at à gratia dei, ne qua radix amarulentiæ,
suppullulans obturbet, & per hanc inqui-
nentur multi: ne quis scortator aut ꝓpha-
nus, uelut Esau, qui unico edulio permuta-
uit ius primogeniti. Scitis enim, quod &
postea, cum uellet hæreditario iure benedi
ctionẽ assequi, reprobatus sit. Non eñ re-
perit pœnitentiæ locũ, tametsi cum lachry-
mis quæsiuisset eam. Non enim accessistis
ad contactũ montẽ, & incensum ignem ac
turbinẽ, & caliginẽ, & procellã, tubæq; so-
nitũ, & uocẽ uerborũ, quã qui audierant,
deprecati sunt, ne his adiungeret̃ oratio.
Non enim ferebant, quod edicebat̃: Si be
stia tetigerit mõtẽ, lapidabit̃, aut iaculo cõ
figet̃. & adeo terribile erat uisum quod ap
parebat. Moses dixit: Expauefactus sum,
ac tremebundus, sed accessistis ad mõtem
Sion, & ad ciuitatẽ dei uiuentis, Hierusalẽ
cœlestẽ, & ad innumerabiliũ angelorũ cœ
tum, & ad cõcionẽ primogenitorũ, qui con
scripti sunt in cœlis, & ad iudicẽ uniuerso-
rũ deũ, & ad spiritus iustorũ ꝑfectorũ, &
ad noui testamenti conciliatorẽ Iesum, &
ad sanguinẽ aspersionis, meliora loquẽtẽ,
q̃ loquebatur sanguis Abel. Videte ne a-
spernemini eum qui loquitur. nã si illi non
effugerũt, qui auersabant̃ eum qui loque-
bat̃ in terra, multo magis nos, si eum qui
de cœlis

ἀπ' οὐρανῶν ἀποστρεφόμενοι, οὗ ἡ φωνὴ
τὴν γῆν ἐσάλευσε τότε, νῦν δὲ ἐπήγγελται,
» λέγων. ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείω, οὐ μόνον τὴν
» γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν. τὸ δὲ ἔτι ἅπαξ,
δηλοῖ τῶν σαλευομένων τὴν μετάθεσιν,
ὡς πεποιημένων, ἵνα μείνῃ τὰ μὴ σαλευό-
μενα. Διὸ βασιλείαν ἀσάλευτον παρα-
λαμβάνοντες, ἔχωμεν χάριν, δι' ἧς λα-
τρεύωμεν εὐαρέστως τῷ θεῷ μετὰ αἰδοῦς
καὶ εὐλαβείας.

καὶ γὰρ ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον.
ἡ φιλαδελφία μενέτω. τῆς φιλοξενίας μὴ
ἐπιλανθάνεσθε. διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τι-
νες ξενίσαντες ἀγγέλους. μιμνήσκεσθε τῶν
δεσμίων, ὡς συνδεδεμένοι, τῶν κακουχου-
μένων, ὡς καὶ αὐτοὶ ὄντες ἐν σώματι. τί-
μιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι, καὶ ἡ κοίτη ἀμί-
αντος. πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ θε-
ός. ἀφιλάργυρος ὁ τρόπος, ἀρκούμενοι
» τοῖς παροῦσιν. αὐτὸς γὰρ εἴρηκεν, οὐ μή
» σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μή σε ἐγκαταλείπω, ὥστε
θαῤῥοῦντας ἡμᾶς λέγειν, κύριος ἐμοὶ
βοηθός, καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει
μοι ἄνθρωπος. μνημονεύετε τῶν ἡγουμέ-
νων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λό-
γον τοῦ θεοῦ, ὧν ἀναθεωροῦντες τὴν ἔκβα-
σιν τῆς ἀναστροφῆς, μιμεῖσθε τὴν πίστιν.
ἰησοῦς χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς
καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. διδαχαῖς ποικίλαις
καὶ ξέναις μὴ περιφέρεσθε. καλὸν γὰρ,
χάριτι βεβαιοῦσθαι τὴν καρδίαν, οὐ βρώ-
μασιν, ἐν οἷς οὐκ ὠφελήθησαν οἱ περιπα-
τήσαντες. ἔχομεν θυσιαστήριον, ἐξ οὗ φα-
γεῖν οὐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν, οἱ τῇ σκηνῇ
λατρεύοντες. ὧν γὰρ εἰσφέρεται ζώων τὸ
αἷμα περὶ ἁμαρτίας, εἰς τὰ ἅγια διὰ
τοῦ ἀρχιερέως, τούτων τὰ σώματα κατα-
καίεται ἔξω τῆς παρεμβολῆς. διὸ καὶ ἰη-
σοῦς, ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν
λαόν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε. τοίνυν ἐξερ-
χώμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς,
τὸν ὀνειδισμὸν

de cœlis est, auersemur: cuius uox tum con
cussit terram, at nunc denunciauit, dicens:
Adhuc semel ego concutio, non modo ter
ram, uerumetiam cœlũ. Porrò illud quod
dicit, adhuc semel, significat eorum quæ cõ
cutiuntur trãslationem, utpote quæ facta
sint, ut maneant ea quæ non concutiũtur.
Quapropter regnũ assumentes quod con
cuti non possit, habeamus gratiam, p quã
ita colamus deum, ut illi placeamus cũ re-
uerentia & religione.

Etenim deus noster ignis consumẽs est. XIII
Fraterna charitas maneat. Hospitalitatis
ne sitis immemores. Per hanc enim quidã
inscientes excepẽrũt angelos hospitio. Me
mores estote uinctorum, tanq̃ unà cum
illis uincti, eorũ qui affliguntur, uelut ipsi
quoq̃ uersantes in corpe. Honorabile est
inter omnes coniugium, & cubile impollu
tum. Scortatores autem & adulteros iudi-
cabit deus. Sint mores alieni ab auaritia,
contenti ijs quæ adsunt. Siquidem ipse di
xit: Non te desero, neq̃ derelinquo, ut fi-
dentes dicamus: dñs mihi auxiliator, nec ti
mebo, quid faciat mihi homo. Memores
estote eorum qui præsunt uobis, qui locu-
ti sunt uobis sermonem dei, quorũ imite-
mini fidem, considerãtes qui fuerit exitus
conuersationis illorum. Iesus Christus he
ri & hodie, idem est etiã in secula. Doctri-
nis uarijs ac peregrinis ne circumferamini.
Bonũ est em̃, gratia cõstabiliri cor, nõ escis
quæ non profuerunt ijs qui uersati sunt in
illis. Habemus altare, de quo non est fas
edere, ijs qui tabernaculo deseruiunt. Ani
malium enim quorum sanguis infert̃ pro
peccato, in sancta per pontificem, horum
corpora cremantur extra castra. Quapro-
pter & Iesus, ut sanctificaret per proprium
sanguinẽ populum, extra portam passus
est. Exeamus igitur ad eum extra castra,
opprobrium

τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες. οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν. διʼ αὐτοῦ οὖν ἀναφέρομεν θυσίαν αἰνέσεως διὰ παντὸς τῷ θεῷ, τουτέστι καρπὸν χειλέων, ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. τῆς δὲ εὐποιΐας καὶ κοινωνίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε. τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ θεός. πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν, καὶ ὑπείκετε. αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντες, ἵνα μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιῶσι, καὶ μὴ στενάζοντες. ἀλυσιτελὲς γὰρ ὑμῖν τοῦτο. προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν, πεποίθαμεν γὰρ, ὅτι καλὴν συνείδησιν ἔχομεν ἐν πᾶσι καλῶς θέλοντες ἀναστρέφεσθαι. περισσοτέρως δὲ παρακαλῶ τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα τάχιον ἀποκατασταθῶ ὑμῖν. ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ἀναγαγὼν ἐκ νεκρῶν τὸν ποιμένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν ἐν αἵματι διαθήκης αἰωνίου, τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν, καταρτίσαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ, εἰς τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα αὐτοῦ, ποιῶν ὑμῖν τὸ εὐάρεστον ἐνώπιον αὐτοῦ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν. παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, ἀνέχεσθε τοῦ λόγου τῆς παρακλήσεως. καὶ γὰρ διὰ βραχέων ἐπέστειλα ὑμῖν. γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον, μεθʼ οὗ, ἐὰν τάχιον ἔρχηται, ὄψομαι ὑμᾶς. ἀσπάσασθε πάντας τοὺς ἡγουμένους ὑμῶν, καὶ πάντας τοὺς ἁγίους. ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

ἐγράφη ἀπʼ Ἰταλίας διὰ τιμοθέου.

opprobriū eius portantes. Non enim habemus hic manentem ciuitatē, sed futurā inquirimus. Per ipsum igit̃ offerimus hostiam laudis semper deo, hoc est, fructū labiorum, confitentium nomini eius. Cæterum beneficentiæ, & cōmunicatiōis ne obliuiscamini. Talibus enim uictimis placet̃ deo. Parete ijs qui præsunt uobis, & concedite, siquidem illi uigilāt pro animabus uestris, tanquam rationem reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes. nam id est inutile uobis. Orate pro nobis, confidimus enim, quod bonam habemus cōscientiam inter omnes cupientes honeste conuersari. Magis autem obsecro uos, ut id faciatis, quo celerius restituar uobis. Deus autem pacis, qui reduxit à mortuis pastorem ouium illum magnum per sanguinem testamenti æterni, dominum nostrū Iesum, absolutos uos reddat in omni opere bono, ad faciendum uoluntatem ipsius, efficiens, ut quod agitis, acceptum sit in cōspectu suo per Iesum Christum, cui gloria in secula seculorum. Amen. Obsecro uos fratres, sufferte sermonem exhortationis. Etenim paucis scripsi uobis. Scitis fratrem nostrum Timotheum solutum esse, cum quo, si celerius uenerit, uisam uos. Salutate omnes qui præsunt uobis, & omes sanctos. Salutāt uos Itali. Gratia cū omnibus uobis. Amen.

Missa ab Italia per Timotheum.

ὙΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΤΟΥ ἉΓΙΟΥ ἸΑΚΩΒΟΥ.

Ταύτην ἐπιστέλλει τοῖς ἀπὸ τῶν δώδεκα φυλῶν διασπαρεῖσι, καὶ πιστεύσασιν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν χριστόν. γράφει δὲ διδασκαλικὴν τὴν ἐπιστολήν, διδάσκων περὶ διαφορᾶς πειρασμῶν, ποῖος μέν ἐστιν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ποῖος δὲ ἀπὸ τῆς ἰδίας καρδίας τῶν ἀνθρώπων ἐστί. καὶ ὅτι οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ δεικνύναι τὴν πίστιν, καὶ οὐχ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ δικαιοῦνται. περί τε πλουσίων παραγγέλλει, ἵνα μὴ προκρίνωνται τῶν πτωχῶν οἱ πλούσιοι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐπιπλήττωνται ὡς ὑπερήφανοι. καὶ τέλος παραμυθησάμενος τοὺς ἀδικουμένους, καὶ προτρεψάμενος αὐτοὺς μακροθυμεῖν, ἕως τῆς παρουσίας τοῦ κριτοῦ. καὶ διδάξας περὶ ὑπομονῆς ἐκ τοῦ Ἰὼβ τὸ χριστὸν τῆς ὑπομονῆς, παραγγέλλει προσκαλεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ σπουδάζειν ἐπιστρέφειν τοὺς πλανηθέντας ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, εἶναι γὰρ τοῦτο μισθὸν παρὰ τοῦ κυρίου, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. καὶ οὕτως πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM IACOBI, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

IAcobus quoniam erat Hierosolymitarum episcopus, scribit & cæteris Iudæis, qui per omnes nationes sparsi habitabant, uarijs præceptis uitam illorum formans atq; instituens.

FINIS.

ἘΠΙΣΤΟΛῊ ΤΟΥ͂ ἉΓΊΟΥ ἸΑΚΏΒΟΥ.

Ἰάκωβος θεοῦ καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ταῖς δώδεκα φυλαῖς, ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, χαίρειν. πᾶσαν χαρὰν ἡγήσασθε ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσητε ποικίλοις. γινώσκοντες, ὅτι τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονήν. ἡ δὲ ὑπομονὴ ἔργον τέλειον ἐχέτω, ἵνα ἦτε τέλειοι καὶ ὁλόκληροι, ἐν μηδενὶ λειπόμενοι. Εἰ δέ τις ὑμῶν λείπεται σοφίας, αἰτείτω παρὰ τοῦ διδόντος θεοῦ πᾶσιν ἁπλῶς, καὶ μὴ ὀνειδίζοντος, καὶ δοθήσεται αὐτῷ. αἰτείτω δὲ ἐν πίστει, μηδὲν διακρινόμενος. ὁ γὰρ διακρινόμενος ἔοικε κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ. μὴ γὰρ οἰέσθω ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὅτι λήψεταί τι παρὰ τοῦ κυρίου. Ἀνὴρ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. καυχάσθω δὲ ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς, ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ. Ὁ δὲ πλούσιος, ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ. ὅτι ὡς ἄνθος χόρτου παρελεύσεται. ἀνέτειλε γὰρ ὁ ἥλιος σὺν τῷ καύσωνι, καὶ ἐξήρανε τὸν χόρτον, καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε, καὶ ἡ εὐπρέπεια τοῦ προσώπου αὐτοῦ

ἀπώλετο

EPISTOLA BEATI IACOBI.

Iacobus dei ac domini Iesu Christi seruus, duodecim tribubus, quæ sũt in dispersione, salutẽ. Pro summo gaudio ducite fratres mei, quoties in tentationes incideretis uarias, illud sciẽtes, quod exploratio fidei uestræ parit patientiam. Cæterum patientia opus perfectnm habeat, ut sitis ꝑfecti, & integri, nulláque in parte diminuti. Quod si cui uestrũ deest sapientia, postulet ab eo qui dat, nempe deo, qui dat inquam omnibꝰ simpliciter, nec exprobrat, ac dabitur ei. Sed postulet cum fiducia, nihil hæsitans. Nam qui hæsitat, is similis est fluctui maris, qui uentis agitur & impetu rapitur. Neq; enim existimet homo ille, se quicquam accepturum à domino. Vir animo duplici, inconstans est in omnibus uijs suis. Glorietur autem frater qui est humilis, in sublimitate sua, contra qui diues est, in humiliatione sui: quoniã ueluti flos herbæ præteribit. Exortus est enĩ sol cum æstu, & exaruit herba, & flos illiꝰ decidit, & decor aspectꝰ illiꝰ

periit,

ἀπώλετο. οὕτως καὶ ὁ πλούσιος ἐν ταῖς πο-
ρείαις αὐτοῦ μαρανθήσεται. μακάριος ἀνὴρ
ὃς ὑπομένει πειρασμὸν, ὅτι δόκιμος γενό
μενος λήψεται τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν ἐπηγ
γείλατο ὁ κύριος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. μη
δεὶς πειραζόμενος λεγέτω, ὅτι ἀπὸ θεοῦ πει
ράζομαι. ὁ γὰρ θεὸς ἀπείραστός ἐστι κακῶν,
πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα. ἕκαστος δὲ πειρά-
ζεται, ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενος
καὶ δελεαζόμενος. εἶτα ἡ ἐπιθυμία συλ-
λαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν, ἡ δὲ ἁμαρτία ἀπο
τελεσθεῖσα ἀποκύει θάνατον. μὴ πλανᾶσθε
ἀδελφοί μου ἀγαπητοί. πᾶσα δόσις ἀγα-
θὴ, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον, ἄνωθέν ἐστι κα
ταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων, παρ'
ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα.
βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθεί-
ας, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχὴν τινα τῶν αὐτοῦ
κτισμάτων. ὥστε ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ,
ἔστω πᾶς ἄνθρωπος ταχὺς εἰς τὸ ἀκοῦσαι,
βραδὺς εἰς τὸ λαλῆσαι, βραδὺς εἰς ὀργήν.
ὀργὴ γὰρ ἀνδρὸς, δικαιοσύνην θεοῦ οὐ κατερ-
γάζεται. διὸ ἀποθέμενοι πᾶσαν ῥυπαρίαν
καὶ περισσείαν κακίας, ἐν πραΰτητι δέξασθε
τὸν ἔμφυτον λόγον, τὸν δυνάμενον σῶσαι
τὰς ψυχὰς ὑμῶν. γίνεσθε δὲ ποιηταὶ λόγου,
καὶ μὴ μόνον ἀκροαταὶ παραλογιζόμενοι ἑ-
αυτούς. ὅτι εἴ τις ἀκροατὴς λόγου ἐστὶ καὶ οὐ
ποιητὴς, οὗτος ἔοικεν ἀνδρὶ, κατανοοῦντι τὸ
πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ.
κατενόησε γὰρ ἑαυτὸν καὶ ἀπελήλυθε, καὶ εὐθέ
ως ἐπελάθετο ὁποῖος ἦν. ὁ δὲ παρακύψας εἰς
νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας, καὶ παρα-
μείνας, οὗτος οὐκ ἀκροατὴς ἐπιλησμονῆς
γενόμενος, ἀλλὰ ποιητὴς ἔργου, οὗτος μα-
κάριος ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἔσται. εἴ τις δο-
κεῖ θρῆσκος εἶναι ἐν ὑμῖν, μὴ χαλιναγω-
γῶν γλῶσσαν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ ἀπατῶν καρδί
αν αὐτοῦ, τούτου μάταιος ἡ θρησκεία. θρη-
σκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος παρὰ τῷ θεῷ καὶ πα
τρὶ, αὕτη ἐστὶν, ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανοὺς καὶ χή
ρας

periit. Sic & diues in uiis suis marcescet. Be-
atus uir qui suffert tentationem: quoniam
cum probatus erit, accipiet coronam uitæ:
quam promisit dominus iis, à quibus fu-
erit dilectus. Ne quis cum tentatur, dicat se
à deo tentari. Nam deus ut malis tentari
non potest, ita nec ipse quenquam tentat.
Imò unusquisque tentatur, dum à propria
cōcupiscentia abstrahitur & inescatur. De-
inde concupiscentia posteaquam cōcepit,
parit peccatum: peccatum uero perfectum
progignit mortem. Ne erretis fratres mei
dilecti. Omnis donatio bona, & omne do-
num perfectum, è supernis est descendens
à patre luminū, apud quem non est trans-
mutatio aut conuersionis obumbratio. Is
destinata uoluntate progenuit nos sermo-
ne ueritatis, ut essemus primitiæ quædam
suarum creaturarum. Itaq; fratres mei dile
cti, sit omnis homo uelox ad audiendum,
tardus ad loquēdum, tardus ad iram. Nā
ira uiri iusticiam dei non efficit. Quapro-
pter deposita omni immundicia & redun
dantia maliciæ, cum mansuetudine recipi-
te insitum sermonē, qui potest saluas red-
dere animas uestras. Sitis autem effecto-
res sermonis, & non auditores tantum, fal
lentes uosmetipsos. Quoniam si quis au-
diat sermonem, nec eum factis exprimat,
hic similis est uiro consideranti faciem na-
tiuitatis suæ in speculo. Considerauit enim
seipsum, & abiit, & continuo oblitus est
qualis esset. At qui prospexerit in legem
perfectam, quæ est libertatis & permanse-
rit, hic cum sit non auditor obliuiosus, sed
effector operis, beatus facto suo erit. Si
quis uidetur religiosus esse inter uos, qui
non frenat linguam suam, sed aberrare
sinit cor suum, huius uana est religio. Re-
ligio pura & immaculata apud deum &
patrem hæc est, inuisere orphanos & ui-

ρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου.

Ἀδελφοί μου μὴ ἐν προσωποληψίαις ἔχετε τὴν πίστιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς δόξης. ἐὰν γὰρ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν ἀνὴρ χρυσοδακτύλιος ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, εἰσέλθῃ δὲ καὶ πτωχὸς ἐν ῥυπαρᾷ ἐσθῆτι, καὶ ἐπιβλέψητε ἐπὶ τὸν φοροῦντα τὴν ἐσθῆτα τὴν λαμπρὰν, καὶ εἴπητε αὐτῷ, σὺ κάθου ὧδε καλῶς, καὶ τῷ πτωχῷ εἴπητε, σὺ στῆθι ἐκεῖ, ἢ κάθου ὧδε ὑπὸ τὸ ὑποπόδιόν μου, καὶ οὐ διεκρίθητε ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐγένεσθε κριταὶ διαλογισμῶν πονηρῶν. ἀκούσατε ἀδελφοί μου ἀγαπητοί. οὐχ ὁ θεὸς ἐξελέξατο τοὺς πτωχοὺς τοῦ κόσμου τούτου, πλουσίους ἐν πίστει, καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας, ἧς ἐπηγγείλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν; ὑμεῖς δὲ ἠτιμάσατε τὸν πτωχόν. οὐχ οἱ πλούσιοι καταδυναστεύουσιν ὑμῶν, καὶ αὐτοὶ ἕλκουσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια; οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσι τὸ καλὸν ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ᾽ ὑμᾶς· εἰ μέντοι νόμον τελεῖτε βασιλικὸν κατὰ τὴν γραφὴν, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν, καλῶς ποιεῖτε. εἰ δὲ προσωποληπτεῖτε, ἁμαρτίαν ἐργάζεσθε, ἐλεγχόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου, ὡς παραβάται. ὅς τις γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσει, πταίσει δὲ ἐν ἑνὶ, γέγονε πάντων ἔνοχος. ὁ γὰρ εἰπὼν, μὴ μοιχεύσῃς, εἶπε καὶ, μὴ φονεύσῃς. εἰ δὲ οὐ μοιχεύσῃς, φονεύσῃς δὲ, γέγονας παραβάτης νόμου. οὕτως λαλεῖτε, καὶ οὕτως ποιεῖτε, ὡς διὰ νόμου ἐλευθερίας μέλλοντες κρίνεσθαι. ἡ γὰρ κρίσις ἀνίλεως τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεος. καὶ κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως. τί τὸ ὄφελος ἀδελφοί μου, ἂν πίστιν λέγῃ τις ἔχειν, ἔργα δὲ μὴ ἔχῃ; μὴ δύναται ἡ πίστις σῶσαι αὐτόν; ἐὰν δὲ ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὴ γυμνοὶ ὑπάρχωσι, καὶ λειπόμενοι ὦσι τῆς ἐφημέρου τροφῆς, εἴπῃ δέ τις αὐτοῖς ἐξ ὑμῶν, ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ, θερμαίνεσθε καὶ χορτά-

ζεσθε

duas in afflictione sua, immaculatum seipsum seruare à mundo.

II Fratres mei, ne cum respectu personarũ habeatis fidem domini nostri Iesu Christi ex opinione. Nam si ingrediatur in cœtum uestrum uir aureum gestãs anulum, ueste indutus splendida, ingrediatur autẽ & paup in sordida ueste, & respexeritis ad illum qui uestem gestat splendidam, & dixeritis illi, tu sede hic bene, & pauperi dicatis, tu sta illic, aut sede hic subter scabellum meũ, & nõ diiudicati estis in uobisipsis, & facti estis iudices cogitationum malarũ. Audite fratres mei dilecti, nónne deus elegit pauperes mundi huius, diuites in fide, & hæredes regni, quod promisit ĳs, à quibus dilectus fuerit? Vos autem cõtemptui habuistis pauperem. Nónne diuites tyrãnidem exercent in uos, & ĳdẽ trahunt uos ad tribunalia? Et ĳdem male loquunt de bono nomine quod inuocatum est super uos? Si legem quidem regiam perficitis iuxta scripturam, diliges proximũ tuũ sicut teipsum, bene facitis: sin uero personam respicitis, peccatum cõmittitis, & redarguimini à lege ueluti transgressores. Quisquis enim totã legem seruauerit, offenderit autem in uno, factus est omniũ reus. Nã qui dixit, ne mœcheris, dixit etiam, ne occidas. Quod si nõ fueris mœchatus, occideris tamen, factus es transgressor legis. Ita loquamini, & ita faciatis ueluti per legem libertatis iudicandi. Siquidem iudicium absq; misericordia erit ei, qui non præstiterit misericordiã. Et gloriatur misericordia aduersus iudicium. Quæ utilitas fratres mei, si fidem dicat aliquis habere se, facta uero nõ habeat? Num potest fides saluũ facere illũ? Quod si frater aut soror nudi fuerint, & egẽtes quotidiano uictu, dicat aũt aliqs uestrũ illis, abite cũ pace, calescite & saturamini

mini

ζεσθε, μὴ δῶτε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια τοῦ σώματος, τί τὸ ὄφελος; οὕτως καὶ ἡ πίστις, ἐὰν μὴ ἔργα ἔχῃ, νεκρά ἐστι καθ' ἑαυτήν. ἀλλ' ἐρεῖ τίς, σὺ πίστιν ἔχεις, κἀγὼ ἔργα ἔχω. δεῖξόν μοι τὴν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου, κἀγὼ δείξω σοι ἐκ τῶν ἔργων μου τὴν πίστιν μου. σὺ πιστεύεις, ὅτι ὁ θεὸς εἷς ἐστι; καλῶς ποιεῖς. καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι, καὶ φρίσσουσι. θέλεις δὲ γνῶναι ὦ ἄνθρωπε κενὲ, ὅτι ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστιν; ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἀνενέγκας ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον; βλέπεις, ὅτι ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ἔργων ἡ πίστις ἐτελειώθη; καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ, ἡ λέγουσα. ἐπίστευσε δὲ ἀβραὰμ τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. καὶ φίλος θεοῦ ἐκλήθη. ὁρᾶτε τοίνυν ὅτι ἐξ ἔργων δικαιοῦται ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἐκ πίστεως μόνον; ὁμοίως δὲ καὶ ῥαὰβ ἡ πόρνη, οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ὑποδεξαμένη τοὺς ἀγγέλους, καὶ ἑτέρᾳ ὁδῷ ἐκβαλοῦσα; ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρόν ἐστιν, οὕτως καὶ ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστι.

Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε ἀδελφοί μου, εἰδότες, ὅτι μεῖζον κρῖμα ληψόμεθα. πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες. εἴ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνὴρ, δυνατὸς χαλιναγωγῆσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα. ἰδοὺ τῶν ἵππων τοὺς χαλινοὺς εἰς τὰ στόματα βάλλομεν, πρὸς τὸ πείθεσθαι αὐτοὺς ἡμῖν, καὶ ὅλον τὸ σῶμα αὐτῶν μετάγομεν. ἰδοὺ καὶ τὰ πλοῖα τηλικαῦτα ὄντα, καὶ ὑπὸ σκληρῶν ἀνέμων ἐλαυνόμενα, μετάγεται ὑπὸ ἐλαχίστου πηδαλίου, ὅπου ἂν ἡ ὁρμὴ τοῦ εὐθύνοντος βούληται. οὕτως καὶ ἡ γλῶσσα μικρὸν μέλος ἐστὶ, καὶ μεγαλαυχεῖ. ἰδοὺ ὀλίγον πῦρ ἡλίκην ὕλην ἀνάπτει. καὶ ἡ γλῶσσα τὸ πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας, οὕτως ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, ἡ σπιλοῦσα ὅλον τὸ σῶμα, καὶ φλογίζου

mini: non tamen dederitis illis, quæ sunt necessaria corpori, quæ erit utilitas? Sic & fides si facta non habuerit, mortua est per se. Sed dicet aliquis, tu fidem habes, & ego facta habeo. Ostēde mihi fidem tuam ex factis tuis, & ego ostendam tibi ex factis meis fidem meam. Tu credis quod deus unus est? Recte facis. Et dæmonia credūt, ac contremiscunt. Vis uero scire ó homo inanis, quod fides absq; factis mortua sit? Abraham pater noster nónne ex factis iustificatus est, cum obtulisset Isaac filium suum super altare? Vides, quod fides adiumento fuerit factis illi⁹, & ex factis fides pfecta fuerit? Et impleta est scriptura, quæ dicit: Credidit Abraham deo, & imputatum est illi ad iusticiam, & amicus dei uocatus est. Videtis igitur quod ex factis iustificetur homo, & non ex fide tantum? Similiter aūt & Rhaab meretrix, an non ex factis iustificata est cū excepisset nuncios, & alia uia emisisset? Nam quemadmodū corpus absque spiritu mortuum est, ita & fides absq; factis mortua est.

Nolite plures magistri fieri fratres mei, III
sciētes quod maius iudicium sumpturi simus. In multis enim labimur omnes. Si quis in sermone non labitur, hic perfectus est uir, qui possit freno moderari totum etiam corpus. Ecce equis frena in ora immittimus, ut obediant nobis, & totum corpus illorū circumagimus. Ecce naues quoque cum tantæ sint, & à uentis sæuis agantur, circumaguntur à minimo gubernaculo, quocunque impetus dirigentis uoluerit. Ita & lingua pusillum membrum est, & magna iactat. Ecce exiguus ignis quātā materiā incēdit. Et lingua ignis est, mūdus iniquitatis, sic lingua cōstituit̃ in membris nostris, quæ maculat totū corpus, & inflā

σα τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως, καὶ φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γεέννης. πᾶσα γὰρ φύσις θηρίων τε καὶ πετεινῶν, ἑρπετῶν τε καὶ ἐναλίων δαμάζεται καὶ δεδάμασται τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ. τὴν δὲ γλῶσσαν οὐδεὶς δύναται ἀνθρώπων δαμάσαι, ἀκατάσχετον κακόν, μεστὴ ἰοῦ θανατηφόρου. ἐν αὐτῇ εὐλογοῦμεν τὸν θεὸν καὶ πατέρα, καὶ ἐν αὐτῇ καταρώμεθα τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς καθ᾽ ὁμοίωσιν θεοῦ γεγονότας. ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κατάρα. οὐ χρὴ ἀδελφοί μου ταῦτα οὕτως γίνεσθαι. μήτι ἡ πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπῆς βρύει τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρόν; μὴ δύναται ἀδελφοί μου συκῆ ἐλαίας ποιῆσαι; ἢ ἄμπελος σῦκα; οὕτως οὐδὲ μία πηγὴ ἁλικὸν καὶ γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ. τίς σοφὸς καὶ ἐπιστήμων ἐν ὑμῖν; δειξάτω ἐκ τῆς καλῆς ἀναστροφῆς τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἐν πραΰτητι σοφίας. εἰ δὲ ζῆλον πικρὸν ἔχετε, καὶ ἐρίθειαν ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, μὴ κατακαυχᾶσθε, καὶ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας. οὐκ ἔστιν αὕτη ἡ σοφία ἄνωθεν κατερχομένη, ἀλλ᾽ ἐπίγειος, ψυχική, δαιμονιώδης. ὅπου γὰρ ζῆλος καὶ ἐρίθεια, ἐκεῖ ἀκαταστασία, καὶ πᾶν φαῦλον πρᾶγμα. ἡ δὲ ἄνωθεν σοφία, πρῶτον μὲν ἁγνή ἐστιν, ἔπειτα εἰρηνική, ἐπιεικής, εὐπειθής, μεστὴ ἐλέους καὶ καρπῶν ἀγαθῶν, ἀδιάκριτος καὶ ἀνυπόκριτος. καρπὸς δὲ τῆς δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην.

Πόθεν πόλεμοι καὶ μάχαι ἐν ὑμῖν; οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν, τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν; ἐπιθυμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε. φονεύετε καὶ ζηλοῦτε, καὶ οὐ δύνασθε ἐπιτυχεῖν. μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε. οὐκ ἔχετε, διὰ τὸ μὴ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς. αἰτεῖτε καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖσθε, ἵνα ἐν ταῖς ἡδοναῖς ὑμῶν δαπανήσητε. μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες, οὐκ οἴδατε, ὅτι ἡ φιλία τοῦ κόσμου, ἔχθρα τοῦ θεοῦ ἐστίν; ὃς ἂν βουληθῇ φίλος εἶναι τοῦ κόσμου

mat rotã natiuitatis,& inflammat̃ à gehẽna. Omnis enim natura & ferarum & uolucrum, serpentiumq́ꝫ, & marinorũ domatur, & domita est à natura humana. Linguam aũt nullus hominũ domare potest, incoërcibile malum, plena ueneno mortifero. Per ipsam benedicimus deo & patri, & ꝑ ipsam meledicimus hominibus, ꝗ ad similitudinẽ dei cõditi sunt. Ex eodẽ ore ꝓcedit bñdictio & maledictio. Nõ oportet fratres mei hæc ita fieri. Nunquid fons ex eodẽ foramine emittit dulcem & amaram aquam? Nunquid potest fratres mei, ficus oleas gignere, aut uitis ficus? Sic null⁹ fõs salsam ac dulcem potest ædere aquam. Quis sapiens & sciẽtia præditus inter uos? Ostendat ex bona conuersatione opa sua cũ mansuetudine sapientiæ. Quod si æmulationem amaram habetis, & contentionẽ in corde uestro, nolite gloriari & mẽdaces esse aduersus ueritatem. Nõ est enim ista sapientia ẽ supernis descendens, sed terrena, animalis, dæmoniaca. Vbi enim æmulatio & contentio, ibi incõstantia & omne opus prauũ. Quæ autem ẽ supernis est sapientia, primum quidem casta est, deinde pacifica, modesta, tractabilis, plena misericordia & fructibus bonis, absqꝫ dijudicatione, sine simulatione. Fructus aũt iusticiæ in pace seminatur, facientibus pacem.

Vnde bella & lites in uobis? Nõne hinc? IIII
nimirũ ex uoluptatibus uestris, quæ militant in mẽbris uestris? Concupiscitis & nõ habetis, inuidetis & æmulamini, & nõ potestis adipisci. pugnatis & bellatis. non habetis, propterea ꝙ nõ postulatis. Petitis & nõ accipitis, eo ꝙ male petatis, ut in uoluptatibus uestris insumatis. Adulteri & adulteræ nescitis, ꝙ amicitia mũdi, inimicitia est cũ deo? Quicũqꝫ ergo uoluerit amic⁹ esse mũdi

ναι τοῦ κόσμου, ἐχθρὸς τοῦ θεοῦ καθίστα-
ται. ἢ δοκεῖτε, ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει.
πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα, ὃ κα-
τῴκησεν ἐν ἡμῖν. μείζονα δὲ δίδωσι χά-
ριν. ὑποτάγητε οὖν τῷ θεῷ, ἀντίστητε τῷ
διαβόλῳ, καὶ φεύξεται ἀφ᾽ ὑμῶν. ἐγγί-
σατε τῷ θεῷ, καὶ ἐγγιεῖ ὑμῖν. καθαρί-
σατε χεῖρας ἁμαρτωλοί, καὶ ἁγνίσατε
καρδίας δίψυχοι. ταλαιπωρήσατε, καὶ
πενθήσατε, καὶ κλαύσατε, ὁ γέλως ὑ-
μῶν εἰς πένθος μεταστραφήτω, καὶ ἡ
χαρὰ εἰς κατήφειαν. ταπεινώθητε ἐνώ-
πιον τοῦ κυρίου, καὶ ὑψώσει ὑμᾶς. μὴ κα-
ταλαλεῖτε ἀλλήλων ἀδελφοί. ὁ κατα-
λαλῶν ἀδελφοῦ, καὶ κρίνων τὸν ἀδελ-
φὸν αὐτοῦ, καταλαλεῖ νόμου, καὶ κρίνει νό-
μον. εἰ δὲ νόμον κρίνεις, οὐκ εἶ ποιητὴς νό-
μου, ἀλλὰ κριτής. εἷς ἐστιν ὁ νομοθέτης, ὁ
δυνάμενος σῶσαι καὶ ἀπολέσαι. σὺ τίς
εἶ, ὃς κρίνεις τὸν ἕτερον; ἄγε νῦν οἱ λέγον-
τες, σήμερον καὶ αὔριον πορευσώμεθα εἰς
τήνδε τὴν πόλιν, καὶ ποιήσωμεν ἐκεῖ ἐνι-
αυτὸν ἕνα, καὶ ἐμπορευσώμεθα, καὶ κερ-
δήσωμεν, οἵτινες οὐκ ἐπίστασθε τὸ τῆς αὔ-
ριον. ποία γὰρ ἡ ζωὴ ὑμῶν; ἀτμὶς γάρ
ἐστιν ἡ πρὸς ὀλίγον φαινομένη, ἔπειτα δὲ
ἀφανιζομένη, ἀντὶ τοῦ λέγειν ὑμᾶς. ἐὰν
ὁ κύριος θελήσῃ, καὶ ζήσωμεν, καὶ ποι-
ήσωμεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. νῦν δὲ καυχᾶσθε
ἐν ταῖς ἀλαζονείαις ὑμῶν. πᾶσα καύ-
χησις τοιαύτη πονηρά ἐστιν. εἰδότι οὖν
καλὸν ποιεῖν, καὶ μὴ ποιοῦντι, ἁμαρτία
αὐτῷ ἐστιν. Ἄγε νῦν οἱ πλούσιοι, κλαύσα-
τε ὀλολύζοντες ἐπὶ ταῖς ταλαιπωρίαις ὑ-
μῶν ταῖς ἐπερχομέναις. ὁ πλοῦτος ὑμῶν σέ-
σηπε, τὰ ἱμάτια ὑμῶν σητόβρωτα γέγο-
νεν. ὁ χρυσὸς ὑμῶν, καὶ ὁ ἄργυρος κατίωται,
καὶ ὁ ἰὸς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῖν ἔσται, καὶ φά-
γεται τὰς σάρκας ὑμῶν, ὡς πῦρ. ἐθησαυρίσατε
ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. ἰδοὺ ὁ μισθὸς τῶν ἐργα-
τῶν

se mundi, inimicus dei constituitur. An putatis quod inaniter scriptura dicat: Ad inuidiam concupiscit spiritus qui habitauit in nobis? Maiorem autem dat gratiam. Subditi ergo estote deo, resistite autem diabolo, & fugiet à uobis. Appropinquate deo, & appropinquabit uobis. Emundate manus ó peccatores, & purificate corda dupli ces animo. Affligimini & lugete & plorate. risus uester in luctum conuertatur, & gaudium in mœrorem. Humiles uos reddite in conspectu domini, & eriget uos. Nolite detrahere uobis inuicem fratres. Qui detrahit fratri, quique iudicat fratrem suum, detrahit legi, & iudicat legem. Quod si iudicas legem, non es obseruator legis, sed iudex. Vnus est legislator, qui potest seruare & perdere. Tu quis es qui iudicas alium? Age nunc qui dicitis: hodie & cras eamus in hanc ciuitatem, & faciamus ibi annum unum, & mercemur, & lucrum faciamus: qui ignoratis, quid futurum sit postero die. Quæ est enim uita uestra? Vapor enim est, qui ad exiguum tempus apparet, & deinde euanescit: pro eo quod dicere debueritis, si dominus uoluerit, & si uixerimus, faciamus hoc aut illud. Nunc autem exultatis in superbijs uestris. Omnis exultatio talis mala est. Igitur qui nouerit recte facere, nec facit, hic peccato tenetur.

Agite nunc diuites, plorate, ululan- V
tes super miserijs uestris, quæ aduenient uobis. Diuitiæ uestræ putrefactæ sunt, uestimenta uestra tineis obnoxia facta sunt. Aurum & argentum uestrum erugine uiciatum est, & erugo eorum in testimonium uobis erit, & exedit carnes uestras sicut ignis. Thesaurum congessistis in extremis diebus. Ecce merces opera-

τῶν ἀμησάντων τὰς χώρας ὑμῶν, ὁ ἀπε-
στερημένος ἀφ᾽ ὑμῶν κράζει. καὶ αἱ βοαὶ τῶν
θερισάντων εἰς τὰ ὦτα κυρίου σαβαὼθ εἰσε-
ληλύθασιν. ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐσπα-
ταλήσατε. ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς
ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. κατεδικάσατε, ἐφονεύσα-
τε τὸν δίκαιον, οὐκ ἀντιτάσσεται ὑμῖν. μακρο-
θυμήσατε οὖν ἀδελφοὶ ἕως τῆς παρουσίας τοῦ
κυρίου. ἰδοὺ ὁ γεωργὸς ἐκδέχεται τὸν τίμιον
καρπὸν τῆς γῆς, μακροθυμῶν ἐπ᾽ αὐτῷ, ἕως
λάβῃ ὑετὸν πρώϊμον καὶ ὄψιμον. μακροθυ-
μήσατε καὶ ὑμεῖς, στηρίξατε τὰς καρδίας ὑ-
μῶν, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ κυρίου ἤγγικε. μὴ στε-
νάζετε κατ᾽ ἀλλήλων ἀδελφοί, ἵνα μὴ κατα-
κριθῆτε. ἰδοὺ ὁ κριτὴς πρὸ τῶν θυρῶν ἕστη-
κεν. ὑπόδειγμα λάβετε τῆς κακοπαθείας
ἀδελφοί μου, καὶ τῆς μακροθυμίας τοὺς
προφήτας, οἳ ἐλάλησαν τῷ ὀνόματι κυ-
ρίου. ἰδοὺ μακαρίζομεν τοὺς ὑπομένοντας.
τὴν ὑπομονὴν ἰὼβ ἠκούσατε, καὶ τὸ τέλος
κυρίου εἴδετε, ὅτι πολύσπλαγχνός ἐστιν ὁ
κύριος καὶ οἰκτίρμων. πρὸ πάντων δὲ ἀδελ-
φοί μου, μὴ ὀμνύετε, μήτε τὸν οὐρανόν, μήτε
τὴν γῆν, μήτε ἄλλον τινὰ ὅρκον. ἤτω δὲ ὑ-
μῶν τὸ ναί, ναί, καὶ τὸ οὔ, οὔ, ἵνα μὴ εἰς ὑπό-
κρισιν πέσητε. κακοπαθεῖ τίς ἐν ὑμῖν;
προσευχέσθω. εὐθυμεῖ τίς; ψαλλέτω. ἀσθε-
νεῖ τίς ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυ-
τέρους τῆς ἐκκλησίας, καὶ προσευξάσθωσαν
ἐπ᾽ αὐτόν, ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ
ὀνόματι τοῦ κυρίου. καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστε-
ως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν
ὁ κύριος, κἂν ἁμαρτίας ᾖ πεποιηκώς, ἀφε-
θήσεται αὐτῷ. Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις
τὰ παραπτώματα, καὶ εὔχεσθε ὑπὲρ ἀλλή-
λων, ὅπως ἰαθῆτε. πολὺ ἰσχύει δέησις δι-
καίου ἐνεργουμένη. Ἡλίας ἄνθρωπος ἦν ὁ-
μοιοπαθὴς ἡμῖν, καὶ προσευχῇ προσηύξα-
το τοῦ μὴ βρέξαι, καὶ οὐκ ἔβρεξεν ἐπὶ τῆς
γῆς ἐνιαυτοὺς τρεῖς καὶ μῆνας ἕξ. καὶ πάλιν
προσηύξατο

riorum qui messuerunt regiones uestras,
quæ fraude non reddita est à uobis, cla-
mat. & clamores eorum qui messuerant, in
aures domini sabaoth introierunt. In deli-
tijs uixistis super terram, & lasciuistis, enu-
trijstis corda uestra, ut in die occisiõis. Cõ-
demnastis, & occidistis iustum, & non resi-
stit uobis. Patientes igitur estote fratres us-
que ad aduentũ domini. Ecce agricola ex-
pectat preciosum fructum terræ, patienter
expectans illum, donec accipiat pluuiam
tempestiuam & serotinam. Patiẽtes igitur
estote & uos, & confirmate corda uestra,
quoniã aduentus domini appropinquat.
Nolite ingemiscere alius aduersus aliũ fra-
tres, ut ne condemnemini. Ecce iudex ante
ianuam assistit. Exemplum accipite fratres
mei, afflictionis ac patiẽtiæ prophetas, qui
locuti sunt in nomine domini. Ecce beatos
ducimus eos qui sustinent. Tolerantiam
Iob audistis, & finẽ domini uidistis, quod
ualde misericors sit dominus ac commise-
rans. Ante omnia autem fratres mei, noli-
te iurare, neque per cœlum, neque per ter-
ram, neque aliud quodcunq; iusiurandũ,
Sit autẽ uestrũ est, est: non, non, ut ne in si-
mulationem incidatis. Affligitur aliquis
inter uos? oret. Aequo animo est aliquis?
psallat. Infirmatur quis inter uos? accersat
presbyteros ecclesiæ, & orent super eũ, un-
gentes eum oleo in nomine domini. Et ob-
secratio fidei saluum reddet laborantem,
& eriget eum dominus: & si in peccatis fue-
rit, remittentur ei. Confitemini inuicem ali-
us alij delicta, & orate pro uobis inuicem,
ut sani sitis. Multum enim ualet depreca-
tio iusti efficax. Helias homo erat similiter
obnoxius affectionibus ut nos, & preca-
tione precatus est ne plueret: & non pluit
sup terrã annos tres & mẽses sex. Et rursũ
orauit,

προσηύξατο, καὶ ὁ οὐρανὸς ὑετὸν ἔδωκε, καὶ ἡ
γῆ ἐβλάστησε τὸν καρπὸν αὐτῆς. ἀδελφοί, ἐάν τις
ἐν ὑμῖν πλανηθῇ ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐπιστρέ-
ψῃ τις αὐτόν, γινωσκέτω, ὅτι ὁ ἐπιστρέψας ἁμαρ-
τωλὸν ἐκ πλάνης ὁδοῦ αὐτοῦ, σώσει ψυχὴν
ἐκ θανάτου, καὶ καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν.
τῆς τοῦ ἁγίου ἰακώβου ἐπιστολῆς τέλος.

orauit, & cœlū dedit pluuiā, & terra ꝓduxit fructū ſuū. Fratres, ſi quis inter uos errauerit à ueritate, & conuerterit quis eum, ſciat, quod qui cōuerti fecerit peccatorē ab errore uiæ ſuæ, ſaluam faciet animā à morte, & operiet multitudinem peccatorū.

Beati Iacobi epiſtolæ finis.

ὙΠΌΘΕΣΙΣ ΤΗ͂Σ ἘΠΙΣΤΟΛΗ͂Σ ΤΟΥ͂ ἉΓΊΟΥ ἈΠΟΣΤΌΛΟΥ ΠΈΤΡΟΥ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ὁ μακάριος πέτρος τοῖς ἐν τῇ διασπορᾷ οὖσιν, ἰουδαίοις καὶ γενομένοις χριστιανοῖς. γράφει δὲ τὴν ἐπιστολὴν διδασκαλικήν, ἐπιστηρίζων αὐτούς, διότι ἦσαν ἀπ' ἰουδαίων [illegible]. καὶ πρῶτον μὲν ἐξηγεῖται καὶ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ εἰς τὸν χριστὸν πίστις, ἀπὸ τῶν προφητῶν κατηγγέλθη, καὶ δι' αὐτῶν ἐμηνύθη, ἡ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λύτρωσις. καὶ ὅτι αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσιν εὐηγγελίσθη τὰ πάντα, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι. εἶτα συμβουλεύσας ἀξίως τοῦ καλέσαντος ἀναστρέφεσθαι, προτρέπει καὶ βασιλέας τιμᾶν. γυναιξί τε καὶ ἀνδράσιν ὁμοφροσύνην καταγγέλλει. καὶ εἰς τὰ ἤθη παραινέσας ὀλίγα, σημαίνει, ὅτι καὶ εἰς τὸν ᾅδην γέγονε παρὰ κυρίου τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας καὶ ἀναστάσεως. ἵνα καὶ οἱ προθανόντες ἀναστῶσι, καὶ κριθῶσι μὲν τῷ σώματι, τῇ δὲ χάριτι τῆς ἀναστάσεως διαμείνωσι, καὶ ὅτι τὸ τέλος πάντων λοιπὸν ἤγγικε καὶ ὀφείλουσι πάντες ἕτοιμοι γίνεσθαι, ὡς λόγον ἀποδώσοντες τῷ κριτῇ. καὶ οὕτως πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM PETRI PRIOREM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

Petrus, queadmodū & Iacobus, Iudæis ſcribit, ſparſim incolentibus gentiū regiones, epiſtolā profecto dignā apoſtolorū principe, plenā autoritatis ac maieſtatis apoſtolicæ, uerbis parcā, ſentētijs differtā. Hortat' aute ad tolerantiā malorū, quæ ob euāgelij inuidiā ꝑpetiebant', ſpe præmiorū. Ad hæc admonet, ut iuxta ꝓphetiarū oracula ad tantā dignitatē uocati gratis, uitā ꝑſtent ſua profeſſione dignā: Chriſtianiſmū eñ nō in titulo aut baptiſmo tātum, ſed in morū innocētia ſitū eſſe, alioqui quod affligunt' malis, nō ceſſurū ad gloriā Chriſti, ſi ob malefacta pœnas dare uideant'. Ad hæc admonet, ne freti Chriſtianiſmo, detrectēt parēre magiſtratib⁹ licet ethnicis, ne ꝓuocati nec cōuertātur ad Chriſtū, & acrius ſæuiāt: itē ne ſerui negēt officiū ſuū heris, licet ethnicis. Chriſtianæ bonitatis eſſe omīa ꝑpeti: itē ne mulieres Chriſtianæ uiros ſuos licet ethnicos cōtēnant, ſed morib⁹ ſuis ad meliora ſtudeāt ꝓuocare. Maritos admonet, ut uxoribus ſuis deferāt, ut à coitu nōnunꝙ̄ tēperent, q̄ magis uacet orare. Deinde exēplo Chriſti ꝓuocat ad tolerātiā malorū, ne conent' iniuriā iniuria pēſare, ſed māſuetudine & bn̄factis uincere ſtudeāt male meritos. Atq; hæc agit tribus primis capitibus, & initio quarti. Poſt hæc hortat' ad nouitatē uitæ, dehortans à uitijs gentiū. Inuitat ad ſobrietatē, ad uigilātiā, ad preces aſſiduas, in primis ad mutuā charitatē, ad hoſpitalitatē, ad officia mutua, rurſus ad patientiā ꝑſecutionum ob Chriſti nomē illatarū. Mox epiſcopos inſtituit, & his ſubditū populū. In calce teſtat' ſeſe & alterā epiſtolā ad eoſdē ſcripſiſſe ꝑ Syluanū, quæ intercidit. Hanc ſcriptā apparet ex Babylone: nam huius eccleſiæ uerbis iubet eos ſaluere, ſi cui de Rhoma cōmentum nō probatur.

FINIS.

ἘΠΙΣΤΟΛῊ ΤΟΥ͂ ἉΓΊΟΥ ἈΠΟΣΤΌΛΟΥ ΠΈΤΡΟΥ ΠΡΏΤΗ.

Πέτρος ἀπόστολος Ἰη-
σοῦ χριστοῦ, ἐκλεκτοῖς
παρεπιδήμοις, διασπο-
ρᾶς πόντου, γαλατίας,
καππαδοκίας, ἀσίας
καὶ βιθυνίας, κατὰ πρόγνωσιν θεοῦ πατρὸς
ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος, εἰς ὑπακοὴν
καὶ ῥαντισμὸν αἵματος ἰησοῦ χριστοῦ.
χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη. εὐλο-
γητὸς ὁ θεὸς, καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν
ἰησοῦ χριστοῦ, ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος
ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς ἐλπίδα ζῶσαν δι'
ἀναστάσεως ἰησοῦ χριστοῦ ἐκ νεκρῶν, εἰς
κληρονομίαν ἄφθαρτον καὶ ἀμίαντον, καὶ
ἀμάραντον, τετηρημένην ἐν οὐρανοῖς, εἰς
ὑμᾶς τοὺς ἐν δυνάμει θεοῦ φρουρουμένους
διὰ πίστεως, εἰς σωτηρίαν, ἑτοίμην ἀπο-
καλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ, ἐν ᾧ ἀ-
γαλλιᾶσθε, ὀλίγον ἄρτι, εἰ δέον ἐστὶ, λυ-
πηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς, ἵνα
τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως, πολὺ τι-
μιώτερον χρυσίου τοῦ ἀπολλυμένου, διὰ
πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου, εὑρεθῇ εἰς ἔπαι-
νον καὶ δόξαν καὶ τιμὴν, ἐν ἀποκαλύψει
ἰησοῦ χριστοῦ, ὃν οὐκ εἰδότες ἀγαπᾶτε, εἰς
ὃν ἄρτι μὴ ὁρῶντες, πιστεύοντες δὲ, ἀγαλ-
λιᾶσθε χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ καὶ δεδοξα-
σμένῃ, κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πί-
στεως ὑμῶν, σωτηρίαν ψυχῶν, περὶ ἧς
σωτηρίας ἐξεζήτησαν, καὶ ἐξηρεύνησαν
προφῆται

EPISTOLA BEATI PETRI APOSTOLI PRIMA.

Petrus apostolꝰ Iesu Chri-
sti, aduenis sparsim inco-
lentibus Pontum, Gala-
tiam, Cappadociam, Asi-
am, & Bithyniam, dele-
ctis iuxta præfinitionem dei patris, per san
ctificationem spiritus, in obedientiam, &
aspersionem sanguinis Iesu Christi. Gra-
tia uobis & pax multiplicetur. Laudandus
est deus, & pater domini nostri Iesu Chri
sti, qui iuxta copiosam suam misericordiã
regenuit nos in spem uiuã, per hoc quod
resurrexit Iesus Christus ex mortuis, in hæ
reditatem immortalem, & incontaminabi
lem, atque immarcessibilem, conseruatam
in cœlis erga uos, qui uirtute dei custodi-
mini per fidem, ad salutem, quæ in hoc pa
rata est, ut patefiat in tempore supremo, in
quo exultatis, nunc ad breue tempus affli-
cti in uarijs experimentis, si opus sit, quo
exploratio fidei uestræ, multo preciosior
auro, quod perit, & tamen per ignem
probatur, reperiatur in laudem & glo-
riam & honorem, tum cum reuelabitur
Iesus Christus: quem cum non uideatis,
diligitis: in quem in præsentia, cum nõ ui-
deritis, credentes tamen, exultatis gau-
dio ineffabili, & glorificato, reportantes fi
nem fidei uestræ, salutem animarum, de
qua salute exquisierunt, & scrutati sunt
prophetæ,

προφῆται, οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος
προφητεύσαντες, ἐρευνῶντες εἰς τίνα, ἢ
ποῖον καιρὸν ἐδήλου, τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦ
μα χριστοῦ, προμαρτυρόμενον τὰ εἰς χρι
στὸν παθήματα, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δό
ξας, οἷς ἀπεκαλύφθη, ὅτι οὐχ᾽ ἑαυτοῖς,
ἡμῖν δὲ διηκόνουν αὐτὰ, ἃ νῦν ἀνηγγέλη
ὑμῖν, διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς ἐν
πνεύματι ἁγίῳ ἀποσταλέντι ἀπ᾽ οὐρανοῦ,
εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι.
Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας τῆς διά
νοίας ὑμῶν, νήφοντες, τελείως ἐλπίσατε
ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χάριν ἐν ἀπο
καλύψει ἰησοῦ χριστοῦ, ὡς τέκνα ὑπακο
ῆς, μὴ συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότερον
ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις, ἀλλὰ
κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον, καὶ αὐ
τοὶ ἅγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γενήθητε,
» διότι γέγραπται. ἅγιοι γίνεσθε, ὅτι ἐ
» γὼ ἅγιός εἰμι. καὶ εἰ πατέρα ἐπικαλεῖ
σθε τὸν ἀπροσωπολήπτως κρίνοντα κατὰ
τὸ ἑκάστου ἔργον, ἐν φόβῳ τὸν τῆς παροικί
ας ὑμῶν χρόνον ἀναστράφητε. εἰδότες, ὅ
τι οὐ φθαρτοῖς ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ ἐλυ
τρώθητε ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστρο
φῆς πατροπαραδότου, ἀλλὰ τιμίῳ αἵμα
τι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου χρι
στοῦ, προεγνωσμένου μὲν πρὸ καταβολῆς
κόσμου, φανερωθέντος δὲ ἐπ᾽ ἐσχάτων
τῶν χρόνων δι᾽ ὑμᾶς, τοὺς δι᾽ αὐτοῦ πι
στεύοντας εἰς θεὸν, τὸν ἐγείραντα αὐτὸν
ἐκ νεκρῶν, καὶ δόξαν αὐτῷ δόντα, ὥς
τε τὴν πίστιν ὑμῶν, καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς
θεόν. τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγνικότες ἐν τῇ
ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας διὰ πνεύματος,
εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον, ἐκ κα
θαρᾶς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἐκ
τενῶς, ἀναγεγεννημένοι οὐκ ἐκ σπορᾶς
φθαρτῆς, ἀλλὰ ἀφθάρτου, διὰ λόγου ζῶν
τος θεοῦ, καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα.
» διότι πᾶσα σὰρξ, ὡς χόρτος, καὶ πᾶσα
δόξα

prophetæ, qui de uentura in uos gratia ua
ticinati sunt, scrutantes ad quem, aut cuius
modi tẽporis articulũ significaret, qui in il
lis erat spiritus Christi, qui priusq̃ accide
rent, testabat᷑ uenturas in Christũ afflicti
ones, & quæ essent cõsecuturæ glorias, qui
bus & illud reuelatum est, quod haud sibi
ipsis, imò nobis ministrarent, hæc quæ nũc
annunciata sunt uobis, per eos qui uobis
prædicauerunt euangeliũ, per spiritũ san
ctũ emissum è cœlo, in quæ desiderant an
geli prospicere. Quapropter succincti lum
bis mentis uestræ, sobrij, ꝑfecte sperate in
eã quæ ad uos defert᷑ gratiã, dũ uobis pa
tefit Iesus Christus, tanq̃ filij obedientes,
ut nõ accõmodetis uos pristinis cõcupiscẽ
tijs, quibus dũ adhuc ignoraretis Christũ,
agebamini, sed queãdmodũ is qui uos uo
cauit, sanctus est: ita ipsi quoq; sancti in
omni cõuersatione reddamini, propterea
quod scriptũ est: Sancti estote, nã ego san
ctus sum. Et si patrẽ inuocatis citra ꝑsona
rũ respectũ iudicantẽ iuxta cuiusq; opus,
uidete ut in timore cõuersantes, incolatus
uestri tẽpus transigatis. Cũ sciatis uos, nõ
caducis rebus uelut argento & auro fuisse
redemptos à uana uestra cõuersatiõe, quã
ex patrũ acceperatis traditione, sed precio
so sanguine uelut agni immaculati, & incõ
taminati Christi, q̃ præordinatus quidẽ fu
erat, anteq̃ cõdit⁹ esset mũd⁹, sed manife
stat⁹ fuit extremis temporib⁹ ꝓpter uos q̃
ꝑ illũ creditis in deũ, q̃ illũ excitauit è mor
tuis, & gloriã ei dedit, ut uos fidẽ ac spem
haberetis erga deũ, q̃ animas uestras puri
ficastis obediẽdo ueritati, ꝑ spiritũ cũ cha
ritate fraterna, ab omni simulatiõe aliena,
ex puro corde uos inuicẽ diligite impense,
renati nõ ex semine mortali, sed ex imor
tali ꝑ sermonem uiuẽtis dei, & manẽtis in
æternũ. ꝓpterea q̃ ois caro gramẽ sit, & ois
gloria

δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου. ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε. τὸ δὲ ῥῆμα κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. τοῦτο δέ ἐστι τὸ ῥῆμα τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς.

Ἀποθέμενοι οὖν πᾶσαν κακίαν, καὶ πάντα δόλον, καὶ ὑποκρίσεις, καὶ φθόνους, καὶ πάσας καταλαλιάς, ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη, τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα ἐπιποθήσατε, ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξηθῆτε. εἴπερ ἐγεύσασθε, ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος, πρὸς ὃν προσερχόμενοι λίθον ζῶντα, ὑπὸ ἀνθρώπων μὲν ἀποδεδοκιμασμένον, παρὰ δὲ θεῷ ἐκλεκτὸν, ἔντιμον, καὶ αὐτοὶ ὡς λίθοι ζῶντες οἰκοδομεῖσθε, οἶκος πνευματικὸς, ἱεράτευμα ἅγιον, ἀνενέγκαι πνευματικὰς θυσίας, εὐπροσδέκτους τῷ θεῷ διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ. διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ. ἰδοὺ τίθημι ἐν σιὼν λίθον ἀκρογωνιαῖον, ἐκλεκτὸν, ἔντιμον. καὶ ὁ πιστεύων ἐπ᾽ αὐτῷ, οὐ μὴ καταισχυνθῇ. ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν. ἀπειθοῦσι δὲ λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. καὶ λίθος προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου, οἳ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ, ἀπειθοῦντες εἰς ὃ καὶ ἐτέθησαν. ὑμεῖς δὲ γένος ἐκλεκτὸν, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς. οἵ ποτε οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς θεοῦ. οἱ οὐκ ἠλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηθέντες. ἀγαπητοὶ, παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους, ἀπέχεσθε τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς, τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἔχοντες καλὴν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἵνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύοντες, δοξάσωσι τὸν θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς. ὑποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν κύριον, εἴτε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι, εἴτε ἡγεμόσιν

gloria hominis quaſi flos graminis. Exa-
ruit gramen,& flos decidit. at uerbum dñi
manet in æternũ. Hoc aũt eſt uerbũ, quod
per euangeliũ delatum eſt ad uos.

Proinde depoſita omni malitia,& omni II
dolo,& ſimulatiõibus,& inuidẽtijs,& omi
bus obtrectationibus, ut modo nati infan
tes, lac illud nõ corpis, ſed animi, quod do-
lũ neſcit, appetite, ut ꝑ illud ſuboleſcatis. Si
quidẽ guſtaſtis, ꝗ benign⁹ ſit dñs. ad quẽ
accedẽtes, qui lapis eſt uiuus, ab hominib⁹
quidẽ reprobatus, apud deũ uero electus
ac precioſus: ipſi quoqꝫ ueluti uiui lapides
ædificemini, domus ſpiritualis, ſacerdotiũ
ſanctũ ad offerẽdũ ſpirituales hoſtias, ac-
ceptabiles deo ꝑ Ieſum Chriſtũ. Quapro
pter & continet ſcriptura: Ecce pono in Si-
on lapidẽ, in ſummo ponendũ angulo, ele
ctum, precioſum. Et q crediderit in illo, nõ
pudefiet. Vobis igit̃ precioſus eſt, qui cre-
ditis. Cæterũ ijs qui nõ credũt, lapis quem
reprobauerant ædificantes, hic cœpit eſſe
caput anguli: & lapis in quẽ impingitur, &
petra ad quã offendant, nempe ijs qui im-
pingunt in ſermonẽ, neqꝫ credunt in id ad
quod & inſtituti fuerãt. Vos aũt genus ele
ctũ, regale ſacerdotiũ, gens ſancta, popu-
lus qui in lucrũ acceſſit, ut uirtutes prædice
tis illius, q è tenebris uos uocauit in admi-
rabilẽ ſuã lucẽ. Qui quondã eratis non po
pulus, nũc populus dei, qui quondã nõ cõ
ſecuti miſericordiã, nunc eſtis miſericordiã
cõſecuti. Dilecti, obſecro tanꝗ aduenas ac
peregrinos, abſtinete à carnalibus cõcupi-
ſcẽtijs, quæ militant aduerſus animã, & cõ
uerſationem ueſtrã habete honeſtã inter
gentes, ut in hoc qđ obtrectãt uobis qua-
ſi maleficis, ex bonis operibus æſtimantes
uos, glorificẽt deũ in die uiſitationis. Pro-
inde ſubditi eſtote cuiuis humanæ creatu
ræ ꝑpter dñm, ſiue regi tanꝗ ꝓcellẽti, ſiue
præſidibus,

ἡγεμόσιν, ὡς δι᾽ αὐτοῦ πεμπομένοις, εἰς
ἐκδίκησιν μὲν κακοποιῶν, ἔπαινον δὲ ἀ-
γαθοποιῶν. ὅτι οὕτως ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ
θεοῦ, ἀγαθοποιοῦντας φιμοῦν τὴν τῶν ἀ-
φρόνων ἀνθρώπων ἀγνωσίαν, ὡς ἐλεύθε-
ροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κα-
κίας τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ᾽ ὡς δοῦλοι θεοῦ.
πάντας τιμήσατε, τὴν ἀδελφότητα ἀγα-
πᾶτε, τὸν θεὸν φοβεῖσθε, τὸν βασιλέα τιμᾶ-
τε. οἱ οἰκέται ὑποτασσόμενοι ἐν παντὶ φό-
βῳ τοῖς δεσπόταις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς
καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς. τοῦ-
το γὰρ χάρις, εἰ διὰ συνείδησιν θεοῦ ὑπο-
φέρει τις λύπας πάσχων ἀδίκως. ποῖον γὰρ
κλέος, εἰ ἁμαρτάνοντες καὶ κολαφιζό-
μενοι ὑπομενεῖτε; ἀλλ᾽ εἰ ἀγαθοποιοῦντες
καὶ πάσχοντες ὑπομενεῖτε. τοῦτο γὰρ χά-
ρις παρὰ θεῷ. εἰς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε, ὅτι
καὶ χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἡμῖν ὑπο-
λιμπάνων ὑπογραμμὸν, ἵνα ἐπακολουθή-
σητε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ, ὃς ἁμαρτίαν οὐκ
ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στό-
ματι αὐτοῦ, ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοι-
δόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει. παρεδίδου δὲ
τῷ κρίνοντι δικαίως. ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡ-
μῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐ-
τοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον, ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπο-
γενόμενοι, τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν, οὗ τῷ
μώλωπι αὐτοῦ ἰάθητε. ἦτε γὰρ ὡς πρό-
βατα πλανώμενα, ἀλλ᾽ ἐπεστράφητε νῦν
ἐπὶ τὸν ποιμένα, καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυ-
χῶν ὑμῶν.

Ὁμοίως αἱ γυναῖκες ὑποτασσόμεναι
τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ἵνα καὶ εἴ τινες ἀπει-
θοῦσι τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀνα-
στροφῆς ἄνευ λόγου κερδηθήσωνται, ἐποπτεύ-
σαντες τὴν ἐν φόβῳ ἁγνὴν ἀναστροφὴν ὑ-
μῶν, ὧν ἔστω οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐκ πλοκῆς τρι-
χῶν, καὶ περιθέσεως χρυσίων, ἢ ἐνδύσεως
ἱματίων κόσμος, ἀλλ᾽ ὁ κρυπτὸς τῆς καρ-
δίας ἄνθρωπος ἐν τῷ ἀφθάρτῳ, τοῦ πραέος

præsidibus, ut qui per eum mittantur ad
uindictam quidem nocentium, laudē ue-
ro recte agentium. Quoniam sic est uolū-
tas dei, ut benefaciendo obturetis os ho-
minibus stultis & ignorantibus, tanꝗ li-
beri, & non ueluti prætextū habentes ma-
liciæ libertatē, sed tanꝗ serui dei. Omnes
honorate, fraternitatē diligite, deū timete,
regē honorate. Famuli subditi sint cum ti-
more dominis, non solum bonis ac huma-
nis, uerumetiam prauis. Nam hæc est gra-
tia, si quis propter conscientiam dei suffert
molestias, præter meritum affectus malis.
Quæ enim est laus, si cum peccātes alapis
cædimini sufferetis? At si cum benefacitis,
& tamē malis afficimini, suffertis. Hæc em̄
est gratia apud deum. Siquidē in hoc uo-
cati estis, quoniam & Christus afflict⁹ est
pro nobis, relinquens nobis exemplum, ut
insequeremini uestigia ipsius, qui peccatū
non fecerat, nec inuentus est dolus in ore il-
lius. qui cum maledictis incesseretur, non
regessit maledicta: cum malis afficeretur,
non minabatur. Sed tradidit uindictam
ei qui iudicat iuste, qui peccata nostra ipse
pertulit in corpore suo super lignum, quo
peccatis mortui iusticiæ uiueremus. Cuius
eiusdem uibice sanati fuistis. Nam eratis
uelut oues errantes, sed conuersi estis nunc
ad pastorem, & curatorem animarum ue-
strarum.

Similiter uxores subditæ sitis uestris III
uiris, ut etiam qui non obtemperant ser-
moni, per uxorum conuersationem absq;
sermone lucrifiant: dum considerant cum
reuerentia coniunctam castam conuersa-
tionem uestram, quarum ornatus sit, non
externus, qui situs est in plicatura capil-
lorum, & additione auri, aut in pallio-
rum amictu, uerum occultus, qui est in
corde homo, si is careat omni corruptela,

καὶ ἡσυχίου πνεύματος, ὅ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ πολυτελές. οὕτω γάρ ποτε καὶ αἱ ἅγιαι γυναῖκες, αἱ ἐλπίζουσαι ἐπὶ τὸν θεὸν, ἐκόσμουν ἑαυτὰς, ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ὡς σάῤῥα ὑπήκουσε τῷ ἀβραὰμ, κύριον αὐτὸν καλοῦσα, ἧς ἐγενήθητε τέκνα, ἀγαθοποιοῦσαι, καὶ μὴ φοβούμεναι, μηδὲ μίαν πτόησιν. οἱ ἄνδρες ὁμοίως συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν, ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμὴν, ὡς καὶ συγκληρονόμοι χάριτος ζωῆς, εἰς τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν. τὸ δὲ τέλος, πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, εὔσπλαγχνοι, φιλόφρονες, μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας, τοὐναντίον δὲ εὐλογοῦντες, εἰδότες ὅτι εἰς τοῦτο ἐκλήθητε, ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε. ὁ γὰρ θέλων ζωὴν ἀγαπᾷν, καὶ ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς, παυσάτω τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἀπὸ κακοῦ, καὶ χείλη αὐτοῦ τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. ἐκκλινάτω ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιησάτω ἀγαθόν. ζητησάτω εἰρήνην, καὶ διωξάτω αὐτήν. ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν. πρόσωπον δὲ κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά. καί τις ὁ κακώσων ὑμᾶς, ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ μιμηταὶ γένησθε; ἀλλ' εἰ καὶ πάσχοιτε διὰ δικαιοσύνην, μακάριοι. τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταραχθῆτε, κύριον δὲ τὸν θεὸν ἁγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. ἕτοιμοι δὲ ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος μετὰ πραΰτητος καὶ φόβου, συνείδησιν ἔχοντες ἀγαθὴν, ἵνα ἐν ᾧ καταλαλῶσιν ὑμῶν, ὡς κακοποιῶν, καταισχυνθῶσιν οἱ ἐπηρεάζοντες ὑμῶν τὴν ἀγαθὴν ἐν χριστῷ ἀναστροφήν. κρεῖττον γὰρ ἀγαθοποιοῦντας, εἰ θέλει τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, πάσχειν, ἢ κακοποιοῦντας. ὅτι καὶ χριστὸς ἅπαξ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἔπαθεν, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων

ἵνα

ita ut ſpiritus placidus ſit ac quietus, qui ſpiritus in oculis dei magnifica ac ſumptuoſa res eſt. Nam ad eum modum olim & ſanctæ illæ mulieres ſperantes in deo, comebant ſeſe, & ſubditæ erãt ſuis uiris, quẽadmodum Sarra obediuit Abrahæ, dñm illum appellans, cuius factæ eſtis filiæ, dũ benefacitis, & non terremini ullo pauore. Viri ſimiliter cohabitent ſecundũ ſcientiã, uelut infirmiori uaſi muliebri impartiẽtes honorem, tanq̃ etiam cohæredes gratiæ uitæ, ne interrumpantur preces ueſtræ. In ſumma, omnes ſitis unanimes, ſimiliter affecti, fraterna præditi charitate, miſericordes, affabiles, nõ retaliantes malum malo, aut cõuicium conuicio, ſed contra, benedicentes, ſcientes uos in hoc uocatos eſſe, ut bñdictionẽ hæreditate poſſideatis. Nã qui uult uitã diligere, & uidere dies bonos, coerceat linguam ſuã à malo, & labia ſua ne loquantur dolum. Declinet à malo, & faciat bonum, quærat pacem, & perſequať eã: quoniã oculi dñi ſup iuſtos, & aures eius ad deprecationẽ illorum. Rurſus aſpectus dñi ſup eos qui faciunt mala. Et quis eſt, qui ſit afflicturus uos, ſi bonitatis æmulatores fueritis? Imò ſi quid etiam acciderit incommodi propter inſticiã, beati tamẽ eſtis. Cæterum terrore illorum ne terreamini, neq̃ turbemini, ſed dominũ deũ ſanctificate in cordibus ueſtris. Sitis aũt parati ſemp ad reſpondendum cuilibet petenti, ut loquamini de ea quæ in uobis eſt ſpe, cum manſuetudine & reuerentia, conſcientiã habentes bonã, ut in hoc quod uobis detrahũt, tanq̃ ſceleroſis, pudefiant hi qui inceſſunt ueſtrã bonã in Chriſto conuerſationem. Præſtat enim, ut bene agẽtes, ſi ita uelit dei uoluntas, malis afficiamini, quàm male facientes. Quãdoquidem & Chriſtus ſemel pro peccatis paſſus fuit, iuſtus pro iniuſtis,

ut,

ἵνα ἡμᾶς προσαγάγῃ τῷ θεῷ, θανατωθεὶς
μὲν σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι ἐν
ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευ-
θεὶς, ἐκήρυξεν, ἀπειθήσασί ποτε. ὅτε ἅπαξ
ἐξεδέχετο ἡ τοῦ θεοῦ μακροθυμία, ἐν ἡμέ-
ραις νῶε κατασκευαζομένης κιβωτοῦ, εἰς
ἣν ὀλίγαι, τουτέστιν, ὀκτὼ ψυχαὶ διεσώ-
θησαν δι᾽ ὕδατος, ὃ καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον
νῦν σώζει βάπτισμα, οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις
ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτη-
μα εἰς θεὸν, δι᾽ ἀναστάσεως ἰησοῦ χριστοῦ,
ὅς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ, πορευθεὶς εἰς οὐ-
ρανὸν, ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων καὶ
ἐξουσιῶν καὶ δυνάμεων. χριστοῦ οὖν
παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ, καὶ ὑμεῖς τὴν
αὐτὴν ἔννοιαν ὁπλίσασθε, ὅτι ὁ παθὼν ἐν
σαρκὶ, πέπαυται ἁμαρτίας, εἰς τὸ μηκέτι
ἀνθρώπων ἐπιθυμίαις, ἀλλὰ θελήματι θε-
οῦ, τὸν ἐπίλοιπον ἐν σαρκὶ βιῶσαι χρό-
νον. ἀρκετὸς γὰρ ἡμῖν ὁ παρεληλυθὼς
χρόνος τοῦ βίου, τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν
κατεργάσασθαι, πορευομένους ἐν ἀσελ-
γείαις, ἐπιθυμίαις, οἰνοφλυγίαις, κώ-
μοις, πότοις, καὶ ἀθεμίτοις εἰδωλολα-
τρείαις. ἐν ᾧ ξενίζονται, μὴ συντρεχόν-
των ὑμῶν εἰς τὴν αὐτὴν τῆς ἀσωτίας ἀνά-
χυσιν, βλασφημοῦντες, οἳ ἀποδώσουσι λό-
γον τῷ ἑτοίμως ἔχοντι κρῖναι ζῶντας
καὶ νεκρούς. εἰς τοῦτο γὰρ καὶ νεκροῖς εὐ-
ηγγελίσθη, ἵνα κριθῶσι μὲν κατὰ ἀνθρώ-
πους σαρκὶ, ζῶσι δὲ κατὰ θεὸν πνεύμα-
τι. πάντων δὲ τὸ τέλος ἤγγικε. σωφρο-
νήσατε οὖν καὶ νήψατε εἰς τὰς προσευ-
χάς. πρὸ πάντων δὲ τὴν εἰς ἑαυτοὺς ἀ-
γάπην ἐκτενῆ ἔχοντες. ὅτι ἀγάπη καλύ-
ψει πλῆθος ἁμαρτιῶν. φιλόξενοι εἰς ἀλλή-
λους ἄνευ γογγυσμῶν. ἕκαστος καθὼς ἔ-
λαβε χάρισμα, εἰς ἑαυτοὺς αὐτὸ διακο-
νοῦντες, ὡς καλοὶ οἰκονόμοι ποικίλης χά-
ριτος θεοῦ. εἴ τις λαλεῖ, ὡς λόγια θεοῦ.
εἴ τις διακονεῖ, ὡς ἐξ ἰσχύος, ἧς χορηγεῖ

ut nos adduceret deo, mortificatus quidem
carne, sed uiuificatus spiritu, in quo etiã abi-
it, & spiritibus qui erant in carcere prædica-
uit, qui inobedientes fuerãt quondã. Cũ se-
mel expectabatur dei lenitas in dieb9 Noë,
cum apparabat arca, in qua paucæ, hoc est,
octo animæ seruatæ fuerunt per aquam. cu
ius figuræ nunc respondens baptismus, nos
quoq; saluos reddit, quo non carnis sordes
abijciuntur, sed quo fit, ut bona conscientia
bene respondeat apud deum, per resurrecti
onem Iesu Christi, qui est ad dexteram dei,
profectus in cœlum, subiectis sibi angelis, &
potestatibus, ac uirtutibus. Cum igitur IIII
Christus passus sit pro nobis carne, uos quoq;
iuxta eandẽ cogitationẽ armemini, quod q
patiebat in carne, destitit à peccato, in hoc,
ut iam non concupiscentijs hominũ, sed uo
luntati dei, quod superest in carne tẽpus ui-
uat. Sat enim est nobis quod anteacto uitæ
tempore uoluntatẽ gentiũ patrauerimus,
cum uersaremur in lasciuijs, cõcupiscẽtijs, ui
nolentijs, comessationibus, cõpotationibus,
& nefarijs simulacrorũ cultibus. Atq; id ab-
surdũ illis uidet, quod nõ accurratis unà cũ
ipsis in eandẽ luxus refusionẽ, qui de uobis
male loquunt. Qui reddituri sunt rationẽ
ei, qui paratus est ad iudicãdũ uiuos & mor
tuos. Nã in hoc mortuis quoq; prædicatum
est euangeliũ, ut iudicarent quidẽ secundũ
homines carne, uiuãt aũt iuxta deũ spiritu.
Porrò rerũ omniũ finis imminet. Sitis igit
sobrij, & uigilãtes ad orandũ. Ante omnia
uero charitatẽ inter uos uehementẽ haben-
tes. Nã charitas operiet multitudinẽ pecca-
torũ. Hospitales estote erga uos inuicẽ, sine
murmurationibus. ut quisq; accepit donũ,
ita alius in aliũ illud ministrãtes, ut boni dis
pensatores uariæ gratiæ dei. Si quis loquit,
loquatur ut eloquia dei: si quis ministrat, mi
nistret tanquam ex uirtute, quã suppeditat

ὁ θεὸς, ἵνα ἐν πᾶσι δοξάζηται ὁ θεὸς διὰ ἰησοῦ χριστοῦ, ᾧ ἐστὶν ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. Ἀγαπητοί, μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει, πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γινομένῃ, ὡς ξένου ὑμῖν συμβαίνοντος, ἀλλὰ καθὸ κοινωνεῖτε τοῖς χριστοῦ παθήμασι, χαίρετε, ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τῆς δόξης αὐτοῦ χαρῆτε ἀγαλλιώμενοι. εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι χριστοῦ, μακάριοι, ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ θεοῦ πνεῦμα ἐφ᾽ ὑμᾶς ἀναπαύεται. κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται. Μὴ γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεὺς, ἢ κλέπτης, ἢ κακοποιὸς, ἢ ὡς ἀλλοτριοεπίσκοπος. εἰ δὲ ὡς χριστιανὸς, μὴ αἰσχυνέσθω, δοξαζέτω δὲ τὸν θεὸν ἐν τῷ μέρει τούτῳ. ὅτι καὶ ὁ καιρὸς τοῦ ἄρξασθαι τὸ κρίμα ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ. εἰ δὲ πρῶτον ἀφ᾽ ἡμῶν, τί τὸ τέλος τῶν ἀπειθούντων τῷ τοῦ θεοῦ εὐαγ-
» γελίῳ; καὶ εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται; ὥστε καὶ οἱ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, ὡς πιστῷ κτίστῃ παρατιθέσθωσαν τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐν ἀγαθοποιΐᾳ.

Πρεσβυτέρους τοὺς ἐν ὑμῖν παρακαλῶ, ὁ συμπρεσβύτερος, καὶ μάρτυς τῶν τοῦ χριστοῦ παθημάτων, ὁ καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνός, ποιμάνατε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ χριστοῦ, ἐπισκοποῦντες μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ᾽ ἑκουσίως, μὴ αἰσχροκερδῶς, ἀλλὰ προθύμως, μηδὲ ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου. καὶ φανερωθέντος τοῦ ἀρχιποίμενος, κομιεῖσθε τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον. ὁμοίως νεώτεροι ὑποτάγητε πρεσβυτέροις, πάντες ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι. τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε, ὅτι ὁ θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. ταπεινώθητε οὖν ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ θεοῦ, ἵνα ὑμᾶς ὑψώσῃ ἐν καιρῷ, πᾶσαν τὴν

μέριμναν

deus, ut omnibus glorificet deus ꝑ Iesum Christum, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen. Charissimi, ne miremini, dum per ignem exploramini, quæ res ad experimentū uestri fit, perinde quasi nouū aliqd uobis obtingat, imò in hoc, quod consortes estis afflictionum Christi, gaudete, ut in reuelatione quoq; gloriæ eiusdem gaudeatis exultātes. Si probris afficimini in nomine Christi, beati estis: quoniam gloria & spiritus dei super uos requiescit. Iuxta ipsos quidem maledictis afficitur, iuxta uos autē glorificatur. Ne quis enim uestrum affligatur, ut homicida, aut fur, aut facinorosus, aut curiosus alienarū rerum. Porrò si ut Christianus affligitur aliquis, ne pudefiat, imò glorificet deum in parte hac. Quandoquidē & tēpus est, ut incipiat iudicium à domo dei. quod si primum incipit à nobis, quis erit finis eorū qui non credunt dei euangelio? Et si iustus uix saluus efficitur, impius & peccator ubi comparebit? Proinde qui affliguntur iuxta uoluntatē dei, tanquam apud fidelem conditorem deponāt animas suas benefaciēdo.

Presbyteros qui inter uos sunt obsecro, V qui sum & ipse presbyter, ac testis afflictionum Christi, atq; idem consors gloriæ, quæ reuelabitur, pascite quātum in uobis est gregem Christi, curam illius agentes non coactè, sed uolentes: non turpiter affectantes lucrum, sed propenso animo, neq; ceu dominium exercentes aduersus cleros, sed sic, ut sitis exemplaria gregis. Et cum apparuerit ille pastorū princeps, reportabitis immarcessibilem gloriæ coronā. Similiter iuniores subditi estote senioribus, sic ut omnes alius alij uicissim subijciamini. Humilitatē animi uobis infixam habete: propterea quod deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiā. Humiliemini igitur sub potenti manu dei, ut uos extollat cum erit opportunum, omni

cura

μέριμναν ὑμῶν ἐπιρρίψαντες ἐπ' αὐτόν, ὅτι αὐτῷ μέλει περὶ ὑμῶν. νήψατε, γρηγορήσατε, ὅτι ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ, ζητῶν τίνα καταπίῃ. ᾧ ἀντίστητε στερεοὶ τῇ πίστει, εἰδότες τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων τῇ ἐν κόσμῳ ὑμῶν ἀδελφότητι ἐπιτελεῖσθαι. ὁ δὲ θεὸς πάσης χάριτος, ὁ καλέσας ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν ἐν χριστῷ ἰησοῦ, ὀλίγον παθόντας, αὐτὸς καταρτίσαι ὑμᾶς, στηρίξαι, σθενώσαι, θεμελιώσαι. αὐτῷ ἡ δόξα, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. Διὰ σιλουανοῦ ὑμῖν τοῦ πιστοῦ ἀδελφοῦ, ὡς λογίζομαι, δι' ὀλίγων ἔγραψα, παρακαλῶν καὶ ἐπιμαρτυρῶν ταύτην εἶναι ἀληθῆ χάριν τοῦ θεοῦ, εἰς ἣν ἑστήκατε. ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν βαβυλῶνι συνεκλεκτή, καὶ μάρκος ὁ υἱός μου. ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης. εἰρήνη ὑμῖν πᾶσι τοῖς ἐν χριστῷ ἰησοῦ. ἀμήν.

cura uestra coniecta in illum. Nam illi cura est de uobis. Sobrij estote, uigilate, quoniā aduersarius uester diabolus tanquam leo rugiens obambulat, quærens quem deuoret. Cui resistite, solidi fide, scientes easdem afflictiones, uestræ, quæ in mūdo est fraternitati consummari. Sed deus omnis gratiæ, qui uocauit nos ad æternam suam gloriam per Christum Iesum, parumper afflictos, idem instauret uos, fulciat, roboret, stabiliat. Ipsi gloria, imperium in secula seculorum, Amen. Per Syluanum uobis fidelē fratrē, ut arbitror, paucis scripsi, adhortans ac testificans hanc esse ueram gratiam dei, in qua statis. Salutat uos ea, quæ est in Babylone, uestræ consors electionis ecclesia, & Marcus filius me9. Salutate uos mutuo charitatis osculo. Pax uobis omnibus, qui estis in Christo Iesu. Amen.

ὙΠΌΘΕΣΙΣ ΤΗ͂Σ ΔΕΥΤΈΡΑΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗ͂Σ ἘΠΙΣΤΟΛΗ͂Σ ΤΟΥ͂ ἉΓΊΟΥ ἈΠΟΣΤΌΛΟΥ ΠΈΤΡΟΥ.

Ταύτην πάλιν ὁ αὐτὸς πέτρος ἐπιστέλλει τοῖς ἤδη πιστεύσασιν. ἔστι δὲ ἡ ἐπιστολή, ὑπόμνησις τῶν πρώτων. εἰδὼς γὰρ ταχεῖαν ἑαυτοῦ ἔσεσθαι τὴν ἀνάλυσιν τοῦ σώματος, ἐσπούδασε πάντας ὑπομνῆσαι περὶ ὧν κατηχήθησαν, τὴν διδασκαλίαν. καὶ πρῶτον δείκνυσιν ἀπὸ τῶν προφητῶν αὐτὴν εὐαγγελισθεῖσαν, καὶ ὅτι αἱ προφητεῖαι αἱ περὶ τοῦ σωτῆρος, οὐκ εἰσὶν ἀνθρώπιναι, ἀλλὰ περὶ θεοῦ ἐλαλήθησαν. ἔπειτα παραγγέλλει μὴ προσέχειν τοῖς ἀπατῶσι, λέγων ἔσεσθαι αὐτῶν ἀπώλειαν, ὥσπερ καὶ τῶν παραβάντων ἀγγέλων γέγονε. προμηνύει δὲ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἡμέρας ἔσεσθαι ἐν αἷς ἐμπαῖκται περιπατήσουσι, καὶ θελήσουσιν ἀπατᾶν τινάς, λέγοντες, μάτην λέγεσθαι παρ' ἡμῶν τὴν παρουσίαν τοῦ σωτῆρος, διὰ τὸ ἀεὶ λέγεσθαι, καὶ μήπω παραγενέσθαι. ἀπὸ τούτων οὖν καὶ μάλιστα ἀπέχεσθαι παραγγέλλει, διδάσκων μὴ ὀλιγωρεῖν ἐν τοῖς χρόνοις. πάντα γὰρ τὸν χρόνον, μηδὲν εἶναι ἐνώπιον κυρίου, διὰ τὸ καὶ τὴν μίαν ἡμέραν ὡς χίλια ἔτη εἶναι, καὶ τὰ χίλια ἔτη, ὡς ἡμέραν μίαν. ἔσεσθαι δὲ ταχέως τὴν ἡμέραν κυρίου διαβεβαιοῦται καὶ ἀποδείκνυσι, καὶ ἐντέλλεται ἑτοίμους εἶναι πάντας εἰς αὐτήν, ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, καὶ ἀγαπᾶν τὰ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου παύλου γραφέντα, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς διαβάλλουσιν αὐτά. διὰ τὸ καὶ πάσας τὰς θείας γραφὰς, διαβάλλειν αὐτούς. ὑπομνήσας οὖν καὶ διδάξας πάντας προειδέναι τὰ πράγματα, παραινεῖ μὴ ἐκπίπτειν τοῦ σκοποῦ τῆς πίστεως, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM PETRI POSTERIOREM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

HAnc, ut apparet, ſcripſit admodum ſenex, & iam morti uicinus, quandoquidem de obitu ſuo meminit. Scribit autem promiſcue Chriſtianis omnibus, adhortans ad uitæ puritatem, & ueterum exemplis ac terrore iudicij extremi deterrens à turpibus, uehementer inſectās eos, qui ſimplicium animos peruerſa doctrina corrumperent, negantes aduenturum Chriſtum.

FINIS.

ΠΕΤΡΟΥ ἈΠΟΣΤΟΛΟΥ ἘΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Συμεὼν πέτρος δοῦλος καὶ ἀπόστολος ἰησοῦ χριστοῦ, τοῖς ἰσότιμον ἡμῖν λαχοῦσι πίστιν ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ θεοῦ ἡμῶν, καὶ σωτῆρος ἰησοῦ χριστοῦ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη ἐν ἐπιγνώσει τοῦ θεοῦ, καὶ ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ, τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης, διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς, δι' ὧν τὰ τίμια ἡμῖν καὶ μέγιστα ἐπαγγέλματα δεδώρηται, ἵνα διὰ τούτων γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως, ἀποφυγόντες τῆς ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς. καὶ αὐτὸ τοῦτο δὲ σπουδὴν πᾶσαν παρεισενέγκαντες, ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετὴν

PETRI APOSTOLI EPISTOLA SECVNDA.

SYmeon Petrus, ſeruus & apoſtolus Ieſu Chriſti, ijs qui æque precioſam nobiſcum ſortiti ſunt fidem, per iuſticiam dei noſtri, & ſeruatoris Ieſu Chriſti. Gratia uobis & pax multiplicetur per agnitionem dei, & Ieſu domini noſtri, ſicut eius diuina uirtus omnia nobis largita eſt, quæ ad uitam ac pietatem pertinent, per agnitionē eius qui uocauit nos per gloriam & uirtutem, per quæ precioſa nobis ac maxima promiſſa donata ſunt, ut per hæc efficeremini diuinæ conſortes naturæ, ſi refugeritis à corruptione quæ eſt in mundo per concupiſcentiam. Sed & in hoc ipſum omni adhibito ſtudio, ſubminiſtrate in fide ueſtra uirtutem

ρετὴν, ἐν δὲ τῇ ἀρετῇ τὴν γνῶσιν, ἐν δὲ τῇ
γνώσει τὴν ἐγκράτειαν, ἐν δὲ τῇ ἐγκρατείᾳ
τὴν ὑπομονὴν, ἐν δὲ τῇ ὑπομονῇ τὴν εὐσέ-
βειαν, ἐν δὲ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν φιλαδελφίαν,
ἐν δὲ τῇ φιλαδελφίᾳ, τὴν ἀγάπην. ταῦτα
γὰρ ὑμῖν ὑπάρχοντα καὶ πλεονάζοντα,
οὐκ ἀργοὺς οὐδὲ ἀπράκτους καθίστησιν εἰς
τὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ ἐπίγνωσιν.
ᾧ γὰρ μὴ πάρεστι ταῦτα, τυφλός ἐστι, μυωπά-
ζων, λήθην λαβὼν τοῦ καθαρισμοῦ τῶν πά-
λαι αὐτοῦ ἁμαρτιῶν. διὸ μᾶλλον ἀδελφοὶ
σπουδάσατε βεβαίαν ὑμῶν τὴν κλῆσιν καὶ
ἐκλογὴν ποιεῖσθαι. ταῦτα γὰρ ποιοῦντες
οὐ μὴ πταίσητέ ποτε. οὕτως γὰρ πλουσίως
ἐπιχορηγηθήσεται ὑμῖν ἡ εἴσοδος εἰς τὴν αἰ-
ώνιον βασιλείαν τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆ-
ρος Ἰησοῦ χριστοῦ. διὸ οὐκ ἀμελήσω, ὑμᾶς
ἀεὶ ὑπομιμνήσκειν περὶ τούτων, καίπερ
εἰδότας, καὶ ἐστηριγμένους ἐν τῇ παρούσῃ
ἀληθείᾳ. δίκαιον δὲ ἡγοῦμαι ἐφ᾽ ὅσον εἰμὶ
ἐν τούτῳ τῷ σκηνώματι, διεγείρειν ὑ-
μᾶς ἐν ὑπομνήσει, εἰδὼς, ὅτι ταχινή ἐστιν
ἡ ἀπόθεσις τοῦ σκηνώματός μου, καθὼς
καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς χριστὸς ἐδήλω-
σέ μοι. σπουδάσω δὲ καὶ ἑκάστοτε ἔχειν
ὑμᾶς μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον τὴν τούτων
μνήμην ποιεῖσθαι. οὐ γὰρ σεσοφισμένοις
μύθοις ἐξακολουθήσαντες ἐγνωρίσαμεν ὑ-
μῖν τὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ δύ-
ναμιν καὶ παρουσίαν, ἀλλ᾽ ἐπόπται γενη-
θέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. λαβὼν
γὰρ παρὰ θεοῦ πατρὸς τιμὴν καὶ δόξαν,
φωνῆς ἐνεχθείσης αὐτῷ τοιᾶσδε ὑπὸ τῆς
μεγαλοπρεποῦς δόξης, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός
μου ὁ ἀγαπητὸς, εἰς ὃν ἐγὼ εὐδόκησα.
καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἠκούσαμεν,
ἐξ οὐρανοῦ ἐνεχθεῖσαν, σὺν αὐτῷ ὄντες
ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ. καὶ ἔχομεν βεβαι-
ότερον τὸν προφητικὸν λόγον. ᾧ κα-
λῶς ποιεῖτε, προσέχοντες, ὡς λύχνῳ φαί-
νοντι ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἕως οὗ ἡμέρα
διαυγάσῃ,

tutem, in uirtute uero ſcientiam, in ſcientia
uero temperantiam, in temperantia uero
patientiam, rurſus in patientia pietatem,
in pietate autem fraternam charitatem, in
fraterna uero charitate dilectionem. Hæc
enim cum uobis adſint, & exuberent haud
ocioſos, nec in irritum laborantes efficiunt,
ad domini noſtri Ieſu Chriſti cognitionē.
Nā cui non adſunt hæc, is cæcus eſt, & ma
nu uiam tentans, oblitus ſeſe à ueteribus
peccatis ſuis fuiſſe purgatū. Quapropter
fratres potius operam date, ut uocationē
& electionem ueſtram firmam efficiatis.
Hæc enim ſi feceritis, non labemini unq̃.
Siquidem ad hunc modum, abunde ſub-
miniſtrabitur uobis introitus in æternum
regnum domini noſtri & ſeruatoris Ieſu
Chriſti. Quapropter haud negligam, uos
ſemper commonere de his, tametſi ſciatis,
& confirmati ſitis in præſenti ueritate. At-
tamen iuſtum arbitror, quàmdiu ſum in
hoc tabernaculo, excitare uos per commo-
nitionem, cum ſciam breui futurum, ut de
ponam hoc tabernaculum meum, quem-
admodum & dominus noſter Ieſus Chri
ſtus ſignificauit mihi. Quin & dabo ſemp̄
operam, ut uos poſt exitum meū, horum
mentionem facere poſſitis. Non enim arte
compoſitas fabulas ſecuti, notam uobis fe
cimus domini noſtri Ieſu Chriſti uirtutē,
& aduentum, ſed qui oculis noſtris aſpexi
mus illius maieſtatem. Acceperat enim à
deo patre honorem & gloriam, uoce ad il-
lum delata huiuſmodi à magnifica gloria:
Hic eſt ille filius meus dilectus, in quo mi-
hi complacitum eſt. Et hanc uocem nos
audiuimus è cœlo delatam, cum eſſemus
unà cum illo in monte ſancto. Et habe-
mus firmiorem ſermonem propheticum,
cui dum attenditis, ceu lucernæ apparenti
in obſcuro loco, recte facitis, donec dies
V 4 illuceſcat,

διαυγάσῃ, καὶ φωσφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς
καρδίαις ὑμῶν. τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες,
ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς, ἰδίας ἐπιλύ
σεως οὐ γίνεται. οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώ-
που ἠνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ᾽ ὑπὸ πνεύ
ματος ἁγίου φερόμενοι, ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι
θεοῦ ἄνθρωποι. Ἐγένοντο δὲ καὶ ψευδο-
προφῆται ἐν τῷ λαῷ, ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσον-
ται ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρεισάξου-
σιν αἱρέσεις ἀπωλείας, καὶ τὸν ἀγοράσαντα
αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι, ἐπάγοντες ἑ-
αυτοῖς ταχινὴν ἀπώλειαν, καὶ πολλοὶ ἐξα
κολουθήσουσιν αὐτῶν ταῖς ἀπωλείαις, δι᾽
οὓς ἡ ὁδὸς τῆς ἀληθείας βλασφημηθήσε-
ται, καὶ ἐν πλεονεξίᾳ πλαστοῖς λόγοις ὑ-
μᾶς ἐμπορεύσονται, οἷς τὸ κρῖμα ἔκπαλαι
οὐκ ἀργεῖ, καὶ ἡ ἀπώλεια αὐτῶν οὐ νυστάζει.
εἰ γὰρ ὁ θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ
ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας,
παρέδωκεν εἰς κρίσιν τετηρημένους, καὶ ἀρ
χαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ ὄγδοον
Al's* κήρυγμα. νῶε δικαιοσύνης * κήρυκα ἐφύλαξε, κατα-
κλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας, καὶ πό-
λεις σοδόμων καὶ γομόῤῥας τεφρώσας κα
ταστροφῇ κατέκρινεν, ὑπόδειγμα μελλόν
των ἀσεβεῖν τεθεικώς· καὶ δίκαιον λὼτ
καταπονούμενον ὑπὸ τῆς τῶν ἀθέσμων
ἐν ἀσελγείᾳ ἀναστροφῆς, ἐῤῥύσατο. βλέμ-
ματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος ἐγκατοι-
κῶν ἐν αὐτοῖς, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν
δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν. οἶ-
δε κύριος εὐσεβεῖς ἐκ πειρασμοῦ ῥύε-
σθαι, ἀδίκους δὲ εἰς ἡμέραν κρίσεως κολα-
ζομένους τηρεῖν, μάλιστα δὲ τοὺς ὀπίσω
σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μιασμοῦ πορευομέ-
νους, καὶ κυριότητος καταφρονοῦντας, τολ
μηταὶ, αὐθάδεις, δόξας οὐ τρέμουσι βλασ
φημοῦντες· ὅπου ἄγγελοι ἰσχύϊ καὶ δυ-
νάμει μείζονες ὄντες, οὐ φέρουσι κατ᾽ αὐ-
τῶν παρὰ κυρίῳ βλάσφημον κρίσιν.

οὗτοι δὲ

illucescat, & lucifer exoriatur in cordib9 ue-
stris. Si illud prius noueritis, quod omnis
prophetica scriptura non sit priuatæ inter-
pretationis. Non enim uoluntate hominis
allata est olim prophetia, sed à spiritu san-
cto impulsi, locuti sūt sancti dei homines.
Fuerunt autem & pseudoprophetæ II
in populo, quemadmodum & inter uos
erunt falsi doctores, qui clàm inducent se-
ctas perniciosas, etiam dominum qui illos
mercatus est, abnegantes, accersentes sibi-
ipsis celerem interitum: & plerique sequen-
tur illorū exitia, per quos uia ueritatis ma-
ledictis afficietur, & per auariciam facti-
cijs sermonibus de uobis negociabuntur,
quibus iudicium iam olim non tardat, &
perditio illorum non dormitat. Nam si de
us angelis qui peccauerant, non pepercit,
sed catenis noctis in Tartarum præcipita-
tos, tradidit seruatos in iudicium, & prisco
mundo non pepercit, sed octauum iusti-
ciæ præconē Noë seruauit, diluuio in mū-
dum impiorum inducto, & ciuitates So-
domorum ac Gomorrhæ in cinerem re-
dactas, subuersione condemnauit, eósque
fecit exemplum ijs, qui impie forent actu-
ri: & iustum Lot, qui opprimebatur à nefa
rijs per libidinosam cōuersationem, eripu-
it. Is enim oculis & auribus iustus, cum ha
bitaret inter illos, cottidie animam iustam
iniquis illorum factis excruciabat. Nouit
dominus pios è tentatiōe eripere, iniustos-
autem in diem iudicij puniendos seruare,
maxime uero illos, qui carnē sequentes in
concupiscentia pollutionis ambulāt, ac do-
minationē cōtemnunt, audaces, præfracti,
qui gloria præcellentes non uerentur cōui-
tijs incessere. Cum ipsi angeli, qui sunt ro-
bore ac uirtute maiores, non ferunt aduer-
sus sese apud dominū, maledicū iudicium.

At isti

οὗτοι δὲ ὡς ἄλογα ζῶα φυσικὰ γεγενημένα εἰς ἅλωσιν καὶ φθορὰν, ἐν οἷς ἀγνοοῦσι βλασφημοῦντες ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν καταφθαρήσονται, κομιούμενοι μισθὸν ἀδικίας, ἡδονὴν ἡγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφὴν, σπίλοι καὶ μῶμοι, ἐντρυφῶντες ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν συνευωχούμενοι ὑμῖν, ὀφθαλμοὺς ἔχοντες μεστοὺς μοιχαλίδος, καὶ ἀκαταπαύστους ἁμαρτίας, δελεάζοντες ψυχὰς ἀστηρίκτους, καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίαις ἔχοντες, κατάρας τέκνα, καταλιπόντες τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν, ἐπλανήθησαν, ἐξακολουθήσαντες τῇ ὁδῷ τοῦ βαλαὰμ τοῦ βοσὸρ, ὃς μισθὸν ἀδικίας ἠγάπησεν, ἔλεγξιν δὲ ἔσχεν ἰδίας παρανομίας. ὑποζύγιον ἄφωνον, ἐν ἀνθρώπου φωνῇ φθεγξάμενον, ἐκώλυσε τὴν τοῦ προφήτου παραφρονίαν. οὗτοί εἰσι πηγαὶ ἄνυδροι, νεφέλαι ὑπὸ λαίλαπος ἐλαυνόμεναι, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς αἰῶνα τετήρηται. ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγγόμενοι, δελεάζουσιν ἐν ἐπιθυμίαις σαρκὸς ἀσελγείαις, τοὺς ὄντως ἀποφυγόντας, τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφομένους, ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ δοῦλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς. ᾧ γάρ τις ἥττηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται. εἰ γὰρ ἀποφυγόντες τὰ μιάσματα τοῦ κόσμου, ἐν ἐπιγνώσει τοῦ κυρίου, καὶ σωτῆρος ἰησοῦ χριστοῦ, τούτοις δὲ πάλιν ἐμπλακέντες ἡττῶνται, γέγονεν αὐτοῖς τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων. κρεῖττον γὰρ ἦν αὐτοῖς, μὴ ἐπεγνωκέναι τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἐπιγνοῦσιν, ἐπιστρέψαι ἐκ τῆς παραδοθείσης αὐτοῖς ἁγίας ἐντολῆς. συμβέβηκε δὲ αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθοῦς παροιμίας, κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα, καὶ ὗς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου.

ταύτην ἤδη ἀγαπητοὶ δευτέραν ὑμῖν γράφω ἐπιστολὴν, ἐν αἷς διεγείρω ὑμῶν ἐν ὑπομνήσει τὴν εἰλικρινῆ διάνοιαν, μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ

τῶν

At isti ueluti bruta animantia, natura genita in capturam & in perniciē, in his quæ non intelligunt maledicentes in perditione sua peribunt, reportantes mercedem iniusticiæ, pro uoluptate ducentes, si in diem delitijs fruantur, labes ac maculæ, qui conuiuantes in erroribus suis, insultant uobis, oculos habentes plenos adulteræ, & qui à peccando cessare nesciant, inescantes animas instabiles, cor habentes exercitatū rapinis, execrabiles filij, qui relicta recta uia, aberrauerunt, secuti uiam Balaam filij Bosor, qui mercedē iniquitatis dilexit, sed redargutus fuit de sua iniqtate. Animal subiugale mutum, humana uoce loquens, prohibuit prophetæ dementiam. Isti sunt fontes aqua carentes, nebulæ quæ à procella feruntur, quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est. Siquidem ubi uehementer fastuosa uanitatis uerba sonuerint, inescant homines per concupiscentias carnis uoluptatibus, eos qui uere aufugerāt, eos qui in errore conuersantur, dum illis libertatem pollicentur, cum ipsi serui sint corruptionis. Siquidem à quo quis supatus est, huic etiam in seruitutem est addictus. Nā si posteaquam refugerunt ab inquinamētis mundi, per agnitionem domini, & seruatoris Iesu Christi: tamen his rursum inuoluti superātur, facta sunt illis postrema peiora primis. Satius enim fuisset illis, non cognouisse uiā iusticiæ, quam ubi cognouerunt, conuerti ab eo, quod illis traditum fuit, sancto præcepto. Verum accidit illis id, quod uero prouerbio dici solet: Canis reuersus ad suum ipsius uomitum: &, sus lota, reuersa ad uolutabrum cœni.

Hasce iam alteras uobis charissimi, scribo literas, in quibus extimuo uestram, per commonitionem, synceram mentem ut memores sitis uerborum, quæ prædi- III

cta

τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ τῆς τῶν ἀποστό-
λων ἡμῶν ἐντολῆς, τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος
τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι ἐλεύσονται
ἐπ᾽ ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν, ἐμπαῖκται κατὰ τὰς
ἰδίας αὐτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι, καὶ λέ-
γοντες. ποῦ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐ-
τοῦ; ἀφ᾽ ἧς γὰρ οἱ πατέρες ἐκοιμήθησαν, πάν-
τα οὕτως διαμένει ἀπ᾽ ἀρχῆς κτίσεως. Λαν-
θάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας, ὅτι οὐρανοὶ
ἦσαν ἔκπαλαι, καὶ γῆ, ἐξ ὕδατος καὶ δι᾽ ὕ-
δατος συνεστῶσα τῷ τοῦ θεοῦ λόγῳ, δι᾽ ὧν ὁ
τότε κόσμος ὕδατι κατακλυσθεὶς ἀπώλε-
το. Οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ αὐτοῦ λόγῳ
τεθησαυρισμένοι εἰσί, πυρὶ τηρούμενοι εἰς ἡ-
μέραν κρίσεως καὶ ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν
ἀνθρώπων. ἓν δὲ τοῦτο μὴ λανθανέτω ὑμᾶς
ἀγαπητοί, ὅτι μία ἡμέρα παρὰ κυρίῳ ὡς χί-
λια ἔτη, καὶ χίλια ἔτη ὡς ἡμέρα μία. οὐ
βραδύνει ὁ κύριος τῆς ἐπαγγελίας, ὥς τινες
βραδύτητα ἡγοῦνται. ἀλλὰ μακροθυμεῖ εἰς
ἡμᾶς, μὴ βουλόμενός τινας ἀπολέσθαι, ἀλ-
λὰ πάντας εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι. ἥξει δὲ ἡ
ἡμέρα κυρίου, ὡς κλέπτης ἐν νυκτί, ἐν ᾗ οἱ
οὐρανοὶ ῥοιζηδὸν παρελεύσονται, στοιχεῖα δὲ
καυσούμενα λυθήσονται, καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐ-
τῇ ἔργα κατακαήσεται. τούτων οὖν πάν-
των λυομένων, ποταποὺς δεῖ ὑπάρχειν ὑ-
μᾶς ἐν ἁγίαις ἀναστροφαῖς καὶ εὐσεβείαις,
προσδοκοῦντας καὶ σπεύδοντας τὴν παρου-
σίαν τῆς τοῦ θεοῦ ἡμέρας, δι᾽ ἣν οὐρανοὶ πυ-
ρούμενοι λυθήσονται, καὶ στοιχεῖα καυσούμενα
τήκεται. καινοὺς δὲ οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν
κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν
οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ. Διὸ ἀγαπητοὶ ταῦ-
τα προσδοκῶντες, σπουδάσατε ἄσπιλοι, καὶ
ἀμώμητοι αὐτῷ εὑρεθῆναι ἐν εἰρήνῃ. καὶ τὴν
τοῦ κυρίου ἡμῶν μακροθυμίαν, σωτηρίαν ἡ-
γεῖσθε. καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελ-
φὸς παῦλος κατὰ τὴν αὐτῷ δοθεῖσαν σοφίαν
ἔγραψεν ὑμῖν, ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστο-
λαῖς λαλῶν ἐν αὐταῖς, περὶ τούτων, ἐν οἷς ἐστι

δυσνόητά

cta sunt à sanctis prophetis, & manda-
ti nostri, qui sumus apostoli domini &
seruatoris, illud primum scientes, uenturos
in extremis diebus illusores, qui iuxta pro
prias concupiscentias ambulent, & dicant:
Vbi est pollicitatio aduentus eius? Siqui-
dẽ ex quo die patres dormierunt, sic oĩa
permanent ab initio conditionis. Nam il-
lud uolentes nesciunt, quod cœli iam olim
fuerint ac terra, ex aqua & per aquam con
sistentes dei sermone, per quæ is qui tum
erat mundus, aqua inundatus perijt. At
qui nunc sunt cœli ac terra, eiusdem sermo
ne repositi sunt, & seruantur igni, in diem
iudicij & perditionis impiorum hominũ.
Vnum aũt hoc ne lateat uos dilecti, quod
unus dies apud dominum perinde est, ut
mille anni, & mille anni ut dies unꝰ. Haud
tardat dominus qui promisit, quemadmo
dum nonnulli tarditatem existimant. Ve-
rũ patiens est erga nos, dum nõ uult ullos
ꝑire, sed omnes ad pœnitẽtiã recipere. Ve-
niet autem dies domini sicut fur in nocte,
quo cœli, procellæ in morem transibũt: ele-
menta uero æstuantia soluentur, terráque
& quæ in ea sunt opera, exurentur. Cum
igitur hæc omnia soluantur, quales opor-
tet esse uos in sanctis conuersationibus ac
pietatibus, expectantes & accelerantes ad-
uentum diei dei, per quem cœli incensi sol-
uentur, & elementa æstuantia liquescent?
Sed cœlos nouos ac terrã nouam iuxta ꝓ
missum illius expectamus, in quibus iusti-
cia inhabitat. Quapropter dilecti, hæc ex-
pectantes, date operam, ut immaculati &
incontaminati, ab illo reperiamini in pa-
ce: dominiq; nostri patientiam, salutem ar
bitremini. quemadmodum & dilectus fra
ter noster Paulus, iuxta sibi datam sapien-
tiam scripsit uobis, etiam in omnibus ferè
epistolis loquens de his, inter quæ sunt

nõnulla

δυσνόητά τινα, ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι στρεβλοῦσιν, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς γραφάς, πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν. ὑμεῖς οὖν ἀγαπητοί, προγινώσκοντες, φυλάσσεσθε, ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀθέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες, ἐκπέσοντε τοῦ ἰδίου στηριγμοῦ, αὐξάνετε δὲ ἐν χάριτι, καὶ γνώσει τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. αὐτῷ ἡ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς ἡμέραν αἰῶνος. ἀμήν.

nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parumq́ firmi detorquent, sicut & cæteras scripturas, ad suam ipsorum perniciē. Vos igitur dilecti, posteaq́ præmoniti estis, cauete, ne simul cum alijs nefariorum errore abducti, excidatis à propria stabilitate, sed crescite in gratia, & cognitione domini nostri & seruatoris Iesu Christi. Ipsi gloria & nunc & in diem æternitatis. Amen.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΚΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.

Ταύτην αὐτὸς ὁ Ἰωάννης, ὁ τὸ εὐαγγέλιον γράψας, ἐπιστέλλει, ὑπομιμνήσκων τοὺς ἤδη πιστεύσαντας εἰς τὸν κύριον. καὶ πρῶτον μὲν ὥσπερ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, οὕτω καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ θεολογεῖ περὶ τοῦ λόγου, ἀποδεικνὺς αὐτὸν εἶναι ἀεὶ ἐν τῷ θεῷ, καὶ διδάσκων τὸν πατέρα φῶς εἶναι, ἵνα καὶ οὕτως γνῶμεν τὸν λόγον, ὡς ἀπαύγασμα ἐξ αὐτοῦ εἶναι. θεολογῶν δέ, ἐξηγεῖται μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς μὲν καὶ ἀεὶ τυγχάνειν αὐτό, νῦν δὲ πεφανερῶσθαι ἐν τῷ κυρίῳ, ὅς ἐστι ζωὴ αἰώνιος, καὶ θεὸς ἀληθινός. καὶ τὸ αἴτιον δὲ τῆς τούτου παρουσίας, καὶ ἐπιφανείας αὐτοῦ τίθησι, λέγων εἶναι τοῦτο, ἐπὶ τὸ λῦσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, καὶ ἡμᾶς ἐλευθερωθῆναι ἀπὸ τοῦ θανάτου, καὶ γινώσκειν ἡμᾶς τὸν πατέρα, καὶ αὐτὸν τὸν υἱόν, τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. γράφει οὖν πρὸς πᾶσαν ἡλικίαν, πρὸς παιδία, πρὸς νεανίσκους, πρὸς γέροντας, ὅτι ὁ μὲν θεὸς ἐγνώσθη, ἡ δὲ διαβολικὴ ἐνέργεια λοιπὸν νενίκηται καταργηθέντος τοῦ θανάτου. εἶτα λοιπὸν δι' ὅλης τῆς ἐπιστολῆς περὶ ἀγάπης διδάσκει, θέλων ἡμᾶς ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς. ἐξηγεῖται οὖν περὶ διαφορᾶς φόβου καὶ ἀγάπης, καὶ τέκνων θεοῦ καὶ τέκνων διαβόλου, καὶ περὶ ἁμαρτίας θανατικῆς καὶ μὴ θανατικῆς, καὶ περὶ διαφορᾶς πνευμάτων. καὶ λοιπὸν διαιρεῖ, ποῖον μὲν πνεῦμα ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι, ποῖον δὲ τῆς πλάνης, καὶ πότε μὲν γινωσκόμεθα τέκνα θεοῦ, πότε δὲ διαβόλου, καὶ περὶ ποίας ἁμαρτίας ὀφείλομεν εὔχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτανόντων, καὶ περὶ ποίας οὐ δεῖ εὔχεσθαι, καὶ ὅτι ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον, οὐκ ἔστιν ἄξιος τῆς κλήσεως, οὐδὲ δύναται λέγεσθαι τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἑνότητα δὲ τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα δείκνυσι, καὶ ὅτι ὁ ἀρνούμενος τὸν υἱόν, οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει. διακρίνει δὲ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ, λέγων, καὶ τὸ ἴδιον τοῦ ἀντιχρίστου, εἶναι δὲ τοῦτο λέγειν, μὴ εἶναι τὸν υἱὸν αὐτὸν τὸν Χριστόν, ἵνα δῆλον ὡς μὴ ὄντως ἐκείνου, ἑαυτὸν εἴπῃ εἶναι ὁ ψεύστης. παραινεῖ δὲ δι' ὅλης ἐπιστολῆς, μὴ ἀθυμεῖν τοὺς πιστεύοντας τῷ κυρίῳ, εἰ μισοῦνται ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν, ὅτι τὸ μῖσος τοῦ κόσμου, δείκνυσι τοὺς πιστεύοντας μεταβεβηκέναι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κόσμου, καὶ εἶναι λοιπὸν τῆς οὐρανίου πολιτείας. καὶ ἐν τῷ τέλει δὲ τῆς ἐπιστολῆς πάλιν ὑπομιμνήσκει λέγων, ὅτι ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, ζωὴ αἰώνιός ἐστι, καὶ φῶς ἀληθινόν, καὶ ἵνα τούτῳ δουλεύωμεν, καὶ φυλάττωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων.

IN EPISTOLAM IOHANNIS PRIOREM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

HAnc epiſtolam eſſe Iohannis apoſtoli, qui ſcripſit euangelium, uel ipſe ſermonis character arguit. Multus eſt in mentione lucis ac tenebrarum, uitæ ac mortis, odij & charitatis, in iterãdis uerbis, uelut exceptis ex ſermone proximo. Quod genus eſt illud, ut exẽplo quod dicimus, fiat dilucidius: Nolite diligere mundum, neq; ea quæ in mundo ſunt. Si quis diligit mundum, non eſt charitas patris in eo: quoniam omne quod in mũdo eſt &c. Ac mox: Non eſt ex patre, ſed ex mundo eſt. Et mundus tranſit. Quoties hic iterat̃ mũdus? Poſtremo, eſt in toto huius ſermone quiddã minus aſtrictum, ac fuſius, quàm in ſermone reliquorum apoſtolorum. Eſt autem dilucidior epiſtola, quàm ut egeat argumento: quemadmodum & duæ ſequentes, quæ Iohanni cuidam preſbytero non apoſtolo tribuuntur. FINIS.

ἸΟΆΝΝΟΥ ἈΠΟΣΤΌΛΟΥ ἘΠΙΣΤΟΛῊ ΠΡΏΤΗ.

Ὃ Ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς, καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἑωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν, καὶ καταγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἥτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν. ὃ ἑωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν, ἵνα καὶ ὑμεῖς κοινωνίαν ἔχητε μεθ' ἡμῶν· καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. καὶ ταῦτα γράφομεν

IOHANNIS APOSTOLI EPISTOLA PRIMA.

QVod erat ab initio, quod audiuimus, quod uidim⁹ oculis noſtris quod p̃ſpeximus, & manus noſtræ contrectauerunt de ſermone uitæ, & uita manifeſtata eſt, uidimus: etiam teſtamur, & annunciamus uobis uitam æternam, quæ erat apud patrem, & manifeſtata eſt nobis. Quod uidimus & audiuimus, annunciamus uobis, ut & uos ſocietatem habeatis nobiſcum, & ſocietas noſtra ſit cum patre & filio eius IESV CRISTO. Et hæc ſcribimus uobis, ut

γράφομεν ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πεπληρω-
μένη. καὶ ἔστιν αὕτη ἡ ἐπαγγελία, ἣν ἀκηκόα-
μεν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἀναγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι ὁ
θεὸς φῶς ἐστι, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐ-
δὲ μία. ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν
μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ σκότει περιπατῶμεν, ψευ-
δόμεθα, καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν. ἐὰν δὲ
ἐν τῷ φωτὶ περιπατῶμεν, ὡς αὐτός ἐστιν ἐν
τῷ φωτὶ, κοινωνίαν ἔχομεν μετ' ἀλλήλων,
καὶ τὸ αἷμα ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καθαρί-
ζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας. ἐὰν εἴπωμεν,
ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς πλανῶμεν,
καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν. ἐὰν ὁμολο-
γῶμεν τὰς ἀλαρτίας ὑμῶν, πιστός ἐστι καὶ
δίκαιος, ἵνα ἀφῇ ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας, καὶ κα-
θαρίσῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀδικίας. ἐὰν εἴπω-
μεν, ὅτι οὐχ ἡμαρτήκαμεν, ψεύστην ποιοῦμεν
αὐτὸν, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν.

Τεκνία μου ταῦτα γράφω ὑμῖν, ἵνα μὴ ἁ-
μάρτητε, καὶ ἐάν τις ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχο-
μεν πρὸς τὸν πατέρα, ἰησοῦν χριστὸν δίκαι-
ον. καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν
ἡμῶν, οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ
καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου. καὶ ἐν τούτῳ γινώ-
σκομεν, ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτὸν, ἐὰν τὰς ἐντο-
λὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. ὁ λέγων, ἔγνωκα αὐτὸν,
καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστὶ, καὶ
ἐν τούτῳ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν. ὃς δ' ἂν τηρῇ αὐ-
τοῦ τὸν λόγον, ἀληθῶς ἐν τούτῳ ἡ ἀγάπη τοῦ
θεοῦ τετελείωται. ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι
ἐν αὐτῷ ἐσμέν. ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, ὀφεί-
λει καθὼς ἐκεῖνος περιεπάτησε, καὶ αὐτὸς οὕ-
τως περιπατεῖν. ἀδελφοὶ οὐκ ἐντολὴν καινὴν
γράφω ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιὰν, ἣν εἴ-
χετε ἀπ' ἀρχῆς. ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιά ἐστιν ὁ λόγος,
ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς. πάλιν ἐντολὴν καινὴν
γράφω ὑμῖν, ὅ ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν
ὑμῖν, ὅτι ἡ σκοτία παράγεται, καὶ τὸ φῶς τὸ
ἀληθινὸν ἤδη φαίνει. ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶ-
ναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν τῇ σκο-
τίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι. ὁ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν
αὐτοῦ

ut gaudium ueſtrum ſit plenū. Et hæc eſt
annunciatio, quam audiuimus ex ipſo, &
annunciamus uobis, quod deus lux eſt, &
tenebræ in eo non ſunt ullæ. Si dixerimus,
qđ ſocietatem habemus cum eo, & in tene
bris ambulamus, mentimur, & ueritatem
non facimus. Quod ſi in luce ambulamus,
ſicut ipſe eſt in luce, ſocietatem habemus
inter nos mutuam, & ſanguis Ieſu Chriſti
filij eius emundat nos ab omni peccato. Si
dixerimus: peccatum non habemus, noſ-
ipſos fallimus, & ueritas in nobis non eſt.
Si confiteamur peccata noſtra, fidelis eſt
& iuſtus, ut remittat nobis peccata noſtra,
& emundet nos ab omni iniquitate. Si di-
xerimus: non peccauimus, mendacem faci
mus eum, & ſermo eius non eſt in nobis.

Filioli mei, hæc ſcribo uobis, ne pec- II
cetis: & ſi quis peccauerit, aduocatum ha-
bemus apud patrem, Ieſum Chriſtum iu-
ſtum. Et ipſe eſt propiciatio pro peccatis
noſtris: non pro noſtris autem tantum,
ſed etiam pro totius mundi. Et per hoc ſci
mus, quod cognouimus eum, ſi iuſſa illi-
us obſeruamus. Qui dicit: noui eum, &
præcepta eius non ſeruat, mendax eſt, &
in eo ueritas non eſt. Qui autem ſeruat
ſermonem eius, uere in hoc charitas
dei perfecta eſt. Per hoc ſcimus, quod in
ipſo ſumus. Qui dicit ſe in eo manere, de-
bet ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare.
Chariſſimi, non præceptum nouum ſcri-
bo uobis, ſed præceptum uetus, quod
habuiſtis ab initio. Præceptum uetus eſt
ſermo, quem audiſtis ab initio. Rurſum
præceptum nouum ſcribo uobis, quod
uerum eſt in ipſo, idem uerum eſt & in
uobis: quia tenebræ prætereunt, & ue-
rum lumen iam lucet. Qui dicit ſe in lu-
ce eſſe, & fratrem ſuum odit, in tene-
bris eſt uſque adhuc. Qui diligit fratrem

ſuū

αὐτῷ, ἐν τῷ φωτὶ μένει, καὶ σκάνδαλον ἐν
αὐτῷ οὐκ ἔστιν. ὁ δὲ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ,
ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστί, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπα-
τεῖ, καὶ οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει, ὅτι ἡ σκοτία ἐτύ-
φλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ. γράφω ὑμῖν τε-
κνία, ὅτι ἀφέωνται ὑμῖν αἱ ἁμαρτίαι διὰ τὸ
ὄνομα αὐτοῦ. γράφω ὑμῖν πατέρες, ὅτι ἐγνώ-
κατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. γράφω ὑμῖν νεανίσκοι, ὅτι
νενικήκατε τὸν πονηρόν. γράφω ὑμῖν παιδία,
ὅτι ἐγνώκατε τὸν πατέρα. ἔγραψα ὑμῖν πα-
τέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. ἔγραψα ὑ-
μῖν νεανίσκοι, ὅτι ἰσχυροί ἐστε, καὶ ὁ λόγος τοῦ
θεοῦ ἐν ὑμῖν μένει, καὶ νενικήκατε τὸν πονηρόν.
Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν τῷ κό-
σμῳ. ἐάν τις ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, οὐκ ἔστιν ἡ
ἀγάπη τοῦ πατρὸς ἐν αὐτῷ. ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ
κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, καὶ ἐπιθυμία τῶν
ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου, οὐκ ἔστιν ἐκ
τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου ἐστί. καὶ ὁ κό-
σμος παράγεται, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ. ὁ δὲ ποι-
ῶν τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, μένει εἰς τὸν αἰῶνα.
παιδία ἐσχάτη ὥρα ἐστί, καὶ καθὼς ἠκούσατε,
ὅτι ὁ ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν ἀντίχρι-
στοι πολλοὶ γεγόνασιν· ὅθεν γινώσκομεν, ὅτι
ἐσχάτη ὥρα ἐστίν. ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον, ἀλλ' οὐκ
ἦσαν ἐξ ἡμῶν. εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμενή-
κεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν· ἀλλ' ἵνα φανερωθῶσιν,
ὅτι οὐκ εἰσὶ πάντες ἐξ ἡμῶν. καὶ ὑμεῖς χρί-
σμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου, καὶ οἴδατε πάντα.
οὐκ ἔγραψα ὑμῖν, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἀλήθει-
αν, ἀλλ' ὅτι οἴδατε αὐτήν. καὶ ὅτι πᾶν ψεῦ-
δος ἐκ τῆς ἀληθείας οὐκ ἔστι. τίς ἐστιν ὁ ψεύστης,
εἰ μὴ ὁ ἀρνούμενος, ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ὁ χρι-
στός; οὗτός ἐστιν ὁ ἀντίχριστος, ὁ ἀρνούμενος τὸν
πατέρα καὶ τὸν υἱόν. πᾶς ὁ ἀρνούμενος τὸν υἱ-
όν, οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει. ὑμεῖς οὖν ὃ ἠκούσατε
ἀπ' ἀρχῆς, ἐν ὑμῖν μενέτω. ἐὰν ἐν ὑμῖν μεί-
νῃ ὃ ἀπ' ἀρχῆς ἠκούσατε, καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ
υἱῷ, καὶ ἐν τῷ πατρὶ μενεῖτε. καὶ αὕτη
ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, ἣν αὐτὸς ἐπηγγείλατο
ἡμῖν, τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. ταῦτα ἔγραψα
ὑμῖν

suum, in lumine manet, & offendiculũ in
eo non est. Qui aũt odit fratrẽ suum, in te-
nebris est, & in tenebris ambulat, & nescit
quò eat, quia tenebræ obcæcauerunt ocu-
los eius. Scribo uobis filioli, quod remittũ
tur uobis peccata propter nomẽ eius. Scri
bo uobis patres, quoniam cognouistis eũ
qui ab initio est. Scribo uobis adolescẽtes,
quoniã uicistis illum malũ. Scribo uobis
filioli, quoniã cognouistis patrẽ. Scripsi uo
bis patres, quoniã cognouistis eũ, q ab ini
tio est. Scripsi uobis adolescẽtes, qm̃ fortes
estis, & uerbũ dei manet ĩ uobis, & uicistis
illũ malũ. Ne diligatis mũdũ, neq; ea quæ
in mũdo sũt. Si qs diligit mũdũ, nõ est cha
ritas patris in eo. Quoniam om̃e qđ est in
mũdo, ueluti cõcupiscẽtia carnis, & cõcupi-
scẽtia oculorũ, & fastus uitæ, non est ex pa
tre, sed ex mundo est. Et mundus transit &
concupiscentia eius. Qui autẽ facit uolun-
tatem dei, manet in æternũ. Filioli, nouissi-
mũ tempus est, & sicut audistis, quod An-
tichristus uenturus sit, etiam nũc Antichri-
sti multi cœperunt esse. Vnde scimus no-
uissimũ tempus esse. E nobis profecti sũt,
sed non erant ex uobis. Nam si fuissent ex
nobis, permansissent utiq; nobiscũ. Sed ut
manifesti fierent, quod non sint omnes ex
nobis. Sed uos unctionẽ habetis à sancto
illo, & nostis omnia. Nõ scripsi uobis, qua-
si ignorantibus ueritatẽ, sed tanq; scienti-
bus eam. Et quoniã omne mendacium ex
ueritate nõ est. Quis est mendax, nisi is q
negat Iesum esse Christum? Hic est Anti
christus, qui negat patrẽ & filium. Quisqs
negat filiũ, is ne patrem quidẽ habet. Vos
igit quod audistis ab initio, in uobis pma
neat. Si in uobis permanserit quod audi-
stis ab initio, & uos in filio & patre mane-
bitis. Et hæc est repromissio, quã ipse polli
citus est nobis, uitam æternam. Hæc scripsi
uobis

ὑμῖν περὶ τῶν πλανώντων ὑμᾶς. καὶ ὑμεῖς
τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε ἀπ᾽ αὐτοῦ, ἐν ὑμῖν μένει.
καὶ οὐ χρείαν ἔχετε, ἵνα τὶς διδάσκῃ ὑμᾶς.
ἀλλ᾽ ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ
πάντων, καὶ ἀληθές ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι ψεῦδος.
καὶ καθὼς ἐδίδαξεν ὑμᾶς, μενεῖτε ἐν αὐτῷ.
καὶ νῦν τεκνία μένετε ἐν αὐτῷ ἵνα ὅταν φανε-
ρωθῇ, ἔχωμεν παῤῥησίαν, καὶ μὴ αἰσχυνθῶ-
μεν ἀπ᾽ αὐτοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. ἐὰν εἰδῆ-
τε ὅτι δίκαιός ἐστι, γινώσκετε, ὅτι πᾶς ὁ ποι-
ῶν τὴν δικαιοσύνην, ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται.

Ἴδετε ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν ἡ-
μῖν ὁ πατὴρ, ἵνα τέκνα θεοῦ κληθῶμεν. διὰ
τοῦτο ὁ κόσμος οὐ γινώσκει ὑμᾶς, ὅτι οὐκ ἔ-
γνω αὐτόν. ἀγαπητοὶ, νῦν τέκνα θεοῦ ἐσμὲν,
καὶ οὔπω ἐφανερώθη, ὅτι ἐσόμεθα. οἴδαμεν
δὲ, ὅτι ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα,
ὅτι ὀψόμεθα αὐτὸν καθώς ἐστι. καὶ πᾶς ὁ ἔχων
τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπ᾽ αὐτῷ, ἁγνίζει ἑαυτὸν,
καθὼς ἐκεῖνος ἁγνός ἐστι. πᾶς ὁ ποιῶν τὴν
ἁμαρτίαν, καὶ τὴν ἀνομίαν ποιεῖ, καὶ ἡ ἁ-
μαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία. καὶ οἴδατε, ὅτι ἐκεῖ-
νος ἐφανερώθη, ἵνα τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἄρῃ,
καὶ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι. πᾶς ὁ ἐν αὐ-
τῷ μένων οὐχ ἁμαρτάνει, πᾶς ὁ ἁμαρτά-
νων οὐχ ἑώρακεν αὐτὸν, οὐδὲ ἔγνωκεν αὐτόν.
τεκνία μηδεὶς πλανάτω ὑμᾶς. ὁ ποιῶν τὴν
δικαιοσύνην, δίκαιός ἐστι, καθὼς ἐκεῖνος δί-
καιός ἐστιν. ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ δι-
αβόλου ἐστὶν, ὅτι ἀπ᾽ ἀρχῆς ὁ διάβολος ἁ-
μαρτάνει. εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ,
ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. πᾶς ὁ γεγεν-
νημένος ἐκ τοῦ θεοῦ, ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ, ὅτι
σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει, καὶ οὐ δύναται
ἁμαρτάνειν, ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται. ἐν
τούτῳ φανερά ἐστι τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ, καὶ τὰ τέ-
κνα τοῦ διαβόλου. πᾶς ὁ μὴ ποιῶν δικαιοσύνην,
οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν
αὐτοῦ. ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγγελία, ἣν ἠκούσατε ἀπ᾽
ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. οὐ καθὼς Κά-
ϊν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν, καὶ ἔσφαξε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. καὶ
χάριν

uobis de his qui seducunt uos. Et unctio
quā uos accepistis ab eo, manet in uobis.
Et non necesse habetis, ut quisquam doce-
at uos, sed sicut ipsa unctio docet uos de
omnibus, & uerax est, & non est menda-
cium. Et sicut docuit uos, manete in ea. Et
nunc filioli manete in eo, ut cum apparue-
rit, habeamus fiduciam, & non pudefia-
mus ab eo in aduentu eius. Si scitis quod
iustus est, scitote, quod omnis qui facit iu-
sticiam, ex ipso natus est.

Videte qualem charitatem dedit no- III
bis pater, ut filij dei nominemur. Propter
hoc mundus non nouit uos, quia non no-
uit eum. Charissimi, nunc filij dei sumus, &
nondum apparuit quod futuri sumus. Sci
mus autem, quoniam si apparuerit, simi-
les ei erimus, quoniam uidebimus eū sicu-
ti est. Et omnis qui habet hanc spem in eo,
purificat se, sicut & ille purus est. Omnis
qui committit peccatum, idem & iniquita
tem committit: & peccatum est iniquitas.
Et scitis quod ille apparuit, ut peccata no-
stra tolleret, & peccatū in eo non est. Omīs
qui in eo manet, nō peccat: omnis qui pec-
cat, non uidit eum, nec cognouit eum. Fili-
oli, nemo uos seducat. Qui exercet iustici-
am, iustus est, sicut & ille iustus est. Qui
committit peccatum, ex diabolo est: quo-
niam ab initio diabolus peccat. Ad hoc ap
paruit filius dei, ut dissoluat opera diabo-
li. Omnis qui natus est ex deo, peccatum
non committit: quoniam semen ipsius
in eo manet, & non potest peccare, quod
ex deo natus est. In hoc manifesti sunt fi-
lij dei, & filij diaboli. Omnis qui non fa-
cit iusticiam, non est ex deo, & qui non di-
ligit fratrem suum. Quoniam hæc est an-
nunciatio, quam audistis ab initio, ut dili-
gatis uos inuicem. Non sicut Caïn ex illo
malo erat, & occidit fratrem suum. Et

χάριν τίνος ἔσφαξεν αὐτόν; ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ ἦν, τὰ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δίκαια. μὴ θαυμάζετε ἀδελφοί μου, εἰ μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος. ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι μεταβεβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν, ὅτι ἀγαπῶμεν τοὺς ἀδελφούς. ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφόν, μένει ἐν τῷ θανάτῳ. πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀνθρωποκτόνος ἐστί. καὶ οἴδατε, ὅτι πᾶς ἀνθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν. ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην, ὅτι ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκε, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς τιθέναι. ὃς δ᾽ ἂν ἔχῃ τὸν
III βίον τοῦ κόσμου, καὶ θεωρῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ χρείαν ἔχοντα, καὶ κλείσῃ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἀπ᾽ αὐτοῦ, πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ μένει ἐν αὐτῷ; τεκνία μου μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ, μηδὲ γλώσσῃ, ἀλλ᾽ ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ. καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας ἐσμέν, καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ πείσομεν τὰς καρδίας ἡμῶν. ὅτι ἐὰν καταγινώσκῃ ἡμῶν ἡ καρδία, ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ θεὸς τῆς καρδίας ἡμῶν, καὶ γινώσκει πάντα. ἀγαπητοὶ ἐὰν ἡ καρδία ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν, παῤῥησίαν ἔχομεν πρὸς τὸν θεόν, καὶ ὃ ἐὰν αἰτῶμεν, λαμβάνομεν παρ᾽ αὐτοῦ, ὅτι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῦμεν, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιον αὐτοῦ ποιοῦμεν. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ἵνα πιστεύσωμεν τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἰησοῦ χριστοῦ, καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, καθὼς ἔδωκεν ἐντολήν. καὶ ὁ τηρῶν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ. καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι μένει ἐν ἡμῖν ἐκ τοῦ πνεύματος, οὗ ἡμῖν ἔδωκεν.

Ἀγαπητοί, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε, ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστίν, ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐξεληλύθασιν εἰς τὸν κόσμον. ἐν τούτῳ γινώσκετε τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ. πᾶν πνεῦμα ὃ ὁμολογεῖ ἰησοῦν χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι. καὶ πᾶν πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογεῖ τὸν ἰησοῦν χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔστι. καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ τοῦ ἀντιχρίστου, ὃ ἀκηκόατε, ὅτι ἔρχεται, καὶ νῦν ἐν τῷ κόσμῳ ἐστὶν ἤδη. ὑμεῖς ἐκ

τοῦ θεοῦ

propter quid occidit eum? Quia opa eius mala erant, fratris autem eius iusta. Ne miremini fratres mei, si odit uos mūdus. Nos scimus, quod translati sumus de morte ad uitam, quia diligimus fratres. Qui non diligit fratrem, manet in morte. Omnis qui odit fratrem suum, homicida est. Et scitis, quod omnis homicida non habet uitam æternam in se manentem. Per hoc cognouimus charitatem, quoniam ille animam suam pro nobis posuit: & nos debemus ꝓ fratribus animas ponere. Qui uero habuerit substantiam mundi, & uiderit fratrem suum egentē, & clauserit uiscera sua ab eo, quomodo charitas dei manet in eo? Filioli mei, ne diligamus uerbo, neq̄ lingua, sed opere & ueritate. Per hoc cognoscimus, ꝙ ex ueritate sumus, & in cōspectu eius suadebimus cordibus nostris. Quoniā si condemnet nos cor nostrum, maior est deus corde nostro, & nouit omnia. Charissimi, si cor nostrum non condemnet nos, fiduciam habemus erga deum: & quicquid petierimus, accipimus ab eo: quoniam præcepta eius custodimus, & ea quæ sunt placita coram eo, facimus. Et hoc est præceptū eius, ut credamus nomini filij eius Iesu Christi, & diligamus nos mutuo, sicut dedit præceptum. Et qui seruat præcepta eius, in illo manet, & ipse in eo. Et per hoc scimus, quod
manet in nobis è spiritu, quē nobis dedit. IIII

Charissimi, ne cuiuis spiritui credatis, sed probate spiritus an ex deo sint, quoniam multi pseudoprophetæ exierūt in mūdum. Per hoc cognoscite spiritū dei. Omīs spiritus, qni cōfitetur Iesum Christum in carne uenisse, ex deo est. Et omnis spiritus, qui non confitetur Iesum Christū in carne uenisse, ex deo non est. Et hic est ille spiritus Antichristi, de quo audistis, quod uēturus sit, & nunc iam in mūdo est. Vos ex

deo

τοῦ θεοῦ ἐστὲ τεκνία, καὶ νενικήκατε αὐτούς, ὅτι
μείζων ἐστὶν ὁ ἐν ὑμῖν, ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ. αὐ-
τοὶ ἐκ τοῦ κόσμου εἰσί, διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ κόσμου
λαλοῦσι, καὶ ὁ κόσμος αὐτῶν ἀκούει. ἡμεῖς
ἐκ τοῦ θεοῦ ἐσμέν. ὁ γινώσκων τὸν θεόν, ἀκούει
ἡμῶν. ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ, οὐκ ἀκούει ἡμῶν.
ἐκ τούτου γινώσκομεν τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθεί-
ας, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης. ἀγαπητοί,
ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ
τοῦ θεοῦ ἐστι. καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν, ἐκ τοῦ θεοῦ
γεγέννηται, καὶ γινώσκει τὸν θεόν. ὁ μὴ ἀγαπῶν,
οὐκ ἔγνω τὸν θεόν, ὅτι ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστίν. ἐν
τούτῳ ἐφανερώθη ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἐν ὑμῖν,
ὅτι τὸν υἱὸν αὐτοῦ μονογενῆ ἀπέσταλκεν ὁ θεὸς
εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτοῦ. ἐν τούτῳ
ἐστὶν ἡ ἀγάπη, οὐχ ὅτι ἡμεῖς ἠγαπήσαμεν τὸν
θεόν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ἀπέ-
στειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἱλασμὸν περὶ τῶν ἁμαρτι-
ῶν ἡμῶν. ἀγαπητοί, εἰ οὕτως ἠγάπησεν ἡ-
μᾶς ὁ θεός, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ἀλλήλους ἀ-
γαπᾶν. θεὸν οὐδεὶς πώποτε τεθέαται. ἐὰν
ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν μένει,
καὶ ἡ ἀγάπη αὐτοῦ τετελειωμένη ἐστὶν ἐν ἡμῖν.
ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένο-
μεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος
αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν. καὶ ἡμεῖς τεθεάμεθα καὶ
μαρτυροῦμεν, ὅτι ὁ πατὴρ ἀπέσταλκε τὸν
υἱὸν σωτῆρα τοῦ κόσμου. ὃς ἂν ὁμολογήσῃ, ὅτι
Ἰησοῦς ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ θεὸς ἐν αὐτῷ μέ-
νει, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ θεῷ. καὶ ἡμεῖς ἐγνώκαμεν
καὶ πεπιστεύκαμεν τὴν ἀγάπην, ἣν ἔχει ὁ θε-
ὸς ἐν ἡμῖν. ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστί. καὶ ὁ μένων ἐν
τῇ ἀγάπῃ, ἐν τῷ θεῷ μένει, καὶ ὁ θεὸς ἐν αὐ-
τῷ. ἐν τούτῳ τετελείωται ἡ ἀγάπη μεθ' ἡ-
μῶν, ἵνα παρρησίαν ἔχωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς
κρίσεως, ὅτι καθὼς ἐκεῖνός ἐστι, καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν
ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ
ἀγάπῃ, ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν
φόβον, ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει. ὁ δὲ φο-
βούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ. ἡμεῖς
ἀγαπῶμεν αὐτόν, ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἠγάπη-
σεν

deo estis filioli, & uicistis eos: quoniam maior est qui in uobis est, quam qui in mundo. Ipsi è mundo sunt, ideo è mundo loquuntur, & mundus eos audit. Nos ex deo sumus. Qui nouit deum, audit nos: qui non est ex deo, non audit nos. Per hoc cognoscimus spiritum ueritatis, & spiritum erroris. Charissimi, diligamus nos inuicem, quia charitas ex deo est. Et omnis qui diligit, ex deo natus est, & cognoscit deum. Qui non diligit, non nouit deum: quoniam deus charitas est. In hoc apparuit charitas dei in nobis, quod filium suum unigenitum misit deus in mundum, ut uiuamus per eum. In hoc est charitas, non quod nos dilexerimus deum, sed quod ipse dilexerit nos: & misit filium suum propiciationem pro peccatis nostris. Charissimi, si sic deus dilexit nos, & nos debemus nos mutuo diligere. Deum nemo uidit unquam. Si diligamus nos inuicem, deus in nobis manet, & charitas eius est perfecta in nobis. Ex hoc cognoscimus, quod in eo manemus, & ipse in nobis: quoniam de spiritu suo dedit nobis. Et nos uidimus, & testamur, quod pater misit filium seruatorem mundi. Quisquis confessus fuerit, quod Iesus est filius dei, deus in eo manet, & ipse in deo. Et nos cognouimus, & credidimus charitatem, quam habet deus in nobis. Deus charitas est, & qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo. In hoc perfecta est charitas nobiscum, ut fiduciam habeamus in die iudicij, quod sicut ille est, & nos sumus in mundo hoc. Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras eijcit timorem, quoniam timor cruciatum habet. Qui autem timet, non est perfectus in charitate. Nos diligimus eum, quoniam ipse prior dile-

σεν ἡμᾶς. ἐάν τις εἴπῃ, ὅτι ἀγαπῶ τὸν θεόν, καὶ
τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῇ, ψεύστης ἐστίν. ὁ γὰρ μὴ ἀ-
γαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ὃν ἑώρακε, τὸν θεὸν
ὃν οὐκ ἑώρακε, πῶς δύναται ἀγαπᾶν; καὶ ταύ-
την τὴν ἐντολὴν ἔχομεν ἀπ᾽ αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν
τὸν θεόν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

Πᾶς ὁ πιστεύων, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστός,
ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται. καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸν
γεννήσαντα, ἀγαπᾷ καὶ τὸν γεγεννημένον ἐξ
αὐτοῦ. ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἀγαπῶμεν
τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ, ὅταν τὸν θεὸν ἀγαπῶμεν,
καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. αὕτη γάρ ἐστιν ἡ
ἀγάπη τοῦ θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν,
καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσίν. ὅτι
πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ θεοῦ, νικᾷ τὸν κό-
σμον, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη, ἡ νικήσασα τὸν κό-
σμον ἡ πίστις ὑμῶν. τίς ἐστιν ὁ νικῶν τὸν κό-
σμον, εἰ μὴ ὁ πιστεύων, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ υἱὸς
τοῦ θεοῦ; οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι᾽ ὕδατος καὶ αἵ-
ματος Ἰησοῦς Χριστός, οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον,
ἀλλ᾽ ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ αἵματι. καὶ τὸ πνεῦ-
μά ἐστι τὸ μαρτυροῦν, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀ-
λήθεια. ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ
οὐρανῷ, πατήρ, λόγος, καὶ πνεῦμα ἅγιον, καὶ
οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσι. καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυ-
ροῦντες ἐν τῇ γῇ, πνεῦμα, καὶ ὕδωρ, καὶ αἷ-
μα, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν. εἰ τὴν μαρτυρίαν
τῶν ἀνθρώπων λαμβάνομεν, ἡ μαρτυρία τοῦ θεοῦ
μείζων ἐστίν, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ θεοῦ,
ἣν μεμαρτύρηκε περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. ὁ πιστεύων
εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν ἑ-
αυτῷ. ὁ μὴ πιστεύων τῷ θεῷ, ψεύστην πεποί-
ηκεν αὐτόν, ὅτι οὐ πεπίστευκεν εἰς τὴν μαρτυ-
ρίαν, ἣν μεμαρτύρηκεν ὁ θεὸς περὶ τοῦ υἱοῦ αὐ-
τοῦ. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία, ὅτι ζωὴν αἰώ-
νιον ἔδωκεν ἡμῖν ὁ θεός, καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐν
τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἐστιν. ὁ ἔχων τὸν υἱόν, ἔχει τὴν
ζωήν. ὁ μὴ ἔχων τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τὴν ζωὴν οὐκ
ἔχει. ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν εἰς
τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ἵνα εἰδῆτε, ὅτι ζωὴν
αἰώνιον ἔχετε, καὶ ἵνα πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα

τοῦ

xit nos. Si quis dixerit: diligo deum, & fra-
trem suum oderit, mendax est. Qui enim
non diligit fratrem suum quem uidit, de-
um quem non uidit, quomodo potest di-
ligere? Et hoc præceptum habemus ab
eo: ut qui diligit deum, diligat & fratrem
suum.

Omnis qui credit Iesum esse Christum, V
ex deo natus est. Et omnis qui diligit eum
qui genuit, diligit & eum qui natus est ex
eo. In hoc cognoscimus, quod diligamus fi-
lios dei, cum deum diligimus, & præcepta
eius seruamus. Hæc est enim charitas dei,
ut præcepta eius seruemus, & præcepta ei9
grauia non sunt. Quoniã omne quod na-
tum est ex deo, uincit mundum: & hæc est
uictoria quæ uicit mundum, fides nostra.
Quis est qui uincit mundum, nisi qui cre-
dit quod Iesus est filius dei? Hic est qui ue-
nit per aquam & sanguinem Iesus Chri-
stus: nõ per aquam solum, sed per aquam
& sanguinem. Et spiritus est qui testificat',
quoniam spiritus est ueritas. Quoniã tres
sunt qui testimonium dant in cœlo, pater,
sermo, & spiritus sanctus: & hi tres unum
sunt. Et tres sunt qui testimonium dant in
terra, spiritus, & aqua, & sanguis: & hi tres
unum sunt. Si testimonium hominum ac-
cipimus, testimonium dei maius est: quo-
niam hoc est testimonium dei, quo testifi-
catus est de filio suo. Qui credit in filiũ dei,
habet testimonium in seipso. Qui non cre-
dit deo, mendacem fecit eum: quia non cre-
didit in testimonium, quod testificatus est
deus de filio suo. Et hoc est testimonium,
quod uitam æternam dedit nobis deus, &
hæc uita in filio eius est. Qui habet filium,
habet uitam: qui non habet filium dei, ui-
tam non habet. Hæc scripsi uobis, qui cre-
ditis in nomine filij dei, ut sciatis quod ui-
tam habetis æternam, & ut credatis in no-

mine

τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ παῤῥησία, ἣν ἔχομεν πρὸς αὐτόν, ὅτι ἐάν τι αἰτώμεθα κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀκούει ἡμῶν. καὶ ἐὰν οἴδαμεν ὅτι ἀκούει ἡμῶν, ὃ ἂν αἰτώμεθα, οἴδαμεν ὅτι ἔχομεν τὰ αἰτήματα ἃ ᾐτήκαμεν παρ' αὐτοῦ. ἐάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα ἁμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον, αἰτήσει καὶ δώσει αὐτῷ ζωὴν τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον. ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον, οὐ περὶ ἐκείνης λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ. πᾶσα ἀδικία ἁμαρτία ἐστίν, καὶ ἔστιν ἁμαρτία οὐ πρὸς θάνατον. οἴδαμεν, ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ οὐχ ἁμαρτάνει, ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ θεοῦ τηρεῖ ἑαυτόν, καὶ ὁ πονηρὸς οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ. οἴδαμεν ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ ἐσμέν, καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται. οἴδαμεν δὲ ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἥκει, καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν. καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεός, καὶ ἡ ζωὴ αἰώνιος. τεκνία φυλάξατε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων. ἀμήν.

ὑπόθεσις

mine filij dei. Et hæc est fiducia quam habemus apud eum: quod si quid petierim⁹ secundum uoluntatem eius, audit nos. Et si scimus, quod audit nos, quicquid petierimus, scimus quod habemus petitiones quas postulauimus ab eo. Si quis uiderit fratrem suum peccare peccatũ nõ ad mortem, petet, & dabit ei uitã, peccantibus non ad mortem. Est peccatum ad mortem, non pro illo dico ut roges. Oĩs iniquitas peccatum est. Et est peccatum non ad mortem. Scimus, quod omnis qui natus est ex deo, non peccat: sed qui genitus est ex deo, seruat seipsum, & malus ille nõ tangit eum. Scimus quod ex deo sumus, & mundus totus in malo constitutus est. Scimus autem quod filius dei uenit, & dedit nobis mentem, ut cognoscamus illum qui uerus est: & sumus in uero, in filio eius Iesu Christo. Hic est uerus deus, & uita æterna. Filioli, cauete uobis à simulacris. Amen.

ὙΠΌΘΕΣΙΣ ΤΗ͂Σ ΔΕΥΤΈΡΑΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗ͂Σ ἘΠΙΣΤΟΛΗ͂Σ ΤΟΥ͂ ἉΓΊΟΥ ἸΩΆΝΝΟΥ ΤΟΥ͂ ΘΕΟΛΌΓΟΥ.

Ταύτην ὁ πρεσβύτερος γράφει κυρίᾳ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς, αὕτη. ὁρῶν τὰ τέκνα αὐτῆς καλῶς ἀναστρεφόμενα ἐν τῇ πίστει, καὶ πολλοὺς πλάνους περιερχομένους, καὶ λέγοντας, μὴ εἶναι τὴν παρουσίαν τοῦ χριστοῦ ἐν σαρκὶ, γράφει τὴν ἐπιστολήν. καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῆς τὰ τέκνα. εἶτα διδάσκων, μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, παραινεῖ πάλιν περὶ ἀγάπης, καὶ ἵνα μείνωσιν ἐν τῇ διδαχῇ τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς. καὶ λοιπὸν διδάσκει ἀντίχριστον εἶναι, τὸν λέγοντα, μὴ ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι τὸν χριστόν. παραγγέλλει δὲ, ὥστε τοὺς πιστοὺς μὴ δέχεσθαι τινὰ εἰς οἰκίαν, μηδὲ λέγειν τοῖς τοιούτοις, χαίρειν. καὶ οὕτως πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

ΤΟΥ͂ ἉΓΊΟΥ ἸΩΆΝΝΟΥ ἘΠΙΣΤΟΛῊ ΔΕΥΤΈΡΑ.

Ὁ πρεσβύτερος ἐκλεκτῇ κυρίᾳ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς, οὓς ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ, καὶ οὐκ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐγνωκότες τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὴν ἀλήθειαν τὴν μένουσαν ἐν ὑμῖν, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσται εἰς τὸν αἰῶνα, ἔσται καθ' ἡμῶν χάρις, ἔλεος, εἰρήνη, παρὰ θεοῦ πατρὸς, καὶ παρὰ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ πατρὸς, ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ. ἐχάρην λίαν, ὅτι εὕρηκα ἐκ τῶν τέκνων σου περιπατοῦντας ἐν ἀληθείᾳ, καθὼς ἐντολὴν ἐλάβομεν παρὰ τοῦ πατρός. καὶ νῦν ἐρωτῶ σε κυρία. οὐχ ὡς ἐντολὴν γράφω σοι καινὴν, ἀλλὰ ἣν εἴχομεν ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη, ἵνα περιπατῶμεν κατὰ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ. αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ, καθὼς ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἐν αὐτῇ περιπατῆτε, ὅτι πολλοὶ πλάνοι εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον, οἱ μὴ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί. οὗτός ἐστιν ὁ πλάνος

BEATI IOHANNNIS PRESBYTERI EPISTOLA SECVNDA.

Senior electæ dominæ & filijs eius, quos ego diligo in ueritate: & non ego solus, sed & omnes qui cognouerunt ueritatem, propter ueritatem, quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum. Erit nobiscum gratia, misericordia, pax, à deo patre, & à domino Iesu Christo filio patris in ueritate & charitate. Gauisus sum ualde, quod inueni de filijs tuis ambulantes in ueritate, sicut præceptum accepimus à patre. Et nunc rogo te domina, non tanquam mandatum nouum scribo tibi, sed quod habuimus ab initio, ut diligamus nos mutuo. Et hæc est charitas, ut ambulemus secundum præceptum eius. Hoc est præceptũ, quemadmodum audistis ab initio, ut in eo ambuletis: quoniam multi seductores ingressi sunt in mundum, qui non confitẽtur Iesum Christũ uẽturũ in carne. Hic est seductor

πλάνος καὶ ὁ ἀντίχριστος. βλέπετε ἑαυτούς, μὴ ἀπολέσωμεν ἃ εἰργασάμεθα, ἀλλὰ μισθὸν πλήρη ἀπολάβωμεν. πᾶς ὁ παραβαίνων καὶ μὴ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ χριστοῦ, θεὸν οὐκ ἔχει. ὁ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ χριστοῦ, οὗτος καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἔχει. εἴ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ταύτην διδαχὴν οὐ φέρει, μὴ λαμβάνετε αὐτὸν εἰς οἰκίαν, καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε. ὁ γὰρ λέγων χαίρειν, κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τοῖς πονηροῖς. πολλὰ ἔχων ὑμῖν γράφειν, οὐκ ἠβουλήθην διὰ χάρτου καὶ μέλανος· ἀλλὰ ἐλπίζω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλῆσαι, ἵνα ἡ χαρὰ ἡμῶν ᾖ πεπληρωμένη. ἀσπάζεταί σε τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς σου τῆς ἐκλεκτῆς. ἀμήν.

seductor & antichristus. Intuemini uosipsos, ne perdamus quæ operati sumꝰ, sed ut mercedem plenam recipiamus. Omnis qui transgreditur, & non manet in doctrina Christi, deum nō habet. Qui manet in doctrina Christi, hic & patrem & filiū habet. Si quis uenit ad uos, & hanc doctrinā non affert, ne recipiatis eum in domū, nec aue ei dixeritis. Qui enim dicit illi aue, communicat operibus eius malis. Cum multa haberem uobis scribenda, nolui per chartam & atramentum. Sed spero me uenturum ad uos, & præsentē præsentibus locuturū, ut gaudium nostrum sit completū. Salutant te filij sororis tuæ electæ. Amen.

ὙΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ἘΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ἉΓΙΟΥ ἸΩΑΝΝΟΥ ἈΠΟΣΤΟΛΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.

Ἔστιν ἡ ἐπιστολὴ περὶ φιλοξενίας. καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὸν γάϊον, μαρτυρούμενον παρὰ πάντων, ἐπὶ φιλοξενίᾳ. καὶ προτρέπει τῇ αὐτῇ προθέσει ἐμμένειν, καὶ προπέμπειν καὶ δεξιοῦσθαι τοὺς ἀδελφούς, πάλιν τε αὐτοῦ μὲν τὴν προσφορὰν ἀποδέχεται. αἰτιᾶται δὲ διοτρεφῆ, ὡς μή τε αὐτὸν παρέχοντα τοῖς πτωχοῖς, ἀλλὰ καὶ κωλύοντα τοὺς ἄλλους, καὶ πολλὰ φλυαροῦντα. τοὺς δὲ τοιούτους λέγει ἀλλοτρίους εἶναι τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ εἰδέναι τὸν θεόν. δημήτριον δὲ συνίστησι μαρτυρῶν αὐτῷ τὰ κάλλιστα.

ΤΟΥ ἉΓΙΟΥ ἸΩΆΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚῊ ἘΠΙΣΤΟΛῊ ΤΡΙΤΗ.

Ὁ πρεσβύτερος γαΐῳ τῷ
ἀγαπητῷ, ὃν ἐγὼ ἀγα
πῶ ἐν ἀληθείᾳ. ἀγαπη
τὲ, περὶ πάντων εὔχο-
μαί σε εὐοδοῦσθαι, καὶ
ὑγιαίνειν, καθὼς εὐοδοῦ
ταί σου ἡ ψυχή. ἐχάρην γὰρ λίαν ἐρχομέ-
νων ἀδελφῶν, καὶ μαρτυρούντων σου τῇ ἀλη
θείᾳ, καθὼς σὺ ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖς. μει-
ζοτέραν τούτων οὐκ ἔχω χαρὰν, ἵνα ἀκούω
τὰ ἐμὰ τέκνα ἐν ἀληθείᾳ περιπατοῦντα. ἀγα
πητὲ πιστὸν ποιεῖς, ὃ ἐὰν ἐργάσῃ εἰς τοὺς ἀ-
δελφοὺς καὶ εἰς τοὺς ξένους, οἳ ἐμαρτύρησάν
σου τῇ ἀγάπῃ ἐνώπιον ἐκκλησίας, οὓς κα-
λῶς ποιήσεις, προπέμψας ἀξίως τοῦ θεοῦ.
ὑπὲρ γὰρ τοῦ ὀνόματος ἐξῆλθον, μηδὲν λαμ
βάνοντες ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. ἡμεῖς οὖν ὀφείλο-
μεν ἀπολαμβάνειν τοὺς τοιούτους, ἵνα συνεργοὶ
γινώμεθα τῇ ἀληθείᾳ. ἔγραψα τῇ ἐκκλησίᾳ,
ἀλλ᾽ ὁ φιλοπρωτεύων αὐτῶν διοτρεφὴς οὐκ
ἐπιδέχεται ἡμᾶς. διὰ τοῦτο ἐὰν ἔλθω, ὑπο-
μνήσω αὐτοῦ τὰ ἔργα ἃ ποιεῖ, λόγοις πονηροῖς
φλυαρῶν ἡμᾶς, καὶ μὴ ἀρκούμενος ἐπὶ τού-
τοις, οὔτε αὐτὸς ἐπιδέχεται τοὺς ἀδελφοὺς,
καὶ τοὺς βουλομένους κωλύει, καὶ ἐκ τῆς ἐκκλη-
σίας ἐκβάλλει. ἀγαπητὲ μὴ μιμοῦ τὸ κακὸν,
ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν. ὁ ἀγαθοποιῶν ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν.
ὁ δὲ κακοποιῶν οὐχ ἑώρακε τὸν θεόν. Δημητρίῳ
μεμαρτύρηται ὑπὸ πάντων, καὶ ὑπ᾽ αὐτῆς τῆς ἀλη
θείας.

BEATI IOHANNIS THEOLOGI CATHOLICA EPISTOLA TERTIA.

SEnior Gaio dilecto, quē ego diligo in ueritate. Dilecte, de omnibus opto, ut prosperè agant, & recte ualeant, sicut prospere agit anima tua. Gauisus sum enim ualde uenientibus fratribus, & testimonium reddentibus ueritati tuæ, sicut tu in ueritate ambulas. Maius ijs non habeo gaudium, quàm ut audiam filios meos in ueritate ambulare. Charissime, fideliter facis quicquid operaris in fratres, & in hospites, qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu ecclesiæ, quos, benefacies, si deduxeris digne deo. Pro nomine enim eius profecti sunt, nihil accipiētes à gentibus. Nos ergo debemus recipere huiusmodi, ut cooperatores simus ueritati. Scripsi ecclesiæ, sed is qui amat primatum gerere in eis Diotrephes non recipit nos. Propter hoc si uenero, indicabo facta illius quæ facit, uerbis maliciosis garriens in nos, & nec his contentus, non solum nō recipit fratres, uerumetiam uolentes recipere, prohibet, & è congregatione eijcit. Dilecte, ne imiteris quod malum est, sed quod bonū est. Qui benefacit, ex deo est: qui autē malefacit, nō uidet deū. Demetrio testimoniū redditū est ab oībus, & ab ipsa ueritate

tate

θείας, καὶ ἡμεῖς δὲ μαρτυροῦμεν, καὶ οἴδατε, ὅτι ἡ μαρτυρία ἡμῶν ἀληθής ἐστι. πολλὰ εἶχον γράφειν, ἀλλ' οὐ θέλω διὰ μέλανος καὶ καλάμου σοι γράψαι. ἐλπίζω δὲ εὐθέως ἰδεῖν σε, καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλήσομεν. εἰρήνη σοι. ἀσπάζονταί σε οἱ φίλοι. ἀσπάζου τοὺς φίλους κατ' ὄνομα.

tate, sed & nos testimoniũ perhibemus, & nostis, quod testimoniũ nostrum uerum est. Multa habebã quæ scriberem, sed nolo per atramentũ & calamum scribere tibi. Spero autem protinꝰ me uisurũ te, & præsentes coram loquemur. Pax tibi. Salutãt te amici. Saluta amicos nominatim.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΙΟΥΔΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

Ταύτην τὴν ἐπιστολὴν γράφει τοῖς ἤδη πιστεύουσιν. ἡ δὲ πρόφασις αὕτη. παρεισελθόντων τινῶν, καὶ διδασκόντων ἀδιάφορον εἶναι τὴν πίστιν, καὶ ἀρνουμένων τὸν κύριον, ἀνάγκην ἔχει γράψαι, καὶ ἀσφαλίζεσθαι τοὺς ἀδελφούς. καὶ πρῶτον μὲν παρακαλεῖ αὐτοὺς ἀγωνίζεσθαι, καὶ ἐμμένειν τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς πίστει. ἔπειτα ἀποκηρύττει τοὺς τοιούτους, ὡς πλάνους. καὶ παραγγέλλει, μηδὲ μίαν κοινωνίαν ἔχειν πρὸς τοὺς τοιούτους, εἰδότας, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ τὸ κληθῆναι μόνον, ἐὰν μὴ καὶ ἀξίως περιπατήσωμεν τῆς κλήσεως. καὶ γὰρ καὶ τὸν πρότερον λαὸν ἐξαγαγὼν ἐξ αἰγύπτου ὁ θεός, καὶ μὴ ἐμμείναντας τῇ πίστει, ἀπώλεσε. καὶ ἀγγέλων δὲ μὴ τηρησάντων τὴν ἰδίαν τάξιν, οὐκ ἐφείσατο, δεῖ οὖν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀναχωρεῖν. καὶ γὰρ μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, οὐχ ὑπήνεγκε βλασφημίαν τοῦ διαβόλου, ἔσεσθαι γοῦν τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν ὡς σοδόμων διδάσκει. εἶτα παραινεῖ εἰς τὰ ἤθη. καὶ ἐπευξάμενος αὐτοῖς βεβαιότητα τῆς πίστεως παρὰ τοῦ κυρίου, πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM IVDAE, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

MVltis uerbis destomachatur in eos, qui cupiditatibus suis excæcati, aduersabantur euangelio. Quod tamen nouum uideri nõ debeat, cum iam olim in hoc destinati sint, & ab apostolis prædictum sit, id genus homines irrepturos in gregem Christianorum. Aduersus hos sic armat eos, ut studeant & illos uel increpatione coërcere, uel admonendo seruare. Quod si non queant, certe ipsi sese parent in aduentum Christi.

ARGVMENTI FINIS.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΟΥΔΑ ΑΠΟΣΤΟ-ΛΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΘΟΛΙΚΗ.

Ιούδας ἰησοῦ χριστοῦ δοῦλος, ἀ-
δελφὸς δὲ ἰακώβου, τοῖς ἐν θεῷ
πατρὶ ἡγιασμένοις, καὶ ἰη-
σοῦ χριστοῦ τετηρημένοις, κλη-
τοῖς. ἔλεος ὑμῖν καὶ εἰρήνη καὶ ἀγάπη πλη-
θυνθείη. ἀγαπητοί, πᾶσαν σπουδὴν ποιούμε-
νος γράφειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἀ-
νάγκην ἔσχον γράψαι ὑμῖν, παρακαλῶν ἐπα-
γωνίζεσθαι τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις
πίστει. παρεισέδυσαν γάρ τινες ἄνθρωποι, οἱ
πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τοῦτο τὸ κρῖμα,
ἀσεβεῖς, τὴν τοῦ θεοῦ ἡμῶν χάριν μεταθέν-
τες εἰς ἀσέλγειαν, καὶ τὸν μόνον δεσπότην
θεὸν, καὶ κύριον ἡμῶν ἰησοῦν χριστὸν ἀρνού-
μενοι. ὑπομνῆσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι, εἰδότας
ὑμᾶς ἅπαξ τοῦτο, ὅτι ὁ κύριος λαὸν, ἐκ γῆς
αἰγύπτου σώσας, τὸ δεύτερον τοὺς μὴ πι-
στεύσαντας ἀπώλεσεν. ἀγγέλους τε τοὺς μὴ
τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπο-
λιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν με-
γάλης ἡμέρας, δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζό-
φον τετήρηκεν. ὡς σόδομα καὶ γόμορ-
ρα, καὶ αἱ περὶ αὐτὰς πόλεις τὸν ὅμοιον
τούτοις τρόπον ἐκπορνεύσασαι, καὶ ἀπελ-
θοῦσαι ὀπίσω σαρκὸς ἑτέρας, πρόκεινται
δεῖγμα, πυρὸς αἰωνίου δίκην ὑπέχουσαι.
ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι,
σάρκα μὲν μιαίνουσι, κυριότητα δὲ ἀθε-
τοῦσι, δόξας δὲ βλασφημοῦσιν. ὁ δὲ μι-
χαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, ὅτε τῷ διαβόλῳ
διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ μωϋ-
σέως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπε-
νεγκεῖν βλασφημίας, ἀλλ' εἶπεν. ἐπιτιμή-
σαι σοι κύριος. οὗτοι δὲ ὅσα μὲν οὐκ
οἴδασι

BEATI IVDAE APOSTOLI EPISTOLA CATHOLICA.

IVdas Iesu Christi seruus, fra-
ter Iacobi, ijs qui in deo patre
sanctificati sunt, quicꝫ Iesu
Christo seruati sunt, uocatis.
Misericordia uobis, & pax, & charitas mul-
tiplicetur. Dilecti, tantum mihi studiū fuit
scribendi ad uos, de cōmuni salute, ut non
potuerim non scribere uobis, obsecrans, ut
uestris laboribus adiumēto sitis fidei, quæ
semel data est sanctis. Obiter enim subie-
runt quidam homines impij, qui prius de-
scripti fuerant in hoc iudicium, qui dei no-
stri gratiam transferunt ad lasciuiā, ac deū
qui solus est herus, ac dominū nostrū Ie-
sum Christum negant. Volo autē uos cō-
monefacere, cū sciatis semel illud, quod do-
minus, posteacꝫ populū ex Aegypto sal-
uum eduxerat, rursus eos qui nō credebāt,
perdidit: quodcꝫ angelos qui non seruaue-
rant suam originem, sed reliquerant suum
domiciliū, ad iudiciū magni illius diei, uin-
culis æternis sub caligine seruauit. Sicut
Sodoma & Gomorrha, & his finitimæ ci-
uitates, quæ ad consimilē modū cū illis stu-
pris inquinatæ fuerant, ac secutæ fuerāt car-
nem alienā, propositæ sunt exemplo, ignis
æterni pœnā sustinentes. Similiter sane &
hi delusi insomnijs, carnem quidē polluūt,
dominos uero spernunt, in potestate præ-
ditos maledicta congerunt. At Michaël
archangelus, cum aduersus diabolum cer-
tans disceptaret de corpore Moysi, nō au-
sus est illi impingere notam maledicti, sed
dixit: Increpet te dominus. At isti quæ nō
nouerunt

οἴδασι, βλασφημοῦσιν, ὅσα δὲ φυσικῶς ὡς τὰ
ἄλογα ζῶα ἐπίστανται, ἐν τούτοις φθείρονται. οὐ/
αὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ κάϊν ἐπορεύθησαν, καὶ
τῇ πλάνῃ τοῦ βαλαὰμ μισθοῦ ἐξεχύθησαν,
καὶ τῇ ἀντιλογίᾳ τοῦ κορὲ ἀπώλοντο. οὗτοί εἰ/
σιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν, σπιλάδες, συνευ/
ωχούμενοι ἀφόβως, ἑαυτοὺς ποιμαίνοντες,
νεφέλαι ἄνυδροι, ὑπὸ ἀνέμων περιφερόμεναι,
δένδρα φθινοπωρινά, ἄκαρπα, δὶς ἀποθανόν/
τα, καὶ ἐκριζωθέντα, κύματα ἄγρια θαλάσ/
σης, ἐπαφρίζοντα τὰς ἑαυτῶν αἰσχύνας, ἀστέ/
ρες πλανῆται, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους, εἰς
αἰῶνα τετήρηται. προεφήτευσε δὲ καὶ τούτοις ἕβδο
» μος ἀπὸ ἀδὰμ ἐνὼχ, λέγων· ἰδοὺ ἦλθε κύριος
» ἐν ἁγίαις μυριάσιν αὐτοῦ, ποιῆσαι κρίσιν κατὰ
» πάντων, καὶ ἐξελέγξαι πάντας τοὺς ἀσεβεῖς
» αὐτῶν περὶ πάντων τῶν ἔργων ἀσεβείας αὐτῶν,
» ὧν ἠσέβησαν, καὶ περὶ πάντων τῶν σκληρῶν,
» ὧν ἐλάλησαν κατ᾽ αὐτοῦ ἁμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς.
οὗτοί εἰσι γογγυσταί, μεμψίμοιροι, κατὰ τὰς ἐπι/
θυμίας αὐτῶν πορευόμενοι, καὶ τὸ στόμα αὐτῶν
λαλεῖ ὑπέρογκα, θαυμάζοντες πρόσωπα, ὠ/
φελείας χάριν. ὑμεῖς δὲ ἀγαπητοί, μνήσθητε
τῶν ῥημάτων τῶν προειρημένων ὑπὸ τῶν ἀποστό/
λων τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ὅτι ἔλεγον
ὑμῖν, ὅτι ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ ἔσονται ἐμπαῖ/
κται, κατὰ τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι
τῶν ἀσεβειῶν. οὗτοί εἰσιν οἱ ἀποδιορίζοντες ψυ
χικοί, πνεῦμα μὴ ἔχοντες. ὑμεῖς δὲ ἀγαπη/
τοί, τῇ ἁγιωτάτῃ ὑμῶν πίστει ἐποικοδομοῦν/
τες ἑαυτούς, ἐν πνεύματι ἁγίῳ προσευχόμε/
νοι, ἑαυτοὺς ἐν ἀγάπῃ θεοῦ τηρήσατε, προσδε/
χόμενοι τὸ ἔλεος τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χρι/
στοῦ, εἰς ζωὴν αἰώνιον. καὶ οὓς μὲν ἐλεεῖτε δια/
κρινόμενοι, οὓς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε, ἐκ πυρὸς ἁρ
πάζοντες, μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλω
μένον χιτῶνα. τῷ δὲ δυναμένῳ φυλάξαι αὐ/
τοὺς ἀπταίστους, καὶ στῆσαι κατενώπιον τῆς δόξης
αὐτοῦ ἀμώμους ἐν ἀγαλλιάσει, μόνῳ σοφῷ θεῷ
σωτῆρι ἡμῶν, δόξα καὶ μεγαλωσύνη, κράτος καὶ
ἐξουσία, νῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

nouerũt, ea maledictis insectant᷑, quæ uero
natura ceu animãtia rationis exptia sciunt,
in his corrũpunt᷑. Væ illis, quoniã uiã Caïn
ingressi sunt, & deceptiõe mercedis, qua de-
ceptus fuit Balaam, effusi sunt, & cõtradicti/
one Core perierunt. Hi sunt inter charitates
uestras, maculæ inter se cõuiuantes, absq; ul
lius timore, suopte ductu arbitrióq; uiuẽtes,
nubes aquã nõ habẽtes, quæ à uentis circũa
gunt᷑, arbores autumno marcescẽtes, infrugi
feræ, bis emortuæ, & eradicatæ, undæ efferæ
maris, despumãtes sua ipsorũ dedecora, stel/
læ erraticæ, qbus caligo tenebrarũ in æternũ
seruata est. Prius aũt his uaticinat⁹ est septi
mus ad Adã Enoch, dicẽs: Ecce uenit dñs in
sanctis milibus suis, ut faciat iudiciũ aduer/
sus omneis, & redarguat oẽs ex eis q sũt im
pij, de factis omnibus quæ impie patra/
runt, déque omnibus duris quæ locuti sunt
aduersus eũ, peccatores impij. Hi sunt mur/
muratores, queruli, iuxta cõcupiscentias suas
ambulãtes, & os illorũ loquit᷑ tumida, admi
rantes ꝑsonas, utilitatis gratia. Vos aũt dile
cti, memores estis uerborũ, quæ antehac di/
cta fuerũt ab apostolis dñi nostri Iesu Chri
sti, quod dixerũt uobis in extremo tempore
futuros illusores, q iuxta suas impias cupidi/
tates ambularẽt. Hi sunt q segregãt anima/
les, spiritũ nõ habentes. Vos aũt dilecti, san
ctissimæ uestræ fidei supstruẽtes uosipsos, ꝑ
spiritũ sanctũ orãtes, uos inuicẽ in charitate
dei seruate, expectãtes misericordiã dñi no/
stri Iesu Christi in uitã æternã. Et hos qdẽ cõ
miseremini dũ dijudicamini: illos aũt ꝑ timo
rẽ saluos facite, ex incẽdio rapiẽtes, odio ꝓse
quẽtes, & eã q̃ ex carne est maculatã tunicã.
Ei uero q potest illos seruare à peccato imu/
nes, & statuere in cõspectu gloriæ suæ, in cõ
taminatos cũ exultatiõe, soli sapiẽti deo ser
uatori nostro, gloria & magnificentia, & im
periũ, & potestas, nũc & in oĩa secula. Amẽ.

ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.

Αποκάλυψις ἰησοῦ χριστοῦ, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ θεὸς, δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει, καὶ ἐσήμανεν ἀποστείλας διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ, τῷ δούλῳ αὐτοῦ ἰωάννῃ, ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ τὴν μαρτυρίαν ἰησοῦ χριστοῦ, ὅσα τε εἶδε. μακάριος ὁ ἀναγινώσκων, καὶ οἱ ἀκούοντες τοὺς λόγους τῆς προφητείας, καὶ τηροῦντες τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα. ὁ γὰρ καιρὸς ἐγγύς. ἰωάννης ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῇ ἀσίᾳ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, καὶ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων, ἅ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ ἰησοῦ χριστοῦ ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς, ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς, τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ λούσαντι ἡμᾶς ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ. καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς τῷ θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ, αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. ἰδοὺ ἔρχεται μετὰ τῶν νεφελῶν, καὶ ὄψεται πᾶς ὀφθαλμὸς, καὶ οἵ τινες αὐτὸν ἐξεκέντησαν. καὶ κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς

APOCALYPSIS BEATI IOHANNIS THEOLOGI.

Reuelatio Iesu Christi, quam dedit illi deus, ut palam faceret seruis suis, quæ oporteat fieri cito, & significauit, cum misisset mandatū suū seruo suo Iohāni, qui testificatus est sermonē dei, & testimoniū Iesu Christi, & quęcūq; uidit. Beatus q legit & audit uerba pphetiæ & seruat ea, q̄ in eo scripta sunt. Tēpus em̄ ppe est. Iohānes septem ecclesijs quæ sunt in Asia. Gratia uobis & pax ab eo q est, & q erat, & q uēturus est, & à septē spiritibus, q in conspectu throni eius sunt, & à Iesu Christo, q est testis fidelis primogenitus mortuorū, & princeps regū terræ. ei q dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris p sanguinē ipsius, & fecit nos reges & sacerdotes deo & patri suo, ipsi glria & impiū in secula seculorū, Amē. Ecce uenit cū nubibus, & uidebit eū om̄is oculus, & qui eū cō punxerunt. Et plangēt se oēs tribus terræ

γῆς, ναὶ, ἀμήν. Ἐγώ εἰμι τὸ α. καὶ τὸ ω ἀρχὴ καὶ τέ-
λος, λέγει ὁ κύριος, ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχό-
μενος ὁ παντοκράτωρ. Ἐγὼ ἰωάννης ὁ καὶ ἀδελ-
φὸς ὑμῶν καὶ συγκοινωνὸς ἐν τῇ θλίψει καὶ ἐν τῇ
βασιλείᾳ καὶ ὑπομονῇ ἰησοῦ χριστοῦ, ἐγενόμην
ἐν τῇ νήσῳ πάτμῳ διὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ
τὴν μαρτυρίαν ἰησοῦ χριστοῦ. Ἐγενόμην ἐν πνεύ-
ματι ἐν τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ, καὶ ἤκουσα ὀπίσω
μου φωνὴν μεγάλην ὡς σάλπιγγος, λεγού-
σης. Ἐγώ εἰμι τὸ α. καὶ τὸ ω. ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχα-
τος. καὶ ὃ βλέπεις γράψον εἰς βιβλίον, καὶ
πέμψον ταῖς ἐκκλησίαις, ταῖς ἐν ἀσίᾳ, εἰς ἔφε-
σον, καὶ εἰς σμύρνην, καὶ εἰς πέργαμον, καὶ εἰς
θυάτειρας, καὶ εἰς σάρδεις, καὶ εἰς φιλαδελφί-
αν, καὶ εἰς λαοδικείαν. καὶ ἐπέστρεψα βλέπειν
τὴν φωνήν, ἥ τις ἐλάλησε μετ᾽ ἐμοῦ. καὶ ἐπι-
στρέψας εἶδον ἑπτὰ λυχνίας χρυσᾶς, καὶ ἐν μέ-
σῳ τῶν λυχνιῶν ὅμοιον υἱῷ ἀνθρώπου, ἐνδεδυ-
μένον ποδήρη, καὶ περιεζωσμένον πρὸς τοῖς
μαστοῖς ζώνην χρυσῆν. Ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ, καὶ
αἱ τρίχες λευκαί, ὡσεὶ ἔριον λευκόν, ὡς χιών.
καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλὸξ πυρός. καὶ
οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ, ὡς ἐν
καμίνῳ πεπυρωμένοι. καὶ ἡ φωνὴ αὐτοῦ ὡς
φωνὴ ὑδάτων πολλῶν. καὶ ἔχων ἐν τῇ δε-
ξιᾷ αὐτοῦ χειρὶ ἀστέρας ἑπτά, καὶ ἐκ τοῦ στόμα-
τος αὐτοῦ ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα ἐκπορευο-
μένη. καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ, ὡς ὁ ἥλιος φαίνει ἐν
δυνάμει αὐτοῦ. καὶ ὅτε εἶδον αὐτόν, ἔπεσα
πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ ὡς νεκρός. καὶ ἐπέθη-
κεν τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα ἐπ᾽ ἐμέ, λέγων μοι.
μὴ φοβοῦ, ἐγώ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος,
καὶ ὁ ζῶν, καὶ ἐγενόμην νεκρός, καὶ ἰδοὺ ζῶν
εἰμὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, καὶ ἔχω τὰς
κλεῖς τοῦ ᾅδου, καὶ τοῦ θανάτου. γράψον ἃ εἶδες,
καὶ ἅ εἰσιν, καὶ ἃ μέλλει γίνεσθαι μετὰ ταῦτα. τὸ
μυστήριον τῶν ἑπτὰ ἀστέρων, οὓς εἶδες ἐπὶ τῆς
δεξιᾶς μου, καὶ τὰς ἑπτὰ λυχνίας τὰς χρυσᾶς.
οἱ ἑπτὰ ἀστέρες, ἄγγελοι τῶν ἑπτὰ ἐκκλησι-
ῶν εἰσί. καὶ ἑπτὰ λυχνίαι ἃς εἶδες, ἑπτὰ ἐκ-
κλησίαι εἰσί.

τῷ ἀγγέλῳ

terræ, etiam, Amen. Ego sum alpha & ω,
principium & finis, dicit dn̄s, qui est, & ꝗ
erat, & qui uenturus est omnipotēs. Ego
Iohannes frater uester & particeps in af-
flictione, & regno, & patiētia in Christo
Iesu, fui in insula, quæ appellatᷣ Patmos,
propter sermonem dei & testimoniū Ie-
su Christi. Fui in spiritu in dominico die,
& audiui post me uocem magnam tan-
quam tubæ, dicentis: Ego sum alpha &
ω, primꝰ & nouissimus. Quod uides, scri-
be in libro: & mitte septem ecclesijs, quæ
sunt in Asia, Epheso, & Smyrnæ, & Per-
gamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Phila-
delphiæ, & Laodiciæ. Et conuersus sum,
ut uiderem uocem quæ loquebatur me-
cum. Et conuersus, uidi septem candela-
bra aurea, & in medio candelabrorū au-
reorum similem filio hominis, uestitum
ueste ad pedes usq; demissa, & præcin-
ctū ad mamillas zona aurea. Caput aūt
eius & capilli erant candidi, uelut lana al-
ba, & tanq; nix. Et oculi eius tanq; flam-
ma ignis, & pedes eius similes chalcoliba-
no, uelut in camino ardētes. Et uox illius
tanq; uox aquarū multarū, & habebat
in dextera sua stellas septē. Et de ore eius
gladius utraq; parte acutus exibat, & fa-
cies eius sicut sol lucet in uirtute sua. Et cū
uidissem eum, cecidi ad pedes eius tanq;
mortuus. Et posuit dexterā suā sup̄ me,
dicēs mihi: Noli timere, ego sum primus
& nouissimus, & uiuus, & fui mortuus,
& ecce sum uiuēs in secula seculorū, & ha-
beo claues inferorū & mortis. Scribe er-
go quæ uidisti, & quæ sunt, & quæ opor-
tet fieri post hæc. Sacramentū septē stel-
larū, quas uidisti in dextera mea, & septē
candelabra aurea. Septē stellæ angeli sūt
septē ecclesiarū, & candelabra septē quæ
uidisti, septem ecclesiæ sunt.

τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐφεσίνης ἐκκλησίας γρά-
ψον. τάδε λέγει ὁ κρατῶν τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας
ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, ὁ περιπατῶν ἐπὶ μέσῳ
τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν τῶν χρυσῶν. οἶδα τὰ ἔργα
σου, καὶ τὸν κόπον σου, καὶ τὴν ὑπομονήν
σου. καὶ ὅτι οὐ δύνῃ βαστάσαι κακούς, καὶ ἐπειρά-
σω τοὺς φάσκοντας εἶναι ἀποστόλους καὶ οὐκ
εἰσί, καὶ εὗρες αὐτοὺς ψευδεῖς, καὶ ἐβάστασας, καὶ
ὑπομονὴν ἔχεις, καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου κεκοπία-
κας καὶ οὐ κέκμηκας. ἀλλ᾽ ἔχω κατὰ σοῦ, ὅτι τὴν
ἀγάπην σου τὴν πρώτην ἀφῆκας. μνημόνευε
οὖν πόθεν ἐκπέπτωκας, καὶ μετανόησον, καὶ τὰ
πρῶτα ἔργα ποίησον. εἰ δὲ μή, ἔρχομαί σοι τά-
χει, καὶ κινήσω τὴν λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου
αὐτῆς, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς. ἀλλὰ τοῦτο ἔχεις,
ὅτι μισεῖς τὰ ἔργα τῶν νικολαϊτῶν, ἃ κἀγὼ
μισῶ. ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα
λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ
φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὅ ἐστιν ἐν μέσῳ
τοῦ παραδείσου τοῦ θεοῦ. καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς
ἐκκλησίας σμυρναίων γράψον. τάδε λέγει ὁ
πρῶτος, καὶ ὁ ἔσχατος, ὃς ἐγένετο νεκρός, καὶ
ἔζησεν. οἶδά σου τὰ ἔργα καὶ τὴν θλίψιν καὶ
τὴν πτωχείαν, πλούσιος δὲ εἶ, καὶ τὴν βλασφη-
μίαν τῶν λεγόντων ἰουδαίους εἶναι ἑαυτούς,
καὶ οὐκ εἰσίν, ἀλλὰ συναγωγὴ τοῦ σατανᾶ. μη-
δὲν φοβοῦ ἃ μέλλεις πάσχειν. ἰδοὺ μέλλει βα-
λεῖν ἐξ ὑμῶν ὁ διάβολος εἰς φυλακήν, ἵνα πει-
ρασθῆτε, καὶ ἕξετε θλίψιν ἡμερῶν δέκα. γίνου πι-
στὸς ἄχρι θανάτου, καὶ δώσω σοι τὸν στέφανον
τῆς ζωῆς. ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα
λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. ὁ νικῶν οὐ μὴ ἀδικηθῇ
ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου. καὶ τῷ ἀγγέλῳ
τῆς ἐν περγάμῳ ἐκκλησίας γράψον. τάδε λέ-
γει ὁ ἔχων τὴν ῥομφαίαν τὴν δίστομον τὴν ὀ-
ξεῖαν. οἶδα τὰ ἔργα σου, καὶ ποῦ κατοικεῖς, ὅ-
που ὁ θρόνος τοῦ σατανᾶ. καὶ κρατεῖς τὸ ὄνομά
μου, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὴν πίστιν μου. καὶ ἐν ταῖς
ἡμέραις ἐμαῖς, ἀντίπας ὁ μάρτυς μου ὁ πιστός
ὃς ἀπεκτάνθη παρ᾽ ὑμῖν, ὅπου κατοικεῖ ὁ σατα-
νᾶς. ἀλλ᾽ ἔχω κατά σου ὀλίγα, ὅτι ἔχεις ἐκεῖ κρα-
τοῦντας

Angelo Ephesinæ ecclesiæ scribe: Hæc II
dicit, qui tenet septem stellas in dextera
sua, qui ambulat in medio septẽ candela
brorum aureorum. Scio opa tua, & labo
rem, & patientiã tuã, & quod non potes
sustinere malos, & tentasti eos qui se di-
cunt apostolos esse, & nõ sunt: & inueni-
sti eos mendaces, & tulisti, et patientiam
habes, & sustinuisti propter nomẽ meũ,
& nõ defecisti. Sed habeo aduersum te,
quod charitatem tuam primã reliquisti.
Memor esto itaq; unde excideris, & age
pœnitentiam, & prima opera fac. Sin mi
nus, ueniã tibi cito, & mouebo candela-
brum tuũ de loco suo, nisi resipueris. Sed
hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarũ,
quæ & ego odi. Qui habet aurem, audi-
at, quid spiritus dicat ecclesijs: Vincẽti da
bo edere de ligno uitæ, quod est in me-
dio paradisi dei. Et angelo Smyrnæorũ
ecclesiæ scribe: Hæc dicit primus & nouis-
simus, qui fuit mortu9, & uiuit. Scio opa
tua & afflictionem & paupertatẽ, sed di-
ues es: & blasphemiã eorum qui se dicũt
Iudæos esse, & nõ sunt, sed sunt synago-
ga Satanæ. Nihil horũ timeas quæ pas-
surus es. Ecce missurus est diabolus ali-
quos ex uobis in carcerẽ ut tentemini, &
habebitis afflictionẽ dierum decẽ. Esto
fidelis usq; ad mortem, & dabo tibi coro
ram uitæ. Qui habet aurẽ, audiat, quid
spiritus dicat ecclesijs. Qui uicerit, non læ-
detur à morte secunda. Et angelo Perga-
mẽsis ecclesiæ scribe: Hæc dicit, qui habet
rhomphæam utraq; parte acutam: Scio
opera tua, & ubi habitas, ubi sedes est sa
tanæ: & tenes nomen meum, & nõ nega-
sti fidem meam. Et in diebus meis Anti-
pas testis meus fidelis, qui occisus est
apud uos, ubi satanas habitat. Sed ha-
beo aduersus te pauca, quia habes illic te
nentes

τοῦντας τὴν διδαχὴν βαλαὰμ, ὃς ἐδίδασκεν
ἐν τῷ βαλὰκ βαλεῖν σκάνδαλον ἐνώπιον τῶν
υἱῶν ἰσραὴλ, φαγεῖν εἰδωλόθυτα, καὶ πορνεῦσαι.
οὕτως ἔχεις καὶ σὺ, κρατοῦντας τὴν διδαχὴν
τῶν νικολαϊτῶν, ὃ μισῶ. μετανόησον, εἰδὲ μὴ,
ἔρχομαί σοι ταχὺ, καὶ πολεμήσω μετ᾽ αὐτῶν
ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ στόματός μου. ὁ ἔχων οὖς,
ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησί-
αις. τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ
μάννα τοῦ κεκρυμμένου, καὶ δώσω αὐτῷ ψῆφον
λευκὴν, καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γε-
γραμμένον, ὃ οὐδεὶς ἔγνω εἰ μὴ ὁ λαμβάνων.
καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν θυατείροις ἐκκλησίας
γράψον. τάδε λέγει ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ ἔχων τοὺς
ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὡς φλόγα πυρὸς, καὶ οἱ πό-
δες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ. οἶδά σου τὰ
ἔργα καὶ τὴν ἀγάπην, καὶ τὴν διακονίαν, καὶ
τὴν πίστιν, καὶ τὴν ὑπομονήν σου, καὶ τὰ ἔρ-
γα σου, καὶ τὰ ἔσχατα πλείονα τῶν πρώτων. ἀλ-
λ᾽ ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα, ὅτι ἐᾷς τὴν γυναῖκα ἰε-
ζαβὴλ τὴν λέγουσαν ἑαυτὴν προφῆτιν, διδά-
σκειν, καὶ πλανᾶσθαι ἐμοὺς δούλους πορνεῦσαι,
καὶ εἰδωλόθυτα φαγεῖν. καὶ ἔδωκα αὐτῇ χρό-
νον, ἵνα μετανοήσῃ ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς. καὶ
οὐ μετενόησεν. ἰδοὺ ἐγὼ βάλλω αὐτὴν εἰς κλί-
νην, καὶ τοὺς μοιχεύοντας μετ᾽ αὐτῆς, εἰς θλίψιν
μεγάλην, ἐὰν μὴ μετανοήσωσιν ἐκ τῶν ἔργων
αὐτῶν, καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἀποκτενῶ ἐν θανά-
τῳ. καὶ γνώσονται πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι, ὅτι
ἐγώ εἰμι ὁ ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας, καὶ
δώσω ὑμῖν ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα ὑμῶν. ὑμῖν
δὲ λέγω καὶ λοιποῖς τοῖς ἐν θυατείροις, ὅσοι
οὐκ ἔχουσι τὴν διδαχὴν ταύτην, καὶ οἵ τι-
νες οὐκ ἔγνωσαν τὰ βάθη τοῦ σατανᾶ, ὡς λέγου-
σιν, οὐ βαλῶ ἐφ᾽ ὑμᾶς ἄλλο βάρος, πλὴν ὃ ἔχε-
τε, κρατήσατε ἄχρις οὗ ἂν ἥξω. καὶ ὁ νικῶν καὶ ὁ
τηρῶν ἄχρι τέλους τὰ ἔργα μου, δώσω αὐτῷ
ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν, καὶ ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν
ῥάβδῳ σιδηρᾷ, ὡς τὰ σκεύη τὰ κεραμικὰ συν-
τρίβεται. ὡς κἀγὼ εἴληφα παρὰ τοῦ πατρός μου,
καὶ δώσω αὐτῷ τὸν ἀστέρα τὸν πρωϊνόν.
ὁ ἔχων

nentes doctrinā Balaam, qui docebat in
Balac mittere ſcandalū coram filijs Iſraël
edere ex ijs quæ ſimulacris immolant̄ &
ſcortari: ita habes & tu tenētes doctrinā
Nicolaïtarū, quod odi. Reſipiſce, alioqui
ueniam tibi cito, & pugnabo cū illis gla-
dio oris mei. Qui habet aurem, audiat,
quid ſpiritus dicat eccleſijs: Vincēti dabo
edere ex manna abſcondito, & dabo illi
calculū candidū, & in calculo nomen no-
uū ſcriptum: quod nemo ſcit, niſi qui acci
pit. Et angelo Thyatirēſis eccleſiæ ſcribe:
Hæc dicit filius dei, qui habet oculos tan
q̄ flāmā ignis, & pedes eius ſimiles chal-
colibano. Noui opera tua, & charitatē, &
miniſteriū, & fidem, et patientiā tuam, et
opera tua, et nouiſſima plura prioribus.
Sed habeo aduerſus te pauca, quia p̄mit
tis mulierem Hiezabel, quæ ſe dicit pro-
phetam, docere, et ſeducere ſeruos meos,
ſcortari, et edere ex ijs quæ ſimulacris im
molantur. Et dedi illi tempus, ut reſipiſce
ret à ſcortatiōe ſua, nec reſipuit. Ecce ego
mitto eam in lectum, et qui adulterio mi
ſcentur cum ea, in afflictionem maximā,
niſi pœnitentiam egerint ab operibus ſu
is, et filios eius interficiam morte, et ſciēt
omnes eccleſiæ, quod ego ſim ille ſcrutās
renes et corda, et dabo unicuiq; ueſtrum
ſecundum opera ſua. Vobis autem dico,
et cæteris qui Thyatiræ eſtis: quicunque
non habent doctrinam hanc, et qui non
cognouerunt profunditates ſatanæ, quē
admodum dicunt, non mittam ſup uos
aliud pondus: tamen id quod habetis, te
nete donec ueniam. Et qui uicerit et cuſto
dierit uſque in finem opera mea, dabo il-
li poteſtatem ſuper gentes, et reget eas
uirga ferrea, et tanquam uaſa figuli con-
fringentur. Sicut et ego accepi à patre
meo, et dabo illi ſtellam matutinam.

 Qui habet

ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει
ταῖς ἐκκλησίαις. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς
ἐν σάρδεσιν ἐκκλησίας γράψον· τάδε λέγει
ὁ ἔχων τὰ πνεύματα τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς ἑπτὰ ἀ-
στέρας. οἶδά σου τὰ ἔργα, ὅτι τὸ ὄνομα ἔχεις,
ὅτι ζῇς, καὶ νεκρὸς εἶ. γίνου γρηγορῶν, καὶ στή-
ριξον τὰ λοιπὰ, ἃ μέλλει ἀποθανεῖν. οὐ γὰρ εὕ-
ρηκά σου ἔργα πεπληρωμένα ἐνώπιον τοῦ θε-
οῦ. μνημόνευε οὖν πῶς εἴληφας καὶ ἤκουσας, καὶ
τήρει, καὶ μετανόησον. ἐὰν οὖν μὴ γρηγορή-
σῃς, ἥξω ἐπί σε ὡς κλέπτης. καὶ οὐ μὴ γνῷς ποί-
αν ὥραν ἥξω ἐπί σε. ἔχεις ὀλίγα ὀνόματα καὶ
ἐν σάρδεσιν, οἳ οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐ-
τῶν, καὶ περιπατήσουσιν μετ' ἐμοῦ ἐν λευκοῖς,
ὅτι ἄξιοί εἰσιν. ὁ νικῶν, οὗτος περιβαλεῖται
ἐν ἱματίοις λευκοῖς· καὶ οὐ μὴ ἐξαλείψω τὸ ὄ-
νομα αὐτοῦ ἐκ βίβλου τῆς ζωῆς, καὶ ἐξομολο-
γήσομαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ πατρός
μου, καὶ ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. ὁ ἔχων
οὖς, ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκ-
κλησίαις. καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν φιλαδελ-
φίᾳ ἐκκλησίας γράψον· τάδε λέγει ὁ ἅγι-
ος, ὁ ἀληθινὸς, ὁ ἔχων τὴν κλεῖδα τοῦ δαβίδ,
ὁ ἀνοίγων, καὶ οὐδεὶς κλείει, καὶ κλείει, καὶ οὐ-
δεὶς ἀνοίγει. οἶδά σου τὰ ἔργα. ἰδοὺ δέδωκα
ἐνώπιόν σου, θύραν ἀνεῳγμένην, καὶ οὐδεὶς δύ-
ναται κλεῖσαι αὐτὴν, ὅτι μικρὰν ἔχεις δύνα-
μιν, καὶ ἐτήρησάς μου τὸν λόγον· καὶ οὐκ ἠρνή-
σω τὸ ὄνομά μου. ἰδοὺ δίδωμι ἐκ τῆς συναγω-
γῆς τοῦ σατανᾶ τῶν λεγόντων αὐτοὺς ἰουδαίους
εἶναι, καὶ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ ψεύδονται. ἰδοὺ ποιήσω
αὐτοὺς, ἵνα ἥξωσιν καὶ προσκυνήσωσιν ἐνώ-
πιον τῶν ποδῶν σου, καὶ γνῶσιν ὅτι ἐγὼ ἠγά-
πησά σε, ὅτι ἐτήρησας τὸν λόγον τῆς ὑπομονῆς
μου, κἀγώ σε τηρήσω ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ τῆς
μελλούσης ἔρχεσθαι ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης, πει-
ράσαι τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. ἰδοὺ ἔρ-
χομαι ταχύ. κράτει ὃ ἔχεις, ἵνα μηδεὶς λάβῃ
τὸν στέφανόν σου. ὁ νικῶν, ποιήσω αὐτὸν στύ-
λον ἐν τῷ ναῷ τοῦ θεοῦ μου, καὶ ἔξω οὐ μὴ ἐξέλ-
θῃ ἔτι. καὶ γράψω ἐπ' αὐτὸν τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ μου,
καὶ

Qui habet aurem audiat, quid ſpiritus
dicat eccleſijs. III
Et angelo eccleſiæ, quæ
eſt Sardis, ſcribe: Hæc dicit qui habet ſe-
ptem ſpiritus dei, et ſeptem ſtellas. Scio
opera tua, quia nomen habes, quod ui-
uas et mortuus es. Eſto uigilans, et cõfir-
ma cætera quæ moritura erant. Non em̃
inueni opera tua plena corã deo. In men-
te ergo habe, qualiter acceperis et audie-
ris, et ſerua, et reſipiſce. Si ergo non uigi-
laueris, ueniam ad te tanquam fur, et ne-
ſcies qua hora ueniam ad te. Habes pau-
ca nomina et Sardis, qui non inquinaue
runt ueſtimenta ſua, et ambulabunt me-
cum in albis, quia digni ſũt. Qui uicerit,
ſic ueſtietur ueſtimentis albis: et non dele
bo nomen eius de libro uitæ, et cõfitebor
nomen eius coram patre meo, et corã an
gelis eius. Qui habet aurem audiat, quid
ſpiritus dicat eccleſijs. Et angelo Philadel
phienſis eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit ſanct9
et uerax, qui habet clauem Dauid: qui
aperit, et nemo claudit: claudit, et nemo
aperit. Scio opera tua. Ecce dedi coram te
oſtium apertum, et nemo poteſt claude-
re illud, quia modicam habes uirtutẽ. Et
ſeruaſti ſermonem meum, et non negaſti
nomen meum. Ecce do de ſynagoga Sa-
tanæ, qui dicunt ſe Iudæos eſſe, et nõ ſũt,
ſed mentiuntur. Ecce adigam illos, ut ue-
niant, et adorent ante pedes tuos, et ſciãt
quod ego dilexi te, quoniam ſeruaſti ſer-
monem patientiæ meæ, et ego ſeruabo
te ab hora tentationis, quæ uentura eſt
in orbem uniuerſum, ut tentet habitãtes
in terra. Ecce uenio cito: tene quod habes
ut nemo accipiat coronam tuam. Qui ui
cerit, faciam illum columnam in templo
dei mei, et foras non egredietur ampli9.
Et ſcribam ſuper eum nomen dei mei,
&

καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τοῦ θεοῦ μου τῆς καινῆς
ἱερουσαλήμ, ἡ καταβαίνουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ
τοῦ θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομά μου τὸ καινόν. ὁ ἔ-
χων οὖς ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκ-
κλησίαις. καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας λαοδι-
κέων γράψον. τάδε λέγει, ἀμὴν ὁ μάρτυς ὁ
πιστὸς, καὶ ἀληθινὸς, ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ.
οἶδά σου τὰ ἔργα, ὅτι οὔτε ψυχρὸς εἶ οὔτε ζε-
στὸς, ὄφελον ψυχρὸς εἴης ἢ ζεστὸς. οὕτως ὅτι
χλιαρὸς εἶ, καὶ οὔτε ψυχρὸς οὔτε ζεστὸς, μέλ-
λω σε ἐμέσαι ἐκ τοῦ στόματός μου, ὅτι λέγεις,
ὅτι πλούσιός εἰμι, καὶ πεπλούτηκα, καὶ οὐδε-
νὸς χρείαν ἔχω, καὶ οὐκ οἶδας ὅτι σὺ εἶ ὁ ταλαί-
πωρος καὶ ἐλεεινὸς, καὶ πτωχὸς, καὶ τυ-
φλὸς καὶ γυμνός. συμβουλεύω σοι ἀγοράσαι
παρ' ἐμοῦ χρυσίον πεπυρωμένον ἐκ πυρὸς, ἵνα
πλουτήσῃς, καὶ ἱμάτια λευκὰ ἵνα περιβάλῃ, καὶ
μὴ φανερωθῇ ἡ αἰσχύνη τῆς γυμνότητός σου, καὶ
κολλούριον ἔγχρισον τοὺς ὀφθαλμούς σου, ἵνα
βλέπῃς. ἐγὼ ὅσους ἐὰν φιλῶ, ἐλέγχω, καὶ παι-
δεύω. ζήλωσον οὖν καὶ μετανόησον. ἰδοὺ ἕστηκα
ἐπὶ τὴν θύραν, καὶ κρούω. ἐάν τις ἀκούσῃ τῆς φω-
νῆς μου, καὶ ἀνοίξῃ τὴν θύραν, εἰσελεύσομαι
πρὸς αὐτὸν, καὶ δειπνήσω μετ' αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς
μετ' ἐμοῦ. ὁ νικῶν δώσω αὐτῷ καθίσαι μετ' ἐ-
μοῦ ἐν τῷ θρόνῳ μου, ὡς κἀγὼ ἐνίκησα, καὶ ἐκά-
θισα μετὰ τοῦ πατρός μου ἐν τῷ θρόνῳ αὐτοῦ.
V ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει
ταῖς ἐκκλησίαις.

Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ θύρα ἠνεῳγμέ-
νη ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἡ φωνὴ ἡ πρώτη, ἣν ἤκου-
σα ὡς σάλπιγγος λαλούσης μετ' ἐμοῦ, λέγου-
σα, ἀνάβα ὧδε, καὶ δείξω σοι ἃ δεῖ γενέσθαι
μετὰ ταῦτα. καὶ εὐθέως ἐγενόμην ἐν πνεύμα-
τι. καὶ ἰδοὺ θρόνος ἔκειτο ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ
ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος. καὶ ὁ καθήμενος
ἦν ὅμοιος ὁράσει λίθῳ ἰάσπιδι, καὶ σαρδίνῳ, καὶ
ἶρις κυκλόθεν τοῦ θρόνου, ὅμοιος ὁράσει σμα-
ραγδίνῳ. καὶ κυκλόθεν τοῦ θρόνου θρόνοι κδ̄. καὶ
ἐπὶ τοὺς θρόνους κδ̄ πρεσβυτέρους καθημέ-
νους, περιβεβλημένους ἐν ἱματίοις λευκοῖς, καὶ

ἔχον

& nomen ciuitatis dei mei nouæ Hierusalem, quæ descendit de cœlo à deo meo, & nomen meum nouum. Qui habet aurem audiat, quid spiritus dicat ecclesijs. Et angelo Laodicensium ecclesiæ scribe: Hæc dicit: Amen testis fidelis & uerus, principium creaturæ dei. Scio opera tua, qa neq; frigidus es, neq; feruidus, utinã frigidus esses aut feruidus. Itaque quoniam tepidus es & nec frigidus nec feruidus, incipiã te euomere ex ore meo: quia dicis, diues sum, & ditatus sum, & nullius egeo, & nescis quod tu es miser & miserabilis, & paup. & cæcus, ac nudus. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum ex igni, ut locuples fias, & uestimentis albis induaris, ut non appareat dedecus nuditatis tuæ, & collyrio inunge oculos tuos ut uideas. Ego quoscunque amo, arguo & castigo. Aemulare ergo ac resipisce, ecce sto ad ostium & pulso. Si quis audierit uocem meam, & aperuerit ianuam, intrabo ad illum, & cœnabo cũ illo, & ipse mecum. Qui uicerit, dabo ei sedere mecũ in throno meo, sicut & ego uici, & consedi cum patre meo in throno eius. Qui habet aurem audiat, quid spiritus dicat ecclesijs.

IIII Post hæc uidi, & ecce ostium apertum in cœlo, & uox prima quam audiui tanquam tubæ loquentis mecum, dicens: Ascende huc, & ostendam tibi quæ oportet fieri post hæc. Et statim fui in spiritu. Et ecce sedes posita erat in cœlo, & supra sedem sedens. Et qui sedebat, similis erat aspectu lapidi iaspidi & sardio, & iris erat in circumitu sedis, similis aspectu smaragdino. Et in circumitu sedis sedilia uigintiquatuor, & super thronos uigintiquatuor seniores sedentes, circumamicti stolis albis, &

 habebant

ἔχον ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν στεφάνους χρυσοῦς. καὶ ἐκ τοῦ θρόνου ἐκπορεύονται ἀστραπαὶ, καὶ βρονταὶ, καὶ φωναὶ, καὶ ἑπτὰ λαμπάδες πυρὸς καιόμεναι ἐνώπιον τοῦ θρόνου, αἵ εἰσι τὰ ἑπτὰ πνεύματα τοῦ θεοῦ. καὶ ἐνώπιον τοῦ θρόνου θάλασσα ὑαλίνη ὁμοία κρυστάλλῳ. καὶ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου, καὶ κύκλῳ τοῦ θρόνου τέσσαρα ζῶα, γέμοντα ὀφθαλμῶν ἔμπροσθε, καὶ ὄπισθεν. καὶ τὸ ζῶον τὸ πρῶτον ὅμοιον λέοντι, καὶ τὸ δεύτερον ζῶον ὅμοιον μόσχῳ, καὶ τὸ τρίτον ζῶον ἔχον τὸ πρόσωπον ὡς ἄνθρωπος, καὶ τὸ τέταρτον ζῶον ὅμοιον ἀετῷ πετωμένῳ. καὶ τέσσαρα ζῶα, ἓν καθ' ἑαυτὸ εἶχον ἀνὰ πτέρυγας ἓξ κυκλόθεν, καὶ ἔσωθεν γέμοντα ὀφθαλμῶν. καὶ ἀνάπαυσιν οὐκ ἔχουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, λέγοντες. ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὁ ἦν καὶ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἐρχόμενος. καὶ ὅταν δώσουσιν τὰ ζῶα δόξαν, καὶ τιμὴν, καὶ εὐχαριστίαν τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, πεσοῦνται οἱ. κδ. πρεσβύτεροι ἐνώπιον τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ προσκυνοῦσι τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ βάλλουσιν τοὺς στεφάνους αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ θρόνου, λέγοντες. ἄξιος εἶ κύριε λαβεῖν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν, καὶ τὴν δύναμιν, ὅτι σὺ ἔκτισας τὰ πάντα, καὶ διὰ τὸ θέλημά σου εἰσὶ, καὶ ἐκτίσθησαν.

καὶ εἶδον ἐπὶ τὴν δεξιὰν τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου βιβλίον γεγραμμένον ἔσωθεν καὶ ὄπισθεν, κατεσφραγισμένον σφραγῖσιν ἑπτά. καὶ εἶδον ἄγγελον ἰσχυρὸν κηρύσσοντα φωνῇ μεγάλῃ. τίς ἐστιν ἄξιος ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ λῦσαι τὰς σφραγῖδας αὐτοῦ; καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐδὲ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὑποκάτω τῆς γῆς ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, οὐδὲ βλέπειν αὐτό. καὶ ἔκλαιον πολλὰ, ὅτι οὐδεὶς ἄξιος εὑρέθη ἀνοῖξαι, καὶ ἀναγνῶναι τὸ βιβλίον, οὔτε βλέπειν αὐτό. καὶ εἷς τῶν πρεσβυτέρων λέγει μοι, μὴ κλαῖε. ἰδοὺ ἐνίκησεν ὁ λέων ὁ ὢν ἐκ τῆς φυλῆς ἰούδα, ἡ ῥίζα δαβὶδ ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ λῦσαι τὰς ἑπτὰ σφραγῖδας αὐτοῦ. καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ

habebant in capitibus ſuis coronas aureas. Et de throno procedebãt fulgura & tonitrua, & uoces & ſeptẽ lãpades ignis ardentes ante thronũ, quæ ſunt ſeptẽ ſpiritus dei. Et in conſpectu ſedis tanq̃ mare uitreum ſimile cryſtallo, & in medio ſedis & in circumitu ſedis quatuor animalia, plena oculis ante & retro. Et animal primũ ſimile leoni, & ſecundũ animal ſimile uitulo, & tertium animal habens faciem uelut homo, & quartũ animal ſimile aquilæ uolãti. Et quatuor animalia ſingula eorũ habebant alas ſenas in circumitu, & intus plena erãt oculis. Et requiem non habent die ac nocte, dicentia: Sanctus, ſanctus, ſanctus dominus deꝰ omĩpotens, qui erat, & qui eſt, & qui uẽturus eſt. Et cum darent illa animalia gloriam & honorem & benedictionẽ ſedenti ſuper thronum, uiuenti in ſecula ſeculorũ, procidunt nigintiquatuor ſeniores ante ſedentem in throno, & adorant uiuentẽ in ſecula ſeculorum, & abijciunt coronas ſuas ante thronum, dicentes: Dignus es domine accipere gloriam & honorem & uirtutẽ: quia tu creaſti omnia, & propter uoluntatem tuam ſunt, & creata ſunt.

Et uidi in dextera ſedentis ſuper thro- V
num librũ ſcriptũ intus & in tergo, ſignatum ſigillis ſeptem. Et uidi angelum fortem, prædicantem uoce magna: Quis eſt dignus aperire librum & ſoluere ſignacula eius? Et nemo poterat neque in cœlo, neque in terra, neque ſubter terram aperire librum, neque aſpicere illum. Et ego flebam multum, quod nemo dignus inuentus eſſet aperire & legere librum, nec uidere eum. Et unus de ſenioribus dicit mihi: Ne fleueris. Ecce uicit leo de tribu Iuda, radix Dauid, ut aperiat librũ, & ſoluat ſeptẽ ſignacula eius. Et uidi

& ecce

καὶ ἰδοὺ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου, καὶ τῶν τεσσάρων ζώ-
ων, καὶ ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυτέρων, ἀρνίον ἑστη-
κὸς ὡς ἐσφαγμένον, ἔχον κέρατα ἑπτὰ καὶ ὀ-
φθαλμοὺς ἑπτά, οἵ εἰσι τὰ τοῦ θεοῦ πνεύματα τὰ
ἀπεσταλμένα εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. καὶ ἦλθε καὶ εἴ-
ληφε τὸ βιβλίον ἐκ τῆς δεξιᾶς τοῦ καθημένου ἐπὶ
τοῦ θρόνου. καὶ ὅτε ἔλαβε τὸ βιβλίον, τὰ τέσσαρα ζῶα,
καὶ οἱ κδ̄. πρεσβύτεροι ἔπεσαν ἐνώπιον τοῦ ἀρ-
νίου, ἔχοντες ἕκαστος κιθάρας, καὶ φιάλας χρυ-
σᾶς γεμούσας θυμιαμάτων, αἵ εἰσιν αἱ προσευ-
χαὶ τῶν ἁγίων, καὶ ᾄδουσιν ᾠδὴν καινήν, λέγον-
τες. ἄξιος εἶ λαβεῖν τὸ βιβλίον, καὶ ἀνοῖξαι τὰς
σφραγῖδας αὐτοῦ, ὅτι ἐσφάγης, καὶ ἠγόρασας ἡ-
μᾶς ἐν τῷ αἵματί σου ἐκ πάσης φυλῆς καὶ γλώσ-
σης, καὶ λαοῦ, καὶ ἔθνους, καὶ ἐποίησας ἡμᾶς τῷ
θεῷ ἡμῶν βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς, καὶ βασιλεύσομεν
ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ εἶδον, καὶ ἤκουσα φωνὴν ἀγγέ-
λων πολλῶν κυκλόθεν τοῦ θρόνου καὶ τῶν ζώων,
καὶ πρεσβυτέρων, καὶ χιλιάδες χιλιάδων, λέ-
γοντες φωνῇ μεγάλῃ. ἄξιόν ἐστιν ἀρνίον τὸ ἐσφα-
γμένον λαβεῖν τὴν δύναμιν, καὶ πλοῦτον καὶ
σοφίαν καὶ ἰσχὺν, καὶ τιμὴν, καὶ δόξαν, καὶ εὐ-
λογίαν. καὶ πᾶν κτίσμα, ὅ ἐστιν ἐν τῷ οὐρανῷ,
καὶ ἐν τῇ γῇ, καὶ ὑποκάτω τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ τῆς θα-
λάσσης ἅ ἐστι, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα, ἤκουσα λέ-
γοντας. τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ τῷ
ἀρνίῳ ἡ εὐλογία, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δόξα, καὶ τὸ
κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ τὰ τέσ-
σαρα ζῶα ἔλεγον, ἀμήν. καὶ οἱ εἰκοσιτέσσαρες
πρεσβύτεροι ἔπεσαν, καὶ προσεκύνησαν ζῶντι
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ εἶδον,
ὅτε ἤνοιξε τὸ ἀρνίον ἓν ἐκ τῶν σφραγίδων, καὶ
ἤκουσα ἑνὸς ἐκ τῶν τεσσάρων ζώων, λέγοντος, ὡς φω-
νῆς βροντῆς, ἔρχου καὶ βλέπε, καὶ εἶδον. καὶ ἰδοὺ
ἵππος λευκός, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτῷ ἔ-
χων τόξον. καὶ ἐδόθη αὐτῷ στέφανος, καὶ ἐξῆλ-
θε νικῶν, καὶ ἵνα νικήσῃ. καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφρα-
γῖδα τὴν δευτέραν, ἤκουσα τοῦ δευτέρου ζώου,
λέγοντος, ἔρχου καὶ βλέπε. καὶ ἐξῆλθεν ἄλ-
λος ἵππος πυρρός, καὶ τῷ καθημένῳ ἐπ' αὐτῷ
ἐδόθη αὐτῷ, λαβεῖν τὴν εἰρήνην ἀπὸ τῆς γῆς,
καὶ ἵνα

& ecce in medio throni & quatuor ani-
malium, & in medio ſeniorum agnus
ſtans tanquam occiſus, habẽs cornua ſe
ptem & oculos ſeptẽ, qui ſunt ſeptem ſpi
ritus dei, miſſi in omnẽ terrã. Et uenit, &
accepit de dextera ſedentis in throno li-
brũ. Et cũ accepiſſet librum, quatuor ani
malia, & uigintiquatuor ſeniores cecide-
runt corã agno, habentes ſinguli citharas
& phialas aureas, plenas odoramẽtorũ,
quæ ſunt precationes ſanctorũ, & canũt
canticum nouum, dicentes: Dignus es ac
cipere librũ & aperire ſignacula eius, quo
niã occiſus es, & redemiſti nos p ſangui-
nem tuũ, ex omni tribu & lingua & po-
pulo, & natione, & feciſti nos deo noſtro
reges & ſacerdotes, & regnabimus ſuper
terrã. Et uidi & audiui uocẽ angelorum
multorũ in circumitu throni & animaliũ
& ſeniorũ, & milia miliũ, dicẽtia uoce ma
gna: Dignus eſt agnus qui occiſus eſt, ac
cipere uirtutẽ, & diuitias, & ſapiẽtiã, & for
titudinẽ, & honorẽ, & gloriam, & benedi
ctionẽ. Et omnẽ creaturam quæ in cœlo
eſt, & quæ ſuper terram, & ſub terra & in
mari, & quæ in eis ſunt omnia, audiui di-
cẽtes: ſedẽti in throno & agno bñdictio,
& honor, & gloria, & poteſtas in ſecula ſe
culorũ. Et q̃tuor animalia dicebãt: Amẽ.
Et uigintiquatuor ſeniores ciciderunt in
facies ſuas, & adorauerũt uiuentẽ in ſecu
la ſeculorũ. Et uidi, cũ apuiſſet agnus VI
unũ de ſigillis, & audiui unũ de quatuor
animalibus, dicẽs, tãq̃ uocẽ tonitrui: Ve-
ni & uide. Et uidi, & ecce equus albus, &
q ſedebat ſup eũ, habebat arcum, & data
eſt ei corona, & exiuit uincens & ut uince
ret. Et cũ apuiſſet ſigillũ ſecundũ, audiui
ſecundum animal dicẽs: Veni & uide. Et
exiuit alius equ9 rufus, & qui ſedebat ſup
illũ, datum eſt ei, ut tolleret pacẽ de terra
& ut

καὶ ἵνα ἀλλήλους σφάξωσι, καὶ ἐδόθη αὐτῷ μάχαιρα μεγάλη. καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν τρίτην σφραγῖδα, ἤκουσα τοῦ τρίτου ζώου, λέγοντος. ἔρχου καὶ βλέπε. καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἵππος μέλας, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ᾽ αὐτῷ, ἔχων ζυγὸν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐν μέσῳ τῶν τεσσάρων ζώων, λέγουσαν, χοῖνιξ σίτου δηναρίου, καὶ τρεῖς χοίνικες κριθῆς δηναρίου, καὶ τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον μὴ ἀδικήσῃς. καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν τετάρτην, ἤκουσα φωνὴν τοῦ τετάρτου ζώου, λέγουσαν. ἔρχου καὶ βλέπε, καὶ εἶδον. καὶ ἰδοὺ ἵππος χλωρός, καὶ ὁ καθήμενος ἐπάνω, ὄνομα αὐτῷ ὁ θάνατος, καὶ ὁ ᾅδης ἀκολουθεῖ μετ᾽ αὐτοῦ. καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἐξουσία ἀποκτεῖναι ἐπὶ τὸ τέταρτον τῆς γῆς ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ ἐν λιμῷ καὶ ἐν θανάτῳ, ὑπὸ τῶν θηρίων τῆς γῆς. καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν πέμπτην σφραγῖδα, εἶδον ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου τὰς ψυχὰς τῶν ἐσφαγμένων διὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν ἣν εἶχον, καὶ ἔκραζον φωνῇ μεγάλῃ, λέγοντες. ἕως πότε ὁ δεσπότης ὁ ἅγιος, καὶ ὁ ἀληθινός, οὐ κρίνεις καὶ ἐκδικεῖς τὸ αἷμα ἡμῶν ἀπὸ τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς γῆς; καὶ ἐδόθησαν ἑκάστοις στολαὶ λευκαί, καὶ ἐρρέθη αὐτοῖς, ἵνα ἀναπαύσωνται ἔτι χρόνον μικρόν, ἕως οὗ πληρώσονται καὶ οἱ σύνδουλοι αὐτῶν, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν, οἱ μέλλοντες ἀποκτείνεσθαι ὡς καὶ αὐτοί. καὶ εἶδον, ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν ἕκτην, καὶ ἰδοὺ σεισμὸς μέγας ἐγένετο, καὶ ὁ ἥλιος ἐγένετο μέλας ὡς σάκκος τρίχινος, καὶ ἡ σελήνη ἐγένετο ὡς αἷμα. καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσαν εἰς τὴν γῆν, ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς, ὑπὸ μεγάλου ἀνέμου σειομένη. καὶ οὐρανὸς ἀπεχωρίσθη ὡς βιβλίον εἱλισσόμενον. καὶ πᾶν ὄρος καὶ νῆσος ἐκ τῶν τόπων αὐτῶν ἐκινήθησαν, καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ μεγιστᾶνες, καὶ οἱ πλούσιοι, καὶ οἱ χιλίαρχοι, καὶ οἱ δυνατοί, καὶ πᾶς δοῦλος, καὶ πᾶς ἐλεύθερος ἔκρυψαν ἑαυτοὺς εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς τὰς πέτρας τῶν ὀρέων, καὶ λέγουσι τοῖς ὄρεσι καὶ ταῖς πέτραις, πέσετε ἐφ᾽ ἡμᾶς, καὶ κρύψατε ἡμᾶς

ἀπὸ προσώπου

& ut inuicē ſe interficiant, & datus eſt ei gladius magnus. Et cū aperuiſſet ſigillū tertiū, audiui tertiū animal, dicens: Veni, & uide. Et uidi, & ecce equus niger, & qui ſedebat ſup illum, habebat ſtatheram in manu ſua. Et audiui uocē in medio quatuor animaliū, dicentē: Chœnix tritici denario uno, & tres chœnices hordei denario uno, & uinū & oleum ne læſeris. Et cū aperuiſſet ſigillū quartū, audiui uocem quarti animalis, dicentē: Veni & uide. Et uidi, & ecce equꝰ pallidus, & qui ſedebat ſup eū, nomen illi mors, & infernus ſequitur eū. Et data eſt illis poteſtas interficiēdi ſup quartam partē terræ, gladio, & fame, & morte, à beſtijs terræ. Et cum aperuiſſet ſigillum quintū, uidi ſubter altare animas interfectorū propter uerbū dei, & propter teſtimoniū qđ habebāt. Et clamabant uoce magna, dicentes: Vſq; quo dñe, qui es ſanctus, & uerax, non iudicas ac uindicas ſanguinē noſtrum de his, qui habitant in terra? Et datæ ſunt illis ſingulæ ſtolæ albæ, & dictum eſt illis, ut requieſcerent adhuc tempus modicum, donec complerentur conſerui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi eſſent ſicut & illi. Et uidi, cum aperuiſſet ſigillum ſextū, & ecce terræmotus magnus factus eſt. Et ſol factus eſt niger tanquā ſaccus cilicinus, & luna tota facta eſt ſicut ſanguis, & ſtellæ de cœlo ceciderūt ſuper terram, ſicut ficus abijcit groſſos ſuos, cum à uento magno mouetur. Et cœlum receſſit ſicut liber, qui circumuoluitur, & omnis mons & inſulæ de locis ſuis motæ ſunt, & reges terræ, & principes, & diuites, & tribuni, & fortes, & omnis ſeruus, & liber abſconderunt ſe in ſpeluncis, & in petris montium. Et dicunt montibus & petris: Cadite ſuper nos, & abſcondite nos

à facie

ἀπὸ προσώπου τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ ἀπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ ἀρνίου, ὅτι ἦλθεν ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, καὶ τίς δύναται σταθῆναι;

Καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον τέσσαρας ἀγγέλους ἑστῶτας ἐπὶ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς γῆς, κρατοῦντας τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τῆς γῆς, ἵνα μὴ πνέῃ ἄνεμος ἐπὶ τῆς γῆς, μήτε ἐπὶ τῆς θαλάσσης, μήτε ἐπὶ πᾶν δένδρον. καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον ἀναβάντα ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου, ἔχοντα σφραγίδα θεοῦ ζῶντος, καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ τοῖς τέσσαρσιν ἀγγέλοις, οἷς ἐδόθη αὐτοῖς ἀδικῆσαι τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, λέγων, μὴ ἀδικήσητε τὴν γῆν, μήτε τὴν θάλασσαν, μήτε τὰ δένδρα, ἄχρι σφραγίζωμεν τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν. καὶ ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐσφραγισμένων. ρμδ. χιλιάδες ἐσφραγισμένοι, ἐκ πάσης φυλῆς υἱῶν Ἰσραήλ, ἐκ φυλῆς Ἰούδα. ιβ. χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Ῥουβίμ. ιβ. χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Γάδ. ιβ. χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Ἀσήρ. ιβ. χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Νεφθαλὶμ δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Μανασσῆ, δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Συμεών, δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Λευί, δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Ἰσαχάρ, δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Ζαβουλών, δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Ἰωσήφ, δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Βενιαμίν, δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ ὄχλος πολύς, ὃν ἀριθμῆσαι αὐτὸν οὐδεὶς ἐδύνατο, ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ λαῶν, καὶ γλωσσῶν, ἑστῶτες ἐνώπιον τοῦ θρόνου, καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, περιβεβλημένοι στολὰς λευκάς, καὶ φοίνικες ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, καὶ κράζοντες φωνῇ μεγάλῃ, λέγοντες, ἡ σωτηρία τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ ἡμῶν, καὶ τῷ ἀρνίῳ. καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι εἱστήκεισαν κύκλῳ τοῦ θρόνου, καὶ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τῶν τεσσάρων ζώων, καὶ ἔπεσαν ἐνώπιον τοῦ θρόνου ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ

προσεκύνησαν

à facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira agni: quoniam uenit dies magnus iræ illius. Et quis poterit ſtare?

Poſt hæc uidi quatuor angelos ſtan- VII
tes ſuper quatuor angulos terræ, tenentes quatuor uentos terræ, nec flaret uentus ſuper terram, neq; ſuper mare, neque in ullam arborem. Et uidi alterum angelum aſcendentem ab ortu ſolis, habẽtem ſigillũ dei uiui, & clamauit uoce magna quatuor angelis, quibus datum eſt nocere terræ & mari, dicens: Nolite nocere terræ, neq; mari, neq; arboribus, quoadusque ſignemus ſeruos dei noſtri in frontibus ſuis. Et audiui numerum ſignatorum, centum quadragintaquatuor milia ſignati ex omni tribu filiorum Iſraël. Ex tribu Iuda, duodecim milia ſignati. Ex tribu Ruben, duodecim milia ſignati. Ex tribu Gad, duodecim milia ſignati. Ex tribu Aſer, duodecim milia ſignati. Ex tribu Neptalim, duodecim milia ſignati. Ex tribu Manaſſe, duodecim milia ſignati. Ex tribu Symeon, duodecim milia ſignati. Ex tribu Leui, duodecim milia ſignati. Ex tribu Iſachar, duodecim milia ſignati. Ex tribu Zabulon, duodecim milia ſignati. Ex tribu Ioſeph, duodecim milia ſignati. Ex tribu Beniamin, duodecim milia ſignati. Poſt hæc uidi, & ecce turba multa, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & populis, & linguis, ſtantes ante thronum, & in conſpectu agni, amicti ſtolis albis, & palmæ in manibus eorum, & clamabant uoce magna, dicentes: Salus ei qui ſedet ſuper thronum dei noſtri & agno. Et omnes angeli ſtabant in circumitu throni & ſeniorum, & quatuor animalium, & procubuerunt in conſpectu throni in facies ſuas,

& adora-

προσεκύνησαν τῷ θεῷ, λέγοντες, ἀμήν. ἡ εὐλο-
γία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ εὐχαριστία, καὶ ἡ
τιμὴ καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ ἰσχὺς τῷ θεῷ ἡμῶν εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. καὶ ἀπεκρίθη εἷς ἐκ τῶν
πρεσβυτέρων, λέγων μοι. οὗτοι οἱ περιβεβλημένοι τὰς
στολὰς, τὰς λευκὰς τίνες, καὶ πόθεν ἦλθον; καὶ εἴρηκα
αὐτῷ. κύριε σὺ οἶδας. καὶ εἶπέ μοι, οὗτοί εἰσιν οἱ
ἐρχόμενοι ἐκ τῆς θλίψεως τῆς μεγάλης, καὶ ἐπλά-
τυναν τὰς στολὰς αὐτῶν, καὶ ἐλεύκαναν στολὰς αὐ-
τῶν ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου, διὰ τοῦτό εἰσιν ἐνώ-
πιον τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ, καὶ λατρεύουσιν αὐτῷ ἡ-
μέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ. καὶ ὁ καθή-
μενος ἐπὶ τοῦ θρόνου σκηνώσει ἐπ᾽ αὐτούς. οὐ πει-
νάσουσιν ἔτι, οὐδὲ διψήσουσιν, οὐδὲ μὴ πέσῃ ἐπ᾽ αὐ-
τοὺς ὁ ἥλιος, οὐδὲ πᾶν καῦμα. ὅτι τὸ ἀρνίον τὸ
ἀναμέσον τοῦ θρόνου ποιμανεῖ αὐτοὺς, καὶ ὁδηγή-
σει αὐτοὺς ἐπὶ ζώσας πηγὰς ὑδάτων, καὶ ἐξαλεί-
ψει ὁ θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν ἑβδό-
μην ἐγένετο σιγὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ὡς ἡμιώριον,
καὶ εἶδον ἀγγέλους, οἳ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ἑστήκασι,
καὶ ἐδόθησαν αὐτοῖς ἑπτὰ σάλπιγγες. καὶ ἄλλος
ἄγγελος ἦλθε, καὶ ἐστάθη ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, ἔχων
λιβανωτὸν χρυσοῦν, καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάμα-
τα πολλὰ, ἵνα δώσῃ ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγί-
ων πάντων ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσοῦν τὸ ἐνώ-
πιον τοῦ θρόνου. καὶ ἀνέβη ὁ καπνὸς τῶν θυμια-
μάτων ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων ἐκ χειρὸς
τοῦ ἀγγέλου ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. καὶ εἴληφεν ὁ ἄγγε-
λος τὸ λιβανωτὸν, καὶ ἐγέμισεν αὐτὸ ἐκ τοῦ πυ-
ρὸς τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν, καὶ
ἐγένοντο φωναὶ, καὶ βρονταὶ, καὶ ἀστραπαὶ, καὶ
σεισμὸς, καὶ ἑπτὰ ἄγγελοι ἔχοντες τὰς ἑπτὰ σάλ-
πιγγας, ἡτοίμασαν ἑαυτοὺς, ἵνα σαλπίσωσι. καὶ ὁ
πρῶτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐγένετο χάλα-
ζα καὶ πῦρ μεμιγμένα αἵματι. καὶ ἐβλήθη εἰς
τὴν γῆν. καὶ τὸ τρίτον τῶν δένδρων κατεκάη, καὶ
πᾶς χόρτος χλωρὸς κατεκάη. καὶ ὁ δεύτερος
ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ὡς ὄρος μέγα πυρὶ καιό-
μενον, ἐβλήθη εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγένετο τὸ τρί-
τον τῆς θαλάσσης αἷμα, καὶ ἀπέθανε τὸ τρίτον τῶν
κτισμάτων

& adorauerunt deum,dicentes: Amen.
Benedictio,& claritas,& sapientia,& gra
tiarūactio,honor & uirtus, & fortitudo
deo nostro in secula seculorū, Amen. Et
respondit unus de senioribus,& dixit mi
hi:Hi qui amicti sunt stolis albis,qui sūt
& unde uenerūt?Et dixi illi, Dn̄e,tu scis.
Et dixit mihi:Hi sunt qui uenerūt ex af
flictione magna,& dilatauerūt stolas su
as,& dealbauerunt eas ꝑ sanguinē agni.
Ideo sunt ante thronū dei, & seruiunt ei
die ac nocte in tēplo eius, & qui sedet in
throno,habitabit sup̄ illos. Nō esurient
neq; sitient amplius,nec cadet super illos
sol,neq; ullus æstus:quoniā agnus qui in
medio throni est,reget illos, & deducet
eos ad uiuos fōtes aquarū, & abstersurꝰ
est deus omnē lachrymā ab oculis eorū.

Et cum aperuisset sigillum septimū, fa VIII
ctum est silentium in cœlo media fermè
hora.Et uidi angelos stantes in cōspectu
dei,& datæ sunt illis septē tubæ. Et alius
angelus uenit & stetit ante altare, habēs
thuribulū aureū,& data sunt illi incensa
multa,ut daret deprecationibus sancto
rū omniū sup̄ altare aureū,quod est an
te thronū.Et ascendit fumus incensorum
de precibus sanctorū è manu angeli co
rā deo.Et accepit angelus thuribulum,&
impleuit illud de igne altaris, & misit in
terrā:& facta sūt tonitrua & uoces & ful
gura & terræmotus:& septē angeli q̄ ha
bebāt septē tubas,præparauerūt se,ut tu
ba canerēt.Et primus angelus tuba ceci
nit,& facta est grando,& ignis mixta san
guine,& missa sunt in terrā,& tertia pars
arborū cōcremata est,& om̄e fœnū uiri
de cōbustū est.Et secūdus angelus tuba
cecinit,& tanq̄ mōs magnus igne ardens
ꝓiectus est in mare.Et facta est tertia p̄s
maris sanguis, & mortua est tertia pars
creaturarum

κτισμάτων, τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ, τὰ ἔχοντα ψυχάς. καὶ τὸ τρίτον τῶν πλοίων διεφθάρη. καὶ ὁ τρίτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀστὴρ μέγας καιόμενος ὡς λαμπάς, καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὸ τρίτον τῶν ποταμῶν, καὶ ἐπὶ τὰς πηγὰς ὑδάτων, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀστέρος λέγεται ἄψινθος. καὶ γίνεται τὸ τρίτον εἰς ἄψινθον. καὶ πολλοὶ ἀνθρώπων ἀπέθανον ἐκ τῶν ὑδάτων, ὅτι ἐπικράνθησαν. καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐπλήγη τὸ τρίτον τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ τρίτον τῆς σελήνης, καὶ τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων, ἵνα σκοτισθῇ τὸ τρίτον αὐτῶν. καὶ ἡ ἡμέρα μὴ φαίνῃ τὸ τρίτον αὐτῆς, καὶ ἡ νὺξ ὁμοίως. καὶ εἶδον, καὶ ἤκουσα ἑνὸς ἀγγέλου πετωμένου ἐν μεσουρανήματι, λέγοντος φωνῇ μεγάλῃ, οὐαί, οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐκ τῶν λοιπῶν φωνῶν τῆς σάλπιγγος τῶν τριῶν ἀγγέλων τῶν μελλόντων σαλπίζειν.

Καὶ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ εἶδον ἀστέρα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεπτωκότα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἡ κλεὶς τοῦ φρέατος τῆς ἀβύσσου, καὶ ἤνοιξε τὸ φρέαρ τῆς ἀβύσσου, καὶ ἀνέβη καπνὸς καμίνου μεγάλης, καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος, καὶ ὁ ἀὴρ ἐκ τοῦ καπνοῦ τοῦ φρέατος. καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ ἐξῆλθον ἀκρίδες εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδόθη αὐταῖς ἐξουσία, ὡς ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ σκορπίοι τῆς γῆς, καὶ ἐῤῥέθη αὐταῖς, ἵνα μὴ ἀδικήσωσι τὸν χόρτον τῆς γῆς, οὐδὲ πᾶν χλωρόν, οὐδὲ πᾶν δένδρον, εἰ μὴ τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες οὐκ ἔχουσιν τὴν σφραγίδα ἐπὶ τῶν μετώπων. καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἵνα μὴ ἀποκτείνωσιν αὐτούς, ἀλλ᾽ ἵνα βασανισθήσωνται μῆνας πέντε, καὶ ὁ βασανισμὸς αὐτῶν, ὡς βασανισμὸς σκορπίου ὅταν παίσῃ ἄνθρωπον. καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ζητήσουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν θάνατον, καὶ οὐκ εὑρήσουσιν αὐτόν, καὶ ἐπιθυμήσουσιν ἀποθανεῖν, καὶ φεύξεται ὁ θάνατος ἀπ᾽ αὐτῶν. καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀκρίδων, ὅμοια ἵπποις ἡτοιμασμένοις εἰς πόλεμον, καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ὡς στέφανοι ὅμοιοι χρυσῷ, καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ὡς πρόσωπα ἀνθρώπων. καὶ εἶχον τρίχας ὡς τρίχας γυναικῶν,

creaturarū, quæ erant in mari, quæ habebant animas, & tertia pars nauiū interijt. Et tertius angelus tuba cecinit, & cecidit è cœlo stella magna ardens tanq̄ facula, & cecidit in tertiam partē fluminū, & in fontes aquarum, & nomē stellæ dicit̄ absinthium. Et uersa est tertia pars in absinthium, & multi homines mortui sunt ex aquis, quia amaræ factæ sunt. Et quartus angelus tuba cecinit: & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia p̄s stellarum, ita ut obscuraretur tertia pars eorū & diei non luceret pars tertia, & noctis similiter. Et uidi, & audiui unū angelum uolantē per mediū cœli, dicentē uoce magna: Væ uæ habitantibus in terra, è cæteris uocibus tubæ trium angelorū, qui erant tuba canturi.

Et quintus angelus tuba cecinit, & uidi
stellā de cœlo cecidisse in terrā, & data est IX
ei clauis putei abyssi. Et aperuit puteum abyssi, & ascēdit fumus putei, sicut fumus fornacis magnæ, & obscuratus est sol & aër à fumo putei. Et de fumo exierunt locustæ in terram, & data est illis potestas, sicut habent potestatem scorpiones terræ. Et præceptum est illis ne læderent fœnum terræ, neque omne uiride, neque omnem arborem, nisi tantum homines, qui non habent signum in frontibus suis. Et datum est illis, ne occiderēt eos, sed ut cruciarentur mensibus quinq̧. Et cruciatus eorum, ut cruciatus scorpij, cum p̄cusserit hominem. Et in diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam, & desiderabūt mori, & fugiet mors ab eis. Et similitudines locustarum similes equis paratis in prælium, & super capita earum tanquam coronæ, similes auro, & facies earum tanquam facies hominum. Et habebant capillos sicut capillos

γυναικῶν, καὶ οἱ ὀδόντες αὐτῶν, ὡς λεόντων
ἦσαν. καὶ εἶχον θώρακας, ὡς θώρακας σιδηροῦς,
καὶ ἡ φωνὴ τῶν πτερύγων αὐτῶν, ὡς φωνὴ ἁρμά
των ἵππων πολλῶν τρεχόντων εἰς πόλεμον.
καὶ ἔχουσιν οὐρὰς ὁμοίας σκορπίοις. καὶ κέν-
τρα ἦν ἐν ταῖς οὐραῖς αὐτῶν· καὶ ἡ ἐξουσία αὐτῶν
ἀδικῆσαι τοὺς ἀνθρώπους μῆνας πέντε, καὶ ἔχου-
σιν ἐπ᾽ αὐτῶν βασιλέα τὸν ἄγγελον τῆς ἀβύσσου,
ὄνομα ἑαυτῷ ἑβραϊστὶ ἀβαδδὼν, καὶ ἐν τῇ ἑλλη
νικῇ ὄνομα ἔχει, ἀπολλύων. Η' οὐαὶ ἡ μία ἀπῆλ
θεν, ἰδοὺ ἔρχονται δύο οὐαὶ μετὰ ταῦτα. καὶ ὁ
ἕκτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἤκουσα φωνὴν
μίαν ἐκ τῶν τεσσάρων κεράτων τοῦ θυσιαστη-
ρίου τοῦ χρυσοῦ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, λέγουσαν τῷ
ἕκτῳ ἀγγέλῳ ὃς εἶχε τὴν σάλπιγγα. λῦσον
τοὺς τέσσαρας ἀγγέλους τοὺς δεδεμένους ἐπὶ
τῷ ποταμῷ τῷ μεγάλῳ εὐφράτῃ, καὶ ἐλύ-
θησαν οἱ τέσσαρες ἄγγελοι οἱ ἡτοιμασμένοι εἰς
τὴν ὥραν καὶ ἡμέραν καὶ μῆνα καὶ ἐνιαυτὸν,
ἵνα ἀποκτείνωσιν τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων.
καὶ ὁ ἀριθμὸς στρατευμάτων τοῦ ἱππικοῦ δύο
μυριάδες μυριάδων. καὶ ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν
αὐτῶν. καὶ οὕτως εἶδον τοὺς ἵππους ἐν τῇ ὁρά-
σει, καὶ τοὺς καθημένους ἐπ᾽ αὐτῶν ἔχοντας θώ
ρακας πυρίνους καὶ ὑακινθίνους καὶ θειώδεις. καὶ
αἱ κεφαλαὶ τῶν ἵππων ὡς κεφαλαὶ λεόντων,
καὶ ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν ἐκπορεύεται πῦρ καὶ
καπνὸς, καὶ θεῖον. ὑπὸ τῶν τριῶν τούτων ἀπεκτάν-
θησαν τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ πυρὸς, καὶ
ἐκ τοῦ καπνοῦ, καὶ ἐκ τοῦ θείου τοῦ ἐκπορευομένου
ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν. Αἱ γὰρ ἐξουσίαι αὐτῶν ἐν
τῷ στόματι αὐτῶν εἰσίν. αἱ γὰρ οὐραὶ αὐτῶν ὁ-
μοιοι ὄφεσιν, ἔχουσαι κεφαλὰς καὶ ἐν αὐταῖς
ἀδικοῦσιν. καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων οἳ οὐκ ἀ-
πεκτάνθησαν ἐν ταῖς πληγαῖς ταύταις, οὔ
τε μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐ-
τῶν, ἵνα μὴ προσκυνήσωσι τὰ δαιμόνια καὶ
τὰ εἴδωλα τὰ χρυσᾶ καὶ τὰ ἀργυρᾶ, καὶ τὰ
χαλκᾶ καὶ τὰ λιθινὰ, καὶ τὰ ξυλινὰ, ἃ οὔτε βλέ-
πειν δύναται, οὔτε ἀκούειν, οὔτε περιπατεῖν, καὶ
οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν φόνων αὐτῶν, οὔτε ἐκ
τῶν φαρμακειῶν

mulierum, & dētes earum quasi leonum
erant. Et habebāt loricas sicut loricas fer-
reas, & uox alarum earum sicut uox cur-
ruum equis multis currentibus ad bellū.
Et habent caudas similes scorpionum, &
aculei erant in caudis earum, & potestas
earum nocere hominibus mēsibus quin-
que. Et habent super se regē angelū abyssi,
cui nomē Hebraice abaddon, Græce au-
tem ἀπολλύων, id est, perdens. Væ unum
abijt, & ecce ueniunt adhuc duo uæ post
hæc. Et sextus angelus tuba cecinit, & au
diui uocem unam ex quatuor cornibus
altaris aurei, quod est ante oculos dei, di-
centem sexto angelo, qui habebat tubā:
Solue quatuor angelos, qui alligati sunt
in flumine magno Euphrate. Et soluti
sunt quatuor angeli, qui parati erant in
horam, & diem, & mensem, & annum, ut
occiderent tertiam partem hominum. Et
numerus equestris exercitus, uicies milli-
es decem milia. Et audiui numerum eo-
rum. Et ita uidi equos in uisione, & qui
sedebant super eos, habebant thoraces
igneas & hyacinthinas & sulphureas. Et
capita equorum erant tanquam capita le
onum, & de ore ipsorū procedebat ignis
& fumus & sulphur. Ab his tribus plagis
occisa est tertia pars hominum, de igne
& de fumo & sulphure, quæ procedebāt
ex ore ipsorum. Potestas enim eorum in
ore eorum est, et in caudis eorum. Nam cau
dæ eorum similes serpentibus, habentes
capita, & per hæc nocent. Et cæteri homi-
nes qui non sunt occisi his plagis, neque re
sipuerunt ab operibus manuum suarū,
ut non adorarent dæmonia & simulacra
aurea & argentea, & ærea & lapidea &
lignea, quæ neque uidere possunt, neque
audire, neque ambulare, & non egerunt
pœnitentiam ab homicidijs suis, neque à
ueneficijs

τῶν φαρμακειῶν αὐτῶν, οὔτε ἐκ τῆς πορνείας αὐ
τῶν, οὔτε ἐκ τῶν κλεμμάτων αὐτῶν.
Καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον ἰσχυρὸν καταβαί
νοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιβεβλημένον νεφέλην.
καὶ ἶρις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ
ὡς ὁ ἥλιος, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς στύλοι πυρός.
Ἄλ'ς* βιβλίδιον. καὶ εἶχεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ * βιβλαρίδιον ἀνε
ῳγμένον, καὶ ἔθηκε τὸν πόδα αὐτοῦ τὸν δεξιὸν
ἐπὶ τὴν θάλασσαν, τὸν δὲ εὐώνυμον ἐπὶ τὴν
γῆν, καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ, ὥσπερ λέων μυ-
κᾶται. καὶ ὅτε ἔκραξεν, ἐλάλησαν ἑπτὰ βρονταὶ
τὰς ἑαυτῶν φωνάς. καὶ ὅτε ἐλάλησαν ἑπτὰ βρονταὶ
τὰς φωνὰς ἑαυτῶν, ἔμελλον γράφειν. καὶ ἤκουσα φω
νὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγουσάν μοι, σφράγισον ἃ
ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ βρονταί, καὶ μὴ ταῦτα γρά-
φῃς. καὶ ὁ ἄγγελος ὃν εἶδον ἑστῶτα ἐπὶ τῆς θαλάσ
σης, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἦρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τὸν
οὐρανόν, καὶ ὤμοσεν ἐν τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶ
νας τῶν αἰώνων, ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ
ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ τὰ ἐν αὐ-
τῇ, ὅτι χρόνος οὐκ ἔσται ἔτι, ἀλλὰ ἐν ταῖς
ἡμέραις τῆς φωνῆς τοῦ ἑβδόμου ἀγγέλου, ὅταν
μέλλει σαλπίζειν, καὶ τελεσθῇ τὸ μυστήριον τοῦ θεοῦ,
ὡς εὐηγγέλισε τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις τοῖς προφή-
Ἄλ'ς* βιβλίδιον. ταις. καὶ ἡ φωνὴ ἣν ἤκουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πάλιν
λαλοῦσα μετ' ἐμοῦ, καὶ λέγουσα. ὕπαγε, λαβὲ τὸ
* βιβλαρίδιον τὸ ἠνεῳγμένον ἐν τῇ χειρὶ ἀγγέ
λου τοῦ ἑστῶτος ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.
καὶ ἀπῆλθον πρὸς τὸν ἄγγελον λέγων αὐτῷ,
δός μοι τὸ βιβλαρίδιον. καὶ λέγει μοι, λάβε, καὶ
κατάφαγε αὐτό, καὶ πικρανεῖ σου τὴν κοι-
λίαν, ἀλλ' ἐν στόματί σου ἔσται γλυκὺ ὡς
μέλι, καὶ ἔλαβον τὸ βιβλαρίδιον ἐκ τῆς
χειρὸς τοῦ ἀγγέλου, καὶ κατέφαγον αὐτό,
καὶ ἦν ἐν τῷ στόματί μου, ὡς μέλι γλυκύ. καὶ
ὅτε ἔφαγον αὐτὸ ἐπικράνθη ἡ κοιλία μου.
καὶ λέγει μοι, δεῖ σε πάλιν προφητεῦσαι ἐπὶ
λαοῖς καὶ ἔθνεσι καὶ γλώσσαις καὶ βασιλεῦσι πολλοῖς.
Καὶ ἐδόθη μοι κάλαμος ὅμοιος ῥάβδῳ, λέ
γων, ἔγειραι καὶ μέτρησον τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ,
καὶ τὸ θυσιαστήριον καὶ τοὺς προσκυνοῦντας ἐν
αὐτῷ,

ueneficijs suis, neque à fornicatione sua, ne
que à furtis suis.
Et uidi alium angelum fortem descen X
dentem de cœlo, amictum nube, & iris in
capite eius, & facies eius erat ut sol, & pe-
des eius tanquam columnæ ignis. Et habe-
bat in manu sua libellum apertũ, & po-
suit pedem suum dextrum super mare, si
nistrum autem super terram, & clamauit
uoce magna, quemadmodũ cum leo ru-
git. Et cum clamasset, locuta sunt septem
tonitrua uoces suas. Et cũ locuta fuissent
septẽ tonitrua uoces suas, ego scripturus
eram. Et audiui uocẽ de cœlo dicentẽ mi
hi: Obsigna quæ locuta sunt septẽ toni-
trua, & ne ea scribas. Et angelus quẽ uidi
stantẽ super mare & super terrã, leuauit
manũ suã ad cœlũ, & iurauit per uiuentẽ
in secula seculorũ: qui creauit cœlũ, & ea
quæ in illo sunt, & terram, et ea quæ in ea sunt,
& mare, & ea quæ in eo sunt: tempus nõ
fore amplius, sed in diebus uocis septimi
angeli, cũ cœperit tuba canere, cõsummã-
dũ esse mysteriũ dei, sicut euangelizauit
per seruos suos prophetas. Et audiui uo-
cẽ de cœlo iterũ loquentẽ mecũ, & dicen-
tem: Vade & accipe libellũ apertũ in ma
nu angeli, stantis sup mare & super ter-
ram. Et abij ad angelũ, dicens ei, ut daret
mihi libellũ. Et dixit mihi: Accipe libellum
& deuora illum, & faciet amaricari uen-
trem tuũ, sed in ore tuo erit dulcis tanquam
mel. Et accepi libellũ de manu angeli, &
deuoraui illum, & erat in ore meo tanquam
mel dulcis. Et cum deuorassem eũ, amari
catus est uẽter meus. Et dicit mihi: Opor
tet te iterum prophetare in gentibus, &
linguis & populis & regibus multis.
Et datus est mihi calamus similis uir- XI
gæ, & dictum est mihi: Surge & metire
templum dei & altare, & adorantes in

αὐτῷ. καὶ τὴν αὐλὴν τὴν ἔσωθεν τοῦ ναοῦ ἔκ-
βαλε ἔξω, καὶ μὴ αὐτὴν μετρήσῃς. καὶ ἐδόθη
τοῖς ἔθνεσι, καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν πατή-
σουσι μῆνας τεσσαράκοντα δύο, καὶ δώσω τοῖς
δυσὶ μάρτυσί μου, καὶ προφητεύσουσιν ἡμέ-
ρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα περιβεβλημέ
νοι σάκκους. οὗτοί εἰσιν αἱ δύο ἐλαῖαι καὶ
δύο λυχνίαι αἱ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ τῆς γῆς ἑστῶ-
σαι. καὶ εἴ τις αὐτοὺς θέλῃ ἀδικῆσαι, πῦρ ἐκ-
πορεύεται ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ κατε-
σθίει τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. καὶ εἴ τις αὐτοὺς θέλῃ
ἀδικῆσαι, οὕτως δεῖ αὐτὸν ἀποκτανθῆναι. οὗτοι
ἔχουσιν ἐξουσίαν κλεῖσαι τὸν οὐρανὸν, ἵνα μὴ
βρέχῃ ὑετὸς ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν τῆς προφη-
τείας, καὶ ἐξουσίαν ἔχουσιν ἐπὶ τῶν ὑδάτων στρέ-
φειν αὐτὰ εἰς αἷμα, καὶ πατάξαι τὴν γῆν πά-
σῃ πληγῇ, ὁσάκις ἐὰν θελήσωσιν. καὶ ὅταν τελέ-
σωσι τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν, τὸ θηρίον ἀναβαῖνον
ἐκ τῆς ἀβύσσου ποιήσει πόλεμον μετ᾽ αὐτῶν,
καὶ νικήσει αὐτοὺς, καὶ ἀποκτενεῖ αὐτούς, καὶ τὰ
πτώματα αὐτῶν ἐπὶ τῆς πλατείας πόλεως τῆς
μεγάλης ἥτις καλεῖται πνευματικῶς σόδο-
μα καὶ αἴγυπτος, ὅπου ὁ κύριος ἡμῶν ἐσταυρώ
θη. καὶ βλέψουσιν ἐκ τῶν λαῶν καὶ φυλῶν καὶ
γλωσσῶν τὰ πτώματα αὐτῶν, καὶ οἱ ἐκ τῶν ἐθνῶν
ἡμέρας τρεῖς καὶ ἥμισυ, καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν
οὐκ ἀφήσουσι τεθῆναι εἰς μνήματα. καὶ οἱ κατοι
κοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς χαροῦσι ἐπ᾽ αὐτοῖς καὶ εὐφρα-
νοῦνται, καὶ δῶρα πέμψουσιν ἀλλήλοις, ὅτι οὗ
τοι οἱ δύο προφῆται ἐβασάνισαν τοὺς κατοικοῦν-
τας ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας καὶ ἥ-
μισυ πνεῦμα ζωῆς ἐκ τοῦ θεοῦ εἰσῆλθεν αὐτοῖς.
καὶ ἔστησαν ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτῶν, καὶ φόβος
μέγας ἔπεσεν ἐπὶ τοὺς θεωροῦντας αὐτούς. καὶ
ἤκουσαν φωνὴν μεγάλην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγου
σαν αὐτοῖς, ἀνάβητε ὧδε. καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸν
οὐρανὸν ἐν τῇ νεφέλῃ. καὶ ἐθεώρησαν αὐτοὺς
οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν. καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ἐγένετο
σεισμὸς μέγας, καὶ τὸ δέκατον τῆς πόλεως ἔ-
πεσε, καὶ ἀπεκτάνθησαν ἐν τῷ σεισμῷ ὀνόμα
τα ἀνθρώπων χιλιάδες ἑπτά, καὶ οἱ λοιποὶ
ἔμφοβοι

eo. Et atrium quod intra templum est, eij
ce foras, & ne metiaris illud, quoniam da
tum est gentibus, & ciuitatem sanctã cal
cabunt mensibus quadraginta duobus,
& dabo duobus testibus meis, & pphe-
tabunt diebus mille ducentis sexaginta
amicti saccis. Hi sunt duæ oliuæ & duo
candelabra in conspectu dei terræ stan-
tia. Et si quis uoluerit eis nocere, ignis ex-
it de ore eorum & deuorat inimicos eo-
rũ. Et si quis uoluerit eos lædere, sic opor-
tet eum occidi. Hi habent potestatẽ clau-
dendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ
ipsorum, & potestatem habent super a-
quas conuertendi eas in sanguinem, & p
cutiendi terram omni plaga quotiescun-
que uoluerint. Et cũ finierint testimoni-
um suum, bestia quæ ascendit de abysso
faciet aduersus eos bellum, & uincet il-
los, & occidet eos. Et corpora eorum iace
bunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ uo-
catur spiritualiter Sodoma & Aegyptꝰ,
ubi & dominus noster crucifixus est. Et
uidebunt de tribubus, & populis, & lin-
guis, & gẽtibus corpora eorum per tres,
dies & dimidiũ, & corpora eorum nõ si-
nent poni in monumẽtis. Et inhabitan-
tes terram, gaudebunt super illis & læta-
buntur, & munera mittent inuicem: quo
niam hi duo prophetæ cruciauerunt eos
qui habitant super terram. Et post dies
tres & dimidium spiritus uitæ à deo in-
trauit in eos. Et steterunt super pedes su-
os, & timor magnus cecidit super eos qui
uiderunt eos. Et audierũt uocẽ magnam
de cœlo, dicentem ipsis: Ascendite huc. Et
ascenderunt in cœlũ in nube, & uiderunt
illos inimici eorum. Et in illa hora factus
est terræmotus magnus, & decima pars
ciuitatis cecidit. Et occisa sunt in terræmo
tu nomina hominũ septẽ milia & reliqui
territi

ἔμφοβοι ἐγένοντο, καὶ ἔδωκαν δόξαν τῷ θεῷ τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ οὐαὶ ἡ δευτέρα ἀπῆλθε, ἰδοὺ ἡ οὐαὶ ἡ τρίτη ἔρχεται ταχύ. καὶ ὁ ἕβδομος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐγένοντο φωναὶ μεγάλαι ἐν τῷ οὐρανῷ, λέγουσαι. ἐγένοντο αἱ βασιλεῖαι τοῦ κόσμου τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ οἱ κδʹ. πρεσβύτεροι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καθήμενοι ἐπὶ τοὺς θρόνους αὐτῶν, ἔπεσαν ἐπὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τῷ θεῷ, λέγοντες, εὐχαριστοῦμέν σοι κύριε ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὅτι εἴληφας δύναμίν σου τὴν μεγάλην, καὶ ἐβασίλευσας. καὶ τὰ ἔθνη ὠργίσθησαν, καὶ ἦλθεν ἡ ὀργή σου καὶ ὁ καιρὸς τῶν νεκρῶν κριθῆναι καὶ δοῦναι τὸν μισθὸν τοῖς δούλοις σου τοῖς προφήταις, καὶ τοῖς ἁγίοις, καὶ τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου, τοῖς μικροῖς καὶ τοῖς μεγάλοις, καὶ διαφθεῖραι τοὺς φθείροντας τὴν γῆν. καὶ ἠνοίγη ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὤφθη ἡ κιβωτὸς τῆς διαθήκης αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ, καὶ ἐγένοντο ἀστραπαὶ καὶ φωναὶ καὶ βρονταί, καὶ σεισμός, καὶ χάλαζα μεγάλη.

καὶ σημεῖον μέγα ὤφθη ἐν τῷ οὐρανῷ, γυνὴ περιβεβλημένη τὸν ἥλιον, καὶ σελήνη ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς στέφανος ἀστέρων δώδεκα. καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσα κράζει, ὠδίνουσα καὶ βασανιζομένη τεκεῖν. καὶ ὤφθη ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ. καὶ ἰδοὺ δράκων μέγας πυρρός, ἔχων κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα, καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ διαδήματα ἑπτά. καὶ ἡ οὐρὰ σύρει τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων, καὶ ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν, καὶ ὁ δράκων ἕστηκεν ἐνώπιον τῆς γυναικὸς τῆς μελλούσης τεκεῖν, ἵνα ὅταν τέκῃ τὸ τέκνον αὐτῆς, φάγῃ. καὶ ἔτεκεν υἱὸν ἄρρενα ὃς μέλλει ποιμαίνειν πάντα τὰ ἔθνη ῥάβδῳ σιδηρᾷ. καὶ ἡρπάσθη τὸ τέκνον αὐτῆς πρὸς τὸν θεὸν καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ. καὶ ἡ γυνὴ ἔφυγεν εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου ἔχει τόπον ἡτοιμασμένον ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ἵνα ἐκεῖ τρέφωσιν αὐτὴν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα.

territi sunt,& dederunt gloriam deo cœ-
li. Væ secundum abijt,& ecce uæ tertium
ueniet cito. Et septimus angelus tuba ce-
cinit,& factæ sunt uoces magnæ in cœlo
dicentes: Facta sunt regna huius mundi
domini nostri & Christi eius, & regna-
bit in secula seculorum, Amen. Et uiginti-
quatuor seniores, qui in conspectu dei se
dent in sedibus suis, ceciderũt in facies su
as,& adorauerunt deum, dicentes: Gra-
tias agimus tibi domine deus omnipo-
tẽs, qui es,& qui eras,& qui uenturus es,
quia accepisti uirtutem tuam magnam,
& regnasti. Et iratæ sunt gentes,& adue-
nit ira tua & tempus mortuorum ut iu-
dicentur:& reddas mercedem seruis tuis
prophetis & sanctis,& timẽtibus nomẽ
tuũ pusillis & magnis,& perdas eos qui
perdunt terram. Et apertum est templũ
dei in cœlo,& uisa est arca testamẽti eius
in tẽplo eius,& facta sunt fulgura & uo-
ces & tonitrua & terræmotus, & grando
magna.

Et signum magnum apparuit in cœ XII
lo: Mulier amicta sole,& luna sub pedi-
bus eius,& in capite eius corona stellarũ
duodecim. Et in utero habẽs, clamat par
turiẽs,& cruciatur ut pariat. Et uisum est
aliud signum in cœlo, & ecce draco ma-
gnus rufus, habens capita septem,& cor-
nua decem:& in capitibus suis diadema-
ta septem,& cauda eius trahit tertiã par-
tem stellarum cœli,& misit eas in terram,
& draco stetit ante mulierẽ quæ erat pa-
ritura: ut cum peperisset filiũ eius, deuo-
raret. Et peperit filium masculum, qui re-
cturus erat omnes gẽtes in uirga ferrea,
& raptus est fili⁹ eius ad deũ & ad thro-
nũ eius:& mulier fugit in solitudine, ubi
habebat locum paratum à deo, ut ibi pa
scant eã diebus mille ducentis sexaginta.

Καὶ ἐγένετο πόλεμος ἐν τῷ οὐρανῷ. ὁ μιχαὴλ καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ ἐπολέμησαν κατὰ τοῦ δράκοντος. καὶ ὁ δράκων ἐπολέμησε, καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἴσχυσαν, οὔτε τόπος εὑρέθη αὐτῶν ἔτι ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐβλήθη ὁ δράκων ὁ μέγας, ὄφις ὁ ἀρχαῖος ὁ καλούμενος διάβολος, καὶ ὁ σατανᾶς, ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην, ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν, καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ ἐβλήθησαν. καὶ ἤκουσα φωνὴν μεγάλην, λέγουσαν. ἐν τῷ οὐρανῷ ἄρτι ἐγένετο ἡ σωτηρία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ, ὅτι κατεβλήθη ὁ κατηγορῶν αὐτοὺς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ἡμέρας καὶ νυκτός. καὶ αὐτοὶ ἐνίκησαν αὐτὸν διὰ τὸ αἷμα τοῦ ἀρνίου καὶ διὰ τὸν λόγον τῆς μαρτυρίας αὐτῶν, καὶ οὐκ ἠγάπησαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἄχρι θανάτου. διὰ τοῦτο εὐφραίνεσθε οἱ οὐρανοὶ καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς σκηνοῦντες. οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσι τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, ὅτι κατέβη ὁ διάβολος πρὸς ὑμᾶς, ὁ ἔχων θυμὸν μέγαν, εἰδὼς ὅτι ὀλίγον καιρὸν ἔχει. καὶ ὅτε εἶδεν ὁ δράκων, ὅτι ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν, ἐδίωξε τὴν γυναῖκα, ἥτις ἔτεκε τὸν ἄρρενα, καὶ ἐδόθησαν τῇ γυναικὶ δύο πτέρυγες τοῦ ἀετοῦ τοῦ μεγάλου, ἵνα πέταται εἰς τὴν ἔρημον εἰς τὸν τόπον αὐτῆς, ὅπου τρέφεται ἐκεῖ καιρὸν καὶ καιροὺς καὶ ἥμισυ καιροῦ ἀπὸ προσώπου τοῦ ὄφεως. καὶ ἔβαλεν ὁ ὄφις ὀπίσω τῆς γυναικὸς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ὕδωρ ὡς ποταμὸν, ἵνα ταύτην ποταμοφόρητον ποιήσῃ. καὶ ἐβοήθησεν ἡ γῆ τῇ γυναικὶ, καὶ ἤνοιξεν ἡ γῆ τὸ στόμα αὐτῆς καὶ κατέπιε τὸν ποταμὸν, ὃν ἔβαλεν ὁ δράκων ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. καὶ ὠργίσθη ὁ δράκων ἐπὶ τῇ γυναικὶ καὶ ἀπῆλθε ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ σπέρματος αὐτῆς, τῶν τηρούντων τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ, καὶ ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἰησοῦ χριστοῦ. καὶ ἐστάθην ἐπὶ τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης.

καὶ εἶδον ἐκ τῆς θαλάσσης θηρίον ἀναβαῖνον ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ, καὶ κέρατα δέκα, καὶ ἐπὶ

Et factum est prælium magnum in cœlo. Michaël & angeli eius præliabãtur cũ dracone, & draco pugnabat & angeli ei9, & non ualuerunt, neq; locus inuentus est eorum amplius in cœlo. Et proiectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui uocatur diabolus & satanas, qui seducit totum terrarum orbem, & proiectus est in terram, & angeli eius cum illo proiecti sunt. Et audiui uocem magnam dicentẽ: In cœlo nunc facta est salus & uirtus, & regnum dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante cõspectum dei nostri die ac nocte, & ipsi uicerunt eum propter sanguinem agni, & ꝑpter sermonem testimonij sui, & non dilexerũt animam suam usq; ad mortem. Propterea lætamini cœli, & qui habitatis in eis. Væ habitatoribus terræ & maris, quia descendit diabolus ad uos habens iram magnam, sciens quod modicũ tempus habet. Et postquam̃ uidit draco, quod proiectus esset in terram, persecutus est mulierem quæ peperit masculum. Et datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, ut uolaret in desertum in locũ suum ubi alitur per tempus & tempora & dimidium temporis à facie serpentis. Et eiecit serpens ex ore suo post mulierẽ aquam tanquam̃ flumen, ut eam faceret rapi à flumine. Et adiuuit terra mulierẽ, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen quod eiecerat draco ex ore suo. Et iratus est draco aduersus mulierẽ, & abijt ut faceret prælium cum reliquis de semine eius, qui custodiunt mandata dei, & habent testimonium Iesu Christi. Et stetit super arenam maris.

Et uidi de mari bestiam ascendentem, XIII
habentem capita septẽ & cornua decem,

& sup

καὶ ἐπὶ τῶν κεράτων αὐτοῦ δέκα διαδήματα.
καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ ὄνομα βλασφημί
ας. καὶ τὸ θηρίον ὃ εἶδον, ὅμοιον παρδάλει καὶ οἱ
πόδες αὐτοῦ ὡς ἄρκτου, καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ ὡς στόμα
λέοντος. καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ δράκων τὴν δύνα-
μιν αὐτοῦ καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ καὶ ἐξουσίαν με
γάλην. καὶ εἶδον μίαν τῶν κεφαλῶν αὐτοῦ ὡς
ἐσφαγμένην εἰς θάνατον, καὶ ἡ πληγὴ τοῦ θανά
του αὐτοῦ ἐθεραπεύθη. καὶ ἐθαυμάσθη ἐν ὅλῃ τῇ
γῇ ὀπίσω τοῦ θηρίου. καὶ προσεκύνησαν τὸν δρά
κοντα ὃς ἔδωκεν ἐξουσίαν τῷ θηρίῳ, καὶ προ
σεκύνησαν τὸ θηρίον, λέγοντες, τίς ὅμοιος τῷ
θηρίῳ, τίς δύναται πολεμῆσαι μετ᾽ αὐτοῦ; καὶ
ἐδόθη αὐτῷ στόμα λάλον μεγάλα καὶ βλα-
σφημίας. καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ποιῆσαι
μῆνας τεσσαράκοντα δύο, καὶ ἤνοιξε τὸ στόμα
αὐτοῦ εἰς βλασφημίαν πρὸς τὸν θεὸν βλασφη
μῆσαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, καὶ
τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ σκηνοῦντας. καὶ ἐδόθη αὐτῷ
πόλεμον ποιῆσαι μετὰ τῶν ἁγίων, καὶ νικῆσαι
αὐτούς. καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ἐπὶ πᾶσαν φυ-
λὴν καὶ γλῶσσαν καὶ ἔθνος, καὶ προσκυνήσουσιν
αὐτῷ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, ὧν
οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς
τοῦ ἀρνίου ἐσφαγμένου ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.
Εἴ τις ἔχει οὖς, ἀκουσάτω. εἴ τις αἰχμαλωσίαν
συνάγει, εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπάγει. εἴ τις ἐν μα
χαίρᾳ ἀποκτενεῖ, δεῖ αὐτὸν ἐν μαχαίρᾳ ἀπο-
κτανθῆναι. ὧδέ ἐστιν ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ πίστις τῶν
ἁγίων. καὶ εἶδον ἄλλο θηρίον ἀναβαῖνον ἐκ τῆς
γῆς καὶ εἶχε κέρατα δύο ὅμοια ἀρνίου, καὶ ἐλά-
λει ὡς δράκων. καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πρώτου θη
ρίου πᾶσαν ποιεῖ ἐνώπιον αὐτοῦ. καὶ ποιεῖ τὴν
γῆν καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ, ἵνα προσκυνή
σωσι τὸ θηρίον τὸ πρῶτον, οὗ ἐθεραπεύθη ἡ πλη
γὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. καὶ ποιεῖ σημεῖα μεγάλα,
ἵνα καὶ πῦρ ποιῇ καταβαίνειν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς
τὴν γῆν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων. καὶ πλανᾷ τοὺς
κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς διὰ τὰ σημεῖα, ἃ ἐδό
θη αὐτῷ ποιῆσαι ἐνώπιον τοῦ θηρίου, λέγων τοῖς
κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ποιῆσαι εἰκόνα τῷ θηρίῳ,
ὃ ἔχει

& sup cornua eius decē diademata,& su-
per capita eius nomē blasphemiæ.Et be-
stia quā uidi,similis erat pardo, & pedes
eius sicut pedes ursi,& os eius sicut os leo
nis.Et dedit illi draco uirtutē suā & sedē
suā & potestatē magnā. Et uidi unū de
capitibus eius quasi occisum in mortē,&
plaga mortis eius curata est. Et admira-
tio fuit in uniuersa terra post bestiam.Et
adorauerunt draconē,qui dedit potesta-
tem bestiæ,& adorauerunt bestiā,dicen-
tes:Quis similis bestiæ,& qs poterit pu-
gnare cū ea?Et datum est ei os loquens
magna & blasphemias, & data est ei po
testas faciendi menses quadragintadu-
os.Et aperuit os suū in conuitia ad deū,
ut conuitijs afficeret nomen eius & taber
naculum eius,& eos qui in cœlo habitāt.
Et est datum illi bellum facere cum san-
ctis,& uincere eos . Et data est illi pote-
stas in omnem tribum,et populum, & lin-
guam,gentem,et adorabunt eam omēs
qui inhabitant terram, quorū non sunt
scripta nomina in libro uitæ agni,qui oc
cisus est ab origine mundi.Si quis habet
aurem,audiat. Qui in captiuitatem du-
cit,in captiuitatē uadit:qui gladio occide
rit,oportet eū gladio occidi.Hic est patiē
tia & fides sanctorum.Et uidi aliam be-
stiam ascēdentē de terra,& habebat cor-
nua duo,similia agni,et loquebatur sicut
draco.Et potestatē prioris bestiæ omnē
facit in conspectu eius,et facit terrā,et in-
habitātes in ea,adorare bestiam primā,
cuius curata est plaga mortis. Et facit si-
gna magna,ut etiam ignē faceret de cœ-
lo descendere in terram in conspectu ho
minum . Et seducit habitantes in terra
propter signa quæ data sunt illi ut fa-
ceret in conspectu bestiæ,dicens habitan
tibus in terra,ut faciant imaginē bestiæ,

ὃ ἔχει τὴν πληγὴν τῆς μαχαίρας, καὶ ἔζησε. καὶ ἐδόθη αὐτῷ δοῦναι πνεῦμα τῇ εἰκόνι τοῦ θηρίου, ἵνα καὶ λαλήσῃ ἡ εἰκὼν τοῦ θηρίου, καὶ ποιήσῃ ὅσοι ἂν μὴ προσκυνήσωσι τὴν εἰκόνα τοῦ θηρίου, ἵνα ἀποκτανθῶσι. καὶ ποιεῖ πάντας τοὺς μικροὺς, καὶ τοὺς μεγάλους, καὶ τοὺς πλουσίους, καὶ τοὺς πτωχοὺς, καὶ τοὺς ἐλευθέρους, καὶ τοὺς δούλους, ἵνα δώσῃ αὐτοῖς χάραγμα ἐπὶ τῆς χειρὸς αὐτῶν τῆς δεξιᾶς ἢ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν, καὶ ἵνα μή τις δύναται ἀγοράσαι ἢ πωλῆσαι εἰ μὴ ὁ ἔχων τὸ χάραγμα ἢ τὸ ὄνομα τοῦ θηρίου ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. ὧδε ἡ σοφία ἐστίν. ὁ ἔχων τὸν νοῦν ψηφισάτω ἀριθμὸν τοῦ θηρίου. ἀριθμὸς γὰρ ἀνθρώπου ἐστὶ, καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτοῦ χξς.

Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἀρνίον ἑστὸς ἐπὶ τὸ ὄρος σιών, καὶ μετ' αὐτοῦ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες ἔχουσαι τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καιόμενον ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν. καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς φωνὴν ὑδάτων πολλῶν, καὶ ὡς φωνὴν βροντῆς μεγάλης. καὶ φωνὴν ἤκουσα κιθαρῳδῶν κιθαριζόντων ἐν ταῖς κιθάραις αὐτῶν, καὶ ᾄδουσιν ὡς ᾠδὴν καινὴν ἐνώπιον τοῦ θρόνου, καὶ ἐνώπιον τῶν τεσσάρων ζώων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων. καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο μαθεῖν τὴν ᾠδὴν, εἰ μὴ αἱ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες, οἱ ἠγορασμένοι ἀπὸ τῆς γῆς. οὗτοί εἰσιν οἳ μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐμολύνθησαν, παρθένοι γάρ εἰσιν. οὗτοι οἱ ἀκολουθοῦντες τῷ ἀρνίῳ ὅπου ἂν ὑπάγῃ. οὗτοι ἠγοράσθησαν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀπαρχὴ τῷ θεῷ καὶ τῷ ἀρνίῳ, καὶ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν οὐκ εὑρέθη δόλος, ἄμωμοι γάρ εἰσιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ. καὶ εἶδον ἄγγελον πετώμενον ἐν μεσουρανήματι, ἔχοντα εὐαγγέλιον αἰώνιον εὐαγγελίσαι τοὺς καθημένους τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πᾶν ἔθνος, καὶ φυλὴν, καὶ γλῶσσαν, καὶ λαὸν, λέγοντα ἐν φωνῇ μεγάλῃ. φοβήθητε τὸν θεὸν, καὶ δότε αὐτῷ δόξαν, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς κρίσεως αὐτοῦ, καὶ προσκυνήσατε τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ θάλασσαν, καὶ πηγὰς ὑδάτων.

quæ habet plagam gladij, & uixit. Et datum eſt illi ut daret ſpiritum imagini beſtiæ, & ut loquatur imago beſtiæ, & faciet ut quicunq; non adorauerint imaginē beſtiæ occidantur. Et facit omnes puſillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & ſeruos accipere characterem in manu ſua dextera, aut in frontibus ſuis. Et ne quis poſſet emere aut uendere, niſi qui habeat characterē, aut nomē beſtiæ, aut numerū nominis eius. Hic ſapientia eſt. Qui habet intellectū, computet numerū beſtiæ. Numerus em̄ hominis eſt, & numerus eius ſexcenti ſexaginta ſex.

Et uidi, & ecce agnus ſtans ſuper mon- XIIII
tem Sion, & cum eo centum quadragintaquatuor milia habentia nomen patris eius ſcriptum in frontibus ſuis. Et audiui uocem de cœlo tanquam uocē aquarum multarum, & tanquam uocem tonitrui magni, & uocem audiui citharœdorum citharizantium citharis ſuis. Et cantant quaſi canticum nouum ante ſedem & ante quatuor animalia, & ſeniores, & nemo poterat diſcere canticum, niſi illa centum quadragintaquatuor milia, qui empti ſunt de terra. Hi ſunt qui cum mulieribus non ſunt coinquinati, uirgines enim ſunt. Hi ſequuntur agnū quocunque ierit. Hi empti ſunt ex hominibus primitiæ deo & agno, & in ore eorum non eſt inuentus dolus. Sine macula enim ſunt ante thronum dei. Et uidi alterum angelum uolantem per mediū cœli, habentem euangelium æternum, ut euangelizaret habitātibus ſuper terram, & omni genti & tribui, & linguæ & populo, dicentem magna uoce: Timete deum, & date illi honorem, quia uenit hora iudicij eius: & adorate eum, qui fecit cœlum & terram, mare & fontes aquarum.

των. καὶ ἄλλος ἄγγελος ἠκολούθησε, λέγων. ἔπεσεν ἔπεσε βαβυλὼν ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ὅτι ἐκ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς πεπότικεν πάντα ἔθνη. καὶ τρίτος ἄγγελος ἠκολούθησεν αὐτοῖς, λέγων ἐν φωνῇ μεγάλῃ, εἴ τις τῷ θηρίῳ προσκυνεῖ, καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ λαμβάνει χάραγμα ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ, ἢ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς πίεται ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ, τοῦ κεκερασμένου ἀκράτου ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. καὶ βασανισθήσεται ἐν πυρὶ καὶ θείῳ, ἐνώπιον ἀγγέλων τῶν ἁγίων, καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου. καὶ ὁ καπνὸς τοῦ βασανισμοῦ αὐτῶν ἀναβαίνει εἰς αἰῶνα αἰώνων, καὶ οὐκ ἔχουσιν ἀνάπαυσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς οἱ προσκυνοῦντες τὸ θηρίον, καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ εἴ τις λαμβάνει χάραγμα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. ὧδε ὑπομονὴ τῶν ἁγίων ἐστίν, ὧδε οἱ τηροῦντες τὰς ἐντολὰς καὶ τὴν πίστιν ἰησοῦ. καὶ ἤκουσα φωνῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λεγούσης μοι. γράψον, μακάριοι οἱ νεκροί, οἱ ἐν κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι. ναί, λέγει τὸ πνεῦμα, ἵνα ἀναπαύσονται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν, τὰ δὲ ἔργα ἀκολουθεῖ μετ᾽ αὐτῶν. καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ νεφέλη λευκή, καὶ ἐπὶ τὴν νεφέλην καθήμενος ὅμοιος υἱῷ ἀνθρώπου, ἔχων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ στέφανον χρυσοῦν, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ δρέπανον ὀξύ. καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ, κράζων ἐν μεγάλῃ τῇ φωνῇ τῷ καθημένῳ ἐπὶ τῆς νεφέλης. πέμψον τὸ δρέπανόν σου, καὶ θέρισον, ὅτι ἦλθέ σοι ἡ ὥρα θερίσαι, ὅτι ἐξηράνθη ὁ θερισμὸς τῆς γῆς. καὶ ἔβαλεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τὴν νεφέλην τὸ δρέπανον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐθερίσθη ἡ γῆ. καὶ ἄλλος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ ἄγγελος, ἔχων καὶ αὐτὸς δρέπανον ὀξύ. καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, ἔχων ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ πυρός, καὶ ἐφώνησε κραυγῇ μεγάλῃ τῷ ἔχοντι τὸ δρέπανον τὸ ὀξύ, λέγων, πέμψον σου τὸ δρέπανον τὸ ὀξύ, καὶ τρύγησον τοὺς βότρυας τῆς γῆς, ὅτι ἤκμασαν αἱ σταφυλαὶ αὐτῆς. καὶ

ἔβαλεν

rum. Et alius angelus secutus est, dicens: Cecidit cecidit Babylon ciuitas illa magna: quia à uino iræ fornicatiōis suæ potauit omnes gentes. Et tertius angelus secutus est illos, dicēs uoce magna: Si quis adorauerit bestiam & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua, & hic bibet de uino iræ dei, quod mixtum est mero in calice iræ ipsius. Et cruciabitur igne & sulphure in conspectu angelorum sanctorum, & ante cōspectū agni. Et fumus tormenti eorum ascendit in secula seculorum. Nec habent requiem die ac nocte, qui adorant bestiam & imaginem eius, & si quis acceperit characterem nominis eius. Hic patientia sanctorum est. Hic qui custodiunt mandata & fidem Iesu. Et audiui uocem de cœlo, dicentem mihi: Scribe: Beati mortui, qui in domino moriuntur amodo: etiam dicit spiritus, ut requiescant à laboribus suis, sed opera illorum sequuntur illos. Et uidi & ecce nubem candidam, & super nubem sedentem similem filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam. Et alius angelus exiuit de templo, clamans uoce magna ad sedentem super nubem: Mitte falcem tuam & mete, quia uenit tibi hora ut metas, quoniam aruit messis terræ. Et misit qui sedebat super nubem, falcem suam in terram, & demessa est terra. Et alius angelus exiuit de templo, quod est in cœlo, habens & ipse falcem acutam. Et alius angelus exiuit de altari, qui habebat potestatem supra ignem, & clamauit uoce magna ad eum, qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutam, & uindemia botros terræ, quoniam maturæ sunt uuæ eius. Et

misit

ἔβαλεν ὁ ἄγγελος τὸ δρέπανον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν. καὶ ἐτρύγησε τὴν ἄμπελον τῆς γῆς, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν ληνὸν τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ τὴν μεγάλην, καὶ ἐπατήθη ἡ ληνὸς ἔξω τῆς πόλεως, καὶ ἐξῆλθεν αἷμα ἐκ τῆς ληνοῦ ἄχρι τῶν χαλινῶν τῶν ἵππων ἀπὸ σταδίων χιλίων ἑξακοσίων.

Καὶ εἶδον ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ μέγα καὶ θαυμαστὸν, ἀγγέλους ἑπτὰ ἔχοντας πληγὰς ἑπτὰ τὰς ἐσχάτας, ὅτι ἐν αὐταῖς ἐτελέσθη ὁ θυμὸς τοῦ θεοῦ. καὶ εἶδον ὡς θάλασσαν ὑαλίνην μεμιγμένην πυρὶ, καὶ τοὺς νικῶντας ἐκ τοῦ θηρίου καὶ ἐκ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ χαράγματος αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἑστῶτας ἐπὶ τὴν θάλασσαν τὴν ὑαλίνην, ἔχοντας κιθάρας τοῦ θεοῦ. καὶ ᾄδουσιν τὴν ᾠδὴν μωσέως δούλου τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ᾠδὴν τοῦ ἀρνίου, λέγοντες, μεγάλα καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, δίκαιαι καὶ ἀληθιναὶ αἱ ὁδοί σου ὁ βασιλεὺς τῶν ἁγίων. τίς οὐ μὴ φοβηθῇ κύριε, καὶ δοξάσῃ τὸ ὄνομά σου; ὅτι μόνος ὅσιος, ὅτι πάντα τὰ ἔθνη ἥξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐφανερώθησαν. καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον. καὶ ἰδοὺ ἠνοίγη ὁ ναὸς τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου ἐν τῷ οὐρανῷ. καὶ ἐξῆλθον οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι ἔχοντες τὰς ἑπτὰ πληγὰς, ἐκ τοῦ ναοῦ, ἐνδεδυμένοι λίνον καθαρὸν λαμπρὸν, καὶ περιζωσμένοι τὰ στήθη ζώνας χρυσᾶς, καὶ ἓν τῶν τεσσάρων ζώων ἔδωκε τοῖς ἑπτὰ ἀγγέλοις ἑπτὰ φιάλας χρυσᾶς γεμούσας τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ ἐγεμίσθη ὁ ναὸς καπνοῦ ἐκ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ καὶ ἐκ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο εἰσελθεῖν ἐν τῷ ναῷ, ἄχρι τελεσθῶσιν αἱ ἑπτὰ πληγαὶ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων.

Καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ ναοῦ, λεγούσης τοῖς ἑπτὰ ἀγγέλοις, ὑπάγετε, ἐκχέετε τὰς φιάλας τοῦ θυμοῦ εἰς τὴν γῆν, καὶ ἀπῆλθεν πρῶτος, καὶ ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐγένετο ἕλκος κακὸν καὶ πονηρὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους

misit angelus falcem ſuam acutam in ter
ram,& uindemiauit uineam terræ, & mi
ſit in lacum iræ dei magnũ,& calcatus eſt
lacus extra ciuitatem,& exiuit ſanguis de
lacu,uſq; ad frenos equorum per ſtadia
mille ſexcenta.

Et uidi aliud ſignũ in cœlo magnũ & XV
mirabile,angelos ſeptem,habentes pla-
gas ſeptem nouiſſimas,quoniam in illis
cõſummata eſt ira dei.Et uidi tanq̃ ma-
re uitreũ mixtum igni,& eos qui uicto-
riam reportarant de beſtia & de imagi-
ne eius,& de numero nominis eius,ſtan-
tes ſuper mare uitreum,habentes citha-
ras dei,& cantant canticum Moſi ſerui
dei,& canticum agni,dicentes:Magna &
mirabilia ſunt opera tua domine deus
omnipotens:iuſtæ,& ueræ ſunt uiæ tuæ
rex ſanctorum.Quis non timebit domi
ne,& magnificabit nomen tuum? Quia
ſolus pius es,quoniam omnes gentes ue
nient,& adorabunt in cõſpectu tuo,quo
niam iudicia tua manifeſtata ſũt.Et poſt
hæc uidi,& ecce apertum eſt templum ta
bernaculi teſtimonij in cœlo, & exierunt
ſeptem angeli habentes ſeptem plagas,
de templo,ueſtiti lino mundo & candi-
do,& præcincti circa pectora zonis aure
is.Et unum ex quatuor animalibus de-
dit ſeptem angelis ſeptem phialas aure-
as,plenas iracundiæ dei uiuentis in ſecu-
la ſeculorum.Et impletum eſt templum
fumo à maieſtate dei,& de uirtute eius,
& nemo poterat introire in templum,do
nec conſummarentur ſeptem plagæ ſe-
ptem angelorum.

Et audiui uocẽ magnã de templo dicen XVI
tẽ ſeptẽ angelis:Ite,effundite ſeptem phia
las iræ dei in terrã.Et abijt primus angelus
& effudit phialam ſuam in terram, & fa
ctum eſt uulnus malum ac noxium in
homines

τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἔχοντας τὸ χάραγμα τοῦ θη
ρίου, καὶ τοὺς τὴν εἰκόνα προσκυνοῦντας αὐτοῦ. καὶ
ὁ δεύτερος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ
εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγένετο αἷμα ὡς νεκροῦ,
καὶ πᾶσα ψυχὴ ζῶσα ἀπέθανεν ἐν τῇ θαλάσσῃ.
καὶ ὁ τρίτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐ
τοῦ εἰς τοὺς ποταμοὺς καὶ εἰς τὰς πηγὰς τῶν
ὑδάτων, καὶ ἐγένετο αἷμα. καὶ ἤκουσα τοῦ ἀγ
γέλου, λέγοντος, δίκαιος κύριε εἶ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν,
καὶ ὁ ὅσιος, ὅτι ταῦτα ἔκρινας, ὅτι αἷμα ἁ
γίων καὶ προφητῶν ἐξέχεον. καὶ αἷμα αὐ
τοῖς ἔδωκας πιεῖν, ἄξιοι γάρ εἰσιν. καὶ ἤκου
σα ἄλλου ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, λέγοντος. Ναὶ κύ
ριε ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ἀληθιναὶ καὶ δί
καιαι αἱ κρίσεις σου. καὶ ὁ τέταρτος ἄγγε
λος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ἥλιον.
καὶ ἐδόθη αὐτῷ καυματίσαι τοὺς ἀνθρώπους
ἐν πυρί. καὶ ἐκαυματίσθησαν οἱ ἄνθρωποι καῦ
μα μέγα. καὶ ἐβλασφήμησαν τὸ ὄνομα τοῦ θε
οῦ, τοῦ ἔχοντος ἐξουσίαν ἐπὶ τὰς πληγὰς ταύ
τας. καὶ οὐ μετενόησαν δοῦναι αὐτῷ δό
ξαν. καὶ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιά
λην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ θηρίου, καὶ ἐγένε
το ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐσκοτωμένη καὶ ἐμασῶντο
τὰς γλώσσας αὐτῶν ἐκ τοῦ πόνου, καὶ ἐβλα
σφήμησαν τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐκ τῶν πό
νων αὐτῶν, καὶ ἐκ τῶν ἑλκῶν αὐτῶν, καὶ οὐ
μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν. καὶ ὁ ἕκτος
ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν
ποταμὸν τὸν μέγαν τὸν εὐφράτην. καὶ ἐξη
ράνθη τὸ ὕδωρ, ἵνα ἑτοιμασθῇ ἡ ὁδὸς τῶν βα
σιλέων τῶν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου. καὶ εἶδον ἐκ
τοῦ στόματος τοῦ δράκοντος, καὶ ἐκ τοῦ στόματος
τοῦ θηρίου, καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ψευδοπροφήτου
πνεύματα τρία ἀκάθαρτα ὅμοια βατράχοις.
εἰσὶ γὰρ πνεύματα δαιμόνων ποιοῦντα ση
μεῖα ἐκπορεύεσθαι ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς
καὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς
πόλεμον τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς μεγάλης τοῦ θεοῦ
τοῦ παντοκράτορος. ἰδοὺ ἔρχομαι ὡς κλέπτης.
μακάριος ὁ γρηγορῶν καὶ τηρῶν τὰ ἱμάτια
αὐτοῦ,

homines, qui habebant characterem be
ſtiæ, & in eos qui adorabant imaginem
eius. Et ſecundus angelus effudit phia-
lam ſuam in mare, & factus eſt ſanguis
tanquam mortui, & omnis anima uiues,
mortua eſt in mari. Et tertius angelus ef
fudit phialam ſuã in flumina, & in fon-
tes aquarum, & factæ ſunt ſanguis. Et au
diui angelum dicentem: Iuſtus es domi-
ne, qui es, & qui eras, & ſanctꝰ, quia hæc
iudicaſti, quia ſanguinem ſanctorum &
prophetarum effuderunt, & ſanguinem
eis dediſti bibere, digni enim ſunt. Et au
diui alterum dicentem: Etiam domine
deus omnipotens, uera & iuſta iudicia
tua. Et quartus angelus effudit phialam
ſuam in ſolem, & datum eſt illi æſtu af-
fligere homines per ignem. Et æſtuaue-
runt homines æſtu magno, & blaſphe-
mauerunt nomen dei habentis poteſta-
tem ſuper has plagas, neque egerunt ſce
lerum pœnitentiam, ut darent illi glori-
am. Et quintus angelus effudit phialam
ſuam ſuper ſedem beſtiæ, & factum eſt
regnum eius tenebroſum, & comman-
ducauerunt linguas ſuas præ dolore, &
conuitijs affecerunt deum cœli præ do-
loribus ſuis & ulceribus ſuis, nec reſipue-
runt ab operibus ſuis. Et ſextus ange-
lus effudit phialam ſuam in flumen il-
lud magnum Euphraten, & ſiccata eſt
aqua, ut præpararetur uia regum ab
ortu ſolis. Et uidi ex ore draconis, &
ex ore beſtiæ, & ex ore pſeudopropheꝫ
tæ exire ſpiritus tres immundos in mo-
dum ranarum. Sunt enim ſpiritus dæ-
moniorum facientes ſigna, ut procedant
ad reges totius terræ ad congregan-
dum illos in prælium diei illius magni
dei omnipotentis. Ecce uenio ſicut fur. Be
atus qui uigilat & cuſtodit ueſtimenta
ſua,

αὐτοῦ, ἵνα μὴ γυμνὸς περιπατῇ, καὶ βλέπωσι τὴν
ἀσχημοσύνην αὐτοῦ, καὶ συνήγαγεν αὐτοὺς εἰς
τὸν τόπον τὸν καλούμενον ἑβραϊστὶ ἀρμαγεδών.
καὶ ὁ ἕβδομος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐ-
τοῦ εἰς τὸν ἀέρα. καὶ ἐξῆλθε φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρα-
νοῦ ἀπὸ τοῦ θρόνου, λέγουσα, γέγονε. καὶ ἐγένοντο
φωναὶ καὶ βρονταὶ καὶ ἀστραπαί, καὶ σεισμὸς
ἐγένετο μέγας, οἷος οὐκ ἐγένετο ἀφοῦ οἱ ἄν-
θρωποι ἐγένοντο ἐπὶ τῆς γῆς τηλικοῦτος σει-
σμὸς οὕτως μέγας. καὶ ἐγένετο ἡ πόλις ἡ μεγά-
λη εἰς τρία μέρη, καὶ αἱ πόλεις τῶν ἐθνῶν ἔπε-
σον. καὶ βαβυλὼν ἡ μεγάλη ἐμνήσθη ἐνώπιον
τοῦ θεοῦ δοῦναι αὐτῇ τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου τοῦ θυ-
μοῦ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. πᾶσα νῆσος ἔφυγε καὶ ὄρη
οὐκ εὑρέθησαν. καὶ χάλαζα μεγάλη ὡς ταλαν-
τιαῖα καταβαίνει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς ἀνθρώ-
πους, καὶ ἐβλασφήμησαν οἱ ἄνθρωποι τὸν θεὸν ἐκ
τῆς πληγῆς τῆς χαλάζης, ὅτι μεγάλη ἐστὶν ἡ πλη-
γὴ αὐτῆς σφόδρα.

Καὶ ἦλθεν εἷς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων, τῶν ἐχόν-
των τὰς ἑπτὰ φιάλας, καὶ ἐλάλησε μετ᾽ ἐμοῦ, λέ-
γων μοι. δεῦρο, δείξω σοι τὸ κρῖμα τῆς πόρνης, τῆς
μεγάλης, τῆς καθημένης ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν,
μεθ᾽ ἧς ἐπόρνευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ ἐμε-
θύσθησαν ἐκ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς οἱ κατοι-
κοῦντες τὴν γῆν. καὶ ἀπήνεγκέ με εἰς ἔρημον
ἐν πνεύματι. καὶ εἶδον γυναῖκα καθημένην ἐπὶ
θηρίον κόκκινον, γέμον ὀνομάτων βλασφη-
μίας, ἔχον κέρατα δέκα. καὶ ἡ γυνὴ ἡ περιβε-
βλημένη πορφύρᾳ καὶ κοκκίνῳ καὶ χεχρυσομέ-
νη χρυσῷ, καὶ λίθῳ τιμίῳ, καὶ μαργαρίταις, ἔχου-
σα χρυσοῦν ποτήριον ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς, γέμον
βδελυγμάτων καὶ ἀκαθάρτητος πορνείας αὐ-
τῆς, καὶ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς ὄνομα γεγραμ-
μένον μυστήριον, βαβυλὼν ἡ μεγάλη ἡ μήτηρ
τῶν πορνῶν καὶ τῶν βδελυγμάτων τῆς γῆς. καὶ
εἶδον τὴν γυναῖκα μεθύουσαν ἐκ τοῦ αἵματος
τῶν ἁγίων καὶ ἐκ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων Ἰη-
σοῦ. καὶ ἐθαύμασα ἰδὼν αὐτὴν θαῦμα μέγα.
καὶ εἶπέ μοι ὁ ἄγγελος. διατί ἐθαύμασας; ἐγώ
σοι ἐρῶ τὸ μυστήριον τῆς γυναικός, καὶ τοῦ θηρίου
τοῦ βαστάζοντος

sua,ne nudus ambulet,& uideant turpitu
dinē eius.Et cōgregauit illos in locum qui
uocatur Hebraïce Armageddon.Et septi-
mus angelus effudit phialam suā in aërē,
& exiuit uox magna de cœlo à throno,di-
cens:Factum est. Et facta sunt fulgura &
uoces,& tonitrua,& terræmotus factus est
magnus,qualis nunquam fuit,ex quo homi-
nes fuerunt super terram,talis terræmotus
adeo magnus. Et facta est ciuitas magna
in tres partes, & ciuitates gentium cecide-
runt.Et Babylon magna uenit in memo-
riam ante deum,ut daret illi calicē uini in-
dignationis iræ suæ. Omnis insula fugit,
& montes nō sunt inuenti.Et grando ma-
gna sicut talentū descendit de cœlo in ho-
mines,& blasphemauerunt deū homines
propter plagam grandinis,quoniam ma-
gna facta est plaga eius uehementer.

Et uenit unus de septē angelis, qui habe XVII
bant septē phialas,& locutus est mecū, di-
cens mihi:Veni ostendā tibi damnationē
meretricis magnæ,quæ sedet super aquas
multas,cū qua scortati sunt reges terræ, &
inebriati sunt qui inhabitant terram de ui
no prostitutionis eius.Et abstulit me spiri
tu in desertū.Et uidi mulierē sedentē super
bestiā coccinā,plenā nominibus maledicē
tiæ,habentē capita septem et cornua decē. Et
mulier erat circūdata purpura & coccino,
& inaurata auro,& lapide p̄cioso, & mar-
garitis,habēs poculū aureū in manu sua,
plenū abominationibus & immūdicia li-
bidinis suæ.Et in fronte eius nomē scriptū
mysteriū Babylon magna mater scortatio
nū,& abominationū terræ. Et uidi mulie-
rē ebriā de sanguine sanctorum,& de san-
guine martyrū Iesu.Et miratus sum, cum
uiderem illam,admiratione magna.Et di-
xit mihi angelus:Quare miraris? Ego di-
cam tibi mysterium mulieris, & bestiæ
quæ portat

τοῦ βαστάζοντος αὐτὴν, τοῦ ἔχοντος τὰς ἑπτὰ κεφαλὰς, καὶ τὰ δέκα κέρατα. Θηρίον ὃ εἶδες, ἦν, καὶ οὐκ ἔστι, καὶ μέλλει ἀναβαίνειν ἐκ τῆς ἀβύσσου, καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγει, καὶ θαυμάσονται οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, βλέποντες τὸ θηρίον, ὅ, τι ἦν καὶ οὐκ ἔστι, καίπερ ἔστιν. ὧδε ὁ νοῦς ὁ ἔχων σοφίαν. Αἱ ἑπτὰ κεφαλαὶ, ὄρη εἰσὶν ἑπτὰ, ὅπου ἡ γυνὴ κάθηται ἐπ᾽ αὐτῶν, καὶ βασιλεῖς ἑπτά εἰσιν. οἱ πέντε ἔπεσαν, καὶ ὁ εἷς ἐστὶ, ὁ ἄλλος οὔπω ἦλθε, καὶ ὅταν ἔλθῃ, ὀλίγον αὐτὸν δεῖ μεῖναι. καὶ τὸ θηρίον ὃ ἦν, καὶ οὐκ ἔστι, καὶ αὐτὸς ὄγδοός ἐστι, καὶ ἐκ τῶν ἑπτὰ ἐστὶ, καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγει. καὶ τὰ δέκα κέρατα, ἃ εἶδες, δέκα βασιλεῖς εἰσιν, οἵτινες βασιλείαν οὐκ ἔλαβον, ἀλλ᾽ ἐξουσίαν ὡς βασιλεῖς μίαν ὥραν λαμβάνουσι μετὰ τοῦ θηρίου. Οὗτοι μίαν γνώμην ἔχουσι, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἑαυτῶν τῷ θηρίῳ διαδιδώσουσιν. Οὗτοι μετὰ τοῦ ἀρνίου πολεμήσουσι, καὶ τὸ ἀρνίον νικήσει αὐτοὺς, ὅτι κύριος κυρίων ἐστὶ, καὶ βασιλεὺς βασιλέων, καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ κλητοὶ, καὶ ἐκλεκτοὶ, καὶ πιστοί. Καὶ λέγει μοι, τὰ ὕδατα ἃ εἶδες, οὗ ἡ πόρνη κάθηται, λαοὶ καὶ ὄχλοι εἰσὶ, καὶ ἔθνη, καὶ γλῶσσαι. καὶ τὰ δέκα κέρατα ἃ εἶδες ἐπὶ τὸ θηρίον, οὗτοι μισήσουσιν τὴν πόρνην, καὶ ἠρημωμένην ποιήσουσιν αὐτὴν, καὶ γυμνὴν, καὶ τὰς σάρκας αὐτῆς φάγονται, καὶ αὐτὴν καύσουσιν ἐν πυρί. ὁ γὰρ θεὸς ἔδωκεν εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν ποιῆσαι τὴν γνώμην αὐτοῦ, καὶ ποιῆσαι μίαν γνώμην, καὶ δοῦναι τὴν βασιλείαν αὐτῶν τῷ θηρίῳ ἄχρι τελεσθῇ τὰ ῥήματα τοῦ θεοῦ. καὶ ἡ γυνὴ ἣν εἶδες, ἔστιν ἡ πόλις ἡ μεγάλη ἡ ἔχουσα βασιλείαν ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς γῆς.

Καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον ἄλλον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἔχοντα ἐξουσίαν μεγάλην, καὶ ἡ γῆ ἐφωτίσθη ἐκ τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ ἔκραξεν ἐν ἰσχύϊ φωνῇ μεγάλῃ, λέγων. ἔπεσεν ἔπεσε Βαβυλὼν,

ἡ μεγάλη

quæ portat eam, quæ habet capita septē, & cornua decem. Bestia quam uidisti, fuit, & non est, & ascensura est de abysso, & in interitum ibit, & mirabuntur inhabitantes terram: quorum nomina scripta non sunt in libro uitæ, à condito mūdo, uidentes bestiam, quæ erat & non est. Et hic est mens, quæ habet sapientiam. Septem capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet, & reges septem sunt. Quinq; ceciderunt, unus est, & alius nōdum uenit. Et cum uenerit, oportet illum breue tēpus manere. Et bestia quæ erat, & non est, & ipse octauus est, & de septē est, & in interitum uadit. Et decē cornua quæ uidisti, decem reges sunt, qui regnū nondum acceperunt, sed potestatem tanquam reges una hora accipient cum bestia. Hi unum consilium habent, & uirtutem & potestatem suam bestiæ tradent. Hi cum agno pugnabunt, & agnus uincet illos: quoniā dominus dominorū est, & rex regum: & qui cum illo sunt uocati, & electi & fideles. Et dicit mihi: Aquæ q̄s uidisti, ubi meretrix sedet, populi sunt & turbæ, & gentes, & linguæ. Et decem cornua quæ uidisti in bestia, hi odio prosequentur meretricem, & desolatam faciēt illam & nudam, & carnes eius comedent, & ipsam igne cōcremabunt. Deus enim dedit in corda eorum, ut faciāt quod placitum est illi, ut unam faciant uoluntatē, ut dent regnum suum bestiæ, donec consummentur uerba dei. Et mulier quā uidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super reges terræ.

Et post hæc uidi alium angelum descē- XVIII
dentem de cœlo, habentem potestatem magnam, & terra illuminata est à gloria eius. Et exclamauit per fortitudinē uoce magna, dicens: Cecidit cecidit Babylon

& magna

ἡ μεγάλη, καὶ ἐγένετο κατοικητήριον δαιμόνων, καὶ φυλακὴ παντὸς πνεύματος ἀκαθάρτου, καὶ φυλακὴ παντὸς ὀρνέου ἀκαθάρτου καὶ μεμισημένου, ὅτι ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πέπωκε πάντα τὰ ἔθνη. καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς μετ' αὐτῆς ἐπόρνευσαν, καὶ οἱ ἔμποροι αὐτῆς, ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ στρήνους αὐτῆς ἐπλούτησαν. καὶ ἤκουσα ἄλλην φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσαν, ἐξέλθετε ἐξ αὐτῆς ὁ λαός μου, ἵνα μὴ συγκοινωνήσητε ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῆς, ἵνα μὴ λάβητε ἐκ τῶν πληγῶν αὐτῆς, ὅτι ἠκολούθησαν αὐτῆς αἱ ἁμαρτίαι ἄχρι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐμνημόνευσεν ὁ θεὸς τὰ ἀδικήματα αὐτῆς. Ἀπόδοτε αὐτῇ, ὡς καὶ αὐτὴ ἀπέδωκεν ὑμῖν. καὶ διπλώσατε αὐτῇ διπλᾶ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆς, ἐν τῷ ποτηρίῳ ᾧ ἐκέρασε, κεράσατε αὐτῇ διπλοῦν. ὅσα ἐδόξασεν ἑαυτὴν, καὶ ἐστρηνίασε, τοσοῦτον δότε αὐτῇ βασανισμὸν καὶ πένθος, ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς λέγει, κάθημαι βασίλισσα, καὶ χήρα οὐκ εἰμὶ, καὶ πένθος οὐ μὴ ἴδω. Διὰ τοῦτο ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἥξουσιν αἱ πληγαὶ αὐτῆς, θάνατος, καὶ πένθος καὶ λιμὸς, καὶ ἐν πυρὶ κατακαυθήσεται, ὅτι ἰσχυρὸς κύριος ὁ θεὸς ὁ κρινῶν αὐτήν. καὶ κλαύσονται αὐτὴν, καὶ κόψονται ἐπ' αὐτῇ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, οἱ μετ' αὐτῆς πορνεύσαντες, καὶ στρηνιάσαντες, ὅταν βλέπωσι τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς, ἀπὸ μακρόθεν ἑστηκότες διὰ φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς, λέγοντες, οὐαὶ οὐαὶ ἡ πόλις ἡ μεγάλη Βαβυλὼν, ἡ πόλις ἡ ἰσχυρὰ, ὅτι ἐν μιᾷ ὥρᾳ ἦλθεν ἡ κρίσις σου. καὶ οἱ ἔμποροι τῆς γῆς κλαίουσι, καὶ πενθοῦσι ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι τὸν γόμον αὐτῶν οὐδεὶς ἀγοράζει οὐκ ἔτι, γόμος χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ, καὶ λίθου τιμίου, οὔτε μαργαρίτου καὶ βύσσου, καὶ πορφύρας, καὶ κοκκίνου, καὶ πᾶν ξύλον θύινον, καὶ πᾶν σκεῦος ἐλεφάντινον, καὶ πᾶν σκεῦος ἐκ ξύλου τιμιωτάτου, καὶ χαλκοῦ, καὶ σιδήρου, καὶ κινάμωμον, καὶ θυμίαμα, καὶ μύρον, καὶ λίβανον, καὶ οἶνον, καὶ ἔλαιον, καὶ σεμίδαλιν, καὶ σῖτον, καὶ κτήνη, καὶ πρόβατα, καὶ ἵππων, καὶ ῥεδῶν, καὶ σωμάτων, καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων. καὶ ἡ ὀπώρα τῆς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς σου ἀπῆλθεν ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντα τὰ λιπαρὰ,

magna,& facta est habitatio dæmoniorũ,& custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis uolucris immundæ,& inuisæ: quia de uino iræ scortatiōis eius biberũt omnes gentes. Et reges terræ cũ illa scortati sũt,& mercatores terræ de uirtute delitiarũ eius diuites facti sũt. Et audiui aliã uocẽ de cœlo dicentẽ: Exite de illa populus meus, ne participes sitis delictorum eius,& de plagis eius ne accipiatis. Quoniã ꝑuenerunt peccata eius usq; ad cœlũ,& recordatus est deus iniquitatũ eius. Reddite illi sicut & ipsa reddidit uobis,& duplicate ei duplicia secundum opera eius. In poculo quo miscuit, miscete illi duplũ. Quantũ glorificauit se & in delitijs fuit, tantũ miscete illi tormẽtũ & luctũ, quia in corde suo dicit: Sedeo regina,& uidua nō sum,& luctũ nō uidebo. Ideo in una die uenient plagæ eius, mors & luctus & fames,& igne cōburet: quia fortis est dñs deus, qui iudicabit illam. Et flebũt illã & plangẽt se sup illa reges terræ, qui cũ illa scortati sunt,& in delitijs uixerũt, cũ uiderint fumũ incendij eius, longe stantes ꝓpter timorẽ tormẽti eius, dicentes: Væ uæ ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis: quoniã in una hora uenit iudiciũ tuũ. Et negociatores terræ flent & lugent sup illa: quoniã merces eorũ nemo emit amplius, merces auri & argenti & lapidis ꝓciosi, neq; margaritæ,& byssi,& purpuræ,& cocci,& om̄e lignum thyinũ, & om̄e uas eburneũ,& om̄e uas de ligno ꝓciosissimo & ære,& ferro & marmore & cinamomũ,& odoramentũ,& unguentũ,& thus,& uinũ,& oleũ,& similã, & triticum,& iumenta,& oues, & equorum, & rhedarum, & mancipiorum, & animas hominũ. Et poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te, & omnia pinguia

τρα, καὶ τὰ λαμπρὰ ἀπῆλθεν ἀπὸ σοῦ, καὶ οὐκ
ἔτι οὐ μὴ εὑρήσῃς αὐτά. οἱ ἔμποροι τούτων
οἱ πλουτήσαντες ἀπ᾽ αὐτῆς ἀπὸ μακρόθεν στή-
σονται, διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς,
κλαίοντες καὶ πενθοῦντες, καὶ λέγοντες, οὐαὶ οὐ-
αὶ ἡ πόλις ἡ μεγάλη ἡ περιβεβλημένη βύσ-
σινον καὶ πορφυροῦν, καὶ κόκκινον, καὶ κεχρυσω-
μένη ἐν χρυσῷ καὶ λίθῳ τιμίῳ, καὶ μαργαρί-
ταις, ὅτι μιᾷ ὥρᾳ ἠρημώθη ὁ τοσοῦτος πλοῦ-
τος. καὶ πᾶς κυβερνήτης, καὶ πᾶς ἐπὶ τῶν πλοί-
ων ὁ ὅμιλος καὶ ναῦται τὴν θάλασσαν ἐργά-
ζοντες ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν, καὶ ἔκραζον ὁ-
ρῶντες τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς, λέ-
γοντες. τίς ὁμοία τῇ πόλει τῇ μεγάλῃ; καὶ
ἔβαλον χοῦν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καὶ
ἔκραζον κλαίοντες καὶ πενθοῦντες, λέγοντες·
οὐαὶ οὐαὶ ἡ πόλις ἡ μεγάλη ἐν ᾗ ἐπλούτησαν
πάντες οἱ ἔχοντες πλοῖα ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐκ τῆς
τιμιότητος αὐτῆς, ὅτι μιᾷ ὥρᾳ ἠρημώθη. εὐ-
φραίνου ἐπ᾽ αὐτὴν οὐρανὲ, καὶ οἱ ἅγιοι ἀπόστο-
λοι, καὶ οἱ προφῆται, ὅτι ἔκρινεν ὁ θεὸς τὸ κρί-
μα ὑμῶν ἐξ αὐτῆς· καὶ ἦρεν εἷς ἄγγελος ἰσχυ-
ρὸς λίθον ὡς μύλον μέγα, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν
θάλασσαν, λέγων, οὕτως ὁρμήματι βληθή-
σεται βαβυλὼν ἡ μεγάλη πόλις, καὶ οὐ μὴ εὑ-
ρεθῇ ἔτι. καὶ φωνὴ κιθαρῳδῶν καὶ μουσικῶν, καὶ
αὐλητῶν, καὶ σαλπιστῶν, οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ
ἔτι. καὶ πᾶς τεχνίτης πάσης τέχνης οὐ μὴ
εὑρεθῇ ἐν σοὶ ἔτι. καὶ φωνὴ μύλου οὐ μὴ ἀκου-
σθῇ ἐν σοὶ ἔτι. καὶ φωνὴ νυμφίου καὶ νύμφης
οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι· ὅτι οἱ ἔμποροί σου
ἦσαν οἱ μεγιστᾶνες τῆς γῆς, ὅτι ἐν τῇ φαρμα-
κείᾳ σου ἐπλανήθησαν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ
ἐν αὐτῇ αἷμα προφητῶν καὶ ἁγίων εὑρέθη,
καὶ πάντων τῶν ἐσφαγμένων ἐπὶ τῆς γῆς.
Καὶ μετὰ ταῦτα ἤκουσα φωνὴν ὄχλου πολ-
λοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, λέγοντος τὸ ἀλληλούια. ἡ σω-
τηρία καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμις
κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν, ὅτι ἀληθιναὶ καὶ δίκαι-
αι αἱ κρίσεις αὐτοῦ, ὅτι ἔκρινεν τὴν πόρνην τὴν
μεγάλην, ἥτις ἔφθειρε τὴν γῆν ἐν τῇ πορνείᾳ
αὐτῆς

guia et præclara perierũt à te, et amplius
illa iam nõ inuenies. Mercatores horum
qui diuites facti sunt, ab ea longe stabũt
propter timorẽ tormenti eius, flentes ac
lugentes, & dicentes: Væ uæ ciuitas illa
magna, quæ amicta erat bysso, et purpu
ra, et cocco, et deaurata erat auro et lapi-
de precioso et margaritis: quoniam una
hora destitutæ sunt tãtæ diuitiæ, et omĩs
gubernator, et omnis in nauibus uersan-
tium turba et nautæ, et qui in mari ope-
rant᷑, longe steterunt: et clamauerunt, ui-
dentes fumũ incendij eius, dicẽtes: Quæ
similis ciuitati huic magnæ? Et miserunt
puluerẽ super capita sua, et clamauerunt
flentes et lugẽtes, dicentes: Væ uæ ciuitas
illa magna, in qua diuites facti sunt, oẽs
q̄ habebãt naues in mari de precijs eius,
quoniã una hora desolata est. Exulta su-
p̄ eã cœlũ et sancti apostoli et ꝓphetæ,
quoniã iudicauit deus iudiciũ uestrũ de
illa. Et sustulit unus angelus fortis lapidẽ
quasi molarẽ magnũ, et misit in mare, di
cẽs: Hoc impetu mittet᷑ Babylon ciuitas
illa magna, et ultra iam non inueniet᷑. Et
uox citharœdorũ et musicorũ, et tibia ca
nentiũ et tuba, nõ audiet᷑ in te amplius,
et omnis artifex cuiuscũq; artis non inue
niet᷑ in te amplius. Et uox molæ non au-
diet᷑ in te amplius, et lux lucernæ nõ lucebit in
te amplius, et uox spõsi et spõsæ nõ audiet᷑
posthac in te: q̄a mercatores tui erãt prin
cipes terræ: q̄a in ueneficijs tuis errauerũt
oẽs gẽtes, et in ea sanguis ꝓphetarum et
sanctorũ inuẽtus est, et omniũ q̄ interfe-
cti sunt in terra. Post hæc audiui quasi XIX
uocẽ magnã turbæ multæ in cœlo dicẽtis:
Alleluia. Salus, et honor, et gloria, et uir-
tus dño deo nostro est: quia uera et iusta
iudicia eius, quia iudicauit de meretrice
magna, quæ corrupit terrã prostitutione

αὐτῆς, καὶ ἐξεδίκησε τὸ αἷμα τῶν δούλων αὐ-
τοῦ, ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῆς, καὶ δεύτερον εἴρη-
καν, ἀλληλούϊα. καὶ ὁ καπνὸς ἀναβαίνει εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ ἔπεσαν οἱ πρε-
σβύτεροι οἱ ΚΔ. καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα, καὶ προ-
σεκύνησαν τῷ θεῷ τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρό-
νου λέγοντες, ἀμὴν ἀλληλούϊα. καὶ φωνὴ ἐκ τοῦ
θρόνου ἐξῆλθεν, αἰνεῖτε τὸν θεὸν ἡμῶν πάν-
τες οἱ δοῦλοι αὐτοῦ, καὶ οἱ φοβούμενοι αὐτὸν,
καὶ οἱ μικροὶ καὶ οἱ μεγάλοι. καὶ ἤκουσα φω-
νὴν ὄχλου πολλοῦ, καὶ ὡς φωνὴν ὑδάτων
πολλῶν, καὶ ὡς φωνὴν βροντῶν ἰσχυρῶν, λέ-
γοντας ἀλληλούϊα, ὅτι ἐβασίλευσεν ὁ θεὸς
ὁ παντοκράτωρ. χαίρωμεν καὶ ἀγαλλιώμε-
θα, καὶ δῶμεν τὴν δόξαν αὐτῷ, ὅτι ἦλθεν ὁ
γάμος τοῦ ἀρνίου. καὶ ἡ γυνὴ ἡτοίμασεν ἑ-
αυτὴν. καὶ ἐδόθη αὐτῇ ἵνα περιβάληται βύσ-
σινον καθαρὸν καὶ λαμπρόν. τὸ γὰρ βύσσι-
νον τὰ δικαιώματά ἐστιν τῶν ἁγίων. καὶ λέ-
γει μοι. μακάριοι οἱ εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ ἀρνίου
κεκλημένοι. καὶ λέγει μοι, οὗτοι ὁ λόγοι ἀλη-
θινοί εἰσιν τοῦ θεοῦ. καὶ ἔπεσον ἔμπροσθεν τῶν
ποδῶν αὐτοῦ, προσκυνῆσαι αὐτῷ. καὶ λέγει
μοι, ὅρα μή, σύνδουλός σου εἰμί, καὶ τῶν ἀδελ-
φῶν σου, καὶ τῶν ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἰη-
σοῦ. τῷ θεῷ προσκύνησον. ἡ γὰρ μαρτυρία
ἰησοῦ ἐστὶ τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας. καὶ εἶδον
τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον. καὶ ἰδοὺ ἵππος λευ-
κός, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ᾽ αὐτὸν πιστὸς καὶ ἀλη-
θινός, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρίνει καὶ πολεμεῖ. οἱ
δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλὸξ πυρός, καὶ ἐπὶ
τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διαδήματα πολλά, ἔχων
ὄνομα γεγραμμένον, ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ αὐ-
τός. καὶ περιβεβλημένος ἱμάτιον βεβαμ-
μένον αἵματι. καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ
ὁ λόγος τοῦ θεοῦ. καὶ τὰ στρατεύματα ἐν τῷ
οὐρανῷ ἠκολούθουν αὐτῷ ἐφ᾽ ἵπποις λευκοῖς,
ἐνδεδυμένοι βύσσινον λευκὸν καὶ καθαρόν.
καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται ῥομ-
φαία ὀξεῖα, ἵνα ἐν αὐτῇ πατάσσῃ τὰ ἔθνη. καὶ
αὐτὸς ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ. καὶ

sui, & uindicauit sanguinem seruorũ suo-
rum de eius manu. Et iterum dixerũt: Al
leluia. Et fumus ascendit in secula seculo-
rum. Et ceciderunt uigintiquatuor senio-
res, & quatuor animalia, & adorauerunt
deum sedẽtẽ sup thronũ, dicentes: Amẽ
alleluia. Et uox de throno exiuit, dicens:
Laudem dicite deo nostro omnes sancti
eius, & qui timetis eũ pusilli & magni. Et
audiui uocem turbæ multæ, & sicut uo-
cem aquarum multarum, & sicut uocem
tonitruorũ magnorũ, dicentiũ, Alleluia:
quoniã regnauit dominus deus noster omi
potens. Gaudeamus & exultemus & de
mus gloriam ei: quia uenerunt nuptiæ
agni, & uxor eius præparauit se. Et da-
tum est illi ut cooperiat se byssino pu-
ro & splendido. Byssinum enim iusti-
ficationes sunt sanctorum. Et dicit mihi:
Scribe: Beati qui ad cœnã nuptiarum agni
uocati sunt. Et dicit mihi: Hæc uerba
dei uera sunt. Et cecidi ante pedes eius,
ut adorarem eum. Et dicit mihi: Vide
ne feceris. Conseruus tuus sum, & fra-
trum tuorum habentium testimonium
Iesu. Deum adora. Testimonium enim
Iesu, est spiritus prophetiæ. Et uidi cœ-
lum apertum, & ecce equus albus, &
qui sedebat super eum, uocabatur fide-
lis & uerax, & per iusticiam iudicat &
pugnat. Oculi autem eius sicut flam-
ma ignis, & in capite eius diademata
multa, habens nomen scriptum, quod
nemo nouit nisi ipse. Et uestitus erat
ueste tincta sanguine, & uocatur no-
men eius, sermo dei. Et exercitus qui
sunt in cœlo, sequebantur eum in equis
albis, uestiti byssino albo & mundo. &
ex ore eius procedit gladius ex utra-
que parte acutus, ut eo percutiat gen-
tes. Et ipse reget eas uirga ferrea. Et

αὐτὸς πατεῖ τὴν ληνὸν τοῦ οἴνου τοῦ θυ-
μοῦ, καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ παντοκράτορος. καὶ
ἔχει ἐπὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ,
τὸ ὄνομα γεγραμμένον, βασιλεὺς βασιλέων,
καὶ κύριος κυρίων. καὶ εἶδον ἕνα ἄγγελον
ἑστῶτα ἐν ἡλίῳ. καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ, λέ-
γων πᾶσι τοῖς ὀρνέοις τοῖς πετωμένοις ἐν
μεσουρανίσματι, δεῦτε καὶ συνάγεσθε εἰς τὸ
δεῖπνον τοῦ μεγάλου θεοῦ, ἵνα φάγητε σάρ-
κας βασιλέων, καὶ σάρκας χιλιάρχων, καὶ σάρ-
κας ἰσχυρῶν, καὶ σάρκας ἵππων, καὶ τῶν καθη-
μένων ἐπ᾽ αὐτῶν, καὶ σάρκας πάντων ἐλευθέ-
ρων, καὶ δούλων, καὶ μικρῶν, καὶ μεγάλων. καὶ
εἶδον τὸ θηρίον, καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ τὰ
στρατεύματα αὐτῶν συνηγμένα ποιῆσαι πόλε-
μον μετὰ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου, καὶ μετὰ
τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ. καὶ ἐπιάσθη τὸ θηρίον, καὶ
μετὰ τούτου ὁ ψευδοπροφήτης ὁ ποιήσας τὰ
σημεῖα ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐπλάνησε τοὺς
λαβόντας τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου, καὶ τοὺς προσ-
κυνοῦντας τῇ εἰκόνι αὐτοῦ. ζῶντες βληθήσονται
οἱ δύο εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς τὴν καιομέ-
νην ἐν τῷ θείῳ. καὶ οἱ λοιποὶ ἀπεκτάνθησαν
ἐν τῇ ῥομφαίᾳ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου, τῇ ἐκ-
πορευομένῃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ πάντα ὄρ-
νεα ἐχορτάσθησαν ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῶν.
καὶ εἶδον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρα-
νοῦ ἔχοντα τὴν κλεῖδα τῆς ἀβύσσου, καὶ ἅλυσιν με-
γάλην ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ. καὶ ἐκράτησε τὸν δρά-
κοντα τὸν ὄφιν τὸν ἀρχαῖον, ὅς ἐστι διάβολος καὶ
σατανᾶς, καὶ ἔδησεν αὐτὸν χίλια ἔτη, καὶ ἔβαλεν
αὐτὸν εἰς τὴν ἄβυσσον, καὶ ἔδησεν αὐτὸν, καὶ ἐσφρά-
γισεν ἐπάνω αὐτοῦ, ἵνα μὴ πλανήσῃ τὰ ἔθνη ἔτι,
ἄχρι πληρωθῇ χίλια ἔτη. καὶ μετὰ ταῦτα δεῖ αὐ-
τὸν λυθῆναι μικρὸν χρόνον. καὶ εἶδον θρόνους καὶ
ἐκάθισαν ἐπ᾽ αὐτούς, καὶ κρίμα ἐδόθη αὐτοῖς, καὶ
τὰς ψυχὰς τῶν πεπελεκισμένων διὰ τὴν μαρ-
τυρίαν Ἰησοῦ, καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ οἵτινες
οὐ προσεκύνησαν τῷ θηρίῳ, οὔτε τὴν εἰκόνα
αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔλαβον τὸ χάραγμα ἐπὶ τὸ μέ-
τωπον αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτῶν, καὶ ἔζησαν,
καὶ ἐβα-

ipſe calcat torcular uini furoris & iræ dei
omnipotentis. Et habet in ueſtimēto &
in femore ſuo nomen ſcriptum: Rex re-
gum & dominus dominantium. Et uidi
unum angelum ſtantē in ſole, & clama-
uit uoce magna, dicens omnibus auibus
quæ uolabant per mediū cœli: Venite &
congregamini ad cœnam magni dei, ut
edatis carnes regum, & carnes tribuno-
rū, & carnes fortium, & carnes equorum,
& ſedentium in ipſis, & carnes omniū li-
berorum ac ſeruorum, & puſillorum ac
magnorum. Et uidi beſtiam & reges ter-
ræ, & exercitus eorum congregatos ad fa
ciēdum prælium cum illo qui ſedebat in
equo & cum exercitu eius. Et apprehēſa
eſt beſtia, & cum illa pſeudopropheta, q
fecit ſigna coram ipſo, in quibus ſeduxit
eos qui acceperunt characterem beſtiæ,
& qui adorauerunt imaginem eius. Viui
coniecti ſunt hi duo in ſtagnum ignis ar
dens ſulphure: & cæteri occiſi ſunt gladio
ſedētis ſuper equum, qui procedit ex ore
ipſius, & omnes aues ſaturatæ ſunt carni
bus eorum.
Et uidi angelum deſcendentē de cœ- XX
lo, habentē clauem abyſſi, & catenā ma-
gnam in manu ſua. Et apprehendit dra-
conem ſerpentē antiquū, qui eſt diabo-
lus & ſatanas, & ligauit eū per annos mil
le, & miſit eum in abyſſum, & clauſit eū,
& ſignauit ſuper illum, ut nō ſeducat am
plius gentes, donec conſummentur mille
anni. Et poſt hoc oportet illum ſolui mo
dico tempore. Et uidi ſedes, & ſederūt ſu-
per eas, & iudicium datum eſt illis: & ani
mas decollatorum propter teſtimonium
Ieſu, & propter ſermonē dei, & qui non
adorauerūt beſtiā, neq; imaginem eius,
nec acceperunt characterem eius in fron
tibus ſuis, aut in manibus ſuis: & uixerūt

καὶ ἐβασίλευσαν μετὰ χριστοῦ χίλια ἔτη. οἱ δὲ λοιποὶ τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέζησαν ἕως τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη ἄχρι. αὕτη ἡ ἀνάστασις ἡ πρώτη. Μακάριος καὶ ἅγιος ὁ ἔχων μέρος ἐν τῇ ἀναστάσει τῇ πρώτῃ. ἐπὶ τούτων ὁ θάνατος ὁ δεύτερος οὐκ ἔχει ἐξουσίαν, ἀλλ᾽ ἔσονται ἱερεῖς τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ χριστοῦ, καὶ βασιλεύσουσι μετ᾽ αὐτοῦ χίλια ἔτη. καὶ ὅτε ἐτελέσθησαν τὰ χίλια ἔτη, λυθήσεται ὁ σατανᾶς ἐκ τῆς φυλακῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξελεύσεται πλανῆσαι τὰ ἔθνη τὰ ἐν τέσσαρσιν γωνίαις τῆς γῆς τὸν γὼγ καὶ μαγὼγ συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς πόλεμον, ὧν ὁ ἀριθμὸς ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης. καὶ ἀνέβησαν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς γῆς, καὶ ἐκύκλωσαν τὴν παρεμβολὴν τῶν ἁγίων καὶ τὴν πόλιν τὴν ἠγαπημένην. καὶ κατέβη πῦρ ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφαγεν αὐτούς, καὶ διάβολος ὁ πλανῶν αὐτοὺς ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς καὶ θείου, ὅπου τὸ θηρίον, καὶ ὁ ψευδοπροφήτης, καὶ βασανισθήσονται ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ εἶδον θρόνον λευκὸν μέγαν καὶ τὸν καθήμενον ἐπ᾽ αὐτοῦ, οὗ ἀπὸ προσώπου ἔφυγεν ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανός, καὶ τόπος οὐκ εὑρέθη αὐτοῖς. καὶ εἶδον τοὺς νεκροὺς μικροὺς καὶ μεγάλους ἑστῶτας ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, καὶ βιβλία ἠνεῴχθησαν. καὶ βιβλίον ἄλλο ἠνεῴχθη, ὅ ἐστι τῆς ζωῆς, καὶ ἐκρίθησαν οἱ νεκροὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς βιβλίοις, κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. καὶ ἔδωκεν ἡ θάλασσα τοὺς ἐν αὐτῇ νεκρούς, καὶ ὁ θάνατος, καὶ ὁ ᾅδης ἔδωκαν τοὺς ἐν αὐτοῖς νεκρούς, καὶ ἐκρίθησαν ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ᾅδης ἐβλήθησαν εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός. οὗτός ἐστιν ὁ δεύτερος θάνατος. καὶ εἴ τις οὐχ εὑρέθη ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς γεγραμμένος, ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός.

Καὶ εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινήν. ὁ γὰρ πρῶτος οὐρανὸς καὶ ἡ πρώτη γῆ παρῆλθεν, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι. καὶ ἐγὼ ἰωάννης εἶδον τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν ἱερουσαλὴμ καινὴν καταβαίνουσαν, ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἡτοιμασμένην, ὡς νύμφην

& regnauerũt cũ Chriſto mille annis. Cæteri uero mortuorum non reuixerũt, donec conſummentur mille anni. Hæc eſt reſurrectio prima. Beatus & ſanctus q habet partem in reſurrectione prima. In ijs ſecunda mors nõ habet poteſtatem, ſed erunt ſacerdotes dei & Chriſti, & regnabunt cũ illo mille annis. Et cum conſummati fuerint mille anni, ſoluetur ſatanas de carcere ſuo, & exibit ut ſeducat gentes quæ ſunt ſuper quatuor angulos terræ, Gog & Magog, ut congreget eos in prælium, quorũ numerus eſt ſicut arena maris. Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circumierunt caſtra ſanctorũ & ciuitatem dilectam. Et deſcẽdit ignis à deo de cœlo, & deuorauit eos: & diabolus q ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnũ ignis & ſulphuris, ubi & beſtia & pſeudoprophetæ cruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculorum. Et uidi thronũ magnũ candidum & ſedentẽ ſuper eũ, à cuius conſpectu fugit terra & cœlum, & locus non eſt inuentus eis. Et uidi mortuos magnos, & puſillos ſtantes in conſpectu dei, & libri aperti ſunt: & alius liber apertus eſt, qui eſt uitæ, & iudicati ſunt mortui ex his q̃ ſcripta erant in libris ſecundũ opera ipſorũ, & dedit mare mortuos, qui in eo erãt, & mors & infernus dederũt eos, q in ipſis erãt mortuos, & iudicatũ eſt de ſingulis ſecundũ opera ipſorum. Et infernus & mors coniecti ſunt in ſtagnũ ignis. Hæc eſt mors ſecunda. Et qui non inuẽtus eſt in libro uitæ ſcriptus, coniectus eſt in ſtagnum ignis.

Et uidi cœlum nouũ, & terram nouã. XXI
Primũ enim cœlum, & prima terra abijt, & mare iam non eſt. Et ego Iohannes uidi ſanctam ciuitatem Hieruſalem nouã deſcendẽtem de cœlo, à deo paratã, ſicut

ſponſam

νύμφην κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς. καὶ
ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λεγού
σης. ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώ-
πων, καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ λαοὶ
αὐτοῦ ἔσονται, καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς ἔσται μετ' αὐτῶν
θεὸς αὐτῶν. καὶ ἐξαλείψει ὁ θεὸς πᾶν δάκρυον
ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. καὶ ὁ θάνατος οὐκ
ἔσται, οὔτε πένθος, οὔτε κραυγή, οὔτε πόνος
οὐκ ἔσται ἔτι, ὅτι τὰ πρῶτα ἀπῆλθον. καὶ εἶ-
πεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου. ἰδοὺ καινὰ
πάντα ποιῶ. καὶ λέγει μοι. γράψον, ὅτι οὗ-
τοι οἱ λόγοι ἀληθινοὶ καὶ πιστοί εἰσι. καὶ εἶπέ
μοι. γέγονε, ἐγώ εἰμι τὸ α. καὶ τὸ ω. ἡ ἀρχὴ καὶ
τὸ τέλος. Ἐγὼ τῷ διψῶντι δώσω ἐκ τῆς πη-
γῆς ὕδατος τῆς ζωῆς δωρεάν. Ὁ νικῶν κληρο-
νομήσει πάντα, καὶ ἔσομαι αὐτῷ θεὸς, καὶ αὐ
τὸς ἔσται μοι ὁ υἱός. Δειλοῖς δὲ, καὶ ἀπίστοις καὶ
ἐβδελυγμένοις καὶ φονεῦσι, καὶ πόρνοις, καὶ
φαρμακεῦσι καὶ εἰδωλολάτραις, καὶ πᾶσι
τοῖς ψευδέσι τὸ μέρος αὐτῶν ἐν τῇ λίμνῃ τῇ και
ομένῃ πυρὶ καὶ θείῳ, ὅ ἐστι δεύτερος θάνατος.
καὶ ἦλθε πρός με εἷς τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων τῶν
ἐχόντων τὰς ἑπτὰ φιάλας τὰς γεμούσας τῶν
ἑπτὰ πληγῶν τῶν ἐσχάτων. καὶ ἐλάλησε μετ'
ἐμοῦ, λέγων. δεῦρο δείξω σοι τὴν νύμφην τοῦ
ἀρνίου τὴν γυναῖκα. καὶ ἀπήνεγκέ με ἐν πνεύ
ματι ἐπ' ὄρος μέγα καὶ ὑψηλὸν, καὶ ἔδειξέ μοι
τὴν πόλιν τὴν μεγάλην, τὴν ἁγίαν ἱερουσαλὴμ
καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ἔχου-
σαν τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. καὶ ὁ φωστὴρ αὐτῆς ὅμοι-
ος λίθῳ τιμιωτάτῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι,
ἔχουσά τε τεῖχος μέγα καὶ ὑψηλὸν, ἔχουσα
πυλῶνας δώδεκα, καὶ ἐπὶ τοῖς πυλεῶσι ἀγγέ
λους δώδεκα, καὶ ὀνόματα ἐπιγεγραμμέ-
να, ἅ ἐστι τῶν δώδεκα φυλῶν τῶν υἱῶν ἰσραήλ.
Ἀπ' ἀνατολῆς πυλῶνες τρεῖς, ἀπὸ βορρᾶ πυλῶ-
νες τρεῖς, ἀπὸ μεσημβρίας πυλῶνες τρεῖς, ἀπὸ
δυσμῶν πυλῶνες τρεῖς, καὶ τεῖχος τῆς πό-
λεως ἔχον θεμελίους δώδεκα, καὶ ἐν αὐτοῖς
ὀνόματα τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῦ ἀρνίου.

καὶ ὁ λα

spōsam ornatam uiro suo. Et audiui uo-
cem magnam de throno dicentem: Ecce
tabernaculum dei cum hominibus, & ha
bitabit cum eis. Et ipsi populi eius erunt,
& ipse deus cum eis erit eorū deus. Et ab
stersurus est deus omnem lachrymā ab
oculis eorum. Et mors ultra non erit, ne-
q; luctus, neq; clamor, neq; dolor erit ul
tra, quia prima abierūt. Et dixit, qui sede
bat in throno: Ecce noua facio omnia. Et
dixit mihi: Scribe, quia hæc uerba fidelia
sunt & uera. Et dixit mihi: Factum est.
Ego sum alpha & ω, initium & finis. Ego
sitienti dabo de fonte aquæ uiuæ gra-
tis. Qui uicerit, possidebit omnia, & ero
illi deus, & ipse erit mihi filius. Timidis
autem & incredulis, & execratis, & homi
cidis, & scortatoribus, & ueneficis, & ido-
lolatris, & omnibus mēdacibus pars illo
rū erit in stagno ardenti igne & sulphu
re, quod est mors secunda. Et uenit ad
me unus de septem angelis habētibus se
ptem phialas plenas septē plagis nouissi
mis, & locutus est mecū, dicens: Veni &
ostendam tibi spōsam uxorem agni. Et
sustulit me spiritu in montem magnū &
altum, & ostendit mihi ciuitatē magnā,
sanctam Hierusalem descendentē de cœ
lo à deo, habentem claritatem dei. Et lu-
men eius simile lapidi preciosissimo tan
quam lapidi iaspidi crystallizanti. Et habe-
bat murum magnū & altum, habentem
portas duodecim, & in portis angelos du
odecim, & nomina inscripta, quæ sunt no
mina duodecim tribuum filiorum Israël.
Ab oriente portæ tres, ab aquilone por-
tæ tres, ab austro portæ tres, ab occasu
portæ tres, & murus ciuitatis habens fun
damenta duodecim, & in ipsis duodecim
nomina duodecim apostolorum agni.

 Et qui lo

καὶ ὁ λαλῶν μετ' ἐμοῦ εἶχε κάλαμον χρυ-
σοῦν ἵνα μετρήσῃ τὴν πόλιν, καὶ τοὺς πυλῶ-
νας αὐτῆς, καὶ τὸ τεῖχος αὐτῆς. καὶ ἡ πόλις τε-
τράγωνος κεῖται, καὶ τὸ μῆκος αὐτῆς τοσοῦτόν
ἐστιν ὅσον καὶ τὸ πλάτος, καὶ ἐμέτρησε τὴν πό-
λιν ἐν τῷ καλάμῳ ἐπὶ σταδίων δώδεκα χι-
λιάδων, τὸ μῆκος, καὶ τὸ πλάτος, καὶ τὸ ὕψος
αὐτῆς ἴσα ἐστίν. καὶ ἐμέτρησε τὸ τεῖχος αὐτῆς
ἑκατὸν τεσσαράκοντα τεσσάρων πηχῶν, μέ-
τρον ἀνθρώπου ὅ ἐστιν ἀγγέλου. καὶ ἦν ἡ ἐνδό-
μησις τοῦ τείχους αὐτῆς ἴασπις, καὶ ἡ πόλις
χρυσίον καθαρὸν ὁμοία ὑάλῳ καθαρῷ. καὶ
οἱ θεμέλιοι τοῦ τείχους τῆς πόλεως παντὶ λί-
θῳ τιμίῳ κεκοσμημένοι. ὁ θεμέλιος ὁ πρῶ-
τος ἴασπις, ὁ δεύτερος σάπφειρος, ὁ τρίτος
χαλκηδὼν, ὁ τέταρτος σμάραγδος, ὁ πέμ-
πτος σαρδόνυξ, ὁ ἕκτος σάρδιος, ὁ ἕβδομος
χρυσόλιθος, ὁ ὄγδοος βηρύλλιος, ὁ ἔνατος
τοπάζιον, ὁ δέκατος χρυσόπρασος, ὁ ἑνδέ-
κατος ὑάκινθος, ὁ δωδέκατος ἀμέθυσος. καὶ
οἱ δώδεκα πυλῶνες, δώδεκα μαργαρῖται,
ἀνὰ εἷς ἕκαστος τῶν πυλώνων ἦν ἐξ ἑνὸς μαρ-
γαρίτου, καὶ ἡ πλατεῖα τῆς πόλεως χρυσίον
καθαρὸν, ὡς ὕαλος διαφανής. καὶ ναὸν οὐκ
εἶδον ἐν αὐτῇ. ὁ γὰρ κύριος ὁ θεὸς ὁ παντο-
κράτωρ ναὸς αὐτῆς ἐστι, καὶ τὸ ἀρνίον. καὶ ἡ πό-
λις οὐ χρείαν ἔχει τοῦ ἡλίου, οὐδὲ τῆς σελήνης
ἵνα φαίνωσιν αὐτῇ. ἡ γὰρ δόξα τοῦ θεοῦ ἐφώ-
τισεν αὐτήν. καὶ ὁ λύχνος αὐτῆς τὸ ἀρνίον. καὶ
τὰ ἔθνη τῶν σωζομένων ἐν τῷ φωτὶ αὐτῆς
περιπατήσουσι. καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς φέρουσι
τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς αὐτήν, καὶ πυλῶνες αὐ-
τῆς οὐ μὴ κλεισθῶσιν ἡμέρας. νὺξ γὰρ οὐκ ἔσται
ἐκεῖ. καὶ οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν πᾶν κοινοῦν
καὶ ποιοῦν βδέλυγμα καὶ ψεῦδος, εἰ μὴ οἱ γε-
γραμμένοι ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου.
Καὶ ἔδειξέ μοι καθαρὸν ποταμὸν
ὕδατος ζωῆς λαμπρὸν ὡς κρύσταλλον, ἐκ-
πορευόμενον ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ, καὶ
τοῦ ἀρνίου. ἐν μέσῳ τῆς πλατείας αὐτῆς,
καὶ τοῦ ποταμοῦ ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν ξύ-
λον

Et qui loquebatur mecum, habebat mẽ-
suram arundineam auream, ut metiretur
ciuitatem & portas eius, & murum eius.
Et ciuitas in quadro posita est, & longitu
do eius tanta est, quãta & latitudo, & mẽ
sus est ciuitatẽ de arundine aurea p stadia
duodecim milia, & longitudo & altitu-
do & latitudo eius æqualia sunt. Et men
sus est murum eius centum quadragin-
taquatuor cubitorum, mensura hominis
quæ est angeli. Et erat structura muri ei9
ex iaspide. Ipsa uero ciuitas aurum mun
dum, similis uitro mundo, & fundamẽta
muri ciuitatis omni lapide precioso orna
ta. Fundamentũ primum, iaspis: secun-
dum, sapphirus: tertiũ, calcedonius: quar-
tum, smaragdus: quintum, sardonyx: se-
xtũ, sardius: septimum, chrysolitus: octa-
uum, berillus: nonum, topazius: decimũ,
chrysoprasus: undecimum, hyacinthus:
duodecimum, amethystus. Et duodecim
portæ duodecim margaritæ sunt, p sin-
gulas, & singulæ portæ singulis margari
tis, & platea ciuitatis aurum mundũ, tan
quàm uitrum perlucidum. Et templũ nõ
uidi in ea. Dominus enim deus omnipo
tens templum illius est & agnus. Et ciui-
tas non eget sole neq; luna, ut luceant in
ea. Nam claritas dei illuminauit eam, &
lucerna eius est agnus. Et ambulabũt gẽ-
tes, quæ seruatæ fuerũt in lumine eius, &
reges terræ afferent gloriam suam in illã,
& portæ eius non claudentur per diem.
Nox enim non erit illic. Non intrabit in
eam aliquid quod inquinat, aut abomi-
nationem facit, & mendaciũ, nisi qui scri-
pti sunt in libro uitæ agni. Et ostendit XXII
mihi purum fluuium, aquæ uiuæ, splen-
didum tanquàm crystallum, proceden-
tem de sede dei & agni. In medio plateæ
eius, & ex utraque parte fluminis li-
gnum

λον ζωῆς, ποιοῦν καρποὺς δώδεκα, κατὰ μῆνα
ἕνα ἕκαστον ἀποδιδόντα καρπὸν αὐτοῦ. καὶ
τὰ φύλλα τοῦ ξύλου εἰς θεραπείαν τῶν ἐθνῶν,
καὶ πᾶν κατανάθεμα οὐκ ἔσται ἔτι. καὶ ὁ θρό
νος τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀρνίου ἐν αὐτῇ ἔσται. καὶ οἱ δοῦ
λοι αὐτοῦ λατρεύσουσιν αὐτῷ, καὶ ὄψονται τὸ
πρόσωπον αὐτοῦ. καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν
μετώπων αὐτῶν, καὶ νὺξ οὐκ ἔσται ἐκεῖ, καὶ
χρείαν οὐκ ἔχουσιν λύχνου, καὶ φωτὸς ἡλίου,
ὅτι κύριος ὁ θεὸς φωτίζει αὐτούς, καὶ βασι
λεύσουσιν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ εἰ-
πέ μοι, οὗτοι οἱ λόγοι πιστοὶ καὶ ἀληθινοί. καὶ
κύριος ὁ θεὸς τῶν ἁγίων προφητῶν ἀπέστει-
λε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ
ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει. ἰδοὺ ἔρχομαι ταχὺ,
μακάριος ὁ τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας
τοῦ βιβλίου τούτου. καὶ ἐγὼ ἰωάννης ὁ βλέπων
ταῦτα, καὶ ἀκούων. καὶ ὅτε ἤκουσα καὶ ἔβλε-
ψα, ἔπεσα προσκυνῆσαι ἔμπροσθεν τῶν πο-
δῶν τοῦ ἀγγέλου τοῦ δεικνύοντός μοι ταῦτα,
καὶ λέγει μοι· ὅρα μή, σύνδουλός σου γάρ εἰ-
μι καὶ τῶν ἀδελφῶν σου προφητῶν, καὶ τῶν
τηρούντων τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου. τῷ θεῷ
προσκύνησον. καὶ λέγει μοι. μὴ σφραγίσῃς
τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τού-
του. ὅτι ὁ καιρὸς ἐγγύς ἐστιν. ὁ ἀδικῶν ἀδι-
κησάτω ἔτι. καὶ ὁ ῥυπῶν, ῥυπωσάτω ἔτι. καὶ
ὁ δίκαιος δικαιωθήτω ἔτι, καὶ ὁ ἅγιος ἁγι
ασθήτω ἔτι. καὶ ἰδοὺ ἔρχομαι ταχὺ, καὶ ὁ μι
σθός μου μετ' ἐμοῦ, ἀποδοῦναι ἑκάστῳ ὡς τὸ ἔρ-
γον αὐτοῦ ἔσται. ἐγώ εἰμι τὸ. α. καὶ τὸ. ω. ἀρχὴ,
καὶ τέλος, ὁ πρῶτος, καὶ ἔσχατος. μακάριοι οἱ ποι
οῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία
αὐτῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, καὶ τοῖς πυλεῶσιν εἰ
σέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν. ἔξω δὲ οἱ κύνες καὶ οἱ
φαρμακοί, καὶ πόρνοι, καὶ οἱ φονεῖς. καὶ οἱ εἰδωλο
λάτραι, καὶ πᾶς ὁ φιλῶν, καὶ ποιῶν ψεῦδος. ἐγὼ
ἰησοῦς ἔπεμψα τὸν ἄγγελόν μου μαρτυρῆσαι ὑ-
μῖν ταῦτα ταῖς ἐκκλησίαις. ἐγώ εἰμι ῥίζα,
καὶ τὸ γένος τοῦ δαβίδ. ὁ ἀστὴρ λαμπρὸς καὶ ὀρθρι-
νός. καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ νύμφη λέγουσιν, ἐλθέ. καὶ ὁ
ἀκούων

gnum uitæ afferens fructus duodecim,
per menses singulos reddens fructum su
um, & folia ligni ad sanitatem gentiũ. Et
omne maledictum nõ erit amplius, sed
sedes dei & agni in illa erũt, & serui eius
seruient illi. Et uidebunt faciẽ eius, & no-
men eius in frontibus suis. Et nox ultra
non erit, & nõ egẽt lumine lucernæ, neq̃
lumine solis, quoniã dominus deus illu-
minat illos, & regnabunt in secula seculo
rũ. Et dixit mihi: Hæc uerba fidelia sunt,
& uera. Et dominus deus sanctorum ꝓ-
phetarum misit angelum suum ostende
re seruis suis, quæ oportet fieri cito. Et ec-
ce uenio uelociter. Beatus qui custodit uer
ba prophetiæ libri huius. Et ego Iohan-
nes qui audiui & uidi hæc. Et postquam
audissem & uidissem, cecidit ut adora-
rem ante pedes angeli, qui mihi hæc ostẽ
debat. Et dicit mihi: Vide ne feceris. Con
seruus enim tuus sum, & fratrum tuorũ
prophetarum, & eorum qui seruant uer
ba prophetiæ libri huius. Deum adora. Et
dicit mihi: Ne obsignaueris uerba ꝓphe
tiæ libri huius. Tempus enim propè est.
Qui nocet, noceat adhuc: & qui sordidus
est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iusti
ficetur adhuc: & sanctus sanctificetur ad
huc, & ecce uenio cito, & merces mea me-
cum est, ut reddam unicuique ut opus il-
lius erit. Ego sum alpha & ω, primus &
nouissimus, principium & finis. Beati q
seruant mandata illius, ut sit potestas eo
rum in ligno uitæ, & per portas intrent
in ciuitatem. Foris autem canes & uene-
fici, & impudici, & homicidæ, & idolis ser
uientes, & omnis qui amat & facit mẽda
ciũ. Ego Iesus misi angelũ meũ ut testifi-
caret uobis hæc in ecclesijs. Ego sũ radix
& genus Dauid, stella splendida & matu
tina. Et spiritus & spõsa dicũt, ueni. Et q
audit

ἀκούων εἰπάτω, ἐλθὲ. καὶ ὁ διψῶν ἐλθέτω. καὶ ὁ θέλων, λαμβανέτω τὸ ὕδωρ ζωῆς δωρεάν. συμμαρτυροῦμαι γὰρ παντὶ ἀκούοντι τοὺς λόγους προφητείας βιβλίου τούτου. εἴ τις ἐπιτιθῇ πρὸς ταῦτα, ἐπιθήσει ὁ θεὸς ἐπ' αὐτὸν τὰς πληγὰς τὰς γεγραμμένας ἐν βιβλίῳ τούτῳ. καὶ εἴ τις ἀφαιρῇ ἀπὸ τῶν λόγων βίβλου τῆς προφητείας ταύτης, ἀφαιρήσει ὁ θεὸς τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπὸ βίβλου ζωῆς, καὶ πόλεως ἁγίας, καὶ τῶν γεγραμμένων ἐν βιβλίῳ τούτῳ. λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα, ναὶ ἔρχομαι ταχὺ, ἀμήν. ναὶ, ἔρχου κύριε ἰησοῦ. ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

audit dicat, ueni. Et qui sitit, ueniat: & qui uult, accipiat aquam uitæ gratis. Contestor enim omni audienti uerba prophetiæ libri huius. Si quis apposuerit ad hæc, apponet deus super illam plagas scriptas in libro isto. Et si quis diminuerit de uerbis libri prophetiæ huius, auferet deus partem eius è libro uitæ & à ciuitate sancta, & ex his quæ scripta sunt in libro isto. Dicit qui testimonium perhibet istorum. Etiam uenio cito. Amen, etiam: ueni domine Iesu. Gratia dñi nostri Iesu Christi cum omnibus uobis, Amen.

FINIS NOVI TESTAMENTI TOTIVS, AD GRAECAM VERITATEM, VETVSTISSIMORVMQVE CODICVM LATINORVM FIDEM, ET AD PROBATISSIMORVM AVTORVM CITATIONEM ET INTERPRETATIONEM IAM TERTIO ACCVRATE RECOGNITI, OPERA STVDIOQVE DES. ERASMI ROTERODAMI THEOLOGIAE PROFESSORIS. ANNO M. D. XXII.

τῷ θεῷ δόξα.

ls l. ctifichios , tres la cretta, la quæ-
la ais me. Et zieua, eau ls e anun-
tio e lls s'arüglan & s'ucaluan vía
a Dieu & fatschan houvras dengias
da quells chi sun conuerticus.

[illegible]
mine. aut audiit arcana verba que non licet homini loqui.
et ne magnitudo revelationum
extollat me datus est mihi sti-
mulus carnis mee angelus sa-
thane ut me colaphyzet. Propter
quod ter dominum rogavi ut disce-
deret a me et dixit mihi. Sufficit
tibi gratia mea. nam virtus in infirmi-
tate perficitur. Libenter igitur gloria-
bor in infirmitatibus meis ut in-
habitet in me virtus Christi. Gr. Sciant
gentes quoniam nomen tibi deus tu solus al-
tissimus super omnem terram. V. Deus meus
pone illos ut rotam et sicut stipulam an-
te faciem venti. Tractus. Commovisti domine
terram et conturbasti eam. V. Sana con-
tritiones eius quia mota est. V. Ut fugiant
a facie arcus et liberentur electi tui.
In illo tempore. Cum turba plurima con-
veniret et de civitatibus propera-
rent ad Jesum dixit per similitudinem.
Exiit qui seminat seminare semen
suum. et dum seminat aliud ceci-
dit secus viam et conculcatum est
et volucres celi comederunt illud.
Et aliud cecidit supra petram et
natum aruit quia non habebat hu-
morem. Et aliud cecidit inter
spinas et simul exorte spine suf-
focaverunt illud. Et aliud ceci-

[illegible]
fructum centuplum. Hec dicens
clamabat. Qui habet aures audi-
endi audiat. Interrogabant autem eum
discipuli eius que esset hec parabola.
Quibus ipse dixit. Vobis datum est nosse
mysterium regni dei ceteris autem in parabolis
ut videntes non videant et
audientes non intelligant. Est autem
hec parabola. Semen est verbum dei.
Qui autem secus viam hi sunt
qui audiunt deinde venit diabolus
et tollit verbum de corde eorum ne cre-
dentes salvi fiant. Nam qui supra petram:
hi sunt qui cum audierint cum
gaudio suscipiunt verbum et hi
radices non habent qui ad tempus credunt
et in tempore temptationis recedunt.
Quod autem in spinis cecidit hi sunt qui
audierunt et a sollicitudinibus et divi-
tiis et voluptatibus vite euntes
suffocantur et non referunt fructum.
Quod autem cecidit in bonam terram hi sunt
qui in bono corde et optimo verbum
retinent et fructum afferunt in patientia.
Of. Perfice gressus meos in semitis
ut non moveantur vestigia mea. Incli-
na aurem tuam et exaudi verba mea.
Mirifica misericordias tuas qui salvos facis
sperantes in te domine. Se. Oblatum tibi domine
sacrificium vivificet nos semper et mu[niat]

F. G. IV. 60.
Hh. I. 39.
Catalog
F. g. V. 42a.

1. K. 8. β.

Joh. Conradi Fueslini.
S. theol. Stud. 1724
const. 20. β.

Contemnere et Contemni.

fehlt bei A.-R.

Vide Nov. Testamenti edition. tertiam F.G. V. 42.

Joannis Conradi Fueslini. 1730.
Contemnere et contemni.

DES· ERASMI RO TERODAMI IN NOVVM TESTAMENTVM

ab eodem tertio recognitum, Annotationes item ab ipso recognitæ, & auctario neutiq; pœnitendo locupletatæ.

Apud inclytam Rauracorum Basilæam,
AN. M. D. XXII.

Apelles olim huiusmodi pictura Calumniam ultus est.

BIBL. PUBL.
BASILEENSIS.

IN ANNOTATIONES NOVI TESTAMENTI PRAEFATIO.

DES. ERASMVS ROTERODAMVS PIO LECTORI S. D.

QVanquàm id ꝑ noſtra uirili, in ipſo ſtatim huius operis ueſtibulo fecimus, tamē haud abs re fuerit, denuo lectorem cōmonere paucis, & quid illum in hiſce cōmentariolis oporteat expectare, & quid nobis uiciſſim ab ipſo præſtari conueniat. Primum annotatiunculas ſcribimus, nō cōmentarios, & eas duntaxat, quæ ad lectionis ſynceritatē pertinent ne quis ut improbus conuiua pro merenda cœnam efflagitet, & requirat à nobis, quod ab argumenti ſuſcepti profeſſione ſit alienum. Hanc in præſentia fabulam agendam ſuſcepimus. Proinde ut nobis argumēto ſeruiendum fuit, ita par eſt, ut candidus & comis lector ceu commodus ſpectator, faueat agentibus & præſenti ſcenæ ſeſe accommodet. Teſtamentum, quod uocant, nouum omni qua licuit diligentia, quáque decuit fide recognouimus, idq; primū ad Græcam ueritatem, ad quam ceu fontem ſi quid inciderit confugere, non ſolum illuſtrium Theologorum exempla ſuadent, uerumetiā toties monent Hieronymus & Auguſtinus, & ipſa Romanorū Pontificū decreta iubent: Deinde ad uetuſtiſſimorum Latinæ linguæ codicum, quorū duos exhibuit eximius ille diuinæ Philoſophiæ myſtes Ioannes Coletus, Paulinæ apud Londinum eccleſiæ Decanus, adeo priſcis literarum typis, ut mihi ab integro diſcenda lectio, & in noſcitandis elementis fuerit repueraſcendum. Tertium præbuit illuſtriſſima uirago Margareta Caroli Cæſaris amita, cuius in hac æditione tertia frequenter adduximus teſtimonium aurei Codicis titulo, quod totus & auro ſit conueſti-

IO. FROB. TYPIS EXCVDEBAT.
ΜΩΜΗΣΕΤΑΙ ΤΙΣ ΘΑ͂ΣΣΟΝ Ἠ ΜΙΜΗΣΕΤΑΙ.

tus,& aureis literis pulchre deſcriptus. Mox aliquot miræ uetuſtatis exhi/
buit Brugis, ut antiquiſſimũ, ita longe celeberrimum Collegium, diui Do
natiani. Nam ante codicem belle caſtigatum præbuerat collegiũ Corſen/
donkenſe, præter eos quos nobis eruditiſſimi fratres Amorbachij commu
nicarant. Nor igitur ad animi noſtri ſomniũ emendauimus quædã, ſed
ad horũ quos recenſui codicum fidem, & aliorũ his ſimiliũ, quos non per
inde refert memorare. Poſtremo ad probatiſſimorũ omniũ ſuffragijs au/
torum, uel citationẽ, uel emendationẽ, uel enarrationẽ, nempe Origenis,
Chryſoſtomi, Cyrilli, Hieronymi, Ambroſij, Hilarij, Auguſtini, Theo/
phylacti, Baſilij, Bedæ, quorũ teſtimonia cõpluſculis locis in hoc adduxi/
mus, ut cum prudens lector perſpexerit certis in locis noſtram emendatio
nem cum illorum iudicio conſentire, in cæteris item nobis habeat fidem,
in quibus haud ſcio an caſu factum ſit, ut illi nihil annotarint, aut alioqui
ſuffragati fuerint. Verum quoniam ſciebam hominũ more fieri, ut cum
omnibus in rebus, tum præcipue in ſtudijs ſemper offendat nouitas, & ue
terem illum guſtum ac familiarem notámq;, ſicut aiunt, ſaliuam plerique
requirant, deinde perpendens quanto facilius ſit, his præſertim tempori/
Annotationes bus, emendatos libros deprauare, quàm deprauatos emẽdare, ſacris libris
recognitis, hos uelut indices annexuimus partim, ut lectori faceremus
ſatis reddita ratione, quid cur mutatum ſit, aut certe placaremus, ſi quid
forte offenderit, ut uaria ſunt mortaliũ tum ingenia, tum iudicia, partim
ut operis incolumitati conſuleremus, ne poſthac cuiuis in procliui eſſet rur
ſum uitiare, quod tantis ſudoribus fuerat utcunq; reſtitutũ. Primum igi/
tur ſi quid librariorum uel incuria uel inſcitia, ſi quid temporum iniuria ui
tiatum comperimus, id non temere, ſed omnia quæ licuit, ſubodorati, ger
manæ reddidimus lectioni: ſi quid obſcurius dictũ occurrit, illuſtrauimus
ſi quid ambigue dictum ac perplexius, id explicuimus. ſicubi uarietas ex/
emplariorum aut diuerſa diſtinctio, aut ipſa ſermonis ambiguitas uarios
gignit ſenſus, ſic eos aperuimus, ut oſtenderemus quid nobis magis pro/
tInerpres ue/ tus. baretur, cæterum lectori iudicium deferentes. Et quanquàm ab interprete
quiſquis is fuit, ob inueteratam & receptam æditionẽ non libenter diſſenti
mus, tame ſicubi res ipſa palàm clamitat illum, uel dormitaſſe, uel halluci
natum fuiſſe, nõ ueriti ſumus & hoc indicare lectori, ita patrocinantes ue/
ritati, ut in neminem ſimus contumelioſi. Solœciſmos euidentes ac pro/
digioſos ſubmouimus, & ita ſermonis elegantiam ubique, quãtum licuit,
ſecuti ſumus, ut nihilo minor eſſet ſimplicitas. Ne que piguit, ubi Græciſer
monis uel ἰδίωμα uel ἔμφασις aliquid habet, quod ad myſterij rationẽ perti
net, commonſtrare & aperire. Denique teſtimonia ueteris inſtrumẽti, quæ
non pauca citantur, uel ex interpretatione ſeptuaginta, uel ex ipſis Hebræ
orum fontibus, ſi quando illorum æditio, cum Hebraica diſſentit origine,

contulimus

contulimus & excussimus: quanquàm id quidem οὐκ ἄτευ θεσίως, ut Græcorum habet prouerbium. Nihil enim alienius ab ingenio moribúsq; meis quàm ad exemplũ Aesopicæ corniculæ alienis me uenditare plumis. Hac igitur in parte cũ primũ hoc opus æderemus, nõ nihil adiuti sumus opera subsidiaria uiri nõ solũ pietate, uerumetiã triũ peritia linguarũ eminẽtis, hoc est ueri Theologi Ioannis Oecolampadij Vinimontani, quod ipse in literis Hebraicis nondum eò processeram, ut mihi iudicandi sumerem autoritatem. Equidẽ haud nesciebam, has minutias & ceu spinas longe plus habere sudoris quàm gloriæ, neque multum gratiæ ex hoc genere laboris solere redire ad autorem, tum lectori magis usui esse quàm uoluptati. Verum si nos tantum tædij publicæ utilitatis respectu deuorauimus, par est nimirum, ut lector item, uel suæ utilitatis causa non nihil molestiæ decoquat, & eum animum quem nos iuuandis alijs præstitimus, ipse præstet sibi suóque commodo. Sunt hæc quæ tractamus minutissima fateor, sed eiusmodi, ut minore propemodũ negocio magna illa tractari potuerint, quæ sublimes Theologi magno supercilio, buccis typho crepantibus solẽt ἐκτραγῳδίζειν. Ad hæc, eiusmodi, ut ob has minutissimas minutias, & illa maxima fuerint aliquoties excutienda. Minima sunt, uerum ob hæc minima, uidemus maximos etiam Theologos nonnũquàm & labi turpiter & hallucinari. Quemadmodũ & locis aliquot indicabimus, non uti quenq; insectemur (qui morbus ab opere Christiano, imò à tota uita Christiana quàm longissime debet abesse) sed ut paucis exemplis citra cuiusquã contumeliam adductis, nostram fidem lectori probemus, ne quis has ceu nugas contẽnat, quandoquidem iuxta Flacci dictum, hæ nugæ seria ducunt. Cur in ciborum apparatu tam morosi sumus, in cultu minimis etiã offendimur, in re pecuniaria nihil est tam minutum, cuius non habeatur ratio, in solis literis diuinis displicet hæc diligentia, placet neglectus? Vt ne dicã interim eam esse rei maiestatẽ, ut nulla pars tam humilis esse possit, quæ sit homini pio fastidiẽda, imò quæ non reuerenter ac religiose tractanda. Humi reptat inquiunt, in uerbulis ac syllabis discruciatur. Cur ullum eius uerbum contemnendum ducimus, quem uerbi titulo colimus & adoramus? Præsertim cum ipse ne minutissimum quidem Iota, aut apiculum in uanum abiturum testatus sit. Infima pars est, quam uocant litteram, sed huic ceu fundamẽto mysticus innititur sensus. Rudera sunt, sed his ruderibus admirandi illius ædificij moles augusta fulcitur. Diuus Hieronymus eximios aliquot Græciæ scriptores taxat, quod historico contempto sensu, suo arbitratu maluerint in allegorijs ludere, seq; ipsum deplorat, quod calidus ad huc iuuenta, prophetam Abdiam allegorice fuisset interpretatus, cuius nesciret historiam. Vt in uilissima concha preciosum latet margaritum, ut sub friuola siliqua nobile tegitur granum, ut sub arida mi

Ioãnes Oecolampadius à cõcionibus ecclesiæ Augustanæ.

Horatius.

Litera

nutáque cunicula, tam miranda ſeminis uis latet, ita in uerbis, ut apparet
plebeis, in ſyllabis, in ipſis denique litterarum apiculis, ingentia diuinæ ſa
pientiæ myſteria condita ſunt. Qui miratur, cur ſpiritus ille diuinus ſuas
opes his inuolucris tegere uoluerit, idem miretur, cur æterna ſapientia pau
peris, humilis, & contempti damnatiq; hominis perſonã aſſumpſerit. Vt
Hieronymus hæc minuta ſciret diuus Hieronymus, nec Iudæum, eumque nocturnum
aſpernatus eſt doctorẽ, nec ullum fugit laborem. Ob has minutias diuus
Augustinus. Auguſtinus, iam epiſcopus, iam ſenex, ad puero ſibi faſtiditas Græcas lite
Origenes. ras reuerſus eſt. Ob has Origenes, iam canus & ſenex ceu repueraſcens ad
Hebrææ linguæ deſcendit elementa, Catonem etiam illum Romanum
Ambroſius. ſuperans. Ad has minutias libenter alludit Ambroſius, reſiſtit Hilarius.
Hilarius. Has paſſim excutit, in his pia curioſitate philoſophatur, ille non ore tan/
Io. Chryſoſto/mus. tum aureus Chryſoſtomus. Et Cyrillus hunc ſecutus, grande myſteriũ ex
Cyrillus. articulo Græco, id eſt unica literula ὁ, depromit, hinc uelut ineuitabile telũ
mutuatur, quod torqueat in hæreticos. Vt ne dicã interim, quod dũ hæc
ex profeſſo curamus, illa tamen aliquoties obiter aperiuntur, ut quemad/
modum qui ſententias enarrant, coguntur aliquoties uerborum explicare
rationem, ita nos dum in uerbis explicãdis uerſamur, cogimur interim &
ſententiarum uim aperire. Denique hæc grauioribus orſis & cœptis iam
olim in Paulum commentarijs præparamus. In quibus fortaſſis appare/
bit, utrũ iudicio, an caſu ad has minutias deſcenderim. Sed age, fingat me
qui uolet, nihil aliud præſtare potuiſſe, & uel ob ingenij tarditatem, & fri/
gidum circum præcordia ſanguinem, uel ob eruditionis inopiam, infimã
hanc ſumpſiſſe prouinciam, tamen Chriſtiani pectoris eſt, qualecunque
officium boni conſulere, quod pia ſedulitate præſtatur. CHRISTVS conie
ctum in gazophylaciũ à paupercula quadrantem laudauit, rem per ſe ui/
liſſimã, animo æſtimans offerentis. In re uehemẽter præclara, uel extrema
functio ſplendida eſt. In regijs, & qui uerrunt, & qui coquunt habẽtur ho
neſti. Cæterum in domo dei, quæ tandem functio faſtidienda uideri po/
teſt? Nos rudera comportauimus, ſed ad ſtructuram templi dei. Alij locu
pletiores, ebur, aurum, marmor, & gemmas addituri ſunt. Nos uiam ante
ſalebris ac lamis moleſtam, induſtria noſtra cõſtrauimus, ſed in qua dein
de magni Theologi cõmodius eſſedis ac mãnis uectentur. Nos circi ſolũ
æquauimus, in quo iam inoffenſius præclaras illas ſuæ ſapiẽtiæ pompas
ædant. Nos noualem antehac ſpinis ac lappis incõmodum ſarculo repur
gauimus, quo facilius illi felicẽ exerceant ſegetẽ. Nos campũ aperuimus,
amoliti quæ obſtabant, in quo qui uolent poſthac arcanas explicare lite
ras, uel colludant liberius, uel congrediãtur expeditius. Quibus uetus illa
Theologia magis arridet, ij magnum habẽt adminiculum, quò nituntur
eluctandi. Rurſus qui iuxta parabolam Euangelicam dicit, uetus uinum
melius

melius est,& huius recentioris Theologiæ studio ueterē negligit,habet is quoque quo sua quæ mauult,certius ac fidelius tractet.Et ut nihil hinc ac cedat commoditatis,nihil certe perditurus est de suo,si hæc accesserint,ijs qui malunt diuinas literas è purissimis fontibus, quàm ex qualibuscunq; riuulis ac lacunis haurire,toties aliūde aliò transfusis, ne dicā ungulis suū & asinorum perturbatis. Vt gratius est pomū,quod tuis manibus ex ipsa matre decerpseris arbore,ut dulcior aqua, quā ex ipsa uena subscatentem hauseris, ut iucundius uinū,quod ex eo depromseris dolio in quo primū fuerat conditum,ita diuinæ literæ,nescio quid habent natiuæ fragrantiæ, nescio quid spirāt suum ac genuinū,si eo sermone legant̄, quo primū scri pserūt ij,qui partim è sacro illo ac cœlesti hauserunt ore, partim eiusdē af flati spiritu nobis tradiderūt.Si Christi sermones extarēt Hebraicis, hoc est,ijsdem uerbis proditi quibus ille locutus est,cui non cordi foret in illis philosophari,& nō solū uerborū uim ac proprietatē, uerum singulos etiā apices excutere? Certe quod huic est proximū habem9, & negligimus.Si quis ostentet Christi uestem,aut pedis uestigiū,procūbimus, adoramus, exosculamur.Atqui ut uniuersas illius uestes, & totā maternæ domus su-pellectilē proferas, nihil est quod Christū expressius, efficacius, absoluti-us referat,exprimat,repræsentet,quàm Euangelistarū & Apostolorū lite ræ.Proinde si cui aut nō licet,aut nō libet,in his sacris uersari delicijs, certe ne obstrepat,ne obturbet, ne inuideat meliora conantibus. Amplectātur ipsi quod amant,habeant,fruantur.Nemo uetat.Nos illis hæc nō scripsi-mus.Sed erunt è diuerso quibus hæc admodū pauca uideātur, & malint nihil cū æditione uulgata cōuenire.Verum nō hoc egimus,ut sermo poli-tior esset,sed ut emendatior,ac dilucidior:nec erat hic in scyrpo,quod aiūt quærendus nodus.Quin illud potius optandū est omnibus,ut nihil usq; sit obuium in sacris literis, quod hāc operam postulet.In Euangelijs,quo niam per se dilucidus ac propè semet explicans historiæ tenor simplici & inaffectato sermone profluit, ne fieri quidem potuit, ut admodū multa uitiare potuerit,uel interpres uel librarius. Quāquàm hæc ipsa,si quis ad summam expendat,nimiū etiā multa sunt,illic ubi nullū oportebat sub-esse scrupulum .Cæterum in epistolis Apostolicis ob sermonis pariter & sententiarum obscuritatē,plura necesse fuit immutare.Nos interim adno tandi diligentiam ita moderati sumus,ut nec superstitione molesti, nec in diligentia diminuti uideremur.Rem autē omnem quàm potuimus pau-cissimis uerbis indicauimus magis quàm explicuimus,ne negocio suapte natura parum amœno,loquacitatis quoque tædiū adderemus.Pium est opus,Christianum est opus.Proinde te quæso lector optime,ut tu quoq; uicissim pias aures,& Christianū pectus ad legēdū adferas. Ne quis hæc eo animo in manus sumat,quo fortassis sumit noctes Gellianas aut An-
geli

geli Politiani miscellanea, uidelicet quo neruos ingenij, uim eloquētiæ, & eruditionem retrusam, uelut ad Lydium exigat lapidem. In re sacra uersamur, & in ea re, quæ simplicitate puritateq; potissimum est orbi commēdata. In qua ridiculum sit humanam eruditionem ostētare uelle, impium humanam iactare eloquētiam, quā etiam si forsan adesset, dissimulare cōueniebat, ne quis merito possit obijcere τὸ, ὦ φακῆ μύρον. Simplici puróq; studio tradidimus hæc Christianis auribus, quo posthac in sacrosancta hac philosophia, & plures uersarentur, & lubentius, denique ut minore cū negocio, ita maiore cum fructu. Christum ipsum, quo teste & adiutore molimur hæc, parum mihi propicium imprecor, nisi ex hisce laboribus adeo nihil uenamur emolumēti, ut magnam etiam certamque rei pecuniariæ iacturam scientes ac uolentes acceperimus. Porrò famæ dulcedine tantum abest, ut titillemur, ut ne nomen quidē nostrū fuerimus ascripturi, ni ueriti fuissemus, ne hac ratione operis minueretur utilitas: quod apud omnes suspecta res sit liber ἀνώνυμος. Nos ad utrunque iuxta parati sumus, ut uel rationem reddamus si quid rectè monuimus, uel ingenue confiteamur errorem, sicubi lapsi deprehendimur. Homines sumus, & humani nihil alienū à nobis esse ducimus. Hoc igitur animo cum ego dederim hæc optime lector, fac ut tu quoq; simili accipias. Ea res utrique nostrū cōmodo futura est. Nam & tu plus capies utilitatis, si libēter & cādide quod donatur acceperis, & me mearū uigiliarū minus pœnitebit, si cognouero bonis usui fuisse. Quod si quis existet, uel adeo præfractus ac morosus, uel adeo durus & iniquus, ut nullis incantamentis deliniri queat, ab hoc certe uel precibus illud impetrare nitar, ut hoc saltē æquitatis tribuat pijs studijs quod tribunalia tribuūt parricidijs & sacrilegijs. Illic turpe iudicatur, si cognitionē anteuertant calculi, nec pronūciatur, nisi causa diligēter excussa. Legat prius ac inspiciat, deinde si uideatur, dānet ac reijciat. Superbū est de libro ferre sentētiā, quē non intelligas, superbius & de eo quē ne legeris quidē.

Calculi ne cognitionem anteuertant.

Vale lector quisquis es, quem etiam atq; etiam rogo, ut si quid fructus è nostris excerpseris lucubrationibus, officij memor sicuti Christiano dignū est, me uicissim pijs uotis Christo commendes, à quo uno solidum laboris huius præmiū expectamus. Basileæ. An. M. D. XXI.

Cebestafel A (Vögelin)

IN NOVVM TE=STAMENTVM, PRIMVM AD GRAECAM

ueritatem, deinde ad uetustissimorū Latinæ linguæ codicum fidem, postremo ad probatissimorum scriptorum citationem & enarrationem tertio diligenter recognitū, cumq; suis collatum fontibus, adnotationes ERASMI ROTERODAMI, in quibus aperit̃ quibus locis nostra uulgata æditio, cū Græcorū uoluminibus, uel congruat, uel dissonet, ubi deprauatior, ubi castigatior. Quod deprauatū erat, emēdatur: quod obscurū, explanatur: quod anceps & impeditum, expedit̃: quod intolerabili soloecismo foedum, restituitur. Et non solū id agitur, ut castigata sit lectio, sed ne in posterū quoq; facile deprauari possit.

EVANGELIVM secūdum Matthæū) εὐαγγέλιον Græce sonat bonum nunciū. Quanq; Homerus in Odyssea hoc uerbo est usus, pro præmio quod dari solet lætum adferenti nuncium. Igitur historiam euangelicā, nec prophetiā uocauit, nec aliud simile: sed rem nouā, nouo uocabulo signauit, quēadmodum & Christus apostolis uocabulum innouarat.

Liber generatiōis) Nominatiuus est absolute positus, ceu uice tituli. Nam Matthæus, & Marcus prophetico more ingressi sunt euangelicam historiam: siquidem prophetæ solēt à titulo exordiri: Visio Esaiæ filij Amos. Et, Verba Hieremiæ filij Helciæ. Ita & Marcus: Initium euangelij Iesu Christi. Quanquam uideo Herodotum ad consimilem modū suam exorsum historiam: Ἡροδότου ἁλικαρνασσῆος ἱστορίης ἀπόδεξις ἥδε: Et Lucianum libellum de Astrologia, Ἀμφί τε οὐρανῶ, ἀμφί τε τῶν ἀστέρων ἡ γραφή. Vt appareat gentis etiam fuisse consuetudinem. Quanq; hic titulus non est uniuersi argumenti: nec enim complectitur summam historiæ euangelicæ, sed initium ac fontem duntaxat.

Filij Dauid, filij Abraham.) υἱοῦ δαβίδ, υἱοῦ ἀβραάμ. Græcus sermo nō nihil habet ambiguitatis: potest enim hic esse sensus, filij Dauid, qui Dauid fuit filius Abrahæ: Potest & sic accipi, ut intelligatur Christus esse filius utriusque. Porrò filium uocat nepotem: quemadmodum fratres uocant Hebræi, non solum ijsdem prognatos parētibus sed & aliâs ex eadē generis serie ꝓpagatos. Illud obiter adnotandū, Matthæum genealogiæ recensionem accommodasse, ijs quibus scri

 psit hoc

psit hoc euangelium. Scripsit enim Hebræis, nimirum ut creditur Hebraice, quorum affe
ctibus sciebat fore gratissimum, si perspexissent CHRISTVM esse filium Abraham ac
Dauid, quorum memoria apud illos erat sacrosancta: & ad quos de CHRISTO præces
serat pollicitatio. Contra Lucas, quia gentibus scripsit euangeliũ, ab Adam ad ipsum usq;
deum, porrigit genealogiæ seriem, ut intelligerent CHRISTI gratiam, nõ ad Iudæos so
lum, sed ad uniuersum quoq; mortaliũ genus pertinere. Indicauit hoc & Chrysostomus.
Porrò Dauid priorem nominat: non solum ob id quo commodius citraq; repetitionem
genealogiæ series texeretur, quam causam reddidit diuus Hieronymus, uerũetiam quod
hu^9^ esset apud Hebræos & reuerẽtior, & celebrior memoria, quod adfert Chrysostomus.

Christus cur Abrahæ ac Dauid filius dictus.

Genuit Isaac.) ἐγέννησε τὸν ἰσαάκ. Græcus interpres, quisquis is fuit. Nam autore Hiero
nymo, constabat olim hoc euangelium à Matthæo scriptum Hebraice fuisse, quod tamẽ
Chrysostomus non audet asseuerare. Sed dicitur, inquit, quod quantumuis constet, ego
tamen malim extare quàm constare. Etiam si sunt qui putent à Ioanne uersum in linguã
Græcam. Etenim quantum ipse memoria cõsequor, nusq; Hieronymus euidenter indicat
se uidisse Matthæi euangeliũ Hebraice scriptũ, maxime cũ profiteatur se quatuor euange
lia ad Græcam ueritatem emẽdasse, cumq; in hoc unum scripserit cõmentaria. Tum quod
in hoc euangelio non pauca citentur ex libris ueteris testamenti, quæ uideantur ab ipsis
fontibus dissidere. Vt uel hæc occasio compulsura fuerit Hieronymũ, ad archetypũ Mat
thæi confugere: maxime cum id aliis in locis frequenter, non admodum graui de causa so
leat, gaudeatq; facere. Porrò quis ex Hebraico sermone uerterit in Græcum, ne id quidẽ
ullo modo cognitum. Adeo uacabat illa ætas omni ambitione. Sed ut cœperam, quisquis
fuit interpres, Hebraicis nominibus diligenter suos addidit articulos: ut, quoniam barbari
ca sunt uocabula, nec ulla casuum inflexione uariantur, lector hoc modo sexum & casum
posset distinguere, τὸν ἰσαὰκ ἐκ τῆς θάμαρ. Iam illud minutius uideri poterat, quàm ut ad
moneretur, nisi nunc potissimum in eo negocio uersaremur, uariare Græcos codices, in qui
busdã addi ν ἐφελκτικὸν, in plerisq; non addi. ἐγέννησε nõ ἐγέννησεν. Siquidẽ Attici perpe
tuo addunt, siue sequatur consonans, siue uocalis Iones contra. Argumẽto est illud apud
Aristophanẽ in Pluto, καὶ μάντις, ὥς φασιν, σοφός. Etenim si φασὶ legas non cõstabit metri
ratio. Posterioris exemplum est illud Homericum: ἠτίμησ' ἀρητῆρα, pro ἠτίμησεν ἀρητῆρα. Et
quod passim est apud Græcos ἐσθ' ὅτι pro ἔστιν ὅτι. Proinde non est quod ea res magnope
re moueat lectorem, siue reperiat additum ν, siue secus. Etiamsi nos cõmunem Græcorum
linguam in hoc secuti sumus, addito ν, quoties sequitur uocalis, omisso quoties sequit̃ con
sonans: præsertim cum uideremus in hoc plerosq; Græcorum codices consentire.

Euangelium Matthæi an Hebraice scriptum.

N ephelcticõ

De Thamar.) ἐκ τῆς θάμαρ. De Rahab ἐκ τῆς ῥαχάβ. Mirum cur interpreti Latino ma
gis placuerit præpositio de quàm ex. Quis enim dicitur genuisse aut suscepisse filium de
illa, ac non potius ex illa? Non quod nesciam alicubi reperiri de, positum pro ex apud pro
batos autores. Verum & uitandum arbitror, quod est inusitatum: & stultum fuerit si quis
putet hoc passim licere, quod uno aut altero loco sibi permisit scriptor aliquis. Quis enim
ferat si qs dicat, Cognoui de literis tuis, cũ Latine dicamus, Cognoui ex literis tuis. Cæte
rum Græci, quoniam non habent quo aspirent uocalẽ, nisi in principio dictionis. Hebrai
cam aspirationẽ ח, quomodo possunt exprimunt per χ, sic, רחב ῥαχάβ. Et ad eundẽ mo
dum hodieq; sonant Iudæi Hispani eam literam. Certe Rachab scriptum comperi in bi
bliotheca illustrissimæ D. Margaretæ, fœminæ supra sexus modum, omni uirtutũ genere
cumulatæ, planéq; dignæ & Maximiliano patre, & Philippo fratre, & Carolo Cæsare, Fer
dinandóq; nepotibus: quorum alterum eò felicitatis euexit fauor numinis, ut uix ab homi
ne sit optanda maior felicitas: alter sic ornatus est omnibus heroicis, ueréq; regiis dotibus
ut nulla possit accidere tam ingens fortuna, quæ ueris & propriis illius bonis non uidea
tur inferior. Atq; utinam exemplum Margaretæ uel uiri imitentur, malintq; quod datur
uacui temporis à negociis, lectione bonorum uoluminum consumere, quàm lusibus aut
inanibus fabulis terere. Codex est insignis, totus aureis conscriptus literis. Seruatur Me
chliniæ, si quis forte uolet fidei meæ periculum facere. Indicauit & hoc Hieronym^9^ alicubi.

Hebræã aspirationẽ Græci exprimunt per χ.

Dauid regem.) Interpres addidit articulum τὸν βασιλέα, ueluti discernens eum ab alio
quopiam Dauid, qui nõ fuerit rex: uel hoc agens, ut hic insignite rex intelligatur: cũ alios

Dauid cur solus cognominetur rex.

multos

multos reges cōmemoret, nulli tamen asscribens regij cognominis honorem. At mox cū Dauid repetit, inculcat ad eundem modum regis cognomen articulo præmisso, ut recentem illius ac celebrem apud Iudæos memoriam, tituli quoq; honore commendaret. Porrò si ideo addidit articulum, quod hic primus omnium rex fuerit eorum qui recensentur in geneologia; sufficiebat addere βασιλέα, sine articulo.

Ex ea quæ fuit Vriæ.) ἐκ τῆς τοῦ οὐρίου, id est, Ex uxore Vriæ, siue ex ea quæ fuerat uxor Vriæ. Nam in huiusmodi Græcus articulus fungitur uice nominis quod subauditur. Cū autem paulopost uertat τὸν τοῦ ζεβεδαίου, filium Zebedæi: quæ tandem erat religio hic uertere uxorem Vriæ? Illud adnotandum, cur maluerit hac nota signare Bethsabee, quàm ꝓprio uocabulo, siue quod res ipsa notior esset ipso mulieris nomine, siue quod ad mysterium Christi & ecclesiæ pertinebat, eius facti refricuisse memoriam.

Bersabee nomē cur nō ponatur.

In transmigratione Babylonis.) A nobis quidem satis percipitur sensus, sed quibus ex Hebræorum annalibus cognitum est Iudæorum gentem per Nabuchodonosor regem, Babylonem ductam fuisse captiuam, ac rursus per Esdram suis sedibus restitutam. Cæterum ex his uerbis, nihil aliud intelligi potest, quàm uel Babylonem ipsam aliquò demigrasse, uel Babylonem alios aliquò traduxisse, si transmigrationem usurpes actiue. Atqui sermonis usus in hoc adhibetur, ut per eum cognoscant, discantq; rem, ij quibus antea fuerat incognita, non ut agnoscamus, ac diuinemus, quod prius noueramus. Recte monet Fabius amphibologias esse uitandas, quoad fieri potest, etiam si sensus nihil recipiat ambiguum: Veluti siquis dicat, Video struthiocamelū deglutire ferrum. Nec enim periculum est, ne ferrum deglutiat struthiocamelum. Id igitur multomagis cauendum, quoties aut anceps redditur sententia, aut absurda, aut nulla. De quo diligenter admonet Augustinus libro de doctrina Christiana tertio. Verti poterat, Posteaq; demigratū erat Babylonem, &, Cum demigrassent Babylonem, aut, posteaq; deducti fuerant Babylonem: si cui placet μετοικεῖν usurpare transitiue, aut, In demigratione Babylonica. Quāquam planius etiam erat in exilio seu captiuitate Babylonica, &, Post exilium aut captiuitatem Babylonicam. Siquidem euangelista, rei acerbitatem, uerbi lenitate temperauit, captiuitatem & exilium, demigrationem appellans μετοικεσίαν, quod conuenit & in eos, qui sua sponte sedes ac domicilia mutant. Et hoc quoque tempus quod actum est apud Babylonios imputari in rationem genealogiæ putat Chrysostomus.

Omnis amphibologia uitanda.

Transmigratio ꝓ exilio.

Iechonias genuit Salathiel) Admonet diuus Hieronymus, si Iechonias ad finem superioris τεσσαρεσκαιδεκάδος referatur, in proxima non esse quatuordecim, sed tredecim duntaxat: Vnde putat hunc Iechoniam, qui est Salathiel non fuisse filium Iosiæ, quem in proxima serie postremum recensuit, sed illius filium. Cæterum Iechoniam uocari, qui idem uocetur Iehoiachim: uerum patrem à filio distingui duabus literulis. Nam illum יְהוֹיָקִים Iehoiakim dici per ק, &, ם, id est, per k & m: hunc יְהוֹיָכִין Iehoiachin per כ ch & ן n. Tametsi fatetur, hanc scripturæ differentiam apud Græcos, pariter ac Latinos, scriptorum uitio, & longitudine temporum prorsus esse confusam: alioquin & בַּת־שֶׁבַע Bathscheba pro Bethsabee dicendum, unde ne nos quidem quicq; ausi sumus immutare.

Virum Mariæ) τὸν ἄνδρα μαρίας. Dicere poterat & æque Latine, & haud scio an uerecūdius, maritum Mariæ. Etiam si non sim nescius, & apud Latinos inueniri uirum pro marito. Nam hæc affinitatis sunt nomina, non coitus. Quod si quis abhorret à uocabulo mariti, audiat Augustinum ita loquentem lib. aduersus Faustum xxiij. Primo, inquit, quia maritus eius fuerat, propter uirilem sexum potius honorāda persona. Neque enim quia concubitu non permixtus, ideo non maritus. Porrò quæ Valla cauillatur hoc loco de Maria & Mariam, minutiora iudicaui, quàm ut his lectorem uoluerim onerari. Præsertim cū si qui forte requirant, ab illius commentarijs per nos olim æditis petere possint.

Vallæ annotationes.

De qua natus est Iesus.) ἐξ ἧς ἐγεννήθη. Ex qua genitus fuit Iesus. Est enim passiuum eius uerbi, quod toties uertit genuit ἐγέννησεν. Nihil enim est quod quēquàm moueat ille scrupulus, improprie dici gignere mulierem, cum idoneis argumentis declarauerit Valla, tum apud Græcos, tum apud Latinos gignere & gigni, tam mulieri competere, quàm uiro. Nec abs re ridet hoc in loco quorundam inscitiam, qui uelut oraculum pronunciant discrimen inter has duas præpositiones, de & ex: quasi sic loquendum sit perpetuo, conce-

Gignit & mulier.

ctus de spiritu sancto, natus ex Maria uirgine, cum apud Græcos eadem sit præpositio ἐξ, quam interpres suo arbitratu nunc de uertit, nunc ex, utcunq; uisum fuerit. Certe hic locus palàm refellit friuolam & commentitiam illorum distinctionem.

Qui uocatur Christus) ὁ λεγόμενος χριστός. Quoniam apud Hebræos plures fuerunt huius nominis, ut Iesus filius Naue, & Iesus sacerdos, idcirco cognomine addito discreuit à cæteris. Quanq; uideo doctos aliquot in hac esse sententia, ut existiment seruatoris nostri Iesu nomen nonnihil diuersum esse, à ducis Iesu & Iesu sacerdotis uocabulo, quod Hebræis scribitur, יְשׁוּעַ. Cæterum nostri Iesu nomen ijsdem scribi literis, quibus olim ineffabile dei nomen signabatur, interposita una duntaxat consonante Sin. Quod utinam tam doceri possit solidis argumentis, quàm dictu plausibile est & gratiosum auribus Christianorum. Optarim equidem uel hanc unam ob causam extare euangeliũ Matthæi uerbis & literis Hebraicis scriptum. Quod si esset, nihil negocij foret, hanc de nomine Iesu opinionem, uel refellere, uel astruere. Porrò Christus Græce unctum significat, quo uocabulo Hebræi signant regem: quod apud illos inungi soleant, qui regni susciperent honorẽ, atq; hoc nomine suum illum nimiũ iam diu expectatum appellant מָשִׁיחַ Messiah Hebræi, uno uocabulo, simul & regis & sacerdotis dignitatem explicantes. Nam utriq; communis est unctio, & utraq; dignitas uni competit Christo. Illud tametsi leuiculum est, tamen obiter admonuisse, non abs re fuerit, clericorum uulgus in templis primam Christi syllabam exilem sonare, hoc est, per cappa, non per chi: ut quoties Christũ uocandi casu compellant, cristas alloqui uideantur, non Christum. Atqui non offenditur ille barbarismis, fateor, at idem non delinitur. Detur sanè uenia, ijs qui per inscitiam simpliciter errauerint. At si iure optimo tantum honoris defert ecclesia huic nomini, ut eo pronunciato, corpus inflectat, caput aperiat, genua curuet, qui sit piæ mentis, non grauabitur, opinor, tantillum operæ sumere, ut uoces illas sacrosanctas, quantum in ipso est, integre, & emendate pronunciet. Et sicuti Christianæ mansuetudinis est, non acerbius insectari, conuicijsue percellere simpliciter errantium imperitiam, nec in huiusmodi leuiculis erratis atroces mouere tragœdias: ita rursus Christianæ simplicitatis est, eruditiorum monitis libẽter obsequi. Alioqui siquis admonitus obstinate persistat in erratis, ac monitorem cui gratiam debebat, ultro rideat & incessat: atq; id deniq; postulet, ut illi secum errent potius, hoc est, ut uidentes cæcum sequantur errantem, citius q̃ ipse errorem mutet, quis non intelligit quantum hic absit ab illa Christiana simplicitate, cui uenia debebat? Et si deus odit fastuosam peritiam, quantopere tandem credimus illum auersari superciliosam, & intractabilem inscitiam? Non ferant ipsi, si quis pro Petro Phetrum, aut pro Philippo Philipphum appellet: nec aliam ob causam id non ferant, nisi quia sic ipsi non soleant loqui. Et tamen in ijs, in quibus fœdior est lapsus, admoneri se non patiuntur.

Christus Græce, Messiah Hebraice, unctus Latine.

Christe, non Cristæ pronunciandũ.

Omnes generationes) πᾶσαι γενεαί. Græca uox πᾶς anceps est ad omne, ad quidlibet & ad uniuersum, unde hic magis quadrabat uniuerso, quandoquidẽ significatur rei sũma.

Generationes quatuordecim) Origenes in commentarijs quos scripsit in epistolam ad Rhomanos, & diuus Hilarius in expositione canonis in Matthæum, indicant à Dauid, usq; ad id temporis, quo deducti sunt Babylonem, non quatuordecim, sed septemdecim deprehendi generationes: idq; neq; mendacio, neq; negligentiæ uitio, sed consulto factũ, ut tres in medio generationes præteritæ fuerint. Nam iuxta Matthæũ Ioras genuit Oziã, cum is quartus ab illo sit. Siquidem ut refertur libro Regum quarto, Ioras genuit Ozochiam, Ozochias Ioan, Ioas Amasiam, Amasias Oziam, quem eundem nonnunquàm & Azariam uocant. Origenes contemnit literã, idq; facit suo more. Hilarius ideo putat præteritas, quod Ioras ex gentili fœmina suscepisset Ozochiam. Præterea quia per prophetã erat prædictum, non sessurum in throno regni Israëlis, usq; ad quartam generationem, labem ethnici generis, euangelista uoluit abolere silentio. Sed hæc ad institutũ proprie non pertinent, præsertim cum consentiant omnium Græcorum & Latinorũ exemplaria. Nam quod scribit Hilarius in quibusdam inueniri codicibus, de Regum libris sentit opinor. Verum hac de re diligentius tractat diuus Hieronymus hunc enarrans locum. Illud expendat diligens lector, qui conueniat hic euangelistam offensum fuisse quorundam impietate, cum ante Ruth posuerit & uxorem Vriæ, & Rahab scelere nobiles fœminas.

Cur in genealogia præteriti quidam.

Chriſti autem generatio.) ἡ γέννησις. Mea ſententia rectius erat natiuitas quàm generatio, uel ob id quo uitaretur amphibologia: etiam ſi nobis non eſt ambiguum. Alioqui generatio non ſolum ad naſcentem, uerumetiam ad generãtem pertinet. Et Latinius erat, Sic habebat quàm ſic erat, ſenſu nihil immutato. Leuiculũ eſt, quod in Græcis codicibus habetur Ieſu Chriſti, τοῦ δὲ ἰησοῦ χριστοῦ. Suſpicor autem additũ Ieſu, uel à ſcriba, uel ex conſuetudine recitationis eccleſiaſticæ. Nam neq; Chryſoſtomus quicquam attingit de nomine Ieſu, cum de Chriſto hoc eſt Meſſia, faciat mentionem. Et ad contextum ſermonis nõ perinde congruit additum Ieſu nomen. Sic enim habet: Et à tranſmigratione Babylonis uſq; ad Chriſtum generationes quatuordecim. Chriſti autem generatio ſic erat. Repetitur uox Chriſti è proximo. Eleganter autem hac ceu præfatiuncula excitauit auditoris animum, rem inauditam ac prodigioſam narraturus.

Cũ eſſet deſponſata.) Deeſt apud nos cõiunctio γὰρ, id eſt, enĩ. μνηστευθείσης γάρ. Quãq; ea nihil habet momenti, niſi quod narrationẽ cũ pollicitatione præcedẽti connectit. Eſt aũt apud Græcos uox ei rei quã declarat accõmodatior, magiſq; peculiaris. Siqdẽ illi μνηστῆρας uocãt, q puellæ nuptias ambiũt, q Latinis dicũtur proci. Et μνηστεύειν tradere ſpõſam proco.

Mater Ieſu Maria.) Mater eius eſt Græce. Nam Chriſti paulo ante meminit, ne uideatur de alio quopiam ordiri ſermonem, τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Atq; ita ſcriptum legitur in per uetuſtis Latinorum exemplaribus, nominatim in duobus, quæ mihi in ſecunda recognitione aderant, Paulino & Corſendoncenſi. Itidẽ in aureo codice Margaretæ, conſentientibus quatuor uetuſtiſſimis exemplaribus, quæ nobis præbuit collegium diui Donatiani Brugis. Et ad eum modum citat Origenes in homilia, quæ uulgo legitur in cultu eccleſiaſtico, uarijs nominibus explicans uim eius pronominis eius. Neq; ſecus legit Chryſoſtomus homilia in Matthæum quarta. Mariam autem Syrorum lingua dominã ſonat. Hebræi ſic ſcribunt מִרְיָם. Sunt qui illuminatricem maris interpretantur.

Exemplaria uetuſtiſſima.

Priuſq; conuenirent.) πρὶν ἢ συνελθεῖν. Verecunde ſignificat coniunctionem uxoris & mariti. Alioqui conueniunt potius qui concordant, aut qui in eundem congregantur locum. Congredi tamen & congreſſum legimus pro conſuetudine mariti & uxoris. Quanq; & coire quondam uerbum uerecundum, poſtea factum eſt uſurpatione parum caſtũ. Eos uero qui ex hoc loco ſumũt anſam inſaniendi, ut dicant Mariam poſtea more uulgari fœminarũ peperiſſe filios, abunde refellit Hieronymus ſcribens aduerſus Heluidium, & Chryſoſtomus hunc ediſſerens locum. Deniq; ſuffragatur & Laurentius exẽplis aliquot ex ethnicorum quoq; libris in medium adductis. Nam id additum eſt ab euangeliſta, nõ ut quod ſecutum eſſet ſignificaret, ſed ut inuſitatæ rei miraculum aperiret. Perinde quaſi dicat aliquis, iudices de cauſa pronunciaſſe priuſq; cauſam cognoſcerent: cum iuxta ſolennem morem prius audiant iudices q ferant ſententiam. Qui ſic loquitur, nõ hoc ſentit, iudices cognouiſſe cauſam, poſteaq; tulerint ſentẽtiam. Vt igitur illic priuſq; cauſam cognoſcerent, nihil aliud eſt q non cognita cauſa, & citra cauſæ cognitionẽ: ita hic priuſq; coirẽt, nihil aliud eſt, q ſine congreſſu cõnubiali, ſiue abſq; coitu. Cæterum ut res eſt geſta, ita narrat euangeliſta, non ut ipſe nouerat. Nondum intelligebat Ioſeph myſterium: grauidam uidet: congreſſum non interceſſiſſe nouit, & idcirco nondum euangeliſta pronunciat uirgineum eſſe conceptum, donec angelum id aperientem producit. Quis enim hominum ſuſpicaretur, mulierem è ſpiritu cœleſti concepiſſe fœtum humanum? Sed minus offendiculi habiturus erat ſermo, ſi uertiſſet per præteritum tempus, Priuſq; conueniſſent, ſiue ut nos uertimus, priuſq; cõgreſſi fuiſſent. Siquidẽ mollius eſt, priuſq; cognouiſſent cauſam, damnauerunt reum, q priuſq; cognoſcerent. Iam enim magis uidet̃ cognitio ſequutura.

Conuenire, pro coire.

Error Heluidianorum.

Priuſq; quomodo accipiendum.

Inuenta eſt in utero habens.) εὑρέθη. Cur non potius deprehenſa eſt, aut certe reperta? Nã inuenimus quod quærimus, Deprehẽdimus, quod latebat, præſertim in flagitijs. Reperimus, uel caſu obuia, uel præter ſpem oblata. Porrò participium ἔχουσα uice uerbi infiniti poſitum eſt. Deprehenſa eſt habens, pro eo quod eſt, Deprehẽſa eſt habere. Annotauit ſuper hoc uerbo nõnihil & Chryſoſtomus homilia quarta, ſignificans id reperiri, quod nouum præter ſpem, ac præter expectationem compertum ſit. Mirum eſt autem quam ob cauſam interpretem Latinum, delectauerit ea περίφρασις, In utero habens, pro grauida, ſiue prægnante: cum hæc non ſolum idem ſignificent, ſed & uerecundius. Nam ferre ute-

Inuenire, reperire, deprehendere.

 rum dicunt

rum dicunt Latini. Quanquam enim in utero habere Græcis eleganter & usitate dicitur, at Latinis non itidem. Proinde Matthæus, aut huius interpres Græcus eleganter dixit, ἐν γαστρὶ ἔχουσα. Quandoquidem Athenæus libro Dipnosophistarū decimo scribit hunc in modū de Isthomacho mimo: καὶ πτωχῆς τινὸς τῆς γαστέρος πονούσης, ἐπεὶ ὁ ἰατρὸς ἐπυνθάνετο, μὴ ἐν γαστρὶ ἔχει, πῶς γε εἴπεν, τριταία μὴ βεβρωκυῖα; id est, Et cum pauperculæ cuidā doleret uterus, ac medicus interrogasset, num in utero haberet, qui posset, inquit, cum triduo nihil ederit. Cauillum in hoc est, quod cum medicus sentiret, num grauida esset mulier, mimus ex ambiguo sumpsit ansam iocandi. Verum de hoc mox paulo plura dicemus.

Iocus mimi ex Atheneo,

De spiritu sancto.) ἐκ πνεύματος ἁγίου, id est, è spiritu sancto. Nihil est enim quod nos moueat factitia quorundam differentia. Quanquàm hic quoque, loco uiri positus est spiritus sanctus. Siquidem lector audiens illam cum marito non fuisse cōgressam, & iam ferre uterum, statim cogitaturus erat, ex quo igitur alio uiro? Proinde mox excludit hanc cogitationem, non ex uiro, inquiens, sed ex spiritu sancto. Illud perpendat uelim, prudens, ac uigilans lector, num hoc loco locus sit distictioni diui Augustini, quam tradidit libro de natura boni, quem scripsit aduersus Manichæos capite uicesimo sexto. Ex aliquo recte dici, quicquid de illo sit, at non retrorsum. Ex deo siquidem omnia sunt, uelut ab autore, at non de deo, quod res conditæ, non sint participes substantiæ diuinæ. Sed humanus ille fœtus, quatenus erat humanus, iuxta prædictam distinctionem accommodatius, opinor diceretur è spiritu sancto, quàm de spiritu sancto. Certe apud Græcos eadem est præpositio, quam nos nunc de, uertimus, nunc ex.

Cum esset uir iustus.) δίκαιος ὤν. Quoniam Græcus sententiam extulit per participiū, liberum nobis reliquit, addere coniunctionem, quæ cōmodissime faceret ad sensum. Sed hæc uox cum, magis aliquoties sonat aduersum quiddam. Vt cum sis pauper, tamen fastu turges. At hic ceu causam adducit, cur noluerit illam traducere, quod iustus esset. Qua si dixisset, Ioseph eo quod esset uir iustus noluit eam infamare. Mire uero iustum uocat, ob id, quod in ius trahere noluerit, neque punire, quod lex punire iubet. Iustum autem uocat, non ob unam uirtutem, quæ prima est inter quatuor morales, sed ob absolutam omnibus numeris probitatem. Sic Aristoteles in Ethicis, Iusticia, inquit, in sese uirtutem amplectitur omnem, & ἀδικίαν pro quouis peccato usurpāt sacræ literæ. Subnotauit hoc Chrysostomus. Nā prorsus raræ cuiusdam ac prodigiosæ probitatis erat, cum sponsæ tumentem uterum, & indubitata conceptus signa uideret, nec expostulare cum uxore, nec queri apud affines, nec zelotypia discruciari, nec in ius ire, & ad pœnam rapere, sed suos æstus apud se duntaxat premere: tantum in animo secum de secreto diuortio cogitare. Grauidā uidebat & mysterium, ut dixi, nondum nouerat, quod mox ab angelo discit.

Iustus pro bono.

Nollet eam traducere.) παραδειγματίσαι. Illud demiror hoc loco, qui factum sit, ut interpreti Latino, sermonis politiem aliâs negligere solito, tam elegans uerbum in mentem uenerit. Nam ad uerbum uertendū erat exemplificare, siue per periphrasim, exemplum facere. Siquidem elegantior usus huius uerbi fuit in causa, ut celebres aliquot Theologi fœde lapsi sint hoc loco. Quorum de numero est haud aspernandus theologus Petrus Lombardus ῥαψῳδὸς eius operis, quod uocant Sententiarum: quem arbitror equidem & probum fuisse uirum, & ut illa ferebat ætas, eruditum. Atque utinā illius labor tam feliciter cessisset orbi Christiano, quam ab illo susceptus est pio studio. Siquidem apparet illum hoc egisse, ut semel collectis quæ ad rem pertinebant, quæstiones omnes excluderet. Sed ea res in diuersum exijt. Videmus enim ex eo opere, nunquam finiendarum quæstionum, non examina, sed maria prorupisse. Is in quarto sententiarum libro semel atque iterum sic usurpat hoc uerbum, quasi tum sponsus traducat sponsam, cum rem habuerit cum illa. Sic enim habet distinctione uigesima septima: Quidam tamen afferunt uerum coniugium non contrahi ante traductionē & carnalem copulam, nec uere esse cōiuges aliquos, nisi intercedat commixtio sexus. Rursum aliquanto post: Sed quia nondum traducta, nec res uxoria intercesserat, id est, concubitus coniugalis. Neque me fugit, quosdam sic hinc elabi uelle, ut dicant traductionem hic accipi pro consensu ad cohabitandum, quod aliquanto etiam est absurdius. Perinde quasi quis refellens eum qui diceret cucurbitam significare tergum asini, neget significare tergū ipsum, sed clitellas tergo impositas. Quod si traductio est consensus

Petrus Lombardus notatus.

Traductionē nō recte accipi pro cōsensu ad cohabitandum.

ad coha-

ad cohabitandum, cur is separatur à reliquis officijs coniugum: aut quod erit coniugium sine consensu domesticæ consuetudinis? Deniq; cum hic consensus sit mutuus, traductio tam sponsæ tribuetur q̃ sponso. Quis autem unq̃ legit traduci spõsum? Iam ubi apud iureconsultos de matrimonio tractantes fit mentio traductionis? Quod si contẽdant sponsam traduci, cum in ædes spõsi deducitur, iam Iosephus & Maria iunctim in unis ædibus habitabãt, imò Maria in ædibus Ioseph sponsi sui habitabat. Id quod clare testatur Chrysostomus homilia in Matthæum quarta, addens id ueteri cõsuetudine receptum, ut sponsæ in sponsorum ædibus haberentur. Et aliquanto inferius in eadem homilia: Neq; eñ, inquit, expellere de domo uoluit, sed à se tacite dimittere. Expellere de domo uocat traducere, quod id citra infamiã sponsæ fieri non posset, maxime cũ esset grauida. Proinde res satis indicat, Petrum Lombardum, aut alium quem is secutus est autorem, ex hoc loco sumpsisse occasionem erroris, qui intellexerit Ioseph ob suspicionem adulterij noluisse coitu confirmare matrimonium. Pudendus quidem lapsus, præsertim in ijs, qui se totius orbis doctores profiteantur, sed ætati magis imputandus q̃ homini. Quid enim poterat eo seculo, quo prorsus extincta lingua Græca, maxima ex parte & Latina, Literis Hebraicis plusq̃ sepultis, obliteratis omnibus fermè uetustis scriptoribus. Siquid erat explicandũ ad Isidorũ uelut ad sacram ancorã cõfugiebatur: quem idem secutus μετρόπολιν interpretat̃ à μέτρον mẽsura, & πόλις ciuitas, & Acolytos, siue ut ego sanè legendum arbitror, acoluthos, sic enim Græci famulos à corpore uocant, interpretatur ceroferarios, aliáq; consimilia: nisi, quod magis arbitror, hæc à recentioribus assuta, qui ferè mos est, præsertim in hoc scripti genere. Quin & illud demiror, quis indicauerit Nicolao Lyrensi, traducere idem esse quod propalare. Sic enim interpretatur. Et in glossa quã uocant ordinariã adiecit nescio quis, Pro traducere Græci habent propalare: perinde quasi propalare, Græca uox sit. Hugo Cardinalis traducere interpretatur in damnũ suum ducere. Quãq̃ multis argumẽtis colligere licet, temporũ illorũ plerosq; scriptores, Græcorũ etiam cõmentarijs adiutos fuisse, qui tum ferè quomodocũq; uersi fuerant in Latinũ sermonẽ, ut suis indicabimus locis. Alioqui q̃ potuit Thomas diuinare ex ea translatione q̃d sentiret Aristoteles, quã nec ipse fuerat Aristoteles intellecturus, etiã si Rhomane calluisset? Neq; uero damno, quod aliorum monumẽtis adiuti sint. Illud demiror, cur ceu data opera, cælent eorum nomina per quos profecerant. Magis autem, cur libri quoq; suppressi sint, unde decerpserant. Verum hæc aliàs. Coaceruator sententiarum uidetur hallucinatus ex uerbis Hieronymi, qui locum præsentem edisserens, scribit in hunc modũ: Si quis fornicariæ coniungitur, unum corpus efficitur. Et in lege scriptum est, Non solũ reos, sed & cõscios criminum, obnoxios esse peccato. Quasi Ioseph ideo noluerit Mariam traducere, hoc est coniungi cũ ea, quod adulteram iudicaret, ne fieret unum corpus cum ea. Atqui non illic agit Hieronymus de coniunctione connubiali, sed causam aperit, cur Ioseph uir iustus, noluerit illam accusare, & populi fabulam reddere, quod palàm testantur ea quæ mox cõsequũtur. Nempe hæc, Sed hoc testimonium Mariæ est, quod Ioseph sciens illius castitatem, & admirans quod euenerat, cælat silentio, cuius mysterium nesciebat. Est autem uarius usus apud Latinos huius uerbi, traducere. Verũ ut nullus elegãtior, ita nec rarior alius, quàm cum significat promulgare quempiam, & in publicum uulgi sermonẽ efferre. Sic enim Martialis:

Isidorus Metropolis Acoluthi.

Traducere quid sit Latinis.

Rideris, multóq; magis traduceris Afer,
Quàm nudus medio si spatiere foro.

Et Arbiter Petronius, Neue traducere uelitis tot amicorũ cõsilia secreta, quæ uix mille homines nouerunt, hoc est ne uelitis in uulgus efferre. Apposite usus est hoc uerbo Seneca in epistola ad Lucillium cẽtesima: Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi. Quoniam enim libido latebris gaudet, ac lucem, hominumq; conspectum fugitat, optat ut traducatur hic morbus, quo uel pudoris remedio sanetur. Translatum apparet ab ijs, qui quo cõspicui sint omnibus, per celeberrima urbis loca ꝑducũtur, id quod uictis, aut facinoris alicuius damnatis ignominiæ causa fieri solet. Ita Liuius libro ab urbe condita secundo, Vos omnibus ciuibus, peregrinis, populis spectaculo abeũtes fuisse, uestras coniuges, uestros liberos traductos per ora hominũ. Vtitur in eũdem sensum Tranquillus in Vespasiano. Diuus Chrysostomus hunc edisserens locum apertissime uim indi

cat huius uerbi cum ait: Nō solum noluit eam damnare, sed ne publicare quidē. Nam hoc uerbo usus est interpres Chrysostomi. Rursum idem uerbum traducere, in iudicium trahere: item publicare, & in iudicium tradere interpretatur. Nec ab hoc multū abhorret Hilarius, qui παραδειγματίσαι, putat legum exēplum ædere in quempiam. Sic enim ait in expositione canonis, quem composuit in Matthæum: Quia iustus ipse nollet in eam lege decerni. Quin libro Numerorum cap. xxv. quæ nostra habet æditio: Tolle cunctos principes populi, & suspende eos contra solem in patibulis, Diuus Augustinus iuxta illius regionis æditionem legit hunc in modum: Ostenta domino duces populi contra solem. Cæterum quod ille uertit, Ostēta, Græcus uerterat παραδειγμάτισον. uelut in exemplū æde, quo cæteri hoc exemplo terreantur. Idem hunc ipsum adducens locum epistola liiij. pro traducere legit, diuulgare. Quin & diuus Ambrosius, enarrans psalmum, Beati immaculati, sermone septimo palàm à nobis stat, scribens hunc in modum: Quia iustus seipsum accusare malit, q̃ alium deformare. Deniq; de Ioseph, cui desponsata erat Maria mater domini scriptum est, Quod cū eam grauem utero uidisset, cum esset iustus, noluit eam traducere: & utiq; nullum adhuc audierat oraculum. Itaq; non solum ab ultionis atrocitate, sed etiam ab accusationis seueritate iusti aliena persona est, potiusq; ducit, suā remissionē accusari, quod non indicauerit, quàm alienum crimen arguere. Atq; his omnibus consentiens Theophylactus Bulgariensis episcopus, Græcus interpres noui testamenti, παραδειγματίσαι, inquit, τοῦτ᾽ ἐστὶ φανερῶσαι καὶ κολάσαι, id est, palàm facere ac punire. Sed ob morosos quosdam diutius inmoror his euincendis, quàm eruditus lector laturus sit. Sensus igitur est, Cum Ioseph esset uir probus, uideretq; sponsam grauidam, nec tamen mores eius paterentur, ut posset adulterium credere, cælandum esse duxit, quod admirabatur. Quanquàm reperio Theophylactum in hac esse sentētia, ut dicat Ioseph ob id clanculū uoluisse diuertere, quod se iudicaret indignum consuetudine coniugis, quæ iam è spiritu cœlesti concepisset. Verū hæc interpretatio coactior est. Nam si complexim legas, Reperta est, nimirum ab Ioseph, in utero habens è spiritu sancto, ut sit sensus: Iam tum fuisse compertum Ioseph, quod sponsa conceperat non ex ullo uiro, sed è spiritu, quorsum postea opus fuit angelo, qui moneret in somnis? Porrò cum hanc addit causam, cur timere non debeat. Quod enim in ea natū est, de spiritu sancto est, satis indicat metum Ioseph, non è reuerentia, sed uel è suspicione, quod non ueritus est dicere Chrysostomus: uel certe ex admiratione fuisse profectum. Alioqui ex sermone angeli magis debuerat timere, certior factus de mysterio cœlesti. Quod si cui durius dictum uidetur Ioseph quicquàm addubitasse de castitate Mariæ, is audiat Augustinum durius etiam loquētem in epistola xlv. ad Macedonium: Vnde Ioseph, inquiens, cui mater domini fuerat desponsata, cum eam comperisset esse prægnantem, cui se nō nouerat esse commixtum, & ob hoc nihil aliud q̃ adulteram credidisset, puniri tamen eā noluit, nec approbator flagitij fuit. Vsus est hoc uerbo duobus in locis diuus Paulus apostolus in epistola ad Colossenses cap. secundo. καὶ ἐκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παρρησίᾳ, id est, Exutos principatus ac potestates ostentauit palàm, Quod uicti soleant in triumphis circūduci, palamq; ostendi populo. Et in epistola ad Hebræos cap. sexto: ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ παραδειγματίζοντας. Interpres proximo loco uertit traduxit, hic uertit ostentui habentes. Quanquàm mihi sanè nonnihil interesse uidetur inter δειγματίζειν & παραδειγματίζειν. Siquidem δειγματίζειν est simpliciter, exempli causa ostendere, παραδειγματίζειν ob præpositionem additam, in malam partem sonat. Etiamsi utrūq; deducitur à δεῖγμα, quod est exemplum, & δεῖγμα à δεικνύω ductum est, quod est ostendo.

Cur Ioseph uoluit Mariā dimittere.

Occulte dimittere.) ἀπολῦσαι Græcis ambiguum est uerbum. Dimittimus exercitum instructū: dimittitur senatus: dimittitur cōcio, cum unicuiq; potestas fit quò uelit abeūdi. Dimittimus & amicū uolentē proficisci. At hoc loco Latinius simul & apertius erat amittere à se, siue repudiare, siue diuortiū cū ea facere. Id enim sensit euangelista: idq; clanculū, quod palàm nō posset citra periculū simul & infamiam uxoris. Etiamsi me nō fugit, apud Suetoniū dimissam dici, quæ sit repudiata. Neq; par est quēq; offendi, ceu duriore uerbo repudiādi, cū Hilarius eruditus iuxta ac pius autor, nō ueritus sit uti duriore. Sic eñi ait exponēs canonem Matthæi: Volenti eam abijcere. Id nimirū atrocius est quàm repudiare.

Dimittere pro repudiare.

In somnis

In ſomnis.) κατ' ὄναρ,id eſt,per ſomnium.Quāq; ſenſum eleganter expreſſit interpres. Nam quod in ſomnis apparet,per ſomnium appareat neceſſe eſt. Nec eſt apud Græcos, Apparuit Ioſeph,ſed apparuit illi. Certe ei legitur,in emendatioribus noſtris,nominatim in aureo Codice.Nam liceat interim hac nota ſignificare librum,quem diximus eſſe in aulica bibliotheca Mechliniæ.

Accipere Mariam coniugem.) παραλαβεῖν,id eſt,adiungere in cōſuetudinem uitæ. Iam enim acceperat,ſed diuortium meditabatur. Rurſus interpres abhorruit à uocabulo uxoris,cum euangeliſta non uereatur Ioſeph patrem uocare Ieſu. Certe diuus Hieronymus uxorem legit,non coniugem.Id quod & interpretatio illius declarat. Excuſat enim uxores in diuinis literis aliquoties dici quæ ſponſæ ſint. Alioqui Græci ſponſam appellant νύμφην.Porrò γυνὴ Græcis nunc uxorem ſonat,nunc quamcunq; mulierem. Chryſoſtomus homilia in Matthæum quinta,indicat nomen hoc parum competere in uirginem, ſed tamen crebro tributum ab euangeliſtis quo myſteriū cælarent,& arcerēt ſtupri ſuſpicionē.

Vxor Ioſeph Maria.

Quod enim in ea natum.) τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθέν, id eſt, genitum. Sic enim appellat id quod conceptum eſt in utero,& nōdum enatum.Natum enim dicitur etiam id, quod quocunq; modo cœpit eſſe.Nos tamen conceptum uertere maluimus, ne quem torqueret ſermo minus uſitatus.Porrò natum hic poſitum pro conceptum fatetur & indicat diuus Auguſtinus libro primo quæſtionum in Geneſin.

Natū pro cōceptum.

De ſpiritu ſancto.) ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου,id eſt,è ſpiritu ſancto eſt, ſiue ut nos uertimus,A ſpiritu ſancto profectū eſt:ut autorem indicet præpoſitio.Iam diximus, quod recentiores aliquot Theologi,ingens myſterium ſubeſſe uolūt in hiſce præpoſitionibus ex & de:cum apud Græcos eadem ſit præpoſitio,apud nos diuerſa,tantum quia libuit interpreti,qui frequenter affectat uarietatem,ubi nihil opus.

De & ex apud Græcos ead.

Pariet autem filium.) Annotauit Chryſoſtomus,non eſſe dictum,Pariet tibi filiū,quē admodum ſolet dici patribus:Et tamen dictum eſt,Vocabis nomen eius Ieſum:quod autoritas imponendi nominis ſoleat eſſe penes maritū.Id tametſi ſit à ſuſcepto negocio alienius,tamen admonere uiſum eſt,quod ad tuendā lectionis integritatē pertinere uideret.

Et uocabis nomen eius Ieſum.) Vel hinc refelli poteſt Iudæorum noſtræ tempeſtatis uæſania,qui uolunt Chriſto diuerſum fuiſſe nomen,à nomine ducis Ioſue,& Ioſue ſacerdotis.Certum eſt enim יֵשַׁע ſiue additis duabus literis Vau & He יְהוֹשֻׁעַ Hebræis ſonare ſalutem.Et angelus uocabuli rationem exponens,Ipſe enim,inquit,ſaluum faciet populum ſuum.Id quod annotauit & Hieronymus.Et diuus Chryſoſtomus homilia prima teſtatur in ipſo ſtatim euangelij frontiſpicio:Liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid, ſtudio ab euangeliſta additum Chriſti cognomen,ut eo diſcerneretur à duce Ioſue. Rurſum additum,Filij Dauid,quod ille Ioſue de tribu Dauid non fuerit.Porrò ſi nomen erat diuerſum, quorſum attinent hæ notæ,nomē à nomine ſecernētes? Cæterū Latinius erat, A peccatis ſuis,quàm eorum. Verum interpres, opinor, uitauit amphibologiam: ſed dū uitat hoc incommodum,in aliud incidit incommodū. Neq; uero periculum erat ne quis acciperet Ieſum liberaſſe ſuos Iudæos à ſuis ipſius peccatis.

Ieſu ſeruatoris nomē idē eſſe cū nomine Ioſue.

Per prophetam dicentem.) Sermo Græcus bifariam accipi poteſt.Altero modo ſic,ut impleretur,quod dictum erat à domino, qui loquutus eſt per prophetam.Altero ſic,Vt impleretur quod dictum erat à domino per os prophetæ,cuius hæc ſunt uerba.Hæc amphibologia Græcis hinc naſcitur,quod utraq; præpoſitio ὑπὸ & διὰ, id eſt, à & per, eundem nominis caſum aſciſcunt.τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ κυρίου, διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος. Verum poſterior ſenſus mihi magis probatur,quod uideam hanc ſermonis figuram ſolennem eſſe ſacris literis,quoties aliena uerba recitāt. Id quod Latini faciūt per,inquit,& inquam.Iam, Verbum impleretur, pro perficeretur,ut ignotum eſt Latinis auribus:niſi cum ſentimus addi quod deerat rei conſūmandæ,ita ex Hebræi ſermonis proprietate relictū eſt. Quod genus permulta licebit in apoſtolorum literis animaduertere.

Implere, pro perficere.

Ecce uirgo.) ἰδοὺ ἡ παρθένος. Apud prophetam Hebræum nomen eſt,non בְּתוּלָה Bethula, quod proprie uirginē ſignificat,& intactam uiro, ſed עַלְמָה alma ſiue alama, quod puellam ſiue adoleſcentulam ſignificat.Hoc ætatis eſt nomen,illud integritatis. Cæterum Hieronymus negat uſq; inueniri in ueteri teſtamēto uocabulum alma, niſi de uirgine,

Alma quid Hebræis.

gine. Certe Geneſis capite xxiiij. Rebeccam adhuc uirginem alma uocat. Et Deuteronomij capite xxij. lex punit raptorem alma, id eſt puellæ, haud dubium quin de uirgine ſentiens, quem locum adducit & Origenes aduerſus Celſum. Proinde Septuaginta uocem hanc interpretati ſunt ἡ παρθένος, id eſt, uirgo, cæteris licet omnibus puellam interpretantibus. Quanquam apud Hebræos uox eſt anceps, ut quæ tum puellam ſignificet, tum abſconditam, quod עלם alam Hebræis ſonet, abſcondit. Vnde quod in titulo noni pſalmi poſitum eſt על מות pro quo cæteri interpretes tranſtulerunt pro adoleſcentia, Septuaginta tranſtulerunt, Pro abſconditis. ut alma non ſolum uirginem ſignificet, ſed κατ' ἐπίτασιν uirginem abſconditam, & à uirorum conſpectu ſecluſam. Qui mos & hodie ferè manet Italis. Quin & Punica lingua, quam nonnulli uolunt ab Hebræis ortam, alma uirgo dicitur. Nam quod adiecit Hieronymus, Latinis quoque quod ſanctum ſit almum dici, ioco uerius quàm ſerio locutus uidetur. Neque enim ſi in tot milibus uocum una aut altera caſu conueniat, continuo uideri debet linguarum commercio fuiſſe factum. Neque tamen alma uocabulum competit in quamuis uirginem, poteſt enim & anus eſſe, ſed in eam uirginem duntaxat, quæ puella ſit, & iam nubilis, ac nondum nupta, hoc eſt cognita uiro. Verum ſi cum contentioſis agatur, quantumuis conſtet alma ſignificare uirginem, non tamen euincemus ex his uerbis uirginem fuiſſe quæ cōceperit. Sic enim de infantula liceat loqui, Hæc pariet liberos, at non protinus pariet infantula. At cum ceu nouum ſignum polliceatur deus, quid noui fuerat, ſi quæ prius erat uirgo, poſtea congreſſa uiro conciperet ac pareret, id quod eſt omnium commune? Poſtremo nec illud arbitror negligendum, non dictum eſſe ſimpliciter παρθένος, ſed ἡ παρθένος: Vt non de quauis uirgine poſſit accipi, quod nihil erat monſtri, ſed certa quæpiam: ut inſignis uirgo dei notetur, quæ ſit paritura. Proinde uertendum erat: Ecce uirgo illa concipiet. Ad quem modum nos locis aliquot articuli uim expreſſimus. Et ה apud Hebræos hoc loco præpoſitum articuli uim habet.

Virgo illa,

In utero habebit) ἐν γαστρὶ ἕξει, pro eo quod eſt, Grauida ſiue prægnans erit. Nā apud Eſaiam cap. vij. unde locus hic citatus eſt, הרה habetur, quod diuus Hieronymus concipiet uertit, cum tamen Hebræa uox uideatur eſſe præſentis temporis. Cæterum diuus Hieronymus hunc enarrans locum legiſſe uidetur ἔχει præſentis temporis, non ἕξει futuri: quaſi propheta ceu rem futuram prædixerit, & ob id ſcripſerit, accipiet, Euangeliſta reſpexerit ad id quod iam erat factum. Eáque gratia ſcripſerit habet. Quod uerbum tametſi præſentis ſit temporis, tamen reſpondet uerbo præteriti temporis. Neque enim aliud pollet, habet in utero quàm concepit. Oſtendit Hieronymus ſimile quiddam factum à Paulo, qui cum adducat teſtimonium pſalmi ſexageſimi ſeptimi: Aſcendens in altum, captiuam duxit captiuitatem, accipiet dona in hominibus, Accipiet futuri temporis uerbum, uerterit in dedit. Atqui haud ſcio an hic locum habeat illa Hieronymi excuſatio, quod quæ propheta prædixerat futura, hic narrat facta, cum Matthæus ipſum prophetam adducat ſuis uerbis loquentem: Vt impleretur, inquit, quod dictum fuerat à domino per prophetam ita loquentem. Poſtremo ſi euangeliſta narrat id quod geſtum eſt, non dicendum erat habet in utero, ſed habuit. Iam enim Maria deſierat eſſe grauida. Hi nodi non uideo, qui poſſint explicari, niſi ſuccurrat Hebræi ſermonis proprietas, quem quiſquis ignorat, multis in locis aut hæreat, aut impingat neceſſe eſt. Hic quoque locus argumentum præbet, hanc æditionem qua uulgo utimur, nec in uſu fuiſſe Hieronymo, nec ab illo caſtigatam. Nam ſi uſus fuiſſet, legiſſet & hic habet: Si caſtigaſſet, haberemus quod ille probat, ac ſequitur. Verum, ut pace Hieronymi dicam, cur magis reſpexit huc, in habebit quàm in pariet, ubi tempus futurum relinquitur? Aut quid peractum eſt Paulo, poſtea quàm mutauit accipiet in dedit, cum duxit præteriti tēporis uerbum maneat? Nam ſi prophetæ ſcribentis tempus reſpicias, nondum Chriſtus aſcenderat in altum, neque captiuam duxerat captiuitatem. Hæc attingere uiſum eſt, quo præberem eruditis, ac ſtudioſis qualemcunque ueſtigandi occaſionē. Sed interim in mentē uenit, hunc quoque locum deprauate legi in commentarijs huius loci. Nam ſciolus aliquis, audiens fieri mentionem futuri, mutauit accepit in accipiet. Accipiet dona in hominibus. Cum & iuxta Septuaginta ſit ἔλαβες, & iuxta ueritatem Hebraicam ſimiliter uerterit Hieronymus.

Excuſſa Hieronymi annotatio.

nymus. Nec aliter citat hunc locum Epist. ad Ephesios, capite quarto. Non animaduertit autem rationem futuri temporis, non esse in uoce uerbi, sed in re. Nam qui accepit elargienda nondum elargitus est, ut quæ concepit, nondum peperit. Similis error quendam impulit ut hoc loco mihi grauem moueret tragœdiam. Non grauabor autem & hoc indicare lectori pio, locum hunc in cōmentarijs Hieronymi, in omnibus quæ uiderim exemplaribus, haberi deprauatum, etiam in hac, quantum licuit elaboratissima æditione Basiliensi. Lectio restituetur ad hunc modum. Sed propheta quia futura prædicit, significat quid futurum sit, & scribit accipiet. Euangelista quia non de futuro, sed de præterito narrat historiam, mutauit accipiet, & posuit habet. Qui enim habet, nequaq; accepturus est. Certe ex hac clausula: Qui eñ habet, nequaq; acceptur⁹ est, palàm est Hieronymū legisse habet, nō habebit. Idem mendū esse uidet in cōmētarijs qbus enarrat septimū cap. Esaiæ.

Emendatus in Hieronymo locus.

Vocabūt non uocabitur.

Et uocabitur nomen eius.) καλέσουσιν, id est, Vocabunt, non uocabitur. Atq; ita scriptū comperitur in antiquissimis simul & emendatissimis Latinorum exemplaribus. Quin & Hieronymus commentariorum in Esaiam libro tertio, & illud adnotauit, euangelistā non nihil immutasse de uerbis huius prophetiæ: quippe qui pro וְקָרָאת, quod Hebræis sonat & uocabis in masculino, siue uocabit in fœminino, ut referatur ad ipsam quæ peperit uirginē, uocabunt mutarit. Nam uocabunt legit & Origenes, testimonio hoc utens aduersus Celsum. Et Chrysostomus clarissime testatur uocabunt esse legendum, homilia quinta. Sed uocabunt ponens multitudinis numero Matthæus respexit populi personā, cuius illa uox est, Nobiscū deus, nimirum sibi gratulantis de tali partu. Qua de re nonnihil etiā meminit Theophylactus Bulgariensis episcopus, Græcus interpres etiā si recentior, haud aspernandus tamen. Emanuel autem Hebræis sonat, nobiscum deus. Nam עִמָּנוּ nobiscū, אל deus, עִמָּנוּ אֵל nobiscum deus. Cæterum, quod est interpretatū, quoniam inusitatior est sermo, nec amphibologia carens nos periphrasi maluimus reddere, Quod si quis interpretetur, sonat nobiscum deus. Apud Esaiam uaticinium illud, si quis forte requirat, in hūc modum legitur, הִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה וְיֹלֶדֶת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּ־אֵל.

Theophylactus.

Exurgens autem Ioseph.) διεγερθεὶς, id est, experrectus, siue expergefactus, aut excitatus. Quanquàm huius uerbi usus ad tria solet accommodari, ad eum qui surgit, qui reuiuiscit, & qui expergiscitur.

Et accepit coniugem.) Hoc est adiunxit sibi. Pugnat enim παραλαμβάνειν cū eo quod est ἀπολῦσαι, id est, reijcere. Sic enim usus est & diuus Paulus scribens ad Rhomanos: τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει, προσλαμβάνεσθε, id est, Eum qui infirmus est fide, ne reijcite, sed admittite, & adiungite uobis.

Filium suum primogenitum) τὸν πρωτότοκον. Græcus articulus fauere uidetur Heluidianis, qui sic additur, quasi distinguat hunc filium à cæteris. Sed magis accipiendus interpretatiue, pro eo quod est, qui est primogenitus: ut intelligas eundem illum filium, de quo prius est locutus, & quem è spiritu dixit conceptum. Eadem de causa addit αὐτῆς, id est, suum. Alioqui quæ mulier parit alienum filium: ut interim sileam de mysterio, quod subest in uocabulo primogeniti. Cæterū quod ait: Donec peperit, Latinius erat, donec peperisset. Ex his quoq; uerbis Heluidiani uenantur erroris sui patrocinium, haud animaduertentes Hebræi sermonis proprietatem. Ad eundem modū legis de coruo emisso Genesis cap. viij. qui egrediebatur, & non reuertebatur donec siccarētur aquæ super terrā: cū significet auem nunq; fuisse reuersam. Quanq; hac de re superius item nonnihil attigimus.

Donec quomodo accipiendum.

EX CAPITE SECVNDO.

CVm ergo natus esset) Græci codices, autem habent, non ergo. τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος, id est, Nato autem Iesu, atque ita legit Chrysostomus, quanquàm refragantibus antiquis exēplaribus Latinis. Neque magni refert ad sententiam.

In Bethlehem Iudæ) Iudææ legendum est, non Iudæ, suffragantibus uetustissimis exēplaribus nostris. Siquidē Iuda hois nomē est, Iudæa regionis. ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας. Cæterū obscuri uiculi nomen, quo magis agnosceret addito regionis uocabulo illustrauit. Est enim Bethlehem oppidulū situm in tribu Iuda, unde Iudæa dicta est, haud procul ab Hierosolymis. Solemus autem regionis nomē addere, etiā

discernendi

discernendi gratia, uelut Antiochiam Palæstinæ, quod altera sit eiusdem nominis in Asia id quod hic quoq; locum habet. Siquidẽ alteram esse Bethlehem in Galilæa, indicat liber Iosue, quẽadmodũ autor est Hieronym⁹ in suis cõmentarijs, ac rursus enarrãs quintũ Michææ caput. Scribit enim hunc in modum: Pulchre autem dicitur in Bethlehẽ Iuda, ad distinctionem eius Bethlehẽ, quæ in Galilæa sita est. sicut in eodẽ Iesu uolumine reperi. Consimiliter deprauatum est quod paulo post sequitur: In Bethlehem Iudæ pro Iudææ. Hieronymus tamen arbitratur librariorũ errore factum, quod scriptum sit Iudææ pro Iuda: cum in Michæa legatur Iuda, usus hoc argumento, quod non sit altera Bethlehem aliarum gentium, sed in Iudæa duæ sint, altera in tribu Iuda, altera in Galilæa. Consentiunt quidem exemplaria, quæ uiderim, tum Græcorum, tum Latinorum cum opinione Hieronymi: licet argumentum illius refelli poterat, quod ille Iudæam pro uniuersa regione accipit, quæ duodecim tribus complectitur: cum Iudæa proprie dicenda sit pars Iuda. Quod si quis contendat, Iudæam non usurpari, nisi pro uniuersa Iudæorum regione, is protinus ex ipsius Matthæi refelletur autoritate, qui paulo post scribit in hũc modum: Cum audisset Archelaum regnare in Iudæa, loco Herodis fratris sui, timuit illuc abire, sed oraculo admonitus in somnis, secessit in parteis Galilææ. Nam qui consistet, eum fugisse è Iudæa, & Galilæã adisse, si & Galilæa Iudææ pars est? Sed hæc ad sensum euangelistæ perpusillum habẽt momenti. Proinde siue Iuda legamus, siue Iudææ, nõ est quod aliquis digladietur, cũ sensus sit idem: & constet olim etiam Iudææ scriptum fuisse in uulgatis exemplaribus. Certe in uaticinio prophetæ, quod mox adducẽt, Iuda legitur non Iudææ, magno consensu codicum, tum Græcorum, tum Latinorum. Cæterum בֵּית־לֶחֶם Bethlehem Hebræis sonat domum panis, לֶחֶם lehem panis, בַּיִת domus. יְהוּדָה Iudæus confitens: quo nomine nunc indigni sunt, qui Christum pertinacissime pernegant. Bethlehem ab Hieronymo in locis Hebraicis, ciuitas dicitur Dauid, quæ eadẽ dicta est Ephrata. Abest ab Aelia sex M. P. ad plagam meridianam. Idem enarrans v. Michææ caput, paruum uiculũ appellat, sed ad reliquarũ ciuitatum comparationẽ. Nam & Lucæ cap. ij. πόλις dicitur. Addam & illud: Si Hieronymus uidisset Hebraicum Euãgelium, ut creditur à Matthæo scriptũ, non opinaretur hic corrupte legi Iudææ pro Iudæ, sed ex illius autoritate planè pronũciaret. Porrò quod magi nominantur: nemo maleficas artes, quas uulgo magicas dicimus somniet. Siquidem quos Græci sophos aut philosophos, Chaldæi magos uocant, ut testatur & Diuus Hieronymus in Danielẽ. Illud minutius, quod παρεγένοντο, id est, accesserunt, uertit uenerunt: Venerunt Hierosolymam, dicentes. Nomẽ urbis apud Græcos ferè neutro genere pronunciatur ἱεροσόλυμα & σόλυμα: populus ipse Hierosolymi dicuntur, masculino genere, numero multitudinis, quemadmodũ & Solymi. Semel duntaxat, quod equidem meminerim, Hierosolymam lego, idq; apud Cornelium Tacitum libro Augustæ historiæ xxi. Solymos, inquit, carminibus Homeri celebratam gentem, conditã urbem Hierosolymam nomine suo fecisse, plurimi autores consentiunt. Verum haud scio an hic appositiue usurparit Hierosolymam, quemadmodum Iuuenalis in Satyris: Interpres legum Solymarum. Suetonius in Tito Vespasiano: Cuius breui compos, & ad perdomandam Iudæam relictus, nouissima Hierosolymorũ oppugnatione, &c. Quanq; autẽ hoc leuius esse duco, quàm ut ea gratia quisq; cum alio digladietur, tamen quoniã ita reperio scriptũ ab ipsis, ut opinor euangelistis, quomodo sæpius obuium est apud probatos autores, præsertim apud Tacitum eo, quem modo citauimus, libro, nos sequi maluimus. Nõnunq; placuit periphrasis, utpote mollior, ac dilucidior, sicuti mox: Et tota Hierosolymorum urbs.

Bethlehem duæ.

Expensa opinio Hieronymi.

Magi qui.

Hierosolyma, ũ & Hierosolyma, solymæ

Qui natus est.) ὁ τεχθεὶς, non γεννηθείς. Participium est à uerbo pario, quasi dicas partus est. Nos uim articuli cupientes exprimere, uertimus: Vbi est ille qui natus fuit, rex Iudæorum? Et rursum in stella apposuit articulum, αὐτοῦ τὸν ἀστέρα. Vt certam stellam intelligas, & non quamlibet, sed eximiam.

Et uenimus.) Venimus prima acuta pronũciandum est, utpote præteriti temporis, ἤλθομεν. Quod ego minutius esse ducerẽ, quàm ut admoneretur, nisi passim audirem multos in hoc & ambigere, & errare. Proinde nos uertimus accessimus. Ad hæc:

Venimus adorare.) Græcanice dixit magis q̃ Latine, uenimus ut adoremus, siue ad adorãdum. Minutius & illud, quod ἀκούσας participiũ, præteriti temporis, uertit audiens.

Rectius

Rectius erat, Cum audisset, siue ut nos uertimus, auditis aūt his Herodes. Ad hæc, quod hic in pronominis casu uariant Græca exēplaria, dum in nōnullis legit̄ προσκυνῆσαι αὐτῷ, in aliis προσκυνῆσαι αὐτὸν, nō est quod quenq̃ moueat, quod uerbum προσκυνεῖν, apud Græcos autores utriq; casui iunctum reperiatur. Id exemplis quoq; docerē, ni per se clarum esset. Præterea quod omnis Hierosolyma poëtice magis quàm historice, pro tota dixerit Hierosolyma: nec id citra uitiū amphibologiæ, quasi plures sint Hierosolymæ. Rursum quod fecit in ἀκούσας, idem fecit in συναγαγών. Verum hæc quoniam leuicula sunt, & ad sensum non ita multum habent momenti, non est animus passim admonere.

Principes sacerdotum.) ἀρχιερεῖς, id est, Primarios sacerdotes, quos aliâs sæpe uertit, pontifices: & nos alicubi sequuti sumus, quod uereremur ne non ferrent aures Christianorum, si dixissem, pontifices maximos, more Latinorū. Alioqui princeps sacerdotum esse possit, qui ipse non sit sacerdos.

Et tu Bethlehem.) Testimonium hoc sumptum est ex Michææ capite quinto. Diuus Hieronymus ingenue fatetur, id quod refertur à Matthæo, neq; cum æditione Septuaginta, neq; cum Hebraica ueritate per omnia cōuenire: siue quia uoluerit Euangelista studiose referre, sicut ab illis fuit responsum, ut ostenderet scribarum & pharisæorum in diuina scriptura negligentiam: siue iuxta quorundam opinionem, quod ipsi Euangelistæ testimonia huiusmodi non è libris deprompserint, sed memoriæ fidentes, ita ut fit, lapsi sint: quandoquidem deprehenditur aliquoties in sensibus quoq; nonnulla diuersitas, ut uerba prudētes neglexerint. Atq; hic sanè ne quis offendi possit infirmior, aut etiam morosior, non grauabor ipsa Hieronymi uerba asscribere ex huius loci commentariis. Quod, inquit, testimoniū nec Hebraico, nec Septuaginta interpretibus conuenire, me quoq; tacente perspicuū est, & arbitror Matthæum uolentem arguere, scribarum & sacerdotum erga diuinæ scripturæ lectionem, negligentiam, sic etiam posuisse, ut ab eis dictum est. Sunt autem qui asserunt, in omnibus pene testimoniis, quæ de ueteri testamento sumuntur, istiusmodi inesse errorem: ut aut ordo mutetur, aut uerba, & interdum sensus quoq; ipse diuersus sit, uel apostolis, uel euangelistis, non ex libro carpētibus testimonia, sed memoriæ credentibus, quæ nōnunq̃ fallitur. Hactenus Hieronymi uerba recensuimus. Apparet autem hoc loco uirum eruditissimū magnis fuisse constrictum angustiis, unde uix explicare sese potuerit. Nam prior illa ratio, quam suo nomine refert, ut cum sanctissimi uiri pace dixerim, coactior uidetur & affectatior. Primū enim id quod sequitur, Sic enim scriptum est per prophetam, non minus commode potest ad Euangelistæ quàm ad pharisæorum personam referri. Deinde nusq̃ reperire licet, pharisæos & scribas in hoc notatos, quod legem ignorarent, sed quod ambitione, & auaricia corrupti, uidentes non uiderent. Etenim alio in loco rogati à Christo, quid legerent de magno mandato, responderunt incontanter: Diliges dominū deum tuum &c. & ille approbato illorum responso: Hoc fac, inquit, & uiues. Porrò Saducæis dictum est, Nō intelligentes scripturas. Iam altera defensio, quā aliorum nomine recenset Hieronymus, aliquanto etiam est durior, uidelicet memoria lapsos Euangelistas: sæpenumero dissentire uerbis ab Hebræo, nōnunquam & sensibus. Et hanc sententiam ita refert aliorum titulo, ut tamen non insectetur uelut impiam. Notauit hunc locum idem Hieronymus in libello ad Pammachium de optimo genere interpretandi, palàm ostendens Euangelistam non solum uerbis dissidere à prophetæ uerbis, uerumetiam sensum prorsus esse contrarium. Nam quod est in Hebræo: Paruulus es in milibus Iuda, & Septuaginta uerterunt: Modicus es ut sis in milibus Iuda, Euangelista dixit: Nequaq̃ minima es in milibus Iuda. Et tamen prophetæ sensum magis approbare uidetur Hieronymus, ostendens eum cōsentire cum uerbis diui Pauli: Elegit infirma mundi deus, ut confundat fortia. Atq; hunc locum ita claudit Hieronymus: Hæc replico, non ut Euangelistas arguam falsitatis, hoc quippe impiorū est, Celsi, Porphyrii, Iuliani, sed ut reprehensores meos arguam imperitiæ, & impetrem ab eis ueniam, ut concedant mihi in simplici epistola, quod in scripturis sanctis, uelint nolint, apostolis concessuri sunt. Hactenus Hieronymus. Certe Hieronymus nō id postulat sibi concedi, ut sensum reddat contrarium, sed ut aliis uerbis eandē efferat sententiā. At in Euangelista fatetur sensum prorsus esse pugnantem cum sensu prophetæ. Quod si conceditur Euangelistæ, multo magis

Pēsitata Hieronymi opinio.

An lapsi sint alicubi memoria Euangelistæ.

Excussa quædam Hieronymi.

ignoscendum sit Hieronymo. At falsitatis crimen abominatur in Euangelistis, τὸ μνημονικὸν ἁμάρτημα non item. Neq; enim continuo forte uacillet totius scripturæ sacræ autoritas, sicubi uarient, uel in uerbis, uel in sensu, modo summa constet earum rerum de quibus agitur, & unde cardo pendet nostræ salutis. Vt enim spiritus ille diuinus mentium apostolicarū moderator, passus est suos ignorare quædam, & labi, errareq; alicubi iudicio siue affectu, non solum nullo incommodo euangelij, sed hunc etiam ipsum errorem uertit in adiumentum nostræ fidei: ita fieri potuit, ut ita temperarit organum apostolicæ memoriæ, ut etiam si quid humano more fugisset, id non solum deroget fidei diuinæ scripturæ, uerum etiam fidem arroget, apud eos, qui alioqui de composito scriptum calumniari poterant.

Errarunt & apostoli, ut homines, at non in ijs, quæ ad salutē nostrā pertinebant.

Quod genus sit, si nomen pro nomine sit positum: id quod alicubi factum fatetur Hieronymus, aut si quid non suo narretur ordine, in quo sæpenumero torquentur ueteres interpretes. Et Hieronymus in præfatione commētariorum, quos scripsit in Matthæum, testatur Marcum ea quæ audiuit à Petro, iuxta fidem gestorū retulisse potius, quàm ordine. Spiritus ille cœlestis totum hoc salutis nostræ mysterium arcanis consilijs & abstrusis humano ingenio rationibus moderatus est. Neq; nostræ facultatis est, neq; Christianæ modestiæ, quibus modis suum negocium temperarit præscribere. Solus Christus dictus est ueritas, unus ille caruit omni errore. Adfuit spiritus diuinus & diuo Cypriano, ut est ꝓbabile, & tamen quædā illius reijciuntur ab orthodoxis: adfuit & Hieronymo, reijciūtur & huius nonnulla: adfuit Augustino, atq; ipse quædam sua recantauit. Prima quidem autoritas debetur apostolis & euangelistis: sed fieri potuit, ut Christus occulto nobis consilio, quiddam humanū in his quoq; residere uoluerit, perspiciens hoc ipsum ad humani generis restitutionem conducere. Poterat suos semel omni ignorātia, omni liberare errore, at iuxta Augustinum, & post acceptum spiritum sanctum deliquit Petrus, & ita deliquit, ut à Paulo meruerit acriter obiurgari. Dissensit à Barnaba Paulus, quod fieri nō potuit, nisi alterutro errante. Quod si prorsus existimemus labefactari scripturæ totius autoritatem, si uel leuissimus error usquam insit, certe plusq; probabile est, in omnibus exemplaribus, quibus nunc utitur ecclesia catholica, nullum esse tam emendatum, cui non uel casus, uel studium alicuius, mendi nōnihil asperserit. Iam si placet superior ratiocinatio, aut hoc planè negandum est, aut labascet uniuersa fides diuinæ scripturæ. Atq; hæc dixerim optime lector, nō quod huius sententiæ uelim uel autor esse, uel patronus, sed si qui forte sunt, qui putent huiusmodi nodos, quos aliquot nectit Hieronymus, explicari non posse, ne protinus sic interpretētur, ob unū aut alterum uerbulum, labefactandam totius scripturæ sacræ autoritatem, iniquiores erga sacros libros, quàm erga prophanos. Grauis autor est Suetonius, etiam si in uno, aut altero loco lapsus esse comperiatur. Quod suffugium si nō recipitur, equidem malo credere, uel apud Hebræos, uel apud nos locum esse deprauatum: aut si quid mutatum est, diuino consilio mutatum in melius: aut deniq; scripturam quidem esse syncerā, sed nostram imbecillitatem nō assequi mysterium. Illud repetam, si Hieronymo fuisset euangelium Matthæi scriptum Hebraice, hoc sanè loco testimoniū illius adduxisset.

Nodus explicatus, quē Hieronymus non explicuit.

Quanq; autē impudens uideri possit, si nos conemur explicare nodum, quem Hieronymus ipse non explicat, explicaturus haud dubie, si potuisset: tamen illud secum perpendat uelim lector pius ac diligens, num hac ratione possit ex his angustijs emergi, ut dicamus, subito in medio sermone personam cōmutatam, quod aliâs quoq; factum animaduertimus in sacris libris. Imaginemurq; ꝓphetæ uerba sic recitari, uel à pharisæis, uel ab Euangelista, ut de suo nonnihil admisceat, quod tamen haudquaq; aduersetur sensui prophetiæ. Siquidem cū propheta sentiret antea Bethlehem humilem, contemptamq; fuisse præ cæteris Iudæ ciuitatibus, tamen futurum, ut eiusmodi partu ædito, superet omnes felicitate, celebritateq;. Quod à propheta dictum erat, tacuit Euāgelista, quod sensit explicuit, non ad id tempus respiciens, quo hæc scripsit propheta, sed ad sua tempora, quibus ædito Iesu, desijt esse minima Bethlehem, ac maxima cœpit esse. Perinde quasi dixisset: Quod olim prædictum est à uate, fore ut ex omniū minima, fieres omniū maxima, id iam contigit. Adijciam & illud, quo lectori copiosiorem commentandi materiam suppeditem,

Hyperbole.

Haud scio an per hyperbolen dictum accipi possit: Nequaq; minima es in principibus Iuda. Vt quàm uehementer humilē intelligi uoluit, negaret uel minimā

esse

eſſe inter principes:perinde ac ſi extremæ notæ hominem,negemus eſſe in hominum nu mero. & quēadmodum,Paulus ſupra modum contempta,uocat ea quæ non ſunt. Subindicat & tale quiddam diuus Hieronymus Michææ locum enarrans: Et tantis,inquit,milibus comparata,uix paruus es uiculus. Hæc uiſum eſt in medium afferre,partim quo liberum ſit lectori ſequi,quod maxime probandum exiſtimarit,partim ut ex his aliquid forte ſuccurrat melius.ut ſolent alia ex aliis in mentē uenire ſtudioſis. Septuaginta uerterunt ad hunc modum: καὶ σὺ βηθλεὲμ οἶκος ἐυφραθὰ ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν ἰούδα. ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται, τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ ἰσραὴλ, id eſt, Et tu Bethlehē domus Ephratha,nequaquam minima es,ut ſis in milibus Iuda. Ex te mihi egredietur,ut ſit in principē Iſraël. etiamſi in Aldina æditione deeſt οἶκος,aut ὀυδαμῶς,ſi uera refert Hieronymus. Hebraica ueritas ſic habet, וְאַתָּה בֵּית־לֶחֶם אֶפְרָתָה צָעִיר לִהְיוֹת בְּאַלְפֵי יְהוּדָה מִמְּךָ לִי יֵצֵא לִהְיוֹת מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל, quod hunc in modū tranſtulit Hieronymus: Et tu Bethlehem Ephratha,paruulus es in milibus Iuda: Ex te mihi egredietur,qui ſit dominator in Iſrahel. Cæterum quod Latine dicitur paruulus,Hebræis צָעִיר non ſimpliciter paruulum ſignificat,ſed adoleſcentulum & iuuenculum. Vnde & in Pſalmo: Adoleſcentulus ſum ego,& contemptus. Pro adoleſcentulo eſt צָעִיר. Ad hæc notat Hieronymus eandē ciuitatulam Bethlehem,quæ ſita eſt in regione Ephratha,nunc uendicari ſorti Iudæ, nunc Simeonis, nunc Beniamin. Porrò Ephratha אֶפְרָתָה Hebræis ſonat furorē,ſiue καρποφόρον, id eſt, frugiferam,autore Hieronymo. Illa quoniā leuicula ſunt,ſatis eſt indicaſſe,quod,In principibus dixit,pro,in principes,& exiet,pro exibit. Item pro Dux eſſe ἡγούμενος,participiū eius uerbi,unde deductum eſt ἡγεμὼν,quod principem,ac ductorem ſignificat,ac modo uerterat,principem. Vnde forte melius uertiſſet: Exibit qui dux ſit populo meo.

Quæ poſſit accipi, Bethlehem non eſſe minimam.

Paruula quid proprie ſit Hebræis.

Qui regat populum meum.) ὅστις ποιμανεῖ, id eſt, Qui recturus eſt,ſiue reget futuri temporis,ſuffragantibus & Latinis exemplaribus uetuſtis, nominatim eo quod exhibuit Coletus. Id ſignificat non ſimpliciter regere,ſed paſcere,ut aliquoties tranſtulit,& regere quomodo paſtor gregem. Quanquam Græca uox non reſpondet Hebraicæ,quæ hoc loco dominatum magis ſignificat. Cæterum in pſalmo, Quare fremuerunt gentes: Reges eos in uirga, ποιμανεῖς,quod uerterunt Septuaginta,reſpondet Hebraicæ quæ eſt תְּרֹעֵם,de quo nonnihil annotauit & Hilarius pſalmum hunc enarrans.

Regere bifariam.

Interrogate diligenter.) ἀκριβῶς, id eſt,Exacte, quod abſolutam quandam ſignificat diligentiam. Inde uerbum ἀκριβόω,quo mox uſus eſt, ἠκρίβωσεν παρ' αὐτῶν,id eſt,Diligenter didicit ab illis. Id ſignificat accurate,exactaque cura quippiam agere, ubi quis omnibus neruis incumbit. Nec eſt,interrogate,ſed,exquirite,ſiue examinate,ἐξετάσατε. Quin & illud parum commode reddidit,Tempus ſtellæ quæ apparuit eis,τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος,quæ apparuiſſet,ſiue apparuerat. Nos quo dilucidior eſſet ſermo,uertimus hunc in modum: Quo tempore ſtella apparuiſſet. Nec additur apud Græcos,eis. Cæterū pronomen interpres addidit,quo dilucidior eſſet narratio.

Inuenerunt puerum.) Minutula ſunt & illa,quod Græce non παῖς eſt, ſed παιδίον diminutiuū,quaſi dicas,puellum: quēadmodum & ſuperius,Diligenter interrogate de puero, περὶ τοῦ παιδίου. At paulo ſuperius, Præcedebat eos, προῆγεν. Quod ita eſt præcedere quēpiam,ut ſit ceu dux uiæ. Præterea,Gaudio magno, χαρὰν μεγάλην, id eſt,Gaudium magnū Atticorū more dictum eſt,quod tamen Latine uertit interpres. Etiam ſi Terentius dixit: Solidum gaudere gaudium. Et Vergilius: Furere furorem. Item quod Intrantes domum, pro ingreſſi domum, ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν. Nam quod πεσόντες, id eſt, proſtrati,uertit procidentes, propè coactus fecit, & mollius eſt. Hæc & id genus minutula multa ſciens prætereo,ne lectori ſim faſtidio.

Et reſponſo accepto.) Dicat aliquis: Quid reſponſum eſt his, qui nihil interrogauerant? χρησμοὶ dicuntur oracula,quæ redduntur à numine aliquo,ſed petentibus aut conſulentibus. Vnde commodius uertiſſet oraculo moniti,ſiue oraculo accepto. Deinde,Ne redirent,Græce eſt,μὴ ἀνακάμψαι,id eſt,Ne reflecterēt,ſi libeat ſuperſtitioſe uertere. Verbum aptum,ac peculiare facientibus iter nauigio aut equis. Ac mox:

Reſponſum pro oraculo.

Apparuit in ſomnis.) φαίνεται κατ' ὄναρ, id eſt,apparet per ſomniū,uerbo præſentis temporis: quanquam interpres Latine ac probe uertit. Rurſus illud,Surge & accipe,ἐγερθεὶς παρά-

λαβε, id est, Experrectus adiunge tibi, siue assume comitem. Ac mox, ὁ δὲ ἐγερθεὶς, At ille experrectus siue excitatus. Quanquam ante iam admonuimus hanc uocem communem esse expergiscenti, surgenti, & reuiuiscenti.

Dissentio Septuaginta ab Hebraica ueritate. Ex Aegypto uocaui filium meum.) Ex hoc testimonio quod Matthæus adduxit ex Osee cap. undecimo, Iulianus ansam arripuit calumniãdi Christianos, quod Euangelista uiolente detorserit ad Christum, quod dictum sit de Israële, nimirũ sequutus æditionem Septuaginta, qui locum hunc transtulerunt in hunc modum, Quia paruulus Israël, & ego dilexi eũ, & ex Aegypto uocaui filios eius. Sicut uocaui eos, ita abierunt à facie mea. Ipsi Baalim immolabant, & sculptilibus adolebant incensum. Cæterũ iuxta fidem Hebraicam diuus Hieronymus ita transtulit: Quia puer Israël, & dilexi eum, & ex Aegypto uocaui filium meum. Vocauerunt eos, sic abierunt à facie eorum. Baalim immolabant, & simulacris sacrificabant. Hebræa, si quis forte requiret, habent ad hunc modũ, כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לִבְנִי ; קָרְאוּ לָהֶם כֵּן הָלְכוּ מִפְּנֵיהֶם לַבְּעָלִים יְזַבֵּחוּ וְלַפְּסִלִים יְקַטֵּרוּן. Verũ hisce de rebus, neque enim nos in præsentia hoc agimus, Hieronymus copiose differit, hunc enarrans locum: idemque propriũ super hac quæstione tractatum ædidit: nec præteriit locum hunc in libro ad Pammachium, de optimo genere interpretãdi. Idem indicat, posse uideri sumptum è libris Numerorũ, capite uigesimoquarto, dicente Balaam: Deus ex Aegypto uocauit eum gloria eius quasi gloria unicornis.

Et mittens.) καὶ ἀποστείλας, id est, Missis carnificibus, aut ministris, aut satellitibus.
ἐπιστέλλω, ἀποστέλλω, absolute. Neque enim alioqui recipit Latini sermonis consuetudo. Quanquam Græcis ἐπιστέλλειν dicitur absolute, qui mittit epistolam: & ἀποστέλλειν, qui mittit mandatum aut nuncium.

Et in omnibus finibus eius.) τοῖς ὁρίοις αὐτῆς. Eius, non refert Herodem, sed Bethlehem: id quod in Græcis indubitatum est. Eam ambiguitatem quo nos effugeremus, uertimus, In omnibus finibus Bethlehemiticis.

A bimatu & infra.) ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, id est, Omnes qui bimuli essent, aut minores. Nam διετὲς Græcis duorum annorum spatium est. Rursum, ἠκρίβωσε, quod supra uertit diligenter, Didicit, hic transtulit, Exquisierat.

Vox in Rama audita est.) Testimonium desumptum est ex Hieremiæ cap. trigesimo primo. Quanquam Euãgelista nec iuxta Hebræum retulit, nec iuxta Septuaginta æditionẽ. Quemadmodũ clare fatetur Hieronymus, prophetiam edifferens, ne quis mihi succenseat. Siquidem iuxta Septuaginta sic legimus: φωνὴ ἐμ ῥαμᾶ ἠκούσθη θρήνου, καὶ κλαυθμοῦ καὶ ὀδυρμοῦ, ῥαχὴλ ἀποκλαιομένη ἐπὶ τῶν υἱῶν αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤθελησε παρακληθῆναι, ὅτι οὐκ εἰσίν. Ad hunc quidem modum habet æditio Aldina, tametsi non omnino respondeat ad ea quæ refert Hieronymus: nisi quod suspicor in Latinorũ codicibus hæc pleraque fuisse deprauata. Siquidem hic quæ tribuũtur Septuaginta, magis congruunt cum his quæ Hieronymus uertit ex Hebraica ueritate, nisi forte hæc librariorum incuria confusa fuerunt: Vox in Rama audita est, lamentatio & fletus, & luctus, Rachel plorantis filios suos, & noluit conquiescere, quia non sunt. Iuxta Hebraicam ueritatem ita uertit Hieronymus: Vox in excelso audita est, lamentationis & fletus, & luctus, Rachel plorantis filios suos, & noluit consolari super filiis suis, quia nõ sunt. Hebraica sic habent, קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל־בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ. Hieronymus admonet hic Rachel positum nõ pro muliere, sed pro loco ipso, quod Rachel enixa Beniamin, sepulta fuerit iuxta Bethlehem. Itaque propter corpusculi hospitium locus nomen accepit sepultæ. Præterea Rama nõ esse uocabulum loci, quemadmodũ uidetur:
Rama quid Hebræis ex Hieronymo. Sed רָמָה, Rama Hebræis excelsum sonat, ut claram ac longe lateque sonantem, plorantis uocem intelligas. Proinde mirum est interpretem, quisquis fuit, Græcum: nam Matthæus Hebraice scripsisse creditur, reliquisse uocẽ Hebraicam רָמָה, nisi forte pro loci uocabulo transtulit. Nam est omnino huius nominis locus in tribu Assur, iuxta Gabaa.

Ploratus & ululatus.) Pro duobus quæ nos legimus, Græci codices habẽt tria, θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς, id est, Lamentatio, ac ploratus ac fletus. Ac totidem recenset
Amphibologia semper uitanda. Hieronymus, idque iuxta autoritatẽ Septuaginta, & Hebraicam ueritatẽ. Sunt autem nominandi casu posita, cum per genitiuũ uerterint & Septuaginta, & diuus Hieronymus. Cæterũ quod sequitur, Noluit consolari, uel amphibologiæ uitandæ gratia potius uertendum

dum

dum erat, Noluit cõſolationem admittere. Illud leuiculum, quod ἰδοὺ φαίνεται, id eſt, Ecce
apparet, uerterit, Ecce apparuit, mutato uerbi tẽpore. Cum præſentis abuſus aptus ſit rem
ceu iam geratur narranti. Nam de hoc ἐγερθεὶς παράλαβε ſuperius admonuimus. Rurſum
Audiens, ἀκούσας δὲ, pro, Cum audiſſet autẽ. id quod paſſim negligit interpres, nec id ta-
men perpetuo, ut intelligas ῥαθυμίαν fuiſſe potius, quàm iudiciũ aut inſcitiã. Illud recte
mutauit, Quod regnaret, ὅτι βασιλεύει: quod Græcus interpres Hebraice magis quàm Græce
dixit, Quod regnat. Cæterũ Herodes, hic Herodis filius, frater fuit Archelai, quo Lugdu- *Herodes*
nũ relegato per Tiberium Cæſarẽ, ſubſtitutus eſt in regnũ pater eius Herodis, à quo fuit *quis.*
irriſus Chriſtus. Iudæam hic pro parte regionis Iudaicæ poſitum admonuimus antea.

Timuit illò ire.) ἐκεῖ ἀπελθεῖν. Illò aduerbium eſt, etiamſi in uetuſtiſſimis codicibus ſcri-
ptum eſt Illuc. Nec eſt ire, ſed abire, ἀπελθεῖν.

Et admonitus.) χρηματισθεὶς δὲ κατ᾽ ὄναρ. Miras huius interpretis delicias, quod modo *χρησμὸς quid*
uerterat, Reſpõſo accepto, nũc transfert, Admonitus. Diuus Hieronymus putat χρησμὸν *proprie.*
dici, quoties deus per ſe reſpõdet. Nec eſt, Et reſponſo accepto, ſed, Sed accepto reſpõſo,
licet reclamãtibus exẽplaribus Latinis. Quanquam minutius hoc, uelut & illud, ἐλθὼν κατῴ-
κησεν, Profectus habitauit, ſiue, Venit & habitauit. Etiãſi in nõnullis codicibus eſt ἀπελθών.

Per prophetas, quoniã Nazaræus.) διὰ τῶν προφητῶν. Solitus citare nominatim auto-
rem prophetiæ, nũc in genere dixit, Per prophetas, quod נָזִיר Hebræis ſanctus ſiue con- *Nazaræus*
ſecratus dicitur iuxta Septuaginta. Et nõ uno in loco, ſed paſſim Chriſtus ſanctus dicit, *quid He-*
quãdo de illo ſcriptum eſt, Cum uenerit ſanctus ſanctorũ, ceſſabit unctio ueſtra. Symma- *bræis.*
chus ſeparatũ uertit. Alij floridum exponunt נֵצֶר. Nezer enim Hebræis flos uel germen,
ut Septuaginta uerterunt, dicitur: uerũ hoc per צ, illud per ז ſcribitur. Huc reſpiciẽtes ali-
qui, dum conantur hoc teſtimoniũ ad certum referre locũ, ſumptum putant ex Eſaiæ cap.
undecimo, וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה, Et egredietur uirga de radice
Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet. Porrò גֶּזַע, quod ſoli Septuaginta tranſtulerũt Radi- *גזע, truncus*
cem, Aquila Symmachus ac Theodocion uerterunt κορμόν, id eſt, Stirpem ſiue Truncũ. *eſt, non radix*
In hanc fermè ſententiã Hieronymus, qui locum hunc annotauit, & in libello ad Pamma- *Hebræis.*
chium de optimo genere interpretandi. Chryſoſtomus homilia in Matthæũ nona, exiſti-
mat hoc oraculũ adductum ex aliquo uoluminũ, quæ uel negligẽtia, uel impietate Iudæo-
rũ, uel temporũ, ac bellorũ iniuria, perierũt. Illud addã, ὅτι, id eſt, Quia. coniunctio hoc ſa-
nè loco fuerat omittẽda, niſi reddidiſſet hũc ad modũ, Quod Nazaræus uocandus eſſet.

EX CAPITE TERTIO.

POenitentiam agite.) μετανοεῖτε. Quod plerunque uertit, Pœnitentiam agite.
Opinor quod Pœnitete, ſiue Pœnitemini, parum Latinũ uideretur: quanquam
& ſic uertit alicubi. At noſtrũ uulgus putat eſſe Pœnitentiam agere, præſcri-
pta pœna quapiam luere cõmiſſa: quod apud Chriſtianos, qui publice pec-
caſſent, eiecti è conſortio, propalàm affligerẽtur. Eaque ſatisfactio ſiue pœna,
pœnitentia uocari cœpta. Qua quidem ex re, nõ mediocris error theologis quibuſdam,
qui quod Auguſtinus de pœnitentia, hoc eſt, publica ſatisfactione ſcripſit, ad animi dolo-
rem, quam contritionẽ uocant, detorquent. Alioqui μετάνοια dicta eſt à μετανοεῖν, hoc
eſt, à poſterius intelligendo: ubi quis lapſus, re peracta, tum demũ animaduertit erratum
ſuũ. Quæ iuxta prouerbium Homericum, prudentia ſtultorũ eſt, ut & μεταμέλεια: quum
ſocordes in re peragenda, ſero incipimus eſſe attenti, iam admoniti noſtris malis. Meo
iudicio cõmode uerti poterat, Reſipiſcite, ſiue Ad mẽtem redite. Siquidem reſipiſcit, cui *Reſipiſcere,*
uita ſuperior diſplicet. Cæterum, pœnitentiam agere, pro affici ducique pœnitudine, ut no- *pro pœniten-*
lim pronũciare barbarũ ac ſolœcum, ità non memini legere apud probos autores. Actus *tiam agere.*
pœnitentia, pro ductus pœnitudine, ſemel eſt apud Suetoniũ. Et apud Pliniũ in epiſto-
lis, pœnitentiæ pœnitentiã egit, reperitur, ſed addito caſu paterno. Sic enim dixiſſe uide-
tur, Pœnitentiã agere, pro pœnitere: quẽadmodũ dicimus, Vitam agere, pro uiuere. Cæ-
terũ non admodũ arriſit paraphraſis, Vitæ prioris pœnitentiã agite. aut, Delictorũ pœni-
tentiã agite. Et tamen erant homines pij iuxta ac eruditi, quibus circũitio magis placuit,
ne quis calũniaretur, ut nũc ſunt mores ac tempora, pœnitentiã ab euangelio profligatã.
Quanquam nõ protinus ideo profligatur ſalubris illa ſatisfactio, quæ comitatur reſipiſcentiã,

ac lachrymis, pijſq; officijs delet, & quodãmodo penſat delictum, ſi Græca uox, non à pœna, ut quibuſdam uidetur ducta pœnitentia, ſed à reſipiſcendo, mutatáq; ſententia deducitur. Nos igitur utrunq; uertimus, ut omnibus quantum licet gratificemur.

Appropinquabit enim.) ἤγγικεν. Dubiũ non eſt, quin errore librariorũ acciderit, quod perpetuo penè legatur futurũ pro præterito, in hoc ſanè uerbo, cum ſit appropinquauit. Atq; ita citat Chryſoſtomus homilia decimaquarta. Quanq; in huiuſmodi uerbis Græci nõnunq; abutuntur præterito uice præſentis. Mollius erat Inſtat, ſiue Adeſt, ſiue In propinquo eſt regnũ dei. Nam id eſt appropinquaſſe, in propinquo eſſe. Siquidem Iudæis adhuc in umbris & ceremonijs uerſantibus, aduentabat quidem, ſed eminus. Certe ap-

Appropinquabit, non recte.

propinquauit præteriti temporis ſcriptum reperi in uetuſtiſſimis exemplaribus Latinis in hoc conſentientibus, atq; etiam in excuſis pleriſq; caſtigatioribus. Subindicauit & Origenes uerbũ Appropinquauit, non ad tempus, ſed ad actum referri, homilia in Matthæũ prima. In uno Donatianico erat, appropinquat.

Vox clamantis.) Ipſe Ioannes Baptiſta, apud Ioannẽ Euangeliſtam teſtatur hoc de ſe dictum. Eſt autẽ apud Eſaiam capite quadrageſimo, conſentiente Hebraica ueritate, cum æditione Septuaginta: niſi quod Septuaginta nõ repetũt, In ſolitudine. Græca ſic habẽt: φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ θεοῦ ἡμῶν. Hebraica ſic habẽt: קול קורא במדבר פנו דרך יהוה ישרו בערבה מסלה לאלהינו Porrò quod apud prophetam eſt, Dei noſtri, Euangeliſta ſenſum reddens, non uerba, poſuit Eius. Cæterũ Parate, Græce eſt, ἑτοιμάσατε, hoc eſt, Promptam, paratam, & expeditã reddite. Hebraica uox פנו proprietatem habet, ut ſignificet uiam apertam, & oculis intuentium conſpicuam facere, à uerbo פנה, quod eſt Reſpexit. Obſtant enim affectus mundani, quo minus homines uideant Chriſtum aduenientem: quibus ſublatis, iam ceu præparata uia domini, conſpicitur adueniens ſalus.

Habebat ueſtimentum de pilis.) ἔνδυμα αὐτοῦ, id eſt, Indumentũ ſuum, & è pilis magis quàm de pilis: deinde cameli, non camelorũ. Quanq; hæc non magnopere faciunt ad ſententiam: tamẽ quo ſcripturæ ſeruaretur integritas, non ab re putauimus admonere. Et Zonam Græce dixit, pro cingulo: tametſi zonæ uocabulum Latinis receptum ſcio.

Eſca autem.) τροφὴ, id eſt, Cibus, ſiue alimonia, à τρέφω, Nutrio. Cogor hoc loco deſiderare prudentiã in nõnullis ſcriptoribus, quorũ de numero eſt Nicolaus Perottus, qui nolunt locuſtas hoc loco animal eſſe, ſed fruticem neſcio quẽ, aut ſurculum delicatum, & ceu rem uehemẽter impiã execrantur, ſi Ioannes uir tantus, tam uili cibo paſtus dicatur. Atq; hic deũ immortalẽ, quàm inſulſe rhetoricatur Calepinus, rogans cur amicus dei non eadẽ opera muſcas ederit, & cætera portenta, quibus deus afflixit inimicos ſuos Aegyptios.

Notatus Perottus & Calepinus.

Primũ conſtat, nõ Parthos ſolum, ſed & alias nationes locuſtarũ eſu uictitaſſe. Siquidem Plinius libro undecimo, cap. uigeſimonono, teſtatᷣ hoc iſtis tam abominãdũ animal Parthis in delicijs etiã fuiſſe. Idẽ libro ſexto, cap. trigeſimo, refert quoſdã Aethiopiæ populos non alio cibo uiuere, quàm locuſtarũ, quas in hunc uſum fumo ſaléq; durarent. Nec id negat Perottus, tantũ uilitate cibi offenditur. Atqui hoc ipſum Euangeliſta retulit in laudẽ Ioannis, quod uili parabiliq; cibo uixerit: nõ quod affectarit Ioãnes eum cibum, quẽ, opinor, cum apud Herodẽ ageret, quibuſlibet cibis uſum fuiſſe, ſed quod eremus hunc cibũ & hunc ueſtitum ultro ſuppeditaret. Deniq; quos cibi uilitas offendit, cur ijdẽ non offendunᷣ pilis camelorũ, & cingulo coriaceo? Quaſi uero magis cõuenerit, ut præco pauperis Chriſti, & ad crucẽ deſtinati, placentis & Atticis bellarijs ſaginaretur, & ſericis ac mileſijs ornaretᷣ ueſtibus. Verũ hæc nõ minus ethnice dicta ſunt, q̃ Platina crimẽ Gregorij põtificis Ro. huius nominis primi deprecaᷣ, cuius cauſam ſic agit: quaſi ille prorſus uir impius ſit futurus, ac nõ ignoſcendi facinoris autor, ſi conſtet ſaxa ſtatuarũ ab eo ſubmota fuiſſe.

Locuſtæ quid.

Notatus Platina.

Et omnis regio circa Iordanem.) καὶ πᾶσα ἡ περίχωρος τοῦ ἰορδάνου, id eſt, Et omnis regio undiq; finitima Iordani. Omitto leuicula illa, quod ἰδὼν uertit Videns, pro, Cum uidiſſet. Quod πολλοὺς τῶν φαρισαίων, id eſt, Multos Phariſæorũ, Græce magis quàm Latine dixerit, pro Multos è phariſæis, ſiue Multos phariſæos.

Progenies uiperarũ.) γεννήματα τῶν ἐχιδνῶν. Idem eſt, quod aliâs uertit, Genimina uiperarũ, ſed parum Latine. Nam progenies dicĩtur ab alio progeniti: atq; idem ſonat Græca uox,

cā uox. Poterat dicere, filios, siue germina. Nam genimen haud arbitror usquā comperiri apud probatos autores. Nā geno pro gigno, quo usus est Varro & Lucretius, sed in poemate, uerbū est absoletius, quàm ut hodie quisquam uti uelit. Atque ut hoc utcunque reperit, ita genimen nusquam est inuenire. Ego sanè quod ad me pertinet, uellē inueniri, ac receptū esse.

Quis demōstrauit uos.) In uetustis & emēdatioribus codicibus scriptū est, Vobis, nō Vos, ὑπέδειξεν ὑμῖν, & magis Subindicauit, siue submonstrauit, quàm demonstrauit: quasi dicas, clanculū indicauit & admonuit, ut fugeretis imminēs periculū. Nā quod ἀπὸ μελλούσης ὀργῆς, id est, A futura ira, uertit A uentura ira, recte mutauit: nisi quod apertius erat, Ab ira quæ futura est, ut certā intelligas iram iam instantē. Certe Futura legit in aureo codice.

Fructum dignū pœnitentiæ.) καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, id est, Fructus dignos pœnitentia. Quanquam ambiguū est, utrum genitiuus pœnitentiæ, pertineat ad nomē fructus, an ad dignos, quod raro iungitur apud Latinos paterno casui. Et ita positū est, ut magis uideatur referendū ad proximā uocem dignos, ut sit sensus, Si uere uos pœnitet, ut præ uobis fertis, sic uiuite, ut appareat uos resipuisse, & ex animo pristinæ uitæ pœnitētia teneri. In eum fermè sensum Chrysostomus enarrat. Nos uertimus: Facite fructus qui deceant pœnitentiā, quo uitaremus amphibologiam, uel sensum potius absurdum. Nam fructus digni pœnitentia sunt, quorū merito aliquem pœnitet. Nec mihi displicet ut Dignos accipiatur absolute pro legitimos & idoneos, quomodo nō infrequēter usurpatur apud Græcos, apud Latinos quoque nōnunquam. *Dignus cui casui adiūgatur.*

Et ne uelitis dicere.) καὶ μὴ δόξητε λέγειν, id est, Ne uideamini dicere: ut sit sensus, Ne sic uiuatis, ut uideamini totam fiduciam pietatis collocasse in affinitate patrum. Quanquam potest & sic accipi, Ne sitis in hac opinione, ut dicatis uos esse filios Abrahæ: tanquam id sufficiat ad iusticiam, è sanctis esse prognatos. Et mox, μὴ δόξητε

Quoniā potens est) ὅτι aut omittendū erat, aut uertendū in qd', nō in quoniā, aut quia.

Filios Abrahæ) τέκνα τῷ ἀβραάμ. Articulus Græcus indicat Abrahæ, datiui casus esse, non paterni. Quasi dicat, Abrahæ non defuturos filios, etiam si illi non sint nati.

Iam enim securis.) ἤδη γὰρ καὶ ἡ ἀξίνη, id est, Iam enim & securis. Nec est ociosa cōiunctio: indicat enim cum epitasi proximum instare periculum. Siquidem quamdiu spes est remedij, stercoratione, aut putatione subuenitur arborum uitijs. Cæterum ultimæ desperationis indiciū est, quoties securis admouetur radici. Diuus Hieronymus citat subinde ad radices, non ad radicem, licet reclamantibus Græcorum exemplaribus.

Excidetur & in ignem mittetur.) Vtrū que uerbum Græcis præsentis temporis est. Exciditur, & mittitur, ἐκκόπτεται, καὶ βάλλεται. Primum, ut sententia sit generalis: deinde, quod abusus temporis magis facit ad emphasim periculi proxime imminentis: uelut admota radicibus securi, iamiam futurum sit, ut funditus excidatur arbor. Atque ita legisse Cyprianum, conijcere licet ex ipsius uerbis, quæ scribit in expositione orationis dominicæ. Nam cum omnis, inquit, arbor non faciens fructum, excidatur, & in ignem mittatur, utique & sermo &c. Alioqui dicturus erat: Cum omnis arbor sit excidenda, & in ignem mittenda. Illud leuius, quod εἰς μετάνοιαν, uertit In pœnitentiam, pro Ad pœnitentiam. *Exciditur, mittitur.*

Qui autem post me uenturus est.) ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, Qui uenit, præsentis temporis, aut Qui uenturus est. Est enim hoc participium, quemadmodum & illius uerbum anceps, ut intelligas uel ætate iuniorem Christum, uel successurum in munus prædicandi. Illud minutulum,

Non sum dignus.) οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς, id est, Nō sum idoneus. Et fortior ad uires refertur, non ad animi magnitudinē, ἰσχυρότερος, id est, Valentior, siue plus potens quàm ego. Et ὑποδήματα soleas sonat, magis quàm calceamēta: hinc dicta Græcis, quod pedibus subligētur.

In spiritu sancto.) Quod in nostris additum est, Et igni, in nōnullis Græcorum exemplaribus erasum est, fortassis odio quorundam hæreticorū. Certe Hieronymus legit, In spiritu & igni: atque item Hilarius, cumque his Cyprianus: & in nōnullis Græcorū codicibus additū conspicit. Atqui Chrysostomus homilia in Matthæū undecima, legit & interpretatur, In spiritu & igni. Porrò ne quis in nostris codicibus arbitret casu additū, sic legit & interpretat Hieronym⁹. Tametsi In præpositio, iuxta idioma Hebræi sermonis addita est. *In spiritu & igni baptism⁹.*

Cuius uentilabrum.) πτύον Græcis instrumentum quo grana repurgātur à paleis. Au-

gustinus edisserens psalmum nonagesimum secundum, legit palam pro uentilabro, quod idem pala quoq; fieri consueuerit.

Triticum in horreum suum.) τὸ σῖτον αὐτοῦ, id est, Triticum suū: ut Suum pertineat ad triticum, non ad horreum. Atq; ita scriptum est, non solum in omnibus Græcis exemplaribus, uerumetiam emendatis, ac uetustis Latinorum codicibus nō solum calamo descriptis, uerumetiam formulis excusis. Deinde, paleam est, non paleas. τὸ δὲ ἄχυρον, licet reclamantibus nostris exemplaribus. Verum hoc nihil ad sensum.

Debeo, pro opus habeo. A te debeo baptizari.) Nō est Debeo, sed χρείαν ἔχω, id est, Opus habeo ut abs te baptizer. Porrò uerbo baptizandi, tametsi Græco, tamen quoniam res ipsa noua eo ad nos permanauit, placuit constanter uti. Quanq; Cyprianus in epistola ad Cæcilium ausus est ita legere: Docete omnes gentes, tingētes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti.

Sine modo.) ἄφες ἄρτι. Quod hic uertit, Sine, mox transfert, Dimisit, cum utrobiq; sit idem uerbum. Quanq; non est idem, sinere, & dimittere. Rogo, quis est hic lusus in literis diuinis? Aut dicendum erat, Omitte nunc, ut intelligas id, quod est consentaneum, Ioannem iniecta manu, conatum uetare Iesum. Ac mox, Tunc omisit illum. aut, Sine nūc, & tunc sinit illum. Nam ἀφίησιν, præsentis temporis est, non præteriti.

Baptizatus autē Iesus.) Iesus in aureo codice nō addebatur, nec in uno Donatianico. Siquidem quū essemus proxime Brugis, qua non alia ciuitas hodie florentior, aut bonorum ingeniorū feracior, in omniū celeberrimo congressu, quū aliorum principū innumerabiliū, tum præcipue Caroli Cæsaris semper Augusti, & Thomæ cardinalis Eboracensis, scrutati sumus bibliothecam uetustissimi collegij, uulgo dicti, sancti Donatiani: quod hodieq; ueteris eruditionis ac disciplinæ non pauca tenet uestigia. Ibi repperimus euangeliorum codices complures, quorū aliquot inscriptione etiā testabantur se descriptos ante annos octingentos. Vnū, in quo testamentum nouū totum habebatur: unum omniū uetustissimū, & usu tritissimū, sed mutilum & accisum: in quo nihil erat noui testamēti, præter epistolam Pauli ad Romanos, epistolas Iacobi, Petri, Ioannis, & Iudæ. Horum nobis copia facta est, per omni uirtutum genere præcellentē Marcum Laurinū, eius collegij decanum. Habebat ea bibliotheca complures alios libros antiquitatis uenerandæ, quæ neglectu quorūdam perierunt, ut nunc fermè sunt sacerdotū mores, magis incumbere patinis quàm paginis, & potiorē habere curam nummorū quàm uoluminū. Hoc te nescire nolui lector, quod horū codicum testimonio sum frequēter usurus in hoc opere. Et ἰησοῦς quod hic est apud Græcos, in plerisq; Latinis codicibus non additur.

Sicut colūba. Sicut columbā.) ὡσεὶ περιστεράν. Obscurius reddidit interpres. Videtur em̄ dicere, more columbæ descendisse spiritū sanctum, cum sentiat eum specie columbæ descendisse.

Et uenientē super se.) Ex Græco sermone non liquet utri sint aperti cœli, Christo, an Ioanni, tum uter uiderit columbam descendentē. Atq; ex Euangelistæ uerbis magis uidetur ad Christū referri, quàm ad Ioannē, nisi quod sequitur, ἐπ' αὐτόν, quod interpres uertere debuisset, Super eum, siue Super ipsum. Alioqui si Super se sentiendū erat, dixisset, ἐφ' αὑτόν. Ad hæc, non referebat ut Christus hæc uideret, quæ fiebant propter Iudæos, quo euidenti signo intelligerent eum esse Messiam, nō Ioannem, ad quē alioqui uox patris missa

Marcus Matthæi abbreuiator, autore Augustino. uideri poterat, nisi columba palàm designasset Iesum. At Marcus, qui Matthæū redegit in cōpendium, aliquanto etiā obscurius facit: & nisi res ipsa loqueretur, & obstarent hæc duo uerba, ἐπ' αὐτόν, prorsus intelligeremus Christū uidisse, nō Ioannem. Lucas ita recenset, ut quis uiderit, non aperiat. Solus Ioannes palàm explicat, Ioannē Baptistam uidisse.

In quo mihi complacui.) ἐν ᾧ εὐδόκησα. Verbum est peculiare diuinis literis, quo propensum animū, ac præcipuū quendam affectum significant. Perinde sonat quasi dicas, In quo bonam de meipso habeo opinionem. &, ut ita loquar, Ipse mihi placeo: siue, In quo mihi complacitum est. Augustinus sermone sexagesimotertio legit, In quo bene sensi, sequutus Cyprianū suum, qui itidē legit libro aduersus Iudæos primo, cap. decimo. Nam εὐδοκεῖν id Græcis sonat. Cæterū illud Dilectus, quod mox præcesserat, ἀγαπητὸς est Græcis, quod plerunq; uertere solet, Charissimus. Est enim nomen, nō participiū, & omnino plus quiddam indicat, quàm dilectus. Atqui si usquam erat charissimus dicendū, hic certe dicendū fuerat, cum de filio Christo loquatur. Et ita citat aliquoties Hieronymus.

Ex capite

EX CAPITE QVARTO.

TVnc ductus.) ἀνήχθη, id eſt, Subductus, ſiue ſublatus, uelut è medio abductus. Nec enim protinus cœpit prædicare, ſed abdidit ſeſe dies aliquot. Porrò quod ſimpliciter dixit, à ſpiritu, ſolitus addere ſanctũ, palàm eſt eum loqui de ſpiritu, cuius modo meminerat, & ob id addidit articulum, ὑπὸ τοῦ πνεύματος. Nã quoties is accedit, ferè de ſpiritu ſancto ſentiendũ eſſe docet Didymus in opere de ſpiritu ſancto. Etiamſi πνεῦμα pro quocũq; ſpiritu, nõnunq; & pro mentis impetu uſurpetur: cũ πνοὴ nõ aliter q̃ pro flatu poſitũ reperiatur in arcanis literis, ſubnotãte Auguſtino libro de ciuitate dei decimotertio. Rurſum diaboli nomẽ ubiq; reliquit interpres, & in Paulinis epiſtolis aliquoties, ubi nõ ſpiritũ impiũ, ſed ſimpliciter delatorẽ aut calũniatorẽ ſignificat. Id eñ Græcis ſonat διάβολος, à uerbo διαβάλλειν, quod eſt deferre, traducere, ſiue infamẽ reddere. Cæterũ quod in Hilario pro à diabolo legit̃, à zabulo, fortaſſis errori librariorũ eſt aſſcribendũ. Tametſi eadẽ uox & aliàs apud hũc legit̃. Nec tamẽ apud hunc ſolum, uerũ undecunq; hoc inoleuit. Certe conſtat ab Euangeliſtis diabolũ appellari, nõ zabulum. Ad hæc qđ hic uertit poſtea, ὕστερον, ſæpe uertit nouiſſime, uerti poterat, Tandẽ eſurijt, ſiue, deniq; eſurijt, ut intelligas eum tum demũ ſenſiſſe famẽ.

πνεῦμα, πνοὴ, quid differant.

Zabulus, pro diabolo.

Accedẽs tentator.) ὁ πειράζων, id eſt, Is qui tentat. Ad eundẽ modũ Paulus apoſtolus, μή πως ἐπείρασεν ὑμᾶς ὁ πειράζων, id eſt, Ne quo modo tentaſſet uos, ille qui tẽtat, hoc eſt, ille q̃ ſolitus eſt tẽtare. Quãq; nomẽ uideri poterat πειράζων, ueluti εἴρων, p diſſimulatore.

Nõ in ſolo pane.) Teſtimoniũ eſt Deut. cap. octauo, quod ad uerbũ penè retulit Chriſtus. Vt oſtenderet tibi, quod nõ in ſolo pane uiuat homo, ſed in omni uerbo, quod egreditur de ore domini. Cæterũ tã Græce q̃ Hebraice, uiuet eſt futuri tẽporis, ζήσεται, יִחְיֶה.

Tunc aſſumpſit.) παραλαμβάνει, id eſt, Aſſumit, hoc eſt, comitem abducit. Ac rurſum paulo inferius, παραλαμβάνει eſt præſentis temporis. Cæterum pinnaculum, πτερύγιον eſt, diminutiuum ab ala, quod in alarum morem motetur.

Angelis ſuis mãdauit.) ἐντελεῖται, id eſt, Mandabit, futuri temporis. Atq; ita ſcriptũ comperi in exemplari Corſendoncenſi, cõſentientibus tribus Donatianicis. Similiter & apud Hebræos, יְצַוֶּה. Atq; ita legitur in pſalmo nonageſimo, unde locus hic deſumptus eſt, כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ׃ עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ. conſentiẽtibus & Septuaginta: ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ. Calũniatur autẽ Hieronymus hoc in loco calumniatorẽ, quod perperã citarit ſcripturæ teſtimoniũ, decerpens quod erat cõmodũ, & prætermittens qđ offendebat. Omiſit eñ illud, Vt cuſtodiãt te in omnibꝰ uijs tuis. Deinde tacuit quod ibidẽ ſequit̃, Super aſpidẽ & baſiliſcũ ambulabis. Poſtremo qđ de quouis uiro bono dictũ eſt, id detorſit ad Chriſtũ, cũ ei totus pſalmus nõ queat accõmodari. Verũ opinor diabolũ nõ ob hoc uocandũ in ius, qđ inerudite citarit ſcripturã, ſed qđ malicioſe & impie. Ad hæc, μή ποτε, qđ ſuo more uertit, Ne forte: rectius erat, Ne quãdo.

Vetuſtũ exẽplar Corſendoncenſe.

Dixit illi Ieſus rurſum.) πάλιν ita poſitũ eſt, ut utrouis referri poſſit, Dixit rurſum aut, Rurſum ſcriptum eſt. Deinde uox ea nõnunq; ſonat iterationem, non nunq; contrarietatem. Si ad, dixit, referatur, iterationem ſignificat: nam ſemel ante reſponderat. Si ad ſequens uerbum, contrarietatẽ, quaſi dicas, è diuerſo ſcriptum eſt, ut opponat ſcripturam illius ſcripturæ. At mox haud dubie ſignificat iteratione, πάλιν παραλαμβάνει.

πάλιν Græcis bifariam accipitur.

Non tentabis.) Locus eſt Deuteronomij capite ſexto. Apud Hebræos pluratiuo numero legitur, לֹא תְנַסּוּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה, Ne tentetis dominum deum ueſtrum, ſecundum quod tentaſtis in loco tentationis. Et hic Chriſtus tantũ decerpit, quantum erat commodum. Reliquit enim quod ſequitur: Sicut tentaſti eum in loco tentationis, quod ea pars non competebat, niſi in populum Iſraëliticum.

Si cadens.) ἐὰν πεσών, id eſt, Si proſtratus, ſiue pronus, Qui geſtus eſt adorantis. Eodem uerbo uſus eſt de Magis.

Vade ſatana.) Quid eſt uade? Num eum aliquò mittit Chriſtus, ut dicat uade? Græce eſt, ὕπαγε, id eſt, Abi, ſiue diſcede. Et additũ eſt in Græcorũ codicibus uulgatis, ὀπίσω μου σατανᾶ, id eſt, Poſt me ſatanas. At perperã ſiquidem Origeni credimus. Is eñ annotat hanc differentiã homilia prima, Petro dictum eſſe, uade poſt me, ſatanæ tantum dictum, abi: quod prius illud competat in diſcipulum, iuxta illud: Venite poſt me, faciam uos fieri

Vade, & uade poſt me.

piſcatores

piscatores hominū. Posterius conueniat in eum, qui tantū reijciendus esset, non etiam ad morē gerendū inuitandus. Nec addit hæc uerba, Post me, Chrysostomus hunc enarrans locū homilia xiij. Contra apud Theophylactū addūtur. Proinde nostris exēplaribus hac in parte assentiendū puto, quod conijciam eas uoces ex altero Matthæi loco huc additas à scriptore memori scioloq;, quod locis aliquot factum ostendemus. Augustinus enarrās psalmū nonū, legit: Redi retro satana. Atq; ita legitur non solum in plerisq; codicibus per typographos excusis, uerūetiā in uetustissimo codice ex bibliotheca Paulina apud Londinū, sed dissentiente exemplari Corsendoncensi. Apparet Retro positū pro ὀπίσω μου, sed
Satan Hebræis quid. mihi, ut dixi, probatur Origenis annotatio, præsertim cū uideam Ambrosium aliquoties hoc citato loco, suffragari. Porrò שָׂטָן Hebræis sonat, aduersarium, & qui obsistit, atq; obturbat. At qui à tergo est, non obsistit. Proinde Petro, quia iam præire domino conabat̃, increpans ne subiret mortē, dictum est, Sequere me, discipulum agens, nō aduersarium.

Dominum deum tuum.) Locus est Deuteronomij capite sexto. Nisi quod illic pro Adorabis scriptum est, Timebis, in æditione uulgata. Apud Hebræos ita legimus: אֶת יהוה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד. Cæterum qui adorat, is reueretur ac timet quem adorat. Præterea quod additum est Soli, μόνῳ, Hebræus expressit per articulum, אֶת. אֶת יהוה, id est, Ipsum dominū. וְאֹתוֹ, Et illi ipsi seruies. ut intelligamus nullū præterea adorandum, ac nulli præterea seruiendum. Cæterū quæ de λατρεία Laurentius disserit aduersus theologos, qui uolet ab ipso petat: nos breuitati studemus.

Laurētius aduersus theologos de latria.

Tunc reliquit.) ἀφίησιν, id est, Relinquit, præsentis temporis. Idem uerbum quod superius uertit, Dimisit, homo nimirum copiosus.

In ciuitate Capharnaum.) εἰς καπερναούμ. Ita scriptū conspicimus in aureo codice, cōsentientibus aliquot Donatianicis. Ciuitatem interpres Latinus addidit de suo. At id magis factum oportebat in Nazareth, ob Græcum articulum appositum, τὴν ναζαρέθ.

Via maris.) Græcis accusandi casus est, ὁδὸν θαλάσσης, id est, Viam maris. Theophy-
Præpositio Græca subaudita. lactus Græcus interpres subaudiendā putat præpositionē κατὰ, aut παρὰ, hoc est, Iuxta uiam maris. Nam hic mare uocat lacum Genezareth, in cuius litore sitæ sint Capernaum, Tyberias, Bethsaida, & Chorozaim.

Galilæa gentium.) τῶν ἐθνῶν. Expressius erat, ἡ τῶν ἐθνῶν, articulo apposito. Sunt enim duæ Galilææ, altera cognomento gentium, in sorte Tribus Neptalim, finitima Tyrijs, in qua Solomon uiginti ciuitates donauit Chiram regi Tyriorum. Altera est in tribu Zabulon è regione Tyberiadis ac stagni Genezareth, autore Hieronymo.

In regione umbræ mortis.) Græci secus legunt, ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, id est, In regione & umbra mortis. Etiamsi iuxta Hebraicam ueritatem ita uertit Hieronymus, Habitantibus in regione umbræ mortis. Et Hebræis unica dictio est צַל־מָוֶת, composita ex umbra & morte, ut intelligas altissimā caliginē, qualis est apud inferos. Illud annotandū,
Sedere pro habitare. Sedes pro habitatiōe. Habitantibus mutatū esse in Sedētibus, etiam si sedes habitacula dicūtur. Alioqui qui sedent, ijdē qui modo ambulare dicebant̃. Quanq; etiā pro illo Ambulabat, positū est, καθήμενος, sedēs, quēadmodū habebat unus codex Donatiani. Vnde liquet seu Matthæū, seu huius interpretē, sententiā reddere uoluisse, potius q̄ annumerare uerba ꝓphetæ. Hieronymus enarrās hunc locū apud Esaiā, testatur à Matthæo iuxta Hebraicā ueritatē citari, etiamsi uerbis nōnullis præteritis. Omittit eīm Euangelista: Primo tempore alleuiata est, & nouissimo aggrauata est. Quod tamen mire dissidet apud Septuaginta. Siquidē pro eo qđ Hieronymus uertit ex Hebraica ueritate, Primo tēpore alleuiata est terra, Septuaginta uerterunt, τοῦτο πρῶτον ταχὺ πίε, ταχὺ ποίει, id est, Hoc primū bibe, uelociter fac. Nec hāc interpretationē, quæ nihil habet affine cū Hebræis, reijcit aut insectat̃ Hieronymus.

Pœnitentiam agite.) μετανοεῖτε, Resipiscite. De quo superius dictum est. Et ἤγγικεν, Appropinquauit, siue instat & adest, aut in propinquo est.

Ambulans autem Iesus.) Iesus nō erat in aureo codice. Quanq; arbitror & apud Græcos hæc nonnunq; addi, ob sermonis consequentiam, præsertim si quando decerpta recitentur è codicibus Euangelicis.

Mittentes rete.) βάλλοντας ἀμφίβληστρον. Est retis genus, quemadmodum & sagena, hinc dictum, quod undiq; complectatur. Nam rete Græcis, δίκτυον est.

Vos

Vos fieri piſcatores.) Fieri,redundat.Græce eſt,Faciã uos piſcatores. Porrò piſcatores hominũ,mollius eſt apud Græcos, ἁλιεῖς ἀνθρώπων. Nã piſcator à piſcibus dictus eſt. ἁλιεὺς à mari,quaſi iuxta Gallorũ linguã dicas,marinatores,qđ in mari uenent. Quanq̃ hoc minutulũ uelut & illud aliquanto poſt, Relictis retibus & patre,Græci addũt,ſuo,αὐτῶν.

Et ſanans omnem languorem.) θεραπεύων.Quod ſæpe uertit,curans:& omnino θεραπεύειν eſt mederi pharmacis. Vnde Galenus opus ſuum de morborũ remedijs, θεραπευτικὴν appellat. Proinde miror Euangeliſtæ interpretẽ hoc uerbo abuſum,quod magis uidebatur fugiendum. Quanq̃ eodem uerbo abuſus eſt Marcus capite primo: καὶ ἐθεράπευσε πολλούς. Item Lucas capite quarto: ἐθεράπευσεν αὐτούς. Eadẽ ratio in uerbo Latino curare,quæ in Græco. Hoc loco fugit interpres Latinus,ac uertit ſanans pro θεραπεύων. Cæterũ in Marco ac Luca non uitauit. Non enim ſtatim ſanantur qui curantur:& multi ſanantur non curati. Deinde νόσον,quod planè morbũ ſignificat,hic plerunq̃ uertit languorem. Rurſum μαλακίαν, quod ad uerbum ſonat molliciem,nõ male uertit,infirmitatem,rectius tamen uerſurus,languorẽ. Eſt enim languor,leuis ac lentus morbus,qui non affigit quidem lecto,ſed tamen facit,quo minus firma ſimus ualetudine. Deniq̃ fortaſſe melius erat,Quemuis morbum,quàm omnem. Neq̃ enim ſanauit omnes ægrotos,ſed quẽuis morbum:quoſdam enim morbos medici putãt immedicabiles. Niſi quod omnis pro quiuis abutuntur nonnulli Latinorum.

Apoſtoli non ſanabãt pharmacis.

Abijt opinio.) ἀπῆλθεν ἡ ἀκοὴ, id eſt, Abijt auditus,ut uerbũ uerbo reddam. Nec inficior opinionem inueniri pro fama:uerum nõ omnia quouis loco quadrant. Nos uertere maluimus,Dimanauit fama eius,uel ob hoc,quo uitaremus amphibologiam.

Opinio pro fama.

Tormentis comprehenſos.) βασάνοις συνεχομένους, id eſt, Qui cruciatibus ſiue torminibus coarctabantur,ſiue contrahebantur. A morbis ſeparauit tormina, quorum uiolentia corpus omne contrahitur. Torminibus ego malim,ob uitandam amphibologiam: ſunt enim & quæſtionum tormenta.

Tormina & tormenta.

Qui dæmonia habebant.) δαιμονιζομένους. Vnica uox eſt,qui à dæmonibus agebãtur. Simile eſt quod ſequit̃, σεληνιαζομένους, quod interpres uertit,Lunaticos:quod certis interuallis furor illos repeteret. Diuus Hieronymus negat hos uere affectos fuiſſe ui ſyderis Lunæ,cũ eſſent dæmoniaci,ſed arte dæmonũ factũ,quo creaturã dei infamarẽt. Arbitror ob id lunaticos dictos,qđ furor nõ eſſet perpetuus,ſed certis recurreret interuallis.

Lunatici qui.

De trans Iordanẽ.) καὶ πέραν Ἰορδάνου, Trans Iordanem. Interpres addidit,De. Reperiuntur eñ huiuſmodi ſic poſita,ut motũ à loco ſignificent. Vt Quintilianus: Salutẽ publicã trans mare petendã,id eſt, E tranſmarinis regionibus. Et peregre redijt,id eſt,ex peregrinatione. Et, foris acceſſit,id eſt,aliũde. Nã, De ſub pede,de poſt fœtantes,orationes ſunt inauditæ Latinis. Poterat explicare periphraſi,à regionibus ultra Iordanem ſitis.

EX CAPITE QVINTO.

VIdens autẽ Ieſus.) Ieſus,hoc loco nõ additur,nec in Græcis, nec in uetuſtis Latinorũ codicibus. ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, id eſt,Cum uidiſſet autẽ turbas.

Beati pauperes ſpiritu.) Video theologorum uulgus id interpretari de tenuitate facultatum,cum potius referendum ſit ad animi celſitudinẽ ac ferocitatem. Si quidem Græci μέγα πνεῖν dicunt elato eſſe animo, ac præferoci,cuiuſmodi ferè ſunt principes, aut qui regnũ ambiunt. Atq̃ hic eſt fermè malorum omniũ fons. Ad hunc ſenſum facit & id,quod annectitur,Quoniam ipſorũ eſt regnũ cœlorũ. Porrò pauperes ſpiritu dixit,quod diuitum familiaris ſit ferocitas. Certe diuus Auguſtinus palàm in hanc ſententiam interpretatur,cõmentariorum,quos in hunc domini ſermonem ædidit libro primo,ac rurſum enarrans pſalmum ſeptuageſimũtertium. Neq̃ diſſentit Hieronymus,ita ſcribens: Adiunxit ſpiritu,ut humilitatem intelligeres,non penuriam. Itidem interpretatur & Chryſoſtomus homilia in Matthæum decimaquinta.

Pauperes ſpiritu qui Chriſto dicti.

Beati qui lugent.) In Græcis codicibus prius eſt,Qui lugẽt:poſtea,Beati mites. Id opinor caſu factum,quod in huiuſmodi recenſionibus ſubinde labi ſoleant librarij.

Miſericordiam conſequentur.) ἐλεηθήσονται. Cur non eſt auſus uti periphraſi in conſolabuntur,cum hic non uereatur facere. Hilarius longiore,ſed dilucidiore circumitione eſt uſus,Quia ipſis,inquiens,miſericordiam præſtabit deus.

Beati mundi corde.) καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, id eſt, mundi corde. Pro quo Auguſtinus dictione compoſita legit, mundicordes, cum Græcis duæ ſint dictiones. Fortaſſe hic nō parum quadraſſet, Puri corde, quod mundicies ſordibus magis opponatur. Purum autem proprie dicatur, quod nullius admixtione ſit uitiatum: nam oculorum uice poſuit cor. Et aliâs oculum ſimplicem uocat.

Pacifici, qui pacem conciliant.

Beati pacifici.) εἰρηνοποιοί. Vt intelligas haud ſatis eſſe Chriſtianis, ipſos eſſe pacatos, niſi acceſſerit & inter alios pacis conciliandæ ſtudiū. Annotauit hoc diligenter Chryſoſtomus. Sed hæc, ut nunc ferè ſunt mores, ſurdis canuntur.

Cum maledixerint uobis homines.) Homines non eſt in Græcis libris, ſed hoc uel interpres, uel quod probabilius eſt, librarius addidit de ſuo: quanquam nō erat admodū opus.

Et perſequuti uos fuerint.) Haud perperam interpres de ſuo repetit, Vos, quod apud Latinos maledicere & perſequi, non recipiant eundem caſum quem apud Græcos. Addidit item, Homines, quod nec apud Græcos eſt, nec in aureo codice.

Omne malum.) Græci codices addunt uerbū, πᾶν πονηρὸν ῥῆμα, id eſt, Quoduis malum uerbū. Nam quod mox πολὺς, id eſt, multa, uertit copioſa, probe fecit. Atque hæc ſunt illius ſacroſanctæ philoſophiæ dogmata, quæ Chriſtus tanta cura, tantaque autoritate tradidit: neque id promiſcuæ turbæ, ſed peculiariter ſuis, hoc eſt, ſacerdotibus & epiſcopis, imò omnibus ingenue Chriſtianis: neque quouis loco, ſed in monte. Nec fruſtra addidit Matthæus, aperiens os ſuū. His nominibus ipſa ueritas, quæ neque fallit, neque fallitur, nobis felicitatem promiſit. Et tamē mirum quàm ad hæc frigemus omnes. Imò non pudet quoſdam abſolutam profitentes religionem, hæc eludere, uelut antiqua iam & obſoleta. Impium ferè habetur, nō conſtabiliſſe rem, quocunque modo. Bellum etiam in templis laudatur ab epiſcopis, à theologis, à monachis. Nam ipſe noui quoſdam, qui decantandis belli laudibus, ad epiſcopatū emerſerunt. Ariſtotelis decreta nos magis cōmouent quàm Chriſti. Atqui hæc eſt illius cœleſtis doctoris propria peculiariſque doctrina, quam nemo philoſophorū unquam efficaciter tradidit. Audiui quoſdam qui ſibi uehemēter theologi uiderētur, ad hæc adoranda nobis, ſi modo uere Chriſtiani ſumus, naſum ſanna corrugantes, & ea modis omnibus abominātes, quæ Chriſtus felicitate penſat. Neque ueritus eſt optimus ille Chryſoſtomus ad ſingulos beatitudinis gradus interpretari, quod Chriſtus pronunciauit beatum, etiā in hac qualicunque uita beatius eſſe, quàm illud quod mundus beatiſſimū eſſe iudicat. Nos qui nobis uidemur pluſquam ſeſquichriſtiani, ne id quidem æquis auribus accipimus, ſi quis ſimpliciter accipiat eorū, quæ Chriſtus docuit hic præſtanda, præmiū ab ipſo reponendū in futuro. Et cum nobis permittamus, ut in his, in quibus totius religionis noſtræ cardo eſt, impune ſimus impij, blaſphemique, dictu mirum quas tragœdias excitemus, ſi quis ad commenticias quorundam propoſitiones audeat hiſcere. Sed his deplorandis alius fortaſſe commodior dabitur locus.

Peculiaris Chriſti philoſophia.

Sal fatuus.

Sal euanuerit.) μωρανθῇ. Vt nihil cauſer de genere ſalis, quid eſt euaneſcere? Qua uoce reddidit in Paulo, ἐματαιώθησαν. Hic cum de ſale loquatur, dicere debuit: Infatuatus fuerit, ſiue inſipidus factus fuerit, aut certe, ut Vallæ placet, deſipuerit. Quandoquidem Martialis & betas, quod inſipidæ ſint, fatuas uocat. Porrò quod taxat Valla, πόλιν non urbem, ſed ciuitatem, eſſe uerſum, non ſolum minutius eſt, uerūetiam iniquius. Quod genus eſt & illud, ὑπὸ μόδιον, id eſt, Sub modium, ſiue ſubter modium: cum alioqui Græcis μέδιμνος modius ſit. Annotandum autē interpretem, aut fortaſſis Euangeliſtam ipſum Romana uſum uoce, quod & aliâs ſæpicule facit, uelut indicabimus ſuis locis.

Vt luceat.) καὶ λάμπει, id eſt, Et lucet. Oſtendit enim quid conſequatur, nō quid affectandum ſit. In exemplari Paulino ſcriptū erat, Et luceat, fortaſſe Græce erat, καὶ λάμπῃ.

Quoniam ueni ſoluere.) ὅτι ἦλθον, id eſt, Quod ueni, ſiue quod uenerim. Siue, quod Latinius eſt, Ne putetis me ueniſſe. &, Ad ſoluendum potius quàm ſoluere. Quanquam hoc ipſum καταλῦσαι potius ſignificat deſtruere ac demoliri, quàm ſoluere.

Amē dico uobis.) אמן, quod apud Hebræos ſonat fiat, ſiue uere, ceu uocem Hebræis peculiarem nemo uertit. Eſt autem uox confirmantis & aſſeuerantis.

Iota & apex quid ſit in Euangelio.

Iota unum aut apex.) Cum probabile ſit Ieſum Hebraice fuiſſe loquutū, dubium non eſt quin quod hic Iota uocat, ea ſit litera, quam Hebræi iod appellant, omnium minutiſſima,

ma, quæ sic nõnunq̃ adijcitur, ut propemodum superuacanea uideri queat. Sed quid apicem dixit? Cum ne Græcorũ quidem uetustissimis mos fuerit apicibus uti, & sero apud Hebræos receptum sit, accentiuncularum notas ascribere, quibus tamen hodie non utuntur, nisi forte summum elementi fastigium apicem uocauit, aut eam notam quæ nõnullis addita facit o לא. Mihi uidetur hic sermo καθ' ὑπερβολὴν dictus. Neq; enim laboratur de literarum apiculis: cum constet non pauca etiam uolumina ueteris instrumẽti intercidisse, quorum nomenclaturam adhuc uidemus in canonicis uoluminibus, sed asseueratur nihil omnino promissum aut proditum in lege Mosaica, quod euangelium non absoluat. *Hyperbole.*

Non intrabitis) οὐ μὴ εἰσέλθητε. Apparet positum esse δυωχτικῶς, ob geminatã negationem. Etiam si non negarim hæc aliquando significare tempus futurum, præsertim con duplicata negatione.

Reus erit) ἔνοχος ἔσαι, id est, Obnoxius erit. Quanq̃ & rei dicuntur obnoxij: uelu ti reus uoti, qui uoto sese astrinxit, ac debitorem constituit.

Qui irascitur fratri suo.) In nonnullis Græcorum codicibus asscriptum est, εἰκῆ, id est, Temere, aut sine causa. Verum Hieronymus edisserens hunc locũ, itemq; secundo dialogo aduersus Pelagium, negat id in uetustis, ac bonæ fidei exemplaribus repertum. Et additum uidetur ab audaculo quopiã, qui ceu mitigare uoluerit, quod alioqui durius dictũ uidebatur. At quin eadem opera in cæteris idem adiecit, εἰκῆ; Qui dixerit racha sine causa, qui dixerit fatue sine causa. Proinde diuus Hieronymus duas has uoces, Sine causa, iubet eradi. Quanq̃ prior lectio magis probatur Laurentio. Et Chrysostomus homilia in Matthæũ decimasexta, legere uidetur εἰκῆ, distinguens iram opportunam ab intẽpestiua, & negans affectum penitus eximi nobis, sed cohiberi dũtaxat ac regi. Quid hic adferent qui contendũt hanc translationem ab Hieronymo fuisse castigatam? Quod damnat relictum est, & qđ relictũ est ad sensum pertinet nõ ad uerba, quæ uidet̃ alicubi neglexisse. *Sine causa additum autore Hieronymo.*

Qui dixerit fratri suo racha.) Apud Hebræos cõtumeliæ uox est, quasi Latine dicas cerebrosum, aut cerebro carentem. In psalmo quarto exponitur, ריק per uanitatem: Decidam merito ab inimicis meis inanis. Atq; in hac quidem sententia est Hieronymus, qui perinde ualere putat racha, ac si Græce dicas κενός. Quin & Græci hominem nihili, ῥάκος appellant, à ueste detrita, reijculáque sumpto conuicio. Quod indicat & diuus Augustinus commentariorum, quos in hunc ædidit locum libro primo. At uidetur racha, magis esse uox indignantis, uelut interiectio. Alioqui quid intererit, inter racha & fatuũ? Consentaneum est enim Christum gradus quosdam ostendere, quorum primus sit irasci, secũdus sono aliquo incerto motum animi significare, tertius in manifestum conuicium prorumpere. Atq; ita sentit Augustinus eo loco quem paulo ante adduxi, Addens se id à Iudæo quopiam accepisse, Racha Hebræis interiectionis instar esse, eáq; uoce nihil certi, sed tantũ animi indignationem significari. Chrysostomus homilia decimasexta, tradit racha, non esse uocẽ grauioris aut atrocis cõuicij, sed ab impatientia, stomachóq; loquentis proficisci: quomodo seruis nonnunq̃ stomachosius loquentes dicimus: Abi tu, dic illi. Quin & Syriacæ linguæ testimonium adducit, in qua racha ponatur pro eo quod est, tu. *Racha quid iuxta diuersos interpretes.* *Excussa Hieronymi opinio.*

Consilio.) Non est βουλῇ, quod & ipsum significat consilium, sed συνεδρίῳ, quod consessum iudicum significat, id quod indicatum est & à Chrysostomo. In huiusmodi consessibus, uelut apud Græcos Amphictyonum, grauiores causæ solent agitari.

Gehennæ ignis.) εἰς γέενναν τοῦ πυρός, id est ad gehẽnam ignis. Sed Hebraice magis q̃ Græce aut Latine dictũ est, gehẽnæ ignis, pro gehẽnæ incendio, siue gehẽna ardẽte. Porrò apud Hebræos gehenna גיא־הנם sonat, Vallis ennon, de quo inferius plura dicemus. *Gehẽna quid.*

Reconciliari fratri tuo.) Palàm est hic uerbi modum errore librariorum fuisse mutatum, reconciliari, pro reconciliare, imperatiui modi, διαλλάγηθι. Vnde nos uertimus recõcilieris, ne perinde facilis esset deprauatio. Certe reconciliare legitur & in peruetustis Latinorum exemplaribus, uelut in Paulino. Et in Corsendõcensi manifestum ...furæ uestigium indicabat, & illic scriptum fuisse, reconciliare. Omittam ὕπαγε, ubi potius uertendũ fuisse, q̃ uade. Nec esse, Offeres, sed πρόσφερε, id est, offer, siue adfer.

Esto consentiens.) ἴσθι εὐνοῶν, id est, Esto beneuolus, siue quod addit Hieronymus, benignus, etiam si non uideam quid benignus respondeat ad εὐνοῶν.

Et aduerſario.) ἀντιδίκῳ. Nõ abſolute ſonat aduerſarium,ſed aduerſariũ cauſæ,ſiue litis. Siquidem actorē ſentit,qui reum facit,& in ius trahit. Rurſus autem μὴ ποτε,Ne forte uertit,cũ rectius ſit,Ne quãdo, aut ſimpliciter, Ne. Præterea ὑπηρέτῃ,quod hic uertit miniſtro,nonnunq; carnificem tranſtulit,aliâs exactorem. Eſt autem is qui exequitur iudicis ſententiam.

Latina dictio uſurpata à Græco ſcriptore.
Triũcius & teruncius.

Nouiſſimum quadrantem.) ἔσχατον κοδράντην. Cur non potius extremum quàm nouiſſimum? Nec enim de tẽporis agitur ordine,ſed de ſumma. Deinde apparet hic quoq; Rhomanam uocem uſurpatam ab exteris,id quod in pleriſq; fit, ſed deprauate. Eſt autē quadrans nummulus,quarta pars aſſis,quam à tribus uncijs Plinius triuncium uocat. Gulielmus Budæus immortale ſuæ gentis decus: utpote uir nõ ſolum omnium quos unquã Gallia genuit eruditiſſimus,uerumetiam diligentiſſimus,eundem eſſe putat,qui Ciceroni dicitur teruncius. Atq; eum nummum uulgo ceu minutum contemptui fuiſſe,prouerbio quoq; teſtatum eſt,id quod in Chiliadibus noſtris adnotauimus.

Adulterat eã.

Mœchatus eſt eam.) Vt diſſimulem interim,quod toties iam uertit quia pro quod: ut demus mœchari Latinis eſſe receptũ. Nam & Catullus mœchari dixit,& Terētius mœchum. Quis unq; Latinus dixit,mœchatur illam? Proinde ſi mœchari hoc loco ſignificat adulterium committere,uertendum erat ad hunc modum,Qui uiderit uxorem ſiue matronam ad concupiſcendum eam,iam adulterium cum illa commiſit. Sin mœchari poſitũ eſt pro quouis illicito concubitu,quemadmodũ aliquoties inuenitur,pro Mœchatus eſt dicendum erat,Stuprauit eam,ſiue ut Suetonius loquitur,adulterauit eam.

Scandalizat te.) Mirum eſt Græcam uocē uſq;deo placuiſſe,cum dicere licuerit,Offenderit,ſiue obſtaculo,aut offendiculo fuerit. Nã quod ἔξελε,id eſt Exime,ſiue extrahe, uertit,Erue,reprehendi non poteſt.

Quàm,Græcis ſubauditur.

Quàm totũ corpus tuũ.) Huiuſmodi ſermonis character apud Græcos inuenitur,& apud nonnullos Latinos,ſed græciſſantes. Verũ id, cum additur ἤ,ut ſubaudias μᾶλλον. At hic ſecus habetur,καὶ μὴ ὅλον,& non totum &c. Atq; itidē in parte proxima. Proinde mirum eſt interpretem affectaſſe græcanicum ſchema,quod ſermo Græcus non habebat. Nec eſt,Eat in gehēnam,ſed βληθῇ, id eſt,conijciatur. Etiã ſi ſic loquuntur Græci βάλλ' ἐς κόρακας,Abi ad coruos,ſed ſubaudientes σεαυτόν. quaſi dicas,abijce teipſum,ſiue aufer te.

Ἀποςάσιον.

Libellũ repudij.) Quod Græce unico uerbo dicitur ἀποστάσιον,quaſi dicas diuortionale,hoc eſt,libellũ diuortij. Annotauit hoc loco Chryſoſtomus,quod præcipit de uxore non relinquenda,pendere ex ſuperioribus: Inter tales enim,quales pauloante deſcripſit, neq; quiſq; eijciet uxorem niſi adulteram,neq; quiſq; recipiet alienam cum iniuria prioris mariti. Moxq; ſubiungit de nõ iurando,quod ita uetuit,ut nihil omnino exceperit. Et tamen quaſi non ſit hoc à Chriſto ſerio dictũ paſſim iuramus. Certe uotis omnibus optandum,ut tales ſint Chriſtiani,ut neq; diuortio ſit opus,neq; iureiurando.

Qui dimiſſam duxerit,adulterat.) μοιχᾶται. Quod uerterat mœchatur,tandē trãſfert adulterat. Quanquã aliud eſt adulterare,quàm adulterium committere,quoties abſolute ponitur. Auguſtinus de adulterinis coniugijs ad Pollentium, indicat hanc clauſulam, Et quicunq; dimiſſam duxerit,mœchatur,in nõnullis codicibus Græcis ac Latinis non aſcriptam fuiſſe: quod ex ſuperiore ſatis conſequatur. Quod tamen apud neminem alium reperi,uel ſcriptum,uel annotatum.

Iterũ audiſtis.) πάλιν ἠκούσατε,Rurſũ audiſtis. Nec em̃ iterationē ſignificat,ſed ordinē.

Neq; per cœlum.) μήτε ἐν οὐρανῷ,id eſt,Neq; in cœlo,quã tamē præpoſitionē opinor iuxta proprietatem Hebræi ſermonis,apoſtoli ſubinde uſurpãt pro per,ut In digito dei, & In nomine tuo prophetauimus,quemadmodum ſuis indicabimus locis.

Ναί.
Ita quomodo affirmat.

Eſt,eſt.non,non.) ναί,ναί.οὔ,οὔ. Quod hic uertit eſt, Græcis eſt aduerbium affirmandi,ναί,ſed quod uſurpetur & à Latinis. Interpres aliquoties uertit, Etiam, quod uulgo, parum eruditi dicunt Ita. quaſi ita reſpondeat negationi,Non. Ac reperitur quidem apud Terentium ita, ſed dictum ab improbius reſpondeute, Quod genus eſt illud, Sic erit. Cæterum nemo putet conduplicationem ad eundem pertinere, ſed prior pars ad interrogantem pertinet,poſterior ad reſpondentem. Niſi ſic accipias,Si ſermo ueſter affirmat,uere affirmet,ſin negat,uere neget. Quod ſecus habet apud iſtos,qui quod

pollicentur

pollicentur non præſtant,& quod ſe negant facturos,faciunt.

His abũdantius eſt.) τὸ δὲ περισσὸν τούτων,id eſt, Quod præter hæc acceſſerit. Mire torquent hunc locũ Theologi quidam, A malo eſt. alij interpretãtur,à malo diffidentis, nõ à malo iurantis,alij à malo pœnæ, non à malo culpæ. Verum opinor Chriſtum ſimpliciter ſenſiſſe,perfectis. Nã de his loquitur,omnino non eſſe iurandum,pro rebus hiſce,pro quibus uulgus deierat. Nam in cauſa fidei,aut pietatis, etiam Chriſtus & apoſtoli iurant. Vult enim ſuos eſſe tales,ut non ſit opus ullo iureiurando. Quorſum enim attineat iurare,ſi nemo ſit,qui quenq; uelit circumuenire,etiam ſi id poſſit impune, ſed quiſq; alterum è ſuo æſtimans animo nemini diffidat? Nam qui uere ſit Chriſtianus,etiã ſuo incõmodo conſulit cõmodis alienis:tantũ abeſt,ut ullum uelit fallere. Et charitas adeo credit omnia, adeóq; non diffidit,ut parũ etiam honeſta,quoad poteſt,interpretetur in bonũ. Hac autẽ ratione multarum quæſtionũ nodi diſſolui poterunt,ſi intelligamus Chriſtũ non ſimpliciter hæc uetuiſſe,ſed uetuiſſe eo more fieri,quo uulgato more hominũ fiebãt. Sic uetuit ſalutare quenq; in uia,ſic uetuit diteſcere,ſic uetuit reſiſtere malo, ſic uetuit appellari magiſtros,ſic uetuit uocare patrem in terris. Verũ hæc ad hoc inſtitutũ proprie nõ pertinent.

Excuſſum præter ueterũ expoſitionẽ, quomodo uetemur iurare.

Dentem pro dente.) Græci addunt cõiunctionem,&, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. Eadem additur in uetuſtis exẽplaribus Latinis. Illud obiter adnotãdum,in huiuſmodi orationibus ne poſſe quidẽ apponi Græcũ articulũ:quod quilibet oculus, & qlibet dẽs ſignificet.

Non reſiſtere malo.) μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ. Malũ uel ad rẽ referri poteſt, uel ad hominem. Præterea poteſt ablatiuus eſſe inſtrumenti. Nolite reſiſtere cuiquã,malo,hoc eſt, iniuria,ſiue uerſutia. Mirũ eſt autem hic additus articulus quam uim habeat, τῷ πονηρῷ, quaſi certum malum ſignificet. Niſi forte uoci appoſitiuæ adiunctus eſt:quaſi dicas ei qui malus eſt. Quis autẽ ſic loquitur? Dico tibi non abire,pro eo quod eſt, iubeo ne uſquam abeas? Deinde quid facient huic loco,qui lites, qui bella calculis omnibus approbãt inter Chriſtianos? Chriſtus abſolute uetuit reſiſti malo, nimirum uulgari uia, ut malum malo repellatur,hoc eſt,conuicium conuicio,uulnus uulnere,bellum bello, cædes cæde. Imò quid prætexent ij,qui beneficium maleficio repẽſant. Illud leuiculum,quod ὅστις uertit, Si quis,pro quiſquis:niſi forte legit, εἴ τις. Item quod στρέψον,id eſt, Verte,ſiue obuerte,trãſtulit præbe. Auguſtinus alicubi legit Para.

Quo probibemur reſiſtere malo.

Præbe ei & alteram.) Hæc Chriſti hyperbole mea ſententia nihil aliud docet, quàm ſummam patientiam,animiq; moderationem, utq; tantum abſimus à cupiditate uindictæ,ut ultro parati ſimus alteram potius iniuriã admittere, quàm malum malo pẽſemus. Atq; hoc fortaſſe ſenſit Auguſtinus,cum in libello de mendacio,& libro uigeſimo ſecundo contra Fauſtum,ſcribit illam præparationem alterius maxillæ in corde faciendam, nõ in corpore. Nec enim hoc ſenſit Chriſtus obuertendam ſiniſtram malam, ei qui dextram percuſſerit,ſed ea nos uoluit eſſe lenitate, ut ad alteram iniuriam accipiẽdam ſimus paratiores,quàm ad retaliandam priorem. Neque uero continuo cum mendacio cõiunctum uideri debet,quicquid habet hyperbolen. Quam & aliâs annotauit præter Origenẽ,Hieronymum,& Chryſoſtomum, diuus Auguſtinus in diuinis literis. Quod genus illud in libro Iudicum: Camelis eorum nõ erat numerus,& erant ſicut arena, quæ eſt in litore maris. Rurſum illud in Pſalmis: Aſcendunt in cœlos, & deſcendũt uſq; in abyſſum: nempe de undis maris uiciſſim attollentibus ſeſe, ac ſubſidentibus. Certè ſchema hoc palàm annotauit Auguſtinus in epiſtola ad Marcellinam v. oſtendens, ſi quis tropum ſermonis reijciat,magis conuenire,ut in ſiniſtram primus ictus dicatur exceptus,quod in hanc magis,quàm in dextram fertur impetus ferientis. Idem admonet in Luca nõ fieri ullam ſiniſtræ,dextræue mẽtionem:ut intelligamus hoc loco ſiniſtram ac dextram nihil aliud eſſe, quàm unam & alteram. Quemadmodum in alia quadam parabola, quinq; talẽta poſuit pro plurimis dotibus,duo pro mediocribus,unum pro minimis. Cæterum animaduertẽdum eſt,ut ſubito mutarit numerum, Ego autem dico uobis: Sed quiſquis percuſſerit te in maxillam &c. Non ob aliud,niſi quod hic numerus accommodatior eſt ad infigendũ animo quod dicitur,dum quiſq; ſibi dici putat,quod dicitur.

Præbere maxillã, quomodo intelligendum.

Dextra ac ſiniſtra pro una aut altera.

Numerus cur aliquãdo mutatur.

Et pallium.) καὶ τὸ ἱμάτιον. Hic recte diſtinxit ueſtimenti genus. Siquidem χιτὼν,tunica,ueſtis eſt interior, ἱμάτιον exterior,quæ Rhomanis eſt toga,Græcis pallium.

Mille passus.) μίλιον ἕν, id est, Miliarium unū. Alioqui non respōdet quod sequitur,

Alia duo.) Ne illud quidem, alios duos. Atq; hic rursus Græcus usurpauit uocem Latinā: Etiāsi huius uocis mentionē fecit Hesychius. Nec est Alia duo Græcis, sed ὕπαγε μετ᾽ αὐτοῦ δύο. ut intelligas duplum oportere cōcedi, simplū extorquēti: quemadmodū docuit de maxilla, & ueste. Nam quod αἰτοῦντί σε, id est, Poscenti te, uertit, petenti abs te, recte fecit.

Lapsus interpretis.

Ne auertaris.) μὴ ἀποστραφῇς, Ne auerseris, hoc est, ne reijcias. Quanq; & auertor repe ritur, ut sit uerbum deposititium, sed in carmine usitatius, ut apud Bœotium:

Eheu quàm surda miseros auertitur aure. Sicut præuertitur.

Diliges proximū tuum.) Græci τοὺς πλησίον appellāt familiares, & quibuscum habemus arctam, ac domesticam consuetudinem, non solum cognatos. Neq; enim est superlatiuus gradus apud illos.

Diligite inimicos uestros.) Post hæc uerba, particulā addūt Græci codices, inter quos, & Theophylactus, quā in nostra æditione nō reperio. εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, id est: Bene p̄cemini deuouētibus uos. Quā sanè nec Hierony. addidit, nec Chrysostomus. Proinde haud scio, an eam studiosus aliquis ob affinitatem sententiæ, ex epistola Pauli ad Rhomanos huc ascripserit. Nam hac occasione comperimus locos aliquot immutatos.

Additum aliunde.

Pro persequētibus & calūniantibus.) ἐπηρεαζόντων καὶ διωκόντων: quorū utrunq; penè idē ualet. Nā ἐπήρεια Græcis dicit̄ insultus proprie in bello, quasi dicas, ἐπάρεια, à Marte, Hinc dictū apparet uerbū, ἐπηρεάζω, quod est uexo, siue uim facio, & impeto. Sed quoniam Græci docent ἐπηρεάσαι nonnunq; idē ualere quod βλάψαι, nos uertimus lædunt.

Qui solem suum.) ὅτι τὸν ἥλιον, id est, Quia solem suum. Licet refragātibus exemplaribus Latinis, Et fieri potest, ut interpres pro ὅτι legerit ὅς, siue ὅσις. Quanq; hoc nihil refert ad sensum. Et ἀνατέλλει, recte circunlocutus est, Oriri facit, siue expromit. Item, Pluit, Græcis est βρέχει, rigat. Rursum:

Quam mercedem habebitis.) Græce est, ἔχετε, id est, Habetis, præsentis temporis, ut rei significatio sit, non temporis. Porrò mercedem pro gratia posuit.

Et publicani.) τελῶναι, id est, qui uectigalia redimunt, unde & redemptores dicuntur. Genus hominum olim infame apud Iudæos, nunc apud Christianos, cum primis honestum. Nec id sanè mirum, cum institores, ac mensarij omnibus penè anteponantur apud utriusq; reipub. summates, quos nec Aristoteles, nec Tullius inter honestos ciues haberi uult. Nec est, Hoc faciūt, sed τὸ αὐτό, id est, Idē faciunt. Et salutaueritis, est ἀσπάσησθε, quod non est simpliciter salutare, sed osculo & cōplexu salutare, quod olim ex more fiebat inter amicos, non solum apud Iudæos, uerum etiam apud Græcos & Rhomanos.

Publicani olī infames, nunc in primis honesti habiti.

Fratres uestros.) Pleriq; Græci codices habēt, τοὺς φίλους ὑμῶν, id est, Amicos uestros. Verum Iudæi fratres appellant quomodolibet cognatos. Atq; ita legit Hieronymus.

Quid amplius facitis.) τί περισσόν, id est, Quid eximium, aut quid supra cæteros.

Nónne & ethnici.) Rursus hoc loco nōnulli codices Græci habent τελῶναι, id est, Publicani. Cæterum ex interpretatione Chrysostomi, deprehendere licet illum ethnici legisse, cū ait: Propter quod etiam hic Gentiles & Publicanos producit in medium, ut talibus discipulos comparando personis, etiam pudore ad uirtutem accēdat. Nam ethnicus gentilem sonat, qua Græca uoce uidetur interpres delectatus, ob id, opinor, quod gētilis aliud quiddam significet Latinis auribus, nempe gentis affinitate coniunctum. Ac rursum, non est hic, Hoc faciunt, sed Sic faciunt, οὕτως ποιοῦσιν.

Gentilis quid proprie Latinis.

Estote igitur uos.) ἔσεσθε, id est, Eritis. Interpres legisse uidetur, ἔστε. Omitto, quod ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, quod uertere solet, Qui est in cœlis, nunc mutauit, cœlestis. Cæterum cōiunctio &, sicut, Et pater, non additur apud Græcos. Tantum est, Sicut pater uester cœlestis.

EX CAPITE SEXTO.

NE iustitiā uestrā.) Græcis est, ἐλεημοσύνην, id est, Eleemosynā, nō iustitiā, ut respōdeat quod sequit̄: Cū ergo facis eleemosynā. Tāetsi Hieronymus iustitiā legit, sed interpretans eleemosynā. Atq; itē August. sermone ij. de uerbis domini ex Matthæo. Illud obiter admonendū, Latinos usurpātes Græcā eleemosynæ uocē, fraudare illā una syllaba, cū Græcis habeat sex syllabas.

Eleemosyna sex syllabis.

Vt uideamini ab eis.) Augustinus eo quē modo citauimus loco, indicat hanc particulā

sic addendā

sic addendam orationi superiori, ut finem significet coniunctio Vt, non sequelam. Neque enim uetat conspici recte facta, sed non uult hoc animo fieri. Rursum in eo quod sequit:

Vt, aliquoties sequelā significat, non finem.

Mercedem non habebitis,) uerbi tempus mutauit, οὐκ ἔχετε, id est, Non habetis.

Sicut hypocritæ) Hæc quoq; de uocū est numero, quibus interpres uidetur delectatus. Alioqui ὑποκριτὴς Græcis histrionem significat: hoc est, qui ficta persona fabulā agit apud populum, quos eosdem actores uocamus. Vnde quam nos pronunciationem, aut actionem dicimus, illi ὑπόκρισιν appellant. Quanquàm quisquis quouis modo simulat, ac fingit, hypocrites uocari potest. Vnde Paulus, ἀγάπη ἀνυπόκριτος, id est, Charitas nō ficta, simulandi nescia. Cæterum quod ad histrionicam gesticulationem attinet, belle quadrat quod modo dixerat, πρὸς τὸ θεαθῆναι, id est, Vt spectetur, quod actorū est, & hinc theatrum. Quis enim mimus, quis histrio minus est id quod uidetur, q̄ isti, qui inani labiorum motu, & uocū strepitu uideri uolunt precari deum, cūq; illo colloqui? Aut qui Iudaicis ceremonijs sanctimoniā mentiuntur? Rursum quod hic uertit, In synagogis, apertius erat, In cōciliabulis. Significat em̄ cōuenticula, quæ solēt fieri in plateis, ac foro, seu triuijs. Et uicos hoc loco intellige, nō eos q nō sunt oppida, sed i quos diuidit urbs. Ad hæc:

Hypocrita Græcis histrio.

Synagoga cōciliabulum.

Nesciat sinistra tua.) Græce duæ sunt dictiones. μὴ γνώτω, Nesciat.

Receperunt mercedem.) ἀπέχουσιν, id est, Habent, siue tulerunt. Nam ἀπέχουσι, sonat quod alicunde sit acceptum.

Nesciat sinistra tua qd faciat dextera.) Nō absq; figura dictū est, sed ὑπερβολικῶς, quasi dicas, Ipse nescias, quod facis, si fieri potest, tantū absit, ut alijs ostētes. Figurā annotauit & Chrysostomus homilia xix. Et addūt Græci, ἐν τῷ φανερῷ, id est, In ꝓpatulo, siue in apto.

Reddet tibi.) Græce est, αὐτὸς ἀποδώσει σοι, id est, Ipse, siue idem reddet tibi.

Et cū oratis.) καὶ ὅταν προσεύχῃ, id est, Cū oras. Nā & paulo ante usus est numero singulari, Cū facis eleemosynā. Etiā si mox uariat. Nec est:

Non eritis, sed οὐκ ἔσῃ, id est, nō eris.) Et in nōnullis Latinorū codicibus asscriptū est, Tristes hypocritæ tristes. quod nec apud Græcos est, nec in nostris emendatioribus.

Qui amant.) φιλοῦσιν. Quod licet significet, amant, tamen Græcis frequenter usurpatur pro solent. Hoc certe loco magis quadrabat, solent. Rursum est:

Amant Græce pro solent.

Synagogis:) Quod nos uertimus, cōciliabulis. Et anguli uocantur nō recessus, ut uulgus accipit, sed flexus uiarum, ueluti iuxta compita, ac triuia.

Vt uideantur ab hominibus.) ὅπως ἂν φανῶσιν τοῖς ἀνθρώποις, id est, Conspicui sint hominibus. Cæterum:

In cubiculum.) Est ταμεῖον, quod Latine penu, siue cellam appellant, ubi reconduntur, quæ ad usum domesticum pertinent, nos cōclaue uertimus. Interpres Origenis quisquis fuit, Nam Hieronymū non esse stilus arguit, homilia in Matthæum uigesima tertia, uertit prōptuariū: quod tamiæ Græcis dicātur, quos nos promos cōdos appellamus ταμεῖον tn̄ utrūq; significare uel cellā prōptuariā, uel cōclaue, seu cubiculū, testis est Hesychi⁹

Tamias, promus cōdus.

Clauso ostio.) Græca addunt, tuo, σου. Atq; item uetusti Latinorū codices, quod suæ quisq; domi maxime in occulto sit. Præterea:

Patrem tuum in abscondito.) Nōnulli codices habebant, τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ, id est, Patre tuo, qui est in abscondito. Ac rursum additur:

In manifesto.) ἐν τῷ φανερῷ. Atq; ita legit Chrysostomus homilia decimasexta. Annotauit & hoc loco tropū sermonis Chrysostomus. Neq; enim hoc sensit Christus, non esse Christianis precandum, nisi in penuario domus, sed non magis affectādum, ut homines prædicent precantem, q̄ si abditi in retrusissima ædium parte soli precarentur.

Nolite multum loqui.) μὴ βαττολογήσητε. Grecis est dictio composita prouerbialis, à Batto quodam poëta, qui conscripsit hymnos, in quibus eadem subinde inculcauit: quēadmodum copiosius explicatū est in Chiliadibus nostris. Huc allusit Ouidius, cū Battū indicē eadē facit iterantem. In illis Mōtibus, inquit, erant, & erant in mōtibus illis. Cuius βαττολογισμὸν ridicule imitatus Mercurius,
Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis, ait.
Sunt qui malint Battum fuisse quempiam balbum, & hæsitanti ore, impeditaq; lingua: cui uidelicet hominū generi, peculiare uidemus, cū ne semel quidē, quod cupiunt, possint

Battologia, ex prouerbijs.

Superstitio quorundam in precibus.

effari, uoces easdem iterũ atq; iterũ repetere. Vnde quod hic docet Christus, nõ solũ pertinet ad immodice prolixas preces: cũ alioqui Paulus iubeat nos citra intermissionẽ orare, & ipse Christus legatur orasse prolixius, uerũetiã ad illos, qui superstitiose preculas easdẽ sine fine iterãt. Quo quidẽ morbo usq; adeo nõ uacant Christiani quidã, ut in his summũ pietatis fastigiũ collocent. Porrò quod hodie uidemus sacerdotes, nihil dicã qualibus, sed certe nimiũ prolixis precibus, hisq; præscriptis, aliquoties ineptis, ac ridiculis, ne dicã impijs, oneratos, quid super hac re sentiã, satius est nõ attingere: partim quod res paucis explicari nõ possit, partim quod fortassis nec citra periculũ. Ne dũ huic malo mederi conamur, alterũ inuitemus grauius, ut sunt, qui uicijs suis patrociniũ undelibet aucupentur. Illud dicã, nõ esse prudentis cũ suo seculo pugnare. Et bonæ mẽtis est, maiorũ decretis libenter ac simpliciter obsequi. At rursus illorũ est, ut summa uigilãtia, quod sit optimũ, & cũ Christi dogmatis maxime cõsentiẽs statuãt. Hieronymus admonet, ex hoc loco natã hæresim quorũdam, qui Christianorũ precationes ueluti superuacaneas in totũ aspernabãtur. Fuit his diuersa factio Psallianorũ, siue Euchitarũ, nomen inditũ ab orãdo, qui totos dies ociosi, tantũ precularũ emurmurabant, mira linguæ uolubilitate, ut Augustinus id scripserit incredibile. Monachos uetabant sustẽtandæ uitæ causa manibus operari, ne quãdo cogerentur precationes interrũpere. Vtinã quicunq; Christi philosophiam profitentur, sic abhorreãt ab hac superstitione, ut precũ puram, & illibatam uictimã, Christóq; gratã offerant. Nam cantiuncularũ, clamorum, murmurũ, ac bomborũ ubiq; plus satis est, siquid ista delectant superos. Abunde satis erat hoc indulgere idiotarum, ac stultorum affectibus, ut cuiq; liberum esset priuatim quæ uellet, aut quantũ uellet precari. Cæterũ publicas preces optarim esse moderatas: nec in his quicq; admisceri, nõ deprõptum ex sacris libris, aut certe ab his uiris profectũ, quorum scripta spiritũ apostolicum resipiunt. Nunc cuiusmodi est, compelli tanta censura, ut deliri senis, aut mulierculæ nænias legas sacris admixtas?

Euchitæ Psalliani.

Publicas preces conuenit moderatas esse, & sanctas.

Sicut Ethnici faciunt.) Faciunt non additur nec apud Græcos, nec in aureo codice, nec in Donatianicis.

In multiloquio.) Hic non est βαττολογία, sed proprio usus est uerbo πολυλογία: uelut exponens quid dixerit, βαττολογεῖν.

Petatis eũ.) πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν. Et Latinius & apertius dixisset, Priusquàm petatis ab eo. Deinde, προσεύχεσθε ὑμεῖς, id est, Orate uos, non Vos orabitis. Maior enim est pronominis emphasis in fine appositi, quo discernat illos ab ethnicis.

Qui es in cœlis.) Articulus Græcus ueluti distinguit illum patrem à patre terrestri, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Perinde quasi dicat, Nos in terris patrẽ nescimus, ex te uno pẽdemus pater cœlestis: à quo nobis petenda sunt omnia, quibus opus est ad ueram uitam.

Sanctificare pro illustrare

Sanctificetur nomen tuum.) ἁγιασθήτω. Sanctum dicitur non solum purũ, & impollutum, uerumetiam uenerandum, & inuiolatum. Et Augustinus explicans tropos, ueteris instrumenti libro quarto, ostendit hic Sanctificetur dictum, non pro eo qnod est fiat sanctum, sed pro, declaretur sanctum. Quanquàm apud Hieremiam queritur deus nomen suũ pollui inter gẽtes culpa suorum. Nullum autem probri genus intolerabilius ingenuis animis, q̃ parentũ ignominia. Siquidẽ uerissime dictum est apud Græcũ tragicum:

δουλοῖ γὰρ ἄνδρα κἂν θρασύσπλαγχνός τις ᾖ, ὅταν συνειδῇ μητρὸς ἢ πατρὸς κακά.

Rursum nulla res æque fulcit, & exhilarat filiorũ animos, ac parẽtum gloria. Nã hos affectus quos hominũ uulgus habet erga corporeos parẽtes trãsfert in deũ. Quod genus est & illud quod mox sequit, Adueniat regnũ tuũ. Si patres ad amplos honores prouehant, sub eorũ umbra regnãt & filij, & sibi putãt accrescere, quicquid dignitatis, aut autoritatis accreuit patri. Iam ut regni, ita & familiæ in hoc sita est felicitas, ut autoritati patris, aut regis morigeri sint omnes, nec ulla sit factio, dissidiumue, sed ab unius uoluntate pendeant omnia. Rursum:

Sicut &c.

Sicut in cœlo & in terra.) ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, id est, Quemadmodũ in cœlo, sic etiam in terra. Interpres dum exprimit Græcam figuram, obscurius extulit sententiam. Sensus autem est: Sic fiat, quod tu uis in terris, hoc est, in tuo populo cœlesti, quemadmodum fit in cœlo, ubi nemo repugnat uoluntati tuæ.

Cotidianum quid Græcis.

Panem nostrũ cotidianum.) τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον. Quod hic uertit supersubstantialem,

ſtantialem,ad uerbũ ſupereſſentialem ſonat. Id autore Hieronymo Septuaginta pleruncꝫ transferũt περιούσιον, pro quo apud Hebræos reperiẽ סְגֻלָּה, quod Symmachus ἐξαίρετον, id eſt,eximiũ,ſiue egregiũ uertit:quãꝗ idem alicubi uerterit peculiare. In Euangelio, quod appellatur Hebræorũ,pro ſuperſubſtãtiali pane repperit Hieronymus מָחָר,quod dicit craſtinũ.Equidẽ ut nihil horũ improbo,ita quod poſtremo loco poſitũ eſt,mihi maxime probaẽ.Nec eñ in precatione tã cœleſti Chriſtus de hoc,opinor, loquiẽ pane,quẽ à ſuis parẽtibus accipiũt,& gẽtes.Et apud Græcos ἐπιοῦσα craſtinus dicitur dies. Sic eñ uſus eſt & Lucas in actibus apoſtolorũ capite ſeptimo.Et indicat Auguſtinus nõnihil tale,ſermone uiceſimo octauo,ut hic ſit ſenſus:Quemadmodũ patres terreni proſpiciunt liberis ſuis panẽ,quo corpus alaẽ,etiã in poſterũ diẽ,ita tu nobis proſpice panẽ cœleſtẽ animi cibũ,qui pater es cœleſtis,& pater ſpirituũ. Verũ hac de re nonnihil dicemus & aliâs.

Dimitto pro remitto.

Et dimitte.) ἄφες. Cur nõ potius remitte? Nã Græca uox polyſemos eſt. Audio quoſdam offenſos,quod ꝑ dimittite uerterim,remittite. Cur iſti nõ itẽ offenduntur,quod in ſymbolo apoſtolorũ,ut uocatur,credamus remiſſionẽ peccatorum potius,ꝗ dimiſſionẽ? Quod ſi primus omniũ pro dimitte dixiſſem remitte,quid erat flagitij? Nunc diuus Cyprianus enarrãs hunc locũ toties iterat remitte pro dimitte, idꝗ in uoluminibus à me nõ æditis:ut quod aliquoties relictũ eſt,Dimitte,probabile ſit à ſcriba poſitũ.Ad eũdem modũ citat,libro ad Quirinũ iij.ca.xxij.referẽs ex Marco,Remittite,ſi quid habetis,ut & pater ueſter qui in cœlis eſt,remittat uobis.Item eiuſdẽ operis cap.xxviij.Quin & Auguſtinus lib.ad Cathecumenos ij.cap.x.quoties utiẽ remittẽdi uerbo:Tibi cõfide, quoniã remiſſa ſunt tibi peccata tua.Rurſum:Et hanc profeſſionẽ fidei ſuæ,in qua remittunẽ oĩa peccata &c.Quod ſi apud hũc frequẽter inuenimus dimittere pro remittere,aut datũ eſt uulgatæ cõſuetudini ſermonis popularis,aut à librarijs deprauatũ eſt.Quorſum autẽ attinet excutere quoties hoc uerbũ ſit obuiũ apud alios ſcriptores eccleſiaſticos? Quod ſi uſꝗ adeo ſanctũ exiſtimãt male Latine loqui,nõ obſtamus,quo minus iſti fruãtur ſuo Dimittite.Quod quæſo eſt iſtud hominum genus? Nos modeſtiſſime duobus uerbis annotauimus,quod rectũ eſt:necꝗ cuiquam unquàm uel uerbo moleſti fuimus,ſi cui magis arrideat,dimitte.Iſti recte admoniti,quiritantur in concionibus apud indoctam plebeculam,ad lapides prouocantes:debacchantur in conuiuijs:latrant in gyneceis,in nauibus,in uehiculis, & ubi non? Clamant actum eſſe de religione Chriſtiana, ſe fruſtra theologos eſſe,repertum qui non ueritus ſit precationem dominicam corrũpere.O linguas execandas,& indignas,quibus Euangelium Chriſti prædicetur.Ad hoc explicandum infantes, & inſulſi,ad lacerandam hominis benemerentis famam,& diſerti ſunt, & uenuſti ſcilicet, Sycophantas præſtant, hierophantas profeſſi.Quid autẽ arrogantius? Per nos illis licet, quantum libitũ fuerit σολοικίζειν, nullus obſtrepit,nullus reclamat,nobis per illos emendate loqui non licebit? Sed præſtat id quod erat inſtitutum perſequi.

Sycophãtæ ꝑ hierophantis.

Sicut & nos.) ὡς καὶ ἡμεῖς.Hoc loco non conditio,ſed ſimilitudo ſignificatur:id quod euidẽtius explicat Lucas.Sentit enim alterum fieri inter filios cœleſtis patris,alterum rogat ut fiat.Necꝗ enim rogant,ut uiciſſim inter ſeſe ſibi dent ueniã, quod in ipſis ſitum eſt, ſed quemadmodum ipſi inter ſeſe mutuis erratis ignoſcunt,ut par eſt eiuſdem familiæ filios,ita ſit & ille propitius pater,nec ulciſci uelit,ſi quid forte aduerſus illum deliquerunt.

A malo, quõ accipiendũ.

A malo.) ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.Poteſt & ad rem referri,quaſi dicas,à malitia. Verum articulus additus ſuadet,ut magis referatur ad diabolum.Nam huius eſt tentare.Et hunc opponit patri,unde cœpit precatio.Ita docet Chryſoſtomus,hunc ediſſerens locum.

Adiecta pars precationi dominicæ apud Græcos.

Quia tuum eſt regnum.) Hanc coronidem in omnibus Græcorũ exemplaribus adiectam cõperio,& interpretatur eam Theophylactus, ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν, id eſt,Quoniam tuum eſt regnum, & poteſtas, & gloria in ſecula amen. Verum quando nec in ullis Latinorum exemplaribus aſſcriptum uiſitur, nec exponitur ab Hieronymo,aut ullo prorſus interpretum, præter Chryſoſtomum,& huius abbreuiatorem recentem Theophylactum, apparet ex ſolenni cõſuetudine ſic additum, ut angelicæ ſalutationi quædam adiecerunt,nec ab angelo dicta, nec à quopiam alio.Nam,Benedicta tu in mulieribus,Elizabeth uerba ſunt. Et:Quia peperiſti ſeruatorẽ animarum noſtrarum, à nemine dictum eſt.Cõſimili ſtudio adiectum eſt in fine Pſal-

morum, Gloria patri. Proinde non est cur Laurentius Valla stomachetur bonam preca/
tionis dominicæ partem fuisse decurtatam. Magis taxanda fuerat illorum temeritas, qui
non ueriti sint, tam diuinæ precationi suas nugas assuere. Nugas enim iure dixerim ad di/
uinam doctrinam, quicquid ab hominibus profectum fuerit: præsertim si quod ab homi/
nibus annexum sit, ad Christum autorem conferatur. Quod si quis contendat, hoc ab
ipso Christo fuisse additum, necesse est, ut fateatur omnes nostros, ac totam Rhomanã
ecclesiam hactenus fugisse bonã partem dominicæ precationis. Ac ne Africanam quidẽ.
Nam Cyprianus enarrans peculiari libello locũ hunc Euangelij, ne uerbo quidem agno/
scit hanc coronidẽ. Porrò qui ideo putant ab Euangelista fuisse additã, quod Chrysosto/
mus interpretetur, leui nitũtur argumento. Siquidẽ interpretatur ille, quod solennis usus
ecclesiæ quotidie sonabat: perinde quasi quis enarrãs Psalmos, interpretaretur solennẽ illã
Coronidẽ, Gloria patri & filio. Nec mirũ si hoc dignatus est facere Chrysostomus, cũ in
homilijs diligenter exponat hymnũ quo Monachi quidã soliti sunt consecrare conuiuiũ
suum. Qui contendunt hanc Coronidem asscriptam fuisse ab Euangelista, ijdemq; con-
firmant hanc æditionem, aut esse Hieronymi, aut certe ab illo castigatam, uelim ut expli/
cent nobis, cur ille tantam sacræ precationis partem ausus sit omittere, qui ne in commen/
tarijs quidem ullam huius fecerit mentionem. Hæc cum sint dilucidiora, quàm ut argumẽtis
egeant, tamen non defuerunt, qui mihi ex hoc quoq; loco grauem struerent calumniam.
Amen, quid. Cæterũ Amen, quod Aquila interpretatur fideliter, & hic simili modo uideri poterat ad/
iectum, Hieronymus admonet orationis dominicæ esse signaculum.

Peccata eorum.) παραπτώματα, id est, Delicta, ut mox uertit, siue errata, siue lapsus. Si/
quidem à labendo uox dicta est. Et Latinius, Sua, quàm Eorum. id quod constanter con
temnit interpres. Ac rursum, Dimittet, pro remittet.

Hypocritæ tristes.) σκυθρωποί, id est, Tetrici, parumq; alacres. Latine uertit interpres,
modo intelligatur, Tristis, nõ qui doleat, sed qui uultu sit inamœno, ac seuero. Nam aliâs
Tristis est anima mea, pro dolente uertit, & contristare pro dolore afficere, λυπεῖσθαι. Mi
ror hypocritæ Græcam uocem usq; adeo placuisse Christianis Latinis, cum simulator di/
catur Latine. Nõ mihi tempero, quin animi gratia recenseam quod adiectũ est in Lyrani
commentarijs. Neq; enim suspicari libet, illum usq; adeo ineptisse. Hypocrita inquit dici-
tur ab hypos, quod est sub, & crisis aurũ. quia sub auro uel sub honestate exterioris cõuer/
sationis habet absconditum plumbum falsitatis. Eant nunc & negent referre, utrum Græ/
ce norit aliquis, an secus.

Exterminant enim.) ἀφανίζουσιν. Quod Chrysostomus interpretatur, διαφθείρουσι καὶ
Exterminare quid Græcis. ἀπολλύουσιν, id est, corrũpunt ac perdũt. Quod uidelicet odiosius putat personis histrio/
num. Siquidem illi natiuã faciem persona tegunt dũtaxat, isti uero corrũpunt ac perdunt
propriam faciem, & citra personã agunt fabulam. Qui sic interpretantur hoc mihi uiden
tur secuti, quod qui perit è medio sublatus dicitur etiã Græcis. Diuus Hieronymus uertẽ
dum putat, demoliũtur, addens exterminandi uerbũ inscitia interpretũ frequenter obuiũ
esse in sacra scriptura: cũ aliud quiddam significet, quàm illi sentire uolũt. Siquidem exter/
Exterminare uerbum interpretis dãnatũ ab Hieronymo. minare, est è terminis, ac finibus profligare, quemadmodũ eliminare, extra limen, ac foras
efferre. Hilarius hoc loco ἀφανίζειν interpretatur cõficere, nec id sanè ineleganter. Est em̃
obscurare, ac uelut è conspectu tollere uelut qui fucis utuntur, cælant suam faciem, ac ceu
persona tegunt, ita qui ficta macie, tristiq; pallore sanctimoniam simulant. Nam & pietas
suam habet tenuitatem, suum pallorem, sed in quo Christi reluceat alacritas.

Vt pareant hominibus.) ὅπως φανῶσιν. Quod modo uertit, Vt uideantur, nũc uer/
Parere, pro apparere. tit, Vt pareant, mire lasciuiens sua copia. Cæterũ, νηστεύοντες participiũ uerbi infiniti uice
positũ uidet, more Græcorũ, unde nos ita uertimus, Quo perspicuũ sit hominibus ipsos
ieiunare. Nec em̃ in hoc reprehendũtur, quod studerent uideri ieiunare, cũ non ieiuna/
rẽt, sed quod ieiuniũ omnibus conspicuũ esse uellent, quod potius erat dissimulandum.
Itidem mox, Ne uidearis hominibus ieiunans, ne conspicuum sit hominibus te ieiunare.

Receperũt mercedem.) Rursus est ἀπέχουσι, id est, Habẽt, ut ante cõmonstrauimus.

Reddet tibi.) Et hic addũt Greci codices, ἐν τῷ φανερῷ, id est, In propatulo, ut oppo
natur ei, quod est, In occulto. Cæterum, hic quod ἀφανίζει uertit, demolitur, ex sententia
Hieronymi

Hieronymi facit. Quanquàm ego malim Corrumpi, quum de tineis loquatur & blactis. Nam Demoliri potius est parietem, aut murum destruere. Verbum à mole dictum.

Thesaurizate.) Mirum cur Græca uox usq; adeo delectarit θησαυρίζετε, cum dicere potuerit, Reponite, recōdite, colligite, coaceruate. Thesaurus enim proprie diuitiæ sunt sepositæ, & in longum tempus reconditæ, quam Persæ gazam appellant. Neq; tam est effodiūt, quàm perfodiunt, διορύσσουσι. Siquidē pfosso pariete, fures ad scrinia penetrāt. Necest:

Thesaurus tuus,) sed uester ὑμῶν. Etiamsi mox numerum mutat, Si oculus tuus simplex. Nec est, Est cor tuū, sed ἔσαι, erit.

Nec erugo nec tinea.) οὔτε σὴς οὔτε βρῶσις. Cyprianus libro tertio ad Quirinum legit, Neque tinea, neque comestura exterminabit.

Lucerna corporis tui.) Nec addit̄ in Græcis exēplaribus, tui, sed tantū corporis, & sententia plusculū habet dignitatis, si omittatur, ut sit absoluta. Quod lucerna est in domo, id est oculus in corpore, non in tuo solū, aut meo, sed in quouis hominis, aut animantis corpore. Atq; ita legit diuus Chrysostomus in his homilijs, quas Basileæ uidimus Græce scriptas. atq; ita citat Hieronymus scribēs aduersus Luciferianos. Deniq; sic scriptum cōperimus, & in peruetustis Latinorū codicibus. Sumitur em̄ similitudo ab oculo corporis ad oculū mentis. Quod est oculus in corpore animātis, id est affectus in animo, qui si purus fuerit, totus animus erit syncerus. Proide prior illa pars, Lucerna corpis est oculus, ptinet ad id, unde ducit̄ collatio, Posterior, Si oculus tuus fuerit simplex &c. ptinet ad ea, ad quæ accōmodat̄ similitudo: unde addit, tuus, qui spiritualis es, & cuius oculos synceros reqro.

Tui redūdat.

Si oculus tuus nequam.) πονηρός, id est, malus, siue peruersus. Nam Græca uox magis sonat uersutum, ac maliciosum, ut opponatur simplici. Simplex oculus est nulla re uiciatus, puta lemis, aut pituita, aut morbo. Cæterum lippus, aut strabus, aut lusciosus, deprauatus est. Alioqui nequam oculus magis sonat libidinosum, quàm uiciatum.

Nequam, pro malus.

Ipsæ tenebræ quantæ.) τὸ σκότος πόσον; Quod addidit ipsæ, recte explicuit uim articuli Græci. Cæterum festiuior erat oratio, si non addidisset, Erunt, quod apud Græcos non additur. Tantum est, tenebræ quantæ.

Vnum odio habebit.) τὸν ἕνα μισήσει. Sermo nonnihil habet obscuritatis, etiāsi sensus liquet. Duos enim ponit, puta, Demeam, ac Mitionē, quorū alterutri sit adhærendū, nam utriq; simul nō potest. Aut Demea diligēdus est, ut oderis Mitionē, aut Mitio diligēdus, ut oderis Demeā. Proinde mea sentētia rectius uertisset per Hūc & hunc, quàm per unum & unū. Deinde nō est ociosus Græcus articulus. certū enim significat, perinde quasi demonstret aliquē, τὸν ἕνα, τὸν ἕτερον, . Quāquàm illud, τὸν ἕνα, nō sic accipiendū est, ut prius referat̄ ad deū, alterū ad Māmona. Alioqui bis idē diceret, sed ut utrūq; τὸν ἕνα, ad utrālibet personā pertineat: quā utrancunq; delegeris, ei opponitur, τὸν ἕτερον. Quod si sic accipias, ut iuxta consuetū distribuendi morē, prius ἕνα notet Demeā, posterius Mitionē, iā hic erit sensus, Demeam odio habebit, ac Mitionem diliget: aut Mitioni adhærebit, & cōtemnet Demeam. Itaq; uides idem bis dici. Cum, aut cōiunctio significare soleat diuersitatē. Sed tota oratio ad utrā libet personam pertinet, nec aut mutat personam, sed rem. Annotauit super ea re nonnihil & Chrysostomus homilia uigesima secunda.

Vnū & unū obscure.

Et mammonæ.) Mammona neq; Græca uox est, nec Hebraica, sed Syriaca, ut ostendit diuus Hieronymus, idem apud eos significans, quod apud Græcos πλοῦτος, quem illi deum faciūt. Est enim uox singularis numeri, generis masculini. Diuus Augustinus indicat linguam Pœnorum affinitatem habere cum Hebræorum lingua. id quod alicubi fatetur & Hieronymus: Porrò Pœnorum lingua Mammon uocari lucrum. Cæterū quod idem mammona uocem putauit Hebraicam, cum Syra sit, mirum nō est: cum inter Hebræam quoque & Syram nonnulla sit cognatio.

Afrorum lingua finitima Hebraicæ.

Anima pro uita.

Animæ uestræ.) τῇ ψυχῇ. Animam pro uita posuit, uelut & aliâs: Qui perdiderit animam suam. Cæterum:

Quid bibatis.) Etiāsi reperitur additū in nonnullis codicibus, superfluū est. quod cibi nomine potus contineatur, & aquæ potus nemini nō pateat. Certe nec apud Chrysostomum additur, nec apud Hilarium. Hieronymus indicat in nonnullis codicibus asscriptū uisse, uerū edisserens negligit. Nos passi sumus adijci, ne Latina non responderent Græcis.

ciꝗ. Certe in peruetustis exemplaribus non ascribitur, licet paulo inferius etiam potus fiat mentio. Nolite esse solliciti dicentes, quid manducabimus, aut quid bibemus. Ac rursum:

Nónne anima.) Apertius erat, nónne uita.

Cibi nomine & potus continetur.

Quàm esca.) τῆς τροφῆς, id est, Cibo, siue alimonia, ut potum quoq; cōplectatur. Etiamsi Aristoteles potum esse neget, qui nutriat, ut cuius uis sit cibum in membra digerere. Cæterū pro πλεῖον, qđ Græcis sonat plus pluris, recte mutatū est, & Latinitatis habita ratio.

Respicite uolatilia.) ἐμβλέψατε τὰ πετεινὰ, id est, Intuemini ad uolatilia, ut uerbum uerbo reddam. Certe respicit qui in tergum deflectit oculos. Vnde maluimus circumloqui, Vertite oculos ad uolatilia cœli.

Quæ non serunt.) *Sic enim legitur in plerisque codicibus,* ὅτι, id est, Quia nō serunt. Et diuus Hieronymus legit quoniam. Ego malim Quod, ut accipiatur εἰδικῶς. *Siquidem* idipsum est, quod nos uult intueri, quod non faciunt sementem, cum tamen hominū more uiuant, cum nulla distringantur sollicitudine parandi uictus.

Magis pluris.

Magis pluris estis.) μᾶλλον διαφέρετε, id est, Magis antecellitis siue præstatis illis. *Siquidem* διαφέρειν Græcis nō solum est differre, sed & præcellere. Quoniam in ipso uerbo uis est comparatiui: aut congeminatio epitasin habet æminentiæ, aut μᾶλλον positum est pro potius. Proinde nos uertimus, Nónne uos longe præcellitis illa? Nam interpres uidetur etiam affectasse sermonis absurditatem. Augustinus de tropis ueteris testamenti demonstrat apud Hebræos aduerbium cōparandi nonnunquàm adijci ex superfluo. Et fieri potest, ut hanc quoq; sermonis formam expresserit Græcus interpres.

Quis ex uobis cogitans.) μεριμνῶν. Plus est ꝙ cogitans, sed anxie ac sollicite cogitans, Participium eius uerbi quod sæpe uertit, Sollicitum esse. Porrò, quod sequitur:

Ad staturam suam.) Græcis est ἡλικίαν, quæ & ætatem significat, quasi dicas granditatem. Vnde & maior & minor, & grandis ad ætatem referuntur: quod ex auctu corporis ætas deprehenditur in adolescentibus.

Lilia agri.) τοῦ ἀγροῦ. Non ociose addidit, ἀγροῦ, quod hortēsia lilia nonnihil debere uideri poterant curæ humanæ: quemadmodum ante dixerat, uolucres cœli, ut distingueret ab altilibus. Nec est Cōsiderate, sed καταμάθετε, id est, Cognoscite, siue cognoscitis. Nam Græca uox anceps est. Vt omittam, quod ὅτι rursum uertit: Quoniā pro quod, tametsi præstabat omitti. Ac rursus: Coopertus est, pro amictus fuit, siue indutus, περιεβάλετο. Ad hæc: Pro Vnum, rectius uertisset, unumquodlibet horum.

Quanto magis.) οὐ πολλῷ μᾶλλον, id est, An nō multo magis. Vbi quæso quid erat causæ, cur interpres uariaret Græcum sermonem? Porrò,

Quædam uocabula sic recepta, ut tolli non possint.

Modicæ fidei.) Græcis est dictione cōposita ὀλιγόπιστοι, quod in Luca uertit, Pusillæ fidei. ἀξιόπιστος est grauis & idoneus cui fides habeatur. ὀλιγόπιστος, siue cui parum fidendum, siue qui parū fidit. Sūt enim in sacris literis uoces aliquot, receptiores, quàm ut possint loco moueri, quarū est, Fides, quæ Latinis magis pertinet ad eū qui pollicetur aut præstat, quàm ad eum qui fidit: nisi cum dicimus fidem habere, pro credere. Proinde magis hic quadrabat, exiguæ fiduciæ, ꝙ modicæ fidei. *Siue ut nos uertimus, Parum fidentes.*

Scit enim pater uester.) Hoc loco Græci addunt, ὁ οὐράνιος, id est, cœlestis. Nec est in plerisq;, Sollicitus erit sibi, sed curā habebit suijpsius, μεριμνήσει τὰ ἑαυτῆς, id est, curabit sua. Augustinus in libro aduersus Adimantum legit: Nolite cogitare de crastino, nam crastinus dies ipse cogitabit sibi. Eundem ad modum legit Cyprianus, enarrans precationem dominicam. Et nonnulla exemplaria habent, μεριμνήσει ἑαυτῆς.

κακία & κάκωσις quid differant.

Sufficit diei malicia sua.) ἡ κακία, Malum. Vt apud Græcos κακὸν, itidē apud Latinos anceps est, ad afflictionem, & improbitatem. At κακία uirtuti opponitur, quā Latini nōnulli maliciam uocant, alij uicium. Cæterum κάκωσις afflictionem sonat, à uerbo κακόω, quod est malis afficio. Abusus est igitur κακία, pro κάκωσις, ut indicat Hieronymus, edisserens hunc locum. Præterea in commentarijs Ecclesiastæ: Rursus in cōmentarijs Amos. Et Chrysostomus homilia uigesima tertia: *Satis malorum adfert ipsum tempus, ut non affligamus nosmetipsos sollicitudine futurorum malorum.* In hanc sententiam adducit hunc Euangelistæ locum Augustinus in secundo commentario sermonis Christi in mōte dicti, Maliciam interpretans malum pœnale.

Ex capite

EX CAPITE SEPTIMO:

NOlite condemnare,& non condemnabimini.) Hæc uerba nec in ullis Græcorum exemplaribus reperi,nec apud Hieronymum referuntur ,nec apud Chrysostomum,nec apud Hilarium , deniq; nec in uetustissimis codicibus Latinis. Vnde uidentur è spatio marginali delata in cõtextum. Interpretatus est aliquis,quod dixit , Iudicare,hoc loco nihil aliud esse q̃ dãnare:sicut & apud Paulum subinde iudicium pro condemnatione ponitur.Nec est paulo ante: *Iudicare Hebræis pro condemnare.*

Et non iudicabimini) sed Ne iudicemini, ἵνα μὴ κριθῆτε. Atq; ad eum modũ legit Hilarius , cõsentiẽtibus exẽplaribus diui Donatiani.Vt dissimulẽ,quod pro κρίνετε & μετρεῖτε, id est, Iudicatis & metimini,uerterit,iudicaueritis & mẽsi fueritis:q̃d' q; pro μετρηθήσεται uerterit remetietur uobis,reclamãte Latinitate.Nã addito nomine,dicere poterat,alij metient̃ uobis. Verũ haud scio an satis caste dici possit,iudicabimini.Neq; em̃,opinor , iudicatus dicit̃ , de quo pronũciatũ est,sed res iudicata,& iudicata causa,de homine iudicatũ, nisi addas iudicatur insanus,pro habetur.Proinde mea sententia tolerabilior est Augustini lectio:Nolite iudicare,ne iudicetur de uobis:quo enim iudicio iudicaueritis , iudicabitur de uobis.Optimum autem fuerit si legamus, Nolite cõdemnare,ne condemnemini.

Et trabem in oculo tuo.) τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς.id est,Quæ uero est in oculo tuo trabẽ,nõ animaduertis. Præterea,frater sine.Frater,nec ascriptum est in Græcis,nec in Latinis antiquis,sed tantum,ἄφες ἐκβαλῶ,id est, *Sine eijciam* ,cõsentit & codex aureus. Rursum:

Et ecce trabes est in oculo tuo.) Græce festiuius est,subaudito uerbo substãtiuo ,καὶ ἰδοὺ ἡ δοκὸς ἐν ὀφθαλμῷ σου,id est,Et ecce trabes in oculo tuo. Ad hæc:

Videbis eijcere.) Nimiũ græcanice dixit, διαβλέψεις ἐκβαλεῖν,id est, Dispicis ut eijcias. *Videbis eijcere græce.*

Nolite sanctum dare.) μὴ δῶτε,id est,Ne detis. Id quod ad eũdem modum perpetuo uariat. Id indico,non quod male uertat interpres,sed ne quis in uerbis frustra philosophetur:quasi uoluntas etiã sit hic uetita. Et rectius erat proijciatis,quàm mittatis, βάλλετε. Vt ne dicam,quod μήποτε,id est. Ne quãdo,uertit,ne forte ,parum tempestiuiter ,extenuãs periculum,quod auctũ magis oportuit. Nec est , Pedibus suis,sed ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν,id est,Inter pedes suos.nisi placet,ἐν,usurpatum pro per,more Hebræorum.

Et canes conuersi.) Canes apud Græcos nõ additur,nec attingitur ab interprete Chrysostomo,neq; in emendatioribus Latinorũ exemplaribus,ac ne in aureo quidem. Potest autem conculcatio & laceratio ad canes pariter & porcos referri. Sæuiũt enim & apri. Canis prophanum animal,& sus immundum,quod ab unguẽtis peculiariter abhorret. Cæterum margaritis siue unionibus olim summum fuisse precium , abũde testis est Plinius. Deniq; quod dixit Cõuersi,στραφέντες,apertius erat, Versi in uos.Nec est Dirumpant,sed ῥήξωσιν,id est,Lacerent,siue lanient.

Nunquid lapidem porriget ei.) Hãc locutionis duriciem molliuimus interpretatione sensu manente,ne quis calumnietur,quod à uerbis discessimus.

Bona data.) δόματα ἀγαθὰ,id est,Donationes bonas,siue bona dona. Est autẽ hic tropus ex idiomate sermonis Hebræi.quod genus est illud in numeris:Ego accepi fratres uestros leuitas,de medio filiorum Israël,dationẽ datam domino. *Sic* em̃ legit Augustinus, indicãs tropos huius uoluminis,cũ Græci legant,δόμα δεδομένον. Nec enim hic data participium est,sed nomen. Alioqui qui datur ,quod iam datũ sit? Ac maluerã dona q̃ data: nisi quod δόμα recte dici possit,quocunq; modo datũ,ut medici sua pharmaca δόσεις uocant,cum donum sit gratuitum,quod Græci sua uoce δῶρον appellant. Rursus & illud: *Data, δόματα.*

Dare petẽtibus se.) Quod nos explicuimus,si petatis ab illo. Itẽ Et uos facite illis,omisit,οὕτως καὶ ὑμεῖς,id est,sic & uos facite. Atque ita legit Chrysostomus, Augustinus item commentario secundo in hunc locum . Idem ait in uulgatis codicibus scriptum fuisse: Omnia quæ uultis ut faciãt uobis homines bona ,ita & uos facite illis. Putatque bona additum ab interprete Latino explicãdæ rei gratia,cum in Græcorum exemplaribus nõ habeatur. Quanquàm ea dictio additur & apud Cyprianum in expositione precationis dominicæ. Rursum: *Varietas exẽplariorum.*

Quæ ducit.) ἀπάγουσα,id est,Quæ abducit. Ac mox:

Quàm

Quàm angusta porta.) ὅτι στενὴ, id est, quia angusta porta, Quanquàm dissentientibus exemplaribus Latinis. Interpres legisse uidetur, ὡς στενὴ. Certe in Paulino codice utrobiq; scriptum erat, quia.

Pseudoprophetæ qui. A falsis prophetis.) ψευδοπροφητῶν. Græcis una est dictio, sicut pseudochristi, & pseudapostoli. ψεῦδος Græce mendaciũ est. Ac magis sonat falsò prophetas, quàm falsos. Et mox, ἐπιγνώσεσθε, agnoscetis est potius quàm cognoscetis. Et:

Nunquid colligunt.) Quidam habent, μή τινες, id est, num qui. Rursus:

Arbor mala.) σαπρὸν est, non πονηρὸν, quod magis putrem sonat & carie uiciatã, quàm malam, si quid Suidæ credimus. Vt ne comemorem, quod utrunq; uerbũ præsentis temporis uertit per futurũ, ἐκκόπτεται καὶ βάλλεται, id est, excidit̃ & mittitur. Atq; ita scriptũ est in peruetustis exẽplaribus. Nec eñ Christus prædicit, quid sit futurũ malis arboribus, sed quod uulgo fit uiciosis arboribus, idem ostendit euenturum infrugiferis hominibus.

Cõduplicatio apud Hebræos. Domine domine.) κύριε κύριε. Non solum rettulit βαττολογίαν precantium, quàm ante taxauit, uerumetiam expressit sermonis Hebraici proprietatem: quæ quod exaggerat, cõgeminatione auget: quod genus illud apud Hieremiam capite septimo: Templum domini, templum domini, templum domini. Cæterum hæc uerba:

Ipse intrabit in regnum cœlorum) in græcis codicibus non adduntur nec repetuntur ab Hieronymo, refragantibus licet exemplaribus Latinis. Nec est:

In nomine tuo) sed per tuũ nomen, τῷ σῷ ὀνόματι, quanquàm id nihil refert ad sensum.

Virtutes Hebræi uocãt potenter facta. Virtutes multas.) δυνάμεις, ut itelligas potẽter facta, quæ uim diuinã demõstrarẽt. Itẽ: Omnes qui operamini.) Omnes nec est in Græcis codicibus, nec in antiquis Latinis, sed tantum, οἱ ἐργαζόμενοι, id est. Qui operamini. Rursus:

Et irruerũt.) καὶ προσέκοψαν, id est, ipegerũt, diuersũ est ab eo qđ mox pcessit, προσέπεσαν.

Et admirabantur.) Græcis est uehementius, ἐξεπλήσσοντο, id est, Stupuerũt, siue attoniti facti sunt: siue stupore perculsi sunt.

Ἐξουσία & δύναμις differunt. Sicut potestatem habens.) ὡς ἐξουσίαν ἔχων. Vt condonẽ quod pro tanquã uertit, sicut.

Potestatem.) Nõ est hic δύναμιν, sed ἐξουσίαν, quod magis sonat autoritatẽ, hoc est potestatẽ & ius aliquid faciendi. Non ut scribæ qui sibi uindicabant autoritatem. Rursus in

Scribæ.) Eorũ additur apud Græcos γραμματεῖς αὐτῶν, Et de Pharisæis hoc loco nulla mentio, in Græcis quæ quidem uiderim exemplaribus.

EX CAPITE OCTAVO

CVm autem descendisset.) Iesus hic apud Græcos nõn additur, ut illa dissimulem, ἐὰν θέλῃς, Si uelis, quod transtulit, si uis. Et:

Extendens manum.) Pro extensa manu, ἐκτείνας τὴν χεῖρα.

Ἑκατόνταρχος Hilario tribunus dictus. Volo mundare.) καθαρίσθητι. Mundare passiuum uerbum est, imperandi modo. Proinde uertimus, uolo, mũdus esto. Cæterũ, ἑκατόνταρχος, quem hic centurionẽ uocat, sic eñ græce sonat, q decẽ decuriis præsit, Hilario tribunus dicit̃. Et:

Rogãs eũ.) παρακαλῶν, id est, obsecrãs. Est eñ uehemẽtius hoc, illud δεόμενος abiectius

Puer meus.) παῖς μου. Ea uox & ætatem significat, & filium & ministrum. Tametsi Lucas δοῦλον, id est, seruum, appellat uoce non ambigua. Nec est simpliciter, Iacet, sed βέβληται, & aliquanto post, βεβλημένον, ubi quis toto corpore prostratus iacet, id quod in grauibus accidit morbis. Nec est:

Male torquetur:) sed δεινῶς βασανιζόμενος, id est, Grauiter, siue acerbe discruciatus. Vt ne dicam, quod ἄλλῳ, pro Alteri uertit alio, contempta grammatica.

Sub potestate constitutus.) Constitutus aliquis addidit de suo, nec reperitur in exemplaribus emendatioribus, nec in aureo.

Centurio an idem fuerit. Non inueni tantã fidem.) οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, id est, Ne in Israël quidem. Vt intelligas Centurionem non fuisse Israëliten, id quod indicãt Hilarius & Hieronymus. Atq; item Chrysostomus homilia uigesima septima. Putatq; eundem hunc esse Centurionem cum eo de quo meminit Lucas, licet in nonnullis à Matthæi narratione uideatur discrepare.

In tenebras exteriores.) Græci subinde usurpant comparatiua uice superlatiuorum. Vnde nos uertimus Tenebras extremas, Neq; tamen est, ἐσχάτας, sed ἐξωτέρας, quasi dicas extimas

cas extimas, ut intelligas in regno lumen esse, à quo quo longius absit aliquis, hoc magis uersari in tenebris.

In illa hora.) Post hæc in nonnullis exemplaribus ascripta reperi, καὶ ὑποστρέψας ὁ ἑκατόνταρχος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ, εὗρε τὸν παῖδα αὐτοῦ ὑγιαίνοντα, id est, Et reuersus centurio in domum suam, in illa hora offendit famulum suum sanum. Nos ea sequi maluimus, quæ cum nostris consentiunt.

Dæmonia habentes.) δαιμονιζομένους, id est, Dæmoniacos, siue qui à dæmonibus agebantur. Sed addunt Græci codices, similiter & uetusti Latini πολλούς, id est, multos.

Ipse infirmitates nostras.) Adduxit hoc testimonium Matthæus ex Esaiæ capite quinquagesimotertio, nonnihil ad suum deflectens negocium. Etenim quod illic dictũ est de passione Christi, & sublatis hominum peccatis, hic accõmodat ad ægrotos sanatos: quanquam hæc sanatio, illius typum habebat. Ad hunc modum excusat Euangelistam Chrysostomus homilia uicesimaoctaua. Septuaginta ita reddiderunt καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Cæterũ quod in nostris legimus, Et ægrotationes nostras portauit, sciat lector, nostras hoc sanè loco, nec esse apud Græcos, nec in aureo codice, nec in alijs emẽdatioribus, sed repetitur, è proxima particula. Ita mox: Et dicit eis Iesus. Iesus additum est, nec est in Græcis, nec in aureo Codice. Hebræi sic habent, אכן חלינו הוא נשא ומכאובינו סבלם, Hieronymus ita reddidit, Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros portauit. Pro languoribus Septuaginta uerterunt peccata.

Vaticinium nõnihil deflexum.

Iussit discipulos suos ire.) Discipulos suos addidit interpres explicãdæ rei gratia, ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν. Nec additum comperi in aureo codice. Cum enim turbam cuperet effugere, dubium non est, quin discipulos uoluerit comites, certe è turba pauciores. Verti poterat per impersonale uerbum, Iussit abiri siue discedi. Et quod sequitur, Trans fretum, εἰς τὸ πέραν, etiam ad montem referri poterat, aut simile quippiam, nisi mox fieret mentio nauiculæ. Significat enim ulteriorem stagni ripam.

Addita quædam.

Vulpes foueas habẽt.) φωλεούς. Fortassis aptius erat cauernas. Et quod hic uertit nidos Græce est κατασκηνώσεις, quod magis sonat obumbracula. Augustinus aduersus Faustũ lib. xxij. cap. xlviij. legit diuersoria. Eodẽ modo refert Cyprianus libro ad Quirinum iij. Habent enim aues in tempestate præter nidos receptacula sua, uelut cauos arborum truncos, aut densa dumeta, aut arborum frondes.

Filius hominis.) τοῦ ἀνθρώπου. Vt nihil ex his uerbis agat Augustinus, qui putat Christũ nõ dici filium Adæ. Atque huc torquet, quod dictum est in psalmis: Ego sum uermis & nõ homo: cum aliâs, tum epistola centesima uigesima. Rursus agens contra Faustũ libro quinto, locum hunc adducit, probans Christum natum ex fœmina. Verum haud difficilis est huius noduli solutio. Siquidem Christus se filium Adæ uocat, quod ex eius posteris prognatus esset, ex quo prodissent & cæteri mortales uniuersi. Diuus Hieronymus edisserẽs caput Ecclesiastæ nonum, admonet iuxta sermonis Hebraici proprietatem, uulgus hominum, filios hominis dici. Nam ijs quoque locis ubi nos legimus, filij hominũ, apud Hebræos haberi, בני האדם, hoc est filij hominis, uidelicet Adam.

Filius hominis pro filio Adæ.

Vbi caput suũ reclinet.) Suũ pronomen, nec additur in Græcis codicibus, nec in antiquis Latinis, ne in aureo quidẽ ac Donatianicis. Et absolutior est sermo, ut intelligas adeo non esse ubi totum corpus acquiescat, ut nec sit, ubi uel caput acclinet. Vt dissimulem, quod paulo post ἄφες pro sine uertit, dimitte. Nec est simpliciter Suos, sed τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς, id est, Suos ipsorum mortuos.

Et ascendente eo.) ἐμβάντι αὐτῷ, id est, Ingressum eum, siue cum inscendisset nauim. Nec est nauiculã, sed nauim, πλοῖον. Ne quis hic ingẽs somniet subesse mysterium, quod nauiculã dixerit nõ nauim. Sanè nauiculã dixit nõ Euangelista, sed interpres haud scio qs, & incertũ quid secutus. Certe τὸ πλοῖον, id est, nauigiũ siue nauim scribunt Euãgelistæ cæteri, quos Græce scripsisse consensus est omnium. ut donemus Matthæo Hebraice scriptũ euangelium, quod ipsum mihi non fit uerisimile, cum nemo sat idoneis argumentis testetur se uidisse ullum illius Hebraici uoluminis uestigium. Siquidem illud quod Nazarenorum uocant, nec Hebraice scriptum testatur Hieronymus, sed Chaldaice, formulis duntaxat Hebraicis, inter apocrypha censetur. Deinde stilus Matthæi cum stilo Marci planè

Euangeliũ Nazarenorũ

consentit,haud admodum dissentiens à dictione Ioannis. Proinde mihi uidetur proba/
bilius hoc euangelium eadem scriptum fuisse lingua,qua cæteri scripserunt Euangelistæ.
Idem sentio de epistola ad Hebræos,quæ non ob aliud uisa est quibusdam primum He/
Non statim Hebraice scribit,qui scribit Hebræis. braico sermone cōscripta,nisi quod ad Hebræos sit inscripta. Quasi uero necesse sit, si ipse
nunc librum ædidero aduersus Iudæos,me Iudaice fuisse locutum,aut si ad Scotos, Sco/
tice. Verum demus,ut dixi,Matthæum Hebraice scripsisse,non Græce. Certe apud alios
item euāgelistas πλοῖον legimus hoc loco,non πλοιάριον,id est,nauim,non nauiculam. Et
tamen hinc ortum arbitror,quod passim iam nauiculam appellent Petri, quoties ecclesiā
significant. At magis conueniebat ingentem esse nauim, quæ uniuersum hominum ge/
Nauicula Petri, cuius typus arca Noē nus reciperet,magisq; responderet ad typū arcæ,quæ capacissima fuisse describitur. Ad
consimilem modum concilium distinguunt à conciliabulo,existimantes conciliabulum es
se diminutiuum,aut compositum,quasi dicas concilium diaboli : cum apud Hieronymū
in partem bonam pro concilio positum reperiatur. At hæc pluribus fortassis admonemus
quàm res ipsa postulat,nisi quod uideo quosdam in huiusmodi nugis,uelut in re seria mi
re philosophari,uel somniare potius. Nec mirum si labuntur in his ignari sermonis Græca
nici. Quis enim suspicaretur hunc toties frustra dicere nauiculam pro naui? Et tamen si
quis interpretem percontetur cur toties nauiculam dixerit,non habiturus sit quod respon
deat,nisi forte quod apud Lucianum in insulis fortunatis respondet Homerus rogatus
cur Iliadē exorsus esset à μῆνιν, Sic mihi tum libuit. Rursus paulopost pro naui nauiculā
uertit parum tempestiuiter ὑποκορίζων. Item pro fluctibus, à fluctibus,est ὑπὸ κυμάτων.
atque ita legit Chrysostomus:ut omittam quod hic de suo addidit aliquot uoces, ut &
mox addidit Iesus,utiq; de suo.

Et accesserunt ad eum discipuli eius.) Discipuli eius non additur in aureo codice. In
Græcis tamen reperio discipulos.

Imperauit pro increpauit. Imperauit uentis.) ἐπετίμησεν,id est,increpauit. Atq; ita primitus fuisse scriptum opi/
nor. Cæterum aliquis offensus dandi casu,uentis,quem tamē hic more græcanico solet ad
dere,mutauit,imperauit. Hieronymus hūc explanans locū,utriusq; uerbi meminit: Crea/
turæ,inquiens, quas increpauit,& quibus imperauit,sentiūt imperantem. Quod quisquis
ἐπιτιμᾷ imperat quidem,sed pœnam comminans,ni parcatur. Atq; illud Qualis,non est
ποῖος & ποταπὸς, differunt. ποῖος quo simpliciter interrogamus , sed ποταπὸς, quod admirationis habet ἔμφασιν.
Mox autem perperam omisit Græcam coniunctionē:quia uenti & mare, ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι
καὶ ἡ θάλασσα,quia & uenti & mare. Cōsentit Græcis codex aureus. Etiā si prior cōiūctio,
nō tantū connectit,uerūetiā auget. Quia mare quoq; & uenti obediūt ei,quæ nulli solent
obedire. Rursus: Et cū uenisset Iesus) καὶ ἐλθόντι αὐτῷ, id est,cū uenisset, nec addit Iesus.

Modicæ fidei.) Græcis unica dictio est, ὀλιγόπιστοι. Cogimur autem frequenter abuti
hoc nomine fidei , sic recepto à Christianis ut mutari non possit. Nam Latinis fides,est
præstantis,non confidentis,quæ fiducia magis dicitur. Nos igitur uarie circumlocuti su/
mus,quo sensus esset dilucidior,etiam ijs qui tantum Latine sciunt.

Gerasenorum.) Græci legunt γεργεσηνῶν, id est,Gergesenorum. Hieronymus in locis
Gergessa eadem quæ Gadara. Hebraicis prodidit,sua etiamnum ætate uiculum extitisse in monte situm,haud procul à
lacu Tiberiadis,ubi porcos in mare præcipites isse memorabant. Quanquàm apud Mar
cum hic ipse locus Gadarenorum uocatur,& eodem nomine apud Lucam. unde collige
re licet,eidem urbi,quæ regioni dedit nomen,diuersa fuisse nomina, & eandem dictam
Gerasam,ac Gadaram. Id quod indicat & diuus Hieronymus in locis Hebraicis,addens
Gerasenorum mentionem fieri in euangelio. At idem mox in Gergessā refert illic porcos
præcipites isse in mare: ut consequatur,aut Gergessam uiculum esse in regione Gadareno
rum,aut eandem esse Gergessam & Gadaram.

Sæui nimis.) χαλεποὶ λίαν. Hilarius legit periculosi pro sæui. Nam Græcis χαλεπὸς
uox est πολύσημος, nunc sæuum,nunc molestum,ac difficilem,nunc atrocem,non nun/
quàm & periculosum significans.

Quid nobis & tibi.) Imò quid hic interpreti cum Græca figura? Vertendum erat,
Quid tibi rei nobiscum est? Ac mox:

Erat autem non longe.) Græci habent longe, ἦν δὲ μακρὰν, magno quidē consensu codi/
cum quos

cū quos ego uiderim,ſed reclamātibus item magno cōſenſu noſtris.Ex Chryſoſtomo nō poteſt certū colligi qd legerit,ne ex Hieronymo quidē,ex Hilario tātundē.Apud Theo/ *Diuerſa lectio.*
phylactū reperio ἦν δὲ μακρὰν ſcriptū:licet ex interptatiōe parū liqueat,qd legerit.Nec eſt,
Si eijcis nos hinc) ſed εἰ ἐκβάλλεις ἡμᾶς, id eſt,Si eijcis nos,conſentientibus & Latinis exemplaribus peruetuſtis, cumq́; his aureo codice & Donatianicis. Rurſus, ἐπίτρεψον ἡμῖν ἀπελθεῖν εἰς τὴν ἀγέλην, id eſt,Permitte nobis,ut abeamus in gregem porcorum,ille uertit,Mitte nos in porcos.

Magno impetu abijt.) Vnicū uerbum Græcum,tribus eſt circumlocutus, ὥρμησεν, id *ὁρμάω,quid.*
eſt, Ferebatur,ſiue ruebat. Nam omnino ὁρμὴ impetum ſignificat.Et in aureo codice,Impetu tantum legitur, magno non additur,cōſentientibus & Donatianicis.Ac rurſum,

Hæc omīa.) Hæc,pnomē addidit aliquis de ſuo,quod nec in Græcis extat codicib⁹,nec in uetuſtioribus Latinis, nec in aureo.At mox,καὶ τὰ τῶν δαιμονιζομένων, quod cōmode uerti poterat, Et quæ accidiſſent dæmoniacis.Ac mox:

Et rogobant eum.) Eum addidit aliquis. Nec additur in aureo codice.Et aliquanto poſt, A finibus eorum,dixit pro à finibus ſuis.

EX CAPITE NONO.

ET aſcendens Ieſus.) Ieſus hoc loco non reperitur,nec in Græcis, nec in antiquis Latinorum codicibus.Etiamſi in prima æditione, haud ſcio quo caſu fuerat additū.Facit enim iteratio mox poſiti nominis, ut de altero quopiam Ieſu loqui uideatur.Nec eſt,Aſcendēs,ſed ἐμβὰς,id eſt,Ingreſſus,ſiue conſcenſa aut inſcenſa naui,pro quo hic rurſus nauiculam,quaſi nauis non ſit Latinum.Præterea διεπέρασεν,id eſt,traiecit,rectius quàm tranſfretauit. Nam ut lacus mare dicatur,fretum haud uideo quomodo dici poſſit. Ac mox,

Iacentem,) βεβλημένον,de quo ſuperius admonuimus.

Dimittuntur tibi peccata tua.) Tua non additur in uetuſtis Latinorum codicibus,nec in Græcis aliquot habetur, ne in aureo quidem. Idem accidit paulo poſt in repetendo.

Vidēs aūt Ieſus.) καὶ ἰδὼν.i.cū uidiſſet aūt.Et mox ſuo more,dimittūtur, p remittunt.

Dixerunt intra ſe.) Sermo Græcus anceps eſt:poteſt enim accipi ut intelligamus illos inter ſe murmuraſſe.Sed ſatius eſt ut accipiamus,illos tacitos ſic in animo fuiſſe locutos, propter id quod ſequitur,Ieſus ſciens cogitationes illorum. Ac paulo poſt,

Et cum uidiſſet Ieſus.) καὶ ἰδὼν.Chryſoſtomus legit, καὶ εἰδὼς ὁ ἰησοῦς, id eſt,cū ſciret *Amphibologia in Græcis.*
Ieſus:ſi tamen ij cōmentarij Græci ſunt eius,cuius habent titulum.Præterea,

Vt quid cogitatis) omiſit uos,ἵνα τί ὑμεῖς,id eſt,Vt quid uos.Et,

Quid eſt facilius.) τί γάρ ἐστιν,id eſt, Vtrū enim eſt,Conſentientibus & Latinis uetuſtis, quod ad coniunctionem pertinet.

Vt aūt ſciatis) Subito mutata pſona,duriuſculā facit orationē:ſeqt em̄,tūc dicit paralytico.

Turbæ timuerūt.) Græcis eſt ἐθαύμασαν,id eſt,admiratæ ſunt.Ita legit Chryſoſtomus homilia triceſima,& huic concinens Theophylactus.Etiamſi Hilarius legit timuerūt.Ad *Duplex lectio.*
dit enim: Opus iſtud admiratio cōſequi non metus debuit.Vnde apparet in quibuſdam ſcriptū fuiſſe pro ἐθαύμασαν,ἐθάμβησαν.Quarum uocum magna inter ipſas affinitas eſt.

In Telonio.) ἐπὶ τὸ τελώνιον, id eſt,Ad teloneū.Locus eſt in quo ſedet Telones,id eſt, publicanus exigens tributum,quod Græcis τέλος dicitur.Vt ne recenſeam illa minutula,quod Matthæum nomine pro ματθαῖον λεγόμενον.Quod in,

Ecce multi) coniunctionem, & omiſerit.Quod ἀκούσας uerterit uidens.Quod non uitarit amphibologiam,

Non eſt opus medico ualentibus) cum licuerit dicere,Nō egent q recte ualēt medico.

Miſericordiam uolo.) Locus eſt Oſee capite ſexto. Hebraica ſic habent כי חסד חפצתי ולא זבח, Hieronymus uertit ad hunc modum:Quia miſericordiam uolui, & nō ſacrificiū,conſentientibus per omīa Septuaginta,ὅτι ἔλεος θέλω καὶ οὐ θυσίαν.Ac paulo poſt,

Sed peccatores.) Græci addunt ad pœnitentiam εἰς μετάνοιαν,etiamſi non addit Hieronymus:apud Chryſoſtomum tamen reperio.Nam leuiculum eſt, quod mox προσέρ- *Miſericordia pro beneficentia,*
χονται,id eſt,Accedunt,uertit acceſſerunt.

Filij ſpōſi.) υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος,id eſt,Filij thalami nuptialis,id quod plus eſt quàm ſponſi,hoc

 eſt filij

eſt, filij ſponſi domeſtici ac ꝓximi. Ac aliquãto poſt: Immittit cõmiſſuram ἐπιβάλλει ἐπίβλημα, id eſt, ut ad uerbũ reddam, Immittit immiſſurã, ſiue ut alibi uertit, aſſuit aſſumentum. Horatius pannũ uocat: Aſſuitur, inquiens, pannus. Vulgus petiam uocat. Ac mox.

Et peior ſciſſura fit.) σχίσμα, quod rupturã uertere poterat. Nonnunqꝫ uocem Græcã relinquit, ut apud Ioannem: Et erat ſchiſma inter eos, cum potuerit dicere diſſenſio.

ῥάκ☉ᵕ & rudis quid.

Panni rudis.) ῥάκους ἀγνάφου, quod modo dixit ἐπίβλημα, hic uocat ῥάκ☉ᵕ, quæ eſt particula panni. ἄγναφον, quod nondũ eſt à fullonibus apparatũ, ueluti cũ pãnus à textore uenit. Quãqꝫ γναφεῖς, id eſt, fullones, ueteres etiã ueſtes, aut ſordidatas renouãt ac repurgãt. Et rude dicit, quod recens eſt. Sic enim uocat animos nondũ humanis traditiunculis infectos. Operæpreciũ eſt uidere ac ridere, quantũ hic tumultuet Hugo Card. diſputãs, num hinc colligi poſſit, neophytis nõ eſſe indicendum ieiunium. Imò putat hæc ipſa ad monachos quoſdã pertinere, qui quoſlibet illectãt in naſſam ſui inſtituti. Deniqꝫ notari & iſtos, qui uerſicolori amictu utuntur. O ſcriptorem copioſum, ſic naſcuntur ingentia uolumina.

Plenitudinem eius,) τὸ πλήρωμα, id eſt, ſupplementũ. Sic enim appellant pannum additum ueſti, ad ſarciendam rupturam. Offenſus enim diſſimilitudine noui panni, poſtea detrahit, & maior ac deformior fit ruptura. Item,

Nouus νέ☉ᵕ. Nouus καινός.

Vinum nouũ in utres nouos.) Nouũ & nouos nõ reſpondent eidẽ uoci apud Græcos. Nouũ enim dicitur νέον, quod ꝓprie reſpõdet ſenio, & cõpetit ijs quæ ſentiũt ætatem: καινοὺς opponit uetuſtati. Eſt aũt & uinis ſua quædã ætas, utribus aut pãno nõ item. Porrò,

Quæ ſanguinis fluxũ patiebatur) Græcis unica dictio eſt, αἱμοῤῥοοῦσα, ab αἷμα ſanguis, & ῥό☉ᵕ fluxus, ſanguinis ꝓfluuio laborans. Omitto minutiora illa, quod ἐν ἑαυτῇ, Intra ſe uerterit, ꝓ intra ſeſe: qđ λέγει, Dicit, dicebat: quod ὄπισθεν, id eſt, à tergo, trãſtulit, retro. Cæterum θάρσει, quod hic male uertit confide, quodqꝫ nos aliquoties uertimus, Bono animo eſto, Ambroſius enarrãs pſalmũ, Beati immaculati, ſermone tertio, legit: Conſtãs eſto filia.

Impone manum tuam.) Tuam non addebatur in aureo codice cum ſit apud Græcos.

Et dixit, puella ſurge.) Hæc quatuor uerba, nec habentur in Græcis exemplaribus, nec in uetuſtis Latinis, nec adduntur ab Hieronymo. Poſtremo nec in aureo codice comperi, nec in Donatianicis. Ac paulo poſt:

Et dixit eis Ieſus,) καὶ λέγει, id eſt, Dicit, cõſentientibus & uetuſtis codicibus Latinorũ.

Quia poſſum hoc facere uobis.) Vobis non additur apud Græcos. Et ὅτι perperam uertit, Quia, ꝓ, quod poſſim, ſiue, Creditis me poſſe. Ac mox, Vtiqꝫ, Græcis eſt ναί, quod aliâs uertit etiam. Eſt enim aduerbium affirmantis. Ac paulo poſt:

Comminari uarie Græcis.

Et cõminatus eſt eis.) Nõ eſt ἐπετίμησεν, quod aliquando uertit Increpare, aliquando Cõminari, ſed ἐνεβριμήσατο, quod proprie ſignificat acriter, ac uelut iracunde cõminari cũ auſteritate. Vt euidentius ſit, quod ſequitur, illos oĩa diuulgaſſe. Sic eĩ rectius opinor trãſtuliſſet διεφήμισαν, qꝫ diffamauerũt. Certe circũloqui poterat, Sparſerũt famã eius. Itẽ

Nunqꝫ apparuit.) Recte omiſit ὅτι, quod tamen libenter ſolet addere. Vt diſſimulem quod hic κώμας uertit caſtella, cũ alibi frequenter transferat uicos. Cum uici mœnibus careant, caſtella minuta ſint oppida, ſed mœnibus cincta. Et quod νόσον languorem pro morbo. Nam quod μαλακίαν infirmitatem tranſtulit tolerabile eſt. Siquidem & Græci dicũt μαλακῶς ἔχειν, pro parum commode habere.

Miſertus eſt eis.) Pluſculũ emphaſeos habet Græca uox ἐσπλαγχνίσθη. i. affectu tract⁹ eſt. Siqdẽ Hebræi uehemẽtẽ ac piũ affectũ uiſcera uocãt. Et recti⁹ erat erga eos, qꝫ eis. Ac mox

Ἐσκυλμένοι. Ἐκλελυμένοι.

Quoniam erant uexati.) Ad eum modum legit & interpretatur diuus Hieronymus, & item Hilarius. Chryſoſtomus quoqꝫ legit ἐσκυλμένοι, quod ſonat diuulſos & diuexatos. Quandoquidẽ grãmatici uexare dictũ uolunt à ueho. Nonnulli codices habebãt, ἐκλελυμένοι, id eſt, diſſipati ſeu diſſoluti. Alterũ uenit à λύω, alterũ à σκύλλω. Iam quod protinus ſequitur, ἐῤῥιμμένοι, quod hic uertit Iacentes, rectius uertiſſet diſiectos ſiue ſparſos, à uerbo ῥίπτω, quo participio uſus eſt, & Lucianus, agẽs de ſtellis toto cœlo paſſim, temere, nulloqꝫ ordine ſparſis. Quãqꝫ poteſt ἐσκυλμένοι, pertinere ad ouium uellera ſentibus dilacerata, & hoc poſterius ἐῤῥιμμένοι, ad oues huc & illuc diſperſas: id quod accidere ſolet, cũ abeſt paſtor. Nec enim aliud eſt animal deſtitutius, magiſqꝫ pendens de præſidio paſtoris, qꝫ oues: id quod etiam prouerbio teſtatum eſt, προβάτειον ἦθ☉ᵕ, id eſt, ouilli mores.

Ouilli mores.

Vt mitta

Vt mittat operarios.) ὅπως ἐκβάλῃ, id eſt, ut eijciat. Vt ſcriptum reperi in peruetuſtis codicib⁹, nominatim in aureo, ac Donatianicis. atq; ita uertit paulo ſuperius interpres. Nos maluimus Extrudat, ut intelligamus uel celeriter mittendos, ac uel inuitos & contantes extrudendos in opus dei: id quod alicubi notauit Hieronymus hunc citans locum. Hilarius pro mittat legit eijciat.

EX CAPITE DECIMO.

ET conuocatis duodecim.) καὶ προσκαλεσάμενος. Ita fermè uertit, nec omnino perperam, nec apte tamen, cum Græca uox ſonet Adſe uocatis. Proinde nos uertimus, Accerſitis duodecim. Et Græcus articulus additus, τοὺς, indicat non poſſe accipi, de quibuſlibet duodecim, ſed de certis, nempe illis quos delegerat Ieſus.

Poteſtatem ſpirituum immundorũ.) Pleriq; Græci codices habent, ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, id eſt, Poteſtatem aduerſus ſpiritus immundos. Quanq; apud Chryſoſtomum, ſi modo liber mendo uacat, non reperio additam præpoſitionem. Alioqui poteſtas ſpirituum intelligi poterat poteſtas, quam habent illi. Niſi quod Græcis poteſtas eſt, ἐξουσία, id eſt, ius in aliquem & autoritas. Proinde Hilarius offenſus amphibologia legit, Poteſtatem eijciendorum ſpirituum immundorum. Quãq; & hoc mox addidit euangeliſta. Subinde rurſum, Omnem languorẽ. Languorem uertit νόσον, de quo iam dictũ eſt.

Poteſtas ſpirituũ, ſicut poteſtas maris an recte.

Primus Simon.) Indicat diuus Hieronymus non eodem ordine recenſeri apoſtolos ab alijs euangeliſtis quo à Matthæo: ne quis ob hoc omnium primum faciat Petrũ, quod hic primo loco ponitur. Nam cæteri primum locum tribuunt Matthæo, proximum Thomæ. Et Hieronymus exiſtimat eius eſſe, ordinem ac merita ſingulorum apoſtolorum diſtribuere, qui illos delegit, innuens, ut uidetur, autoritatem apoſtolis omnibus parem fuiſſe, quod ad apoſtolici muneris functionem attinet. Cæterum ordo qui extat in noſtris uoluminibus, nonnihil diſſidet à Græcis: at Græci conſentiunt cum Hieronymo, qui per iuga digerit apoſtolorum numerum, ſic ut primo loco iungat Petrũ & Andream, Proximo Iacobum Zebedæi & Ioannẽ fratres: Tertio Philippum ac Bartholomæũ: Quarto Thomam & Matthæum, Quinto Iacobum Alphæi, & Lebbæum cognomento Thaddæũ: Sexto Simonem Cananæum, & Iudam Iſcariotem. Simonem Petri, cognomine diſtinguit à Simone Cananæo: & Iacobum Zebedæi filium, ab Iacobo Alphæi filio. In quo obiter illud admonendum τὸν ζεβεδαίου, articulum Græcum uertendum fuiſſe in id nomen, quod in articulo ſubauditur. Cæterũ cũ unus fuerit Matthæus, ut opus non eſſet nota, qua diſcerneretur: & ſi fuiſſet opus, habebat & alterum nomen, nempe Leui, tamen addidit, ὁ τελώνης, ſiue ut ſe deijceret, ſiue ut oſtenderet omnibus aditum patere ad Chriſtum. Etiã ſi Græcus articulus patitur, ut uertatᷣ, Qui fuerat publicanus, aut, Ille quondã publicanus. Cæterum Iudæ proditori, cognomen addidit, ſiue ut diſcerneret ab Iuda Iacobi filio, qui idem Thaddæus ac Lebbæus dictus eſt, ut ſit trinominis, ſiue ut ex cognomine ſignificaret eum ei facinori natũ. quod Iſachar יִשָּׂשכָר Hebræis ſonat mercedem: atq; à tribu unde fuit oriundus nomen ſortitus uidetur. Quanquàm non deſunt, qui à uiculo cognomẽ deductum malint. Nec eſt Schariotes, quemadmodum habetur in noſtris codicibus, ſed Iſcariotes. Nam idem facimus Latini cognomento Iudæ, quod Græci ſcriptores eccleſiaſtici faciunt Hiſpaniæ, σπανίαν pronunciantes, cum teſte Plinio terra ſit inſigni fertilitate. Opinor id à Præneſtinis natum, quibus, ut ait Plautus, Conia eſt Ciconia. Apud Chryſoſtomum Iſcariotes legitur. Ad hæc:

Ordo apoſtolorum.

Iudas trinominis.

Iſcariotes.

Lebbæus cognominatus.) In Latinis exemplaribus non legitur, ſed tantũ Thaddæus.

Miſit Ieſus.) ἀπέστειλεν, id eſt, Emiſit, ſiue potius emandauit. Siquidẽ id eſt proprie ἀποστέλλειν, cum mandatis emittere, à quo uerbo dicti ſunt apoſtoli.

Nec eſt, In ciuitates Samaritanorum,) ſed in ciuitatem, εἰς πόλιν, quod efficacius eſt: ut intelligas in nullam ciuitatem illorum eundum. Rurſus,

Ad oues quæ perierũt) πρὸς τὰ πρόβατα ἀπολωλότα, id eſt, Ad oues perditas: ut frequẽter citat hunc locum Hieronymus. Vt ne dicam, quod ὅτι ἤγγικεν, primũ omittenda fuerit coniunctio Græca: deinde appropinquabit, Græcis, non eſſe futuri temporis, ſed præteriti, uertendum, Adeſt, ſiue inſtat, ſiue in propinquo eſt. Qua de re iam admonuimus.

Nolite poſſidere.) μὴ κτήσασθε. Quod magis ſignificat parare, quàm poſſidere. Vt hæc tria ſimul referantur ad id quod ſequitur, In zonas. Siquidem ex hiſce tribus rebus ſolet cudi moneta: quæ primum ærea fuit ac ferrea, nam utrunq; ſignificat χαλκὸς, deinde argentea: poſtremo aurea. Vt contra acciderit pecuniæ, ac moribus hominum, qui ex aureis degenerarunt in pluſꝗ ferreos. Porrò quod dixit εἰς τὰς ζώνας, id eſt, In cingulos, iuxta ueterum morem locutus eſt: iuxta quem milites, ſi quid erat æris, id in zonis geſtabant. Vnde prouerbium illud apud Flaccum, Zonam perdidit. De eo cui nihil erat pecuniæ, quemadmodũ in Chiliadibus noſtris copioſius explicatum eſt. Nos uertimus In crumenis nõ quod eſſet elegantius, ſed quod apertius idem ſignificaret.

Zona pro crumena.

Neq; duas tunicas.) δύο χιτῶνας. Latinius erat, neq; binas tunicas. Nam Græci neſciunt hanc elegantiam, quæ tamen non erat negligenda Latino interpreti.

Interrogate.) ἐξετάσατε, id eſt, Exquirite. Et ἄξιος, dignus poſuit abſolute ꝓ idoneus, quod nonnulli Latini perperam imitantur.

Donec exeatis.) ἕως ἐξέλθητε. Id pertinet ad illud quod proxime præceſſit εἰσέλθητε, & utrunq; refertur ad ciuitatem. Nam præceptum eò ſpectat, ne crebro mutent hoſpitium, neue ambiant apud quem diuerſentur: Neque rurſus temere in quamuis irruant domum, quæ paulo poſt ſit mutanda.

Dicentes pax huic domui.) Horum uerborum nihil eſt in Græcis exẽplaribus, nec adduntur ab Hieronymo. Tantũ eſt ſalutate eã. Imò cũ ait Hieronymus: Occulte ſalutationem Hebraici, ac Syri ſermonis expreſſit, indicat ſalutationem non fuiſſe explicatam, ſed ex hoc colligi, quod ſequitur, Veniet pax ueſtra ſupra eam. In uetuſtiſſimo quodam exẽplari Latino aſſcriptum reperi, ſed in margine: Primum dicite, pax huic domui. Vnde cõijcio, quod ferè fit, hoc ex alijs Euangeliſtis huc additum fuiſſe. Quanquàm ne quid diſſimulem, additur apud Hilariũ in canone, & apud Chryſoſtomũ homilia triceſima tertia. Rurſus apud Theophylactum non additur. Porrò ne quis exiſtimet nouum hoc ſalutationis genus primum à Chriſto fuiſſe repertum: qui ſic uſus eſt omnibus rebus uulgatiſſimis, ut eas longe aliò traheret, quemadmodũ Græci ſolenni more dicunt χαῖρε, Latini ſalue, ſic Hebræi Syriq; שָׁלוֹם לְךָ Scholom lecho, id eſt, pax tibi. Eam ſalutationem nũc ſibi, ceu peculiarem uendicant epiſcopi, parum decoram ijs, qui non ſolum ipſi belligerantur, uerum etiam alios ad bella concitant. Cæterum in,

Pax tibi, ſalutatio uulgaris apud Hebræos.

Dom⁹ illa) Illa addidit ĩterpres de ſuo, cũ nõ ſit nec in Græcis codicib⁹, nec in antiꝗs Latinis.

Veniet pax ueſtra.) ἐλθέτω, id eſt, Veniat. Nec eſt reuertẽt, ſed reuertatur, ἐπιστραφήτω. Suffragantibus & uetuſtiſſimis Latinorum codicibus. Ac paulo poſt,

De domo uel ciuitate.) Græci addunt ἐκείνης, id eſt, Illa.

Et ſimplices.) Non eſt ἁπλοῖ, ſed ἀκέραιοι, quod aliâs uertit ſynceri. Mire uero pinxit Chriſtus hac ſimilitudine ſimplicem prudentiam, ac prudentem ſimplicitatem, hominum uere Chriſtianorum. Innoxium animal columba, & cui totum ſalutis præſidium in alarũ pernicitate ſitum eſt. Eſt enim hæc auis perniciſſimi uolatus. Et arte magis ꝗ uiribus ſuã incolumitatem tuetur ſerpens. Nam hactenus conſiſtit collatio.

Simplex bifariã dicitur Græcis.

Cauete autem ab hominibus.) ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, id eſt, Ab illis hominibus, id indicante articulo. Neq; enim monet omnes homines obſeruandos, ſed malos, de quibus mox dixerat, ac paulo poſt loquitur.

In conſilijs.) εἰς συνέδρια, id eſt, In concilia, hoc eſt, conſeſſus ſenatorum, ac iudicum. Ac rurſus Synagogas, rectius uertiſſet conciliabula, ſiue conciones. Nec enim tantum loquitur de templis Iudæorum,

Ad præſides autem.) Græce eſt ἡγεμόνας. Quod omnino præſidem, ſeu præfectum prouinciæ ſignificat aliquoties. Cæterum illud,

Nolite cogitare,) Græce eſt, μὴ μεριμνήσητε, id eſt Ne ſitis anxij, ſiue ſolliciti. Et rurſum,

Odio omnibus) μισούμενοι ὑπὸ πάντων, id eſt, Odio habiti ab omnibus, uariauit, ſed recte. Nec additur apud Græcos hominibus, ac ne in aureo quidem codice.

Non conſummabitis ciuitates.) οὐ τελέσητε. Quid eſt nõ cõſummabitis? Num illi ædificabunt ciuitates? Cur aũt hic ueritus eſt à uerbis aliquantum recedere, cum idem ſæpenumero faciat ſine cauſa? Nam ſenſus eſt, Filium hominis cito uenturũ, & priuſꝗ illi poſſint,

Conſummabitis obſcure uerſum.

peragra-

peragrare omnes ciuitates Israëliticas. Proinde nos periphrasi explicauimus. Non perambulaueritis omnes ciuitates &c. quo redderemus emphasim Græcæ uocis τελέσητε. Itaque scriptum est in aureo codice. Ac rursum Donec, ἕως durius positum, quàm in initio huius euãgelij. Ad hæc, ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, ὑπὲρ τὸν κύριον, Super magistrum, super dominũ. Cur non potius Supra præceptorem, supra dominum, siue superior aut potior domino?

Beelzebub quid sonet Hebræis.

Beelzebub.) Mirum cur Græci perpetuo mutent b in l in hac dictione, beelzebul, scribentes pro beelzebub, cum neutrum elementum apud illos finale sit μ & λ. Alioqui hæc uideri poterat causa: præsertim cum neq; uocum, neq; figurarum ulla sit affinitas, ut auriũ, aut scribarum errore factum uideri possit. Diuus Hieronymus indicat, idem esse Beel, & Baal, & sonare Hebræis idolum, בעל & zebub, זבוב muscam, quasi dicas idolũ muscæ. atq; hoc nomine spurcissimũ idolum fuisse Accaronitis, qui sunt quidem in regione Iudææ, sed impij. Ab hoc Hebræi principem dæmoniorum Beelzebub appellasse.

Quod non reueletur.) ἀποκαλυφθήσεται, id est, Reuelabitur, atque ita legit Hilarius. Etiamsi nõdum redditur Græcarũ uocũ inter sese affinitas κεκαλυμμένον & ἀποκαλυφθήσεται, id est, Tectum & retegetur. Ac rursum γνωσθήσεται, id est, Scietur, non, sciatur.

Gehenna quid & unde dicta.

Prædicate.) κηρύξατε. Quod proprium est præconum, & publicitus apud populum sua uoce promulgantium aliquid. Gehenna uero uocabulum negat Hieronymus in antiquis inueniri libris, sed primum à Christo proditum. Locus est in sorte tribus Beniamin, sed ab impijs possessus, in quo filios exustos igni deuouebant & immolabant dæmonio Moloch, quemadmodum ethnici nonnulli Saturno. Is uocabatur Tophet, situs in ualle filij Ennon, quemadmodum legis quarto Regum, capite uicesimotertio. Cæterum גיא Hebræis uallem significat. Et dominus apud Hieremiam cap. septimo, comminatur se cõmutaturum nomen loco: ut non amplius dicatur uallis Tophet aut Baal, neq; uallis Ennon, sed πολυάνδριον, id est, tumulus multorum cadauerum. Vnde locus apud Iudæos execrabilis habebatur, quemadmodum apud Græcos κυνόσαργες, de quo dictum est à nobis in Chiliadibus. Apud euangelistas usurpatur, pro loco, in quo cruciantur impij.

Passerculi. Ἀσσάριον.

Duo passeres.) δύο στρουθία, id est, Duo passerculi, & diminutio facit ad emphasin. Ac mox rursum ἀσσαρίου, Asse diminutiuum est, quasi dicas teruntiolo. Quanq; Rhomanam uocem effinxit, siue interpres, siue Euangelista. As enim siue assis, qui & libella dicitur, nummulus erat, cuius uilitas etiam prouerbijs testata est. Catullus, Omnes unius æstimemus assis. Illud mirũ, Hilarium subinde repetisse unũ pro unus, quod στρουθίον apud Græcos neutri generis sit. nisi forte malumus hoc imputare librarijs. Cyprianus citat, neuter, quod duorum esset facta mentio. Mirum autem quid secutus Chrysostomus legat, & unus ex illis non cadet in laqueum sine patre uestro. Et ad eundem sanè modũ legit Origenes homilia in Lucam trigesima secunda. Nam ut Origenis non sit hoc opus, tamen hominis est eruditi. Theophylactus nobiscum legit, Super terram.

Cadet in laqueũ pro cadet in terrã.

Vestri autem.) Vestri hoc loco primitiuum pronomẽ est potius quàm deriuatiuum, quasi dicat, de uobis. Nam Græci carent hac distinctione. Significat autem uilissimam hominis partem. Interpres, aut certe scriba omisit Græcam coniunctionem, καὶ, &: Et capilli, seu magis pili, quæ tamen ad emphasin facit, cum sentiat, adeo nos non esse neglectui patri cœlesti, ut is capillos etiam nostros habeat numeratos. Paulóq; post,

Et & etiam.

Meliores estis,) διαφέρετε, id est, Præstatis, quod alibi uertit, pluris estis. Nec est,

Confitebitur me.) sed in me ἐν ἐμοί. Hoc est in nomine meo. Itẽ cõfitebor in eo ἐν αὐτῷ. Sic legit & Chrysostomus. Quanq; hunc sermonẽ suspicor esse idiomatis Hebraici.

Διχάσαι.

Separare hominem aduersus &c.) διχάσαι, quod significat in duo diducere quæ prius erant coniuncta. quod subnotasse uidetur & Chrysostomus hunc edisserens locum. Vnde Græci διχοστατεῖν, uocant per seditionem inter se contendere, & seditionem διχοστασίαν, quoties Scinditur incertum studia in contraria uulgus. Locus autem est apud Michæam cap. septimo, iuxta ueritatem Hebraicam: Ab ea quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui, quia filius cõtumeliam facit patri, & filia consurgit aduersus matrẽ suã, nurus aduersus socrum suam, inimici hominis domestici eius. Græca uox est anceps νύμφη, quæ si referatur ad maritum, sponsam sonat, si ad parentes sponsi, nurum.

Qui inuenit.) ὁ εὑρὼν, id eſt, Qui inuenerit. Eſt enim præteriti temporis, ut & illud ὁ ἀπολέσας, qui perdiderit, ſic paulo poſt,

Mercedem prophetæ accipiet.) Neq; prophetæ, neq; iuſti apud Græcos additur articulus τῷ, unde nō poteſt accipi de certo ꝓpheta ſeu iuſto, ſed de quocūq;, nō de eo q recipit. ut ſenſus ſit, ipſum quoq; q ꝓphetā receperit, fieri prophetā, qui iuſtū receperit fieri iuſtū.

Ex minimis his.) τῶν μικρῶν τούτων, id eſt, E puſillis his, ſiue è paruis. ne fruſtra ſibi placeant quidam qui ſe minimos uocant, cum alij minorum occuparint cognomen. Quanq̃ minimis legit & interpretatur Hilarius. Ex Hieronymi, Chryſoſtomiq; interpretatione, non ſatis liquet quid legerint. Et huius ipſius euangeliſtæ capite uiceſimo quinto, ἐλαχίστων legitur, Quamdiu feciſtis uni ex minimis iſtis &c. At mox:

Frigidā popoſcit.

Calicem aquæ frigidæ.) Græce eſt ποτήριον ψυχροῦ, id eſt, Poculum frigidæ, ut ſubaudiēdum ſit ὕδατος. Sic enim loquuntur & Latini, frigida lauat: Et, frigidam popoſcit. Porrò μόνον, id eſt, tantum, quod proxime ſequitur, referri poteſt, uel ad ſuperiora: ut ſit ſenſus, ſufficere ſi quis uel frigidam duntaxat aquam exhibeat, uel ad ſequentia: ut intelligas ſatis eſſe quiduis, modo id fiat tanq̃ diſcipulo Chriſti.

EX CAPITE VNDECIMO.

Cōſūmauit præcipiens.

CVm conſummaſſet præcipiens.) Græcanicam figuram male reddidit interpres. Eſt enim iuxta ſermonis proprietatem participium poſitum uice uerbi infiniti, ἐτέλεσε διατάσσων, pro διατάσσειν. Quemadmodum, μέμνημαι ἐλθὼν, id eſt, Memini ueniēs, pro memini ueniſſe. Proinde nos uertimus, Cū finem feciſſet Ieſus mandandi, ſiue præcipiendi.

In uinculis.) ἐν δεσμωτηρίῳ, id eſt, In carcere. Nomen eſt à uinculis dictum. Nam eſt aliud φυλακὴ à cuſtodia dictum. Et mox τὰ ἔργα, cur non potius facta q̃ opera? Nam opus eſt quod extat, ueluti domus. Quanq̃ in his minutulis ſæpe conniuemus. Vt ne dicam quod in πέμψας, Mittens uertit, pro miſſis duobus, non obſeruata temporis ratione.

Tu es qui uenturus es.) σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, id eſt, Tu es ille ueniens ſiue uenturus. Eſt enim Græca uox ad utrumlibet tempus anceps. Illud maioris eſt momenti, quod ἃ ἀκούετε καὶ βλέπετε, id eſt, Auditis & uidetis uertit, Quæ audiſtis & uidiſtis. Eſt enim plenior ſenſus, ut de omnibus, quæ faciebat Ieſus, intelligatur.

Et cœci uidēt.) ἀναβλέπουσι. Græcis expreſſius eſt, quaſi dicas reuidēt, ſeu recipiūt uiſum.

Pauperes euangelizantur.) εὐαγγελίζονται. Planè Græcorum more locutus eſt interpres, qui cum dicant bene facio te, & benedico te: proinde & paſſiuis horum ἀναλόγως utūtur bene patitur abs te, benedicitur abs te. Nā utroq; modo loquūtur, εὐαγγελίζω σοι & εὐαγγελίζω σε, ut indicat Theodulus de dictiōibus rhetoricis. Proinde nos uertimus, Pauperes lætum accipiunt Euangelij nuncium. Alluſit enim ad uerba prophetæ: Euangelizare pauperibus miſit me. Illa leuicula ſunt, quod σαλευόμενον uertit, Agitatam, pro eo quod eſt, quæ agitatur ſiue mouetur, ſed huc & huc undarum more. Vnde Hilarius, ut temporis etiam rationē obſeruet, uertit, Arundinē uento moueri. Et quod οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες, uertit, Qui mollibus ueſtiuntur, pro mollia geſtantes, ut ſubaudias, ueſtimenta.

Euāgelizo te Græce dūtaxat.

Etiam dico uobis.) ναί, id eſt, Certe. Aduerbium confirmantis, quod paulo ſuperius uertit utiq;. Cæteris enim abnegatis, poſtremum hoc confirmat.

Et pluſq̃ prophetam.) Bene uertit, ſi περισσότερον legas genere neutro, ſin maſculino, ſonat præſtantiorem propheta. Nec hic liceret articulum apponi, τοῦ προφήτου: quod ad nullum certum prophetam poſſit accommodari, cum illū omnibus anteponat.

Inter natos mulierū.) ἐν γεννητοῖς γυναικῶν. Abſolute dixit, ut ad omnia pertineat, quæ poſſint è mulieribus naſci. Opinor enim γεννητοῖς neutro genere poſitum eſſe. Non quod alios ſentiat quàm homines, ſed quod ſchema ſermonis habeat epitaſin. Iam tametſi pie ratiocinatur Hieronymus, Chriſtum non teneri hac formula, quod ex uirgine ſit natus, tamen ad reuincendum contentioſum non ſatis haberet ponderis: cū alibi Chriſtus ipſe matri loquens dicat, γύναι, id eſt, mulier. Deinde quorſum opus erat mox excipere ſeipſum, ſi nō tenebat hac formula? Ait eū de ſe, ſed qui minor eſt in regno cœlorū, maior eſt illo.

Nati mulierū q, cōtra opinionem Hieronymi.

Vim patitur.) βιάζεται, id eſt, Vi inuadit, ſiue occupatur, uel ob turbam irruentiū, ac ui conantiū irrūpere, adeo iam urgebat tēpus euangelij. Etiā ſi me nō fugit Hieronymū, Au-

guſtinum

gustinum,cumq; his plerosq;,secus hunc locum interpretari. Verum liceat & à probatissimis autoribus alicubi dissentire:quandoquidē illi non solum fuerunt homines,uerum permisere sibi in tropologia nonnunq; abuti scripturæ testimonijs. Primum illud liquet opinor,hoc loco regnum cœlorum dici,nouam euangelij doctrinam,ad quam iam ultro confluebat turba,ceu pertesa Mosen.Nec eñ in hoc uim patitur doctrina Christi,neq; ui rapitur,si nos uim admouemus affectibus nostris,sed magis uim facit. Ad hæc quid hic senserit,ipse mox explicat:Omnes enim prophetæ & lex usq; ad Ioannem, uidelicet causam reddens,cur ita cupiant irrumpere,cū Mosaicæ legis tempus iam præteriisset. Ita cōnectit sermonis consequentiam & Chrysostomus homilia trigesimaoctaua.Nec Hilarius ab hac nostra sententia admodū discrepat,interpretans cœlorū regnū Iudæis ueluti debitū expacto,uiolentia fidei occupandū à gētibus.Eius uerba si quis requiret,subscribā. Vt rerū,inquit,natura exigit,uim potētior affert minorq; erit cui uis afferē. Quid est ergo,quod diripiens est,quodq; uim patiē,cōtuendū est.Infidelitatē discipulorū Ioannis dominus animaduerterat: turbæ etiā opinionē de eius nūcio intellexerat,in cuius scandalo ingens fidei periculū sentiebat, ire potius apostolos ad oues perditas Israēl iusserat. Ipsos institui oportebat in regno, & in Abrahæ,ac Isaac & Iacob familia retineri. Sed omnis hæc pdicatio profectū publicanis & peccatoribus afferebat. Ex his eñ iam credentes, ex his iam apostoli, ex his iam regnū cœlorū. Cæterum Ioanni à plebe nō creditur, autoritatē Christi opera non merentur. Crux futura erat scandalo,iam prophetia cessat,iam lex expletur, iam prædicatio omnis includitur,iam Heliæ spiritus in Ioannis uoce præmittitur. Alijs Christus prædicatur,& ab alijs agnoscitur. Alijs nascitur,& ab alijs diligitur. Sua eū respuunt,aliena suscipiunt. Proprij insectātur,cōplectuntur inimici. Hæreditatem adoptio expetit, familia reijcit. Testamentū filij repudiant,serui recognoscunt. Itaq; uim regnū cœlorū patitur,inferentes diripiunt illud. Quia gloria Israēl patribus debita,à prophetis nūciata,à Christo oblata,fide gentium occupatur & rapitur. Hactenus Hilarij uerba retulimus.

Regnū cœlorū uim patitur,secus interpretatū q̄ pleriq; accipiunt.

Hilarius unus nobiscū faciēs.

Rapiunt illud.) Aptius est quod legitur cum in alijs uetustis tum in aureo codice: Et uiolenti diripiunt illud.

Ipse est Helias.) Locus est in calce Michææ prophetæ, Ecce ego mittam Heliam prophetam,antequàm ueniat dies domini magnus & horribilis.

Helias apud Micheam.

Helias qui uēturus est.) Mollius erat,qui uenturus erat. Nam quo pacto uenturus est, qui iam prædicationem suam peregerat? Notum est autem participia præsentis tēporis, etiam ad præteriti imperfecti significationem pertinere.

Simile æstimabo.) ὁμοιώσω,id est, Assimilabo,siue quod Latinius est,similē esse dicā. Hieronymus annotauit hic Græce esse,ἐν ἀγοραῖς,id est,In mercatibus siue foris.Nam Latinis forum est etiam in quo aguntur causæ. Cæterum ἀγορὰ Græcis proprie forum est rerum uenalium. Vnde uerbū ἀγοράζομαι,id est,emo. Nec est, Clamantes,sed προσφωνοῦντες,id est,acclamantes,siue alloquentes. Rursum,non est, Coæqualibus,sed ἑταίροις,id est sodalibus. Hilarius habet,& clamantibus inuicē,ex quo coijcio illū legisse ἑτέροις pro ἑταίροις. Nec est simpliciter cecinimus,sed ηὐλήσαμεν,id est,cecinimus tibijs. Ita sanè citat diuus Augustinus libro quæstionū euangelicarum secundo,capite undecimo, Cantauimus tibijs & nō saltastis. Quis aūt unq; dixit lamētauimus? ἐθρηνήσαμεν,id est,lamētati sumus, siue luximus,aut,ut sensum magis exprimam,lugubria cecinimus. Siquidē ueteres uarijs harmoniarum modis,quos appellant Phrygium,Dorium,Lydium,uarios mouebant affectus,tibijs ad alacritatem incitabant. Et legimus ἀδμήτου μέλος, pro lugubri cantione. Sensus igitur est,diuersis rationibus tentauimus uos excitare,nec ullo pacto potuistis cōmoueri. Porrò planxistis,Græcis est ἐκόψασθε,quod inde dictum est,quod olim in luctu seipsos cæderēt manibus, qui proprie planctus dicitur. Apparet aūt uulgarē fuisse cantiunculā,quā pueri inter se canerent. Quēadmodū & Pitacus cōsultorē suū ad pueros trocho lusitantes mittit,ut audiat τὴν κατὰ σαυτὸν ἔλα. Sicut copiosius dictū est in Chiliadibus nostris.

Forū duplex.

Prouerbiū euangelicū.

Dæmonium habet.) In nonnullis scriptum erat, ὅτι πνεῦμά ἐστιν, id est, Spiritus est. Sed dissentiētibus cæteris omnibus. Erat autē & hoc unum è criminibus Socratis,quod genium haberet peculiarem, qui uocabatur Socratis dæmonium.

Venit filius hominis.) τοῦ ἀνθρώπου,ut ad Mariā referri non possit, cū articulus sit generis masculini

Filius hom id est,Adæ.

masculini, ne quis hic frustra philosophetur in filio hominis, quod alicubi facit Augustinus.

Homo uorax) Græcis est φάγος, quod magis sonat edacem siue comedonem. Deinde quod sequitur.

Vini potator.) Apud Græcos iucundius est ob dictionem cõpositam οἰνοπότης quasi dicas uinibibus, cui pugnat ὑδροπότης, aquæbibus. Augustinus lib. aduersus Faustum xvj. cap. xxxj. pro οἰνοπότης refert uinaria, uoce ni fallor deprauata ex uinauria, ab hauriẽdo uino. Atq; hinc uerba composita, οἰνοποτεῖν, ὑδροποτεῖν. Horatius: Quæ scribuntur aquæ potoribus. Ac rursum, Plurimæ uirtutes δυνάμεις est, de quo iam admonuimus. Nec est, Corazam apud Græcos, sed χωραζείν, id est, Chorazin. Sunt autem castella Galilææ Bethsaida & Chorazin. Item ἀνεκτότερον, Remissius, quod ante uerterat Tolerabilius.

Nunquid usq; in cœlum.) Interpres legisse uidetur ἡ pro ἡ, hoc est coniunctionẽ pro articulo. Et diuus Hieronymus admonet hunc locum bifariam haberi in exẽplaribus. In his quæ nos uidimus sic est scriptum, ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως τοῦ ᾅδου καταβιβασθήσῃ, id est, Quæ ad cœlũ usq; exaltata es, siue elata, usq; ad inferos deduceris. Et sic adducit Chrysostomus homilia in Ioannem uicesima secunda, ac rursus in Matthæum tricesimaoctaua.

Quia pœnitentiã egerũt:) Quod hic est semel atq; iterũ μετενόησαν, non poterat æque commode reddi per resipuissent: itaq; periphrasi rem expressimus.

Forte pro utique nõ recte

Forte mansissent.) ἔμειναν ἄν. Quorsum opus erat hic Forte, nisi quod interpres omnino abusus uidetur passim, Forte, uice cõiunctionis expletiuæ. Paulo superius eãdem prætermisit: In cilicio & cinere pœnitentiam egissent. Et quam nunc dubitantis esse uult, alibi facit confirmantis, ut in epistola ad Hebræos, Si illud prius culpa uacasset, non utiq; secundi locus quæreretur. Obsecro quid sibi uult hæc tam auida uarietatis affectatio, uel cũ ipsius incõmodo sensus? Nam hic confirmationẽ res ipsa desiderabat potius, quã addubitationẽ. Quin & illud excutiendũ, quomodo Iesus scribatur respondisse, cũ nullus quicquã interrogarit: nisi forte ideo respõsum dicitur, quod superiori sermoni subijciatur. Ac paulo post.

Stulti cognomen in literis diuinis.

Quia abscondisti.) Rectius erat, quod absconderis. Et confiteor dixit, iuxta sermonis Hebræi proprietatem, pro laudo, seu gratias ago. unde & nos ita uertimus, quo sensus esset dilucidior. Confitetur enim & agnoscit beneficiũ, qui gratias agit. Ac mox Paruulis, est νηπίοις, quod & stultũ significat & infantẽ, hoc est, qui ætatis uitio nondũ sapiat. Non enim dixit μωροῖς, quod annotauit & Chrysostomus. At hic magis quadrabat stultis, ut opponatur sapientibus. Nec est quod quenquã offendat stulti cognomen, cum palàm dicat Paulus: Quæ stulta sunt mundi elegit deus. Nec enim hic sapientes uocat, qui uere sapiũt, sed qui mundo uidentur sapere. Sic & stultos uocat, nõ qui uere stulti sint, sed qui mũdo stulti sint. Et tamen nos hac in re quorundam sensum nostro iudicio prætulimus.

Ita pater.) ναὶ ὁ πατήρ. Quod aliâs uertit etiam, aliâs utiq;, nũc uertit Ita. Præterea pater nominandi casus est, non uocandi: quo tamen haud scio, quam ob rem in diuinis literis abutuntur, ut deus meus, ὁ θεός μου. Porrò, Sic fuit, recte omisit coniunctionem ὅτι. Etiam si quidam habent, Quoniam sic fuit.

Et placitum fuit.) ἐγένετο εὐδοκία, id est, Fuit bona uoluntas, siue beneplacitum.

Et ante te.) ἔμπροσθέν σου, id est, Corã te, siue in oculis tuis. Hoc peculiari uerbo sacræ literæ significant fauorem ac beneuolentiam numinis, non tributam nostris meritis, sed ab ipsius gratuita bonitate profectã. Rursus illud, Reficiã uos est, ἀναπαύσω, id est, refocillabo siue recreabo. Nec enim, ad cibum est referendum, sed ad remedium lassitudinis: cum ab hoc uerbo deductum sit nomen, quod mox uertit requiẽ ἀνάπαυσιν, quod in psalmis uertit refectionem, Super aquas refectionis. Cæterum,

Iugum suaue.

Iugum meũ suaue.) χρηστὸν magis sonat facile, cõmodũ, aut humanũ, siue blandũ quã suaue, quod aliâs uertit bonũ, siue bonitas, ut suo demonstrabimus loco. Nã iugũ appellat imperiũ, quod mite, blandũ, ac minime asperũ, minimeq; seuerũ uult intelligi. Mirum quid secutus Augustinus, locũ hũc sic adduxit libro quæstionũ ad Simplicianũ primo: Iugũ enĩ meũ leue est, & sarcina mea suauis est: nisi forte id librariorum incuria fuit inuersum. Ambrosius explanans psalmũ, Beati immaculati, uocis huius proprietatẽ annotauit, uertens χρηστὸν suaue. Sed in psalmo pro eo quod nos legimus bonitatẽ, ille iucunditatẽ legit. Cyprianus lib. aduersus Iudæos ij. cap. xiij. legit iugũ meũ bonũ est. Mouet hoc loco diuus Hieronymus quæstionẽ, quõ iugũ Euãgelicæ legis leuius ac mollius dicatur lege Mosaica, cũ hæc

factum

factum duntaxat puniat,nostra uolũtatem quoq;,neq; soluit quod proposuit. Certe Mo
saicam legem superstitioso,ac rebelli populo pro tempore impositam,Petrus in actis apo
stolorũ aperte uocat onus durum,& graue, quod nec ipsi,nec maiores ipsorum portare *Act 15*
ualuerint.Neq; dubitari potest,quin uerum sit quod ueritas ipsa pronunciauit. Vere blan
dum est iugũ Christi,& leuis sarcina,si præter id quod ille nobis imposuit, nihil impone- *Christi iugũ per se leue, quõ aggrauatum à nobis.*
retur ab humanis constitutiunculis.Præter mutuam charitatem nihil ille præcipit: neque
quicq; tam amarum est,quod nõ condiat,condulcetq; charitas.Facile perficitur, quicquid
est secundum naturam.Nihil autem magis congruit cum hominis natura, quàm Christi
philosophia,quæ penè nihil aliud agit,quàm ut naturam collapsam suæ restituat innocen-
tiæ,synceritatiq;.Sed quemadmodum apud Iudæos legem per se molestam aggrauabant
hominum constitutiones,ita cauendum est etiam atq; etiam,ne Christi legem per se blan
dam ac leuem,grauem & asperam reddant humanarum constitutionum, ac dogmatum *Obrepunt onera.*
accessiones.Quæ sic primum obrepunt,ut uel tanq; pusilla negligantur,uel pietatis specie
commendata libenter amplectantur etiam,homines probi magis quàm prouidi. Semel
recepta paulatim gliscunt,augescuntq;,donec in immensum aucta,iam nolẽtes premant,
& obruant:seu consuetudinis,cuius uiolenta tyrannis est,præsidio,seu principum autori-
tate,quod temere receptũ est in suum emolumentum abutentuim,mordicusq; retinen- *Fides quõ aggrauata.*
tium.Quàm pura,quàm simplex fides à Christo nobis tradita,quàm huic simile symbo
lum,siue ab apostolis ipsis,siue à uiris apostolicis proditum? huic deinde multum adiũxit
ecclesia,dissidijs hæreticorũ dissecta,uexatàq;: quorum & si quædam sunt, quæ citra fidei
dispendium poterant omitti, tamen pleraq; uidebantur etiamnum ad rem pertinere.Tot
iam erant symbola,quot homines,nihilo melius bonæ fidei signum,quàm cum in contra-
ctibus res multis,ac uerbosis syngraphis agitur,quæ cum ad excludendas captiones adhi-
beantur,quo circumspectius scriptæ sunt,hoc plus captionum solent ferè gignere.Postre-
mo res eò paulatim deducta est,ut scholasticorum aliquot placita,quos articulos uocant
ut homunculorum quorũdam noua quædam ad fastum cõminiscentium,uel opiniones,
uel somnia,propemodum æquẽtur articulis fidei apostolicæ.Atq; in his nec scholæ diuer-
sæ,nec eiusdẽ scholæ mystæ inter se cõsentiunt:neq; apud ipsos perpetua sunt,sed pro tẽpo-
re mutantur.Et tamen ita primum irrepserunt,ut in scholis tantum haberentur probabi-
les opiniones.Mox scholæ parietes egressæ in libros,& in publicas adeo conciones erupe
runt.Ac sæpenumero fit,ut quod semel utcunq; prodidit definiendi temeritas,confirmet
& augeat tuendi pertinacia.Sunt autem pleraq; huius generis,ut impiũ sit homini de his
definire.Quale ferè sunt, quæ de ratione essentiæ diuinæ,deq; distinctione personarum,
philosophamur. Ea si tantum in hoc adhibeantur, ut animos nostros abducant ab his
sordidis cogitationibus ad sublimiora,non est improbandum studium. Sin, ut hæc quæ
longe superant humani ingenij captum,cum supercilio pronunciemus: & earum rerum
scientia,quas nec angeli satis intelligunt nos iactemus apud populum, mihi nec pium ui-
detur,nec utile.His proxima sunt,quæ de ratione mysteriorum,uelut è cœlo petita pronũ
ciamus? Cum magis ad pietatem faciat ex his excerpere,quod ad uitæ sanctimoniam cõ-
ducat. Verum hæc pronunciandi temeritas à ueteribus orta nũc longius progressa est,
quàm ut ferri possit.Sunt qui nectant nobis frigidum syllogismum,& ex loco parum in-
tellecto,aut ex hominis constitutiuncula pariunt articulum fidei.Atque ex his Christiani
aut nõ Christiani censemur,quæ ne tantulũ quidẽ ad Christianã attinent pietatẽ.Iã q; po
pularis,q; expedita est doctrina Christi,apostolica,& patrũ apostolicorũ,q; nunc impedi- *Doctrina aggrauata.*
ta,spinosa,ne dicã tenebricosa facta,partim admixtu legũ,ac disciplinarũ humanarũ, par-
tim somnijs,& inuentiunculis ambitiosorũ hominũ. Posteaq; sacræ theologiæ professio sce
nica quædã ac theatrica res esse cœpit.Tota hominis ætas nõ sufficit quæstiũculis,& inuti
liũ argutiarũ labyrinthis.Inter hæc quãdo Christianæ uitæ studiũ, si iã octogenarij tantũ
dubitare didicimus? Nã de humanarũ constitutionũ onere,qd attinet dicere,cũ iam olim
diuus Augustinus in epistola ad Ianuariũ,stomachet ac deploret ecclesiã Christi sic pre- *Constitutionũ onus.*
mi,ut tolerabilior,ppẽ fuerit Iudæorũ q; Christianorũ cõditio? Et tamẽ ille ob friuola quæ
dã nudipedalia nescio quæ destomachat. Quid si uideret liberũ illũ Christi populũ,tot le-
gibus,tot ceremonijs,tot laqueis irretitũ? neq; simplici hominũ tyrãnide oppressum? prin
cipum

cipũ, ꝓphanorũ, epiſcoporũ, cardinaliũ, pontificũ? multóq; maxime, horũ ſatellitũ, qui religionis imagine ꝑſonati, uentris agunt negociũ? Ipſis ſacramentis ad hominũ ſalutẽ inſtitutis, ad quæſtũ noſtrum, ad faſtũ, ad tyrannidẽ, ad opprimendũ plebeculam abutimur quidam.

Veſtitus. (Leui 19, Deut 22)

Iudæis nullum ueſtis genus erat interdictum, præter id quod eſſet è lino, lanaq; contextum. Nunc quot de cultu conſtitutiones, quanta ueſtiũ, colorumq; ſuperſtitio? Quàm ex huiuſmodi nugis, quæ per ſe nec honeſtatem habent, nec turpitudinem, ſed pro temporum ratione, ꝓ mortalium opinione mutantur, cenſentur Chriſtiani, de quibus nihil unq̃ meminit Chriſtus? Pauca erant Iudæorum ieiunia, & tamen nemo capitale eſſe dixit, ſi quis illis ipſis ſtatis diebus non ieiunaſſet.

Ieiunia.

Nos quot grauamur inedijs? ad quas non inuitamur, ſed cogimur ſub pœna, ut aiunt, æternæ damnationis.

Ciborũ diſcrimina. (Leui 11)

Iudæis certa piſcium & animantium genera ſunt interdicta, ſed ad eſum non admodum expetenda. Nos bonam anni partem piſcium eſu contabeſcimus, inedia diſrumpimur. Nec ætati ſubuenitur, nec morbo, niſi legis relaxatio nummis redimatur. Quin & feſtorum apud Hebræos mediocris erat numerus. Aetas Hieronymi præter diem dominicum pauciſſima nouerat feſta.

Feſta.

Nunc feriarũ, neq; finis, neq; modus, quæ cum primitus ad pietatis uacationẽ paucæ ſint inſtitutæ, nunc ad ſcelerum excluſionem tolli debebant: niſi ſacerdotũ auaricia ſuis rebus conſuleret potius, quàm ueræ religioni.

Vota.

Quid loquar de perplexis & inextricabilibus uotorum uinculis, quorum alia redimi poſſunt, ſed immenſa pecunia, alia nullo modo poſſunt. Atq; hæc in dies magis ac magis urgemus, ne quæſtus nobis pereat.

Matrimoniũ.

Iam matrimonij conditio quanto cõmodior Iudæis, quàm nobis? Quot laqueis, quot tricis coniugium inuoluimus? ne ſcholaſticum dogma nobis pereat.

Confeſſio.

Pœnitentiæ & confeſſionis ſacramentum quibus modis arctauimus, quot hominum decretis impeditũ reddidimus? ut ne q̃d dicam interim de onere precum, quæ quotidianis etiam acceſſionibus aggrauantur.

Conſtitutiones humanæ.

Ad hæc quaſi parum ſit legum, & conſtitutionũ decretalium, indies nouarum conſtitutionũ examina prorumpunt. Imò uelut hoc quoq; parum ſit, grauari nos uolũt iure neſcio quo conſuetudinis, quæ primum à duobus deliris profecta paulatim inualuerit. Excõmunicationis fulmen ubiq; promptũ & intentatũ, irregularitates, anathematizationes occurſant undiq;. Pontificis Rhomani ſacroſancta autoritate, quæ non, niſi ſubleuandis eccleſiæ rebus ualere debet, ſic abutuntur quidam in abſolutionibus, in diſpenſationibus, in condonationibus, in executionibus, ut permulta ſint, quæ uere pij ſine gemitu ſpectare nõ poſſint. Sacerdotiorũ adeo perplexa res eſt, ut Ariſtotelicam philoſophiam omnem perdiſcas citius, q̃ praxin ſacerdotiorũ.

Suppreſſa Chriſti doctrina.

In templis uix uacat Euangelium interpretari. Concionis bona pars ad cõmiſſariorũ arbitriũ cõſumenda eſt. Nõnunq̃ & ſacroſancta Chriſti doctrina, aut ſupprimenda, aut ad illorum rem detorquenda. Ad hæc qui modeſte pij ſunt, taciti ſecum ingemiſcunt. Qui populi malis aluntur, & quorum intereſt Chriſti gregem, quẽ ille ſuo ſanguine liberum reddidit, quàm maxime ſeruum eſſe, & obnoxium, adeo non reclamant, ut modis omnibus exaggerent. Accedunt ijs, qui uel ambiunt præmiũ aliquod obſequij, uel timent pœnam libertatis. Ita dum nemo ſuccurrit, res paulatim eò prolabiť, ut penè nihil iam pudeat. Et charitas quidem iuxta Paulum omnia ſuſtinet. Fateor. Sed hæc mala multo mitiora ſunt, quoties ab hoſtibus gregis Chriſtiani ingeruntur.

Perſecutrix eccleſia nõ perſecutionẽ patiens.

Olim ſæuiebat tyrannus impius, ſæuiebat hæreticus. Epiſcopi conſolabantur. Ipſi mutuis hortatibus animabant ſeſe. Titulus honeſtus ſolatij pars erat. Deniq; graue non erat, quod Chriſti nomine perpetiebantur. Verum intolerabile eſt, ut inquit Auguſtinus, cum eadẽ hæc à membris, imò à moderatoribus eccleſiæ, corpus eccleſiæ patitur. Ab ijs potiſſimũ inijciũtur laquei, unde par erat impeditis ſubueniri. His malis medicandis una ſupereſſe ſolet anchora ſacra, generale conciliũ. At nunc hæc ipſa uertũtur in reipub. caput. Nec ulla ſupereſt medendi ſpes, niſi ſi Chriſtus ipſe uertat, aut certe excitet pontificũ, ac principũ animos, ad ea quæ ueræ ſunt pietatis. Aut Theologi, & cõcionatores, nõ ſeditioſis clamoribus, ſed ſobrie placidéq; quæ Chriſto digna ſint magno conſenſu doceant & inculcent. Nam ut Turcus, aut Tyrannus quiſpiam per tumultum ſubuerſo rerum ordine, per occaſionem reſtituat rem Chriſtianã, non opinor ullis pijs optandum. Ego certe abominor etiã. Vnũ illud etiam atq; etiam admonendi ſumus omnes, ut iuxta Pauli doctrinam ſic libertatem à Chriſto datam amplectamur, ne eam occaſionẽ demus carni, & ſub libertatis prætextu,

turpius

turpius seruiamus uitijs. Sed sic excutiamus iugum hominũ graue, ut uere blando Christi iugo premamur. Minus imperat euãgelica charitas, sed plus impetrat tumultus ubiq; uitandus: & præstat ferre principes impios, quàm nouatis rebus grauius malum accersere. Sed tamen ardentibus uotis assidue pulsandus Christus, ut suis uicarijs mentem inspiret loco dignam, ut omisso suæ gloriæ, suæ uoluptatis, sui lucri studio, studeant gloriæ lucroq; Christi: malintq; Christum late regnare legibus euãgelicis, quàm se in Augusto tyrannidem obtinere decretis humanis. Verum hæc pluribus à me disserta uideo, quàm uel proposueram, uel annotationes professo conueniebat.

EX CAPITE DVODECIMO.

Abijt Iesus.) ἐπορεύθη. Cur nõ potius Ambulauit, siue Iuit? Itidem uertit & in primo psalmo: Abijt in consilio impiorum. Nec est Sabbato, sed Sabbatis, σάββασι, ut legit & Hilarius. Siquidem & totum illud tempus septem dierum, sabbatum appellabatur, & singuli sabbata. Ac mox inuertit, ἐν σαββάτῳ, id est, In sabbato, uertens sabbatis: tametsi multa huiusmodi solet admiscere casus. Chrysostomus admonet hoc esse sabbatũ, quod Lucas appellat δευτερόπρωτον, id est, Secundo primum: de quo suo dicetur loco. Deinde,

Quod nõ licet eis.) Eis, addidit de suo, uel interpres, uel librarius. Nam absolutius est, Nõ licet. Ac mox paria fecit, Esurijt Dauid, omisso αὐτὸς, id est, ipse: Ipse & q cũ eo erãt. Et

Sabbatũ uiolant.) βεβηλοῦσιν, id est, Prophanant. Siquidẽ βέβηλοι prophani dicuntur.

Sacerdotes in templo.) Perijt apud nos iucunda uocum inter se redditio, ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ: quasi dicas, Sacrifici in sacro, quæ seruata est in sabbatis & sabbato. Item,

Et sine crimine sunt.) ἀναίτιοί εἰσιν, id est, Inculpati sunt, siue Nihil eis imputatũ. aut ut nos uertimus, Crimine uacãt. Quanq; aptius est quod hic uertit interpres, Sine crimine, quàm quod alicubi citat Hieronymus, Sine culpa sunt. Siquidẽ αἰτία crimen est potius quàm culpa. Etiamsi nõ sim nescius, apud Græcos ἀναίτιον aliquoties accipi pro innoxio, siue insonte, quẽadmodum mox uertit: Nequaq; condemnassetis innocentes, ἀναιτίους.

Quia templo maior est hic.) ὧδε. Hic, hoc loco aduerbium est demonstrandi, nõ pronomen: quod admonuit & Hieronymus. ut intelligas eum locum esse sanctiorẽ templo, qui templi dominum teneret. Quidam Græci codices habebant pro μείζων, μεῖζον, id est, Maius, quod plenius esset: ut sit sensus, Est hoc loco, quod sit maius templo. *Hic, aduerbium.*

Et si ceciderit.) ἐμπέσῃ, id est, Inciderit. Nec est Habeat, sed Habebit, ἕξει.

Nonne tenebit & leuabit eam.) κρατήσει καὶ ἐγερεῖ, id est, Apprehendet & eriget. Habet enim hoc ouillum genus, ut fulmine aut ictu alioqui prostratum, nisi erigatur à pastore, pereat. Et mox,

Quãto magis melior.) πόσῳ οὖν διαφέρει ἄνθρωπος, id est, Quãto igitũ præstat homo, siue præstãtior est. Quorsum opus erat hic affectare sermonis absurditatem? Et aliquãto post,

Restituta est sanitati.) ὑγιὴς, id est, Sana. Quanquam interpres hoc sanè bene uertit.

Tunc dicit homini.) In euangelio quo quondam utebantur Nazareni, & Ebionitæ, quodq; locis aliquot citatur ab Hieronymo, testaturq; à se ex Hebræo sermone uersum in Græcum: neq; defuerunt qui putarint ipsius Matthæi authenticum esse, scriptum fuit, hunc hominem fuisse cæmentarium, atque huiusmodi uocibus Iesu opem implorasse: Cæmentarius eram, manibus uictum quæritans. Precor te Iesu, ut mihi restituas sanitatem, ne turpiter mendicem cibos. *Euangelium Nazarenorum.*

Faciebant consilium.) ἔλαβον, id est, Ceperunt. & συμβούλιον concilium, hoc est, consultationem inter se. Et,

Recessit.) ἀνεχώρησεν. Laurentius mauult, Secessit, quod aptius sit subducenti se. Vnde & à secessu dicti anachoritæ. Et,

Sequuti sunt eum multi.) Græci addunt, ὄχλοι, id est, Turbæ multæ.

Ne manifestum eum.) Latinius erat, Ne se manifestum facerent. Argutatur hic nescio quid Laurentius, nimirum ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδῶν, Christum ob id interminatum ne se proderent, quod profugisset à pharisæis, quasi metueret, ne ab illis deprehenderetur. Aliud in hisce rebus mysterium. Nam non semel hoc à Christo factum legimus. Rursum legimus eum mandasse, ut narrarent omnibus quod accidisset. *Notatus Laurentius.*

1. Hieronymi versio.

Ecce puer meus.) Testimonium est apud Esaiam capite quadragesimosecundo. Quanquam Matthæus aliquanto diuersius citat, quàm uel apud Septuaginta legatur, uel apud Hebræos. Nam Hebræa diuus Hieronymus reddidit ad hunc modum: Ecce seruus meus, suscipiam eum. Electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum. Iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur foris uox eius. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet. In ueritate educet iudicium. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponet in terra iudicium, & legem eius insulæ expectabunt. Ea Septuaginta uertunt hunc in modum: Ecce Iacob puer meus, assumam eum. Israël electus meus, suscepit illum anima mea. Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus educet. Non clamabit, neq; dimittet, neq; audietur foris uox eius. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet, sed in ueritate reducet iudicium. Splendebit & non conteretur, donec ponat super terram iudicium, & in nomine eius gentes sperabunt. Cæterum quod una uaticinij pars in medio prætermissa sit, Non erit tristis, neq; turbulẽtus, donec ponat in terra iudicium. Siue iuxta Septuaginta, Splendebit, & non conteretur, donec ponat super terram iudicium. Id Hieronymus putat scriptoris errore factum, qui, quod sæpenumero fit, ea uerba, quæ intercesserãt inter iudicium & iudicium, oblitus omiserit. Verum hac de re qui cupiet edoceri copiosius, legat enarrationem Hieronymi, in hunc prophetæ locum: ad hæc, libellum eiusdem ad Algasiam quæstione secunda. Illud admiror, quid Lyrano uenerit in mentem, ut scriberet hoc testimonium à Matthæo adductum, iuxta interpretationem Septuaginta, cum longe magis consentiat cum Hebraica ueritate, etiamsi ab hac quoq; nonnihil discrepans, sed uerbis potius, quàm sensu. Annotandum obiter & illud, cum Hieronymus edisserens præsentem prophetæ locum, relegat nos ad suos in Matthæum cõmentarios, in quibus plenius super hac re disseruerit, atq; in ipsis commentarijs, uix summis, ut aiunt, digitis rem attingat, in coniecturam uocor, id quod sæpenumero sum suspicatus, eos cõmentarios, à fastidioso quopiam lectore decurtatos, prætermissis in medio quæ non intellexerit. Quos tametsi fatetur ipse neque iustos esse, neq; plenos, tamen ad alios quos ille in prophetas & aliquot epistolas Pauli plenos scripsit, uix commentarioli dici merentur. Idem factum arbitror in commentarijs, quos idem scripsit in psalmos: quanquam in hos quisquis is fuit, gemina debacchatus est iniuria. Primum, quod quæ libuit, prætermiserit. Deinde, quod compluribus locis, suas nugas, ceu purpuræ pannum assuerit. Nam quod in Marcum habemus commentum, præter titulum nihil habet Hieronymi. Cæterum commentarij in Lucam, quos ipse locis aliquot citat, prorsus interciderunt. Visum est obiter ostendere lectori, quomodo Cyprianus adducat hunc locum in libello, quem scripsit aduersus Iudæos: Ecce puer meus, filius meus dilectissimus. Super eum ponam spiritum meum, & iudicium gentibus nunciabit. Non clamabit, neq; contendet. Arundinem quassatam nõ confringet, & linum fumigans non collocabit, quoadusq; expellat in contentione iudicium, & in nomine eius gentes credant. Etiamsi hunc ipsum locum aliquanto secus adducit libro aduersus Iudæos secundo, capite duodecimo. Porrò quod nos pro Puero uertimus Filium, Septuaginta δοῦλον, id est, Seruum, ut Græcis ac Latinis παῖς & puer ambigua uox est, itidem & Hebræis עֶבֶד. Quod si usq; conueniebat παῖδα uertere Filiũ, certe hic quadrabat, cũ de Christo loquatur. Neq; defuerũt apud Græcos, q serui uocabulũ uererẽtur tribuere filio dei. Quorũ est Chrysostomus, si modo illius sunt cõmentarij, quos habemus in epistolam ad Hebræos.

Omissum aliquid in Euangelio.

2. Interpretatio 70.

Cõmẽtaria in Matthæũ Hieronymi uideri decurtata.

3. Cypriani.

Cæcus & mutus.) τυφλὸς καὶ κωφὸς, id est, Cæcus & mutus. Quanq; κωφὸς Græcis surdũ significat, ob id opinor, quod qui natura surdi sunt, ijdẽ & muti sint oportet. Ac mox,

κωφὸς Græcis & surdus est, & mutus.

Ita ut loqueretur, & uideret.) Hic repetunt Græci codices Cæcus & mutus. In nonnullis etiam congeminatur coniunctio, καὶ λαλεῖν καὶ βλέπειν, in nonnullis non geminatur.

Nunquid hic est.) Hic nonnulli Græci codices addunt, ὁ χριστός, id est, Num hic est ille Christus filius Dauid? Quanquam hic quoq; ὁ υἱὸς articulus appositus facit, ut non possit de quouis filio Dauid intelligi, sed de certo quodam, nempe qui prophetarum oraculis promissus expectabatur. Et,

In se diuisum.) καθ᾽ ἑαυτῆς. Et fidelius & apertius reddidisset, Diuisum aduersus semetipsum,

metipsum,ut mox uertit,Contra se.

Spiritus autē blasphemiæ.) Id certe palàm est,librariorū uitio corruptum esse, quod tamen in omnibus fermè codicibus inoleuit. Nam apud Græcos est, ἡ τοῦ πνεύματος βλασφημία, id est, Sed spiritus blasphemia: ut intelligas maledictum, quod fiat aduersus spiritum. Iuxta synceram ac germanam lectionem adducit hunc locum Augustinus sermone de uerbis domini ex euangelio Matthæi undecimo: idq; iterū atq; iterum,ne quis casum esse causetur, hoc tantum disputans, blasphemiam non pro quouis accipi maledicto,nec spiritus,pro quouis spiritu. Sed quod hic confusius dixit Spiritus blasphemia,alibi clarius expressum est, Qui blasphemauerit in spiritū sanctum. Etiamsi non negem in Græcis uerbis amphibologiam esse: quod intelligi possit,conuicium ab ipso spiritu profectum. Carensis hunc enarrās locum, Quid ergo,inquit,aliud est spiritus blasphemiæ,quàm affectatio & desideriū uituperationis diuinæ? Spiritus blasphemiæ spirat ad odium dei: Spiritus sanctus spirat ad amorē dei. Atqui ne quis Græcorū codicum autoritatē impudēter contemnat,consentiunt cū Græcis uetusta Latinorū exemplaria: cū primis autē & codex aureus,& inter excusa typis suffragat̃,& glossæ,quā uocant ordinariā, æditio Mogontinēsis.

Erratum inexcusabile in uulgatis codicibus.

Qui autē dixerit uerbū contra spiritū.) Verbū,hoc quidē loco nō ponitur,sed subauditur è proximo. Græcis suffragat̃ & codex aureus. Rursum est σαπρόν,de quo diximus. Et γεννήματα,quod aliâs uertit Genimina,hic recte uertit Progenies. Et ἐκβάλλει,quod hic uertit Profert,aliâs uertit Eijcit,aliâs Emittit. Nos Expromit ac Depromit transtulimus.

Tribus diebus,& tribus noctibus.) Licet Latinus extulerit per ablatiuum casum,tamen Græcis est accusatiuus: ut iam non possit accipi species temporis, sed spacium, τρεῖς ἡμέρας, καὶ τρεῖς νύκτας. Proinde diuus Hieronymus quæstionem explicat per tropum qui grammaticis Synechdoche dicitur. Siquidem cum unus duntaxat dies huius tridui fuerit integer,nempe Sabbati cum nocte adiuncta,nec Christus in sepulchro fuerit, nisi uespera parasceues,ac diluculo dominicæ quo surrexit,tres tamen dies in sepulchro scribitur egisse. Ad eandem rationē explicat diuus Augustinus libro de quæstione euangeliorum primo,quæstione septima. Etiamsi Faber usq; adeo fastidit Synechdochen libello de tribus Magdalenis,odio opinor grammatices,cum qua illi parum conuenit,ut ipsa indicat res,ne cui parum philosophus uideatur.

De triduo quod Christus egit in sepulchro.

Plusquam Ionas hic.) Item,

Plusq; Solomon hic.) Vtrobiq; est ὧδε aduerbium,non pronomen,ut ante monstrauimus. Quod ueteres orthographi solent distinguere, Hic pronomē scribentes per i simplex, Hic aduerbium per Græcam diphthongum ει, heic. Id quod Valla testatur sibi compertum,in aliquot peruetustis marmorum inscriptionibus.

Hic nomen, heic aduerbium.

Per loca arida.) Non est ξηρῶν, sed ἀνύδρων, id est, Aquis carentia,& siticulosa. Nam huiusmodi ferè sterilia sunt,& ob id desolata. Vnde filia Calep,agrum irriguum superne atq; inferne petit. Vt omittā, quod πονηρότερα uertit Nequiores,pro Sceleratiores: quod ex generatione mala fecit pessimam,cum sit πονηρᾶ.

Et intrantes habitant ibi.) In exēplari quodā scriptū erat, καὶ εἰσελθὸν, Et ingressus,ut referat̃ ad spiritū qui collegit socios. Verū hoc ad sensum minimū refert. Ac paulo post,

Quærentes eum.) Græci addunt, Quærentes ei loqui, ζητοῦντες αὐτῷ λαλῆσαι. Neq; enim perierat,sed expetebatur ad colloquium. Item paulo post,

Quærentes te.) ζητοῦντές σοι λαλῆσαι, id est, Quærentes tibi loqui. Vtinam autem populus Christianorum uniuersus,sic esset deditus cultui beatissimæ Mariæ,ut totis studijs illius uirtutes æmularetur. Cæterum aut hodie uulgus pio quodam fauore plus satis illi tribuit, aut parum tribuit Chrysostomus, hunc explanans locum homilia duodecima. Nam ipsius uerba ex interprete subscribam: Quamuis,inquit,ex facto matris nonnihil importunitatis quoq; accessit. Considera igitur tam matris quàm fratrum importunitatem. Nam cum debuissent intrare,atq; cum turbis simul audire,aut saltem expectare foris sermonis finem,ac demum accedere,ambitione quadam,ac ostentatione commoti,foras eum in præsentia omnium euocauerunt. Cæteráq; quæ sequuntur in hanc sententiam. Rursus in altera æditione,nam uariant codices,eiusdē numeri homilia, hanc imperiosam importunitatem in fratres potissimum refert,matri parcens. At idem enarrans euange-

Chrysostomus aliquid imperfectum tribuit Mariæ uirgini.

lium Ioannis de nuptiali miraculo agens, clarius etiam tribuit Mariæ affectum aliquem ambitionis, gloriæq; humanæ: Optabat enim, inquit, ut iam hominum gratiam conciliaret, & ipsa clarior filij gratia efficeretur: & fortasse aliquo humano afficiebatur affectu: quemadmodum & fratres eius, cum dixerunt, Ostende teipsum mundo, cupidi eius miraculis sibi famam comparare. Ac paulo post idem agens: Siquidem non adhuc debitam de ipso opinionem habebant, sed more matrum Maria iure omnia se filio præceptu ram censebat, cum tanquam dominum colere & uereri fas esset. Hactenus Chrysostomi uerba recensuimus. Augustinus uidetur illi tribuere nonnihil diffidentiæ. Nos eam prorsus à peccato originali facimus immunem, at hic uidetur aliquod actuale, ut uocant, peccatum tribuere: nisi forte is affectus omni culpa uacat, quem illi tribuit. Atq; ita potius arbitror sentiendum. Nam ut ignorantia quædam esse potest absq; culpa, ita & dubitatio & affectus maternus culpa uacare potest. Christus apud Lucam quoque parum blande respondet parentibus: Quid est quod me quærebatis? An nesciebatis quod in his quæ patris mei sunt, oportet me esse? Mox subijcit Euangelista: Et ipsi non intellexerunt uerbum. Rursus prædicanti beatum uentrem matris, & ubera lactatricis: Quinimò, inquit, Beati qui audiunt uerbum dei. Rursus in cruce mulierem uocat, & Ioanni transcribit. Quibus ex rebus stultissime collegerant Manichæi, Mariam non fuisse matrem Iesu, nisi uulgi opinione, uidelicet negantes eum fuisse hominem. Nos id sanè possumus pie colligere, quoties agitur negocium reipublicæ, quoties agitur negocium religionis, non multum apud nos ualere oportere corporalis affinitatis affectum. Hieronymus sic elabi conatur, ut dicat hunc qui renunciauit Christo, insidiose fecisse, tentantem, num ob suorum affectum intermissurus esset prædicãdi munus. Atq; ob id acrius à Christo responsum. Ego hac in re meam non interpono sententiam: tantum optarim, sedulitatem quorundã omnia in sanctis in immensum exaggerandi, uerti potius ad studium æmulandi, quod illos uere beatos reddidit. Verũ hæc leuiculi sunt momenti. Quod genus & illa, quod pro

Christus parũ blãdus matri

In negocio reipublicæ & fidei nõ multũ tribuendũ affectibus cognationis.

Extendens manum.) Græci legunt, Manum suam. Deinde, quod in his

Ipse meus frater.) Nonnulli codices habent αὐτὸς, nonnulli οὗτος, id est, Hic.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

Sedebat secus mare.) Eruditi quidam uehementer hanc uocem Secus, execrantur ut Gotticam, & Sarmaticam, aut si quid his quoq; barbarius: cum tamen recenseatur à Donato operis exigui, non exiguo autore. Neq; uideri potest uox ab interprete conficta, qua tam frequenter utitur. Vsus est ea Plinius libro uigesimoquarto, capite decimoquinto: Chamæleucen, inqt, apud nos farranum siue farfugium uocant: nascitur secus fluuios, folio populi. Nec dubito quin alijs compluribus inueniri possit. Si quis uelit esse morosior, fortasse causabitur, non perinde apte dici, Sedet secus uiam, ac Nascitur secus fluuios, aut Pascitur secus ripam, quod in his imaginemur ceu motum quendam rei sequentis. Nam apparet, secus & secundum habere cognationem cum uerbo, sequor.

Exijt qui seminat.) ἐξῆλθεν ὁ σπείρων, id est, Exibat qui seminabat, siue seminator. Siquidem huiusmodi participia accommodant se uerbis, quibus adiunguntur.

Seminare semen suũ.) Semen suum, nec est apud Græcos, nec in aureo codice. Nam illud recte, Et dum seminat, ἐν τῷ σπείρειν, id est, Inter seminandum. Ac mox, βάθος uertit Altitudinem, pro Profunditate. Et, ἐκαυματίσθη, Aestuauerunt, pro Exusta sunt, siue Aestu perierunt. Ac rursum, ἐξηράνθη Exaruerunt, uertit Aruerunt. Itẽ ἀνέβησαν, Surrexerunt, quod aliâs uertit, Ascenderunt. Mollius Succreuerunt, aut Increuerunt, siue Emerserunt spinæ.

Et dederunt fructum.) Hic interpres maluit Latinitati consulere, quàm uoces reddere Græcas. Alioquin ad uerbum ita uertendum erat: Et dederunt fructum, hoc quidem centum, illud uero sexaginta, illud uero triginta, καὶ ἐδίδου καρπόν, ὃ μὲν ἑκατόν, ὃ δὲ ἑξήκοντα, ὃ δὲ τριάκοντα. Tametsi uerti poterat, Hoc quidem centuplum, illud uero sexagecuplum, aliud uero trigecuplum. Siue, Aliud centena, aliud autem sexagena, aliud autem tricena,

Centesimum, pro centuplũ.

tricena, ut ſubaudias, grana. Nam Græci carent huiuſmodi diſtributiuis. Abuſus eſt hoc loco articulis poſtpoſitiuis uice præpoſitiuorum, quod tamen & aliâs ſæpe fit.

Vt adimpleatur in eis.) Nōnulli codices habebāt, καὶ ἀναπληροῦται ἐν αὐτοῖς, Et impletur. Ita legit diuus Chryſoſtomus: itáque ſcriptum comperi in exemplari Corſendoncēſi. Cæterum In eis, in pleriſque Græcis exemplaribus non habebatur, nec in Latinis uetuſtioribus, ſed Eis duntaxat. Nec eſt Dicentis, ſed λέγουσα, id eſt, Dicens. Conſentiente & aureo codice, ac Donatianicis, ſiue Quæ dicit. Facit enim ipſam ſcripturam loquentem.

Auditu audietis.) Teſtimonium quod adducit, extat apud Eſaiam capite ſexto. Diſſentit autē hoc quoque loco ueritas Hebraica ab æditione Septuaginta. Nam Septuaginta ſic tradunt hunc locum, quaſi deus prædixerit futurum, ut audientes non audirent, & uidentes non uiderent. At Hebraica ueritas indicat hoc iuſſum à domino, ut uidentes non uiderent, & audientes nō audirent. Iuxta Septuaginta citat Lucas, utpote Græce doctus magis quàm Hebraice, in Actis apoſtolicis capite uigeſimooctauo, πορεύθητι καὶ εἰπὲ λαῷ τούτῳ. ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ὠσὶ ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι καὶ ἐπιστρέψωσι καὶ ἰάσωμαι αὐτούς: Vade ad populum iſtum, & dic, Aure audietis, & non intelligetis, & uidentes uidebitis, & non perſpicietis. Incraſſatum eſt enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos ſuos compreſſerunt, ne forte uideant oculis ſuis, & auribus audiant, & corde intelligant, & cōuertant ſe, & ſanē eos. Cæterū Hebræa ita reddidit Hieronymus: Auditu audite, & nolite intelligere, & uidete uiſu, & nolite cognoſcere. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte uideat oculis ſuis, & auribus audiat, & corde intelligat, & conuertatur & ſanetur. Apparet igitur Septuaginta conſulto mutaſſe ſcripturam Hebraicam, ne impijs daretur anſa blaſphemiæ, quaſi deus eſſet nobis autor malorum. Verum cum huiuſmodi complura ſint loca in diuinis literis, uelut illa: Indurauit deus cor Pharaonis. Et, Fiat menſa eorum in laqueum &c. Non oportuit offendi hoc uno, ſed agnoſcere potius idioma ſermonis diuini, qui hac figura cōminatur, ac terret impios, ceu iubens eos id facere, quod ſuapte malicia facturi ſunt: ſicut dictum eſt Iudæ, Quod facis, fac citius. Illud admirandum, cum Hieronymus non uno in loco dicat apoſtolos iuxta ueritatem Hebraicam citare ſolitos teſtimonia ueteris inſtrumenti, & non iuxta Septuaginta, Matthæum hoc loco non idem facere, præſertim cum ipſe Hebræo ſermone ſcripſiſſe credatur euangelium. Nam Lucam excuſat haud ſcio quàm commode, quod magis calluerit Græcas literas, quàm Hebraicas. Alioqui ueriſimillimum eſſe Paulum Hebræum cū Hebræis agentem, adducturum fuiſſe teſtimonium Eſaiæ iuxta ueritatem Hebraicam. Hanc excuſationem non admittent opinor, qui quicquid in apoſtolis fuit diuini ſpiritus, peculiare donum eſſe uolunt, præcipue donum linguarum. Et epiſtolam ad Hebræos, teſtatur ob id non fuiſſe receptam à quibuſdam, quod quædam adducat teſtimonia ueteris inſtrumenti, quæ in Hebræorum uoluminibus non habeantur. Quin hunc ipſum ediſſerens locum, ſuper hac re nullam facit mentionem, ceu diſſimulans opinor, quod explicari non poterat. Niſi forte mutarunt hunc locum, quos offendit: hoc ipſum quod offendit Septuaginta, maxime cum ſic adducatur in Actis apoſtolorū. Et ſæpenumero comperimus locum ex altero loco mutatum: dum lector uel melius eſſe putat, quod alibi legiſſe meminit, uel deprauatum ſuſpicatur, quod diuerſum eſt. Cæterum quod Valla legendum putat, Audietis & non intelligatis, uidebitis & non perſpiciatis, ut ſit imprecantis, non aſſentior homini: quod compertum ſit hæc uerba ſæpenumero pro futuris uſurpari, certe apud Euangeliſtas, præſertim addita duplici negatione, οὐ μή.

Hebraica ueritas.

Lucas Græcis literis magis quàm Hebraicis eruditus.

Hic eſt qui uerbum dei audit.) Dei, nec additur apud Græcos, nec in aureo codice, nec in Donatianicis.

Aliud centeſimum, aliud ſexageſimum.) Græce quidem habetur, ἑκατὸν, ἑξήκοντα, τριάκοντα, id eſt, Centum, ſexaginta, & triginta, atque itidē codex aureus. Quod ea, ut dixi, lingua careat nominibus numerorū diſtributiuis. Sentit enim ex ſingulis granis plura proueniſſe, ex hoc centena, ex alio ſexagena, ex alio rurſum tricena. Mihi nondum liquet cen

Certi numeri poſiti ad craſſius deſignandos certos gradus.

teſimum pro centenū,aut centuplum apud probos autores reperiri. Porrò quod torquetur hic Hieronymus, centuplum prouentum referens ad uirgines, ſexagecuplum ad uiduas & continentes,trigecuplum ad coniugatos,cum alij primum prouentum tribuerint martyrio,ſecundum uirginibus,tertium uiduis & cõtinentibus, nullum locum relinquentes honorabili connubio. Auguſtinus in quæſtionibus Euangeliorum,quæſtione nona, primas tribuit martyribus,ſecundas uiduis,tertias coniugatis. Ego ut hanc piam diligentiam, ſanctamq; curioſitatẽ nõ improbo in literis diuinis,ita ſimplicius arbitror accipere, ut Chriſtus docẽdi gratia,poſuerit centuplum pro ſummo,trigecuplum pro infimo, ſexagecuplum pro mediocri:quemadmodum fecit in talentis decem,quinq;,& uno. Atq; id ſanè ſic admonitum eſſe uelim,ut nullius ſententiæ ſit præiudicatum à nobis. Apud Lucam nulla graduum mentio,tantum centeni fructus meminit. Auguſtinus libro de ciuitate dei uigeſimoprimo,teſtatur quoſdam hunc locum ſtultiſſime huc detorſiſſe,ut dicerent,impios à ſanctis liberandos ab æterno ſupplicio,ab alijs trigenos, ab alijs ſexagenos, ab alijs centenos, pro portione meritorum. Verum quoniam certus ſit præſcriptus numerus,ſi hac fiducia negligamus fieri meliores,periculum eſſe, ne ſanctorum numerus non reſpondeat tantæ multitudini malorum.

Stulta opinio de fructuum gradibus.

Qui iuxta uiam ſeminatus eſt.) ὁ σπαρείς. Seminatur ſemen,& ſeminatur terra. *Sicut* aſpergitur humor,& aſpergitur humore ueſtis. *Sic* igitur hic dicit hominem ſeminari, ut terram ſatam dicimus, & agrum conſitum. Quanquam effugere poterat hanc ſermonis duriciem,ſi dixiſſet,In quem iuxta uiam incidit ſemen.

Sed temporalis eſt.) ἀλλὰ πρόσκαιρος. Expreſſius Græce,quaſi dicas, Ad tempus, & non perpetuus,nec ſibi conſtans,ſed ad exortam occaſionem mutabilis. Ac mox,

Ἀπατᾶν à uia deducere.

Et fallacia diuitiarum.) ἀπάτη τοῦ πλούτου. Græca uox indicat fallaces dici,non quod fallant,hoc eſt,fruſtrentur hominem,ſed quod à uia deducant:id enim eſt proprie ἀπατᾶν. Siquidem πάτος,uia trita.

Hic eſt qui audit uerbum &c.) Non eſt ſimpliciter,Et fructum adfert, ſed ὃς δὴ, id eſt, Quod deniq; ut intelligas cæteros omnes infrugiferos, hunc demum reddere fructum. Cæterum articulus Græcus ὁ μὲν, ὁ δὲ, poteſt uel ad uerbum referri, uel ad hominem: quod λόγος uerbum apud Græcos generis ſit maſculini. Quanquam ad uerbum eſſe referendum arguit, quod ſuperius idem tribuit ſemini iacto, quod hic uerbo, nam uerbum ſemen eſt.

*Super*ſeminauit.) καὶ ἔσπειρε, id eſt,Seminauit. Apparet interpretem legiſſe, ἐπέσπειρε. Ac paulo poſt,

Cum autem creuiſſet herba.) ὅτε δὲ ἐβλάστησεν ὁ χόρτος, id eſt, Cum autem germinaſſet, ſiue pullulaſſet herba. Nam χόρτον aliquando uertit Herbam, aliquando Fœnum,nonnunquam Gramen. Item,

Vis imus & colligimus.) θέλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξωμεν, Vis igitur abeamus & colligamus ea? Ac rurſum μή ποτε uertit, Ne forte,pro Nequando.

Sinite utraq; creſcere) ἄφετε συναυξάνεσθαι ἀμφότερα, Sinite pariter creſcere ambo. Rurſus,

Ad comburendum.) Græci codices addunt αὐτὰ, id eſt, Ea: conſentientibus & uetuſtis exemplaribus Latinis. quod tamen recte omiſſum eſt ab interprete. Nam quod μικρότερον,id eſt,Minus,uertit Minimum, recte fecit. Atqui cur quod hic fecit in Minus, non idem fecit in Maius eſt omnibus,ut diceret, Maximum eſt omnium. Ac mox,

Et habitaret.) καὶ κατασκηνοῦν, id eſt,Nidulentur. Quandoquidẽ & ante κατασκηνώσεις uertit Nidos. Rurſus, Quod acceptum.) ἣν λαβοῦσα. Recte mutauit genus uerbi: modo intelligamus ipſam mulierem cepiſſe fermentum.

Sata, Cabus, Batus, menſuræ.

In farinæ ſatis tribus.) σάτα τρία. Sata,non eſt hic participium à ſerendo, ſed Hebræa, aut certe *Syra* uox eſt, ſignificans menſuræ genus, quæ capit ſeſquimodium, iuxta morẽ prouinciæ Palæſtinæ,autore Hieronymo. Cuiuſmodi ſunt & illa, Cabus,& Batus, Geneſis capite decimooctauo, quod Hebraice legitur, שְׁלשׁ סְאִים קֶמַח. Noſtra æditio habet Sata, quod ipſum nomen aliâs uertit Menſuras. Atque ita legit hoc quoque loco diuus Hilarius: Abſcondit in farinæ menſuris tribus. Quanquam hæc uox Menſura,communis eſt Hebræis cum Latinis, quemadmodũ nugæ & aliæ nõnullæ,ut teſtis eſt Hieronymus

hymus in cõmentarijs Esaiæ. Porrò Tribus addidit, ut ostẽderet ingentẽ farinæ magnitudinẽ, quæ tamẽ tota paululo fermento afficiatur. Et Chrysostomus putat Tria positũ pro multis. Hieronymus magis ad mysteriũ trinitatis refert, gaudẽs in numero philosophari.

Aperiam in parabolis os meũ.) Admonet hoc loco diuus Hieronymus, in plerisq; codicibus scriptum fuisse, Per Esaiam prophetam. Deinde cum id nusquã reperiretur apud Esaiam, à prudentibus sublatum fuisse nomen prophetæ. Coniectat autẽ primũ ab Euangelista scriptum fuisse, nõ Esaiam, sed Asaph: deinde factum, ut scriba, cũ non agnosceret nomen Asaph, putans librarij uitio uocem inductam, mutauerit Asaph in Esaiam: ut cuius nomẽ & notius esset, & subinde citaretur à Matthæo. Nam psalmus septuagesimusse xtus, unde mutuo sumptũ est hoc testimoniũ, inscribitur Asaph. Cæterũ non solũ Dauid, sed & cæteros omnes qui psalmos scripsere, prophetas uocari, ne in solos duodecim hoc cognominis putemus competere. Quanq; nec hic Euangelista superstitiose curauit Hebræa uerba reddere, contentus explicuisse sententiã. Nam quod Septuaginta uerterunt φθέγξομαι, id est, Loquar, hic reddit ἐρεύξομαι, id est, Ructabo: quod illi προβλήματα, id est, Problemata: siue ut nos legimus, Propositiones: hic κεκρυμμένα, id est, abscondita. Nã Hebræa sic uertit Hieronymus: Aperiam in parabola os meum, loquar ænigmata antiqua.

Nomẽ pro nomine in euangelio.

A constitutione mundi.) καταβολῆς, quod à deijciendo nomen habet, uidelicet cum in imo iacitur fundamentum, quasi dicas, A fundatione mundi, siue A iactis mundi fundamentis. Et aliquanto inferius,

Constitutio, καταβολή.

Edissere nobis.) φράσον ἡμῖν, id est, Dic nobis. Quanquam antiquissimi codices habent Dissere, non Edissere. Est autem φράσον omnino plus quiddam quàm loquere. Hoc loco succurrit illud admonere, impostorem nescio quem, non solum ædidisse permulta sua, nomine Hieronymi, uerumetiam medijs illius commentarijs suas nænias intermiscuisse: id quod haud dubie fecit in hoc psalmo, quem modo citaui. Rem ex Hieronymo sublegit: Cæterum ineptia sermonis, ridiculi διαλογισμοί, βαττολογία, solœcismi, cæteraeq; id genus deliciæ ipsius sunt, ut aliàs euidentius aperiemus.

Impostor qui sua miscuit commentarijs Hieronymi in psalmos.

Filij nequam.) εἰσὶν οἱ υἱοὶ τοῦ πονηροῦ. Obsecro, quis ex his Latinis possit percipere, quid sibi uelint Græca? Nam Nequam genitiuus casus est Græcis: & uidetur ad diabolum pertinere, propter additum articulum τοῦ. ut impij dicantur filij diaboli: quem & in precatione signat hoc nomine. Nisi mauis πονηροῦ sumi pro substantiuo nomine neutri generis, ut intelligas filios maliciæ.

Quem qui inuenit.) ὁ εὑρών. Præteriti temporis est, Qui inuenerat.

Abscõdit.) Item præteriti temporis ἔκρυψε. Multa minutula sciens ac prudẽs prætereo, ne nimium molestus sim lectori.

Bonas margaritas.) καλούς. Quod non solum Bonas significat, sed frequentius Pulchras. Siquidem in his pulchritudo precium auget.

Sagenæ missæ.) Græcã uocẽ reliquit, cũ ante speciẽ genere reddiderit in ἀμφίβληστρον. Retis est genus, quod Laurẽtius Latine dici putat uerriculũ, à uarrẽdo mari dictũ, quod ingens longissimis finibus circũducitur. βληθείσῃ rectius uertisset Iactæ, quàm Missæ.

Sagena, quod alibi uertit Rete.

Ex omni genere.) Piscium, non additur apud Græcos. Tantum est, ἐκ παντὸς γένους, etiamsi Pisciũ subauditur. Ex Hieronymi Chrysostomiq; interpretatione nõ satis liquet, addiderint necne, Deinde συναγαγούσῃ, rectius erat Cõtrahenti, quàm cõgreganti. Ac mox,

Educentes, & secus litus sedentes &c.) Græca aliquanto secus habent, ἀναβιβάσαντες ἐπὶ τὸν αἰγιαλόν, καθίσαντες συνέλεξαν τὰ καλὰ εἰς ἀγγεῖα, id est, Cum subduxissent in litus, sedentes collegerunt quæ bona erant in uasa. Nec em̃ addit Sua, ne in aureo quidẽ codice. Etiãsi in nõnullis exẽplaribus scriptũ deprehenditur, καὶ καθίσαντες, id est, Et cum sedissent. Indicat enim id per ociũ fieri. Nec est Bonos, sed absolute Bona, ut ad genera referatur piscium, quod ante dixerit Ex omni genere. Neq; em̃ hic cõmemorandũ arbitror, & aliud nõnunq; retibus attrahi: quod Plautino illi euenit, qui iacto reti, Vidulũ cepit. Ac mox,

Malos) σαπρά, id est, Mala. Qđ supius indicauimus magis sonare Putria, siue Vitiosa.

Intellexistis hæc.) Hunc sermonem apud Græcos præcessit proxime.

Dicit illis Iesus.) λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. Et,

Etiam.) Rursus est, ναί, confirmantis aduerbium. Paulóque post,

Paterfamiliâs.) οἰκοδεσπότης, id eſt, Dominus domus: ut accipiamus, non cui ſint liberi, ſed qui familiæ ſuæ ius habeat. Ac mox,

παιδεύω. μαθητεύω.

Doctus in regno dei.) Non eſt πεπαιδευμένος, ſed μαθητευθεὶς, ut intelligas ex diſcipulo factum doctorem. Nam ut nemo recte imperat, niſi qui prius ipſe paruerit imperio, iuxta prouerbiū, ita nemo bene agit magiſtrū, niſi prius egerit bonū diſcipulum. Neq́ eſt In regno, ſed Ad regnū, εἰς τὴν βασιλείαν, ut intelligas lōge diuerſum doctrinæ, & inſtitutionis genus. Rurſum quod ſequitur Virtutes, eſt δυνάμεις, de quo iam ſæpe diximus.

Faber etiam lapidarius Græcis.

Fabri filius.) τέκτονος. Valla putat Græce τέκτονα fabrum eſſe lignarium: cum Suidas palàm indicet uocabulum lapidariis ac lignariis eſſe cōmune. Apparet enim dictionem à τεύχω ductam. Ac nos cum Puteolis eſſemus, in antiquiſſimis ſaxis templi, uidimus nomina tectonum eſſe inſcripta, nimirū Græcam uocem Latinis literis, quod ea pars Italiæ quondam Græciſſauerit: id quod indicant antiqua monumenta. Porrò apud alium Euangeliſtam, ipſe Chriſtus faber appellatur, ut conſentaneum ſit eum aliquamdiu manibus laboraſſe. Cæterum mater Ieſu, Mariam eſt hoc loco iuxta ſermonem Hebraicum.

Excuſſa Hieronymi ſententia.

Et fratres eius.) Iuxta morem Hebræorum, fratres uocat, non quibus cōmunes eſſent parentes, ſed quibus ſtirps, ac genus eſſet commune: qua de re doctiſſime ſimul & copioſiſſime diſſeruit Hieronymus in libro aduerſus Heluidium. Cæterum illud obiter demiror, cur idem hunc enarrans locum ſcripſerit: Miraris ſi errant in fratribus, cum errent in patre? Nam in patre uere errabant, exiſtimantes Ieſum filium eſſe Ioſeph, cui nupſerit Maria. At in fratribus, qui nam errabant, niſi forte iſti cognati erant Ioſeph, non Mariæ, ut illorum affinitas nihil attinuerit ad Chriſtum: ad hoc ſanè ut illius cognati huius fratres dici poſſent. Licet eodem in opere, quo refellit Heluidium diuus Hieronymus, fateatur illos non aliter dictos fratres Ieſu, quàm Ieſus ipſe dictus ſit filius Ioſeph. Atqui ſi falſò crediti ſunt fratres, quemadmodum Ioſeph falſò creditus eſt pater, qui conſiſtit, quod paulo ante ſcripſit illos cognatione dictos fratres. Verum hæc ad uiuum exigere non eſt huius inſtituti proprium.

Ioſes, non Ioſeph.

Et Ioſeph.) Ἰωσῆς, id eſt, Ioſes, quod quidam inflectunt Ioſetis. Id nomen quoties occurrit, deprauant in Ioſeph. Atqui Hieronymus citans hunc locum aduerſus Heluidium, Ioſes legit & Ioſetis, non Ioſeph. Item,

Sine honore.) ἄτιμος, Vilis, ſiue neglectus, aut cōtemptus. Cui diuerſum eſt ἔντιμος, Charus, ſiue in precio habitus. Nam de uirtutibus ſæpius iam admonui.

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

PVeris ſuis.) παισὶν, id eſt, Miniſtris, ſeu famulis. Quanquam Græca uox, & ſeruos, & ancillas, & liberos, & omnes deniq́ domeſticos complectitur, præter patremfamiliâs, & matremfamiliâs. Ac ſubinde,

Virtutes operantur.) δυνάμεις ἐνεργοῦσιν. Non eſt, ἐργάζονται, quod ſignificat operari: uerum hac uoce uis quædam efficax ſignificatur, ut & aliâs indicauimus. Neq́ enim eſt idem uerbum, quod alibi: Pater meus uſq́ modo operatur, & ego operor. Quem locum hic citat Laurentius, at parum in loco. Et κρατήσας, magis eſt Cepit, quàm Tenuit, aut Iniecta manu. Et in nonnullis exemplaribus habebatur, ἐν φυλακῇ, in aliis rurſum, εἰς φυλακήν.

Herodiadem.) Patronymici ſpeciem habet, aut certe diminutiui nominis. Hieronymus tradit hanc fuiſſe filiam Arethæ regis, haud ſcio an eius cuius meminit Paulus. Eam Philippo Tetrarchæ Galilææ, ac Trachonitidis locarat. Poſt orta inter ſe, & generum ſimultate, filiam ab illo abductam, Herodi fratri, ſed inimico copulauit, quo magis illum ureret. Cæterum hic Herodes pater fuit illius, ſub quo paſſus eſt Chriſtus.

Herodes qui.

Die autem natalis.) γενεσίων δὲ ἀγομένων, id eſt, Cum agerentur autē natalicia. Atq́ ita legit Chryſoſtomus. Ac mox,

Saltauit filia.) ὠρχήσατο. Non ſubſiliit, ut uulgus putat, ſed quemadmodum geſticulantur in choreis. Nam id proprie ſonat Latinis ſaltare, Græcis ὀρχεῖσθαι. Et paulo poſt,

Poſtulaſſet ab eo.) Ab eo, præterquàm quod barbare additum eſt, nec in Græcis habetur

habetur exemplaribus. Et rursum,

Præmonita à matre.) προβιβασθεῖσα, id est, Prius instructa: qđ uulgo dicūt informata.

In disco.) ἐν πίνακι; quod alibi uertit, Catinum: etiamsi Græce magis sonat Tabulam. Quandoquidem quadris tabellis cibus apponitur. Apparet enim hoc ludibrij causa factum, quasi & hic missus quidam esset genialis illius, ac natalicij conuiuij. Pauloq; post,

Et misit.) καὶ πέμψας. Commodius suppleßet, Misso carnifice, aut ministro: id quod alibi facit. Certe Marcus expreßit, quod hic erat subaudiendum, καὶ ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτωρα. Porrò qđ hic uertit Decollauit, Græce est, ἀπεκεφάλισεν, quod ad uerbū sonat Decapitauit. Quanq; decollandi uerbo usus est Seneca in ludo de morte Claudij: uerum poterat eo usus uideri ludibrij causa, nisi idem uerbum esset apud Suetonium in Caligula Cæsare. Imò apud eundem Senecam libro de Ira ad Nouatum. Illud annotandum, cur dixerit, Missos ab Herode, qui Ioanni caput præciderent, tamen mox subijcit, ipsum amputasse. Facit enim qui iubet. *Decollare apud Suetonium.*

Et illa attulit matri.) Illa, additum est explicandi gratia, alioqui nec in Græcis, nec in Latinis uetustioribus codicibus habetur: postremo nec in aureo. Ac rursum,

Misertus est.) ἐσπλαγχνίσθη, de quo iam admonuimus. Ac mox,

Et curauit languidos.) ἐθεράπευσε τοὺς ἀῤῥώστους, id est, Sanauit male ualētes, siue Qui mala erant ualetudine. Mirum enim quàm interpres hoc uocabulo languoris sit delectatus. Vt interim prætercam illa minutiora, quod ἀπελθεῖν pro Abire, uerterit Ire. Quod ὁ δὲ εἶπεν, id est, Ille autem dixit, uertit, Qui dixit: quod & aliâs facit. Quod ὄχλους Turbam pro turbas. Quod ἐπὶ χόρτους, id est, Super herbas, siue gramina transtulerit, Super fœnum, cum ante uerterit Herbā. Quod ἀναβλέψας, Aspiciens, pro Suspiciens: siue ut temporis etiam habeatur ratio, Sublatis in cœlum oculis. Nam κλάσας ἔδωκε, id est, Fregit ac dedit, tolerabilius est: quanq; apertius erat, Cum fregisset, dedit. Deniq; quod

Discipuli dederunt turbis.) Dederunt uerbum de suo addiderit, quod nec additum est à Græcis, nec in uetustis Latinorum codicibus inuenitur. *Dederunt, additum.*

Et tulerunt reliquias.) Græca sic habent, καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων δώδεκα κοφίνους πλήρεις, Et sustulerunt quod superfuerat fragmētorum duodecim cophinos plenos. Cophinus autem ueteribus mensuræ genus fuit, autore Iulio Polluce: quāquam hic pro sportis positum apparet, quod Lucas σπυρίδας appellet, hoc est, sportulas. *Cophinus mensuræ genus.*

Manducantium autem &c.) οἱ ἐσθίοντες ἦσαν ἄνδρες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι, χωρὶς γυναικῶν καὶ παίδων, id est, Erant autem qui comederant uiri, fermè quinquies mille, præter mulieres ac pueros. Verum hic Latinitatis duntaxat iniuria est. Cæterum quod Iussit posuit pro Compulit, siue id factum est ab interprete, siue à librario, cum sensus etiam iniuria coniunctum est. Nam Græce plus est quàm Compulit ἠνάγκασεν. Vt intelligamus eos inuitos à præceptore discessisse, quem sic amabant, ut nec punctum temporis possent abesse. Quemadmodū annotauit & diuus Hieronymus, qui Compulit legit, non Iussit. Certe compulit habet etiam codex aureus. Vt illa dissimulem, quod

Præcederent eum.) Dixit pro Præcederēt se. Nam quod Valla mauult Præirēt, quàm Præcederent, non uideo quid illum debuerit offendere. Et, *Præcedere, præire.*

Dimitteret turbas.) Eleganter uertit, si modo intelligamus eum non fugisse simpliciter turbas, sed ab se dimisisse, quo modo solemus amicos abeuntes dimittere. Quanquam ἀπολύω Græca uox anceps est ad multa, ad absoluere, repudiare, dimittere quomodocunq;.

Solus orare.) κατ' ἰδίαν, id est, Seorsim, siue priuatim, aut secretò, quemadmodum alibi uertit. Porrò aduerbium utrólibet referri potest ad uerbum superius, Ascendit, aut ad Adorare: quanquam rectius ad posterius. Ac mox,

Nauicula autem.) τὸ δὲ πλοῖον ἤδη μέσον τῆς θαλάσσης, id est, Nauis autem iam medio mari. Mirum enim quàm hoc diminutiuo delectetur. Deinde,

Iactabatur.) Græce est, ἦν βασανιζόμενον. Quod ante uertit Torqueri, nos uertimus, Afflictabatur. Ac rursum, *βασανίζεσθαι, afflictari.*

Venit ad eos.) ἀπῆλθεν, Abijt. Quanquam apparet eum sic abusum hoc uerbo ἀπελθεῖν, quemadmodum Græci ἀφικνεῖσθαι, id est, Peruenire.

Phantasma est.) Græcam dictionem reliquit, Latine poterat Spectrum dicere: qua uoce usus

ce usus est Tullius, ac Plinius. Græcis etiam φάσμα dicitur. Nam illa leuicula sunt, quod εὐθέως δὲ, id est, Statim autem, uertit, Statimque. Quod θαρσεῖτε, id est, Bono animo sitis, siue Fidite, uertit, Habete fiduciam, ociosa periphrasi. Quod

Sup aquã) ἐφ' ὕδατα, pro Sup aquas. Porrò quod hic uertit Mergi, Græcis est καταποντίζεσθαι, id est, Inuolui undis marinis. De Modicæ fidei, ὀλιγόπιστε, iam diximus. Ad hæc,

Vacillare.

Quare dubitasti?) εἰς τί ἐδίστασας; id est, Ad quid uacillasti? Id enim Græca uox sonat, cum animus nunc huc, nunc illuc impellitur. Donec nihil spectabat, nisi Christum, in tuto erat Petrus: et dum fluctuat animo, protinus periclitatur in fluctibus.

Et cum ascendisset.) καὶ ἐμβάντων αὐτῶν, id est, Et ingressis illis. Loquitur enim de Iesu & Petro simul ingressis. Ac mox, εὐθὺς ἦν. Nauiculam pro naui, cũ sit πλοῖον. Nec est,

Genezareth, quid Hebræis

In terram Genezar.) Sed Genezareth. Quanquam apparet apud illos utrunque nomẽ esse eiusdem lacus. Nam sentit regionem ei lacui finitimam. Magno autem consensu Genezar legunt Chrysostomus & Hilarius, suffragantibus & uetustis exemplaribus. Cæterum Hieronymus hoc loco scribit in hunc modum: Si sciremus quid in nostra lingua resonaret Genezareth, intelligeremus quomodo Iesus per typum apostolorum, & nauis, ecclesiam de persequutionum naufragio liberatam, transducat ad litus, & in tranquillissimo portu faciat requiescere. Primum, quid suam dicit linguam? non opinor Syrorum, inter quos habitabat id temporis: quam si callebat id temporis, non defuisset Latina uox qua Syram expressisset. Dein cum ait, Si sciremus, uidetur confiteri incompertam eius nominis interpretationem. In uulgatis Hebraicorum nominum collectaneis, legimus Genesar significare ortus principiũ, siue initiũ natiuitatis, nec aliud significare Genezareth, quàm Genesar. Quanque ad hanc interpretationẽ non uideo quid faciant uerba Hieronymi.

Agnoscimus ante uisum.

Cum cognouissent.) ἐπιγνόντες, id est, Cum agnouissent. Est enim consentaneũ multos illic fuisse, qui Iesum antea uiderãt: à qua sentẽtia nõ abhorret Hieronymus. Ac mox,

Miserunt.) ἀπέστειλαν. Cur non est ausus addere Nuncios. Nec est, In uniuersam regionem, sed εἰς τὴν ὅλην περίχωρον, In totam undique finitimam regionem. Nam illud,

Vt uel fimbriam.) Eleganter uertit, cum sit Græce, κἂν μόνον ἅψωνται, id est, Vt uel tangerent duntaxat. Et quod est, Vestimenti, Græcis est ἱματίου, quod aliquando pallium uertit. Significat enim summam uestem, id quod ad ἔμφασιν facit.

EX CAPITE DECIMOQVINTO.

Scribæ ab Hirosolymis.

TVnc accesserunt.) τότε προσέρχονται, id est, Tunc accedunt. Ac mox,

Ab Hierosolymis scribæ.) οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων γραμματεῖς. Articulus facit, ut uertendum fuerit, Qui ab Hierosolymis uenerant scribæ, siue Hierosolymitani scribæ. Idem indicat Chrysostomus, hunc enarrãs locum: Nam erant & aliarum urbium scribæ. Nec est, Traditiones, sed παράδοσιν, id est, Traditionem. Consentiente uetustissimo codice Latino. Nos Institutum, siue Constitutionem uertere possumus. Nec enim queruntur de omnibus traditionibus, sed de una duntaxat: nempe de non lauando manibus.

Traditio, institutum à maioribus pfectũ.

Nam deus dixit.) Græce est, ἐνετείλατο λέγων, id est, Præcepit dicens. Vt respondeat ad id quod præcessit, ἐντολὴν Mandatum, siue quod malim, Præceptum. Cæterũ

Honora.) Græce est, τίμα, quod significat, Honorem habe. Verum secundum consuetudinem sermonis Hebraici, magis pertinet ad subsidium, quàm ad honorem. Præcepit enim deus id quod gentilium quoque legibus cautum est, ut liberi parẽtibus, uel ætate defectis, uel inopia laborantibus, uel alioquin afflictis, opitulentur, & ut Græci loquuntur, ἀντιπελαργῶσι. Id hodie quidam non intelligentes, parentes suos tantum non adorant, eumque honorem parentes à liberis exigunt, atque ita totum pietatis officium abunde persolutum arbitrantur. Ad eundem modum usus est Paulus scribens Timotheo: Honora uiduas, quæ uere uiduæ sunt. Ac rursus: Presbyteri duplici honore digni sunt. Quin & apud Latinos, honor pro præmio gratiaque usurpatur, quæ pro merito refertur. Et apud Græcos τιμὴ, à τίω deductum est, quod quoties in bonam accipitur partem, significat dependo, siue persoluo.

Honorare parentes, quid.

Munus quodcunq;, locus uarie expoſitus.

Munus quodcunq; eſt.) δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, id eſt, Donum quodcunq; ex me profectum fuerit adiuueris. Cæterũ ſenſus uerborum eſt aliquanto obſcurior, unde ab omnibus multifariam exponitur. Quidam enim hæc uerba tribuunt filio, qui ſic loquatur patri: Donariũ quod ex me uenturum erat in corban, nam Syram uocem poſuit Marcus, hoc eſt, in gazophylacium templi, id totum cõſumitur in tuos uſus, tibiq; iuuando impenditur, nimirum fraudato templo. Atq; ita prætextu pietatis bis uiolabant pietatem: primum deſertis parentibus, ueluti in gratiam dei: deinde deum ridebant, non immolantes, quod immolatum fingebant, ut ait Chryſoſtomus. Velut ſi pater ouem, aut ſimile quippiam petijſſet à filio, ne deeſſet negandi prætextus, fingebat filius eam ouem templo deſtinatam. Idq; nefas uideri uolebant, in priuatos uſus aſſerere, quod templo dicatũ eſſet: perinde quaſi deus ſuo iure fraudaretur. Atq; utinam hic phariſæorum morbus à Chriſtianorum moribus abeſſet. Huiuſmodi captionũ plena ſunt omnia. Et Chriſti, aut Mariæ peculium dicitur, quod uel in luxum ſacerdotum ac monachorum ſeruatur, uel in principis alicuius prædam. Sacrilegiũ habetur hinc egenis ſubuenire. Horum laqueis teſtamenta transferuntur ad alendum ocium, & luxum quorundam religionem cultu, tituloq; profitentium, fraudatis, & excluſis aliquoties & liberis. Cæterum ideo dixit phariſæis, Vos autem dicitis, non quod hæc illorum ſint uerba, ſed quod illi docerent liberos ad eum modum loqui patri: quo parentes, dum metu ſacrilegij abſtinebant ab his, quæ uidebantur deſtinata templo, penuria conficerentur: atq; ita quod deus iuſſerat impendi confouendis parentibus, id in lucrũ cedebat ſacerdotum. Alij referunt hæc ad phariſæos, qui uerbis huiuſmodi terrerent creditorem, grauantem reddere quod debebat. Nam arte id agebant phariſæi, ut ſi quis debitor eſſet, unde uel ob inopiam, uel ob potentiam nihil poſſet extorqueri, creditor pecuniam eam conſecraret corbonæ. Iamq; ius exigendi tranſierat ad iſtos qui debitorem territabant, ad hunc modũ: Tu pecuniã deo dicatam, apud te detines, & in prophanos conſumis uſus, quod templo conſecratum eſt? Atq; ita fraudabatur creditor ſua pecunia. Verum hæc non uideo quid ad parentes honorandos pertineant, etiamſi hunc quoq; ſenſum recenſent Hieronymus, ac Theophylactus. Magis ad rem facit, ut filius dicat, quicquid templo dicauero, id patri impenſum eſt, nempe deo, atq; ita irriſum patrem deſtituat. Sic enim interpretabãtur legem diuinam, quæ prouiderat ne parentibus, morbo, ætate, inopiáue laborantibus deeſſet ſubſidium, Honora patrem & matrem. Patrem honora, id eſt, deum patrem omnium, & Synagogam matrem. Nam illam interpretationẽ reijcit etiam Chryſoſtomus, ſi modo nõ fallit interpres. Siquidem hactenus ſuppeditabat Græcum exemplar, ut filius dicat patri, nullum honorem tibi debeo, ſed ſi quid impendero eſt donum. Siquidem nec hoc ad phariſæos pertinet, quo titulo filius officium præſtet patri. Loci obſcuritas fuit in cauſa, ut interpretes alia atq; alia diuinarent. Quod autem adfert Aurelius Auguſtinus in libro quæſtionũ Euangelicarum primo, quæſtione decimaſexta, hiſce uerbis: Filios adultos negare ſibi gratum eſſe, quod parentes pro ipſis offerrẽt munera, poſteaq; ad eam ætatẽ perueniſſent, ut ipſi pro ſe poſſent offerre donaria, an euangelico congruat ſenſui, alijs expendendũ relinquo. Mihi ſanè non admodum probatur. Cæterum in ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ, omnino ſubaudiendum eſt aliquid, ut exprimas articuli Græci uim: & liberum eſt ſubaudire, quod ſententiæ ſit accommodum, eſt, aut erit, aut aliud ſimile. Deinde ὠφεληθῇς, magis legendum uidetur ὠφεληθῇ, ut ſit Iuuaris. Tu iuuaris omni dono, quod daturus eram templo. Quandoquidem Chriſtus hoc uelut exemplum contumeliæ commemorat, qua liberi edocti à phariſæis, afficiant ſuos parentes. Deinde τιμήσῃ, ſi per η ſcribatur, ſonat, Honorabis, ſi per ει, Honorabit. Noſtra uero tranſlatio, neq; cum Græcis ſatis quadrat, neq; ſententiã ullam explicat. Proinde quoad licuit in tanta ſententiarum uarietate, id quod optimum iudicauimus ſequuti, uertimus ad hunc modum: Quicquid doni à me profecturum erat, id in tuum uertitur commodum, & non honorabit patrem ſuum, aut matrem ſuam, nempe filius ſic edoctus à uobis. Et tamen quicunq; ſenſus erit, durior eſt ſermonis compoſitio, quod hæc particula,

Notati ſacerdotum mores.

Excuſſa Auguſtini ſententia.

Subaudiendũ aliquid.

Quicunq; dixerit patri & matri.) Non habet quod reſpondeat, niſi ſubaudiamus, Bene facit, aut aliud ſimile. Mirum eſt Lyranum ſic ſcribere in hunc locum, quaſi nõ legerit

quenq;

quenq; ueterum interpretum. Nec enim admodum refert hic attingere, quæ hoc loco aduersus Lyranum disserit quidam, & rursus in hunc alius quispiam.

Labijs me honorat.) Apud Græcos plusculum est uerborum, ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, id est, Appropinquat mihi populus hic ore suo, & labijs me honorat. Verum adiecit nõnihil aliquis, qui uoluerit absolutum reddere prophetæ testimoniũ, cum Hieronymus enarrans hunc prophetæ locũ, indicet Euangelistam decerpsisse, quod sibi cõmodũ iudicabat: & neq; retulisse per omnia, ut in Hebræo scriptũ est, neq; ut à Septuaginta uersum. Est autẽ locus apud Esaiam cap. uigesimonono. Hebraica sic reddit Hieronymus: Pro eo quod appropinquat populus iste ore suo, & labijs suis glorificat me, cor autem eius longe est à me, & timuerũt me mandato hominũ, & doctrinis. Septuaginta uerterunt in hunc modũ: ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με. ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόῤῥω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. μάτην δὲ σέβονταί με, διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας, id est, Appropinquat mihi populus iste ore suo, & labijs suis honorat me, cor autem eius longe est à me, frustra colunt me, docentes hominũ præcepta, atq; doctrinas. Ipsa igitur res indicat hoc testimonium non ita legi à Græcis, ut est adductum ab Euangelista, sed ut est restitutum à studioso quopiam: qui cum deprehendisset locum apud prophetam, quod mutilatum esse putabat, expleuit: idq; non ex Hebræorum libris, quos ignorabat, sed ex æditione Septuaginta, quam Græci sequũtur. Porrò quod hoc loco interpres, haud scio quis, uertit,

Deprauatus locus apud Euangelistã

Sine causa.) Græce est, μάτην, id est, Frustra, & sine fructu potius quàm sine causa. Atq; ita legit in trãslatione Septuaginta. Deniq; Longe est, Græce est ἀπέχει, id est, Abest, nõ est.

Præcepta hominum.

Doctrinas, & mandata hominum.) Apud Græcos non additur coniunctio. Verum διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων, id est, Doctrinas, mandata hominũ, ut appositiue legatur Doctrinas, quæ sunt mandata hominum non dei. Atq; ita comperi in uetustissimis illis, quæ iam complusculis locis adduxi, Latinis exemplaribus: postremo in aureo codice. Et consentiunt Hebraica, מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה, quod ad uerbum ita reddere liceat, Mandata hominum doctrinas. Nec tam est Colunt, quàm Reuerentur, σέβονται, quod propius etiam accedit ad Hebraicam ueritatem, בִּבְרוּנַת.

Conuocatis turbis.) προσκαλεσάμενος τὸν ὄχλον, id est, Aduocata, siue uocata ad se turba, aut accersita. Quod tamen ita fermè perpetuo transfert. Cæterũ Coinquinat, Græcis est, κοινοῖ, id est, Commune facit: siue ut Augustinus legit, Cõmunicat, libro aduersus Faustum decimosexto, capite trigesimoprimo. Nam Iudæi quod sanctum purumq; non sit, id commune uocant, quod Latini prophanum, impurum, aut nefastum. Nam pura, sancta, minimeq; prophana uocantur. Vnde nos uertimus, Impurum reddunt. Ac mox, Impurum reddet hominem. Annotauit hoc Origenes, seu potius Origenis interpres, edisserens caput epistolæ ad Romanos decimũquartum, indicans in nonnullis exemplaribus Latinis fuisse scriptum, Communicant, in nonnullis Coinquinant.

Κοινοῦν, prophanare.

Sed quod procedit.) Perdidit interpres gratiã προσωνομασίας, atq; item ἐναντιώσεως in his uocibus τὸ εἰσερχόμενον, & τὸ ἐξερχόμενον, id est, Quod ingreditur, & quod egreditur. Ac paulo post, οἶδας ὅτι, id est, Nosti, & Quia uertendũ erat in Quod: aut certe per infinitum uerbum reddendus sensus. Ad hæc, ἀκούσαντες τὸν λόγον τοῦτον, Verbum, rectius uertisset, Sermonem: cum Græca uox sermonem significet magis, quàm uerbũ, aut certe dictum. Vt ne dicam, Scandalizatos positum pro offensos.

Verbum pro dicto.

Cæci sunt duces cæcorum.) Græcus sermo festiuior est, ὁδηγοί εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν, id est, Duces sunt cæci cæcorum. Nam ὁδηγοί proprie dicuntur, qui cõmonstrant uiam, ab ὁδὸς uia, & ἄγω duco, siue ἡγοῦμαι præcedo. Ac mox φράσον, edissere, de quo superius admonuimus, etiam si mihi non improbatur. Nec est,

Non, pro nondum.

Non intelligitis.) Sed οὔπω, id est, Nondum. ut respondeat ad ἀκμὴν, id est, Adhuc, quod tamen uehementius quiddam est, quàm ἔτι.

Cogitationes malæ, homicidia.) In Græcis exemplaribus scriptũ erat, φθόνοι, id est, Inuidiæ. Atq; ita sanè habet æditio Aldina. Huic simillima uox est, φόνοι, id est, Cædes siue homicidia. Nec ex Chrysostomo nec ex Hieronymo liquet quid legerint.

Male, pro misere.

Male uexatur.) κακῶς δαιμονίζεται, id est, Misere. Quanq; & Male Latinis usurpatũ pro Misere.

Misere. Ac rursum ὁ δὲ, id est, At ille ait, uertit, Qui ait, uelut affectata dissonantia, tametsi id non magni refert. Item,

Non respondit ei uerbum.) λόγον. Rursus cur potius uerbum quàm sermonem? Nam sensus est, non respondit illi quicquàm. Nec enim est idem tropus in sermone Græco, qui est in Latino: quemadmodum dicimus nõ rescripsit literam pro eo, quod erat Nihil omĩno rescripsit. Præterea ἠρώτησαν, id est. Interrogabant, quo tamen uerbo nõnunquam abusus uidetur pro rogo. Nam hæc uox Latinis est anceps. Item,

Dimitte illam.) ἀπόλυσον, id est, Absolue illam: siue ut impetrato quod petit abeat, siue ut aliquo pacto illi satisfiat. Nos uertimus Amitte pro eo quod est ablegato. Sic enim Terentius usus est amittendi uerbo, ut opponatur retinendi uerbo. Neque enim semper amittere idem est quod perdere.

Ad oues quæ perierũt.) τὰ ἀπολωλότα, id est, perditas, ut sæpe citat Hieronymus. Cæterum articulus indicat non omnes oues intelligi, sed eas quæ perissent. Et, Adiuua, βοήθει rectius, Succurre. Nam adiuuamus laborantem. & βοηθεῖν, inde dictum, quod ad uocem periclitantis & quiritantis accurritur, id quod & βοηδρομεῖν uocant. *Adiuuare. βοηθεῖν.*

Non est bonum.) Græce est, καλὸν, quod magis honestum & pulchrum significat, quàm bonum, ἀγαθόν. Nam indecorum est, cibum filiorum obijcere canibus. Hæc enim Iesus ex publico Iudæorum affectu dixit, qui se solos deo charos & sanctos iudicabant, cæteros omneis canum habebant loco. Et liberorum est magis quàm filiorum, τέκνων: ut ea uox filias quoque complectatur, præsertim cum mulieri loquatur.

Mittere canibus.) βαλεῖν τοῖς κυναρίοις, id est. Abijcere catellis. Eadem est uox, quam mox uertit diminutiue. *Abijcere potius quàm mittere.*

Nam & catelli edunt.) καὶ γὰρ τὰ κυνάρια. Ne quis in huius mutatiõe uocis somniet subesse mysterium, cum apud Græcos utrobique sit eadem. Præterea,

Etiam domine) ναὶ κύριε. Confirmantis est aduerbium, non refellentis. Verum est quod dicis, Turpe est panes filiorum abijci catellis, ego licet sim canis, micas peto non panes.

Habentes secum.) ἔχοντες μεθ᾽ ἑαυτῶν, id est, Adducentes secum. Nam id quoque significat ἔχω. Hieronymus interpretatur deducentes, siue portantes. Ac subinde,

Mutos, cæcos, claudos, debiles.) χωλοὺς, τυφλοὺς, κωφοὺς, κυλλοὺς, id est, Claudos, cæcos, mutos, mutilos, siue mancos. Hieronymus admonet, quod hic uertit debiles, Græcis esse κυλλοὺς: quod ita refertur ad manum, quemadmodũ χωλὸς ad pedem: ut sicut qui uno pede claudicat, claudus dicitur, ita cui altera manus manca aut truncata sit, κυλλὸς dicatur. Nã debilitas generale malum est totius corporis. Vnde cum paulo post, sanatos referens, dixisset mutos loquentes, cæcos uidentes, claudos ambulantes, non repetit κυλλοὺς, quod nihil haberet, quod huic nomini responderet. Ex quibus Hieronymi uerbis cõstat, id quod reperitur in Græcis exemplaribus κυλλοὺς ὑγιεῖς, id est, Debiles sanos, additum à quopiã, qui id putauerit librarij uitio prætermissum. Vt dissimulem, quod ἐδόξασαν uerterit, magnificabant pro glorificabant. Nam de illis προσκαλεσάμενος, & σπλαγχνίζομαι, non semel iam admonuimus. *κυλλοὶ qui Græcis.*

Ne forte deficiant.) μή ποτε, id est, Ne, aut nequando. Ac paulo post,

Vnde ergo nobis.) Ergo redundat, πόθεν ἡμῖν, id est, Vnde nobis.

Panes tantos.) ἄρτοι τοσοῦτοι, id est, Tot panes, siue tam multi panes, aut certe tantũ panum. Nam Græca uox numerum significat, non magnitudinem, hoc est quantitatem discretam, non continuam, ut loquuntur Dialectici. Porrò, *Tanti pro tot non recte.*

Vt discumberent, Græcis est ἀναπεσεῖν, quod significat humi considere, non in lectis. Et,

Gratias agens fregit.) εὐχαριστήσας ἔκλασεν, id est, Cum gratias egisset, siue gratijs actis fregit. Ac rursum,

Discipuli dederunt populo.) Dederũt interpres Latinus addidit de suo. Nec est,

Quatuor milia hominum.) sed τετρακισχίλιοι ἄνδρες, id est. Quater mille uiri. Nam quod χωρὶς uertit Extra pro præter, laudo copiam, etiamsi nihil opus. Deinde παιδίων Pueros uertit paruulos, ita solet reddere νηπίους.

In fines Magedan.) εἰς τὰ ὅρια μαγδαλά, id est, In fines Magdala. Atque ita legit diuus Chrysostomus, addens Iesum abisse in fines Magdalorum. Sic enim uertit interpres. Nã *Magedan Magdala.*

hic ut ante dixi, destituit nos Græcum exemplar truncum. Ac meminit quidem Hieronymus Magdali in descriptione locorum. Cæterum hoc loco Magedam legit, non Magdalam, his quidem uerbis: Magedam, ad cuius fines Matthæus euangelista scripsit dominum peruenisse, sed & Marcus eiusdem recordatur. Nunc autem regio dicitur Macera, contra Iesuram.

EX CAPITE DECIMO SEXTO.

prognostæ. Serenum erit.) εὐδία, id est, Serenitas, ut subaudias erit, sicut & in proximo, Hodie tẽpestas,) subauditur erit, σήμερον χειμών. Ac magis exprimit certũ prognostæ iudicium hoc schema sermonis. Porrò,

Rutilat.) Idẽ uerbũ est, quod modo uerterat, rubicundũ est, πυῤῥάζει. Et,

Non potestis scire.) Scire non additur nec in plerisque Græcis exemplaribus, nec in antiquis Latinis. Quanquam in nonnullis reperi scriptũ, οὐ δύνασθε, Nõ potestis, in quibusdam, οὐ συνίετε, id est, Non intelligitis. Item,

Videre, pro cauere. Intuemini & cauete.) ὁρᾶτε καὶ προσέχετε, id est, Videte & cauete, siue ut alibi uertit, Attendite. Quis enim unquam dixit, Intuemini pro Cauete? Nam hæc uerborum idem significantium conduplicatio, nihil aliud quàm epitasin cautionis habet.

ἑαυτοῖς ad utrãque personam. Inter se.) ἐν ἑαυτοῖς, Inter se mutuo, siue intra sese. Intra se habet codex aureus. Nam διελογίζοντο quoque ambiguum est ad disputantem, & ad cogitantem. Ac mox, ἐν ἑαυτοῖς, id est, Inter uos, siue intra uos. Ac paulo post,

Quinque panũ, & quinque milia.) Cur non potius quinque milium? Quanquã accusatiuus panes erat cõmodior ob turbam genitiuorum. Cæterũ articulus additus facit ut de certis panibus intelligamus, τοὺς πέντε ἄρτους, & τῶν πεντακισχιλίων, Quinque illos panes, illorum quinque milium. Poterat fortasse posterior genitiuus absolute uerti, Cum essent quinque milia hominum. Et aliquanto post,

Quare non intelligitis?) πῶς οὐ νοεῖτε; id est, Quomodo non intelligitis. ut sit obiurgantis, hoc est, Qui fit, ut non intelligatis.

Cæsareæ duæ. Cæsareæ Philippi.) καισαρείας τῆς φιλίππου. Dilucidius erat Cæsareæ eius quæ cognominatur Philippi. Siquidem articulus additus distinguit hanc Cæsaream, quæ Philippi cognomen habet, ab ea quæ citra cognomen Cæsarea dicitur. Ea est, quam Herodes pater Herodis, tetrarcha Trachonitidis instaurauit, in honorẽ Augusti Cæsaris, quæ prius turris Stratonis uocabatur. Cæterum Cæsarea Philippi ea est, quam extruxit Herodes filius, in honorẽ Tiberij Cæsaris, quæ mutato noie, deinde Paneas dicta est, in prouincia Phœnices ad radices Libani, ubi Iordanis è duobus orit fontibus, Ior & Dan, autore Hieronymo.

Quem dicunt homines?) τίνα με λέγουσιν, id est, Quem me dicunt. atque ita scriptum deprehendi & in uetustissimis codicibus Latinis, nominatim in exemplari Paulino. In nonnullis Græcis tantum erat, Quem me dicunt esse? Quanquam Hieronymus in cõmentarijs negat Christum, uelut arroganter de se percontantem dixisse, Quem me dicunt esse, sed Quem dicũt esse filium hominis. Nec ex Origene, nec ex Chrysostomo satis liquet, additum fuisse me. Et,

Filius hominis. Filium hominis.) τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. Neutrum expressit articulum, cum neuter sit ociosus. Nam certum filium, ac certum hominem significat, nempe Adæ, qui apud Hebræos אדם, id est, Homo dicitur. Proinde friuolum est istorum commentum, qui putant Christum ob id dici filium hominis, quod ex matre duntaxat sit progenitus, cum hic homini præferatur articulus masculinus, τοῦ. Itidem in eo quod sequitur,

Articulus quid ualeat. Tu es Christus.) ὁ χριστός, id est, Tu es ille Christus, & tu es ille filius dei. Quin etiã participio ζῶντος, articulus additus est apud Græcos, idque non abs re. quod subindicat Origenes, adducens illud, Viuo ego dicit dominus: Filius, non cuiuslibet dei. Nam erant & gentibus sui dij, sed filius illius dei, qui solus habet immortalitatem, quique fons est, & parens omnis uitæ. Leuiculum est, quod paulo ante,

Dicit illis Iesus.) Iesus additum est, cum absit in Græcis atque aureo codice.

Bariona quid. Simon Bariona.) Mirum cur id uterque interpres alia lingua maluerit quàm Græce, aut Latine. Nam alibi uertit, ut apud Ioannem capite primo. Tu es Simon filius Ioannis, & rursus capite xxj. Simon Ioannis diligitis me plus his? Nisi forte allusit ad mysterium reue

lationis

lationis. Bar בַּר enim filium sonat, & יוֹנָה columbam. Addito elemento יוֹחָנָן sonat Ioannem. Porrò Ioanna interpretantur domini gratiam. Hieronymus putat deprauatum esse Bar Iohanna in Bariona.

Quia tu es.) ὅτι, Quod, nō quia, id est, dico te esse Petrū. Petrus aūt Græcis saxū significat πέτρος, quēadmodū & Cephas Syro sermone, ut testis est Hieronymus, nō Hebraico, soliditatē sonat. Saxū enim illū appellat, quod solidus sit in confessione fidei, & nō uulgariū opinionū leuitate huc & illuc uacillet: & super istam petrā, hoc est solidā istam fidei professionem extruam ecclesiam meā, in quo fundamento si constiterit, nec inferi quicq; aduersus illā poterūt, nedū homines. Etiā si diuus Augustinus in homilia huius loci, hæc uerba sup hanc petrā, ipsi accōmodat Christo, nō Petro: Tu es, inquit, Petrus, & sup hanc petram quam cōfessus es, super hāc petram quā cognouisti, dicens: Tu es Christus filius dei uiui, ædificabo ecclesiam meam, id est, Super meipsum filium dei uiui, ædificabo ecclesiam meam, Super me ædificabo te, non me super te. Nam uolentes homines ædificari super homines, dicebant: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego uero Cephæ, ipse est Petrus. Et alij qui nolebant ædificari super Petrum, sed sup petram. Ego aūt sum Christi. Proinde miror esse, qui locum hūc detorqueant ad Rhomanū pontificē, in quē haud dubie competunt in primis uelut in Christianæ fidei principem. At non in hunc unū, sed in omnes Christianos, quod eleganter indicat Origenes homilia prima, harum quas habemus. Verum sunt, quibus nihil satis est, nisi quod sit immodicum. Ita quidā ad inuidiam usq; Franciscum prodigiosis efferunt laudibus, quem exprimere magis oportebat, quàm in immēsum attollere. Nam deiparæ uirgini, & Christo fortasse nō potest asscribi nimiū. Quanq; hic quoq; optarim omnes tam ad imitandi studium inflāmatos, q; quosdam uidemus sædulos in exaggerandis laudibus. Diuus Cyprianus in epistola primi libri tertia, uidet accipere sup Petrū esse fundatā ecclesiā, Petrus tamen, inquiens, sup quē ab eodem domino fundata fuerat ecclesia. Nisi forte sic excusandus est Cyprianus, quod Petrū hic nō pro homine illo, sed pro typo accepit, quod ꝑpemodū indicant quæ sequūtur. Vnus pro omnibus loquens, & ecclesiæ uoce respondens, ait, Domine quò ibimus? Itaq; Petrus saxeus solidā ecclesiæ fidē repræsentat. Cæterū nostra interpretatio uerbis dūtaxat dissidet ab Augustiniana, quā ideo induximus, quod illius uideret coactior, ad quā tamē maluit deflectere, q; in alterū incurrere scopulū, uidelicet ut in hoīe poneret ecclesiæ fūdamētū.

Petrus Cephas.

Locus explicatus uarie.

Ecclesia non est fūdata super Petrum.

Non præualebunt aduersus eam.) Notauit huius sermonis amphibologiam Origenes, quod pronomen eam, uel Petram referre potest, uel ecclesiam. Verum id ad sententiam perparui refert. Porrò inferi posuit, pro inferno. Quanquam ne id quidem satis Latinum. Græcis est, ᾅδου, id est, Tartari, siue Orci. Lactantius tamen in carmine sic usus est:

Inferus insatiabiliter caua guttura pandens. Item,

Erit ligatum & in cœlis.) Et coniunctio redundat, nec apud Græcos additur, uec in uetustis exemplaribus. Ad eundem modum,

Solutum in cœlis.) Pro solutum & in cœlis. Ac paulo post,

Mādauit discipulis suis.) διεστείλατο, Quod uerbum in psalmis uertit, distinxit. Rectius erat edixit. Ac rursum,

Quia ipse esset Iesus Christus.) ὅτι, uertendum erat, per quod. Et Iesus nō additur, nec in Græcis exemplaribus, nec in emendatis nostratibus. Quanq; in Paulino scriptum erat Iesus Christus. In altero, quoniā ipse esset Christus Iesus. Origenes homilia in Matthæū prima, frequenter adducit hunc locum iuxta nostram sententiā. Videamus ergo, inquit, si iam opera apostolatus facientes eos uolebat etiam prædicare, quoniā ipse erat Christus. Et si uolebat dignū est quærere quid est, quod nūc præcipit discipulis suis, ut nemini dicāt quoniā ipse est Christ9. Itē aliquāto post: Ideo & saluator mittēs apostolos, uolebat ut nemini dicerēt manifeste, quoniā ipse erat Christus. Ad eūdē modū semel atq; iterū repetit in sequētibus, distinguēs tēpus, quo satis erat prædicare Iesum, & tēpus quo prædicādus erat Christus. Et obstat sensui, si Iesum addas. Nihil eīn magni erat esset Iesum, quod uocabulū erat hominis, haud dubium quin id temporis sexcētis cōmune. At Messiam esse, magnū erat. Alioqui perinde fuerit, ac si legas, ut nemini dicerent se esse Iesum Christū. Etenim quo minus huc confugiamus, ut dicamus accipi posse, ne cui dicerent, quod Iesus esset Christus, obstat primū pronomen ipse, deinde etiam ipse sermonis ordo. Neq; enim

Prædicare Iesum. Prædicare Christum.

quiſquàm ita loquitur, Nemo credit, quod fuit Plato Chriſtianus. Quanq̃ hoc ſanè mollius eſt aliquanto, quàm quod hoc loco legimus. Neſcio an hic Ieſus nō pro uocabulo hominis proprio, ſed pro ſeruatore ſit poſitum, ut intelligamus illum uetuiſſe, ne ſe dicerent eſſe ſeruatorem Meſſiam. Neq; enim, opinor, Ieſus ſiue Ioſuah ſimpliciter ſeruatorem ſonat Hebræis, ſed à ſalute denominatum eſt. Ac mox,

Quia oportet ire.) ὅτι Quod oporteret ſe abire, aut Quod ſibi eſſet abeundum.

A ſenioribus.) πρεσβυτέρων. Haud ſcio an rectius fuerit Græcam uocē relinquere, A preſbyteris, quemadmodum ante fecit. Quandoquidem hic honoris uocabulum eſt potius quàm ætatis. Ac paulo inferius,

Et aſſumēs eū.) καὶ προσλαβόμενος, Et apphēſum eū, nimirū ut ſolēt familiariꝰ aliqd dicturi.

Increpare eum.) Idem uerbum quod aliquoties uertit, cōminari, nimirum ἐπιτιμᾶν.

Propitius tibi eſto. Abſit à te domine.) Hieronymus annotauit ſignificantius eſſe quod legitur à Græcis, ἵλεώς σοι κύριε, id eſt, Propitius tibi domine, ut ſubaudias, eſto aut ſis. Ad hunc modum legiſſe Origenem homilia in Matthæum prima, declarat interpres, & hunc ſecutus Chryſoſtomus, homilia quinquageſimaquinta, ac rurſus, octogeſimatertia. Atq; ipſa uerbi omiſſio facit ad affectum Petri, uehementer quod dictum erat abominantis. Eſt autem ſermo abominantis, peculiaris Hebræis. Mihi magis uidetur ſubaudiendum, *Sit* tibi deus, quàm ſis. quanq̃ ita uiſum eſt Hieronymo. Auguſtinus in pſalmum triceſimum quartum, legit, Propitius tibi eſto, non fiet iſtud. Item ſermone de uerbis domini ex Matthæo xiij. Rurſus libro aduerſus Fauſtum xvj. capite decimoſeptimo. Ac mox,

Vade retro ſatana.) ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ, id eſt, Abito poſt tergum meum ſatana. *Vade retro poſt me ſoli Petro dicitur.* שָׂטָן Hebræis ſonat aduerſarium. Vnde Petrum ſatanam uocat, non diabolum intelligens, ſed quod humano affectu aduerſaretur conſilio diuino. At totidem penè uerbis nūc repellit Petrum, quibus ante tentantem diabolum. Illud indicauit Origenes hoc loco dici Petro, Vade poſt me. Cæterum apud hunc ipſum Matthæū capite quarto, diabolo tantū dici ὕπαγε, id eſt, Abi: nec addi Poſt me, quod obedientiæ ſit ire poſt Chriſtum. *Vade & uade poſt me.* Id autem in apoſtolos quadrat, non in diabolum, quemadmodum & illic admonuimus: licet hæc differentia, nec in Græcis codicibus, nec in noſtris ſatis conſtanter obſeruatur, haud ſcio an incuria ſcriptorum.

Scandalum es mihi.) Mirum quàm hæc quoq; Græca uox placuerit Chriſtianis, quæ *Scandalū unde dictū Græcis.* nobis obſtaculum, ſeu impedimentū ſonat, ut teſtatur & Hieronymus in dialogo aduerſus Pelegianos. σκῶλον & σκάνδαλον, à ruina dictum, quod occaſio ſit cadendi, ſi quid obſtet eunti, & σκάζω claudico, quod claudus inflectens ſe, uideatur tendere ad ruinā. Vertere poterat. Obſtaculo mihi es, etiam ſi Græce eſt μου, non μοι, id eſt, Meum, non mihi.

Quam dabit homo cōmutationem?) ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Hic ἀντάλλαγμα uocat, id, quo dato redimitur aliquid, iuxta priſcorum commercia, quæ nō moneta, quemadmodum hodie, ſed mutua rerum permutatione conſtabant. Eſt igit̃ ſenſus, omnium rerum iacturam eſſe faciendam citius quàm uitæ. Quæ ſi ſemel pereat, nihil eſt tam charum, cuius permutatione poſſis illam redimere, quicquid dederis. Proinde nos uertimus, Aut quid dabit homo, quo redimat animam ſuam? Sanè animam uitā appellat. Quemadmodum & Horatius, Animæq; magnæ prodigum Paulum: & in hūc certe ſenſum interpretatur Origenes. Sumitur enim ſimilitudo à uita corporis quæ cuiq; chariſſima eſt ad uitam animi, quam oportet eſſe multo chariorem.

De hic ſtantibus.) Nonnulli Græci codices habebant, τῶν ὧδε ἑστῶτες, id eſt, *Sunt* quidā *De hic ſtantibus.* inter hos qui hic ſunt, ſtantes, ſiue *Sunt* aliquot præſentium ſtantes. Vt articulus τῶν referatur ad aduerbiū ὧδε, quemadmodum dicimus, τοὺς νῦν, τοὺς πάλαι. Origenes homilia tertia, nonnihil philoſophatur de ſtantibus, quaſi non omnes ſteterint, ſed ij duntaxat, qui affixi eſſent Chriſto, quaſiq; non omnes eſſent uiſuri regnum dei.

EX CAPITE DECIMOSEPTIMO.

Diſſonantia in numero. ET poſt dies ſex.) De numero dierum cōſentit Marcus cum Matthæo, cum Lucas tradat octo fermè dies interceſſiſſe, id ita explicat Chryſoſtomus, ut dicat Matthæum ac Marcum eos tantum dies ſupputaſſe, qui medij interceſſerant inter ſermonē habitum, & montē aditū: Lucā uero duos etiā extremos imputaſſe, nempe eum quo prior habitus eſt ſermo, & eū quo montē cōſcenderūt.

Aſſum

Assumpsit Iesus.) παραλαμβάνει,id est, Assumit,præsentis temporis. Item paulo post.

Duxit illos.) ἀναφέρει αὐτοὺς,id est,Subducit illos,siue abducit eos. Nec est, Resplẽduit sed ἔλαμψεν, id est, Fulsit,siue splẽduit,nõ ἀπέλαμψεν. Ad hæc in omĩbus quæ quidẽ ego uiderim Græcis exemplaribus scriptũ erat,nõ, *Sicut nix*,sed ὡς τὸ φῶς,id est, *Sicut lux*. Vnde uideri poterat errore scribæ, lux mutatũ in nix,nisi secus & legeret & interpretaret̃ Hieronym⁹ atq; itẽ Chrysostomus:pſertim cũ alius Euãgelista meminerit fullonis,cuius ars est candidare uestes. Quãq; Valla de his uerbosi⁹ argutat̃:quæ si qs cupiat cognoscere,& si qd uidebunt̃ ad euãgelij sensum facere, sũt in ꝓmptu. Dubiũ nõ est qn Orige. legerit. *Sicut lumẽ*, homilia tertia,nõ dissimulãs interim apud Matthæũ nõ luminis,sed niuis fieri cõpationẽ. Itidẽ citat homilia xxx. Et *Sicut nix & sicut lumen.*

Cũ eo loquentes.) συλλαλοῦντες,magis sonat cõfabulantes,ut familiare colloquiũ intelligamus. Et hoc loco rabula quispiã publicitus apud populũ detulit Erasmi nomen,qui scripsisset, Euãgelia nihil aliud esse quã fabulas aniles,cũ ego nihil aliud annotassem q̃ Græcæ uocis proprietatẽ,neq; mutarim in uertendo uerbũ colloquẽdi. Et hic tamẽ erat insignis cultu dominicali, Baccalaureus sacrosanctæ theologiæ,doctrinæq; Euãgelicæ præco. Nõ miror inter tot huius ordinis milia,existere talia portenta:illud miror,non compesci à cæteris huiusmodi labes ac dedecora,non solum ordinis sui,uerum etiam totius populi Christiani. Paulóq; post,

Respõdens aũt Petrus. (ἀποκριθεὶς. Abutit̃ & aliâs hoc uerbo,cũ nihil præcesserit, ad quod respõdeat. Ipsum audite.) Iam iterũ ea uox audita summã autoritatẽ arrogat Christo,unũ hunc doctorẽ creauit ipse deus pater. Hoc autoritatis nulli Theologorũ,nulli episcoporũ, nulli pontificũ,aut principũ tributũ est. Nõ quod his non sit parendũ,sed Christo præcipue,& ob Christũ illis,si modo Christo digna præcipient,& si sequẽtur eorũ uestigia,de quib⁹ dictũ est, Qui uos spernit,me spernit,& qui uos audit,me audit. At nunc uidemus dormitari passim ad Christi doctrinã, ceu crassam ac rudẽ,& concionis auribus inculcari quid dixerit Scotus,qd Thomas,quid Durandus,& pluris fieri inter monachos,qd statuerit Benedictus,aut Bernardus,aut Franciscus,q̃ qd is docuerit,de quo uno uox patris audita est, Ipsum audite. Illi ferre nõ possunt, si quis uerbulo eleuet Dñici aut Francisci autoritatẽ,& nos feremus æquo animo seruulos anteponi domino? Cæterum quod aiunt sese ex pharisæis audisse,id legitur in calce Malachiæ: Ecce mittã uobis Heliam ꝓphetã,anteq̃ ueniet dies domini magnus & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios,& cor filiorũ ad patres eorũ, ne forte ueniam & percutiam terram Anathemate. Porrò quod sic scribarum fit mentio,non sic est accipiendum,quasi quorumlibet scribarum partes fuerint,ex prophetarum oraculis respondere,sed,erat hominũ genus,quos Hebræi suo quodã nomine uocant,quorum hæc erat professio,ut quemadmodum olim apud Rhomanos in rebus dubijs ex Sibyllæ libris per aruspices responsa petebantur,ita isti consulti ex prophetarum libris responderunt,quos & Herodes consuluisse narratur.

Autoritas Christi summa, Ipsum audite.

Scribæ q Iudæis.

Heliã oportet primũ uenire.) ἐλθεῖν πρῶτον,id est, Venire prius. Hic certe faciedũ erat,quod aliâs facit, ut suplatiuũ uerteret ꝑ cõparatiuũ. Sentiũt enĩ Heliã uẽturũ anq̃ ueniret Christus.

Primũ p prius.

Genibus ꝓuolutus,) γονυπετῶν. Græcis unica dictio est,perinde sonans,quasi dicas, accidẽs ad genua. Et aliquãto post, Incredula & peruersa) διεστραμμένη,id est,Distorta:ac recte sanè uertit,modo recte intelligatur. Peruersum enim ꝓprie dicit̃,quod à rectitudine deflexũ est.

Quousq; ero.) ἕως πότε ἔσομαι,id est, Quousq; tandem. Nec enim ociosa est expletiua coniunctio,sed impatientiam quandam tædij indicat. Rursus aliquanto post,

Et increpauit eũ.) Ambigit & Hieronym⁹ utrò referendũ sit eũ,ad hominẽ an ad dæmoniũ. Mihi magis uidet̃ ad dæmoniũ ptinere. Vnde uertendũ erat illud,nõ illũ. Nã in eo quod seqt̃,

Quare nos non potuimus eijcere illum?) Apparet librariorum errore factum,ut illũ scriptum sit pro illud. Est enim Græce αὐτὸ,& dæmonium præcessit.

Transi hinc.) Omissa est apud nos una uox, μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ,id est, Transi hinc illuc. licet alterum aduerbium non reperiam apud Chrysostomum. Nec est,

Non eijcitur,) Sed οὐκ ἐκπορεύεται,id est,Nõ egreditur. Interpres legisse uidetur, ἐκβάλλεται. & ad sensum haud magni refert. Porrò quod ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ,id est, In oratione & ieiunio transtulit per orationem & ieiuniũ,bene mutauit Hebraicam figuram. Nam Hebræi בּ,id est, in,ut בְּיָד חֲזָקָה in manu forti,בַּיהוָה in domino,utuntur pro per,ut iam admonui.

In,pro p apud Hebræos.

Qui didrachmam accipiũt.) Bis in unica dictione peccamus:& quod per g scribimus,cum sit per ch scribenda:& quod singulari nũero,ac genere fœminino ꝓferimus, quæ est,neutri & pluralis,quæ uox emendate legitur in aureo codice,atq; etiã in Donatiani uoluminibus. Siqui

Drachma Didrachmū quid?

dem eſt Græcis τὰ δίδραχμα. Ait enim, Accipiūt: ut intelligas eos ſolitos à ſingulis accipere,& idcirco abſolute dixit multitudinis numero. Eſt eñ Græcis δραχμὴ, id eſt, Drachma, nomiſmatis genus, nempe ſex cōtinens obolos, minæ Atticæ centeſima pars. Inde didrachmū nomiſmatis uocabulum duplum drachmæ,& tridrachmum & tetradrachmum. Quorum omnium meminit Iulius Pollux libro de rerum uocabulis nono. Et quod cōtinenter ſequitur.

Non ſoluit didrachma.) Soluit præſentis eſt tēporis, τελεῖ. ut intelligamus exactorē illū, non hoc percontari, num Ieſus iam ſoluiſſet uectigal, ſed deberet ne ſoluere,& an illius eſſet ſoluere. Alioqui mentitus erat Petrus, qui reſponderit ναὶ, id eſt, etiam. Cæterum quæ Lyranus nugatur hoc loco, de didrachma ex Iſidoro & Papia, quis poſſet abſq; riſu legere?

Præuenit illū Ieſus.) προέφθασεν, id eſt, Occupauit, ſiue anteuertit. Indicat eñ Petrū ea de re Ieſu locuturū fuiſſe, ſed ille nō expectata oratiōe Petri anteuertit. Nec eſt tributū, ſed tributa, τέλη. Nā quod addit κῆνσον, Latinam uocē Matthæi interpres uſurpauit, nimirū quod res eſſet Latinorū,& ſolent plerūq; pegrina,& aliunde inuecta ſuæ gētis uocabula ſecū adducere. Porrò ςατὴρ, tametſi ponderis quoq; modus eſt, quē Hebræi שֶׁקֶל uocant, hoc ſanè loco nummū ſignificat, q quatuor cōtinebat drachmas. Nam cū didrachmū exigeret à ſingulis, Ieſus ſtaterē reddi iuſſit, duorū nomine ſuo ac Petri. Qua quidē ex re mox nata eſt inter diſcipulos diſceptatio, qs primas teneret in regno cœlorū, quod Petrus æquatus Chriſto, cæteris anpoſitus uideret. Illud obiter annotare uiſum eſt, etiāſi ad hoc inſtitutū ꝓprie nō pertinet, nō ſatis intelligi mihi, quid ſibi uelit, quod in hūc locū ſcribit Hieronymus, Dominus noſter,& ſecundū carnem, & ſecundū ſpiritū, filius regis erat, uel ex Dauid ſtirpe generatus, uel omnipotētis uerbū patris. Ergo tributa quaſi regū filius nō debebat, ſed qui humilitatē carnis aſſumpſerat, debuit adimplere omnē iuſticiā, noſq; infelices, q Chriſti cenſemur nomine,& nihil dignū tanta facimus maieſtate. Ille ꝓ nobis & crucē ſuſtinuit,& tributa reddidit, nos pro illius honore tributa nō reddimus,& qſi filij regis, à uectigalibus immunes ſumus. Siqdē uidet Hieronym⁹ hoc arrogantiæ tribuere, quod eccleſiaſtici grauent tributū pēdere principibus, cū hodie ſūma pietas habeat, ꝓ immunitate clericorū modis oībus digladiari. Chriſtus teſtatus ſe non debere, ſoluit tamē, at nō ꝓ ſuis omnibus, ſed ꝓ ſe dūtaxat ac Petro. Auguſtinus quæſtione in Matthæū uiceſimatertia, ex hoc loco colligit immunitatē Chriſtianorū, Quod dixit, inquiens, ergo liberi ſunt filij, in omni regno intelligendū eſt, liberos eſſe filios, id eſt, nō eſſe uectigales, multo ergo magis liberi eſſe debent in quolibet regno terreno filij regni illius, ſub quo ſunt omnia regna terræ. Hactenus Auguſtinus. Quod ſi recipimus, nulli Chriſtiani debent uectigal ſuis principibus, cū oēs ſint illius regni filij. Atq; haud ſcio, an mutato regno, uectigalis quoq; genus fuerit mutandū,& num Auguſtinus de hoc agat tributo, quod nos principi Chriſto debemus.

Stater quid.

Excuſſa Hieronymi opinio de uectigali eccleſiaſticorum.

Excuſſa Auguſtini ſententia.

EX CAPITE DECIMOOCTAVO.

Quiſputas.) τίς ἄρα μείζων. Putas interpres poſuit loco cōiunctionis expletiuæ. Et μείζων comparatiuum ſuperlatiui uice poſitū apparet, cū de pluribus fiat ſermo. Certe ſic legit Auguſtinus in homilijs, quas ædidit in Matthæū. Ac mox,

Aduocans paruulū.) προσκαλεσάμενος. Quod toties iam uertit cōuocans, ut ne quid interim cauſer de mutato participij tēpore. Nec eſt Paruulū, ſed παιδίον, id eſt, Puellū diminutiuū à puero. Etſi nō ſim neſcius alicubi diminutiuū hoc uſurpari pro grandi puero, tamen hoc ſanè loco nō fuerat ocioſa diminutio. Facit eñ ad Emphaſim, dū nō ſolū inuitat illos ad imitationē cuiuſcūq; pueri, ſed pueri admodū puſilli. Nec uideo, cur nōnullis puelli uocabulū mollius uideatur, cum Prudentius non ueritus ſit Chriſtū appellare puſionem, Nec Hieronymus abhorruerit à uocabulo puelli. Cur aūt obſcœnius ſit puellus, q̄ puella? Ac rurſum,

Paruulus pro puero.

Sicut puuli.) ὡς παιδία, id eſt, Sicut puelli. Atq; ita citat diuus Hiero. enarrās Eſaiā: Et iterū,

Sicut paruulus iſte.) ὡς τὸ παιδίον, id eſt, Vt puellus. Illud mirū interpretē, qui ſoleat copiā affectare, hoc loco nō mutaſſe paruulū. Præſertim cū paruuli uocabulū nō admodū faciat ad ſenſum Chriſti. Siquidē paruulus eſſe poteſt,& q natu ſit grandis, cuiuſmodi ſunt Pumiliones & Pygmæi, poëticus populus. At hic innocentiā ac ſimplicitatē intelligi uoluit, qua prima puericiæ ætas prædita eſt. Sed huiuſmodi quædā uoces illa tēpeſtate fuerāt receptæ. Nec addit Iſte in pleriſq; Græcorū exēplaribus, niſi quod articulus, τὸ, fermè tantundē efficit. Dilucidius autē uertiſſet in hūc modū: Niſi qs ſe reddiderit humilē, ut eſt puellus hic, hoc eſt tantulū, quātulus hic puer eſt,& deijciat ſemetipſum ad huius modulū. Cæterū Ieſus per humilitatē corporis innuit ταπεινοφροσύνην, hoc eſt animi modeſtiā,& ꝑ corporis proceritatē ſignificat animū elatū.

Hic

Hic maior est in regno.) μείζων, id est, Maximus, ut paulo superius indicauimus. Nã sunt, quorũ est Origenes, q hæc ad ipsum Christũ ptinere putant, quo ut nihil humilius fuit, ita nihil maius. Nec ociose uidet̃ additus articulus ὁ μείζων, quasi dicas ille maxim⁹: ad quẽ quo quisq; ppius accesserit, hoc maior erit in regno cœlorũ. Quãq; & alioq articulus reddit maximũ illũ de quo disputabãt apostoli. De pusillis istis.) τῶν μικρῶν. Non est eadem uox Græcis, quæ modo fuit paruulorum, παιδίων. Atq; hoc dũtaxat loco Origenes, uel huius potius interpres legit Pusillis, siue paruulis, cum in superioribus legat puerum. Ac paulo post,

Maior p maximus.

Mola asinaria.) μύλος ὀνικός. Significat ingens saxũ. Siquidẽ in molis saxũ quod substernitur, ut alterũ quod circũagitur sustineat, Græcis ὄνος, id est, Asinus dicit̃, unde & prouerbiũ, ἀντρώνιος ὄνος, sicut in Chiliadibus annotauimus. Nec absurdũ est tamen, quod secutus est Hilarius, ut molam asinariam accipiamus quã asellus circumagat. Siquidem molæ leuiores, quas trusatiles uocant, hominis manu circumferũtur. Cæterum grauiores à iumentis, quibus occluduntur oculi, agũtur in gyrum. Expressit autem supplicij genus peculiare Palæstinis. Cæterũ,

Lapis molaris.

In profundũ maris) Græce est, ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης, id est, In pelago maris, p eo quod est in medio mari. Nam longius à litore solet esse profundius. Quandoquidẽ qui Græcas tradunt etymologias, pelagus dictũ putant, quod sit τῆλε τῆς γῆς, id est, Procul à terra, quasi telagus. Certum igitur exitium duabus rebus significat, magnitudine saxi, & profunditate maris.

Væ homini per quem.) Pleriq; Græcorum codices addunt ἐκείνῳ, id est, Illi. Et,

Abcide eũ) Nõnulli codices habebãt αὐτά, id est, Ea, ut ad utrũq; quod præcessit referat̃. Et,

Debilẽ.) Est, κυλλόν, de quo iam dictũ est. Significat eñ nõ quouis modo debilẽ, sed cui altera manus sit detrũcata, aut alioqui manca. Et rursus, Cũ uno oculo.) Græcis uox est composita, μονόφθαλμον, quod unoculum dicere poterat, siue luscum, quemadmodũ uertit alibi.

Debilis quid p prie.

Venit enim filius hominis seruare quod perierat.) In nõnullis Græcis exẽplaribus hæc uerba non asscribuntur, nec apud Hieronymum in commentarijs horum ulla mentio. In nonnullis contra reperiuntur, uelut apud Chrysostomum. Et,

Quæ errauit.) Græcis est, τὸ πλανώμενον, id est, Errantem. Nec est,

Quia gaudebit.) sed ὅτι χαίρει, id est, Quod gaudet, siue gaudeat. Ac paulo post,

Vt pereat unus de pusillis istis.) ἕν neutro genere, ut referat, παιδίον. Vnde recte uertisset, Vnus puellus. Nec est, Lucratus eris) Sed ἐκέρδησας, id est, Lucrifecisti, aut Lucratus fueris. Quandoquidem peculiaris est huius temporis usus.

Quod si nõ audierit.) ἐὰν δὲ παρακούσῃ, id est, Quod si obaudierit, hoc est auditũ neglexerit, atq; idẽ uerbũ mox repetit̃. Quãq; in nõnullis priore loco erat, μὴ ἀκούσῃ, posteriori παρακούσῃ. Ac mox, Erunt soluta & in cœlo.) cõiunctionẽ addidit de suo, ut superius indicatũ est. In hoc aũt mire philosophat̃ Origenes, qđ hic dictũ sit In cœlo, cũ Petro tradãt̃ claues regni cœlorũ, & qcqd ille soluerit, aut alligauerit in terris, id solutũ aut alligatũ dicat̃ in cœlis, nõ in cœlo.

παρακούειν ut παρορᾶν.

Et iterũ dico uobis) πάλιν ἀμὴν, id est, Rursus amẽ dico. Neq; eñ bis dixit idẽ, sed est initiũ alterius parabolæ. Rursus aũt apud Latinos anceps est ut apud Græcos πάλιν. At iterũ apud nos, non itẽ. Vsq; septuagies septies.) ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ. Id est, Vsq; septuagies septẽ, sic enim Græca ad uerbum reddi possunt, ut subaudias peccata aut uitia, aut simile quippiam. Nec accipiendus est numerus septuaginta septem duntaxat, sed quadringentorũ nonaginta: quandoquidem hanc summam efficiunt septuagies septem, interprete Theophylacto, & itẽ Hieronymo. Nam ingentẽ numerum posuit pro infinito. Licet Origenes, aut certe huius interpres in calce homiliæ sextæ, uideatur accipere simpliciter errata septuaginta septem.

Septuagies septies, quõ accipiendũ.

Ponere rationẽ.) συνᾶραι, id est, Conferre, ac simul subducere, aut suscipere cõputum. Nam id hoc loco significat ratio. Ea tollendis calculis conficiebatur, aut certe explicandis aut complicandis digitis. Vnde & Terentius subducta ratione dixit. Nam quod decem milia talenta dixit, pro talentorum, Latinitatis duntaxat iniuria factum est, sensu incolumi. Et mox,

Nõ haberet unde redderet.) μὴ ἔχοντος δὲ αὐτοῦ ἀποδοῦναι, id est, Cũ nõ posset aũt soluere. Siquidẽ ἔχω additũ uerbis infinitis plerũq; significat possum. Latinissime dixisset, cũ nõ esset soluendo. Paulóq; post, Rogabat eũ dicens.) Vetustissimi codices Latini scriptũ habebãt, orabat. Pleriq; Græci προσεκύνει, adorabat, p eo quod est supplicabat: qđ supplices cõtacta gena & genu uelut adorabãt, obtestãtes p numẽ, cui supplices curæ sunt: nõnulli παρεκάλει. i. obsecrabat.

Varia lectio.

Et patientiam habe.) Græce est, μακροθύμησον, id est, Longanimis esto, siue Leni animo.

Et debitũ dimisit) τὸ δάνειον ἀφῆκεν, id est, Mutuũ remisit, siue æs alienũ remisit. Ac paulo post

Suffocabat pro trahebat.

Et suffocabat eũ. Et dilucidius & fidelius erat, κρατήσας αὐτὸν ἔπνιγεν, id est Iniecta illi manu, obtorto collo trahebat. Id em̃ est κρατεῖν & πνίγειν hoc loco. Nã κρατεῖν ꝓ inijcere manum & aliâs utũtur Euãgelistæ. Porrò quod addit πνίγειν ptinet ad ui trahentẽ, uel in carcerẽ, uel ad iudicem. Item Narrarũt διεσάφησαν, id est, Indicarunt, siue aperuerũt, aut prodiderunt. Rursus,

Serue nequã.) πονηρέ, id est, Male, siue scelerste. Verũ huiusmodi ꝑmulta prætereo sciens, ne morosiore diligẽtia molestus sim lectori. Ac mox,

Om̃e debitũ remisi tibi) πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφῆκα, i. Totũ illud debitũ remisi. Ac subinde.

De cordibus uestris.) Hic addunt Græci τὰ παραπτώματα αὐτῶν, id est, Errata ipsorum, quod haud scio an explicandi causa sit additum, quandoquidem apud Hieronymum non additur. Etiamsi additur apud Chrysostomum, ac Theophylactum.

EX CAPITE DECIMONONO.

SI licet) Pro licét ne, Græce dixit, magis ꝙ Latine, Et ἀπολῦσαι repudiare, siue abijcere. Quacũq; ex causa.) κατὰ πᾶσαν αἰτίαν, id est, Ex quauis causa. Nimirũ illud sentientes, esse causas aliquas iustas diuortij, quẽadmodũ indicat Origenes. Siquidem Moses tantũ iuris permisit maritis, ut iniqua uideatur lex aduersus uxores, quibus nulla de causa licebat à marito diuertere, cũ his esset potestas ob ꝙlibet leuem fœditatẽ abijcere uxores, tantũ scripto libello repudij. Sic em̃ legimus Deuteronomij capite xxiiij. Si acceperit homo uxorẽ, & habuerit eam, & illa non inuenerit gratiã ante oculos eius ꝓpter aliquã fœditatẽ, scribet libellũ repudij, & dabit in manu illius, & dimittet eã de domo sua. Cũq; egressa alterũ maritũ duxerit, & ille quoq; oderit eam, dederitq; ei libellũ repudij, & dimiserit de domo sua, uel certe mortuus fuerit, nõ poterit prior maritus recipere eam in uxorem. Proin de Christũ tentãt pharisæi, ut si ꝓbasset Iudæorũ repudia tam licẽtiosa, uidereẽ aduersus naturalẽ æquitatẽ pronũciare, quæ ethnicis quoq; fauorabilis est, apud quos ius erat mutui diuortij, neq; quauis tamẽ ex causa: sin secus uideretur in Mosaicam legẽ cõtumeliosus. Illi putabãt sibi quauis de causa quoties libuisset uxorẽ abijcere. Id Christus astringit, unicam dũtaxat causam excipiens, nempe stupri. Annotauit huius dictionis ἔμφασιν, is quisquis fuit, cuius extat homilia xxxviij. inter mixtas Chrysostomi titulo. Origenes hũc edisserens locũ, putat & alia crimina uel paria adulterio, uel etiã grauiora, ueluti ueneficiũ, parricidiũ, dirimere matrimonium. Augustinus in causa diuortij, idololatriã æquat adulterio: quod cultus idolorũ, sit adulterio misceri cũ immũdis spiritibus. Sed ad hanc rationẽ om̃e peccatũ, quod nos alienat à deo, dirimet matrimoniũ. Ego puto ob id exceptũ adulteriũ, quod hoc ex diametro pugnet cũ natura matrimonij. Neq; protinus tollitur matrimonij sacramentũ, si in paucis coniugiũ male initũ bene dirimitur: nõ profecto magis ꝙ adulterijs quæ nũc passim crebra sunt, aut diuortio quod nos indulsimus male cohærentibus. Quanq; hanc rationẽ de sacramẽto, nullus ueterũ, quod sciam adduxit, cũ tamẽ sup his crebra, prolixaq; sit disputatio, præsertim Augustino, ac Hieronymo. Neq; statim homo disiungit, quod deus cõiunxit, imò quod per lenas, ac lenones, per uinolentiam, per stulticiã & incogitantiã male cõiungit diabolus, id p autores ac ministros ecclesiæ suæ bene disiũgit deus. Atq; utinã sic coirent inter Christianos omnia matrimonia, ut autore deo iure dici debeãt inita, aut tales essem⁹ oẽs, ut nõ opus foret aliquo diuortio. Nec esset in nobis ea σκληροκαρδία, ob quã olim Iudæis permissum est uxorẽ abijcere. Augustinus ad Pollentiũ exceptionẽ torquet ad partẽ dũtaxat priorẽ, Facit eã mœchari. ut ad hoc tãtũ ualeat exceptio non quo liber sit à matrimonio qui repudiat uxorem, sed ne uideatur illam facere mœcham, cum mœcham repudiet. Cæterum quicunq; eam duxerit, siue causa adulterij repudiatam, siue alia quauis de causa, cõmittit adulteriũ. Quod an perinde cum ipsa ueritate, naturaq; cõsentiat, ut est argutum, eruditis expendendũ relinquo. Certe locus hic difficultatum plenus est, ut de quo non eadem senserint ecclesiastici doctores: Cum Ambrosius exponens epistolã ad Corinthios priorem tribuat marito ius repudiandi, neq; secus sentiat Origenes. Vnde coacti sumus aliud quoddam diuortij genus inducere, quod ita dirimat consuetudinẽ domesticam, ut nihilo secius maneat coniugij uinculum. Quod quidem diuortij genus, nomen dũtaxat diuortij, cum à nobis sit repertũ, de hoc non percontatos Iudæos per se liquet, quibus prorsus erat incognitũ. Porrò quod hodie passim in scholis dictitant, solo consensu contrahi matrimoniũ, utinam tam probatũ esset, ꝙ receptũ est. Neq; postulo, ut hic quicq; de pristina patrũ constitutione demutet ecclesia, si id antehac nunq; est factũ. Quod si factũ est alijs aliquot in rebus optarim & hic fieri, si id ptineat ad salutẽ hominũ. Si fieri nõ potest, certe uotum à pietate proficisci

Ius repudiãdi immodicũ apud Hebræos.

Quacunq; de causa. i. qualibet leui.

Cur fornicatio potissimum excepta.

Exceptionem argute torquet Augustinus.

Diuortium noĩe tantũ à nobis repertum.

ꝓfiſcitur:& optat ſæpenumero charitas,nõ quod fieri poſſit,ſed quod fieri uelit. Sed hiſce de rebus,ut attigimus nõnihil,ita copioſius dicetur in Paulinis epiſtolis. Quanq̃ hæc ipſa ſic dicta uelim accipi,non quaſi aſſeram,ſed qui proponam eruditis excutienda. Ac mox,

Maſculum & fœminam.) ἄῤῥεν καὶ θῆλυ,neutri generis apud Græcos.

Et dixit propter hoc relinquet homo.) Incertum erat an deus ille creator olim hoc dixerit,an Chriſtus hæc locutus,illud adiecerit, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem. Auguſtinus libro de nuptijs,& concupiſcentijs ſecũdo,capite quarto,ſic accipit,quaſi dixerit deus: Quod tamen,inquiens,dominus Ieſus in Euangelio deum dixiſſe commemorat,quia deus utiq; per hominem dixit,quod homo prophetando prædixit. Quanq̃ & Geneſis capite ſecundo, unde hæc deſumpta ſunt, ita referuntur hæc uerba, ut uel ab Adam dicta uideri poſſint, uel ab eo qui texuit orbis conditi hiſtoriam,uel ab ipſo deo.

Dimittet patrem & matrem.) καὶ καταλείψει. Relinquet ſeu deſeret potius q̃ dimittet.

Et adhærebit uxori ſuæ.) προσκολληθήσεται, id eſt, Adglutinabitur. Metaphora ſumpta ab his,quæ glutino ſic committuntur,ut putes unũ eſſe. Annotauit emphaſin uerbi Chryſoſtomus homilia ſexageſimatertia. Ac mox,

Duo in carne una.) δύο εἰς σάρκα μίαν,id eſt, In carnẽ unã,hoc eſt, è duobus fiet unus, ſiue unum. quandoquidem maſculus & fœmina neutri generis ſunt. Annotauit hanc ſermonis Hebraici formam Auguſtinus,libro huius argumenti ſeptimo. Quod genus ſunt & illa libro Iudicũ, Et eris nobis in caput omnibus habitantibus Galaad. Item in Pſalmis, Eſto mihi in deum protectorem. Ne articulus quidem uidetur ocioſus καὶ ἔσονται οἱ δύο, hoc eſt, Erunt qui duo fuerant in carnem unam. Nam totum hominem carnem uocat,ut & aliâs ſcriptura diuina totum hominem animam appellat. Aſtipulãte nobis & diuo Auguſtino libro de ciuitate dei decimoquarto. Quod genus & illud eſt Pauli ad Romanos, Ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro. Quid enim eſt omnis caro,niſi omnes homines? Et uerbum caro factum eſt, id eſt, Sermo diuinus homo factus eſt. Porrò in carnem legendum eſſe,non in carne,demonſtrauimus ex Hieronymo in ſcholijs noſtris,quibus illum illuſtrauimus,ubi ſic explicat Matthæi uerba, In unã dixit,non in duas. Et Cyprianus epiſtola libri ſecundi octaua, Erunt,inquit, duo in unam carnem. Ne quis hic fruſtra obſcœni quippiam imaginetur,aut illud ſomniet,quod eſt in tabulis Græcorũ, ἄῤῥενα ἐν ἄῤῥεσιν ἔχων. Tametſi in Geneſi unde locus hic ſumptus eſt,non eſt, Erũt duo,ſed tantum erunt וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד. Duo addidit euangeliſta explicandi gratia. Ac mox,

Caro pro homine.

In carnem unã apud Hebræos.

Itaq; iam non ſunt duo.) οὐκέτι,id eſt, Poſt hac non ſunt duo: nempe poſt initum coniugium. Creati fuerant duo,non unus,nimirum maſculus ac fœmina. Rurſus copula matrimonij è duobus reddidit unũ. Nõ abludit prorſus ab hac ſententia fabula Ariſtophanis,quam apud Platonem adducit in conuiuio. Quanquam obſcœnior eſt.

Quod deus coniunxit.) συνέζευξεν,id eſt, Coniugauit,& eodem iunxit iugo. Trãſlatum à bubus ſimul ducentibus idem iugum. Nos uertimus Copulauit. Et,

Coniunxit. συνέζευξεν.

Ad duriciem cordis.) Græcis unica dictio eſt, σκληροκαρδίαν.

Non expedit nubere.) γαμῆσαι,id eſt, Ducere uxorem,aut certe contrahere matrimonium,ſiue contraxiſſe. Nam apud Latinos,uir non dicitur nubere,niſi qui ſeruit uxori, uelut illa potius uir ſit quàm ille. Etiamſi Feſtus Pompeius indicat olim nubere Latinis etiã commune fuiſſe uerbum,quemadmodum Græcis γαμεῖν. At apud Hebræos, ut dictum eſt,non erat mutuũ repudiandi ius,quẽadmodũ apud Rhomanos,ſed ſoli marito phas erat repudiare. Cuius etiã zelotypiæ mederi cogebatur uxor,fœdo horrẽdoq; exemplo.

γαμεῖν Græcis anceps.

Non omnes capiunt.) χωροῦσιν. Hoc loco capiunt non pollet idem quod intelligunt,ſiue apprehendunt,ut Lyra uidetur ſenſiſſe,qui commenti uice addidit: Quia altus eſt ſtatus,ad quem infirmi non poſſunt aſcendere,ſed capiunt,id eſt,capaces ſunt. quomodo locum capacem uocamus,qui tam eſt ſpacioſus,ut poſſit recipere quod infertur. Ita Paulus uult dilatari Corinthios,quo ſe capiant. Procliue eſt enim intelligere quod dictum eſt,uerum id dictum,non deſcendit in animos omnium,quod ſint alijs affectibus occupati,ut illic non ſit locus diuino conſilio. Atque idem uerbum legis in eo quod ſequitur,

Capere χωρεῖν.

Qui poteſt capere capiat.) ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρείτω.

Qui facti ſunt.) οἵτινες εὐνουχίσθησαν, Qui caſtrati ſunt,ſiue Qui facti ſunt eunuchi. Nam eunuchi repetendum erat. Atque idem uerbum mox ipſe uertit caſtrati ſunt. Porrò εὐνοῦχος

Eunuchus unde dictus.

rò εὐνοῦχος

τὸ εὐνοῦχος Græce ſonat cubilis cuſtos, quod barbari huiuſmodi portentis ſuas uxores ſeruandas cõmittere ſoleant. Porrò ui execti Spadones dicuntur. Petrus Comeſtor, eunuchos interpretatur beneuincentes, ab eu, bene, & nuche, uictoria, quod ſit ſumma uictoria: quaſi non ſit durius uincere inanem gloriam, aut etiã pecuniæ ſtudium aut iram. Idem Spadones interpretatur, à ſpata dictos: ad quam etymologiam, omnes Germani, Spadones dici poſſint. Ac rurſus,

Occurrunt nobis paruuli) τὰ παιδία, id eſt, Puelli.

Quid me interrogas de bono.) Plerics Græci codices habent τί με λέγεις ἀγαθόν, id eſt, Quare me uocas bonum, ſed perperam, ni fallor, ex alio euangelio uerbis huc tranſlatis. Quanquam ad eum modum legit Theophylactus & Hilarius. At ſecus Hieronymus, Origenes, & Chryſoſtomus. Apparet offenſum lectorem parum attentum, quod nõ perinde uideretur quadrare Chriſti reſponſum. Solus deus bonus eſt. Atqui belle quadrat. Non enim hic obiurgat eum, quod ſe bonum diceret, quanquam bone apud Hilariũ non additur, ſed quod homo cum eſſet, de bono percontaretur, cum in hominibus nihil ſit boni. Porrò bonus eſt qui bene facit. Quod ſi nihil eſt uere boni in humanis factis, nec bonus dicetur quiſquam. Quicquid enim in nobis boni eſt, diuini muneris eſt. Quod ſi maxime legamus, Quid me dicis bonum, nihil eſt neceſſe, ut hæreticorum interpretationem recipiamus, qui putant boni cognomẽ in unum patrem proprie cõpetere. Imò Chriſtus ſubindicat ſe eſſe deum, & ob id obiurgat hominem, quod ei tribueret cognomen boni, quem nondum crederet deum, quod haud ſcio an quiſquam apoſtolorum adhuc perfecte crediderat. Et perturbate uertit,

Bonus ſolus deus.

Vnus eſt bonus deus.) οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός, id eſt, Nullus eſt bonus, niſi unus nempe deus, ut ὁ ſit articulus explicantis.

Locus noue expoſitus.

Diliges proximum tuum ſicut teipſum.) Origenes hunc enarrans locum homilia inter æditas octaua, teſtatur ſibi uideri hæc uerba addita, nec eſſe ſcripta ab ipſo Matthæo, idcs duobus colligit argumentis. Primum quod apud Marcum, & Lucam nihil addatur huiuſmodi, cum res alioqui eadem referatur. Deinde, cum Paulus in epiſtola ad Rhomanos capite decimotertio teſtetur his uerbis, Diliges proximum tuum ſicut teipſum, ſummam totius legis contineri: qui conuenit, ut dicatur adhuc aliquid deeſſe, qui ſe prædicet hæc omnia præſtitiſſe? Atcs illic deplorat librariorum incuria, & caſtigatorum uitio ſic fuiſſe deprauata noui teſtamenti exemplaria, ut difficillimum ſit reſtituere. Quanquàm ob contentioſos explicuit utcuncs nodum hunc, ex euangelio apocrypho, quod inſcribitur Hebræorum. In quo de iuuene hæc res exponitur hunc ad modum, Dixit ad eum alter diuitum, Magiſter quid bonum faciẽs uiuam? Dixit ei, Homo leges & prophetas fac. Reſpõdit ad eũ, feci. Dixit ei: Vade uende omnia quæ poſſides, & diuide pauperibus, & ueni ſequere me. Cœpit aũt diues ſcalpere caput ſuũ, & nõ placuit ei Et dixit ad eum dominus: Quomodo dicis legem feci & ꝓphetas, quoniã ſcriptũ eſt in lege: Diliges ꝓximũ tuum ſicut teipſum? Et ecce multi fratres tui filij Abrahæ, amicti ſunt ſtercore, morientes præ fame, & domus tua plena eſt multis bonis, & nõ egreditur omnino aliquid ex ea ad eos. Et cõuerſus dixit Simoni diſcipulo ſuo, ſedenti apud ſe, Simon filius Ioannæ, Facilius eſt Camelũ intrare ꝑ foramen acus, ꝗ diuitẽ in regnũ cœlorũ. Ex his ratiocinat̃ Origenes, ut donemus ſic fuiſſe ſcriptũ ab Euãgeliſta, quẽadmodũ nos legimus, tamẽ difficultatẽ quæſtionis ſic explicari poſſe, ut accipiamus Chriſtum redarguiſſe iuuenem, credentem ſe legem impleſſe cum id quod eſt caput legis prætериſſet, ſinẽs pauperes inopia perire, cum ipſe diues eſſet. Nec eſt,

Locus expenſus ꝑ Origenem.

Euãgeliũ Apocryphũ Hebræorũ.

Vende omnia quæ habes.) Sed πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, id eſt, Vende tua, ſiue facultates tuas. Nec apud Hieronymum additur omnia, Nec in aureo codice, nec additur coniunctio, &. Tantum eſt, Vade uende.

Et abijt triſtis.) Magis eſt, dolẽs, ſiue mœſtus, λυπούμενος. Et nõnulli codices habebãt. καὶ πάλιν. At in emendatioribus ſcriptũ eſt πάλιν δέ. Rurſus aũt, ſiue, Imò iterũ dico uobis. Corrigit enim quod ante, licet mollius dictũ offenderat diſcipulos, idcs durius repetit.

Camelus per foramẽ acus.

Facilius eſt camelum,) Diuus Hieronymus haud dubie camelum accipit pro animante, ſecutus opinor Origenem. Theophylactus diſſentit, uolens hoc loco ſignificare rudentem nauticum, atcs id ſanè magis quadrat ad foramen acus. Et apud unum Suidam, κάμι-

λον eo reperio significatu. Iulius Pollux inter instrumenta nautica non meminit. Atq; hac quidem in re magis assentior Hieronymo. Nam quod istos offendit, qui ex camelo funē faciunt nauticum: Nempe quod absurdum uideatur camelū duci per foramen acus, hoc ipsum pro nobis facit. Siquidem Christus hoc exemplum uelut ἀδύνατον ꝓposuit. Vult enim omnino uideri impossibile, ut Camelus ingens animal, ac tortuosum, per foramen acus transeat. Nec est, quod hic fabulas aniles cōminiscantur, Hierosolymis fuisse portā cui nomen fuerit acus: aut quod impossibile, pro difficili positum interpretentur. Imò si diuitem interpretentur fidentem suis diuitijs, id quod ferè diuitum uulgus facit, ita demum poterunt hunc explicare nodum. Quod si uerum est ingentes funes nauticos Camelos uocari Græcis, apparet ab animantis & ingentis, & distorti similitudine dictos. Neq; uero meo animo per omnia satisfacit, quod Hieronymus annotauit non esse dictum à Christo, Impossibile est diuitem intrare, sed difficile. Vbi difficile ponitur, inquit, non impossibilitas prætenditur, sed raritas demonstratur: cum mox fateatur idem ab eodem dictum impossibile. Siquidem allata cōparatione Cameli per foramen acus euntis, Hoc dicto inquit, ostēditur, nō difficile esse, sed impossibile. Quin & illud per foramen acus, bifariā accipi potest, siue ꝓ foramine quod habet acus, siue ꝓ foramine acu facto. Postremo nō est

Diuites qui dicti Christo.

In regnum cœlorum.) Sed in regnum dei, εἰς βασιλείαν τοῦ θεοῦ. Quanquam mihi magis probatur, quod lego apud Chrysostomum & Hieronymum, Regnum cœlorū. Sentit enim diuites non esse ac cōmodos euangelicæ doctrinæ, quā ferè uocat regnū cœlorū.

Quis ergo potest.) τίς ἄρα δύναται, id est, Quis nam potest. id quod supra uertit, Quis putas. Et aliquanto post,

In sede maiestatis.) ἐπὶ θρόνου δόξης, id est, In throno gloriæ.

Maiestas pro gloria.

Centuplum accipiet.) ἑκατονταπλασίονα, quasi dicas singula centuplicata. Est enim numerus multitudinis. Et,

Vitam æternā possidebit.) κληρονομήσει, quod ad uerbum uertit aliquoties Hæreditabit. Nos circūlocuti sumus, & uitæ æternæ sortietur hæreditatem.

EX CAPITE VIGESIMO.

Simile est regnum.) ὁμοία γάρ ἐστιν, id est, Simile est enim. Cohæret enim cū superiori sententia.

Et primo mane.) ἅμα πρωΐ, id est, Ipso statim diluculo, seu, Primo statim diluculo, siue, Mox ut diluxit. Paulóq; post,

Ex denario diurno.) ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν. Primum nihil opus erat addere Græcam præpositionem ex. Deinde denarius hic nummi Rhomani genus est, ualens treis obolos, & semissem, ut autumat Gulielmus Budæus homo nusq̄ non diligētissimus. non solum eruditissimus. Nec est diurno, sed in singulos dies, siue dietim. Vnde uerti poterat, Pactus cum operis in singulos dies denario.

Denarius.

Ite & uos in uineam meā.) Meam nec est apud Græcos, nec in aureo codice. Rursum,

Quod iustū fuerit.) καὶ ὃ ἐὰν, id est, Quodcūq;. Ac mox de undecima cōductis hora,

Ite & uos in uineam.) In uulgatis Græcorum exemplaribus non additur Meam, nec apparet Hieronymū addidisse. Præterea hoc loco addunt Græci, quod in nostris exēplaribus nō habet, καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον λήψεσθε, id est, Quodcūq; iustū fuerit, accipietis. Verū id quoniā apud Hiexonymū non additur, uideri potest ex superiori loco repetitū. Item,

Acceperunt singulos denarios.) ἀνὰ δηνάριον, id est, Denariatim, ut ita loquar, & singuli potius quàm singulos.

Hi nouissimi una hora fecerunt.) μίαν ὥραν ἐποίησαν, id est, Vnam horā fecerunt. Incertū an unā horam sit accusatiuus trāsitiuus, an temporis, hoc est, ut accipiamus eos fecisse horam, qui spacium horæ peregerint in opere, an eos fecisse opus horæ spacio.

Facere horā.

Diei & æstus.) Non est æstus, sed æstum βάρος τῆς ἡμέρας καὶ τὸν καύσωνα, id est, Pondus diei, & æstum, uelut exponentes quid dixerint Onus diei. Deinde,

Volo aūt & huic.) Et, redūdat θέλω δὲ τούτῳ, Volo aūt huic. Rursum,

An nō licet mihi quod uolo facere.) Græci addūt ἐν τοῖς ἐμοῖς. i. In rebus meis. Et mox,

An oculus tu⁹ neq; est &c.) Apparet auriū errore uariatā scripturā, quod εἰ si, & ἢ uel, eadē uoce sint apud Græcos. Si leges si pendere pōt à supioribus oratio, ut sit sensus, nū ideo mihi min⁹ licet facere

An nō licet gemina lectio.

cere de bonis meis quod uolo, si tu oculum habeas maliciosum & inuidum? cum ego certe non possim, non esse bonus. Si legis ἢ, An uertendum erat non Aut, ut sit sensus. Num mea benignitas in cæteros cruciat tuos oculos? Quãdoquidem ex huius beneficentia nata est illius inuidentia, non ex iniuria dantis, id quod erat in pactis. Certe An habet codex aureus. Etiamsi neq; nescio, neq; inficias eo, εἰ quoq; Græcis nonnunquam habere uim percõtandi: neq; reclamo, si cui uetus translatio magis arridet.

Multi sunt uocati.) πολλοὶ γὰρ, id est, Multi enim. Et uocati & electi, hoc loco nomina sunt non participia κλητοὶ ἐκλεκτοί, quæ tamen propemodum uice participiorum uidentur usurpari. Et aliquanto post,

Secretò & dixit.) Desunt aliquot uerba κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, id est, Seorsim in itinere. Quanquã hic magis quadrabat solos, quod ita uertit nonnunquam. Noluit enim ullos itineris comites præter discipulos. Et aliquanto inferius,

Sinister εὐώνυμα.

Et unus à sinistris.) Vt ne cõmemorẽ interim Latinius fuisse futurum, A dextris mihi, quàm meis. Hoc loco A sinistris est εὐωνύμων. Sic enim Græci ominis causa dicũt sinistrã corporis partem εὐώνυμα, hoc est boni ominis: sicut poëtæ furias uocant Eumenidas, ut apud Iob, Benedicere positum est pro maledicere.

Calix poculi species apud Macrobium.

Potestis bibere calicem.) ποτήριον, id est, Poculum, quod tamen semper calicem uertit, cum poculum ad unguem exprimat Græcam uocem. Poculum enim quoduis uas unde bibitur, ut ποτήριον, & ipsum à potando dictum. At calix poculi species est, quæ Græcis sua uoce κύλιξ, dicitur. Est autẽ sermo prouerbialis, De eodẽ bibere poculo, pro eo quod est, participem esse mali: quemadmodum fusius in Chiliadibus explicuimus. Et in emendatioribus Græcorum exemplaribus non legitur μέλλω πίνειν, id est, Bibiturus sum, sed πίνω, id est, Bibo. Atq; ita legit Chrysostomus. Insuper sub hæc additur apud Græcos, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βαπτισθῆναι; id est, Baptismate quo ego baptizor baptizari? Nã & apud Marcum hæc adduntur. Atq; ad hunc modum eadem mox repetuntur, Calicem quidem meum bibetis, & baptismo quo ego baptizor baptizabimini. Verum haud scio an hæc in hunc locum ex Marco traducta sint: id quod sæpenumero solet accidere, præsertim cum apud Hieronymum addita non comperiam. Quanquam adduntur apud Origenem & Chrysostomum, ac Theophylactum. Deinde,

Non est meum dare.

Non est meum dare uobis.) Vobis addidit aliquis de suo, apud Græcos tantum est οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, id est, Non est meum dare, ut sic absolutum, & intelligas totum hoc reijci in patrem, atq; ita legit Chrysostomus consentiente Theophylacto. Verum ut adderent Vobis in causa fuit, quod sequit̃. Sed quibus paratũ est. Verum ea oratio ἀκέφαλος est, subaudiendum enim, id ijs continget quibus præparatum est à patre meo. Neq; tamen dissimularim Hieronymum sic interpretari, ut propemodum suspicari possis, eum legisse ut nos uulgò legimus, licet patris quoq; mentionem admisceat.

Dormitatio interpretis.

Principes gentium dominantur eorum.) ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν. Cum præcesserit gentium, cur non repetit earum, imò cur non eis? Ac mox In eas magis quàm in eos? Nam Græcis gens neutri generis est. Nec est simpliciter Dominantur, sed κατακυριεύουσι Dominantur in eas, siue aduersus eas. Frequenter enim ea præpositio in malum sonat, quod tyranni populi malo gerant principatũ. Nec est, Qui maiores sunt, sed οἱ μεγάλοι, id est, Magni siue magnates. Siquidem id erat proprium cognomentum regis Persarum, unde Alexander magnus est dictus. Ac rursum,

Potestatem exercent.) κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν, id est, Ius siue autoritatem exercent. Et præpositio similiter in partem malam sonat, indicans eam potestatem esse tyrannicam, & cũ malo parentium esse coniunctã. Vnde in quibusdam perperã mutatũ est Inter eos pro in eos. Ac paulo post,

Solœcismus interpretis.

Quicunq; uoluerit maior fieri.) μέγας γενέσθαι, id est. Magnus fieri. Atq; ita citat Hieronymus edisserens caput Ezechielis xlv. Ne quis causificet̃ Græcam scripturã esse uiciatã.

Non uenit ministrari.) Quis unquam dixit hominem ministrari, cui ministerium exhibetur? Non hercle magis quàm benedici, de quo quis bene loquatur, aut annunciari, cui nũciat̃ aliqd. Atqui sic loquũtur Græci, sed Latinorũ auribus prorsus inauditum. Vertere cõmode poterat ad hunc modum, Non uenit ut sibi ministraretur, sed ut alijs ipse ministraret,

ret, οὐ διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι. Rursum hic Animam uitam appellat, non eam partē quæ est altera hominis. Rursum:

Pro multis.) ἀντὶ πολλῶν. Aliud quiddā sonat Græcis, quàm Latinis. apud nos tantū opponitur paucis, apud illos populi multitudinē sonat, atq; id fermè quod Latinis sonat uulgus. Et Redemptionē, Græce est, λύτρον, quod proprie precium significat, quo redimūtur captiui aut serui, quod Galli uocāt ransonā, à uerbo λύω, quod est soluo. Deinde:

Redemptio λύτρον.

Et continuo uiderunt.) Græci nonnihil addunt uerborū, ἀνέβλεψαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, id est, Visum receperunt illorum oculi. quod antea mentio facta sit oculorum.

EX CAPITE VIGESIMOPRIMO.

AD montem oliueti.) ἐλαιῶν est, id est, Oliuarū. Semel dūtaxat in actis apostolorum legimus montem, qui dictus est ἐλαιών, id est, Oliuetum, si modo scriptura non fallit. Etenim eadem dictio si ultima sit acuta, significat oliuetum, sin circunflexa oliuarum. Hic certe est oliuarum, propter additū articulum, τῶν. Paulóq; post.

In castellum.) εἰς τὴν κώμην. Vicum aut oppidum sonat, ne quis putet arcē esse, aut magnatis palatium, quod opinari uidetur Carrensis.

Et confestim dimittit.) In nōnullis Græcis codicibus habetur ἀποστέλλει, præsentis temporis, ut pertineat ad discipulos. Verum quid opus erat repetere, Et dimittit eos, cū iam dixerit, Ite in castellum. Vnde mihi legēdum uidetur ἀποστελεῖ, id est, Emittet, ut referatur ad iumenta. Atq; ita legit Chrysostomus ac Hieronymus, cōsentientibus Latinis exēplaribus uetustis. neq; secus interpretatur Hilarius. Deinde quidam habebāt, Hoc factū est: quidam, Hoc totum factum est. Neq; magni refert. Chrysostomus nō addit totum.

Dimittit eos.

Dicite filiæ Sion.) Testimonium hoc sumptū est ex Zachariæ cap. nono. Quāquàm Euangelista nec usq; quaq; conuenit cum Hebraica ueritate, neq; cum Septuaginta. Nam Dicite, nec est apud Hebræos, nec apud Septuaginta. Rursum quod hic dicit:

Venit tibi mansuetus.) Hebræis est עָנִי, id est, pauper. Nam eadem dictio, si scribatur per ר, pauperem sonat, si per ו, mansuetum. Hebræa sic reddidit Hieronymus. Exulta satis filia Sion. Iubila filia Hierusalem: Ecce rex tuus ueniet tibi iustus & saluator. Ipse pauper & ascendens super asinam, & super pullum filiū asinæ. Iuxta Septuaginta sic legimus. χαῖρε σφόδρα θύγατερ σιών, κήρυσσε θύγατερ ἱερουσαλήμ, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι δίκαιος καὶ σώζων αὐτούς, πραῢς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον, καὶ πῶλον νέον, id est, Gaude uehementer filia Sion, prædica filia Hierusalem. Ecce rex tuus ueniet tibi iustus & saluans, ipse mansuetus & ascendēs super subiugalem & pullum nouum. Porrò quod hic est saluator, Hebræis est נוֹשָׁע alludens ad nomen Iesu. Vnde locum hunc Iudæi iuxta historiam referunt ad Christum. Item:

Pauper, pro mansueto.

Sedens super asinum.) ἐπιβεβηκώς, id est, Conscensa asina. Et rursum:

Vestimenta.) Magis est togas, siue pallia, τὰ ἱμάτια, id est, summas uestes.

Osanna filio Dauid.) Non sine causa Matthæus, aut interpres, Hebraicam reliquit uocem, opinor, quod peculiaris sit eius gentis acclamatio: quemadmodū apud Rhomanos, Iò triumphe. Verum super hac uoce uaria fuit interpretum opinio. De quo qui uolet edoceri plenius, legat Hieronymi libellum ad Damasum pōtificem Rhomanū, in quo notat Hilarium, quod ob imperitiam Hebraicæ linguæ osanna interpretatus sit, redemptio domus Dauid. Licet ad eūdem fermè modū interpretetur Ambrosius. Atq; omnino sic interpretatus est Hilarius in canone, quem scripsit in Matthæū. Nam osanna inquit, Hebraico sermone significatur redemptio domus Dauid, insigni nimirum lapsu, cum Hebræis id quod constat פְּדוּת redemptio dicatur, tum domus בֵּית. Porrò Dauid cum eadem uox sit apud Hebræos, quæ apud Græcos, ac Latinos, uel ab ipso quantumuis inscio sermonis Hebræi deprehendi poterat, si modo animum aduertisset. Verum conijcio sanctū Hilarium cum hæreret ad eam uocem, ex Iudæo quopiam sciscitatum, quid apud illos sonaret osanna, atq; illum ut irrideret Christianū respondisse, quod in buccam ueniebat, redēptio domus Dauid. Vide quid est alienis cernere oculis, alienis ambulare pedibus. At idem in expositione psalmi secundi, nō probat ullam interpretationem ueteris instrumēti, præter eam quæ fertur esse Septuaginta, propterea quod Bresith בְּרֵאשִׁית quæ prima

Lapsus Hilarij in osanna.

Hilarius non uult mutari Septuginta interpretationē

uox est libri Geneseos, apud Hebræos tria significet, in principio, in filio, & in capite. Nimirum sic est humanum ingeniũ, tantum probat quisq;, quantũ se confidit assequi posse.

Hilarius leuiter Græce doctus.

Græce utcũq; nouerat Hilarius. Nam prodidit Hieronymus, huic aurulam modo Græcanicæ literaturæ fuisse gustatam. Et idcirco Græcorum flosculis libenter ornat sua cõmentaria. Verum cũ literas Hebraicas prorsus ignoraret, interpretationi Septuaginta nihil uolebat accedere. Porrò diuus Augustinus, quoniam ne Græce quidem ad plenum sciebat, non probat Hieronymi studium, qui nouũ testamentũ ex Græcorũ fontibus, uel uerterit, uel emendarit. Quanquàm hoc utcunq; tolerandum putat, propterea quod collatis codicibus deprehẽdisset Hieronymianã in ea re fidem.

Augustinus senex rediit ad Græcas literas.

Nam Augustinus Græcas literas puer utcunq; degustarat, ad quas senex redire coactus est: quandoquidem & Epiphanij Græcum de hæresibus librum, ut potuit, est imitatus. Cæterum Hebræi sermonis quoniã prorsus erat ignarus, ferendũ non putat, ut Hieronymus quicq; ex Hebræorum fontibus mutaret, idq; cum fidem hominis in nouo testamento iam haberet cõpertam.

Augustinus ex Latinis æstimat, Hebræa non ex fonte.

Et tamen hic ipse, qui uetat Hieronymum trium linguarũ egregie peritum, quicq; innouare in sacris libris, plurimos locos annotauit in uoluminibus instrumenti ueteris, atq; id sanè nõ ex Hebræorum, sed Latinorum, & Græcorum exemplaribus, quod genus illud libro ex Numeris, adducto loco, Et omnem multitudinem mulierum, quæ non nouit cõcubitum masculi, uiuificate. Mox subijcit, Nusq; certius apparet Hebræa locutione mulieres etiã dici uirgines solere. Sed qui nam id apparet, nisi uocem Hebræam proferat? Quod si contigisset Augustino linguarũ peritia, quæ Hieronymo, nõ dubitasset facere, quod illum facere uetat. At hodie magni quidã, ut sibi uidentur, theologi, cum ne Latine quidem sciãt, omnis antiquæ, bonæq; literaturæ rudes, & ob id hostes, nihil admisceri uelint diuinis literis, nisi quod ab ipsis possit intelligi. Verum queadmodum Hebrææ literæ ab Hilario neglectæ sui contemptum ultæ sunt in osanna, ita passim his temporibus ulciscũtur sui neglectum bonæ literæ, dum subinde impingunt, nusq; non hærent, nusq; non labũtur, & eruditis uiris de se uel risum uel commiserationem excitant. Sed ut ad rem redeamus, Heronymus indicat hunc locum sumptum ex psalmo cxvij. in quo præter alia, quæ manifeste de Christo dicta reperiuntur, hoc quoq; legitur: O domine saluũ me fac, ó domine bene prosperare. benedictus qui uenit in nomine domini.

Osanna quid.

Porrò pro eo quod habetur in Septuaginta, O domine saluũ me fac, in Hebræo legit̃ אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא, quod manifestius interpretatus est Symmachus, dicẽs: Obsecro dñe, saluũ me fac obsecro. Siquidẽ הוֹשִׁיעָה saluifica significat, & נָּא interiectio est apud Hebræos, uelut efflagitantis, aut obtestãtis.

Benedictus idẽ quod laudatus.

Benedictus qui uenit.) εὐλογητός. Hæc uox passim occurrit in arcanis literis, aliena quidem à sermone Latino: nec est tamen quam illius uice subdamus, nisi placeret dicere, laudandus, aut laudatus. Græcis benedicit aliquis illum, de quo bene prædicat, & is benedicitur, de quo est honesta fama. Quemadmodum & benefacit aliquis illum, in quem cõfert beneficium. Et bene passus dicitur ille, qui beneficio fuerit adiutus. Quod dictum est de benedicere, & benedictus, idem dictum puta de maledicere, & maledictus.

Inconstantia interpretis.

Quod si Christianum est, in his contempta linguæ Latinæ consuetudine peregrinum idioma recipere, & ceu nouum sermonem Christianis peculiarem fingere, cur id nõ fit & in cæteris omnibus. Nam quod rectum est, quodq; iudicio fit, id perpetuo factum oportuit. Nunc si temere, & utcũq; incidit in animum interpreti, modo uitata est peregrini sermonis proprietas, modo recepta, quid uetat ab alijs eruditis quædam in melius restitui? Equidem arbitror ad hanc formã pertinere, quod Augustinus in annotandis tropis ueteris testamenti citat ex Deuteronomij capite undecimo: Quæ fecit uirtutem Aegyptiorum.

Facere illum Græce, pro facere illi.

Atq; is putat perperam à Latinis uirtutem uerti in uirtuti, cũ sensus sit, Virtutẽ Aegyptiorum ad nihilum redactam. Videlicet non animaduertens idioma Græci sermonis, quod an cum Hebræis conueniat, non satis habeo compertũ. Mirum autem cur hic nõ agnouerit idioma sermonis seu Græci, seu Hebraici, cũ mox libro sexto, adducat exemplum, quo dictũ est, Ancillam tuam facias, pro ancillæ tuæ facias.

Qui uenit in nomine domini.) ὁ ἐρχόμενος, Ille qui uẽturus erat siue est. Potest enim esse futuri temporis, atq; ita legitur in aureo codice, suffragantibus & Donatianicis.

Mensas numulariorum.) κολλυβιστῶν, qui ijdem trapezitæ uocãtur. Porrò testimoniũ,

quod

quod adducit sumptum est ex Esaiæ capite quinquagesimo sexto: Domus enim mea, domus orationis uocabitur cunctis gentibus, Consentientibus & Septuaginta.

Propheta à Nazareth.) ὁ ἀπὸ ναζωρὲθ, id est, ille Nazarenus. Ac qđ paulo post adducit: Ex ore lactentium, & infantium,) sumptũ est ex psalmo octauo. Porrò quod hic uertit Infantium, Græce est, νηπίων, quod hactenus uertit, paruulos.

Abijt foras extra ciuitatem.) ἐξῆλθεν ἔξω τῆς πόλεως. Quid opus erat foras? Exiuit è ciuitate, sat erat. Ac subinde:

Et mansit ibi.) ηὐλίσθη. quasi dicas, stabulauit, hoc est, diuersatus est. Vnde illud in actis apostolorum, συναυλιζόμενος, de quo suo dicemus loco. Paulóque post:

Fici arborem.) συκῆν μίαν, id est, Ficum quandam. Siquidem Hebræi unũ pro quodã usurpant. Interpres addidit arborem, ne de fructu acciperemus, ob quod aliâs atque adeo mox uertit ficulneam, non satis probo apud Latinos uocabulo. Nec est: *Ficulnea, an Latinum.*

Secus uiam:) sed ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, id est, In uia. Hæc est illa ficus, cuius folijs nonnulli suam obtegunt inscitiam: cum ea signarit magis istos qui cultu, qui titulis, qui splendidis uerbis sanctimoniam præ se ferunt, cum uita non respondeat. At isti sedulo cauent, ne quid bonarum attingant literarum: & dicũt quòd possunt insulsissime, ne quid affinitatis habeant cũ hac ficu. Cæterũ ista ratione maxime in ficum incidũt. Audio incultam ac sordidam orationem, expecto uitam simplicem, & innocentem, hoc est fructum, quem orationis species, id est, folia, pollicebantur. Vbi propius uentũ est Sardanapalos inuenio, inuenio Midas ac Satrapas, Omnia tyrannica: solus sermo refert apostolos. Hæc est illa ficus, quam odit & execratur Christus: cui si putet elata doctrina, & fastuosa eloquentia, quanto magis oderit arrogantem, ac superciliosam inscitiam, & sanctimoniæ fuco personatam infantiam? Verum hæc ut πάρεργα, missa faciamus. *Allegoria ficus perperam accepta.*

Quomodo continuo aruit.) In uulgatis Græcorum codicibus repetitur ficus, sed à librarijs, ut opinor, additum: quandoquidem in uetustis exemplaribus non repetitur, nec apud Hieronymum.

Et non hæsitaueritis.) μὴ διακριθῆτε, id est. Nõ dijudicaueritis. Etenĩ qui diffidit, dispicit ac dijudicat. Ac mox, τὸ τῆς συκῆς ποιήσετε, id est, Id qđ accidit ficui facietis. Deinde:

Tolle & iacta.) ἄρθητι καὶ βλήθητι, id est, Tollere ac mittere passiue. Et rursũ aliquãto post:

In qua potestate.) Vtrobique potestas hic Græcis est ἐξουσία, quod ius & autoritatem significat, non potentiam, aut uires. Item: *Potestas, ἐξουσία.*

Cogitabant inter se.) παρ᾽ ἑαυτοῖς, id est, Apud sese. Et aliquanto post:

Omnes enim habebant Ioannem.) Emendati codices Græcorum habent ἔχουσιν, id est, Habẽt, ut referatur ad ipsos Pharisæos ita cogitantes, suffragante Latino codice Corsendoncensi, atque item aureo, consentientibus, & duobus Donatianicis.

Nec ego dicam uobis.) Dico ex Græcorum codicum & aurei codicis autoritate.

In uineam meam.) ἐν τῷ ἀμπελῶνί μου, id est, In uinea mea, suffragãtibus & uetustissimis Latinorum exemplaribus. Et ibidem:

Eo domine.) In Græcis legitur, Ego dñe, nõ eo. Qui sermo est sese præsto, ac promptũ offerẽtis ad quiduis: pro quo Latini dicunt, Eccũ, siue præsto sum. Origenes legit, ναὶ κύριε, id est, Etiam domine. In nonnullis tamen Græcis reperio pro ἐγώ, ὑπάγω, id est, Abeo *Ego domine.*

Et dicunt ei, primus.) πρῶτος. Augustinus annotans idioma sermonis Hebraici, libro sexto, cõmonstrauit hic impropríe positum superlatiuum, cum de duobus fiat sermo. Nisi quod illic Nouissimus scriptũ est, lapsu, ni fallor, memoriæ, nisi malumus id scribæ imputare, qui putarit & illic Nouissimus scribendũ, quod paulo ante de nouissimo facta sit mẽtio. Ac mox:

Meretrices præcedent.) προάγουσιν, Præcedunt præsentis temporis, suffragãtibus uetustis exemplaribus Latinis, cumque his aureo codice. Sẽtit enim illas esse promptiores ad accipiendam Euangelij doctrinam. Nec est, *Meretrices præcedunt.*

In regno dei:) Sed In regnum dei. Græcis exẽplaribus suffragatur codex aureus.

Et fodit in ea torcular.) λῆνον. Nam lacunis olim effossis, uinũ recens expressum excipiebatur. Vnde & alibi lacum uertit. Hinc Bacchus poëtis Lenæus dicĩ. Ac paulo post,

Verebuntur forte filium meum.) Forte, nec est apud Græcos, nec in uetustis Latino-

Parabolæ non neceſſe eſt, ut cõgruant per omnia.

rum exemplaribus,nec in aureo codice,nec apud Hieronymũ. Additum apparet à quo⁄
piam,qui uerebatur,ne deus aut mẽtitus uideretur, qui futurũ dixerit quod non euenit,
aut inſcius futuri. Quaſi uero neceſſe ſit,ut per omnia quadrẽt,&,ut aiũt,ad amuſſim pa⁄
rabolæ. Quædã admiſcentur ut expleatur narrationis ordo. id quod teſtatur & Auguſti⁄
nus in opere de doctrina Chriſtiana. Locus hic à duobus impetitus eſt graui calũnia,qui
contendunt ab Euangeliſtis ſcriptũ fuiſſe,Forte uerebunť:uidelicet à Matthæo hoc loco,
& à Marco cap.xij.ſed uocem eraſam à falſarijs neſcio quibus,præſertim cum apud Lucã
cap.uigeſimo,ſine cõtrouerſia addatur forſan, ἴσως. Primum nõ hoc,opinor,exiget à me
quiſquàm,ut quicquid plus minuſue ſit apud aliquẽ Euangeliſtã,id ad cæteros ilico tranſ⁄
feratur. Prætcrea pro me facit codicũ Græcorum omniũ conſenſus. Ad hæc Latinorũ fe⁄
rè omniũ,quos ego ſanè uiderim,præſertim emendatiorũ. Conſentit & æditio Baſilienſis
quam fratres Amerbachij è uetuſtiſſimis exemplaribus nobis ſumma fide dederunt. Ac
ne Hieronymus quidẽ hunc locum enarrans,uſq; admiſcet aduerbiũ forte. De quo mox
plura dicã. Certe Origenes exponens hunc Matthæi locũ,tota enarratione declarat ſe le
giſſe quod nos legimus. Siquidẽ homilia xix. mouet huiuſmodi quæſtionẽ: Cũ paterfa⁄
miliâs deus,dixerit, Verebunť filium meũ,& exitus doceat illos nõ fuiſſe reueritos,appa
ret deũ ignoraſſe quid eſſet futurũ. Huius quæſtionis nodũ ita ſoluit, ut dicat id quod in
genere dictũ eſt, Reuerebuntur filiũ meum,conſtare. Propterea quod aliqui qui Chriſtũ
amplexi ſunt,non illum occiderũt,ſed reueriti ſunt. Nimirũ hoc agit Origenes, ut ſi deus
prædixit futurũ,quod non euenit,aut ignorarit quid eſſet futurũ, aut mentitus ſit. Cũq;
inter tractandũ ſubinde repetat Euãgeliſtæ uerba,nuſq; tamen addit forte: ut id caſu fa⁄
ctum uideri nõ poſſit. Nec aliter quæſtionem hãc ingreditur Hieronymus, q̃ Origenes.
Porrò inquit,quod iungiť Verebũtur filium meũ, non de ignorãtia uenit. Quid ẽm ne⁄
ſciat paterfamiliâs, qui hoc loco deus pater intelligitur? Ex his nimirũ liquet hoc offendi
Hieronymũ,quod ſecus euenit, q̃ paterfamiliâs euenturũ prædixerat. Sed apertius pro
nobis facit,quod legitur eodẽ in loco apud eundem Hieronymũ, Interrogemus Ariũ &
Euuoniũ. Ecce pater dicitur ignorare,& ſententiã temperat,& quantũ in uobis eſt,proba⁄
tur eſſe mentitus. Si legit hic Hieronymus,Forte reuerebũtur filiũ meum,potuiſſet uide⁄
ri inſcius futuri deus,mẽtitus uideri nõ poterat. Nã qui ſic loquitur, Cras forte rex appel⁄
let: ſi nõ appulerit nemini dicetur mentitus,cũ nihil certi pronũciarit. Quid eſt igitur tem
perare ſentẽtiam? Relinquere locũ reſipiſcẽtiæ, dũ ſermone ſuo ſpem aliquã ſibi reliquam
eſſe ſignificat. Verũ illud aduerſum nos facere uideť,quod Hieronymus meminit de am
bigendo: Sed ſemper,inquit,deus ambigere dicitur. Etẽm qui hoc animo dicit aliquid fu⁄
turum,ut animũ addat ut fiat,aut ſpem faciat,is nimirũ uidetur ambigere. Sic ẽm depre⁄
camur pro uapulaturis, Poſthac erit bonæ frugi. Et cũ animũ addimus, dicimus, Poſthac
non cõmittes,ut quiſq; te officio ſuperet,aut Dabis operam,ut hũc lapſum officio penſes.
Ad eundem modũ deus,cũ præſciret Iudæos interfecturos filiũ ſuũ,tamen ut admoneat
illos,quid facere debeant,ita loquitur,quaſi ſpes eſſet fore,ut reueriti filiũ tãdem reſipiſce⁄
rent,qui toties prophetas occiderãt. Ac rurſus pro diuerſa parte ſtare uidetur Chryſoſto⁄
mus Homilia ſexageſimanona. Primũ fieri poteſt,ut hic Forte interpres addiderit de ſuo.
Fieri poteſt,ut Chryſoſtomus aduerbiũ hoc,retulerit ex Luca: quemadmodum enarrans
Matthæũ,è Luca retulit, De domo & familia Dauid,quod apud Matthæũ in cõtextu nõ
erat. Deniq; quod ad ſenſum attinet nihil eſt in Chryſoſtomo,quod cogat addi Forte. Cũ
enim ait, Nõ ignorantis certe,abſit hoc ẽm, ſed magnitudinẽ peccati uolentis oſtendere,
cuius nullam unq; ſatiſfactionẽ oſtendere potuerũt: magis uidetur ignorare qui prædicit
futurũ quod futurum nõ eſt, q̃ qui dicit, Forte futurum eſt. Itẽ magis oſtendit magnitu
dinẽ peccati, qui hoc dicit futurũ, quod omnino fieri debuit, q̃ qui dicit, Forte faciet. Cæ
terum ſimilia loca quæ proferunť,ex prophetis, Si forte uel ipſi audiãt,&,ſi forte quieſcãt,
nõ eſt in Græcis ἴσως, ſed ἐὰν ἄρα. Quid ſit apud Hebræos,neſcio. Porrò quod addit Hie
ronymus in cõmentarijs ſimile quiddam haberi & in Euangelio, Forte uerebuntur filium
meũ,non dubiũ eſt,quin ex Luca citarit,ſenſum referens potius, q̃ uerba. Hæc uiſum eſt
aſſcribere: nõ quod abſurdũ exiſtimem,ſi quod addidit Lucas,& hic adiectũ eſſet, ſed ut
integritatẽ lectionis,ac noſtrã induſtriam à calũnijs defendam. Illud non omittã quod le
gimus⁄

gimus in commentariolo Hieronymi, quo locum hunc explanat: *Sed ſemper ambigere dicitur deus*, ſuſpicor librariorum uicio, pro *Sæpe*, mutatum *Semper*. Neq; eñ ſemper ſic loquitur in ſacris literis deus.

Dicebant intra ſe.) ἐν ἑαυτοῖς. Græcis quidem anceps eſt ſermo, utrum ſentiat intra ſe, an inter ſe. Quanquàm accommodatius eſt inter ſe, ut intelligas illos colloquio conſpiraſſe aduerſus filium. Nec eſt,

Et habebimus hæreditat.) Sed κατασχῶμεν, Id eſt, Occupemus, ſiue Obtineamus, aut ut legit Chryſoſtomus, Vt poſſideamus. Ac ſubinde,

Eijcere extra uineam.

Et eiecerunt extra uineam.) ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος. Quid inuitauit hic, ut deprauate maluerit loqui interpres, quàm emendate? Cum dicere licuerit, E uinea, pro Extra uineam, niſi hoc ipſum pulchrum eſſe ducit, uel gratis, σολοικίζειν. Et in

Male perdet.) Græcus addidit αὐτοὺς, Id eſt, Eos, iuxta morem Hebræorum, Latinus interpres recte omiſit.

In caput anguli.) εἰς κεφαλὴν γωνίας. Hebraica figura dixit, Factus eſt in caput, pro eo quod erat, Cœpit eſſe caput anguli. Vnde Paulus ſcribens Corinthiis, uocat eũ ἀκρογωνιαῖον, id eſt, Summum in angulo. Is enim ſolidiſſimus, ac maximus ſit oportet, qui parietem utrunq; committat, & contineat. Et rurſus ibidem,

Factum eſt iſtud caput, aut angulus iſte.

A domino factum eſt iſtud.) Iſtud, ſiue Hoc, non pertinet ad totum hoc quod præceſſit, ſed uel ad caput, uel ad angulum: quod utrunq; ſit generis fœminini, uelut αὕτη pronomen. *Similiter* id quod ſequitur,

Et eſt mirabile.) θαυμαστή, id eſt, Admirandus angulus, ſiue Admirabile caput anguli. *Sic* enim interpretatur Origenes homilia decimanona. Cuius uerba nõ pigebit hic aſſcribere, quantũ ad huius rei probationẽ attinet: Et iſte lapis donum eſt donatũ à deo ædificio uniuerſo, & admirabile caput in oculis noſtris, qui poſſumus eũ uidere oculis mentis. Qui Chryſoſtomũ Latine reddidit, ita uertit, ut nos uulgo legimus. Mihi tamen ſubolet Chryſoſtomũ ad lapidem angularem retuliſſe pronomen, qui duos maxime inter ſe diſſidentes populos in eandẽ religionem coagmentarit, quando ita ſcribit: Et uident nihil horum deo eſſe aduerſum, ſed ualde acceptũ atq; gratũ. Mirabile præterea ſtuporiſq; plenũ, à domino factũ eſſe, ſubiunxit lapidem. Hæc & quæ ſequunt̃, ſi conferas lector, uidebitur Chryſoſtomus de lapide loqui, q̃uis interpres, aut fortaſſis ſcriba, ſequutus ſuã memoriã, lectionem perturbarit. Subindicat eñ Chryſoſtomus doctores Iudæorum uoluiſſe ædificare, ſed abſq; lapide Chriſto, qui cõnecteret utrunq; populũ. Atq; hæc ex coniectura dũtaxat diuinamus, certius iudicaturi, ſi Græci codicis eſſet copia. Iã quid Hieronymus uerterit ex Hebræo, nõ ſatis liquet, cũ conſtet pleraq; eius uolumina fuiſſe deprauata, à ſciolis ſcribis: nec ipſis uoluminibus inter ſe cõſentientibus. Proinde fieri poteſt, ut ex ſua memoria repoſuerit, illud Factum eſt iſtud, & hoc eſt mirabile. Quod ſi maxime demus ita uerſum ab Hieronymo, tamen iſtud ad caput referri poteſt, hoc eſt ad Chriſtũ. Nec eſt neceſſe ut ad cõplexum orationis, quæ præceſſit referatur. Certe Hieronymus enarrãs pſalmũ cxvij. legit & exponit hunc in modũ: Et eſt mirabilis in oculis noſtris. Non in illorũ, qui eũ reprobauerunt, ſed in noſtris, qui eũ credẽdo ſuſcepimus. Hactenus Hieronymus. Porrò ſiue referas ad lapidẽ, ſiue ad caput, ſiue ad angulũ, ſenſus eſt idem, & ad Chriſtũ pertinet. Cũ tot autores tam graues ſequutus ſim in annotatione mea, cũ ſenſus optime quadret ad noſtrã lectionem, tamẽ extitit quidam, qui tragicis uerbis exaggerauit hic inextricabilem errorẽ meũ, ex Hæbræi ſermonis Idiomate petens huiuſmodi ſolutionẽ. Hebræi inquit, cũ careant neutro genere, abutũtur fœminino. Huius generis eſſe quod legit Ioſue cap. iij. In hoc ſcietis: Cũ Hebræis ſit, In hac ſcietis. Et pſal. xl. In hoc cognoui, pro, In hac cognoui. Porrò pſal. xxvj. interpres etiã Hebraicũ genus reliquit, Vnam petij à dño hãc requirã. In hanc fermè ſententiã ille. Quæ ut demus maxime eſſe uera, nihil aliud efficiũt, niſi ut intelligamus ſic poſſe legi, ac uerti, queadmodũ habet æditio uulgata. Nõ cõſequitur autẽ, ut neceſſe ſit, cum cõmodior etiam ſit ſenſus, ut ad caput ſeu angulũ, hoc eſt ad Chriſtũ referatur, quemadmodũ faciunt probatiſſimi interpretes. Vbi eſt igitur error ille inextricabilis, ac periculoſus, niſi hic nouus Hebræus ſuccurriſſet? Addã ridiculũ quiddam: A duobus ut dixi, locus hic fuit impetitus, quorũ prior cõfeſſus eſt apud Hebræos

sic haberi, quemadmodum ego notaram, alter affirmat contra haberi. Atq; ego sanè uix unquàm duos uidi, qui in re Hebraica consentirent, siue hoc linguæ, siue hominũ est uicium. Porrò testimonium conflatũ est è duobus locis, prior pars è psalmo cẽtesimo decimo septimo, secunda ex Esaia capite uigesimo octauo. Nempe ea quæ mox subsequitur,

Qui ceciderit super lapidem &c.)

Quia auferetur.) ὅτι, Quia. Quod interpres aliquot locis recte prætermisit, hic sine causa addidit, ut hoc magis sit oscitãtiæ, quàm imperitiæ, aut superstitionis. Nam si religio fuit quicquàm omittere, cur omisit alibi? si iudicio omisit, cur alibi apponit? Item,

Iusticia regni cælorum.

Facienti fructus eius.) Eius ad regnum refertur, non ad deum, αὐτῆς, quod Græca legentibus per se liquet. Paulóq; post,

Tenere.) κρατῆσαι, quod melius capere, siue manus iniĳcere. Et,

Sicut prophetam.) Commodius erat, Tanquàm prophetã, siue Velut prophetam. In uetustissimo exemplari, nempe Corsendoncensi, scriptum reperi, Habent, præsentis temporis uerbo. Quãquàm hoc sanè loco duriusculum est, & refragabatur alter codex, nempe Paulinæ bibliothecæ. Certe Græcis est εἶχον.

EX CAPITE VIGESIMOSECVNDO.

ET altilia.) καὶ σιτιστά. Belle respõdet uox Latina Græcæ. Vt ẽm altilia ab alendo dicũtur, ita σιτιστὰ à σιτίζω, quod est, cibo, siue nutrio. Cæterũ, Occisa, parum apte reddidit, nam τεθυμένα magis sonat Immolata, aut certe mactata, quod olim in nuptĳs sacris epulis agerentur conuiuia. Cæterum,

Villa domus agri.

In uillam suam.) Non admodum incommode εἰς τὸν ἴδιον ἀγρόν, id est, In proprium agrum, ut uerbo reddam uerbum, aut In rus suum, ut sensum magis exprimã. Porrò uilla domus est in agro. Et aliquãto inferius, Et egressi serui eius.) ἐκεῖνοι, idest, Illi, nõ Eius. Nec est, Quos inuenerũt,) sed ὅσους, id est, Quotquot repererũt. Ad hæc,

Malos ac bonos.) Græce est, πονηρούς τε καὶ ἀγαθούς, id est, Malosq; ac bonos, si quis ad uerbũ reddi uelit. Aut si Latine, Seu malos seu bonos, ut intelligas nullo delectu. Nã hic est sensus, ut boni pertineat ad Iudæos, qui sibi & hodie uident boni, mali ad gentes. Ex Iudæorum enim affectu loquutus est Christus, cum utriq; fuerint mali. Ac mox,

Interpres dormitans.

Et impletæ sunt nuptiæ discũbentiũ.) Interpres dormitãs Græcum genitiuũ reliquit, cũ dicere debuerit, Discũbentibus. Neq; ẽm uerisimile est eũ affectasse Vergilĳ more loqui,

Implentur ueteris Bacchi, pinguisq; ferinæ.

Iam quanquàm alicubi licet reperire, Implentur ueteris Bacchi, haud tamẽ inuenias, Domus impletur hominum, ut iam contemnas amphibologiam. De tenebris exterioribus, iam ante dictum est. In nonnullis Græcis codicibus sic legitur, δήσαντες αὐτοῦ πόδας καὶ χεῖρας, ἄρατε αὐτὸν, ἐκβάλλετε εἰς τὸ σκότος, id est, Ligatis manibus ac pedibus tollite eum, eĳcite in tenebras &c. Ac rursum, Vocati & electi, nomina sunt Græcis, nõ participia, κλητοὶ καὶ ἐκλεκτοί, cum paulo ante fuerit κεκλημένοις, Dicite inuitatis.

Capere. παγιδεύειν.

Vt eum caperent.) παγιδεύσωσιν, id est, Illaquearẽt. παγὶς enim laqueus quo feram capimus, aut auem. Cæterum Herodianos appellat milites Herodis. Is fuit Antipatris filius, quem alienigenã ac Proselytum Augustus præfecerat Iudæis dato regno, ut ab his imperatoris Rhomani nomine tributa colligeret. In hac senten tia uideo fuisse Hieronymum, quicũ res erat haud mecum illi qui locũ hunc calumniatus est. Theophylactus putat Herodianos dictos, nõ quod essent illius ministri, sed factio quæpiam Iudæorũ affirmantium Herodẽ esse Christum, quod homo nõ Iudæus apud Iudæos regnaret omniũ primus, nẽpe filius Antipatri, quod ridiculum putat Hieronymus. Verũ pharisæi cõtendebant Iudæorũ populum, qui decimas solueret, essetq; deo dicatus, nõ debere soluere tributum Cæsari, nec prophanis parêre legibus. Herodiani cõtra principis sui negociũ agebant. Proinde simul adeunt Christũ, uni pariter utriq; moliẽtes insidias, ut quicquid respõdisset, alterutri factioni redderetur obnoxius. Chrysostomus putat Theodam & Iudam, quorum mentio fit in actis, ob id interisse, quod negarent tributũ oportere pẽdi Cæsari.

Herodiani qui.

Cognita autem Iesus nequitia.) πονηρίαν, id est, Malicia, seu uersutia. Nam nequitia magis ad libidinem pertinet. Deinde cur non potius dixit inscriptio, quàm superscriptio? cum Græce sit, ἐπιγραφή. Ac paulopost,

Reddite

Reddite igitur Cæsari.) Mire Christus temperauit responsum, rogatus insidiose de re mundana, iubet ostendi numisma, uelut ignotũ: ubi ostensum est, sic agit quasi non agnoscat imaginẽ, neq; inscriptionẽ. Quod ubi didicit ab illis, nõ dixit absolute, Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, sed, Reddite igitur. Quasi diceret, Si uerũ est quod dicitis, hæc esse Cæsaris, soluite illi quod illius est. Neq; enim cõtinuo quicquid imaginem habet Cæsaris, debetur Cæsari, aut principi. Fortassis alienius fuerit admonere Græcam uocem ἀπόδοτε, esse ancipitem, quod accipi possit, Reddite, uel redditis, ut intelligamus Christũ arrepta occasione notasse uitam illorũ, qui solliciti quid deberetur Cæsari, non illud potius curabãt quid deberetur deo. Redditis Cæsari quod illius habet imaginẽ, & illud reddite deo, quod dei habet inscriptionem, atq; imaginem, nempe animam. Et aliquanto inferius,

Cæsaris imago.

Neq; nubent, neq; nubentur.) Neq; temporis ratio seruata est, neq; Latinitatis. Nam Græce est, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίζονται, id est, Neq; ducũt uxores, neq; nuptum dantur: ut γαμοῦσιν pertineat ad sponsos, & ἐκγαμίζονται ad puellas. Quis enim unq̃ audiuit nubuntur? Quanq̃ interim perijt schematis gratia, quæ & ipsa seruari poterat, Neque ducunt uxores, neq; ducuntur. Augustinus in comment rio in sermonem domini in mõte habitũ primo, legit, Neq; nubent, neq; ducent uxores. Rursum sermone primo, de uerbis apostoli, nisi quod hic deprauatoris incogitantia Ducunt legitur, non Ducent, nempe iuxta Græcos deprauasset & hunc locum, si fuisset attentus. Cõsimiliter adducit hunc locum & Ambrosius in expositione psalmi centesimi decimi octaui, sermone undecimo.

Noua interpretatio.

Nubunt, non nubent.

Sed erunt sicut angeli dei.) ἀλλ᾽ ὡς ἄγγελοι θεοῦ εἰσί, id est, Velut angeli dei sunt. Atq; ad eum modũ comperi scriptũ, & in uetustis exemplaribus Latinis, nominatim in aureo, Nominatim in eo quod exhibuit in hũc usum ecclesia diui Pauli Londinensis: Atq; item in eo quod exhibuerunt canonici collegij Corsendõcensis in Brabantia. Ex quo satis, opinor, liquet in superioribus uerbis tẽpus librarij uitio mutatũ. Offendit lectorem aliquem, quod resurrectio nondũ accidisset, atq; ea gratia futurũ tempus magis cõuenire. At Christus indicat resurrectionis tempus iam adesse. Sic em̃ resurrectioni destinatos uocat resurrectionem, sicut euangelicã sequentes doctrinam uocat regnũ cœlorum. Post apparebit in nobis resurrectio, at interim peragitur in nobis resurrectiõis negociũ. Quin & Origenis interpres ita uertit homilia uigesimasecũda. In resurrectione neq; nubunt, neq; uxores accipiũt, sed sunt sicut angeli in cœlo, Itaq; paulopost repetit, nequis casum esse causet.

Regnũ cœlorũ apud nos.

Nõ est deus mortuorũ.) In exẽplarib⁹ quæ mihi uidere cõtigit, repetebat hæc uox deus, οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς, θεὸς νεκρῶν .i. Nõ est deus, deus mortuorũ. Verũ idem nõ reperio apud ullũ interpretẽ. Vnde cõiectandũ est, qđ erat subaudiendũ, id abs quopiã adiectũ fuisse.

Qđ silentiũ iposuisset.) ἐφίμωσεν, id est Obturasset os, siue occlusisset os. Et in Paulo, Non alligabis boui, est, οὐ φιμώσεις, Non occludes os. Nec est, Legis doctor:) sed νομικὸς, id est, Qui uersatur in negocijs legalibus, ad uerbum sonat legalis, siue legitimus, etiam si non dãnem quod uertit interpres. Nec est, Ex toto corde,) Sed in toto corde, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ. Etiãsi apud Græcos, ac Latinos superuacanea est præpositio. Et rursum non est, Hoc est maximum & primum,) Sed πρώτη καὶ μεγάλη, id est, Primum ac magnum, quanq̃ hic primũ dixit præcipuum. Hilarius legit, Quod est magnum ac primũ.

Sicut teipsum.) ὡς σεαυτόν. Græcis unicũ aduerbiũ est ὡς, quod nos uix duodecim reddimus. Proinde frustra cauillant, qui putãt hic nõ modũ amoris æqualẽ significari, sed similitudinẽ, ut amemus proximum, nõ æque atq; nosipsos, sed simili genere amoris. Horũ argutationes licebat excludere, si uertisset, Proximũ tuum perinde, ut teipsum. Neq; enim huius est loci refellere eos, qui nimis Aristotelice inducunt charitatis ordines. Magis placet mihi Paulina similitudo de membris corporis, in quo plus etiã honoris adhibemus ijs quæ per se sunt infirmiora. Nec est, Vniuersa lex,) Sed tota, ὅλος ὁ νόμος.

Sicut teipsũ. ὡς apud Græcos.

Aristoteles facit bonorum ordines.

EX CAPITE VIGESIMOTERTIO.

SVper cathedram Moysi.) ἐπὶ τῆς μωσέως καθέδρας, id est, In Moysi sede. Porrò pro Sederũt rectius diceretur Sedent, quẽadmodum adducit Augustinus aduersus Faustũ lib. xvj. cap. xxix. In his em̃ uerbis sic usurpamus uocem præteriti tẽporis, ut intelligamus actũ etiamnum manentẽ, uelut in Stetit, & appropinquauit. Hunc locũ quidam eò torquent, quasi parendum

Cathedra Moysi quomodo accipiẽda sit.

sit omnibus, quæ præcipiũt episcopi, aut præpositi etiam impij, ob muneris autoritatem: cum Christus de ijs loquatur, qui recte docerent legē Mosaicam, nō qui suis cōstitutiunculis illaquearent homines. Ita nunc quoq; fortassis audiendus sit episcopus, qui recte doceat euangeliũ, etiamsi ipse parum euangelice uiuat. Cæterũ quis ferat eos, aduersus Christi doctrinam, pro suo commodo fixis, ac refixis legibus, meram tyrannidem exercentes in populum, suoq; quæstu, ac maiestate metientes omnia? Qui constitutiunculis ad quæstum, ad tyrannidem excogitatis irretiunt populum, non sedent in cathedra euangelica, sed in cathedra *Simonis* magi, aut Caiphæ.

Quæcunq; dixerint uobis, seruate.) Apud Græcos additur una dictio ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν τηρεῖτε, id est, Quæcunq; dixerint uobis seruare, seruate. Positum est autem dixerint Græco more, pro Iusserint.

Phylacteria quæ.

Vt uideãtur ab hominibus.) πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις, id est, Ad hoc, ut spectentr hoĩbus, hoc est, Spectaculo sint hoĩbus, siue cōspicui sint. Cōuenit eñ spectaculi uerbũ histrionibus, ut & superius indicatũ est. Cæterũ φυλακτήριον phylacteriũ Græca uox Latinis est cōseruatoriũ, quod in his seruat̃ memoria legis, à uerbo φυλάττω, quasi sic præstarēt, id quod deus iubet per Mosen seruari, præcepta sua. Nã huius occasione superstitionē sumpsisse uidētur partim ex Deute. ca. vj. Audi Israël, dñs deus uester, deus unus est. Diliges dñm deum tuũ ex toto corde tuo, & ex tota aĩa tua, & ex tota fortitudine tua. Erũtq; uerba hæc, quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo, & narrabis ea filijs tuis, & meditaberis sedēs in domo tua, & ambulãs in itinere, dormiēs, atq; consurgēs. Et ligabis ea quasi signũ in manu tua. Erũtq; & mouebunt̃ inter oculos tuos, scribesq; ea in limine & ostijs domus tuæ. Proinde pharisæi, quo uiderent̃ admodũ obseruãtes legis, scribebãt Decalogũ in mēbranis, ceu duobus uoluminibus, quorũ alterum frõti coronæ uice circumponebãt, alterũ brachio: ut siue quò manũ porrigerent essent in cōspectu, siue caput mouissent, ob oculos essent. Itaq; psonati sese plebis, ac muliercularũ oculis uenditabãt. Hunc morē testat̃ Hieronymus ad suã usq; ætatē durasse apud Iudæos, Persas, ac Babylonios, atq; eos qui id faciũt apud illos haberi religiosos. Velut hodie apud nos habētur, qui diuersis, ac nouis cultuum formis & coloribus sanctimoniã apud uulgus profitent̃. Partim ex Numerorũ cap. xv. Legimus eñ illic hũc in modũ, Loquere filijs Israël, & dices ad eos, ut faciant sibi fimbrias per angulos quatuor palliorũ, ponētes in eis uittas hiacynthinas, quas cũ uiderint recordentur omniũ mandatorũ dñi. Siquidē hinc hypocritæ captãtes auram popularē, atq; ex mulierculis sectãtes lucra, faciebãt grãdes fimbrias, & acutissimas in eis spinas ligabãt, quo uidelicet ambulãtes, aut sedentes aliquando pũgerentur, nec sinerētur usq; obliuisci legum. Et quo quisq; latiores fimbrias circũferret, hoc religiosior habebatur apud superstitiosos, ac simplices. Atq; utinã hoc histrionũ genus nõ adeo passim esset apud Christianos, ad quos collati pharisæi, synceri, simplicesq; queant uideri. Nõ quod nõ oporteat pietatem etiã cultus, aut uictus simplicitate, mundicieq; profiteri, sed quod superstitionē, & ostentationem ubiq; oporteat abesse, & præcipuã pietatis partē in animo, ac moribus deceat esse sitã. Damnat hoc loco Hieronymus muliercularũ quarũdam superstitionē, quæ quod olim in phylacterijs faciebãt pharisæi, id tum faciebãt in paruulis euãgelijs, & in crucis ligno, alijsq; rebus huiusmodi, quæ habent, inquit, zelũ dei, sed non iuxta scientiã, culicem liquantes, & camelũ glutiētes. Si uir sanctissimus hæc sentit de mulierculis, quarũ infirmitati par erat nõnihil cõdonare, quid dicturus sit, si uideat hodie passim ad quæstum ostētari lac Mariæ, quod honore propemodũ æquãt corpori Christi cõsecrato? prodigiosum oleũ, fragmētula ligni crucis, tã multa, ut si in aceruũ redigant̃, uix una nauis oneraria uehat, hic ostētari Frãcisci cucullã, illic intimã uestē Mariæ uirginis, alibi pectinē Annæ, alibi caligã Ioseph, alibi calceũ Thomæ Cãtuariēsis, alibi Christi præputiũ, quod cũ sit res incerta, religiosius adorãt, q̃ totum Christũ. Neq; uero hæc ita proferunt̃ tanq̃ ferenda, & plebeculæ donãda affectibus, uerũ huc ferè summa religionis uocat̃, auaricia sacerdotũ, & monachorũ quorũdã hypocrisi: quos alit populi stulticia. Atq; in hisce comœdijs primas agũt episcopi quidã factitij, ne nusq; ualere uideãtur, hæc suis diplomatis approbant, suis nænijs ornant, tãta grauitate, ut quoties mihi legitur istorum cõprobatio, minus credam, quàm antea credebam. Quibus in rebus, nisi grauis inesset ueræ pietatis iactura, Cristus

Superstitiosa pharisæorum hypocrisis.

Superstitio quorundam Christianorum.

Superstitiosa reliquiarum ostentatio.

Christus in solos hypocritas seuus.

ſtus non tam acriter in hoc hominũ genus inueheretur, cũ alioqui lenis ſit in peccatores.

Ac magnificant fimbrias.) Græcis additur hic, τῶν ἱματίων αὐτῶν, id eſt, Veſtimentorum, ſiue palliorum ſuorum. Etiamſi Latinius erat, Dilatant.

Primos recubitus.) Græcis iucũdior eſt elocutio per dictiones compoſitas πρωτοκλισίαν, & πρωτοκαθεδρίαν, quaſi dicas, Præcubitum, & præſidentiam. Et,

Nolite uocari rabbi.) Græcis in nonnullis exemplaribus congeminatur ῥαββὶ ῥαββί, id eſt, Rabbi rabbi. Ad eũdem modũ & Iudas ſalutat dominũ, Rabbi rabbi. Videtur autem ea conduplicatio apud Hebræos honoris aliquid habere. Vnde morem hunc exprimens Chriſtus, Nõ omnis, inquit, qui dicit mihi domine domine intrabit. Et hodie ſacerdotes & epiſcopos honoris gratia bis dominos facimus, cũ ſemel dñm dici qui pater ſit, barbarũ ſit. Quanquam nec apud Hieronymũ, nec apud Origenem, nec apud Chryſoſtomũ huiuſce rei certũ inuenio ueſtigiũ. Auguſtinus in annotationibus troporũ ueteris inſtrumenti, cõmonſtrat uarie cõduplicari dictionem apud Hebræos, aliquoties ita ſignificari multitudinem, aut diſtributionẽ. Quod genus eſt illud in Exodo, iuxta ueterẽ æditionẽ, Et colligebant aceruos aceruos, quaſi dicas aceruatim. Nonnunquam indicari uehementiam, quale eſt illud apud Hieremiã, Ficus bonas bonas, & ficus malas malas. Interim generalitatis habet ſignificationem. Quod genus illud in Leuitico: Homo homo, ſi maledixerit deum, ſuũ peccatum accipiet, pro eo quod erat, Homo quicunque is fuerit. Itẽ in Numeris, Viri uiri, ſi præuaricata fuerit uxor eius. Huic affine tropo, qđ Latini quoque paſſim uſurpant, Vt ut, pro utcunque: ubi ubi, pro ubicunque: qualis qualis, pro qualiſcunque. Item cũ ter beatum uocant, magnopere beatũ. Iam de tropo ſermonis, qui ſic accipiendus eſt, nõ ut intelligamus uetitũ quocunque modo uocari magiſtros, ſed certo modo uetari, diligẽter & copioſe diſputat Auguſtinus ſermone de uerbis domini, ex Matthæo, undecimo.

Cõduplicatur dictio uarie apud Hebræos.

Vnus eſt em̃ ueſter magiſter.) Addunt Græci, ὁ χριστὸς, id eſt, Qui eſt Chriſtus. Eadẽ uox paulo poſt repetitur. Nec uocemini magiſtri. Si rabbi idem ſonat quod magiſtri, uidetur idẽ bis dixiſſe, cũ paulo ſuperius dixerit: Nolite uocari rabbi. Ni forte rabbi præceptoris eſt uocabulum, nempe qui docet: unde & apud Hebræos רב à multitudine ſcientiarum dicta eſt uox. Et nõnulli Græcorũ codices nõ utrobique repetũt, Vnus eſt magiſter ueſter, καθηγητὴς, ſed priore loco habẽt, διδάσκαλος, quod doctorẽ ſonat, & reſpõdet uocabulo rabbi. In altero ponũt καθηγητὴς, quod gubernatorẽ ac moderatorẽ uitæ ſignificat.

Rabbi.

Qui clauditis.) ὅτι κλείετε, id eſt, Quia clauditis, non qui, ſuffragante & Paulino codice Latino. Ac mox item,

Qui circuitis mare.) ὅτι περιάγετε, id eſt, Quia circũitis, ut paulo ſuperius, ὅτι κατεσθίετε. quod librariorum errore factum apparet, quanquàm id ad ſenſum haud magni refert.

Orationes longas orantes.) Græce eſt, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι, id eſt, ut ad uerbum reddã, Et prætextu longũ orantes, hoc eſt, Sub prætextu longæ precationis, qua ſanctimoniæ uenabantur opinionẽ. Sic enim uertit eadem apud Marcũ, ſub obtentu longæ orationis. Et apud Lucã, Simulantes orationem longã. Interpres Origenis uertit, Lõga occaſione orantes. Is autẽ legiſſe uidetur μακρᾷ dandi caſu. Neque uero eſt ocioſa coniunctio καί. Sentit em̃ illos hoc grauius eſſe puniendos, quod non ſolũ explerẽt uentres ſuos facultatibus uiduarũ, quarum tenuitati magis debebãt ſubuenire, uerum etiam rem impiam facerent, prætextu pietatis, id quod diligẽter annotauit & Chryſoſtomus. Vtinã hic locus emendet quoſdã, qui ſimili arte deuorant domos, non modo uiduarũ, ſed uxorum, uirginum, ſenum, adoleſcentũ, ruſticorum, atque etiam principũ, nec deuorant tantũ, ſed etiã cõtaminant, & inficiũt. Hos uẽtres orbi peſtilẽtes, taxat hoc loco Chryſoſtomus.

Mare & aridam.) Hebraico more terram aridam, uocat יבשה. Et proſelytus Græca uox eſt, προσήλυτος, nobis aduena. Sic enim dicebatur Hebræis, quem ex aliena natione in ſuæ legis conſortium recepiſſent, illi uocant גר. Ac mox,

Et facitis eum filium gehennæ duplo, quàm uos.) Græce eſt διπλότερον ὑμῶν, id eſt, Duplicius quàm uos eſtis. Quaſi utrique ſint duplici nomine filij gehennæ. Verum hic aduena magis quàm illi. Ita citat Auguſtinus libro ſecũdo contra literas Petiliani cap. lxxij. Facitis enim filiũ gehennæ duplicius quàm uos. Id enim ſonat ſermo Græcus. Etiam ſi ſecus interpretantur omnes: nempe ut intelligamus illos uno duntaxat nomine malos eſſe,

Duplo filij gehennæ quõ accipiendi.

quod

quod nō seruarent legem,in qua nati essent:aduenam gemino nomine,primū quod ethnicus,& idololatra,mox nec Iudæus probus,dū relabitur in uitam pristinam, & ex malo ethnico fit peior Iudæus.Fortassis & hoc ad nostros mores pertinet, qui magnū quiddā existimamus,Iudæum ad baptismū pellexisse. Non quod hoc non sit optandū omnibus nobis,ut omnes Iudæi resipiscant:Sed quod quidam ex ea re suæ gloriæ cōsulunt, nec ea uia pelliciūt,qua oportet, & pellectū non ea docent, quæ uere sunt Christianismi. Nam qui fieri potest,ut alios reddamus Christianos,nisi prius ipsi fuerimus Christiani?Fit igitur,ut pro scelerato Iudæo,sceleratiorē habeamus Christianū, cuius rei uel Hispaniæ testes esse possunt.Et sunt qui nouo exemplo armis Christianos faciant,sub religionis amplianda prætextu,suis opibus,suæq; ditioni consulentes.Nihil agetur his rebus,nisi negocium animo pure Christiano suscipiatur.Huic confine est,quod monachorum nonnulli faciunt,qui partim astu, partim studio pietatis, sed absq; iudicio, quos possunt ad suum quisq; uitæ institutum pelliciunt,præsertim quos augurētur sibi futuros usui:ac miro astu rudi simplicíq; insidiantur ætati,que nondum nouit,neq; se,neq; ueram religionem.

Iudæi baptizati.

Quō uincendi Turcæ.

Pueros nō pelliciēdos ad laqueos uitæ monasticæ.

Debitor est.) ὀφείλει Debet,hoc est,reus est,ac penè debitor: quod lex uetet iurare per nomen dei. Totus autem hic locus pertinet ad eos, qui quod caput est omnis religionis, tacent apud populum,si quid minus ad rē pertineat id inculcant:ueluti de potestate pontificis,de condonationibus,de opinionibus Thomistarum,aut Scotistarum.

Cōtra eos qui humana prædicant potius, quā quæ sunt Christi.

Stulti & cæci.) Apud Græcos repetitur & in altero loco μωροὶ καὶ τυφλοί.

Qui mundatis.) ὅτι καθαρίζετε, id est,Quia mundatis,cōsentientibus & nostris emēdatioribus,præsertim aureo. Cæterum:

Quod intus est calicis,& qd' deforis.) Quæ Græce pure dicunt̄,parū mūde reddidit Latine,τὸ ἔξωθεν καὶ τὸ ἐντός. Vertere poterat,Exteriorē poculi partē,& id qd' itus est.Nec est:

Pleni estis:) Sed Plena sunt,ut pertineat non ad pharisæos,sed ad poculum & catinū. Consentiunt Latini codices uetusti cum Græcis exemplaribus.Nam sensus est,Pocula & patinas pharisæis foris esse nitidas, ac bene lotas: Cæterum ipsum uinū ipsosq; cibos esse immundos,utpote partos rapinis,& fraude,atq; hanc immundiciam præcipue uitādam, ijs qui uere mundi uideri uellent.Id cū quidā non intelligerent, ἀδικίαν, id est, Iniusticiā, uerterunt in Immundiciam.Quanquàm in nōnullis exemplaribus ἀκρασίαν, id est, Intemperantiam inuenio, quomodo legisse uidetur Origenes. Noster interpres legisse uidetur ἀκαθαρσίαν. In summa uidetur hic locus apud Chrysostomum,& alios ueteres uarius habitus fuisse. Augustinus sermone trigesimo legit, Pleni estis dolo & rapina,sed Lucam opinor edisserens. Porrò paropsis Græcis patella est, aut disculus, quo apponitur cibus aut condimentum. Quandoquidem apud Italos sua cuiq; patella apponitur, distributo in partes conuiuio. Parsimonia cōmunem patinam inueuit. Legitur & parapsis eodem sensu apud Suidam,uocem dictam apparet à rotunditate,flexúq;.

Mundicies pharisaica.

Paropsis & parapsis.

Quia similes estis.) Germana lectio apud nos durat,haud scio quo casu, Cum in,

Qui mundatis,) fuerit deprauata. Et

Dealbatis,) est κεκονιαμένοις, id est,Incrustatis,quod opus albariū dicitur.Incrustantur enim gypso,aut calce. Et φαίνεσθε Paretis. Cur non potius apparetis,siue uidemini?

Qui ædificatis.) ὅτι οἰκοδομεῖτε, id est,Quia ædificatis. Vt dissimulem,

Si fuissemus nō essemus:) Pro,si fuissemus,nō fuissemus, cū Græcis idē uerbū repetat̄, ἤμεθα,οὐκ ἂν ἤμεθα, siue ut in quibusdā est scriptū ἤμεθα,ἤμεθα. Merito mouet hoc loco quæstionē Origenes,cur imprecet̄ hoc nomine,uæ pharisæis. Neq; enim hoc nomine sunt execrādi quod extruerēt monumēta prophetarū,neq; in hoc quod ab homicidis prophetarum essent progeniti:cū in altero sit officiū, alterū non sit in manu nostra unde nascamur, Verū ideo reprehendūtur,quod ad simulandā sanctimoniā extruerent monumenta sanctorū,& falsò negarent se cōsensuros fuisse in illorū cædem, si ijsdē temporibus uixissent, cū re ipsa declararent se crudelius etiā sæuituros fuisse in prophetas,cū ipsum Christū pararent occidere. Addit illud Chrysostomus, illos haudquaquā studio erga prophetas extruxisse monumenta illorū,sed ne non extaret trophæū, ac uestigium egregij facinoris à maioribus patrati,atq; ita deterrerentur cæteri à libertate reprehendendi. Cæterū de Zacharia filio Barachiæ,quæstio est impeditior,neq; prorsus adhuc à quoquam explicata.

Locus obscurus explicatus.

Zacharias filius Barachiæ quis.

Quidam

Quidam fabulā adducunt ex apocryphis libris, fuisse in templo certum locum designatū, ubi inter sacra peragenda consisterent uirgines, in eo dum staret Maria mater Iesu, cum constaret iam peperisse, nec uulgus intelligeret diuinitus cōcepisse, id cum populus indigne ferret, & tamen à Sacharia patre Ioannis defenderetur, per tumultum interfectum fuisse inter ædem posteriorem & altare. Ita fermè Origenes, eadem fermè Hieronymus. nisi quod hic uariat, dicens Sachariā patrem Ioannis Baptistæ, ideo fuisse occisum, quod Christi prædicarit aduentum. Alij referunt ad Zachariam Barachiæ filium, qui in duodecim prophetis habetur undecimus. Verum quanquàm in hoc patris nomen consentit, tamen parum est uerisimile, quod huiusmodi nihil reperiatur in historijs diuinis de Sacharia propheta. Ad hæc cum illis temporibus uix extiterint ullæ templi ruinæ. Tertia opinio propior uero est, ut intelligamus de Sacharia filio Ioiadæ, quem in libris Regum, & Paralipomenon, occidit rex Ioas inter aram & templum. Res & nomen cōuenit, solū patris nomē reclamat, quod is Ioiadæ filius scribatur, nō Barachiæ. Ex hac postrema difficultate *Nomen pro nomine.*
bifariam elabuntur. Hieronymus testatur in Euāgelio Nazarenorum, cum hæc refertur historia, Sachariam non Barachiæ dici filiū, sed Ioiadæ: nimirum innuens in codicibus, librariorum errore pro Ioiada scriptum Barachiam. Chrysostomus aliam aperit fenestrā, uidelicet, Barachiam binominem, eundem Ioiadam dictum fuisse. *Actus sine tēporis ratione.*

Genimina uiperarum.) γεννήματα, quod superius recte uerterat, Progenies.

Quæ occidis prophetas.) ἡ ἀποκτείνουσα. Quoniam participio præsentis temporis est usus, & sermo Christi ad utrunq; tempus respicit, accipi potest actus citra temporis certā rationem, perinde quasi dicas, Interfectrix prophetarū, quæ ac occidisti, & occidis, & occisura es. Hoc ideo admonui, quod uideā Origenem uehementer torqueri, quo explicet rationē historiæ, cū nusq; legamus Hierosolymis occisos, aut lapidatos prophetas plures. Opinor & Hierusalē nomine quæ caput erat Iudææ, totam intelligi regionem. Nec est:

Ecce relinquetur,) Futuro tempore, sed præsenti, ἀφίεται, id est, Relinquitur, suffragātibus & uetustis Latinorum exemplaribus.

Et sub alas suas.) *Suas addidit de suo nescio quis.* Nam nec apud Græcos est, nec in aureo codice.

EX CAPITE VIGESIMOQVARTO.

IPse autem respondens dixit.) Apud Græcos non est, Ipse, nec respōdens, Nihil enim interrogabant discipuli. Nec est:

Videtis hæc?) sed οὐ βλέπετε ταῦτα, id est, Nónne uidetis hæc. Et:

Non relinquetur hic lapis.) Hic, hoc loco aduerbiū est ὧδε, id est, In hac structura. Siquidem hoc animo discipuli ostendebant structuras templi, ut Christus commotus operis magnificentia, mutaret sententiam, nec sineret euenire, quod euenturum paulo ante prædixerat. aut certe intelligebant, opus esse maius, aut munitius, quàm ut quisquam posset demoliri.

In montem oliueti.) ἐλαιῶν, id est, Oliuarū. Et mox, *Secreto,* κατ᾽ ἰδίαν, id est, Seorsim, siue Priuatim, hoc est, *Semotis turbis.* Et aliquanto inferius:

Prælia & opiniones præliorum.) πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων, id est, Bella, & rumores, *Opinio belli,*
siue famam bellorum. *Siquidem* ἀκοάς, ad uerbum sonat auditiones. Interpres nullum fa *pro rumore*
cit discrimen inter prælium & bellum. Deinde opinio nonnunquàm pro fama reperitur *belli.*
usurpatum, sed cum ad hominem refertur, non cū ad rem. Alioquin opinio belli est, quoties putatur esse bellum, cum non sit. Est autem rumor belli nonnunq; tristior ipso bello.

Oportet enim hæc fieri.) Pro hæc, Græci legunt τὰ πάντα, id est, Omnia.

Sed nondum est finis.) Nonnulli codices habebant, ἔσται, id est, Erit finis.

Pestilentiæ & fames.) Iucundam uocū affinitatem Latinus interpres non potuit red- *λιμὸς fames,*
dere in λιμοί, & λοιμοί, quæ scriptura magis q; pronunciatione discerni possunt. Deinde *λοιμὸς pestis.*
in tribus dictionibus gratiā habet ὁμοιόπτωτον, λιμοί, λοιμοί σεισμοί. Et ad harmoniā facit τὸ ἀσύνδετον. Et Pseudoprophetæ unica dictio est cōposita, quam uulgus illiteratum diuidit ψευδοπροφῆται. Nec significat prophetam mendacem, sed qui falso nomine propheta uocetur, cum non sit: sicut ψευδαπόστολοι, qui sibi uindicant eum titulum falsò.

Qm̄ abūdabit iniquitas.) διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν ψυχήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν.

Verbum

Verbum infinitum præteriti temporis, quoniam adhæret uerbo futuri temporis, trãſit & ipſum in uim futuri. Quanquàm commodius uertiſſet per participium ad hũc modum, Multiplicata iniquitate frigeſcet charitas multorum, ut locis aliquot citat diuus Hierony-mus. Niſi quod hic præpoſitionis uis non redditur διὰ τὸ, quæ facit, ut intelligamus fri-gus charitatis, non aliunde proficiſci, quàm ex magnitudine iniquitatis.

Et tunc ueniet conſummatio.) τέλος, quod hactenus uertit, finis. Et paulo ſuperius. Et hic addidit articulum, τὸ τέλος. quaſi dicas, ille finis qui expectabatur. Facit enim ar-ticulus, ut certum aliquem finem intelligas.

Daniel cita-tus à Chriſto.

A Daniele.) διὰ δανιὴλ, id eſt, per Danielem. Eſt autem locus apud hunc prophetam in calce capitis noni, Conſummabit autem pactũ multis hebdomada una, & in dimidio hebdomadis deficiet hoſtia, & ſacrificium. Et erit in templo abominatio deſolationis, & uſq; ad conſummationem, & finem perſeuerabit deſolatio. Porrò quod Græcus appellat βδέλυγμα, id eſt, Abominationem, ſiue execrationem, hoc loco idolum intelligitur, in-terprete Hieronymo. Idq; nonnulli de ſtatua Adriani Cæſaris interpretantur, quæ uſque ad ætatem Hieronymi ſteterit in eo loco, in quo antea fuerat ſanctum ſanctorũ, & ob id addit Deſolationis, quod templum dirutum fuerit. Et nõnulli codices habebant, τὰ ἐκ τῆς οἰκίας, id eſt, Res domeſticas, ſiue ſupellectilem domeſticam. Cæterum nõ eſt ſimpliciter:

Adrianus ſub uertit ſanctũ ſanctorum.

Ne reuertatur,) ſed, μὴ ἐπιστρεψάτω ὀπίσω, id eſt, Ne redeat retro, hoc eſt & Latinius, Ne rurſum redeat. Nec eſt:

Tollere tunicã,) ſed, τὰ ἱμάτια, id eſt, Veſtimenta, ſiue pallia, hoc eſt, ſummas ueſtes. Quanquàm Hilarius legit tunicam.

Prægnantibus & nutriẽtibus.) Prægnãtibus recte mutauit, & Latinius extulit, quàm ſi Græca ut ſunt reddidiſſet, ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις, id eſt, In utero habentibus, ut aliâs ſo-let transferre. Cæterum Nutrientibus, Græce eſt accommodatius θηλαζούσαις, lactãtibus, ſiue mamma nutriẽtibus. quod θηλὴ papillam fœmineæ mammæ ſignificat. Vnde Augu ſtinus ediſſerens pſalmum trigeſimũ nonũ, Mãmantibus dixit, pro nutriẽtibus. Nec eſt:

Iter ſabbati.

Hyeme uel ſabbato:) ſed χειμῶνος μηδὲ ἐν σαββάτῳ, id eſt, Hyeme neq; ſabbato. Hyems ad iter faciendum incommoda eſt. Et ſabbatis nefas erat Iudæis iter facere, niſi ad pauca ſtadia. Sẽtit enim Chriſtus celerrime, ac procul eſſe fugiendum, ideóq; cauẽdum, ne quid obſtet celeritati fugæ. Magna pars euangelicæ intelligentiæ in tropis eſt ſita.

Vſque modo.) μέχρι τοῦ νῦν, id eſt, Vſq; ad præſens tempus, aut quod apertius erat, Vſque nunc, etiam ſi parum Latinum & hoc.

Tres negatio-nes pro una.

Neq; fiat.) οὐδὲ οὐ μὴ γένηται, id eſt, Neq; fiat, ut ſit abominantis. Quanquàm uideo il-los nonnũquam his uerbis abuti pro futuro. Porrò congeries trium negationum empha-ſim habet negandi.

Niſi breuiati fuiſſent.) ἐκολοβώθησαν, id eſt, Decurtati fuiſſent, cum aliquid amputa-tur, ac præciditur. Vnde Græcis κολοβῶται dicuntur, qui uerba trunca, ac dimidiata pro-nunciant. Nec eſt:

Fieret ſalua:) ſed οὐκ ἂν ἐσώθη, id eſt, Nequaq; eſſet ſeruata, ſiue Haud quaquã fuiſſet incolumis omnis caro. Ac rurſum Hebræorum more carnem pro homine poſuit, tametſi abſolutius quiddam habet caro: ueluti cum Latini, omnes mortales pro omneis homines dicunt. Sunt enim mortales, qui homines non ſunt: & caro eſt, quæ nõ ſit hominis. Illud haud ſcio, an ſit admonendum,

Ecce hic Chriſtus,) Hic aduerbium eſſe, nõ pronomen: ὧδε, & ὁ χριστὸς, Ille Chriſtus, ut certum aliquem intelligas. Elegantior autẽ eſt ſermo, non addito uerbo eſt, quod non additur in aureo codice. Neq; enim ſignificat quemuis unctum è multis, ſed unicum illũ, qui ab omnibus expectabatur. Hunc locum enarrans diuus Auguſtinus in quæſtionibus euangelicis, recte quidem interpretatur, his uerbis excludi ſchiſmata hæreticorum, ſed ca-uendum eſt, ne ad nos quoq; pertineant, qui nobis orthodoxi uidemur. Audimus mona chos paſſim clamantes: Ecce Chriſtus hic eſt, nec hos tamen inter ſe conſentire. Obſeruan tes dicunt, apud Coletas, & Conuentuales, nõ eſt Chriſtus, ſed hic eſt. Iacobitæ clamant, hic eſt Chriſtus, apud Auguſtinenſes nõ eſt. Rurſus Bñdictini clamant, hic eſt Chriſtus, non apud mẽdicantes. Deniq; clamat hoc genus omne, hic eſt Chriſtus. Apud Sacerdo-

Chriſtus oĩm maxime com-munis.

tes

tes, qui cucullam non gestant, Christus non est. Tot undiq; uoces obstrepunt clamantiū, hic est Christus. Sed quid ait ipse Christus? Nolite credere. Nusq; non est Christus, ubicunq; sunt affectus Christo digni. Vult ille cōmunis esse omniū, qui sol est mundi. Non dignatur circūscribi loco, non includi titulis humanis, aut cultu, ceremonijsue. Deniq; non uult ostendi digito, sed affectibus uult exprimi.

Pseudochristi.) Vnica dictio est ψευδόχριστοι, ne quis & hāc dirimat, id est, falso nomine Christi, quod modo indicauimus. Item illud, ὥστε πλανᾶσθαι, maluissem uertere, Vt fallendi sint, propter uerba futuri temporis, ad quæ referuntur hæc.

Si fieri potest.) εἰ δυνατόν. Cur non potius, *Si fieri possit?*

Si in penetralibus.) Græce est, ἐν ταμείοις, quod ante uertit, In cubiculis. *Sunt enim* ταμεῖα, loca in ædibus abstrusa, ac penitiora, in quibus reponimus, quæ uolumus esse tuta. Vnde & à penitus, penu dictum est.

Vbicunq; fuerit corpus.) πτῶμα Græcis est, id est, Cadauer, illis à cadendo dictum, quemadmodum & cadauer Latinis. Loquitur enim de corpore animantis mortui. Atq; ita frequenter adducit hunc locum Origenes homilia trigesima. Quanquam Hieronymus frequenter, adducens hunc locum, Corpus legit, non Cadauer. Admonet tamen significantius dici Cadauer. Chrysostomus homilia septuagesima Corpus legit, non Cadauer, id est, σῶμα, nō πτῶμα. Cōtra qui scripsit homilias in Lucam, quas habemus Origenis titulo, homilia decimasexta, Cadauer legit. Nec addūt Græci coniunctionē, Et aquilæ, sed οἱ ἀετοί, id est, Aquilæ. Cōuolant eñ aquilæ, & maxime uultures, ad animantiū cadauera. Σῶμα, πτῶμα.

Plangent.) κόψονται, ut intelligas planctum insanum: qui fit, ubi quis præ doloris impatientia suum ipsius corpus cædit, ac lacerat. *Plangere qd.*

Cum uirtute multa & maiestate.) μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, id est, Cum potentia & gloria multa. Gloriam certe legit Hieronymus, citans hunc locum in commentarijs Zachariæ. Rursum, Emittet est magis quàm Mittet, ἀποστελεῖ. Nec est,

Cum tuba & uoce magna,) *Sed* μετὰ σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης, id est, Cum tuba uocis magnæ, ut intelligas tubam uocalem, & procul sonantem. Aut Cum tubæ uoce magna: nam Græcus sermo anceps est. *Tuba & uoce.*

A summis cœlorum,) ἀπ᾽ ἄκρων οὐρανῶν, id est, A summis cœlis, hoc est, à summis uerticibus cœlorum. Et quod hic uertit,

Ad terminos eorum.) Græce est, ἕως ἄκρων αὐτῶν, id est, Vsq; ad summos eosdem, ut duo summa intelligas, suprema, & ima.

Ab arbore fici.) Græce est, A ficu. Sed quoniam uox Latina est anceps, bene reddidit periphrasi. Et mox, *Arbor fici, pro ficu.*

Discite parabolam.) Hic certe magis cōueniebat Latine loqui, Discite similitudinem, siue Collationem, ne quis somniet ficum parabolas dicere.

Tener fuerit.) Gemmam sentit in surculis, unde erumpunt frondes. Nec est Nata, sed Enata, ἐκφύῃ.

Et scitote) γινώσκετε. Anceps uerbum est, quod modo uertit, *Scitis*. Vt omittam quod ὅτι transtulit, Quia, non suo loco. Et,

In ianuis.) Rectius erat, In foribus, siue Ad fores. Est enim sermo prouerbialis, quo significamus aliquid esse in proximo.

Generatio hæc.) ἡ γενεὰ αὕτη. Illud obiter annotādum, γενεὰν apud Græcos aliquoties accipi, non pro ipsa natione, seu gente, sed pro eo, quod Latini nunc ætatem uocant, nunc memoriam, nonnunquam & seculum. Vnde Nestor τρεῖς γενεὰς uixisse legitur, quod tres hominum ætates durauerat. Ad eum modum uidetur hoc accipi loco. *Generatio, p ætate hominū*

Donec omnia fiant.) ταῦτα πάντα, id est, Hæc omnia.

Non præteribunt.) παρέλθωσιν. Abuti uidetur his uerbis: alioqui magis sonat, Non prætereant, siue Præterire non possint, δυνητικῶς.

Nec angeli cœlorum.) Expressius erat, Ne angeli quidem. Cæterū in Marco additum est, μηδὲ ὁ υἱός, id est, Neq; filius. Et fatetur diuus Hieronymus hoc asscriptum fuisse etiā apud Matthæum in nōnullis Latinis codicibus, in Græcis non haberi, præsertim in exemplaribus Adamantij, ac Pierij. Atqui ex homilijs Origenis, quas scripsit in Matthæum,

Nec filius dei nouit diem extremi iudicij.

apparet illum addidisse Filium, cuius hæc sunt uerba: Qui non cognouerunt de die illo, & hora, neq; angeli cœlorum, neq; filius. Præparat enim filius scientiam diei illius & horæ cohæredibus promissionis illius, ex quo seipsum exinaniuit. Ac paulo post: Et præparans omnem quem uult scire illum diem, & horam cum sanctis angelis, & cum ipso domino nostro Iesu Christo. Ad eundem modum legit Augustinus in homilijs quas ædidit in Matthæum, sermone uigesimoprimo, nec legit solum, uerumetiam interpretatur. Cumq; hoc Hilarius, cum ait in expositione canonis, dicens diem illum omnibus esse incognitum, & non solum angelis, sed etiam sibi ignoratum. Legit & interpretatur eodem modo Chrysostomus. Deniq; & Hieronymus ipse in progressu enarrationis sequitur hanc lectionem. Et cum Marcus ἐπιτομὴν scripserit Matthæi, consentaneum est illum nō hoc addidisse de suo. Proinde suspicor hoc à nonnullis subtractum, ne Arrhianis esset ansa, confirmandi filium esse patre minorem, qui nobiscum aliquid ignoraret. Verum erat igitur ex Marco item eradendū, ubi planè legitur. Neq; conuenit hac uia tollere occasiones hæreticorum, alioqui bona pars euangeliorū foret eradenda. Et in primis illud, Pater maior me est. Interpretatione medendum erat huic malo, non rasura: calamo, non scalpello.

Vitata occasio Arrhianorum.

Sicut autem in diebus Noë.) Etiamsi nihil refert ad sensum, tamen non est, In diebus Noë, sed ὥσπερ αἱ ἡμέραι τοῦ νῶε, id est, Sicut dies illi Noë, sic erit &c.

Nubere, γαμεῖν.

Nubentes, & nuptui tradentes.) γαμοῦντες καὶ ἐκγαμίζοντες. Rursum, Nubētes accommodauit uiris. Dicere poterat, Ducentes uxores, & nuptum dantes. ut alterum ad uiros pertineat, seu magis ad utrosq;, sponsum ac sponsam: alterum ad soceros, & socrus.

Vnus assumetur.) Latinius Vnus & unus, uertisset in Vnus & alter, aut in Alter & alter. Deinde librarius, opinor, mutauit tempus uerborum. Nam Græcis est, ἀφίεται & παραλαμβάνεται, id est, Relinquitur & assumitur. Nec est ociosa temporis catachresis. Indicat enim rem mox, ac certo futuram. Quandoquidem Christus uoluit suos in hac esse opinione, ut extremum illum iudicij diem semper expectarent parati, ceu mox uenturum: non quod uellet eos errare, sed quod uere mox uenit: etiam quod post aliquot annorū milia uenit, si quis æternitatem contempletur. Atq; in hac opinione fuisse uidemus Petrum, Paulum, Hieronymum, Gregorium, cumq; his innumeros alios. Nec est,

Extremi iudicij dies omnibus incertus, & semper expectatus.

Si sciret,) Sed εἰ ᾔδει, id est, *Si scisset.*

Duo in lecto, unus assumetur, & unus relinquetur.) Hanc particulam hoc loco non addunt Græci codices. Videtur huc asscriptum ex Lucæ capite decimoseptimo. Græcæ lectioni suffragabantur duo codices diui Donatiani.

Qua hora fur uenerit.) Nonnulli Græci codices scriptum habebant, ποίᾳ φυλακῇ, id est, Qua custodia. Atq; ita legit Origenes in homilijs. Porrò custodiam uocauit tempus excubiarum. Veteres enim noctem in aliquot excubias diuidebant, quas alicubi uigilias uocat. Ponit enim duas personas, patremfamiliâs excubantem, & furem insidiantem. Nec est, Sineret, sed εἴασε, id est, Passus fuisset, aut siuisset. Ponit enim alicui parum uigilanti, domum perfossam à furibus, non id passuro, si scisset tempus nocturnum quo fures essent aggressuri. Porrò furem uult intelligi, diem illum extremum: patremfamiliâs, unū quemlibet nostrum. Ergo cum ille ueluti fur obrepere tentet, & incertum sit quo tempore, nobis uidelicet iugiter est excubandum, ne dormitantes opprimat. Vnde miror Hilarium furem hunc interpretari diabolum, licet autorem sequutus sit Origenē, sed sæpe coactius enarrantem sacras literas. Nihil enim est quod nos offendat dissimilitudo rerum, aut personarum collatarum. Satis est in hoc constare similitudinem, ad quod adhibetur. Fur non expectatus obrepit: eaq; res facit, ut semper uigilet paterfamiliâs: Ita dies ille inopinantes opprimet, ni semper excubuerimus.

Christi aduentus, furi nocturno comparatus.

Quia nescitis qua hora uenturus sit filius hominis.) Græci sic habent, ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖτε ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται, id est, Quia qua hora non putatis, filius hominis ueniet. Ita legit Chrysostomus: etiamsi secus legit Theophylactus.

Quis putas.) τίς ἄρα, id est, Quisnam. Nam ita mauult Valla.

Cōstituit, pro constituet.

Quem constituet.) κατέστησεν, constituit, præteriti temporis est. Ponit enim quod acciderit, ad similitudinem.

Familiam suam.) θεραπείας, id est, Famulicium, ut intelligatur eum præfectum famulis.

Vt dissimulem

Vt diſſimulem, quod εὑρήσει rectius uertiſſet, Offenderit, ſiue Repererit, quàm Inuenerit.

Super omnia bona.) ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ, id eſt, Super omnes res ſuas: ſiue ut alicubi citat Hieronymus, Super uniuerſam ſubſtantiam: propius accedens ad Græcum ſermonem exprimendum. Etiamſi non male uertit interpres.

Moram facit dominus meus uenire.) χρονίζει ἐλθεῖν, id eſt, Contatur redire, ſiue Differt reditum. Nec additur Suos, ſed tantum eſt, Conſeruos.

Manducet autem & bibat.) ἐσθίειν τε καὶ πίειν, id eſt, Edereque & bibere, ut pendeat à uerbo Incipiet. Quanquam in nonnullis eſt ἐσθίειν δὲ, id eſt, Edere uero.

Qua non ſperat.) ἐν ἡμέρᾳ ᾗ οὐ προσδοκᾷ, id eſt, In die quo non expectat. Mirum autem cur hic interpretem delectarit ἀκυρολογία, qui ſperare maluerit, quàm expectare, cum Græce ſit expectare. *Sperare, pro expectare.*

Et diuidet eum.) καὶ διχοτομήσει, id eſt, Diſſecabit: à διχατέμνειν, id eſt, In duas diſſecare partes.

EX CAPITE VIGESIMOQVINTO.

OBuiam ſponſo & ſponſæ.) Et ſponſæ, non additur in Græcis codicibus. Nec apud Chryſoſtomum, aut Hilarium ulla Sponſæ mẽtio. Apud Chryſoſtomum homilia ſeptuageſimanona, qua locum hunc ediſſerit: Ac ne in contextu quidem, qui præferri ſolet, nec in tota enarratione Sponſa nominatur, quod attinet ad occurſum. Apud Hilarium uero in canone huius euangelij. Quanquam apud Origenem homilia trigeſimaſecunda, in titulo hiſtoriæ euangelicæ, neſcio quis adiecit, cum ipſe diſſerens, nullam Sponſæ faciat mentionem: Aut potius ſic facit mentionẽ, ut declaret ſe Sponſo tantum legiſſe, non Sponſo & ſponſæ. Sic enim exponit: Omnes iſti ſenſus lampadas ſuas accipiunt, id eſt, organa ſua naturalia, ſiue ſecundum uerbum dei uti uolentes, ſiue & contra uoluntatem dei, tamen accipiunt eas, quando recipiunt ſponſum eſſe eccleſiæ uerbum dei, & filium dei. Et egrediuntur de mundo, & de erroribus deorum multorum. Et ueniunt obuiam ſaluatori, qui ſemper paratus eſt uenire ad uirgines eas, ut ſimul ingrediatur cum dignis earum, ad beatam ſponſam eccleſiam. Hactenus Origenes. Ex his liquet ſponſo iri obuiam eunti ad ſponſam, ut illum deducant in ædes ſponſæ. Nam ſponſa domi ſedet, ſponſum operiens. Non prodit foras, uelut auida uiri. Item in cæteris. Cum repetitur de mora ſponſi, de clamore coorto, Ecce ſpõſus uenit, de ſponſa ſiletur. Tantum uno loco uidetur Origenes occurſum & ad ſponſam referre, cum ait, oportere obuiam iræ ſponſo uerbo, & eccleſiæ immaculatæ. Atqui ubi de clamore dicitur, quo omnes uocantur ad occurſus officium, conſtat nullam fieri ſponſæ mentionem. Ait enim, Ecce ſponſus uenit, exite obuiam ei. Quanquam hac de re non eſt, quod quiſquam contendat. Quod ſi quis alicubi repererit additum Sponſam, intelligat & ſponſam aliquouſque ſponſo occurrere, ut ſponſi comites recte dicantur utrique occurriſſe. Sponſus Chriſtus eſt, & huc ſpectat tota parabola, ut illi iam aduenienti, fide ac pijs factis obuiam eamus. Ad ſponſam nulla parabolæ pars pertinet: imò illi ipſi qui bene occurrunt, ſponſa ſunt. Etiamſi me non fugit, apud Auguſtinũ addi ſponſæ mentionem, epiſtola centeſimauigeſima. Ac rurſum ſermone de uerbis domini ex Matthæo uigeſimaſecunda, locum hunc ediſſerens, nec legit, nec enarrat ſponſæ uocabulum.

Spõſus occurrens ſponſæ.

Sponſo & ſponſæ.

Non ſumpſerũt.) ἔλαβον. Aptius erat Sumpſerant. In his enim præterito imperfecto, aut ſecundo indefinito, uice præteriti pluſquamperfecti abutimur. *Non ſumpſerunt.*

Ne forte nõ ſufficiat.) μήποτε, id eſt, Ne non ſufficiat: aut ſi mauis exprimere coniunctionem expletiuam, Ne quando non ſufficiat. Nec eſt ſimpliciter,

Emite uobis,) Sed ἀγοράσατε ἑαυταῖς, id eſt, Emite uobis ipſis. Eſt autem inabſoluta oratio, ni ſubaudias, timemus, aut periculum eſt, aut non faciemus. Intelligitur enim id, quod non explicatur, prudentes uirgines negaſſe illis oleum. Nec eſt, *Sermo imperfectus.*

Dum irent emere,) Sed ἀπερχομένων δὲ αὐτῶν ἀγοράσαι, id eſt, Abeuntibus autem illis ad emendum, uenit ſponſus &c.

Nouiſſime.) ὕστερον, id eſt, Deinde, ſiue Poſterius. Quod ut aliâs tolerabile ſit, hic

certe non quadrabat,cum de duobus uirginum ordinibus loquatur. Vero non additur nec apud Græcos,nec in codice aureo.

Vigilate itaque.) Quidam addunt,Et orate,quod nec in Græcis inuenitur,nec in noſtris emendatioribus.

Quia neſcitis diem,neque horam.) Hoc loco repetunt Græci codices,quod ſuperius addebatur, In qua filius hominis ueniet, ἐν ᾗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται.

Bona ſua.) τὰ ὑπάρχοντα, Facultates ſuas, ſiue Subſtantiam ſuam, uti ſuperius admonuimus.

Virtus, δύναμις. Propriam uirtutem.) δύναμιν, id eſt, Facultatem,ſiue Poteſtatem:ut ad uires, non ad probitatem pertineat.

Et lucratus eſt.) καὶ ἐποίησε, id eſt, Et fecit, ſiue Confecit. Et Latinius, Altera duo, quàm Alia duo.

Venit & poſuit.) Vtrunque præſentis eſt temporis, ἔρχεται καὶ συναίρει, id eſt, Venit & ſubducit,ſiue Ponit. Ac paulo poſt. προσενήνοχεν, id eſt, Attulit potius quàm tulit.

Superlucratus ſum.) ἐκέρδησα ἐπ᾽ αὐτοῖς, id eſt, Lucratus ſum ſupra, ſiue ultra ea. quod idem & poſtea ſimili modo repetitur. Certe lucratus ſum habebat codex aureus. Quidam codices pro ἐπ᾽ αὐτοῖς, habebant ἐν αὐτοῖς, id eſt, In illis,Hebraico more, pro eo quod eſt,Per illa.

Euge, εὖ. Euge ſerue.) εὖ δοῦλε, id eſt,Bene,ſeu Recte ſerue. Vox eſt collaudãtis,& applaudentis,ei qui ſit functus officio. Licet idem polleat euge, εὖγε,bene ſane.

Congregans ubi non ſparſiſti.) καὶ συνάγων ὅθεν οὐ διεσκόρπισας, id eſt, Congregans inde,ubi non ſparſiſti.

Meto ubi non ſemino.) θερίζω ὅπου οὐκ ἔσπειρα, id eſt, Meto ubi non ſeminaui. Nec eſt Pecuniam Græce,ſed ἀργύριον, id eſt, Argentum. Quam uocem diuus Hieronymus ad myſterium accommodat,etiamſi Græcis nonnunquam pro pecunia uſurpatur,ſed argentea per ſynecdochen. *Pecunia, ἀργύριον.*

Committere pecuniam meam.) Committere non eſt hic Credere,ſed βαλεῖν, hoc eſt Deponere. Quanquam ſenſum bene reddidit interpres. Ac Mittere comperi ſcriptum in codice aureo.

Et quod uidetur habere.) καὶ ὃ ἔχει, id eſt,Et quod habet. Atque ita legit & Hilarius. unde apparet ex altero Euangeliſta huc tranſcriptum,quod abſurdum uidebatur tollere quicquam ab eo,qui nihil habeat.

Maieſtatis ſuæ.) δόξης, id eſt,Gloriæ. Nam ita frequenter gaudet uertere.

Et ſeparabit eos ab inuicem.) Cum præceſſerit Gentes, tamen mutato genere ſubiecit Eos, quod tamen interpreti non poteſt imputari, cum ſic habeatur in Græco. Verum abinuicẽ Latinius certe reddi poterat, Separabit eos,alios ab alijs,ſiue Alteros ab alteris, cum de duobus loquatur ordinibus,altero piorum, altero impiorum. Porrò συνηγάγετε belle uertit Collegiſtis,pro Hoſpitio excepiſtis hoſpitem & errantem.

Tunc dicet rex & his q à ſiniſtris.) Rex, nec addit apud Græcos,nec in aureo codice.

Sitientem.) ἢ διψῶντα, id eſt, Aut ſitientem: conſentientibus & antiquis Latinorum codicibus.

Fratribus meis minimis.) ἐλαχίστων. Mirum quid interpreti uenerit in mentem, ut eandem uocem paulo poſt uerteret per comparatiuum minoribus,cum de eiſdem loquatur. Et tamen ex hoc loco,puto, ſibi cognomen Minorum ſumpſerunt quidam Franciſcanæ familiæ. *Minores unde.*

Maledicti.) κατηραμένοι, id eſt,Execrati,ſiue deuoti.

EX CAPITE VIGESIMOSEXTO.

PAſcha fiet.) γίνεται καὶ παραδίδοται, id eſt,Fit & traditur. Vtrunque Græcis præſentis eſt temporis.

Caiphas.) Græci ſcribunt καϊάφας, id eſt,Caiaphas,quatuor ſyllabis.

Ne forte tumultus fieret.) ἵνα μὴ θόρυβος γίνηται, id eſt, Ne tumultus fiat.

fiat,ut referatur ad personam Pharisæorum,his uerbis inter se consultantium,Ne quid tentemus in die festo,ne tumultus oriatur in plebe per occasionem diei festi. Nam forte addidit de suo interpres, Vt quid, εἰς τί, id est, Ad quid,siue Quorsum. *Persona alia.*

Alabastrum.) ἀλάβαστρον, delicata pyxis unguentaria uitrea, ita dicta à λαβεῖν prehendere,& particula priuatiua ᾱ, addita per pleonasmũ σ, quod ob leuorem comprehendi non possit. *Sic* & Horatius: Nardi paruus onyx. Et, Preciosi, est βαρυτίμου, quasi dicas,grauis precij,quod olim appenderetur æs,non numeraretur. *Alabastrus unguenti, ut onyx nardi.*

Multo.) Est quidem Græce πολλοῦ, tamen Latinius, opinor,erat Magno.

Quid molesti estis.) τί κόπους παρέχετε, id est, Quid molestias exhibetis,aut Cur negocium facessitis?

Opus bonum.) ἔργον καλόν, quod non simpliciter bonum, sed egregium, ac pulchrum significat. Et,

Meipsum autem non semper habebitis.) Vtrobiq; Græcis est ἔχετε, id est,Habetis, præsentis temporis. Nec est *Semper*, sed quouis tempore, πάντοτε, quod πᾶν, unde compositum est,ad hunc quoq; modum possit accipi. *Pauperes habetis.*

Mittens enim.) βαλοῦσα præteriti temporis est, unde plenius sic extulisset, Nam quod hæc misit unguentum hoc in corpus meum,id fecit in sepulturam mei,ut significet se breui moriturum.

Dicetur quod hæc.) λαληθήσεται καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη, id est, Dicetur & hoc quod hæc fecit. Nam Quod,hoc loco non est coniunctio,sed nomen relatiuum.

In memoriam eius.) εἰς μνημόσυνον αὐτῆς. Eius,fœminini generis est,unde ad ipsam refertur mulierem. Porrò μνημόσυνον non simpliciter significat memoriam, sed pignus aliquod, aut monumentum, quod amicus apud amicum relinquit, quod illum sui commonefaciat. Vnde non inepte uertisset, In monumentum sui. Nonnulli recentiores Memoriale uocant. *Memoria, μνημόσυνον*

Iudas scariot.) ἰσκαριώτης, id est, Iscariotes: de quo iam admonuimus. *Iscariotes.*

Primo autem die.) Die,apud Græcos subauditur,non explicatur: sicut & illic, Prima autem sabbati. hic τῇ δὲ πρώτῃ τῶν ἀζύμων, id est, ut uerbum uerbo reddam, Primo infermentatorum. ut subaudias totidem substantiua,quot sunt articuli, Primo die panum infermentatorum. *Azymi infermentati.*

Ad quendam.) πρὸς τὸν δεῖνα, id est, Ad illum. Sic autem loquuntur Græci,cum significant certum hominem,quem tamen nõ nominent. Vnde apparet Christum ædidisse nomen, cæterum Euangelistam obticuisse.

Qui intingit mecum.) ὁ ἐμβάψας, id est, Qui intinxit. Etenim si,illo intingente manum,dixisset, Qui intingit mecum,hic me prodet, indubitatum ac manifestum fuisset signum. Nunc autem uoluit etiam iterum locum dare pœnitentiæ Iudæ. Et tamen propius argumentum dixit, indicans illum non solum adesse in conuiuio, uerumetiam in eadem patina,in idem ius immergere manum,quod est intimæ familiaritatis. Quemadmodum annotauit & Origenes homilia trigesimaquinta, sic enarrans hunc locum, ut hoc sermone Christi, magis sit exaggerata insignis Iudæ malicia, quem ne mensæ quidem communis familiaritas, quæ solet ethnicis quoque haberi sacra, à destinato facinore retraheret. *Qui intinxit, pro qui intingit.*

In paropside.) ἐν τρυβλίῳ, id est, In catino,siue patina. Mirum quur libuerit Græcam uocem altera Græca reddere.

Per quem filius hominis tradetur.) παραδίδοται, id est, Traditur, præsentis temporis uerbum. Iam enim hoc agebatur,nimirum præstituta pecunia. Et mox,

Qui tradidit illum.) ὁ παραδιδοὺς αὐτόν, id est, Qui tradebat,siue Traditor illius.

Cœnantibus autem.) ἐσθιόντων, id est, Edentibus,siue Vescentibus.

Accipite & comedite.) λάβετε, φάγετε, Sumite, edite, citra copulam. Et hic Chrysostomus enarrans,repetit illa ex Paulo, Quod pro uobis frangetur. *Accipite, edite.*

Et accipiens calicem.) καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς, Et sum-

pto poculo,& gratijs actis,dedit illis.

Hic est enim sanguis.) Enim non est in nōnullis Græcis codicibus,ut nec paulo ante in consecratione corporis.

Noui testamenti.) Articulus additus significantiorem Græcis reddit orationem, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, id est, Qui est noui testamenti. Significat autem hic testamentum,quod condunt morituri.

Effunditur, frangitur. Qui pro multis effundetᷓ.) τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον, id est, Qui pro multis effunditur. Quanquam reperio hoc nōnunquā pro futuro poni sicut ἐρχόμενος: nisi quod Paulus utrunq; præsentis temporis participio extulit, τὸ κλώμενον & τὸ ἐκχυνόμενον, id est,Quod frangitur quod effunditur,queadmodum suo annotabimus loco. Effunditur legit & interpres Origenis homilia trigesimaquinta.

Hymno dicto. Et hymno dicto.) καὶ ὑμνήσαντες, id est,Cum dixissent,siue cecinissent laudes, ut intelligas apostolos dixisse hymnos non tantum Christum.

Olıueti.) Rursum ἐλαιῶν, idest,Oliuarum,quod iam toties fuit obuium.

Percutiam pastorem.) Vaticiniū est apud Zachariam prophetam capite decimo tertio. Conuenit autem æditio Septuaginta cum Hebraica ueritate, nisi quod pro eo quod Hieronymus uertit,Super uirum adhærentem mihi,Septuaginta uerterint, ἐπὶ ἄνδρα πολίτην αὐτοῦ, id est, Super uirum ciuem eius. Id Hieronymus accidisse putat ambiguitate unius elementi ו, quod non discrepat à י nisi sola magnitudine:& si י legatur,Meum significat,si ,ו, Eius. Septuaginta uerterunt hoc modo, πάταξον τὸν ποιμένα καὶ διασκορπισθήτωσαν τὰ πρόβατα. Ex πάταξον Euangelista fecit πατάξω,& ex διασκορπισθήτωσαν,fecit διασκορπισθήσονται. Præterea quod illic dictum est sub persona prophetæ rogantis,ut deus percutiat pastorē, Euangelista accōmodauit ad personā ipsius dei.Id ēm prodidit Hieronymus libro de optimo genere interpretandi ad Pammachiū:atq; eadem ferè repetit, enarrans hunc prophetæ locum. Atqui hac sanè in re, aut ego prorsus hallucinor,aut lapsus est Hieronymus:quē ut fateor uirū fuisse summa doctrina,pari eloquentia,incomparabili sanctimonia,ita hominem fuisse non possum diffiteri. Etenim si quis attentius expendat eum prophetæ locū,is comperiet, nihil esse necesse,imò non nisi dure,hæc ad prophetæ personam accōmodari. Quod quo magis perspicuum fiat,ipsa uerba subscribam. Framea suscitare super pastorem meum,& super uirum cohærentem mihi, dicit dominus exercituum. Hæc certe palàm est dici sub persona dei,cum addiderit, Dicit dominus exercituum.Ac mox sequitur:Percute pastorem,& dispergentur oues. Hæc quoq; sunt dei uerba alloquentis gladium suum. Quod si quis uelit aliò torquere,certe quod sequitur non sinet: Et conuertam manum meam ad paruulos. Atque adeo reclamat euidentius,quod continenter adiungitur:Et erunt in omni terra dicit dominus. Hunc quoque locum magnis tragœdijs calumniatus est quidam,qui si tam esset ad docendum quæ recta sunt instructus,quàm uidetur animatus ad calumniandum aliena,dignus esset qui inter celebres scriptores annumeraretur. Cum nemo plus tribuat Hieronymo,cum illud in me criminati sint quidam,libris etiam æditis,quod Hieronymum Augustino alioqui summo prætulerim:hic me clamitat mihi Hieronymum unū ex omnibus delegisse, quicum monomachiam susciperem,& canit frigidum Hieronymi encomium, quasi nō ante sit à me maiore spiritu laudatus. Quanquam hoc ipsum laudis quod hic tribuit Hieronymo, mutuatus uidetur ex meis scriptis. Et hos tumultus cit homo turbulentus,quod in re minime periculosa dissenserim ab Hieronymo, cum summa tamen honoris præfatione, præsertim cum ipse Hieronymus sibi parum constet. Ego sacrilegus,qui Hieronymum dixerim hominem esse. Quid autem dici potest clementius? Et actum erat de honore Hieronymi,ni lapis iste uiri patrocinium tanto spiritu suscepisset. Sed ut omissis cauillis,rem lectori paucis aperiamus. In libello de optimo genere interpretandi, cum hoc ageret ex professo Hieronymus, ut ostenderet quædam apud Hebræos discrepare ab interpretatione Septuaginta,aut apostolorum citationibus, adduxit & hunc Zachariæ locum,sic distinguens personas, ut argumento quod instituebat,tunc congruebat. Cæ-

terum

terum in commentariis quibus locum hunc Euangelistæ enarrat, sic temperat sententiam, ut quod in libello de optimo genere interpretandi scripserat, propemodum recantare uideatur: Hoc, inquit, aliis uerbis in Zacharia propheta scriptum est, & ni fallor, ex persona prophetæ ad deum dicitur, Percute pastorem. Porrò quod hunc sensum confirmat consensu psalmi sexagesimi: Quoniam quem tu percussisti, persequuti sunt. Vt demus hoc sensisse psalmographũ, quod interpretatur Hieronymus, haud cogit tamen, ut persona loquentis mutetur. Cum enim constet priorem partem uaticinii, Framea suscitare super pastorem meum, pertinere ad deum patrem, si quod mox sequitur, ad eundem referatur, Percute pastorem &c. tamen idem existit sensus, Christum à patre fuisse percussum, qui suo gladio mandauit, ut percuteret. Percutit enim, qui percutiendum tradit. Cæterum Hieronymus enarrans ipsum prophetam, magis etiam à seipso dissentit, & accommodat totam orationem patri. Quod quo magis perspicuum sit, ipsius uerba subscribam: Nec putandum est de altero loco assumptum testimonium, quia in euangelio deus à se pastorem dicit esse percussum. Et in præsenti loco gladio atque mucroni legimus imperatum, Percute pastorem, & dispergentur oues. Hactenus Hieronymus. Vides palàm patris imperantis mucroni suo uocem esse, Percute pastorem, non autem uerba prophetæ obsecrantis. Vides nullam esse mentionem eius rei, quam posuerat in libello de optimo genere interpretandi, cum hic maxime tempestiuum fuerit hoc inculcare. Quid igitur dissonat in Matthæo? Verba dissonant, res eadem est. Quisquis enim loquitur, gladio suo, Percute, significat se mox uelle percutere, & ideo Matthæus uerbis omissis sensum expressit, Percutiam pastorem. Quin & pronomen omisit Matthæus, quum in propheta sit, Super pastorem meum. Quod ipsum etiam inuitat, ut sermonem patri potius accommodemus. Suum enim uocat unicum illum se dignum, cum aliis alii sint pastores, quorum nonnulli tales sunt, ut illis percussis, melius habeat grex. Sed exultat calumniator, docens nos personas in literis diuinis aliquando mutari subito. Nihil erat necesse, ut hoc ab isto disceremus, quod toties in libris nostris testati sumus. Sed hic nihil cogebat mutare personam. Et apparet Hieronymum suæ sententiæ pœnituisse. Atque hic est doctor iste egregius, qui omnibus rebus instructus, accessit ad tractandas sacras literas, quas ego heri aut nudiustertius cœpi attingere. Cum ante annos uiginti scripserim Enchiridion: & in hoc opere tumultuario quod inficiari non possum, plura citem ex diuersis autoribus, quàm operis ratio postulet. Ipse tantum in his quæ à nobis citantur obambulet, uenans quod arrodat. Ac ne hoc quidem, quanquam non tumultuanter, sed per ocium agat, illi feliciter succedit. Sed ut missum faciam, hunc lapidem, arbitror Hieronymũ hac in parte æquiorẽ esse suo Antimacho, quàm tali *Symmacho*.

Gallus cantet.) φωνῆσαι, id est, Sonet. Et Græcus quidẽ sermo per se anceps est, nisi hypostigme iungat Ter aduerbium uerbo Abnegabis: etiamsi apud alios non est eadem ambiguitas.

Tunc uenit Iesus.) Venit præsentis est temporis, ἔρχεται.

In uillam quæ dicitur Gethsemani.) χωρίον, id est, In locum: quando ita mauult Valla. Nam ad sensum haud magni refert. Porrò Gethsemani, Hebræis sonat, uallis pinguedinum. Nam גיא uallem, שמן pinguedinem significat. Ea est ad radices montis Oliueti, ut testatur Hieronymus in locis Hebraicis. *Gethsemani uallis pinguedinum autore Hieronymo.*

Contristari & mœstus esse.) λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν, id est, Dolere & grauiter angi. Nam ἀδημονεῖν, impotentem animi molestiam significat: quo uerbo usus est & Paulus, ut suo demonstrabimus loco.

Tristis est anima mea.) Triste magis dicitur, quod tristiciam adfert, seu molestiam. Latinius erat, In dolore est, siue Mœret, aut Mœsta est anima mea.

Sustinete hic.) μείνατε ὧδε, id est, Manete hic. Et aliquanto inferius,

Iterũ secundo abiit.) Latinius erat, Et rursus iterũ abiit, πάλιν ἐκ δευτέρου ἀπελθών.

Venit & inuenit.) Vtrunque præsentis temporis, ἔρχεται καὶ εὑρίσκει.

Sic non potuiſti.) οὕτως οὐκ ἰσχύσατε, id eſt, Adeo non potuiſtis, ſiue Siccine non potuiſtis: ſuffragante & aureo codice.

Tranſire niſi bibam illum.) παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ ἵνα μὴ αὐτὸ πίω, id eſt, Tranſire à me, ut non bibam, ſiue Quo minus bibam illum. Atq; ita ſanè legit Chryſoſtomus homilia trigeſima quinta.

Et uenit iterum.) καὶ ἐλθὼν εὗρεν αὐτοὺς πάλιν καθεύδοντας, id eſt, Et cum ueniſſet, reperit eos denuo dormientes.

Tunc uenit ad diſcipulos.) Hic Venit & Dicit utrunque præſentis eſt temporis ἔρχεται καὶ λέγει.

Notat⁹ Valla

Dormite iam & requieſcite.) Dubium erat, an legendum eſſet, Dormite & requieſcite, an Dormitis & requieſcitis, niſi addidiſſet λοιπόν, id eſt, Poſthac, ſiue De cætero, pro quo interpres poſuit Iam: Nec id ſanè male. Argutaẽ hoc loco Laurentius Valla, neſcio quid, non conuenire, ut qui paulo ante obiurgauerit ſuos quod dormierant, nunc dormire iuſſerit: præſertim cum mox ſubijciat, Surgite eamus hinc. Quanquam Origenes, Chryſoſtomus, & Hieronymus in hunc ſenſum interpretantur, ut Chriſtus iuſſerit eos dormire. Et allegorijs rem explicant. Verum ſaluo aliorum iudicio, poteſt ſermo Chriſti habere nonnullam ironiam, Hactenus non potui à uobis impetrare, ut pauliſper mecum uigilaretis, nunc ipſa res excitabit uos, cum uideritis meum ſupplicium, & ueſtrum periculum. Atq; ita probe quadrant ea quæ conſequuntur, Surgite, ecce appropinquat. Atque hæc mea ſententia minus mihi diſplicere cœpit, poſteaquàm comperiſſem Theophylactum in Marcum multis uerbis eam inculcare.

Ironia in ſermone Chriſti.

Ecce appropinquat.) ἰδοὺ ἤγγικεν, id eſt, Ecce appropinquauit, præteriti temporis, ſiue Adeſt, aut In propinquo eſt.

Et filius hominis tradetur.) Traditur eſt Græce, præſentis temporis, παραδίδοται.

Appropinquauit pro imminet.

Ecce appropinquabit qui me tradet.) ἤγγικεν ὁ παραδιδούς με, id eſt, Appropinquauit qui me tradit.

Cum gladijs & fuſtibus.) καὶ ξύλων, id eſt, Et lignis. Atque ita uertit alibi.

Miſſi a principibus.) Miſſi, addidit interpres explicandi cauſa, quanquam non habita generis ratione, cum præceſſerit turba: ut dicendum potius fuerit Miſſa.

Ad quid ueniſti.) ἐφ' ᾧ πάρει, id eſt, Ad quid ades, ſiue aduenis. Nec ita poteſt accipi, ut intelligamus Quò malorum ueniſti, ſed Cuius rei gratia ueniſti: quandoquidem articulus eſt dandi caſu ᾧ. Etiamſi in nonnullis exemplaribus ſcriptum reperio ἐφ' ὅ. Quanquam omnino noue, articulus poſtpoſitiuus uſurpatus eſt, uice τίνι aut τί.

Amputauit.) ἀφεῖλεν, id eſt, Abſtulit.

Gladio perire qui gladio percuſſerit, quomodo accipiendum.

Gladio peribunt.) In gladio eſt Græce, tametſi præpoſitionem recte omiſit interpres. Nec eſt Peribunt in nonnullis exemplaribus, ſed morientur, ἀποθανοῦνται. Atque ita legit Auguſtinus ſecundo commentario, quo explicat ſermonem Chriſti habitum in monte. Locus hic nonnihil diſtorſit diuum Auguſtinum, quod palàm refelli poſſit hic ſermo, gladio perituros, quicunque gladium ſumpſerint, cum conſtet latrones etiam aliquot non perire gladio. Proinde interpretatur gladio peccati iugulari animam eius qui gladio percuſſerit. Quod ſi uerum eſt, quid opus erat uerbum futuri temporis Morietur. Iam enim mortua eſt anima percuſſoris etiam priuſquam gladium uibret in proximum. Itaque mea quidem ſententia ſimplicius erit, ut dicamus Chriſtum in genere ſenſiſſe, nõ eſſe apoſtolicum uti huiuſmodi defenſione, ut ferrum ferro repellamus, & iniuriam iniuria retaliemus. Nec enim ad eum modum uitari malum, ſed fieri ut mutuis iniuriarum uicibus ſine fine propagetur malum. Alioqui ſi ad uiuum exigamus hunc ſermonem, imò ſi ad uerba, quid faciemus iudici & magiſtratui gladium portanti? quid imperatori, qui ſolenni etiam ritu gladium accipit à Chriſti uicario? Sunt huiuſmodi permulta Chriſti dicta, in quibus ſententiæ ſummam ſpectare conuenit.

Modo, p nũc.

Et exhibebit mihi modo.) Modo, in locum non ſuum tranſlatum eſt, cum debuerit

adiungi

adiungi uerbo rogare. ὅτι οὐ δύναμαι ἄρτι παρακαλέσαι, id est, Quod non possim nunc rogare. Suffragatur & codex aureus.

Legiones.) Hic quoque Græcus usurpauit uocem Latinam, λεγεῶνας.

Quia sic oportet fieri.) Si, quod, accipitur εἰδικῶς. Supplendum est aliquid ad sensum, Scripturæ, quæ dicunt, quod ita oportet fieri.

Vt adimplerentur.) πληρωθῶσιν, Vt impleantur, ut ad Christi loquentis personam referatur. Quanquam potest & ad apostoli personam scribentis referri.

Vsque in atrium.) ἕως τῆς αὐλῆς, id est, Vsque atrium, siue usque ad atrium.

Vt eum morti traderent.) ὡς, siue ὅπως θανατώσωσιν, id est, Vt occiderent: aut si placet periphrasis, Morte afficerent: etiamsi Vergilius dixit, Dede neci.

Et non inuenerunt.) In Græcis codicibus bis ponitur, Et non inuenerunt, siue Inueniebant, καὶ οὐχ εὗρον. καὶ πολλῶν ψευδομαρτύρων προσελθόντων οὐχ εὗρον, id est, Et non inuenerunt. Et cum accessissent multi falsi testes, non inuenerunt. Ad eum modum legit interpres Origenis homilia trigesimaquinta.

Nouissime.) ὕστερον, id est, Deinde, siue Posterius: quod iam sæpius ita uertit. Fortasse comparatiuum positum est pro superlatiuo.

Et post triduum reædificare illud.) καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομῆσαι αὐτὸν, id est, Per treis dies, siue triduo ædificare illud. Sic enim mox exprobrãt: Qui destruis templum dei, & in triduo ædificas, non reædificas. *Aedifico, non reædifico.*

Ad ea quæ isti aduersus te testificantur.) τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσι, id est, Quid, siue Cur isti contra te dicunt testimonium?

Adiuro te.) ἐξορκίζω, Exorcizo. Idem uerbum quo utimur in consecratione aquæ sacræ, & eijciendis immundis spiritibus. Sed ubi est interim, quod tam magnifice præcipit Calepinus quidam, clamans ἐξορκίζειν uerbum esse barbarum, & solœcismos nostros rideri à spiritibus immundis, quoties legimus, exorcizo te, cum dicendum sit, exorgizo te: idq́ probat admodum dialectice: Suida, inquit, scribit ἐξοργίζειν esse εἰς τὴν ὀργὴν ἐμβαλεῖν. Quod perinde est ac si quis dicat, Cepe herbam significat, Igitur Sæpe uidi, non Latine dicitur. Et tamen sunt qui mihi indignantur, quod ab hoc ausim dissentire. *Calepinus taxatus.*

Si tu es Christus filius dei uiui.) Viui, nec est in Græcis, nec in aureo codice.

Dixit illi Iesus.) Dicit est & in Græcis, & in antiquis Latinis.

Blasphemauit.) ὅτι ἐβλασφήμησεν, id est, Quod blasphemauit. Quãquam quod coniunctio, ut superuacanea recte omissa est. Nam ut Græcis habet uim affirmandi, ita Latinis uitiaret sermonis puritatem. Porrò blasphemandi uerbum scio Latinum non esse, sed blasphemiam tamen reliqui, quod nobis atrocius quiddam sonat quàm conuicium, nempe conuicium in deum.

Quid adhuc.) τί ἔτι, id est, Quid præterea: aut, Quid insuper.

Audistis blasphemiam.) Græci addunt αὐτοῦ, id est, Eius, siue Ipsius.

Palmas in faciem dederunt.) Græcis unica dictio est ἐῤῥάπισαν, id est, Alapas impegerunt. Non reprehendo tamen, quod periphrasis exprimat indignitatem rei.

Vna ancilla.) παιδίσκη. Potest accipi, ut sonet puellam. Est enim diminutiuum à παῖς.

Exeunte autem illo.) Græce accusatiuus est, ἐξελθόντα δὲ αὐτὸν, id est, Egressum autem eum. Nec est Ianuam, sed In uestibulum, εἰς πυλῶνα, siue In uestibulo, aut Ianua.

Alia ancilla.) Ancilla addidit interpres. εἶδεν αὐτὸν ἄλλη, Vidit illum altera.

Detestari.) ἀναθεματίζειν, id est, Deuouere, aut Execrari, siue ut in quibusdã legitur, καταναθεματίζειν: quod grauius est quàm ἀναθεματίζειν. *Καταναθεματίζειν.*

Quia non nouisset.) ὅτι οὐκ οἶδα, id est, Quia non noui. Quanq̃ coniunctio ὅτι, nõ respondeat Latino: & recte mutauit interpres figuram Hebraicã. Quod tamen aliâs nescio qua superstitione non audet: uelut ibi, Et confessus est, quia non sum ego Christus.

Gallus cantauit.) ἐφώνησε, id est, Clamauit, siue Sonuit. Quanquam recte gallicinium, siue galli cantus dicitur.

Quod Iesus dixerat.) Græci addunt αὐτῷ, id est, Sibi. Et Qui legendũ est, nõ quod. τοῦ εἰρηκότος, id est, Qui dixerat. Id palàm fit ex interpretatiõe Origenis: cuius interpres *Qui dixerat.*

pro

pro, Quod dixit, uertit, Dicentis: ſenſus enim eſt, qui dixerat ita futurum. Quandoquidem huiuſmodi participium ſeruit utriq; tempori, præterito perfecto, & præterito plusq; perfecto. Idem interpres pro eo quod Græcis eſt ἐν ἑαυτῷ, uertit, Ad ſe. Ne quis hoc omnino contemnat, per nos annotatum.

EX CAPITE VIGESIMOSEPTIMO.

PRincipibus ſacerdotum, & ſenioribus populi.) Hoc loco non additur Populi, nec apud Græcos, nec in aureo codice, ſed ſubauditur è loco qui proxime præceſſit.

Sanguinem iuſtum.) ἀθῶον, id eſt, Inſontem, ſiue Innocentem. Ita mox uertit, Innocens ego ſum à ſanguine iuſto &c.

Tu uideris.) σὺ ὄψει, id eſt, Tu uidebis, ſiue Videris, prima acuta, ut ſit futurum uerbi ſubiunctiui à uidero. Nec uideo qui conſtet ratio ſermonis, niſi aut dicamus indicandi modum uſurpatum pro modo imperandi, aut imaginemur ab ὄψομαι futurum, præſens ὀψέω: unde ſit imperatiuum ὄψει, ſicut à ποιέω ποίει.

Laqueo ſe ſuſpendit.) ἀπήγξατο. Vnum uerbum tribus eſt circumloquutus, & recte. Tantum enim ualet ea dictio, ac ſi dicas, laqueo ſe præfocauit. De corbona dictum eſt aliâs, quod aliter uocant gazophylacium.

Prophetæ citatum teſtimonium expenſum.

Ager ille Acheldemach.) Græci codices non habent uocem Hebraicam, ſed tantum Dictus eſt ager ille, ager ſanguinis. Annotauit hunc quoque locum diuus Hieronymus in libro cui titulus, de optimo genere interpretandi, negans quod hic citat ex Hieremia Matthæus, prorſus extare apud Hieremiam. Verum apud Zachariam prophetam, ſed ita ut quæ retulit Euangeliſta, parum reſpondeant ad Hebraicam ueritatem, ac multo minus ad uulgatam æditionem Septuaginta. Etenim ut idem ſit ſenſus, tamen inuerſa eſſe uerba, imò penè diuerſa. Ob calumnioſos, ipſius Hieronymi uerba ſubſcribam. Rurſus in Matthæo, redditis à Iuda proditore triginta argenteis, & empto ex eis agro figuli, ſcribitur: Tunc impletum eſt, quod ſcriptum eſt per Hieremiam prophetam dicentem: Et acceperunt &c. Hoc in Hieremia penitus non inuenitur, ſed in Zacharia alijs multo uerbis, ac toto ordine diſcrepante. Vulgata quippe æditio ita ſe habet: Et dicam ad eos, Si bonum eſt coram uobis, date mercedem mihi, aut renuite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Dixitq; dominus ad me: Pone illos in conflatorium, & conſidera

Hieronymus.

ſi probatum ſit, ſicut probatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & miſi eos in domo domini in cōflatorium. Quantum diſtet ab Euangeliſtæ teſtimonio Septuaginta translatio, perſpicuum eſt. Sed & in Hebræo, cum ſenſus ſit idem, uerba præpoſtera ſunt, & penè diuerſa. Et dixi, inquit, ad eos: Si bonum eſt in oculis ueſtris, adferte mercedem meam, & ſi non, quieſcite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit dominus ad me, proijce illud ad ſtatuarium, decorum precium, quo appreciatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci eos in domo domini ad ſtatuarium. Accuſent Apoſtolum falſitatis, quod nec cum Hebraico, nec cum Septuaginta congruat tranſlatoribus, & quod his maius erret in nomine, pro Zacharia quippe Hieremiam poſuit. Sed abſit hoc de pediſequo Chriſti dicere, cui curæ fuit non uerba aut ſyllabas aucupari, ſed ſententias dogmatum ponere. Hactenus Hieronymi uerba retulimus. Is excuſari facile poteſt, quod hic aliud agens non explicuerit nodum propoſitæ quæſtionis. Magis mirum,

Error in nomine autoris.

cur nec ipſum prophetæ locum ediſſerens, nec Matthæum enarrans diluat: quod fatetur etiam maius eſſe, quàm uerbis & ordine diſcrepare, pro Zacharia poſitū Hieremiam: Præſertim cum idem in huius Euangeliſtæ capite decimotertio. Vbi itidem ex Eſaia citatur, quod eſt Aſaph, dicat ſcriptoris accidiſſe uitio. Origenes ingenue faſſus, quæ hic citantur ex Hieremia, nuſquam apud Hieremiam legi, ne apud Hebræos quidem, duplicem aperit rationem expediendæ quæſtionis. Aut enim culpa ſcribarum commutatum nomen, præſertim cum inter uoces nonnulla ſit affinitas: Aut teſtimonium aſſum-

Apocrypha Hieremiæ.

ptū ex libro, qui inſcribitur apocrypha, hoc eſt, occulta Hieremiæ, quæ Hieronymus fatetur à ſe

tur à se lecta. Quanquam non probat, ut ad apocryphorum autoritatem locus hic referatur. Nec mihi sanè probatur, præsertim cum adducatur, non monendi, arguendi, aut hortandi causa: quas ad res nonnunquam & ethnicorum testimonijs abutimur, sed ut serium oraculum, quo passionis mysterium sit explicatum. Origenes minus iniquus apocryphis quàm Hieronymus, existimat hoc à libris apocryphis peti posse: sicut illud quod adducit Paulus in epistola ad Corinthios priore, Quod oculus nō uidit &c. ex Heliæ apocryphis desumptum arbitratur. Item in epistola ad Timotheum secūda, capite tertio, de Iamnes & Mambres, qui restiterunt Moysi, cum horum in Exodo nulla fiat mentio, desumpta uideri ex apocrypho libro, cui titulus, Iamnes & Mambres. Nec defuisse, qui ob hanc causam contenderint, hanc ad Timotheum epistolam, Pauli non esse, sed frustra: cum eodem nomine nemo taxauerit priorem ad Corinthios. Chrysostomus autem enarrans epistolam ad Timotheum, indicat alias duas uias explicandæ quæstionis de nomine: Quarum altera est, quod Iudæi quædam habuerint, quæ citra librorum monumenta, per manus tradebant uiua uoce, ea uocabant ἄγραφα, siue traditiones. Fieri autem posse, ut huiusmodi loca ab illis hausta sint. Altera est, quod ait fieri potuisse, ut licet hæc scripta non fuerint, nec ab alijs audierit, tamen afflatu sancti spiritus didicerit Apostolus. Mihi uero proximum uidetur, apud Græcos errore scriptorum mutatum nomen, atque inde deceptum interpretem Latinū, nobis tradidisse quod legerat. Equidē arbitror nihil esse huiusmodi in Euangelistis. Glossa quam uocant ordinariam, haud scio unde hauserit, quod indicat in quibusdam codicibus non haberi nomen Hieremiæ, sed tantum, per prophetā. Addit aliam elabendi uiam: Quoniam eodem spiritu afflati scripsere prophetæ, nō absurde uni cuipiam tribuebatur quod ab alio dicitur: nec obliuionem fuisse, quod Matthæo pro nomine Zacharia, occurrerit nomen Hieremiæ, sed moderationem diuini spiritus. Aperit & aliam rimam, quod nonnihil huius prophetiæ sit apud Hieremiā capite trigesimosecundo, uidelicet de agro empto. Cæterum hæc uerba, Quæ appreciauerūt, nec apud Hieremiam esse, nec apud Zachariam, sed addita sub persona Euangelistæ. Hæc in medium profero, iudicium lectori relinquens. Cæterum etiam si fuisset in nomine duntaxat memoriæ lapsus, non opinor quenquam adeo morosum esse oportere, ut ob eam causam totius scripturæ sacræ labasceret autoritas. Addam de meo quintam extricandæ quæstionis rationem. Si dixerimus Zachariam fuisse binominem, sicuti paulo ante dictum est de Zacharia filio Barachiæ, qui idem sit dictus Ioiadas. Cæterum locus est apud Zachariam capite undecimo, si quis uelit excutere. Nam res perplexior est, quàm ut hic paucis explicari possit, & propè πάρεργον est. Refert Hieronymus Hieremiam apocryphum sibi exhibitum à quodam Iudæo factionis Nazarenæ, in quo hæc ad uerbum, ut ab Euangelista citantur, haberentur. Verum ut dixi, non probat ut Apostolus ex apocryphis adduxerit testimonium: præsertim cum hic mos sit euangelistis & apostolis, ut neglectis uerbis, sensum utcunque reddant in citandis testimonijs. Porrò Syris חֲקַל est ager, דְּמָא sanguis. Hieronymus testatur & sua ætate locum extitisse Hierosolymis ad latus Australe montis Sion, ubi tum quoque pauperum ac tenuium cadauera, partim terra obruebantur, partim sub dio putrescebant.

Apocrypha Heliæ.

Ἄγραφα Iudæorum.

Memoriæ lapsus an fuerit in Euāgelistis.

Aceldema qd Syriace.

Quod appreciauerunt.) ὃν ἐτιμήσαντο, id est, Quem appreciauerunt, hoc est, quem precio æstimauerunt.

Tu es rex.) ὁ βασιλεὺς, id est, Ille rex: ut de eo rege intelligas, qui tum à Iudæis expectabatur.

Ad ullum uerbum.) πρὸς οὐδὲ ἓν ῥῆμα. Sermo Græcus anceps est. Siquidem hic potest esse sensus, Et nō respondit ei uerbum ad quicquam, siue Non respondit ei ad ullum uerbum.

Per diem autē solennem.) κατὰ δὲ ἑορτὴν, id est, In festo uero. Nec opus erat periphrasi.

Populo dimittere.) τῷ ὄχλῳ, id est, Turbæ, siue multitudini.

Habebat autem tunc unum uinctum.) Vnum, non est in Græcis, nec in antiquis Latinorum codicibus. Nec Vinctum apud Græcos participium est, sed nomen, δέσμιον.

Pro tribunali.) ἐπὶ βήματος, id est, In tribunali. Quanquam Latine uertit interpres, & eleganter magis quàm suo more: ut hic quoque admonendus sit lector, ne fallatur.

Nihil tibi & iusto.) Latinius certe fuerat, Ne qd rei tibi sit cū iusto illo. Vt Christi in-

nocentia

Iesu innocētia omniū testimonio comprobata.

nocentia undiq; meruit testimonium, Iudæ, Pilati, huius uxoris, Annæ, testium, Magorum, Chananæorum, Samaritanorum, centurionum. Sed hoc uni illi cōtigit, quo certius foret, totum hoc quod ille passus est, nobis impensum esse.

Per uisum.) κατ᾽ ὄναρ, id est, In somnis. Sic enim uertit in initio huius euangelij: & recte. De quibus pluribus uerbis differit Valla, qui ὅραμα, id est, Visum, putat esse uigilantium: cum ὄναρ somnium sit, & quod in somnis apparet, ἐνύπνιον Græcis dicatur.

Persuaserant populis.) Et hic rursus est Turbis, non Populis, ὄχλους.

Facere illum, Græce.

Quid igitur faciam de Iesu.) De, præpositio nō est in Græcis, τί οὖν ποιήσω ἰησοῦν τὸν λεγόμενον χριστόν; Cæterum Græci abutuntur in his uerbis accusandi casu pro datiuo, ubi significant bene aut male fieri cuipiam. Vnde uertendum erat, Iesu Nazareno.

Dicunt omnes.) λέγουσιν αὐτῷ, id est, Dicunt ei. Quanq; hic Græca uariant exēplaria.

Ait illis.) Illis, non est in Græcis, ὁ δὲ ἡγεμὼν ἔφη, Præses autem ait.

Lauit.) ἀπενίψατο, id est, Abluit. Et,

Sumpta aqua.) λαβὼν, id est, Cum accepisset, siue sumpsisset.

Innocens.) Idem est uerbum, quod paulo superius uerterat Iustum, ἀθῷος, id est, Insons & innoxius.

Vos uideritis

Vos uideritis.) ὑμεῖς ὄψεσθε, id est, Vos uidebitis. Sicut & antea, Tu uideris, ut sit actiuum uerbum futuri temporis.

Flagellatum.) φραγελλώσας. Et hic Romana uoce Græce scribēs est usus cōmutata una litera: quod damnatos ante ultimū supplicium uirgis cædere ex more esset Romano.

Tradidit eis.

Tradidit eis.) Eis, non est in Græcis emendatioribus, & officit nonnihil sensui. Neque enim Iudæis tradidit Iesum, sed suis militibus, supplicij ministris. Etiamsi haud scio quo casu in nostra prima æditione fuit additum. Atque ita legisse Hieronymum, ut nos indicauimus, testatur illius in hunc locum interpretatio.

Suscipientes.) παραλαβόντες, id est, Accipientes, uel potius Acceptum: ut sæpe aliâs mutat genus uerbi, quo respondeat tempus.

Cohors & σπεῖρα qua digni tales.

Cohortem.) τὴν σπεῖραν, quod & funem significat Græcis. Nam cohors rusticana militum manus est.

Coccinea.) κοκκίνην, Coccinam magis. Nam coccus granū. Et grana uulgo uocantur, quibus tinguntur rubra quædam, quod lucem addant colori. Porrò chlamys pallium est militare: ut & color & forma uestis militaris sit: eoq; magis ad ludibrium faciēs, cum pius impiorum uestem gestaret.

Expuentes in eum.) καὶ ἐμπτύσαντες εἰς αὐτὸν, id est, Cum inspuissent in eum.

Plectentes coronam.) πλέξαντες, id est, Plexam siue Concinnatā, ut cōueniat tempus.

Deposuerunt sup caput.) ἐπέθηκαν, id est, Imposuerūt. In nōnullis habebat̄ posuerunt.

Et postquam illuserunt.) καὶ ὅτε ἐνέπαιξαν, id est, Cum illusissent.

Vt crucifigerent.) εἰς τὸ σταυρῶσαι, id est, Ad crucifigendum. Et paulo ante,

Vestimentis eius.) Magis quadrasset, Vestimentis suis.

Angariare, Persicum uerbum uidetur.

Hunc angariauerunt.) Mirum cur hic delectarit peregrina uox, cum dicere potuerit, Adegerunt, siue Compulerunt. Siquidē Suidas indicat uocem esse Persicam, quod apud illos regij nuncij ἄγγαροι dicerentur. Vnde & qui literas inuicem tradunt perferendas, angari dicuntur, quos eosdem ἀστάνδας appellabant. Deniq; translata uox est ad quosuis, qui seruorum aut iumentorum ritu baiularent onera. Fortassis ea uox iam militibus erat usurpata, quemadmodum habebant sua castrensia.

Golgotha, & Golgoltha.

Qui dicitur Golgotha.) Hieronymus in libro quo explicat uoces Hebraicas apud Matthæum, admonet Golgotha Syrum esse uerbum, non Hebræum, sonaréque locum calui siue caluariæ. Sunt qui malint Chaldaicum esse, & Golgoltha pronunciandum, addito altero Lambda. Equidem non arbitror operæprecium de barbarica uocula, uehementius contendere, & magis libet Latinorum & Græcorum in hoc consensum sequi. Cuiuscunq; linguæ est, ita dictus est locus in Aelia ad Septentrionalem partē montis Sion, quod in eo iacerent capita hominum damnatorum. Nam quod nonnulli dicunt illic sepultum Adam, unde loco inditum sit uocabulum, eam fabulam reijcit Hieronymus, cū Adam sepultus legatur in Arba iuxta Hebron.

Dederunt

Dedernnt ei uinum.) Quidam Græci codices non habebant uinum, ſed Acetum cum felle mixtum. Quanquàm Hilarius uinum legit, Chryſoſtomus acetum. Tametſi nō multum intereſt inter acetum, & acidum uinum. Certe paulo poſt mentio fit aceti non uini.

Vinum myrrhatum. Acetum.

Impleuit ſpongiam aceto.) Origenes illud annotauit, quod Matthæus dixerat acetum felle mixtum, Marcus uinum myrrhatum, Ioannes acetum cū felle. ex quo palàm eſt Origenem quoq; acetum legiſſe, non uinum. Et magis congruit cum propheta qui dicit, Dederunt in eſcam meam fel, & in ſiti mea potauerunt me aceto. Illud admonendus lector, non uideri eundem potum hic datum Chriſto, qui datur in cruce pendenti.

Vt impleretur quod) Hoc prophetæ teſtimonium non citatur in pleriſq; Græcorū codicibus. Et Hieronymus enarrans hunc locum nullam omnino de eo facit mentionem. Lyranus addit, haud ſcio ubinam lectum, Hieronymum admonere hoc teſtimonium à Matthæo non fuiſſe poſitum, ſed duntaxat ab Ioanne, nec inueniri in uetuſtis exemplaribus. Certe nō addebatur in uno uetuſtiſſimo codice diui Donatiani. Cæterum locus eſt in pſalmo uigeſimoprimo. Leuiculū eſt, quod interpres de ſuo addidit *Sibi*, cum pronomen nec ſit apud Græcos, nec in aureo codice, Diuiſerunt ſibi ueſtimenta ſua.

Additū aliquid in Euāgelio.

Super ueſtem meam.) καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου. Quod magis ſonat ueſtitum quàm ueſtem. Vt non multum agant, qui hinc ratiocinātur Chriſto fuiſſe quinq; ueſtes. Duas fuiſſe conſtat ex euangelio. Magis autem uidetur eiuſdem uerbi aut ſimilis repetitio, ex proprietate ſermonis prophetici.

Et ſedentes ſeruabant eum.) Græci addunt ἐκεῖ, id eſt, Illic.

Super caput) ἐπάνω τῆς κεφαλῆς, id eſt, Supra caput. Non enim erat titulus in capite.

Cauſam) αἰτίαν, Quæ uox apud Græcos, & cauſam ſignificat, & accuſationē, ſiue crimē.

Cauſa Αἰτία.

Tunc crucifixi ſunt.) τότε σταυροῦνται, id eſt, Tunc crucifiguntur, præſentis temporis: ut hiſtorico more res iam geri putetur.

Vah qui deſtruis.) Interiectio, uah, non additur in Matthæo, ſed in Marco. Vnde huc addita uidet̃. Et articulus ὁ, nōnullā habet ἔμφασιν, quaſi dicas, Tu ille deſtructor templi.

Reædificas.) οἰκοδομῶν, id eſt, Aedificas, ur ſuperius admonui. Origenis interpres uertit, Qui deſtruebas, &, Qui ædificabas. In aliquot uetuſtis exemplaribus ſcriptū erat, Deſtruit & reædificat, tertia perſona.

Et credimus ei.) καὶ πιστεύσομεν ἐπ᾽ αὐτῷ, id eſt, Credemus in eo. Quanquàm paulo inferius eſt, Ei, ut nihil interſit utrum legas.

Confidit.) πέποιθεν, id eſt, Confiſus eſt, ſiue, fiduciam habet in deo. quandoquidem in his, ut dictum eſt, abutuntur tempore.

Verba affectus.

Liberet eum nunc ſi uult.) Græci addunt alterū pronomen εἰ θέλει αὐτὸν, id eſt, Si uult eum. Videntur enim alludere ad illud pſalmi: *Sperauit in domino, eripiet eum, ſaluum faciet eum, quoniam uult eum.* Alioqui conuicium uidebatur non in Chriſtum modo, uerumetiam in deum recidere.

Omiſſum aliquid.

Improperabant ei.) ὠνείδιζον αὐτὸν, id eſt, Opprobrabant, ſiue eadē probra dicebāt in illum. Auguſtinus explicans tropos Exodi, libro annotationum ſuarum tertio, putat hic ἐναλλαγὴν eſſe, ac numerum multitudinis poſitum pro numero ſingulari, propterea quod apud alios euangeliſtas alter duntaxat conuicia dicit in Chriſtum. Vnde mirum eſt, cur Hieronymus in commentarijs ſyllepſin appellet, tropum quidem agnoſcens, ſed aliā ſubnectens rationem, qua tropo non ſit opus: ut primum uterq; conuiciatus ſit Chriſto, mox mota terra alter reſipuerit. Carrenſis quaſi neutrum legerit, ut arbitror, Hoc, inquit, uidet̃ falſum. Tam ciuiliter mouet de fide Euāgeliſtarum quæſtionem. Ac mox, ad hoc, inquit, dicitur, ut putes dictum inter pocula. O theologum ſobrie ac reuerenter tractantē ſacras literas. Et me ſacrilegij reū agunt, quod hūc nō habeā ꝓ deo, cū fuerit ordinis Iacobitici.

Tropus in euangelio.

Carrenſis.

Et tenebræ factæ ſunt ab hora ſexta.) Iam igitur tribus horis pependerat in cruce: ſiquidem Marcus teſtatur eum hora tertia fuiſſe crucifixum. Quāquam & de illius loci lectione uariatum eſt olim, ut ſuo demonſtrabimus loco.

Tenebræ factæ ſunt ſuper uniuerſam terram.) ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, id eſt, In totam terram, ſiue Super totam terram. Neq; enim illæ tenebræ occupabant uniuerſum terrarū orbem, ut meo iudicio recte ſentit Origenes, ſed Iudæam duntaxat, aut terram Hieroſolymitanam,

Tota terra quō accipiēdum.

mitanam. Alioqui uel casu meminissent huius prodigij, rerum gestarum scriptores. Quēadmodum & uniuersus orbis apud Lucam describi dicitur, cum intelligatur orbis duntaxat Rhomanus descriptus. Indicat Origenes in nonnullis codicibus adiectum fuisse, Tenebræ factæ sunt super totam terram deficiente sole, quasi solis deliquium eas induxerit tenebras. Atq; ita certe tradit epistola quæ nomine Dionysij circumfertur, mihi ψευδεπίγραφος uidetur. Verū hanc opinionē longe reijcit Origenes, & scripturam mutatā improbat.

Eclipsin solis in passione negat Origenes.

Hebraice.) Græci scribunt ad hunc modum, ἠλὶ ἠλὶ λαμασαβαχθανί, id est, Heli heli lamasabachthani. Ac mirum non est si peregrinæ linguæ uerba deprauatim scribunt, & pronunciant Græci, Latiniq;. Cæterū in sua lingua scribuntur ad hunc modū אֵלִי אֵלִי לָמָּה עֲזַבְתָּנִי, id est, Deus meus, deus meus, cur me deseruisti? Est enim primus uersiculus psalmi uigesimiprimi, in quo uertendo Septuaginta, cur tria uerba de suo admiscuerint amota una dictione, mirū est. Sic enim illi reddiderunt, Deus deus meus, respice in me, quare me deseruisti. At Matthæus ita retulit, ut habetur apud Hebræos. Porrò Hebræa distinguenda sunt ad hunc modum אֵלִי, id est, deus meus. אֵלִי, id est, deus meus. לָמָּה, ut quid. עֲזַבְתָּנִי dereliquisti me. Siquidē probabile est Christum uerba psalmi pronunciasse, ut ab ipso psalmographo descripta sunt. Alioqui uideri poterat usus Chaldæorum lingua, qui sabactani pronunciant, quod Hebræi, Azabthani. Hoc uisum est asscribere, quo, quandoquidem hæc uerba publice recitantur in templis, minus deprauate post hac pronuncientur. Nec est simpliciter apud Græcos κατέλιπες, id est, Reliquisti, sed ἐγκατέλιπες, quod proprie significat in discrimine deserere: ueluti siquis deserat hominem immersum luto, ut ita loquar docendi gratia.

Qua lingua pronunciauerit Christus Deus meus deus meus.

Heliam uocat iste.) φωνεῖ, Quod expressius reddidisset, Inclamat.

Et impleuit aceto.) Hic palàm aceti fit mentio. Porrò legimus apud Plutarchum in uita M. Antonij, uinū Antonio datū, quo celerius ex uulnere moreretur, quod ea res mortem acceleret. Siquidē similis est penetrandi uis uino & aceto. Idq; indicat obiter & Hieronymus, cum ait hunc edisserens locum, ut eum consopiant.

Liberans eum.) σῶσαι αὐτόν, id est, Ad liberandum eum. Nonnulli codices habebant, σώσων αὐτόν, liberaturus eum. Interpres legisse uidetur, σώζων.

Acetū maturat mortem uulneratus

Clamans uoce magna.) κράξας, id est, Cum clamasset. ne quis putet simul & clamasse, & expirasse. Quanquàm hoc ipsum mirum, parumq; ex cōmuni hominum more, statim à magno clamore emori.

Et multa corpora quæ dormi.) Græci sic distinguunt, ut appareat eos statim mortuo Christo, resurrexisse: uerum non egressos è monumentis, nec apparuisse, priusq; resurrexisset Christus. Vnde resurrexerunt positum est pro reuixerunt. Atq; id satis indicat Hieronymus, scribens in hunc locum, Quomodo Lazarus mortuus resurrexit, sic & multa corpora sanctorum resurrexerunt, ut dominū ostenderent resurgentem. Et tamen cum monumenta aperta sint, non ante resurrexerūt quàm dominus resurgeret, ut esset primogenitus ex mortuis. Idem indicat Chrysostomus, cum ait ad Christi morientis uocem excitatos mortuos, qui postea, resurgente Christo, pariter exirent: idq; declarat apertius Origenes hunc enarrans locum. Augustinus epistola nonagesima nona putat per anticipationem dictum, quod resurrexerint, quæ paulo post resurrexerunt.

Resurrexerunt, pro reuixerunt.

Erant autem hic mulieres.) Quidam Græci codices habebāt, καὶ γυναῖκες, id est, Et mulieres. Et in Græcis nō solum habetur A longe, sed Eminus spectantes ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι. Ita sanè legit & interpretatur Origenes, adducens illud ex Esaia uaticinium, Mulieres uenite ad spectaculum. Non enim est populus habens sapientiam.

Et Ioseph.) Græce est Iose diuersus ab Ioseph, De quo antea admonui. Licet Origenes non uideatur distinguere hunc Ioseph siue Iose, ab eo Ioseph filio Iacob patriarchæ. Sic enim ait, Et Ioseph mater, secundum nomen patriarchæ Iacob supplantatoris fratris sui, & Ioseph super quem natum genitrix dicit, Adijciat mihi dominus filium alterum.

Ioseph Iose an idem.

Cum autem sero esset factum.) ὀψίας. Cur nō potius uespera, quàm sero?

Quidam homo.) Quidam non est apud Græcos, sed tantum Homo.

Ioseph.) Hic Græcus habet ἰωσὴφ, id est, Ioseph.

Discipulus fuerat Iesu.) ἐμαθήτευσεν. Quo uerbo aliâs usus est trāsitiue μαθητευθεὶς εἰς τὴν

τὴν βασιλείαν. Et rurſum in proximo capite, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, id eſt, Docete omnes gentes.

Maria Magdalene.) Mariam iam bis poſuit Magdalenam, cum cæteras Marias dixerit non Mariam.

Altera autem die.) τῇ δὲ ἐπαύριον, id eſt, Poſtero autem die, ſiue poſtridie.

Quia ſeductor ille.) ὁ πλάνος εἶπεν, Planus, id eſt, impoſtor. Sic enim uertit Auguſtinus homilia ex quinquaginta, trigeſimaſexta, Domine audiuimus, quia planus ille, id eſt, impoſtor. Porrò recte interpres addidit ille, uim exprimens articuli. Porrò quod aiũt poſt tres dies, etiamſi non negem ſic poſſe reijci, quod hoc non ab Euangeliſta, ſed à phariſæis dicitur, tamen licebit & ad hunc intelligi modum, mea quidem ſententia, ut poſt tres dies dictum factumue dicatur, quod à tertio die cœpto factum eſt, per tropum qui ſynecdoche dicitur. Cur enim ueremur in tertio die recipere tropum, cum in primo neceſſario recipiamus? Sed hac de re in Marco pluſculum dicemus.

Impoſtor πλάνος.

Poſt tres dies reſurgam.) ἐγείρομαι, id eſt, Reſurgo, præſentis temporis.

Ne forte.) μήποτε, Quod ita gaudet uertere. Et quidam codices addunt hic νυκτὸς, id eſt, Noctu.

Tres dies.

Habetis cuſtodiam.) ἔχετε κουστωδίαν. Incertũ eſt an ſit habete modo imperandi, an habetis indicandi. Et cuſtodiã, uocẽ Latinã Græci iã uſurpabãt. Cuius meminit etiã Suidas.

Ite cuſtodite.) ὑπάγετε, ἀσφαλίσασθε, id eſt, Abite, & munite. Nam ἀσφαλίσασθαι, eſt rem tutam reddere. Quemadmodum mox uertit, ἠσφαλίσαντο, id eſt, Munierunt. Cum & ſuperius uerterit, cuſtodiret.

Cum cuſtodibus.) μετὰ τῆς κουστωδίας, Cum cuſtodia. Quanquam hoc loco cuſtodiam pro grege ac turba cuſtodum poſuit. Apparet autem eiuſmodi fermè genus hominum fuiſſe, cuiuſmodi ſunt Pariſijs quadringenti, ad publicam ciuitatis cuſtodiam deſignati.

Cuſtodia manus cuſtodum.

EX CAPITE VIGESIMOOCTAVO.

VEſpere autem ſabbati.) ὀψὲ δὲ σαββάτων, id eſt, Veſpere ſabbatorũ. Et quod aut Qui luceſcit dicendum erat, non Quæ, ut referatur, ad ueſperũ, aut ueſper, niſi legas Veſpera ſabbatorum.

In prima ſabbati.) εἰς μίαν σαββάτων, id eſt, In unam ſabbatorum, ut intelligas unũ diem è ſeptẽ. Sentit enim ni fallor crepuſculũ extremi diei præcedentis hebdomadis, luceſcens in ſequentem diem, qui primus erat ſuccedentis ſabbati. Niſi forte iuxta ſermonis Hebræi proprietatem unum dicitur, quod primum eſt, ſicut nos alterum dicimus quod ſecundum eſt.

Prima pro certa.

Reuoluit lapidem.) Græci addunt ἀπὸ τῆς θύρας, id eſt, Ab oſtio.

Super eum.) ἐπάνω αὐτοῦ, id eſt, Supra eum.

Aſpectus eius.) ἰδέα αὐτοῦ, id eſt, Species eius, ſiue forma.

Et ueſtimẽta.) Et Græci, & uetuſti codices Latini habent Veſtimentum, Græci addunt, album ut nix.

Cuſtodes.) οἱ τηροῦντες, id eſt, Qui ſeruabant.

Reſpondens autem angelus.) ἀποκριθεὶς. Abuſus eſt enim eo uerbo, cum illæ nihil interrogaſſent.

Venite & uidete.) Et, non eſt in Græcis, ſed δεῦτε ἴδετε, id eſt, Venite uidete.

Et præcedet.) Et Græci & antiqui Latini habent Præcedit præſentis temporis προάγει.

Ecce prædixi.) ἰδοὺ εἶπον, id eſt, Ecce dixi, non prædixi.

Et ecce Ieſus.) Ab hoc loco in noſtris codicibus deſunt aliquot uerba, quæ uidentur incuria ſcribarũ omiſſa, qui ferè labi ſolent, quoties eadẽ dictio diuerſas claudit orationes, ὡς δὲ ἐπορεύοντο ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, id eſt, Cũ aũt iſſent ad renũciandũ diſcipulis illius.

Ibi me uidebũt.) Omiſſa eſt coniũctio κἀκεῖ, id eſt, Et illic.

Dicite quia diſcipuli eius.) Hic certe omittẽda fuerat Græca cõiunctio, propter pronomen ſequens, Nobis dormientibus.

Auditũ fuerit à præſide.) ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος, id eſt, Sub præſide, hoc eſt, ſi res apud illum iudicem agatur.

Nos ſuadebimus ei.) πείθω Græcis tria ſignificat, parco, ſiue morem gero, ſuadeo & per
ſuadeo. Senſus igitur poſtulabat, ut hic diceret Perſuadebimus potius quàm ſuadebi/
mus, ſiue Nos placabimus eum.

Non extat quod Origenes & Chryſoſtomus ſcripſerunt in ultimum Matthæi caput.

Et ſecuros uos.) ἀμερίμνους, id eſt, Securos uos reddemus, aut Liberabimus uos om̃i ſolli
citudine. id em̃ ſonat ἀμερίμνους, quod plus eſt ꝙ reddere ἀκινδύνους, id eſt, Expertes pi̲culi.

Euntes ergo.) Ergo, non inuenio in Græcis codicibus. In nõnullis codicibus pro ergo
reperio autem. Neſcio quo caſu acciderit, ut nec Origenes, nec Chryſoſtomus, in cætera
ſcriptis commentarijs in hoc unum caput quicꝗ ædiderint, niſi forte deſierunt apud po/
pulum loqui, quod hæc ad reſurrectionem pertineant.

DES. ERASMI ROTERODAMI ANNOTA
tionum in Euangelium Matthæi, finis.

IN EVANGELIVM MARCI ANNOTATIONES DE. ERASMI ROTERODAMI.

Carolus rex catholicus.

QVoniam comperiebamus opus in modum longe maiorem
opinione ſuccreſcere, Nam hæc ſimul & ſcribebãtur à nobis,
& typis excudebãtur, uiſum eſt idem compendij, quod Mar/
cus in cõtrahendo Matthæi euãgelio præſtitit, in noſtris præ/
ſtare annotamẽtis. quo ſimul & lectoris, & noſtro tædio alio/
qui intolerabili medeamur, & intra ſui temporis ſtadium, ope
ris curſus expleatur. Pauculos enim menſes ad hunc laborem
ab illuſtriſſimi Burgundionum principis Caroli obſequijs, in
cuius famulitium nuper aſciti fuimus, uſurpauimus uerius ꝙ
impetrauimus, idꝗ teſtor Ieſum, non ſine graui rei familiaris
iactura. Quãꝗ ea ſanè me leuiter cõmouet. Res pecuniaria uel ſarciri poteſt, uel negligi.
Cæterũ ut eſt boni uiri non deeſſe ſuo officio, ita probi, ac uerecundi eſt hominis, nõ com
mittere, ut cuiquam uideatur oblitus officij. Memini quantũ debeam maximo illi Philip/
po Maximiliani filio, non ſolũ ut principi, addam, non ſolũ ut optimo principi, uerumetiã
ut de me magnificentiſſime merito. Quicquid aũt debebam patriæ, quicquid principi, qc
quid optimo principi, quicquid benemerito, id totũ eſt mihi refundendũ in Carolũ, quan
doquidẽ illũ, ſic fatis uiſum eſt, cernere licuit uerius ꝙ frui. Iam nominis ꝓprij citius queã
obliuiſci, ꝙ benigniſſimi illius Mœcenatis mei, Gulielmi Vuarami Archiepiſcopi Cãtua/
rienſis, q ſic meritus eſt, de probis, ac literatis uiris, ut ab omnibus ꝓbitatis, ac literarũ culto
ribus certatim debeat celebrari. Porrò me tantis ꝓſecutus eſt officijs, tanta obruit benigni
tate, ut omnia poſthabenda ſint, quoties officij ratio iubet huius obſequi uoluntati. Proin/
de cũ utriꝗ debeamus patriæ, nam in altera geniti, in alteram cooptati ſumus, cũ utriꝗ de
beamus principi, quorũ alteri iam plurimis, ac maximis beneficijs ſumus aſtricti, ab altero
humaniſſime inuitamur, ad ea quæ nec ꝓmeremur, nec poſtulamus, atꝗ hoc ipſo nomine
plus debemus: nõ fuit nobis integrũ opus hoc longius ꝓducere, maturũ utriſꝗ reditum
pollicitis. Rem tamen ita moderati ſumus, ut nõnihil adiecerimus moræ, nõnihil item cõ/
traxerim⁹ operis modũ. Quãꝗ id quoꝗ hactenus, ut uerborũ magis ꝙ rerũ eſſet parſimo
nia, quo ſimul & operi & officio qua licuit, ſatiſfaceremus. Porrò mihi ſanè ſpes eſt fore pa
riter, ut & breuitas, quæ nobis fuit neceſſaria, lectori quoꝗ cõmoda ſit, & grata. Quis em̃
tam patientis eſt ſtomachi, ut in his rerũ minutijs citra faſtidiũ diu uerſari poſſit? Quanꝗ
quantula quæſo huius moleſtiæ portio redit ad lectorẽ? At nos dũ inter tot Græcos, Lati/
nos, Hebræos codices ſurſum ac deorſum diſcurrimus, uelut aciculam, quod aiunt, in acer/
uo quærẽtes: dum excutimus, quid ille uerterit, quid alius legerit, qd ibi ſit deprauatũ. quid
hic interpreteᷣ, quid ille correxerit, quid ipſi ſignauerimus, ubi Latini codices cũ Græcis,
Hebræi cũ utriſꝗ diſſentiant, aut etiã conſentiant: deniꝗ quæ ſit eiuſdẽ linguæ codicũ in/
ter ſe uel pugna uel cõcordia: dũ, inquam, inter has ſpinas diſtinguimur ac torquemur, nõ

Philippus Maximiliani filius.

Gulielmus archiepiſcopus Cantuarienſis.

Moleſtia ac tædium huius operis.

unam

unam aut alteram horã, sed menses fermè sex. Cogita, quæso, lector optime, quãtum tædij utilitatis publicæ gratia deuoremus. Neqꝫ uero pigebit, si post hac per ociũ continget alia cõquirere, quæ possint opus hoc uel locupletius reddere, uel emendatius, illa quoqꝫ in cõmunem usum adijcere. Plusculũ aũt præsidij nobis suppetebat in Matthæo ex ueterũ cõmentarijs, ut in quẽ cõplures scripserũt, Origenes, Chrysostomus, Hieronymus. In hũc nihil habemus, quod equidẽ sciam uetustũ. Nam Theophylactus neotericus est. & ij commẽtarij, qui Hieronymi titulo circũferuntur, ut nõ sint usqꝫquaqꝫ reijciendi, tamen nõ magis sapiunt Hieronymũ, ꝙ sorba ficum. Cæterũ quo pauciores in hũc scripserint, illud opinor, in causa fuisse, quod explicato Matthæo, & hũc explicatũ esse putarẽt. Iam illud te nolim lateat lector, quod hactenus præfati sumus in Marcum, ad primã huius operis æditionem pertinere. Cum hæc sit æditio tertia qua decreuimus esse contenti: non quod ullũ sit opus, cui non possit adijci, quód ue nõ possit reddi melius, sed quod uideam Sycophantis nunc ubiqꝫ regnantibus dandũ esse locum. ut existimem in tam humili, tamqꝫ in amœno argumento diligentiam immodicam merito reprehendendam esse.

Cõmentarij in Marcum falsò inscripti Hieronymo.

Initium euangelij.) Et hic Hebræorum more exorsus est ab ipso operis titulo, quemadmodum Matthæus, cuius epitomen scripsit Marcus autore Augustino.

In Esaia propheta.) In Græcorum exemplaribus, quæ quidẽ ego uiderim, Esaiæ nomẽ nõ exprimitur, sed tantũ, ἐν προφήταις, id est, In prophetis. Verũ id apparet mutatum data opera à doctis, qui deprehenderant hoc testimonium è duobus prophetis esse conflatum, Quẽadmodum indicat Hieronymus in libro de optimo genere interpretandi. Siquidem prior pars, nempe illa, Ego mitto angelum meũ ante faciem tuã, qui præparabit uiam tuam ante te, est apud Malachiam cap. tertio. Quo sanè loco illud obiter annotandũ, Hieronymũ in eo, quod modo citauimus opere, memoria lapsum uideri posse, cũ ait, hoc testimoniũ haberi in fine Malachiæ. Nam cũ totum huius prophetæ uaticiniũ quatuor capitibus absoluatur, & hic locus sit in ipsa statim fronte tertij capitis, in medio uerius est, ꝙ in fine. Verũ suspicor quæ res imposuerit Hieronymianæ memoriæ, nimirum quod in extremo calce habeatur non dissimile uaticinium, quod & ipsum de Ioanne interpretantur, Ecce ego mittam uobis Heliam ꝓphetam anteꝙ ueniet dies domini. Neqꝫ enim mihi satisfacit excusatio cuiusdam, qui putat in fine dictũ esse, quod sit paulo infra mediũ. Cæterum quãꝙ sententiæ summa consentit, uerba tamen Euangelistæ nõnihil dissident, tum à Septuaginta, tũ ab Hebraica ueritate. Siquidẽ Hebræa sic reddidit Hieronymus: Ecce ego mitto angelũ meũ, & præparabit uiã ante faciẽ meã, consentientibus per omnia Septuaginta, nisi quod Mitto, uerterunt in futurum, mittã, in quo Marcus cõcordat cũ Hebræis. Cæterũ addidit, Tuã, cũ tantũ sit uiam. Et rursum quod illic est, Ante faciem meam, hic refert ante faciem tuã, mutata persona loquentis. Nam apud ꝓphetam hæc uerba uidentur esse Christi de se loquẽtis, etiamsi mox mutata persona, de se tanꝙ de alio loquatur: Et statim ueniet ad templũ dominator. Contra apud Euangelistã hæc uerba patris sunt loquentis ad filiũ, Qui præparabit uiam tuã ante te. Iam posterior pars, Vox clamãtis in deserto, parate uiam domini &c. est apud Esaiam cap. quadragesimo. Hebraica sic uertit Hieronymus, Vox clamantis in deserto, parate uiam dñi, Rectas facite semitas dei nostri, In nullo dissentientibus Septuaginta ab Hebræis. Dissentiunt & hic nonnihil Euangelistæ, sed in uerbis dũtaxat. Nam quod cæteri dixerũt, Rectas facite semitas eius, Ioãnes dixit: Dirigite uiã dñi. Deinde quod habet Hebraica ueritas, & Septuaginta trãstulerũt: Rectas facite semitas dei nostri, Matthæus, Marcus, & Lucas posuerunt semitas eius: siue quod Euangelistæ rarius dei uocabulũ tribuant Christo, ob ꝓphanas & impias illorũ temporũ aures, ut plenius docebimus in Paulũ: siue quod Euangelistæ, cum Hebraice scirent, non indigerent translatione Septuaginta: deinde cũ ab Hebræis nõ anxie decerperent, quod scriptũ esset, sed quod memoria suggerebat, describerent, uerbis nonnunꝙ dissident, in sententia concordant, id quod pluribus in locis admonuit diuus Hieronymus. Iam illud, quãdo notum est ijs quoqꝫ qui Græce nesciunt, angelũ significare nuncium, non arbitror admonendum. Fortassis hic melius uertisset Nũcium. Deinde nõ dixit simpliciter, Angelũ, sed addito articulo, τὸν ἄγγελον, ut certũ aliquẽ angelum, siue nuncium intelligas designari: cum omnes alioqui prophetæ nuncij fuerint uenturi Christi. At hic unicus ille, & eximius fuit

Hieronymus memoria lapsus.

Varietas interpretum.

Dissonantia Euangelistarum in uerbis.

Christus raro dict9 deus

Angelus nuncius.

nuncius, qui non solum prænunciarit aduentum domini, procul aduentantis, sed qui præcurrens ipse præpararit uiam iam aduenientis. Præterea quod ait,

Ante faciē. Ante faciem tuam.) Nō est Græcis ἔμπροσθεν, aut ἐνώπιον, Quod aliquoties ita uertit, hoc est coram te & in cōspectu tuo, sed πρὸ προσώπου, ut intelligas hūc nunciū præcedere, & hoc discutiente obstacula uiæ, iam uideri, & apparere faciē aduenientis dn̄i. Mox aūt,

Qui præparabit uiam tuam ante te.) Græce est, ἔμπροσθέν σου, Quasi dicas à fronte tua.

Fuit in deserto.) Quidam offensi hyperbato, sic legunt, Ioannes baptizans in deserto,
Distinctio. fuit initiū euangelij. Nō absurde tamen, ut mihi quidē uidetur, hæc uerba, Initiū euāgelij Iesu Christi, &c. tituli loco erūt, qui mos est, p̄phetis, & Herodoto quoq; atq; in totū illi genti. Porrò quod Valla mauult extitit, pro fuit, & argutatur nescio quid, de

Fuit Ioannes baptizans,) Haud multū ad rem theologicam pertinet. Erat em̄ idioma sermonis Hebræi, quod tamē reperies, & apud Atticos, Erat baptizās, id est, baptizabat.

Baptizans.) Articulū non addidit Græcus, unde perinde ualere potest, ac si dicas, Cœpit baptizare, ἐγένετο βαπτίζων, factus est baptizans: siue cœpit baptizare.

Ordo. Fuit in deserto.) Apud Græcos alius est uerborum ordo. Fuit Ioannes baptizans in deserto. Ac rectius, Erat, quàm fuit.

Iudææ regio.) ἡ ἰουδαία χώρα, id est, Iudæa regio, ut adhæreant duo nomina substātiua.

Distinctio. Et Hierosolymitæ uniuersi.) Græci secus distinguūt, καὶ οἱ ἱεροσολυμῖται καὶ ἐβαπτίζοντο πάντες, id est, Et Hierosolymitæ & baptizabant om̄es. Nec est, In Iordanis flumine, sed in Iordane fluuio, siue fluuio Iordane. Addidit aūt flumine, quod uox esset plerisq; ignota.

Et erat.) ἦν δὲ, id est, Erat autem.

Vestitus.) ἐνδεδυμένος, id est, Indutus. Et pilis camelorum.) Cameli est Græcis, & item in aureo codice. Quanq̄ hoc nihil ad sensum. Camelus em̄ hic speciem notat animātis, non unū aliquod eius generis. Suffragabātur aureo codici uolumina diui Donatiani.

Et zona pellicea.) καὶ ζώνην δερματίνην. Ablatiuus est nobis, non nominatiuus, & refert ad participium, uestitus, sicut & ablatiuus, pilis. Et Lumbos suos dicendū erat, non eius.

Mel syluestre edebat.) ἐσθίων, id est, Edens, ut pertineat ad uerbum quod præcessit, erat. Quanquàm hoc recte uariauit, nisi quod aptius erat, Vescebatur, quàm edebat, aut certe uictitabat, siue esitabat, cum de genere cibi loqueretur.

Venit.) ἔρχεται Venit. Græce uel præsentis est tēporis, uel futuri. In Donatiani libris habebat ueniet. Et notādus est articulus ὁ ἰσχυρότερος, id est, Ille q̄ me fortior, & potētior est.

Non sum dignus.) οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς, id est, Nō sum idoneus, aut sufficiēs, ut uulgo loquūt.

Eius Hebræorum more additur. Et calciamentorū eius.) Eius, addidit Hebræorū more, Latinis non est phas ita loqui.

Ego baptizaui.) ἐγὼ μὲν. Nō in tempore omisit, Quidem coniunctionē, quæ hanc partem opponit spiritui.

Spiritu sancto.) In spiritu sancto est Græcis, tametsi præpositionem recte omisit interpres. Quidam codex Græcus hoc quoq; loco addebat, Et igni, καὶ πυρὶ, ex Matthæo sicuti conijcio, quanquàm Theophylactus non addit.

Additum aliquid. Ascendens uidit.) Sermo Græcus anceps est, utrum Ioannes uiderit an Christus.

Vidit cœlos apertos.) εἶδε σχιζομένους τοὺς οὐρανοὺς, id est, Vidit scindi, siue diffindi cœlos. Nam participiū est passiuum præsentis tēporis, quod non per scissos, ut Laurentio uisum est, sed per uerbū, erat transferendū. Elegātius aūt uertisset, Diduci cœlos, siue findi.

Et spiritum sanctum.) Sanctum non additur, nec in Græcis, præterq̄ apud unū Theophylactum, nec in antiquissimis Latinis codicibus, nec in aureo codice. Porrò articulus additus indicat intelligendum de spiritu sancto, de quo paulo ante meminit.

Descendentem & manentem.) Et manentem non additur in Græcis. Ex sermone Græ-
Anceps sermo. co non potest aliud intelligi, quàm spiritus descendens, à Christo uisus fuisse, cum res magis postulet, ut intelligatur à Ioanne, cæterisq; uisus descendere. Deinde si Christum accipimus uidisse, dicendum erat ἐφ᾽ αὑτὸν, id est, super se, non ἐπ᾽ αὐτὸν, id est, Super eum. Neq; uideo tamen quo pacto queat res explicari, nisi dixerimus ἀναβαίνων rectum casum positum loco paterni ἀναβαίνοντος. Aut nisi accipiamus Ioannem unà cum Iesu descendisse in flumen ad tingendum eum.

Dilectus.) ὁ ἀγαπητός. Articulus non caret emphasi, quasi dicas ille dilectus. Idem additur

ditur filio ὁ υἱός. multi filij, multi dilecti, at hic ille eximius & unice dilectus. Deinde nomē hic est, non participium Dilectus, quod uertere solet charissimus.

Cōplacuit εὐδόκησα.

Complacuit.) εὐδόκησα, quasi dicas, bonā habeo opinionē, siue bene cōplacitū est mihi.

Expulit.) ἐκβάλλει, id est, Emittit præsentis temporis. Quanquàm ἐκβάλλειν aliquando est eijcere, siue extrudere. Significat aūt impetū spiritus rapientis hominē quócunq; uelit.

Et erat in deserto.) Quidā codex Græcus tātū habebat, Et erat ibi. Alter præterea addit In deserto. Quorsum autem attinebat repetere desertum, cum mox præcessisset?

Quadraginta diebus.) In Græcis non additur, & quadraginta noctibus.

Quoniam impletum.) ὅτι, Hoc loco fuerat omittendum interpreti.

Appropinquabit.) ἤγγικεν. Et appropinquauit, siue appropinquat, ut in huiusmodi uerbis Græci nōnunquā utūtur præteritis loco præsentium, ut nō semel iam admonuimus.

Pœnitemini.) μετανοεῖτε, id est, Pœniteat uos, quod consueuit uertere, Pœnitentiam agite, aut quod ego malim, resipiscite.

Et credite euangelio.) ἐν εὐαγγελίῳ, id est, In euangelio, tametsi id ex proprietate est sermonis Hebræi.

Varia lectio.

Et præteriens.) περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν, id est, Ambulans autem ad mare, siue iuxta mare. Quanquàm alius codex habebat καὶ παράγων παρὰ τὴν θάλασσαν, id est, Præteriens iuxta mare. Porrò lacum mare uocat.

Fratrem eius.) Pro eius Græce est, Simonis. Quidam utrunq; repetunt αὐτοῦ τοῦ σίμωνος, id est, Ipsius Simonis, siue eius nempe Simonis, quod opinor additū à quopiā qui uoluerit effugere ἀμφιβολογίαν, ne intelligeremus fratrē ipsius Christi. Nec est hoc loco Retia, ut paulo post δίκτυα, sed ἀμφίβληστρα, id est, Genus retis, cuius meminit Iulius Pollux.

Componentes retia.) καταρτίζοντας, id est, Sarcientes, siue recōcinnantes. Cæterū quod in nostris additur In naui, naui, nec est in Græcis codicibus, nec in aureo Latino.

Secuti sunt eum.) ἀπῆλθον ὀπίσω αὐτοῦ, id est, Abierunt post eum, ut uerbum uerbo reddatur. Quod & aliâs uerti poterat, ὕπαγε ὀπίσω μου, sequere me.

Quasi potestatem habens.) ὡς, id est, Tanquā. Quanquàm hoc Quasi, & quod mox sequitur, sic, eidem Græcæ uoci respondent ὡς. unde uertere poterat utrobiq;, ut. Porrò de potestate ἐξουσία diximus in Matthæo.

Ἔα sine, aut eia.

Quid nobis & tibi.) ἔα τί ἡμῖν καί σοι, id est, Sine quid nobis & tibi? Quāquàm ἔα rectius accipitur, ut sit aduerbium Græcis, nobis interiectio exclamantis, & Latine uertisset, Quid rei nobis tecum est? Aut, quod pollet idem, Quid tibi nobiscum est rei?

In spiritu immundo.) Quid hac forma loquendi durius Latinis simul & Græcis auribus? Dici poterat, Obnoxius immundo spiritui.

Venisti ante tempus perdere nos.) Ante tempus, nec additur apud Græcos, nec in codice aureo. Videtur huc adiectum è Matthæi capite octauo.

Scio quod sis.) οἶδα σε τίς εἶ, id est, Scio te qui sis, & sic habent antiqui nostri codices, siue Noui te quis es, ut magis ad uerbum exprimam.

Sanctus dei.) ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. Nec hic articulus ociose additur, ut aliâs sæpius indicatum est. Nec enim est simpliciter sanctus, sed ὁ ἅγιος, ut certū & insignem intelligamus, Videlicet illum unum uere sanctum, & omnis humanæ sanctimoniæ fontem. Proinde dilucidius erat Noui te qui sis, nempe sanctus ille dei.

Et cōminatus est.) καὶ ἐπετίμησεν, id est, Et increpauit.

De homine.) Græcis est ἐξ αὐτοῦ, id est, Ex eo.

Tempus p̄ tempore.

Et discerpens eum & exclamans.) Vtrumq; participium Græcis præteriti temporis est, σπαράξαν κράξαν, quasi dicas Discerpto illo, & clamore emisso.

Quid nam est hoc.) τί ἐστι τοῦτο, Particulam nam, addidit interpres de suo, cū aliâs negligat exprimere, nimirum ad ad hunc modum paria faciens. Et rursum,

Quæ nam doctrina.) τίς ἡ διδαχὴ, Quæ doctrina. de suo addidit, nam.

Sensus anceps.

Quia in potestate spiritib⁹ imperat.) Quia in potestate & spiritib⁹, habet, tū in Græcis, tū in antiqs Latinis, ut cōiūctio addat epitasin. Cæterū Græci codices locū bifariā distinguūt. Nōnulli sic legūt, Quæ est hæc doctrina, q̄m secūdū potestatē, ut subaudias, est. Alij cōiungūt hæc cū his q̄ mox sequūt, quæ est doctrina hæc, q̄m cū autoritate spiritib⁹ quoq; immūdis imperat

Et proceſſit.) καὶ ἐξῆλθεν, id eſt, Et exiuit, ſiue emanauit.

Rumor pro fama non recte. Rumor eius.) ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ, id eſt, Fama eius, quod alicubi uertit opinio. Cæterum ut famam hominis dicimus, ita non dicimus rumorem hominis in eodem ſenſu. Rumor enim magis ad rem refertur, ut rumor belli. Fama generale nomen eſt.

Regionem.) περίχωρον, id eſt, Totam undiq; regionem Galilææ finitimam, ut intelligamus & ultra Galilææ fines famam Ieſu progreſſam.

Recumbo accumbo decumbo. Recumbebat.) κατέκειτο, id eſt, Decumbebat, ut & antiqui codices habent, cũq; his aureus ille. Recũbit enim quieſcẽs & ſupinus. Accũbit in cõuiuio. Decũbit ægrotus lecto affixus

Apprehenſa manu eius.) κρατήσας, quod toties uertit, tenuit, ueluti de Ieſu capto, Tenuerunt eum, ubi tempeſtiuius erat comprehenderunt. Et cur non potius reliquit quàm dimiſit, ἀφῆκεν, niſi forte febris dicto uale diſceſſit.

Omnis ciuitas.) ἡ πόλις ὅλη, id eſt, Ciuitas tota, ne plures ciuitates intelligas.

Qui uexabantur.) κακῶς ἔχοντας, id eſt, Male habentes, ſiue male affectos.

Varijs languoribus.) ποικίλαις νόσοις, id eſt, Varijs morbis.

Languor morbus Quoniam ſciebant eum.) Græce ſic eſt, ὅτι ᾔδεισαν αὐτὸν χριστὸν εἶναι, id eſt, Quod nouerant ipſum Chriſtum eſſe. Nam hæc duo uerba adduntur in nõnullis Græcis exemplaribus. In noſtris tantum eſt, Quoniam ſciebat eum.

Et diluculo ualde.) καὶ πρωῒ ἔννυχον λίαν, id eſt, Et mane, multa adhuc nocte. Nam id ſonat ἔννυχον, cum adhuc aliquantum eſt noctis.

Dixerunt.) λέγουσι, id eſt, Dicunt. Et mox, Quia omnis. ὅτι coniũction fuerat omittẽda.

In proximos.) εἰς τὰς ἐχομένας, id eſt, Adhærentes, ſiue contiguos.

κωμόπολις Ruſticanũ oppidulũ. Vicos & ciuitates.) Græcis eſt dictio compoſita κωμοπόλεις, quod quidam interpretantur municipia. Oppidula ruſticana ſignificat, quæ uel uici, uel oppida uideri poſſint. Siquidem ex uico & oppido Græca uox compoſita eſt.

Vt ibi prædicem.) Græce eſt ἵνα καὶ ἐκεῖ, Vt & ibi. Conſentientibus & antiquis exemplaribus noſtris. Et In hoc, apertius erat, Ad hoc, ſiue hac gratia, εἰς τοῦτο.

Et in omni Galilæa.) Et nõ eſt Græcis, ſed In Synagogis illorum per totã Galilæam.

Si uis.) Hoc loco interpres recte omiſit ὅτι. quod cum alicubi faciat, mirandum, cur nõ idem perpetuo faciat, quoties ſermonis exigit ratio.

Volo mundare.) Mũdare hic paſſiuum eſt, imperandi modo θέλω, καθαρίσθητι, quemadmodum eſt in Matthæo.

Et comminatus eſt.) καὶ ἐμβριμησάμενος αὐτῷ, εὐθέως ἐξέβαλεν, id eſt, Comminatus ei ſtatim eiecit, hoc eſt acriter interminatus, necubi proferret. Et eiecit dixit pro ablegauit, ſiue quod celeriter, ſiue quod inuitum.

Vide nemini.) ὅρα μηδενὶ, id eſt, Vide ne cui.

Oſtende te.) ἑαυτὸν δεῖξον, id eſt, Teipſum oſtende. Quanq; interpres huiuſmodi cõpoſita pronomina plerũq; uertit per ſimplicia. Et quod in noſtris codicibus legit̃ Principi ſacerdotũ, apud Græcos eſt τῷ ἱερεῖ, niſi id efficit articulus, ut de ſũmo ſacerdote dictũ accipiat̃.

Cœpit prædicare.) Græci addunt πολλὰ, id eſt, Multum ſiue multa.

Diffamare pro diuulgare. Diffamare.) διαφημίζειν Græce non ſonat in malam partem. Verti poterat, Spargere ſeu diuulgare.

Ita ut non poſſet iam.) Ex Græcis uerbis apparet de mundato dictum. Proinde ne quid hic hæreret lector, pro αὐτὸν ſubiecimus Ieſus, hoc eſt nomen pro pronomine. Ne quis hoc ut temere factum ſtatim corrigat.

In deſertis locis eſſe.) Erat, Græce eſt, non eſſe, ἦν.

Et conueniebant.) καὶ ἤρχοντο, id eſt, Et ueniebant.

EX CAPITE SECVNDO.

Poſt dies. Poſt dies.) δι' ἡμερῶν, id eſt, Per dies. Nec addendũ eſt octo, quod in quibuſdã habetur codicibus Latinis. Certe in Paulino habebat̃, Poſt dies, in Corſendoncenſi recenti manu additum erat octo. Sed lucidius erat Diebus aliquot, ſiue Poſt dies aliquot. Nam poſt dies Latine nihil ſignificat.

Et conuenerunt.) καὶ εὐθέως συνήχθησαν, id eſt, Confeſtim cõuenerunt, ſiue collecti ſunt.

Nec ad

Nec ad ianuã.) Græca sic habent, ὥστε μηκέτι χωρεῖν μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν, id est, Ita ut iam non caperent, ne ea quidem quæ erant iuxta ianuam, ut intelligas domũ adeo fuisse refertam, ut ne uestibulum quidem & partes ostio uicinæ caperent turbam. Aureus codex habebat non caperet, quod Græce sit χωρεῖ singularis numeri.

Et uenerunt.) καὶ ἔρχονται, id est, Veniunt.

Nudauerunt tectum.) ἀπεστέγασαν τὴν στέγην, id est, Detexerunt tectum. Est enim προσονομασία, quasi dicas, detegulauerunt tegulas. *Detegulare.*

Et patefacientes.) καὶ ἐξορύξαντες, id est, Cum effodissent, ut intelligamus etiam superne perfodi tecta.

Submiserunt.) χαλῶσι, id est, Demittunt, proprie funibus, quemadmodum demittitur ancora, aut saxum è sublimi.

In quo paralyticus iacebat) κατέκειτο, id est, Decũbebat, quod paulo añ uertit recũbebat.

Quid hic sic loquit, blasphemat) Græce est blasphemias, βλασφημίας, loqt blasphemias.

Nisi solus deus.) εἰ μὴ εἷς ὁ θεός, id est, Nisi unus, qui est deus.

Dimittuntur.) ἀφέωνται, id est, Dimittantur, si modo recta est scriptura.

Vt mirarentur.) Plus dixit Græcus sermo ὥστε ἐξίστασθαι, id est, Vt essent attoniti, & uelut extra se. Nam ab hoc uerbo dicta ecstasis, quæ est raptus mentis.

Honorificarent.) δοξάζειν, id est, Glorificarent.

Leui Alphæi.) τὸν τοῦ ἀλφαίου, id est, Alphæi filium.

Ad Teloneum.) Græcam uocem reliquit, τελώνιον, quæ mensa est aut locus publicanorum, ubi colligunt uectigal, quod Græce τέλος dicitur. *Telonium.*

Videntes quia manducaret.) ἰδόντες αὐτὸν ἐσθίοντα, id est, Cum uidissent eum edentem

Quare.) τί ὅτι, id est, Quid quod, id est, Quid est quod.

Magister uester.) Laurentius negat hæc addita in exemplaribus quibus est usus. In nõnullis tamen addita comperi, Tametsi Theophylactus non addit.

Non necesse habent.) οὐ χρείαν ἔχουσι, id est, Non opus habent.

Sani.) ἰσχύοντες, id est, Valentes, siue qui ualent.

Vocare iustos.) Græci addunt εἰς μετάνοιαν, id est, Ad pœnitentiam. Quanquàm id suspicor adiectũ à quopiam. Nam nec in antiquissimis codicibus nostris reperitur, etiãsi apud Theophylactum additum est.

Et Pharisæi,) Quidam Græcus codex habebat καὶ οἱ τῶν φαρισαίων, id est, Et Pharisæorum, ut subaudias discipuli. quemadmodum est item paulo post, nisi mauis, Ii qui sunt ex Pharisæis, hoc est è factione Pharisaica.

Nunquid possunt.) μὴ δύνανται, id est, Num possunt.

Filij nuptiarum.) Græca nonnihil dissonant οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστὶν νηστεύειν, id est, Filij thalami in quo sponsus cum eis est ieiunare. Νυμφὼν enim nuptiale cubiculum significat, interprete Suida. Deinde continenter ipse sibi respondet, ὅσον χρόνον μεθ' αὐτῶν ἔχουσι τὸν νυμφίον, οὐ δύνανται νηστεύειν, id est, Quanto tempore secum habent sponsum, non possunt ieiunare. *Filij nuptiarum.*

Assumetũ) ἐπίβλημα, quod ante ni fallor, uerterat cõmissurã, ad uerbũ sonat immissurã.

Panni rudis.) ῥάκους ἀγνάφου, id est, Panni nondum à fullone curati. Nam hunc rudem uocat interpres. Siquidem γναφεὺς, fullonem significat.

Aufert supplementum nouum.) Græcus addit, eius, ut subaudias uestis. Quod hic uertit supplementum, aliàs uerterat plenitudinem, πλήρωμα. Sic autem uocat eam panni particulam, qua uestis lacera sarcitur & expletur. Multa prudens prætereo, quod de his iam dictum sit in Matthæo.

Vinum nouum in utres nouos.) Græcis non est eadem προσονομασία, cum illis habeat νέον & καινούς. Quorum prius illud aptius dicitur de ijs quæ sentiunt ætatem *Nouũ νέον nouũ καινόν.*

Cœperũt ꝑgredi.) ἤρξαντο οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὁδὸν ποιεῖν, id est, Cœperũt discipuli eius iter facere. Nã quod Græcus habet sermo, ἤρξαντο, id est, cœperũt, hoc interpres retulit ad personã: ueluti cũ dicit, ἄρχεσθαι λέγειν, nõ q initium dicendi facit, cum ante tacuisset, sed qui primus: & ante alios incipit uerba facere, & ob id uertit ꝑgredi. Nimirũ offensus absurditate sermonis, quod cũ pauloante dictũ esset, Iesum iter fecisse per segetes, nũc idẽ subijciat de *Cœperũt ingredi.*

discipulis

discipulis, quod cœpissent iter ingredi. Verum hic nec initium itineris significatur, nec ordo ingredientium, sed uellendi initium. Iam enim inter eundũ cœperunt uellere spicas.

Et uellere spicas.) τίλλοντες, id est, Vellentes, siue uellendo.

Abiathar ꝓ Achimelech. Sub Abiathar principe sacerdotum.) Diuus Hieronymus in libello de optimo genere interpretandi, indicat nomen Abiathar pro Achimelech esse positum, propterea quod libro Regum primo capite xxij. ubi refertur huiusce rei historia, nulla mẽtio fiat Abiathar, sed duntaxat Achimelech. Siue id acciderit uitio scriptorum, siue quod eiusdem hominis uocabulum sit Abiathar & Abimelech. Nam Lyranus putat Abiathar fuisse filium Achimelech, qui sub patre functus sit officio paterno, & eo cæso iussu Saulis comes fuerit fugæ Dauidicæ. Hieronymus ut nectit nodum, ita non explicat.

Ecce quid faciunt discipuli tui sabbatis.) Vt paulo superius non addebat magister uester, ita hic non additur apud Græcos, Discipuli tui. Quorsum enim attinebat eos nominare, cum digito illos ostenderent, ecce?

Nisi solis.) Solis non additur apud Græcos.

Et dedit eis.) Græci addunt, καὶ, &. Pro eis melius uertisset Qui secum erant, Et dederit his quoq; qui secum erant.

EX CAPITE TERTIO.

Benefacere ꝓ beneficio afficere. Benefacere.) ἀγαθοποιῆσαι, an male, κακοποιῆσαι, quod non sonat simpliciter facere rem malam aut bonam, sed mala re aut bona afficere quenpiam. quasi dicas, Vtrum prodesse fas est sabbatis an lædere?

Et circũspiciens.) περιβλεψάμενος, id est, Cum circũspexisset. Nec est, Cõtristatus, sed συλλυπούμενος, id est, Condolens seu uerius condolescens.

Aut perdere.) ἢ ἀποκτεῖναι, id est, An occidere.

Et restituta est manus illi.) Græce est, καὶ ἀπεκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη, id est, Et restituta est manus illius sana ut altera. Verum haud scio an uerbis aliquot ex Matthæo huc asscriptis.

Deseruire προσκαρτερεῖν. Vt nauicula sibi deseruiret.) ἵνα πλοιάριον προσκαρτερῇ αὐτῷ, id est, Vt nauicula inseruiret sibi, hoc est, ut nauicula esset sibi usui, siue adhiberetur sibi. Nam προσκαρτερεῖν sæpe aliâs uertit assistere, siue insistere.

Non comprimerent eum.) μὴ θλίβωσιν αὐτὸν, id est, Ne se premerent. Primum Latinius, deinde accõmodatius ad Græcum sermonem.

Plagas.) μάστιγας, id est, Flagella. Sic eñ uocat afflictionẽ, qua deus corripit homines.

Clamabant dicentes.) λέγοντα. Dicentes ad ipsos spiritus refertur, quod ea uox Græcis est neutri generis.

Et ascendens in montem aduocauit.) Græce est, ἀνέβη καὶ προσκαλεῖται, id est, Ascendit & aduocat, ut posterius sit præsentis temporis.

Cõminabat.) ἐπετίμα, id est, Increpabat. Quãq; hoc loco tolerabilius erat, interminabat.

Et fecit duodecim.) Græca nõnihil dissident. καὶ ἐποίησε δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασεν, ἵνα ὦσιν μετ᾽ αὐτοῦ, id est, Et fecit duodecim, quos & apostolos nominauit, ut essent secũ. Quanq; id in emendatioribus Græcorum exemplaribus non est asscriptum: & magis cõuenit breuiloquentiæ Marci, ut omittatur. Atq; hic quoq; multa prudens dissimulo, uel quod minutula sint, uel quod in Matthæo iam annotata.

Et dedit.) καὶ ἔχειν, id est, Et habere, siue ut haberent. Pendet enim à superioribus, Vt essent secum, & haberent potestatem: aut certe cum proximo uerbo connectendum, κηρύσσειν καὶ ἔχειν mitteret eos ad prædicandum utq; haberent.

Et imposuit Simoni.) Ante hæc uerba habent nonnulli Græci codices πρῶτον σίμωνα, id est, Primum Simonem. Verum id in emendatioribus nõ reperitur, & uidetur ex Matthæo desumptum. Certe apud Theophylactum nõ reperi, nec in æditione Aldina.

Et imposuit Simoni nomen Petrus.) Græce quidem est πέτρον. Sed Petrus, aut Petro, aut Petri, Latinius est, ni fallor, nisi magis placet pariphrasis.

Boanerges. Boanerges.) Nam Hebræis בְּנֵי filios sonat, רֶגֶשׁ tonitrui uel fremitus. Ita nos docet libellus de nominum Hebraicorũ interpretatione, incerto titulo. Tametsi Hieronymus putat uocem esse deprauatam, ac legendum esse Banerrem. erges enim Hebræis sonare fremitum

fremitum. Quãq; fremitus minimũ abeſt à tonitruo. Cũ Homerus Iouem ὑψιβρεμέτην, & ἐρίγδουπον appellet, non ob aliud q̃ ob tonitrua. Porrò quid eſt quod Hieronymus appellat corruptum? An quod Syro ſermone, aut Chaldaico deflexum eſt? Huiuſmodi uerbis ſubinde utuntur Euãgeliſtæ. Imò hac lingua Chriſtus uidetur fuiſſe loquutus, quæ tamẽ cõmuni populo quàm maxime fuit familiaris. Quod ſi Euangeliſta corrupit, non temere corrupit, neq; nobis pro corrupto debet haberi, quod ſcripſit Euangeliſta à Chriſto prolatum, quodq́; Græce nobis dignatus eſt interpretari. Quare nihil erat cur in me debaccharetur quidam, quod hic Euangeliſtæ autoritatem ſequi maluerim quàm Hieronymi: præſertim cum hic in huiuſmodi rebus nonnũq; uel cõniueat, uel parum ſibi conſtet, neq; dubitandum quin alicubi fallatur.

Et Matthæum.) Quidam Græcus codex addit τὸν τελώνην, id eſt, Publicanum. Quanq; nec id reperio in emendatioribus ac uetuſtis exemplaribus.

Et conuenit iterum turba.) καὶ συνέρχεται πάλιν. Conuenit præſentis tẽporis eſt, ut prima ſyllaba pronuncietur acuta. Id tametſi minutulum eſt, tamen haud indignum iudicaui, quod indicaretur: propterea quod in re tam ſacra nefas ſit, uel minima negligere.

Sic non poſſent.) Græcis quidem duæ ſunt negationes, ὥστε μὴ δύνασθαι αὐτοὺς μήτε ἄρτον φαγεῖν. Quod duobus modis Latine reddi poterat, Conuenit iterum turba tanta, ut non poſſent ne panibus quidem ueſci. Aut ſic, Vt nõ poſſent uel panes edere. Sentit enim tantam fuiſſe multitudinẽ, ut non ſolum non ſuppeterent obſonia, ſed ne panum quidem ſatis eſſet in cibum. Aut certe tantum fuiſſe confluxum, ut diſcipulis non eſſet ocium ſumẽdi cibi, tantum aberat, ut ad alia foret ocium. qui poſterior ſenſus meo iudicio uerior eſt.

Et cũ audiſſent ſui.) οἱ παρ᾽ αὐτοῦ, id eſt, Qui ad illũ ptinebãt, & ex illius erãt familia ſeu cognatione. Itidẽ paulo inferius τὰ παρ᾽ αὐτῆς, uertit ſua. Sentit ẽm cognatos & affines eius. *οἱ παρ᾽ αὐτοῦ cognati.*

Exierunt tenere eum.) κρατῆσαι αὐτόν, id eſt, Vt comprehenderent eum, ſiue Vt manus inijcerent. Nam id eſt agnatorum, ſi quis cõmotæ mentis eſſe cœperit.

In furorẽ uerſus eſt.) ἐξέστη, id eſt, Mente captus eſt. Siue ut in quibuſdã legiť ἐξίστη.

Beelzebub.) βεελζεβούλ, id eſt, Beelzebul, de quo diximus in Matthæo. *Beelzebub.*

Quia in principe.) Hic omittendum erat ὅτι.

In ſe.) ἐφ᾽ ἑαυτήν, id eſt, In ſeipſam, ſiue Aduerſus ſeipſam.

Diſpertiatur.) Idem uerbum quod modo uertit diuidatur, μερισθῇ.

Diſpertitus eſt.) Græca ſic habent, καὶ εἰ ὁ σατανᾶς ἀνέστη ἐφ᾽ ἑαυτὸν καὶ μεμέρισται οὐ δύναται σταθῆναι, id eſt, Etſi ſatanas inſurrexit in ſeipſum, ac diuiſus eſt, non poteſt ſtare.

Quibus blaſphemauerunt.) ὅσας ἂν βλασφημήσωσι, id eſt, Qualcũq; blaſphemauerint. Sic enim loquuntur Attici, Conuicia conuiciantur, & fugam fugiunt.

Aeterni delicti.) αἰωνίου κρίσεως, id eſt, Aeterni iudicij, ſiue æternæ damnationis.

Et circũſpiciens.) καὶ περιβλεψάμενος τοὺς κύκλῳ περὶ αὐτὸν μαθητὰς καθημένους, id eſt, Et cum circũſpexiſſet in circũitu circum ſe diſcipulos ſedentes. Quanq; in quibuſdam exemplaribus μαθητὰς non additur, & eſt alius ordo περιβλεψάμενος κύκλῳ περὶ αὐτὸν καθημένους.

EX CAPITE QVARTO.

Exæſtuauit.) ἐκαυματίσθη, id eſt, Exuſtum eſt, ſiue æſtu perijt.

Secus uiam.) Hic reliquimus præpoſitionem ſecus, quod in progreſſu iacientis ſemen motus quidã ſit. Nam uocem eſſe Latinam aliàs docuimus.

Aſcendente.) ἀναβαίνοντα καὶ αὐξάνοντα. Vt prius uerbũ pertineat ad herbam emergentẽ è terra, poſterius ad herbã grandeſcentem & adoleſcentem.

Vnum centeſimum.) καὶ ἔφερεν ἓν, τριάκοντα, καὶ ἓν, ἑξήκοντα, καὶ ἓν ἑκατόν, id eſt, Attulit unum triginta, & unum ſexaginta, & unum centum. Laurentius Valla declarat ſe legiſſe ἐν præpoſitionẽ, non ἓν nomen numerandi, Et ipſe ſic ſcriptum comperi in libris emendatioribus. Quo modo ſi legamus, ad uerbum ita reddi poteſt. Et adferebat in triginta & *Centeſimũ* in ſexaginta & in in centũ: ut præpoſitio ἐν poſita ſit pro ἀνὰ, quaſi dicas per triginta, per ſe *pro centu* xaginta, per centũ. quod tamẽ cõmode uerti poterat, Et adferebat, tricena, ſexagena, & cẽ *plum.* tena, ut ex ſingulis granis tantũ granorũ intelligať enatũ. Quãq; paulo inferius idẽ occurrit locus, itidẽ per præpoſitionẽ ſcriptus. Cæterum quoniam in hoc facile labi potuit librarius, rem lectoris arbitrio cõmitto, præſertim cũ & altera lectio probe defendi poſſit. Niſi

quod

quod in posteriore loco duriuscule dicitur unum & unum, cum de hominibus loquatur, non de seminibus. Proinde nos periphrasi sumus usi.

Singularis p solitarius. Cum esset singularis.) ὅτε δὲ ἐγένετο καταμόνας, id est, Cum autem cœpisset esse solus, siue solitarius. Nam solus uertit in Luca, Cum autem esset solus orans.

Qui cum eo erant duodecim.) Hic uariant Græci codices: Nam Laurentij codex habebat, οἱ περὶ αὐτὸν σὺν τοῖς δώδεκα, id est, Qui circa illum erant cum duodecim. Mei habebāt, ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, id est, Interrogauerunt eum discipuli eius.

Mysterium regni.) μυστήριον, id est, Arcanum, siue secretum, non communicandum prophanis, quod aliquoties uertit sacramentum.

Illis autem qui foris sunt.) τοῖς ἔξω. Rectius uertisset per adiectiuum, id est, Exteris extraneis, siue externis, aut exoticis.

Videant & non uideant.) Græcus mutauit uerbum, ἵνα βλέποντες βλέπωσι, καὶ μὴ ἴδωσι, id est, Vt cernentes cernant, & non uideant. Quasi plus sit uidere quàm cernere. Nam intuemur quædam, quæ tamen non uidemus, animo aliud agente.

Et erumnæ.) καὶ αἱ μέριμναι, id est, Sollicitudines.

Vnum tricesimum.) Triginta, sexaginta, centum, ut paulo superius admonui, consentientibus & peruetustis Latinis codicibus, de quo copiosius diximus in Matthæum.

Hi autem sunt qui &c.) Abusus uidetur semel atque iterū οὗτοι pro οἱ: ueluti demōstret hos & illos, quod solemus docendi causa & gestu repræsentare.

Nunquid uenit.) Græce est, ἴδετε, μήτι λύχνος καίεται, ἵνα ὑπὸ τὸν μόδιον τεθῇ, id est, Vide te, num lucerna incenditur, ut sub modium ponatur? Quanquam illud ἴδετε in multis Græcorum codicibus non reperio ascriptum. Theophylactus nobiscum facit. In æditione tamē Aldina scriptum est ἔρχεται pro καίεται.

Non est enim.) οὐ γάρ ἐστί τι κρυπτὸν, εἰ μὴ ἵνα φανερωθῇ, id est, Non est enim quicquam abscōditum, nisi ut manifestetur. Tametsi dissentiunt hic exemplaria.

Neque factum est.) οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον, ἀλλ᾽ ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ, id est, Neque factum est occultum, sed ut in apertum ueniat. Etiamsi legi potest Neque fuit occultum. Videtur autē in nostro sermone oratio parum absoluta, Neque factum esse occultum, ut maneat occultum, sed ut &c.

Varia lectio apud Græcos. Videte quid audiatis.) Hic quoque Græca dissident, tametsi Latina exemplaria magis cō sentiūt quàm Græca, βλέπετε τί ἀκούετε, καὶ προστεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀκούουσιν. ὃς ἔχει γὰρ δοθήσεται αὐτῷ, καὶ ὃς οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ᾽ αὐτοῦ, id est, Videte quid audiatis, & apponet uobis audientibus. Qui enim habet, dabitur ei, & qui nō habet, etiā quod habet tollet ab eo. Græcæ lectioni suffragabatur codex Donatiani.

Deinde sequitur.) ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετρηθήσεται ὑμῖν, καὶ προστεθήσεται ὑμῖν, id est, In qua mensura metimini, metietur uobis, & adijcietur uobis. Theophylactus ita legit, βλέπετε τί ἀκούετε. ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετρηθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀκούουσιν. ὃς γὰρ ἐὰν ἔχῃ, δοθήσεται αὐτῷ, καὶ ὃς οὐκ ἔχει καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ᾽ αὐτοῦ, id est, Videte quid audiatis. In qua mensura metimini, in ea alij metientur uobis, qui auditis. Quisquis enim habuerit, ei dabitur, & qui non habet, etiā quod habet tolletur ab eo.

Et increscat dum nescit ille.) Sermo Græcus ambiguus est, καὶ ὁ σπόρος βλαστάνῃ, καὶ μηκύνηται ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός. Potest enim accipi ut semen exoriatur & exurgat ui naturæ, cū ipsum hoc nesciat.

Parabola collatio. Cui parabolæ cōparabimus.) ἢ ἐν τίνι παραβολῇ αὐτὴν θῶμεν, id est, Aut in qua parabola illud ponemus, siue ponamus. Etiamsi nonnulli codices pro θῶμεν habeāt παραβάλωμεν id est, Per quam collationem conferemus. Quandoquidem παραβολὴν, Cicero uertit collationem. Et præpositione in, Hebræi abutuntur pro per. In alijs pro τίνι scriptū est, ἐν ποίᾳ. Verum hæc minutiora duxi quàm quæ annotentur.

Et cum natum fuerit, ascendit in arborem.) Græcis hic repetitur καὶ ὅταν σπαρῇ, id est, Cum seminatum fuerit, suffragante & codice aureo.

Ascendit in arborem.) ἀναβαίνει, id est, Surgit. Porrò illud in arborē, nec additur apud Græcos, nec in antiquis codicibus nostris, nec in aureo.

Habitare.) κατασκηνοῦν, Quod alibi uertit nidificare uerbum à scena dictum.

Differebat

Differebat.) ἐπέλυσεν, id est, Dissoluebat, siue Exponebat: aut quo aliâs est usus, Edisserebat. Soluuntur enim ænigmata & obscura ueluti nodosa.

Transeamus contra.) διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν, id est, Transeamus in ulteriorem partem: siue ut sæpe iam uertit, Trans fretum.

Et facta est.) καὶ γίνεται, id est, Aut fit, quasi res iam geratur.

Mittebat in nauim.) ἐπέβαλεν εἰς τὸ πλοῖον, id est, Irruebat in nauim, ut sit uerbum neutrum quod ad significatum attinet. *ἐπιβάλλω irruo.*

Super ceruical dormiens.) ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον, quod inde Græcis nomen habet, quod capiti admoueatur. Ezechiel execratur eos, qui cōsuunt puluillos sub omni cubito, & ceruicalia sub omni capite. Quod tum exhibuit Iesus, id hodie in nobis agitur. Quàm periculose indormiunt hodie puluillis ac ceruicalibus huiusmodi, præsules ac pontifices quidam horum temporum? Periclitatur uniuersus populus, nec est qui Christum excitet in illis profundissime dormientem. Imò nolunt excitari, & habent qui somnum hunc pestilentissimum foueant, occinentes ad aurem blando susurro, euge euge. Expergiscere tandem optime Iesu, ne pereamus. *Somnus episcoporum.*

Non ad te pertinet.) οὐ μέλει σοι, id est, Nō est tibi curæ. Nam aliud est Pertinere ad nos, aliud Esse curæ. Siquidem multa ad nos maxime pertinent, quæ minime sunt curæ.

Obmutesce.) πεφίμωσο. Augmentum additum, etiam celeritatem indicat: ueluti dicas, Mox obmutesce.

Quia perimus.) ὅτι, id est, Quod, hoc sanè loco.

Exurgens, comminatus est.) καὶ ἐγερθεὶς ἐπετίμησεν, id est, Et excitatus increpauit.

Quid timidi estis?) τί οὕτως δειλοί ἐστε; id est, Quid adeo timidi estis? Alij habebant τί δειλοί ἐστε οὕτως; id est, Quid timidi estis adeo?

Necdum habetis,) οὔπω, id est, Nondū. Alij habebant, πῶς οὐκ ἔχετε πίστιν, id est, Qui fit ut non habeatis fidem? Et οὕτως referunt ad præcedentem orationis partem. Laurentius ad sequentē adiūxit. Porrò Quomodo, parum Latine reddidit πῶς, quod ita uertendum erat, Qui fit ut non habeatis fidem? Est enim non interrogantis, sed obiurgantis.

Ad alterutrum.) πρὸς ἀλλήλους, id est, Inter sese. Quod crebrius iam admonui. uerum interpres perpetuo peccat in hoc uerbo, tanquam prudens.

Quis putas.) τίς ἄρα. Melius Quisnam, aut certe quis. Nam hoc loco uix habet Latinus sermo, quod respondeat ἄρα.

EX CAPITE QVINTO.

TRans fretum.) εἰς τὸ πέραν, quod superius uertit Contra, id est, In ulteriorem partem. Quāquam in Matthæo sæpenumero uertit Trans fretum. Lacum ut dixi, appellant mare: tamen ijsdē uerbis uti licuisset, etiā amne transmisso, aut aggere, aut monte. Fretum uero nō idem est quod mare, etiamsi fretum omne dicitur mare. *Fretum, Mare, Lacus.*

Gerasenorum.) γαδαρηνῶν, id est, Gadarenorū. Ad eundem modum legimus & apud Lucam, cum Matthæus uocet Gergesenorum, de quo nonnihil attigimus in Matthæo. *Geraseni, Gadareni.*

Legio mihi nomē.) λεγεών. Græce scribēs usus est uoce Latina, tametsi mutato genere. *Legio uox Romana usurpata Euangelistæ.*

Pascens in agris.) In agris, hic nec apud Græcos additur, nec in codice aureo, nec in Donatianicis.

Et magno impetu.) καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη, κατὰ τοῦ κρημνοῦ, id est, Et impetu ferebatur grex per præceps in mare. Magno, addidit interpres de suo.

Ad duo milia.) ἦσαν δὲ ὡς δισχίλιοι, id est, Erant autem fermè duo milia, siue Bis mille: & subaudiendum est Porci, non Spiritus: quod Spiritus Græce est neutri generis, & δισχίλιοι masculini, ut ad Spiritus referri non possit.

Quid esset facti.) τί ἐστι τὸ γεγονός, id est, Quid esset quod factum erat, siue Quod acciderat. Quanquam haud male uertit interpres.

Et uenerunt.) καὶ ἔρχονται, id est, Et ueniunt, præsentis temporis. Et ita habent codices emendatiores Latini.

Et sanæ mentis.) Post hæc uerba Græci codices addunt, quod in Latinis non habetur,

τὸν ἐσχηκότα τὸν λεγεῶνα, id est, Eum qui habuerat legionem: quod quoniam uisum est superesse, cum modo facta esset mentio dæmoniaci, eraserunt. At repetitur ad emphasim miraculi, esse iam sanæ mentis, qui nō solum fuerit obnoxius dæmonio, uerumetiam legioni dæmonum.

Et cū ascenderet.) καὶ ἐμβάντος αὐτοῦ, id est, Ingresso eo nauim, siue Conscensa naui.

Non admisit.) οὐκ ἀφῆκεν, id est, Non permisit, siue Non passus est.

Quanta.) ὅσα, quod sæpenumero significat quæcunq;. Hic interpres legisse uidetur πόσα, non ὅσα.

Et misertus sit tui.) Hoc non parū dure cohæret cum eo quod præcedit: Quanta tibi fecerit deus. uertendum erat, Quæ tibi fecerit deus, & in quibus misertus tui fuerit: siue, Quantopere misertus sit tui.

Transcendisset.) διαπεράσαντος. Quis unquam dictus est transcendere mare, quod magis conuenit monti. Dicendum erat, Cum transmisisset, siue traiecisset.

Vnus, pro quidam. Et uenit quidam.) καὶ ἔρχεται εἷς, id est, Et uenit unus. Sed utinam interpres Hebraicā figuram, ut hic mutauit, itidem mutasset ubiq;, tantum abest ut reprehendam. Et Iairus penultima acuta pronunciandum est Latinis, ob diphthongum ἰάειρος.

Quoniam filia.) Nec in Græcis est ὅτι, quod tamen erat omittendum, si fuisset. Hic addit de suo Quoniam.

Filia mea.) θυγάτριον, id est, Filiola. Est enim Græcis diminutiuum.

In extremis est.) ἐσχάτως ἔχει, ad uerbum sonat, Extreme habet, perinde ualet ac si dicas, Pessime affecta est, siue In summo uitæ discrimine est.

Vt salua fiat & uiuat.) ὅπως σωθῇ, καὶ ζήσεται, id est, Vt salua fiat, & uiuet. Vt uerbum posterius sit futuri temporis. Alioqui quid aliud est ægrotam seruari, quàm uiuere? Nam sensus est, Impone illi manus, ut seruetur. Quod si non grauaberis facere, futurum est, ut uiuat. Nam fieri potest, ut imponat aliquis manus ægroto, ad hoc ut sanetur, & tamē moriatur ægrotus. Quanquam hoc uitio interpretis non accidit, sed librariorum.

Et sensit corpore.) καὶ ἔγνω τῷ σώματι, id est, Cognouit corpore, quod interpres non inepte uertit, Sensit. Nā sensus est, Illam hoc cognouisse ex ipso sensu corporis, quod iam carebat cruciatu & fluxu.

Quia sanata esset à plaga.) μάστιγος, id est, Flagello, quemadmodum superius indicatum est. Et quia ὅτι uertendum erat in Quod.

Virtutē quæ exierat. Cognoscens uirtutē quæ exierat.) ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν ἐξελθοῦσαν. Quæso, quod hoc sermonis dedecus? Num qua uirtus erat illi incognita? Proinde participium uertendum erat in uerbum infinitum: Iesus autē ut agnouit, siue sensit in seipsō, uirtutem prodisse ex sese. Nec enim hoc loco ferendum erat De illo, pro Ex se, quod nostra habet æditio.

Omnem ueritatem.) ἔμπροσθεν πάντων πᾶσαν τὴν αἰτίαν αὐτῆς, id est, Coram omnibus omnē causam suā. etiam si illud Corā omnibus non reperi scriptū in omnibus Græcorum exemplaribus. Et in nōnullis pro αἰτίαν, scriptū erat ἀλήθειαν. Quod nos sequi maluimus, uel ob hoc, quod cū Latinis exemplaribus cōcordaret. Porrò Lucas αἰτίαν habet.

Lapsus interpretis. Veniunt nuncij.) Nuncij, addiderunt nescio qui, quanquam nō male. Certe non erat in codicibus Donatiani. Nec est, Ad archisynagogū) sed Ab archisynagogo, ut intelligas ab illius uenisse domo, qui nunciarent mortem filiæ. Cæterum nō animaduertens, siue lector, siue interpres hanc loquendi figuram, Eamus ad me, pro eo quod est, ad domum meam: Et à uobis exit, id est, è domo uestra. Existimauit non posse uitari, quin illi ad archisynagogum uenerint: quandoquidem is iam erat apud Iesum. Verum & ab illo uenerunt & ad illum, hoc est, ab illius ædibus, ad ipsum.

Iesus autem.) Græci addunt, εὐθέως, id est, Statim.

Admisit.) ἀφῆκεν, id est, Permisit, siue Passus est. Nam quis dicat, admisit sequi. Mire lasciuit sua copia, cum hoc uerbum solitus sit uertere, Dimisit.

Et uidit.) καὶ θεωρεῖ, id est, Videt, præsentis temporis.

ἀλαλάζειν. ὀλολύζειν. Et eiulantes.) ἀλαλάζοντας, quod in psalmis uertit, Iubilare. Nam ὀλολύζειν est eiulare, uox ab illa non multum dissimilis. Quanquam Valla ex autoritate Varronis osten

dit

dit iubilatum esse clamorem rusticorum, ut quiritatum urbanorum.

Qui turbamini.) τί θορυβεῖτε, id est, Quid tumultuamini, ab eadem uoce, quam modo uerterat Tumultum, θόρυβος.

Et deridebant eum.) Græci nonnulli addunt, εἰδότες ὅτι ἀπέθανεν, id est, Scientes quod esset mortua, siue Cum scirent esse mortuã. Verũ id suspicor huc asscriptũ ex Matthæo.

Qui secum erant.) Legendum est, Et qui secum erant, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, ut intelligas paucos illos, quos passus fuerat sequi, nempe discipulos quos nominatim recensuit.

Tabita cumi.) Talitha per λάμβδα scribunt Græci, non Thabita per βῆτα, suffragantibus Græcæ lectioni uetustissimis codicibus Donatianicis. Deinde, *Talitha Syris puella.*

Puella tibi dico.) De suo adiecit, siue is fuit Euangelista, siue alius quispiam, quo significantius redderet, & sensum uocantis, & autoritatem imperantis: ut testatur & Hieronymus ad Pammachium, in libello, cui titulus, de optimo genere interpretandi. Incertum autem uideri poterat, an hoc loco Thabita nomẽ proprium sit puellæ, quemadmodũ in Actis puella Loppensis Thabita dicta est, quã Petrus ad uitam reuocauit, ut legis illic capite nono, cuius uocabulum Lucas Græce interpretatus est Dorcas, quod nobis sonat capram siue hinnulum, à Græco uerbo δέρκομαι uideo, quod acribus oculis sit hoc animal תַּבִּיט. Quin Hebræis sonat respice siue attolle oculos. ut possint esse duæ uoces Hebraicæ, תַּבִּיט attolle oculos, קוּמִי surge, nisi Marcus ipse, qui sine controuersia Græce scripsit euangelium, fuisset interpretatus, Puella surge. Diuus Hieronymus in libello quo colligit uoces Hebraicas euangeliorũ, admonet hunc sermonem Thabita Cumi, Syrum esse, nõ Hebraicum. At idem in libro de optimo genere interpretandi, fatetur Hebræum esse: Arguatur, inquit, Euangelista mendacij, quare addiderit, Tibi dico, cum in Hebræo tantum sit, Puella surge, nisi forte quod Chaldaicum aut *Syriacum* sit, id Hebræum dici possit: non contra, quod Chaldæorum & *Syrorum* sermo nihil aliud sit quàm Hebræus, non eodem modo deprauatus, exceptis paucis uocibus, quas, ut fit, aliunde sibi asciuerũt. Nisi probabilius uidetur Hebræos, posteaquam in Syriam demigrarant, illius gentis linguam didicisse, atque ea lingua libros sacros, qui interciderant, per Esdram fuisse restitutos. Porrò sermonem uulgarem nunquam diutius eundem esse, uel in quauis huius ætatis lingua perspicuum esse potest. Tanta est rerum humanarum uolubilitas. Neque uero mihi dissimile ueri est, Christũ populari sermone usum, qui tum promiscuæ multitudini erat in usu: præsertim cum apud populum uerba faceret. Qui profitentur hoc literarũ genus, aiunt Talitha, quemadmodum magno cõsensu legimus in Græcis codicibus, Chaldæis sonare puellam. Et fieri potest, ut uox sit utrisque communis. *Christus non pure Hebraice, sed Syriace loquutus.*

EX CAPITE SEXTO.

Faber filius Mariæ.) Antiqui codices aliquot habẽt, Fabri filius & Mariæ, suffragantibus & Græcis, ὁ τοῦ τέκτονος υἱὸς καὶ μαρίας. Verũ in alijs erat scriptum, οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων ὁ υἱὸς μαρίας; id est, Nonne hic est faber ille filius Mariæ? Atque hanc quoque scripturam reperimus in uetustis Latinorum exemplaribus, nominatim in Corsendoncensi. Deinde annotandũ est Græcum articulum utrobique esse appositũ, ὁ τέκτων ὁ υἱὸς, id est, Ille faber ille filius Mariæ. Præterea uel ex hoc loco licet colligere, nihil referre Mariã dicas more Hebræorũ, an Maria more Græcorum: qua de re multis uerbis disceptat Valla. Postremo notandum & hoc apud Marcum, nõ fabrum uocari Christum, sed Fabri filium. Hinc accipimus illum & uitrici sui exercuisse artem. Cur enim hoc recusasset nostra causa dei filius, qui ne crucẽ quidem recusauit, neque Paulum tantum uidelicet apostolum puduit opera manuaria parare, quo uictitaret. Quanquam non inficior in Græcis uerbis facillimũ esse lapsum, in τέκτονος υἱὸς, & τέκτων ὁ υἱὸς, nisi quod parum apte adhæret Mariæ. *Christus faber.* *Paulus opifex.*

Et Ioseph.) ἰωσῆ, id est, Iose, legit Laurentius. Nonnulli codices habebant ἰωσῆτος, id est, Iosetis, iuxta Græcam inflexionem: ut Crates Cratetis, Chremes Chremetis. *Iose.*

Quia non est.) Quia, de suo addidit, cum nihil sit opus.

Sine honore.) ἄτιμος, id est, Inhonoratus, siue contemptus. Cui contrarium est ἔντιμος, siue τίμιος, id est, In precio habitus.

Patria, cognati, domus. Et in cognatione ſua.) καὶ ἐν τοῖς συγγενέσιν, id eſt, Inter cognatos. Deinde additur, Et in domo ſiue familia ſua.) Communiſſimũ enim eſt patria, deinde cognatio, proximum domus ac familia.

Niſi paucos infirmos.) Latinitatis ratio poſtulabat, ut adderet Quod, Niſi quod. Deinde Infirmos, Græcis eſt ἀῤῥώστους, id eſt, Aduerſa ualetudine laborantes.

Et conuocauit.) προσκαλεῖται, id eſt, Aduocat, ſiue accerſit, præſentis temporis. Reclamabit aliquis forte moroſulus, dum huiuſmodi ſectamur minutias, cur potius Aduocat, quàm Conuocat: & cur Aduocat potius quàm Aduocauit? Cui totidem reſpõdebo uerbis, Cur Cõuocauit potius quàm Aduocauit? & cur Aduocauit magis quàm Aduocat? quod poſterius ut elegantius eſt, ita ſcriptum ab Euangeliſta.

Binos, δύο, δύο. Binos.) δύο δύο. Eleganter expreſſit interpres Latinus, cum Græce ſit, Duos, duos, hoc eſt, per paria, ſiue p iuga, ut intelligas omnes duodecim fuiſſe miſſos, ſed ſena iuga. Quandoquidem & Matthæus recenſens duodecim apoſtolorum nomina, binos copulauit.

Poteſtatem ſpirituum immundorum.) Quo uitaremus amphibologiam, uertimus, Poteſtatem in ſpiritus immundos. Nam poteſtas dicitur tum eius qui habet, tum eius rei, cuius potentes ſumus.

Additum aliquid apud Græcos. In teſtimoniũ illis.) Addunt hoc loco Græci codices, an recte neſcio, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται σοδόμοις ἢ γομόῤῥοις ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ, id eſt, Amen dico uobis, tolerabilius erit Sodomis aut Gomorris in die iudicij, quàm ciuitati illi. Verum haud ſcio an id ſit ex Matthæo huc tranſſcriptum. Quanquam conſentiunt Græcorum exemplaria, quæ quidem mihi uidere contigit.

Et ungebant oleo.) Hinc natum apparet, quod hodie ſacro oleo unguntur periculoſe laborãtes, nõ perinde ut reualeſcãt, atq; ut tutius emigrent: cuius rei meminit & Iacobus.

Et audiuit rex Herodes.) Quidam Græci codices addunt, τὴν ἀκοὴν ἰησοῦ, id eſt, Famam Ieſu: aliunde, ni fallor aſſcriptum.

Herodes tres. Herodes autem metuebat.) Enim, legunt Græci, non Autem, conſentientibus & antiquis exemplaribus. Addidit autem paulo ſuperius αὐτὸς, id eſt, Ipſe, ut intelligeremus hunc eundem eſſe diuerſum à patre, & ab eo ſub quo crucifixus fuit Chriſtus.

Et cuſtodiebat.) καὶ συνετήρει, id eſt, Conſeruabat, uel magis Obſeruabat. Id quod indicant ea quæ mox ſubſequuntur,

Herodes natalis ſui.) ὅτε ἡρώδης τοῖς γενεσίοις αὐτοῦ δεῖπνον ἐποίησεν, id eſt, Cũ Herodes natalicijs ſuis cœnam faceret, ſiue In natalicijs ſuis conuiuiũ exhiberet. Et principibus

Megiſtanes. eſt μεγιστᾶσι, id eſt, Primatibus ſiue primoribus. Quo uerbo uſus eſt & Suetonius in Caligula Cæſare, Regẽ etiã regũ & exercitatione uenandi, & cõuictu megiſtanũ abſtinuiſſe.

Tribuni, χιλίαρχοι. Et tribunis.) καὶ χιλιάρχοις, quod Græce ſonat eos, qui millenis præfecti ſint, ut militum tribunos intelligas.

Filia ipſius Herodiadis.) Sermo Græcus habet amphibologiã. Poteſt eñ & hic accipi ſenſus: Cum eſſet ingreſſa filia ipſa Herodiadis. id quod per ſe liquebit Græca relegenti.

Licet dimidium.) ἕως ἡμίσους, Vſq; ad dimidium.

Et cõtriſtatus eſt rex.) Græca ſic habent, καὶ περίλυπος γενόμενος ὁ βασιλεὺς διὰ τοὺς ὅρκους, καὶ τοὺς συνανακειμένους, οὐκ ἤθελεν αὐτὴν ἀθετῆσαι, id eſt, Et dolore affectus rex, propter iuſiurandũ, & eos qui ſimul accumbebant, noluit eam reijcere ſiue ſpernere. Quanq; ex Matthæo liquet, poſt rex, hypoſtygmen apponendam eſſe. Nec eſt hoc loco,

Noluit eam contriſtare,) quẽadmodum in Matthæo λυπεῖσθαι, ſed ἀθετῆσαι, id eſt, Reijcere ſiue repellere, quod miror cur Laurentius uertendũ putarit, Fraudare aut fruſtrari.

Spiculator. Miſſo ſpiculatore.) καὶ εὐθέως ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτωρα. Euangeliſta Latinam uſurpauit uocem, mutata uocali. Ac mox,

Et tulerunt corpus eius.) πτῶμα eſt, hoc eſt, Cadauer. Interpres legiſſe uidetur σῶμα.

Quæ egerant & docuerant.) Græcus ſermo geminat coniunctionẽ. καὶ ὅσα ἐποίησαν, καὶ ὅσα ἐδίδαξαν, id eſt, Et quæ egiſſent, & quæ docuiſſent.

Venite ſeorſum.) δεῦτε ὑμεῖς αὐτοὶ κατ' ἰδίαν, id eſt, Venite uoſipſi ſeorſum. Porrò αὐτοὶ poſitum eſt pro Soli, hoc eſt, dimiſſis cæteris: quemadmodum καθ' ἑαυτὸν eſſe dicitur, qui ſolus eſt, & abſque arbitris.

Et uiderũt eos abeuntes.) Græce est, καὶ εἶδον αὐτοὺς ὑπάγοντας οἱ ὄχλοι, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτὸν, id est, Et uiderunt eos abeuntes turbæ, & agnouerunt eum. ut prius pronomẽ ad omnes communiter pertineat, posterius ad Christum solum.

Et cum iam hora multa fieret.) Græci sermonis sensus est, Cum iam admodũ tempestiuũ esset sumere cibum. Nam ex aliis Euangelistis apparet iam diei uesperum appetisse.

In proximas uillas.) εἰς τοὺς κύκλῳ ἀγρούς, id est, In circumiacentes agros. Et quoniã ex agris nihil emitur, nisi uillæ sint, uertit Villas. Nam uillæ domus sunt in agro. *In proximas, pro, in circũiacentes.*

Emant sibi cibos.) ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς ἄρτους, id est, Emant sibiipsis panes. Nam Hebræi omne edulium panis nomine complectuntur.

Quos manducent.) Pro hoc Græce est, τί γὰρ φάγωσιν οὐκ ἔχουσιν, id est, Nam quid edant, non habent. Etiamsi τί noue positum est.

Date illos manducare.) Græci addunt Vos, δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. Atq; ita habent antiqui codices Latini, Date illis manducare uos.

Et dabimus.) καὶ δῶμεν, id est, Demus.

Secundum contubernia.) συμπόσια, συμπόσια, id est, Conuiuia, conuiuia, hoc est, distributis conuiuiis, ut ante dixit, δύο, δύο. Laurentius mallet, Manipulatim. *Conuiuia conuiuia, iuxta tropum Hebraicum.*

Super uiride fœnum.) ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ, id est, In uiridi herba.

Et discubuerunt in partes.) καὶ ἀνέπεσαν πρασιαὶ, πρασιαὶ, id est, Et discubuerũt prasiæ, prasiæ. Dicuntur autẽ prasiæ herbaria, cuiusmodi sunt areolæ hortorum: πράσιον enim uiride. Cæterũ & hoc prasiæ, prasiæ, & illud συμπόσια, συμπόσια, dictum est iuxta proprietatem sermonis Hebraici. Ad quam formã multa annotauit diuus Augustinus, in libris quos scripsit de tropis ueteris instrumenti, uelut illud: Decima, decima agno uni septem agnis. Et mille ex tribu, & mille ex tribu, pro eo quod est, ex singulis tribubus millenos.

Per centenos & quinquagenos.) ἀνὰ ἑκατὸν καὶ ἀνὰ πεντήκοντα, ut ad uerbũ reddam, id est, Per centũ & quinquaginta. Vt intelligas loca fuisse distincta sulco, aut simili interuallo: & pro magnitudine in aliis accubuisse centenos, in aliis quinquagenos.

Intuens in cœlum.) ἀναβλέψας, id est, Suspiciens, siue Sublatis oculis.

Et sustulerunt.) καὶ ἦραν κλασμάτων δώδεκα κοφίνους πλήρεις, id est, Et sustulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos.

Et statim coëgit.) ἠνάγκασεν, idem uerbum quod in Matthæo uerterat Iussit, sed perperam, ut illic indicauimus.

Et cũ dimisset eos.) καὶ ἀποταξάμενος αὐτοῖς. Non est idem uerbum, quod paulo superius ἕως ἀπολύσῃ, uerum aliud, quod non significat simpliciter dimittere, sed dimittere dicto uale, ac mandatis quæ uolueris mandare: quemadmodum solemus dimittere notos & amicos. *Dimittere ἀποτάσσεσθαι.*

Et uidit eos laborãtes) βασανιζομένους, quod in Matthæo uertit Vexatos, aliâs Iactatos.

In remigando.) ἐν τῷ ἐλαύνειν, quod significat agere ac regere uel nauem, uel equũ, uel currum.

Et plus magis.) καὶ λίαν ἐκ περισσοῦ, id est, Valde ex abundanti, siue Valde supra modũ. Rursus hic est ἐξίσταντο, quod uehementẽ significat admirationẽ, ut homo præ admiratione nõ sit apud se. Et tamẽ in Græcis codicibus additur καὶ ἐθαύμαζον, Et admirabãtur: uelut interpretetur Euangelista quid dixisset ἐξίστανται, quod tamẽ haud scio an casu sit adiectũ. *Conduplicatio.* *ἐξίστανται.*

Et cognouerunt eum.) Addunt Græci, οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου, id est, Viri loci. Quanquam id in plerisq; codicibus non inuenitur.

Vbi audiebant eum esse.) ὅπου ἤκουον ὅτι ἐκεῖ ἐστί, id est, Simulatq; audissent: quod illic esset, ut intelligas eos qui agnouerant Iesum renunciare cæteris, illum adesse.

In plateis.) ἐν ταῖς ἀγοραῖς, id est, In foris. Quanquam & platea uia fusior ac laxior, forum esse potest.

EX CAPITE SEPTIMO.

ET uituperauerunt.) ἐμέμψαντο, id est, Accusarũt, siue Incusabant, siue Questi sunt.

Et à foro uenietes.) Venientes, tametsi non male addidit, tamen nõ est in Græcis codicibus. Et à foro, idẽ nomen est quod modo uertit Plateã, ἀγορᾶς.

Quæ tradita sunt illis.) Sensus omnino cõuenit, tamen Græce est, ἃ παρέλαβον κρατεῖν: Siue, ut nonnulli codices habent, κρατεῖν, Quæ acceperunt seruanda siue tenenda. Verum quoniam παραλαμβάνειν uidetur esse ab alio traditum Accipere, idcirco interpres conatus est explanatius efferre sententiam.

Baptismata lotiones. Baptismata.) Miror cur interpres maluerit dicere Græce, quàm Latine, Lotiones, siue Ablutiones, cum hic de uulgari lotione sit mentio.

Et urceorum.) ξεστῶν, apparet intelligenda esse lignea, quod subiecit Aeramentorum. Cæterum lectos appellat spondas, in quibus accumbebant sumentes cibum, non solum in quibus dormitur.

Et interrogabant.) ἔπειτα ἐπερωτῶσιν, id est, Deinde interrogant.

Bene prophetauit Esaias de uobis hypocritis sicut scriptum est.) Cum Græca congruant, tamen haud scio quo casu ita scriptum comperi in aureo codice, Bene prophetauit de uobis Esaias dicens.

Doctrinas & præcepta.) Et coniunctio tollenda, διδασκαλίας ἐντάλματα, id est, Doctrinas, mandata per appositionem: sicut admonitum est in Matthæo.

Si dixerit homo. Si dixerit homo.) Hic explicat quod obscurius erat in Matthæo, his uerbis à pharisæis instrui quosdam, ut parentibus desertis, pecuniam conferant in donaria templi. Quanq̃ sermo uidetur parum absolutus, sed subaudiendum, Satis est, aut simile quippiam.

Mandata dei.) ἐντολὴν, id est, Mandatum.

Irritum fecistis.) ἀθετεῖτε, id est, Irritũ facitis. Consentientibus & antiquis codicibus nostris atq; in his aureo. Quanq̃ potius erat Reijcitis, quemadmodum & Cyprianus legit.

Rescindentes uerbum dei.) ἀκυροῦντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, id est, Irritum facientes, siue Ab-

ἀκυροῦν. rogantes, aut Antiquantes. Nam ἀκυροῦν est proprie detrahere autoritatem, & irritum facere, quod aliquando fuerit comprobatum.

Nihil est extra hominem.) οὐδέν ἐστιν ἔξω τοῦ ἀνθρώπου, εἰσπορευόμενον εἰς αὐτὸν, id est, Nihil est quod aliunde quàm ab homine ingreditur in eum: quasi dicas, Deforis, ut paulo post uertit, Omne extrinsecus introiens, τὸ ἔξωθεν εἰσπορευόμενον.

Iterum turbas.) πάντα τὸν ὄχλον. id est, Totam turbam.

Parabolam.) περὶ παραβολῆς, id est, De parabola, siue De similitudine.

Imprudentes.) ἀσύνετοι, id est, Absq; intellectu, ut ante uerterat: aut Expertes intelligentiæ. Et melius erat, Siccine uos quoq;, quàm Sic & uos: aut Itane uos quoq;.

Purgans.) ἐκκαθαρίζων, id est, Expurgans, ad uerbum.

Oculus malus. Oculus malus.) ὀφθαλμὸς πονηρός. Cur non & hic dixit, Oculus nequam, sicut in Matthæo, Si oculus tuus nequam est, quia ego bonus. Nam eadem uerba Græca sunt utrobiq;. Sentit autem oculum non simplicem & purum, sed fascinatorem & inuidum, atque iniquum.

In fines Tyri.) μεθόρια, id est, Confinia, hoc est, Tyro finitimas regiones, siue Quæ interiacent inter Tyrum & Sydonem. Quanquam paulo post utitur simplici uoce ὁρίων in eundem sensum.

Ad pedes eius.) Hoc loco sequitur, ἦν δὲ ἡ γυνὴ ἑλληνίς συροφοίνισσα τῷ γένει, id est,

Syrophœnissa. Erat autem mulier Græca, Syrophœnissa genere. Alij codices habebãt, σύρα φοινίκισσα, sed mendose: nam si Syra erat, & regionis Phœnices, quæ sine dubio Iudæorum est, qui potuit esse Græca. Cæterum quod Gentilem dixit, non est Græce ἐθνική, sed ἑλληνίς, ut patriam intelligas designatam, quæ declararet non esse Iudæam. Frequenter em̃ ἕλληνα Gentilem uertit interpres.

Nam & catelli.) Eadem uox est Græcis, canibus & catellis: quanquam utrobiq; diminutiuum est apud illos, κυνάριον, ut admonuimus. Ad hoc, παιδίων, rectius uertisset Filiorum quàm puerorum, cum præcesserit τέκνων.

Vtiq; domine.) In codicibus quos hactenus uiderim, nihil erat loco Vtiq;, sed tantũ, κύριε, καὶ τὰ κυνάρια, id est, Domine, & catelli Quanquam postea in nonnullis reperi.

Inuenit puellam iacentem supra lectum, & dæmonium exisse.) In uulgatis Græcorum codicibus ordo sermonis inuersus est. Nam illic reperit exisse dæmonium, & puellam lecto decumbentem.

Fines decapoleos.) δεκαπόλεως. Regio est trans Iordanem decem ciuitatum: unde & nomen habet Græcis circa Hippum, Pellen, & Gadaram, ut testis est Hieronymus in locis Hebraicis. *δεκάπολις.*

Surdum & mutum.) κωφὸν μογιλάλον, id est, Surdum, impeditæ linguæ, siue balbũ, dictione composita à μόγις uix, & λαλεῖν loqui. Est autem id uitiũ pene perpetuum insanis aut melancholicis, aut fatuis natura, ut testis est Aristoteles.

In auriculas eius.) ἐπέβαλε τοὺς δακτύλους αὐτοῦ, πτύσας εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ, id est, Immisit digitos suos expuens in aures eius.

Adaperire.) Aperire, ἐφφαθὰ, uocem Hebraicam & hic adijcit, quemadmodum & superius, In cumi. Est autem הִפָּתַח unum ex eo uerborum genere, quæ Hebræi grauia uocant, & quæ uim habeant transitiuam, quasi dicas, Præsta te apertum, siue Fias apertus. Neq; uero libet hic cõmemorare ridiculam differentiam inter aperire & adaperire, quã Laurẽtius argutius irridet quàm grauẽ deceat uirum, etiamsi merito id facit. Certe apud Euangelistam nulla differẽtia est, cum idem utrobiq; sit uerbum διανοίχθητι & διηνοίχθησαν, quorum alterũ uertit Adaperire, alterum, Apertæ sunt, perinde quasi nefas esset Latinis eandem uocem repetere. *Adaperire. Aperire.*

Tanto magis plus.) Græci quidem codices ita distinguunt, ut Magis non referatur ad Præcipiebat, quod præcesserit ὅσῳ, non ὅσον, sed ad idem uerbum ad quod refertur, nempe ad Prædicabant plus: sed περισσότερον uerti poterat Vehementer, aut Magnopere, ut comparatiuum positum sit loco positiui: aut μᾶλλον uertendum erat Potius, ut nõ habeat uim comparandi, sed corrigendi: perinde quasi dicas, Tantum aberat ut facerẽt id quod erant iussi, us hoc amplius etiam prædicarent quod essent uetiti. *Magis, pro potius.*

Et surdos fecit audire.) Vt ne quid causer de integritate Latini sermonis, quod Romanis auribus aliud quiddam sonat, facit loqui, & facit currere, rectius fuisse futurum, efficit ut surdi audiant, muti loquantur. Tempus quoq; uerbi mutauit interpres, aut certe librarius. Est enim ποιεῖ, id est, Facit: idq; absolutius est. Laurentius testatur in nonnullis exemplaribus Latinis conduplicari coniunctionẽ, Et surdos fecit audire, & mutos loqui. *ἄλαλος*

Et mutos loqui.) ἀλάλους λαλεῖν. Gratiam annominationis non potuit interpres reddere, quasi dicas, elingues, linguaces, aut infantes fari. *κωφός.*

EX CAPITE OCTAVO.

SVstinent me.) προσμένουσί μοι, id est, Manent apud me.

Cum turba multa esset.) Græce est παμπόλλου, id est, Admodum multa, siue plurima. Nec additur Cum Iesu, nec apud Græcos, nec in uetustis exemplaribus, nec in aureo deniq;.

Vnde istos.) πόθεν, quo Græci utuntur in negatione pro Qui, aut Quomodo.

Et ipsos benedixit.) καὶ αὐτὰ εὐλογήσας, id est, Cum & his benedixisset. Quanquam in nonnullis exemplaribus sic habebatur, καὶ εὐλογήσας, εἶπε παραθεῖναι καὶ αὐτὰ, id est, Et cum benedixisset, iussit apponi & hos.

Quasi quatuor milia.) ὡς, id est, Fermè, aut Circiter quatuor milia.

In partes Dalmanutha.) Quidam Græcus codex habebat μαγδαλὰ, cuius meminit Matthæus, siue ut quidam legunt, Magedam. Nec apud quenquam adhuc reperi huius loci descriptionem, nisi quod in collectaneis Hebraicarum uocum, hanc quoque reperio expositam, sed ita, ut ad hunc locum nihil attineat. *Dalmanutha.*

Conquirere cum eo.) Laurentianum exemplar, ut uidetur, secus habuit. Meum ad hunc modum, ἤρξαντο συζητοῦντες παρ' αὐτοῦ σημεῖον, id est, Cœperunt simul quærere ab eo signum. Quanquam postea nactus sum, in quibus ita scriptum reperi, καὶ ἤρξαντο συζητεῖν αὐτῷ, καὶ ζητεῖν παρ' αὐτοῦ σημεῖον, id est, Et cœperunt disputare cum eo, & requirere ab eo signum. In quibusdam pro καὶ ζητεῖν, erat ζητοῦντες.

Ingemiscens spiritu.) Græci addunt Suo, καὶ ἀναστενάξας τῷ πνεύματι αὐτοῦ.

Si dabitur generationi isti signum.) Si, hoc loco est abiurantis, quẽadmodum & illic, Si introibunt in requiem meam. Latini addunt, emoriar, dispeream, aut simile quippiam. Mire retudit arrogantiam pharisæorum, qui uideri uolebant cum cœlo habere commer- *Si, abiurantis*

cium cum essent sceleratissimi. At Christus illis ex imo corde terræ signum promittit, diuersissimum ab eo quod postulabant.

Et obliti sunt sumere panes.) Quidam Græcus codex addit, Discipuli eius: mihi magis placet non addi.

Videte & cauete.) ὁρᾶτε βλέπετε. Duo uerba sunt Græcis idem significantia, citra interuentum coniunctionis, quasi dicas, Videte, cernite: siue Cauete, fugite, quo diligentiorem cautionem exprimeret.

Herodiani.

A fermento Herodis.) ἡρωδιανῶν, id est, Herodianorum, pro Herodis habebant nonnulli. Et in Matthæo mẽtio fit Herodianorum, ueluti factionis cuiusdam, quæ simul cum pharisæis aggressa sit Christum.

Et aspiciens.) ἀναβλέψας, id est, Recepto uisu.

Video homines.) βλέπω τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ὡς δένδρα ὁρῶ περιπατοῦντας, id est, Video homines, quoniã uelut arbores uideo ambulantes. Et Ambulantes apud Græcos ad homines duntaxat referri potest, quod illis arbores sint neutri generis.

Et cœpit uidere.) καὶ ἐποίησεν αὐτὸν ἀναβλέψαι, id est, Fecit eum denuo uidere. Bis enim recepit uisum, primum utcunque deinde perspicue.

Et restitutus est.) Ante hoc addit Græcus codex, καὶ διέβλεψεν, id est, Et peruidit. Nec est Omnia, sed ἅπαντας, id est, Omnes: etiamsi hic facillimus in scriptura lapsus.

Varia lectio.

Et si in uicum introieris.) Palàm est Græca exemplaria passim discrepare. Nam Laurentianus codex habebat, Et neque in uicum introieris, neque cuipiam dixeris in uico. Meus autem habebat, καὶ ἐὰν εἰς τὴν κώμην εἰσέλθῃς, μηδενὶ εἴπῃς, μηδ᾽ ἐν τῇ κώμῃ, id est, Et si oppidum ingressus fueris, ne cui dixeris, ne in oppido quidem. Tamen postea nactus sum exemplar, consentiens cum codice Laurentiano: atque id sequi malui, præsertim cum ita legat Theophylactus.

In castella.) εἰς κώμας, eadem uox, quam toties uertit Vicum.

Alij uero quasi.) Quasi non additur apud Græcos.

Additum aliquid.

Tu es Christus.) Additum arbitror ex alio loco, Filium dei uiui, quod tamẽ in emendatioribus exemplaribus Latinis non additur apud Marcum, sed apud Matthæum.

Et comminatus est.) ἐπετίμησεν, id est, Increpauit. Quanquam hic tolerari poterat, Interminatus est. cum additis minis, aliquid interdicimus.

De illo.) περὶ αὐτοῦ, id est, De se.

Et cœpit.) καὶ ἀπὸ τότε ἤρξατο, id est, Extunc, siue Ex eo tempore cœpit, ut habebatur in quibusdam exemplaribus.

Quoniam.) ὅτι, id est, Quod.

Quomõ Christus post tres dies dicatur resurrexisse.

Post tres dies.) In paucis scriptum reperi, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, id est, Tertio die: sed apparet data opera mutatam scripturam, quod prima fronte falsum esse uideatur, Christum resurrexisse post tres dies, qui tertio die surrexerit: præsertim cum emendatissima Græcorum exemplaria, cum nostra consentiant æditione. Atque hac quidem de re diligenter disseruit Iacobus Faber Stapulensis, in libello cui titulum fecit, de Magdalenis, ac triduo Christi, nullum nõ mouens lapidem ut hanc explicet difficultatem, nunc addens horas aliquot ei diei quo reuixit Christus, proximæ nocti detractas. Nunc eundem ante diem præmittens ad inferos, cum in horto tæderet ac mœreret. Nunc uni diei geminas addens noctes, uidelicet parasceue. Mihi uero non est necesse de singulis illius disputationis partibus quid sentiam aperire. Certe non uideo cur Bedam notandũ existimarit, qui tridui mysterium conatus sit per synecdochen explicare, nimirum figuram grammaticam. Quasi uero non totam historiã euangelicã grãmaticis figuris debeamus, aut quasi non ueteres ad unum omnes tum Græci tum Latini quæstionem hanc per synecdochen explicent: Inter quos est & Thomas, enarrans prioris ad Corinthios epistolæ caput decimũquintũ. Quoties per Hyperbolen, Enallagen, similesque tropos sensum diuinorũ uoluminum explicant sacri doctores? Iam allegoria, parabola, uocabula passim in arcanis literis obuia, nonne grammaticorum sunt schemata? Quid est quod tam procul à sacris ablegat grammaticos de diuinis literis aliquanto melius meritos, quàm sint frigidi quidam ac ieiuni dialectici, ne dicam sophistæ. Imò ipse Faber, qua tandem bipenni, Gor-

Figuræ grammaticæ in diuinis literis.

dianum

dianum hunc nodum dissecuit: nonne ab Apollonio porrecta, primum ethnico, deinde qui nihil aliud sit quàm grammaticus? Qui nisi succurrisset, totus adhuc erraret mundus, & in Marco legeret Christum resurrecturū post tres dies. Sic enim argumentatur: Non surgit post tres dies, qui surgit tertio die, Sed constat Christū tertio die surrexisse. Aduersatur igitur Euangelijs, aduersatur articulis fidei, aduersat̄ omni ueritati, quisquis ait Christum post triduum surrexisse. Atqui ita sanè tot iam seculis, magno consensu Græca pariter ac Latina legit, canit & scribit ecclesia. Neq; quisquam adhuc mortalium tam impium errorē animaduertit, nec erat elabendi spes, nisi Apollonius rei literariæ peritissimus commonstrasset, μετὰ Græcis nonnunq; usurpari uice ἐν uel διά. Tantū habet pondus unicum unius grammatici testimonium, quoties nobis ita collubuit. Quanquam nec hoc exemplum quod ex Apollonio produxit Faber, uidetur ad sermonem euangelicum respondere. Neq; enim simile est, μετὰ χεῖρας ἔχειν, & μεθ' ἡμέραν, ei quod ait Marcus, μετὰ τρεῖς ἡμέρας. Siquidem apud Apollonium μετὰ positum uidetur pro μεταξὺ, aut certe pro κατά. Quo tamē modo non liceat abuti, si certum addas numerum. Iam constat μετὰ frequenter ab Euangelistis usurpari ad hunc modum, nec aliud significare quàm post. Velut apud Matthæum capite uigesimo sexto, Post biduum pascha fiet, μετὰ δύο ἡμέρας. Item apud Lucam, Post dies octo. Apud Marcum, Post dies sex. In Actibus, Nō post multos hos dies, Alijsq; locis cōpluribus. Sed ut his omissis, quod sentio, paucis expediam, mihi nihil causæ uidetur, cur hic excitemus huiusmodi tragœdiam, aut cur ad tam coactam ac uiolentam interpretationem confugiamus. Cum nodus bifariam explicari possit, haud magno negocio. Primum, si tertium diem numeremus non à morte seruatoris, sed à tota passione, quæ cœpit pridie parasceues, cum iam iniretur consilium de comprehendendo Iesu, cum uenderetur, cum tæderet, ac mœreret. Siquidem passionis summam uidetur & ipse Marcus suis uerbis complecti: Et cœpit, inquit, docere eos, quod oporteret filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus, summisq; sacerdotibus, ac scribis, & occidi, & post tres dies resurgere. Sic enim recensuit, ut post tres dies, ad totum sermonem qui præcessit referri possit, non tantum ad id quod erat postremum, occidi. Quemadmodum proximo capite recensuit, Filius hominis traditur in manus hominum, & occident eum, & occisus tertio die resurget. Hic quoniam triduum numerat ab occisione, tertio die dixit nō post triduum. Alter modus est, si per synecdochen accipiamus, factum post tres dies, quod factum sit post tertium diem exortum. Quēadmodū & uulgo loquimur, Ab eo die cœpit odisse me, cum eodem die cœperit odisse. Et post eum diem desijt amare, cum eodem die desierit. Hæc, ni fallor, minus certe coacta sunt, quàm quæ Stapulensis tanto molimine prodidit. Quod si quis adduxerit his etiam meliora, non grauabimur sequi.

Μετὰ uarie usurpatur.

Ratio bifariā explicandi quæstionē.

Post triduū, id est, post tertiū diem exortum.

Et palàm.) καὶ παῤῥησίᾳ, id est, Libere & audacter. Neq; enim hoc dicebat, nisi suis, sed aperte, & sine inuolucro, quemadmodum solet: tametsi sermo hic esset durissimus.

Cōminatus est Petro.) Miræ deliciæ huius interpretis, qui quod aliàs uertit Increpare, idem nunc uertit Cōminari, cū nec ad sententiā quadret Cōminari. Nā quod sequitur,

Vade post me satana.) Nimirū increpantis est, non cōminantis. Postremo ut legimus interminari, pro interdicere, ita cōminari in eundem sensum non memini legere.

Aut quid dabit homo commutationis.) τί ἀντάλλαγμα, id est, Quam commutationem. de quo quid nobis uideretur, indicauimus in Matthæo.

Qui enim me confessus.) Antiqui codices magno consensu pro Confessus, & Confitebitur, habebant, Confusus fuerit, & Confundetur: suffragante his & aureo codice. Atq; ita habent Græca, ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, id est, Quicūq; enī erubuerit me, & meos sermones. Ac paulo post, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸν, id est, Et filius hominis erubescet de eo: aut, Filium hominis pudebit illius. In eundem sensum legit diuus Augustinus, refellens Adimantum Manichæum: Omnis qui confusus fuerit me, in gente ista adultera, & peccatrice, & filius hominis confundetur illum cum uenerit in gloria patris sui. Satis hic apparet, confessus & confitebitur uerba esse supposita ab audaculo quopiam. Cæterum an satis Latine dicamus, Confundor te, pro eo quod Pudet me tui, uiderint literatores.

Cōfessus, pro confusus.

Ex capite

EX CAPITE NONO.

Regnum dei ueniens.) ἐληλυθυῖαν, id est, Venisse. Est enim participiũ præteriti temporis, quod uertendũ erat per infinitum, ob inopiam Latini sermonis.

Dissonāt Euāgelistarũ uerba.

Et post dies sex.) Lucas facit, Dies fermè octo. Marcus consentit cum Matthæo in numero.

Et duxit.) καὶ ἀναφέρει, id est, Subducit, præsentis temporis, ut, Et assumit παραλαμβάνει.

Seorsum solos.) Sic habebat antiquissimus codex, κατ' ἰδίαν μόνους, id est, Seorsum solos. Latina uetera consentiebant in, Seorsum, sed Paulinum habebat Solus, Corsendoncense, Solos. Aliquis offensus perissologia, uocem alteram ut superuacaneam reliquit. Verum hoc modo uoluit Euangelista significare secessum uehementer secretum.

Et transfiguratus est.) Græce est, καὶ ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτοὺς, μετεμορφώθη, id est, Et dum orant illi, transfiguratus est. Quanquam illud Dum orant, in plerisq; Græcorum codicibus non additur, nec à nobis est additum.

Qualia fullo.) Poterat uitare absurditatẽ sermonis, si ὡς uertisset in aduerbiũ, Quàm candida reddere non potest fullo.

Et faciamus.) θέλεις ποιήσωμεν, id est, Vis faciamus. Quanquam pleraq; Græcorum exemplaria consentiunt cum nostra æditione uulgata.

Filius meus charissimus.) ἀγαπητὸς, id est, Dilectus, ut hactenus uertit.

Quid ergo dicunt.) πῶς οὖν λέγουσι, id est, Quomodo ergo dicunt. Quanq; emendati codices habebant, ὅτι λέγουσιν, id est, Quod dicunt. Et mox,

Restituet, pro restituit.

Primo restituet omnia) ἀποκαθιστᾷ, id est, Restituit, præsentis temporis, ut referatur ad prophetiam Malachiæ, quæ prædixit id futurum non ad tempus aliquod definitum.

Cõquirere, p disceptare.

Quid inter uos cõquiritis.) καὶ ἐπηρώτησεν τοὺς γραμματεῖς, τί συζητεῖτε πρὸς αὐτούς. Potest & hic sesus accipi, & interrogauit scribas, Quid cõquiritis, siue disputatis aduersus illos, siue cũ illis. Apparet interpretẽ legisse, πρὸς ἑαυτοὺς, siue πρὸς αὑτοὺς, id est, Inter uos. Sed aliâs admonuimus hanc orthographiæ rationẽ passim negligi in Græcis codicibus.

Spiritus conturbauit.) Græce est, εὐθέως τὸ πνεῦμα ἐσπάραξε τὸ παιδίον, id est, Statim spiritus discerpsit puerũ. Opinor interpretem legisse, ἐτάραξεν, ac fortasse rectius. Quanquam in plerisq; exemplaribus non erat παιδίον, sed αὐτόν. Apparet enim iam non fuisse puerum, cum pater respondeat hoc illi à puero accidisse: etiamsi paulo post uocat eum puerum, pater pueri.

Elisus in terram.) καὶ πεσὼν ἐπὶ τῆς γῆς, id est, Lapsus in terram.

A puero.

Ab infantia.) παιδιόθεν, id est, A puero. Sed recte mutauit interpres, nisi dicere maluisset, A prima pueritia: iam enim nihil nisi puer erat, cum sanaretur.

Si potes credere.) τὸ, εἰ δύνασαι πιστεῦσαι. Addidit articulum, qui tamen ad superiora referri potest, ut respondeat ei illud, siue ad sequentia: Hoc si potes, nempe credere. Quẽadmodum dicitur Græcis, τὸ μηδὲν ἄγαν, ἄγαν με τέρπει. Nec enim est hic ociosus articulus qui magno consensu habetur in Græcorum exemplaribus.

Prætergrediebantur Galilæam.) παρεπορεύοντο διὰ τῆς γαλιλαίας. Præpositio παρὰ, facit ut intelligas illos clàm, aut celeriter & in transcursu, uelutq; obiter fecisse iter per Galilæam, ita ut nec aperirent se usquam, nec commorarentur.

Filius hominis tradetur.) παραδίδοται, id est, Traditur, ut intelligas mox futurum.

Et illi ignorabãt uerbũ, & timebãt interrogare.) Hæc nõ habentur in æditione Aldina.

Qui cum domi esset.) καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ γενόμενος, id est, Et cum esset in domo, siue in ædibus, non utiq; suis.

Quis eorum maior esset.) Græce tantum est, τίς μείζων, id est, Quis maior. Reliqua addita sunt explicandæ rei gratia.

Complecti, ἐναγκαλίζειν.

Quem cum complexus esset.) καὶ ἐναγκαλισάμενος, id est, Cum posuisset in ulnis, ut solemus infantulos. Complectimur enim & eos, quos in ulnas non sumimus.

Non me suscipit.) οὐκ ἐμὲ δέχεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀποστείλαντά με, id est, Non me recipit solum, sed & eum qui me misit. Sic habebant nonnulli Græcorum codices, uerum altera lectio mihi magis probatur. Nec enim hic negatio remouet, sed corrigit magis,

quasi dicas, Non tam me recipit, quàm eum qui misit me.

Et prohibuimus eum.) Post hæc, in Græcis exemplaribus repetitur ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν, id est, Quod non sequeretur nos.

Calicem aquæ frigidæ.) Frigidæ, nec in Græcis additur exemplaribus, nec apud Hieronymum in æditione Basiliensi, nec in uetustissimis exemplaribus, nominatim in Paulino, nec in Corsendoncensi, nec in aureo denique.

Non perdet mensuram suam) Mercedem legendum pro Mensura. Atque ita scriptum est in emendatioribus Latinorum exemplaribus.

Debilem.) κυλλόν. Cyllus proprie Græcis dicitur, cui altera manus trunca sit, aut manca. Nam debilitas ad omnia membra pertinet, quemadmodum χωλὸς ad pedes proprie pertinet. *Cyllus manu manca.*

Luscum.) μονόφθαλμον, id est, Vnoculum. Quod tamē eleganter uertit hoc sanè loco. Luscus em̄ Latinis dicitur, nō qui strabis ac distortis sit oculis, sed q altero careat oculorū. *Luscus quid propri.*

Mola asinaria.) Græci legūt, λίθος μυλικὸς, id est, Saxum molare. Apud Matthæum erat, Mola asinaria.

Vbi uerbis.) ὅπου ὁ σκώληξ. Alibi uertit Eruginem, quod hic Vermem. Cæterum moritur & extinguitur, utrunque præsentis temporis est Græcis. Licet in Latinis codicibus aliquot deprauare cœperint, Morietur, & extinguetur.

Si sal insulsum fuerit.) Reddidit προσονομασίαν ἅλς ἄναλον, id est, Si sal sale caruerit. *Insulsum, pro fatuum.*

In quo illud condietur.) Condietis lego in uetustis codicibus, ἀρτύσετε. Sic enim legisse uidetur qui sic uertit. At aptius erat Ipsum, quàm Illud.

Omnis enim igne salietur.) Quo sermo foret mollior, nos de nostro addidimus, Omnis homo.

EX CAPITE DECIMO.

Vltra Iordanem.) διὰ τοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, quod magis sonat, Per regionem, siue litus, quod est, ultra Iordanē. Etiamsi sensum expressit interpres.

Et erunt duo.) οἱ δύο, Qui duo fuerant. ut intelligamus è duobus hominibus uelut unū fieri. Nec est, In carne una.) Quod sordide quidam interpretantur de coitu, sed Vnam, ut & aliàs indicauimus. *Caro, pro homine.*

Quod deus coniunxit.) συνέζευξεν, id est, Coniugauit, si quis ad uerbū malit reddere.

Mœchatur.) Græce est idem uerbum, quod modo uertit, Adulterium cōmittit, μοιχᾶται. Quid autem est,

Super eā) ἐπ' αὐτήν. Cur nō potius Aduersus illam, siue In illā, hoc est, in iniuriā illius?

Offerebant illi paruulos.) παιδία, id est, Pueros, siue puellos.

Comminabantur.) ἐπετίμων, id est, Increpabant. Quod mirum, cur plerunque interpres gaudeat uertere, Comminabantur, etiam refragante sententia.

Sinite paruulos.) τὰ παιδία, id est, Puellos, ut modo dictum est. Nec additur apud Græcos coniunctio, Ne prohibueritis.

Non intrabit.) οὐ μὴ εἰσέλθῃ. Conduplicata negatio uim addit futuri, aut certe modi potentialis. *Conduplicata negatio.*

Et complexans.) καὶ ἐναγκαλισάμενος, id est, Suscipiens eos in ulnas: sicut paulo ante dictum est.

Procurrens.) προσδραμὼν, id est, Accurrens. Interpres nisi dormitauit, legisse uidetur προδραμὼν, id est, Præcurrens.

Vitam æternam percipiam.) κληρονομήσω, quod aliâs uertit, Hæreditabunt.

Nisi unus deus.) εἰ μὴ εἷς ὁ θεός, id est, Nisi unus, qui est deus, siue Nempe deus, ut articulus uim habeat uelut interpretantis, quis sit ille unus.

Ne fraudem feceris.) μὴ ἀποστερήσῃς, id est, Ne fraudaueris.

Et ueni sequere me.) Addunt hic Græci codices, ἄρας τὸν σταυρὸν, id est, Sublata cruce.

Et intuitus eum Iesus, dilexit eum.) ἠγάπησεν αὐτόν. Origenes uidetur legisse ἐφίλησεν, nō ἠγάπησεν. Argumēto est quod homilia in Matthæū adducens hunc locū, ita legit: Dilexit eum, siue osculatus est eum. Neque enim ἠγάπησεν, opinor, ad osculi significationē potest pertinere. Cæterū de dilectione, nec apud Matthæū, nec apud Lucam ulla fit mētio.

Qui diuites Christo dicti. Confidẽtes in pecunijs.) πεποιθότας, Fretos, siue Fisos. Hic satis aperit, quos dixerit diuites, nõ quibus diuitiæ obuenerunt, sed qui iuxta diuitũ uulgus multũ tribuunt diuitijs.

Filioli.) τέκνα, id est, Filij, siue nati. Neq; enim hic est diminutiuum, quemadmodum illud apud Paulum ad Galatas, τεκνία μου, Filioli mei.

Qui magis admirabantur.) ἐξεπλήσσοντο, id est, Obstupescebant.

Aut filios.) τέκνα, id est, Liberos, ut utrunq; sexum complectaris.

Additum aliquid. Aut patrem, aut matrẽ.) Hoc loco Græci codices addunt, ἢ γυναῖκα, id est, Aut uxorem. Quod tamen perperam à quopiam additum, uel hinc licet conijcere, quod mox cũ repetit res relictas, non addit uxores.

A dextris meis & sinistris meis.) Vt sensus sit idem. Latinius est, Sedere mihi à dextris, & sedere mihi à sinistris.

Sed quibus paratum est.) Sermoni parum absoluto adiecimus duo uerba. Subauditur enim, Sed ij sedebunt à dextris ac sinistris mihi, quibus &c.

Et audientes decem indignati sunt.) ἤρξαντο ἀγανακτεῖν, id est, Cœperunt indignari. Et sic habent uetusti codices nostri.

Et principes.) καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν, id est, Magni illorum. Quod tamen haud male uertit, nisi malis dici, Et qui magni sunt inter eos, aut Magnates illorum.

Fieri maior.) μέγας, id est, Magnus. Et in hunc modum subinde citat Hieronymus. Allusit Christus ad uitam communem hominum, inter quos magnates & optimates è sublimi despiciunt infimates, nec præ se ducunt pro hominibus, cũ ipsis nihil sit abiectius, si uelimus hominem suis æstimare uirtutibus.

Et proficiscente eo.) καὶ ἐκπορευομένου, Egrediente eo.

Bartimæus quid. Bartimæus.) Filius Timæi, additũ uideri potest interpretandi causa. Nam id sonat Bartimæus. Hebræis enĩ בַּר filius, & Timæus: quemadmodũ & Bartholomæus, filius Ptolemæi, conflatis diuersarum linguarum uocibus, & deprauata, ni fallor, una aut altera litera. Cæterum quod diximus de Bartimæo, quidam miro cachinno prosequitur in suis annotationibus, cũ id hauserim ex Hieronymi cõmentario in epistolæ ad Galatas cap. iiij.

Et rursum comminabantur.) καὶ ἐπετίμων, id est, Et increpabant.

Animæquior esto.) θάρσει, id est, Bono animo esto, siue Confide. Nec enim est comparatiuum, sed positiuum: & aliud est Fidere, hoc est, θαῤῥεῖν, quàm Aequo animo esse. Aequo animo est, qui boni consulit, ac tolerat. Fidit cui certa spes est.

Rabboni. Rabboni ut uideam.) Rursus Hebræam uocem posuit, pronunciatione nõnihil mutata, cum alibi Rabbi sit, quod Hebræorũ lingua, Chaldæorũ, ac Syriacæ cõmercio uitiaretur: quẽadmodum & hodie Iudæi Rabeni magistrũ uocant, sed insignem & eminentem.

Vt uideam.) ἵνα ἀναβλέψω, id est, Vt uisum recipiam.

Et confestim uidit.) ἀνέβλεψε, id est, Visum recepit.

EX CAPITE VNDECIMO.

Betphage, Bethania. ET cum appropinquarent Hierosolymæ.) Hic Græcus codex addit Betphage, ut sint tria loca, Hierosolyma, Betphage, Bethania. Siquidem mons Oliueti duobus passuum milibus abest ab Hierosolymis, in cuius latere est Bethania, Betphage in ipso monte sita est.

Quid facitis?) τί ποιεῖτε τοῦτο, id est, Cur facitis hoc?

Et sedit super eum.) Nonnulli Græci codices habent, ἐπ᾽ αὐτόν, ut sit Asinus, aut certe Pullus asinæ. Nonnulli ἐπ᾽ αὐτήν, id est, Super illam, ut sit asina fœmina. Quod posterius consentit cum Matthæo.

Cum uesperæ esset hora.) ὀψίας ἤδη οὔσης τῆς ὥρας, id est, Cum uespertinũ iam esset tempus. Siquidem horam, Græce loquens, pro tempore posuit.

Et alia die.) καὶ ἐπαύριον, id est, Postridie, siue Postero die.

Siquid forte.) εἰ ἄρα εὑρήσει τι, id est, Siquid inuenturus esset. Coniunctionẽ expletiuã uertit in Forte, idq; suo more, sed nullius eruditi hominis exemplo. Quorsum enim attinebat addere Forte, cũ dominus planè speraret cibum, aut certe uolebat uideri sperare.

Cui male dixisti.) ἣν κατηράσω, id est, Quam deuouisti, siue Quam execratus es, siue Cui male precatus es.

Habete

Habete fidem dei.) Bona fide Græca reddidit interpres πίστιν θεοῦ. Cæterum sentit fiduciam erga deum.

Tollere & mittere.) ἄρθητι καὶ βλήθητι, Passiua sunt imperatiui modi.

Cum stabitis ad orandum.) καὶ ὅταν στήκητε προσευχόμενοι, id est, Cũ steteritis deprecantes. Ex quo apparet olim stantes precari solitos. *Stabant olim precantes.*

Peccata uestra.) Augustinus libro de ciuitate dei, uigesimoprimo, capite uigesimoseptimo, annotauit uim & emphasim huius pronominis uestra. Nam intelligi peccata non quælibet, aut quàmlibet grauia, sed eiusmodi, sine quibus non uiuunt etiam probi, quales tum erant apostoli quibus hæc dicuntur. *Peccata uestra, id est, Leuia.*

Quia si uos non dimiseritis.) Hæc in Græcis plerisq; codicibus non adduntur, tamen adiecimus, quod in uetustis adderentur, & in Græcis nonnullis.

Vnum uerbum.) ἕνα λόγον, id est, Vnum sermonem, potius hoc certe loco.

Baptismum Ioannis.) βάπτισμα, id est, Baptisma, siue Baptismus. Cũ enim habeamus hoc baptisma & hunc baptismũ à Græcis, quorsum opus erat cõfingere barbaram uocẽ, tertiam, hoc baptismũ? Adeo nihil interesse putant quidã, quomodo loquãtur. Huiusmodi fermè destomachatur hoc loco Laurentius Valla nõ absq; causa, licet ignarus, ut apparet Augustinũ ita frequẽter loqui, & adeo frequenter, ut non queat prætexi scriptoris error. Sic enim loquitur tractatu in Ioannem quarto, in caput primum: Itaq; nõ durauit diu baptismum Ioannis. Rursus tractatu proximo, Illi enim nullum baptismum erat necessarium. Ac mox, Quoniam ergo Ioannes acceperat baptismum, quod proprie Ioannis diceretur. Iterum paulo inferius, Tale erat baptismum Ioannis. Nec alibi tamen raro idem facit. Etiamsi & in homilijs Origenis semel atq; iterum sic positum offendimus. *Baptismum hoc à Valla taxatum.*

Timemus populum.) ἐφοβοῦντο τὸν λαόν, id est, Timebant populum. Atq; ita habent uetustissimi codices Latini, nominatim exemplar Paulinum. In Corsendõcensi uidere erat, etiamnum rasuræ uestigiũ. Offendit autem castigatorẽ persona dure subitóq; mutata, quasi uero hoc esset nouum in euangelistis. Id incõmodi uitari poterat, mutata sermonis figura, Metuendus est nobis populus, aut mutata alterius uerbi persona, quemadmodum nos fecimus.

Quia uere propheta.) ὅτι, id est, Quod, potius, quàm Quia, & Fuisset, potius, quàm Esset. Opinor enim Ioannem iam fuisse mortuum, ex ipsius Marci narratione.

EX CAPITE DVODECIMO.

Pastinauit.) ἐφύτευσεν, id est, Plantauit. *Pastinare, pro plantare.*

Et fodit lacum,) ὑπολήνιον, In quod excipitur liquor uuarum.

In capite uulnerauerunt.) λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν, id est, Iactis lapidibus capitauerunt, ut ad uerbum reddam, hoc est, Comminuerunt caput. Verum quoniam interpres uidit illum redisse uiuum, uertit, Vulnerauerunt, ne putaretur extinctus.

Et contumelijs affecerunt.) καὶ ἀπέστειλαν ἠτιμωμένον, id est, Remiserũt affectum contumelia.

Charissimum.) ἀγαπητὸν, id est, Dilectum.

Quia reuerebuntur.) ἴσως ἐντραπήσονται, Forsitan reuerebuntur. Quanquàm nõnulli Græcorum codices habebant ὅτι, pro ἴσως, quæ lectio magis mihi probatur. Nec enĩ est consentaneum diffidere eum, qui mittit filium unicum. Et ὅτι quanquàm Latine reddi non potest hoc loco, tamen apud Græcos uim habet confirmandi.

A domino factum est istud.) Istud referendum est ad caput, aut certe ad angulum, id quod sermo Græcus indicat, εἰς κεφαλὴν γωνίας. παρὰ κυρίου ἐγένετο αὕτη, id est, In caput anguli. A dño factũ est hoc, subaudi Caput, nisi malis angulũ, de quo dictũ est in Matthæo. *A domino factũ est istud caput.*

Mirabile.) θαυμαστή. Et hoc ad caput refertur, quemadmodum, Factum est.

Vt eũ caperent.) ἀγρεύσωσι, id est, Captarent, siue uenarentur. Et cur non potius in sermone, quàm in uerbo, cum Græca uox sermonem significet magis, quàm uerbum.

Non curas quenq;.) οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός, id est, Non est tibi curæ de quoq; : tametsi Græcis οὐδενός, uel ad hominem referri potest, uel ad rem. Hoc est, Nõ curas ullum hominem, aut non curas rem ullam, quanquàm quod sequitur indicat ad hominem magis

esse referendum, quod alij uerum reticerent, ne quosdam offenderent.

Facies, pro persona.

In faciem hominis.) εἰς πρόσωπον τῶν ἀνθρώπων, id est, Ad personam hominū. Quanquàm Græce πρόσωπον, utrunq; significat, faciem & personam, hoc tamen loco mollius erat Persona, quàm Facies: Atq; ita uerterat, ni fallor, in Matthæo.

Licet dare tributum.) κῆνσον, id est, Cēsum, quæ uox Latina est, ut iam indicauimus.

An nō dabimus.) Græce est, ἔξεστι κῆνσον καίσαρι δοῦναι ἢ οὔ; δῶμεν ἢ μὴ δῶμεν; id est, Licét ne cēsum dare Cæsari, an nō? Demus, an nō demus. Vrgent eñ hac iteratione responsum, quasi futurū sit, ut si responderit non dandum, daturi non sint, sin dandum, daturi.

Versutia, pro hypocrisi.

Qui sciens uersutiam.) ὑπόκρισιν, id est, Simulationem, quod miror quare libuerit interpreti mutare, nisi forte legit, πονηρίαν.

Cæsar Christo uelut ignotus.

Quæ sunt dei deo.) Haud scio casu ne factū sit, an data opera, quod deo bis addidit articulum, Cæsari nequaq̃, τὰ καίσαρος καίσαρι, τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ: tanq̃ Cæsarem, uelut incertum & ignotum nominet, quod multi sint eius nominis, deū ueluti certum designet.

Et uenerunt super eum.) καὶ ἔρχονται πρὸς αὐτὸν, id est, Et ueniunt ad eum.

Et filios non reliqui.) τέκνα, Liberos, nam Græca uox etiam filias cōplectitur. Nec est,

Suscitet semen fratris sui.) sed fratri suo dandi casu, ἀδελφῷ αὐτοῦ. Semen enim appellat posteritatem, siue prolem.

Nónne ideo erratis?) οὐ διὰ τοῦτο πλανᾶσθε; An non igitur erratis? ut referatur ad id, quod sequitur, & sit sensus, eos ob id errare, quod non intelligerent scripturas. Siquidem pharisæi errabant, non quod ignorarent scripturas, sed, quod auaricia & ambitione forent excæcati. Sadducæi labebantur ob imperitiam scripturarum.

Neq; nubentur.) Græce γαμοῦν, uerbum est commune, & uiro, & mulieri. Verum de hoc dictum est in Matthæo.

Conquirentes.) συζητοῦντας, id est, Simul disputantes.

Virtus, pro robore.

Ex tota uirtute.) ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, id est, Ex toto robore tuo. Nā ipse mox uertit, Fortitudine.

Simile est illi.) Græce est, Simile est illud, καὶ δευτέρα ὁμοία αὐτῇ. Primum præceptum est, Diliges dominum deum tuum. Et alterū simile, uidelicet hoc, Diliges proximum &c.

Quod prudenter respondisset.) νουνεχῶς. Composita dictio est ab eo quod est, νοῦν ἔχειν, id est, Mentem habere, qua periphrasi Græci significant sapere, siue cordatum esse, unde Cordate uertimus.

Et respondens Iesus dicebat dicens.) καὶ ἀποκριθείς. Reperies aliquot locis hoc participium ita positum, ut sensus magis exigat, ἀνακρινόμενος, id est, Interrogans. Nisi mauis ex hoc intelligi sermonem aliorum præcessisse, quem Euangelista non retulerit.

Et primos discubitus.) Debebat sibi cōstare interpres, postea q̃ cœperat noīa uertere in uerba. Sic eñ est Græce, τῶν θελόντων ἐν στολαῖς περιπατεῖν, καὶ ἀσπασμοὺς ἐν ἀγοραῖς, καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν συναγωγαῖς, καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις, id est, Volētibus in stolis obambulare, & salutationes in foris, & præsidētias in synagogis, & primos accubitus in cœnis.

Prolixæ preces hypocritarum.

Qui deuorant domos &c.) Græca sic habent, οἱ κατεσθίοντες τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι, id est, Deuorantes domos uiduarum, & prætextu longas facientes precationes, siue Sub prætextu prolixe precantes.

Prolixius.) περισσότερον, id est, Abundātius, siue Plus iudicij. Porrò iudiciū appellat cōdemnationem, quemadmodum frequenter accipitur in arcanis literis. Quam rem annotauit & diuus Augustinus libro de agone Christiano, capite uigesimo septimo.

Iactaret.) βάλλει, id est, Mitteret, siue Iaceret. Nam iactu mittunt huiusmodi.

Quod est quadrans.) Græce scribens abusus est uoce Latina, κοδράντης.

Et conuocans.) προσκαλεσάμενος, id est, Aduocans, siue Cum ad se uocasset.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

Quales, ποταποί.

QVales lapides.) ποταποί. Miror cur Laurentius Quales mutandum putarit in Quantos. ποταπὸς enim sonat cuiusmodi, sed ita ut non simplicem habeat interrogationem, ut ποῖος, sed admirationem potius.

Vide has omnes.) βλέπεις, id est, Vides. In nōnullis erat βλέπετε, id est, Videtis.

Et opiniones.) ἀκοὰς, id est, Rumores. Nam ad uerbum sonat auditiones.

Dicentes quia ego sum.) ὅτι ἐγώ εἰμι. Quia hoc loco tantũ affirmat, & ob id erat omittendum. Sermo neq; ad Græcam proprietatem respondet, neq; ad Rhomanã. Potest autem bifariam accipi: Dicentes, Ego sum, ut subaudias Christus. Aut Dicentes, se esse eum qui ego sum. Incommodum uitari poterat, si uertisset, Dicentes, Ego sum Christus.

Et regnum super.) Cur non potius, Contra regnum? Sicut modo uerterat. Nam cãdem est præpositio Græcis, ἐπί.

Videte uosmetipsos.) Consentiunt quidem Græci codices, uerum mutanda erat hoc loco Græci sermonis figura: Cauete uos uobisipsis. Neq; uero est ociosa pronominis additio, quo discernuntur discipuli à cæteris. Et haud scio, an scriptũ fuerit à Marco, ἑαυτοῖς. *Videte, pro cauete.*

In concilijs.) Rectius erat, In concilia, εἰς συνέδρια.

Et ante præsides.) καὶ ἐπὶ ἡγεμόνων καὶ βασιλέων ἀχθήσεσθε, id est, Et sub præsidibus & regibus ducemini, ut intelligas eos ad iudices duci.

Nolite præcogitare.) μὴ προμεριμνᾶτε, id est, Ne ante sitis solliciti, siue anxij, siue, Ne præcogitetis, id quod solent acturi causam apud principes.

Quod datum uobis.) ὃ ἐὰν δοθῇ, id est, Quodcunq; datum fuerit.

Non enim uos estis loquentes.) οὐ γάρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, id est, Non enim uos estis qui loquimini, ut uertit in Matthæo.

Et consurgent.) ἐπαναστήσονται, id est, Insurgent.

Abominationem desolationis,) τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως. Sed hoc loco addũt Græci codices, an recte uiderint alij, τὸ ῥηθὲν ἀπὸ δανιὴλ τοῦ προφήτου, id est, Dictum à Daniele propheta. Apparet enim ex Matthæo huc adiectum. Quanquàm & illic ab alio quopiam additum uideri poterat, nisi sic ab Origene citaretur. *Additum quiddam.*

Vbi non debet.) ὅπου οὐ δεῖ, Vbi non oportet.

Et nutrientibus.) καὶ θηλαζούσαις, id est, Lactantibus. *Nutrientes.*

Tribulationes.) θλίψις, id est, Tribulatio, qualis nõ fuit: ut sit appositio ad epitasin faciens, cum dies calamitosos calamitatem uocet.

Creaturæ.) κτίσεως. ut sit uerbale: Quanq; reperimus hanc dictionẽ ancipitem in literis sacris. Aliquoties usurpatur pro ipsa cõditione seu creatione, nõnunq; pro rebus cõditis.

Neq; fiet.) οὐ δὲ οὐ μὴ γένηται, id est, Neq; fiat. Quanquàm uidetur abusus tempore, ut sæpenumero occurrunt huiusmodi.

Abbreuiasset dies.) ἐκολόβωσεν, id est, Decurtasset, amputata parte aliqua prioris mẽsuræ. Nam hoc est κολοβοῦν, ut admonuimus in Matthæo.

Ecce hic est.) ἰδοὺ ὧδε ὁ χριστὸς, id est, Ecce hic Christus. Et hic aduerbiũ est, nõ nomẽ.

Neq; angeli in cœlo.) οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ, id est, Qui sunt in cœlo.

Potestatem cuiusq; operis.) Græce est, ἑκάστῳ τὸ ἔργον αὐτοῦ, id est, Vnicuiq; opus suũ. *Non est mentio filij.*

An galli cantu.) ἀλεκτοροφωνίας, id est, Gallicinio. Est enim Græcis dictio composita, sicut & illa, μεσονυκτίου, quasi dicas medinoctio.

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

PAscha & azyma.) Azyma pluralis est numeri, quemadmodum dicimus Lupercalia, Saturnalia, unde uertere poterat, Tempus azymorum.

Dolo tenerent.) ἐν δόλῳ κρατήσαντες ἀποκτείνωσιν, id est, Per dolum captum, siue comprehensum occiderent. In enim præpositio, pro per usurpatur Hebræis.

Ne forte tumultus.) μήποτε, id est, Ne, aut Nequando, de quo non semel iam admonuimus.

Nardi spicati.) Pisticæ legendum, quod nardus sit fœminini generis. Laurẽtius existimat pisticam uocari, probatam & spectatam, arguens diuum Augustinum, qui putet à loco dictum. Allusum autẽ ad fidem Christianam, quod Græce pistis dicatur fides. Interpres uertit Spicatã, eo quod nardi genus quoddam uocetur spica, siue spicũ nardi. Theophylactus Græcus interpres, licet recentior, ambigit, utrũ pistica dicatur, genus nardi eius cognominis, an probata, uelut ἄδολος, hoc est, germana, nulla arte uitiata. At Dioscorides complura nardorum genera cõmemorans, quibus cognomina sint à locis addita, pi- *Nardus pistica.*

ſticæ nullam mentionem fecit, neq; Plinius. Is, cuius extant in Marcum cõmentaria Hieronymi nomine, ſed falſò, belle & expedite ſcilicet interpretatur piſticam, hoc eſt, myſticam. Hugo Carrenſis interpretatur unguentum mixtum, quod non ſolum è folijs, ac radice, uerumetiam è ſpicis nardi conflatũ ſit, quaſi uero non longe optimum ſit quod è ſpicis conficiatur. Lyranus macerat ſeſe, num herba ſit nardus, an frutex, an parua arbuſcula.

Vt quid.) εἰς τί, id eſt, Ad quid.

Præuenit ungere corpus meum.) Non eſt χρίσαι, quod eſt quodcunq; illitu ungere, ſed μυρίσαι, quod proprie eſt unguentis, & odoramentis ungere.

Memoria, p memoriali. In memoriam eius.) εἰς μνημόσυνον αὐτῆς, id eſt, In monumentum eius, ſubaudi mulieris, de quo in Matthæo admonuimus.

Lagenam.) κεράμιον, id eſt, Vas fictile, ſiue aqualem fictilem.

Vbi eſt refectio.) κατάλυμα. Laurẽtius mauult diuerſorium, ut uertit apud Lucam, quanquàm utrunque uox Græca ſignificat.

Cœnaculum in ædito. Cœnaculum.) ἀνώγεον. Triclinium intelligit, ſed lectis ſtratis, in quibus olim diſcumbebatur. Dictum eſt autem Græcis, ἀνώγεον, quod ſubductius ſit à ſolo. quod ueteres in ſuperiore ædium parte cœnitarent.

Nunquid ego.) Græci ſic habent, μήτι ἐγώ; καὶ ἄλλος, μήτι ἐγώ; id eſt, Nunquid ego? & alius, nunquid ego? At mihi ſanè uidetur hoc ex interpretamento quopiam adiectum. Nam cum ſemel dixiſſet, εἷς καθ᾽ εἷς, quid erat neceſſe addere, & alius, & deinde alius? Præſertim quum Marcus nihil aliud ferè ſcripſerit, quàm Matthæi compendium?

Qui intingit. in matthæo, intinxit. Qui intingit manum.) ὁ ἐμβαπτόμενος, id eſt, Qui intingit. Manum interpres addidit de ſuo. Atq; ſic habent antiquiſſimi codices: quãquàm in Matthæo erat ἐμβαψάμενος, id eſt, Qui intinxit. Nec hic neceſſe eſt accipi exacte temporis rationem. Non enim hoc expreſſit quid tum ageret Iudas, ſed his uerbis indicauit ad quantam familiaritatem admiſſus eſſet, qui ex eadem patella cum Chriſto peteret intinctum.

Filius hominis tradetur.) παραδίδοται, id eſt, Traditur, præſentis tẽporis, ſed uſurpatũ uice futuri. Sunt qui moueant ſcrupulum de uerbo trado, cui non putant eſſe locũ, niſi cum res in manũ datur, aut poſteris traditur: cum prodere ſit nonnunquam indicare, nonnunquam deſerere, aliquoties in manum dare, ſed in malam partem.

Et benedicens fregit.) καὶ εὐλογήσας ἔκλασεν, id eſt, Cũ benedixiſſet fregit, non enim ſimul benedixit ac fregit. Et benedicere non eſt pingere geſtu manus, ſignum crucis, ſed laudes deo canere, & uerba boni ominis dicere.

Sumite hoc eſt.) Græci addunt λάβετε, φάγετε, id eſt, Sumite, edite, quemadmodum erat in Matthæo.

Effunditur. Qui pro multis effundetur.) τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον, id eſt, Qui pro multis effunditur. Iam enim hoc repræſentabat, quod paulo poſt eſſet futurũ. Qui tantopere aſſeuerant, quibus uerbis Chriſtus conſecrauerit, cũ id nuſquam expreſſe legatur, hunc annotẽt locum, quo res ita narratur, quaſi Chriſtus prius poculũ porrexerit, deinde ubi bibiſſent, tum demũ dixerit, Hic eſt calix, &c. Sic enim habent uerba Euangeliſtæ, Et accepto calice gratias agẽs, dedit eis, & biberũt ex illo omnes, & ait illis: Hic eſt ſanguis meus, &c. Quãq; hac in re nolim eſſe peruerſe cõtentioſus, cum locus excuſari poſſit per figurã πρωθύστερον. *Quibus uerbis cõſecrarit Chriſtus.*

Quod iam.) ὅτι οὐκ ἔτι. Iam poſuit pro poſt hac, nec male, quanquàm obſcurius.

Ex hoc genimine.) ἐκ τοῦ γεννήματος. γέννημα Græca uox eſt, quæ uerti poterat, Fructu, ſiue fœtu. Et, hoc, pronomen, nec additur in Græcis exẽplaribus, nec in antiquis Latinis, ut ſit ſenſus, illum nullum uinum poſtea guſtaturum. Vnde & in cruce, uinum myrrhatũ admotum ori reiecit. niſi quod articulus τοῦ, nonnullam habet emphaſin.

Et hymno dicto.) καὶ ὑμνήσαντες, id eſt, Poſtquàm dixiſſent laudes, ut intelligas ab omnibus decantatas laudes.

Diſtinctio uaria. At ille magis dicebat.) ὁ δὲ ἐκ περισσοῦ ἔλεγε μᾶλλον. Rurſum conduplicauit comparatiuum, exprimere uolens, uehementem aſſeuerationem Petri. Niſi mauis μᾶλλον, diſtinctione ſemouere à ſuperioribus, & annectere his quæ conſequuntur, μᾶλλον ἐάν με δέῃ, id eſt, Quin ſi me oporteat &c. Ac mox conduplicata negatio, οὐ μή, non caret emphaſi conſtantis aſſeuerationis.

In prædium

In prædium.) εἰς χωρίον, quod aliâs uertit Agrum, significat autem locum. Cæterum Gethsemani locus est, ad radices montis Oliueti. De quo admonuimus in Matthæo. *Gethsemani.*

Pauere & tædere.) ἐκθαμβεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν, id est, Expauescere, & anxius esse. Est enim posterius hoc impotenter angi animo, & supra modũ ægrescere: cuiusmodi affectio corripit hominem, primo obiectu magni discriminis, ut aliquandiu non sit apud se.

Et uenit & inuenit.) Vtrunque præsentis est temporis, ἔρχεται καὶ εὑρίσκει, Venit priore, & inuenit prima acuta, ne quis hic indecore uel hæsitet, uel erret.

Abba pater.) Euangelista uocem Syriacam posuit, eamque uelut interpretatur, subijciẽs ὁ πατήρ. Augustinus epistola centesima septuagesimaoctaua, putat abba uocem esse Græcam, nisi forte uitiata est scriptura. Sed hac de re nonnihil attingemus in epistola Pauli ad Rhomanos, capite octauo. *Abba pater. Error in Augustini libris.*

Non quid ego.) Græce est, ἀλλ' οὐ τί ἐγώ, ἀλλὰ τί σύ, id est, At non quid ego, sed quid tu. Quanquàm hic Græca uariant exemplaria, nonnulla habebant, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω ἀλλ' ὡς σύ, id est, Non ut ego uolo, sed ut tu. In alijs sic erat, ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ, id est, Non quid ego uelim, sed quid tu. Nam omnino sermo est inabsolutus.

Et reuersus denuo.) Denuo apud Græcos refertur ad Dormientes, non ad Reuersus, εὗρεν αὐτοὺς πάλιν καθεύδοντας.

Sufficit.) ἀπέχει τὸ τέλος. Etiamsi τὸ τέλος in quibusdam codicibus non reperitur, neque nobis uisum est addere. Porrò quod hic Christi sermo magis sit exprobrantis, quàm iubentis, admonuimus in Matthæo.

Et filius hominis tradetur.) Traditur & in Græcis & in antiquis Latinis exẽplaribus, παραδίδοται.

Qui me tradet.) ὁ παραδιδούς με, id est, Qui me tradit.

Prope est.) ἤγγικε, id est, Appropinquauit, siue Adest.

Signum.) σύσσημον, quod sonat cõmune signum de composito datum, cuiusmodi sunt quæ milites uocant symbola, quorum alia sunt uocalia, alia muta. *Signum σύσσημον.*

Et ducite caute.) ἀπαγάγετε ἀσφαλῶς, id est, Abducite tuto, siue certo, hoc est, exacta custodia, ne quâ posset elabi.

Rabbi.) Græci congeminant, ῥαββεὶ ῥαββεί, Rhabbi rhabbi, an recte nescio.

Sed ut impleantur scripturæ.) Abruptus est sermo, subaudiendum enim, Hæc fiũt, ut impleantur, &c.

Non erant conuenientia.) καὶ ἴσαι αἱ μαρτυρίαι οὐκ ἦσαν, id est, Aequalia testimonia non erant. Paria uocauit, opinor, satis idonea, siue, ἴσα, quod inter se non cõsentirent. Nã hoc indicio primum coarguuntur falsa testimonia. *Aequalia, pro idonea.*

Post triduum,) διὰ τριῶν ἡμερῶν, id est, Per tres dies, siue triduo, non μετὰ τρεῖς ἡμέρας. Suffragatur Græcæ lectioni codex aureus & exẽplaria S. Donatiani, in quibus habetur Per triduum.

Templum hoc manufactum.) Græcæ cõpositæ dictiones, manufactum χειροποίητον. & non manufactũ, ἀχειροποίητον. Alioqui quis dicit ædificaturus, quod manufactũ sit?

Et non erat conueniens.) καὶ οὐδὲ οὕτως, id est, Ne sic quidem. Iam enim semel reiecta fuerant illorum testimonia.

Et tenuerunt eum.) Nonnulli Græci codices sic habebant, quod & nos sequuti sumus, haud scio an perperam, καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι, id est, Tenent eũ adolescẽtes, siue comprehendunt eum, aut iniiciunt illi manus. ut iuuenes iuueni manum iniecerint.

Et calefaciebat se ad.) καὶ θερμαινόμενος πρὸς τὸ φῶς. Illud, Ad lumen, referendum ad Sedens, non ad calefaciebat. Siquidem lumen illum prodidit.

Quæ tibi obijciuntur.) Græce est, τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσι, id est, Quid, siue Cur isti aduersus te testificantur?

Quid adhuc desideramus testes?) τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων; id est, Quid adhuc opus habemus testibus? Ac proprie quidem & eleganter uertit interpres, Desideramus, pro Requirimus. Verum haud scio, an lector tantum expectet. *Additum aliquid.*

Ante atrium.) εἰς τὸ προαύλιον, id est, In uestibulum atrij, siue locũ, qui erat ante atriũ.

Nam Galilæus es.) Addunt hic Græci codices, καὶ ἡ λαλιά σου ὁμοιάζει, id est, Loquela

tua similis, siue conuenit, ex Matthæo, ni fallor, asscriptum in hunc locum.

Anathematizare.) Quod in actis apostolorum uertit, Deuouere, in Matthæo detestari, hic reliquit.

Et cœpit flere.) καὶ ἐπιβαλὼν, ἔκλαιε, Erũpens, siue subito fleuit, aut prorupit in fletũ.

EX CAPITE DECIMOQVINTO.

ET uniuerso concilio.) Cum hic bis dicatur concilium, Græce diuersæ sunt dictiones. Prior est συμβούλιον conciliabulum, posterior συνέδριον, id est, Consessus, siue conuentus.

Cœpit rogare.) ἤρξατο αἰτεῖσθαι, id est, Cœpit petere siue postulare. Nã ita modo uerterat, ὅνπερ ᾐτοῦντο, id est, Quencunque petissent.

Pontifices autem.) Quod modo dixit summos sacerdotes, nũc uertit Pontifices. Nã Græcis eadem est uox, ἀρχιερεῖς.

Et cum ascendit turba.) καὶ ἀναβοήσας ὁ ὄχλος, id est, Et cum acclamasset turba. Quoniam uero cõstanter dissonant à Latinis exemplaria Græca, in coniecturam uenio,
Duplex lectio. interpretem aliud atq; nos legimus, legisse, nisi fallor, ἀναβήσας, pro ἀναβοήσας. Etiamsi ἀναβοήσας legit Theophylactus.

Sicut semper faciebat illis.) Vt sermo sit absolutus supplẽdum est, Vt faceret sicut semper fecerat ipsis.

In atrium prætorij.) ἔσω τῆς αὐλῆς ὅ ἐστι πραιτώριον, id est, In atrium quod est prætorium. Et hic Græce scribens, Rhomana uoce abusus est.

Concitauerunt turbam.) ἀνέσεισαν. Nonnulli Græcorũ codices habebant ἀνέπεισαν, id est, Persuaserunt, siue retraxerunt in hanc sententiam.

Patrem Alexandri & Rufi.) πατέρα ἀλεξάνδρου τοῦ ῥούφου, id est, Patrẽ Alexandri Rufi, siue Rufi filium. Nonnulli Græcorum codices cum nostra æditione cõsentiebant: ut accipiamus Alexandro fuisse duos filios.

Petrus Comestor. Erat autem hora tertia.) Admonet hoc loco Petrus Comestor ex autoritate diui Hieronymi, in Marco scriptum fuisse, quod dominus crucifixus fuerit hora sexta, uerum id Græci scriptoris accidisse uicio, qui pro ϛ̄, quæ Græcis litera nõ est, sed literis mixta est nota numeri, nec alium habens usum. Sequitur enim ε̄, quæ Græcis significat quinque, & præcedit ζ, quæ notat septem, pinxerit, γ̄, quæ signat tria. Non mihi succurrit, quo loco dixerit hoc Hieronymus. Idem paulo ante citat eum ex breuiario maiore, quod opus nõ agnoscimus, nisi forte commentarij in Matthæum bis abbreuiati sunt, & epitome altera fuit altera contractior.

Et crucifigentes eum.) καὶ σταυρώσαντες αὐτὸν, id est, Cum crucifixissent eum.

Qui ædificas.) Græcus sermo ambiguus est propter participia. At Hieronymus in Esaiam citat persona tertia: Vah qui destruit templum, & in triduo instaurat illud. Atque ita scriptum comperi in codice S. Donatiani. Illud annotandum, quod in Græcis codicibus non additur Dei, sed templum tantum est: suffragãtibus libris diui Donatiani. Et in nostris aliquot pro Aedificas, perperam mutatum est, Reædificas.

Eloi, eloi, lamazabatani.) Non est dubitandum, quin Euangelista uoces Hebræas, siue Syras recte reddiderit, utcunq; à nobis sonãtur, de quo dictum est à nobis in Matthæo.

Deus deus meus.) In Græcis exemplaribus, librariorum, opinor, incuria, non repetitur
Deus meus. pronomen meus, cum apud Hebræos repetatur, Deus meus, deus meus. Proinde nõ dubitauimus apponere: præsertim hoc freti, quod uideamus apponi apud Matthæum.

Vt quid.) εἰς τί, id est, Ad quid.

Circumponensq; calamo.) Paulo superius Calamum uertit Arundinem. Nunc oblitus,
Calamus arundo. opinor, Græcam uocem reliquit: quod idem fecit in Psalmo, Emittẽs Chrystallum sicut buccellam, cum pro Chrystallo uertere debuerit glaciem: fit enim mentio de niue, deque frigore.

Videns autem Centurio.) Et hic usus est Rhomana uoce Euãgelista, ἰδὼν δὲ ὁ κεντυρίων, quem aliâs uocat ἑκατόνταρχον, Græca uoce. Nec est,
Centurio ἑκατόνταρχος.

Clamans expirasset.) sed κράξας, hoc est, Clamore emisso, siue Cum clamasset, mox enim à clamore expirauit.

Iacobi

Iacobi minoris.) τοῦ μικροῦ. Græcis poſitiuum eſt, non comparatiuum parui. Et apparet fuiſſe cognomen.

Quod eſt ante ſabbatum.) Græcis una dictio eſt, προσάββατον, quaſi dicas Præſabbatum, hoc eſt, Initium ſabbati.

Et Ioſeph.) Ἰωσῆ, id eſt, Ioſe.

Venit Ioſeph ab Arimathia.) Non poteſt accipi, quod ab eo loco uenerit, cum intercedat articulus ὁ ἀπὸ ἀριμαθαίας, id eſt, Arimathæus, ut patriam additã intelligas. Hieronymus in catalogo locorum indicat dictam Armatha ſophim, ciuitatem Elchanæ, & Samuelis in regione Tamnitica, iuxta Dioſpolim, patriam Ioſeph, cuius hic fit mentio. *Ioſeph arimathæus.*

Audacter introiuit.) τολμήσας, id eſt, Sumpta audacia, quanq; probe uertit interpres. Ne quis hunc arbitretur à me ſuggillatum, quod aliter uerterimus. Porrò audacia nõ ſemper opponitur conſilio, ſed ſæpe refertur ad periculum. Sentit enim hoc Euangeliſta, Decurionem hoc non ſine periculo fuiſſe auſum amore Ieſu.

Nobilis decurio.) εὐσχήμων βουλευτὴς, id eſt, Honeſtus ſenator. Laurẽtius admonet hic Decurionem accipiendum pro Senatore municipali. *Decurio.*

Si iam mortuus.) εἰ πάλαι ἀπέθανε, id eſt, Si dudum, aut iamdudum mortuus eſſet. Etiamſi nonnulli codices, pro πάλαι habebãt ἤδη. Atq; ita poſt repperi in æditione Aldina. Proinde non aſſentior eruditis quibuſdam, qui putant hic εἰ ualere idem quod cõiunctio q;. Siquidem adhuc dubitaſſe Pilatum indicant ea quæ mox ſequuntur: Et re cognita ex Centurione. Porrò forma ſermonis neminem debet offendere, cum ita loquatur Terentius: Mirabar ſi ſic abiret. Ex hoc loco Origenes colligit animam Chriſti non reliquiſſe corpus ſuum more uulgari hominum morientium, ſed ultro exceſſiſſe è corpore, cum uiſum eſſet. Neq; enim iuxta naturam tam mature reliquiſſet corpus iuuenile, præſertim cum illi crura non eſſent fracta, quod aliȷs fieri ſolet ad maturandam mortem.

Maria Ioſeph) Rurſum eſt, Ioſe, non Ioſeph.

EX CAPITE VLTIMO.

COopertum ſtola.) περιβεβλημένον, id eſt, Amictum.

Nolite expaueſcere.) μὴ ἐκθαμβεῖσθε. Idem eſt uerbum Græcis, quod uertit modo Obſtupuerunt.

Inuaſerat enim eas timor.) εἶχε δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις, Habebat enim eas tremor, ac ſtupor, ſiue ecſtaſis.

Prima ſabbati.) σαββάτων habent pleriq; Græci codices. Diuus Hieronymus in epiſtolis indicat hoc caput, quod in Marco legimus, à pleriſque non recipi, & in omnibus penè Græcorum libris in fine poni, uelut adiectitium, propterea quod hic diuerſa narret à reliquis Euangeliſtis. Admonet autem & illud, ſubdiſtinctionem eſſe faciendam ante mane, ut intelligamus Chriſtũ ueſpere ſurrexiſſe, deinde mane primo ſabbati uiſum eſſe Mariæ, hoc modo legentes: Cum ſurrexiſſet Ieſus: ut hic interpoſita hypoſtygme ſequatur, apparuit Mariæ. &c. At idem in ſecundo dialogo aduerſus Pelagium diſputans, narrat in fine euangeliȷ iuxta Marcum, in nonnullis exemplaribus maxime Græcorum, hãc coronidem adiectam fuiſſe: Poſtea cum accubuiſſent undecim, apparuit illis Ieſus, & exprobrauit incredulitatem, & duriciem eorum, quod multis qui uiderant eum reſurgentem, non crediderũt. Et illi ſatiſfaciebant dicẽtes, ſeculũ iſtud iniquitatis, & incredulitatis ſubſtantia eſt, quæ non ſinit per immundos ſpiritus ueram dei apprehẽdi uirtutem, idcirco iam nũc reuela iuſtitiam tuam. Cæterum ut extremũ illud caput habetur hodie in omnibus quæ ſanè uiderim, Græcis exemplaribus, ita coronidem hanc ex Apocrypho quopiam euangelio, aſſcriptam apparet à lectore ſtudioſo. Nam euangelium Hebræorum, quod tum à Nazaræis, & Ebionitis legebatur, Hebraicis ſcriptum literis, ſed ſermone Chaldaico, Hieronymus teſtatur à ſe uerſum in linguam Græcam, & ex eo nonnulla profert teſtimonia. *Coronis Marci.* *Apocrypha coronis.*

DES. ERASMI ROTERODAMI ANNOTATIONVM IN EVANGELIVM MARCI, FINIS.

IN EVANGELIVM LVCAE ANNOTATIONES D. ERASMI ROTERODAMI.

Lucas cæteris Græce peritior.

QVoniamquidem.) Solus Lucas & præfatur operi ſuo,& nominatim dicat libros ſuos. Is tametſi cæteris purior eſt, ac dilucidior in eloquendo,ob Græcarum peritiam literarum , quam in Catalogo ſcriptorum tribuit illi Hieronymus , tamen multum & ipſe admiſcet ex idiomate ſermonis Hebræi. Cæterum quod hic uertit ἐπειδήπερ, Quoniamquidem. haud ſcio,num apud emendate loquentes reperiatur Quoniãquidem,in priore ſermonis parte. Ego maluiſſem, Quoniam,aut Poſtquam, aut Quandoquidem. Quanquàm haud omnino male uertit ἐπεχείρησαν, conati ſunt:ut intelligamus illos uoluiſſe magis, ꝙ præſtitiſſe,& tentaſſe rem uerius, quàm effeciſſe. Neque enim

Euangelia apocrypha.

Matthæi tantum id temporis extabat euangelium aut Marci,ſed multa ferebantur,euangelia Nazaræorum , Thomæ, Matthiæ,Nicodemi,atq; item aliorum ,quæ deinde uelut apocrypha reiecit eccleſia. Porrò ἐπιχειρεῖν, proprie eſt aliquid in manus ſumere & aggredi.

Ordinare narrationem.) ἀνατάξασθαι. Quod ego uertiſſem ,Digerere,ſiue Contexere:ſiquidem id eſt,in ordinem diſponere ,quod cæteri carptim,aut non iuxta perpetuam rerum geſtarum ſeriem prodidiſſent quædam. Quin & Matthæus ipſe,quanquàm cæteris eſt plenior,& ab ipſa Chriſti natiuitate exorditur hiſtorico more,tamen totã ferè pueritiam,& adoleſcentiam Chriſti prætermiſit. Porrò Marci euangelium,eius quod à Matthæo proditum eſt,uideri poſſit epitome. Ioãnes quædam attingit carptim ,uelut ab alijs omiſſa.

Lucas unus totam uitæ ſeriem proſequitur.

Proinde Ambroſius tribuit Lucæ ſtilum hiſtoricum ceu peculiarem. Cum enim ſua ſingulis attribuiſſet,inquit: At uero ſanctus Lucas uelut quendam hiſtoricum ordinẽ tenuit,& plura nobis geſtorum domini miracula reuelauit: Ita tamen ut omnes ſapientiæ uirtutes euangelij iſtius complecteretur hiſtoria. Idem aliquãto poſt: Hiſtorico enim ſtilo diximus hunc euangelij librum eſſe digeſtum. Denique deſcribendis rebus,quàm exprimendis præceptis,ſtudium uberius,comparatione aliorũ,uidemus impenſum. Et ipſe euangeliſta hiſtorico more de narratione ſumpſit exordium. Fuit,inquit,in diebus Herodis regis Iudææ,ſacerdos quidam nomine Zacharias ,eamq; hiſtoriam plena digeſtione proſequitur.

Quæ in nobis completæ ſunt rerum.) Quæſo quis ex hac interpretatione percipere queat,quid ſenſerit euangeliſta? Nec enim ſimpliciter accipiendũ eſt accidiſſe ,quæ narraturus eſt, ſed certiſſima fide comperta eſſe, & argumentis indubitatis perſuaſa. Id enim

Interpres obſcure uertit πεπληροφορημένων.

ſonat Græcis πεπληροφορημένων, à uerbo πληροφορέω, quod eſt,plenam facio fidẽ. Vnde πληροφορία , certa fides quæ fit argumentis aut re exhibita. & πληροφόρημα uocãt,quod nos uulgo dicimus certificationem. Et πληροφορεῖσθαι dicitur , cui certa ſit rei fides, ut iam nihil addubitet: Hinc uoce compoſita, quod adducantur, quæ ad plenam rei comprobationem requiri ſolent. Proinde in epiſtola Pauli ad Rhomanos , capite quarto , πληροφορηθεὶς , interpres uertit, Pleniſſime ſciens. Et rurſum in eadem, capite decimoquarto: Vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet , Græce eſt, πληροφορείσθω, hoc eſt,

hoc est, Vnicuiq; sua mens satisfaciat, & in ea conquiescat. Vtitur eodem uerbo Paulus in alijs complusculis locis: atq; adeo Lucas ipse in actis apostolorum, id quod indicabimus suo loco. Quin & Origenes, siue quis alius is fuit, nihil enim moror, cũ constet ab homine erudito sumptũ, uertit ad hunc modum: Quæ in nobis manifestissime sunt ostẽsæ, & subijcit idẽ, πεπληροφορημένων, quod uno uerbo Latinus sermo nõ explicat, certa em̃ fide & ratione cognouerat. Quanquàm ex his uerbis colligere licet, scriptorem hunc, aut paraphrasten Origenis fuisse, non interpretem, aut nonnihil addidisse de suo, quo res esset explanatior. In eandem sentẽtiam interpretatur Theophylactus Græcus interpres recentior, sed haudquaquàm malus mea sententia. Indicat huiusmodi nonnihil & Ambrosius, licet obscurius, scribens hunc in modũ: Quæ in nobis completæ sunt, uel quæ in nobis redundant. Quod enim redundat nulli deficit, de completo nemo dubitat, cũ fidem affectus astruat, exitus prodat. Ac mox: Ergo fundatis in petra, & qui omnem fidei sumpserit plenitudinem, firmamentumq; cõstantiæ, recte dicit, Quæ in nobis completæ sunt. Argute quidem lusit in uerbis Ambrosius, sed interim gnarus Græcæ linguæ satis indicat uim Græcæ uocis πεπληροφορημένων. Nescio, an illud sit operæprecium adijcere, uocem hanc & ad rem accommodari, & ad personam. Nam & cui persuasum est πληροφορηθεὶς dicitur, & quorum est facta fides πεπληροφορημένα dicuntur.

An homiliæ in Lucam sint Origenis, incertum est.

Sicut tradiderunt.) Vel hinc liquet, Lucam Euangelistã ab alijs audita scribere. Traditur enim id quod narratione trãsfunditur ab alijs in alios. Nisi sic malumus accipere, *Sicut nobis tradiderunt* absolute dici: ut ipse Lucas sit è numero eorum qui tradiderũt, & Nobis ad omnes referatur, qui ex prædicatione apostolorum Christum didicerunt. Verum id ut est à nemine dictum, ita coactius est, mea quidem sententia. Quorsum autem opus est hic laborare in probationibus, cum diuus Hieronymus in Catalogo scriporum ecclesiasticorum, ingenue fateatur Lucam ea stilo fuisse prosequutum, quæ ab alijs acceperat, sed fidei certissimæ uiris: hoc est, non à quibuslibet, sed ab ijs qui omnibus quæ narrabant interfuissent. Hieronymi uerba super hac re subscribam, si quis forte requiret: Et Lucam inquit non solum ab apostolo Paulo didicisse Euangelium, qui cum domino in carne non fuerat, sed & à cæteris apostolis. Quod ipse quoq; in principio sui uoluminis declarat, *Sicut tradiderũt nobis qui à principio ipsi uiderunt, & ministri fuerunt sermonis.* Igitur Euangelium sicut audierat scripsit. Acta uero apostolorum, sicut uiderat composuit. Et apertius etiam in præfatione, quam præfixit commentarijs in Matthæum: Tertius inquit Lucas medicus, natione Syrus, Antiochensis, cuius laus in Euangelio, qui & ipse discipulus apostoli Pauli, in Achaiæ, Bœotiæq; partibus uolumen condidit, quædam altius repetens, & ut ipse in prooemio confitetur, audita magis, quàm uisa describens. Hactenus Hieronymus. Verum de hoc paulo post, per occasionem aliarum uocum, aliquanto plura dicemus. Dubitari poterat utrò referẽnda esset hæc particula, *Sicut tradiderunt nobis*, ad superiora, ut sit sensus: Certitudinem persuasionis hinc esse, quod qui ea rettulerant, non solum ipsi interfuerant, ceu testes ac testatores rerum gestarum, uerum ipsi quoque rerum aliquarum partem gessissent, An ad sequentia: ut sit sensus, se quoq; uelle contexere Christi uitam, bona fide, quam totam, plenéq; à grauissimis autoribus didicisset.

Lucas audita scripsit in euangelio.

Qui ab initio ipsi uiderunt.) Quod interpres circunloquutus est, Qui ipsi uiderant, Græcis est unica dictio αὐτόπται, à pronomine αὐτὸς ipse, & ὄπτω uideo. Certissimus enim habetur testis oculatus, ut aiunt. Hoc quoque indicio colligere licet, Lucam non uidisse quæ scribit: cum ipse se scriptorem fateatur, illos αὐτόπτας, non à sese, sed ab illis autoritatem fidemq; mutuans. Cæterum eos qui pars aliqua fuerunt rerum gestarum uocat ὑπηρέτας, hoc est, ministros. Subseruit enim qui adiuuat in re peragenda. αὐτόπται erant cum cernerent eijcientem dæmonium, ὑπηρέται cum soluerent Lazarum. Cum & ipsi iussu domini æderent miracula, cum illius causa periclitarentur. Græci literatores uocem existimant ductam, ab ὑπὸ & ἐρέσσειν, hoc est, ab subremigando, quod Nauclero remiges subseruiãt. Cæterũ quoniam dure uidebatur Latinis dici minister negocij, non qui fuerit exequutor, sed qui partẽ ipse gesserit, ac passus sit, maluimus ita reddere,

Αὐτόπται.

Ὑπηρέτη.

Minister.

Ac pars aliqua fuerunt eorum quæ narrabant. Sic & Vergilianus Aenæas sibi fidem conciliat:
Quæque ipse miserrima uidi,
Et quorum pars magna fui.

Vallæ reiecta annotatio. *Verbum pro re gesta.*

Neq; uero quicquàm ad rem facit quod argutatur Valla, hic λόγου potius uertendum fuisse, Verbi, quàm Sermonis, quo cõmodius possit ad Christum referri. Quandoquidẽ hoc loco λόγον uocat ipsas res gestas quæ narrantur. Qui sermonis typus in libris sacris, haud quaquàm est nouus. Quod genus est libri Reg. tertij, cap. xv. Non declinasset ab omnibus quæ præceperat ei, cunctis diebus uitæ suæ, excepto sermone Vriæ Ethæ. Nihil enim hic dixisse fertur Vrias, sed intelligi uoluit, facinus nepharium, quod Dauid in illũ perpetrarat, cuius rumor iam peruenerat ad multos. Nec huic arbitror dissimile, quod legimus apud hunc ipsum Euangelistam: Videamus hoc uerbum quod factum est nobis. Sentiunt enim se uelle experiri, quod audierant nunciantibus angelis. Nec illepidum est quod hic philosophantur Origenes, & Ambrosius, quomodo uerbũ, quod magis auditu percipitur, quàm oculis, hic dicatur cerni, propterea quod ait Videamus, & hic habetur αὐτόπται τοῦ λόγου. Neq; falsa est distinctio uerbi substantialis, ut appellant, quod caro factũ est, & uerbi quod aëris ictu pertingit ad aures. Neque non uerum est, factis esse præstandum, quod intellectu cognoris, quódque animo destinaris. Nam huc detorquent illud ministri uerbi. Sed tamen hoc in loco nõ uidentur admodum tempestiua. Vbi allegoriæ nubilum admittit huiusmodi coniecturas, nõ improbarim lectoris animum auocari similibus cõmentatiunculis, ne uel desperans desinat legere, uel offensus absurditate sensus historici resiliat. In cæteris probarim sensum simplicissimum, minimèque detortum in sacris literis. Iam quod negat Valla Christum in mysticis literis usquàm sermonẽ dici, sed

Christus & sermo dictus.

duntaxat uerbum, in promptu est refellere, cum passim reperiatur, non apud Lactãtium modo, quem is unum excipit, uerum etiam apud Cyprianum, Hilarium, Hieronymum, Augustinum, Ambrosium, Prudentium, & his recentiores Bedam, Anselmum, ac Remigium: quemadmodum satis declarauimus in apologia, quam hac de re conscripsimus, & in Euangelio secundum Ioannem carptim attingemus.

Assequuto quid Græcis.

Assequuto omnia.) παρηκολουθηκότι. Assequuto nõ est hic accipiendum, quemadmodum utũtur Latini, quibus assequutus omnia dicitur is, qui nulla in re frustratus sit, quod Græci uocant τυχεῖν, cui diuersum est ἀτυχεῖν. Sed παρακολουθεῖν est assectari, & adesse, & subsequi potius quàm assequi. Vt enim assidere dicitur literæ, qui nusquàm discedit à litera, Ita παρακολουθεῖν dicitur, qui quoquò uersum te cõferas, adest, & assectatur indiuiduus comes. Neque uero desunt qui ex occasione huius uerbi sic interpretentur, Lucam ab initio interfuisse omnibus quæ scribit. Sic enim istis, opinor, uisus est sentire, quisquis fuit, cuius extant in Lucam commentarij, Adamantij titulo. Verum huic interpretationi palàm reclamant ea, quæ præcedunt in hoc ipso sermone Lucæ, quæ quantumuis torqueas. Obsecro num omnibus interfuit Lucas quæ narrat? Num etiam colloquio Mariæ cũ Angelo, num spectaculo Iesu transfigurati? Quãquàm si quis Origenis sermonem diligẽtius expendat, sentiet illum non hoc affirmare, quod Lucas interfuerit omnibus, quæ texit in historia, sed negat ex rumore cognouisse, hoc est, dubio atque incerto autore, sed grauissimis ac certissimis testibus. Verba ipsius subscribam: Visum & mihi assequuto ab initio. Inculcat ac replicat, quoniam ea quæ scripturus est, non rumore cognouerit, sed ab initio ipse fuerit cõsequutus, Vnde & ab apostolo merito collaudatur dicente: Cuius laus est in Euangelio per omnes ecclesias. Hactenus ille. Certe Lucas obambulans per omnes ecclesias, non uidit ea quæ gessit Christus, sed ab ipsis discipulis, & apostolis cognouit ac didicit, quæ gesserat ac docuerat. Atque illos nõ esse uanos autores, uita ac miracula declarabant. Neque tamen hoc sentio, πᾶσιν referendum ad personam, ut intelligamus Lucam omnibus apostolis adfuisse, sed ad rem: ut sensus sit, Illum omnia ordine persequutum, & sic omnia cognouisse ex his, qui quæ uiderant memorabant, ut nihil prætermiserit, quod ad historiæ seriem pertineret. Scripsit autem non omnia, sed ex omnibus, ut annotauit Ambrosius. Porrò ne quis nobis diffidat, usus est hoc uerbo Demosthenes, ἐν τῷ περὶ παραπρεσβείας, ἵνα ὡς μετὰ πλείστης συγγνώμης

συγγνώμης παρʼ ὑμῶν, ὁ τὰ τούτου πονηρεύματα εἰδὼς ἐγὼ, καὶ παρακολουθηκὼς ἅπασι, κατηγορῶ. Sentit autem non se fuisse spectatorē ac testem, quæ gesserat Aeschines, sed omnia peruestigasse. Idē alibi, ὑμᾶς γὰρ δικαστὰς ἔδει παρακολουθήσετε πᾶσι τοῖς λεγομένοις. Sequitur enim cogitatio iudicis ordinem referentis. Et apud Galenū legimus παρακολουθῆσαί τινι θεωρίᾳ, quod animi contemplatio sequatur orationem: quod non faciunt ij, qui parum attenti sunt ijs quæ dicuntur. Vsus est aliquoties hoc uerbo & Paulus in suis epistolis in eundem fermè sensum, uelut ad Timotheum capite quarto, ταῦτα ὑποτιθέμενος τοῖς ἀδελφοῖς, καλὸς ἔσῃ διάκονος ἰησοῦ χριστοῦ, ἐντρεφόμενος τοῖς λόγοις τῆς πίστεως, καὶ τῆς καλῆς διδασκαλίας, ᾗ παρηκολούθηκας, id est, De his si commonefeceris fratres, bonus eris minister Iesu Christi, enutritus in sermonibus fidei, & bonæ doctrinæ, quam usque sequutus es. Neque enim assentior ijs, qui idē putant esse Græcis παρακολουθεῖν, & ἐπιτυχεῖν, siue ἀφικνεῖσθαι. *Siquidem* assequimur expetita, ac difficilia. Assectamur & παρακολουθοῦμεν, à quibus non recedimus. Qua de re plura dicemus in locum Pauli, quem modo adduximus. Iam quod dixit ἄνωθεν, aut intelligendū est ab initio, & ordine, ut intelligamus nihil prætermissum, aut denuo, ac deintegro: ut quod alij uel carptim, uel parum certa fide narrarunt, ipse denuo plena, certissimaque fide ijsdem de rebus texat historiam. *Siquidem* hæc uox ἄνωθεν, Græcis tria declarat, desuper, hoc est, è supernis, ab integro, siue denuo, & ab initio usque ad finem, siue à summo usque ad imum.

Assequi & assectari.

Optime Theophile.) Miror unde Lyranus suspicatus sit Theophilum magnatem quempiam, aut principem fuisse, quod Lucas optimi cognomen addiderit. Itá ne primates optimos uocare solemus, aut num illis peculiare est optimos esse? Verū id Lyranus in aliquo legerat glossemate, quod ut legere potuit, ita ob inscitiam Græcæ linguæ intelligere nō potuit. Nā apud Græcos κράτος robur sonat, siue imperium. Et κρατεῖν est uincere, siue compotem esse, unde Paulus in actis apostolorū Festum κράτιστον uocat, quasi dicas plurimū pollentem. Id quod attestantur & interpretes, Origenes, Theophylactus, Ambrosius. Quanquàm κρείττων non solum potentiorem significat, ac superiorem, cui respondet ἥττων, uerum etiam potiorem, ac pluris faciendum, cui superlatiui uice est κράτιστος. Qui uertit homilias Origenis in Lucam annotauit κράτιστον significare optimum, siue potentissimum. Cæterum Theophilus sonat amans dei, siue gratus deo, quod utrum proprium sit nomen, an epitheton pij lectoris, alij disputent. Ego proprium hominis uocabulum esse puto.

Optimus κράτιστος.

Vt cognoscas.) ἵνα ἐπιγνῷς. Annotat hoc & Theophylactus, non dictū esse ἵνα γνῷς, id est, Cognoscas, sed ἐπιγνῷς, Agnoscas. Cognoscimus enim, quæ discimus antea nobis incognita. Agnoscimus quæ prius utcunque nouimus, uelut faciem ante annos aliquot uisam agnoscimus. Indicat hanc elegantiam duorum uerborum & diuus Hieronymus, cū aliàs, tum in apologijs aduersus Rufinum.

Cognosco, agnosco.

De quibus eruditus es.) περὶ ὧν κατηχήθης. Olim qui baptismatis essent candidati ijs tradebantur fidei Christianæ mysteria, sed uiua uoce, sine scripto, quemadmodum priscis illis theologis mos erat apud Aegyptios, & apud Gallos Dryuadibus. Id erat initiari mysterijs, quod Paulus & Lucas uocant κατηχεῖν. ἠχεῖν enim est uoce sonare. Inde κατηχεῖν uoce erudire, quæ scripto nolis committere. Vnde qui docebantur ad eum modum, catechumeni, siue κατήχητοι uocabantur, qui docebant catechistæ, quos Dionysiacus interpres susceptores nominat, uulgo compatres dicuntur. Vsurpauit hoc uerbi Lucianus in Asino, ἐμὲ δὲ ἀπέδωκεν ἀπελευθέρῳ τινὶ τῶν ἑαυτοῦ νεανίσκων, καὶ εἶπε κατηχεῖν, ὅσα ποιῶν, μάλιστα ψυχαγωγεῖν αὐτὸν δυναίμην, id est, Me uero tradidit libertino cuipiā ex suis adolescentibus, iussitque ut doceret quæ faciēda essent, quibus maxime sibi uoluptati esse possem. Ridicule Lucianus facit puerum asini catechistam. Etiamsi in actis apostolicis Lucas κατηχήθη usurpauit pro Resciuit, siue edoctus est, non de fidei mysterijs agens, sed de præfecto præmonito. Verum ecclesia sic uerbum hoc suum fecit, ut nō aliter quàm catechumenos uocent, etiam ij qui quid sit Catechumenus non intelligūt. Sensus igitur hic est, meo quidem iudicio, ut ea quæ olim catechumenus uiua uoce didicisti, nūc plenius, ac certius scripto cognoscas. Opponit enim hæc inter se ceu pugnātia γράψαι, & κατηχήθης. Quanque, ut dixi, in Actis semel atque iterū usus est hoc uerbo, κατηχήθη, pro Auditū est, simpliciter.

Catechumeni

Eruditus

Eruditus es ueritatem.) Græcis est non ἀλήθειαν, sed ἀσφάλειαν, id est, Certitudinem.
Nam ueritas & fides constabat etiam ijs quæ iam in catechismo didicerat. Cæterũ ἀσφα-
λὲς dicitur, quod certum est ac tutum, & in quo nullum sit lapsus aut erroris periculum.
Hinc enim Græca uox dicta est à σφάλλομαι, labor, & ᾱ particula priuatiua. Certius eñ
scimus, quæ scripto & ordine cognoscimus, maxime si prius eadẽ ab alijs audierimus, aut
etiam ab ijsdem eadem. Quandoquidem ipsa narrationis constantia, cũ primis fidem ar-
rogat rebus. Iam hæc pleraq; typis fuerãt excusa, cũ pro operis instituti ratione, ueterum
Theologorum cõmentarios excutientem & undecunq; uenantem, quod ad præsens fa-
Beatus Rhenanus Slestadiensis.
ceret negocium, Beatus ille meus Rhenanus Slestadiensis, cui iuge studiũ est, in morem
apiculæ per omne politiorũ scriptorum genus circunuolitandi, & undecunq; quod ad in-
staurandas bonas literas conducit, excerpendi, nec id sanè minore iudicio, quàm sædulita
te, cõmodum submonuit, quod mihi sanè tum tẽporis, hoc est, in prima huius operis ædi-
Gulielmus Budæus.
tione non ueniebat in mentẽ: hanc Lucæ præfationem, & apud Gulielmũ Budæum Pa-
risiensem extare, Latinitate donatam. Gaudebam profecto, quod tantum meæ sententiæ
nactus essem astipulatorem. Sed rursum dolebam, quod penè sero. Etenim cũ amico tam
docto libenter sentimus: & tanta est hominis in literis autoritas, ut si quid ille dissentiret,
non dubitarem calculũ, quod aiunt, reducere, & recantato suffragio nostro in eius senten-
tiam pedibus discedere. Quid enim eo uiro in perquirendo diligẽtius, quid in iudicando
acrius, aut exactius, quid in tradendo plenius aut uberius, quid in pronunciando incorru
ptius? Deniq; quid in explicando castius, aut politius? Ut prorsum alterum in hisce Cisal-
pinis regionibus proferre nõ possimus, qui cunctas eruditi uiri dotes, ac numeros omnes
tam absolute præstiterit. Quanquàm idem subinde maior seipso nobis prodit, ipse sui ui-
ctor, quod quidem uictoriæ genus Plato putat omniũ esse pulcherrimum. Etenim cũ in
placitis philosophorũ, in quibus uertendis primũ ingenij sui specimẽ ædidit, omnes à ter-
go reliquerit, mox in annotationibus, quas scripsit in Pandectas Iuris Ciuilis, dictu mirũ
quanto interuallo seipsum superarit. Ac rursum in libro de asse & partibus eius, deum im
mortalem quantũ addidit, tum eruditionis, tum iudicij, tum eloquentiæ, uir nimirum di-
gnus, qui nõ unius hominis ætatem duret bonis literis, quæ illi ob id quoq; magis debent
quod gratis ab eo coluntur. Quid dixi gratis? imò magno, tum ualetudinis, tum rei fami-
liaris dispendio, nec id sanè citra tædiũ odiose iugiterq; reclamantiũ & obstrepentium, affi
nium, cognatorũ, collegarũ, qui literas nullas, uel assis faciunt, nisi unde nonnihil accrescat
arcæ nummariæ. Alijs sanè literæ, & rem & famã ac nobilitatem, pepererũt. Hic honestissi
mo loco natus, tũ in re præclara, ad hæc insigni munere regio iam olim cohonestatus, do-
mesticum splendorem uniuersum iuuandis & ornandis literis impendit. Habet nimirum
eam uim insignis eruditio, ut immortalẽ famam conciliet, nõ solum suis autoribus q̃ libet
Homerus mendicus.
obscuris, uerũetiam potentissimis regibus. Quis enim est regũ omniũ illustrior Homero,
si uerum narrant Græci, etiã mendico? Cui principũ sua bella, triũphi, columnæ, tituli, py-
ramides, imagines, ceræ, monumenta, tantũ apud uniuersos mortales peperere nominis,
quantũ homini obscurissimo suæ literæ? Deinde quot eximios duces, quot optimates ac
reges immortalitati consecrauit, quorũ ne nomina quidem teneremus, nisi ille fidelius suis
insculpsisset libris, quàm uulgus insculpit saxis, aut æri. Atq; haud scio, an ulla uia præstan
tior ad immortalitatem emergendi. Siquidẽ gloria quæ paratur opibus ac bellis, nõ dispu
tabo in præsentia, cuiusmodi sit, uerá ne an falsa, certe paucis hominibus plurimorũ para-
tur malo. Hæc eos quoq; nobilitat, quos carpit ac damnat. Talem olim habuit Italia Cice-
Angelus Politianus.
ronem ac Vergilium, nuper Theodorũ Gazam, ac Politianum. Quorum utriq; plurimis
nominibus debent bonæ literæ: imò totus debet orbis, illorũ ingenijs nõ mediocriter ad-
iutus. Verum istis fortasse cũ literis ex æquo constat ratio, ut omnibus collatis paginis cõ
periatur, illos, ob rem simul ac famam additã, non minus debere literis, quàm illis debeant
literæ, tot uigiliarũ ac laborum nomine. Cæterũ qui suo uictu, ciboq;, quod aiunt, negociũ
agunt literarium, & priuatis cõmodis promouent rem omniũ, nec ab illis fortunam uelut
autoramentũ accipiunt, sed suam fortunam ultro literis prouehendis & illustrandis impẽ
dũt, his haud scio, an ulla meritis par gratia repẽdi possit. Atq; utinã hæc mẽs esset omni-
bus, ut de hac laude luberet certare cum Italis, à quibus tot egregijs prouocamur exẽplis,

potius

potius quàm de ditione, nescio qua, quæ primum tanto Christiani sanguinis emitur impendio, deinde non æstimando destitutæ & exhaustæ patriæ malo, postremo incertum quamdiu duratura, ut sunt rerum humanarum plusquam æstuariæ uices. Hic & qui uincit, & qui uincitur, nullius incommodo, sed omnium bono id facit. Neq; uero desunt ubiq; iam gentium, qui ad hoc pulcherrimum certamen accingantur, uerum mea senten- *Budæus in Gallia.* tia, nemini id cessit felicius, quàm Budæo. Proinde cuiusmodi proceres superior ætas dedit Italiæ Hermolaum Barbarū, & Picum Mirandulanum, eiusmodi præsens ætas dedisse uidetur Galliæ Budæum, Germaniæ Bilibaldum Pirchemerum Norembergicæ ciuita- *Pirchemerus in Germania.* tis apud Germanos omnibus penè nominibus principis senatorem. Quorum uterq; non solum domestica fortuna, ac maiorum suorum imaginibus, uerum etiam uitæ ac morū integritate rem literariam illustrant, simul & cōmendāt. Budæanam igitur translationem ex annotamentis illius quæ scripsit in Pandectas Iuris Cæsarei, non grauabor hoc loco subijcere, quo maior sit fides apud lectorem nostræ castigationi, cum perspexerit utrosq; nos non de composito, sed fortuito penè per omnia consensisse, nimirum idem secutos filum nempe rem ipsam: Quandoquidem, inquit, multi aggressi sunt enarrationē astruere de rebus inter nos cōpertissimis, quēadmodū tradidere nobis, qui spectatores ipsi fuerunt iam inde ab initio, ministriq; ipsius uerbi, certum est, & mihi assectatori pridem omnium assiduo, deinceps tibi scribere, optime Theophile, ut agnoscas eos sermonū certitudinem, in quibus ipse institutus es. Quod Budæus uertit Inter nos, Græce est, ἐν ἡμῖν, quod in utrūuis sensum accipi potest, uel inter nos, ut hic uertit, uel in nobis, ut intelligamus certam persuasionem non esse in quibuslibet, sed in paucis. Cæterum quod Valla putat ἄνωθεν nō sonare à principio, sed altius, uerum dixisset, si fuisset ἀνώτερον. Cæterum ἄνωθεν significat à summo initio rei cuiuspiam, quemadmodum Christi uestis dicitur ἄνωθεν contexta, hoc *Anothen à summo siue rursum.* est, à summo usq; ad imum, & uelum templi scissum, ἄνωθεν, hoc est, à sūmo. Proinde Lucas summum initium uocat, quod exorsus sit non à genealogia & natiuitate Christi, sed ipsius etiam Ioannis: ut qui præcursor fuerit euangelij, præcederet item in narratione. Et tamen ἄνωθεν aduerbium, non potest referri ad Verbū γράψαι, nisi repetas quod præcessit, sed ad participium παρηκολουθηκότι, ut hic nihil aliud sonare possit, q̃ ab initio siue ordine.

De uice Abia.) ἐξ ἐφημερίας. Græca uox euidentior est, indicans certos dies esse præscriptos, in quib9 certi sacerdotū ordines administrarēt. Nec est, Vxor ei, dādi casu, sed αὐτοῦ, id est, illius, atq; ita legit & in Latinis codicibus emendatis. Licet ad sensum nihil referat.

Sine querela.) Græcis unica dictio est, ἄμεμπτοι, quod sonat, quasi dicas eiusmodi, ut de his nemo queri possit. dicere poterat Inculpati siue irreprehensibiles. Nam quod mutat Valla Innoxij siue insontes, mihi non perinde probatur. Maior enim quædā laus uidetur esse, ἄμεμπτον esse q̃ innoxiū. Maximū enim est sic temperare mores ac uitam omnem, ut hominū etiā iudicio satisfacias, ut improbis quoq; quod in te est placeas. Porrò quod uertit Processissent &c. προβεβηκότας, usitatius prouectæ ætatis dicimus.

Cum sacerdotio fungeretur Zacharias.) Græcis pro Zacharias est αὐτὸν, quod tamen nihil refert ad sensum. Nec additur in aureo codice, nec in Donatianicis. Et, In ordine uicis, rursum est ἐφημερίας. Cæterum quod sequitur Secundum consuetudinem sacerdotij, non est Græcis ἱερωσύνης, sed ἱερατείας nomē ab eo uerbo, quod modo melius uerterat, Sacerdotio fūgeretur. Potuit igit̃ & hic transferre Iuxta cōsuetudinē fūctionis sacerdotalis.

Sorte exijt.) Græcis est ἔλαχεν, id est, Sortitus est, quod interpres, ni fallor, uolens diluci *Sorte exijt pro sortitus est.* dius reddere periphrasi uerterat, Sors exijt, quod sortibus missis in urnam, sors illius, aut illius exisse diceretur. Id aliquis deprauauit, in Sorte exijt, proinde nos uertimus, sorte illi obuenit. Alioqui Zacharias ingressus est, non exijt. Quod subindicat Ambrosius: Sorte ergo eligebatur, inquit, ut introiret templum sacerdos.

Vt incensum poneret,) τοῦ θυμιᾶσαι, id est, Vt adoleret thymiamata, siue odores incenderet. Nam incēsum nō probat̃ Laurentio, quod ea uox nō per oīa respondeat huic rei Latini suffitū uocant. Quāq; mox quoq; Hora incensi, uertit, θυμιάματος, & paulo post denuo, A dextris altaris incensi.

Apparuit autem.) ὤφθη, id est, Visus est siue conspectus est est. Nam apparent & quæ non sunt. quanquam non reprehēdo quod transtulit interpres.

Multi in natiuitate eius gaudebunt.) ἐπὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ, id est, De natiuitate eius, siue Super natiuitate eius.

Sicera quod Hebræis.

Vinũ & ciceram.) Sicera scribendũ est per s, nõ per c. Nec enim à cicere dicitur legumi nis genere, uerum uox est Hebraica, quæ per Syn apud illos scribit, à uerbo שָׁכַר quod sonat inebriari. Vnde apud illos omnis potus factitius, qui possit inebriare, sicera dicitur. Porrò uini facticij usum fuisse apud Aegyptios, testis est Diodorus Siculus historiæ suæ libro primo, quod sua lingua uocarent Σuthum, siue ut in quibusdam habetur, corrupte opinor Citon, id quod olim Galli ceruisiam uocabãt, Hispani cœliam, teste Plinio. Cuius meminit & Dioscorides lib. ij. docens ex hordeo potissimum fieri, confici tamen & ex triticea fruge, qua soleant uti gentes occidentales, Hiberiæ ac Britanniæ. Cæterum potio nis genus uehementer improbat, ut multis modis noxium.

Zuthum Ceruisia Cœlia.

Adhuc ex utero.) ἔτι ἐκ κοιλίας. Verba quidem annumerauit bona fide. Cæterum pu rius ac Latinius extulisset, iã inde ab utero matris: sic enĩ significam⁹ longe repetitũ initiũ.

Et uirtute Heliæ.) δυνάμει. Vt intelligas uim miraculorum, non solum probitatẽ, ut cre bro iam admonuimus. Hoc autem conuenit cũ uaticinio Malachiæ, qui prædixit Heliam uenturũ, priusq̃ ueniret dies domini magnus, ut indicauimus in Matthæo. At ne Lucas quidem, aut angelus, cuius uerba refert, citat ad uerbum Malachiæ testimonium, sic enim legimus iuxta ueritatem Hebraicam, interprete Hieronymo: Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Pro quo legunt Septuaginta, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱὸν, καὶ καρδίαν ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, id est, Qui cõuertet cor patris ad filium, & cor hominis ad proximum suũ.

Euangelista non citat ad uerbũ pphetiam.

Et incredulos ad prudentiam iustorum.) Incredulos Græce est ἀπειθεῖς, Quod aliquo ties uertit inobedientes, & hic fortasse magis quadrabat, cum mentio facta sit patrum & filiorum. Nam incredibiles pro incredulos, quod legisse uidetur Valla, quandoquidẽ no tat, ego nusq̃ adhuc scriptum offendi, præterq̃ in duobus uetustis exemplaribus.

Ad prudentiam iustorum.) Nescio an Lucas abusus sit præpositione ἐν pro εἰς. Certe Græce est, In prudentia iustorum. Et tamen altera lectio mollior est.

Parare domino.) Recte taxat interpretem Laurentius, quod siue oscitans, siue uarieta tem affectans, alterum infinitum uerterit, in modum finitum: alterũ ut erat reliquerit, Vt conuertat corda patrum & parare domino: cum eadem opera dicere potuerit, Vt conuer tat & paret. Quod tamen ita crebro facit, ut studio fecisse uideatur. Quod si uerũ est, mi ror cur affectarit, quod erat fugiendum. Itidem in psalmis: Insidiatur ut rapiat pauperem, rapere pauperem dum attrahit eum. Cum utrobiq; sit ἁρπάσαι. Et aliquanto post, Ad faci endam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti, cum Græ ce sit ποιῆσαι & μνησθῆναι. Ac rursum, Illuminare his, qui in tenebris & umbra mortis se dent, ad dirigendos pedes, cum sit ἐπιφᾶναι & κατευθῦναι, utrũq; uerbum infinitiuum.

Interpres oscitans.

Plebẽ pfectã.) κατεσκευασμένον. Quod magis sonat instructã & adornatã siue apparatã.

Quod tardaret ipse in tẽplo.) ἐν τῷ χρονίζειν αὐτόν. Ipse nõ erat hoc loco reddẽdũ, si uoluis set Latine loq, quod tamen aliàs in cõsimili sermonis genere nõ semel ausus est omittere.

Et permansit mutus.) Mirum cur Laurentium offendat mutus, quasi κωφὸς tantum si gnificet surdum, unde igitur prouerbium illud κωφὸν πρόσωπον, id est, Muta persona. Is qui collegit Græcarum uocum etymologias, citatis autoribus docet κωφὸν dici Græcis, nõ solum qui surdus sit, uerumetiam qui mutus, quẽ ἄλαλον uocant, neq; quicq̃ interesse, nisi quod ἄλαλος dicat, q fari per ætatẽ nõ possit, uelut infãtes, κωφὸς, cui nulla sit omino uox.

κωφὸς Græcis & surdus & mutus.

Dies officij.) λειτουργίας, id est, Ministerij, quod tamẽ plerũq; de sacris ministerijs acci pit. Desponsatã uiro.) Desponsam & desponsatam utrũq; reperio apud probos auto res, Græce est μεμνηστευμένην, Quod est proprie proco tradere sponsam. Iam enim ut appa ret, puella cum sponso habitabat, etiam si coitus non intercesserat.

Viro cui nomẽ erat Ioseph, de domo Dauid.) Chrysostomus homilia in Matthæum secũda, indicat hoc loco legi, De domo ac familia, ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς, Sic accipiẽs quasi do mus appellatio latius pateat, familia pertineat ad pauciores. Quanq̃ nec apud Ambro siũ ita legimus, nec in antiquissimis exemplaribus. Verũ familiæ nomẽ additur pximo ca pite: Ascendit aũt & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam ciuitatem Dauid,

Domus & familia quid differant.

quæ

quæ uocatur Bethlehem, eo quod esset de domo & familia Dauid, Consentientibus nostris exēplaribus cū Græcis. Proinde fieri potest, ut Chrysostom⁹ memoria lapsus sit, præsertim cū locū hūc secus adducat, ꝗ̃ habeatur apud Lucam, Adducit enim hūc in modū Audi ad Gabriel loquētē dn̄m: Vade ad uirginē desponsatā uiro, cui nomē Ioseph, ex familia & domo Dauid. Licet Chrysostomus ex altero loco idē poterat cōficere, quod cōficere uolebat ex hoc. Neq; enim hic cōtendit ad uirginē esse referendū quod dicit̄, De domo & familia Dauid, sed ad Ioseph, sed tn̄ hinc colligi Mariā eiusdē fuisse tribus. Quod si utroq; loco legebat̄: De domo & familia, mirū cur Chrysostomus nō utrūq; adduxerit.

Et nomen uirginis Maria.) μαριὰμ uoce & accentu Hebræo. Quanq̃ ostēdimus hoc non obseruari perpetuo: siue id accidit incuria librariorum, siue quod nihil intersit. *Maria & mariam.*

Aue gratia plena.) χαῖρε κεχαριτωμένη. Idem uerbum χαίρειν apud Græcos tria significat, gaudere, saluere, & ualere. Vnde nil referebat, salue uertisset in aue. Nec est,

Gratia plena) sed ut ad uerbum reddam Gratificata. Verbo, unde hoc participium deductū est, utitur Paulus in epistola ad Ephesios cap. primo: Gratificauit nos in dilecto filio suo, ἐχαρίτωσεν, hoc est, gratos & charos reddidit. Quanq̃ participio, quod idem pollet Homerus usus est pro unice dilecto, ἐμῷ κεχαρισμένε θυμῷ, id est, Meo dilecte animo. Nam charus esse potest, qui se nobis suis officijs cōmendauit. At κεχαριτωμένος, non dicetur, nisi quē gratuito quodam animi fauore cōplectimur. Porrò gratiosi Latinis dicūtur, quibus fauētur, propenso quodā animi studio. Est autem uox uelut amorē alicuius erga uirginē nunciantis, quod sonet amatoriū quiddā. Vnde & turbata uirgo cogitabat, qualis esset ea salutatio. Annotauit & Origenes hanc salutādi formā nusq̃ extare in libris sacris, nec ad uirū ullū, nec ad mulierē. Itaq; nouitas quoq; ipsa stuporē auxit uirginis. Ad id facit, quod Græce non est ποῖος, sed ποταπός, ut insignem ac mirā accipias salutationē. Nam solēnis Iudæorū salutatio pacē optabat. Cæterum aptissimū erat, ut gaudij uocabulo salutaretur que ueræ uoluptatis autorē erat conceptura: & gratiæ uocabulo cōpellaretur, quæ Iesum erat paritura, finem ceremoniarū frigidarū, & salutaris gratiæ principē autoremq;. Video theologos quosdam uiros alioqui doctos ac pios, quorū est Bernardus, mire philosophatos in his uerbis, Gratia plena, uelut hoc peculiariter cōpetat in Mariā, gratia plenam appellari. Cum nec hoc loco dixerit Lucas gratia plenā, & is sermo multis promiscue tributus in arcanis literis reperiat̄. Siquidē de Ioanne baptista legimus: Et spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ. Rursum de Elisabet: Repleta est spiritu sancto. Ac mox, Zacharias spiritu sancto repletus legit̄. Et in actibus apostolicis, spū sancto repleti leguntur qui conuenerant. Et Stephanus plenus spū sancto dicit̄, ac plenus gratia & uirtute. Nec ista cuiq̃ uideri oportet negligenda. Siquidem, ut est elegās in huiusmodi minutijs apte philosophari in arcanis literis, ita fœdum extra rem nugari. Proinde ne quis ad eundem impingat lapidem nos uertimus Gratiosa.

Gratia plena.

Gratiosi

Noua salutatio.

Bernardus.

Gratia plena.

Benedicta tu.) εὐλογημένη, Quod sonat laudatam siue præclara fama, de qua omnes bene loquantur: quod & ipsum amatoriū quiddam prima fronte sonat, ac nuptiale, quo magis turbata est uirgo, nondū edocta de cœlesti mysterio. Licet autem benedictus ac maledictus pro laudato & illaudato non reperiatur apud Latinos autores, tamē uelimus nolimus ad quædā eiusmodi cōniuēdū est, receptiora ꝗ̃ ut citra tumultū mutari possint. Et, *Benedicta laudata.*

In mulieribus.) ἐν γυναιξὶν, id est, Inter mulieres: quod ipse paulo post ad eum transtulit modum, & ita legit diuus Ambrosius. Quanquàm haud sum nescius In pro inter usurpari, nonnunquàm apud Latinos quoque.

Quæ cum audisset.) Græci secus habent, ἡ δὲ ἰδοῦσα, id est, At illa cū uidisset. Ita scriptum fuisse in nonnullis uetustis codicibus attestatur Valla. Et ne quis pergat causari, sic legit diuus Ambrosius. Quanquàm apud hunc non est Turbata in sermone, sed in introitu Legit enim ad hunc modum: Ipsa autem, ut uidit eum, mota est in introitu eius. Et ne quis causetur casu mutatam scripturam subijcit, interpretans quid legerit: Trepidare uirginū est, & ad omnes uiri ingressus pauere, omnes uiri affatus uereri. Nisi forte hic Ambrosius, nonnihil immutauit de suo. Cæterū quod Laurētius subindicat hoc loco nescio quid argutulum: Nolo, inquiens disputare nunc quare sit melius, Quæ cū uidisset, ꝗ̃ quæ cū audisset, ne de fide scripturæ dubitare uidear, quid sibi uelit, ut ingenue dicam, non satis intelligo. Nam ipse puto Euangelistam sic esse locutum, ut ostenderet uirginem duplici nomi- *Varia lectio.*

ne turbatam fuiſſe,primum,quod uideret iuuenem ad ſe ingredientem,deinde,quod au diret ſalutationem amatoriam,& neſcio quid procorũ præ ſe ferentem. Et quo caſtior erat uirgo,hoc magis ſuæ pudicitiæ metuebat,ne quis clamitet indignum hunc metum tribue re me uirgini, quem in illa laudauit Ambroſius.

Inueniſti gratiam.

Qualis eſſet.) Rurſus hic eſt,ut dixi,ποταπὸς,quod in Marco Laurentius transferre uolebat ꝑ quantus. Et aptius erat Reperiſti,ſiue nacta es gratiam ꝗ Inueniſti,hoc eſt,obti git tibi eſſe gratioſam apud deum. Nam apud Græcos εὑρεῖν polyſemon eſt. Vnde qui hic philoſophantur,non inueniri,niſi quod perijt,argute magis ꝗ apposite diſſerunt.

Et filius altiſſimi.) ὑψίστου. Idem uerbum,quod aliâs uertit In excelſis, ἐν ὑψίστοις.

Dauid patris eius.) Latinius erat patris ſui,atq; ita legitur in nonnullis exemplaribus. Et pro,In æternum,eſt,εἰς τοὺς αἰῶνας,id eſt,In ſecula. Nam quod πῶς ἔσται,id eſt,Quomo do erit,uertit,Quomodo fiet,nihil peccauit interpres.

Nõ cognoſco

Virum non cognoſco.) Cum hic conſentiant Latina cum Græcis exemplaribus,mirũ eſt,unde Ambroſius unus legat cognoui non cognoſco,niſi forte hoc librariorum errore fuit inductum. Siquidem præſens uerbi tempus melius explicat uirginis propoſitum.

Quod naſcetur ex te) τὸ γεννώμενον,id eſt,Quod natũ fuerit. Cæterũ illa duo uerba,ex te,nec in ullis Græcorũ exemplaribus addita repperi,ne apud Theophylactũ quidẽ, nec in antiquis codicibus Latinis, prætercꝗ,in uno in quo,neſcio qs,in margine adiecerat. Pro inde miror,unde in primã huius operis æditionẽ inuaſerint. Eſt aũt abſolutior ſermo,ſi nõ addãt. Apparet adiecta ab explanatore quopiã: tametſi in Aldina æditiõe cõperi addita.

Quoniam non erit impoſſibile.) ἀδυνατήσει,uerbo cõpoſito. Senſus eſt,nihil à deo ꝑ mitti tam nouũ aut magnũ,quod ipſe nõ queat præſtare. Atq; hic planè Verbũ poſuit ꝓ oratione ῥῆμα. Ac paulo poſt,Fiat mihi ſecundum uerbum tuum, ῥῆμά σου. Niſi forte licet

Verbum ῥῆμα nõ λόγον.

ῥῆμα natiuo ſignificatu uſurpare,quo ῥῆσιν uocamus orationem.

In montana.) εἰς ὀρεινὴν,id eſt,In montanam,ut ſubaudias regionem. Eadem uox eſt ali quanto inferius,Et factus eſt timor ſuper omnia montana Iudææ,ἐν ὅλῃ τῇ ὀρεινῇ. Quancꝗ interpres probe reddidit ſententiam,ne quis putet illum à me reprehendi.

Salutationẽ Mariæ.) Hic certe Mariã ꝓnũciauit inflexiõe Græca,nõ Hebraico more.

Exultauit.) ἐσκίρτησεν,id eſt,Salijt,ſibi ſubſultauit,idẽ eſt paulo poſt,exultauit in gau dio,Nec eſt, ἐν χαρᾷ, ſed ἐν ἀγαλλιάσει,quod geſticulationẽ magis ſonat lætantis ꝗ ipſum gaudiũ. Vnde in pſalmis ἀγαλλιασώμεθα uertit exultemus. Et mox,

Exultauit ſpũs meus.) ἠγαλλίασεν. Quoniã in poſitũ erat ꝓ per,uertimus præ gaudio.

Et beata quæ credidiſti.) Quoniã Græce participiũ eſt ἡ πιστεύσασα,poterat & ad ſecun dam perſonã ſermo referri,quemadmodũ fecit interpres. Id erit cõmodius,etiam ſi αὐτῇ, quod ſequitur habeat aſpirationẽ αὑτῇ,ut ſit pro ἑαυτῇ,. Neq; uero neſcio,neq; non teſtor alicubi,hanc differentiam non obſeruari in ſacris libris,incertũ qua de cauſa. Nos itaq; uer timus per tertiam perſonã,nõ quod damnemus,id quod uertit interpres,ſed quod hic ſer mo uideatur habere quiddã propheticum. Certe utraq; perſona eundẽ reddit ſenſum. Et in uetuſtis aliquot exẽplaribus ita ſcriptũ uiſitur,Beata quæ credidit.

A domino,id eſt nomine domini.

Quæ dicta ſunt tibi à domino.) παρὰ κυρίου. Quod ita ſonat,non quaſi dominus dixerit, ſed quod nomine domini,& illius,ut nos loquimur,uerbis,hæc illi dicta fuerint, quemad modũ dicimus, Dic illi ex me ſalutẽ. Poteſt & ſic ordinari,Perficientur à domino.

Et ait Maria.) In homilijs ſcriptis in Lucã,quas Origenis titulo legimus,indicatũ eſt in nõnullis codicibus fuiſſe ſcriptũ ꝓphetauit,ꝓ,ait. Et ſtilus cãtici ꝓpheticũ qddam ſapit.

Magnificat anima mea.) μεγαλύνει. Aptius erat magnifacit,quàm magnificat. Quancꝗ magnificat poſitum eſt pro extollit & effert laudibus.

Salutari meo.) σωτῆρί μου,id eſt,Saluatore meo,ſiue ut Latini loqui malunt,Seruatore meo. Interpres pro σωτῆρι legiſſe uidetur σωτηρίῳ.

Humilitas. ταπείνωσις.

Humilitatem ancillæ.) ταπείνωσιν. Vt intelligas paruitatem,non animi uirtutem,quam ſuo uocabulo Græci uocant ταπεινοφροσύνην. Nec eſt,Reſpexit humilitatẽ, ſed Aſpexit ad humilitatem,ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν,ut ſit contrarium ei,quod eſt auerſari. Sitq; ſen ſus,& ſi ſim infima ancilla,tamen non eſt auerſatus me.

Ex hoc.) ἀπὸ τοῦ νῦν,id eſt,Poſt hac, ſiue ad uerbũ,Ex hoc nũc,quod tñ aliquoties non dubitat ita uertere. Beatã me dicent.) μακαριοῦσι,id eſt,Beatificabunt,quod tamẽ apud

Græcos

Græcos ſignificat felicem iudicare,ſicut & magnificare laudibus tollere. Quẽadmodum & εὐδαιμονίζειν,pro fortunatum dicere,ſiue felicem iudicare.

Magna qui potens eſt.) μεγαλεῖα,Quod aliâs uertit magnalia. Et,

Qui potens eſt.) ὁ δυνατὸς, id eſt,Ille potens,ſiue qui poteſt.

A ꝓgenie in progeniẽ.) εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν,id eſt,In generationẽ & generationẽ.Laurentius legit in ſuis exẽplaribus,εἰς γενεὰς γενεῶν,id eſt,In generationes generationũ.Vt intelligas ætates innumerabiles. Atq; ita ſanè legit quiſquis fuit autor homiliarũ in Lucam, quas Origenis titulo legimus,homilia octaua.Et ipſe in uno duntaxat ita ſcriptum reperi. Oſtẽdit idẽ in noſtris quoq; exẽplaribus,uariã fuiſſe ſcripturã.In duobus omniũ uetuſtiſſimis ſcriptũ erat,In ꝓgenies & ꝓgenies,quod perinde ualet ac ſi dicas,in ꝓgenies innũeras,Hebræorũ more. Fecit potentiam.) κράτος,robur ſiue imperium.Nam utrũq; ſignificat κράτος. Et In brachio,pro eo, quod eſt Per brachium Hebræorum more dixit. *Cordis ſui.*

Cordis ſui.) καρδίας αὐτῶν.Græca uox indicat ſui nõ eſſe referendũ ad deũ,ſed ad ſuperbos.Nec eſt Mẽte,ꝓprie,ſed διανοίᾳ cogitatiõe,ut intelligas ſupbos ſuis ipſorũ cõſilijs diſpgi. Depoſuit potentes.) καθεῖλεν δυνάστας,id eſt,Detraxit primores,ſiue magiſtratus. Nam δυνάστης proprie,qui poteſtate fungitur publica in ciuitate,uelut hi,qui ſunt in imperio.Neque eſt De ſede,ſed ἀπὸ θρόνων,id eſt,A ſedibus.

Dimiſit.) Non eſt hic,permiſit,ſed emiſit à ſe ἐξαπέστειλε,ueluti fruſtratos. Cæterum participia Græca commodius uertiſſet per uerba, Eos qui eſuriebant impleuit bonis, & eos qui diuites erant emiſit inanes ſiue uacuos.

*S*uſcepit Iſraël.) ἀντελάβετο,Quod proprie eſt ſuccurrentis,ac manum porrigentis.

Memorare.) μνησθῆναι,id eſt,Vt memor eſſet.Primũ abuſus eſt modo uerbi interpres. *Memorare ꝓ* Deinde haud ſcio an uſꝗ legatur,memorari ꝓ recordari. At chorus eccleſiaſticus hodie *meminiſſe.* canit:Recordatus miſericordiæ ſuæ.Nec *S*uæ additur apud Græcos,ſed tãtum eſt miſericordiæ,licet reclamantibus cunctis Latinis,quæ ſanè uiderim, exemplaribus.

*S*icut locutus eſt.) ἐλάλησεν.Quoniam uerbum eſt præteriti temporis,ſed indefiniti, rectius hic uertiſſet,*S*icut locutus fuerat.Eſt enim gemini præteriti temporis ſignificatio.

Abraham & ſemini.) Abraham tametſi eſt indeclinabile,tamen articulus appoſitus indicat eſſe datiui caſus,τῷ ἀβραὰμ,hoc eſt,Ipſi Abraham. Cæterum quod Laurentius diſputat,dicendũ potius,Apud patres noſtros,ꝗ ad patres noſtros,ſomniũ eſt.An ſic deus locutus eſt apud patres Iudæorũ,ut nos loquimur apud iudicem aut principem? Quod *Valla taxa-* ſi alicubi πρὸς ſonat apud,ut illic,Verbũ erat apud deũ,nõ ſtatim oportet ubiq; idem exi- *tus.* gere.imò quẽadmodũ Latine dicimus:*S*cribo tibi & ſcribo ad te, Mitto tibi,& mitto ad te:Loquor tibi,& loquor ad te,itidem & Græci.Proinde quoniã utroq; modo licuit dicere,Lucas uariauit ſermonis figuram.*S*entit aũt Maria hoc deũ præſtitiſſe iam humano generi quod olim maioribus fuerat pollicitus.Quibus aũt maioribus? Nempe Abraham ad quẽ loquitur deus,Et in ſemine tuo benedicentur omnes gentes.Deinde ſemini,id eſt, poſteris,huius nempe Dauid,cui promiſſum eſt,De fructu tuo ponam ſuper ſedem tuã. Et hũc locũ monachi quidã impudẽtiſſime calũniati fuerant apud Cardinalẽ *S*edunẽſem, cui perſuaſerãt,me ꝓ ſemini,mutaſſe ſeminibus,idq; uolebãt hæreſim ſapere,quod pugnaret cũ uerbis Pauli,qui ſcripſit,Nõ in ſeminibus,quaſi multis,ſed in uno ſemine,quod eſt Ieſus Chriſtus.Ac ſuper hac re me ſero uir ille admonuit,cũ à prandio literatis fabulis tẽpus falleremus,ſollicitus de meo periculo,pro ſuo erga me ſtudio.Qua calumnia nihil unꝗ audiui impudentius. Nec eram cuiꝗ crediturus,niſi poſt,ſexcentas comperiſſem his non diſſimiles.Quibus rebus adeo ꝓficiunt,ut nõ pro theologis,ſed ꝓ ſcurris habeantur apud cordatos,ac ne tum quidẽ illis habeatur fides cũ uera prædicant. Primũ impudens mendaciũ erat me mutaſſe,quod nõ mutarã.Deinde ſi Græci legerẽt ſeminibus,nihil facerent aduerſus modo citata uerba Pauli.Cum Paulus illic agat de Chriſto,per quem unũ nobis erat promiſſa ſalus Euangelica,hic Maria non loquaт de Chriſto,ſed de Abrahã,& poſteris Abrahæ,quibus promiſſus erat ſeruator Ieſus.Hoc tametſi non erat huius inſtituti,tamen obiter indicare uolui, ut poſteritas norit,quas beluas habuerit hoc ſeculum: qui cum uentri ſuo ſeruiant,tam ſtolidis ſycophantijs obſtrepunt alienæ induſtriæ. Et hi falſa opinione doctrinæ falſaq; ſpecie ſanctimoniæ, quas res titulis tragicoq; cultu,ſibi comparant apud ſimplices & imperitos, habentur baſes, & columnæ eccleſiæ Catholicæ, cum

illius uomicæ ſint uerius, quàm membra.

In ſecula.) εἰς τὸν αἰῶνα, id eſt, In æuum. Quanquam apud quoſdam lego ἕως αἰῶνος, id eſt, Vſque in æuum. Quaſi menſibus.) ὡσεὶ, id eſt, Ferè ſiue circiter.

Et congratulabantur.) συνέχαιρον, id eſt, ut ad uerbum reddam, Cōgaudebant, quod Latini ferè dicunt gratulari. Quanquam congaudere poteſt qui non gratuletur, cum illud ſit animi, hoc uoce teſtantis gaudium.

Quia nemo eſt.) ὅτι prorſus hic erat omittendū, cum ſermo Latinus huiuſmodi genus orationis reſpuat.

Quē uellet uocari.) τί ἂν θέλοι καλεῖσθαι, id eſt, Quid uellet uocari, hoc eſt, quo nomine.

Pugillares. Et poſtulans pugillarem.) Quomodo ſcripſit in pugillaribus, poſtulans ut adferrētur? Proinde Græcum participiū præteriti temporis, ita uertendum erat, Et poſtulata tabella. Sentit enim tabellam ceratam, quam πινακίδιον uocat, in his enim olim ſcribebatur.

Scripſit dicens.) Si dixit quid opus erat ſcribere? Vnde dicēs, hoc loco referendū eſt, nō ad Zachariā loquentē, ſed ſcripturā loquētē. Aut, ut dicā apertius, ad Zachariā nō lingua, ſed ſcripto loquentē. Nam mox ſubdit apertam fuiſſe linguā illius & cœpiſſe loqui.

Quis putas.) τίς ἄρα, id eſt, Quis nam. Nam ἄρα coniunctio eſt expletiua. Pleriq; codices habebant, τί ἄρα, id eſt, quid nam. Nam puer Græcis neutri generis eſt παιδίον.

Plebis ſuæ.) τῷ λαῷ αὐτοῦ, id eſt, Populo ſuo, cōſentientibus & uetuſtis Latinorū exēplaribus, in quibus eſt plebi ſuæ. Laurentius Latinitatis obſeruantiſſimus mauult Populo quàm plebi, quod populus uniuerſos ciuitatis ordines cōplectatur, plebs infima pars ſit.

Prophetarū eius.) Suorū erat dicendū Latine, & , q à ſeculo fuerunt potius quàm ſunt.

Σωτὴρ. Salutem ex inimicis.) σωτηρίαν, Quod magis ſonat ſeruationem ſiue incolumitatem. Σω

σωτηρία. τὴρ enim ſeruator ſiue ſoſpitator, inde σωτηρία. Quanquàm ſuperius idem uerbū fuit, Erexit cornu ſalutis, & paulo poſt, Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius. Porrò uerſus aliquot ſequētes pendent ab eo, quod præceſſit, Sicut locutus eſt. Quid locutus eſt? Salutē ab inimicis locutus eſt, quod faceret miſericordiam, ac memor eſſet teſtamenti: loquutus eſt, quod præſtaret iuſiurandū: & loquutus eſt, fore ut daret nobis ut ſine timore &c. Proinde nos hæc liberius explanauimus interpretatione, ne quis calumnietur, ſi quid prima fronte diſſonat. Ad faciendā &c. memorari.) Vtrunq; Græcis eſt uerbum infinitum, ποιῆσαι μνησθῆναι, id eſt, Vt faceret & memor eſſet.

Daturū ſe.) δοῦναι ἡμῖν, id eſt, Dare nobis. Quanquā Græca uerba nonnihil aliud ſignificāt, quàm nos accipim⁹, τοῦ δοῦναι ἡμῖν ἀφόβως ἐκ χειρῶν τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν, ῥυσθέντας λατρεύειν αὐτῷ, id eſt, Vt daret nobis abſq; metu de manib⁹ inimicorū noſtrorū liberatos ſeruire ſibi.

Parare uias eius.) ἑτοιμάσαι, id eſt, Ad parandum.

Ad dandam ſcientiā ſalutis.) Cū mox reliquerit infinitū ἑτοιμάσαι, nūc uertit in gerundium τοῦ δοῦναι, ad dandū. Atq; hæc ad puerū quoq;, quē alloquit, ꝓbe referri poſſunt: Præ

In remiſſione ibis enim ante faciem domini, ut pares uias illius, & des cognitionē ſalutis populo illius, in

ꝑ remiſſionē. remiſſionē peccatorū. Ioannis em̄ prædicatio fecit, ut intelligerent inſtare ſalutē, quæ contingeret in remiſſione, hoc eſt, per remiſſionē peccatorum. Neq; enim eſt in remiſſionem Græcis, ſed ἐν ἀφέσει. Nō quod ipſe Ioannes remiſerit peccata, ſed quod ſuo baptiſmo præparauerit illos ad pœnitentiam. Alioqui remiſſionem peccatorum nō fuiſſe, ex Ioanne palàm arguit, quod mox ſequitur, Per uiſcera miſericordiæ.

In remiſſionē peccatorū.) Ita & Græce legitur, & in uetuſtis Latinorū exēplaribus. Cæterū quādo ad ſenſum nihil intererat, ad effugiēdū τὸ δύσφθεγκτον maluim⁹ Eius aut ipſius.

Oriens Oriens.) Non eſt hic participiū, ſed nomen ſubſtantiuum ἀνατολή. Quæ uox ſignificat

ἀνατολή. exortum ſolis aut regionem, unde oritur. Chriſtum igitur ipſum, ſolem uocat orientem.

Illuminare.) ἐπιφᾶναι, id eſt, Illuce, ſiue illuceſce, ſiue exorere. Quanquā magis placet, ut ſit infinitū uerbū, quod tamen in aliū modū erat uertendū: Viſitauit nos oriens ex alto, ut illuceſceret his q in tenebris & umbra mortis ſedebant, ſiue nobis qui ſedebamus, & dirigeret pedes noſtros. Et cōfortabatur.) ἐκραταιοῦτο, hoc eſt, Fiebat robuſtus ac ualidus, non corpore tantū, ſicut uulgus, ſed ſpiritu. Nam ætas corpori robur ac uires paulatim addit, quod hic tranſtulit ad animū. Nec eſt ſimpliciter Creſcebat, ſed ηὔξανεν, id quod peculiare eſt plantis & animantibus. Cæterum hic accōmodatius dixiſſet, adoleſcebat.

Oſtenſionis ſuæ ad Iſraël.) ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως αὐτοῦ πρὸς τὸν ἰσραήλ. Quorum uerbo-

rum

rum hic sensus est, Donec denuo proferretur & ostēderetur apud populum Israël, qualis esset. Nam interea ueluti latebat, suo tempore proditurus.

EX CAPITE SECVNDO.

Edictum.) δόγμα, id est, Decretum, quod tamen recte mutauit interpres.

Cyrino.) κυρηνίου, id est, Cyrenio. Tametsi sunt qui putent hanc uocē corrupte prolatā ab Euangelista, quō sæpe Græci pronūciant Latinas, & ꝓ Quirino dictū κυρήνιον: prælertim cū Iosephus antiquitatū Iudaica. lib. xvij. Cyrinū appellet hūc censui faciendo præfectū, nō Cyreniū. Cui sentētiæ ut nō est consiliū admodū repugnare, ita libētius accederē, nisi Euāgelista ꝓ ι posuisset η, & rursum ος uertisset in ιος. Tū si Ruffinus uertisset Quirinus nō Cyrinus. Nec est A præside, sed ἡγεμονεύοντος, id est, Præsidem agente, siue præside. Porrò prima referri potest ad præsidem Cyrenium, ut nō accipias simpliciter primam, sed primam sub illo indictam.

Cyrenius.

Prima sub hoc.

Vt profiterent.) ἀπογράφεσθαι. Idem uerbū quod hactenus uertit describeret. Cæterū eadē res, cum agitur in re militari, uocatur dare nomē, cū in æstimandis facultatibus & expendendo numero capitū, appellatur census. Sic enim Vlpianus, uitia priorū cēsuū, æditis nouis professionibus euanescūt. Proinde magistratus censet, populus ꝓfitetur. Et superius Latinius uertisset cēseretur ꝙ describeret. Et ꝓfessio rectius ꝙ descriptio. Declarat & Ambrosius hoc loco nihil aliud esse professionē quàm cēsum. Professio, inquiens, ista fidei, cēsus animorū est. Porrò quod dixit, Vniuersus orbis, Ambrosi⁹ ad allegoriā trahere mauult, cū Augustus id tēporis, nec Armenijs, nec Gottis imperarit. Verum ut historiæ quoq; sua cōstet fides, totus orbis aut accipiēdus est ꝑ synecdochen, ut intelligas maximā orbis partē, aut ut intelligas totū orbē Rhomanū. Ex hoc eñ loco colligūt nōnulli ad imperatorē totius orbis imperiū pertinere, cū nec hoc agat Lucas, nec Augustus ipse totius orbis imperiū tenuerit. Quanꝗ ut nō improbarim, si quis unus totius orbis imperio potiatur, modo is quantū præemineret autoritate, tantū & præstaret prudentia simul & integritate: Ita stultissimū arbitror id somniare, quod nec fuerit unꝗ, & hoc ipsum quod fuit, iam olim è uita hominū sublatum sit: crudelissimū autē huiusmodi factitios titulos, tanto rerū omniū tumultu, tantaq; sanguinis iactura persequi. Postremo neutiꝗ tutū rebus humanis, tantā potestatē unius hominis libidini cōmittere, qui uir pessimus, atq; etiā stultissimus possit obtingere. Neq; uideo quorsum hoc sit euasurū, nisi ut crescat tyrannis miseræ plebi.

Nullus imperator tenuit totū orbem.

An expediat uni cōmitti omnia qui possit esse malus.

In suam ciuitatē) Hic licebat uertere, In sua ciuitate, hoc est in sua quisq; ciuitate, nisi referas ad ibant. In Iudæā ciuitatē.) εἰς τὴν ἰουδαίαν, εἰς πόλιν δαβίδ, In Iudæā in ciuitatē Dauid. Deest in ꝓpositio in ciuitatē. Prius eñ posuit nomē regiōis, deinde ciuitatis

Et familia) καὶ πατριᾶς. Idem uerbū, quod in Paulinis epistolis uertit paternitas, Ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominat. sed hac de re ꝓximo capite nōnihil annotabimus. Vxore prægnante.) Ita uertit interpres, ut Ioseph uideatur duxisse Mariā uxorem iam tūc prægantē ante cōiugiū initū, cū Græce sit οὔσῃ ἐγκύῳ, id est, Quæ erat grauida, siue quæ ferebat uterū. Ordo sermonis nōnihil habet amphibologiæ, quod ordinari possit, Ascendit Ioseph, cū uxore prægnante, aut, Ascendit ut profiteret cū uxore prægnante. Id tamen ante nos annotauit Petrus Comestor, ne quem omnino sua laude fraudemus.

Petrus Comestor.

Et pannis.) ἐσπαργάνωσεν. Ad uerbum sonat infasciauit, id est, fascijs inuoluit, ne quis imaginetur laceros pānos. Opinor enim Mariæ paupertatem fuisse mundā. Porrò quod Suidas ait, σπάργανα proprie dici τὰ ῥάκη, nō est necesse, ut de uetustate laceris pannis intelligamus, cū apud Matthæū ῥάκος ἄγναφον dicatur rudis ac recens pannus.

Non erat ei locus.) Eis est Græce αὐτοῖς. Vt accipias de ambobus. Cæterū qui cōuenit nō fuisse locū in diuersorio, cū ꝓsepe pars, opinor, fuerit diuersorij: nisi quod alibi κατάλυμα uertit refectionē, & cœnaculū. Non erat locus aptus parturienti, quæ solitudinē reqrit.

Vigilantes.) ἀγραυλοῦντες, id est, In agris agentes, siue stabulantes. Nam hinc Græcis est composita dictio, ἀγρὸς ager, αὐλὴ stabulū. In septis enim noctu seruantur greges, ob incursum luporum, uerum ea septa in agris sunt.

Vigilantes ἀγραυλοῦντες

Et custodientes uigilias.) φυλάσσοντες φυλακὰς, id est, Custodientes custodias, siue excubātes excubias. Et claritas) καὶ δόξα, id est, Gloria, quod aliquoties uertit maiestatem.

Stetit iuxta illos.) ἐπέστη αὐτοῖς. Magis significat angelum imminuisse ex alto supra illos, quàm astitisse.

Inuolutum pannis.) ἐσπαργανωμένον. Participiũ eſt eius uerbi, de quo paulo ante diximus, id eſt, faſcijs puerilibus inuolutũ, ne rurſum mendicorum pānos imaginemur. Nam ut parentibus Ieſu tenuitatem ac paupertatem libenter tribuimus, ita ſordes ac mendicitatem procul amouemus. Habet & paupertas ſuam mundiciem. Nam quo minus in conclaui pepererit Maria, non paupertas obſtitit, ſed diuerſantium turba. Alioqui ſi Chriſto tantopere placuiſſet mendicitas, ut quidam putant, in ptochodochio naſci poterat. Nũc mendicantiũ uocabulo ſeſe uenditant, & ij q Satraparũ opes domi poſſidēt. Nec inſector quorundam inſtitutum, qui uere mendicato uiuunt, ſed rectius opinor facturos, ſi qui ualent, ut ualent pmulti, manibus pararent, unde tũ ſibi, tũ alijs egenis poſſent ſuppeditare.

Chriſtus pauper, at nō mēdicus, ut uulgo ſunt.

Ocioſa mendicitas improbanda.

Hominibus bonæ uoluntatis.) καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία, id eſt, Et in terra pax, in hominibus bona uoluntas. Vt intelligas tria diſtributa, ac ſingula ſingulis reddita, gloriam uni deo tribuit, idq́ in altiſſimis: terræ pacem: hominibus bonam uoluntatē εὐδοκίαν, quod aliās uertit beneplacitum. Siquidē homines ueluti tertios ac medios inter cœlum & terram ponit. Neq; uero ſic accipiendum, opinor, ut ipſis hominibus ſit bona uolũtas, ſed ut intelligant hanc gloriam, hanc pacem, non ex hominũ meritis exhibitā mundo, ſed duntaxat ex beneplacito dei, cui ſic uiſum fuit hominibus gratificari. Atq; ita ſanè interpretatur Chryſoſtomus in cōmentarijs, quos ſcripſit in epiſtolam ad Coloſſenſes. Porrò cũ ita conſtanter habeatur in omnibus Græcis exemplaribus, & ad eũ modũ Chryſoſtomus exponat & Theophylactus, mirũ eſt nuſq; hanc lectionē, nec apud Hieronymũ deprehēdi, nec apud Ambroſium, Nec apud Auguſtinũ. Theophylactũ inſpicere cuiuis promptũ eſt. Nam hunc enarrans locum, adducit quod diximus. Cæterum Chryſoſtomus in epiſtolam ad Coloſſenſes, his uerbis utitur: διὰ τοῦτο εὐχαριστοῦντες λέγομεν, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. ἰδοὺ φησὶ καὶ ἄνθρωποι ἐφάνησαν εὐαρεστοῦντες. λοιπὸν, τί ἐστιν, εὐδοκία; καταλλαγή. οὐκ ἔτι μέτοιχόν ἐστιν ὁ οὐρανὸς, id eſt, Propterea gratias agentes dicimus: Gloria in altiſſimis deo, & in terra pax, in hominibus bona uoluntas Ecce, inquit, & homines declarati ſunt gratioſi. Supereſt quid ſit bona uoluntas, reconciliatio. Iam non amplius interſtitium eſt cœlum. Ex his palàm eſt illum & diſtinguere, quēadmodũ diſtinguũt Græci codices, & interpretari quemadmodũ nos admonuimus. Quod enim deo reconciliati ſumus, id non contigit ex noſtris meritis, ſed illius gratuita in nos beneuolentia. Quin & in his libris quos habemus ex Chryſoſtomo uerſos, reperitur hæc lectio, nominatim in homilijs De uita monachorum.

Diuerſa à ueteribus recentium Græcorum lectio.

Paſtores loquebantur.) In pleriſq; Græcis codicibus ſic erat ſcriptum, καὶ ἄνθρωποι οἱ ποιμένες εἶπον, id eſt, Et homines illi paſtores dicebant, ut homines opponātur angelis. Iā uero illud, Ad inuicem, pro inter ſeſe, crebrius occurrit quàm ut libeat admonere.

Tranſeamus uſq;.) Græci addunt coniunctionem expletiuam διέλθωμεν δή, quæ nōnũquàm urgens quiddā habet, ut hic emphaſim habeat accelerantium ac geſtientiũ abire.

Verbum hoc quod factum eſt.) Nihil obſto quo minus hic philoſophetur, qui uolet, de uerbo facto, modo ſciat iuxta proprietatem Hebræi ſermonis uerbum dici rem nouā quæ rumore diuulgetur, & ita eſſe deprehendet, quiſquis obſeruare uoluerit. Annotauit hoc & ante nos Auguſtinus libro de idiomate ueteris inſtrumenti, locum adducēs ex Joſue capite octauo: Quid uerbum hoc feciſti nobis, ut non uocares uos? Nec eſt,

Verbum pro re acta.

Oſtendit nobis) ſed ἐγνώρισεν, id eſt, Notificauit, ſiue mauis notum fecit, aut indicauit, & aperuit. Quis enim alioqui dicitur oſtendiſſe uerbum?

Et inuenerunt Mariam.) Deeſt una coniunctio, καὶ εὗρον τήν τε μαριὰμ, id eſt, Mariāq; & Ioſeph. Quāq; hoc loco penè fuit ocioſa prima cōiunctio Latinis: & Græcis aliquoties ſic apponiť, ut uideatur magis ad uenuſtatē facere ſermonis, q̄ emphaſim, quo ſermonis genere uidemus delectatũ Enniũ. Et cognouerũt de uerbo.) ἰδόντες δὲ διεγνώρισαν, id eſt, Vbi uidiſſent notũ fecerunt, ſiue diuulgarunt: ut intelligas illos quod uiderāt, alijs, qui non uiderant prædicaſſe. Eſt enim uerbum compoſitum à γνωρίζειν, quod modo uertit oſtendit nobis. Aſtipulatur huic interpretationi Theophylactus.

Maria uero.) ἡ δὲ μαριὰμ. Expreſſius erat, ſi uertiſſet, Ipſa uero Maria, propter additum articulum, quo magis diſtinguatur ab alijs, qui hiſce de rebus loquebantur ipſa tacente.

In omnibus.) ἐπὶ πᾶσι, id eſt, Super omnibus, ſiue de omnibus.

Sicut dictum eſt ad illos.) Hæc clauſula referenda eſt duntaxat ad proximum uerbũ, & uiderant

& uiderant. Audierant enim, & audita uiderant.

Dies purificationis eius.) Alter codex habebat αὐτοῦ, ut purificationem referas ad Christum, alter αὐτῶν, ut ad utrunq;. Atq; ita sanè legit & enarrat Origenes, aut quisquis fuit homilia decimaquarta, scribens hunc in modum: *Si scriptum esset propter purgationem eius, id est, Mariæ quæ pepererat, nihil quæstionis oriretur, & audacter diceremus, Mariã, quæ homo erat, purgatione indiguisse post partum. Nunc uero in eo, quod ait, Dies purgationis eorum, non uidetur unum significare, sed alterum, siue plures.* Rursum homilia decimaoctaua, refert oblationẽ oblatam pro mundatione Christi, non id sentiens, quod Christus esset immundus, sed quod eodem ritu purgatus sit, quo cæteris solent sordibus obnoxij. Ne quid hic frustra philosophetur aliquis de purificatione Mariæ, nam purificationem uocat eas ceremonias, quibus olim & puerpera, & fœtus lustrabatur.

Purificatus dicitur & Christus.

Vt sisterent.) παραστῆσαι τῷ κυρίῳ, id est, Vt exhiberent siue cõmendarent. Nam utrũq; significat Græca uox. Adaperiens uuluam.) διανοῖγον μήτραν, Aperiens uterum, sic eñ mauult Laurentius, homo superstitiose uerecundus, quasi uero uulua sit obscœnum uocabulum, aut quasi legis huius uerba de Maria proprie dicta sint, ac nõ potius de om̃ibus fœminis quæcũq; pariunt. Siquidẽ, aperiens uuluam iuxta sermonis Hebraici proprietatem dictũ est, pro nascens. Atq; idem quisquis fuit, in homilia decimaquarta, cuius modo testimoniũ adduximus, putat & Christum matris adaperuisse uuluam, sed nequaq̃ more cæterorũ. Cæterorũ enim cõceptus quoq; mulieris uterum aperit, cũ Christus clauso uirginis utero sit cõceptus, citra uirilem operã, ubi uirtus altissimi obumbrans cœlitus, uice cõplexus fuit, spiritus sanctus illabens uice seminis masculini. Porrò nascens aperuit uterum, sed ita ut nõ conuelleret claustra pudicitiæ uirginalis. Atq; hæc quidẽ est illius sententia, pro qua non est animus in præsentia digladiari, etiamsi pugnat cum eo quod iam olim pia credulitas omniũ animis infixit, Christũ sine sordibus, sine nixu ac labore parturientis, clauso uirginis utero prodisse. Quæ sanè ut sunt dictu plausibilia, nec irreligiosa, ita certis scripturarum sacrarũ testimonijs doceri non possunt. Certe diuus Ambrosius nõ abhorret ab illius sententia, hũc enarrans locũ, nam cõmentariũ his clausit uerbis, Qui enim uuluam sanctificauit alienam, ut nasceretur propheta, hic est qui aperuit matris suæ uuluã, ut immaculatus exiret. Potest eñ sic religiose intelligi prodisse clauso uirginis utero, ut uirginei pudoris claustra non uiolarit.

Vulua nõ est obscœnum uocabulũ nõ magis quàm matrix.

Adaperiens uuluã & ad Mariã pertinere.

Quõ Christus matris aperuerit uterum.

Et timoratus.) εὐλαβὴς, id est, Pius siue religiosus. Inde dicta uox quod reuerẽter ac circumspecte tractetur aliquid.

Et responsum acceperat.) Hic responsum accipe oraculum, καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον, id est, Erat illi promissum oraculo.

Nunc dimittis.) ἀπολύεις. Annotauit hunc locum Augustinus libro de ueteris instrumẽti tropis quarto, quod raro reperiaẽ de morte dictũ. Nam ἀπολύεται uxor, quæ repudiaẽ. Adducit locũ q est in nũeris, Et uidit om̃is synagoga, qa dimissus est Aaron pro quo nostra habet æditio, Omnis autem multitudo uidens occubuisse Aaron fleuit &c.

Ante faciem omnium.) κατὰ πρόσωπον, Quod magis sonat in conspectu.

Et erat pater & mater.) In Græcis aliquot codicibꝰ lego pro pater, Ioseph: quod arbitror immutatũ à quopiã, qui uereretẽ Ioseph uocare patrẽ Iesu, cũ postea ipsa Maria uocet illũ patrem Iesu. Parentes eius.) Eius non additur apud Græcos, ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον, id est, Cum inducerent parentes puerum Iesum.

Ioseph dictus pater Iesu.

Cui cõtradiceẽ.) ἀντιλεγόμενον, id est, Cui contradicitur, ut absolute accipiamus. Atq; ita citat Augustinus cum aliâs, tum uero psalmum enarrans lxxxviij. Atq; ita subinde adducit Origenes in homilijs, quibus hunc explicat euangelistam, si uerax est titulus operis.

Et tuã ipsius animã.) καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν, id est, Et tuã aũt ipsius animã pertransibit. Nec est ociosa cõiũctio δὲ, significãs mutari personã, & ueluti noui doloris initiũ. Neq; uero lubet hic referre uarias interpretationes, quas Lyranus & Carrensis in hũc cõgerũt locũ, quorũ posterior etiam citat autorem Chrysostomũ. Illud constat ipsius nõ posse referri, nisi ad Mariã, cũ sit αὐτῆς. Nec est quod hic ꝓdigiosas interpretationes cõminiscamur cũ sensus sit expeditus, fore ut Christo reclametur, & hinc nonnullã doloris portionẽ ad matrem redituram. Cæterum istos illoto sermoni magis assuetos offendit, tuam ipsius, elegantius dictũ, q̃ pro illorũ auribus. Quanq̃ uenustius erat, penetrabit q̃ pertransibit, uel

Tuam ipsius animam ridicule expositũ à quibusdam.

ob id quod pertransit etiā quod præterit. Atq; hinc hausisse uidetur Augustinus lib. quæstionū ueteris & noui testamenti, quæstione septuagesima tertia, cū scribit, Mariam quoq; Iesu matrē nōnihil in fide uacillasse, cū uideret extinctū filiū, sed tātisper donec à mortuis resurgeret, & ob eam causam pertrāsijt gladius, quod hæc dubitatio nō insederit illius animo, sed pertransierit duntaxat. Hæc quoniā præter publicam theologorū opinionē dicta sunt, ne quis me uocet in ius, ipsius uerba subscribā: Quod aūt adiecit dicens, & tuā ipsius animā pertransibit gladius, ut reuelent multorū cordiū cogitationes, hoc utiq; significauit quia etiā Maria, per quā gestū mysteriū incarnationis saluatoris, in morte domini dubitaret: ita tamen ut in resurrectione firmaretur, oēs stupore quodā in morte domini dubitarent. Quis eñ nō ambigeret, uidens eū, qui se filiū dei dicebat, humiliatū, ut usq; ad mortē descenderet? Et quia, ut dixi, omnis ambiguitas in resurrectione domini recessura erat, pertransire dixit gladiū, nō supercadere aut cōtingere transeuntē membrū aliquod. Ut sicut gladius missus, pertransiens iuxta hominē, timorē facit, & tamen nō percutit, ita & dubitatio mœstitiam faceret, nō tamen occideret, quia non sedit in anima, sed pertrāsijt quasi per umbrā, contingens corda discipulorū. Hactenus Augustinus. Cum Augustino sentit Chrysostomus, q Mariæ tribuit nōnihil affectus, qualē habet matrū uulgus erga filios, de quorū factis sibi gloriæ nōnihil uindicant: Cōsidera, inquit, tā matris q̄ fratrū importunitatē, nam cū debuissent intrare, atq; cū turbis simul audire, aut saltē expectare foris sermonis finē, ac demū accedere, ambitione quadā ac ostentatione cōmoti, foris eū in præsentia omniū euocauerunt &c. Idē enarrans Ioannis euangelistæ capitulū secundū, homilia uicesima, consimilē affectū tribuit Mariæ: Optabat eñ, inquit, ut iam hominū gratiā cōciliaret, & fortassis aliquo humano afficiebat affectu, quēadmodū & fratres eius, cū dixerūt, Ostē de teipsum mūdo. Et aliquāto post: Siquidē nō adhuc debitā de ipso opinionē habebāt, sed more matrū Maria, iure omnia filio se præcepturā censebat, cum tanq̄ dominū colere & reuereri liceret. Ad hæc is quisquis fuit, qui scripsit homilias in Lucā quas habemus ex Merlini æditione, Origeni inscriptas, apertius etiā docet, scandali gladium attigisse Mariæ pectus: Quid putamus, inquit, quod scandalizatis apostolis, mater domini à scandalis fuerit immunis? si scandalū in dñi passione passa non est, non est mortuus Iesus, pro peccatis eius. Si aūt omnes peccauerūt, & egent gloria dei iustificati gratia eius & redempti, utiq; & Maria illo tēpore scandalizata est. Ac mox ibidē: Pertrāsibit infidelitatis gladius, & ambiguitatis mucrone ferieris, & cogitationes tuæ te in diuersa lacerabūt &c. Idem homilia uigesima, Ioseph & Mariæ tribuit fidem nōdum perfectā, cū puerū reprehensum è templo abducerent. De quorū opinione aliorū facio iudiciū. Ego ut pro hac sentētia nolim digladiari, ita non probo quorundā uel audaciam, uel pertinaciā, qui quantū animo possūt imaginari tribuūt Mariæ, atq; id ita tuent, quasi sit oraculum euangelicū, hæreticū clamitātes, si quis addubitarit. Cæterū cū Christus ineffabili, nouóq; cōsilio redimere uoluerit genus humanū, impie cuiusdā audaciæ uidetur, si quis ei præscribere cōtendat, quibus rationibus id egerit, præsertim in huiusmodi rebus, quæ nobis certo sciri nō queūt. Certe quod ad præsens munus attinet, multo aliud est Græcis διελθεῖν & παρελθεῖν, hoc est, Pertransire & præterire. Atqui Lucas ait, διελεύσεται, hoc est, per mediū ibit, & mediū cor scindet. Eamus nūc & ceu rem supuacaneam irrideamus Græcæ linguæ cognitionē, cū hoc uideam᷒ accidisse tā insigni ecclesiæ doctori, quod Græca uel parū caluerit, uel nō cōsuluerit. Quod tamen nemo sic interpretabit, quasi dictū sit in tam sacri doctoris cōtumeliā, sed potius ad excitanda bonorū iuuenū studia. Sunt enim quidā sic addicti certis autoribus, ut ꝓtinus nō ferendā cōtumeliā clamēt, si quis uel unguē latū ab hoc aut illo discrepet. Franciscanus nō fert usq̄ discedi à suffragio Lyrani: Prædicator nō tolerat quicq̄ conuelli ex Thomæ aut Carrensis placitis: Augustinensis nō patit ab Augustino dissentiri. Atqui si hoc recipimus, ut suū quisq; autorē mordicus teneat, fiet tandem ut prorsus à nemine liceat dissentire, cū ipsi autores inter sese nō consentiant, imò cū singuli à se ipsis aliquoties dissentiant. Nullius autoritati debet addictus esse, q ueritatis agit negociū, neq; par est hoc cuiq̄ hominū tribuere quod nec ipsi sibi postulant, & si postularent tāto minus erat tribuendum.

Augustinus uidetur tribuere Mariæ leuem de Christo dubitationem.

Chrysostomus quoq; tribuit Mariæ aliquid humanum.

Origenes.

Nō temere definienda quæ probari non possunt.

Addicti autoribus.

Et hæc uidua usq;.) καὶ αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων, Et hæc uidua circiter annorum octoginta quatuor. Interpres legisse uidetur ἕως pro ὡς. Quod tamen ita est accipiendum, ut annorū numerus nō ad ætatem uiduæ pertineat, sed ad spacium uiduitatis,

Vidua octoginta annorū

in qua

in qua tot ãnos perseuerarat. Id palàm ostendit Ambrosius: Non ociose tamen, inquiens, annos octoginta quatuor uiduitatis eius expressit. Ita quidem Ambrosius, etiamsi subdurùm est creditu, tantum annorum exactum fuisse à coniugio, nisi uehementer anus fuit.

Obsecrationibus.) δεήσεσι. Miror quare displicuerit interpreti precibus aut deprecationibus, cũ obsecratio aliud quiddã significet, nempe quoties p rem sacrã obtestamur, quod Græci uocant, ποτνιᾶν. Ieiunijs & obsecrationibus seruiens.) Incertũ an hi datiui Græcis sint ad aliquid, an instrumentales, ueluti dicas, Seruio lucro, & seruio corpore, hoc est, an intelligẽdũ, illã seruisse deo, an eã illũ coluisse talibus uictimis ieiuniorũ & depcationũ.

Hæc ipsa hora.) αὐτῇ τῇ ὥρᾳ. Clarius erat eadem hora.

Superueniens.) ἐπιστᾶσα, id est, Assistens. Quod autem Valla monet, friuolum est, potest enim superuenire, dum hæc fiunt, quæ tamen in aliqua templi parte sit. *Taxatus Valla.*

Confitebatur domino.) ἀνθωμολογεῖτο. Non est simpliciter confitebatur, sed confessione respondebat, ut referatur ad confessionem Symeonis & aliorum, quorum hæc confessioni respondebat.

Redemptionẽ Israël.) Non est Israël in Græcis, sed in Hierusalem, ἐν ἱερουσαλήμ. Vetustissimi codices habent Hierusalem absq; præpositione.

Et confortabatur.) Græci codices addunt spiritu, τῷ πνεύματι. Porrò quod sequit̃ Plenus, non est nomen πλήρης, sed πληρούμενον, quod indicat illum iam impleri accessu ætatis.

Per omnes annos.) κατ᾽ ἔτος, id est, Annue, siue in singulos annos, siue quotannis.

In die solenni paschæ.) τῇ ἑορτῇ τοῦ πάσχα, id est, In festo paschæ. Quorsum enim pertinebat periphrasis? Ac paulo post, *Periphrasis affectata.*

Cum redirent.) Dilucidius erat, si addidisset illi. Quod mox cõsequitur,

Remansit puer Iesus) Et Græce est, ἐν τῷ ὑποστρέφειν αὐτούς. Hoc pronomẽ ut aliâs citra incommodum nonnũquam omittitur, ita hoc loco commodum erat addere.

Et non cognouerunt parentes eius.) Græci codices habent, καὶ οὐκ ἔγνω ἰωσὴφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, id est. Et non cognouit Ioseph & mater eius. quod & ipsum mutatum arbitror, præsertim cum in nonnullis exemplaribus secus habeatur, nempe οἱ γονεῖς αὐτοῦ, id est, Parentes eius, quemadmodum paulo superius.

In comitatu.) ἐν συνοδίᾳ. Quod proprie sonat comites & socios eiusdem itineris.

Et ipsi non intellexerunt uerbum.) Hoc sanè loco ῥῆμα positum est pro sermone, siue dicto. Quid autem facient huic loco quidam qui sedulo magis quàm circumspecte beatæ uirgini ferè tantum tribuunt felicitatis, iam inde ab initio, quantum nũc possidet? Certe non obscure locutus est Christus, & tamen subijcit Euangelista, ab illis non fuisse intellectũ, quod dixerat Iesus. Quin & illud annotandũ, q̃ non blande respondet parentibus puer obiurgatus, imò penè obiurgat obiurgãtes. Neq; em̃ hoc ueritus est dicere Ambrosius, Adeo Christus suum negocium, quod totum è cœlo pendebat, purũ esse uoluit ab humanis affectibus, nec hic ullam hominis autoritatem passus est admisceri, sic & Petrũ admonentem ne iret Hierosolymam statim reiecit, Abi retro satana. Nunc humanis cupiditatibus geruntur omnia, quæ tamen cum primis cœlestia uideri uolumus,

Maria quædã nesciuit.

Christus nusquã legitur blandus fuisse matri.

Et Iesus proficiebat &c.) Non me fugit, quibus rationibus explicuit hũc locũ interpres, Christũ profecisse, non quod illi quicq̃ accesserit à tempore quo conceptus est in utero matris, sed quod dotes suas, quibus erat cumulatissimus magis ac magis expromeret, exereretq;, idq; tum apud homines, quorũ saluti consulebat, tum apud deũ, cuius gloriã illustrabat. Rursum sunt qui sic expediant, ut dicant Christo dotes easdem aliter cõtigisse, & quod prius afflatu tenebat, mox usu, studióq; humano comparasse. Quorum ego sententiam non refello, tantũ illud uelim expendat lector, num incolumi fidei synceritate, sentiri possit, cũ extra cõtrouersiam sit dotes omneis, q̃bus præditus fuit Iesus ut homo, beneficẽtiæ fuisse diuinæ, deitatẽ p gradus quosdã eas impartisse naturæ humanæ assumptæ, præsertim cũ id apud Lucã eodẽ capite bis legamus, ait em̃ paulo superius: Puer aũt crescebat & cõfortabat̃, plenus sapiẽtia, quod em̃ corroborat̃, auctu quodã uiriũ fulciri uidetur. Ac rursum apertius hoc loco, Et Iesus pficiebat, sapiẽtia & ætate & gratia, apud deũ & apud homines. Cũ em̃ tria coniũgat sapientiã, ætatẽ, & gratiã, sicut uere pfecit ætatis accessu, ita uere profecisse uidet̃ dotiũ incrementis. Nam quod adferũt quidã Iesum ab initio gratia

Iesus quõ dictus profecisse.

plenũ

plenum fuiſſe, non impedit profectũ, cũ idẽ de Ioanne, deq; alijs dictũ ſit, quibus gradus & acceſſionẽ uirtutum nihilo ſecius tribuimus. Neq; uero perinde nos moueat, ſi id pugnet cum aliquo placito ſcholaſticorum, aut alicuius hominis opinione, ſed an quod aperte ſcripſit Lucas, fidei ſynceræ aduerſetur, cui ſemper eſt modis omnibus adhærendum. Atq; hoc ipſum quicquid eſt haud alio ſtudio propoſui, quàm ut lector pius & eruditus ſecum expendat. Iam illud etiam excutiendũ, cur ætatem mediam fecerit, inter ſapientiã & gratiam, cum ætati ceu parti leuiſſimæ primus locus magis competere uideatur: niſi forte ætatis uocabulum hic omneis dotes cõplectitur, quas anni ſuboleſcentes ſolent aduehere. *Anceps ſermo.* Rurſum Gratia, anceps eſt, an ſentiat eum profeciſſe dotibus diuinitus infuſis, an gratioſiorem fuiſſe factum cõmendatione uirtutum in eo ſeſe proferentium. Cæterum quod hic uertit ætatem, eadem uox eſt Græce, quam Matthæi capite vj. tranſtulerat ſtaturam, nimirũ ἡλικίαν. Item huius ipſius Euangeliſtæ capite xix. Quia ſtatura puſillus erat.

Stupebant autem.) ἐξίσαντο, quod ſignificat uehementem admirationem aut metum, ita ut quis non ſit apud ſe: cui finitimum eſt illud quo mox utitur ἐξεπλάγησαν, quaſi dicas, attoniti facti ſunt.

EX CAPITE TERTIO.

PRocurante Pontio.) Interpres delectatus eſt uarietate, qui nũc uertat Procurãte, quod modo uerterat præſide ἡγεμονεύοντος, id eſt, Præſidem agẽte.

Tetrarcha autem.) Et hæc apud Græcos participia ſunt abſolute poſita, τετραρχοῦντος, id eſt, Tetrarcham agente.

In omnem regionem.) ἐπὶ πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ ἰορδάνου, In omnẽ regionem circa Iordanem, ſiue Finitimam, aut circumiacentem Iordani.

Rectas facite ſemitas eius.) Et hic pro Dei noſtri, quod eſt apud Hebræos, ac Septuaginta, mutauit eius, de quo admonuimus ſuperius. Niſi quod Lucas longius proſecutus eſt Eſaiæ teſtimonium, in quo conſentit cum Hebraica ueritate ſimul & Septuaginta, niſi quod ꝑ eo quod habet Hebraica ueritas: Et uidebit omĩs caro pariter quod os dñi locutum eſt, hic uelut interpretans dixit, τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ, id eſt, Salutare dei. Cæterũ Hebraica, ſic extulit Hieronymus: Omnis uallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aſpera in uias planas, & reuelabitur gloria domini, & uidebit omnis caro pariter, quod os domini locutum eſt.

Praua pro diſtorta. Praua in directa.) τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν, id eſt, Obliqua in rectam, ut ſubaudias uiam. Nam hic interpres praua poſuit non pro malis, ſed pro diſtortis. Vſus eſt autẽ figura Hebraica, qua illi ſic loquuntur, Erit mihi in patrem, erunt duo in carnẽ unam, pro eo quod eſt, erit mihi pater, & erunt duo una caro.

Et aſpera in uias.) καὶ αἱ τραχεῖαι, id eſt, Et aſperæ, ut ſubaudias uiæ. Et,

Planas.) Græce eſt λείας leues, quod prima ſyllaba producta opponitur aſpero.

Genimina.) γεννήματα, quod aliàs uertit ꝓgenies, id quod nõ ſemel iam admonuimus.

Quis oſtendit.) τίς ὑπέδειξεν, Quod magis ſonat ſubindicauit, hoc eſt, clàm cõmonſtrauit, quemadmodum ſolemus inſtante periculo.

Dignos pœnitentia. Dignos pœnitentiæ.) ἀξίους τῆς μετανοίας. Poteſt accipi & ita, dignos pœnitẽtia. Nam dignus apud Græcos gignendi caſum habet. Verum hoc admonuimus in Matthæo.

Ne cœperitis dicere.) Quod in Matthæo dictum eſt, μὴ δόξητε, hic dixit, μὴ ἄρξητε. Græci hic addunt, ἐν ἑαυτοῖς, id eſt, In uobis ipſis, ſiue Intra uos, hoc eſt in animo ueſtro.

Et filios Abrahæ) Abrahæ Græcus datiuus caſus eſt, τῷ ἀβραάμ, hoc eſt, Ipſi Abrahæ.

Iam enim ſecuris.) Græci addũt copulam, Et ſecuris καὶ ἀξίνη, quæ ſanè non eſt ocioſa: ſignificat enim præſens periculum, ni reſipiſcant.

Ad radicem arboris.) Arborum eſt & apud Græcos, & in uetuſtiſſimis noſtris codicibus, τῶν δένδρων. Sentit enim de cunctis hominibus, atq; ita legit Ambroſius.

Excidetur.) Exciditur & mittitur eſt Græcis, ἐκκόπτεται καὶ βάλλεται, quemadmodum & in Matthæo.

Det non habenti.) μεταδότω, id eſt, Communicet, ſiue impartiat. Neq; enim iubet dari duas tunicas, ſed è duabus unam. Nam id eſt, μεταδοῦναι.

Quàm conſtitutum eſt uobis faciatis.) Miror non eſſe animaduerſum, nec à Laurentio, nec

tio, nec à quopiam alio, ne à Theophylacto quidem, πράσσετε, hic uertendum fuisse non Faciatis, sed Exigatis, cum loquatur de publicanis, hoc est, publicorũ uectigalium redemptoribus, quibus hic & hodie mos, extorquere à plebecula, non quantum princeps iusserit, quod ipsum per se iniquum est, sed quantum omnino possint. utrunq; enim significat πράττω. Vnde πράκτορες, exactores. Et aliquanto post semel atq; iterum πράκτορας, uertit, Exactores. & capite decimonono, ἔπραξα, uertit Exegissem. Atque ita sanè legisse uidetur Ambrosius, huius loci sententiam reddens his uerbis: *Singulis quoque generibus hominum, conueniens tribuit sanctus Ioannes Baptista responsum, unũ omnibus, ita publicanis, ne ultra præscriptum exigant, militibus ne calumniam faciant, ne prædam requirant.* Consimiliter Augustinus sermone de uerbis domini ex Matthæo decimonono, legit & interpretatur: Nihil amplius exigatis, quàm quod constitutum est uobis.

Faciatis, pro exigatis,

Calumniam faciatis.) συκοφαντήσατε. συκοφαντεῖν, apud Græcos non uno sumitur modo, uerum plerunq; συκοφαντεῖν est falsò deferre, & crimen data opera impingere, quo nõnihil emolumenti extorqueatur à reo. Duo igitur uult abesse à militibus, uim qua prouinciales opprimebant, & calumniã, qua deferebant illos apud suos præsides, quo sine ui, sed non minus perniciose spoliarent. Mihi uero nõ admodum probatur, quod quidã ex hoc loco probare nituntur bellum, quasi uero Ioannes hæc dixerit Christianis, ac nón potius ethnicis, aut certe prophanissimis Iudæis, si qui tamen Iudæi meruerunt unquã sub ethnicis: aut hoc egerit, ut præscriberet cuiusmodi deberent esse milites, & non illud potius, ut qui pessimi erant, inciperet esse minus mali. Sic enim undiq; præparabat uiam domini. Alioqui qui potuisset Ioannes ab illis extorquere militiam, cum Christus à Iudæis non potuerit extorquere ceremonias & superstitionem Mosaicæ legis, & hominum constitutiunculas? Quis negat Iudæis permissum fuisse bellum? sed iisdẽ, quibus permissum fuit odium inimici. Bellasse Iudæos legimus, stipendiis meruisse sub alienis ducibus non legimus. Bellabant Iudæi, sed iussu numinis. An ob id uolumus Christianos contra Christi iussum belligerari? Imò ferrum & lanienam habere uenalem? Gregorius negotiationẽ inter eas artes ponit, ad quas à baptismo nõ sit fas redire, & nos homines facinorosos, qui quauis mercede pellecti, aduolant ad bellum & cædem Christianorũ, imò si desit conductor, ultro erumpunt, inter Christianos habemus, & hos euangelico patrocinio tuemur? Neq; uero me fugit, quid hic disputet Augustinus, cũ aliàs, tum aduersus Faustum: Sed fas esse puto, Christi & apostolorum doctrinam anteponere Augustini sentẽtiæ. Nec tamen ille probat hoc bellorum genus, quibus nos sine fine collidimur. Pro publica Christianorum pace tuenda, Cæsari, Cæsarisq; præfectis concedit arma. Verum hæc non est purissima pars corporis Christi. Religiosus erat id temporis imperator, quisquis non opprimeret ecclesiam, & alicubi faueret. Nunc belligerantur episcopi, nec aliud ferè quàm belligerantur. Ambrosius libro de uiduis, palàm declarat, quibus armis uelit esse instructos sacerdotes & pure Christianos: *Arma, inquit, ecclesiæ fides est: arma ecclesiæ oratio est, quæ aduersarium uincit.* Atq; inibi: *Ecclesia autem non armis secularibus uincit aduersarias potestates, sed armis spiritualibus, quæ sũt fortia deo.* Sed hisce de rebus alius dabitur dicendi locus.

Aduersus bellum.

Iudæorum bellum.

Nec Augustinus probaret hoc bellandi genus.

Stipendiis uestris.) ὀψωνίοις ὑμῶν, quo uerbo Terentius usus est pro cibis lautioribus. Quanquam Paulus quoq; semel atq; iterum usus est hoc uerbo pro stipendio, siue autorameto militari. Apte uero præmiũ sordidorum hominum, sordido uocabulo expressit. Siquidem opsonium, uentris præmium est, dignum iis, qui uentri militant.

Existimante.) προσδοκῶντος δὲ, id est, Expectante, siue Sperante, uelut ex euentu iudicaturus esset. Ambrosius legit Aestimante, nec addit, Cogitantibus omnibus, sed tantũ, Aestimante populo & cogitante. Nisi quod ex interpretatione propemodum licet subodorari, Ambrosium legisse Expectante. Sic enim ait inter cætera: *Erat enim qui expectabatur, & ipse utiq; qui expectabatur, non is qui non expectabatur aduenit.* Cum autem uetustissimi codices consentiant cum æditione uulgata, non satis queo coniectare quid legerit interpres, nisi forte pro προσδοκῶντος legit δοκοῦντος.

Existimante, p expectante.

Ne forte.) μή ποτε. Num, ipse mallem, quàm Ne. Nam ποτε hic plane coniunctio est expletiua.

Cuius non ſum dignus.) Ambroſius uidetur hoc loco legere, Cuius non ſum dignus calciamenta portare, quemadmodum legimus in Matthæo.

Cuius uentilabrum.) τὸ πτύον: quod inde dictum, quod paleas ſecernat à granis. Nã πτύω eſt, expuo.

In horreum ſuum.) εἰς τὴν ἀποθήκην αὐτοῦ. Incertum, an pronomẽ ſuum referatur ad triticum, an ad Chriſtum, ſed magis opinor ad triticum, ut indicatum eſt in ſuperioribus.

Deprauatio.

Adiecit & ſuper hoc omnia.) Librarij uicio deprauatus ordo. legendum autem, Adiecit & hoc ſuper omnia, quemadmodum reperio ſcriptum & in emendatioribus Latinorum codicibus.

Factum eſt autẽ.) Poterant cõmodius reddi Græca, Accidit autem cũ baptizaretur totus populus: ut Ieſu quoq; baptizato & orãte aperiretur cœlũ, & deſcenderet ſpiritus ſanctus corporali ſpecie ueluti colũba ſuper illum, & uox è cœlo proficiſceretur quæ diceret.

Sicut columba.) ὡσεὶ περιστερά. Laurentius mauult, Velut columba, quod alioqui uideatur ſenſus, & columbam deſcendiſſe in Ieſum. Nunc uero ſentit ſpiritum ſanctum deſcendiſſe, ſed ſpecie columbæ.

Tu es filius meus.) σὺ εἶ ὁ υἱός μου, id eſt, Tu es ille filius meus, propter Græcum articulum, cuius uis non eſt hoc loco ocioſa.

Incipiens eſſe annorum triginta.

Quaſi annorum.) ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, id eſt, Annorũ circiter triginta. Quanquàm nõnulli codices ſic habebant, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὤν, ὡς ἐνομίζετο υἱὸς Ἰωσήφ. Quorum uerborum hic eſt ſenſus: Et ipſe Ieſus ingreſſus erat annum trigeſimũ, ut putabatur filius Ioſeph. aut certe ad hunc modum, Et ipſe Ieſus accedebat ad annum trigeſimũ: ut intelligamus illũ, aut agere cœpiſſe trigeſimum annũ, aut acceſſiſſe iam ad illud ætatis. Cæterũ participium uerbi ſubſtãtiui ὤν, ita poſitũ eſt, ut poſſit uel ad ſuperiora, uel ad inferiora referri. Origenes, ſi modo nõ fallit inſcriptio, homilia in Lucam xxviij. palàm admonet, in Luca nõ eſſe uerbũ incipiendi, trahens ad allegoriã, quod à baptiſmo, ceu renati eſſe incipimus. Verũ qui potuit eſſe filius Ioſeph, ſi putabatᷣ tantũ & non eratᷣ? Vnde res ipſa cogit, ut ad ſupiora referatᷣ, & accipiamus participiũ uſurpatũ uice uerbi infiniti, nẽpe ὤν pro εἶναι, Qui incipiebat eſſe, quod ſanè nõ infrequens eſt apud Græcos.

Qui fuit Heli.) τοῦ Ἠλί, id eſt, Qui fuit filius Heli. Græce hæc noĩa cõnectuntur p̄ articulos. Proinde noſtrũ qui, non eſt referendũ ad Ioſeph, nec ad Chriſtum, ſed ad proximũ nomen, excepto primo, quod ad proximũ Ioſeph pertinet. Vt intelligamus Ioſeph fuiſſe filium Heli, Heli rurſum fuiſſe filiũ Mathat, atq; itẽ de cæteris. In recẽſendis nominibus mira in Græcorũ codicibus cõfuſio, ne Latinis quidẽ inter ſe cõſentiẽtibus: alibi deerat, alibi ſupererat, inuerſa ac deprauata pleraq;, quæ nos diligentiſſima collatione, quâ licuit, reſtituimus. Cæterum quod Matthæus diſcrepat à Luca in recenſenda genealogia Chriſti, quod hic per Nathan ſtirpis ſeriem deducat ad Dauid, ille per Solomonem, lõgum ſit altius repetere theologorum quorundam ſuper hac re digladiationem, quorum nõnulli uolunt hunc Natham non fuiſſe filium Dauid, ſed prophetam, quem Dauid adoptarit in filij uicem, ſuum uidelicet obiurgatorem: & ne ipſa temporis ratione refellãtur, uolunt Nathan μακροβιώτατον fuiſſe, cæteros qui ante hunc regnauerũt à Solomone μινυνθαδίους, ut Homerico utar uerbo. Et in hac quidem ſententia uideo propemodum fuiſſe diuum Hieronymum, Ambroſiumq;, & ante hos Origenem. Quãquàm nihil erat opus ad hæc ſuffugia diuertere, ſi perpẽdiſſent apud Hebræos duplici ratione dici filios iuxta legem, & iuxta naturam. Lex erat, Siquis ſine liberis deceſſiſſet, ut huius frater inſtauraret poſteritatem defuncti. Itaq; qui ſic natus erat, duos habebat patres, alterum naturalem, ex quo natus erat, alterum legalem, in cuius nomen & progeniem ſuccedebat, nempe defuncti. Ad hunc modum cũ poſteritas Solomonis defeciſſet, in Ochozia, ex Simeon cognominato Ioas, qui prognatus erat è ſtirpe Nathan filij Dauid, inſtaurata eſt poſteritas Solomonica, ut mox latius docebimus. Quod quidem palàm arguit illa præfatio, haud ſcio cuius, quæ Lucæ euangelio præfertur. Nam ab Hieronymiano ſtilo tãtum abeſt, ut nullius omnino Latini uideri poſſit, ſed Græci cuiuſpiam, eruditi tamen, & eloquentis. In ea ſic legimus, Cui ideo poſt baptiſmum filij dei, à perfectione generationis in Chriſto completæ, repetendæ à principio natiuitatis humanæ poteſtas permiſſa eſt, ut requirentibus demonſtraret

Nathan non eſſe prophetã

Præfatio in Lucam falſò inſcripta Hieronymo.

monstraret, in quo apprehendens erat per Nathan filium Dauid, introitu generationis recurrentis in deum admisso, indisseparabilis dei, ut prædicans hominibus Christum suum, perfecti opus hominis redire in se per filium faceret, qui per Dauid patrem uenientibus iter præbebat in Christo. Obsecro quis hunc sermonem asscribat Hieronymo? Sed ut ad rem, hic quisquis est, palàm asseuerat stirpem Dauidicam intercidisse, & per Nathan filium Dauid restitutam seriem generis. Suffragatur huic sententiæ & Gregorius Nazianzenus in carmine genealogico, duos recẽsens δαυίδα, Solomonem & Nathan, nec ullam adoptionis faciens mentionem. Quin libro Paralipomenon primo, capite tertio, palàm inter filios, quos Dauid suscepit ex Bersabeæ Hierosolymis, nominatim recensetur Nathan, ordine prior Solomone. Porrò omnem adoptionis causationem palàm excludit, quod additur; Filijs Dauid ex Bersabeæ. Differuit accuratius hac de re, magnus ille bonarum literarum antistes Iacobus Faber Stapulensis in commẽtarijs, quos ædidit in epistolam ad Hebræos. Neq; pauca refert Ioannes Annius ex Philone. Ea quãquam admodum probabilia sunt, tamen quoniam is nõ tam certo citat quàm uellem, præsertim in re controuersa, neq; nobis erat Græci Philonis copia, paucis attingenda iudicauimus, & in hoc duntaxat, quo lectori diligenti cætera peruestigandi præberemus ansam, præsertim cum hæc penè πάρεργα sint huic instituto. Iam quoniam hinc pleriq; falluntur, quod nõnulli sint ὁμώνυμοι, nonnulli binomines, aut etiam trinomines, interdum cognomina addita, ipsis misceantur nominibus, pauca recensebimus, quibus cognitis, minor sit errandi occasio.

Nazianzenus.

Iacobus Faber.

Primum Elih.) Idem est cum Iehoiakim, quem corrupte uocant Ioachim pater naturalis Mariæ uirginis, & auus Iesu Christi secundum carnem. Quod testatur & Hieronymus. Atq; hinc colligere licet, Lucam naturalem Christianæ genealogiæ seriem secutum esse, non legalem, siquidem ad Christum respicias, sin ad Ioseph referas, contra erit. Nam Matthæus per naturæ lineam deuenit ad Ioseph, quæ ad Christum tendenti legalis est.

Binomines.

Deinde Iane.) Et hunc & Ianum, qui præcessit, unà cum his qui inter hos duos intercedunt, Philo testatur Israhelitico functos imperio. Recensentur autem his insigniti cognomentis Ianeus secũdus, Hircanus, Ioseph iunior, Arses, Matthatia Siloa, Amos, Shyrach, Nahum, Maslot, Hesli, Aglai, Nagid, Artaxat, Maath, Aser, Elih, Matthathias, Semei, Abner, Ioseph primus, Iudas primus, Hircanus, Iana, Ianeus primus.

Præterea Zorobabel.) Idem dictus Barachias, duos habuit filios, unũ Resa nomine cognomine Misciollam, quemadmodum legis in Neemia. Huius propaginẽ Lucas narrat, alterum Abiud, cognomento Anania. Cuius stirpem Matthæus prosequitur. Ex horum stirpe descendunt, & qui apud Lucam, & qui apud Matthæum deinceps referunt. Ad hæc Salathiel, rectius, ni fallor, dicendus שְׁאַלְתִּיאֵל Shealthiel, si modo uocem Hebraicam reddere uolumus, idem alio nomine dictus Mezebeel, & Zorobabel, tàm apud Lucam, quàm apud Matthæum recensentur: ut coniectare liceat hos ex Nathan ortos. Iam & Neri idem est, quid apud Matthæum dicitur Iechonias. Id cognominis illi tributum est à populo, posteaquã ereptus è carcere, in precio habitus est apud Euilmerodach quod lucerna Dauidici generis, quæ uidebatur extinguenda, redaccensa sit in hoc. Is igitur tum genuit Salathiel. Proinde frustra Iulianus calumniam struit euangelistis, quasi duos patres uni tribuant filio, cum idem sit Neri & Iechonias, quemadmodũ cæteri quoq; reges, qui hunc præcesserunt πολυώνυμοι fuerunt, usq; ad Ioas, qui est Simeon apud Lucam, haud ille quidem è stirpe Solomonis, quæ iam interciderat in Ozochia, sed ex Nathan, cuius posteritas ius habebat hactenus in regnum succedendi. Cæterum quod parum respondeat numerus eorum, qui apud Lucam referuntur, & qui apud Matthæũ, haud ita mirum uidebitur, si quis perpenderit, primum quod & Hieronymus indicauit, & ante hunc Origenes, nonnullos in genealogiæ serie fuisse prætermissos, idq; data opera, quemadmodum annotauimus in Matthæum. Quandoquidem nec Ioas usquam recensetur. Quos si cæteris adieceris, comperies & numerum consentire. Præterea Iechonias idem est cum eo, qui dictus est Neri. Huius pater Ioachim præter missus apud Matthæum, idem est cum Melchi, ante quem regnauit mensibus tribus Ioachaz, quem ne ipsum quidem commemorauit Matthæus. Et haud scio an huic respondeat Addi.

Multorum nominum reges.

Rurſus Ioſias, Amon, Manaſſes, Ezechias, & Achas, cognomentis deſignantur hi ſce, Coſam, Elmodam, Er, Ieſo, Eliezer, quorum ſanè cognominum & Philo meminit. Deinde Ioathan, Aſarias, Amaſias, Ioas adnominati ſunt his nominibus, quæ ſunt apud Lucam, Ioram, Matha, Leui, Simeon, quorū Matthæus omnino non meminit. Quin & Simeon, qui eſt apud Lucam, trinominis fuit, idem dictus Simeon, Heli, & Ioas. Hic primus ortus eſt ex poſteritatis Dauidicæ inſtauratoribus, quos Hebræi אחישרים Acheſarim uocant, ceu regni adiutores, cū iam in Ochozia poſteritas Solomonis defeciſſet: nec hæc modo, uerumetiam ipſa familia Acheſarim, nimirum omnibus ab Athalia interemptis, hoc ſolo ſuperſtite, quod hunc Ioſaba Ochoziæ ſoror ſeruaſſet, etiamnū in cunis agētem. Neq; eñ erat is Ioas filius Ochoziæ natura, ſed ſucceſſione dūtaxat, iuxta ius Acheſarim. Licet libro regū quarto, cap. undecimo, uocetur Ochoziæ filius. Philo tamen aperte pronunciat, hunc natura filiū non fuiſſe, ſed ut modo dictum eſt, iure ſucceſſionis. Proinde ab hoc reliqua poſteritas omnis ad Nathan pertinet, ut unde duxerit genus, licet in ſorte collocet Solomonis. Quod ſi ſtirps regia defecit in Sedechia, ſicut apparet ex quarto regū, cap. ulti. & ex Hieremiæ cap. xxij. non protinus conſequitur antea nō defeciſſe. Porrò Nathan hic de quo cœperamus in initio dicere, filius fuit Dauid, frater Solomonis ex Berſabeæ, quemadmodū legis Paralipomenon libro primo, capite tertio. Is ut dixi, nec erat propheta, nec adoptatus à Dauid in ius filiorum, uerum huius poſteritatem ius regni manebat, idq; ex edicto Dauid, ſi quando Solomonis ſtirps intercidiſſet. id qđ Annio citante docet Philo. Idem propemodum colligere licet ex libro regum tertio, capite quarto: Nempe quod Nathan Achiſar inſtitutus fuerit, hoc eſt, regiæ ſtirpis inſtaurator. Sic enim & illic appellatur filius Nathan, quem אחישר Lucas uocat Nathan. Huius partes erant, uniuerſam familiam regiam moderari: & ob id ius dicebantur Hebræis מתתים, id eſt, Donati ad ſuccedendum, & אחישרים hoc eſt, fratres principum, quia in pari honore cum regum filijs habebātur. Ad hos pertinebat tribus Beniamin, cum ad poſteritatem Solomonis, ſola domus Iuda pertineret. Hæc pauca è multis carptim delibauimus, ne nihil lucis præberemus auidis eadem exactius inquirendi, præſertim, cū ad hiſtoriæ fidem faciant. Neq; rurſum probarim in huiuſmodi quæſtionibus uel anxie diſtorqueri, uel contentioſe digladiari: in quibus haud multo plus fructus eſſe uideo, quàm illa nobili pugna Theologorum de conceptione deiparæ uirginis. Et Paulus non uno in loco monet, pijs hominibus huiuſmodi genealogias, & nunquam finiendas quæſtiones eſſe uitandas, quod non ſolum nihil conducant ad pietatem, uerumetiam pariant lites & contentiones, peſtem Chriſtianæ concordiæ.

Ioas non erat filius Ochoziæ natura iuxta Philonem

In genealogijs nō anxie digladiandū.

EX CAPITE QVARTO.

Egreſſus pro regreſſus.

EGreſſus eſt à Iordane.) Regreſſus legendum eſt, ὑπέστρεψεν, reuertit, ſiue reuerſus eſt. Certe regreſſus conſtanter habent uetuſti codices.

Et agebatur.) καὶ ἤγετο, id eſt, Ductus eſt, ſiue actus, cū alibi dicatur expulſus à ſpiritu.

In deſerto.) εἰς τὴν ἔρημον, id eſt, In deſertum accuſandi caſu.

Tentatus quadraginta dies

Diebus quadraginta.) ἡμέρας τεσσαράκοντα πειραζόμενος, id eſt, Et quadraginta dies tentatus eſt. Nam quadraginta dies ita poſitū eſt, ut poſſit uel ad ſuperiora, uel ad ſequentia accommodari, uerum mollius eſt, ut ad inferiora pertineat: non quod toto hoc tempore tentatus ſit à diabolo, ſed quod aliqua parte huius temporis. Certe Origenes, aut quiſquis fuit alius, homilia uigeſimanona, ita legit ut ſentiat cum quadraginta diebus tentatum.

Viuit homo.) Græcis eſt ζήσεται, id eſt, Victurus eſt, ſiue uiuet, uerbū futuri tēporis. Conſentientibus uetuſtis Latinorū exemplaribus, nominatim codice Corſendōcenſi.

In momento temporis.) ἐν στιγμῇ χρόνου, id eſt, In pūcto temporis, qua Græci prouerbiali figura breuiſſimum tempus indicant. Sumptum eſt à puncto mathematico.

Et cui uolo.) καὶ ᾧ ἐὰν θέλω, id eſt, Cuicunq; uolo, ſiue uelim.

Si procidens adoraueris) σὺ οὖν ἐὰν προσκυνήσῃς ἐνώπιόν μου, id eſt, Tu igitur ſi adoraueris coràm me. Atq; ita ſanè legitur in uetuſtis Latinæ linguæ codicibus, nominatim in Corſendoncenſi, & item aureo, ſed refragante Paulino. Proinde quiſquis addidit Procidens

cidens, rem fecit explanatiorem. Est enim προσκυνεῖν adorare, sed gestu corporis, uerbũ uel à moto galero dictum Græcis, uel ab osculando.

προσκυνεῖν unde dictũ.

Scriptum est.) Hic Græci codices addunt, ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ, id est, Vade post me Satana. Sic enim fermè erat in Matthæo. Verum apparet huc asscriptum ex eo loco: quo studio mira deprauatio irrepsit in sacros libros. quando nec apud Ambrosium quicquam huiusmodi legitur, nec apud Origenẽ, cuius titulo habemus homilias in hunc euãgelistam. Imò cum is annotarit ὀπίσω μου nõ addi, quum iubetur abire diabolus. Apud Theophylactum tamen additur ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ, cõtra Origenis annotationẽ

Post me additur apud Lucam.

Seruies.) λατρεύσεις, Quod plerunq; ad diuinũ cultũ pertinet, unde & latria dicta est.

Mãdauit de te.) ἐντελεῖ, id est, Mãdabit futuri tẽporis, ut indicatũ est à nobis & alibi.

Ne forte.) μήποτε, id est, Nequando, siue ne. Quorsum autem erat opus forte?

Per uniuersam regionem.) καθ' ὅλης τῆς περιχώρου, id est, Per totam finitimam regionẽ, siue, Per omnem undiq; regionem.

Et magnificabatur.) δοξαζόμενος, id est, Glorificabatur. Non satis uideo, cur hic Laurentium offendere debuerit coniunctio. Mauult enim ille, Docebat in synagogis eorum omnibus eum glorificantibus.

In die sabbati.) σαββάτων, id est, Sabbatorum.

Et reuoluit librum.) καὶ ἀναπτύξας τὸ βιβλίον. Quod ego maluissem uertere, Et explicito libro, nam ipse mox uertit, Et cum plicuisset librum, καὶ πτύξας τὸ βιβλίον.

Spiritus domini super me.) Locus est apud Esaiam capite sexagesimoprimo. Quanq; hoc sanè loco citatio Lucæ magis consentit cum æditione Septuaginta, quàm cum Hebraicis uoluminibus, etiamsi dissonat ab utrisq;. Siquidem Hebræa uertit ad hunc modũ Hieronymus, Spiritus domini dei super me, eo quod unxit me dominus. Ad annunciandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiã, & clausis apertionem, & annunciarem annum placabilem domino. Porrò iuxta Septuaginta legimus ad hunc modũ, πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμέ. οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με. εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καλέσαι ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτὸν, Spiritus domini sup me, ꝑpter qđ unxit me. Euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem, & cæcis ut uideant, & uocare annum acceptabilem domino.

Lucas sequitur Septuaginta.

Eo quod unxit me.) οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με, id est, Propter quod unxit me. Atq; ita legitur in antiquissimis Latinis exẽplaribus, sed Græcis ad uerbum redditis, magis q̃ eleganter.

Et cæcis uisum.) καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. Quod magis sonat redditum uisum, quàm uisum, quasi dicas, reuidentiam.

Et diem retributionis.) Hæc uerba non adduntur in Græcis uoluminibus, nec adduntur ab Hieronymo, qui citat hunc locum è Luca, edisserens Esaiam prophetam. Queãdmodum nec illud congruit, Dimittere confractos in remissionem.

Additum aliquid apud nos

Impleta est scriptura.) Hæc, addendum est, & ita legitur in emendatioribus libris, Impleta est hæc scriptura.

Deest in nostris.

Vtiq; dicetis.) πάντως ἐρεῖτε, id est, Omnino dicetis. Est enim aduerbium cõfirmandi.

Quanta audiuimus.) ὅσα, id est, Quæ, siue quæcunq;. Atq; ita legit autor homiliarum in Lucam, quas Origenis titulo legit uulgus.

Quanta pro quæcunq;.

In ueritate dico uobis.) Græci addunt coniunctionem non ociosam, ἐπ' ἀληθείας δὲ λέγω ὑμῖν, Sed in ueritate dico uobis. Aduersatur em̃ hæc pars superiori, quæ de cõtemptu meminit. Atq; ita concinnandus ordo, Contemnitis me, quod præsto sim, uerum non omnibus datum est habere, talem, qualis ego sum.

Quia in potestate erat sermo ipsius.) Nemo nescit quid sit esse in potestate. Atqui hic iuxta proprietatem Hebræi sermonis, sentit sermonem Iesu cum autoritate & potestate fuisse coniunctum. Ita aliâs, In uirtute ueniet, dictum est, pro, cum uirtute ueniet.

Potestas pro autoritate.

Sine.) ἔα. Quod tamen aliquoties est aduerbium exclamantis. De figura sermonis, Quid tibi & mihi, iam dictum est, non semel.

Scio te quis sis.) οἶδά σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ, id est, Noui te qs es, nẽpe sanctus ille dei.

Et factus est pauor.) θάμβος, Quod sæpe uertit stupor. Est autem plus quiddã quã timor aut

mor, aut admiratio. Nam hoc loco magis uidetur admirantium esse, quàm timentium.

Diuulgabatur fama.) ἐξεπορεύετο ἦχος αὐτοῦ. Nomen est à uerbo ἠχεῖν, quod est, resonare, unde & echò dicta est, quæ uocem acceptam reddit, quod fama tinniat, & pro una uoce plurimas reddat. Ab eodem cõposita est uox catechumenus.

Magnis febribus.) πυρετῷ μεγάλῳ, id est, Febre magna. Nec est Tenebatur, sed συνεχομένη, quod aliâs uertit coartari. Attamen interpres Latine reddidit sensum.

Imperauit deprauatũ pro increpauit.

Imperauit febri.) ἐπετίμησε, Id est, Increpauit. forte scriptũ erat Increpauit febri, more Græcorum. Et offensus quispiã nouitate cõstructionis, mutauit increpauit in imperauit, id q̃d & aliâs factũ deprehẽdimus, & suo cõmõstrabimus loco. Porrò q̃d sequit̃, Et dimisit illã, maluissem reddi, Eaq; reliquit illã, ne Christ⁹ uideat̃ reliq̃sse puellã. Vt ne addã,

Et surgens ministrabat illis.) Parum commode redditum, cum dicendũ fuerit, Erecta ministrauit illis, siue surrexit ac ministrauit illis.

Cum autem sol occidisset.) δύνοντος δὲ, id est, cum occideret, siue, occidente uero sole. Consentaneum est autem eos magis accelerasse quod nox immineret.

Quia sciebant.) ὅτι ᾔδεισαν τὸν χριστὸν αὐτὸν εἶναι. Et hic sensus esse potest, quod sciret se, siue ipsum Christũ esse. Vt intelligamus eos uetitos dicere, quod nossent eũ. Sũt em̃ qui putent hoc mysterium nõ liquido fuisse cognitum dæmonibus ante mortẽ Christi.

EX CAPITE QVINTO.

Irruerent in eum.) ἐν τῷ τὸν ὄχλον ἐπικεῖσθαι αὐτῷ, id est, Cum turba irrueret illi, siue Vrgeret eum.

Præceptor.) ἐπιστάτα. Nõ est, διδάσκαλε, neq; καθηγητὰ, sed tertiũ quoddam, quod sonat, quasi præfectum.

Venirent & adiuuarẽt eos.) Se, dicendum erat, nõ eos, & In altera naui potius q̃ alia.

Ita ut penè mergerentur,) Penè non additur, nec in Græcis, nec in uetustis exemplaribus, nominatim in aureo. Verum lector aliquis, nolẽs illic perire apostolos, addidit penè.

In captura piscium.) Hæc pars non est referenda ad uerbum, erãt, sed ad uerbum, Pauor habebat, ut intelligas eos stupefactos ob tantum piscium captum.

Ex hoc iam.) ἀπὸ τοῦ νῦν, id est, Posthac.

Capere. ζωγρεῖν.

Eris capiens.) ζωγρῶν. Est autem ζωγρεῖν, proprie capere uiuum, quemadmodũ fit in bello, dictione composita ex ζῶ, uiuo, & ἀγρεύω, uenor, siue uenatu capio. Nunc q̃ Turcas inuadunt, ut illos iugulent, ac spolient, mortuos capere malunt, quàm uiuos. Imò pecunias Turcarum uenemur potius quàm Turcas ipsos.

Addit aliquid de suo interpres.

Volo mundare.) Mundare passiuum est, & imperatiui modi, καθαρίσθητι.

Sed uade, ostende.) Hic nonnihil addẽdum erat, nempe, inquit, Sed uade, inquit, ostẽde te sacerdoti. Quod ne quis putet illum religione nõ fecisse, fecit idem in Actis apostolicis, Quãm audistis, inquit, per os meum.

καὶ apud Lucã sic aliquoties additur, ut uideatur superesse.

Et ipse erat docens.) Ad eum quidem modum habent Græca. Verum Lucas aliquoties adhibet eam coniunctionem καὶ, ut planè uideatur superesse.

Magnificans deum.) δοξάζων τὸν θεὸν, id est, Glorificans. Ac mox,

Et magnificabant deum.) καὶ ἐδόξαζον.

Quia uidimus mirabilia.) παράδοξα, Quod aliquãdo uertũt, noua, aut incredibilia.

Nomine Leui.) Lucas inflexit λευεὶν uelut à nominatiuo Leuis.

Conuiuium δοχή.

Conuiuium magnum.) δοχὴν μεγάλην, id est, ut ad uerbum reddam, Acceptionẽ magnam, inde dictum, quod accipiantur inuitati. Vnde & splendide acceptos dicimus, qui lauto cõuiuio pasti sint. Athenæus libro Dipnosophistarum quinto, splendida conuiuia ὑποδοχὰς uocat. Ac rursum libro octauo splendidum epulum δοχὴν appellat. Hoc admonendum duximus, ne quis de nomine cauilletur, ut sunt nonnulli in his anxij.

Non potestis filios sponsi.) νυμφῶνος, id est, Filios thalami, sed proprie in quo sponsus & sponsa uersantur, ut & ante commonstrauimus.

Melius pro suauius.

Cõmissurã à uestimẽto.) Rursus est ἐπίβλημα ἐπιβάλλει, id est, Inmissuram immittit.

Vetus melius est.) Græce est χρηστότερον, Quod magis sonat suauius, aut blandius. Sic enim uertit Iugum meum suaue est, χρηστὸν. Siquidem ut poma ita & uina per se austera mitescunt uetustate, ita leuiora nobis uidentur, quibus assueuimus.

Ex capite

EX CAPITE SEXTO.

IN sabbato secundo primo.) δευτεροπρώτῳ. Annotauit Ambrosius noue positum à Luca, secundoprimum sabbatum potius quàm primosecundum, cum magis debuerit præferri quod natura prius est. Verum nihil explicat præter allegoriam. Diuus Hieronymus in epistola ad Rusticum monachum, narrat se, cum uersaretur apud Nazianzenum, hanc illi proposuisse quæstionem, quid sibi uellet apud Lucam sabbatum δευτερόπρωτον. At illum, cum, opinor, non haberet in promptu quod responderet, elusisse ioco, Docebo te, inquit, apud populum ubi acclamantibus, & applaudentibus cunctis uelis nolis cogeris nobis assentiri. Lyranus salebram hanc fortiter transilit. Hugo Carrensis addit secundoprimum sabbatum dici, quod à præcedenti proximum sit. Atqui iuxta hanc rationem omnia sabbata δευτερόπρωτα erunt, excepto eo quod fuit omnium primum. Admonet idē nimirum homo diligens, secundo primo duas esse dictiones, ne quis uel imprudens bene posset errare: ut quemadmodum apud Græcos è duabus unica composita est dictio, itidem apud Latinos unam faceret, & ita diceret secundoprimo, quemadmodum, Plautus dixit Tragicocomœdiam & nos dicimus Gallogræciam. Equidem super hac re nihil adhuc apud autores comperi, quod satis faciat. Cæterum quod Theophylactus Græcus interpres, etiamsi recentior, in hunc prodidit locum hic asscribam, & quidem ipsius uerbis, οἱ ἰουδαῖοι πᾶσαν ἑορτὴν σάββατον ὠνόμαζον, ἀνάπαυσις γὰρ τὸ σάββατον. πολλάκις οὖν ἀπήντα, ἡ ἑορτὴ ἐν τῇ παρασκευῇ. καὶ ἐκάλουν τὴν παρασκευὴν σάββατον, διὰ τὴν ἑορτήν. εἶτα τὸ κυρίως σάββατον ὠνόμαζον δευτερόπρωτον, ὡς δεύτερον ὂν προηγησαμένης ἄλλης ἑορτῆς, καὶ σαββάτου. Quæ quidem ut non grauatus sum asscribere in eorum gratiam qui diffidunt, ita non pigebit interpretari Latine, propter eos, qui Græce nesciunt: Iudæi, inquit, totum festum sabbatum uocabāt. nam sabbatum requiem sonat. Sæpenumero igitur incidebat festū in parasceuen, & uocabant parasceuen sabbatum propter festum. Itaq; quod proprie sabbatum erat, nominabant secundoprimum, quod secundum esset ab altero festo, & sabbato quod præcesserat. Hactenus Theophylactus. Chrysostomus homilia in Matthæum quadragesima, indicat hoc esse sabbatum, cuius meminit ille capite duodecimo: addens secundoprimum uocari, quando quies atq; ociū duplex erat, tam sabbati domini, quàm solennitatis alterius succedentis. Miserabile uero dictu, quàm hoc loco sese torqueat Petrus Comestor, explicare conans quid sit primosecundum, uertens sese in omnia, ac ne sic quidem elabens. Nec multo minus Carrensis. Nuper quidam monachus & idem Theologiæ professor, in conuiuio rogatus ab erudito quopiam, sed tamen aliud studiorum genus professo, quid sibi uellet apud Lucā sabbatum secundo primum, negauit quicquam tale reperiri usquam in euangelijs, quæ alioqui probe teneret. Cumq; alter asseueraret apud Lucā esse, ibi prouocat fortissimus theologus ad certaminis periculum: Hanc, inquit, cappam meam depono, si quid tale scripsit usquam Lucas.

Secundoprimū sabbatū.

Petrus Comestor.

Interrogo uos.) ἐπερωτήσω, id est, Interrogabo.

Si licet sabbatis.) τί ἔξεσι, id est, Quid liceat, siue utrum liceat, quandoquidem de duobus interrogat. Interpres pro τί legisse uidetur εἰ.

Restituta est manus eius.) Exemplar Græcum addit ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη, id est, Sana quēadmodum altera. Verum haud scio an aliunde huc asscriptum.

Insipientia.) ἀνοίας, id est, Dementia.

Simonem quem cognominauit. ὃν καὶ ὠνόμασε πέτρον, id est, Quem & nominauit Petrum, siue Quem eundem, ut binominem intelligas, quāquam aliâs cognomen appellat.

Iacobum Alphæi.) Subaudi filium. quanquam interpres addere debuit, quod in articulo Græco subauditur.

Et maritima & Tyro.) καὶ τῆς παραλίου τύρου, id est, Et maritima Tyro, citra cōiunctionem. Siquidem olim Tyrus insula fuit, post facta peninsula, per Alexādrum magnum regaliter insanientem.

Regaliter insanire.

Et Sidonis.) Mirum cur hic reliquerit Græcum genitiuum, nisi putauit utrunque relinquendum fuisse, ut subaudias regione, ad hunc modum, A maritima parte Tyri & Sidonis, hoc est, ab extrema parte, qua spectat ad mare. Aut à maritima parte Iudææ, nempe Tyro & Sidone, siquidem utraque ciuitas litoralis est.

Philosophia Christi. Beati pauperes.) Hic aperit cœlestis ille doctor arcanam illam suam philosophiam, quam ut traderet suis, è cœlo descenderat in terras: & hanc Christianorum uulgus libenter antiquari sinimus, ac uelut obolescere, & alias nugas agimus, cum hæc in primis sint inculcanda animis omnium. Quod si fieret, non ita passim omnes pro rebus friuolis, pro pecuniola, pro uanissimis imperij titulis, pro quauis iniuriola digladiaremur. Hæc demum sunt, quæ uere reddunt Christianos, non argutiæ Scotistarum, aut Occanistarum, frigidæue hominum constitutiunculæ.

Exprobrauerint.) ὀνειδίσωσι, id est, Probris affecerint.

Væ uobis cum benedixerint uobis omnes homines. Secundum hæc enim faciebant prophetis patres eorum.) Græci legunt non prophetis, sed ψευδοπροφήταις, id est, Falsò prophetis, consentientibus & Latinorum codicibus emendatioribus non-

Varia lectio. nullis, sed reclamante Paulino. In Corsendoncensi, pseudo asscriptum erat, manu recentiore. Vnde mihi suboritur suspicio utriusque linguæ exemplaria uariasse. Et haud scio an germana lectio sit prophetis. Cæterum quoniam sententia prima specie uidetur durior, opinor offensum eruditulum quempiam, mutasse scripturam. Meo iudicio probe quadrat, ut hic quoque legamus prophetis, illic eijciebant prophetas, quod uera loquerentur, hic Ita faciebant prophetis, quod ab eis assentationem exigebant potius quàm ueritatem. Quod si cui magis placet diuersa lectio non admodum repugnarim. Superius enim totidem uerbis de prophetis locutus est. At hic de adulatoribus prophetis. Illic faciebant, significabat affligebant, hic faciebant, significabat præbebant sese, & demulcebantur illorum assentatione. Ex Ambrosio colligi non potest quid legerit.

Aufert tibi uestimentum.) ἱμάτιον, id est, Pallium, hoc est summam uestem. Nam tunica infra pallium est. Vnde Plautinum illud, Tunica pallio propior est.

Et si benefeceritis ijs, qui uos diligunt.) καὶ ἐὰν ἀγαθοποιῆτε τοὺς ἀγαθοποιοῦντας, id est, Et si benefeceritis benefacientibus. consentiunt, & Latinorum uetusti codices. Interpres legisse uidetur τοὺς ἀγαπῶντας.

Siquidem & peccatores hoc faciunt.) τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν, id est, Idem faciunt.

Peccatores peccatoribus fœnerantur.) δανείζουσιν, id est, Mutuum dant. Nam est idem

Fœnerare. δανείζειν. uerbum quod superius ita transtulit. Cæterum intelligens fœnerari uitio datum, non ausus est uti eo uerbo, de probis uerba faciens. Illic igitur dixit mutuum dare, hic fœnerare, cum Græcis utrobique idem sit uerbum, quod tamen illi anceps est. Nam & qui citra usuram dat mutuum δανείζει, & qui ad usuram dat δανείζει. Verum hic perpetuo uertendum erat, Dare mutuum. Agit enim non de quæstu fœneratorum, sed de mutuis officijs amicorum inter ipsos. At inter impios quoque reperias, qui amico credat pecuniam mutuam. Idem si faciunt discipuli Christi, nihil magni faciunt. Extenuat enim Christus uulgaria officia, utpote cõmunia cum Ethnicis ac malis, ut ad illa prouocet quæ peculiaria sunt Christianorum, ut sit in quo cæteros antecellant. Verum eò rediere͂t mores, ut si titulum, si ceremonias subduxeris, hac nota uix possis Christianum ab Ethnico dignoscere. De uulgo Christianorum loquor, non de omnibus.

Verum tamen.) πλὴν, id est, Imò.

Inde desperantes, ἀπελπίζοντες. Nihil inde sperantes.) μηδὲν ἀπελπίζοντες. Græcis composita dictio est, ἀπελπίζειν, ex re quapiam sperare. Sentit enim opinor de fœnore, quod ex mutuo redit.

Quia ipse benignus est.) χρηστός, quod sæpenumero uertit bonus. Sonat autem cõmodum & humanum, ac facilem, ad gratificandum. id quod propemodum declarat & benignus, qua de re compluſculis locis, & dictum est, & dicetur.

Dimittite pro remittite. Dimittite & dimittetur uobis.) Latinius erat, remittite & remittetur. Credi uix possit, quantas tragœdias excitarint apud indoctam plebeculam, sycophantæ quidã, cuculla personati, quod in oratiõe dominica, maluerim, Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus. quasi sit atrox contumelia facta Christo, si quis malit dicere remitte quam dimitte.

Atqui

Atqui diuus Augustinus libro quinquaginta homiliarum, homilia uigesimanona, adducens hunc locum, legit, Remittite, & remittetur.

Confertam & coagitatam.) πεπιεσμένον, Quod sonat pressam. Id enim fit in aridis, quo plus capiat mensura. Et coagitatam, est σεσαλευμένον, id est, Concussam. Nam & hoc pacto fit, ut plus capiat uas quo metimur. Gaudet enim Christus harum rerum collationibus uti, quæ sensibus omnium notissimæ sunt. *Confertā, coagitatā quid.*

Et supereffluentem) ὑπερεκχυνόμενον. Satis expressit interpres Græcam uocē inde dictam, quod superne effundatur, id quod mensura non capit.

Si sit sicut magister eius.) Græca secus habent, nempe ad hunc modū, κατηρτισμένος δὲ πᾶς ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, id est, Perfectus autē omnis erit sicut magister ipsius. non enim uetat Christus ne sit perfectus discipulus, at non uult, ut discipulus usurpet sibi, quæ præceptor non usurpauerit, ac præire conetur, sed ita perfectus erit, si per omnia imitetur suum præceptorem. Et in hanc sentētiam legit, & interpretatur Theophylactus. Christus non usurpauit opes & honores huius mundi, hæc si affectet Christi uicarius, uidetur plus quiddam usurpare sibi, quàm usurparit Christus.

Trabē in oculo tuo.) ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ, id est, In tuo ipsius oculo, siue in proprio oculo.

Qui fodit in altum.) Sensum recte uertit, cæterū Græce est ὃς ἔσκαψε καὶ ἐβάθυνε, hoc est, ut ad uerbum reddam, Fodit & profundauit.

Aedificanti domum suam.) οἰκοδομήσαντι, id est, Qui ædificauit domū suam. Nec est Supra petram, quod Græci dicunt ἄνω πέτρας, sed ἐπὶ πέτραν, id est, Super petram.

EX CAPITE SEPTIMO.

Centurionis autem.) Ex hoc loco constat, quem Matthæus παῖδα uocat nō filium fuisse, sed famulum. δοῦλος enim nihil aliud quàm seruum, aut famulum significat. Et quod hic uertit,

Erat moriturus) uertere poterat, Agebat animā, aut erat in periculo mortis, aut certe Incipiebat mori. *Sic* enim uertit aliquoties. Deinde,

Qui erat illi preciosus.) Noue dixit. Charus enim tum ad rem, tum ad hominem pertinet. Preciosus non nisi ad rem, nisi per metaphoram. Proinde ἔντιμος uertēdum erat Charus, ut in precio habitus. *Preciosus noue pro charus.*

Solicite.) σπουδαίως, Diligenter, siue, ut magis ad uerbum, *Studiose*, ac sedulo. Et quia coniunctio erat omittenda. Annotandum autem quàm Iudaica commendatio, quā non sine causa recensuit Lucas: Amat inquiunt, gentem nostram, & synagogam nostram ipse ædificauit nobis. Ad eundem modum & hodie quidam, quæstui prætexentes pietatem, adulantur diuitibus: Benigne largitur fratribus, extruxit nobis monasterij partem, fauet ordini nostro, tantum legauit, fraudatis etiam liberis. Quasi quod illis datur, fortassis ad luxum, deo detur, quod liberis aut cognatis egentibus relinquitur deo non detur.

Discipuli eius.) Græci addunt ἱκανοί, id est, Multi.

In ipsa autem hora.) ἐν αὐτῇ, In eadem autem hora: quanquam hoc loco tēpus significet potius quàm horam.

Pauperes euangelizantur) Demiror quid Laurentio acciderit, cum hoc loco mauult euangelizant, quàm euangelizantur. Quasi uero sensus sit, pauperes prædicasse euangelium, ac non potius accepisse euangelium. Etenim ut Græci dicunt, euangelizo te, pro eo quod est, adfero tibi bonum nuncium, ita dicunt, ille euangelizatur, pro eo quod est, accipit lætum nuncium, ut & aliâs indicauimus. Porrò pauperes uocat mites, siue mansuetos Hebræorum more, quibus עֲנָוִים ab Hieronymo uertitur, pauper, à *Septuaginta* māsuetus, quod ferè diuitias comitetur ferocitas, & ferocitas indocilis sit. *Laurentij sententia pensitata.*

Vento agitatam.) σαλευόμενον, id est, Qui agitatur, siue uacillantem. Est enim passiuū præsentis temporis. Proinde Ambrosius legit Arundinem uēto moueri, participio uerso in uerbum, ut temporis ratio conueniret. Atq; ita sanè legitur in codice aureo.

In ueste preciosa.) ἐνδόξῳ, id est, Gloriosa, siue splēdida. Nec em̄ est ἐντίμῳ, siue πολυτελεῖ. Quod si Latine loqui uoluisset, mutāda erat forma Græcanici sermonis. Nam illi τὸν ἐν πορφύρᾳ dicunt, hoc est, Illum qui est in purpura, pro purpurato, siue purpurā induto. Vertendum igitur erat ad hunc modū: Qui splendido uestitu utuntur, & in delicijs uersantur, in

ſantur in regijs ſunt, ſiue in regum palatijs ſunt. Eſt enim Græcis ἐν τοῖς βασιλείοις.

Vtiq; dico.) ναί, quod eſt affirmantis.

Senſus uarius. Spreuerunt in ſemetipſos.) ἠθέτησαν εἰς ἑαυτούς, id eſt, Aſpernati ſunt aduerſus ſe ipſos. Sentit enim illos recepiſſe in ſuum bonum, hos in ſuum malum reieciſſe. Ambroſius legit in ſe. Poteſt & εἰς accipi poſitum uice ἐν, atq; ita fuerit ſenſus: Intra ſeſe, hoc eſt, in animo ſuo, cum non auderent palàm damnare, quod impenſe placeret populo.

Et loquentibus ad inuicē.) καὶ προσφωνοῦσιν ἀλλήλοις, id eſt, Acclamātibus inter ſeſe. De cæteris item quæ ſequuntur, diximus in Matthæo.

Venit autem.) ἐλήλυθεν γάρ, id eſt, Venit enim, ſuffragantibus & antiquis exemplaribus. Nec eſt, Deuorator, ſed edax φάγος.

Et bibens uinum.) οἰνοπότης, id eſt, Vinipotor, ſeu uinibibus.

Sapientia à filijs ſuis.) Apud Lucam additur omnibus, πάντων, ut intelligamus Chri-

Omiſſa uox. ſti doctrinam placuiſſe omnibus, qui eſſent filij ſapientiæ. Atq; ita legit Ambroſius, nec legit modo, uerumetiam interpretatur: atq; itidem ſcriptum eſt in libris emendatioribus tum Græcis, tum etiam Latinis.

Ecce mulier in ciuitate peccatrix.) καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἁμαρτωλὸς, id eſt, Et ecce mulier in ciuitate, quæ erat peccatrix, ſiue quæ fuerat peccatrix.

Variat lectio Græcorum. Lachrymis cœpit rigare.) Interpres omiſit dictionem, κλαίουσα, quæ tamen haud ſcio an addita ſit à ſtudioſo quopiā. Siquidem per ſe flere intelligitur & affatim flere, quæ lachrymis rigarit pedes, καὶ στᾶσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ὀπίσω κλαίουσα, ἤρξατο βρέχειν, id eſt, Et ſtans iuxta pedes illius à tergo flens, cœpit rigare lachrymis &c. Cæterum conijcere licet triclinium more ueterum in ædito fuiſſe, ut ſtans attigerit pedes, à tergo lectis patentibus, in quibus diſcumbebatur.

Quæ & qualis.) Rurſum eſt ποταπή, quod alibi Laurentius uerti uoluit in Quanta, quod hic certe non poterat.

Fœnerator creditor. Cuidam fœneratori.) δανειστῇ, Quod non ſolum fœneratorem ſonat, uerumetiam creditorem, nomen uerbale, à uerbo δανείζω, de quo ſupra diximus. Hoc ſanè loco, magis quadrabat, creditori, quandoquidem de officio loquitur. Alioqui quis unquam audiuit fœneratorem condonaſſe cuiquam æs alienum?

Vnus debebat denarios.) Vnus & alter dicēdum erat, non Alius, aut alter & alter, ſi Latine loqui ſtuduiſſet.

Donauit utriſq;.) ἐχαρίσατο, melius ſic erat, Condonauit.

Quis ergo plus diligit.) Græci habent τίς οὖν αὐτῶν εἰπέ, πλεῖον αὐτὸν ἀγαπήσει' Horum igitur, dic, uter eum plus diliget?

Aeſtimo.) ὑπολαμβάνω, id eſt, Opinor, ſiue exiſtimo.

Pedibus meis.) ἐπὶ τοὺς πόδας μου, id eſt, In pedes meos.

Non ceſſauit oſculari eum.) οὐ διέλειπε καταφιλοῦσα. Belle participium mutauit in uerbum infinitum. Eſt enim Græce, non defecit deoſculans.

Cui autem minus dimittitur.) ὀλίγον eſt Græce, id eſt, Parū, ſiue paulum, non minus.

Intra ſe.) Græcus ſermo anceps eſt. Accipi poteſt, Intra ſeſe, ut cogitarint duntaxat, aut Inter ſeſe, ut collocuti ſint.

EX CAPITE OCTAVO.

Interpres auſus mutare Græca. Per ciuitates PEr ciuitates & caſtella.) Vetuſti codices habent, Per ciuitatem & caſtellū, numero ſingulari, nimirū Græcis ad uerbū redditis, κατὰ πόλιν καὶ κώμην. Verum id perinde ualet Græce, ac ſi dicas oppidatim & caſtellatim, id eſt, Per ſingulas ciuitates & caſtella. Vnde interpres non omnino perperā mutauit numerum.

De ciuitatibus.) καὶ τῶν κατὰ πόλιν ἐπιπορευομένων, id eſt, Eorum qui oppidatim accedebant, hoc eſt, ſingulis ciuitatibus.

Inter ſpinas.) ἐν μέσῳ ἀκανθῶν, id eſt, In medio ſpinarum. Quanquam & hoc recte mutauit interpres.

Et exortæ ſpinæ.) καὶ συμφυεῖσαι αἱ ἄκανθαι, id eſt, Simul enatæ ſpinæ, hoc eſt, unà cū herba ſegetis.

Nam

Nam qui supra petram.) οἱ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας, οἳ ὅταν ἂν ἀκούσωσι, id est, Qui uero in petra, qui cum audierint, ut subaudias, seminati sunt, aut semen acceperunt.

Quia ad tempus credunt.) οἳ, Qui, est, non quia, ὅτι: suffragantibus etiam uetustis exemplaribus.

1 Euntes suffocantur) Pro Euntes Græce est πορευόμενοι. Apparet hoc participium non usurpatũ, ut sit deponens, sed ut sit passiuum à πορεύω: quod, ut cõstat, significare ago, siue duco, ita haud scio an idem significet copiam adfero. Id enim est πορεῖν, & πορίζειν. ut ordinemus ad hunc modum, συμπνίγονται πορευόμενοι, ὑπὸ μεριμνῶν, καὶ πλούτου, καὶ ἡδονῶν, id est, Suffocantur dum obruuntur à curis, ac diuitijs & uoluptatibus. Verum hoc lectoris eruditi iudicio relinquo. *Suffocantur. πνιγόμενοι.*

Non referunt fructum.) τελεσφοροῦσιν. Vnicam dictionẽ Græcam duabus reddidit. Sonat autem Græca uox non solum fructum, sed fructum perfectum & absolutum. Herbescunt enim & illa semina, cæterum non ædunt fructum quem expectat agricola.

Bono & optimo.) ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ, id est, In corde honesto & bono. utrũq; positiuum est. Sed conduplicatio facit ad epitasin, quasi dicas, egregie bono. Hoc loco in quibusdam libris comperi asscriptum, ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω. *Bono & optimo.*

Et subtus lectum.) Valla recte mutat Subtus aduerbium in Subter præpositionem.

Quod non manifestetur.) Græcis utrunq; uerbum futuri temporis est, φανερὸν γενήσεται, καὶ γνωσθήσεται. Proinde mutato duntaxat uerbi modo, sic cõmode reddidisset, Nihil occultum, quod non futurum sit manifestum, & nihil absconditum, quod non sit cognoscendum, & in propatulum uenturum.

In palàm) εἰς φανερὸν, id est, In apertum, aut in propatulum. Nec Latine locutus est interpres, nec Græca reddidit uerba.

Videte igitur quid audiatis.) πῶς ἀκούετε, id est, Quomodo audiatis.

Qui enim habet.) ὃς γὰρ ἐὰν ἔχῃ, id est, Quicunq; enim habet, siue habuerit.

Quod putat se habere.) ὃ δοκεῖ ἔχειν, id est, Quod uidetur habere. Licet Græcus sermo ancipitem habeat sensum, uidetur habere sibi, & uidetur alijs.

Et non poterat audire.) Adire legendum est, suffragantibus uetustis codicibus. Nam Græce est, οὐκ ἠδύναντο συντυχεῖν αὐτῷ, id est, Et non poterant conuenire eum. Verũ id non accidit interpretis culpa, sed librariorum. *Audire pro adire mendose.*

In nauiculam.) εἰς πλοῖον, id est, In nauim, ut hunc præter diminuta nihil delectat.

Transfretemus trans stagnum.) διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν τῆς λίμνης, id est, Transeamus in ulteriora stagni. Deinde, Et ascenderunt, ἀνήχθησαν, potius est soluerunt, hoc est, discesserunt à litore subducti. Non iam excutio, an apte dicatur transfretari stagnum, cum fretum sit rapidum, stagnum à stando nomen habeat, quemadmodum & λίμνην Græci dictam putant ἀπὸ τοῦ λίαν μένειν: quanquam Homero & oceanus dicitur λίμνη, ut in Iliade, ἠέλιος δ' ἀνόρουσε λιπὼν περικαλλέα λίμνην. Et hic lacus Tyberiadis, alicubi mare dicitur Euangelistis. Siquidem hunc esse lacũ, indicat Hieronymus in locis Hebraicis: Gergessa, inquit, ubi qui à dæmonibus uexabantur saluator restituit sanitati: & hodieq; super montẽ uiculus demonstrat̃ iuxta stagnũ Tyberiadis, in quod porci præcipitati sunt.

Compellebantur.) Hoc scio deprauatum à librarijs, tamen quia tam propè accedit ad ueram lectionem, ne inualescat error, admonendum duxi, Complebantur, esse legendũ, concordantibus & uetustissimis exemplaribus Latinis, nominatim aureo, συνεπληροῦντο. Latinus quidam codex addit fluctibus. *Compellebantur pro complebantur.*

Præceptor.) Græce est, ἐπιστάτα ἐπιστάτα, id est, Præceptor præceptor. ut intelligas & Iesum altum dormisse somnum, & discipulos instanter inclamasse.

At ille surgens.) ὁ δὲ ἐγερθεὶς, id est, At ille experrectus.

Gerasenorũ.) τῶν Γαδαρηνῶν, id est, Gadarenorũ, de quo iã ante nõ semel disseruimus. *Gadareni.*

Vir quidam.) Græci addunt, ἐκ τῆς πόλεως, id est, E ciuitate, quod tamen nusquã additum reperio apud Latinos: nec ex Ambrosianis commentarijs conijcere licuit illum ita legisse. Apud Theophylactum Græcum reperio. Quãquam magis uertendum erat, Ex ea ciuitate, ut accipias dæmoniacum prodisse è ciuitate Gadara.

Arripiebat illum.) συνηρπάκει αὐτὸν, id est, Corripuerat illum. Nec est,

Et compe-

Et compedibus custoditus.) sed καὶ πέδαις φυλασσόμενος, καὶ διαῤῥήσσων τὰ δεσμὰ ἠλαύνετο, id est, Et compedibus seruabatur, ac disrumpens uincula, agebatur &c. Quod tamen mollius uerti potuit ad hunc modum: Cumque compedibus seruaretur, tamen disrumpens uincula ferebatur à spiritu in loca deserta.

In deserto.) εἰς τὰς ἐρήμους, id est, In deserta, ut subaudiamus, loca. Atque ita legitur in codicibus Latinorum emendatioribus.

In abyssum.) Græca uox est, Latine uorago dicitur.

Præceps.) κατὰ τοῦ κρημνοῦ, id est, Per præceps, siue Per præcipitium. Et sic habent uetustissimi Latini codices.

A legione.) ὁ δαιμονισθείς, id est, A dæmonio uexatus, siue A dæmonibus agitatus.

Geraseni. Multitudo regionis Gerasenorum.) ἅπαν τὸ πλῆθος τῆς περιχώρου τῶν γαδαρηνῶν, id est, Vniuersa multitudo regionis undique finitimæ Gadarenis. Ambrosius aut legit Gerasenos, aut eosdem putauit Gerasenos & Gadarenos, cum paulo post ait, Reliquerat in Gerasenis synagogam Christus &c.

Dimisit autem eum Iesus dicēs.) Quoniam interpres alicubi usurpat Dimisit, pro Siuit, siue Permisit, sciat lector hic esse ἀπέλυσε, hoc est, Non passus est esse secum, sed ablegauit à se.

Et hæc moriebatur.) ἀπέθνησκεν. Poterat esse, Et mortua erat, ut intelligamus iam tum puellam expirasse, licet id nondum sciret pater, qui reliquerat agentem animā. Imò haud scio an hoc uerbo secus liceat uti.

Et contigit dum iret.) Etiamsi id ad sensum nihil omnino habet momenti, tamen in Græcis quos ego uiderim, non additur καὶ ἐγένετο.

A turbis cōprimebatur.) οἱ ὄχλοι συνέπνιγον αὐτόν, id est, Turbæ suffocabant eum, hoc est, constringebant & arctabant, diuersum uerbū ab eo quod mox uertit, Comprimunt.

Quæ in medicos erogauerat.) ἥτις εἰς ἰατροὺς προσαναλώσασα ὅλον τὸν βίον, οὐκ ἴσχυσεν ὑπ' οὐδενὸς θεραπευθῆναι, id est, Quæ cum insumpsisset in medicos totam substantiam, nō potuit à quoquam sanari. Et aliquanto post,

Turbæ te comprimunt & affligunt.) συνέχουσί σε καὶ ἀποθλίβουσι. Malim, Coarctant te, siue Distringunt te atque afflictant.

Nam & ego noui.) In Græcis tantum est, Nam ego noui, consentiente exemplari Paulino, sed dissentiente Corsendoncensi. Ambrosius consentit cum Paulino.

Virtutem exisse. Virtutem de me exisse.) ἐξελθοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ. Recte sanè hoc loco interpres mutauit participium in uerbum infinitum, quod tamen in Matthæo & Marco non fecit.

Vade in pace.) εἰς εἰρήνην, id est, In pacem: quæ Græca præpositio anceps est.

Venit ad principem synagogæ.) Ita quidem cōstanter habebant Latini codices, etiam uetusti. Ex Ambrosio non liquet quid legerit. Cæterum Græce est, παρὰ τοῦ ἀρχισυναγώγου λέγων αὐτῷ, id est, A principe synagogæ dicens ei. Verum offensus aliquis absurdita-

Ad principē, p à principe. te, quam prima fronte præ se fert sermo, mutauit A principe, in Ad principē. Atqui erat subaudiendum Domo, ut fieri solet in huiusmodi orationibus. Verum de hoc quoque superius dictum est copiosius in Marci caput quintum.

Ipse autem.) Hic addunt Græci, ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, id est, Foras eiectis omnibus: id quod additur in cæteris Euangelistis. Quanquam apud Ambrosium nō reperio additum,

Vallæ sententia expensa. & haud scio an aliunde huc transcriptum sit. Argutatur Valla non conuenire parentes solos obstupuisse, si turba aderat illa tota, cuius ante facta est mentio. Præterea quorsum attinebat, inquit, interdicere, ne cui dicerent, si res tot testibus acta est? Ob hæc necesse putat adijci hæc uerba, quæ sanè in Græcis codicibus constanter adscripta uisuntur, eiectis omnibus. Mihi, ut dixi, uidentur ex Marco ac Matthæo addita, quorum uterque testatur turbām fuisse eiectam. Matthæus capite nono narrat, turbam eiectam, idem dicēs quod Marcus capite quinto, qui prodidit omnes fuisse eiectos, præter parentem utrunque puellæ, ac discipulos quos secum habebat, nimirum tres, Iacobum, Petrum, & Ioannem, quos paulo ante solos iusserat sequi. Neque erat causa, cur hic adderetur, Eiectis foras omnibus, cum Lucas paulo ante testatus sit, Iesum non passum esse quenquā ingredi eò, ubi funus erat puellæ, præter patrem & matrem, ac treis modo dictos discipulos. Quos si eiectos intelligamus,

telligamus, quomodo dicuntur obstupuisse? Neq; periculũ erat, ne res celari nõ posset, tam paucis testibus gesta. Nihil est igitur quod hoc loco cauillatur Laurentius. Vnus modo scrupulus restat. Si iuxta Lucam Iesus non est passus turbam ingredi, quomodo dicitur eiecta? sed fieri potuit, ut in uestibulo, aut in atrio constiterit turba, funus autem in interioribus ædibus positum fuerit.

Et reuersus est spiritus eius.) ἐπέστρεψε. Conuersus potius, quàm reuersus: nisi forte interpres legit ἀνέστρεψε.

EX CAPITE NONO.

IN uia.) εἰς τὴν ὁδὸν, id est, In uiam. Et Tuleritis, nõ est à uerbo fero, sed à tollo. Ne quid tollatis in uiam, siue ad iter, hoc est, Ne quid deportetis.

Neq; duas tunicas.) μήτε ἀνὰ δύο χιτῶνας, id est, Neq; binas tunicas, id est, singuli duas. Cæterum ἔχειν, infinitum uerbum positum est uice imperatiui, more Græcanico. *Duas pro binas.*

Et inde ne exeatis.) Græce secus est, καὶ ἐκεῖθεν ἐξέρχεσθε, id est, Et inde exite. Sentit enim ut unis duntaxat ædibus uterentur: ne aliunde exirent relicturi ciuitatem, quam quò ingressi fuissent aduenientes, ne cui parum stabiles uiderentur. Ad eum modum non legit modo Theophylactus, uerum etiam interpretatur. Verum hoc non interpretis culpa, sed librariorum uicio mutatum esse constat. *Deprauatio in nostris manifesta.*

In testimonium supra illos.) ἐπ᾽ αὐτούς. Quæso cur non potius Aduersus illos quàm Supra illos? adeò ne studio fuit corrupte dicere?

Et hæsitabat.) διηπόρει. Quod ut significat hæsitare, ita significat, & perplexũ esse, atq; ancipitis consilij, & animi dubium. Metuebat enim, si is resurrexisset quem occiderat.

Quæ est Bethsaida.) εἰς τόπον ἔρημον, πόλεως καλουμένης Βηθσαϊδά, id est, In locum solitarium ciuitatis, quæ dicitur Bethsaida.

Qui cura indigebant.) θεραπείας. Cur non potius curatione, cum de morbis loquatur, cum & Latinius sit, & ad Græcam uocem exprimendam accommodatius?

Villasq; quæ circa sunt.) εἰς τὰς κύκλῳ κώμας, id est, In circumiacentes uicos, siue oppidula. Et rursus Agros, uertit in uillas, nec id sanè male, modo bene intelligatur. *Quæ circa sunt.*

Inueniunt escas.) ἐπισιτισμόν, id est, Cõmeatũ. ἐπισιτίζειν enim est cibarijs instruere.

Per conuiuia.) κλισίας ἀνὰ πεντήκοντα, id est, In singulo quoq; accubitu quinquaginta. Nam id intelligit interpres per conuiuia. Neq; enim est hic συμπόσια, ut in Matthæo, sed κλισίαι, quod sonat accubitus, siue discubitus.

Et discubuerunt omnes.) καὶ κατέκλιναν ἅπαντας, id est, Discumbere fecerunt omnes, quomodo legitur & in aureo codice. Interpres legisse uidetur ἅπαντες, ut subaudias ἑαυτούς, aut uerbum transitiuum usurpes pro neutro. Alioqui uidetur bis idem dixisse: Et fecerũt, sic, & discumbere fecerunt omnes.

At ille increpans illos.) Antehac interpres penè perpetuo transtulit ἐπιτιμᾷν, cõminari: quod si usq; aliâs, hic certe faciendum erat. Cur enim increparet Christus discipulos ob hoc responsum, ob quod tantopere collaudatus est Petrus iuxta alios euangelistas? Proinde uertendum erat, Interdixit eis, siue interminatus eis, præcepit ne cui dicerent.

Dicens, quia oportet fieri hæc.) Aut omittenda erat interpreti coniunctio ὅτι, aut uertendum erat, Quod oporteret &c.

Nam qui me erubuerit.) An hic sermo sit Latinus nescio, certe apud Q. Curtium legimus, Erubuit fateri, & Erubescunt fortunæ. Nam apud exactius loquentes, erubescere ferme uerbum est absolutum. Certe optarim esse Latinum quod posuit interpres, nec ipse talibus offenderer, nisi essent aures meis delicatiores.

Tollat crucem suam cotidie.) Cotidie nonnullis Græcis codicibus non addebatur, sed refragantibus uetustissimis Latinis.

Nam qui perdiderit.) ὃς δ᾽ ἂν ἀπολέσῃ. Quicunq; uero perdiderit: nisi nam, positũ est loco, autem. Et uestitus eius albus & refulgens.) ἐξαστράπτων. Quasi dicas, ex se mittens fulgur, & effulgurans. Deinde illud quod mox præcessit, *Altera pro diuersa.*

Et facta est species uultus eius altera.) τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον. Maluissem ita reddere, Species aspectus eius alia, siue diuersa. Aut si licet à uerbis discedere, Mutata est

ſpecies uultus eius. In maieſtate.) ἐν δόξᾳ, id eſt, In gloria, quemadmodũ uertit & paulo ſuperius. Exceſſum eius.) Exceſſum, mortem intelligit. Nam Græce eſt ἔξοδον, id eſt, Exitum, non ἔκστασιν. Quandoquidem & exceſſum & exitum uſurpari pro morte, compluribus exẽplis docet Laurẽtius, à quo petat, ſi qs forte diffidet. Nos cõpendio ſtudem⁹.

Exceſſus pro obitu.

Dilaniãs eũ.) καὶ μόγις ἀποχωρεῖ ἀπ' αὐτοῦ συντρίβον αὐτὸν, id eſt, Et uix diſcedit ab illo lacerante ſe, ut intelligas puerum uix effugere à ſpiritu. Quanquàm hoc loco uariant exemplaria Græcorum. Quædam habebant σπαράσσον, id eſt, Cõminuens, aut diſcerpens, quæ lectio mihi magis probatur.

Eliſit eum dæmonium, & diſſipauit.) ἔῤῥηξεν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον καὶ συνεσπάραξεν, id eſt, Laniauit illum dæmonium, & concerpſit. Interpres pro ἔῤῥηξεν, legiſſe uidetur ἔῤῥιψεν, pro quo reddidit, Eliſit. Nec mihi diſplicet hæc lectio.

In magnitudine dei.) ἐν μεγαλειότητι, id eſt, In magnificentia, ſiue maieſtate. Dictũ eſt enim ab eo nomine quod ſolet uertere magnalia, μεγαλεῖα.

Ponite uos in cordibus ueſtris.) Græce eſt, εἰς τὰ ὦτα ὑμῶν, id eſt, In aures ueſtras, hoc eſt, diligenter auſcultate quæ dicturus ſum. Refertur enim ad ſequentia. Porrò, In auribus dixit potius ꝙ in cordibus, propterea quod non eſſent intellecturi. Sequitur enim mox,

At illi ignorabant uerbum iſtud.

Velatum ante eos.) παρακεκαλυμμένον ἀπ' αὐτῶν, id eſt, Abſconditum ab illis.

Intrauit autem.) εἰσῆλθε, id eſt, Subijt.

Cogitatio.) διαλογισμὸς, id eſt, Diſputatio. Qanquàm Græca uox anceps eſt. Cæterũ ex alijs euangeliſtis liquet inter illos hac de re diſceptatũ fuiſſe, neq; rem intra tacitam animi cogitationem conſtitiſſe. Atq; in eo quod mox ſequitur,

At Ieſus uidens cogitationes cordis,) ſignificat ſe de cogitatiõe loqui. Eſt enim & hic eadem uox, διαλογισμόν. Eſt aũt in hoc loco magna inter euangeliſtas diuerſitas, quæ tamen haud magno negocio redigi poteſt in concordiã. Iã articulus Græc⁹, quem addit Lucas, τὸ, τίς ἂν εἴη μείζων, ita reddi potuit, De hoc quis nã eſſet futurus maior, ſiue maximus.

In eis.) ἐν αὐτοῖς, id eſt, Inter eos.

Hic maior eſt.) Græce ſic habet, ὁ γὰρ μικρότερος ἐν πᾶσιν ὑμῖν ὑπάρχων, οὗτος ἔσαι μέγας, id eſt, Qui enim minor fuerit inter uos omnes, hic magnus erit. Iam ante demonſtratum eſt, magnum dici magnatem, & minorem infimatem.

In ciuitatem.) εἰς κώμην, id eſt, In caſtellum. Nam ita plerũq; uertit: tametſi quidam codices habent πόλιν, id eſt, Ciuitatem. Atq; ita legiſſe uidetur interpres. Nam aliquanto poſt, εἰς ἑτέραν κώμην, uertit In aliud caſtellum.

Facies eius erat euntis.) τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμενον, id eſt, Facies eius erat uadẽs. Quanquàm nihil refert ad ſententiam. Et utinam frequentius id auſus eſſet, Euangeliſtæ ſenſum magis quàm uerba reddere. Sicut enim oculi loqui dicuntur, quæ innuunt quod dictum uelis, ita facies ire dicitur, quæ præ ſe ferat iter aliquò deſtinatum eſſe.

Vis dicimus.) θέλεις εἴπωμεν, id eſt, Vis dicamus.

Et conſumat illos.) ὡς καὶ Ἠλίας ἐποίησε, id eſt, Quemadmodum & Helias fecit. Hoc additum reperio in Græcorum codicibus, quos quidem uiderim omnibus. Verum haud ſcio, an uelut ab explicante locum aliquo ſit hoc aſſcriptum. Neq; enim in ullo ueterũ exẽplariorum noſtrorum comperi, etiamſi ſic legit & Theophylactus.

Additum aliquid apud Græcos.

Non uenit animas perdere, ſed ſeruare.) In Græcis, quos uidere memini, codicibus additur hominum, ſed reclamantibus uetuſtis exemplaribus pluribus, atq; etiam uulgatis, nec refert ad ſenſum. Quin totum hoc: Filius hominis non uenit animas perdere, ſed ſaluare, nõ attigit Theophylactus, nec legẽs, nec interpretãs. quod an caſu acciderit incertũ.

Vbi caput ſuum reclinet.) Suum apud Latinos additum admonuimus aliâs.

Quocunque ieris.) ἀπέρχῃ, id eſt, Abieris.

Renunciare ijs quæ domi ſunt.) Ex Græcis nõ liquet an legẽdum ſit, Iis quæ domi ſunt, an ijs qui domi ſunt. Niſi quod uetuſtiſſimus codex habebat Iis q domi ſunt, genere maſculino, conſentiente & Corſendoncenſi exemplari, nimirum ut ad perſonam referatur. Quanquàm idem Lucas eodem uerbo ſic uſus eſt huius euangelij capite decimoquarto ut ad rem pertineat, Niſi quis renunciauerit, & cætera. Quemadmodum & hominem iubemus

Renunciare quid sit.

bemus ualere, & uoluptates ualere iubemus. Poterat igitur & hic accipi, renunciare negocijs domesticis. Quod interpres hic uertit Renunciare, alibi uertit ualefacere: uelut in epistola ad Corinthios posteriore, capite secundo, ἀλλ᾽ ἀποταξάμενος αὐτοῖς, Sed ualefaciens eis. Rursus in actis apostolorum capite uicesimo: Et exhortatus eum, ualedixit. Nam illic interpres legisse uidetur ἀποταξάμενος, licet nostri codices habent ἀσπασάμενος. Rursum eiusdem operis capite decimo octauo, Fratribus ualefaciẽs nauigauit in Syriam, τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος. Est autem proprie ἀποτάσσεσθαι, mandatis ijs, quæ uelis, aliquem dimittere. An idem polleat renunciandi uerbum, mihi non admodum liquet. Aliquoties renunciare, comperio positum, pro nunciare quod gestum est, aliquoties pro nuncio misso interdicere, ut Renũciauit illi hospitium, apud Ciceronem, & apud Terẽtium, Alteri illi renunciaui, cuius nuptias recusarat. Nos, quo dilucidior esset sermo, uertimus ualedicere, pro renunciare.

Nemo mittens manum.) ἐπιβαλών, καὶ βλέπων. Alterum participium est præteriti temporis, alterum præsentis. Ea sic cõmode reddi poterant, Nemo si postquàm admouit manum aratro, in tergum respexerit, accommodus est regno dei.

EX CAPITE DECIMO.

Discipuli septuaginta.

ET alios septuaginta duos.) Quod Laurentius arguit interpretes ueteris testamenti, cum numero fuerint septuaginta duo, quippe è singulis tribubus delecti sex, tamen incertum errore, an studio septuaginta uocari, nõ aliter quàm apud Rhomanos Centumuiri dicti sunt iudices è singulis tribubus, quæ triginta quinq; erant, delecti terni, utiq; numero cẽtum & quinq;. Verum sit nec ne, non admodum arbitror ad hunc locum pertinere. Certe ꝓbabile est. Illud mirum quod è septuaginta discipulis fecerint septuaginta duos: uelut idem oportuerit factum in discipulis, quod factum est in Septuaginta interpretibus, cum apostolos duodecim elegerit. Verum non hos quidem è singulis tribubus singulos. Cæterum Græci codices consentiunt in Septuaginta. Atq; ita legisse uidetur & diuus Ambrosius, cum exponens hunc locum: Ecce ego mitto uos, sicut oues inter lupos, Ad septuaginta, inquit, discipulos dicit hoc. Pro nobis facit & typus ueteris testamẽti, ubi duodecim fontes, & septuaginta palmæ in deserto repertæ, præfigurant duodecim apostolos & septuaginta discipulos.

Dorotheus Martyr.

Quin & Dorotheus martyr in compendio rerum apostolicarum & propheticarum nominatim recensens discipulos, septuaginta dũtaxat facit, nõ septuaginta duos. Et tamẽ paulo inferius repetũtur septuaginta duo. Reuersi sunt aũt septuaginta duo cũ gaudio, ut appareat non casu, sed studio factũ. Atq; in hoc mire cõsentiunt exemplaria Latinorum.

Rogate autem.) Rogate igitur legendum est, δεήθητε οὖν.

Vt mittat operarios.) ὅπως ἐκβάλλῃ, id est, Vt extrudat, siue eijciat: ut intelligamus, aut inuitos emittendos, aut celeriter extrudendos, ut annotatum est in superioribus.

Inter lupos.) ἐν μέσῳ λύκων, id est, In medio luporum. Et Valla mauult, Velut oues, quàm sicut oues.

Sin autem.) εἰ δὲ μήγε, id est, Sin minus, hoc est, Si non fuerit illic filius pacis. Nec est,

Quæ apud illos sunt,) Sed τὰ παρ᾽ αὐτῶν, hoc est, Quæ ab illis offeruntur, alioqui dixisset, τὰ παρ᾽ αὐτοῖς.

Pœniterent.) μετενόησαν. Cur non potius pœnituissent, cũ sit præteriti temporis? quandoquidem hoc uerbũ personaliter usurpatum ex Pacuuio, citat Nonius Marcellus. Alijs magis arridet periphrasis Scelerum pœnitentiam egissent: quæ hoc sanè loco, non pessime quadrat, quod mentio fiat de sacco & Cinere. Et quanq; resipiscẽtem sequitur dolor, de ijs quæ præcesserunt, non tamen Græcis μετάνοια dicitur à pœna, nec Latinis, ut opinor, pœnitere, sed potius à ponè tenendo, quod post factũ teneamus & intelligamus errorem. Postremo qui resipiscit, non statim à sceleribus resipiscit, sed interdum ab ignorantia aut errore simplici.

Qui uos spernit, meũ agentes negocium.

Qui uos spernit, me spernit.) Hieronymus alicubi uertit, Qui uos reprobat, me reprobat. Est enim Græcum uerbum ἀθετεῖ, quod est reijcit & auersatur, & ita legit Cyprianus in epistola ad Cornelium fratrem. Et hunc locum detorquemus ad nostram tyrannidẽ. Christum spernit, qui spernit episcopum, qui spernit pontificem: uerum est, sed apostolo-

rum ſimiles, & Chriſti negocium agentes, qui uos tales ſpernit, me ſperni. Sātaputri q̄ demus operam, ut meminerimus officij: ſacerdotes tales eſſe ſtudeant, quales erāt apoſtoli, nos ut Chriſtum ipſum recipiemus & obtemperabimus. Cæterum ubi ſacerdos tyrannum agit, uentris negocium perſequitur, non Chriſti, neſcio an in tempore citetur, Qui uos ſpernit, me ſpernit.

Septuaginta duo.

Reuerſi ſunt aūt ſeptuaginta duo.) Rurſum addidit duo, cū Græcis nō ſint niſi ſeptuaginta. Ecce dedi.) ἰδοὺ δίδωμι, id eſt, Ecce do.

Exultauit in ſpiritu ſancto.) ἐν αὐτῇ ὥρᾳ ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι ὁ ἰησοῦς, id eſt, In eadem hora exultauit ſpiritu Ieſus. Nec additur ſancto, nec præpoſitio in, ſed refragantibus uetuſtis Latinorum exemplaribus, In quibus ut apponitur epitheton ſancto, ita Ieſu nomen non apponitur. Certe articulus facit, ut de ſpiritu ſancto intelligamus.

Varia lectio.

Paruulis.) νηπίοις. Quod hoc ſanè loco magis uertēdum erat, Stultis, aut inſipiētibus, ut opponatur ei, quod præceſſit Sapiētibus, niſi ſermo duriuſculus uideretur. Quāquàm & de hoc dictum eſt aliâs.

Etiam pater.) ναί. Quod ſuperius uertit, utiq;. Eſt autem aduerbium confirmantis.

Quoniā ſic placuit ante te.) ὅτι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου, id eſt, Quia ſic fuit bona uoluntas coram te. Sic enim uertit Hieronymus.

Omnia mihi tradita.) Ante hæc uerba Græci codices aliquot addunt, καὶ στραφεὶς πρὸς μαθητὰς εἶπε, id eſt, Et conuerſus ad diſcipulos dixit. Deinde ſequitur,

Omnia mihi tradita ſunt.) Et error hinc ortus, quod mox ſequitur eadem oratio,

Et conuerſus ad diſcipulos ſuos.) Verum hic addit Græcus codex, κατ' ἰδίαν, id eſt, Seorſim, atq; ita ſeparatur à ſuperiore, licet reclament Latinorum exemplaria.

Pro ſuſcipiēs ſuſpiciens deprauate.

Suſpiciens autem Ieſus.) ὑπολαβὼν δὲ ὁ ἰησοῦς, id eſt, Suſcipiens autem Ieſus. Atq; ita legitur in antiquiſſimis Latinorum exemplaribus. Poſitum eſt autem ſuſcipiens, pro excipiens & ſuccedens in uicem reſpondendi. Ad eundem modum Vergilius:

Excipit Aſcanius. Et Xenophon, καὶ ὁ κῦρος ὑπολαβὼν εἶπε, id eſt, Et Cyrus ſuſcipiēs dixit. Ne id quidem commiſſum eſt interpretis uicio, ſed ſcioli cuiuſpiam, cui uiſum eſt ſuſcipiens hoc loco nihil ſignificare, & uertit in ſuſpiciens: quaſi Ieſus reſponſurus homini ſuſpexerit in cœlū. Semiuiuo.) ἀφέντες ἡμιθανῆ, id eſt, Relicto ſemimortuo. Quanquā id quidem ad ſententiam nihil habet momenti.

Stabulum pro diuerſorio.

In ſtabulum.) εἰς πανδοχεῖον, id eſt, In diuerſorium. Nam Græca uox hinc dicta eſt, quod accipiat quoslibet, quod Latini uocant diuerſorium meritorium. Nec interpres ſenſit de ſtabulo iumentorū, ſed de loco in quo ſtatur. Vnde & ſtabulari dicūtur, qui locū habent alicubi. Et altera die.) καὶ ἐπὶ τὴν αὔριον, id eſt, Poſtero die.

Stabulario.) πανδοχεῖ, id eſt, Hoſpiti, ſed meritorio.

In quoddam caſtellum.) εἰς κώμην τινὰ, id eſt, Oppidulum, ſiue uicum quendam. ne q̄s imaginetur arcem potentem ſimilem ijs, quæ nunc caſtella uulgo uocantur.

Satagebat.

Satagebat.) περιεσπᾶτο, id eſt, Diſtrahebatur, ſiue diſtendebatur. Quanquàm interpres elegantius uertit, quàm ut rudis lector animaduertat. Siquidem ſatagere proprie eſt, anxie torqueri difficultate rei conficiendæ. At Græca uox aptius quadrat cum eo quod ſequitur: Porrò unum eſt neceſſarium. Pugnant enim diſtrahi & intentum eſſe in uno.

Circa frequēs miniſterium.) περὶ πολλὴν διακονίαν, id eſt, Circa multā miniſtrationem.

Erga plurima.) περὶ πολλὰ, id eſt, Circa multa, ſiue plura: ſuffragantibus & antiquiſſimis libris nōnullis. Et haud ſcio an interpres ſcripſerit plura, ꝓ multa. Quod ita quiſpiam uertit in plurima, ut in preculis ſolēnibus, legimus plurimorū martyrum, pro plurium.

Optimā pro bonam.

Optimam partem.) τὴν ἀγαθὴν μερίδα, id eſt, Bonam partem: niſi quod articulus additus declarat pluſculum, nempe partem illam certam, quæ uere bona ſit. Auguſtinus ſermone in Lucam uiceſimo ſexto, non optimam legit, ſed meliorem: Meliorem, inquiens, partem elegit, non tu malam, ſed illa meliorem. Neq; ſecus legiſſe uidetur Ambroſius, in commentariolis hæc ſubijciens, Nec Martha tamen in bono miniſterio reprehendit̄, ſed Maria quod meliorem partem ſibi elegerit, antefertur. Sunt quibus placeat iuxta proprietatē Hebræi ſermonis poſitiuum poſitū uice comparatiui aut ſuperlatiui, quod ea lingua careat huiuſmodi uocibus. Quod quidem commentum ut mihi non uſquequaq; diſplicet,

ita non

ita non uideo cur hic magis ualere debeat, quàm alijs locis ter centum.

EX CAPITE VNDECIMO.

DA nobis hodie.) Hic uariant Græci codices. In nonnullis ſcriptum erat, δὸς ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν, id eſt, Da nobis cotidie. Atq; ita ſcriptum erat in codice aureo. Quanq; de hoc aliâs dictum aliquanto copioſius.

Sed libera nos à malo.) Hoc in quibuſdam Latinis exemplaribus apud Lucam non additur, ſicut & alia nonnulla, quæ uidētur ex alijs Euāgeliſtis adiecta, ne uiderētur diſſentire. Id quod conijcio factum & alijs item compluribus locis. Siquidem apud Lucam hæc oratio multo pauciora complectitur quàm apud cæteros, ad hunc modum, Pater, ſanctificetur nomen tuum, adueniat regnū tuū. Panem noſtrum cotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis peccata noſtra, ſiquidem & ipſi dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem. Sic enim habebatur ſcriptū in uetuſtiſſimis codicibus, quos id temporis nobis exhibebant Amorbachij. Paulinum & Corſendoncenſe, nec admodum hinc diſcrepant, nec omnino conſentiunt, ne inter ſe quidē. In Græcis codicibus precatio dominica ferebatur abſoluta, excepta coronide, quam additam aliâs indicauimus. Vel hinc palàm eſt, quàm Euangeliſtæ nō fuerint ſuperſtitioſi de uerbis. Præſcripſerat hanc precandi formam, non epiſcopus quiſpiam, non pontifex Rhomanus, ſed ipſe Chriſtus, & tamen in tantula precatiuncula, quantam partem omiſit Lucas. Et certe conſentaneum uero eſt, eum ſic oraſſe, ut nobis orandi formam tradit autore Chriſto. Et ubi ſunt interim qui miſere trepidant, quoties ex humanis preculis uocula fuerit omiſſa? At iidem fortes ſunt & intrepidi, quoties uirulenta lingua fratris lacerant famā? Nec hoc dixerim, quo minus attenti ſimus in precib⁹, ſed ne præpoſtere ſimus ſupſtitioſi.

Precatio dominica iuxta Lucam.

Contra ſuperſtitioſos in dicēdis preculis

Cōmodare Mutuū dare.

Commoda.) χρῆσον, id eſt, Mutua, ſiue mutuum da. Quāq; Græca uox anceps eſt. Cōmodatur enim, cuius uſus modo præſtatur, ut equus, ueſtis, patella. Mutuum datur, quod uſu abſumitur, ut oleum, triticum, aut quod non idem redditur.

Si perſeuerauerit pulſans.) Hæc in pleriſq; Græcorum codicibus non repperi, conſentiente uetuſtiſſimo codice Latino, quē exhibuit bibliotheca eccleſiæ Paulinæ apud Londinum, ſed diſſentiente Corſendoncenſi.

Additum aliunde.

Propter improbitatem.) διά γε τὴν ἀναίδειαν, id eſt, Propter impudentiam. Eleganter quidem uertit interpres, ſi modo recte intelligatur.

Quis ex uobis patrem.) Græca nōnihil diſcrepant, τίνα δὲ ὑμῶν τὸν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον, id eſt, Quem autem ex uobis patrem, poſcet filius panē. Ea nos reddidimus in hunc modum, Quis autem ex uobis pater à quo ſi filius petierit panem, num lapidē dabit illi? Quanq; & hic ſermo duriuſculus eſt, opinor ex idiomate linguæ Hebrææ. Videtur autē alluſum ad iocum uulgarem, quo panem expectanti lapidē porrigunt, iuxta Plautinum illud, Altera manu fert lapidem, panem oſtentat altera. Item ſcorpium porrigunt uacuo oui putamini incluſum. Sic & ipſæ dipſades fallunt, ſtruthiocamelorum inanibus putaminibus occultantes ſeſe.

Sermo perturbatior.

Bona data.) ἀγαθὰ δόματα, id eſt, Bonas dationes, ſi ſic liceat loqui.

Dabit ſpiritum bonū.) Græci codices qui tum aderant habebant πνεῦμα ἅγιον, id eſt, Spiritū ſanctū, ſed magno conſenſu reclamantibus exemplaribus Latinis, etiam uetuſtis, qbus ego ſanè magis aſſentior. Ex Ambroſio, quoniā carptim iſta tractat, nihil pōt elici.

Diuerſa lectio

Valla taxatus

Et illud erat mutum.) Hallucinatur & hoc loco Valla, in mutum & mutus, κωφὸν & κωφός, putans utrobiq; ſurdum uertendum fuiſſe non mutum, aut nō intelligens, aut certe non animaduertens utrunq; Græcis ſonare κωφὸν, quemadmodum & mox, Omne regnum in ſcipſum diuiſum, mauult In ſeipſo, ſiue ſuper ſeipſum, cum ſit Aduerſus ſeipſum, quod Græcis hæc propoſitio ſit anceps, ut ferè ſunt omnes.

Deſolabitur.) ἐρημοῦται, id eſt, Deſolatur. Et paulo poſt, πίπτει, id eſt, Cadit, nō cadet, ſuffragantibus & antiquiſſimis exemplaribus Latinis.

Vniuerſa arma.) τὴν πανοπλίαν. Qua uoce Græci declarant, quicquid ad iuſtum apparatum armati uiri pertinet.

Auferet.) αἴρει, id eſt, Tollit. & Diſtribuit, non diſtribuet διαδίδωσιν, ut præſentis ſint tēporis, non futuri. Nec enim uaticinatur, quid futurum ſit, ſed quod fieri ſoleat ꝓponit,

 ſimilitudi

ſimilitudinẽ conferens. Inuenit eam ſcopis mundatam.) εὑρίσκει, id eſt, Inuenit, præſentis temporis, prima ſyllaba acuta.

Scopis mundatam.) Græci codices addunt, καὶ κεκοσμημένον, id eſt, Et ornatam, quod haud ſcio an ex alijs Euangeliſtis ſit huc aſſcriptum, Cæterum illud Scopis mũdatam, Græcis unica dictio eſt σεσαρωμένον, id eſt, Verſam à uerbo uerro, non uerto,

In pace ſunt omnia quæ poſſidet.) τὰ ὑπάρχοντα, id eſt, Ea quæ poſſidet, conſentiente codice aureo.

Chriſtus parũ tribuit affectui cognationis.

Quinimo.) μενοῦνγε. Ea coniunctio neque negat quod dictum, neq; reijcit, ſed infert quod eſt certius. Vides autem ut hic quoq; Chriſtus ſui ſimilis, haud multum tribuit cognationis affectui.

Turbis autem concurrentibus.) ἐπαθροιζομένων, id eſt, Coaceruantibus, conglobantibus, ſiue cõdenſantibus ſe, aut Cum turbæ denſius affluerent. Græcis enim συναθροισμὸς dicitur cum omnia confertim in unum conferuntur locum.

Pluſq; Solomon hic.) ὧδε, Hic, aduerbium eſt, hoc loco, non pronomen. Similiter & paulo inferius, Pluſquàm Iona hic.

Tui additum.

Lucerna corporis tui.) Tui non additur à Græcis, & ſenſus magis quadrat eo amoto. Fit enim catholica ſententia, ut & ſuperius indicauimus.

Ne lumen quod in te eſt.) μὴ τὸ φῶς. Poteſt accipi, & Num lumen quod in te eſt? &c. quod aduerbium μὴ ad utrunq; ſenſum ſit accõmodum, interrogantis & prohibentis.

Et quemadmodũ lucerna.) ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίζῃ σε, Vt cum lucerna fulgore illuminat te. Vt ſit ſenſus, non aliter tuum corpus erit lucidum oculo puro, quàm domus tua lucida eſt tibi, accenſa lucerna. Nec eſt Illuminabit, ſed illuminat. Alioqui ſermo uideri poſſit ſubabſurdus, ſi totum lucidum fuerit, totum lucidum erit. Proinde nos de noſtro adiecimus, Sic, quo magis ſentiretur collatio.

Baptizatus p lotus.

Baptizatus eſſet) ἐβαπτίσθη. Cur nõ potius lotꝰ eſſet, cũ de ſimplici manuũ lotiõe loquatꝛ?

Catini.) τοῦ πίνακος. Quod nõ ſolũ catinum, ſed etiam quadram aut tabellam ſignificat.

Intus eſt ueſtrum.) Veſtri mauult Laurentius, ut ſit genitiuus pronominis primitiui.

Quod ſupeſt τὰ ἐνόντα.

Quod ſupereſt.) τὰ ἐνόντα. Diuerſa uox eſt ab ea quæ frequẽtior eſt ac tritior, τὸ λοιπόν. Cæterum quod noſter interpres uertit, Quod ſupereſt, longe ſecus interpretatꝛ Theophylactus. Eius uerba ſubſcribam, τὰ ἐνόντα, ὅσα, τουτέστι, τὰ ὑπάρχοντα ὑμῖν. καλῶς δὲ εἶπεν ἐνόντα καὶ οὐκ εἶπεν ὄντα, διότι τὰ χρήματα ἔνεισι τῇ καρδίᾳ τοῦ φιλοχρημάτου, καὶ ἐγκάθηνται αὐτῇ. διὸ καὶ ὁ δαβὶδ φησί. μὴ προστίθεσθαι τὴν καρδίαν τῷ πλούτῳ, id eſt, Quæ inſunt igitur, hoc eſt, quæ ſuppetunt uobis. Recte autem dixit quæ inſunt, & non dixit quæ ſunt, propterea quod pecuniæ inſint cordi auari, atq; inſideant ei. Quapropter & Dauid monet non apponendum eſſe cor diuitijs. Theophylactus accipere uidetur, ut τὰ ἐνόντα, & ἐλεημοσύνην appoſitiue iungantur, Date res ueſtras eleemoſynã. Poteſt aũt & ſic accipi ut ſubaudiatur κατὰ, Iuxta ea quæ ſuppetunt uobis, date eleemoſynã. Interpres intellexiſſe uidetꝛ, iuxta ea quæ ſũt in uobis. At quod præterijt nõ eſt in nobis, atq; ob id uertit, Quod ſupereſt. Illud adnotandum, cum modo fecerit mentionem rapinæ, in remedio non fieri mentionem reſtitutionis, tantum pollicetur eleemoſyna data, omnia fore munda.

Duplex ſenſus

Verũtamen date eleemoſynam.) δότε ἐλεημοσύνην. Anceps eſt, utrum ſit date an datis, indicandi modo an imperandi. Iuxta poſteriorem lectionem ſenſus erit, Exiſtimatis uos data eleemoſyna liberari ab omni rapina, ſi paululum ex ea cõtuleritis in pauperes? Siquidem obijcit alibi Phariſæis, quod eleemoſynam ſuam facerent coram hominibus. Iuxta priorem lectionem ſenſus manifeſtus eſt. Sed tamen hæc adhortatio duriuſcule cohæret cum ijs quæ præcedunt ac ſequuntur, quæ magis exprobrationem habent quàm admonitionem. Alioqui qui conuenit, ut quos modo fecerit tam ſceleroſos, ſubito data eleemoſyna uelit undiquaq; mundos uideri?

Qui decimatis) Græcis eſt ὅτι quia, quemadmodũ & in cæteris conſentit exẽplar aureũ.

Decimare pro decimas dare.

Mentam.) ἡδύοσμον. Vox dicta ab odoris gratia. Nominat aũt duas herbas uiles, nec admodũ neceſſarias ad uſum humanæ uitæ. Et Om̃e olus, dixit pro quoduis olus, hoc eſt quantũlibet contemptũ, inſignem illorũ notans auariciã. Etiãſi diuus Ambroſius decimatis accipere uidetur, pro decimas datis. Sic enim ſcribit, Breuiter aũt uicia eorũ multa perſtringit, qui uiliorũ fructuũ decimis conferendis omne ſtudiũ intendunt ſuum. Cũq; hac

ſententia

ſententia magis congruit quod ſequitur: Et præteritis iudicium & charitatem dei. Iudiciū hominum eſt, cū quis ex huiuſmodi obſeruatiunculis iudicatur pius, ſi qs crebro ieiunet, ſi quis multum precularū dicat, ſi quis ſordide ueſtiatur. Iudiciū dei eſt, cū ex animi affectu pietas hominis æſtimatur. Charitas hominū eſt, cū leuiculo beneficio iuuatur quiſpiam, quod aliquoties præſtabat collatū nō eſſe. Charitas dei eſt, cū in his ſuccurrit homini, quæ ad illius æternā ſalutē pertinent, cū hic affectus præſtatur & inimicis. Et haud ſcio, an hic Chriſti ſermo ad iſtos pertineat, qui benignitate ſua rem augēt monaſteriorū, aut collegiorū, fortaſſis etiā pontificū opibus plus ſatis affluentiū, præteritis egenis, nōnunꝗ cognatis, aut etiā liberis. Quæ portari non poſſunt.) δυσβάστακτα, id eſt, Difficilia portatu.

Non tangitis ſarcinas.) τοῖς φορτίοις. Idem uerbum quod modo uertit onera. Et ſignificantius erat Attingitis, quàm tangitis, & appoſitius ad Græcam uocem. Hic locus ad eos pertinet, qui conſtitutionibus humanis illaqueant populum, non aliò ſpectantibus quàm ad cōmodū eorū qui inſtituunt. Quod conſentitis.) συνευδοκεῖτε, id eſt, Comprobatis.

Inter altare & ædem.) καὶ τοῦ οἴκου, id eſt, Domum, ſed partem templi intelligit.

Super generationem.) γενεὰ, quo ſæpe utuntur ſacræ literæ, Græcis ſonat ætatem. Neque enim eſt hic eadem uox, qua Matthæus utitur in generatione Chriſti.

Ita dico uobis.) Ita non eſt hic οὕτως, ſed ναὶ, quod aliquoties tranſfert Etiam, aliquoties utiꝗ, aduerbium uehementer affirmantis. Verti poterat profecto ſiue certe. *Ita pro etiam*

Tuliſtis clauem.) ἤρατε. A tollo, hoc eſt, Recepiſtis in uos. Tollimus enim gladium ad iter, & tollimus, quod ab alijs auferimus.

Inſiſtere.) συνέχειν, id eſt, Cohibere. Verum emendatiores codices habebant ἐνέχειν, id eſt, Imminere, ſiue urgere, atꝗ ita conſentaneum eſt interpretem legiſſe.

Et os eius opprimere.) ἀποσομίζειν. Interpres legiſſe uidetur ἐπισομίζειν, quod ſignificat obturare os, nec ſinere loqui. At Græci codices habent, ἀποσομίζειν, quod magis ſignificat pendere ab ore, & obſeruare quid dicatur. Atꝗ id longe rectius quadrat cum ijs quæ præceſſerunt & ſequuntur: Inſiſtebant ei, & inſidiabantur, & quærentes capere aliquid ex ore eius. Neꝗ enim hæc competunt in eum qui occludat os loquentis. Deniꝗ ad hūc modum interpretantur Græci interpretes. Quod ſi quis mihi parū habet fidei, ipſius Theophylacti uerba ſubſcribam, quod ad hunc attinet locum, καὶ δὲ ἀποσομίζειν αὐτὸν ἤρξαντο, τουτέστι πυκνῶς ἐρωτᾶν αὐτὸν καὶ ἀπορεῖν. γίνεται γὰρ τὸ ἀποσομίζειν, ὅταν πλείονες ἐρωτῶσιν ἕνα, περὶ ἄλλων καὶ ἄλλων ὑποθέσεων. τότε γὰρ μὴ δυνάμενος ἀποκρίνεσθαι, ἔμφασιν δίδωσι τοῦ ἀνοήτου. ἐξαπορηθῆναι. τοῦτο τοίνυν ἐσοφίζοντο καὶ οἱ κατάρατοι ἐκεῖνοι κατὰ χριστοῦ. πολλοὶ δὲ ἐρωτῶντες τὸν ἕνα, ἐδόκουν ἀποσοματίζειν, αὐτὸν καὶ εἰς ἀπορίαν ἄγειν, ὡς μὴ δυνάμενον ἀποκρίνεσθαι. ὅπερ εἰκότως ἐγίνετο. πῶς γὰρ ὁ εἷς δύναιτο πολλοῖς ἀποκρίνεσθαι, ἄλλα καὶ ἄλλα ἐρωτῶσι; δύναται δὲ τὸ ἀποσομίζειν καὶ οὕτως νοηθῆναι, ἀντὶ τοῦ παγιδεύειν αὐτὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ σόματος κρατεῖν. ὅταν γάρ τις κρατηθῇ ἀφ᾽ ὧν λέγει, ἀποσομίζεσθαι δοκεῖ, τουτέστιν ἀπὸ τοῦ σόματος ἕλκεσθαι καὶ κατακρίνεσθαι. δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ τὰ ἐφεξῆς. ζητοῦντες γάρ, φησι, θηρεῦσαί τι ἐκ τοῦ σόματος αὐτοῦ. ὅπερ γὰρ πρὸ ὀλίγου εἶπεν ἀποσοματίζειν, τοῦτο νῦν λέγει θηρεῦσαί τι ἐκ τοῦ σόματος αὐτοῦ. Quæ nec transferre grauabor in gratiam eorū, qui Græce neſciunt. Verū ἀποσομίζειν etiā illū cœperūt, hoc eſt, frequēter interrogare eū, & perplexū reddere. Fit em̄ τὸ ἀποσομίζειν, cū plures interrogāt unū de alijs atꝗ alijs argumētis. tū em̄ qui non poteſt reſpondere, ſpeciē præbet ſtulti, quod hæreat. Hoc ſanè tūc moliebant̄ etiā ſceleſti illi aduerſus Chriſtū. Nam cū multi interrogarēt unū, uidebant̄ ἀποσομίζειν illū, & ad hæſitātiam deducere, ut ꝗ nō poſſet reſpōdere id quod ꝓbabiliter accidiſſet. Quo pacto enim unus poſſet multis reſpōdere, alia atꝗ alia interrogātibus? Quanꝗ poteſt ἀποσομίζειν & ſic accipi ꝓ eo, quod eſt illaqueare eū, & ab ore capere. Cū em̄ quis capitur ex his, quæ dicit, ἀποσομίζεσθαι uidet̄, hoc eſt, ab ore trahi ac condēnari. Declarant aūt hoc & ea quæ ſequūtur: Quærētes enim, inquit, uenari quippiā ex ore illius. quod enim paulo ante dixerat ἀποσομίζειν, hoc nūc dicit uenari quippiā ex ore eius. Hactenus Theophylactus. Cæterū ne Laurētius quidē, ſatis attentus fuit, hoc loco, qui ἀποσομίζειν, ſiue ἀποσοματίζειν, nā utrūꝗ reperio, putat unico uerbo reddi potuiſſe, interpellare, ſiue obſtrepere, ſiue obloq. Et tñ is ἀποσοματίζειν legit, nō ἐπισομίζειν. Eqdē non memini legere uerbū hoc apud alios autores præter ꝗ apud paucos, nēpe Athenæū lib. Dipnoſophiſtarū octauo, ꝓ eo quod

Os opprimere an recte uerſum.

Laurētius nō ſatisfacit.

ἀποσοματίζειν, ore reddere.

est memoriter recitare, nullo codicis auxilio, quod uulgo dicunt oretenus dicere. Eius uerba subscribam, καὶ ὁ πλούταρχος ἔφη ῥοδιακὴν εἶναι λεγομένην ἱστορίαν, ἣν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀποσοματίζειν οὐ δύνασθαι, διὰ πάνυ πρὸ πολλοῦ ἐντετυχηκέναι, διὰ ταῦτα περιέχοντι βιβλίῳ, id est, Et Plutarchus aiebat esse fabulam, quæ Rhodiaca diceretur, sed quam in præsentia non posset memoriter referre: quod ante plurimum temporis incidisset in eum librum, in quo illa continerentur. Astipulatur & Hesychius, ἀποσομίζειν, inquiens, ἀπὸ μνήμης ἀξιοῦν λέγειν, id est, Memoriter uelle dicere. Quanquàm idem mox interpretatur ἀποσομίζων φιμοιῶν, id est, Obturans siue occludens os. Quod quidem posterius, propius accedit ad sensum Euangelistæ. Verum haud scio an ἐπισομίζειν legendum sit pro ἀποσομίζειν. Quo uerbo usus est Athenæus eodē in libro paulo inferius, πάντας δὲ ἐπισο-

ἐπισομίζειν occludere os. μίζειν πειρώμενος, οὐδενὸς μὲν ἀμαθίαν κατέγνως, σαυτὸν δὲ ἀποφαίνεις κενώτερον λεβηρίδος, id est, Etenim dum omnibus studes occludere os, non alios inscitiæ condemnas, sed teipsum ostendis inaniorem leberide. Consimilem in modum usus est Paulus in epistola ad Titum capite primo, οὓς δεῖ ἐπισομίζειν, ubi Hieronymus uertit silentium indici. Theophylactus interpres, redargui. Cuius uerbi meminit Iulius Pollux libro secundo, exponēs ἐπισομίσαι, τὸ ἐπισχεῖν τὸν λέγοντα, id est, Cohibere loquentem. Idem indicat ἀποσοματίζεσθαι, & apud Platonem inueniri, qui scripserit alicubi, τοὺς παῖδας ἀποσοματίζεσθαι, quoties exigentibus præceptoribus pueri reddunt memoriter quæ præcepta sunt. Quin & ipsum quod redditur, ἀποσοματίζεσθαι dici, ut uel ad rem, uel ad personam referatur. Quæ nobis apud idoneos autores super hoc uerbo comperta sunt, in medium attuli, prudenti lectori iudicium relinquens ac delectum.

EX CAPITE DVODECIMO.

MVltis turbis.) τῶν μυριάδων τοῦ ὄχλου, id est, Myriadibus turbæ. Myrias autem Græce significat decem milia. Quanquam ea uoce abutuntur pro innumerabili multitudine. Vnde uerti poterat, Innumera turbæ multitudo. Nec est,

Concurrentibus.) ἐπισυναχθεισῶν, id est, Simul aggregatis.

Ad discipulos.) Hic Græci addunt πρῶτον, id est, Prius, siue primum. Quanquam aduerbium ita positum est, ut possit utrouis referri, primum dixit ad discipulos, siue primum attendite. Deinde est,

Attendite uobisipsis.) προσέχετε ἑαυτοῖς.

Reueletur.) Reuelabitur est Græce, & Sciet, nō sciatur, ἀποκαλυφθήσεται, γνωσθήσεται.

Cubicula ταμεῖα. In cubiculo.) ἐν τοῖς ταμείοις, id est, In penetralibus, siue intimis ædium.

Dupondio.) Exposuit interpres quod uertit. Nam Græce est, ἀσσαρίων δύο, id est, Assibus duobus. Quanquàm Græca uox diminutiua est, sicut & passerculi.

In obliuione.) ἐπιλελησμένον. Quasi passiue dicas oblitum.

Ita dico uobis.) Rursum est ναί, de quo modo admonui. Affirmantis aduerbium.

Respondere ἀπολογεῖσθαι. Qualiter aut quid respondeatis.) τί ἀπολογήσησθε, id est, Quid responsuri sitis, sed proprie accusanti. Hoc est, quibus modis uerba facturi sitis, & qua ratione instituturi defensionem, quidúe adducturi pro defensione causæ, quemadmodum uulgus reorum facit, qui solent utroque modo periclitari, si uel formam agendi nesciant, uel parum instructi sint, ad refellendum quod obijcitur.

Confessus fuerit me.) Græce est, ἐν ἐμοί, id est, In me. Sic non est, Cōfitebitur eum, sed in eo, id tamen ad sensum nihil refert, tantum est idiomatis Hebraici.

Ab omni auaricia.) Omni non additur in Græcis codicibus. Nec est simpliciter Auaricia, quæ magis dicitur φιλαργυρία, sed est, πλεονεξία, nomen à plus habendo dictum, quo sæpenūero usus est diuus Paulus. Vbi quis fraudatis alijs plus usurpat sibi quàm par est.

Epulari. Epulare.) εὐφραίνου, id est, Lætare. Neque enim opus erat repetere epulare, cū ante dictū sit, comede, bibe. Cæterum uerbum εὐφραίνομαι inde dictum, quod animo bene sit: omēs uitæ uoluptates complectitur, quibus animus oblectat se. Proinde in psalmis: Et uinum lætificat cor hominis, Græcis est, εὐφραίνει. At hic perpetuo uertit epulari. Nam & aliquanto post,

Adducite uitulum saginatum & occidite & manducemus, & epulemur.) εὐφρανθῶμεν. Ac rursum,

Et cœperunt

Et cœperũt omnes epulari.) εὐφραίνεσθαι. Id secutus opinor, quod epulari non sit simpliciter agere conuiuium, sed genialiter & opipare commessari.

Repetent.) ἀπαιτοῦσι, id est, Repetunt, siue reposcunt. Porrò Hieronymus subinde citat, ut sit præsentis temporis: & aptior est hypallage ad mox imminens periculum significandum. Cyprianus in precationem dominicam adducit his uerbis, Stulte hac nocte expostulatur anima tua.

Cuius erunt?) τίνι ἔσται; id est, Cui erunt? hoc est, cui cedent, & quẽ dominum sortient.

Sic est qui sibi.) Est, non additur in Græcis exemplaribus, ut liberum sit subaudire, quod commodissimum sit.

Quibus non est cellarium.) Pro cellario Græcis idem uerbum est, quod iam aliquoties uertit, cubiculum, ταμεῖον. Qui proprie locus est in ædibus, in quibus esculẽta poculentáque reponuntur, à ταμιεύειν, quod est dispensare uictum, & ταμίας promus condus. Porrò quod Laurentius cauillatur, cellam accipi pro uinaria duntaxat, & coruos esse hydropotas, bis errauit. Nam primũ, cella à celando dicta, non uini tantum recoditoriũ est. Deinde, si corui non bibunt uinũ, hoc magis facit ad sensum euangelicum, ut qui quouis potu contenti, quem passim obuium præbet omnibus natura, non egeant cellis uinarijs.

Laurentius taxatus.

Pluris estis illis.) διαφέρετε τῶν πετεινῶν, id est, Præcellitis uolucribus. Nam διαφέρειν tametsi significat differre, usurpatur tamen sæpenumero ꝑ præstare & antecellere. In quem sensum usus est & Paulus, ad Philippen. cap. primo. Item ad Rhomanos cap. secundo.

Cogitãdo.) μεριμνῶν, id est, Sollicitudine. Quãq; Græce participiũ est, quasi dicas curãs,

Fœnum.

Si autem fœnum.) τὸν χόρτον. Cur non potius gramen aut herba, quemadmodum & aliâs transtulit? Nisi forte nihil interest inter fœnum & gramen. Ad hoc enim adhibetur similitudo, ut intelligamus deum non neglecturum nos, cum curet & gramen, quod eodẽ die uiret, & desectum eodem die exarescit, maxime in æstuosis regionibus.

Quanto magis uos modicæ fidei?) Vos, accusandi casu profertur, ὑμᾶς, ut subaudias, uestiet. Et modicæ fidei, Græcis composita dictio est, ὀλιγόπιστοι, quod sonat parum fidentes. Nam fides est præstantis & fides est fidentis. *Sic* enim nos abutimur Christiani.

In sublime tolli.

In sublime tolli.) μὴ μετεωρίζεσθαι. Quod non proprie pertinet ad tumorem, quod Græci uocant μεγάλα φρονεῖν, sed magis ne curemus ea quæ supra nos sunt. μετέωρα enim uocãtur, quæ sunt in nubibus, & in sublimi aëris regione. De qbus Meteorologica scripsit Aristoteles. Consentit cum doctrina Christi dictum illud Socraticum, Quæ supra nos, nihil ad nos. Nec uideo quomodo hæc particula quadret cum præcedentibus ac sequentibus, nisi sentiatur de ijs, qui ex astrorum cursu procul in futurum consulunt, qui ferè mos est diuitum ac principum.

Et iusticiam eius.) Hæc uerba non adduntur apud hunc Euangelistam, nec in Græcis, nec in uetustis Latinorum exemplaribus, uerum ex alio loco huc translata sunt. Atq; adeo nec primum additur. Cõsentit cum Græca lectione codex aureus, atq; etiam Donatianici. In quibus scriptum repperi, Quærite regnum dei, & hæc omnia adijcientur &c. Verum quod deesse uidebatur in Luca, studiosus aliquis adiecit ex sexto cap. Matthæi.

Si sciret paterfamiliâs.) Lucas usus est uerbis præteriti temporis, Si scisset, uigilasset, & non siuisset, ἂν ἐγρηγόρησεν, ἀφῆκε. Ponit enim ueluti parabolam alicuius, cuius domus perfossa sit.

Familia pro famulicio.

Super familiam.) ἐπὶ τῆς θεραπείας, id est, Super famulicium, ut intelligas tantum præfectum famulis, non etiam liberis. Quod genus seruorum columen familiæ uocant. Iam illud, τίς ἄρα, Quisputas, uertit suo more pro quis, siue quisnam. Nec est, Constituit, præsentis temporis, sed καταστήσει constituet, futuri temporis, suffragante exemplari Paulino, licet in Matthæo habeatur Constituit.

σιτομέτριον

Tritici mensuram.) σιτομέτριον. Referri potest ad omnem cibum. Id quod Latine uocant demensum, siue quod ad certum modum tribuatur, siue quod in singulos mẽses redderetur, ut Donato placet. Ita Terentius in Phormione: Quod ille unciatim uix de demẽso suo, suum defraudans genium comparsit miser. Et Plautus in *Sticho*: Vos meministis quot Calendis petere demensum cibum. Cæterum Græcis dictio cõposita est, σιτομέτριον, ex frumẽto & mensura, non ex tritico. Quanq; σῖτος Græcis aliquando frumentum, aliquando

quando mutato genere, quemlibet cibum significat. Neq; enim serui solo tritico alebātur. Atq; illud Diuidet, est διχοτομήσει, id est, In duas diuidet partes, siue dissecabit.

Cum infidelibus.) μετὰ τῶν ἀπίστων, id est, Cum infidis, pro quo Matthæus dixit, Cum hypocritis. Nam qui fidus est, non simulat, neq; dissimulat.

Vapulabit multis.) Ac paulo post, plagis uapulauit. Cur non utrobiq; addidit plagis, aut utrobiq; omisit? Quandoquidē apud Græcos utrobiq; subaudit plagis. Verū hoc nos distinctiōe corrupimus: etenim ablatiuus plagis, quem nos referimus ad paucis, ad digna fuerat referendū, ἄξια πληγῶν, atq; ita utroq; loco in πολλὰς & ὀλίγας subaudiēdū πληγάς.

Et quid uolo nisi ut ardeat?) καὶ τί θέλω, εἰ ἤδη ἀνήφθη, id est, Et quid uolo, si iam accen
Varia lectio. sus est? Etiam si secus legit Ambrosius ac Hieronymus, quorū hic in Ionam ita citat, Ignē ueni mittere in terram, & quem uolo ut ardeat. Verum opinor pro quam, deprauatum fuisse quem. Nam alijs in locis quam inuenio. Apparet interpretem legisse, καὶ τί θέλω εἰ μὴ ἀνήφθαι, id est, Et quid uolo nisi accendi. Aut certe, quod uero propius est, τί θέλω, ἢ ἤδη ἀνήφθαι, id est, Quid uelim, nisi mox accensum esse. Quandoquidem Græcis ἢ adiungitur etiam positiuis. Theophylactus non legit tantum, uerumetiam interpretatur iuxta nostrā æditionem. Nam Quid uolo positū est, pro eo, quod erat, nihil aliud uolo. & *Si iam* accēsus est, celeritatis habet emphasim: & in *Si*, subest tacita significatio uoti.

Erunt enim & hæc.) ἀπὸ τοῦ νῦν, id est, Post hac, siue amodo, ut loquuntur nonnulli Græcam formam reddentes.

Distinctio apud nos corrupta. Et duo in tres diuidentur.) Et hunc locum corrupta distinctione deprauarunt librarij, uerbum diuidetur referentes ad superiora, cum quibus ut cohæreret mutato numero ex diuidetur, διαμερισθήσεται, fecerunt diuidentur. At quid opus erat repetere in hac parte diuidentur, cum iam dictum sit, Erunt quinq; in domo una diuisi. Sic itaq; distinguendū erat: Diuidetur pater aduersus filium &c. Siquidem diuidi uocat, habere dissidiū. Proinde melius uertisset: Aduersus filium, quàm in filium, cum anceps sit Græca præpositio. Huius casum, si quem id forte moueat, mutauit eodem in loco Lucas, qui cum ante cœperit adiungere datiuum, ἐπὶ δυσὶν, mox addit accusatiuum, ἐπὶ τὴν νύμφην.

Imber nimbus. Et ita fiet.) Fit legendum est. Et Laurentius mauult imbrem quàm nimbum, cum Græce sit ὄμβρος.

Quid autem & à uobis ipsis.) τί δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν. Dilucidius erat, Cæterū cur non etiā ex uobis ipsis iudicatis quid sit iustum? ut sit sensus, Aliunde captatis argumenta, ex quibus coniectetis ea quæ sunt extra uos, & earum rerum, quæ intra uos sunt, & quarum ex uobis ipsis colligi possunt argumenta, nullam facitis coniecturam.

Cum autem uadis.) Græcis enim, est pro autem. Cohæret Enim cū ijs, quæ præcedūt, ut intelligant adesse tempus resipiscendi, quod ni fecerint, fore, ut durius cum illis in posterum agatur, si tam obuiam clementiam dei neglexerint.

Ad principem in uia.) ἐπ' ἄρχοντα. Quod Ambrosius haud male uertit, Ad magistratū. & In uia rectius refertur ad sequentia, In uia da operam.

Trahat. Cōdemnet. Trahat te ad iudicem.) Demiror quid legerit Ambrosius, qui pro trahat, habet condemnet: nisi forte pro κατασύρῃ legit κατακρίνῃ. Ac sensus sanè magis quadrat. Nec enim uidetur alius esse iudex, quàm is, quem paulo ante dixit principem. Nam id uult agi cum aduersario inter eundum, ne sit opus ad iudicem peruenire. Origenes seu quisquis fuit, homilia in Lucam xxv. annotat amphibologiā esse in trahat, quod subaudiri possit uel princeps uel aduersarius.

Tradat te exactori.) πράκτορι à uerbo πράττω exigo, quod ante uertit facio, non recte, sicut admonuimus in Matthæo.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

IN ficulnea.) ἐν τῇ συκῇ, id est, In ficu. Eadem uox est quā modo uertit, Arborem fici, immodicus copiæ affectator, ne dicam intempestiuus.

Occupat καταργεῖ. Terram occupat.) καταργεῖ, id est, Onerat, sed inutili onere. hoc est enim proprie καταργεῖν. Et illud, Etiam terrā, ego sanè maluissem uertere, Cur uel terram occupat, ut intelligamus infrugiferam, non solum indignam stercoratione & cultu, uerum etiam loco, quem occupabat.

Et mit-

Et mittam ſtercora.) κοπρίαν, id eſt, Stercus,aut potius fimum : mox uertit ſterquili/nium.Nam Græca uox ſtercorationem ſonat magis quàm ſtercus. Et ſtercoratio non ſo/lum fit ex animantium excrementis,uerumetiam è ſtipulis,culmis,aut terræ medulla,quã mergam uocant Britanni,teſte Plinio,Ambroſius legit cophinum ſtercoris.

Sin autem.) εἰ δὲ μήγε,id eſt,Sin uero minus,aut Sin ſecus, ut ſubaudias, ſinemus illam, aut aliud commodius.Eſt enim eclipſis aut apoſiopeſis,ſiue ut Budæo noſtro placet, ἀνα/πόδοτον,qui huius formæ exemplum unum & alterum ex Ariſtophane Ciceroneq; addu cit in annotationibus,quas ſcripſit in Pandectas Iuris.Nec enim eſt quiſq; ſua fraudandus laude.Porrò quod hic interpres uertit,Sin autem parum Latine,tolerabilius aliquãdo uer tit alioqui. Nec omnino.) εἰς τὸ παντελές,Quod aliâs uertit in æternum. *Gulielmus Budæus.*

Nec eſt inclinata,)ſed συγκύπτουσα, id eſt,Toto corpore deflexa in terram, & contra/cta,cui contrarium eſt,quod ſequitur,ἀνακύψαι,quod uertit,ſurſum aſpicere,hoc eſt,Erige re caput.Nec enim eſt mentio de aſpiciendo,ſed de geſtu corporis, quo utuntur qui cu/piunt ſurſum aſpicere.Proinde & παράκυψις proſpectus dicitur,ubi quis obliquato capite è feneſtra proſpicit.

Vocauit ad ſe.) προσεφώνησεν.Poteſt accipi quod appellauerit eam , hoc eſt , allocutus ſit.Nam Ad ſe, non additur apud Græcos.

Requieuerunt.) κατεσκήνωσεν.Quod aliquoties uertit,nidificare, aliâs habitare. *Sata tria.*

Sata tria.) σάτα τρία.Superius admonuimus,ſatum non eſſe uocem Latinam, ſed Sy/ram,quæ apud illos menſuræ genus declaret capientis ſeſquimodium. Apud Ambroſiũ non additur ſata tria.Tantum eſt,Abſcondit in farina,donec fermentatum eſt totũ. Atq; adeo interpretans indicat hoc ex Matthæo huc tranſſcriptum,cum ait ad hunc modum: Et quia in Matthæo tribus menſuris abſconditum eſſe fermentum &c. Quorſum enim attinebat ex Matthæo citare,ſi idem legiſſet in Luca? Sed hoc iam in Euangelicis uolumi/nibus nouum uideri non debet,neq; quenquàm magnopere commouere,cum nec mori/bus pijs,nec fidei ſynceritati quicquàm officiat. *Additum aliquid.*

Si pauci ſunt qui ſaluãtur.) Si non eſt anceps apud Latinos,ut εἰ apud Græcos. unde uertendum erat in an,quandoquidem interrogant.

Contendite intrare.) ἀγωνίζεσθε,id eſt,Certate,ſiue laborate.Quanquàm apte uertit in/terpres,ſi modo intelligamus.Nam contendit & qui acriter adnititur.

Qui erant nouiſſimi.) Erunt utrobiq; legendum, ἔσονται. Sunt poſtremi,qui futuri ſunt primi,& ſunt primi,qui futuri ſunt poſtremi.Agit enim de inuertendo ordine inter eos,qui tum erant,& qui ſucceſſuri eſſent in Euangelio.

Tertio die conſumor.) Conſummor legendum eſt, duplicato m . Eſt enim τελειοῦμαι. Quod quoniam medium eſt uerbum,ſatius erat uertere actiue,ut intelligamus illum ter/tio die abſoluturum opus ſuum. Quanquàm ea cõſummatio mors erat & reſurrectio.

Quia non capit.) ἐνδέχεται.Quod Matthæus dixit χωρεῖ.Eſt autem uelut imperſona le,quaſi dicas,ipſa natura rerum non fert.Idem autem aliquanto poſt dixit ἀνένδεκτόν ἐστιν pro eo, quod eſt ἀδύνατόν ἐστι. *Capit, pro poſſibile eſt.*

Qui miſſi ſunt ad te.) πρὸς αὐτὴν,id eſt,Ad ſe,tertiæ perſonæ,niſi componatur cũ alio pronomine.Ad hunc fermè modum ſonat Græcis,Hieruſalem Hieruſalem,illa quæ occi/dit prophetas & lapidat miſſos ad ſe.Deinde ſubito mutat perſonã.Sic & nos miſcemus tertiam perſonam primæ,Tu illa lapidatrix prophetarum.Et tamen ſi cui magis placet ſe cunda perſona,cum hoc non eſt animus digladiari,propter pronomen anceps αὐτὴν, ſi/ue αὐτὴν,quod quidam arbitrantur omni perſonæ congruere.certe de ſenſu nulla eſt am/biguitas .Ne illud quidem ad ſenſum refert,quod cum in pleriſq; libris haberetur ἀπεσταλ/μένους,in uno quopiam habebatur ἀποστελλομένους.

Quemadmodum auis.) ὄρνις,quod eſt anceps ad auem & gallinam.Eſt enim mirus a/mor auium ad confouendos pullos,ſed præcipue gallinis. *ὄρνις auis & gallina.*

Ecce relinquetur.) ἀφίεται,id eſt,Relinquitur, ut admonuimus & antea.

Ex capite

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

NEq; uicinos, neq; diuites.) μηδὲ γείτονας πλουσίους, id eſt, Neq; uicinos diuites. Atteſtantibus & uetuſtiſſimis exemplaribus noſtris, & in his aureo codice. Siquidem huc pertinet parabola Chriſti, ut beneficium conferatur gratuito, citra ſpem redituri fœnoris. Id fiet, ſi præſtetur egenis, quibus non eſt facultas referendæ gratiæ.

Ne forte.) μή ποτε, id eſt, Ne, ſiue ne quando. Et paulo poſt,

Ne forte & ipſi te reinuitent.) Et quod uertit hic,

Honoratior eſt.) ἐντιμότερος. Quod & chariorē ſignificat, & magis in precio habitū. Et aliquanto poſt, ἀντικαλέσονται, reinuitent. Cur nō potius uiciſſim uocent ſiue inuitent?

Nō habēt, pro nō poſſunt. Non habent retribuere.) οὐκ ἔχουσιν ἀνταποδοῦναι, id eſt, Non poſſunt retribuere. Nam ita frequenter accipitur ἔχω, cum adhæret uerbis infinitis. In aureo codice ſcriptum erat, Non habent, unde retribuant. Ac mox pro In reſurrectione ſcriptū erat In retributione. Itidem comperi in duobus uetuſtis exemplaribus S. Donatiani.

Qui manducabit panem.) Nonnulli codices pro ἄρτον habebant ἄριστον, id eſt, Prandium, ſed reclamantibus uetuſtis exemplaribus Latinis.

Qui manducabit.) ὃς φάγεται, id eſt, Qui manducat ſeu potius edit, præſentis temporis, niſi forte interpres legit φάγηται.

Vt uenirent.) ἔρχεσθε, id eſt, Venite. Interpres forte legit ἔρχεσθαι.

Simul omnes excuſare.) παραιτεῖσθαι, id eſt, Recuſare. Quanquàm interpres eleganter uſus eſt excuſandi uerbo. Si modo lector animaduertat eum excuſare, qui adducta cauſa recuſat quod rogatur.

Additū aliquid. Guſtabit cœnam meam.) Hoc loco addunt libri Græci, πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί, id eſt, Multi enim uocati, pauci uero electi. Quanquàm id non reperiatur in omnibus exemplaribus. Suſpicor aliunde huc aſſcriptum.

Nónne prius.) οὐχί, id eſt, Non. Quanq; & hoc aliquando pro nónne ponitur.

Sedens computat.) καθίσας ψηφίζει, id eſt, Calculis ſubducit rationem. ut intelligas diligentē atq; exactam ſupputationē. Ac paulo poſt, μήποτε, Tandē deſijt uertere nequādo.

Iturus cōmittere bellum.) ἀπέρχεται συμβαλεῖν εἰς πόλεμον, id eſt, Abit ut cōfligat, ſiue congrediatur bello. Etiamſi Latinius erat prælio.

Non ſedens.) Hic eſt eadem uox, quam modo uerterat nónne.

Ad ſe.) ἐπ' αὐτόν. Cur non potius contra ſe, ſiue aduerſus ſe?

In decem milibus iuxta Hebræam dialecton. Cū decem milibus,) ἐν δέκα χιλιάσι. Interpres haud male mutauit in, Græcam præpoſitionem ex idiomate ſermonis Hebraici poſitam, in decem milibus. Quanquam caſtius erat prorſus omittere, quod apud nos nec ullum habeat uſum, & orationem reddat inelegantem. Quod genus ſunt illa in Deuteronomio: Et incendens ciuitatem in igni. Item, Et lapidabis eos in lapidibus. Cuiuſmodi complura recenſuit Auguſtinus in annotationibus Hebræi ſermonis.

Alioqui illo adhuc longe agente.) εἰ δὲ μήγε. Quod ante uerterat, Sin autem, non recte, hic recte uertit alioqui.

Longe agente.) πόῤῥω αὐτοῦ ὄντος, id eſt, Cum procul eſt, ſiue procul abeſt.

Qui non renunciat.) οὐκ ἀποτάσσεται. Quod aliâs eſt dicto uale, dimittere.

Euanuerit.) μωρανθῇ, id eſt, Fatuum redditum fuerit. Siquidem non homines ſolū, ſed & alia fatua dicuntur, quæ nihil ſapiant. Quemadmodū Martialis betas fatuas appellat.

Vtile eſt,) εὔθετον, id eſt, Accōmodum, ante uertit aptum. Neq; de genere uocis huius ero anxius cum ſat ſciam, & in neutro reperiri, licet & frequētius, & apud probatiores autores in maſculino.

EX CAPITE XV.

COngratulamini.) συγχάρητε, id eſt, Congaudete. Aut ſi cui id parum Latinū uidetur, Gaudete meum.

Nōne accendit.) οὐχί; At non, magis hic quadrabat, ſiue, An non: etiam ſi hic ſermo eodem laborat incommodo, quo is quem ante notauimus: Quis ex uobis pater ſi filius petat panem &c.

Euertit

Euertit.) σαροῖ, id est, Verrit, hoc est, scopis purgat. Fortassis interpres scripserat, euerrit, id imperitus aliquis ac sciolus non intelligens, inuersa scriptura fecit, euertit. Quod sane minus mirum est fuisse deprauatum, quàm non fuisse animaduersum. Adeo mendū hoc, in omnibus exemplaribus Latinis inoleuit, etiam uetustissimis. Sensit hic nōnihil incommodi & Carrensis, interpretās, Euertit totam domum, id est, Ea quæ in domo sunt. Et moraliter euertere domum, est perturbare conscientias peccatorum. *Verrere.* *Carrensis ridicula interpretatio.*

Substantiam.) Duæ sunt uoces apud Græcos, substantiæ & substantiam, οὐσίας καὶ βίον, id est, Substātiæ & uictum. Quāquam βίος & uitam ipsam significat apud Græcos & facultates quibus uiuitur.

Quæ me contingit.) τὸ ἐπιβάλλον, id est, Quæ redit ad me.

Viuendo luxuriose.) ζῶν ἀσώτως, id est, Viuens luxuriose. Hinc & Paulus luxum uocat ἀσωτίαν: Vinum in quo est luxuria. Id autem non ad libidinem tantum pertinet.

Et postquam omnia consummasset.) δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα, id est, Cum is cōsumpsisset, siue absumpsisset omnia. Quod quidem arbitror librariorū uitio fuisse deprauatum, licet mirus sit nostratium exemplarium consensus. Ambrosius indicat sese legisse more Græcorum, cum ita scribit in commentarijs: Ille igitur uiuendo luxuriose consumpsit omnia ornamenta naturæ. Vnde tu qui accepisti imaginem dei, qui habes similitudinem eius, noli eam irrationabili fœditate consumere. *Consummare pro consumere.*

Quanti mercennarij.) Cur non potius, quot, πόσοι, siue quàm multi? Nec additur, In domo, nec apud Græcos, nec in uetustis exemplaribus Donatiani, tantum est, Quanti mercenarij patris mei abundant, &c. Nam mercenariū opposuit filio. Et studiosus aliquis adiecit In domo, ut esset quod responderet aduerbio, hic.

Cum adhuc longe esset.) μακρὰν ἀπέχοντος, id est, Cum procul abesset.

Cito proferte.) Cito nō additur in Græcis exemplaribus. Budæus existimat hic quoq; exprimendam fuisse uim articuli, τὴν στολὴν τὴν πρώτην, id est, Stolam illam primā. Est autem uestis genus in talos demissæ, ut intelligamus non de qualibet ueste dictū, sed de certa quapiam & eximia. Nam anulo & calciamentis non præponitur Græcus articulus. At rursum uitulo geminū addidit articulum ut stolæ, τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν, id est, Vitulum illum saginatum, ut certum & insignem uitulū accipiamus designari. Iam & in sequentibus, cum sæpe repetatur hic uitulus, semper adduntur articuli. *Articuli uis.*

Et epulemur.) εὐφρανθῶμεν, id est, Lætemur, ut placet Vallæ.

Et cœperunt epulari.) Rursum est εὐφραίνεσθαι, de quibus superius iam admonuimus.

Symphoniam & chorum.) συμφωνίας καὶ χορῶν, id est, Concentum & choros, hoc est, saltationes. Id enim hoc loco significat choros.

Cœpit rogare eum.) Græcis est παρεκάλει αὐτὸν, Quod non solum significat rogare, sed & inuitare & adhortari.

Cum amicis meis epularer.) Rursus est εὐφρανθῶ. Item paulo post,

Epulari autem) εὐφρανθῆναι.

Deuorauit substantiam suā.) Græci legūt tuā, ut sit odiosius, ὁ καταφαγών σου τὸν βίον. Atq; ita legisse Ambrosiū, ex his illius uerbis licet colligere: Impius, inqt, q accusabat fratrem, quod cum meretricibus paternam substantiam prodegisset. Non enim dixit suam substantiam, sed paternam. *Substantiam tuā, nō suam.*

EX CAPITE DECIMOSEXTO.

QVi habebat uillicum.) οἰκονόμον, id est, Dispēsatorem, hoc est, œconomū, ab οἶκος domus, & νέμειν distribuere, quod ea dispenset, quæ ad rem domesticam pertinent. Villicus, ut inquit Varro, in libris de re rustica, agri colendi causa constituitur, appellatus à uilla, quod ab eo in eam conuehuntur fructus, & euehuntur cum uenerint. Atq; ipse diuus Hieronymus distinguit uillicum ab œconomo. Villicus, inquit, proprie uillæ gubernator, à uilla nomen uillici accepit, œconomus non tantum frugum, sed & omnium quæ dominus possidet, gubernator est. Vnde Oeconomicus Xenophontis pulcherrimus liber, qui non uillæ gubernationem, sed uniuersæ domus dispensationem, Tullio interpretāte significat. Proinde magis quadrabat hoc loco œconomus siue dispensator quàm uillicus. Quin & in his *Villicus. οἰκονόμος.*

quæ mox ſequuntur.

Redde rationẽ uillicationis tuæ &,Non poteris amplius uillicare.) Græce eſt, οἰκονομίας,& οἰκονομεῖν,id eſt,Diſpẽſationis & diſpẽſare. Atq; ita citat diuus Hieronymus ,explicans hunc locum in epiſtola ad Algaſiam: Redde rationem diſpenſationis tuæ,non enim poteris ultra diſpenſare. Cæterum quod hic uertit,

Diffamatus eſt. Diffamatus eſt.) Græcis eſt, διεβλήθη,quod magis ſonat,Delatus eſt,à διαβάλλομαι,unde diabolus calumniator, διαβολὴ calumnia. Quanquam hoc intereſt,calumniator falſò defert. At defertur etiam qui merito accuſatur. Nec eſt, Quaſi,ſed ὡς διασκορπίζων ,ueluti diſſipans,ſiue Velut qui diſſiparet,nimirum delatus eſt hoc nomine quod diſſiparet bona illius.

Mendicare erubeſco.) ἐπαιτεῖν, pro quo aliâs uſus eſt προσαιτεῖν.

Conuocatis itaq; ſingulis.) προσκαλεσάμενος, id eſt,Ad ſe uocatis,ſiue accerſitis.

Cadus, Batus menſuræ. Centum cados.) ἑκατὸν βάτους, id eſt,Centum batos,non cados. Nam Batus Hebraica uox eſt,illis menſuram ſignificans liquidorum,ut docet Ioſephus libro antiquitatum Iudaicæ gentis octauo.ea capiebat ſextarios ſeptuaginta duos: quemadmodum & illud quod mox ſequitur,Coros. Ea menſura aridorum capiebat medimnos Atticos quadraginta unum,ut idem teſtatur libro tertio.

Accipe cautionem.) τὸ γράμμα. Idem uerbum quod mox uertit Literas,idq; non Latine. Nam literæ numero multitudinis ſignificat epiſtolam. Aut igitur utrobiq; uertere debuerat cautionem,cum utrobiq; ſit γράμμα , quod literã ſonat,aut ſcriptum,aut ſyngrapham,aut codicillos ,aut libellos,aut huiuſmodi quippiam.

Villicus iniquitatis, pro iniquo. Villicum iniquitatis.) Ex idiomate ſermonis Hebræi dixit Villicum iniquitatis,pro diſpenſatore iniquo ſiue iniuſto,cui non diſſimile eſt quod mox ſequitur,

De mammona iniquitatis.

Et in maiori.) ἐν πολλῷ, id eſt,In multo.

In minori.) ἐλαχίστῳ, id eſt,In minimo. Sed amat uariare interpres. Nec hic eſt.

In maiori,ſed in multo,ut ſuperius.

Veſtrum, pro uerum. Quod ueſtrum eſt quis credet uobis.) τὸ ἀληθινόν, id eſt, Quod uerum eſt. Id quod in nonnullis codicibus,haud dubie librariorum uitio,fuerat deprauatum. Quandoquidẽ & in emendatioribus Latinornm exemplaribus uerum legimus,non ueſtrum. Opponit autem uerum iniquo. Nam ueræ diuitiæ ſunt,quæ ſine fraude parantur. Et hoc loco Credet,poſitum eſt pro committet. Porrò qui committit tibi ,nimirum alienum committit, non tuum. At in proxima clauſula ueſtrum opponit alieno. Et quod uerum eſt non creditur,quod noſtrum non datur.

Aut enim unum odio habebit.) Id quoniam totidem uerbis dicitur apud Matthæũ, inde petat qui uolet,quod in hunc annotauimus locum.

Audiebant autem hæc omnia Phariſæi,qui erant auari,& deridebant illum.) Græci ſecus diſtinguũt, ἤκουον δὲ ταῦτα πάντα, καὶ οἱ φαρισαῖοι φιλάργυροι ὑπάρχοντες ἐξεμυκτήριζον αὐτόν, id eſt,Audiebant autem hæc omnia,& phariſæi qui erant auari deridebant eũ. Vt intelligas hæc omnia cæteris quoq; fuiſſe audita,uerum ſolos phariſæos offenſos fuiſſe,quorum hulcus tetigerat. etiamſi nonnulla exemplaria,rurſus addita coniunctione habebant,Et deridebant eum.

Subſannare μυκτηρίζειν. Deridebant.) ἐξεμυκτήριζον. Eſt autem μυκτηρίζειν, quod Latini uocant naſo ſuſpẽdere. Erat enim olim naſus irriſioni dicatus. μυκτὴρ Græce naſus,inde μυκτηρίζειν ſubſannare. Et quo uſus eſt Cicero, ἀντιμυκτηρίζειν, uiciſſim irridere.

Ex eo.) ἀπὸ τότε, id eſt,Ex tunc,ut aliâs uertit,ut in Pſalmo: Parata ſedes tua ex tunc, ἀπὸ τότε. Latinius erat ex eo tempore,ſiue ab eo tempore.

Et omnis in illud uim facit.) Græca quidem reddidit:uerum Latinius erat ,incolumi tamen ſenſu,Et omnes in illud,quemadmodũ legit Ambroſius ,ſiue Quiuis in illud. Iam enim promiſcue conabantur irrumpere,etiam ethnici.

Purpura & byſſo.) Mirum unde Auguſtinus in Pſalmum quadrageſimumoctauum pro purpura legat holoſericis.

Lazarus. Nomine Lazarus.) Hebræis ſonat,adiutus à domino.ut ipſum etiam uocabulum faciat ad

ciat ad parabolã: Deſtitutus erat ab hominibus, ſed adiutorẽ habebat deũ. Siquidẽ עזר auxilium ſonat, יה deus. Hoc ſenſiſſe uidetur, qui collegit ſyluam nominum Hebraicorum ex omnibus libris ſacris. Cæterum is cuius extat in ſingulos Euangeliſtas collectio nominum, Lazarum interpretatur adiutum.

Qui iacebat.) ἐβέβλητο, id eſt, Porrectus erat. Quo uerbo ſolet uti de uehemẽter ægrotante & affixo lecto. Nec eſt ſimpliciter Ianua, ſed πυλῶνα, quod ueſtibulum ſonat, ſiue oſtium diuitum. Nomen deductum à porta. Nec eſt,

Hulceribus plenus) ſed ἡλκωμένος, id eſt, Hulceratus, ſiue hulceroſus.

Et nemo illi dabat.) Hanc particulam non reperio additam in Græcis codicibus, ne in his quidem quos nobis præbuit bibliotheca diui Donatiani.

Et ſepultus eſt in inferno.) Græce ſecus eſt, καὶ ἐτάφη, καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς, id eſt, Et ſepultus eſt, & in inferno ſublatis oculis. Vt ſit ſenſus, diuitem quoq; qui felicitatem poſuerat in opibus ac delitijs ſuis ſimiliter mortuum fuiſſe ac ſepultũ, quẽadmodum & pauperculum illum. Cæterũ animam, quæ deuecta fuerat ad inferos, ſublatis oculis uidiſſe Abraham. Alioqui qui poterat tollere oculos ſepultus? Ad hunc ſanè modum planè diſtinguit & Theophylactus, qui ab eo loco, Et in inferno eleuans oculos ſuos, noui capitis facit initium, commentario in medio interpoſito. *Diſtinctio apud nos uiciata.*

Recepiſti bona.) Græci addunt, tua, τὰ ἀγαθά σου: ut diſtingueret illius falſa bona ab huius ueris. Et mox,

Similiter mala) ſubaudias ſua, non quod ſimpliciter eſſent mala, ſed illius ma la.

Nunc autem hic cõſolatur.) παρακαλεῖται, paſſiue, hoc eſt, Solatio fruitur, ſiue ſolatiũ habet, aut Solatio afficitur, atq; ita uitaſſet amphibologiam.

Et in his omnibus.) καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις. Poteſt accipi & hic ſenſus, Et ſuper hæc omnia ſiue Præter hæc omnia: ut intelligamus hoc accedere ad infelicitatẽ diuitis, quod ob uoraginem interiacentem non poſſit illi ſuccurri. *In his omnibus pro ſuper hæc omnia.*

Chaos magnum firmatum eſt.) Mirum quid uenerit in mentem interpreti, ut Græcã uocem alia Græca redderet, nec ea ſanè idem ſignificante. Siquidem Græce χάσμα eſt, quod hiatum terræ ſignificat, qui ſolet exiſtere nonnunquam in terræmotu, quem Ariſtoteles in libro de mundo chaſmatian appellat, unde & chaſmaticus terræmotus dictus. Nonnulli uoraginem uocant, quod fiſſura terræ in immenſam deuergat profunditatem. Chaos autem confuſionem ſignificat, hoc dictum à χέω, fundo, illud à χαίνω, hio. Annotauit hunc locum Gulielmus Budæus noſter, nonnihil adijciens annotationi Laurentianæ. Hoc admonendum duxi, partim, ne quem ſuo fraudarem honore, partim, ut qui diligentius hæc & exactius uelit cognoſcere, ex illius petat annotamentis, quæ ſcripſit in Pãdectas Iuris. Nam nos ubiq; ſeruimus compendio, ne lectori faſtidio ſimus. *Budæus.*

Neq; inde.) μηδὲ οἱ ἐκεῖθεν, id eſt, Neq; qui iſtinc. Nam Græci carent hac proprietate aduerbiorum, cum apud Latinos hinc referatur ud primam perſonam, hoc eſt, loquẽtis, iſtinc ad ſecundam, illinc & inde ad tertiam. Nec eſt,

Tranſmeare) ſed διαπερῶσιν, hoc eſt, Ne tranſcendant, ſubiunctiui modi. Nec eſt,

Tormentorum.) ſed τῆς βασάνου, tormenti, ſiue cruciatus.

EX CAPITE DECIMOSEPTIMO.

LApis molaris.) μύλος ὀνικὸς, id eſt, Mola aſinaria. Nam Græci ὄνον, id eſt, Aſinum uocant, & ſaxum ſubſtratum in mola, quod accipit frumentũ, de quo dictum eſt in Matthæo. *Lapis molaris.*

Si pœnitentiam egerit.) εἰ μετανοήσῃ, id eſt, Si pœnituerit, ſiue ſi reſipuerit. Ne accipiamus de ſatiſfactione & pœna ceu proprie dictum. Vt diſſiem, quod Dimittes toties, dixit pro remittes.

Et conuerſus fuerit.) In nonnullis Græcorum codicibus additum erat Ad te, ἐπί σε, in alijs non erat. Apud Ambroſium additur.

Si habueritis.) εἰ ἔχετε, id eſt, Si habetis, quod recte uertiſſet, Si haberetis.

Dicetis huic.) ἐλέγετε ἄν, id eſt, Dixiſſetis. Antiqui codices habent Diceretis, non dicetis, quod propius accedit ad Græcam ueritatem.

Arbori moro.) συκαμίνῳ. Eſt arbor ſui generis, peculiaris Syriæ, quemadmodum indi- *Morus arbor.*

cat Hieronymus. Hesychius addit à nonnullis dici μορέαν, uulgato, ut conijcio, uocabulo. Deinde quod addit Trāsplantare, sensum magis expressit quàm uerbū. Nec enim est μεταφυτεύθητι, sed φυτεύθητι, hoc est, plantare.

Et obediet.) καὶ ὑπήκουσεν ἄν, id est, Obedisset. Antiquus codex habebat, obediret, ut respondeat diceretis. Quanquam ἄν modum reddit potētialem, & ob id fortassis tolerabilius erat futurum tempus.

Pascentem boues superest.

Aut pascentem boues.) Græce non est boues, sed tantum pascentem. Consentiunt & antiquissima exemplaria, ποιμαίνοντα. Magis autem accipiendum de pastore ouium, quàm boum. Proinde in Corsendoncensi codice asscriptum erat in interstitio uersuū, oues: atque ita suspicor legisse Ambrosium, quanquam & illic uerterunt oues in boues.

Magnificans deum.) δοξάζων, id est, Glorificās: quod tamen subinde ita transfert, quo magis sit uarius.

Nouem ubi sunt?) Venustius est apud Græcos omisso uerbo, οἱ δὲ ἐννέα ποῦ, id est,

Articuli uis.

Nouem autem illi ubi? Nam illi addo, loco articuli Græci.

Inuentus pro compertus.

Non est inuentus.) οὐχ εὑρέθησαν ὑποστρέψαντες δοῦναι δόξαν τῷ θεῷ, id est, Non sunt reperti, reuersi dare gloriam deo, ut ad uerbū reddam. Porrò reperiri Græci dicunt, quod accidit, quodque compertum sit.

Quando desideretis.) ὅτε ἐπιθυμήσετε, id est, Cum desiderabitis. Quāquam legi potest & ἐπιθυμήσητε.

De sub cœlo, in ea quæ sub cœlo sunt.) ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν λάμπει, id est, E regione quæ sub cœlo est, in eam quæ sub cœlo est, hoc est ex una cœli plaga in alteram. Ita enim uidetur oculis hominum. Cæterum collatio hæc significat subitum & inexpectatum esse aduentum regni dei, non solum quantum ad tempus attinet, uerumetiam quantum ad locum. non aliter quàm fulgur subito erumpit, nunc hinc, nunc illinc, quod prius uideas, quàm expectes uenturum.

Primum autem oportet.) πρῶτον pro prius positum est. Veniet quidem ut fulgur, sed nondum ueniet, imò prius oportet illum multa pati &c.

Nubunt, nubuntur.

Vxores ducebant.) ἐγάμουν, ἐγαμίζοντο. Quod ante in Matthæo uertit nubunt, hic uertit, Ducunt uxores, quod illic nubuntur, hic Dabantur ad nuptias.

Duo in agro.) Hæc pars apud Græcos non additur in Luca, etiamsi meminit agri diuus Ambrosius. Imò in exemplari Paulino non erat mentio nisi de lecto. Cæterum Ambrosius pro eo quod est in Græcis ἐπὶ τὸ αὐτό, legit in pistrino, fortassis alterius Euangelistæ sententiam referens.

Corpus cadauer.

Vbicunque fuerit corpus.) Græce est ὅπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί, id est, Vbi corpus, illic congregabuntur & aquilæ. Quanquam nonnulli codices habent πτῶμα, id est, Cadauer, à cadendo dictum Græcis. Atque hanc lectionem uidetur magis approbare Hieronymus.

EX CAPITE DECIMOOCTAVO.

QVomodo oportet.) πρὸς τὸ δεῖν, id est, In hoc quod semper oportet orare. Porrò ἐκκακεῖν sonat segnescere, hoc est defatigari, quod hic uocat deficere. κακούς enim Græci nonnunquam uocant inertes & ignauos.

Per multum tempus.) ἐπὶ χρόνον, id est, Ad tempus, siue aliquandiu. Deinde εἰς τέλος, quod uertit, In nouissimo, rectius uertisset, denique.

Sugillare.

Suggillet me.) ὑποπιάζῃ, id est, Vituperet, ac deroget. Nam id significat sugillare, uerbum a pugilibus ductum, qui superne sugillant, genis liuore notatis, inferne supplantant, impulso ad ruinam antagonista.

Et patientiam habebit in illis.) Græca nonnihil discrepāt, βοώντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτός, καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς, id est, Clamantium ad se nocte & die, & leni animo ferens illos. Sed alius codex habebat, ναὶ λέγω μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν,

Varia lectio.

id est, Etiam dico, longanimis super illis faciet uindictam: ut intelligamus omnino ulturū, licet serius. Quanquam secus legit Theophylactus, & rectius, ni fallor, propterea quod sequitur ἐν τάχει, id est, Celeriter, id quod pugnat cum illo μακροθυμῶν.

Tanquam iusti.) ὅτι εἰσὶ δίκαιοι, id est, Quod essent iusti: tametsi uerti poterat ad sen

tentiam

tentiam, tanquam essent iusti. Sentit enim illos sibi tribuisse iustitiam, & hac opinione fretos, cæteros despexisse.

Cæteri hominum.) Græce dixit, nam homines dicendum erat Latine: cum Græci in his abutantur genitiuo pro quouis alio casu. *Cæteri hominum.*

Velut etiam.) ἢ καὶ ὡς οὗτος, id est, Aut etiam ut hic. Laurentius uidetur suspicari scriptum fuisse, Vel & ut. Cæterum quod de mutata cōiunctione cauillatur, leuiculum est, & ad elegantiam sermonis attinens magis, quàm ad rem theologicam.

Nolebat nec oculos.) Fortasse torquebunt dialecticos hæ duæ negationes, uni additæ uerbo. Proinde uertere poterat, Nec oculos uolebat sustollere ad cœlum. Atque ita citat Cyprianus in expositione precationis dominicæ.

Iustificatus ab illo.) Nonnulli Græci codices habebant κατέβη οὗτος δεδικαιωμένος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἢ γὰρ ἐκεῖνος, id est, Descendit hic iustificatus in domum suam, quā enim siue certe ille, hoc est magis certe quàm ille. Sed in plerisq; non inuenio γάρ. Proinde uertēdum erat, Potius quàm ille, siue præ illo. Non quod nesciam sic alicubi loqui Gellium, friget ab illo, pro eo quod est, friget cōparatus ad illum, sed quod præferā id quod est usitatius apud probos autores. *Ab illo, pro præ illo.*

Conuocans illos.) προσκαλεσάμενος, id est, Aduocans, seu potius Ad se uocatis illis. Et Illos, ad pueros referendum est αὐτὰ, quod est neutri generis, quemadmodum pueri παιδία. Accitis puellis, dixit, haud dubie quin prohibentibus.

Et sicut puer.) Offendit Vallam, qui mauult, Velut puer, uel tāquam puer, ut intelligamus imitationem personæ, non acceptionis.

Qui non acceperit regnum dei, factus puero similis, nō intrabit.) Hic est personæ imitatio. Qui non acceperit ut puer accipit, hic est actus imitatio.

Quid me dicis bonum?) Hoc nonnihil discrepat à Matthæo. Nam illic offensus est, quod interrogasset de bono quod esset facturus. Quanquam utraq; lectio tendit eōdē, uidelicet non conuenire, ut homo sibi quicquam arroget boni. Christo quidem loquitur, sed ut homini tantum. Atq; ut homo nihil habuit boni, quod sibi possit arrogare.

Per foramen acus transire.) Vtrobiq; Græcis est εἰσελθεῖν intrare per foramen acus, & ingredi in regnum. Et tamen interpres bene reddidit sententiam.

De filio hominis.) Græcis non additur de, τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, hoc est, Filio hominis.

Vt uideam, & respice.) Idem uerbum est Græcis, ἵνα ἀναβλέψω. ἀνάβλεψον, quod significat recipere uisum. Id mirum cur mox mutarit interpres.

EX CAPITE DECIMONONO.

IN arborem sycomorum.) Lucas sycomoream posuit, quàm eandem esse uolunt, cum ea quam sycomorum appellāt, quam eandem superiore capite uocauit sycaminum. Celsus Morosycon appellat. Hæc Plinio ac Theophrasto ficus Aegyptia dicitur, quod existiment ibi tantum prouenire: cū Hieronymus enarrans Amos prophetæ caput septimum, testetur fuisse qui putarint hoc esse genus arboris, palæstinæ peculiare, gaudens locis campestribus, ac ficus afferens agrestes, quod nisi uellicetur, amarissimas cariculas faciat, & à culicibus corrū pitur. Quanquam Hieronymus horum sententiæ non accedat, negans in ea solitudine in qua morabatur Amos ullam huius generis arborem gigni, ac mauult prophetæ sermonem accipi de moris agrestibus, quæ rubi porrigunt, ut his pastores famem ac penuriam suam consolentur. Dioscorides libro περὶ τῆς ὕλης ἰατρικῆς, primo, cap. clxiij. docet hanc arborem ut dictum est, tribus appellari nominibus, Sycomorum, Sycaminum, & ficum Aegyptiā, addens hinc cognomen additum fœtui, quod ignaui sit saporis. Quod idem scriptum est à Theophrasto, indicans & in Cypro nasci Sycomorū, sed ab Aegyptia, specie diuersum. Siquidem Aegyptia folijs nostram morum refert, fœtu ficū nostratem, nisi quod eum non profert ramis, sed ex ipso caudice, non maturescentem, nisi ferreis unguibus scalpatur. Cypria uero folijs nō absimilis est ulmo, fructū ædit pruno magnitudine æqualem, sed suauiorē. Porrò quod Lucas pro sycomoro sycomoreā nominat, neminem oportet moueri, cū Græci μορέαν appellent, quā Romani morū, si Dioscoridi credimus. Multis argumentis uideri poterat caprifici genus, uel quod succo ac sapore caprifici fœ- *Sycomorus.*

tus referat, ut docet Theophrastus, interprete Gaza: adeo, ut quemadmodũ refert Plutarchus, Athenienses obsessi à Sylla per contumeliam uocarint, συκάμινον ἀλφίτῳ πεπασμένον, id est Sycomorum polenta maceratum, ignauiam ac socordiam exprobrantes homini. uel quod ipsa uox συκάμωρος sonare uideatur fatuã ficum, si per ω scribatur. Nec inficior constanter apud autores per ο μῖκρὸν scribi, atque haud scio an deprauate: praesertim cum morus arbor, cui cognata est sycomorus, ob foliorum similitudinem, apud Nasonem ac Palladium mediam habeat productam. Sed de sycomoro iam satis arbitror dictum, quod ad hoc institutũ pertinet. Quod si quis existimabit ad mysterij rationẽ pertinere exactius nosse huius arboris uim ac formã, autores indicauimus, unde possit petere.

Quia inde.) ἐκείνης, , id est, Illac, nec enim est ἐκεῖθεν.

Statura pusillus erat.) Quod hic staturam uertit, alibi uertit aetatem. Graece est ἡλικία.

Ad hominem peccatorem diuertisset.) εἰσῆλθεν καταλῦσαι, id est, Ingressus esset ad diuersandum apud illum.

Et si quid aliquem defraudaui.) ἐσυκοφάντησα, quod est proprie delationibus extorquere aliquid, hic pro quacunque fraude posuit.

Eo quod & ipse filius sit Abrahae.) Paulo durius est, quod haec sub tertia persona pronunciantur à Christo, praesertim cũ non scribatur ad alios uersus. Proinde suspicor, quod Graece dicitur filius Abrahae, non pertinere ad Zacchaeum, sed ad domum, quae Graecis est masculini generis. Nam quemadmodum nos domum Christianam diceremus, ita ille domum dixit filiam Abrahae, quod Abraham patrem fide imitaretur.

Domus filia Abrahae.

Homo quidam nobilis.) εὐγενής, id est, Clarus, & claro genere prognatus. Nam nobilis est qui quocunque modo notus est uulgo.

Decem mnas.) Latini interponunt, i, dicentes minas. In plerisque Graecis codicibus reperio μνᾶς, nominandi casu, quod errore ne, an studio factum sit, incertus sum.

Quãtum quisque.) τίς, τί, id est, Quis quid. Ad eam formam: Quem cui commendes etiam atque etiam aspice: Et quid cui des, Quid cui credas. Et,

Euge serue bone.) id est, Recte bone serue. Collaudat enim seruũ, functũ officio suo.

Exegissem illud.) Illam erat dicẽdum, quemadmodum scriptum comperi in duobus codicibus diui Donatiani. Sed ἀργύριον apud Graecos est neutri generis. Et interpres oblitus se uertisse pecuniam, non argentum, reliquit illud. Ad haec quod hic uertit Exegissem Graecis est ἔπραξα, idem uerbum quod ad eundem modum uerti oportuit superius, cum de publicanis loqueretur, Nihil amplius quàm quod uobis cõstitutum est faciatis.

Interpres dormitans.

Et quod habet auferetur ab eo.) Ab eo, additum est ex idiomate sermonis Hebraei, ne quis uelut à nobis obliuione praetermissum reponat.

Omni habenti dabitur & abundabit.) Et habundabit nec est in Graecis codicibus, nec in aureo. Suspicor ex alio Euangelista huc asscriptum.

In castellum quod contra uos est.) εἰς τὴν κατέναντι κώμην, id est, In castellum quod ex aduerso est. Tam enim erat contra Christum, quàm contra apostolos. In aureo codice tantum habebatur, Quod contra est.

Praecedebat ascẽdẽs.) ἐπορεύετο ἔμπροσθεν ἀναβαίνων, id est, Procedebat, hoc est, pgebat ire.

Pullum asinae.) In Graecis codicibus non additur asinae, tantum est πῶλον. & tamẽ nescio quorum errore repperi id additum in additione secunda. Ex Ambrosij commentarijs satis colligi potest, illum legisse, quemadmodum legunt Graeci. Ait enim: Et ideo secũdum Matthaeum, & asinam & pullum legimus &c.

Cui nemo unquam.) In quo nunquam legendũ est, ἐφ᾽ ὃν. Suffragantibus & antiquissimis exemplaribus & Origene, licet interpres recte uerterit.

Quia domino operam.) ὅτι anceps est. & hoc loco, aut erat interpreti omittenda, aut uertenda Quia. Itidem in proximo loco.

Operam eius desiderat.) αὐτῷ χρείαν ἔχει, id est, Eo opus habet.

Quia dominus eũ necessariũ habet.) Haec Graeca nihil dissidẽt à pximis, ubi uertit Dominus eius operam desiderat, cum utrobique sit αὐτῷ χρείαν ἔχει, id est, Illo opus habet.

Copia interpretis.

Sicut dixerat eis stantem pullum.) Stantem pullum nõ addunt Graeci codices. Apparet additum, quo sermo foret dilucidior.

Et iactantes

Et iactantes.) καὶ ἐπιῤῥίψαντες, id est, Et iniectis uestibus, siue pallijs suis.

Omnes turbæ discedentium.) ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, id est, Vniuersa turba discipulorum. Nam mox iubetur increpare discipulos.

Gloria in excelsis.) ἐν ὑψίστοις, id est, In altissimis.

Lapides clamabunt.) κεκράξονται, quod Græci uocant μετ' ὀλίγον μέλλον, hoc est, paulo post futurum, & habet urgens quiddam ac uehemens.

κεκράξονται

Nunc autē quæ ad pacē.) Omittenda erat cōiunctio quia, ὅτι, quæ ex idiomate Græcanici sermonis apponitur aliquoties affirmandi gratia. Diuus Hieronymus in cōmentarijs Esaiæ, nō semel hūc citat locū, sed sensu nōnihil immutato, uidelicet ijs uerbis, Si scires etiam tu quæ ad pacē sunt tibi. Deinde subijcit de suo: Quā quia nō suscepit, intulit, Nūc autem ueniet dies sup te &c. Cōsimiliter adducit & enarrat hunc locū, exponēs Michææ cap. ij. Quæ quidē interpretatio, ut longe lateq; dissonat à recentium Theologorū interpretatione, ita uehementer cōsentit cū Græca ueritate & interpretamento Theophylacti. Nā Græca sic habēt, ὅτι εἰ ἔγνως καὶ σύγε, ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ, τὰ πρὸς εἰρήνην σου, id est, Si nosses & tu sanè in die tuo hoc, quæ ad pacē tuā: ut subaudias quæreres, sitq; sensus, Hic dies est tuus, quo te inuisit redēptor: quod si intelligeres quantū boni tibi offeratur, saltem tu curares quæ ad pacē tuā pertinent, hoc est crederes & obtēperares mihi. Ad hunc modum legisse uideť diuus Hieronymus. Cæterū in plerisq; codicibus ita scriptū est, εἰ ἔγνως καὶ σὺ, καί γε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σου, id est, Si nouisses & tu, saltē in die tuo hoc, quæ ad pacē tuā pertinēt, curares. Nec est ociosa cōiunctiōis iteratio καὶ & καί γε, quod prior ad personā urbis pertinet, altera ad diē. Vt intelligamus aduentū peculiariter pertinere ad ciuitatē Hierusalē, præsertim eo die, quo adueniebat iam moriturus, licet altera cōiunctio nō addatur apud Origenem, aut quisquis est autor, homilia xxxviij. Porrò quod recentiores interpretanť, Si nouisses imminentia tibi mala, fleres & tu &c. nō cohæret cū eo quod sequitur, Nunc aūt abscondita sunt ab oculis tuis. Repetit enim Christus quod dixerat, Si cognouisses, nimirum indicans eos non agnoscere diem salutis suæ.

Si cognouisses & tu, locus hactenus paucis intellectus.

Ad terram prosternent.) καὶ ἐδαφιοῦσιν. ἔδαφος solum siue pauimentum. Inde ἐδαφίζειν solo æquare. Plus enim dixit Lucas, quàm uerterit interpres.

Solo æquare.

Tēpus uisitationis.) ἐπισκοπῆς, id est, Inspectiōis. Interpres legisse uideť ἐπισκέψεώς σου.

Suspensus erat audiens illum.) ἐξεκρέματο, id est, Pendebat, hoc est, inhiabat. Ita Vergilius: Pendetq; iterum narrantis ab ore.

EX CAPITE VIGESIMO.

In uno dierum.) Græci addunt ἐκείνων, id est, Illorum. Illud semel admonuisse sat est, Hebræos unum dicere, quod Latini quidā. ut, Vno die, pro quodam die, & Vnus scriba, pro quidam.

Cōuenerunt.) ἐπέστησαν, id est, Ingruerūt, siue aderant, siue quod malim Adorti sunt. Sic enim utitur in Actis apostolorum.

Vnum uerbum.) ἕνα λόγον, id est, Vnum sermonem. In aureo codice non addebatur unum. Nos sensum reddidimus non ureba, Interrogabo uos, & ego unum quiddam.

Certi enim sunt.) πεπεισμένος γάρ ἐστιν, id est, Persuasa est enim, siue persuasum habet, ut subaudias plebs, quæ modo præcessit. Certus enim est aliquis de re uera. At persuasus esse potest, qui falsum credat.

Certus sum. Persuasus sum.

Multis temporibus.) χρόνους ἱκανούς, id est, Multum tempus, siue tēporis, si sensum maluisset reddere quàm uerba.

Conquassabitur.) συνθλασθήσεται, id est, Confringetur.

Qui negant esse resurrectionem.) Qui putant nihil immutandum in sacris literis, uertant hæc Lucæ ad uerbum si lubet, οἱ ἀντιλέγοντες ἀνάστασιν μὴ εἶναι, id est, Qui contradicunt nō esse resurrectionem. Sed quorsum attinet ex innumeris unum aut alterum proferre? Illud annotandum, quoniam ἀνάστασιν dixit absq; articulo, uertendum potius fuisse, Qui negant ullam esse resurrectionem.

Et mortuus est sine filijs.) ἄτεκνος, id est, Orbus, siue absq; liberis. Nam liberorum nomine & filiæ continentur.

Filij liberi.

Neq; nubūt, neq; ducūt uxores.) οὔτε γαμοῦσιν οὔτε ἐκγαμίζονται, id est, Neq; ducūt uxores, neq;

res, neq; nuptũ dãtur. Quod Cyprianus lib. ad Quirinũ iij. uertit nubunt, quãq; γαμοῦσιν ambiguũ est. Aliâs certe uertit, Ducũt uxores, atq; adeo paulo superius in hoc ipso Luca.

Aequalis enim angelis.) ἰσάγγελοι, dictione cõposita, hoc est, similes siue pares angelis. Quemadmodum Homerus ἰσοθέους & θεῷ ἰκέλους, eximios uiros, & dijs æquiparãdos.

Quia resurgunt mortui.) ὅτι δὲ ἐγείρονται. Tametsi anceps est Græca cõiunctio, tamẽ hoc loco dicẽdum erat, Quod autem resurgant mortui, siue Resurgere autem mortuos.

Prolixæ preces.

Simulantes longam orationem.) καὶ προφάσει μακρᾷ προσεύχονται, id est, Et prætextu longo precantur. In nonnullis codicibus habebatur, προφάσει μακρὰ ultima acuta, nõ circunflexa, Sub prætextu multa precantes. Nam quid sibi uult lõgus prætextus? Nos magis sensum, quàm uerba reddidimus Simulantes longas preces. Neq; enim precatur, qui ad laudem humanam, aut quæstum precatur.

Damnationem maiorem.) περισσότερον κρίμα, id est, Maius iudicium. Interpres sententiam explicat, non uerbum. Nam hic aliquoties κρίμα usurpatur pro condemnatione.

EX CAPITE VIGESIMOPRIMO.

Respiciens autem.) Respicere est flexis in tergum oculis aspicere. At hic est ἀναβλέψας, quod aliquoties est recipere uisum, aliquoties attollere oculos uidendi gratia.

Ex abundanti sibi.) ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς, id est, Ex eo qđ sibi supest.

Ex eo quod deest.) ἐκ τοῦ ὑστερήματος, id est, Ex defectu, hoc est, Ex penuria.

Anathemata, dona cõsecrata.

Omnem uictum.) βίον, quod alibi substantiam uertit.

Et donis.) ἀναθήμασι. Ea dicuntur dona, quæ dicata dijs suspendũtur in parietibus & columnis templi: cuiusmodi nunc uisuntur potissimum iuxta monumenta diuorum statuæ argenteæ, equi aurei, pocula gemmata, dicta ab ἀνατίθεσθαι, hoc est, à seponendo, siue suspendendo. Vnde & ἀνάθεμα dicitur.

Cum hæc incipient fieri.) μέλλει ταῦτα γίνεσθαι, futura sunt hæc. Verum μέλλω sic & aliâs expressit per incipiendi uerbum.

Dicentes quia ego sum.) ὅτι ἐγώ εἰμι, id est, Quod ego sim, hoc est, dicent se esse Christum qui sum ipse. Atq; ita nos uertimus aperte magis, quàm ad uerbum. Ne quis id existimet errore factum. Et mox,

Terroresq; & signa.) φόβητρά τε, id est, Terriculamentaq;. Aliud enim terror, aliud monstrum, quod terrorem incutit.

Et eritis odio oĩbus hominibus.) Nec in Græcis nec in aureo codice addit hominibus.

Nondum statim.) οὐκ εὐθέως, id est, Non statim.

προσονομασία.

Fames & pestilentiæ.) Adnominationem in λιμοὶ & λοιμοὶ iam aliâs annotauimus.

Non præmeditari qualiter respondeatis.) μὴ προμελετᾷν ἀπολογηθῆναι, id est nõ ante meditandam esse defensionem. Id quod cæteri rei faciunt, qui ad lucernam elaborant arte orationem, qua flectant iudicem. Cyprianus ultima tertij libri epistola, sic adducit hunc locum: Ponite in cordibus uestris, non præmeditari excusare. Porrò meditari dicimur ad quod nos cura præparamus.

Omnes aduersarij uestri.) ἀντικείμενοι ὑμῖν, id est, Aduersantes uobis. Et aliquãto post,

Capillus de capite uestro nõ peribit.) ἀπόληται, id est, Perit. Habet nescio quid certius & asseuerantius temporis ἑτέρωσις.

Possidebitis.) κτήσασθε, id est, Possidete, siue obtinete. Apparet interpretẽ legisse κτήσεσθε, etiamsi Græci codices quos ego uiderim, constanter habent κτήσασθε.

Mamma nutrire.

Et nutrientibus.) θηλαζούσαις, id est, Lactantibus & mamma nutriẽtibus, ut superius indicatum est. Et Ambrosius pro nutriẽtibus legit, Quæ ubera dant. Augustinus alicubi mammantibus legit.

Pressura.) συνοχή. id est, Coartatio, siue anxietas. Nonnulli codices habebant ἀνάγκη, quod necessitatem sonat & uim illatam. Nec est,

In ore gladij.) Sed ore gladij, στόματι μαχαίρας, qđ tamẽ rectius uertisset, Acie gladij. Quãdoquidẽ aciẽ gladij Græci, στόμα uocãt, quod ea parte mordeat, & δίστομον utrinq; incidẽs.

Tempora nationum.) ἐθνῶν, gentium. Idem nomen quod proxime præcessit. Interpres fugit eiusdem uocis iterationem.

Præ confusione.) ἐν ἀπορίᾳ, id est, In perplexitate siue desperatione. Quanquã uterq; genitiuus absolute potest legi, ut sit sensus, præ desperatione resonante mari & fluctu, & arescentibus hominibus.

Confusione, id est desperatione.

Sonitus maris.) ἠχούσης θαλάσσης, id est resonantis maris.

Arescentibus hominibus.) ἀποψυχόντων, q͞d sonat exanimari dolore, siue extabescere.

Videte.) ἴδετε. Græcum uerbum anceps est, an sit uidetis an uidete.

Cum produxerint ex se fructum.) Græce tantum est προβάλωσιν ἤδη, quod ego uertissem proruperint. Neq; enim de fructu sentit, sed de gemmis ac frondibus erumpentibus, id quod ex alijs Euangelistis liquet. Certe ex Marci cap. xiij. qui de ramo tenero & frondibus erumpentibus meminit. Primum enim tenerescit ramus, ut gemmæ protrudi queant. Quanquam & aliâs dissident Græca à nostris, βλέποντες ἀφ᾽ ἑαυτῶν γινώσκετε, id est, Cernentes ex uobis ipsis cognoscitis, hoc est, Cum uidetis protrudi gemmas & frondes in arboribus, etiamsi nemo admoneat, tamen ex ipsa re intelligitis adesse æstatem. Et paulo post, rursum μήποτε uertit Ne forte: quasi sit hoc in illorum fortuna situm, ac nõ potius in illorum cura.

Produxerint, proruperint.

Curis huius uitæ.) μερίμναις βιωτικαῖς, quod in Paulo uertit secularia βιωτικά. Significat autem eas curas quæ ad uictum parandum, uitæq; usum faciunt.

Vt digni habeamini.) καταξιωθῆτε, id est, Digni reddamini, qui possitis effugere hæc omnia. Sensus autem est, ut semper hoc ipsum orent, ut possint effugere.

Morabatur in monte.) ηὐλίζετο, quod ante uerterat stabulare.

Et omnis populus manicabat.) Græcam uocem imitatus est interpres ὤρθριζε. Idẽ uerbum quod in Psalmis uertit De luce uigilo, ὀρθρίζω. Vetustissimus codex Latinus habebat diluculo ueniebat. Vnde mirum est unde hæc uox omnino Latinis inaudita, irrepserit, quam nec Augustini aures ferre queant. Notat enim hanc in librum Iudicũ, quæstione xlvi. indicans quosdam interpretatos maturabis, ceu uox ea dicta sit à matutino.

Manicare, ꝑ mane uenire.

EX CAPITE VIGESIMOSECVNDO.

DE duodecim.) ὄντα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δώδεκα, id est, Qui erat de numero duodecim.

Et magistratibus.) Et ductoribus, siue ducibus exercitus. Est enim στρατηγοῖς, quos aliâs, ni fallor, sentit præfectos tuendo templo, nec alios hic arbitror intelligendos.

Præfecti templo tuendo.

Sine turbis.) ἄτερ ὄχλου, id est, Sine turba, hoc est sine tumultu. Nam utrunq; significat ὄχλος, ut Latinis turba, & multitudinem, & tumultum.

Occidi pascha.) θύεσθαι, id est, Immolari.

Homo quidam.) Quidam nõ additur apud Græcos, sed Latinus interpres de suo addidit, quo sermo esset mollior.

Amphoram.) κεράμιον, quod significat uas fictile. Hoc idcirco admonui, quod mihi uideatur ad mysterium facere, si quis excutiat, quid sibi uelit hydria fictilis, quæ rumpitur apud Ecclesiasten, recurrente uitta aurea. Eadem uox est, quam alibi uertit lagenam.

Aenigma apud Ecclesiasten.

Ex hoc.) ἐξ αὐτοῦ, id est, Ex eo, nempe pascha, ne quis ad tempus referat.

In meo sanguine.) In positum apparet pro per. Vt uetus testamentum confirmatum ac dedicatum est, populo asperso sanguine pecudis, ita Christus per suum sanguinem dicauit nouum testamentum. quod elegãter explicat is, qui scripsit epistolam ad Hebræos. Nec uideo cur hic obstet religio, quo minus sensum reddamus magis perspicuum, quũ his uerbis non consecrent hodie sacerdotes.

Accipite & diuidite.) λάβετε τοῦτο, id est, Accipite hunc.

Qui pro uobis fundetur.) τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, id est, Qui pro uobis effunditur. Cum paulo superius dixerit Datur, tẽpore præsenti, cur hic uereamur dicere effunditur? Et certe datur reperitur in exemplaribus nostris.

In meam commemorationem.) εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, quod expressius extulisset, Ad renouandam mei memoriam.

Per quem tradetur.) παραδίδοται, id est, Traditur, ut sit præsentis temporis.

Dominantur

Dominantur eorum.) Earum uertendum erat, siue eis. Gens enim Græcis neutri generis est. Proinde in αὐτῶν oblitus sui interpres, Græco usus est genere.

Dormitatio interpretis.

Sicut minor.) ὡς ὁ νεώτερος, id est, Sicut iunior, siue minor natu. Antiquissimi codices habent iunior, non minor. Quanquam hoc loco magis contemptum significat, quàm ætatem. Vt enim honoris causa presbyteros uocabant, hoc est seniores, ita contemptos iuniores: quod genus est illud in Psalmis: Adolescentulus sum ego & cõtemptus. Nam Hebræis צָעִיר sonat iuuenem & nullius autoritatis.

Iunior ꝑ contempto.

Et qui præcessor est.) ὁ ἡγούμενος, id est, Dux siue rector. Nam hoc quoq; significat Græca uox, ac magis conuenit cum eo quod sequitur. Pugnãt enim præsidem esse, & ministrum esse.

Ait autem dominus Simoni.) Exemplaria Græcanica sic habent, εἶπε δὲ ὁ κύριος, σίμων, σίμων ἰδού, id est, Dixit autem dominus, Simon Simon, ecce &c. Porrò cõduplicatio seruit affectui. Atq; ita citat Diuus Hieronymus in dialogis aduersus Pelagium.

Expetiuit uos.) ἐξῃτήσατο, quod magis sonat depoposcit. Deposcũtur enim, qui ad pœnam petuntur: uelut hoc efflagitarit Satanas ut illos comminueret quemadmodum Iob poposcit Satan, & impetrauit, uerũ id præscriptis legibꝰ. Ambrosius libro de uocatiõe omnium gentium primo cap. ulti. sic adducit hunc locum: Simon Simon ecce Satanas postulauit, ut uos cerneret sicut triticum. Siquidem à cernẽdo cribrũ uidetur esse dictũ.

Non cantabit.) οὐ φωνήσει, id est, Non sonabit, siue Non ædet uocem.

Recentium interpretatio explosa.

Sed nunc qui habet sacculũ.) Quæso te lector Christiane, quis tam est ἀγέλαστος qui possit à risu temperare, perpendens ꝙ ridicula recentiores quidam in hunc scripsere locũ. Rursum quis est tam φιλόγελως qui non indignetur cœlestem illam doctrinã huiusmodi uitiari interpretamentis. Lyranus enim ille, ut multis uidetur, probatus doctor, huc detorquet uerba Christi, quasi moneat Apostolos, ut ingruente procella persecutionũ muniant se duabus rebus, nempe commeatu, & armorum præsidio, ne uel desit quod edant, uel à persecutoribus opprimãtur. Atq; eadem multo impudentius inculcat Carrensis, dignior profecto qui carrucas agat, ꝙ qui sacras tractet literas, si cætera ad eundẽ interpretetur modum. Is etiam Chrysostomum nescio quem, suæ sententiæ citat autorẽ, sed οὐδὲ πρὸς ἔπος. Pullos inquit è nido educens, iubet proprijs uti pennis. Quid ais uir præclare? itane propriæ Apostolorum pennæ sunt commeatus & gladij? Quid igitur interest inter Carem militem conductitium, & uirum apostolicum? At mutatis, inquiunt, temporibus licet mutare uitæ rationem. Tempore pacis hæc interdicuntur, tempore belli permittuntur. Quasi uero unquam bonis defuerit persecutio. Itáne Christus omniũ illorũ dogmatum suorum, de non resistendo malo, de diligendis ac iuuandis inimicis, de bene precando ijs qui male precantur nobis, de beatis mitibus, & persecutionẽ perpetientibus propter iustitiam, de præbenda maxilla altera, si quis alteram percussisset, atq; alijs id genus plurimis, iam moriturus palinodiam canit, & ad comparandum cõmeatum & πανοπλίαν adornandam excitat suos? Oblitus etiam eorum quæ paulo ante dixerat: In patiẽtia uestra possidebitis animas uestras? Atqui illic sanè de persecutione loquitur, nec meminit præsidiorum. Imò cum apud Matthæum uniuersam persecutionum tragœdiã ponit ob oculos, rogo num usquam ulla mentio defensionis? Vbi est illud quod unũ Apostolos à se iubet discere, qđ mitis esset & humilis corde? Vbi uox illa seuera, Nescitis cuius spiritus sitis, qua discipulos à uindictæ reuocat affectu? Vbi uox illa, qua negat se agnoscere discipulum, qui sublata cruce sua non sequatur se? Num hic crucem mutat in gladium? Deinde quid magni docet Christus suos, si hoc præcipit quod sua sponte faciunt & piratæ & latrones? Hæccine est illa doctrina cœlestis, quam ut nobis impartiret, relicto cœlo descendit in terras? Præterea autem, si id docuit quod isti uolũt, cur ipse nõ præstat quod docet? quando ipse parauit sibi cõmeatum? quãdo ensibus aut machinis sese aduersus persecutorũ uim cõmuniuit? Nec uident ꝙ ista pugnent cũ uaticinio quod ædidit in illum Esaias: Velut ouis corã tondente obmutuit. Vt interim sileam, ne cõsistere quidẽ istorũ cõmentũ. Etenim fingamus hãc esse Christi mentẽ, ut uelit Apostolos suos parare gladium ferreũ, quo grassantur & latrones, & cõmeatum quẽ parant duces exercituum, qua ratione illud explicabunt, quod tunica diuendita iubet emi gladium? quandoquidẽ

Hugo carrensis.

Inconsistens.

placet

placet urgere literas ac syllabas sermonis. Num illos nudos ensibus accinctos mittit in bel
lum? Nouum uero copiarum genus. Ad hæc cum dixerit, Sed nunc qui habet sacculũ tol
lat, similiter & peram, qui cohæret quod mox sequitur, Et qui non habet, uendat tunicam
suam, & emat gladium? An non hinc satis euidens est, non præcipi ut ferrent secum saccu
lum & peram, sed tollerent uendenda, precioq; redimerent gladium? Quod si nihil horũ
esset, tunicam uenundarent potius, q̃ gladius non esset. Vt maxime torqueant, nõ iubet
parare sacculum aut peram, sed permittit ut tolerandum, si quis forte possideat. At ensem
etiam uendita tunica iubet emi. Proinde prospicere de uictu permittitur duntaxat, at gla
dio nos defendere tantopere iubemur, ut nudis etiam sit cum hoste confligendum, uelut
in hoc summa pietatis sita sit. At saltem non resipiscunt ex his quæ mox sequuntur apud
alios Euangelistas. Obiurgat minaciter ac seuere Petrum quod utatur gladio, & iubet re
condi, addens perire gladio, qui gladio pugnent, sibi non defuturas quamlibet multas le-
giones, à patre suppetias, si se ui defendere uoluisset. Præterea quãdo unquam legimus
Apostolos fecisse quod hic tantopere iubet Christus faciendum? Fugisse legimus, respõ
disse legimus, loricam aut gladium gestasse nusquam legimus, ac ne unguibus quidẽ un-
quam repugnasse, ne dicam gladijs. Deniq; cur in omnibus suis epistolis audent à præce
ptoris sui doctrina dissonare? Tolerantiam uno ore docent omnes, iubent obrui benefi-
cijs inimicũ, & igneos carbones cõgeri in caput illorum. Paulus iubet malũ uinci bono,
iactat toleratas calamitates suas, ꝓstratos ac fusos hostes non iactat. Toties armat ille ti-
ronem Christianum, euãgelica panoplia, galeo salutis, scuto fidei, gladio spiritus. Vbi in-
ter hæc huius gladij mentio, quàm nos comminiscimur? In nugis leuiculis, quæq; citra di
spendium Euangelicæ philosophiæ uel nesciri poterant, hæreses ac blasphemias ἐκτραγω-
δίζομεν. Mihi nulla hæresis uidet̃ perniciosior, nulla blasphemia sceleratior, q̃ si quis Phi
listinorum exemplo Euangelici agri puteos, qui à Christo uenam habent aquæ uiuæ sca
tentis in uitam æternam, terra oppleat, & sensum spiritualem uertat in carnalem, doctri-
nam cœlestem deprauet in terrenã, ac sacrosancta Christi dogmata detorqueat, imò cor-
rumpat, idq; reclamantibus omnibus eius præceptis, reclamante tota ipsius uita, reclamã-
te doctrina Apostolica, refragantibus tot martyrum millibus, repugnantibus uetustis in-
terpretibus. Nec animaduertunt quid hic interpretetur Ambrosius, etiamsi in re tam per
spicua, quid opus interprete? Cur inquit emere iubes gladiũ, qui ferire me prohibes? Cur
habere me præcipis, quem uetas promi? Nisi ut forte ut sit parata defensio, non ultio ne-
cessaria, ut uidear potuisse uindicari, sed noluisse. Deinde dissoluens quod poterat ex ue
teris instrumẽti literis obijci, permissum esse bellum, Lex tamen inquit, referire me nõ ue
tat, & ideo fortasse Petro duos gladios offerenti, sat est dicit: quasi licuerit usq; ad Euange
lium: ut sit in lege æquitatis eruditio, in Euangelio bonitatis perfectio. Mox aduersus re-
clamaturos opponit hæc: Multis hoc iniquũ uidetur, sed nõ iniquus dominus, qui cum se
posset ulcisci, maluit immolari. Deniq; in calce hoc adijcit, duos gladios interpretat⁹ uete-
ris ac noui testamẽti scientiam, Quasi nihil inquiens desit ei, quem utriusq; testamenti do
ctrina munierit. Origenes theologorum sine controuersia doctissimus, homilia in Mat-
thæum septima, sermonem hunc Christi pestiferum esse pronunciat, si ad literam accipia-
tur. Eum posteaq̃ recitarat, subijcit hunc in modũ: *Si quis ergo literã uolens aspicere, &*
non intelligens uoluntatem uerborum, uendiderit uestimentum suum corporale, & eme
rit gladium talem, contra uoluntatem Christi suscipiens uerbum eius, peribit, forsitan &
gladio peribit. De quo autem gladio dicat, non est loci huius exponere. Idẽ libro aduer-
sus Celsum secundo, pronunciat bellum ab uno Christo sublatum, quasi hoc illi fuerit pe
culiare. Consentiunt in hanc sententiam, omnes omniũ literæ, omnes sanctorum libri, qui
tolerantiam nobis cõmendant, non armaturam indicunt. Tolerandum utcunq;, si unum
duntaxat locum philosophiæ cœlestis ad hunc corrupissemus modum. Nihil propemo-
dum est dogmatis Christi, quod non huiusmodi cõmentis ac distinctiunculis subuertãt
quidam. Et hæc leguntur & approbantur à summis, ut uulgo uidentur, theologis, hæc ue
lut oraculo prodita citantur, hæc publice docentur, hæc audiunt principes, his animantur
ad bellum, quasi uero nõ suapte sponte insaniant satis. Quibus rebus illud factum est, ut
apud Christianos insanius propè tumultuetur, litigetur, pugnetur, pro re, ꝓ ditione, pro
uindicta

Gladius.

Humanius est curare uictum, quã uindictam.

Hæresis occulta.

Ambrosius.

Origenes.

Christianorũ insana bella.

uindicta, quàm usquam apud ethnicos. Verum moderandus est animi dolor, tametsi iustissimus: præsertim cum indignitas rei uix ingenti uolumine possit, ut par est, explicari. Nec isti me uel tantulũ mouent, qui nolunt ius belli principibus adimi. Quomodo nũc bellent principes, non libet meminisse: neq; necesse est hoc illos docere, quod ultro nimis acriter agunt: si tamen hoc bellare est, ac non potius in populi perniciem inter se colludere, & bellorum prætextu suam constabilire tyrãnidem. Illud non fero, nos huiusmodi dogmata in Christum autorẽ referre. Si quid habet humanæ uitæ necessitas, ut habet multa necessaria mala, quemadmodum ait ille, si quid condonatur crassæ multitudini, quid hoc ad cœlestem Christi philosophiam? Ille de cœlo uenit ut doceret cœlestia, crassa hæc aut uelut ignorauit, aut respuit, aut neglexit. Nõ agnoscebat Cæsaris imaginem. Reijcit eum à quo rogabatur ut arbiter esset diuidundæ hæreditatis. Adulteram mulierem, nec absoluit, nec damnat. Neque uero me fugit diuum Augustinum hunc locum adducere aduersus Manichæum Faustum libro uigesimosecundo, qui bellum detestabatur & in Iudæis. Sed ita adducit, ut tamen Apostolos nolit bellare, ne imperatores quidẽ, nisi plene sisos pietati, nisi iusta de causa, nisi contra sacrilegos & dæmonum cultores, nisi pro publica tranquillitate. Neq; dissentit à nobis in pera & baculo uenum tollenda: in hoc tantũ discrepat, quod ille Petrum uult obiurgatum fuisse, quod iniussus pugnam aggressus sit, quod iussus quidem esset ferre gladium, at non ferire gladio. Quod commentum quantum habeat ponderis, alijs excutiendum relinquo, ne quid asperius dicere uidear in tantum ecclesiæ doctorem. Sunt enim qui protinus contumeliam interpretentur, si quis à receptis autoribus discrepat, cum hoc honoris, nec ipsi postulent. Imò contumeliosum fuerit opinor, si quis illos hominum more lapsos alicubi conetur aduersus ueritatẽ tueri. Nã cuiusmodi est obsecro tam serio præcepto discipulos onerare, gladio inutili, quem ne tũ quidem liceat eximere cum maxime est opus? Perinde quasi iubeat aliquis, fac habeas paratum ligonem, at caue ne quando fodias. Circumfer quidem soleas, semper tamen nudis incedas pedibus. Tolerabilior erat interpretatio, si ad hunc modum intelligamus, etiamsi quando adsit defendẽdi facultas, tamen abstinete à defensione, solo uerbi diuini gladio uos defendite. Iam illud uidendum, an de bello sibi satis constet Augustinus: qui cũ tot locis Christiane bellum detestetur, nũc aduersus Manichæos ac Donatistas belli patronus esse uideatur. Siquidem is enarrans Psalmum tricesimumseptimũ, scribit, Orandum pro inimicis, non ut occidantur, sed ut corrigantur. Si nõ licet orare deum, ut inimici iusto supplicio coërceantur, multo minus nobis licet illos occidere. Idem epistola clviij. scribit contaminari passiones sanctorum, si uicissim occidantur inimici. Rursus epistola quinta, quàm multa differit aduersus bellum. Porrò quot locis agit cum Cæsarianis præfectis, ne Donatistæ non solum hæretici, uerumetiam horrendo latrocinij genere grassantes in orthodoxos occiderentur, ne non essent qui possent corrigi, sed hactenus coërcerentur, ut ecclesiæ bonis aliò translatis, sequi cogerentur. Postremo cũ toties uitæ Augustini tenderent insidias Donatistæ, quando legitur ille manum armatam aduersus illorũ uiolentiam collegisse? Sed qua frõte faceret hoc ipse, qui tam obnixe intercedit & obtestatur ne fieret à Cæsarum præfectis? Verum ita ferè fit, ut in conflictu cum aduersarijs, scripturam sacram ad suam quisq; causam detorqueat. Et uerum est quod aiũt, hæreticos nonnulla ex parte profuisse religioni Christianæ, dum orthodoxos ad diuinorum uoluminum peruestigationem extimulant. Atqui huic commodo illud adiunctum est incommodi, quod dum scripturarum testimonia uictoriæ seruire cogimus, non raro deflectimur à germana ueraq; sententia. Proinde mihi simplicius uidetur, Christum paulatim conantem suorum animis uulgares affectus eximere, cum prius eos liberasset cura commeatus, nunc & suppliciorum ac mortis metu liberare uoluisse. Sciebat quid illis adhuc rudibus in eo tumultu uenturum esset in mentem, & ideo de gladijs sinebat eos ad tempus errare, quo efficacius eximeret ex illorum affectibus uindictæ cupiditatem. Si tacuisset de gladio, uideri poterat licita defensio, quoties urgeret uitæ periculũ, uiris apostolicis. Nũc ita rem ac sermonem temperauit, ut nulli dubium esse possit, quin usum ferri suis interdixerit. Miserat eos paulo superius specimen sui daturos, & gustum quendam sumpturos Euangelici muneris, sed dũtaxat intra Iudææ fines. Cumq; hic humana solicitudo commeatum

Christus non nisi summa docuit.

Augustinus bellum aliqũ probans.

Ridicule iubet portare gladium, qui nolit eo uti.

Augustinus alibi detestãs bellum.

Donatistæ ui grassantes hæretici.

Torquet scripturã qui pugnat.

Quo consilio Christus iusserit emi gladium.

meatum,ac nonnulla uíæ ſolatia requireret,iuſſit ſuos proficiſci ſine pera,ſine baculo,& tamen nihil defuerat,ultro ſuppeditantibus bonis. Atqui quoniam futurum erat,ut euãgeſcæ prædicationis faſtigium,ſummáq; manus eſſet martyrium , & nihil morte formidabilius:aduerſus hoc quoq; certamen ſuos inſtructos eſſe uoluit,non ſolum exẽplo ſuæ mortis,uerumetiam admonitu. Proinde ut ex ijs quæ iam erant experti,fidem faceret eorum quæ poſtea eſſent cõſequutura,commonefacit eos priſtinæ prædicationis ,Quando miſi uos ſine ſacculo,& pera,& calciamentis ,num aliquid defuit uobis? Cúmq; reſpondiſſent nihil omnino defuiſſe,uocat ad perfectiora: Videtis hactenus nudis nihil defuiſſe, ne qd hæc ſollicitudo uos grauet. Sed quemadmodum de commeatu uitǽq; ſubſidijs non eſt quod angat uos ſollicitudo,ita nihil eſt quod de defenſione ſitis ſolliciti,ſi quando perſecutor,cruciatus aut mortem intentabit. Iiſdem præſidijs uincetis tyrannos quibus ego uinco.imò quo magis eritis omnibus humanis præſidijs deſtituti,hoc magis eritis ad hoc bellũ inſtructi. Adeo,ut ſi cui forte ſit tunica aut pera,quo ſit expeditior,& hæc abijciat. Nõ eſt opus niſi gladio meo,qui ſic amputat ac reuellit omneis affectus carnales,ut accinctus eo,nec tormenta formidet,nec mortem , tantum abeſt ,ut famem metuat aut nuditatem. Neq; uero cum hæc dico,ius adimo principibus gerendi belli,modo Chriſtiane geratur. Laudanſ & Ambroſio Cæſares,qui ſe pro tuenda Chriſtiana tranquillitate aduerſus Barbaros ceu murũ oppoſuere,& tamen idem negat hoc eſſe puritatis Euangelicæ. Sed quid hæc ad nos,qui ſacerdotes ipſi ſine fine belligeramur,idq; pro imperio, p præda,pro mũdana gloria? Sed his aliàs fuſius diſſerendi dabitur locus. Theophylactus diſcrepat nonnihil ab hac interpretatione,quippe qui tollendam peram ac ſacculum interpretetur,quẽadmodum & gladium:non quod uelit eos de hiſce rebus proſpiciendis eſſe ſollicitos hominum more,ſed ne poſthac toti pendeant à præſidio Chriſti,qui hactenus eos nõ ſecus ac pueros curæ habuit,uerum ut ipſi quoq; in poſterum præparet animos ſuos , aduerſus inopiam,aduerſus famem,aduerſus mortem,idq; ſignificatũ eſſe pera , ſacculo & gladio. Cæterum ut id ſolum agam,quod ago,ſic eſt ordinanda lectio: Sed nunc qui habet ſacculum tollat,utiq; uendendum,conſimiliter & peram tollat ,nimirum uendendam : quod ſi deſint,uel tunica diuendita emat gladium , non iſtum quo graſſantur latrone :ſed uerbi diuini,qui penetrantior eſt quouis gladio ancipiti,pertingẽs uſq; ad diſſectionem animæ ac ſpiritus. Quod ſi quis omnino contendat, Tollat hic poſitũ pro Secum deportet. Certe cum in gladio cogamur allegoriam adhibere , hic quoq; adhibeamus oportet. Accipis gladium euangelicum,accipe & peram & tunicam euangelicam.

[*Gladius Chriſti.*] [*Bellare nõ eſt Euãgelicæ puritatis.*] [*Pera & tunica euãgelica.*]

Orate ne intretis.) Latinis anceps eſt ſermo. Nam poteſt & hic eſſe ſenſus ,Orate,ne ſi non oraueritis,fiat ut intretis in tentationem. At Græcis nõ poteſt niſi unus accipi ſenſus, nempe hic, Hoc rogate patrem , ne ueniatis in tentationem , προσεύχεσθε μὴ εἰσελθεῖν. Quanquàm paulo poſt,commutatis nonnihil uerbis,eandem extulit ſententiam , ἵνα μὴ εἰσέλθητε, id eſt,Ne intretis.

Et factus in agonia.) Quis tantum Latine ſciens cognoſcet ex hiſce uerbis quid ſenſerit interpres? Agon Græcis certamẽ , ſiue periculum,aut labor. Agoniam igitur appellat horrorem illum & affectionem qua corripi ſolent homines iam inſtãte atq; urgente graui diſcrimine. Nos ut potuimus uertimus, Et correptus angore.

Guttæ ſanguinis decurrentis in terram.) Hic uariãt Græci codices ,ſed ſic,ut ad ſenſum nihil referat: & facilis eſt ſcribarum lapſus,in tam anguſto confinio καταβαίνοντος, & καταβαίνοντες.

Si percutiamus.) εἰ πατάξομεν , id eſt,Num percutiemus? Si,pro an dixit interpres.

Sinite uſq; huc.) ἐᾶτε ἕως τούτου, id eſt,Sinite hactenus,id quod perinde ſonat Græcis quaſi dicas,Hactenns ne reſiſtite,cum alius ſit ſenſus Euangeliſtæ [*Sinite uſq; huc.*]

Ac magiſtratus templi.) στρατηγούς , duces. Erant enim & milites præfecti cuſtodiendo templo,quorum præfectos hic uocat στρατηγός.

Et dum fuiſſet intuita.) καὶ ἀτενίσασα , id eſt, Et fixis in eum oculis. Plus enim quiddã eſt ἀτενίζειν , quàm intueri,nempe immotis oculis obtueri.

Quaſi horæ.) ὡσεί , id Ferè. Quanquàm & Suetonius uſus eſt,quaſi in hunc modum.

Sicut dixerat.) ὡς εἶπεν αὐτῷ, Quomodo,ſiue Vt dixiſſet ſibi. Nam hoc ipſum illi ue-

niebat in mentem, Christum sibi dixisse futurum ut se negaret.

Conuenerunt seniores.) συνήχθη τὸ πρεσβυτέριον, id est, Coijt ordo presbyterorum.

Neque dimittetis.) ἢ ἀπολύσητε, Aut dimittetis. quanquàm rectè mutauit interpres.

Vos dicitis, quia ego sum.) ὅτι εἰμί, id est, Vos dicitis me esse. Alioqui non ideo dicebant quod ille esset.

Quid adhuc desideramus.) τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτυρίας; id est, Quid insuper opus habemus testimonio? Interpres eleganter reddidit magis quàm ad uerbũ, aut suo more.

EX CAPITE VIGESIMO TERTIO.

DVxerunt.) ἤγαγεν, id est, Duxit: tametsi hic uariant exemplaria, cũ in nõnullis sit ἤγαγον. Et mox, Peruertentem potius quàm subuertentẽ διαστρέφοντα.

Articuli uis.

Tu es rex Iudæorum.) σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; id est, Tu es ille rex Iudæorũ? ut unicũ illũ, Iudæis promissum & expectatũ regẽ intelligas.

Causa, pro crimine.

Nihil inuenio causæ.) οὐδὲν αἴτιον, Nihil noxiæ, aut nihil criminis, quod imputari debeat. Siquidem noxia culpa dicitur, cum noxa sit pœna potius.

Commouit populum.) ἀνασείει, id est, Commouet, præsentis temporis, ut accipiamus non de una seditione accusari Christum, sed totam illius ac perpetuam accusari uitã uelut seditiosam.

Et audiens Galilæam.) ἀκούσας γαλιλαίας, id est, Cum audisset de Galilæa, siue Audito nomine Galilææ.

An homo Galilæus esset.) Galilæus non est coniungendum cum homine, sed separandum propter articulum Græcum, ὁ ἄνθρωπος. Nam cum Christum signet, tamen uelut ignoto sibi nomine, hominem uocat, ut Petrus puellam, mulierem γύναι.

Constanter, pro acriter.

Constanter accusantes.) εὐτόνως, id est, Acriter, & intento clamore.

Nullam causam.) αἰτίαν. Cur non potius crimen? quandoquidem & hoc significat αἰτία. Porrò quod addit post, Causam mortis, sic dixit causam mortis, ut si dixisset crimẽ mortis, quod nos dicimus capitale.

Emendatum ergo.) παιδεύσας, id est, Castigatum, siue correptum. Nam quod mox uertit, Corripiam, eadem est uox Græca παιδεύσας. Cæterum corripimus uerbis magis, quàm uerberibus. castigamus utroq; modo.

Per festũ, pro diebus festis.

Per diem festum.) κατὰ ἑορτὴν, id est, Singulis festis. Nam pascha recurrebat quotannis. Et hac figura subinde utuntur Apostoli & Euangelistæ, κατὰ τόπους, κατὰ πόλεις.

Simul uniuersa turba.) παμπληθεί. Græcis aduerbium est, quod additũ uerbo significat id agi per uniuersam multitudinem. Nam uerbũ ipsum est numeri pluratiui ἀνέκραξαν, id est, Exclamabant, seu potius succlamabant.

Voces eorum.) Hic addunt Græci καὶ τῶν ἀρχιερέων, id est, Summorum sacerdotũ, siue pontificum.

Petitionem eorum.) αἴτημα, id est, Postulationem. Efflagitant enim ac postulant.

Ventres qui.

Beatæ steriles, & uentres quæ.) Dicendum erat, Ventres qui non genuerunt. Apparet hallucinatum interpretem, quod κοιλίαι, id est, Ventres, apud Græcos sit fœmini generis. At mox certe Græcus sermo refert Vbera, quæ sunt masculina apud illos, καὶ μασοὶ οἳ οὐκ ἐθήλασαν. Nam Quæ non lactauerũt, ad ubera refertur, non ad mulieres. Alioqui fuerat, in quo posset aliquis utcunq; tergiuersari.

In uiridi.) ἐν ὑγρῷ, id est, In humido, atq; ita magis respondet, quod sequitur arido. Cohærent autem humere, & uirere.

Nequam, pro facinorosis.

Duo nequam.) δύο κακοῦργοι, id est, Duo malefici, siue facinorosi.

Et latrones.) καὶ κακούργους. Latrones nunc uertit, quod modo uerterat Nequam, homo nimirum copiosus.

Expectãs, pro spectans.

Stabat populus expectans.) θεωρῶν, id est, Spectans: suffragãtibus & antiquis exemplaribus nostris. Verum id haud dubium quin librariorum acciderit errore.

Et deridebant eum.) ἐξεμυκτήριζον, id est, Subsannabant. Idem uerbum cum eo quod ut superius indicatum est, significat naso suspendere, siue dicterijs incessere.

Si tu es rex.) ὁ βασιλεὺς, id est, Ille rex. Et paulo ante ὁ χριστὸς, id est, Ille Christus. Ac rursum ὁ τοῦ θεοῦ ἐκλεκτὸς, id est, Ille dei electus. Nec enim in his ociosus est articulus Græcus. *Articuli uis.*

Nesciunt quid faciunt.) An sic Latini loquantur nescio, fortasse rectius erat, Nesciunt quod faciunt. Quod si dicas, Nesciunt quid faciant, incidis in aliud incommodum, uidelicet amphibologiæ.

Erat autem & superscriptio.) ἐπιγραφή. Cur nõ potius inscriptio, quàm superscriptio?

Græcis, & Hebraicis, & Latinis.) Alius est Græcis ordo, ἑλληνικοῖς καὶ ῥωμαϊκοῖς καὶ ἑβραϊκοῖς, id est, Græcanicis, Rhomanis, & Hebraicis. Quæ sanè tres linguæ, uel hoc nomine Christianis omnibus deberent esse cõmendatæ, quod in cruce domini nostri Iesu Christi, sint solæ omnium dedicatæ. Saltem hunc titulum conueniebat passim suis depingi formulis, quem Ioannes ad hanc formam ponit,

יהושע הנזרי מלך היהודים

ἸΗΣΟΥ͂Σ Ὁ ΝΑΖΩΡΑΙ͂ΟΣ Ὁ ΒΑΣΙΛΕΥ͂Σ ΤΩ͂Ν ἸΟΥΔΑΙ͂ΩΝ. *Tres linguæ præcipuæ.*

IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM.

Qui pendebant latronibus.) κακούργων. quod modo uerterat Nequam.

Neq; tu times deum.) Tacita uis coniunctionis neq;, potest ad tria referri, nisi obstet compositio, ad Times, ad tu, & ad deum. Si ad deum, hic erit sensus, Non solũ non times homines, sed ne deum quidem metuis. Si ad Tu, hic, Parum est, si isti deum contemnãt, nisi tu quoq; contemnas. Si ad Times, sensus hic erit, Non solum non amas deum, sed ne times quidem, cum sis in supplicio constitutus. At ea est apud Græcos sermonis compositio, ut nõ possit accipi nisi hic sensus, quẽ postremo loco recensui, οὐδὲ φοβῇ σὺ τὸν θεὸν, id est, Ne times tu quidem deum, id est, Non saltem times deum. *Trifariam accipitur eadẽ negatio.*

Qui in eadem damnatione es.) Græcis non est ὃς, sed ὅτι, consentientibus & Latinorum uetustis exẽplaribus. Siquidem in Paulino erat, Quod, non qui. In Corsendoncensi Quia, nisi quod a, uidebatur erasum, sed euidenti uestigio testante corruptelam. Et item in aureo codice scriptum erat quia. Porrò de sensus ambiguitate diximus aliâs. *Qui, pro quod.*

Nihil mali.) οὐδὲν ἄτοπον, id est, Nihil absurdi.

In manus tuas commendo.) Græcis est παραθήσομαι, id est, Commendabo, siue Deponam, futuri temporis. Idq; iuxta ueritatem Hebraicam, quæ habet ad hunc modum: בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי. Siquidem א additum huic uerbo פקד, indicat futurum tempus. Atq; ita sanè uertit diuus Hieronymus & Septuaginta. Etiamsi fieri potuit, ut Christus tempus mutauerit. Cæterum παραθεῖναι est commẽdare, ueluti commendatur depositum seruandum, ac suo reddendum tempore. Nam huc allusit Ambrosius cum ait, Bonũ ergo pignus est spiritus, bonum depositum. *Cõmendabo.* *Commendare ut depositũ.*

Qui erat decurio.) βουλευτής. Hic nomen est dignitatis, non officij militaris: ac sonat fermè senatorem siue consultorem. de quo nonnihil dictum est aliâs.

Consilio & actibus.) τῇ βουλῇ καὶ τῇ πράξει, id est, Consilio & facto. Interpres legisse uidetur πράξεσι.

Et posuit eum in monumento.) Et posuit illud legendũ est. Refertur enim ad corpus αὐτό. Atq; ideo in Latinis quoq; codicibus emendatioribus scriptum est Illud, non illum, ut palàm sit librariorum esse peccatum, non interpretis: quemadmodum & participium depositum, καθελὼν αὐτὸ, quod quidem magis sonat detractũ, quàm depositum. Quẽadmodum & illud in Cantico Mariæ: Deposuit potentes, καθεῖλεν, detraxit. Nam. καθελέσθαι dicitur quod in alto suspensum pendet, ueluti clypeus aut lagena.

In monumenro exciso.) λαξευτῷ. Vt intelligamus solidum fuisse saxum, non compactile, aut structile, sed exculptum suo loco natiuo.

Sabbato quidem siluerunt.) ἡσύχασαν, id est, Quieuernnt. utrunq; enim significat ἡσυχάζω. *Siluerũt, pro quieuerunt.*

EX CAPITE VIGESIMO QVARTO.

VNa autem ſabbati.) Vno ſabbatorum eſt Græcis, ut ſubaudias die, τῇ δὲ μιᾷ σαββάτων.

Valde diluculo.) ὄρθρου βαθέος, id eſt, Diluculo profundo, hoc eſt, quod multũ adhuc haberet noctis. Vnde rectius uertiſſet, Crepuſculo, mea quidem ſententia. Si modo uerum eſt, quod quidam putant crepuſculum ad utrunq; dici tempus pertinere, cum accedente aut recedente ſole, lux eſt ambigua. Siquidem ueteres creperum appellabant dubium.

Ad monumentum.) Hic Græci codices addunt, Et quædam cum illis, καί τινες σὺν αὐταῖς. quod tamẽ anceps eſt, de uiris dicatur, an mulieribus, quod τινὲς cõis ſit generis.

Mente conſternatæ eſſent.) ἐν τῷ διαπορεῖσθαι, id eſt, Dum hærerent, ac perplexæ eſſent, & animi incerti.

In ueſtibus fulgentibus.) ἀστραπτούσαις. Quod magis ſonat Fulgurantibus, & fulguris inſtar relucentibus.

Cum timerent autem.) Plus dixit Euãgeliſta, quàm interpres, ἐκφόβων δὲ γενομένων, id eſt, Expauefactis autem illis, ac uultum deflectentibus in terram. Apparet interpretem legiſſe ἐμφόβων. quod ipſum in nonnullis Græcorum codicibus inuenitur.

Recordamini qualiter dixerit.) μνήσθητε Græcis anceps eſt, quemadmodum nobis recordamini, imperatiũi ne ſit modi, an indicatiui. niſi quod ea quæ ſequuntur arguunt imperatiuum modum.

Et recordati ſunt uerborum &c.) Latinius erat, Vt dixerit, quàm, Qualiter locutus eſt. Laurentius mauult, Quod dixerit.

Quia oportet.) Aut omittendum erat ὅτι, aut uertendum in quod, mutato uerbi modo, Quod oporteret, &c.

Procumbens παρακύψας. Et procumbẽs uidit.) παρακύψας, quod eſt, obliquato capite proſpicere: ueluti ſi quis immiſſo per feneſtrã capite proſpiciat. Vnde prouerbium περὶ ὄνου παρακύψεως. Nec eſt, Vidit, ſed uidet, βλέπει.

Et linteamina poſita.) κείμενα. Maluiſſem Iacentia, quàm poſita.

Et abiit, ſecum admirans.) Apud ſe, referendum ad participium admirans. Et abiit, admirans apud ſeſe, καὶ ἀπῆλθεν πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων.

Loquebantur ad inuicem.) ὡμίλουν πρὸς ἀλλήλους, id eſt, Colloquebantur, ſiue Confabulabantur inter ſe. Nam idem uerbum mox uertit Fabulabantur.

Et ſecum quærerent.) Quid interpres legerit, non ſatis conijcio. Nam Græce tantum eſt συζητεῖν, hoc eſt, Simul quærerent, ſiue diſputarent, ſiue commentarentur.

Et eſtis triſtes.) σκυθρωποί, id eſt, Parum alacri uultu. ut ad habitum oris pertineat, non ad animum.

Peregrinus es.) παροικεῖς, id eſt, Aduena es.

In damnationem.) Aliâs admonui κρίσιν & κρίμα ſæpe poni pro κατάκρισιν, ſimplex pro compoſito.

Quia ipſe eſſet redempturus Iſraël.) ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν ἰσραήλ, id eſt, Speraueramus, quod is eſſet ille qui redempturus eſſet Iſraël.

σὺν, pro ἐπί Et nunc ſuper hæc omnia.) ἀλλά γε σὺν πᾶσι τούτοις τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει σήμερον, id eſt, Verumtamen cum omnibus his tertium hunc diem agit. Noue dixit Lucas, niſi forte ſcripſit ille, ἐπὶ πᾶσι τούτοις. Nec eſt,

Et ſuper,) ſed ἀλλά γε, id eſt, Atqui, ſiue Verumtamen. Nec eſt,

Mulieres quædam ex noſtris,) ſed ex nobis, ἐξ ἡμῶν, id eſt, Noſtri gregis. Deinde plus eſt quàm Terruerunt ἐξέστησαν, id eſt, Attonitos reddiderunt. Nam magis pertinet ad epitaſin admirationis, quàm timoris.

Quidam ex noſtris.) τινὲς τῶν σὺν ἡμῖν, id eſt, Quidam eorum qui erant nobiſcum. Ac mox,

Et ita intrare.) Ita, redundat, ſed additum explanandi ſermonis gratia.

Euanuit ex oculis eorum.) ἄφαντος ἐγένετο ἀπ᾽ αὐτῶν, Euanuit ab illis. Niſi quod interpres expreſſit uim nominis ἄφαντος.

Ego ſum,nolite timere.) In Græcis exemplaribus tantum eſt,Pax uobis.cætera uidentur adiecta.Nec admodum cohærent cum ſequentibus,in quibus eximit eis terrorem:licet apud Ambroſium adduntur,ſed ex alio Euangeliſta,ſicut opinor,admixta.

Aliquid quod manducetur.) βρώσιμον, id eſt,Eſculentum,ſiue Edulij. Ac mox,

Fauum mellis.) ἀπὸ μελισσίου κηρίου, id eſt,De apiario fauo. Nam & alia quædam inſecta,mel & fauum habent.

Et cum manducaſſet coram eis.) Græca diſſident, καὶ λαβὼν, ἐνώπιον αὐτῶν ἔφαγεν. εἶπε δὲ αὐτοῖς, id eſt, Accipiens coràm illis comedit.dixit autem illis.

Incipientibus.) ἀρξάμενον. Apparet interpretem legiſſe ἀρξαμένων, ut referatur ad diſcipulos. Atq; hanc germanam eſſe lectionem arbitror,licet reclamantibus Græcorum exemplaribus, atq; inſuper æditione,quæ nuper prodijt ex officina Aſulani. Quod ſi legamus ἀρξάμενον, ut pertineat ad Chriſtum,non Eius erat dicendum ,ſed Suo,ad hũc modum,Sic oportebat Chriſtum pati & reſurgere à mortuis tertio die,& prædicare in nomine ſuo pœnitentiam & remiſſionem peccatorũ,exorſum,ſiue initio facto ab Hieruſalem. At huic lectioni reclamat,quod Chriſtus non cœperit ab Hieruſalem,ſed apoſtoli. Et rurſum quod ſequitur,magis cohæret cum hac lectione , Vos autem eſtis teſtes horum.licet ambiguum ſit,utrum Eſtis legendum ſit,an Sitis , ἐστὲ , an ἔστε , & utrunq; ſatis quadrat. *Incipientibus uaria lectio.*

Promiſſum patris mei.) ἐπαγγελίαν. Ne neſcias promiſſum eſſe nomen ſubſtantiuũ, non participium.

Et ipſi adorantes.) προσκυνήσαντες, id eſt, Adorato eo reuerſi ſunt . Adorabant enim abeuntem in cœlum,ac deinde recipiebant ſe Hieroſolymas. Hoc loco ſubijcienda erant acta apoſtolorum. Nam Lucas hiſtoriam ſuam duobus libris cõplexus eſt , quos ambos ad eundem ſcripſit Theophilum. Atq; ipſe ſecundum exordiens connectit cum ſuperiore.Deinde acta illa,planè pars eſt Euãgelicæ hiſtoriæ. Verum ne uideremur Ioannem dirimere ab Euangeliſtis,diſtraximus duos Lucæ libros,& acta proximo ſubiecimus loco. *Duo libri Lucæ,unũ opus eſt.*

ANNOTATIONVM IN LVCAM FINIS.

IN EVANGELIVM IOANNIS ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

IN PRINCIPIO erat uerbum.) Illud in primis annotandum,quod indicauit & Chryſoſtomus , Ioannẽ neq; Matthæi,aut Marci more ſumere exordium,neq; ad exemplum Lucæ,ſed iiſdem uerbis ingreſſus eſt hiſtoriam Euangelicam,quibus Moſes ingreſſus geneſin mundi. Sed quod illic quidã interpretantur,In principio,id eſt,In filio,hic certe locum non habet. *Orbis conditi & redẽpti ſimile initiũ.*

Erat uerbum.) λόγος Græcis uaria ſignificat , uerbum, orationem,ſermonem,rationem,modum , ſupputationem, nõnunq; & pro libro uſurpatur,à uerbo λέγω , quod eſt dico,ſiue colligo. Horũ pleraq; diuus Hieronymus aliqua ratione putat cõpetere in filium dei.Miror autem cur uerbũ Latinis placuerit magis q; ſermo.Nos tametſi uidebamus ſermonis uocabulo rectius exprimi Græcã uocem,qua uſus *Λόγος multa declarat Græcis.*

est Euangelista, λόγον, tamen in æditione prima superstitioso quodam metu nō mutaueramus uerbū, quod posuerat interpres: ne quā ansam daremus ijs, qui quiduis ad quāuis occasionē calumniantur. Tantū testati sumus alicubi sermonis nomine nō infrequenter signari filium dei in sacris uoluminibus. Mox ubi cōperimus hoc tam passim fieri, & hoc ipso in loco quōdam ecclesiam legisse, In principio erat sermo: Atq; ita citari in libris Cypriani & Augustini, nō existimabā quenq; fore, qui offenderet: præsertim cū hæc demus non in templis, sed in Museis legenda. Quid enim erat piaculi, si in libro qui priuatim legitur, pro uerbo dicam sermonē, aut eloquium, aut orationem, aut uocē, aut aliud quod idem polleat? Non magis opinor, q̄ si patrem dicam genitorem, satorem, parentem, & si qua uox alia Latinis auribus repræsentat autorem generis. Cū igitur nihil erat causæ, cur reprehenderer, etiamsi nusq; in sacris libris sermonis uocabulum tributū esset filio dei, nūc multo minus merebar, quū sermo multis nominibus rectius & aptius exprimat Græcam uocem q̄ uerbum. Quū ea uox toties reperiatur usurpata in recentioribus ac uetustis orthodoxis, quum eam & hodie publicitus usurpet usus ecclesiasticus, & olim publice sic legerit ecclesia, quemadmodū nos uertimus. Qua de re, si quis uolet exactius cognoscere, legat apologiam nostram, qua stolidissimos quorūdam latratus retudimus. Ex hac in præsentia sat erit pauca quædam excerpere, quæ pro tempore lectoris animum placēt, si quis forte cōmouebitur. Primum sermo cōmodius explicat quod Euangelista posuit λόγον, quod apud Latine loquentes, uerbum non sonet totam orationem, sed unam aliquam dictionem: raro tamen dictum aliquod breue, ueluti sententiam aut prouerbium, uetus uerbum est. At Christus ideo dicitur λόγος, quod quicquid loquitur pater, per filiū loquatur. Deinde quod generis cōgruentia faciat, ut mollior sit oratio, quoties dicimus, Sermo dei factus est caro, q̄ uerbum dei factū est caro. Alioqui nihil aptius reddebat emphasin Græcæ uocis λόγου, q̄ oratio. Iam Cyprianus tot nominibus inclytus, primum eloquentia uere Theologica, deinde sanctimonia quadam apostolica, postremo martyrio, in opere quod scripsit aduersus Iudæos libri ij. cap. v. non aliter refert hunc Euangelistæ locum, quàm nos uertimus: In principio, inquit, fuit sermo, & sermo erat apud deū, & deus erat sermo. Atq; idem eiusdem libri cap. iij. cuius titulus est, Quod Christus idem sit sermo dei inter cōplures sacræ scripturæ locos, quibus docet filium dei dici sermonem, & hūc adducit, Quāq; in hoc scriba sciolus in plerisq; codicibus sermonem uerterit in uerbū: non animaduertens quid promittat titulus, qui haud dubie Cypriani est, nō scribæ. Ad hæc Augustinus enarrans ex Ioannis cap. xvij. locum hunc: Sermo tuus ueritas est, palàm docet nihil referre, utrū sermonem dicas, an uerbum. Docet & hoc loco plerosq; codices habere, In principio erat sermo, & sermo erat apud deum, & deus erat sermo. Quin idem cōpluribus locis sermonis uocabulū in sacris libris interpretatur de filio dei, quæ necesse nō est hic repetere. Quod si ista non legunt, qui tamen uideri uolunt ecclesiæ doctores, certe non potuit illos fallere, quod ex libro Sap. quotannis canit ecclesia: Omnipotens sermo tuus dn̄e exiliens de cœlo. Hæc atq; id genus alia loca, non ueteres tantū, sed & Thomas, Hugo Cardinalis, Glossa ordinaria, Beda, Remigius, Anselmus, interpretant̄ de filio dei, nihil desiderantes uerbi uocabulum, neq; quicq; offensi dictione sermonis. Sanctus Hilarius libro de Trinitate secundo, dei filium nunc uerbū appellat, nunc sermonem. Etenim quum ait, Sermo cogitationis æternus est, cum qui cogitat est æternus. nónne palàm uocat Christum sermonem æternum ex æterna mente patris, sine tempore proficiscentem? Ac mox cum ait: Nunquid audieras in deo, ut sermonem reconditæ cogitationis acciperes. an nō tribuit Christo sermonis cognomen? Idem aliquanto post sic multis uerbis disputat de differētia sermonis humani ac diuini, ut nusq; horreat Christo tribuere sermonis uocabulum. Ad hæc Ambrosius libro de fide aduersus Arrianos cap. secūdo, Christū nunc uerbum appellat, nūc sermonem. Quod tamen idem & alijs aliquot locis facit Hieronymus in epistolæ ad Ephe. cap. j. Non, inquit, quod alius assumptus homo, & alius sit sermo qui assumpsit, & sermonem dixit, filiū dei. Rursum eodē cap. Vt quomodo dominus noster Iesus Christus est sermo, sapientia, ueritas. Et Lactantius libro. iiij. cap. viij. dei filium sermonem appellat. Atq; item cap. proximo non semel. Claudianus uocem ausus est dicere: Vox summi sensusq; dei, pro sermone uocem dixit, pro sapientia sensum. Pru-

Sermo rectius, quàm uerbum.

Apologia de In principio erat sermo.

Cyprianus.

Huius loci exempla.

Ex neotericis theologis.

Ex antiquis.

dentianis

dentianis hymnis tãtum tribuit ecclesia, ut eos in sacris liturgijs solenniter decantet. Atq; in his audit citra offensam ecclesia: Ades pater supreme, Quem nemo uidit unq̃, Patrisq; sermo Christe, Et spiritus benigne. Sed uideri poterat ineptũ me hæc persequi, quæ si qs excutiat sacros scriptores finem non habent, nisi quidam tam impudenter obstreperent. Sic olim legit ecclesia, sic hodie canit, sic non raro loquuntur ueteres orthodoxi, sic recentiores: & tamen quidam sic offensi sunt sermonis uocabulo, quasi nusq̃ lectum aut auditum esset apud Christianos. Sed offendit, inquiunt, nouitas. Quos tandem? Ipsos qui calumniantur? At istis qui rei Theologicæ uideri uolunt doctissimi, non oportebat esse nouum quod toties est obuium in sacris autoribus. Idiotas? At istos res ignota nihil mouisset, nisi quidam seditiose clamassent apud populum, uanitatem addentes maledicentiæ. Actum, inquiunt, de re Christiana, posteaq̃ nouum habemus Euãgelium. Quid hac uoce stolidius? An ideo nouatum est euangeliũ, si pro uerbo dicatur sermo? Non hercle magis, quàm nouatus est Nicolaus, qui posita ueste candida, sumpsit fuscam. Scio plurimum esse tribuendum tam inueteratæ cõsuetudini. Sed quoties apud populum agitur fabula, receptum est, ut tingentes semigræce loquamur, baptizo te. Nolim apud idiotas dicere, tingo te, quum tamen apud deum nihil referat. Nolim, ut nunc res habent, in templis recitare, In principio erat sermo, si probabiliter suspicarer fore, qui uehementer offendantur, præsertim quũ hæc lectio sit proba, altera tolerabilis. Quod si lectio recepta sit palàm mẽdosa, & sunt inter auditores, qui ueterem saliuam malint absq; iudicio, sunt contra, qui iudicio malint quod rectum est: neq; uitari potest, quin altera pars offendatur, utri iubebor obsequũdare? Malim equidem omnibus ἀπρόσκοπος esse. Fortasse primum obsequar imperitis, quod hi magis soleant ferocire, ac mox placabo doctos. Sed tamen interim admonendi sunt imperiti, ne per suã imperitiam moueant tumultũ in eos, quibus magis oportuit parere. Quemadmodũ Paulus ex charitate uult abstineri ab idolothytis, ne frater infirmus offendatur: sed interim admonet & obiurgat infirmos, qui sine causa iudicant fratrem gratias agentem. Fateor quæ publice recepta sunt perperam, paulatim sunt abroganda, Quemadmodum Paulus aboleuit legem Mosaicam, sed tamẽ antiquanda sunt. Scio fabulam Augustini, quæ narrat in Africa nescio quem episcopulum penè destitutũ à populo, propter unam uoculam, ex Hieronymi trãslatione secus apud populum recitatam, quàm solet. At Hieronymus uir sanctus ac doctus, deos illos Africanos fortiter irridet.

Prudentiani hymni.

Africanorũ superstitio.

Quod si placuisset omnibus omnia tribuere indoctis, iam non haberemus tam multa per ueteres orthodoxos restituta. Nec enim quicq̃ adferũt, qui censent parcius fuisse uariandum, quod erat receptũ. Primũ cum sint hominũ uaria iudicia, quis præbebit regulã ad quam moderer uarietatem, quũ mihi sciam euenisse, quod apud poetas Ioui, qui neque pluuius, neq; serenus potuerit omnibus placere? Deinde quod dicũt isti, fortasse nõ nihil habeat momenti, si mea translatio publice receptã protruderet. At in hoc meo proposito, quo maior est uarietas, hoc plus est fructus. Siquidem quum hæc adhibeatur noua, non ut uetus antiquetur, sed ut sit & dilucidior & castigatior, expediebat singulas etiã uariari uoces, si cui libuisset. Quandoquidem Augustinus non uno loco fatetur se ex uarietate codicum plurimum accepisse lucis in sacris uoluminibus. Quis enim non probat operam literatorum, qui in ludis Maronis aut Horatij uerba singula, singulis diuersis interpretantur, nõ hoc agentes, ut illi uideantur parũ recte loquuti, sed ut intelligatur quod loquuti sunt. Cæterum illud propius ad hoc institutum pertinet, non simpliciter positum λόγος, sed additum articulum, ὁ λόγος, ut non possit de quouis accipi uerbo, sed de certo quopiam & insigni. Habet enim hanc uim articulus, quam Latine utcũq; reddimus adiecto pronomine ille. Veluti cũ Aristoteles, in genere de quolibet agit bono, ἀγαθὸν uocat. Cæterum cum unicum illud ac summũ bonum intelligi uult, addit articulum τἀγαθὸν. Item καλὸν appellant philosophi, quod quouis modo pulchrum sit, τὸ καλὸν eximium illud ac uere pulchrum siue honestum, quod à uirtute proficiscitur. Item πᾶν appellant, quod quocũq; modo totum est. Verum absolutum illud uniuersum, quod uere complectitur omnia, non simpliciter πᾶν, sed τὸ πᾶν appellant. Itidem in diuinis literis, cum deos uocant amicos dei, non apponitur articulus, sed tantũ θεοί ἐστε, id est, Dij estis. Aut cum intelligũtur dij gentium, quale est apud Paulum in epistola ad Corinthi-

Articulus Græcus quãtam uim habeat.

Exẽpla è philosophis.

E literis sacris.

os prima, capite octauo: Et si sunt qui dicuntur dij, siue in cœlo, siue in terra, quemadmodum sunt dij multi, & domini multi. Nullus enim hic appositus est Græcus articulus: καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς. ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοί. *Augustini exemplũ.* Augustinus in quæstionibus quas scripsit in Genesim libro primo, adducit & alterũ exemplũ ex Geneseos cap. xxxiij. in quo Iacob ait se uidisse faciem Esau ac si quis uideret faciẽ dei, negans in Græcis exẽplaribus esse scriptum, πρόσωπον τοῦ θεοῦ apposito articulo, sed πρόσωπον θεοῦ, citra articulũ. At quoties significatur uerus ille & solus deus, semper additur articulus, ὁ θεός. nisi si qua ratio peculiaris obstet. Et quoties se uult intelligi Christus, nõ quouis modo dei filiũ, sed natura ac uere filium, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ dicitur. *Filius hominis, id est Adæ.* Rursus ubi diuinitatem dissimulat, se filium hominis appellat, sed utrique nomini, suo præposito articulo, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ceu non quilibet Adæ filius, sed eximius ille filius hominis, humani generis restitutor. *Agnus dei.* Rursum, ὁ ἀμνός, cum multi sint agni, unicus ille agnus intelligitur, cuius immolatione tolluntur peccata mundi. Et ὁ προφήτης, unicus ille propheta per Mosen promissus. *Lux mundi.* Et cum lux illa designatur unde lux omnis nobis fluit, τὸ φῶς dicitur, addito articulo. *Bonus pastor.* Et cum pastor bonus dicitur, unicus ille pastor Christus, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, congeminato articulo. Et, ἐγώ εἰμι ἡ θύρα, ego sum ostium, *Ostium.* cum nõ quoduis ostium, sed unicum illud denotatur. *Messias, Rex.* Et paulo inferius, Inuenimus Messiam, τὸν μεσσίαν, unicum illum Messiã. Et tu es rex Israël, ὁ βασιλεύς. *Spiritus.* Didymus libro de spiritu, quem Latinum fecit Hieronymus, diligenter & hoc adnotauit, quoties in diuinis literis mentio fit spiritus diuini, articulum apponi, τὸ πνεῦμα, idque confirmat compluribus arcanæ scripturæ locis in hoc adductis. Atque hoc potissimum argumento docet eundem fuisse spiritum, qui afflauit prophetas, & quem hauserunt apostoli. Annotauit idem Athanasius libro de spiritu sancto ad Serapionem, & hic suam sententiam compluribus scripturarum testimonijs comprobans. Ac planè tantum habet momenti, hoc loco prætermissus aut additus articulus, ut Chrysostomus & Cyrillus hoc potissimum argumento reijciant hæresim quorundam, qui negabãt Christum illud esse uerbum, quod ab initio fuerat in patre, sed illud aliud quoddam fuisse uerbum interius patri, unde natũ sit alterum uerbum quod esset Christus. *Duo uerba faciũt hæretici.*

Et uerbum erat apud deum.) Rursum addidit articulum, non solum uerbo, sed etiam deo. ut illud unicum ac uere uerbum intelligamus, de quo prius dixerat: Et patrem uere deum, non quenuis alium deum.

Cur uero deo non addatur articulus. Et deus erat uerbum.) Hoc loco deo non additur articulus, cum tamen uere ac natura deum significet, uerum id facit coactus. Alioqui non poterat simul explicare diuinam essentiam, tribus communem personis. Nam si utrique addidisset articulum, καὶ ὁ θεὸς ἦν ὁ λόγος, iam confudisset personarum proprietates. Atque hic fuisset sensus, & ille deus, nempe pater, erat illud uerbum, nempe filius. Rursum si deo addidisset articulũ non uerbo, καὶ ὁ θεὸς ἦν λόγος, iam duo significasset uerba, ac sensus fuisset, & ille deus, nempe pater, erat: & ipse uerbum quoddam & si non idem uerbũ quod filius, tamen aliquod uerbum. In qua sententia fuere ueterum nonnulli, duo facientes uerba, gignens & genitum, ut dictum est paulo superius. *Prudentij dictum quõ accipiendum.* Atque adeo Prudentius ipse uideri posset huiusmodi quippiam sensisse, cum in hymno Iambico de natali Christi scribit: Ex ore quamlibet patris, Sis ortus & uerbo æditus. nisi malumus uerbo interpretari, uerbi prolatione. Nunc quoniam uerbo addidit articulum, & deo non addidit, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, Christianam expressit sententiam. Sic ut aliò detorqueri non possit, nimirum hanc, Et illud idem uerbum, quod modo dixi in principio fuisse apud deum, erat deus, hoc est, particeps essentiæ diuinæ, siue ut melius dicam Græce, ὁμοούσιον τῷ πατρί. *Homusion eiusdem essentiæ.* Neque enim sic liceret loqui Græcis, ἡ ἐλάτη τὸ δένδρον ἐστὶν, id est, Palma arbor est. aut, ἡ κιθάρα τὸ ξύλον ἐστὶν, id est, Cithara lignum est, apposito articulo. Hæc ita esse ut diximus, facile comprobabit, qui uel mediocriter Græce nouerit. Nos quanquàm in hoc exordio parcius immutauimus, reueriti sacramentum ineffabile, tamen admonẽdum putaui, quo magis intelligant nostri Theologi nõnihil interesse, è suis haurias fontibus mysticas literas, an è lacunis.

Omnia per ipsum facta sunt.) Cum de uerbo fiat hic quoque mẽtio, de quo modo locutus est,

Per ipsum, id est, uerbum.

tus est. Rectius uertisset, Omnia per illud facta sunt, ut repetat uerbum, siue Omnia per
idē facta sunt, sicut paulo superius, Hoc erat in principio. Nisi mauis pronomē ipsum re-
ferri ad deum patrem, qui proxime præcessit. Verum huic sensui nōnihil refragatur præ-
positio διὰ per, quæ pugnat cum ratione paterni principij, siue mauis Hilarij uerbo uti,
autoritatis. Et magis concinit cum Paulinis uerbis, qui ait, Per quem fecit & secula, ut per
filiũ intelligamus omnia cōdita à patre. At nũc Latinus ancipitē reddidit sententiã, quod
Ipsum, pronomē utrólibet possit accōmodari. Quanꝗ & Græcis ambiguus sit sermo, sed
quē Græci omnes interpretent, ut Per ipsum ad uerbũ referatur, non ad patrē. Siquidem
hinc arripuerũt occasionem Arriani, somniantes patrē in cōdendis rebus, filio ceu instru
mēto usum, cũ ita ꝑ filiũ cōdiderit omnia pater, ut is nihilo secius cũ patre cōdiderit oĩa.

Arrianorum error.

Et sine ipso factum est nihil.) Hunc locum bifariam distinguunt. Chrysostomus homi
lia iiij. & hunc secutus Theophylactus, ita legunt cōiunctim: Omnia per illud facta sunt,
& absq; illo factum est nihil quod factum est. ut intelligas nihil omnino creatum, quod
non sit creatũ à patre per filiũ. Scribit autem hæreticos quosdam distinguere ad hunc mo
dum: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factũ est nihil. atq; hic interposita diastole,
subijciũt, Quod factũ est in ipso, uita erat, interpretantes spiritũ sanctũ, quem creaturam
faciũt, intelligi in eo quod dicitur, Quod factũ est. Et tamen in hunc modum distinguũt
Cyrillus Græcus, & Augustinus Latinus, quanꝗ diuerso sensu. Nã Augustinus intelligit
omnem creaturã in deo uitam esse, suo more nō illibenter πλατωνίζων. Cyrillus autē sic
interpretatur, ut intelligamus omnia per filium fuisse condita, tam uisibilia ꝙ inuisibilia, &
quicquid conditũ fuit, in eo uerbum illud est uita: ut nō solum sit omnibus autor originis
cum patre, uerũtiam idem admixtũ omnibus, ueluti uita tueatur & cōseruet uniuersa quæ
condita sunt. Atq; hanc distinctionē sequitur Hilarius, non admodũ dissentiens & à Cy-
rilli sententia. Sequitur & Gregorius Nazianzenus in opere de spiritu sancto, sic reijciēs
hæreticos, ut dicat hunc locum accipiendũ de ijs quæ facta sunt, ut ad filiũ aut spiritũ san-
ctum accōmodari non queat. Cæterũ quod quidam interpretantur nihil, peccatũ aut ma
liciam: quod ea sola sint, quæ natura sunt, & ob id bona sunt, peccatũ esse quiddam priuati
uum, etiamsi Hieronymus nō reijceret, tamen per se coactius est, & argutũ magis ꝙ theo
logicũ. Recenset enim hanc interpretationē, sed tacito autoris nomine, enarrans Michææ
cap. ij. sed ita, ut subindicet argutũ esse magis ꝙ uerum. Quanꝗ ad eũ modum interpre-
tatur diuus Augustinus, edisserens hunc Euangelistæ locũ, subindicans quibusdam nihil,
esse aliquid quod ad mali naturam pertineat, iuxta hos qui duo constituunt principia, bo
norum ac malorum. Cæterum quod ait peccatum esse nihil, & qui peccant fieri nihil, &
Idolum iuxta Paulum esse nihil, nō simpliciter est accipiendũ. Alioqui quid attinebat ne-
gare à deo factũ esse, quod nihil sit, & ob id à nullo fieri possit? Nam ego magis arbitror
ad rem pertinere, dare operam ut à peccato puri simus, ꝙ anxie digladiari, num peccatũ
sonet aliquid positiuũ iuxta Thomistas, an mera priuatio sit, iuxta Scotistas. Idem tamen
Augustinus, libro aduersus Manichæos, cap. xxv. serio interpretatur, Sine eo factum est
nihil, nihil aliud ualere, ꝙ si dicas, quicquid factum est, non absq; eo factũ est, irridens su-
perstitiosam Manichæorũ distinctionem, qui negabant hunc sensum reddi, nisi cũ hoc or
dine pronũciaretur: Nihil sine eo factũ est. Cæterum si pronuncies, Sine eo factũ est ni-
hil, Nihil iam accipi pro eo quod sit aliquid, & factũ sit. Id cum multis uerbis derideat Au
gustinus, tamen Sophistæ putant non minimũ interesse, quoties uox quæpiã in aliũ trans
fertur locũ. Cauillat hoc loco nescio quid, is cuius nomine extant aliquot homiliæ in Ioã-
nem Origenis titulo, sed falsissimo. id quod uel me tacente, res ipsa clamitat, cum nihil illic
sit, quod ullam Origenis uenam, ulla ex parte sapiat. Atqui eò res redijt, ut huiusmodi nu-
gas etiã prudentes, datáq; opera adijciant typographi, quo uolumine aucto quæstus fiat
uberior. Quod si illis licet quicquid uolunt, quocunq; prodere nomine, & nobis fas non
erit, titulo semel illito chartis refragari, bella nimirum erit studiosorum conditio, si nebulo-
nis aut impostoris nugas pro oraculis cogentur amplecti. Verum hæc πάρεργα. Vt ad
rem redeã. Is quisquis est, aut quicunq; sunt, siue homines, siue dij, argutatur, nescio quid,
Græce significantius dici, pro eo quod nos dicimus, Et sine ipso factum est nihil. Apud
illos enim esse extra non absque. Quod sanè quid sibi uelit, nō satis intelligo, nisi quod in
omnibus

Distinctio quantum ualet.

Nihil, id est, peccatum.

Disputatio curiosa, de peccato, mera ne sit priuatio, an macula.

Homiliæ in Ioannem falso Origeni inscriptæ, quamuis testetur Origenes se in Ioannem scripsisse.

omnibus quæ quidem uiderim, Græcis exemplaribus scriptum comperio χωρὶς ἀυτοῦ, id est, Absq; illo. Atq; eadem est præpositio Græca Ioannis cap. xv. Sine me nihil potestis facere, χωρὶς ἐμοῦ. At is utrobiq; uult legi Extra, nō Sine. Nisi forte ille quisquis fuit, pro χωρὶς, legit ἐκτός. Aut nisi χωρὶς, uertendum putat Extra, ἄνευ, sine. Ad Cyrilli sententiā nonnihil facit, quod cum bis dixerit Vitam, priori uitæ non addidit articulum, posteriori addidit. In eo quod conditum est, uerbum illud erat quædam uita, dum impertit incolumitatem naturæ conditæ. Ac mox cum ipsum uerbum peculiari modo uitam appellat, Et uita erat lux hominum, apposuit articulum, ueram illam ac ineffabilem uitam significans, ἐν ἀυτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς. Augustinus indicat etiam distinctionem, sic enim legendum, Quod factum est. ut hic interposito silentio, subijciatur, In ipso uita erat, ut accipiamus nō in quouis creato esse uitam, iuxta Manichæos, cum lapides uita careant, sed creaturam fuisse in creatore, qui uita est, uidelicet de idëis sentiens. Hilarius secus distinguit, Quod factum est in eo: ut hic distinguatur, deinde succedat, Vita erat. Quod ne cui dubium esse possit, faciunt ea quæ sequuntur: Hoc igitur non sine eo, quod in eo factum est. Nam quod in eo factum est, etiam per eum factum est.

Quō uerbum uita, in rebus creatis.

Manichæi & saxis uitam tribuunt.

Hilarij distinctio.

Fuit homo missus.) ἐγένετο. idem uerbum quod modo transtulit, Facta sunt. Proinde Valla maluit hac loco, Extitit, quàm fuit. At ego malim, Erat homo missus, cum paulo inferius sequatur, Non erat ille lux. Illud annotandum, hic homini non præponi suum articulum, quo tantum hominis indicet naturam, & Ioānem hac nota separet à Christo, qui simul & deus erat, cui ut respōdeat deus, & hoc citra articulum extulit παρὰ θεοῦ. Homo erat qui mittebatur, ut hominibus annūciaret Christum. Sed ne cui leue sit huius testimonium hominis, à deo missus erat non ab homine. Et haud scio, an alioqui id perpetuum sit in arcanis literis, cum deo apponitur articulus, aut certam personam denotari in diuinis hypostasibus, aut uerum illum & unicum deum à reliquis gentium dijs distingui, licet non temere liceret addere aut demere articulum.

Articulus cur non additus deo.

Cui nomen erat Ioannes.) ὄνομα ἀυτῷ ἰωάννης, id est, Nomen ei Ioannes. Et mutauit nonnihil Latinus interpres, & addidit de suo, idq; nulla compulsus necessitate. Ne quis nobis succenseat, si quid forte mutamus alicubi, uel adacti necessitate, uel inuitati commoditate. Nec est simpliciter missus, sed ἀπεσταλμένος, participiū eius uerbi, unde dicti sunt apostoli, emandatus. Nam Græcis βάλλει, qui mittit telū aut lapidē, πέμπει, qui quocūq; modo mittit, munus, aut aliquid simile, ἐπιστέλλει, qui mittit epistolā, ἀποστέλλει, qui emittit cum mandatis hominem.

Missus.

Vt omnes crederent per illum.) Græcis incertum est, an Per illum, referatur ad Ioannem: ut intelligamus illo testificante omnes debuisse credere in Christum, an omnes debuisse credere patri per illud lumen, cui testimoniū perhibebat Ioannes: quod ἀυτοῦ possit accipi masculino aut neutro genere.

Amphibologia.

Non erat ille lux.) Primū illud admonēdus est lector, quod Latinus hic interpres modo Lumen uertit modo lucē, Græcis eādem esse dictionē φῶς. ne quis Græcanici sermonis ignarus in cōmutata uoce Latina somniet subesse mysteriū. In emēdatioribus Augustini exēplaribus legitur, Non erat ille lumen, sed ut testimoniū perhiberet de lumine. Cæterū illud non abs re quæritur à doctis, cū Christus apud Matthæū cap. v. suos apostolos uocet lucem mundi, & cū Ioannes Baptista nominatim dictus sit lucerna ardens & lucēs, cur hic eum lumē esse neget? Verum hunc tantum alioqui nodū additus aut omissus articulus dissecat, quandocunq; ueram illam & suapte natura lucem significat, articulū addit τὸ φῶς, & τοῦ φωτός. Hic item cū negat Ioānem esse lucem, nō dixit οὐκ ἦν ἐκεῖνος φῶς, hoc est, Nō erat ille lux, sed οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, id est, Non erat ille lux illa. Nō erat illa uera lux, de qua modo dixi. Annotauit hæc Cyrillus, si cui nostra leuis est autoritas. Aut sic accipe. Nō erat ille lumen de quo modo locutus sum, cū dicerem, Vt testaret de lumine. Habet eñ & hoc articulus, ut referat rē de qua prius fuerit sermo. Quod ideo adiecimus, quia apud Matthæū ubi Christus uocat suos lucē mundi & sal, utrobiq; addit Græcus articulus. Ad hæc cur magis placuit periphrasis, ut testimoniū perhiberet de lumine, q̃ testificaretur, cū Græce sit μαρτυρήσῃ; Quanq̃ hic sermo nōnullam ellipsim habere uideatur, quæ sic poterat suppleri, Nō erat ille lumen, sed missus erat, ut testaret de lumine.

Apostoli lux.

Erat lux

Erat lux uera.) Iam admonui lucem & lumen Græcis idem esse nomē: ne quis erret in Luce & in lumine, putans esse aliquid discriminis. Cæterum illud magis ad rem pertinet, Erat, quò referre oporteat, num ad uerbum. Nam quo minus ad Ioannem referatur, obstat ipse sensus. Equidem arbitror, nec ad uerbum referendū, sed ad ipsum Lumen, quod mox sequitur, propterea quod utriq; nomini lux & uera suus præponitur articulus, ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ut ad hunc legamus modum: Non erat Ioannes lumen illud de quo loquor, sed in hunc mūdum dūtaxat missus, ut testificaretur de lumine. Nam lumē hoc de quo loquor, erat lumen uerum quod illuminat omnem hominem, hoc est, erat fons luminis, unde ipsi quoq; Ioanni suum fluxit lumen.

Erat lux uera.

Venientem in hunc mundū.) εἰς τὸν κόσμον, id est, In mundum. Nam hūc non addunt Græci: nisi quod ita frequenter uertit interpres, exprimere cupiens, opinor, uim articuli. Sed cur hic magis addidit Hunc, quàm in ijs quæ sequuntur? In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit, quæ singula cum suis articulis efferuntur.

In hunc mundum.

Et mundus eum non cognouit.) αὐτὸν uidetur ad uerbum referri, quod Græcis quidē est masculini generis. Cæterum interpreti Latino uertendū erat in neutrum, Et mundus illud non cognouit. Idem sentiendū de ijs quæ mox sequūtur, Et sui eum non receperūt: quotquot autem receperunt eū. Hoc certe incōmodi uitari poterat, si pro Verbo, Sermo placuisset interpretibus. Cæterū illud, In propria uenit, & sui eū non receperūt, Græcis est eadem dictio ἴδια, & ἴδιοι, In sua uenit, & sui eū non receperūt. Et apparet sic legisse diuum Augustinū. Quandoquidem apud hunc scriptum uidemus, In sua propria uenit.

Interpres immemor sui.

Qui non ex sanguinibus.) Diuus Augustinus fatetur Sanguinibus nō dici Latine numero multitudinis, sed interpretem abusum numero, ut declararet ad communem hominis generationem non uiri solum, sed & mulieris semen cōcurrere. Idem admonet hoc loco carnem appellari fœminam.

Ex sanguinibus, cur pluratiue dictum.

Ex uoluntate carnis.) Annotandū neq; carni, neq; uiro, neq; deo, suum apponi articulum, ut speciem carnis aut uiri designari intelligas, non hanc, aut illam carnem aut uirum. Atq; his tribus, Sāguinibus, carni & uiro, opponit deus, itē absq; articulo. At Laurentius mauult hoc loco Geniti sunt, quàm nati, ἐγεννήθησαν. Præterea non est, In nomine eius, sed in nomen, εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Quanq; his promiscue utūtur Euangelistæ, Credere illi, & credere in illū, & in illo, Cōfiteri illum, & cōfiteri in illo, Baptizari in nomen Christi, & baptizari in nomine Christi. Qua de re cōpluribus uerbis disputat Valla, si quis forte requiret.

Articulus cur non additus.

Et uerbum caro factum est.) καὶ ὁ λόγος, id est, Et uerbum illud, nempe de quo tam sublimia diximus. Ac recte sanè locis compluribus admonuit Augustinus, Caro hic positum pro homine: partim ut excluderetur error Apollinaristarum, qui negabant Christo animam fuisse humanam: partim, ut euidentius esset miraculum, coniuncto uerbo cum carne, quæ pars est hominis crassissima. Idq; dictum est iuxta idioma sermonis Hebraici, qui totum hominem, nunc animæ, nunc carnis appellatione notat. Cæterū quando sermo Græcus anceps est, Habitauit inter nos, aptius erat, quàm in nobis, ἐν ἡμῖν. Etiam si Chrysostomus diuersam sequitur interpretationem.

Caro, pro toto homine.

Inter nos. In nobis.

Et uerbum habitauit.) ἐσκήνωσεν, à tabernaculis dictū est, quod aliâs uertit Nidificare: ut intelligas temporariam apud nos habitationem. Admonendū & illud Habitauit, Latinis sonare quasi iam habitare desierit, cū Græcis ἐσκήνωσεν sonet, Habitaculum siue domicilium fecit in nobis: ut intelligamus eum cœpisse habitare in nobis nec desijsse.

Et uidimus.) ἐθεασάμεθα, id est, Spectauimus, siue Conspeximus, ceu nouum & admirandum spectaculum.

Gloriam quasi unigeniti.) Laurentius mauult, Tāquàm unigeniti, quod uere esset unigenitus. Et in hoc uerbo philosophatur nonnihil Chrysostomus, interpretans ancipitem apud Græcos uocem ὡς, quæ tamen hic non sonet assimilationem, sed speciem ueri exhibitā. Veluti si descripto regio apparatu subijcias, Incessit tāquàm rex, id est, apparatu regio. Et Vnigeniti non est hic participiū, sed nomen, μονογενοῦς unici. Vnde quod sequit, A patre, magis pertinet ad gloriam, quàm ad unigenitum. Spectauimus gloriam eius, gloriam, inquam, non quamlibet, sed gloriam à patre exhibitam, quæ declararet eum

Quasi, pro tanquā, ὡς.

A patre.

esse

esse unicum filium. Sentit enim, opinor, de baptismo Iesu & transfiguratione, cum audita est uox patris, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est, ipsum audite.

Plenũ gratiæ utrũ ad Christum, an ad Ioannem referendum.

Plenum gratiæ & ueritatis.) Plenum hic nominandi casus est, non accusandi, πλήρης, & refertur ad ὁ λόγος, quod & ipsum Græcis est generis masculini, ut sit sensus, Verbum illud caro factum est, plenum gratiæ & ueritatis. Alioqui uerba hæc magis uidebantur cohærere cum Iohanne qui sequitur, legamusq; , Plenus gratia & ueritate. Ioannes testificatur de illo, ut accipiamus Ioannem hac præfatiuncula commendatum, quo plus põderis habeat illius testimonium. Etiamsi non sum nescius interpretes omnes hoc ad Christum referre, non ad Ioannem. Verum quoniam duriuscule cohæret cum superioribus, lectorẽ admonendum putaui, quo rem expendat. Atq; hæc quidem ita uelim accipiat lector, uelut ab admonente dicta, non tanquàm à dogmatis autore. Nam quod sequitur, De plenitudine eius accepimus omnes, magis pro hac facit sententia. Siquidem illic Plenus gratiæ & ueritatis, de Baptista dicebat Euangelista, hic Ioannes ipse fatetur suã plenitudinem ab illo fonte fluxisse. Nec est nouum in literis diuinis, & alios sanctos plenos gratiæ ac perfectos dici, ne quis putet hoc uni Christo tributum. Quandoquidem Stephanum plenum spiritu sancto legimus in Actis. & Zacharias legitur repletus spiritu sancto, & Baptista replendus spiritu dicitur ex utero matris suæ. Rursum in actis apostolorum, Omnes qui cõuenerant, dicuntur repleti spiritu sancto. In eodem opere: Saulus plenus spiritu sancto legitur, & ipse iubet, ut impleamur spiritu sancto. Verum, ut dixi, super hac re nihil definio, sequatur quisq; quod magis probarit. Deinde noue mutauit subito tempus uerbi, μαρτυρεῖ, & κέκραγεν. id est, Testificatur & clamauit: nisi forte præteritum usurpatum est uice præsentis. Sic enim legit interpres Cyrilli: Testificatur & clamat. At is qui Chrysostomũ transtulit, legit Testimonium perhibet, & clamabat.

Pleni gratia dicti sunt & alij sancti.

Qui post me uenturus est, ante me factus est.) ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν. Participium ἐρχόμενος, à uerbo ἔρχεται est, quod ad utrunq; tempus solet accommodari, præsens ac futurum. Quanquàm hoc loco, si cui placet tempus præsens, uertẽdum erat per præteritum, propterea quod adhæret uerbo præteriti temporis, γέγονεν, ad hunc modum, Qui cum post me uenerit, ante me factus est. ut intelligamus Christũ & serius natum fuisse, & serius prædicare cœpisse, quàm Ioannem, sed tamen autoritate anteuertisse. Id quod solet accidere gnauis cursoribus, ut serius digressi à linea, assequãtur ac præcurrant eum qui multo ante discesserat. Et in hanc fermè sententiam edisserit Cyrillus. Chrysostomus ἐρχόμενος, exponẽs Prædicaturus, altiora quædam mauult sectari ob Arrianos, qui hinc filium dei creaturam esse uolebãt. Verum haud scio, an ad huius loci sensum accõmodatiora. Nã Factus est, positum est, pro eo quod est, Cœpit esse. Qui post me ueniebat, cœpit esse ante me, hoc est, Qui sequebatur, iam præcessit. Neq; enim Christus usquàm simpliciter dicitur factus in literis diuinis, licet dicatur factus homo, factus hominibus notior. Atqui isto pacto nõ est factus ante Ioannem, qui fuerit natu minor Ioanne. Ad hæc, ante, Græcis est ἔμπροσθεν, non πρό, ut intelligas præcedentem. Id quod subnotauit & diuus Augustinus.

Ante me factus est, quõ accipiendum.

Prior. Potior.

Et prior me erat.) Prior, positum est pro Potior ac potentior, siue celebrior: quãquàm Græce est πρῶτος, primus, superlatiuum uice positiui. Verum si prior erat, quomodo factus est prior? Sed quod erat, cœpit & agnosci. Rursum cum id temporis notior Christo esset Ioãnes, quomodo iam prior factus dicitur? Chrysostomus putat more prophetarum præteritum uice futuri positum, hoc est, Factus est, pro futurus est. Iam illud Quia prior me erat, diuus Augustinus uidetur ad tempus referre, cum ait, Prior me erat, quia in principio erat uerbum. Mihi uidetur ad dignitatem pertinere, qua Christus etiam ut homo, maior erat Ioanne. Cuius autoritatem sua maiestate obscurauit. Rursum, Post me uenit, ad natiuitatem refert, cum iuxta Chrysostomum magis ad prædicandi tẽpus attineat. Neque enim magnopere referebat ad autoritatẽ, si Ioannes tribus aut quatuor mensibus Christo grandior erat.

Quomodo Christus prior factus, cũ prior esset.

Et gratiã pro gratia.

De plenitudine eius accepimus omnes gratiam pro gratia.) Admonet Augustinus ex Græcorũ codicum autoritate coniunctionem hoc loco addendã. Accepimus omnes, & gratiam pro gratia. Atq; ita scriptum comperi in peruetustis exemplaribus, quorũ al-

terum

terum exhibuit bibliotheca diui Pauli apud Londinū, alterum collegij canonicorū Corsendoncensium, iuxta inclytam Brabantiæ Antuerpiam. Quanq́; Chrysostomus sic interpretatur, quasi coniunctio, &, nō copulet hoc loco, sed interpretetur & explicet. Lex Mosaica nonnullam habebat gratiam, plenitudinē non habebat. At ex Christi plenitudine accepimus, oēs, nimirū gratiā euangelicam, pro gratia naturæ & legis Mosaicæ. Nec illud opinor omittendum, quod Chrysostomus homilia xiij. admonet hæc uerba: De plenitudine eius accepimus omnes, & gratiam pro gratia, non ad Baptistæ solum, sed Euāgelistæ personam esse referenda. Sic enim scribit: Et testimonium suum Baptistæ testimonio coniungit. Hæc enim particula, De plenitudine eius nos omnes accepimus, non præcursoris uerbum est, sed discipuli. Id clarius efficit & pronomen nos, additum apud Græcos. Nam ij, quibus loquebatur Ioannes Baptista, nondum de plenitudine illius acceperant. Theophylactus tamen ad Baptistæ personam refert, ut sit sensus, Nos prophetæ quicquid habemus, ab hoc hausimus. ut nos non referatur ad auditores, sed ad ordinē propheticum.

Mutata p̄sona

Per Iesum Christū facta est.) Nequis frustra hic somniet mysterium in Facta est, idē est uerbum quod primum uertit, facta sunt, & factū est, deinde, Fuit homo, Rursum,

Ante me factus est.) Ergo facta est hoc loco, magis est, Cœpit esse, siue, orta est, aut, quod uerbum arridet Vallæ, extitit. Augustinus cum alijs locis aliquot, tum lib. aduersus Faustum xxij. cap. x. miror quid sequutus, legit hūc in modum: Lex per Mosen data, gratia autem & ueritas per Iesum Christum facta est: quasi senserit Euangelista, legem quā tulit Moses, eandem factam esse gratiam per Christum. Argute quidem Augustinus, etiā si Græca non exprimunt hanc sententiam.

Facta est, pro extitit.

Deum nemo uidit unquam.) Fortasse mirabitur quispiam, hic non apponi Græcum articulum, θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. Verū opinor ob id omissum, quod hoc loco deus, neq́; hac ponit̄ ratiōe ut distinguatur à cæteris dijs, neq́; pro certa persona, sed potius pro ipsa deitate, quādo hoc uerbo usus est & diuus Augustinus. Ad eūdē modū paulo superius

Articulus omissus cū de patre loqui uideatur.

Sed ex deo nati sunt,) ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν. Sentit enim diuinam quādam generationem diuersam ab humana.

Ipse enarrauit.) Annotauit & hanc uocem Chrysostomus, qua uult expressiorem ac certiorem declarari doctrinam. Siquidem Græcis est ἐξηγήσατο. & ἐξηγήματα dicuntur commentarij, quibus explicatius explanatiusq́; edisseruntur obscurius dicta. Quod enim tectius dixerat pater, prophetarum oraculis, id filius explicuit: atq́; id quoq́; ad plenitudinem, cuius modo meminit, pertinet.

Quia non sum ego Christus.) Aut uertendum erat omissa cōiunctione, Nō sum ego Christus, aut, Cōfessus est se non esse Christum, mutata persona pronominis. Aut quemadmodum nos uertimus, Confessus est, inquiens, non sum ego Christus. quod ipsa Baptistæ uerba, sic uelut ab ipso loquente recitata, nonnihil ad emphasim fidei facere uiderētur. Alioqui quid aliud exprimebatur hisce uerbis, nisi Baptistam confessum esse, quod Ioannes euangelista non esset Christus. Et tamen illud interim donamus, Quia cōiunctionem accipi posse εἰδικῶς, sicuti quod. Quod si non donetur, sensus erat, ideo Baptistam fuisse confessum, quod euangelista Christus non esset. Nec est quod hic reclament patres. Intelligebamus sensum qualibuscunq́; uerbis designatum, quorsum opus id admonuisse? Intelligebamus, nō quod Latine sciremus, sed quod huiusmodi solœcismis essemus assueti. At quanto simplicius ita reddere sententiam euangelistæ, ut non sit opus hac gratia nouam discere balbutiem, sed quisquis Latine norit, protinus intelligat. Verum ad huiusmodi minutula sæpenumero sciens ac prudens conniueo, ne lectori moueam nauseam.

Sermonis absurditas.

Facilius semel discitur Latina lingua, q̄ multæ balbutiendi species.

Dirigite uiam domini.) εὐθύνατε, id aliâs redditum est, Rectas facite, quod alij euangelistæ dixerunt ἑτοιμάσατε, id est, Parate. Flexus enim eius facit, quo minus prospicias aduētantem. & Hebræis est פַּנּוּ, quod non abhorret à uerbo Ioannis. Iubet enim amoliri obstacula malarū cupiditatum, quæ faciunt ne Christum aduentantem possint cernere.

Si tu non es Christus, neq́; Helias, neq́; propheta.) Christo appositus est articulus ὁ χριστὸς, quo unicum illum exprimeret. Heliæ, nec hic, nec superius apponitur, quod unus tantum esset Helias, quem quidam putabant reuicturum, & Christi aduentum prænunciaturū esse: iuxta quod legitur apud Malachiam cap. quarto: Ecce ego mittam uobis He

liam prophetam antequàm ueniet dies domini. Proinde fuisset ociosus articulus, cũ nihil esset quod discerneret. Sed quæri poterat, cur hic prophetæ non prætulerit articulum, οὐκ

ὁ προφήτης, pphetà ille.

προφήτης, cum paulo ante addiderit, Propheta es tu? ὁ προφήτης εἶ σύ; Verum solutio in promptu est. Nam cum interrogant ὁ προφήτης εἶ σύ; non interrogant illic simpliciter an propheta sit quispiam, sed an ille propheta, quem uelut eximiũ pollicitus est Moses Deuteronomij decimooctauo, Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi dominus deus tuus. Hic sentire uidentur Ioannem nullo modo esse prophetam. Etiamsi in nonnullis Græcorum exemplaribus additur articulus utrobiq;. Atq; ita Chrysostomum apparet legisse, uel argumento, quod cum annotarit alibi ὁ προφήτης dictum cum articulo, nullum mouerit scrupulum de articulo mox omisso.

Stetit pro stat

Medius autem uestrũ stetit.) Melius legatur, ut in Aggæum citat diuus Hieronymus, Medius autem uestrum stat. Quod frequenter in his uerbis præteritum tẽpus pro præsenti usurpetur, quemadmodum iam locis aliquot admonuimus. Apertius etiam quod legit Cyprianus libro aduersus Iudæos ij. cap. xviij. In medio uestri stat.

Ipse est qui post me uenturus.) Totidem uerbis repetit ea quæ superius posuerat, de quo iam admonuimus.

Cuius nõ sum dignus.) Eius, ex supfluo repetitũ est iuxta ꝓprietatẽ sermonis Hebraici.

Bethania pro Bethabara.

Hæc in Bethania facta sunt.) Admonet etiam Chrysostomus, & huius æmulus Theophylactus in uetustioribus & emendatioribus exemplaribus non legi Bethaniam, sed Bethabaran, quod Bethania non sit trans Iordanem, nec in deserto, sed citra Iordanem proxima Hierusalem. Suidas aut quisquis is fuit alius hominumue, deũmue, corrigit hunc lo-

Thabara.

cum, & pro Bethania supponit Thabara θαβαρά. Ex locis Hebraicis diui Hieronymi nihil admodum comperti licuit excerpere, quod istorum uitio deprauata sint apud omnes autores bonos omnia. Quanquàm is eodem in ordine meminit Bethaniæ uillæ, quæ absit ab Aelia, hoc est, Hierosolymis bis mille passus, in latere montis olíueti, ubi Christus La-

Bethaiba.

zarum amicum reuocarit in uitam. Ac mox subijcit Bethaibam, quæ fuerit trans Iordanẽ, ubi Ioannes baptizauit in pœnitentiam. Vnde Hieronymi quoq; tempore durabat consuetudo, ut qui cuperent in Christo renasci, eo in loco uitali gurgite abluerentur. Neq; dubiũ esse puto, quin hic sit locus, quẽ designat Ioannes, utcunq; uariatũ est loci uocabulum. Maxime cum protinus coargui possit, Bethaniam ultra Iordanem nõ esse, nec in deserto.

Locus ad testimonij pondus facit.

Quod si qs obijciat ad rem nihil attinere, quo sint hæc gesta loco, sciat secus sensisse Euangelistam, qui ad rei narratæ comprobationẽ putauit attinere loci quoq; testimonium.

Altera autem die.) τῇ ἐπαύριον, id est, Postero die siue postridie. ut intelligas diẽ proxime secutum. Nec est Vidit, sed uidet βλέπει præsentis temporis. Habet aũt hæc tempo-

Temporis enallage.

ris ἐναλλαγὴ miram gratiam in narrando, cum imaginamur iam geri quod gestum narramus. Hæc leuicula non tam subinde admonerem, ni perspicerem hanc diligentiam, uel illud præstacuram, ne posthac codices sacri facile queãt deprauari, aut si deprauati fuerint, his adminiculis possint restitui.

ὁ ἀμνὸς ille agnus.

Agnus dei.) ὁ ἀμνὸς, id est, Ille agnus: ut unum & insignem agnũ accipiamus, de quo dixerit Esaias, Velut agnus coram tondente obmutuit. Indicauit & hoc Chrysostomus.

Peccatũ non peccata.

Peccata mundi.) τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, id est, Peccatum mũdi, numero singulari. Ac plus quiddam expressit, quàm si dixisset, peccata. Hic agnus, ipsa est innocentia. Et solus à suis tollit peccatum, hoc est, ipsam tyrannidem, & uim omnium peccatorum, ut iam nullũ sit in eis peccatum. Nam quemadmodum idem Ioannes in epistola sua, summam omnis impietatis, & ceu mundum uitiorum omnium malignitatem uocat, cum scribit mundum in maligno positum, ita hic peccatum mundi uocat omnium uitiorum colluuiem. Cõsentiunt cum Græcis exemplaribus duo uetustissimi codices, quorum testimonium non semel adduximus. Deniq; sic hunc adducit locum Origenes homilia in Numeros decima.

Tollit præsentis temporis.

Rursum eiusdem operis homilia uicesima quarta. Item Aug. libro aduersus Faustum xij. cap. xxx. ex fide ueterum codicũ. Annotatũ est & illud à doctis, quod dixerit αἴρει, id est, Tollit, non remittit: uel quia penitus tollit, non ut Ioannes, uel quia in se recepit. Tollimus enim onera, quæ nobisipsis imponimus. Annotauit & tẽporis rationem Chrysostomus, non esse dictum tulit aut tollet, sed tollit, uerbo præsentis temporis: quod ab illo semper

profi-

proficiscatur omnis purgatio criminũ, ueluti dicas, Elleborum purgat cerebrum, signficãs illi perpetuã & natiuam inesse uim purgandi capitis. Id eo libentius admonuimus, quod tollit facile uerti poterat in tollet, scribarum uitio.

Venit uir.) Venit, præsentis est temporis, aut certe futuri ἔρχεται. Quod ante dixerat per participium ὀπίσω μου ἐρχόμενος, hic per uerbum extulit. Quanquàm in utroq; anceps est temporis significatio. & tamen interpres illic per uerbum futuri temporis reddidit, hic per uerbum præsentis temporis, etiamsi sensus fermè idem existit. Iam enim succedere cœperat Iesus in prædicationem Baptistæ, & illo extincto, prorsum erat successurus. Iam tum igitur qui prius sequebatur, dicitur anteuertisse, cum tam insigni patris testimonio commendatus esset.

Ego nesciebam eum.) Malim interpretari, Et ego non noueram eum: præsertim cũ ita sonent Græca, κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν. Et ad huius loci quæstionem explicandam lectio hæc est accõmodatior. Nam dictu mirũ quàm sese torqueat hic diuus Augustinus, dum conatur expedire, qui consistat, ut cum Ioannes paulo ante baptismum dixerit, Ego abs te debeo baptizari, & tu uenis ad me? nunc dicat se ignorasse quis esset, anteq; spiritus columbina specie descendens Christum designasset. Nimirũ intelligebat esse Messiam, à quo fatetur sibi baptismi munus fuisse postulandum. Ex hac difficultate sic conatur elabi, ut dicat & ante Ioannem nouisse Christum, sed quiddam tamen ex indicio spiritus didicisse quod prius ignorarat, nempe hoc, quod sibi Christus reseruasset baptizandi autoritatẽ. id colligi ex his quæ sequuntur, Hic est qui baptizat in spiritu sancto. Atq; equidem hanc interpretationem id temporis oportunam fuisse puto refellendis hæreticis, qui contendebant rebaptizandos esse, qui à malis episcopis essent baptizati. Etenim si Christus est autor baptismatis, sacerdos nihil aliud quàm minister, non par est, ob ministri uitium irritari boni autoris beneficium. Cæterum ut ingenue, sed tamen cum pace tanti uiri dicam, coactam, uiolentamq;, quam sensus etiam cõmunis respuat. Primũ enim si ideo baptismus non datur homini puro, quod uis baptismi fluat ab ipso Christo, hac ratione nullũ sacramentum est homini datũ: quandoquidẽ in omnibus Christus est, qui largitur uim & efficaciam, sacerdos nihil est aliud, quàm alienæ liberalitatis administrator. Neq; quisq; unq; hæreticorũ tam crasse delirauit, ut sibi sumeret autoritatẽ suo nomine baptizãdi, sed iuxta præscriptum euangelicum: In nomine patris & filij & spiritus sancti. Mirum igitur est hoc unũ latuisse Ioannem, quod & malis hominibus est notũ, & cum cætera sciret omnia, ob hoc unum spiritũ sanctum descendisse de cœlo, ne diutius hoc nesciret. Iam quod nusq; in scriptura sacra legitur, quisquam hominum dixisse baptisma suũ, cum Paulus suũ dicat euangelium. Nam & hoc argumentũ adducit Augustinus. responderi potest, publica ecclesiæ consuetudine comprobatũ, receptumq;, ut his uerbis peragatur baptismus, Ego baptizo te in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Si baptismus Græcis idem est quod Latinis baptizatio, & utiq; baptizatio est eius qui baptizat, sicut scriptio eius qui scribit, quid uetat aliquo modo baptismum hominis uocari, nõ uelut autoris, sed uelut ministri? Alioqui quo ore dicit baptizo, si non baptizat? At Paulus suum alicubi dicit euangeliũ, sed idẽ aliâs appellat euangeliũ dei, & euangelium Iesu Christi. Dei, uelut autoris. Christi, quod is primus prædicauerit, autor & ipse Paulo, qui muneris huius functionem à Christo delegatam susceperit. Quẽadmodum idem & cæteris apostolis prædicandi, baptizãdiq; uices mandauit, ut irent in orbem uniuersum, prædicarent euãgelium omni creaturæ, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Ita baptismus dici potest hominis administrantis, & idem negari potest esse hominis, quemadmodum Christus apud Ioannẽ negat sermonem suum esse suum. Chrysostomus ingenue fatetur, Christũ diu fuisse ignotum Ioanni, quod probabile sit eum qui nullis adhuc penè miraculis uulgo innotuisset, Ioanni, qui pleranq; ætatem in deserto exegerat, notum non fuisse. Nam miracula quæ de Christi infantia circũferantur fabulas esse. Explicat autem nodum hac ratione, ut dicat id quod dictũ est, Et ego nesciebam eũ, non esse referendũ ad proximũ tempus, quo Iesus uenit ad baptismum, sed ad longinquius, quo nondũ Iesus miraculis inclaruerat. Atq; ea temporis longinquitas rectius, opinor, explicatur per præteritum plusquamperfectum. Et ego non noueram eum. Quanquàm mihi ne hæc quidem interpretatio per omnia satisfacit, quod

Quomodo Ioannes non nouit Christum, quẽ ante digito ostenderat alijs.

Pẽsitata Augustini interpretatio.

Baptizat & homo.

Euangelium Pauli.

Euangelium dei.

Solutio Chrysostomi.

Infantia Iesu fabulosa.

facit, quod ipsa sermonis series planè declaret Christum ignotum fuisse Ioanni, donec columbæ indicio certior esset factus. sic enim legimus, Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, Super quem uideris spiritum descendentem. Nec huius est instituti, nec meæ tenuitatis est huiusmodi nodos explicare. Veruntamen admonere lectorem fas est, ut expendat num simplicius sit, dicere diuino consilio factum, ut Ioanni gradibus quibusdã Christus innotesceret, quo certius esset & exploratius illius de Christo testimonium. Quemadmodum passus est & apostolos contantius credere, quo nobis certius fidem facerẽt, eorum, quæ ipsi non temere credidissent. Cum diceret Ioannes, Ego abs te debeo baptizari, & tu uenis ad me? magnum quendam & eximium uirũ agnoscebat, qui suo baptismo non egeret, nõdum certus hunc esse filium dei. Proinde nesciebat eum, quatenus nondum compertum habebat, signo nondum ædito, quo pater id certum esse uoluit, eo prodito, libere ac palàm cõfessus est filium dei. Sciebat aut uenisse, aut iam uẽturum Messiam, an is esset, nõdum explorato nouerat. Ac subinde repetit, Et ego nesciebam eum. Partim ut ipse tandem certissimo argumento intelligatur agnouisse, quẽ prius nõ nouerat, partim, ne minus ponderis haberet Ioannis testimoniũ, si cognato & familiari redditũ uideretur. Nunc datur ne de facie quidem noto, nec aliter cognito, q̃ indicio symboli cœlestis. Neq; uero me fallit ilico reclamaturos hic, quibus illud unice studio est, diuorum doteis in immensum attollere. quasi indignum sit, si Ioannes, qui nondũ natus, spiritu prophetico Christum nondum natum senserit, eum iam grandis ignorarit. Verum etiam atq; etiam uidendum istis, ne dum nimium laudes sanctorum exaggerãt, non satis habeant rationem sapientiæ consiliiq́; diuini, qui sic totum incarnationis & redẽptionis negocium temperauit, ut alia uia non potuerit efficacius fieri. Et moderatius feret hoc de Ioãne dici, qui tale quiddam meminerit à Chrysostomo tribui uirgini matri, quæ humano quodam affectu dixerit filio, Vinũ nõ habent. Sed præstat ipsius uerba subscribere, ea sunt in Ioannem homilia uicesima: Optabat enim, inquit, ut iam hominum gratiã conciliaret, & ipsa clarior filii gratia efficeretur, & fortasse aliquo humano afficiebatur affectu, quemadmodum & fratres eius, cum dixerunt, Ostende teipsum mũdo, cupidi eius miraculis sibi famam comparare. Ideo asperius respondit, Quid tibi & mihi est mulier? Et aliquanto inferius: Siquidem nondum debitam de ipso opinionem habebant, sed more matrum Maria, iure omnia filio se præcepturam censebat, cũ tanq̃ dominum colere & uereri fas esset. Si nihil uolumus latuisse Ioannem, autore Augustino, ignorauit, quod penè pugnat cum ratione Christi. Cum enim Christus esset fons & autor salutis, & baptismus ad salutem est ianua, qui potest nescire baptismi ueri autorẽ esse Christum, qui Christum esse nouerit? Perinde quasi deum norit aliquis, qui nesciret an summe sapiens esset. Atq; idem Hieronymi, Gregoriiq́; consensu dubitauit, nũ descensurus esset ad inferos, cũ mittit discipulos percontatum: Tu es qui uenturus es, an alium expectamus? Atq; hac quidem in re nihil pronuncio. Tantum erudito lectori cogitandi materiã subministro, libenter amplexurus, si quid illi rectius suggesserit Christi spiritus.

Opinio Erasmi

Christus de facie ignotus cognato.

Chrysostom' gradus fidei ponit etiam in Maria.

Ioannes quedã ignorauit.

Sed ut manifestetũ in Israël.) Græcis abest præpositio τῷ ἰσραήλ. Atq; ita legisse Chrysostomum apparet ex homilia uigesima.

Altera die.) Rursus ἐπαύριον, id est, Postero die, quod modo admonuimus.

Et respiciẽs Iesum.) ἐμβλέψας, id est, Intuitus, ut ipse cũ aliâs sæpe, tũ mox uertit, Intuitus autẽ eum Iesus dixit. Nam proprie respicit, qui flexo in tergum uultu aspicit. Atq; ita sanè uertit interpres paulo post, Intuitus autem eũ Iesus dixit, Tu es Simon filius Iona.

Idem uerbum uarie uertit interpres.

Vbi habitas.) ποῦ μένεις, id est, Vbi manes. Idem est uerbum quod eodem in loco nũc uertit manere, nunc habitare.

Et uiderunt ubi maneret) ποῦ μένει. Et rursum,

Apud eum manserunt.) παρ' αὐτῷ ἔμειναν. Id admonere uisum, ne quis in uerbis philosophari cupiens, labi possit.

Quasi pro fermè.

Hora autem erat quasi decima.) Nõnullis nõ probatur quasi, pro fermè, & fateor inusitatius esse apud autores emendate loquẽtes. Etiamsi sic alicubi loquitur Suetonius. Quãq̃ apud hunc & alia quædã reperiuntur noue dicta. Porrò hora nominata nõ solũ ad fidẽ narrationis facit, uerum etiã ad explicandã auiditatẽ apostolorum, qui cum esset tempus

uespertinũ

uespertinum,tamen ambiunt,ut cum Christo priuatim colloquantur:simulq; mirā Christi humanitatē,qui non iusserit eos postridie ad se redire,excusans noctem imminētem.

Bar iona.

Tu es filius Ioanna.) ὁ υἱὸς ἰωνᾶ, id est,Filius Iona,quod Hebraice בר יונה bar iona, quod alibi uertit,Filius Ioānis.In uno uetustissimo codice scriptum repperi,Filius Iona non Ioanna,iuxta Græcam lectionem.

Cephas Syrū uerbum.

Vocaberis cephas quod &c.) Cephas Hieronymus in Hebraicis nominibus negat Hebræum esse uerbum,sed Syrum,& apud illos sonare,solidum. Vnde qui tradunt Græcorum nominū ἐτυμολογίας, & πέτραν hinc dictam uolunt,quod non facile moueatur.

Petra à stabilitate.

In crastinū.) ἐπαύριον. Quod superius bis uertit Altera die,tandē mutauit in crastinū. at ne id quidem satis Latine aut cōmode, cū dicendū esset,Postero die,aut postridie.

A Bethsaida ciuitate.) Græce est,ἀπὸ βηθσαϊδὰ ἐκ τῆς πόλεως,id est,A Betsaida de ciuitate. quasi Bethsaida sit regio,in qua sit ciuitas. Quanq; diuus Hieronymus in locis Hebraicis ostendit Bethsaidam esse ciuitatem Galilææ,uicinam stagno Genezareth, patriam trium apostolorū,Andreæ,Petri,Philippi. Vnde uidetur ἐκ præpositio superesse. præsertim cū nec apud Chrysostomum uersum addatur,nec apud Cyrillum,nec in uetustis Latinorum exēplaribus. Nisi forte hoc suo more dixit Ioānes,ut in suo quisq; stilo habet aliquid peculiare. Nā ꝓximo capite simili forma est usus,ὡς δὲ ἦν ἐν ἱεροσολύμοις,ἐν τῷ πάσχα,ἐν τῇ ἑορτῇ,id est,Cum autem esset Hierosolymis in pascha,in festo. Cum appositiue cohæreāt pascha & festum,ceu genus & species,tamen iterauit præpositionem, perinde quasi dicerem,Accepi literas à præceptore à Philippo,pro,à præceptore Philippo. Et apud Theophylactum Græcum,comperio præpositionem additam.

Peculiaris sermo Ioannis.

Inuenit Philippus Nathanaël.) Inuenit prima syllaba acuta pronunciandū est, est em̄ præsentis temporis. Quanq; Latinius erat reperit εὑρίσκει,uelut obuiū. Ac paulo superius, Inuenimus Messiam. Etiamsi Chrysostomus diuersum approbat sensum,cum ait,Inuenire enim quærentis est. Verum huius rei arbitrium penes lectorem esto. Admonet hic idē Chrysostomus additum articulū,cū unicum illum Christū Iudæis promissum & expectatū uellet intelligi,τὸν μεσσίαν. Alioqui reges omnes Messiæ dicuntur & Christi.

Filium Ioseph à Nazareth.) Vtrum ne Ioseph fuit Nazaræus,an Christus? Nam Latinus sermo prorsus anceps,cum Græce sit expeditus ac certus,τὸν ἀπὸ ναζαρέθ,hoc est, Nazarenum,siue è Nazareth oriundū. Id ne cui dubiū esse possit,facit articulus præpositioni præpositus.

Iesus filius Ioseph.

A Nazareth potest aliquid.) In nōnullis Græcis scriptū erat pronunciatiue,cum per interrogationem quoq; possit accipi.quēadmodum annotauit & diuus Augustinus, qui putat id quod sequit̄ ex æquo cōgruere utriq; ꝓnūciationi. Tametsi quod consequit̄ magis suadet,ut per interrogationē legat̄,quod uideat̄ uelut interroganti respōsum,ueni & uide. Atq; hūc in modū legit Chrysostomus,indicās hāc interrogationē esse hæsitātis de nomine loci, cū prophetia promisisset Christū proditurum ex Bethlehem.

A Nazareth pro Nazaræo

Varia lectio.

EX CAPITE SECVNDO.

IN Cana Galilææ.) Hieronymus indicat duas esse Canas,maiorem iuxta Sidonem,& minorem in tribu Aser. Ad distinctionem igitur alterius additum est Galilææ τῆς γαλιλαίας. Est enim in Galilæa gentium,oppidum quod Hieronymus in Hebraicis locis testatur ætate sua adhuc extitisse.

Canæ duæ.

Quid mihi & tibi.) Græce reddidit. Nam Latine dicēdum erat,Quid mihi tecum? τί ἐμοὶ καὶ σοί; Hydria Græca uox est,nam Plautus uocat aqualem. Quandoquidem & ὑδρία ab aqua nomen habet Græcis.

Metretas duas.) id est,Cados. Quāq; utraq; uox Græca est,sed Latinis usurpat̄ cadus, apud Horatiū: Nardi paruus onyx eliciet cadū,atq; apud Pliniū. Metreta est apud Catonē & Columellam. Est aūt cadus siue metreta mēsura congiorū decem.ut docet copiosius noster Budæus,libro de Asse quinto,si quis forte plura desiderabit.

Metreta Cadus.

Architriclino.) Græca uox est,significat eum qui præfectus est apparando conuiuio. Triclinium locus tribus constratum lectis ad discumbendum.

Architriclinus à tribus lectis accubitorijs.

Vsq; adhuc.) ἕως ἄρτι,id est,Vsq; nunc,siue Vsq; ad hoc tempus.

Numularios sedentes.) κερματιστὰς dixit,non τραπεζίτας,id est,Mensarios. Sunt autē κέρματα minutiæ æris,unde cermatistæ,qui maiores nūmos minutulis cōmutant,nō sine

quæſtu, qui mos & hodie durat apud Italos.

Latina uoce uſus Euangeliſta.

Et cum feciſſet quaſi flagellum.) Quaſi, non additur in Græcis codicibus, καὶ ποιήσας φραγέλλιον, id eſt, Facto flagello.

Oues quoq; & boues.) Non eſt quoq; Græcis, ſed que, τά τε πρόβατα, ouesq;.

Zelus domus tuæ comedit me.) Extat id teſtimoniū pſalmo ſexageſimo octauo.

Soluite templū hoc &c.) ἐγερῶ. Græca uox anceps eſt ad id quod eſt excitare iacētem, dormientem, aut mortuum, & excitare ædificium, hoc eſt, extruere. Nam & in hunc ſenſum uſurpatum comperimus excitare, apud Suetonium in Caligula: Et in indicium uictoriæ, altiſſimam turrim excitarunt.

Annotatio frigida de nomine Adam.

Quadraginta ſex annis.) Quanquàm alienius eſt à noſtro inſtituto, tamen admonere uiſum eſt, quod ſerio nec ſemel indicat Auguſtinus, hunc numerum reperiri in nomine Adam ſi Græcis ſcribatur literis ἀδὰμ, quo geminum alpha notet duo, delta quatuor, my quadraginta. Id cōmenti, quanq; ab alijs repertum ac proditum eſt, ut ipſe teſtatur, demiror tamen tam graui uiro tantopere arriſiſſe, cum ne quid aliud dicam, Hieronymus rideat Græcam allegoriā in uocabulis Hebraicis. Fortaſſe nōnihil fuiſſet, ſi hiſce literis apud Hebræos hic numerus ſignaretur. Huic ſimillimū eſt, quod annotauit quatuor literis quibus ſcribitur Adam deſignari quatuor plagas, ἀνατολὴν, δύσιν, ἄρκτον, μεσημβρίαν. Quod quidem & ante hunc annotauit diuus Cyprianus. ſed homo fuit uterq;.

Quod ipſe noſſet omnes.) Omnia eſt Græce τὰ πάντα, in nōnullis, in alijs ſecus. Auguſtinus legit, noſſet omnes.

EX CAPITE TERTIO.

Quod à deo ueneris magiſter.) Magiſter nominandi caſus eſt, nō uocandi, Deus te doctorē miſit, nō homo. Nam διδάσκαλος eſt, licet magiſter uſurpatum reperias pro doctore.

Renatus pro natus.

Niſi quis renatus.) γεννηθῇ, id eſt, Genitus ſiue natus fuerit. Et in antiquiſſimis codicibus Latinis, natus fuerit, eſt, non renatus. Itaq; citat Auguſtinus libro aduerſus Fauſtum xxiiij. cap. j. Itaq; ſcriptū eſt in codice aureo. Valla genitus mauult, quod è uiro quoq; gignatur aliquis, cum è muliere naſcamur.

Quomodo poteſt homo renaſci.) γεννηθῆναι, id eſt, Naſci ſiue gigni, concordantibus & antiquis noſtris. Item in ſequentibus naſci eſt non renaſci.

Naſci denuo.

Et naſci denuo.) ἄνωθεν. Quo aduerbio uſus eſt & Lucas in præfatione euangelij ſui, quod nos uertimus Ab integro. Chryſoſtomus annotauit Græcam uocē ancipitem eſſe. Nam idem pollere quod πάλιν, id eſt, iterum, ut referatur ad tempus retroactum, aut ἀπὸ τῶν ἄνω, id eſt, ſuperne ſiue de ſupernis. In quē ſenſum uſurpatur Ioannis cap. decimonono. Non haberes poteſtatē in me ullā, niſi tibi datum eſſet deſuper. Poſteriorē ſenſum ſequitur Cyrillus, interpretans uelut è cœlo naſci, qui per ſpiritū ſanctū renaſcitur. Annotauit hoc prior Origenes, ediſſerens epiſtolæ Pauli ad Rhomanos caput ſextum, quo tamē in loco rurſus Origenis interpres de ſuo nonnihil addidit.

Ex aqua & ſpiritu ſancto.) In Græcis non additur ſancto, nec apud Auguſtinū, qui adducit hunc locū lib. aduerſus Fauſtū xxiiij. cap. j. Nam ut diſtingueret cœleſtē generationem à terreſtri craſſaq;, ꝑpoſuit duo elementa liquidiora, aquā & aërem. Quin nec in aureo codice additur ſancto.

Spiritus pro uento.

Spiritus ubi uult ſpirat.) Vbi, loci aduerbiū eſt, non temporis. Valla mauult ſpirat quò uult. nam mox uertit ita ποῦ ὑπάγει, id eſt, quò abeat. Eſt eñ ſimile de flatu, re quidē inuiſibili, ſed tamē efficaci. Atq; hic ſpiritū accipere uidet ꝓ flatu huius aëris. ut intelligas ſimilitudinē duci ab hoc ſpiritu, re, cū nō uideat efficaciſſima, ad impetū illiꝰ diuini ſpūs. Atq; ita prorſus interpretat Chryſoſtomus homilia xxv. cūq; hoc Cyrillus, apertiſſime teſtās, docēdi gratia adhibitū exemplū de aëris impetu, ne quis hoc meū ſomniū eſſe clamitet.

Tu es magiſter in Iſraël.) τοῦ ἰσραὴλ. Iſraël genitiui caſus, ut intelligas magiſtrū eius gentis. Nec hic abeſt articulus, σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος, hoc eſt, Ille doctor, cuius tam celebris eſt opinio. Quod quo magis exprimeremus, uertimus, Tu es ille magiſter Iſraëlis?

Si terrena dixi uobis & nõ creditis.) Variant hic Græcorũ codices, quidam habet, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε, id est, Non credidistis. Alij rursus, οὐ πιστεύετε, id est, Nõ creditis. Nihil igit causæ fuerit, cur protinus radas scripturam: præsertim cum in huiusmodi uerbis præteritũ tempus pro præsenti soleat usurpari. Cæterum quod sequitur Credetis, in emendatis exẽplaribus Græcis est πιστεύσητε, id est, Credituri sitis, ob uim modi potentialis.

Et nemo ascendit in cœlum.) Ascendit, Græcis præteriti temporis est, οὐδεὶς ἀναβέβηκεν. ne quis putet de futura ascensione intelligi. Siquidem illud agit, se ideo solum loqui de superna renascentia, quod unus omnium è cœlis descendisset.

Ascendit præteriti tẽporis.

Qui est in cœlo.) ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. Participium uerti poterat per præteritum imperfectum, Qui erat in cœlo, uidelicet antequam descẽderet. Sic enim filius hominis dicitur fuisse in cœlo, sicut dominus gloriæ dicitur crucifixus, ob proprietatum in hypostasi duas complectentem naturas communionem.

Christus fuit in cœlo.

Et sicut Moses exaltauit serpentem.) Sunt quibus exaltandi uerbum non satis Latinũ habeat. Mihi nõ placuit mutare, quod uox ipsa non uideatur absona: præsertim cũ apud Senecam, certe nõ pessimũ opinor autorem reperiatur, atq; etiam apud Columellam.

Exaltare pro in altum tollere, probum uocabulum.

Non enim misit deus filium suum in mundum, ut iudicet mundum.) Iudicet positum est pro condemnet, quomodo subinde reperitur apud Paulum, ac cæteros, ut opponatur illi quod sequitur, Vt seruetur mũdus per eum. Idem sentiendum in his quæ sequuntur,

Iudico pro cõdemno.

Qui credit in eum non iudicatur. Et, Iam iudicatus est. Et mox,

Hoc est autem iudicium.) Iudicium pro condemnatione positum est.

Omnis enim qui male agit.) ὁ φαῦλα πράσσων, id est, Qui mala agit, tametsi sensus idẽ est. nisi quod male agere dicitur & qui habet, ac malis affligitur.

Qui de terra est, de terra loquitur.) In Græcis exemplaribus adduntur aliquot uerba, ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς ἐκ τῆς γῆς ἐστὶ, καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ, id est, Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur. Perinde quasi dicas, Qui è terra profectus est, is terrenus est, & terrena loquitur. Neq; enim loquitur de terra, quod erat, περὶ τῆς γῆς, sed ἐκ τῆς γῆς, hoc est, è terra uelut humilia. Atque ita legit Chrysostomus, ac Theophylactus, cumq; his Cyrillus. Ad eundem modũ scriptum reperio in uetustissimis Latinorũ exẽplaribus, Qui de terra est, de terra est, & de terra loquit̃. licet in codice Corsendoncẽsi, manifestissima uestigia testabãtur erasam hãc particulam alterã, De terra est. Augustinus legit, Qui de terra est, terra est, & de terra loquitur. id confirmant ea quæ sequuntur. Nam si non esset, inquit, illuminatus, terra terram loqueretur. Cæterum parum attentus lector scripturam mutauit, quod ociosa uideretur iteratio, De terra est, de terra est. Nõ animaduertit autem singulis opponi singula: Qui de cœlo uenit cœlestis est, hoc est, supra omnes est, & cœlestia loquitur, & cœlestia facit baptizans spiritu. Qui è terra profectus est, humilis est ac terrenus, & hinc loquitur unde est, hoc est, humilis humilia, & uterq; suam refert originem. Dilucidius autem erat, si extremæ particulæ addidisset articulum, τὰ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ.

Locus apud nos mutilus.

De terra loqui quid.

Et qui de cœlo uenit.) Venit, est præsentis temporis, ὁ ἐρχόμενος. nisi quod hæc participia duobus temporibus deseruiunt, præsenti & præterito imperfecto. Atque ita uertendum erat & ὤν, Qui è terra erat terrenus est, at qui de cœlo profectus erat, is supra omnes est.

Signauit.) ἐσφράγισεν, id est, Obsignauit, hoc est, signo confirmauit. Nam sigillum additum rem certam efficit.

Signat pro obsignat.

Non enim dat eius ad mensuram spiritum.) Euangelista pronomen omisit τούτῳ, siue αὐτῷ, quod ex his quæ præcedunt & consequuntur satis liqueret de quo loqueretur. Id autem fit crebrius apud Græcos quàm apud Latinos. Nos igitur ne quid offenderet lectorem, pronomen de nostro apposuimus in uersione duntaxat. Dictum est autem figura prouerbiali, Dat ad mẽsuram, pro eo quod est, dat parce, aut mediocriter. Qui largiter & effuse dat, non metitur quod dat aut numerat, sed cumulatim profundit. Alioqui gratia in Christo quatenus homo fuit, finita dici possit.

Ad mẽsuram dare.

Et omnia dedit in manu eius.) Incertum est an abusus præpositione, senserit omnia filio tradita in manum, an omnia nobis dari per manum illius. quod iuxta proprietatem

Hebraici sermonis in præpositio significationem habeat instrumenti. sed priorem sensum Græci sequuntur interpretes, & mihi magis arridet.

Sed ira domini manet.) μενεῖ, id est, Manebit. Quanq; accentu mutato erit manet μένει. atq; ita legitur in nonnullis exemplaribus, ac mea quidem sententia, rectius. Fides aufert peccatum, infidelitas relinquit peccatum, manet autem quod non tollitur. Quanq; Cyprianus aduersus Iudæos lib. ij. cap. xxvj. legit manebit. Et quod interpres uertit, Qui nō credit, eleganter reddidit ille, Qui dicto non est audiens.

EX CAPITE QVARTO.

PEr mediam Samariam.) Mediam nō additur, nec in Græcis codicibus, nec in antiquis Latinorum exemplaribus magnopere cōsentientibus, ac ne in aureo quidem, διὰ τῆς σαμαρείας. Atq; ita legit Chrysostomus. Vnde mirū uideri potest, unde hoc inoleuerit in uulgatis exemplaribus. nisi forte quispiam sic interpretatus est, per Samariam, per mediū Samariæ, atq; id alius in contextū transtulit. qua quidē occasione deprehendimus cōplureis irrepsisse mendas.

Super non supra.

Sedebat sic supra fontem.) οὕτως addit, μιμητικῶς, ut gestus exprimat hominis lassi, uel, sic, nempe quia fatigatus. Atq; hæc dictio consimilem ad modum usurpata reperitur apud Terētium, aliosq; probos autores. Et melius erat Ad fontem, quàm supra fontem. sic enim habebatur in uulgatis exemplaribus, licet in antiquis legitur super, non supra.

Couti mutuū habere cōmercium.

Non enim coutuntur.) συγχρῶνται. Vocem Græcam facticia Latina reddidit. Quis eñ unq; dixit couti, aut quis intellecturus sit, couti esse commercium & mutuam uitæ consuetudinem? Nam & Latinis usus, familiaritatem significat. Et utimur his cū quibus agimus consuetudinem. Cæterum couti & cousus inauditæ uoces sunt.

Forsitan pro utiq;.

Tu forsitan petisses.) σὺ ἂν ᾔτησας, Tu poposcisses. Interpres pro ἂν coniunctione expletiua, posuit aduerbium dubitantis, cum ἂν magis affirmet. Cæterum cum apud euāgelistam utriq; uerbo sit addita coniunctio ἂν petisses & dedisset, in priore uertit forte, & in posteriore non uertit. Atqui aut erat omittendum utrobiq;, aut utrobiq; addendum.

Neq; in quo haurias.) ἄντλημα, id est, Haustrum. Nam eo uerbo usus est Lucretius. quandoquidem hauritoriū Vallæ parum nitidum uidetur. Et Latinius erat, Quo haurias, quàm in quo haurias.

Altus.) βαθὺ, id est, Profundus. Nam altus ambigua uox est.

Et pecora eius) θρέμματα. Quæ uox omne animātis genus cōplectit̃, ab alendo dicta.

In æternum.) εἰς τὸν αἰῶνα, id est, In æuum.

Sermo absurdus.

Quia uirum non habeo.) Quæso quid ex hisce uerbis percipi potest, nisi mulierem dixisse, quod Christus non habuerit uirum? Vsq; adeo nihil referre putamus, quomodo loquamur, aut quid auditurus sit qui legit? Omittenda igitur erat, si usq; aliâs hoc loco coniunctio, ὅτι quia: aut mutato uerbi modo, uertendum erat hoc pacto, Bene dixisti te uirū non habere, siue Bene dixisti, non habeo uirum. Quod si nunq; interpres omisisset Græcam coniunctionem, poterat uideri superstitione factum. Cæterum cum alicubi deprehēdatur omisisse, mirum cur hic putarit addendam.

Qui adorent eum.) τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, id est, Adorantes se, siue qui adorent se. Apparet interpretem fugisse amphibologiā pronominis reciproci, quod accipi poterat, illos adorare seipsos. Ea uitari poterat, si dixisset, Qui adorent ipsum.

Quia Messias uenit.) ἔρχεται. Quod Græci nōnunquàm usurpant pro futuro, tametsi præsentis temporis uox est. Hoc loco magis quadrabat ueniet, propter id quod sequit̃: Cum ergo uenerit ille. Et ueniet legitur in antiquis & emendatis codicibus Latinis.

Et continuo.) καὶ ἐπὶ τούτῳ, id est, In hoc, siue interim, nimirum cum hæc dicerentur.

Quid p cur.

Quid cum muliere loqueretur.) ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει, id est, Quod cum muliere loqueretur, siue locutus esset. Interpres pro ὅτι legisse uidetur τί. Non enim mirabantur quid esset quod cum illa fuisset collocutus, sed illud admirabantur, Christum cum Samaritana paupercula tam familiariter collocutum esse. Porrò muliere positum est pro ea, ut hominem, aliquoties pronominis uice usurpamus. Nec enim apostolis noua aut suspecta res erat Christum cum muliere colloqui. Quod diximus, propemodum ex Chrysostomi interpretatione licet conijcere. Astipulatur nobis & ueterum exemplariorum fides,

in quibus ſcriptum eſt: Et mirabantur, quia cum muliere loquebatur, hoc eſt, mirabantur eum cum muliere colloqui. Nam quod ſequitur, Quid loqueris cũ illa, magis uertendum erat, Cur loqueris cum illa, nimirum Samaritana. Abhorrebant enim Iudæi à commercio Samaritanorum. Videntur ſiquidem diſcipuli uoluiſſe dirimere colloquium Chriſti cum muliere, uerum non auſi ſunt hoc facere.

Samaritani abominabiles Iudæis.

Et dicit illis hominibus.) Illis, interpres addidit de ſuo, nec omnino intẽpeſtiuiter. Græce tantum eſt, τοῖς ἀνθρώποις. Ac rurſum Hominibus dictum eſt pro eis.

Nunquid aliquis.) μή τις, id eſt, Num quis.

Vt perficiam opus eius.) Græci legunt, καὶ τελειώσω, Et perficiam, atq; ita Chryſoſtomus. Licet hoc ad ſenſum parui refert. Et poteſt hac in parte repeti ἵνα, quaſi dicas, utq; perficiam opus eius. Et,

Quatuor menſes.) Græcis unica dictio eſt, τετράμηνον, id eſt, Quadrimeſtre.

Et meſſis uenit.) ἔρχεται. Poterat eſſe, Et uentura eſt.

Quod adhuc.) Coniunctio, ὅτι, non erat uertenda, cum ipſorum uerba referat.

In hoc eſt ſermo uerus.) ὁ λόγος cum articulo, ut intelligas de eo ſermone quem modo dixerat. Porrò præfatus eſt uerum eſſe, cum rem nouam & incredibilem ſubijciat.

Propter ſermonem eius.) Eius, ad Chriſtum referendum eſt, non ad mulierem, αὐτοῦ, unde melius erat ipſius.

Saluator mundi.) Græci addunt Chriſtus, ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ χριστός.

Quidam regulus.) τὶς βασιλικὸς, id eſt, Quidam regalis. Tametſi legendũ opinor βασιλίσκος, etiamſi conſtanter reclamant Græcorum exemplaria. Quin & interpretes, qui ſcribunt in hoc euangelium, hunc baſilicon dictũ aiunt, uel quod eſſet generis regij, uel quod magiſtratu, munereq; regio fungeretur. In hanc fermè ſententiã Chryſoſtomus, niſi quod illic regulum lego, non regalem. Haud ſcio interpretiſne an librarij uitio. Et paulo poſt,

Regulus βασιλίσκος.

Incipiebat enim mori.) ἤμελλε γὰρ ἀποθνήσκειν, id eſt, Erat enim moriturus, ſiue, Nam agebat animam, hoc eſt, tendebat ad mortẽ, quod tamẽ hic data opa ſic aliquoties uertit.

Melius habuerit.) κομψότερον ἔσχεν, id eſt, Melius, ſiue commodius habuiſſet.

Hoc iterum ſecundum.) Videri poterat dixiſſe, Ieſum duo ſecunda ſigna feciſſe, & altera uox ſupereſſe, etiamſi Græca ſic habent. Senſit hoc incommodi Chryſoſtomus, quid autem ille non ſentit: putatq; ſecundum, data opera additum, quo magis inculcaret Galilæorum incredulitatem, qui cum prius uidiſſent miraculum in nuptijs, ac rurſum hoc de ſanato puero, tamen perſiſtebant diffidere Chriſto.

EX CAPITE QVINTO.

Est autem Hieroſolymis probatica.) ἔστι δὲ ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρα, id eſt, Eſt autem ſuper probaticam, ſiue ad probaticam piſcina. Nam Græcis probatica datiuus eſt, piſcina nominatiuus. Atq; ita ſanè uidere eſt in codice aureo, ſuper probatica, conſentientibus exemplaribus S. Donatiani. Sonat autem probatica, quaſi dicas ouilla, ſiue pecualis, ut uertit Hieronymus. Quanq; ex Chryſoſtomo aut Cyrillo certum deprehendi non poteſt de loci huius lectione. Et piſcina hoc loco ſignificat non uiuariũ piſcium, ſed in qua natatur, uel Græca uoce id atteſtante, quæ dicta eſt παρὰ τὸ κολυμβᾶν, id eſt, à natando.

Probatica quid. Piſcina natatoria.

Quæ cognominatur Bethſaida.) Græce eſt, βηθεσδὰ, id eſt, Betheſda. Quanquàm eadẽ uox & apud diuum Hieronymum erat deprauata. Quod uel hinc colligi licet, quod cum antea Bethſaida nominaſſet ciuitatem Galilææ patriam trium apoſtolorũ, Andreæ, Petri, Philippi, iuxta ſtagnum Genezareth, aliquanto poſt ſubijcit rurſum, Bethſaida piſcinam, quæ fuerit Hieroſolymis cognomento probatica, quam nos, inquit, pecualem poſſumus interpretari. Hæc quinq; quondam porticus habuit. Oſtenduntur gemini lacus, quorum unus hybernis pluuijs adimpleri ſolet, alter mirum in modum rubens, quaſi cruẽtis aquis, antiqui in ſe operis ſigna teſtatur. Nam hoſtias in ea lauari à ſacerdotibus ſolitas ferunt, unde & nomen acceperit. Ita fermè Hieronymus. Porrò quod ait, hinc nomen inditum, non ſolum pertinet ad uocem Græcam πρόβατον, quæ pecudem aut ouem ſonat, uerum etiam ad Hebraicam בֵּית־עֵדֶר. Siquidem Hebræis בַּיִת domus dicta eſt, עֵדֶר grex,

Betheſda pro bethſaida legẽdum.

Probatica locus, cui⁹ pars est piscina.

Carrensis etymologia.

grex, siue pecus. Apparet igitur totum eũ locum dictum probaticam, in quo fuerit aliqua pars seruata in usus natare uolentium. Hugo Carrensis admonet piscinam dictam per antiphrasim, quod minime haberet pisces. Quemadmodum sorores diaboli dictæ sunt Parcæ, quod nemini parcant. Nimirũ hæc etymologia simillima est illi, quam attulit de sycomoro: Sycomorus, inquit, dicitur quasi sicut morus, quod sit similis moro. Ad hunc sanè modum, non est magnum ingentia condere uolumina, si libeat huiusmodi nænijs miseras cõtaminare chartas. Ne uero quisq̃ existimet hæc à me calumniandi morbo dici. Imò cõsulendum arbitrabar studijs quorundam, qui scriptorem hunc & alios huic similes, uelut addicti, nulloq̃ delectu legunt, alij quod cardinalis fuerit, alij quod ordinis dominicalis. Verum, ut audio, Carrensem in numerum cardinalium ascitum fuisse, ita in diuorum numerũ ascriptũ nõ lego. Quod si maxime fuisset factum, tamẽ eatenus debet̃ sanctis uiris reuerentia, ut si quid errarint, nam errãt & sancti, citra personæ contumeliã, ueritati patrocinemur. Quãq̃ & in alios parcius dicendũ est q̃ res ipsa meretur, ut quod coarguimus eos, publicæ utilitati, quod moderatius id facimus, Christianæ modestiæ datum uideatur.

Quare conducat indicare quorũdam errata.

Et mouebatur aqua.) Antiqui codices habent, Et mouebat aquã, καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ, id est, Et turbabat aquam. Quanquàm alij rursus habebant, ἐταράσσετο τὸ ὕδωρ. τὸ articulus occasio fuit erroris, cum eadem syllaba possit esse & finis uerbi. Chrysostomus sic interpretatur hunc locum, ut sentire possis ab angelo solitam turbari aquam.

Et qui prior.) Vetusti codices, cõsentientibus Græcis exemplaribus habent, Qui ergo primus, ὁ οὖν πρῶτος ἐμβὰς, id est, Qui igitur primus ingressus fuisset.

Additum aliquid.

Descendisset in piscinam.) In piscinam hoc loco, nec est in antiquis, nec in Græcis. uerum hoc aliquis explicandi gratia de suo adiecit, repetens è proximo loco, quod Euangelista maluit subaudiri.

Post motũ aquæ.) μετὰ τὴν ταραχὴν, id est, Post turbationẽ. quod ante dixit ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ. Cognouisset quod multũ iam tempus haberet.) Quãdo literatoris officio fungimur, nõ grauabimur & hoc admonere, hic subaudiẽdũ quod mox præcessit, In ĩfirmitate.

Dum uenio enim ego.) ἐν ᾧ δὲ ἔρχομαι ἐγὼ, In quo autem uenio, ut ad uerbũ reddã. uertendum autem erat, Cæterum, interea, dum ego uenio, alius ante me descendit.

Grabbatum quid.

Tolle grabbatum tuum.) Mirum est unde Græci scribant, κράββατον, per duplex ββ, cũ Martialis primam huius dictionis syllabã corripuerit in epigrãmate: Sed si nec focus est, mundi nec sponda grabati. Præsertim cum Perottus etymologiam uocis petat à Græcis, dictum enim putat κράββατον, quasi καράβατον, à κάρα caput, & βατὸν peruiũ. Quod uerũ sit nec ne, in præsentia non disputo. Certe lectuli genus est, seu lecticæ potius. In magno Græcorum etymologico reperio κρεββάτιον dictum παρὰ τὸ κρεμᾶν τὰς βάσεις, id est, à suspendendo pedes, quod sic in lecticis portarẽtur, ut pedibus non cõtingerent terrã.

Homo ille.) Non est ille apud Græcos, sed interpres expressit uim articuli ὁ ἄνθρωπος.

Declinare. ἐκνεύειν.

Iesus autem declinauit à turba.) ἐξένευσεν. Incertum an à νεύειν an à ξενεύειν. Hesychius indicat ἐκνεύειν idem esse quod enatare, à uerbo νεῖν, cum ita scribit, ἐκνεύσας, ἐκκολυμβήσας. Nec est,

A turba constituta in loco,) alioqui addidisset articulum ὄχλου τοῦ ὄντος ἐν τόπῳ, sed Iesus subduxit sese cum turba esset in loco. quod inter plurimos facile est unum aliquem latere, quem deinde non agnoscas. Vnde magis dictum uidetur à ξενεύειν, uelut peregrinum, & ignotum fieri. Vt ne dicam, quod ὑγιὴς Sanus, magis pertinet ad integritatem membrorum, quàm morbum ueluti febrim. Nam morbo opponitur bona ualetudo: uitio corporis, opponitur debilitas.

Iam pro posthac.

Iam noli.) μηκέτι, id est, Ne post hac. Quanquàm recte uertit interpres, callentibus linguam Latinam, apud quos idem ualet iam, quod posthac.

Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc fecisset in sabbato.) In Græcorũ codicibus additum reperio, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, fortassis ob hoc, quia sequitur, Propterea magis quærebant eum interficere. &c. sed reclamantibus magno consensu Latinorum codicibus.

Nisi quod uiderit patrem.) ἐὰν μή τι βλέπῃ, id est, Nisi quid uiderit, aut certe Nisi uide

rit

rit. Nam τί frequenter additur ex proprietate Græci ſermonis.

Sed tranſiet.) ἀλλὰ μεταβέβηκεν, id eſt, Tranſijt, præteriti temporis, non futuri. Nam tranſijt facile deprauatum eſt in tranſiet. In aureo codice ſcriptum erat tranſit.

Filius enim non iudicat quencꝫ.) Cyprianus pro οὐδένα legiſſe uidetur οὐδέν. Sic em̃ refert: Nihil pater iudicat. Ad eundem modum citat libro ad Quirinũ iij. cap. xxxiij.

Et pater dedit ei poteſtatem iudiciũ facere.) καὶ, coniunctio ſublata eſt in uulgatis exẽplaribus, licet in uetuſtis reperiat̃ addita. Proinde nos repoſuimus quocꝫ, ut intelligamus & hoc autoritatis acceſſiſſe, ut liceret & iudicis pſonã gerere, ueluti paterni regni conſortẽ.

Articulus cur omiſſus.

Quia filius hominis eſt.) Mirum eſt hic neutræ dictioni Græcũ articulum præponi, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν. Cur autem hic omiſſus ſit, equidem meam coniecturam in medium afferam. Opinor enim hic particulã hanc, Quia filius hominis eſt, nihil aliud ualere, quàm quia homo eſt, & ad eam ſententiam exprimendam erat ſuperuacuus articulus. Atcꝫ hic mecum facit diuus Auguſtinus, qui ſubindicat iudicandi poteſtatem, quæ ſemper fuerit Chriſto, ruſus eidem traditam à patre uelut homini. Etiamſi lectionis diſtinctionem, quam ſequitur Auguſtinus, non probat Chryſoſtomus: oſtendens hanc, quam uulgus ſequitur, eſſe cuiuſdam Pauli Samoſatenſis hæretici, nec putat omnino conſiſtere ſenſum, cum Chriſtus non ideo acceperit iudicandi poteſtatem, quod eſſet homo. Nam ſi ob id accepiſſet, danda erat eadem omnibus hominibus. Proinde diſtingui iubet ad hunc modum: Et dedit ei poteſtatem iudicium quocꝫ faciendi, atcꝫ hic colon intercedat. Deinde ſubijciatur: Quia filius hominis eſt, nolite mirari hoc: ut ſenſus ſit, Quod dixi de poteſtate dandi uitam æternam, quod de poteſtate iudicandi, ne uobis uideatur incredibile, eo quod me conſpiciatis hominem eſſe. Quin ex ipſa Cyrilli interpretatione colligere licet eum cum Chryſoſtomo ſentire. Quanquàm interpres confudit diſtinctionem. Verũ de ratione diſtinguendi ſermonis, ſuum cuicꝫ permitto iudicium. Om̃es hac in parte pro me faciunt, quod filius hominis ſimpliciter pro homine poſitum eſt. Nam Chryſoſtomus ita ſcribit: Non enim propterea accepit iudicium, quia homo eſt. Nam nihil prohibuiſſet omnes homines iudices eſſe. Item Cyrillus, Nolite, inquit, mirari, ſi cum me hominẽ eſſe uideatis, ſuſcitaturum tamen mortuos me pollicear.

Chryſoſtomus ab Auguſtino diſſentiens.

Et audient uocem filij dei.) In Græco codice ſcriptum erat, Et audiẽt uocem eius, quod paulo ante ſe uocauerit filium hominis. Et ideo dure uidetur hic repeti Filij dei. Exemplaria diui Donatiani ſuffragabantur Græcæ lectioni.

Diſtinctio.

Et procedent, qui bona fecerunt.) Eſt nonnihil momenti in diſtinctione, ut poſt uerbũ procedent, addas hypodiaſtolen, ut intelligamus non bonos ſolum proceſſuros, ſed om̃es quicunqꝫ uocem audierint. Deinde ſubnectantur duæ partes, altera bonorum, altera malorum. Si quis attentius legat Auguſtinum hæc ediſſerentem, ſentiet illũ hoc ſubnotaſſe. Scio craſſulum eſſe quod dicturus ſum, ſed tamen quoniam hoc opus paratur imperitioribus, non piguerit admonere, procedent Græcis eſſe, ἐκπορεύσονται, id eſt, exibunt, ſiue prodibunt. Loquitur enim de ijs, qui prodituri ſunt è monumentis ad uocem angeli tuba canentis. Alioqui procedit, quod bene ſuccedit, aut prouehitur.

Maius Ioañe.

Ego autem habeo teſtimonium maius Ioanne.) Interpres reddidit Græca bona fide. Nam ſi explanatius uoluiſſet exprimere, Habeo teſtimoniũ maius teſtimonio Ioannis, addidiſſet alterum articulum fœmininum, τὴν μαρτυρίαν μείζω τῆς τοῦ ἰωάννου. Et tamẽ dubium non eſt, quin hic ſit ſenſus Euangeliſtæ. Necꝫ enim confertur teſtimonium cum Ioanne, ſed teſtimonium patris cum teſtimonio Baptiſtæ.

Ea ipſa.) Ea referendum ad ſuperiora, ipſa ad ſequẽtia. Opera enim quæ dedit mihi pater, ut perficiam ea, ipſa opera &c. Hæc diſtinctio manet etiamnum in peruetuſtis Latinorum exemplaribus. Ea, additum eſt ex proprietate ſermonis Hebraici. Ipſa, poſitum pro ultro, ſiue per ſeſe. Opera quæ facio ultro teſtantur qui ſim, etiamſi nullus teſtetur hominũ. Cæterum iteratio operum, ad aſſeuerationem facit.

Scrutamini ſcripturas.) ἐρευνᾶτε. Non minus Græcis quàm nobis incertum eſt, utrũ ſcrutamini imperandi modo dictum ſit an indicandi. Et utercꝫ ſenſus tolerabilis eſt.

Vos putatis.) ὑμεῖς δοκεῖτε. Græcus ſermo anceps, & ſic accipi poteſt, Vos uidemini, aut uidemini uobis.

Claritatem

Claritas pro gloria. Claritatem.) δόξαν. Miror quare non maluerit gloriam hoc loco. Tametſi δόξα, nō eſt anceps ad claritatem, ſed ad gloriam & opinionem.

Non accepiſtis.) οὐ λαμβάνετε, id eſt, Non accipitis, uerbi præſentis temporis.

In quo uos ſperatis.) ἠλπίκατε, id eſt, Sperastis, tametſi bene uertit interpres.

Si enim crederetis, &c.) εἰ γὰρ ἐπιστεύετε μωσῇ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, id eſt, Si enim credidiſſetis Moſi, credidiſſetis utiq; mihi. Rurſum pro ἂν poſuit forſan, haud ſanè in loco, cum id in dubium uocet interpres, quod Chriſtus affirmat.

EX CAPITE SEXTO.

Multitudo maxima.) πολὺς ὄχλος, id eſt, Multa turba.

Ad eum.) πρὸς αὐτὸν, id eſt, Ad ſe, prima pronominis uocali aſpirata. Quod tamen haud ſcio quo caſu in eccleſiaſticis libris apud Græcos nō obſeruatur.

Piſces ὀψάρια. Et duos piſces.) καὶ δύο ὀψάρια. Et apud Terētium in Adelphis piſces obſonium uocantur. Siquidem opſon Græci uocant edulium quod additur pani, præſertim coctum: unde opſonare lautius ueſci. & ὀψοφάγοι obſonatores, olim male audiebant. ὀψάριον autem diminutiuum eſt ab ὄψον.

Quid inter tantos.) εἰς τοσούτους, id eſt, Inter tam multos, ſiue inter tot. De numero loquitur, non de magnitudine hominum.

Erat autem fœnum.) χόρτος, Herba, ſiue gramen.

Diſtribuit diſcumbentibus.) Græca nonnihil diſſonant, καὶ εὐχαριστήσας διέδωκε τοῖς μαθηταῖς, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ἀνακειμένοις, id eſt, Et cum gratias egiſſet, diſtribuit diſcipulis, diſcipuli uero diſcumbentibus. Nam ad eum fermè modum referunt & cæteri euangeliſtæ, ipſum non dediſſe turbæ, ſed diſcipulis, deinde diſcipulos diſtribuiſſe multitudini.

Quantum uolebat. De piſcibus quantum uolebant.) ὅσον ἤθελεν, id eſt, Quantum uolebat, nempe Ieſus, non quantum illa multitudo. Siquidem is erat qui ſuo arbitratu augebat cōmeatum illū alioqui exiguum. Atq; ita legit Cyrillus. Licet ex Chryſoſtomo non poſſit certum colligi quid legerit. Cæterum una mutata literula erat, uolebāt, ἤθελον, quemadmodū lego apud Theophylactū, & in nōnullis alijs exemplaribus. Auguſtinus legit, quantū ſufficiebat. Niſi forte illic Auguſtinus ſuis uerbis, euangeliſtæ ſenſum explicuit, quemadmodū fecit paulo ante: Accepit autem dominus Ieſus panes, gratias egit, iuſſit frangi panes, poni ante diſcumbentes. Aeditio Aldina conſentit cū noſtra lectione, habet enim ἤθελεν, nō ἤθελον.

Ne pereant.) μή τι ἀπόληται, id eſt, Ne quid pereat: niſi τι malis ſupereſſe.

Duodecim cophinos fragmentorum.) Legi poterat, & Fragmētis, ut referatur ad uerbum Impleuerunt.

Duodecim cophinos fragmētorū, ex quinq; panibus hordeaceis & duobus piſcibus.) Hæc particula, Et duobus piſcibus, nō adijcit in Græcanicis codicibus. atq; his ſuffragabāt utrūq; exemplar Latinum uetuſtiſſimum. Suffragatur & æditio fratrum Amorbachiorū, ex peruetuſtis ac fideliſſimis exemplaribus. Deniq; ſuffragatur & codex aureus.

Propheta ille. Quia hic eſt uere propheta.) Quia, prætermittendum erat. Nec ſimpliciter uertendū erat, propheta, ſed Ille propheta ὁ προφήτης. Siquidem ex uaticinio Malachiæ expectabāt Helias, aut illi ſimilis. Itidem ex promiſſo Moyſi.

Vt raperent eū, & facerent eum.) Vtroq; loco ſe, aut ipſum dicendū erat, non eum.

Fugit iterum.) ἀνεχώρησε, id eſt, Seceſſit.

Vt autem ſero factum eſt.) ὀψία. Sero pro ueſpere ſemper utitur. Legimus apud Liuiū ſerum diei, pro ſera parte diei. Sero non reperimus, niſi aduerbialiter uſurpatum.

Cum aſcendiſſent in nauim.) εἰς τὸ πλοῖον. Cur hic oblitus eſt ſuæ nauiculæ? Nec eſt, Aſcendiſſent,) ſed ἐμβάντες, id eſt, Ingreſſi nauim, aut certe Conſcenſa naui.

Et proximum naui fieri.) Nimirū Græce uertit, καὶ ἐγγὺς τοῦ πλοίου γινόμενον, id eſt, Naui appropinquare, ſiue Accedere ad nauim.

Fuit ad terrā. Fuit ad terram.) ἐγένετο ἐπὶ γῆς, Facta eſt in terra, ſiue Appulit terræ.

Quam ibat.) εἰς ἣν ὑπῆγον, id eſt, Ad quam ibant, nempe apoſtoli.

Altera die.) τῇ ἐπαύριον, id eſt, Poſtero die.

Nauicula. Quod nauicula alia.) πλοιάριον. Hic uere diminutiuum eſt nomen.

Gratias agentes deo.) Hæc uerba, in altero exemplari non habebantur, in altero diuerſa, ἔφαγον

sa, ἔφαγον τὸν ἄρτον, εὐχαριστήσαντος τοῦ κυρίου, id est, Vbi comederant panem, cũ gratias egisset dominus. Quanquam uetusti codices cum nostra æditione consentiunt, astipulãte & Augustino. Nam quid legerit Chrysostomus & Cyrillus, parum liquebat ex illorũ interpretatione,

Quando huc uenisti.) πότε ὧδε γέγονας. Hic γέγονας, uertit, uenisti. Cur non pauloante ἐγένετο ἐπὶ γῆς, id est, Venit in terram.

Pater signauit.) ἐσφράγισεν. Vt intelligas autoritate patris, ac testimonio cõprobatum, sicut aliâs admonuimus. *Signauit pro confirmauit.*

Non dedit uobis panem.) τὸν ἄρτον, id est, Illum panem. Neq; enim negat ullũ panẽ fuisse datum per Mosen, sed non illum eximium, de quo sensit scriptura diuina. Item paulo post, Panis enim dei est. Nam ille panis dei est.

Panis enim uerus est.) Græci legunt, Panis enim dei est, consentientibus & uetustissimis exemplaribus, atq; in his codice aureo. Carnem suam dare ad manducandũ. Apud Græcos non additur suam, sed interpres expressit uim articuli τὴν σάρκα, nimirum intelligi uolens carnem illam de qua prius est loquutus Iesus. Alioqui omisso articulo poterat esse sensus, Quomodo hic dabit nobis edendam carnem humanam.

Quia dixisset ego sum panis uiuus. Hic non additur uiuus, sed tantũ, ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ καταβὰς ἐκ οὐρανοῦ, id est, Ego sum panis ille qui descendit de cœlo. Consentiente cum Græcis utroq; uetustissimo codice, atq; etiã Donatianicis. Et paulo superius Panis uitæ legitur, & non panis uiuus.

Nónne hic est filius Ioseph.) οὐχ οὗτός ἐστιν ἰησοῦς ὁ υἱὸς ἰωσήφ; id est, Nónne hic est Iesus filius Ioseph? consentiunt & antiquissima exemplaria Latinorum, adstipulante & Augustino. Quo magis miror, quo consilio Iesus, è uulgatis exẽplaribus fuerit sublatus. Nã hoc loco Iesu nomen uelut hominis plebei per contemptum additur. quemadmodum & hodie uulgus hominem nulla præditum dignitate, proprio compellat nomine.

In inuicem.) μετ᾽ ἀλλήλων, id est, Inuicem, siue Inter uos.

Docibiles.) διδακτοὶ τοῦ θεοῦ, id est, Dociles dei, ut accipiamus passiue. Testimonium est apud Esaiam capite quinquagesimoquarto, Vniuersos filios tuos doctos à domino. Nam hinc diuus Hieronymus indicat sumpsisse Ioannẽ. At cur igitur non dixit in Esaia, sed in prophetis? Proinde diuus Hieronymus citat consimilem huic sententiam ex Hieremiæ capite trigesimoprimo. Porrò quod Hieronymus iuxta ueritatem Hebraicã transtulit, Doctos à deo, Septuaginta uerterũt, Discipulos dei, ut intelligas passiue accipiendũ esse non actiue. Laurentius indicat in quibusdam exemplaribus scriptum fuisse διδακτικούς, in alijs διδακτούς, ac posteriorem lectionem magis approbat. Cuius sententie & ipse subscribo. διδακτικὸς enim dicitur, qui est appositus ad docendum, interprete Hieronymo. Vnde Paulus inter cæteras dotes, uult episcopum esse διδακτικόν, hoc est, idoneum ad docendum, ut suo cõmonstrabimus loco. Docilis autem est is, qui facile discit. Docibilis, uox est Latinis auribus inaudita. Paulus in epistola ad Thessalonicenses, composita extulit dictione, quod diuisit Ioannes, αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε, id est, Nam uos ipsi à deo docti estis. Quanquam hoc docti, non est participium Græcis, sed nomẽ, Vnde interpres studuit nomen nomine reddere, consimiliter composito. Homerus citharœdum αὐτοδίδακτον appellat, qui non ex arte, sed afflatu numinis caneret, ex se ipso doctus, Αὐτοδίδακτος δ᾽ εἰμί. θεὸς δέ μοι ἐν φρεσὶν οἴμους παντοίας ἐνέφυσεν. Proinde hoc loco non erat uertendum, Docibiles dei, sed docti à deo. Vt consentiat cum eo quod præcessit, Nisi pater qui misit me, traxerit eum. hoc nimirum est esse θεοδίδακτον, trahi patris afflatu. *Θεοδίδακτοι.* *Αὐτοδίδακτος.*

Vt si quis ex ipso manducauerit.) ἵνα τὶς ἐξ αὐτοῦ φάγῃ καὶ μὴ ἀποθάνῃ, Vt quis ex eo edat, & non moriatur. Quanquam hoc ad sensum haud ita multum habet momenti.

Litigabant ergo.) ἐμάχοντο, id est, Pugnabant, siue decertabant. *Litigare. μάχεσθαι.*

Non habebitis.) οὐκ ἔχετε, id est, Non habetis, præsentis temporis. Quanquam uideri potest temporis catachresis.

Sicut misit me uiuens pater, & ego uiuo.) Addenda erat interpreti particula, quæ respondet Sicut, quo dilucidior redderetur oratio, Quẽadmodũ misit me pater qui uiuit,

ita & ego uiuo propter patrem. Præterea ὁ τρώγων, id est, Qui manducat me. participium accõmodandum erat uerbo cui adhæret ζήσεται, uiuet, Qui ederit me, ipse quoq; uiuet propter me. Potest & sic distingui sermo, ut contexatur è duabus partibus, quarum utraq; duobus cõstet membris. Quemadmodum misit me uiuens pater, & quemadmodum ego uiuo propter patrem, ita qui ederit me, uiuet ipse quoq; propter me. Cum hac distinctione congruit interpretatio diui Augustini: laborat enim quomodo constet collatio. Non enim sic nos uiuimus propter filium dei, quemadmodum ille uiuit propter patrem.

Qui de cœlo descendit.) καταβάς. Præteriti temporis est descendit.

Qui credit in me non sitiet inæternum.) Græcis est πώποτε, id est, Vnquam. Atq; itidem habet codex aureus.

Sermo inabsolutus. Si ergo uideritis filium hominis.) Aliquid subaudiendum, quo sermo fiat absolutus.

Quid igitur si uideritis.) ἐὰν οὖν θεωρῆτε, significãs id futurum, quod admirabilius sit, nempe ut redeat in cœlum, unde uenerat.

Ex hoc.) ἐκ τούτου, id est, Ex eo, ut subaudias tempore.

Diabolus est.) Miror hic placuisse uocẽ Græcam. dicere poterat, Delator est, siue calũniator est. Et tamen nos reliquimus, quod uideremus Chrysostomũ, diabolum propemodum interpretari pro Satana.

EX CAPITE SEPTIMO.

Non uolebat pro non ualebat. IN Galilæa est & in Iudæa.) ἐν γαλιλαίᾳ, & ἐν ἰουδαίᾳ. Nã ambulare positum est pro, uersari. Quod genus est illud: Cũ bonis ambula, pro eo quod erat, Cum bonis uiris habe cõsuetudinem. Hoc sanè loco Chrysostomus unus omnium, quos uiderim, uariat lectionem. Non enim legit, Nõ uolebat in Iudæa ambulare, sed nõ poterat in Iudæa ambulare. Quod quo magis perspicuũ fiat, ipsius uerba subscribam: Post hæc ambulabat Iesus in Galilæa. Nõ enĩ habebat potestatem in Iudæa ambulare. Atq; ut palàm sit Chrysostomum Euangelistæ uerba recensere, præmiserat, quod his uerbis Euangelista significat, moxq; subijcit, Quid dicis beate Ioannes, non enim habebat potestatem in Iudæa ambulare, qui potest omnia *Habeo pro possum.* quæ uult: &c. Ex his palàm fit Chrysostomum non legisse ἤθελε, sed εἶχεν, ἠδύνατο, quod infinito additum sonat, poterat. Et offensus quispiam sententia, quod absurdum uideretur eum non potuisse illic uersari Iesum, qui, cum uisum esset, è medijs insidiantium manibus elabebatur, mutauit, εἶχεν in ἤθελεν, id est, ualebat in uolebat. Siquidem in Latinis uocibus facilis lapsus fuerat. Et à nobis hic error uideri poterat ortus, nisi tantus esset secus legentium cõsensus. Proinde nos rem lectoris arbitrio relinquimus, licet grauis esse debeat Chrysostomi autoritas. In Theophylacto legitur ἤθελεν, etiamsi ex interpretatione non satis liquet quid legerit.

Scenopegia. Scenophegia.) σκηνοπηγία, scenopegia. Quæ uox cõposita Græcis, dicta est à figẽdis tabernaculis. Nostri perperam addunt aspirationem, quàm Græca dictio respuit.

In palam. Et quærit in palàm esse.) καὶ ζητεῖ αὐτὸς ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι, id est, Et quærit ipse in libertate esse, hoc est, libere & audacter loqui. Quanquam iuxta Chrysostomi interpretationem, ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι, planè uidetur usurpatum pro celebrem esse, quod cognati illius iudicarent hoc ad gloriam eius facere, ut declararet se mundo. Porrò an reperiatur apud probos autores In palàm, sicut in coràm, alijs excutiendum relinquo.

Nondum ascendo. Ego enim non ascendam.) ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω, id est, Nondum ascendo. alioqui mẽtitus uideri poterat, qui se negarit ascensurum, cum tamen ascenderit, Idq; palàm indicauit Chrysostomus, ne cui nostra leuis sit autoritas. In exemplaribus Donatiani scriptum erat: Ego enim nondum ascendam.

Murmur multus.) γογγυσμὸς πολὺς, id est, Murmuratio multa, siue murmur multũ.

Nemo tamen palàm loquebatur.) παῤῥησίᾳ ἐλάλει, id est, Libere loquebatur.

Iam autem festo mediante.) Vtinam tam feliciter, quàm audacter interpres expressisset uocem Græcam μεσούσης, id est, Mediante. Cæterum Latine dicendum erat, Cum dimidium festi peractum esset, aut Circa medium festi.

χολᾶτε. Mihi cur indignamini.) ἐμοὶ χολᾶτε, id est, Mihi succensetis. & cur aduerbium, nõ additur, nec

ditur, nec in Græco, nec in antiquis exemplaribus, ne in aureo quidem codice. tantũ est, Mihi indignamini.

Nolite iudicare secundum faciem.) κατ᾽ ὄψιν, id est, Secundum aspectum, hoc est, uulgari more, nimirum ex his quæ corporalibus cernuntur oculis. Augustinus sermone de uerbis Apostoli decimonono citat hoc modo, Nolite iudicare personaliter, sed iustum iudicium iudicate. Quanquã Græcis non est κατὰ πρόσωπον. & tamen πρόσωπον, ab aspectu dicitur.

Ecce palàm.) ἰδοὺ παῤῥησίᾳ λαλεῖ, id est, Libere loquitur, siue audacter loquitur. Omissa est nobis coniunctio καὶ, quæ tamen uim habeat aduersatiuam, quemadmodum paulo superius, Et in sabbato circumciditis hominem. Ne quis admiretur, tamen, à nobis additum, quo proprietatem sermonis magis explicaremus.

Nunquid uere cognouerũt quia hic est Christus.) In nonnullis Græcorum exemplaribus repetitur uere ἀληθῶς, Num uere cognouerunt hunc esse uere Christum? Ad eũ quidem modum legit Theophylactus. Cæterum apud Chrysostomum non additur.

Ego scio eum & si dixero, &c.) Græca sic habẽt, ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν, ὅτι παρ᾽ αὐτοῦ εἰμι, κἀκεῖνός με ἀπέστειλεν. ἐζήτουν οὖν, id est, Ego uero noui eum, quia ab eo sum, & ille me misit. Quærebant igitur. &c. Antiquissimi codices propemodum consentiunt cum Græcis. Nam sic habent, Ego scio eum, quia ab ipso sum, & ipse misit me. Quærebant ergo eũ apprehendere. Proinde consentaneum uero est, ea uerba. Et si dixero, quia non noui eũ, ero similis uobis mendax, è fine proximi capitis huc transscripta fuisse à studioso quopiã conferente loca, moxq; à parum attento in contextum relata.

Additum aliquid.

In dispersionem gentium iturus est.) ἑλλήνων, id est, Græcorum. quod tamen aliquoties pro quibusuis gentibus usurpat. Vt paulo post, Docturus gentes, τοὺς ἕλληνας, id est, Græcos.

Gẽtes Græci.

Qui credit in me, sicut dicit scriptura.) Ita distinguit Ioannes Chrisostomus, ut Sicut dicit scriptura, referatur ad uerbũ credit in me. Et id quod sequitur: Flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ, uerba sint Christi, & non scripturæ, ut hic sit sensus, scriptura monet ut mihi credatur. Nam de me testificatur. Ergo qui crediderit in me, iuxta quod scriptura monet, futurum est, ut ille concepto spiritu meo effundat flumina efficacis doctrinæ. Ad hanc distinctionem confugit Chrysostomus, quod ea uerba quæ sequuntur, nusquam legantur in diuinis literis. Etiamsi Lyranus ex Solomone citata putat, sequutus opinor autoritatem Hieronymi, qui in prologo super pentateuchum, indicat hunc locũ non esse in libris à Septuaginta uersis, sed ex Hebræorum fontibus petendum. Idem apertius etiam affirmat in prologo Paralipomenon. Thomas coniectat locum esse Prouerbiorum cap. quinto: Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide. Verum hanc coniecturam ipsa refellit res. cum enim interpretatio Septuaginta, nihil hic dissentiat à nostra æditione ecclesiastica, consequitur, ut aut hic non sit locus de quo sensit Hieronymus, aut translatio qua utitur ecclesia, non respondeat Hebraicæ ueritati. Sic enim legunt Græci, ὑπερεκχείσθω σοι τὰ ὕδατα ἐκ τῆς σῆς πηγῆς, εἰς δὲ σὰς πλατείας διαπορευέσθω τὰ σὰ ὕδατα, id est, Effundantur tibi aquæ, è tuo fonte, & in plateas tuas diriuentur tuæ aquæ. Proinde aut Chrysostomo subscribendum est, aut alius quærendus locus. Quin & Augustinus sic enarrat hunc locum, ut hæc uerba tribuat Christo. Qui crediderit in me. Scribit enim hunc in modum: Vnde enim dixerit dominus, Si quis sitit, ueniat ad me, & bibat, & qui credit in me, flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ, consequenter exposuit Euangelista dicens. Augustinus dominum loquentem facit, de citata scriptura nulla mentio. Cæterum quod Carrensis uelut ex Chrysostomo autore mutat aquam uiuã, in fontẽ uiuũ, quid sibi uelit, ipse uiderit. Nihil enĩ huiusmodi reperies apud Chrysostomum, uerũ ex alio loco citat, Fiet in eo fons aquæ salientis in uitam æternam.

Locus obscurus explicatus.

Nondum erat spiritus datus.) Pro datus, Græce est, sanctus, nec additur datus. Cæterum offensus quispiam prima sermonis fronte, quasi spiritus sanctus aliquando nõ fuerit, pro sanctus fecit, datus. Atqui nihil erat periculi. Agit enim non de substantia spiritus sancti, uerum de illo munere & afflatu, quo apostoli subito mutati sunt in alios uiros. Atque id propemodum licet ex Chrysostomi uerbis colligere. Quanquã apud hunc semel atq;

Superest aliquid.

iterum repetitur ſpiritus datus, cõſentientibus & uetuſtiſſimis exemplaribus Latinis. Itaq; ſuper hac re nihil pronuncio, niſi in Græcorum codicibus conſtanter haberi ſcriptum, Nondum enim erat ſpiritus ſanctus. Certe Theophylactus, cuius exẽplar eſt apud Prædicatores Baſilienſes, planè legit ſpiritus ſanctus, & interpretatur, Nõ erat, id eſt, Nõ erat datus. Imò ſi quis attentius legat Auguſtini commentarium, comperiet & ipſum legiſſe quemadmodũ cõperimus ſcriptũ in Græcorũ uoluminibus. Etiamſi ſcriba ſubinde admiſcet datus. Sic enim mouet quæſtionem: Sed quid eſt quod ait, Non erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus? In euidenti eſt intellectus. Non enim non erat ſpiritus dei qui erat apud deum, ſed nondum erat in eis qui crediderant in Ieſum. Ita enim diſpoſuit dominus Ieſus, non eis dare ſpiritum iſtum, de quo loquimur, niſi poſt reſurrectionem ſuam, & hoc non ſine cauſa. Ac mox mouet alteram quæſtionem, quomodo negetur fuiſſe ſpiritus dei in ſanctis, cum legamus prophetas, Simeonem, Annam uiduam, nõ caruiſſe ſpiritu ſancto, Zachariam repletum ſpiritu ſancto, in uirginem matrem deſcendiſſe ſpiritum ſanctum. Ad quam ita reſpondet, ut fateatur eundem quidem fuiſſe ſpiritum, ſed modum donationis fuiſſe diuerſum. Quod ſi Auguſtinus legiſſet datus, nullus erat locus priori quæſtioni. Neq; ſecus legiſſe uidetur Origenes. Sic em̃ ſcribit: Neq; em̃ uenerat ſuper aliquem ipſorum credentium in Ieſum ſpiritus ſanctus, ſicut teſtatur Ioannes. Spiritum ſanctum audis, dati nulla mentio.

Ex illa ergo turba.) πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου ἀκούσαντες, id eſt, Multi igitur de turba cũ audiſſent.

Maledicti ſunt.) ἐπικατάρατοι, id eſt, Deuoti ſiue execrabiles.

Scrutare ſcripturas.) Scripturas apud Græcos non additur. Tantum eſt ἐρεύνησον. Græcæ lectioni ſuffragantur codices ſancti Donatiani.

Ex Galilæa propheta non ſurgit.) οὐκ ἐγήγερται, id eſt, Non ſurrexit, ſiue exortus eſt, ut intelligas neminem exortum. Atq; ita legit Chryſoſtomus. Colligunt enim ex præteritis quod futurum eſt. In Auguſtini cõmentarijs legitur ſurget, ſed adijcit: Sed dominus prophetarum inde ſurrexit, quaſi legerit & ipſe ſurrexit.

EX CAPITE OCTAVO.

Hiſtoria de muliere adultera in multis non eſt.

ADducunt autem ſcribæ & phariſæi mulierem.) Hiſtoria de muliere adultera, non habetur in pleriſq; Græcis exemplaribus. In nonnullis adiecta erat in calce. Atq; adeo Chryſoſtomus nullam facit huius mentionem, ediſſerens euangelium Ioannis, legens hoc contextu, Scrutare & uide, quia à Galilæa propheta non ſurgit. Rurſum igitur Ieſus illis locutus eſt, dicens, Ego ſum lux mundi, &c. Et ad eundem modum legit Theophylactus, cum alioqui perpetuã in totum Ioannis euangelium commentationem ſcripſerit. Tametſi diuus Auguſtinus hunc locum & enarrat in commentarijs, & ſubinde citat in operibus ſuis. Quin & diuus Hieronymus in dialogo aduerſus Pelagianos ſecundo, cum uehementer egeret huius teſtimonio loci, quo quidẽ in caſu ſolet & ex apocryphis adducere teſtimonia, tamen hanc allegans hiſtoriam, ingenue fatetur, non in omnibus haberi codicibus: In euangelio, inqt, ſecundum Ioannem, in multis & Græcis & Latinis codicibus inuenitur de adultera muliere, quæ accuſata eſt apud dominum. Cyrillus hic magnam euãgelij partem reliquit intactam. Vnde quid is legerit, certum ſciri non poteſt. Euſebius Cæſarienſis eccleſiaſticæ hiſtoriæ libro tertio, indicat hanc hiſtoriam de muliere adulterij delata apud dominum, additam Euangelio Ioannis, ex Euangelio quod inſcribitur ſecundũ Hebræos. Arbitror autem Euſebium ſentire de Euangelio apocrypho Nazoræorum. Alioqui ſi hæc hiſtoria haberetur in Euangelio quod ſcripſiſſe creditur Matthæus, illuc potius reſtituenda erat, unde fuiſſet decerpta. Nec Hieronymus rem tantã diſſimulaſſet. At fieri potuit, ut quod ab Euangelio Ioannis perierat, in apocrypho extaret, aut ut Ioannes poſt hanc partẽ adiecerit Euangelio ſuo. Itaq; factum, ut in quibuſdam codicibus haberetur, in quibuſdã nõ haberetur. Poſtremo fieri potuit, ut in apocryphis multa uera referantur. Ex ueris igitur hanc hiſtoriam adiectam, quæ iam autoritatem habet: nõ quod in apocryphis ſcripta fuerit, ſed quod eam Papias è ſuo doctore audierit, quodq; hanc eccleſiæ conſenſus, ut Euangelio di-

gelio di

gelio dignam comprobarit. Proinde nos, quoniam iam ubiq; recepta est, præsertim apud Latinos, noluimus suo mouere loco, maxime cũ & nos in uno quodã exemplari Græco partem hãc asscriptã cõpererimus. Et satis liquet in ijs exẽplaribus, quibus usus est Laurẽtius non abfuisse, uel hoc argumẽto, quod unũ atq; alterũ huius historiæ locum excutit.

Deprehensa est in adulterio.) κατελήφθη ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχευομένη, hoc est, Deprehensa est in ipso facto cum adulteraretur. φωρᾶν enim est deprehendere in facinore ipso. Et huiusmodi deprehensionem αὐτόφωρον appellat.

Sine peccato est.) ἀναμάρτητος. Quod non solum significat eum qui non peccauit, sed qui peccare non possit, ut indicauit Hieronymus in dialogis aduersus Pelagium. *Sine peccato. ἀναμάρτητος*

Audientes autem hoc unus post unum.) Græca dissonant, οἱ δὲ ἀκούσαντες καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι, ἐξήρχοντο εἷς καθεἷς, id est, At illi cum audissent, & à conscientia redarguerentur, exierunt singillatim. Quanquam aliter legit Valla. Et secus habet æditio Aldina.

A senioribus.) Addunt hic Græci quidam codices ἕως τῶν ἐσχάτων, id est, Vsque ad postremos.

Et remansit solus.) κατελείφθη, id est, Relictus est.

Forsitam & patrem.) Rursum coniunctionem ἂν uertit in forsitan, cum id Christus affirmet potius quàm uocet in dubium.

Vos deorsum estis.) ἐκ τῶν κάτω, id est, Ex inferis, siue, Ex ijs, quæ inferne sunt. Antiqui libri habent, Vos de deorsum estis. Ac mox, ἐκ τῶν ἄνω, id est, E supernis, quod articulus additus uim habeat nominis adiectiui.

Principium qui & loquor.) Principium, non est hic nominatiui casus, ut Christus dixerit se esse principium, nec accusatiui, id quod diuus existimat Augustinus, propterea q̃d non cohæreat cum ijs quæ præcedunt, sed aduerbium. Sic enim Græci dicunt τὴν ἀρχήν, pro primo, seu principio: quemadmodum τέλος pro postremo, aut deniq; aduerbialiter, ut subaudias præpositionem κατὰ. Nec est Græce qui ὅς, sed ὅτι, id est, quia, uel quod. Quanquam his quoq; cognitis, sensus apud Græcos nõnihil habet ambiguitatis. Potest enim hic esse sensus, ut rogatus Iesus quis esset, responderit, Hoc primo loco dicã, is sum qui loquor uobiscum. Nam cætera de me indigni estis qui audiatis. Aut si legimus ὅτι nõ ὅς, ut constanter habent Græci codices, assentientibus & Latinis aliquot exemplaribus, in quibus scriptum est, Principium quia & loquor uobis, potest hic esse sensus, Primũ id sum, quod etiam dico uobis. Non explico quicquid sum indignis, hoc primum dico, me missum esse à patre, & præconem uitæ, id quod iam dudum dico uobis. Siquidem Græca uox ὅτι anceps est, ad quod nomen, si asscribas diastolen ὅ, τι, & quia cõiunctionẽ, si subnotaris ὑφέν. Potest accipi tertius quoq; sensus, ut hæc cohæreant cum his quæ proxime sequuntur, Multa habeo de uobis dicere. primum ob id ipsum quod loquor uobis, quo beneficio uos præbetis indignos. Multa habeo quæ de uobis dicam, hoc est, multa sunt de quibus uos accusem & condemnem, plura habiturus, si dicam quis sim, nimirum deus & homo. Nam id accessisset illis ad cumulum impietatis, cum hæc ipsa quæ audierant, inflamment illos ad consilium occidendi. In hunc fermè sensum edisserit Chrysostomus, & hunc secutus Theophylactus. Quorum uterq; sic accipit, ut Christus nihil respõdere dignatus sit ad id quod interrogarãt, Tu quis es? ut qui digniores essent, qui audirẽt quid ipsi essent, nimirum impij, rebelles, scelerati, quàm quis esset Christus, cui insidiabantur. Id quo lectori sit exploratius, Chrysostomi uerba subscribam: Principium quia & loquor uobis, hoc est, sanè indigni estis qui sermones meos audiatis, & qui sim intelligatis. Vos ut me tentetis semper loquimini, mihi autem non attenditis, & in omnibus uos reprehendere nunc non possum. Hoc enim significat, Multa habeo de uobis loqui & iudicare. Expende lector num & hunc in modum accipi possit, ut hæc pars, Principio quod & loquor uobis, pertineat ad ea quæ præcesserunt, In peccatis uestris moriemini &c. Primum ob hoc quoq; ipsum quod hæc loquor uobis. Quod si quid suffragarentur exẽplaria, uideo cõmode posse legi hoc pacto, τὴν ἀρχὴν ὃ καὶ λαλῶν ὑμῖν, ut sit sensus, Principio sum ille qui etiam loquor uobis, siue qui loquitur uobis. Non quod autor esse uelim nouæ lectionis, sed quo lectorem admoneam, si quid forte reperiat in exemplaribus bonæ fidei.

Principium. τὴν ἀρχήν.

Varij sensus hu[us] loci, principium quia & loquor.

Chrysostomi sententia.

næ fidei. Porrò quod additũ eſt, Principio, quaſi plura ſit additurus, pertinet ad id quod
Auguſtini ſententia penſitata. ſequitur, Multa habeo de uobis dicere & iudicare. Cæterum diuus Auguſtinus huc de-
torquet hũc locum, ut hæc uerba, Tu quis es, perinde ualeant ac ſi dixiſſent, Quẽ te eſſe
dicis, aut quem te eſſe credimus? Et quaſi ſic interrogaſſent, Chriſtus reſpondit, Principiũ
quia & loquor uobis. Quæritis quid debeatis credere? credite me eſſe Principiũ. Quæ
quidem interpretatio utinam tam eſſet appoſita, quàm ille frequenter eam inculcat ac re
petit, uelut aſſeueratione molliens quod re durius erat. Quãquam illud certe ſenſit prin-
cipium hoc in loco fœminini generis eſſe, caſus accuſatiui. Quod ni ſenſiſſet, nullo ſcrupu
lo offenſo, ſtatim pronunciaſſet, Tu quis es, reſponſum eſſe, ſum principium. Etiamſi me
non fugit, Ambroſium hunc locum adducere iuxta Auguſtini opinionem, libro Hexae-
merôn primo cap. ij. & rurſus iiij. Et illud in Euangelio præcipue, quod interrogatus do-
minus quis eſſet, reſpondit, Initiũ, quod & loquor uobis. Coactius mihi uidetur & illud
quod addit, Quia & loquor uobis. Nam ex ſenſu colligo Auguſtinũ quia, legiſſe nõ qui.
Ait enim, Et addidit, Qui & loquor uobis, id eſt, quia humilis ꝓpter uos factus, ad iſta
uerba deſcendo. Nam ſi principium ſicuti eſt, ita maneret apud patrem, & non acciperet
formam ſerui, & homo loqueretur hominibus, quomodo ei crederent, cum infirma cor-
Principium quia &c. da intelligibile uerbum ſine uoce ſenſibili audire nõ poſſint? Ergo, inquit, credite me eſſe
principium, quia ut credatis non ſolum ſum, ſed & loquor uobis. Ex hiſce uerbis ſatis li-
quet, Auguſtinum quia, legiſſe non qui: præſertim cum idem libro de Geneſi ad literã re-
ferat hoc pacto, Principiũ, quod & loquor uobis. ut modo citauimus ex Ambroſio. Ve-
rum ſi fas eſt à tantis uiris diſſentire, neutra interpretationis pars mihi probatur. Ambro
ſius aliud agens adducit hunc locum. Auguſtinus ſedulo protulit in medium, quod tum
ueniebat in mentem, mutaturus ni fallor, ſententiam, ſi propius rem fuiſſet intuitus, aut ſi
Græcorum commentarios excuſſiſſet. Quamuis idem hunc Ioannis locum in eam ſen-
tentiam citat, cum aliâs frequenter, tum in libro aduerſus ἀνώνυμον legis aduerſariũ cap.
tertio, hinc colligens ac demonſtrans Chriſtum recte dici principium. Ac mihi uidetur
Auguſtinus aliquoties in tuendis ijs quæ ſemel dixerit, paulo cõſtantior quàm res poſtu-
lat. Quod ſi huic puero Græcæ literæ tam dulces fuiſſent quàm erant Romanæ, nec ipſe
poſtea ſenex deploraſſet adoleſcentiæ faſtidium, & felicius diuinas literas tractaſſet, Græ-
corum libris adiutus. Magis autẽ admiror Ambroſium, qui pulchre Græce noſſet, quiq;
ſacrorum uoluminũ interpretationem ex Græcorum commentarijs haurire ſolet, hic cũ
Auguſtino conſentire, atq; ex hoc loco docere Chriſtum recte dici principiũ, cum aliâs,
tum libro de fide iij. cap iiij. Quin & illud annotandum, neq; Chryſoſtomum, neq; The
ophylactum quicquam hoc loco offendi, cum offenderetur Auguſtinus, opinor quod
Græci ſermonis formam agnoſcerent, ſcirentq; τὴν ἀρχὴν aduerbij uice poni, quemad-
modum οὐδ᾽ ἀρχὴν, pro nequaquam, & τέλος pro deniq;. Cæterum ut mihi grauis eſt
Chryſoſtomi autoritas, ita interpretatio minus uidetur coacta. Vnus adhuc ſcrupus re-
ſtare poterat, quod τέλος aut ἀρχὴν, quoties aduerbij uim habent, incertum ſit an ſo-
leant apud autores articulo præpoſito uſurpari. Sed ad hunc modum uſurpauit Grego-
rius Nazianzenus ſermone de paſchate, οὐκ ἐπιορκήσεις ἐκεῖνος, σὺ δὲ οὐδὲ ὀμῇ τὴν ἀρχήν,
id eſt, Nõ peierabis ille, tu uero, nec iuraueris omnino. Iam & in hoc laborat Auguſtinus
quomodo Chriſtus dicatur principium, cum eſſe ab alio, pugnet cum principij ratione.
Quomodo filius ſit principium. Pater enim ſimpliciter & abſolute principium uocatur. Abſolute dico, non perfecte, cum
hæc appellatio perfecte competat & in filium, ſed ita ut nihil nominari poſſit, cuius nõ ſit
principium. Siquidem pater principium eſt omnium & creatorum & increatorũ. Filius
patris certe principium dici non poteſt, ut neq; totius deitatis, quemadmodũ ſentit Au-
guſtinus. Quanquam Paulus in epiſtola ad Coloſſenſes, cum principium uocat nõ abſo
lute, ſed addens primogenitus ex mortuis: & paulo ſuperius dixerat, Primogenitum om-
nis creaturæ. Et hic locus fuit impetitus atrocibus calumnijs. At quas quoniam abũde, ni
fallor, reſpõſum eſt nobis ſemel, atq; iterum ædito libello, neq; res paucis uerbis repeti po
teſt, nolim hoc uolumen amplius onerare. Petat inde, ſi cui lubet exactius cognoſcere.

Patrem dicebat deum. Quia patrem eius dicebat deum.) Antiqui codices habent, Quia patrem eis dicebat
deum. Græci ſic, ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῖς ἔλεγεν, Quod patrem eis dixiſſet, nec additur deũ.

Senſus

Sensus autem uidetur hic, non intellexisse Iudæos cū Iesus de patre loqueretur, quid uocaret patrē. Nam aliud quiddam uidebatur significare, quàm quod uulgo patrem uocāt. Neq; enim ignorare poterant, quod de patre loqueretur. Cū pauloante manifeste de patre suo loquatur. Quin hæc fortasse sententia, ut est simplicissima, ita maxime probabitur eruditis. ut accipiamus Christū patrem eis dicere deum, pro eo quod erat, De deo patre loqueretur. Quem in modum intellexisse uidetur Chrysostomus: Cum multa diceret de patre suo, non intelligebant, illum de patre cœlesti loqui, cum eum pro homine simplici haberent. Receptus est enim & hic sermonis color, hunc dico, pro de hoc dico.

Vere discipuli mei eritis.) Græce legunt ἐστὲ, id est, Estis. Interpres legisse uidetur ἔσεσθε. Quemadmodum & hodie legiť in nonnullis. Et item paulo post, Vere libere eritis, ὄντως ἐλεύθεροί ἐστε, id est, Vere liberi estis.

Si filij Abrahæ estis.) εἰ τέκνα τοῦ ἀβραὰμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ ἀβραὰμ ἐποιεῖτε, id est, *Si* Abraham filij essetis, opera Abrahæ faceretis. ut cohæreat cū eo quod sequitur, Nūc autem quæritis me interficere. Antiquissimus codex habebat facitis, non facite. Interpres legisse uidetur ποιεῖτε.

Diligeretis utiq; me.) Cur hic non dixit, diligeretis forsitan? Nam eadem est coniunctio ἂν eodem modo posita, quam toties uertit forsitan & forte.

Quia mendax est & pater eius.) καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Sermo quidem Græcis anceps est, sed interpretes referunt αὐτοῦ, non ad diabolum, sed ad ψεῦδος, id est, mendacium. Ad eum modū interpretatur Chrysostomus & Cyrillus. Diuus Hieronymus, in explanationibus Esaiæ, atq; item diuus Augustinus, Vt sit omnis homo mēdax. cæterum diabolus mendacij pater, qui primus omnium mendaciū produxerit: Eritis sicut dij. Ex hoc sanè Manichæi errorem suum hauserunt, ut diabolo darent patrem, opinor, mali principium, ut autor est diuus Augustinus. Porrò ut horum iure optimo detestor ineptiā, ita nonnihil obstat nostrorū interpretationi, quod apud Græcos additur articulus, ὁ πατὴρ, quo magis certus aliquis pater designatur. Verum hoc quicquid est, erudito lectori discutiendum relinquo.

Mendax & pater mendacij.

ὁ πατὴρ.

Arguet me de peccato.) Antiquissimi codices habēt, arguit. Itidem & Græci ἐλέγχει, ut arguit positum sit pro, Possit me arguere. & arguere dixit, pro conuincere, non pro accusare. Nam id est ἐλέγχειν.

Inhonorastis.) In nonnullis erat ἀτιμάζετε, non ἠτιμάσατε, id est, Contumelia afficitis. Antiqui habent, inhonoratis, consentientibus Græcis quibusdam.

Ero similis uobis mendax.) Hinc erat transscriptum quod indicauimus additum superius. Nam hoc loco legit & interpretatur etiam Chrysostomus.

Quinquaginta annos.) Chrysostomus legit quadraginta, adijciens commenti uice, ac si iam propè accederet ad eam ætatem. Eaq; lectio magis mihi probatur, si modo codex mendo uacat. Nec est quod faciamus Christum senili fuisse uultu ob labores. Cuius sententiæ cum Carrensis autorem nominet Chrysostomum, demiror quem ille habuerit alium Chrysostomum à nostro diuersum. Mirum autem si Chrysostomus ipse secū pugnat. Sed ut dixi fieri potest, ut in Chrysostomo librarius ex quinquaginta fecerit quadraginta, præsertim cum tantus sit exemplariorum consensus. Theophylactus haud dubie legit quinquaginta, tribuens hoc Iudæorum insaniæ, quod hominem triginta tres annos fermè natū, quinquagenario compararint.

Quinquaginta annos nondum habes.

Antequam Abraham fieret.) πρὶν ἀβραὰμ γενέσθαι, id est, Priusquam Abraham esset, siue fuisset. Fortassis interpres uerterat, foret, quod librariorum errore mutatum sit in fieret. Nos transtulimus Antequam Abraham nasceretur, ut distingueremus rationem qua est Abrahā ab ea qua semper est Christus. Nā hoc loco philosophatur Augustinus, qđ Abraham factus dicitur, Christus esse. At in eo non philosophatur Chrysostomus, sed in hoc duntaxat quod in Abraham usus est uerbo præteriti temporis, in Christo præsentis. Quomodo de se prædicat pater, Ego sum qui sum.

Abscondit se.) ἐκρύβη, id est, Occultatus est. Quanquam recte sensum expressit interpres & uitauit amphibologiam.

Et exiuit de templo.) Post hæc uerba nonnulli Græcorum codices habebant, διελθὼν

διὰ μέσου αὐτῶν, καὶ παρῆγεν οὕτως, id est, Transiens per medium illorum, & præterijt sic. Quæ quidem uerba quando nec apud Chrysostomum reperio, nec apud Cyrillum, nec apud Augustinum, nec in uetustis Latinorum exemplaribus, suspicor à studioso quopiã addita ex Lucæ cap. quarto, ubi Iesus simili modo elabitur è manibus Iudæorũ. Aliquis *Additum aliquid aliunde.* igitur loca confinia conferens, quod alibi abundabat, alibi adiecit. Deinde ut quod sequitur cum superiore narratione connecteret, interposuit, Et sic præterijt, nimirum dilapsus inter eos, qui uitæ illius insidiabantur, quod sequitur, Præteriens autem. Proinde nõ ueriti sumus hæc ceu superuacua prætermittere.

EX CAPITE NONO.

HIc aut parentes.) An parentes dicendum erat, non aut. Nam aut disiũgit, an interrogat, & ita legit diuus Augustinus. Porrò Græca uox ἢ anceps est ad aut, & an.

Et liniuit.) καὶ ἐπέχρισε, Illeuit, siue inunxit.

In natatoria.) εἰς κολυμβήθραν, id est, In piscina. Nam sic ante uerterat. Sonat autem natatorium, ut ante admonuimus.

Siloë missus. Quod interpretatur missus.) שלח Hebræis mittere, inde שִׁילֹחַ.

Vicini qui uiderant.) Addenda est coniunctio, Et qui uiderant, consentientibus antiquis & Græcis exemplaribus.

Quia mendicus erat.) ὅτι τυφλὸς ἦν, id est, Quod cæcus esset. Quanquam Augustinus legit mendicus, non cæcus, consentientibus peruetustis Latinorum codicibus, quos *Cæcus, pro mendicus.* quidem uiderim omnibus, & Cyrillo. Proinde mihi πτωχὸς magis arridet quàm τυφλὸς præsertim cũ appositius sit ad sensum. Ob id enim notus erat cæcus ille, nõ quod cæcus esset, sed quod publice mendicus.

Et abij & laui.) ἀπελθὼν δὲ καὶ νιψάμενος ἀνέβλεψα, id est, Cum abijssem autem & lauissem, recepi uisum.

Et uideo.) καὶ ἀνέβλεψα, id est, Et uisum recepi. Ac mox,

Video ἀνέβλεψα. Quomodo uidisset.) πῶς ἀνέβλεψεν, id est, Quomodo uisum recepisset.

Schisma erat.) σχίσμα Græca uox est, dissentionem poterat uertere. Nam hoc significat schisma, siue diuisionem siue dissidium. paulo post uertit dissensionem.

De eo qui aperuit tibi oculos.) Græce est, ὅτι ἤνοιξεν, id est, Quia aperuit. ut sit sensus, *Qui, pro quia.* Quem tu putas esse illum, ex hoc quod, ut dicis, aperuerit tibi oculos?

De se loquatur.) λαλήσει, id est, Loquetur, futuri temporis.

Extra synagogam fieret.) ἀποσυνάγωγος, id est, Alienus à congregatione, quod nunc uulgo uocant excommunicatum.

Maledixerunt ergo ei.) Non est hic male precati sunt, sed ἐλοιδόρησαν, id est, Conuitiati sunt.

Audit, exaudit. Peccatores deus non audit.) Quod hic transtulit audit, idem mox uertit exaudit. Si quis dei cultor est, & uoluntatem eius facit, hunc exaudit. Hoc admonendũ duxi, ne quis Græci sermonis ignarus, putet hic latere mysterium, in quo explicãdo ridicule tumultuetur. uerum ita libuit interpreti ludere, tametsi in re plus quàm seria.

Non poterat quicquam.) οὐκ ἠδύνατο, id est, Non potuisset, siue Nõ posset. Pro οὐδὲν addidit quicquam, necessario recedens à Græcis uerbis.

Peccatum uestrum manet.) Igitur deest, ἡ οὖν ἁμαρτία, id est, Peccatum igitur: nimirum ob id quod cum sitis cæci, uobis tamen oculati uidemini.

EX CAPITE DECIMO.

IN ouile ouium.) εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, id est, In septum, siue stabulum ouium. Alioqui cum ouile non possit esse nisi ouium, superuacaneũ erat addere ouium. Cæterum αὐλὴ & aliarum pecudum potest esse. Nam αὐλὴ nonnunquam atrium, nonnunquam mansionem, aliquoties septum significat.

Diuersa lectio. Quid loqueretur eis.) Trifariã hic locus habetur apud Græcos, οὐκ ἔγνωσαν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς, id est, Nõ intelligebãt quæ loquebatur ipsis. Aut οὐκ ἔγνωσάν τινα, ἃ ἐλάλει αὐτοῖς, id est, Non

id est, Non sciebant ulla, nisi quæ loquebatur illis. In quibusdā ita scriptum erat, οὐκ ἔγνωσαν τίνα ἦν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς, id est, Non cognouerunt quæ essent quæ locutus esset ipsis.

Hoc prouerbium.) παροιμίαν. Prouerbium parabolæ loco uidetur usurpasse, quod pleraque prouerbia metaphoram habeant admixtam.

Ego sum pastor bonus.) ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Vtrique nomini suum addidit articulū, Ego sum pastor ille bonus, siue egregius. *Articuli uis.*

Quotquot uenerunt.) Græci πρὸ ἐμοῦ, id est, Ante me. Quod tamen additum uideri potest ab exponere uolente locum hunc.

Et non pertinet ad eum de ouibus.) καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων, id est, Nō curat oues, aut Non est illi cura ouium. Potest enim ad nos pertinere, quod tamen curæ non sit.

Cognoscunt me meæ.) γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν, id est, Cognoscor à meis, etiamsi laudo quod fecit interpres.

Fiet unum ouile & unus pastor.) Primum perijt nobis uenustas Græcanici schematis quod situm erat in ποιμνὴ & ποιμὴν, id est, Ouili & pastore. utcunque reddi poterat, unū ouile, & unus opilio. tametsi Græcis ποιμνὴ magis est grex quàm ouile, autore Valla. Et in nonnullis exemplaribus Græcis non additur coniunctio, &, uerum est, Fiet unum ouile, unus pastor. Quanquam & illud, Et unus pastor, uideri potest adiectitium, cum nō attingat Chrysostomus hunc edisserens locum, ac ne Augustinus quidem. Etenim cum se designarit unum pastorem, nihil restabat nisi ut fieret unum ouile, gentibus ac Iudæis in unam religionem conspirantibus. Theophylactus tamen legit ut nos legimus, Vnus pastor, atque etiam interpretatur. *Ouile ouium perissologia.*

Dissentio iterum facta est.) Et hic σχίσμα est.

Facta sunt encænia.) id est, Initialia, ut uerbum uerbo reddam, à καινὸν nouum, ἐγκαινόω, innouo, initio, dedico. Sacer apud Iudæos dies ob memoriam instaurati templi, post diutinam in Perside captiuitatem. Scribendum est autem encænia per æ diphthongum, quod κενὸν per epsilon Græcis sonat inane. Quanquam inuitus occupo lectorē, & chartas huiusmodi nænijs impleo, tamen haud mihi tempero, quin uel animi causa referam quàm bellam huius uocis etymologiam adferat Hugo Carrensis, cuius homo suauis antepenultimam syllabam per e uult scribi encenia, quæ composita sit ab en, quod est in, & neos nouum: & ce adiectio est illi intensiua. Nihil mirum est quosdam hæc nescire. Illud mirū inueniri tam impudentes, qui quod prorsus non intelligunt, non uereantur tanta cum autoritate docere. *Encænia.* *Taxatus Carrensis.*

Dic nobis palàm.) παῤῥησίᾳ, id est, Libere, siue ingenue. Quanquam id non male uertit hoc sanè loco.

Loquor uobis.) εἶπον ὑμῖν, id est, Dixi uobis.

Quia non estis ex ouibus meis.) Hic addunt Græci, quemadmodum dixi uobis, καθὼς εἶπον ὑμῖν, licet refragantibus magno consensu Latinorum exemplaribus. Apparet adiectum à studioso quopiam, quod idem dixisset aliquanto superius.

Non peribunt.) καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται, id est, Et non pereant. nisi quod ἀπόλωνται φωνητικῶς positum uidetur, quandoquidem & aliàs uidere est, οὐ μὴ geminatum subiūctiuo iunctum potentialem modum efficere.

Pater quod dedit mihi.) Secus habet Græca, ὁ πατήρ μου ὃς δέδωκέ μοι μείζων πάντων ἐστίν, id est, Pater qui dedit mihi maior omnibus est, siue maximus omnium est. Siquidem hoc argumēto probat neminē esse, qui poterit oues rapere de manibus patris, quod potentior is sit ad eripiendum. Ita legit Chrysostomus, & huic concinens Theophylactus. Quanquā Augustinus diuersam sequitur lectionē. Et facilis est lapsus in Græcis dictionibus μείζων ac μεῖζον, & ὃ & ὅς. *Duplex lectio.*

Sustulerunt ergo lapides.) Græci addunt πάλιν, id est, Iterum.

Et non potest solui scriptura.) Soluitur quod destruitur, & soluitur quod explicatur, quemadmodum apparet hoc loco accipiendum. Quanquam obscurior & confusior est aliquāto sermo totus. Proinde dilucidius ita reddi poterat: Si illos uocauit deos ad quos sermo dei factus est, & non potest solui scriptura? ut hic sit interrogatio. Deinde subijciamus, me- *Soluere, pro explicare.*

mus,Me quē pater sanctificauit & misit in mundum,uos dicitis blasphemare quod dixerim,filius dei sum. Aut hoc modo,Et non potest solui scriptura,subaudi ,de eo quem pater sanctificauit & misit in mundū.deinde altero initio sequatur,Vos me dicitis blasphemare,quod dixerim,filius dei sum. Cyprianus adducens hunc locum libro aduersus Iudæos cap.quinto non addit scriptura.

Quærebant eum apprehendere.) Et hic addunt πάλιν,id est,Rursum,quod ante tentarint idem.

EX CAPITE VNDECIMO.

ET Marthæ sororis.) αὐτῆς,ut eius ad Mariam referatur,non ad Lazarum. Quanquam & harum frater erat Lazarus.

Vt glorificetur filius dei per eum.) δι' αὐτῆς,id est,Per eam.ut pertineat ad infirmitatem,non ad Lazarum. Atque ita legitur & in Latinis codicibus emendatioribus,nominatim in exemplari Corsendoncensi.In codice aureo scriptum erat,filius hominis,pro filius dei.

Duodecim horæ quid. Nonne duodecim horæ sunt diei.) Quanquam hoc extra huius operis institutū esse uideo,tamen quando incidit,libet admonere,mihi hoc loco ueterum interpretationem coactiorem uideri,cum germanus sensus in promptu sit. Augustinus Christum interpretatur diem,duodecim horas apostolos. Chrysostomus bifariam exponit: Aut nihil esse timendum ijs,qui sibi nullius flagitij conscij sunt,aut luce nihil esse timendum,multo magis his qui Christo,qui lux erat mundi adhærebant. Atque in his quidem interpretationibus,ut nihil est absurdum,ita simplicius mihi uidetur,ut accipiamus Christum dixisse, nihil adhuc esse periculi,nondum enim adesse tempus mortis suæ. Quemadmodum respondit ijs qui missi erant ab Herode,Hodie & cras oportet me operari,& tertio die cōsummor. Et passionis tempus,uocat potestatem tenebrarum,& horam impiorum. Dies habet suas horas,nec is nostro arbitrio fit breuior aut longior,& ego tempus habeo præscriptum,quo debeam redimendi orbis negocium peragere. Id Iudæorum malicia non potest anticipari,proinde nihil est,quod mihi timeatis. Porrò suum illud tempus & aliâs diem uocat:Optauit Abraham uidere diem meum,uidit & gauisus est.

Et moriamur.) Vt moriamur ἵνα ἀποθάνωμεν, consentientibus & antiquis exemplaribus.

Proprietas Græci sermonis. *Taxatus Valla.* Multi autem ex Iudæis uenerant ad Martham.) τὰς περὶ μάρθαν καὶ μαρίαν. Non agnouit hoc loco Valla formam Græcanici sermonis,quo dicunt illi τοὺς ἀμφὶ πλάτωνα, pro Platone ipso. Non enim inuisebant eas quæ circa illas erant,sed ipsas in luctu constitutas.id quod palàm arguunt quæ sequuntur, Vt consolarentur eas de fratre suo. Vsus est simili forma sermonis in Actis apostolorum.

Vtique domine.) ναὶ κύριε, quod aliâs uertit,etiam.

Credidi,pro credo. Ego credidi quia tu es.) Frequenter admonuimus in huiusmodi uerbis ad affectum pertinentibus, præteritum tempus usurpari loco præsentis. γέγηθα,gauisus sum,pro gaudeo. δέδια, metui pro metuo. ἤλπισα,speraui pro spero. Itaque non ueriti sumus pro credidi uertere credo.

Qui in hunc mundum.) Hunc,non additur Græcis εἰς τὸν κόσμον, id est, In mundum. Nec est uenisti,sed ὁ ἐρχόμενος,id est, Veniēs,siue qui uenis,aut, Christus ille qui in mundum uenturus erat.

Silentio dicens.) Qui uocare potuit silens? Græce est λάθρα, hoc est,clanculum.

Surgit. Illa ut audiuit,surrexit.) ἐγείρεται, surgit.atque ita scriptum uidemus in uetustis Latinorum codicibus.

Et uenit.) Item præsentis temporis ἔρχεται. Et castellum hic oppidulum aut uicum significat,ne quis imaginetur palatium ,aut arcem tyrannicam.

Iam fœtet.) ἤδη ὄζει , id est, Iam olet.quæ uox Græcis anceps est,& uerecūdius est olet, quàm fœtet.

Institæ. Ligatus manus & pedes institis.) Synecdochen Græce extulit. Et institis Græcis est κειρίαις. quæ uincula sunt sepulchralia.

Et in sudario.) Euangelista Græce scribens, Latino usus est uerbo ,quod & aliâs facit.

Congrega

Congregauerunt ergo pontifices & pharifæi conſilium.) Hoc loco in nonnullis Græcorum codicibus additum uidemus κατὰ τοῦ ἰησοῦ, Id eſt, Aduerſus Ieſum. ſed id ſuſpicor ex alio Euangeliſta aſſcriptum.

Cum eſſet pontifex.) ἀρχιερεύς, id eſt, Summus ſacerdos. Et rurſum, Sed cũ eſſet pontifex, ἀρχιερεὺς ὤν.

Cogitauerunt ut interficerent.) συνεβουλεύσαντο, id eſt, Conſultabant, ſiue Conſilium inibant inter ſe.

Apud Iudæos.) ἐν τοῖς ἰουδαίοις, id eſt, Inter Iudæos.

EX CAPITE DVODECIMO.

Libram unguenti.) λίτραν. Videri poterat Euangeliſta Latinam uocem inflexiſſe in Græcam, niſi λίτρα Iulius Pollux teſtaretur uocem eſſe à uetuſtis ſcriptoribus Græcis uſurpatam. ut probabilius ſit Latinos eam uocem à Græcis ſumpſiſſe mutuo.

Nardi piſtici.) De hoc dictum eſt in Marco. Nam iiſdem uerbis utitur uterque.

Nõ quod de egenis pertinebat ad eũ.) ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ, Quod de egenis curaret. Simile illi quod paulo ſuperius indicauimus, Et non pertinet ad eum de ouibus.

Et loculos habens.) τὸ γλωσσόκομον εἶχεν, id eſt, Marſupium, ſeu potius ſcriniũ in quo pecuniæ reconduntur. Dictũ à lingua, opinor, quod linguæ ſpeciem haberent eiuſmodi.

Sinite illam.) ἄφες αὐτήν, Sine eam, conſentientibus & uetuſtiſſimis exemplaribus noſtris. Ad unum enim Iudam id dictum eſt, non ad omnes: quod conſentaneum ſit illum prohibiturum fuiſſe. *Sinite, p ſine.*

Vt in diem ſepulturæ meæ ſeruet illud.) Græca diſſident, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ τετήρηκεν αὐτό, id eſt, In diem ſepulturæ meæ ſeruauit illud. Iam enim illa præueniebat ſepulturam Chriſti. Quanquam pro ſeruauit, Chryſoſtomus legit fecit, ſi modo non fallit interpres, nam Græci codicis non erat copia.

Me autem non ſemper habebitis.) Vtrunq; uerbum eſt præſentis temporis: Pauperes ſemper habetis uobiſcum, me uero non ſemper habetis, ἔχετε, ἔχετε.

In craſtinum.) ἐπαύριον, quod aliquoties uertit Altera die. Vertendum erat poſtridie, ſiue poſtero die.

Ramos palmarum.) τὰ βαΐα τῶν φοινίκων. Eſt autem βαΐον proprie ramus palmæ, inde dictus, quod non facile reuellitur, eo, quod hæc arbor natura ſurſum nitatur aduerſus deprimentis manum, παρὰ τὸ βίᾳ τίλλεσθαι. Quidam illiterati palmam eandem putant quæ buxus eſt, quam & uulgus palmam appellat. *Palma diuerſa à buxo.*

Inuenit Ieſus aſellum.) εὑρὼν δὲ ὁ ἰησοῦς ὀνάριον, id eſt, Nactus Ieſus aſellam. Etenim Græcis diminutiuum eſt neutri generis, quod ad utrunq; ſexum poſſit accommodari.

Ecce rex tuus.) Locus eſt apud Zachariam cap. nono. Quanquam Euangeliſta decerpſit è prophetia, quæ ad hanc rem pertinebant. Quanquam hiſce de rebus nonnihil attigimus in Matthæum. De oſanna quoq; aliàs dictum eſt.

Ecce mundus totus abit poſt eum.) Totus, non additur apud Græcos. Cæterũ apud Auguſtinum additum quidem eſt, uerum ex ipſius interpretatione conijcere licet illũ ſecus legiſſe, ſic enim ſcribit Auguſtinus: Quid autem inuides cæca turba, quia poſt eum uadit mundus, per quem, factus eſt mundus? Et Chryſoſtomus, Mũdum inquit, hoc loco turbam appellat. *Totus mundus, pro mundus.*

Quidam gentiles.) ἕλληνες, id eſt, Græci. quod frequẽter uertit, gentiles, cum gentiles dicantur ἐθνικοί.

Clarifica.) δόξασον, id eſt, Glorifica. Item in ſequentibus, Et glorificaui, & glorificabo, ſeu potius, Et illuſtraui, & rurſus illuſtrabo.

Omnia traham.) πάντας ἑλκύσω, id eſt, Omnes traham. Ad eum certe modum conſtanter habent exemplaria Græca: atq; in eum ſenſum interpretatur Chryſoſtomus, ut de hominibus duntaxat intelligatur, & ſenſus ſit, non modo Iudæos, uerumetiam Græcos ac Barbaros eſſe trahendos. Quãquam diuus Auguſtinus nominatim etiam admonet, omnia legendum, non omneis, & cũ hoc ita conſentiens Cyrillus, ut dubium nõ ſit quin *Omnia traham ad me.*

alterutes

alteruter ab altero sit mutuatus, aut certe à studioso quopiam aliquid sit assutum. Id quo magis sit perspicuum utriusq; uerba subscribentur. Augustinus ita disserit: Nō autem dixit omnes, sed omnia. Nō enim omnium est fides. Non itaq; hoc ad uniuersitatem hominum retulit, sed ad creaturæ integritatem, id est, spiritum & animam, & corpus, & illud quod intelligimus, & illud quod uiuimus, & illud quod uisibiles & cōtrectabiles sumus. Ac mox, Aut si omnia ipsi homines intelligendi sunt, omnia prædestinata ad salutem possumus dicere, ex quibus omnibus ait nihil esse periturum, cum de suis ouibus loqueretur. Aut certe omnia hominū genera, siue in linguis omnibus, siue in ætatibus, siue in gradibus honorum omnibus, siue in artium licitarum & utilium professionibus omnibus, & quicquid aliud dici potest secundum innumerabiles differentias &c. Cyrillus ad hunc modum: Verum cum non omnium sit fides, quomodo omnia se tracturum esse dicit ad seipsum? Atqui non hoc ad uniuersitatem hominum retulit, sed ad ipsius hominis integritatem, scilicet animam & corpus, secundum quod intelligimus & uiuimus. Non enim animas nostras solum, sed & corpora reduxit ad immortalitatem &c. Aut si per omnia ipsi homines intelligendi sunt, omnia prædestinata ad salutem possumus dicere, aut certe omnia hominum genera, secundum innumerabiles differentias. Arbitror non posse uideri casum, quod in tam multis penè ad uerbum consentiunt. Verum ut ad id quod agitur recurramus, admodum tenue discrimen est in Græcis uocibus πάντας & πάντα, nec ad sensum magni refert: præsertim cum Christus omnem creaturam uocet omne genus hominum.

Modicum lumen in uobis, non recte accipi uulgo.

Adhuc modicum lumen.) ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι, id est, Adhuc pusillū temporis lumen uobiscum est, siue ad breue tempus. Vt non intelligas pusillum luminis in illis superesse, sed Christum qui lux erat mundi, morte subducturum se breui, & in hūc sensum interpretatur Chrysostomus. Diuersam lectionem sequi uidetur Augustinus, interpretans hoc esse modicum lumen, quod sibi conscij intelligerēt, quid dixisset Exaltari à terra, cum iam tum in animo haberent eum tollere in crucem. Ac rursus suo more Augustini commentum sequitur Cyrillus. Et mirum est hic sapuisse Carrensem. Nec est In uobis, sed μεθ' ὑμῶν, id est, Vobiscum, ut intelligerent breui discessurum. Quanquam, ut ingenue dicam, opinor χρόνον additum à quopiam, qui uoluerit locum explanatiorē reddere: præsertim cum idem Ioannes capite proximo consimili modo loquatur, τεκνία ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμί. Atq; hinc sanè ansa erroris, quod non addiderit χρόνον. alioqui nō fuisset locus lapsui.

Tanta signa.) τοσαῦτα. Sensus esse potest, tot signa siue tam multa.

Domine quis credidit auditui nostro.) Testimonium extat apud Esaiam cap. liij. sed iuxta septuaginta magis quàm Hebræam ueritatem citat. Addidit enim ex illis domine, quemadmodum Paulus in epistolis hunc eundem adducens locū. Nam Hebræis sic habet interprete Hieronymo: Quis credit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatū est? Cæterum testimonium proximum, quod ex eiusdem prophetæ cap. sexto retulit, nec ad Hebræa, nec ad æditionē septuaginta satis respondet, sensum modo delibauit Euāgelista. uerum de hoc aliâs nonnihil annotauimus.

Et indurauit cor eorū.) καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, id est, Et excæcauit cor eorū.

E synagoga eijcerēt.) ἀποσυνάγωγοι γένωνται. de quo paulo superius admonuimus.

Et non custodierit.) καὶ μὴ πιστεύσῃ, id est, Et non crediderit. Alij legisse uidentur, καὶ μὴ τηρήσῃ. ad sensum perpusillum refert.

Qui spernit me.) ὁ ἀθετῶν, Qui reijcit. ita legit Cyprianus.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

Omnia dedit ei pater.) Cur nō *Sibi* potius, quàm ei, &, Dedisset potius, quā dedit?

Linteum λέντιον.

Cum accepisset linteum.) καὶ λαβὼν λέντιον, id est, Sumpto linteo. Mirum unde hæc uox Latinorū demanarit ad Iudæos aut Græcos. Quanq; id crebro faciunt Euangelistæ.

Non habebis partem.) οὐκ ἔχεις, id est, Non habes, præsentis temporis uerbo.

Et ponit uestimenta sua.) τὰ ἱμάτια. Summas uestes intelligit, ne quis Iesum planè nudum fuisse

dum fuisse putet cum lauaret discipulis pedes. Idem uerbum capite decimo nono, uertit eodem modo, Portans spineam coronam & purpureum uestimentū, τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον, cum hic haud dubie pallium regale significet.

Magister ac domine.) Hæc apud Euangelistas nominandi casus sunt, ὁ διδάσκαλος καὶ κύριος.

Alter alterius lauare.) Græce est ἀλλήλων, hoc est, Inuicem, siue Alij aliorum. Quanquam id quidem & apud Laurentium linguæ censorem defendi posset.

Nec apostolus maior est eo qui misit illum.) Non est allusio in uocibus apud Euangelistam, sed in rebus. Apostolus enim dicitur à uerbo ἀποστέλλειν, quod est proprie cum mandatis mittere. πέμπειν, quomodocunque mittere. Poterat ita reddere προσονομασίαν, Non est legatus maior eo qui se legauit.

Leuabit contra me.) Leuauit est & in Græcis, & in uetustissimis nostris exemplaribus, ἐπῆρεν, ut sit præteriti temporis uerbum.

Leuabit super me calcaneum suum.) Desumptum est ex psalmo quadragesimo. nec id ad uerbum curat adducere. Nam Hebræa sic habent interprete Hieronymo: Sed & homo pacificus meus, in quo habui fiduciam, qui manducabat panem meum, leuauit contra me plantam. Septuaginta uerterunt ad hunc modum, καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου ἐφ' ὃν ἤλπισα, ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερνισμόν.

Amodo.) ἀπ' ἄρτι, Posthac, seu potius Ex hoc tempore. nisi aduerbiū ἀπ' ἄρτι, libeat referre ad uerba sequentia, γένηται, & πιστεύσητε.

Protestatus.) ἐμαρτύρησε, id est, Testatus est.

Innuit ergo huic Simon Petrus.) Græca sic habēt, νεύει οὖν τούτῳ σίμων πέτρος, πυθέσθαι τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει, id est, Innuit igitur huic Simon Petrus, ut interrogaret quis esset de quo diceret.

Intinctum panem.) ψωμίον, id est, Buccellam, siue offulam. *Buccella. Offula.*

Dedit Iudæ.) Dat, δίδωσι. & ἐμβάψας. ut intelligas ipsum Christum intinxisse.

Iudæ Simonis Schariotis.) ἰούδᾳ σίμωνος ἰσκαριώτῃ, id est, Iudæ Simonis Iscariotæ, ut Iscariotæ sit dandi casus, & Iudas intelligatur Simonis filius.

Post buccellam.) Quod modo uertit bis Panem, nunc uertit Buccellam. ne quis existimet aliquid diuersum esse apud Græcos. Est autem ψωμίον proprie offula panis intincta iuri.

Filioli.) Nonnulli codices habebant τέκνα, id est, Filij, nonnulli τεκνία diminutiue Filioli. Cyrillus legisse uidetur τεκνία diminutiue.

In hoc cognoscent omnes quod mei discipuli estis, si dilecti &c.) Mira nota qua sit distinguendus Christianus à ceteris. Non dixit, si hoc aut illo titulo uocemini, si his aut illis uescamini cibis, si sic aut sic uestiamini, si tales aut tales obseruetis ceremonias, si tot ac tales exhauriatis preces, sed si dilexeritis uos inuicem, nec id sanè uulgari more, uerum si sic dilexeritis inuicem sicut ego dilexi uos. Hanc igitur notam cum præscripserit ipse Christus uelut unicam ac certam, nónne necesse est fieri, ut nostro uitio nomen Christi male audiat inter ethnicos, qui cū hæc legerint, aut certe audierint, conspiciunt apud Christianos, tot iam seculis principem cum principe, regnum cum regno, ciuitatem cum ciuitate iugibus conflictari bellis, ut omittam insanissimas apud iudices lites, & acres omnium inter se de quamlibet friuola causa digladiationes. Atque hæc cum faciamus, tamen ob titulum & ceremonias, nescio quas, Christiani nobis ipsi uidemur. *Nota Christianorum peculiaris.*

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

ET ait discipulis suis.) Hæc in uetustis codicibus non addebantur, ac ne in Græcis quidem omnibus. Adiecta uidentur ab erudito quopiam ad cōcinnendam sermonis seriem.

Creditis in deum.) Vtrobique anceps est uerbum πιστεύετε, πιστεύετε, an sit Creditis, an Credite. Vnde quadrifariā legi potest, Creditis in deum, & in me creditis. Atque ita legisse uidetur ex interpretatione sua Chrysostomus. quasi fides quam habebant in deum, & in dei filium Iesum, illis abunde præsidio esset futura aduersus persecutionum procellas. Aut sic, Credite in deum, & in me credite, ut utrunque iubeat fieri, *Ex iisdem uerbis quadruplex sensus.*

t

fieri, ne turbentur. Tertio modo sic, Creditis in deum, & in me credite. ut sit sensus, Creditis in deum, ut Iudæi, credite & in me, ut sitis Christiani. Quarto sic, Credite in deum, & in me creditis. ut sit sensus, Credite in deum, quod si facitis, eadem opera in me quoq; creditis.

Si quo minus.) εἰ δὲ μὴ, id est, Sin minus, uel alioqui.

Reiecta Valle annotatio.

Quia uado parare.) Quia ὅτι non est in quibusdam Græcis codicibus, quanquam superflue additur, nisi sit causalis coniunctio. Ergo hic etiam si aderat, nō erat uertenda, sed tantum, In domo patris mei mãsiones multæ sunt. quod si secus esset, dixissem uobis, Vado parare uobis locum, siue, Quod eam paraturus uobis locum. Cæterū haud assentior hac in parte Laurentio uolenti, Alioqui dixissem uobis, finem esse prioris sententiæ, deinde alteram subijci, Vado parare uobis locū. Nam omnino cohæret hæc duo, cum hic sensus sit, In domo patris mei iam paratæ sunt multæ mansiones, ut non mihi uni, sed omnibus item meis sit locus. Quod si secus esset, dixissem me iam abire ad parandas eas mansiones, nunc nihil opus, cum paratæ sint, & uos breui sequuturos expectent.

Vis articuli.

Ego sum ueritas & uita.) Annotandum singulis horum nominum apponi articulum, ἡ ὁδὸς, ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ, ut intelligamus nō quamlibet uiam, aut ueritatem, aut uitam, sed ueram illam & unicam.

Et patrem meum utiq; cognouissetis.) ἐγνώσκετε ἄν. Recte uertit ἄν in utiq;, quod aliâs uertit in Forsitan, cum hoc sit confirmantis, illud addubitantis.

Et amodo cognoscetis.) γινώσκετε, id est, Cognoscitis, suffragãtibus & antiquis exemplaribus, ut sit uerbum indicatiui modi præsentis temporis. Atq; amodo quod Græcis est ἀπάρτι, iam semel atq; iterum posuit pro nunc.

Non cognouisti.

Et non cognouistis.) ἔγνωκας, id est, Cognouisti me Philippe. sic enim legit Chrysostomus, ut Philippus sit huius orationis occasio, & huic uni dicatur, Non cognouisti me.

Qui uidit.

Qui uidet me.) ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα, id est, Qui uidit me, uidit patrē. nec additur apud Græcos coniunctio, & utrunq; uerbum præteriti temporis est. Astipulantur omnibus Græcorum codicibus quædam uetusta Latinorum exemplaria, ac nominatim omnium uetustissimum ex bibliotheca diui Pauli apud Londinum.

Non creditis, pro credite.

Non creditis quia ego in patre, & pater in me est.) Ad hunc sanè modum legit Augustinus. Verum Cyrillus & Chrysostomus, non addunt οὐ, quod paulo ante Philippum obiurgarit per huiusmodi interrogationem. Cæterum omnibus iubet, ut credant, Credite quod ego in patre &c.

Alioqui propter opera.) εἰ δὲ μή. Quod modo transtulit, *Si quo minus*, hic tolerabiliter uertit Alioqui, hoc est, etiamsi aliâs nō creditis, uel ipsis cōmoti factis credite. id quod propemodum non est credere. Neq; enim proprie credimus quod uidemus, sed experimur potius.

Interpres oscitans.

Et maiora horum.) καὶ μείζονα τούτων, id est, Maiora his. Sed interpres per obliuionem reliquit Græcum genitiuum, cum nihil esset opus.

Et quodcunq; petieritis patrem.) Patrem non additur nec in Græcis, nec in antiquis exemplaribus, nec apud Augustinū interpretem, qui cū inter disserendū toties repetat eadē uerba, nec patris facit mentionē, nisi occasione illorum uerborū. Vt glorificetur pater in filio. Nec uertendū erat Quodcunq;, sed quicquid, ὅτι ἄν, siue ut alij legunt, ὃ ἐάν. Ac mox nō est eadem dictio Græca, sed ἐάν τι, id est, *Si quid petieritis*. In nonnullis etiā uetustis exēplaribus habebatur Quodcunq; petieritis me in nomine meo. Atq; Id pronomen additum repperi in æditione Aldina, cum adornarem hanc tertiam æditionem.

Paracletus.

Et alium paraclitum.) Iam illud notius est, quàm ut sit admonendum, paracletum per e scribendum in penultima, eamq; producendam, cum Græce sit παράκλητος per ita. At hoc loco commodius erat uertere Consolatorem, ne quis duos paracletos imaginaretur. Nam quod hactenus loquutus est, consolandi gratia locutus est. Ita paracletus erat Christus. Pollicetur autem sese & alterum missurum consolatorem, nempe spiritum ueritatis.

Quoniam non uidit eum.) οὐ θεωρεῖ, id est, Non uidet, præsentis temporis, quemadmodum est in emendatioribus etiam Latinis. Ac mox,

Apud uos manebit.) Manet est, μένει, nisi mutato accentu legamus μενεῖ.

Non

Non relinquã uos orphanos.) Orphanos Græca uox est, sed tamen Latinis usurpata. Etymologiam quam adferunt Græci nõ libet asscribere, quod mihi uideatur ineptior. Sonat autem orphanus, orbum parentibus, ac destitutum præsidijs amicorum.

Vos autẽ uidebitis.) θεωρεῖτε, id est Videtis, cõsentientibus & antiquis exemplaribus.

Et manifestabo ei meipsum.) ἐμφανίσω, quod magis significat tacite & clàm indicare. Vnde & ἔμφασις dicta, quòd tacitam habeat uim. Idq; magis congruit cum afflatu, quo se deus insinuat in animos suorum.

Domine quid factum est.) τί γέγονεν, id est, Quid accidit? Sermo prouerbialis est, de re noua subitaq;. Quanquàm, Quid factum est, in eũdem sensum dixit Martialis,

Quid factum est rogo, quid repente factum?

Et sermonem quem audistis non est meus.) Non sine causa miratur Valla, quid interpreti uenerit in mẽtem, qui hoc sermonis genus affectarit in oratione soluta, quod uix toleratur apud Poëtas in carmine, præsertim cũ Græcis non sit Sermonem, sed sermo, ὁ λόγος. Certe diuus Augustinus legit, Sermo quem audistis, non Sermonem quem audistis. Vnde planè suspicor hunc locum scriptoris errore fuisse mutatum. Nec est Audistis, apud Græcos, sed ἀκούετε, Auditis, licet reclamãtibus exemplaribus nostris. Nam ex Chrysostomi interpretatione, quid legerit non quibat colligi. Etiamsi facilis est lapsus in ἀκούετε & ἠκούετε. Proinde super hac re non censeo digladiandum, præsertim cum sensus fermè maneat idem. *Sermonem quem audistis.*

Paracletus autem spiritus sanctus.) Duriuscule cohærẽt duo nomina substantiua, præsertim cũ prius sit masculini generis, posterius neutri, ὁ παράκλητος, & τὸ πνεῦμα. Proinde commodius reddidisset ad hunc modum: Cæterum paracletus ille qui est spiritus sanctus, quem spiritum missurus est pater in nomine meo. Adduntur enim Græcis utrobique articuli ὁ & τό. Et articulus postpositiuus, quem, Græcis nõ potest referri, nisi ad spiritum, est enim ὃ non ὅν. Porrò quod accentus huius dictionis paracletus offendit Vallam, potest nonnullum inijcere scrupulum quibusdam superstitiosis uerius quàm religiosis, qui cardinem, imò puppim simul ac proram, quod aiunt, Christianæ pietatis in hoc cõsistere putant, si rite ac legitime persoluerint preces illas quas uocant horarias. Ad quod quidem præstandum, cũ alia requiruntur innumera, tum illud in primis, ut uerba singula plene & articulate proferantur. Atqui paraclitus penultima correpta sonant, quoties quoties id faciunt, deũ, si non una syllaba, certe uno fraudant tempore. Quãdoquidem iuxta grammaticorum leges, syllabæ longæ bina sunt tempora, breui unicũ. Neq; uero sunt audiendi, qui dicere solent, minuta res est syllabæ tempusculum, cum magis spectãdum sit, quem fraudes, quàm quantulo fraudes. Quanquàm ut & horũ causam nonnihil, quod licet, adiuuem, uideo ueteres Latinos in usurpandis Græcanicis uocibus, syllabæ quantitatem, iuxta rationem accentus Latini cõmutasse. id quod in idolo facit Prudentius, uir quouis etiam seculo inter doctos numerandus. Cæterum illud non paulo durius, quod in κύριε ἐλέησον, quæ uerba toties quotidie repetũt, diuinas aures duabus fraudant syllabis, ex domino trissyllabo dissyllabum, & ex miserere quadrupede tripedem reddentes. Iam uero cum id flagitij singulis diebus fortasse centies aliquando committatur, si quis rationẽ subducat, quadraginta, aut quinquaginta annorũ, & in summam redigat, non uideo, satis fore, si quis solidum annũ nihil aliud iteret quàm κύριε ἐλέησον, idq; septem distinctis syllabis. Nam par est, opinor, deo restitui, si quid illum fraudauimus. Quãdoquidem sexcentis legibus cauetur, ut homini reponat homo, si uel numulus subtractus fuerit. Etenim si sacrilegium est, paululum auri tollere de sacro, quãto grauius sacrilegium est, ipsum omnis autorem sacri, re longe sacratissima fraudare? Iam uero non sacrilegum modo, uerumetiam contumeliosum ac blasphemum uidetur, quod assidue ex Christo, Cristum faciunt, nec alio uocabulo regem suum cõpellant, quàm quo Galeæ aut galli cristas essent compellaturi. An hanc cõtumeliam laturus sit Christus maximus optimus, si tam morosus esset, quàm ipsi sunt in alios superstitiosi? aut tam iniquus erga homines deus, quàm ipsi iniqui sunt homines in hominem? Non auderes apud regem homuncionem uerba faciens, pro Ferdinando Perdinandum dicere, neque pro Philippo Pilippum, & non uereris in arcanis illis sacris, ubi nephas est uel iota deprauare, dicere Cristæ pro Christe. Vt ne quid interim

Verba sacra cõuenit etiã emẽdate pronunciare.

Kyrie eleesõ.

Criste, pro Christe.

cauiller de accentu ab ultima perperam in primam translato syllabam. Cum tantum habeat ea res momenti, ut subita metamorphosi ex uia facias canciunculam, si pro οἶμος pronuncies οἰμὸς, aut ex portu monile, si pro ὅρμος, ὁρμός. Neque uero conuenit eos, hæc ut iocosa ridere, qui alijs in rebus his aliquanto leuioribus tã Iudaice sunt anxij. Verum ego quidem istos, ne cui uidear durior, lubens excusarim à culpa duntaxat capitali, quandiu per imprudentiam errarũt. Cæterum posteaquàm moniti sunt amanter ab ijs, qui hisce in rebus sapiunt, cum eadem opera possint recte pronunciare, qua perperam pronunciarunt, si postea perstiterint in male solitis, & reiecta spretaque doctiorum admonitione, scientes iam errare pergant, non uideo sanè quo pacto queant à graui crimine excusari. Neque enim istis suffragabitur similiter errantium turba. Siquidem deus iudex, ut non corrumpitur, ita nec opprimitur. Iam uero quid dicendum arbitramur de ijs, qui quum plus quinquaginta annis tam periculose errarint, & errarint non in his solum, admoniti non solum non resipiscunt, ac monitori gratias agunt, uerum etiam Sardonio quodam risu exibilant atque explodunt, pro hoste ducunt benemerentem, conuitijs insectantur, hæreticum clamitant. Et tamen dictu mirum, qui hic tam fortes sunt, quàm sint infirmi, aut certe uideri uelint, in ijs quæ ipsi sibi persuaserũt. Nos superbos uocant, si quid tale uel amice per occasionem admoneamus: ipsi sancti ac modesti sibi uidentur, qui malunt in cõfesso errore persistere, ne quid ignorasse uideantur. Ac prius habeant fratrem benemerentem uel hæreseos labe aspergere, quàm suum agnoscere lapsum. Atqui ab istis libenter exegerim, si quoties inciderit in canone, pro pater prounnciaret aliquis phater, pro filium pilium, num laturi sint? Nan opinor. Imò uerberibus citius exigerent patrem & filium. Atqui, tolle assuetudinem, per se grauius etiam est ex Christo cristam facere, ex Kyrie eleison, kyrghelayson, & in tam paucis dictionibus, tot modis peccare, ut plura sint errata, quàm syllabæ. Atque hæc obiter admonui, non meo stomacho consulens, qui ne tantulum quidem alienis erroribus soleam commoueri, sed ipsorum consulens saluti. Etenim si superbum est, non ferre male errantem in rebus diuinis, multo superbissimum est, in ijsdem non ferre bene monentem. Sed iam ad id quod instituimus sese referat animus. sed si prius unum illud admonuerimus, in uocibus Græcis à nobis receptis, ut simplicius ac facilius est, ita rectius quoque esse, si Latinum sequamur accentum, propterea quod Græcus accentus pro eius linguæ legibus subinde migret aliò, uelut ἰάκωβος ἰακώβου. Latinus nõ item. Itaque qui nominandi casu sonet paracletus secũda acuta, recte quidem pronunciet iuxta Græcos, uerum si idem faciat in paterno dandiq; casu, iam neque Græce pronunciabit, neque Latine.

Quantum ualeat accentus.

Superba inscitia.

Suggero, doceo.

Et suggeret uobis.) ὑπομνήσει, id est, Commonefaciet, siue submonebit, ut magis ad uerbum exprimam. Duo posuit, διδάξει Docebit & commonefaciet. Docemur quæ nesciebamus, commonemur eorum quæ iam exciderant.

Et mox omnia quæcunq; dixero uobis.) Græcis est εἶπον, dixi. Nam dixero futuri tẽporis est, aut certe dixerim.

Neq; formidet.) δειλιάτω. Quod proprie est ob ignauiã refugere, & detrectare periculum, animóq; pauido esse.

Abeo, & uenio.

Vado & uenio ad uos.) ὑπάγω καὶ ἔρχομαι, id est, Abeo & uẽturus sum ad uos, hoc est. Discedo mox rediturus, etiamsi posterius uerbum ambiguum est.

Gauderetis utiq;.) Offenditur Laurentius, quod ἂν uerterit Vtiq;, quod ea cõiunctio sit expletiua, quanquàm ne hæ quidem omnino nullum habent usum.

Venit enim princeps.) ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, id est, Venit enim ille huius mundi princeps, ob articulum appositum, ut diabolum intelligamus. Deinde ἔρχεται potest esse Veniet, futuri temporis, propter instãtem passionem & accusationem. Hieronymus in commentarijs Osee citat Veniet. Certe præteriti temporis esse non potest.

Tempus præsens aliquoties actionẽ significat sine tempore.

EX CAPITE DECIMOQVINTO.

Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet.) Græce est αἴρει, id est, Tollit, præsentis temporis. & cum, additum est, iuxta proprietatem sermonis Hebraici. Ac mox,

Purgabit eum.) καθαίρει Purgat, ut actionem & functionem patris declaret

claret absque ratione temporis.

Fructum plus.) ἵνα πλείονα καρπὸν, id est, Vt plus fructus. Id quod uideri potest depravatum à librario, nisi altum dormiuit interpres. *Fructũ plus.*

Vos palmites.) κλήματα. Augustinus lib. aduersus literas Petuliani primo, cap. quinto, legit Sarmenta, pro palmitibus.

Mittetur foras.) ἐβλήθη ἔξω, id est, Missus est foras, uel potius Eiectus est foras. Item *Missus est.*

Et arescit.) ἐξηράνθη, id est, Exaruit. In hoc certe suffragantibus antiquis codicibus. Vnde probabile est, et mittetur, pro mittitur, quoniam id erat in procliui, à librarijs depravatum, maxime cum sequatur Et ardet. Ostendit enim per similitudinem quid fieri soleat, ut per eam intelligamus quid in nobis futurum sit, ni manserimus in uite. *Mittitur, & ardet.*

Et colligent ea.) καὶ συνάγουσιν αὐτὰ, id est, Colligunt eos, ut subaudias palmites. Vetustissimus codex Latinus habet Colligent eos, nempe palmites, qui Græcis sunt neutri generis.

Mittent.) βάλλουσι, id est, Mittunt, & in hoc suffragantibus antiquissimis exemplaribus: quanquàm aptius erat, Conijciunt.

Fructum plurimũ.) καρπὸν πολὺν, id est, Fructũ multũ, siue ut alibi uertit, Copiosum.

Quàm ut animam.) ἵνα τὶς τὴν ψυχὴν, id est, Vt quis animam. Quàm nec additur, nec est addẽdum. Etenim si addas quàm, significas unam hanc esse charitatem maiorem ea quam habuit Christus, si quis animã impendat amicis. Certe codex aureus non addit. *Sermonis absurditas.*

Iam non dicam.) οὐκέτι λέγω, id est, Iam non dico, siue, Posthac non dico. Suffragatur Græcæ lectioni codex aureus.

Scitote quia me.) γινώσκετε. Græca uox anceps est ad Scitote & scitis.

Me priorem uobis.) ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν, id est, Me qui sum primus uestrum, siue Me prius quàm uos. Nam sermo Græcus anceps est ad utrunque sensum, quanquàm posterior magis probatur, ut πρῶτον aduerbium sit.

Mementote sermonis mei.) Mei non est in Græcis codicibus, sed interpres expressit emphasim articuli Græci τοῦ λόγου, & superlatiuum usurpatum uice comparatiui.

Nunc autem excusationem non habent.) πρόφασιν, Prætextũ. Plus enim quiddam dixit, quàm si dixisset Excusationem. *Excusatio πρόφασις.*

Odio habuerũt me gratis.) Vaticinium est psalmo lxviij. iuxta nostram supputationẽ:

Cum autem uenerit paracletus, quem ego mittam uobis à patre spiritum ueritatis.) τὸ πνεῦμα, quoniã neutri generis est, incertum est utrius sit casus, nominandi, an accusandi. Cæterum magis conueniebat spiritus. Interpretatur enim quis sit ille consolator, nempe spiritus ueritatis. Non enim mittendo fit spiritus, sed qui spiritus est mittitur.

Qui à patre procedit.) ἐκπορεύεται. Quod eleganter uerti poterat, Et proficiscitur, nisi processionis uocabulum aures iam omniũ occupasset. Atqui proprie procedit, qui põpa quadam prodit in publicum, uelut sponsus procedit, aut sponsa. Quod Vergilius dixit: *Spiritus à patre prodiens.*

Tandem progreditur.

Et uos testimonium perhibebitis.) Græce est μαρτυρεῖτε, id est, Testimonium perhibete, ut sit imperandi modus, aut Testimonium perhibetis. Atque ita scriptum fuisse suspicor ab interprete. Sanè Cyrilli interpres uertit perhibete, nimirum suum sequutus exemplar, non nostram æditionem. Quanquàm mihi uidetur accõmodatius Perhibetis μαρτυρεῖτε, hoc est, ipsi estis testes, & mox adijcit causam, Quia ab initio mecum estis.

EX CAPITE DECIMOSEXTO.

ABsque synagogis.) Græcis composita dictio est ἀποσυνάγωγος, quasi dicas, Alienus à synagoga, & Interdicent uobis synagogam. *Hora, pro tempore.*

Sed uenit hora.) ἔρχεται. Venit, aut præsentis est temporis, aut futuri. Hic magis uertendũ erat, Veniet, siue instat. Et Tempus potius quàm hora.

Arbitretur obsequium se præstare.) δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ θεῷ, id est, Videatur cultum exhibere deo & sacrificium offerre.

Reminiscamini.) μνημονεύετε, id est, Memores sitis, siue Memineritis. Reminiscimur enim proprie quæ nobis exciderant.

Ille spiritus.) Ille non refertur ad spiritũ quantũ ad uocem, sed ad paracletum, ἐκεῖνος

τὸ πνεῦμα, id eſt, Ille qui eſt ſpiritus. Nã ſpiritus, ut diximus, apud Græcos neutri gen̄. eſt.

Et iam non uidebitis.) καὶ οὐκ ἔτι θεωρεῖτε, id eſt, Non amplius uidetis. Quanquàm apparet eum abuſum tempore. Item eſt οὐκ ἔτι, id eſt, Poſtea, ſiue deinde.

Docebit uos omnem.) Græce non eſt Docebit, ſed ducet, ὁδηγήσει, & In omnem ueritatem.

Modicũ, pro pusillum. Modicum & non uidebitis.) θεωρεῖτε, id eſt, Videtis. Quãquàm ut dixi, uidetur abuti tempore, cum ſequatur mutato uerbo ὄψεσθε, Videbitis. Cæterum quod modicum pro puſillo poſuit, ſuo more facit, cum Latinis modicum dicatur moderatum, à modo.

Plorabitis & flebitis.) κλαύσετε καὶ θρηνήσετε, id eſt, Plorabitis & lamentabimini, ſiue lugebitis.

Nemo tollet à uobis.) οὐδεὶς αἴρει, id eſt, Nemo tollit, uerbo præſentis temporis.

In nomine meo.) Hebræis in nomine alicuius fieri dicitur, quod autoritate ac uirtute cuiuſpiam fit. Id nõ uideo quomodo Latine poſſit exprimi. Siquidem In nomine meo, non eſt elegantiæ Rhomanæ. Sub nomine meo, non prorſus idẽ exprimit. Nomine meo, certe ambiguũ eſt. Proinde fortaſſis præſtiterit hũc ſermonem inter eos numerare, quos oporteat peculiari ſacrarum ſcripturarum linguæ condonare.

Ipſe, pro ultro. Ipſe enim pater.) αὐτός, apud Græcos quiddam habet, quod haud ſcio, an ſit apud Latinos, ut ultroneum ſignificet. ſenſus enim eſt, Non dico me rogaturum pro uobis, ut uobis faueat, iam enim ultro uos diligit, etiã nemine rogãte. Vnde & αὐτόματα uocant illi.

Ecce uenit hora & iam uenit.) Prius Venit, præſentis eſt temporis, ἔρχεται, quo tamẽ Græci aliquoties in ſignificationem futuri utuntur. Græcis diuerſa ſunt uerba, Venit & uenit: cum poſterius ſit ἐλήλυθεν. unde rectius erat, Inſtat hora & iam adeſt.

In mundo preſſuram habebitis.) ἔχετε, præſentis temporis, Habetis.

EX CAPITE DECIMOSEPTIMO.

CLarifica me.) Verbum clarificandi toties hic repetitum Græce eſt glorificare, δοξάζειν. Et claritate δόξῃ, id eſt, Gloria.

Priuſquàm mũdus fieret.) Græce eſt, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρά σοι. id eſt, Priuſquã mundus eſſet. Interpres legiſſe uidetur γίνεσθαι, pro εἶναι.

Poteſtatem omnis carnis.) Carnem, hominem uocat.

Et omne quod dediſti ei, det eis uitam æternam.) Suſpicor hanc loquendi formam ab Hebræis ſumptã, quare ſenſus erat reddendus potius quàm uerba.

Te ſolum uerũ deum.) σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν, id eſt, Te ſolum, qui uerus es deus. Hic locus præter cæteros Arrianis præbuit occaſionem erroris, ut dicerent ſolum patrem eſſe uere ac proprie deum: haud ſcio, an hoc ſentientes, quod noſtri theologi nõ negant, ſolum eum eſſe filio pariter & ſpiritui ſancto principium deitatis, cum ipſe ſit à nullo. Cyprianus libro aduerſus Iudæos ſecundo, capite primo, pro Deum legit dominũ, niſi malumus hoc, librarijs imputare.

Filius perditionis, & ſimilia. Niſi filius perditionis.) Et hic color ſermonis peculiaris eſt Hebræorum, qui epitheto addunt genitiuum ſubſtantiuum, Deus pacis, deus pacificus, lex mortis, lex mortifera, filij inobedientiæ, filij inobedientes. Alioqui quid eſt filius perditionis, niſi quem peperit perditio?

Sicut tu me miſiſti in mundum, ita & ego miſi eos in mundum.) Poteſt & hic eſſe ſenſus, ſi legamus coniunctim, Sicut tu me miſiſti in mundum, & ſicut ego eos miſi in mundũ, ita pro eis quoque ſanctifico meipſum, ut quemadmodum ego ſancte prædico ueritatem tuam, ita prædicent & illi quod à me didicerunt. Si placet hæc lectio, omittendum eſt aduerbium ita. In aureo codice non additur ita.

EX CAPITE DECIMOOCTAVO.

Torrens cedron. TRans torrentẽ Cedron.) τὸν κέδρων. Articulus additus indicat Cedron non eſſe nomen Hebraicum, ſed Cedrorum. Opinor torrentem ita dictũ, quod hinc & hinc cedros haberet, quemadmodum dictus eſt mons oliuarum. Diuus Hieronymus meminit huius nominis in locis Hebraicis, indicans torrentem ac uallem eſſe eius nominis ad orientalem plagã urbis Hieroſolymitanæ

rosolymitanæ. Atq; haud ſcio, an à ſitu loci uocabulum loco ſit inditum, quum idem inibi teſtetur Cedem quod eſt apud Ezechielem, ab Aquila & Symmacho uerſum fuiſſe orientem. Etiamſi Capnion noſter putat ab obſcuritate dictum Hebræis, & uocem cedron Hebraicam eſſe, non Græcam, cum Hebræi cedros arazim appellent. Fit autem huius torrentis mentio, libro Regum ſecũdo, capite decimoquinto, quem tranſiſſe legitur Dauid, fugiens Abſalonem. Rurſum libro Regum tertio, capite decimoquinto, Aſa ſimulacrum Priapi exuſſit in torrente cedron. Item libro Regum quarto, capite uigeſimotertio, Ioſias rex prophanum lucum qui erat in domo domini, exuſſit in conualle Cedron. Atq; ex primo loco non ſatis liquet, quid ſenſerint interpretes de Cedron. Sic enim legimus, καὶ ὁ βασιλεὺς διέβη τὸν χειμάῤῥουν κέδρων. In ſecundo loco uidemus additũ articulum, καὶ ἐνέπρησε πυρὶ ἐν τῷ χειμάῤῥῳ τῶν κέδρων. Rurſus tertio loco bis ponitur κέδρων abſq; articulo, εἰς τὸν χειμάῤῥουν κέδρων, καὶ κατέκαυσεν αὐτὸν ἐν τῷ χειμάῤῥῳ κέδρων. Nec ſecus legitur libri Reg. iij. capite ſecundo, quanquàm ordo narrationis hic in Græcis codicibus diſſidet à noſtris exemplaribus Latinis, καὶ διαβήσῃ τὸν χειμάῤῥουν κέδρων. Neq; tamen negarim hæc omnia committi potuiſſe culpa librariorum Græce ſcientiũ, Hebraice neſcientium. Proinde non inuitus ſubſcribo ſententiæ Capnionis.

Sinite hos abire.

Sinite hos abire.) Fateor alienius eſſe ab inſtituto meo, tamen quoniam incidit commode, libet admonere. Noui quendam magni nominis theologum, qui hæc uerba Chriſti torſit ad defendendam clericorum immunitatem, quaſi Chriſtus præceperit principibus, ne ſacerdotes grauarent exactionibus, ac tyrannide. Sententiam uehementer probo. Melius enim cum principibus ageretur, ſi ſuis ſtipendijs eſſent cõtenti. Verum id ex hoc loco ridicule colligitur mea quidem ſententia, quum Chriſtus hic agat perſonam ueri paſtoris, diſcipuli populum repræſentẽt Chriſtianum. Docet igitur ut quoties ingruat procella perſecutionis, epiſcopus pro ſuorum incolumitate, ſuum caput periculis obijciat, & illis quod poſſit, conſulat, ſecus quàm aliquando facit principum ac põtificum uulgus, par exiſtimantium ut unius capitis tuendi gratia, totus populus, imò tot populi, ſe, ſuos, ac ſua perdant.

Cohors autem & tribunus.) Cohors Græce eſt, σπεῖρα, id eſt, Funis, ſiue caterua, & tribunus eſt χιλίαρχος, id eſt, Præfectus mille uiris.

Ad prunas.) ἀνθρακιὰν πεποιηκότες, id eſt, Congeſtis prunis, ita ut fit in atrijs magnatum, quod fumi minus habeant.

Ad Caipham, pro à Caiapha.

Adducunt ergo Ieſum ad Caipham in prætorium.) ἀπὸ τοῦ καϊάφα, id eſt, A Caiapha, nimirum à domo Caiaphæ. Atque ita legitur & in noſtris exemplaribus, uel mediocriter emendatis. Ad eundem modum legit Chyſoſtomus & Cyrillus, ut ne memorem de Theophylacto. Nec eſt Græcis, Adducunt, ſed ducunt, ἄγουσι. Diuus Auguſtinus deceptus exemplari deprauato uehementer laborat hoc loco, conãs expedire, qui conueniat in prætorium fuiſſe ductum Ieſum, quum legatur adductus ad Caipham. Quando quidem prætoriũ nihil aliud erat, quàm domus præſidis. Aut igitur, inquit, aliqua urgente cauſa de domo Annæ, quò ad audiendum Ieſum ambo conuenerant, Caiphas perrexit ad prætorium præſidis, & ſocero ſuo Ieſum reliquerat audiendum: aut in domo Caiphæ Pilatus prætorium acceperat, & tanta domus erat, ut ſeorſum habitantem dominum ſuum, ſeorſum iudicem ferret. Ac mox, Non introierunt, inquit, in prætorium, hoc eſt, in eam partem domus quam Pilatus tenebat, ſi ipſa erat domus Caiphæ. Porrò quum in uulgatis typographorum exemplaribus habeatur à Caipha nõ ad Caipham, tamen Auguſtinum ita legiſſe ex ipſa liquet interpretatione, quum quærit, ſed ſi ad Caipham, cur in prætorium? Cæterum nihil erat cauſæ, cur in has anguſtias conijceret Auguſtinus, tum ſe, tum pontificem ac præſidem, ut duo ſummo magiſtratu præditi, duo diuerſiſſimæ religionis ac gentis, ſub iiſdem tectis habitare cogerentur. Res ipſa in expedito eſt, totus error è menda ſcriptoris ortus, torſit Auguſtinum. Atqui cum tãtopere hæreret, ut nec ſibi ſatiſfaceret, mirum eſt, non conſuluiſſe Græcos codices, aut certe Latinos emendatiores. Primum Ieſus adductus eſt ad Annam, is uinctum miſit ad Caipham generũ, illinc cum tota nocte nihil reſpondiſſet, mane deductus eſt ad ædes præſidis.

Penſitata Auguſtini ſententia.

Miniſtri mei utique decertarent.) Cum Græcis conſtanter ſit ἠγωνίζοντο, mirum, quid

ſequutus Cyprianus libro aduerſus Iudæos ſecundo, capite uigeſimooctauo, legerit; Miniſtri mei turbarentur.

EX CAPITE DECIMONONO.

ET dicebant, aue. In Latinis codicibus adduntur hæc: Et ueniebant ad eũ, & dicebant.

Et exinde.) ἐκ τούτου, id eſt, Ex eo, ut ſubaudias tempore.

Lithoſtrotus.

Lichoſtratus.) λιθόστρωτος. Græce ſonat, quaſi dicas lapide ſtratus. atq; ita legitur in uetuſtis exemplaribus Latinis lithoſtrotos. Quãquàm admodum inuitus in huiuſcemodi nugis facio iacturam temporis, tamen operæpretiũ eſt audire, quàm belle Græcam uocem λιθόστρωτος interpretentur duo theologicæ rei primores, Nicolaus Lyranus, & Hugo Carrelis. Nam prior ille lichoſtratus, inquit, Græcum eſt uerbum, & dicitur à lichos lapis, & ſtratus quod eſt pauimentum, ſiue ſtratura. Poſterior autem, lichoſtratus, inquit, Græce eſt iudicium, ſiue iudiciale. Obſecro te candide lector, quid efficiant ij, qui quicquid habent eruditionis ex huiuſmodi ſcriptoribus hauriunt, ex dictionarijs, ex ſummulis, undecunque iam plus decies cõgeſtis ac refuſis, idq; ab ijs, qui ſi quid forte nacti fuerint eruditũ in bonis autoribus, aut prætermittunt quia non intelligunt, aut ſi attigerint, contrectatione conſpurcant & contaminant. Nihil autem tam fortunatum, quod iſti nõ reddant aliquo pacto deterius. & horũ nænias uelut oracula legimus, in his conſeneſcimus. Proinde tales euadimus ipſi, quales ſunt ij, in quorum ſcriptis aſſidue uerſamur. Cæterum ut ad rem redeam, λίθος, lithos, non lichos Græcis lapis eſt & στρωννύω, ſterno, inde στρωτὸν dicitur quod quocunq; modo ſtratum eſt, & στρῶμα, quod inſternitur. In codice aureo lithoſtrotus recte ſcriptũ erat. Cæterũ Gabbata locum æditum ſonat Hebræis. Vnde apparet locum fuiſſe æditiorem, ac commodum iudicio.

Ridicula interpretatio duorum.

Imperator.

Non habemus regem niſi Cæſarem.) Cæſar hoc loco ſignificat imperatorem Rhomanum. Nam id cognominis etiamſi non fuit ortum à Iulio, tamen ab hoc imperij uſurpatore, in ſucceſſores tyrannidis eius deriuatum eſt. Porrò quod regem uocat, non imperatorem, hoc eſt, βασιλέα, non αὐτοκράτορα, ſciendũ eſt, Græcis & imperatorem Rhomanum dici βασιλέα. Quidam eruditi ratiocinãtur ex hòc euangelij loco Iudæos omneis debere tributum imperatori horum temporum, uelut hac uoce obligati. Quod ſi uerum eſt, non mediocris iniuria fit imperatori Rhomano horum temporũ, in quo nomen hoc ſupereſſe uidetur: Cui nec Iudæi Hiſpani, quorum maxima turba eſt, nec Iudæis peiores Marani plerique, ut audio, nec apud Italos quicquàm pendunt, ne teruncium quidem. & tamen hic cenſus ad ingentem pecuniæ ſummam aſſurgeret. Præterea non abeſt prorſus à contumelia, Cæſarem cui ius totius orbis debetur, cum à Rhomanis excludatur, à quibus ſolis regis habet titulum, ſceleratiſſimorũ Iudæorum regem facere, cum nemo lenonum, aut hæreticorum rex dici uelit. Ad hæc illud excutiendum, cũ hanc uocem ſoli pontifices emiſerint, num ad uniuerſum Iudæorũ populum pertineat. Poſtremo an hoc ius habeat, cui pontifex nõdum coronam uere Cæſaream impoſuerit. Nam his ritibus affirmant imponi qui tenent ceremonias. Verum hæc doctioribus expendenda relinquo.

Iudæi ſubditi Cæſari.

Et baiulans ſibi crucem.) Græci legunt, Crucem ſuam, τὸν σταυρὸν αὐτοῦ. Hoc tametſi ad ſenſum nihil intereſt, tamen admonitum uolui lectorem, ne continuo radat.

Titulus τίτλος.

Et titulum pilatus.) Euangeliſta Latina uoce uſus eſt, τίτλον, ut ſupra in linteo & prætorio. Matthæus uocauit αἰτίαν. Dicere poterat ἐπιγραφὴν, id eſt, Inſcriptionem, quemadmodum dixit Lucas.

In ſuam.) εἰς τὰ ἴδια, id eſt, In ſua, concordantibus & antiquiſſimis uoluminibus, hoc eſt, In ſuum ius.

Lancea latus eius aperuit.) ἔνυξε, id eſt, Fodit, ſiue pupugit. Interpres legiſſe uidetur ἤνοιξε, quod ſignificat, Aperuit.

Et ille ſcit quia uera dicit.) Senſus anceps eſt etiam Græcis, utrum Chriſtus ſciat quod Euangeliſta uera narret, an ipſe Ioannes ſibi conſcius ſit, quod uera loquatur. loquitur enim de ſe, ueluti de tertia perſona.

Cõpunxerũt, inſultarunt.

Videbunt in quem compunxerunt.) Eſt apud Zachariam capite duodecimo. Iuxta æditionem Septuaginta legitur ad hunc modum: Et aſpicient ad me, pro eo quod eſt

inſultauerunt

nsultauerunt, καὶ βλέψονται πρός με, ἀνθ' ὧν ὠρχήσαντο. Hebraica ueritas sic habet, interprete Hieronymo: Et aspiciunt ad me quem confixerunt. Diuus Hieronymus indicat Septuaginta lapsos similitudine elementi. Nam si legatur, דקרו sonat ἐξεκέντησαν id est, Compunxerunt. Sinautem contrario ordine literis commutatis רקדו sonat ὠρχήσαντο, id est, Saltauerunt. Itaque Ioannes neque magnopere respexit quid uertissent Septuaginta, & ex Hebraeo sensum magis curauit appendere, quàm annumerare uerba. Citat hunc locum idem Hieronymus in libello ad Pammachium de optimo genere interpretandi.

Et ligauerunt eum.) αὐτό, id est, Illud, nempe corpus.

EX CAPITE VIGESIMO.

CVcurrit ergo.) τρέχει, id est, Currit, uerbo praesentis temporis.

Inuolutum in unum locum.) In uno loco, quanquàm Graeca praepositio anceps est.

Et sudarium.) Latina usus est uoce Graece scribens. Nam illi καψιδρώτιον appellant, autore Polluce. *Sudarium.*

Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos.) Quid est, Iterum abiere? an iam semel abierāt? Proinde Rursus erat dicendū, non Iterum. Et Ad se dixit, pro Domū suam.

Et uidit duos angelos.) καὶ θεωρεῖ, id est, Cernit, siue uidet, praesentis temporis.

Duos angelos in albis.) Interpres reddidit Graecam figuram, iuxra quam illi in purpura uocant hominem purpuratum: unde nos uertimus Albis amictos.

Conuersa est retrorsum & uidit.) Rursus est θεωρεῖ, id est, Videt, praesentis tēporis.

Quia uidi dominum, & haec dixit.) ὅτι ἑώρακε τὸν κύριον, καὶ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ, id est, Quod uidisset dominum, atque is haec dixisset sibi.

Dixit ergo eis iterum, pax uobis.) Vides ut nihil magis inculcauit Christus suis, quàm pacem. In extrema illa oratione, quàm sollicite mandauit suis, ut inter sese amarēt, quoties iterat hoc suū praeceptum? Deinde quàm enixe obsecrat patrem, ut illi unum essent. Non ait, Concordes, sed unum, & addidit insigne exemplum summi cōsensus: *Sicut tu & ego unum sumus.* Hic rursus non contentus semel dixisse, Pax uobis, repetit Pax uobis. & non pudet hodie Christianum populum, nihil aliud quàm belligerari? Ferendum utcunque, si tantum insaniret populus. Nihil aliud aucupātur plerique principes. imò quod foedius est, non solum incitant ad haec sacerdotes, uerum ipsi belligerantur. Qui profitentur euangelium pacis, plebem ad bella cohortantur, & quorum erat inflammare ad pietatē, hi classicum canunt, & huc detortis sacris literis, pacificum illum ac māsuetissimum Christum, belli faciunt autorem. Qui si rediret in hanc aetatem, dispeream, nisi durius tractandus sit ab hoc Pharisaeorū genere, quàm ab illis olim fuit acceptus. Verum haec πάρεργα. Annotādū & illud, quod semel & iterum precatus pacem, deinde insufflato spiritu dixit, Quorum remiseritis peccata, &c. Qui ex his posterioribus cristas erigūt, & tyrannidem quandam sibi uindicant, cur non meminerunt eorum quae mox praecesserunt? Omnia plena dissidijs, litibus, bellis. Toti turgemus mundano spiritu, & tamen placemus nobis, autoritate commissa remittendi, aut retinendi peccata. Tuere autoritatem, sed cura ut adsit spiritus, per quem ille tribuit autoritatem.

Christus nihil diligētius docuit, quàm cōcordiam.

Autoritas remittendi peccata datur, sed prius dato spiritu sancto.

Ascendo ad patrem meum.) In hoc sermone semel duntaxat additur articulus, πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ θεόν μου, καὶ θεὸν ὑμῶν. Siue quod articulus praecedēs seruit & reliquis partibus, siue quod hoc pacto magis exprimitur quod sensit Christus, se accedere ad eum qui esset pater sibi communis cum discipulis, atque idem deus, sibi cum illis communis. Sic & Paulus alicubi, Deus & pater domini nostri Iesu Christi.

Fixuram clauorum.) τύπον, id est, Figuram. atque ita legitur in quibusdam codicibus Latinorum. Certe in exemplari Corsendocensi manifestum rasurae uestigium, declarabat prius scriptum fuisse figuram, non Fixuram, etiamsi mihi neutrum uerbum satis arridet. sentit enim uestigium uulneris ex clauis impressum. Augustinus enarrās epistolam Ioannis, uertit Cicatrices. Verum ut Latinis exiguum est discrimen inter fixuram & figuram, ita Graecis inter τόπον & τύπον.

Incredulus, sed fidelis.) ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός, id est, Infidelis, sed fidelis, siue Incredulus, sed

lus, sed credulus, aut credens, ne pereat προσονομασία. Etenim quod scribit Valla, fidelem Latinis sonare bonæ fidei hominem magis quàm credentem, hoc est, non qui habeat alteri fidem, sed qui præstet fidem, uere quidem dicit, uerum ea uox iam ab omnibus Christianis scriptoribus in hunc sensum est usurpata.

Christus aperte dictus deus

Dominus meus & deus meus.) Hic est unus locus in quo palàm Euangelista Christo dei uocabulum tribuit. Alioqui cum innumera sint argumenta in libris noui testamẽti, quibus euidenter liquet pijs mentibus, Christum deum pariter atque hominem fuisse, tamen infrequens est aperte dici deum, quod tam cœleste mysterium aures adhuc illius ætatis uix laturæ uidebant. Qua de re paulo copiosius dicemus in Annotationibus, quas scribemus in prioris ad Timotheum epistolæ caput primum. Nec est quod cauilletur hæreticus, hoc à discipulo dictum. Agnouit Christus, utique repulsurus si falsò dictus fuisset deus, præsertim cæteris audientibus discipulis.

Qui non uiderunt & credunt.) οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες. Augustinus in eo quẽ mox citauimus loco, uertit, Et credunt. quod apud Græcos rarum non est in uerbis affectuum, præsertim quæ notant actum manentem. Neq; enim qui credidit, credere desijt.

EX CAPITE VIGESIMOPRIMO.

ET illa nocte nihil prendiderunt.) Et iterum: Afferte de piscibus quos prendidistis. In nonnullis habebatur, Ceperunt & cepistis. Græce est, ἐπίασαν & ἐπιάσατε.

Pulmentariũ προσφάγιον.

Nunquid pulmentariũ habetis.) προσφάγιον, quod mox appellat ὀψάριον, inde dictum quod addatur pani. & Num quod dicendum erat, aut certe quid pulmentarij.

Tunica succinxit se.) τὴν ἐπενδύτην διεζώσατο, id est, Pallio, siue penula. Nam tunica uestis est interior. Ependytes dicta, quod superne induatur.

Prunas positas.) ἀνθρακιάν, ignis est ex congestis carbonibus.

Piscem & piscibus.) ὀψάριον, ὀψαρίων. Hic palàm apparet ὀψὸν & ὀψάριον eius nominis diminutiuum pro pisce accipi, cum dicatur ab ὀπτῶ, quod est, asso.

Tanti, pro tot

Et cum tanti.) τοσούτων ὄντων, id est, Cum tot essent. De numero loquitur, non de magnitudine.

Et accepit panem & dabat eis.) Venit, accipit, & dat, omnia Græcis præsentis sunt temporis, ἔρχεται, λαμβάνει, δίδωσι. Suffragatur Græcæ lectioni codex aureus.

Hoc iam tertio.) τοῦτο ἤδη τρίτον, id est, Hac iam tertia uice.

Simon petre.) σίμων ἰωνᾶ, id est, Simon Iona. quanq; in nõnullis erat ἰωαννᾶ, quemadmodum & in Luca.

Diligis me plus his?) Cur interpres non uitauit amphibologiam, dicens, Diligis me plus quàm hi? Alioqui Diligis me plus his, poterat intelligi, Diligis me plus quàm hos.

Amo ἀγαπῶ
Amo φιλῶ.

Tu scis quia amo te.) Quod modo Diligis erat, nunc mutat Amo. Verum uariauit & Euangelista Græcam uocem, prius illud est, ἀγαπᾷς, posterius, φιλῶ. quibus tamen citra discrimen est usus. Id quod indicauit & Augustinus lib. de ciuitate dei decimo quarto, ne quis arbitratus subesse mysteriũ in hac uarietate frustra philosophetur. Apud Latinos amo uehementius est, quàm diligo.

Oues, agni.

Pasce agnos meos.) Bis dixerat, βόσκε, id est, Pasce, siue ale, semel ποίμαινε, id est, Rege, ut pastor regit gregẽ. Nec est ubique Agnos, sed bis πρόβατα, id est, Oues, semel ἀρνία. Nec in his opinor ullum esse discrimen. Illud obiter est admonendum, qui ex hoc loco gloriantur sibi commissum gregem domini, eos primum oportere meminisse à Petro ter exactum amorem erga Christum, neque quemlibet amorem, sed ardentiorem cæteris: deinde ter item commissam illi curam gregis. Illud nimirum significatum est, non esse idoneum sacerdotio, nisi qui neglectis omnibus, nihil amet, nisi Christum, hoc est, ueritatem, innocentiã, pietatem. Ad hæc nihil huic antiquius esse debere, quàm incolumitatem gregis sibi crediti. Proinde quæso quid frontis est istis quibusdam, qui prophanis, imò sceleratis principum obsequijs, qui pecunijs huc penetrant, qui sacerdotium nihil aliud, quàm quæstum ac tyrannidem esse putant? Nec meminerunt quàm attente

Episcoporum summa in gregẽ charitas.

quibusq;

quibuſque legibus Chriſtus ſuas oues Petro commiſerit? Nec commiſerit deuorandas, ſed paſcendas. Paſcendas exemplo piæ uitæ, paſcendas Euangelicæ doctrinæ pabulo, ſiue lac deſiderabunt, ſiue ſolidum cibum, paſcendas etiam opum ſubſidio, ſi res ita popoſcerit.

Quò tu non uis.) ὅπου οὐ θέλεις. At cur non & ſuperius itidem uertit, Ibas ubi uolebas, cum ſit idem aduerbium Græcum? quanquàm ego malim utrobique, Quò ibas, quò uolebas, & Ducet quò non uis.

Qui tradet.) ὁ παραδιδοὺς, id eſt, Qui tradit.

Manifeſtum mendũ in Latinis codicibus.

Sic eum uolo manere.) Quum omnia Græcorum exemplaria cõſtanter habeant ſcriptum, ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, nemini dubium eſſe poteſt, quin coniunctio ſi, mutata ſit in aduerbium ſic, idque non interpretis uitio, ſed errore librarij. Siquidem apud Latinos facilis & procliuis prolapſus eſt, à ſi, in ſic, ob uocum affinitatem. Cæterum apud Græcos nihil ſimile eſt, ἐὰν & οὕτως, ut hac occaſione lapſus uideri poſſit interpres. Neque uero ſolum conſentiunt exemplaria Græcorum, uerum etiam interpretes Cyrillus, Chryſoſtomus, Theophylactus. Quãquàm in his uoluminibus Chryſoſtomi nuper excuſis, ab indocto quopiam ſi, mutatum erat in ſic. Verum ipſa interpretatio palàm arguit Chryſoſtomum ſi legiſſe, dum in hanc diſſerit ſententiam, Chriſtum noluiſſe reſpondere Petro, quid eſſet facturus de Ioanne, ſed uoluiſſe temerariam & curioſam illius interrogationem retundere. at id non fecit, ſi reſpondit illum manſurum. Quin & diuus Hieronymus primo aduerſus Iouinianum libro, citat hunc locum iuxta Græcam ueritatem. Et tametſi ſolent huiuſmodi omnia ad ſemel publicitus receptum errorem deprauari, tamen haud ſcio quo caſu factum eſt, ut hic locus etiamnum in uulgatis exemplaribus manſerit incorruptus. Qui ſi maxime fuiſſet corruptus, tamen ipſe diſputationis tenor arguit Hieronymum ſi, legiſſe non ſic. Et quanquàm ad rei comprobationem ſatis erat tantus Græcorum codicum omnium conſenſus, tamen in exemplari, cuius copiam nobis fecit bibliotheca canonicorum Corſendõcenſium, palàm ſcriptum eſt, *Si eum, non ſic eum.* Nec dubito quin itidem ſcriptum fuerit in Paulino codice, niſi quod extrema pagella nos deſtituerat. In uetuſto codice, quem uidimus in bibliotheca collegij, quod eſt Brugis diuo Donatiano ſacrum, aſſcriptum erat utrunque, nec locus carebat raſura. Aſtipulantur nobis uetuſtiſſimi codices, quorum autoritatem ſequuti ſunt Baſileæ fratres Amerbachij. Inter uetuſtiores ſolus Auguſtinus quibuſdam legiſſe uidetur, *Sic eum uolo manere.* uir ille quidem, quod negari non poteſt, ſanctus, integer, acuto præditus ingenio, uerum pro ingenij ſimplicitate impenſe credulus, neque perinde munitus præſidio linguarum, etiamſi non omnino rudis fuit Græcanicæ literaturæ, at non euſque doctus, ut Græcos interpretes expedite poſſet euoluere. Adde quod & ſero uenerit ad Chriſtiani nominis profeſſionem, & mox iuuenis ad epiſcopale munus raptus eſt, ut ferè docendo diſcere cogeretur quod doceret, & ſcribendo diſceret, quod ſcriberet, ut ipſe, alicubi fatet. Proinde ſi quid etiam laberetur, uir alioqui maximus, non erat tamen conuitijs inſectandus, quod nimium acerbe fecit hoc loco Valla. Auguſtinus, inquiens, ne hic quidem Græcam conſulens ueritatem, ſperat ſe inter falſa uerum inuenire. Et aliquanto poſt odioſius, Nunc in tanta re uel euangelica, uel ad euangelium pertinente, Græci fontis ueritate omiſſa, poſtulat ut ſibi credamus, &c. Imò ſi quis attentius excutiat expoſitionẽ Auguſtini, comperiet & illum legiſſe, *Si eum, non ſic eum.* atque illud ſic ab indocto quopiam corruptum. Etenim quum fatetur obijci poſſe, dominum non dixiſſe quidem quod Ioannes non eſſet moriturus, ſed tamen innuiſſe, nónne ſatis aperit quid legerit? Nam rogatus quomodo uelit ſterni lectum, ſi reſpondeat, ſic uolo manere, non ſignificat uelle inſtratum manere, ſed clare explicat. At ſi reſpondeat, quid ſi ita uelim manere, ſubſignificat nolle ſterni, ſed ſic, ut in dubio relinquat quid uelit. Atque hæc dixerim, nõ quod impium exiſtimem alicubi diſſentire ab Auguſtino, ſed quod nolim eum ſine cauſa reprehendi.

Auguſtinus defenſus aduerſus Vallam.

Porrò quanquàm hæc non faciunt hæreticum, ſi ſic, legas pro ſi, tamen error tam manifeſtarius non eſt diſſimulandus in literis Euangelicis. Et ut fateor, non inſectandum conuitijs qui ſic labatur, ita commiſerandum aio, ac ſubleuandum. Excuſatur is qui per imperitiam literarum his uerbis baptizauit, In nomine patria, & filia, & ſpirita ſancta.

Error manifeſtus etiam in uocibus non eſt ferendus.

Nemo

Nemo tamen sciens laturus sit huiusmodi baptizatorem. Quin ipse Augustinus non probabat, quod populus in templis caneret: Super ipsum autem floriet, pro florebit, etiam si sciret deum non offendi soloecismis. Quanto minus dissimulandum, si tanto foedior menda in Euangelicas irrepserit literas? Quod si Latinus interpres indicandi modum uertisset in modum imperandi, non perinde lubricus fuisset lapsus: Si eum uelim manere donec ueniam. Vt ne repetam interim, quod ipse sermonis cõtextus refellit istorum lectionem. sequitur enim, Et non dixit Iesus, quod discipulus ille non moritur. Quod si superius legamus, Sic eum uolo manere, planè dixit eum non moriturum, donec ueniret, quod Ioannes dictum fuisse negat. Nec ambigit Ioannes, quin Christus manere dixerit, non mori, uerum negat id affirmasse Christum, sed in ambiguo reliquisse, ut ea res nihil attineret ad Petrum.

Donec ueniam.) Fallit hic Christus suos discipulos in Donec ueniã. Expectabãt enim mox uenturum regnum Israël. Sequi erat mori morte uiolenta. & Manere non significat, simpliciter non mori, sed non mori ad exemplum Christi.

Quia non moritur.) Rectius erat, Quod non moreretur. Quanquàm cõmodius erat omittere coniunctionem, propter id quod sequitur, Sed si eum uolo manere. Neq; enim Dixit ei, refertur ad Ioãnem, sed ad Petrum. Hoc obiter adijcere uisum est, quod quidam eruditus hoc loco putauit non posse coniunctionem omitti citra incommodum.

Exire, pro diuulgari. Exiuit sermo inter fratres.) Quomodo exijt, si erat inter fratres? quanquàm sic usus est hoc uerbo Suetonius. Proinde dilucidius ac Latinius erat, Permanauit rumor inter fratres, hoc est, ad Christianos cæteros, & quod illic erat dictum paucis audiẽtibus, id serpsit ad plures uulgante fama.

Hyperbole. Nec ipsum arbitror mundum capere posse.) Hic Augustinus offensus hyperbola, capere non ad spatium loci refert, sed ad animum. Verum ad eundem modum, nec unam paginam diuinam, diuinæ sapientiæ capere possit mundus. Nihil tale Chrysostomus, & Cyrillus. ingenue fatentur, hyperbolen esse. Sentit autem incredibilem uim, ac multitudinem librorum. Est enim Græcis χωρῆσαι, quod de spatio loci proprie dicitur, ut annotauimus in eum locum, Non omnes capiunt hoc uerbum. Nec est, posse capere apud Græcos, sed tantum χωρῆσαι, id est, capere, siue capturum. Certe in aureo codice posse non additur. Deinde Qui scribendi sunt, melius erat, Qui scribẽdi forẽt.

FINIS ANNOTATIONVM IN IOANNEM.

DES. ERASMI ROTERODAMI ANNOTATIONES IN ACTA APOSTOLORVM.

ACTVS Apoſtolorũ.) πράξεις. Quod Cyprianus uertit, acta Hieronymus interim actiones, interim acta uocat. Cæterum actus maſculino genere reperitur quidem, ſed in carmine, ut apud Lucanum: Licet ingentes abruperit actus. Verum acta magis uocantur, quæ iudicijs aut teſtamentis, aut conſimilibus modis transfigũtur. Proinde ego geſta malim quàm acta, ſi utrũq; ſit ex æquo liberum.

Actus. Acta. Geſta.

Primum quidem ſermonem.) Equidem cupiebam hunc librum Lucæ, cum priore coniungere. Quandoquidem ille hiſtoriam euangelicam duobus eſt complexus uoluminibus, quorum utrunq; ad eundem ſcripſit Theophilum, & poſteriorem auſpicans, prioris facit mentionem. Cæterum uerebar, ne non ferendum uideretur, euangelia diſtrahere. Quanquàm hæc hiſtoria quid aliud eſt, quàm euangelij pars, eaq; meo iudicio non minima. Siquidem illic deſcribitur granum frumenti ſolo conditum, hic deſcribitur enatum, ac ſuas paulatim aperiens ac proferens opes. Quod ni per Lucam cognouiſſemus, quibus modis Chriſtus reliquerit terras, ubi, quo loco, quibus modis aduenerit ꝓmiſſus ille ſpiritus, quibus initijs cœperit eccleſia, quibus rebus polluerit, quibus creuerit rationibus, nónne bonã euangelij partem ignoraſſemus? Atq; utinam ſanctus Lucas, quemadmodũ exorſus erat hanc narrationem, ita longius fuiſſet proſecutus, ac de cæterorum item apoſtolorum geſtis nonnihil attigiſſet. Quo magis admiror, apud Græcos hunc librum tam uarium haberi. Neq; quenq; extitiſſe, apud Latinos ex antiquis ſcriptoribus, qui tam præclarũ opus, ac prorſus euãgelicæ tum maieſtatis, tum fidei, ſuis cõmentarijs illuſtrarit. Nihil enim extat, quod ſciam, in hoc, præter aliquot locorum uocabula, quæ Hieronymus annotauit, uerum ea non ſolum pauca, ſed etiam paucis. Sero recepta eſt epiſtola ad Hebræos. De epiſtola Iacobi nonnihil eſt addubitatum. Apocalypſim ſero recepit Italia, Græcia ne nunc quidem ſatis approbat. Cæterum de actis nulla unq; dubitatio. Nam quod hic liber nõ receptus fuerit à Manichæis, quemadmodum indicauit Auguſtinus libro quo refellit Adamantium Manichæum, hoc plus etiam ponderis apud orthodoxos habere conuenit, ſi diſplicuit hæreticis non minus ridiculis q̃ impijs. Atq; hoc ſanè maiore ſtudio conuenit, ut Chriſtiani ſuæ gentis incunabula ſtudeant cognoſcere: quo poſteaq; cognitũ habuerint quibus rebus adoleuerit, iiſdem intelligant collapſam religionem inſtaurandam eſſe.

Hæc hiſtoria pars eſt euangelij.

Acta apud Græcos deprauata.

Primum quidem.) Sæpius admonuimus apud Græcos πρῶτον uſurpari uice comparatiui. Primum, pro priorem ſiue ſuperiorem. Nam ſermonem, haud dubie librum euangelicum uocat, neq; enim ea dixerat, ſed ſcripſerat. Et Iſocrates ſuos libellos λόγους appellat. Deinde haud ſcio ſatis ne Latine dicatur, Facere ſermonẽ, ꝓ eo quod eſt, uerba facere. Vnde nos, quo dilucidior eſſet ſenſus, non ueriti ſumus ad hunc transferre modum, Superiore quidem uolumine diximus Theophile, de om̃ibus quæ cœpit Ieſus, tum facere, tum docere. Poterat & ſic, Et facere & docere, ſiue uel facere uel docere. Nam facereq; & docere, poëticum eſt apud Latinos, apud Græcos ſecus, ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν. Partitus enim eſt omnem Chriſti uitam in duo, in facta & doctrinam. Fecit is admiranda, ſed nõ minus ſtupenda docuit. Facta conſtant miraculis, doctrina decretis. Porrò quod huc adducunt quidam, prius eſſe facere, deinde docere, id argutius eſt q̃ accommodatius. Et tamen ad exhortandum, non inutilis eſt argumentatio.

Primũ pro priorem.

Reiecta quorundam interpretatio.

Per spiritum sanctum præcipiens.) ἐντειλάμενος. Præteriti temporis est, hoc est, cum præcepisset. Et hunc locum quoniam alioqui uidebatur obscurior, paulo fusius explicuimus ad hunc modum, Ad eum usq; diem, quo postquam impartitus in hoc ipsum spiritum sanctum, mandata dedisset, quos delegerat, apostolis, sursum assumptus est. Cæterū
Sensus anceps. illud Per spiritum sanctum, ita positum est, ut ambigi possit utrò sit referendum, ad superiora, an ad sequentia. Verum sensus magis exigit, ut ad superiora referatur. Siquidem impartijt illis spiritum sanctum à resurrectione: & ita mandauit prædicandi munus. Nisi malumus sic accipere, quod ipse Christus in baptismo, spiritum sanctū in se descendētem acceperit, quo facto postea delegerit apostolos. Cæterū prior lectio mihi magis probatur. Præsertim cum huic assentiatur Chrysostomus διὰ πνεύματος, inquiens, ἐντειλάμενος, τουτέστιν, πνευματικὰ πρὸς αὐτοὺς ῥήματα, οὐδὲν ἀνθρώπινον. Neque enim perinde arridet quod additur Per spiritum sanctum, quasi illius essent, quæ mandasset. Et quod, ait, præcepisse, Chrysostomus nō refert ad id quod sequitur, Ab Hierosolymis, ne discederent, sed ad illud potius, Ite & docete omnes gentes &c. ut intelligamus eam doctrinam non esse Mosaicam, neq; mundanam, sed spiritualem ac cœlestem. Hoc admonere uisum est, quod uideam interpretes Latinos, hoc in loco & torqueri nonnihil & uariare.

Quos elegit.) οὓς ἐξελέξατο. Hoc interiecit, ut appareat Christum non omnibus mandata dedisse, sed ijs duntaxat, quos ad hoc muneris delegerat, nempe duodecim apostolis, & septuaginta discipulis.

In multis argumentis.) τεκμηρίοις. Argumentum hic uocat signum aliquod, per quod
Argumentū signum. fides fit rei alioqui dubiæ. Et In multis, Hebraico more dixit, pro per multa argumenta. Cæterum quod sequitur, ὀπτανόμενος, participium est passiuum præsentis temporis. Proinde interpres dum quod non solet, conatur exprimere rationem temporis, nimis diluto usus est uerbo. Siquidem apparet id quoq; quod non est. Nos itaq; maluimus circumloqui, Dum conspicitur.

Et conuescens præcepit.) Laurentius Valla, putat perperam in Latinis codicibus legi
Lectio duplex. conuescens, sed scriptum fuisse conuersans, non dissimulans interim in aliquot Græcis codicibus haberi συναυλιζόμενος, in alijs συναλιζόμενος. Prius illud interpretatur conuersans, posterius hoc, conueniens, siue coniungens se cum illis: sic tamen ut uelit utriusq; dictionis eandem esse uim. Ac satis apparet συναυλίζομαι dictum ab αὐλή, quod stabulum sonat aut diuersorium. Cæterum unde dicatur συναλίζεσθαι, non perinde liquet. nisi quod Hesychius συναλιζόμενος, interpretatur συναχθεὶς, καὶ συναθροισθεὶς, id est, Congregatus & conglomeratus. nec aliò uergunt, quæ scribit Suidas. Quanquàm apud hunc addit, ὁ, συναυλίσας, inquit, συνάξας, συναθροίσας, ac paulo post συναυλίαν interpretatur συμφωνίαν. Quanquàm autem ferè consequens est, ut qui sub eodem tecto uersantur, unà nonnunq; cibum capiant, tamen id nec ex ipsa uocis ratione, nec ex Græcis, quos citaui, autoribus liquere potest. Iam in aceruo uocabulorum ad conuiuium pertinentium, quæ congerit Iulius Pollux, nulla huius uocis mentio. Tametsi non inficior Hieronymū in quæstione ad Hedibiam septima, uideri legisse conuescens, quum scribit hūc in modum: In altero autē tanta familiaritas erat, & perseuerantia, ut cum eis pariter uesceretur. Vnde & Paulus apostolus refert, eum quingentis simul apparuisse discipulis. Et in Ioāne legimus, quod piscantibus apostolis in litore steterit, & partem assi piscis fauumq; comederit, quæ ueræ resurrectionis indicia sunt. Et Chrysostomus in cōmentarijs qui feruntur in hunc librū eo nomine, palàm interpretat̃ de cibo sumpto. Eius uerba subscribā, διά τοι τοῦτο καὶ τότε τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐφάνη ἐπὶ τῆς γῆς, ἔλεγχον διδοὺς ἐν τῷ μακρῷ χρόνῳ τῆς ὄψεως τῆς οἰκείας, ἵνα μὴ φάντασμα εἶναι νομίζωσι τὸ ὁρώμενον. καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκέσθη, ἀλλὰ καὶ τράπεζαν προσετίθει ὅπως, ὅθεν καὶ δηλῶν ἔλεγε καὶ συναλιζόμενος αὐτοῖς. τοῦτο δὲ ἀεὶ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι τεκμήριον ἐποιοῦντο τῆς ἀναστάσεως λέγοντες, οἵτινες συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ. Hæc si cui probantur, ut mihi sanè non improbantur, expendat, num συναλίζεσθαι, dicatur, à salis cōmunione, Iuxta prouerbium Salem & mensam ne prætereas. Alioqui ex hoc loco nō liquet fuisse conuiuium Christo cum apostolis. Certe Cyrillus in opere quo exponit dictiones sacrarum scripturarum συναλιζόμενος interpretatur, συναθροιζόμενος. Rursum uariat & ipsa sermonis distinctio. Nam quidam hoc participium referunt ad superiora, ut

& hoc

& hoc cenſeatur inter argumenta reſurrectionis, quod domeſticam cum illis ac diutinam egerit conſuetudinem. Nam id eſt, ni fallor, συναυλίζεσθαι. Alij rurſus ad ſequentia, ut ſub eodem tecto cõmorans apud illos, intelligatur mandaſſe ne diſcederent Hieroſolymis. Id quod mihi magis probatur, quod quidẽ ad diſtinctionem attinet. Alioqui duriuſcule cohæreant cum ſuperioribus, quæ ſequuntur. Cæterum ſi legamus, συναλιζόμενος, iuxta Vallam, id eſt, congregans ſe cum illis, ſiue congregans illis in idem loci. id magis cõgruit cum eo quod aliquanto poſt ſequitur: Illi igitur cum conueniſſent, interrogabant eum dicentes, Domine &c. Apparuit enim illis nunc paucioribus, nunc pluribus. Cæterum conſcenſurus in cœlum omnes uoluit adeſſe, ut ultima æderet mandata.

συναυλίζεσθαι *συναλίζεσθαι.*

Quam audiſtis, inquit, per os meum.) ἣν ἠκούσατέ μου, id eſt, Quam auditis ex me. Cæterum haud male interpres addidit, Inquit, de ſuo, ne durior eſſet ſermo, ob repente mutatam perſonam loquentis. *Inquit, additũ*

Baptizabimini ſpiritu ſancto.) ἐν πνεύματι ἁγίῳ, id eſt, In ſpiritu ſancto, hoc eſt, per ſpiritum ſanctum. Recte igitur coniunctionem omiſit interpres. Auguſtinus epiſtola centeſima octaua admonet in nonnullis Latinis codicibus ſcriptum fuiſſe pro baptizabimini incipietis baptizari. Verum hanc lectionem ut mendoſam reijcit, ex autoritate Græcorũ codicum, cum hic interpres ſubinde uerterit ad conſimilem modum.

Si in hoc tempore.) εἰ apud Græcos frequenter eſt interrogantis. Rectius itaq; uertiſſet, Num in tempore hoc, ſiue An in tempore hoc.

Reſtitues regnum Iſraël.) τῷ ἰσραὴλ, id eſt, Iſraëli. ſic enim uocant gentem Iudaicam. Somniabant enim adhuc, neſcio quod, regnum Hebræorum.

Tempora uel momenta.) χρόνους ἢ καιροὺς, id eſt, Tẽpora & articulos, ſiue opportunitates. Quanq; apud Græcos καιρὸς nõnunq; pro χρόνος uſurpetur, at nõ contra. Eſt aũt ꝓprie χρόνος, quoties de genere ſeu modo ſpatioúe tẽporis agitur, ueluti ſeculum, annus, mẽſis, dies, hora. καιρὸς aũt cum ſentimus oportunitatem rei gerendæ. Nam utrunq; refertur à Rhetoribus inter argumenta coniecturalia. Annotat hanc uocum differẽtiam & diuus Auguſtinus in epiſtola lxxviij. ad Heſyſchium. Quin apud Græcos καιρὸς deus eſt, quem Auſonius uertit occaſionem. Neq; uero καιρὸς ſpecies eſt huius ceu generis χρόνου, quemadmodum indicat Valla. diuerſum magis eſt quàm pars. Et omnino plus quiddam eſt καιρὸς quàm tempus, nempe articulus, ipſumq; momentum ac punctum, ut aiunt, in quo res ſit agenda. Vnde nonnunquàm articulum uertit. Neq; dubito quin illud Terentianum, Vt in ipſo articulo oppreſſit, Græcis ſit καιρῷ. Duabus dictionibus Græcis reſpondet unica Latina, tempus. Auguſtinus locum hunc adduxerat hoc pacto, Nemo poteſt cognoſcere tempora, quæ pater poſuit in ſua poteſtate. At Heſychius ex autoritate ueterum exemplarium nobiſcum legit, Non eſt ueſtrum. *καιρὸς χρόνος.*

Quæ pater poſuit in ſua poteſtate.) ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. i. In ꝓpria ſiue ſua ipſius poteſtate.

Accipietis uirtutem.) δύναμιν, id eſt, Robur ac fortitudinem. ne quis accipiat ἀρετὴν, quæ probitas eſt uitio oppoſita. Et, Superuenĩetis ſpirit⁹, ἐπελθόντος, præteriti tẽporis participium eſt, ſed quod uerbo futuri tẽporis adhæreat. Vertere poterat, Illapſi in uos, ſiue ut nos uertimus, Poſtq; ſpiritus ſanctus aduenerit ſuper uos.

Teſtes in Hieruſalem.) Gemina eſt coniunctio Græcis, ἔν τε ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ ἰουδαίᾳ. Cæterum quod ſubiunxit, Iudæam Hieruſalem, totum parti non potuit reddi, neq; per geminum &, neq; per tum. Proinde nos reddidimus, Nõ ſolum Hieroſolymis, uerũ etiam in uniuerſa Iudæa.

Cunq; intuerentur in cœlum.) καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν, id eſt, Cum eſſent intẽtis ſiue defixis in cœlum oculis. Id enim Græcis eſt ἀτενίζειν fixis & immotis obtueri oculis, amantium more. In cœlum autem ita poſitum eſt, ut utrouis poſſit referri, uel ad intuentes, uel ad euntem. Niſi, quod mox uelut explicat, Quid ſtatis aſpicientes in cœlum? Nam quod Veſte alba, uertit ueſtibus albis, nihil refert ad ſenſum. *Anceps ſermo.*

Ecce uiri duo.) Admonuimus eſſe peculiare Lucæ καὶ coniunctionem ex ſuperfluo addere. Proinde interpres recte omiſit.

Quemadmodum.) ὃν τρόπον, ut quemadmodum, tres ſint dictiones.

Sabbati habens iter.) σαββάτου ἔχον ὁδόν. Sentit ſpacium bis mille paſſuum. Longius

iter facere Iudæis fas non erat ſabbatis. Hoc enim indicat Hieronymus ſcribens ad Algaſiam, quæſtione decima, nimirum Iudæis religioſe obſeruatum, ne ſabbatis ambularent, ſupra bis mille paſſus, ex inſtitutiõe, Barachibæ Simeonis, & Helles Rabinorũ, quos illi magiſtros noſtros uocare ſoliti ſunt, ut inibi docet Hieronymus. Præterea apud Ioannẽ cap. undecimo, Bethaniã abfuiſſe ab Hieroſolymis ſtadijs fermè quindecim. Ea cõficiunt paulo minus quàm paſſuum duo milia. Erat autem Bethania in latere montis Oliueti. Teſtatur idem Chryſoſtomus enarrans cõuiuium Simonis leproſi. Proinde miror unde apud Lyranũ cæteroſq; recentiores interpretes legamus, Iter ſabbati non habere plus quàm mille paſſus: niſi forte hoc accidit uitio librariorum. Proinde nos uertimus, Abeſt ab Hieroſolymis iter ſabbati.

Cœnaculum ὑπερῷον

In cœnaculum.) εἰς τὸ ὑπερῷον. Hic cœnaculum non ſignificat eum locum in quo cœnatur, ſed ſuperiorem domus partem. Id quod Græca uox indicat.

In cœnaculum aſcenderunt.) ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον, id eſt, Aſcenderunt in cœnaculũ, hoc eſt, Ingreſſi ciuitatem, conſcenderunt cœnaculum. Noſtra lectio perinde ſonat, quaſi ingreſſi cœnaculum conſcenderint eò ubi manebat Petrus.

Ordo diuerſus.

Petrus & Ioannes.) Suſpicor incuria librariorum accidiſſe, quod hic perpetuo non diſtinguantur apoſtolorum iuga. Nos tamen nihil auſi ſumus immutare, cum neq; ſuffragarentur exemplaria, nec interpretes idonei. Ne ordo quidem ſatis congruit. Apud nos enĩ Petrus copulatur cum Ioanne, apud Græcos cum Iacobo. Apud nos Iacobus & Andreas, apud Græcos Ioannes & Andreas.

In oratione.) Deeſt in Latinis codicibus, καὶ τῇ δεήσει, id eſt, Et obſecratione. Cõgeminat hæc ad eum modum ſæpenumero & Paulus.

Cum mulieribus.) σὺν γυναιξί. Accipi poteſt, & cum uxoribus, propterea quod ſeparauit Mariam à mulieribus. Ac rurſum,

Cum fratribus eius.) Eius ad Ieſum refertur, non ad Mariam αὐτοῦ.

In diebus illis.) ταύταις, id eſt, His. nec enim eſt ἐκείναις. Eſt autẽ hiſtoricum, referre rem quaſi iam geratur.

In medio fratrum.) μαθητῶν, id eſt, Diſcipulorum. Et Simul, eſt ἐπὶ τὸ αὐτὸ, id eſt, collecta ſiue congregata in eodem loco.

Hominũ pro nominum.

Erat autem hominum.) ἦν τε ὄχλος ὀνομάτων, id eſt, Eratq; turba nominum. Quod quidem palàm eſt non accidiſſe culpa interpretis, ſed ab audaculo quopiam fuiſſe deprauatum, qui putarit nominum hoc loco nihil ſignificare, cæterum hominum probe quadrare. Adeo præceps eſt iudex inſcitia. Porrò nominũ dixit, quod nominatim homines cenſeri ſoleant, quoties exquiritur numerus. Hæc orationis pars, quoniam per parentheſim eſt interiecta, ſuis notulis eſt utrinq; ſemouenda, quæ tamẽ aptior erit, ſi legamus ἦν δέ.

Oportet impleri.) ἔδει, id eſt, Oportebat, ſiue oportuit. de re peracta loquitur.

Quam prædixit.) ταύτην ἣν, id eſt, Hanc quam prædixit.

Qui fuit dux.) ὁδηγοῦ. Is proprie dicitur, qui commonſtrat uiam. ne ductorem exercitus intelligat aliquis, cui apud Græcos aliud eſt nomen.

Poſſedit pro parauit.

In nobis.) σὺν ἡμῖν, id eſt, Nobiſcum. Et, Qui connumeratus eſt, ὅτι, quia, non qui.

Et poſſedit agrum.) ἐκτήσατο, quod uerti poterat etiam, parauit. Neq; enim Iudas poſſedit hunc agrum, uerum ea pecunia paratus eſt is ager. Porrò de mercede iniquitatis, alluſit, ni fallor, ad cognomen Iſchariotæ, quod שָׂכָר Hebræis mercedem ſonet.

Et ſuſpenſus crepuit.) καὶ πρηνὴς γενόμενος, id eſt, Pronus factus, ſiue decliuis, πρηνὴς enĩ Græcis dicitur, qui uultu eſt in terram deiecto. Expreſſit autẽ geſtum & habitũ laqueo præfocati. Alioquin ex hoc ſanè loco non poterat intelligi, quod Iudas ſuſpenderit ſe. Auguſtinus libro primo contra Felicem Manichæum, capite quarto & quinto, hunc adducens locum legit, Et deiectus in faciem, diruptus eſt medius. Acheldemach.) Græci ſcribunt ἀκελδαμά, propius accedentes ad uocem Hebraicam quã nos. Hebræis אֲחַל fundus eſt, ſiue facultas דָּם ſanguis. etiãſi diuus Hieronymus indicat nomen eſſe Syrum.

Fiat cõmoratio.) ἔπαυλις. Compoſitum ab eadem dictione unde συναυλιζόμενος, de quo dictum eſt paulo ante. Auguſtinus eo quẽ modo citauimus loco, legit, Fiat uilla eius deſerta. Cæterum epiſcopatum eſt ἐπισκοπὴν, quod Hebræis eſt פְּקֻדָּה. Id inter alia præfecturam

fecturam

fecturam quoq; ſignificat. Audiui quendam Hebræum, qui quod interpres Græcus ac Latinus uertit epiſcopatum, affirmaret Hebræis ſonare uxorem egregie charam, quæ nō prolis gignendæ gratia, ſed animi cauſa haberetur in delitijs ſemota ac ſecluſa.

Intrauit & exiuit.) Pro eo quod eſt perpetuam uitæ conſuetudinem habuit. Dictū eſt aūt figura ꝓuerbiali. Cæterū hic ſermo totus nōnihil habebat obſcuritatis, non ſolū in lingua Latina, uerū etiam Græca. Proinde nos quantum potuimus, conati ſumus dilucidius uertere. Qui cognominatus eſt iuſtus.) ἰοῦστος nomen Rhomanum. Quod cognomen olim inditum fuit Ariſtidi apud Athenienſes. *Intrauit & exiuit.*

Qui corda noſti.) Græcis eſt unica dictio compoſita, καρδιογνῶστα, cognitor cordium. Et mox, Oſtende.) Eſt ἀνάδειξον, id eſt, Deſigna. Sic enim uertit, Deſignauit Ieſus & alios ſeptuaginta.

Accipere locum.) λαβεῖν τὸν κλῆρον, id eſt, Vt accipiat ſortem, ſiue hæreditatem.

Vt iret in locum ſuum.) ἴδιον. Velut ante occupaſſet alienum.

Et dederunt ſortes eis.) καὶ ἔδωκαν κλήρους αὐτῶν, id eſt, Et dederunt ſortes eorum, nimirum duorum, de quibus ſortiebantur.

Et annumeratus eſt.) καὶ συγκατεψηφίσθη, id eſt, Suffragijs ſiue calculis additus eſt. Vallæ placet cooptatus eſt, neq; mihi ſanè diſplicet. Superiꝰ erat diuerſum huic uerbū κατηριθμημένος σὺν ἡμῖν, id eſt, Numeratus nobiſcū. Totū hoc caput, ac ſequētis bonā partē recitat Auguſtinus libro, cuius paulo ante meminimus, ſed nōnulla ſecus ꝙ nos legimus, quæ quis putabit operæpreciū cognoſcere, quo cōmodius liceat cōferre nos hic aſſcripſimꝰ: Et recitauit in actibꝰ apoſtolorū, Primū quidē ſermonē feci de oīnibus ô Theophile, quæ cœpit Ieſus facere & docere, in die quo apoſtolos elegit per ſpiritū ſanctū: & præcepit prædicare Euāgeliū, quibus præbuit ſe uiuum poſt paſſionem in multis argumentis dierū, uiſus eis dies quadraginta, & docens de regno dei, & quomodo cōuerſatus ſit cum illis. Et præcepit eis ne diſcederent ab Hieroſolymis, ſed ſuſtinerent pollicitationem patris, quam audiſtis, inquit, ex ore meo. Quoniā Ioannes quidem baptizauit aqua, uos autem ſpiritu ſancto incipietis baptizare, quem accepturi eſtis non poſt multos hos dies, uſq; ad Pentecoſten. Illi ergo conuenientes, interrogabant eum dicentes, Domine ſi hoc tempore præſentabis regnum Iſraël? Ille autē dixit, Nemo poteſt cognoſcere tempus, quod pater poſuit in ſua poteſtate, ſed accipietis uirtutē ſpiritus ſancti ſuperuenientē in uos, & eritis mihi teſtes apud Hieroſolymam, & in tota Iudæa & Samaria, & uſq; in totam terram. Cum hæc diceret, nubes ſuſcepit eum, & ſublatus eſt ab eis. Et quomodo contemplantes erant, cum iret in cœlum, ecce duo uiri aſtabant illis in ueſte alba, qui dixerunt ad eos: Viri Galilæi quid ſtatis reſpiciētes in cœlum? Iſte Ieſus qui aſſumptus eſt in cœlum à uobis, ſic ueniet quemadmodum uidiſtis eum euntem in cœlum. Tunc reuerſi ſunt Hieroſolymā à monte qui uocatur eleon: qui eſt iuxta Hieroſolymam, ſabbati habens iter. Et cum introiſſent aſcenderunt in ſuperiora, ubi habitabant Petrus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobꝰ Alphæi & Simon zelotes, & Iudas Iacobi. Et erāt perſeuerātes omnes unanimes in orationibus, cū mulieribus & Maria, quæ fuerat mater Ieſu, & fratribus eius. Et in diebus illis ſurrexit Petrus in medio fratrum & dixit: Fuit autem turba in uno, hominum quaſi centum uiginti, Viri fratres, oportet adimpleri ſcripturam iſtā, quam prædixit ſpiritus ſanctus, ore ſancti Dauid de Iuda, qui fuit deductor illorum, qui comprehenderunt Ieſum, qui annumeratus erat inter nos, qui habuit ſortem huius miniſterij. Hic igitur poſſedit agrum ex mercede iniuſticiæ ſuæ, & collum ſibi alligauit, & deiectus in faciem diruptus eſt medius: & effuſa ſunt omnia uiſcera eius. Quod & cognitum factum eſt omnibus qui habitabant Hieroſolymam, ita ut uocaretur ager ille ipſorum lingua acheldemach, id eſt, ager ſanguinis. Scriptum eſt enim in libro pſalmorum: Fiat uilla eius deſerta, & non ſit qui inhabitet in ea, & epiſcopatum eius accipiet alter. Oportet itaq; ex his uiris qui conuenerunt nobiſcum, in omni tempore quo introiuit inter nos & exceſſit dominus Ieſus Chriſtus, incipiēs à baptiſmo Ioannis, uſq; in illū diem quo aſſumptus eſt à nobis, teſtem reſurrectionis eius nobiſcum eſſe. Et ſtatuit duos, Ioſeph qui uocatur Barſabas, qui & Iuſtus, & Matthiam, & precatus dixit: Tu domine cordiū omnium intellector, oſtende ex his duobus, quem elegiſti ad ſuſcipiendum locū huius miniſterij &

 annuncia-

annũciationis à quo excessit Iudas, ambulare in locum suum. Et dederunt sortem, & cecidit sors super Matthiã, & similis deputatus est cũ undecim apostolis duodecimus. Tempore quo suppletus est dies Pentecostes, fuerunt omnes simul in uno. Et factus est subito de cœlo sonus, quasi ferretur flatus uehemens, & impleuit totam illam domũ in qua erãt sedentes. Et uisæ sunt illis linguæ diuisæ quasi ignis, qui & insedit super unumquẽq; illorũ. Et impleti sunt omnes spũ sancto, & cœperunt loqui uarijs linguis, quomodo spiritus dabat illis pronũciare. Hierosolymis aũt fuerunt habitatores Iudæi, homines ex omni natione quæ est sub cœlo. Et cũ facta esset uox, collecta est turba & cõfusa est, quoniã audiebat unusquisq; suo sermone & suis linguis loquẽtes eos. Stupebant aũt & admirabãtur ad inuicem, dicentes, Nõne omẽs qui loquũtur, natione sunt Galilæi? Et quõ agnoscimus in illis sermonẽ, in quo nati sum⁹? Parthi & Medi, Elamitæ, & qui habitãt Mesopotamiã, Armeniam & Cappodociam, Pontum, Asiam, Phrygiamq; & Pamphyliã, Aegyptũ & partes Libyæ, quæ est circa Cyrenem, & qui aduenerãt Rhomani, Iudæiq; & Proselyti, Cretenses & Arabes, audiebãt loquentes illos suis linguis magnalia dei.

EX CAPITE SECVNDO.

Dies Pentecostes.) Dies singularis est numeri. Itaq; cõpleretur legendũ est. Atq; ita sanè recitat Augustinus libro aduersus Felicẽ primo, cap. qnto, ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν, quod ultimus ille dies quinquagesimus sit dictus. Quãq; uulgo tẽpus hoc uniuersum, quadragesima & qnquagesima dicat̃.

Erant omẽs pariter.) ὁμοθυμαδόν, id est, Vnanimiter. quod ita paulo ante uertit, Perseuerantes unanimiter in oratione.

Aduenientis spiritus.) φερομένης πνοῆς, id est, Flatus qui fertur, quod proprium est uenti impetu citato euntis. Id quod ꝑpemodũ expressit Augustinus libro de origine animæ ad Renatũ primo: Factus est subito de cœlo sonus, quasi ferretur flatus uehemens. Item in epistola centesima secunda ad Euodium. Rursum sermone de uerbis apostoli sexto. Iterũ aduersus Felicem libro primo, cap. quinto. Vehementis.) Magis est uiolenti, βιαίας.

Et apparuerunt illis.) καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς, id est, Visæ sunt illis, seu potius conspectæ.

Tanq; ignis.) Ignis hocloco genitiui casus est, non nominatiui, ὡσεὶ πυρός, id est, Velut ex igni. Nos uertimus igneæ, quo uitaremus amphibologiam.

In alijs linguis

Varijs linguis.) ἑτέραις, id est, Alijs linguis. Ita citat & Hieronymus in quæstionibus ad Algasiam, iuxta uetustos codices, ut conueniat cum illo euangelico, Linguis loquẽtur nouis. Nam quod aliud est, idem est nouum.

Ex omni natione quæ sub.) τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν, id est, Earũ quæ sub cœlo sunt. Siue eorum qui sub cœlo sunt, ut referatur ad homines. Lubens rogarim istos, qui non recipiunt hyperbolen in sacris uoluminibus, an in hoc conuentu fuerint etiam Angli, aut Scoti.

Et mente confusa est.) Mente non lego in Græcis codicibus. Tantũ est συνεχύθη, cõfusa est, quod tñ ad ꝑturbationẽ uel admirationẽ ꝑtineat, non pudorẽ, quõ solet hic uertere.

Et mirabantur dicentes.) Addunt Græci, πρὸς ἀλλήλους, id est, Alius alij, siue inter sese.

Et quomodo nos audiuimus.) ἀκούομεν, Audimus præsentis tẽporis, id quod à librarijs est deprauatũ. Linguam nostram.) ἰδίᾳ διαλέκτῳ, id est, Propria lingua, siue sermone, ut subaudiamus, loquentes eos. Græcis dialectus est linguæ proprietas aut species. uelut apud Græcos cum una sit lingua, quinq; tamen sunt dialecti, ut qui Græce calleat mox possit agnoscere, Atticus sit qui loquat̃ an Doricus, Ionicus an Lacedæmonius. Probabilius est autem apostolos sua lingua fuisse locutos, & miraculo factum, ut nemo non intelligeret, perinde ac si suam quisq; linguam audisset. Nec unq̃ legimus hoc miraculi accidisse aliâs nisi forte semel. Cæterũ illud ἡμῶν Latine commode reddi non poterat.

Et qui habitant.) καὶ κατοικοῦντες, id est, Habitantes. Alioqui si per uerbũ libuit transferre, dicẽdum erat, Qui habitamus, propter uerbum quod præcessit, audimus.

Aduenæ προσήλυτοι ἐπιδημοῦντες.

Aduenæ Rhomani.) Non est προσήλυτοι, quo mox utitur, sed ἐπιδημοῦντες, hoc est, illic uersantes. Cæterũ Hebræi Proselytos Hebraice גרים uocabãt, qui diuersæ factionis nati in ius Mosaicæ legis reciperentur. Hic sentit Iudæos quidem religione, uerum Rhomæ agentes.

Iudæi

Iudæi quoque.) ἰουδαῖοί τε καὶ προσήλυτοι, id eſt, Iudæique & Proſelyti, ut ſit gemina coniunctio.

Audiuimus eos.) Rurſus ἀκούομεν, id eſt, Audimus, ut ſuperius admonuimus.

Stupebant autē omnes & mirabantur.) καὶ διηπόρουν. Id uerbū ſignificat eos animo hæſitaſſe ac pplexos fuiſſe. Quo uerbo uſus eſt de Herode, cum crederet Ioannem reuixiſſe διηπόρει, quod illic uertit, hæſitabat. Cæterum aliquis mutauit hunc locū ex ſuperiori, quē tamen puto corruptū, ἐξίσαντο δὲ πάντες καὶ ἐθαύμαζον, quod plus ſit prius illud, q̄ hoc poſterius.

Ad inuicē dicētes.) ἄλλος πρὸς ἄλλον λέγοντες, id eſt, Alius ad aliū dicētes, ſiue inter ſe dicentes. Muſto pleni.) μεμεστωμένοι, id eſt, Impleti ſunt.

Pleni ſunt iſti.) Iſti, redundat.

Per pphetā Iohël.) Teſtimoniū quod citat eſt apud eū pphetā cap. ſecundo. Ac mire declarat largitatē diuini muneris, quod ſolis Iudæis antea uidebať deberi, iā in oēs orbis natiōes redūdātis. Cæterū Lucas nōnihil diſcrepat & ab Hebræis, & à Septuaginta, qbus hoc loco cū illis eſt ferè cōcordia. Nec eſt apud Hebræos, in dieb⁹ nouiſſimis, ſed poſt hæc.

Et dicit dominus.) Lucas aut certe Petrus addit de ſuo, quod ea clauſula pphetijs omnibus ſoleat apponi. Deinde, De ſpū, iuxta Septuaginta dixit, cū Hebræis ſit, ſpiritū meū. Porrò quod priori loco poſuit iuuenes, deinde ſenes, cū & apud Hebræos & Septuaginta diuerſus ſit ordo, librariorū errore factum ſuſpicor. Præterea quod Latinus interpres uertit, Et quidem ſuper ſeruos meos, legiſſe uidetur καίτοι. Hieronymus uertit, Sed & ſup ſeruos meos. Rurſus poſt hæc uerba, In diebus illis effundam ſpiritū meū, Lucas addidit de ſuo, Et prophetabunt. Quod nec apud Hebræos eſt, nec apud Septuaginta. Si bona fide recenſentur apud Hieronymum ab his uerſa. Verū ut hoc huc tranſlatū eſt ex initio huius uaticinij, ita ex hoc loco tranſlata ſunt in initiū illa uerba, In diebus. niſi forte lectori malumus hoc imputare. Ac mox, Dabo prodigia in cœlo ſurſum, & ſigna in terra deorſum. Surſum ac deorſum & ſigna, tria uerba de ſuo adiecit Lucas, quæ nec apud Hebræos ſunt, nec apud Septuaginta. Deniq̧,

Lucas addit aliquid de ſuo

Dies domini magnus & horribilis.) Pro horribilis Lucas poſuit ἐπιφανής, id eſt, manifeſtus, ſiue illuſtris, cum Hebræis ſit horribilis. Vt intelligere liceat, id quod frequēter admonuimus, apoſtolos & euangeliſtas non fuiſſe anxios in reddendis uerbis prophetarū, ſed ipſam ſententiam bona fide reddidiſſe. Quanq̄ poteſt aliquoties fieri, ut lector eruditus nōnihil corrumpat, dū corrigere nititur ad æditionem Septuaginta. Cæterum quo lector ipſe facilius hæc conferat, Hebræa ſic uertit Hieronymus: Et erit poſt hæc effundam ſpiritum meū ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij ueſtri, & filiæ ueſtræ, ſenes ueſtri ſomnia ſomniabunt, & iuuenes ueſtri uiſiones uidebunt. Sed & ſuper ſeruos meos & ancillas meas, in diebus illis effundam ſpiritū meū, & dabo prodigia in cœlo: & in terra, ſanguinem & ignem, & uapores fumi. Sol conuertetur in tenebras & luna in ſanguinē anteq̄ ueniat dies domini magnus & horribilis. Et erit, omnis qui inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. Iuxta Septuaginta legimus ad hunc modum, καὶ ἔσαι μετὰ ταῦτα, καὶ ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται, καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται. καὶ ἐπὶ τοὺς δούλους μου, καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου. καὶ προφητεύσουσι, καὶ δώσουσι τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, αἷμα καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ. ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. καὶ ἔσαι πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα κυρίου σωθήσεται, id eſt, Et erit poſt hæc effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij ueſtri & filiæ ueſtræ, & ſenes ueſtri ſomnia ſomniabunt, & iuuenes ueſtri uiſiones uidebunt. Et ſuper ſeruos meos, &, ſuper ancillas meas in diebus illis effundam de ſpiritu meo. Et dabo prodigia in cœlo, & ſuper terram ſanguinem, ignem & uaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem, antequàm ueniat dies domini magnus & illuſtris. Et erit, omnis qui inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. Illud obiter admonendum, quod apud Hieronymum non refertur, Et prophetabunt, haberi tamen in hac æditione, quam nobis nuper dedit officina Aſulani. Et quod illic redditum eſt Dabo Græci legunt, dabunt, cum Lucas habeat δώσω. An/

Iuxta Hebraicam ueritatē

Iuxta Septuaginta

notauit Hieronymus hoc uerbum אַשְׁפָּר, quod Septuaginta uerterunt ἐκχεῶ, id est, effū dam. Effundimus enim, non quod dispensamus ac parce damus, sed quod ampliter & effuse largiterq́;.

Secundum quod.) καθότι, id est, Quatinus, siue propterea quod. & Ab ea, non ab eo, ut mortem referat.

Ne commouear.) ἵνα μὴ σαλευθῶ. Quod est proprie loco moueri.

Liceat audenter dicere.) ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παῤῥησίας, Cum liceat libere loqui. Est enim participium impersonale positum absolute, casu nominandi, quod alioqui fit in genitiuis apud Græcos. Sed interpres arbitratus est sermonem parum fore concinnum, nisi participium mutasset in uerbum. Præmollit enim hoc prooemio Petrus sermonem, qui durior erat futurus auribus Iudæorum, si nude dixisset, hoc nō fuisse prædictum de Dauid, sed de Christo. Sic nimirum interpretatus est Chrysostomus, prædicans Petri modestiā, qui non aperte negarit hoc esse dictum de Dauid, sed de Christo, uerum præfatus multū honorē, ꝓphetæ Dauid, præmollierit sermonē, ne quid offenderentur orationis libertate.

Quoniam defunctus est.) Quod & defunctus est Græce, ὅτι καὶ ἐτελεύτησε.

Iureiurando &c.) Græca plus habent q̃ Latina, ὅτι ὅρκῳ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ θεὸς, ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ, τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν χριστὸν, καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου, id est, Quod iureiurando iurasset sibi deus, ex fructu lumbi sui, quantum ad carnem, surrecturū Christum, ut sederet in throno. tametsi uariāt hoc loco Græci codices. Et suspicor adiectum ab eruditulo quopiam, cui alioqui sermo uidebatur parum absolutus. Cæterū in his uerbis iureiurando iurauit, non est apud Græcos ea uocum affinitas, ὅρκῳ ὤμοσεν. Ad hæc, De fructu lumbi eius sedere, supplendum erat, aliquem.

Prouidēs.) προϊδὼν, id est, Præuidēs. Quāq; in nōnullis erat προειδὼς, id est, præscius.

Neq; derelictus est in infer.) ὅτι οὐκ ἐγκατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, id est, Quoniam non est derelicta anima eius.

Certissime sciat.) ἀσφαλῶς οὖν, id est, Certe igitur.

His autem auditis.) ἀκούσαντες δὲ, id est, Cum audissent autem. Laudo tamen interpretem qui feliciter recessit à uerbis, cum nulla tamen necessitas compelleret.

Pœnitentiam agite.) μετανοήσατε, id est, Pœniteat uos, siue resipiscite.

Vobis enim est promissio.) Addendum erat facta, siue ad uos.

Aliis etiam.) ἑτέροις τε, id est, Aliisq́;.

Qui ergo receperunt.) οἱ μὲν οὖν ἀσμένως ἀποδεξάμενοι, id est, Qui libēter receperūt.

In die illo.) τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, id est, Diei illi, nisi subaudias præpositionem ἐν.

Præpositio subaudita. Fractione panis.) καὶ τῇ κλάσει, id est, Et in fractione panis. ut sint quatuor, doctrina, cōmunio, fractio panis, & precationes. Ita quidem constanter habent Græci codices Fortasse cōmunicationem uocat, cōmunionem facultatum. Illud animaduertendum, quod primo loco posuit doctrinam, sed euangelicam, proximo mutuam charitatem, quæ faciebat inter eos omnia communia, tertio symbolum illud sacrum Christianæ conspirationis, quarto precationes.

In Hierusalem.) Hæc duo uerba non reperio in Græco codice.

Et metus erat magnus in uniuersis.) At ne hæc quidem ascripta reperi.

Omnes etiam.) πάντες δὲ, id est, Omnes autē. Opinor interpretem legisse πάντες τε.

Erant pariter.) εἰς τὸ αὐτὸ, Quod antea uertit, In eodem loco.

Possessiones &.) Græce est, Et possessiones & facultates, geminata coniunctione.

Circa domos.) κατ' οἶκον, id est, Per singulas domos, siue domesticatim. Quemadmodum κατὰ πόλιν, & καθ' ἡμέραν, id est, Oppidatim & cotidie.

Sumebant cibum.) μετελάμβανον, Quod est ab alio sumere, & participem esse. Nos uertimus, Inuicem sumebant. Ac rursum,

Apud omnē plebē.) Omnē, pro totā dixit, & plebem pro populū, ὅλον τὸν λαόν.

Dominus autem augebat.) Græca sic habent, ὁ δὲ κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους καθ' ἡμέραν τῇ ἐκκλησίᾳ, id est, Dominus apponebat eos, qui salui fiebāt cotidie ecclesiæ. Suspicor interpretem scripsisse, addebat, idq́; scribam deprauasse, in augebat. *Addebat in augebat.*

In idipsum.) Id Latini referre uidentur ad superiora, contra Græci referunt ad ea quæ

sequuntur, ἐπὶ τὸ αὐτὸ δὲ πέτρος, id est, Simul autem Petrus. ut ἐπὶ τὸ αὐτὸ, non solum pertineat ad locum, uerum etiam ad tempus.

EX CAPITE TERTIO.

AD portam.) πρὸς τὴν θύραν, id est, Ad ianuam.

Incipientes introire.) μέλλοντας εἰσιέναι, id est, Ingressuros.

Rogabat ut eleemosynam acciperet.) Græce tãtum est, Rogabat eleemosynam, ἠρώτα ἐλεημοσύνην. In nõnullis tamen additur λαβεῖν, ut cum nostris consentiant.

Intuens.) ἀτενίσας, id est, Defixis in eum oculis.

Respice in nos.) βλέψον εἰς ἡμᾶς, id est, Aspice in nos, siue Aspice nos.

Et apprehẽsa manu.) καὶ πιάσας αὐτὸν τῆς δεξιᾶς χειρὸς. Pro πιάσας, in nõnullis erat κρατήσας, hoc est, Apprehensa manu illius dextra.

Consolidatæ sunt bases.) βάσεις Græcam uocem reliquit interpres. Vertere poterat, gressus, siue pedes. Aut quoniam sequitur σφυρία uox penè idem pollens plantæ ac tali, ut basis sit infima pedis pars.

Ambulans & exiliens.) καὶ ἁλλόμενος, id est, Saliens, ut significaret nõ solum incessum more uulgari, uerum etiam alacrem & gestientem. Ac paulo ante uerbum erat compositum, καὶ ἐξαλλόμενος ἔστη, id est, Et exiliens stetit.

Ad eleemosynam sedebat.) ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος, id est, Ille ad eleemosynam sedens, siue qui sederat.

Et ecstasi.) καὶ ἐκστάσεως. Quod aliâs uertit stuporem. Verum quia sic reddidit θάμβους, deerat quo redderet ecstasin. Poterat θάμβους uertere admiratione. Sic enim usurpatur apud Homerũ, θάμβος δ' ἔχεν εἰσορόωντας. Deduci putant, à uerbo θήπω, quod est admiror.

Cum uiderent autem &c.) Græca diuersa sunt, κρατοῦντος δὲ τοῦ ἰαθέντος χωλοῦ τὸν πέτρον καὶ ἰωάννην, συνέδραμε πρὸς αὐτοὺς πᾶς ὁ λαὸς, id est, Cum teneret autem is qui sanatus fuerat claudus Petrum & Ioannem, concurrit ad eos omnis populus.

In porticum.) ἐπὶ τῇ στοᾷ, id est, In porticu.

Videns autem.) ἰδὼν participium præteriti temporis, uerti poterat, Id cum uidisset Petrus, siue Eo uiso Petrus.

Nostra uirtute aut potestate.) ἰδίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ, id est, Proprijs uiribus, aut religione, siue pietate. Apparet interpretem legisse ἐξουσίᾳ, pro εὐσεβείᾳ. Atq; ea sanè lectio mihi magis probatur.

Deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob.) Græci tantum semel ponũt deus, Deus Abraham, & Isaac, & Iacob.

Et in fide nominis eius.) καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε ἐστερέωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Sermo Græcus multum habet ἀμφιβολογίας, quod incertum sit quid referat αὐτοῦ, & quis sit nominatiuus uerbi ἐστερέωσε, & ὄνομα rectus sit casus an accusatiuus. Mihi uidetur hoc sensisse Petrus, Deus patrum nostrorum confirmauit suum nomen, per fiduciam de nomine Iesu, quam hic habuit, quem uidetis ac nostis. Quod si hæc duo uerba amputarentur ὄνομα αὐτοῦ, tum sensus esset, Deus consolidauit hunc quem cõspicitis ac nostis fuisse claudum, ob fiduciam quam habuit uel ipse, uel Petrus in nomine Iesu. Quod si ὄνομα sit rectus casus, hic sensus erit, Nomen Christi confirmauit hunc quem uidetis ac nostis, per fiduciam nominis ipsius. *Sermo ambiguus.*

Et fides quæ per eum est.) Rursus incertum, an αὐτοῦ referat Christum, an nomen, per illum, an per illud.

Iudicante illo.) κρίναντος, præteriti tẽporis est, Cũ iudicasset, siue cũ statuisset ille absoluere. Virum homicidã.) Graphice sanè maiestatem illam Apostolicam expressit, quam illi fuisse in dicendo, uel una eius testatur epistola. Retulit inter se contraria non minus grauiter, quàm festiuiter. Homicida eripit uitam, huic Iudæi donarũt uitam, & autorem uitæ traxerunt in mortem. *Facundia Petri*

Hũc quem uos uidistis.) τοῦτον ὃν θεωρεῖτε, id est, Quẽ uidetis, uerbũ præsentis tẽporis.

Dedit integram.) ἔδωκεν αὐτῷ, id est, Dedit illi.

Integrã sanitatẽ istam.) ὁλοκληρίαν ταύτην, id est, Integritatẽ hãc cui opponit̃ debilitas.

Deus

Deus aũt qui.) Non est qui Græce, sed quæ, ἃ. Deus ea quæ prius nũciarat fore, idq; per omnium prophetarum ora, sic impleuit ut prædixerat.

Pœnitemini pro resipiscite

Pœnitemini igitur. μετανοήσατε. Demiror cur hic suo more non dixerit, Pœnitentiam agite. uerti poterat, Resipiscite, siue pœniteat uos, uitæ prioris, aut aliud simile.

Obscurus locus.

Vt cum uenerint tempora.) Apparet hoc anapodoton esse, nec enim explet quod cœpit. Aut igitur aliquid subaudiatur oportet, ut salui sitis, cũ uenerint tẽpora refrigerij &c. Aut ὅπως ἂν positum est pro utcunq;. & ἂν accipiendum est ut sit coniunctio expletiua, utcunq; ueniant tempora refrigerij. Nam interpres legisse uidetur, ὅπως ὅτε. Alioqui uertendũ erat, Vt si uenerint tẽpora refrigerij. Cæterũ illud A facie domini, referendũ est ad dictionẽ refrigerij. ut intelligas aspectũ eũ fore formidabilẽ malis, pijs tamen fore refrigeriũ. Hoc admonendum duxi, quod uideam recentiores interpretes secus interpretari.

Qui prædicatus est uobis.) Opinor errore scribarum accidisse, quod pro prædicatus in quibusdam Latinis habebatur prædicaturus. In nonnullis Græcorum exemplaribus pro προκεκηρυγμένον scriptum erat προκεχειρισμένον, id est, præparatũ. Nam hoc uerbo semel atq; iterũ usus est circa cap. xxij. Nec tamen est simpliciter prædicatus, sed ante prædicatus.

Per os sanctorum.) Græci codices hic repetunt omniũ, πάντων: quemadmodũ & apud nos additur in ijs, quæ præcedunt ac sequuntur.

Moyses quidem dixit.) μωϋσῆς μὲν γὰρ πρὸς τοὺς πατέρας εἶπεν, id est, Nam Moyses quidem ad patres dixit. Exponit enim quare dixerit προκεκηρυγμένον

Prophetam uobis suscitabit deus.) Testimonium quod adducit extat Deuteronomij capite decimooctauo. Petrus sententiam reddidit, non uerba.

Distinctio apud nos uitiosa.

Tanq; meipsum.) Diuidenda est hæc dictio, ut me referatur ad suscitabit, ipsum ad audietis. Id enim indicat sermo Græcus προφήτην ἀναστήσει ὡς ἐμέ, αὐτοῦ ἀκούσεσθε, id est, Prophetam excitabit deus mei similem, uos illum audietis. Porrò tanquàm meipsum, paulo post dicit Similem tui, ὥσπερ σε.

Et omnes prophetæ à Samuël & deinceps.) Græci addunt coniunctionem καὶ, quæ sermonem reddit inabsolutum. ea apud Latinos omittitur. Verum quoniã uidemus in oratione Petri, seu potius in sermone Lucæ frequenter huiusmodi incidere, haud scio an aliquis offensus eam sustulerit. Proinde cui uidebitur addenda, is subaudiat oporteat aliquid, ut sit sensus, non solum Moyses, sed & omnes prophetæ huiusmodi quiddã polliciti sunt quotquot &c. Nec est simpliciter, Et omnes prophetæ, sed καὶ πάντες δὲ, id est, Sed & omnes, ut pertineat ad Moysen qui præcessit.

Familia

Omnes familiæ terræ.) Pro familijs Græce est πατριαὶ, quod aliàs uertit, paternitates, Ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur. Aliàs familiæ, De domo & familia Dauid. In nonnullis exemplaribus habebatur φυλαὶ, id est, tribus.

Vobis primum deus suscitans.) ἀναστήσας, præteriti temporis, excitatum siue productũ. Nam suscitari dicit exoriri, nõ resurgere à mortuis. Respexit Petrus ad uerba Moysi, Suscitauit uobis deus prophetam.

A nequitijs suis.) ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, id est, A malicijs uestris. tametsi recte mutauit interpres sermonis formam, ut peregrinam Latinis auribus. Etiamsi Græca non carent amphibologia. Potest enim & hic sensus accipi, In hoc quod unumquenq; uestrum auertat à uitijs suis. Benedictionem enim uocat fauorem ac beneficium dei. Id situ erat in hoc, quod auocauit nos à peccatis ad innocentiam.

EX CAPITE QVARTO.

ET magistratus templi.) καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ, id est, Princeps siue dux tẽpli. Nam magistratus hic singularis est numeri, & hominem quẽpiam significat, cui commissa fuerit tutela templi.

Virorum quinque milia.) Fermè quinque milia, ὡσεὶ χιλιάδες πέντε, quod ante uertit circiter.

Et Caiphas.) καὶ καϊάφαν, id est, Et Caiaphan, quatuor syllabis, & Hebræa desinentia sicut & Annan.

Et seniores Israël audite.) Audite, non additur apud Græcos, uerum id aliquis adiecit de suo.

In bene

In benefacto hominis infirmi, in quo iſte ſanus factus eſt.) Primum quis unquam dixit beneſactū illius, qui beneficio ſit adiutus? Deinde quid eſt hoc, In quo iſte ſanus factus eſt? Niſi forte Petrus hoc interrogat, & ipſe ſibi mox reſpondet. Sanè Græca ſic habēt, εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς, ἐν τίνι οὗτος σέσωσται. γνωστὸν ἔστω πᾶσιν [Obſcurus] ὑμῖν, καὶ παντὶ τῷ λαῷ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου. Quæ quidem ſic fuerant reddenda: [ſermo.] Si nos examinamur hodie, de hoc quod beneſecerimus homini infirmo, ſiue quod benefactum ſit homini infirmo, in quo, ſiue per quē, aut quid hic ſaluus factus ſit, notū ſit omnibus uobis, & toti populo Iſraël, quod in nomine Ieſu Nazareni &c. hoc eſt, Si hac de re quæſtio eſt, & ſi hoc à nobis cupitis cognoſcere, cuius uirtute, & cuius nomine hic claudus reſtitutus ſit ſanitati, ſcitote id eſſe factum nec arte magica, neque noſtris uiribus, ſed in nomine domini Ieſu.

Qui reprobatus eſt.) ὁ ἐξουθενηθείς, id eſt, Qui contemptus fuit, ſiue pro nihilo habitus.

Datum hominibus.) τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, id eſt, Quod datum ſit inter homines, hoc eſt, quod contigerit audiri inter homines. Ieſus enim hominis eſt nomen. Inter homines addit, ob Moyſen, cui fidebant Iudæi.

Petri conſtantiam.) πέτρου παρρησίαν, id eſt, Petri in dicendo audaciam ſiue libertatē.

Et cognoſcebant eos.) Et Latinius & aptius ad Græca exprimenda uertiſſet, Et agnouerunt, καὶ ἐπεγίνωσκον.

Hominem quoque.) Græce eſt τὸν δὲ ἄνθρωπον, id eſt, Hominem autem. Interpres legiſſe uidetur, τόν τε ἄνθρωπον.

Quoniam quidem notum ſignum factum eſt.) Dilucidius fuerat, ſi uertiſſet ad hunc modum, Etenim manifeſtarium ſignum factum eſſe per illos. palàm eſt omnibus habitātibus Hieroſolymis, nec poſſumus negare. γνωστὸν enim refertur ad ſignum, & φανερὸν ad ὅτι, & ea quæ huic adhærent.

Ne amplius diuulgetur in populum.) διανεμηθῇ. Maluiſſem ſerpat, & ſic uertit alicubi, Vt cancer ſerpit.

Comminemur eis.) ἀπειλῇ ἀπειλησώμεθα, id eſt, Minando minemur illis. Idque Hebræorum more, quo uehementem & acrem ſignificant interminationem. [Hebræum idioma.]

Et uocantes eos denunciauerunt.) Quomodo denunciamus præſenti? Proinde παρήγγειλαν, maluiſſem præceperunt. Siquidem παραγγέλματα præcepta dici conſtat.

Ne loquerentur.) μὴ φθέγγεσθαι, quod plus eſt, quam Ne loquerētur. quaſi dicas, ne hiſcerent, aut ullam uocem æderent de Ieſu.

In nomine hoc.) Hic ſermo nobis frequenter obuius eſt in ſacris libris. & aliquoties in præpoſitio non inepte uertitur in per, aliquoties melius omittitur. Hic quoniam neutrū ſatis quadrare uiſum eſt, reliquimus id quod erat, petentes à lectore, ut hic nobis det eam ueniam, quam in alijs pauculis excepimus. Sub nomine non placet quibuſdam, quod fictionem ſonare uideatur, quod tamen non eſt illi perpetuum.

Si iuſtum eſt hominibus.) εἰ δίκαιον, id eſt, An Iuſtū ſit, ſiue, iuſtum ne ſit. Ac mox,

At illi cōminantes.) προσαπειλησάμενοι, id eſt, Additis minis. Prius enim tantum præceperant. Qua uia cum parum profeciſſent, addidere minas, ni parerent.

Clarificabant id quod factum fuerat.) ἐδόξαζον τὸν θεὸν ἐπὶ τῷ γεγονότι, id eſt, Glorificabant deum ſuper eo quod factum fuerat.

Quanta.) ὅσα, id eſt, Quæcunque, alioqui dixiſſet πόσα.

Domine qui feciſti.) Apud Græcos pluſculum eſt, δέσποτα σὺ ὁ θεὸς, id eſt, Domine tu es deus, ſiue tu es ille deus. Niſi enī ſubaudieris uerbū ſubſtātiuū, ſermo nō erit abſolutus.

Tu qui feciſti.) σὺ ὁ θεὸς, ὁ ποιήσας, id eſt, Tu es deus, qui feciſti.

Qui ſpiritu.) Hoc quoque loco Græca nōnihil diſcrepant. Sic enim habent, ὁ διὰ στόματος δαβὶδ παιδός σου, id eſt, Qui per os Dauid pueri tui.

Quare fremuerūt gentes.) Hos duos uerſus ad uerbū reddidit iuxta æditionē ſeptua. Cæterū illud συνήχθησαν, nō eſt ſimpliciter cōuenire, ſed in concionē aut conciliū cōgregari, ac ueluti cōſpirare, quod Hebraica quoque uox indicat נוֹסְדוּ. Item illud fremuerunt, ἐφρύαξαν Hebræis eſt רָגְשׁוּ, quod ſignificat cum tumultu fremituque conglobati ſunt.

Vere in ciuitate iſta.) In ciuitate iſta, non reperio in Græco codice, & additum ui

detur ab

detur ab interprete quopiam.

Christus an recte dicatur seruus.

Aduersus puerum tuum Iesum.) Stomachatur hoc loco Valla, quod Iesu filio dei, serui cognomen tribuerit interpres. Quanquam & puer apud Latinos filium significat, sed infrequenter. Seruum frequentius, frequentissime ætatis primæ hominem. At Christus cum salutem adferret, puer non erat. Siquidem morte sua nos seruauit de qua loquitur hic. Et fortasse serui appellatio in hunc non conuenit, etiamsi obediuit & subditus fuit patri iuxta assumptum hominem, sed ut filius, non ut seruus. Proinde uertendum erat hic παῖδα filiū, non puerum. Licet non sim nescius id quod est apud Paulum, Formam serui accipiens, à quibusdam referri ad naturam humanam assumptam, ut uere fuerit seruus. At mihi magis probatur ut dicatur inanitus, non quod esset homo, sed quod ut seruus, & seruus flagitiosus flagris afficeretur, & cruce. Nam quod paulo ante Dauid puerum, hoc est, famulū dei uocat, recte facit. Si nusquam interpres παῖδα uertisset filiū, uideri poterat in hac opinione fuisse, non licere secus uertere. Nunc cum aliâs sæpenumero sic transtulerit, atque adeo paulo post, mirum cur hoc loco uariarit. Certe Ambrosius locum hunc adducēs libro de uocatione gentium ij. cap. v. Filium legit non puerum, ne quis mihi moueat atrocem tragœdiam. Et Chrysostomus enarrans hunc locum ex epistola ad Hebræos: Sedes tua d. negat filium appellari seruum, cum angelos dixerit ministros. Neque tamen me fugit Hieronymum multis locis contendere, in Christum competere serui uocabulum. At interim nō uideo, cur aut ille laboret in hoc, ut Christus alicubi dicatur seruus, aut alij tantopere abhorreant à serui uocabulo, Iesu, ut homini tribuendo. Etenim si seruus est, qui bona fide obedit iussis domini, Christus ut homo, cur non dicatur seruus? Sin seruus est, qui malo coactus, suum officium facit, non competit in Christum serui cognomen. Hic cum recensuerim in prima æditione sententiam Vallæ, tamen locus hic fuit acriter à duobus impetitus, quorum alteri respondi ædito in hoc ipsum libello. Alter non cōtentus impegisse imperitiam sacrarū scripturarū, sugillat me, quasi cū Apollinari sentiam, qui detraham aliquid humanæ naturæ. Nam id auguror illū sentire. Iam atrociorē etiam suspicionē colligit ex his uerbis meis: Etiamsi obediuit & subditus fuit patri, sed ut filius nō ut seruus, quasi cū Arrio sentiam filiū non esse æqualem patri. Quid impudentius hac calumnia? Qui fatetur Christū subditū patri, nónne fatetur hominē? Porrò filius dei dicitur, iuxta naturam utranque. Nec alio sensu negant filiū dei seruum, nisi quo Christus negat suos discipulos uocandos seruos, sed potius amicos. Si serui appellatio recte adimit̄ apostolis, hæresis est eam in Christo nō admittere? Et nō pudet homines, qui sibi uident̄ absolute docti huiusmodi nænias literis prodere, atque ex uanissimis somnijs impingere geminā hæresim? Atque huiusmodi periculosos errores pollicet̄ se quamplurimos indicaturū. Si hæc lues habet literas theologicas, multo præstat aut in poëticis philosophicisque literis cōsenescere, aut fiscellam hibisco texere. Postremo nō agitur hic an serui cognomen tribui possit Christo, sed an tribui soleat in sacris literis.

Herodes & Pontius Pilatus.) ἡρώδης τε καὶ πόντιος. Græcis gemina est coniunctio, & Herodes & Pontius, aut, Herodes simul & Pontius. Delectatus uidet̄ hac cōgeminatiōe Paulus quoque. Et omnino ambobus nōnihil est affinitatis in ratione sermonis.

Et populis Israël) Nōnulli codices habebāt, ὁ λαὸς & populus. magis probat̄ καὶ λαοῖς. Interpretans enim psalmū, gentes refert ad cohortes Herodis ac Pilati, populos ad Iudæos.

Facere quæ manus tua.) Vertit Græcā figurā interpres, quā uitasset si dixisset, ut facerēt.

Decreuerat fieri.) προώρισε γενέσθαι, id est, Præstituerat ut fierent, siue præfinierat futura.

In eo quod manū tuā extendas.) ἐν τῷ τὴν χεῖρά σου ἐκτείνειν σε, id est, In extendendo manum tuam. Sentit enim ita futurum, ut libere & intrepide loquātur uerbum dei apud populum, si ille porrigat manum, & adiuuet loquentes, addita uirtute signorum.

Ad sanitates.) εἰς ἴασιν, id est, Ad sanationem.

Filij tui Iesu.) παιδός. Eadem uox est Græca, quam modo uertit, pueri, haud scio quo consilio uarietatem hanc affectans.

Cum fiducia.) μετὰ παῤῥησίας, id est, Audacter ac libere.

Multitudinis aūt credentiū.) τῶν πιστευσάντων, id est, Eorū qui crediderāt. Augustinus adducēs hūc locū in epistola viij. ad Lætū, addit duo uerba: Dictū est, inqt, Erat illis in deum

cor

cor unum & anima una. licet stilus huius epistolæ, magis sapit Paulinum, quam Augustinũ.

Ante pedes.) παρὰ τοὺς πόδας, id est, Iuxta pedes.

Ioseph.) ἰωσῆς, id est, Ioses. *Ioses.*

Quod est filius consolationis.) Barnabas. Est enim uox Hebraica. בר filius est, נבש præter alia recreari significat & refrigerari ac consolari. Etiamsi Hieronymus uarie interpretatur, Filius prophetæ, filius uenientis, siue filius consolationis. Quod extremũ significat plurimis placuisse. Est qui putet hanc uocem in Paulo deprauatam, ac pro Barnaba legendum Barnahum, ac uocem esse Syram non Hebraicam. Quod ut ego in tanto codicum consensu diuinare non audeo, ita non est animus acriter refellere. Hoc autem honoris habere uoluit illius pietati, qui syncere obtulerit sua, quo detestabilius redderet exẽplum diuersum, quod sequitur. In nonnullis Græcorum codicibus additum erat μεθερμηνευόμενον, id est, Quod est interpretatum, siue, si quis interpretetur.

EX CAPITE QVINTO.

Vendidit agrum.) ἐπώλησε κτῆμα, id est, Vẽdidit possessionem, hoc est, domum aut prædium.

Et fraudauit de precio.) ἐνοσφίσατο, hoc est, Seposuit & auulsit, quod tamen recte uertit interpres.

Adferens partem quandam) ἐνέγκας μέρος τι, id est, Allatam partem aliquam.

Cur tentauit.) διὰ τί ἐπλήρωσεν, id est, Impleuit. Ita legit Augustinus in libello de tẽpore Barbarico, cap. tertio. Opinor interpretem legisse, ἐπείρασεν.

Mentiri te.) Rursum uertit Græcam figuram, Vt mentireris.

Et spiritu sancto.) Græce est, spiritum sanctum, ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Siue quod ita loquantur Græci, mentior te, sicut euãgelizo te, & benefacio te, siue quod sensus sit, eum mentiri spiritum sanctum, qui ficte simulet & imitetur, quod cæteri instinctu spiritussancti faciebant. Nam mentitur non solum qui falsum dicit, uerum qui simulat, ut, Faciem mentita Creusæ. Et, æs mentitur aurum. Augustinus in libello quem modo citaui, legit Mentiri apud spiritum sanctum, quasi Græce fuerit, πρὸς τὸ πνεῦμα. *Mentiri spiritum.*

Manens tibi manebat.) Rursum Hebræorum more congeminatione uocis, expressit epitasin μένον ἔμενεν, hoc est, Vere ac prorsus manebat, nemine ullo pacto cogente. Accusat autem eum Petrus duobus gradibus. Primum manebat, cum nemo cogeret uendere. Deinde si uendere libuit, nemo cogebat adducere precium.

Et uenundatum erat in tua potestate.) καὶ πραθέν. Interpres diuersas apud Græcos dictiones per eandem Latinam reddidit. Illis est κτῆμα possessionem, & χωρίον prædium aut uillam, hic utrunq; uertit agrum: & tamen oblitus sui subiecit, uenundatum, respondens ad Græcam uocem, oblitus Latinæ, cum dicere debuerit, uenundatus. *Dormitans interpres.*

Horarum trium spacium.) διάστημα, id est, Interuallum.

Dixit autem ei Petrus.) ἀπεκρίθη, id est, Respondit, cum nihil sit interrogatum.

Conuenit uobis.) τί συνεφωνήθη, id est, Quid conspiratum est à uobis, & in hoc consentitis, ut tentetis spiritum domini.

Ad uirum suum.) πρὸς τὸν ἄνδρα. Cur non potius, Iuxta uirum?

Magis autem augebatur credentium in domino.) Græce paulo diuersius est, μᾶλλον δὲ προσετίθοντο πιστεύοντες τῷ κυρίῳ, πλήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, hoc est, ut uerbum uerbo reddam: Magis autem apponebantur credentes domino, multitudines uirorũq; & mulierum. Cæterum illud, Ita ut in plateas eijcerent, aliquanto durius cohæret cũ his quæ præcedunt, nisi subaudias unà cum turba famam item Apostolorum creuisse. Vtinam hæc attente legant isti, qui toti addicti commodis huius mundi, Christi paupertatẽ & humilitatem uel contemnunt, uel irrident etiam. Quod regnum, quas opes, quam potestatem cum hac Apostolorum gloria conferant? Omnia sunt in Christo multo splendidiora, quàm hic mundus præbere possit. Cæterum alio modo. Nec ea communicat, nisi qui contemptis cæteris, huic regno toto pectore sese addixerit. Ipse spectaui primum Bononiæ, deinde Romæ, Iulium Pontificem Romanum, eius nominis secundum, splendidissimos agẽtem triumphos, ac prorsus tales, ut cum Pompeianis, aut Cæsareanis trium- *Maiestas apostolica uera.*

phis conferri possent. Verum quid illi ad hanc Petri maiestatem? Non armis, non copijs, non machinis, non auro, sed sola fide totum orbem in sui miraculum conuertentis? Atq; eadem magnificentia & hodie sequeretur Apostolorum successores, si æque pares essent spiritu.

Eijcerent infirmos.) ἐκφέρειν, id est, Educerent, siue exportarent. Inhumanũ enim eijcere. Nec est Græce ἐκβάλλειν, ut coactus fuerit ita uertere.

Et grabatis.) καὶ κραββάτων. Græca uox est, recepta tamen apud Latinos, mutatis duabus literulis.

Quenquam illorum.) Latinius, aliquem.

Et liberarentur ab infirmitatibus suis.) Non est in Græcis exemplaribus, sed adiectum apparet à quopiam, qui uoluerit interpretari. Græcæ lectioni suffragãtur uetustissimi codices sancti Donatiani.

Et omnes seniores,) τὴν γερουσίαν, id est, Ordinem seniorum.

Et aperto carcere.) Non est carcere apud Græcos, sed tantum ἀνοίξαντες δὲ, id est, Cæterum cum aperuissemus. Nam ianuarum modo meminerat.

Ambigebant de illis.) διηπόρουν. Plus quiddam dixit, perplexum esse, & ancipitis animi, consilijq; inopem.

Præcipiendo præcepimus.) οὐ παραγγελίᾳ παρηγγείλαμεν, id est, An nõ præcepto præcepimus, hoc est, acriter præcepimus, ut ante dixit, Minis comminemur.

πειθαρχεῖν. Obedire oportet deo.) πειθαρχεῖν. Quod est proprie parêre principi aut magistratui, dictione composita, à πείθειν obedire, & ἄρχων princeps. Ac paulo post, τοῖς πειθαρχοῦσιν αὐτῷ, id est, Obedientibus sibi.

Quem uos interemistis.) διεχειρίσασθε. Quod est manibus uiolentis occidere. Hinc enim dicta uox Græca.

Principem & saluatorem.) ἀρχηγὸν, Ducem & autorem. Quanquam non reprehendo quod uertit interpres.

Et nos sumus testes.) Græci addunt genitiuum αὐτοῦ, id est, Eius, quem Latinius poterat uertere in datiuum, ei. Nec est simpliciter, Et spiritussanctus, sed, καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, id est, Quin & spiritussanctus, ut sit ueluti correctio superioris dicti. Quasi diceret non tam nos testes sumus illi, quàm ipse spiritussanctus, cuius uirtute hæc fiunt.

Et cogitabant interficere illos.) ἐβουλεύοντο, id est, Consultabant ut interficerent. Interpres ἐβούλοντο legit, aut certe somniauit.

Homines fieri.) Græce est Apostolos, non homines. Nec est fieri, sed facere, ποιῆσαι, hoc est, emittere foras.

Theodas. Extitit Theodas.) Eleganter uertit, extitit, ἀνέστη, id est, Surrexit, siue exortus est. Græci codices habent Θευδᾶς, id est, Theudas, non Theodas. Hos Chrysostomus putat ob id sublatos è medio, quod uetuerint censum dari Cæsari, fuisseq; Pharisæos.

Cui cõsensit.) προσεκολλήθη. Quod aliàs uertit, adhæsit, rectius & hic ita uersurus. Nõ solùm enim consenserunt, sed & conspirarunt cum illo, & eadem docebant.

Professio descriptio census. In diebus professionis.) ἀπογραφῆς. Quam in Euangelio uertit descriptionem.

Auertit populum.) Græci addunt ἱκανὸν, id est, Multum.

Consilium hoc opus.) ἡ βουλὴ, ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, id est, Consilium aut opus hoc.

Ne forte.) μήποτε, id est, Ne quando.

Et deo repugnare uideamini.) καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε, Et cum deo pugnantes reperiamini. Græcis est dictio composita, deriuatáque à uerbo θεομαχεῖν. Cæterum recte uertit interpres.

Consenserunt autem illi.) ἐπείσθησαν, id est, Paruerunt siue obtemperarunt.

Ne omnino loquerentur.) Omnino, non inuenio in Græcis codicibus, tantum est, μὴ λαλεῖν, id est, Ne loquerentur.

Et circa domos.) κατ᾽οἶκον, id est, Per singulas domos, siue domesticatim.

Docentes.) ἐπαύοντο διδάσκοντες. Vertendum erat, Cessabant docere & euangelizare, participio commutato in infinitum.

Ex capite

EX CAPITE SEXTO.

CRescente numero discipulorum.) πληθυνόντων τῶν μαθητῶν, id est, Cũ plures fierent discipuli. Quanquam periphrasin interpretis probo.

Murmur Græcorum.) Non est ἑλλήνων, sed ἑλληνιστῶν Hellinistarum, ut factionem etiãm sonet, non tantum nationem.

Aduocati autem duodecim.) Obscure explicuit. Potest enim accipi ut fuerint aduocati duodecim discipuli. Iam in, Instantes erimus, quid opus erat paraphrasi? Rursum in, Multa etiam turba, τε est, id est, Que: nec aliud est ad quod respondeat etiam.

Non est æquum.) οὐκ ἀρεστόν, id est, Non est placitum, siue Nõ est gratum, aut Nõ est eiusmodi ut nobis placere debeat.

Boni testimonij.) μαρτυρουμένους, Quasi dicas, testimoniatos. Hoc est spectatæ probatæq; integritatis, de quibus alij bene testentur. Alioqui boni testimonij dici uidetur, qui bona fide ferat testimonium.

Super hoc opus.) ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης, id est; In hoc usu, siue, Super hanc necessitatem, id quod magis blanditur Vallæ, mihi non item.

Et Nicolaum aduenam.) Rectius dixisset proselytum, annotante Valla, ut intelligamus ad legem Mosaicam receptum.

Spiritui qui loquebatur.) ᾧ ἐλάλει. Quod sic accipi potest, ut sit sensus, Non poterant resistere spiritui quo loquebatur. Quanquam & altera lectio probe habet, ut ᾧ positum sit pro ὅ, propter datiuum præcedentem πνεύματι. *Duplex sensus.*

Non cessat loqui uerba.) ῥήματα βλάσφημα, id est, Verba blasphema siue maledica. Quanquam opinor blasphema additum. Quorsum enim opus cum sequatur aduersus locum sanctum? Certe Chrysostomus hunc enarrans locum, nullam facit mentionẽ blasphemorum. Nec additur usquam in Latinis codicibus.

Et mutabit traditiones.) τὰ ἔθη, id est, Consuetudines aut instituta.

Si hæc ita se habent.) εἰ ἄρα ταῦτα οὕτως ἔχει; id est, Num hæc ita se habent?

Qui ait.) Obsecro quæ tandem est hæc supinitas in uertẽdo? Quomodo cohæret cũ proximo sermone qui ait? Præcessit enim: Dixit autem princeps sacerdotum, si hæc ita se haberent. Atqui Græce est ὁ δὲ ἔφη, id est, At ille ait.

EX CAPITE SEPTIMO.

PRiusquam habitaret in Charran.) Videbatur nonnihil discrepare Stephani narratio, cum historia Geneseos cap. xij. quod illic facta mentione Tharæ patris Abraham, post refertur cum illo collocutus deus. Neq; satis conuenit de numero annorum. Verum hac de re nodum explicuerunt Hieronymus in quæstiõibus Hebraicis, & Augustinus libro de ciuitate dei xvj. cap. xv. Rursum in quæstionibus super Genesim libro primo. *Narratio uidetur dissonare.*

Nec passum pedis.) οὐδὲ βῆμα ποδός, id est, Ne uestigium quidem pedis. Nam passus aliquot pedes complectitur, nec potest unius pedis esse passus. Tolerabilius igitur est quod legit Augustinus in quæstionibus super Genesim libro primo, Nec spacium pedis. Quo quidem loco simul illud excutit, qui fieri potuerit, ut qui prius legatur emisse agrũ iurisiurandi circa puteum, nunc ne pedis quidem uestigium illic possideret. Non possedit, nec tantillum ex munere diuino, de cuius pollicitatione illic agit Stephanus. Nam pecunia licebat ubiuis parare agros.

Locutus est autem ei.) οὕτως. Locutus est autem sic, est Græce, & non additur ei. *Nodus solutus.*

Quia erit semen eius accola.) ὅτι ἔσαι τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον. Vt cõniueamus quod quia, abusus sit pro quod, quod accola posuit genere neutro. Certe aliud est incola quã accola. Siquidem accolæ dicuntur finitimi, ut accola Rheni. Incola qui non sit αὐτόχθων. Quanquam Græcis est πάροικος, qui aliunde profectus alibi domum habet. Nos uertimus inquilinum, ad hunc modum, Locutus est autem deus sic, quod futurum esset semẽ eius inquilinum in terra aliena, quodq; seruituti illud subiecturi essent &c. Nec in clausula est, Dicit dominus, sed εἶπεν ὁ θεός, id est, Dixit deus.

Et sic genuit Isaac.) Interpres, nisi mendum est, legisse uidetur οὕτως, cum in Græcis *Sic pro hic.*

codicibus sit οὗτος hic, siue iste. Si legas οὕτως, sensus est, illum non genuisse Isaac nisi circumcisum, cum Ismaëlem suscepisset incircumcisus. Suspicor factum, ut Græci odio circũcisionis mutarint οὕτως in οὗτος.

Et Isaac Iacob.) τὸν ἰακὼβ, Vt subaudias, genuit.

Et in secundo.) καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ, Et in secundo, ut uerbum uerbo reddatur, Altera uice, siue Cum iterum misisset eos.

Non inueniebat cibos.) χορτάσματα. Vox est à saturando dicta.

Locus discrepans prima fronte.

In septuagintaquinq; animabus descendit Iacob.) Et hunc locum annotauit Hieronymus in libro ad Pammachium de optimo genere interpretãdi, qui secus habeatur in Genesi, ubi legitur, quod Abraham emerit ab Ephron Etheo filio. Saor, iuxta Hebron quadringentis drachmis speluncam duplicem, & agrum circa eam, sepelieritq; in ea Sarã uxorem suam. Atq; in eodem legimus libro, postea reuertẽtem è Mesopotamia Iacob cum uxoribus & filijs suis, posuisse tabernaculum ante Salem urbem Sichymorũ, quæ est in terra Chanaan, & habitasse ibi, & emisse partem agri, in quo habebat tentoria ab Emor patre Sychem, centũ agnis, & statuisse ibi altare, & inuocasse deum Israël. Proinde Abraham non emit specum ab Emor patre Sychem, sed ab Ephron filio Saor, nec sepultus est in Sychem, sed in Hebron, quæ corrupte dicitur Arboch. Porrò duodecim patriarchæ non sunt sepulti in Arboch, sed in Sychem, qui ager non est emptus ab Abraham, sed à Iacob. Hunc nodum illic nectit Hieronymus, nec eum dissoluit. Nos aliò properãtes in hoc proponimus, quo studioso lectori stimulos addamus ad excutiendum.

Quam professus erat.) ἧς ὤμοσεν, id est, Quam iurauerat.

Qui non sciebat.) ὃς οὐκ ᾔδει, id est, Qui non nouerat.

Ne uiuificaretur.) εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι, id est, Ad hoc, ut partus non essent uitales.

Gratus deo.) ἀστεῖος τῷ θεῷ. ἀστεῖος aliâs sonat festiuus, siue urbanus. Abusus uidetur hac uoce pro χαρίεις, quod gratum significat, & item urbanum.

Fratres qui eiusdẽ gentis.

Putabat enĩ intelligere fratres suos.) Hic fratres uocat suæ gentis homines, quod post translatum est ad Christianos. Augustinus in quæstionibus in Exodum, dubitat utrum homicidium Moysi duntaxat indolis specimen sit, an laudi dandum, quod ex hac oratione Stephani uideatur id fecisse numinis admonitu.

In igne flammæ rubi.) Græce est contrarius ordo ἐν φλογὶ πυρὸς, id est, In flamma ignis. Tametsi & alioqui sermo duriusculus est nobis ob proprietatẽ sermonis Hebraici.

Videns uidi.) Hebræum est schema, pro eo quod est, Attente uidi.

Et nunc ueni & mittam.) καὶ νῦν δεῦρο, id est, Et nunc uenito, siue Nunc adsis, ut secundæ personæ sit uerbum, non primæ. Iubet enim Moysen adesse.

Tanquam meipsum audietis.) Audietis hoc loco in nonnullis exemplaribus Græcis non scribitur, uerum perperam opinor. Etiamsi Donatiani codices suffragabantur Græcæ lectioni, in quibus erat, De fratribus uestris tanquã me. Superius demonstratũ, ipsum, pertinere ad uerbum audietis, non ad me, quod pertinet ad uerbum suscitabit: Suscitabit uobis prophetam ut me, id est, similem mei, & uelut alterum me, ipsum audietis. Quanq̃ apparet interpretem legisse ὡς ἐμαυτοῦ.

In ecclesia, & in solitudine.) Et, apud Græcos non est, sed ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν τῇ ἐρήμῳ, id est, In congregatione, in deserto, citra coniunctionem.

Verba uitæ dare uobis.) Nonnulli codices habebant λόγον ζῶντα, id est, sermonem uiuum. Nonnulli λόγια ζῶντα, id est, Eloquia uiua. Sic enim solitus est uertere λόγια.

Patres uestri.) Vtroq; loco Græcis est ἡμῶν, id est, Nostri, primæ personæ.

Mosi enim huic.) ὁ γὰρ μωϋσῆς, id est, Nam Moyses iste. Quanquam id recte mutauit interpres.

Quas fecistis adorare.) Interpres non mutauit Græcam figuram loquendi, οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς, id est, Quas fecistis ut adoretis eas. Sed mirum non addi articulum uerbo infinito.

Et transferam uos trans Babylonem.) In nonnullis exemplaribus repperi mutatum, trans in, In. Locus sumptus est ex Amos prophetæ cap. quinto. Quãquam illic pro trans Babylonem legitur trans Damascum, ex autoritate ueritatis Hebraicæ simul & Septuaginta. Hie-

ginta. Hieronymus sic excusat Stephanum, ut dicat eum magis sensum reddidisse quàm uerba, quod Iudæi trans Damascũ ducti sunt in Babylonem, siue trans Babylonem. *Sũt* qui malunt fateri scripturam esse deprauatam & pro Trans Damascum scriptum fuisse Trans Babylonem.

Cum patribus.) Cum, redundat.

Deus loquens.) ὁ λαλῶν, id est, Ille qui loquebatur.

Patres uestri.) ἡμῶν Græce est, id est, nostri, quemadmodum admonuimus modo.

Sed non excelsus &c. in manu factis.) Græcus addit templis, ἐν χειροποιήτοις ναοῖς. Et Manufactis unica illis dictio est.

Dura ceruice.) Græcis epitheton est compositum, σκληροτράχηλοι, Quasi dicas, duri ceruicos, ut Politianus dixit, incuruiceruicum pecus. Cæterum apparet orationẽ Stephani clamoribus obstrepentium Iudæorũ interruptam fuisse. Neq; enim satis alioqui respondet hic finis, tam alte repetito principio, præsertim cum in ea multa sint, quæ non ita multum pertinere uideantur ad id quod instituit. *Oratio Stephani cũ longa sit, est inabsoluta.*

Restitistis.) ἀντιπίπτετε, id est, Resistitis.

Et homicidæ.) φονεῖς, id est, Occisores.

In dispositione.) εἰς διαταγὰς, id est, In dispositiones, siue ad dispositiones, à διατάττω quod est ordino. Augustinus libro de ciuitate dei x. citat aliquoties, In edictis angelorum, pro eo quod nos legimus, In dispositione angelorum.

Virtutis dei.) Virtutis, in Græco codice non reperio.

Obdormiuit in domino.) In domino non additum est in Græco exemplari, tantũ est ἐκοιμήθη, id est, Dormiuit.

EX CAPITE OCTAVO.

IN ecclesia.) ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν, id est, In ecclesiam, siue Aduersus ecclesiam.

Curauerunt autem Stephanum.) συνεκόμισαν δὲ, id est, *Simul* autem curauerunt.

Viri timorati.) εὐλαβεῖς, id est, Religiosi siue pij.

Per domos intrans.) κατ' οἴκους, id est, Domesticatim, ut ita loquar, siue per singulas domos, ut ostendat ingens studium perdendi.

Igitur qui dispersi erant.) οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες, id est, Igitur illi quidem dispersi. Iam enim dispergebantur.

Multi enim eorum qui habebant spiritus immundos clamantes uoce magna exibãt.) Quæso qui nam exibant? num ipsi homines? Nec Græca reddidit ut habent, nec ita uertit ut possit sensus percipi. Quod genus est illud quod canitur in laudibus deiparæ uirginis, Cuius dominus humilitatem respiciens, angelo nunciante concepit redemptorẽ mũdi. Ex his uerbis quid aliud Latinus intelligat, nisi dominum factum esse grauidum? Vsq; adeo nihil interesse putant, quomodo loquamur, modo ipsi intelligamus quod loquimur. Sed quod ad hunc attinet locum, Græca sic habent, πολλῶν γὰρ τῶν ἐχόντων πνεύματα ἀκάθαρτα, βοῶντα μεγάλῃ φωνῇ ἐξήρχετο. Ea quoniam ad uerbum reddi nõ poterant, nos sensum expressimus in hunc modum, *Spiritus enim immundi, à multis qui ab illis tenebantur, clamãtes uoce magna exibant.* In duobus codicibus Donatiani nõ addebatur hæc particula, opinor, quod eam scriba prætermiserit offensus absurditate sermonis. *Locus ridicule redditus ab interprete.*

In ciuitate magus.) ἐν τῇ πόλει μαγεύων, id est, Artem exercens magicam.

Cui auscultabant.) Hoc auscultabant, & quod mox sequitur, attendebant, Græcis idẽ est uerbum προσεῖχον.

Quæ uocatur magna.) Quæ uocatur, non additur in Græco codice, ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ ἡ μεγάλη, id est, Dei uirtus magna. Interpres studuit explicare uim articuli Græci ἡ μεγάλη.

Propter quod.) διὰ τὸ, id est, Propterea quod.

Magicis suis.) ταῖς μαγείαις, id est, Magijs siue magicis artibus.

Dementasset.) ἐξεστακέναι αὐτοὺς, id est, Stupefacti essent, & uelut à mente alienati.

De regno dei in nomine Iesu.) Græce est, Et nomine.

Stupens admirabatur.) ἐξίστατο. Interpres unam Græcam uocem, duabus Latinis reddidit. Stomachatur hoc loco nonnihil Laurentius, nec sanè prorsus abs re, quod interpres *Copia interpretis.*

tantum ſibi permiſerit, ut eandem dictionem Græcam eodem in loco trifariam reddiderit. Siquidē, quod paulo ante uertit, ſeducens, Græcis eſt ἐξιστῶν: Quod dementaſſet, eſt ἐξεστακέναι: Quod ſtupens admirabatur eſt ἐξίστατο.

In quenquam illorum uenerat.) ἦν ἐπιπεπτωκὸς, id eſt, Erat elapſus ſiue delapſus.

Manus apoſtolorum.) χειρῶν, id eſt, Manuū. Sed interpres offenſus concentu genitiuorum uariauit.

Si forte.) εἰ ἄρα. Coniunctionem expletiuam ſuo more uertit in forte.

In felle amaritudinis.) εἰς χολὴν πικρίας, id eſt, In bili amaritudinis.

Et in obligatione.) καὶ σύνδεσμον, id eſt, In colligatione.

Quæ dixiſtis.) ὧν εἰρήκατε. Articulus poſtpoſitiuus congruit cum caſu antecedentis, diſſidens à ſuo uerbo. Annotandum quod uni Petro reſpōdens, multitudinis utitur uerbo, dixiſtis. Vnde probabile eſt, quod Petrus admonuit, cæteros item admonuiſſe.

Et multis regionibus.) πολλάς τε κώμας, uicis ſiue pagis. Apparet interpretem legiſſe χώρας.

Contra meridianum.) κατὰ μεσημβρίαν, id eſt, Meridiem uerſus, ſiue Ad meridiem.

Quæ deſcendit ab Hieruſalem.) καταβαίνουσαν. Quod Hieroſolymorū urbs in monte Sion ſita ſit ex parte. Nonnulli codices habebant φέρουσαν, id eſt, Quæ ducit.

Gaza. Gazam.) Ciuitas eſt Palæſtinæ, deſtinata in ſortem tribus Iuda, licet obtineri non potuerit. Deſertum uero ad auſtrum eſt.

Hæc eſt deſerta.) Subaudiendum eſt regio. Nam urbs ipſa tum celebris erat & inſignis, autore Hieronymo.

Erat autem uir quidam.) Annotauit Hieronymus uirum dici qui ſit eunuchus: cū pugnent inter ſeſe, uirum eſſe & eunuchum eſſe. unde & euirati dicuntur. Verum in Chriſto neq; ſexus eſt, neq; conditio, ſed noua creatura.

Eunuchus potens.) δυνάστης, id eſt, Magiſtratus ſiue præfectus. Græca uoce uſus eſt & *Dynaſtæ præfecti.* Cicero, Tetrarchæ & Dynaſtæ, ob quandam reginam Aethiopiæ nomine Candacen de gente illa optime meritam.

Candacis.) κανδάκης, id eſt, Candaces, à nominatiuo Candace. Quod nomen ita uidetur commune fuiſſe reginis, ut apud Aegyptios Pharao & Ptolemæus, regibus.

Venerat adorare.) προσκυνήσων, id eſt, Adoraturus.

Putaſne intelligis.) ἆρά γε. Num, ſiue an, ſiue Nunquid intelligis quæ legis?

Et quomodo.) Et, non eſt apud Græcos, ſed tantum πῶς γὰρ ἂν δυναίμην, Qui enī poſſim, aut Qui nam poſſim. Subauditur enim negatio non intelligo.

Oſtenderet mihi.) ὁδηγήσῃ με, id eſt, Duxerit me.

Locus, pro argumento. Locus autem ſcripturæ.) ἡ δὲ περιοχή. Quod continentiam poſſis dicere. Nos uertimus argumentum. poterat dici & ſententia.

Tāquam ouis ad occiſionem.) Locus eſt apud Eſaiam, cap. liij. Verum apparet eunuchum hunc non ex Hebræo libro, ſed ex Græco hæc legiſſe, quod omnia adamuſſim cōſentiant cum æditione ſeptuaginta. Et Aegyptus id temporis græciſſabat ob commerciū cum Romanis & ante hoc cum Alexandro. Nam Hebræa Hieronymus ita uertit, *Sicut ouis ad occiſionem ducetur, & quaſi agnus coram tondente obmuteſcet, & non aperiet os ſuū. De anguſtia & de iudicio ſublatus eſt, generationē eius quis enarrabit, quia abſciſus eſt de terra uiuentium.* *Conſentit cū Septuaginta.* Iuxta Septuaginta legimus hunc in modum, ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. ἐν τῇ ταπεινώσει, ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται, ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, id eſt, Sicut ouis ad uictimam ductus eſt, & ſicut agnus coram tondente mutus, ſic non aperuit os ſuum. In humilitate iudicium eius ſublatum eſt, generationem illius quis enarrabit, quia tollitur de terra uita eius. Porrò pro tollitur αἴρεται perperam habetur in noſtris codicibus tolletur, uerbum futuri temporis.

Dixit hoc.) λέγει τοῦτο, id eſt, Dicit hoc, quaſi iam loquatur tibi, cuius ſcripta legis.

Quis prohibet.) τί κωλύει, id eſt, Quid prohibet, ſeu potius, Quid uetat, aut quid obſtat, quo minus baptizer.

Dixit autem Philippus, Si credis &c. uſq; ad eum locum, Et iuſſit ſtare currum, nō reperi in

peri in Græco codice. Quanquam arbitror omissum librariorum incuria. Nam & hæc in quodam codice Græco asscripta reperi, sed in margine. Certe apud interpretem Chrysostomum hæc non adduntur.

Vterq;.) ἀμφότεροι, id est, Ambo. Et Philippus & eunuchus.) ὅ τε φίλιππος καὶ εὐνοῦχος, id est, Et Philippus & eunuchus, conduplicata coniunctione.

Inuentus est in Azoto.) Quis quærebat illum, ut illic fuerit inuentus? Repertus est, erat tolerabilius. Est enim sensus, Philippum subito fuisse Azoti. Ea ciuitas est Palæstinæ una è quinq; ciuitatibus Allophylorum, Hebræis dicta אַשְׁדּוֹד Aschdod. *Azotum.*

EX CAPITE NONO.

ADhuc spirans.) ἐμπνέων. Forte pro ἔτι mutatum est ἐμ. In alijs habetur utrunq; ἔτι ἐμπνέων, id est, Etiamnum spirans. Sed unde minarum? Neq; enim ut dicimus, Cupit te, & cupiens est tui, ita dicere licet, Vox non sonat hominem, & uox non est sonans hominis, & Sapit uinum, & est sapiens uini. Proinde meo iudicio uertendum erat, Spirans minas ac cædem. Et,

In discipulos domini.) Apertius erat Aduersus discipulos domini.

Huius uiæ uiros.) τῆς ὁδοῦ ὄντας, id est, Qui eius essent sectæ. Articulus enim pronominis uice fungitur hoc loco. *Articulus uice pronominis.*

Viros ac mulieres.) ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, id est, Et uiros & mulieres, aut Seu uiros seu mulieres.

Circumfulsit.) περιήστραψεν, id est, Circumfulgurauit, si sic liceret loqui. Subitam enim lucem fulgur appellat.

Saule Saule.) σαοὺλ σαοὺλ, id est, Saul Saul. Cum Lucas alibi Saulum uocet ac Paulũ, hic Hebræam uocem integram reliquit, quod Christus illum Hebraice compellarit, ut & ipse postea testatur. Atq; item Ananias, σαοὺλ ἀδελφέ, id est, Saul frater, de quo nonnihil attingemus in Paulinis epistolis. *Saul.*

Durum est tibi.) In plerisq; Græcis codicibus id nõ additur hoc loco, cum mox sequatur, surge, sed aliquanto inferius, cum narratur hæc res. Neq; raro contingit, ut scriba doctulus aliunde addat aliquid in spacijs, quod post alius indoctior referat in contextum. Certe Chrysostomus hoc loco nullam mentionem facit huius particulæ. Est autẽ ethnicis etiã in prouerbio πρὸς τὸ κέντρον λακτίζειν, id est, Aduersus stimulum calcitrare. Translatum à bubus aut alijs iumentis quæ stimulo incitantur, ut equi calcaribus. *Paræmia.*

Qui concomitabantur cum illo.) οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ, id est, Qui iter faciebant cum illo, siue comites itineris. Interpres nec Latine locutus, nec Græco uerbo respondit.

Stabant stupefacti.) ἐννεοί. Græca uox inde dicta est, quod rei nouitas hominem reddat attonitum.

Nihil uidebat.) οὐδένα ἔβλεπεν, id est Neminem uidebat. Apparet interpretem legisse οὐδὲν ἔβλεπεν.

Ad manus autem illum trahentes.) χειραγωγοῦντες δὲ αὐτὸν, id est, Manu ducentes illum. Quorsum enim opus erat trahentibus, cum sponte iret? Atque ita uertit ipse paulo post, Ad manum autem deductus à comitibus.

In uicum qui uocatur rectus.) ἐπὶ τὴν ῥύμην. Vicus hoc loco non est pagus aut oppidulum, ne quis in hoc erret, nam id est Græcis κώμη, sed pars urbis. Ciuitas enim distinguitur in uicos, uici in uias, uiæ in domos. *Vicus pars urbis.*

Quanta mala fecerit sanctis.) ὅσα, id est, Quot, siue quæcunq;. Item paulo post, Quãta oportuit illum pro nomine meo pati.

Et hic habet.) Hic hoc loco aduerbium est, non pronomen ὧδε, id est, In hac ciuitate.

Vas electionis.) σκεῦος. Ego maluissem organum electum. Quanquam uasa ueteribus omnis dicebatur supellex.

Saule frater.) σαοὺλ ἀδελφέ, id est, Saul frater, quod consentaneum sit Hebraice fuisse locutum Ananiam. *Saul.*

Vt uideas.) ὡς ἀναβλέψῃς, id est, Vt uisum recipias. Sic enim idem uerbum paulo ante traduxerat.

Ceciderunt ab oculis eius,) ἀπέπεσον, Deciderunt.

Qui expugnabat.) Græce militari est usus uerbo. πορθεῖν enim Græcis est urbem excindere ac depopulari.

Vt uinctos illos duceret.) ὡς ἀγάγῃ, id est, Ducat siue pertrahat, id quod malit Valla.

Et confundebat.) Non est hic pudefaciebat, ut aliâs solet uti, sed συνέχυνε, hoc est, Commouebat ac perturbabat, confirmans Iesum esse Christum.

Consilium fecerunt in unum.) In unum, non reperio in libris Græcorum, quos ego sanè uiderim, tantũ est συνεβουλεύσαντο. Nisi forte uoluit exprimere uim præpositionis σύν.

Submittentes in sporta.) χαλάσαντες. Quod est funibus ex alto pensilem demittere, ut aliâs indicauimus.

Intrans & exiens.) In Græcis exemplaribus tantum reperio εἰσπορευόμενος intrans, ἐκπορευόμενος non inuenio. Quanquam ingrediens & egrediens Hebraica figura dictũ est pro uersans, quomodo Latini dicũt, domi ac foris.

Fiducialiter agens.) παῤῥησιαζόμενος, id est, Libere siue cum fiducia loquens aut agẽs, sed magis ad sermonem pertinet, unde & Græca dictio composita est.

Et disputabat cum Græcis.) συνεζήτει πρὸς τοὺς ἑλληνιστάς, Disputabat aduersus Græcos. Rursus usus est uerbo Hellenistæ, ceu factionem indicans. Cæterum illud quod præcessit, Cum gentibus, in Græcis codicibus non inuenio. Et mox,

Quærebant eũ occidere.) Græcis est ἐπεχείρουν, id est, Conabantur siue aggrediebant.

Ecclesia quidem.) αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι, id est, Igitur ecclesiæ quidem, numero pluratiuo. quod tum omnes cõgregationes Christianorum dispersæ dicerentur ecclesiæ, quæ tamen omnes in unam recidunt ecclesiam.

Per uniuersos deueniret.) Quidam addunt hoc loco fines, sed perperam: quandoquidem de hominibus sentit Paulus, non de locis.

Sanet te dominus.) ἰᾶται. Poterat accipi & sanat, indicandi modo non imperandi.

Assaron. Lyddæ & Assaronæ.) λύδδαν καὶ τὸν ἀσσάρωνα. Haud scio an hæc sit quam in Hebraicis nominibus corrupte legimus Accaron, quam eandem quidam putarunt esse turrim Stratonis, postea Cæsaream nominatam. Vero proximum est, hanc esse regionem, quã

Saronas. Hieronymus in nominibus locorum appellat Saronas. Id Hebræis sonat campestrem regionem. Est autẽ à Cæsarea Palæstinæ pertingens usq; ad oppidum Ioppe. Testatur sua etiamnum ætate illic agrũ fuisse pascendis gregibus aptum. Porrò Ioppe non longe aberat à Lydde. Quanquam est & altera eiusdem nominis regio inter montem Thabor & stagnum Tyberiadis, cuius meminit Esaias, In paludes uersus est Saron. Verum priorẽ fuisse eam de qua hic sentit Lucas, indicat Hieronymus.

Capnion. Nomine Tabitha.) Hoc certe loco Tabitha nõ potest esse uerbũ. Ioannes Capnion

Thabia Chaldæis capra. Thabiam legendũ esse putat, uocẽ enim Assyriam esse, quæ illis capreã significat. Certeq literas callent Hebraicas, fatentur hoc puellæ uocabulũ nõnihil habere cognationis cum uerbo uidendi, quod illis dicitur נבט. Et Græcis itẽ δορκὰς caprea, à δέρκομαι uideo deducta est, quod id animal acri oculorũ acie putetur esse. Vnde & qui sunt perspicacibus oculis ὀξυδερκεῖς uocantur. Cæterũ Laurentius maluit ab interprete Latinã uocem fuisse redditam, nempe capream. Nam Lucas Dorcadem interpretatur, sed Græce scribens.

Miserunt duos uiros.) In plerisq; Græcis codicibus, tantum est ἀπέστειλαν, id est, Emiserunt. In uno reperi δύο ἄνδρες ascriptum, sed in spacio marginali.

Ne pigriteris.) Sine causa mutauit personam μὴ ὀκνῆσαι διελθεῖν ἕως αὐτῶν, id est, Ne pigritaretur pertransire usq; ad sese.

Quas faciebat illis dorcas.) ὅσα ἐποίει μετ᾽ αὐτῶν οὖσα ἡ δορκάς, id est, Quas faciebat secum uiuens Dorcas, siue Quas faciebat dum cum ipsis esset Dorcas.

Et multi crediderunt domino.) ἐπὶ τὸν κύριον, id est, In dominum. Vnde apparet interpreti nihil retulisse, utrum dicas Credere domino, an credere in dominum.

Petrus hospes coriarij. Apud Simonem coriarium.) βυρσεῖ. Quod opificium non solum plebeium, uerum & sordidum habetur. O quantus hospes, & apostolici culminis princeps apud cuiusmodi diuersatur hospitem? Nunc trium regum palatia uix sufficerent excipiendo Petri uicario eò creuerunt opes ecclesiæ. Gratulandum est felicitati, si modo uere sita est in hoc ecclesiæ felicitas, & si felicitati respondet pietas.

Ex capite

EX CAPITE DECIMO.

CEnturio cohortis.) Minus ambiguum erat, Ex cohorte. Neq; enim is erat princeps totius cohortis,quæ circiter mille milites continet,ſed unus ex ea cohorte.Atq; ita eſt Græce ἐκ σπείρης.

Quis es domine.) τί ἐστι κύριε, id eſt,Quid eſt domine. Atq; ita legendum arguit ipſa etiam angeli reſponſio,Orationes tuæ &c.

Duos domeſticos.) δύο τῶν οἰκετῶν, id eſt,Duos famulorum.

Militem metuentem dominum.) εὐσεβῆ, id eſt,Pium.

Qui illi parebant.) τῶν προσκαρτερούντων αὐτῷ, id eſt, Qui illi aſſiſtebant,ſiue ut alibi uertit,inſeruiebant. Parebant & cæteri milites,uerum hi ſemper aderant miniſterij gratia.

In ſuperiora.) ἐπὶ τὸ δῶμα. Quod in euangelijs uertit,tectum. Apparet enim Petrū conſcendiſſe tectum,in quo ſoliti ſunt inambulare quidam,ut oraret ſub dio,ceu uicinior deo,tum etiam ſemotior ab hominum ſtrepitu.

Et uidit.) καὶ θεωρεῖ, id eſt,Videt,præſentis temporis.

Vas quoddam uelut linteum.) Hieronymus in Eſaiam citat,Vas quoddā linteū,nec id uno ſanè loco. Vt accipiamus ipſum linteum fuiſſe uas,atq; ita mox appellat abſq; ὡς. *Vas linteum.*

Quatuor initijs ſummitti.) Græci legunt,Quatuor initijs alligatum ac demiſſum è cœlo, τέσσαρσιν ἀρχαῖς δεδεμένον καὶ καθιέμενον.

Quadrupedia &c.) Græce ſic habet τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ ἑρπετά, id eſt,Quadrupedia terræ,& beſtiæ,& reptilia. Porrò θηρίον Græcis propriè noxiam beſtiam ſignificat,ueluti uiperam aut lupum. *θηρίον.*

Occide & manduca.) θῦσον καὶ φάγε, id eſt,Sacrifica,ſiue macta,& ede.

Abſit domine.) μηδαμῶς, id eſt,Nequaquam.

Iterum ſecundo.) πάλιν ἐκ δευτέρου, Rurſus iterum.

Tu commune ne dixeris.) Communia,uertendum erat. Quanquā Græce uerbū eſt μὴ κοίνου, id eſt,Ne cōmunica,hoc eſt,ne feceris cōmunia. Sic eīm Hebræi uocāt impura.

Per ter.) ἐπὶ τρίς, id eſt,Ad ter quanquam ſatis erat dicere ter. Nouum ſermonis decus cōmentus eſt interpres. Atqui ex hoc ſolœciſmo natus eſt,opinor,Apologus,qui uulgo fertur non infeſtiuus. Sacerdos quiſpiam ruſticanæ plebis ruſticior paſtor,cū primū eſſet baptizaturus infantem, ac in libro unde ſolennia uerba pronunciabat, minio aſſcriptum offenderet,Salta per ter,quibus uerbis librarius admonebat,tres retro paginas eſſe reuoluendas,mox iuſſit,ut ædituus adduceret haſtile,quo crux impoſita circumfertur. Eo accepto,bene ſit inquit,antehac nunquam idem expertus ſum,ſed ita res poſtulat,& haſtili innixus,apſidem ſaxeam ter tranſilijt,atq; ita recepto codice,reliqua peregit. *Per ter.* *Fabella.*

Et ſtatim receptum eſt.) καὶ πάλιν ἀνελήφθη, id eſt, Et rurſus receptum eſt,nimirum quod inde ueniſſet.

Deſcendens autem Petrus ad uiros.) Poſt hæc uerba in nonnullis Græcorum exēplaribus additum erat, τοὺς ἀπεσταλμένους ἀπὸ τοῦ κορνηλίου πρὸς αὐτόν,id eſt,Qui miſſi fuerant à Cornelio ad ſe.

Accerſire te.) Rurſum uertit figuram Græcam. Latine dixiſſet,Vt accerſeret te.

Introducens ergo.) εἰσκαλεσάμενος, id eſt,Introuocatos ſiue inuitatos.

Quomodo abominatum ſit.) ὡς ἀθέμιτόν ἐστι, id eſt,Vt nefas eſt. Nam parum erat ciuile,ut Petrus apud Ethnicum dicat,abominandum eſſe cum eo colloqui. Verum ait ex conſuetudine ſuæ gentis ſibi non eſſe fas cum illo congredi. Et mox,

Adiungere ſe.) Græcis eſt κολλᾶσθαι adhærere ſiue adglutinare.

Sine dubitatione.) ἀναντιῤῥήτως, id eſt,Citra contradictionem,ſiue incunctanter.

Nudius quarto die &c.) ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἤμην νηστεύων,καὶ τὴν ἐννάτην ὥραν προσευχόμενος,id eſt,Quarto ab hinc die,uſq; ad hanc horam,ſedebam ieiunans,& hora nona orans. Ex uerbis interpretis apparet Cornelium ieiunaſſe & oraſſe totum quadriduum. Sentit autem ſe ieiunaſſe & oraſſe die quodam,qui quartus eſſet ab eo quo colloquebatur cum petro. Siquidem uſq; ad hanc horam dixit,pro uſq; ad hoc tempus. & pro ἤμην ſedebam,nonnulli legunt ἤμην eram,prima uocali attenuata.

In ueſte candida.) λαμπρᾷ, id eſt, Splendida.

Et eleemoſynæ

Et eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt,) ἐμνήσθησαν, id est, In memoria habitæ. Nam memoratur quod narratur.

Simonis coriarij iuxta mare.) Sub hæc addunt Græci codices, quod in nostris omnino non habetur ὃς παραγενόμενος λαλήσει σοι, id est, Qui aduenien s loquetur tibi.

Adsumus audire.) Græcanici sermonis formam reddidit, πάρεσμεν ἀκοῦσαι pro eo q͞d est, Adsumus ut audiamus, siue ad audiendum.

Sed in omni populo.) ἐν παντὶ ἔθνει, id est, In quauis gente.

Ordo perturbatior.

Verbum misit filijs.) τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλεν, id est, Verbum quod misit. Offensus lector oratione non absoluta sustulit, quod. Aut enim anapodotos est oratio, aut accusatiuo abusus est loco nominatiui, hoc est, uerbū quod misit filijs Israël. Aut, quod mihi maxime probatur, accusatiuus hic λόγον referendus est ad uerbū quod sequitur οἴδατε, id est, scitis. Deinde quia intercessit hyperbaton, & item parenthesis, quod ante dixerat λόγον, alia uoce repetijt ῥῆμα, ut legamus ad hunc modū, Verbum quod misit filijs Israël, annūcians pacem per Iesum Christum: deinde per parenthesim interijciat (hic est omniū dominus) moxq; sequatur, Ipsi nostis, uerbū inquam, quod factum est per omnē Iudæam.

Incipiens enim.) Enim adiecit aliquis de suo, cū non sit in Græcis exemplaribus. Et incipiens ἀρξάμενον hoc loco neutri generis est, ut referatur ad uerbū. Porrò uerbū hoc in loco nihil aliud dicit, q̃ rem populari sermone iactatā. Eum rumorem ait ortum ex Galilæa post baptisma Ioannis. Deinde ponit argumentū rumoris uidelicet de Iesu Nazareno.

Verbum res acta.

Quomodo unxit eū.) Quidā codices habebant, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν, id est, Quomodo unxerit eū. Quidā ὃν ἔχρισεν αὐτὸν, id est, Quē unxit eū. Cæterū illud pronomen eum, omittendum erat interpreti, quod ex idiomate sit sermonis Hebræi. Incertū Petrus hæc Hebraice dixerit an Græce. Tamen etiā cum Græce scribunt apostoli, multū referunt ex proprietate suæ linguæ. Quemadmodū & hodie qui Latine loquuntur, parū alioqui literati, nōnihil admiscent ex sermone uernaculo, uel imprudentes, puta Gallus è sermone gallico, Britannus è britannico, Germanus è germanico. Nam apostoli Græcitatem suā nō è Demosthenis orationibus, sed è uulgi colloquio didicerūt. Sic eñ uisum est sapientiæ diuinæ, nullis eloquentiæ mortalis adminiculis orbē in suam sententiā pertrahere. Neq; eñ donum illud linguarum oportebat esse perpetuum. Satis erat adesse quoties usus postulabat. Vti nō semper excitabant mortuos, non semper sanabant ægrotos, sed tum demū cum ad religionis & Euangelij negocium pertinebat. Semel dūtaxat legimus apostolos nouis linguis loquentes miraculo fuisse. Et huius uoluminis cap. xix. narrantur, qui baptizati spiritum sanctum acceperant, linguis locuti & prophetasse. Quanquam uero propius est apostolos id tēporis unica lingua fuisse locutos, ac uirtute diuina factū, ut æque ab omnibus intelligerētur. Neq; uero necesse est, opinor, quicquid fuit in apostolis, protinus tribuere miraculo. Homines erāt, quædam ignorabant, in nonnullis errabant. Etiam post acceptum spiritum sanctū obiurgatur, ac docetur Petrus à Paulo. Paulus à Barnaba dissentit, usq; ad diuortium. Et haud scio an hoc magis congruerit Euangelio Christi, ut simplici incōditoq; sermone proderetur in uulgus, ac talis esset apostolorū oratio, qualis cultus, qualis uictus, qualis omnis uita, exceptis ijs quæ sunt pietatis & animi, ne quid in hoc negocio sibi uindicare posset humanæ facūdiæ supercilium. Sæpe relinquebat discipulos suos Christus humanis uiribus, esuriebant, sitiebant, fatigabantur corporis laboribus, animi curis, sentiebant ingrauescentē ætatē, aliaq; fragilitatis humanæ incommoda. Sed idem aderat, quoties maiestatem suam mundo uoluit innotescere. Atque ita temperabat organa suorum, quibus ad Euangelij propagationem utebatur, quatenus intelligebat ad diuini sui consilij rationem, adq; mortalium salutem maxime conducere. Neq; uero mirum, si cum Aegyptus ac Syria, Cilicia, totaq; penè minor Asia, primum ob imperium Alexandri, mox Romanorum, uulgo Græce loqueretur, apostoli citra miraculū Græce nouissent, præsertim cū postea tot annos inter Græce loquentes uersarentur. Neq; enim statim ab ijs cōscriptū est Euangelium. Qui inter Gallos uiuit, uno protinus anno Gallice loquitur, etiāsi prius nihil eius sermonis tenuerit. Et miramur apostolos tot annis mediocrem sermonis facultatem fuisse consecutos? Iam uero non sum nescius à Paulo commemorari genera linguarum & interpretationem sermonum inter dona spiritus, Et ipse glo-

De sermone apostolorū an è spiritu sancto.

Miraculū linguarum raro legitur.

Homines erāt apostoli.

Poterant apostoli & citra miraculum Græce scire.

ipse gloriatur quod plus cæteris omnibus loquatur linguis. Verum id cuiusmodi fuerit, nō est fortassis huius loci persequi. Sed ut donemus interim simile fuisse ei, quod accidit à spiritu sancto in apostolos effuso. Addamus & illud, non contigisse illis hoc dono politam & exactam linguarum peritiam, sed eatenus duntaxat, quatenus maxime conducebat ad negociū euangelicum. Sicut cui cōtigerat prophetiæ donū, ut hunc aut illū locum explanaret, non continuo quouis tempore, quemuis scripturæ locum poterat explicare, quod eas dotes deus singulis impartiret ad mensurā fidei, teste Paulo. Ita si cui cōtigerat pro re nata linguarū peritia, nō statim apud quosuis, in quouis argumento idem potuisse uidetur. Siquidē existimamus & Augustino prophetiæ donū adfuisse in explicandis sacris literis, & tamen alicubi nō assequitur sensum scripturæ germanū. Neq; Hieronymo defuit, opinor, donum linguarum, & tamen in nōnullis dissentiunt ab eo, qui literas Hebræas profitentur. Quod si quis omnino contendat, apostolis infusam cœlitus omnium linguarum peritiam, atq; hoc donū illis fuisse perpetuū, cum ea quæ fiunt uirtute diuina perfectiora sint ijs, quæ fiunt iuxta naturæ ordinem, aut per humanam industriam, autore Chrysostomo, qui fit ut apostolorum sermo non solum impolitus sit & incōditus, uerumetiā imperfectus, perturbatus, aliquoties planè solœcissans? Neq; enim id negari potest, quod res ipsa clamitat. Placebat spiritui sancto sermonis simplicitas, sed pura tamē & integra, atq; ijs uacans incommodis, quæ solent auditorum intelligentiam impedire. Atq; in his passim desudāt interpretes Græci, quibus Demosthenes & Plato facilis erat ac perspicuus. Quoties Origenes in Paulo desiderat Græcanici sermonis integritatem? Quoties hyperbatis, anapodotis, & amphibologijs offenditur? Neq; id negat Chrysostomus, & fatetur compluribus in locis Hieronymus, aperte Paulo tribuens Græcanici sermonis imperitiam. Idem Lucæ plus tribuit in literis Græcis quā Hebræis, nō ob aliud, nisi quod in his magis esset institutus, quippe Antiochenus. Idem fatetur Paulum disertiorem in lingua Hebræa q̄ Græca, quod in illa natus esset, in hac institutus. Rursus alicubi, quod posterior epistola Petri dissideat à phrasi prioris, hanc adducit causam, quod in ea sit alio usus interprete. At quorsum opus interprete, si perfectam omnium linguarum peritiam dabat spiritus sanctus? præsertim cum extra cōtrouersiam sit apostolos omnes Græce dūtaxat scripsisse excepto Matthæo. Cur ausi sunt interpretari ueteres, quod Paulus ob id Titum desideraret, quod is in Græci sermonis facultate esset promptior? Hæc non multū absint à blasphemia, si quis hanc sententiam de dono linguarum mordicus teneat. Et tamen ea non ueriti sunt ecclesiæ probatissimi Doctores libris suis prodere. Atq; hæc pluribus à me disserta sunt, quàm fortassis annotationum argumentum postulabat. Ne quis impie aut temere à me dictum existimet, apostolos sermonem Græcum non ex orationibus Demosthenicis, sed ex populari colloquio didicisse. Neque enim ex orationis, sed ex mentis habitu metienda est apostolorum autoritas. Neq; magis pium hominem debet offendere in apostolis sermo incultus, quàm corpus illotū, aut uestis plebeia. Quin ipse Christus, ut multis colligi potest coniecturis, uulgatissimo maximeq; populari sermone est usus, Syriace loquens & fortassis aliquando Chaldaice, & haud scio an Græce nonnūquam. Atq; hanc de apostolorum sermone opinionem ipsa res nobis persuadet, etiamsi non suffragaretur summorum uirorum autoritas. Mihi tamen non est animus, neq; pro hac, neq; pro ulla alia digladiari, si diuersum sentit ecclesia. Lectorem admonemus, non proponimus oracula, nusquam non parati cedere melioribus.

Dona linguarum non erāt perpetua.

Apostolorum sermo obscurus sæpe & perturbatior.

Omnes oppressos.) καταδυναστευομένους. Recte uertit interpres, modo intelligamus hic oppressos dici, qui tyrannide & potentia cuiuspiam opprimuntur, id enim sonat Græca uox.

In regione Iudæorum.) ἔν τε τῇ χώρᾳ, id est, Et in regione Iudæorum, conduplicata coniunctione.

Præordinatis à deo.) προκεχειροτονημένοις. Quod magis sonat delectis, ut fit per suffragia. Græca uox dicta est, à porrigendis digitis, quo gestu suffragabatur olim populus.

Remissionem peccatorum accipere.) ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν, id est, Consequi remissionem peccatorum, siue Remissionem peccatorum accepturum esse.

Omnes qui credūt.) πάντα τὸν πιστεύοντα, id est, Omnē q̄ credit, aut quisq; credidisset.

Ex circumci-

Ex circumcisione.) οἱ ἐκ περιτομῆς, id est, Qui erant ex circumcisione.

Noua interpretatio. Et in nationes.) καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη, id est, Et in gentes. Nec est gratia χάρις, sed δωρεὰ donum. Et quia effusa est, dictum est, pro, Quod effusum esset.

Nunquid aqua.) Graeci legunt in hunc modum, μή τι τὸ ὕδωρ κωλῦσαι δύναταί τις, τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τούτους. Et apparet hunc esse sensum: Nũ quis uetare potest, quo minus aqua baptizentur ij, qui spiritum sanctũ acceperunt sicut & nos: Veluti plus sit spiritus quàm aqua, cumq; ille contigerit, nihil esse magni si hoc accesserit. Caeterum τὸ ὕδωρ accusatiuus aut pendet à praepositione subaudita κατὰ, aut adhaeret uerbo βαπτισθῆναι, ea forma qua dicimus, βαπτίζομαι βάπτισμα.

EX CAPITE VNDECIMO.

Quare introisti.) ὅτι πρὸς ἄνδρας, Ad uiros praeputium habentes introisti. Nam ὅτι hoc loco confirmantis est. Nec interrogant, sed accusant, aut certe expostulant.

Nequaquam domine.) μηδαμῶς. Idem uerbum quod superius uerterat absit.

Sub Stephano.) ἐπὶ στεφάνῳ, id est, In Stephano siue Aduersus Stephanum. Nam sub eo res geri dicitur, qui imperio potitur.

Ita ut cognominarentur.) ἐγένετο δὲ αὐτοὺς ἐνιαυτὸν ὅλον συναχθῆναι τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ διδάξαι τὸν ὄχλον ἱκανὸν, χρηματίσαι τε πρῶτον ἐν ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς χριστιανοὺς, id est, Accidit autem in annum totum consuetudinem agerent cum congregatione, docerentq; turbam multam, & primum Antiochiae discipulos uocarent Christianos. Nam illi uocabant eos Christianos, sed Lucas appellat eos discipulos.

In ministerium mittere.) Ministerium uocat subsidium, siue suppeditationem. Sic appellat & Paulus.

EX CAPITE DVODECIMO.

Misit Herodes rex.) ἐπέβαλεν, id est, Iniecit, siue inijciebat.

Quia placeret.) ὅτι ἀρεστόν ἐστι, id est, Placitum, siue gratum esse. Idem nomen quod ante uertit aequum est: Non est aequum relinquere uerbum dei, & ministrare mensis.

Apprehendere.) συλλαβεῖν, id est, Comprehendere.

Erat autem dies.) ἦσαν, Erant, numero multitudinis.

Sine intermissione.) ἐκτενὴς, id est, Prolixa, ut uertit in Euangelio, siue intenta.

Caliga pro sandalijs. Et calcia te caligas tuas.) καὶ ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου, id est, Subliga sandalia tua.

Considerans&q;.) συνιδών τε, id est, Req; perpensa, nisi mauis ad cognitam domum referre.

Ad ostium.) Ad, redundat.

Ianuae.) πυλῶνος, non θύρας. Cum enim dicat ostium ianuae τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος, aut uestibulum aedium habebat ostium, quemadmodum & hodie uidemus in plerisque aedificijs: aut ianuam uestibuli, dixit primum ostium quod expositum erat uestibulo.

Ad uidendũ.) ὑπακοῦσαι, id est, Vt subauscultaret. Sequitur enĩ, Et agnita uoce Petri.

Annuens autem.) κατασείσας δὲ, Mota manu innuens.

Quid factus esset. Quid nam factum esset de Petro.) τί ἄρα ὁ πέτρος ἐγένετο, id est, Quid Petrus esset factus, siue quia sic permisit sibi loqui Lucas, ut quemadmodum Graeci dicunt, fecit illum, pro, fecit illi, ita per uerbum passiuum dixerit, quid factus esset: siue quod suspicarentur Metamorphosi mutatum in aliud quiddam, iuxta uulgi stulticiam, qua creditum est magicis artibus homines uerti in aues, aut in Genios.

Iussit eos duci.) ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι. Parum liquet an Lucas Romano more dixerit duci eos, qui ducuntur ad supplicium, an abduci à sese in carcerem.

θυμομαχῶν Erat autem iratus Tyrijs.) θυμομαχῶν. Quod Laurentius uertendum putat, Irate siue acerbe pugnans. Quanquam hic homini non assentior. nam dicto Graeca composita est ex θυμὸς animus, & μάχεσθαι pugnare. Quod nondum indixisset bellũ, sed iam animo bellum agitaret, ni placassent iratum.

Eo quod alerentur regiones illorum ab illo.) διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς

βασιλικῆς

βασιλικῆς, id est, Eo quod ipsorũ regio aleretur à regia, ut subaudias annona aut alimonia.

Dei uoces.) φωνὴ θεοῦ, id est, Vox dei. Interpres legisse uidetur φωναί. Cum in Græcis codicibus constanter habeatur φωνὴ ultima graui, tamen quidam contendit legendum φωνῇ ultima circũflexa, & interpretatur dei uocem, qua deo acclamamus non homini. Imò quũ Lucas memoret eum fuisse concionatum, rectius est, ut per adulationem acclamarint uocem non hominem sonare, sed deum. Quemadmodum apud Vergilium Aeneas ex uoce, agnoscit Venerem.

Honorem deo.) δόξαν, id est, Gloriam.

Et consumptus à uermibus.) καὶ γενόμενος σκωληκόβρωτος, id est, Obnoxius factus morbo, quo qui laborant, exeduntur à uermibus. Opinor eũdem esse quem medici pedicularem uocant, quo perijt & Lucius Sylla, certe ibi non felix.

Reuersi sunt ab Hierosolymis.) εἰς ἱερουσαλὴμ, id est, In Hierusalem. Ita legunt Græci. Verum haud scio an perperam. Tametsi consentit æditio Aldina.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

SImon qui cognominatus est Niger.) Mirum est Latinam uocem ab Euangelista esse positam, etiam forma Latina. Nam eiusmodi nomina apud nos in er desinentia deflectere solent in ρος. Ad hæc pro Simon in nõnullis exẽplaribus Græcorum scriptum erat Simeon, uoce trisyllaba.

Collactaneus.) σύντροφος, id est, Simul cũ eo educatus. Nos quanquam sciremus collactaneum legi apud iureconsultos dig. nouo Tit. de manumissis uindicta ex Vlpia. leg. §. Collactaneus, tamen quoniam hic non uidebatur satis appositum rei, nec Latina uox satis respondere Græcæ, periphrasi sensum explicauimus.

Ministrantibus autem illis.) λειτουργούντων. Quod proprium est operantium sacris.

Segregate mihi Saulum.) Interpres omisit δὴ, ἀφορίσατε δή μοι, id est, Separate iã mihi.

Assumpsi.) προσκέκλημαι, id est, Aduocaui, siue accersiui.

Abierunt Seleuciam.) Si regionem accipias, rectius erat, In Seleuciam. Sin ciuitatem eius nominis in Cilicia sic à Seleuco dictam, recte locutus est.

Et cum uenissent Salaminam.) Græce, γενόμενοι ἐν σαλαμῖνι, Cum essent Salamine. Ea est ciuitas Cypri post dicta Constantia, autore Hieronymo, quam Iudæi funditus demoliti sunt Traiani principis temporibus, extinctis omnibus accolis. *Salamis in Cypro.*

Vsque ad Paphum.) Ea est ciuitas Cypri quondam sacra Veneri. Vt autẽ Salamis extrema est Cypri ad orientem, ita Paphus extrema est ad occidentem, ut intelligas totam insulam peragratam. Hieronymus refert eam olim nobilem, suis temporibus frequẽti terræmotu sic collapsam fuisse, ut uestigijs duntaxat quid aliquando fuisset ostenderet. *Paphus in Cypro.*

Barieu.) Græci legunt βαριησοῦ, quod sonat filium Iesu. Vt appareat quod superius adiectum est, ᾧ ὄνομα non fuisse scriptum à Luca, quæ uox explicuerit non ipsius hominis nomen, sed patris duntaxat, ipsius nomen paulo post adiecit. Verum cur addidit μεθερμηνεύεται, ueluti trãslatum indicans? Aut quò refertur hæc interpretatio? Ad Bariesum? non potest, cum illud sonet filium Iesu, aut certe filium Ieu, Elymas idem sit quod faciens præuaricari, siue ut Lyranus interpretatur mẽsura dei mei, siue dei mei census. Nam אֵלִי deus meus, מַס census, unde sunt qui missam pro sacrificio Christianorum deductam putant, mihi nõ fit uerisimile. An ad linguam diuersam? Iudæus erat, & Elymas neque Græcum est, neque Latinum. Quur igitur dicit interpretari Elymas? nisi forte Bariesu dictus sit à parentibus, deinde ob uitæ merita cõmutatum sit illi nomen Elymas. In glossa ordinaria Beda, ni fallor, indicat hãc uocẽ Bariehu corrupte scribi. Hoc qd sibi uelit nõ satis intelligo. *Barieu.*

Saulus autẽ qui & Paulus.) Laurentius hoc loco litigat de nomine Pauli, de quo non nihil attingemus cum ad Paulinas epistolas uentum erit. Qui Laurentiana uolet cognoscere, ex ipsius petat libris. Certe ante hac perpetuo dictus est Saulus. Hic primum admonuit de Pauli uocabulo. Et omni fallacia.) ῥᾳδιουργίας. Dolũ ante dixit, hic magis addendum erat diuersum quiddam. Et Græca uox significat propensionem ad quoduis facinus patrandum, à ῥᾴδιον facile, & ἐργάζομαι operor. Licet Hesychius uocem existimat esse polysemon, significare eãdem πλαστογράφον, ταχυγράφον, πονηρὸν, μηχανουργὸν, πολυμήχανον, id est, Falso aut etiam celeriter scribentem, uersutum, artificem, uersipellem. Nec est proprie Sub *Fallacia.*

prie ſubuertere,ſed διαστρέφειν,id ē,inuertere,deprauare,hoc eſt,ex rectis facere flexuoſa.

Qui ei manum darent.) χειραγωγοὺς,id eſt,Manuductores,ut uerbū uerbo reddam, ſiue Qui ſe manu ducerent.

Paulus & qui cum eo erant.) οἱ περὶ τὸν παῦλον. Ad uerbum ſonat,qui circa Paulū erāt, ſed iuxta ſermonis Græci proprietatem,ſonat Paulus. Verum ne abiret incomitatus,interpres utrūq; ſenſum reddit, Paulus & qui cum eo erant.

Perge.

Venerunt Pergen Pamphyliæ.) Prouinciæ nomen adiecit non ob diſcretionem,cum non ſit niſi una Perge, ſed quod oppidi uocabulum non perinde notum eſſet omnibus ut prouinciæ. At paulo inferius diſcernendi cauſa appoſuit prouinciæ nomen, Antiochiā Piſidiæ,quod duo ſint Antiochiæ. Altera Syriæ Cœles, in qua Barnabas & Paulus apoſtoli ſunt ordinati. altera Piſidiæ,in qua prædicarunt.

Pertranſeuntes Pergen uenerunt Antiochiam.) Græca nonnihil diſſident,αὐτοὶ δὲ διελθόντες ἀπὸ τῆς πέργης παρεγένοντο εἰς ἀντιόχειαν,At ipſi cū peragraſſent relicta Perga, uenerunt Antiochiam. Siquidem ipſi,diſcernit illos ab Ioanne,qui recta reuerſus eſt Hieroſolymam,cum ipſi peragratis,quæ in medio erant,oppidis peruenerint Antiochiam.

Et manu ſilentium indicens.) καὶ κατασείσας τῇ χειρί. Idem hoc loco participium eſt, quod ſuperius uerterat, Annuens manu. Sonat autem mota manu.

Plebis Iſraël.) τοῦ λαοῦ τούτου, id eſt,Populi huius.

Mores eorum ſuſtinuit.) ἐτροποφόρησεν αὐτούς. Græcis unica dictio eſt conflata è duabus τροποφορεῖν, quod eſt ferre ac tolerare mores alicuius.

Quaſi poſt &c.) Græca nōnihil diſſident à noſtris,καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα,ἔδωκε κριτὰς,id eſt,Et poſt hæc annis circiter quadringētis & qnquaginta.

Eduxit Iſraël ſaluatorem.) ἤγαγε τῷ ἰσραὴλ σωτηρίαν, id eſt,Adduxit Iſraëli ſalutem. Eſt autem Iſraël hoc loco dandi caſus.

Ieſum.) Ieſum non additur apud Græcos in nonnullis exemplaribus,ſed tantum ſeruatorem. Et fortaſſe nondum erat tempus explicandi nominis apud eius ſermonis admodum rudes . Etiamſi mihi probabile uidetur apud Græcos ortum hunc ſcripturæ errorē, ex illorum notulis. Fortaſſis enim ex σρα ιν parum attentus ſcriba aut luſcioſus etiam,fecit σωτηρίαν. Hoc,utcunq; habet,certe Chryſoſtomus interpres non addit,legens hunc in modū,τούτου ὁ θεὸς ἀπὸ σπέρματος κατ᾽ ἐπαγγελίαν ἤγειρε τῷ ἰσραὴλ σωτῆρα,προκηρύξαντος ἰωάννου. Prædicante Ioanne.) προκηρύξαντος ἰωάννου,id eſt, Vt ante prædicauerat Ioannes.

Quem me arbitramini eſſe, non ſum.) Aut Lucas abuſus eſt τίνα pro ὅν, aut ſecus eſt diſtinguendum, Quem me arbitramini eſſe: ut hic ſit interrogatio. Deinde reſpondeat, Non ſum ego ille. Nam Græcis eſt τίνα με ὑπονοεῖτε;

Et q in uobis timēt.) Mire miſcuit duas pſonas,ita ut ſeparari nō queāt,uobis & timēt.

Adimpleuit filijs ueſtris.) τοῖς τέκνοις αὐτῶν, id eſt,Filijs illorum,nempe patrum.

Secūdus pſalmus pro primo.

Sicut in pſalmo ſecundo ſcriptum eſt.) Quidam codices habebant in pſalmo ſecundo, quidam in pſalmo, omiſſo numero. At Hieronymus hunc ediſſerens pſalmum, palàm teſtatur in actis hunc pſalmum, qui apud nos ſecundus eſt,primi titulo citari. Et hinc ſumit argumentum: aut primum illum, Beatus uir, præfationis additum uice , aut illum & proximum, Quare fremuerunt, eundem eſſe pſalmum . Idem prodit fermè Hilarius, illud ingenue teſtatus, hunc primum citari à Paulo. Quin & diuus Auguſtinus in commētarijs indicat hunc potius eſſe unum quàm primum. Proinde nos his autoribus germanam reſtituimus ſcripturam.

Senſus anceps.

Voluntati dei.) τῇ βουλῇ, id eſt,Conſilio dei. Senſus apud Græcos nonnihil habet ambigui, δαβὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας,τῇ τοῦ θεοῦ βουλῇ ἐκοιμήθη, hoc eſt, Nam Dauid quidē,cum ſuæ generationi miniſtraſſet,dei conſilio dormiuit. Vt accipiamus Dauid nō uixiſſe,niſi ſuam ætatē,& rebus bene geſtis obdormiſſe cū cæteris,cæterum Chriſtum eſſe immortalem. Interpres legit ἰδίᾳ γενεᾷ, ſubaudiens præpoſitionem ἐν, & ὑπηρετήσας refert ad conſilium,ſiue ut ille uertit Volūtatem dei. Mihi prior lectio uidetur ſyncerior.

Numeri ἑτέρωσις.

Quod dictum eſt in prophetis.) Abuſus eſt numero pro numero,cum ſit apud Abakuk capite primo. Hoc quoq; Paulus adduxit iuxta æditionem ſeptuaginta . Siquidem Hieronymus iuxta ueritatē Hebraicam ita uertit, Aſpicite in gentibus & uidete & admiramini

ramini & obstupescite, quia opus factũ est in dieb⁹ uestris, quod nemo credet cũ narrabit.

Et disperdimini.) καὶ ἀφανίσθητε, id est, Euanescite. Est enim ita tolli è medio ut nusquã appareat. Pro quo Hieronymus uertit obstupescite.

Exeuntibus autem illis.) Et hoc loco nonnihil dissident Græca, ἐξιόντων δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν ἰουδαίων παρεκάλουν τὰ ἔθνη εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον λαληθῆναι, id est, Egressis è synagoga Iudæis, rogabant gentes, ut sequenti sabbato loquerẽtur. Quidam addunt, αὐτοῖς τὰ ῥήματα, id est, Sibi uerba.

Et colentium deum,) σεβομένων, id est, Religiosorum.

Aduenarum.) προσηλύτων, id est, Proselytorum. Sic enim aliquoties uertit.

Contradicebant ijs quæ dicebantur à Paulo blasphemantes.) Græci adijciunt uerbum unum, haud scio an recte, ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες, id est, Contradicentes & blasphemantes. Constanter.) παῤῥησιασάμενοι, id est, Sumpta fiducia siue audacia.

Præordinati.) τεταγμένοι, id est, Ordinati ad uitam.

Disseminabatur autem uerbum.) διεφέρετο, id est, Differebatur, dispergebatur. Apparet interpretem legisse διεσπείρετο.

Mulieres religiosas.) σεβομένας. Idem participium quod modo uerterat, Colentes deum, uarietatis affectator.

Et honestas.) καὶ εὐσχήμονας. Quod ad cultum habitumq́ corporis decorum ac probis dignum pertinet.

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

Actum est autem in Iconio.) Cum Iconium ciuitatis sit nomen non regionis, Iconij dicendũ erat, nõ in Iconio. Sunt autem duæ huius nominis, altera Lycaoniæ ad montem Taurũ, altera Ciliciæ. De priore, ni fallor, hic loquitur. *Iconia duo.*

Contumelijs afficerent.) ὑβρίσαι. Potius est hoc loco, ut uim facerent. Neque enim usq̃adeo timebant cõtumelias. Deinde quod sequitur, De lapidando, uelut interpretatur superius uerbum.

Intelligẽtes fugerunt ad ciuitates Lycaoniæ.) συνιδόντες. Aptius erat, Re intellecta, siue Quod cum cum animaduertissent.

Et uniuersam in circuitu regionem.) καὶ τὴν περίχωρον, id est, Et in circumiacentem regionem. Quorsum autem hic attinebat addere uniuersam? Hoc loco Latini codices plus habent, quàm Græci. Nimirum hæc, Et commota est omnis multitudo in doctrina eorũ Paulus autẽ & Barnabas morabantur Lystris. Quæ uerba Beda, ni fallor, in glossa quam uocant ordinariam, fatetur in nõnullis Latinorum codicibus nõ haberi, & certe in eo con textu, non habentur. Nec hæc attingit Lyranus, cum scribat commẽtarium perpetuum. Cæterum in æditione cui sunt adiecti cõmentarij Carrensis, adiectum uidemus in spacio marginali. Aliâs non habet, sed est in Græco. Ne Chrysostomus quidem diligenter enarrans hunc locum, quicquàm horum uerborum attingit. Quin etiam paulo superius, post hæc uerba, Et uniuersam in circuitu regionem, Beda notat in Græcis codicibus plus esse, Deus autem pacem fecit, quod in nostris aliquot non habeatur. Cum hodie nec in Græcis, nec in Latinis haberi uideamus. Ac ne Chrysostomus quidem attingit quod indicauimus deesse, Surge super pedes tuos rectus. Et hic Beda in glossa quam uocant ordinariã, indicat in Græcis libris secus haberi. Nimirum hunc in modum, Dixit magna uoce, tibi dico in nomine domini nostri Iesu Christi, surge super pedes tuos rectus. Ac fieri potest, ut tale quippiam repertum sit in aliquo Græco codice, cum mire uarient in actis. Certe in his quos ego uiderim nihil hic discrepat à nostra lectione.

Dij similes facti hominibus.) ὁμοιωθέντες, Adsimilati, ut ita loquar, hoc est, dij specie humana. Ante ianuas.) ἐπὶ τοὺς πυλῶνας, id est, Ad fores siue ad uestibula.

Cum populis.) σὺν τοῖς ὄχλοις, id est, Cum turbis.

Volebat sacrificare.) Nonnulli codices habebant ἤθελον, uolebant, quod additum sit Cum turbis, nonnulli ἤθελε uolebat. Id tamen nihil refert ad sententiam.

Exilierunt in turbas.) εἰσεπήδησαν, id est, Insilierunt in turbam. est enim ὄχλον.

Mortales sumus similes uobis.) καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμέν, id est, Et nos isdem obnoxij sumus passionibus, siue malis, homines. Neq; enim hoc ad mortem tantum perti-

net, ſed ad omnia quæ poſſunt homini accidere.

Omnes gentes ingredi uias ſuas.) ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, id eſt, Vijs ſuis. Nam ingredi poſuit pro uiuere, & uiam pro ratione uitæ.

Non ſine teſtimonio.) Græce eſt, ἀμάρτυρον, dictione compoſita, id eſt, Non expertem teſtium, ſiue teſtimonij. Et pro εἴασε Laurentius mauult permiſit. Ego malim Non paſſus eſt eſſe ſe exptē teſtimonij, hoc eſt, aliquo modo teſtatā eſſe uoluit & illis ſuā diuinitatē.

In Græcis plus eſt q̄ in noſtris.

Ne ſibi immolarent.) Sub hæc uerba nonnulli Græcorum codices hic addebant, ἀλλὰ πορεύεσθαι ἕκαστον εἰς τὰ ἴδια. διατριβόντων δὲ αὐτῶν καὶ διδασκόντων, id eſt, Sed iret quiſq; ad ſua. Cæterum cum illic uerſarentur, ac docerent, ſuperuenerunt &c.

Mire Græci diſſentiunt à noſtris.

Et perſuaſis turbis.) καὶ πείσαντες τοὺς ὄχλους, καὶ λιθάσαντες τὸν παῦλον, id eſt, Et perſuaſis turbis, ac lapidato Paulo. Verum pro his longe ſecus habebatur in nonnullis Græcorum exemplaribus, καὶ διαλεγομένων αὐτῶν παῤῥησίᾳ, ἀνέπεισαν τοὺς ὄχλους ἀποστῆναι αὐτῶν, λέγοντες ὅτι οὐδὲν ἀληθὲς λέγουσιν, ἀλλὰ πάντα ψεύδονται, id eſt, Et cum illi fortiter diſputarent, perſuaſerunt turbis, ut deſciſcerent ab eis, dicentes, quod nihil ueri dicerent, ſed omnia mentirentur.

Et cum conſtituiſſent illis.) χειροτονήσαντες, Creatis ſiue delectis illis preſbyteris. ut intelligamus ſuffragijs delectos. Quanq; ſuperius nonnihil abuſus eſt eo uerbo.

Loquentes uerbum domini in Pergen.) λαλήσαντες ἐν πέργῃ τὸν λόγον, id eſt, Locuti Pergæ ſermonem, nec additum eſt domini. Ac mox,

Deſcenderunt in Italiam.) Græci legunt, εἰς ἀτ͂τάλειαν, id eſt, Attaliam. Ea ciuitas eſt Pamphyliæ maritima, autore Hieronymo. Nam Stephanus eam ponit in Lydia, ſiquidem procul aberant ab Italia.

Attalia in Pamphylia.

Morati ſunt autem tempus.) Græcis additur ἐκεῖ, Commorati ſunt illic tempus.

EX CAPITE DECIMOQVINTO.

Facta autem ſeditione non minima.) Græcis pro una duæ ſunt dictiones, ςάσεως καὶ συζητήσεως, id eſt, Seditione & diſceptatione. alioqui non quadrat quod ſequitur, Cum Paulo & Barnaba. Nec eſt Nō minima, ſed οὐκ ὀλίγης, id eſt, Non exigua.

Et quidam alijs ex alijs.) Pro ex alijs, Græci legunt ἐξ αὐτῶν, id eſt, Ex eis.

Seniores honoris uocabulum.

Ab apoſtolis & ſeniorib⁹.) Pluribus uerbis agit hoc loco Laurētius, quoties dignitas ſignificatur, Græca uoce fuiſſe utendum preſbyteri. Sic enim olim uocabantur epiſcopi, teſte non uno in loco diuo Hieronymo. Quoties ætas indicatur, Latine dicendum erat ſeniores. Nūc interpres ſuo arbitratu, ne dicam abſq; delectu, modo preſbyteros uocat modo ſeniores. Pertranſibant Phœnicem.) Phœnicen legendum eſt per n, à φοινίκη, hoc eſt, Phœnice Phœnices, non à phœnix.

Et qui nouit corda.) Rurſus eſt dictio compoſita καρδιογνώστης, id eſt, Cordis cognitor.

Fide purificans.) καθαρίσας. Præteriti temporis, id eſt, Cum fide purificauerit corda eorum. Agit enim de ijs qui iam crediderant.

Simon narrauit quemadmodū.) συμεὼν, Symeon. Haud ſcio utrum errore perperam ſcriptum, an quod nihil interſit inter Simonem & Symeonem: niſi quod forte Symeon Hebraice dicitur, Græce inflexa uoce Simon, ut à Saul Saulus. Sic enim diuinat Valla.

Dirupta pro diruta.

Iacobus prophetiā nō adducit ad uerbum.

Et dirupta eius.) κατεσκαμμένα, id eſt, Diruta, atq; ita legitur & in Latinis emendatioribus. Cæterum teſtimonium quod adducit eſt Amos cap. nono. Quanq; Iacobus ita adducit ſenſum uaticinij, ut nec Septuaginta ſit uſus uerbis, nec ad Hebræorum lectionem per omnia reſponderit. Siquidem Hebræa ſic habent interprete Hieronymo, In die illa ſuſcitabo tabernaculū Dauid quod cecidit, & reædificabo aperturas murorū eius, & ea quæ corruerāt inſtaurabo, & reædificabo illud ſicut in diebus antiquis, ut poſſideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eo quod inuocatum ſit nomen meum ſuper eos, dicit dominus faciens hæc. Porrò iuxta æditionem Septuaginta legimus ad hunc modum, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀναστήσω τὴν σκηνὴν δαβὶδ, τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ ἀνοικοδομήσω τὰ πεπτωκότα αὐτῆς, καὶ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀναστήσω, καὶ ἀνοικοδομήσω αὐτὴν καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος, ὅπως ἐκζητήσωσί με οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων, καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ᾽ οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου, λέγει κύριος ὁ ποιῶν πάντα ταῦτα, id eſt, In die illo ſuſcitabo tabernaculum Dauid

quod

quod ceciderat, & ædificabo ea quæ corruerant, & quæ suffossa sunt suscitabo, & instaurabo ea sicut dies antiquos, ut quærant me reliqui hominum, & omnes gentes super quas inuocatum est nomen meum, dicit dominus faciens hæc omnia. Primum pro In die illo posuit, Et post hæc, ac reuertar addidit de suo. Cæterum in hoc, Vt quærāt me reliqui hominum, septuaginta secutus est non Hebræorum libros. Deniq; quod nos suffossa citauimus, in uulgatis exemplaribus est suffusa, sed mendose. Respondet enim illi Græco, κατεσκαμμένα, à κατασκάπτειν, quod est suffossione demoliri.

Suffusa pro suffossa mēdose.

Super quas inuocatum est nomen meū.) Interpres recte omisit ἐπ᾽ αὐτοὺς, quod additū est ex idiomate sermonis Hebraici, cum tamen non addatur apud Septuaginta.

Notum à seculo.) Græce est γνωστὰ, numero multitudinis, id est, Nota sunt deo opera sua, & additur πάντα, id est, Omnia.

Ego iudico.) ἐγὼ κρίνω. Accōmodatius erat ego censeo. Deinde Non inquietari, quod Græcis est μὴ παρενοχλεῖν, rectius uertisset, Nō obturbandum esse, siue non addendam molestiam. Id enim sonat παρὰ præpositio.

A temporibus antiquis.) ἐκ γενεῶν, id est, A generationibus antiquis, si uoluisset ad uerbum reddere. Iam admonuimus aliquoties γενεὰν pro ætate poni.

Viros primos in fratribus.) ἄνδρας ἡγουμένους, id est, Præcedētes siue præminentes, hoc est primarios, magis quàm primos.

Antiochiæ, & Syriæ, & Ciliciæ.) κατὰ τὴν ἀντιόχειαν καὶ συρίαν καὶ κιλικίαν. Opinor hic Antiochiam regionē esse non ciuitatē. unde addenda erat præpositio, qui sunt in Antiochia & Syria & Cilicia. Interpres neq; Græca reddidit bona fide, neq; Latinitatis habuit rationem.

Collectis in unum.) γενομένοις ὁμοθυμαδὸν, id est, Consentientibus, siue communi consensu animorum.

Ab immolatis simulacrorum.) τῶν εἰδωλοθύτων, id est, Ab ijs quæ immolantur simulacris. Suspicor interpretem scripsisse Ab immolaticijs simulacrorum. Nam hoc uerbo frequenter utitur Ambrosius.

Immolaticia.

Verbo plurimo.) διὰ λόγου πολλοῦ, id est, Sermone multo. Quid autem est uerbo plurimo? aut quid attinebat positiuum nomen uertere in superlatiuum?

Consolati sunt fratres & confirmauerunt.) καὶ ἐπεστήριξαν, hoc est, Addiderunt confirmationem, iam confirmatis ipsa epistola. ea uis est præpositionis ἐπί.

Ad eos qui miserant illos.) πρὸς τοὺς ἀποστόλους, id est, Ad apostolos. Apparet interpretem legisse, πρὸς τοὺς ἀποστείλαντας.

Manere ibi.) ἐπιμεῖναι αὐτοῦ, id est, Permanere ibidem. Cæterū post hæc uerba, quod sequitur in nostris exemplaribus, Iudas autem solus abijt Hierusalem, apud Græcos nō reperio. imò ne hæc ipsa quidem, Visum est autem Silæ manere ibi, non reperi nisi in uno dūtaxat codice, eaq; adiecta in margine. Verū id librariorū errore factum uideri potest.

Barnabas autem uolebat.) ἐβουλεύσατο, id est, Consulebat siue cogitabat. Interpres legisse uidetur ἐβούλετο.

Paulus autem rogabat.) Videtur iuterpres mitigare uoluisse dissidij suspicionē. Nam Græce est ἠξίου, id est, censebat aut æquum iudicabat. Nec est simpliciter Discessisset, sed τὸν ἀποστάντα, id est, qui desciuisset, siue defecisset, participum eius uerbi, unde dictus ἀποστάτης, desertor siue defector.

Interpres mitigat Græca.

Facta est autem inter eos dissensio.) Rursum studuit mitigare Græcam uocem, quæ est παροξυσμὸς, quæ plus significat quàm dissensionem, à παροξύνω irrito, prouoco, exacerbo. Significat igitur illos usque ad commotionem hac in re dissensisse, & adeo ut diuellerentur. Apostoli erant, sed tamen homines erant. Origenes ingenue fatetur in optimos quoq; uiros, huiusmodi incidere dissidia, dum in suo quisq; sensu abundat, quæ tamen non procedāt eò, ut Christiana scindatur charitas, aut Christi religio labefactetur. Porrò stultum est, consentientibus exemplaribus Græcis, ad eum modum mederi uelle incommodo. Nos uertimus, Tam acris autem fuit inter eos disceptatio.

Dissensio inter Paulū & Barnabam.

EX CPITE DECIMOSEXTO.

Vidua pro Iudæa.

Illius mulieris uiduæ fidelis.) Apud Græcos ita legimus, υἱὸς γυναικός τινος ἰουδαίας πιςῆς, id est, Filius mulieris cuiusdam Iudææ fidelis. Et ad hanc lectionē respōdet, id quod sequitur, patre uero gentili. Nam gentilem patrē opponit Iudææ matri. At scriptor parum attentus ex Iudæa, uiduam fecit transpositis literis aliquot. Atq; adeo in nōnullis libris scriptum fuisse Iudææ, submonuit & Rabanus in glossa, quam uocant ordinariam. Nec rursum est gentilis hic ἐθνικός, sed ἕλλην, id est, Græcus, quam uocem uarie uertit interpres, nunc Græcum nunc gentilem.

Dogmata, quæ erant decreta.) κεκριμμένα, id est, Iudicata, recte uertit in decreta. Caeterum dogmata Græca uox est, significans & ipsa decreta siue placita, nō doctrinam ut uulgus existimat. Interpres aliâs decretum uertit δόγμα, aliâs edictum.

Asia minor.

Loqui uerbum in Asia.) Asiam eam sentit quæ dicitur minor, undique mari cincta, præter eam partem qua spectat orientem. ea complectitur Phrygiam, Pamphyliam, Lycaoniam, Ciliciam, Galatiam, aliasq; nonnullas. Sed qua finitima est Epheso maxime minor Asia dicitur.

Troas.

Descenderunt Troadem.) Nam ea ciuitas est Asiæ maritima, dicta eadem Antigonia.

Samothrace.

Venimus Samothracen.) Ea est insula in sinu Pacusiaco, è regione Thraciæ, nomine composito ex Samijs & Thracibus.

Recto cursu uenimus.) Vnum uerbum Græcū tribus Latinis est circūlocutus εὐθυδρομήσαμεν, id est, Recto cursu contendimus. Cursus enim & nauigantium proprie dicitur.

Neapolis.

Neapolin.) Non est ea, quam nunc in Italia tenent Hispani, sed altera Cariæ in Asia. De hac sensisse uidetur Hieronymus colligens nomina locorum in actis apostolicis. Sunt qui malint Neapolim esse Thraciæ, Nam sunt huius nominis cōplures. Philippi ciuitas est in prima parte Macedoniæ.

Diebus aliquot consistentes.) Indicat glossa ordinaria in nōnullis libris fuisse conferentes, pro consistentes. Nam διατρίβεται, qui cōmoratur, & διατρίβονται, qui conferūt ac disputant, unde scholasticas disputationes Græci diatribas appellant.

Colonia.

Ciuitas Colonia.) κολώνια. Vsurpauit Lucas uocem Latinam, tum ut apparet & Græcis usurpatam. Addidit enim Coloniam, quod ea ciuitas ab aliūde deductis habitaretur.

Foras portam.

Foras portam.) ἔξω τῆς πόλεως id est, E ciuitate, siue omissa præpositione, Egressi sumus ciuitatem. Quod quæso sermonis schema est, foras portam?

Vbi uidebatur oratio esse.) οὗ ἐνομίζετο, id est, Vbi putabatur futura precatio. aut certe quod ego malim, Vbi solebat esse precatio. quandoquidem νόμος nonnunquàm & consuetudinem sonat, & νομίζεσθαι solitum esse.

Lydia purpuraria.) πορφυρόπωλις, id est, Purpurarū uenditrix, à nomine πορφύρα purpura, & πωλεῖν uendere. Nam purpurarij magis uidentur dici qui colligūt purpuras, hoc est, urinatores, aut qui tingūt. Purpuræ uenditricem interpretatur Hieronymus in dictione Thyatira, quæ dictio multitudinis numero effertur genere neutro, ciuitas est Lydiæ in Asia. unde quod dictum est Lydia non uidebatur esse nomen puellæ, sed regionis, nisi additum fuisset, Nomine Lydia.

Thyatira

Et coëgit nos.) καὶ παρεβιάσατο ἡμᾶς. Magis est Adegit nos quàm coëgit.

Puella pro ancilla.

Puellam quandam.) παιδίσκην, id est, Ancillam quandam, quod mox fiat mentio dominorum. ut intelligamus conditionem explicatam, non ætatem mulieris.

Pytho.

Habentem spiritum phytonem.) πύθωνος legunt Græci, hoc est, pythonis. Id erat nomen draconis, quem iaculis suis confecit Apollo, unde & ipse Pythius dictus. deinde spiritus ille quo afflati prædicebant futura, pytho uocari cœptus est.

Tædio aūt affectus Paulus.) διαπονηθεὶς, quod aliâs uertit moleste ferre διαπονούμενοι.

Magistratibus.) τοῖς ςρατηγοῖς, Quod magis sonat primores exercitus. Opinor autem hic ςρατηγοὺς dici magistratus templi. Sic enim illos uocat alibi.

Morem quem non licet.) ἔθη, id est, Mores. sed recte mutauit numerum, quod mores aliud quiddā sonet quàm morem. Dicere poterat, Alias cōsuetudines, siue alia instituta.

ut interim

ut interim ne dicam, quod suo more ἱμάτια uertit tunicas.

Strinxit ligno.) ἠσφαλίσατο. Verbum est cognatum aduerbio ἀσφαλῶς, quod modo uertit diligenter, aliàs caute. Significat autem tuto & sine periculo.

Adorabant, laudabant deum.) προσευχόμενοι ὕμνουν. Cur non potius orantes quàm adorantes? quādoquidem προσεύχομαι, utrunque significat, imò precari potius quàm adorare, teste & Augustino. Et laudabant est ὕμνουν, id est, canebant & hymnis laudabant.

Introgressus est.) εἰσεπήδησε, id est, Insiliit siue introsiliit, aut irruit siue irrupit. ut impetum ac celeritatem ingredientis exprimas, quemadmodum Græca uox facit.

Procidit Paulo & Silæ ad pedes.) Ad pedes interpres addidit de suo. Græce tantum est, προσέπεσε τῷ παύλῳ. Verum recte addidit interpres uitans amphibologiam.

Et omnis domus eius.) καὶ οἱ αὐτοῦ, id est, Illius familiares siue domestici.

Cum omni domo sua.) πανοικί. Græcum aduerbiū, tribus circūlocutus est dictionibus. Est autem cōmodius, ut πανοικὶ referatur ad participium proxime sequens πεπιστευκώς.

Nec est simpliciter Lætatus est, sed ἠγαλλίασε, id est, exultauit. Sic enim ferè solitus est uertere.

Miserunt magistratus lictores.) ῥαβδούχους. A uirgis gestandis. Nos uiatores uertimus, quod his quoque mos sit gestare uirgas. Nam ij proprie dicuntur per quos magistratus denunciant quid uelint. *Lictores*

Ipsi nos eijciāt.) Paulo ante Occulte nos eijciunt, erat ἐκβάλλουσιν, hic diuersum est uerbum ἐξαγαγέτωσαν, id est, educant. Nam illud conueniebat clàm extrudendis, hoc conuenit palàm educendis, non sine satisfactione.

Introierunt ad Lydiam.) Incertum an ad Lydiam mulierem paulo ante conuersam, an in regionem. Verum prior sensus mihi probatur.

EX CAPITE DECIMOSEPTIMO.

CAeterum Amphipolis & Apollonia ciuitates sunt Macedoniæ, quemadmodum & Thessalonica. Quanquàm est altera Amphipolis in Syria. Apollonia item altera in prouincia Aphricæ, quæ & Pentapolis dicta est.

Secundum consuetudinem autem.) Græcus sermo expressius dicit, κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς τῷ παύλῳ, id est, Paulus ut erat illi mos, siue ut solitus erat, siue pro sua consuetudine ingressus est. *Insinuans pro*

Et insinuans.) καὶ παρατιθέμενος, hoc est, citans siue allegans. Nec est De scripturis, sed ἀπὸ τῶν γραφῶν, id est, è scripturis. Hinc enim adducebat testimonia. *allegans.*

Quem ego annuncio uobis.) Cum subito mutata sit persona, cur non & hic addidit, inquit? ut in initio huius operis fecit, Quem audistis, inquit, per os meum.

Et de colentibus gentilibusque.) τῶν τε σεβομένων ἑλλήνων πολὺ πλῆθος, id est, Religiosorumque Græcorum multitudo magna. Quis intellexisset, colentes significare pios ac religiosos? Iam non semel admonui, Græcum, in literis apostolorum aliquoties pro gente, aliquoties pro ethnico poni. *Colentes pro religiosis.*

Zelantes autem Iudæi.) Græci nonnihil hic addunt uerborum ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες ἰουδαῖοι, καὶ προσλαβόμενοι, id est, Zelo autem commoti, ij qui non credebant Iudæi, & assumptis nonnullis circumforaneis. Nam Græce est ἀγοραίων, quod interpres uertit de uulgo. Quanquàm hoc in loco nonnihil uariabant Græcorum exemplaria.

Et assistentes domui.) Quid audio? Num defensabant domum Iasonis? Est autem ἐπιστάντες, id est, Adorti, siue urgentes & imminentes. *Assistentes pro adorti.*

Et quosdam fratres.) Quoties fratres absolute ponit, Christianos intelligit, quos eosdē aliquando discipulos uocat. Hic Beda, qui citatur in glossa ordinaria notat in Græcis haberi, Et quosdam alios fratres, ex hoc colligens & Iasonem fuisse Christianum. uerum ἄλλους apud Græcos non repperi.

Hi qui urbem concitant.) Orbem haud dubie legendum, τὴν οἰκουμένην, quod frequenter uertit orbem terrarū. Nec est Concitant, sed ἀναστατώσαντες, id est, cōmouerunt,

 hoc est,

hoc eſt, qui rerum ſtatum conturbarunt. Id quod fieri conſueuit rebus nouatis. Senſus eſt, quod ubiq; fecerunt, hic quoq; facturi adſunt.

Quos ſuſcepit Iaſon.) ὑποδέδεκται, id eſt, Clāculum ſiue furtim, ob præpoſitionē ὑπό.

Decreta δόγματα.

Cōtra decreta Cæſaris.) τῶν δογμάτων. Quod paulo ante ut erat Græce extulit dogmata. Dimiſerunt Paulum & Silam.) ἐξέπεμψαν, τόν τε παῦλον, τόν τε σίλαν, id eſt, Emiſerunt, tum Paulum, tum Silam. Ac mox, Berrhœam legēdum, nō Beroam, neq; Beroeam. Eſt autem ciuitas Macedoniæ.

Qui cum ueniſſent in Synagogam Iudæorum introierunt.) Alius eſt ordo ſermonis apud Græcos, οἵτινες παραγενόμενοι εἰς τὴν συναγωγὴν ἀπήεσαν τῶν ἰουδαίων, id eſt, Qui poſtea quàm aduenerant, in Synagogam abierunt Iudæorum. Vt prius referatur ad ciuitatem, proximum ad conciliabulum. Deinde nobiliores, rectius uertiſſet in nobiliſſimos, tametſi uideo Catullum, & Plinium, cunq; his Q. Curtium, alicubi more Græcorum abuſos comparatiuo uice ſuperlatiui, εὐγενέστεροι, id eſt, ſummo loco natos inter eos qui erant Theſſalonicæ.

Cum omni auiditate.) προθυμίας, id eſt, Animi promptitudine, ſiue libenter, aut propenſis animis. Ac mox, Si hæc ita ſe haberent, εἰ uertendum erat in an.

Mulierum gentilium.) ἑλληνίδων, id eſt, Græcarum. Et mox, Honeſtarū, eſt εὐσχημόνων, quod ut diximus, ad habitus cultus, & inceſſus honeſtatem pertinet.

In Theſſalonica Iudæi.) ἀπὸ τῆς θεσσαλονίκης ἰουδαῖοι, id eſt, Theſſalonicenſes Iudæi.

Commouentes & turbantes.) σαλεύοντες τοὺς ὄχλους, id eſt, Commouentes turbas. Turbantes non offendi in Græcis exemplaribus, præterquàm in uno codice Græco, idq; aſſcriptum in margine, σαλεύοντες καὶ ταράσσοντες τοὺς ὄχλους. Opinor adiectum ab eo qui uoluerit uocem uoce ſimili explicare.

Vt iret uſq; ad mare.) ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν, id eſt, Velut ad mare. Interpres legiſſe uidetur ἕως ἐπὶ τὴν θάλασσαν.

Accepto mandato ab eo.) Ab eo, addidit interpres, quo ſenſus eſſet explanatior, καὶ λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν σίλαν, id eſt, Cum accepiſſent mandatum ad Silam.

Paroxyſmus.

Vt quàm celeriter.) Vſq; adeò ne placet barbare loqui, ut hac gratia putemus eſſe recedendū à uerbis Græcis, ne Latine loquamur? Siquidē Græce eſt ὡς τάχιστα, id eſt, q̃ celerrime. Incitabatur ſpiritus eius.) παρωξύνετο, id eſt, Irritabatur. Idem eſt uerbum, unde deductum eſt nomen παροξυσμός, quod paulo ante tranſtulit diſſenſionem. Hoc ſanè loco melius reddidit.

In ipſo uidens.) Græcis eſt θεωροῦντι, id eſt, Videnti ſiue cū uideret. Paulus em̄ uidebat, deinde uidenti cōmotus eſt animus. Interpres aut legit, aut certe ſomniauit, θεωρῶν ꝓ θεωροῦντι. Idololatriæ deditum.) Non male circumlocutus eſt κατείδωλον, quaſi dicas obnoxiam ſimulacris, quod præpoſitio κατὰ ſubiectionem ſonet.

Colentes

Et colentibus.) τοῖς σεβομένοις, id eſt, Religioſis, & diuino cultui deditis.

Audierant ꝓ adierāt.

Ad eos qui audierāt.) πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας, id eſt, Ad eos qui forte accedebāt. Palàm eſt autem hoc non interpretis eſſe uitiū, ſed librarij, qui ex adierant fecerit audierant.

Differebant cum eo.) συνέβαλον αὐτῷ, id eſt, Congrediebantur ſiue committebant cū eo. Idem uerbum quo ſignificant conſerere manus in bello.

Incitabatur ſpiritus eius in ipſo.) Auguſtinus aduerſus Creſco. libro primo cap. xij. legit Irritabatur ſpiritu ſancto intra ſe. Eſt enim παρωξύνετο.

Spermologus pro nugatore uulgatū apud Athenienſes conuicium.

Seminiuerbius.) Pro quo Auguſtinus citat, ſeminator uerborum, atq; adeo ſic ſcriptū uiſitur in nōnullis noſtræ æditionis exemplaribus, ὁ σπερμολόγος. Interpres effinxit Græcanicam compoſitionem. Mirum autem cur id magis libuerit in hac una dictione, quàm in alijs multis. Sed quid tandem ſignificat Latinis ſeminiuerbius? Fortaſſe felicius effinxiſſet, ſi dixiſſet uerbiſator, pro eo qui nouos rumores ſpargit in uulgus, ſiue ſeminilegus, pro locutuleio, & ad quæſtū quiduis garriente. Heſychius interpretatᷣ σπερμολόγος, ὁ φλύαρος, hoc eſt, nugator, aut ὁ τὰ σπέρματα συλλέγων, id eſt, qui ſemina colligit. Atq; hinc auē de genere graculorum dictam fuiſſe σπερμολόγον. Meminit & Athenæus Dipnoſophiſtarum libro ſecundo, ſed σπερματολόγος illic ſcriptum reperio, τέτρακές τε σπερματολόγοι, id eſt, Tetraces ſeminum ſublectrices. Nam ſuſpicor tetracem, ſiue tetricem, quādo

utrūq;

utrunque scriptum reperio, dici auem, quam sentit Athenæus. Meminit idem auis σπερμολόγου libro nono. Vsus est hoc uerbo & Demosthenes in oratione pro Ctesiphonte: καὶ εἰ μὴ ἡ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου τὸ πρᾶγμα αἰσθομένη, καὶ τὴν ὑμετέραν ἄγνοιαν ἐν οὐ δέοντι συμβεβηκυῖαν ἰδοῦσα ἐπεζήτησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ συλλαβοῦσα ἐπανήγαγεν ὡς ὑμᾶς, ἐξηρπασᾶν ὁ τοιοῦτος, καὶ τὸ δίκην δοῦναι διαδὺς ἐξεπέμπετ' ἂν ὑπὸ τοῦ σπερμολόγου τουτουί. Qui uoculas aliquot ex hoc sublectas interpretatur, ait, hoc conuicium dici solere in hominem nequam, minimique precij & pro nihilo habitum, addubitans etiam, num conueniat in eum qui non ex suis alatur, sed alieno pascatur cibo. Metaphora sumpta ab auicula cuius modo meminimus. Etiamsi me non fugit in exemplaribus ab Aldo meo uulgatis pro σπερμολόγου legi σεμνολόγου, sed apposito asterisco. Nec dubium quin eam uocem sciolus quispiam mutarit offensus nouitate. Quin & Leonardus Aretinus huius orationis interpres uocem hanc prorsus omisit, ut minus intellectam. Cæterum Demosthenes Aeschinem σπερμολόγον appellat, contumelioso uocabulo, quod ad quæstum quiduis diceret, quo conuicio nos rabulas dicimus. Huiusmodi quispiam & Paulus adhuc incognitus, uisus est quibusdam Atheniensibus. Porrò non potest accipi pro seminatore uerborum, quod arbitratur Augustinus, cum uox composita sit à σπέρμα, & λέγω τὸ συλλέγω.

Atheneus *Demosthenes.* *Aldina æditio deprauata.*

Nouorum dæmoniorum.) ξένων δαιμονίων, id est, Peregrinorum deorum: maxime cum hæc dicant ethnici, qui dæmonia deos uocant. Porrò ξένον, ut sonat peregrinum, ita declarat & nouum & inauditum, nonnunquàm absurdum.

Dæmonia pro dijs.

Ad Areopagum.) ἐπὶ τὸν ἄρειον πάγον, id est, Ad Martium pagum. Sunt enim Græcis duæ uoces. Est autem locus æditus, ut uertex collis seu scopuli. Miror autem, cur Hieronymus hoc loco pagum interpretetur uillam. Ego uicum maluissem, quandoquidem constat Martium uicum fuisse Athenis.

Noua enim quædam.) ξενίζοντα γάρ τινα. Participium uerbi deductum ab eo nomine quod modo uertit nouorum, ξένων.

Et aduenæ hospites.) καὶ ἐπιδημοῦντες ξένοι, id est, Et qui illic uersabantur hospites, siue peregrini. Ad nihil aliud uacabant.) εὐκαίρουν. Hoc bene reddidit, uelut ad cætera occupati. Verum illud, aut dicere aut audire, Laurentianis auribus nimis Græce transtulit, rectius dicturus, nisi ad dicendum aut audiendum aliquid noui. quod tamen ipsum est καινότερον ut extenuet etiam, quasi ad quæcunque noua audienda fuisset illis ocium.

Superstitiosos uos uideo.) Sermo Græcus paulo ciuilior est, ὡς δεισιδαιμονεστέρους, id est Ferè superstitiosiores. Certe superstitiosiores non superstitiosos habebant codices Donatiani. Mitigauit enim odium dicti, primum aduerbio ὡς, deinde comparatiuo. Hoc enim erat fieri omnia omnibus, ut omnes lucrifaceret.

Pauli ciuilitas.

Et uidens simulacra uestra.) ἀναθεωρῶν, id est, Considerans & inspectans, uelut ij, qui rem diu non uisam inspiciunt. Nec simulacra hoc loco est εἴδωλα, quod uerbum erat odiosius, sed σεβάσματα, quod uerbum complectitur omnia quæ ueneramur, nempe aras, delubra, statuas, monumenta, à uerbo σέβομαι, quod proprie ad religionem pertinet. Hieronymus citans hunc locum in commentarijs, in epistolam ad Titum ἀναθεωρῶν uertit contemplans, & σεβάσματα, culturas.

σεβάσματα

Ignoto deo.) Et hic Hieronymus indicat Paulum pia quadam usum uafricie, quod nonnihil mutauit in titulo, non pauca omisit, quo commodius detorqueret ad exordium prædicandi Christum. Titulus enim sic habebat autore, quem modo citaui Hieronymo, Dijs Asiæ, & Europæ, & Africæ, dijs ignotis & peregrinis. Et dijs ignotis, deum fecit ignotum, & mentionem cæterorum omisit. Quam equidem ciuilitatem imitandam arbitror ijs, quibus studium est ethnicos, aut principes mala educatione deprauatos, ad pietatem adducere, ne protinus conuicijs rem agant & exacerbent, quibus mederi uolunt, sed multa dissimulantes, paulatim illos adducant ad mentem meliorem. Et fortassis reprehendi non oporteat, si boni uiri hoc animo in regum aulis agant, quo paulatim irrepant in principum affectus, modo ne sint autores eorum quæ palàm sunt iniqua, licet ad quædam conniueant inuiti.

Pauli uafricies pia. *Titulus ignoti dei.*

Quod ergo ignorantes.) ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω id est, Quem igitur ignorantes colitis, hunc ego annnuncio. Loquitur enim de deo ignoto.

Vitam & inspirationem.) ζωὴν καὶ πνοήν. i. Vitam & halitum, uelut exponens quid sit uita animantis.

Fecitque

Græci addunt

Fecitq́; ex uno om̃e hominũ genus.) Græci legũt, ἐξ ἑνὸς αἵματος, id est, Ex uno sanguine. Verũ haud scio an perperam a librarijs mutata scriptura. Deinde quod subijcitur, Inhabitare super faciem, infinitum mutãdum erat in gerundium, Ad inhabitandũ super faciem terræ. Alioqui sensus erit, deum effecisse, ut om̃e genus hominum habitaret in terra, Imò condidit omnes, & in hoc condidit, ut agerent in terris.

Definiens statuta tempora.) ὁρίσας προτεταγμένους καιρούς, id est, Cum definisset prius statuta tempora.

Et terminos habitationis.) καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, id est, Præfixis terminis habitationis eorum. Nam ὁροθεσία est designatio terminorum.

Si forte attractent eũ.) ψηλαφήσειεν, id est, Palpent. quod est cæcorũ manu uestigantiũ.

Quidam uestrorum.) τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν, id est, Vestratiũ poëtarũ. Augustinus explicans quæstiones aliquot in epistolã ad Rhomanos legit, *Sicut* & quidã secundũ uos dixerunt.

Arati uersus.

Huius enim & genus sumus.) Hemistichium est heroicum, ex Phænomenis Arati. Ac mire quod dixit de Ioue, hic torquet ad uerum deum. Horum aliquot locorũ patrocinio solet uti diuus Hieronymus, aduersus eos qui calumniabantur quod sacras literas ethnicorũ sordibus contaminaret. Verum Paulus id uno aut altero fecit loco, idq́; penè cogente occasione prædicandi euangelij. Quid hæc ad istos, qui coacte & affectate nõ solum poëtarum & oratorum, sed omnium sophistarum, philosophorum, mathematicorum, deniq́; & magorum literas inuehunt in doctrinam Christi, quam simplicissimam ac purissimam oportebat esse.

Doctrina Christi pura

Non debemus æstimare.) νομίζειν, id est, Existimare, siue putare. In nonnullis Græcorũ exemplaribus habebatur τοῦτο γὰρ καὶ γένος ἐσμέν, sed mendose, ni fallor, cũ apud Aratum poëtico more τοῦ positum sit uice τούτου. Interpres Arati admonet dictũ esse iuxta illud quod apud Hesiodum & Homerum frequens est, πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Nos hemistichium hemistichio reddidimus: Nam huius progenies etiam sumus.

Deinde aut lapidi sculpturæ artis.) Sculpturæ datiuus est, & appositiue refertur ad quodlibet illorum trium, lapidi, argento, auro. Nos igitur quo planior esset sensus, ita uertimus, Non debemus existimare auro aut argento, aut lapidi arte sculpto, & inuento hominis numen esse simile.

Despiciens deus.) ὑπεριδών. Interpres intellexisse uidetur ex alto uidẽs, id enim dixit despiciẽs. At ὑπεριδεῖν, est ueluti dissimulare, & cũ uideas perinde te gerere, quasi nõ uideas.

Lyranus notatus.

Et temporis ratio erat interpreti seruanda in ὑπεριδών, hoc est, dissimulatis temporibus ignorantiæ. Tũ enim silebat, nunc omnibus denunciat, nõ dissimulaturus amplius. Lyranus interpretãs despiciẽs, nempe deos, quod nollet eos amplius durare, qd senserit ipse uiderit.

In eo uiro in quo statuerat.) ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε, id est, In uiro quem definierat, siue statuerat. Græcis enim postpositiuus articulus sæpenumero congruit cum eo nomine quod antecessit non respondens sequenti uerbo.

Fidem præbens omnibus. Duo sunt participia præteriti temporis, quorum neutrum ut par erat uertit. Sensus autem est, deum iam fidem exhibuisse cunctis, Christum esse per quem statuerat innouare mundum, quod illum excitasset à mortuis, hoc unum nulli contigit mortalium, nec Mosi, nec prophetæ.

Dionysius quis.

In quibus & Dionysius.) ἐν οἷς. Laurentius hoc loco refellit eorum opinionem, qui putant hunc Areopagitam fuisse autorem eorum librorum, quos habemus de Hierarchijs ac diuinis nominibus, & eundem esse, qui apud Lutetiam Parisiorum martyrio fuerit laureatus, è tribus, ni fallor, Dionysijs unũ reddentes. Primum Areopagitæ iudices erant, nõ philosophi. At isti Dionysiũ summum faciunt philosophum, qui ex eclipsi solis deprehenderit periclitari rerum naturam: cum consentaneũ non sit eas tenebras Athenas usq́; peruenisse. Nam quod ait Euangelista tenebras factas super uniuersam terram, eius regionis terram intellexit, assentiente & diuo Hieronymo, & asseuerãte Origene in homilijs, quas scripsit in Matthæum, ubi planè negat eas tenebras è solis accidisse deliquio, sed aut nubibus intercedentibus, aut alioqui aëris densitate coacta. Quod si hæ tenebræ tanto spacio cõtigissent per uniuersum orbẽ, aliquis certe seu Latinus, seu Græcus scriptor eius rei meminisset. Iam epistolã super hac re, uelut Dionysij nomine confictam deridet Laurentius

Mihi non uidetur priscis illis temporibus tantum fuisse Christianis ceremoniarum, quantum ille describit. Deinde mirum si tam priscus autor fuit, & tam multa scripsit, à nemine ueterum, seu Græcorum seu Latinorum fuisse citatũ, non ab Origene, non à Chrysostomo, ne ab Hieronymo quidem, qui nihil intentatum reliquit. Quin & Gregorius ipse uir probæ fidei, citans huius literas, non indicat eum fuisse Dionysium Areopagitam. Hieronymus in Catalogo scriptorum illustrium unum aut alterũ Dionysium recenset, huius libros non recenset. Laurentius indicat fuisse suæ ætatis doctissimos uiros, qui iudicarint eos libros esse Apollinarij. Tametsi eius nominis duos commemorat Hieronymus, alterũ Hieropolitanum episcopum, qui floruerit sub M. Antonino secundo. Alterum Laodicenum in Syria episcopum. Neutri tamen huiusmodi quicquàm tribuit operum. Neque enim opinor hæc Apollinari hæretico tribuenda. Ante complures annos, ut memini, uir incomparabilis Gulielmus Grocinus, ut theologus sũmus, ita in nulla disciplina non exquisite doctus & exercitatus, auspicaturus Londini in æde diuo Paulo sacra enarrationẽ cœlestis Hierarchiæ, meditata præfatione multum asseuerauit hoc opus esse Dionysij Areopagitæ, uehementer destomachans in eorum impudentiam, qui dissentirent. At idem priusquam operis dimidium confecisset, ac gustum attentius cepisset, ingenue coram auditorio fassus est sibi uerso calculo non uideri id opus esse Dionysij Areopagitæ. Verum hæc, ceu πάρεργα paucis indicasse sat erat,

Gulielmus Grocinus.

EX CAPITE DECIMOOCTAVO.

EGressus ab Athenis.) χωρισθεὶς, id est, Digressus Athenis.

Ponticum genere.) Pontus enim Asiæ pars est. non enim à mari hic dictus est ponticus. Hunc salutat Paulus in epistola ad Rhomanos, nisi quod illic uxor pro Priscilla, Prisca nominatur, adnotante Origene. Hæc scribenti risus obortus est, quod in uoluminibus Origenicis primum à Badio nostro excusis, ita nescio quis scripturam deprauarat, Post hæc autem discedens Paulus ab Athenis, uenit Corinthum, & inuento ibi quodam Iudæo nomine Aquila, de pontificio genere, pro eo quod erat de Pontico genere. Offensus opinor, quod absurdum putaret, pontici generis dici qui Iudæus esset. Quasi id temporis non habitarint per omnes fermè regiones sparsi Iudæi. Certe Petrus nominatim scribit ad eos, qui in Galatia, qui in Bithynia, qui in Ponto habitarant, Iudæos. Verum hac de re nonnihil attingemus in epistola ad Rhomanos.

Ridicula deprauatio. Badius.

Eiusdem erat artis.) ὁμότεχνοι. Dicuntur Græcis eiusdem artificij, siue opificij. uelut pictori pictor, faber fabro, sutor sutori, nauta nautæ, ὁμότεχνος est.

Scenofactoriæ artis.) ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην, id est, Erant enim aulæorum, siue tabernaculorum texendorum artifices. Interpres Origenis enarrantis epistolam Pauli ad Rhomanos, interpretatur σκηνοποιούς, artifices tabernaculorũ, hoc est, sutores, ob id opinor, quod tabernacula apud priscos pellibus conficiebantur. Et nunc apud Hispanos fiũt Aulæa. Idem testatur homilia in Numeros decimaseptima. O uere põtificem, uere suisq; dotibus maximum. Nos satellitio, copijs, censu, minis magni uideri uolumus. Et disputabat in Synagoga per omne sabbatum, interponens nomen domini Iesu. Suadebatq; Iudæis & Græcis. Totum hoc non habetur in quibusdam codicibus etiam excusis. Vnus codex Donatiani consentiebat cum Græcis, qui cum cætera habent, non addunt tamen Interponens nomen domini Iesu.

Apostolus sutor coriarius.

Instabat uerbo Paulus testificans.) Græci longe secus legunt quàm nos, συνείχετο τῷ πνεύματι ὁ παῦλος διαμαρτυρόμενος, id est, Coartabatur spiritu Paulus, testificãs Iudæis. ut intelligas illum inuitum, & animo reluctãte id fecisse, ceu præsentiret se lusurũ operam.

Titi iusti.) Titi non reperio in Græcis codicibus, sed tantum iusti. Verum opinor incuria librariorũ prætermissum. quandoquidem Hieronymus, aut q́squis fuit is autor, huius meminit Titi in nominib⁹ scripturæ sacræ. Quãq; nec illic de iusti cognomine ulla mẽtio.

Propter quod ego tecum.) διότι, Propterea quod ego tecum sum.

Et nemo apponetur tibi.) ἐπιθήσεταί σοι, id est, Nullus adorietur, siue inuadet te. Quandoquidem id quoq; significat, ἐπιτίθεσθαι. Nec est,

Apponetur pro inuadet.

Vt noceat te, sed τὸ κακῶσαί σε, id est, ut affligat te, siue Ad affligendum te.

Quoniam populus est mihi multus.) διότι. Cur non & hic transtulit, Propter quod, ut modo fecit. Aut cur non ante uertit, quoniam?

Procōsule Achaiæ.) ἀνθυπατεύοντος τῆς ἀχαΐας, id est, Cum ageret proconsulē Achaiæ.

Persuadet hominibus.) ἀναπείθει, Suadet potius quàm psuadet, atque adeo resuadet, si sic liceat loqui. quod Paulus à ueteri cultu deorum reuocaret.

Incipiente autem Paulo.) μέλλοντος δὲ τοῦ παύλου ἀνοίγειν τὸ στόμα. Cum autem aperturus esset os. Quod tamē aliquoties data opera sic uertit interpres, nec id sanè perperam.

Iniquitas aut facinus.) ἀδίκημα, Quod magis sonat iniuriam illatam, aut maleficium. Deinde qui hic uertit facinus ῥᾳδιούργημα, cur huic cognatam uocem ῥᾳδιουργίαν, superius trāstulit fallaciam? Nec est pessimum, sed malum, πονηρόν. Nec est, Recte uos sustinerem, sed κατὰ λόγον, hoc est, Probabiliter, siue merito.

De uerbo & nominibus legis uestræ.) Deest apud nos una coniunctio, ut περὶ λόγου, καὶ ὀνομάτων καὶ νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, id est, De uerbis, & nominibus & lege uestrate. Verba opposuit factis. Deinde quæstiones de communi & non communi, deque genealogijs uocat nomina. Ceremonias Mosaicas uocat legem. Et uideritis, futuri temporis est, ὄψεσθε, quemadmodum in euangelio.

Et minauit eos.) ἀπήλασεν. Cur non potius Abegit, siue depulit? Nam minare sanè quàm insolens uerbum est Latinis auribus.

Fratribus ualefaciēs.) ἀποταξάμενος, id est, Dimissis fratribus, siue uale dicto fratribus. Nec est, Nauigauit, sed ἐξέπλει, id est, Abnauigauit.

Qui sibi totonderat caput.) Ex ipso sermone Græco, non liquet uter sibi raserit caput,

Ambiguus sermo. Paulus an Aquila. Ad hæc, participium est præteriti temporis κειράμενος τὴν κεφαλήν, id est, Tonso capite. Prius enim tonsus est in portu, deinde nauigauit. Et Cenchreis legendum est nomine trisyllabo Cenchreæ, sicut Athenæ. Portus est Corinthiorum.

Iterum reuertar ad uos.) In Græcis exemplaribus plus est, quàm in nostris, δεῖ με πάντως τὴν ἑορτὴν τὴν ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς ἱεροσόλυμα, πάλιν δὲ ἀνακάμψω πρὸς ὑμᾶς, id est, Oportet me omnino festū, quod instat, agere Hierosolymis, sed denuo cōferā me ad uos.

Profectus est ab Epheso.) καὶ ἀνήχθη. Quod ego maluissem, Soluit Epheso.

Apollos. Apollo nomine.) ἀπολλώς, id est, Apollos, cuius genitiuus Apollo, non Apollinis. Meminit huius Paulus in epistolis.

Vir eloquens.) λόγιος, Quod & eruditum sonat & prudentem.

κατηχημένος Hic erat edoctus.) κατηχημένος. Participium ab eo uerbo, unde dicti sunt catechumeni. Non igitur erat edoctus uiam domini, quam mox discit à Priscilla & Aquila, uerum erat utcunque initiatus baptismo Ioannis.

Contulit multum his qui crediderant.) Hic Græci codices addunt, διὰ τῆς χάριτος, id est, Per gratiam. Hoc adiectū est, ut intelligeremus muneris esse, diuini, quod conduceret Christianis. Et Vehemēter est, εὐτόνως, acriter. Et publice, incertum utrò sit referendū, opinor, ad superiora. Nam id erat gratiæ, quod publicitus etiam ausus sit refellere Iudæos.

Esse Christum Iesum.) εἶναι τὸν χριστὸν ἰησοῦν. Non negabant Iudæi Iesum esse, uerum negabant illum esse Messiam, quē expectabant. Vnde Christo præposuit articulum τὸν χριστόν, id est, Illū Christū, siue ostendens quod Iesus esset Christus, siue Iesum esse Christū.

EX CAPITE DECIMONONO.

SI spiritū sanctū.) εἰ suo more uertit pro si, cùm uertendum fuerit per num, aut an, aut ne. Num spiritū sanctū accepistis? aut, Accepistis ne spiritum sanctum? Et mox,

Si spiritus sanctus est.) Pro eo quod erat, *Sit ne* spiritus sanctus.

Schola tyranni. In schola tyranni cuiusdam.) Ambigunt hic *interpretes*, tyrannus hoc loco primatem ac potentem significet, an proprium sit hominis uocabulum. Sed quid scholæ cum tyranno? Deinde si nomen est proprium, cur addidit τινός. Proinde suspicor fuisse secessum magnatis alicuius, in quo solitus sit ociari. quandoquidem schola Græcis sonat ocium. Hieronymus alludens ad uoces magis quàm ad sensum, huc torquet alicubi, ut scholam tyranni uocet, ubi res non agitur argumentis, sed autoritate ac ui. Quod displicuit etiam Augustino, qui nec hæreticos uult cogi, nisi doceantur. Nūc satis esse iu-

dicamus

dicamus,si dicatur, hic error est, recanta, hæc hæresis est, abnega. Quasi qui alios insimulant hæreseos, ipsi non possint errare.

Iudæi atq; gẽtiles.) ἰουδαίοις τε καὶ ἕλλησι, id est, Tũ Iudæi, tũ Græci, quos hic gẽtiles uertit.

Virtutesq; non modicas quaslibet.) Ita scriptum reperi in nonnullis exemplaribus Latinorum. Verũ ipsa res satis indicat id accidisse culpa librariorum, qui dictionem, modicas, quam quispiam interpretamenti uice adiecerat, retulerunt in contextum uelut à scriptore prætermissam δυνάμεις τε οὐ τὰς τυχούσας, id est, Virtutesq; non quaslibet, siue non uulgares, ad uerbum, contingentes. In alijs scriptum habebatur, Virtutes quaslibet, omissa negatione. Carrensis putat utrunq; posse legi, sed reclamat sermo Græcus. *Quaslibet.* τυχούσας.

Sudaria & semicinctia.) Vtranq; uocem Latinam usurpauit σουδάρια καὶ σιμικίνθια.

Dæmonium pessimum.) τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, id est, Spiritus malus. Cæterum in eo quod proxime sequitur, Et dominatus, quidam Græci codices habebant, κατακυριεῦσαν, ut referendum sit ad dæmonium dominatum. Quidam κατακυριεύσας, id est, dominatus ut pertineat ad hominem in quo erat dæmonium.

Confitentes & annunciantes actus suos.) Vel hinc colligi potest fuisse & antiquitus nonnullam confessionem malæ actæ uitæ, sed apertam ut opinor, & in genere, quam nec ipsam legimus exactam abs quoquam. Cæterum quæ nunc recepta est clancularia & in aurem fit, uidetur ex consultationibus priuatis esse nata, quæ solent apud episcopos fieri, si qui scrupulus urgeret animum. Et, Actus, τὰς πράξεις, facta, siue quæ fecissent. *Olim fuit aliqua cõfessio, licet nõ omnino talis qualis nunc recepta est.*

Qui fuerant curiosa sectati.) τὰ περίεργα πραξάντων, id est, Qui curiosas artes exercuissent. Sic enim uocat artes magicas.

Pecuniam denariorum quinque milium.) ἀργυρίου μυριάδας πέντε, id est, Quinquagies mille numûm.

Turbatio non minima.) τάραχος οὐκ ὀλίγος, id est, Turbatio non exigua. Ac paulo post, Non modicũ quæstum.) ἐργασίαν οὐκ ὀλίγην, id est, Quæstum non exiguum.

De uia domini.) περὶ τῆς ὁδοῦ, id est, De uia, siue de hac uia. Nã articulus additus facit ut certã accipiamus uiã. Porrò domini addiderũt, quo res eẽt explicatior, aut certe mollior.

Demetrius quidam nomine argentarius.) Argentarius aliàs Latinis & mensarium significat, & numularium, uerum hoc loco sonat opificem, & sculptorem argenti, quẽ nos aurificem, seu aurifabrum uocamus, quandoquidem quicunq; cudunt aurum, ijdem cudunt & argentum. Est enim ἀργυροκόπος, ab elaborando argento dictus. *Argentarius Aurifex.*

Aedes argenteas.) ναοὺς, id est, Templa. sentit enim ædiculas, seu thecas effigie templi, in quibus reponebantur statuæ. Nos uertimus delubra.

De hoc artificio est nobis acquisitio.) ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας ἡ εὐπορία ἡμῶν ἐστιν. Quod modo uertit quæstum, nunc uertit artificiũ, & εὐπορίαν acquisitionem. Ex hoc quæstu nobis suppeditat rerum copia.

Non solum autem hæc periclitabitur.) κινδυνεύει, id est, Periclitatur. Quanquam totus hic sermo parum commode redditus est ab interprete Latino, οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μεγάλης θεᾶς ἀρτέμιδος ἱερὸν, εἰς οὐθὲν λογισθῆναι, μέλλειν δὲ καὶ καθαιρεῖσθαι τὴν μεγαλειότητα αὐτῆς, id est, Non solũ autem hæc pars, siue hac parte nobis periclitatur, ne reprobetur, siue ne reprobemur, uerum etiam ne magnæ Dianæ templum, pro nihilo habeatur. Porrò autem ne fiat, ut maiestas quoq; destruatur eius, quam tota Asia & orbis colit.

Et destrui incipiet maiestas eius.) Interpres legisse uidetur μέλλειν τε, atq; ita scriptum erat in plerisq; Græcorum libris. In alijs rursus erat μᾶλλον δὲ, magis autem, ut sit corrigẽtis. quasi grauissimum sit omnium futurum, si maiestas ac numẽ ipsius depereat apud uulgus. Hieronymus in prima præfatione cõmentariorum, quos ædidit in epistolã ad Ephesios, indicat hanc Ephesiorum Dianam non fuisse iaculatricem illam, sed cognomento πολύμαστον, id est, Multimammiam, quod eam omnium uiuentium nutricẽ haberi uolebãt. *Varia lectio apud Græcos*

Comitibus Pauli.) συνεκδήμους, id est, Socios peregrinationis, qui & comites dicũtur.

Erat enim ecclesia confusa.) Cum de promiscua multitudine loquatur, magis conueniebat concionem dicere, quàm ecclesiam.

Detraxerunt Alexandrum.) προεβίβασαν, id est, Prius instruxerunt. Nam id est προβιβάζειν.

βιβάζειν. Et instruimus patronum, causam nostram acturum. Interpres, ni fallor, legit προβίασαν, etiamsi προβιβάζεσθαι dicitur, qui cogitur prodire, ac protruditur.

Manu silentio postulato.) Mira uarietate ludit in hoc sermone reddendo interpres, κατασείσας τὴν χεῖρα, id est, Mota manu. Ita Persius, Et calidæ fecisse silentia turbæ, Maiestate manus.

Et cum sedasset scriba turbas.) καταστείλας δὲ ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον, id est, Vbi uero scriba compescuisset turbam. Verũ ex uerbis Græcis parum liquet, uter sedata turba sit locutus, Alexander an scriba.

Cultrix.

Cultricem esse magnæ Dianæ.) Vsus est peculiari uerbo, νεωκόρον. Quæ uox composita est ex νεὼς, quod Attice sonat templum, & κορῶ, purgo siue uerro, autoribus Hesychio, etymologico, & Suida, unde & acuitur penultima νεωκόρος. Solent autem qui impensius dediti sunt alicui diuæ aram illius, uarijs ornamentorum generibus cohonestare, quemadmodum facit apud Apuleium Psyche.

νεωκόρος.

Iouisq; prolis.) Græca longe secus habent, τῆς μεγάλης ἀρτέμιδος καὶ τοῦ διοπετοῦς, id est, Magnæ illius Dianæ, & è cœlo delapsi, ut subaudias signi, aut simulacri. Siquidẽ articulus, τοῦ facit, ne possit, διοπετοῦς ad Dianam referri, sed ad ἄγαλμα, hoc est, statuam Dianæ. Nam Diopetes Græcis dicitur, quod ab Ioue delapsum sit, ac è cœlo uenerit. Porrò opifices simulacrorum, quo maior esset superstitio uulgi, fingebant ea cœlitus delapsa, hoc est, esse διοπετῆ. Idem uulgo creditum fuit de simulacro Dianæ Ephesiæ, ut testis est & Suidas in dictione διοπετές. Pro nobis facit & coniunctio καὶ, quæ fuerat superuacanea, si διοπετοῦς pertineret ad Dianam. Sensus igitur est, Apud Ephesios templum fuisse Dianæ, & huius simulacri, quod cœlo delapsum putabat. Quod ipsum Numa persuasit Romanis de ancylibus. Homerus hoc cognomẽti tribuit regibus, uelut à Ioue profectis, id secutus uidetur interpres cuius liber fortasse non habebat additum articulum, τοῦ.

Contradici non possit.) ἀναντιῤῥήτων ὄντων. Poterat accipi, Cum his nemo cõtradicat.

Conuentus forenses.) Conuentus addidit explicandæ rei causa, cum Græce tãtum sit ἀγοραῖοι ἄγονται, id est, Forenses aguntur, ut subaudiendum sit, cognitiones, aut lites.

Ecclesia pro concione.

In legitima ecclesia poterit absolui.) Cum de prophano promiscuoq; hominum cœtu loquatur, concio dicenda erat, potius quàm ecclesia. Atq; ita mox, Dimisit ecclesiam, pro concionem. Deinde legitima est, ἐννόμῳ, hoc est, Quæ non tumultu, sed legitimo more sit indicta. Nec est,

Poterat absolui.) Sed absoluetur ἐπιλυθήσεται.

Cum nullus obnoxius.) μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος, id est, Cum nemo sit in culpa, siue Cum nemo fuerit autor huius concursus. Nam illud, de quo poterimus reddere rationẽ, per parenthesim interiectum est. Quanquam in nonnullis exemplaribus reperio scriptũ περὶ οὗ οὐ δυνησόμεθα δοῦναι λόγον, id est, De quo non poterimus reddere rationem, hoc est, quòd non sumus defensuri. Deniq; illud μηδενὸς αἰτίου, incertum est ad hominem referatur, ut sit masculini generis, an ad rem, ut sit neutri. Itaq; hic fuerit sensus, cũ nihil subsit causæ per quam poterimus defendere hunc populi concursum.

EX APITE VIGESIMO.

ET exhortatus eos ualedixit.) Græca dissonant à Latinis προσκαλεσάμενος ὁ παῦλος τοὺς μαθητὰς καὶ ἀσπασάμενος ἐξῆλθε, id est, Paulus uocatis ad se discipulis, & complexus eos exiuit. Interpres legisse uidetur παρακαλεσάμενος pro προσκαλεσάμενος. Atq; id sanè mihi magis probatur.

Comitatus est autem cum Sosipater Pyrrhi Berœensis.) Pyrrhi Græcis non additur. Sed ut hoc deest, ita supersunt hæc, usq; ad Asiam, quæ apud Latinos nõ inuenio, συνείπετο δὲ αὐτῷ ἄχρι τῆς ἀσίας σώπατρος βεῤῥοιαῖος, Consecutus est autem illum usq; ad Asiam Sopater Berrhœensis. Nam & Sopater habent Græci, nõ Sosipater. Beda subindicat in uetustis exemplaribus Latinis scriptum fuisse, Sosi pater Pyrrhi, quasi filius fuerit notior patre.

Variant à nobis Græci.

Sustinebant nos.) ἔμενον ἡμᾶς, id est, Expectarũt nos, siue ut ad uerbũ, Manebãt nos.

Vna sabbati.) σαββάτων, id est, Vno die sabbatorũ. Vna, dictum apparet pro prima.

Paulus disputabat cum ijs.) διελέγετο αὐτοῖς, id est, Disserebat illis, siue collocutus est cum illis.

cum illis. Nec enim disceptabat cum eis qui uenerant ad frangendum panem. Verum illic apud eos orationem habuit Paulus. Nam quod συνηγμένων τῶν μαθητῶν, id est, Congregatis discipulis uertit, cum conuenissent, tolerabile est.

Profecturus in crastinum.) μέλλων ἐξιέναι τῇ ἐπαύριον, id est, Profecturus siue discessurus postridie. Nam crastinum diem dicimus qui proxime sequitur hunc in quo iam loquimur. Porrò quoties ad præteritum aut futurum aliquem diem respicitur, non dicendum est heri, aut cras, sed pridie, aut postridie.

Cum mergeretur somno.) καταφερόμενος, id est, Cum deorsum traheretur, id quod accidit ei qui sedens grauius obdormiscat. Neq; tamen hic est Somno graui, sed βαθεῖ, id est, alto, siue profundo. Interpres legisse uidetur βαρεῖ.

Disputante Paulo.) Et hic malim differente. Ne quis imaginetur inter illos pure Christianos disputationem fuisse sophisticam.

Ductus somno cecidit.) κατενεχθεὶς, id est, Deorsum tractus, siue depressus, aut deuectus. Et fortasse deuectus scripserat interpres. Cæterum illud ἐπὶ πλεῖον, quod interpres retulit ad superiora, Græcis sic est in meditullio positum, ut utrouis possit accommodari, ad diutius differentem Paulum, & ad magis etiam depressum somno. Ac mea sentētia, ad sequentem particulam referre satius est. Primum enim nutabat deorsum uergēte corpore, deinde magis depressus cecidit.

De tertio cœnaculo.) ἀπὸ τοῦ τριστέγου. Verti poterat &, A tertia contignatione. Id enim adiecit Lucas, ut intelligeremus lapsum fuisse letalem, nimirum ex loco tam alto. Vox dicta est à τρὶς ter, & τέγος tectum. Deum immortalem quas nænias adducit autor Catholicon de hac uoce tristegum. O miserum illud seculum, cum ex huiusmodi libris, uelut ex adytis petebant oracula literarū. Cæterū solū primæ contignationis, tectū est infimæ partis ædium. Rursum secundæ solum, tectū est primæ. Item tertiæ solum, tectū est secūdæ. *Tristegum.*

Et consolati sunt non minime.) οὐ μετρίως, id est, Non mediocriter. Quod equidē demiror cur interpres putarit immutandum.

Nauigauimus in Asson.) Nōnulli codices Thasson habebant pro Asson. Est enim & Thassus insula Thraciæ opposita, de qua natum est prouerbium Θάσος ἀγαθῶν, id est, Thassus bonorum. Cæterum complures sunt urbes huius nominis Assos, una Lyciæ, in prærupto sita, Altera in Aeolide, Tertia in Mysia, Quarta in Lydia, Quinta in Epiro minore, Cleantis patria. Diuus Hieronymus hanc ponit in Asia, quæ eadem dicta sit Apollonia, suffragante & Plinio libro quinto cap. xxx. Carrensis facit nobis liberum, utrū malimus Asson insulam esse an ciuitatem. *Asson.*

Ipse per terrā iter facturus.) οὕτως γὰρ ἦν διατεταγμένος, μέλλων αὐτὸς πεζεύειν, Sic ēm ordinauerat ipse pedestri itinere uēturus, siue pedibus iter facturus. Interpres uitasse uidetur, ne quis Paulū existimaret, nō equis, aut uehiculis, sed pedibus eò uenisse. Atq hoc ipsum accedebat ad Pauli gloriā, quod mallet iter laboriosius, modo maiore cum fructu. *Paulus pedes.*

Et sequenti die uenimus cōtra Chium.) Hoc loco Græca dissident ab ijs quæ nos legimus, τῇ ἐπιούσῃ κατηντήσαμεν ἀντικρὺ Χίου· τῇ δὲ ἑτέρᾳ παρεβάλομεν εἰς Σάμον, καὶ μείναντες ἐν Τρωγυλλίῳ, τῇ ἐχομένῃ ἤλθομεν εἰς Μίλητον, id est, Postridie deuenimus cōtra Chiū. Altero uero die appulimus Samum & cōmorati Trogyllij, proximo die uenimus in Miletum. Cæterum Trogyllium oppidum est Siciliæ, tametsi sunt eiusdem nominis alia. *Græca dissonant.* *Trogyllium.*

Transnauigare Ephesum.) παραπλεῦσαι τὴν Ἔφεσον, id est, Præternauigare, siue præteruehi. Quid enim est omnino transnauigare ciuitatem, nisi nauis feratur in nubibus?

Ne qua mora illi fieret.) μὴ γένοιτο αὐτῷ χρονοτριβῆσαι, id est, Ne contingeret sibi terere tempus in Asia. Interpres elegantius reddidit quàm uerius. Neque enim Paulus timebat quamlibet moram, sed longiorem metuebat, nimirum properans Hierosolymam.

Maiores natu.) πρεσβυτέρους. Quos nunc seniores uocat, nunc presbyteros Græca uoce, nunc maiores natu, cum hoc loco magis quadraret Græca uox, honorem indicans potius quàm ætatem. Quandoquidem hic episcopos intelligit & primores ecclesiarum, qui nonnunquam iuuenes erant, quemadmodum Timotheus.

Cum omni humilitate.) ταπεινοφροσύνης, Quæ est animi modestia, nihil altum de se sentientis. O uocem dignam uere magno pontifice.

Vt nihil subtraxerim uobis.) Nunc uidetur id dicere, se nihil subtraxisse ab illis bonorum rerum, hoc est, in nullo fraudasse illos, cum cōtra sentiat Paulus, se nihil detrectasse, neq; periculi, neq; laboris, qui modo ad illorum pertineret utilitatem. Ac paulo post idem uerbum transtulit subterfugi. Non enim subterfugi &c.

Interpres obscure reddidit

Publice & per domos.) κατ' οἴκους, id est, Publicitus ac domestice, siue per singulas domos, quod respondere uidetur ei quod Latini dicunt priuatim. Hieronymus in præfatione commentariorum in epistolam ad Ephesios uertit, Publice ac domestice.

Vincula & tribulationes me manent.) μένουσιν. Idem est uerbum quod aliquanto superius uertit, sustinent.

Nihil horum uereor.) ἀλλ' οὐδενὸς λόγον ποιοῦμαι, id est, Nihil curo, siue nihil me mouet. Quomodo non uerebatur, cum sciret uentura? sed contemnebat.

Interpres non expressit sensum.

Nec facio animam meam preciosiorem quàm me.) Quid mouit interpretem, ut neq; sensum exprimeret, neq; uerba redderet Lucæ? οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχήν μου τιμίαν ἐμαυτῷ, id est, Neq; habeo siue duco uitā meā preciosam mihi ipsi. Augustinus in Psalmo xxxvj. legit: Non facio animam meam preciosam mihi. Lyranus interpretatur animam intellectiuam. At Paulus sentit se contemnere uitam amore euangelij.

Lyranus delirans.

Vt consummem cursum meum.) Græcus addit μετὰ χαρᾶς, id est, Cum gaudio.

Regere ecclesiam dei.) ποιμαίνειν, Quod est pastorum more gubernare & curare gregem. Nam mox mentionem facit luporum.

Lupi rapaces.) βαρεῖς, id est, Graues, non rapaces. Suffragabat̃ unus codex Donatiani.

Viri loquentes peruersa.) διεστραμμένα, id est, Distorta & obliqua, hoc est, minime simplicia, minimeq; syncera. Nam ueritatis, ut ait Tragicus, simplex est oratio.

Non cessauerim monens.) Et hic participium uertendum erat in uerbum infinitum, Non cessauerim monere.

Interpres dormitans.

Qui potens est.) Quod, erat potius q̃ qui, cum referat uerbum. Cæterum quia uerbū Græcis est masculini generis, id nimirū fefellit interpretem. Nec est simpliciter ædificare, sed ἐποικοδομῆσαι, id est, Superstruere, uidelicet his fundamentis, quæ iecerat Paulus.

Oportet suscipere infirmos.) ἀντιλαμβάνεσθαι, Quod est proprie porrecta manu retinere lapsurum alioqui, aut abiturum. Paulus, ne ullius omnino iacturā faceret, cauebat, ne q̃ ansam præberet infirmis & alienandis à Christo, quod nollet grauari sumptu. Vtinā hoc exemplo delectentur, qui dum decimas, tam nō sacerdotaliter exigunt à populo, sui officij prorsus obliuiscuntur, nō quod negem illas deberi, sed quod cæteri apostoli oblata dūtaxat acceperint, Paulus ne oblata quidem, cum unus plus omnibus laborarit.

Decimæ exactæ.

Beatius est dare magis q̃ accipere.) Neq; Latinitatis ratio patiebatur cōparatiuū, neq; sermo Græcus habebat. Mirū itaq; quid interpreti uenerit in mentē μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν, id est, Beatum est dare magis q̃ accipere. Cæterum hoc testimoniū negant usquam inueniri dictum à domino. Vtinam autem hunc animum Pauli tam excelsum & ab omni quæstus specie abhorrentē, imitarentur nostri temporis cōcionatores.

EX CAPITE VIGESIMOPRIMO.

Venimus Coum.) Nōnulli codices habent κῶ, nōnulli κῶν. utroq; modo pronūciari fatetur Stephanus, quin & κέως dictā fuisse quondam. Vnde & Plinius admonet Ceam dictam & κόον. Insula notior est q̃ ut sit explananda.

Et inde Pataram.) πάταρα Græci pronunciant neutro genere numero pluratiuo. Quanquam utroque modo reperio usurpari huiusmodi nomina Lystra & Lystram, Psyra & Psyram.

Cum apparuissemus autem Cypro.) Suspicor interpretem ita uertisse, Cum aperuissemus autem Cyprum. Nam Græce est ἀναφάναντες δὲ τὴν κύπρον. Porrò qui nauigant, nunc hanc, nunc illam terram dicuntur aperire, aut celare, cum incipit in prospectu esse, aut secus. Proinde uertimus, Cum autem cœpisset nobis apparere Cyprus. Consimili figura dixit Vergilius, Terræq; urbesq; recedunt.

Locus deprauatus.

Venimus Tyrum.) Ciuitas est maritima, metropolis Phœnices, quondam insula septingentis passibus diuisa à continente, mari præalto, sed uix credibili opere comportatis aggeribus per Alexandrum magnum adiuncta continenti. Est in tribu Neptalim, uicesimo fermè

mo fermè miliario à Cæsarea Philippi.

Valefecissemus inuicem.) ἀσπασάμενοι ἀλλήλους, id est, Complexi alius alium, siue con salutaione mutua facta. Apparet interpretem legisse ἀποταξάμενοι.

Venimus Cæsaream.) Hæc est Cæsarea Palæstinæ ciuitas litoralis, primū dicta turris Stratonis. Deinde ab Herode instaurata in honorem Cæsaris Augusti, Cæsarea dicta est. Est altera Cæsarea Philippi, ad radices montis Libani, in honorem Tiberij Cæsaris Cæsarea dicta. Est tertia Cappadociæ, quo Paulus Epheso delatus salutauit ecclesiam. Autor Hieronymus.

Per dies aliquot.) ἡμέρας πλείους, id est, Dies complures.

Nos & qui loci illius erāt.) ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἐντόπιοι, id est, Tū nos, tū ij q erant illius loci.

Et cum suadere ei non possemus.) Quid est hoc? An non dixerat modo illos suasisse? *Suadere, pro*
Verum interpres abusus est suadere pro persuadere. Suadet enim qui consulit, persuadet *persuadere.*
qui quò uult inducit hominem. Græca uox anceps est ad utrunque. πείθειν insuper conuenit, non solum suadenti aut persuadenti, uerumetiam obtēperanti. μὴ πειθομένου δὲ αὐτοῦ, Cæterum cum illi non persuaderetur, siue cum ille non obtemperaret, quieuimus.

Præparati ascēdebamus.) ἀποσκευασάμενοι. Quod ego puto uertendū, sublatis sarcinis.

Iasonem quendam.) Græci legunt μνάσωνί τινι, id est, Mnasonem quendam. ut dissimulem quod ἐδόξαζον uerterit magnificabant, pro glorificabant.

Audierunt autem de te.) κατηχήθησαν. Idem uerbum unde diximus dici catechume- *κατηχήθησαν*
nos. Nec est discessionem, sed ἀποστασίαν, id est, Defectionem. Eodem utitur paulo post, *audierunt.*
ὅτι ὧν κατήχηνται.

Eorū qui per gētes sunt Iudæorū.) τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας ἰουδαίους, id est, Eos qui in gētibus sunt omēs Iudæos. Offendit interpretē gemin⁹ accusatiuus additus uerbo docēdi.

Neque secundum consuetudinem ingredi.) μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν. Neque iuxta cōsuetudines ambulare. Nam ambulare uocat uiuere, & consuetudines, instituta & morē eius gentis. Nec est, Falsa sunt, sed οὐδέν ἐστιν, id est, nihil sunt. Atque ex hoc sanè loco Iacobus uidetur, tum adhuc in ea fuisse sententia, ut existimaret Iudæis seruandam esse legem Mosaicam, cum Petrus & Paulus gentilium more uixisse legantur. Non quod illam existimaret necessariam ad salutem, sed utilem ad uitandum offendiculum infirmorum, cum Paulus putaret iam esse tempus negligendi eam superstitionem, utpote uergentē in magnum discrimen Euangelicæ doctrinæ. Nec est, Sanctifica te, sed ἁγνίσθητι, id est, Purifica te. Et paulo post, purificatus ἁγνισθείς.

Concitauerunt omnem.) συνέχεον, id est, Confundebant, siue conturbabant. & Totū potius quàm omnē. Nec est populum, sed ὄχλον turbam, siue multitudinem. Et Succurrite, potius quàm adiuuate, βοηθεῖτε. Nam adiuuat, qui est particeps operis. Et Hic est homo, ὁ ἄνθρωπος, id est, Ille homo.

Omnes ubique docet.) Perijt apud nos gratia schematis, πάντας πανταχοῦ, id est, Omnes omni in loco. Nec est, Violauit sanctum locum istum, sed κεκοίνωκε, id est, prophanauit, siue ut Hebræi loquuntur, communem reddidit.

Certum cognoscere.) τὸ ἀσφαλές. Recte sanè hoc. At cur non itidem transtulit in præfatione Euangelij, τὴν ἀσφάλειαν certitudinem.

Iussit eū duci in castra.) εἰς τὴν παρεμβολήν. Ita uocat locū cōmunitum. Cæterum quidam ex castris fecerant carcerē, & ob id admonēdum duximus, ne serpat id mēdi latius.

Nónne tu es Aegyptius ille) Aegyptij male audiebant olim, tanquam malarum autores artium. Id quod nō paucis locis indicat Iuuenalis, ac Lucianus. Quin & prouerbijs aliquot huius gentis mores notati sunt, quæ recensuimus in Chiliadibus nostris.

Et sicariorum.) Græce scribens, usus est uoce Latina. id quod iam nouum uideri non potest cum toties sit obuium.

A Tarso Ciliciæ.) ταρσεὺς τῆς κιλικίας, id est, Tarsensis, quæ est ciuitas Ciliciæ. Est autem *Tarsus*
metropolis eius regionis. Nec est Ignotæ, sed ἀσήμου, id est, obscuræ. Testatur idem Ste- *Ciliciæ.*
phanus de nominibus urbium, hanc ἐπισημοτάτην appellans, hoc est, primariam ac præter cæteras insignem, olim dictam Terson per epsilon, siue quod illic à diluuio primū apparuerit terra sicca, siue quod illic delapsus Pegasus, talo fracto, quam illi ταρσὸν appellāt,

claudicationem cōtraxerit. Porrò quantumuis fuit celebris alijs nominibus, nullo tamen insignior, quàm quod illi Paulum debemus, usq; adeo præcipuum Christianæ philosophiæ præconem ac propugnatorem, ut ni ille nobis diuino munere contigisset, periculū fuerit futurū, ne Christiani omnes in seruilē illam & humilem Moysi legem relaberētur. Quanq; nunc quoq; ratione magis q̄ numero ceremoniarū ab illis differimus: eò Christus progressu temporum recidit. Est & alia eiusdem nominis in Bithynia. Rursus alia quæpiam in India, ut indicat Hieronymus in commentarijs quos conscripsit in Ionam. Iosephus putat Tarsum Ciliciæ esse in quam fugerit Ionas. Porrò quod quidam legunt municeps, quidam ciuis, Græcis est πολίτης, id est, ciuis. Verum opinor interpretē offensum affinitate uocum, ciuitatis & ciuis, quæ tamen eadem est in sermone Græco.

EX CAPITE VIGESIMOSECVNDO.

Reddo rationem.) ἀπολογίας. Quod & defensionē & excusationē significat.

Iuxta ueritatē paternæ legis.) κατὰ ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου, id est, Iuxta exactam rationē patriæ legis, siue iuxta rigorē patriæ legis. Et patriæ potius quàm paternæ, cum non de patre suo, sed de omnibus maioribus sentiat.

Aemulator legis.) ζηλωτὴς τοῦ θεοῦ, id est, Aemulator dei, legim⁹ apud Græcos.

Sicut princeps sacerdotum.) ὡς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς μαρτυρεῖ μοι, id est, Quemadmodum & pontifex mihi testis est. Et rursum αὖθις αὖ, Omnes maiores natu, cum Græce sit πᾶν τὸ πρεσβυτέριον, id est, Omnis presbyterorum ordo. Opinor enim hic de dignitate sentiendum, non de ætate.

Vt adducerem inde uinctos.) ἄξων καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας δεδεμένους, id est, Adducturus & eos qui illic essent, uinctos Hierusalem.

Circumfulsit me lux copiosa.) περιαστράψαι, est circumfulgurare, potius quàm circumfulgere. Quemadmodum indicatum est & ante.

Et decidens in terram.) ἔπεσά τε εἰς τὸ ἔδαφος, id est, Cecidiq; in solum. Id enim sonat ἔδαφος, etiam si saxeum sit, aut ligneum.

Saule Saule.) Græci legunt Saul Saul, Hebræorum more. Cum illi Christus Hebraice loqueretur, ut posterius testatur ipse Paulus.

Et qui mecum erat, lumen quidem uiderunt.) His addunt Græci, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, id est, Et territi sunt, deinde adijcitur, Vocem autem non audierunt, quæ loquebatur mecum.
Vallæ diligentia. Equidem non possum, non uehementer probare diligentiā Laurentij Vallæ, qui cū homo rhetoricus esset, ut uulgus existimat, certe theologiam non profiteretur, tamen uigilantia tanta uestigarit, quid in sacris literis, aut dissideret, aut conueniret, aut deprauatū esset. Cū hodie tot sint Theologorū, ausim dicere milia, qui usq; adeo non utantur hac cōferendi disquirendiq; solertia, ut ne id quidē cognitum habeāt, qua lingua scripserint apostoli. Et cum forte fortuna audiunt Marcum, Lucam, Paulum, Petrum, ac Ioannem Græce scripsisse, uelut ad rem inauditam & incredibilem obstupescunt. *Excussa lectionis ueritas.* Alius putat illos nihil nisi Hebraice scripsisse, cū fuerint Hebræi. Alius hæc ab illis ædita credit, quæ nos uulgo legimus. tanta est in re tā necessaria socordia. Rogat aūt qui consistere possit, ut cum Lucas superius scripserit eos qui Paulo comites erant, uocem quidē audisse, cæterum neminem uidisse, hic neget eos audisse uocē loquentis cū illo. Deinde qui conueniat, ut cū illic dicātur stetisse stupefacti, paulo post hanc eandē rem exponēs Agrippæ Paulus, dicat oēs fuisse collapsos in terram, quod hic de se tantū narrat. At illic, Die, inquit, media in uia uidi rex, de cœlo supra splendorē solis circūfulsisse me lumen, & eos qui simul mecum erant omnesq; cū decidissemus in terrā, audiui uocē mihi Hebraica lingua dicentē, Saul Saul. Quomodo factum est, ut pugnantia scripserit Lucas, & illic sub persona referat audisse uocem loquentis, cū Paulus hic rursus ipse narret uocē uni sibi fuisse auditā? Nam quod differit de stando & cadendo, non ita magni negocij est dissoluere. Siquidē fieri potest, ut ad primum pauorē collapsi, mox erexerint sese, Paulo adhuc iacente. De uoce audita & non audita, durior est nodus. Recentiores utcunq; tergiuersantur, cum aiunt uocē quidem, hoc est, sonitum uerborum auditū, cæterum uerba uni Paulo percepta. ita factum, ut audita fuerit uox, & eadē non audita. Valla magis existimat superiorē locū, in quo Lucas hanc historiam sub sua ipsius persona recenset, fuisse deprauatum, transpositis duabus

uoculis.

uoculis, ijsq́ inter ſeſe nō admodum diſſimilibus apud Græcos duntaxat, φῶς & φωνὴ, cæterum à Luca ſic fuiſſe ſcriptum, Videntes quidem lumen, neminem autem audientes.

Quæ te oporteat facere.) In nonnullis ſic habebat, περὶ πάντων ὧν τέτακταί σοι ποιῆσαι, id eſt, De omnibus quæ ordinata ſunt tibi ut facias. In alijs rurſus tantum erat, τί σε δεῖ ποιεῖν, aut ποιῆσαι, id eſt, Quid te oporteat facere.

Cum non uiderem præ claritate luminis.) ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, id eſt, Præ gloria luminis illius.

Ananias quidam uir ſecundum legē teſtimonium habens.) Græci codices uō nihil addunt, ἀνανίας δέ τις, ἀνὴρ εὐλαβὴς, κατὰ τὸν νόμον μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων, id eſt, Ananias aūt quidam, uir pius, ſiue religioſus, in lege teſtimonio probatus omniū habitantium in Iudæa. Laurētius indicat ſe in uno Latino codice reperiſſe additū quod Græcæ uoci reſponderet, Ananias quidā, uir timoratus. Timoratum enim pro religioſo dixit. Cæterum pro εὐλαβὴς in nonnullis exemplaribus erat εὐσεβὴς, hoc eſt, pius. Et quod hic uertit,

Secundum legem, uerti poterat & In lege. Poteſtq́ ea particula utroque uerſum referri, ad ſuperiora. ut ſit ſenſus, religioſus ſiue pius in lege, ſiue iuxta legem, non iuxta euangelium. aut ad ſequentia. Probatus omnium teſtimonio in lege, ſiue iuxta legem.

Ab omnibus cohabitantibus Iudæis.) Habitantibus eſt, ſiue inhabitantibus κατοικούντων. Et quidam Græcus codex habebat aſſcriptum, ſed in ſpacio dirimente uerſus, ἐν δαμάσκῳ, ab omnibus habitantibus Damaſci Iudæis.

Reſpice.) ἀνάβλεψον, hoc eſt, Recipe uiſū, ſiue attolle oculos, ut mox, Et reſpexi ἀνέβλεψα. *Reſpice ἀνάβλεψον.*

Præordinauit te.) προεχειρίσατο, id eſt, Præparauit te, ſiue prius apparauit te. Niſi qs maliit προεκυρώσατο, id eſt, prius ſtatuit. Cæterum id non erat in ullis Græcorū exemplaribus. Nec Ananias hic agit de prædeſtinatione diuina, ſed de ruina ac cæcitate Pauli, quibus rebus Chriſtus iam agebat & aggrediabatur, ut hac occaſione cognoſceret euangelij fidem. Nec annotatio mea excludit prædeſtinationē, ſed explicat ꝓprietatē Græcæ uocis. Chryſoſtomus hunc enarrans locum nullam facit mentionem prædeſtinationis.

Vt uideres iuſtū.) τὸ δίκαιον, id eſt, Iuſticiā, ſiue Id quod iuſtū eſt, hoc eſt, cernas id qđ antehac zelo legis excæcatus nō uidebas. Rurſum in alijs habebat, τὸν δίκαιον, hoc eſt, Iuſtum illū, uidelicet Chriſtū. idq́ cōgruit cū eo quod ſequitur, Et audires uocē ex ore eius.

Quæ uidiſti & audiſti.) ὧν ἑώρακας. Articulus poſtpoſitiuus, iuxta Græcorum idioma, congruit antecedenti pronomini quod ſubauditur, eorum, diſſidens à ſuo ipſius uerbo. Interpres bene adiecit de ſuo eorum.

Ego ſtabam & conſentiebam.) Hic Græci addunt duo uerba τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ, id eſt, Morti eius, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφεστὼς καὶ συνευδοκῶν, id eſt, Et ipſe eram aſſiſtens & cōprobans interfectionem eius.

Tolle de terra huiuſmodi.) τοιοῦτον, id eſt, Talem. ut ad Paulum referatur. Vnde non male addidiſſet, huiuſmodi hominem. Et mox,

Non eſt, fas, ſed καθῆκον, id eſt, Non conuenit ſiue non decet.

Et flagellis cædi & torqueri.) ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ χιλίαρχος ἄγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν, εἰπὼν μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτὸν, id eſt, Iuſſit eum tribunus duci in caſtra, dato mandato, ut flagris examinarent eum. Nec aliud fuiſſe iuſſum, indicant ea quæ ſequuntur. ut illud interim diſſimulem, quod Si hominem Romanum dixit, pro an hominem. quandoquidem adeo conſtanter id facit, ut ſuo iure uideatur facere.

Multa ſumma.) πολλοῦ κεφαλαίου. Ita Græci uocant ſupputationem in ſummā ſubductam. In nonnullis legimus Hanc ciuitatem, in alijs ciuilitatem, Græce πολιτείαν. Laurentius magis probat ciuilitatem, ego contra ciuitatem. Quandoquidem ciuitate donati dicuntur Latinis, quibus ius ciuitatis conceſſum. & ut Græcis à πολίτης πολιτεία, ſic nobis, à ciue ciuitas dicitur. Beda ſubindicat in nonnullis codicibus ſermonem fuiſſe magis dilucidum, in quibus ſic erat ſcriptum, Dixit tribunus, tam facile dicis ciuem Romanū eſſe te. Ego enim ſcio, quanto precio ciuilitatem poſſedi iſtam. Nec eſt Cōſecutus ſum, ſed ἐκτησάμην, id eſt, Paraui, quod ante uertit, Poſſedit agrum de mercede iniquitatis.

Volens ſcire diligentius.) τὸ ἀσφαλὲς, id eſt, Certum. ut & ſuperius uerterat certius, quod nunc uertit diligentius.

EX CAPITE VIGESIMOTERTIO.

Percutiet te deus.

Percutiat te deus paries.) In plerisq; Latinis exemplaribus, percutiet mutatum erat in percutiat, quasi Paulus imprecaretur pontifici malum. At Græci legunt τύπτειν σε μέλλει, id est, Futurum est, ut te percutiat deus. Atq; ita citat Augustinus libro secundo commentariorum, quos scripsit de sermone domini in monte habito. Rursum in epistola quinta ad Marcellinum, ubi declarat & interpretatio quam subijcit, quod percutiet, legerit uerbo futuri temporis. Succedit enim, ut qui saperent, intelligerent destruendum esse aduentu Christi parietē dealbatum, hoc est, hypocrisin sacerdotij Iudæorum. Ad eundem modum legit & interpretatur Chrysostomus. Nec in his apud Græcos est facilis scripturæ deprauatio, nisi qs locum hunc studio mutauit, ne Paulus uideretur oblitus exempli Christi, qui similiter accepta plaga, mansuete tranquilleq; respondit, quiq; iussit ut bene precaremur male precātibus, bene mereremur de male merentibus. At si Paulus tantum prædixit futurū ut deus illum feriret, cur mox uocant maledictum? & ipse ueluti redarguens seipsum, scriptum est inquit, Principi populi tui non maledices. nisi forte qui commoto animo prædicit euenturum, is maledicit. Quanquam de conuicio facile sit explicare. quandoquidem in pariete dealbato manifestum conuicium est. Sed qui potuit fieri, ut Paulus non agnosceret primarium sacerdotem, uel ex ipso ornatu, præsertim homo Iudæus nusquam loci non uersatus? Deinde cur recantat, non quod homini maledixerit, sed quod principi populi? At sanè iudicem esse sciebat, etiam cum conuicium diceret: Tu, inquit, sedens iudicas me secūdum legem. An cæteris licet maledicere, soli principi non licet? At Christus noluit cuiq; omnino maledici. Diuus Hieronymus adducens hunc locum in dialogis aduersus Pelagium, excusat quidem Paulum, attamen fatetur eum non præstitisse mansuetudinem eā, quam præstitit Christus. Verum hoc scripsit Hieronymus undecunq; suam muniens causam, & in ipso quoq; Christo aliquod imperfectæ pietatis uestigium inquirens. Nec ipse dissimulat, aliud esse colligare nodis aduersarium, aliud docere discipulum. Aliud agit qui pugnat, aliud qui exhortatur, aliud qui deterret. Deinde ut sunt diuersa hominū ingenia & instituta, ita sunt & diuersæ sententiæ. At nos nulla harum rerū habita ratione, ex quouis cuiusuis operis angulo, tria uerba decerpimus, & inde contexto syllogismo, nouū ædimus oraculum. *Vafricies Pauli.* Equidem non nego Paulum non caruisse prorsum humanis affectibus, cum ipse meminerit de stimulo carnis, & constet inter Barnabam & ipsum, nempe duos optimos uiros, dissidium aliquod extitisse. Cæterum hoc loco consentaneum est Paulū non ignorasse summum sacerdotem, nec tamen illi male precatū hoc animo quo uulgus irritatum solet, sed apostolico spiritu incanduisse aduersus eum, qui cum optimi uiri tenēret locum, ne speciem quidem æquitatis præberet, quam præstabant etiam ethnici. Sic Petrus incanduit aduersus Ananiam & Sapphiram. Sic hic ipse Paulus aduersus Elymam magum. Quid igitur est quod excusat se, Nesciebam quod esset pontifex? Nimirum cessit tumultui, & se ignorasse pontificem dicit, qui se non pontificem, sed tyrannū re declarabat. Itaq; gemino nomine concedit turbæ. Primum agnoscens esse pontificē, qui re ipsa non erat nisi paries dealbatus. Deinde conuicium esse non negat, quod illis uidebatur cōuicium, cum non esset conuicium, sed libera obiurgatio. Chrysostomus indicat quibusdā hoc per ironiam uideri dictū, Nesciebam quod pontifex esset. Verum ipse prorsus asseuerat illum uere ignorasse: uel quod diutius abfuisset à consuetudine Iudæorum, uel quod Ananiam in turba multorum non agnosceret. Beda non dissentiens à Chrysostomo, addit argutam magis quàm ueram interpretationem: Nesciebam eum esse pōtificem, quod per Euāgelium iam cessasset sacerdotium Mosaicum, & tamen ita corrigit se quasi peccasset, ut alios doceret deberi reuerentiam ijs, in quorum potestate sumus. Porrò testimoniū quod adduxit, extat Exodi capite uigesimosecundo: Dijs non detrahes, & principi populi tui non maledices. Siquidem illi iudices ac magistratus deos uocant.

Quia superfluunt.

Nesciebam fratres quia pontifex est.) Quia, redundat Latinis, apud Græcos nonnunquam additur affirmandi causa. Annotauit & Augustinus libro de Geneseos locutionibus primo, quia, sæpe redundare in sacris libris, uelut illo loco, Et dixit quia dominus est in loco hoc, ego autem ignorabam.

Quid si

Quid si spiritus aut angelus.) Græci secus legunt, εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἢ ἄγγελος, μὴ θεομαχῶμεν, id est, Quod si spiritus locutus est illi aut angelus, ne pugnemus cũ deo. quo uerbo usus est ante Gamaliel. Hæc clausula, Ne repugnemus deo, nõ habebatur in nostris exemplaribus Latinis.

θεομαχεῖν.

Deuouerunt.) ἀνεθεμάτισαν. Quod tamen eleganter uertit interpres. Demiror equidem quis hoc indicarit Carrensi, Græcis hoc loco scriptum anathematizauerunt. Et paulo post Deuotiõe deuouimus, ἀναθέματι ἀνεθεματίσαμεν, id est, Execrari seipsum, ac dijs manibus, ut ethnici loquuntur, deuouere.

Deuouere.

Notum facite tribuno.) Græca nonnihil dissonant à nostris, νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε τῷ χιλιάρχῳ, καὶ τῷ συνεδρίῳ, ὅπως αὔριον αὐτὸν καταγάγῃ πρὸς ἡμᾶς, ὡς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριβέστερον, τὰ περὶ αὐτοῦ, id est, Nunc igitur indicate tribuno & concilio, ut cras eum producat ad nos, uelut disquisituros exactius de causa illius. Cum hac lectione concordat Aldina æditio. tametsi nonnulli Græci codices propemodum consentiunt cũ nostris exemplaribus, in quibus est, ὑμᾶς uos, pro ἡμᾶς, & μέλλοντες pro μέλλοντας. Atq; ita sensus erit, Nos planè decreuimus quocunq; periculo Paulum occidere, uos adiuuate, ut tantum producatur ad populum, abutẽtes hoc prætextu, quasi uelitis exactius de causa disputare. Alioqui sciebant tribunum non producturum Paulum cognitis insidijs. Atqui sic exponit Carrensis, uelut hoc ipsum uoluerint nunciari tribuno & cõcilio, quod destinassent per tumultum occidere Paulum. Iam uero Lyranũ apparet ita legisse, Nũc autem uos notum facite tribuno cũ concilio. Quomodo legitur in nonnullis Græcis exẽplaribus. Id cum idem ualeat, sic interpretatur & ordinat, Vos, inquit, cum concilio, id est uos simul conciliati Pharisæi & Sadducæi, ne per uestram dissensionem impediatis mortem Pauli. Eamus nunc & negemus quicquam referre utrũ Græca quis conferat an non. Iam non satis intelligo cur quibusdã hic magis arrident, ut μέλλοντας utatur per debet uerbum. Fingit eñ hoc futurum, & ideo apponitur ὡς. Nec usquã cõperi μέλλω sic usurpatũ.

Carrensis & Lyranus.

Tanquam aliquid certius inquisituri sint de illo.) Si πυνθάνεσθαι referatur ad tribunum & consilium, fortasse congruentius erat, audituri. Nam Græca uox anceps est, præsertim cum præcesserit διαγινώσκειν, quod magis uidetur ad iudicem pertinere, quàm actorem. Atq; ita in priore parte legendum μέλλοντες, non μέλλοντας, & nominandi casus accipiendus esset pro gignendi casu, absolute posito. Iam πρὸς ἡμᾶς an πρὸς ὑμᾶς legendũ sit, expendendum est.

Quoniam hæc nota fecisset sibi.) Interpres bene mutauit personam secundam in tertiam. Nam Græce est παραγγείλας μηδενὶ ἐκλαλῆσαι, ὅτι ταῦτα ἐνεφάνισας πρός με, ist est, Iussitq; ne cui efferret quod hæc indicaueris mihi. Nisi mauis infinitum modũ positum uice imperatiui, quemadmodum nos uertimus.

Et lancearios ducentos.) δεξιοβόλους, quod dextra mitterent hastilia. Siue, ut in alijs legitur, δεξιολάβους. Nam olim ferè missilibus utebantur. Ac mox,

Et iumenta præparate.) κτήνη τε παραστῆσαι, id est, Iumentáque exhibere. Et hic usus est infinito pro imperatiuo.

Timuit enim, ne forte raperent eum Iudæi & occiderent, & ipse postea calumniam sustineret, tanquam accepturus pecuniam.) Quæ hactenus recensui, omnia desunt in Græcis exemplaribus, quæ quidem mihi uidere contigit. Nec offendit hic locus Laurentium Vallam. unde apparet aut exemplar illius hæc habuisse, aut nõ animaduertisse. Certe Lyranus negat hæc haberi in libris emendatioribus, uerum hoc glossema adiectum fuisse in margine, quod inscius quispiam retulerit in contextum. Certum est autem hoc nõ somniasse Lyranum. Iam nec Chrysostomus enarrans hunc locum, legit aut exponit, quæ nos ostendimus in Græcis non haberi.

Desunt in Græcis.

Optimo præsidi.) τῷ κρατίστῳ. Græca uox magis competit in potentem, quàm in bonum uirum, ut dictum est in præfatione Lucæ in suum euangelium.

Optimus κράτιστος.

Per noctem in Antipatridem.) Nihil opus erat præpositionem apponere, cum Antipatris uocabulum sit ciuitatis Palæstinæ ab Antipatro patre Herodis sortita nomen.

De qua prouincia esset.) ἐκ ποίας ἐπαρχίας. Quod sanè non ineleganter reddidit interpres.

Ex capite

EX CAPITE VIGESIMOQVARTO.

Emphaniſan τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ παύλου. Senſum quidem probe reddidit interpres. Adeunt enim iudicem, qui deferunt reum. Cæterum ἐνεφάνισαν ſonat ſignificarunt, niſi ſubaudias ἑαυτούς.

Oratio rhetorica, nõ Apoſtolica.

Et multa corrigantur per tuam prouidentiam.) Græcis eſt non ἀνορθωμάτων, ſed κατορθωμάτων, quod rem cũ uirtute & laude factam ſignificat, interprete Cicerone, quod Latini uocant officiũ, à uerbo κατορθόω. Senſus enim eſt, cũ per tuam prouidentiam multa fruamur pace, multaq́ officia præſtes huic populo.

Suſcipe, pro approbare.

Suſcipimus optime felix.) ἀποδεχόμεθα. Quo uerbo nonnunquam & Paulus uſus eſt pro approbare & amplecti.

Optime Felix.) Græce nõ eſt βέλτιστε, ſed κράτιστε, quod ut modo dixi, magis ſonat potentiſſime. Nos uertimus præſtantiſſime.

Ne diutius te protraham.) ἐγκόπτω, id eſt, Impediam ſiue morer, au detineam. Et pro tua clementia, eſt ἐπιεικείᾳ, quod aliâs humanitatem, aliâs æquitatem uertunt.

Hominem hunc peſtiferum.) Græcis non eſt peſtiferum, ſed λοιμόν, hoc eſt peſtem, Quemadmodum exitiale exitium uocant ὄλεθρον. Nec eſt hominem, ſed uirum.

Et autorẽ ſeditionis ſectæ.) Seditionis, abeſt in Græcis codicibus, πρωτοστάτην τε τῆς τῶν ναζωραίων αἱρέσεως, id eſt, Autorẽ ſeu præfectũ ſectæ ſeu factionis quæ dicit̃ Nazarenorũ.

Etiam templum conatus eſt uiolare.) βεβηλῶσαι, id eſt, Prophanare, nimirum quod induxerit Græcos. Ne quis imaginetur accuſari Paulum quod uim admouerit templo.

Quem & apprehenſum uoluimus ſecundum legem noſtram iudicare. Superueniens autem tribunus Lyſias, cum ui magna eripuit eum de manibus noſtris, iubens accuſatores eius ad te uenire.) Hæc omnia deerant in multis exemplaribus Græcis. In uno duntaxat reperi aſſcripta, ſed minutiſſimis formulis, idq́ in ſpacio marginali. Vnde & adiecimus. Quin & Beda, ni fallor, in gloſſa quã ordinariã uocãt indicat in Latinorũ codicibus aliquot uerſus defuiſſe, qui Græcis legãtur ad hanc ſentẽtiã, Quẽ apprehẽdimus & quẽadmodũ modo retulimus. Porrò nõ diſſimile ueri eſt, Bedæ fuiſſe cõmentariolos aliquos Hieronymi q nobis nõ extẽt. Siquidẽ Bedæ rarũ eſt citare autorẽ, ſed alienis ferè abutit̃ pro ſuis. Illud mirũ, hæc quæ notat olim deſiderata in Latinorũ codicibus, nũc cõſtanter in his haberi, & in pleriſq́ Græcorũ codicibus deſiderari. Fieri poteſt, ut aliqs adiecerit è narratione capitis prioris, ubi legit̃, Et cũ magna diſſentio facta eſſet, timens tribunus, ne diſcerperet̃ Paulus, iuſſit milites deſcẽdere, & rapere eũ de medio eorũ. Aut poti⁹ ex epiſtola Lyſiæ, Virũ hũc cõprehenſum à Iudæis, & incipientẽ interfici ab eis, ſupueniens cũ exercitu eripui. Porrò qđ his è medio ſublatis nõ uidet̃ cohærere ſermonis ordo, ſecus habet. Poteſt em̃ ſic legi, Quẽ & apprehẽſum uoluim⁹ ſecũdũ legẽ noſtrã iudicare à quo poteris ipſe iudicãs de om̃ibus iſtis cognoſcere. De Paulo cõprehẽſo fuerat mẽtio, & illũ hic repetit à quo poteris. Nec erat opus narrare illũ deductũ ad Felicẽ, cũ id ipa res loqueret̃.

A quo poteris ipſe iudicans.) Cum Græce ſit ἀνακρίνας magis hic quadrabat, Interrogans, ſiue facta interrogatione, aut ut nos uertimus, Inquiſitione facta.

Annuente ſibi præſide.) νεύσαντος αὐτῷ τοῦ ἡγεμόνος, id eſt, Cum annuiſſet ipſe præſul. Interpres legiſſe uidetur αὐτοῦ, nec admodum refert.

Bono animo ꝓ me ſatiſfaciã.) εὐθυμότερον τὰ περὶ ἐμαυτοῦ, ſeu περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι, id eſt, Aequiore animo ꝓ mea cauſa reſpõdeo. Eſt em̃ præſentis tẽporis ἀπολογοῦμαι, qđ interpres uarie uertit. Eſt aũt proprie apologia, oratio qua ſe defendit apud iudicem reus.

Neq́ ꝓbare pñt tibi de qbus nũc me accuſãt.) οὔτε παραστῆσαί με δύνανται, περὶ ὧν κατηγοροῦσί μου, id eſt, Nec exhibere me pñt in his de qbus accuſãt me. Exhibere dixit ꝓ cõuincere.

Ridiculo Latinam uocẽ per Græcã interpretatur.

Secundũ ſectam quã dicunt hæreſim.) Cum hæreſis apud Græcos, nihil aliud ſit q̃ ſecta, quid uenit interpreti in mentẽ, ut Latinã uocẽ interpretaretur per Græcam, ſed idẽ ſignificantem? An uerebatur, ne quis parum intellecturus eſſet uocabulum ſectæ, & ob id Græca uoce ceu notiore explicuit? Quapropter ſciat lector Græcis non eſſe ſectã, alioqui bis erat dicendum, ſecta, & ſecta, ſed ὁδόν, id eſt, uiam, κατὰ τὴν ὁδὸν ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, id eſt, Iuxta uiam quã dicunt hæreſim, ſiue ſectam. Exponit enim Paulus quid dixerit uiam, hoc eſt uitæ inſtitutũ, quod notiore uerbo ſectam uocãt. Sentit enim de ſecta Phariſæorum, quæ

rum,quæ cæteris antecellebat eruditione. Cæterum hæresis apud ueteres nõ erat tã odiosum uocabulum, quàm est hodie apud Christianos. Quibus cum summa competat concordia,utpote eiusdem corporis membris,iure uidelicet optimo inuisum est,sectæ uocabulum,diuisionem sonans. Quod annotauimus de uia & hæresi, post comperimus à Beda notatum in glossa ordinaria. Quanquam illi non omnino assentior quod addit,ab incredulis hæresim appellari,cum eo seculo nondum esset infame uocabulum hæreseos, imò potius exponit nota uulgo uoce,quod Hebraice magis quàm Græce dixerat uiam.

Deseruio patri & deo meo.) Primum deseruio est λατρεύω, quod est cultum exhibere, à quo uerbo dicta est Theologorum latria. Quo quidẽ in loco nescio quid sibi uelit Hugo Carrensis,excusans Paulum quod sese hic æquarit prophetis,cũ nihil huiusmodi percipi possit ex uerbis Pauli. Deinde non est,

Patri,& deo,sed patrio deo, τῷ πατρῴῳ τῷ θεῷ. Quod tamen haud accidit interpretis uitio,sed librariorum errore. Neq; uero hoc loco dormiuit Carrensis,addẽs quod deum patrem suum dixerit Paulus,cuius filius demonstraretur,non seruus. Quasi uero Paulus ullo titulo magis soleat gloriari,quã quod seruus esset dei ac Iesu Christi. Se nunquam uocat filium,nisi cum de omnibus in genere facit uerba,ut illic, Quod sumus filij dei. Porrò patrium deum uocat,quod idem esset cuius cultum à maioribus suis accepisset,ne uideretur abrogare religionem Iudæorum. *Patri & deo pro patrio deo.*

Sine offendiculo conscientiam.) ἀπρόσκοπον συνείδησιν. ueluti dicas,inoffensam conscientiam,siue expertem offensæ,hoc est,quæ nusquam offendat.

Quidam autem ex Asia Iudæi.) Nõ est absolutus sermo,nisi subaudias aliquid. Et,qđ demiror,sensit hoc Carrensis,ac supplendum autumat,uiderunt me in templo. Quasi uerò id quicq; ad huius causæ defensionem pertineat,si uisus est ab Asianis Iudæis in tẽplo. Ego puto è proximo sarciendum quod deest. Nam cum modo dixerat se fuisse purificatum in templo,sed citra tumultum,subijcit, Cæterum quidã Asiani Iudæi,subaudias,concitarunt eum tumultum,non ego. Ad hanc cõiecturam facit,id quod legimus,cap.xxi. Cũ autem septem dies consummarentur,ij qui de Asia erant Iudæi,cũ uidissent eũ in tẽplo cõcitauerunt omnem populum,& iniecerunt ei manus. Chrysostomus in cõmentarijs Græcis,non addit coniunctionem δὲ. Potest & sic accipi,quasi Paulus interrogatus qui nam essent illi à quibus fuisset inuentus in templo,quia tantum dixerat inuenerunt,non designata persona,responderit, quidam autem ex Asia Iudæi,atq; eos oportebat adesse. Potest & sic intelligi,non omnes fuisse Iudæos Asianos,sed aliquot ex illis: qui hoc commodius poterant adesse,quod essent Asiatici,quemadmodum erat Paulus. *Sermo inabsolutus.*

Nisi de una hac uoce.) Interpres pro ἢ legisse uidetur εἰ μή. Quid autem? Agnoscit Paulus hoc unum crimen,quod ea uoce cõcitarit seditionem? Non opinor,ni forte data opera hoc admiscuit,quo rursus Iudæos inter se commissos à sese auerteret. Rabanus in glossa quam uocant ordinariam,indicat hoc dictum κατ' ἀντίφρασιν. quasi Paulus sensisset hanc uocem non posse uideri causam seditionis,nec in crimen uocandam ab Asianis, qua testatus est se idẽ prædicare,quod ipsi crederent. Certe sic legunt Græci, ἢ περὶ μιᾶς ταύτης φωνῆς ἧς ἐκέκραξα ἑστὼς ἐν αὐτοῖς, id est, Aut de una hac uoce qua clamaui stans inter eos.ut sit sensus, Si nihil aliud habẽt,uel hoc obijciant crimẽ. Potest ἢ accipi pro q̃,cũ quo uim eãdẽ habet aliquoties nisi,ut nihil aliud habet nisi uerba,nihil aliud q̃ uerba. Ac tum quidẽ oportet supplere,quod ultro uideẽ cõsequi quæ dicta sunt, Aut hi ipsi dicãt si quid inuenerũt in me iniqtatis. Sed nõ habẽt qđ obijciãt,nisi de una hac solũ modo uoce. *Græci dissident à nobis.*

Certissime sciẽs.) ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, id est, Cũ exacte nosset eã uiã. abusus est cõparatiuo uice positiui,ni referas ad Lysiã tribunũ,ut intelligamus Felici notiorẽ fuisse eam sectæ rationẽ q̃ Lysiæ,quod diutius fuisset apud Iudæos magistratu functus.

Vt haberet requiem.) ἄνεσιν, id est, Relaxationem,hoc est,ne durius aut arctius haberetur. Ac mox, Nec quenq̃ de suis, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ, ὑπηρετεῖν ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ, id est, Et ne quem familiarium illius uetaret inseruire aut adire eum. ἰδίους enim uocat Pauli uel amicos familiares,uel ministros,uel discipulos. In nonnullis Græcis codicibus pro ἰδίων, scriptum erat ἰουδαίων,id est, Iudæorum. At altera lectio uel hoc nomine mihi magis probatur,quod cum nostra consentiat æditione.

Ex capite

EX CAPITE VIGESIMOQVINTO.

ADieruntq́; cum principes sacerdotum.) ἐνεφάνισαν δὲ αὐτῷ, id est, Significarunt ei, idq́ꝫ priuatim. Superius uertit, notum facere, ac mox, adire. Interpres legisse uidetur ἐνετύχησαν. Nec mihi displicet. Præsertim cum aliquanto post ubi res narratur Aggrippæ, rursus æditio uetus habeat adierunt.

Postulantes gratiam aduersus.) αἰτούμενοι χάριν. Gratiam hoc loco uocat fauorem iudicis. Et mox, potentes, δυνατοὶ, hoc est, qui possunt, & quibus commodum est, eò nos consequantur.

Si enim nocui aut dignum.) εἰ μὲν γὰρ ἀδικῶ, id est, Si lædo, aut si iniuriam facio.

Postulantes aduersus illum damnationem.) δίκην. Quod causam, ac litem, siue ius significat, nonnunquam & pœnam. Nos uertimus, sententiam. uerti poterat cognitionem. Quis enim postulat damnationem à iudice indicta causa? Sed postulabant, ut ficta specie cognitionis Paulus uideretur iure damnatus. Id enim indicant uerba Festi, Nō est cōsuetudo Romanis &c. Et tamen qui malunt δίκην uerti pœnam aut damnationem, uerbo magis à nobis dissident quàm sententia. Nec enim in aliud postulabant cognitionem nisi, ut damnaretur ficto iuris prætextu. Proinde in horum gratiam posuimus sententiam pro cognitione.

Donare in damnare. Aliquem donare priusquam.) In nonnullis scriptum erat damnare, pro donare, quod præcesserit de postulata damnatione. Cæterum Græce est χαρίζεσθαι εἰς ἀπώλειαν, id est, Donare in perniciem, siue in interitum. Est autem χαρίζεσθαι, in gratiam alicuius donare.

Nullam causam daferebant, de quibus ego suspicabar malum.) Locus hic apud Latinos nonnihil est corruptus, cum apud Græcos syncerus habeatur, οὐδὲ μίαν αἰτίαν ἐπέφερον ὧν ὑπενόουν ἐγώ, id est, Nullum crimen intentabant super hisce rebus, de quibus suspicabar ego. Suspicabatur enim eos accusaturos Paulum de alijs rebus, quàm de quæstionibus legis, quas ut superstitiosas negligebant Romani.

Cum multa ambitione.) μετὰ πολλῆς φαντασίας, id est, Cum multa ostētatione. Nos strepitum siue apparatum dicere possumus. Annotauit hoc ante nos Beda.

Interpellauit me.) ἐνέτυχόν μοι, id est, Adijt, siue conuenit me. Quanquam hoc sanè rectè uertit interpres.

Adduxi eum ad uos.) ἐφ᾽ ὑμῶν καὶ μάλιστα ἐπὶ σοῦ, Quod magis sonat Græcis, Ad cognitionem, siue iudicium tuum, quàm ad te, aut ad nos.

Sine ratione eīn mihi uidetur.) ἄλογον, id est, Iniquū, quod uulgo uocant irrationabile.

EX CAPITE VIGESIMOSEXTO.

AEstimo me beatum.) Vt ne quid causemur, quod pro existimo dixit æstimo, cum Græce sit ἥγημαι, quod Cū sim defensurus, pro quod sim defensurus. Cæterum ἐπὶ σοῦ apud te, belle uertit, cum antea uerterit ad te. Iam cum præcesserit apud te, uide quàm cōcinne cohæreat, maxime te sciente.

Egregie dormitans interpres. Verū illud omnium suauissimum, quod addit, omnia quæ apud nos sunt consuetudines & quæstiones, ceu fas sit ita loqui, omnia consuetudines & quæstiones. At qui Hieronymus in libro quem scripsit ad Pammachium de optimo genere dicendi, citans hunc locum, uertit ad hunc modum: De omnibus quibus accusor à Iudæis ó rex Agrippa, existimo me beatum, cum apud te sim hodie defendendus, qui præcipue nosti cūctas quæ in Iudæis sunt consuetudines & quæstiones. Nos uertimus hunc in modū, Super omnibus de quibus accusor à Iudæis rex Agrippa, existimo me beatum, qui causam dicturus sim hodie apud te, quod tu maxime sis gnarus earum quæ apud Iudæos sunt & quæstionum, & consuetudinum. Græca sic habent, περὶ πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ τῶν ἰουδαίων βασιλεῦ ἀγρίππα, ἥγημαι ἐμαυτὸν μακάριον, μέλλων ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ σοῦ σήμερον, μάλιστα γνώστην ὄντα σε πάντων τῶν κατ᾽ ἰουδαίους ἐθῶν τε καὶ ζητημάτων. Quanquam dure congruit, ὄντα σε, nisi forte scribendum erat, ὄντος σοῦ.

ἄνωθεν. Quæ ab initio fuit in gente mea.) Bis est hoc loco ἄνωθεν, quod interpres uertit Ab initio. Significat autem uitæ seriem ab initio usq́ꝫ ad finem.

Hæresis in bonam partem. Secundum certissimam sectam.) κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν. Pharisæorum sectam hæresim uocauit, haud dubie quin in bonā partem. Deinde quod hic uertit certissimam,

Græcis est

Græcis eſt ἀκριβεστάτην, hoc eſt, Exactiſſimam ac diligentiſſimam, quod eſſet eruditior ac rigidior quàm Sadducæorum, proximéq; ad uerum accedens.

Et nunc in ſpe quæ ad patres.) ἐπ' ἐλπίδι. Melius erat de ſpe. Et mox,

Duodecim tribus.) τὸ δωδεκάφυλον. Græcis unica dictio eſt, quæ ſignificat non unam aut alteram ſectam, ſed uniuerſam gētem Iudæorum in duodecim tribus diſtinctam, cui reſpondet participium λατρεῦον, quod ut ſæpe iam diximus, cultū numinis ſignificat. unde nos uertimus, Colentes deum. Cæterum apud nos deſunt duo uerba, ἐν ἐκτενείᾳ, id eſt, Acriter, ſiue aſſidue, ut legas, Duodecim tribus inſtanter nocte ac die ſeruiuimus.

Detuli ſententiam.) κατήνεγκα ψῆφον. Incertum an ſentiat illum adduxiſſe decretum à ſynagoga factum, an ipſum quoq; ſuo ſuffragio damnaſſe Chriſtianos. Nam fert ſententiam iudex, fert ſuffragium qui dicit in concilio ſententiam, & defert miniſter, aut exequutor. In poſteriore ſententia eſt Lyranus, in priore Rabanus.

In quibus dum irem.) ἐν οἷς, hoc eſt, In his uerſans, & hæc agens. qua figura ſermonis & antea ſemel eſt uſus.

Vt conſtituam te miniſtrum.) προχειρίσασθαι, id eſt, Vt præparem, quod ante uertit, Præordinare.

Eripiens te de populis & gentibus in quas.) Græcis eſt ἐκ τοῦ λαοῦ, id eſt, De populo. ſentiens nimirum de Iudæis. Et nōnulli Græci codices pro Populo, habebant, Iudæis. Repetit ad eundem modum paulo poſt, τῷ λαῷ καὶ τοῖς ἔθνεσι, id eſt, Populo & gentibus. Verum apud illos non eſt, In quas, ut reſpondeat gentibus, ſed οὓς, id eſt, Ad quos, rei magis habita ratione quàm uocis.

Digna pœnitētiæ opera.) *Si Digna ſumis abſolute, bene habet oratio, ſin minus, opera digna pœnitentia ſeu pœnitentiæ ſunt, quorum iure pœniteat. De quo nōnihil dictum eſt nobis, Matthæi capite tertio.*

Volentes me interficere.) διαχειρίσασθαι, quod magis ſignificat iniecta manu uiolare, quàm interficere. *Inteficere διαχειρίζεσθαι.*

Si paſſibilis Chriſtus.) εἰ παθητὸς ὁ χριστὸς, An pati debuerit Chriſtus. *Sic enim diſputabat ex prophetis, ut oſtēderet illorum uaticinia competere in Chriſtum. Siquidem hæc referenda ſunt ad prædictionem prophetarum, non ad Chriſtum paſſum. alioqui parum apte cohærebit, Lumen annunciaturus ſit populo.*

Neq; enim in angulo quicq; horum geſtum eſt.) Non diſplicet quod legit interpres. Græci tamen aliquando ſecus habent, οὐ γάρ ἐστιν ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον τοῦτο, id eſt, Neque enim hoc in angulo factum eſt.

In modico ſuades.) ἐν ὀλίγῳ με πείθεις. Primummodi cū pro paulo, ſuo more uſurpat. Deinde inter ſuadere & perſuadere non ſentit eſſe diſcrimen apud Latinos, etiamſi apud Græcos unicum uerbum noſtris duobus reſpondet. Cæterum haud erat ita prodiui cōmode locum hunc uertere. Valla putat ita reddi potuiſſe, Parū abeſt quin perſuadeas me fieri Chriſtianum. Cui Paulus dixit: Optarim apud deum, ſiue parum, ſiue multum abeſt. Arbitror & ita reddi potuiſſe, Aliquantulum mihi perſuades ut fiam Chriſtianus. Et Paulus ait: Optarim à deo, ut non ſolum aliquantulum, uerumetiam multum, neque te tantum, ſed & omneis qui audiunt me hodie &c. Neq; enim opinor id ſenſiſſe Agrippam, parum abeſſe quin cuperet fieri Chriſtianus, ſed aliquantulum huc propenſum eſſe redditum oratione Pauli.

EX CAPITE VIGESIMOSEPTIMO.

VT autem iudicatum eſt eum.) ἐκρίθη, id eſt, Decretum eſt, ſiue conſtitutū. Nec ad Paulum refertur, ſed ad regem & præſidem, qui ſic ſtatuerant audito Paulo.

Tradiderunt Paulum cum reliquis cuſtodijs.) παρεδίδουν τόν τε παῦλον καί τινας ἑτέρους δεσμώτας, id eſt, Tradiderunt tum Paulum, tum alios quoſdam uinctos.

Nauim Adrumetinam.) Carrenſis interpretatur Adrumetinam nauem quæ Rhomā petat. Cæterum Adrumetum ſiue Adrumetium ciuitas eſt Myſiæ, autore Stephano. Eſt & Adramyttis inſula Lyciæ, & Adrumes adrumetis ciuitas Aphricæ. unde dicendū erat

Adrumetinam, licet in his uarient codices. Nam Hieronymus, aut ſi quis alius fuit autor, in Catalogo locorum huius operis, indicat Adrumetum eſſe ciuitatem in Bazatio regione Africæ. Plinius Adrumetum uocat neutro genere. In Græcis codicibus Adrumyttinā legimus. Et Stephanus ab Adramyttio oppido deformat Adramyttenum.

Peruenimus in Lyſtram quæ eſt Lyciæ.) κατήλθομεν εἰς μύρα τῆς λυκίας, id eſt, De- *Myra.* uenimus Myram, quæ eſt Lyciæ, ſiue ciuitatem Lyciæ. Pronunciatur autem bifariam, genere neutro & fœminino. Meminit huius Strab. lib. xiiij. Cæterum Lyſtra Lycaoniæ eſt, non Lyciæ. Carrenſis homo uigilans admonet hoc loco apud Græcos haberi Smyrnam, ſed ab Hieronymo poni Myrrham. Et omnino in recenſione locorum huius operis meminit Smyrnæ Lyciæ, admonens in nōnullis exemplaribus fuiſſe ſcriptum, Venimus in Lyſtram quæ eſt in Cilicia. atq; eo loco pānum ſuum aſſuit, neſcio quis. Porrò Hieronymus in libris Hebræorum nominum ponit Smyrnam, & interpretatur, amaram.

Tarde nauigaremus.) Græcis compoſita dictio eſt βραδυπλοοῦντες.

Gnidū.) Gnidus inſula eſt oppoſita Aſiæ, ſpectās prouinciam Cathiam. atq; eſt eiuſdē nominis oppidū in inſula Calymna, autore Hieronymo. Recenſet & hāc Strab. lib. xiiij.

Iuxta Salmonem.) Salmon ciuitas eſt maritima inſulæ Cretæ, autore Hieronymo.

Boni portus. Qui uocatur boni portus.) Boni portus, pluratiui ſunt numeri, καλοὺς λιμένας. quāquàm magis dixit, Pulchros portus quàm bonos. Sentit autem, ni fallor, de ciuitate Cretenſium, cui nomen καλὴ ἀκτή, id eſt, Pulchrum litus. cuius meminit Stephanus.

Cui iuxta erat ciuitas Thalaſſa.) Indicat & diuus Hieronymus hunc locum corrupte legi Thalaſſa. Quāquàm id ipſum quod uice corrupti uocabuli ſubiecit, in uulgatis codi- *Laſſæa.* cibus corruptum erat. ſiquidem ſcriptum erat Laphet. Græci legunt Laſſæa, quæ & ipſa ciuitas eſt litoralis Cretæ, haud procul à Bonis portibus.

Eo quod ieiunium iam præteriſſet.) διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι. Non me fugit quibuſdam hic ieiunium eſſe tēpus aliquod, quo ex more ſoliti ſint ieiunare Iudæi. Sed primum quid Centurioni & nautis cum huiuſmodi ieiunijs? Deinde, ſi iam præterierat ieiunium, eo cōmodior debebat eſſe nauigatio. Proinde hac quidē in parte ſecuti ſumus Lyrani ſententiam, qui putat illis cum ſuppeteret cōmeatus, tamen ob curā ac mœrorem nō uacaſſe cibum ſumere. Atq; ideo ſuadet manendū, quo liceat reficere corpora.

Cōſolabatur, pro admonebat. Conſolabatur eos Paulus.) Quid acciderat illis, ut egerent conſolatore? Nam Græcis eſt παρῄνει, id eſt, Hortabatur ſiue admonebat, ne lōgius irent. quanquàm ipſa Pauli oratio, quæ mox ſubijcitur, ſatis arguit illum non conſolari, ſed dare conſilium.

Incipit eſſe nauigatio.) μέλλειν ἔσεσθαι, id eſt, Futuram eſſe nauigationē. quod tamen frequenter ad hunc uertit modum.

Deuenientes Phœnicem hyemare.) Phœnicē hic eſt accuſatiuus à Phœnix, quæ Græ- *Phœnix, portus.* cis palmam ſignificat: unde & Phœnicen Syriæ partem apparet dictam. Ipſe Lucas indicat eſſe portum Cretæ huius nominis.

Ad Africum & Chorum.) Ventorum nomiua ſunt. Duos nominat, quod ad utrunq; uergeret is portus. Dixerit quiſpiam: Quorſum opus erat hoc admonere, quod nemo neſciebat? Imò quorſum attinebat, ut Hugo Carrenſis tantus Theologus aſſcriberet commentarijs, Chorum eſſe inſulam, aut ciuitatem in Creta? Vſqueadeo nihil referebat, utrum nouam extrueret inſulam, an nouam conderet ciuitatem in uetuſtiſſima inſula.

Cum ſuſtuliſſent de Aſſon.) ἄραντες ἆσσον, id eſt, Cum ſuſtuliſſent Aſſon. Incertum autem, an illuc appulerint, & rurſum inde ſoluētes præteruecti ſint Cretam, an Aſſo præterita, putarint ſe iā eſſe in tuto. Eſt enim Aſſos maritima Lyciæ ciuitas, in ædito ſita promontorio, adeo ut parum tutum ſit accedere. Vnde iocus Nicoſtrati Citharœdi,

ἆσσον ἴθ᾽ ὥς κεν θᾶσσον ὀλέθρου πείραθ᾽ ἵκηαι, id eſt, Aſſon eas ut citius ad exitij terminos per- *Aſſos Cretæ.* uenias. Ac Hieronymus quidem Aſſon ponit in Aſia, maritimam urbem, quæ eadem dicta ſit Apollonia, teſte Plinio quoq; libro v. cap. xxx. Cæterū opinor Lucā ſentire de Aſſo oppidulo Cretæ, unde dictus eſt & Iuppiter Aſius. Nā adhuc lābebant litora Cretæ.

Typhonicus uentus. Ventus Typhonicus.) Vnus eſt è uentis ſubitis ac repētinis nomine Typhon. Quibus omnibus illud eſt cōmune, quod exhalante terra coorti, nubibus obductis incluſi nō uno erūpant modo. Nam uagantes, ac torrentiū more ruentes, tonitrua & fulgura ædūt.

Cæterum

Cæterum maiore illati pondere incursuq́;, si flatu siccã ruperint nubem, procellam gignũt, quæ Græcis dicitur ἐκνεφίας. Sin uero depresso sinu arctius rotati effregerint sine igni, hoc est, sine fulmine, uorticem faciunt, qui typhon uocatur, id est, uibratus Ecnephias. Defert hic aliquid secũ è nube gelida abreptum, cõuoluens uersansq́;, & ruinã suam illo pondere aggrauans, locũ ex loco mutans rapida uertigine. Quod si maiore depressæ nubis erupe-rit specu, sed minus alto q̃ procella, nec sine fragore, turbo dicitur, proxima quæq; prosternens. Idem si fuerit ardetior, accensusq; prester dicitur, amburens cõtacta pariter ac proterens. Porrò typhonem Plinius appellat præcipuam nauigantiũ pestem, ut qui non antemnas modo, uerũetiam ipsa nauigia cõtorta frangat. Cæterũ tanto malo tenui remedio occurri, si acetũ in aduenientem effundas, cuius uis frigidissima est. Idem illisu ipso repercussus, correpta secum in cœlũ refert, sorbetq; in excelsum. Dictus est autẽ typhon à Græco uerbo τύφω, quod est inflammo. Rabanus in glossa ordinaria super uerbo typhonicus asscribit, Alia translatio uentus tempestiuus. Suspicor aliquem cõmenti uice asscripsisse, uentus tempestuosus.

Qui uocatur Euroaquilo.) Græci pro Euroaquilo legũt εὐροκλύδων. uox hinc dicta, quod ingentes excitat fluctus. Verum haud scio, an Lucas, tametsi Græce scribens, effinxerit uocem nostram, dicens, εὐροακύλων. quemadmodum aquilam Paulus quoq; facit ἀκύλαν. Addidit autem non solũ cognomen typhonis ut periculum exprimeret, uerũetiam unde erumperet. ut intelligeremus hoc quoq; nomine incõmodum, quod nõ faceret ad institutum cursum, quum Notus sit accommodus è Syria nauigantibus in Italiam. *Euroaquilo.*

Non posset conari in uentum.) ἀντοφθαλμεῖν, quod Græcis sonat obtueri, hoc est, ex aduerso aspicere. Porrò qui renititur, obuertit oculos.

Data naue flatibus.) Græcis unica dictio est ἐπιδόντες, & referri potest ad τῷ ἀνέμῳ. ut ea uox in confinio sita, utroq; respondeat, ad obniti, & data.

Quæ uocatur Clauda.) Ptolemæo Claudos dicitur, spectans Cretam inter meridiem & occidentem. quo magis consentaneum est huc depulsos fuisse flatu Euroaquilonis.

Suis manibus armamenta nauis proiecerunt.) αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρρίψαμεν, id est, Nostris ipsorum manibus armamẽta nauis proiecimus. Apparet interpretem legisse ἔρριψαν. & ad sensum perpusillum interest.

Multa ieiunatio.) ἀσιτία, id est, Inedia.

Audito me.) πειθαρχήσαντας, id est, Obtemperasse mihi. tametsi non uideo, cur hoc loco Valla notet interpretem.

Non tollere à Creta.) Græce est, μὴ ἀνάγεσθαι, hoc est, Non soluere à Creta.

Lucriq; facere iniuriam.) κερδῆσαι, hoc est, Accersere sine causa. id enim lucrum uocãt. Et ὕβριν, id est, Iniuriam, uocat incommoditatem cœli, ac uiolentiam maris. Nec est Suadeo, sed παραινῶ, id est, Hortor. *Lucrifacere, pro accersere*

Angelus dei cuius sum.) Incertum erat, utrum Cuius, referat deum, an angelum, nisi addidisset ᾧ καὶ λατρεύω, id est, Quem colo, siue cui seruio.

Apparere sibi.) προσάγειν, quod magis sonat accedere. nisi forte interpres legit προσαυγεῖν, id est, Affulgere.

Submittentes bolidẽ.) βολὶς dicitur à βάλλειν, quod est mittere. Id est, põdus funiculo affixũ, quo deiecto nautæ explorant altitudinẽ maris. Idem aliquoties efficiũt hastili aut conto prælongo demisso in mare. & missiles hastæ Græcis bolides dicuntur, autore Hesychio. Cæterum Lucas unico uerbo dixit, quod interpres duabus reddidit, βολίσαντες. *Bolis.*

Inciperent ancoras extendere.) μελλόντων ἐκτείνειν, id est, Extensuri. quod sæpenumero fecit interpres. Verum hic duriusculum erat. Ac paulo post, ἄχρι δὲ οὗ ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι, id est, Cum futurus esset dies, hoc est, Cum instaret dies, & non longe abesset.

Animæquiores autem facti.) εὔθυμοι, id est, Bono animo, siue Recreatis iam animis. positiuum est, non comparatiuum.

Litus in quem cogitabant.) ἔχοντα αἰγιαλὸν, εἰς ὅν. Cur non potius in quod, quàm in quem? quandoquidem αἰγιαλὸς Græcis est masculini generis, quemadmodũ & κόλπος. nam terrã, opinor, expetebant. Et multa sunt litora apud cosmographos, quæ proprio uocabulo Aegiali uocantur, uelut inter Sicyonem & Buprasiũ. Est & alius finitimus *Aegiali.*

Ponto,poſt promõtorium Carãbin,cuius meminit Homerus. Rurſus eſt Thraciæ apud fluuium Strymonem. Poſtremo eſt Aegialus,cognomento magnus,inter Aegyptum & Aethiopiam. Et Hieronymus hunc locum citans,Aegiali meminit.

Leuantes artemonem.) ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα, id eſt, Sublata artemone. & τῇ πνεούσῃ, quod interpres uertit,Secundum auræ flatum,puto ad ἐπάραντες eſſe referendum. ut accipiamus carbaſa oppanſa flatibus ,antemna in altum ſubrecta, quo magis uenti arbitrio ferrentur in litus. Cæterum artemon uidetur hic pro ueli genere poſitum,quod indicauit & Beda in gloſſa ordinaria,à ſuſpẽdendo nomẽ habet,ſiue ab aſſuendo. Solet enim imis uelis affigi pars aliqua, quo plus uenti concipiant. Sunt qui pro artemone antemonem malint ſcribi.

Dithalaſſus. In locum Bithalaſſum.) Nec expoſuit Græcam uocem interpres,nec nos eam incorruptam ſeruauimus,pro dithalaſſo legentes bithalaſſum. Nam Lucas ſcripſit, εἰς τόπον διθάλασσον, id eſt,In locũ bimarem. Sic enim Horatius in Odis: Bimariſue Corinthi Mœnia. quod ea ſit Iſthmos, & utrinque mari alluatur. Contendebant,ut ſi poſſent in ſinum impellerent nauim. Verum id non contigit, uentis impellentibus in Iſthmum aliquam in mare prominentem.

EX CAPITE VIGESIMOOCTAVO.

Melite inſula. QVia Mitilene inſula uocabatur.) Hugo Carrenſis liberũ nobis facit,utrum malimus Militenem legere,an Miletum. etiamſi ſunt qui corruptius legunt Mytilene. Græci legũt Melite. Ea eſt inſula inter Epirũ & Italiam, ſpectans Siciliam ad ſeptentrionem. Vnde melitæi dicti canes in delicijs habiti. Cuius meminit Strabo libro ſexto. Quãquàm eſt Militene Cappadociæ ciuitas,uerum hic inſulam uocat.

In tumorem cõuertendum.) μέλλειν πίμπρασθαι, id eſt,Inflammari,ſiue incendi,quanquàm id comitatur tumor.

Benigne triduo habuit.) φιλοφρόνως ἐξένισεν, id eſt,Amice tractauit,aut,ſi dicere liceret,Hoſpitatus eſt. Cæterum demiror,qui uerbum tam elegans in mentem uenerit interpreti,tantum abeſt ut reprehendam quod ille uertit,Habuit,pro tractauit.

Lyranus & Carrenſis. Cui erat inſigne caſtrorum.) Caſtorum eſſe legendum,indicant etiam recentiores,Lyranus & Carrenſis. Nam Græcis eſt διοσκούρων. Id enim nominis eſt Caſtori & Polluci, filijs Iouis & Ledæ. Nam & Beda in gloſſa quam uocant ordinariam ,indicat in nonnullis codicibus ſcriptum fuiſſe,pro Caſtorum,Iouis filij. Credidit antiquitas eos eſſe deos ſalutares nauigantibus,ſi ſimul apparerent. Apparẽt autem ignis ſpecie,malo aut antemnæ inſidentes,contra ſi ſinguli aut ſolitarij. Horum igitur inſigne habebat ea nauis. Quæſo te lector ſi libet ridere,legito quæ prodiderit hoc loco Carrenſis de inſigni caſtrorum,quanquàm adiecit deniq; neſcio quis,ueram ac ſeriam interpretationem. Mihi uidetur totum hoc opus, quod Hugoni tribuitur à multis fuiſſe conflatum. Neque uero minus feſtiua ſunt,quæ prodidit de tribus tabernis. Cæterum ambo Caſtores nonnunquàm uocantur, quum alteri duntaxat id nominis fuerit. Nos quo minus poſthac erraret lector,uertimus Caſtor & Pollux.

Deuenimus Rhegiũ.) Nam ea ciuitas eſt Siciliæ maritima,à promõtorio Peloro diſſita uiginti milia paſſuũ, nomen à ruptura ſortita.quod ea Siciliæ pars olim cohærẽs cum Brutio agro Italiæ, poſtea mari interfuſo ſit reuulſa,fretum quindecim millibus paſſuum latum intercurrit. In eo Scylla eſt ſcopulus,& Charybdis mare uorticoſum.

Appij forum. Vſq; ad Appij forum.) Quoniam præceſſit,Et ſic Rhomam uenimus,ac poſtea mentio ſit de Appij foro, quidam putant Appij forum in urbe Rhoma eſſe. Idq; legitur & in catalogo locorũ, quos indicauit diuus Hieronymus in actis apoſtolorum. Verum ut illinc complura detracta ſuſpicor à compẽdiarijs ,quibus impendio placet adagium illud *Error quorundam.* inter pocula natum:Gaudent breuitate moderni,ita uideo nonnulla ab alijs adiecta ,quorum hoc unum eſſe crediderim. Alioqui conſtat oppidum, quod Appij forum dicitur, longius abeſſe à Rhoma,q̃ ſit Aritia .id quod declarat Horatius in ſermonum libro primo,ſatyra quinta:

Egreſſum magna me accepit Aritia Rhoma,

Hoſpitio

Hospitio modico, rhetor comes Heliodorus
Græcorum longe doctissimus, inde forum Appi.

Proinde quum Paulus in summa dixisset Rhomam esse itum, retrocedit nonnihil, ut occursum fratrum describat apud Appij forū, ac tres Tabernas. *Sic enim legimus in emendatis exemplaribus Latinis*, quum in nonnullis scriptum sit, Et tribus tabernis. Alioqui si Appij forū & tres Tabernæ Rhomæ sunt, quid sibi uult quod mox subijcit: Vt uenimus autem Rhomam permissum est Paulo manere?

Manere sibimet.) μένειν καθ᾽ ἑαυτὸν, id est, Manere apud semetipsum, hoc est solū & sine reliquis captiuis.

Aure audietis.) ἀκοῇ ἀκούσετε, id est, ut ad uerbū reddamus, Auditione audietis. atq; ita uertit Hieronymus interpres Didymi, de spiritu sancto. Est autem conduplicatio Hebraica, perinde quasi dicas, Audientes audietis, hoc est, prorsus audietis. Nec improbo, quod hic uertit Aure, nisi quod ego malim auribus. *Sic enim loquuntur Latini*, hisce oculis uidi, hisce auribus audiui.

Sine prohibitione.) ἀκωλύτως. Quod bifariam accipi potest, à nemine prohibitus siue uetitus, aut hoc animo, ut à nemine possit impediri.

ANNOTATIONVM IN ACTA APOSTOLORVM PER ERASMVM ROTERODAMVM, FINIS.

ANNOTATIONES D. ERASMI ROTERODAMI IN EPISTOLAS PAVLI APOSTOLI, diligenter recognitas ab eodem, primum ad Græcam ueritatem, deinde ad uetustissimorum exemplarium Latinorū fidem, postremo ad probatissimorum autorum citationes simul & interpretationes.

PAVLVS.) *Sunt qui putent Saulo commutatum fuisse uocabulum à conuersione*, atque inter hos est Ambrosius. licet diuus Hieronymus enarrās epistolam ad Philemonem arbitretur pro Saulo, Paulum uocari cœptum ob Sergium Paulum proconsulem, quem hic apostolus primū omnium Christo lucrifecit, sicut legimus Actorum apostolicorū cap. decimotertio. Sunt rursum, qui putent illum fuisse binominē. id quod mea sententia uero propius est. Quanquàm arbitror Paulo primum Hebræo, nomē Hebraicū inditum Saul. Nā hoc nomine compellat illum Christus in uia, σαοὺλ σαοὺλ τί με διώκεις; id est, Saul saul, quid me persequeris? Deinde quoniam Aegyptus, Silicia, & huic finitima *Syriæ* pars, propter Alexandri magni imperium, & postea Rhomanam administrationē, iam ferè Græco sermone utebatur, Hebraicam uocem in Græcam formam fuisse deflexam. quod Græci nullum habeant uocabulum in λ aut in μ desinēs. atq; ita ex Saul factum esse Saulum, quemadmodū & hodie ex Adam faciunt Adamum, ex Abraham Abrahamum, ex Ioseph Iosephum. Deniq; quoniam Pauli nomen iuxta Græcis ac Rhomanis erat familiare, è Saulo rursum factū esse Paulum, ut uocabulum etiam lubentius agnoscereut, quorum se doctorem profitebatur, & hic quoq; omnia fieret omnibus. Ipse certe hoc nomine perpetuo est usus in scriptis suis. Verum hisce de rebus accuratius disputamus in commentarijs quos olim in Paulum institutos, breui absoluemus, aspirante fauore Christi. Nunc quod ad hoc institutum pertinet, illud admonuisse satis est, Saul שאול Hebræis sonare petitum, passiuum à שָׁאַל. quod ascitus fuerit ad munus apo- *De nomine Pauli.*

 stolicum.

Saul quid sonet Hebræis.

stolicum. Ambrosius indicat Saulum dici tentationem seu inquietudinem. Addunt alias item interpretationes nescio quas in nominibus Hebraicis, quæ uocum allusionem modo tenuem habent, quas, quoniam non est huius instituti, non anxie discutiam. Cæterũ Græcis σαῦλος, ῡ duntaxat abiecta, commotionem ac tumultum sonat proprie maris ac fluctuum, σάλος. Paulus autem Græcis sonat quietũ, à uerbo παύωμαι, inde & παῦλαν quietem appellant. Rhomanis pusillum sonat. Nam quod Hieronymus admonet Paulũ Hebræis sonare mirabilem, demiror ipsum committere quod aliâs reprehẽdit in alijs, qui uocum etymologias è diuersa lingua petebant. Etenim quum constet Paulum aut Rhomanam esse uocem, aut certe Græcam, non conueniebat eius etymologiam ab Hebræis mutuari. Hæc obiter admonui, quo facilius intelligantur ea quæ sancti interpretes de nominum ratione, uel attingunt, uel alludunt in suis commentarijs.

Non uocatus apostolus ut uocatus abbas.

Vocatus apostolus.) κλητὸς ἀπόστολος. Vocatus, hoc loco non est participiũ, dictus, aut nominatus, quemadmodũ nunc uulgo quidam modestiæ causa scribunt, uocatus episcopus, significantes non tam modeste quàm uere, se magis nomine q̃ re episcopos esse. etiãsi in hoc κακόζηλον incidit diuus Bernardus, uir alioqui & Christiane doctus, & sancte facundus, & pie festiuus, sic sui nominis titulum moderans, uocatus abbas, uerum nomen est substantiuũ uelut apostolus κλητὸς non κληθεὶς, aut κεκλημένος. quemadmodum & paulo inferius, Vocati Iesu Christi, κλητοὶ, & subinde κλητοῖς ἁγίοις, id est, Vocatis sanctis. Est autem uocati, nomẽ absolutum, quemadmodum olim apud Rhomanos euocati dicebantur, qui uelut amici ad bellum accersebantur. & hodie quoq; Gallis nõnulli uocantur electi, qui proximi sunt senatoriæ dignitati. Valet autẽ fermè perinde quasi dicas, uocaticius apostolus, siue uocatione apostolus, & uocatione sanctis. *Statim enim in*

Consilium Pauli.

ipso exordio suum agit negocium, cõciliatq; sibi fidem & autoritatem. Primum cum ipso nomine præ se fert nouatum uitæ genus. Deinde cum seruum se uocat, indicat se non suũ negocium agere, sed eius à quo missus fuerat. Ad hæc quum addit, Iesu Christi, excludit Mosen, qui sic insederat animis Iudæorum, ut periculum esset, ne gentilitas etiam in seruitutem Mosaicæ legis abduceretur. Et planè futurũ erat, nisi Paulus acerrime manibus pedibusq; restitisset, ut per hũc athletam, euangelium Christi ueluti renatum uideri possit.

Apostolus

Post hæc adijcit, apostolus, quod significat legatũ, siue ab alio missum. Et quoniã id temporis erant multi pseudapostoli, qui sese famæ, quæstusue gratia in hoc munus ingerebãt, adiecit, κλητὸς, uocatus. quod geminam habet sentẽtiam. *Siue* quod ad hoc munus fuerit ab ipso Christo uocatus, hoc est, accersitus, nec sibi uindicarit apostolicam functionẽ, imò nec ab homine susceperit hoc muneris, sed ab ipso Christo: *Siue* quod hoc uerbo meritum excludat, operaq; legis & euangelij gratiam asserat, quæ datur omnibus, non è Mosaicæ legis ceremonijs quibus fidebant Iudæi, nõ ex humana sapientia, cui nitebantur Græci, sed ex uocatione numinis. Nam id potissimum agit in hac epistola diuus Paulus, ut utrisq; detrahat supercilium, & Iudæis adimat Mosaicæ legis fiduciam, & Græcis philosophiæ præsidium, atque ita utrosque ex æquo cõiungat in Christo. Habent apostoli sua quædam peculiaria, gratiam, uocationem, electionem, præsciẽtiam, destinationem, ac prædestinationem, quæ fermè semper legis fiduciæ opponuntur, quod inde tum præcipuum

Origenes uiolentior interpres alicubi.

periculum imminere uideretur. Non me clam est, quædam ab Origene disseri ex huius uocis occasione de uocatis, sed desciscẽtibus à muneris fructu, sanè argute & erudite, quæ mihi non est animus reijcere, sed magis arrident in literis diuinis quæ simplicissima sunt, miniméque coacta. Quanquàm haud inficias iuerim hanc uocem κλητὸς, aliquoties sic usurpari, ut non multum absit à natura participij, uelut apud Matthæum: Multi sunt uocati, pauci uero electi, ἐκλεκτοὶ legitur & κλητοί.

Segregatus.

Segregatus in euangelium dei.) ἀφωρισμένος. Mira epitasi commendat suum officium, qui non solum uocatus fuerit ad apostolici muneris functionem, uerumetiam sepositus sit & separatus in munus euangelij prædicandi. Est enim ἀφορίζειν, non solum separare, uerumetiam iudicio seponere ac secernere. unde medici ἀφορισμοὺς uocãt leges absolute breuiterque pronunciatas, quemadmodum uocantur & sapiẽtum ἀποφθέγματα. Neque simplicem ἔμφασιν habet hæc dictio. Primum enim deprecatur inconstantiæ crimen, quod à Mosaica lege desciscere uideretur: Vocatus, inquit, & segregatus, uelut eximium

mium quoddam & electum organum, ipso testante Christo: Vas electionis est mihi, ut portet nomen meum coram gentibus. Deinde allusit ad factionem suam, quam sequebatur in Iudaismo. Cum enim Iudæorum populus, quanq; eandem legem amplecteretur, in uarias sectas esset diuisus, Samaritanos, Essenos, Nazarenos, Sadducæos, Herodianos, Pharisæos, Paulus pharisaicæ hæreseos erat. quæ sic appellatur ab Hebræa uoce, pharas פָּרַס. quod ob insignem uitæ sanctimoniam, & excellentem doctrinam, semoti separatiq; à uulgo uideri uellet. Cœpit igit Paulus esse in euãgelio, quod fuerat in Iudaismo, sed alio pacto. Illic supercilij titulus erat, hic mire separatus erat, à Mose ad Christum, à litera ad spiritum, à fiducia operum ad gratiam.

Sectæ Iudæorum uariæ.

Paulus pharisæus.

Qui factus est ei.) τῷ γενομένῳ. Laurentius Valla mauult Genitus, aut natus, quàm Factus. cuius equidem sententiam in præsentia nec probo, nec improbo. Certe genitus esset, si scriptum fuisset γεννηθεὶς, aut γεννώμενος. Augustinus libro aduersus Faustum undecimo, capite quarto, testatur in nonnullis Latinis codicibus pro Factus scriptũ fuisse natus. Et tamẽ idem alibi reddit causam cur apostolus maluerit dicere Factus est, quàm natus est: nimirum quod non ex semine uirili, sed ex opificio spiritus sancti conceptus ac natus sit. Et tamen hæc causa nõ obstat quo minus alibi dicatur natus. Cæterũ pronomen Ei, quod additur in Latinorum codicibus, in nullis Græcorum inuenitur. Sed quoniam subabsurdus sermo uidebatur si dixisset, Qui factus est ex semine Dauid, explicandi causa adiecit, ei. Quanquàm huius pronominis additamentũ adeo nihil facit ad sensum, ut officiat quoq;. Neq; enim hoc agit Paulus, ut appareat cui natus sit Christus, uerũ ut liqueat eum à quo segregatus fuerat in præconium euangelij, fuisse deum uerum, & eũdem item uerum hominem. Hominem ex eo, quod natus esset ex semine Dauid secũdum carnem: Deum ex hoc, quod uirtus eius diuina declarata sit per spiritum sanctificationis & resurrectionem à mortuis. Quod si quid ad rem pertinuisset definire, cui natus aut factus esset, nobis natus erat potius, quàm patri, quorum negociũ agebatur. Quod si cui non satis arridet uerbum illud Natus, & mauult id quod habet uulgata æditio, Factus, equidem nõ admodum refragabor, modo intelligat hoc loco factum dici, pro eo quod est, esse cœpisse. Quod genus est & illud: Qui post me uenit, ante me factus est. hoc est, Qui me sequebatur, cœpit esse prior, & præcessit me, quemadmodũ in euangelicis annotationibus indicauimus. Is enim qui nunquàm cœpit esse deus, homo tamen esse cœpit.

Ei, additum temere.

Factus est, pro cœpit esse.

Qui prædestinatus est.) Magno consensu Græci codices habent ὁρισθέντος, id est, Qui finitus seu definitus erat, hoc est, iuxta Græcorum scholiorum interpretationem, certo pronunciatus, demonstratus, ac declaratus. Atque ita legit Theophylactus, ac legendum esse nominatim etiam admonet Origenes, enarrans hũc locum. In quo tamen illud obiter succurrit admirari, quomodo Origenes eo in loco citet exemplaria Latinorum, in quorum plerisq; fatetur, pro Destinatus, haberi prædestinatus. nisi forte interpres aliquid addidit de suo, aut Origenes quo studio peruestigarat Hebræorum fontes, nõ contentus tot æditionibus, eodem Latinos quoque codices lustrauit. Dictu mirum est, quàm se torqueat hoc loco Thomas Aquinas, uir alioqui non suo tantum seculo magnus. Nam meo quidem animo nullus est recentium theologorum, cui par sit diligentia, cui sanius ingenium, cui solidior eruditio: planéque dignus erat, cui linguarum quoque peritia, reliquaq; bonarum literarum supellex cõtingeret, qui ijs quæ per eam tempestatem dabantur tam dextre sit usus. Quare si magni scriptores nonnunquàm hæsitant in Paulinis epistolis, id partim imputandum est sermonis ac sensuum obscuritati, partim infelicitati temporum, quibus bonæ literæ penè funditus interierant. Vir igitur uigilans & ingeniosus, omnem hoc loco mouet lapidem, ac ceu Proteus quispiam semet in omnia uertit, si quâ possit elabi, nunc lectionem Origenicam sequens, nunc ad nostram se recipiens. & nunc interpretatur Destinare, pro mittere, nunc ordinare, rursum prædestinare, nũc præscire, nunc aliud quiddam esse uult, ac uarias inducit destinationis, ac prædestinationis relationes. Atqui Origenes quidem expedite definit prædestinationem ac destinationem, ita pronuncians, Destinari eum qui iam est, prædestinari qui nõdum sit. Vnde notat diuus Hieronymus, enarrans primum caput epistolæ ad Ephesios, ex huius, opinor, sentẽtia, Paulum his uerbis προορίζειν, non uti, nisi quum de nobis loquitur, ac palàm admonet hoc loco de filio

Theophylactus.

Origenes adducens testimonia Latinorum uoluminum.

Thomas Aquinas laudatus.

Destinari, prædestinari, quid intersit.

Expensa Origenis sententia dictum esse ὁρισθέντος, non προορισθέντος, id est, Destinati nō prædestinati. Cæterum si hoc nos offendit, quod prædestinari ob additam antecessionis præpositionē referatur ad aliquid quod nondum sit, idem scrupulus manet in uerbo simplici. Quum enim destinare sit non mittere, quemadmodum uulgus illiteratum putat, sed certum aliquid in animo præfigere, nimirum ipsa uerbi natura rei futuræ significationem habet, quemadmodum sperare, timere, decernere, deliberare, statuere. Nihil enim horū fit, nisi ad aliquid futurum referatur. Rursum, si malumus hūc futuri respectum aliò deriuare, quàm ad ipsam filij dei rationem, ut is qui ab æterno genitus fuit dei filius, idem destinatus fuerit & ordinatus ad hoc aut illud faciendum, iam nihil etiam obstat præpositio præ. Quādoquidem ad hunc modum nihil prohibet dei filium prædestinatum uocare, ad id quod postea accidit. Nisi forte placet quod Origenes sensisse uidetur, in prædestinare duplicem esse respectum futuri, in destinare duntaxat unicum. Etenim si filio iam mihi nato, destinem sponsam, persona cui destino, ad præsens tempus pertinet, id quod destino ad futurum. Cæterum si in animo statuo filium qui primus mihi nascetur, theologicis literis dedicare, persona simul & res ad futurum tempus pertinent. & ad huiusmodi uoluit Origenes pertinere prædestinandi uerbum. Verum siue destinatus legas, siue prædestinatus, & quócunque referas eam futuri rationem, constanter obstrepit id quod sequitur, Filius dei secundum spiritum sanctificationis, & ex resurrectione mortuorum. Fac enim destinationem æternam, ut semper destinatus fuerit ad hoc ut esset filius dei, quomodo iam cohæret per spiritum sanctificationis, & Ex resurrectione mortuorum? Quid enim hæc ad illam destinationem? *Ambrosij sententia.* Vnde Ambrosius laborans & ipse in his angustijs, addit, haud scio unde, duo uerba, Vt manifestaretur filius dei. Et Thomas admonet nōnunquàm in diuinis literis dici fieri, quum aliqua intelliguntur fieri & innotescunt. Atque hæc quum dicūt, ueluti diuinant, id quod nos sentimus. Quanquàm nihil erat necesse aliūde petere quod in ipsis Pauli uerbis inest. *ὁρίζειν, declarare.* Nam ipsa Græca uox ὁρίζειν, non solum significat definire, ac decernere, uerum certo pronunciare ac prouulgare quod decreueris. unde certam de rei natura sententiam, ὅρον appellant. Et indicatiuum modum quod certum aliquid indicet ac declaret, ὁριστικὴν appellāt grammatici. Proinde si pro prædestinatus, legas declaratus, tota undiq; sententia uel ad amussim quadrabit, neq; quicq; usquàm occurret salebræ. Hominem fuisse Christū, euidens est argumentū quod natus sit ex semine Dauid. id ipsis cōprobatum est sensibus. At declarandū erat, eundem esse filiū dei, id quod semper fuerat, sed ignotū erat mundo. Quem igitur constabat esse hominem, is declaratus est esse filius dei. Caro declarauit hominē, uirtus & spiritus sanctificationis declarat filium dei ac deū. Idq; declaratum est cū alijs quidem modis, nempe uaticinijs prophetarū, signis innumeris, tum uero præcipue ex resurrectione mortuorū. Ad hunc modum interpretātur, ut dictum est, Græcorū scholia, è quibus ipsa subscribam uerba, ne quis nobis diffidat, ὁρισθέντος, τουτέστιν ἀποδειχθέντος, ἀποφανισθέντος, διά τε τῶν προφητῶν, διά τε τῶν τοσούτων θεοσημειῶν, διά τε τῆς ἀναστάσεως, id est, Definiti, hoc est, demōstrati, declarati, tū per prophetas, tum per tot diuinitatis signa, tum per ipsam resurrectionem. Hactenus Græcorū scholia. A quibus adeo non dissentit Theophylactus, ut nō aliam, q̃ hanc adducat interpretationem, exponens ὁρισθέντος υἱοῦ τοῦ θεοῦ, Cogniti pro filio dei, tum ostensi, cōfirmati, indicati. nam ijs uerbis utitur interpres operis, falsò inscripti Athanasio: quum id quod ante suspicabamur, mox collato Græco Latinoq; compererimus esse Theophylacti.

In uirtute dei.) ἐν δυνάμει. Recte quidem uertit, si modo recte accipiamus. Nam Latina uox anceps est, & aliquoties sic accipitur, ut opponatur uitio, & respondeat Græcæ ἀρετῇ, nonnunquàm ut pugnet cum imbecillitate. Proinde nos maluimus alicubi uertere *Consilium Pauli.* potentiam, siue potestatem. quādoquidem à δύναμαι dicta est δύναμις. Miro autem cōsilio Paulus contraria contrarijs opposuit. Primū enim Paulum opposuit Saulo, seruū Iesu Christi, Mosaicæ legis seruituti, uocatū apostolum, ijs qui se ingerebant, segregatum in euangeliū. pharisaismo, quē ante profitebatur. Atq; hactenus se suumq; cōmendauit officium. Quæ sequūtur pertinēt ad cōmendationē Christi, qui promissus fuit, nō à quouis sed ab ipso deo, nec per quosuis, sed per prophetas suos, hoc est, ueros ac diuinos, nec id quibuslibet instrumētis, sed in scripturis sanctis. Deinde Christi geminā in eadem hypo-

stasi

stasi naturam, mira uerborum emphasi describit. de homine dicit, Factus est, ut intelligas aliquid accessisse quod non erat, de diuinitate dicit, Declaratus est. Illic addit Secundum carnem, cuius comites sunt infirmitas, & impuritas. unde, Spiritus quidē promptus, caro uero infirma. & concupiscentias carnis uocant affectus ad uitia sollicitantes. Proinde carni opposuit uirtutem dei, & spiritū sanctificationis, hoc est, potentiam imbecillitati, & sanctificationem immundiciæ. Assumpsit igitur nostram carnem, & ostendit suam potentiā: idq́ potissimū ex eo, quod suapte uirtute resurrexit à mortuis, & animā quam uolens deposuerat moriēs, cum libuit recepit. Ac rursum, quoniam carnis est mortalitas, & huic opposuit resurrectionem mortuorū, quæ est immortalitas. Illud uerbo uisum est admonere ἐν δυνάμει, id est, In uirtute, præpositionē hanc in euangelicis, & apostolicis literis nōnunquàm sic usurpari, ut idem sit fermè. quod per. ut sit sensus, In uirtute dei, id est, Per uirtutem diuinitatis. A Dauid accepit ut mori posset, à patre ut nos redderet immortaleis.

Per spiritū sanctificationis.) Thomas indicat fuisse qui hæc uerba torquerent ad particulam incarnationis, Qui factus est ex semine Dauid, idq́ nō uulgari coitu corporum, sed per spiritum sanctificationis, ex quo conceptus fuit mirabilis ille fœtus. Verū hæc opinio absurdior est, q̃ ut uel refelli mereatur. Vnde nō laborabimus in explodenda ea, quā & ipse Thomas reiecit. Illud est admonendus lector, huiusmodi sermonis typos peculiareis esse uiris apostolicis, ut pro Filijs inobedientibus, dicant, Filios inobedientiæ, pro saxo offensorio, petram scandali. ita hic quoque pro spiritu sanctificante, spiritum sanctificationis dixit Paulus. Cæterum quod hic meminit Origenes suæ diuisionis de carne, anima, & spiritu, quanquàm id suo loco belle dicebatur, tamen hoc loco alienius est & coactius.

Ordo uarius.

Spiritus sanctificationis.

Iesu Christi domini nostri.) Id quoq́ lector in Paulo comperies, quemadmodum annotauit & Ambrosius, atq́ itē in cæteris apostolis. Patri ferè tribuūt cognomen dei, Christo domini, quum utrunq́ uocabulum utriq́ pariter competat.

Gratiam & apostolatum.) χάριν καὶ ἀποστολήν. Gratia quoq́ Paulinum est uerbum, quod libenter inculcat, excludere cupiens fiduciam legis Mosaicæ. χάρις autē apud Græcos nonnunq̃ beneficiū significat, quod confertur gratuito. unde & χαρίζομαι uerbum, largior, siue gratuito dono. nonnunq̃ fauorem, ut, Inuenisti gratiam apud deū, nonnunq̃ obligationem beneficij, ut ἔχω χάριν, οἶδα χάριν, καὶ μεμνήσομαι χάριν. Iam uideo fuisse quosdam, quos offendat uox apostolatus parū probata Latinis auribus, & Græcam uocē malint ἀποστολήν. Quorū ego sententiæ facile subscriberem, si perinde multi intelligerent apostolen ut apostolatum. Ad hæc uideo Christianos scriptores, coactos opinor, formā hanc in plerisq́ recepisse, clericatus, diaconatus, episcopatus. Nos semel dūtaxat ad literā uertimus, Apostolici muneris functionem, ne quis dignitatem, à Paulo putet significari. ut enim ἐπισκοπὴ, est ipsa functio episcopatus, sic & ἀποστολὴ, apostolatus.

Gratia quid sonet Græcis.

Ex resurrectione mortuorum Iesu Christi.) Locus hic trifariam legi potest. Nos rationes omnes simpliciter, id quod huius est instituti, proponemus. penès lectorem erit, & iudicandi ius, & eligendi potestas. Primā lectionem ueteres fermè sequuti uidentur, uidelicet ut sensus sit, uirtutem diuinam, & spiritū sanctificationis fuisse declaratū, ex hoc quod multa corpora sanctorū resurrexerunt cum Christo, quemadmodum recēsuit Matthæus euangelista. Cui sententiæ non admodū refragor, præsertim cum uideam nō displicuisse Origeni, Hieronymo uero etiam placuisse, maxime quū Paulus Colossensibus scribens, Christū appellet primogenitū ex mortuis, & in priore ad Corinthios epistola uocet primitias dormientium. Super omnia, quod capitis & membrorum eadem sit resurrectio, ut quemadmodū Origenes scribit, Christi gloriam quodāmodo nondum esse perfectā, nisi collectis totius corporis membris, ita resurrectio illius non sit perfecta, nisi reliqua etiam mēbra suo capiti socientur. In Christo igit̃ cœpta est resurrectio, & spes præbita mēbris. unde sic accipi potest, ut mortuorum Iesu Christi, & ipsius eadem sit resurrectio. Alioqui quod Paulus scribit Corinthijs: Nūc autē Christus surrexit primitiæ dormientiū, nō pertinet tantū ad pauculos illos, qui tum apertis monumentis surrexerāt, sed ad omnia Christi mēbra, quibus Paulus resurgēdi spem conat̃ infundere ex eo quod ipse Christus resurrexerit. Nec enim consentaneū est, caput & tale caput, cū uiuat & regēt deserturū sua mēbra. Primū autem illud cōstat, opinor, Paulū hoc agere ut persuadeat Christū hominem fuisse,

Prima lectio.

Capitis & membrorum uidetur eadē resurrectio.

fuiſſe,qui pro nobis immolarit ſeipſum,& eundem deum,cuius uirtute ſimus ſanctifican-
di,& immortalitatem aſſecuturi. Atq; in tranſcurſu attingit ex argumētis præcipua,nem-
pe genus Dauid, tum mortem,quæ præceſſerit oportet reſurrectionem: deinde reſurre-
ctionem à mortuis,unde totus fidei noſtræ cardo pendet. Porrò de his mortuis qui cum
Chriſto reſurrexerunt,Paulus nuſquàm alibi fecit mentionem in ſuis epiſtolis,quum ſæ-
pius conetur aſtruere reſurrectionē mortuorū,imò ne Euangeliſtarū quidem quiſpiā,ex-
cepto Matthæo.qui tamen ipſe paucis hoc,ac uelut obiter attingit,non explicans uel,qui
fuerint qui reſurrexerant,uel quibus apparuerint. Quod ſanè nō ideo dixerim,quaſi mi-
Euangeliſtarum fides.
nus certa ſit Matthæi narrantis fides,quàm ſi idem literis prodidiſſent omnes. Nec enim
ad eandem coticulam,Euangeliſtarum ac cæterorū hiſtoricorum fidem exploramus,ſed
quod probabile ſit,ſi ea res proprie pertinuiſſet ad Chriſti diuinitatem cōprobandam,cæ-
teros Euangeliſtas rem tanti momenti non fuiſſe omiſſuros,præſertim quū nuſquàm fue-
rint diligentiores,quàm in reſurrectionis argumentis approbandis. Vt ne dicam interim,
quod ex Matthæi uerbis,horum reſurrectio uideatur Chriſti reſurrectionem præceſſiſſe.
Sic enim legimus apud hunc, Ieſus autem iterū clamans emiſit ſpiritum.& ecce uelū tem-
pli ſciſſum eſt in duas partes,à ſummo uſq; ad imū,& terra mota eſt,& petræ ſciſſæ ſunt,
& monumenta aperta ſunt,& multa corpora ſanctorum qui dormierant,ſurrexerunt, &
exeuntes de monumētis,poſt reſurrectionem uenerūt in ſanctam ciuitatem,& apparue-
runt multis. Atque id magis apparet ex ipſis Græcis, ut ſuo indicauimus loco,hæc uerba,
Poſt reſurrectionem,referenda eſſe ad proxima,nempe ad hæc, Apparuerūt multis,aut
An aliqui reuixerunt ante reſurrectionē Chriſti.
certe ad id quod proxime præceſſit,Egreſſi de monumētis. ut accipias ſtatim in ipſa mor-
te reuixiſſe corpora mortuorū,at non apparuiſſe niſi poſt reſurrectionem Chriſti.ut quē-
admodum Ioānes prædicationis & paſſionis Chriſti,ita hi reſurrectionis πρόδρομοι fue-
rint. Neq; uero me clàm eſt Hieronymū,cumq; hoc cōplures interpretes in hac eſſe ſen-
tentia,ut dicāt monumenta dūtaxat aperta fuiſſe moriente Chriſto,uerū non reſurrexiſ-
ſe quenq; niſi poſt peractā illius reſurrectionē. Et facile cedimus autoritati. Quanq; ſi quis
expenderit ipſa Matthæi uerba,deprehendet hāc interpretationem nōnihil eſſe detortā.
Porrò ſi quem hoc torquet,ne Chriſtus nō ſit primitiæ dormientiū,quemadmodum ſcri-
pſit Paulus,quid is dicet quod Lazarus & præter hūc innumerabiles reuixerūt ante Chri-
ſtum? At illi reſurrexerūt denuo morituri,hi ſemper uicturi.fateor, intereſt omnino nō-
nihil. Verum ut demus illos priores reuixiſſe, nihilo ſecius primitiæ dormientium erit
Chriſtus primitiæ dormientium.
Chriſtus,qui princeps & autor fuerit omnis reſurrectionis,per quem & illi reuixerūt qui
priores illo reuixerunt.uerū hac de re nihil digladior. Illud propius ad rem noſtram perti-
net, Paulus cum obiter & in tranſcurſu uoluerit aſſerere diuinitatem & uirtutem Chriſti,
magis debebat,ut uidetur,ipſius adducere reſurrectionem q̄ aliorū.de quibus haud ſcio,
an Rhomani quicq; audierant: & ſicut propoſuit ipſius natiuitatem per quam declararet
hominem,ita & eiuſdem proponeret reſurrectionem,per quā declaratus fuerit filius dei.
Aut igitur de tota reſurrectione accipiendū eſt quæ cœpit in Chriſto,aut de ipſius Chri-
Secunda lectio.
ſti reſurrectione. Ad quem ſenſum proxime accedit ſecunda lectio,quam uideo Lauren-
tio Vallæ placuiſſe,acerrimi ſanè iudicij uiro,ut genitiuus Latinus, Ieſu Chriſti, uertat̄ in
ablatiuū.nā apud Græcos genitiuus ἰησοῦ χριστοῦ, poteſt utrólibet referri, uel ad mortuos,
uel ad id quod præceſſit, περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἰησοῦ χριστοῦ, id eſt, De filio ſuo Ieſu Chriſto:
deinde poſt hyperbaton,quo ſæpe Paulus utitur,reddatur Ieſu Chriſto. Hanc equidem
Laurentij ſententiā adeo non improbo,ut admirer nec Origeni,nec Auguſtino,nec Am-
broſio tale quicq; in mentem incidiſſe, præſertim quum locus nonnihil torqueret. Senſit
enim Auguſtinus incommodum,quod ſic adijci uideretur Ieſu Chriſti,quaſi alius eſſet fi-
lius dei,alius Ieſus Chriſtus.qua de re diſſeruit enarrās pſalmum ſexageſimum ſeptimū.
Tertia lectio.
Atqui hoc incommoditatis effugerimus,ſi Laurentianam amplectemur lectionem. Ter-
tia lectio ſic habet,ut Ieſu Chriſti,ſit caſus paternus,ſed ad reſurrectionem tantum refera-
tur non ad alios mortuos.non quod eos excludamus à reſurrectione,ſed illud perpendi-
mus quid hic agat Paulus. Nā quod additum eſt Mortuorū,nō efficit ut de alijs mortuis
intelligamus,q̄ de Chriſto. Sed quoniā anceps erat apud Latinos reſurrectionis, apud
Græcos ἀναστάσεως uocabulum, reſurgit enim & is qui ſedebat aut iacebat,& dicturi ſen-
tentiam

sententiam in senatu ἀνίσανται. Addidit Mortuorū, ne quis esset amphibologiæ locus. Duo igitur hæc uerba, Resurrectio mortuorum, uelut periphrasi rem eādem explicantia, complexim referūtur ad Iesu Christi, ut hic sit sensus, qui sicuti factus fuit homo, iuxta carnē natus ex Dauid, ita declaratus est filius dei, in uirtute dei per spiritū sanctificationis. Declaratus, inquā, ex eo quod resurrexit à mortuis, quod quidem solius est dei. Porrò si quē etiam ille scrupulus habet, quod iuxta nostram sentētiam Græca præpositio ἐξ, fuerit addenda. ἐξ ἀναστάσεως, ἐκ τῶν νεκρῶν ἰησοῦ χριστοῦ, huic responderi potest, præpositionē quæ præcessit facile reperi posse, præsertim cum eadem fuerit repetenda, & uel ob hoc omissam uideri posse: deinde passim apud Græcos omitti præpositiones, præsertim ἐν, σὺν, κατὰ, ἐξ, ἀπό. Id quod hic quoque fit mollius, propterea quod ἀνάστασις in se uim obtinet præpositionis, & motum à loco quopiam significet. In quod genus uerbis, Latini quoq; non infrequenter omittūt præpositionem si libeat, ut surrexit terra, & surrexit à terra, deiecit cœlo, deiecit è cœlo. Denique si quis Resurrectionis mortuorum, complexim accipiat, ita ut ostēdimus antea, ne opus quidem fuerit ulla præpositione, quum duæ dictiones pro unica ponantur. Cæterum quod nos uertimus Iesus Christus, nominandi casu, primum nihil uariat Pauli sententiam, & tamen effugimus duo pariter incommoda, nempe sermonis ambiguitatem, & hyperbati molestiam. Alioqui ad uerbum reddi poterant ad hunc modum, De filio suo genito ex semine Dauid secūdum carnem, declarato filio dei, in potentia, secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christo domino nostro. Quin & illud diligens lector expendat uelim, num hic ἀνάστασις accipi possit transitiue, ut perinde ualeat ac si dicas, resuscitatione mortuorū. Quod quidem propemodum subindicauit Theophylactus, quum ait, Christum primum omnium ac solum fuisse qui seipsum suscitarit, atque hoc potissimum argumento liquere, quod fuerit filius dei. Illud certe recte monstrauit Augustinus, Ex resurrectione mortuorum, referendum esse, non ad proxime præcedentia, sed ad id quod præcessit, Qui prædestinatus est. Atqui illud Prædestinatus est, dure cohæret cum Ex resurrectione mortuorum, nisi interpretemur Declaratus est. Idē Augustinus Prædestinatus ex mortuis, interpretatur, Prædestinatus in hoc, ut primus resurgeret. ut præpositio præ, pertineat ad ordinem resurgēdi. Cæterū hunc sensum ipsa Pauli uerba non satis exprimūt. Hæc paulo uerbosius disserui, quàm huius instituti fortasse patiebatur ratio, sed id cōsulto fecimus, ne quis clamitet me temere, præter omnium superiorū sententiam huius loci mutasse lectionem. Quod superest, ego sum indicis officio functus, lectori iudicium deferens.

Præpositio omissa.

Resurrectio actiue quæ erigit aliquis.

Ad obediendum fidei.) Nomen est apud Græcos nō infinitum, εἰς ὑπακοὴν πίστεως, id est, Ad obedientiam fidei. Verum quoniam is sermo Latinis anceps erat, interpres explicuit per gerundium, nos per uerbum, Vt obediatur fidei. Vocat autem obedientiam fidei, quod non accipiatur curiosis ratiocinationibus, sed simplici obedientia, & tacita auscultatione. idq; ad utrunque populum pertinet, & Iudæorum, qui signa requirebant, & gentium, quæ philosophicas rationes flagitabant: & hodie fortassis, ad quæstionum scholasticarum labyrinthos inexplicabiles, de his rebus quæ pie nesciuntur.

Obedientia fidei.

Pro nomine eius.) ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, id est, De nomine, siue super nomine eius. Nā Græca præpopositio ancipiti est significatu, sicut sunt apud illos pleræq;. ut sit sensus, Accepimus apostolicū munus in hoc, ut in omnibus gentibus nō solum apud Iudæos obediat fidei, quæ est de nomine Iesu Christi. Idem indicāt Græcorum scholia. ut hæc uerba, De nomine ipsius, referantur ad obedientiā fidei. Tametsi dissentit eximius ille uir & amicus noster incomparabilis, Iacobus Faber Stapulensis, quem ego quoties nomino, honoris causa nomino, nempe cuius ardentissimū in restituendis bonis literis studiū magnopere cōprobo, eruditionem tam uariam minimeq; uulgarem admiror, raram quandam morum comitatem ac facilitatē adamo. Porrò singularem uitæ sanctimoniam ueneror etiam & exosculor. Verū quis unquam fuit uel adeo doctus, uel attentus, qui nō hallucinatus sit ac dormitarit alicubi, præsertim in tot uoluminibus, totq; rerum difficultatibus uersans? Neq; quicq; addubitarim, quin ipse sua relegens, alicubi facturus sit quod in suis libris fecit Augustinus. Proinde nemo ueluti cōtumeliosum interpretetur, si locis aliquot ab eo dissentiēs, pro mea uirili patrocinor ueritati. Quod ego uicissim in me fieri nō solū

Duplex sensus.

Laus Fabri Stapulensis.

æquo feram animo, uerumetiam summi beneficij loco ducturus sum, modo absit procacitas. Quanquàm hoc in loco nec mihi sanè Fabri displicet sentẽtia, ut Super nomine eius, referatur ad illa superiora, Accepimus apostolatũ, hoc est, functionem apostolicam & legationem hanc qua fungimur. sed qua de re? nẽpe de nomine Iesu prædicando. Proinde utraq; lectio probe quadrat, adeo ut difficile sit pronunciare utrã alteri præferri oporteat.

In quibus, p inter quos.

In quibus estis.) ἐν οἷς, id est, Inter quas, uel quarum de numero, hoc est, Gentiũ uocatarum. Quod genus est illud, In omnibus gentibus, ἐν πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν, id est, Inter omnes gentes. Quanquàm haud me fugit ad Græcanicum modum & Latinos autores aliquoties fuisse loquutos. Aut nos quod dilucidius erat sequuti sumus.

Longum hyperbaton. Error existimãtium Paulum Rhomanis scripsisse Rhomane.

Omnibus qui sunt Rhomæ.) πᾶσιν τοῖς οὖσιν ἐν ῥώμῃ. Quoniam Græce per participium extulit, potest accipi uel tertia uel secũda persona, Omnibus qui sunt, aut Omnibus qui estis. Ad uerbũ sonat Omnibus entibus Rhomæ. quãq; ea res nihil ad sententiã pertinet. Et iam solenne est nomen eius quẽ salutemus epistola, in tertia persona asscribere: Plinius Tacito suo S.D. Atq; hactenus quidẽ totus sermo suspensus fuit, nũc demũ absoluto commate principali redditur altera pars. Hoc loco coarguẽdus uel ridendus magis error eorũ, qui putãt Paulum Rhomanis, lingua Rhomana scripsisse, sicut Hebræis scripsit Hebraice, & Græcis Græce. Neq; enim scribit Rhomanis tantũ, sed omnibus qui Rhomæ agerent. At eò iam cõfluxerat tota ferè Græcia, adeo ut Iuuenalis Græcam urbem appellet. Certe Græcorum linguam iam, nõ Italia solum, uerumetiam Syria, Aegyptus, Cicilia, ac bona orbis pars receperat. Quod si Rhomane scripsit, immerito queritur Origenes hanc interpretans epistolam, Græcam dictionem esse perplexam, & hyberbatis obscuratam, & è Cilicum idiomate, quædam parum Græca peregrinitatem resipere.

Dilectis dei.) ἀγαπητοῖς θεοῦ. Hæc est ea uox, quam subinde uertunt in charissimos. Est autem Græcis non participium, sed nomen, quasi dicas, amicus, & idcirco apud illos mollius adhæret nomini dei.

Vocati sancti non nati.

Vocatis sanctis.) κλητοῖς ἁγίοις. Superius admonui Vocatis, hoc loco nõ esse participiũ, sed nomen, & perinde ualere, quasi dicas, uocatis ad sanctimoniam. Gentiũ enim nomen Iudæis inuisum erat, quod hos haberent tanq; prophanos, & à deo Moseq; alienos. Amolitur igitur hanc opinionẽ Paulus, cũ ait Rhomanos, quod ad genus attinet, esse de numero gentiũ, cæterũ hoc pares esse Iudæis, quod diligãtur ab eodẽ deo, uocatiq; sint ab eodẽ ad eandẽ sanctimoniã. Iudæi sua opiniõe nascebant̃ sancti, è sanctis oriũdi, & in sancta lege nati: at qđ his præstare uidebat̃ gen⁹, hoc gẽtibus præstabat fauor & uocatio dei.

Duplex lectio.

A deo patre & domino nostro Iesu Christo.) Sermo quidem Græcus anceps est. Siquidem accipi potest, A patre nostro & domini Iesu Christi, ut intelligas patrem nobis cum illo communem. Aut à patre nostro & domino Iesu Christo, ut intelligas gratiam, quam illis precatur, proficisci simul & à patre, quem, ut modo dictum est, suo more uelut peculiari uerbo deum uocat, & à filio, quem plerunque dominum appellare gaudet, deum perquam raro: quũ in hac ipsa epistola palàm hominem dicat capite quinto, Multo magis gratia dei & domini, in gratia unius hominis Iesu Christi in plures abũdauit. & Petrus in actis apostolorũ uirum appellat, Virum approbatũ à deo. Item Paulus apud Athenienses: In uiro quo statuit. Atq; hanc posteriorem lectionem magis approbo, præsertim quum id annotatũ sit, & ab Ambrosio, & Didymo, in libro de spiritu sancto ij. sed ita ut ea sermonis forma, nec patri auferat dominationem, neq; filio deitatem. Siquidem eadẽ ratione qua pater dominus est, & filius deus est, sic & spiritus sanctus dominus nuncupatur. nam his uerbis usus est Didymus.

Primũ, pro principio.

Primum quidem gratias ago.) Quis satis admiretur Origenis in excutiendis sacris literis diligentiam? Hoc quoque torsit hominem, cum Paulus hic dicat primum, quæ pars huc respondeat, quæ sit secunda. & dubitat, an illic reddatur: Nolo autem uos ignorare fratres. Verum in exordio cuiusuis argumenti, fortassis non absurdum sit dici primum, etiamsi nihil proprie reddas.

Hyperbole autore Origene.

In uniuerso mundo.) Cum Græce dictũ sit, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, In toto mundo, idq; iuxta Græcos interpretes dictũ sit ὑπερβολικῶς, pro eo quod est, In multis partibus mũdi, quorsum attinebat, ut Latinus interpres exaggeraret etiam dicens, In uniuerso mundo,

Nam

Nam quod Origenes post indicatam Hyperbolē, philosophari pergit de mũdo angelico & hoc nostro, non inelegantem habet anagogen. Cæterum nos simplicia & γνήσια magis delectant, quæ sensum apostoli potius ostendunt, q̃ interpretis ingenium ostentant. *Hyperbole autore Origene.*

Testis enim mihi est deus.) μάρτυς γάρ μού ἐστιν, id est, Testis enim meus est deus. Quã quam interpres belle uertit, & magis seruiuit Latinis auribus, quàm exprimendo Græco sermoni. nisi forte legit μοι pro μου.

Cui seruio.) ᾧ λατρεύω, id est, Quem colo. Diuersum enim est ab eo quod est Græcis δουλεύω. unde λατρείαν uocant cultum, qui præstatur diuis aut deo. Græci uocem deductã putant ex λα, quæ particula uehementiam significat apud illos, & τρεῖν, quod est tremere siue metuere. Quanquam interpres & alias nunc obsequium, nunc seruitutem uertit λατρείαν, rectius uersurus cultum. Subindicat enim Paulus religionis & cultus rationem esse nouandam, urgentibus Iudæis, ut ad Mosaicæ legis ceremonias pertraherentur ethnici. Proinde quanquam ipse Paulus à Mose prouectus ad Christum, iam nõ immolaret pecudes, tamen eundem deum alio ritu colebat, nempe prædicando filij euangelio, qui cultus spiritualis esset, & ob id deo longe gratissimus. Cum enim dicit, In spiritu meo, excludit corporeas uictimas. Iam in spiritu, præpositiouem in, additam esse datiuo instrumenti aut modi, iuxta proprietatem sermonis Hebræi, frequenter iam ostendimus. *Seruire pro colere.* *Spiritus opponitur ceremonijs.*

Memoriam uestram.) μνείαν ὑμῶν. Cum Græcis ad utrũq; sit anceps uox, & Facio memoriam non dicamus Latine, commodius uertisset mentionē. quandoquidem orare nihil aliud est quàm colloqui cum deo, ne quis putet durius dictum, mẽtionem uestri facio. *Memoria pro mentione.*

Si quomodo.) εἴπως ἤδη ποτὲ, id est, Si quo pacto, iam aliquando, siue Tandem aliquãdo. Nam ἤδη apud Græcos nonnunquam urgentis uim habet. Cæterum hæc aduerbiorũ & coniunctionũ congeries, πῶς, ἤδη, ποτὲ, mirum quoddã & impatiens exprimunt desiderium ac studium festinandi, quemadmodum admonēt & Græcanica scholia. *Epitasis.*

Prosperum iter habeam.) Græcis est, εὐοδωθήσομαι. Verbum duabus è partibus compositum, εὖ bene, & ὁδὸς uia, εὐοδόω. quo uerbo utuntur quoties res succedit ex animi sententia. Idem est in psalmo primo, Et omnia quæcunq; faciet prosperabũtur, εὐοδωθήσονται. Significat enim Paulus hactenus non successisse.

In uoluntate.) ἐν τῷ θελήματι. Admonuimus, cum alias, tum paulo superius, hanc præpositionem ἐν, nonnunquàm usurpari pro per, figura loquendi, sicut opinor, ab Hebræis sumpta. Proinde nos exprimentes sensum magis q̃ uerba, uertimus, Volente deo.

Veniendi ad uos.) ἐλθεῖν. Rectius erat uenire, siue ut ueniam. ut infinitũ uerbũ referatᷓ ad participiũ quod paulo ante præcessit, δεόμενος. Orans ut ueniam ad uos, siquando mihi contingat, uolente deo, prosperum iter. Nam hæc est uerborum Græcorum sententia.

Aliquid impartiar gratiæ.) ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα, id est, Donum non gratiam, χάριν. Quãquam interpres in hac uoce lusit copia suo more. Nam alicubi uertit donum, ut illic, Sed non sicut delictum, ita & donum, ἀλλ᾽οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτως καὶ τὸ χάρισμα. Alibi Græcam uocem reliquit, quasi deesset quo redderet eam Latine, ut illic, Sectamini charismata meliora, ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. Porrò quid intersit inter χάριν & χάρισμα, alijs expendendum relinquo. Illud constat & χάριν pro beneficio poni, & χαρίζομαι, beneficium largior, siue ad gratiam facio. unde uerbale nomen deductum χάρισμα. à χάρις, χαρίζομαι, à κεχάρισμαι, χάρισμα, profectum est. Vtrunq; competit ubi quid gratis donatur, aut benefit alicui. *Gratia pro dono.* *χάρισμα χάρις.*

Simul consolari.) Laurentius hic interpretem μασιγοῖ, nec prorsus abs re. Quid enim erat causæ cum Græcis utrobiq; uerbum sit infinitum, στηριχθῆναι & συμπαρακληθῆναι, ut alterũ relinqueret, alterũ redderet per gerundiũ. Apparet utrũq; pertinere ad accusatiuum ὑμᾶς, quia præcedit in ordine. ut sit sensus, ut uos confirmemini, simulq; consolationē accipiatis mutuã inter uos. Siquidē illud, Simul consolari, subiecisse uidetur, non ad diuersa digrediens, sed uelut expositione molliens quod dixerat, Ad confirmandos uos, ne quid offenderetur Rhomanorum arrogantius ingeniũ, si uiderentur egere confirmatione ceu uacillantes ac nutantes. Sed eam confirmationem, mutuã consolationem interpretatᷓ, suo more modestissime loquens. tametsi Græcanica scholia posterius uerbũ συμπαρακληθῆναι referũt & ad Paulum. ut intelligas illos cõfirmandos & fulciendos aduentu Pauli, Paulũ

autem ſolatium mutuum accepturum ex illorum confirmata fide. Quod ſi placet, ſubaudiendum eſt pronomen primæ perſonæ, ἐμὲ ſiue ἡμᾶς, id eſt, me uel nos. Et ad hanc quidem ſententiam interpretatur Origines ac Theophylactus. mihiq; hoc magis ea probat quod addidit coniunctionem δέ, τοῦτο δέ ἐστι, quæ palàm indicat mitigari & corrigi quod præceſſit. Quod genus eſt & illud, Sacramentũ hoc magnum eſt, ego autẽ dico in Chriſto & eccleſia. Deinde ſi ſenſiſſet inter uos, ἐν ὑμῖν, magis dixiſſet, ἐν ἑαυτοῖς. Deniq; magis quadrat quod ſequit̃, διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ, id eſt, Per mutuã fidẽ ueſtram ſimul & meam. Illorum fides prædicabatur in toto mundo, & Paulus habebat fidem. Itaq; collatione facta, futurum erat, ut utrinq; in ſua, hoc eſt, communi fide, alteri ab alteris fulcirentur. Quemadmodum fit, quoties duo rem à diuerſis acceptam autoribus inter ſe conferunt, uterq; certius credit quod audierat ob narrationis mutuæ conſenſum.

Conſolatio p gaudio.

Illud adijciam, ne quid fugiat lectorem, συμπαρακληθῆναι referri poſſe, uel ad mutuam cõſolationem, uel ad mutuam exhortationem. Et cum mox locutus ſit de confirmandis illis, ad id magis quadrat exhortatio mutua quàm conſolatio. Theophylactus admonet hoc loco conſolationem pro gaudio non inepte poſſe accipi.

Hyperbaton.

Nolo autem uos.) Origenes hoc loco commonſtrat Hyperbaton, hoc eſt, confuſum orationis ordinẽ, putans nõnihil etiam deeſſe. Sed exiſtimat orationis ſeriem ad hunc modũ poſſe reſtitui, Sicut fructũ habui in cæteris gentibus, Græcis ac Barbaris, ſapiẽtibus, & inſipientibus debitor ſum, ita quod in me eſt, promptus ſum, ſi liceat, etiã uobis qui Rhomæ eſtis euangelizare. Hoc obiter annotaui, qud ad ſcripturæ diſtinctionem pertineat.

Et in uobis, in uobis quoque.

Habeam in uobis.) σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, id eſt, Habeam & in uobis. Nec enim emphaſi caret &, coniunctio. Apud Græcos omneis, aliquid fructus collegerat, idem optat & apud Rhomanos. Rurſum In uobis, poſitum eſt pro eo quod eſt, inter uos.

Græci & Barbari.

Græcis ac Barbaris.) Apud Græcos gemina eſt copula, Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, id eſt, Græciſq; ac Barbaris. Ac rurſum σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις, id eſt, Sapientibuſq; & inſipientibus. Nec eſt ocioſa coniunctionis iteratio, ſignificans Paulũ eſſe debitorem ex æquo omĩbus citra ullum gentis delectum. Idq; inculcat ob Iudæos, qui prædicationem euangelij ad ſe ſolos attinere uolebant. Cæterum hic σοφοῖς nõ tam ſapientes ſignificat q̃ eruditos, & ἀνοήτοις, craſſos potius & indoctos quàm ſtultos. Sapientiam enim, hoc eſt, eruditionẽ ſibi uindicabant Græci. Porrò Græcos quos aliquoties pro quibuſuis gentibus poſitos reperies, hic Barbaris oppoſuit, quos ἀνοήτους uocat, ceu rudes philoſophiæ & indoctos.

Sophi docti.

Stulti rudes.

Promptũ pro promptitudine.

Itaq; quod in me promptum eſt.) Laurentius admonet hoc loco promptum accipiẽdum ſubſtantiue, nempe pro ipſa promptitudine, quemadmodum illi χρηστὸν uocant χρηστότητα, ταχὺ, ταχύτητα, appoſitiuis abutentes pro ſubſtantiuis nominibus. ut ſit ſenſus, ita pro mea uirili promptus ſum, & promptitudo animi mihi adeſt, etiam uobis qui Rhomæ eſtis euangelizare. Atq; ita ſanè legit Ambroſius, Itaque quod in me eſt, promptus ſum &c. At ſunt qui malint infinitũ εὐαγγελίσασθαι referre ad nomen uerbale ὀφειλέτης, & οὕτως aduerbiũ ſic accipere, nõ ut connectat hanc orationis partẽ cũ ſuperioribus, ſed referatur ad reliquos quibus iam prædicauerat euangelium Paulus. ut ſit ſenſus, *Sicut* alijs gentibus iam prædicaui, cũ omnibus debeam, ſic quantum ad animi mei promptitudinẽ attinet, debeo & uobis, q Rhomæ agitis, tametſi ſapientes, potentes, & docti ſitis, prædicare euangelium Chriſti. Atq; id ſanè belle quadrat cum ijs quæ mox ſequuntur,

Erubeſco hoc aut illud an Latine.

Non enim erubeſco euangelium.) οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον. Interpres aliquando uertit confundor, aliquando erubeſco, adiungens accuſandi caſum. Latinius erat, Non enim me pudet euangelij. Quanquam apud Q. Curtium ſcio legi erubeſcit fortunæ, quod ſi crebro occurreret in bonis autoribus non pigeret imitari. Græci codices addunt Chriſti, τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ, quod Chriſti nomen adhuc apud multos præſertim ſapiẽtiæ perſuaſione turgidos, contemptum haberetur, apud quos Platones, Pythagoræ, Zenones, Ariſtoteles erant in precio.

Erubeſcit fortunæ apud Q. Curtium.

Virtus δύναμις.

Dei enim uirtus eſt.) δύναμις γὰρ θεοῦ, id eſt, Potentia enim dei eſt. ut oſtendat ne Rhomanis quidem rem eſſe aſpernandam, ceu humilem & inefficacem. Hoc admonui quod uirtus apud Latinos ſit anceps, quæ nõnunquam ſic uſurpatur, ut reſpondeat ei uoci quæ apud Græcos eſt ἀρετή, & opponatur κακίᾳ, hoc eſt, uitio, aliquoties ut reſpondeat Græcæ

quæ eſt

quæ eſt δύναμις, & opponatur imbecillitati ſiue impotentiæ. Addidit autem dei, ne Chriſtus, ut homo contemneretur ab impijs.

Omni credenti.) παντὶ τῷ πιστεύοντι. Dilucidius erat, Cuiuis credenti. Nō enim uult uideri delectum gentis, aut fortunæ, modo fides ſit communis.

Iudæo primum & Græco.) Et hic gemina Græcis eſt coniunctio, ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ ἕλληνι, id eſt, Et Iudæo primum & Græco. Primum autem hoc loco perinde ualet, quaſi dicas potiſſimū. quod Iudæis promiſſus eſſet Chriſtus, à quibus & exortus eſt, & Græci ſapientia præſtarent. Cæterum hoc loco Græcum accipit pro ethnico, atq; ita uertit alibi non uno in loco. Tametſi ſuperius Græcis ac Barbaris, pro peculiari gente poſuerit.

Græcus pro ethnico.

Ex fide uiuit.) Viuet, legendum eſt uerbo futuri temporis, ἐκ πίστεως ζήσεται. Atq; ita citatur & apud hunc in epiſtola ad Galatas, & in epiſtola diui Iacobi. Locus autem quem adducit Paulus, eſt apud prophetam Abakuk, capite ſecundo. Quem ſeptuaginta ſic interpretati ſunt, Iuſtus autem ex fide mea uiuet. Vnus Symmachus ſignificantius expreſſit, ὁ δὲ δίκαιος τῇ ἑαυτοῦ πίστει ζήσεται, id eſt, Iuſtus autem per propriam ſuam fidem uiuet, ſiue uicturus eſt. Hieronymus putat ſeptuaginta lapſos Hebraicorum elementorum ſimilitudine, quæ menſura tantum inter ſe diſtant. Nam באמונתו ſonat Hebræis in fide ſua, quod ו uau litera, cum eſt appendix dictionis, uim habet huius pronominis ſui aut eius. iod י item adiecta, uim habet huius pronominis mei באמונתי, id eſt, in fide mea. Porrò uiuet futuri temporis eſſe uerbum, non ſolū indicat æditio Græca, quam citat Hieronymus, quæq; extat in uulgatis Græcorum codicibus, uerumetiam in Hebræo uerbo יחיה. additum enim י à principio tertiam perſonam futuri maſculini efficit. Opinor autem Paulum utrunq; pronomē omiſiſſe. ſiue quod Rhomanis nota eſſet æditio ſeptuaginta, & ob id ab ea diſſentire nollet, neq; rurſum Hebraicam ingerere, quam neſciebant. Siue quod huiuſmodi pronomina paſſim ſoleant ſubaudiri, ſiue quo ſententiam redderet abſolutiorem, magisq; catholicam.

Iuſtus ex fide uicturus eſt.

Paulus ex propheti pronomen omiſit.

Reuelatur.) ἀποκαλύπτεται, id eſt, Retegitur & aperitur, cum palàm fit quod ante tectum fuerat. Nam ante proditum euangelium Chriſti, in ſolos Iudæos uidebatur aperta, reſerataq; ira dei, ſi peccaſſent. Atq; ob id addit, Super omnē impietatē, quod ad omneis ex æquo pertineret euangelij gratia. Iam illud uel citra monitorem, opinor, intelligi, iram ex conſuetudine ſermonis Hebræi frequenter uſurpari pro ultione ſupplicioq;.

Reuelatur quod aperitur.

Veritatem dei.) Dei apud Græcos non additur, nec in uetuſtis Latinorum exemplaribus. Sentit enim ueritatem cognitam philoſophis, quæ ipſorum potius eſt quàm dei.

Dei additum.

Quod notum eſt dei.) τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ, id eſt, Quod cognobile eſt dei, hoc eſt, quod de deo ſciri cognoſciq; poteſt, aſtipulantibus & interpretibus. Eſt enim in deo, ad quod nulla humanæ mentis imaginatio poſſit ullo modo pertingere.

Manifeſtum eſt in illis.) In illis noue dictum eſt pro apud illos ſiue inter illos. Nec em̄ in illis referri poteſt ad res conditas, ſed ad philoſophos. Cæterum adiecit In illis, ut eos diſtingueret à Barbaris & uulgo indocto.

A creatura mundi.) κτίσις. Ambigua uox eſt apud Græcos, ut quæ uel creationē ipſam ſignificare poſſit, hoc eſt, actum creandi, ſiue condendi, uel creaturam ipſam, hoc eſt rem creatam. Interpres κτίσιν ad hominem referre uidetur, τὰ ποιήματα ad res creatas. ut intelligas à creatura, hoc eſt ab homine creato conſpici animo, quæ corporeis oculis cerni nō poſſunt, idq; per res creatas, in quibus extant diuinitatis ueſtigia. Alij contra, hoc, ad hominē referre malunt, illud, ad mundi creationem. Quanq; utrobiq; idem redditur ſenſus. Mihi uidetur utrunq; ad mundum conditum non abſurde referri poſſe. ut intelligas inuiſibilia dei cerni ex ipſa mundi creatione, dum intelliguntur per opera, quæ dei conditoris potētiam, ſapientiam, ac bonitatem præ ſe ferunt. Vt datiuus Græcus ποιήμασιν, pertineat nō ad uerbū καθορᾶται, ſed ad participiū νοούμενα, id eſt, quæ intelligūtur. per quæ? nimirum τοῖς ποιήμασιν, hoc eſt, per opera, ueluti per inſtrumentum. Quādoquidem Græcis dandi caſu exprimitur inſtrumentum, ut nobis auferendi caſu. Iam illud admonere nō ita magni refert, νοούμενα, quod uertit intellecta, participiū eſſe præſentis tēporis, nō præteriti. Nō enim ita cōſpiciuntur, ut prius ſint intellecta, ſed tum cōſpiciuntur, cū ex rebus conditis intelligūtur, uelut exponat quid ſenſerit cū ait conſpiciuntur. Sic enim intelliguntur ex

Creatura Græcis ambigua uox.

Noua interpretatio

Intellectu conſpiciuntur.

rebus conditis, tanquam in speculo cernas imaginem, unde & κάτοπτρον habet nomen.

Sempiterna quoque.) ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις. Græce non est quoque, qua coniunctione illi prorsus carent, sed que. Quanquam interpres probe reddidit, si modo uera est Origenis interpretatio. ut inuisibilia referatur ad creaturas inuisibiles, uidelicet substātias separatas, nō ad ipsum deum, quē postea subijcit separatim. Mihi sanè non displicet Origenica diligentia, quæ nusquam nō philosophatur, uerū ea sententia quā sequitur Ambrosius mihi uidet simplicior.

Origenis & Ambrosij interpretatio.

Ita ut sint.) Ita non solū redundat, uerū etiam subuertit sensum, si addatur. Græci sic habēt, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, id est, Vt sint inexcusabiles, siue in hoc, ut sint inexcusabiles. Siue quod per dei cognitionem eò deducti sint, ut ignorantiam nō queant prætexere cum peccant. siue quod deus in hoc ipsum indulserit eis sui cognitionē, ut postea nihil haberent, quod prætexerent suæ incredulitati si Christū reijcerent. Etiamsi Theophylactus, indicat Paulum abusum hoc typo sermonis, cū non sentiat de fine, sed cōsequētia. quod genus est & illud è psalmo, Quoniā malū coram te feci, ut iustificeris in sermonibus. Neque enim hoc sentit, ideo se peccasse, ut deus appareret iustus, sed hoc cōsecutum, ut dum ille peccare non desinit, elucescat dei iustitia, q peccanti quoque promissa præstet.

Finis & sequela.

Euanuerūt pro frustrati sunt

Sed euanuerunt.) ἐματαιώθησαν, id est, Vani siue superuacanei facti sunt, aut frustrati sunt. μάτην enim frustra, inde μάταιος superuacaneus & nullius usus. hinc ματαιοῦμαι frustror. Vulgo uanum uocant gloriosum ac superbum, & ad eū sensum exponit Lyranus. Qui Latine callēt, uanū dicūt, aut quod uerū non est, aut quod friuolū est & inane, nihil habens solidi. Cæterum euanescere dicitur, quod cum prius falsa imagine offerretur oculis, deinde desinit apparere ueluti fumus. At Paulus sentit illos frustratos fuisse suis cogitatiōibus, hoc est, longe secus euenisse quàm putabāt. id quod declarāt quæ mox sequūtur, Dicentes se esse sapientes stulti facti sunt. Id enim est frustrari, cum summam sapientiā tibi speraris, in summam incidere stultitiam. Et cum clarissimam lucem somniaris, in altissimas demergi tenebras: & cum raram quandam gloriam apud mortales tibi proposueris, in adeo probrosas prolabi cupiditates, ut ab ijs & brutorum animantium natura abhorreat. Est autem διαλογισμὸς non simplex cogitatio, sed cogitatio ratiocinantis & expendentis ac diiudicantis, quod alienissimum est à fide Christi, ad quam illos uocat Paulus. Taxat enim obiter dialecticas philosophorum argutias, quibus frustra freti, sapientiam absolutam & sibi uindicabant, & alijs pollicitabantur.

In cogitationibus.

Dicentes pro putantes.

Dicentes se esse sapientes.) φάσκοντες εἶναι σοφοί. Si nihil licet immutare in arcanis literis, cur hic interpres ausus est Græcam sermonis figuram Latinam reddere? Quanquam ne sic quidē ad plenū expressit sententiā. Nam φάσκοντες εἶναι magis sonat, qui cū putarent, aut profiterentur se sapientes. Siquidem ob rerū affinitatem abutuntur sæpe φημὶ pro οἴμαι. Iam cōiunctio enim, quæ addit in nostris plerisque, nec habet in Græcis uoluminibus, nec in uetustis Latinorum, nominatim ijs, quæ nobis præbuit bibliotheca collegij, quod est Brugis S. Donatiano sacrum.

Stulti facti sunt.) Græcis unica dictio est, ἐμωράνθησαν, id est, Infatuati sunt.

Incorruptibilis dei.) ἀφθάρτου. Quod aliâs uertit, immortalis. & hoc sanè loco magis quadrabat. Opponit enim deum immortalē simulacro hominis mortalis, φθαρτοῦ.

In similitudine, pro per assimulationē.

In similitudinem imaginis.) ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος, In similitudine imaginis, uel potius In effictione siue assimulatione imaginis. Neque enim sentit illos uertisse dei gloriā in imaginē hominis, sed aliter sensisse de deo quàm oportebat, cū illi affingerent imaginem hominis. Atque ita dictū est in similitudine, quasi dicas, per assimulationē imaginis. Ad eūdē modū paulo post μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ ἐν τῷ ψεύδει, id est, Transmutarūt ueritatē eius in mendacio. ut utrobique sit auferēdi casus, nō accusandi. Nec enim uerterūt ueritatē dei in mēdaciū, sed cū ipsi uersarent in mendacio, sibi mutauerūt dei ueritatē, aliter de illo prædicantes quàm est. Certe In mendacio habebat uetustissimus codex è bibliotheca S. Donatiani.

In mendacio, pro per mendacium.

In desideria cordis.) ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν, id est, In cōcupiscentijs cordiū suorum, non cordis, nec In desideria. Quo sanè loco uideri poterat abusus præpositione, id quod & aliâs facit, nisi magis quadraret, ut intelligamus tradidit positū pro destituit. Non enim illos deus adegit in concupiscentias fœdas, sed destituit suopte uitio illuc euntes. Potest & sic accipi, ut in concupiscentijs dictum sit, per concupiscentias. In tantas turpitudines

In concupiscētias, pro per cōcupiscētias.

pitudines prolapsi sunt, illecti & abstracti suis ipsorũ cupiditatibus, permittente deo. Nec emphasi caret quod cordium, dictum est multitudinis numero. ut intelligas diuersos esse stultorum affectus, nec in his unum cor, aut ullum consensum.

Corpora sua in semetipsis.) ἐν ἑαυτοῖς, id est, Inter sese. Significat enim, ni fallor, masculorum mutuum inter ipsos stuprum, & mutuum item coitum fœminarum inter ipsas.

Veritatem dei.) τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, id est, Veritatem eius, nempe dei. Alioqui cum mox præcesserit deus, duriusculum est subito repetere.

Et coluerunt.) ἐσεβάσθησαν, id est, Venerati sunt. quod proprie dicimus de ijs quibus diuinum quiddam ac maiestatem tribuimus, quæ & σεβασὰ dicuntur. Quod sequitur ἐλάτρευσαν seruierunt, nos uertere maluimus coluerunt.

Potius quàm creatori.) παρὰ τὸν κτίσαντα, id est, Vltra eum, siue supra eũ qui creauit. hoc est, plus honoris exhibuerunt rebus creatis, quàm illi qui creauerat.

Qui est benedictus.) εὐλογητὸς, Quod nos ob rudiores uertimus laudandus. εὐλογεῖν enim Græcis est honorifice loqui de quopiam. unde & episcoporum benedictiones opinor dictas, quod populo bene precentur, beneq; ominentur. Etiamsi hoc uerbum adeo passim receptum est in sacris literis, ut uix liceat mutare.

Benedictus laudandus.

In passiones ignominiæ.) εἰς πάθη ἀτιμίας. πάθη apud Græcos nonnunquam perturbationes animi sonat, aut motus, aut morbos, aut quod maxime placet Fabio affectus. In tanta copia probatorum nominum, quorsum opus erat nouo & factitio passionis uocabulo? Hoc loco maxime quadrabat morbos. quandoquidem effœminatam libidinem & Horatius morbum appellat, Cũ grege turpium morbo uirorum. Porrò quod addidit ignominiæ, ex Hebraica sermonis proprietate sumptum apparet, pro eo quod est, In affectus dedecorosos, siue contumeliosos, & ignominiosos. Siquidem libidinem contumeliam corporis appellat, ut paulo superius. τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν. Et Petrus interprete Hieronymo honorē uocat uxoris, si coitu nõ cõtaminet. Honori uero opponit ἀτιμία.

Passiones πάθη.

Passiones ignominiæ, p ignominiosis.

Nam & fœminæ illorum commutauerunt naturalem usum fœminæ.) Postrema uox fœminæ θηλείας additur in nonnullis Græcorum codicibus, sed mendose, ni fallor, uidelicet ex proxima parte huc adiecta.

In desiderijs suis.) ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν, id est, In appetentia sua, siue quod malim sui. ut intelligas masculorum mutuam inter ipsos appetentiam.

Et mercedem quam.) Græce significantius est ἀντιμισθίαν. quasi pensationem dicas, aut repensationem, ac præmij retributionem, seu mercedem meritis respondentem. Sunt enim quædam flagitia eiusmodi, ut non solum ipsa sint scelera, uerũetiam scelerum pœnæ.

Merces. ἀντιμισθία.

Et sicut non probauerunt.) Sensus est geminus, sed uterq; redditur Græcis uerbis, καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει. Siue enim accipis hunc sensum. Et quemadmodum non probauerunt, hoc est, noluerunt deum habere in agnitione. nam hic agnitio magis est quàm cognitio, & cognitum utcunq;, noluerũt agnoscere. Videtur deesse articulus τὸ ἔχειν. Siue hunc, quemadmodum non probauerunt quod deus agnosceret & sciret omnia, quo ueluti nihil intelligente licenter peccabant. uidetur accusatiuus deesse quem exigebat uerbum ἔχειν, qui exprimeret quid deus haberet in noticia. Et quanquam alicubi uidentur usurpare ἐπίγνωσιν pro γνῶσιν, id est, Agnitionem pro cognitione, tamen horum nominũ differentia notatur & ab Hieronymo nostro, & à Græcis interpretibus. Hoc sanè loco pulchre conueniebat agnitum. Siquidem ante dixit deum ab illis cognitum, at hic negat agnitum. Cognoscere est intelligẽtis, agnoscere grati ac memoris. Ingratus nouit beneficium, uerum dum dissimulat se debere, non agnoscit.

Duplex sensus.

Cognoscere Agnoscere.

In reprobum sensum.) εἰς ἀδόκιμον νοῦν. Non est hic sensus αἴσθησις, quod genus sunt, uisus, auditus, sed νοῦς, hoc est, mens. unde dilucidius erat, in reprobam mentem. Est autē festiua uocum affinitas in ἐδοκίμασαν, & ἀδόκιμον, id est, Probauerunt & reprobum. Nam hic probari dicitur quod placet, & ἀδόκιμον, quod omibus displicet. Huiusmodi sunt hæc quæ cõmemorat flagitiorum portenta, quæ execrantur & ipsi ethnici.

Sensus, pro mente.

Quæ non conueniebant.) τὰ μὴ καθήκοντα. Sensus est, indigna se, hoc est, quæ tales uiros dedecebat facere.

Repletos.) Interpres hos accusatiuos retulit ad uerbum quod præcessit, tradidit. At cõ

modius referuntur ad infinitum uerbum ποιεῖν.quod posteaq; mutauerat in alium modum,mutandi simul erant accusatiui in nominatiuos.

Auaricia πλεονεξία. Auaricia.) πλεονεξία.Quod aliquoties uertit rapinam , aliquoties fraudem, nonnunq; auariciam. Est autem πλεονεκτεῖν uerbum compositum à πλέον ἔχειν,hoc est,à plus habẽdo.quo Græci utuntur cum quis sibi plus usurpat quàm ius est,aut potiores partes,fraudatis etiam cæteris occupat.inde πλεονέκτης & πλεονεξία. Nõ solum autem nullus auarus est qui non sit idem fraudator,sed ne diues quidẽ ullus,qui non aut iniquus sit,aut iniqui hæres,si prouerbio credimus.

Anxia diligẽtia in nominibus congestis. Cæterum quoties incidit huiusmodi nominum catalogus,non nihil dissonant exemplaria siue Græca consulas,siue Latina.id quod obliuione notariorũ accidit,quod difficile sit huiusmodi meminisse.Nec usq;quaq; probo quorundam nimis anxiam in hisce rebus diligentiam,qui numerum quoq; putant obseruãdum in congesta nominum sylua.uelut cum alijs aliquot locis,tum in epistola ad Galatas, quorsum attinet numerare fructus spiritus,cum opera carnis,neq; numero, neq; generibus respondeant: deniq; catalogo adijcitur & his similia.

Nequitia,pro malicia. Nequitia.) κακία.Quæ dictio Græcis nunc uitium sonat,& opponitur ἀρετῇ.Aliquando ignauiam,unde ἐκκακοῦν deficere ac delassari.nõnunq; afflictionem,quod rectius tamen κάκωσιν dicimus. Hoc loco maluissem uertere,maliciã,quæ apud Senecam simpliciter usurpatur pro uitio.alioqui peruersitatem sonat,cum quis data opera male agit.

πονηρία. At πονηρίαν uertit,maliciam.quæ uox aliquando non solum maliciam significat, sed uersutiam & astutiam.unde proxime præcedit auariciam uelut illius germana. Nequitia uero proprie ad libidinẽ & luxum pertinet,quod hæc uitia hominẽ perditũ & nihili declarẽt,& ab omibus cõtemni soleãt his obnoxij.

Adnominatio Est aũt Græca legẽtibus nõ ingrata affinitas in πορνεία & πονηρία. Inuidia,homicidijs.) Apud Græcos iucũda uocũ affinitas est in φθόνου,φόνου. Quanquàm cæde,potius est,singulari numero quàm homicidijs.

Malignitas p asperitate morum. Malignitate.) κακοηθείας.Quod magis sonat morum asperitatẽ ac difficultatem.Nam apud nos malignitas opponitur benignitati seu candori.& maligne laudat, qui parce ac propemodum inuide laudat. & maligne dat,qui contracte dat.

Detractores.) Significantius apud Græcos καταλάλους,id est,Obtrectatores.nam detrahit qui minuit laudem alicuius.Obtrectat siue obloquitur, qui male prædicat de alio.

Deo odibiles.) Vnica uox est apud Græcos θεοστυγεῖς,& magis sonat, quibus deus est inuisus,quàm,quos deus habet inuisos.Atq; ita interpretãtur Græcanica scholia,licet Theophylactus utroq; modo interpretetur.Cyprianus item in epistola quarta libri primi legit,deo abhorrentes.nimirum ex eorum genere qui dicunt deo,recede à nobis, scientiam uiarum tuarum nolumus.

Contumeliosos.) ὑβριστὰς,id est,Feroces & per uim alios opprimentes.quasi dicas,iniuriatores.unde mox subijcit huic cognatum uitium, ὑπερηφάνους superbos.

Elatos.) ἀλαζόνας. Plautus ἀλαζόνα uertit gloriosum , quem & fastosum recte dixeris. ἀλαζὼν diuersus est ab eo quem εἴρωνα uocant Græci.Siquidem ille præ se fert & ostentat quod non est,hic dissimulat quod est.

Inuentores malorũ.) ἐφευρετὰς, id est,Adinuentores.Siue quod in rebus per se bonis aliquid admisceant mali,siue quod semp addãt mala malis.Semper enĩ malũ è malo gignit.

Non obedientes.) ἀπειθεῖς,id est,Immorigeros seu inobedientes, siue intractabiles.nec hic opus erat periphrasi.

Adnominatio Sine intellectu,incompositos.) Rursus est iucundissima uocum affinitas in Græco sermone,quam interpres nec affectauit,nec potuit reddere, ἀσυνέτους,ἀσυνθέτους. Theophylactus incompositos,interpretatur,infidos,minimeq; tenaces pactorum. ac lubricæ fidei in conuentis.quod pacisci Græcis dicatur & συντίθεσθαι,& cõuenta συνθῆκαι.Porrò ἀσυνέτους uocat,quos nec ratio cohibet homini peculiaris,& sine qua homo desinit esse homo.

Sine affectione.) ἀστόργους.Vt ne excutiam interim quod interpres abusus est, affectione pro affectu,cũ multũ intersit.Affectibus carere iuxta Stoicos summa laus est, sic apud nos quoq; malis uacare affectibus,laudi ducit̃.At στοργὴ nõ simpliciter affectũ significat, sed potius affectũ illum pietatis aut charitatis,quo parentes tanguntur erga liberos,ac uicissim illi erga eos,quo frater erga fratrem. Vnde qui eò processerunt in uitijs,ut ad hos

quoq;

quoq; cōmunes affectus, & ad ipsum naturæ sensum obsurduerint, ἄστοργοι uocantur.

Sine fœdere.

ἄσπονδοι.

Sine fœdere.) Quæso quid hoc est, sine fœdere? Num damnat eos qui non pangunt fœdera, an eos potius, qui nullis fœderibus coërcentur, quo minus quodlibet faciant? Vnde fœdifragos dicere potius debuit. Quanq; aliâs Græci ἄσπονδον uocant irreconciliabilem, ut ἄσπονδος πόλεμος. & σπονδὴ sodalitatem quoq; significat. ut intelligas, intractabiles, sibi uiuentes, erga neminem iure necessitudinis utentes. Hic συναθροισμὸς, id est, Congeries uocum, & ἀσύνδετον mire facit ad orationis impetum ac uehementiam. Et προσονομασία non solū ad iucunditatem facit, uerumetiam ad odium & inculcationem rei molestæ. ueluti si dicas, de manifesto mendacio, hoc neq; scriptum, neq; pictum est usquam.

Sine misericordia.) ἀνελεήμονας, id est, Immisericordes. Mirum cur hic interpretem delectarit periphrasis.

Diuersa apud Græcos lectio

Qui cum iusticiam dei.) Hoc loco Græcorum codices longe à nostris dissident. Sic enim est apud illos, ὅτινες τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ ἐπιγνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, ἄξιοι θανάτου εἰσὶν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσιν, id est, Qui cum iusticiam dei cognorint, nimirum hanc, quod qui talia agunt, digni morte sint, nō solum eadem faciunt, sed etiam consentiunt facientibus. ut intelligas grauius esse approbare aliorum malefacta, quàm teipsum malefacere tacitum. Sed deprauationis occasio fuerunt hæ duæ uoces ποιοῦσιν & συνευδοκοῦσιν, quæ uoces apud Græcos conueniunt cū datiuis participiorum pluratiuis, & cum tertijs personis uerborum. Primum enim ponit iusticiam dei, deinde uelut exponit quæ sit ea iusticia. nempe quod qui talia agūt, digni sint morte. Cæterum unde hæc duo uerba, Nō intellexerunt, accesserint in nostris exemplaribus, equidem non satis intelligo. Quanq; etiam illis additis idem erit sensus, si legas per interrogationē negatiue. ut intelligas fieri non potuisse quin hoc quoq; intellexerint. Ex Origene nihil certi potest colligi quod ad hanc rem pertineat, nisi quod suspicor in eo locum hunc esse deprauatum. At Græcorum scholia tantum indicant nōnullis hunc locum aliter legi solere, ut facere grauius esset, consentire leuius. Verum nostri quoniam, opinor, ad explendum hunc sensum sentiebant aliquid deesse, addiderunt hæc duo uerba de suo, Non intellexerunt. Cæterum magno consensu Græcorum qui nunc extant codices, indicāt diuersum esse Pauli sensum, nempe grauius esse comprobare aliorum malefacta, quàm si ipse labaris in peccatum, propterea quod hoc sæpenumero uel casus est, uel infirmitatis, illud uel pestilentissimæ adulationis, uel deploratissimæ maliciæ. Sapiētum erat plebem indoctam ab his uitijs cohibere. at non solum eadem fecerunt, uerumetiam autoritate sua confirmarūt populi uesaniam. Ad eum modum interpretatur & Theophylactus, sed dissentiente Cypriano, libri primi epistola quarta, cumq; hoc Ambrosio.

Non intellexerunt, additū apud nos.

EX CAPITE SECVNDO.

Ordo perturbatior.

PRopter quod.) Origenes indicat rectum ordinem totius huius disputationis Paulinæ, quod sit alioqui perplexior, propterea quod ter iteretur tradendi uerbum, & aliquot tradendi causæ referantur, sed quæ non satis apte uideantur ad singula respondere. Proinde rectius existimat omnes tradendi causas, quæ separatim hic singulis traditionibus præferuntur, in unum coaceruare, ac rursum traditionis species coniungere. ut ordinemus hoc pacto, Quoniam quidem homines mutauerunt immortalis dei gloriam imagine effícta ad similitudinem mortalis hominis, & uolucrum & quadrupedum ac serpentium. Et quoniam adulterauerunt ueritatem dei mendacio, & coluerunt ac uenerati sunt creaturam potius quàm creatorem, nec placuit illis deum agnoscere. ut hactenus sit congeries causarum, mox coniungantur malorum species in quæ tradiderit illos, Propter hæc omnia tradidit illos deus in desideria cordis sui, & in immudiciam, ut contumelijs afficiant corpora sua. & tradidit eos deus in affectus probrosos, ut fœminæ eorum inuerterent naturalem usum in eum qui est contra naturam, similiter & masculi. Sed & tradidit illos deus in reprobam mentem, ut faciāt ea quæ non conueniunt, qui erant repleti omni iniquitate, libidine, fraude, auaricia, malicia, pleniq; erant liuore, homicidijs, contentione, dolo, ac cæteris malis quæ commemorat. Quiq; cum cognouissent iusticiam dei hanc esse, ut qui talia agunt, digni sint morte, non

solum qui faciunt illa, sed & qui consentiunt facientibus. Et ideo pro omnibus his malis inexcusabiles erunt, dum alios iudicant ac damnant super his quæ committunt ipsi. Nam de se pronunciat, qui alterum punit ob ea quæ ipse committit. Hunc lectionis ordinem indicauit Origenes. Sed interim ex hoc loco conijcere licet illum secus legisse quàm hodie legunt Græci, non finiens orationem ubi nos finem facimus capitis, sed connectens cum initio proximi capitis, propter quod inexcusabilis es ó homo. Atq; hic sensus probe constaret, si ex Græcis uerbis elici quiret. Posset autem, unico addito articulo οἱ, ut legamus hoc pacto, οὐ μόνον οἱ αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι. Neq; enim conuenit, opinor, tam crassum solœcismum tribuere Paulo, ut datiuum usurparit uice recti, hoc est ποιοῦσιν, & συνευδοκοῦσι pro ποιοῦντες & συνευδοκοῦντες.

Origenes secus distinguit quàm Græcorum libri.

Omnis qui iudicas.) πᾶς ὁ κρίνων, id est, Quisquis iudicas, uel quisquis es qui iudicas.

In quo enim alterum.) ἐν ᾧ γὰρ. Sensus est, alium iudicando teipsum condemnas. hoc est, eo ipso quod iudicas, te condemnas. id habet proprietas Græcanici sermonis.

Eadem enim agis quæ iudicas.) τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων, id est, Eadem enim facis tu qui iudicas, uel tu ille iudicans. Quãquàm hic error uetustos etiam codices occupauit, siue quod facillimus sit lapsus in qui & quæ, siue quod nonnulli legerint pro ὁ κρίνων, ἃ κρίνεις. Ceterũ nec ex Origenis, nec Theophylacti interpretatiõe, nec Ambrosij, liquet quid legerint hac quidem in parte.

προσονομασία non reddita.

Iudicas, condemnas.) κρίνεις, κατακρίνεις. Iucunditas Græcanicæ figuræ non potuit ab interprete reddi, quod prosonomasia non respondeat in Latinis uocibus,

Bonitas pro benignitate.

Diuitias bonitas eius.) τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος. Diuitiarum uocabulo delectatus est Paulus, uel hoc argumento, quod eo frequentius utitur, quoties ingẽtem rei cuiuspiã uim & copiam uult intelligi. Porrò bonitatis non est ἀγαθοσύνης, quod eã significat bonitatem quæ opponitur πονηρίᾳ. id est, maliciæ, sed χρηστότητος, quæ benignitas Latine dicit. eam ita finiunt philosophi, Benignitas est uirtus sua sponte ad benefaciendum exposita. unde Græca uox ab utilitate dicta est. Quanquàm eadem accipitur pro cõmoditate suauitateq; morum, qua nos faciles ad uitæ consuetudinem præstamus. Siquidem usum pro familiaritate siue consuetudine dicunt & Latini. Et Græci uehemẽter comes ad congressum ac blandiores χρηστολόγους appellant. Nec multum abest bonitas à benignitate. Etenim cum deos bonos uocant, beneficos intelligi uolunt. Verum nos id quod præterq; quod certum, etiam dilucidius erat, & ad hunc locum accõmodatius, sequi maluimus. Lenitatẽ autem & mansuetudinem dei, quodq; minime sit austerus, χρηστότητα uocat.

Ignorãs.) ἀγνοῶν, id est, Ignorans, astipulãte uetustissimo codice Donatiani. Participiũ est apud Græcos, & à superioribus pendet.

Quod bonitas dei.) ὅτι τὸ χρηστόν. Adiectiuum nomen posuit loco substantiui. estq; eadem dictio quam mox exposuimus.

Adducit, pro inuitat aut prouocat.

Ad pœnitentiam te adducit.) ἄγει, id est, Ducit, hoc est, allicit & inuitat. Hieronymus in Ezechielem uertit, prouocat. Alioqui idem est adducere, quod perducere.

Impœnitens.

Cor impœnitens.) Significantius Græce ἀμετανόητον, quasi dicas, impœnitibile, quodq; nulla dei beneficentia possit ad pœnitentiam adduci. Porrò μετάνοιαν recte uerteris, & resipiscentiam, & μετανοεῖν resipiscere. Nam hinc uox est dicta, quod post admissum scelus sentiat se peccasse, à μετὰ post, & νοεῖν intelligere.

Thesaurizo, recondo.

Thesaurizas tibi.) θησαυρίζεις σεαυτῷ, id est, Thesaurizas tibi ipsi. Nec enim hic ociosum est pronomen compositum, significans ipsum sibi causam est tanti mali, cum bonitas dei illum aliò prouocet. Miror autem cur interpretem Græca uox tantopere delectet, cum dicere potuerit, colligis, recondis, reponis. Significat paulatim aceruari diuinam iram, ut tandem uniuersa depromatur more thesauri.

Variant Græci.

Reuelationis iusti iudicij.) Græci diuidunt hæc interposita coniunctione, ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας, id est, Reuelationis & iusti iudicij. Quanq; Græcis iusti iudicij unica dictio est, & ob id uenustior, ut distingueret nouato uerbo, diuinũ iudiciũ à nostris iudicijs in quibus nõ raro nocens elabitur, & innocens damnatur. Tribus notis signauit eundem diem. Iræ quod tum misericordiæ locus nõ erit. Reuelationis, quod om̃ia nuda erũt quæ nũc latent. Et iusti iudicij, quod recte pro cuiusque meritis pronunciandum est. Atq; ita

deprehendet

deprehendet legisse Theophylactũ, quisquis huius interpretationẽ attentius legerit. Attamen in nõnullis Græcorũ exẽplaribus non additur tertia coniunctio. ut sit sensus, In eo die quo impij non bonitatem dei quam contempserunt, sed iram, hoc est, iustitiã & ultionem experturi sunt, quóque aperietur diuinũ iudicium, quod interim latet apud mortales.

Secundum opera eius.) κατὰ τὰ ἔργα ἀυτοῦ, id est, Iuxta facta. & Sua, non eius. Nisi mauis ipsius, quod pronomen ad reciproci naturam proxime accedit.

Secundum patientiam.) καθ᾽ ὑπομονὴν, id est, Perseuerantiam aut sustinẽtiam boni operis, hoc est, quod perseuerarit in bono opere.

Manifesta deprauatio in nostris libris.

Quærentibus uitam.) Et huius loci sententia mire subuersa est, cũ Græca lectio, si quis attendat, pulchre habeat, ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα ἀυτοῦ, τοῖς μὲν καθ᾽ ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ, δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον, hoc est, Qui reddet unicuique iuxta opera sua: his quidem qui per perseuerantiam operis boni, gloriam, & honorem, & immortalitatem quærunt siue quæsierunt, uitam æternam. ut ζωὴν αἰώνιον referatur ad uerbum ἀποδώσει, id est, reddet, & τοῖς articulus ad participium ζητοῦσι. ut sit sensus, his qui hic quærunt gloriam illam, & honorem, & immortalitatem, perseuerantes in bonis operibus, per quæ ista parantur, reddet uitam æternam, nimirũ id quod quæsierũt. Ediuerso qui maluerunt esse contentiosi, nec obedierunt ueritati, ijs uentura est ira &c. Ad hunc modum uidetur legisse & Origenes, cum ait, Quærentibus, inquit, gloriam & honorẽ & incorruptionem, pro boni operis patientia uita dabitur æterna. Ad eundem modũ legit & exponit Theophylactus episcopus, ac cætera Græcorum scholia. ut intelligamus hoc egregium præmium dari, sed ijs modo qui ambierint, cæterum ambiri recte factis. & ingens est exẽplariorum cõsensus. Cæterũ ut hallucinaretur interpres, participiũ ζητοῦσι, quærentibus, in causa fuit, cuius uox per omnia conuenit cum uerbo tertiæ personæ pluralis, quærunt. Porrò ne quẽ offendat quod nos pro incorruptione uertimus immortalitatẽ, uertit ad eundẽ modum Ambrosius in epistola priore ad Timotheum capite primo, ἀφθάρτῳ, immortali deo, & eodem pacto legit ecclesia. Imò ea uis est Græcanicæ dictionis. Nam incorruptio an Latina uox sit nescio.

ἀφθαρσία immortalitas.

Ex cõtentione contentiosi.

Ex contentione.) τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, id est, Contentiosis, ut annotauit & Theophylactus, siue Qui sunt ex contentione. Nam Græci τοὺς ἐκ στοᾶς Stoicos uocant, & Paulus τοὺς ἐκ περιτομῆς circumcisos appellat.

Non acquiescunt.) Græcis unica uox est, & participium ἀπειθοῦσι, id est, Non parentibus siue obtemperantibus. neque redditur apud nos iucunditas Græci sermonis ἀπειθοῦσι & πειθομένοις, id est, Non obtemperantibus & obtemperantibus.

Iudæi primum & Græci.) In his quoque est geminatio coniunctionis quã superius ostẽdimus, τε καὶ, Iudæique primũ & Græci. Opinor aũt aduerbiũ primum, ad utranque gentem pertinere, Iudæorũ & Græcorũ. ut accipiamus, sicut Christi gratia primũ prodita est Iudæis & Græcis, ita pœnam his potissimum infligendam, si donum oblatum aspernentur.

Personarum acceptio.

Personarum acceptio.) προσωποληψία. Vnica uox est, quæ significat respectum personæ, cum huic magis fauemus quàm illi, non ob ipsius rei, sed personæ discrimen. Huic opponitur quod paulo superius dixit, δικαιοκρισίαν, id est, Rectum iudicium.

Sine lege.

Sine lege peccauerunt.) Græcus sermo festiuior est per aduerbium ἀνόμως, quasi dicas, illegaliter siue exlegaliter, quod utrobique dictum est. Nam exlegem legimus pro ἄνομος.

Sine lege peribunt.) Græcis est, καὶ ἀπολοῦνται, id est, Et peribunt. ut intelligas reddi similitudinem, & talem fore exitum, qualis fuerat uita.

Factor legis.

Sed factores legis,) ποιηταὶ, id est, Qui operantur & faciunt legis præcepta. Alioqui faciunt legem qui condunt legem.

Eiusmodi legem.) Græcis est οὗτοι, id est, Hi, non eiusmodi.

Scriptum in cordibus.) Scriptum, nomen est Græcis, nõ participium. γραπτὸν, quasi dicas, scripticiũ, ut opponat illi quod ἄγραπτον uocant iurecõsulti, ius non scriptum.

Testimonium illis reddente &c.) συμμαρτυρούσης ἀυτῶν τῆς συνειδήσεως, id est, Simul testificante ipsorum conscientia. Nam illis, apud Græcos non est. ut intelligas conscientiam illorum consentire cum iudicio dei.

Interpres palã dormitans.

Cogitationum accusantium.) Mire dormitauit interpres, cum uerso altero genitiuo

Græco

Græco in ablatiuum Latinum συμμαρτυρούσης, alterum relinqueret. Vertendum erat, Cogitationibus inuicem accusantibus, aut etiam defendẽtibus. Atq; ita recenset Hieronymus, edisserens Ezechielis caput decimumsextum. Ad eundem modum legit Ambrosius interpres. Itidem Augustinus cum aliâs frequenter, tum libro de ciuitate dei uigesimo, cap. xxvj. Nec secus legit interpres Origenis in hanc epistolam, quisquis is fuit. Qui nolunt interpretem usquàm errasse, & eum spiritu sancto suggerente uertisse, uel unum hunc locũ si possint expediant. Atqui huius unius loci tam insignis supinitas & oscitantia tam euidens, satis argumento potest esse, quantum illi fidendum sit in aliis.

ἴδε. εἰ δὲ. *Si autem.*) Verior & antiquior apud Græcos scriptura est, ἴδε, id est, Ecce, non εἰ δὲ, id est, si uero. Alioqui non satis cohæret ordo cum eo quod sequitur, Qui ergo alium doces. Quanq; Ambrosius legit εἰ δὲ, si modo libri nõ fallunt, tum Origenes & Theophylactus. Neq; quod ad sensum attinet quicquàm est incommodi, nisi quod, ut modo dixi, duriusculè cohærent quæ sequuntur, Qui igitur doces alium &c. Quanquàm hoc quoque neq; nouum est, in Paulo, & alioqui tolerabile.

Διαφέρειν differre. διαφέρειν excellere. Probas utiliora.) τὰ διαφέροντα, id est, eximia siue egregia. Interpres legisse uidet̃ συμφέροντα, id est, utilia siue conducibilia. Demiror autẽ cur Theophylactus διαφέροντα uoluerit interpretari pro συμφέροντα, nisi forte loquuntur Græci more Latinorum, ut dicant interesse cuiuspiam, quod ad rem illius pertineat. Cæterũ probas hoc loco est δοκιμάζεις, hoc est, Comprobas. quod est iudicio ac uelut exploratum approbare.

Instructus per legem.) Græce est κατηχούμενος, id est, Eruditus siue initiatus, & institutus. Est autem uerbum Paulo peculiare, quod uidetur esse dictũ à uoce qua olim mysteria tradebantur, quæ nefas erat libris cõmittere. Eodem usus est huius discipulus Lucas in præfatione Euangeliorum, ut illic indicatum est.

Infantes νήπιοι, quod solet uertere, paruulos. Magistrum infantium.) διδάσκαλον νηπίων. νήπιος, ut iam aliquot admonuimus locis, cum ad ætatem refertur, significat infantem, cũ ad animum, significat parum eruditũ, parum ingenio & usu rerum callentem. Hic tempestiuius erat, stultorum, insipiẽtium aut puerorum. Quis enim docet infantes? Nam hoc loco non est magister qui regat, sed διδάσκαλος, hoc est, qui doceat. Porrò quod mox præcessit παιδευτὴν anceps est nomẽ, cõmune tum ei qui instituit pueros, tum ei qui castigat & corrigit errantes. Apparet hic Paulum tacite alludere ad locum qui est apud Esaiam capite xxxiij. Vbi est scriba? ubi legis uerba ponderans? Vbi doctor paruulorum?

Forma μόρφωσις. Habentem formam.) μόρφωσιν, id est, Formationem. quasi dicas, instituendi, formandiq; rationẽ quam aliis præscribat. ut sunt & hodie qui profiteantur se posse formare conscientias singulorum. Nam his uerbis delectantur quidam non theologi, sed matæologi. Itidem Iudæi sibi placebant, quo proselytis ueluti stupidis, formam uitæ præscriberent. In hanc sententiam enarrat & Theophylactus, sed illud adiiciens, fuisse qui μόρφωσιν hoc loco interpretarentur non formam, sed mentitam & adumbratam imaginem iustitiæ, cũ ita præciperent, Ne tetigeris, ne gustaueris, ne contrectaueris.

Inhonoras.) ἀτιμάζεις, id est, Dehonestas, siue ignominia afficis.

Blasphematur.) Græcis uox est βλασφημεῖται, quod Latine uertas licet, Male audit, siue maledictis afficitur. Testimonium quod adducit Paulus, Origenes refert ad Esaiam, apud quem legis cap. lij. Quoniam ablatus est populus meus gratis. dominatores eius inique agunt, dicit dominus, & iugiter tota die nomen meum blasphematur. Porrò hæc duo uerba, In gẽtibus, addita sunt ex æditione septuaginta, qua Paulus hoc loco uidetur abusus. Alioqui ueritas Hebraica habet, Et iugiter tota die nomen meum blasphematur. Diuus Hieronymus locum hunc apud Esaiam edisserens, indicat & ad Ezechiel referri posse, apud quem legis cap. xxxvj. Et ingressi sunt ad gentes, ad quas introierunt & polluerunt nomen sanctũ meum, cũ diceretur de eis, Populus domini iste est, & polluerunt nomen sanctum meum. Cæterũ quid sibi uoluerit hoc loco Lyranus, uiderit ipse. Consentit enim nostra æditio cum septuaginta & Hebraica ueritate. Nec hoc sanè loco ullum discrimen est, si qua fides habenda est uulgatis exemplaribus. Iam uero de Lyrano minus admiror.

Expensa Lyrani ac Thomæ opinio.

At Aquinas longe diligentior, hoc loco nescio qua de causa, duplicem inducit lectionem. cuius equidem uerba non grauabor asscribere, quo facilius sit lectori super hac re, uel iudica

uel iudicare, uel inquirere. Cum enim citaſſet locum qui eſt apud Eſaiam, Dominatores eius inique agunt, & iugiter tota die nomẽ meum blaſphematur, ſubijcit ex Hieronymo, nimirum alterum teſtimonium his quidem uerbis: Et Ezechielis xxxvj. ſecundum aliam literam, ubi noſtra ſic habet, Non propter uos ego faciam domus Iſraël, ſed propter nomen ſanctum meum, quod polluiſtis in gentibus. Hactenus Aquinas. Quæſo quæ nam eſt alia lectio, ſiue ut ipſi uocant, litera, quæ diſſideat ab altera? Excute, diſquire, nihil huiuſmodi reperies. Proinde conijcio Thomam aliò properantem, hæc non hauſiſſe ex ipſis fontibus, ſed ex aliorum collectaneis, Sunt enim apud Ezechielem in eodem capite duo loca in conſimilem ſententiam. Prior eſt, quem nos modo citauimus, in quo nulla pugna eſt inter Hebræam ueritatem & æditionem ſeptuaginta. Altera quæ non magno ſequitur interuallo, repetẽs quod iam dictum erat, quem citat Aquinas, Non propter uos ego faciam domus Iſraël, ſed propter nomen ſanctum meum quod polluiſtis in gentibus ad quas intraſtis. Ac ne hic quidem ulla diſcordia eſt inter tranſlationem Hieronymi & ſeptuaginta. Quod ſi quis nobis diffidit, conferat utranqꝫ æditionem coniunctam in operibus Hieronymi proxime æditis Baſileæ. Iam uero quod Paulus admonuit Iudæos, id multo magis cauendum eſt nobis Chriſtianis, quorum uita ſi nihil differat ab Ethnicorum uita, niſi titulo Chriſtiani nominis, ac ceremonijs, cæteris in rebus par, aut etiam contaminatior, periculum eſt, ne ſanctiſſimum illud Chriſti nomen polluatur, & contumelijs afficiatur inter inimicos fidei, Iudæos & Turcas, ſi conſpiciant nos non minus abiecte ſeruire libidini, nihilo moderatius inhiare lucris, non minus cupidos uindictæ, non minus timidos mortis, & auidos uitæ, non minus furioſe belligerantes, tumultuantes, digladiantes quamlibet leuibus de cauſis.

Impia uita Chriſtianorũ facit, ut Turcæ de Chriſto male ſentiant.

Per uos blaſphematur.) Græce eſt διʼ ὑμᾶς, id eſt, propter uos. ut intelligas non inſtrumentum, ſed cauſam. Non enim qui in manifeſto Iudæus.) Hoc loco breuitatem quam Græcis adferunt articuli præpoſitiui, nos quo dilucidior eſſet ſenſus, compluſculis uerbis explanauimus, ſed ita, ut ne tantulum quidem de ſenſibus immutaremus, in hunc modũ, Non is qui manifeſto Iudæus ſit, Iudæus eſt, nec ea quæ in manifeſto ſit carnis circumciſio, circumciſio eſt, ſed qui in occulto Iudæus fuerit, is iudæus eſt, & circumciſio cordis circumciſio eſt, quæ ſpiritu conſtat non litera.

EX CAPITE TERTIO.

QVid ergo amplius.) περισσὸν Græce aliquando ſuperuacaneum ſignificat, aliquando eximium, hoc eſt ἐξαίρετον. Hic eximium pro excellentia accipit. Sequitur enim τοῦ ἰουδαίου, id eſt, In quo excellit Iudæus?

Multum.) πολύ. Sic & apud Græcos habetur per hypſilon. Quanquam legendum uidetur πολλὴ, & per duplex, λ. & ita, ut ſit epitheton huius nominis utilitas, ὠφέλεια. πρῶτον, primum, hic ordinem ſignificat ſermonis, potius qꝫ præcipue.

Illis eloquia.) Illis, apud Græcos non eſt, ſed interpres addidit neceſſario. ἐπιστεύθησαν, id eſt, Crediti ſunt eloquia, pro eo quod eſt, Cõcredita ſiue cõmiſſa ſunt illis eloquia dei. Sic enim Græci loquuntur, creditus eſt hanc rem, & cõmiſſus ſum hoc negocium. Lyranus ſic accipere uidetur, quaſi eloquia credita ſint à Iudæis, & in hoc nos præcellant. Porrò quod nos legimus eloquia, Paulo eſt λόγια. Philoſophatur nonnihil in hoc uerbo Origenes. Cæterum λόγια dixit oracula, quod is populus ſeruabat oracula, alijs magis profutura qꝫ ipſi, & tenebat nõ intellecta. Sic enim Heſychius interpretatur, λόγια, θεόσφατα μαντεύματα, φῆμαι, χρησμοὶ, id eſt, Numinũ reſponſa, uaticinia, rumores, oracula. Apud Latinos eloquiũ, pro eloquentia uſurpauit Iuuenalis: Eloquiũ & famam Demoſthenis.

Credita cõmiſſa.

Euacuauit.) Græcis futuri temporis eſt καταργήσει, id eſt, Abolebit, obliterabit, irrita reddet, ſiue antiquabit, quo uerbo frequenter utitur diuus Paulus. Interpres ſæpenumero uertit deſtruere. ἀργὸν ocioſum, inde καταργεῖν, ocioſum & ſuperuacaneum reddere.

Euacuare pro abrogare.

Eſt aũt.) γινέσθω Græcis eſt, ſit, ſiue fiat aũt deus uerax. Fortaſſis interpres uerterat eſto, quemadmodum uertit interpres Theophylacti, falſo Athanaſij inſcripti hactenus. poſitum eſt autem pro appareat. Neqꝫ enim fieri poteſt, ut deus uerax non ſit, ſed noſtra refert, ut talem eſſe intelligant homines.

Eſt, pro eſto.

Abſit

Absit.) Frequẽter obuium apud Paulum. Græce est μὴ γένοιτο, id est, Ne sit, aut Ne cõtingat, siue Deus auertat, aut prohibeat. Est autem abominantis sermo.

Vt iustificeris in sermonibus.) Testimonium est ex psalmo quinquagesimo, Vt iustificeris. Et Cũ iudicaris, apud Græcos uerbum est passiuum ἐν τῷ κριθῆναι uel κρίνεσθαι, ut alij legunt. Cæterum Hebræis בְּשָׁפְטֶךָ anceps est, utrum de iudicato deo, an de iudicante loquatur. Hieronymus uidetur ita locum hunc interpretari, ut intelligat deum iudicatũ, Sic est Omnis homo mendax, uel quia præstare non potest, quod pollicetur quantum in ipso est, uel quod mendax sit quisquis diffidit dei promissis, cum ille nihil non præstet.

Mendax non qui mentitur, sed qui mentiri possit & soleat.

Quod si iniustitia nostra iustitiam dei commendat.) συνίστησι, id est, Cõstituit, hoc est, stabilit ac confirmat, fulcitq́. Quanquam & commendat recte uertit. Nam si Hesychio credimus, συνιστάνειν Græcis multa declarat, ἐπαινεῖν, φανεροῦν, βεβαιοῦν, παρατιθέναι, id est, Laudare, illustrare, cõfirmare, adiungere siue cõmendare. Origenes ipse paulo post edisserens eum Pauli locum, Commendat autem charitatem suam deus in nobis, indicat, commendat idem pollere, quod confirmat aut amabilem facit.

Distinctio uaria.

Nunquid iniquus deus qui iram infert.) Origenes hunc edisserens locum, siue mauis Hieronymus, ostendit in nonnullis Græcorum simul & Latinorum codicibus legi, Qui infert iram aduersus hominem: nimirum ut pro κατὰ ἄνθρωπον λέγω, id est, iuxta hominẽ, dico, scribatur κατὰ ἀνθρώπου, id est, aduersus hominem, omisso uerbo λέγω. Cum autẽ neutram reijciat lectionem, liberũ erit cuiq́ utram malit sequi.

Iudicabit deus hunc mundum.) τὸν κόσμον, id est, Mundum, non hunc mundũ, quasi sit alius mundus. nisi quod articulus additus aliquoties facit, ut res certa designetur.

Sicut blasphemamur.) Vsus est Græca uoce βλασφημούμεθα, id est, Male audimus, siue Male de nobis loquuntur homines.

Faciamus male.) Nõ inepte omisit ὅτι, quod aliâs solet libenter addere, cum alioqui nihil sit opus. Præcellimus eos.) προεχόμεθα. Eos, apud Græcos non additur, sed tantũ est præstamus, siue præcellimus. Siquidem Græci distinctionem subijciunt his uerbis, Quid igitur? Alioqui legi coniunctim poterat, In quo igitur præcellimus.

Præcausati sumus.) προῃτιασάμεθα, id est, Ante causam reddidimus.

Et omnes sub peccato.) Et, coniunctio redundat.

Quia non est iustus.) ὅτι, Quia, redundat. quod erat omittendũ hoc sanè loco, quẽadmodum paulo ante fecit.

Iustus quisquàm.) οὐδὲ εἷς, id est, Ne unus quidem.

Exquiro Requiro.

Requirens.) ὁ ἐκζητῶν, id est, Qui exquirat. Nam requirimus non quod uestigamus, sed quod abesse dolemus, requirimus in amico fidem.

Testimonium ex uarijs locis cõtextum.

Maledictione.) ἀρᾶς, id est, Deuotione, execratione, siue imprecatione. Cæterum illud obiter admonitum lectorem uolo, testimonium hoc quod Paulus de ueteri sumpsit instrumento, uarijs ex locis esse contextum, atq́, ut ita dicam, consarcinatum. Nam prima pars sumpta est de psalmo xiij. sed ita ut sententiam magis quàm uerba reddiderit apostolus. Proximi duo uersus, Sepulchrum patens est guttur eorum. Linguis suis dolose agebant, quinti psalmi sunt. Illud autem quod sequitur, Venenum aspidum sub labijs eorum, centesimi xxxix. psalmi est. Rursum quod annectitur, Quorũ os maledictione & amaritudine plenum est, è nono psalmo desumptum est. Porrò tres qui sequuntur uersiculi, Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in uijs eorum. Et uiam pacis non cognouerunt &c. ex Esaia decerpti sunt. Vltimus autem uersiculus, Non est timor dei ante oculos eorum, in trigesimi quinti psalmi principio est. Hos octo uersiculos intertexuit nescio quis psalmo decimotertio, quod idoneum locum non inueniret ad quem hoc Pauli referret testimonium, cum in Hebraicis codicibus non habeantur. Id indicauit Hieronymus, modo citatum Esaiæ locum edisserens, & copiosius præloquẽs in commentarium decimum sextum. Cæterum quæ ex Esaia mutuatus est, habetur apud eum prophetam cap. lviiij. iuxta Hebraicam ueritatem ad hũc modum, Cogitationes eorum cogitationes inutiles. uastitas & contritio in uijs eorum. Viam pacis nescierunt, & non est iudicium in gressibus eorum.

Subditus obnoxius.

Subditus.) ὑπόδικος. Quasi dicas obnoxius & reus. Nam δίκη Græcis, & crimen si-

gnificat

gnificat & causam,& uindictam,siue pœnam,uelut obligatus ad pœnam.

Cognitio peccati.) ἐπίγνωσις. Elegantius ac significantius erat agnitio.

Et egent.) Græce est ὑστεροῦνται,id est,Carent siue destituuntur. Et Gloria,Græcis est, non gratia,sicut legimus & in Latinis codicibus emendatioribus, δόξης τοῦ θεοῦ.

Iustificati gratis.) δικαιούμενοι. Participium est passiuum,sed præsentis temporis. unde nos uertimus, Iustificantur autem,addita de meo coniunctiuncula,quo sensum redderem dilucidiorem.

Per redemptionem.) διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως. Quæ proprie est redemptio captiui, persoluto pro capite illius precio,quod Gallorum uulgus appellat rainson. *Redemptio.*

Propiciatorem.) ἱλαστήριον, id est, Propiciationem seu magis propiciatorium. ut quod Origeni placet, respiciat ad propiciatorium Iudæorum, Christi nostri typum. Nisi forte interpres masculino genere accipit ἱλαστήριον.

Propter remissionem.) Mirum quod exemplar secutus Ambrosius legat, Propter propositum præcedentium delictorum. Nam Græci πάρεσιν habent,non πρόθεσιν,nisi forte mendosus est codex Ambrosianus. Quanquam quod interpretans subijcit, Sciens deus propositum benignitatis suæ,subindicat illum propositum legisse non remissionem. *Ambrosius diuersa legens.*

In sustentatione.) ἐν τῇ ἀνοχῇ, id est, In patientia & tolerantia.

Vbi est ergo.) Est & tua,addidit interpres. Nam Græce est ποῦ οὖν ἡ καύχησις, id est, Vbi igitur gloriatio? atque ita sanè absolutius est.

Arbitramur enim.) λογιζόμεθα οὖν, Reputamus siue colligimus igitur. Nã Theophylactus interpretatur συλλογιζόμεθα, uelut hoc iam argumentando collegerit.

Imò & gentium.) Pro imò,Græcis est ναί, quod est affirmantis aduerbium. quasi dicas,nimirum & gentium.

Qui iustificat.) δικαιώσει, Iustificabit futuri temporis. Respexit enim ad eos qui adhuc essent in Iudaismo seu gentilitate. In codice diui Donatiani scriptũ erat iustificauit, b mutato in u,consonans. qua quidem in re subinde peccant scribæ.

Legem ergo destruimus.) καταργοῦμεν, id est, Irritam facimus, siue abolemus, ut paulo superius ostendimus. Porrò quod sequitur, Legem statuimus, ἱστῶμεν dictum est pro fulcimus seu stabilimus,& facere ut stet aliquid,alioqui uacillans.

EX CAPITE QVARTO.

QVid ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secũdum carnẽ.) Incertum est utrò referatur hæc particula, secundum carnem, ad Abraham patrem,an ad inuenisse. Scio in plerisque Græcorum codicibus hunc esse ordinem, Quid ergo dicemus Abraham patrem nostrum inuenisse secundum carnem? Verum secus legit Origenes, secus Ambrosius, secus habetur in ueteris Latinorum codicibus. ut patrem nostrum, proxime adhæreat ad hãc particulam, Secundum carnem. Sentit enim Paulus, Abraham iuxta uocationem ad fidem, & gentium esse patrem, cæterum Iudæorum esse patrem duntaxat iuxta carnem. Proinde non ueriti sumus pristino ordini reddere hunc sermonem. Quanquam haud me fugit Ambrosium sic locum hunc interpretari, ut Secũdum carnem, referatur ad inuenisse. ut intelligamus adeo Mosaicam legem non posse præstare salutem, ut nec Abraham ipse quicquam consecuturus fuerit secundum carnem, hoc est, per circumcisionem, nisi fidei merito placuisset deo. *Distinctio uaria.*

Habet gloriam.) καύχημα. Gloriationem magis significat quàm gloriam, quemadmodum & καύχησις. hoc est, Habet quod glorietur & iactet se.

Credidit Abraham.) Argutatur nonnihil Origenes, subhæsitans an hic uicio librariorum legatur Abraham pro Abram, hoc est trisyllabum nomen pro dissyllabo, quod id temporis quo promittenti credidit deo, nondum esset Abraham, sed Abram. Vnde consentaneum est illic apud Hebræos nõ haberi, Credidit Abraham, deo, sed credidit Abrã. Equidem laudo hominis diligentiam, & pudet nostræ oscitantiæ. Tamen hoc sanè loco, si sermo referatur ad eum qui scripsit, siue Moses is fuit, siue Esdras, siue alius quispiam, illi certe fuit Abraham. Cæterum ubi deus narratur illum nominatim compellare, Abram dicitur non Abraham, donec illi nomen auctum esset accessione syllabæ. *Abram Abraham.*

Et reputatum eſt.) ἐλογίσθη,id eſt,Imputatū eſt hoc ſanè loco. Nā Græca uox anceps eſt. Cæterum longe aliud eſt reputare q̃ imputare. Nec iniuria Valla taxat hoc loco puerilem affectationē copiæ in interprete,dū idē uerbū Græcū,eodē in loco,nunc uertit reputatur,nunc accepto fert,nunc imputatur.quaſi nefas eſſet eādem uocem ſæpius repeti.

Valla taxat interpretem.

Ei uero qui non operatur,credenti aūt.) Vtrunq; Græcis participiū eſt, μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ,id eſt,Non operanti,tamen credenti. Et rurſum Reputatur ,pro imputatur.

Secūdum propoſitum Gratiæ dei.) Hæc clauſula non eſt in Græcis codicibus. Etiamſi Ambroſius ita legit & exponit nominatim hæc uerba. Vnde apparet illū diuerſo uſum exemplari. In codice peruetuſto,cuius copiam fecit Ioānes Coletus è Paulina bibliotheca,non erant in contextu,ſed diuerſa ac recentiore manu in ima margine adiecta.

Accepto fert.) λογίζεται,id eſt,Imputat,ſiue acceptū fert. Eſt autem acceptū ferre pro accepto habere quod nō acceperis,quæ apud iurecōſultos,ni fallor ,uocatur acceptilatio.

Non imputauit.) λογίσεται. Futuri tēporis eſt,tametſi eſſe poteſt aoriſtus ſubiunctiui ſi ſcribatur per, η, λογίσηται, ut ſit imputauerit.licet hæc quoq; pro futuris uſurpentur.

Tantum manet.) Manet,apud Græcos non inuenio. Sic habent Græci codices ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν περιτομὴν, ἢ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν; Beatitudo igitur iſta ,ſiue beatificatio,aut beatio,utrū in circumciſionē an in præputiū? ut ſubaudias,uenit,aut ſimile uerbum & ita Græcorū ſcholia legunt & interpretantur. Atq; adeo haud ſcio , an interpres cupiens explicare Pauli mentē ſcripſerit, Manat in circūciſionem ,quod poſtea mutatum ſit in manet. Annotandum & illud apud Origenem & Ambroſium addi ,tantum, quod in uulgatis Græcorum codicibus non reperio,ne in uetuſtis quidem Latinorū exēplaribus. Certe in Paulino illo codice ſic reperio ſcriptum, Beatitudo ergo hæc in circumciſione,an etiam in præputio? Quanquam non negarim uim eius aduerbij latere in coniunctione καὶ, an etiam in præputio.quod ut fieret explanatius,adiecerunt ,tantum.

Manet deprauatum in manat.

In circumciſione.) ἐν περιτομῇ ὄντι,id eſt,Cum eſſet in circumciſione.

Signaculum.

Signaculum.) σφραγίδα,id eſt,Signum ac notā impreſſam. Nam fidei cauſa ſolemus obſignare,quod certum eſſe uolumus. Atq; ad hunc modum obſignamus ,quod ad tempus ſepoſitum ac reconditum eſſe cupimus,ſuo loco depromendum. Alioqui uideri poterat Paulus,bis idem dixiſſe,cum paulo ante dixiſſet ſignum ,mox repetens ſignaculū. Alterum eſt Græcis σημεῖον,ſignum,quo aliud ſignificatur. Siquidem iam tum carnalis illa circumciſio,typum gerebat Chriſtianæ circumciſionis,quæ non aufert pelliculā à glande,ſed amputat omneis noxias cupiditates à corde. Erat & ſignaculum ,quo ad tempus tegeret myſterium poſt aperiendum. Annotatum eſt hoc diligenter ab Origene.

Tantum non ſuo loco.

Non his tantum qui ſunt ex circumciſione.) Græca multo ſecus habent τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι,id eſt,Qui non tantum ſunt ex circūciſione,ſed etiā incedunt per ueſtigia &c.ut intelligas non eſſe ſatis Iudæum fuiſſe natum ,ad hoc ut ſis filius Abrahæ,niſi eiuſdem ingrediaris ueſtigijs,id quod eſt filiorum. Mecum facit Ambroſius legens ad hunc modum, Vt ſit pater circumciſionis eorum,qui non ſolum ex circumciſione ſunt,ſed & eorum qui inſequuntur ueſtigia fidei. Nec abhorret ab hac lectione Origenis interpretatio,ſignificans ita demum Iudæos patrem habituros Abraham,ſi ad fidem pertinerent quæ illi nondum circumciſo iuſti cognomen conciliaſſet.

Non enim promiſſio Abrahæ.) τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου. Melius hic addidiſſet, Contigit quod hæres eſſet mundi ,uel hæredem mundi futurum.

Abolita eſt.) κατήργηται. Quàm uarie tranſtulit eandem uocem,tamē hoc loco recte, Irrita facta eſt,abrogata eſt,antiquata eſt.

Nō ei qui ex lege eſt ſolum.) Apud Græcos Abrahæ uidetur datiui caſus, ut pertineat ad pronomen ei,alioqui addidiſſet τῷ ἀβραὰμ, οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως ἀβραὰμ,id eſt,Non ſolū ei Abrahæ,qui eſt ex lege peculiaris Iudæis,ſed etiā ei qui eſt ex fide communis omnibus gentibus,ut duos Abrahā imagineris in uno.tametſi ſenſus alter mihi non diſplicet,ſed hic poſterior argutior. Etenim ut duos facit Adam ,ita duos facit Abraham. Quanquam uideo pleroſq; diuerſam ſequi ſententiam,

Duo Abrahæ, duo Adæ.

Quia patrem multarum gentium poſui te.) Si fas non eſt omittere quicquam ,cur alibi omiſit ſuperfluam coniunctionē ὅτι, ſin licet alicubi,hic certe fuerat omittenda. Thomas Aqui-

mas Aquinas indicat quoſdam codices, pro poſui habere cõſtitui, uidelicet annotaturus & alia quæ maioris ſunt momenti, ſi id illi per linguarum peritiam licuiſſet. Nam unicam duntaxat linguam nouerat, nec eam ſanè ad plenum. Quanquam apud Græcos ponere, frequenter uſurpatur pro facere. Porrò locus eſt Geneſis decimotertio. Quo loco & illud obiter annotandum, prophetico more tempus præteritum poſitum eſſe pro futuro, conſtitui pro conſtituam. *Aquinatis annotatio.*

Cui credidiſti.) Græce eſt κατέναντι οὗ ἐπίστευσε θεοῦ, id eſt, Coram deo cui credidit, ſiue Ad exemplum dei, cui credidit. Nam hoc Paulus ad ſuam retulit perſonam. Sentit enim quemadmodum deus non eſt deus huius, aut huius nationis tantum, ſed communis omnium, ſic, & Abraham fore patrem omnium credentium. Nam ad hũc modum interpretantur Theophylactus & Græcorum ſcholia κατέναντι τοῦ θεοῦ. ne quis ut noſtrum ſomniũ aſpernetur. Tametſi Ambroſius legit ἐπίστευσας, id eſt, Cui credidiſti, ut referatur ad ethnicum quem alloquitur. Sic enim ait, Vt unum deum omnium doceat, alloquitur gẽtiles. Nec eſt quod offendat numerus ſingularis, cũ huiuſmodi ἑτερώσεις crebræ ſint apud Paulum. Origenes item indicat hãc clauſulam, Coram deo cui credidit, ex Pauli perſona fuiſſe additam, ſed Cui credidit legit, non cui credidiſti. *Duplex ſenſus.*

Tanquam ea quæ ſunt.) ὡς ὄντα, id eſt, Tanquam ſint. neq; enim eſt τὰ ὄντα. Plus autem non eſſe q̃ mortuum eſſe. Ac iuxta Græcam ueritatem adducit hunc locum Auguſtinus explicans Pſalmum ciiij. Nam ille uocauit famem, qui uocat ea quæ non ſunt tanquam ſint. Nec ibi Apoſtolus dixit, Qui uocat ea quæ non ſunt ut ſint, ſed tãquam ſint. *Non entia dicuntur contẽpta.*

Contra ſpem.) παρʼ ἐλπίδα, id eſt, Præter ſpem ſiue ultra ſpem, hoc eſt, cum non appareret quod ſperari poſſet, tamen ſummam habuit fidem pollicenti deo.

In ſpem.) ἐλπίδι ἐπίστευσεν, id eſt, Spei fiſus eſt, ſiue ſpei credidit. Quanquam nõnulli codices habebant ἐπʼ ἐλπίδι, in ſpe, ſiue ſub ſpe. Eſt autem iucunda contrariorum inter ſe relatio. quaſi dicas, Sperabat in rebus deſperatis, & cum ſpes nõ eſſet, tamen ſperabat, ſibi diffidens, deo fidẽs. Atq; ea demum eſt deo gratiſſima fides, quoties deſtituti noſtris opibus toti pendemus à deo.

Vt fieret.) εἰς τὸ γενέσθαι. Melius erat, Fore ſe patrẽ. Nam id erat quod præter ſpem ſperauit. Et apertius erat, Iuxta id quod dictum fuerat, quàm dictum eſt. Cæterũ ei, pronomen interpres addidit explicandi gratia.

Sicut ſtellæ cœli, & harena maris.) Nihil horum uerborũ habetur in Græcis codicibus. Verum apparet addita à quopiam, cupiente ſenſum reddere dilucidiorem. Retulit enim Paulus uerba dei, ſtellas cœli oſtẽdentis Abrahæ. Quẽadmodum legis Geneſis cap. xv.

Non eſt infirmatus in fide.) μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, id eſt, Non infirmatus fide, hoc eſt, haud debilitatus parumq; firmus ac robuſtus fide. Nam in, præpoſitio ſupereſt.

Corpus ſuum.) ἑαυτοῦ σῶμα, id eſt, Suum ipſius corpus. Quanq̃ Paulus ſuo more libẽter utitur hoc pronomine ſimplici pro compoſito, hic tamen nõnullam habet emphaſim.

Ferè centum eſſet.) ἑκατονταέτης πού. πού coniunctio expletiua addita, fecit annos incertos. Nam id temporis Abraham nonaginta nouẽ habebat annos, ut indicant Græca ſcholia, & ita ſcriptum eſt in Geneſi.

Mortuam uuluam.) νέκρωσιν τῆς μήτρας, id eſt, Quaſi dicas, mortificationem uuluæ. Cæterum emortuum hic uocat effœtum νενεκρωμένον, ne quis eũ iam cadauer fuiſſe putet, ſed inualidum ſenio, non ſimpliciter. Nam poſtea ſuſtulit liberos ex Cethura, nullo inſigni miraculo, ſed hactenus emortuum, ut citra opem diuinã nõ poſſet gignere ex anu. Nam Cethuram integra etiamnũ ætate mulierem duxiſſe legitur. Huiuſmodi fermè Auguſtinus in quæſtionibus ſuper Geneſim libro primo. Vuluam autem uocat, non membrum muliebre pudendum, ut indoctum uulgus accipit, ſed matricem qua concipitur fœtus, quæ cum deſtituitur ui attrahendi ac retinendi ſemen, ſterileſcit mulier. *Emortuum. Abrahã poſt genuit ex Cethura.*

In repromiſſione etiam dei.) εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν, id eſt, In promiſſione uero dei. Et ſic legit Ambroſius, ut hæc pars aduerſetur ſuperioribus, Nõ eſt infirmatus, non conſiderauit &c. ſed nihil diffiſus eſt, nihil hæſitauit in promiſſis dei, ſiue potius ad promiſſa dei. Eſt enim Græce εἰς ἐπαγγελίαν.

Non hæſitauit.) οὐ διεκρίθη, id eſt, Non dijudicauit aut diſquiſiuit, quod eſt diffidentis.

Dispicit enim ac diiudicat qui non plene confidit.
Confortatus est.) ἐνεδυναμώθη, id est, Inualuit & potens factus est, ut respondeat illi su
periori μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, id est, Non debilitatus fide. Nec hic additur in, cōiunctio,
ne in uetustis quidam Latinorum codicibus. Quanquam ea est in uerbo composito.
Plenissime sciens.) πληροφορηθεὶς, id est, Certus factus & certa accepta psuasione. qua
si dicas certificatus, ut copiosius explicuimus in præfatione Lucæ in euangelium suum.
Quæcunque promisit deus.) ὅτι ὃ ἐπήγγελται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι. Quia quod pmis
Quod εἰδι- sum est, potest etiā facere. Et cōiunctio, quia, hoc loco posita est p ὅτι quod, εἰδικῶς acce
κῶς. pto nō αἰτιολογικῶς, hoc est, nō ita ut causam declaret, sed exponēs qd habuerit psuasum.
Quia reputatum est ei.) Hic ubi tertio iam repetitur Genesis testimonium, Latini co-
dices addunt, ad iusticiam. Nam Græci tantum legunt ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ, id est, Imputa-
tum est ei. Atque id satis erat. Notat enim quod superius dictum est ueluti iam cognitum.
Et exemplar omnium quæ uiderim antiquissimum ex bibliotheca diui Pauli consentit
cum Græcis exemplaribus.
Quibus reputabitur.) οἷς μέλλει λογίζεσθαι, id est, Quibus imputabitur. Miror Iacobū
Faber. Fabrū in examinatiōibus suis uertisse, debet imputari. Quasi debet significationē habeat
futuri tēporis, ut apud Græcos μέλλει. Et idē sit debet imputari, & imputabit, quemadmo
dum uulgus ineruditū putat. Nisi forte uisum est illi docendi gratia ad hūc loqui modū.
Qui suscitauit Iesum Christum.) χριστὸν apud Græcos non additur.

EX CAPITE QVINTO.

PAcem habeamus ad deum.) ἔχομεν. In plerisque Græcorum codicibus est,
Varia lectio. id est, habemus. In alijs rursum ἔχωμεν, habeamus. Posteriorem lectionē se
cutus fuisse uidetur Origenes, interpretans his uerbis nos inuitari ad pacē
mutuam. Et haud scio an apud Græcos primæ personæ τῶν αὐτοπροσακ-
κῶν congruant cum indicatiuis, quemadmodum secunda ἔχετε.
Accessum.) προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν, id est, Aditū habuimus, siue nacti sumus. Tametsi
Præteritum, non me clam est Græcos in nonnullis uerbis præterito pro præsenti abuti, præsertim affe-
pro præsenti. ctuum, ut γέγηθα, δέδια, & in hoc quod paulo post sequitur, ἑστήκαμεν stetimus, pro sta-
mus. Vbi illud annotandum, ᾗ ἑ, in qua stamus, incertum an articulus postpositiuus re
ferat gratiam an spem. Ambrosius uidetur ad fidem referre cum ait, Ideo stantes quia pri
us iacuimus, credentes autem erecti sumus &c.
Additum a- In spe filiorū dei.) Græci legūt In spe gloriæ dei, ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ θεοῦ. Nec addūt filio
pud nos. rū. Palā est Origenē legisse in spe gloriæ dei, ex ipsius enarratiōe. Nec ullū uestigiū depre-
hēdi potest ex interpretatiōe Ambrosiana, quo sentiri queat illū addidisse filiorū. Sic enī
scribit, Credentes autem erecti sumus, gloriantes in spe claritatis quam promisit deus no
bis, non abhorrens ab Origene qui interpretatur, Gloriantes in spe uidendæ gloriæ dei.
Non solum autem.) οὐ μόνον δέ. Sermo Latinus hanc loquendi formam nō agnoscit.
mollius erat si addidisset pronomen, Neque id solum, aut neque hæc solum. Siquidē Orige-
nes existimat hanc particulam non solum esse referendam ad id quod proxime dictum
est, gloriamur in spe gloriæ dei, sed ad cætera quoque, quæ docuerāt nos esse cōsecutos per
Iesum Christum: uidelicet iustificatos esse ex fide per illum, per eundem aditum esse da-
tum in gratiam istam, per eundem contigisse, quod licet gloriari & sperare gloriā dei. Mi
hi uidetur ad horum postremum non inconcinne referri.
Non confundit.) οὐ καταισχύνει, id est, Non pudefacit aut pudore afficit.
Diffusa est.) ἐκκέχυται, id est, Effusa est, uel effusa fuit, ut intelligas largiter effusam.
Vt quid enim.) Græce secus est, ἔτι γὰρ χριστὸς ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, id est, Nam Chri
stus cum adhuc infirmi essemus. Apparet codicem quem secutus est interpres habuisse
εἰς τί, id est, ad quid? Vterque sensus est tolerabilis. Ad quid enim subaudi, ne spes confun-
dat. Et ut quid legit Ambrosius quoque.
Duplex lectio Secundum tempus.) κατὰ καιρόν. Si referatur ad infirmos, mitigat quod dictū est. qua-
si infirmitas illorum tempori sit imputanda, quo nōdum apparuerat gratia euangelij. Sin
referatur ad mortuos est, intelliges illum idoneo tempore & à patre præscripto, mortem
oppetisse. Atque ita Græca interpretantur scholia. Eamque sententiam sequitur Ambrosius,

ita scribens

ita scribens: *Si pro incredulis ac dei inimicis Christus ad tempus morti se dedit. Ad tempus enim mortuus est, quia tertia die resurrexit.* Ac mox, *Apud homines igitur*, id est, secundum tēpus mori uisus est. Consentit & Origenes, & huic penè succinens Theophylactus, interpretans secundum tempus, oportuno destinatoq; tempore.

Locus anceps

Pro iusto moritur.) ἀποθανεῖται, id est, Morietur. Porrò iustum & bonū hoc loco non personam aliquam significat, sed rem, hoc est ipsam iustitiam & bonitatē. ut sit neutri generis non masculini, quemadmodum putat diuus Hieronymus in epistola ad Algasiam, quæstione septima. Origenes utroq; modo edisserit, pro iusto uiro & iusta causa. Ambrosius diuersum sensum sequitur.

Audeat mori.) Et audet, uel etiam ausit mori, καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν. Quanquam hic rectius uertisset sustinet, quo uerbo in consimili sensu usus est *Suetonius*.

Distinctio.

Quoniam si.) *Secus est apud Græcos*, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, id est, Quod cū adhuc peccatores essemus. ut hæc particula pēdeat à superioribus, Fortassis erit qui pro bono moriatur. Attamen dei erga nos charitas in hoc insignis est, & humanā uincit quātumuis magnam, quod pro impijs & indignis, filiū unicum mori uoluerit, deinde colo interposito sequatur, Multo magis ergo nunc iustificati &c. Ea distinctio si quis mihi diffidit, extat in exemplari Paulino, cuius sæpe meminimus. Cōmendat autem suā charitatē deus in nobis, hic interposito commate sequitur, Quoniā cū adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, hic periodi nota interiecta. Quod sequitur à maiuscula incipit. Multo igitur magis &c. Quanq; posterior quispiā, uolens opinor, emēdare quod erat scriptū, in spacio qd dirimit uersus asscripserat, si. Quoniā si cū adhuc peccatores &c.

Sed & gloriamur.) ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι, id est, *Sed & gloriātes.* Quanq; ad sententiā haud ita magni refert. Et in nonnullis Græcorū exemplaribus καυχώμεθα, reperi scriptū, uelut in eo quod nobis exhibuit monasterium Prædicatorum apud Basileam.

Sermo Pauli uidetur inabsolutus.

Propterea sicut per unum hominem.) *Sic quidē est apud Græcos*, διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου, sed non respondet quod sequitur ad ὥσπερ, nisi ὡς legatur pro quia, aut ὥσπερ pro ὡς, aut nisi accipias ὥσπερ pro tanq;. nisi quis malit hoc quoq; ἀναπόδοτον esse, qualia multa uidetur Paulus habere. Origenes duas refert opiniones. Iuxta priorem uult Paulum non ob inscitiam Græcanici sermonis hanc partem imperfectā reliquisse, sed data opera suppressisse, quod alioqui subijciendum erat, quia commodius iudicaret utrūq; subaudiri quàm palàm explicari. Nam si adiecisset eam partē quæ respōdet sicut &c. *Sic per unum hominem uenit iustitia in mundum, & per iustitiam uita in omnes homines pertransiuit*, periculum erat ne qui hoc audito securiores ac negligentiores redderentur, aut iam nunc inciperent expectare quod postea continget, aut ne putarent hic oscitantibus obtingere quod non sine cura studioq; consequimur. Proinde in cæteris, alterā partē commutato tempore reddit per uerbum futuri temporis, *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur.* Iuxta posteriorem, uult alteram partem, in posterioribus esse redditam, licet interuallo longiore, nempe illic, *Sed non sicut delictum, ita & donum. Si enim unius delicto mortui sunt, multo magis gratia dei, & donum per gratiam unius hominis Iesu Christi in plures abundauit.* Mihi uero uidetur & alia superesse ratio, qua huic sermonis incōmodo medeamur, si quod apud Græcos frequens est in coniunctione καὶ subaudiatur οὕτως, cuius exemplum habes in euangelio, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, id est, *Sicut in cœlo, ita & in terra*, οὕτως subauditum est. hic igitur erit sensus, Quapropter sicut per unum hominem peccatum in mundum intrauit, ita, & per unum hominem intrauit mors. ut intelligas utrunq; nobis ab Adam esse profectum. Ille peccauit & ob peccatum incidit in mortem. nos item quoniam illū sequentes peccamus, in mortem incurrimus. Atq; ita factum est, ut & mors & peccatum in omnes dimanarit.

Tertia ratio explicandæ quæstionis.

In quo, uarie expositum.

In quo peccauerunt omnes.) In quo, quidam referunt ad Adam, quorum est Ambrosius, qui in hoc quoq; philosophatur, cur dixerit in quo, nimirum Adam, & nō in qua, cū ab Eua sit ortum peccatum, uidelicet Origenem secutus ut ferè solet. Quidam ad peccatum cuiusq; proprium. in qua sententia uideo Theophylactum esse. Mihi nō absurdum uidetur si ἐφ' ᾧ accipiatur pro quatenus, siue quandoquidem. ut sit sensus, per unū hominem uenisse peccatum in mundū, peccati uero comitem fuisse mortē, proinde ad omnes

peruenisse mortē, quatenus omnes peccatū habuerunt. Nā ad hunc modū reperire licet & aliâs, ni fallor, apud Paulū ἐν ᾧ siue ἐφ᾽ ᾧ pro In eo quod, siue inquantū, aut quatenus.

Vsq; ad legem enim peccatum.) ἄχρι γὰρ νόμου. Origenes interpretatur, Vsq; ad finē legis Mosaicæ, hoc est, usq; ad Christum.

Non imputabatur.) οὐκ ἐλλογεῖται, id est, Imputatur, præsentis tēporis, ut sermo sit absolutior. Nam μὴ ὄντος νόμου ad utrunq; tempus quadrat. quasi dicas in genere, nō ente lege non imputatur peccatum, id est, ubicunq; non est lex, ibi peccatum non imputatur. Atq; ita sane legit Origenes. Itaq; scriptum comperi in uetustissimo nec minus emēdato codice Paulino. Hic quidam interpretantur ἐλλογεῖται non pro imputatur, sed pro reputatur, hoc est iudicatur. ut intelligas nulla lege lata peccātes nō habere pro peccato q̄d cōmittunt cū nulla lege facere prohibeant̄. Quidā nō ineruditus libro ædito, putat Græcā lectionē esse deprauatā, & pro ἐλλογεῖται, scribendū ἐλλογεῖτο. Quasi uero nō sit impudēs dissentire à tāto cōsensu Græcorū uoluminū. aut quasi si quis tēpus præteritū imperfectū postulet, ἐλλογεῖτο dicendum sit, ac nō potius ἐνελογεῖτο. Atq; hic est qui sibi miram eruditionē uindicās, me sine fine iactat nihil omnino scire. In codice Donatiani scriptum erat, Quū lex non est. unde cōiectare licet & illud imputabatur, deprauatum, pro imputatur.

ἁμαρτία. παράπτωμα.

Illud obiter annotandum, Paulum hoc loco promiscue uti his duobus uocabulis, ἁμαρτία, & παράπτωμα. Cū Hieronymus alibi putet παράπτωμα, leuius esse quàm ἁμαρτίαν.

In similitudinem.) ἐν ὁμοιώματι, id est, In similitudine, non in similitudinem præuaricationis Adæ. Potest autē hæc particula In similitudinē referri uel ad illud superius, Regnauit mors, uel ad propius hoc, Qui nō peccauerunt.

Varia lectio.

Origenes & Ambrosius, atq; etiā Augustinus libro de peccatorum meritis & remissione, primi, cap. xi. indicant duplicē huius loci fuisse lectionem. Vnam, regnauit mors etiam in eos qui peccauerunt in similitudine Adæ. Atq; hanc uidetur habere potiorem Origenes, ut quam priore loco ponat, quemadmodum & Ambrosius. Alteram, quam indicat haberi in nonnullis exemplaribus, Regnauit mors ab Adam etiam in eos qui non peccauerunt. Prioris lectionis in qua nō additur negatio hæc est sententia, Mortem regnasse nō solum in Adam, sed in omneis etiam, qui ad illius exemplum peccauerāt. Posterioris lectionis duplex est sensus. Prior est, mortem regnasse non solum in Adam & in eos qui ad illius exemplum peccauerunt, uerum in eos quoq; qui aut non peccauerant, aut certe non perinde grauiter peccauerant atq; ille. Posterior sensus est, mortem regnasse & in eos qui non peccassent, regnasse autem non ob ipsorum commissa, sed in similitudine præuaricationis Adæ, hoc est perinde quasi & ipsi præuaricati fuissent quemadmodum Adam. Iam cum alibi dixerit, Cōclusit deus omnia sub peccato, & omnes peccauerunt & egent gloria dei, quomodo nunc dicit quosdam non peccasse? Verum non peccauerant ad illius similitudinem, hoc est nō tam capitaliter. Nec accepto mandato, quæ proprie præuaricatio dicitur. Nam Adæ merito est imputatum peccatum, ut cui præscriptum esset, quid sequi, quid fugere deberet. Sed ante Moysi legem non imputabatur peccatum, hoc est, non uidebatur imputandū, quod non esset lex quæ prohiberet peccatum. Illud addendū non esse ὁμοιώσει, sed ὁμοιώματι, quod magis assimulationem sonat quàm similitudinē. ut accipias eos qui peccant in hoc referre parentem peccatorem. Vsus est eodem uerbo aliquanto superius, In similitudine imaginis hominis. Cæterum haud me fugit quosdam totum hunc locum ad peccatum originale referre. Quibus equidem non admodum repugno, tamen & alteram interpretationem indicare uisum est, quam nec Ambrosius omnino prætermisit, Origenes penè solam sequitur.

Peccatum originale negabāt Pelagiani

Quin & illud nobis uidendum, ne plus satis oderimus Pelagianos, non quod nolim illorum explodi sententiam, qui negant ullum esse peccatum originale, sed quod nolim illud per occasionem affectare asmilceri ubi non est opus, siue quod in ea disputatione libeat argutari, siue ut quemadmodum astrologi repertis epicyclis sese è multis difficultatibus expediunt, ita nos affectate ad hoc quæstionum κρησφύγετον passim recurramus. Nisi forte nobis permittimus, ut in disputando cum aduersario qui uincendus est magis quàm docendus, scripturæ uerba ad uictoriam nostrā utcunq; detorqueamus. Quod aduersus Iouinianum pugnans Hieronymus facere uidetur, nōnunquam & Augustinus. Hæc dixerim inquam, non quod faueam negantibus esse peccatū originis, sed quod

quod nolim, si fieri possit, ullam uim fieri scripturis diuinis. Quin potius ex ipsa disputationis consequentia diligenter expendamus, quid senserit Paulus, dispicientes quid hic agat, unde cœperit, quorsum tendat, & num consentaneum sit illum statim mysteriū hoc gentibus aperire uoluisse, quod hodie quoq; magis creditur quàm intelligitur, nimirum communi sensu reclamante.

Forma futuri.) τύπος τοῦ μέλλοντος, id est, Figura seu typus futuri, hoc est uēturi Christi. ut futuri nomen non pertineat ad tēpus quo hæc scribebat Paulus, sed ad Adam qui præcessit Christum cuius typum gerebat. Quo elocutionis genere scripsit Colossensibus de Sabbatis & Neomenijs agens: Quæ sunt umbra, inquit, futurorū. Iam eñ illa Paulo futura nō erāt sed præsentia. Coactius enim mihi uidetur, quālibet argutū dixeris, quod Origenes indicat hæc & ad uenturi seculi cōditionē posse referri. Forma igitur & typus erat Christi Adam. Quanq; ea figura in diuersum recidit. Nam ut ille princeps peccandi & moriendi, ita hic dux & autor innocentiæ & immortalitatis. Proinde eleganter scripsit Origenes & hunc secutus Ambrosius, iuxta genus constare similitudinē, iuxta speciē repugnantiam esse. Vt ab Adam quiddā dimanauit in omnes, ita & à Christo, hic genus est. cæterum ab illo mors & peccatū, ab hoc innocētia & uita, hic species est. Porrò forma Græcis est typos, quod uelut exemplar sonat, unde aliud exprimitur simile. Potest autem & illud τὸ μέλλοντος absolute sumi neutro genere, ut referatur non ad posteriorē Adā sed ad ipsum peccatum quorumlibet Adam parentem imitantium. Is enim fuit exemplū peccandi posteris. Ostendi quis sensus è uerbis Græcis excerpi possit, sequetur prudēs & cordatus lector quod optimum iudicabit. Illud adijciendū, quod interpres hoc loco nūc uertit plures, nunc multi, Græcis eadem est dictio πολλοί, quam Origenes positam putat pro omnibus, quo magis respondeat unius. etenim ubi sunt omnes, ibi sunt & multi. *Forma futuri quò referēdū.* *Multi pro omnes.*

Et non sicut per unum peccatum.) Apud Græcos obscurius est, καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, τὸ δώρημα, id est, Et non sicut per unum qui peccauit donum. Sic enim ad uerbum uertere licet, & necesse est nonnulla uerba subaudire, id quod admonent etiā Græcorum scholia. Et non sicut per unum qui peccauit, subaudi ingressa est mors, ita per unū uenit donum, hoc est non eodem modo. Nam ex uno peccato moriuntur omnes, sed ex multis peccatis per unum iustificantur omnes. Quodq; uulgati codices habent per unū peccatum, Ambrosius legit peccantem non peccatum, δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, id est, Per unū qui peccauit. Atq; ita legisse Theophylactū ex ipsius interpretatione licet colligere. *Obscurus sermo Pauli.*

Nam iudicium quidem ex uno.) Ex uno, nō refertur ad personam Christi, sed ad peccatum, ut subaudias τοῦ παραπτώματος, cui paulo post respondet, ex multis. ut sit sensus, Nā iudicium quidem ex uno peccato in condemnationem, donum autem ex multis peccatis in iustificationem. Quanquam cōsentiunt hic interpretes omnes. Augustinus de nuptijs & concupiscentia ad Valerium libro secundo, cap. uicesimoseptimo, palàm asseuerat, Ex uno peccato sentiendum non ex uno homine, ut respondeat ad id quod sequitur, gratia autem ex multis delictis. ut intelligamus unum peccatum suffecisse ad condemnationem uniuersi generis humani, gratiam autem unam ad uniuersa peccata delenda. Idē affirmat aduersus Iulianum Pelagianum libro primo. *Ex uno peccato.*

Gratiam ex multis delictis.) χάρισμα. Quod modo donum uerterat, & recte, nūc gratiam uertit haud recte. nisi prorsus idem esse putamus gratiam & donum.

Itaq; sicut per unius delictum.) Hic sermo mutilus est, & opus habet quæ subaudiantur, uidelicet quid per utrunq; sit inductum. Itaq; sicut per unius delictum irrepsit peccatum ad condemnationem, ita per unius iustitiam ingressa est salus ad iustificationē omnium. Ita propemodum Theophylactus. *Sermo mutilus.*

Abundantiā gratiæ & donationis & iustitiæ accipiētes.) Legendū est doni iustitiæ, ut intelligas ipsam iustitiā esse donū, καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης. Sublata coniunctione iamq; nō erit opus illa distinctione Thomæ, explicātis quid intersit inter gratiā, donationem, & iustitiā. Quanq; Ambrosius addit, nostro more coniunctionē, legens, & iustitiæ.

Lex autem subintrauit.) παρεισῆλθεν. Quasi dicas obiter irrepsit, ob præpositionem Græcam quæ fermè in malam partem additur.

Superabūdauit gratia.) Hic χάρις est, nō χάρισμα, id est, Gratia, non donū. Quanq;

χάριν, id est, gratiã Græci aliquoties accipiunt pro beneficio. Cæterum quod Latinus interpres dixit superabundauit, Græce est ὑπερεπερίσσευσεν. quod non perinde ualet quasi dicas, sic abundare liquorem, ut effundatur quod superfluum est, sed quasi dicas uehementer ac supra modum abundare. Auget enim ὑπὲρ apud Græcos non aliter atq; quàm aut per, apud nos. Vnde nonnulli Græcorum more loquentes, sed parum Latine, dicunt superbenedictus, pro eximie benedicto, superexcelsus pro uehementer excelso.

ὑπὲρ auget Græcis.

Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt.) Illud ad sensum nihil attinet, quod in nostris habetur tertia persona, Constituti sunt, quod habebatur in nonnullis Græcorum codicibus, κατεστάθησαν, cum in plerisq; Græcis habeatur κατεστάθημεν, quemadmodum & in æditione Aldina.

Vt sicut regnauit peccatum in morte.) Origenes putat sub mortis nomine diabolum posse intelligi, in hoc uelut & in superioribus locis. quod Græcis mollius est, quibus θάνατος mors, masculini generis est. Ambrosius putauit ad animi mortẽ referendũ sensum. Origenes & de corporali morte interpretatur, disputãs de Enoch à morte subducto. Porrò cum ait, Regnauit peccatum in morte, ἐν τῷ θανάτῳ, apparet Paulum abusum esse præpositione ἐν pro εἰς. debebat enim hæc particula cõgruere illi quæ sequitur, ut gratia regnaret per iustitiam in uitam æternã, ubi non dixit ἐν ζωῇ αἰωνίῳ, sed εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Per Iesum Christum dominum nostrum.) Dominum nostrum, hoc loco non adijcitur apud Græcos, nec in uetustis Latinorum exemplaribus, etiamsi apud Ambrosium additur, sed ita ut ex interpretatione non possit esse compertum ita legisse. Quanq; in nonnullis Græcis exemplaribus dominum nostrum additum repperi, eodẽ, opinor, casu quo apud nos, duabus uocibus aliunde huc transcriptis.

In mortem.) ἐν τῷ θανάτῳ, id est, In morte, hoc est, per mortem, quemadmodum superius admonuimus.

EX CAPITE SEXTO.

QVi enim mortui sumus peccato.) Enim, redundat οἵτινες ἀπεθάνομεν, id est, Quicunq; mortui sumus, aut qui mortui sumus peccato. & peccato dãdi casus est non auferendi, quasi quis alloquens peccatum dicat, tibi mortuus sum sed Christo uiuo.

Viuemus in illo.) ἐν αὐτῇ. In ipso, aut in eodem fuerat significantius.

Fratres additum.

An ignoratis fratres.) Fratres, additum est ab interprete aut scriba, ἢ ἀγνοεῖτε, id est, An ignoratis. Atq; ita sanè legit Origenes & Ambrosius. neq; secus habent uetustissimi codices Latini manu descripti.

Baptizari in Christum.

Baptizati sumus in Christo Iesu.) Græcis est in Christum Iesum, & in mortem, εἰς χριστὸν ἰησοῦν, & εἰς τὸν θάνατον. Quanq; ea præpositio ancipitis est naturæ apud Græcos.

Si enim complantati facti sumus.) σύμφυτοι. Hoc est, insiticij & participes. Allusit enim ad insitionem plantæ quæ respondet communioni corporis Christi. Quemadmodũ surculus decerptus è sua arbore, particeps fit humoris eius arboris cui inseritur, ita qui per baptismum, Christi corpori inseruntur, consortes fiunt bonorum illius. Vide uero an præpositio σὺν pertineat ad Iudæos & gentes simul in unum Christum collectos.

Duplex sensus.

Simul & resurrectionis.) Græcis est, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως, id est, Igitur & resurrectionis. Interpres legisse uidetur pro ἀλλὰ, ἅμα. Cæterũ ἀλλὰ cõiunctio est ratiocinãdi, quã uertimus nimirũ. & Resurrectionis erimus, bifariã accipi potest. erimus resurrectionis, id est, Pertinebimus ad resurrectionẽ, aut erimus cõplantati similitudini resurrectionis eius. Nos priorẽ sententiã secuti, uertimus addito uerbo, Et resurrectionis erimus participes.

Si autem mortui sumus.) Græcis est συζήσομεν αὐτῷ, conuiuemus illi. Quanquã interpres bene reddidit sententiam.

Resurgens à mortuis.) ἐγερθεὶς, id est, Excitatus siue qui resurrexit à mortuis. nã præteriti temporis participium est. Quanquam aliâs huiusmodi participijs abutitur.

Vltra nõ dominabit.) οὐκ ἔτι κυριεύει, id est, Nõ amplius dominatur, præsenti tpe nõ futuro.

Excussa Vallæ annotatio.

Quod enim mortuus est.) ὃ γὰρ ἀπέθανε. Laurentius castigat, quod enim mortuũ est, neutro genere. Nam apud Græcos ὃ articulus est postpositiuus non coniunctio, sed melius ad Christum refertur ἀπέθανεν. ut sit sensus, hoc ipsum quod mortuus est Christus,

semel

ſemel dūtaxat mortuus eſt,idq; peccato.quod aūt uiuit &c. Quaſi dicas mortē eam quā
mortuus eſt,mortuus eſt peccato,uitā quā uiuit,uiuit deo. Eſt aūt ſignandum cōma poſt
ὃ γὰρ ἀπέθανε,ut quod ſequitur, Mortuus eſt ſemel ,ad peccatū referatur.quæ uox hic da
tiui caſus eſt,quemadmodū deo,nō ablatiui. Cōſimili modo dixit in epiſtola ad Galatas,
ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ,id eſt,Quod aūt nūc uiuo in carne,in fide uiuo. Cæterū quis
tandem ſenſus eſt,ſi legas,Id quod mortuum eſt &c. Quin potius agit Paulus ,ut quem/
admodū Chriſtus ſemel mortuus peccato,ſemper immortalis manet,ita nos ſemel mor/
tui peccato,per baptiſmum & in illo renati,deinde non recidamus in peccatum. Hac ra/
tione interpres à gemino ſolœciſmo abſoluetur,quem illi noſter impegit Stapulenſis. *Stapulenſis.*

Exiſtimate uos mortuos.) ἑαυτούς,id eſt, Vos ipſos. quod ſæpius obuium interpres ui/
detur neglexiſſe. Et exiſtimate Græcis eſt λογίζεσθε,uerbū cogitantis,ut annotauit & Ori/
genes.quod ea res à cogitatione potiſſimū pendeat. Quoties enim cogitamus nos eſſe
mortuos cum Chriſto,premuntur & euaneſcunt carnis cupiditates.

In Chriſto Ieſu.) Græci addunt ,domino noſtro.

Vt obediatis concupiſcentijs eius.) εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ,id eſt,
Ad obediendum ei,in concupiſcentijs ipſius,ut pronomen ei referat peccatum,ipſius re/
ferat corpus.ut intelligas obediri peccato per affectus corporis ad peccatum ſollicitantis.

Sed neq; exhibeatis.) μηδὲ παριστάνετε,id eſt,Nec exhibete ſiue accōmodate,ſed redūdat.

Gratias autem deo.) χάρις δὲ τῷ θεῷ,id eſt,Gratia autem deo,ut ſubaudiatur ſit.

Serui facti eſtis iuſticiæ.) Iuſtitiæ,datiuus eſt caſus, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ, hoc eſt,
Cœpiſtis eſſe ſerui iuſticiæ & addicti.

Humanum dico.) ἀνθρώπινον λέγω. Hac loquendi figura mitigare ſolet Paulus ,ſi quid
durius dicere uidetur,aut inconſideratius, Secundum hominem loquor.

Seruire immundiciæ.) Græce nomen eſt,& iucundius δοῦλα,id eſt, Serua,uel ſeruien
tia membra,ac uelut obnoxia.

Liberi fuiſtis iuſticiæ.) Peccati,hoc loco genitiuus eſt apud Græcos ,iuſticiæ datiuus,
hoc eſt liberi à iuſticia. Et eratis,potius quàm fuiſtis.

Finem uero uitam æternam.) Faber Stapulenſis legit in uitam æternam. Verū in emē *Faber.*
datis codicibus reperio uitam æternam abſq; præpoſitione ,conſentientibus & Græcis &
Latinis exemplaribus,ut ſit appoſitio. Illud uiſum eſt ſubmonere lectorem hoc loco,atq;
etiam ſuperioribus, τέλος accipi poſſe pro tributo ſiue uectigali,quod colligitur è ſerui/
tute peccati. Nam mox ſequitur, ὀψώνια. Tametſi ſecus interpretatur Ambroſius. Vide/
tur ὀψώνιον eſſe quod datur alendo militi, τέλος extremum præmium quo iam ſibi ui/
uat miſſione donatus.

Stipendia enim peccati mors.) τὰ γὰρ ὀψώνια,id eſt, Obſonia. Milites enim cibis allicie *Obſonia.*
bantur ac donarijs,ſiue autoramentis,ut hominum genus omnium longe uiliſſimū,quip
pe quod cibi uentriſq; cauſa,uitam habet uenalem. Sed in quod olim ab imperatoribus
Romanis,oīa fermè dignitatū inſignia collata ſunt. Ambroſius legit merces & quæſtus.

Gratia autem dei.) τὸ δὲ χάρισμα,id eſt, Donum,ut opponatur τοῖς ὀψωνίοις,quod eſt
uile uerbum ,cum illud ſit ingenuum.

EX CAPITE SEPTIMO.

LEx dominatur homini q̄ diu uiuit.) Nobis ambiguum eſt,accipiendū ne
ſit q̄ diu uiuat homo,an quàm diu uiuat lex. Atque eadem ambiguitas eſt
in uerbis Græcis. Mihi uidetur uiuit,uerbū referendum ad lex potius quā
ad homo,idq; ut malim,faciunt ea quæ mox ſequuntur. Porrò licebat am/ *Amphibologia.*
phibologiam ad hūc modum effugere, Lex dominatur homini quo ad ea
uixerit,aut quod fuerit elegantius,tantiſper dum ea uixerit. Hæc ubi ſcripſeram, conſulo
Origenem,& comperio id ab eo diligenter annotatum fuiſſe,quod in conferenda ſimili/
tudine Paulus,legē uiri loco poſuit,& hominē uxoris uice. Vt morte uiri liberatur uxor,
ita antiquata lege,liberatur obnoxius prius legi. Iam κυριεύει non tantum Græcis eſt do/
minatur,ſed etiam ius habet & autoritatem. Illud obiter annotandum exemplum addu/
ci de muliere non de uiro ,quod apud Iudæos ius eſſet uiris diuertere ab uxoribus ,cum *Ius diuortij.*
illas ſola mors à maritali iure liberaret. Nec eſt quod ex hoc loco magnopere ratiocine/
mur, Chri/

mur, Christianis modis omnibus interdictum esse diuortium, cum enim addit, Nam sci/
Parabola non semper quadrat per omnia. entibus legem loquor, palàm indicat sese non legem cōdere Christianis de matrimonio, sed ex Mosaica lege similitudinē docendi gratia ducere. Neq; uero necesse est ut quod similitudinis gratia producitur, quadret per omnia, satis est si ad id quadret, cuius docen/di probandiq; causa adhibetur. Aduentus Christi in euangelicis libris comparatur no/cturno suffossori domus, non quod undiq; congruat furis & Christi aduenientis similitu/do, sed hactenus modo congruit, quod uterq; non expectatus adest.

Quæ sub uiro est.) ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνή, id est, Obnoxia uiro. quasi dicas subuiralis. & γυνή significat & uxorem & mulierem.

Viuente uiro alligata est lege.) τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ, id est, Viuenti uiro alliga/ta est lege, hoc est per legem. Legem autem matrimonium siue ius matrimonij uocant etiam Græci, ut mox A lege uiri.

Adultera uocabitur.) χρηματίσει. Porrò quoniam χρηματίζεσθαι & χρηματισμὸς proprie est dicentis ius, aut oraculo respōdentis, aut cum autoritate dicentis, nos maluimus, ludi/cabitur quàm uocabitur.

Si fuerit cum alio uiro.) ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ, id est, *Si contingat alteri uiro*, aut *Si cœ/perit esse alterius uiri*. nisi malumus subaudire præpositionem σύν. Augustinus indicans
Tropus Hebraicus. tropos ueteris instrumenti, & hunc ostendit ex Leuitici cap. xxij. Et filia sacerdotis si fue/rit uiro alienigenæ, pro eo quod erat, si nupserit uiro alienigenæ. Et tamen hunc locum ca/lumniatus est quidam ædito libello, cum sic interpretetur Augustinus. nisi forte aliud est iungi uiro, aliud nubere uiro.

Si aūt mortuus fuerit uir eius.) Eius, apud Græcos non additur. Itē postea, *Soluta est à lege uiri*. uiri non est apud Græcos, nec ad rem pertinet. Quanq; τοῦ ἀνδρὸς in quibusdā inuenio codicibus. Nec est Græce Liberata est, sed libera est, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου.

Liberata est à lege uiri.) κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου. Verbum κατήργηται significat ius abolitum & antiquatum, ut & aliquanto post, νυνὶ δὲ κατηργήθημεν.

Vt sitis uos alterius.) Inepte addit uos in uertendo, etiamsi apud Græcos additur. *Sa/tis erat, ut sitis alterius*. etiamsi Græce est alteri, non alterius, id est, ut alius uos habeat, & non sitis uestri iuris.

Vt fructificetis deo.) ἵνα καρποφορήσωμεν, id est, Vt fructificemus. *Sequitur autem* ὅτε γὰρ ἦμεν, in eadem persona, id est, cum essemus. Allusit autem ad uxorem, cuius modo meminit, quæ parit suo uiro.

Passiones. Passiones peccatorum.) παθήματα, id est, Morbos, cupiditates, siue affectus, siue per/turbationes.

Quæ per legem erant.) τὰ διὰ τοῦ νόμου. Hoc loco, quæ, non refert peccata, sed passio/nes παθήματα, ut intelligas legem excitasse peccandi libidinem.

Operari ἐνεργεῖν. Operabantur in membris.) ἐνηργεῖτο. Quod magis significat uim habebant, siue secre/to agebant. Nam occulta uis dicitur ἐνέργεια, uelut in semine, & uis mentis in homine.

In qua detinebamur.) ἐν ᾧ ad legem refertur, non ad mortem. Nec enim in plerisque est Græcis mortis, sed mortui ἀποθανόντες. Origenes testatur utranq; lectionem sibi notā fuisse. Verum hanc quam nos sequimur magis approbat. Ambrosius diuersam sequitur, utraq; satis congruit his quæ sequuntur. Dicta est autē lex mortis, pro lex mortifera. Pro/inde illud, In qua detinebamur, referri potest uel ad legem. ut sit sensus, Nos iam mortui in Christo, liberati sumus à iure legis in qua detinebamur, uel ad mortui. ut subaudias pronomen, mortui ei legi in qua detinebamur.

Occasione autem accepta.) ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία. Interpres non inelegāter mutauit genus participij, & actiuum uertit in passiuum, ut conueniret tempus. Nam λα/
Faber. βοῦσα, præteriti temporis est. Nec uideo cur hic *Stapulensis* debuerit offendi.

Ego autem mortuus sum.) ἀπέθανον, id est, Mortuus eram, siue mortuus fui, ut sit præ/
Paulus alienā personā in se transfert. teriti temporis, & respondeat illi reuixit. Transfert enim Paulus docendi gratia rē in suā personam, & retulit inter se pugnantia. Nam uita peccati, mors est hominis. Proinde si re/uixit peccatum, illico consecuta est mors hominis.

Seduxit me.) ἐξηπάτησέ με, id est, Decepit me, & ab uia abduxit. Hoc enim proprie

sonat

ſonat ἐξαπατᾶν.

Diſtinctio uaria.

Sed peccatum ut appareat &c.) Vicioſa diſtinctione ſenſum huius loci corrūpimus. Sic autem diſtinguūt Græci, Quod ergo bonum eſt, mihi factum eſt mors? abſit, ſed peccatum. ut ſubaudias mihi factum eſt mors. Ad eum modum interpretatur & Theophylactus, licet ſecus diſtinguat Auguſtinus, ſermone de uerbis Apoſtoli undecimo. Græca ſic habent, τὸ οὖν ἀγαθὸν, ἐμοὶ γέγονε θάνατος; μὴ γένοιτο, ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία.

Operatum eſt mihi.) κατεργαζομένη, id eſt, Operans participium infiniti, uerbi uice poſitum, id eſt, ut uideatur peccatum per id quod bonum eſt mihi operari mortem, nō operando, quemadmodum placet Laurentio.

Peccans peccatum.

Supra modum peccans peccatum.) καθ᾽ ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία. Quod ita ſonat quaſi dicas, ſceleſtū ſcelus, aut ut ſi quis dilucide potius quàm Latine uertat, peccaminoſum peccatum. Nam quod uertit peccans, Græcis non participium eſt, ſed nomen adiectiuū. Annotauit hoc diligenter ſiue Origenes, ſiue huius interpres, à Paulo ceu perſonam quandam fingi peccati, quod Græcis eſt generis fœminini, ut liceat apud illos dici, peccatrix peccantia. Quod ſi apud nos peccatum eſſet generis maſculini, ut uelut de homine liceret dicere, peccatum uehementer peccator, minus eſſet elocutio dura. Neque uideo tamen cur Hieronymus dicat ſe malle uicium ſermonis admittere, quàm nō ſatis integre exprimere ſenſum Pauli. Siquidem Græcis non eſt ſolœciſmus ἁμαρτωλὸς ἁμαρτία, certe iuxta dialecton Atticam. Porrò quis Latinus intellecturus ſit, quid ſit peccatū peccator, pro peccato inſigni & euidenti. aut cur potius peccator peccatum, quàm peccatrix peccatum? Et tamē ita legit Auguſtinus, libro primo ad Simplicianum, quæſtione prima, niſi quod in æditis exemplaribus mendoſe legitur, Super modum peccator aut peccatū, pro eo quod erat, Supra modum peccator peccatum.

Peccatrix peccatum.

Venundatus ſub peccato.) πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, id eſt, Venditus ſiue addictus ſub peccatum, id eſt, In ſeruitutem & iugum peccati. Neque uideo quæ obſcuritas hic offenderit Fabrum.

Faber.

Non enim quod uolo bonū.) Bonum & malum apud Græcos nō eſt, οὐ γὰρ ὃ θέλω τοῦτο πράσσω, ἀλλ᾽ ὃ μισῶ, id eſt, Non enim quod uolo hoc ago, ſed quod odi. At paulo inferius, hæ duæ uoces, bonū & malum adduntur. Non enim quod uolo facio, nempe bonū.

Iam non ego.) οὐκ ἔτι ἐγώ. Quod eleganter & Latine uerſum ab interprete, miror quamobrem cuiquam mutandum uideatur.

Repugnantem legi.) ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ. Quaſi dicas contramilitantem & rebellantem. Gaudet enim Paulus metaphoris quæ militiam ſapiunt.

Sermo Pauli parū integer.

Inuenio igitur legem uolenti mihi facere bonum.) Origenes ut & aliâs in Paulo deſiderat elocutionis integritatem, ita putat hunc ſermonem parum conſtare, uel quod coniunctiones ſint ſuperfluæ, uel quod nō adhibitæ ut oportet. Putat autem incommodum hoc, tali ordine poſſe tolli, ſi legamus hoc pacto, Igitur quia malum adiacet, uolens facere bonum, inuenio legem dei, & condelector ei ſecundum interiorem hominem, &c. Mea ſententia poteſt & ſic accipi, ut coniunctio ὅτι, non ſit hic cauſalis, quemadmodum accipit Origenes, ſed accipiatur εἰδικῶς, ſitq; ſenſus, Dum conor parêre legi bonæ, & uincente cupiditate pertrahor ad malum, ſentio malum illud in me eſſe, non in lege. Atq; hic quidem ſenſus probe habet. Verum ſi hunc probamus, neceſſe eſt, ut Paulum fateamur hoc ſermone balbutiſſe, nec abſoluiſſe quod inſtituerat. Apparet enim tale quiddam dicturū fuiſſe, Comperio igitur legem, ſi quando coner benefacere, hoc efficere in me, ut intelligā peccandi maliq; fontem in meipſo eſſe, non in lege. Theophylactus reſtituit hunc in modum, Inuenio ergo legem fauentem, uolenti mihi quod bonum eſt facere, ſed non facienti, quoniam adiacet mihi malum. Fatetur autem obſcurum eſſe ſermonē, quod uideatur deeſſe nonnihil. Idem indicat alios ad hunc ordinare modum, Inuenio autem legē nemini alteri eſſe impoſitam, niſi mihi facere bonum uolenti. Nam qui recte cupiat agere, ei demum lex eſt lex, ut quæ id faciendum præſcribat, quod ille cupit facere.

Paulus Græce balbutiens.

Captiuantem me in lege peccati.) αἰχμαλωτίζοντί με τῷ νόμῳ, id eſt, Qui reddit me captiuum legi peccati.

De corpore mortis huius.) ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου, Græca magis ita ſonant, ut

huius

huius ad nomen corpus referatur, quàm ad mortem. Nam mortis corpus, uocat corpus obnoxium affectibus peccandi. Et addit, ex hoc corpore, quod in se sumpserit personas hominis sententis huiusmodi affectus. Quandoquidē hæc est uelut una clauis ad intelligentiam Pauli, si quis animaduertat mutationem personarum, de quibus & ad quas loquitur. Certe palàm est Theophylactum idem sentire, quod nos indicauimus, si quis obseruet non quid uerterit interpres, sed quid interpretetur ipse: subijcit enim, id est, morti subiecto. Neq; secus interpretatur Origenes mortem interpretans peccatum, & ob id uocari corpus mortis in quo habitet peccatum. Et hijs ferè subscribunt recentiores. Nam q̄d quidam exponit Corpus mortis, de turba malorum ingruentium, durius est.

Corpus mortis quid.

Gratia dei.) εὐχαριστῶ τῷ θεῷ, id est, Gratias ago deo, atq; ita legitur in emendatis Latinorum codicibus, ut sermo sit ostendentis per quem sit liberatus, nempe per eum cui gratias agit. Tametsi Laurentius indicat in quibusdam exemplaribus scriptum fuisse χάρις τῷ θεῷ, id est, Gratia deo, quod uerbis diuersum, re idem est. Ex Origenis interpretatione non liquet quid legerit, sed tamen conijcere licet illum legisse quod nos ostendimus esse apud Græcos, uel ex hisce uerbis, Respondetur uero ad hoc quod dixerat, Quis me liberabit de corpore mortis huius? Iam non ex illius, sed ex apostolica autoritate, gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Vnde apparet quod propterea hæc omnia describit Apostolus, & mala quæ intra nos gerebantur, exposuit, ut ad ultimum ostenderet & doceret, de quantis nos malis, & de quantis nos mortibus, Christus eripuit. Hactenus Origenes, indicans quæ hactenus dicta sunt à Paulo sub eius persona dicta, qui nondum gratiæ diuinæ particeps, luctetur adhuc cū carnis affectibus, impar illis. Verū quod exclamatione respondetur non sub eadem dici persona, sed sub eius qui non per legem, sed per gratiam Christi liberatus sit ab illa miserrima seruitute. Ambrosius item interpretatur ex his uerbis accipiendum hominem gratia dei liberatum esse de corpore mortis huius, non liberandum. Astipulantur his quæ mox sequuntur, Lex enim spiritus uitæ, in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis.

Mutata persona in Paulo.

EX CAPITE OCTAVO.

LEx enim spiritus uitæ.) Spiritus, hoc loco genitiuus est casus, ut intelligas legem, non carnis, quæ mortem adfert, sed spiritus, qui uitam largitur, ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος. Quanquam Græca sunt huiusmodi, ut hic sensus esse possit, lex spiritus qui est uita. Quanquam non me fugit Theophylactum duos genitiuos ad eandem uocem referre, legem spiritus, legē uitæ. Redarguit enim eos qui legem uitæ, Moysi legem interpretantur.

Lege peccati & mortis.) ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. Et hic elegantius uertisset A iure peccati. Cæterum sermo Græcus anceps est. Potest enim sic accipi, à lege peccati & mortis, ut lex ad utrunq; ex æquo referatur, siue à lege peccati, & à morte, quæ comes est peccati.

Nam quod impossibile erat legi.) τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου. Græce est legis, paterno casu, non legi, dandi. Atq; ita sanè legit Ambrosius. Verum habet hic sermo nonnihil difficultatis. Siquidem intelligi poterat, τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου. Impotentia enim legis, siue imbecillitas legis, per quam erat infirma & inefficax. Verū iam non congruunt ea quæ sequūtur, nisi fateri uelimus Paulū uel obliuione uel imperitia uel neglectu Græci sermonis, non reddidisse reliquam partem. Nam mihi quidam locum hunc pro mea uirili perpendenti, uidetur aliquid uerborum deesse ad explendā sententiam, ueluti si sic legamus, Nam quod lex Mosaica non potuit iuxta partem carnalem, secundum quam erat imbecillis & inefficax, hoc deus præstitit misso filio suo, qui spiritualem legis partem absoluit. Atque id ut magis probem, facit coniunctio quæ sequitur, Et de peccato damnauit peccatum. Nisi enim subaudias uerbum præstitit, aut effecit, aut aliud his simile, cōiunctio uidetur ociosa. Nisi placet ut ἀδύνατον nominatiuus, positus sit absolute loco genitiui, ut sensus sit, cum enim esset impossibile, &c. Alioqui hæc pars, Nam quod impossibile erat legis, in quo infirmabatur, referēda sit ad quod sequitur, De peccato damnauit peccatum, id quod lex facere non poterat.

Sermo imperfectus Pauli.

In quo infirmabatur.) ἐν ᾧ ἠσθένει. Potest & sic accipi, In eo quod infirmabatur, hoc est, quatenus

est, quatenus infirmabatur. Porrò Infirmabatur dixit, pro eo quod est, Inualida, parumq́ efficax erat.

In similitudinem carnis peccati.) ἐν ὁμοιώματι, id est, In similitudine. quod ut superius indicatum est, magis sonat assimulationem & imaginem. Nam quod Christus nocentis personam assumpsit, hypocrisis quædam erat, absit inuidia dicto. Porrò iuxta proprietatem Hebræi sermonis, carnem peccati dixit, carnem peccato obnoxiam. Et ideo complexim esse legendum admonet Augustinus, sermone de uerbis apostoli trigesimoprimo, Vere carnem habebat Christus, peccati carnem uidebatur habere, cum non haberet. *Similitudo falsa species.*

De peccato damnauit peccatum.) Indicauit Origenis interpres, nam id de suo addidit, Græcis non esse De peccato, sed pro peccato. ut intelligamus peccatum fuisse damnatum peccati. Neq; enim accipi potest, peccatū ex peccato damnatum, cum sit περὶ ἁμαρτίας. & tamen ita uidentur interpretari. Mihi uidetur non absurde hic sensus accipi posse: Christus missus damnauit etiam peccatū de peccato, hoc est, conuicit, & coarguit peccatores, ut qui antehac falsa iustitiæ imagine deceperant, nūc palàm esset eos impios fuisse: cum Christum legis finem sub prætextu legis seruandæ occiderent. Alij de peccato, exponunt accipi pro uictima, quæ solet iuxta ritum Mosaicæ legis immolari pro delicto. Atq; id sanè pulchre quadrat in Christū, tantum obstrepit præpositio περί. Mollius erat si fuisset παρά. Verum hæc curiosus lector, exactius perpendet. Nos in hoc argumento potissimum ea per equimur, quæ faciunt ad lectionis synceritatem. *Varius sensus.*

Quæ spiritus sunt sapiunt.) φρονοῦσι, non repetitur apud Græcos. Et magis sentiūt, q̄ sapiunt. Mirū autē cur hic interpres inutilē affectarit copiā, quæ officiat etiā intelligentiæ.

Quoniam sapientia carnis.) φρόνημα. Idem uerbū quod modo sæpius uerterat Prudentiam. Est autem uerbale nomen à uerbo quod modo uertit, Sapiunt & sentiunt, cum potius significet affectum animi. ut μέγα φρονεῖν, elato esse animo, & θνητὰ φρονεῖν, humana curare. ita hoc loco φρόνημα, non tam significat sapientiam, aut prudentiam, quàm affectum, & curam, seu cogitationem. Nec est apud Græcos, Inimica est deo, sed inimicitia est aduersus deum, ἔχθρα εἰς θεόν. Et ad hunc modum citauit diuus Hieronymus non semel aduersus Iouinianum. Nec aliter Augustinus, quum aliàs aliquoties, tum explicans aliquot huius epistolæ locos, ni fallor. Superest enim in uulgatis codicibus hæc scriptura: Quia carnis prudentia, inimica est in deum: probabile est, inimica mutatum pro inimicitia. At Græcis sanè si accentus transferatur in extremam syllabam ἐχθρά, sonabit inimicam. uerum id φρόνημα præcedens neutri generis nomen, non sinit, quum magis dicendum foret ἐχθρόν. *Prudentia, pro affectu.* *ἐχθρά, pro ἔχθρα.*

Si tamen spiritus dei.) εἴπερ est Græce, quod ualet fermè, sanè, aut siquidē. quanquàm hoc loco non est dubitantis, sed ratiocinantis. quasi dicas, quandoquidem spiritus dei habitat in uobis. Quanquàm Origenes & Ambrosius ambigue legit & exponit.

Corpus quidem mortuum est, spiritus autem uiuit.) Pro Viuit, Græcis est, Vita est. atq; ita citat Augustinus in explanandis quæstionibus huius epistolæ. Ac rursum edisserens psalmum septuagesimumquintū. Item libro de ciuitate dei tredecimo. & contra Faustum libro uigesimoquarto, capite secundo. Consimiliter Athanasius in libello de spiritu sancto ad Serapionem. Atq; item Ambrosius hunc explanans locum, suffragantibus & uetustis Latinorum exemplaribus manu scriptis. Fortassis efficacius est, Vita est, quàm uiuit. Siquidem uita est, quod uitam præbet. Agit enim, ni fallor, de spiritu Christi, nō nostro. quod propemodum indicant quæ mox consequuntur, Quod si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in uobis. Est autē facilis lapsus in ζωὴ & ζῇ, uita & uiuit, ac minimū interest, quantum ad sententiam attinet, iuxta proprietatē sermonis Hebraici. *Vita est, pro uiuit.*

Propter iustificationem.) διὰ τὴν δικαιοσύνην, id est, Propter iustitiam, ut & aliâs sæpe uertit. Nam δικαίωσις magis sonat iustificationem.

Propter inhabitantem spiritum eius in uobis.) Hilarius libro de trinitate secundo, legit, Propter spiritum suum qui habitat in uobis, & Latinius. quanquàm id minutius est, quàm ut de eo sit contendendum. Variabant hic quædam exemplaria Græcorum, quum in plerisque esset, διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ πνεῦμα ἐν ὑμῖν, id est, Propter spiritum suum qui habitat in uobis. In nonnullis, διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν, id est, *Varia lectio.*

D per spiri-

Per ſpiritum ſuũ qui habitat in uobis. Ad ſenſum haud magni refert. Licet enim διὰ præpoſitio genitiuo addita ſignificet inſtrumentum, accuſatiuo adiũcta cauſam, tamen nihil uetat quo minus alicubi res eadem, tum cauſa ſit, tum inſtrumentum.

Iterum in timore.) εἰς φόβον, id eſt, Ad timorem, ſiue terrorem.

Spiritum adoptionis filiorum dei.) Pro tribus uocibus una eſt apud Græcos υἱοθεσίας, quæ uox filiorũ adoptionem ſignificat. Imò adoptionem eorũ qui natura filij non ſunt, in locum filiorum. Porrò genitiuus Dei, additus eſt, cum in Græcis codicibus nõ habeatur.

Abba pater. Abba pater.) אב ſiue אבי Hebræis, imò Syris, quemadmodũ indicat Hieronymus, ſonat patrem, dictio è duabus primis literis cõpoſita, Aleph & Beth. Sed uocem Hebræam reliquit, quo ſignificaret peculiare quiddam eſſe in ipſo uocabulo, quod & patres libẽter audiunt, & pueri primum ſonare diſcunt. Nam hoc ſtatim implorant patris opem, cuiuſmodi eſt apud Latinos pappus, uox infantibus peculiaris. Cæterum quod addidit ὁ πατὴρ, Græcis incertum eſt, utrum conduplicatio ſit ad emphaſim affectus faciens, an interpretatio peregrini Rhomanis uocabuli, maxime cũ additũ ſit nominandi caſu. Quanquàm mihi uero propius uidetur κατ᾽ ἀναδίπλωσιν dictum, quum is loquendi colos Hebræis ſit penè peculiaris, ἐπιτάσεως gratia, nunc eandem uocem iterantibus, nũc eandem alia idẽ pollente reddentibus. ut, Nõ omnis qui dicit mihi domine domine, &c, Deus deus meus, &c, Ficus bonas bonas, &c, Domine dominus noſter. Nam in hoc poſtremo exẽplo, Hebræis diuerſæ ſunt dictiones. prior eſt uocabulum dei, tetragrãmaton, conſtans hiſce literis, Iod, He, Vau, He, quod illi uocãt ἄῤῥητον, id eſt, ineffabile. poſterior eſt אדני Adonai, quod commune eſt, ac ſæpenumero tribuitur & hominibus. Sunt autem eadẽm uerba, quibus Chriſtus utitur, orans patrem apud Marcum, capite decimoquarto. Cæterum

Expenſa Auguſtini ſententia. librariorum uitio factum arbitror, quod Auguſtinus epiſtola cẽteſimaſeptuageſimaoctaua, ſcribit abba Græcum eſſe uocabulum, pater Latinum, quum neque Paulus Latine ſcripſerit Rhomanis, & extra controuerſiam ſit Abba Syriacum, aut Hebræum eſſe uocabulum. Sed Auguſtini uerba ſubſcribam: Non accipiatur Paulus, qui dicit Rhomanis ſcribens: In quo clamamus abba pater. In uno nomine duabus utitur linguis, dicit enim abba Græco uocabulo patrem, & Latine nominat identidem patrem.

Teſtimonium reddit.) συμμαρτυρεῖ. Redditur, uel quod refertur, uel quod debetur. At Græcis eſt, Atteſtatur, ſiue ut magis ad uerbum reddam, Conteſtatur. ut intelligas geminum eſſe teſtimonium duorum ſpirituum, noſtri & dei. Porrò teſtimoniũ ſpiritus noſtri, confirmatur teſtimonio ſpiritus diuini.

Συμπαθεῖν. Si tamen compati.) εἴπερ, id eſt, Siquidem. quod hic quoque poſſet accipi ratiocinatiue, non dubitatiue. Item hoc loco compati, eſt non quod uulgo accipiunt indocti, moueri malis alterius, ſed ſocium eſſe & imitatorem, atq; æmulum afflictionum Chriſti.

Vt & glorificemur.) Vnà glorificemur, συνδοξασθῶμεν. ut intelligas communem nobis cum Chriſto gloriam.

Exiſtimo enim.) λογίζομαι, id eſt, Perpendo, ſiue reputo. Nec enim id opinatur Paulus ceu dubitans, ſed certus ita eſſe, perpendit in animo ſuo.

Quæ reuelabitur in nobis.) Dubium eſt apud Græcos, an uerbũ ἀποκαλυφθῆναι, debeat referri ad præpoſitionem πρὸς, an ad participiũ μέλλουσαν. Nam ſi referatur ad præpoſitionẽ, erit ſenſus, ad hoc, ut futura gloria reueletur in nobis, ac tum uidetur deeſſe articulus τὸ, ſolitus præponi uerbis infinitis. Interpres ſic ordinaſſe uidetur, πρὸς τὴν δόξαν τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι, id eſt, Ad gloriam quæ reuelabitur. Nec eſt, In nobis, ſed In nos. quanquàm præpoſitio εἰς, uti ſæpius admonui, Græcis anceps eſt.

Ἀποκαραδοκία. Nam expectatio creaturæ.) ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία, quod non ſignificat ſimpliciter expectationem, ſed uehementem & anxiam expectationem, ut teſtantur & Græca ſcholia, quæ Græcanicæ uocis emphaſim indicant, quũ ex corde quippiam expectatur. unde nos uertimus, Sollicita expectat.

Nam uanitati creatura ſubiecta eſt.) Vanitas non hic ſonat mendacitatem, ſed potius fruſtrationem ματαιότητι. quod creatura interim non aſſequatur, quod utcunq; contendit efficere. Verbi cauſa, dum aliud ex alio propagans, indiuiduis uiciſſim cadentibus ac renaſcentibus ſpeciẽ tuetur ne intercidat, meditatur immortalitatem quãdam, ſed fruſtra.

Qui ſubiecit

Qui ſubiecit eam.) Eam, additum eſt explicandi cauſa, διὰ τὸν ὑποτάξαντα. Et in ſpe, ἐπ' ἐλπίδι, magis eſt ſub conditione ſpei. Cæterum quod ſequitur, Quia & ipſa creatura liberabitur, &c. connecti poterat ſuperioribus: Subiecit ſub ſpe, nimirum hac, quod & ipſa liberanda ſit à ſeruitute. ſed creatura repetita, duriuſculam reddit orationem.

Liberabitur à ſeruitute corruptionis.) ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, id eſt, Libera reddetur, ſiue in libertatem uindicabitur. Et φθορὰ corruptio, Græcis quoque uox eſt anceps. nam & de uitiato dicitur, & de pereunte. hic interitum ſonat. Atqꝫ ita legit Auguſtinus explanans epiſtolam ad Galatas. Senſus autem eſt, Creaturam quæ nūc obnoxia eſt exitio, aſſerendam in libertatem, hoc eſt, In gloriam filiorum dei.

Omnis creatura ingemiſcit & parturit.) Aptius Græce συστενάζει καὶ συνωδίνει, id eſt, Congemiſcit & comparturit ſiue condolet, ut ita loquamur. Certe congemiſcit citat Hieronymus in commentariorum Eſaiæ libro octauo. & Auguſtinus octogintatrium quæſtionum ſexageſimaſeptima, legit Cōgemiſcit & dolet. Pro Dolet, parturit legit Ambroſius, ut præpoſitio σὺν, uel ad nos referatur, uel ad uniuerſam inter ſe creaturam. Origenes item nominatim annotat dictum eſſe Congemit, pro eo quod eſt, Cum alio gemit, haud tamen diſſimulans uariare libros, in nonnullis enim fuiſſe στενάζει.

Non ſolum autem illa.) Illa, non additur apud Græcos οὐ μόνον δέ. Sed tamen ex ijs quæ mox ſequuntur apparet ſubaudiendum. Quid hic faciant, qui nec apicem mutari uolunt in literis ſacris? frequenter indicat hanc elocutionis formam in Paulo Origenes.

Non ſolum peculiare Paulo.

Primitias ſpiritus habentes.) τὴν ἀπαρχήν. Mirum quid ſequutus Ambroſius legerit, Sed & nos qui receptaculum ſpiritus habemus. quanquàm ex enarratione, non ſatis perſpicuum eſt quid legerit.

Receptaculū, pro primitijs.

Intra nos gemimus.) ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, id eſt, In nobis ipſis ingemiſcimus.

Adoptionem filiorum dei.) υἱοθεσίαν, id eſt, Adoptionem. Sed interpres explicandæ rei gratia adiecit quædam uerbula. idqꝫ perpetuo facit in hac dictione. Auguſtinus libro aduerſus Fauſtum, tertio, capite tertio, non addit Filiorum, tantū citat adoptionem. Quis enim adoptat ſuos filios?

Redemptionem corporis.) ἀπολύτρωσιν. quæ proprie dicitur, quum dato pretio redimuntur captiui, uelut à piratis, aut in bello capti. Corporis dictum eſt, pro à corpore, ut liberemur à corpore, quod ante mortis corpus uocauit. Videtur autem hoc ita adiectū, quaſi uoluerit interpretari υἱοθεσίαν adoptionem. quæ adoptio nihil aliud eſt, quàm ut ab hoc corpore liberemur.

Quid ſperat?) τί καὶ ἐλπίζει; Quid etiam, aut quid inſuper ſperat? Non ocioſa erat cōiunctio, ſignificans fruſtra iam ſperari quod uideas.

Similiter autem & ſpiritus adiuuat infirmitatem.) Græcis eſt numero pluratiuo, Infirmitates, ſiue imbecillitates noſtras, συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν Eſt autē συναντιλαμβάνεσθαι, in re quapiam ſuſcepta, auxilio adeſſe laboranti. & idcirco addidit ὡσαύτως, id eſt, Conſimiliter. Sicut nos per patientiam expectantes nitimur, ita etiam ſpiritus admouet auxilium ſuum deficientibus, ceu manum porrigens laborantibus.

Adiuuat συναντιλαμβάνεται.

Nam quod oremus.) τὸ γὰρ, τί προσευξόμεθα. Interpres non expreſſit uim articuli τὸ, qui refertur ad totum hoc quod mox ſequitur. unde nos uertimus, Siquidem hoc ipſum quid oraturi ſimus ut oportet, non nouimus. hoc eſt, Tantum abeſt, ut ipſi nobis poſſimus eſſe præſidio, ut neſciamus quibus præſidijs ſit opus.

Spiritus poſtulat.) ὑπερεντυγχάνει. Quod aliquando uertit poſtulat, aliquando interpellat, aut intercedit. Eſt autem quoties quis conuenit aliquem ſuper negocio alterius, uelut ſi quis adeat principem, commendaturus cauſam amici.

Quid deſiderat ſpiritus.) τὸ φρόνημα, id eſt, Sēſum, ſiue quid ſentiat ſpiritus, hoc eſt, affectum ſpiritus. quod Terentius uertit ſenſum: Illius ſenſum pulchre calleo. Eadem eſt uox Græca, quam toties iam uertit Prudentia.

Deſiderium, φρόνημα.

Cooperantur in bonum.) συνεργεῖ, referri poteſt apud Græcos, uel ad ſpiritum, uel ad omnia. ut iuxta priorem ſenſum intelligas, ſpiritū ſanctum omnia uertere in bonū ſuo auxilio, iuxta poſteriorem accipias, omnia etiā mala adiumento eſſe ſanctis ad felicitatē. & hic ſenſus magis mihi arridet. atqꝫ hūc ſequit̄ Theophylactus. Nec eſt quod moueat quē-

Duplex ſenſus.

quàm uebum singularis numeri συνεργεῖ, cum πάντα, nominatiuus sit neutri generis.

Iuxta propositū.) κατὰ πρόθεσιν, id est, Iuxta animi destinationem. ut propositū referatur non ad sancti, aut ad hominem recti propositi, sed ad prædestinationem dei. Ita Origenes ac Thomas, etiamsi Ambrosius utrunq; sensum uidetur attingere. Quanquàm & Origenes aliquanto inferius explicans qui dicantur uocati & non electi, qui uocati & electi, nonnihil à seipso dissidet, interpretans secūdum propositum uocatos dici, qui priusq; uocarentur, propenso iam tum erant animo ad cultum diuinum, quorūq; promptæ iam uoluntati tantum deerat uocatio, uidelicet ut propositum, nō ad deum destinantem, sed ad hominem in animo statuentem pertineat. Neq; uero apud Græcos adiungitur sancti, tantum est uocati. Atq; ita legisse Origenem ex ipsius liquet interpretatione, cum ait, Videndum est, ne forte ex hoc quod dicit, Iis qui secundum propositum uocati sunt, & quos præsciuit, & quos prædestinauit &c. Neq; secus legit Ambrosius, sic enim edisserit, Hi autem secundum propositum uocantur, quos credentes præsciuit deus futuros sibi idoneos, ut anteq; crederent scirentur. Sequitur hanc tum lectionem tum sententiam & Theophylactus. quanq; refragatur Thomas, & uetusti Latinorū codices. Apparet autem Sancti, additum ex aliis locis, in quibus hæ duæ uoces, Vocati sancti, sæpenumero copulātur.

Duplex sensus.

Vocati sunt sancti.) κλητοῖς οὖσιν, Qui sunt uocati. Primum Sancti, ut dictum est, redundat. deinde Vocati, hic non participium est, sed nomen, ut in initio indicauimus. ut rursus excludat opera legis, quibus male fidebāt Iudæi, & ostendat ueram sanctimoniam contingere ex uocante deo, non tamen citra nostrum conatum.

Quos præsciuit.) οὓς προέγνωκεν, siue ut quibusdam legitur προέγνω. Iam superius admonuimus apud Græcos hoc uerbum aliquoties accipi pro statuit, siue decreuit, quod cognitio coniuncta sit deliberationi. & uidentur hæc nō tam genere, aut ratione inter se dissidere, quàm gradibus quibusdam & interuallis inter se distincta connecti, quo magis rem Paulus exponat oculis, ut προεγνῶναι, sit deliberantis, ac statuentis, quod tamen aliquo modo possit immutari, ut hominum more loquamur. Deinde, προορίζειν, siue ὁρίζειν, quod decretum fuerit iam palàm pronunciantis, quod fieri non solet, nisi cum ita decretū est aliquid, ut mutari non possit. Porrò ubi pronunciaris quod decreuisti, superest ut exhibeas ac præstes quod es pollicitus. Incipit autem exhibere, qui uocat & inuitat. Deinde ne uideatur frustra uocasse, uocatos iustificat etiam, sine quo non sumus capaces promissi. Deniq; iustificatis datur præmiū. igitur προέγνωκεν, deus ab æterno, quos decreuit ac statuit ad immortalitatem uocandos esse, προώρισεν, de quibus iam per prophetas suos, ac multo magis per filium pronūciauit promulgato decreto suo. Vocauit autem per prædicationem Iesu, iustificauit per mortem illius, glorificauit per resurrectionem, ac præmiū immortalitatis. Ad hunc modum Paulus gradibus quibusdam, ab eo quod est omnium primum, peruenit ad id quod est omnium summum, quo res esset firmior & absolutior. Quod si quis durius existimet, me tollere præscientiam hoc loco, sciat ad eum modū interpretatum esse Theophylactum Græcū interpretem, & quo quidam credent libentius, recentem, qui hoc putat interesse inter πρόγνωσιν & προορισμὸν siue ὁρισμὸν, quod illud sit minus firmū, hoc firmius. quin etiam ubi Petrus scribit προεγνωσμένους μὲν πρὸ τῆς καταβολῆς τοῦ κόσμου. quo loco Præscitos, erat uertendū iuxta horum sentētiam, nec Lyranus ueretur exponere præordinatos. Et Thomas indicat fuisse, qui hoc loco præscientiam aliud quiddam fuerint interpretati, nempe præparationem ad gratiā, quam pro tempore deus ostendit in sanctis, ne uidelicet nihil interesset inter præscire & prædestinare, quorum cōmentum idem merito reiicit. Quanq; nec Origenes hoc loco probat, ut πρόγνωσιν, id est, Præscientiam iuxta cōmunem sensum accipiamus, iuxta quē deus & perituros præsciuit, ut iam falsum sit, quoscunq; præscierit, eosdem & prædestinasse. Verū sicuti diuina scriptura iuxta consuetudinē sermonis sui, cognosci dicit eos, quos deus affectu cōplectitur, Nō noui uos, &, Nouit dominus uiam iustorū, ita hic præcogniti dicūtur. Neq; uero me clam est quosdam ex hoc loco quæsisse campū exercendi ingenii, in quo de præscientia, deq; prædestinatione dei philosopharentur, uidelicet Origenem, diuum Augustinum, Thomam Aquinatem, & post hos omnes theologorū scholas, quorū ego industriam nō improbo. Verū hic sensus quē ostendimus, mihi uidet̄ simplicior magisq; germanus,

Noua interpretatio.

Prædestinare. Vocare. Iustificare. Glorificare.

Non quisquis præscitus, idē & prædestinatus.

Prædestinatio, campus ingeniorum.

manus,

manus. Quod si cui diuersa placet, per me suo quisque iudicio fruat. Nos admonemus, nō præimus, & ita nostra conferimus in mediū, ut nullius omnino sententiæ præiudicemus.

Illos & magnificauit.) Græce est, ἐδόξασε, id est, Glorificauit, nimirum per dona spiritus & adoptionem cœlestē. & rectius erat Eosdem, quàm illos. Ambrosius legit, Magnificauit. Origenes edisserens hunc locum legit, Glorificauit, licet asscripserint contextum ex nostra æditione uulgata.

Qui proprio filio suo.) Suo, redundat apud nos, nam satis erat ἰδίου, id est, Suo uel proprio. Certe Suo nō additur in uetustis exemplaribus, nec apud Augustinum, qui hūc locum adducit libro de doctrina Christiana quarto, capite uigesimo.

Omnia nobis donauit.) χαρίσεται, id est, Donabit, futuri tēporis. atque ita exponit Ambrosius, & huic cōsentiens Theophylactus. etiamsi reclament antiqui codices & ueterū citationes. Proinde suspicor uariatū in Græcis exemplaribus, in quorū nonnullis scriptū fuerit, ἐχαρίσατο pro χαρίσεται. Vterque sensus bene habet. Suspicor offensum quempiā, quod nondum omnia nobis uideātur donata à deo, mutasse uerbi tempus. Sed nihil uetat donationem iam peractam esse, quæ decreto constat, licet nondū sit plena donati possessio.

Quis accusabit aduersus electos dei.) τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν τοῦ θεοῦ; id est, Quis accusabit, aut quis crimen intēdet aduersus electos dei? Faber ita legit, ut κατὰ accipiatur pro ὑπὲρ, id est, Quis accusationem instituet pro electis dei, in defensionem electorum aduersus inimicos. Verū hoc quidem loco sensus Pauli manifestus est, si interrogationem intelligamus efficere negationem. ut sit sensus, neminem ausurū criminari eos, quos deus non solū uocauit, sed etiam elegit. Proinde quæ sequūtur, usque ad illū locum, Quis nos separabit à charitate? sub eadem interrogatione sunt legenda, ut intelligas ἀδύνατον. quanquàm audimus hæc etiam in templis publicitus pronunciatiue legi, nō interrogatiue. idque perperam, imò cōtumeliose in Christum, nisi tantum crimen excusaret imperitia, non admodum honesta patrocinatrix. Annotauit hūc locum Augustinus libro de doct. Christ. tertio, capite tertio. Quanquàm ille quidem aliquanto secus distinguit hunc sermonē, quàm nos uulgo facimus. Cum enim indicasset differentiolam inter percontationem & interrogationem, quod ad percontationē multa responderi possent, ad interrogationē uero, aut nō, aut etiam subijcit, pronūciabitur ergo ita, ut post percōtationē qua dicimus, Quis accusabit aduersus electos dei? Illud quod sequitur sono interrogantis enūcietur: Deus qui iustificat, ut tacite respōdeatur, non. Et iterū percontemur, Quis est qui cōdemnet? Rursusque interrogemus, Christus Iesus qui mortuus est? Magis autem qui resurrexit, qui est in dextera dei? qui & interpellat pro nobis? ut ubique tacite respondeatur, non. Ad eūdem modum distinxisse Ambrosium, colligere licet ex his uerbis, quibus hunc enarrat locum: Deū qui nos iustificat, accusare nos negat. Simul & Christū damnare nos non posse, quia eo affectu dilexit nos ut moreret pro nobis, & resurgens semper causas nostras agit apud patrem. Origenes uidetur more nostro duas particulas hasce cōiungere: Deus qui iustificat, quis est qui condemnet? pugnant enim iustificare & cōdemnare. Deinde, Christus Iesus qui mortuus est &c. non uidetur legere uelut à percontante dicta, sed ab enunciāte, non ut respondeatur superiori interrogationi quæ iam absoluta est, subaudito, nullus, sed ut sit noua coaceruatio argumentorū. itaque hic sensus, Deus est is qui iustificat, quis erit ille qui cōdemnet? Christus est is qui mortuus est pro nobis, imò qui & resurrexit, & sedes ad dexteram dei patris interpellat pro nobis, quis accusabit electos, aut quis condēnabit? ut ex tot argumentis simul cōgestis pariter consequatur, neminem fore qui nos uel criminetur, uel condēnet. At mihi quidem hæc lectio germanior esse uidetur, uel ob hoc quod alioqui nihil magnum colligi uidebatur, si conficiatur, patrem non accusaturum electos, quum iustificet, aut Christum non condemnaturum, quum interpellet pro nobis.

Fabri sententia perpensa.

Sēsus & pronūciatione uariatur, adeo ut sermo perperam pronūciatus, sensum faciat hæreticū interdum.

Augustini distinctio.

Origenis distinctio.

Origenis distinctionem præfert cæteris.

Quis ergo nos separabit?) Ergo, additum est à Latinis, & melius omittitur. Nam uidetur Paulus ueluti subito raptus affectu in hanc ceu exclamationem prorupisse ob tanta fiduciæ argumenta quæ præcesserūt. Charitas autem hic actiue uidetur accipi, ἀγάπη, nempe qua nos dilexit deus, & ad redamādum prouocauit. Minoris est momenti, quod Ambrosius legit, à charitate Christi, Origenes à charitate dei.

Sicut oues occisionis.) Testimoniū sumptum est ex psalmo xliij. Porrò quod interpres

 uertit,

uertit, Occisionis, Hebraice est, טִבְחָה quod magis apud illos sonat mactationem. ea est quũ lanius contrectat & explorat pecudem, num idonea sit ut iuguletur. Siquidem simile quiddã est apud Latinos mactatio. Vnde Horati⁹: Mactata ueniet lenior hostia. Proinde

Oues occisionis.

oues occisionis dixit, pro eo quod est, oues occisioni destinatæ. Cæterũ hoc loco fuerat interpti prætermittẽda cõiunctio ὅτι. Quid em̃ hic sermo significat Latinis, Scriptũ est, quia ꝓpter te mortificamur? Apud Græcos uaria est huius cõiunctionis uis, apud nos nõ itẽ.

Superamus propter eum.) ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ, id est, Superuincimus. ut plus aliquid intelligas, quàm uincimus per eum qui &c. non propter eũ, διὰ τοῦ. Augustinus lib. de ciuitate dei xxij. cap. xxiij. refert hũc ad modũ: In his omnibus superuincimus per eũ qui dilexit nos. Ad eũdem modũ citat lib. de doct. Christ. iiij. cap. xx. Itidẽ legit & Origenes sic edisserens: Et ideo, inquit, in his omnibus superamus, nõ nostra uirtute, sed per eũ qui dilexit nos. Amb. tamẽ legit, propter, intelligens nos in tantis afflictionibus infracto animo perdurare amore Christi, qui nobis tantũ impenderit, quodãmodo rependentes illi moriendi uices. Ipsius Ambrosij uerba sunt hæc, si quis forte requiret: Et quid mirũ, si serui moriantur pro bono domino, quando dominus mortuus est pro seruis & malis? Vincũt ergo beneficia & exhortantur animum ad perseuerandum, propter eum qui dilexit nos.

Certus sum enim.) πέπεισμαι γὰρ, id est, Persuasus sum siue confido, ut uertit diuus Hieronymus ad Algasiam quæstione nona. Atq; ita legit Ambrosius.

Additum aliquid.

Neque futura neque fortitudo.) Fortitudo, apud Græcos non legitur, nec habet ad quod respondeat, quum instantia, id est, præsentia respõdeant futuris, altitudo profunditati. Quanquàm in eo quem modo citaui loco, diuus Hieronymus addit Fortitudo. Apud Ambrosium nonnihil ab hac diuersa reperitur lectio, nouem duntaxat partes recensentem: Neque mors, neque uita, neque angelus, neque uirtus, neque altitudo, neque profundum, neque præsentia, neque futura, neque alia creatura. Atq; ita legisse Ambrosium, palàm arguit & ipsius interpretatio. Ex quo liquet, quod loco fortitudinis apud nos nõ suo loco positæ, ille posuerit proximam angelis uirtutem, quam refert ad miraculũ. Cæterum principatuum non meminit, etiamsi Origenes inter enarrandum nonnihil attingit de principatibus, nec alioqui anxius hoc loco in recensendis huius synathrœsmi partibus. Augustinus in explicandis huius epistolæ quæstionibus aliquot, recenset mortem, uitam, angelum, principatum, præsentia, futura, uirtutem, altitudinem, profundum, & aliam creaturam. Verum ferè fit, ut in huiusmodi singulorum catalogo nominum uarient alicubi codices, labentibus memoria scribis.

EX CAPITE NONO.

Anathema.

OPtabam enim ipse ego.) Anathemata Græcis dicuntur res dijs dicatæ, & in hoc sepositæ. Vide lector, num accipi possit ηὐχόμην ἂν, δυνητικῶς, pro optarem, siue optarim, etiamsi non additur ἂν. ut accipias optarem, si fieri posset. Porrò illud A Christo, refertur ad anathema, quasi dicas, quiddam sepositum & alienum à Christo. Siquidem ἀναθήματα dicuntur dona in templis dicata numinibus. unde & Latini ueteres, sacrum, in malum sensum usurpabant. ut Horatius: Sacer intestabilis esto. & Vergilius: Auri sacra fames. Hieronymus ad Algasiam quæstione nona, putat hic anathema accipi posse pro occisione corporali, non pro exitio mentis. uerum reclamat quod sequitur A Christo.

Quorum adoptio.) ὧν ἡ υἱοθεσία, id est, Quorum adoptio, sicut admonuimus & antea. Interpres uoluit explanare uim Græcæ uocis, quod adoptentur & fratres, aut patres. Augustinus non addit Filiorum libro aduersus Faustum tertio, capite tertio.

Et testamentum.) καὶ διαθῆκαι, id est, Testamenta. Atq; ita refert Augustinus libro aduersus Faustum xij. in libris manu descriptis, ac mox disserens in hũc locum repetit testamenta. Ad filios enim tabulæ testamenti pertinẽt. quanquàm Hieronymus putat hoc uerbum apud Hebræos, unde ductum est à nostris, magis sonare pacta q̃ testamenta.

Legis latio.) ἡ νομοθεσία. Græcis unicum est uerbum, quod ad omnes leges condendas pertinet, non solum ad unam. Augustinus in libello quem scripsit aduersus aduersarium legis, legit Legis constitutio. Sentit enim Paulus gloriam à deo conditæ legis, penes illos fuisse.

Rursus & testamentum.) Græce est Testamenta numero multitudinis. Ita legit Hieronymus ad Algasiam quæstione nona, interpretans alterum in litera, alterum in spiritu. Atq; ita scriptum est in uetustissimis exemplaribus Latinis.

Et obsequium.) ἡ λατρεία, id est, Cultus, siue religio. quod alibi uertit, Seruitutẽ. Sentit autem officia sacerdotalia, & ritus ac ceremonias sacrorum, interprete Origene. Quis autem per obsequium quicquàm tale Latinus intelligeret?

Obsequium, pro cultu.

Et promissio.) ἐπαγγελίαι, id est, Promissiones aut promissa, ut legit Ambrosius.

Qui est super omnia deus.) Nisi hæc particula adiecta est, sicuti quasdam adiectas offendimus, hoc certe loco Paulus palàm Christum pronunciauit deum. & consentiunt, quæ quidem uiderim Græcorum exemplaria. Theophylactus admonet hoc loco refelli Arrianorum impietatem, qui solum patrem uoluerunt uere ac proprie deum dici. Similia disserit Origenes, indicans iam tum fuisse, qui non audebant Christum appellare deũ, ne plures deos facere uiderentur. Sed suspicor hunc locum, quod intolerabilis esset Rhomanis auribus, mutatum ab Origenis interprete, aut ab alio quopiam quisquis is fuit, qui declarat sese etiam initio operis nonnihil adiecisse de suo. Et Hieronymus obijcit Ruffino, quod in libris quos uerterat, omneis Origenis errores reliquerit, præterq; de personis diuinis, quod eam blasphemiam nullas Rhomanorum aures laturas sciret. Itidem in his commentarijs reperies quædam, licet obscurius obiter inspersa, de diabolo redimendo, capite tertio, de animabus quæ peccarint antequàm nascerentur, aliaq; id genus multa. At hic etiam aduersus Arrianorum dogma disserit, qui suum errorem ex Origenis hauserãt libris. At diuus Hieronymus scribens aduersus Ruffinum, negat inueniri in Origenicis libris, ubi catholice loquutus sit de rebus hisce, de quibus in libris περὶ ἀρχῶν hæretica scripsit. id quod affirmabat Ruffinus. Quin & Ambrosius hoc loco subindicat fuisse, qui conarentur hæc ad patrem non ad filiũ detorquere. quod aliâs apud Paulum dei uocabulum, patri soleat tribui, filio domini, nõ quod minus competat in filium, quàm in patrem, sed quod sic magis expediebat illis temporibus ad predicationẽ euangelij. ut ostendemus alibi copiosius. Verum hoc loco nulla patris fit mentio, ut ulla ratione possit hæc pars ad illum accommodari. Reperiũtur autem huiusmodi clausulæ locis aliquot additæ, uelut ad finiendam lectionem, quemadmodum apud nos solenne est addere, Tu autem domine, Gloria patri, Gloria tibi domine, sic apud Græcos ad calcem orationis dominicæ hanc adiecerunt coronidem, Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in secula seculorum, amen. Cõsimilem ad modum uideri poterat hæc addita clausula, ad finitam disputationis partem, & noui capitis initium, nisi tantus esset omnium exemplarium cõsensus. Quanquàm Cyprianus aduersus Iudæos libro secundo, capite quinto, adducit hunc locum omissa dei mentione. Verum id factum suspicor incuria scribarum. Quanquàm & aliâs docuimus orationẽ sic posse distingui, ut Qui est super omnia referatur ad Christũ, deinde interiecto silentio, subijciatur uelut epiphonematis loco: Benedictus deus. ut intelligamus Paulum agere gratias patri, qui filium omnibus rebus præfecerit.

Christus olim raro dictus deus, ob scãdali periculum.

Mirũ Origenem disputare aduersus suam ipsius opinionem.

Inspersa quædam in Origenis cõmentarijs, quæ uideãtur ab Hieronymo correcta.

Coronides.

Cyprianus nõ addit deus.

Distinctio uariat sensum.

Super omnia deus.) Incertum est, an distinguendum sit, Deus super omnia, an super omnia benedictus, hoc est, celebrandus ac laudandus. Deinde incertum est, an sit Super omnes, an super omnia. Postremo potest esse, & In omnibus ἐπὶ πάντων.

Non autem quod exciderit uerbum dei.) οὐχ οἷον δὲ, ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ. Quod ita uertas licebit, Nõ autem uelut exciderit uerbum dei, id est, quod sic opto, ceu desperans illos: non est tale, ut putem promissa diuina irrita fuisse, quum deus promiserit salutem Israëli.

Excidit, quod irritum est factum.

Non enim omnes.) Ex circuncisione, non est apud Græcos, sed ad hunc modum, οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ ἰσραὴλ, οὗτοι ἰσραὴλ, Nõ enim omnes qui sunt ex Israël, hi Israël, ut subaudias sunt. nam secundo loco gentem ipsam uocat Israël. Non omnes orti ex stirpe Israëlis, sunt Israëlitæ. Nec id rarum est in sacris libris, Iudam non pro homine poni, sed pro gente, & Iacob pro Hebræis ipsis usurpari.

Neque qui semen sunt.) οὐδ᾽ ὅτι, id est, Neque quod, siue quia. Atque ita legit Ambrosius. Consentit cum hoc uetustissimum exemplar Paulinæ bibliothecæ. unde hoc à librarijs est deprauatum. Interpres pro ὅτι, legisse uidetur ὅσοι. Neque ideo statim sunt

Qui, pro quia.

filij Abrahæ,quod ex illo ducant genus.

Promiſſionis enim uerbũ.) ὁ λόγος,Sermo,ſiue oratio. neq; enim unũ ponit uerbũ. Secundum tempus hoc.) κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον, id eſt,In tempore hoc.

Non ſolum autem illa.) οὐ μόνον. Illa,pronomen addidit interpres,ut mitigaret Græcam figuram,idq; haud perperam,quod aliâs tamen non eſt auſus.

Ex uno concubitu.) ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, id eſt,Ex uno concubitum habens.Poteſt bifariam legi ex uno Iſaac,atq; ita genitiuus Græcus uertendus erat in ablatiuum Latinũ, πατρὸς ἡμῶν, id eſt,Patre noſtro:aut ex uno, ſubaudi,filio,deinde,Concubitũ habẽs,id eſt,Connubiũ patris noſtri Iſaac.ut intelligas ex una prole conſtitiſſe promiſſionẽ,uidelicet Iacob.Poſtremo,niſi intelligas ἦν, id eſt,Erat habens,oratio uidetur imperfecta, niſi repetas ſuperiora.Imputabatur in numero filiorũ Abrahæ quãtum ad filios attinet, cum eos pariter ex eodem patre ſuſtuliſſet,ſed qui reprobatus eſt,nõ habitus eſt pro filio ,nec huic profuit ex eodem patre progenitum fuiſſe.Porrò cubile habens,uerecũde dixit pro eo quod eſt,Concepit.Laurentius Valla optimo iure refellit eos,qui hoc loco putent Rebeccam ex eodẽ concubitu concepiſſe geminos,quaſi illud ad hanc rem pertineat,quoto coitu concepti ſint Iacob & Eſau. Imò Paulus ut adimat parentũ fiduciam,proponit duos fratres,ex eodem patre,eadem matre ſimul eodemq; die progenitos ,quorum alter tamen reiectus ſit.Quid,quod ne poteſt quidem uno cõcubitu cohærere ,cum κοίτη apud Græcos fœminini generis ſit , ἑνὸς maſculini. Nec κοίτης legitur,ſed κοίτην id eſt,Cubile. Proinde quidam offenſi uerbis nihil ſignificantibus , adiectis uerbis aliquot ita legebant, Sed & Rebecca ex uno concubitu,habens geminos filios,quemadmodum indicat ac reprobat Lyranus. Ac mihi uidetur,hoc ipſum quod ſupereſt incommodi poſſe tolli,ſi nominatiuum participij pro genitiuo abſolute poſito accipias, ἔχουσα, pro ἐχούσης. id quod Græci nonnunquàm faciunt. At tum hic erit ordo: Non ſolum autem Sara , quin etiam cum Rebecca grauida eſſet ex uno,eoq; patre noſtro.Deinde ueluti per parentheſim interijciantur illa,Nondum enim natis pueris,cum neq; boni quippiam feciſſent neq; mali, ut ſecundum electionem propoſitum dei maneret,nõ ex operibus,ſed ex uocante,ſuccedat.ad quod reſpondet,Dictũ eſt illi , ac deinde Maior ſeruiet minori.Sanctus Auguſtinus in explicandis aliquot huius epiſtolæ quæſtionibus , refert hunc in modum:Nõdum enim naſcentium nec agentium aliquid,boni aut mali.

Duplex lectio. *Locus palàm deprauatus.* *Ordo.*

Maior ſeruiet minori.) Maior & minor hic non ad ætatem proprie referuntur,ſed ad uires & præcellentiam , μείζων,ἐλάσσων. Quanquàm Hebræis altera uox eſt , רַב quæ dignitate præeminentem indicat. unde & Rabbi dictum . צָעִיר altera quæ nonnunquàm adoleſcentulum ſignificat.

Maior. Minor.

Miſerebor cui miſertus ſum.) Apud Græcos ſecus eſt , ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ,καὶ οἰκτειρήσω ὃν ἂν οἰκτείρω, id eſt,Miſerebor cuiuſq; miſereor,& commiſerabor quemcunque commiſeror , id eſt , quemcunque decretum fuerit commiſerari.Certe in priore ſermonis huius parte nobiſcum faciebat codex Donatiani , in quo ſic habebatur ſcriptũ , Miſerebor, cui miſereor.Hic quoq; interpres minus feliciter,copiam,ut ſolet,affectat. Hebræis diuerſa ſunt uerba,quemadmodum & Græcis,quaſi dicas ,Miſerebor & condonabo,ſiue gratiam faciam.Porrò noue dictum eſt quod ſequitur,Scriptura dicit Pharaoni,pro eo quod erat,Scriptura refert dictum Pharaoni.

Quid adhuc queritur?) τί ἔτι μέμφεται; id eſt,Quid adhuc conqueritur,aut incuſat: ſubaudi , deus . Etiamſi Laurentius ac Stapulenſis diſſentiunt , quorum hic queritur,imperſonaliter accipi uult,ille paſſiue,quanquàm Laurentius noſtram adiungit ſententiam, ad quam interpretantur omnes Græci interpretes. Primum μέμφεται , non inuenio ad iſtum modum poſitum,ut perſona non addatur . deinde mea ſentẽtia probe quadrat ijs quæ ſequũtur:O homo tu quis es,qui reſpondeas deo . Illud tantũ admonendus eſt craſſus lector,queritur hoc loco,à queror deponenti uerbo,non à quæro actiuo ductũ eſſe.

Queri. Conqueri.

O homo tu quis es qui &c.) μενοῦνγε ὦ ἄνθρωπε. Atqui ò homo qui es. Cæterũ interpres inferius uertit,Et quidem μενοῦν, hic diſſimulauit.

Qui reſpondeas deo.) ὁ ἀνταποκρινόμενος, id eſt,Cõtra reſpondens,ut ſanè adducit ab Origene homilia in Exodum quarta , uel Qui reſpõdes aduerſus deum,quia dixerat, quid igitur

quid igitur habet, quod queratur, si quæ uult, facit? Ac mea quidem sentētia rectius erat,
Qui respōdes, quàm Qui respondeas. Iam enim fecerat respōdentem. Nec enim indignatur
quod respondeat, sed quod impie respondeat. Quanquàm interpretatio Origenis haud
multū abest à uulgata lectione, eamq; clarius etiā sequitur Augustinus in octoginta triū
quæstionū sexagesimaoctaua, refellens hæreticorum calumnias, colligentiū ob id Paulum
ad conuicia subito deflexisse, quod nodum quæstionis propositæ explicare non possit.

Et qui se finxit.) Qui finxit est Græce, & satis erat. τῷ πλάσαντι. se superuacaneū est.

Ex eadem massa.) ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος. quod Augustinus adducit ex eadem con
spersione. Sentit enim argillam humore maceratam, temperatamq;.

Aliud in honorem.) τιμὴν καὶ ἀτιμίαν. Laurētius rectius uerti posse putat, decus ac *Contraria.*
dedecus, maxime quod in uasa non cadat contumelia. Atqui cum à contemnendo dica-
tur contumelia, quid obstat, quo minus in rem inanimam competat contumelia, quum ea
& expetatur, & contemnatur? Quod si minus quadraret, tamen metaphora gratiam etiā
adiūgeret. Veluti si quis Bassum aureis uasis excipientem onus uentris apud Martialem,
dicat aurum afficere contumelia. Illud uerum est, in decus ac dedecus, schematis iucundi-
tatem reddi, quæ perit, in honore & contumelia.

Quod si deus uolens.) Ad hanc orationis partem nihil sequitur quod respōdeat, qua-
propter ad superiora referamus oportet, uel ad illud, Quis es tu homo, qui respondeas *Ordo uarius.*
deo? uel ad illud, An nō habet potestatem? Origenes existimat orationem alioqui incom
positiorem cōponi posse ad hunc modum, Volens deus ostendere iram, & notam facere
potentiam suam, sustinet in multa patientia uasa iræ, apta in perditionem, ut notas faceret
diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ. Quod si supplere placet aliquid, quandoquidem
deesse constat, subaudiri potest, non habent quod incusent aut disceptent cum deo.

Tulit in multa patientia.) ἤνεγκεν. Græcis uerbum anceps, quod Augustinus in quæ- *Tulit, attulit,*
stionibus in Exodum ita legit: Attulit in multa patiētia uasa iræ. Rursus aduersus Faustū *aut pertulit.*
lib. xxi. cap. ii. Neq; enim Græce est ἔφερεν, quod significat ferre, sed ἤνεγκεν, quod magis
sonat in medium adducere, aut offerre. Et ne quid hoc loco causemur scripturam casu ui-
ciatam, citat idem ad eundem modum, quum aliâs, tum libro secundo, cōtra duas episto-
las Pelagianorum, ad Bonifacium. Quod si uera lectio est, sensus erit, Ea uasa parata in in-
teritum, diu expectata, tandem adducta in suam pœnam. quanquàm Origenes planè in-
terpretatus est, Sustinuit ac tolerauit, atq; hunc non illibenter sequi solitus Ambrosius.

Apta in interitum.) κατηρτισμένα, id est, Aptata, siue parata.

Vasa misericordiæ.) σκεύη ἐλέους. Recte illud annotauit Augustinus σκεῦος Græcis di *Vasa, σκεύη*
ci, non proprie uas excipiendo liquori paratū, sed quodcūq; pertinens ad usum domesti-
cum. Proinde apud Liuium in conceptis legatorum orationibus, puerorū & uasorum no
mine, tota supellex significatur. Cæterum liquoris capax uas, ἀγγεῖον appellant Græci.

Præparauit in gloriam.) Græci in nonnullis codicibus addunt αὐτοῦ, id est, Suā. Mihi
magis probatur altera lectio, ne bis idem dicere uideatur. Quod enim antea uocauit
τιμὴν, hic uocat gloriam.

Quos & uocauit.) οὓς καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς, id est, Quos & uocauit nos. quāquàm illud
ἡμᾶς in quibusdam Græcis codicibus non adscribitur. Additū est autem explicandi cau-
sa, Quos & uocauit, nempe nos. Ac rursum, ne Nos, uideretur ad solos Iudæos pertinere,
subiicit Non solum ex Iudæis, uerum etiam ex gentibus.

Et non misericordiam consequutam, misericordiam consequutam.) Id in Græcis codici
bus nō habetur adscriptum, nec additur ab Augustino qui testimonium hoc refert libro
aduersus Faustum xxii. cap. lxxxix. Porrò Ambrosius nec legit hanc partē, nec interpreta
tur. Origenes in cōmentariis locum hūc apud Paulū recenset his uerbis: Qui ante nō era-
mus plebs eius, nūc plebem suā uocauit, & nō dilectā dilectā. &c. unde apparet hūc unicā
tantū particulā legisse, ἠγαπημένην. Quin & Theophylacti interpretatio, palā declarat,
illū nō aliter legisse quàm legit Origenes & Amb. Cæterū apud Osee cap. ii. quo ex loco testi-
moniū hoc assumpsit Paulus, nec habet, Misericordiā cōsecuta, nec dilecta, sed dūtaxat, Et
erit in loco ubi dicet eis, Nō populus uos, dicet eis, filii dei uiuentis. nisi quod mihi præces-
sit, & miserebor eius, quæ fuit absq; misericordia. Siquidē apostolus magis sententiā reddi-
dit

Additum aliquid, fatente & Hieronymo.

dit, q̃ uerba prophetæ. Quanq̃ diuus Hieronymus edisserẽs huius prophetæ caput primum, unde locus hic pendet, indicat geminã fuisse lectionem, in aliis scriptũ fuisse, quemadmodum nos habemus οὐκ ἠγαπημένην, ἠγαπημένην: in aliis, οὐκ ἠλεημένην. Ac posteriorem ceu ueriorem magis approbat, tum quod ita legatur in emendationibus exẽplaribus, tum quod aptius respondeat ad Israël non consecutũ misericordiam, cũ è diuerso sequatur: Et domui Iuda miserebor. Rectius autẽ congruit & cũ eo quod in fine capitis ij. legimus, Et miserebor eius, quæ fuit absq; misericordia. Cũ autem hic locus è superiore pẽdeat, ubi dicitur, Voca nomen eius absq; misericordia, probabile est & hic fuisse scripturã uariam. Proinde lector aliquis offendẽs diuersam lectionẽ, arbitratus est in utraq; scriptura particulam orationis esse omissam, & addidit quod putabat deesse. Augustinus existimat ex eodẽ prophetæ loco sumptũ, quod scribit Petrus apostolus in epistolæ Petri prioris cap. ij. Qui aliquando nõ populus, nũc aũt populus dei, quorũ aliquando nõ misertus est, nũc autem miseretur. Videt̃ Petrus in hoc dissidere à Paulo, quod Misertus legit pro dilectus, sed in ordine æque dissidet cũ propheta, apud quẽ prior est filia, cui nomẽ absq; misericordia, cui succedit filius, cui nomen nõ populus meus. Idem est ordo in cõmutatione priorũ nominum in fine cap. ij. Et miserebor eius, quæ fuit absq; misericordia, & dicam non populo meo, populus meus es tu. Porrò quod sequitur apud Paulum, Et erit in loco ubi dictũ est eis, Non plebs mea uos, ibi uocabũtur filij dei uiui, è primo capite sumptum est. Quod aũt apud prophetam dictũ est de populo Israëlitico, Paulus per similitudinẽ detorsit ad gentes. In codice peruetusto Donatiani, alterã particulam omissam repperi. Sic enim habebat: Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non misericordiam cõsequutam, misericordiam consequutam.

Ibi uocabuntur.) ἐκεῖ additum est ab apostolo, quum in propheta non sit, uidelicet, quo magis dilucide diceret.

Dei uiui.) Viuentis est Græce, ζῶντος.

Pro Israël.) Super Israël, siue de Israël ὑπὲρ. quanquàm præpositio hæc anceps est.

Si fuerit numerus.) Testimonium est apud Esaiam capite decimo. in quo quum consentiant Septuaginta cum Hebraica ueritate, Paulus tamen nonnihil dissidet, licet in uerbis magis quàm in sententia. Siquidem Septuaginta uerterunt, τὸ ὑπόλειμμα, ὑποστρέψει, id est, Residuum cõuertetur. At Hieronymus uertit in hunc modum, Si enim fuerit populus tuus Israël, quasi harena maris reliquiæ conuertentur ex eo.

Verbum consummãs, quomodo accipiendum.

Verbum enim consummans.) Verbũ, accusatiui casus est, cõsummans & abbreuians, masculini generis, ut subaudias, est. nẽpe deus, λόγον γὰρ συντελῶν, id est, Sermonẽ enim cõsummans. Id palàm aperit Theophylactus hũc enarrãs locũ. Nec obstrepit huic annotationi, quod Origenes & Ambrosius de uerbo abbreuiato interpretãtur, cũ hic utrunq; positũ sit. Qui cõsummat & abbreuiat pater est, qui cõsummat̃ & abbreuiat̃ uel Christus est, uel huius doctrina. Quanq̃ hæc quoq; nõnihil dissentiũt ab Hebraica ueritate. iuxta quã ita legimus autore Hieronymo: Cõsummationẽ em̃ & abbreuiationẽ dñs deus exercituũ faciet, in medio omnis terræ. Locus est huic affinis sententiæ apud eundẽ prophetã cap. viij. Cõsummationẽ enim & abbreuiationẽ audiui à dño deo exercituũ super uniuersam terrã. Porrò quod adiecit, Prædixit Esaias, nõ est uaticinãtis de futuro, sed quod hoc testimoniũ præcesserit illud quod prius adduxit. unde cõmodius erat, Sicut superius dixit Esaias. Porrò צבאות sabaoth Hebræam uocem reliquit apostolus, quã Septuaginta bifariam solent uertere, aliquando ὁ κύριος παντοκράτωρ, id est, Dominus omnipotens, aliàs ὁ κύριος τῶν δυνάμεων id est, Dominus uirtutũ, solus Aquila uertit ὁ κύριος τῶν στρατευμάτων, id est, Dñs exercituũ. Paulus, ut dixi, uocẽ Hebraicã nõ putauit esse mutandã, opinor ob id quod in ea lateat nonnihil mysterij, quod aliena lingua reddi non potuerit.

Reliquisset nobis.) ἐγκατέλιπεν, id est, Reliquisset in nobis. Testimonium sumptum est ex Esaiæ capite primo.

Pronũciatio.

Quid ergo dicemus?) Quod sequitur, pronunciatiue legendũ est, nõ interrogatiue: Quid ergo dicemus? Nẽpe hoc dicemus, gẽtes ex fide iustitiã cõsecutas, &c. Annotauit hũc quoq; locũ August. lib. de doctrina Christiana, iij. Ad hũc modũ edisserit Theophy.

Peruenit, pro assecutus est.

Non peruenit.) οὐκ ἔφθασε. quod uerbum uarie uertitur. Est autem propriũ festinantis ad

tis ad occupandum aliquid.ut intelligas & Israëlitas eò cõtendisse per opera legis ,uerum gentes exclusis illis occupasse.

Quasi ex operibus.) ὡς ἐξ ἔργων, id est,Tanquàm ex operibus.& addunt Græci νόμου, id est,Legis.ut intelligas de ceremonijs.

Petram σκανδάλου.) Græcam uocem hanc libenter usurpant interpretes,quum possent dicere, offensæ siue offendiculi, aut obstaculi. licet haud nesciam interim manere dialecton Hebraicam,lapis offendiculi,pro lapide offensorio,aut lapis in quem offendũt. Nec uideo,quid offendat quosdam in προσκόπτω, quod haud dubie significat impingo, uel offendo. Cæterum testimonium hoc contextum est è duobus Esaiæ locis. Initium enim, nempe,Pono in Sion lapidem,& finis,nẽpe,Et omnis qui credit in eo non confundetur, sumpta sunt ex Esaiæ capite uigesimooctauo. Cæterum quod in medio intertexuit,Et lapidem offensionis & petram scandali,sumptũ ex eiusdem capite octauo. Quanquàm hoc quoq; loco Paulus magis studuit sensum reddere quàm uerba. Cum enim Hebraica ueritas habeat,Qui crediderit,nõ festinet,iuxta Septuaginta æditionem dixit,Non cõfundetur.

Faber uidetur designari.

Paulus septuaginta secutus.

Non confundetur.) οὐ καταισχυνθήσεται, id est,Non pudefiet.

EX CAPITE DECIMO.

VOluntas quidem cordis.) ἡ μὲν εὐδοκία. Quod significat aliquid animo gratum & acceptũ. Aurelius Augustinus explicans carptim aliquot huius epistolæ quæstiones,legit pro εὐδοκία bona uolũtas. Græcæ uoci ad Hebræã affictæ,nihil habet sermo Rhomanus,quod propriè respondeat. Nã nemo laturus sit,opinor,si quis dicat,delitiũ cordis mei. Item quæ sequuntur non per omnia quadrant.sic enim Græci, καὶ ἡ δέησις ἡ πρὸς τὸν θεὸν ὑπὲρ τοῦ ἰσραὴλ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν, id est,Et deprecatio quæ fit ad deum, pro Israël est ad salutem. Sentit enim se præstare Iudæis quod potest,propensam animi uoluntatem & precationes apud deum.

Εὐδοκία.

Quod æmulationem quidem.) ὅτι ζῆλον θεοῦ, id est, Aemulationẽ dei, sine quidem. Et scientia,magis cognitionem sonat κατ' ἐπίγνωσιν. Aderat studium,sed sine iudicio. ut sedulitas,quem stulte diligit urget.

Aemulatio, Studium.

Et suam quærentes statuere.) Hic Græci repetunt iustitiam. Est enim sermo ex conduplicatione festiuior. Est autem ἰδίαν, id est, Propriam,significantius quàm suam.

Finis enim legis Christus.) τέλος hoc loco consummationem ac perfectionem sonat, non interitũ.quod indicauit & Augustinus explanãs psalmum quintũ. Nam Græci quod absolutum,& omnibus quæ solent requiri,perfectum est, τέλεον appellãt. Summa igitur legis est Christus. Et in psalmis,quorum titulus habet In finem,existimant aliquid reconditius & secretius esse uestigandum.quod hic dixit τέλος, aliàs uocat πλήρωμα.

Finis,pro perfectio.

Moses enim scripsit.) Hic locus deprauatus est apud nos, apud Græcos rectè sic habetur, μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς, id est, Moses enim scribit iustitiã quæ est ex lege, quod qui fecerit hæc homo,uiuet in eis. Laurẽtius argutatur hoc loco,sed obscurius,id sentiens,non totã orationem ad Mosen esse referẽdam,nempe hanc, Quoniã iustitiam quæ ex lege est,homo uiuet in ea.quasi totũ hoc scripserit Moses,uerũ posterius hoc duntaxat, Qui fecerit hæc homo,uiuet in eis. Rettulit enim uerba quæ sunt Leuitici,cap.xviij. Custodite leges meas atq; iudicia,quæ faciens homo,uiuet in eis. Itidem legis Ezechielis xx. Iudicia mea proiecerunt,quæ faciens homo uiuet in eis. Siquidem Paulus geminam facit iustitiam, alteram Mosi,quæ requirit opera legis,alteram euangelij,quæ fidem requirit in Christum.

Nostra deprauata.

Deducere.) καταγαγεῖν, uelut ex alto deorsum ducere,quod interpres uertit Reuocare,ceu studens interpretari quod obscurius erat dictũ. Nã mihi uidentur hoc loco præsertim Latini interpretes uehemẽter laborare,cũ sensus perspicuus sit. Dixerat enim ab euangelio,tantũ requiri fidem. Porrò fides non flagitat experimentũ,animo cernit,& suis quibusdã oculis uidet qui credit.at qui diffidit,& iam sensuũ exigit testimonium,dicẽs apud se id quod legit Deuteronomij cap.xxx. Quis ascendit in cœlũ.idq; Paulus interpretat accõmodans Christo. Nam id,inquit,est Christum è cœlo detrahere, ut aut non credatur illic esse,aut cogatur huc reuersus,denuo se nostris exhibere sensibus. Aut quis descẽdit in abyssum? hoc est, quis credat quæ de inferis dicuntur, nisi uiderit? Hoc est,inquit,

Sensus apud nos obscurus.

Christum à mortuis reducere. uel quasi non descenderit ad inferos, uel quasi flagitent, ut iterum uidentibus illis descendat ad inferos, cum haud ita procul petẽda sint argumenta rerum, si fides assit in corde. Iam illud, Sed quid dicit, ambiguum uideri potest, utrò referatur Dicit, ad Mosen, an ad iusticiam fidei, quæ Christus est, quam mox loquẽtem fecit, ut putat Origenes. quanquam & aliâs Paulus posuit Dicit, ad hũc eundem modũ, ut subaudias Scriptura. Proinde interpres haud inepte adiecit de suo, sermonis explicandi gratia.

Collata Pauli citatio cũ nostra æditione.

Prope est uerbũ.) ἐγγύς σου τὸ ῥῆμα, Prope te est uerbũ, hoc est, non opus est tã procul è cœlo aut abysso petere, cum sit intra te. Cæterũ testimonium, ut modo dixi, sumptũ est ex Deuteronomij cap. xxx. Quod indicauit primũ Origenes, deinde Augustinus, nisi quod hic addit, ualde, Prope est uerbũ hoc ualde in ore tuo, quemadmodum legitur & in nostra uulgata æditione. Quanquàm alia quoque nõnihil discrepant in uerbis Paulinis ab Hebræis, imò à nostra æditione, quæ habet ad hunc modũ, Mandatũ hoc quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positũ, nec in cœlo sitũ, ut possis dicere, quis nostrum ualet ad cœlũ conscendere, ut deferat illud ad nos, ut audiamus atque opere compleamus, neque trans mare positũ, ut causeris & dicas, Quis è nobis poterit transfretare mare, & illud ad nos usque deferre, ut possimus audire & facere id quod præceptũ est? sed intra te est sermo ualdè, in ore tuo, & in corde tuo, ut facias illum. Primũ quod illic positũ est, Quis è nobis poterit transfretare mare, Paulus uertit, Quis descendet in abyssum. Cæterum quod legit Augustinus in quæstionibus in Deuteronomion, Prope est uerbum hoc ualde in ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis facere illud, extremã particulam, Et in manibus tuis, quam existimat à Paulo prætermissam, nostra certe uulgata æditio nõ habet. an apud Hebræos sit, uiderint earum literarũ peritiores. Fieri potest, ut hunc locum è Paulo correxerit aliquis. Certe apud Septuaginta habetur, καὶ ἐν χερσί σου ποιεῖν αὐτό.

Iudæi & Græci.) ἰουδαίου τε καὶ ἕλληνος. Rursus cõgeminata coniunctio uehemẽtiorẽ facit orationẽ, quã nos uertimus, In, uel coniunctionẽ, eandẽ exprimentẽ sentẽtiæ uim.

Diues in omneis.) Græce participiũ est πλουτῶν, id est, Diuitijs abũdans, siue afflués.

Quem non audierunt.) Poterat uerti, De quo non audierunt. sic enim est Græce, οὗ οὐκ ἤκουσαν.

Quàm pulchri pedes.

Quàm speciosi pedes.) Paulus hoc testimoniũ rettulit iuxta ueritatem Hebraicam, iuxta quam ita legis Esaiæ cap. lij. interprete Hieronymo: Quàm pulchri super montes pedes, annunciantis & prædicantis pacem, & annunciantis bonum, prædicantis salutem. Nã Septuaginta uerterũt, ὡς ὥρα. quæ dictio si cum aspiratione scribatur, aut tempus significat, aut pulchritudinem. unde & ὡραῖον pulchrum dicunt. sin absque aspiratione ὤρα, curam ac sollicitudinem. Vnde iuxta Septuaginta sic legimus: *Sicut hora super montes, sic pedes euangelizãtis.* At diuus Hieronymus magis probat quàm pulchri. quãquàm hæc lectio non multũ abest à Græca lectione Septuaginta, modo ὥραν accipias pro pulchritudine. Sic enim legitur: *Sicut amœnitas super montes, ita pedes &c.*

Obediunt euangelio.) Obedierunt est Græce ὑπήκουσαν, uerbum præteriti temporis.

Paulus sequens Septuaginta.

Domine quis credidit auditui nostro?) Id testimoniũ sumpsit ex Esaiæ cap. liij. Septuaginta sequutus æditionẽ, qui dictionẽ hanc, domine, addiderunt explicandæ personæ gratia, cũ in Hebræo nõ habeatur, sed tantũ, Quis credidit auditui nostro? Quod idẽ obseruatũ est & ab Origene. Illud admonẽdus lector, hoc loco auditũ, poni pro ipso sermone qui audit. proinde dilucidius erat, Quis credidit uerbis nostris, aut quis credidit auditis nobis.

Auditus, pro sermone.

Per uerbum Christi.) θεοῦ dei, non Christi.

Primus, pro prior.

Primus Moses.) πρῶτος μωσῆς. Quo Græci sæpius abutuntur pro cõparatiuo, prior Moses. Refertur enim ad Esaiam, quem mox citat. licet aliud commentum attulerit Thomas Aquinas, quasi primus dictus sit, quia præcipuus. uel primus, quia primus inter cæteros hoc dixerit. quanquàm posterior illius sententia non multum abhorret à nostra.

Ad æmulationem uos adducam.) παραζηλώσω, id est, Ad æmulandum prouocabo, & quasi stimulabo inuidia ac dolore.

In non gentem.) ἐπ᾽ οὐκ ἔθνει, id est, In non gente. nam Græce datiuus est. item mox, In gente insipiente.

Esaias autem audet.) Coniunctio δὲ connectit hanc partem cum Mose qui præcessit, ut osten-

ut oſtendimus. Nec eſt ſimpliciter audet τολμᾷ, ſed ἀποτολμᾷ, quaſi ſumpta ab illo fiducia, qui prior illud dixerit.

Inuentus ſum à non quærentibus.) Locus eſt apud Eſaiam lxv. ſenſus ferè idem apud Hebræos & Septuaginta. Hebraica ueritas ſic habet, Quæſierunt me, qui ante me nõ interrogabant. Inuenerunt qui nõ quæſierunt me. Iuxta Septuaginta ſic legimus, Apparui nõ quærentibus me, inuentus ſum ab his qui me non interrogabant. Paulus nec Hebræã ueritatem, nec Septuaginta æditionẽ anxie uidetur ſecutus, ſententiam contẽtus reddere. *Paulus ſententiam reddens, non uerba.*

Ad Iſraël autem.) πρὸς δὲ τὸν ἰσραήλ. Poteſt accipi & aduerſus Iſraël. non enim alloquitur Iſraël, ſed contra Iudæos facit quod dictum eſt. Siquidem præpoſitio πρὸς anceps eſt Græcis. Annotauit & hoc Thomas Aquinas. Teſtimoniũ quod adducit Paulus eſt apud Eſaiam cap. lxv. Origenes indicat in exemplaribus Hebræorum non adijci particulam, & cõtradicentem mihi, uerum eam additam fuiſſe à Septuaginta ſenioribus. Idq́; uerum eſſe declarat interpretatio Hieronymi ex Hebraica ueritate, quæ ſic habet, Extẽdi manus meas tota die ad populum incredulum. Aeditio Septuaginta ſic habet, Expandi manus meas tota die ad populum incredulum & contradicentem. *Paulus ſecutus Septuaginta.*

Et contradicentem mihi.) ἀντιλέγοντα. Mihi, à nobis additum eſt. Satis erat cõtradicentem, hoc eſt, rebellem & immorigerum, quemadmodum legunt Græci. Et comperi non additum in codice Donatiani.

EX CAPITE VNDECIMO.

Qvem ante cognouerat.) προέγνω. Illud admonendum hoc loco, uerbũ γνῶναι apud Græcos non ſemper ſignificare ſcire ſiue cognoſcere, ſed aliquoties decernere ſiue iudicare, unde & γνῶμαι dictæ ſunt. Et apud Latinos legimus, populus ſciuit & ſcita populi. Quanq́; plus aliquid indicare uidetur προορίζειν quàm προγνῶναι. quod poſterius ꝑtineat ad animi decretũ, quod integrum eſt cuiq́; mutare: prius illud ad certam ſententiæ pronunciationem, quam reſcindere non ſit integrum. Vnde nec Lyranus ueretur exponere hoc loco præſciuit, prædeſtinauit. atq́; ita ſanè interpretatur Auguſtinus libro de bono perſeuerantiæ ij. cap. decimooctauo. Nos maluimus uertere, Quos ante cognouit, iuxta proprietatem ſcripturæ diuinæ, qua deus cognoſcere dicitur, quibus fauet, quoſq́; amplectitur. ut & ſuperius admonuimus ex Origenis ſententia. Nec enim conſentaneum eſt ut deus populũ reiecerit, quẽ ante ſic adamauit, & ueluti peculiarem complexus eſt. *Scire & ſcita.*

Quemadmodum interpellat.) Ambroſius legit poſtulat Græce eſt, ὡς ἐντυγχάνει.

Suffoderunt.) κατέσκαψαν. Quod ſignificat aliquando ſubruerunt ſiue ſubuerterunt.

Diuinum reſpõſum.) χρηματισμός, id eſt, Oraculũ, quod explicuit interpres περιφράσει.

Curuauerunt genua.) Genu eſt Græcis. & Baal, datiuus eſt ſine præpoſitiõe ante, quã addunt Latini, & τῇ βάαλ, ut intelligas imaginẽ nõ ipſum hominẽ. Nam præfectũ & idolũ Hebræis ſonat, בַּעַל. unde Beelphegor idolum cadaueris, Beelzebub muſcarũ idolum. *Baal idolum.*

Saluæ factæ ſunt.) γέγονεν, id eſt, Factæ ſunt. Saluæ, redundat, ſicut & dei supereſt. tantum eſt, οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ, λεῖμμα κατ᾽ ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν, id eſt, Sic & hoc in tempore reliquiæ iuxta electionem gratiæ ſunt. Non enim hoc agit, hoc loco Paulus, cuius ſit gratia, ſed gratiam opponit operibus legalibus, & electionem opponit generis affinitati. Et tamen haud ſcio qui factum ſit, ut in expoſitione Origenica legatur, Saluæ factæ ſint, etiamſi dei, non additur. *Additum in noſtris.*

Si autem gratia.) εἰ δὲ χάριτι. Gratia ablatiuus eſt, non nominatiuus.

Alioqui gratia.) ἐπεὶ, id eſt, Quoniam ſiue quandoquidem.

Alioqui gratia iam nõ eſt gratia.) Græci codices aliquanto plus habent hoc loco q̃ noſtri. repetunt enim, in operibus quæ non ſint opera, quod noſtri de gratia tantum pronunciant, ad hũc modum, εἰ δὲ χάριτι, οὐκ ἔτι ἐξ ἔργων, ἐπεὶ ἡ χάρις οὐκ ἔτι γίνεται χάρις. εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκ ἔτι ἐστὶ χάρις. ἐπεὶ τὸ ἔργον οὐκ ἔτι ἐστὶν ἔργον, id eſt, Quod ſi per gratiam, nõ iam ex operibus. quandoquidem gratia iam non eſt gratia. Sin uero ex operibus, iam nõ eſt gratia. quandoquidẽ opus iam nõ eſt opus. Atq́; ita ſanè legit Theophylactus. Verũ quoniã hanc additionẽ nõ reperio apud Origenẽ, nõnihil addubito nũ ea ſit germana lectio. Præterea partes ſermonis uidentur inuerſæ, hoc ordine potius digerendæ, Quod ſi *Græci plus habẽt q̃ nos.*

 per gratiam

per gratiam, iam non ex operibus, quandoquidem opus iam non est opus. *Sin* ex operibus, iam non ex gratia, quandoquidem gratia iam non est gratia. Nisi in ἐπεί subest tacita exceptio, ut & alias hac uoce usus est Paulus. Ita sensus erat, *Si* gratia, non igitur ex operibus. quod ni esset, gratia non esset gratia, hoc est, falsò diceretur gratia. Atq; ut Latinæ lectioni magis faueam, facit quod Paulus non hic agit, an opus sit opus, sed gratiam astruit, quā Iudæi conabantur expellere. Et tamen Aldina æditio consentit cum eo quod nos reperimus in Græcorum exemplaribus.

Sicut scriptum est.) Incertum an hæc particula referatur ad superiora, an ad ea quæ sequuntur. Origenes fatetur sibi nusq̃ lectum in libris diuinis, Dedit eis spiritum compunctionis. *Sic* autem excusat, ut Paulum accipiamus Esaiæ sententiam suis uerbis explicantem, & nonnihil de suo addentem. Id probabilius facit quod in fine adiecit, usq; in hodiernum diem. Nam summa sententiæ est apud Esaiam cap. vj. Auditu audite, & nolite intelligere. & uidete uisu, & nolite cognoscere. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte uideat oculis suis, & auribus audiat, & corde intelligat, & cōuertatur & sanetur. Citatur hic locus & in actis Apostolorū cap. xxviij. sed iuxta translationem *Septuaginta*, qui sic interpretati sunt, ut dominus prædicat illorum cæcitatem, nō ut imperet: Aure audietis & nō intelligetis, & uidentes uidebitis, & nō perspicietis. Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos compresserūt, ne forte uideant oculis suis, & auribus audiant, & corde intelligant, & cōuertant se, & sanem illos. Quò quidem in loco, Hieronymus edisserens Esaiam, sic excusat Lucā. Qui referat Paulū cū Hebræis disserentē, non iuxta Hebraicum, quod rectum esse cognouerat, sed iuxta Septuaginta producere testimonia, quod magis Græcas literas sciuerit quàm Hebræas. unde & sermonem huius esse comptiorem ac secularem redolere eloquētiam.

Paulus apud Lucā & Hebræis loquens sequitur Septuaginta.

Spiritum compunctionis.) κατανύξεως, quod significat cum aliquis mordetur & pungitur dolore. unde superius dixit παραζηλώσω.

Fiat mensa eorum in laqueum.) Locus quem adducit, extat psalmo lxviij. Ne hic quidem Paulus curauit Prophetæ testimonium ad uerbum adducere. Primum enim omisit Coram ipsis, deinde addidit, Et in captionē, quod nec apud Hebræos habetur, nec apud *Septuaginta*. quod ante nos indicauit Origenes.

In captionem.) Captio, non est hic decipula proprie, unde captiosos dicimus, sed pro uenatu positum est quo capimus feras. quasi dicas, capiantur sua mensa qua laxare animū debebant. non enim timemus hostem inter epulas. Est autem Græce θήραν.

Captio, pro uenatu.

Nunquid sic offenderunt ut caderent.) μὴ ἔπταισαν ἵνα πέσωσι, id est, Num lapsi sunt ut conciderent, siue ut caderent, nimirum in terram. Nam πταίειν proprie est impingere ad quippiam. ac labi leuius est quàm cadere, quemadmodum & impingere potest, qui non planè concidat. interpres de suo addidit, sic, Nunquid sic offenderunt ut caderent. Et probarem additum, si hoc loco, sic aduerbium positum est ut respondeat adeo, ueluti cum dicimus, sic me odit, ut nec salutet. adeo metuit, ut loqui non possit. Atqui Græca uox ἵνα finem magis significat diuersæ naturæ ab ea quæ est ὡς aut ὥστε. Non potest igitur hic accipi sensus, num adeo impegerant siue offenderunt, ut ciciderint? Verbum offenderunt elegāter quidē usurpatū est ab interprete, cæterū offendere dicit̄ & qui lædit. Augustinus explicans quæstiones aliquot huius epistolæ, pro offenderunt legit deliquerunt. Ac prorsus recte dixeris πταῖσμα lapsum siue delictum, at non item delinquere pro impingere.

Illorum delicto.) τῷ αὐτῶν παραπτώματι, id est, Per illorum lapsum potius quàm delictum. Respexit enim ad id quod modo dixit, Iudæos impegisse. & ab eodem uerbo ductum est παράπτωμα.

Vt illos æmulentur.) εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς. Quod rectius uerti poterat, Ad prouocandū eos. ut ad deum referatur actus uerbi, qui isto modo uoluerit extimulare Iudæos inuidentia quadam ac zelotypia, cum uiderent quod illis erat promissum, in gentes esse translatū. Vnde nos quo sermonis ambiguitatē excluderemus, uertimus, Vt eos ad æmulandum prouocaret, εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς. Neque quicquàm erat opus quadriga interpretationum, quam in hunc locum inuexit Thomas Aquinas. Ne sic quidem germanā attigēs sententiā, quod haud quaq̃ illi, sed interpreti imputandum est. Quis enim

Obscure uertit interpres

Quadruplex interpretatio Thomæ.

enim Græce ignarus ex his uerbis percipiat quid senserit Paulus? Sic & paulo post
Paulus usus est hoc uerbo εἴπως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα. Et proximo capite,
ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ᾽ οὐκ ἔθνει. Quo tamen uerbo aliâs usi sunt interpretes in malam
partem, quēadmodum psalmo lxxvij. καὶ ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν παρεζήλωσαν αὐτόν. Por-
rò quidam accōmodat uerbum παραζηλῶσαι ad Iudæos, ut αὐτοὺς referatur ad gētes. Neq;
quisq; interpres hoc sensit, neq; ratio Græci sermonis patitur, sed hunc sensum maluit ex-
torquere, quàm non carpere nostram annotationem.

Quàmdiu quidem ego sum Apostolus.) ἐφ᾽ ὅσον μὲν εἰμι. Origenes uidetur ἐφ᾽ ὅσον
accipere pro q̄diu, ut subaudias χρόνον. dubitatq; utrum accipiendū sit, q̄diu sum in hac ui
ta, & affectus emphasim pertineat, quemadmodum uulgo dicimus, nō deseram uos quo-
ad uiuam, an Paulum post obitum etiam inuisibilibus apostolum futurum. Verum quo-
niam id duriusculum est, malim ἐφ᾽ ὅσον accipere pro quatenus, siue inquantum. Atq; ita
uidetur Theophylactus sensisse, quantum conijcere licet ex illius interpretatione. Neque
enim de temporis modo loquitur, quasi mox abdicaturus Apostoli munus, sed quando
quidem uocatus erat apostolus gentibus, adnititur ut gnauiter obiens sibi cōmissam pro-
uinciam exornet & illustret eam.

Glorificabo.) δοξάζω, id est, Glorifico, ita citante locum hunc Augustino locis complu-
sculis, nominatim libro aduersus Faustum. ix. cap. ij. Faber Stapulensis mauult existimo. *Faber.*
Quanq; haud scio an δοξάζω reperiatur apud Græcos pro existimo. Et probe quadrat sen
sus, ut accipias Paulum celebrius reddere suum ministerium in euangelio gentiū, ut æmu-
latione saltem prouocaret Iudæos ad Christum. Interpres Origenis uertit δοξάζω, illustro
& exorno, multis uerbis in hanc differens sententiam.

Amissio eorum.) ἀποβολή, id est, Abiectio, siue reiectio. Nam hāc opponit assumptio-
ni. Reiectio pro amissio, citat Augustinus libro aduersus Faustum ix. cap. ij. iuxta fidem
uoluminis antiqui manu descripti.

Quæ assumptio.) τίς ἡ πρόσληψις, id est, Adiūctio qua quempiam nobis comitem asci-
scimus, id est, adiungimus. Nam assumptionem, ut dixi, opposuit reiectioni.

Quod si delibatio.) Delibatio ἀπαρχή, id est, Primitiæ. Theophylactus interpretatur
ἀπαρχὴν, τὴν ζύμην, id est, Fermentum, ut massa respondeat arbori, fermentum radici. Mi
hi magis probatur, ut ipsum frumentum intelligamus, unde conspersio sumitur. Cæterum
ex uitioso tritico non possis facere bonam cōspersionem. Primitias autem dixit, quod lau *Acrothinia.*
datissima soleant dicari numini. unde & ἀκροθίνια uocantur, quasi præcipua. Porrò cōsper
sionem non ad farinam humore temperatam ad pinsendū referri puto, sed magis ad mo-
las, siue colliridas. ea erat farina oleo conspersa, quæ olim iuxta ritum Mosaicæ legis immo
labantur, unde & sanctam uocat. Et oleaster Græcis est ἀγριέλαιος, quod sonat agrestem si-
ue syluestrem oleam, cui respondet καλλιέλαιος, quæ est olea frugifera.

Insertus es.) ἐνεκεντρίσθης, id est, Insitus es. quoties fisso arboris ramo inseritur surculus. *Insitio.*
Est enim hoc unum insitionis genus.

Insertus es in illis.) ἐν αὐτοῖς. Apertius erat Inter illos, hoc est, Insitio tibi dedit quod illis
natura. Socius radicis.) συγκοινωνός, id est, Particeps, aut potius simul particeps siue cō
sors, hoc est, unà cum cæteris ramis quibus insitus es.

Bene.) Separandum est, ut sit respondentis ad superiora, καλῶς & approbantis, quod
sub persona ethnici dixerat, eaq; pronuncianter sunt legenda. Atq; ita sanè distinguit Au-
gustinus in epistolis, hunc adducens locum.

Noli altum sapere.) μὴ ὑψηλοφρόνει, id est, Ne superbi, ne tibi placeas, ne efferaris animo.
Siquidem hic sapere uocat affici animo.

Ne forte nec tibi.) μήπως. Aut omittenda erat expletiua cōiunctio, aut uertenda erat,
Ne quâ, aut ne quomodo. Nam forte nihil facit ad hanc sententiam.

Vide ergo bon.) In plerisq; Græcis codicibus habebat, ἴδε, id est, Vide. Quanq; hoc ad
sensum nihil attinet.

Bonitatem & seueritatem.) τὴν χρηστότητα, καὶ τὴν ἀποτομίαν. Bonitas est hæc, quam *Bonitas.*
ante uertimus benignitatem, diui Hieronymi secuti sententiam, quæ est quædam animi *Seueritas.*
propensio ad bene merendum de quopiam, quam non inepte uertisset indulgentiam. cui

opponit ἀποτομίαν, quæ ad uerbum sonat resectionem. ea est, quoties res ad uiuum exigitur, quem & rigorem dicas licebit.

Alioqui.) Rursum ἐπεί, id est, Quandoquidem.

Olea Oleaster. In bonam oliuam.) καλλιέλαιον, quæ contraria est ἀγριελαίῳ, id est, Oleastro, ut modo dictũ est. Fratres, mysterium hoc.) μυστήριον. Hoc loco mysteriũ nihil aliud sonat quàm rem arcanam & paucis cognitam, neq; cõmunicandam nisi initiatis.

Vobisipsis sapientes.) παρ᾽ ἑαυτοῖς, id est, Apud uosipsos prudẽtes. & φρόνιμοι magis ad affectum refertur quàm ad prudentiam. Ne sitis insolentes, animiq; elatioris.

Iniquitatem.) ἀσεβείας, id est, Impietates. & eripiat, ὁ ῥυόμενος, id est, Qui liberat, quasi dicas, ille liberator. Et auertet, non auertat ἀποστρέψει futuri temporis uerbum. Testimoniũ adductum est ex Esaiæ cap. lix. apud quem ita legimus iuxta ueritatem Hebraicam, Et timebũt qui ab occidente nomen domini, & q ab ortu solis gloriã eius, cũ uenerit quasi fluuius uiolentus, quem spiritus domini cogit, & uenerit Sion redemptor, & qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit dominus. hoc fœdus meũ cum eis, dicit dominus. Iuxta Septuaginta ad hũc modũ, καὶ φοβηθήσονται, οἱ ἀπὸ δυσμῶν τὸ ὄνομα κυρίου, καὶ οἱ ἀπ᾽ ἀνατολῶν τὸ ὄνομα τὸ ἔνδοξον. ἥξει γὰρ ὡς ποταμὸς βίαιος ἡ ὀργὴ παρὰ κυρίου. ἥξει μετὰ θυμοῦ, καὶ ἥξει ἕνεκα σιὼν ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ ἰακώβ, καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ᾽ ἐμοῦ διαθήκη εἶπε κύριος, id est, Et timebũt qui ab occidẽte nomẽ domini, & qui ab ortu solis nomẽ inclytum. Veniet enim quasi fluuius uiolentus ira domini, ueniet cum furore, & ueniet de Sion qui liberet & auertet impietates à Iacob, & hoc erit eis à me testamentũ, dicit dominus. *Paulus secutus Septuaginta.* Ex quibus liquet Paulum hunc locum adduxisse iuxta æditionem Septuaginta, nisi quod de suo addidit, Cum abstulero peccata eorũ, quod nec apud Hebræos habetur, nec Septuaginta, sed addidit uelut explicans prophetæ sensum. Nam διαθήκη testamentum, Hebræis est fœdus. & quod Septuaginta uerterũt ex Sion, Hebræis est ꝓpinquus Sion. Origenes indicat Hebræis esse, propter Sion. Atq; ita sanè scriptũ est in æditione Septuaginta. suspicor id librarij culpa deprauatum, cum scriptũ fuerit, prope Sion. Hieronymus Græce etiam interpretatur ἀγχιστεύς, id est, Propinquus, nisi quis probet, propter, dictum esse pro prope. Præterea quod apud Hieronymum refertur, Ira domini, illis est ὀργὴ παρὰ κυρίου. Et hoc illis à me testamentum.) Est quidem Græce διαθήκη, cæterum indicauit hoc & Augustinus libro de locutionibus Geneseos primo, frequenter in arcanis literis ꝓ pacto poni testamentum. Quanquàm Græcis διαθήκη non dicta est à testando, sed ab ordinando disponendoq;.

Ratio casus à Paulo neglecta. Secundum electionem autem charissimi.) ἀγαπητοί, id est, Dilecti. quam uocem tamẽ ita sæpe uertit. Porrò duo nominatiui casus, inimici & charissimi, iuxta ordinem grammaticum non habent unde pendeant, nisi subaudias sunt. sed uerisimilius est casus rationem à Paulo fuisse neglectam.

Sine pœnitentia.) ἀμεταμέλητα, id est, Quorum non possit pœnitere eum qui dedit, aut qui promisit. quasi dicas, impœnitibilia. Ambrosius huc detorquet, ut dicat in baptismo gratis remitti peccatum, nec requiri luctum aut planctũ, aut aliud opus bonũ, sed tantum ex corde professionẽ. Quæ quidẽ interpretatio mihi uidet̃ coactior, nec attingitur ab Origene. Thomas eã sententiã extremo tandẽ attigit loco, ueluti non admodũ probans.

Propter pro per. Propter incredulitatẽ illorũ.) τῇ τούτων ἀπειθείᾳ, id est, Per horũ incredulitatẽ, nõ ꝓpter.

In uestram misericordiam.) τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει, Per uestri misericordiam. Est enim similis datiuus ei qui præcessit, τῇ τούτων ἀπειθείᾳ. Sensus enim est, sicut illorum defectio uobis fecit aditum ad fidem, ita uestra fides quam miserante deo estis consecuti, prouocabit illos ut resipiscant, seq; dignos præbeant qui à deo recipiantur.

Conclusit enim deus omnia.) τοὺς πάντας, id est, Omnes, nõ omnia. Porrò quod sequitur, incredulitate, potest accipi & inobedientia.

O altitudo.) ὦ βάθος, id est, O profunditatem. Miror cur interpreti placuerit uox ambigua.

Diuitiarum sapientiæ.) Hæc duo nomina Græci diuidunt interiecta cõiunctione πλούτου καὶ σοφίας, consentientibus quotquot uiderim exemplaribus. ut intelligas Paulum tria demirari in deo, Diuitias, qui tam beneficus fuit erga gentes: Sapientiam, qui tantam

eis sapientiam impartierit. cognitionem, qui prudenter dispiciat quid cui expediat. Ad hunc modum exponit Theophylactus. Mihi magis probatur, ut ad totam huius consilij dispensationem pertineat, qua factum est ut gentes ante dæmonijs seruientes, nunc subito ad euangelij gratiam uocentur: & Iudæi, quibus ea peculiariter promissa uidebatur, ab eadem exciderint.

Theophylactus.

Incomprehensibilia.) ἀνεξερεύνητα, id est, Inscrutabilia. atque ita subinde citat Hieronymus.

Inuestigabiles.) ἀνεξιχνίαστοι, id est, In inuestigabiles, id est, non uestigabiles, siue imperuestigabiles. Cæterum diuus Hieronymus existimat Paulum retulisse locum qui est apud Esaiam cap. undecimo, Et non est inuestigatio uiæ eius.

Inuestigabiles.

Sensum domini.) νοῦν, id est, Mentem.

Quoniam ex ipso & per ipsum.) In his tribus præpositionibus philosophantur Theologi ueteres. Thomas interpretatur, ex ipso uelut ex prima omnium causa. Per ipsum tanquam operantem & administrantem. In ipso tanquam in fine. licet haud me præterit hæc uarie ab illo differi. Non abhorret autem multum à sententia Origenis, qui sic explicat: Quod dicit, ex ipso, hoc ipsum quod sumus indicat. Per ipsum autem, quod per eius prouidentiam dispensamur in uita. In ipso uero, quod perfectio omnium & in finis in ipso erit, tunc cum erit deus omnia in omnibus. Cæterum quod Thomas indicat præpositionem de, idem pollere ferè quod ex, nisi quod addit consortium substantiæ, Augustinum, ut coniectare licet, secutus, qui libro quem de natura boni scripsit aduersus Manichæos, fermè in eam sententiam disserit, cap. xxvj. an apud Latinos uerum sit, alij uiderint. certe apud Græcos eadem est præpositio. Et cum dicimus, de illo loquitur, nulla est communis essentiæ significatio.

Ex ipso, per ipsum, in ipso

Honor & gloria.) Græcis gloria tantum scribitur, ἡ δόξα. honor non additur.

In secula seculorum.) Seculorum additum est à nobis. nam Græcis tantum est, εἰς τοὺς αἰῶνας, nec additur apud Origenem.

EX CAPITE DVODECIMO.

Obsecro uos.) παρακαλῶ. Idem hortor poterat accipi, siue adhortor. nam Græca uox anceps est, nisi quod id quod mox sequitur, Per misericordiam, magis uidetur obtestantis & obsecrantis quàm adhortantis.

Per misericordiam.) διὰ τῶν οἰκτιρμῶν, id est, Per miserationes. Annotauit numeri rationem & Origenes, putans in eo esse emphasim immensæ dei misericordiæ.

Miserationes.

Rationabile obsequium.) τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν, id est, Rationalem cultum, ut appositiue cohæreat cum superioribus, idque indicat Græcus articulus τὴν, proinde quasi dicat, Si mactaueritis & immolaueritis deo corpora uestra, hoc est, corporeos affectus, non iugulantes brutas ac mortuas pecudes, quod antehac factitatum est à Iudæis, ita demum exhibebitis illi uictimam acceptam. Et rationalem uocat, non ut intelligas cultum moderatum, hoc hoc, moderatam corporis macerationem, quemadmodum hodie passim citare solet concionatorum uulgus, ut ipsis quidem uidetur erudite, cæterum ijs qui Græce norunt admodum ridicule. Quanquam his quoque ueniam dandam arbitror, quandoquidem ad eundem modum interpretati sunt, ut cæteros sileam, Thomas Aquinas, qui non temere labi solet, ac Lyranus. Verum quid faciant, ubi sententiæ uis à Græco pendet idiomate, & interpres eius linguæ prorsus ignarus est? Obsequium hic posuit pro sacrificio, idque suo more. Cæterum ut ostenderet Christianorum cultum dissimilem esse Iudaicis ceremonijs, quibus immolabant brutas pecudes, adiecit rationale, nimirum ipsum hominem sentiens, qui uictima est rationalis, & ob id deo acceptior. Et in hunc sensum palàm citat diuus Hieronymus, cum alijs aliquot locis, tum uero in epistola ad Pammachium, cuius initium, Sanato uulneri. Neque secus interpretatur Origenes, sic inquiens, Qui cultus quoniam dudum in pecudum mutorum corporibus consistebat, nunc in corpore rationalis hominis offeratur, & corpora magis uestra quàm pecudes fiant sacrificium deo &c.

Locus hactenus uulgo parum apte recitatus.

Rationabile obsequium.

Sed reformamini.) μεταμορφοῦσθε, id est, Transformamini, siue transformemini. Potest enim utrouis accipi modo, uel ut sit indicandi modo, uel ut sit imperandi modo dictum.

In nouitate sensus.) τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοός, id est, Renouatione mentis, hoc est, per innouationem mentis, nimirum alludens ad reprobam illam mentem in quam traditi fuerant ante, simulacris pro deo deferentes honorem.

Quæ sit uoluntas dei bona,& beneplacens,& perfecta.) Mirum quod exemplar secutus Augustinus legit ad hunc modũ libro de ciuitate dei decimo,atq; itẽ in epistola octogesimasexta, Ad probãdum quæ sit uoluntas dei,quod bonum & beneplacitum & perfectum,quasi hæc tria epitheta non pertineant ad uoluntatem dei, sed ad complexum illũ uerborum præcedentium, Exhibeamus corpora nostra &c.& non cõformemur huic seculo,sed reformemur &c.ut pareamus non nostris cupiditatibus,id quod faciũt ethnici, sed uoluntati diuinæ. Id si fecerimus,inquam,sacrificium fuerit bonum,placitum & legitimum deo. Atq; ut in hunc sensum accipi possit,facit articulus additus, τὸ ἀγαθὸν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον. Nam τέλεια proprie dicuntur in quibus nihil possis desiderare eorũ quæ ad sacri rationẽ ac ritũ religionis pertinent.& paulo ante à sacrorũ metaphora cœperat. Interpres Origenis indicat hic Latinos nõnihil discrepare à Græcis,sed quid sibi uelit,non satis intelligo,cũ Græcus sermo ad utrũq; sensum sit anceps. Certe Ambrosius cõsentit cum Augustino.

Articuli uis.

Dico, pro iubeo.

Dico enim uobis.) λέγω. Dico dixit,pro iubeo siue moneo,quemadmodũ & Latini, Iubet saluere,& dicit salutem,consimilem in modum Græci, οἰμώζειν λέγω. atque ob id additur, Per gratiam quæ data est mihi,ne uel arrogãter uideretur eis præcipere,uel citra autoritatem admonere. præcipit ut Apostolus,ut intelligens quid sit deo placitum, sed hoc ipsum beneficẽtiæ diuinæ fert acceptũ. Nisi malis dicta sic interpretari,ut Paulus explicet & explanet quæ superius dixerat de immolãdo corpore, de fugiẽdis huius seculi cupiditatibus.nã additis exemplis rem facit euidentiorẽ. Arrogantia in primis est mactanda deo.

Interpres ausus est mutare numerum.

Omnibus qui sunt inter uos.) παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν. Origenis interpres annotãdum putauit quod apud Græcos non habeatur , Omnibus qui sunt inter uos, sed omni qui inter uos est. Id cum sententiam nihil interesse constet,miror cur admonendum duxerit. Nos maluimus uertere,cuilibet siue cuicunq;. Videbatur enim aliquis fastus tribuẽdus ijs qui fortuna aut dotibus praecellerent. Eũ personarũ delectum prorsus tollens Paulus denunciat quisquis sit ille,modo uersetur apud Christianos,ne se cuiq; anteponat, sed suam quisq; dotem à deo acceptam,conferat ad commoditatem proximi.

Σωφρονεῖν.

Sapere ad sobrietatem.) εἰς τὸ σωφρονεῖν. Diuus Hieronymus contra Iouinianum dimicãs,studio tuendæ uirginitatis legendum putat, Ad pudicitiam. sed σωφρονεῖν est temperatum,modestum,ac sobrium esse. nõnunq; & ad pudicitiam pertinet,at non hoc quidẽ loco. Idem interpres Origenis in epistolam ad Rhomanos,mauult temperantiam quàm sobrietatem, quod ea uirtus quam Græci σωφροσύνην appellant, Latini docti uocent temperantiam,quæ sit moderatio cupiditatum & actionum. Atq; ita uidelicet adducit hũc locũ Augustinus epistola xlvij. Est autem iucunda uocum allusio in sermone Græco, quam Latinus interpres reddere nõ potuit, ὑπερφρονεῖν, φρονεῖν, εἰς τὸ σωφρονεῖν. Nec hoc loco φρονεῖν, id est, sapere, pertinet ad eruditionem,sed ad cogitationem & opinionem, ueluti cum quis effertur animo,& magnifice de se sentit,quemadmodum & superius admonuimus. Id ita esse satis declarat Origenes, statim indicans hunc sermonẽ pertinere ad eos qui ex oleastro insiti oleæ ferocirent & superbirẽt aduersus ramos ex olea defractos. & quod hic dixit, perinde ualere atq; id quod alibi, Noli superbe sapere. Porrò quod adducit ex philosophorum fontibus, de uirtutis habitu, è duobus extremis redacto, subindicat se magis iuxta alienam quàm suam sententiam interpretatum.

Adnominatio.

Paulus negligens sermonis integritatem.

Et unicuiq; sicut deus diuisit.) Sic quidem habent & Græca. Verum unicuiq; non habet quò referatur. Vnde necesse est fateri & hic Paulum spectasse sensum magis, quàm sermonis integritatem,nisi malumus sic ordinare, Quisq; sapiat ut cuiq; deus distribuit mensuram fidei. Origenes subindicat aliquid subaudiendũ, cum ait, Vt custodiat unicuiq; sicut diuisit deus mensuram fidei.

Deest aliquid

Singuli autem alter alterius membra.) ὁ δὲ καθεῖς ἀλλήλων μέλη, id est, Singuli autẽ alius alius membra. Siue ut nos uertimus, Singuli autem alij aliorum membra. significat cõmunionem membrorum inter ipsa mutuam.

Omissa coniunctio nõ recte.

Habentes donationes.) Interpres,siue quod magis arbitror, scriba, prætermisit coniunctionem,quæ partem hanc cum superiore commodissime connectebat, ἔχοντες δὲ χαρίσματα. Cum enim dixisset, singuli sumus alius alius membra, ne confusionem imaginaremur

remur, adiecit, Sed habētes donationes. alioqui inabsolutus fuerat sermo. Quare offensus aliquis, & putans hanc partem non pendere à superioribus, coniunctionem expunxit. Certe autem additur apud Ambrosiū & in exēplari Paulino, licet apertius & aptius erat, Sed quàm autem.

Donationes.) χαρίσματα. Vt affectat copiam cum nihil sit opus, præsertim cum donationes hoc loco uox sit parum Latina.

Differentes.) διάφορα, id est, Diuersas, seu potius dona diuersa.

Secundum rationem fidei.) κατὰ τὴν ἀναλογίαν, id est, Iuxta proportionem. ut intelligas hoc esse maiora dona, quo fides tua fuerit integrior. Interpres Origenis indicat ἀναλογίαν non satis commode uersam esse rationem, cum potius sit mensura competens, quàm ratio.

Ἀναλογία proportio siue modus.

In ministrando & in exhortando.) Nomina sunt, ἐν τῇ διακονίᾳ, ἐν τῇ παρακλήσει, id est, In ministratione & exhortatione. Quanquam ea res nihil uariat sensum Apostoli. Origenes putat singulas partes referri posse ad id quod præcessit, Siue habentes prophetiam iuxta mensurā fidei, ne quis plus sapiat quàm oportet, sed in ea sobrius, & item de cæteris.

Odientes malū.) ἀποστυγοῦντες, id est, Odio habētes. Quanquam hic eleganter erat Abhorrentes à malo. ut respōdeat ei quod sequitur, adhærentes. Cæterum bono & malo, hic ad personam referri non potest, cum sit τὸ ἀγαθόν, ad rem referatur oportet. Bonum dixit honestatem, malum turpitudinem.

Charitatem fraternitatis inuicem diligentes.) Alius sensus est apud Græcos, τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι, id est, Fraterna charitate ad mutuo uos amandum propensi. Plutarchus libellum scripsit περὶ τῆς φιλαδελφίας, id est, de charitate fratrum inter se. quo uerbo apostoli frequenter utuntur pro studio & amore Christianorū inter ipsos mutuo, unde & uox Græca composita est. Ambrosius legit, Fraternitatis amore inuicē benigni. Nam φιλόστοργος Græcis dicitur qui est propenso affectu erga cognatos aut affines. e diuerso qui non tanguntur pietatis affectu, ἄστοργοι uocātur. Vult enim Paulus hoc uno nomine, Christianum esse charum Christiano quod Christianus est.

φιλαδελφία

Honore inuicem præuenientes.) Sensus omnino Græcis anceps est, τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι. Si scriptura mendo uacat, noue addidit participio casum accusandi, cui magis congruebat paternus. Cæterum honorem uocat subsidium.

Sollicitudine non pigri.) σπουδῇ μὴ ὀκνηροί. σπουδὴν, uocat sedulitatem & studium exhibendi officij & ὀκνηρὸς dicit, qui grauatim aliquid facit. unde iubet ut nō solū amemus, & honorem deferamus alius alij, uerum etiam alacres ac prompti succurramus inuicem.

Domino seruientes.) Origenes aut certe huius interpres, indicat in nonnullis exemplaribus scriptum fuisse, tempori seruientes, & accipi posse, diligenter utendum temporis occasione, quandoquidem breue est. Mihi uidetur recte intelligi, boni consulendum, si quid pro tempore inciderit incommodi. nam id opinor, est seruire tempori. cum hoc cohæret quod sequitur, spe gaudentes, Si quis exigit tributum, pende, si quis uectigal, solue, si quis exigit honorem redde, si quis affligit, patere, nec ea res tristem reddat, sed spes erigat in malis animum. Testatur & Ambrosius sibi narratum fuisse in Græcorum codicibus haberi τῷ καιρῷ δουλεύοντες, tempori seruientes. Atque obiter admiror cum Græce sciret, cur non ipse potius consuluerit Græcorum exemplaria. Quin & glossa quam uocant ordinariā admonet duplicis lectionis ex Bedæ, opinor, autoritate. Diuus Hieronymus in epistola quadam ad Marcellam, præfert hanc lectionem qua uulgo utimur, nec tamē ullam reddit causam quur præferat. Sit cuique liberum quod uolet sequi. Mihi magis arridet, tempori seruientes. Sed ea sententia, quoniam ethnici philosophi nomine uulgo circumferebat, & uafriciem quandam præcipere uideretur, offensus aliquis mutauit in, Domino seruientes, non satis animaduertens, domino seruientes, cum toto sermonis huius contextu non perinde congruere. Quanquàm autem in uocibus Latinis tempori & domino, nulla sit affinitas, tamen in Græcis est nonnulla, καιρῷ & κυρίῳ.

Græcorum diuersa lectio.

καιρῷ δουλεύειν.

Orationi instantes.) τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες. Quod assiduam sonat instantiam.

Necessitatibus sanctorum cōmunicātes.) Ambrosius legit Memorijs sanctorum communicātes. & Origenis interpres fatet sic haberi in Latinis exēplaribus. Neque admodū dissimile

Necessitatibus, pro memorijs.

ſimile ueri eſt ex μνείαις factum eſſe χρείαις à ſcriba quopiam eruditulo, præſertim cum in memorijs uideretur ſubabſurdus ſenſus. Videtur autem hoc agere Paulus, ut non ſolum præſentes præſentibus impartirent charitate mutua, ſed abſentium quoque memores eſſent, iuxta id quod Paulus à Petro monitus facit in epiſtola ad Galatas, ut pauperum memor colligeret donaticiam pecuniam.

Benedicere ꝑ precari.

Benedicite perſequentibus uos.) Græce quidem eſt εὐλογεῖτε, benedicite, hoc eſt, bene loquamini, quod Origenis interpres exponit, bene precemini, opinor, quod ſequatur, μὴ καταρᾶσθε, id eſt, ne deuoueatis. Solent em̄ uulgo qui non poſſunt ulciſci iniuriam, deuouere diris, à quibus læſi ſunt. εὐλογεῖν aliquoties eſt laudare, quo pacto hic ſanè non poteſt accipi. Neq; enim iubet ut laudetur inſectator, ſed ut ei bene precemur, aut uerbis benignis admoneatur erroris.

Nolite maledicere.) μὴ καταρᾶσθε, id eſt, Ne male precemini, ne quē deuoueatis. Si Paulus ſic inculcat, ne cui male precemur, ubi ſunt, qui ſanctū putant iugulare hoſtē, aut ne hoſtem quidē? Gaudere.) χαίρειν. Græcis eſt mos infinitiuum pro imperatiuo ponere, gaudere pro gaudete, & flere pro flete, opinor quod ſubaudiant oportet.

Ex Latinis qs percipiat ſenſum.

Idipſum inuicem.) τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες, id eſt, Idē alij in alios, ſiue de alijs ſentientes. Refertur & hoc ad affectū animi modeſti, qua nemo putat alium ſe minorem, ſed omnibus ſeſe accommodat, de omnibus ex æquo bene ſentiens. Vult enim Paulus in Chriſtianis affectum eſſe communem, ut omnes non opibus, non genere, non eruditione, non honoribus, ſed Chriſto metiantur qui eſt omnibus ex æquo communis. Nunc generoſus faſtidit obſcurum, diues pauperem uix hominis habet loco, eruditus contemnit idiotam, ſacerdos execratur laicum, monachus laicos uix ꝓ Chriſtianis ducit, Italus cæteros omnes ut barbaros, ac penè pecudes aſpernatur & horret, Germanus odit Gallū, Anglus Scotum, atq; ex his & id genus alijs ſtultiſſimis affectibus, bella, lites, atq; hi rerum tumultus, quos iam annis aliquot uidemus exoriūtur. At Paulus ſic uoluit unū quenq; Chriſtianum affectum eſſe erga cæteros, quomodo ſingula membra corporis affecta ſunt erga cætera membra, quemadmodū alibi dilucidius explicat, idq; uocat τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Atq; in hanc ſententiam ediſſerit Theophylactus, ſi quem magis autoritas, q̃ ratio cōmouet.

Alta ſapientes.) Idem participium eſt quod modo φρονοῦντες, id eſt, Sentientes, ſeu cogitātes, ut ad affectū animi referatur. Et cōnectenda eſt hæc particula cū ſermone ſuperiori, quā interpres male ſeparauit. adiecit enim hoc Paulus, uelut explicans quid dixiſſet, Idem inuicem ſentientes. Nam ubi quiſq; magnifice de ſe ſentit ac ſuis, alios deſpiciat oportet.

Humilibus cōſentientes.

Sed humilibus conſentientes.) τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. Humiles hic uocat, non modeſtos, ſed humilis ſortis homines, ueluti pauperes, ignobiles, indoctos, plebeios. Et nō eſt, conſentientes, ſed potius obſecundantes, & accommodantes uos, ut ſuæ quiſq; oblitus magnitudinis, deſcendat ad affectus inferiorum. Id quod mira diligentia, multis locis inculcat Paulus, haud ignarus ex hoc fonte maximas uitæ peſtes ſcatere.

Prudētes pro elati.

Nolite fieri prudentes.) φρόνιμοι. φρόνιμον uocat, non qui ſapiat, ſed qui parum modeſte de ſeipſo ſentiat, ut mox admonuimus. & ad eū modum interpretantur Græcorum cōmentaria. Alioqui quid affinitatis eſt prudentiæ cū uindicta? At arrogātia uindex eſt, dū quiſq; ſe meliorem putat, quàm ut alteri cedere debeat.

Additum aliquid.

Prouidentes bona.) Hæc uerba, Non ſolum coram deo, ſed etiam, non ſunt apud Græcos, ſed tantum ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων, id eſt, Coram omnibus hominibus. Proinde nec adduntur apud Origenes, nec apud Theophylactum, apparet addita ab explicante Pauli ſententiam. Non enim hic opponit Paulus homines deo, ſed perfectos & imperfectos, bonos & malos componit, quibus tamē omnibus uult nos probari ſi liceat. Atq; hoc quod ſequit̄ εἰ δυνατὸν, mea ſententia rectius ad ſuperiora referretur, cū ſequens particula habeat ſuum τὸ ἐξ ὑμῶν, quod idem pollet.

Defendentes ꝑ ulciſcentes.

Defendentes.) ἐκδικοῦντες, id eſt, Vindicantes. Eſt enim participium eiuſdē uerbi, cuius eſt nomen ἐκδίκησις, quam uertit, uindictam.

Chariſſimi.) ἀγαπητοί, id eſt, Dilecti. Hoc adiecit, uelut eblandiri cupiens, quod alioqui durum erat.

Mea uindicta

Mihi uindictam.) ἐμοὶ ἐκδίκησις, id eſt, Mihi uindicta, ſiue ultio, nominandi caſu. Atq;

ita citra

ita citat Hieronymus aduersus Ruffinum in epistola, cuius initium, Lectis literis prudentiæ tuæ. Proinde dilucidius explicatur Deuteronomij xxxij. unde locus hic desumptus est, Mea est ultio, hoc est, meum est ulcisci, qui sum iudex. Nec additum est in Græcis codicibus, Et ego retribuam, sed, ego retribuam citra coniunctionem.

Ciba illum.) ψώμιζε. Quod quidem haud caret emphasi. Nec enim ψωμίζειν est simpliciter pascere, sed indulgenter pascere, ueluti minutim insipato pane, aut frustulatim conciso cibo, id quod apud nonnullos fit erga eos, quibus fauetur in conuiuijs, cum alijs interim liceat esurire. *ψωμίζειν.* Si sitit potum da illi.) Hoc in nonnullis Græcorum exemplaribus nō erat additum. Ex Origene non satis liquet quid legerit. apud Ambrosium additur, atq; item in uetustis exemplaribus.

Congeres super caput.) σωρεύσεις, id est, Accumulabis, siue coaceruabis. Et carbones ignis, Hebraica figura dixit, pro carbonibus ardentibus, quod ita interpretatur Theophylactus: Vis magnifice ulcisci inimicum tuum? accumula in illum beneficia. Sic enim futurū est, ut atrocius à me puniatur. *Carbones ignis.* Mihi uidetur accommodatius doctrinæ Christianæ, si intelligamus benefactis obruendum inimicum, quo tandem resipiscat, & meritis lenitateq; nostra uictus, ex hoste fiat amicus.

Noli uinci à malo.) Bonum & malum hic non refertur ad hominem improbum, aut probum, sed significat ipsum beneficium aut iniuriam. Vincitur igitur à malo qui prouocatus iniuria non temperat animo, sed adducitur ad retaliandam iniuriam. *Vinci à malo quid.* Vincit malum bono, qui malefacta benefactis repensans, efficit ut inimicus resipiscens fiat amicus. Hoc præceptū quoniam durum erat humanis affectibus, adiecit autoritatem domini. Atq; idē Christus præcepit in euāgelio, & tamen haud scio quo pacto fit, ut hanc doctrinam non negligant solum, uerum etiam palàm irrideant, qui sibi uidentur admodum esse Christiani, & quorum piæ uidelicet aures, ne superstitiosum quidem Christophori, Barbaræ, aut Erasmi cultum uerbo notari ferunt, ad hæc Christi sanctissima præcepta, non uerentur cachinnos tollere, & quod ante Christum ethnicus docuit Socrates, hoc ab ipso traditum Christo, ab apostolis toties inculcatum irrident Christiani, cū hoc insigni præcipue Christus suos à mundo discreuerit. *Superstitio præpostera.* Verum hæc comploratio non huius est loci.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

Omnis anima dixit pro omni homine. Nam quod Origenes hic philosophatur animam dici hominem, iuxta partem spiritu inferiorē, sicut caro dicitur, iuxta partem deteriorem, & ob id animam intelligi hominem, qui nō sit omnino purus à rebus mundi, atq; ideo merito debere parēre ijs, qui mundi res administrant, mihi uidetur argutius quàm uerius. *Expensa Origenis sententia.* Haud scio an librariorum errore factum sit, quod in Ambrosio secus quàm nos habemus legitur, Omnibus potestatibus sublimioribus subditi estote.

Sublimioribus.) ὑπερεχούσαις, id est, Præcellentibus. positiuum est nō comparatiuum.

Quæ autem sunt à deo.) Secus distinguunt Græci, αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι, ὑπὸ θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν, id est, Quæ uero sunt potestates, à deo sunt ordinatæ, ut coma ponas post potestates. repetit enim quod supra dixerat, non est potestas nisi à deo. *Distinctio uaria.* Atq; ita legit & interpretat̃ Ambrosius, Quæ aūt sunt, à deo ordinatæ sūt atq; ita distinguunt uetustissima exēplaria. Neq; secus distinguit Augustinus hoc adducens testimonium epistola ad Macedonium liiij. nisi quod potestates non repetit, ita legens, Non est enim potestas, nisi à deo, quæ autem sunt, à deo ordinata sunt, ut à uerbo sunt, succedat hypostigme. Theophylactus non repetit potestates, quæ autem sunt à deo, ordinatæ sunt, sed ita ut subaudiri uelit. Quanq; totā hanc clausulam apud Origenē non reperio, ne in interpretatione quidē ulla huius rei fit mentio. Videri poterat adiecta ab interprete quopiam, qui uolens confirmare, quod omnis potestas sit à deo, asseueratione graduum sententiam eandem repetiuerit. itaq; qui resistunt, dei ordinationi resistūt. faciens ad ea quæ mox sequētur. etiamsi Theophylactus more nostro distinguit. Quoniā Paulus intelligebat nōnullos Christianos prætextu religionis detrectare principū iussa, atq; ita futurū, ut ordine perturbato, sursum ac deorsum omnia miscerentur, præcipit, ut quibuslibet potestate publica præditis obtemperent, excepta fidei & pietatis causa. Ipsi quidē ethnici sunt, ac mali, sed ordo tamē bonus,

& ob hunc

& ob hunc mali quoq; principes nonnunq; ferendi ſunt pijs hominibus.

Damnationem acquirunt.) λήψονται, id eſt, Accipient, ut futuri ſit temporis. Cæterum κρίμα, id eſt, Iudicium, haud male uertit, in damnationem.

Non ſunt timori boni operis.) οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, id eſt, Non ſunt terror ſiue timor bonorum operum, hoc eſt, non ſunt formidandi bene agentibus. Non enim deterrent benefacta, ſed maleficia.

Dei enim miniſter eſt.) διάκονος, id eſt, Miniſtrator. Nam de poteſtate loquitur. Quanquàm ut magiſtratus nonnunquàm homo dicitur magiſtratu fungens, ita & poteſtas homo poteſtate præditus.

Obedire malo principi ferre eſt.

Ideóq; neceſſitati ſubditi eſtote.) Græcis alius eſt ſenſus, διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, Quare neceſſe eſt ſubijci. Interpres legiſſe uidetur, ὑποτάσσεσθε, per epſylon, nō per αι diphthōgum. Quanquàm ſi ὑποτάσσεσθε ſit ὁριστικὸν, idem erit ſeſus qui per infinitum, cum infinitum uerbum indicatiui uice uſurpetur. Etiamſi neceſſitatis uerbum apud Ambroſiū omino nō legitur. Origenes ſuo more detorquet eam neceſſitatē ad eos dūtaxat, qui nondū pure ſpirituales ſunt. Quanq; mea ſententia cæteris quoq; ferendi ſunt principes, ne magna grauiq; rei publicæ ruina, prouocentur, & hanc, ni fallor appellat neceſſitatē. Cæterū iram Hebræorū more uocat, ultionē ac ſuppliciū, quo caſtigant admiſſa. Conſcientia poteſt accipi bifariam, uel illius qui non obtemperat, cui deus uult obtemperari, uel illius qui tuo exemplo putat ſibi contemnendū eſſe magiſtratū, quem uidet abs te negligi, & recte negligentem, non recte imitatur. Auguſtinus interpretatur neceſſitatem, autoritatē principum in tollendis rebus ſuorum.

In hoc ipſum ſeruientes.) προσκαρτεροῦντες. Quod paulo ſuperius tranſtulit inſtantes, nunc uertit ſeruientes. nos uertimus, incumbentes, hoc eſt, operam dantes & adnitentes. Pro me facit Auguſtinus hunc adducēs locum libro de doctrina Chriſtiana iiij. capite uigeſimo legens, In hoc ipſo perſeuerantes.

Charitas ſemper debetur.

Nemini quicq; debeatis.) ὀφείλετε. Incertum an ſit debetis indicandi modo, an debete. Senſus autem Græci ſermonis anceps eſt, poteſt enim ſic accipi, Soluite unicuiq; quod debetis, quo ſoluto, deſijſtis debere. At ſola charitas non deſinat deberi, ſed ſemper perſoluatur, & nihilominus ſemper debeatur, ut non ſit finis benemerendi. Ad eum modum enarrant Origenes ac Theophylactus. Poteſt & ita intelligi, ut ſuperiora referantur ad magiſtratus ethnicos, uti tum erant omnes. quod ſequitur, nemini quicquàm, &c. ad Chriſtianos, Soluite illis quod debetis. Cæterum Chriſtianus Chriſtiano nihil debet, niſi mutuam charitatem. Atque hunc ſenſum amplexus eſt Ambroſius, ſic ediſſerens, Pacem

Pax, dilectio.
Diſtributio ſchema.
Periodus.

uult nos habere ſi fieri poteſt cum omnibus, dilectionem uero cum fratribus. Annotauit diſtributionis gratiam Auguſtinus, quo dictū eſt loco, qua ſingula ſingulis apte redduntur, modulato ſermonis curſu, cui tributū, tributū. cui uectigal, uectigal. cui timorem timorē. cui honorē, honorē. Atq; hæc membratim, inquit, fuſa, clauduntur etiam ipſo circuitu, quē duo mēbra connectūt, Nemini quicq; debeatis, niſi ut inuicem diligatis.

Qui enim diligit proximum.) ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, id eſt, Qui enim diligit alterum. Interpres legiſſe uidet, τὸν πλησίον. Etiamſi id ad ſenſum minimum habet momenti.

Nam non adulterabis.) Vt modo, ita nec hic reddidit uim articuli Græci, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν, quod nos expreſſimus, Niſi hoc, ut inuicem diligatis. Et, τὸ γὰρ οὐ μοιχεύσεις, Nam illa, non adorabis. &c.

Inſtauratur p recapitulatur

In hoc uerbo inſtauratur.) ἀνακεφαλαιοῦται, id eſt, Recapitulatur, hoc eſt, Summatim in hoc uerbo continetur. Auguſtinus in epiſtola quadā uertit, recapitulatur. Sumptum eſt ab epilogis rhetorū, in quibus tota cauſa ſummatim repetitur, quā ἀνακεφαλαίωσιν uocāt illi. Nam inſtauratur, quod inſtar priorū reſtituit. ita dicimus collapſum ædificiū inſtaurari.

Lectio duplex

Dilectio proximi.) τῷ πλησίον, id eſt, Proximo, dandi caſu, ut referatur ad uerbū, operatur. Confirmat enim ratione quod dixerat epilogum, hoc eſt, totius legis eſſe compendium in charitate. Lex diuerſis mandatis deterret à lædendo proximo. Non peierabis, nō furaberis, non adulteraberis, non dices falſum teſtimonium, non occides, & quid non? At qui charitate Chriſtiana præditus eſt, is nullum omnino lædit mortalem, prodeſt omnibus quibus poteſt, & bonis & malis. Etiamſi altera lectio τω πλησίον probe habet.

Et hoc

Et hoc scientes tempus.) Hoc, pronomen apud Græcos, non refertur ad tempus, cum tempus illis sit masculini generis. Verum ita loquitur, Et hoc, siue idq;, cum sciamus, nempe tempus, καὶ τοῦτο εἰδότες τὸν καιρόν. Vt & hoc, uim habeat exaggerandi, ueluti cum dicimus, scortaris, & hoc in quadragesima. ut intelligamus quæ præcepit, nũc præcipue præstanda esse in lege euangelica, quæ plus aliquid exigit supra Moysi, naturæq; legem. Tempus aũt hoc loco significat opportunitatẽ & occasionẽ καιρὸν, pro quo usurpant ὥρα.

Tempus, καιρός.

Nunc enim propior est.) ἐγγύτερον ἡμῶν, id est, Propius nos est, siue propius abest à nobis. ut propius sit aduerbium, habeatq; casum præpositionis unde fluxit.

Propior nobis.

Quàm cum credidimus.) ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν. Certe dilucidius erat non modo Latinius, Quàm tũ cũ credebamus. Siquidẽ in lege Moysi opinio magis fuit salutis quàm salus, & umbra potius quàm res. Vnde noctem uocat procul adhuc agente sole, quæ paulatim rarescit accessu luminis.

Nox præcessit.) προέκοψεν, id est, Processit, siue progressa est, & tendit ad interitũ, hoc est, nox maxima ex parte peracta est, & instat dies, paulatim illuscente euangelio. Cyprianũs in sermone de zelo & liuore, legit, nox transiuit. Origenis interpres homilia xxxv. legit, nox ꝓmouit. ut dubitandũ nõ sit, quin errore librariorũ ex ꝓcessit, factũ sit, præcessit.

Præcessit, pro processit.

Appropinquauit.) ἤγγικεν. Est quidem præteriti temporis, sed quod Latinius reddatur Latine per uerbum præsentis temporis, incolumi sensu. In plerisq; codicibus uideo deprauatum, appropinquabit. Sentit enim diem aduentus Christi iam instare, noctem superioris ignorantiæ iã ad finẽ tendere. Honeste ambulemus.) εὐσχημόνως, id est, Cõposite, siue honeste. Cyprianus eo quẽ mox citauimus loco, uertit decẽter. Nam orta luce ob pudorem homines se gerunt uerecundius. Nox enim uacat pudore.

Nõ in comessationibus.) Græce abest præpositio in, μὴ κώμοις, id est, Nõ comessationibus. etiamsi non omnino displicet addita. Comos autem Græcis deus est temulentiæ, & eodem nomine uocatur conuiuium procacius ac iuuenile.

Comos, unde comessari.

In desiderijs.) εἰς ἐπιθυμίας, id est, Ad cõcupiscentias, hoc est, ad necessitatẽ, non ad uoluptatẽ. Curam aũt uertit πρόνοιαν, id est, Prouidentiam. sic enim legit Origenes homilia in Exodum nona. Item Augustinus adducens hunc locum libro de doctrina Christiana quarto, capite xx. cũ fateatur reliquam orationẽ, modulatã ac numerosam esse, tamẽ offẽditur nescio quid extrema clausula, Et carnis curam ne feceritis in desiderijs. mallet enĩ hãc cõpositionem, Et carnis prouidentiã in desiderijs ne feceritis. Eant nunc ac meam μικρολογίαν damnent in sacris literis, cũ tam minutula curæ sint tanto episcopo.

Cõpositio.

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

INfirmum autem.) τὸν δὲ ἀσθενοῦντα, id est, Eum qui infirmus est. Nec est, In fide, sed fide. ut referatur ad participium ἀσθενοῦντα, non ad sequens uerbum suscipite. Et assumite.) προσλαμβάνεσθε, id est, Vobis adiungite, & recipite in uestrum contubernium. Qui nondum perfecte credit, nõ est reijciendus, ne linum fumigans extinguatur, sed tolerandus & alendus, donec proficiat ad meliora. Illud obiter annotandum, quod Paulus abstinentiam ciborum, infirmitati fidei tribuit, non de his loquens, qui quo corpus habeant obtẽperantius, à lautioribus edulijs abstinent, sed de his, qui Iudaico more, certos fugiunt cibos. Et tamen hos uult tolerari, sed hac spe, ut proficiant in fide, & eiusmodi ceremonias negligant. At hodie uidemus inter Christianos propè plus esse superstitionis in ciborum delectu, quàm unq; fuerit apud Iudæos. Nec ista iam tolerant, sed in his absolutã constituunt pietatem, pro illis omni telorum genere depugnamus, ex his iudicamus, auersamur, execramur ꝓximum, ceu parum Christianum, ex his nobis stultissime placemus. Alioqui teterrimis animi morbis infecti, superbia, ira, liuore, amore nostri.

Assumere adiungere.

Infirmitas ferẽda, nõ alẽda

Non in disceptationibus cog.) μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν, id est, Non ad dijudicationes disceptationũ, hoc est, nõ in anxijs disceptationibus, ꝑ quas futurũ est ut ille alienet.

Manducare omnia.) φαγεῖν καὶ ἐσθίειν. Quæ significant edere, seu uesci, hic perpetuo uertit, manducare, cum mandere uel manducare sit proprie cibum dentibus cõminuere. Porrò πάντα significantius uertisset quæuis, id est, sine delectu quemuis cibum. Nã hoc quoque significat πᾶν. Quis autem possit unus edere omnia? Illud indicandum paucis

Credit manducare.

Credit

Credit manducare,nouã eſſe ſermonis figuram,& Græcis & Latinis. Nam Græcis ſonat, putat ſe manducare omnia,cum ſit ſenſus,putat ſibi licere ueſci quibuslibet cibis,citra delectũ. Vnde rectius uertiſſet infinitũ per gerundiũ, Credit ſibi ueſcendũ eſſe quibuſlibet.

Manducet olus. Qui autem infirmus eſt.) ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει,id eſt,Qui autem infirmus eſt,oleribus ueſcitur,ut ſit indicatiui modi,non imperatiui. Totidem ſanè uerbis adducit Hieronymus in Eccleſiaſtæ caput ſecundum. Non enim iubet ut ueſcatur oleribus,quem mallet firmiorem redditũ ueſci quibuſlibet,ſed oſtendit quid faciat infirmus,ſuæ obtemperãs ſuperſtitioni. Nam quod dixit infirmus,non ad ualetudinẽ corporis referendum eſt, ſed ad animi ſuperſtitionem.unde Latini quoq; infirmitatem uocant. Horatius in Satyris,

At ſum unus mi paulo infirmior. In nonnullis Græcorum exemplaribus habebatur, ὃς δὲ ἀσθενῶν. Solet autem Paulus in huiuſmodi abuti articulo poſtpoſitiuo loco præpoſitiui. Vertendum igitur erat, Alius credit ueſcendum eſſe omnibus,aut quibuslibet. Alius rurſus qui infirmus eſt,oleribus ueſcitur.alioqui alius, quod præcedit in priore diuiſionis parte non habet quod ſibi reſpondeat.

Non ſpernat.) ἐξουθενείτω.quaſi dicas,nihili faciat,& pro nihilo ducat,ut Græca uox indicat ex nihilo compoſita.

Domino ſuo ſtat aut cadit.) *Stabit autem*, σταθήσεται δέ. Quod adducens Cyprianus in epiſtola libri quarti ſecunda,non inſcite uertit proximum uerbum στῆσαι,ſtabilire,quod tamen idem eſt cum ſuperiore, Potens eſt enim deus ſtabilire illum.

Sermo Pauli peregrinus. Nam alius iudicat.) ὃς μὲν κρίνει ἡμέραν,παρ᾽ ἡμέραν,ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν.ἕκαστος, id eſt, Hic quidem iudicat, diem iuxta diem,ille uero iudicat omnem diem.unuſquiſq;.&c. Quod ſi liceat, ut par eſt,neglecta uerborum ſuperſtitione ſententiam bona fide reddere,uerti poterat in hunc modũ, Hic quidem exiſtimat aliquid intereſſe inter diem & diẽ, ille uero perinde ſentit,de quouis diẽ. Auguſtinus in quæſtionibus huius epiſtolæ legit, Alius quidem iudicat alternos dies,alius autem iudicat omnem diem. At pudet me interpretationis,quod idem eodem aſſcribit loco,haud quaq; aſſcripturus,ſi aut Græca conſuluiſſet,aut interpretatio melior contigiſſet. Ipſius uerba ſubſcribam,ne quis mihi diffidat,

Expenſa Auguſtini interpretatio. Sequeſtrata iam,inquit,meliore conſideratione,non de duobus hominibus mihi uidetur dictum,ſed de homine & deo. Qui enim alternos dies iudicat,homo eſt. Poteſt enim hodie aliud,cras aliud iudicare,id eſt,ut quemcunq; hodie malum,conuictum, confeſſumq; damnauerit,cras bonum inueniat deprauatum. Qui autem iudicat omnẽ diem, deus eſt, quia nouit qualis quiſq; ſit. Vnuſquiſq; in ſuo intellectu abundat, inquit, id eſt, quantum humano intellectui,uel unicuiq; homini conceſſum eſt,tantum audeat iudicare. Qui ſapit,inquit,diem,domino ſapit.id eſt,quia hoc ipſum ad præſentem diem bene iudicat,domino ſapit. Hoc eſt autem bene iudicare ad diem,ut noueris nõ eſſe de correctione eius deſperandũ in futurũ,de cuius culpa manifeſta in præſentia iudicaueris. Hactenus Auguſtinus. Quæſo te lector,nónne uidetur in alio mundo uerſari,cũ hæc aſſcribit? Quod nolim ita rapiat aliquis,uelut in Auguſtini dictũ contumeliã,cuius & eruditionẽ ſuſpicimus & ſanctimoniã ueneramur,ſed ut tanti uiri lapſus,nobis perſuadeat nõ eſſe negligendam Græcorũ uoluminũ collationẽ. Diuus Hieronymus ſecũdo aduerſus Iouinianũ libro,uertit ad hũc modũ, Alius iudicat diẽ pluſq; diem.ut παρὰ accipiatur pro ſupra,ſiue ultra quẽ in modũ aliquoties inuenitur apud Græcos. Quanq; Græcis παρὰ nõnunq; relationem habet,uelut illorum prouerbio dictum eſt, τὴν πορφύραν,παρὰ πορφύραν,id eſt, Purpuram iuxta purpuram. Etenim qui confert,is putat alterum altero melius eſſe. Iudæis alius dies prophanus erat,alius ſanctus. At Chriſtianis quilibet dies æque ſanctus eſt,non quod obſeruandi non ſint feſti dies,quos deinde ſancti patres inſtituerunt,quo commodius plebs Chriſtiana conueniret ad concionem eccleſiaſticam & cultum diuinũ,ſed eos perpaucos,

Multitudo feſtorũ noxia. nempe diem dominicum, Paſcha, Pentecoſten,& aliquot huiuſcemodi,quos recẽſet Hieronymus. Verum haud ſcio an expediat,quibuslibet ex cauſis feſta feſtis accumulare,præſertim cum uideamus eò rediſſe Chriſtianorum mores,ut quàm olim conducebat ad pietatem hæc inſtituere, tam nũc conducibile uideatur eadem antiquare.

In ſuo ſenſu.) ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω,id eſt, Propria mente,ſiue animo certus ſit,ſiue certam habeat perſuaſionẽ,hoc eſt,acquieſcat in ſua opinione. Ambroſius interpretatur,unuſ-

quiſq;

quiſq; ſuo concilio remittatur. Quid Auguſtinus interpretetur, modo oſtendimus. Alio-
qui abundare in ſuo ſenſu, eſt hominis præfracti & obſtinatæ mentis.

Et qui nõ manducat, domino non manducat.) Græci addunt, καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν
κυρίῳ οὐ φρονεῖ, id eſt, Et qui non ſapit diẽ, domino non ſapit. Deinde ſequitur, Et qui edit,
domino edit. Gratias enim &c. Alioqui non reddetur quod priori parti repugnet, Qui *Varia lectio.*
ſapit diem, domino ſapit. Verum quoniam noſtrorum codicum magnus conſenſus eſt,
nec apud Ambroſium reperitur, nec apud Origenem, fieri poteſt, ut quod in Paulo de-
fuit, de ſuo ſuppleuerit aliquis. Atq; haud ſcio an gratias agit, referri poſſit ad illum qui di
ſtinguit diem. Nam qui ueſcitur, & qui non ueſcitur, uterq; tamen edit, & pro eſu licet di- *Veſcẽs & nõ*
uerſo, pariter gratias agunt. Annotandum & illud quod Paulus haſce partes firmi & in- *ueſcens uter-*
firmi uario ordine proponit, cum primum ait, Alius credit edere omnia, is uero qui infir- *que edit.*
mus eſt, oleribus ueſcitur. quod firmi eſt, præpoſuit, quod infirmi, poſterius fecit. At mox
eodem ordine repetit, Itaq; qui edit, non edentem non ſpernat. Qui edit, non edentẽ nõ *Ordo partiũ*
iudicet. Ac paulo poſt inuertit ordinem, Nam alius quidem iudicat diem inter diẽ, alius *expenſus.*
uero iudicat omnem diem, hic quod infirmi eſt, priore loco poſuit. Cæterum in his quæ
ſequuntur rurſus inuertit ordinem, cum enim ait, Qui ſapit diem, domino ſapit, quod in *Sapere diem*
firmi eſt præpoſuit. Nam ſapere hoc loco curare eſt, & ſentire diſcrimen inter diem & diẽ *quid ſit.*
quod eſt Iudaicæ ſuperſtitionis. Et nõ ſapere, eſt nõ curare diſcrimen diei. Ac mox, Qui
edit, domino edit, & qui non edit, domino non edit, quod firmioris erat præpoſuit, quod
infirmioris poſterius fecit. Niſi quis malit, ſapere diem, in diuerſum ſenſum interpretari.
Certe Thomas Aquinas ſic exponit, ut ſapere diem, dicatur, qui diſcernit inter diem & *Aquinatis ex*
diem, etiamſi hoc detorqueat ad dies feſtos noſtros, & dies ieiuniorũ, quod ille laudi tri- *penſa ſentẽtia*
buit. Quæ ſi uera eſt interpretatio, non erit infirmitatis iudicare inter diem & diem, ſed
perfectæ pietatis, & iudicare omnem diem, nõ erit firmæ fidei, ſed impietatis. Ambroſius *Ambroſij ſen*
& ipſe neſcio quò detorquet hunc locum, hoc commenti uice ſubijciens, Verum eſt, quia *tentia.*
qui ſemper abſtinet ſe, deo placere ſe putat. ſemper abſtinere perfectius eſt, quã interim
abſtinere, interim non abſtinere. Quod ſi ſemper abſtinet, qui iudicat omnem diem, cum
ante non manducantem fecerit infirmiorẽ, quomodo hic uerſa uice firmior eſt, qui prius
habitus eſt infirmior? Sed quod Paulus dixit de delectu ciborum iuxta morem Iudaicũ
item de delectu dierum iuxta ritus eorundem, hoc Ambroſius & Thomas deflexerunt
ad poſteriora tempora, quibus per epiſcopos & feſti dies ſunt indicti, ſed pauciores quã
nos habemus, & certa ieiunia, quorum nihil adhuc, opinor ætate Pauli fuiſſe. Origenes in
terpretatur ſapere diem, qui non diſcernit diem à die, copulans manducantẽ omnia, & ſa-
pientem omnem diem. Ex quo mihi uenit in mentem, hanc particulam ad utrunq; refer- *Opinio*
ri poſſe, diſtinguentem & non diſtinguentem. Etenim cum ſapiat diẽ, qui de quouis die *Eraſmi.*
idem ſentit, & ſapiat diem, qui de alio atq; alio aliter atq; aliter ſentit, generali ſermone du
as partes cõplexus eſt. Qui ſapit diẽ, ſiue ſic ſapiat, ſiue ſecus, domino ſuo ſapit, nõ tibi ad
quem nihil attinet. Atq; hanc apparet fuiſſe cauſam, quare huic parti nulla ſit reddita con-
traria, cum edenti ſit oppoſitus non edens. Quo quidẽ loco nos maluimus uertere, ueſci
tur & ueſcitur. quod non ſimpliciter agat de edendo, aut non edendo, ſed de genere cibi,
hoc eſt. de idolothyto. Porrò quoties de cibi genere loquimur, elegantius eſt ueſci quàm *Veſci.*
edere. Porrò pro ſapit maluimus curat, quod uerbũ φρονεῖν apud Græcos ſit πολύσημον,
& nunc pro ſentire ponatur, nunc pro ſapere, nunc pro cogitare, aliquoties pro affectum
eſſe. Nonnunquam uix habet ſermo Latinus quo reddat quod ſentit.

Mortuus eſt & reſurrexit.) Hic addunt Græci codices, καὶ ἀνέζησεν, id eſt, Et reuixit.
Etiamſi Theophylactus ἔζησεν legit, id eſt, uixit, non ἀνέζησεν. quod ſi ſequimur, accipiẽ-
dum eſt tempus præteritũ pro præſenti, quod in huiuſmodi uerbis ſolet fieri, in hoc mor-
tuus eſt, in hoc reſurrexit, & in hoc nũc uiuit, ut &c. Ambroſius ita legit & interpretatur,
In hoc enim Chriſtus & uixit & mortuus eſt, & reſurrexit. In Paulino codice, qui mihi
multorum inſtar erat, cum hæc adderem, ad hunc modum ſcriptum erat, In hoc enĩ Chri
ſtus & mortuus eſt & reuixit ut &c. In hoc certe conſentiens cum Græcis exemplaribus,
quod conduplicat coniunctionem. Atq; ita legiſſe Origenem, declarat ipſius interpreta-
tio, cuius hoc eſt initium, Mortuum dicit eſſe Chriſtum, diſpenſatione ſine dubio paſſio-

F nis, uixiſſe

nis, uixisse autem per sacramentum resurrectionis. Atq; hæc lectio respondet cũ eo quod sequitur, Ut & mortuorum & uiuorũ dominetur. Nam hoc ordine legitur & apud Græcos & apud Origenem edisserentem his uerbis, Sed mouerit aliquem fortassis quod dixit Apostolus, idcirco mortuum esse & uixisse, ut mortuorum & uiuorum dominetur. quasi hoc dederit intelligendum, quod nisi mortuus fuisset, & nisi post mortem rursus uixisset, non tenuisset dominationem uiuorum. Idem est ordo apud Ambrosium, idem in uetustissimo exemplari, quod modo citaui, ut mortui præcedant, uiui sequãtur. prius enĩ est mori, posterius uiuere, præsertim in Christo, quantum ad humanam naturam assumptam, quæ mortalis erat. & tamen in superioribus præcesserant, uiui, siue uiuimus, domino uiuimus, siue morimur, domino morimur.

Diuersæ personæ. Aut tu quare spernis.) ἢ καὶ σὺ, τί ἐξουθενεῖς, id est, Aut etiã tu, cur aspernaris. ut illud prius tu, referatur ad non edentem, posterius ad edentem, ut non sit ociosa coniunctio καὶ. nã non edens ob superstitionem iudicat edentem. Rursus edens ob scientiam, contemnit nõ edentis infirmitatem. Ambrosius additis uerbis aliquot ita legit, Tu autem quid iudicas fratrem tuum in non edendo? Aut tu quare spernis fratrem tuum in edendo? Quanquã arbitror in edendo & non edendo, de suo addidisse, explicandæ rei gratia.

Omnes enim stabimus.) πάντες γὰρ παραστησόμεθα, id est, Omnes sistemur, siue sistẽdi sumus ad tribunal Christi. Nã rei siue iudicandi, sisti iudicio dicũtur, dũ coguntur adesse.

Mihi flectetur.) ἐμοὶ κάμψει, id est, Mihi flectet, ut subaudias se. Certe in uetustissimo codice uno atq; altero flectet scriptum comperi, non flectetur. Testimonium extat apud Esaiam capite quadragesimoquinto, quod Paulus sic adduxit, ut nec ad uerbum respondeat Hebraicæ ueritati, nec æditioni Septuaginta. Siquidem iuxta hos ita legimus, Per memetipsum iuro, nisi egrediatur de ore meo iustitia, sermones mei non auertẽtur, quia mihi incuruabit omne genu, & iurabit & cõfitebitur omnis lingua dicẽs. Iuxta Hebræos ita uertit Hieronymus, In memetipso iuraui, egrediatur de ore meo iustitiæ uerbũ, & nõ reuertetur, quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit & cõfitebitur omnis lingua deo.

Locus obscurus. Sed hoc iudicate magis.) Ambrosius legit, Et in hoc uel in eo iudicate magis, haud scio quod exemplar secutus. Nam & Græci codices, & nostri uetusti refragantur. Hieronymus aut quisquis fuit Origenis interpres, in enarratione indicat hic iudicate dictum non pro condemnate, sicut antea, sed pro statuite. Iudicium enim pro condemnatione ponere peculiare est Hebræis. Græcis uox anceps est κρίνατε, quæ nunc iudicare sonat, nũc statuere siue decernere. Quod si cui non placet aliter accipi iudicandi uerbum, quàm in cæteris acceptum fuerit, poterit & hic esse sensus, Non conuenit ut quisquam uestrum alterum iudicet, qui seu recte agit seu secus, domino suo iudicandus seruatur. quod si quid de quoquam fas sit iudicare, is potius iudicandus, qui ob cibum corporalem noluerit uitare fratris offensam, quàm qui uel suspicatur illum non syncera conscientia uesci, uel exemplo eius prouocatur ad id faciendum, quod arbitratur non recte fieri.

Iudicate, id est statuite.

Scio & confido.) οἶδα καὶ πέπεισμαι, id est, Scio & certus sum, siue persuasum habeo.

δι' αὐτοῦ. per se. Nihil commune per ipsum.) Interpres legisse uidetur δι' αὐτοῦ, alpha tenui, atq; ita legit Ambrosius interpretans beneficio Christi nihil esse commune. sed rectius est quod habetur δι' αὑτοῦ, alpha aspirato; siue δι' ἑαυτοῦ, id est, per se ipsum siue per se, quia sequitur, Sed ei qui immundum existimat, immundum est, atq; ita legit Origenes, & huic consentiens Theophylactus.

Contristatur.) λυπεῖται, id est, Dolet siue molestia afficitur.

Non ergo blasphemetur bonum nostrum.) Vestrũ est Græcis secundæ personæ, ὑμῶν τὸ ἀγαθόν, id est, Vestrum bonum. Id quod recte facitis curandũ est, ne cui præbeat obtrectandi materiam. Aut uestrum bonum, recta opinio uestra qua sentitis fas esse quibuslibet uesci. Ad eum modum declarat Theophylactus.

Iustitia pax & gaudium in spiritu sancto.) Et hic præpositio ἐν, Hebræorũ more usurpata uidetur pro διὰ, hoc est, per. id quod satis indicat Origenes edisserens hunc locum. Spiritum sanctum opponit disceptationi de cibis. illa iram parit, tristitiam & iniustitiam, hic pro ira pacem, pro tristitia gaudium, pro offensa & iniuria iustitiam.

Duplex lectio Qui enim in hoc seruit Christo.) Græci legunt In his, quod idem pollet. quasi dixisset, per hæc

per hæc, ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων. Fœminina nomina retulit per pronomen neutri generis, ut simul intelligas & alia eiusdem generis cuiusmodi sunt iustitia, pax & gaudium. Ita quidem legit atq; enarrat Theophylactus, sed tamen refragāte Ambrosio, refragāte Origene, qui in hoc refert ad spiritū sanctum. quasi dicas in carne seruire Christo, q de cibis contendant, in spiritu seruire, qui contemptis ijs, ea modo sectentur, quæ pacis sint & concordiæ, refragantibus & uetustis Latinorum exemplaribus.

Et quæ ædificationis sunt inuicē custodiamus.) καὶ τὰ τῆς οἰκοδομῆς τῆς εἰς ἀλλήλους, id est, Quæ ad mutuam pertinent ædificationem, & subauditur διώκωμεν, id est, sectemur. Porrò Paulus suo more ædificare uocat prodesse. Etiamsi τῆς εἰς ἀλλήλους nihil uetat quo minus & ad pacem referatur, ut intelligas pacem mutuam & mutuum auxilium. Cæterum uerbum custodiamus, quod nescio quis adiecit, in Græcis codicibus non inuenitur, nec opus est cum præcesserit sectemur.

Aedificare prodesse Paulo.

In quo frater tuus offenditur.) Græce est προσκόπτει, id est, Impingit. Et in codice Donatiani scriptum erat offendit, non offenditur.

Tu fidem quam habes.) Quam relatiuum apud Græcos abest, σὺ πίστιν ἔχεις, κατὰ σαυτὸν ἔχε, id est, Tu fidē habes, in teipso habe, siue apud te solum. atq; ita scriptum comperi in exemplari Paulino, si quis parum tribuit Græcis, etiamsi cum Græcis consentit Ambrosius. Et est omnino sermo uiuidior omisso quam.

Nostra lectio deprauata.

Qui autem discernit.) ὁ δὲ διακρινόμενος, id est, Qui uero hæsitat. Quanquam participium est medium, ut possit accipi qui diiudicatur.

Ei autem qui potens est.) Hanc partē usq; ad, Debemus autem, quidam codices omnino non habent, quidam in fine adiiciunt epistolæ. Nos quoniam id non uidebatur ad hunc locum pertinere, semouimus in finem huius epistolæ.

Coronis epistolæ Paulinæ.

EX CAPITE DECIMOQVINTO.

NOs firmiores.) ἡμεῖς δὲ οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν, id est, Nos qui potentes sumus, impotentium infirmitates portare. Laurētius mauult, ualidi inualidorum.

Vnusquisq; uestrum.) Variant hic Græci Latiniq;. Quidam habent ἕκαστος γὰρ ἡμῶν, id est, unusquisq; enim nostrum, quidam coniunctionē γὰρ nō addunt. Tolerabilius quod quidam loco γὰρ habent δὲ. Ex nostris quidam habent uestrum pro nostrum, cum Græcis sit ἡμῶν primæ personæ. nec additur apud illos suo, tantum est τῷ πλησίον ἀρεσκέτω, ꝓximo placeat. Ambrosius sine pronomine legit, Et unusquisque proximo suo placeat.

Christus non placuit sibi.) Quid erat in Christo, cur ipse sibi displiceret? Sed hoc loco placet sibi, qui suo seruit commodo, & quod agit, ad suum trahit compendium. quod genus homines Græcis φίλαυτοι dicuntur, non tantum ob arrogantiam, uerumetiā ob priuati commodi studium. A quo uicio Christus longissime abfuit, qui totum sese nobis impendit. Subnotauit & Origenes hic damnari uicium φιλαυτίας.

Sibi placere, noue positū.

Nam quemadmodum scriptum est improperia &c.) Et hic sermo parum est absolutus, sed contraria pars subaudienda est, Christus non sibi placuit, sed sibi displicuit, hoc est non inseruiuit suis commodis, sed suo incommodo, nostris consuluit cōmodis, quemadmodum scriptum est &c.

Sermo Pauli diminutus.

Quæcunq; enim scripta sunt.) Græcis non est simpliciter scripta, sed utrobiq; προεγράφη, id est, præscripta siue ante scripta. Atq; ad eū sanè modum adducit Augustinus hunc locū epistola, centesimatrigesimaseptima: Quæcunq; enim ante scripta sunt, ut nos doceremur, scripta sunt. Item aduersus Faustum libro xiij. cap. ultimo. Sentit enim hæc prius scripta quàm fierēt, & promissio præcedit, res sequitur, scripturæ promittunt quod post exhibebitur. id fermè subindicat Theophylactus. Eodē uerbo usus est in epistola ad Galatas capite tertio, Ante quorum oculos Christus præscriptus est. Non igitur fuerit absurdum, si præscripta accipiamus, quæ proposita sunt imitanda. unde & præscriptū dicimus. Ex Origenis interpretatione coniici non quitum est quid legerit. Ambrosius legit scripta sunt, ad sensum haud ita magni refert.

Per patientiam & consolationem spem.) Ambrosius pro consolatione legit exhortatione. Est

one, Est enim παράκλησις uocabulum ad utrunq; commune. Quãquam ad sensum huius loci non ita magni refert utrum legatur.

Idipsum.) τὸ αὐτὸ, id est, Idem. & ἐν ἀλλήλοις, id est, Inter uos mutuo uel inuicem, de quo superius admonuimus.

Vt unanimes.) ἵνα ὁμοθυμαδὸν, id est, Vt unanimiter. Interpres legisse uidetur ὁμόθυμοι. Neq; magnopere refert ad sensum.

Suscipite q̃d aliás assumite. Suscipite inuicem.) προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, id est, Assumite inuicẽ, hoc est, alius aliũ sibi adiungat & opituletur, ut respondeat illi, Infirmum in fide suscipite.

In honorem.) εἰς δόξαν, id est, In gloriam. Interpres lasciuit affectatione copiæ. sentit enim Paulus ferendum fratrem, ut hoc redundet in gloriam dei, qui laudatur per benefacta profitentium illum. Ita prorsus explicat Theophylactus.

Locus obscurus. Ad confirmandas promissiones patrum.) Interpres dum alterum uerbum infinitum uertit in gerundium, alterum relinquit, obscurauit sententiam, quæ quidem est huiusmodi, Paulus ueluti nõnihil digressus, redit ad id quod instituerat: Dico, inquit, hoc est, quæ diximus hactenus, huc tendunt, ut intelligas Christum autorẽ esse noui testamẽti, quod primum administrauit Iudæis, ut patrem ostenderet esse ueracẽ, qui illis promiserat per prophetas. Cæterum id uoluit esse commune gentibus, non ex promisso, quanquam & de illis erat prædictum, sed ex misericordia, & hoc gratius esse donum, quod non expectantibus obtigisset. Opposuit igitur misericordiam promissis, nam in illis ius quoddam esse uidetur, hic fauor merus est. habet enim quod expostulet, cui pollicitus sis, nisi præstiteris. & tamen plus adfert uoluptatis ac laudis, quod præter omnem spem obuenerit boni. *Explanatio.* Proinde clare uerti poterat hunc in modũ, Cæterum illud est quod dico, Iesum Christum in hoc suo functum officio erga Iudæos, pro ueritate dei, ut ea confirmaret, quæ fuerant promissa patribus, cæterum ut gentes pro misericordia glorificarent deum, quibus nihil erat promissum, & tamen idem contigit quod illis. *Artificium Pauli.* Mirum est autem quanto artificio Paulus sermonem suum moderetur. quo gentes agnoscant dei in se clementiã, uocat misericordiam. Rursus ne Iudæi non ferrent illos ad communem gratiam admissos, subijcit Iudæorum testimonia, quibus declarat & illis esse promissum, licet non tam euidẽter.

Propterea confitebor tibi in gentibus domine.) Extat hoc uaticinium Psalmo xviij.

Lætamini gentes cũ populo eius.) Eius αὐτοῦ ad deũ refertur, ueluti cõmunẽ futurum utriq; populo. Nã populũ dei dixit Iudæos. Totidẽ uerbis hæc habẽtur in cãtico Deuteronomij. Mirũ aũt cur Thomas citarit ex Esaiæ cap. xxxv. siue lapsu memoriæ, siue quod illic simile tractatur argumentũ. Rursus mirũ est nostrã æditionẽ cum Paulo dissentire, quæ sic habet, Laudate gentes populũ eius, Hebræi habent, Cãtate gẽtes populum eius.

Et magnificate eum.) καὶ ἐπαινέσατε. Et adlaudate, quasi laudibus respõdete, quale est ἐπαινέσατε. Ambrosius item legit magnificate. Quanquam magnificare dictum est pro extollere & laudibus efferre. Origenes admonet in Psalmo pro magnificate scriptum fuisse collaudate. unde liquet in illius codice fuisse μεγαλύνατε, pro ἐπαινέσατε.

Et erit in die illa radix iesse.) Hoc testimonium extat apud Esaiam cap. xj. quod tamen Paulus adduxit iuxta translationem Septuaginta, sicuti pleraq; solet. Iuxta Septuaginta *In uerbis dissonãtia, in sensu concordia.* sic legimus, Et erit in die illa radix Iesse, & qui consurget ut princeps sit gentiũ, in ipso gentes sperabunt & erit requies eius honor. Iuxta Hebraicã ueritatẽ hoc modo, In die illa radix Iesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, & erit sepulchrum eius gloriosum. Hieronymus admonet pro requies eius, apud Hebræos haberi מנוחתו in qua dictione consenserunt omnes interpretes, quod tamen Hieronymus uertit, sepulchrum eius, uolens explicare sensum alioquin obscuriorem. Nam menucha requiem sonat, sed proprie eam quam precari solemus defunctis. Ita licet uerbis dissonant Septuaginta & Hieronymus, tamen in sententia cõsentiunt. Cæterum quod uertit, stat in signũ, Hebræis est עמד לנס. Porrò נס uexillum sonat siue trophæum, item miraculum re testatum. sensus ferè idem est, quod sub uexillo principis agat populus. Porrò deprecabuntur Hebræis est ידרשו quod est requirent. petit autem qui requirit, & sperant qui cõcurrunt ad aliquem. Illud adijciam particulam, Et erit requies eius honor, licet sit apud Esaiã & apud Origenem in contextu, tamen non apparet additam à Paulo, cũ nec apud Græcos repe-

cos reperiatur, nec ab Origene explicetur, nec apud noſtros uſquam aſſcribatur.

Et qui exurget.) ὁ ἀνιστάμενος, Exurgens. quod tametſi præſentis temporis eſt, tamen interpres nõ abſurde uertit in futurũ, quod adhæreat uerbo futuri tẽporis ἔσται, id eſt, erit. Alioqui poterat & ita uerti καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν, id eſt, Et q exurgat ad imperãdum.

Certus ſum autem.) πέπεισμαι, id eſt, Perſuaſum habeo.

Pleni eſtis dilectione.) ἀγαθοσύνης, id eſt, Bonitate. Interpres legiſſe uidet ἀγαπωσύνης. Eſt aũt hic bonitas, quæ opponitur maliciæ, nõ quæ reſpondet χρηστότητι, ut ſit benignitas. *Noſtram editionẽ hic præfert.*

Ita ut poſſitis alterutrũ.) δυνάμενοι καὶ ἄλλους νουθετεῖν, id eſt, Potẽtes & alios admonere. Atq; ita quidẽ interpretat Theophylactus. Apparet interpretẽ legiſſe ἀλλήλους, p ἄλλους, & ſanè ἀλλήλους magis probo. Sẽſus eſt ẽm, tantũ ualetis ſciẽtia & charitate, ut citra admonitionẽ meã, poſſitis ipſi uos inuicẽ admonere ſi ſit opus. Adq; eũ modũ Ambroſiũ legiſſe, declarat ipſi⁹ interpretatio: Nõ dixit, inquit, ut inuicẽ ſe doceãt, ſed admoneãt. Nec ẽm ocioſum eſt αὐτοὶ, quod apud Græcos ſæpenumero ſonat ſponte aut ultro, uelut apud Homerum, τί με σπεύδοντα καὶ αὐτὸν ὀτρύνεις; id eſt, Cur me feſtinantẽ & ultro incitas? Nec eſt ocioſa cõiunctio apud Paulũ ut nec apud Homerũ, refertur ẽm ad Paulũ admonentem. ut intelligas, etiã ſi ego non admonerem uos, ipſi uos inuicẽ admonere poſſitis.

Audacius autem.) Audacius dixit pro familiarius ſiue liberius, & referendũ eſt ad partem ſuperiorẽ: Non eſt opus uobis mea admonitione, cum ipſi poſſitis inuicem id facere, tamen fretus bonitate ueſtra, non ueritus ſum ad uos ſcribere, commonefaciendi gratia magis q̃ docendi. Quod quo dilucidius eſſet lectori, nos uertimus, Sed tamen audacius.

Ex parte.) ἀπὸ μέρους. Hoc adiecit, mitigans quod dixerat audacius, perinde ualet qua ſi dicas aliquantulum. admiſcuit enim nonnulla liberius dicta, de ſtulta ſapientia, de idolis, de libidine præpoſtera. Proinde dicit ſe quædam liberius locutum, non quod illos cõtemneret, ſed quod illis fideret, ueluti peculiaris illorum Apoſtolus. Plus enim audemus apud illos, quos familiarius amamus.

Sanctificans euangelium dei.) ἱερουργοῦντα. Quaſi rem ſacram operans, ut reſpondeat ad λειτουργὸν, qui proprie ſacrorum miniſter eſt. & ἱερουργεῖν fungi adminiſtratione ſacrorum. Auguſtinus in libello quo quæſtiones aliquot explicat in epiſtolam ad Romanos, pro ſanctificans legit conſecrans, propius exprimens Græcam uocem. Voluit enim Paulus prædicationem euangelij rem uideri cum primis ſacram, ac ueluti uictimam deo gratiſſimam, quod gentes redderet Chriſto dignas. Atq; huius ſacri ſe ueluti ſacrificum facit. Id autem ſolet requiri in hoſtijs, ut pura ſit ac ſancta, & ad rem diuinã legitima, quod alibi Paulus τέλειον uocat. Annotauit hac de re nonnihil Hieronymus Origenis interpres. Vox Græca compoſita eſt ab ἱερὸν ſacrum, & ἔργον opus, inde ἱερουργεῖν operari ſacris, inde ſequitur προσφορὰ, id eſt, Oblatio. *Sãctificare p ἱερουργεῖν.*

Accepta & ſanctificata.) Et, copula redundat. Nã ſanctificata refertur ad id q̃uod proxime ſequitur, In ſpiritu ſancto, hoc eſt, per ſpiritum ſanctum. ut oſtẽdat nihil deeſſe ſuo ſacrificio, quod ipſe ſpiritus ſanctus conſecrarit.

Habeo igitur gloriam.) καύχησιν, id eſt, Gloriationem, hoc eſt, habeo de quo glorier.

Ad deũ.) τὰ πρὸς τὸν θεὸν, id eſt, In his quæ ad deũ pertinẽt. Interpres omiſit articulũ τά.

Non enim audeo.) τολμήσω, id eſt, Audebo uel auſim. Nam hoc ceu procemiolo, pariter & arrogantiæ crimen excludit, & ſibi fidem apud lectorem conciliat.

Eorum quæ per me non effecit.) Ambroſius ſic interpretatur, quaſi Paulus non poſſit quicquam commemorare eorum quæ ad laudem prædicationis pertinẽt, quæ per ipſum præſtita non ſint auxilio dei. Ipſius uerba ſubſcribam: Gloriam habere ſe dicit apud deũ per Chriſtum Ieſum. Credens enim & ſeruiens Chriſto Ieſu in cõſcientia pura, meritum ſibi fecit apud deum patrem, intantum ut nihil deeſſe dicat quod non per illum operatus ſit Chriſtus, ad exhortationem gentium. Ac mox, Seruiens enim Chriſto, gloriam habet ad deum, intantum ut indigere non habeat aliquid diuinæ uirtutis, quod ſibi præſtitũ nõ ſit à deo, ſed omnia ſe, quia idoneus inuentus eſt diſpenſator, conſecutum quæ ad cõuerſionem gentium per ſignorum uirtutem proficerent. Origenes diuerſam ſequitur ſentẽtiã, nimirum hanc, Nolim alienorum factorum laudem mihi arrogare, tantum ea dicam quæ per meipſum effecit Chriſtus, & huius uerba ſubſcribã: Quæ loquor, inquit, non ſunt alie- *Ambroſij interpretatio.*

ni operis uerba, nec alienorum gestorum laudator efficiar, sed quæ scio Christum per me effecisse, hæc uobis scribo quæ per obedientiam gentium uerbo in me & opere expleuit.

Origenis interpretatio.

Origenis interpretatio mihi magis probatur, non modo quia modestior est, magisq; cohærens cum his quæ sequuntur, Sed sic prædicaui euãgelium. Nam hanc partem opponit superiori, quod pugnent inter se, narrare ab aliis facta, & ita prædicare, ut nusquam prædices, ubi prædicarint alij, uerumetiã quod nõ uideam, quomodo sensus qui placet Ambrosio ex Græco sermone possit elici. Is ad hunc habet modum, οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τι ὧν οὐ κατειργάσατο χριστὸς δι᾽ ἐμοῦ. Illud certum, eorum non posse referri ad cæteros apostolos, sed ad ipsa facta. Poterit & hic esse sensus tertius, Nõ ausim quicq; loqui de factis meis, sed tantum de ijs quæ Christus per me gessit. Verum Origenicæ interpretationi palmam tribuo. Emphasis enim totius sermonis est in pronomine me, per quod excluduntur aliena facta. Vtranq; sententiam interpretatione miscet ac complectitur Theophylactus. Nõ iacto quod ipse non fecerim, imò quod feci, non ego feci, sed Christus per me. Et effecit, præteriti temporis est, non præsentis. commemorat enim quæ iam gesserat.

Tertia expositio.

Emphasis unius pronominis.

Per circuitum.) καὶ κύκλῳ, id est, Et in circuitu, siue undiq;.

Prodigiorum in uirtute spiritus sancti.) Græce est spiritus dei, ἐν δυνάμει πνεύματος θεοῦ. Atq; ita sanè legit Origenes, & huic consentiens Theophylactus. Quanquam secus habet Ambrosius ac uetusta exemplaria.

Ambitio Pauli.

Sic autem prædicauerim.) Græca nonnihil dissonant à Latinis, οὕτως δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι, Sic autem adnitens prædicare euangelium. Est autem φιλοτιμεῖσθαι ueluti ambitiose conari quippiam. Ita Paulus sancta quadam ambitione abstinuit ab his locis in quibus reliqui apostoli prædicauerant, ut ipse esset pater & autor suæ gentis. Cæterum coniunctio δὲ, etiamsi commode reddi non poterat, tamen Græcis haud quaquã est ociosa, significat enim adijci quiddam magni momenti quod rẽ uehementer augeat, id quod nos per adeo, siue porrò solemus efferre. ueluti si dicas, Alui cunctos, atq; adeo solus, siue alui cunctos, porrò solus alui.

Additum.

Et qui non audierunt de eo intelligent.) De eo, redundat. Quanquam intelligitur è superiore parte repetitum.

Propter quod impediebar plurimum.) διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν, id est, Quapropter etiam impediebar sæpenumero. Nam id quoq; significat τὰ πολλὰ aduerbij uice positum, & ita exponunt Græcanica scholia, nominatim & euidenter Theophylactus. sæpius enim conabatur, & semper obsistebant negocia, quibus detinebatur. Porrò illud Impeditus sum, est ἐνεκοπτόμην, quod significat rem ceptam interrumpi, ut aptius futurum fuerit, Inhibitus sum, siue præpeditus sum.

Locum habens.) μηκέτι τόπον ἔχων, id est, Cum non amplius habeam locum. Cæterũ locum intelligit uacuũ, quem ob id quærebat, quod plus esset fructus sicut ante dixerat.

A multis iã præcedẽtibus annis.) ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, id est, A multis ãnis, siue multis iã annis. nec uideo cur interpres putarit addẽdũ aliqd. cũ sermo de secuturis ãnis nõ possit intelligi.

Spania pro Hispania.

Cũ in Hispaniã proficisci cœpero.) ὡς ἐὰν πορεύωμαι εἰς τὴν σπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς, Vt si proficiscar in Hispaniam, ueniã ad uos. Quanq; quidam Græci codices habebant, ἕως nõ ὡς. Cæterum Græci scriptores Paulũ sequuti fraudant Hispaniam prima regionis syllaba, quam illi solent huiusmodi dictionibus addere, dicentes, espero pro spero, expecto pro specto, idem facientes in hac dictione quod Latini facimus in Iscariote.

Spero enim quod præteriẽs uideã uos.) ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος, θεάσασθαι ὑμᾶς, καὶ ὑφ᾽ ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ. Quãdo uideo Fabrũ offendi Latinitate, sic Latine uerti poterat, Nam spero futurũ, ut istac iter faciens uideã uos, & à uobis producar siue deducar illuc.

Præterire p pertransire.

Quod præteriens.) διαπορευόμενος, id est, Pertransiens, siue istac iter faciens.

Fruitus fuero.) ἐμπλησθῶ, id est, Expletus fuero. quod quidem multo significantius est ad explicandum ingens Pauli desiderium. Atq; ut magis intendat epitasin, addit ex parte, significans inexplebilem cupiditatem.

Nunc autem proficiscar.) πορεύομαι, id est, Proficiscor, præsentis est temporis, uelut & participium quod sequitur διακονῶν, id est, Ministrans. iam enim hoc agebat. Demiror autem cur interpres participium mutarit in uerbum infinitum, nisi forte legit διακονεῖν.

Probauerũt

Probauerunt enim Macedones.) εὐδόκησαν, id est, Approbarunt, &, Ita uisum est illis. At idem uerbū mox uertit Placuit illis. adeo interpres nefas iudicauit idem uerbum ite rare, quod tamen ipse Paulus non est ueritus facere. Porrò εὐδοκεῖν, non solum sonat pro *Εὐδοκεῖν.* bare, uerum ex animo probare, quoties res non solum utcunq; placet, sed bene & ex ani mo placet. ut intelligamus huiusmodi munera, si ultró offerantur, accipienda eis quibus fuerit opus, non exigenda. quandoquidem ipse Paulus maluit manibus laborare, quàm alieno cibo uiuere.

Collationem.) κοινωνίαν, id est, Communionem, siue communicationem. sic enim uo cat eleemosynam missam, ciuili nimirum uocabulo. quasi non sit beneficium iuuare pecu nia, sed censum quem habemus cum alijs communem, cum opus est illis impartiri. Cæte rum quod uertit, In pauperes sanctorum, nimium fidus fuit interpres, ut qui schema quo *Interpres dormitans.* q; & idioma Græci sermonis expresserit. Alioqui dicēdū erat Pauperibus sanctis, ne quis suspicetur sanctos habuisse pauperes, qui sancti non essent. Illud annotandū, quod Pau lus uidetur iungere duo inter se pugnantia, εὐδόκησαν & ὀφειλέται. Etenim qui sponte & bona animi uoluntate offert, non uidetur debere. unde diuinam erga homines beneficen tiam, εὐδοκίαν appellat. Atqui cum hoc uideatur adiecisse ciuiliter magis quàm ex animo, tamen addit hanc unam causam, quod illi spiritualia impartissent, uelut alioqui nihil debe retur. At hodie nulli magis tyrannice exigunt decimas, quàm qui nihil impartiunt spiri *Exactores decimarum.* tuale. Sic enim Paulus appellat doctrinam euangelicam.

Cum consummauero.) ἐπιτελέσας, id est, Vbi perfecero.

Et assignauero.) σφραγισάμενος, id est, Obsignauero, uel obsignatū reddidero. sic em̄ reddi solet pecunia. Sentit enim Paulus se diligenter ac certa fide uelle reddere hoc mu nus. Quod om̄is pecuniæ tractatio suspecta soleat esse, præsertim Iudæis auarissimis. sub indicat tale quiddam & Theophylactus.

Fructum hunc.) Fructum Theophylactus refert nō ad accepturos, sed ad eos qui cō tulerant. quasi in beneficijs Christianorum lucrum penes dantem sit, non penes accipien tem. Quod si Paulus integre ac tuto reddidisset eam pecuniam, futurum ut Macedoni bus cæterisq; qui contulerant, ceu thesaurus quidam in tuto reconditus uideretur. Hoc admonui ut lector intelligat, eis pronomen non referre sanctos, sed Græcos.

In plenitudine bene &c.) ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ εὐαγγελίου τοῦ χριστοῦ. id est, In ple nitudine benedictionis euangelij. Benedictionem Paulus aliquoties uocat eleemosynā. Atq; hic uidetur uerecunde significare, ut Romani quoq; conferant.

Obsecro ergo uos.) παρακαλῶ δὲ, id est, Hortor aūt uos. Tametsi hoc sanè loco nō admo dū male quadrabat obsecro, propter ea quæ sequunt̄, Per dominū nostrū Iesum Christū.

Per charitatem spiritus sancti.) Sancti superest, διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ πνεύματος, id est, Per dilectionem spiritus.

Vt adiuuetis me.) συναγωνίσασθαι. Quod est opitulari, sed certanti & laboranti. quod *Συναγωνίσασθαι.* ante nos annotauit & Origenes, sed tamen eò detorquens, quod inter orandū certamen sit cum impijs dæmonibus, preces piorum interpellare solitis. Quanquam Ambrosius le git, Vt sollicitudinem impartiamini. Interpres rectius expressit quā Ambrosius, mea qui dem sentētia. Et in orationibus dixit, pro per precationes, quam sermonis formam opor tet iam nobis esse familiarem.

Obsequij mei oblatio.) καὶ ἵνα ἡ διακονία μου, id est, Ministeriū meū. Ambrosius uelut *Aliud legit interpres.* exponens legit, ut munerum meorum oblatio. Quanq; mihi uidetur aliud quiddam le gisse, forte προσφορά, quo uerbo superius usus est. quandoquidem & paulo superius usus est uerbo apto sacrificijs, λειτουργῆσαι, quod interpres uertit ministrare. Nos addidimus pronomen, Vt ministerium hoc meum, propter articulum Græcum, ἵνα ἡ διακονία μου.

Accepta fiat in Hierusalem.) Græci nonnihil diuerse legunt. Nonnulli sic habēt, καὶ ἵνα ἡ διακονία μου, ἡ εἰς ἱερουσαλὴμ εὐπρόσδεκτος γένηται τοῖς ἁγίοις, id est, Vt ministeriū me um, quod est in, uel erga Hierusalem, acceptum sit sanctis. Quidam codex sic habebat, ἡ διακονία μου ἡ ἱερουσαλὴμ, id est, Ministerium meum quæ est Hierusalem. Nec Theophy lactus interpretans uidetur hanc particulam addidisse. Porrò modeste uocat ministeriū, cum sit alienæ liberalitatis minister duntaxat.

EX CAPITE DECIMOSEXTO.

QVæ est in ministerio.) οὖσαν διάκονον,id est,Quæ est ministra. Per hãc Phœ ben putant redditam epistolam Romanis.

Quæ est Cẽchris.) Cenchreis Græce est κεγχρεαῖς,aut ut in nõnullis habet

Cenchreæ. scriptum κεχρεαῖς,quod nos uertimus Cenchreensis. Cæterũ cum plura sint huius nominis loca,nempe in Troade oppidũ,atq; aliud item in Italia,tamẽ magis consentaneum est, Paulum sentire de Cenchreis statione nauali Corinthiorũ,quã doquidem constat hanc epistolam è Corintho missam. Hæc etiam Origenes indicauit.

Digne sanctis.) ἀξίως τῶν ἁγίων. Verti poterat, Vt decet sanctos ,ut dignum est sanctis.

Priscam & Aquilã.) Origenes putat Priscam eandẽ esse quã Lucas in Actis cap.xviij. Priscillã appellat,cuius maritus erat Aquila Ponticus genere,Iudæus religione & origine stirpis,Paulo ὁμότεχνος,nimirũ artifex tabernaculorũ,& ut Origenes interpretat͂, sutor.

Claudius Iu-deos abegit Roma. Mouet Origenẽ qui fieri potuit ut Aquila Romæ fuerit,cũ Claudius imperator eos omnes abegerit,ut refert capite modo citato. Sed fieri potuit,ut cessante sæuitia edicti, Corintho relicta,Romam redierit Aquila.quandoquidem illic multos Iudæos ipse Paulus post offendit.quod palàm est ex historia capitis quod est eiusdem uoluminis ultimum.

Suas ceruices.) τὸν ἑαυτῶν τράχηλον,id est,Suam ipsorum ceruicem.

Quæ multum laborauit in uobis.) εἰς ὑμᾶς,id est,Erga uos. Idem enim satis colligitur ex interpretatione Origenis,apertius etiam ex Ambrosiana ,apertissime ex Theophylacti. Quanquam non sum nescius in nonnullis Græcorum codicibus haberi scriptum, εἰς ἡμᾶς. Siquidem in his facillimus est scribarum lapsus.

Sed & omnes ecclesiæ gentium.) Disputat Origenes qui potuerit Paulus omnium ecclesiarum nomine salutem asscribere,cum uerisimile non sit omnes adfuisse Corinthi cũ hæc scriberetur epistola. Sed quoniam cognouit omnium erga Romanos studium ,omnium nomine salutat illos.

Et domesticam ecclesiam.) καὶ τὴν κατ᾽ οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν. Familiam Christianam & si qui accesserant,ecclesiam uocat.unde nos maluimus congregationem appellare.

Salutate Ephenetum.) Epænetus dicitur ,non Ephenetus, ἐπαινετὸς, quod Latine sonat,laudatus siue laudabilis.

Qui est primitiuus ecclesiæ Asiæ.) ἀπαρχὴ,id est,Primitiæ.siue quod hunc primũ Achiuorum conuerterit ad Christum,siue quod hic esset præcipuus. Ac mox,

Asiæ pro Achaiæ. Ecclesiæ Asiæ.) τῆς ἀχαΐας, id est,Achaiæ est Græce,nõ Asiæ,licet refragante uetustissimo codice Paulino. Theophylactus legit Achaiæ. Nec additur ecclesiæ uel apud Græcos,uel in uetustis Latinorum exemplaribus,ne apud Ambrosium quidem. Addit autẽ In Christo ,uidelicet interpretans cur uocarit primitias.

Andrónicum & Iuliam.) ἰουνίαν,id est,Iuniam. Nam Iuliã posterius suo loco refert.

Qui sunt nobiles.) ἐπίσημοι,id est,Insignes. Ne quis eum de genere loqui putet.

Ampliatum.) ἀμπλίαν,id est,Ampliam. Nec est dilectissimũ,sed dilectum ἀγαπητόν.

Salutate Apellem.) Origenes addubitat num hic sit Apollo Alexandrinus, uir in scripturis eruditus,cuius mentio fit in Actis apostolorum cap.decimooctauo.

Ex Aristoboli domo.) τοὺς ἐκ τῶν ἀριστοβούλου, id est,Eos q pertinẽt ad Aristobulũ,ut penultima sonetur accẽtu acuto,est ẽm Græcis diphthõgus.nomẽ ab optimo cõsilio dictũ.

Asineretum Plegontam.) Legendum est,Asyncritum & Phlegontem ἀσύγκριτον φλέγοντα. Asyncritus sonat incomparabilem,Phlegon incendens.

Hermen,Patrobam,Herman.) Diuersa nomina sunt.prius est ἑρμᾶν Herman,alterum ἑρμῆν,quod Latine sonat Mercurium,atq; ita nos uertimus,ne quis in illis forte ξενίζηται.

Olympiadem.) Græce ὀλυμπᾶν Olympam. Apparet enim uiros esse,non mulieres ,è duobus articulis Græcis αὐτὸν & τοὺς σὺν αὐτῷ. At ex Olympiade non potes uirum facere.

Benedictio. Per dulces sermones & benedictiones.) διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας. Ne quis imaginetur benedictiones uulgo dictas episcoporum,Græcis sunt duæ dictiones χρηστολογία. quam blandiloquentiã seu blandiloquiũ recte dixeris. Vnde Cæsares quosdam oratione quàm re benigniores,uulgo Chrestologos dictos accepimus. & εὐλογία ad uerbum quidem sonat benedicentiam,cæterum hic pro laudatione siue adulatione positum est,incul

cauit enim

cauit enim idem odio uitij, nempe assentationis.

Corda innocentium.) Græce est ἀκάκων. Quod magis significat simplices, minimeque subdolos quàm innocentes. Siquidem innocens Latinis dicitur qui uacat omni crimine uitæ, ἄκακος qui expers est fraudis ac suspicionis. Siquidem innocentiæ uerbum unum est ex eorum numero quæ Cicero dicit Græcis deesse.

Innocens ἄκακος.

Vestra enim obediẽtia.) Appositius erat hoc loco, Nam uestra obedientia. Occurrit enim tacitæ quæstioni, cur dixerit corda simplicium. Nam uestra qui prudentes estis &c.

Timotheus adiutor meus.) ὁ συνεργός μου. Quod socium & consortem operis significat Græcis, quasi collegam dicas aut cooperarium. Ambrosius non ineleganter uertit, consors laborum meorum.

Ego Terentius.) Tertius legendum est, non Terentius, τέρτιος. Quanquam in nonnullis habetur Terentius. Ambrosius legit Tertius. addit enim nomine, non numero. Atque ita legit Theophylactus Græcus interpres. Sic eñ hic dictus est Tertius ut apud Romanos dicebantur Sexti Quinti ac Decimi.

Arcarius ciuitatis.) ὁ οἰκονόμος, id est, Dispensator. unde nos Quæstorem ærarij uertimus. Theophylactus putat præfectum fuisse. Et prorsus hactenus erat præfectus.

Et uniuersæ ecclesiæ.) Latinus sermo habet amphibologiam, quod incertũ sit an Gaius hospes Pauli, Romanos salutet unà cum tota congregatione, an intelligendus sit hospes non Pauli solum, sed totius etiam ecclesiæ. Apud Græcos tantum posterior sensus accipi potest, atque ideo nos uertimus, Hospes meus & totius ecclesiæ.

Gratia domini nostri &c.) Quoniam eadẽ ferè uerba paulo superius posita sunt, apud Ambrosium & Origenem hic non repetuntur.

Ei autem qui potens.) Hæc est pars quæ in plerisque Græcorũ codicibus nõ additur, nã Theophylactus interpres neutrobi meminit huius partis nec in medio, nec in fine. In nõnullis alio addiẽ loco, nẽpe in fine cap. xiiij. sicut indicauimus eo loco. In quibusdã adijciẽ in fine. Id quod & nos fecimus, præsertim assentientibus Latinis exẽplaribus, etiam uetustis, & Ambrosio, cumque his Origene, qui docet non solum hanc partem resectam fuisse à Marcione, qui quasdã Paulo inscriptas epistolas reiecit totas, quasdã truncauit mutilauitque, uerũetiã totũ hoc quod sequitur ab eo loco quo dixit Paulus: Omne aũt quod nõ est ex fide, peccatũ est, hoc est, à calce cap. xiiij. quod cætera adhortationibus tantũ & salutationibus occupata, parũ uiderentur respondere Paulinæ grauitati. Sed huius sententiã iam olim ab omnibus explosam, quid attinet refellere? Mirũ est autẽ qui acciderit ut hæc pars suo loco fuerit mota. Etenim si ob id loco mota est, quod cũ his quæ præcederẽt ac sequerẽtur parũ cõcinne cohæreret, ne hic quidẽ cohæret. Nam quod sermonis ordo nec apud Græcos, nec apud nos cõsequitur, minus admiror in Paulo, apud quem frequẽter eiusmodi occurrũt incõmoda. Etenim ut negligamus hyperbaton, quod adijcitur in fine honor & gloria, quo minus ad initiũ orationis referatur, Ei aũt qui &c. obstat dictio cui, quẽadmodũ annotauit & Thomas sequutus Augustinũ, qui utcunque explicat alterã cõstructionis incõmoditatem, ut, per Iesum Christũ nõ referatur, ad sapienti: ne deus pater per filium sapiens esse uideretur, sed ad id quod sequitur: Sit honor & gloria, quod is patrem sua morte illustrarit apud homines. Verũ quid faciemus ly cui, sic eñ ille loquitur, quod ita cõstanter obsedit omnes Græcorũ ac Latinorũ codices, ut nisi summa impudentia nõ possit expungi? Quod si locũ suũ tuetur, nec superiora cohærent, nec inferiora, nec ipse sanẽ reperio quid hic cõminiscar, nisi libeat ingenue fateri, Paulum suo more hanc orationẽ imperfectã extulisse, ut subaudiamus, gratias agamus, aut simile quippiã. Ambrosius connectit superiora cum extremis, Sit honor & gloria, dissimulato incõmodo cõstructionis, quo tamen offensus est Thomas. Sed multo ante hunc Augustinus libro aduersus Maximinũ Arrianorum episcopum tertio, cap. decimotertio, putat autẽ sic ordinari posse, Ei gloria, cui per Iesum Christum gloria. Licet fateatur omissa uoce, cui, sermonem esse magis usitatum. Porrò quod nos legimus per scripturas prophetarum, Græcis est διά τε γραφῶν προφητικῶν, id est, Perque scripturas propheticas, cum neque præcedat aliquid ad quod referatur coniunctio τε, neque sequatur καί, quæ consueuit huic subnecti, ni uis alterius coniunctionis subaudiatur in nunc, atque hunc accipiamus sensum, quod mysterium

Dubitatũ est de posterioribus capitulis huius epistolæ, num essent Pauli.

Thomæ sententia.

patefactum

patefactum nunc per Euangelium, & olim per scripta prophetica.

Missa fuit è Corintho.) Hoc è Græcis uoluminibus adiecimus, nisi quod ἐγράφη uertimus in missa est, Missa est per Phœben, cæterum scripta manu Tertij, dictante Paulo. Atq; illud interim subit admirari, cuiusmodi legatis tunc usi fuerint illi uere pontifices, cũ Paulus ad Romanos adhuc florenteis, de tam arduis rebus scripserit per mulierculã. Deinde ridere libet nouam Nicolai Lyrani diligentiam, qui cum Origenes & diuus Hieronymus, cumq; his omnes antiqui confirment hanc epistolam è Corintho fuisse missam, ipse tamen ambigit, nimirum quod Aymo, scripsit ex Athenis missam. Verum hũc plusquam Gordianum nodum, uide quanta dexteritate mirus explicat artifex: Partẽ, inquit, scripsit Athenis, deinde quod supererat addidit Corinthi, atq; ita Romam misit. O hominem suauem, mallet opinor Paulum quamlibet magnum itineris facere dispendium, ne quid patiatur autoritas Aymonis, perinde quasi ille uno aut altero in loco labatur.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM AD RHOMANOS, FINIS.

IN EPISTOLAM PAVLI AD CORINTHIOS PRIOREM ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

Vocati sancti non nati.

VOCATVS & uocatis sanctis.) κλητὸς & κλητοῖς nomina sunt, non participia, ut superius admonuimus, nõ perinde quod iam sancti sint, sed quod uocati sint ad sanctimoniam. Quemadmodum indicauit & Ambrosius.

Prima lectio Chrysostomi & Theophylacti.

Ipsorum.) Latinius erat, suo. Est autẽ Græcis duplex cõiunctio, αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, id est, suoq; & nostro. Porrò sensus nonnihil est anceps. Theophylactus existimat suóque & nostro, referri posse ad dominum, quia præcessit domino nostro: deinde repetens addat, Non solũ nostro, sed & illorum quicunq; inuocant. Ad eundem modum ordinat Chrysostomus in commentarijs Græcis nondum uersis, quos in hanc scripsit epistolam, si modo non fallit titulus. Eius codicis copia nobis facta est ex bibliotheca Prædicatorum apud Basileam. Verum hæc interpretatio mihi uidetur affectata.

Secũda lectio. Tertia Erasmi.

Quidam simpliciter interpretantur, siue in suis locis in quibus agunt, siue in his in quibus nos agimus. Tertius autẽ sensus mihi uidetur argutior, & ad Paulinos affectus accommodatior. Quem hac lege referam, ut liberum sit lectori nihilo secius quod malit sequi. In quouis loco, siue ipsorum, siue meo, aut & ipsorũ & meo. ut intelligas Paulum omnem locum suum ducere, in quo sint qui inuocent nomen domini, quod inter Christianos charitas communia faciat omnia. Nec abhorret ab hac sententia Theophylactus, indicans Paulum obiurgaturũ Corinthios ob coortum inter illos dissidium, hac usum parasceue. quasi diceret, Si omnium qui quouis loco credunt Christo, una eademq;

Ambrosij sententia.

est ecclesia, cur uos eiusdem reip. ciues inter uos dissidetis? Ambrosius uidetur ipsorum, referre ad loca gentium, nostro, ad Iudæorum, sic enim asscribit, Cum Iudæis ueris iũgit & gentes. Nisi mauis inuertere ut prius ad Iudæos pertineat, nostro ad gẽtes. quod in Iu-

Thomæ opinio.

dæa tantum soleat inuocari nomen domini, & Paulus ut gentium apostolus nostro dixerit. Coactius est quod addit Thomas, ipsorum referri ad episcopos eius loci, quibus licet

essent

essent subiecti, non tamen per hoc eximebantur à ditione apostoli. Certe nomen ditionis inauditum fuit inter apostolos.

Amphibologia.

A deo patre nostro & domino Iesu.) Anceps est sensus apud Græcos, ꝓpterea quod hic genitiuus referri potest & ad præpositionem ἀπὸ, ut sit sensus, à patre pariter atq; à filio pacem proficisci: & ad nomē patre, ut accipiamus patrem esse communem Christo & nobis. Priorem tamen sensum sequuntur omnes.

In omnibus.) ἐν παντὶ, id est, In omni, hoc est, in quauis re. Quanquam id quidem ad sensus integritatem nihil refert.

Obscurior sermo.

Sicut testimonium.) καθὼς, id est, Quemadmodum, quod ad superiora referendum est, id est, per quæ siue quibus rebus, nempe sermone & cognitione. Etenim quo magis illi abundabant dotibus sacris, hoc testatior reddebatur euangelij ueritas. In eum sensum prorsus interpretatur Theophylactus. Nec ab hac sententia multum abest Ambrosius. Thomas pro una uarias inducit sententias.

Vt nihil uobis desit.) ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι, id est, Vt nō destituamini in ullo dono. Et ut, hoc loco, nō notat finē, sed cōsequentiā, uelut adeo ut. Itē hoc loco gratia est non χάρις, sicut paulo superius, sed χάρισμα, quod sæpenumero donum uertit.

Sine crimine ἀνέγκλητοι.

Sine crimine.) ἀνεγκλήτους. Quasi dicas, incriminabiles, inculpatos, ab ἐγκαλεῖν, quod est in ius uocare. & ἔγκλημα crimen est Græcis, indidem dicta uox. Est autem perfectius atq; etiam difficilius ἀνέγκλητον esse quàm innocentem. Siquidem ipsa etiam innocentia non uacat aliquoties crimine.

Fidelis deus.) πιστός. Paulus hanc dictionem uarie usurpat. Nonnunq; πιστοὶ dicuntur qui credunt, ut ἄπιστοι increduli. aliâs πιστοὶ qui sunt bonæ fidei, præstantes quod receperint, ut hoc in loco, teste & Theophylacto, qui fidelem deum, ueridicū interpretatur ac mentiri nescium. Interim ad rem refertur, ut πιστὸς ὁ λόγος, pro sermone certo & indubitato. Porrò fidelis uocabulum etiam superiori cōpetere testatur Horatius, Vnde mihi tā fortem, tamēq; fidelem. Loquitur enim de eo, quem certe uolebat superiorem uideri.

In societatem.) εἰς κοινωνίαν, In cōmunionē siue cōsortiū. licet recte uerterit interpres.

Obsecro uos.) παρακαλῶ. Hortor esse poterat. Quanquam & obsecro satis quadret, siue obtestor, præsertim quia sequitur, Per nomen domini nostri Iesu. Sic enim interpretatur & Theophylactus, Paulum obtestari Corinthios per nomen illud quod omnibus Christo initiatis sacrosanctum esse debet.

Idē dicere, cō sentire dictis.

Vt idipsum dicatis.) τὸ αὐτὸ, id est, Idē loquamini, hoc est, consentiatis. Quod ad Romanos scribens dixit, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, id est, Idē sentire, siue ut ille uertit, sapere. quod hæc inter se cognata sint, dissentire animo & dissidere uerbis. Ad hūc modū exponit & Theophylactus. At huius præcepti non meminerunt quidam, quorum alius mordicus tenet Scotisticam sectam, alius Thomisticam, alius Occanisticam, alius Albertisticam.

Schismata.) Græcā uocē reliquit. dicere poterat, sectiones, aut dissentiones, aut dissidia.

Perfecti, integri corporis.

Sitis autem perfecti.) κατηρτισμένοι, siue ut quidā habebant ἀπηρτισμένοι, quod significat perfectum, ut corpus est, in quo nullum sit membrum mutilum aut mancum, aut inæquale, ab ἄρτιος & ἀρτίζω. Vnde nos explicandi causa uertimus, Sitis integrum corpus. Etenim cum dicitur perfectum, uulgus intelligit absolutam uirtutem. de qua nondū agit Paulus apud seditiosos. Si uertissem integri, uisus essem dicere incorruptos ac probos. Monet enim Paulus, ut non solum concordes sint lingua idem loquentes, uerumetiā ut sicut integri corporis mēbra eodē aguntur spiritu, ita & illis mens sit eadē. Porrò quod dissidet, diuulsum est ac dissipatum, non integrum ac solidum.

Sensus pro mente.

In eodem sensu.) αὐτῷ νοΐ, id est, Eadem mēte. In, præpositio posita est pro per, ideoq; ea omissa, sensum eundem reddidimus.

Sciētia ꝓ sententia deprauatum.

In eadem scientia.) αὐτῇ γνώμῃ, id est, Eadem sententia. quod aut mutatum est à librarijs, aut interpres legit γνώσει pro γνώμῃ, sicut habetur in æditione Aldina. Sed hoc mihi uerisimilius est, cum & Græcorū codices consentiant, & in uetustissimis Latinorū exēplaribus habeatur sententia pro scientia, nominatim in exēplari Paulino probatissimæ fidei, quodq; multorum instar esse possit. Ad hæc Ambrosius deprehenditur sententia legisse, non scientia, si quis attentius obseruet quæ commenti uice subijcit, Perfectos uult eos

esse in

esse in eodem sensu quem illis tradiderat, ut non discreparent. Ad illorum enim exemplũ quos supra laudat, hos prouocat, ut hoc sentiant ac defendant. hactenus Ambrosius. Sẽsum refert ad id quod illis fuerat à Paulo traditum, sententiam ad defensionem. Nam sententia uocatur ferè quæ profertur ac recitatur, sensus apud nos est. Itidem legisse Theophylactum deprehendet qui perpenderit attentius illius interpretationem. *Thomas.* Thomas detorquet sensum ad eam uim animi, qua iudicamus de agendis: scientiam qua iudicamus de cognoscendis. Id commentum mihi sanè non admodum arridet, cum mente potius iudicemus cognoscenda. Neq; enim sensus hic accipi potest pro sensu corporalis organi, qualis est uisus aut auditus.

Ab his qui sunt Chloës.) Theophylactus Græcus interpres, Chloēn familiæ Corinthiensis nomen esse putat. ut intelligas eius gẽtis aliquos fuisse qui Paulo significarint de Corinthiorum dissidio. Quemadmodum ad Romanos scribens dixerat, ἐκ τῶν ἀριστοβούλου, *Thomæ lapsus.* gentiles illius ac familiares intelligens. Thomas ambigit utrum Chloēn uicum facere malit, quæ pertinuerit ad ditionem Corinthiorum, an matronã. Ambigit & Ambrosius, homines sint, locus, an fœmina. Etiamsi apud Græcos locorum nominibus addi solet præpositio. Neq; enim apud illos receptum est τοῖς οὖσι ῥώμης, quemadmodum apud nos, ijs qui Romæ sunt, sed addita præpositione efferunt, ἐν τῇ ῥώμῃ. Certe apud Horatium in Odis Chloe fœminæ uocabulum est:

Me nunc Cressa Chloë regit,
Dulces docta modos, & citharæ sciens.

Consilium Pauli. Miro uero consilio Paulus fidei causa familiæ nomen expressit, at rursus hominum nomina suppressit, ne quid illis conflaret inuidiæ.

Deo meo.) Meo, apud Græcos non est, nec apud Ambrosium, nec in antiquis exemplaribus, nominatim in Paulino. Et absolutius est, ut sit deus omnium. Nam quod paulo superius dixit, Gratias ago deo meo, annotatum est à Theophylacto, quod deum omnium communem, affectu quodam summo, suum deum appellarit, & hic annotaturo, si suum dixisset deum.

In nomine meo baptizati estis.) ἐβάπτισα, id est, Baptizaui, primæ personæ, licet constanter refragantibus Latinis exemplaribus. & ad sensum nihil interest. Ex Theophylacti commentarijs non admodum liquet quid legerit, nisi quod coniectura magis eò uergit, legisse ἐβάπτισε quàm ἐβαπτίσθητε. Subijcit enim Paulum complures baptizasse, sed in Christi nomine, non suo. Certe Augustinus libro aduersus Cresconium, tertio, cap. undecimo, legit iuxta Græcos.

Si quem alium uestrum.) οὔ τινα ἄλλον, id est, Nunquem alium. nam uestrum redũdat, nec additur apud Ambrosium, nec apud Theophylactum.

Sapiẽtia pro eruditione. Non in sapientia uerbi.) ἐν σοφίᾳ λόγου, id est, In eruditione sermonis. *Siquidem* σοφὸν appellant non solum quod sapit, uerumetiam quicquid elegans est & eruditũ. Græcis aũt placebat eruditio, sicuti Iudæis miracula ac prodigia. Et in, præpositio loco per, posita est, & Hebraica figura dictum est, In sapientia sermonis, pro eo quod erat, erudito sermone, siue per eruditum sermonem. Porrò cum λόγος sermonẽ significet potius quàm uerbũ, cur hoc in loco libuit abuti uerbo? Et mox ad eundem modum, uerbũ enim crucis. Vbi *Articuli uis.* & illud obiter annotandum, hic geminum addi articulum, ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ, quo sit euidentior discretio huius sermonis de cruce simplicis & incompositi, suoq; congruentis argumento, à sermone philosophorum & rhetorum fucato compositoq;.

Vt non euacuetur.) ἵνα μὴ κενωθῇ, id est, Vt non fiat inanis. Nam inane dicitur quod non est solidum, sed specie blanditur. Illud obiter annotabis optime lector, quàm sollicite curarit diuus Paulus ut euangelium Christi purissimũ esset ab omnibus humanis ad- *Doctrina Christi pura.* miniculis, ne quid inde sibi uendicare posset hic mundus, adeo ut nec eloquentiam uoluerit adiungere, aut eruditionem humanam. At his temporibus cum oneremus Christum opibus, negocijs prophanis, honoribus, imperijs, exercitibus, uoluptatibus, & quibus tandem non? *Sermo apostolicus.* solam eloquentiã execramur. Et hac una in parte uel anteimus apostolos. nã illi simpliciter dixerũt, sed cordate, sine lenocinijs, at rursum sine spurcitia sine portẽtis, inaffectate locuti sunt, sed prudenter. & ut paucis dicã, quemadmodũ alio modo potẽtes erant

ac diuites

ac diuites,alio modo nobiles & inclyti,ita diuerso modo tum eruditi,tum eloquentes.

Id est nobis.) Id est,addidit nescio quis,nam Græce est, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν,id est, Nobis autem qui salutem consequimur.Apud Ambrosium ita legitur,His autem qui salui fiunt,dei uirtus est,omisso ut apparet ἡμῖν.

Virtus dei est.) δύναμις.Vt opponatur infirmitati & impotentiæ,quod Rhomani tumerent imperij gloria & laude bellica.

Perdam sapientiam sapientiū.) Testimoniū est apud Esaiam cap.xxix.quod suo more adduxit,nō iuxta ueritatē Hebraicā,sed iuxta Septuaginta,licet in sensu nulla sit discrepantia. Sic enim habet Hebraica ueritas,Peribit enim sapientia à sapientibus eius,& intellectus prudentium illius abscondetur.Septuaginta sic,Et perdam sapientiam sapientium, & intellectum prudentium abscondam.

Et prudentiam.) τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν, id est,Intelligentiam intelligentium, si quis ad uerbum reddat.

Vbi scriba.) γραμματεύς.Id Theophylactus ad Iudæos referri putat,apud quos sapiētiæ professio penes scribas erat,alioqui γραμματεὺς ad uerbum literatorem sonat. unde & literatus dicitur.Neq; enim scriba simpliciter is dicitur Hebræis qui scribit,sed qui consultus de rebus perplexis,ex oraculis scripturarum sacrarum respondet, quemadmodum annotauimus in Euangelijs.Sumptum apparet ex Esaiæ cap.xxxiij.ubi iuxta Hebraicam ueritatem ita legit Hieronymus, Vbi scriba? ubi legis uerba ponderans? ubi doctor paruulorum? Iuxta Septuaginta ad hunc modum legimus ποῦ εἰσὶν οἱ γραμματικοί;ποῦ εἰσὶν οἱ συμβουλεύοντες;ποῦ ἐστιν ὁ ἀριθμῶν τοὺς συντρεφομένους μικρὸν καὶ μέγαλον λαόν; id est, Vbi sūt grāmatici? ubi cōsiliatores? ubi est qui nūerat eos qui nutriunt paruū & magnū populū?

Vbi inquisitor.) συζητής,id est,Disputator. ad uerbum sonat conquisitor.nam συζητεῖν est disputare. Atq; ita legit Ambrosius.itáque scriptum comperi in exemplari Paulino. De hoc uerbo nonnihil admonuimus in Euangelijs, Vbi est scriba? ubi est legis uerba ponderans? ubi doctor paruulorum? *Disputator.*

Gentibus autem stulticiam.) ἔθνεσι δὲ, id est, Græcis autem.quo nomine solet omneis complecti,qui Iudæi non essent.

Ipsis autem uocatis.) αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς.Dilucidius erat,Sed ijsdem uocatis.ut intelligas utriusque gentis Christianos,quibus ex æquo Christus probatur. Cum unus utrūq; sit,quod utraque gens requirebat. Quid quæris Iudæe? Signa.hic est dei uirtus. Quid tu Græce? Sapientiam.hic est sapientia patris æterni. Nam id sensisse Paulum testantur & Græci interpretes. *Ipsis, pro ijsdem.*

Quod stultum est dei.) ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ θεοῦ,καὶ τὸ ἀσθενές,id est,Stulticia dei & infirmitas dei,ut adiectiuum in genere neutro positum intelligatur uice substātiui nominis.Annotauit hunc locum Augustinus in opere de doctrina Christiana libro secundo cap.xiij. ostendens in hac interpretatione,tametsi absit solœcismus,non abesse tamen amphibologiam,quod incertum sit,an hominibus sit dandi casus,an auferendi. quasi dicas, stultū est tibi,sed stultius huic. Id incōmodi uitari posse putat,si uertas,fortius est quàm homines, & sapiētius est quàm homines. Atq; ita sanè refert lib.aduersus Faustum xij.capite.xxiij. Cæterum si interpres uertisset ad uerbum, Sapiētius & fortius est hominum,duplex fuisset incommodum.non solum enim admisisset solœcismum, uerumetiam amphibologiā. quod peruerse poterat accipi,quod stultum est hominum,sapientius esse quàm dei,& infirmum hominum,fortius quàm dei.Porrò stulticiam & imbecillitatem dei,uocat prædicationē crucis,siue quod ea res stulta & imbecillis uideretur impijs,siue quod ad ineffabilem illam dei sapientiam ac potentiam,hæc quodāmodo stulta esset & imbecillis. Vt enī omnes iusticiæ hominum coram deo sunt ueluti pannus mulieris menstruo fluxu pollutæ,ita uniuersa mortalium sapientia,si componatur ad incogitabilem illam ac cœlestem sapientiam,stulticia quædam dici possit.Nec est quod abominemur hunc sermonem,stulticia dei,quam non horruit Augustinus epistola cij.scribens ad hunc modum,Hæc stulticia dei,& stulticia prædicationis multos contrahit ad salutem.Si deus demisit se ad nostram imbecillitatem,ut fortes redderet,quid nouum,si se demisit ad nostram stulticiam, ut ex stultis redderet sapientes? *Stulticiæ dei.* *Amphibologia.*

Nónne stultam fecit.) οὐχὶ ἐμώρανεν, id est, Nónne stultificauit, siue infatuauit, ut ita loquamur. Fatuum enim & sapidum pugnant inter se.

Videte enim.) βλέπετε γάρ. Tametsi Græca uox anceps, tamen sensui magis congruit uidetis, quàm modus imperatiuus, uidete. Nec enim admonet ut uideant quod sciebant, sed quod perspicuum erat, trahit in argumentum. Ambrosius Græcam uocem ancipitem ancipiti Latina explicat, legens, Intuemini enim fratres. Theophylactus interpretatur per imperandi modum.

Confundat p pudefaciat.

Vt confudat.) καταισχύνῃ, id est, Pudefaciat, aut suffundat, potius quàm confundat. nam confundi dicitur qui perturbatur.

Vt confundat sapientes.) Mirum est, cur Paulus non seruauerit utrobique generis similitudinem. Nam stulta opponit sapientes, non σοφὰ, id est, sapientia siue docta, & tamen in cæteris reddit neutrum genus, fortia & non fortes.

Non sūt quæ contēptissima sunt.

Et ea quæ non erant.) καὶ τὰ μὴ ὄντα. Cum ante dixisset, ἐξουθενημένα, hoc est, Pro nihilo habita, siue ad nihilum redacta, Hebraica figura rem auxit, quemadmodum & in superiori epistola, uocat ea quæ non sunt tanquàm sint, non esse intelligens quæ sint contemptissima, siue perditissima. Vnde nihili hominem dicimus, nullius precij hominem.

Vt ea quæ sunt destrueret.) καταργήσῃ. Quod aliquoties uertit, euacuaret. Est autem antiquare & uelut obliterare. ut frequenter iam admonuimus.

Omnis caro.) πᾶσα σάρξ Mollius erat, ulla caro. Quod & ipsum Hebraica figura dictum. Siquidem hic carnem pro homine posuit, ut superius animam: Omnis anima potestatibus sublimioribus &c.

In conspectu eius.) Græcis est dei pro eius. Atque ita sanè scriptum comperimus apud Theophylactum. Quanquam exemplaria Græca uariant. Sunt enim quæ habeant αὐτοῦ pro θεοῦ. licet hoc ad sententiam perpusillum referat.

Ipso, pro eodē

Ex ipso autem.) ἐξ αὐτοῦ γάρ, id est, Ex eodem enim, hoc est, nec ex diuitibus, nec ex sapientibus, sed sine discrimine ex eodem. Etiamsi Ambrosius refert ad patrem, atque item Theophylactus. ut sit sensus, Non est quod alius alium oderit, aut fastidiat. omnes ex eodem patre nati estis, nempe filij dei, idque per Christum Quo loco palàm indicat Theophylactus, præpositionem ἐν poni loco διά. quod & nos & aliàs indicauimus.

Qui factus est nobis.) Hoc perinde sonat Græce, quasi dicas, Cœpit nobis esse sapientia, uel fuit nobis sapientia, ὡς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία. Velut illud, Ante me factus est, id est, cœpit esse prior me.

Deest in nostris.

Qui factus est nobis sapientia.) Post sapientia, Græci habent ἀπὸ θεοῦ, id est, à deo, quod in nostris aliquot exemplaribus non legitur, cum habeatur apud Ambrosium, & in exemplari Paulino. Ambrosius etiam interpretatur, atque item Theophylactus indicat non sine causa adiectum à deo. Ne quis addubitet in nostris ubi deest, incuria scribarum omissum esse.

Vt quemadmodum scriptum est.) Non dubium est quin Hieremiæ cap. nono, Hæc dicit dominus, non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur diues in diuitijs suis, sed in hoc glorietur, qui gloriatur scire & nosse me, quia ego sum dominus qui facio misericordiam, & iudicium & iustitiam in terra. Hæc enim placent mihi, dicit dominus.

EX CAPITE SECVNDO.

IN sublimitate.) καθ' ὑπεροχὴν, id est, Iuxta eminentiam. nam hoc uerbo usus est Ambrosius. Nec est, in, apud Græcos, sed κατὰ iuxta, aut simile quippiam. Ambrosius legit, Cum eminentia. Paulinus codex habebat Per sublimitatem sermonis.

Varia lectio.

Testimonium Christi.) Dei est apud Græcos, nō Christi. idque perspicuū est ex interpretatione Theophylacti: Dei, inquit, testimonium uobis pronunciaturus, id est, Christi mortē. Ambrosius legit, prædicans uobis mysterium dei, nec ita legit solum, uerumetiā interpretatur. Vnde diuerso uidetur usus exemplari Græco. Siquidem apud illos inter μαρτύριον & μυστήριον nonnulla uocum affinitas est.

Non

Non enim iudicaui me ſcire.) οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι, id eſt, Non enim iudicaui ut ſcirem aliquid. Fortaſſis iudicaui, refertur ad conſilium ueniendi. Siquidē Græci interpretes diſſimulant huius articuli uim τοῦ, qui præponitur uerbo infinito. Aut quod magis arridet, iudicaui poſuit, pro æſtimaui, uelut in epiſtola ſuperiori: Alius iudicat diem ad diē. Senſus igitur erit, nō æſtimaui me alicuius precij, ob id quod ſcirem aliquid inter uos &c. Nam ubi cauſa ſignificatur, ſolet in his ſubaudiri ἕνεκα, ut ſit ſenſus, ἕνεκα τοῦ εἰδέναι.

Aliquid ſcire.

Non in perſuaſibilibus.) πειθοῖς, id eſt, Suaſorijs, & ad perſuadēdū appoſitis. & σοφία ſæpe doctrinam ſignificat, ut iam admonuimus.

In oſtenſione ſpiritus.) ἐν ἀποδείξει. Quod propemodum ſonat oſtentationem. Nam Rhetores ἀποδείξεις uocant orationes, quas oſtentandi ingenij gratia recitant auditoribus. quod genus extant aliquot Luciani & Apuleij. Mathematici quoq; uocāt ἀπόδειξιν, ubi rem picturis oſtendunt. Et dialectici ſyllogiſmum è principijs rem certam colligentem, ἀπόδειξιν appellant. Paulus ἀπόδειξιν appellat, cum ipſa re præſtatur ac declaratur ſpiritus Apoſtolicus.

In, pro per. ἀπόδειξις

Sapientiam autem.) Ex hoc loco apparet quid Paulus ſenſerit, cum tribueret deo ſtulticiā, nimirū ad collationem huius ſapientiæ, quam loquebatur inter perfectos, ne quis alteram illam ſententiam arbitretur omnino reijciendam quam proximo capite recenſuimus.

Stulticia Christi.

In myſterio abſconditam.) Græcis abſconditam, non pendet ab ijs uerbis quæ proxime præcedunt, In myſterio, quaſi dixerit, reconditam in myſterio, ſed loquimur, inquit, nō propalàm aut paſſim, ne ſimus offendiculo, ſed ſecreto, nec inter quoſlibet, ne roſas obijciamus porcis, ſed inter perfectos: neque quamlibet ſapientiam, quam alij philoſophi publice profitentur, ſed arcanam illam & reconditam. Id ita eſſe arguit articulus Græcus additus participio τὴν ἀποκεκρυμμένην. Atq; ita legiſſe uidetur, quiſquis fuit qui libros Origenis tranſtulit aduerſus Celſum. Sic enim adducit hoc teſtimonium: Sapientiam autem loquimur in perfectis, ſapientiam uero non huius ſeculi, nec principum huius mundi, qui deſtruuntur, ſed loquimur dei ſapientiam in myſterio, quod abſconditum eſt, quod prædeſtinauit &c. Neque ſecus legit Auguſtinus in collectaneis Bedæ. niſi quod Græcis eſt, quæ abſcondita eſt, non quod abſconditum. Ad eundem modum adducit Hieronymus præloquens in tertium commentarium, in epiſtolam ad Galatas, Sed loquimur dei ſapientiam in myſterio, quæ abſcondita eſt. Atque ita ſcriptum comperi in uetuſtiſſimo codice Paulino. Neque ſecus adducit hunc locum Ambroſius libro de fide tertio capite iij. Conuenit enim ut quæ ſunt arcana, non palàm effutiantur, ſed ſecreto qui digni ſunt, communicentur.

Ordo lectionis uariat ſenſum.

Aut principum huius ſeculi.) ἀρχόντων. Quod quidam interpretati ſunt dæmones, reclamante Chryſoſtomo, ſimul & Theophylacto, qui principes exponūt, philoſophos, oratores, & alioqui doctos, qui olim in republica regnabant. Nam quod Origenes homilia in Matthæum quarta, principes huius ſeculi uult eſſe dæmones, quibus pater ob ſalutem humani generis tradiderit filium, per quos deinde traditus ſit in manus impiorū hominum, mihi ſanè uidetur paulo coactius, licet ea ſententia placuerit Ambroſio. Porrò quod apud Ethnicos erant oratores & philoſophi, hoc apud Iudæos ſcribæ & phariſæi. Qui deſtruuntur καταργουμένων, uidetur referri poſſe ad utrūq;, huius ſeculi & principū, quæ abolentur. ut intelligamus utrūq; abolendum, & ſeculū hoc & huius ſeculi principes.

Principes huius ſeculi.

Nunquàm dominum gloriæ.) οὐκ ἂν eſt Græcis, hoc eſt, nequaquàm. Id quod incuria librariorum uideri poterat immutatum, ni tantus eſſet codicum noſtrorum cōſenſus.

Nunq̄, pro nequaquàm.

Sicut ſcriptum eſt.) ἀλλὰ καθὼς γέγραπται, id eſt, Sed ſicut ſcriptum eſt. ut coniunctio connectat ſermonem cum ſuperioribus: Non loquimur ſapientiam huius mundi, ſed ea loquimur quæ nec oculus uidit, nec auris &c. Porrò quod mox præceſſit: Quam prædeſtinauit deus, ἣν προώρισεν, rectius eſt præfiniuit, ſiue præordinauit, uidelicet ſuo tempore reuelandam, ne rem putarent nuper inuentam.

Quod oculus non uidit.) Recte quidem admonet Laurentius, uerbum ſingulare deſcendit, uertendum fuiſſe in plurale, propter nomen neutri generis. Atque ita citat diuus Hieronymus, cum alijs aliquot locis, tum aduerſus Ruffinum, aſcenderunt, non aſcendit, ἀνέβη. & quæ, non quod. Verum magis mouet articulus poſtpoſitiuus ἃ in initio ſermo-

Aſcendit, pro aſcenderunt.

 nis. nam

nis. nam is reddit orationem inabsolutam, tam apud Latinos quàm apud Græcos, nisi sub audias, sunt. Quanquam huiusmodi quædam & aliâs apud Paulum licet reperire. nisi interpres pro ἃ legit ὅτι, aut nisi quis coniunctionem, quod, de suo adiecit. Faber legisse uidetur δὴ pro δὲ. Verum uideo δὲ referri ad id quod præcessit, Nemo principum seculi huius nouit, sed nobis reuelauit. Porrò testimoniũ hoc Paulus sumpsit ex lxiiij capite, Esaiæ, sententiæ magis exprimens ueritatem, quàm uerba annumerans. Nam illic iuxta ueritatẽ Hebraicam ita legitur, A seculo non audierunt, nec auribus perceperunt. Oculus non uidit deus absq; te, quæ præparasti expectantibus te. Apostolus legisse uidetur, למחבה לו quod est, diligentibus se, per ב beth, à uerbo חָבַב quod est uehementer dilexit. Septuaginta uero per כ caph, à uerbo חבה quod est expectauit. Præterea apud Hebræos est pronomen tertiæ personæ לו sicut apud Apostolum ἀυτόμ.

Paulus ex Hebraica ueritate citat.

His qui diligunt illum.) τοῖς ἀγαπῶσιμ ἀυτὸμ, id est, Diligentibus se. Apud Septuaginta non uerba solum diuersa sunt, sed sensus ipse plurimum ab hoc discrepat. Sic enim legitur, ἀπὸ τοῦ ἀιῶνος οὐκ ἠκούσαμεν, οὐδὲ οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶμ εἶδομ θεὸμ πλὴμ σοῦ, καὶ τὰ ἔργα σου ἃ ποιήσεις τοῖς ὑπομένουσιμ ἔλεος, id est, A seculo nõ audiuimus, neq; auribus percepimus, neq; oculi nostri uiderũt deum absq; te, & opera tua quæ facies expectantibus misericordiam. Atq; ad eum modum adducit Hilarius libro de trinitate quinto. Vnde fuerunt qui locum hunc ex apocryphis Iudæorum peterent, sed uehementer refragante Hieronymo Sanè hic unus est inter paucos, quos Paulus adduxerit ex Hebraica ueritate, licet sensum magis expresserit quàm uerba annumerarit.

Paulus Hebraicam ueritatem sequēs.

Etiam profunda dei.) καὶ τὰ βάθη, id est, Etiam profunditates. Quanquàm id quidem ad sensum perparui refert.

Quis enim scit hominum, quæ sunt hominis.) τὰ τοῦ ἀνθρώπου. Quod Augustinus libro de ciuitate dei primo, non ineleganter explicuit, Quid agatur in homine. uertere poterat, Et statum hominis, aut res hominis.

Sed in doctrina spiritus.) Græce sic habet, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλὰ ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου, id est, Non in doctis humanæ sapiẽtiæ uerbis, sed in doctis spiritus sancti, ut subaudias, uerbis. Doctis autem hoc loco nomẽ adiectiuum, nõ participium. & genitiuus sapientiæ, ad doctis refertur magis, quàm ad uerbis. Quasi dicas, non in uerbis callentibus humanam sapientiam, sed in uerbis peritis spiritus, hoc est, quæ habent doctrinam spiritus, quæ numinis afflatu contigerit. In paucis Græcorum exemplaribus scriptum erat, διδακτικοῖς, quod uerbũ aliâs Paulus usurpauit actiue, uelut in epistolæ ad Timotheum secundæ, cap. secundo, πρὸς πάντας διδακτικὸμ, id est, Erga omnes paratum ac propensum ad docendum. Ad eundem modum hic legas licebit, non in uerbis quæ doceant humanam sapientiam, sed quæ doceant spiritum dei. At mihi magis probatur, ut hic intelligamus sermonem apostolorum non constare doctrina humana, sed afflatu diuino. Nam huiusmodi θεοδίδακτοι dicuntur, id est, diuinitus docti. Id quanquam sit aliquanto durius citra compositionem, tamen ita Ioannes extulit in euangelij sui cap. vi. καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ τοῦ θεοῦ. Quo loco certum est diuinitus afflatos intelligi. Ambrosius sensum magis exprimit, quàm reddit uerba, legens ad hunc modum, Non in doctrina uerborum humanæ sapiẽtiæ, sed in doctrina spiritus. Theophylactus sentit ea quæ didicerit Paulus à spiritu. Id Augustinus exprimens in epistola cl. Non in doctis humanæ sapientiæ uerbis, sed docti spiritu. Quid hic dicent Theologi quidam, qui tradendo sacras literas, nihil crepant, nisi philosophiam Aristotelicam?

Doctis spiritus, p doctis à spiritu.

Spiritalia comparantes.) συγκρίνοντες, id est, Conferẽtes, componẽtes, ne quis accipiat comparare, pro parare. Nec enim ad homines refertur spiritualibus, sed ad res, quibus accommodandam putauit Paulus eloquentiam item spiritualem. Ne uideretur absurdum, cœlestem illam philosophiam, humanis uerborum ornamẽtis cõmendari. Nam quod admonet Theophylactus de sacramentis euangelij, cum ueteris instrumenti sacramentis cõferendis, ut uerum esse fateor, ita parum existimo quadrare ad huius loci sententiam.

Sermo rei aptus & per personis.

Animalis autem homo.) ψυχικός. Velut animum, hoc est, affectus sequens humanos. Etenim cum Paulus hominem diuidat in treis partes, carnem, animam, & spiritũ, hic animæ uocabulo, pro carne est abusus.

Tres hominis partes iuxta Paulum.

Stulticia

Stulticia enim est illi.) Est, pluratiue erat uertendum sunt, ut intelligas ea quæ sunt spiritus, illi esse stulticiam. Fefellit interpretem uerbum singularis numeri, sed quod uice pluratiui positum est.

Spiritualiter examinatur.) ἀνακρίνεται, idest, Dijudicatur. quod uerbum mox sæpius uertit, iudicatur. Rursum hic examinatur, erat dicendum multitudinis numero, ut subaudias quæ præcedunt, nempe Ea quæ sunt spiritus. nisi ὅτι sit articulus non coniunctio, quod. ut hic sit sensus, nō potest intelligere ea spiritualiter dijudicari, cum sit ipse carnalis. Et tamen Ambrosius accipit singulari numero. *Duplex sensus.*

Sicut scriptum est, quis enim cognouit.) Sicut scriptū est, in Græcis codicibus non inuenio, nec in uetustissimo codice Donatiani. Cæterum testimonium quod sine nomenclatura retulit, est apud Esaiam cap. quadragesimo. Quanquàm Paulus sensum expressit potius quàm appendit uerba. Siquidem Septuaginta uerterunt ad hunc modum, indicante Hieronymo, τίς ἔγνω νοῦν κυρίου, ἢ τίς αὐτοῦ σύμβουλος ἐγένετο; id est, Quis nouit mentem domini, & quis consiliarius eius fuit? Iuxta ueritatem Hebraicam ita transtulit Hieronymus, Quis adiuuit spiritum domini, aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi? Cū quo iniit consilium & instruxit eum? Porrò quod Paulus ait συμβιβάσει, Theophylactus interpretatur διορθώσει, id est, corriget, siue corripiet. quod equidem non admodū probo. Cæterum quod Hieronymus uertit adiuuit, Paulus cognouit, Hebraice est תִּכֵּן. Quod Hieronymus uertit spiritum, Paulus mentem, apud Hebræos est רוּחַ. *Excussum uaticinium.*

Aut quis instruxit eum.) ὃς συμβιβάσει αὐτόν, id est, Qui instruet aut docebit eum. Donatiani codex habebat, Qui instruat aum, nō multum dissidens à Græcis. Quanquam Græcis ambiguum est, qui, pronomen utrum ad mentem referatur, an ad dominum. Tametsi ipse malim in eam legi sententiam, in quam legunt omnes, Quis cognouit mentem domini, qui instructurus sit illum? Quod ut fieret euidentius, explicuerunt per coniunctionem disiunctiuam. Videri poterat referre eam sententiam, quæ est cap. *Sapientiæ* nono: Quis enim hominum poterit scire consilium dei. aut quis poterit cogitare quid uelit deus? Ac paulo post, Sensum autem tuum quis sciet? Nisi apud Hebræos liber Sapientiæ extra canonem esset. Vnde satius est, ut quemadmodum ostendimus, ad Esaiam referamus testimonium.

Nos autem sensum.) νοῦν, id est, mentem. & tenemus magis quadrabat quàm habemus, ut accipiamus domini mentem perfectis esse cognitam.

EX CAPITE TERTIO.

QVasi spiritualibus.) ὡς ubicꝫ est. quod iste nunc quasi uertit, nunc tanquàm. per tanquàm, recte uertisset ubique. Quanquàm hic quocꝫ sermo iuxta rationem grammatices habet nonnihil imperfectum, plenus erat futurus, si dixisset, Non potui uobis loqui tanquàm spiritualibus, sed loquendum fuit tanquàm carnalibus. *Distinctio.*

Tanquam paruulis in Christo.) ὡς νηπίοις. νήπιος, significat infantē adhuc pusillū & stultum, parumcꝫ prudētem, potissimum ætate. Poterat igitur dicere, Infantibus in Christo. Porrò datiuus hic paruulis, ad superiora pertinet, hoc est, ad loqui, non ad id quod sequitur: Lac potum dedi, id quod ex Græco liquet sermone. Atque ista distinctio seruatur in uetustissimis Latinorum exemplaribus.

Non escam.) Aut ferenda est ἀκυρολογία, aut aliquid subaudiendum est, γάλα ὑμᾶς ἐπότισα καὶ οὐ βρῶμα, quod ad uerbum ita sonat, Lacte uos potaui & non cibo. Quis autem potat hominem cibo? Vnde Theophylactus enarrans addidit προσήνεγκα, id est, obtuli, ut hoc ad cibum pertineat. Nos quo sermonis absurditatē effugeremus, ita uertimus, Lactis potu uos alui, non cibo. *Absurditas sermonis.*

Sed ne nunc quidem potestis.) ἀλλ᾽ οὔτε ἔτι νῦν δύνασθε, id est, Imò nec adhuc nūc potestis. Quanquàm id nihil ad sententiam.

Zelus & contentio.) Græci ita ponunt, ζῆλος καὶ ἔρις καὶ διχοστασίαι, id est, Aemulatio, & lis, & seditio.

Nonne homines estis?) Et hic pro homines, Græcis est σαρκικοί, id est, carnales. Tametsi in casti- *Varia lectio.*

in castigatioribus exemplaribus nostris scriptum reperio carnales, uelut in Paulino. Atq; ita subinde adducitur ab Augustino, cum aliâs frequenter, tum libro de Continentia capite quarto, quemadmodum legimus apud Græcos, cõsentiente Græcis Ambrosio. Nam mox sequitur, Et secũdum hominem ambulatis. quæ pars parum apte cohærebit cum superiore, Homines estis, cũ idem bis diceretur. At paulo post, homines uocat, idem tamẽ intelligi uolens, Ego quidem sum Pauli, ego uero Apollo, nõnne homines estis?

Quid igitur est Paulus?) Quis est, Græce, non quid, τίς, sed refragantibus nostris omnibus, & haud scio an Græci legant deprauate, præsertim cum sequatur: Itaq; neq; qui plantat est aliquid. Quid enim posuit, pro cuius momenti. ut alibi dicit ea quæ non sunt, pro ijs quæ nullius sunt precij. Et Apollos est nominandi casus, non Apollo, ἀπολλώς, cuius genitiuum facit Apollo. *Apollos.*

Eius cui credidistis.) ἀλλ᾽ ἢ διάκονοι δι᾽ ὧν ἐπιστεύσατε, id est, Nisi ministri per quos credidistis, hoc est, non autores fidei uestræ, sed ministri duntaxat. Atque hanc scripturam comperimus apud Theophylactum.

Et unicuiq; sicut dominus dedit.) Hic sermo parum est absolutus, nisi legas, pro ut unicuiq; dominus dedit. Consimilem huic ostendimus in epistola ad Rhomanos capite xij. Et unicuiq; sicut diuisit deus mensuram fidei. *Sermo imperfectus.*

Vnum sunt.) τὸ ἕν εἰσιν, hoc est, Idem sunt & nullius discriminis. Quantũ ad hoc quod uterq; alienum agit negocium, neuter suum, ut ab ijs uelut autoribus debeant sibi cognomentum asciscere, & factionibus inter se dissidere. At si diuus Paulus ita stomachatur aduersus Corinthios, quod ab his mutuarẽtur cognomina, à quibus baptismum acceperãt, & Christi mysterijs primum erant initiati, quid diceret de nostræ tempestatis factionib⁹, qua mille cognomentis, mille cultibus, ceremonijs, regulis inter sese dissident, qui uocantur religiosi? Quibus ex rebus quantum Christianæ concordiæ nascatur inter hos, non libet hic commemorare.

Dei enim adiutores sumus.) συνεργοὶ, Cooperarij legit Augustinus. Ambrosius legit operis participes, uelut explicans Græcam uocem.

Dei agricultura.) θεοῦ γεώργιον, id est, Dei agricolatio. Estis, uerbum tantum apud Græcos apponitur in proxima orationis parte: Dei ædificatio estis. Atque ita legit Ambrosius.

Vt sapiens architectus.) ἀρχιτέκτων, Qui princeps & autor est fabricæ. Nam in iaciendo fundamento summum est negociũ. Hic σοφὸν planè posuit pro docto & scito.

Fœnum, stipulam.) καλάμην, id est, Culmum. Illud obiter admonendum, quod dixit, aurum, argentum, & lapides pertinere ad pios, lignum, fœnum, stipulam ad improba facta, ut palàm est ex primo libro Hieronymi aduersus Iouinianum. Tribus enim duraturis in igni, tria opposuit peritura, si ignis inciderit. Neq; secus adducit Origenes, homilia in Exodum sexta: Triplex namq; est, inquit, etiam bene agẽdi uia. Nihilominus enim uel opere, uel cogitatione, uel uerbo boni aliquid agitur. Hoc enim significat & Apostolus cũ dicit, Qui autem ædificat super fundamentum, hoc aurum, argentum, lapides preciosos, triplicem bonorum indicans uiam, subiungit nihilominus triplicem etiam malorum cum dicit, ligna, fœnum, stipulam. Hæc ideo dixi, quod sint qui hæc nõ ad mala & bona opera, sed bonorum operum gradus referant. Nec admodum ad rem pertinet, huc purgatorij mentionem admiscere. Quandoquidem diem posuit pro perspicua operis inspectione. Nam nocte & quæ bella sunt displicent, & quæ fœda placent, diei certiora sunt iudicia, De inde ignem posuit pro exacta exploratione. Neq; uero sum nescius, locum hunc ab Augustino, & ueteribus, Thoma præcipue, torqueri ad uarios sensus, quos omneis excutere non est huius instituti. Mihi ut simplicissimus maxime placet, si accipiamus de doctrina apostolorum Paulo succedentium. Ille bonum posuerat fundamentum, uideant, inquit, cæteri, quid superstruant. Si digna Christo, durabit opus, etiam in luce conspectum. Sin Iudaismum adiunxerint, fallent quidem ad tempus, cæterum patefiet illorum impostura, simul atq; uero iudicio perpendi cœperit. Atque hos secutus tantum operæ luserit, cogetur

Lignum fœnũ stipula.

Vera germanáq; interpretatio.

cogeturq; destructo quod ædificatum est, aliud superstruere. Id quod euenit in Rhomanis & Galatis, quos Paulus iterum parturijt Christo. Atque hanc sententiam sequitur diuus Ambrosius. Ne quis meũ somniũ esse suspicetur: Opus, inquit, quod ardere dicitur mala doctrina est. Atq; in uerbis quæ sequuntur pœnam ignis interpretatur excussionem ac refutationem falsæ doctrinæ. Et aliquãto post: Sed cum dicit, inquit, sic quasi per ignẽ, ostendit saluum quidẽ illum futurum, sed pœnas ignis passurum, ut per ignem purgatus fiat saluus, & nõ sicut perfidi æterno igni in perpetuum torqueatur, ut aliqua in parte operæ precium sit credidisse in Christum. Semper enim erubescat necesse est, qui se uidet falsum defendisse pro uero. Et simili modo semper fiduciam habebit dei, qui abiecto falso, sequutus est uerum. Ex his palàm est Ambrosium nõ sentire de igne purgatorio apud inferos, sed correctione huius uitæ.

Vniuscuiusq; opus.) Hic Ambrosius legit, Qui facit hoc opus, manifestus erit, si modo codex mendo uacat.

Dies autem domini.) Domini, additum est à scriptore, siue ab interprete uolẽte sermonem facere explanatiorem, cum apud Græcos non sit atq; adeo in Paulino exemplari nõ erat asscriptum, sed posterior quispiam diuersa manu adiecerat in margine. Nox ignorantiæ multa celat, dies retegit, uidelicet cum erumpens & emicãs ueritas factis ac rebus ipsis sese declarat. Sed tamen articulus facit propemodum, ut de certo die debeat accipi, ἡ γὰρ ἡμέρα, quasi dicas, Nam ille dies. *Dies non dies domini.*

In igni reuelabitur.) Reuelatur est præsentis temporis, ἀποκαλύπτεται, ut sensus sit absolutus, omne opus igni perspicuum fieri. Nam duo uerba futuri temporis inter se respondent, declarabit & probabit, cæterum reuelatur, annectitur superiori uerbo. Nam dies ille declarabit, opus huius aut illius per ignem aperiri ac patefieri quale sit. Siquidem interpres quia posuit pro quod, etiamsi apud Græcos parum liquet, ὅτι coniunctio sit, an articulus postpositiuus pro ὅ. *Reuelatur.*

Detrimentum patietur.) ζημιωθήσεται, id est, Damno afficietur. Veniam consequentur utcunq;, si resipiscant, cæterum nihil auferent præmij, qui luserunt operam.

Violat, disperdet.) φθείρει, φθερεῖ, id est, Destruit, destruet. iucunda uocum allusio. Et idem uerbum uariauit interpres, sed recte, quod apud Latinos non responderet allusio. Est enim Græcis φθείρω corrumpo, ut corrumpitur uirgo, aut res sacra, est & perdo.

Quod estis uos.) οἵτινές ἐστε ὑμεῖς, id est, Qui estis uos. sicuti paulo superius, quod est Christus Iesus, siue qui est Christus Iesus, uti comperio in uetustissimis exemplaribus. Tametsi hoc nihil ad sensum. Testimonium adductum est ex Iob capite quinto.

Stultus fiat ut sit sapiens.) Cum Græcis sit γινέσθω & γένηται, fortassis utrunq; uertendum erat eodem uerbo, Stultus fiat, ut fiat sapiens, siue stultus sit, ut sit sapiens.

Comprehendã.) ὁ δρασσόμενος, id est, Qui comprehendit. Est enim δράσσεσθαι, fugientem è cursu reprehendere, manuq; iniecta capere. Ambrosius legit reprehendendã, uerbo sanè eleganti, sed ambiguo. Reprehendit enim & qui carpit. *Comprehendo.*

In astutia eorum.) Eorum, referendum est ad sapientes, non ad dominum, ut accipiamus stulte sapientes, sua ipsorum astutia fuisse captos ac reuictos, dum ipsa re comperiũt, sapientiam suam nihil profuisse ad ueram felicitatem.

Omnia enim uestra sunt.) Non repetitur secundo loco, enim, & officit sententiæ. Iteratur enim hæc particula confirmandi gratia, quasi diceret, Omnia, inquam, uestra sunt. Hoc loco consentit Ambrosius cum Græcis.

EX CAPITE QVARTO.

Dispensatores ministeriorum.) μυστηρίων, id est, Mysteriorum siue arcanorũ, consentientibus omnibus, etiam Thoma, præter paucos codices deprauatos, sed tamen euulgatissimos. Et melius erat æstimet, quàm existimet. non enim ad hunc modum quisquàm loquitur Latine, existimas me ut regem, *Episcopi dispẽsatores doctrinæ mysticæ.*

 sed exi

sed existimas me regem. Nec hic agitur de existimatione sed æstimatione. Nō enim uult Paulus apostolos pluris fieri quàm fieri debeant ij, qui rem administrant alienam. Et dispensatores hic œconomi uocantur, qui administrant quidem, sed rem alienam & rationem reddituri.

Duplex lectio. Hic iam quæritur.) ὃ δὲ λοιπὸν ζητεῖται, id est, Quod autem superest quæritur, siue deinceps, siue posthac quæritur. Interpres legisse uidetur ὧδε, non ὃ δὲ, id est, hic, non, quod autem, sed magno consensu refragantibus Græcis omnibus. Proinde lectoris est deligere, utram lectionem sequi malit. Nos quod in Græcis codicibus reperimus uertimus, ne Latina discreparēt à Græcis. Quæritur, autem hoc loco significat spectatur siue requiritur. nam fides in œconomo potissimum spectari solet. autoritas penes dominum est.

Paulus impolitus in lingua Græca. Aut ab humano die.) Hunc locum alicubi citat Hieronymus, ut ostendat Paulū non admodum elegantem fuisse in lingua Græca, sed quædam Cilicum more dixisse. nam Cilix erat Tarsi natus. Hic cum nihil esset contumeliose dictum in Paulum, tamen magnis tragœdijs exagitauit quidam hunc locum, ex hoc declarans me nihil prorsus intelligere omnium quæ lego uel apud Hieronymū, uel apud alios ecclesiæ doctores. Ob huiusmodi calumnias Hieronymi uerba subscribam ex epistolæ ad Algasiam, quæstione x. Illud, inquit, quod crebro diximus, & si imperitus sermone, non tamen scientia, nequaquam Paulū de humilitate, sed de conscientiæ ueritate dixisse etiam nunc approbamus. Profundos em̄ & recōditos sensus lingua nō explicat. Et cum ipse sentiat quid loquatur, in alienas aures puro nō potest transferre sermone, quē cum in uernacula lingua habeat disertissimū, quippe Hebræus ex Hebræis, & eruditꝰ ad pedes Gamaliëlis uiri in lege doctissimi, seipsum interpretari cupiens inuoluitur. Nónne palàm hic fatetur Hieronymus Paulum minus calluisse Græcam linguam quàm Hebraicam? Quod alteram didicisset à maioribus & à doctissimo præceptore, alteram è cōmercio Cilicum. Nónne comprobat hic quod aliâs ostendit Paulum imperite loqui, ob inscitiam sermonis Græci? Porrò qui puro sermone nō potest eloqui quod sentit, nōne utcunque eloquitur sermone parum eleganti, parumque puro? Ac mox Hieronymus ostendit illum ex idiomate Cilicū multa dixisse. quod genus sunt, ἀπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας pro humano iudicio, & ἀνθρώπινον λέγω, cum quid dicit humilius parumque perfectū, & οὐ κατενάρκησα ὑμᾶς, cum quis alteri grauis imminet, & καταβραβευέτω ubi quis in certamine præripuit alteri præmium iniuste. Hæc Hieronymus ita uult esse dicta Paulo, ut Vergilio dictum est sceleratū frigus. Neque uero me fugit hæc uarie uafreque scribi ab Hieronymo, nec excutio, quantum apud me ualeant hæc quæ scribit. Tantū indico me non temere indicasse locum. Si Paulus non potest explicare pure quod sentit, aut ipsius imperitia fuit in causa, aut ipse sermo parum expolitus, aut res ipsa. Sed rem explicat in Hebræa lingua in qua fuit disertissimus, superest ut aut Cilicum lingua minus fuerit elegans, aut eam minus calluerit Paulus. Et utrunque fuisse uerum subindicat Hieronymus, cū & fateatur Paulum imperitum fuisse sermonis Græci, non quod more uulgari non potuerit loqui, sed quod animo declarando defuerit sermo purus & elegans, ut ostendat quædā esse peculiaria eius gentis in qua natus est, quibus abusus sit ad explicandum utcunque quod senserat. Neque uero contra me facit si Tarsus prodidit aliquot eruditos uiros, Aratum & Oppianum. quasi uero non & Scythia nobis dederit Anacharsidem. Non refert ubi natus sis, sed unde didiceris. Neque qui scribunt, utuntur omnibus quæ uulgaris habet sermo. Nam & ætate Ciceronis uulgo quædam ferebantur, à quibus ipse abstinet. At Pauli sermonem fuisse uulgarem, nemo puto negauerit. Disertius autē dicturus erat, opinor, si Athenis cum Demosthene, Platone, & Isocrate uersatus fuisset, & purius quæ senserat eloqui potuisset. Vtinam deus det mentem meliorem ijs, qui huiusmodi sycophantijs, & suum perdunt ocium & alienum. Cæterum ut paulo superius diem dixit pro iudicio, quo modo alibi sæpe diem domini uocat, ita hic humanum diem dixit, pro iudicio humano. reis enim dies dicitur.

Aratus. Oppianus.

Nihil mihi conscius sum.) An Latine dicatur, nihil sum conscius, quemadmodum dicitur, non sum id nescius, non satis apud me liquet, Græce uerbum est, nihil mihi conscio. Sic & Horatius, Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa. οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ σύνοιδα.

Itaque

Itaq; nolite.) ὥστε μὴ πρὸ καιροῦ τί κρίνετε, id est, Ne ante tempus aliquid iudicetis. Augustinus legit, Nolite ante tempus quicquam iudicare, cum alijs aliquot locis, tum explanans psalmum lxxxviij.

Transfiguraui in me & Apollo.) μετεσχημάτισα, id est, Transfiguraui, hoc est, aliorũ personam in nos duos transtuli, & sub persona nostra de malis dispensatoribus locuti sumus, ne quos offenderemus. Item Apollo hoc loco accusandi casu debet accipi, In me & in Apollo. Atq; hic nonnulli Latini codices habent mendose, Vt in uobis discatis, secundæ personæ, pro nobis, primæ. *Persona aliena in Paulo.*

Ne supra quàm scriptum est.) Græce paulo diuersius est, μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα μὴ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς μὴ φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου, id est, Non supra id quod scriptum est sentire, id est, de uobis ipsis sentire, quemadmodũ crebro iã indicauimus: Ne unus pro uno infletur aduersus alterũ. Est autẽ sermo perturbatior, uerũ dilucidior erit, si unus pro uno, pertineat ad singulos discipulos ac præceptores, ut hic infletur nomine Apollo, ille nomine Pauli, hic nomine Cephæ: & quod sequitur, Aduersus alterũ, pertineat ad Christianos inter se discordantes, ob studia præceptorum, qui mos esse solet contentiosis. Quandoquidem unus pro uno, positum est pro, alius pro alio, siue, ut melius dicam, alius de alio, siue super alio. Illud nouum quod ἵνα μὴ indicandi modo adiungitur. nisi forte pro φυσιοῦσθε deprauatum est φυσιοῦσθε, aut nisi uariat hic quoq; synæreseos ratio, sicut in alijs nonnullis. Et in nonnullis Græcorum exemplaribus congeminatur μὴ, in nonnullis semel duntaxat ponitur. *Locus obscurior.*

Quis enim te discernit?) διακρίνει, id est, Dijudicat.

Sine nobis regnatis.) Regnastis est Græce ἐβασιλεύσατε. & utinam regnetis, ἐβασιλεύσατε, id est, regnassetis. Quãquàm in huiuscemodi Græci nonnũquàm præteritis pro præsentibus abutuntur. Verti poterat, Regnum consecuti siue adepti estis, & consecuti sitis.

Tanquàm morti destinatos.) ὡς ἐπιθανατίους, id est, Obnoxios morti. Quanquàm interpres belle uertit. Sentit enim de ijs qui iuxta morem Rhomanum inclusi caueis, spectante populo bestijs obijciebantur. *Interpres laudatus.*

Spectaculum sumus.) θέατρον, id est, Theatrum, quod tamen & apud Græcos à spectãdo dictum est. Atq; apud ueteres nocentum supplicium spectaculi uice exhibebatur populo, uelut homo cõmissus cum leone, aut urso.

Nobiles, ignobiles.) ἔνδοξοι, ἄτιμοι, id est, Gloriosi & infames, siue clari & obscuri, aut in precio habiti & contempti. Nec enim hic nobilis est eadem uox, quæ superius fuit εὐγενὴς & ἀγενὴς. Nam illa ad genus referuntur, hæc ad famam & opinionem. Nec est in uerbis Græcis illa προσονομασία nobilis & ignobilis.

Instabiles sumus.) ἀστατοῦμεν, Non habemus certam sedem. Vnde nos uertimus, Incertis uagamur sedibus. Est autem una tragicarum imprecationum, τὸ εἶναι ἀνέστιον.

Maledicimur & benedicimus.) Participia passiua præsentis temporis, interpres reddidit per uerba, adiecta coniunctione, λοιδορούμενοι, διωκόμενοι, βλασφημούμενοι, id est, Dũ maledicimur, siue conuicijs afficimur, dum persecutionem patimur, dum blasphemamur.

Omnium peripsema.) πάντων περίψημα. Interpres Græcam uocem reliquit, quã Laurentius putat uerti potuisse, puluis uestigiorum. Græca scholia dicunt περίψημα esse reticulum, quo sudantes se abstergunt, alij soleæ suppactum corium, alij puluerem quem calcamus, alij quod abijcit in mare, quo nauis sit incolumis. Videtur omnino peripsema apud Græcos quiddam esse tale, quale apud nos est nauci, quisquiliæ & sterquilinium. Addit Suidas ita uocari solere hominem iugibus obnoxium malis. Theophylactus putat idem esse περικάθαρμα & περίψημα, nempe ἀποσπόγγισμα, id est, id quod abstergit, περιψᾶν em esse abstergere. Hesychius adijcit, Græcis & preciũ quo redimit aut uita cuiuspiã περίψημα, dici, deniq; quod omnium pedibus conculcatur. Ambrosius explanans psalmum, Beati immaculati, sermone octauo refert his uerbis, Tanq; lustramenta huius mundi facti sumus, Omniũ lustramenta usq; adhuc. quod Latinis quæ purgantur, lustrari dicantur. Ac mox idem Ambrosius, lustramenta, purgamenta interpretatur. *Peripsema quid sit Græcis.*

Non ut confundam.) οὐκ ἐντρέπων, id est, Non confundens. Quanq; melius erat suffundens, aut rubore suffundens, siquidem ἐντρέπεσθαι dicitur Græce, cui suum probrum ingeritur, ut

ritur, ut ipse semet agnoscat. hinc enim dicta uox est.

Charissimos.) ἀγαπητά. Quod ita perpetuo ferè transfert, cum sit dilectos. nisi quod suspicor id data opera factum, quod ea uox Græcis plus quiddam significat quàm nobis dilectus.

Decem milia. Si decem milia.) μυρίους. Quod aliquoties decem milia significat, aliâs ingentem numerum, pro quo Latini abutuntur sexcentis. μυρίους igitur dixit pro quãlibet multis. Et pædagogi serui erant, quibus patres liberorum moderandorum curam mandabant, unde Græca uox dicta est. Multum autem interest inter pædagogum & patrem. Pædagogus sæuit pro imperio, pater etiam uitam si necesse sit impendit.

Rogo ergo.) παρακαλῶ, Quod plerunque uertit obsecro. atque ita legit Ambrosius, non nunquàm adhortor.

Imitatores mei sitis.) γίνεσθε, Quod uerti poterat &, fiatis. Cum enim dixisset genui uos, adiecit. Igitur imitemini me, quo perspicuum sit uos esse uere filios meos, id fiet si me parentem expresseritis: Nam ut eleganter, inquit, Flaccus, Laudantur, simili prole puerperæ. At multo magis laudantur simili prole patres.

Additum aliquid. Sicut & ego Christi.) Hæc particula nec apud Græcos additur, nec apud Ambrosiũ. in exemplari Paulino, diuersa manu subnotatum erat in margine uelut adiectum ab alio quopiam. licet ita legat Thomas Aquinas, & interpretetur. In codice Donatiani, non additur. Asscriptum uidetur ex capite undecimo huius epistolæ, Imitatores mei estote, & illic additur, Sicut ego Christi. Quanquàm illic aptius cõgruit. præcesserat enim, Sine offẽsione estote Iudæis & gentibus, & ecclesiæ dei, sicut & ego per omnia omnibus placeo, nõ quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salui fiant. atque huic respondet quod mox sequitur: Imitatores mei estote sicut & ego Christi. Sentit idem quod scripsit ad Rhomanos capite decimo quinto, Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere, unusquisque uestrum proximo suo placeat in bonum ad ædificationem. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est, Improperia improperantium tibi, ceciderunt super me. Cæterum haud scio, an quemadmodum dicimur renasci in Christo, siue per Christum, ita legatur Christus genuisse nos deo. Sic enim interpretatur Aquinas.

Filius meus charissimus.) ἀγαπητὸ, Dilectus. de quo modo meminimus.

Tanquam non uenturus sim.) ὡς μὴ ἐρχομένου, id est, Tanquàm me non ueniente ad uos, seu tanquàm non ueniam. Quanquàm hoc uerbum inuenitur aliquoties in significatione futuri. Et Hebraico tropo dixit, In uirga, pro eo quod Latinus diceret, cũ uirga, aut per uirgam.

EX CAPITE QVINTO.

Fornicatio pro scortatiõe siue stupro an Latinum uerbum. INter uos fornicatio.) Fornicari pro illicita uti libidine, & fornicationem pro stupro, nondum apud idoneos autores reperi. licet fornicem pro lustro sciam inueniri. Nos aliquando stuprum, aliquando scortationem uertimus. Siquidem à scorto dicta Græcis πορνεία.

Qualis nec inter gentes.) Deest in Latinis codicibus ὀνομάζεται, id est, nominatur. Nec erat ociosa huius uerbi emphasis, quod hoc libidinis genus non solũ nõ committeretur inter ethnicos, uerum ne nominaretur quidem. quod annotauit & Theophylactus, etiamsi parum pudens uidetur hyperbole. nisi mauis nominatur, simpliciter positum pro auditur. Quanquam & sic hyperbolæ locus est, cum inter ethnicos audiantur turpiora. nisi negat audiri, quod rarum est. Certum est nec apud Ambrosiũ, nec apud Thomam, nec apud Augustinum, nec in peruetustis exemplaribus addi. unde puto nostram lectionem esse synceram, etiamsi Græca sensu nihil discrepant.

Paulus imperitus Græce. Absens corpore, præsens autem.) Hoc est quod quodam in loco annotauit Hieronymus, Paulum ob imperitiam Græcanici sermonis aliquoties non reddere has inter se coniunctiones μὲν & δὲ, per quas Græci plerunque connectunt. Mollius erat, corpore quidem absens, spiritu uero præsens. & tamen in Græcis autoribus probatæ elegantiæ, licet reperire similem orationis formam.

Eum qui sic operatus est.) τὸν οὕτως τοῦτο κατεργασάμενον, id est, Eum q sic hoc fecit, siue magis perpetrauit. Id quod mox ad eundem repetit modum. In nonnullis uero Græcorum

rum exemplaribus prior pars non addit οὕτως,sed posterior. Ambrosius in posteriore legit,Iam iudicaui ut præsens,eum qui sic operatus est,cum in priore legat,qui hoc opus fecit.unde coniectare licet,apud Græcos ex utraque utrique nonnihil additum fuisse, τοῦτο, ex priore,& οὕτως ex posteriore. *Additum in Græcis.*

Congregatis uobis & meo spiritu.) συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, id est,Conuocatis siue congregatis uobis & meo spiritu. Faber Stapulensis amicus noster hunc locum mutauit,uolens συναχθέντων deduci à συνάχθομαι,cuius in hac quidē parte non subscribo iudicio, etiāsi aliâs eruditissimo,pariter ac diligētissimo uiro lubens assentior,& reclamant cū alia,tum Græca scholia. Ad hæc interpretes,quos ego uiderim,omes qui testantur Paulum hoc ideo dixisse,ut ostenderet hanc tam seueram sententiā nō profectam ab ipso proprie, sed à cōmuni ecclesiæ consensu.nam & synagoga hinc dicitur παρὰ τὸ συνάγω,quod est congrego siue conuoco. Porrò addidit, Et spiritu meo,quod ipse corpore, tum non esset præsens,sed spiritu dūtaxat adesset in ea sententia pronuncianda. *Fabri excussa sententia.*

Cum uirtute domini nostri Iesu Christi.) σὺν τῇ δυνάμει τοῦ κυρίου.Incertum utrò referatur, ad participium ne cōgregatis, an ad Tradi hominē satanæ. Ambrosius uidetur ad participium referre.ut intelligamus concilium illud ex tribus cōstare,ex Pauli decreto, ex consensu multitudinis,ex autoritate Christi. Alioqui σὺν præpositio Græcis nōnunquàm non comitem,sed fautorem & adiutorem sonat,ut σὺν ταῖς μούσαις,Musis adiuuantibus, σὺν τῷ θεῷ, id est, Deo fauente. De uirtute quæ hic potestatem aut uim significat,non probitatem,crebro iam admonuimus.

In diem domini nostri Iesu Christi.) ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου ἰησοῦ,id est,In die domini Iesu,nec additur Christi. Rursus diem appellat iudicium, ut indicatum est antea.

Modicum fermentum totam massam corrumpit.) Hieronymus in epistolam ad Galatas libro tertio taxat interpretem,quod perperam uerterit,citans hunc locum,& emendat ad hunc modum, Modicum fermentum,totam conspersionem fermentat. Ego uero maluissem dicere,& paulumm fermenti,quàm modicum fermentū,quod qualibet fermēti pars fermentū sit,ut quæuis aquæ pars,aqua. Iam si nouum testamētum habemus ab Hieronymo restitutum,ut quidam autumant,quomodo taxat hic quod nos legimus? *Hieronymus taxat interpretem.*

Totam massam corrumpit.) Quod hic massam uertit,mox conspersionem trāstulit Græce φύραμα.ea est farina aqua conspersa siue temperata, à uerbo φυρᾶν, quod significat miscere,ueluti cum argilla humore maceratur,farina liquore aquæ oleiue,aut aliud simile. In hunc sensum conspersio inuenitur apud probatos autores. Quanquam & massulas salis legimus apud Columellam. Interpres mutauit,cū nihil esset cur foret affectanda uarietas.

Pascha nostrū.) Deest pro nobis,ὑπὲρ ἡμῶν,id est,Pro nobis immolatus est &c. sed reclamantibus omībus libris nostris,quibus hac in parte,ut dicam ingenue, magis accedo. *Superest in Græcis.*

Itaque epulemur.) ἑορτάζωμεν,id est,Festum agamus diem.ita sane uertit interpres Origenis homilia in Leuiticum quinta. Solent autē hi dies solēnibus epulis celebrari.

Et nequitiæ.) καὶ πονηρίας. Quod significat & maliciam & uersutiam. Duo proposuit κακίας καὶ πονηρίας,quibus respondent,quæ postea sequuntur εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας.nā malicia opponit synceritati,uersutia ueritati,hoc est,simplicitati.sic & Ambrosius, Vt synceritas mundam uitam faciat,ueritas omnem fraudem excludat.

Sed in azymis.) Azymi uocem,quam ubique relinquit,infermentatum uertere poterat, aut expers fermenti.subaudiendum autem,opinor,panibus, ἐν ἀζύμοις. Deinde explicans quid dixerit infermentatum,adijcit synceritatis ac ueritatis,perinde quasi dixisset,hoc est, infermentatis celebrare pascha nostrum,syncero ueróque esse animo erga omnes.

Cum fornicarijs.) πόρνοις,id est,Scortis.est enim uox quæ communis sit cuiuis corpori meritorio. Prostabant enim Corinthi non solum puellæ,sed & catamyti.etiamsi sunt, qui uelint πόρνον,& scortatorem dici,non solum scortum. Putant autē dictum à πέρνω, quod est uendo,id quod magis competit in scorta.& πορνοβόσκους Græci dicunt lenones,quos Itali uulgo uocant ruffianos. Cæterum quod dixit commisceri, Græce est συναναμίγνυσθαι,quod accipi potest denuo cōmisceri.ut significet eos id facere solitos antequàm initiati essent Christo. Et cōmisceri,non solum est habere rem cum illis,uerum etiam habere cōsuetudinem & cōmercium,idque inculcat cum adijcit, οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου. *Fornicarijs, nescio an Latina uox.*

quod

quod intelligeret difficillimum esse, uersari inter tot illecebras eius regionis, nec pellici in peccatum. Quanquam non me fugit alium sensum adduci à plerisque ueterum, nimirum hunc, Paulum non uetare quo minus habeant consuetudinem cum ethnicis inquinatis, alioqui totam Græciam esse relinquendam, sed ut uitarent si quis Christianam religionem professus esset huiusmodi. Nam quod dixit mundi huius, non est accipiendū quasi sit alius mundus. Mundum hunc Græciam intelligit, ac præcipue Corinthum huiusmodi uoluptatibus corruptissimam. Ad eum modum interpretatur Chrysostomus, si modo illius sunt Græci cōmentarij qui illi inscribuntur, & huic consentiens Theophylactus. is sermonem ordinat in hunc modum, Scripsi uobis paulo ante in hac ipsa epistola, ne commisceamini scortatoribus aut scortis, cum dicerem expurgandum uetus fermentum. Quod tamē ita nolim accipi, quasi iubeam uitari consuetudinem omnium scortatorum huius mundi. Sed si quis dictus frater sit eiusmodi, hic adeo uitādus est, ut nec cibum cū eo capi uelim. Lyrensis docte exponit fornicarios huius mundi, qui communiter, inquit, uocātur ribaldi. O grauem diuinæ scripturæ interpretem. Si tamen hoc ab illo scriptum est, ac non potius ab alio quopiam male feriato adiectum.

Huius mundi id est, Græciæ

Lyranus.

Non utique.) καὶ οὐ πάντως. Et non omnino, siue in totum. ut intelligas ab omnibus abstinendum. siue quod placet Ambrosio, ut sit exponentis, non abstinendum à fornicarijs huius mundi, sed à fratribus, hoc est, à Christianis fornicarijs, inter quos erat is, quem iubet tradi satanæ, hoc est, eijci è contubernio cæterorum Christianorum, quo magis pudore corrigeretur. Nam erant fortassis, qui crederent uitandos duntaxat ethnicos scelerosos, Christianos autem non uitandos. Paulus contra iubet uitari fratres, cum ethnicis nō prohibet cibum capere. Ad hunc sensum faciunt quæ sequuntur: Quod enim mihi de ijs qui foris sunt iudicare? Quanquam ut ingenue fatear, totus hic sermo mihi uidetur perturbatior, ac Delium aliquem natatorem desiderans. Præsertim cum mentionem faciat idololatriæ, quam uerisimile non est tum inter Christianos fuisse. Illud opinor non opus esse admonere, commisceri hic non pertinere ad coitum, sed ad uitæ consuetudinem.

Delius natator.

Alioqui debet.) ἐπεὶ, id est, Quoniam siue quandoquidem. quod hic subinde transfert alioqui, & aliquoties apte, nimirum quoties subest tacita exceptio, quemadmodum & hic accipi licet. Abstinendum omnino à scortis omnibus Græcanicis, id si non potestis, fugiēdum potius è tota Græcia. Aut non in totum ueto cōsuetudinem cum improbis, alioqui si conemini, fugiendum sit ex hoc mundo, cum tales nusquam non sint.

Debueratis ex.) ὀφείλετε, id est, Debetis, legitur apud Græcos per o paruum. Quando quidem debetis exisse ex hoc mundo, hoc est, esse alieni à mundo, quando non conuenit cōmisceri scortatoribus. Duriusculum est quod interpretatur Ambrosius, satius esse mori & decedere ex hoc mundo, quàm habere rem cum sceleratis. etiamsi Græci interpretent de relinquenda Græcia, ut sæpe iam dictum est. Si non licet alia ratione effugere commercium scortorum & scortatorum, satius est infectam ac pestilentem relinquere regionem. Verum id non audet ab illis exigere, quod tamē malit. Illud certe exigit, ne cōmisceantur, hoc est, ne familiarem cum illis agant consuetudinem, ceu uicijs illorum fauentes. & ideo sequitur, Nunc autem scripsi uobis, hoc est mitius. Apparet interpretem & Ambrosiū legisse ὠφείλετε per ω mega. Cæterum ut & de meo, superiorum studijs nonnihil adijciam, mihi uidetur ὀφείλετε hoc loco esse signum optantis, positumque pro εἴθε, id est, utinā, siue ô si. Alioqui si non sitis temperaturi a cōmercio talium, utinam potius exissetis ex hoc mūdo, & quouis exulatum abissetis. Thomas Aquinas pro uno sensu multos producit, ut est fœcunda ignorantia. quorum primus est, Alioqui debueratis ex hoc mundo exisse, hoc est, si uelitis omnium malorum uitare consuetudinem, profugiendum erat ex hoc mūdo, cum mundus undique malis sit refertus. Alter hic est, Nihil erat opus super hac re cōmoneri, quandoquidem à baptismo iam ultro à mūdo semoti estis. Tertius sic habet iuxta Ambrosium, Præstabat mori quàm cum scelerosis habere cōsuetudinem. Hugo Carrensis addit quartum, Debebatis ex hoc mundo exisse, id est, confugisse ad religionem, sic enim appellat uitam monasticam. Sed omnium maxime placet Chrysostomi interpretatio, ut intelligamus Paulum explicare quid sensisset, cum literis suis iuberet illos fugere cōmerciū & consuetudinem scortatorum, rapacium, & eorum qui simulacris immolarent. Id cū perperam

Aquinatis sententiæ.

Secunda.

Carrensis interpretatio.

peram intellectum durius uideretur Corinthijs,ait ſeſe non hoc iuſſiſſe ut ab ethnicis ſce
leroſis abſtinerent.quod licet optandum eſſet,tamen fieri non poſſet,cum ubiq; ſcelera-
torum hominum plena eſſent omnia,ſed quoad liceret ab iſtiuſmodi Chriſtianis abſtinē
rent.ideoq; uelut obiter interijcit,Alioqui debueratis ex hoc mundo exiſſe,hoc eſt,utinã
id eſſet quod opto,ut in totum huiuſmodi conſortia poſſitis uitare. Nunc quoniam fru-
ſtra opto,quod fieri non poteſt,illud ſcribo quod ante ſcripſi,ut Chriſtianos tã fœdis ui-
tijs infames arceatis à ueſtro contubernio,partim ne ipſi uideamini factis illorum aſſenti
ri,partim ut illi pudore correcti reſipiſcant.

Si is qui frater nominatur.) Hic Latini addunt de ſuo,Inter uos ,quæ duo uerba non
ſunt in Græcis codicibus,nec apud diuum Ambroſium nec in codice Donatiani.Iã quã-
quam ad ſenſum non magni refert,Græce eſt: *Si quis frater nominatus*,aut cum frater no
minetur,ut ſubaudias uerbũ ſubſtãtiuum eſt,aut fuerit. Niſi malumus uideri participiũ,
uerbi uice poſitum, ὀνομαζόμενος,pro ὀνομάζεται.*Sic* enim habebat uetuſtiſſimus codex
Paulinus: *Si quis frater nominatur inter uos fornicator,aut auarus,aut idolis ſeruiēs &c.*
ut nominatur adiungatur ijs quæ ſequuntur,ſcortator,idololatra,auarus.Nam Græci refe
runt ad ſuperiora.ut intelligamus eum qui ſit eiuſmodi probris obnoxius,titulo dũtaxat
eſſe Chriſtianum,cum Chriſtianiſmus uerus ſit innocentia uitæ.Quin & illud expēde le
ctor,utrò referēda ſit hæc orationis pars, *Si is qui frater nominat̃ &c.* ad ſuperiora,an ab *Sermo Pauli*
illis abſoluta,pertineat ad ea quæ ſequuntur.*Si* ad ſuperiora referas,ſupereſt in ordine qđ *perturbatus.*
ſequitur, *Cũ eiuſmodi nec cibum ſumere.* *Sin* ad inferiora,quomodo corrigit quod ſcri
pſerat,ne ſe cõmiſcerent,ſi nihil addatur quod ſententiã generalē explanet? An hic quoq;
fatebimur Paulũ ſiue imperitia,ſiue neglectu Græci ſermonis perturbatius explicare qđ
ſentit? Et,ſi is qui frater nominatur,referendum ad id quod præceſſit,*Scripſi* uobis nõ cõ
miſceri,ſi quis frater nominetur ſcortator,aut &c.ac deinde neglecto ſermonis ordĩe per
epitaſin additum,cum huiuſmodi ne cibum quidē capere,perinde quaſi dixerit,hoc ſenſe
ram ſi quis Chriſtianus iſtiuſmodi flagitijs ſit infamis,adeo non oportere cum eo cõmer-
cium habere,ut ne menſam quidem communē eſſe uelim.quod ueſtra referat illum corri
gi,& periculum ſit ne cæteros exemplo ſuo corrumpat,cũ in ethnico non ſit eadē ratio.

Quid enim mihi.) τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν;id eſt, Quid enim mea,etiam eos
qui foris ſunt iudicare? hoc eſt,quid ad me attinet,ut cum ſatis moleſtum ſit iudicare de
his quæ ad noſtrum gregem pertinent,de ijs etiam feram ſententiam,qui ſunt à cõtuber
nio noſtro alieni? Iudicare dixit pro condemnato habere.Habet autem qui uitat hominis *Diſſimulãdã*
conſuetudinem.Quod ſi uitemus ethnicos,quomodo cõuertentur ad Chriſtum? feren- *ethnicorũ ui-*
di ſunt in hoc ut ſanentur.Et ſi ſalem non admiſceas,quomodo ſalietur ,qđ eſt inſulſum? *cia.*

Auferte malum.) καὶ ἐξαρεῖτε τὸν πονηρόν,id eſt, Tollite ſceleroſum illum,ut ad homi-
nem referatur non ad rem,propter additum articulum. Quod annotatum eſt & Augu-
ſtino in quæſtionibus ſuper Deuteronomium ,admonenti hoc ſermonis colore ſolitam
uti ſcripturam ſacram,quoties iubet de nocente capitis ſuppliciũ ſumere. Nõ quod Pau-
lus idem ſenſerit,ſed quod excõmunicatio apud Chriſtianos inſtar capitalis ſupplicij ſit. *Excommu-*
Etiamſi uidetur hic locus nõnihil torſiſſe diuũ Auguſtinum,qui uiſus eſt adeo abhorruiſ *nicatio.*
ſe ab occidēdis improbis,ut crebris epiſtolis obſecret & obteſtetur præfectos Cæſaris ne
capitis ſupplicio afficerent Donatiſtas,qui non ſolũ pertinaciſſime ſegregabant ſeſe à con
ſortio Chriſtianorum,uerumetiam crudeliſſimis ſupplicijs in orthodoxos ſæuiebant.Pro
inde confugit ad hanc interpretationem ,ut intelligamus iubere Paulum ,ut quiſq; malũ
hominem exuat,iuxta illud quod dictum eſt Epheſijs:Exuite ueterem hominem cũ acti
bus ſuis.*Sed* hæc ſanè coactiora uidentur,ut ingenue,quod ſentio dicam.

EX CAPITE SEXTO.

ET audet aliquis.) τολμᾷ.Nonnunquam ſignificat ſuſtinet,aut poteſt ,cum *Audet prõ*
ſignificamus rem non periculoſam,in qua proprie dicimur audere ,ſed du *ſuſtinet.*
ram affectibus noſtris & intolerandam atq; indignã.Ita *Suetonius* in Cæ-
ſare Octauio:Poſtquam uero pontificatum maximum,quem nunquã ui-
uo Lepido auferre ſuſtinuerat,mortuo demum ſuſcepit.Idem in codē ali-
quanto inferius:Nam quamuis minime appeteret hæreditates ,ut qui nũquam ex ignoti

H testamento

testamento capere quicquam sustinuerit,amicorum tamen suprema iudicia,morosissime pensitauit. Ac rursus in Cæsare dictatore: Cornelio Phagitæ,cuius quondam nocturnas insidias æger ac latens,ne perduceretur ad Syllam uix præmio dato euaserat,nunquā nocere sustinuit. Item alijs compluribus locis comperire licet hoc uerbi positum pro uoluit, aut potuit,siue animum induxit. Nobis ut in hoc argumento unum atq; alterum indicasse locum satis est,ob diffidentem ac morosum lectorem. Paulus igitur iudicans hoc uehementer pudendum,miratur esse quenquam Christianum,qui possit animum inducere, ut apud ethnicos iudices pro re pecuniaria contendat.

Apud iniustos.) ἐπὶ τῶν ἀδίκων. Magis sonat, Sub iniustis,& sub sanctis.ut dicimus sub tali principe,& sub iudice.ut Horatius, Et adhuc sub iudice lis est. At in iudice potissimū requiritur iustitia,idcirco accōmodā addidit ἐπὶ τῶν sub iniquis. Nisi quod Hebræorum more quæuis improbitas ἀδικία dicitur.

Iudicare pro condemnare. De hoc mundo iudicabunt.) τὸν κόσμον κρινοῦσιν,id est, Mundum ipsum iudicabunt. pronomen hoc non additur nec in codice Donatiani. Iudicari mundum dixit,quod è uita sanctorum apparet mundanos errare ac desipere,idq; uelut explicans subiecit, *Si in uobis iudicatur mundus.* Nam iudicatur est præsentis temporis κρίνεται, non κριθῇ, consentientibus tum exemplaribus,tum interpretibus Græcis.ut palàm intelligas eum loqui de uita Christianorum,quæ utinam hodie talis esset,ut per eam mundus iudicaretur. Nunc ab ethnicis pleriq; titulo magis ac ceremonijs ,quàm affectibus ac uita differimus. Quin & Ambrosiū legisse iudicatur,subindicat eius interpretatio: Tunc,inquiens,iudicatur hic mundus in uobis,si opus perfidorum hominum non inueniatur in uobis. Augustinus tamen legit iudicabitur,referens ad extremum iudicium,quo sancti sedebunt in duodecim thronis,iudicaturi duodecim tribus Israël. Nihil autē uetat quo minus hic locus ad utrunq; tempus pertineat. *Siquidem* & nunc iudicatur,hoc est,condemnatur mundus impius ex innocenti uita piorū:& olim cōdemnabitur,cū piorum & impiorū opera omnia proferentur in apertū. Illud obiter indicandū, In uobis hic dictū Hebræo more,pro per uos.

Anceps interpretatio. Indigni estis qui de minimis iudicetis.) ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων ,id est , Indigni estis minimis iudicijs.nam κριτήριον locus est ubi causæ cognoscuntur. Siquidem alicubi audiebantur causæ capitales,alicubi leuiores ac ciuiles,de mutuo,de commodato,de empto.hæc quæ ad uitæ usum pertinent,uocat minima. Græci sic accipiunt hunc locum, Cū sitis iudicaturi de mundo,indignum est uos iudicari in gentilium iudicijs ,quæ hic minima uocat præ iudicio illo magnifico,quo sancti mundum & angelos iudicabunt. Quanquam sermo Græcus anceps est,potest enim accipi,indigni estis qui de minimis litigetis, aut iudicetis,iudicaturi & angelos.

Quanto magis secularia.) Græce est, μήτιγε βιωτικά,id est, Non solū uictualia,aut quæ ad uictum aut facultates siue ad uitæ usum pertinent . Nam βίος Græcis tria significat ,uitam,uictum,& facultates,ac substantiā qua uiuimus.sentit enim lites pecuniarias. Et μήτιγε, Græcis ualere idem quod πόσῳ μᾶλλον annotauit Hesychius.

Secularia βιωτικά. Secularia igitur.) Et hic est βιωτικά,quasi quæ ad uictum,& rē domesticā pertinēt. Mira est autē in hoc interprete copiæ affectatio. Quid autem simile,secularibus & βιωτικοῖς;

Contemptibiles.) ἐξουθενημένους,id est. Contemptos,& nihili habitos.

Varia interpretatio. Illos constituite ad iudicandum.) καθίζετε,anceps est,quippe quod uerti poterat cōstituite uel constituitis. Mihi non displicet modus imperandi.ut apostolus iubeat uel extremis Christianorum id muneris delegandum potius quàm ut ad ethnicos iudices eant. Augustinus libro aduersus Faustum v.cap.ix.legit collocate pro καθίζετε. etiamsi dissentit Ambrosius aliter explicans hunc locum ,quasi uidelicet Paulus obiurget Corinthios, quod quoslibet huiusmodi negocijs iudicandis præficerent. Græcorum scholia ,ac nominatim Theophylactus mecum faciūt,& magis quadrat ad sensum Pauli. Nec enim illud hic agit qui cōstituantur iudices in ecclesia,sed ne Christiani litigent apud impios,& quēuis potius uel contemptissimum,modo Christianum,arbitrum suæ causæ faciant ,quàm adeant tribunalia impiorum. Non quod ita sentiat faciendum,sed ut declaret quàm alterum sit indecorum,dicit hoc citius cōmittendum. Et ideo mox sequitur, Ad uerecundiā uestram dico ,non quod existimem nullos esse inter uos qui sapiant ,sed ut istam falsam

licet

licet excusationem uobis adimam. Diuus Augustinus in libro de opere monachorũ, ait sesse ex hoc Pauli loco cogi ad suscipienda iudicia causarum cum esset episcopus. Quod recte an secus senserit non est huius loci excutere. Nec hoc loco ecclesiæ nomine proprie designat sacerdotes, sed cœtũ Christianorũ hominũ, in quo fieri non poterat, quin aliqui forent idonei, qui de leuibus negocijs arbitrarentur. In hoc pro me facit Augustinus, q̃d Paulus senserit tolerabilius esse, causas tam humiles uel infirmis ac contemptissimis Christianis delegari, q̃ agi apud iudices prophanos & impios. Postremo de deligẽdis arbitris potissimum loqui uidetur Paulus. Si quid parũ conuenit, per arbitros transigatur, & eos arbitros qui inter uos habentur contemptiores. Quod si hodie placeret Christianis, frigeret rapacissima plerunq; aduocatorum, procuratorum, ac iureconsultorum turba.

Excussa Augustini sententia.

Constituite.) καθίζετε, id est, Collocate. nam καθίζειν est proprie collocare in sede. & iudicis est sedere. Mire autem addidit τούτους ad odium rei.

Ad uerecundiam uestram.) πρὸς ἐντροπὴν, id est, Ad confusionẽ siue pudorem, aptius q̃ ad uerecundiã. & paulo superius uertit ad confusionem. Hoc adiecit, significans se nõ esse locutũ ex animo quod uellet cõtemptissimos ad iudicandũ deligi, sed quod hoc quoq; iudicaret tolerabilius, quàm id quod illi faciebant, litigantes Christiani apud ethnicos.

Sic non est.) οὕτως, in nonnullis exemplaribus Græcis coniungitur cum proximo præcedenti uerbo dico, non cum sequentibus. ut sit sensus, sic loquor, non quod id uelim fieri, sed ut intelligatis quàm sit indignum quod facitis. Nos tamen diuersam lectionem sequi maluimus, ut οὕτως positum sit pro adeo, per indignationem. Mirum autem unde interpres Theophylacti, legat si pro sic, si tamen locus mendo uacat.

Sapiens quisq;.) οὐδὲ εἷς, id est, Ne unus quidẽ, quod est uehementius, cũ sitis tã multi.

Qui possit iudicare inter fratrem suum.) ἀνὰ μέσον τοῦ ἀδελφοῦ. Quasi dicas in medio fratris. Et quomodo iudicet aliquis inter unũ? Proinde clarius erat ac Latinius, Inter fratrem & fratrem, hoc est, inter Christianum & Christianum, illud obiter subindicans non opus esse magna iuris subtilitate inter Christianos, inter quos ipse fraternus affectus facile uel remittit noxam, uel componit negocium.

Frater cum fratre iudicio contendit.) κρίνεται, id est, Iudicatur. Quod tamen nõ inelegãter uertas litigat, siue, ut hic, Iudicio contendit.

Et hoc apud iniustos.) ἐπὶ τῶν ἀδίκων, id est, Sub iniustis, ut modo indicauimus, aut ut in plerisq; legim⁹ ἐπὶ τῶν ἀπίστων, id est, Sub ĩcredulis. atq; ita legit & interpretatã Ambrosius.

Et hoc.

Iam quidem omnino delictum est.) Non est Græce παράπτωμα, sed ἥττημα, quod significat aliquem esse uictum & superatum. Victus uidetur ab iracundia, aut auaricia, qui ob peculiolam litem mouet fratri. Ad hunc modum exponunt Græca scholia. Porrò inter uos melius reddidit interpres, quàm refert Augustinus libro aduersus Manichæũ v. capite ix. Quod iudicia habetis uobiscum, cum Græce sit μεθ᾽ ἑαυτῶν.

Fraudem patimini.) ἀποστερεῖσθε, id est, Damno afficimini, aut fraudamini. Nam fraus aliquando non pro dolo, sed pro damno ponitur.

Et hoc fratribus.) Poterat interpres incolumi grammatica uertere sic, Iniuria afficitis & fraudatis, atq; id fratres. Nec est quod mutes & hoc καὶ ταῦτα in & hæc, quasi hac uia subuentum sit Latinitati, quemadmodum uult Stapulensis. quandoquidem Latinus sermo qui recipit loquendi formam, numerum pluratiuum non recipit, nisi sit nomen eiusdẽ numeri. ut, multa abegerunt pecora, eaq; insignia. Etiamsi Græcam elocutionis formã uidetur expressisse semel Suetonius in Tiberio Cæsare cap. xxij. Quos codicillos dubium fuit, Augustusne moriens reliquisset, quo materiam tumultus post se subduceret, an nomine Augusti Liuia, & ea conscio Tiberio an ignaro dictasset &c. Nisi mauis & ea referre ad Liuiam, pro eaq;, quemadmodum dicimus isq;.

Et hoc.

Fabri Stapulensis opinio.

Neq; fornicarij.) οὔτε πόρνοι, id est, Scorta siue scortatores. Opinor interpretem consuluisse uerecundis auribus, quod scortum apud Latinos uocabulum sit obscœnius, dictum à pellibus. Ac mox, ἀρσενοκοῖται, rem per se fœdissimam quam potuit minime fœde significauit. Siquidem concumbunt & qui in eodem dormiunt lecto, etiamsi nihil peccent. Illud admiror cur Faber Stapulensis hoc loco maluerit cinædi uocabulum, non solum obscœnum, uerumetiam aliud exprimens quàm Paulus senserit. Siquidem cinædi, ni fallor,

Fabri excussa annotatio.

dicuntur,qui turpiter obsecundant pædiconibus ,olim ita uocati,qui fœdo,parumq́ uiri li corporis motu gesticularentur,saltitarentq́,siue quod ad cantum moueret effœminate corpus,siue quod irritarent mouerentq́ pudēdas corporis parteis, παρὰ τὸ κινεῖν τὰ αἰδοῖα, siue quod uacarent pudore,quasi κενοὶ αἰδοῦς. Certe uitari non potest,quin si cinædus nō est proprium catamytorum uocabulum,certe commune sit ad utcunq; effœminatum.

Non possidebunt.) οὐ κληρονομήσουσι,id est,Non sortientur sortem siue hæreditatem regni dei,hoc est,non continget illis regnum dei.

Et hæc quidem.) καὶ ταῦτά τινες ἦτε,id est,Et hæc quidam eratis. ut intelligas quosdam ex illis tales fuisse,non omnes,quemadmodum annotauit Valla. Neq; enim consentaneū est omnes fuisse fures,aut adulteros,aut masculorum concubitores,etiamsi idololatriæ ui tium omnibus fuit commune. Nam furtum & adulterium apud Græcos etiam legibus puniebatur. Nisi malumus ταῦτα positum pro τοιοῦτοι,& τινὲς additum iuxta proprietatem Græci sermonis,ut & aliàs sæpenumero apponitur,ut sit sensus,huius generis homines fuistis. Quanquam magno consensu Latini codices,quos ego sanè uiderim,scriptum habent quidem,ut sit coniunctio. Atq; ita legit Augustinus. Quin & Theophylactus sic interpretatur ,quasi pro τινὲς legisset μὲν. Ambrosius tamen legisse uidetur ,quidam ,cū commentarij uice asscribit ,ne omnibus hoc asscribere uideretur, At certe omneis ab his criminibus immunes faceret si taceret. Prohibuisse enim uidebatur non reuelasse crimina illorum.idcirco sic ait,Et hæc quidem fuistis. Hactenus ille. Quomodo autem ex Pauli uerbis apparet eum non omnibus hæc tribuere,nisi legamus,quidam? Proinde uerisimile est,librariorum errore,quidam,mutatum in quidem.

Vallæ excussa annotatio.

Omnia mihi licent,sed ego sub nullius.) Græcorum uerborum iucundam allusionē interpres seruare non potuit, ἔξεστι & ἐξουσιασθήσομαι,id est, Licet & in potestatē redigar. Eam nos utcunq; retulimus ad hunc modum:Omnium mihi potestas est,at ego non redigar sub ullius potestatem.

Παρονομασία.

Esca uentri.) Escæ dicendum in plurali numero,sicut paulo post,uenter escis. Tum & hunc & has dicendum erat. Ita fermè citat Hieronymus in epistola ad Amandū,& Græca sic habent,ut ille citat. codex Donatiani habebat & hūc & has destruet. Nec hoc ita magni refert,nisi quod multitudinis numerus hoc loco magis cōgruit,cum de generibus ciborum agat,non simpliciter de cibo. Videtur autem uerbum aliquod subaudiendum ,in esca uentri,& uenter escis. Ac paulo post, Corpus autē non fornicationi,sed domino ,& dominus corpori,nimirum destinata est aut dicata est. Consimili forma sermonis in epistola ad Romanos cap. septimo,significauit mulierem uiro dicatam ac propriam ,Adultera,inquiens,uocabitur,si fuerit alteri uiro. Sic enim habet Græcus sermo quo scripsit Paulus. Et haud scio an iuxta proprietatem sermonis Hebræi,dicatur alicui esse,quod ad illū pertinet,& illius bono destinatum est.

Escæ pro esca. Esca uētri ,pro esca ad uētrē pertinet & uēter ad escam.

Qui adhæret mer.) ὁ κολλώμενος. Quasi dicas,qui agglutinatur. Idq; concinne quadrat cum eo quod sequitur, Vnum corpus efficitur.

Vnum corpus efficitur.) Est. ἐστι apud Græcos est pro efficitur,quod est uehementius.

Et erunt duo in carne una.) εἰς σάρκα μίαν,id est, In carnem unam. Atq; ita legit diuus Hieronymus in libello ad Geruntiam de monogomia,id quod palàm est ex eo quod apud eum sequitur, Nō in duas,nec in tres. Porrò iuxta proprietatem Hebraici sermonis, nihil aliud est,erunt duo in carnem unā,quàm è duobus fiet uelut unus homo. Citat ad eundem modum in libris aduersus Iouinianum.

Duo caro una.

An nescitis quoniam membra templum sunt.) Græce nō est μέλη, sed σώματα,id est, Corpora. Atq; ita citat Hieronymus aduersus Iouinianum libro secundo. nec aliter legit Ambrosius. Nostri codices magno consensu priore loco habent, Nescitis quoniam corpora uestra membra sunt Christi,posteriore, An nescitis quoniam membra uestra templū est spiritus sancti. Porrò quod templum dicit,nō templa,aut numerus positus est pro numero,aut quoniam de pariter collecto ecclesiæ corpore loquitur,magis cōueniebat templum,quàm templa,ut indicat & ille.

Varia lectio.

Empti enim estis precio magno.) Magno,à nostris additum est, ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς, id est, Empti enim estis precio. Nam hoc tantum hic agit,eos non esse sui iuris ,cum sint empti,&

Additū aliqd apud nos.

empti,& empti precio,nimirum iam illius à quo empti ſunt.Atq; eum in modum adducit hunc locum Chryſoſtomus,homilia in Matthæum lv.Idem colligitur ex interpretatione Theophylacti,licet interpres ubiq; uulgatam noſtram inculcet æditionem. Neq; tamen conſequens eſt,ut ſi interpres dixerit precium fuiſſe magnum,idcirco magnum ſcripſerit apoſtolus.Ambroſius adducens hunc locum,libro de Cain & Abel ſecũdo ,capite tertio ,non addit magno. Rurſus in epiſtolarum libro ſecundo ,capite ſecundo ,ac mox proximo capite Paulus eandem ſententiam totidem uerbis inculcat licet ordine uerſo, τιμῆς ἠγοράσθητε, precio empti eſtis.Neq; ſecus adducit Origenes homilia in Exodum ſexta.Cæterum de magnitudine precij,adiectum apparet ex epiſtola diui Petri priore,capite primo:Non corruptibilibus auro uel argento &c.

Glorificate,& portate deum.) Græcis nõ additur portate ,ſed additur quod Latini nõ habent, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, id eſt, Et in ſpiritu ueſtro.Theophylactus exponens hunc locum,de portando nullum facit uerbum,de ſpiritu ſeorſim ac nominatim interpretatur.Item illud, ἅτινά ἐστι τοῦ θεοῦ,id eſt,Quæ ſunt dei,ut referatur ſimul ad corpus & ſpiritum,quorum utrunq; deo dicatum ſit. Cæterum utraq; uox, Græcis neutri generis eſt. Quanquam magno conſenſu diſcrepant Latinorum & codices & interpretes.

EX CAPITE SEPTIMO.

DE quibus autem ſcripſiſtis mihi.) *Sermo* quidem eſt inabſolutus .uerum hic loquendi color haud eſt inſolens etiam apud Latinos. Nam ſenſus eſt ,ut de his quæ ſcripſiſtis mihi, reſpondeam. *Sermo imperfectus.*

Bonum eſt mulierem.) Hic eſt unus locus opinor , in quo conueniebat addere coniunctionem μὲν, quæ reſpondeat δὲ. Verum id Paulo frequentiſſimum eſt.Cum hoc argumento colligat Hieronymus Paulum parum bene calluiſſe Græcum ſermonem. *μὲν coniunctio omiſſa.*

Mulierem non tangere.) Rectius hic erat uxorem.Quandoquidẽ Græca uox γυναικὸς ambigua eſt.Deinde tangere ἅπτεσθαι, iuxta proprietatem Græcanici ſermonis ſæpenumero ſignificat non manu contingere,ſed habere cum aliquo negocium ſiue commercium.Proinde μὴ ἅπτεσθαι γυναικὸς, nihil aliud ſonat,quàm ſi dicas ,bonum eſt abſtinere ab uxore,hoc eſt,non ducere uxorem.Etiamſi diuus Hieronymus aduerſus Iouinianũ, ſtudio torquet hoc uerbum ad ſimplicem contactum,uelut in ipſo cõtactu quoq; periculum ſit,non ſolum in coitu.Id quod fortaſſe concedendũ eſt in diuinis literis,quoties aut hortamur,aut conſolamur,aut deterremus,aut ludimus.In diſputatione ſeria nolim id fieri,etiamſi hoc uel imprimis ſibi permittit Hieronymus,idq; factum defendit exẽplo Pauli,apud quem ait pugnare teſtimonia,quæ ſuis locis non pugnent. Verum ab ijs interim periculum eſt,quibus mos ex quocunq; libro quatuor aut quinq; uerba decerpere,ac uelut ex oraculo proferre,haud perpendentibus quid præceſſerit,quid conſequatur,cũ quo agatur,quid agatur,quorſum & quo animo dictum ſit.Quid quod ea quæ ſequuntur palam indicant hunc eſſe ſenſum,Propter fornicationem autem &c.optimum erat non ducere uxorem.Cæterum qui metuit ne fornicetur,ducat potius,& ſuam habeat citius quã alienam.Iam illud,quamuis non eſt proprium huius inſtituti ,tamen obiter admonuiſſe profuerit,bonum hic accipi pro commodo,non autem ut opponatur uicio ,quemadmodum paſſim dicitur,bono fuiſſe quod profuit,& malus bello dictus eſt Horatio,qui bello ſit inutilis.Neq; enim hoc quærebatur à Corinthijs opinor,an fas eſſet uxorem ducere ſed an expediret eo rerum ſtatu matrimonij uinculis illigari.Hieronymus autem pugnãs aduerſus eos,qui matrimonio plus ſatis tribuebant,ita ratiocinatur:*Si* bonum eſt nõ tangere uxorem,malum igitur eſt tangere,cum bono malum ſit contrarium.Hanc ratiocinationem ita refellit Auguſtinus,qui legerat Ariſtotelis Categorias ,ut dicat quædam eſſe indifferentia,quæ nec bona ſint nec mala,ueluti naſum emungere ,aut ſaliuam iacere. Cũ enim is in matrimonio tria conſtituerit bona,non paſſus eſt ullam mali mentionem ,eóq; bonum ait hic accipi pro melius ,ne quis turpe putet uxorem ducere ,quaſi bonum pugnet cum turpi.Quod ſi in uerbis Hieronymi,malum & bonum,utrobiq; conſimiliter ſumãtur,recte procedit illius argumentatio,iuxta propoſitam à Corinthijs quæſtionem.*Si* commodum eſt non ducere uxorem ob ſarcinas curarum,ob uincula affinitatum,incom

Mulier pro uxore.

Hieronymus detorquẽs nõ nihil uerba ſcripturarũ.

Bonũ pro cõmodo,nõ pro honeſto.

Auguſtinus in epiſtolis aduerſus Hieronymum.

modum est igitur ducere. Perinde ut si quis rogatus, num bonum esset sibi longum iter ingressuro, latrociniis obnoxium, tollere pecuniam, responderet, bonum est pecuniã non tollere, recte consequeretur, malum esse tollere. Nam quod hic opponitur bono, Paulus paulo post uocat tribulationem, siue afflictionem carnis. Nec dicit simpliciter bonum, sic manere ut ego sum, sed bonum est ob urgentem necessitatem. Proinde nõ quod pro tẽpore proq; re præsenti bonum est, id protinus simpliciter bonum est. Aetate Pauli, cũ inter innumeros ethnicos perpauci essent Christiani, fortasse commodius erat abstinere à matrimonio, nunc mutatis rebus haud scio an magis expediat, sanctum cõnubium & immaculatum thorum sancte pureq; colere, etiam sacerdotibus, si qui non continent, quando horum tam ingens ubiq; numerus est. Quod igitur hæc nonnihil torquet Hieronymus, uictoriæ datum est, præsertim cum ille plurimum interesse putet, docendus sit aliqs, an uinciendus, initiandus an illaqueandus. Cæterũ quæ hic argutatur Augustinus, ut uera sint, certe ad Pauli sensum mihi non uidentur proprie facere.

Propter fornicationem.) διὰ δὲ τὰς πορνείας, id est, Propter fornicationes autem, siue scortationes. Quanquam hoc nihil ad sensum, nisi forte numero multitudinis innuit diuersas libidinis species.

Suam uxorem habeat.) ἐχέτω, quod uerbum apud Græcos planè imperatiui est modi. Verum non est quod id nos commoueat, nec est cur interpretetur, habeat, habere liceat. cum id dicatur iis qui se non possunt à consuetudine mulierum cohibere, non omnibus. Atq; his sanè, qui sibi permissuri essent scortationẽ, aut fœdius aliquod libidinis genus, imperat ut potius ducant uxorem. Quod si hocloco perpetuo ἄνδρα uertisset maritum, & γυναῖκα uxorem, plusculum lucis accessisset sermoni. Nam uoces apud Græcos

Vallam excute. ambiguæ sunt. Argutatur hoc loco Valla de pronomine, quæ non arbitratus sum operæprecium asscribere.

Debitum reddere. Vxor uiro debitum reddat.) Græce sic est, τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν ἀποδιδότω, id est, Debitam beneuolentiam reddat, ut rem parum uerecundam uerecunde notaret. Quanquam secus legunt Ambrosius & Hieronymus. Omnino coitum significat, & ideo texit uerbis, quod oportebat intelligi. In uno duntaxat codice pro εὔνοιαν, id est, Beneuolentiã scriptum reperi τιμὴν, id est, Honorem, exponentibus ad eum modum & commentariis, qui Chrysostomo inscribuntur, sed titulo mihi suspecto. Proinde quoniam uariat Græcorum scriptura in coniecturam adducor à Paulo scriptum fuisse τὴν ὀφειλὴν, id est, Debitum, quod deinde siue casu, siue quo uerecundior esset oratio, quispiam mutarit in ὀφειλομένην εὔνοιαν. Quanquam ad eum modum legisse uidetur & Theophylactus, si quis obseruet interpretantis uerba.

Nolite fraudare.) μὴ ἀποστερεῖτε, id est, Ne fraudetis. Fraudamus autem proprie, cum subtrahimus rem debitam, sicut frustramur re sperata.

Vt uacetis orationi.) Græcus addit, τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ, id est, Ieiunio & orationi, quæ duo coniungit & diuus Hieronymus. licet Theophylactus enarrãs hunc locũ, ieiunii nullam faciat mentionem.

In idipsum. Reuertimini in idipsum.) ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχησθε, id est, Ad idem, siue in unum cõgrediamini, siue cõueniatis, ut intelligas eos ante fuisse separatos thalamis. Græcis eñ in idẽ uenire dicuntur, qui conueniunt in eundem locum, siue qui consentiunt, hoc est, in eandẽ eunt sententiam, uelut in huius epistolæ cap. xi. Conuenientibus uobis in unum, συνερχομένων ὑμῶν εἰς τὸ αὐτό. Quod hic uertit, in idipsum, illic transtulit, in unũ. Mirum autem

Augustinus. quod secutus exemplar Augustinus epistola centesima nonagesimanona, legit, Et iterum ad idipsum estote. Extat eadem lectio homilia quinquagesima, de mixtis argumentis ac rursus libro contra Faustum quinto, capite nono. Quin & apud Origenem sic adducitur homilia in Numeros uigesimatertia.

Propter incontinentiam.) διὰ τὴν ἀκρασίαν, id est, Propter intemperantiam, tametsi minimum interest.

Secundum indulgentiam.) Quidam Græci codices habent, κατὰ συγγνώμην, id est, Secundum ignoscentiam seu ueniam. Quidam habent, κατὰ γνώμην, id est, Iuxta consilium, siue sententiam. quasi dicat, dico meam sententiam, & quod mihi uidetur optimum factu, nõ autem

autem præcipio. Quanquam συγγνώμη appositius ad ἐπιταγὴν est, uenia ad imperium. Imperium exigit, uenia concedit nonnihil præter ius. Indulget enim hoc Paulus illorum fragilitati. Augustinus non dubitat ex hoc loco asseuerare, coitum cum uxore restinguendæ libidinis causa initum, non uacare culpa, licet uenialis sit, excusante uidelicet matrimonio. *Coitus quãdo peccatum.*

Volo autem omnes manere sicut meipsum.) Græci γὰρ habent, non δέ. Exponit enim quid dixerit secundum indulgentiam. alioqui Vellem, inquit, omnes qui habẽt uxores in totum abstinere ab illis. Vel ex hoc loco conijcere licet, Paulo fuisse coniugem, posteaquam de coniugatis agens sui facit mentionem. *Paulus coniugatus.*

Dico aũt nõ nuptis.) ἀγάμοις, id est, Innuptis. Erat apertius, uel potius cœlebibus, aut incõiugatis. Nam articulus indicat hoc uiris dici, τοῖς ἀγάμοις, id est, ijs qui cœlibes sunt. Quanquam nihil uetat quo minus ad utrunque sexum referatur. Et Theophylactus articulum addidit fœmineum ταῖς ἀγάμοις, ut alterum ad uirgines pertineat, alterum ad uiduas. Quæ cœlibes sunt, dici possunt ἄγαμοι, at non possunt semel expertæ nuptias.

Melius est nubere quàm uri.) κρεῖττον γάρ ἐστι γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι. Nubere Græcis ambiguum est uerbum γαμῆσαι, quod significat & nubere uiro, & ducere uxorem. Nã hæc sententia ad utrosque pertinet, uiros ac mulieres. Ideo quod ante dixit, innuptis & uiduis, pro innuptis, in quibusdam Græcis codicibus est τοῖς ἀγάμοις, addito articulo masculino, Ita tamen ut sub uno genere sexum utrunque intelligas. Quanquam ut modo dictum est, nonnulli codices habent ταῖς, ita tamen ut mox redeat ad masculinum genus καλὸν αὐτοῖς ἐστιν, id est, bonum est eis. & κρεῖττον non proprie melius est, sed potius ac magis eligendum. Porrò πυροῦσθαι, id est, uri demiror cur quidam contra omnium ueterum opinionem exponant de igni gehennæ, cum hic palàm de libidinis loquatur incendio, molestiaque corporis non se continentis. *Nubere.* *Vri.*

His autem quæ matrimonio iũctæ sunt.) γεγαμηκόσι Græcis quidem est masculini generis, sed ita, ut fœmininum quoque cõplectatur, id quod sequentia declarant. Proinde nos uertimus, Cõiugatis autem, ut ad uirum simul ac mulierem pertineat. Atque adeo in peruetustis exemplaribus, nominatim in eo quod exhibuit bibliotheca collegij diui Pauli apud Londinum, scriptum reperi genere masculino: His autem qui matrimonio iuncti sunt. Tum Augustinus explanans sermonem Christi in monte habitum, citat genere masculino: His qui sunt in coniugio, præcipio non ego sed dominus. *Matrimoniũ impar.*

Per mulierem fidelem, per uirum fidelem.) ἐν τῇ γυναικὶ, καὶ ἐν τῷ ἀνδρὶ, id est, In muliere, in uiro. Quanquam γυνὴ Græcis & mulierem significat & uxorem. Atque hoc sanè loco recte mutauit interpres præpositionem, quod tamen aliàs aut ueretur aut negligit facere. Adiectiuum fidelis, utrobique additum est à nobis, cũ apud Græcos non addatur, sed subaudiatur. Augustinus libro primo quo exponit sermonem in mõte habitum, legit ad hunc modum: Sãctificatus est enim uir infidelis in uxore fideli, & sanctificata est mulier infidelis in fratre fideli. Et ne quis existimet hoc casu factum, aut locum deprauatum, ipse aliquanto post eodem libro adducit huius loci testimonium, docens in sacris literis, fratris uocabulo significari Christianum, uerum hic non addit fideli. Et sanctificatum hic uocat purificatum. Sequitur enim, Alioqui filij uestri immundi erunt.

Vocauit uos.) ἡμᾶς, id est, Nos, primæ personæ, non secundæ, suffragante & uetustissimo codice Paulinæ bibliothecæ, atque item Donatianicæ.

Nisi unicuique sicut diuisit dominus.) Quidam Græci codices habent εἰ μὴ, id est, Nisi, quidam ἢ μὴ, id est, An non, ut referatur ad superiora. At Græcorum quidem scholia distinctionem apponi uolunt post εἰ μὴ, an seruaturus sis, an non. quod alioqui uideatur imperfecta sermonis constructio. & huius distinctionis Seuerianum quendam citant autorem. Theophylactus & ipse commostrat duplicẽ huius loci ordinem. Prior hic est, Qui scis, an seruatura sis uxor uirum nec ne. Ac mox uelut ex abrupto interijciatur, Vnicuique sicut diuisit dominus. Deinde succedat quod priori particulæ respondeat: Qui scis uir an seruaturus sis uxorem nec ne. ut illud, unicuique sicut diuisit dominus, cum sit constructionis lege ab utroque separatum, ad utrunque respondeat. Variæ sunt dotes dei, fortasse contingef, ut seruetur ille aut illa: quare siue continget, siue non continget, non est dirimendũ coniugium. Alter ordo coniungit duas partes: Qui scis an tu seruatura sis uirũ, an tu ser- *Duplex lectio*

uatúrus uxorẽ,deinde ſuccedat ceu nouũ caput, Niſi unicuiq; ut diuiſit dominus ſic maneat.quaſi dicas,nihil aliud tentetur aut nouetur,ob alterum infidelem,tantum ut cuique ſua ſors obtigit,ita maneat. Atq; hanc lectionem ille præfert ſuperiori. Quod ſi de diſtinctione laboratur,nihil uetat quo minus referatur ad permaneat,uerbum. Qui ſcire poſſis

Tertia. an ſeruaturus an ſeruatura ſis,niſi unuſquiſq; ſic permanſerit,ut uocatus eſt? Verum mihi magis placet,ut ſeorſim legatur εἰ μὴ, ac perinde ualeat,quaſi dicas,utcũq; eſt,aut in ſumma.Hac loquendi forma ſolemus uti,quoties omiſſis quæ incerta ſunt ,ad id redimus qđ certum eſt.Hanc Græcanici ſermonis figuram expreſſiſſe uidetur Terẽtius in Adelphis, Gaudebam.Ecce autem de integro,niſi quicquid eſt uolo ſcire ,atq; hominem cõuenire. Idem alijs aliquot locis ad eundẽ uſurpauit modum.Sic Paulus ,quoniam id quod erat dubium propoſuerat,de ſeruando uiro aut uxore infideli, Vtcũq; hoc eſt ,inquit,maneat unuſquiſq; ut illi tribuit deus,& ut uocatus eſt,quicunq; ſequatur exitus de ſeruando coniuge.Meminit & Thomas nonnihil de duplici huius loci lectione,ex quo apparet illum adiutum commentarijs è Græco uerſis,quæ nunc non extent.

Doceo ,ordino. In omnibus eccleſijs doceo.) διατάσσομαι,id eſt,Ordino,ſiue inſtituo.

Non adducat præputium.) μὴ ἐπισπάσθω, id eſt,Ne aſciſcat,ut ſubaudias præputium. Subindicat Theophylactus præputium reſectum pharmaco ſolere reduci. Rei huius artificium aliquod indicat Cornelius Celſus libro ſeptimo,cap.xxv. Quomodo tegẽda ſit glans uel natura,uel amputatione nuda. Verum an hoc Paulus ſenſerit neſcio.Nos maluimus accerſere quàm adducere,uel ob uerecundiam.

Vnuſquiſque in quo uocatus eſt frater.) ἀδελφοί,id eſt,Fratres,multitudinis numero, idq; duntaxat in hac poſteriore parte. Præterea in hoc ,repetitum eſt ex ſuperfluo iuxta proprietatem ſermonis Hebraici,quemadmodum & paulo ſuperius, Vnuſquiſq; in qua uocatione uocatus eſt ,in ea permaneat.

Conſilium autem do.) γνώμην δὲ δίδωμι,id eſt,Sententiam aũt do ,ſiue dico id quod mihi uidetur optimum,hoc eſt,profero meam ſuper hac re ſententiam.Et ne contemnatur,addit hoc ſe miſericordia diuina conſecutum,ut ſuper ea re dicat bona fide quod optimum putet uelut apoſtolus.

Propter inſtantem neceſſitatem.) ἐνεστῶσαν.Græci ἐνεστῶτα uocant præſens tempus,& hos imitatus Fabius inſtans appellat. Ambroſius legit, Propter præſentem neceſſitatẽ,nimirum intelligens præſentem illorum temporum ſtatum.Oportet enim huiuſmodi conſilia pro temporum ratione moderari. Idq; confirmat ea quæ ſuperius à nobis dicta ſunt.

Noli quærere ſolutionem.) λύσιν. Alijs magis placet diuortiũ quàm ſolutio,ueluti Latinius,ſed tamen interim perit aliqua gratia contrariorum, Alligatus ſolutus,& ſolutio.

Tribulationẽ habere carnẽ. Tribulationem carnis.) Græce eſt τῇ σαρκί,id eſt, Carni,ſiue in carne.Nec eſt cur Valla reijciat hac gratia expoſitionem Ambroſianam,ac cæterorum omnium qui tribulationem carnis,interpretantur incommoda huius mundi,ueluti lites cum affinibus,curam liberorum,ſollicitudinem rei domeſticæ,& id genus alia ſexcenta,quæ matrimoniũ comitãtur.Paulus enim ſuo more carnem uocat,quod pinguius eſt & craſſius,& ab illa diuini ſpiritus puritate ſimplicitateq; recedens.Sic autem dictum eſt,habere tribulationem carne,quemadmodum dicimus,affligitur animo,aut cruciatur corpore.

Tempus.) ὁ καιρὸς συνεσταλμένος, id eſt, Tempus contractum ,quod Hieronymus aduerſus Iouinianum uertit,tempus in collecto eſt.Et quod ſequitur τὸ λοιπόν, poteſt ad ſuperiora referri,ut legas,tempus quod ſupereſt contractum eſt. Atq; ita Græci uidentur legere,nominatim Theophylactus. Et eundem ad modum Ambroſius,ut ex illius interpretatione colligitur. Quod ſi placet ſequi,coniunctio ut ,quæ ſequitur ,non accipietur ἰδικῶς, ſed ut conſequentiam declaret,uelut in hac oratiõne:Omnis hæc uita breuis eſt,ut ſi quid etiam uoluptatis habeat matrimonium,negligendũ ſit ob hoc ipſum quod breui dilapſurum.

Tanquam non utantur.) ὡς μὴ καταχρώμενοι,id eſt, Tanquam non abutentes. Quanquam hoc abutentes nihil aliud eſt mea ſentẽtia,quàm utentes,licet Theophylactus exiſtimet intereſſe nonnihil.& utentes nihil aliud quàm tractantes.

…apulenſis. Præterit eũ figura.) πάραγε.Faber Stapulenſis emẽdat decipit ,quod ipſa uox uideatur ita ſonare

ita sonare παράγειν, quasi seducere, siue à uia abducere. Verum huius uerbi composita saepenumero & neutralia usurpantur, ut ὑπάγω pro abeo, quod non semel positũ in euangelicis literis ὕπαγε ὀπίσω μου. Et apud Ioannem cap. ix. καὶ παράγων ὁ Ἰησοῦς, & praeteriens Iesus, & apud eundem cap. xiiij. ἄγωμεν ἐντεῦθεν, eamus hinc. Item Matthaei iiij. περιῆγεν ὅλην τὴν γαλιλαίαν, id est, Circumibat. apud eundem cap. xx. ὅτι Ἰησοῦς παράγει, id est, q̃d Iesus praeteriret. Rursus cap. xxj. προάγουσι praecedunt. Item cap. xxiij. περιάγετε circumitis. Atq; ita sanè magis quadrat ad Pauli sententiam, & ita exponunt Graeca scholia παράγει, παρέρχεται. Quod autem dixit σχῆμα, hoc est, figura, perinde est quasi dicas, habitus, siue status. Annotauit emphasin nominis & Theophylactus, quod mnndus hic nihil habeat solidi, sed speciem modo quandam bonornm ac malorum prae se ferat.

Qui sine uxore est.) ὁ ἄγαμος, id est, Qui coelebs est, siue incõiugatus. Mirum cur interpreti placuerit periphrasis cum suppetat Latinis uerbum proprium, quo certe usus est Cyprianus in secũdo tractatu de habitu uirginum: Coelebs cogitat ea quae sunt dei, quomodo placeat deo. Qui autem matrimonium contraxit &c.

Quomodo placeat deo.) Graecis domino est, non deo, τῷ κυρίῳ. Deinde sequitur, Vt sit sancta, & corpore & spiritu, gemina coniunctione.

Et diuisus est.) Longe alius sensus est apud Graecos. Siquidem uerbum μεμέρισται, nõ ad ea quae praecedunt, sed ad sequentia refertur, μεμέρισται καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, id est, Diuisa est, siue diuisa sunt & uxor & uirgo, hoc est, diuerso uitae studio sunt. Deinde explicat discrimen uitae. In eam sententiã interpretatur Theophylactus. Citatur hic locus emẽdate aduersus Heluidium, etiamsi nonnihil mendi asperserant hic quoq;. Quanquam ex ipsa sermonis continentia palàm est Hieronymum sic accipere, ut nos interpretamur, nẽpe cum ait, Vide quãtae felicitatis sit, quae & nomen sexus amiserit. Item in epistola ad Eustochium de uirginitate seruanda. At rursus idem in priore aduersus Iouinianum libro, reijcit hanc lectionem, quã fatetur quidem esse in Latinis codicibus, & à se pro loci qualitate sic fuisse edissertam, uerum non esse ueritatis apostolicae, à quo sic fuerit scriptũ, Sollicitus est, quae sunt mundi, quomodo placeat uxori, & diuisus est. Deinde hac absoluta sententia, transiens ad uirgines & continentes subiecit, mulier innupta & uirgo cogitat quae sunt domini, uultq; per interpretationem additum esse uirginem, ne putemus innuptas meretrices hoc sermone comprehendi posse, aut certe elegãtiae causa bis idem esse dictũ. unde conijcere licet exemplaria Graecorum, illa quoq; tempestate uariasse. Siquidẽ in codicibus Graecorum hodie legimus ad hunc modum, ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, hoc est, Qui uero duxit uxorem, sollicitus est de his, quae sunt mundi, quomodo placeat uxori. deinde interposito puncto sequitur, Diuisa est mulier & uirgo. Proinde quod Hieronymus scribit esse in Latinis codicibus, hodie in Graecis habetur. & quod ait esse apostolicae ueritatis, hoc legitur in uulgatis Latinorum exemplaribus. Verum utrocunq; modo legas, eadem fermè cõstat sententia. Diuus Ambrosius ita legit: Qui autem cum uxore est, sollicitus est quae sunt huius mundi, quomodo placeat uxori, & diuisus est. Diuisa est mulier & uirgo. idq; exponens subijcit, diuisa non utiq; natura, sed actu, quia legimus in Numeris, mulieres uirgines appellatas. Quibus ex uerbis palã est, Ambrosio Paulum sentire, diuersum esse studiũ mulieris & uirginis. At idem in libello de uiduis aliter citat hũc locum, Iuxta quod scriptum est, inquiens, & mulier innupta, & uirgo cogitat quae domini sunt, ut sit sancta corpore & spiritu. Quae quidem palàm arguunt Ambrosij quoq; codices hoc loco uariasse. Illud addam, hoc certe loco rectius γυνὴ uertisset uxorem quàm mulierem. tametsi uox ea utrũque significat. Ad eundem modum citat Hieronymus, tum alijs aliquot locis, tum in epistola ad Eustochium de uirginitate.

Hieronymus à seipso dissentiens.

Ambrosius à seipso dissentiens.

Virgo cogitat.) μεριμνᾷ, id est, Curat siue sollicita est, quemadmodũ superius uerterat.

Quod honestum est, & quod facul. praeb.) Graece sic habet, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ κυρίῳ ἀπερισπάστως. Quae quidem ad uerbum traducere difficillimũ fuerit. Est autem huiusmodi fermè sententia: Sed ad id quod honestũ est ac decorũ, & ut indiuulsi semper assideatis & adhaereatis domino. Diuus Hieronymus aduersus Iouinianũ, testatus Graecam proprietatem reddi non posse, explicuit sententiam huius loci ad hunc modum:

Haec olim in Latinis exemplaribus non habebantur.

modum. Hoc autem ad utilitatem uestram dico, nō ut laqueum uobis iniiciam, sed ut ad id quod honestum est, & intente facit seruire domino, absq; ulla distractione uos adhortetur. Addit hanc sententiam in Latinis codicibus omnino non inueniri propter interpretationis difficultatē. Certe apud Ambrosium abest huius sermonis clausula, sic enim legit Hoc autem ad uestram ipsorum utilitatem dico, ut nō laqueum uobis iniiciam, sed ad id quod honestum est. Hic finit sermonem, neq; in interpretatione significat amplius legisse. Hieronymus εὔσχημον uertit honestum, & τὸ πρόσεδρον τῷ κυρίῳ reddidit, Quod intente facit seruire domino, & pro ἀπερισπάστως posuit, absq; ulla distractione. Mirum autē quid secutus Carrensis, hic pro obsecrandi, legat obseruandi, atq; adeo exponat. nisi forte interpres scripserat domino obseruiendi, quod aliquis uerterit in obsecrandi. Quod quo fiat uerisimilius in uetustis codicibus etiā excusis adhuc habet, Domino obsecrandi, quomodo non puto quenquam Latine fuisse loquutum. Donatiani codex habebat obseruādi. Certe apud Græcos nulla obsecrandi mentio.

Virgo p̄ uirginitate. Turpem se uideri existimat.) εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν, id est, Si quis turpe aut indecorū existimat in uirgine. Augustinus in quæstionibus super Numeros pentateuchi, indicat quosdam uirginem hoc loco interpretari uirginitatem. At horum sententiam non approbat, quod nihil aliâs comperiatur adsimile in diuinis libris. Sentit enim Paulus de parētibus elocantibus nuptum filias, citra quorum autoritatem non erat ratus matrimonij contractus. Quod utinam & his temporibus seruaretur, præsertim in ea ætate, cui nondum satis constat uel consilium uel iudicium, maxime cum usq; adeo placeat, semel initum quocunq; pacto connubium, non alia re quàm morte dirimi. Cæterum ut hæc ad parentem potius quàm ad uirginitatem referantur, suadent quæ sequuntur: Igitur & qui matrimonio iungit uirginem suam &c. Atq; ita sanè edisserit hunc locum Theophylactus.

Superadulta ὑπέρακμος Si fuerit superadulta.) ὑπέρακμος. Nam id uertit superadultam, cuius flos iā præterierit. Quod Ambrosius ita reddidit, Si sit ultra pubertatē, id quod uulgo rideri solet, cum anum uocant uirginem. Solent & infamiæ esse obnoxiæ uirgines admodum adultæ.

Non peccat si nubat.) γαμείτωσαν, id est, Nubat. Quanquam uerbum γαμεῖν cōmune est uiro ducenti uxorem, & puellæ nubenti uiro. Vnde subito Paulus mutato numero uerbi, sponsum & sponsam respexit, aut certe ad eum qui locat filiam & sponsum.

Nam qui statuit.) ὃς δὲ ἕστηκεν, id est, Qui uero stat firmus, nisi quod uerbum ἵστημι & statuo sonat Græcis & sto. Certe uocem eandem in Euangelio Ioannis uertit stat.

Potestatem aūt sui habens.) ἔχει habet, non habens. Quanq; hic uariant exemplaria.

Et hoc iudicauit.) Melius decreuit, siue statuit, hoc qdē loco, κέκρικεν, qđ aliâs ita uertit.

Libertaa est à lege, cui aūt uult, nubat.) Græca paulo secus habet, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι, id est, Libera est ut nubat cui uelit, siue ad nubēdū cui uelit. Donatiani codex sic habebat: Libera est, cui uult nubat. Suspicor ab interprete scriptū, Cui uult nubat, & ut deprauatum in aūt. Quanq; quod semel in huius operis initio sum testatus, perpetuo testatum haberi par est, in toto opere, me nusquā esse uelle contentiosi dogmatis autorem, tantum iuuandi studio monere studiosos, semper inconcusso & illabefacto iudicio sacrosanctæ ecclesiæ, & eorum quibus uberius donum eruditionis ac sapientiæ cōtigit à Christo, tamen idem hoc loco nominatim testor ob quosdam in hisce rebus captiosiores, quā pure Christianum hominem deceat. Porrò ut non arbitror contumeliosum à quoquam autore quamlibet magno aut uetusto dissentire, ita non grauatim à meipso dissentiam, si quis adferat quod sit rectius, etiamsi sit idiota qui doceat. *Scio* receptissimum esse inter Christianos ubi semel coijt matrimonium, nullo pacto posse dirimi, nisi morte alterius. Atque in hac sententia fuisse uideo Chrysostomum ac ueteres Latinos, sine dubio certe fuit Augustinus, eamq; ueterum episcoporum constitutionibus & decretalium legum autoritate esse confirmatam, quas ex hoc potissimum loco natas apparet, deniq; & theologicarum scholarum cōsensu comprobatam. Cæterum si semper hoc bonis uiris cordi fuit, opinionem in melius commutare, & leges ceu pharmaca conuenit ad morborum habitum ac rationem accommodare, consideremus an hic expediat idem fieri, etsi expedit, an liceat, ut matrimonia quædam dirimantur, non temere, sed grauibus de causis, neq; per quoslibet, sed per ecclesiæ præfectos, aut iudices legitimos, & ita dirimantur, ut liberū sit utriq;

Non est cōtumelia diuersum sentire.

Leges ut pharmaca p̄ morbis mutātur.

sit utrisque cui uelit iungi. aut alteri certe qui diuortio non dederit causam. Scio quædã esse eius generis, ut nefas sit ceu dubia uocare in disputationem. Quod genus sunt, an Christus sit deus & idem homo, an natus absque uiri opera, an animæ supersint à morte corporis, an hæc corpora sint olim reuictura. Hæc enim tam euidenter traduntur nobis autoritate diuinæ scripturæ, ac totius ecclesiæ cõsensu, ut impium sit ac periculosum de his in diuersam partem disserere, nisi forte nobis cum ethnicis res inciderit. Et tamen nõ arbitror odiose reijciendum, qui de huiusmodi quoque rebus animi sui scrupulum, ut est humanæ mentis infirmitas, doctis aperuerit, nihil aliud agens, quàm ut quod credit utcunque, credat certius. Sed uidendum est, an huius generis sit de quo nunc agimus. Quædam ita recepta sunt autoritate ecclesiæ, ut pro re nata possint mutari. Et ut fas non est diuinam scripturam, quam certissimam habemus uitæ regulam, abrogare, ita pij ac prudentis dispensatoris est, ad publicos mores accõmodare. Sed hac de re plusculum dicemus alias, nunc ad institutum properemus. Primum igitur hoc est apostolicæ pietatis, omniũ saluti quãtum licet consulere. & infirmis etiam ecclesiæ membris sua cura succurrere. Videmus autem tot hominũ milia, infelici coniugio sibi cohærere cũ exitio utriusque, qui fortasse disiuncti seruari possent. Quod si fieri possit citra iniuriam diuini præcepti, optandum opinor omnibus pijs: Sin minus, uotum tamen ipsum pium arbitror, præsertim cum charitas optet nonnunquam & quæ fieri non possunt. Optat Moses deleri de libro uitæ, optat Paulus anathema fieri à Christo pro fratribus. Non defuerunt autem qui ita senserint à recte dirempto matrimonio licuisse cum alia copulari, ne quis protinus hanc propositionẽ uelut inauditam, & modis omnibus absurdam existimet explodendam, & indignam quæ uocetur in disputationem. Siquidem Origenes homilia in Matthæum septima, testatur sibi notos fuisse quosdam episcopos, qui permiserint uxoribus quæ cum uiris diuortium fecerant, alijs nubere uiris, ac fatetur hoc ab eis factum aduersus præceptum domini ac Pauli. Sed tamen factum non omnino damnat, quod existimet illos probabili causa adductos id permisisse, ne quid deterius committeretur, nimirum obsecutos duriciei cordis, quo consilio Paulus permiserit & uiduis incontinentibus secũdas nuptias. Quod exẽplum ita confert Origenes, ut durius uideri uelit uiduæ quæ libidinis, non prolis gratia maritum alterum desideret, permittere nouas nuptias, quã uiro permittere, ut reiecta uxore adultera, ducat se digniorem. Deinde non uidetur addubitare, quin uiro liceat cui permittit Euangelium ob adulterium repudiare, nec Paulus huic præcipit ut uxori reconcilietur. Sed annotauit Origenes ab episcopis hoc etiã uxoribus permissum, quod Paulus nominatim uidetur prohibere. Neque enim illic Origenes Iudaicum uirum appellat, qui ob adulterium, aut similem causam repudiat uxorẽ, sed qui morosus sit ac præfractus Iudæorum more ob quãlibet leuem causam repudium parans. Sic enim argumẽtatur, Vir ille Iudaicus, & diuortium meditans Moses permisit ob rem turpem repudiare, & exemplum rei turpis ponit adulterium, licebit igitur ob alias res turpes uxorem abijcere. Hanc argumentationem reijcit Origenes, negãs Mosen sensisse de adulterio, quum dicit, Rem turpem, quando quidem in adulterio non dabatur repudij libellus, sed uxor tradebatur lapidantibus. Verum, rem turpem appellauit quamlibet, uel morum, uel corporis culpã, qua maritus offenderetur. Hæc Origenem sensisse declarat, quod mox sequitur: Posthoc autem, inquit, dominus non permittit propter aliam aliquam culpam uxorem dimittere nisi propter solam causam fornicationis. Sub hæc Origenes mouet aliam quæstionem, an quemadmodum ob adulterium licet uxorem repudiare, ita propter parricidiũ, ueneficium, aut furtum liceat. Et hæret hic perplexus, uidens impium facere aduersus præceptũ dei, & tamen iniquũ & inhumanũ cogi maritũ, ut in uxore ferat ea peccata, quæ sint adulterio grauiora. Tandẽ huius difficultatis exitũ quærens, dicit: Disputo ergo quia nõ præceptiue mandauit, ut nemo dimittat uxorẽ, excepta causa fornicationis, sed quasi exponens rẽ dixit: Qui dimiserit uxorẽ excepta causa fornicatiõis, facit eã mœchari. Sẽsit, opinor, Origenes uxorẽ protrudi ad adulteriũ, quũ merito reiectæ nõ sit ius denuo nubẽdi, sed tñ hoc mulieri imputãdũ, nõ uiro repudiãti. Iã aliquãto superius adduxerat similitudinẽ de Christo q repudiarit synagogã uiricidã, & ecclesiã duxerit nouã sponsam. Origenis uerba sunt hæc: Dicendũ quoniã nõ dimisit Christus primã uxorem suam, id est primam synagogam

Charitatis uotum.

Mitigat propositionem.

Dirẽpta olim matrimonia ab episcopis.

Origenes.

ſynagogam,ſecundum ſpeciem ſpiritualem,ſeruans,quod dictum eſt,Quod deus cõiun
xit,homo non ſeparet:niſi quando adultera eſt uxor illa corrupta ab adultero inimico,cu
ius conſilio & inſidiata eſt uiro &c. Ac mox:Et reliquit propter eccleſiam Chriſtus uir,pa
trem cum quo erat,cum in forma dei eſſet,reliquit etiam matrem &c. Hactenus Orige-
nes. Audis lector diuortium,audis à diuortio nouam ſponſam. Ex quibus ſatis liquet Ori
genem in hac fuiſſe ſententia,licere poſt repudiatam adulteram ducere domum aliã uxo
rem. Cæterum quod ait,epiſcopos illos feciſſe contra doctrinam Euangelicam ,qui poſt
repudium permiſerant matrimonium,ſentit Origenes de his qui ob alias cauſas repudia
rant uxores, Iudæorum exemplo. *Similiter accipiendum eſt,quod ſcribit:Qua enim ra-
tione adultera eſt mulier,quanquam legitime uideatur nubere uiro uiuente,eadem ratio
ne & uir,quamuis legitime uideatur accipere dimiſſam ab aliquo uiro,non accepit legiti-
me ſecundum ſententiam Chriſti,ſed magis mœchatur,quaſi alienam accipiens.* Agit hic
Origenes de ijs,qui diuortium fecerint ob alias cauſas,quas Chriſtus non excepit,aut ob
cauſas leues. Nec tamen humanis legibus puniebatur qui hoc feciſſet,imò matrimonium
habebatur legitimum. *Sed an iuxta Chriſti ſententiam legitimum ſit, diſputat Origenes
præſertim in atrocibus commiſſis,uelut in ueneficij aut homicidij conatu. Sic enim ait:Si
iuſtam excuſationem habet apud deum,tractabis.* Et tamen fatetur,quod qui ſic dimittit
præbet adulterij cauſam,ſed fortaſſis hoc apud deum imputandũ uxori,non marito. Eiuſ

Pollentius.

dem opinionis fuit Pollentius quidam,uir ut apparet grauis & eruditus,contra quem li
bris duobus agit Auguſtinus,ſed agit non ut cum hæreſiarcha,ſed ut cum antagoniſta,

Ambroſius uiro facit iusducendi alterã.

itaq; refellit illius ſententiam,ut hæreſeos crimen non intentet. Quin & diuus Ambroſius
ſine controuerſia,uir non orthodoxus modo,uerumetiã probatæ ſanctimoniæ,tribuit ui-
ro ius ducendi alteram uxorem,ubi priorem ob culpam admiſſam repudiarit. Neque du
bium eſt,quin is epiſcopus exercuerit in ſuis quod recte iureq; fieri ſcripſit. *Scripſit autẽ
enarrans caput epiſtolæ ad Corinthios prioris ſeptimum,hunc in modum, Et uirũ uxo-
rem non dimittere,ſubauditur autem,excepta fornicationis cauſa. Et ideo non ſubiecit ſi
cut de muliere:Quod ſi diſceſſerit manere ſic ,quia uiro licet ducere uxorem ſi dimiſerit
uxorẽ peccantẽ,quia non ita lege cõſtringitur ſicut mulier. Caput enim mulieris uir eſt.*
Idem paulo ſuperius:*Quod ſi ſe,inquit,continere non poteſt,quia pugnare non uult cõ
tra carnem,uiro reconcilietur. Non enim permittitur mulieri,ut nubat,ſi uirum ſuum cau
ſa fornicationis dimiſerit,aut apoſtaſiæ,aut ſi illicite impellente laſciuia,uſum quærit uxo-
ris,quia inferior non omnino hac lege utitur qua potior. Si tamen apoſtatet uir,aut uſum
quærit uxoris inuertere,nec alij poteſt nubere mulier,nec reuerti ad illum.* Hic cum ait,
quia inferior nõ omnino hac lege utitur qua potior,uidetur tacite tribuere marito ius du
cendi alteram. At aliquanto poſt,& uxori tribuit ius alteri nubendi uiuo marito priore.

Etiam uxori permittit alicubi nubere à diuortio.

Enarrans enim Pauli uerba,*Non eſt enim frater aut ſoror ſeruituti ſubiectus in huiuſmo
di,ait,Hoc eſt,non debetur reuerentia coniugij,ei qui horret autorem coniugij. Non enĩ
ratum eſt matrimonium quod ſine dei deuotione eſt,ac per hoc nõ eſt peccatum ei quæ
dimittitur propter deum ſi alij ſe iunxerit. Contumelia enim creatoris ſoluit ius matrimo
nij circa eum qui relinquitur,ne accuſetur alij copulatus. Infidelis autem diſcedens ,& in
deum & in matrimonium peccare dignoſcitur,quia noluit ſub dei deuotione habere cõ-
iugium. Itaq; non eſt ei fides ſeruanda coniugij,qui ideo receſſit,ne audiret autorem eſſe
Chriſtianorũ deum coniugij. Nam ſi Eſdra dimitti fecit uxores aut uiros infideles,ut pro-
picius fieret deus,nec iratus,ſi alias ex genere ſuo acciperent,non enim ita præceptum his
eſt ut remiſſis iſtis alias minime ducerent,quanto magis ſi infidelis diſceſſerit,liberum ha
bebit arbitrium,ſi uoluerit nubere legis ſuæ uiro. Illud enim nõ debet imputari matrimo-
nium quod extra legem dei eſt.* Neq; enim arbitror hic cauſari quenquam poſſe,Ambro
ſium agere de muliere,quæ per imprudentiam nupſerit marito pagano,quẽ credebat eſſe
Chriſtianum ,cum Paulus permittat coniunctionem,ſi conſentiat infidelis. *Quod ſi hic
error interceſſerit,in contrahendo,nullo iure poterit cum illo manere cum quo nõ potuit*

Magiſter ſententiarum.

contrahere matrimonium. Sanè frigidum eſt quod Petrus Lombardus adducens eũ lo-
cum ex Ambroſio,quem nos primum recenſuimus libro ſententiarum quarto,ſic diluere
conatur,ut dicat hæc uerba à falſarijs indita libris Ambroſianis,cum & ſtilus ad unguem
congruat,

congruat,neq; quicquàm alioqui sit illic asscriptum uice commētarij. Nihil negocij fuerit quemuis nodum ista ratione dissoluere si quis recipiat. Sūt in libris Cypriani,sunt in Hieronymi,sunt in Augustini,sunt in Thomæ, quæ reijcit ecclesia. Cur non in his omnibus eodem utimur cresphygeto,moxq; occinimus,à falsarijs subdita sunt? Iam si recentiorum opiniones excutiamus,quibus hactenus plurimum autoritatis,& fora & scholæ tribuunt, comperiemus & inter hos fuisse,qui putarint matrimoniū posse dirimi:aut certe qui putarint hoc argumentum esse disputabile. Primū Ioannes Andreæ decernit matrimoniū anteq; intercesserit copula,posse dirimi,non solum ob professionem uitæ monachalis,uerum etiam sola Rhomani Pontificis autoritate. Quod si mihi dant huiusmodi matrimonium,uerbis legitimis ac mutuo cōsensu contractum inter personas idoneas esse uerū matrimonium,simul dabunt eius uim pendere ex lege diuina. Aut igitur lex diuina non hoc sensit quod nos interpretamur,aut Pontifex potestatē habet laxandi iuris diuini. Sed idē Ioannes docet matrimonium consummatū interuentu coitus non posse dirimi. Sed huius discriminis ego nullam adhuc satis grauem audio causam. Nā rationes quas adducūt Hostiensis, Augustinus, & Leo Papa, præterq; quod hominū commenta sunt,non efficiunt tamen,quo minus aduersus Christi Paulíq; doctrinam dirimatur matrimonium , & à diuortio sit ius iterandi coniugij. Aut igitur negandū est esse matrimonium,quod non confirmauit congressus coniugalis,aut fatendū est recte dirimi matrimoniū. Alioqui quis deus hoc reuelauit doctoribus istis,quod professio uitæ monasticæ,& mutatus cultus,iuxta hominū institutionē dirimit matrimonium,etiam altero coniugū reclamante? Quod oraculum aperuit,quod lapsus in hæresim,dirimat matrimoniū,etiam consummatū,& ita dirimat,ut ius sit ei qui perstiterit in fide,alteri iungi? Vt omittam interim quod Sacharias papa,quemadmodum refertur libro Sent.iiij.dist.xxxiiij.dirimit matrimonium, ob rem habitam cū sorore uxoris tuæ. Eius uerba sic habent : Concubuisti cū sorore uxoris. Si fecisti,neutram habeas,& uxor tua,si nō fuerit conscia sceleris,& continere nō uult,nubat in domino cui uult. Tu uero & adultera,sine spe cōiugij maneatis,& dum uiuitis pœnitentiam agite. Hactenus Sacharias. Iam uero mihi nequaq; uerisimile uidetur cōmentum,quod addit Petrus Lombardus: Quod ait,inquit,cui uult nubat,intelligendum est post mortē uiri. An rem tanti momenti taciturus erat Pontifex,si sensisset quod hic interpretatur? Quid si maritus superstes sit uxori,nónne iam par erit hac in parte pœna nocētis & innocentis. Verū hoc utcunq; habet de monasticæ uitæ professione,nulli dubiū est, quin dirimat matrimoniū non consummatū,lapsus in hæresim etiam cōsummatū. Quod si ideo licet dirimere matrimoniū consummatum,quod plenior sit ratio sacramenti in consummato,eadem ratione licebit & consummatū dirimere ,quod plenior etiam est ratio in fœcundo coniugio,q; in sterili:in primo,q; in secundo aut tertio. Mihi probabile uidetur hoc humanis legibus cautum,ut nō consummatū aliquo modo liceret dirimere:quod intactæ facile sponsus alius reperiatur,contactæ non item. At nos,nescio quo studio,in hoc negocio leges humanas miscuimus cum iure diuino, remque prorsus inextricabilem reddidimus. Et tamen Ioannes Andreæ non usq; adeo abhorret ab hac opinione. Si dicat aliquis,matrimonium consummatū graui de causa posse dirimi,quū hoc argumētum disputet in regula actus legitimi,de regulis iuris,lib. vj.citante Panormitano,in.c .Ex publico, de conuersione coniugatorū. Nam proposito casu , an Pontifex possit indulgere,ut filius unicus regis monachus,ducat uxorem,eamq; habeat,donec gignat prolem masculam,rationibus in utramq; partem adductis,pro neutra parte pronunciat,rem aliorū arbitrio relinquens. Tandem ita claudit disputationē Panormitanus: Ego satis putarem , quod nullo casu papa posset dissoluere matrimonium consummatū inter fideles,ita quod eligerem partem negatiuam. Nec hic asseuerat,sed argumentū ut disputabile proponit , cuius alteram partem ipse putat esse probabiliorem. Idem in.c. Quanto,de diuortijs , inter multa scribit hæc:Et est iste textus ad hoc optimus,& per rationem suam posset argui,quod etiam ecclesia nō posset illud dissoluere. Rursus hic non affirmat ecclesiā non posse dirimere matrimoniū consummatū,imò potius innuit posse:licet ex hoc capite dicat posse sumi argumentum pro diuersa parte. Neq; statim expugnatū est , quod oppugnari potest argumento. Quin & Hostiensis uidetur alicubi pro diuersa parte facere. Siquidem in.c.Ex

Ioannes Andreæ.

Petrus Lombardus.

parte,de conuerſione coniugatorũ,quærit,an eccleſia poſſit hodie ſtatuere,ut altero fide/
lium prolapſo in hæreſim,poſſit alter cõiugum tranſire ad altera uota.ac definit poſſe,hoc
argumento: Sicut ſtatuit,inquit,inter infideles,inter quos eſt uerum matrimoniũ,in.c. de
infidel.& conſang.& affini.eodem modo uidetur,quod poſſit ſtatuere inter fideles.Nam
ratificatio matrimonij,quæ eſt inter fideles,naſcitur ex ſacramẽto baptiſmi,ut in.d.c.quan
to.& hoc ex eccleſiæ diſpoſitione. Poteſt ergo aliter eccleſia ſtatuere. An non hic aperte
pronunciat Hoſtienſis,eccleſiam poſſe ſtatuere,ut aliquod matrimoniũ ratum & cõſum/
matum diſſoluatur,altero labente in hæreſim: ita ut alter innoxius poſſit ad ſecunda uota
tranſire,hoc eſt,nouũ inire matrimoniũ.Negat tamen hoc poſſe fieri,niſi ſtatuat eccleſia.
Iam Antonius narrat ſibi conſpectũ fuiſſe diploma,quo Rhomanus Pontifex dirimebat
matrimoniũ ratum & conſummatũ.Porrò quantũ his autoribus tribuẽdum ſit, alij uide/
rint.A me ſunt in hoc producti, ut apud hos,qui illis plurimũ tribuunt,nõ uidear abſur/
de feciſſe,qui optarim aliqua ratione fieri, ut autoritas eccleſiæ ſuccurrat infeliciter, ac cũ

Argumẽtum ab æquitate.

detrimento ſalutis cohærentibus.Iam nemo poterit inficiari, leges Chriſti multo æquiſſi/
mas eſſe,lõgeq; præcellere,ſiue cũ lege naturali,ſiue cũ humanis legibus cõferantur.Chri/
ſtus uirginitatem nõ exigit,ne uideatur cum natura pugnare,licet beatos pronunciet,qui
hoc poſſint capere,ſed addit,propter regnum dei. Regnũ autem dei uocat euãgelij præ/
dicationem,ut hoc ipſum ad ea tempora magis pertineat. Eſt tẽpus nubendi,eſt tempus
abſtinendi à nuptijs.An igitur æquũ uidetur,ut maritus cũ uxore flagitijs operta,quibus
neq; cauſam dedit,nec mederi poſſit, cogatur uiuere,cũ qua uiuere nõ ſit uiuere:aut ſi di
uertat cõpellatur omnem ætatem orbus,deſtitutus, ac uelut euiratus degere? Sit æquum
ei qui diuortio cauſam dedit,adimi ius iterandi cõiugij:cur is plectitur qui nihil eſt cõme/
ritus,niſi quod parũ feliciter duxit uxorem? At quis unquàm audiuit fortunam puniri, ſi
abſit culpa,præſertim lege diuina? Quid eſt hoc aliud,q; afflicto afflictionem addere,cui

Non ſolũ iniquum & crudele,uerũ etiã periculoſum uidetur immeritum arcere à matrimonio

ſubuentũ oportuit? Nam quod ſpurijs aut nothis ad quoſdam honores & cõmoda inter/
cluſus eſt aditus,primum humanis legibus intercluſus eſt,non euangelicis.Deinde ſic ui/
ſum eſt ulciſci parentũ intemperantiam.Poſtremo non ſic intercluſus eſt,quin ſua uirtute
poſſint fortunam ſarcire.Quanq; nec omnino ſimile eſt,nõ admitti ad dignitates, & per
omnem uitam cruciari,& nulla ſua culpa,tantis obijci periculis. Si facit adulteram,qui ſine
legitima cauſa repudiat uxorem,& nõ facit adulteram, qui uetat inire matrimoniũ,cum
eo ſit habitu corporis,ut caſtitas nõ ſit exigenda? Nam quod obijciunt exemplum mona
charum ac monachorũ,quibus ideo non fit iniuria,quod ſua ſponte ſuſceperũt inabroga/
bilem profeſſionem,fortaſſe reſpõdere poteram,nil agit exemplum litem,quod lite reſol
uit. Et tamen,ſi credimus quibuſdam iurecõſultis,Pontifex Rhomanus poteſt ex mona=
cho non monachũ facere. Siquidem quod adferunt de uoto ſolenni & nõ ſolenni,ut con
ſtanter aſſeuerari uideo,ita nõ uideo ſolidis rationibus eſſe nixũ. Si põdus habebit hæc ra
tio,uolentes ſuſceperũt,ut quod actũ eſt,ſit perpetuum, omnes contractus qui inter uo/
lentes coierint,debent eſſe perpetui,qui nũc nouis cauſis emergentibus,ex æquitate iuris
ſæpenumero reſcinduntur.Sed dicet aliquis,in matrimonio lex eſt præſcripta ne dirimatur
ſemel cõtractum:& huius legis nõ ignari ultro præbẽt colla capiſtro. Atqui hoc eſt quod
hic agimus,an huius legis rigor poſſit aliquo pacto laxari: quum ſæpe tales exiſtãt cauſæ,

Interpretatio locorum.

ut crudele uideatur non ſubuenire periclitanti? Quod ſi res pugnare uidetur cũ æquitate
naturali,uidendũ eſt,an ſecus interpretanda ſint,quæ ſuper hac re leguntur in euangelicis
& apoſtolicis literis. Liceat enim hic quod in alijs ſacræ ſcripturæ locis facere nõ ueremur.
Excutiamus,quãdo,quibus,qua occaſione dictũ ſit,& fortaſſis uerã germanamq; ſenten/
tiam deprehendemus.Neq; uero ſtatim hic reclamet aliquis:O cœlũ, ô terra,hic conuellit
decreta eccleſiæ. Primũ non conuello,ut ante teſtatus ſum,ſed diſputandi gratia confero.
Primum diſpiciendũ eſt,quo animo hoc receperit eccleſia.Quædam enim ſic inſtituit,ut
ad tẽpus modo uelit ualere. Deinde ſi nuſq; ſua placita mutauit, uel eccleſia,ſi ſic libet ap/
pellare,uel Rhomanus pontifex,non poſtulo,ut hic quicq; demutet. Sin cõperitur idem
aliâs feciſſe in rebus per ſe quidẽ grauioribus,ſed fortaſſe nõ perinde facientibus ad ſalu/
tem mortaliũ,cur idem hic ueremur facere,quũ hac uia tot hominum ſaluti liceat cõſule/
re? Chriſtus non grauatur ob unam ouiculam luſtratis omnibus obambulare,quã hume/
ris reducat,

ris reducat, & nos grauabimur experiri si quâ tam multis pereuntibus succurri possit, præsertim cum Christus salutis sit autor, & humanæ leges non aliter ualere debeant, nisi quatenus ad salutem conducunt hominū. Deniq; quum pleriq; theologi tantū autoritatis tribuant Rhomano Pontifici, ut possit abrogare quod ab apostolis, atq; adeo ab ipso Petro sit institutum.

Pontifex an possit statuere aliquid aduersus apostolorū decreta.

Nec desint qui uocent in quæstionem, num ius habeat & aduersus Euangelicam doctrinam statuendi quippiam. Nec prorsus abnuunt, quin aliqua ratione possit, si non abrogando quod statuit Christus, certe uel interpretando, uel astringendo, uel relaxando, quod non ueritus est Paulus quoties ait, Ego non dominus secundū indulgentiā agens non ex imperio. Cur hic astringunt illius potestatem? Porrò quod ad matrimoniū atinet, Ioannes Andreæ grauis apud iureconsultos autor, asseuerat Rhomanū Pontificem posse constituere, ut per secundū matrimonium irritetur prius, non consummatum, sicut irritatur per ingressum religionis.

Ioannes Andreæ.

Et in huius sententiam pedibus discedit Panormitanus, quod liquet ex horum cōmentarijs in capitulum, Quod uotum, titulo, De uoto & uoti redemptione, libro sexto. Item in capitulo, Ex publico, de conuersione coniugatorū.

Apostolorum decreta mutata sunt.

In actis apostolorū, solenni celebriq; consilio decretum ac promulgatum est, ut qui ex paganismo cooptarentur in Christianos, abstinerent ab idolothytis, â suffocato animante, â sanguine, & â stupro. Cōciliabulum dici non potest tam frequens cœtus, acephalum dici non potest ubi Petrus aderat ipse. Et tamen quod ibi decretū est, adeo est antiquatum, ut nunc iudaizare crederetur, qui abhorreret à gallina suffocata, aut fartis sanguine distentis. Nec lædimus interim apostolicam maiestatem, tantū excusamus hoc ad tempus fuisse cōstitutum, ob placandos Iudæorum animos.

Pauli constitutio.

Paulus uetat episcopū fieri qui neophytus sit, aut percussor, aut uinolentus. At hodie Rhomanus Pōtifex uel heri baptizatū, uel piratā publicū admittet ad honorem episcopalem, si uideatur, nihil deterritus Paulina constitutione.

Transsubstantiatio.

In synaxi transsubstātiationem, sero definiuit ecclesia, diu satis erat credere, siue sub pane cōsecrato, siue quocunq; modo adesse uerū corpus Christi. Vbi rem propius contemplata est, ubi exactius expendit, certius præscripsit. Non erant hæretici qui olim credidissent spiritū sanctum à patre duntaxat procedere, & haud scio, an maxima pars Christianorum primitus ita crediderit. Expensa re, definijt, quod hodie sequimur.

Cōceptio beatæ uirginis.

Idem uidetur accidisse in cōceptione beatæ uirginis. si tamen hoc ecclesia sic definijt, ut hæreticus sit habēdus qui dubitet, nam mihi nondū satis liquet. Nullus, opinor, ecclesiam Christi, quæ constat hominū consortio, sic omni prorsus errore liberat, ut nihil ignoret. Satis est hactenus uacare errore, ut religionis ac fidei summa cōstet.

Error citra periculum bonorum morū, aut fidei.

Nam fieri potest, ut de die Paschæ statuendo labatur numero ecclesia, quū is error ad pietatis aut fidei negociū proprie non pertineat.

An summus pontifex errare possit errore iudiciario.

Contrarietas in pontificum decretis.

Ioannes. 22.

Nicolaus.

Porrò si uerū est, quod quidā asseuerāt, Rhomanū pontificē errore iudiciali nō posse unquàm errare, quid opus generalibus concilijs, quid opus in conciliū accersere iureconsultos, ac Theologos eruditos, si pronuncians labi non possit? Cur datus est appellationi locus, uel ad Synodum, uel ad eundem rectius edoctū, posteaquàm semel de causa pronunciauit pontifex? Quorsum attinet tot Academias in tractandis fidei quæstionibus distorqueri, quū ex uno pontifice, quod uerū est, audire liceat? Imò qui fit, ut pōtificis huius decreta, cum illius pugnent decretis? Vt enim taceam de Formoso, nōnne papa Ioannes uigesimussecūdus, & Nicolaus, decretis totis inter se pugnant, idq; in his quæ uidentur ad fidei negocium pertinere? Quorum alter pronunciauit iudicialiter, ut illorū more loquar, Christum & apostolos nihil habuisse, nec in commune, nec priuatim: Alter contra pronunciat, habuisse. Id ex ipsorum extrauagantibus licebit cognoscere.

Innocētius. 3.

Celestinus.

Sed propius ad id quod hic agimus facit, quod Innocētius tertius, ac Celestinus de matrimonio dirimendo prorsus pugnantia definierunt. Quorum hic ius facit alteri coniugum iterare matrimonium, si alter fuerit in hæresim prolapsus, Innocentius negat. quemadmodum legimus libro decretal. quarto, titulo, de diuortijs, capite quanto. Nec illic dissimulat Innocētius quendam prædecessorem suū secus statuisse, Celestinum indicās, ut aperit glossema, declarans Celestini super hac re cōstitutionem, olim extitisse in decretalibus, libro tertio, titulo de cōuersione infidelium, in fine. Id eo magis uerisimile est, quod is titulus paucissimis constet capitibus, ut intelligas esse decurtatum.

Pelagius.

Præterea Pelagius, ut extat in decretis, distinctione trigesima prima, capite ante trienniū, constituerat, ut hypodiaconi Siciliæ

ab uxoribus abstinerent, quas ante cōstitutionem legitime duxerant. Id decretū uelut inl *Gregorius.* quum, & cum euangelico pugnans præcepto, retractat & abrogat Gregorius, eius nominis primus, qui Pelagio successit, statuens, ut in posterū nemini ad eum ordinem pateret aditus, nisi uouisset castitatem. Cæterū durum & iniquum esse, ut ad castitatem cogatur, qui non uouerit castitatem, nec ulla culpa cōmeruerit, ut eò debuerit compelli. At quod hic iniquum uidetur Gregorio, non uisum est iniquū Innocentio tertio, loco quem modo adduximus, qui ita respondet ijs qui obijciebant, præter æquū uideri, cōiugem relictum suo iure priuari sine culpa. præsertim cum cōtumeliosior sit in Christū qui baptizatus recidit in hæresim, aut paganismum, quàm qui natus ethnicus recusat ad Christi professionē cōuerti. Ad hæc seculis aliquot hāc sententiā cōplexa est ecclesia Mutinensis, ut qui cōtraxisset cū Barbara uerbis legitimis, & ex animo, sed nō intercedēte coitu, postea cōtraheret cum Cornelia, & coitū adiungeret, cogeretur priore relicta, posteriori cōuiuere. Id palàm *Innocentius.* rescindit Innocentius Romanus Pōtifex, ex diametro, quod aiunt, diuersam pronūcians sententiam, uidelicet priorem esse legitimam uxorem, quod cū posteriore sit actum, adulterium esse, non matrimonium, ut proditum est libro decretalium epistolarum quarto, ti- *Alexander. 3.* tulo quarto, capite, Tuas dudū. & eiusdē tituli, capite, Licet. Alexander tertius indicat suo rescripto fuisse statutum ac definitum aliquādo à prædecessoribus suis, id est, Rhomanis pontificibus, quod in Mutinensi ecclesia damnat Innocētius. Quanto id periculosius, quàm causa diuortij? & tamen hic decreta pontificū mutauit Rhomanus pontifex. Vt non cōmemorem interim, quod in causa fidei schola Parisiensis aliquando publicitus improbarit Rhomani Pontificis sententiam, eumq; ad palinodiam compulerit, si qua fides historijs. Nisi forte fabulam uanam esse putamus, quod refert Ioānes Gerson in sermone quodam paschali de Ioanne pōtifice, eius nominis uigesimosecūdo, qui decernebat ante diem iudicij non esse puniendas animas impiorū, quem errorem publicitus explosit, schola Parisiorum, pontificem adigens ad palinodiam. Nec dici potest, hūc errorem priuatū fuisse pontificis. publicū fuisse oportet, scripto aut etiam decreto uulgatū, quum res adeo cōmouerit Galliæ regnum. Sed quid ego de Pelagijs, aut Alexandris loquor, aut Innocentijs, cum *Petrus mutauit sentētiam.* non puduerit Petrū apostolorum principem, melioribus auscultare, posteaq; admonitore Paulo, suū agnouit errorem? si tamē amplectimur hac in parte diui Aurelij Augustini sentētiam. Iam ut demus coniugiū esse legis diuinæ, certe plæraq; quæ circa matrimoniorum causas tractantur, ad ius positiuū pertinent, ueluti de gradibus, de impedimentis, de rescissiōibus. Neq; hæc decreta à Synodis celebribus profecta sunt ad nos, sed à priuatis pontificum respōsis, quibus huius aut illius consultationibus pro tēpore, quod æquū uidetur respōdebant, nonnunq; & à seipsis dissentientes. Atq; hæc constitutio de qua nunc agimus, primum, opinor, ab uno aut altero episcopo profecta est, deinde paulatim latius serpens inualuit. Homines erant illi, & nemo nescit quantū ualeat semel recepta consuetudo. Nec mirū est, ueteres illos tam iniquos fuisse diuortio, quod & apud ethnicos semper *Loca quæ uidentur prohibere diuortiū Matthei. 5.* fuit odiosum, qui coniugiū etiam ægre admiserint, ægrius digamiā. Hæc eo prodimus, ne quis statim uelut absurdam reijciat disputationē de mutandis diuortij legibus. Sed iam si placet, excutiamus diuinorū uoluminum locos, unde uidemur ad hāc legem recipiendā fuisse cōpulsi. Dominus noster Christus apud Matthæū, cap. quinto, tradens cœlestem illam suam philosophiam, & absolutū præscribens exemplar, cuiusmodi suos esse uoluerit, loquitur ad hunc modū: Dictum est autem, Quicunq; dimiserit uxorē suam, dat ei libellū repudij. Ego autem dico uobis, quod omnis qui dimiserit uxorem suā, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari, & qui dimissam duxerit, adulterat. Verū cum eodem in loco complura doceat, quæ pure germaneq; Christianis digna sunt, cur in cæteris omnibus recipimus interpretationem, in uno diuortio tam rigidi sumus, ut magis etiam astringamus uerba Christi? Etenim cū ille reliquerit marito unam causam repudiandæ coniugis, nos eam multis modis astringimus. Primū ita licebit diuertere, ut postea uiuat castratus & orbus. Deinde si post suspitionem adulterij rem habuerit cū uxore, excidit à iure repudiandi. Ad hæc si ipse quoq; fuerit adulter, cogetur cū adultera cohærere. Postremo particulam exceptionis huc detorquemus, nō ut ius faciat marito repudiandi, sed ut si repudiet, nō facturus sit adulteram, quandoquidē iam adulteram abijcit. Nam id Augustini

commentum

commentum est. Diuortiũ interim appello, uerum, & quale solum illa nouit ætas, à quo licebat à repudio prioris alteram ducere. Nam quod nos interpretamur diuortiũ, cum dirimitur domestica consuetudo, manente coniugij uinculo, quis unquam ueterũ uel Theologorum, uel Iureconsultorũ appellauit diuortiũ? sed de hoc mox. Hac igitur una in parte tam mordicus tenemus summũ, quod aiunt, ius in cæteris quamuis recipientes interpretationem. Vetat inibi, ne iuremus omnino, uetatque multo seuerius quam diuortiũ, & pluribus uerbis inculcat, & tamen ob treis drachmas iuramus passim, sic excusantes, nõ est iurandũ temere. Cur non itẽ, non est diuertendũ ab uxore temere? Vetat ille irasci, mox subijcimus, temere. Vetat ille cõpellare quenquam contumeliosius, nos etiam colaphos impingimus, denique occidimus, & excusamus non lædendi, sed castigandi animo. Vetat ille, ne munus offeramus, ni prius reditũ sit in gratiam cum fratre. excusamus si petat ille sibi ignosci, & si satisfaciat. Vetat ire ad iudices pro credito, sed rem transigi iubet cũ aduersario. Nos ob sex obolos conijcimus proximũ in uincula, & iure agere dicimur. Imò definimus peccare eũ & negligentiæ reũ agimus, qui ius suum hac uia non persequatur. Vetat iniuriam iniuria retaliare, etiam iure. Nam antiquitus talionis pœna sine iudicio, ni fallor, non permittebatur. Nos ob paucos nũmos subductos, hominem ad suspendiũ adigentes, excusamus, ius persequor, non uindictam. Vetat ille resisti malo, nos excusamus consilij esse, nõ præcepti, licere nihilo secius uim ui repellere. Et ne singula persequar, iubemur diligere inimicos, bene mereri de male merentibus, bene precari male precantibus. Excusamus optabo inimicis mentem meliorẽ, signa familiaritatis non teneor exhibere. Postremo cõmunis excusatio opponitur omnibus, perfectis hæc præcipiũtur. Neque quisquam interim agnoscit perfectæ pietatis professionẽ, ut ista penè frustra dicta sint à Christo. Christus hæc locutus est, non turbis, sed discipulis, idque in mõte, depingens purissimam illam sui corporis partem, quã appellat regnum cœlorũ, cui nullis sit opus legibus. Quorsum enim opus præcepto, Ne occidas, ubi nemo uel læsus irascitur, aut maledicit? ubi placat ultro etiã is qui iniuria affectus est? ubi quisque mauult de suo iure concedere quam apud iudicẽ experiri? Quid opus lege quæ uetat adulteriũ, ubi nemo cõcupiscit quod alienũ est? Quorsum opus iureiurando, ubi nec fallere studet quisquam, neque diffidit quisquam? Quid opus, ut lex moderetur ultionis æquilibriũ, ubi diligũtur & hostes, ubi malefactũ beneficio pensatur, conuiciũ benedictis est. Ita nihil opus libello repudij, ubi nemo malus est, aut si quid est humani uitij, uel toleratur inuicẽ uel sanatur. Pone talem populũ qualem Christus optat, nec repudio fuerit opus, nec iureiurando. Quod si ob infirmos quos in tanto numero plurimos habet ecclesia, nemo uetatur legibus suũ ius persequi, nemo uetatur uim à capite propellere, nemo uetatur iurare, modo ob rẽ, & ne peieret, nemo cogitur bene mereri de male merentibus, cur unũ hoc de diuortio promiscue exigimus ab omnibus? Si ob duriciam cordis permissum est Iudæis ob quamlibet causam uxorem abijcere, ne quid grauius admitterẽt, & uidemus inter Christianos, præter assiduas coniugatorũ rixas, grauiora discrimina, nimirũ cædes, ueneficia, incantamenta. cur quum idem sit morbus, non idem admouetur remedium? Non probat Paulus digamiam, & tamen ob incõtinentiam permittit, quod nõ audet exigere, satius esse iudicãs nubere, quam uri. Et nos de rigore diuortij nihil omnino laxamus? Iudæi quod Moses scripserat de libello repudij sic interpretabãtur, quasi maritis ius esset quãlibet leui de causa reijcere cõiugem, puta si quid in corpore fœditatis offenderet. Sic enim interrogant Christũ, cap. xix. An licet quacunque de causa dimittere uxorem? Id Christus astringit ad unam adulterij causam, nõ quod non sint alia flagitia adulterio sceleratiora, sed quod adulteriũ tota ratione pugnet cum cõiugio. Matrimonium è duobus unum facit, eam copulam dissecat adulterium. Ergo suis Christus unam dũtaxat causam indulget diuortij, Iudæis non adimit, quod indulsit Moses ob ingenij duriciem, negans ab initio fuisse sic. Si ut conditus erat homo perseuerasset, nullum erat futurũ inter ullos diuortium. Christus reuocans suos ad pristinam innocentiam, non uult diuortium, quia non uult duros corde, & tamen Paulus indulget humanæ fragilitati, relaxãs sæpenumero domini præceptum. Cur non idem faciat Rhomanus pontifex? Porrò quod obijcitur ex eodem loco, Quod deus coniunxit, homo ne separet, non magno negocio solui potest. Hoc deus coniunxit, quod rite cõiungitur, hoc deus dirimit, quod recte dirimitur, Apud

Diuortium nouum à nobis inuentum.

Ius iurandũ.

Ne irascaris.

Præcepti & consilij

Circulus Christo proximus ac pure Christianus.

A causis.

Cur adulteriũ potissimum excipitur.

Quod deus coniunxit.

ethnicos nõ erat ratum matrimoniũ, nisi parentum aut tutorum autoritate comprobatũ, ne apud Iudæos quidem, & tamen apud utrosq; aliquo modo dirimi poterat matrimonium. Apud Christianos facillime coit coniugium, & semel initum nullo pacto potest diuelli. Furtim inter pueros & puellas, per lenones ac lenas, inter stultos ac temulẽtos copulatur matrimonium, & tam turpiter initũ indissolubile est, & quod magis est nouũ, sic initum fit sacramentũ. Nam quæ nos de cõsensu, & uerbis de præsenti, de rato & nõ rato disserimus, humanæ sunt interpretationes, nõ oracula dei. Fateor absq; mutuo consensu non coire matrimonium, sed cõsensum requiro sobriũ. Consensum non per insidias ac temulentiam extortum. Cõsensum ex amicorũ consilio sic adhibitũ, ut par est in re quæ rescindi nunquàm possit, & quæ mereatur inter ecclesiæ sacramenta numerari. Cæterum ubi cognitis causis, episcopus, aut alij legitimi iudices dirimũt huiusmodi matrimonium, nõ hoc separat homo, quod deus cõiunxit, sed quod male cõglutinauit pueritia, quod uinũ, quod temeritas, quod inscitia, quod male per lenas ac lenones, suos diaconos cõiunxerat diabolus, hoc per suos ministros recte dirimit deus. Atqui diuortium, inquiunt, approbat ecclesia, sed hactenus ut uterq; maneat incõiugatus. Obsecro te an de hoc diuortio sensit Christus? A Iudæis interrogatur, Iudæis respondet. At illi ullum aliud nouerant diuortiũ, nisi quod adimeret ius repetendi dimissam, & daret ius ducẽdi alteram? Siquidem licuisse Iudæis etiã mulieribus, à repudio alteri nubere, uel illud est argumento, quod sacerdos prohibetur repudiatam ducere, quæ lex superuacanea fuisset, si non erat fas repudiatæ cuiquã nubere. Imò in hoc dabatur libellus repudij, ne ius esset repudiatam repetere, ac firmum esset alterum matrimoniũ. Siquidem hæc Chrysostomi ratio mihi uidetur probabilior, quã ea quã adfert Augustinus, libro aduersus Faustum xix. capite xxv. Quod si Christus de uero diuortio loquutus est, unde nobis hoc nouũ diuortij genus, quod nomine uerius, quã re diuortiũ est? Sed fingamus de hoc diuortio sensisse Christũ, cum is unicam dũtaxat repudij causam indulserit, cur Augustinus addit idololatriam & hæresim, nec alio titulo, quã quod hæc sit quædam fornicatio? Atqui ad eam rationẽ uidetur omne facinus capitale, quod animam alienat à deo, fornicatio quædam dici posse. Cur nostræ leges tot casus adiecerunt, penè innumeros in quibus recipitur diuortiũ? Hieronymus etiã ob adulterij suspicionem, pronũciat libere reijci uxorẽ: Vbicũq;, inquit, est fornicatio, & fornicationis suspicio, libere uxor dimittitur. Si quid licet immutare in præceptis Christi, cur nõ consulit saluti male cohærentiũ? Si nihil licet, cur ausi sunt ex unica causa tam multas reddere? Põtificiæ leges cõcedunt iterare coniugiũ alteri coniugum ad Christũ conuerso, si altera nolit ab impietate blasphemiaq; resipiscere. Christus fornicationẽ excepit, hũc casum nõ excepit. Et tamen hic audemus cõcedere, quod illic nõ audemus. A frigido dimisso licet nubere, à Sodomita dimisso nõ licet. Error cõditionis irritat cõtractum & consummtaũ matrimoniũ, ueluti si qua nubat seruo, quem credebat ingenuũ. Error qualitatis non dirimit. Quasi nõ sit tolerabilius seruo iunctũ esse, quã uenefico, aut mago, & homicidæ, aut etiam parricidæ. Quod leuius est nõ exigit, quod grauius est exigit. Respõdebit aliquis, hic nõ dirimi matrimoniũ, sed declarari tantũ non fuisse uerum matrimoniũ quod esse uidebat. Audio, sed illud quæro, quanã autoritate pronũciarint hanc causam ualere ad dirimendũ matrimoniũ creditum, aliam parẽ, aut multo etiam grauiorẽ non ualere? Aut cur non eadem ratione succurritur male copulatis, ut pronuncietur nõ fuisse uerum matrimonium, quod inter pueros ac puellas qui sunt in parentũ potestate, citra parẽtum autoritatẽ, per uinolentiam & lenarũ insidias cõtractum erat? Sed iam si placet, causas excutiamus, quibus adducti ueteres non cõcedunt iteratum coniugiũ, ne ob adulterij quidẽ crimen. Hieronymus hanc adducit causam, ne si duxerit adulterã, uideatur nõ offensus prioris uitijs, sed auiditate formosioris mutasse cõiugem. Quin ipsius uerba subscribam: Et quia poterat, inquit, accidere, ut aliquis calumniã faceret innocenti, & ob secundã copulam nuptiarum, ueteri crimen impingeret, sic priorẽ iubetur dimittere uxorem, ut secundã prima uiuente nõ habeat. Quod enim dicit tale est, si nõ propter libidinem, sed propter iniuriã dimittis uxorẽ, quare expertus infelices priores nuptias, nouarũ te immittis periculo? Nec nõ quia poterat euenire, ut iuxta eandẽ legem uxor quoq; marito daret repudiũ, eadem cautela præcipitur, ne secundũ accipiat uirũ. Et quia meretrix, & quæ semel fuerit adultera, oppro-

Idololatria fornicatio.

Quare nõ admittatur uerũ diuortium.

ra, oppro-

ra,opprobrium non timebat,ſecundo præcipitur uiro,quod ſi talem duxerit,ſub adulterij ſit crimine.Hactenus Hieronymus. At interim ſepoſita pauliſper autoritate ſcriptoris, rē ipſam mecum expendat lector, num hæ ſatis graues ſint cauſæ, cur innoxius maritus debeat uel alligari ſceleratæ mulieri,uel orbitatis moleſtiam, & libidinis incendium ferre per omnem uitam,ne uel parū prudens habeatur quibuſdam, quod rem quæ nō ſucceſſerit, *Excuſſæ cauſæ quas adduxit Hieronymus.* denuo ſit aggreſſus.quaſi turpe ſit,qui ſemel tempeſtatem expertus ſit, iterare nauigationem,aut qui in deligendo amico errauerit,quenquam aliū in amicitiam admittere, uel intemperans aut auarus qui formam aut dotem mutare uoluerit,nō uxorem. Sed obſecro te ubi res erit acta per epiſcopos,per probatos,& graues iudices,ubi diuortiū horum autoritate cōprobatum erit,qui deinde ſuſpicabūtur,probi an improbi? Nimirum improbi. Sed æquū ne cenſemus,ut ob aliquot improbos male ſuſpicaces, tanta calamitate premat̄ maritus innoxius,aut mulier innocens? Cōſimiles fermè cauſas adducit Auguſtinus in li- *Auguſtini cauſæ.* bris ad Pollentiū:Ne in cōtumeliam,inquit,prioris mariti uideatur alterū prætuliſſe,neue non tā uideatur mariti uitijs offenſa diuertiſſe,q̄ recētis auiditate,iocū etiam admiſcēs,ac negans ob malorū querelas oportere peruerti euangeliū. Atqui primū euangeliū non uetat iterare matrimoniū,ubi iure dimiſeris uxorē.De Pauli uerbis mox loquemur.Deinde cū nec Chriſtus,nec Paulus cōtinentiam exigat ab ijs,qui continere nō poſſunt, cur mali dicantur,qui cōtinere nequeunt,nec ſe cōtinentiæ uoto aſtrinxerunt? Corporis hoc uitiū eſt,nō animi.Cur autē pœnas dare cogitur,qui nihil admiſit? imò qui afflictus eſt.Iam uero quod de ſacramento afferūt,cuiuſmodi ſit,uideamus,per quod uolunt omne matrimo *Sacramentū matrimoniū.* nium ſemel cōtractum,eſſe indiſſolubile. Neq; enim hic Auguſtinus,qui tria bona ponit in matrimonio,cū tertium ſacramentū uocat, ſentit unū è ſeptem ſacramētis,quod ipſum ſubnotare uidet Petrus Lōbardus diſt. xxxj. imò haud ſcio,an hoc ſacramētum ſeptimū ueteribus fuerit cognitū.Primum quod Dionyſius enumerans nominatim ſingula,& ſin *Dionyſius nō meminit de ſacramento matrimonij.* gulorū uires,ritus ac ceremonias explicans,de cōiugio nullam facit mentionē.Nam quod cauſantur quidā,cōprehēdi ſub ſacramēto ordinis,id tale eſt,ut efficiat,ne nihil reſpōdiſſe uidearis,cū omnino nolueris obmuteſcere.Quaſi uero iiſdē ceremonijs conſecretur ſacerdos,& ſpōſus iungatur ſpōſæ,ſaltem duobus uerbis nomen addidiſſet,præſertim cum de eo tā multa ſcripſerit Paulus.Deinde cū tot uoluminibus tractatū ſit de matrimonio, uel à Græcis,uel à Latinis,nullus eſt locus unde liqueat illos cōiugium inter ſeptem ſacramenta cōmemorare,præſertim cū Auguſtinus coniugij fautor,bona matrimonij diligenter recenſeat & inculcet.Quin Iouinianus,ſic impenſe fauens matrimonio,ut hac de cauſa iudicatus ſit hæreticus, cū utriuſq; teſtamenti libros omneis excuſſerit, nihil nō detorquens ad laudē matrimonij,nō hoc tantū & plauſibile ac palmariū argumentum, uel in primis produxiſſet,paſſim ita clamitans,Matrimoniū eſt unū è ſeptem eccleſiæ ſacramētis,uirginitas nō eſt.Nec opinor Hieronymū tam libere ſtomachaturū fuiſſe in digamos,ſi conſtitiſſet & & illic eſſe unū è ſeptem ſacramētis.Verū cur hæc recenſeo,cū Durandus fateatur matrimoniū à recentioribus theologis deniq; numerari cœptū inter ea quæ proprie dicūtur eccleſiæ ſacramēta? Porrò quod Paulū ſequuti ueteres, matrimoniū aliquoties uocāt ſacramentū,id ſentiunt,opinor,in copula uiri & uxoris, quoniam eſt arctiſſima amicitia, repræſentari typū quendam & imaginem Chriſti,ſpōſam eccleſiam ſibi copulantis.Et eſt *Sacramētum aliquādo pro typo ponitur.* quidem omnino res ſancta,ſacraq; matrimoniū rite ſeruatum. & tamen typus eſſe poteſt rei ſacræ,quod per ſe ſanctū nō ſit.uelut Bethſabeæ erepta Vriæ,& Dauid iūcta, & Oſeæ prophetæ ſtuprū,Sāpſoniſq; ac Dalidæ fabula,quod palàm teſtat̄ Hieronymus.Ac rurſus nihil eſt neceſſe,ut typus per omnia reſpōdeat. Alioqui ſacramētum non erit, ubi quis ſterilē habeat uxorem,aut ubi uxor fert maritū ebrioſum aut infamē,aut aleatorē. Vt demus interim matrimoniū hic accipi pro uero ſacramēto,ſacramentū non erit, ubi uetulus ducit uetulā,ebrius ebriā,& tamē eccleſia agnoſcit ſacramentū. Ne in hoc quidē cōueniet, quod in noſtro cōnubio uxor alligata ſit uiro,& uir uiciſſim ſit in poteſtate uxoris, quum Chriſtus nullo pacto ſit nobis obligatus. Alia ſexcēta referri poterāt,in quibus imago nō reſpōdeat,matrimonij humani & myſtici.Neq; protinus iniuria fit ſacramēto baptiſmi,ſi quidā illotā habēt uitā.Neq; cōtinuo nō eſt ſacramentū cōiugiū,ſi qbus uitijs cōtaminent̄ cōiugati.alioqui noſtro diuortio qđ tā facile indulgemus, fiet iniuria ſacramēto Chriſti.

Aliquo modo dissoluimus, cũ Christus modis omnibus adhæreat suæ sponsæ. Deniq; ne morte quidem oportebat dirimi matrimoniũ, si postulemus ut typus respondeat undiq;.

Repudiauit Christus synagogam.

Imò si typũ urgeamus, interprete Origene, synagogã repudiauit Christus, ut interfectricem mariti, cuius illa uox est, Tolle tolle, crucifige eũ, & hac repudiata sibi iunxit ecclesiã. Ad hanc imaginẽ licebit abijcere, quæ necẽ machinata sit uiro, & alteram se dignã ducere. Quod ad mysterij cõgruentiam pertinet, satis est quod hoc animo semper unus uni iungitur, ut nulla fiat diuulsio, quod inter plerosq; perpetuũ est coniugium. Certe mirũ est, cũ tot Græci ueteres, simul ac Latini, causas exquirant, cur sit indissolubile matrimoniũ, nihil huiusmodi uenisse illis in mẽtem. Nemo contrahit matrimoniũ, nisi hoc animo, ut sit perpetuum. Neq; uero quisq; hic uelit ominari diuortiũ. Quod si incidat necessario, ut sunt res humanæ, nõ fit iniuria sacramẽto, si paucorũ necessitati succurratur. Vt enim paucorũ priuilegiũ non irritat legem generalem, ita paucorũ infelicitas non uitiat cõmune sacramẽtum. Postremo cõsequetur, aut in uetere testamento matrimoniũ non fuisse sacramentũ, aut dirimi nullo pacto debuisse, præsertim cũ homicidij periculis nostro diuortio potuerit occurri.

Causæ quas adducit Chrysostomus.

Chrysostomus duplicem adducit causam, cur apud Iudæos uiro permittatur uxorem abijcere, sed dato libello: Permittitur, inquit, repudiare, ne inuisam occidat. Itá ne prodesse debet apud Iudæos flagitioso sua malicia, & apud nos non proderit marito sua innocentia? Iubetur, inquit, dare libellũ, ne liceat recipere quã repudiauit. alioqui futuram infinitã ac fœdam adulteriorum confusionem. Atqui hæc causa nos nõ deterret, quo minus faciamus marito ius recipiendi quã repudiarit. Atq; is eandem putat esse causam, cur liceat adulteram abijcere, ne passim misceãtur adulteria mutua. Quæ causa si uera est, cur apud nos nemo cogitur adulteram repudiare, imò uetatur, nisi malit castrari?

Causa Innocẽtij tertij.

Innocentius tertius cap. quanto. quod superius à nobis adductũ est, hanc reddit causam, cur uxor mariti in hæresim prolapsi, nõ possit cum alio nouare coniugiũ: Quod inquit in odiũ coniugum, uel quando sibi inuicem displicerent, si eas possent in tali casu dimittere, simularẽt hæresim, ut ab ipsa nubentibus cõiugibus resilirent. Glossema citat in eandem sententiam cap. Dixit dominus, causa xxxij. q. j. quod ipsi ex Hieronymo paulo ante citauimus. Atq; si hanc causam recipimus, nõ licebit nubere, quæ per errorem nupserit Petro, credens esse Ioannem, aut seruo credens esse ingenuũ, ne quæ diuortiũ affectet, subornet huiusmodi causas. etiamsi capitulũ quod citat glossema, mihi nõ uidetur admodũ facere ad Innocentij sententiam. Sentit enim maritũ fingentem sese hæreticũ, quo deterreat uxorem, mox illa iuncta alteri, fingentem se resipuisse. Itidem poterat se seruũ fingere, qui studeret abigere uxorem. Quin eadem prætexi poterant aduersus diuortiũ nostrum, simulabit uitium aliquod cui uxor domi molesta est, quo illã ædibus exigat, satis magnũ simulationis præmium esse ducens, si quam odit, domi non uideat. Ac de causis quidem hactenus. Iam si uidetur, Pauli locos excutiamus, unde potissimũ uidentur hausisse nostri pontifices hanc in dirimẽdis coniugijs difficultatẽ.

Loca apud Paulũ quæ diuortium prohibent.

Paulus epistolæ ad Rhomanos cap. septimo: An ignoratis, inquit, fratres, scientibus enim legẽ loquor, quia lex in homine dominatur, quãto tempore uiuit. Nã quæ sub uiro est mulier, uiuente uiro alligata est legi. si aũt mortuus fuerit uir eius, soluta est à lege uiri. Igit̃ uiuente uiro uocabit̃ adultera, si fuerit cũ alio uiro. Si autẽ mortuus fuerit uir eius, liberata est à lege uiri, ut nõ sit adultera, si fuerit cũ alio uiro. Nõ agit hic Paulus de diuortio, sed similitudinẽ adducit Iudæis ex ipsorũ lege, qua doceat ac persuadeat antiquata iam Mosi lege per euãgelium, nõ amplius illos teneri legis ceremonijs, cũ Christo nouo spõso nupserint.

Parabola non est necesse ut congruat per omnia.

Nec est necesse similitudinẽ aut parabolã quadrare per omnia. alioqui parabolas de nocturno suffossore domus, de pecunia fœneratori debita, de dispensatore iniquo, de uite & palmitibus, de pueris in foro canentibus, & id genus innumeris ad hanc legem ridicule exigemus. Satis est si hactenus cõgruant, quatenus declarant id cuius gratia adhibentur. Est autem Paulo peculiare, nihil nõ torquere ad euangelij negocium, pia Christianáq; uafricie, dum in omnia se uertit, ut omnes Christo lucrifaciat. Cuius dissimillimi sunt hodie, qui in omnia se uertunt, ut à Christo auocent, & ipsi rem ac honorem lucrifaciant. Alioqui si quis urgere uelit hunc Pauli sermonem iuxta id, quod uerba sonant, ne adulteram quidẽ fas erit dimittere, nihil enim excipit. Rursus non apte citare uidebitur legẽ Mosaicam Iudæis Paulus, in hanc sententiam, cũ lex permittat

maritis

maritis qualibet ex causa repudiare, modo det libellū repudij. Liquet igitur Paulum hic non exclusisse diuortium, quod ipsa lex palàm indulget, cuius adducit testimonium, sed suum agit negociū, dissimulans id quod ad præsentem causam non faciebat. Rursum epistolæ ad Corinthios prioris, capite septimo, in consimilem fermè modū scribit: Igitur qui matrimonio iungit uirginem suam, bene facit: & qui non iungit, melius facit. Mulier alligata est legi, quanto tempore uir eius uiuit. Quod si dormierit uir eius, liberata est à lege. cui autem uult nubat, tantum in domino. Beatior autem erit, si sic permanserit secundum meum consiliū. Ne hic quidem Paulus tractat materiam diuortij, sed adhortatur pro illorum temporum statu, ut quæ liberæ sint à coniugio, præsertim uiduæ, nam ad harum causam uidetur redire, abstineant à cōiugio, quo liberiores sint à negocijs mundi, tum adhuc impij & idololatræ, quæ non poterant non cōmisceri affinitatibus. Et tamen hoc non exigit, tantum edicit, ut quæ non nupserint, si uelint nubere iungantur Christiano. Alioqui Christianam iam ethnico iunctam nō auellit à marito, nisi maritus ipse discedat, nō enim peccare si libera nubat. Porrò nihil esse opus marito, quæ iam maritū habet. Opinor hanc esse præcipuam clauim ad intelligendam mysticam scripturam, dispicere quid agat is qui loquitur, præsertim in Paulo, qui lubricus est in disputando, nunc huc se proripiens, nunc illuc: ut quemadmodum inquit Origenes, uix intelligat lector, unde egressus, quò educatur. Restat locus omnium difficillimus, qui præcessit in eodem capite, ubi de coniugatis agens, sic loquitur: Dico autem non nuptis & uiduis, bonum est illis si sic permanserint, sicut & ego. Quod si se non continent, nubant. Melius est enim nubere, quàm uri. His autem qui matrimonio iuncti sunt, præcipio nō ego, sed dominus, uxorem à uiro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut uiro suo reconciliari. & uir uxorem non dimittat. Hæc dicta uidentur de paribus matrimonijs, hoc est, uiri Christiani, & mulieris item Christianæ. Sequitur enim de impari coniugio: Nā cæteris dico ego, non dominus. Primum quod Paulus nusquàm addit exceptionem Euāgelicam, Ambrosius admonuit ubiq; esse supplendam, ne uideatur apostolus pugnare cum præceptis sui domini. Præterea Paulus nō uidetur hic agere de grauibus flagitijs, quæ crimen adulterij uel æquent, uel superent etiam, sed de leuioribus offensis, ob quas apud Græcos potissimū crebra fiebant diuortia, iuxta id Iuuenalis: Sic fiunt octo mariti, Quinq; per autumnos. Id colligitur ex eo quod sequitur, Aut uiro suo reconciliari. Redeūt enim in gratiam, quos offensa aliqua humana diremit. Et recōciliatur quæ offendit, non quæ offensa est. Quod si iure discessit, cur iubet eam reconciliari, quæ magis erat placanda? Quod si mutuæ fuerunt offensæ, sed mediocres, uetat ne protinus adiungat sese alteri uiro, & reditum ad priorem sibi intercludat, sed maneat innupta, si forte detur utriq; reditus in gratiam. Ad hæc apostolus hic de muliere duntaxat loquitur, quod huic sexui apud Iudæos nō esset ullum ius repudiandi. Virum tantum hortatur, ne ob offensas huiusmodi uxorem abijciat. Non addit autem, quod si abiecerit, maneat cœlebs, aut uxori suæ reconcilietur. Id enim annotauit Ambrosius, etiamsi Augustinus uult ubiq; par esse ius tam uxori, q̃ uiro. quod ut fortiter ac constanter asseuerat, ita nō est quo certum doceat. Verum haud scio, an Paulus tribuerit hac in parte nōnihil suæ legi, quæ cum uiro permittat, ob quamlibet causam mutare uxorem, atq; zelotypiæ quoq; uirili sæuum remedium indulserit, uxori nihil huiusmodi concedit. Ad hæc Apostolus in omnibus epistolis suis, haud multum autoritatis tribuit uxoribus, quas subijcit potestati mariti, quas non patitur esse retecto capite, quas non sinit ne loqui quidem in ecclesia. Vetuisse igitur uidetur Paulus, ne ob uulgares offensas uxor uirū relinqueret. Quod si factum esset, abstineret à secundo coniugio, ne nō liceret ad pristinum redire, reconciliatis animis. Neq; enim probat, ut diuulsa à uiro maneat innupta, uiro nolente, sed hoc mauult, quàm iterato matrimonio nouo uetus aboleri. Quod si Paulo proposita fuisset huiusmodi causa, stultus cum stulta, puer cum puella contraxit, intercesserūt lenæ, uinum, temeritas, arte in nassam inducti sunt, & huiusmodi matrimoniorum plenus est mundus, infinita mortalium milia, male tenentur illaqueata. Nutu coit matrimonium, si modo coitus successerit, imò si non successerit, nihil inter hos conuenit, tanta est morum & ingeniorum dissimilitudo, rixæ iuges, odium immedicabile, timetur uenenum, timetur cædes, nihil non malorum expectatur, neuter cœlebs potest uiuere: si cohærent, bis perit

Locus difficillimus.

Solutiones.

Augustinus par ius facit uxori & uiro

bis perit uterque. Si mutetur coniugium, spes est utrunque fore incolumem. Fortassis pro causæ circunstantijs aliud responderet Apostolus, & nonnihil relaxaret de rigore consilij superioris, suáque scripta ciuilius, opinor, nobis interpretaretur, quàm nos interpretamur.

Fabiola. Aut si ad Paulum confugisset, nobilis illa Fabiola, Hieronymi monumentis æternæ hominum memoriæ cõsecrata, quæ tecta cilicio, nudis pedibus publicitus egit pœnitentem, quod priore marito relicto, puella nupsisset alteri. Subindicat autem Hieronymus uirum abusum fuisse uxore, secus quàm decet maritum, quũ referat illam ea pati coactam à marito, quæ nulla ancilla pateretur à domino. Siquidem dabatur & mancipijs cõfugium ad statuam principis, si infami iniuria tentata fuissent à dominis, atque hisce uerbis eum compellasset: Non exigis Paule, ut huiusmodi maritum feram, cui non possum obsequi, nisi fiam abominabilis. *Oratio Fabiolæ ad Paulum* Imò non patieris me ferre talem etiamsi cupiam, & eum corporis habitum in me sentio, ut tutum non sit carere connubio. Nec tu exigis tantum donum ab ijs quibus hoc nõdum contigit diuinitus, qui uiduas etiam lasciuiores iubes nubere. Hæc inquam, & huiusmodi si narrasset Fabiola, ciuiliorem, ni fallor, experta fuisset apostolum, quàm episcopum illum, quisquis fuit, qui innoxiam puellam adegerit ad publicam pœnã, quasi matrem ueneno necasset. præsertim quum illa, ut indicat Hieronymus, nõ contemptu constitutionis pontificiæ, sed imprudẽtia maritum alterum adsciuisset. Quod si quis urgeat, Paulum hic agere de causa adulterij, cur non excipit quod excepit dominus. Imò cur addidit, quod non addidit dominus? Maneat innupta. Cur uiro prohibet ne dimittat, cui permittit Christus, ut dimittat adulteram? Non tamen hæc dicimus, quod uelimus aperiri fenestram crebris diuortijs, uerum ubi nihil non frustra tentatum est, consuli cupiam saluti uel infelicium, uel infirmorũ. Neque uero periculum est, ne passim dirimantur connubia, quando & apud ethnicos, suus constabat honos matrimonio, apud quos mutuum erat diuortij ius, at non temere tamen. Vis rara esse diuortia? cura ut non tam facile coeant coniugia. Iudicio coeant, coeant autoritate parentum, aut eorum quorum interest, quemadmodũ apud Hebræos, Græcos, Rhomanos, ac barbaros olim coire solet. Quis enim apud Christianos hoc oraculũ primus prodidit, quod solo consensu contrahatur matrimoniũ? etiam inuitis his, sub quorũ potestate deus uoluit liberos esse. Quod argumentum nimiũ facile discutit Thomas Aquinas: Nõ est, inquit, in potestate patris, ut ancilla, sed ut filia. Cur igitur nõ idem licebat apud Iudæos inuitis parentibus nubere? Ac linum lino cõnectens addit, Sicut potest ingredi religionem absq; cõsensu parentum, cũ sit persona libera. Vt liberi parẽtibus inuitis se conferant ad professionẽ euangelij, docent nos ipsa euangelia. Sic tamen & hactenus tantũ negligũt autoritatem parentũ, quatenus cogunt ad impietatem. Cæterũ ut puella aut puer relictis Christianis parentibus, quibus duplici nomine debet obsequi, se addicat instituto Benedictinorum aut Dominicalium, apud quos fortasse licentius uiuat & impunitius, nõ religiosius, nõ uideo qua ratione nitatur. Verum ut ad rem. Saltem hoc apud nos detur infelici innocentiæ, quod apud Iudæos datum est peruersæ maritorum acerbitati, quod Paulus indulget uiduis intemperantibus, ne quid admittant sceleratius. Ei quæ frigido nupsit, succurrit tacita conditio, & dirimitur matrimonium. At qualitas animi sæpe grauior est corporis uitio, cur hic non est tacitæ conditionis remedium? Non probatur, inquiunt, apud Iudæos diuortium, sed conceditur. Conceduntur & apud Christianos lupanaria publica, ne quid admittatur deterius. At mihi non fit uerisimile peccaturum Iudæum qui uxorem egregie sceleratam abiecisset, & alteram duxisset domum, quum id lex palàm concederet, nihil addens hoc donatum duriciæ cordis, præsertim quum ex sensu naturæ non possit sciri quod nos interpretamur. Verum hæc utcunq; habeant, ita cõceditur, ut tamen impune sit marito duxisse quam uelit. nec uetantur utcunq; repudiatæ nubere. At apud nos idem non modo nõ toleratur, sed ut atrox flagitiũ punitur, & aliquanto grauius quàm adulterium, quum Augustinus clare pronunciet sceleratius esse extra cõnubium libidinari, quàm à diuortio nouo marito iunctam uiuere. Neq; simpliciter negat huius esse uxorem, sed magis esse illius quem reliquit, quàm cui nupsit. Verum huius disputationis iam modus esto, cum res uoluminis sit non annotatiunculæ. Hæc tamen paucis libuit delibare, quo doctis ac studiosis uberiorem cogitandi materiã præberemus. Nec ullo pacto iudicio maiorũ ob hæc præire

conamur,

conamur, multo minus ecclesiæ catholicæ. Cæterum, quoniam in priore æditione, uotum in hac re nostrum, siue prudens, siue imprudẽs, certe pium, subindicaueramus, ne quis id aliorsum interpretaretur atque à me scriptũ fuerat, declarandũ putauimus, quibus rationibus adducti, tale quiddam optaremus, si quã fieri possit per ecclesiasticã autoritatem. Miserebat me illorũ quos uidebam huiusmodi uinculis inextricabilibus implicatos, quos sciebam esse plurimos, præsertim apud Britãnos, apud quos hoc opus primũ deformabam. Britanni. Videbã uiros olim probatæ doctrinæ sanctimoniæque nõ fuisse deterritos, Euangelij Paulique uerbis, quo minus admitterent diuortiũ. uidebam quædam secus posse exponi, quàm hactenus exposita sunt. Videbam hoc tribui pontifici Rhomano, ut euangelicam & apostolicam doctrinã, interpretetur, astringat, laxet, dispenset, & iuxta quosdam etiam abroget aliqua in parte. Videbam & hodie matrimoniũ dirimi, ob errorem personæ & conditionis etiam consummatũ coitu. Ob lapsum in hæresim, etiam illud dissolui, de quo dubitari nõ poterat, quin uerum esset matrimoniũ. Videbam ob professionem instituti humani ob mutatum pallium, spõsum legitimum fraudari sua sponsa. Videbam per Rhomanũ pontificem, personas reddi inhabiles, quas neque natura, neque lex diuina fecerat inhabiles. ac eiusdem uidebatur potestatis, hominis autoritate uetare ne coeat matrimoniũ, & efficere ut dirimatur matrimoniũ. Videbam scripturam hac in parte, ut in plerisque, esse perplexã & ancipitem. Videbam ueteres interpretes doctissimos à recentioribus dissidere. Videbam quanta sit autoritas ecclesiæ à Christo tributa, cui dederit claues regni cœlorũ. Cogitabam ecclesiam habere spõsi sui spiritum, neque posse non recte statui, quod ad hominum salutem illo autore statueretur. Videbam quod esset ingẽs Rhomani põtificis clementia, quæ succurrat etiam ijs qui apud inferos citra periculũ exitij æterni cruciarentur. Cupiebam & ijs succurri, qui cũ æternæ salutis periculo hic discruciarentur in uita, nihil cõmeriti. Videbam ea quæ obijciũtur, facile posse dilui citra nostræ religionis iniuriam. Videbam rationes quas adducunt hac in causa ueteres ac neoterici non esse tam urgentes, ut ad tantam adigãt necessitatem hominũ genus. His rebus cõmota charitas Christiana, proposuit ijs qui me plus cernunt, dispicerent, si qua ratione sermo euangelicus ac Pauli, dispensari posset ad plurimorũ salutem, ad quam omnia scripta sunt nobis: & ad quam Paulus nõnunquam etiam detorquet sacras literas. Quod si hoc quod opto fieri nõ potest, certe illud potest statui, ne matrimonia præter ueterum omniũ morem, pæter æquitatem naturalẽ, tam facile, ne dicam tam temere coeant. Etenim si Rhomanus pontifex statuere potest, ne coniugium inter tertio gradu cõiunctos sit coniugium, idem uidelicet statuere potest, ne inter eos qui alienæ sunt potestatis, ne inter adolescentulos, puellas, ebrios, incõsultos, nullo maiorum consilio, sed lenonũ ac lenarum impulsu, uel stultitiæ potius cõsilio rem gerentes ratum sit matrimoniũ. Hac certe uia fiet, ne tam multi miserabilibus nexibus implicentur.

Beatior aũt erit.) Græce habet, Est, præsentis temporis, non erit. Vel ex hoc apparet cũ superius diceret, Mulierẽ nõ tangere bonũ esse, nõ de uitio, sed uitæ cõmoditate sensisse.

Secundum meum consilium.) κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, id est, Mea sententia, siue meo iudicio, liberum interim faciens hac in re suum cuique iudicium.

EX CAPITE OCTAVO.

Scientia inflat, charitas ædificat.) Hunc locũ eò torquent quidam in eũ sensum, ut dicant esse periculosum bonas literas attingere, cũ ipse Paulus paulo ante de se dixerit, Scimus quod omnes scientiã habemus, uidelicet de se suique similibus loquens. Proinde non uetat Paulus, ne non amplectamur scientiam, sed ne desit scientiæ charitas. alioqui nihil æque inflat atque inscitia. Tractat hunc locũ elegãter Augustinus, libro aduersus Faustũ decimoquinto, capite octauo.

Si quis autem existimat se scire.) εἰ δέ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, Si quis quid uidetur scire, aut Si quis sibi uidetur aliquid scire, ut intelligas omnẽ scientiæ persuasionẽ oportere abesse.

Nondum cognouit.) οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκεν, id est, Nondum quicquam nouit. ut intelligamus hanc esse præcipuam sciẽtiæ partem, nosse rationem sciendi. Iam tametsi Græcæ negationis congeminatio sit ex idiomate sermonis, tamen nonnihil facit ad uehementiam. alioqui uertendũ erat ad uerbũ, Nondũ nihil nouit. Hic rursus libet istos quosdã anxie religiosos appellare, qui nihil omnino mutandũ putant in diuinis literis, ne iota quidem aut apicem,

apicem,cur hic auſus eſt interpres totam negationem omittere? Aut quinam explicabunt hunc locum,qui dialecticorum regulas per omnia ſanctas & ἀκινήτους eſſe contendunt?

De eſcis.) περὶ δὲ τῆς βρώσεως τῶν εἰδωλοθύτων, id eſt,De eſu uero eorum quæ idolis immolantur.

Quia nihil eſt idolum.) ὅτι οὐδέν. Poteſt legi,Quod nullum eſt,ſiue nihil eſſe idolũ. nam addidit,In mũdo.Melius autem uertiſſet, ὅτι quod. Ambroſius pro idolo ſemper legit ſimulacrum.nam idolum Græca uox,ſed à Latinis iam uſurpata,& θύω ſacrifico. inde εἰδωλόθυτα ſimulacris immolata.pro quo uulgus legit idolotica mendoſe,quũ in Pau-

Thomæ diſtinctio. lino codice ſcriptum habeatur idolothyta. Thomas Aquinas adducit nouam differentiam inter idolum & ſimulacrum, quod ſimulacrum ſit effictũ ad ſimilitudinem alicuius rei naturalis,idoli contra,ut inquit,ſi corpori humano addatur caput equinum. Quæ diſtinctio uera ſit,nec ne,iudicent alij.mihi lexico quod Catholicon inſcribunt,non indigna uidetur.Certe Ambroſius nullum nouit diſcrimen inter idolum & ſimulacrum,nec ego ullum uideo,niſi quod ſimulacrum eſt uox Latina à ſimulãdo dicta,idolon Græca ab εἶδος ſpecies, quod ſpeciem & imaginem inanem præ ſe ferat,quum abſit ueritas. Vnde quæ nos ſpectra uocamus,Græci uocant εἴδωλα.

Quia nullus deus.) ἕτερος, id eſt,Alius,deeſt in noſtris.Et ſicut nõ eſt ullus deus præter unum,ita non eſt idolum,quod deum aliquem repræſentet.

Siquidem ſunt dij.) ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοί, id eſt,Quemadmodũ ſunt dij multi. Fortaſſe interpres legit εἴπερ.

Apud Ambroſium deſunt quædam. Siquidẽ ſunt domini multi,& dij multi.) Totũ hoc abeſt apud Ambroſiũ,adeo ut nec ediſſerẽs indicet ſe legiſſe.Nõ erat autẽ hinc periculũ ne plures deos crederemus,cũ ſatis manifeſte teſtetur illos nõ eſſe ſimpliciter deos aut dños,ſed illis eſſe deos ac dños, à quibus colebantur.Quemadmodũ & Paulus Rhomanis ſcribẽs,dicit deũ pſeudapoſtolorũ eſſe uentrem.Huic reſpõdet quod ſequitur,Nobis aũt &c. Itidem & de ſe paulo poſt,Et ſi alijs nõ ſum apoſtolus,ſed tamen uobis ſum.Rurſus nõ appellat eos ſimpliciter deos ac dominos,ſed ait uocari deos ac dños.uidelicet nomine,non re,& opinione,non uirtute.

In illo,pro In illum. Ex quo omnia,& nos in illo.) Græce eſt,Et nos in illum.atq; ita primum ſcriptũ erat in exemplari,quæ uiderim omniũ emendatiſſimo,bibliothecæ Paulinæ,quod tamen ita fuit eraſum,ut euidentiſſimũ raſuræ ueſtigiũ teſtetur adhuc germanã ſcripturã.Neq; uero neſcio Græcã præpoſitionem eſſe ancipitẽ,neq; me fugit quid interpretentur Ambroſius ac Thomas. mihi tamen uidetur germanius, In illũ,ut reſpondeat ei quod præceſſit,ex quo omĩa,tanq; ab autore ſummo,& nos in illum ad quem ceu fontem omnia referenda ſunt.

Eſca aũt nos nõ cõmendat deo.) οὐ παρίστησι τῷ θεῷ, id eſt,Cõmendatos ſiue gratos reddit deo.Quod ſi uere dixit Paulus,unde nũc inter Chriſtianos tot præcepta de ciborũ generibus?unde tãta in his obſeruãdis ſupſtitio,ut penè nulla ex re magis iudicemur?

Deficiemus.) ὑστερούμεθα, id eſt,Minus habemus.Ambroſius legit,Non deerit nobis. ſenſus eſt,Nihil habere momenti ad pietatem,quibus ueſcamur cibis.Porrò Græcis utrũque uerbum eſt præſentis temporis, περισσεύομεν & ὑστερούμεθα, Plus habemus,& minus habemus.Neque enim temporis rationem declarare uoluit Paulus,ſed rei naturam.ueluti ſi quis dicat,pauperes ubiq; negliguntur.

Ne forte hæc licentia.) ἡ ἐξουσία, id eſt,Poteſtas ſiue ius. nec eſt Eum,ſed te, ἐὰν γάρ τις εἴδῃ σὲ τὸν ἔχοντα γνῶσιν,id eſt,Nam ſi quis uiderit te,qui habes ſcientiam.Porrò ſecundam perſonam ex conſuetudine ſermonis,pro quauis perſona poſuit.

In idolio.) ἐν εἰδωλείῳ, id eſt,In idoleo,penultima producta. Eſt autem idoleũ locus ſimulacrorum, aut menſa in qua carnes ſacræ proponebantur.Et cur non accumbentem potius,quàm recumbentem? κατακείμενον. nam recumbunt reſupinati.

Nõnne conſcientia eius cum ſit infirma.) ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενοῦς ὄντος, id eſt,Conſcientia eius qui infirmus eſt,ædificabitur &c.Interpres legiſſe uidetur ἀσθενὴς οὖσα.

Diuerſa lectio. Idolotica.) Reliquit aliquoties hanc uocem non uerſam.idolothyta uero ſcribendum eſt,id eſt,Idolis immolata, παρὰ τὸ εἴδωλον καὶ θύω, ut modo admonuimus.

In Chriſtum peccemus.) Hoc loco neſcio,an ſubſcribendũ ſit ſententiæ Ambroſianæ, qui legit In Chriſto, nõ in Chriſtum.Id enim declarat illius interpretatio.Quando enim

charitatis

charitatis,nō æmuli sunt,qua Christus nos liberauit peccant in Christo nō in Christum, quia in Christum peccare,negare est Christū: in Christo autem, in hæc quæ sunt Christi. Sicut & hic qui sub lege est,in lege dicit peccare, ita & hi qui sub Christo sunt,in Christo peccare dicuntur. Certe Græci legunt In Christum,qui sermo ut sit anceps. Ac Theophylactus interpretatur hanc iniuriam admitti in Christum,quandoquidem cōmittitur in membrum Christi.

Non manducabo carnes.) οὐ φάγω,id est,Non manduco,siue non edo,aut uescor carnibus.& est ἐμφατικώτερον per tempus præsens,tametsi non negem in his uerbis Græcos aliquoties abuti uerbo præsentis temporis uice futuri. Illud obiter annotandum,cum Paulum in idolothytis nihil offendat,præter offensionem infirmi,quem ferri uult duntaxat in hoc ut proficiat,mirum est cur Augustinus in epistola ad Publicolam cliiij. pronunciauerit melius respui Christiana uirtute cibum in idolio repertum,ei qui ob famem de uita periclitetur,etiamsi nullus adsit hominum,modo sciat eum cibum simulacris immolatū fuisse. Opinor & hunc locum retractaturum fuisse,si monitus rem propius expendisset. Iam uero quod hic Paulus de scandalo uitando disserit,non opinor ad quoduis scandalum uitandum esse pertrahendum. Nam ingens est scandalum idololatriæ, & illis temporibus suspicio penè inuincibilis. Et tamen Paulus infirmum docet offendi non debere, & firmi fortitudinem magis approbat,tantum concedi uult infirmitati,quæ uinci non possit. At nos dum quasuis ineptias uulgo receptas ultro sequimur,quid aliud quàm alimus infirmitatem populi? Nec enim damus operam,ut illi desinant esse infirmi, sed ut ipsi cum illis infirmemur. Quod si is qui firmior est,semper obsecūdabit infirmitati alienæ, & huiusmodi obsequijs semper in maius gliscent & augescent offendicula,quis tandem offendiculorum erit finis? aut quando habituri sumus Christianos in Christo fortes & adultos? Distinguamus igitur offendiculi causas,& stultam huiusmodi quorundam infirmitatem nō alamus, sed corrigamus.

Excussa Augustini opinio.

Quatenus uitāda scandala

EX CAPITE NONO.

Non sum apostolus.) Apertius erat, An non sum apostolus? nam planè Græci legunt per interrogationem,quæ tamen uehementius affirmet, ut sit impudens contradicere. Nec est quod metuamus,ne hæc uideantur arrogantius dicta à Paulo. Nihil enim magis in illum cōuenit,quàm huiusmodi sancta quædam ostentatio,& pia insolentia,qua alijs quoq; locis utitur.

Signaculum apostolatus mei uos estis.) ἡ γὰρ σφραγίς, id est,Sigillum,quo certa fides fiat apostolatus,quemadmodum uulgatis etiam prouerbijs,quod uehementer certum & indubitatum intelligi uolumus,id dicimus obsignatis literis testatum.

Signaculū p confirmatiōe.

Qui me interrogant.) τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν,id est,Iis qui me dijudicant. Quanquam & hic sensus esse potest,hoc illis respondeo qui me interrogant, hoc est, qui rogant, quo argumento doceam me esse apostolum. Est enim uerbum ambiguum,quod significat tum interrogo,tum excutio & examino.& tamen annotauit hoc quisquis fuit,cuius extant collectanea in hanc epistolam nomine Hieronymi.

Interrogant, dijudicant,

Nunquid non habeo.) μὴ οὐκ,id est,An non habeam?

Sororem mulierculam.) ἀδελφὴν γυναῖκα, id est, Sororem mulierem. atq; ita scriptum in uetustissimis exemplaribus. Laurentius cauillatur hoc loco,cum dixisset sororem, quid opus erat addere mulierem,quasi soror sit quæ mulier nō sit. unde colligit Apostolos uxores suas secum circumducere solitos,sed quæ iam essent loco sororum. imò sororem addidit,ut intelligas Christianam,& hac gratia sequi apostolos. Ambrosius legit mulieres,pro sororem mulierem. Atq; ita citat diuus Hieronymus aduersus Iouinianum libro secūdo, siue quod hæc lectio magis faciebat ad causam quam illic agit,siue quod alteram lectionē nescierit,nam γυναῖκα Græcis & uxorē significat,ut crebro iam admonuimus. Certe Clemens, ut refert Eusebius, ecclesiastæ historiæ libro tertio,locum hunc adducit,quo doceat Paulo fuisse uxorem.

Sororē uxorē id est Christianam.

Laurentij argutatio.

Aut ego solus & Barnabas.) An,castigat ac mutat Faber. uerum rectè habebat, aut, cū præcesserit μὴ,id est,an,quod hic tacite repetendum est. Etenim si fuisset nouum interrogationis caput,dixisset rursus, μὴ οὐκ,ut cœperat.

Faber.

Hoc operandi.) Hoc, additum est. οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι; id est, An nō habemus potestatem non operandi? ut uerbum operandi sit absolutum. & uidetur esse sensus, An nobis solis non licet in ocio uiuere suppeditantibus alijs? Sic & Theophylact⁹ μὴ ἐργάζεσθαι interpretatur, in ocio uitam agere, nimirum huc respiciens, quod Paulus & Barnabas opera manuaria sibi uictum pararent, cum non reliqui tantum apostoli, sed ipse etiam Cephas aleretur aliena benignitate. Annotauit & hoc Theophylactus, subindicās quo præcellentior est episcopus, hoc minus debere grauare gregem suum. At hodie quātum est onus ferre quosdam tyrannos uerius quàm episcopos, quorum ut quisq; maximus est, ita populo ferè grauissimus imminet. Sed fortasse rectius est, ut accipiamus in eū sensum in quem omnes interpretantur. An non habemus potestatem, ut hoc nobis liceat agere quod agunt omnes? nam duabus negationibus οὐ μὴ unius uice est abusus. Verum id exactius expendat diligens lector.

Duplex sensus.

Stipendijs.) ὀψωνίοις. De quo superius meminimus.

An nō & lex hæc dicit.) ταυτὰ legit Ambrosius, nō ταῦτα, & ob id uertit eadē, nō hæc.

Propter nos utiq;.) πάντως. Rursum & paulo superius uertit, utiq;. Est autem aduerbium adfirmantis.

Et q triturat.) Græce paulo secus est, καὶ ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν ἐπ᾽ ἐλπίδι, id est, Et qui triturat, spem suam participare in spe. Quanq; nos hyperbaton Græci sermonis mutauimus, Ambrosiū & alios secuti. Porrò quod in nostris exemplaribus additū est, fructus percipiendi, uidetur explanandæ rei gratia factum. Illud certum, non adijci apud Græcos. Cæterum, sub spe, quod apud nos nō additur, interpretatur etiam nominatim Theophylactus, annotans in aratione semel duntaxat poni spem, nec fieri mentionem participationis, propterea quod totus prouentus aranti tātum in uotis sit. At qui triturat, iam incipit esse particeps spei, fruiturq; optatis, laborans interim in aliam spem anni secuturi, quamuis haud nesciam, Theophylactum hanc clausulam ad Apostolos proprie referre, qui nō cibi tantum causa docerent, sed uberius præmium in posterum expectarent.

Deest in nostris.

Si carnalia uestra metamus.) θερίσομεν, id est metemus. etiāsi id ad sensum nihil refert.

Potestatis uestræ.) ἐξουσίας, ut intelligas non quamlibet potestatem, sed facultatem metendi, & circumducendi uxores siue mulieres, quam illi cæteris apostolis permittebant.

Quare non magis.) Quare, addidit de suo interpres. sat erat, Nonne magis nos? οὐ μᾶλλον ἡμεῖς;

Sed omnia sustinemus.) στέγομεν. quod proprie uasis est omnia capientis.

Ne quod offendiculum demus euangelio.) Non est Græce σκάνδαλον quod hic uertit offendiculum, sed ἐγκοπὴν quod intercisionē siue interruptionem sonat. ne quid existat, quod euangelicæ prædicationi morā ullā adferat. Annotauit hoc ante nos Theophylact⁹.

Qui in sacrario operantur.) Paulo diuersius est apud Græcos, ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν, id est, Qui sacra operantur, è sacro siue templo uescuntur. nam ἱερὸν & uictimam significat & templum.

Qui altario deseruiunt.) τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, id est, Sacrario assistentes, siue assidentes. Cuius uocis emphasim & ante nos annotauit Theophylactus. Non enim ait sacerdotes, sed qui assident altario, ut intelligamus assiduum cultum sacrorum. At hodie nulli ferè magis absunt ab altari, quàm ij qui maxime participes sunt altariorū. Nec ulli molestius exigunt à populo decimas, quàm ij qui nihil eorum præstant populo, quorum gratia dandæ fuerant decimæ. Et συμμερίζονται, partem accipiunt cum sacrario. Diuidebāt enim hostia inter sacerdotes & leuitas. Stomachatur hoc loco Valla, fortasse liberius aliquanto, quàm ut quorundam aures ferre possint, uerum non omnino ab re, aduersus Remigium, qui duas has uoces sacrarium & altariū ita distinxerit, ut sacrarium ad idola pertineat, altare ad deum, cum earum uocum proprietas magis à Græcis fuerit petenda. Deinde longius euectus animi calore Valla, demiratur impudentiam quorundam Theologorum, qui Paulinas epistolas, cum Græce scriptæ sint, ausi sint interpretari, Græcarum literarum prorsus ignari. Nec hic à diui Thomæ nomine temperat, quod de hoc narrant quidam, confectis in Paulum cōmentarijs, uisum illi Paulum, & ingenue confessum, suas epistolas ante id temporis à nemine fuisse intellectas, præterq; à Thoma, ceu fabulam cōmenticiam &

Sacerdotes ociosi.

Remigius à Laurentio taxatus.

Fabula de Thoma.

ticiam & impudenter confictam deridet, cum ne fieri quidem possit, ut exacte quisque interpretetur ignarus eius linguæ in qua scriptum fuit quod interpretatur. Ego sane ut non possum omnino refellere quod scribit Valla, ita talibus uiris, præsertim sanctimonia quoque cõmendatis, nonnihil deferendum arbitror. Habenda ratio temporum in quibus illi uixerunt. postremo meminisse oportet homines fuisse. Proinde ut & ingenuum est, & ad eruditionem conducibile, non dissimulare, sicubi lapsi sunt ueteres, ita probi hominis officium existimo à conuicijs temperare, & ita mederi malo, ut quod licet, non lædas hominẽ. Thomas hoc loco sacrarium interpretatur templum Iudæorum uel gentilium: Altarium, altare templi Hierosolymitani, siue ipsum templũ, sensum, opinor, exponens eius sermonis magis quàm uocum proprietatem. Alioqui ut domus nõ magis dicitur Gallorum quàm Britannorum, ita sacrarium & altarium quorumlibet est. Nisi quod θυσιαστήριον ab immolando dictum, locus est ubi uictimæ mactantur.

Quàm ut gloriam meam.) τὸ καύχημα, id est, Gloriationem. Sic enim paulo ante, quasi glorians iactauit sese. Et euacuet, est κενώσῃ, id est, Irritam siue inanem reddat.

Si enim euangelizauero.) εὐαγγελίζομαι præsentis temporis est, *Si* euangelizo siue euãgelizem, ut legit Ambrosius.

Merces mea.) Pro mea, mihi est apud Græcos, τίς οὖν μοί ἐστιν ὁ μισθός; Quid igitur mihi est mercedis? Apparet interpretem legisse μου pro μοι.

Sine sumptu ponam.) ἀδάπανον θήσω, id est, Gratuitum faciam. Et iucunde uocat ἀδάπανον, quod nemini sit sumptui. Porrò pono apud Græcos passim pro facio obuium est. Et post euangelium Græci addunt Christi. O gloriam uere apostolicam, sed quam nemo nunc studet æmulari. Nihil nunc gratuitum, ne sepultura quidem, cum Augustinus epistola sexagesima quarta, nolit uendi mortualia. *Sine sumptu ἀδάπανον.*

Tanquam sine lege essem.) Aduerbium Græcum ὡς, anceps est, tamen hic magis quadrabat quasi, atque ita legit diuus Hieronymus in Esaiam. atque ita Ambrosius in plerisque locis. Non enim ponitur exemplum, sed falsa rei species proponitur.

Sine lege dei.) Deo est Græce, μὴ ὢν ἄνομος θεῷ, Cum deo non sim sine lege. Quanquàm in hoc uariant Græcorum exemplaria. **Dei, pro deo.**

Infirmis infirmus.) ὡς ἀσθενής, id est, Tanquam uel quasi infirmus.

Vt omnes facerem saluos.) Græce secus est, ἵνα πάντως τινὰς σώσω, id est, Vt omnino aliquos saluos facerem. Quanquam hic apparet Græcorum exemplaria uariasse. Sanè Theophylactus iuxta id quod nos adduximus, & legit, & interpretatur: existimans hoc facere ad exaggerandam Pauli charitatem, quod nihil non faciat, ut aliquot saltem adducat ad salutem. Laurentium Vallam nonnihil offendit tempus uerbi perperam immutatum, ut omnes saluos facerem, σώσω, uelut ad præteritum referatur, cum uerbum sit futuri temporis. Neque sensus est eum id olim egisse, nunc desinere, sed nunc item agere, & ita facturũ. Porrò quod hic dictum est σώσω, idem accipiendum est de eo quod præcessit κερδήσω, lucrifaciam potius quàm lucrifacerem, **Tempus mutatum.**

Omnia autem facio.) τοῦτο δὲ ποιῶ, id est, Hoc autẽ facio. Atque ita legit Theophylactus.

Vnus accipit brauium.) Ambrosius legit palmam pro brauio, itidem & Cyprianus. nam βραβεῖον est Græce. Atque est quidẽ omnino brabion præmiũ, sed proprie quod datur certantibus ac uincentibus. Existimãt enim dictum βραβεῖον, quasi ῥαβδεῖον, cõmutatis ac translatis duabus literulis, propterea quod certaminũ iudices data uirga palmea, designarent uictorem. unde & βραβεύεται dicuntur Græcis, quasi ῥαβδεύεται, qui uictorem pronunciãt. **Brabion unde**

Vt comprehendatis.) ἵνα καταλάβητε. Aut abusus est ἵνα pro ὥστε, aut sensus est, hoc animo currite, non tantum ut uideamini certasse, sed appetisse uictoriam, quemadmodum palàm interpretatur Theophylactus. Quæ sententia si probatur, sic, aduerbium non est referendum ad, ut, quod sequitur. quasi dicas, sic sequere ut assequaris, sed ad similitudinem quæ præcessit: Sic, id est, ad illorum exemplum & uos in uestro stadio currite. Mirum unde Cyprianus hic legat, Sic currite ut omneis occupetis. Quanquàm recte occupat qui assequitur & anteuertit.

Qui in agone contendit.) πᾶς γὰρ ὁ ἀγωνιζόμενος, id est, Omnis enim qui certat. sed proprie in publicis certaminibus, ueluti palæstra, aut Olympiacis, aut Circensibus. Nam

de cursu ac pugilibus ipse mox meminit.

Ab omnibus se abstinet.) πάντα ἐγκρατεύεται, id est, Oĩa sustinet aut tolerat, siue quod magis probo, In omnibus temperans est, ut subaudias κατά. Cyprianus legit, In omnibus continens est. Siquidem athletæ uictus etiam ratione præparantur ad certamina.

Pugno pro pugillor.

Nos aũt incorruptam.) φθαρτὸν ἄφθαρτον, id est, Corruptibilē & incorruptibilē. miror cur uariauerit. Sic pugno.) Non est pugno quod Græce μάχομαι, sed πυκτεύω, quod est pugilũ certamen exerceo, & pugnis certo. Ad pugnos allusit interpres, nõ ad pugnas. Ambrosius legit, percutio pugnis, pro pugno. Atq; ita locũ adducit libro de paradiso capite decimo secũdo. Augustinus enarrans psalmũ lvij. legit, Non sic pugillor quasi aërem cædens, asscribitq;, pugillari est pancratiũ facere. Rursum tractatu de utilitate ieiunij. Thomas tamen uidetur pugnare interpretari bellare, primũ cum ait, secundo pugnam suam in uictoria mali. Ac mox, Sic pugno, inquit, cõtra hostes decertãdo, cõtra malũ. Condonandus lapsus, nisi quidã nimiũ urgerēt nos fabula, de Paulo cõmētariorũ illius approbatore.

Thomas lapsus.

Prouerbium.

Aërem uerberãs.) Prouerbiali schemate dictum est, pro frustra & inaniter laborare, ueluti pugil nihil agit, nisi corpus attingat. Cæterum hæc eò tendit parabola, ut intelligamus non esse satis quomodocunq; nostro fungi officio, nisi demus operam, ut insigniter ac præter cæteros gessisse nos uideamur.

Castigo, pro sugillo.

Castigo.) ὑπωπιάζω, id est, Coërceo siue cohibeo, subigoq;. nam interpres sensum expressit potius q̃ uocē Græcam reddidit. Eam Augustinus propius expressit epistola lviij. ad Dardanũ: Liuidũ, inquit, facio corpus meũ, & in seruitutem redigo. Siquidem Græcis ὑπωπιάζειν, est liuore seu sanguinis nota sugillare proprie oculos, quos illi ὦπας uocant, & ὑπώπια notas eiusmodi, autoribus Hesychio & Suida. licet hanc uocem diligenter explicarit etiã Theophylactus. Apparet sumptam metaphoram à certamine pugilum, unde Paulus non illibenter solet similitudines ducere. Siquidē in his supplantabat, qui deijceret in humum antagonistam suum, suggillabat qui notam insignem inflixisset faciei.

Supplantare.

EX CAPITE DECIMO.

NOlo enim.) οὐ θέλω δὲ, Nolo autem. Ambrosius legit enim, consentientibus & antiquis exemplaribus, ut hæc cohæreant cũ superioribus, Si quod modo præcepit Corinthijs, idem Iudæorum exemplis corroborat. quod mauis autem, erit ad alia digredientis.

In Mosen.

Et omnes in Moyse baptizati sunt.) εἰς τὸν μωσῆν est Græce, id est, In Mosen. Augustinus enarrans psalmũ lxxvij. legit per Mosen. Rectius arbitror accipi, in Mosen, pro in legem Mosaicam, nondũ enim in Christum, cuius aduentus procul aberat.

Bibebant aũt) Græcis est enim. Atq; ita refert Augustinus lib. aduersus Faustũ xij. cap. xxix. ex uetusti codicis fide, ubi & Græce dixit consequente eis. Et aliàs aliquoties sic loquitur Consequens est huic.

Cõsequēte eos petra.

Consequente eos.) ἀκολουθούσης, id est, Sequente siue prosequente. Sequente autem dixit tanq̃ itineris perpetua comite. id enim sonat ἀκολουθεῖν magis quàm ἕπεσθαι. Origenes homilia in Exodum v. sequentem petram refert, ad nubem quæ præcessisse legitur Hebræos. Hieronymus, aut si quis alius is fuit, enarrans psalmũ xlj. adducit hunc locum omisso pronomine, eos. quod cum non sit apud Græcos, adiectum est ab interprete, quo sermo fieret explanatior, & nos item addidimus. Nec addit tamen Ambrosius, cum subinde locum hunc in suis libris adducat.

In figura, p̃ figuræ.

Beneplacita est deo.) εὐδόκησεν ὁ θεός. Quod Ambrosiꝰ uertit, Bene sensit deus, nos uertimus, approbauit. In figura facta sunt.) Figuræ siue formæ, est Græcis pluralis numeri τύποι, sicut & paulo post, Hæc aũt oĩa in figura conti. ταῦτα δὲ πάντα τύποι, id est, Hæc omnia figuræ cõtingebant. In collectaneis Bedæ priore loco, figuræ legitur, licet nostri deprauatum erat in nostræ, quod tamē ad eundē modũ frequēter est obuium in libris Augustini. ac priore loco Græcis additur ἡμῶν, ut legant: Hæc autem figuræ nostri fuerunt. Et ad eum modum citat hunc locum Augustinus, enarrans psalmum cxiij. Rursus aduersus Faustum in fragmento quarti libri, alijsq; locis compluribus.

Neq; idololatræ efficiamini.) Opinor pro γίνεσθαι mutatum esse γίνεσθε, id est, Neque efficeremur simulacrorum cultores. quandoquidem in hoc quoq; additur, sicut quidam

eorum

eorum, ut γίνεσθαι respondeat ad εἶναι.

Sicut quidam eorum.) καθὼς καί τινες αὐτὸν, id est, Quemadmodū & quidam illū tentauerunt. Interpres legit αὐτῶν, atq; ita scriptum est in nonnullis exēplaribus. Nec ex Ambrosio, nec ex Theophylacto satis liquet quid legerint. Si legimus αὐτὸν, id est, eū, ex hoc loco declaratur Christi diuinitas quem à Iudæis tentatum dicit priusquàm hominem assumeret. Nam de eo quod præcessit, Petra autem erat Christus, posset aliquis interpretari, petra illa designabat Christum post nasciturum. Si legis αὐτῶν, sensus erit, ne nos tentemus Christum, sicut olim Iudæi tentauerunt deum. *Duplex lectio.*

Ad correptionem nostram.) πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, id est, Ad admonitionem nostram siue nostri, quod tamen nonnunq; pro correptione usurpatur.

Tentatio uos non apprehendat.) εἴληφεν, id est, Apprehendit, præteriti temporis, siue cœpit. Subindicat enim Corinthios iam incidisse in tentationē, sed humanā, hoc est, tolerabilē ac sanabilē. Et in hanc sanè lectionē consentiunt exemplaria Græcorū quæ uiderim omnia. tametsi apparet Ambrosiū legisse, apprehendat, ex his uerbis quæ subijcit: Vt aūt humana tentatio illos apprehendat hortatur. Quanq; quid simile inter καταλαμβανέτω & εἴληφεν. Nisi forte Ambrosius legit εἰληφέτω. At mihi sensus Græcæ lectionis uidetur magis germanus esse Paulo, atq; eā palā est Theophylacto placuisse. Ante terruerat eos horrendis exēplis, mox ne desperēt reficit eos, extenuans quod hactenus peccassent, leue quiddā esse. Prouentū.) τὴν ἔκβασιν, id est, Exitū siue euentum, id est, is qui finit uos incidere in tentationem, idem faciet ut tentatio bene eueniat. Hieronymus in commentarijs Ionæ legit ad hunc modum, Sed faciet cū tentatione & exitum. Atq; item Augustinus explicans psalmum lxj. Nam prouentus proprie dicuntur sementis, & è terra nascentium. At ne quis putaret sic esse dictum, sed faciet cum tentatione prouentum, quasi deus pacisceretur cum tentatione de euentu. Nos uertimus, sed faciet unà cum tentatione euentum, ut sit sensus, qui passus est incidere tentationem, idem dabit & exitum bonum. *Apprehendit alij apprehendat.* *Prouentus, p euentu.*

Vt possitis sustinere.) Græce magnificentius quiddam dicitur ὑπενεγκεῖν, quod est ita ferre, ut oneri supersis ac superes.

Et panis quem frangimus.) τὸν ἄρτον, ὃν κλῶμεν, id est, Panem quem frangimus. Cur non offenduntur hoc loco, quos illud offendit, quod Græci in uerbis quibus Latini consecrant corpus Christi, dicunt, hoc est corpus meum quod frangitur pro uobis, secuti, ut apparet, Paulum autorem, qui pximo capite ad hunc modū recenset uerba Christi? Quod si quis cauilletur eū locum esse deprauatum in exemplaribus, certe hoc loco consentiunt nostri codices cū Græcorum lectione, & tamen hic, ni fallor, de pane loquitur consecrato. *Panis quem frangimus.*

Nōne participatio corporis.) κοινωνία. Modo cōmunionē uerterat, nūc uertit participationē. Vnus panis & unum corpus.) Abest Græcis copula &, εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα, id est, Vnus panis, unū corp9, ita legit Theophylact9. atq; ita scriptū cōperi in exēp'ari Paulino.

Omnes qui.) οἱ γὰρ πάντες, id est, Omnes enim, absq; qui. Omnes eñ de uno pane participamus. ita legit & Ambrosius. In uetustissimo codice scriptum reperi, omnesq;, ut ueri simile sit, q; mutatum in qui. tametsi hæc lectionis uarietas sensum non admodum uariat. Cæterū non est mentio de calice nec apud Græcos, nec in codice Donatiani. In nonnullis excusis repperi, Omnes quidem de uno pane. ut probabile sit interpretem γὰρ uertisse per coniunctionem expletiuam. *Omnes enim pro oēs qui.*

Videte Israël secundum carnem.) Ad differentiam adiecit secundum carnem, ut ostēderet esse aliū secundum spiritum. licet Græcis nō repetatur articulus, τὸν κατὰ σάρκα.

Quid ergo dico.) Ex Græcis exemplaribus locus ita debet distingui: Quid igitur dico? idolū esse aliquid, aut idolis immolatū esse aliquid? quasi diceret, nequaq; hoc loquor. Et ueluti iam negasset se id sentire, quod per se dictu sit absurdum, subijcit quid sentiat. sed quæ immolant &c. alioqui dure cohæreret quod sequitur: Sed quæ gentes immolant &c. Proinde nos nō ueriti sumus additis aliquot uerbis orationē reddere lucidiorē. Ad hunc modum distinguunt & Latinorum uetusta exemplaria. *Sermo imperfectus.*

Sed quæ immolant gentes.) ἀλλ' ὅτι ἃ θύει, id est, Sed quod ea quæ immolant. ut intelligas, sed hoc dico, quæ gentes immolant, ea immolari dæmonibus, non deo.

Nolo aūt uos socios fieri.) κοινωνοὺς, id est, Participes siue cōmunicatores, aut cōsortes.

An æmulamur dominum?) παραζηλοῦμεν, id est, Prouocamus & irritamus. quod superius uertit, Ad æmulandum prouoco. Et ad eum modum interpretantur Græcorum scholia, nominatim Theophylactus, πειράζομεν ἢ παροξύνομεν, id est, Tentamus & irritamus. nam ζηλοῦν & in bonam partem, παραζηλοῦν fere non nisi in malam.

Aemulari, pro prouocare.

Sed quæ alterius.) ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος, id est, Sed quisque quod alterius.

Venit, pro uenditur.

Omne quod in macello uenit.) Venit, hoc loco significat uenūdatur, πωλούμενον. & in macello legendum, non in macellū. Indicat hoc & diuus Augustinus aduersus Adamantium, Interrogare, inquit, uetat, cum quid de macello emitur. Atque huiusmodi amphibologiam tollere poterat accentus circūflexus notatus supra uerbum uênit.

Nihil interrogātes.) μηδὲν ἀνακρίνοντες, id est, Nihil diiudicantes, quod idem uerbum est paulo inferius. Ambrosius legit, Nihil disquirētes. Est autem participium eius quod superius uertit, interrogant.

Plenitudo eius. s. terræ.

Et plenitudo eius.) Eius, ad terram refertur, non ad dominum αὐτῆς, hoc est, quicquid diues gignit terra, id omne domini est.

Hoc immolatum est idolis.) Vetusti codices habent, hoc immolaticium est idolis. Atque ita legimus apud Ambrosium. Est autem Græcis eadem dictio, quam interpres toties reliquit, εἰδωλόθυτον.

Qui iudicauit.) τὸν μηνύσαντα, id est, Indicauit, per n, non per u. Id tametsi minutulum est, tamen quoniam facillimus in huiusmodi lapsus est, admonendum duxi. Nam μηνύειν Græcis est prodere rem prius occultam. licet apud Ambrosium hæc particula non addatur, propter eum qui indicauit, haud scio an librariorum incuria.

Conscientiam dico non &c.) Ante hūc locum repetitur in Græcis codicibus, Domini enim est terra & plenitudo eius, quod paulo superius positum est. sed utrobique probe quadrat. Illic non refert quibus uescamur, omnia enim sunt domini. Et hic non est cur fratrem offendas, uescens idolis immolato, cum tantam ciborū copiam diues mūdus suppeditet. Cæterū hoc posteriore loco uidetur inferri sub alterius persona, uelut obiicientis Paulo, quod ipse mox dixerat: Quā mihi narras conscientiā, cum ut ipse fateris, domini sit terra & plenitudo eius? Idcirco subiicit ac distinguit conscientiā: Cōscientia, inquit, tua dicit, domini est terra & plenitudo eius, at nō idem dicit alterius conscientia, quæ putat aliquid simulacris esse proprium, neque commune deo. Neque magnopere facit ad rem quod hic argutatur de ἑαυτοῦ, deque illum & conscientiam Laurentius. Cum enim ait, & propter cōscientiam, exponit quid ante dixerat illum, alioqui qui audierat sibi dictum ne ederet propter illum qui indicauit, rogare poterat, quid hoc ad illum? Respondet Paulus, ob cōsciētiam quam tuo facto uulneras, etiamsi tua firma sanaque est. Deinde quod dicit tuam, suo more personam fingit. quandoquidē nōnunquàm in se recipit personā alterius, quo rem magis exp●nat oculis.

Persona alia.

Aliena, pro alia.

Ab aliena cōscientia.) ὑπ᾽ ἄλλης συνειδήσεως, id est, Ab alia cōsciētia. Atque ita legit Ambrosius, itaque scriptū uisitur in uetustissimis exēplaribus. Quanquam id quidē ad sensum haud magni refert. Cū gratia participo.) Ambrosius legit, gratiæ particeps sum. uerum non reperio μετέχω datiuo iunctum, nisi referatur ad socium cōmunionis, non ad rem cuius particeps es. Vnde magis probo cum gratia, id est, cum gratiarum actione. Potest & hunc in modum accipi, ut χάριτι sonet hic beneficentiam, sitque datiuus instrumenti. Si ego particeps sum escarum, idque non per idolum, sed beneficio munificentiaque dei, quid est cur male audiam? In hunc sensum interpretari uidetur Theophylactus.

Duplex sensus.

Pro eo quod gratias ago.) ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ, id est, Pro eo pro quo ego gratias ago. Opponit autem hæc inter se ueluti contraria, βλασφημεῖν & εὐχαριστεῖν.

Vel aliud quid.) εἴτε τι, id est, Siue quid. Aliud, additum est explicādæ rei gratia. Atque ita legit Ambrosius, Siue aliquid facitis. quemadmodū habetur apud Græcos.

Sine offensiōe sitis.) Græce iucūdius est, ἀπρόσκοποι, id est, Tales, ut nemo per uos offēdatur. Iudæis & gentibus.) Pro gentibus est Ἕλλησι, id est, Græcis. Iterat autē ad singula coniunctio καὶ. proinde nos uertimus per neque.

Non quærens quod mihi utile est.) Simplicius & uerius erat, Non quærens meā ipsius utilitatem, sed multorum, μὴ ζητῶν τὸ ἐμαυτοῦ συμφέρον ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν.

EX CAPITE VNDECIMO.

IMitatores mei estote sicut &c.) De hoc loco superius admonuimus huius epistolæ cap. iiij. Vox est aũt digna ijs, qui locũ apostolorũ sibi uindicant. Se Paulus proponit exẽplar, sibi cõscius, se nihil habere quod nõ sit imitandum. & tamen hoc exemplar nõ uult imitabile uideri cuiq̃, nisi responderet ad archetypum Christi. Nunc quidã suo arbitratu uiuentes, nihil enim dicam aliud, satis esse putant, si minis denuncient quicquid ab alijs fieri collibuerit, siue rectũ id fuerit, siue secus. Sunt alij superstitiosi magis q̃ religiosi, qui ad suũ quisq; institutũ uocant homines. Frãciscani dicũt, imitatores nostri estote. E diuerso Prædicatores clamãt, imitatores nostri estote. Totidẽ uerbis, hinc clamãt Carmelitæ, hinc Benedictini, hinc alij atq; alij. Et recte clamãt, modo uere possint addere cũ Paulo, sicut & nos sumus Iesu Christi. Nũc ipsi, de multis loquor, hominũ æmulatores, tamẽ clamant. imitatores nostri estote.

Christus exẽplar archetypum.

Per omnia mei memores estis.) ὅτι πάντα μου μέμνησθε, id est, Quod omnia mea meministis. Et in hunc sensum accipit Ambrosius. legit enim, quod omnia mea memoria retinetis. Et cõsentiunt Græcanica scholia, nominatim Theophylactus. Præparat enim illos laude ad sequentem admonitionem. quasi diceret, Sicut in cæteris tenetis mea præcepta, ita in hoc quoq; sequamini. Hæc interpretatio mihi sanè magis arridet q̃ Ambrosij. Scribit enim hunc in modum: Postq̃ mores & conuersationem illorũ arguit, nũc traditiões uult corrigere. Ideo nõ hoc cõfirmat, sed succenset eis, quia quũ esset apostolus eorũ, immemores erãt traditionũ eius, neq; quod adhuc nõ didicerant, ex aliarũ ecclesiarũ traditione sequebantur, ac per hoc quasi nouiter tradit illis dicens.

Omnia mea.

Et sicut tradidi uobis præcepta mea.) Hic apparet uariam fuisse in Græcis codicibus lectionem. Nam Ambrosius legit ad hunc modum, Et quomodo ubiq; trado traditiones meas tenetis. id quod ex interpretatione quoq; licet colligere. Interpretatur enim ubiq;, id est, in omnibus ecclesijs. Atqui πανταχοῦ quod apparet legisse Ambrosium, non reperimus in Græcorum codicibus, nec usq̃ illius meminerunt interpretes, quos ego sanè uiderim. Mollior erat futurus sermo, si priore loco posuisset μὲν, posteriore δὲ. Laudo quidem uos quod in cæteris omnia mea tenetis. Cæterum illud estis admonendi, quod parum uidemini meminisse. Seu prius illud δὲ, tantũ notat digressionem à cepto sermone de idolothytis, posterius uim habet aduersatiuam, quasi præcessisset μὲν.

Velato capite.) Græce est, κατὰ κεφαλῆς ἔχων, id est, In capite habens. ut intelligas non solum de pileo, uerumetiam de coma, quæ & ipsa caput tegit, atq; id annotant Græcanica scholia, nominatim Theophylactus.

Deturpat caput suum.) καταισχύνει, id est, Dedecorat, siue pudefacit, aut dehonestat.

Vnum est enim.) ἓν γάρ ἐστι καὶ τὸ αὐτὸ, id est, Vnum est & idem, hoc est, nihil omnino refert. Aliquanto diuersius legit Ambrosius, uerum hoc nihil habet momenti ad sensum.

Ac si decaluetur.) τῇ ἐξυρημένῃ, id est, Cum derasa siue rasa, hoc est, perinde est ac si rasa sit. Ambrosius legit, Vnum est enim atq; idipsum ut decaluata. Fortassis interpres affectauit hoc uerbum decaluare uelut odiosius, & scommatis obnoxium caluiciũ.

Tondeat.) καὶ κειράσθω, id est, Etiã tondeat. In exẽplari Paulino ac Donatianico scriptũ erat, Si nõ uelatur mulier & tondeat. Nec eñ est ociosa cõiunctio, quæ perinde ualet ac si dicas, eadem opera tondeatur, quandoquidem retegit caput.

Aut decaluari.) ἢ ξυρᾶσθαι, id est, Radi. de quo modo meminimus.

Velet caput suũ.) κατακαλυπτέσθω, id est, Velet. nec aliud quicq̃ addit apud Græcos. Ambrosius legit, uelet caput. Velamen habere.) ἐξουσίαν ἔχειν, id est, Potestatẽ habere. Porrò Ambrosius & Græca scholia indicãt potestatẽ hoc loco accipi pro uelamine, quod uelamen impositũ cogat illã demittere oculos, significetq; illã esse sub alterius imperio. Laurentius indicat in nõnullis etiã Latinis codicibus scriptũ fuisse potestatẽ, pro uelamine. Id quod admonuit & Thomas Aquinas. & nos in Paulino exẽplari ita scriptũ cõperimus.

Potestas, pro uelamine.

Vosipsi iudicate.) ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε, id est, Inter uosipsos, uel in uobis ipsis iudicate, hoc est, In suo quisq; animo.

Nec ipsa natura docet.) ἢ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς, id est, An ne ipsa quidem natura docet uos? Quanq̃ Latinis nec, aliquoties pro ne quidem, usurpatur. Interpres non uidetur legisse ἢ, quod hodie uidemus additum in Græcis codicibus.

κομᾷν. Comam nutriat.) κομᾷ,id eſt, Comatus eſt. Coma,capilliciũ,ſed promiſſius,& curatũ.

Capilli.) ἡ κόμη,id eſt,Coma. Cur quod modo uertit comam,nũc mutauit in capillos?

Nec eccleſia dei.) Eccleſiæ,multitudinis numero αἱ ἐκκλησίαι,ſuffragante codice Latino quem modo citauimus. Sunt & mundi conuenticula,plena litium ac iurgiorum. Porrò cœtus Chriſtianorum ab huiuſmodi uitijs debet abeſſe.

Hoc autem præcipio non laudans.) τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ, id eſt,Hoc autem præcipiens ſiue denuncians non laudo. Laudarat ante,quod omnia tenerent, nunc non laudat in hoc,quod cogitur præcipere de concordia.quaſi dicat,hoc non laudo, quod præcipio. Abutuntur enim Græci participijs pro uerbis infinitis. Interpres & Ambroſius legiſſe uidentur, τοῦτο δὲ παραγγέλλω οὐκ ἐπαινῶν.

Sciſſura, ſchiſma. Sciſſuras) σχίσματα. Quod alibi relinquere ſolet.hic magis quadrabat ſectiones ſiue diſſidia. Cæterum Inter uos nõ additur in uetuſtis codicibus Latinis quum ſit apud Græcos, ἐν ὑμῖν.

Ex parte.) μέρος τι, id eſt,Ex parte aliqua,ſiue partem aliquam. Et αἱρέσεις reliquit,cum ſectas commode potuerit dicere.

Ad manducandũ.) ἐν τῷ φαγεῖν,id eſt,In edendo.atq; ita legit diuus Ambroſius. Nec eſt ocioſa uerbi cõiunctio πρὸ in προλαμβάνει,quod nos uertimus occupat. Præueniebant eñ alios,& illis nõ expectatis,ſuã quiſq; cœnã edebat.& ob id mox ſubijcit, Inuicẽ expectate.

Confundi pudefieri. Nunquid domos nõ habetis.) Nũ domos nõ habetis? uel,an nõ habetis domos?

Et confunditis.) καταισχύνετε, id eſt,Pudefacitis. Quanquàm Hieronymus in epiſtola ad Epheſios,putat nihil intereſſe inter αἰσχύνην & σύγχυσιν, licet apud idoneos autores ſecus eſſe comperiatur. Turbatur quidem & qui uehementer pudeſcit, hoc eſt, animo cõfunditur,at non quiſquis confunditur,pudefit.

Diſtinctio. Laudo uos &c.) ἐπαινέσω ὑμᾶς ἐν τούτῳ; οὐκ ἐπαινῶ,id eſt,Laudo uos in hoc? non laudo. Ad hunc modum diſtinguũt Græcanici codices. Poterat eñ ſimpliciter dicere, in iſto uos non laudo,ſed interrogatio præmiſſa facit ardentiorem orationem. Quãquàm uideo Theophylactum ſic interpretari,ut hæc particula laudo uos,non percontatiue,ſed pronũciatiue ſonetur. Ne nimium irritaret diuites,in cæteris quidem collaudat illorum officiũ, in hoc negat ſe poſſe laudare. Sed & altera diſtinctio belle habet,laudabo uos? in hoc nõ laudo,ut ad interrogationem ſubaudiatur,laudo in cæteris.

Quoniã dominus noſter Ieſus Chriſtus.) Noſter apud Græcos nõ additur. Latini codices uariant. Et gratias agens.) καὶ εὐχαριστήσας,id eſt,Actis gratijs,uel cũ egiſſet gratias.

Accipite & manducate.) λάβετε,φάγετε,id eſt,Sumite,edite,citra coniunctionem interpoſitam. Cæterum quod hæc duo uerba, Sumite, edite,non adduntur apud Ambroſiũ in æditione poſteriore,ſuſpicor librariorum errore cõmiſſum.

Hoc eſt corpus meum.) τοῦτό μου σῶμα,id eſt,Hoc meum corpus,abſq; uerbo ſubſtantiuo eſt. Quanq; in quibuſdam additum reperio. Fatetur Thomas fuiſſe, qui dicerent

Quibus uerbis conſecrarit Chriſtus. Chriſtum alijs uerbis conſecraſſe panem,prius quàm porrigens diſcipulis diceret,hoc eſt, corpus meum. Et eam opinionem licet refellat,non tamen uocat hæreticam,cum hæreticã dicat eorum,qui contendebant corpus Chriſti non eſſe uere in ſacramento ſynaxeos,ſed uelut in ſigno. In omnibus accedendum eſt iudicio eccleſiæ, licet hic ſermo uideatur iam panem conſecratum porrigentis. Mihi in totum uidetur conſultius de rebus huiuſmodi, quæ certis ſcripturæ ſacræ teſtimonijs doceri non poſſunt,ſed ab humanis pendent coniecturis,non adeo fortiter aſſeuerare,ut noſtram opinionẽ oraculi uice haberi poſtulemus. Ac fortaſſe tutius ſit,eccleſiaſticos proceres non temere pronunciare de quibuſlibet, quæ docere non poſſint,cum & ipſi ſint homines,& labi queant.

Frãgitur,pro tradetur. Quod pro uobis tradetur.) τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον, id eſt, Quod pro uobis frãgitur. Atq; in hoc tãtus eſt Græcorum codicũ conſenſus,ut appareat apud nos deprauationem ortam,aut certe data opera mutatã ſcripturã,quod abſurdum uideretur frangi corpus, nõ quod uere frangat̃,ſed quod,ut ait diuus Auguſtinus,ꝑ partes ſumatur,quod olim eodẽ

Quõ frangi dicatur corpus Chriſti. pane ſacro in multas parteis diſſecto diſtribueret̃ omib⁹ Chriſti corpus. Queadmodũ aũt Chriſt⁹ comeſus à ſingulis uiuit,nec dẽtibus diſcerpit̃,ita hoc quo dixi modo fractus, nõ lacerat̃ in partes. Certe diuus Ambroſius legit,frangit̃, Græcis cõſentiẽs, nihil offenſus ea lectiõe. Porrò ſi qd offendit,quod prius dictus ſit fregiſſe panẽ,& mox adieciſſe,quod frã

gitur

gitur, opinor, aut primũ cœpisse frangere panẽ fortassis in duas aut tres partes, deinde ut cuiq; impartiebat, à maioribus fragmẽtis minora defregisse: aut frangit̃ sine certa ratiõe tẽporis esse positũ, ueluti fieri dicit̃, quod quoties solet aut, opus est fieri fit, etiãsi iã nõ fiat, & solui quod solui debet, etiamsi sæpe non soluatur. Cæterũ hic frangi nihil aliud esse, q̃ dispartiri, subindicat & interpres Theophylactus, Corpus, inquiens, suum, quod om̃ibus æquæ dispartiẽs morti destinasset. Ipse uero in cibo sumendo tempore anticipato, neq; communem hunc & cibarium panem in medium exponis, neque eũdem frangis, ut multis detur, sed tibi ipsi reseruas.

In meam commemorationem.) εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, id est, In mei memoriam, mei cõmemorationem, ut legit Ambrosius. Quanq̃ Græca uox parum commode reddi potest, nisi circũloquaris, Ad renouandam mei memoriam.

Similiter & calicem.) Ambrosius poculum legit, propius græcam exprimens uocem, ποτήριον, à potando dictam, quemadmodum poculũ apod nos. Nam calix poculi genus est. Poculum est unde bibitur, siue cyathus sit, siue calix, siue urceus.

Annunciabitis.) καταγγέλλετε, id est, Annunciate, siue annunciatis. tametsi in hisce uerbis uideo apostolos abuti tempore, ut in his quæ mox præcesserunt, Quoties bibetis, πίνητε. Ambrosius legit annunciantes, aliquot uerbis in medio relictis, incuria sicut arbitror librariorum. Sic enim apud illum legimus, Hoc facite quotiescunq; bibetis in mei commemorationem, mortem domini annunciantes donec ueniat. Non contendam cum eo qui mallet annunciatis indicandi modo, tamen arbitror utrãq; lectionem consistere. & qui legit annunciabitis, uidetur imperandi sensu loqui.

Panem &c.) τὸν ἄρτον τοῦτον, id est, Panem hunc. Hic palàm corpus consecratum panẽ uocat, non quod adhuc sit panis eo modo quo fuit, sed quod sit panis uiuus & uitam conferens ueram. *Panis dicitur & post consecrationem.* De pane illo edat.) Illo, hoc loco nõ additur apud Græcos, sed interpres explicuit uim articuli, quod & aliâs sæpenumero facit. Ambrosius legit, De pane edat.

Indigne.) ἀναξίως τοῦ κυρίου, id est, Indigne domino. Ad eum modum legit & Chrysostomus, utroq; loco addens domini nomen. Ambrosius item repetit domini nomen: Itaq; quicunq; ederit panem hunc aut biberit calicem domini indigne domino, licet proximo loco non apponat domino: Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium sibi ipsi manducat. Quanq̃ in nõnullis Græcorum codicibus legitur, τοῦ κυρίου ἀναξίως, ut κυρίου utrólibet possit referri, Panem domini, aut panem indigne domino.

Quod si.) εἰ γὰρ, id est, Si enim, non εἰ δέ.

Vt non cum hoc mundo.) Cum mundo sat erat, σὺν τῷ κόσμῳ. Nec hic potuit seruari non ingrata uocum allusio, κρινόμενοι & κατακριθῶμεν.

Vt non in iudicium conueniatis.) εἰς κρῖμα. Clarius erat Ad condemnationem, ne quis accipiat eos iudices adire.

EX CAPITE DVODECIMO.

De spiritualibus autem.) περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν. Incertum an sentiat de donis spiritus, ut interpretantur diuus Chrysostomus, Theophylactus & Ambrosius, an de psallendo spiritu, de quo uidetur nata fuisse quæstio. *Spũalia quæ uoce sonatur.*

Cum gentes essetis.) Græci paulo diuersius habent, ὅτι ἔθνη ἦτε πρὸς τὰ εἴδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε ἀπαγόμενοι, Quod gentes fuistis, ad simulacra utcunq; ducebamini, abeuntes siue abducti, aut, quod malim, sequentes. Nam si ὅτι legas, sermo penderet, nisi placet participiũ uerbi loco positum esse, ἀπαγόμενοι, pro ἀπήγεσθε. *Sermo obscurior.* Neq; enim participium ἀπαγόμενοι simpliciter adhæret nomini ἔθνη. Porrò periphrasin interpretis non improbo. Ambrosius legit, Cum gentes eratis, simulacrorũ forma euntes, pro ut ducebamini. Quanq̃ hic puto superesse, cũ, id quod ꝓpemodum liquet ex illius interpretatione, cuius uerba subscribam, si quis forte requiret: Spiritualia, inquit, illis traditurus, exẽplũ prioris cõuersatiõis memorat, ut sicut simulacrorũ fuerũt forma colẽtes idola, & ducebant̃ duce uolũtate dæmoniorum, ita & colẽtes deũ, sint forma legis dñicæ. Hactenus ille. Reuocat eñ illis in memoriã, quod aliquãdo fuerint gẽtes, id cũ iã esse desierint, admonet aliis morib⁹ esse uiuẽdũ. Aug. lib. aduersus Faustũ xxj. cap. viij. locũ hũc ita refert: Scitis quãdo gẽtes eratis, ad simulacra sine uoce, quõ ascẽdebatis inducti. Satis

liquet

liquet hunc interpretem legisse ℘ ὅτι ὅτι. Et haud scio an pro ascendebatis scriptū fuerit incedebatis. Porrò quoniam uertit inducti, legisse uidetur ἐπαγόμενοι pro ἀπαγόμενοι.

Dicere Iesum anathema aut dominum.

Dici anathema Iesu.) λέγει ἀνάθεμα ἰησοῦν, id est, Dicit anathema Iesum, accusandi casu, id est, Dicit Iesum esse anathema, hoc est, maledicit & execratur Iesum. Probabile est autē ita legisse & Ambrosiū, uel hoc argumēto, quod ℘xima pars adhuc casu māsit īcorrupta.

Et nemo potest dicere dominus.) Hieronymus in Iohelem legit Dominū Iesum, atq; item Hilarius libro de trinitate secundo. Rursum Ambrosius libro de uocatione gentium secundo, capite ij. Rursum in commentarijs hunc ipsum enarrans locum sic adducit. Item libro de spiritu sancto, primo, capite x. Itidem Origenes in Genesim homilia decimaseptima, quemadmodum hodie legitur in omnibus Græcorum codicibus, δύναται εἰπεῖν κύριον ἰησοῦν, ut opponatur ei quod supra dixit, Dicit anathema Iesum, hoc est, uocat illū anathema. Neq; rursus quisq; eum dominum uocat, nisi &c. Sic enim ueteres loquebantur, Anathema sit, quoties uitandum hominē significarent. Ex hoc capite & proximo licet conijcere, quæ fuerint dotes illius ueteris ecclesiæ Christianæ priusquàm tot ceremonijs, opibus, imperijs, copijs, bellis, alijsq; id genus esset onerata. Nunc ferè tot præclara munia, ad unā potestatem redacta sunt, hoc est, Christi titulo palliatam tyrānidem. Quid enim est aliud potestas, nisi adsit animus apostolicus?

Dotes ueteris ecclesiæ.

Gratiæ, pro donis.

Diuisiones gratiarum.) χαρισμάτων, id est, Donorum. sic uertit Hieronymus in epistolis. & alijs item locis. Augustinus in libello de præscientia dei ad Dardanum, legit Diuisiones donationum. Sed χάρισμα est donum gratuitum, nam à gratia nomen habet.

Operatio ἐνέργεια.

Diuisiones operationum.) ἐνεργημάτων. Quod nō significat simpliciter operationē, sed uim quandam & efficaciam, qua deus agit in nobis. Sequitur enim mox, ἐνεργῶν τὰ πάντα, & paulo post, ἐνεργεῖ, quod uertit, operatur. Quanquam ut dixi, aliud quiddam sonat Græcis, Et agit magis quàm operatur.

Ad utilitatem.) πρὸς τὸ συμφέρον, id est, Ad id quod expedit. ita uertit Hieronymus in quæstionibus ad Hebidiam, ac rursum in secundo libro aduersus Iouinianum. Magis autem sonat ad uerbum, Ad id quod confert. etiamsi rectè uertit interpres.

Gratia sanitatum.) χαρίσματα ἰαμάτων, id est, Dona sanationum.

In uno spiritu.) ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, id est, In eodē spiritu, seu potius ℘ eundē spiritū.

Operatio uirtutū.) ἐνεργήματα, id est, Operationes, & magis, ut dictum est, efficaciæ.

Discretio spirituum.) διακρίσεις, Discretiones. Interpres legit διάκρισις, tametsi ad sensum nihil refert.

Alij interpretatio sermonum.) γλωσσῶν. Quam uocem modo uerterat linguas, nunc uertit sermones. Nam Græci repetunt utrobiq; uocem eam γλωσσῶν. Alij genera linguarum, alij interpretatio linguarum. Ita citat hunc locum Augustinus aduersus Faustū lib. xij. capite viij. ex uetusti codicis fide manu descripti. Sic certe legisse Theophylactum ex ipsius liquet interpretatione, cū ait, Nā doctrinæ gratia lōge est excellentior, & simplex uarijs linguis loquendi donum, plurimum antecedit linguarum interpretatio. Quanquàm aliquanto, post, repetens ordine dotes spiritus, extremo loco recenset genera linguarū & interpretationes sermonū. Licet hæc posterior particula tantū apud Latinos illic addaí.

Omnia autem hæc operatur.) ἐνεργεῖ. Magis efficit quàm operatur.

Vnus & idē.) τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτό. Articulus additus facit, ut de certo spiritu intelligamus. Proinde nos uertimus, Vnus ille atq; idem spiritus.

Diuidens singulis.) διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ, id est, Diuidens priuatim siue peculiariter unicuiq;. quod Hieronymus in dialogo primo aduersus Pelagium uertit, propriè siue ℘pria.

Amphibologia.

Diuidens singulis pro ut uult.) Sermo Græcus habet amphibologiam διαιροῦν ἑκάστῳ, καθὼς βούλεται, diuidens cuiq; ut uult. Nam uerbū uult, referri potest ad spiritū diuidentē, & ad hominē cui diuidit, ut si Latine dicas, impartiens cuiq; pro ut uult. Anceps ēm est, utrū sit, ut uult ipse, an ut uult qsq;. Atq; in hūc posteriorē sensum alicubi torquet locū hūc Origenes enarrans epistolā ad Rhomanos, innuens in nobis situm, ut q plurimū gratiæ nobis impertiat de⁹. Quin & apud Græcos addit uox ἰδίᾳ, quā interpres non reddidit. Eā sis uis aduerbij uim habere, uertendum erat Diuidēs peculiariter, siue priuatim. Sin malis nomē esse, transferendū erat, Diuidēs ℘pria cui, siue sua cuiq;. Atq; ita quidē adducit Augustinus

Vox omissa apud nos.

gustinus libro de trinitate & unitate dei, cap. viij. Diuidens propria unicuiq; pro ut uult.

In uno spiritu potati sumus.) Græce est, in unum spiritum potati sumus. sicut superius uertit in unum corpus, εἰς ἓν σῶμα. Ad eundem modum legit Ambrosius, Græca secutus exemplaria. Cæterū aliquanto superius miscuit diuersas præpositiones εἰς & ἐν. καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες, εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, id est, Etenim in uno spiritu, siue Per unū spiritum, nos omnes in unum corpus baptizati sumus. Quod si complexim legas, sensus erit: Nos omnes baptismo facti sumus unū corpus, idq; per spiritum omnibus cōmuniter impertientem se. Sin diuisim, subaudiendum erit uerbum substantiuum, sumus. Etenim in uno spiritu sumus nos omēs. At prior lectio mihi magis arridet. *In unum spiritum.*

Siue gentiles.) εἴτε ἕλληνες, id est, Græci, ut legit Ambrosius, de quo iam frequenter admonuimus.

Potati sumus &c.) Est quidem Græce ἐποτίσθημεν, hoc est, Poti siue potati sumus, sed ut potatus intelligatur is cui potus est datus. Sensum eleganter expressit Ambrosius, legens, & omnes unum spiritum potauimus. Itidem legit, Augustinus. Siquidem ποτίζεσθαι Græcis dicitur, quod irrigatur. combibitur autem quicquid est liquidū. Proinde nos quo dilucidiores essemus uertimus, Eundē spiritum hausimus. In nōnullis exemplaribus, pro Potati sumus, deprauatum comperi, Vocati sumus. Tanta est librariorum audacia. *Potati spiritu, pro hausimus spiritum.*

Nō estis mihi necessarij.) χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω. Qd' modo uerterat, opa uestra nō indigeo.

Necessariora sunt.) ἀναγκαῖα, id est, Necessaria per positiuum, non comparatiuum. nam comparatio redditur per magis. Certe iuxta Græcorū codices citat Augustinus sermone liij. Et quæ inhonesta sunt nostra, magis necessaria sunt. Rursus aduersus Faustum lib. xxj. cap. viij. Itidem Ambrosius libri quem inscripsit de Noē & arca, cap. viij. Quanq; μᾶλλον, pro potius accipi potest, ut corrigat uerius q̄ comparet, sitq; sensus, ea membra quæ putantur inhonesta necessitate cōmendari & usu. Nec enim apparet hoc sentire Paulum, membra pudenda quæ uocantur, esse magis necessaria cæteris, sed satis esse, quod necessaria sint corpori, ad hoc ne putentur negligenda.

Et quæ putamus ignobiliora.) Non reddidit interpres festiuuam uocum allusionē ἀτιμότερα, & τιμὴν, id est, inhonoratiora, & honorē. p̄ ἀτιμότερα Augustinus legit uiliora.

Et quæ inhonesta sunt nostri.) ἀσχήμονα & εὐσχημοσύνην, id est, immodesta siue indecora, & modestiam siue decus. Ambrosius legit, Et quæ inferiora sunt nobis, reuerentiam abundantiorem habent. Verum haud scio an locus mendo uacet.

Nullius egent.) οὐ χρείαν ἔχει, id est, Non habent opus, ut subaudias, eo honore addito.

Temperauit.) συνεκέρασε, id est, contemperauit, hoc est, simul moderatus est, & miscuit membra temperatura quadam, ut sibi mutuo sint auxilio.

Ei cui deerat.) τῷ ὑστεροῦντι, quod uertere solet deficit. sed hic sanè bene reddidit.

Vt non sit schisma in corpore.) Græcā uocē reliquit schisma, uertere poterat dissidium.

Sed in idipsum.) ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη, Sed idem mutuo curent membra. ut τὸ αὐτὸ parem indicet omnium membrorum sollicitudinem.

Siue gloriatur.) δοξάζεται, id est, glorificatur, hoc est, honore afficitur. Interpres uidetur, gloriatur dixisse, pro gloria afficitur. Thomas Aquinas interpretatur gloriatur, uigoratur, ut sentire possis eum nōnihil offensum fuisse hoc loco. Certe glorificatur legit Ambrosius cum Græcis consentiens. Et in eum sensum interpretatur Theophylactus. Ad eundē modum legit Augustinus tractatu in epistolam Ioannis tertio, nec legit solum, uerumetiam de glorificatione interpretatur. Rursus aduersus Faustum libro xxj. capite octauo. *Gloriatur p glorificatur, deprauatum.*

Membra de membro.) μέλη ἐκ μέρους, id est, membra ex parte. Hoc dicit, quod Corinthij non essent omnia membra corporis, sed aliqua pars membrorū. Quanq; Ambrosius legisse uidetur ἐκ μέλους. Est autē facilis in hisce literis lapsus ob affinitatem uocū μέλους & μέρους: præsertim si accesserit aliquis labdacismus. Ad eundē modū legit diuus Thomas, trifariam hunc enarrans locum. Cæterū ille sensus minus est coactus, ut intelligamus membra de membro, hoc est, aliud membrum ab alio pendere, mutua cōnexione. At superiorē lectionem sequitur Theophylactus, quem uersum Latine, falsissimo Athanasij titulo quidam æddiderant. Origenes homilia in Leuiticum vij. adducit hūc locum iuxta id quod in Græcorum legitur codicibus.

Et quosdā

Faber Stapulensis.

ὃυς pro τούς.

Et quosdam quidem.) καὶ ὃυς μὲν. Articulum postpositiuum Paulus aliquoties usurpat pro præpositiuo in distribuendo. Verum hic non habet quod respondeat, cuiusmodi multa sunt apud hūc apostolum. Nam quod Faber Stapulensis mutat quosdam, in suos, ut ὃυς positum sit pro ἑους, non est probabile, præsertim in oratione soluta, maxime cū nullum nomen adhæreat pronomini, alioqui dixisset τοὺς ἀυτȣ̃. Vitari poterat incōmodum anapodoti, si primā particulā huius diuisionis coniunctim legas, ad hunc modum, καὶ ὃυς μὲν ἔθετο ὁ θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποσόλους. ut totū hoc unū efficiat ordinē, deinde succedat, δεύτερον προφήτας. ut quod cœperat dicere per ὃυς, postea mutata uoce dicat per δεύτερον & ἔπειτα. Quod ita explanatius efferri poterat: Et alios quidē cōstituit primo loco, nempe apostolos: alios secundo, nempe prophetas: alios tertio, nempe uirtutes, atq; item de cæteris.

Opitulationes.) ἀντιλήψεις, id est, Subuentiones, siue subsidia, quod alibi uertit, suscipere. Est autem ἀντιλάβεσθαι conantem porrecta manu adiutare.

Additū apud nos.

Interpretationes sermonum.) Non legitur apud Græcos hoc loco totum hoc. Ac ne in uetustis quidem Latinorum codicibus, nominatim ijs quos nobis exhibuit collegium S. Donatiani Brugis. Idem enim uidetur cū illo, γένη γλωσσῶν, id est, genera linguarū, quod modo recensuit. Opinor interpretationes sermonum adiectum ab interprete quopiam, aut, ut isti loquuntur, postillatore, quod postea traductum sit in contextum sermonis. præsertim cū ne mentio quidē huius particulæ apud ullū Græcū interpretem reperiatˉ. ut interim dissimulem, quod toties iam ἰάματα uertit sanitates, pro sanationes. nam ἴαμα apud Græcos nō est nisi sanatio. Quanq; ne quid dissimulem, Ambrosius legit quemadmodū nos uulgo legimus, nec legit solum, uerumetiā interpretatur. Deinde paulo post repetens hos gradus, hoc loco duos reddit, nō unum. Nunquid omnes linguis loquūtur, nunquid omnes interpretantur. nisi forte hæc duo uelut inter se cognata unius loco posuit.

Sanitas, pro sanatione.

Ambrosij lectio

Aemulamini autē charismata.) ζηλοῦτε τὰ κρείττονα χαρίσματα, id est, Aemulamini potiora dona, id est, ad ea nitamini dona spiritus quæ sunt eximia. Non dixit μείζονα, id est, maiora, sed κρείττονα, id est, potiora, quæq; magis conducunt ad publicam utilitatem. Hic charismata reliquit uocem Græcam. Diuus Hieronymus aduersus Iouinianum libro secundo uertit dona, malens Latine loqui q̃ Græce. Nec est ociosa cōiunctio δὲ, separat eīm charitatē à turba cæterorū donorū. Alia cōtingant alijs, cæterū uos ea sectemini quæ sūt potiora.

Charismata Græce dixit interpres oscitans.

Excellentiorem uiam.) καθ᾽ ὑπερβολὴν ὁδὸν, id est, Excellentem uiam, siue eximiam & egregiam uiam. Ambrosius legisse uidetur ἔτι μᾶλλον, uertit enim, magis excellentiorem. Porrò ut noster interpres uerterit per comparatiuū, ἔτι, id est, insuper, fuit in causa, quod aliquoties uim habeat comparatiui.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

Sonitus uocū inanis.

FActus sum uelut æs sonans.) Velut, redundat. γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, id est, Factus sum æs resonans, siue tinniens aut crepitans. Nec, uelut, aduerbium additur apud Græcos, uerum alius quispiam adiecit de suo.

Aut cymbalum tinniens.) ἀλαλάζον. Quod aliâs uertunt iubilare. Est autem ἀλαλάζειν, proprie perpetuo sonitu strepere ac tinnire, ut exponunt etymologici Græci, sono sonum excipiente, quēadmodum fit in lebetibus Dodonæis. Qua de re copiosius dictum est in Chiliadibus nostris. Nō opinor hic refellendos mihi qui putant prædicatorem conferri cum ære sonante, quod is suo tinnitu prosit quidem alijs, cæterum seipsum consumat. Siquidem hic prophetas appellat prædicatores, cæterum qui lingua duntaxat loquuntur uelut inutiles per se, cymbalis tinnientibus comparat.

Et si nouerim mysteria omnia.) μυστήρια. Augustinus in libello de actis cum Emerito, legit sacramenta, pro mysteria.

Distribuero in cibos pauperum.) Græcis una uox est, ψωμίσω. Et omneis facultates meas est τὰ πάντα μου, id est, Omnia mea. In nonnullis tamen legimus τὰ πάντα ὑπάρχοντά μου.

Ita ut ardeam.) Ita, redundat, ἵνα καυθήσωμαι, id est, ut comburar, siue ad comburendū.

Charitas patiens est.) μακροθυμεῖ. id est, Longanimis est, siue leni animo est. Et ita legit

Ambrosius

Ambrosius. Quanquam in uulgatis codicibus pro longanima mutauerunt magnanima. Etiamsi apud Cyprianum aliquoties magnanima uocetur charitas ex hoc Pauli loco, q͂d μακρὸν ut longum ita & magnum sit. Mihi nec longanimis nec magnanimus satis exprimere uidetur Græcæ dictionis uim. Neq; enim Latini sic dicimus longum animum, ut dicimus magnum animum. quin pro longo lenem uocamus, hoc est, non præcipitem ad iram, aut uindictam.

Benigna est.) χρηστεύεται, pro quo Ambrosius legit, iucunda est. Significat autem comitatem, ac suauitatem morũ, quæ opponitur asperitati ac difficultati seu morositati. Vera pietas nescit supercilium, simulata sanctitas asperitate morum grauis est. Benignitas Latinis plerunq; ad beneficentiã pertinet. Sic enim à bono dicitur benignus, ut à malo malignus. Thomas Aquinas nouam adducit etymologiam: Benignitas inquiens, dicitur quasi bona igneitas, quod quemadmodum ignis facit effluere, ita & charitas. Atq; id docet testimonio Solomonis prouerbiorum, cap. v. Deriuentur fontes tui foras. Vir indignus q ex tam indoctis autoribus huiusmodi nænias sacris commentariis admisceret. Nam satis apparet huic si quid ad uocum enarrationem aut sacrorum uoluminũ testimonia pertinet, ferè non ex ipsis fontibus, sed ex alienis collectaneis & indicibus petitum esse.

Excussa Thomæ opinio.

Non agit perperam.) περπερεύεται. Repetitur hoc loco apud Græcos charitas. Ac Græca quidem scholia hanc uocem uariis modis interpretantur. Quidã περπερεύεσθαι putant idẽ quod est adulari, alii quod extolli, & ostentare sese, à nomine πέρπερος, quod dictum uolunt quasi περίπερος. Id sensisse uidetur & Hesychius. Alii interpretantur garrire, à πέρπερος, quod dictum uolunt quasi περίφερος, ὥσπερ τοῖς λόγοις περιφερόμενος, quod loculei sermonum ambagibus molesti sint. Sunt qui interpretentur πέρπερον præcipitem ac temerarium, & περπερεύεσθαι præcipitem esse. Theophylactus interpretatur inconstantem ac leuem. Mihi uidetur uox à Perperis fratribus esse conficta, qui & Cercopes dicti sunt quorum procacitas & improbitas etiam fabulis est nobilitata. De quibus plura retulimus in prouerbio, Ne in Melampygum incidas, si cui libebit cognoscere. Nos uertimus, non est procax, quam interpretationem & Theophylactus recenset. Alioqui Latine perperã agit, qui data opera secus agit quàm oportet. Atque ita quidem interpretatur Aquinas, perperam, id est, peruerse.

Agere perperam.
περπερεύεσθαι.
Ne in Melampygum.

Non est ambitiosa.) οὐκ ἀσχημονεῖ, id est, Non agit inhoneste, siue indecore. Miror unde uox ambitiosa huc irrepserit, cum nihil habeant affinitatis ἀσχημονεῖν & φιλοτιμεῖσθαι, nisi forte quia præcessit non inflatur, quod uidetur ambitionis esse. Quanquã Græca scholia sic interpretantur, ἀσχημονεῖ, id est, Nihil sibi indecorum putat, quamlibet humile officium, modo prosit. Et Theophylactus ad eundem exponit modum, non dissimulata tamen altera quoq; interpretatione. Ex Ambrosio nihil quitum est colligi, quod is contentus explicuisse summam hoc loco, singula negligat persequi.

Non cogitat malum.) οὐ λογίζεται, hoc est, non imputat cuiquam malum, nec male cogitat de quoquam, annotante Valla, siue quia omneis ex suo metitur animo, siue quia nõ molitur uindictam.

Omnia suffert.) στέγει, hoc est, nihil grauatur. Translatum à tignis sustinentibus onus impositum, aut à uasis recipientibus quod infunditur. Cyprianus de simplicitate prælatorum tractatu tertio, pro omnia suffert, legit, omnia diligit. Vnde coniicere licet illius codicem habuisse, πάντα στέργει, addita literula uerbo στέγει. Et uterq; sensus est tolerabilis, tametsi is, quem nostra habet æditio, mihi magis probatur, quod hæc omnia simul cõgesta, uidētur eōdem pertinere: Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Siquidem in se recipit, quod traditur is qui credit, & qui credit sperat, & qui sperat sustinet, hoc est, durat in tempus ut promissa appareant. Id enim proprie sonat ὑπομένειν, diuersum ab eo quod præcessit στέγειν.

Cypriani lectio diuersa.

Charitas nunquam excidit.) ἐκπίπτει, hoc est, nunquam cessat, ubiq; prodest, ubique est usui, imò crescit indies. Etiamsi ἐκπίπτειν Græce est exulatum abire, & eiici. Ita sensus erit, nunquam non esse locum charitati.

Siue prophetiæ cessabunt.) Græci addunt δέ. Atq; ita legit diuus Ambrosius, Siue autem prophetiæ euacuabuntur, Deinde quod sequitur:

Ex parte enim cognoſcimus.) ἐκ μέρους δὲ. Nonnulli Græci codices habebant autem, pro enim, δὲ, pro γάρ.

Cum eſſem paruulus.) νήπιος, Quod & puerum, aut infantem ſignificat, & parũ prudentem, quod ea ætas ob inſcitiam rerum parum ſapiat, ut crebro iam admonuimus.

Euacuaui ea quæ ſunt paruuli.) Quod Ambroſius legit, Ea quæ paruuli erant deſtruxi. Atq; hoc loco mihi uidentur Græci codices deprauati, in quibus ita ſcriptum cõperio, conſentiente & Aldina æditione, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. Suſpicor autem à Paulo ſcriptũ fuiſſe κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου, aut κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου.

Sed maior horum.) μείζων δὲ τούτων, id eſt, Maxima ex his charitas. Quanquã & Latini ad exemplum Græcorum aliquoties comparatiuum uſurpant pro ſuperlatiuo. Vt illud Catulli, Heſpere qui cœlo luces iucundior ignis. Et Græci nõnunquã comparatiuis ſuperlatiuorum uice abutuntur. Atq; ita ſanè enarrat Theophylactus: Charitatem inter ea quæ manent, ſummum tenere locũ. Nos maluimus auferendi caſu uti, ut effugeremus incommodum generis horum aut harum. In codice Donatiani ſcriptum erat, Maior autem his eſt charitas.

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

Charitas ſtudium benemerendi.

Sectamini charitatem, æmulamini ſpiritualia.) Pleriq; Græcorum & hic addunt δὲ coniunctionem in ſecunda particula, διώκετε τὴν ἀγάπην, ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά. Alioqui uideretur adhortari ad utrunq; ex æquo. Nunc omni conatu uult nos eniti ad benemerendum, id enim uocat charitatem. Deinde ne quis offendatur, ſubijcit, reliqua tamen haud aſpernanda, quæ ſpiritualia uocat, quod afflatu ſpiritus dentur aliquoties & malis, inter quæ tamen primũ locum tribuit prophetiæ. Hoc loco Paulus prophetiam uocat non prædictionem futurorum, ſed interpretationem diuinæ ſcripturæ. Quemadmodum & Plato diſcernit uates à prophetis. Vates arrepti numine, nec ipſi quid loquantur intelligunt, ea prudentes interpretantur cæteris. Porrò uehementius eſt uerbum διώκετε quàm ζηλοῦτε. ζηλοῦμεν enim ea quoq; quæ probamus ac miramur tantum. διώκειν eſt magno ſtudio adniti ut aſſequaris. Optandum eſt, ut & illa nobis contingant. Verum hæc quæ ſunt charitatis, toto conatu ſunt affectanda, non optanda tantum.

Prophetia qd apud Paulum

Varia lectio.

Spiritus autem loquitur.) πνεύματι δὲ λαλεῖ, id eſt, Spiritu autem loquitur, ſiue ſpiritui loquitur, ut reſpõdeat illi quod ſequitur, Hominibus loquitur, hoc eſt, ſuo loquitur animo. Ambroſius legit ſpiritu auferendi caſu, cum aſcribit: Spiritu aũt loquitur non ſenſu, quia ignorat quod dicit. Atq; ita ſcriptum etiamnum uiſitur in uetuſtiſſimo, iuxta atq; emendatiſſimo codice Paulino, conſentiente paris uetuſtatis codice Donatiani. Atq; adeo ſi qs attentius obſeruet, comperiet ita legiſſe & diuum Auguſtinum libro de Geneſi ad literã, etiamſi in pleriſq; codicibus mutatum eſt ſpiritu, in ſpiritus. Siquidem cũ adduxiſſet hũc locum, ſubijcit alterum huic ſimilem, Si benedixeris ſpiritu, quis ſupplet locũ idiotæ, quaſi ſic dictum ſit, hic benedicere ſpiritu, ſicut illic loqui ſpiritu. Thomas planè teſtatur ſe legiſſe ſpiritus, enarrans deum eſſe qui loquatur per eos. Atqui uidendũ eſt, quomodo id congruat ad extenuandam hanc dotem. Nam id agit Paulus, ut loqui linguis ſit multo inferius prophetia. Græcis, ut dixi, ſermo eſt anceps, quod datiuus πνεύματι poſſit eſſe inſtrumentalis, cuius uice Latini ponunt ablatiuum caſum, & idem poſſit eſſe acquiſitiuus, ſiue relatiuus, perinde ut ſi dicas, loquitur lingua, & loquitur tibi. Theophylactus ſic ediſſerit hunc locum, ut conſtet eum legiſſe ſpiritu non ſpiritus, cum ait, Hoc eſt nequaquam cognitu facilia narrant hominibus & aperta, ſed in ſpiritu ſancto loquuntur myſteria.

Thomæ opinio excuſſa.

Nam qui prophetat.) ὁ δὲ προφητεύων, id eſt, Qui prophetat autem.

Hominibus loquitur ad ædificationẽ.) Ad, præpoſitio apud Græcos abeſt, λαλεῖ οἰκοδομήν, id eſt, Loquitur ædificationem. Quemadmodum & Latine loqui ſolemus, uoluptatem mihi narras, pro eo quod eſt, narras quæ mihi ſunt uoluptati. Suſpicor ex interpretatione eodem modo legiſſe Ambroſium. Eccleſiam dei ædificat.) Dei non additur apud Græcos, nec in codice uetuſtiſſimo Donatiani.

Faber.

Tamen quæ ſine anima ſunt.) ὅμως τὰ ἄψυχα. Faber mutat tamen in ſimiliter aut perinde, ac ſi codices haberent ὁμῶς, ſiue ὁμοίως. Et omnino prima fronte magis quadrare uidetur

te uidetur ad sensum. Atque in his facile labuntur scriptores. Mihi tamen nō probatur hæc opinio, primum refragantibus tum Latinis, tum Græcis exemplaribus. Deinde quod ad argutiam Paulinæ sententiæ non uideatur attingere, præsertim cum hāc sermonis formā aliās reperiamus apud Paulum, uelut in epistolæ ad Galatas cap. tertio: Tamen hominis testamentum &c. ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην. de quo suo dicetur loco. Sentit autem Paulus adeo non esse probandum inanem uocum strepitum in hominibus Christianis, ut ea quoque quæ carent anima, nec ad aliud parata sunt, nisi ut sonent ac tinniant, ulli sint usui, nisi distinctum ac significantem sonum dederint. Proinde uerti poterat, Etiā inanima, siue Inanima licet, aut, quin &. Et in hunc sensum enarrat Theophylactus. Præterea pro, Quæ sine anima sunt, dicere poterat, inanima, siue inanimata.

Sonituum.) τοῖς φθόγγοις, id est, Sonis. Et ita probabile est legisse Ambrosium, apud quem adhuc legitur, sonus non sonituum. Et δῷ potest esse dederint, ut referatur ad inanima, μὴ δῷ, quod nomen sit neutri generis.

Quod canitur.) τὸ αὐλούμενον ἢ τὸ κιθαριζόμενον, id est, Tibia, citharaue canitur. Proinde Ambrosius legit, Quod per tibiam canitur. Quod canitur.

Quis parabit se.) τίς παρασκευάσεται, id est, Quis præparabitur? Quod data opera & aliās facit interpres, nec id sanè non recte.

Manifestum sermonem.) εὔσημον, id est, Significantem. Et sic legit diuus Ambrosius in commentarijs. Quanquam utraque lectio bene habet.

Vtputa.) εἰ τύχοι, id est, Verbi gratia, nimirū cum exemplum fingimus, aut ponimus.

Genera linguarum.) φωνῶν, id est, Vocum. Loquitur enim de omnibus uocum generibus, non tantum de linguis. Quanquam Ambrosius legit, linguarum, pro uocū, hoc est, γλωσσῶν. Itidem, ni fallor, Theophylactus. Et fieri potest, ut linguæ uocabulo sit abusus Apostolus, ut abusus est uocabulo uocis.

In hoc mundo.) Rursus, ἐν κόσμῳ, id est, In mundo, citra pronomen.

Et nihil sine uoce.) καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον, id est, Et nullum horum subaudi genus. & aphonum, id est, uoce carens, siue mutum.

Ero ei cui loquar.) ἔσομαι τῷ λαλοῦντι, id est, Ero loquenti barbarus. nec intelligam, nec intelligar. Nam prisci peregrinum hoc nomine uocabant.

Nisi forte interpretetur.) Forte de suo addidit interpres. Nec est apud Græcos, nec apud Ambrosium, nec uideo quid faciat ad sententiam. Forte additū.

Et qui loquitur mihi.) ἐν ἐμοί, id est, In me, Græce est, pro mihi, ueluti meo iudicio, meoque animo. tametsi in se facundus est qui loquitur, tamen in meo animo barbarus est. Porrò ueteres barbarum uocabant, quicquid erat peregrinum, deinde uox deflexa est, ad uocis ac sermonis absurditatem. Offendit enim sermo peregrinus imperitos, etiamsi concinnior sit nostrate lingua. Postremo cœpit accommodari & ad mores feros atque asperos. Olim Græci illi primi Hellenes dicti, cæteros omnes barbaros appellabāt. Homerus Caras ob peregrinum & absurdum linguæ sonum βαρβαροφώνους appellat. Et Ouidius apud Getas agens, Barbarus, inquit, hic ego sum, quia nō intelligor ulli. Et Plautus ait se uertisse barbare Græcam fabulam, quam in Latinum sermonem transtulerat. Celebratur & Anacharsidis Scythæ philosophi dictum: Scythas Barbaros esse apud Atheniēses, sed Athenienses uicissim apud Scythas. Porrò quod hoc loco legitur de Barbaris plusquam barbarice scriptum in commentarijs Aquinatis, mihi suspicio est ab alio quodam adiectum, qui studuerit illius libris flosculorum nōnihil aspergere. Alioqui quis credat talem uirum de re quam prorsus non intellexerit, tam arroganter pronunciare uoluisse. Sed operæpretium fuerit ipsa uerba subscribere, nō ut rideat lector, sed ne posthac fidat huiusmodi magnificis interpretationibus, & in cæteris habeat suspectos, posteaquam deprehenderit tāta autoritate pronunciantes, de ijs quæ nesciunt: Nota, inquit, quod Barbari secundum quosdam dicuntur illi, quorum idioma discordat omnino à Latino. Alij uero dicūt quod quilibet extraneus est Barbarus omni alij extraneo, quando scilicet non intelligitur ab eo. Sed hoc non est uerum, quia secūdum Isidorum Barbaria est specialis natio. Col. tertio. In Christo Iesu, non est Barbarus & Scytha, sed secundum quod uerius dicitur, Barbari dicuntur proprie illi, qui in uirture corporis uigent, in uirtute rationis deficiunt, & sunt

Barbari qui.

Aquinatis annotatio.

quaſi extra leges, & ſine regimine iuris. Et huic uidetur conſonare Ariſtoteles in Politicis ſuis. Hactenus illius bellum annotamentũ. Sed hæc utcunq; rideri poterant, ni taliũ nugarum autores orbi Chriſtiano leges præſcripſiſſent, atq; etiam præſcriberent, nec deeſſent qui horum autoritatem penè parem eſſe uelint Euangelijs.

Sic & uos quoniam æmulatores eſtis ſpirituum.) Theophylactus indicat hunc locum ſic à nonnullis diſtingui, ut hæc particula, *Sic & uos* referatur ad ea quæ præcedũt: *Sic & uos loquentes linguis non intellecta barbari uidebimini audientibus.* Deinde ſubijciunt, uelut initium alterius ſentẽtiæ: Aemulatores eſtote &c. Verum hãc diſtinctionem reijcit ex autoritate Baſilij, qui ſic diſtinxerit, queãdmodũ nos uulgo diſtinguimus. Sed prior illa diſtinctio non uideo qui conſtat, niſi tollatur ἐπεὶ, aut niſi pro eo quod Theophylacti interpres uertit, eſtote, uertamus eſtis.

Spiritus pro uoce. Spiritus meus orat, mens autem.) *Spiritum uocem linguæ uocat, mentem affectũ animi, ſiue ſenſum animi,* πνεῦμα & νοῦς. Nec aliud eſt ſpiritus meus orat, quã lingua mea ſonat pia uerba. ut intelligas id nec alijs prodeſſe, nec ei magnopere qui ſonat. Citat Theophylactus huius autorem ſententiæ Baſilium.

Si benedixeris.) εὐλογήσῃς. unica dictio eſt, hoc eſt, ſi laudes & celebres deum, & uerba bene ominata dixeris.

Benedixeris ſpiritu.) *Spiritu aberat in pleriſq; Græcorum exemplaribus, adiecimus tamen ex alijs, ſiue quod ad ſenſum faceret, ſiue quod Ambroſius & Auguſtinus, cunq; his Theophylactus ita legerint.*

Quis pro qui mendoſe. Quis ſupplet locum idiotæ.) ὁ ἀναπληρῶν, id eſt, Qui ſupplet locum idiotæ, & fungitur uice idiotæ. Atq; ita & hodie ſcriptum uidere eſt in uetuſtiſſimo codice Paulinæ bibliothecæ. Idiota uero Græca uox eſt, quæ ſignificat & priuatum, id eſt, non fungentẽ aliquo magiſtratu & illiteratũ. Hoc loco uertere poterat plebei, aut indocti. Mos hic, ut promiſcua plebes reſponderet in eccleſia, durabat adhuc Hieronymi temporibus, ut teſtatur præloquens in ſecundum librum commentariorum in epiſtolã ad Galatas, Vbi, inquiens, ſic ad ſimilitudinem cœleſtis tonitrui amen reboat?

Super tuam benedictionem.) ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ, id eſt, Super tuam gratiarum actionem, ſiue ad tuam. Quanquam ex hoc loco colligimus minimum intereſſe inter εὐλογεῖν, & εὐχαριστεῖν. utrunq; enim ad laudem dei pertinet.

Variat Græcorum lectio. Omnium ueſtrum linguis loquor.) Græca diuerſum habent ſenſum, εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου, πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν, Gratias ago deo meo, omnibus uobis magis linguis loquens, id eſt, Quod magis loquor linguis quàm uos omnes. Hieronymus comparatiuum, magis, refert ad cæteros apoſtolos, ut intelligas Paulum omnium linguis fuiſſe locutũ magis, quàm reliquos apoſtolos. Vide nonæ quæſtionis expoſitionem ad Hedibiam, ubi non ſemel citat hũc locum ſecus quàm habeat noſtra æditio. licet uideam Ambroſio placere lectionem, quam uulgata habet æditio.

Quinq; uerba.) πέντε λόγους, id eſt, Quinq; ſermones, aut dicta. nec enim uerba annumerat. Et quinq; poſitum eſt pro pauciſſimis, ſicut decem milia pro plurimis. Nam quis *Thomas.* non protinus uideat frigidum eſſe quod hic adducit Aquinas, haud ſcio unde hauſtum. Ideo dictum eſſe quinq;, quod oratio perfecta debeat habere quinq;, ſubiectum, prædicatum, copulam uerbalem, determinationem ſubiecti, & determinationẽ prædicati. Quod ſi hæc parum arriſerit opinio, alteram addit huic ſimilem: Doctor, inquit, debet docere quinq;, credenda, agenda, uitanda, ſperanda, timenda. Minus frigidum erat futurum, ſi dixiſſet quinque libros Pentateuchi.

In ſenſu meo.) διὰ τοῦ νοός μου, id eſt, Per mentem meam.

κατηχεῖν. Vt & alios inſtruam.) κατηχήσω, id eſt, Erudiam, quo uerbo libenter utitur Paulus, & itẽ Lucas. id proprie eſt, uiua uoce inſtituere ac docere, unde dicti & catechumeni, quibus fidei noſtræ myſteria non ſcripto, ſed uocis miniſterio credebantur.

Quàm decem milia.) Addendum erat potius, ut locus huic cõiunctioni quàm, eſſet. Apud Græcos ſæpenumero ſubauditur, id apud Latinos eſt inuſitatius. Hac in re mirum quàm mutata ſit eccleſiæ conſuetudo. Paulus mauult quinq; uerba in ſenſu, quàm decem milia in ſpiritu. At nunc in nonnullis regionibus totos dies pſallitur ſpiritu, nec modus,

nec finis

nec finis cantionum.cum uix intra ſex menſes audiatur concio ſalubris adhortans ad ue/ram pietatem,id enim Paulus uocat in ſenſu loqui. Vt omittam interim huiuſmodi muſi/ces genus inductum eſſe in cultum diuinum,ut ne liceat quidem ullā uocem liquido per/cipere. Nec ijs qui canunt ocium eſt attēdendi quid canant. Tantum uocum tinnitus au/res ferit,& mox peritura delectatiuncula mulcet. Ferendum & hoc,niſi uulgus ſacerdotū ac monachorum in huiuſmodi rebus ſummam conſtitueret pietatem,multum diſſentiēs à Paulo. Cur dubitat eccleſia tantum autorē ſequi? Imò cur audet ab eo diſſentire? Quid aliud auditur in monaſterijs,in collegijs,in templis fermè omnibus,quàm uocum ſtrepi/tus? Atqui ætate Pauli non cantus erat,ſed pronunciatio duntaxat. Vix à poſterioribus receptus eſt cantus,ſed talis ut nihil aliud eſſet,quàm diſtincta modulataq; pronunciatio cuiuſmodi ſupereſt etiamnum apud nos,qua ſonamus in Canone ſacro precationem do/minicam.& linguam qua hæc canebantur,uulgus adhuc promiſcuum intelligebat,reſpō/dens amen. Nunc uulgus quid aliud audit quàm uoces nihil ſignificantes,& talis eſt ferè pronunciatio,ut nec uoces exaudiantur,ſonitus tantum aures feriat. Atq; hæc primū ſpe/cie pietatis recepta,paulatim eò proceſſerunt,ut pſalmorum,cantionum ,ſacrorum ,mor/tualiorum neq; modus ſit ullus,neq; finis,quod ſentiamus hinc accreſcere prouētibus no/ſtris. Quodq; grauius eſt,ad hæc præſtanda,ſacerdotes aſtringunt̄ arctioribus penè uin/culis,quàm ad ea quæ præcipit Chriſtus. Ad hæc audienda cogitur populus depulſus ab opera ,qua liberos alit & uxorem ,qua re quid eſſe poteſt ſanctius? Habeant ſanè templa ſolennes cantus,ſed moderatos. Ad eadem cogimur priuatim occupati,& publicum cho/rum,in naui,in uehiculis,in pādochijs nobiſcum circumferimus. Ex his obſeruatis aut ne/glectis,pij aut impij iudicamur. Eſt quiſpiam Craſſo auarior, Zoilo maledicentior,uir ta/men pius habetur,quod clara uoce ſonet eas preculas,etiamſi nihil intelligat. Obſecro qd ſentiunt de Chriſto,qui credunt illum huiuſmodi uocum ſtrepitu delectari? Nec his con/tenti,operoſam quandam ac theatricam muſicam ,in ſacras ædes induximus ,tumultuo/ſum diuerſarum uocum garritum ,qualem non opinor in Græcorum aut Romanorum theatris unquam auditum fuiſſe. Omnia tubis,lituis,fiſtulis,ac ſambucis perſtrepunt,cūq; his certant hominum uoces. Audiuntur amatoriæ fœdæq; cantilenæ,ad quas ſcorta mi/mičq; ſaltitant. In ſacram ædem uelut in theatrum concurritur,ad deliniendas aures. Et in hunc uſum,magnis ſalarijs aluntur,organorum opifices,puerorum greges ,quorum om/nis ætas in perdiſcendis huiuſmodi gannitibus conſumitur,nihil interim bonæ rei diſcen/tium. Alitur ſordidorum ut pleriq; ſunt hominum,colluuies,ac tātis ſumptibus oneratur eccleſia ob rem peſtiferam etiam. Quæſo te ut rationem ineas,quot pauperes de uita pe/riclitantes,poterant ali cantorum ſalarijs? Hæc adeo placent,ut monachi nihil aliud agant, præſertim apud Britannos,& quorum cantus debuit eſſe luctus ,hi laſciuis hinnitibus ,& mobili gutture deum placari credunt. Atq; his rebus occupati ,nec attingunt bonas lite/ras,nec audiunt quibus in rebus ſita ſit uera religio. Cur hæc nobis ſola placent,quæ Pau/lus ceu paruulorum infantiam parciſſime uult adhiberi,imò quæ nullo pacto laturus fue/rat? Siquidem de ſacra lectione loquitur ille,non de theatricis cantiunculis. Pſallamus ſpi/ritu,ſed pſallamus Chriſtiane,pſallamus parce,magis autē pſallamus mente. Loquamur linguis ſed parcius,prophetemus ſtudioſius. Sed ſatius opinor,quod inſtitutum eſt perſe/qui,quàm hæc deplorare,haud ſcio an fruſtra.

Cultus ſuperſtitioſus.

Cantus priſcus.

Nolite pueri effici ſenſibus.) μὴ γίνεσθε. Quod magis ſonat,ne ſitis. Ac mox ſenſibus, φρεσὶ, quod Auguſtinus legit mentibus,ac meo iudicio rectius.

Puerile eſt ſonare linguis.

Sed malitia paruuli eſtote.) νηπιάζετε,unica dictione ,quaſi dicas pueremini,& pueros agatis. Quanquam ut ſæpe iam admonui, νήπιοι dicuntur pueri ,id ætatis quo nondum ſapere poſſunt. Vnde pro paruuli, Auguſtinus ediſſerens Pſalmum centeſimumtrigeſi/mum legit infantes.

In alijs linguis.) ἐν ἑτερογλώσσοις,id eſt,In ijs qui ſunt diuerſarum linguarum,ac ſi dicas compoſita uoce,in diuerſilinguis. id ita poteſt accipi,ut intelligamus linguarum uarieta/tem,qua ſunt uſi apoſtoli,aut nouam linguam à ſuperiore illa diuerſam,hoc eſt,linguā in/ter ſe diuerſam,aut ab alijs diuerſam. Locus quem adducit eſt apud Eſaiam cap.xxviij In loquela enim labij,& in lingua altera loquetur ad populū iſtum cui dixit. Sic enim Hiero

nymus reddidit Hebraica. Nam iuxta Septuaginta ad hunc legimus modum, διὰ φαυλισμὸν χειλέων, διὰ γλώσσης ἑτέρας, ὅτι λαλήσουσι τῷ λαῷ τούτῳ λέγοντες, id est, Propter irrisionem labiorum, propter linguam alteram, qua loquentur populo huic dicentes eis.

Paulus à Septuaginta dissentiens. Paulus iuxta Hebraicam ueritatem adduxit testimonium, cum Septuaginta cæteriq; interpretes longe diuersa legerint hoc loco, sed ita rursus, ut sensum magis expresserit quã uerba, id quod admonet & diuus Hieronymus hunc enarrans locum. Iam illa, Et nec sic exaudient me dicit dominus, de suo Paulus adiecit, ut impleret prophetiæ formam. Siquidem hæc uerba dicit dominus, nec habentur apud Hebræos, nec apud Græcos interpretes, sed tamen solenniter addi solẽt in prophetijs, uelut epiphonema. Nisi forte aliũde sumptum est hoc testimonium. Siquidem Hieronymus non audet affirmare, sed ait ita sibi uideri, ex eo sumptum loco.

Fidelibus.) πιστεύουσιν, id est, Credentibus.

Idiotæ aut infideles.) Infidelis priore loco non additur apud Ambrosium, haud scio an culpa scribarum. Nam ex commentario nihil liquet.

Mendum manifestum. Quid insanitis.) ὅτι μαίνεσθε, id est, Quod insanitis. Non enim rogaret cur insaniant, sed affirmaret eos insanire. Quod insanitis, scriptum extat in exemplari Paulino. Neq; secus legit Ambrosius, apud quem est, quia insanitis, quo magis sit euidens quod, mutatum fuisse in quid. Idem libro de spiritu sancto tertio, capite decimonono legit: Nõne dicent, quod insanitis. Atq; itidem scriptum comperi in codice Donatiani. Proinde ne quid superesset scrupuli, nos uertimus, Nonne dicent uos insanire? Quemadmodum planissime interpretatur Theophylactus.

Occulta enim.) καὶ οὕτως τὰ κρυπτὰ, id est, Et sic occulta cordis, ut paulo post, Et ita cadens, καὶ οὕτως πεσὼν. Ambrosius non addit enim, ut nec Græci. Nec tamen addit ita, nisi quod in secunda particula, pro ita, ponit tunc: Et tunc cadens in faciem &c.

Apocalypsin habet.) Cum ante uerterit reuelationem, nunc uocem Græcam reliquit, ἀποκάλυψιν. Nec uideo cur id maluerit. Ambrosius hic quoq; legit reuelationem. Et paulo ante, psalmum Latine dicere poterat canticum.

Secundum duos, pro bini. Secundum duos, aut ut multum tres.) κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς. Subaudiendum est fiat, præcessit enim, Omnia fiant ad ædificationẽ, siue quis loquitur lingua, fiat ad ædificationem, sed ita ut in singulis cõuentibus bini duntaxat loquantur, aut ad summum terni, sed ita ut non simul loquantur omnes, sed uicissim sileant ac loquantur. Porrò qui tãdem sermonis color est, quo usus est interpres, secundum duos, aut secundum tres? Aut quorsum attinet, quod hic adducit Aquinas, In ore duorum aut trium testiũ? Nam ideo Paulus non uult plures in eodem cœtu prophetare, ne fiat confusio.

Aquinatis citatio.

Vt multum.) τὸ πλεῖστον, id est, Vt plurimum, siue ad summum.

Per partes.) καὶ ἀνὰ μέρος, id est, Vicissim. Quid autem est per partes? Ambrosius legit particulatim.

Per singulos.) καθ' ἕνα, id est, Singulatim.

Spiritus prophetarum.) πνεύματα. Græcis pluratiui numeri est. & subijciuntur, ὑποτάσσεται, uerbum præsentis tẽporis, ne sentiamus hoc dictum de ipso spiritu sancto, sed dono spiritus, quod ita datum esset singulis quibus contigit, ut in ipsorum esset arbitrio uti, aut non uti. quod afflatis & lymphatis non item licet.

Dissẽtio, pro seditio. Non enim est dissentionis deus.) ἀκαταστασίας. Id quod magis sonat confusionem, seditionem, & turbatum rerum ordinem. Ambrosius legit dissensionis res, non dissentionis deus. Atque ita edisserit: Quia ergo pacis rẽs est, dicente saluatore: Pacem meam do uobis, pacem relinquo uobis, nemo alterum non sinat dicere. Nisi forte pro rex mutatum est res.

Sicut in omnibus eccles. sanct.) Hoc loco uerbum doceo, à nostris additum uidetur. *Varia lectio.* Nam apud Græcos non est. Subaudiendum autem nonnihil, sicut in omnibus ecclesijs pax est, & concordia. Nam omnium exemplo adhortatur Corinthios, ut similiter faciãt, licet Ambrosius uideatur addidisse, cum ascripserit, Hoc dicto hortatur illos, ut quæ præcipit faciant, quia similiter se ecclesijs sanctorum prædicare testatur. Atq; Theophylactus hoc Pauli dictum detorquet ad omnes ecclesias, etiam Iudæorum & gentilium: Cum in

nullis

nullis ecclesijs decora sit dissentio, in uestra pudeat istorum tumultuũ. Porrò ecclesias appellat cœtus, & cõuentus hominum. Siquidem & apud ethnicos indecorum habebatur in conuiuio, aut in concilio tumultuari.

Permittitur.) ἐπιτέτραπται, id est, Permissum est. Interpres & Ambrosius legisse uidentur ἐπιτρέπεται. Quanquam Græca uox anceps est, ut quæ declaret interim permittere, interim mandare ac committere. Cum hoc aptius quadraret quod sequitur, sed ut subditæ sint uiris suis. Cæterum in ecclesia, Latine dixisset clarius, In congregatione, siue in cœtu.

Ignorat ignorabitur.) ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω, id est, Ignorat, ignoret, id est, si quis nolit hæc scire, nesciat suo periculo. Quãquam Ambrosius exponit ignorabitur, adducens illud ex euangelio, Amen dico uobis, nescio uos. Opinor eum legisse ἀγνοηθήσεται. Verum secus accipiunt Græcanica scholia, nominatim Theophylactus, Ignorat, ignoret, qua figura dictũ est illud: Qui in sordibus est, sordescat adhuc. *Varia lectio.*

Fiant in uobis.) In uobis apud Græcos non est.

EX CAPITE DECIMOQVINTO.

Qua ratione prædicauerim.) τίνι λόγῳ. Apparet hic esse ordo, si tenetis qua ratione prædicauerim uobis. Quod ita fermè exponit Theophylactus, quasi Paulus prædicauerit Corinthijs futuram resurrectionem. Cæterum de modo rationeque resurgendi nihil tradiderit. Apud Ambrosium legimus, Quod sermone annunciaui uobis, debetis tenere. Fortasse scripser at quo sermone.

Si tenetis.) Hic locus uidetur fuisse uarius in Græcis exemplaribus. Ambrosius legit, tenere debetis. Nisi forte est pro εἰ, legendum ἢ, id est, Certe tenetis. aut ἢ κατέχετε, sicut tenetis, pro καθὼς κατέχετε. Nam id quoque Græcis sonare ἢ, docent grammatici. Quod si non placet, erit nonnihil subaudiendum, Si tenetis, & utique tenetis, nisi frustra credidistis. Huiusmodi quædam in Paulinis scriptis & aliàs demonstrauimus.

Et post hæc undecim.) Græci codices habent, εἶτα τοῖς δώδεκα, id est, Et deinde duodecim illis. Sed Græca scholia hic laborãt, dubitantq; num lapsu scriptoris habeatur duodecim pro undecim, an ut intelligamus Matthiæ quoq; Christum apparuisse, nondum quidem cooptato in ordinem apostolicum, sed tamen à deo iam destinato. Ita fermè & Theophylactus. Quo sanè loco miror oscitantiam interpretis Latini, qui cũ uideat quæstionem moueri de duodecim, in contextu tamen uerterit, undecim, iuxta uulgatam æditionem. Cuiusmodi incogitantiam frequenter in hoc licet deprehendere, nisi forte malumus id scribis imputare. Ambrosius legit undecim, sed articulum quoq; reddidit τοῖς ἕνδεκα, id est, Illis, inquit, undecim. De articulo apposito diligenter annotat & Augustinus quæstionum in uetus instrumentum libro primo, τοῖς δώδεκα, id est, Illis duodecim, ut non possit accipi de quibuslibet numero duodecim, sed de illis duntaxat, quos dominus Iesus designarat. Cæterum nodũ ita explicat, ut dicat in maiore numero reddendo, non haberi rationem alicuius minutæ particulæ. Et ad hanc formam trahit locos aliquot consimiles, quos κατὰ συνεκδοχὴν dictos esse contendit. *Augustinus per synecdochem explicat nodũ*

Plusquam quingentis fratribus.) ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς. ἐπάνω, non potest referri ad datiuum casum quingentis fratribus, cum apud Græcos habeat gignendi casum, si usurpetur uice præpositionis, ni fallor. Et tamen Theophylactus fatetur quosdam in hanc sententiam interpretari, iuxta quam noster uertit interpres. Alios rursum accipere ἐπάνω, pro superne, siue cœlitus, qua non in solo, sed è sublimi se Christus omnibus ostenderit.

Quingentis fratribus simul.) ἐφάπαξ, id est, Semel. Quanquam sensus fermè idẽ est. *Simul, pro semel.*

Ex quibus multi.) πλείους, id est, Plures, siue complures. tametsi id quidem leuiculũ est.

Dormierunt.) Si quis uelit cauillari de ratione sermonis, dormierunt, qui experrecti sunt. Proinde aut uertendum erat, dormiunt, aut obdormierunt, ut ab obdormiscẽdo sit,

quando obdormio nescio an reperiatur.

Non sum dignus.) ἱκανὸς, id est, Idoneus qui uocer. Et cur non potius inanis quàm uacua? Demiror autem quid legerit Ambrosius, ut pro uacua uerterit pauper, cum Græce sit κενή. Nisi forte iuxta proprietatem Hebræi sermonis, pauperes dicuntur inanes, ut illic, Et diuites dimisit inanes. Inanes enim opposuit diuitibus.

Vacuus, pauper.

Non ego autem, sed gratia dei mecum.) ἀλλ᾽ ἡ χάρις τοῦ θεοῦ, ἡ σὺν ἐμοί, Sed gratia dei quæ mecum est. Corrigit enim Paulus quod modo dixerat se plus omnibus laborasse. Imò, inquit, non ego sum is qui hoc feci, sed gratia potius dei, quæ mihi affuit. ut intelligamus totum hoc deo ferri acceptum. Laurentius hoc loco reijcit eos qui ex hisce uerbis gratiam astruunt, quam uocant cooperantem, quorum est Aquinas.

Duplex lectio

Gratia dei mecum.) ἡ σὺν ἐμοί, id est, Quæ est mecum, seu potius quæ mihi auxilio est, aut ut quidam habent codices, ἡ εἰς ἐμέ, id est, Quæ est in me, siue erga me.

Sic prædicauimus.) οὕτως κηρύσσομεν, id est, Ita prædicamus, præsenti tempore. ita legit & Ambrosius, suffragante uetustissimo codice Paulino. Atque ita refert hunc locum Augustinus libro contra Faustum Manichæum secundo cap. secundo, iuxta fidem uetustorum exemplarium manu descriptorum.

Adhuc enim estis.) Enim, redundat, referuntur enim hæc ad superiorem argumentationem: Si Christus non resurrexit, ergo adhuc estis in peccatis uestris. Illud annotandum apud Ambrosium posteriore loco non repeti, Vana est fides uestra, sic enim legit, Quod si Christus non resurrexit, adhuc estis in peccatis uestris, & qui dormierunt in Christo perierunt. Ad eundem modum legit & interpretatur Theophylactus. Et in superiore parte rectius quadrabat, Inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides uestra, hoc est, utrisque frustra laboratum est.

Ordo.

Si in hac uita tantum in Christo sperantes sumus.) εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν χριστῷ μόνον. Significationem præterititi temporis participij sic poterat reddere, Si ij sumus qui spem coniecimus in Christum in hac duntaxat uita, hoc est, si nostra spes quam habemus in Christo, non porrigitur ultra terminum huius uitæ. Nam in hunc sensum interpretatur Theophylactus, ut tantum referatur ad hanc uitam, non ad Christum. nec abhorret Ambrosius.

Miserabiliores sumus omnibus.) ἐλεεινότεροι πάντων. Apparet Græcis comparatiuum positum loco superlatiui, omnium maxime miserabiles. Quanquam ad hunc modum locutus est & Gellius. Alioqui uitari poterat scrupulus, si quis uertisset, miserabiliores sumus quibusuis hominibus, quando in hoc certe sermone, omnis & quiuis in eundē sensum recidunt.

Primitiæ dormientium.) In Græcis exemplaribus constanter additur uerbum ἐγένετο, id est, Factus est, siue fuit, quanquam duriuscule cohærens cum superioribus. Vnde uidetur à librarijs additum. Ambrosius ἀπαρχὴν uertit initium, quod fuerit omnium primus.

Tacita uis ratiocinandi in καί.

Quandoquidem per hominem mors.) In Græcis codicibus quos ego sanè uiderim, ita habetur, ἐπειδὴ γὰρ δι᾽ ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι᾽ ἀνθρώπου ἡ ἀνάστασις νεκρῶν, id est, Nam postquam per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Siquidem coniunctio καί, tacitam uim habet inferendi. Mortem ortam per unum hominem constabat, consequens erat, ut per hominem oriretur resurrectio mortuorum. In hāc sententiam enarrat Theophylactus.

Cum euacuauerit omnem principatum.) Hunc locum ita legit Ambrosius, Cum tradiderit regnum deo & patri, cum destituerit omnem principatum, & omnem potestatē, & omnem uirtutem, & omnem dominationem. Siquidem Græcam uocē καταργήσῃ uertit, destituerit, cum & aboleuerit, uerti posset, aut antiquauerit.

Sicut in Adam omnes.) ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ ἀδάμ, id est, Sicut enim in Adam, siue per Adam, ut mox, per Christum. Enim, aberat in nostris codicibus, & supererat cōiunctio. Ac more Græcorum legit Ambrosius. connectit enim Paulus probationem cū eo quod assumpserat: Quoniam per unum hominem mors irrepserat, conuenit ut per unum hominem uita detur omnibus. Nam sicut per Adam &c.

In Christo omnes uiuificabuntur.) Cyprianus exponens symbolum fidei, legit uiuificantur, ut respondeat superiori uerbo, moriuntur. Atq; hæc lectio mihi quidem lõge magis probaretur, nisi refragarentur exemplaria. Alioqui si nos offendit uiuificantur, quod olim futura sit resurrectio, debuit eadem opera offendere uerbum moriuntur, quod olim multi sint in Adam mortui. Paulus non hic habuit rationem temporis, sed perinde sensit, ac si dixisset, *Sicut per Adam est mors, ita per Christum est resurrectio.*

Qui in aduentum eius crediderunt.) οἱ τοῦ χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, id est, Qui sunt Christi in aduentu ipsius. Et sic legit diuus Ambrosius, ut intelligamus eos quos Christus suos deprehendet adueniens.

Nouissime autem inimica.) Nouissima, nomen est, non aduerbium nouissime, ac si dicas, mors omnium nouissima destruetur. & est καταργεῖται, id est, Destruitur, siue aboletur præsentis temporis. Diuus Hieronymus in commentarijs Esaiæ non semel citat hoc modo, Nouissimus inimicus destruetur mors. quasi dicas, hostis omnium postremus destruetur, nempe mors. Nam ut eleganter hoc loco docuit Valla, potest inimicus esse, qui non sit hostis. Porrò Græcis mors masculini generis est. Augustinus item enarrans Psalmum quinquagesimũprimũ, legit nouissima nomen, non aduerbium. Idem cum aliâs tum sermone de uerbis apostoli tertio. Rursum sæpicule in libris quos scripsit aduersus Faustũ Manichæum. Atq; ita scriptum uisitur etiamnum in exemplari Paulino. *Nouissimus hostis mors.*

Sine dubio præter eum.) δῆλον ὅτι. id erat plenius reddendũ, nam nũc oratio est inabsoluta. Atqui cum dicat omnia subiecta, palàm est, quod excipitur is, qui subiecit illi omnia.

Propter uestram gloriam.) Non est hic δόξα, gloria, siue honor, sed καύχησις gloriatio, νὴ τὴν ἡμετέραν καύχησιν, id est, Per nostram gloriationem. Est autem hoc loco per, præpositio adiurantis. Et quoniam multa iam gloriatus est sancta quadam iactantia, de profectu euangelij sui, per eam gloriam qua gloriatur in Christo, nunc iurat, tãquam per rem sacram, sibiq; charissimam. Citat hunc locum & Augustinus epistola octagesimanona. Rursum copiosius sermone de uerbis apostoli uigesimooctauo, ostendens hoc loco iurasse Paulum, idq; liquere ex Græcis exemplaribus. Nec est quod tergiuersemur, & negemus apostolum iurasse, cum alibi non paucis locis palàm iuret. Verum in negocijs huius mundi, pro prædijs, pro nummis iurare fortasse non sit ingenue Christiani. Cæterum cum agitur negocium Christi, tum non sit nefas interponere iusiurandum. Neque enim Christus simpliciter uetuit iurare, sed uoluit nos esse tales, ut non sit opus iureiurãdo, nolens ita iurare ut uulgus tum iurabat. Noluit nos esse diuites, ut diuitum uulgus tũ erat, & nunc ferè est, noluit nos uocari rabbi, ut tum uocabantur, noluit nos appellari patres, ut uulgus hominum, omnem gloriam, omne subsidium collocans in parentibus, prorsus ab illis pendet. Quanquam Græca scholia nonnihil hic laborant, dubitantque num ita legendum sit, διὰ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, id est, Propter uestram gloriationem, id est, Vt gloriemini uos esse Iesu Christi. Atque ita legit Ambrosius & Augustinus, quod ad pronomen attinet, nisi quod Ambrosius accipit uestram gloriam quam Paulus habeat de illis. Diuus Hieronymus in epistola cuius initium: *Sæpe & multum*, legit propter uestram salutẽ, haud scio memoriæne lapsu, an quod potius à librarijs corruptus sit is locus. Theophylactus legisse uidetur, Propter uestram gloriam, ut gloria Corinthiorum redundet in gloriam Pauli. *Quatenus iurandum.*

Ad bestias pugnaui.) ἐθηριομάχησα, dictio composita Græcis. Solebãt enim olim damnati bestijs obijci. Mirum est hac de re nullam in Actis fieri mentionem. Nam mihi quidem non admodum satisfacit quod Græci interpretes, quorũ est Theophylactus, detorquent hoc ad tumultum ab aurifice Demetrio concitatum, ob Ephesiam Dianam. θηριομαχεῖν

Edamus & bibamus, cras enim moriemur.) Vox est diffidentium, ac desperantium de promissis dei.

Cras enim moriemur.) ἀποθνήσκομεν, id est, Morimur. Laurentius admonet prouerbium fuisse Laconicum. Extat autem apud Esaiam capite uigesimosecundo, totidem uerbis quot citauit Paulus. Quanquam Hebræis uerbum est futuri temporis נָמוּת. Verũ hoc ad sensum haud multum refert. & haud scio an Paulus scripserit ἀποθανούμεθα, præsertim cum hic Septuaginta nõ dissonent ab Hebræis. Certe apud Septuaginta sic legimus.

φάγωμεν

φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν.

Menandri senarius.

Corrumpunt mores.) φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. Senarius est Menandri, quẽadmodum indicat diuus Hieronymus, & constat suis pedibus si seruetur apostrophus, φθείρουσ' ἤθη χρησθ' ὁμιλίαι κακαί. Nos carmen carmini reddidimus: Mores bonos colloquia corrumpunt mala.

Iusti pro iuste mendose.

Euigilate iusti.) ἐκνήψατε δικαίως, id est, Sobrij estote iuste, siue expergiscimini iuste, ut iuste, sit aduerbium, id est, sicut oportet & recte. Nam uigilant quidam etiã ad iniustitiã id quod annotauit & Theophylactus. Alioqui quorsum attinebat iustis præcipere, ut uigilarent, & non peccarent, quod si faciant iusti non sint? Deinde qui conuenit, ut eos iustos uocet, quos arguit, & de quibus mox subijcit, Ignorantiam dei habent quidã? Quin & Ambrosius, ut ex interpretatione conijcere licet, ita legit, quemadmodũ habetur apud Græcos, Iustos, inquit, esse præcepit. quasi euigilate iuste, perinde ualeat, ac si dixisset, expergiscimini ad iustitiam. Atqui qui iustos appellat, non præcipit ut sint iusti, etiãsi in uulgatis exemplaribus scriptum habetur: Euigilate, iusti estote.

Quomodo resurgunt mortui.) ἐγείρονται. Et quod sequitur, uenient Augustinus aduersus Faustum libro undecimo, cap. tertio legit ueniunt ἔρχονται. Quanquam Græca uox anceps est.

Ad reuerentiam uobis.) πρὸς ἐντροπὴν, id est, Ad erubescentiam, & ad pudorem.

Insipiens.) ἄφρον, id est, Stulte, amens, siue insipiens. uox à mente dicta, addita particula priuatiua.

Insipiens tu.) Post insipiens, ponenda erat distinctio, ἄφρον, σὺ ὃ σπείρεις, id est, Stulte, tu quod seminas. Distinguit enim pronomine personam hominis à persona dei. Si quod tu seminas, prouenit longe præclarius, multo id uberius efficiet deus in resurrectione, cuius ille proprie est autor.

Nisi prius moriatur.) Quorsum attinebat addere prius, cum Græce sit, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, id est, Nisi fuerit emortuum. Augustinus hunc adducens locum libro ad catechumenos tertio, cap. x. non addit aduerbium prius.

Vtputa.) εἰ τύχοι, Ita uertit & paulo superius, ut sit exemplum ponentis. Augustinus in epistola centesimaquadragesimaseptima, pro εἰ τύχοι, uertit fere.

Sicut uult.) καθὼς ἠθέλησεν, id est, Sicut uoluerit, ut subiunctiui sit modi. Atq; ita sanè adducit Augustinus, in eo quem modo adduximus loco.

Non omnis caro.) οὐ πᾶσα σάρξ, id est, Non quæuis caro.

Corpora cœlestia & terrestria.) ἐπουράνια & ἐπίγεια, quod ita sonat, quasi dicas, quæ in cœlo uersantur, & quæ in terra uersantur. ne de ipsis cœlis, aut de materia intelligamus.

Claritas δόξα.

Alia claritas.) δόξα. Eandem uocem, quam modo gloriam uerterat, nunc uertit claritatem. Fortasse quod absurdum putaret dicere gloriam solis, aut lunæ, aut stellarũ. Imò maius quiddam significare uidetur gloria, dignitas, maiestas, quàm claritas. Et aliàs interpres δόξαν maiestatem uertit. Deniq; cum Paulus eadem usus sit uoce, quorsum attinebat interpretem Latinis diuersas uoces obijcere, cum ad id non cogat sensus?

διαφέρειν excellere.

Stella enim differt à stella.) ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει, id est, Stella enim stellam antecellit. Nam id quoq; Græcis significat διαφέρειν.

Seminatur in ignobilitate.) Ambrosius legit ignominia, & rectius, ἐν ἀτιμίᾳ.

Si est corpus animale.) Si, redundat, ἔστι σῶμα, id est, Corpus.

Stapulensis.

Factus est primus homo Adam.) Faber Stapulensis admonet homo superesse. Quãquam in plerisq; Græcis etiam codicibus, quos mihi uidere contigit asscriptum reperi, ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἀδάμ, id est, Primus homo Adam, tametsi ex interpretatione Ambrosiana subodorari licet illum Adam legisse, omisso hominis uocabulo, cum ait ab apostolo duos constitui Adam. Deinde in secunda particula Adam solus repetitur absque hominis mentione, nouissimus Adam in animam uiuificantem. Consentaneum autẽ est ab interprete quopiam additum, qui uoluerit explicare quid sonaret Adam apud Hebræos, nimirum hominem. Proinde in Genesi, quoties hominis uocabulum repetitur,

Adam homo.

אדם Adam ponitur. Et aliquanto post, omisso Adam, hominem duntaxat repetit, primus homo de terra &c. Cyprianus in sermone de zelo & liuore, haud male addidit pro-

nomen

nomen ille, Qualis ille de limo, tales & qui de limo, uelut exprimens articuli uim. quod & aliâs ab interprete factum optarim, Primus ille homo de terra terrenus, ὁ πρῶτος.

In animam uiuētem.) Iam puto lector agnoſcis elocutionis idioma toties admonitus ſic dictum, Factus eſt in animam uiuentē, pro eo quod erat, factus eſt anima uiuēs. Quē admodum illud dicitur: Eſto mihi in deum protectorem.

Secundus homo de cœlo cœleſtis.) Græci diuerſe legunt æque atq; nos. Idq; conſtanter, ad eundem modum interpretantibus Chryſoſtomo & Theophylacto, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ, id eſt, Secundus autē homo ipſe dominus è cœlo. Quanquam ut ingenue dicam, mihi magis probatur, quod in noſtris codicibus ſcriptū eſt, præſertim cum ita legant Hieronymus & Ambroſius, & magis reſpondet ad id quod præceſſit, De terra terrenus. Proinde arbitror ὁ κύριος aſſcriptū à ſtudioſo quopiā qui uoluerit orationē reddere explanatiorē. tametſi nos reddidimus, ne nō reſpōderēt Latina Græcis. *Prefertur noſtra lectio.* *Additum aliquid apud Græcos.*

Portemus & imaginem cœleſtis.) Portabimus futuri tēporis eſt Græcis, φορέσομεν. Quanquam nonnulli codices habent φορέσωμεν, id eſt, Portemus. nec magni refert ad ſententiam, niſi quod futurum tempus aptius erat huic loco, in quo Paulus agit de reſurrectione futura. Geſtauimus imaginem terreni Adæ, peccādo & moriendo, geſtabimus imaginē poſterioris, innocēter uiuendo, & immortalitate eius, quoniā hic initiū ac meditatio quædā eſt. tolerari poterat & uerbū hortādi portemus. Vtrāq; lectionē indicat Theophylactus, portabimus, ut ſit prædicētis futurā immortalitatē, & portemus ut ſit adhortātis ad uitæ puritatē. cui ſatis cōgruit quod ſequit. Caro & ſanguis regnū dei nō poſſidebunt. Ambroſius legit portemus non portabimus. Neque uero periculum eſt ſi legamus portabimus, ne uideamus cum Arrianis ſentire, qui negabant nos à reſurrectione carnē habituros. habebimus carnem, & eandem, ſed non per omnia talem. Attingit & hūc ſenſum diuus Ambroſius.

Poſſidere non poſſunt.) κληρονομῆσαι, id eſt, Hæreditate accipere. & paulo poſt poſſidebit, κληρονομεῖ, id eſt, Hæreditate accipit, uerbo præſentis tēporis, licet reclamātibus Latinorū exēplaribus. Theophylactus admonet Baſiliū hæc ita fuiſſe interpretatū, ut diceret Paulū hiſce uerbis Corinthios ad innocentiā uitæ uoluiſſe cohortari. Quæ ſentētia ſi placet, mollius erat uerbum præſentis temporis, ſed quo rem notet, non temporis diſcrimen.

Omnes quidem reſurgemus.) Græca ſic habent, πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, id eſt, Omnes quidem non dormiemus, ſed omnes immutabimur. At diuus Hieronymus ad Minerium & Alexandrum oſtendit hunc locū bifariā legi apud Græcos; & hoc modo, quē hic indicaui, & eo modo quo uulgata habet æditio. Atq; hoc ſanè loco mirū q̄ ſudant Græcanica ſcholia. Theophylactus & Chryſoſtomus ſic legūt, interpretātur q; quemadmodum nos in Græcorum exemplaribus legimus ac uertimus, ut ſit ſenſus, non omnes morituros, omnes tamen immutandos eſſe. Porrò ſi quis diffidet citationi noſtræ, ſciat Chryſoſtomum ac Theophylactum haberi Baſileæ in bibliotheca Dominicalium, unde multis uoluminū eorum facta eſt copia. Qui Græce nouit, is poterit excuſſo loco, me uel comprobare uel refellere. In hanc ſententiam citat locum hūc & Origenes aduerſus Celſum libro ſecundo. Sed præſtiterit opinor, ob eos qui diffidūt, ipſius uerba aſſcribere: Tuba, inquit, ſignum dabit, & mortui reſurgent incorrupti. De uiuis autem immutandis, & à mortuis ſurgentibus ſegregatis ſic ſcribit, & nos immutabimur, quod utiq; dixit, ubi prius dixiſſet, mortui reſurgent. Quin etiā & in prima ad Theſſalonicenſes epiſtola, alijs uerbis eandem differentiam præferens, cum alios quidē dormientes, alios uiuētes affirmet, ſic inquit: Si enim credimus quod Ieſus mortuus eſt & reſurrexit &c. Ex his ſatis perſpicuū eſt quid ſenſerit Origenes, nimirū immutādos omnes pios, & qui reſurgent, & qui uiui deprehēdentur, nō morituri quidē illi, ſed tamen cū ijs q mortui fuerant immutādi. Et ob id initio dixerat omnes immutādos, licet nō omnes reſurrecturos. Se uero ponit Paulus inter eos quos aduētus domini uiuos deprehēderet, ꝓpter ea quod Chriſtus eum diem omnibus occultum eſſe uoluit. Et ex alijs locis apparet, Paulum ſemper eum diem expectaſſe, licet non neſciam ita poſſe intelligi, ut Paulus ſub prima perſona, quoſuis deſignarit, quos aduētus domini ſit reperturus, Nos q uiuimus &c. Si nunc incidat aduētus domini, quod in nobis accideret, idē accidet in illis quicūq; erūt. *Duplex lectio* *Origenes.* *Non omnes morientur.*

Diuus

Diuus. Ambrosius sequitur eam lectionem quã uulgo audimus, ut sentiamus nõ omnes immutandos ad gloriam, quanquam resurrecturi sint omnes ad uitam. Quanquam & is alteram subdit interpretationem, in qua significat fore, qui nõ moriantur, atq; ob id nõ resurgant, qui tamen immutantur. Neq; enim resurgit, nisi mortuus. Idem aliquanto inferius, explicans eum locum, In nouissima tuba. canet enim tuba &c. partim meminit huius sententiæ: Mortui autem, inquit, uel peccatores intelligendi sunt, qui etiam uiuentes mortui esse dicuntur, uel certe simpliciter omnes mortuos resurgere dicit, & solos sanctos, qui uiui iusti inuenti fuerint, in gloriam immutari. Certe cũ eo quod Græci legunt magis consentiunt ea quæ Paulus scribit Thessalonicensibus: Si enim credimus, quod Iesus mortuus est & resurrexit, ita & deus eos qui dormierunt per Iesum adducet cum eo. Hoc enim uobis dicimus in uerbo domini, quod nos qui uiuimus, qui residui sumus in aduentu domini, non præueniemus eos qui dormierunt, quoniam ipse dominus in iussu, & in uoce archangeli descendet de cœlo, & qui in Christo sunt resurgent primi. deinde nos qui uiuimus, qui relinquimur, simul rapiemur, cum illis in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum domino erimus. Ex his liquet, non omnes dormituros, sed aliquos fore residuos in aduentu Christi. Sunt qui dicant in momento & illos subito morituros ac reuicturos, qui residui fuerint, quam opinionem refert Augustinus libro de ciuitate dei xx. capite xx. sed ut coniecturam duntaxat, quæ non sit omnino reijcienda, nõ ut sententiam aut decretum. Idem inibi declarat & Latina uariasse exemplaria. In nõnullis scriptum fuisse: Omnes quidem resurgemus, in alijs, Omnes quidem dormiemus. Cæterũ ex utraq; lectione consequi, ut moriãtur omnes, propterea quod nemo resurgat nisi mortuus. Cæterum hanc lectionem, Omnes quidem resurgemus, quam sequitur Ambrosius, Hieronymus in epistola ad Minerium negat inueniri in codicibus Græcorum. Quin & is qui cõmentariolos collegit in omneis Paulinas epistolas, quos quidam Hieronymi putant, sed falsò, quod uel ipsa satis testatur præfatio. Quanquam hanc puto alterius esse, quàm sit ipsa collectio, quam apparet esse studiosi cuiuspiam nec indocti, è diuersis ueterum commentarijs compendium contrahentis. Quisquis enim is fuit qui præfatiunculam adiecit, cum sit infans ac balbus, tamen impudenter affectauit haberi Hieronymus. Verum ut dicere cœperam, quisquis fuit eius operis rhapsodus, indicat triplicem huius loci lectionem: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. ut immutari sit proprium transeuntis ad uitam beatam, cuius lectionis & hunc sensum facit, omnes resurgemus qui mortui reperiemur, non omnes immutabimur, qui in corpore uiui reperiemur, quod soli pij sint immutandi, multi autem impij deprehendendi uiui. Alterã: Omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur, ut accipiamus neminem non moriturũ non omnes item immutandos ad gloriam. Tertiam: Omnes quidẽ non dormiemus, sed omnes immutabimur, ut intelligas non omnes morituros, omnes tamen transformãdos ad eandem gloriam. Siquidem totus hic sermo non ad omneis homines cõmuniter, sed ad iustos proprie pertinet. Atq; hanc postremam lectionem maxime probat, ut apostolico sensui maxime congruentem. Nec Aquinas tacuit hanc triplicem lectionem, nullã improbans, licet Hieronymum sequutus præferat uulgatam hanc, sed ita ut diuersam neget pugnare cum fide, aut habere sensum hæreticum. Porrò quod quosdã offendit, parũ uideri uerum quod scriptum est: Statutum est omnibus semel mori, si dicamus quosdam non morituros, facile soluitur, quando paucorum prærogatiua, non officit legi cõmuni, quemadmodum aliquoties admonet Origenes. Neq; enim ideo uerum non est, quod scripsit Paulus: Omnes in Adam moriuntur, & omnes in Adam peccauerunt, si Maria fuit ab omni peccato immunis. Neq; continuo falsum est quod scripsit propheta non esse qui uacet peccato ne infantem quidem unius diei, si dicamus Hieremiam, ac Ioannem Baptistã absq; ullo peccato & natos fuisse & uixisse. Certe Hieronymus scribens ad Marcellã, palàm affirmat fore qui uiui transformentur ad gloriã immortalitatis. Eius uerba subscriberem, nisi hoc loco recensuisset glossa quam uocant ordinariam. Atq; hic unus est scrupulus qui cõmouit Augustinum & alios nonnullos, ut à Græcorum lectione abhorrerent. Siquidem Augustinum etiam illud offendit, In Christo omnes uiuificabuntur, præsertim cum addat, Tu quod seminas non uiuificatur, nisi prius moriatur. Atq; his Pauli uerbis existimat

Augustini opinio.

Cõmẽtarij in epistolas Pauli falsò inscripti Hieronymo.

Lectio triplex.

Aquinas.

existimat nos urgeri, ut credamus uiuos subito in ipso raptu morituros ac reuicturos, cũ mea sententia nihil sit necesse, si præsentem Pauli sermonẽ ad eos accõmodemus, qui obdormierint ante aduentũ Christi. Neq; enim hic in hoc laborat Paulus, ut persuadeat neminem non moriturũ, quod nequaq̃ est creditu difficile, sed ut persuadeat eos qui sepulti sunt, seminis in terram cõditi modo reuicturos. Et tamen idem Augustinus libro de dogmatibus ecclesiasticis, tametsi liber is nõ uidetur eiusdem autoris, planè pronunciat æque catholicos esse, qui Græcorũ lectionem, quã unam nunc habent, sequerentur. Quũ enim cõmemorasset eorum sententiam, qui nolebant quenquam exepmtũ esse à cõmuni lege moriendi subijcit: Verũ quia sunt & alij æque catholici & eruditi uiri, qui credunt anima in corpore manente, immutandos ad incorruptionẽ & immortalitatem eos qui in aduentu dñi uiui inueniendi sunt, & hoc eis imputari pro resurrectione ex mortuis, quod mortalitatem immutatione deponant nõ morte. Quo libet quis acquiescat modo, nõ est hæreticus, nisi ex cõtentione hæreticus fiat. Sufficit enim in ecclesiæ lege carnis resurrectionẽ credere futuram de morte. Porrò quod Augustinus libro de ciuitate dei xx. cap. xx. torquet illud Pauli ad Corinthios, Tu quod seminas non uiuificatur, nisi moriatur, non hoc agit illic Paulus, ut doceret neminem non esse moriturũ, sed ne quis desperaret se à morte resurrecturũ, cum semen etiam putrefactũ in scrobe, surgat in herbam. Proinde quæ lectio maxime sit amplectenda, uiderit eruditus doctor. Non suscepi de huiusmodi pronũciandi negociũ, nisi quod, ut dixi, Græcorũ lectio magis congruit cũ altero loco qui est ad Thessalonicenses. Et quoties ueteres fatentur lectionẽ esse diuersam, semper mihi suspectior esse solet ea quæ prima specie uidetur absurdior, ut consentaneũ sit, lectorem uel parum eruditũ, uel parũ attentũ offensum absurditatis imagine, mutasse scripturã. Licet sciam in libello Hieronymi ad Alexandrũ & Minerium, cõmemorata & exposita utraq; lectione, præferri hanc, qua nũc uulgo utimur. Porrò uariandæ scripturæ suspicor hanc occasionem fuisse. Qui legebat, Non omnes dormiemus, sed omnes immutabimur, nõ animaduertens Paulum hic loqui proprie de resurrectione piorũ, existimauit non cõpetere in omnes uerbũ, immutabimur, cum impij non sint immutandi. Siquidem immutationẽ hic appellat transitũ ad felicem immortalitatem. Ac mox cũ subijcit, Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur, offendit lectoris animũ parum attenti, quo consilio quũ ante de pijs dixisset, Omnes immutabũtur, nunc ueluti superuacue quod dixerat repetẽs dicat, Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Nec animaduertit Paulũ hic separasse pios mortuos à pijs uiuis. cũ enim ait, Et mortui resurgent incorrupti, sentit de pijs qui iã ante Christi aduentũ obdormierãt in Christo. cũ addit, Et nos immutabimur, explicat id quod paulo ante cœperat dicere, Nõ omnes quidẽ dormiemus, sed omnes im̃mutabimur. Et tamẽ solus hic scrupulus mouit Hieronymũ, ut præferret lectionem apud nos uulgatam. Porrò se Paulus, ut dixi, numerat inter eos quos ille dies esset in uita repertus, siue hoc uere putauit, siue docendi gratia transfert in primam personam, quod sub quauis persona dici poterat. Iam quod de pijs his loquitur, declarant tum ea quæ præcedunt, tum ea quæ sequũtur hunc locum. Nam ante docens hic meditandam esse nobis illius uitæ immortalitatem: Hoc aũt inquit dico fratres, quoniam caro & sanguis regnũ dei non possidebũt, neq; corruptio incorruptelam possidebit. Ac mox ad idem redit: Oportet enim corruptibile hoc &c. Ac rursum, Vbi est mors stimulus tuus &c. Hæc nimirum omnia cõgruunt in pios non item in impios. Cũ igitur plerosq; hæc haberet opinio, Christum quemadmodũ in Euangelio promiserat subito aduenturũ, iamq; didicissent à Paulo resurrecturos esse mortuos, ac diuino sistendos esse iudicio, rogabant quid futurũ esset de ijs, quos ille dies offendisset uiuentes, respõdit & hos etiamsi nõ resurgãt eo quod mortui non sint, ad idem immortalitatis præmiũ transferendos, ac per omnia æquandos & iũgendos ijs, qui reuixissent. Vides optime lector q̃ hic nihil sit, quod in me debeat reprehendi. Nã quod sequor eam lectionem, quæ sola nũc habetur in libris Græcorum, cũ Græca uertam, non licuit secus facere. Et tamen ex hoc loco duo quidã, tanti Theologi, ut sibi persuaserint semel ruituram uniuersam ecclesiã, nisi eam suis humeris fulcirent. Alter episcopi quoq; dignitate præfulgẽs, uterq; professor eius religionis, quæ baptismi professionem penè reddidit irreligiosam, atrocem calumniam mihi struxerũt. Alter in corona fre-

Quod prima fronte absurdius, id maxime deprauatur.

M quen

quenti nobilium & eruditorũ hominum apud summos principes, impegit, quod tollerẽ resurrectionem, propterea quod concederẽ non asseuerarem, aliquos in aduentũ domini non morituros. Alter in publica & ordinaria professione impegit hæresim, quod inducerem lectionem contradictoriam ei quam sequitur ecclesia. Primum ut demus hic esse ueram ἀντιλογίαν, ut demus ecclesiam hanc lectionem sic approbare, ut dãnet diuersam, ut demus inesse sensum hæreticũ, tamen mihi nõ poterat impingi crimẽ, qui nihil aliud profiteor, quàm interpretẽ. Nisi forte semet hæreseos obligauit Hieronymus, quũ bona fide uerteret libros Origenis περὶ ἀρχῶν: qui potius reprehẽdendus erat, si quod ille scripserat reddidisset. Nũc docuimus tot orthodoxos uiros utramque lectionem agnoscere, & adeo nõ damnare alteram hæreseos, ut Thomas nominatim etiam admoneat, in ea quam Hieronymus non reprobat, sed ei quã hodie tenent Latini, postponit, non inesse sensum hæreticum. Porrò causam cur Hieronymus hãc prætulerit, ostendimus nullius esse momenti, itẽ alias causas quæ mouebant Augustinũ, indicauimus posse dilui. Quin & Petrus Lõbardus libro iiij. dist. xliij. referens Augustini uerba ex libro de ciuitate dei xx. hæc sua intertexuit. Sed uellẽ de his potius audire doctiores. An ille tam hebes erat, ut nõ uideret hæresim & ἀντιλογίαν, quam uiderunt isti? Certe pueri sciunt, quot res requirantur ad hoc ut uera sit ἀντιλογία. Nam Ambrosius eundẽ facit sensum huius, nõ omnes resurgemus, & omnes resurgemus. Etenim si loquaris de his qui ante Christi aduentũ decesserant, uerum erit proloquiũ, Omnes resurgemus, si promiscue de ijs qui prius decesserant, & ijs, quos dies ille uiuos offenderit, æque uerũ erit, nõ omnes resurgemus. Nec hoc magis mirum, quàm si duo simul uerum dicant, quũ alter pronunciet omnes Theologos esse synceros, de Louaniensibus sentiens, alter, non omnes Theologos esse synceros, de cũctis in genere sentiens. Nec mirum si Paulus in utroque numero ponit seipsum, quũ docendi gratia prima persona pro quauis abutatur. Hæc quũ partim à nobis fuerint annotata, partim apud celebres autores habeantur, partim ita sint perspicua, ut uel cæco, quod aiunt, appareant, quæ tandem ista rabies est in talibus uiris, qui se lumina mũdi uideri uolũt? Sed istis opto mentem saniorem, ecclesiæ patronos his meliores. Nam hi planè nõ quærunt ea quæ sunt Iesu Christi, sed sub alio titulo plusquàm Pharisæi, gloriæ suæ uẽtrique suo seruiũt. Amant πρωτοκαθεδρίας in scholis, gaudent ijsdem in opiparis conuiuijs, amant salutari Rabbini, uenantur mitras & Abbatias, & adulantes hominibus adulterant sermonem dei, suisque traditiunculis obscurant & obruunt scintillã charitatis Euangelicæ. idque faciunt adeo palàm, ut diffisi præsidijs quibus armatos decet esse Theologos, ad uiolentiam cõfugiant. quasi cogi possit humanũ ingenium, ut aliud credat quàm sentiat. Vtinam aliquãdo expergiscatur Christus, & hoc Iudaismo atque hac tyrannide liberet populum suũ. Nisi forte ideo nos redemit suo sanguine, ut huiusmodi portentis seruiamus.

In momento.) ἐν ἀτόμῳ, id est, Puncto temporis indiuisibili, à τέμνω seco, & ā particula priuatiua, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, id est, In ictu oculi. Hieronymus ad Minerium, indicat utrũque inueniri, & ῥιπὴ, id est, ictus, & ῥοπὴ, id est, motus. Prius translatũ est ab ictu teli seu fulminis, secundũ à motu lancis seu libræ. & alterum à ῥίπτω dictum, alterũ à ῥέπω. Laurentius suspicatur interpretem scripsisse non ictu, sed nictu, hoc est, motu oculi.

ῥιπή. ῥοπή.

Canet enim tuba.) σαλπίσει γὰρ, id est, Canet enim, & subauditur tuba, quæ præcessit. nisi mauis dicere, Buccinabitur enim, aut sicuti uertit quidam in homilia Origenis in Matthæum xxx. tubabit, explanate potius quàm Latine. nisi placet angelum subaudire, de quo tamen hoc loco nulla mentio. In Ambrosianis cõmentarijs hæc non adduntur, Canet enim tuba, quod satis apparet librariorũ uicio prætermissum, etiãsi nec in interpretatione significat se legisse. In codice Donatiani scriptum erat Canet enim, & mortui resurgent.

Cum autem mortale hoc induerit.) Repetitur Græcis utraque pars, Cũ autem corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem, ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, licet refragantibus exemplaribus Latinis. Augustinus tamen iuxta Græcos citat hũc locum sermone xliij. in Ioannem. Rursum sermone de uerbis apostoli secundo, atque item tertio.

In uictoria.) Ambrosius legit contentione. νεῖκος enim si cum diphthõgo scribatur, cõtentionẽ sonat, sin secus, uictoriã significat. atque ita Hieronymus legit alicubi in epistola ad

uersus Ioannem episcopū Hierosolymitanū. Rursus in cōmentario Osee legit Cōtentione. & pro stimulo legit Aculeū. Nam illud est minutius quod Græci sermonis ordinē immutauit uel interpres, uel librarius, ποῦ σου θάνατε τὸ κέντρον, ποῦ σου ᾅδη τὸ νῖκος; id est, Vbi tuus mors aculeus, ubi tua inferne uictoria? Cæterum testimonium quod adducit, sumptū est ex Osee cap. xiij. idq; magis iuxta Septuaginta, quàm iuxta Hebraicam ueritatē, quæ sic habet, interprete Hieronymo: Ero mors tua ô mors, ero morsus tuus inferne. Iuxta Septuaginta ad hūc legimus modū. ποῦ ἡ δίκη σου θάνατε, ποῦ τὸ κέντρον σου ᾅδη; id est, Vbi est causa tua mors, ubi est aculeus tuus inferne? Porrò quod Septuaginta trāstulerunt, ποῦ ἡ δίκη σου, hoc est, Vbi causa tua, Hieronymus uertit, Ero mors tua: Symmachus interpretatus est, Ero plaga tua: Quinta æditio & Aquila, Vbi sunt sermones tui? Hebræis est uerbū דבר, quod si scribatur per duo cametz דָבָר, sonat uerbum, sin per sex puncta דֶבֶר, sonat mortem siue pestem, iuxta illud quod in Esaia legimus, Mortem misit dn̄s in Iacob, & uenit in Israēl. Hieronymus uertit, Verbum misit in Iacob, & uenit in Israēl. Præterea pro aculeo quē Hieronymus maluit uertere Morsum, Symmachus ἀπάντημα transtulit, hoc est, Occursum: Theodotion & quinta æditio Plagam interpretati sunt.

Deo autem gratias.) τῷ δὲ θεῷ χάρις, id est, Deo autem gratia, ut subaudias est, aut sit, quomodo loquuntur & Latini.

Stabiles sitis & immutabiles.) ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι. Et, copula redundat. Dicūtur autem ἑδραῖοι, qui firmam ac certam tenent fidem: ἀμετακίνητοι, qui aliūde aliò moueri & abduci non possunt.

EX CAPITE DECIMOSEXTO.

De collectis.) περὶ δὲ τῆς λογίας, id est, De collecta siue collectione, nouum apud Paulum uerbū, à colligendo, siue à legendo dictū. Apparet metaphoram ductam à fœtibus arborum aut terræ, quæ legi dicuntur. unde & leguminibus uocabulum. Collationem poterat uertere, nisi uerbū hoc collectæ, tum, ut arbitror, solenniter receptum uulgo magis placuisset.

Per unā sabbati.) σαββάτων. i. Sabbatorū. Theop. admonet Vnā dictā esse, p̄ primā. *Vna, pro prima.*

Recondens.) θησαυρίζων, id est, Thesaurizans, quod tandē uertit Latine, solitus ante hac Græcam uocem relinquere.

Quod ei bene placuerit.) ὅτι ἂν εὐοδῶται. Laurentius ita uertēdum existimat, Quod facile aut leue sit, siue quod bene cedat. Mihi rectius uertendum uidetur, Quicquid commodum fuerit, & quicquid deo prospero contigerit. Hoc autem addidit, ne forte puderet muneris parū magnifici. Interpres legisse uidetur, εὐδόκηται pro εὐοδῶται. Certe Theophylactus nobiscum facit. Ex Ambrosio non liquet quid legerit.

Perferre gratiam uestram.) τὴν χάριν ὑμῶν. Hic planè gratiam pro beneficio posuit, sed gratis collato.

Qđ si dignū fuerit.) ἐὰν δὲ ᾖ ἄξιον. Græcis hæc uox aliquāto secus usurpat̄ nonunq̄ atq; apud nos, p̄ tāti est. unde nos uertimus, qđ si fuerit operæpreciū, hoc est, si res fuerit tāti.

Nam Macedoniam pertransibo.) Nihil refert ad sententiam, tametsi διέρχομαι ambiguum est ad utrunq; tempus. unde non perperam uertit Pertransibo.

Vel etiam hyemabo.) Quanq̄ hyemandi uerbū apud Suetonium in Cæsare Augusto, sic uidetur usurpari, quasi sonet affligi incōmodo hyemis. & apud Salustiū notante Seneca, noue dictū est hyemare mare, cum tempestate molestū est, tamen subinde reperitur, idem uerbum in cōmentarijs Cæsaris pro hybernare, hoc est, Hyemem transigere.

In transitu uidere.) ἐν παρόδῳ, id est, Obiter, ac uelut aliò properans.

Vsq; ad pentecosten.) ἕως τῆς πεντηκοστῆς, Et usq; ad quinquagesimum, ut subaudias, diem. neq; enim de festo loquitur, opinor. & haud scio, an pentecostes festū id tēporis notū fuerit gentiū auribus, præsertim cū Paulus in epistola ad Rhomanos, quā constat post hanc esse scriptā, tollat omne discrimen dierū, & infirmos uocet, qui diē cum die cōferūt. Certe nullus ueterū interpretum, quantū equidem memini, facit ullā festi mentionē. Thomas satis frigide se hinc explicat, asscribens, Forte hæc epistola missa fuit in hyeme, seu in uere, & tunc post pentecosten debebat ire in Macedoniā, & morari ibi usq; ad hyemē, & tūc ire Corinthū & hyemare. Theophylactus citra cōtrouersiā interpretat̄, usq; ad quin- *Pentecoste, quinquagesimus dies.* *Thomæ sententia.*

 quagesimum

quagesimum diem, asscribens hoc esse argumentū insigniter amātis, quod tēporis etiam modū præscripsisset. Item Ambrosius interpretatur, ideo diutius manendū Ephesi, quod illic multos haberet aduersarios, & fructus esset ingēs. Neuter de festo uerbū facit. Quanquàm in actis cap. xx. cum ait, τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς, uidetur aliquod festū Iudæis significare. Etiamsi Beda in glossa ordinaria putat paschæ & pentecostes festū, etiam apostolorum temporibus fuisse celebratū. Hoc cōmentum opinor ab illis repertum ne Paulo crederetur obseruare dies festos Iudæorū, quos docuerat esse negligendos.

Et aduersarij multi.) Cōsentiunt quidam Græci codices cum nostra uulgata æditione. Quāquam aptius alioqui uidebatur quod adducit Hieronymus in cōmentarijs quibus explicat Iohelem, Ostium mihi apertū est magnum & euidens, sed aduersarij multi. ut intelligas spem fructus esse uberem, sed non sine negocio, ob eos qui conarentur impedire.

Magnum & euidens.) μεγάλη καὶ ἐνεργής, id est, magnū & efficax. Scribitur enim per ε non per α. Interpres legisse uidetur, ἐναργής per α, idque Græcis sonat euidens. atque ita legit Ambrosius, secus Chrysostomus & Theophylactus.

Additum aliquid. De Apollo aūt fratre.) Fratre, & notum uobis facio, hæc uerba in Græcis codicibus nō inuenio, fratre inuenio in quibusdā. Verū hæc eclipsis familiaris est epistolis, ut subaudiaſ, respōdeo, aut scito, aut aliud huic simile. Veluti, de libris quos putabas perijsse, sunt in tuto apud generū. Itaque ob simplicem lectorem, interpres adiecisse uidetur, Notū uobis facio.

Et utique.) πάντως. More suo uertit Vtique pro omnino.

Non erat ei uoluntas.) οὐκ ἦν θέλημα, id est, Non erat uoluntas. Ei, addidit interpres explicandi causa. Theophylactus ad dei uoluntatem refert, cui non fuerit ita uisum.

Cum ei uacuum fuerit.) ὅταν εὐκαιρήσῃ, id est, Cū erit opportunū. quanquam uacat idem efficit, & ita uertit in actis apostolorum, Athenienses ad nihil aliud uacabant, ηὐκαίρουν.

Enim, redundat. Omnia enim uestra.) Enim, hoc loco prorsus ociosum est. Nec est usquam apud Græcos, sed πάντα ὑμῶν, nec additur apud Ambrosiū, ac ne in Paulino quidem exemplari. Exponit enim quid dixerit confortari. Superstitio reddit infirmos, charitas fortes.

Nostis domum Stephanæ & Fortunati & Achaici.) Fortunatum & Achaicū hoc loco Græci codices non habent, sed tantum Stephanam, licet hi tres paulo post coniungantur. Et hoc loco domus familiam significat, quam primitias Achaiæ uocat, quod prima susceperit Christū. Porrò quod οἴδατε uertit, Nostis, potest intelligi & Noueritis. ut iubeat agnosci benemeritos, maxime quia paulo post de ijsdē loquens, Cognoscite ergo, inqt, huiusmodi. Ambrosius interpretaſ cognoscere, honorē habere, assentiēte & Theophylacto

Cognoscere, pro honorem habere. Quod uobis deerat.) τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, id est, Vestrū defectum. nempe quoniam pro omnibus uenerāt ad Paulum. Ita quod deerat, id est, quod Paulus desiderabat in Corinthijs, nimirum præsentiam illorū, id isti suo aduentu supplerūt. Faber legit ὅτι ὑστέρημά μου, id est, Quoniam defectū meum uerum id ad sensum perparui refert. Et paulo superius, ἐν παρουσίᾳ, uertere poterat In aduentu. Ambrosius anceps hoc loco, utrunque sensum attingit, ita edisserens, Quia præsentes sunt apud uos, & in illis magnum potestis habere profectum, siue quia mihi uenerunt pro uobis ministrare officium charitatis.

Ipsi suppleuerunt.) οὗτοι, id est, Hi.

Prisca.) Græce Priscilla, quemadmodum & superius.

Cum domestica sua ecclesia.) Recte quidem uertit, sed nō ad uerbum, ut Ambrosius. Cum ea quæ in domo eorum est ecclesia, σὺν τῇ κατ᾽ οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ. uerū hic maluissem Congregationem, quàm Ecclesiam, quum significet familiam Christianam.

Apud quos & hospitor.) Hoc non reperio additum in Græcis codicibus, quanquàm ita legit Ambrosius.

Mea manu Pauli.) Mea, casus est ablatiui.

Anathema, maran atha. Anathema sit.) Hac uoce Paulus solet extremū exitiū significare, quod Hebræi uocāt חרם. Cæterum maran atha, Ambrosius putat uocem Syrā esse potius quàm Hebraicam, licet inter has linguas nōnulla fuerit affinitas. sonare autem apud illos, dominus noster uenit. Quanquàm inter Hebraica uocabula, quæ nullo certo autore feruntur, reperio maran atha expositum, In aduentu domini nostri, ut cohæreat cum superiori, Sit anathema in aduentu domini nostri, ueluti referat finem Malachiæ, Ne forte ueniam & percutiā terram anathemate.

thematé. Theophylactus ad Ambrosij sententiam interpretatur, Dominus uenit, uultq; uideri ceu iusiurandum, quo confirmet dominum aduenturum. Eadem fermè diuus Hieronymus in epistola quadam ad Marcellam, cuius super hac re uerba nō grauabor asscribere: Maran atha magis Syrū est quàm Hebræum. Tametsi ex confinio utrarūq; linguarum aliquid & Hebræū sonat. & interpretat̃ מָרָאן אַתָא Dominus noster uenit, ut sit sensus, Si quis non amat dominū Iesum, anathema sit, & illo cōpleto deinceps inferat̃, dominus noster uenit. Quod superfluum sit odijs pertinacibus aduersus eū uelle cōtendere, quem uenisse iam constet. Hactenus Hieronymus. Nec his dissimilia scripsit Augustinus. Illud admonendū erat, in Dominus noster uenit, uenit esse præteriti temporis, est enim ἦλθε, id declarantibus Græcis interpretibus, si parum ex interpretatione Hieronymi liqueret.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM AD CORINTHIOS PRIOREM FINIS, PER ERASMVM ROTERODAMVM.

IN EPISTOLAM PAVLI AD CORINTHIOS SECVNDAM ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

IN uniuersa Achaia.) ἐν ὅλῃ, id est, In tota, nimirum reliqua. nā ipsa Corinth⁹ est in Achaia cuius & metropolis est.

A deo patre & domino.) Leuiculum est quod admonet Laurentius de amphibologia, quasi legi possit, A deo patre nostro & domini Iesu Christi. Siquidē id Paulo est peculiare, patrem uocare deum, Christum dominum. Admonuimus & aliâs sermonem Græcis esse ancipitem. nam potest accipi ut gratia proficiscatur à patre & à filio, aut ut proficiscatur à patre, cōmuni Christo & nobis. Cæterum quod Ambrosius tantum legit, A deo, nec addit, patre & dn̄o nostro Iesu Christo, fortassis scribarum accidit uicio.

Et totius consolationis.) Magis hic quadrabat, Omnis consolationis. Atq; ad eum modum refert Hieronymus in commentarijs Esaiæ.

Per exhortationem.) διὰ τῆς παρακλήσεως, id est, Per consolationem. Est eadem uox quam modo Consolationem uerterat.

Et exhortamur.) παρακαλούμεθα, id est, Consolamur. quàm intempestiua copiæ affectatio.

Qua cōsolamur & ipsi.) Interpres legit, καὶ αὐτοί, id est, Et ipsi, cū apud Græcos nō addatur cōiunctio καὶ, nec mihi displicet. Sicut nos cōsolante deo fortes sumus in rebus asperis, ita cōuenit nostra fortitudine, uicissim confirmari animos aliorū, uel exemplo, uel exhortatione. Et cōsolamur hoc loco passiuū est, unde Ambrosius legit, Exhortationē cōsequimur. Cū sint autem duæ partes orationis, siue & siue, quarū utraq; respōdet uni clausulæ, nēpe huic, Et spes nostra firma est pro uobis, quæ apud nos adijcitur posteriori, Græcis in medio ponitur, à quibus tamen hic dissentimus. Cæterū miror quod secutus exemplar Aquinas ex duabus partibus tres facit, siue tribulamur pro uestra exhortatione, siue cōsolamur pro uestra cōsolatione, siue exhortamur pro uestra exhortatione. sed reclamātibus Græcorū pariter ac Latinorū exēplaribus, etiā uetustis, nominatim Paulino & Donatianico. Neq; uideo quis locus hic esse possit tertiæ parti, cū consolari & exhortari Græcis idem sit uerbū. & tamen ad eū modum ille interpretatur etiā, non solū legit. Nā apud Ambrosiū opinor eādem sententiā alijs uerbis repetitam, cū ita legit, Siue aūt angustiam patimur, pro uestra exhortatione & salute. ac mox interiecto cōmentariolo, Siue autem

Thomæ lectio excussa.

 pressuram

pressuram patimur pro uestra exhortatione & salute, siue exhortationē consequimur pro uestra exhortatiōe, quæ operatā &c. Itē in Theophylacto uerso, de suo addidit interpres, bis explicās Græca. quāq; alioqui potest & hic accipi sensus, ut singulis particulis proxima respōdeat. *Siue tribulamur*, id fit ad exhortandos uos & ad salutē uestrā, ut nostro exemplo roboremini, si quid afflictionis inciderit. *Siue refocillamur cōsolatione*, id fit ad consolationē uestri, ut eadē passi, speretis eadē. Atq; ita particula quæ sequitā, Et spes nostra, peculiariter pertinebit ad partē posteriorē. Hoc adieci quod uideā Paulū & aliâs huiusmodi sermōis forma usum, uelut illic, Neq; eñ q̃ in manifesto Iudæus est, aut in carne circūcisio.

Pro uestra exhortatione.) Rursum est παρακλήσεως, id est, Consolatione. quanq; & apud Ambrosium hæc uideo confundi, quasi nihil admodum intersit inter exhortationē & consolationem, quod quisquis consolatur, hortatur ut forti sis animo.

Quæ operatur tolerantiam.) τῆς ἐνεργούσης, siue ut quidam habent ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, id est, Quæ operatur in tolerantia multa. Operatur autem est agit, ac uim suam explicat & aperit.

Earundem passionum.) τῶν αὐτῶν παθημάτων, id est, Eorundem malorum, siue dolorum, aut earundem afflictionum. Et paulo post, κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων, id est, Participes estis malorum, aut afflictionum. nam passio uox est dura Latinis auribus.

Sic & consolationis eritis.) Eritis, additum est. Videtur autem subaudiēdum Estis potius q̃ eritis. nam apud Græcos non additur. *Sentit* enim hic quoq; utrunq; esse commune, afflictionem malorū, & consolationem dei. & in hanc sententiam interpretatur Theophylactus. *Siquidem* Ambrosius legit, Ita ut desperaremus nos etiam uiuere. & interpretatur afflictiones processisse usq; ad mortem illatam.

Quæ facta est in Asia.) Græci addunt nobis, τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ ἀσίᾳ, id est, Quæ contigit nobis in Asia.

Tæderet, pro desperaremus Ita ut tæderet nos etiam uiuere.) ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. potest accipi, Vt desperaremus etiam de uita. Atq; in hūc sensum accipit diuus Ambrosius, & huic cōsentiens Theophylactus.

Pericula, pro mortibus. E tantis periculis.) ἐκ τηλικούτου θανάτου, id est, Tanta morte. Est eñ τηλικούτου, quod quantitatem significat potius q̃ qualitatem. Ambrosius propius accedens ad Græcā ueritatem legit, De tantis mortibus. Noster interpres sat habuit reddidisse sententiam. sentit eñ mortes, afflictiōes morti proximas. *Si* nihil licet mutare, cur hoc ausus est interpres?

Eripuit & eruet.) ἐῤῥύσατο καὶ ῥύεται, id est, Eripuit & eripit. idem uerbum apud Græcos, nisi quod posterius est præsentis temporis. Alioqui si legamus hic Eruet, qui cōgruit quod mox sequitur, In quem speramus, quod & adhuc eripiet? In Ambrosio uerbū præsentis temporis quod est in medio nō additur, sed omissum, ut arbitror, scriptoris incuria.

In quem speramus.) εἰς ὃν ἠλπίκαμεν, id est, In quem sperauimus. tametsi in huiusmodi uerbis sæpius utuntur præterito pro præsenti, ut οἶδα, γέγηθα. nam illud *Sperauimus* sonat, quasi dicas, *Spem* fiximus.

Ex multarum personis facierū, locus obscure redditus. Vt ex multarum personis facierum.) Græce sic habet, ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων, τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν, id est, Vt ex multis personis, de dono in me collato, multis modis gratiæ agantur pro nobis. Pro ἐκ πολλῶν προσώπων, Ambrosius uertit, In multorū facie, ut intelligamus gratias publicitus agendas. nā πρόσωπον apud Græcos non solum personam, sed & aspectū ac faciem sonat, & sic διὰ πολλῶν erit per multos, ut subaudias ἀνθρώπων. Potest & sic accipi, ἐκ πολλῶν προσώπων, id est, multis modis, quandoquidē speciem rei faciem uocamus. Nec satis queo diuinare, quid noster legerit interpres, cū eadem uox Græcis & faciem significet & personam. nisi fortasse quispiā Græce peritulus adiecit facierum, uolens interpretari quid Græcis esset προσώπων. Laurētius diuersam sententiam commentus est, uidelicet hanc, ut de gratia in me ex multis personis, siue respectu multorū collata, per multos gratiæ agantā propter uos. Neq; mihi displicet hoc inuentum, nisi quod nonnihil reclamat articulus parum cōmode positus ad hanc sententiā. Cōmodius enim fuerat, ἵνα τὸ ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, Quod in nobis est, siue ut uertit Ambrosius, Donū in nos collatū. Et ὑπὲρ ἡμῶν, ut habet Theophylactus & Ambrosius pro nobis, primæ personæ, quibusdā Græcis est ὑπὲρ ὑμῶν, pro

uobis.

uobis.atq; ita legiſſe uidetur Valla. Vtrunq; tolerabile. agantur gratiæ pro uobis, quorum precibus & quorũ bono ſeruatus ſum, & pro nobis qui ſumus ſeruati. Cæterũ εὐχαριστηθῇ paſſiue poſuit, ſicut & Latini dicũt gratulari reditum incolumem, pro gratulari de reditu incolumi. Ambroſius circunloquutus eſt, In gratiarum actione celebretur.

Nam gloria noſtra.) καύχησις, id eſt, Gloriatio. tãetſi glorias pro gloriatione legimus, ſed in malam partem. unde & glorioſi dicuntur iactabundi.

In ſimplicitate cordis.) Cordis abeſt in Græcis codicibus, nec additur apud Ambroſium, nec apud Theophylactum Græcum, etiamſi de ſuo addidit interpres.

Abundantius autem ad uos.) πρὸς ὑμᾶς, id eſt, Apud uos, ſiue erga uos ſecundæ perſonæ.

Legiſtis & cognouiſtis.) Vtrunq; uerbum Græcis præſentis temporis eſt, ἀναγινώσκετε, ἐπιγινώσκετε. Atq; ita legiſſe Ambroſium, uel ex ipſius enarratione licet colligere: Ea, inquit, ſe dicit ſcribere, quæ non ſolum literis cernerent, ſed & operibus eius manifeſta haberent. Sed offenſus lector quiſpiam eruditulus, quod prima ſpecie ſermo uideretur abſurdus, Nõ alia ſcribimus uobis ꝙ quæ legitis, mutauit ſcripturam. quod nihil uideatur legi niſi quod ſcriptum eſt. Atqui Paulus ſuo more expreſſit hanc ſententiam, Non alia ſcribimus uobis, quàm ea quæ non ſolum legitis à nobis ſcripta, uerumetiam agnoſcitis à nobis expreſſa re factiſq;. Græci addũt coniunctionem, ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε, Aut etiam agnoſcitis. Sed ſuſpicor articulum ἃ mutatum in ἤ. Codex Donatianicus habebat, Et cognoſcitis, in altero certe uerbo ſeruans integritatem ueteris ſcripturæ. *Legitis, cognoſcitis.*

In die domini noſtri Ieſu Chriſti.) Græcus habet, In die domini Ieſu, ἐν ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, nec addit Chriſti. Porrò diem ſuo more uocat iudicium. Quãuis uulgi iudicio non eſt mihi cauſa gloriandi de uobis, aut uobis de me, tamen apud Chriſtum eſt quod gloriemur utriq; de alteris. *Dies, pro iudicio.*

Vt ſecundam gratiam.) δευτέραν χάριν. quod uerti poterat, Iteratum beneficium, ſiue geminum beneficium, nempe prius per epiſtolam, poſtea per præſentiam ipſius. Græcanica ſcholia admonẽt χάριν poſitũ pro χαρὰν, id eſt, Gratiam pro gaudio. Nam apud Latinos quoq; gratiam habere dicuntur quæ delectant.

Quum autem hoc uoluiſſem.) βουλευόμενος, id eſt, Quum hoc deliberarem ſiue ſtatuerem. Idem uerbum mox ſequitur, ἃ βουλεύομαι, quod interpres uertit, Quæ cogito. adeo ſibi permittit interpres mutare quocunq; modo quod libuerit. Ambroſius legit, Cogitans. Theophylactus interpres ſatis indicat de conſilio ſiue decreto ſentiendũ eſſe. Nec eſt hoc loco autem, ſed οὖν, id eſt, Igitur. & ergo legit Ambroſius, etiamſi mihi non diſplicet, δέ, quod ſit aduerſatiua. Videtur enim diluere quod illi tacite forẽt obiecturi, ſi ſtatueras uenire, cur mutaſti conſilium? *Interpres dormitans.*

Leuitate ſum uſus.) ἐλαφρίᾳ, à ceruo dicta uox, ob celeritatem mutandi conſilij. Et hic leuitate ſum uſus, Græce dixit magis quàm Latine, pro eo quod eſt leuiter, ſiue inconſtanter me geſſi.

Secundum carnem cogito?) Hic ſubaudienda eſt reſponſio, non cogito, ſiue nequaꝗ, ut apte cohæreat quod ſequitur. Vt ſit apud me &c.

Fidelis autem deus.) Recte uſus eſt Fidelis pro fido, cum aliâs uſurpemus hoc nominis pro fidenti. Ne uideretur enim hoc arrogare ſibi quod dixit, adiecit, Fidelis autem deus, quo autore & adiutore præſto quod præſto, Poteſt & ita diſtingui hic ſermo: Aut eñ quæ cogito, ſecundum carnem cogito, ut ſit apud me, quod eſt etiam, etiam, & quod eſt non, non? ut hæc ſit interrogatio. Deinde quaſi reſponderit, nequaꝗ hæc ſecũdum carnalem affectũ loquor, ut mihi arrogem ſi quid præſtiti, ſubijcit, Imò deus fidelis, qui per me præſtat, quicquid uoluit. Et ad hunc modum diſtinguit Ambroſius. Atq; ita δέ coniunctio aduerſatiua uim habet corrigendi, cuius uice poni poterat, Quin potius, aut imò. *δέ corrigit.*

Vt ſit apud me eſt.) Hic locus apud nos cõfuſus, apud Græcos ſic habet. ἵνα ᾖ παρ᾽ ἐμοὶ τὸ ναί, ναί, καὶ τὸ οὔ, οὔ, id eſt, Vt ſit apud nos, quod eſt etiam, etiam, & quod nõ, non. Certe Ambroſius legit, Eſt, eſt, non, non, Et exemplar Paulinum uetuſtiſſimum manifeſta raſuræ ueſtigia præ ſe ferebat. Porrò illud etiam, apud Græcos uox eſt affirmantis, ναί, & οὔ negantis. Ergo qui non faciunt quod negant ſe facturos, ijs non eſt non, & qui faciunt *Locus obſcurus.*

quod affirmant se facturos, iis etiam est etiam. Cæterum quod Laurentius non uult In illo & in ipso, referri ad Christum, nõ uideo quid hominem mouerit. Nam uehemẽter ridiculum est quod Valla uult in ipso subaudiri, etiam, non Christum. imò Paulus felicem exitum promissorum deo fert acceptum, & Christo per quem hoc sit impetratum, ne uideretur suis uiribus arrogare quicquam. id quod testatur & huius sermonis clausula, Deo ad gloriam, per nos. Deus autor est, Christus impetrator, nos duntaxat horum ministri.

Taxatus palàm Valla.

Per me & Syluanũ.) Hieronymus admonet Sylã esse legendum, nõ Syluanum, cuius crebra mentio fit in Actis apostolorũ, sed reclamant quæ uiderim Græcorũ exemplaria.

Non fuit in illo est.) οὐκ ἐγένετο ναί, καὶ οὔ, id est, Nõ fuit etiam, & nõ. Porrò hæc uerba, Sed est in illo, in Græcis codicibus nõ leguntur hoc loco, licet mox in proximo sermone adiiciantur, suffragante uetustissimo exẽplari Paulino in quo scriptũ uisitur, Fidelis autem deus, quia sermo noster qui fuit ad uos, non est in illo est & non. Dei enim filius &c.

Est & nõ, pro instabilis & uanus.

Non fuit in illo.) οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ, ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν, id est, Non fuit etiã & nõ, sed etiã in ipso fuit. Per etiã, semper intellige confirmationẽ. & in pro per usurpatur.

Quotquot enim.) ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι θεοῦ ἐν αὐτῷ τὸ ναί, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμήν, id est, Quotquot enim promissiones dei in ipso etiam, & in ipso amen. Nam apud Hebræos amen confirmantis est, ut apud Græcos ναί.

Ideo per ipsum.) Ideo, abiiciendum, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμήν, id est, Et in eodem Amen deo. Et rursum, hic amen habet suũ articulum τὸ sicut ναὶ & οὔ superius, ut intelligas certitudinem quam significare uoluit per amen. Et in illo Amẽ deo, significat omnia certa, & rata quæ deus pollicitus est.

Signare, confirmare fidẽ. Gratia cooperans.

Et signauit nos.) καὶ σφραγισάμενος. Quo uerbo significare solet rei certitudinẽ, uelut cum obsignamus instrumentũ aut uas. atque id mox explicat, indicãs datam arram, quo certius esset promissum. Hoc admonendum ratus sum, quod uideam recentiores interpretes hic multa philosophari de gratia cooperante, quæ ad rem non admodum pertinent.

Pignus spiritus.) τὸν ἀρραβῶνα, id est, Arrabonem siue arram quæ fidem faciat totius promissi præstandi.

Non ultra ueni Corinthum.) Magis quadrabat nondum quàm ultra. est enim οὐκ ἔτι ἦλθον, id est, Non adhuc. Sentit enim se distulisse reditum, nisi mauis ἔτι pro denuo accipere. Cæterum Ambrosius de dilato reditu interpretatur, atque item Theophylactus.

Dominamur fidei.

Dominamur fidei uestræ.) Vide, num hic sensus accipi possit, Dominamur uobis propter fidem, uel fidei gratia, ut more Græcorum subaudias ἕνεκα. Græca sic habent, οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως. Atque ut ita sentiã, facit articulus post ὑμῶν positus, alioqui magis conueniebat, τῆς ὑμῶν πίστεως. Hæc autem dicit, quod ante dixerat parcẽs, uelut alioqui sæuiturus. Non est autem dominium, nisi quum peccatum est alicubi. sed in fide nondum peccerant, qua firmi stabant, libidine, contentione, dissidiisque peccarant. Id igitur uerbi mitigat hac ratione. Theophylactus in cæteris mecum faciens, de transposito articulo, nullum mouet scrupulum, quanquàm & alter sensus probe habeat: Fides libera est, dominium necessitatis est, ut interpretatur Ambrosius. Hæc animaduertenda nobis, qui fidei ac religionis titulo ad tyrannidem abutimur. Nec alio fortassis studio cupimus orbem redigi ad professionem Christi, quàm ut ipsi latius regnemus.

Qui subigunt Turcas, ne spectent dominium aut prædam.

Fide statis.) ἑστήκαμεν, ist est, Stamus, siue cõstitimus. tametsi uariant hic Græca exemplaria. Et magis quadrat Statis, ne uideantur usquequaque obiurgandi.

EX CAPITE SECVNDO.

Nisi qui contristatur ex me.) ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ. Contristari suo more ponit pro dolore affici, cum aliud quiddam sonet Latinis. Sentit autem hoc ipsum sibi uoluptati esse, quod admoniti indolescant, quod id argumẽtum sit animi resipiscentis, ita uicissim gaudium è dolore nascitur.

Tristitiam super tristitiam.) Super tristitiam, superest, μὴ ἐλθὼν λύπην ἔχω. uerum id aliũde huc translatum est, uidelicet ex epistolæ ad Philippenses, capite secundo. Certe apud Ambrosium non additur, & cõgruit cum huius lectione ipsius interpretatio. Consentit cũ Ambrosio & Theophylactus. licet interpres in contextu addiderit de suo, uulgatam sequutus æditionem. Quidã indicat in uno quodam codice deprehẽdi

Additum apud nos.

scripturam Græcam, cum nostra translatione cōgruentem, ἵνα μὴ ἐλθὼν λύπην ἐπὶ λύπης ἔχω. Hunc ait è Rhodo missum R.P. Francisco Cisuerio, Card. quondam Toletano, cuius equidē uiri memoriæ, cū primus faueo, quod ipse fauerit pietati bonisq; studijs omnibus. Sed cum Ambrosius nobiscum faciat, cum tot exemplaria suffragentur huic lectioni quam indicamus, fieri potuit, ut Rhodiensis ille liber fuerit deprauatus, præsertim cū causam indicauerimus deprauandi, fieri potuit, ut ad Latinorum codices fuerit emendatus, præsertim cum sit Rhodiensis. Nam id fuisse factum constat in nonnullis, ut post concordiam initam cum ecclesia Rhomana, hac quoq; in parte cōcordarent. Porrò codices eius generis nihil aliud sunt, quàm amussis alba in albo lapide. Neq; enim uelim corrigere nostram translationem ex fide codicis, qui per omnia congrueret cum nostris.

Angustia cordis.) συνοχῆς, coartatione, siue anxietate. Nam angustia cordis est pusillanimitas, & in uitium sonat.

Vt sciatis quam charitatem.) Græce est, Vt charitatem sciatis, quam habeo abundantius in uobis, ut legit & Ambrosius. Et In uos rectius quàm In uobis, est enim εἰς ὑμᾶς, siue Erga uos.

Si quis autem cōtristauit me.) Me non est apud Græcos, εἰ δέ τις λελύπηκεν, id est, Si quis dolore affecit, ut subaudias id quod commodum fuerit, aliquem, aut uos, aut me. Diuus Ambrosius non addit pronomen, uerum iuxta Græcos legit, *Si* quis autem cōtristauit, non me contristauit. Grauat enim peccantem qui contristauerit omnes, neq; Paulum tantum, uerum omnes bonos apud Corinthum. Nam quod post ait, Non me cōtristauit, perinde ualet ac si dicat, Non me proprie ac solum contristauit, uerum ex parte dūtaxat, ut cui dolor hic sit cum omnibus uobis communis.

Ita ut econtrario magis donetis.) ὥστε τοὐναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι, καὶ παρακαλέσαι, Adeo ut è diuerso potius condonare & consolari debeatis. Videtur enim in his orationibus subesse synecdoche, aut, si mauis, eclipsis, ut subaudiatur δεῖ, aut aliud simile. *Synecdoche.*

Vt confirmetis in illum.) κυρῶσαι. Quod propemodum ualet, ac si dicas, Facite ut pōdus & autoritatem habeat charitas erga illum. Loquitur enim uelut ad iudices & concionem, quorum suffragijs uelit absolui eum, qui traditus fuerat satanæ. Nam κυρία cōcionē *Κυρία, cōcio.* significat, in qua creantur magistratus, quæ Latini uocant comitia, & diem alicuius rei causa præstitutum, & ius aliquod agendi. unde ductum uidetur κυρόω, uelut suffragijs comprobo, & ratum facio.

Quod donaui.) καὶ γὰρ ἐγὼ εἴ τι κεχάρισμαι ᾧ κεχάρισμαι, id est, Etenim ego si quid donaui, cui donaui, siue, *Si* cuius rei gratiam feci. Nam donare uocat condonare culpam. Deinde cui donaui, subaudiendum est denuo uerbum donaui, ut ter repetatur donaui. *Proprietas* alioqui erit imperfectus sermo. Nā & ego si quid condonaui, cui condonaui, propter uos *Hebraismi.* condonaui. Animaduertendum autem, quàm paucos Paulus tradiderit satanæ, & quanto affectu hunc suis cōmendet, cum nos ob treis drachmas effulminemus passim. Nec ta- *Lenitas* men hunc tradidit satanæ priuata sua autoritate, sed publico omniū iudicio, qui apud nos *Pauli.* recta in ignem conijceretur. Et in ipsa condemnatione miscet indicium charitatis, in interitum carnis, ut se. &c. Tanta est eius in malos clementia, qui ipse nullis peccatis erat obnoxius, nos nobis tam male conscij, quàm non Christiane sæuimus in alios delinquentes.

In persona.) ἐν προσώπῳ. Quod est, uel in persona, uel in facie, siue conspectu. Nam Græce uox ambigua est, & scholia uarie exponunt. Ambrosius interpretatur In persona Christi, pro uice Christi.

Vt non circunueniamur à satana.) ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν, id est, Ne occupemur & usurpemur, uelut ab iniusto possessore satana. Ambrosius legit, Vt non possideamur, & propius expressit uocem Græcam. Nam πλεονεκτεῖν, est occupare quod tuum non est, ut faciunt auidi, & alienorum usurpatores.

Non habeo requiem spiritui meo.) Nimium bona fide reddidit datiuū Græcum, qui uertendus erat, in auferendi casum. Siquidem illi instrumentum & modum actionis, dandi casu efferunt, nos auferendi. Ambrosius propius accedit ad Græca. legit enim: Non habui requiē in spiritu meo, οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου, hoc est, Nō cōquieui animo. Hic est ille Titus quem Paulus à nōnullis ideo putatur desiderasse, quod is esset eius linguæ peritior.

Thomas Græcis commentarijs adiutus. guæ peritior. Horũ de numero est Theophylactus. Meminit & Thomas huius interpretationis, sed reijcit, ne spoliaret apostolos dono linguarũ. At uel hinc colligitur illum adiutum fuisse commentarijs è Græco uersis, quum nihil huiusmodi attingat Ambrosius.

Sed ualefaciens.) ἀποταξάμενος, id est, Dimissis fratribus, aut renuntiato uale. Ambrosius legit, Sed uale illis dixi, & profectus sum &c.

Deo autem gratias.) Gratia est Græce χάρις. Atq; ita, ni fallor, uertit interpres.

Qui semper triumphat nos.) τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς. Diuus Hieronymus ad Algasiam exponit, Triumphat nos, id est, De nobis, uel triumphũ suum agit per nos. Ambrosius item, Triumphat nos, facit nos uictores uincente perfidiam fide.

Bonus odor sumus deo.) εὐωδία, id est, Fragrantia, siue beneolentia, ut ad uerbũ efferam. Nam Græcis dictio est cõposita. Et deum rursum appellat patrem, suo more. Quoties enim absolute hoc utitur uerbo, ferè deum patrem intelligit.

Alijs quidem.) Elegantius uertisset, His, & illis.

Tam superest Tam idoneus.) Tam, Græcis non legitur, nec apud Ambrosium, nec apud Augustinum, qui citat hunc locum, edisserens psalmum septimum, legitq;, Et ad hæc, quis idoneus? Itidem adducit Origenes homilia in Genesim decimatertia. Fortassis interpres de suo *Ordo.* addiderat, quis nam. Id uersum est in quis tam, Subauditur autem respõsio, perpauci, aut simile quippiam. Intelligit enim rem esse uehementer arduã, & quæ non queat à quibusuis præstari. nisi mauis per hyperbatum referre ad id quod aliquãto post sequitur, Ad hæc quis idoneus? Et posteaq; dilata responsione, auxit facti magnitudinem, deinde respõdeat, Fiduciam autem talem habemus &c.

Sicut plurimi.) ὡς οἱ λοιποί, id est, Sicut cæteri. Alij habẽt, ὡς οἱ πολλοί, id est, Sicut multi, aut pleriq;.

Cum autem conuersi fuerint ad dominum.) Cum Græce sit ἐπιστρέψῃ, si placet uerbũ medium, erit, Conuersus fueris, secunda persona, quemadmodum subinde locum hũc adducit Augustinus, nominatim in libris quos scripsit aduersus Faustum, Cum transieris ad dominum, auferetur uelamen. Sin uerbum actiuum erit, cõuersus fuerit, tertia persona, ut subaudias, Israël. Atq; ita legit diuus Ambrosius, Cum autem cõuersus fuerit ad dominũ, auferetur uelamen. Vsus est eodẽ uerbo cap. quod proxime sequitur. Neq; quicquàm tamen officit sententiæ, quod noster interpres mutauit numerum. Neq; enim refert utrum dicas, equa gestat fœtum decem mensibus, an equæ gestant decem mensibus. Origenes hunc adducens locum in Exodum homilia duodecima legit, Vbi cõuersus quis fuerit, auferetur uelamen. Rursus in Leuiticum homilia secunda.

Cauponari, adulterari. Adulterantes.) καπηλεύοντες, id est, Cauponantes. Hieronymus ad Algasiam uertit, Venundantes & uenditantes. Est enim καπηλεύειν ad quæstum abuti re quapiam. quod Petrus accommodauit ad ipsos etiam homines, Cauponantes uos. Quo quidem uerbo usus est Ennius in officijs Ciceronis, Non cauponantes bellum, sed belligerantes. Interpres Adulterantes uertit, pro corrumpentes. idq; sequutus est Ambrosius, nec inerudite. Siquidem ueteres, quicquid esset insyncerum, ac dolo fraudeq; uitiatum, id κάπηλον appellabant, uelut Aeschylus, citante, quisquis is fuit, etymologiarum Græcanicarum coaceruatore, κάπηλα προφέρων τεχνήματα, id est, Cauponias proferens artes. propterea quod hoc hominum genus plerunq; insyncerum est, utpote quæstu metiens omnia. Græca uox proprie quadrat in eos qui uenditant esculenta aut poculenta. Quorum præcipuum est studium, uiciata pro synceris uendere.

Sed ex synceritate.) ἀλλ' ὡς, Sed tanquàm ex synceritate, sed tanquàm ex deo, additis aduerbijs. Et tamen nisi subaudias aliquid, erit imperfectus sermo, Non adulterantes, sed uelut ex synceritate prædicantes.

EX CAPITE TERTIO.

Incipimus iterum nosmetipsos commendare.) συνιστάνειν, quod non simpliciter sonat laudare, id quod uulgus existimat, sed insinuare in alterius beneuolentiam.

Ad uos, aut ex uobis.) Græci repetunt commendaticijs, licet reclamantibus exemplaribus Latinis quæ uiderim omnibus, neq; temere tamen. Com-

mendaticijs

mendaticijs ad uos, hoc est, quæ ab alijs profectæ cõmendent nos uobis, aut à uobis profectæ commendent nos alijs.

Epistola nostra.) Suam uocat, nõ quam scripserit, sed qua commendetur. Studium curandæ salutis illorum, argumentum erat & epistolæ uice. Nostris autem dixit uel modestiæ causa, pro Meis, uel quod pari studio essent & alij quidam Pauli collegæ.

Quæ scitur & legitur.) Interpres non reddidit uenustatẽ Græcani schematis, γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη, id est, Quæ intelligitur & legitur. *Adnominatio*

Manifestati quoniam epistola estis.) φανερούμενοι. Verbum est medium. unde commode uerti poterat, Dum manifestatis uos esse epistolam &c. Aut, dum manifestamini quod estis epistola &c.

Et scripta non atramento.) Græcis non additur, Et, nec apud Ambrosiũ. Nec est Scripta, sed inscripta, ἐγγεγραμμένη.

In tabulis cordis carnalibus.) σαρκίναις, id est, Carnẽis, ut materiam intelligas, nõ qualitatem, quam notant quum dicunt σαρκικός. Nam quod alibi Carnalibus legimus, σαρκικὸν est Græce. καρδίαις habent quidam codices, hoc est, Cordibus, sed mẽdose, opinor. *σάρκινον σαρκικόν*

Sed omnis sufficientia nostra.) ἡ ἱκανότης, Idoneitas, ut ita loquar.

Qui & idoneos nos fecit ministros.) ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους, id est, Qui idoneos nos fecit, ut essemus ministri noui testamenti, quasi dicas, Idoneauit. Est autem uerbum ab eo nomine, quod mox uertit, Sufficientes & sufficientia.

Nõ litera, sed spiritu.) Græcis genitiuus est, Literæ sed spiritus, ut referas ad ministros, & intelligas nouum testamentum spiritum, uetus literam. At apostoli delecti sunt, ut spiritum administrarent, non ceremonias legis, quas suo more literam uocat. Ex Ambrosiana interpretatione nõ potest certum deprehendi quid legerit. & ad sensum haud magni sanè refert. Nam quod offendit Vallam, ita uitari poterat: Qui fecit ut essemus idonei noui testamenti ministri, quod spirituale est, non literale sicut uetus. ut literæ & spiritus referatur ad testamentum, aut ministros noui testamenti, hoc est, non literæ, sed spiritus. *Litera pro literæ.*

Literis deformata. Quidam deformata interpretatur, turpiter formata. Id quo magis credamus, Carrensis adijcit, Sicut mulier dicitur deformis. O columen Theologiæ, quasi uero sola mulier dicatur deformis. Deinde post aliquod id genus nugas, addit aliud commentum, si cui hoc parum probatur: Deformata, id est, ualde bene formata. quasi uero hoc agat Paulus, ut intelligãt eam legem ualde bene formatam, quam præ euangelio contemni uult. Verum quorsum attinet hæc insectari, quũ in summa totum hoc sit impudentissimum, nouum testamentũ Græce scriptũ ab apostolis, interpretari uelle, si Græce prorsus nescias. Paulus scripsit ἐντετυπωμένη, id est, Informata, ut ad uerbum reddam, hoc est, insculpta. Quanquàm eleganter interpres dixit Deformata, pro Formata. Nec enim hic auget de, non magis quàm in deambulare, ac deosculari. Et Quintilianus: Marmora prima deformata manu. Ambrosius Formata legit, non deformata. *Hugo Carrensis.*

Damnationis in gloria est.) In superest, δόξα, id est, Gloria. Atq; ita legit Ambrosius, quanquàm hic non admodum uariat sensum. Variantq; Græcorum codices. Et mox, Per gloriam est, διὰ δόξης, dixit pro, In gloria. *In, superest.*

Nam nec glorificatum est quod claruit.) καὶ γὰρ οὐδὲ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον, id est, Etenim ne glorificatum quidem est quod glorificatum est, id est, quod tum glorificabatur, accedente gloria Euangelij perdidit gloriam. Et ideo addidit in hac parte, Id est, in comparatione. Sic enim exponunt Græca scholia.

Multa fiducia.) πολλῇ παῤῥησίᾳ. quæ uox apud Græcos significat loquendi libertatẽ, quum palàm quis eloquitur quod sentit. Hoc ad Moysen refert, qui palàm & aperte non est ausus loqui, sed uelata facie. Et χρώμεθα utimur, idem potest esse utamur. Atq; ita sanè legit Ambrosius, ut sit adhortantis ad libertatem mere Christianam.

In faciem.) εἰς τὸ τέλος, id est, In finem. Id quod haud dubie librariorum accidit errore. Certe Ambrosius legit, Vsq; ad finem eius quod euacuatur, & ad eum modum interpretatur. Volebat Mosi faciem esse obtectam nec aspici, donec id quod erat abolendum, coruscante euangelio euanesceret, & sic licebat intueri faciem Mosi. Porrò ut hic sermo sit absolutus, subaudiendum est aliquid, Et nõn facimus sicut Moses qui ponebat &c. *Varia lectio.*

Et tamen

Et tamen in nonnullis Græcorũ codicibus comperimus ſcriptũ, εἰς τὸ πρόσωπον, quemadmodum nos legimus. Atq; ita legit & interpretatur Theophylactus. Quod hic uertit intenderent, Græce eſt ἀτενίσαι, id eſt, Defigere oculos, & immotis oculis intueri, quemadmodum ſolent amantes, & qui attente audiunt loquentem. Aſpicere poterant, ſed fixis oculis & diu inhærentibus non poterant. Vnde re cognita, Moſes quoties loqueretur populo, faciem uelo obtexit.

In finem. In finem uidelicet.) Ne illic conquieſcerent. Et quod euacuatur, ſonat quaſi dicas, eius qui euacuatur uel aboletur, ut referas ad Moyſen moriturum. Moſes mortalis erat, Chriſtus immortalis. Moſi lex ad tempus erat inſtituta, Chriſti lex finem neſcit. Aut abſolute in finem, eius rei quæ euacuatur. Et euacuatur hic eſt, καταργούμενον, id eſt, Quod aboletur & irritum redditur. Id annotauit & Theophylactus interpres.

Obtuſi ſunt.) ἐπωρώθη, id eſt, Excæcati ſunt. Et cogitationes potius q̃ ſenſus, νοήματα, quod paulo ante uertit Cogitationes. Cum autem couerſus fuerit ἡνίκα δὲ ἂν ἐπιστρέψῃ, opinor ſubaudiendum Iſraël, pro Iſraëlita. Auguſtinus libro aduerſus Fauſtum xij. capite quarto, legit, Cum autem tranſieris, ut ἐπιστρέψῃ ſit à uerbo medio, è ſecunda perſona, pro quauis perſona, niſi forte maluimus uitio librarij tranſieris, ſcriptũ pro tráſierit. Quanquàm & alius totidem uerbis adducit hunc locum, uelut eiuſdem lib. cap. trigeſimonono.

Dominus autem ſpiritus eſt.) Non ſimpliciter ait dominum eſſe ſpiritum & corpus eſſe negat, ſed addidit articulum τὸ πνεῦμα, hoc eſt, Ille ſpiritus, nempe legis. quaſi Moſes fuerit caro, utpote mortalis & imbecillis & craſſus, Chriſtus ſpiritus, ut efficax & immortalis.

Speculantes à ſpeculo, non à ſpecula. Speculantes.) κατοπτριζόμενοι, id eſt, Speculantes hoc loco à ſpeculo ductum eſt, non à ſpecula, ut intelligas dei gloriam à purgatis animis ceu ſpeculo excipi, ac reddi. Ad hũc enim ſenſum exponunt Græca ſcholia, ut κατοπτριζόμενοι ſit ueluti ſpeculo exprimentes, ac referentes. Et quod additur in eandem imaginem, præpoſitio Græcis abeſt, τὴν αὐτὴν εἰκόνα, id eſt iuxta eandem imaginem, ut ſubaudias κατά. Ac paulo poſt,

Manet non reuelatum.) Maluiſſem, Nec tollitur, quo ſenſus ſit apertior.

A claritate in claritatem.) A gloria in gloriam, ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν. ſic enim aliquoties uertit hanc uocem. Verum hæc uarietas interpretandi, nonnunquàm anſam errandi Latinis expoſitoribus præbet, dum aliud quiddam à Paulo dici putant, claritatem & gloriam, quum apud illum eadem ſit uox.

Triplex lectio. A domini ſpiritu.) Trifariã hic locus accipi poteſt apud Græcos, A domini ſpiritu, ſiue, à domino ſpiritus, ſiue, à domino ſpiritu, ut accipiamus ipſum dominũ eſſe ſpiritum. Cæterũ media lectio mihi magis probatur, ἀπὸ κυρίου πνεύματος. Primã ſequutus uidetur Theophylactus, atq; item Ambroſius. Mirũ quid ſequutus Auguſtinus libro de ciuitate dei xxij. cap. xxix. legit tanquàm ad domini ſpiritum, ſi modo ſcriptura mendo uacat.

EX CAPITE QVARTO.

IVxta quod miſericordiam conſequuti ſumus.) καθὼς ἠλεήθημεν. Ambroſius uertit, Pro ut miſericordiam conſequuti ſumus. Interpres pro καθὼς legiſſe uidetur καθ' ὅ. Cæterum miſericordiam conſequuti ſumus, ſuo more modeſtiæ cauſa dixit, pro eo quod eſt, Delecti ſumus ad officium apoſtolicum.

Non deficiemus.) οὐκ ἐκκακοῦμεν, id eſt, Nõ deficimus, ſiue ſegneſcimus, aut degeneramus. Nam Græcis κακὸς aliquando inertem ſignificat ac inſtrenuum, ut & aliàs indicatum eſt. Ambroſius legit, Non deficiamus & renunciemus, ut utrunq; ſit hortantis, quaſi legerit μὴ ἐκκακῶμεν & ἀπείπωμεν. Mihi magis probatur, ut indicandi modo legantur, & ad Pauli perſonam pertineant, qui contemptis Moyſi ceremonijs, Chriſti philoſophiam libere prædicabat.

Sed abdicamus.) ἀπειπάμεθα, id eſt, Abdicauimus, ſiue abnegauimus, reiecimus. Ambroſius legit, Renunciemus, ut uerba ſint inuitantis.

Occulta dedecoris.) τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης. Aptius eſt probri, ſiue dedecoris, quàm pudoris. Non enim dixit αἰδοῦς, ſed αἰσχύνης. Atque ita legit Ambroſius. Probrũ enim

Occulta, pro occultamẽtis. opponit gloriæ quam tribuit Euangelio. Porrò Occulta dixit, pro occultamẽtis. nam turpitudo amat latebras.

Nec adulterantes

Nec adulterantes.) δολοῦντες, id eſt, Dolo utentes, ſiue tractantes. Neq; eſt hic καπηλεύοντες, quod antea uertit, adulterantes, ſed δολοῦντες, quaſi dicas, falſificantes. Nec eſt,

In manifeſtatione, ſed manifeſtatione, ut referatur ad cōmendantes.

Opertum eſt.) κεκαλυμμένον. Quod hactenus uelatum uertit, nunc mutat opertum, cum Græcis eadem ſit uox.

Deus ſeculi huius.) ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, id eſt, Deus æui huius. Theophylactus ac ſcholia Græca putant legi poſſe per hyperbaton ad hūc modum: In quibus excæcauit cogitationes incredulorum huius ſeculi. ut intelligamus deum uerum ultorem ſcelerum, excæcare mentes infidelium huius ſeculi. Atq; hic quidem ſenſus accipi poterit, ſi deus ſubiecta hypoſtigme ſeparetur ab his quæ ſequuntur, hoc pacto: In quibus deus, ſeculi huius excæcauit mentes infidelium, hoc eſt, in quibus deus excæcauit mentes infidelium huius ſeculi. eamq; lectionem pleriſq; placuiſſe noſtrorum, teſtis eſt Auguſtinus, libro aduerſus Fauſtum xxj. cap. ij. quod Manichæi duos deos facerent, alterum uerum, alterum unde ſcaterent mala, quem hylen uocabant. At idem aliquanto poſt, negat abſurdū uideri debere, ſi diabolus dicatur deus huius ſeculi, quemadmodum & illud dictū eſt Paulo, Quorum deus uenter eſt. Item illud in pſalmo, Dij gentium dæmonia. In hanc ſententiā enarrat Ambroſius. Proinde quod priore loco diximus ex Græcis ſcholijs, id uidetur affectatum ac uiolētum. *Simplicius* eſt ac uerius, ut intelligamus deum huius ſeculi ſatanam, quēadmodū ſentit Cyrillus, citantibus ſcholijs Græcanicis. Nec moueat quod illi tribuat uocabulū dei. Nō eſt em̄ ſimpliciter deus diabolus, ſed illis eſt deus, q illū anteponūt Chriſto. Veluti auaris pecunia deus eſt, nepotibus gula deus eſt, & homo homini deus eſt, iuxta prouerbium. Certe Ambroſius nō ueretur interpretari diabolum huius ſeculi deum malorum.

Hyperbaton.

Diabolus dictus deus.

Qui eſt imago dei.) In Aldina æditione additur ἀοράτου, cū nō ſit in noſtris Latinis, ſed uidetur à ſtudioſo quopiam adiectum ex epiſtolæ ad Coloſſenſes cap. j. præſertim cū in alijs Græcis non reperiatur, cunq; Theophylactus, nec legat, nec interpretetur.

Illuminatio euangelij gloriæ Chriſti.) Congeries genitiuorum reddit orationem ancipitem. Poteſt enim ſic accipi, ne illuceſceret illis illuſtratio Euāgelij, hoc eſt, prædicationis gloriæ Chriſti. aut ne illuceſceret illis lumē gloriæ Euangelij Chriſti. aut ne illuceſceret illis lux Euangelij quæ eſt gloria Chriſti. Demiror autem quid legerit Ambroſius Græce, cum ita uertat hunc locum: In quibus deus ſeculi huius, obcæcauit ſenſus infidelium, ut nō peruideant lumen Euangelij gloriæ Chriſti. ni forte pro αὐτοῖς legit αὐτοὺς ad hunc modum, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοὺς τὸν φωτισμόν. Nam autore Heſychio, αὐγάζω & αὐγάζομαι Græcis eſt ὁρῶ καὶ βλέπω, uideo ſiue intueor. Deinde φωτισμὸν proprie ſonat illuminationem, ſiue illuſtrationē, quod Ambroſius uertit lumen. Sed lumē cum profertur, φωτισμὸς eſt. Non abhorret ab hac interpretatione Theophylactus.

Ambroſius diuerſe legit.

Sed Ieſum Chriſtum dominum noſtrum.) Noſtrum, redundat, & plenius eſt, ut intelligamus omnium eſſe dominum. Præterea diſcernit ſuam perſonam à perſona Chriſti, cum ipſe ſit miniſter, alienum agens negocium. Ille dominus, ad cuius gloriam omnia referenda ſunt quæ facit ſeruus.

Nos autem ſeruos ueſtros per Ieſum.) Propter Ieſum legendum eſt, διὰ τὸν ἰησοῦν. Atq; ita legit diuus Ambroſius.

Qui dixit.) ὁ εἰπών. Commodius erat, Qui iuſſit. & addendum erat uerbum ſubſtantiuum: Deus eſt qui iuſſit lumen illuceſcere &c. Deinde,

Ipſe illuxit.) Pro ipſe, Græce eſt, ὅς, id eſt, Qui. Nam ipſe qui iuſſit, illuxit. Cæterū Græca uerba ſunt λάμψαι & ἔλαμψε, pro quibus Auguſtinus in opere aduerſus calumniatorē legis Moſaicæ, legit clareſcere & claruit. Rurſus cōtra Fauſtū diſputās libro xxij. cap. viij.

Scientiæ claritatis.) τῆς γνώσεως, τῆς δόξης, id eſt, Cognitionis gloriæ. Interpretatur enim quid dixerit φωτισμὸν, nempe cognitionē gloriæ Ieſu. Item pro dei, Ambroſius legit, ſuæ, Ad illuminationem gloriæ ſuæ, propterea quod præceſſit deus.

In faciem Ieſu Chriſti.) ἐν προσώπῳ ἰησοῦ χριστοῦ, id eſt, In facie Ieſu Chriſti. Faber hoc loco mauult legere perſona, pro facie, Laurentium, opinor, ſecutus. At mihi multo magis quadrare uidetur ad Pauli ſententiā, ſi legamus, In uultu, ſiue in facie. Alludit enim ad Moſi faciem uelamine opertam, cū in Chriſti facie clare refulſerit gloria dei patris, uelut in ima-

Faber.

gine abſolutiſſima. In uaſis fictilibus.) ὀστρακίνοις, id eſt, Teſtaceis. licet idem ſit ſenſus.

Vt ſublimitas.) ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ θεοῦ, id eſt, Vt ſublimitas uirtutis, ſit dei, & non ex nobis. Quanquam hic quoque uirtutis ſic accipitur, non ut opponatur uitio, ſed infir-

Ordo. mitati. Proinde Hieronymus in dialogis aduerſus Pelagium, citat hunc locum his uerbis, Vt abundantia fortitudinis noſtræ ſit ex deo. Cæterum ea uox uirtutis, ad nos refertur, non ad deum. ut ſit ſenſus, Vt noſtra uirtus tam eximia non tribuatur nobis, ſed deo. Neque rurſum eſt ſublimitas, ſed ἡ ὑπερβολή, id eſt, Exceſſus ſiue excellentia. Auguſtinus aliquoties legit eminentia, aptiſſimo uocabulo, & eminentia coniungit cum uirtute, ut eminentia uirtutis ſit dei, cum aliâs frequenter, tum enarrans pſalmos. Item epiſtola centeſima liiij. rurſus ſermone de uerbis apoſtoli decimoquinto.

In omnibus tribulationem patimur.) Interpres neque ſenſum Pauli dilucide reddidit, neque ſchematis iucunditatem, ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι, id eſt, Vbique preſſi ſiue afflicti, ſed non coartati, ſiue non anxij redditi. Alioqui conſequitur, ut qui prematur, is adigatur in anguſtum. Ambroſius propius reddidit Græca ad hunc modum, In omnibus preſſuram paſſi, ſed non coanguſtati.

Aporiari ἀπορεῖσθαι. Aporiamur, ſed non deſtituimur.) Eſt apud Græcos iucunda uocum alluſio, ἀπορούμενοι ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι. Quorum alterum ſignificat hærentem, & conſilij inopem ac perplexum. Alterum ſignificat planè deſperantem ac tædio uictum. Quanquam ἀπορεῖν ſignificat & egere, quod ſecutus eſt interpres. Ambroſius uertit, inopiam paſſi, pro egentes. Et quod hic uertit deſtituti, participium eſt eius uerbi quod paulo ante uertit tædere, ἐξαπορηθῆναι, ita ut nos tæderet uiuere. Græci ſic interpretantur, ut ἀπορεῖσθαι ſit redigi ad ſummam anguſtiam, ſed ἐξαπορεῖσθαι uinci & opprimi malis.

Sed non derelinquimur.) διωκόμενοι ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι. Quorum poſterius ſonat, in periculo deſeri ac deſtitui, ob præpoſitionem additam ἐν.

Supereſt in noſtris. Humiliamur; ſed non confundimur.) Hæc nec habentur in Græcis codicibus, nec in lectione Ambroſiana, nec in uetuſtiſſimo codice S. Donatiani, unde miror unde irrepſerint. Et tamen ad Pauli ſenſum non inepte accederent, quod humiliationi proxima ſit confuſio. Quod aũt hic interpres uertit per uerba, Græci dicunt per participia. Atque ita legit Ambroſius, In omnibus preſſurã paſſi, ſed nõ coanguſtati, inopiam paſſi, ſed nõ deſtituti. Verũ quoniam tempus participij non conueniebat, interpres maluit per uerba reddere.

Semper mortificationem Ieſu Chriſti.) Græce eſt domini Ieſu, νέκρωσιν τοῦ κυρίου Ἰησοῦ. Sed obſtrepet aliquis, quid iſta faciunt ad ſenſum, an ſit domini Ieſu, an Ieſu Chriſti? Primum arbitror eſſe nefas in diuinis literis, ſi uel unum apicem ſciens ac uolens mutes. Quod ſi quis propius introſpexerit, uidebit nec hanc in Paulo uarietatem ocioſam eſſe, in quo nihil omnino eſt ocioſum. Ambroſius pro νέκρωσιν legit, non mortificationem, ſed mortem, nec id abſurde mea ſententia.

Vita Ieſu in corporibus noſtris.) ἐν τῷ σώματι ἡμῶν, id eſt, In corpore noſtro. Atque ita legit Ambroſius cum Græcis conſentiens. ut non reſpicias tuum aut meum corpus, uerum id quod opponitur ſpiritui.

Ergo mors in nobis operatur.) ὥστε ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, id eſt, Itaque mors quidẽ in nobis operatur. Quanquam eſt agit potius quam operatur. De quo toties iam dictũ eſt.

Sicut ſcriptum eſt.) κατὰ τὸ γεγραμμένον. Faber putat poſſe legi, à quo ſcriptum eſt. Ve-

Faber. rum id Græci ſermonis ratio nullo pacto patitur. unde miror ſi diuerſum habuit exemplar, aut certe tam erudito uiro quid in mentem uenerit.

Credidi propter quod locutus.) Locus eſt in pſalmo centeſimo decimoquinto.

Scientes quoniam qui ſuſcitauit Ieſum.) Græci legunt, dominum Ieſum, ὁ ἐγείρας τὸν κύριον Ἰησοῦν. Porrò quod uertit ὅτι nũc quia, nunc quoniã, frequẽtius occurrit quam ut uacet caſtigare. Nam poterat Latine dicere, Scientes qui Ieſum ſuſcitauit, eũ nos quoque per Ieſum ſuſcitaturũ eſſe. Aut, ſciẽtes quod qui Ieſum ſuſcitauit, is & nos per Ieſum ſuſcitaturus eſt.

Et conſtituet uobiſcum.) καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν, Et exhibebit ſiue adiunget ſibi unà nobiſcum, hoc eſt, non ſolum nos Iudæos, uerumetiam uos gentes.

Rurſum illud cum Ieſu.) Græce eſt, per Ieſum, διὰ Ἰησοῦ. Neque enim cum Ieſu, qui iam olim reſurrexit, ſed per illum, cuius mẽbra facti ſumus, & per quẽ donauit nobis omnia;

Etiamſi

Etiamsi Ambrosius legit, Cum Iesu, non ad tempus respiciens, sed ad communem resur-
rectionem capitis & membrorum.

Vt gratia abundans per multos in gratiarum actione abundet in gloriã dei.) ἵνα ἡ χά-
ρις πλεονάσασα, διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ, id est, Vt *Græca lucidi*
gratia exuberans siue redundans, siue quæ redũdauit propter multorum gratiarum actio *ora nostris.*
nem abundet in gloriam dei. Est enim propter, non per. nisi διὰ referas ad πλειόνων. at tũ
non habes quò referas εὐχαριστίαν. Et Ambrosius ita propemodum legit, Per multorũ gra-
tiarum actionem, hoc est, si plures agant gratias, id cedet in gloriam dei. Potest & uerbũ
περισσεύσῃ accipi transitiue, adhærente huic accusatiuo εὐχαριστίαν, id est, Efficiat ut abundet
gratiarum actio. In hanc fermè sententiam Theophylactus.

Non deficimus.) οὐκ ἐκκακοῦμεν, Quemadmodum uertit & supra, pro eo quod est, nõ
segnescimus, non defatigamur.

Quod in præsenti est momentaneũ & leue.) τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν, id est, Quod
enim in momento est leue. nam in præsenti nõ est in Græcis. nisi quod interpres uoluit red
dere aduerbium τὸ παραυτίκα. Poterat autem uertere ad hunc modum, τὸ γὰρ παραυτίκα
ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν καθ᾽ ὑπερβολὴν, εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν,
id est, Momentanea leuitas afflictionis nostræ insignite, supra modum æternum pondus
gloriæ operatur, siue efficit nobis. ut τὸ ἐλαφρὸν, id est, leue, ponatur pro nomine substanti-
uo, & τὸ παραυτίκα fungatur uice adiectiui, quod Græcis est familiarissimum. Opposuit au
tem Paulus, τὸ ἐλαφρὸν, τῷ βάρος, quod utiq; substantiuum est. Iam illud καθ᾽ ὑπερβολὴν εἰς
ὑπερβολὴν, quod constanter habetur in omnibus Græcis exẽplaribus, & repetitur in scho-
lijs, nihil aliud sibi uult quàm insignem & ineffabilem præcellentiam. quasi dicas, egregie
egregius est, ita bis dixit supra modum. Nihil enim aliud significat καθ᾽ ὑπερβολὴν, quam *Conduplica*
εἰς ὑπερβολὴν. Et aliâs admonuimus Hebræos huiusmodi cõduplicatione epitasin expri- *tio Hebraica.*
mere. Nec est, in nobis, apud Græcos, sed nobis, absq; præpositione. Iam quod paulo supe-
rius dixit, De die in diem, Græce non est καθ᾽ ἡμέραν, sed noue, ἡμέρα καὶ ἡμέρα, ut incremẽ
tum etiam intelligas renouationis, quemadmodum corpus indies magis ac magis deficit,
præsertim in prouectioribus. Sapit autem hic sermo Pauli dialecton Hebraicam quod ge
nus, In progeniem & progenies, pro eo quod erat in omneis progenies.

Temporalia.) πρόσκαιρα, id est, Temporaria & ad tẽpus durantia. quo uocabulo usus
est Euangelista, de semine mox exarescente.

EX CAPITE QVINTO.

SCimus enim quoniam si.) Græci legunt ad hunc modum, οἴδαμεν γὰρ ὅτι
ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, id est, Nouimus enim quod
si terrena nostra domus tabernaculi dissoluta fuerit. Nec additur huius, nisi
quod τοῦ certum indicat tabernaculum. Addidit autem tabernaculi, ut osten-
deret domicilium hoc non esse perpetuum, sed ad paucos paratum dies,
cuiusmodi sunt tabernacula.

Non manufactam.) Iucundius est Græce dictione composita, ἀχειροποίητον, hoc est,
dissimile his, quæ opera manuaria construuntur ac destruuntur.

Nam etiam in hoc ingemiscimus.) καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, Etenim in hoc gemimus.
Incertum autem an pronomen hoc demonstret tabernaculum corporis, an absolute po-
natur pro ob id gemimus. Quod cupiamus superuestiri, aut quod mauult Valla, superin- *Superindui.*
dui, ἐπενδύσασθαι. Vnde ependytes dicta uestis exterior, ueluti toga aut pallium. Ad id fa
cit quod sequitur, Si tamen induti & non nudi reperiamur. Neque enim superuestiri po-
test, qui prius non sit uestitus.

Habitationem nostram.) τὸ οἰκητήριον ἡμῶν, id est, Domicilium nostrum. Refertur aũt
ad uerbum superindui. Corpus enim domiciliũ est animi. & Ambrosius legit domicilio.
Porrò quod addit, Quod è cœlo est, sentit ut opinor, Christi corpus, cui nostra cõformã-
tur societate immortalitatis.

In hoc tabernaculo.) ἐν τῷ σκήνει, id est, In tabernaculo.

Si tantum uestiti, & non nudi inueniamur.) Ambrosius indicat in nõnullis codicibus *Duplex lectio*
diuersam esse lectionem. Si quidem expoliati, non nudi inueniamur, hoc est, si expoliati

hoc corpore,non deprehendamur nudi,ſed induti Chriſto . Idem annotant Græcanica ſcholia,in nõnullis eſſe, ἐκδυσάμενοι,in aliјs rurſus,ἐνδυσάμενοι. Eſt autem participiũ actiuum,cũ exuerimus nos,aut cũ induerimus. Sic enim de corpore loquit̃,quaſi de ueſte.

Mortale, pro mortalitate.

Vt abſorbeatur quod mortale eſt à uita.) τὸ θνητόν.Cur nõ potius mortalitas ꝙ mortale,quo magis reſpondeat uitæ: Et ad eũ modũ Græci abutuntur adiectiuis neutri generis.

Qui autem effecit nos in hoc ipſum.) ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς,εἰς αὐτὸ τοῦτο θεὸς,id eſt,Porrò qui nos fecit,ſiue parauit in hoc ipſum,deus,ut ſubaudias eſt, quod in participijs paſſim fit apud Græcos.Deus renouabit nos in reſurrectione, qui in hoc ipſum nos cõdidit Ambroſius legit perfecit, pro effecit.Nam affecit,quod addidit Faber,non uideo quomodo reſpondeat Græcæ uoci.

Faber.

Pignus.) ἀῤῥαβῶνα.Nec eſt Qui dedit,ſed qui etiã dedit,ὁ καὶ δοὺς,ut referatur ad eum qui parauit nos in hoc,& poſtea pignus quoq; dederit ſui ſpiritus,quo certius ſperemus.

Audentes igitur.) θαῤῥοῦντες,id eſt,Confidentes ſiue fidentes. Hoc loco uidetur Paulus participio pro uerbo abuſus,quod frequentius fit apud Græcos quàm apud Latinos.

Ordo ſermonis.

Niſi malis ad hunc modum ordinare ſermonem.ut illa,Per fidem enim ambulamus, per parentheſim ſint interiecta.Deinde ueluti recepto gradu,redeat ad interruptam orationem, θαῤῥοῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν.Cœperat enim ab huius uerbi participio θαῤῥοῦντες,ut hic ſit ſenſus,Fidentes igitur ſemper,& ſcientes quod cum uerſamur in corpore,abſumus à domino.Nam per fidẽ ambulamus,nõ per ſpeciem,& tamẽ fidentes,inquam,ſumus,& non ſolũ fidentes,uerũetiam ſic animati,ut malim' abeſſe à corpore,quo liceat adeſſe deo.

Et bonam uoluntatem habemus.) εὐδοκοῦμεν.Quod Ambroſius,cõſentimus.Nos maluimus probamus.probatur enim quod placet.

Dum ſumus in hoc cor.) ἐνδημοῦντες,ἐκδημοῦμεν.Oppoſuit uerba cõtraria,quæ Latinus interpres non potuit commode reddere,niſi dicas,dum adſumus abſumus. Siquidem in Græcis uerbis cõduplicata ἐναντίωσις, geminam habet gratiam,quod & in uocibus ſita ſit, & in rebus.ἐκδημῆσαι eſt foris agere,hoc eſt , domi non eſſe . ἐνδημεῖν eſt domi agere. Interpres uarie reddidit , idq; ſuo more.

ἐκδημεῖν. ἐνδημεῖν.

Audemus autem.) Rurſus θαῤῥοῦμεν, id eſt,Confidimus.

Et ideo contendimus .) φιλοτιμούμεθα, id eſt, Certamus & ambimus. Ambroſius legit conamur. quanꝙ contendimus bene quadrat , modo bene intelligatur à nobis . Eſt enim φιλοτιμεῖσθαι ambitioſe quippiam contendere , ſic ut te non patiaris ab alio uinci .

Lectio uaria.

Propria corporis.) Græce eſt τὰ διὰ τοῦ σώματος,id eſt, Quæ per corpus fiũt.Interpres legiſſe uidetur τὰ ἴδια σώματος . Atq; ita legit Ambroſius. Theophylactus legit & interpretatur τὰ διὰ τοῦ σώματος.

Pro ut geſſit.) πρὸς ἃ ἔπραξε,id eſt,Ad ea quæ geſſit,hoc eſt,pro ratiõe & portione eorum quæ fecit in corpore.Quidam codex habebat,πρὸς ὃ ἔπραξε,id eſt,ad id quod geſſit.

Deo uero manifeſti ſumus .) Græcis non eſt manifeſti nomen , ſed manifeſtati ſumus uerbũ πεφανερώμεθα. Et itẽ mox,Nos in cõſcientijs ueſtris manifeſtos eſſe πεφανερῶσθαι.Id ſiue à librarijs fuit immutatũ,ſiue ab interprete poſitum, nõ magni refert ad ſenſum Pauli.

Occaſionem damus.) Græce διδόντες eſt,id eſt, Dantes. Sed recte interpres participium commutauit in uerbum.

Vt habeatis ad eos.) πρὸς τοὺς,id eſt,Aduerſus eos.Et habeatis poſuit,ꝓ poſſitis gloriari.

Excedimus.) ἐξέστημεν.quaſi dicas,rapti ſumus extra nos,quem uocãt mentis exceſſum ſiue raptum.Fortaſſe ſcriptũ erat,excidimus mente,nõ excedimus,hoc eſt,ſiue inſanimus, ſiue ſani ſumus,ſiue ſapimus,ſiue deſipimus. Id magis explicat id quod mox conſequitur,

Excedimus ꝑ excidimus.

Siue ſobrij ſumus .) εἴτε σωφρονοῦμεν, id eſt,*Siue* ſobrij ſumus. Ambroſius legit,ſiue ſanum ſapimus, ut referatur ad illud, excedimus mente.Nam id quoq; ſignificat aliquoties σωφρονεῖν. Et Græcanica ſcholia admonent,inſanorum eſſe ingentia loqui,uelut oblitos ſui. Quod idem indicauit Ambroſius . Auguſtinus cum alijs compluribus locis , tum enarrans pſalmum xxx.ad ecſtaſim refert exceſſum.& exceſſimus compluribus locis legit, nõ excedimus,obſeruato tempore uerbi Græci.Quãꝙ in huiuſmodi quæ ad animi pertinent affectiones,ſolet præteritum tempus pro præſenti uſurpari. Et lib. aduerſus Fauſtum xij. cap.xxvj. pro Sobrij ſumus , legit Temperantes ſumus . Illud annotandum , niſi repetas

Sermo imperfectus.

utrunq;

utrunque uerbum, sermonem inabsolutum uideri. *Siue enim mente excidimus*, deo
excidimus, siue sanæ mentis sumus, uobis sani sumus. Nam si quid gloriatur Pau- *Sermo imperfectus.*
lus, id non ad ipsius, sed ad dei gloriam pertinet. *Si mediocria loquitur*, id tribuit in-
firmioribus, quorum affectibus & capacitati semet accommodat. Ad simili figura dictum
est illud ad Rhomanos, Non enim qui in manifesto Iudæus est, nec quæ in manifesto in
carne est circumcisio &c. ut illic indicauimus.

Vrget nos.) *συνέχει*, id est, Constringit siue compellit. Quanquàm urget belle habet.
Ac mox, non est æstimantes, sed *κρίναντας*, id est, Iudicantes, siue qui iudicauimus ac statui
mus illud. Iudicantes legit Augustinus libro aduersus Faustum xj cap. viij.

Quoniam si unus pro omnibus.) *Si*, non est apud Græcos in quibusdam codicibus.
Certe apud Theophylactum non additur, nec apud Ambrosium, quantum ex illius li-
quet interpretatione. Separat hoc ab ijs quæ sequuntur interiecto commentario: Ergo
omnes mortui sunt &c. Assumit Paulus id quod indubitatum est, Christum pro
omnibus mortuum. Ac mox infert quod hinc consequitur. Verum id ad sensum per-
pusillum refert.

Ex hoc.) *ἀπὸ τοῦ νῦν*, id est, Post hac, quod hic uertere solet amodo. Ambrosius legit,
ex hoc tempore. Apud Quintum Curtium legimus, De cætero. *De cætero.*

Si qua ergo in Christo noua creatura.) Ambrosius interpretatur, Si quis est in Chri-
sto, noua creatura est, ut bis subaudiatur uerbum substantiuũ. etiamsi in Ambrosianis co-
dicibus uerba contextus deprauata sunt. At idem adducens hunc Pauli locum libro epist.
ij. epist. viij. palàm indicat quid legerit, ita scribens. Et ideo addidit, Si quis in Christo, no-
ua creatura, id est, qui perfectus in Christo, noua creatura est. Consentit per omnia cum
Ambrosio Theophylactus interpres, etiamsi apud huius quoque interpretem uerba con
textus deprauata habebantur in æditione Rhomana, quæ falso titulo, quod erat Theo-
phylacti Bulgariensis episcopi, Athanasio inscripsit. Quid quod in eundẽ sensum addu- *Lectio diuersa.*
cit hunc locum Origenes homilia in Leuiticum duodecima: Omnis ergo, inquit, secun-
dum Apostolum, qui in Christo est, noua creatura est. Origenes enim, si quis, exponit,
quisquis.

Siue absentes siue præsentes.) Participia sunt eorum uerborum, quæ ante uertit pere-
grinari. Verti poterat, *Siue foris agentes, siue domi. Sentit* enim de domicilio corporis, in
quo cum domi sumus, tum foris sumus seiuncti à domino. Ambrosius, *Siue præsentes
siue peregrinantes.*

Quandoquidem deus erat in Christo.) *ὡς ὅτι*, Propemodum, sic, quia. ut modum ostẽ
dat quomodo deus reconciliauerit sibi nos. Ita uidentur significare Græca scholia, & cla-
rius etiam Theophylactus.

Non reputans.) *μὴ λογιζόμενος*. Melius, non imputans.

Legatione fungimur.) *πρεσβεύομεν*. Quod & oramus significat. Quanquàm & orato-
res dicti, qui alterius nomine postulant aliquid.

Tanquàm deo exhortante per nos.) *παρακαλοῦντος*. Scio uocem Græcam esse ancipi-
tem. Neque pugnarim, si cui magis placet exhortante. Me tamen nihil mouet scrupulus
eorum qui putant indecorum deo obsecrare. Certe mox per Paulum orat *δεόμεθα*.

Eum qui non nouit peccatum fecit peccatum.) Prius peccatum est admissum, poste-
rius est hostia destinata expiando peccato. Mirum cur Faber tam sollicitus sit, ne quis *Faber.*
intelligat Christum peccasse, cum ex his uerbis is sensus nullo pacto possit accipi. Eum
qui nõ nouerat peccatum, pro nobis peccatũ fecit. Nõ enim dixit, peccatorem fecit, sed
peccatum, hoc est, uoluit pati supplicium, perinde quasi peccasset omnia, cum solus nihil
peccasset. ut peccatum accipias hostiam quæ pro expiando peccato solet immolari. *Sicu-
ti legimus*, Peccata populi comedent. Ita fermè scholia Græcanica. Denique sic hoc loco
Christum uocauit peccatum, ut nos paulo superius iusticiam dei dixit, & alibi Christum
appellauit maledictum. Nec abhorret Augustinus ab hoc sermone, libro aduersus Fau-
stum decimoquarto, à capite tertio aliquot deinceps capitulis.

EX CAPITE SEXTO.

Thomas frustra se torquens.

Sed adiuuantes etiam exhortamur.) Thomas hoc loco torquet sese, primũ bifariam interpretans. Adiuuantes uos, ut referatur ad Corinthios. Deinde adiuuantes deum. Cæterum quoniam hoc iam absurdum uidetur, deum adiuuari ab homine, distinctiunculam adhibet, qua tamen nihil erat opus, si Græca consuluisset, in quibus est συνεργοῦντες, id est, Cooperantes. Item quod alibi est, Dei adiutores sumus, Græcis est συνεργοί. Deinde quod sequitur exhortamur, Græce est παρακαλοῦμεν. quod ut crebro dictum est, sonat & obsecramus & consolamur. ut paulo superius, Tanq̃ deo exhortante per nos. Vtroq; loco nō male quadrabat obsecrandi uerbum, præsertim cum sequatur δέομαι rogo, quod interpres uertit obsecro. Illud annotandum quò se demittat tantus apostolus, etiam apud illos qui peccauerant, cum nunc longe dissimiles huic, miro supercilio, nil nisi mandata, minas, excōmunicationes, & anathemata crepent. Bis autem rogat, primũ nomine Christi, cuius uice fungitur: deinde suo, tanq̃ illius cooperarius, quasi hoc nonnihil etiã ad se pertineret. Deinde gratiam dei, uocat beneficium dei.

Supercilium episcoporum.

Tempore accepto exaudiui te,) Cum dicit, ait, subaudiendum est dominus, siue scriptura. Quæ sermonis forma non est infrequens apud Paulum. Locus quem adducit est apud Esaiam capite quadragesimonono. Hebraica diuus Hieronymus ita reddidit, In tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Neque dissident ab his Septuaginta, Tempore opportuno exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Illud interim miror, qui factum sit, ut pro tibi, legamus tui, cum Græce sit datiuus, ἐβοήθησά σοι. Quod tamen magis est succurri tibi, quàm quod hic uertit, adiuui.

Nemini dantes ullam offensionem.) Interpres legisse uidetur, μηδὲ μίαν μηδενὶ διδόντες, cum in his quos mihi uidere contigit Græcis codicibus scriptum haberetur μηδὲ μίαν ἐν μηδενὶ, id est, Ne quam usquam, siue ulla in re.

Ministerium nostrum.) Nostrum, apud Græcos non est additum. & præstat non addi quo plenior sit sensus. Salus est munus dei, ea per nos administrãt. Sic igitur se gerat qui administrat, ne munus ipsum contemnatur uitio ministrantis.

Exhibeamus.) συνιστῶντες ἑαυτούς, id est, Cōmendantes nosipsos. atq; ita legit diuus Ambrosius, cunq; hoc cōsentiens Augustinus libro de doctrina Christiana iiij. cap. uigesimo. Incertum autē, an sit exhibeamus, an exhibemus. Nam mox ingreditur laudes suas. Hāc enim uocat commendationem, quæ factis ipsis cōciliat fauorem & autoritatem. Nec est, Sicut dei ministros, sed, sicut dei ministri, ut subaudias sumus. quemadmodum & illic: Nemini dantes. &c. nisi magis placeat referre ad illud superius, παρακαλοῦμεν, id est, exhortamur. Deinde post multa interiecta respondeat, Nemini dantes. Ita omnia hæc pertinebunt ad personam Pauli, atque ita consentaneum est. Deniq; Ambrosius legit, Vt dei ministri, non ministros.

Ordo sermonis.

In suauitate.) ἐν χρηστότητι, id est, In benignitate, seu bonitate, & comitate, quæ opponitur supercilio, & asperitati morum.

In patientia multa.) In harum enumeratione rerum, nonnihil uariant exemplaria, id quod ferè solet usu uenire, quoties recensentur huiusmodi complures cula, fallente scriptorē, opinor, sua memoria. Tum præpositio in, toties repetita propemodum per abusum usurpari uidetur pro per.

In charitate non ficta.) Iucundior est apud Græcos uox composita, ἀνυποκρίτῳ, id est, Quæ expers sit simulationis. Ambrosius legit, Non simulata.

In uirtute dei.) ἐν δυνάμει θεοῦ. Vt de signis ac miraculis intelligas. quemadmodum interpretatur & Ambrosius.

A dextris & à sinistris.) Faber Stapulensis hoc loco mutat pro dextris ac sinistris, secundorum & aduersorum. Quod, quid sibi uelit, prorsus non intelligo. Nam primum longe aliud est sinistrum ac dextrum, q̃ aduersum, & secundum. Quãq̃ nec illud uideo, quomodo arma quæ à tergo gerimus secunda, quæ à pectore, aduersa dici possint. Verum ut demus hæc ita habere, non erat tamen dicendum, secundorum & aduersorum, sed secunda & aduersa. referuntur enim hæc epitheta ad arma, ni fallor. Sed Faber, opinor, uoluit interpretari

Stapulensis.

pretari, dextra & ſiniſtra, quaſi per dextera ſignificentur res ſecundæ, per ſiniſtra, res aduerſæ. Atqui iſtud eſt officium commentarium ſcribentis, non interpretis. Nec eſt abſurdum quod uocat arma dextra, quæ ad dextram nos muniunt aduerſus indulgentiam fortunæ, & ſiniſtra, quibus à ſiniſtra tegimur aduerſus incurſum malorum & afflictionum. Quanq; mihi ſimplicius uidetur, ut accipiamus à dextris & à ſiniſtris, quaſi dicas, undiq; armati aduerſus omnia. id enim figura prouerbialis efficit. Certe diuus Aurelius Auguſtinus cum alibi, tum in cōmentarijs pſalmi xcij. legit Per arma iuſticiæ dextra & ſiniſtra.

Per gloriam & ignobilitatem.) διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, id eſt, Per gloriam & ignominiā, ſiue contemptū. Per infamiam & bonam famam.) διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας. Quaſi dicas maledicentiam, & benedicentiam.

Vt ſeductores.) ὡς πλάνοι, id eſt, Vt impoſtores, uel potius quaſi, ſicut mox uertit. Quanq; oportuit ita perpetuo uertere, cū ſit ubiq; ὡς. Sed interpres mire ſibi placuit ſua copia, nunc uertens ut, nunc quaſi, nūc ſicut, nūc tanq;, perinde quaſi nihil interſit apud Latinos inter has omnes uoces. Iam ut demus nihil intereſſe, certe uocis eiuſdē iteratio, non ſolū ad decus orationis facit, uerum etiam ad uehementiam. Sic enim totus hic ſermo per contraria, per membra, per ſimiliter deſinentia, per ἀναδιπλώσεις, aliáq; id genus ſchemata uariatur, uoluitur, ac rotatur, ut nihil eſſe poſſit, nec uenuſtius nec ardentius. *Sermo Pauli figuratus.*

Sicut qui ignoti & cogniti.) ὡς ἀγνοούμενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι. Auguſtinus libro de doctrina Chriſtiana quarto, capite uigeſimo, ſeruata temporis ratione legit, Vt qui ignoramur, & cognoſcimur. Quo quidem in loco, totius huius orationis ardorem & harmoniā annotauit, ſi quis cupiet cognoſcere.

Vt caſtigati non mortificati.) ὡς παιδευόμενοι. Quod Auguſtinus cum aliâs tum libro de ciuitate dei undecimo, legit Vt coerciti, & non mortificati. Græcum participiū præſentis eſt temporis, quod ſic efferri poſſit, ut qui corripiamur non occidamur. Significat enim pios corripi à deo, ſed ueluti filios à patre, qui caſtigat & emendat flagello, non interimit.

Quaſi triſtes.) ὡς λυπούμενοι, id eſt, Dolentes, potius.

Vt nihil habentes & omnia poſſidentes.) Fortaſſis hoc loco uenia danda interpreti, quod Græci ſchematis gratiam non reddidit, ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες. Quaſi dicas, ut nihil tenentes, & omnia continentes. Dilucidius autem erat, Quaſi nihil habentes, cum omnia poſſideamus.

Non anguſtiamini in nobis.) οὐ στενοχωρεῖσθε. Primum admonendus eſt lector, hic anguſtiamini non eſſe dictum imperandi modo, ſed indicandi. neq; enim Græce dixit μὴ, ſed οὐ. Et interpres hoc orationis genus reddere ſolitus eſt, ad hanc formam, Nolite anguſtiari. ut paulo poſt, Nolite iugum ducere cum infidelibus. Deinde στενοχωρεῖσθαι, dicūtur, qui loci anguſtia premuntur. Sentit igitur ſibi eſſe ampliſſimum animum in Chriſto. Cæterum illos anguſtos eſſe, non in Paulo, ſed ſuis ipſorum affectibus, quos uiſcera uocat. Ac mox hortatur ut & ipſi deſinant eſſe anguſti. Siquidem anguſtiam uocat hoc loco, nō afflictionem aut moleſtiam animi, ſed trepidam obſeruationem ceremoniarum legis Moſaicæ, aut humanarum traditionum. Superius enim diſputauit de idolothytis. Niſi mauis ad mœrorem referre, quem conceperant ex eo, quem Paulus iuſſerat tradi ſatanæ. *Non anguſtiamini.*

Eandem autem retributionem habentes.) Habentes, non habetur in Græcis exemplaribus, unde uidetur ſubaudienda præpoſitio κατὰ, id eſt, iuxta eandem retributionem dilatamini & uos. atq; ita ſenſiſſe uidetur Theophylactus. Quanq; Ambroſius legit, mercedis retributionem. ut exprimeret Græcam uocem ἀντιμισθίαν. Niſi malit aliquis accuſatiuum remunerationem, referre ad, dico, quaſi id ſentiat, Promitto eandē retributionem uobis tanq; filijs. In eum ſenſum nos uertimus. Ambroſius ita diſtinguit, ut participium habentes, pertineat ad anguſtiamini, Anguſtiam patimini non per me, qui ſum ampliſſimo, & animo, & ore erga uos, ſed in ueſtris ipſorum animis, cum habeatis eandem penſationem mercedis, quam cæteri atque ego. Deinde ſubijcit, Vt filijs loquor, dilatemini uos quoq;, uidelicet ut parenti reſpondeatis. *Habentes ſuperest.*

Nolite iugum ducere.) Senſum probe reddidit interpres. Quanq; Græcus ſermo ſignificantior eſt, μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες, hoc eſt, Ne iungamini eodem iugo cum infidelibus. Nam ſi Chriſtianus ducat uxorem ethnicam, aut Chriſtianus in gerendo magiſtratu,

collega sit ethnico, dicet ἑτεροζυγῶν. Huiusmodi matrimonia Hieronymus imparia uocat.

Conuentio.) συμφώνησις, id est, Consensus, aut concordia.

Belial. Christi ad Belial.) Græci legunt Beliar, βελίαρ, ob id, ni fallor, quod Græcis nullum nomen desinit in l. Græca scholia indicant Belial Hebræis significare desertorem, hoc est, luciferum. At eximius ille Ioannes Reuchlinus, uir undequaque doctissimus, & alterum post Rodolphum Agricolam, decus & ornamentum nostræ Germaniæ, in suo Lexico docet, Belial apud Hebræos significare malum & iniquū, aut etiā noxiū dæmonē, quod satis quadrat. Nā Christus omnia fecit, ut prosit. contra Belial, etiā cū iuuat, in hoc iuuat ut noceat.

Sicut dixit deus.) Hoc testimoniū diuus Thomas Aquinas, sumptum putat ex Leuitici capite uicesimosexto, ubi legimus ad hunc modum: Ponam tabernaculum meū in medio uestri, & non abiiciet uos anima mea. Ambulabo inter uos, & ero uester deus, uosque *Carrensis.* eritis mihi populus meus. At Carrensis, autore Didymo, quem equidem demiror ubi uiderit, si tamen uidit, refert ad Ezechielis caput tricesimumseptimum, ubi legimus ad hunc modum: Et erit tabernaculum meum in eis, & ero eis deus, & ipsi erunt mihi populus. Et scient gentes, quia ego sanctificator Israël, cum fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum. Atqui cum neutro horum locorum per omnia respondet citatio Paulina. Proinde sciat lector hoc testimonium non ex uno prolatum loco, sed è pluribus confla- *Testimonium idem ex pluribus locis conflatum.* tum, id quod & aliâs factum ostendimus. Siquidem prima pars è Leuitico deprompta uidetur. Deinde quæ sequuntur, Quapropter exite de medio illorum &c. ex Esaia decerpta sunt, apud quem legis capite lii. Recedite recedite, exite inde, pollutum nolite tangere, exite de medio eius. mundamini qui fertis uasa domini. Demū quod adiecit, Et ero uobis in patrem &c. sumptum uideri potest ex Hieremiæ capite xxxj. Quia factus sum Israël pater. & Ephraim primogenitus meus.

Et inambulabo inter eos.) Inter eos, non est Græcis, sed tamen conatus est exprimere uerbum ἐμπεριπατήσω, quod significat in aliquo ambulare. Nam inambulare Latinis nihil aliud est aliquoties, quàm ambulare. tametsi melius erat in eis, quàm inter eos. nisi putamus ubrobique præpositionem in, positam pro inter. Ambrosius utrāque sumpsit ita legens Inhabitabo in illis, & inter eos ambulabo.

EX CAPITE SEPTIMO.

Capite, capaces estote. CApite nos.) χωρήσατε ἡμᾶς, Quia dixit ante angustiamini. Nec hic est capite pro intelligite, sed sicuti uas aut locus aliquid capit. Ambrosius propemodū explicuit, qui legit, Capaces estote nostri, quem nos sequuti sumus.

Circumuenimus.) ἐπλεονεκτήσαμεν, Quod & alibi uertit ad eundem modū. Est autē fraudauimus. Ambrosius ita legit hoc loco, Nemini nocuimus, neminē grauauimus neminem circūuenimus. atque ita exponit. Nocent pseudapostoli, cū sensus suorum corrumpūt, & grauant sacculos circumuentione serpentinæ astutiæ. Græca sic habet, οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν, id est, Neminē iniuria affecimus, neminem corrupimus, neminē fraudauimus, hoc est, nullius rem præter ius occupauimus, & in nostrum uertimus cōmodum. O gloriam uere sacerdotalem, & utinam omnibus episcopis ad eundem modum uere liceret gloriari.

Prædiximus enim.) προείρηκα γάρ. id est, Prædixi enim. atque ita legit Ambrosius.

Cōmorientes. Ad cōmoriendum & conuiuendum.) εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν. Id erat apud ueteres amicitiæ genus, ut amico forte extincto, amicus ultro sibi mortem consciseret. quod amicitiæ genus significat Horatius sibi fuisse cum Mecœnate. Vnde dicti συναποθνήσκοντες. Non quod Paulus huiusmodi quippiam sentiat, quale legimus olim fuisse apud ethnicos, uerum hoc modo arctissimam amicitiam uoluit indicare.

Gloriatio pro uobis.) ὑπὲρ ὑμῶν Melius hic, de uobis, hoc est, nomine uestro.

Superabūdo. Superabundo gaudio.) ὑπερπερισσεύομαι. Quod est supra modum, aut uehementer abundo, seu potius, superfluo. Nec idem apud Latinos facit super, additum, quod apud Græcos ὑπὲρ siue περὶ in compositione. Proinde diuersa ratione conueniebat epitasin explicare Latinis.

Sed omnē tribulationem pass.) ἀλλ᾽ ἐν παντὶ θλιβόμενοι, id est, Sed in omnibus afflicti, ut subaudias, eramus. Nam Hebræis familiare est subaudire uerbum substantiuum.

Qua

Qua consolatus est in uobis.) Consolatus est, hic passiue accipiendum est, ἢ παρεκλήθη.

Et si pœniteret.) εἰ καὶ μετεμελόμην, id est, Etiam si pœnituisset, aut & si pœnitebat, ut accipias Paulum ante doluisse, quod eos affecisset mœrore, nunc autē gaudere, quod ex Tito cognouisset rem bene cessisse. & refertur ad superiora, non ad sequētia. Nam sequitur apud Græcos βλέπω γὰρ, id est, Video enim. Quamuis me non fugiat secus distingui ab Ambrosio, qui sic ordinat, Etsi pœniteret, uideo &c. nec addit enim. In hoc certe congruit cum Græcis, quod legit βλέπω non βλέπων. Verum siue legamus uideo, siue uidens, fateri cogimur unam sermonis particulam inabsolutam esse, nisi accipiamus iuxta primam lectionem quam indicauimus. Id incommodum hac ratione tolli poterat: Quamuis ea epistola uos ad tempus contristauit, nunc tamen gaudeo, non quod contristauerim uos, sed quod uideam contristatos ad pœnitentiam.

Secundum deū cōtristati.) τὸ κατὰ θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, id est, Quod secundum deum contristati fuistis.

Stabilem.) ἀμεταμέλητον, id est, Non pœnitendam. Refertur autem ad pœnitentiam, non ad salutem, μετάνοιαν ἀμεταμέλητον, elegantissime coniunctis contrarijs, quasi dicas, impœnitendam pœnitentiam. Quanquam Ambrosius uidetur adiectiuum ad salutem referre, nō ad pœnitentiam. Annotauit Laurentius, eidem uoci Latinæ pœnitentia, duas respondere Græcas, μετάνοια & μεταμέλεια, quarum prior dicta est à sensu retractando, posterior à cura in melius mutanda. Et quemadmodum Cicero conuiuium aptius uocabulum iudicat Latinum, quàm sit Græcorum συμπόσιον, ita Lactantius putat hic Græcas uoces elegantiores, quàm Latina sit, quod pœnitentia significet tristiciam cōmissi, illæ mentis emendationem. Siquidem pœnitere, pigere est tæderéque. Proinde nihil agere, qui ex hoc loco triplicem inducant pœnitentiam, unam, quæ sit contritio. alteram, quæ sit confessio. tertiam, quæ sit satisfactio. In hanc ferè sententiam Valla noster. Quanquam illi non prorsus in hæc assentior pœnitere à pœna dictum, sed magis arbitror dictum à ponè tenēdo, hoc est ab intelligendo post factum, unde & Græcis dicta est metanœa. Atque hæc cū dicimus non tollimus, neque contritionem, neque confessionem, neque satisfactionem, sed uim ostendimus Euangelicæ uocis. Nam ueram resipiscentiā illa tria comitantur, dolor, confessio, quæ meo iudicio pars est satisfactionis, & satisfactio, quæ male facta benefactis pensat.

Pœnitentia quid Græcis.

Triplex pœnitentia. Valla.

Seculi autem tristicia mortem operatur.) Alibi αἰῶνα uertit seculum, hic κόσμον, id est, mundum. Ambrosius legit, Huius mundi.

Sed defensionem, sed indignationem.) Ambrosius ita legit, Sed excusationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed uindictam. Græca sic habent, ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλὰ ἐκδίκησιν, id est, Sed excusationem siue purgationem, sed indignationem, sed timorem, sed desideriū, sed æmulationem, sed uindictam. Græca scholia monent ἀλλὰ, id est, sed, hoc loco poni pro καὶ, id est, &, cum potius usurpetur pro imò, siue insuper, mea quidem sententia. Auget enim ac ueluti corrigit, quod dixerat σπουδὴν sollicitudinem, imò plus aliquid, usque ad uindictam turpis admissi. In hoc catalogo, pars una deest apud Ambrosium, cuius nec in commentario meminit. Non em̄ meminit indignationis, quocunque casu id esse factū libet coniectare.

In omnibus exhibuistis uos.) συνεστήσατε, id est, Cōmendastis. Quanquam hic nō male quadrabat præstitistis. Et ἐν παντὶ, quod etiā superius uertit, in omnibus, melius reddet̄ p ubique. Rursum illud, In negocio. Articulus Græcus additus, τῷ πράγματι, significat eum locum qui non de quauis re, sed de certo quodam negocio, nimirum eo de quo scripserat in priori epistola, quendam habuisse rem cum uxore patris. In eo negocio ostenderunt se puros esse, eiecto & punito huiusmodi homine, cum ibi Paulus etiam nonnihil illis imputaret: Et uos, inquiens, inflati estis.

Igitur & si scripsi.) Scripsi, bis intelligendum est, Et si scripsi, scripsi. Quanquàm apud Græcos non nisi semel ponitur. Etsi scripsi uobis, nō propter eum scripsi &c. Velut ibi, Etsi quid donaui, propter uos. *Hebraicum idioma.*

Non propter eum qui iniuriam fecit.) Ambrosius ita legit, Non propter eum qui inique uersatus est, sed neque propter eum qui inique tractatus est. *Ambrosiana lectio.*

Ad manifestandam, sollicitudinem nostram quam habemus pro uobis.) In eundē sensum

ſum legit Ambroſius, Sed ut manifeſtaretur ſollicitudo noſtra quam pro uobis habemus coram deo, uidelicet inuerſis his pronominibus ὑμῶν & ἡμῶν, id quod facile cõmittitur uel ſcriptoris obliuione. At Græci ſic legunt, εἵνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ὑμῶν, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. Quibus ex uerbis apparet hoc ſenſiſſe Paulum, ſe gaudere, quod ex ea triſticia conſecutũ ſit, ut palàm fieret, quo ſtudio eſſent Corinthij erga ſe. Et particula πρὸς ὑμᾶς poteſt accipi apud uos, ut referatur ad uerbũ manifeſtetur quod præceſſit. ut ſit ſenſus, Paulum hoc egiſſe, ut qui apud Corinthios fauerent pſeudapoſtolis, intelligerent quo affectu tota Corinthiorum eccleſia eſſet erga ſe. Porrò quod adijcit, Apud uos coram deo, ueluti iurantis eſſe poteſt, & illos & deum cõſcium teſtantis. Nam & paulo ſuperius meminit de ſtudio Corinthiorum, quod ex Tito cognouerat.

Locus obſcurior.

Coram deo iurantis.

Abundantius autem magis.) Aut duo comparatiua cõiunxit, ad exprimendam maiorem emphaſim, aut pro magis uertendũ erat potius. μᾶλλον enim apud Græcos, ut & apud nos potius, corrigit nõnunquam, ut intelligas illũ multũ accepiſſe ſolatij ex correctis Corinthijs, ſed uerius ex gaudio Titi. Ambroſius pro abundantius ac magis, legit magis magiſque. Verum illud haud diſſimulandum, hunc locum longe ſecus apud Græcos diſtingui, quàm apud Latinos. Nam uulgata æditio & Ambroſius ſic habent: Ideoque conſolati ſumus. In conſolatione autem noſtra, abundantius magis gauiſi ſumus. Græca ſic habent, διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν, περισσοτέρως δὲ μᾶλλον, id eſt, Propterea cõſolationẽ accepimus in conſolatione ueſtra, abundantius autẽ magis &c. Sed Ambroſius noſtram ſequitur diſtinctionem, interſecans cõmentariolo interiecto, quæ Græci coniungunt.

Diſtinctio diuerſa.

Refectus eſt ſpũs eius.) ἀναπέπαυται, id eſt, Refocillatus fuit, quod eſt propriũ eius qui laborauit ac fatigatus eſt, & poſtea requie refocillatur. Ambroſius hunc locũ diuerſe legit, diuerſum, opinor, exẽplar nactus: Quia, inquit, requieuit ſpiritus eius in omnibus uobis.

Non ſum confuſus.) οὐ κατῃσχύνθην, id eſt, Non ſum pudefactus.

Abundantius in uobis.) εἰς ὑμᾶς, id eſt, In uos, ſiue erga uos.

Reminiſcentis.) ἀναμιμνησκομένου, id eſt, Recordantis ſiue commemorantis, ſeu in memoriam reuocantis.

Quod in omnibus confido in uobis.) In, non eſt Græcis exẽplaribus. θαῤῥῶ μεν ὑμῖν, id eſt, Confidimus uobis. Nonnulli tamẽ habebant θαῤῥῶ ἐν ὑμῖν. Et in his ſyllabis lapſus facillimus eſt librariorum, interpoſito μ.

EX CAPITE OCTAVO.

ET quod in multo.) Et, redundat, nec eſt in Græcis codicibus, nec additur ab Ambroſio, ne in noſtris quidem emendatioribus.

In multo experimẽto.) ἐν πολλῇ δοκιμῇ, id eſt, In multa probatione. Atque ita legit diuus Ambroſius.

Abundantia gaudij.) ἡ περισσεία. Sed Ambroſius recte mutauit nomen in uerbum, legens, abundat gaudium.

Alta paupertas.

Altiſſima paupertas.) ἡ κατὰ βάθους πτωχεία. Ambroſius legit, profunda paupertas. Sumptum apparet à uaſe ſeu ſcrinio iam ad imum exhauſto. Ad quod pertinet quod Heſiodus ſcripſit, ſeram in fundo eſſe parſimoniam. Proinde non omnino peſſime uertit interpres. Oppoſuit autẽ Paulus inter ſe contraria, profunda paupertas, hoc eſt exhauſtiſſima, & exuberauit. Nõ exuberat, quod eſt inane, & paupertas cum diuitijs pugnat.

In diuitias ſimplicitatis.) εἰς τὸν πλοῦτον ἁπλότητος, id eſt, In opulentiam ſimplicitatis. Simplicior eſt qui libẽter erogat, & hoc magis diteſcit candoris ac benignitatis bono, quo pauperior redditur pecunia.

Secũdum uirtutem, pro uiribus.

Quia ſecundum uirtutem.) ὅτι κατὰ δύναμιν, id eſt, Quia pro uirili, ſiue pro uiribus. Et ſic legit diuus Ambroſius, ne quis hic uirtutem accipiat oppoſitam uitio.

Supra uirtutẽ.) καὶ ὑπὲρ δύναμιν, id eſt, Vltra uires. Et ſic legit Ambroſius, quẽadmodum & ſupra pro uiribus. Quanquam dilucidius erat, etiã ſupra uires. Ex Ambroſio perpemodum ſubolet uerbum μαρτυρῶ, quod ille uertit, teſtimonio illis ſum, per parentheſim interſeri. Siquidem pro uiribus, me teſte, imò ſupra uires ultro dare uolebant.

Voluntarij.) αὐθαίρετοι, id eſt, Spontanei, ut ſubaudias fuerunt, hoc eſt, nõ rogati, nõ prouocati. Cum multa exhortatione obſecrantes nos.) Græci ſecus legunt, μετὰ πολλῆς

παρακλήσεως

παρακλήσεως, δεόμενοι ἡμῶν, τὴν χάριν, καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας, τῆς εἰς τοὺς ἁγίους δέξασθαι ἡμᾶς, id est, Multa cum obtestatione rogantes nos, ut gratiam & cōmunionem ministerij, quod est in sanctos susciperemus.

Et non sicut sperauimus.) καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν, id est, Multo amplius quàm sperare audebamus, ne putemus id accidisse Paulo præter spem. Proinde nos uertimus, quatenus. Hoc loco ridiculum quiddam incidit in exemplari Corsendoncensi, codice alioqui perquàm eleganti, sed pulchro uerius quàm emendato. Scriptor, ut facile licet conijcere, cum repperisset à studioso quopiam annotatum quiddam in spacio marginali, credens à scriba prætermissum, transtulit in medium uersum ad hunc modum, δέξασθαι ἡμᾶς, ἐν πολλοῖς τῶν ἀντιγράφων, οὕτως εὕρηται, καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν. Siquidem is indicans ἡμᾶς in plerisque non addi, in alijs rursus addi, asscripserat hæc: In plerisque exemplaribus sic inuenitur. Ea uerba scriptor indoctus medio Pauli sermoni admiscuit. Simile quiddā accidit in epistola Paulini ad Augustinum, quæ numero fertur lviij. in medio epistolæ contextu, quoniam præcesserat mentio apostolorum & prophetarum, longum somnium intermiscet indoctus scriba, de etymologia uocum apostoli & prophetæ, quod male feriatus quispiam, ex Catholico fortassis asscripserat in margine: Vt enim, inquit, ad uim termini proficiscar, apostolus Græcum, dicitur ab apos, quod notat augmentum uel præeminentiam, & stolon quod est missio, quasi præeminenter missus, ad augmentationem scilicet fidei catholicæ. Ac mox, propheta autem, inquit, à pro, id est, procul, & for faris, quasi quæ sunt, erunt uel fuerunt locuturus. Aliáque id genus multa deblaterat in media uiri eloquentis iuxta ac docti epistola, suppositítius ille Paulinus. Atque hæc cum ab eruditis multa deprehendantur in libris, qui cum autoritate leguntur, quid futurum arbitramur, si quicquid quocunque modo libris illitum fuerit, citra iudicium, citraque censuram uelimus recipere? Atque hac occasione comperimus innumeros locos esse deprauatos.

Ridiculū de loco deprauato.

Ita ut rogaremus Titū.) εἰς τὸ παρακαλέσαι ἡμᾶς τίτον, id est, In hoc adhortaremur Titū.

Ita & perficiat in uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est, In uos, uel erga uos.

Et consummaret in uobis etiam gratiam istam.) Rursum χάριν gratiam uertit, rectius uersurus, beneficium, siue ut nos uertimus, beneficentiam. quo nomine frequēter usus est Cicero, cum aliâs, tum primo libro officiorum, ne quis calumnietur. Deinde cur non potius erga uos, quàm in uobis, cum Græce sit εἰς ὑμᾶς, præsertim cum ita legat Ambrosius? Vt quemadmodum cœpit, ita consummet, etiam in uos gratiam istam. Interpretatur autem, ut quemadmodum hortatu Titi cœpistis imitari munificentiam aliorum, ita eodem hortatore perficiatis. Est autem Græcis gemina coniunctio καὶ, quoniam prior refertur ad priorem partem incipiendi, posterior, ad cæteras dotes, quibus ualebāt Corinthij. Qui cœpit, idem perficiat, ut quemadmodum probamini cæteris uirtutibus, ita in hac quoque laudem promereamini. Vt autem egregius artifex laudem admiscuit exhortationi, iuxta rhetorumm præcepta.

Laus in exhortando,

Insuper & charitate.) ἐν τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ, id est, Et charitate quæ in nobis est ex uobis. Nec est insuper, apud Græcos, ne in Paulino quidem uetustissimo exemplari, licet sit apud Ambrosium. Videtur autem dictum in nobis, pro in nos. Theophylactus & Græca scholia interpretantur, charitatem Corinthiorum erga Paulum. Ambrosius uidetur inuertere pronomina, Illa quæ ex nobis in uobis est charitate, hoc est, abundatis ea charitate, quam ex nobis didicistis. Etiamsi in libris uulgatis habebatur, Et uobis, pro in uobis, opinor, emendandum, ex uobis in nobis.

Et in hac gratia abundetis.) Gratia hoc loco pro beneficio seu eleemosyna accipitur, ut & paulo superius. Loquitur enim de adiuuandis liberalitate sanctis. subaudiendum est autem uerbum hortor, aut date operam, alioqui sermo non erit absolutus.

Non quasi imper.) οὐ κατ᾽ ἐπιταγὴν, id est, Non iuxta imperium, hoc est, non tanquàm imperans. Ambrosius legit, Non secundum imperium.

Sed propter aliorū sollicitu.) Græce διὰ est, hoc est, Per, non propter. Est enim sensus, ut uestra charitas probatior fiat, ex aliorum erga nos officio, non quod aliquid exigam à uobis. tametsi sermo Græcus ancipitem habet sensum. Potest ēm sic accipi, ut uestra quoque charitas sicut cæterorum Achaicorum reddatur probatior ac spectatior, si uestra sollicitudine suble

Sensus duplex.

dine subleuetur paupertas sanctorum Potest & hic accipi, ut & uestra charitas magis à me probari possit ac prædicari, si uos aliorum exemplo prouocati, non cesseritis cæteris in hoc beneficentiæ genere, cum in cæteris non sitis inferiores.

Ingeniũ, pro ingenuo.

Vestræ charitatis ingenium bonum.) Græce secus habet, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον, id est, Et charitatis uestræ ingenuitatem, siue synceritatem. Ingenuum autem pro ingenuitate dictum est. γνήσιον autem uocant, quod est uerum, germanum, ingenuum, minimeq; fucatum & adulterinum. Ambrosius legit bonum, omisso ingenio. Et sanè suspicor in nostris codicibus olim scriptum fuisse ingenuum, non ingenium, idq; parum intellectum à sciolo quopiam deprauatum. Iam uero quorsum attinet cõmemorare quid hic somnient recentes quidam theologi: nimirum hoc impudentiores, quo indoctiores, cum

Thomas.

Thomas plurimis uerbis philosophetur in hoc uerbo ingenium. Sic enim legit & ille, suũ secutus exẽplar. Quid enim aliud faceret, ignarus Græcanicæ literaturæ? Atq; hic quo studiosius laborat, hoc magis erret necesse est, non secus quàm si quis semel aberrarit à uia, is quo uehementius currat, hoc magis erret oportet. Verũ illi sanè ueniã tribuendã arbitror, cui nihil omnino defuisse uideo præter cognitionem linguarum. Verum præstabat aliquanto minus Aristotelicum esse, quàm hoc carere adminiculo.

Stapulensis.

Quoniam propter uos egenus factus est.) Quoniam, uel quia rectius uertisset per quod. Hoc loco Faber mutat uos secundam personam in nos primam, idq; ita inueniri in archetypis. At reclamant constanter exemplaria Græca, quæ quidem ego uiderim, & insuper Latina. & magis quadrat uos, quia præcessit, scitis, & sequitur, Diuites essetis. Atq; hoc sermone Corinthiorum liberalitatem studet elicere, tametsi non multum habet momenti ad sensum, utrum legas ἡμᾶς an ὑμᾶς. Verum illud, Egenus factus est, est Græce ἐπτώχευσε, id est, pauper fuit, siue potius mendicauit. ut hinc possint argumentum sumere, qui gaudent mendicitatem suam ad Christum autorem referre. Nec retulit interpres uocum allusionem, ἐπτώχευσε, πτωχείᾳ, id est, Pauper fuit, & paupertate. Quam mirum cur ceu data opera confuderit, cum nullo incommodo licuerit reddere.

Et consilium in hoc do.) καὶ γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι. Hic uidetur planè γνώμην accipere pro consilio. Porrò In hoc, id est, in hac re. ne qs hic erret, putans hoc esse accusatiuũ casum. Sed etiam uelle.) Sensus ambiguus est, an cœperint simul & uelle, & facere ante

Sensus duplex

annum, ut hoc beneficium non nuper cœptum intelligas: an cœperint non solum facere, sed etiam ultro facere, & suapte sponte, nam id plus est quàm facere. Est aũt gemina laus Corinthiorum, qui non solum cœperint largiri pauperibus, suapte uoluntate, non prouocati alienis exemplis, sed hoc ipsum etiam animi propositum ultro, nec prouocati sumpserint. Atq; hunc quidem posteriorem sensum sequuntur interpretes.

Ab anno priore.) ἀπὸ πέρυσι, id est, Ab anno superiori.

Animus uoluntatis.) καθάπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν, id est, Quemadmodũ promptus est animus ut uelit, siue ad uolendum.

Sic & perficiendi ex eo quod habetis.) οὕτως καὶ τὸ ἐπιτελέσαι, ἐκ τοῦ ἔχειν, id est, Sic & perficere sit, siue Perficite ex habendo, id est, ex hoc quia habetis, hoc est, quia potestis. Siquidem habere uidetur abusus pro posse. Velle est animi prompti. præstare quod uelis, est facultatis.

Si enim uoluntas prompta est.) εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, id est, Si enim prius adsit animi promptitudo, aut si præcesserit animi promptitudo, quasi fundamentũ beneficẽtiæ.

Habere, pro posse.

Secundum id quod habet.) καθὸ ἐὰν ἔχῃ τις. Hic habet, accipio more Græcorum pro potest. Id innuit diuus Ambrosius qui legit, secundum facultatem. Et potius est iuxta id quicquid illud est quod possit, ut subaudias dare. Quanquàm hoc ad sententiam Pauli non admodum refert.

Vt alijs sit remissio.) ἄνεσις, id est, Remissio & relaxatio laborum. Proinde Ambrosius uertit refrigerium.

Vobis autẽ tribulatio.) θλίψις. Hoc loco melius redditur ab Ambrosio angustia. nam angustiã rei familiaris dicimus. Relaxat̃ ijs quibus minus angusta sit res familiaris. atq; hic

Additum. aliquid.

subaudiendũ est aliquid, quo sermo reddat̃ absolutus. Non eñ sic dandum est ut alijs &c.

Vestra abundantia.) Hic suppleat, additum est, cum Græce sic habeatur, τὸ ὑμῶν περίσ-

σευμα,

σῶμα, εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα, ἵνα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ut γένηται referatur ad utranq; partem, Poterat autem reddi ad hunc modum, Vt uestra abundantia illorum inopiæ, & illorum abundantia, uestræ succurrat inopiæ.

Qui multum.) ὁ πολύ. Etiam Græcis subauditur participiū ἔχων, id est, qui habebat.

Non minorauit.) οὐκ ἠλαττόνησεν, id est, Non fuit inferior, aut non minus habuit. Cæterum testimonium quod adducit, est Exodi capite decimosexto. iuxta Hebraicam ueritatem, Diuus Hieronymus uertit ad hunc modum: Nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus parauerat reperit minus. Dictum est autem de colligendo māna, quod Paulus deflexit ad suum negocium.

Gratias aūt ago deo.) χάρις δὲ τῷ θεῷ, id est, Gratia autē deo, ut subaudias est, aut sit.

Eandem sollicitudinem.) Quod iam sæpius uertit sollicitudinem, Græcis est σπουδὴ, id est, Studium siue cura. Et interpres atq; Ambrosius legerunt, τὴν αὐτὴν eandem, siue ut uertit Ambrosius, hanc ipsam. Atq; ita legitur in nonnullis Græcorum exemplaribus, cū in aliquot pro τὴν αὐτὴν, sit τοιαύτην, id est, Talem.

Quoniam exhortationem quidem.) Ambrosius legit consolationē, sed melius adhortationem. Significat enim suo rogatu uenisse, sed tamen suapte sponte ad id propensum.

Sed cū sollicitior esset.) σπουδαιότερος, id est, Studiosior ac diligentior, & alacrior. Atq; hoc sanè loco cōiunctio δὲ uim habet corrigendi, ut non absurde uerti potuerit per imò. Siquidem quod modo dixerat Titum adductū suis precibus suscepisse negociū, id mutat, imò inquiens, non meo impulsu hoc fecit, uerum cū sua sponte ad id esset promptus, me rogante factus est alacrior ac diligentior, ueluti cum ultro currentem incitamus.

Sua uolūtate.) αὐθαίρετος, id est, Spōtaneus siue ultroneꝰ. Ambrosius legit uolūtarius.

Cum illo fratrem nostrum.) Nostrum, non est Græce, sed tantū τὸν ἀδελφόν. Nec addebatur in codice Donatianico. Sic enim uocat Christianū. Cæterū articulus additus, facit ut certū aliquem designatū intelligamus, cuius nomen data opera suppresserit, malens eum elogio q̄ uocabulo describere. Proinde uertendum erat, Misimus autem unà cum illo fratrem eum, cuius laus est in euāgelio per omnes ecclesias. At paulo inferius additur nostrum: Misimus autem unà cum illis & fratrem nostrum, quem probauimus in multis.

Cuius laus est in euangelio.) Sermo uidetur anceps. Nam apparet accipi posse, laudē illius esse scriptam in euangelio. uerum illud dicit, illum quisquis est de quo dicit, nam id incertum est, ita uersatum esse in prædicatione Christi, quam hic euangelium uocat, ut omnium testimonio ecclesiarū laudetur. Nec ea res tamen uetat, quo minus accipiatur de *Lucas.*
Luca, quod sensisse uidetur Hieronymus, cum alij Barnabam opinentur designari, rursus alij Apollo. Verum illud admonere uolui, hic magis de prædicatione fieri uerba, quàm de scripto euangelio, propter id quod sequitur, Per omnes ecclesias. Iam illud, Nō solum autem, uertendum erat, nec id solum, ut intelligamus eum nō solum spectatum prædicatione euangelij, uerumetiam sibi comitem fuisse delectum.

Sed & ordinatus est.) χειροτονηθεὶς, id est, Electus, siue suffragijs creatus, id quod ꝓprie *συνέκδημος.*
significat Græca uox. Et συνέκδημος comes peregrinationis meæ, recte, nisi qđ comes minus est q̄ συνέκδημος, id est, Collega siue socius, ut æqualem intelligas, non sequentem.

In hanc gratiam.) Græci habent σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ, id est, Cum gratia hac. Quanq̄ gratia hoc loco beneficium sonat.

Ad domini gloriam.) πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ κυρίου δόξαν, id est, Ad eiusdē domini gloriā.

Destinatam uoluntatem.) καὶ προθυμίαν, id est, Animi promptitudinem. Ambrosius legit sollicitudinem, opinor uitium esse librariorum, qui pro promptitudine mutarint sol- *Thomæ*
licitudinem. Thomas Aquinas, destinatam uoluntatem interpretatur, à deo prædestina- *lapsus.*
tam, qui prædestinarit ab æterno, uos talem uoluntatem habere. Non libet insectari cōuicijs uirum tam eruditum, tamq; celebrem. Malim quicquid est imputare seculo, modo lector intelligat, ne doctissimos quidem interpretari posse diuinas literas citra linguarū peritiam, sentiatq; id quod Thomas huc adduxit, δὶς διὰ πασῶν abesse à sensu Paulino. Sē- *Diuersa lectio*
tit enim hoc beneficium à se administrari, ad domini gloriam, simulq; ad prouehendam ac declarandam animi promptitudinem eorum qui largiebātur ultro. Ambrosius, ut pro προθυμίαν legit sollicitudinem, ita pro ὑμῶν secundæ personæ legit ἡμῶν primæ, sed secus

O interpre-

interpretantibus Græcorum scholijs, ac Theophylacto.

Quæ ministratur à nobis ad domini gloriam.) Non repetitur hoc loco apud Græcos ad domini gloriam.

Deuitantes hoc.) στελλόμενοι τοῦτο, id est, Cauentes illud. Sumptum est à nautis, qui flexo cursu declinant scopulum aut periculum.

In hac plenitudine.) ἐν τῇ ἁδρότητι, id est, Abundantia siue exuberãtia. Solet enim magna pecuniarum uis obnoxia esse suspicioni fraudis.

Prouidemus em̃.) προνοούμενοι, id est, Prouidentes, absque enim. pendet enim à superioribus, misimus. Quanquam id quidem ad sensum nihil refert. Et καλὰ magis sonat honesta quàm bona.

In multis sæpenumero.) Interpres ne potuit quidem reddere iucunditatem Græcanici

Schema non redditum. schematis ἐν πολλοῖς πολλάκις, quasi dicas, In multis multifariam, aut in multis multoties, si sic liceat loqui.

Sollicitum esse.) σπουδαῖον ὄντα, id est, Diligentem aut promptum, aut etiam probum. Nam hoc quoq; significat σπουδαῖος.

Confidentia multa in uos.) πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς, id est, Ob fiduciam multam quam habent erga uos. Græca sunt ambigua. Nam fiducia referri potest ad Paulum, qui confidat illum nunc fore diligentiorem, quod speret illos bene tractaturos hominẽ. Non solum autem confidit de hoc, uerumetiam de Tito. Quamobrem? quod socius suus sit, & in iuuandis Corinthijs adiutor. Item de cæteris, quod Pauli sint fratres, & missi ab ecclesijs, sicut ante dixit. Et idcirco maluimus hic apostolos uertere legatos.

Et in uobis adiutor.) καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός, id est, Et erga uos cooperator siue collega. Præterea hi nominatiui dure subijciuntur. Simplicius erat, Pro Tito socio meo, & in uos cooperatore siue adiutore.

Locus apud nos deprauatus. Gloriæ Christi.) δόξα χριστοῦ, ut intelligas ipsos apostolos esse gloriam Christi. Quanquam totus hic locus uarie legitur. Ambrosius ita legit, Siue per Titum qui est socius meus & adiutor in uobis, siue per fratres nostros apostolos ecclesiarum gloriæ Christi. Græca sic habent, εἴτε ὑπὲρ τίτου, κοινωνὸς ἐμὸς, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός, εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν, ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν, δόξα χριστοῦ. Scholia explicant ad hunc modum: Siue de Tito, ut subaudias aliquid dicendum est, hoc possum dicere, quod est socius meus &c. Siue de cæteris dicendum est aliquid, hoc dico, quod sunt apostoli ecclesiarũ, & ob id gloria Christi, quorum prædicatione & uita illustrius fit Euangelium Christi. Hæc autẽ omnia eò pertinẽt

Faber. ut commendet Corinthijs eos quos illò mittit. Nec me fugit, quid Faber Stapulensis hoc loco scripserit, uerum illius sententiæ, hac quidem in parte non subscribo, præsertim refragantibus Græcis scholijs, & nominatim Theophylacto, atq; ipso deniq; Ambrosio. Cæte

Thomas. rum quæ Thomas & hoc recentiores, in hunc adducunt locum, non libet referre. Quanquam sensit nonnihil Aquinas, cum gloriæ legens, tamen interpretatur ad gloriam, quasi gloriæ, sit datiuus casus, cum apud Græcos sit rectus.

Ostensionem ergo quæ est charitatis uestræ.) Græce est simpliciter, Ostensionem charitatis uestræ. Neq; secus legit Ambrosius. Et nostræ gloriæ rursus est καυχήσεως, quod Ambrosius hoc loco uertit exultationem.

Duplex sensus. In facie ecclesiarum dei.) εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν. Dei, non additur in Græcis, nec in Ambrosio. Porrò illud, in faciem, magis quadrabat in personam ecclesiarum. Redũdat enim in personam ecclesiarum honor habitus ijs, quos miserant ecclesiæ. Quanquam & alterum probo sensum, nimirum hunc, ut cæteræ quoq; ecclesiæ uideant charitatem uestrã de qua soleo apud illas gloriari, ut in facie sonet, in conspectu.

EX CAPITE NONO.

EX abundanti est.) περισσόν μοι, id est, Superuacaneum est. Et ita legit Ambrosius, superuacuũ est. Quæso quorsum opus erat huc accersere periphrasin? nisi quod sic libuit interpreti ludere scilicet, hoc est, ineptire.

Promptũ animũ uestrũ.) τὴν προθυμίαν ὑμῶν, id est, Animi uestri promptitudinẽ, siue, ut Ambrosius legit, promptã uoluntatẽ uestrã. Eadem uox Græcis, quam modo uertit destinatam uoluntatem, in qua sic philosophabatur Thomas

Pro quo-

Pro quo de uobis.) ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι μακεδόσιν, id est, Quam de uobis iacto Macedonibus, siue apud Macedones. Sic enim dixit, Quam glorior, quemadmodū nos dicimus, gratulor tibi reditum in patriam.

Quoniam & Achaia.) Et, coniunctio redundat, nec additur apud Ambrosium. Caete rum ὅτι fortassis aptius uertisset, quod. Siquidem hoc erat quod iactabat Paulus.

Ab anno praeterito.) ἀπὸ πέρυσι, id est, Ab anno superiori. Ambrosi⁹ legit, ab āno priore.

Et uestra aemulatio.) καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος, id est, Ex uobis orta aemulatio, hoc est, uestrum exemplum.

Prouocauit plurimos,) Sic interpres dixit plurimos, pro multis, ut uulgo sacerdotes in preculis horarijs, pro, De pluribus martyrib⁹ legūt, de plurimis. Graece est πλείονας, id est, Plures siue cōplures. Abutūtur em̄ & Graeci comparatiuo hoc, uice positiui nominis. Ambrosius legit plures, non plurimos. Quanquam id uideri potest scriptoris accidisse culpa. *Plurimos, pro complures.*

Misimus autem) ἔπεμψα δὲ, id est, Misi uero. Sed hoc loco fratres accusandi casu legendum est, non nominandi, τοὺς ἀδελφούς. Excusat autem Paulus, quod tam multa uerba fecerit de administranda eleemosyna in sanctos, sed tamen mittendos fratres omnino putauit, ne offenderentur imparati, hoc est, non dubitat, quin libenter sint subuenturi pauperibus, sed praemonendos duxit, ut in tempore conferant, quod uelint conferre, ne uideantur minus libenter dare, quàm caeterae ecclesiae.

Vt non dicamus uos in hac substantia.) ἵνα μὴ λέγωμεν ὑμᾶς ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως, id est, Vt non dicamus uos in hac substantia gloriationis. Ambrosius legit, ut non dicam omnes in hac parte. Verum exemplaria cōsentiunt. & pulchre habet, ut intelligamus ad hunc modum: Ne erubescamus tunc nos qui uidebimur uani, si non praestetis, quod praestaturos diximus. deinde per occupationem additur, ut ne dicam uos, significans pudorem eum ad illos maxime attinere, qui desciuerint à pio decreto animi. Verū id maluit intelligi quàm explicare, ne quid offenderet animos Corinthiorū. Postea quod sequitur, In hac substantia gloriationis, referēdum est ad illud superius, erubescamus nos nimirum pudefacti in hoc argumento gloriationis meae, qua gloriatus sum de uobis. Aut, non in omnibus, in quibus merito gloriatus sum, sed in hac quoq; parte, quo nihil sit in quo non iure uidear de uobis gloriatus. ὑπόστασιν autem dixit argumentum, & cui innititur sermonis fides. *ὑπόστασις argumentum.*

Rogare fratres.) Rursum fratres accusandi casu legendum est, non uocandi.

Vt praeueniāt.) ἵνα προέλθωσιν, id est, Vt prius ueniāt, siue praecedāt, ut legit Ambrosius.

Repromissam benedictionem.) προκατηγγελμένην, id est, Ante promissam. Porrò benedictionem hoc loco uult intelligi beneficentiam, nō manum motam. Nā ante λογίας, id est, Collectiones, eleemosynas uocauit. hic easdem εὐλογίας uocat, non à λόγος, ratio sed à λέγω colligo. Ad hanc sententiam facit, quod mox adducit: Qui parce seminat, parce & metet, & qui seminat in benedictionibus, in benedictionibus & metet. Nam benedictionem opposuit parsimoniae, uelut à bona benignaq; collectione dictā. Proinde non absurde uidetur εὐλογία uerti potuisse, munificentia siue largitas, Qui parce seminat, parce & metet, qui largiter seminarit, largiter item metet. Nisi mauis huc torquere, quod beneficium alacriter & benignis uerbis dandum est, & ob id benedictionem uocarit. Etem̄ inter auaros hoc agitur, ut quamminimum detur, & si quid forte cogūtur dare, dant uerbis male ominatis. At beneficium hoc animo & uultu dandum est, quasi dando lucrum facias. In hunc sensum explanant Graecanica scholia. Et addendū est uestram, quod abest in nostris codicibus, cum addatur apud Ambrosium. *Benedictio εὐλογία.*

Paratam esse.) Maluissem uertere per nominandi casum, τὴν προκατηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν ταύτην, ἑτοίμην εἶναι, id est, Vt ante promissa uestra ista benedictio prompta sit, hoc, est, ut alacriter detis quod daturos uos ante polliciti estis.

Quasi benedictionem,) οὕτως ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὥσπερ πλεονεξίαν, Sic ueluti sit benedictio, & non uelut sit auaricia. Nam beneficentia debet alacris esse, cum auarus det tristis. Nihil uetat quo minus πλεονεξίαν interpretemur usurpationem, occupationem, fraudationem, siue extorsionem. Nam haec dantur ab inuitis, & tali ominatione quali utitur pastor ille Vergilianus, Hos illi, quod nec bene uertat, mittimus hoedos. *πλεονεξία.*

Ambrosius pro πλεονεξίαν legit circumuentionem.

Hoc autem dico.) Dico non exprimitur in Græcis codicibus, sed tantum est, hoc autē τοῦτο δὲ, cætera subaudiuntur. & à Latinis additum est uerbum explicandæ rei gratia. Poterat & aliud uerbum subaudiri, memineritis, aut si quod aliud magis placet. Non cogit Paulus quenquam dare, nec præscribit, quantum cuiq; dandum sit. Tantum admonet, pro modo largitionis fore modum præmij.

De benedictionibus.) In benedictionibus. Nam utrobiq; est ἐπ' εὐλογίαις. Interpres mutauit suo arbitratu, cum apud Ambrosium utrobiq; sit, in. Quæ præpositio Latinis nō perinde est familiaris in hoc sensu.

Vt destinauit.) προαιρεῖται, id est, Proponit, præsentis temporis. Et Ambrosius legit, secūdum propositum cordis. nec additur suo, aut sui, ut sit sensus absolutior. Nec enim agit de huius aut illius animo. Tantum indicat, libenter & ex animo dandum esse quod datur.

Valla taxatus. Ex necessitate.) ἐξ ἀνάγκης. Laurentius putat hoc loco necessitatem accipiendam pro indigentia, non pro coactione, cui non assentior hoc sanè loco. Nam hanc particulam, Ex necessitate, opposuit illi, quæ præcessit ὡς προαιρεῖται, hoc est, ut sponte sua statuit. & qui coactus dat, tristis dat, ob quod citauit illud, Hilarem datorem diligit deus. Mecum faciunt interpretes omnes.

Abundare facere in uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est, In uos, & περισσεῦσαι accepit transitiue, qđ alibi solet neutraliter. uelut apud nos suppeditare, nonnunquam est suppetere, nonnunquam subministrare. Atq; hic quoq; gratiam appellat beneficentiam. Sentit enim libēter dandum, quod deus potens sit, ut efficiat, ut quicquid in sanctos illius contulerint, id multo cum fœnore ad ipsos redeat, ne uel ea res illos à largiendo deterreat, quod benignitas exhaurire uideatur rem familiarem.

Αὐτάρκεια. Vt in omnibus semper.) ἵνα ἐν παντὶ πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, id est, Vt in omnibus omnem sufficientiam habentes. Est autem αὐτάρκεια, ubi quis suis est contentus, suaq; sorte, nec aliunde desiderat quicquam. Interpres & Ambrosius, si modo codices mendo uacant, legisse uidētur ad hūc modū, ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν, Vt in omībus semp omnē.

In seculum seculi.) Græce tantum est, εἰς τὸν αἰῶνα, id est, In æuum.

Qui autem subministrat.) ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν. Hic locus apud Græcos paulo diuersius habetur, ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν χορηγήσαι, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν, id est, Qui autem suppeditat semen seminanti, & panem in cibum ministret, & multiplicet semen uestrū, & augeat prouentus iustitiæ uestræ. ut χορηγήσαι, πληθύναι, αὐξήσαι infinita, uideantur uertenda potius per imperatiuum modum, suppeditet, impleat, augeat. Nisi forte subaudiatur uerbum μέλλει, quod additum infinitiuis, futurū tempus efficit. Nam in tam multis uerbis, non est consentaneum, tempus casu fuisse commutatum, ut legas χορηγήσει πληθυνεῖ αὐξήσει. tametsi in hunc sensum legit Ambrosius. Certe Græcorum scholia χορηγήσαι interpretantur χορηγήσαιεν, id est, Suppeditet.

Varia lectio. Augebit incrementa frugum.) γεννήματα τῆς δικαιοσύνης, id est, Prouentum iustitiæ. Quod hic uertit incrementa frugum, Ambrosius uertit fructum.

In omnibus locupletemini.) Paulus aliquoties suo more participijs abutitur. unde recte uertit πλουτιζόμενοι in uerbum. Laurentius referendū putat ad particulam, quæ præcessit, Abundetis in omne opus bonum.

εἴ τις, p, ἥ τις. Quæ operatur per uos.) Ambrosius pro ἥ τις legisse uidetur εἴ τις. uertit enim, Si quis, & consentiunt cum hac lectione scholia illius.

Ministerium huius officij.) διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης, id est, Administratio huius ministerij. Sic enim uocat officium subministrandæ pecuniæ. Sed λειτουργία nōnunquam Græcis significat sacrificium, suo ritu peractum. ut accipias hanc pecuniam quasi uictimā offerri deo, cuius minister sit Paulus, ut sacerdos sacrum peragens.

Per multas gratiarum actiones in domino.) διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ θεῷ, id est, Per hoc quod multi gratias agunt deo. Etiamsi in nonnullis exemplaribus scriptum comperi, διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν. Quomodo legisse uidetur interpres. Atqui si sequamur id quod prius apud Græcos comperi, participium περισσεύουσα transitiue capiatur oportet, ut hinc

pendeat

pendeat infinitum, εὐχαριστεῖν, sitque hic sensus, Verum etiam efficit, ut copiose agantur gratiæ deo per multos. In eum sensum interpretantur Græcorum scholia.

Et in obedientia confessionis.) Faber uult esse hypallagen, ut intelligamus in confessione obedientiæ uestræ. Verum nihil uideo causæ cur reclamantibus exemplaribus, & interpretationibus ad hypallagen huiusmodi confugiamus. Nam obedientia confessionis potest accipi, quod obedientes Euangelio in eleemosynis largiendis, declararēt se uere & ex animo confiteri Euāgelium. Quod si mauis ὁμολογία pro assensu, laudat illorum obedientiam, quod sibi id suadenti ac monenti non sint refragati. Ambrosius pro obedientia legit, subiectione, magis exprimens Græcam uocem ὑποταγῶ. Quanquam ὁμολογία non solum confessionem significat, uerumetiam consensum, ut accipias futurum, ut multi gratias agant deo, cum uiderint Corinthios tanto consensu obedire Paulo. Atque ita tacite monet, ut omnes conferant pro sua quisque uoluntate & facultate. Porrò quod addit In Euangelium Christi, sentit hoc pertinere ad negocium Euangelij, si Christiani omnes inter se consentiant in benefactis. Et Euangelium admonet dandam eleemosynam, pollicens omnia fore munda. *Stapulensis.*

Desiderantium uos.) ἐπιποθούντων ὑμᾶς. Ambrosius addidit, desiderantium uidere uos, siue quod aliud habuerit exemplar, siue quod uoluerit explicare sensum, in quem & Græcanica scholia interpretantur. Quanquam hoc loco gratiam uerti poterat beneficiū, ut intelligas illos esse cupidos uidendi Corinthios, in quibus deus tantam beneficentiam sibi contulisset.

Gratias ago deo.) Rursum est χάρις δὲ τῷ θεῷ, id est, Gratia autem deo.

EX CAPITE DECIMO.

Ipse Paulus.) αὐτὸς δὲ ἐγὼ παῦλος. Mire Paulus tribus uocibus αὐτὸς δὲ & ἐγὼ separauit suam personam à cæteris apostolis, quod antehac egerit negocium aliorum, nunc è suo loquatur affectu.

Et modestiam.) καὶ τῆς ἐπιεικείας, quod comitatem magis & facilitatem aut humanitatem sonat, quàm modestiam, quæ opponitur arrogantiæ.

In facie.) κατὰ πρόσωπον, id est, Iuxta faciem.

Rogo autem uos.) Cum ante dixerit se obsecrare, non adiecit quid obsecraret. Vnde capitis huius initium utróque referri potest, ad superiora, ut sit sensus, Rogo ut meo quoque nomine libenter conferatis hanc pecuniam. Aut ad sequentia, quemadmodum modo diximus. Atque ita δέομαι repetit quod dictum erat παρακαλῶ, ut sit redeuntis ad id quod cœperat, quasi dixisset, Rogo inquam. Id subindicat Ambrosius cum ait, Idem sensus est, quem ut dilucidet, repetit. *Ordo.*

Absens autem confido in uobis.) θαῤῥῶ εἰς ὑμᾶς. Græca quidem sunt ambigua, uerum magis congruit, ut intelligamus, audax siue confidens sum erga uos, sicut alibi dicit, Epistolæ fortes, præsentia infirma. Quanquam scholia Græcorum non eodem exponūt modo. Theophylactus putat per ironiam accipi posse, quasi Paulus referat hæc sub aliorum persona. Præsens abiecte se gerit, absens, scribit minaces ac seueras epistolas.

Qui arbitrantur nos tanquam.) τοὺς λογιζομένους, id est, Qui cogitant aut æstimāt, uel qui sic habent nos, ut secundum carnem ambulantes.

Non carnalia.) οὐ σαρκικά. Diuersum ab illo σάρκινα, Quod tamen eadem uoce Latina reddidit, ut superius admonuimus.

Et potentia deo.) Græcis est δυνατὰ τῷ θεῷ. Ambrosius legit, fortia deo. Laurentius mauult, ualida deo. Cæterum illud deo, Græcis datiuus est instrumenti, polletque perinde ac si dicas, fortia per deum, & opera diuina. Vtinam liceret omnibus episcopis, maximéque iis qui in Pauli locum successerunt, tam uere suóque iure hanc usurpare uocem, quàm ipse Paulus usurpauit, Arma militiæ nostræ non carnalia, sed fortia deo, non ad demolitionem oppidorum, arcium, sed impiarum cogitationum. Hæc sunt arma, hæc bella, hæ pugnæ, hæc uictoria, hi triumphi digni successoribus apostolorum. *Bella pontificum.*

Consilia destruentes.) λογισμοὺς, id est, Cogitationes. Et rursum participium addidit, quod nusquam referatur καθαιροῦντες destruētes, hoc est, quibus armis destruimus. Porrò cum de armis meminerit, mire subiecit metaphoras munimentorum, quarum alia arti

ficio, alia sublimitate sunt inexpugnabilia. Nos quo magis perspicuus esset sensus, uertimus hoc pacto: Sed potentia per deum ad demolitionem munitionum, quibus cogitationes demolimur, & omnem celsitudinem, quæ extollitur aduersus scientiam.

Extollentem se.) ἐπαιρόμενον, id est, Insurgētem, siue qui attollitur. Erat enim huiusmodi machinarum genus, quod repente sublatum in altum, muris inueheret hostem.

Omnem intellectum.) πᾶν νόημα, id est, Omnem cogitationem.

In obsequium Christi.) εἰς ὑπακοὴν, id est, In obedientiam, ut semper antehac uertit, sed apertius erat, Ad obediendum Christo. Captiui sub iugum eunt. At felices qui sic capti ducuntur ut submittant se Christo.

Quæ secundum faciē sunt uidete.) Græci codices ex sententia Theodoreti legūt hoc per interrogationem, ut sit, uidetis, non uidete, quasi fingat id fieri, quod uelit obiurgare.

Varius sensus Num ea cernitis, quæ sunt iuxta faciem? hoc est, quæ foris uidentur, & ostentationem habent potius quàm efficaciam. Meminit enim quod dixerit se humilem fuisse apud illos iuxta faciem, hoc est, contempto similem, cum alij quidam magno fastu agerent apostolos. Ambrosius legit, Secūdum faciem, pro eo quod est, quæ in conspicuo sunt & aperta, ut pertineat ad sequentia, Si quis confidit se esse seruum Christi. Quasi uelit ea clarissima uideri facillimaq; iudicatu quæ dicturus sit. Alij secundum faciem, interpretātur de signis euidentibus quibus deprehendi possint pseudapostoli, ueluti si quis diues sit, si quis elatus, si quis iactabundus, si quis falsa uirtutis imagine personatus. Theophylactus uult esse obiurgantis, quod ex opibus, è cultu fastúue æstimarent hominem, ac non potius ex animi bonis, cui magis assentior. Theophylacto suffragatur Gennadius, citantibus Græcorū scholijs. Acrior est autem obiurgatio per interrogationem.

Cogitet iterum apud se.) ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, id est, Ex seipso, nimirum non expectans nostram increpationem.

Ita & nos.) Græcus addidit Christi, ὅτι καθὼς αὐτὸς χριστοῦ, οὕτως καὶ ἡμεῖς χριστοῦ, id est, Quod quemadmodum illi Christi, sic & nos Christi. Quod tamen apud Græcos additum uideri potest explicandæ rei gratia. Porrò Christi genitiuus est, non rectus casus. Nam in hanc sententiam interpretatur & Ambrosius, uelut hactenus se parem faciat illis, quod & ipse non sit à Christo alienus, si illi se putant seruos Christi, quo maiore fide post declaret quanto illos antecellat cæteris.

Pontifex nihil potest, nisi ut prosit. Non ad destructionem.) οὐκ εἰς καθαίρεσιν ὑμῶν, Ad perdendo uos. Porrò ædificare more suo uocat prodesse, Destruere, ledere. Hic locus annotandus est ijs, qui summi pontificis autoritatē in immensum attollunt, asseuerātes uni homini uniuersum ecclesiæ Christianæ corpus debere cedere, adeo ut si animas omnes deduceret ad inferos, non fore ius illi resistendi. Paulus ab ipso Christo acceperat autoritatem apostolicam, nō à Petro. Cū quo postea contulit, sed ita ut diceret ab illo sibi nihil accessisse, & tamen ingenue fatetur hoc quicquid est potestatis in hoc datum ut prosit, non ut lædat. At qui nunc tribuūt Romano pontifici tantam potestatem, utinam possint & cæteras dotes pontificias tribuere, sapientiam, puritatem, charitatem, contemptum rerum omnium. Græci interpretātur destructionem hanc de uindicandis pseudapostolis.

Inquit, pro inquiunt. Inquiunt.) φησί, id est, Inquit, ut subaudias, aliquis, aut certum hominem qui hoc dixerit. Nam & præcessit, & mox sequitur, τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, id est, Hoc perpendat istiusmodi. Fingit enim personam obtrectatoris, cui respondeat.

Sermo contemptibilis.) ἐξουθενημένος, id est, Contemptus potius.

Inserere aut comparare.) ἐγκρῖναι ἢ συγκρῖναι. Interpres non potuit reddere uocū affinitatem Græcarum, quasi dicas, inferre & conferre, aut inserere & conserere. Porrò

Audemus, pro sustinemus. τολμῶμεν quod interpretatur audemus, id significat & sustinemus. Quo uerbo utimur quoties res est eiusmodi, ut non possimus imperare animo nostro, siue inducere animum, sic frequenter usus est Suetonius. Alioqui cur non audeat Paulus se conferre pseudapostolis, qui se non dubitat & anteferre probis apostolis? Quin potius non libet conferri cum talibus. Nisi legamus dictum per ironiam, ut uideo Græcis quibusdam placere.

Sed ipsi in nobis.) Græce secus est, ἀλλ᾽ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς, οὐ συνιοῦσιν, id est, Sed ipsi in seipsis seipsos metiētes, & cōparantes

seipsos

ſeipſos ſibiipſis,non intelligunt &c. Atq; ita Græca exponunt ſcholia,ut intelligamus arro
gantes illos,ex ſuo ipſius animo metiri ſeſe,& ſibi magnos eſſe,& alios ab aliis laudari mu
tua quadam talione. Atq; hunc ſenſum ſecutus eſt & diuus Auguſtinus in opere de do/
ctrina Chriſtiana cum ait,Et fit illis quod ait Apoſtolus,Comparantes enim ſemetipſos *Lectio*
ſibimetipſis,non intelligunt. Rurſum explanans Pſalmum trigeſimumquartum: Et com/ *diuerſa.*
parantes,ait Apoſtolus,ſemetipſos in ſemetipſis,non intelligunt,neq; quæ loquuntur ,ne/
que de quibus affirmant. Iterum in Pſalmum cxviii. Rurſus in Pſalmum cxli. Impii me/
tientes ſemeipſos ex ſemetipſis. Item aduerſus Fauſtum libro uigeſimoſecundo cap. uige/
ſimoſeptimo,interpretans etiam iuxta Græcorum ſententiam. Ad eum modum interpre
tatur & Theophylactus,Paulinarum epiſtolarum non indiligens interpres. Quãquam
Ambroſius diuerſum exemplar ſecutus uidetur,& ſermonem facit perpetuum eiectis his
uerbis, Nõ intelligunt,hoc pacto: Sed ipſi in nobis noſmetipſos menſurantes,& compa/
rantes noſmetipſos nobis,nõ in immenſum gloriabimur &c. Porrò quod addidit,Nõ in/
telligunt,Græci interpretes putant imperfectum eſſe ſermonem,ut ſubaudias ,quàm ſint
aliis deridiculi. At mihi uidetur hoc loco participium eſſe poſitum loco uerbi infinitiui,id
quod apud Græcos non raro fieri ſolet. Ac tum quidem hic erit ſenſus: At ipſi non intelli/
gunt,quod ſeipſos inter ſeſe metiuntur & conferunt.& non potius cum iis ,qui meliores
ſunt illis,neq; iuxta regulam Chriſti. Atq; hic ſenſus magis quadrat cum his quæ ſequun
tur. Nam quod Theophylactus uult ſubaudiri,non intelligũt,quàm ſint aliis ridiculi,mi/
hi uidetur coactius. Etiamſi ſcholia quædam Græcanica uidentur hunc ſermonem ſic di/
uidere,ut prior pars pertineat ad Paulum: Sed ipſi in nobiſmetipſis noſmetipſos menſu/
rantes & comparantes. ut intelligamus Paulum non metiri ſe ex opinione aut laude alio/
rum,ſed ſuis ipſius uirtutibus,ac poteſtate à Chriſto tradita. Mox quod ſequit̃ ,ad pſeu/
dapoſtolos ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς οὐ συνιοῦσιν,id eſt,Seipſos ſibiipſis,ſubaudi,comparantes nõ
intelligunt,hoc eſt,dum pſeudapoſtolus pſeudapoſtolo cõparatur,& mali mutuo ſe lau/
dant,non intelligunt ſeſe ridiculos uideri. Cæterum regulam hic uocat,mẽſuram ,ſumpta
metaphora à regulis fabrorum. Ne quis tale quippiam ſomniet,quale eſt cum dicimus re
gulam Franciſci,aut Benedicti.

Qua menſus eſt.) ὃν ἐμέρισεν,id eſt,Qua partitus eſt nobis deus menſura,quaſi dicas, *Ἐμέτρησεν,*
ea quoq; menſura,quatenus ad uos uſque gloriemur. Nec eſt ſimpliciter ad uos,ſed etiam *pro ἐμέρισεν*
ad uos ἄχρι καὶ ὑμῶν. ut intelligamus non eſſe mediocre pertingere ad modum Corin/
thiorum. Reſpondet autem ei quod mox ſequitur, ἄχρι γὰρ καὶ ὑμᾶς ἐφθάσαμεν,id eſt,
Nam uſq; ad uos quoq; peruenimus. Quemadmodum autem gloriari ſolent inſaniſſimi
principes ,ſi longiſſime prorogarint imperium,ita Paulus Chriſti ductor,gloriatur quod
eò uſq; propagauerit ditionem principis ſui,ſperans fore,ut longius etiam proferat impe
rium. Interpres legiſſe uidetur ἐμέτρησεν pro, ἐμέρισεν.

Creſcentis fidei.) αὐξανομένης πίστεως,id eſt, Augeſcente fide ueſtra ,ſiue ſuboleſcente,
ut Græcis ſit genitiuus abſolutus.

Magnificari ſecũdum regulam.) Rectius hæc infinita uertiſſet in alium modũ,Spem
habentes,fore ut augeſcente fide ueſtra in uobis amplier,iuxta regulam noſtram in abũ/
dantiam ad euangelizandum ea quæ ultra uos ſunt,non ut in aliena regula in his quæ pa
rata ſunt gloriemur. Significat ſe ſperare futurum,ut indies creſcente fide Corinthiorum,
creſcat & ipſe,ac maior maiorq; fiat,adeo ut iam prædicatio ſua longius porrigatur,etiam
ad eos qui ultra Corinthios ſunt,idq; iuxta ſuam regulam,non alienam,hoc eſt,ſuo Mar/
te,ne uideatur gloriari de iis,quæ iam parata ſunt,& ab aliis laborata,quemadmodum fa/
ciebant pſeudapoſtoli.

Etiam in illa quæ ultra uos ſunt euangelizare.) εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν. Faber hoc loco *Stapulenſis.*
legit, εἰς τὰ ὑπὲρ ἐκεῖνα ὑμῶν,id eſt,In illa quæ ſupra illa ueſtra. Sed fallitur,meo quidẽ iu
dicio,nã ὑπερέκεινα aduerbiũ eſt,cui additur articulus,ut fiat epitheton,id eſt,ulteriora uo
bis,id eſt,quæ ultra uos,hoc eſt,longius,& in alios etiam populos. Et in hanc ſententiam,
interpretantur non ſolũ Theophylactus cæteriq; Græci,uerumetiam diuus Ambroſius.
Proinde nonnihil demiror Stapulenſem,mutata etiam ſcriptura à tot autoribus uoluiſſe
diſſentire,præſertim cum hic nihil ſit quod offendat ,aut aliò ſuadeat confugere. Verum

quandoq; bonus dormitat Homerus. Neq; uero nos grauatim alijs ignoſcimus, eandem uiciſſim ab alijs ueniam flagitantes.

EX CAPITE VNDECIMO.

Valla lapſus. VTinam ſuſtineretis modicum.) ὄφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ, id eſt, Vtinam ſufferatis me pauliſper in inſipientia. Et eſt ſuſtinuiſſetis magis quàm ſuſtineretis. Cæterum quid Laurentio Vallæ uenerit in mentem, ut pro ſuſtineretis, mutandum putarit ſuſciperetis, ut ingenue dicam, prorſus non intelligo. Niſi forte ſomniauit ἀναδέχεσθε, pro ἀνείχεσθε. Nam ἀνέχεσθε magis ad uerbum reddi ne poſſit quidem, quàm ſi dicas ſuſtinere. Illud recte admonet in modicum quid, quid, abeſſe in ſermone Græco. Et modicum interpres ſuo more poſuit pro puſillo. Nos uertimus pauliſper, ut ad tempus pertineat.

Supportare me.) ἀνέχεσθε. Græca uox anceps eſt. At magis quadrat, ut ſit indicatiui modi ſuſtinetis. Corrigit enim quod dixerat, utinam ſuſtinuiſſetis, imò, inquit, ſuſtinetis, & quod opto factum, facitis. In hunc ſenſum exponunt Græcanica ſcholia.

ζηλοῦν, zelotypum eſſe. Aemulor enim uos.) ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς. Ambroſius uſus eſt Græca uoce, opinor non inueniens quo uim uerbi explicaret. Nam hic zelum appellat ingentem, & ut ita dixerim, immodicum quendam amorem, uelut ambiat, ut apud illos primus eſſet, nec ferat alios apoſtolos, in partem amoris admitti. Siquidem agit hic de quibuſdam apoſtolis, qui pluris haberi uolebant apud Corinthios, quàm Paulus eſſet. Addit autem zelo dei, ne quis arbitraretur illum ſua gloria, ſuóue compendio commoueri. Nos uertimus, zelotypi ſumus erga uos. Quid autem uereamur ſic intelligere de Paulo, cum ad eundem modum interpretetur Origenes, Theologorum ſine controuerſia princeps, de deo, quod zelotes dictus ſit, quaſi zelotypus noſtri amator, qui nullum in amore ferat riualem?

Deſpondi enim.) ἡρμοσάμην, id eſt, Adaptaui ſiue adiunxi. Ambroſius legit paraui, quem pro ἡρμοσάμην legiſſe ſuſpicor ἡτοιμασάμην. Hieronymus in Amos legit ſtatui, ſed lapſus opinor memoria. Auguſtinus aduerſus Manichæos pro Geneſi libro ſecundo, legit Aptaui uos uni uiro. Nam ἁρμόζω Græcis proprie eſt, apte & concinne applico, uelut ea quæ glutino aut ferrumine committuntur.

Aſtutia ſua.) Græcus addit in, In aſtutia ſua, idq; iuxta ꝓprietatē ſermonis Hebraici, ꝓ eo qđ eſt, ꝓ aſtutiā ſuā. Atq; qđ hic recte omiſit haud ſcio quo cōſilio libenter addat alibi.

Corrumpantur ſenſus.) φθαρῇ. Accommodato uſus eſt uerbo, cum de uirgine meminiſſet. Et ſenſus Græcis non eſt αἰσθήσεις, ut de uiſu, auditu, aut alijs ſimilibus queat accipi, ſed νοήματα, quod proprie ad mentem animumq; pertinet. Certe mentes, pro ſenſus legit Auguſtinus, loco quem mox adducemus. Accommodat enim allegoriam: Euæ decepti ſunt oculi, Corinthijs timendum erat menti. Cæterum illud uerbum excidant, nec eſt

Additum. apud Græcos, nec apud Ambroſium. Proinde uidetur adiectum ab interprete, quod alioqui durius uideretur dicere, Corrūpantur à ſimplicitate. Neq; enim ſimplicitas corrumpit animum, ſed animus corruptus degenerat à ſimplicitate. Perinde ut Vergilius dixit, Quantum mutatus ab illo, non quod ille mutaſſet, ſed quod illi diſſimilis eſſet factus. Et appoſite uirgini tribuit ſimplicitatem memor allegoriæ ſuæ. tametſi Ambroſius legiſſe uidetur ἁγνότητα, cum pro ſimplicitate, legat caſtitate. Neq; ſecus adducit Auguſtinus cum alijs aliquot locis, tum libro aduerſus Fauſtum xv. cap. tertio. Rurſus eiuſdem operis libro xxij. cap. xlix. Niſi quod hic utrunq; coniungit, Ne corrumpantur mētes ueſtræ à ſimplicitate & caſtitate, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Deniq; non eſt ſimpliciter ne, ſed μήπως, id eſt, Ne quo pacto. nos uertimus, Ne quâ. Vehementius enī eſt addita coniunctione ex-

Ciuilitas Pauli. pletiua. Quin & illud annotandum, ut obiurgaturus Corinthios arte ſubleuat illos, omnem inuidiam deriuans in corruptorem.

Quæ eſt in Chriſto Ieſu,) τῇ εἰς τὸν χριστὸν, id eſt, Quæ eſt erga Chriſtū, ſiue in Chriſtum, quia pure ac ſimpliciter illi obtemperamus.

Alium Chriſtum.) ἄλλον ἰησοῦν, id eſt, Alium ſiue alterum Ieſum. Ita cōſentiunt Græci codices, quos ego quidē uiderim. Atq; ita legit & interpretatur Theophylactus, cōſentientibus ſcholijs. Ambroſius nobiſcū legit Chriſtū. Illud obiter annotandum, quod Pau-

Alius Ieſus. lus admonet Corinthios, id nobis quoq; magnopere cauendum, ne nobis alterum Ieſum

accerſamus

accersamus, ac fingamus potius, onustum opibus, onustum imperio, ditione, uoluptatibus, & quicquid hic mundus habet præstigiarum, ad hæc ceremonijs plusquam Iudaicis oblitum, cum uerus ille ab omnibus hisce rebus fuerit purissimus.

Recte pateremini.) Cur non & hic sustinuissetis ἀνείχεσθε, uidelicet illos pseudapostolos, si quid docerent, quos nos non docuimus. Nunc cum nihil adferāt de Christo quod nos non docuerimus, cur illos ostentantes sese tolerastis?

Nihil me minus fecisse.) μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων, id est, Nihilo inferiorem fuisse excellentibus apostolis. Et in hūc sensum legit Ambrosius. Aestimo enim me in nullo inferiorē fuisse, ab ijs qui ualde sunt apostoli. Sentit enim de Petro, Iacobo, & Ioanne, qui summates habebantur, ut indicant Græcanica scholia, cunctis his cōsentiens Theophylactus. Sed mirum quomodo quæ præcedunt & sequuntur, in illos cōpetant. Recētiores excusant non de his dictum, sed de ijs qui se fingebant à Petro ac cæteris missos. Paulus nullare inferior Petro.

Nam & si.) εἰ δὲ καὶ. Hic interpres frequenter pro δὲ uertit, nam. Porrò quāuis imperitus, aduersatur enim superiori parti, qua iactat se nihilo inferiorem summis apostolis.

Sed non scientia.) Cur non potius & Latinius & simplicius, Nō autem scientia, siue cognitione? Laurentius merito ridet nonnullos, qui ex hoc loco Paulum colligunt balbum quempiam & impeditæ fuisse linguæ, quasi nihil intersit inter impeditum & imperitum, homines, inquit, uere impedito sermone, atque adeo scientia, cum Græce sit ἰδιώτης, id est, Idiota, quæ uox illis tum priuatum, tum indoctum significat. Hieronymus hac in re uarius est, compluribus locis clamans Paulum Græci sermonis elegantioris ignarum fuisse, quod aliquoties suis quibusdam utatur uocibus, Ciliciæ uernaculis, nonnunquam cōiunctioni μὲν, non reddat eam quæ respōdet δὲ. Ad hæc quod hyperbatorum anfractibus molestus sit alicubi, quod interdum anapodoton relinquat orationem. Rursus alias in diuersum declamat, procul submouens eos, qui putent Paulum hoc ex animo dixisse, cum omneis sermonis proprietates pulchre tenuerit, omneis argumentationum strophas ad unguem calluerit. Quin & diuus Augustinus in opere de doctrina Christiana, pleraque rhetorum schemata, ex Paulinis adducit epistolis. Idem alicubi monet, etsi, hoc loco non esse fatentis, sed concedentis ac donantis, ueluti si dicas, fac me esse imperitum sermone, certè non sum imperitus scientia. Porrò quod ad sensus attinet, nihil potest esse Paulo diuinius, sermo uero, licet his uacet solœcismis, quos plerosque illi addidit interpres, tamē politus dici non potest, iuxta morem humanum. Cum Græci interpretes passim torqueantur incommoditatibus orationis. Paulus Græce parum peritus. Hieronymus sibi nō cōstās

In omnibus autem manifestus sum uobis, siue ut habent uetusti codices manifestatus sum.) Græca secus habent ἀλλ᾽ ἐν παντὶ φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς. Quæ quidem ad uerbum ita sonant: Sed in omni manifestati in omnibus in uos. Sensus autem hic est, Nō sicut pseudapostoli sumus, qui fucati & personati, simulatione sanctimoniæ uobis imponunt, sed in omni re, & inter omnes declarati sumus, & apparet quales simus erga uos. Et illud παντὶ referri potest ad rem, & ἐν πᾶσιν, ad personam, nisi mauis conduplicationem facere ad uehementiam.

Aut nunquid peccatum feci.) Græca sic habent ἢ ἁμαρτίαν ἐποίησα, An peccatum feci, siue, an peccaui. Græci non distinguūt inter an & aut. Apud Latinos plurimum interest. & quorsum attinebat addere, quid, cum id Græcus sermo non habeat?

Alias ecclesias expoliaui.) ἐσύλησα, id est, Deprædatus sum. Nam bellicis metaphoris libenter abutitur Paulus, ut mox, Accepto stipendio.

In ministeriū uestrū.) εἰς, siue ut est in quibusdā πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν, In hoc ut uobis ministrarē, hoc est, uobis inseruiui sine uestro sumptu, stipendio interim ab alijs accepto.

Et egerem.) καὶ ὑστερηθείς, id est, Destitutus, uel cum deesset. Neque uero simplex, ut opinor, est emphasis coniunctionis καὶ, sed epitasin habet hoc loco, ut sit sensus, adeo nō grauaui uos, ut nec egens id uoluerim facere.

Onerosus fui.) κατενάρκησα, quod uerbum dictum est ab ocio & torpore. Nam hi premunt & imminent alijs, unde petunt assidue. dictione composita à ναρκᾶν, quod est torpere, unde & νάρκη torpedo piscis, & præpositione κατὰ, quæ frequenter in malam significat partem, uelut in καταστρηνιάω & καταφρονῶ, præsertim cum hic quoque paterno iungatur casui κατανάρκεῖν.

casui κατενάρκησα οὐδενός. Hieronymus in libello ad Algasiam admonet uocem esse Cilicibus peculiarem. At si Paulus noluit cuiquam esse onerosus, qui tantum laborauit, qua fronte quidam expilant plebem, cum nulli sint usui?

In omnibus sine onere.) ἀβαρῆ, id est, Minime grauem, dictione composita.

Iurat Paulus. Est ueritas Christi in me.) Hoc ueluti iusiurandum adiecit, quo confirmat quod dixit. Id subindicat Ambrosius cum ait, sub testimonio Christi.

Non infringetur.) οὐ φραγήσεται. Id scholia Græca exponunt, non interrumpetur, neque deficiet. hoc aiunt, significans se nec in posterum aliquid ab illis accepturum, ut non præcludatur sibi hæc occasio gloriandi, quod gratis docuerit euangelium. Interrumpitur enim quod non est perpetuum. At ille iurat eam gloriam sibi fore perpetuam, ne cui grauis esset. Verbum dictum est ab intersepiendo, nam sepe obiecta excludimur. Nec enim est In me, auferendi casu, sed accusandi εἰς ἐμέ, quasi dicas, aduersum me.

Quia non diligo uos.) Apertius erat, An quod nō diligam uos, mutato uerbi modo. Nam Græci negligunt differentiam huiusmodi.

Vis καὶ. Quod autem facio & faciam.) Non sensisse uidetur interpres elegantiam huius coniunctionis καὶ, quam hoc loco & similibus habet apud Græcos, ὃ δὲ ποιῶ, καὶ ποιήσω, id est, Quod facio, hoc etiam sum facturus in posterum, siue quod facio, idem & in posterū sum facturus. Deinde licet Græcis unica sit coniunctio δὲ, quæ pluribus Latinis respondeat, autem, sed, uero uerum, porrò, cæterum, rursum, contra, & his similibus, nonnihil tamen apud nos interest, quam quo loco colloces. Hic magis congruebat, sed, quàm autē. An quod non diligam uos? deus nouit. Sed quo facio &c.

Vt in quo gloriantur.) ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται. Ambrosius propius accessit ad Græca, Vt in eo quod gloriantur reperiantur, ut & nos, hoc est, si & illi gloriantur se gratis euangelizare, nec in hoc erunt nobis præstantiores. cum ipse gratis doceam & egens.

Eiusmodi pseudo apostoli.) Pseudapostoli dicendum composita dictione, quēadmodum est apud Græcos, nec potest in duas diuidi: Latine sonat, falso titulo apostolos. Apostolus enim eius agit negocium à quo missus est, isti suis commodis seruiunt.

Si ministri eius.) εἰ καὶ οἱ διάκονοι, id est, *Si* & ministri. & ita legit Ambrosius. Et trāsfigurat se, Græce est transfiguratur. & transfigurantur μετασχηματιζόμενοι, μετασχηματίζεται.

Alioqui uelut insipientem.) εἰ δὲ μήγε, id est, Sin aliter, id est, *Si* minus persuadeo me non esse insipientem, qui non ob inanem gloriā, sed necessitate compulsus hæc de me prædicem, tolerate me tamen gloriantem tanquam insipientem.

Vel ut, pro uelut. Velut insipientem accipite me.) κἂν ὡς ἄφρονα, id est, Etiam ut insipientem. Fortassis interpres καὶ uertit in uel, Vel ut insipientem. eas coniunctiones nos male coniunximus.

Modicum quid.) μικρόν τι, id est, Paululum siue paulisper, aut aliquantisper.

Secundum deum.) κατὰ κύριον, id est, Secundum dominum, quemadmodum & in superiori epistola scripsit, Ego nō dominus, & dominus non ego. Humanum quiddam, parumque seuerum significat, quod negat esse secundum dominum.

In hac substantia gloriæ.) ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως, id est, In hac parte siue materia gloriationis. Et sic legit diuus Ambrosius, substantia gloriationis.

Si quis accipit.) εἴ τις λαμβάνει. Quod præcessit κατεσθίει uidetur ad cibum pertinere, quem illi sumebant apud discipulos, hoc ad munera. Theophylactus putat idem bis dictum, Deuorat & accipit, ut intelligamus insatiabilem auferendi auiditatem in pseudapostolis, cum summa coniunctam arrogantia.

Secundum ignobilitatem dico.) κατὰ ἀτιμίαν. Magis quadrabat, Iuxta contumeliā. Exponit enim illa atrocia, si quis uos deuorat, si quis in faciē cædit &c. Non, inquit, quod ista uos patiamini à pseudapostolis, sed quod quantum ad contumeliæ rationem attinet, non leuiora patiamini ab istis, quàm si ista pateremini.

Superest in nostris. Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.) In hac parte, non reperio in Græcis codicibus, quos ego sanè uiderim.

In quo quis audet.) ἐν ᾧ δ' ἄν τις τολμᾷ, id est, In quocunque uero aliquis audet. Corrigit enim quod modo dixerat, quasi nos minus ualuerimus in hac parte, hoc est, in argumento gloriandi. Tantum abest, ut illis hic quoque par sim in omnibus, in nonnullis etiam superior.

Proinde

Proinde nos uertimus per imò,quo foret euidentior correctio.

In insipiētia dico.) Hoc per parenthesin interiecit,memor eius quod ante dixerat, Nō loquor secundum dominum,sed uelut in insipientia.

Ministri Christi sunt.) Post hanc partem Græcis non repetitur,& ego.Imò id additū subuertit totam sententiam.sic enim legendum:Ministri Christi sunt,plus ego. deinde illud παραφρονῶν λαλῶ,id est,desipiens dico,per parenthesin interiectū est,ut modo submonui.Consentit cum Græcorum exemplaribus Ambrosius,ad hunc legens modū:Ministri Christi sunt,uelut insipiēs dico,magis ego.Nam in cæteris quidem æquabat sese cæteris apostolis,at in eo,quod apostolorum est proprium,semet illis anteponit,non solum æquat. Verum quoniam id arrogantius dictum uideri poterat,præmunit stultitiæ prætextu,quemadmodū & initio fecit.Quod si maxime sic legeretur,ministri Christi sunt & ego,ut minus sapiens dico plus ego,nihil erat necesse sensum eum inducere,quem ex Aquinatis sententia induxit Nicolaus cognomento de Lyra,qui ab hoc loco,Vt minus sapiens dico,plus ego,nouum facit orationis caput,& ad hunc edisserit modum:Si uideor inquit,uobis insipiens me pseudapostolis adæquādo,adhuc uidebor uobis minus sapiēs me eis præferendo.Poterat enim illud,plus ego,per correctionem subijci,præmissa mitigatione insolentiæ,nempe hoc modo:Ministri Christi sunt,sum & ego.Quid autem dixi & ego?Imò,ut stultorum more loquar gloriosius,plus ego. Quāquam non est huius instituti discutere,quid huiusmodi scriptores senserint,quos constat,ueterum ignaros literarum,tumultuario studio hinc atq; hinc consarcinatis glossematis,sacras tractasse literas. Cum antiquis potius nobis res est.Cæterum de orationis ornamētis & schematibus quibus totus hic sermo picturatus est,qui plenius uelit cognoscere,legat quarti de doctrina Christiana libri caput quartum.

Ordo. *Thomas & Lyranus.* *Consarcinatores.*

In laboribus plurimis.) περισσοτέρως, id est, In laboribus abundantius. Fortassis interpres uertit pluribus,id quod erat tolerabile.Quanquam apud Græcos alius est ordo, ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως,id est,In laboribus abundantius,in plagis supra modum,in carceribus abundantius. Nā quod interpres bifariam reddidit,Græcis unicum est aduerbium περισσοτέρως.Etiamsi comparatiuum positum est uice superlatiui.

Supra modum.) ὑπερβαλλόντως,id est,Eximie,& ut ita dicam,excessiue,& supra quàm credi possit,ut nihil agant qui interpretantur supra modum humanæ uirtutis.

Quadragenas.) τεσσαράκοντα,id est,Quadraginta,quanquam recte uertit,significans illum quinquies uapulasse,& unoquoq; tempore quadraginta plagis cæsum fuisse,si modo id uerum est,quod certe uerisimillimum est,præsertim cum apud Iudæos uapularit. Sic enim sentit diuus Ambrosius,addens id præceptum in libro Deuteronomij,ut plagis trigintanouem emendarentur,qui commeruissent. Legimus autem ad hūc modūm Deuteronomij,cap.uigesimoquinto:Pro mensura peccati erit & plagarum modus.ita duntaxat,ut quadragenarium numerū non excedant,ne fœde laceratus ante oculos tuos obeat frater tuus.Proinde probabile est ob humanitatem,unam plagam remitti solitam,ut citra numerum præscriptum consisterent.Quod quidem haud scio unde haustum indicat Lyranus, & glossa quam uocant ordinariam. Valla mauult quinquies undequadraginta accipi,subaudiendum autem haud dubie plagas.

Quadragenas.

Ter naufragium feci.) τρὶς ἐναυάγησα. Latine sanè uertit,naufragium feci,pro naufragium passus sum. Quemadmodum Terentius dixit: Is nauem fregit apud Andrum, de eo cui nauis esset fracta tempestate.

Nocte & die.) νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα,id est,Noctem & diem in profundo egi. Nec additur maris,etiamsi de mari interpretatur Ambrosius,atq; etiam Theophylactus.potest tamen βυθὸς & alterius rei profundum dici,ueluti carceris.

Periculis ex genere.) Non sentit proprie de cognatis,sed Iudæorum gentem,genus suum uocat,cui mox opponit gentes.

In falsis fratribus.) Græcis unica dictio est ψευδαδέλφοις, hoc est,falsò Christianis,qui se fingerent esse discipulos Christi,cum non essent.Nam ut sæpius iam admonui,fratres absolute dicebantur omnes Christiani. Quod quidem cognominis,nunc à paucis occu

Fratres.

patum

patum est, uelut ad illos solos reciderit Christianismus, ac uulgo penè inuisum habetur, cum non sit aliud charitatis nomen plausibilius.

In labore & erumna.) κόπῳ καὶ μόχθῳ. Propemodum bis idem dixit. Nam μόχθος quoq; labor est, sed qui difficultatem habeat adiunctam. Hinc Græcis μοχθηροὶ dicũtur calamitosi. Vnde Ambrosius, molestiam legit pro erumna.

Vigiliis multis.) Pro multis, Græce est πολλάκις, id est, Sæpe. Itidem est, in ieiuniis sæpe, πολλάκις, non πολλαῖς.

Sẽsus duplex. Præter illa quæ extrinsecus sunt.) χωρὶς τῶν παρεκτὸς, hoc est, Præter ea quæ foris & extrinsecus accidunt. Ad eum quidem modum pleriq; edisserunt. Cæterũ Theophylactus παρεκτὸς accipit pro præter, quasi dicas, præter ea quæ prætermitto. ut sit sensus Paulũ, nec in hoc suorum malorum catalogo recensuisse omnia. cõsentiunt & Græcanica scholia. Verum utra sententia magis approbanda, prudenti lectori perpendendum relinquo.

Instantia mea quotidiana.) Hoc separatum est à superioribus ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ᾽ ἡμέραν. Quanquam hæc particula καθ᾽ ἡμέραν potest utroq; referri, ad instantiam & ad so- *Sẽsus duplex.* licitudinem quotidianam. Græcanica scholia interpretantur ἐπισύστασιν non curam ac diligentiam, sed conspirationem in Paulum. ut intelligas præter eas persecutiones quæ foris erant, hoc est, ab ethnicis, quotidie ferendas insidias suorum, clanculum insidiantium Paulo. Cæterum Ambrosius interpretatur, urgentes curas omnium ecclesiarum, quæ Paulo imminebant. Atq; in hanc sanè sententiam adducit locum hunc Augustinus, edisserens Psalmum nonagesimumoctauum: Incursus in me quotidianus, sollicitudo omnium ecclesiarum, ut per appositionem copules ἐπισύστασις & μέριμνα. Et in hunc sensum cõmode uerti poterat, Incumbens mihi quotidiana sollicitudo pro ecclesiis.

Et pater domini nostri Iesu Christi.) Nostri, in nonnullis Græcorũ exemplaribus non apponitur. Et est absolutius simpliciter uocari dominum, qui dominus sit omniũ, nisi quid aliud suaserit addi.

Damasci præpositus.) Genitiuus Damasci, hic est aduerbialis, nam præpositus ad sequentia refertur ἐθνάρχης ἀρέτα, id est, Gentis præfectus Aretæ regis. Aretas rex, is erat socer Herodis Tetrarchæ, siquidẽ is rex fuit Arabiæ Petreæ & Damascenæ ciuitatis quæ Arabiæ uicina est, dominus, ut docet Iosephus libro Iudaicarum antiquitatum xviii. Eũ igitur significat quem Aretas rex Damasco præfecerat.

Et me cõprehenderet.) πιάσαι με θέλων, id est, Comprehendere me uolens.

Et sic effugi manus eius.) Sic, non est apud Græcos, sed tantum est καὶ ἐξέφυγον, id est, Et effugi. Nec addebatur in codice Donatiani.

EX CAPITE DVODECIMO.

SI gloriari oportet.) Græce sic habet καυχᾶσθαι δεῖ, οὐ συμφέρει μοι. Quanq; Laurentius in plerisq; codicibus δὴ legit, non δεῖ, ut sit sensus, gloriari certe non expedit mihi. Quod si cui placet δεῖ, id est, oportet, ita legendũ est, *Lectio diuersa.* ut gloriari oportet, legatur per interrogationẽ: deinde ipse sibi respondeat, non expedit. In hunc sensum legit Ambrosius. Verum superiorem lectionem sequitur Theophylactus. Ac mihi sanè multo magis probatur, quod appareat hunc locum ex superiore mutatum, ubi dixerat: *Si gloriari oportet, in his quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor*, minus enim illic periculi. Cæterum ubi uentum est ad reuelationes, cõtrahit sese, negans esse gloriandum, etiamsi uera sint quæ dicturus est, quod hæc magis obnoxia sint suspicioni iactantiæ, quàm illa. Iam quemadmodum erratum est à librariis in δεῖ & δὴ, siue δέ, nam postremum lego apud Theophylactum, ob affinitatem & elemẽtorum & uocum, ita consentaneum est erratum fuisse in μοὶ, & μοι. Neq; enim Græci legunt, Non expedit quidem, sed non expedit mihi οὐ συμφέρει μοι. Idq; accommodatius est ad Pauli sententiam, ut sit sensus: Vobis expedit, ut cognoscatis, qualem habeatis apostolum, longe alium, quàm sint isti superciliosi. Verum mihi nõ expedit narrare, ut cui tutum non sit, siue propter discrimen inanis gloriæ, siue propter suspitionem hominum, quibus uidebor hæc iactantiæ gratia comminisci, quemadmodum pleriq; solent. Et mihi, legit Ambrosius, nõ quidem, nec addit, *Si gloriari oportet, sed non expedit mihi.* Iã quod sequitur, multo cohæret aptius cum superioribus: Veniam enim ad uisiones, ueluti causam reddens

sam reddens, cur dixisset non expedire sibi super hisce rebus gloriari. Neque enim apud Græcos est hoc loco autem δὲ, sed γὰρ enim, mire consentientibus exemplaribus.

Noui hominem.) Annotandum hoc loco non apponi Græcum articulum, ne certum aliquem hominem designare uideretur, sed in genere dixit hominem, οἶδα ἄνθρωπον. *Articulus omissus.*

Siue in corpore.) Post hanc particulam additur οὐκ οἶδα, id est, Non noui, quæ post alteram item repetitur, siue in corpore non noui, siue extra corpus non noui. Consentiebat Græcis codex Donatiani, qui sic habebat scriptum, *Siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio.* Et pro siue, Latinius uertisset, an.

Arcana uerba.) ἄῤῥητα ῥήματα, id est, Non dicenda siue ineffabilia uerba.

Super huiusmodi gloriabor.) ὑπὲρ τοῦ τοιούτου. Et uidetur magis pertinere ad hominem quàm ad rem. Narrat enim Paulus hanc rem, ueluti de alio quopiam, quem tamen nouerit: Ergo de me, inquit, non gloriabor. Verum de huiusmodi homine quem noui gloriabor, ueluti dissimulans se esse illum de quo loquitur. Sic fermè Theophylactus.

Pro me aũt nihil.) ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχήσομαι, id est, De meipso aũt non gloriabor.

Ne quis me existimet.) μήτις εἰς ἐμὲ λογίσηται, ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ, id est, Ne quis existimet in me, supra id quod uidet me, aut audit aliquid ex me. Illud autem In me, perinde est, ac si dicas, cogitet de me aut tribuat mihi. Videt me legit Ambrosius, reddens ad uerbum sermonem.

Et ne magnitudo.) Græce sic habet, καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, ἄγγελος σατᾶν, id est, Ne excellentia reuelationum extollar, datus est mihi stimulus carni, siue in carne angelus satan. Atq; ita fermè legit Ambrosius. Augustinus in quæstionibus super librum Iudicum, legit, Et in magnitudine reuelationũ ne extollar, quasi legisset, ἐν τῇ ὑπερβολῇ. Cæterum non est hic κέντρον, ut in actis, sed σκόλοψ, quod palum præacutum sonat. Nõnulli stimulum hunc interpretantur, motus & affectus libidinis, quod demiror ulli docto Theologo placere. Diuus Hieronymus in commentarijs, quos ædidit in epistolam ad Galatas, refert quosdam sensisse stimulum hũc, fuisse corporis aduersam ualetudinem, quod Paulus crebro capitis dolore solitus sit affligari. Thomas Aquinas, haud scio quem secutus, ait eum iliaco morbo fuisse obnoxium. At mihi uero proximum uidetur, quod ait Ambrosius, insectationem malorum hominum, quæ illi negocium facessebat assidue, uocari stimulũ. *Sic enim, inquit, Hoc ergo remediũ datum est Apostolo, ut iniurijs pressus, animo non posset extolli.* Siquidem hac parte prosunt nonnunq; & inimici docentes nos sobrietatem ac modestiam. *Stimulus carnis quid.*

Qui me colaphizet.) ἵνα με, id est, Vt me. Et sic legit Ambrosius. Quanquàm qui pro ut poni solet interdum.

Qui me colaphizet.) Post hæc uerba rursum inuenio repetitum, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, id est, Vt ne extollar. Atq; ita legit Ambrosius. Quanquàm plus sonat Græca uox, quàm extollar, imò supra modum efferar, quasi dicas, superefferar. Efferar plus satis apud homines Theophylactus & hoc attingit.

Propter quod.) ὑπὲρ τούτου, id est, De hoc, uel pro hoc, & refert ad superiora, non ad sequentia. Nam uirtus.) Græce est uirtus mea ἡ δύναμίς μου. Sunt enim uerba domini Paulo respondentis. Nec est uirtus ἀρετή, ut opponatur uitio, sed δύναμις ut opponatur infirmitati. Sentit enim uirtutem ac potentiam diuinam longe diuersa ratione declarari, quàm potentiam mundi. Siquidem illa uiribus & ui innotescit, hæc contra tolerando. Potest & accipi sensus, Virtus diuina maxime illustratur, cum is per quem fit, infirmitatis suæ conscius, nihil inde sibi uindicat, sed uniuersam laudem uni deo tribuit. Ambrosius uidetur diuersam sententiam sequi, quæ mihi tamen non admodũ probatur. Tametsi Theophylactus attingit eandẽ. Asscribit enim, ut deuotio dum infirmitate pressuræ accedentis non frangitur, probata uideatur, ut respondeat illi quod mox sequitur, Cum em̃ infirmor, tunc potens sum. Porrò festiuiter retulit inter se duo pugnantia, δύναμιν & ἀσθένειαν. *Virtus per infirmitatem.*

Libenter.) ἥδιστα, id est, Libentissime. Et nõ simpliciter est gloriabor, sed μᾶλλον καυχήσομαι, id est, magis siue potius gloriabor. Neq; pugnat hic cõparatiuum cũ superlatiuo, cum potius, non pertineat ad modum gloriandi, sed ad argumentum & materiam gloriandi. Vtrunq; autem coniunxit Ambrosius. Sed ego potius hoc loco malim quàm magis.

Propter quod placebo.) διὸ εὐδοκῶ, id est, Propter quod placeo,siue placitũ est mihi concordantibus & Latinis emẽdatioribus. Nec additur meis, tantũ est,In infirmitatibus.

Factus sum insipiens.) γέγονα ἄφρων καυχώμενος. Potest accipi & hoc sensu,Fui insipiens glorians siue gloriando.

Nihil minus feci.) Id quo pacto uertẽdum fuerit,superius ostendimus,Nihilo inferior fui. Ambrosius legit,Nihil enim minus feci.

Supra modum apostoli.) τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων,id est,Excellẽtissimis apostolis. Ambrosius legit,quàm illi ualde apostoli. Conduplicauit enim aduerbium epitaseos,quo uehementior esset oratio. Quandoquidem hoc loco ὑπὲρ aduerbium est,non præpositio,declarans excellentiam.idq; non citra stomachum dixit,non quod tales essent,sed quod tales haberi uellent,ne uideatur de Petro & Iacobo sensisse.

Tametsi nihil sum.) εἰ καὶ οὐδέν εἰμι. Hæc particula referenda est ad superiora,ut mitiget quod dictũ uideri poterat arrogantius, Nihilo inferior sũmis apostolis. nam ꝓximus sermo habet μὲν quæ prohibet sic legi,ut legit Ambrosius,qui addidit,tamen, loco quidẽ.

Signa apostolatus.) Græce est apostoli,ἀποστόλου,non ἀποστολῆς,Signa apostoli,nõ apostolatus. Facta sunt super uos.) ἐν ὑμῖν, id est,In uobis,ut legit Ambrosius,uel potius Inter uos,hoc est,uobis uidẽtibus. Interpres legisse uidetur ἐφ' ὑμῖν.

Et uirtutibus.) δυνάμεσι. Vt intelligas potentiam miraculorum.

Minus habuistis præ cæteris ecclesijs.) ὃ ἡττήθητε,id est,In quo inferiores fuistis, cæteris ecclesijs. Donate mihi hanc iniuriam.) χαρίσασθε. Quod ego maluissem cõdonate, siue, ut magis exprimam uocem Græcam,Huius iniuriæ mihi gratiam facite. Siquidem hic sermonis color frequens est apud Suetonium,& apud Salustium. Admonet diuus Augustinus libro primo contra aduersarium legis & prophetarum,non hoc simpliciter dictum à Paulo,sed ironia potius exprobrantis,quale putat illud in Genesi:Ecce Adam factus est tanq̃ unus ex nobis. Cur enim rogaret sibi ignosci,qui profuerit officio?

Ironia in literis sacris.

Ecce tertio hoc.) Hoc,non est apud Græcos, ἰδοὺ τρίτον ἑτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, id est,Ecce tertio paratus sum uenire ad uos. Interpres & Ambrosius legisse uidentur τρίτον τοῦτο,id est,Hac tertia uice,ut paulo post.

Superimpendar ego ipse.) Ego ipse,non est apud Græcos,Nec est superimpendar,sed expendar, ἐκδαπανηθήσομαι. Etiamsi ad hunc modum legit Ambrosius. Vnde conijci potest,exemplaria uariasse.

Mendum manifestariũ in nostris.

Sed ego uos grauaui.) Græce est,Sed esto,ego uos non grauaui,suffragantibus nostris codicibus emendatioribus, atq; item Ambrosio qui legit,Sed esto,ego uos non grauaui.

Nunquid per aliquem eorum.) Græce est μή τινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; id est,Num aliquem eorum quos misi ad uos,per hunc uos circumueni,siue fraudaui uos? Sed hoc loco parum respondet ordo grammaticus. Cum enim diceret μή τινα,uidetur aliud quippiam adiecturus fuisse,quod obliuione mutarit, præsertim cum non respondeat casus. Alioqui uideri poterat ex idiomate Hebraico repetisse per hunc,cum præcesserit per aliquem.

Nunquid Titus uos circũuenit.) ἐπλεονέκτησε. Quod Paulus aliquoties usurpat trãsitiue,pro eo quod est,per auiditatem extorquere,siue occupare plus quàm oportet. Nec male hoc loco legit Ambrosius:Nunquid auarus in uos fuit Titus? Nos uertimus,Nunquid à uobis extorsit?

Olim putatis.) Non est olim,sed πάλιν,id est,Rursum siue iterum. Interpres fortassis legit,aut certe somniauit πάλαι,quod significat olim. Ambrosius legit,iterum,hoc est, πάλιν, quod ante uisus sit sese prædicasse.

Omnia enim.) Omnia autem.& ἀγαπητοί, id est,Dilecti.

Et ego inueniar à uobis.) A,superest iuxta Græcos codices. Sat enĩ erat Inueniar uobis.

Superest.

Animositates.) θυμοί,id est,Iræ,etiamsi θυμὸς sonat impetum animi efferuescentis. Est enim Græcis θυμὸς ea pars animi,quam Plato ponit in præcordijs, & obstrepit rationi, cui sedem tribuit in cerebro.

θυμός.

Sint inter uos.) Hæc tria uerba,quoniam in Græcis quæ quidẽ legerim exemplaribus non habentur, addita conijcio,quo sermo fieret dilucidior. Cæterum Græce non est simpliciter

pliciter ne μὴ, sed μήπως, quod reddi poterat, Ne quo pacto, aut, ne quomodo. Nā expletiua coniunctio ita uerbū diminuit, ut sententiā augeat. Vult enim Paulus nullo pacto inter illos esse qcq̃ omnino dissidij. Dissensiones, ἐριθεῖαι, id est, Cōtentiones siue certamina.

Et non egerunt pœnitentiā.) μὴ μετανοησάντων, id est, Nō pœnituerunt, siue quos nō pœnituit.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

Ecce tertio.) τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, id est, Hac tertia uice uenio ad uos. Nam τρίτον, id est, Tertium, hic aduerbiū est, non nomen. Nec additur, ecce hoc loco, uel apud Græcos, uel apud Ambrosiū. Verum ex superiori loco huc deportatum fuit, quemadmodum illuc, pnomen hoc, ex hoc loco.

Vt in ore duorum.) Vt, redundat, tantum est, In ore duorum testiū uel trium stabit omne uerbum. Ita legitur & apud Ambrosium. *Vt, redūdat.*

Prædixi enim & prædico.) Enim, redundat, licet addatur apud Ambrosium, in contextu. Quāq; in cōmentarijs non liquet quid legerit.

Vt præsens uobis.) Græce sic habet, ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω, id est, Vt præsens iterum siue secundo, & absens nunc scribo, ut intelligas eum cum adesset secūdo prædixisse, quod nunc absens tertio prædicit scribens. Ambrosius τὸ δεύτερον uertit secundo aduentu, ut referatur ad participium παρὼν, & non ad sequentia καὶ ἀπὼν νῦν γράφω, ut intelligamus bis fuisse Corinthi. Et in hunc sensum exponit & Theophylactus. *Græca à nostris dissidet.*

An experimentum quæritis.) Nō est an, sed quandoquidē, ἐπεί. Et rectius uertisset, loquētis in me Christi, id est, an Christus in me loquatur. In Ambrosio legit̃ quomodo, unde legisse uidetur πῶς: Quomodo probationē quæritis &c. sed, opinor, scriptū fuisse, quoniam, aut certe quando. pendet enim à superioribus, nō parcam, quandoquidem quæritis experimentū, an & in me Christus loquatur, quēadmodū & in cæteris apostolis, hoc est, an mea præcepta, sint ab humano profecta spiritu, an dei. Iam uero quorsum opus erat, interpreti addere eius, Eius qui in me loquitur Christus? Quod primū non est apud Græcos, deinde nō citra solœcismū accessit orationi. Laurentius mauult documentum aut specimen pro δοκιμήν. Quod hic uertit experimentum, Ambrosius probationem.

Qui in uobis nō infirmatur.) In uos est, εἰς ὑμᾶς, hoc est, Erga uos. Et itē paulo post, In uirtute dei in nobis.) εἰς ὑμᾶς, id est, Erga uos. Et ita legit Ambrosius.

Nisi forte reprobi estis.) εἰ μήτι, id est, Nisi in aliquo. Ambrosius omittit forte. nam τί solet nonnunq̃ addi festiuitatis causa magis quàm usus.

Quod cognoscitis.) ὅτι γνώσεσθε, id est, Cognoscetis. Ambrosius legit, Spero aūt cognituros uos. Gaudemus aūt quoniā nos infirmi sumus, uos aūt fortes.) Palàm est hic quādo, mutatū esse in quoniā, quandoquidē Ambrosius legit, Cū nos infirmamur, uos autem fortes estis. Et Græca sic habēt, ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε, Cū nos infirmi fuerimus, uos autē fortes fueritis. Neq; enim id affirmat esse, sed gaudere se dicit, si ita sit.

Oramus autem deum.) εὔχομαι δὲ πρὸς τὸν θεὸν, id est, Opto autem apud deum, numero singulari. Ac mox, Hoc & oramus, τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα, id est, Hoc autē etiam optamus, tantū abest ut doleamus. Ambrosius legit in uestrā cōsummationē, haud scio an deprauata scriptura. Nam apud Græcos in, non additur.

Durius agam.) ἀποτόμως χρήσωμαι, id est, Præcise siue exacte, quod Latini uocāt ad uiuum, ut superius admonuimus. Græcus sermo ad uerbū ita sonat, Ne rigide utar, hoc est, ne seuere me geram. De cætero.) λοιπὸν, id est, Quod superest. Et χαίρετε, quod & ualete significat, hic potius erat uertendum ad eum modum.

Perfecti estote.) καταρτίζεσθε. Ea uox conuenit quoties rem laceram sarcimus ac reconcinnamus. Notat autem hoc uerbo dissidia Corinthiorum.

Exhortamini.) παρακαλεῖσθε. Rectius hoc loco Consolamini, ut passiue tamen accipias.

Idipsum sapite.) τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, id est, Idē sentite. Ambrosius legit, idē sapite. Apertius erat, cōcordes siue unanimes sitis. Siquidē hoc sentit Paulus.

Pacem habete.) εἰρηνεύετε, id est, In pace uiuite. Ambrosius recte legit, In pace agite. Vt autem à pace exorsus in pacem desinit, uir uere apostolicus.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI posteriorē ad Corinthios per Des. Erasmum Roterodamum, finis.

IN EPISTOLAM PAVLI AD GALATAS ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

Silas, missus.

PAVLVS apostolus.) Hieronymus indicat apostolū esse uocem Hebræis peculiarem, illis dictam silas, id Latine sonat missus, aut legatus. Et perinde quasi dixisset missus, adiungit, nō ab hominibus, ab hominibus uelut ab autoribus, per homines ueluti cōmendantes aut approbantes.

A deo patre nostro.) Nostro, referendū est ad dominū, non ad patrem, ἀπὸ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ.

De præsenti seculo.) ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος, id est, Ex instanti. Quanq; id Græci nonnunq; præsens appellent. Quod hic uertit nequā, Ambrosius & Augustinus legit maligno, & Hieronymus malo, Græce est πονηροῦ, quod & uersutum significat & miserum ac laboriosum. Augustinus pro eriperet, legit eximeret in commentarijs huius epistolæ.

Cui est gloria.) Est, non est in Græcis, sed tantum, cui gloria.

Superest in nostris.

Quod sic tam cito.) οὕτως ταχέως. Non est sic tam, sed tam cito, aut sic cito. nam οὕτως utrūq; significat. Quam sanè lectionem alioqui absurdam, & à Græcis exemplaribus dissonantem, mirum est adeo inoleuisse, ut & apud Ambrosium & apud Augustinum & apud Tertullianum reperiatur. Quanq; ex commentarijs diui Hieronymi, subodorari licet, aduerbium sic, ab eo non fuisse additum. Verum cum in nonnullis codicibus haberetur tam, in nonnullis sic, quod studiosus aliquis annotarat in margine, id scriba parum attentus retulit in contextum.

Galatæ translati.

Tansferimini ab eo.) μετατίθεσθε. Quod si ad uerbum reddas, sonat transponimini. recte mutauit interpres. Verisimile est quod submonuit Hieronymus, Paulum allusisse ad Hebræam uocem Galatæ, quæ illis translatos siue deductos sonat, similitudine sumpta à rotis aut rotundis, quæ facile aliunde aliò deuoluuntur.

Hyperbaton.

In gratiam Christi.) ἐν χάριτι, id est, In gratia. Augustinus enarrans hunc locum, pro in gratiam, legit, In gloriam, attestante id ipsius expositione. Certe palàm est, in gratia, Hieronymum per auferendi casum legisse, quod ex ipsius uerbis facile docebitur. Sic enim scribit in cōmentarijs: Habet autē & locus ipse hyperbaton, quod ita suo ordine legi potest: Miror quod tam cito transferimini à Christo Iesu, qui uos uocauit in gratia dicens, Non ueni uocare iustos &c. Quanq; hic rursus aliud existit incōmodū amphibologiæ, Qui uocauit uos per gratiam in aliud euangelium. Potest enim accipi quod Christus uocauerit illos in aliud euangelium, ut ordinat Ambrosius. Proinde nos ordine cōmutato sic uertimus, Miror quod à Christo, qui uos uocauit in gratia siue per gratiam, adeo cito transferamini in aliud euangelium. Cæterum in eo quod mox sequitur, Sed licet nos aut angelus de cœlo euangelizet uobis, præterq; quod euāgelizauimus uobis. Idem Hieronymus indicat hunc sermonem per hyperbolen accipi posse, non quod angelus aut Paulus aliud euangelium esset prædicaturus, sed sentit ab euangelio semel recepto nullo pacto recedēdum. Quod si quis tropos & schemata rejiciat in sacris literis, sæpenūero aut hærebit perplexus, aut frigidissimis rationibus se cogetur explicare. Porrò quod addit, hoc agi, ut nō esset magna Petri ac Ioannis autoritas, cum nec sibi liceret aliud euangelium prædicare, sic arbitror accipiendum, si Petrus aut Ioannes Iudaismum admisceret Christo, quod uelut illis autoribus pseudapostoli conabantur, alioqui uideretur Paulus suam autoritatem

Petro anteferre. Et Christi, potest uel ad gratiam referri, uel ad præpositionem ab, ut sit apud nos auferendi casus à Christo seu potius deo. Ego malim auferendi casum. Et quidam codices pro Christo, deum habent. Semper enim Paulus deum uocantem facit, sed per Christum. Et in euangelio pater est, qui suos trahit ad Christum. Cæterum in gratia dixit, pro eo quod est, per gratiam.

In aliud euangelium quod non est aliud.) Video ueteres diuersam, alios aliam secutos lectionem. Hieronymus, ut ex ipsius liquet enarratione, ita legit: Quod sic cito transferimini in aliud euangelium quod non est, ut subaudias aliud. Aut si malis ab ipso additum, hic subijcit stigmen, ut sit sensus, eum demirari illorum inconstantiam, qui transferantur. deinde qui transferantur tam cito. postremo qui in aliud euangelium, adeo nõ melius eo quod acceperant, ut nullum sit. Huius rei causam admiratur. At ne uideatur ingeniũ galli cum damnare, ceu per coniecturam facti, culpam reijcit in apostolos plus satis Iudaizantes, nisi si sunt &c. Sic enim legit Hieronymus. Ambrosius legit ad hũc modũ: Ab eo qui uocauit uos in gratiam Christi, in aliud euangelium. nec addidit, quod non est aliud. Nec potest ex illius enarratione colligi, illum secus legisse. Is, hanc particulam, In aliud euangelium, referens non ad uerbum transferimini, sed ad uocauit. Sermonem ordinat hunc in modum, Demiror quod adeo cito transferimini ab eo qui uos uocauit, in aliud euangeliũ, id est, in aliud & diuersum ab eo, quod pseudapostoli uobis prædicarũt, ad Iudaismũ reuocantes. Quod dicimus perspicuum erit, si quis euoluat Ambrosianos commentarios. Porrò ut suspicer Hieronymum legisse, Quod non est, nec addidisse aliud, in causa est quod subijcit: Quia omne quod falsum est, non subsistit, & quod ueritati contrarium est, non est. Vt illud, Ne tradas domine sceptrum tuum ijs qui non sunt. Et, ea quæ non erant uocauit deus. Ac mox ibidem: Si autem hoc de ijs qui in eundem credebant deum, & easdem scripturas habebant, dicitur quod translati sint in aliud euangelium, quod Non est euangelium, quid de Marcione & cæteris hæreticis &c. At Ambrosius, nisi sunt aliqui &c. interiecto cõmentario separat à superioribus, ut nisi sunt, non referatur ad Quod non est aliud, sed ad miramur.

Lectio triplex.

Prima Hieronymi.

Secunda Ambrosij.

Tertia nostra.

Qui uolunt conuertere euangelium.) Equidem malim inuertere, tametsi constanter sic legunt Ambrosius, Augustinus, atq; item Hieronymus. Est autem Græca uox μεταστρέψαι, quod sonat ad aliud detorquere, siue in diuersum detorquere. Nobis autem quo magis arrideat, inuertendi dictio, Hieronymiana facit interpretatio, cuius ipsa uerba subscribam: Omnis qui euangelium alio interpretatur spiritu & mente quàm scriptum est, credẽtes turbat, & conuertit euangelium Christi, ut quod in facie est, post tergum faciat, & ea quæ post tergum sunt, uertat in faciem. Si quis tantum literam sequitur, posteriora ponit in faciẽ. Si quis Iudæorum interpretationibus acquiescit, post tergum mittit ea, quæ ex natura sua in facie constituta sunt. Hactenus Hieronymus. Atqui inuertere proprie declarat, in diuersum ac præpostere uertere. Christus eiusmodi doctrinam tradidit, ut quàm plurimum esset pietatis, q̃ minimum ceremoniarum. Isti contra uolebant plurimum esse ceremoniarum, pietatis minimum.

Subuertunt euãgeliũ qui superstitiosas inducũt ceremonias.

Præterquàm quod.) παρ' ὅ, id est, Præter id quod. atq; ita erat aptius.

Anathema sit.) Diuus Hieronymus admonet anathema uerbum esse proprium Iudæis, quo extremam detestationem significare soleant.

Modo eñ hominibus pers.) ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν θεόν; id est, Nũc enim homines suadeo, an deum? hoc est, an humana suadeo, an diuina? Et in hanc quidem sententiam interpretatur Theophylactus. Quanq; & hominibus suadeo potest tolerari, cũ in hoc sensu habeat aliquoties accusandi casum, non item cum significat confidere, aut credere, aut morem gerere, quemadmodum uidetur arbitrari Faber stapulensis noster. Quanquàm scio Hieronymum, Augustinum & Ambrosium, diuersam sequi sententiam. Cæterum modo, positum est pro nunc, significat enim, posteaq; factus sit apostolus, nihil aliud spectare se, quàm quod ad dei pertineat honorem, cũ olim in Iudaismo diuersa senserit.

Faber.

Si adhuc.) εἰ γὰρ ἔτι, id est, Si enim adhuc.

Accepi illud neq; didici.) παρέλαβον αὐτὸ, οὔτε ἐδιδάχθην. Hieronymus distinguit inter accipere ac discere. Accipimus quod nostrum nõ est, sed ab alio traditum. Discimus, cuius

mysterium nobis aperitur. tametsi Græce non est didici, sed doctus sum. id quod uel absolute potest accipi, Non doctus sum, sed afflatus, uel non doctus sum ab homine. Deinde uocabulum reuelationis, Hieronymus negat usquam ethnicos scriptores inueniri ἀποκάλυψις. Verum id cum alijs multis nouum fuisse confictum à Septuaginta, quo commodius explicarent noua dei mysteria.

Et expugnabam.) καὶ ἐπόρθουν. Quod uerbum proprium est populantium & excindentium captas armis urbes. Neq; uideo cur hic stomachetur Laurentius, uelut id contumeliose dictum sit aduersus ecclesiam dei, quod expugnata fuerit à Paulo, malitq; oppugnabam quam expugnabam. Nec inficior aliud esse Latinis expugnare aliud oppugnare. Quemadmodum aliud est suadere, aliud persuadere, aliud orare, aliud exorare. Verum quid facias, ubi Græca uox πορθεῖν nihil aliud significet quàm expugnare aut capere? Cæterum ecclesiam uocat congregatiunculam illam Christianorum, quam prorsus expugnabat, quantum erat in illo. Iam enim hoc agebat Paulus. Proinde quod ait, expugnabam, non ad euentum rei, sed ad illius animum & conatus est referendum. Accommodatius autem erat, quod in commentarijs legunt Hieronymus & Augustinus deuastabam, more hostis ac feræ populantis omnia. Ac paulo inferius, Qui aliquando nos persequebatur, nunc euangelizat fidem quam aliquando uastabat.

Expugnare πορθεῖν.

In genere meo.) Genus, gentem appellat Iudaicam. sicut in proxima epistola, In periculis ex genere.

Aemulator.) ζηλωτής. Ab immodico & superstitioso studio & amore, zeloten appellauit seipsum. Paternarum mearum traditionum.) πατρικῶν, à patribus ac maioribus traditarum. Mearum addit, non quod eas suas esse duceret, quemadmodum interpretatur, Aquinas, sed ut excusatius uideatur errasse, qui natus Pharisæus maiorum suorum instituta sequeretur. quæ tamen non dubitauit relinquere, edoctus meliora.

Aquinas.

Cum autem placuit ei.) ὅτι δὲ εὐδόκησεν ὁ θεός, id est, Cum autem uisum est deo.

Non acquieui.) οὐ προσανεθέμην, id est, Non contuli cum carne & sanguine. Sic enim Græca uertit Hieronymus in suis commentarijs, consentientibus & Græcorum scholijs. Atq; ad hunc modum paulo post ipse uertit interpres. Id est, non communicaui euangelium meum cum homine, sed cum deo commercium habui. Quidam habent προανεθέμην, hoc est, prius contuli. Proinde palàm est Thomã & Carrensem nihil agere, qui carnem & sanguinem, interpretantur pro uicijs carnalibus, quibus nunquàm legimus Paulum obnoxium fuisse. etiam si Thomas addit alteram expositionem, carnem & sanguinem, interpretans affectum erga cognatos. At ne id quidem sentit Paulus. Verum huius erroris ansam præbuit interpres, qui προσανεθέμην uerterit acquieui, cum uertendum fuerit contuli siue communicaui cum carne & sanguine. Quanquàm hoc in loco maiorem in modum laborauit diuus Hieronymus, cupiens hunc explicare nodum, quod Paulus contumeliosius Petrum, Ioannem & Iacobum, carnem & sanguinem appellarit, præsertim cum Porphyrius hinc calumnietur arrogantiam Pauli, quod non dignatus sit suum euangelium conferre cum cæteris apostolis. In summa ne consistere quidem, ut qui prius non contulerit cum carne & sanguine, postea contulerit, ueluti sibi diffidens rei periculo facto. His constrictus Hieronymus eò confugit, ut aduerbium εὐθέως, id est, continuo, non referat ad ea quæ sequuntur, Non acquieui carni & sanguini, ne fretus reuelatione, protinus uideatur hominum commercium despexisse, sed ad illa superiora, Cum autem placuit ei, qui me segregauit de utero matris meæ. ac deinde sequatur, Vt reuelaret filium suum in me. & ad extremum, Vt euãgelizarem illum in gentibus continuo, & post hæc uelut à nouo exordio sequatur illud, Nõ acquieui carni & sanguini. Vt sit sensus, Paulum iussum, ut continuo citraque moram accingeretur ad prædicationem, euangelij. proinde non cunctatum, neq; moras triuisse, adeundis ac consulendis apostolis, sed protinus ut erat iussus aggressum euangelizandi munus. Verum hæc longius discutere, non est huius instituti. Nos quod ad lectionis rationem pertinere uisum est, annotamus. Proinde nec illud huius operis est, quod hæc Pauli narratio multis modis dissentire uidetur cum ea quæ est apud Lucam in actis apostolicis capite nono, quemadmodum Hieronymus in commentarijs suis satis diligenter explicat.

Acquieui.

Thomas Carrensis.

Porphyrij calumnia.

Distinctio Hieronymi.

Ad anteceſſores meos apoſtolos.) πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, id eſt, Ad eos qui ante me fuerãt apoſtoli,& quibuſdã ob hoc maiores uidebãtur,quod prius eſſent uocati.

Veni Hieroſolymam.) ἀνῆλθον,id eſt,Rediĳ ſiue aſcendi.

Videre Petrum.) ἱστορῆσαι. Quod uerbum apud Græcos plus aliquid ſignificat quàm uidere,nempe percontandi diſcendiq́ꝫ cauſa uidere. Quanq́ꝫ id negat Hieronymus. *ἱστορῆσαι.*

Iacobum fratrem.) Notat Hieronymus eorum errorem,qui putant hunc Iacobũ fuiſſe de numero duodecim apoſtolorum,fratrem Ioannis,cuius mẽtio fit in euangelio,cum is in actis apoſtolorum legatur mox à Stephani nece ſanguinẽ fudiſſe pro domino. Sed hunc eſſe Iacobum cognomento iuſtum,filium Mariæ quæ fuerit ſoror Mariæ matris Ieſu. Nam & hi fratres uocantur more Iudæorũ. Theophylactus indicat honoris gratia fuiſſe uocatum fratrem domini. Hic primus Hieroſolymorum epiſcopus fuit ordinatus, atq; huius plerıq; iudicarunt eſſe epiſtolam,quam hodie quoq; nomine Iacobi legimus. Apoſtolus autẽ dicitur,eo modo quo cæteri omnes apoſtoli dicuntur,qui Chriſtum in carne conſpectum, poſtea prædicabant. *Iacobus iuſtus.*

Quia nõ mentior.) Hic ὅτι poterat omitti,quod uim habet aſſeuerandi,ſed apud Græcos duntaxat, niſi malis addere, Ecce coram deo teſtificor,quod nõ mentior. Nam id additum uelut à iurante.quod ſanè non negat Hieronymus. Sed quod addit ἀναγωγίζων, Coram deo ſunt,id eſt,digna conſpectu dei,mihi uidetur aliquanto coactius. Verum in his nonnihil indulgent ſibi ueteres,uelut in hoc quoq; de nominum interpretationibus, Arabiæ, Ciliciæ, Damaſci &c. *Iurat Paulus.* *Etymologiæ & anagogæ frigidæ.*

Ciliciæ.) κιλικίας. Partes,eſt κλίματα,id eſt,Plagas.

Quæ erant in Chriſto.) Cur non potius,quæ ſunt in Chriſto,ταῖς ἐν χριστῷ;

Auditum habebant.) ἀκούοντες ἦσαν,id eſt,Audierant. Ad uerbum,audiẽtes erant,hoc eſt,rumor apud illos erat. Latiniſſimum erat, Auditum erat illis,ſiue,hic rumor apud illos erat. Ne hic quidem neceſſe erat uertere ὅτι, uetante id pronomine nos.

Quam aliquando expugna.) ἐπόρθει. Rurſus eo uerbo eſt uſus, quo ſupra,ſicut annotauimus.

Clarificabant deum.) ἐδόξαζον,id eſt,Glorificabant. Atq; ita legit diuus Hieronymus.

EX CAPITE SECVNDO.

POſt annos.) διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν, id eſt,Per quatuordecim annos. Quãquàm ſenſum probe reddidit interpres.

Et contuli cũ illis.) ἀνεθέμην. Quod uerbũ diuus Hieronymus negat Græcis ſignificare proprie conferre,ſed quæ nouimus, ea in ſinum amici exponere,& in medium adferre,communi conſilio uel probanda,uel improbanda. Vnde quod ſuperius habuimus προσανεθέμην, ſignificat, præterea cum quoq; contuli,ſcilicet poſt uocationem Chriſti. Aut ſi legas προανεθέμην, id eſt, Prius contuli, nempe quàm iret in Arabiã. In illo uidetur Paulus non diffiſus ſuæ uocationi,in hoc uidetur nõ eguiſſe aliorum conſilio,ut in Arabia doceret Chriſtum.

Qui uidebantur aliquid.) τοῖς δοκοῦσιν, id eſt, Qui uidebantur,ut legit Auguſtinus, ſiue probatis. Porrò aliquid additum eſt abs quopiam,cui ſermo uidebatur parum abſolutus. Perperã igitur qui legunt, Qui uidebantur aliquid,ſed peius qui legũt,qui ſibi uidebantur aliquid,quorũ eſt Ambroſius,ſi modo codices mendo uacant. Cõtumelioſum eñ erat,qui ſibi uidebantur aliquid,quaſi nullius alioqui preciĳ, ſed ſua duntaxat opinione forent aliquid,cũ id magis ad aliorũ referatur æſtimationẽ. δοκοῦντες enim abſolute dicuntur Græcis,qui magnæ ſunt autoritatis,uelut ἀδοξοῦντες quorum leuis eſt autoritas. Ita Euripides in Hecuba, λόγος γὰρ ἔκ τ' ἀδοξούντων ἰὼν κἀκ τῶν δοκούντων, αὑτὸς οὐ ταὐτὸν σθένει, id eſt, Nã oratio ꝑfecta ab ĳs qui magnæ ſunt exiſtimationis,& qui nõ ſunt alicuius exiſtimationis, eadẽ non idẽ ualet. Apud Græcos primo & ſecũdo loco non additur τι,id eſt,aliquid,medio tantũ loco additur, Ab ĳs autẽ qui uidebãtur eſſe aliquid. Quod haud ſcio an adiectũ fuerit ab quopiã, qui putarit eſſe ſubaudiẽdum.tametſi mire cõſentiunt exẽplaria. Quandoquidẽ & Ambroſius legit, Qui exiſtimabant eſſe aliquid. Mihi probabile uidet quod *Qui uidebantur aliquid.*

P 4 Valla

Valla cōiectat, uidelicet adiectícium esse. Atq; ex interpretatione Hieronymi propemodum liquet illum non legisse, Qui uidebantur esse aliquid, sed tātum qui uidebantur, cum ita scribit: Sollicitus itaq; requirebam, quid nam esset quod diceret, qui uidebātur, sed nūc me omni scrupulo liberauit, adijciens, qui uidebantur columnæ esse. Atq; in exēplari Paulino primo loco tātum est, Qui uidebātur. Deinde cum Paulus sentiat eos in magno precio habitos, quod mox apertius explicat, qui uidebātur columnæ esse, quomodo cōgruet huic loco, qui uidebantur esse aliquid? Sic enim loquimur de ijs rebus, quibus nolimus nihil omnino tribui. Cæterum quamuis Hieronymus hactenus à me stat, quod non addit aliquid, non tamen uidetur satis perpendisse uim participij Græci. Proinde nos uertimus, Cū ijs qui erāt in precio. Ambrosius obiter indicat hoc loco, quod in Actis magis erat annotandum. Nam ubi nos legimus eius uoluminis capite xv. præscriptū gentibus ut abstineret à quatuor, ab idolothytis, à scortatiōe, à sanguine, à suffocato, ille monet ab apostolis nō fuisse præscripta, nisi tria, quartū à Græcis additum. Siquidem disputationē ita claudit: Quæ sophistæ Græcorum non intelligentes, scientes tamen à sanguine abstinendum, adulterarunt scripturam, quartum mandatum addentes, & à suffocato obseruandum. quod puto nunc dei nutu intellecturi sunt, quia iam supra dictum erat, quod addiderunt. Et sanguinis abstinentiam, interpretatur non ab homicidio temperandum, id quod ethnicorū quoq; legibus uetitum erat, sed ab esu carnium cum sanguine, more Noë, iuxta Pythagoræ dogma. Cæterū illi secus interpretantes, interdictum sanguinem, addidere cōfine quiddam ex Iudæorū ceremonijs, de suffocato. Porrò frustra uetari, ne uescamur pecude suffocata, cum iubeamur ab esu carnium omnium abstinere, iuxta Ambrosij sententiam.

Ambrosij noua opinio.

Cum esset gentilis.) ἕλλην ὤν, id est, Græcus cū esset. quo tamen abutitur pro ethnico.

Sed propter introductos falsos fratres.) παρεισάκτους. Quasi dicas, obiter ingressos. Nā παρὰ apud Græcos plerunq; in malam significat partem, & nomen est, non participium. ueluti dicas, subinductitios fratres, sic & mox, οἵτινες παρεισῆλθον, id est, Obiter ingressi sunt, nobis aliud agentibus. id quod solent exploratores ac molientes insidias. Iam falsos fratres, est ψευδαδέλφους, de quo superius admonuimus. Diuus Hieronymus coniunctionem autem siue sed, putat hoc loco superuacaneam & abijciendam. partim, quod si ponatur, non habeat partem quæ illi respōdeat. Solet enim apud Græcos δὲ semper respondere μὲν: partim, quod sensui huius epistolæ uehemēter repugnet. Intelligit enim diuus Hieronymus Paulum nulla ui potuisse compelli, ut Titum, cū esset gentilis, circūcideret, idq; ad ueritatē euāgelij pertinuisse. Atq; ita quod sequitur, ꝑpter superintroductos falsos fratres, cohæreat cum superioribus, Non fuit compulsus circūcidi, propter falsos fratres &c. Et ita interpretatur Augustinus, tametsi secus legit Ambrosius.

Ordo diuersus.

Cessimus subiectioni.) Est quidem datiuus apud Græcos ὑποταγῇ, sed per ablatiuum uertendus, subiectione, id est, ut illis subijceremur. Atq; in exemplari Paulino prima manu scriptū fuerat, subiectione, casu auferendi. Hieronymus indicat in Latinis codicibus quibusdam non haberi οὐδὲ, ut intelligas Titum cessisse ad horam, in Græcis addi, ut sensus sit, illum nullo modo cessisse. Quod si legatur cessisse ad horam, hoc tamen Hieronymus non putat pertinere ad circumcisionem Titi, sed ad id duntaxat quod Hierosolymam redierit quo illis satisfaceret. Et tamen quod Hieronymus negat esse in Latinis codicibus, nunc in omnibus Latinis exemplaribus uisitur scriptum, præterq; apud Ambrosium, qui secus etiam atq; nos ordinat orationem, nimirum hoc pacto: Propter autem subintroductos fratres falsos, qui subintrauerunt explorare libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, ut nos in seruitutem subijcerent, ad horam cessimus subiectioni. Atq; ita legisse declarat eiusdē interpretatio. Omittit ille pronomen quibus, quod additū, uidetur orationem inabsolutam reddere, nisi sic ordinemus: Titus non compulsus est circūcidi, ꝑpter apostolos quibus aliquo usq; cessimus, sed propter subintroductos fratres, quibus ne tantulum quidem cessimus. At quomodo non cessit, qui Timotheum coactus est circūcidere? Argutat̄ pluribus uerbis sup hoc loco Ambrosius. Nec uideo quomodo locus possit explicari, nisi fateamur Pauli sermonē esse imperfectū, ut intelligamus hoc pacto: Apostoli non compellebant, sed propter fratres falsos uidebamur compellendi, quod ij odiosius

ſius inſtarent,quibus tamen pro eo tempore non ceſſimus eouſq;,ut quenquàm è gentibus circũcideremus.

Ab ijs autem qui uidebantur.) Rurſum Paulus orationẽ inceptam non abſoluit,quod interloquatur quædam.deinde mutata ſermonis forma,redit ad id quod inſtituerat. Videbatur enim adiecturus,Ab his qui habebantur in precio,nihil adiutus ſum.Deinde cũ ceu per parẽtheſim interieciſſet,Quales olim fuerint,mea nõ refert,deus perſonã hominis nõ accipit,nam id illi obiter apparet ueniſſe in mentẽ,ex eo quod dixerat,qui nũc uidentẽ eſſe magni. mox redit ad id quod cœperat,ſed diuerſa ſermonis forma: Mihi enim qui uidebantur eſſe aliquid, nihil contulerunt.

Sermo perturbatus.

Apud uos.) πρὸς ὑμᾶς, id eſt,Erga uos.

Mihi enim qui uidebantur eſſe aliquid.) Rurſum hoc tertio loco non eſt,Eſſe aliquid, ſed tantum,οἱ δοκοῦντες,id eſt,Qui uidebantur,hoc eſt,in precio habiti,quos uulgo uocãt reputatos.

Nihil contulerunt.) οὐδὲν προσανέθεντο, id eſt, Nihil communicarunt, idem uerbum quod ſæpius uertit acquieui.id quod admonet & diuus Hieronymus. Cõtulerat cũ illis Paulus ſuum euangelium,illi nõ contulerunt uiciſſim ſuum, ſed duntaxat probarunt euangelium Pauli.Itaq; hoc loco cõtulerunt non ſignificat idem quod addiderunt,ut quidam arbitrantur,ſed illud hinc conſequitur.Nam quid potuerũt addere Paulo,qui ne cõmunicarint quidem de ſuo euangelio? Poterant aliquid à Paulo accipere, nihil poterant adiungere.Diuus Hieronym⁹ putat hic hyperbaton eſſe,ut multis quæ in medio ſunt interiecta ſublatis,legamus ad hũc modũ:Mihi eñ qui uidebantur eſſe,nihil contulerũt,ſed econtra dextras dederunt mihi & Barnabæ ſocietatis.Quanquàm poſſumus iuxta ſuperiorem ſenſum ita legere, ut citra iactantiam occulte ſignificarit Paulus,ab illis nihil collatum ſibi,ſed à ſe potius illis.Quod tamen ex re conſequitur uerius, ut modo diximus, quàm uerbis ſignificatur.Eſt enim hic idem uerbum προσανέθεντο,quod ſignificat cõmunicare de re quapiam conſultandi gratia.Quo quidem in loco, parum attentus fuit Valla, qui putat hic contulerunt,idem eſſe quod addiderunt.

Contulerunt.

Cum uidiſſent quia creditum eſt.) ὅτι πεπίστευμαι τὸ εὐαγγέλιον,id eſt,Eſſe mihi creditũ ſiue cõmiſſum euangeliũ.Sic eñ Græci loquũtur,creditus ſum hanc rem,& cõmiſſus ſum hanc rem.

Qui enim operatus eſt Petro.) Propius erat Græcæ lectioni, In Petro & in me, ἐνεργήσας πέτρῳ, ἐνήργησε καὶ ἐμοί. Siquidem præpoſitio eſt in uoce compoſita. Nec eſt ſimpliciter operatus,ſed efficax fuit,& uim ſuam oſtendit. Nam Origenes in epiſtolã ad Rhomanos,exiſtimat idem pollere ἐντελέχειαν & ἐνέργειαν, hoc eſt,actum & uim ex ſe mouentem organum. Sentit enim,quicquid per Petrum effectum eſt, non ipſius uiribus,ſed deo autore perfectum.Cuius ope præſidioq; & ipſe adiutus,non minora pati fuerit inter incircumciſos,quàm ille inter circũciſos. Atq; hic rurſum opus eſt parentheſi, ut legamus ad hũc modũ:Imò contra cum uidiſſent mihi concreditũ fuiſſe euãgelium præputij,quẽadmodũ Petro circũciſionis.deinde quæ ſequũtur,parentheſi ſeparentur:Nam qui operatus eſt in Petro ad apoſtolatũ circũciſionis,operatus fuit & in me erga gẽtes. Mox quod ſequitur,connectatur cũ ſuperioribus: Cumq; cognouiſſent gratiam mihi datam &c.

ἐντελέχεια.

Dextras dederunt mihi & Barnabæ ſocietatis.) Aut ſubaudiẽdum ἕνεκα, aut iuxta Hebræũ idioma dixit dextras ſocietatis,ut oſculũ pacis, ꝓ dextris ſocialibus,ut ita loquamur.

Inter gentes.) εἰς τὰ ἔθνη,id eſt,In gentes,ut legit Ambroſius. Alicubi citat Ad gentes, ſiue erga gentes,ut reſpondeat ei quod præceſſit,εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς.

Vt nos in gentes,illi autem.) Hic ſermo non eſt abſolutus,ſed ſubaudiendum eſt,apoſtolico munere fungeremur. Nam in,poſitum eſt pro erga. Et circũciſionem uocat ipſam gentem Iudaicam,quam opponit gentibus,quas aliquando uocat præputium.

Tantum ut pauperum.) Tantum,aduerbium referendum eſt ad ſequentia, nõ ad præcedentia. Hoc admonui,quia nonnulli ſecus diſtinguunt. Subaudiendũ eſt aliquid, tantum admonuerunt, aut mandarunt.

In faciem reſtiti.) κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, id eſt,Iuxta faciem illi reſtiti,aut certe In facie,non in faciem,id eſt,propalàm & in conſpectu omniũ.nam in faciem erat contumelioſius

In faciem restiti.

melioſius. Nec eſt Græce κατὰ προσώπου, ſed κατὰ πρόσωπον. Conſentiunt cum his & Græcorum ſcholia & Ambroſius, qui in facie interpretatur palàm & corám. Diuus autem Hieronymus accipit ſecundum faciem, pro eo quod eſt, non ex animo, ſed ut ijs qui aderant, ſpeciem reprehenſionis exhiberet, quo Petri ſimulatio quam uidebat noxiam fore gentibus, ſimulata reprehenſione corrigeretur. Et hanc utriuſq; hypocriſin, diſpenſationem appellat. Cæterũ iuxta hunc ſenſum dilutius erit, quod Paulus hoc lẽmate Galatas à Iudaiſmo deterreat, quia Cephæ ficte reſtiterit in faciẽ, & cum ille nihil peccarit, hanc anſam obiurgandi quæſierit. Quanq̃ hæc Græcorũ quorundã interpretatio, alia quoq; de cauſa nõ probatur Auguſtino. & hinc nata eſt illa magnifica de mendacio inter illos diſputatio, cũ ſimulatio ac diſſimulatio ſit potius, q̃ mendacium. A quo uerbo adeo non abhorret Hieronymus, ut hypocriſin huiuſmodi non uereatur & prophetis, atq; adeo ipſi Christo tribuere. Petrus enim cum aduenissent Iudæi, ſurgens à conuiuio diſſimulabat ſe uesci cibis cõmunibus, ne offenderentur, quibus perſuaderi nõ poterat id licere, cum ille ſciret licere. Ac rurſum ubi Paulus ſenſit ex ea diſſimulatione qua Petrus ſtuduerat mederi Iudæis, naſci graue offendiculum, adeo ut Barnabæ quoq; timeret, oppoſuit acrem obiurgationẽ, ſed ſecundũ faciem, hoc eſt, in ſpeciem, & per ſimulationem. non quod crederet Petrũ peccaſſe ſua diſſimulatione, ſed quod uideret id quod in ſuæ gentis remedium fecerat Petrus, in gentium perniciem uergere, quarum curam agebat Paulus. Auguſtinus explanans hanc epiſtolam, ſanè quàm dure, mea quidem ſententia, tractat Petrũ, his uerbis de illo loquẽs: Petrus autem cum uenisſet Antiochiam, obiurgatus eſt à Paulo, non quia ſeruabat cõſuetudinem Iudæorum, in qua natus atq; educatus erat, quanq̃ apud gentes eam non ſeruaret, ſed obiurgatus eſt, quia gentibus eam uolebat imponere. Hactenus Auguſtinus. Videtur enim peruerſitatẽ quandam ſapere, ſi quis onus ſtudeat alijs imponere, quod nõ iudicet eſſe ſuſcipiendũ. Atqui huius uox eſt in actis apoſtolicis cap. xv. Nunc ergo, quid tẽtatis deum, imponere iugum ſuper ceruices diſcipulorũ, quod neq; nos, neq; patres noſtri portare potuimus? Qui cõuenit, ut cui tentare deum dicatur, qui iugũ legis uellet imponere gentibus, ipſe tanto ſtudio conatus ſit imponere, ut ad id ſimulatione ſit uſus? Rurſus Auguſtinus libro de agone Chriſtiano capite xxx. factum hoc Petri, ſuperſtitioſam ſimulationem appellat, & cæteris illius peccatis, diffidentiæ, pugnæ, abnegationis admiſcet. atque adeo paulo poſt in eodem capite, prauam ſimulationẽ appellat: Hos, inquiens, eccleſia catholica materno recipit ſinu, tanq̃ Petrũ poſt fletum negationis, per gallicantũ admonitũ, aut tanq̃ eundem poſt prauam ſimulationem, Pauli uoce correctum. At operæprecium uidere eſt quantũ abſit Hieronymus ab Auguſtini ſententia. Hic non ueretur Petro apoſtolorum principi, etiam poſt acceptũ cœleſtem ſpiritum impingere peruerſam ſimulationem. Ille nõ fert uel errorẽ tribui Petro. Sic enim loquitur in præfatione cõmentariorum, quos in hãc ædidit epiſtolam: Quamobrem ita caute inter utrũq; & medius incedit, ut nec̃ euangelij prodat gratiã, preſſus pondere & autoritate maiorũ, nec præceſſoribus faciat iniuriã, dũ aſſertor eſt gratiæ. Oblique uero, & quaſi per cuniculos latenter incedens, ut Petrum doceat pro cõmiſſa ſibi circũciſionis plebe facere, ne ab antiquo repẽte uiuendi more deſciſcens, in crucem ſcandalizata non crederet, & ſibi prædicatione gentiũ credita, æquum eſſe id pro ueritate defendere, quod alius pro diſpenſatione ſimularet. Quod nequaq̃ intelligens Bataneotes & ſceleratus ille Porphyrius, in primo operis ſui aduerſum nos libro, Petrum à Paulo obiecit eſſe reprehenſum, quod nõ recto pede incederet ad euangelizandũ, uolens & illi maculam erroris inurere, & huic procacitatis, & in cõmune ficti dogmatis accuſare mendaciũ, dum inter ſe eccleſiarum principes diſcrepant. Hactenus Hieronymi uerba retulimus. Nonnulli uero, dum nõ poſſunt ex his difficultatibus explicare ſeſe, cõmenti ſunt Cephan hunc, cui in os reſtitit Paulus, nõ fuiſſe Petrum apoſtolum, ſed alium quẽpiam. Huius opinionis autorem. Græcorũ ſcholia citant Euſebiũ in hiſtoria eccleſiaſtica, qui rem fecerit hoc argumẽto probabiliorẽ: Quorſum, inquit, opus erat, ut Petrus ſeſe à cõuiuio ſubduceret ob interuentũ Iudæorum, cum multo ante ſatiſfecerit omnibus expoſtulãtibus quod cũ Cornelio incircũciſo cõmerciũ habuiſſet, & adeo ſatiſfecerit, ut illi cognito negocio, cõcorditer gratias egerint deo, præſertim cum huiuſce rei nulla mentio fiat in actis apoſtolorũ. Sed hanc opinionẽ ceu cõmenticiam ac frigidã,

Concertatio inter Auguſtinũ & Hieronymũ.

Auguſtinus durius tractat Petrum.

Hieronymus longè diſſentit.

Porphyrius.

Euſebius.

fortiter reijcit Hieronymus, cum ipsa res doceat totũ hunc sermonem ad Petrum & illius collegas pertinere. Negat autem ullum Cephan notum nobis præter apostolum, qui Syrorũ lingua Cephas dicitur, quod illis Cephas idem sonet, quod Græcis ac nobis Petrus. Deinde nõ mirum si hoc omisit Lucas, à quo tam multa præterea sint prætermissa, uelut illud quod Petrus primum sederit Antiochiæ, deinde Rhomam sedem suam transtulerit. Postremo non oportere nobis tanti esse Porphyriũ sycophantam, ut in illius gratiã nouũ Cephan fingamus. Alioqui si conemur è scripturis eradere, quicquid hæreticorum calumnijs obnoxium sit, plura alia forent eradenda. Thomas Aquinas uerbosissimam disputationem quæ super hac re uersatur inter Hieronymum & Augustinum, non inscite contraxit in compendiũ, indicans cõtrouersiæ summã, quatuor in rebus potissimum esse sitam.

Thomas censor inter Augustinum & Hieronymũ.

Primũ in tẽpore, quod Hieronymus in duas, Augustinus in tres partes distinxerit, sic ut legalia ante euangeliũ fuerint uiua, mox à morte Christi, mortua, sed nõ mortifera, Iudæis duntaxat, modo ne spem aliquam salutis in eis collocarent, demum euangelio late diuulgato, eadẽ omnibus fuisse mortifera. Vt hæc uere distinxerit Augustinus. Hieronymus putat iam satis diuulgatum fuisse euãgelium, cum Petro uisione monstratũ est, nihil esse cõmune, cũ hac de re satisfecisset Iudæis expostulantibus, cũ ipse publica concione testatus est, onus legis nemini imponendũ, quod nec ipsi ferre potuissent, nec maiores ipsorũ.

Excussæ rationes Augustini

Et negabimus euangelij gratiam diuulgatam, cũ ubiq; gentiũ tot hominũ milia tenerent euangelium? præsertim cũ multo ante palàm dixisset ipse Christus, Lex & prophetæ usq; ad Ioannem, cum uelum tẽpli scissum est à summo usq; ad imũ. Nec in hoc legi fiebat iniuria, si quatenus erat umbra, cederet ueritati. Neq; tantum, opinor, honoris debebatur synagogæ, quã Christus repudiauit ut uiricidam, præsertim cum ex eo honore tantum immineret periculi, ut parum abfuerit, quin gentes quoq; pertraherentur in Iudaismum. Neq; nihi lerat futurum discriminis inter sacrificia gentium & Iudæorũ, quod cũ illa semper fuerint execranda, hæc pro tempore suum habuerunt honorem. Iam confinium illud quod Augustinus inducit inter duo tempora, qua nota disterminabimus? an donec erunt qui non poterunt negligere? Atqui sunt huius generis multi, nostris quoq; temporibus inter Christianos. Quanquàm totum hoc quod adducit Augustinus de mortuis, at non mortiferis, de tempore medio, de synagoga cum honore deferenda ad tumulum, magis humana ratione, quàm diuinæ scripturæ testimonijs subnixum est. Quis autem sanus uelit ea seruare, è quibus nullum speraret fructum? Quod si Iudæi hoc animo seruabant legalia, ut nec utilia, nec inutilia, cur ea exigunt à Paulo? imò cur à gentibus? Certe qui hæc faciebant, putabant ad rem pertinere. Cur hos non redarguunt apostoli? Quod si nihil erat ab illis fructus, certe uel ob hoc erant fugienda, quod qui seruarent ea, speciem præbebãt infirmis, quasi sine his nõ sufficeret euangelium. Atq; hinc sanè nata hæresis Ebionitarum, præter alias aliquot, quæ Christum cum Mose miscebat, cum ille purissimus esse uellet.

Ebionitæ.

Iam in secundo discrimine, ait, iuxta Hieronymi sententiam, apostolos non seruasse legalia, sed aliquoties pro tempore simulasse. Sed tamẽ propter aliquas causas, puta quiescebant sabbato, non superstitione, sed ob quietem. abstinebant à quibusdam cibis, non ut uetitis, sed propter abominationem, Nam hæc, ni fallor, Thomas addidit de suo. Quasi uero nunc non eadem liceant, aut quasi peccaturus sit, si quis itinere fessus, sabbato interquiescat, aut capo apposito, fastidiat laridum rancidum. Aut quasi cõueniat abominationem istiusmodi superstitiosam tribuere apostolis, qualem uidemus in stultis mulierculis.

Excussæ rationes Thomæ.

Iuxta Augustinum uero, inquit, apostoli seruabant legalia, & hoc intendentes, sed tamen non ponentes in eis spem. & hoc licebat eis, utpote Iudæis. Si hoc tantum concessum est infirmitati quorundam, quid hoc ad apostolos, per quos solos aliorum infirmitas erat erigenda? Deinde quid interest inter eum qui coactus obseruat ne quos offendat, & eum qui quauis de causa rem ut inutilem seruat? Quid autem intendit qui hoc facit? Aut nihil ne intendit, qui simulate seruat, ne quos alienet ab euangelio? Tertio loco in hoc discrepant, inquit, quod Hieronymus utrunque liberat omni peccato, cum uterq; suum, hoc est, euangelij egerit negocium. Augustinus Petrum onerat peccato, sed ueniali duntaxat. Atqui ex his Augustini uerbis quæ modo citauimus, non apparet illi uisum hoc peccatum ueniale, Deinde primum fauorabilior est sententia, quæ utrunque apo

stolum

stolum peccato liberat, quàm quæ alterum onerat. sed de hoc mox dicetur. Iam quod Thomas adducit de pondere autorum, mihi suffrigidum uidetur.

Reiectio autorum.

E septem doctoribus, quorum testimonio nititur Hieronymus, Thomas quatuor reijcit, Laodicensem, Alexandrum, Origenem, & Didymum, uelut infames de hæresi. At ego in scripturarum enarratione, unum Origenem decem orthodoxis anteposuerim, exceptis aliquot dogmatibus fidei. At si reijciendi sunt, in quorum libris inueniuntur hæretica, fortassis reijcientur & Cyprianus & Ambrosius. Iam quale est Paulum, de cuius scriptis est cõtrouersia, in testium numero producere? ne non tres tribus opponerentur. at nihil interim de mendacio.

Vbi situ͂ mendaciu͂, de quo Augustinus.

Neq; enim simulatio aut dissimulatio, si facto constet, sic mendacium appellari potest, ut semper sit cum uitio coniunctum. Porrò quod à Paulo dictum est, non recte incedunt ad euangelium, id de cæteris dictum uidetur, non de Petro. Superest igitur unus scrupulus, quod Cephas à Paulo dicitur reprehensibilis. Aut enim id uere dictum est, & consequitur peccasse Petrum, aut falso, & mendacio obnoxius tenetur Paulus. Sed mox ostendemus ex ueterum interpretatione, quo pacto possit & hic dissolui nodus. Quarto loco ne singula persequar, illud inter cætera commemorat Thomas, Petrum peccasse, quod ex eius dissimulatione natum sit scandalum, Paulum non item, quod ex huius reprehensione nullu͂ ortum sit offendiculum.

An Petrus peccarit.

Verum qui potuit scire Petrus, fore ut offenderentur qui accumbebant, cum scirent Petrum hoc dare Iudæis fortasse infirmis, aut seditiosis? Si sciebant licere Iudæo uesci & non uesci, cur offenduntur quod ille pro tempore facit quod optimum putat? Probabilius erat, futuru͂ ut Iudæi offenderentur, quàm ethnici. Quod si nõ dissimulasset, rursum peccasset grauius, quia grauius offendisset suos, quibus magis consultum oportuit. Quanq; non omne scandalum cum uitio coniu͂ctum est. Quin ex tam acerba Pauli reprehensione, graue poterat nasci offendiculum. Primum suspicari poterant inter principes apostolos nonnihil rancoris intercedere, cum Paulus ob rem leuiculam, sic in os incesseret Petrum. Deinde periculum erat, ne minueretur autoritas Petri apud fideles, quam oportebat esse sacrosanctam. Hæc uisum est adijcere, quod uulgus Theologorum putat pulchre depugnatum ab Augustino, & à Thoma rem belle explanatam. Certe locus est obscurus, & qui doctissimos Græciæ magnopere torserit. Ego non uideo cur odio mendacij, Petrum tam dure tractemus, quàm illum tractauit Augustinus.

Articuli Parisienses.

Durius autem articuli Parisienses, qui dicunt Petrum errasse in fide. Arbitror autem Paulum incanduisse, quod nondum illa uacillatio Iudaismi sublata foret inter Christianos, atque id esse quod ait Paulus οὐκ ὀρθοποδοῦσιν, quod claudicantium est. Iam enim par erat, explosa omni superstitione, ingenue apud omnes Christum profiteri. Quod si nonnihil roboris hac in parte Paulus desiderauit in Petro, non protinus sequitur Petrum peccasse, quandoquidem illa claudicatio non aliunde quàm à studio pietatis proficiscebatur. Proinde Pauli obiurgatio, nihil aliud fuit quàm confirmatio parum adhuc sibi constantiu͂. Hæc pro mea uirili in medium adduxi, libenter accepturus si quis meliora proferet.

Reprehensibilis, pro reprehensus.

Quoniam reprehensibilis erat.) ὅτι κατεγνωσμένος ἦν, id est, Quoniam reprehensus erat, & damnatus ab ijs, qui male de illo iudicabant, etiamsi reprehensibilis non erat. Et hic consentiu͂t Græcorum scholia. Ambrosius item reprehensus legit, non reprehensibilis. Et addit, Reprehensus. Vnde? utiq; ab euangelica ueritate, cui hoc factu͂ aduersabatur. hic à Græcis dissentiens, & cum Augustino sentiens. Græcorum scholia indicant & alium sensum. Erat, inquit, Paulus, mihi data occasio palàm obsistendi Petro, quod ante fuisset ab apostolis reprehensus Hierosolymis, quod cum Cornelio sumpsisset cibum Antiochiæ. Quod ni fuisset obiurgatus antea, nu͂c non subduxisset, sed ueritus ne rursus aliquid tumultus nasceretur, subducere se parabat è cõuiuio. Porrò Paulus occasionem nactus, palàm obiurgat illu͂, nõ quod illi indignaret͂, sed ut cõfirmaret alios uacillantes. Nam si quid uere peccasset Petrus, atq; ex animo Paulus huic fuisset indignatus, priuatim expostulasset, nõ coram om̃ibus. Neq; uero Paulus hæc narrat gloriose, sed ut Galataru͂ saluti consulat. Postremo mihi planè uidetur Iacobus cu͂ suis in hac fuisse opinione, ut crederent leg͂ Mosaicã etiã post proditu͂ euãgeliu͂ obseruandã Iudæis, quoad ceremonias quoq;. Sicut admonuimus in Actis cap. xxj. nõ quod absq; his crederet Euangelij gratiã nõ sufficere ad salutẽ, sed qđ ob inuincibilẽ quoru͂dã supstitionẽ putarẽt expedire, nõ om̃ino negligi.

Et simulatio

Et ſimulationi eius conſenſerunt.) συνυπεκρίθησαν, id eſt. Vnà cum illo ſimulauerunt, & ita legit diuus Ambroſius.

Cæteri Iudæi.) Et addendum καὶ οἱ λοιποί, Et cæteri, aut cæteri quoq;.

Ab eis in illam ſimulationem.) Græce ſic eſt, συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει, id eſt, Pariter abduceretur in illorum ſimulationem, ſiue illorum ſimulatione. Faber legit, ὥστε καὶ βαρνάβας συναπεχθῆναι, id eſt, ut Barnabas ſimul abſtineret. Verū hoc nec in Græcis habetur codicibus, nec à quoquam legitur, nec opinor uſquam inueniri ἀπεχθῆναι ab ἀπέχεσθαι. — *Faber.*

Recte ambularent.) Græcis unica eſt dictio ὀρθοποδοῦσι. Vnde diuus Hieronymus aduerſus Pelagium, itemq; in commentarijs uertit, Quod nō recto pede incedunt. id autem refertur ad cæteros, non ad Petrum. Aliter enim hi ſimulabant, aliter Petrus. Petrus diſſimulabat potius quàm ſimulabat, ne quid offenderet ſuos. Cæteri diſſimulabant, ſuſpicātes aliquid admiſſum aduerſus bonos mores. Certe Auguſtinus in epiſtolis quibus ſuper hoc loco conflictatur cum Hieronymo, multitudinis numero legit, ac ſimiliter citat cap. ultimo ad Cōſentium de mendacio. Atq; item Ambroſius: Recta uia incedunt. Neq; rurſus eſt, Nō recte ambulare, hoc eſt, errare à uia, ſed claudicare & uacillare, quod parum eſſent firmi in eo quod erat ingenue tuendum, nunc huc propenſi, nūc illuc. Et quoniam Moſaica lex erat in confinio, fieri poteſt, ut Petrus quoq; nonnihil addubitarit, an palàm lex eſſet negligenda. Verum hoc ipſum erat uacillare, non autem flagitiū admittere, cum neq; Paulus neq; Petrus iudicarit legis obſeruationē ad ſalutem requiri, licet Paulus quoq; coactus ſit Timotheum circūcidere, & tondere caput, nō ſuperſtitione, ſed obſequio. Hactenus certe nulla mentio de mendacio. Neq; quiſq; negat piū hominē alicubi recte ſimulare ac diſſimulare. Et oſtendimus ex hoc loco nihil eſſe neceſſe producere mendacium. Neq; Petrus cogebat gentes Iudaizare, quaſi id ageret, ut illos in Iudaiſmū pertraheret, ſed quod hanc anſam quidam arriperent ex illius diſſimulatione. — *Claudicare.* — οὐκ ὀρθοποδοῦσι.

Dixi Cephæ.) Græci legunt πέτρῳ, id eſt, Petro. Neq; refert ad ſenſum. Quod enim Græcis ſonat πέτρος, id Hebræis ac Syris ſonat Cephas, autore Hieronymo. — *Cephas. Petra.*

Coram omnibus.) Hic exponit quid ante dixerit, κατὰ πρόσωπον, id eſt, In conſpectu omnium, quorum gratia hæc dicuntur.

Scientes autem.) Autem, coniunctionem nō reperio in Græcis exēplaribus, nec opus eſt, niſi ſubaudias in ſuperiore parte uerbū ſumus, ut ita legamus, Nos ſumus nati Iudæi, ex ſanctis patribus orti, ſub lege ſancta nati, non autem ethnici, qui ſine lege ex impijs ac profanis maioribus ꝑducti ſunt. Et tamen ipſi ſic nati cogimur diffiſi legi noſtræ, ad Chriſti fidem confugere, ſi uelimus eſſe ſalui, quo minus perſuadendum eſt ethnicis, ut à lege Moyſi ſperent ſalutem. Porrò natura Iudæos dixit, ad diſcretionem proſelytorum. — *Natura Iudæi.*

Niſi per fidem Ieſu.) ἐὰν μὴ, id eſt, Si non.

In Ieſum Chriſtum credimus.) ἐπιστεύσαμεν, id eſt, Credidimus, præteriti temporis. Et ita legit Hieronymus.

Propter quod ex.) Propterea quod, διότι.

Reædifico.) οἰκοδομῶ, id eſt, Aedifico, nam præcedit πάλιν, id eſt, Iterum.

Mortuus ſum.) ἀπέθανον, id eſt, Mortuus fui, ut ſit præteriti temporis, hoc eſt, per legem fidei, deſij eſſe obnoxius legi Moſaicæ.

Confixus ſum cruci.) χριστῷ συνεσταύρωμαι, id eſt, Chriſto concrucifixus ſum, ſiue Cum Chriſto crucifixus ſum.

Quod nunc uiuo.) Rurſum ὃ pro ὅτι poſuit, quemadmodum indicauimus in epiſtola ad Romanos. Quod enim uiuit, uiuit deo. — *Quod uiuo. ὃ pro ὅτι.*

In fide filij dei.) ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Articulus additus, diſcernit fidem Chriſti à reliqua fide, quod ita poterat exprimi, In fide uiuo, fide inquam filij dei. Mirum autem ut relicta narratione, uelut oblitus ſui, ſic rem proſequatur, ut parum liqueat ubi deſierit obiurgare Petrum. etiamſi Hieronymus exiſtimat uſq; ad huius capitis finē eſſe Pauli reprehenſionem. Ex Ambroſio nihil ſatis liquebat.

Non abijcio.) οὐκ ἀθετῶ, id eſt, Non reijcio, non repello, non ſperno. Ambroſius legit, Non ſum ingratus gratiæ dei. Auguſtinus, Non irritam facio gratiā dei. Videbatur aſpernaturus Chriſti gratiam, ſi Moyſi legem recepiſſet, ut neceſſariam ad ſalutem.

Frustra Christus mortuus est.) δωρεὰν, quod idem & gratis sonat. Est autem ratiocinatio ab impossibili, quod si nemo tam demens est, ut dicat Christum gratis esse mortuum, non contingit salus ex obseruatione legis Mosaicæ.

Argumētatio ab impossibili

EX CAPITE TERTIO.

O Insensati.) ἀνόητοι, id est, Stulti. Atq; ita legit Augustinus in commentario quem ædidit in hanc epistolam, alioqui durius uerbum est insensati, & contumeliosius. Græca uox magis sonat rudes parűq; cordatos, præsertim qđ Galatæ è ferocioribus Galliarū partibus sint profecti. Hilarius ipse Gallus, in carmine hymnorum, Gallos indociles appellat. Addit Hieronymus sibi uisam Ancyram Galatiæ metropolim, in qua magna uetustæ ruditatis uestigia resederint, & ex horum finitimis prodigiosas hæreses exortas Cataphrygum, Ophitarum, Borboritarum, & Manichæorum, cæterum linguam excepta Græca, qua tunc totus ferè Oriens utebatur, fermè eandem fuisse, quæ tum esset Treuirorum. Nam apud hos uersatus est Hieronymus. Atq; haud scio, an quæ nunc est Germanorum lingua, fuerit olim Gallorū. Interpres quod hic insensatos uertit, mox uertit stultos, suo more lasciuiens copia.

Galatæ qui.

Quis uos fascinauit.) Fascinare dicuntur Latinis, qui aspectu malefico lædunt, sed apud Græcos βασκαίνειν, quo uerbo hic usus est Paulus, significat & inuidere, ut intelligas inuidia motos quosdam, uoluisse Galatas ad seruitutem legis reuocare. At Paulus uidetur hoc uerbum usurpasse, pro eo quod est, incantauit, & oculis ueluti præstigio imposuit. βασκαίνειν enim Græcis dictum est παρὰ τὸ φάεσι καίνειν, quod per oculos noceat fascinator. Porrò Paulum de oculis delusis sentire, testātur propemodum, quæ mox sequuntur, Ante quorum oculos Christus Iesus præscriptus est, & in uobis crucifixus. Est autem planè præstigij genus, ut id quod coràm cernas, non uideas, tum id quod non est, id uidere te putes. etiamsi Demosthenes eo uerbo usus est pro calumniari siue accusare in oratione pro Ctesiphonte. Hesichyus addit propriè de ingrato dici. Fascinum autem pueris potissimum creditū est nocere, & ob id illos stultos appellat, nihil ueritus sententiā euangelicam: Qui dixerit fratri suo fatue, reus erit gehennæ ignis. Siquidem hoc non indignationis, sed charitatis cōuicium est. Et tamen mitigat illorum admissum, cum tātam cæcitatem fascino tribuat.

Fascinare.

Non credere ueritati.) Non obedire, μὴ πείθεσθαι, id est, Ne obtemperaretis ueritati. Quanquam hæc particula ab Hieronymo prorsus omittitur, quod neget inueniri in exemplaribus Adamantij. In uetustissimo atque emendatissimo exemplari bibliothecæ Paulinæ, non addebatur in contextu, sed nescio quis recentiore manu subnotarat procul in ima margine. Eandem particulam adiecerunt & alio loco inferius, ubi pro ἐβάσκανεν mutatum est ἐνέκοψεν.

Additum apud nos.

Ante quorū oculos.) οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς ὁ Ἰησοῦς χριστὸς προεγράφη, id est, Quibus sub oculis Christus Iesus præscriptus est. Quod miror quare uerterit proscriptus, cum ea uox Latinis multo aliud significet, nisi quod Græci quoq; proscriptionem, id erat apud Romanos damnationis genus, προγραφὴν appellant. Potest autem sensus esse duplex, Galatas adeo dementatos fuisse, ut id quod manifestissimum esset, & oculis expositum, tamen nō cernerent, obcæcati, aut adeo nihil uidere, ut crederent Christum proscriptione perisse, & uulgari more crucifixum esse. Posteriorem sensum sequuntur Augustinus & Ambrosius. Mihi prior magis arridet ut simplicior, minusq; coactus. Quanquam Augustinus legisse uidetur præscriptus, non proscriptus, utpote loquens de præscriptione possessionū, quæ per occupationem transferuntur ad ius alterius. Ipsius uerba si quis forte requiret ascribam: Ante quorum oculos, inquit, Christus Iesus proscriptus, est crucifixus, hoc est, quibus uidentibus, Christus Iesus hæreditatem suam, possessionemq; suam amisit. His utiq; auferentibus eam, dominumq; inde expellentibus, qui ex gratia fidei per quā Christus possidet gentes, ad legis opera eos qui crediderant reuocabant Christum, auferendo illi possessionem suam. Ac paulo inferius: Vt hinc eos maxime moueret, cum considerarent quo precio emerit possessionem, quā in eis amittebat, ut parum esset gratis eū mortuum, quod superius dixerat: Illud enim ita sonat, tanquam non peruenerit ad possessionem pro qua sanguinem dedit, proscriptione autem etiam quæ tenebat aufertur.

Præscriptus προεγράφη

Sed hæc

Sed hæc proscriptio non obest Christo, qui etiã sic per diuinitatẽ dominus est omnium, sed ipsi possessioni, quæ huius gratiæ cultura caret. hactenus Augustinus. Quibus ex uerbis satis opinor liquere, illum agere de præscriptione iuris, & toto hoc sermone pro, positum loco præ, in dictione proscriptionis. At Ambrosius legit proscriptus, mentionem faciens damnationis. Ne huius quidem uerba grauabor adducere lectori pigro ac diffidenti: Quia stultorum, inquit, oculis Christus proscriptus uidetur, id est, spoliatus uel condẽnatus, prudentium uero oculis & sensibus, non solum non condemnatus, sed ipse mortẽ cruce sua damnasse uidetur. Ac mox, Sed quia hi indigne cœperant sentire, translati ad legem, idcirco mentibus eorum Christum condemnatum uideri conqueritur. huc usque Ambrosiana recensuimus. Theophylactus legit præscriptus, hoc est, ante oculos ueluti depictus. Nam Græcis γράφειν & pingere est. Hac hyperbola notat certissimam illorum fidem, qui certius crediderint Christum morte sua liberasse genus hominum, quam qui coràm conspexerant illum sublatum in crucem. Et ob hoc ipsum magis indignatur illos relabi in Iudaismum ueluti desciscẽtes à Christo. Hieronymus legisse uidetur præscriptus, hoc est, ante scriptus, in uobis crucifixus, quàm illud in euangelio legeretis, uidelicet legẽtibus & credentibus uaticinijs prophetarum, qui multo ante id fore prædixerant. Illud admonendum, Græcam uocem προεγράφη communem esse scripturæ & picturæ. Quod si placet prior illa sententia, quæ mihi certe magis probatur, & consentiunt Græcorum scholia, magis quadrabit, depictus ante oculos, quàm præscriptus. Sic enim crediderant Christũ crucifixum, quasi conspexissent oculis. Codex Donatiani habebat præscriptus. *Triplex sensus.*

Et in uobis crucifixus.) Et redũdat. Et in uobis accipi potest, ꝑ inter uos, si primus sensus placet, quẽ recensuimus. Nõ quod inter eos Christus fuerit crucifixus, sed quod hoc ita notum ac prædicatũ, ut nõ minus nossent credidissentq́;, quam si inter ipsos res fuisset gesta. *Et, superest.*

An ex operibus legis.) An, hic redundat, nec additur à diuo Hieronymo, nec ab Augustino, nec habetur in uetustis exẽplaribus. Nec enim simpliciter rogat utrum sit è duobus, sed prius proponit uelut absurdum dictu, deinde per correctionem infert quod uerum est, perinde quasi dicat, Ex operibus legis spiritum accepistis, an potius ex auditu? Iã illud Ex auditu fidei, tametsi à nobis intelligitur, tamen Latinis auribus insolens est. Neq; enim ut Græci famam siue rumorem ἀκοὴν uocãt, itidem & Romani. Proinde dilucidius erat, ex prædicatione fidei, hoc est, ex fide quam ex nobis audistis, non ex lege didicistis. Quis enim ferat sic loquentem, auditus occisi regis consternauit populum, pro eo quod erat, rumor de rege occiso? Nos itaq; pro auditu, uertimus prædicationem. *Auditus, pro fama.*

Vt cũ spiritu.) Vt, apud Græcos nõ est, sed spiritu cũ cœperitis, nũc carne cõsummamini ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε, nisi quod præpositio est in uerbo cõposito, uelut Horatius: Congestis undiq; saccis Indormis inhians. Item Vergilius, Viribus indubitate meis. Atq; hoc ipsum in, positũ est pro per. Vnde magis quadrat spiritu & carne.

Sine causa.) εἰκῆ, id est, Frustra siue temere.

Præbuit uobis.) ὁ ἐπιχορηγῶν, id est, Suppeditans siue subministrans, ὁ ἐπιχορηγῶν & ὁ ἐνεργῶν poterant esse præteriti temporis, id est, qui suppeditabat, & qui operabatur, ut subaudias deinde uerbum item præteriti temporis, tribuerat aut simile quippiam. Verũ Hieronymus admonet rectius legi uerbum præsentis temporis, quod spiritus non desierit subministrare dotes suas. Petrus Lombardus theologicarum sententiarum, libro primo distinctione xiiij. c. sed hinc. ex Augustini sententia, putat hoc Qui præbuit uobis, ad Pauli personam referendum, cum Hieronymus & Theophylactus ad deum referant, quod palàm est ex illorum interpretatione. *Augustinus à Græcis dissentiens.*

Et operatur uirtutes.) Operatur, non ad spiritum, sed ad eum refertur qui suppeditat.

Sicut scriptum est.) Scriptum est, redundat. Et Hieronymus legit, Sicut Abraham credidit deo. Nec apparet aliter legisse Ambrosium, qui subijcit, Ostẽdit exemplo Abrahæ, qui pater fidei est &c. Exemplum igitur adduxit, non scripturæ testimonium.

Cognoscite ergo.) γινώσκετε ἄρα, id est, Scitis igitur. Atq; ita legit diuus Hieronymus, Cognoscitis ergo, & huic consentiens Ambrosius. etiamsi Græca uox anceps est.

Prænunciauit Abrahæ.) προευηγγελίσατο, id est, Anteeuangelizauit, ut exponendi gratia sic loquamur. Nam euangelium Græcis sonat bonum ac lætum nuncium. Etiãsi apud

Homerum Vlysses poscit euangelium, hoc est, præmium, quod dari solet ijs qui rem lætam primi nunciarint. Proinde quod in euangelio Christi fuit exhibitum, id multo ante euangelium promissum est Abrahæ, quod hic appellat præeuangelizauit.

Benedictio & maledictio Theologorũ uocabula.

Igitur qui ex fide sunt, benedicentur.) εὐλογοῦνται, id est, Benedicuntur præsentis temporis. In promisso uerbum erat futuri temporis ἐνευλογηθήσονται. hic præsentis. Scio parũ esse Latinum benedicentur & benedicuntur, sed huiusmodi quædam uitari prorsus non possunt. Dici poterat, benedictionem consequentur. At ne sic quidem uitatum fuisset orationis uicium. Conijcere licet & Ambrosium ita legisse, licet deprauatus sit locus. Certe Græcorum scholia cum sua scriptura consentiunt.

Sub maledicto sunt.) ὑπὸ κατάραν, id est, Sub maledictione siue execratione. Quod commode reddi poterat, Maledictioni obnoxij sunt.

Quoniam autem.) ὅτι δὲ, id est, Quod autem. Et sic legit Ambrosius. nam quoniam, hoc loco non quadrat.

Maledictus omnis homo.) Locus est Deuteronomij cap. xxvij. Iuxta Septuaginta ita legitur: Maledictus omnis homo qui non permanserit in omnibus sermonibus legis huius, ut faciat illos, & dicet omĩs populus, fiat. Apud Aquilam uero sic: Maledictus qui nõ statuerit uerba legis huius ut faciat ea, & dicet omnis populus, uere. Symmachus ad hũc uertit modum: Maledictus qui non firmauerit sermones legis istius, ut faciat eos, & dicet omnis populus amen. Theodotio sic transtulit: Maledictus qui non suscitauerit sermones legis huius facere eos, & dicet omnis populus amen. Addit Hieronymus in hoc testimonio, quemadmodum & in cæteris, magis curæ fuisse apostolo, ut sensum redderet quàm uerba. Deinde hæc uerba, omnis homo, & in omnibus, quoniam apud solos habẽtur Septuaginta, aut addita fuisse à Septuaginta, aut à Iudæis fuisse erasa, præsertim cum

Libri Samaritanorum.

ea compererit Hieronymus in Hebræis uoluminibus Samaritanorum. At ego nõ uideo causam admodum grauem, cur quisquam Iudæus uoluerit ea radere, quæ pro Iudæis faciant, non contra Iudæos. Nam ijs optandum etiam erat, uniuersum hominum genus legi suæ reddi obnoxium. Et adeo uolebant omnia quæ legis sunt obseruari debere, ut multa etiam adiecerint.

Qui nõ permanserit.) ὃς οὐκ ἐμμένει, id est, Qui nõ permanet, etiãsi id nihil ad sensum.

Distinctio noua.

Ex fide uiuit.) Viuet ζήσεται, ut antea admonuimus in epistola ad Romanos. Indicat Hieronymus & ita posse distingui: Iustus ex fide, deinde subdatur, uiuet. ut sit sensus qui uere iustus est, non ex operibus legis, sed ex fide, is uicturus est. Ex eiusdem interpretatione palàm est, illum legisse, uiuet, nõ uiuit. Porrò quomodo uarie habeatur hic locus apud interpretes Græcos, dictum est in epistola ad Romanos.

Ex maledicto legis.) ἐκ τῆς κατάρας, id est, Ex maledictione, ut legit Hieronymus in secundo dialogo aduersus Pelagianos, siue detestatione. Et rursum, Factus pro nobis maledictum κατάρα, id est, Execratio. Miror cur hic placuerit maledictum, cum ea uox Latinis longe aliud significet, nempe conuicium.

Factus pro nobis maledictus.) κατάρα, id est, Maledictum, ut habetur in uetustis exemplaribus, siue maledictio, aut execratio. sicuti pestilentem, pestem uocamus.

Christus maledictus.

Maledictus omnis qui pendet in ligno.) Locus est Deuteronomij xxj. capite. Paulus prudens ac sciens, opinor, in hoc testimonio prætermisit mentionem dei. Nam Aquila & Theodotion uerterunt, maledictio dei est: Septuaginta, maledictus à deo: Symmachus, in blasphemiam dei suspensus est. Hebion hæresiarches, semijudæus, ac semichristianus ad hunc interpretatur modum, ὅτι ὕβρις θεοῦ ὁ κρεμάμενος, id est, Iniuria siue contumelia dei est qui pendet. Addit Hieronymus in altercatione Iasonis & Papisci, quæ Græco sermone conscripta fuerit reperisse, λοιδορία θεοῦ ὁ κρεμάμενος, id est, Conuiciũ dei qui pẽdet. Ad hæc Iudæus Bar hanina, quo nocturno præceptore fuit usus Hieronymus, adiecit & ita legi posse: Quia contumeliose deus suspensus est. Demiror autem cur hic tantopere laboret, ne Christus dicatur maledictus. Cum Paulus eundem dicat esse factum peccatum. Nimirum ut peccatum erat Christus, ita erat & maledictio.

Tamen nouè positum.

Tamen hominis testamentum.) ὅμως ἀνθρώπου. Quod reddi poterat, hominis licet testamentum, ut statim subaudias, multomagis id oportere fieri in deo. Etiamsi uideo

posse connecti cum eo quod praecessit, Secundum hominem loquor, hoc est, adferā exēplum rerum humanarum, quae nullo pacto conferendae sunt cum rebus diuinis. Et tamē in humano testamento nemo quicquam rescindit aut immutat, tantum ualet hominis decretum ac placitum.

Confirmatum testamentum nemo spernit.) κεκυρωμένην διαθήκην, οὐδεὶς ἀθετεῖ, id est, Confirmatum siue comprobatum testamētum, nemo reijcit aut rescindit. Nam uerbum hoc ἀθετεῖ paulo superius uertit, abijcit. Ambrosius legit, confirmatum autoritate. Contrarium est illi ἀκυροῦν, quod est irritum facere & rescindere.

Aut superordinat.) ἐπιδιατάσσεται, id est, Adiungit & praeter illud aliquid ordinat, hoc est, nec demit, nec addit, nec derogat, nec arrogat.

Quasi in multis.) ὡς. Melius hic quadrabat tanquam. Subnotat diuus Hieronymus Paulum hoc argumento abusum apud crassos Galatas, quod sciret alioqui non probatū iri prudentibus aut eruditis. Atq; ob id praemonuisse prudentem lectorem, Fratres, secūdum hominem dico. Negat enim usquam seminis uocem, poni in literis sacris, nisi numero singulari. Et tamen hoc torquet apostolus uelut in argumentum quo doceat promissum hoc in solum Christum competere. Mihi magis uidetur ideo testatus, quod humano more loqueretur, quod à rebus humanis similitudinem ducturus esset, ad res diuinas docendi gratia. *Sic* & Vergilius, *Si magna licet componere paruis.* Iam illud uel citra monitorem oportet esse notum, praepositionem in, usurpari loco per, In semine tuo, per semen tuum. Semen autem uocat posteritatem. *Paulus torquens scripturam in argumentum.*

Testamentum confirmatum à deo.) διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς χριστὸν, id est, Testamentum ante confirmatum à deo in Christum. In Christum additur apud Graecos, & item apud Ambrosium. Admonet hoc loco diuus Hieronymus, si quis diligenter expendat Hebraea uolumina, quoties Septuaginta uerterunt διαθήκην, id est, Testamentum, Hebraeis esse בְּרִית, quod pactum sonat potius, quàm testamentum. Nam in pactis requiritur fides. Caeterum apud crassos Galatas, Paulus non putauit agendum exactius. Ita Hieronymus. Quasi uero Paulus non & alijs compluribus locis secutus sit aeditionem Septuaginta. Iam uero de numero annorum, an satis consentiant cum narratione Geneseos, disserit acute diuus Augustinus libro de ciuitate dei xvj. cap. xxiiij. ne nos huiusmodi appendicibus plus satis oneremus hoc institutum.

Non irritum facit.) οὐκ ἀκυροῖ, quod contrarium est illi κυρόω, quod non tam est comprobare, quàm cum autoritate decernere, & legitime transigere rem, ut deinde ratum sit, quod actum fuerit.

Per repromissionem donauit deus.) κεχάρισται, uerbum à χάρις dictum à gratia, quā Paulus ubiq; opponit operibus legis Mosaicae.

Quid ergo lex, propter transgressiones.) Augustinus in commentarijs ita iubet distingui. Quid ergo? deinde subnectatur responsio, lex propter trāsgressores addita fuit. Verum id retractat, putatq; satius esse distinguere, quemadmodum nos distinximus. Quid ergo lex? ac deinde sibi respondeat Paulus, propter transgressiones addita fuit. *Distinctio.*

Posita est.) προσετέθη, id est, Addita est, siue apposita est, nisi legas προετέθη.

Cui promiserat.) In quodā codice legi ὃ ἐπήγγελται, id est, Quod promissum fuit. In alijs erat ᾧ. Neq; enim opinor apud Graecos idem fieri in recto, quod in huiusmodi fit in obliquis, ut articulus postpositiuus congruat antecedenti, non suo uerbo.

In manu mediatoris.) μεσίτου. Fortassis & haec una est ex his dictionibus, quas ceu peculiares diuinae scripturae mutare non possumus, nisi placet cōciliator, aut intercessor. Hic Hieronymus meminit hyperbati, & ordinem sermonis confusum ad hunc restituit modum: Lex posita est per angelos in manu mediatoris, propter transgressiones ordinata per angelos, donec ueniret semen, cui repromissum erat. *Mediator uerbum Theologicum.*

Paedagogus noster fuit in Christo.) Melius hoc loco, In Christum, siue ad Christum εἰς χριστόν. Atq; ita legit Hieronymus, in secundo Dialogo aduersus Pelagium.

Vt ex fide iustificemur.) Ambrosius legit Iustificaremur, ἵνα δικαιωθῶμεν.

Non est masculus neq; foemina.) In caeteris usus est coniunctione neq;, in hoc ultimo iugo usus est καὶ &. quae tamen coniunctio idem pollet, ἄρσεν καὶ θῆλυ. Admonet Hie-

ronymus hic ἕλληνα, id est, Græcum pro ethnico poni.

Vnus, pro unum. Omnes enim uos unum estis.) Vnum legere uidetur Hieronymus, Ambrosius & Augustinus. Cæterum Græci, unus legunt genere masculino εἷς ἐστε, & interpretatur Theophylactus, siue quod iam Christi formam simus induti. Ac mihi sanè nostra lectio magis probatur, nisi quod magno consensu dissentiunt ab hac Græcorum exemplaria.

Triplex lectio. Si autem uos Christi.) Hoc loco uideo ueteres trifariam legisse. Diuus Hieronymus ad eum legit modum ad quem scriptum comperimus in Græcorum exemplaribus, εἰ δὲ ὑμεῖς χριστοῦ, id est, Quod si uos estis Christi. Diuus Augustinus hoc pacto legit, Omnes uos unum estis in Christo Iesu. deinde subijcit, quod si. ut hic interposita subdistinctione subaudiatur, uos estis unum in Christo, ac deinde inferatur, ergo semen Abrahæ estis. Porrò iam quod Augustinus putat subaudiendum, id Ambrosius explicat ad hunc legens modum: Si ergo uos unum estis in Christo Iesu, ergo semen Abrahæ estis. Annotauit hoc Hieronymus, quoties de Christo fit mentio, promissiones multitudinis numero poni. uelut illic, Abrahæ autem dictæ sunt promissiones & semini eius, hoc est, Christo. Rursus ubi de his qui per Christum sunt Abrahæ, numero singulari, uelut hoc loco, κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι.

EX CAPITE QVARTO.

Dico autem.) Hoc more Paulus loqui solet, quoties ingreditur interpretari quæ dixerit. Proinde dilucidius erat, Quod dico tale est, aut, Illud autē est, quod dico.

Hæres paruulus est.) νήπιος, id est, Puer siue infans, & ea ætate quæ nondum sapiat.

Nihil differt à seruo.) διαφέρει ambiguum est. Nam significat & antecellit. Verum hoc loco nihil refert.

Tutoribus & actoribus.) ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους, id est, Curatoribus & dispensatoribus, hoc est, rei familiaris procuratoribus. Quanquam Hieronymus & Ambrosius, atque item Augustinus legunt, sub actoribus, pro autoribus. Sic enim uocantur, quorum autoritate res geritur. Nam quod tum egerit pupillus, ratum non habetur. Porrò pueris pupillis dabantur tutores, furiosis & adolescentibus, curatores, qui pro illis rem administrarent, licet existimem hos & actores dici.

Præfinitum tempus.) προθεσμίας. Quæ uox significat diem præscriptum ad quem ius alicuius duraret.

Paruuli.) νήπιοι. De quo sæpius iam admonuimus.

Distinctio. Sub elementis mūdi seruientes.) δεδουλωμένοι, id est, In seruitutem redacti. quod Ambrosius legit, subiecti, & referendum uidetur ad, Sub elementa, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα. Quasi dicas, sub elementa in seruitutem redacti. Græca uox elementi anceps est, quemadmodum & στοιχεῖον apud Græcos, quæ declarat interim initium ac primordium rei nascentis, interim ipsas literas. Nam & Aristoteles in physicis, inter ea unde cognitio rerum nascitur recenset στοιχεῖα, id est, elementa, subijciens hæc principijs & caussis. Et Iustinianus libros institutionum, elementa iuris appellat, ueluti rudimenta. Paulus eodē uerbo usus est in epistola ad Colossenses: Videte ne quis uos deprædetur per philosophiam, & inanem deceptionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου. Ac rursus in eadē: Si mortui estis cum Christo ab elementis, ἀπὸ τῶν στοιχείων.

Elementa mundi. Nec uideo cur diuus Hieronymus aliud quiddam uelit esse elementum hoc loco ad Galatas, & in epistola ad Colossenses. Certe utrobique de ceremonijs Iudæorum agit, & hominum institutionibus, quæ uelut exordia data sunt hominibus rudibus adhuc, & nondum capacibus euangelicæ doctrinæ. Nec ab his diuersum est, quod scribit ad Hebræos, Et cum deberetis esse magistri, propter tēpus, rursum necesse habetis ut doceamini, quæ sint elementa principij sermonum dei, τίνα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς. Hic sensus mihi uidetur esse germanus, reliqui, meo iudicio, magis ostentant eruditionem aut ingenium interpretis, quàm ostendunt mentem Pauli. Neque est cur nos moueat quod Paulus adiecit, elementa mundi. Mundum enim uocat, quicquid est uisibile & caducum. In huiusmodi rebus sita est superstitio ceremoniarum, ne gustaueris, ne tetigeris.

Misit

Misit deus filium.) ἐξαπέστειλεν, id est, Emisit, uel potius legauit, nempe cum mandatis. Nam id proprie sonat Græca uox, aliud enim est πέμπειν.

Factum ex muliere.) Prius factum est Græce γεννώμενον, posterius γενόμενον. ut illud uertas natum, hoc factum est. Quanquam Græci codices non omnes distinguunt. Atqui Augustinus libro de trinitate & unitate dei, cap. iij. refert ad hunc modum: Misit deus filium suum, natum ex muliere, factum sub lege. Ac mox eiusdem operis, cap. sexto.

Redimeret.) ἐξαγοράσῃ. Quod ad uerbum sonat emercaretur, hoc est, dato precio assereret in libertatem.

Vt adoptionem.) Græcis unica dictio est υἱοθεσίαν. Quā interpres, quo plenius exprimeret, periphrasi reddidit, quod adoptio uideatur latius patere.

Quoniam autem estis filij dei.) Redundat dei, nec admodum ad sensum facit. tantum agit de conditione liberorum, licet refragentur omnes Latini quos ego uiderim, excepto uetustissimo codice Donatiani.

In corda uestra.) ἡμῶν, id est, Nostra. Et abba pater, sicuti supius ostēsū est ἀββᾶ ὁ πατήρ.

Abba pater.) Non est ἀναδίπλωσις iuxta Hieronymum, consentiente & Augustino, & ni fallor, Ambrosio, sed abba peregrinum est uerbum, Hebræis Syrisq; commune, id interpretatur adiecto uerbo Græco, qui mos peculiaris est scripturæ diuinæ, ut Bartimæus, filius Timæi, in euāgelio: Aser, diuitiæ, Thabita, dorcas, in Actis: & in Genesi Mesech, uernaculus, aliaq; his consimilia. *Abba pater.*

Iam non est seruus.) Es, secundæ personæ, non tertiæ εἶ. In nonnullis exemplaribus omnino non additur. Tantum est οὐκ ἔτι δοῦλος, ut subaudias est, aut es, si mauis. Et interpres, iam, suum, nimis amat, aliâs gaudens, uel intempestiua uarietate οὐκ ἔτι εἶ, id est, Non deinde es, non amplius es.

Et hæres per deū.) Et hæres dei per Christum καὶ κληρονόμος θεοῦ διὰ χριστοῦ. Hieronymus legit, Et hæres per Christū, omissa mentione dei. Ambrosius & Augustinus legunt ut nostra habet æditio. Mihi magis probat quod legit Hieronymus. Porrò dei uidet additum ab interprete quopiā. Absolutius enim erat hæres, si nihil addas ut opponatur seruo. Deniq; quod adiecit, per Christum, suo more fecit Paulus, qui sic omnia dei beneficia uult ad nos à patre proficisci, ut per Christū filium ad nos ueniant, uelut insitos Christo. *Varia lectio.*

Cum cognoueritis.) νῦν δὲ γνόντες, id est, Nunc autem posteaquam cognouistis deū.

Imò cogniti estis.) μᾶλλον δὲ, id est, Magis autē. Et ita legit Hieronymus. Quāquam magis, hoc loco correctionem habet uerius quàm comparationem.

Quibus denuo.) Pro denuo, Græcis est πάλιν ἄνωθεν, id est, Rursum ab initio. Et ἀναδίπλωσις ad uehementiam facit.

Et tempora.) καιροὺς, id est, Opportunitates. Neq; enim est χρόνους. Hæc autem ad festos Iudæorum dies pertinent.

Timeo ne.) φοβοῦμαι ὑμᾶς, id est, Timeo uos. Et ita legit Ambrosius & item Augustinus, nec secus habetur in peruetustis exemplaribus. Verti poterat, Timeo de uobis.

Fratres obsecro uos.) δέομαι ὑμῶν, id est, Rogo uos. Hæc uult diuus Hieronymus ad superiora referri ad hunc modum: Fratres obsecro uos, sitis ut ego, quoniam ego ut uos, hoc est, abijcite superstitionem Iudaicam, quam uidetis abiecisse me. Aut proficite ad meam perfectionem, quandoquidem ego memetipsum ad uestram infirmitatem inclinaui. Nam ut, mauult Valla quàm sicut, non solum hic, uerumetiam in proximo loco. *Ordo.*

Iam pridem.) Græcis est, prius πρότερον.

Tentationem uestram.) πειρασμόν μου, id est, Tentationem meam siue mei, imò meam. ut intelligas Paulum tentasse Galatas suo sermone humili & incondito. Quanquā sermo Græcus anceps, & Hieronymus uarie exponit. Nimirum tentatio Galatarum erat, qd homo humilis & malis humanis obnoxius, cum Christum crucifixum prædicaret, neq; quicquam præterea magnificum, tamen immortalitatē polliceretur. Aut certe, laborauit illic aduersa ualetudine, & cum cernerent corpusculum morbis afflictum, tamen immortalitatem prædicanti crediderunt. Sunt enim qui putent Paulū crebro capitis dolore fuisse uexatum, atq; hūc ab eo uocatū stimulum satanæ. Siue, quod cernerent suum apostolum contumelijs oneratum, insectationibus agitatum, flagris cæsum, lapidibus obrutum. *Tentatio uestri & uestra*

Poterant hæc illos ab admiratione illius alienare.

Vbi eſt ergo.) τίς οὖν ἦν, id eſt, Quæ ergo erat. Et ita legit Ambroſius. Cæterum bea-
Μακαρισμὸς titudo non eſt μακαριότης, ſed μακαρισμὸς, quod magis ſonat beatificationem, à uerbo
μακαριότης. μακαρίζειν, quod eſt beatum dicere, ſiue iudicare, id quod nõ obſcure ſignificat diuus Hieronymus his quidem uerbis: Quamuis, inquit, eo tempore, quo euangelium iuxta carnem ſuſceperatis, beatos dicerem, quod in initijs feruebat, tamen nunc quia nõ uideo ædificio culmen impoſitum, & penè nequicquam iacta fundamenta, cogor dicere, ubi eſt beatitudo ueſtra, qua uos beatos arbitrans ante laudabam?

Aemulantur uos.) ζηλοῦσιν ὑμᾶς. Ea uox cum Græcis diuerſos habeat uſus, tamen hoc loco recte uerteretur, diligunt ſiue affectant, ſiue ambiunt, & zelotypia laborant erga uos. quod in fine ſubnotat & Hieronymus. Agit enim de quibuſdam, qui ſub prætextu amoris & ſtudij erga Galatas, hoc agebant, ut illos pertraherent in ſeruitutem legis Moſaicæ.

Excludere Sed excludere uos.) Græce eſt ἐγκλεῖσαι, id eſt, Includere. Quãquam Græci codices
Includere. hic uariant, cum in nonnullis ſit ἐκκλεῖσαι concludere, legi inuoluere, excludere à libertate Chriſti. Theophylactus legit & interpretatur excludere.

Vt illos æmulemini.) αὐτούς, ut ſe ſiue ut ipſos æmulemini.

Bonum autem æmulamini in bono.) καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ, id eſt, Bonum autem ſcilicet eſt, æmulari in bono ſemper. Bonum eſt alios imitari uelle, ſed non in quauis re, uerum in re bona. Et ad hunc modum legit Auguſtinus: Bonum autem eſt, ait, æmulari in bono ſemper. Interpres legiſſe uidetur καλὸν δὲ ζηλοῦσθε, ut extrema ſyllaba uerbi deſinat in epſilon. Nec ſono uocis diſtingui poſſũt Græcis æmulari & æmulamini. Quin & infinitum accipi poterat pro imperatiuo, ni additus eſſet articulus. Aliud autem declarat æmulari primo loco, quàm duobus ſequentibus, in quibus tamen non eſt ſimpliciter imitari, ſed imitari cum admiratione ſtudioq́; inſequendi. Nam id eſt quod paulo poſt dicit apertius, Sed ut in carne ueſtra glorientur.

Cum præſens apud uos.) Tametſi conſentiunt omnes, tamen ſermo Græcus anceps eſt, qui & hunc ſenſum habere poteſt, μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναί με πρὸς ὑμᾶς, non ſolum in hoc quod adſum apud uos, quia dixit ante ἐν τῷ καλῷ. Honeſtum enim ſemper ſequendum eſt, etiamſi abſit is qui tradidit.

Vellem autem eſſe apud uos modo.) Modo, hoc loco pro nunc poſitũ eſt ἄρτι. Nec eſt eſſe, ſed παρεῖναι, id eſt, Adeſſe.

Ἀπορεῖσθαι. Quoniam confundor in uobis.) ἀποροῦμαι, id eſt, Perplexus ſum ſiue indigus ſum, ſic enim explicat diuus Hieronymus. Quanquam apud Græcos ἀπορεῖσθαι, eſt aliquoties hærere, & inopem eſſe conſilij. Sic erat affectus Paulus, ut neſciret, quid ageret cum Galatis, quos uidebat omnino tendere ad ſeruitutẽ legis, & hoc magnis apoſtolis, ut putabatur, eõ uocantibus. Cæterum quantum ex Hieronymi uerbis, licet conijcere, putat ille idem eſſe σύγχυσιν & αἰσχύνην, quorum prius confuſionem ſonat, poſterius erubeſcentiam, cum plurimũ interſit inter hæc duo. Nam aliud eſt pudere & erubeſcere, aliud animo turbatum eſſe, ut neſcias quid ſit agendum. Etiamſi nonnunquam detorqueatur ad uehementem pudorem, qui turbare ſolet animum, & tenebras offundere, uelut apud Euripidem ὡς δ' ἄνολβον εἶχες ὄνομα σύγχυσιν τι. Quanquam hic quoq́; perplexus poteſt intelligi, magis quàm pudefactus. Nec erat quod hoc loco uerbum confundor mutaretur, niſi interpres aliâs libenter & frequenter uſus eſſet eo pro erubeſcere. alioqui belle explicabat Græcam uocem ἀποροῦμαι.

Legẽ nõ legiſtis.) Auditis, eſt Græce, ἀκούετε. Hieronym⁹ legit audiſtis, niſi mẽdũ ſubeſt.

Per allegoriam dicta.) ἀλληγορούμενα, id eſt, Quæ per allegoriam dicuntur. Eſt autem allegoria, cum aliud dicitur, aliud ſignificatur. Auguſtinus libro de Trinitate xv. cap. ix. teſtatur ſe legiſſe, quæ ſunt in allegoria. Et quoniam allegoria Græca uox ſit, quoſdam Latinos interpretes, ita reddidiſſe, Quæ ſunt aliud ex alio ſignificantia.

Locus obſcurus. Vnum quidẽ in monte.) A monte eſt Græce ἀπὸ ὄρους. Et ita legunt & Hieronymus & Ambroſius. Neq́; ſecus habebat codex Donatiani. Quanquam locus hic multis modis deprauatus eſt. Porrò Græce ſic habet, ἀπὸ ὄρους σινᾶ, εἰς δουλείαν γεννῶσα, ἥτις ἐστὶν ἄγαρ. τὸ γὰρ ἄγαρ σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ ἀραβίᾳ, συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν ἱερουσαλὴμ, δουλεύει δὲ μετὰ τῶν

τέκνων αὐτῆς. ἡ δὲ ἄνω ἱερουσαλὴμ, ἐλευθέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν, id est, A monte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar. Nam Agar, Sina mons est in Arabia, confinis est autem ei quæ nunc est in Hierusalem, seruit autem cum filijs suis. Porrò quæ sursum est Hierusalem libera est, quæ est mater omnium nostrum. Admonent Græcorum scholia, cunꝗ; his Theophylactus, montem Syna, Arabum lingua Agar appellari. Eundē autem esse mōtem, diuersis nominibus. Tametsi nihil huiusmodi meminit Hieronymus in huius epistolæ commentarijs. Augustinus & Ambrosius legunt, quod est Agar, non, quæ est. Tametsi utraque lectio sensum eundem exprimit, quod relatiuum nomen inter duo intercedens substantiua, cum utrouis solet congruere, præcessit enim testamenta, & sequitur nomen mulieris Agar. Nisi quod cum legimus quæ est Agar, amphibolon est, an quæ pertineat ad seruitutem. Etiamsi in hac lectione sensus ferè eodem recidit. Siquidem, est, hoc loco positum est pro significat, quod genus illud, Petra autē erat Christus, annotante Augustino locis aliquot. Perpusillum enim refert, utrum Agar typum habeat testamenti generantis in seruitutem legis, an ipsius seruitutis, quam habebat testamentū. Porrò illud generans, necesse ut ad testamentum referatur, quod significatum fuisse uult in typo Agar. Deinde quod sequitur, τὸ γὰρ ἄγαρ, non ad ancillam, sed ad montem pertinet. quod uel ex ipso genere deprehenditur, quod mons apud Græcos neutri generis sit. Ambrosius uidetur Græcum genus reliquisse, cum ait: In seruitutem generans, quod est Agar. Cæterum quod addit, Quæ nūc est Hierusalem, huc pertinet, quod olim ea ciuitas alijs nominibus fuerit appellata, primum Iebus, deinde Salem, deinde Hierusalem, uelut ex utrisꝗ; composito uocabulo, postremo Aelia. *Hierusalem multis dicta nominibus.*

Lætare sterilis quæ nō paris.) Testimonium adductum est, ex Esaiæ cap. liiij. Hebræa sic extulit Hieronymus: Lauda sterilis, quæ non paris, decanta laudem & hinni quæ non parturiebas, quoniam plures filij desertæ, magis quàm eius quæ habet uirū. Verum iuxta Septuaginta legimus hunc in modum, εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα, id est, Lætare sterilis quæ non paris: erumpe & clama, quæ non parturis, quia plures filij desertæ, magis quàm eius quæ habet uirum. Symmachus ita uertit: Lætare sterilis, quæ nō peperisti, gaude in exultatione & hinni, quæ nō parturisti, plures enim filij dissipatæ, magis quàm eius quæ erat sub uiro. Ab hoc non discrepant, Theodotion & Aquila, præterquam in pauculis uerbis. Vnde palàm est in hoc in loco Paulū usum uerbis Septuaginta, quod per omnia sensus concordet cum Hebraica ueritate.

Cum filio liberæ). Hieronymus legit, Cū filio meo Isaac. Atꝗ; ita sanè legitur Genesis cap. xxj. Ad eundem modum legit Ambrosius. Quo magis admiror unde hæc scriptura in nostros codices inuaserit. Ex interpretatiōe Theophylacti nō satis liquet quid legerit. *Discrepant nostra.*

Qua libertate Christus.) Græca sic habent τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν ᾗ χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε, καὶ μὴ, id est, Libertate igitur, qua Christus nos liberauit state &c. ut libertate ad sequentia pertineat, non ad superiora. Tametsi Hieronymus secus uertit, ac secus legunt Ambrosius & Augustinus, hinc nouum sermonis caput ordientes. State igitur &c. Mecum haud obscure facit Theophylactus. *Distinctio.*

EX CAPITE QVINTO.

Contineri.) μὴ ἐνέχεσθε, id est, Obnoxij sitis aut implicemini seu illaqueemini

Circumcidenti se.) περιτεμνομένῳ, id est, Qui circumciditur.

Euacuati estis à Christo.) κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ χριστοῦ. Hanc uocem interpres cōstanter ita uertit, cū significet aliquid aboleri & irritū ociosumꝗ; fieri & uelut antiquari. Idem est cum eo quod paulo superius dixit, nihil Christus uobis proderit. Si addicitis uos legi Moysi, Christus uobis est antiquatus & ociosus. Hieronymus indicat hanc uocem κατηργεῖσθαι, nō recte uerti ab interprete, cum sit potius in opere cessare. ἀργὸς enim ociosum est, uelut ἄεργος. unde dictum est κατηργεῖσθαι. *κατηργεῖσθαι quid.*

Per dilectionem operans.) Rursum hic operans, non significat quod uulgus somniat, sed quæ uim suam occultam exerceat in nobis, quod proprium est spiritus. Sētitur enim uis, cum ipse nusquam appareat. Nam legem uult parum efficacem uideri, contra fidem efficacem ἐνεργουμένη, quod agens rectius uerti poterat.

Qui

Qui uos fascinauit.) ἀνέκοψεν. Quod Hieronymus & Ambrosius uertūt, impediuit. Et glossa ordinaria indicat in Latinis codicibus fuisse duplicem lectionem, cum apud Græcos nō sit nisi una. Certe in codice Donatiani scriptum comperi fascinauit. Ex hoc loco uidetur additum, Nō credere ueritati, de quo superius admonuimus. & quod illic uertit nō credere, hic uertit nō obedire. Imò Hieronymus, hic admonet totū hoc, nō obedire ueritati, non inueniri in uetustis codicibus. etiamsi Græci codices hoc errore sunt confusi. Nec ad sensum facit addita particula, Bene currebatis, quis interrupit cursum uestrum?

Superest apud nos. Nemini consenseritis.) Et hanc particulam uelut adiecticiam, præterit Hieronymus, cum nec in Græcis reperiatur codicibus, nec apud ullum illorum qui cōmentaria scripserint in Paulum. Etiamsi Theophylacti interpres in contextu de suo addidit, cum nec sit apud Græcos, nec in interpretatione fiat ulla mentio. Certe in codice Donatiani non addebatur. Et tamen propemodum addiuinare licet Ambrosium hanc particulam addidisse, non addidisse autem superiorem, Nō credere ueritati, sic enim explanat: Exercitium illorum in opere fidei bonum fuisse testatur, sed nequitia malorum hominum detentos, ne cursum suum officio perseuerante consummarent. unde ut resipiscant hortatur, de cætero nulli eorum credentes, qui ut opera legis seruāda suaderent, euangelicæ ueritati non eos obedire sinebant. Certe in contextu non additur apud Ambrosium hæc particula: Nemini consenseritis, ne apud Augustinum quidem.

Persuasio. cætera supsunt. Persuasio hæc non est &c.) Græcis nec est hæc, nec uestra, sed duntaxat ἡ πεισμονὴ, id est, Persuasio. Quanquam sensus non admodum pugnat, nisi quod hic significat persuasionem non obtemperantium, sed persuadentium, ut referatur ad superiorem interrogationem, Quis uos impediuit bene currentes? Nempe quorundam persuasio auocātium uos ad Mosaicas ceremonias, quæ persuasio non est profecta à Christo, qui aliò uos uocauit, nempe ad spiritualia.

Totam massam corrumpit.) ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ, id est, Totam conspersionem fermentat, sic enim uertit diuus Hieronymus in commentarijs, palàm damnans ac reijciens uerbum massæ. Nec tamen reddit causam, cur reijciat, nec abstinet ab usu uocis damnatæ, in interpretatione. Neq; tamen negari potest, massam esse uocem Latinam, etiamsi conspersio in hoc sensu reperitur apud Columellam, & magis exprimit uocem Græcam φύραμα. Vel hic locus arguit hanc translationem non esse Hieronymi, quæ dictionē habet, quam ille testatur à se correctam fuisse. Pro corrumpit Hieronymus legit fermentat. Est enim Grdce ζυμοῖ. Nec enim protinus corrumpitur, quod afficitur fermento.

Nihil aliud sapietis.) φρονήσετε. Melius Ambrosius, qui legit sentietis, hoc est, non eritis in alia sententia, & non cogitabitis de nouando uitæ instituto. Nam id est, nihil aliud, nihil diuersum, nihil nouum. Quemadmodum dicimus aliud ab illo.

Quicunque est ille.) ὅς τις ἂν ᾖ, id est, Quicunque fuerit, siue sit. Atque ita legit diuus Ambrosius.

Ergo euacuatum est scandalum.) ἄρα κατήργηται, id est, Ergo cessauit. ut non ineleganter exponit diuus Hieronymus quod uulgo uocant cassatum. Admonet autem & hic Græcam uocem rectius exprimere Pauli mentem quàm Latinam. Cassatur enim quod desijt habere uigorem.

Sēsus triplex. Vtinam abscindantur.) Vtinam & abscindantur, addita copula καὶ ἀποκόψονται, id est, Amputentur etiam siue resecentur. Est nonnihil emphasis in coniunctione, nō solum iudicentur, sed etiam anathema fiant, penitus resecti à uestro consortio. Aut qui uos uolunt circumcidi, ipsi prorsus execentur, ut Paulus imprecetur exectionem totius membri, qui docerent circumcisionem. Attingit hūc sensum Ambrosius & item Theophylactus, sed alter mihi uidetur apostolico sensu dignior. Augustinus ex maledictione facit benedictionem, sic interpretans: Quasi Paulus precetur pseudapostolis, non ut circumcidātur, sed abscindantur, hoc est, spadones fiant propter regnum cœlorum, sic enim futurum, ut desinant prædicare Iudaicam circumcisionem. *Augustini coactus.*

Qui uos cōturbant.) οἱ ἀναστατοῦντες, id est. Qui uos à statu dimouēt. Vnde Ambrosius legit, Hi qui uos subuertūt. Nos uertimus, qui uos labefactant. Respexit enim ad id quod dixerat state. Labefactatur autē quod à statu suo dimouetur. Annotat uocis huius emphasim

emphasim diligenter Theophylactus.

In occasionem detis carnis.) Detis, uerbum apud Græcos nõ habetur. Et carni, dandi casu profertur, non carnis, paterno. Et subaudiendum est detis, ut admonet diuus Hieronymus, aut aliud accommodatius. Apparet Vallam accusatiuum libertatẽ referre, ad uerbum quod sequitur seruiatis, quasi dicas, ne seruiatis libertatem uestram carni. Verum id præterquam quod ab omnium sententia dissidet, duriusculum est & coactius. Theophylactus subaudiendum putat ἔχωμεν, id est, habeamus. Certe ut modo dixi, testatur Hieronymus, uerbum detis additum ab interprete, non positum à Paulo. Et nescio quid gratiæ peculiaris habet hæc aposiopesis, in deterrendis ijs quos nolis offendere.

Additum aliquid.

Aposiopesis.

Sed per charitatem spiritus.) Spiritus in Græcis codicibus non habetur, nec in Hieronymo, nec in Augustino, tantum apud Ambrosium legere memini, qui sic etiam interpretatur, ut sit quod opponat carni.

Diliges proximum tuum.) Græci habent ἐν τῷ ἀγαπήσεις, id est, Nempe in hoc, diliges proximum &c. unde & nos ita uertimus. Admonet Augustinus multis uerbis hic de dei dilectione sileri, quod ea fingi possit, dilectio proximi facilius queat conuinci. Et consequitur, ut qui proximum dure tractat, is nec deũ amet. Subindicat idem, licet obscurius Ambrosius. Hoc admonendum putaui, ne quis de suo adijciat uelut omissum, quod à Paulo non est additum.

Dilectio proximi.

Mordetis & comeditis.) Pro comeditis, Ambrosius legit criminatis, si modo codex mendo uacat. Haud scio an exemplar illius habuerit διαβάλλετε, id est, Calumniamini.

Dico autem in Christo.) In Christo, non additum est apud Græcos, nec apud Hieronymum, nec apud Ambrosium, ne in uetustissimo quidem exemplari Paulino, tantum est, Dico autem, spiritu ambulate. Sic enim indicat quorsum tendat totus hic sermo.

Et desideria.) Desiderium est Græce ἐπιθυμίαν. Ambrosius legit, concupiscentiam carnis non perficietis, tametsi id nihil ad sententiam.

Hæc enim sibi inuicem.) Apud Græcos pro enim est δὲ, autem, ταῦτα δὲ, hæc autem. Quanquam id quidem ad sensum haud magni refert.

Quæ sunt..) In plærisq; huiusmodi recensendis, Latina nonnihil à Græcis discrepant, librariorum opinor obliuione. Hæc Græcis sic habent. μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρις, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐριθεῖαι, διχοστασίαι, αἱρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, id est, Adulterium, scortatio, immundicia, lasciuia, idolorum cultus, ueneficium, simultates, lis, æmulationes, iræ, contentiones, factiones, sectæ, inuidiæ, cædes, ebrietates, comessationes. Diuus Hieronymus sic legit: Quæ sunt fornicatio, immundicia, impudicitia, idolorum seruitus, ueneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes. Ambrosius legit ad hunc modum: Adulterium, fornicatio, impuritas, obscœnitas, idololatria, ueneficium, inimicitiæ, cõtentiones, simulationes, iræ, simultates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes. De quorum singulis, si quis uolet plenius edoceri, legat diui Hieronymi in hunc locũ commentaria. Illud iam admonuimus in epistolam ad Romanos, in φθόνοι & φόνοι, iucundam esse uocum allusionem, quam interpres ne potuit quidem reddere.

In Catalogis crebro erratur.

Non consequentur.) οὐ κληρονομήσουσιν. pro quo Hieronymus possidebunt. Et expressius Ambrosius: Regni dei hæreditatem non consequentur.

Patientia.) μακροθυμία, id est, Lõganimitas, seu lenitas animi. quod iste suo more ferè uertit patientiam, quæ frequentius corporis quàm animi dicitur. Etiamsi diuus Hieronymus putat nihil interesse. Ambrosius uertit lenitatem. Et hic catalogus, fructuum spiritus apud Græcos sic habet ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια, id est, Charitas, gaudium, pax, lenitas animi, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperãtia. Diuus Hieronymus aduersus Iouinianũ sic legit, Charitas, gaudiũ, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia. Ambrosius ad hũc legit modum, Charitas, gaudium, pax, lõganimitas, benignitas, spes, lenitas, continentia, castitas, bonitas &c. Proinde non admodũ probandam reor, quorundã anxiam diligentiam, qui in huiusmodi catalogis solent de numero laborare, & in distinguendis singulis superstitiose torqueri, cũ probabile sit Paulum congeriem quandam malorũ & bonorum

Nõ anxie numeranda quæ recensentur.

produxisse

produxisse, quæ ferè consequi solent, non quod hæc sola sint, sed quod in his sit summa.

Origenis di/uersa lectio. Qui autem sunt Christi carnem suam.) Hoc loco Origenes omissa una coniunctio-ne δὲ, totam uariat sententiam, legens ad hunc modum, κατὰ τῶν τοιούτων, οὐκ ἔστι νόμος, οἱ τοῦ χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι, καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, Aduersus huiusmodi non est lex, qui Christi carnem crucifixerunt cum uitijs & concupiscentijs, ut intelligas, non eos esse Christi, qui carnem suam crucifixerunt, sed aduersus eos non esse legem, qui Christi carnem in se crucifixerunt cum uitijs &c. Nam Christi carnem cum laude crucifigi in pijs hominibus, in quibus domiti sunt carnis affectus, sed male recrucifigi, quod Græci dicunt ἀνασαυροῦσθαι ab ijs qui redeunt ad pristinam uitam, post Christum semel acceptum. Verum exemplaria Græca refragantur huic lectioni, etiamsi Hieronymo

Ambrosij no/ua lectio. probatur Origenis sententia. Ambrosius legisse uidetur ad hunc modum, οἱ δὲ χριστοὶ &c. ut Christi nominandi casu sit, numero multitudinis, non paterni. Addit enim eos uocari christos, id est unctos, qui Christo deuoti sint.

Cum uitijs & concupiscentijs.) παθήματα, id est, Passiones, siue ut legit Augustinus, affectus. Aduersus Manichæos de Genesi, pro affectus ponit perturbationes. In epistola xxxix. legit, Cum passionibus & desiderijs. Quãquam omnis cruciatus aut morbus, etiã corporis potest uocari πάθημα, & idcirco addidit, ἐπιθυμίαις, quod proprium est animi cupiditatibus, quemadmodum indicauit & Hieronymus.

EX CAPITE SEXTO.

Varia lectio. SPiritu ambulemus.) καὶ στοιχῶμεν, quod Valla corrigit, contenti simus. uerum hoc magis ad sententiam Pauli facit, quàm ad uocem Græcam, στοιχῶμεν, quæ significat ordine suo incedere, ut intelligas, cõtineamus nos intra spiritum, nec respiciamus legem. Actio motus quidam est uelut animãtis. At motus ab eodem proficiscitur unde uita. Quod si uita nobis contigit è spiritu Euangelico, non ex lege, secundum eundem agamus. Neq; uideo quid Vallam mouerit, nisi forte legit στέγωμεν pro στοιχῶμεν. Etiamsi non me clam est ad Vallæ sententiam interpretari Theophylactum, στοιχῶμεν ἀντὶ τοῦ ἀρκεσθῶμεν. Diuus Augustinus legit, Spiritu uiuimus, spiritu & sectemur, neque secus interpretatur, quàm legit. Ad quem modum qui uertit, aut legit, aut certe somniauit στοχῶμεν. unde στοχάζω, quod significat ad scopum oculum intendere.

Inanis gloriæ cupidi.) Græcis una dictio est κενόδοξοι, id est, Inaniter gloriosi &c. aut ut legit Ambrosius, Inanem gloriam sectantes.

Si præoccupatus.) προληφθῇ, id est, Occupatus, hoc est præuentus antequam potuerit cauere. Quibus uerbis excludit omnino destinatam maliciam, & peccandi uoluntatem.

Huiusmodi instruite.) καταρτίζετε, id est, Instaurate, reficite, siue sarcite. Ambrosius legit humiliate, si tamen scriptura mendo uacat, quæ mihi prorsus suspecta est. Nam ex illius interpretatione non potest percipi quid legerit, aut si quid potest, legit emendate, cũ ait, Cum mansuetudine prouocandi sunt ad reformandos se. Quod admonet hic Paulus ac sacri doctores, nos parum meminimus. Si quid emendandum extiterit, tanto supercilio, tanta sæuicia protinus intonamus. Ea res multos egregios uiros, à communione ecclesiæ abalienauit, quomodo aperte de Tertulliano prodidit Hieronymus.

Mutatus nu/merus. Considerans teipsum.) Mire mutauit repente numerum, σκοπῶν σεαυτὸν, magis ad sensum respiciens, quàm ad uerborum ordinem. Et ex hoc loco diuus Hieronymus colli-

Paulus Græ/ce imperitus. git uere dictum à Paulo, non tantum modestiæ causa, quod imperitus esset sermone. At mihi uidetur non abs re mutasse subito numerum, quod singularis numerus magis esset idoneus ad compellandam uniuscuiusq; cõscientiam. Porrò durius erat dicere omnibus considerate uosipsos, ne & uos tentemini. Et mira cautione semper hoc agit Paulus, ne quid offendat eos, quos studet corrigere.

Alter alterius onera.) ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. Latinius reddidit Ambrosius, atque item Augustinus, sermone de uerbis domini uigesimoprimo. Inuicem onera uestra portate, citante ad eundem modum & aliâs utroq;. Verti poterat & ad hũc modum: Alij uicissim aliorum onera baiulate. Nam alter alterius, de duobus dicitur Latinius.

Et sic adimplebitis.) καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε, id est, Et sic adimplete. Interpres legit ἀνα-

πληρώσετε

πληρώσετε, nec magnopere refert ad sensum. Rursum rediit ad numerum multitudinis. Quod autem dixit, Ne & tu, hoc ad unũquenlibet retulit, ut admonuimus modo. Quãquàm Græca uox magis sonat readimplete, hoc est, denuo adimplete, quasi dicat, quod alterius delicto diminutum fuit in legis obseruatione, id aliorum sarciat charitas.

Si quis se existimet.) Græce paulo secus habet, εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναί τι, id est, *Si enim* uidetur aliquis esse aliquid, ut subaudias sibi. Et uerbum seducit, apud Græcos composita uox est φρεναπατᾷ, id est, Mentem seducit, & mentem suam decipit, ut exponit diuus Hieronymus. Est autem perniciosissimum fallendi genus, ubi quis imponit sibi. Augustinus libro de singularitate clericorum, cap. secundo, legit, *Seipsum implanat*, ac ueluti Græcam interpretans uocẽ subiicit, *Sed implanator certe proprius, suam animã decipit*. Planus apud Latinos inuenitur pro impostore, an reperiatur implanare, nescio. φρεναπατῶν

Et sic in semetipso.) καὶ τότε, id est, Et tũc, ut legit Ambrosius. Nec addit Tantũ apud Græcos plerosq;, licet in nõnullis addatur μόνον. Præterea quod Græcis est, εἰς ἑαυτὸν, id est, In seipsũ, mox itẽ, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον, i. Et nõ in aliũ, fortassis rectius transtulisset, apud seipsum, & nõ apud aliũ. Quãq; haud me fugit huius præpositionis ancipitẽ esse naturã.

Vnusquisq; onus suum portabit.) φορτίον. Quod Ambrosius legit sarcinã. Et Portabit est βαστάσει, quod est baiulorum proprie.

Cõmunicet autem qui.) Græce non est uerbo, sed uerbum accusandi casu, τὸν λόγον. quanquàm accipi potest per synecdochen, ut subaudias κατὰ præpositionem. Aut ita dixit catechizatur uerbum, sicut nos dicimus, docetur grãmaticam. Ambrosius Græcam uocẽ expressit ad hunc modũ, ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον, hoc est, Qui uerbũ dei audiẽs est. Nam catechizare est tradere mysteria religionis Christianæ, id quod scripto facere fas nõ erat. Illud autẽ, In omnibus bonis, ad Cõmunicet referendũ est, non ad catechizat. Marcion, ut indicat Hieronymus, accusatiuũ λόγον, refert ad uerbum cõmunicet, intelligens fideles & catechumenos simul orare debere, & magistrum in oratione cõmunicare cũ discipulis, illo uel maxime elatus, quod sequatur In omnibus bonis. Atqui si de oratione fuit sermo, nõ debebat præcipi ei qui catechizatur, sed qui catechizat, hoc est, nõ discipulo, sed magistro. Quanq; ea quæ consequunt̃, hanc refellũt interpretationẽ, Quæ seminauerit homo, hæc & metet. Hic uero Laurentius Valla nõnihil stomachat̃, quod interpres Græcã uocem reliquerit, cũ alibi uertat. atq; ita uertendũ putat, Cõmunicet autem qui docetur uerbũ, cum eo qui ipsum docet in omnibus bonis. Illud addã de meo, posse λόγον hoc loco accipi pro ratione, ut intelligamus Paulũ admonere, ut ratio dati & accepti cõstet inter eũ qui religionem tradidit, & eũ qui accepit, sed ita demũ, si qui tradidit, syncere tradidit, alioqui iniquã fore permutationem, si pro perperã tradita religionis doctrina, reponat̃ beneficiũ. Atq; adeo addidit In omnibus bonis, repetẽs quod superius dixit, Bonũ est æmulari in bono semper. Aduersus illos aũt qui ad gloriam & quæstũ insyncere tradebãt Christũ, obiicit quod sequitur, Deus nõ irridetur. Id sensisse uidetur Ambrosius, asscribens, In malis dissentiendũ ab illis, ut magis lex nobis dux sit q̃ homo. Theophylactus interpretatur de munificentia catechumenorũ in catechistas, & huic consentiens Hieronymus. *Communicare uerbo.*

Non irridetur.) οὐ μυκτηρίζεται. Quod proprie est scommate ridere, & subsannare, nasoq; suspendere. *Siquidem* Græci μυκτῆρα nasum uocant.

Quæ enim seminauerit.) Græcis est singulari numero. Quod enĩ seminauerit homo, hoc & metet. Itáq; legit Ambrosius, & *item* diuus Augustinus.

In carne.) Græce est, εἰς σάρκα, id est, In carnem. quemadmodũ mox, εἰς δὲ πνεῦμα, id est, In spiritum, tametsi præpositio εἰς uarie usurpatur.

Metet corruptionem.) θερίσει φθορὰν, id est, Metet corruptelam, hoc est, periturum fructum. nam huic opponit uitam æternam. Caro mortalis, fructus habet item mortales. Spiritus æternus fructus habet immortales. *Siquidẽ* aliâs quoq; ἄφθαρτον transfert Immortalem, & ἀφθαρσίαν immortalitatem.

Deficiamus & deficiẽtes.) Apud Græcos diuersa sunt uerba. Nam deficiamus est, ἐκκακῶμεν, deficientes, ἐκλυόμενοι, id est, Defatigati. Ambrosius legit, infatigabiles, ut tẽpus quoq; participii redderet.

Ad omnes.) Cur non potius, Erga omnes?

Qualibus literis.) πηλίκοις, id est, Qualibus. sed ita ut magnitudinem & admiratione significet. Hic magis ad affectum Pauli refertur, cui hæc res adeo fuerit cordi, ut non grauatus sit suapte manu super ea scribere. Diuus Hieronymus putat reliquã epistolam aliena manu scriptam fuisse, Paulum autem, ut omnem excluderet suspicionem suppositiciarum literarum, reliquum epistolæ suapte manu scripsisse. At cur non potius, ut cum Hieronymi pace dixerim, uel ex hoc loco coniicimus totam hanc epistolam Pauli digitis exaratam fuisse? Fatetur Hieronymus uocem Græcam πηλίκοις, magnitudinem significare potius quàm qualitatem, & laborat, ut explicet, quomodo grandes sint hæ literæ. quasi illud senserit Paulus, hanc epistolam grandibus literarum figuris scriptam fuisse. Imò Græci literas numero multitudinis & unam uocant epistolam, quemadmodum & nos. Igitur Apostolus ut ostenderet, quantopere sibi hæc res esset cordi, Videtis, inquit, quàm grandem epistolam, mea ipsius manu scripsi. iam enim finierat epistolam. Nam in cæteris solet duntaxat subscribere, Mea manu Pauli. Nec est quod quenq; offendat datiuus γράμμασι, non γράμματα. Vt enim loquimur multis & multa, ita scribimus paucis & pauca. Mecum facit Ambrosius, qui ex hoc loco colligit hãc epistolam esse holographam. Et tamen miror quare idem pro Videte siue uidetis, legat Scitote, nisi forte scriptum habebat ἴδετε. Augustinus legit, Vidistis, qualibus literis uobis scripsi, ceu manus agnitæ admonens, ne per alios fictis epistolis decipiantur. Theophylactus fatetur ex hoc loco colligi hanc epistolam, Pauli manu scriptam fuisse. Cæterum quod dixit Qualibus, nõ pertinere ad magnitudinem literarũ, sed deformitatem, quod Paulũ uideri uelit imperitũ scribendi, & tamen non grauatus sit utcunq; totam epistolam sua manu describere.

Excussa Hieronymi opinio.

Volunt placere in carne.) εὐπροσωπῆσαι, hoc est, Iuxta faciẽ placere. Nam hinc Græca uox composita est.

Tantũ ut persecutionem crucis nõ.) Græce sic habet, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ χριστοῦ διώκωνται, id est, Ne cruce Christi persequantur. ut persequantur, passiue accipias, hoc est, Ne crux Christi adducat illis persecutionem. Apud Ambrosium non additur Tantum, etiamsi additur apud Augustinum. Supplendum est aliquid, quo sermo reddatur absolutus. Tantum hoc agunt, ut fugiant inuidiam crucis Christi.

Legẽ custodiũt.) Ipsi, deest, αὐτοί. quod addit & Ambrosius. Hieronymus legit, Hi.

Absit gloriari.) Absit ut glorier, siue ne contingat gloriari.

Et quicunque hanc regulam sequuti fuerint.) καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσι. Idẽ uerbum quod superius uertit, Ambulemus, στοιχῶμεν, hoc est, Quicunque ad hanc incedent regulam.

Et super Israël dei.) τὸν ἰσραήλ. ut intelligas uirum aut populum. Et addit Dei, propter synagogam satanæ.

De cætero.) τοῦ λοιποῦ. Quod aliâs solet τὸ λοιπόν. ut subaudias ἀπὸ, uel ἐκ.

Nemo mihi molestus sit.) κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω, id est, Labores mihi nullus exhibeat. Et ad hunc modum uertit & exponit diuus Hieronymus. Augustinus legit, Nemo laborem mihi præstet, haud tamen dissimulans in plerisq; codicibus haberi scriptum, Nemo mihi molestus sit, libro de prædestinatione sanctorum, in ipso statim initio.

Stigmata.) Græca uox est, significat autem notam impressam. Solent autem serui notari à dominis, ne quis alienus illos pro suis posset asserere. Sentit igitur se certas habere notas, quod sit seruus Iesu Christi, pro quo tam multa passus fuerat.

FINIS EPISTOLAE PAVLI

AD GALATAS.

In epistolam

IN EPISTOLAM PAULI AD EPHESIOS ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

IDEM in hac epistola Pauli feruor, eadē profunditas, idē omnino spiritus ac pectus. uerum non alibi sermo hyperbatis, anapodotis, aliisque incommoditatibus molestior, siue id interpretis fuit, quo fuit usus in hac, siue sensuū sublimitatem, sermonis facultas non est assequuta. Certe stilus tantum dissonat à cæteris Pauli epistolis, ut alterius uideri possit, nisi pectus atque indoles Paulinæ mentis hāc prorsus illi uindicaret. *Sermo perturbatissimus huius epistolæ.*

Gratia uobis & pax.) Hieronymus admonet gratiam & pacem pariter referri ad utrunque, patrem uidelicet & filiū, posse tamen sic accipi, ut gratia referatur ad patrē, pax ad filiū. ut gratia patris intelligatur in eo, quod filiū pro salute nostra dignatus est mittere. Pax autem filii in eo, quod per ipsum patri recōciliati sumus. Huius cogitationis occasionem præbuit Hieronymo, quod inibi mox sequitur, In laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificauit nos in dilecto. Certum est enim hunc sermonem ad patrem pertinere.

Qui sunt Ephesi.) τοῖς οὖσιν ἐν ἐφέσῳ. Quod potest & in secunda legi persona, Qui estis Ephesi. Est autem Ephesus metropolis Asiæ minoris.

Benedictus deus.) Bifariam potest distingui, Benedictus deus, ut hactenus sit diastole deinde separatim adiiciatur, Et pater domini nostri Iesu Christi. Aut cōiunctim, Deus & pater domini nostri Iesu Christi. Pater, quia genuit. Deus Iesu, secundum assumptum hominem. Id annotauit Hieronymus.

In cœlestibus in Christo.) ἐν τοῖς ἐπουρανίοις χριστῷ, id est, In cœlestibus, siue supercœlestibus Christo ut sit Christo datiui casus. Ambrosius omittit hanc particulam, In Christo. Hieronymus legit In Christo. Si legis, Benedixit nos Christo, sensus erit, Benedixit nos in gloriam Christi. Si In Christo, sensus erit, Per fidem Christi cōferri nobis hanc benedictionem. Atque in hunc sensum interpretatur Theophylactus, quem nuper Athanasium falsò fecerunt.

Ante constitutionem.) πρὸ καταβολῆς. Quæ uox ita sonat, quasi dicas, Ante iacta fundamenta mundi. Sic admonet & diuus Hieronymus, idque uerbis compluribus. *καταβολή.*

Et immaculati.) ἀμώμους. Quod magis inculpatos, siue irreprehensibiles, quàm immaculatos significat. Momos enim Græcis reprehensio est, siue deus reprehensionis.

In charitate.) Hæc uerba referri possunt ad superiora, ut intelligas nos inculpatos esse, & electos in charitate: uel ad ea quæ sequūtur, ut accipias nos prædestinatos in charitate. Quanquam Græci codices annectunt hæc superioribus. Et hoc annotauit Hieronymus.

Qui prædestinauit nos.) προορίσας. Hieronymus & Ambr. legūt, In charitate prædestinās nos. Verū illud Prædestinās apud Græcos præteriti tēporis est, quasi si genus uerbi mutari poterat, dixisset Prædestinatos, siue præfinitos. Atque hoc sanè loco uere uerbū est prædestinandi, de quo in epistola ad Rhomanos nōnihil attigimus. Diuus Hieronymus hoc putat interesse inter ὁρίζειν, & προορίζειν, quod prius illud tribuat iis quæ nunquam nō fuerint, hoc posterius iis, quæ cū aliquando non fuerint, deinde cœperint esse. de quibus si quid decretū aut cogitatū fuerit priusquam essent, prædestinatio est. Rursum si quid de dño Iesu Christo, qui nunquam nō fuit cū patre, nec unquam eū ut esset uolūtas paterna præcessit, destinatio est. Vnde in epistola ad Rhomanos de filio dei loquēs, ὁρισθέντος dixit, nō προορισθέντος. *ὁρίζειν, προορίζειν.*

In adoptionem filiorum.) Græcis una uox, υἱοθεσίαν. qua significant eam adoptionē,

qua quis in filij locum adoptatur. ut superius admonuimus.

In ipsum.) εἰς αὐτὸν, id est, In sese, ut ad patrem fiat reciprocatio. quanquam potest & ad Christum referri, sed coactius. Nam per adoptionem efficimur fratres Iesu Christi, non filij, iuxta mystici sermonis proprietatem, sed filij dei patris, uelut insiti corpori Christi, & unum cum illo effecti.

Secundum propositum.) κατὰ τὴν εὐδοκίαν, id est, Secundum placitum, aut potius secundum beneplacitum. Hieronymus putat uocem esse nouam, & à Septuaginta fictam,
εὐδοκία. quo possent explicare quod est apud Hebræos רָצוֹן Rason. Porrò εὐδοκίαν proprie dici, ubi quid non solum placuit, sed etiam recte placuit. Nam placent, & quæ non recte placent. Ambrosius legit, Secundum placitum uoluntatis.

In laudem gloriæ gratiæ suæ.) Quidam codices perperā addunt cōiunctionem, Gloriæ & gratiæ suæ, quum sit δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ, id est, Gloriæ gratiæ suæ, ut intelligas laudari gloriam gratiæ diuinæ. Atque ita sanè legit Hieronymus. Ambrosius legit, In laudem claritatis suæ.

In qua gratificauit.) ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν. Et gratificauit hic sonat, gratos siue charos reddidit, ἐχαρίτωσεν. unde participium est, κεχαριτωμένη μαρία.

In dilecto filio suo.) Filio suo, apud Græcos & apud Hieronymum non adduntur, ἐν τῷ ἠγαπημένῳ, id est, In eo qui dilectus est. neque enim hic est ἀγαπητός. Ambrosius legit, ut uulgata habet æditio, & omnino sentit de filio. uerum eum maluit signare nomine dilecti, ut intelligeres nos amari à deo, non ex nostris meritis, sed ob amorem, quo filium prosequitur pater, cui nos fratres esse uoluit.

In, superest. In remissionē peccatorū.) In, præpositio, nec est apud Græcos, nec apud Ambrosium, nec apud Hieronymū, sed oportet annectere casum accusatiuū per appositionem exponentem. Exponēs enim quæ sit illa redemptio, subiecit Remissionem peccatorum. Nam hæc est seruitus, unde redemit nos Christus.

In nobis.) εἰς ὑμᾶς, id est, In nos.

In omni sapiētia & prudentia.) Hæc uel ad superiora possunt referri, uel ad sequentia. ut sit sensus, Quā affatim effudit in nos in omni sapiētia & prudentia, siue notū faciēs nobis mysteriū in omī sapiētia & prudētia. Hieronymus posteriorē hāc distinctionē sequit̄.

Vt notum faceret.) γνωρίσας ἡμῖν, id est, Patefacto siue notificato nobis mysterio. Interpres & Ambrosius, opinor, legit, γνωρίσαι. Hieronymus legit, Notum faciēs, ut intelligas participium esse. quanquàm est præteriti temporis. Quod dicam, etiamsi non admodū pertinet ad sensum, tamen haud est meo iudicio negligendū. Videntur mihi cæteri parum animaduertisse, quod legitur in Græcorum codicibus. habent enim ad hūc modum,
περισσεύειν, transitiue. ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς, ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει, γνωρίσας ἡμῖν. Verbū ἐπερίσσευσεν hoc loco positum est transitiue, hoc est, Exuberare fecit. alioqui participium γνωρίσας non habet unde pendeat. Verti poterat in hunc modum, De qua ubertim impartiuit nobis patefacto nobis mysterio &c. Certe palàm est Theophylactum ita sensisse, qui ἐπερίσσευσεν interpretans, subijcit, τοῦτ' ἔστιν ἀφθόνως ἐξέχεεν, id est, Ampliter effudit.

Sacramentum.) Hoc loco mysterium significat, μυστήριον, & Græca uoce utitur Ambrosius. Mysteriū autem Græcis dicitur res arcana, neque uulgo efferenda. Quod quidem deinde translatū est ad res sacras, quas potissimū silentio ueneramur. Hic sentit diuinā uoluntatē de gentibus ad fidē uocandis superioribus seculis incognitā fuisse mundo, Iudæis existimantibus hoc promissum ad se proprie pertinere, at nunc quod latebat, innotuisse.

Secundum beneplacitum eius.) Hieronymus legit, Secundū beneplacitum, siue iuxta placitum suum, κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ.

Quod proposuit in eo.) Si legas ἐν αὑτῷ, alpha aspirato, significat in seipso. Si mauis αὐτῷ prima uocali tenui, refertur ad filiū, in quo pater proposuit nos sibi gratificare. Atque hanc sententiam sequūtur interpretes magno cōsensu. Hieronymus indicat differentiam inter προορισμὸν & πρόθεσιν, hoc est, inter prædestinationē & propositionem siue propositum, quod illud pertineat ad ea quæ multo ante definimus in animo, quàm fiant. hoc quum iam uicina est machinatio, ut penè cogitationem sequatur effectus.

In dispensatione.) εἰς οἰκονομίαν, id est, In dispensationem.

Instaurare.

Instaurare.) ἀνακεφαλαιώσασθαι, id est, Recapitulari, hoc est, Ut in summam cōferrentur. Nam oratores uocāt ἀνακεφαλαίωσιν, id est, Recapitulationem, cum ea quæ sparsim, ac fusius dicta sunt, summatim repetūtur, & simul iudici renouantur. Diuus Hieronymus legit, Recapitulare, putatq; recte uerbum hoc à Latinis usurpari posse, & miratur quamobrem in Latinis codicibus magis habeatur Instaurare, q̃ recapitulare. Sunt, quorum est Theophylactus, qui interpretantur ἀνακεφαλαίωσιν, ut Christus fieret & angelorum & hominum caput. Id quod conuenit ijs quæ paulo post sequuntur: Et ipsum dedit caput. *Recapitulari.*

Quæ in terra sunt.) τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, id est, Et quæ in cœlis sunt, & quæ in terra. Quod addit in Græcis codicibus, ἐν αὐτῷ, id est, In ipso, nec apud Ambrosiū reperio, nec apud Hieronymū. Ne apud Theophylactū quidē, certe quod attinet ad enarrationē illorū. Et magis quadrabat in eodē, q̃ in ipso. nā Græca uox anceps est, ut intelligas in uno & eodem cōprehendi uniuersa, & uniuersam omniū rerū summam ad unum Christū reuocari, & in uno semel esse quod per partes à multis ante petebat. Nisi mauis per eundem, ut respondeat ad id quod sequit, In quo &c. siue per quē, ut sit sensus, Per eūdem instaurata omnia, per quē nos quoq; sumus adsciti in sortē & cōmunionem.

Sorte uocati sumus.) ἐκληρώθημεν, id est, Sorte electi sumus. Significat Hieronymus, uerbum hoc partim à sorte, partim ab hæreditate dici, quod κλῆρος ambiguum sit. Ambrosius legit, Sortiti sumus, hoc est, In sortem & partem hæreditatis sumus adsciti. In libello ad uirgines legit, Sorte constituti sumus.

Secundum propositum.) Non est Græcis εὐδοκίαν, sed πρόθεσιν.

Qui operatur omnia.) τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος. Ambrosius legit, Eius qui cuncta creauit, si modo scriptura uacat mendo. At Græca uox magis sonat, Eius cuius ui & uirtute fiūt omnia, hoc est, omnia agentes ac moderantes, sicuti iam sæpius admonuimus. atq; hoc pacto nos uertimus.

Qui ante sperauimus.) προηλπικότας, id est, Qui ante sperastis. Hoc diuus Hieronymus refert ad præsciētiam diuinam, in qua sperauimus & anteq̃ mundus conderetur, uidelicet motus hac præpositione πρό. Theophylactus aliò refert, Speramus iam nūc quæ nobis contingent futuro seculo, aut sperare cœpimus, pridem cum in Christum crederemus. Ambrosius huc deflectit, ut pertineat ad apostolos, qui in Iudaismo quoque uersantes, tamen spem habebant in Christo, quem ex prophetarum oraculis expectabant. *Prædestinatio*

In quo & uos cū audissetis.) ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς ἀκούσαντες τὸν λόγον, id est, In quo & nos qui audistis uerbū. Diuus Hieronymus nō ineleganter legit, In quo & uos audito uerbo ueritatis. Illud admonendū apud Græcos, primā esse personam, nō secundam, nos & nostræ. Etiamsi secus legisse uidentur Ambrosius & Hieronymus, ut ex illorū interpretatione licet cōijcere. Theophylactus nobiscum facere uidetur. Cæteri ab hoc loco faciunt distinctionem, Qui ante sperauimus in Christo. deinde separatim adijciūt, In quo & uos, ut prius illud, referatur ad apostolos siue Iudæos, secundū ad Ephesios aut gētes. At mihi uidetur Paulus hoc loco subito mutasse personam, sensum aūt magis attendens q̃ sermonis leges. Cū enim dixisset, Ut nos essemus in laudem gloriæ illius, uelut exponens, quos dixisset nos, ne quis putaret eū loqui tantū de Iudæis, continenter adiecit τοὺς προηλπικότας, quasi dicat, Cū nos dico, sentio omnes qui sperauerūt in Christo, inter quos sumus & nos. atq; illud, Nos, ita dicit, ut suam personā coniungat cū persona gentiū, cū sit doctor gentium. Verū in hoc sensu nōnihil obstrepit Græca præpositio πρὸ, id est, ante. Nā si de uniuersis accipiatur qui crediderāt in Christū, qui erūt illi qui ante crediderūt? Nisi placet sequi sensum Hieronymi, quē calūniatur Ruffinus, ut Origenicū quiddā resipiētem. Porrò si placet mutare personā, Et legimus, In quo sperastis & uos, quēadmodū legit Hieronymus, id quod ex illius interpretatione palā est, nihil est quod nos offendat præpositio. Siquidē Ante, referet ad Iudæos, qui priores uocati sunt ad fidē, & priores crediderūt in Christū. deinde sequutæ gētes. Quod si omnino placet prima persona, quēadmodum legūt Græci, tū ante, præpositio referri pōt ad alios postea credituros. nā illi inter gētes primi crediderāt. Nisi mauis accipe cōfusam spē, quā ethnici sanabiles habebāt, & añ prædicatū euāgeliū & si nondū nouerāt Christū, sperabāt tamē aliquo modo salutē ueluti p somnū. *Ruffinus calumniator.*

Euangelij salutis.) Græcis per appositionē adiungit euangeliū, ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς

 ἀληθείας

ἀληθείας τὸ εὐαγγέλιον, id est, Qui audistis sermonē ueritatis, quod est euangeliū salutis.

In quo & credentes.) Credentes, apud Græcos præteriti temporis est, πιστεύσαντες, id est, Postquàm credidistis, uel quia credidistis, siue accepta fide, aut fideles facti.

Signati, pro obsignati. Signati estis.) ἐσφραγίσθητε. Quod significat, Obsignati estis, quemadmodum tabulas obsignamus in pactis. quia postea sequitur de arrabone, ut ostendat spem esse certam. Hunc locum adducit Didymus in libello De spiritu sancto, ratiocinans hinc spiritum sanctum, non participatione alterius, sed suapte natura sanctum ac bonum esse, quod in sigillo quo character imprimitur archetypus sit boni: Si enim, inquit, signantur quidam spiritu sancto, formam & speciem eius assumentes, ex his est spiritus sanctus, quæ habentur & non habent, habentibus illum signaculo eius impressis. Ad Corinthios quoque idem scribens: Nolite, inquit, contristare spiritū sanctum, in quo signati estis, signatos esse cōtestans eos, qui communionem susceperunt spiritus sancti. Hæc adduximus, ut intelligat lector, me non abs re Græcum obsignādi uerbum annotasse, neu qui philosophari uolet in diuinis literis, Græcæ literaturæ expers, ἔξω τῶν ἐλαιῶν, quod dici solet, currat.

Qui est pignus.) ἀῤῥαβὼν, id est, Arrabo. Atque ita mauult legi diuus Hieronymus, existimans non idem sonare Latinis arrabonem, & pignus, quod pignus dari soleat creditori, donec soluatur debita pecunia, arrabo ceu signum sit & obligamentū futuræ emptioni. Et arrabonem appellant & Græci, pignus ἐνέχυρον, siue hypothecam. Et qui, non Christum refert, sed spiritum, hoc est, qui spiritus est arrabo. Hieronymus illud interesse putat inter pignus & arrabonem. *Pignus & arra.* Pignus, quod Græci uocāt hypothecam, datur in mutuo. Arrabo in contractu emptionis & uēditionis, quo firma sit obligatio. Quod si tanta est arra, quam deus dat suis, quanta erit res ipsa, quam præstabit suo tempore?

In redemptionem acquisitionis.) εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, id est, In redemptionem acquisitionis, siue possessionis, ut legit Hieronymus, emēdans uulgatam æditionem, quæ habebat, In redemptionem adoptionis. Vnde cōijcere licet, ne hanc qua uulgo utimur, eandem fuisse cum ea, quam tūc habebat Hieronymus. Verum ille, quisquis fuit, mihi uidetur interpretari uoluisse, uerbum alioquin anceps, acquisitionis. Nam sensus est, Spiritum sanctum à deo datum fidelibus, uelut arrabonem, quo certū scirent fore, ut aliquando uindicaret sibi possessionem suam, quam redemptione acquisierat. Proinde nos uertimus, In redemptionem acquisitæ possessionis. Rem enim quæ acquirebatur ac parabatur, acquisitionem uocat, ut nos possessionem, rem possessam.

Audiens fidem.) ἀκούσας, id est, Audita fide uestra.

Cesso gratias agens.) Græcam figuram uertit. dicendum erat Latine, Nō cesso gratias agere. atq; ita legit Hieronymus. Ambrosius legit, Gratias agendo.

Memoriam uestri.) Cur non mentionem uestri, μνείαν ὑμῶν; quandoquidem orantes, cum deo colloquimur.

Deus domini nostri.) ὁ θεὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν. Hic palàm est patrem uocari deum Iesu Christi, quod in alijs erat ambiguum.

In agnitionem.) ἐν ἐπιγνώσει, id est, In agnitione. quemadmodum legit Ambrosius. atq; item Hieronymus, annotans emphasin uocis agnitionis, qua agnoscimus olim cognita, sed quæ nosse desierimus aliquādiu. Et subindicat hic nescio quid Platonicum, ex Origenis, ni fallor, sententia.

Illuminatos oculos.) Totus hic sermonis contextus parū cohæret, in quo tamen admiror laborare Hieronymū, ut Paulum defendat aduersus eos, qui illū calumniabātur, quod imperitus esset Græcanici sermonis, ut qui solœcismis scateret, cum aliâs sæpenumero ipse fateatur illū Græce nescisse, idq; defendat aduersus eos, qui quod Paulus scripserat, Etsi imperitus sermone, nolūt modestiæ tribui, sed ueræ cōfessioni. *Hieronymus sibi parum constans.* Putat aūt lectionis ordinem, ad hūc modum reddi posse: Audiens fidem uestrā in domino Iesu, & in omnes sanctos eius, uidensq; excellentiam fidei uestræ in dominū, & in omnes sanctos eius, nō cesso gratias agere, & memoriā uestri facere in orationibus meis, ut domini nostri Iesu Christi deus pater, pater autem gloriæ, det uobis spiritum sapientiæ & reuelationis. Porrò quod sequitur, Illuminatos oculos cordis uestri, ita per hyperbaton reddi posse putat, *Ordo hyperbati.* Quapropter & ego audiens fidem uestram in domino Iesu, in agnitionem eius, illuminatos oculos cordis

los cordis uestri, nō cesso gratias agere pro uobis, memoriam uestri facere in orationibus meis, ut deus domini nostri Iesu Christi, pater gloriæ, det uobis spiritum sapiētiæ & reuelationis &c. At Ambrosius, Illuminatos oculos, refert ad uerbum det. Addit enim de suo, illuminatos habere oculos.

Cordis uestri.) διανοίας ὑμῶν, id est, Mentis uestræ.

Supereminens magnitudo.) τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος, id est, Sublimis magnitudo, ut Hieronymus. Excelsa magnitudo, ut legit Ambrosius.

Operationē potētiæ uirtutis eius.) κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, id est, Secundū efficaciā, seu uim potentiæ fortitudinis, siue roboris eius. nā est energia. Ac mox repetit ἐνήργησεν. qđ nos uertimus, Exercuit, nō ut uoluimus, qđ aiūt, sed ut potuimus.

Suscitans eum.) ἐγείρας αὐτὸν, id est, Suscitato eo.

Et constituens.) καὶ ἐκάθισεν, id est, Sedere fecit. Hieronymus legit, Sedere eum faciens, Ambrosius, Collocauit.

Et uirtutem & dominationem.) Virtus hic est δύναμις, non ἀρετή. & dominatio est κυριότης, quod autoritatem sonat ac ius possidētis. Atq; id magis exprimit Latinis dominium, q̃ dominatio. Neq; enim de angelis loquitur tantum, sed in genere de uniuersis.

Sub pedibus.) ὑπὸ τοὺς πόδας, id est, Sub pedes.

Super omnem ecclesiā.) ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ, id est, Super omnia ecclesiæ. ut ecclesiæ sit datiui casus, nō genitiui, hoc est, Dedit illum ut sit caput ecclesiæ, præpositus uniuersis. Atq; ita legit Hieronymus in cōmentarijs, consentiens cum Græcis. & si secus Ambrosius uideatur legisse. Theophylactus enarrans, aperte declarat se legisse, quemadmodum nos ædidimus, addens sic Christū esse caput ecclesiæ, ut non solum excellat membra sua, uerumetiam uniuersa condita in cœlo & in terra. *Sensus alius, quàm uulgus accipit.*

Et plenitudo.) Et, coniunctio non est in Græcis codicibus. Nec addebatur in uetustissimo codice S. Donatiani. Et τὸ πλήρωμα uidetur accusandi casu legendū, ut referatur ad Christum. Ad quod faciunt ea quæ sequuntur,

Qui omnia in omnibus adimpletur.) τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου, id est, Plenitudo, siue impletio eius qui omnia in omnibus implet, siue impletur. nam participium est uerbi medij. Et utroq; modo uidetur interpretari diuus Hieronymus, ut intelligas corpus, hoc est, fideles esse cōsummationem ipsius Christi, qui est caput, qui ita adimpletur, ut sit omnia in omnibus. aut ita implet, ut omnia sit omnibus, quæ nūc in singulos, alia in alios sparsa sunt. Verum si accipias passiue πληρουμένου, accipi potest τὰ πάντα, id est, In omnibus. & subaudias præpositionem κατὰ, ut sit sensus, Christum per omnia adimpleri in omnibus corporis sui mēbris simul collectis. Et in hūc sensum interpretatur Theophylactus, ut πλήρωμα sit ecclesia, & πληρουμένου passiue ponatur. *Sēsus uarius.*

EX CAPITE SECVNDO.

ET uos conuiuificauit.) Verbū conuiuificauit, hoc loco non inuenio in Græco codice, nec apud Hieronymum nec Ambrosium, nec in uetusto codice. unde miror, quomodo in uulgatos codices irrepserit. nisi forte sumptum est ex commentatione Thomæ Aquinatis. Cæterū accusatiuus uos, referri poterat ad uerbum superius dedit, Dedit illum caput, uos mēbra. sed uero propius est huc repetendum ex hyperbato, de quo paulo inferius dicemus. *Superest in nostris.*

Quum essetis mortui delictis & peccatis.) Dubitari posset, datiui sint, an ablatiui, quasi dicas, Tibi mortuus sum. tametsi diuus Hieronymus ita uidetur accipere, quasi Græcis sit datiuus instrumenti, hoc est, Mortui per peccatū. Quod hic uertit Delictū, Græce est παράπτωμα. quod Hieronymus existimat esse primū illum lapsum ad peccandū. Nam peccatum, est Græce ἁμαρτία, quod grauius esse putat, cū ad ipsum facinus peruentum est.

Peccatis uestris.) Vestris, redundat.

Potestatis aëris huius spiritus.) κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος. Bifariam accipi potest, ut per appositionē cohæreat aër cū spiritu. Potestatis aëris, qui quidē est spiritus. Atq; ut sic accipiamus, inuitat articulus τοῦ, τοῦ πνεύματος. Sic eñ per articulū solēt interpretari Græci. Verū obstrepit nōnihil quod sequiť τοῦ ἐνεργοῦντος. Nec eñ hic aër agit quicquā in filijs inobediētiæ, sed instigatio diaboli. Proinde præstiterit ita legere, *Ordo difficilis.*

Iuxta principem, cui ius & potestas est aëris, & spiritus illius qui agit in filijs diffidētiæ, ut aërem intelligas hanc infimam orbis partem, in qua sola regnat ille, nō ueluti dominus, cū Christus dominus sit omnium, sed ut tyrannus, & nō nisi nostro uicio potēs. Deinde spiritū accipias affectum mundanū, diuersum ab illo cœlesti spiritu Christi, nihil amantis nisi cœlestia, & utrūq; genitiuū aëris & spiritus, referas ad tertiū qui præcessit, potestatis. quæ quidem hic nō est, δύναμις, sed ἐξουσία, ut ius & autoritatē intelligamus. Cæterū huius, pronomen interpres addidit de suo, cū non sit apud Græcos, ne apud Hieronymū quidē.

In filijs diffidentiæ.) ἐν υἱοῖς ἀπειθείας, id est, In filijs inobediētiæ, siue immorigeris, aut ut uertit Cyprianus, cōtumacibus. Est enim filiorū proprium, esse dicto audientes, ac morigeros parentibus. De tropo iam sæpius admonuimus Filij inobediētiæ, pro Filijs inobedientibus, ut paulo ante Pater gloriæ, pro Pater gloriosus.

Facientes uoluntatem.) θελήματα, id est, Voluntates. nam affectus uarij sunt. Cæterū in multis codicibus deprauauerant, Voluptates, pro uoluntates.

Et cogitationum.) καὶ τῶν διανοιῶν. Hieronymus magis uidetur probare, Et mentiū, distinguens peccata carnis & mētium, quod illa sint crassiora, ueluti libido, gula, ebrietas. hæc animi magis, uelut hæresis. Ambrosius legit Consiliorum.

Natura, pro omnino. Natura filij iræ.) φύσει. Pro quo quidam uerterant Omnino, ut indicat Hieronymus, quod Græca uox sit ambigua. Et Theophylactus admonet, Natura positū, pro uere ac proprie. Quemadmodū dicimus hominem miserū, qui sic est addictus miseriæ, ut nolit effugere, si possit. Mihi uidetur naturā opposuisse gratiæ, quia paulo post sequitur, Gratia salui facti estis. Ira erat nostræ naturæ siue natiuitatis. Salus erat gratiæ, & ob id Christo imputanda, non nobisipsis.

Per nimiam.) διὰ πολλὴν, id est, Propter multam. & ita legit Hieronymus ac Ambrosius. Alioqui nimium dicitur, quod sit immodicum.

Vis, καί. Et quum essemus.) καὶ ὄντας, id est, Etiam quum essemus, ut coniunctio quæ apud Latinos & Græcos geminam uim habet, non copulet, sed exaggeret.

Mortui peccatis.) Vitasset ambiguitatem, si dixisset, Mortui per peccata. nam alioqui Paulus uocat mortuos peccato, qui iam non peccant.

Conuiuificauit nos in Christo) Neq; Nos, pronomen, neq; In, præpositio, est in Græcis codicibus, συνεζωοποίησε τῷ χριστῷ, id est, Cōuiuificauit Christo, ut intelligas nos unà cum Christo reuixisse. Ita refert Augustinus libro aduersus Faustū undecimo, cap. octauo, in libris manu descriptis.

Cuius gratia.) Neq; Cuius, additū est, sed tantū, χάριτί ἐστε σεσωσμένοι, id est, Gratia salui facti estis. Et ita legit diuus Hieronī. ut hæc particula, ceu p parēthesim interserat̄, quod palā admonuit Theophylactus. Cæterū ordinē sermonis hoc in loco, quoniā uidet̄ per- *Ordo perturbati sermonis* turbatus, Hieronymus restituit ad hūc modū: Et uos cū mortui essetis delictis, & peccatis uestris, conuiuificauit Christo deus, qui diues est in misericordia, propter multā charitatē qua dilexit nos, misertus est nostri. Et cū essemus mortui delictis, in quibus aliquādo ambulauimus secundū seculū mūdi huius, secundū principē potestatis aëris spiritus, qui nūc operat̄ in filijs diffidētiæ, in quibus & nos omnes cōuersati sumus aliquando in desiderijs carnis nostræ, facientes uolūtates carnis & mentiū, & eramus natura filij iræ, cōuiuificauit nos Christo, ut bis repetas, Cōuiuificauit nos, & tollas cōiunctionē causalē, Deus em̄. Nā ita legisse uidet̄ Hieronī. ὁ γὰρ θεὸς, quod hāc putet uel ab imperitis librarijs adiectā, uel ab ipso Paulo propter imperitiā Græcanici sermonis additā, cū in plerisq; sit δὲ aūt. Quāq; *Paulus imperitus Græce.* utraq; cōiunctio facit, quo minus absoluatur superior orationis pars, Cū essetis &c. Verū opinor Paulū addidisse cōiunctionē δὲ, aduersatiuā, ut redderet contrariā partē superioribus, hoc est, cōuiuificatos esse, ei quod est, Mortuos esse peccatis. & quoniā intermiscuerat multa, uelut ad nouū orationis caput addidit præpositionē. Melius aūt erat, si dixisset interpres, Nihilominus deus cōuiuificauit. Annotandū & hoc, quod in hoc sermōe Paulus subinde uariat personam, nunc illos compellans secunda persona, nūc seipsum illis admiscens. Addendum & illud apud Ambrosium, aliam esse lectionē quam nos habemus, sed haud scio, an à scribis inductam. Scriptum est autem hunc in modum: Deus autem, qui diues est in misericordia, propter multam charitatem misertus est nostri.

Et con-

Et conresuscitauit & consedere fecit.) συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν, id est, Pariter cum illo suscitauit, simulq; cum illo sedere fecit.

In bonitate.) ἐν χρηστότητι. Quod Augustinus libro aduersus Faustum undecimo uertit, In benignitate.

Gratia enim.) Enim, non additur in nõnullis Græcorum codicibus, sicut nec paulo inferius, Dei enim donum. Enim non additur. quanquàm ita legit Ambrosius.

Ipsius enim sumus factura.) ποίημα. Ambrosius legit, Figmentũ, uelut aliquid è materia factũ. Atq; ita nos uerteramus, quod factura uox uideretur parum Latina, sed ab amicis eruditis admoniti, mutauimus Figmentũ in opus. Verebantur enim illi, ne quẽ imperitiorem offenderet figmenti uocabulum. Atqui si uisum est istorum offensas omnes simili studio uitare, nihil erat omnino mutandũ. Nos tamen hac in parte obsequuti sumus amicorum uoluntati, potius quàm nostro iudicio.

In operibus bonis.) ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, id est, Ad opera bona.

Quæ præparauit deus.) οἷς, id est, Quibus, ad homines arbitror referendũ. Tãetsi iuxta Græcanici sermonis proprietatẽ, & ad opera referri potest, ut datiuus Græcus in accusatiuũ uertat, quẽadmodũ legit Ambrosius, Quæ præparauit deus, & itẽ Hieronymus. *οἷς, pro ἅ.*

Ab ea quæ dicitur circumcisio.) ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς, id est, Ab ipsis Iudæis. nã Græca lucidiora sunt. Populus Hebræorũ ob membrũ genitale præsectũ circũcisio uocabatur, cæteri præputiũ dicebãtur, sed dũtaxat Iudæis, quibus ut illud cognomẽ erat honorificũ, ita hoc ignominiosum. Et manufacta, referendũ est ad circũcisionẽ, nõ ad carnẽ.

Qui eratis.) Legendũ, Quia eratis, aut quoniam, ut legũt Ambrosius, Græcis consentiens & Hieronymus, ὅτι ἦτε, ut sit iterata cõiunctio, quasi posuisset, Quod inquã eratis.

Alienati à cõuersatione.) τῆς πολιτείας. i. A ciuilitate, siue à re publica Israël, siue Israëlis.

Et hospites testamentorũ.) καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν, id est, Peregrini, siue extrarij, à pactis siue testamẽtis. Allusit enim ad rempublicam, cuius modo meminerat. unde hospites uocat, alienos à iure ciuiũ. Et testamẽtorum promissionis dixit, iuxta idioma Hebræorũ. Cæterum Ambrosius addit pronomen, legens, Promissionis eorum.

Et sine deo.) ἄθεοι. Qui nullum credunt esse deũ, & ἀθεότης, quam Plutarchus ostẽdit minus malum esse, quàm superstitionem, δεισιδαιμονίαν, quod hæc deos imaginetur morosos ac uindices, quum deus natura beneficus sit. *Sine deo, ἄθεοι.*

In hoc mũdo.) Hoc, redũdat. nisi quod opinor ĩterpretẽ uoluisse reddere uim articuli τῷ.

Et mediũ parietem maceriæ soluẽs inimicitias.) Græci ita distinguũt, ut accusatiuus inimicitias, referat ad inferius participiũ καταργήσας. Quanq; utroq; potest referri, ad λύσας quod præcessit, & ad καταργήσας quod sequitur, ut inimicitiã, appositiue cohæreat cũ, medium parietẽ, aut cũ, Legem mandatorũ. Et mirũ cur cũ ὁ ποιήσας uerterit in uerbũ, non mutarit & alterũ λύσας, id est, Qui soluit, aut Soluto pariete. Rursum Græce est, τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, quasi dicas, Interstitiũ septi siue sepis. Et apud comicũ, Mitio iubet maceriam dirui, ut fiat una domus. Id ergo quod dirimit ædes ab ædibus, μεσότοιχον uocat. Nec tamen male uertit interpres, nisi quod sermo non caret amphibologia. Siquidem medium parietem ferit, qui mediam partem percutit.

Decretis euacuans.) In, præpositio omissa, totum subuertit sensum, quasi decretis aboleuerit legẽ. imò aboleuit legem sitam in præceptis ac decretis hominum. Quædam æditio quã citat Hieronymus, habebat In dogmatibus, usurpata Græca uoce. Ambrosius legit, In decretis. alicubi citat, Edictis, ut libro de Abraham patriarcha, secundo, cap. sexto. Et euacuans, præteriti temporis est, quasi dicas, Antiquata lege. *Locus apud nos corruptus*

Et conderet.) Hic est, Crearet, siue pararet κτίσῃ, uelut explicans sententiam.

Inimicitias in semetipso.) ἐν αὐτῷ. Hironymus legit, In ea, ut referatur ad crucem, nõ ad Christum. siquidem & crux apud Græcos masculini generis est. Verum si reciprocum esset, id est, In seipso, haberet ἁ aspiratum, ἐν αὑτῷ. Quanquàm ne id quidem à Græcis scriptoribus obseruatur. postremo secus legit Ambrosius.

In uno nouo homine.) In unũ nouum hominẽ, est Græce, εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον. Atq; ita refert Aug. lib. aduersus Faustũ xxij. cap. lxxxix. Cæterũ quod est Græce ἀποκαταλλάξῃ, Latine uersum recõciliet Aug. uertit, Cõmutaret. Qui sic uertit, legisse uidet ἀλλάξῃ.

Et pacem

Et pacem ijs qui prope.) Et pacem, non repetitur Græcis.

Habemus accessum.) προσαγωγὴν, id est, Aditum siue introductionem, ueluti cũ quis introducitur ad conspectum principis.

Hospites & aduenæ.) ξένοι καὶ πάροικοι, id est, Peregrini & incolæ, siue accolæ, hoc est, qui aliũde cõmigrarunt in alienã ciuitatẽ. Augustinus aliquoties legit, pro Aduenæ, Inquilini.

Sed estis ciues.) ἀλλὰ συμπολῖται, id est, Conciues, ut uerbum uerbo reddatur.

ἀκρογωνιαῖος. Angulari lapide.) Græcis unica uox est, ἀκρογωνιαίου, qua significatur summus lapis in angulo ædificij, qui solet esse ualidissimus. Est autem ablatiuus absolute positus, ueluti si dicas, In qua structura Christus summus est in angulo lapis. Et ob id Augustinus adducens hũc locum in enarratione psalmi lxxxj. addit Existente, dilucide magis quàm Latine. Rursus aduersus Faustum libro duodecimo, capite uigesimoquarto.

Ipso summo angulari lapide.) Et hic ablatiuus ponitur absolute, ac si dicas, Christo duce, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ ἰησοῦ χριστοῦ, id est, Ipso Iesu Christo ente summo lapide angulari.

Constructa, pro coagmentata. Constructa.) Græce significantius, συναρμολογουμένη, id est, Coagmentata, siue commissa, siue coaptata. Hieronymus legit Cõpaginata, Ambrosius, Cõpacta. Nec significat omnem structuram hoc angulari lapide cõpactam esse, sed quæcunque illo lapide connectatur, eam surgere in templum domini. Est enim participium præsentis temporis, συναρμολογουμένη. Quanquàm πᾶσα uerti poterat, Tota structura, ut non quamuis intelligas, sed integram. Atque ita interpretatur Theophylactus.

In spiritu sancto.) Sancto, redundat iuxta Græca & Ambrosium, atque item Hieronymum, quorum & interpretatio declarat quid legerint. Spiritũ enim opponit aduersus carnalem Iudaismum, quem nusquàm non insectatur Paulus.

EX CAPITE TERTIO.

VInctus Christi Iesu.) Vinctus nomen est Græcis δέσμιος. & ob id mollius cohæret cum genitiuo Iesu Christi.

Data est mihi in uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est, In uos. Hunc quoque locum ἀνακολουθὸν, Hieronymus reddit ad hunc modum, Huius rei gratia ego Paulus uinctus Iesu Christi, & uinctus pro uobis qui estis ex gẽtibus, cognoui mysterium, ut uobis quoque illud traderem, sicut in hac eadem epistola paulo ante sum loquutus. Debetis autem audire dispensationem gratiæ dei, quæ data est mihi in uobis, qui estis ex gentibus, pro quibus & uinctus sum Iesu Christi. Quanquàm existimat esse simplicius, fateri Paulum in aliena lingua balbutisse, & sensu magis quàm uerbis æstimandũ. Poterat & hoc pacto tolli sermonis imperfecti incommodum, si subaudias uerbum substantiuum, sum, Ego Paulus uinctus sum Iesu Christi. *Paulus balbutiens in aliena lingua.*

Pro uobis gentibus.) Arbitror mendum esse, quod in Ambrosianis codicibus legitur pro uobis fratribus.

Dispensationem gratiæ.) οἰκονομίαν, id est, Dispensationem, siue administrationem.

Notum mihi factum est.) ἐγνώρισέ μοι, id est, Notum mihi fecit mysterium, quod rursum interpres uertit Sacramentum.

Sicut supra scripsi.) καθὼς προέγραψα, id est, Sicut ante scripsi, ut Ambrosius. Præscripsi legit diuus Hieronymus.

In breui.) ἐν ὀλίγῳ, id est, In modico, legit Hieronymus & Ambrosius. Significat enim se paucis de his scripsisse, ut Græca exponunt scholia. Potest esse sensus & hic, Quemadmodum scripsi paulo ante. Meminit enim de his qui procul essent, gentes significans. In eum sensum ferme Theophylactus.

In ministerio Christi.) ἐν τῷ μυστηρίῳ, id est, In mysterio, qđ solet uertere Sacramentũ.

Non est agnitum.) οὐκ ἐγνωρίσθη, id est, Non notificatum, siue reseratum.

Alijs generationibus.) Apertius est, quod legit Ambrosius, Alijs seculis. Nam de ætatibus loquitur, non de nationibus.

Lectio & distinctio diuersa. In spiritu.) Græcis additũ est Sancto. Neque lectio solũ diuersa est, uerũetiam distinctio. Theophylactus sic ordinat sermonẽ, Sicut nunc reuelatũ est sanctis apostolis eius, in spiritu sancto, ut intelligamus hoc illis per spiritũ sanctũ fuisse reuelatũ. Ambrosius contra, spiritu cõnectit cum his quæ sequuntur, Sicut nunc reuelatum est sanctis eius & prophetis, spiritu esse

ſpiritu eſſe gentes cohæredes. id palàm arguit eiuſdē interpretatio, docēs gentes eſſe cohæredes, nō ceremonijs Moſaicæ legis, ſed ſpiritu, hoc eſt doctrina euāgelica. Diuus Hieronymus Græcorū ſequitur diſtinctionē. Mihi magis probaē quod ſequitur Ambroſius.

Eſſe gentes.) εἶναι τὰ ἔθνη, id eſt, Vt ſint gentes.

Cōcorporales.) σύσσωμα, quaſi dicas, Vnius corporis. Hoc loco offendit aures Hiero *Σύσσωμον.* nymi coniunctionū congeries, ut ipſi uidetur, incōcinna, cohæredes & concorporales, & comparticipes. Mirum eſt autem illum tantilla re offendi, qui toties Paulum facit imperitum Græci ſermonis, licet fateatur non imperitum ſcientia.

Promiſſionis in Chriſto Ieſu.) Deeſt αὐτοῦ, id eſt, Suæ, ſiue eius. ut referatur ad ſpiritum, ut ſenſiſſe uidetur Ambroſius cum ſubſcribit: Hoc eſt quod dicit, ſpiritu gentes eſſe cohæredes & concorporatos & participes promiſſionis eius in Chriſto. Qui enim ſpiritu deum colit, opere legis opus non habet.

Omnium ſanctorū.) In nonnullis Græcis addebatur hominum, ſed mēdoſe, ni fallor. Et ἐλαχιστοτέρῳ, id eſt, Infimo, ut uertit Hieronymus. Sed Paulus ut magis ſe diminuat, è ſuperlatiuo finxit comparatiuum, ac ſi dicas, Infimiori pro infimo, aut poſtremiori.

Inueſtigabiles.) ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον, id eſt, Imperueſtigabiles diuitias. Nam quod apud Ambroſium legitur inæſtimabiles, haud ſcio, an errore ſit factum librarij, certe interpretatur Incomprehenſibiles.

Et illuminare.) καὶ φωτίσαι πάντας. Ambroſius non addit Omnes, & ſermo commodior eſt. Nec apud Hieronymum ulla mentio, huius nominis additi, ſed tantum eſt, Illuminare. Neque Paulus illuminat homines, ſed in lucem profert, & quod ante fuerat recōditum, facit omnibus perſpicuum. *φωτίσαι, pro in lucē proferre.*

Quæ ſit diſpenſatio.) Legitur &, ὁ πλοῦτος, id eſt, Quæ diuitiæ. Rurſum μυστήριον uertit Sacramentum.

Qui omnia creauit.) διὰ ἰησοῦ χριστοῦ id eſt, Per Ieſum Chriſtum, additum eſt hoc loco apud Græcos, quanquam Hieronymus non habet, nec Ambroſius.

Vt innoteſcat.) ἵνα γνωρισθῇ νῦν, id eſt, Vt innoſcat nunc. Et Nunc, Hieronymus legit addita coniunctione, ſi modo codex mendo uacat.

In poteſtatibus cœleſtibus.) ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, id eſt, In cœleſtibus.

Per eccleſiam.) διὰ τῆς ἐκκλησίας. Præpoſitio per, hoc loco ſignificat inſtrumentum, quaſi dicas, Opera eccleſiæ. Quāq̃, ut ingenue fatear, ſermo Græcus planè anceps eſſet, niſi additus fuiſſet articulus τῆς. atq; ita ſenſus fuiſſet, Propter cōgregationes, ſiue eccleſias.

Multiformis ſapientia.) πολυποίκιλος, ſiue aliâs, παμποίκιλος, id eſt, Maxime uaria, & modis omnibus uaria. Nam πᾶν in compoſitione additum, adiungit epitaſin.

Secundū præfinitionē.) κατὰ πρόθεσιν, id eſt, Secundū propoſitū, ut legit Hieronymus.

Quam fecit.) ἣν ἐποίησεν. Sermo Græcus anceps eſt. Nā Græcus articulus referrę poteſt uel ſapientiā, uel eccleſiam, uel præfinitionem, quā Ambroſius & Hieronymus propo *Senſus* ſitum uocant. Si ad propoſitum referatur, ſenſus eſt, Iuxta tempus quod propoſuerat ſiue *triplex.* præfinierat in Chriſto: Si ad eccleſiam, ſenſus fuerit, Eccleſiam factā in Chriſto Ieſu: Si ad ſapientiam, intelligis in Chriſto factam, hoc eſt, creatam fuiſſe ſapiētiam. Atq; hic ſenſus poſtremus maxime probatur Hieronymo. Et fiduciam eſt παῤῥησίαν. quam Ambroſius uertit Libertatem. Eſt autem audacia libere loquēdi. Porrò nihil timidius animo ſibi male conſcio, ut contra, innocentia nihil fidentius.

In tribulatiōibus meis pro uobis.) αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν. Diuus Hieronymus admonet Græcum ſermonem eſſe ambiguum, quod uerbum ἐκκακεῖν ad quamuis perſonam accōmodari poſſit, ne deficiam ego, ne deficiatis, ne deficiant illi. Certe iuxta primum ac ſecundum ſenſum interpretatur Hieronymus, peto ne deficiam, ne me ſuperent aëreæ poteſtates, oppugnantes undiq;.

Quæ eſt gloria.) In quibuſdam Græcis codicibus habebatur, Quæ erit, ἥτις ἔσται. Hoc loco nōnihil ſe torquet Hieronymus, nec ſatis intelligo, cur ſe torqueat, exiſtimans huius ſermonis rationem nō poſſe conſiſtere, niſi fateamur Paulum imperite loquutum, qui tri- *Expenſa Hie-* bulationibus numero multitudinis ſubiecerit relatiuum ſingulare, Quæ eſt gloria. Quaſi *ronymi anno-* uero non hoc doceat grammatica, rectius etiam ad hūc modum nos loqui, quàm ſi dica- *tatio.*

mus, In

mus, In tribulationibus quæ sunt gloria uestra. Atq; ille hoc tãtum ducit incõmodum, ut
per hyperbaton tentet hanc particulã, Quæ est gloria uestra, ad ea quæ præcesserũt detor
quere, In quo habemus fiduciã & accessum & fidem &c. quæ fiducia, accessus & fides,
Paulus græce imperitus. uestra est gloria. Verũ quoniam hoc uidit esse durius, mauult Paulũ loquẽdi imperitum
facere. Sed quid hic interim faciẽt Hieronymo, qui uolũt apostolis omnibus, scientiã lin
guarũ dono spiritussancti cõtigisse, idq; donũ eis fuisse perpetuũ: quorum de numero ui
detur & Aquinas in epistolã ad Galatas. At Hieronymus toties nõ ueretur Paulũ impe
ritum Græci sermonis facere. Quãq; hoc sanè loco, non uideo quid imperite dictũ uideri
possit, nisi quod Hebraice magis quàm Græce dixit, In tribulationibus, pro ob tribulationes.
Ad patrem domini nostri Iesu Christi.) Diuus Hieronymus indicat in Latinis codi
cibus additũ, Domini nostri Iesu Christi, cum in Græcis scriptura germana maneat. Nõ
enim loquitur hic proprie de patre domini Iesu Christi, sed in genere ad illũ patrem, quẽ
omes creaturæ rationabiles agnoscũt conditorem & autorẽ. Et tamen mirũ est, quod Hie
ronymus scribit additũ in Latinis codicibus, nunc in Græcis reperiri. Quanquàm Theo
phylactus enarrans locum non attingit hanc particulam. unde coniectãdum est, aut è no
stris codicibus additam Græcis, aut Græcorum codices & olim uariasse.
Omnis paternitas.) πᾶσα πατριὰ, id est, Omnis familia, ut indicat & diuus Hierony
Paternitas, πατριά. mus in cõmentarijs. Idem aduersus Heluidiũ scribens, fatetur Latinos paternitates uoca
re, quas Græci uocant πατριὰς, quũ ex una radice, multa generis turba diffunditur. Sed
apud Græcos manet allusio uocũ, quam Latinus conatus est obseruare. Iam quæstiones il
Aquinas. læ, quas mouet hoc loco Thomas Aquinas, num qua paternitas sit in cœlo, & num omnis
paternitas quæ est in cœlo & in terris, deriuata sit ab ea paternitate, quæ est in diuinis, quã
apte pertineant ad hunc locũ, uiderint Theologi. quandoquidẽ uocem, unde quæstionẽ
omnem elicit, nõ intellexit. Certe alibi interpres uertit Familiam, uelut in psalmo, Omnes
familiæ gentium, πατριαί. Item in Luca, De domo & familia Dauid. Subnotauit hoc
interpres Origenis, homilia in Numeros, ij. Verũ interpres affectauit reddere uocũ affini
tatem, pater & paternitas. Atqui ea nõ erat tanti, ut huius gratia fuerit perdẽda sententia.
Parentela satis explicabat rem, si modo uerbũ esset probum. Et tamẽ hoc ætate sua uulgo
fuisse usurpatũ testatur Hieronymus, uel ob hoc tolerabilius quàm paternitas: præsertim quũ
non suffragetur analogia. Quemadmodum enim à cliens clientela, ita à parens parentela.
Nos circumitione ut potuimus, reddidimus.
Virtute corroborari.) δυνάμει, id est, Virtute. Manifestior erat sensus, si Græca infinita
uertisset per uerbum subiunctiuum, Vt corroboremini.
Sublimitas & profundum.) καὶ βάθος καὶ ὕψος, id est, Et profunditas & sublimitas.
Hieronymus, Et profundum, & altitudo.
Scire etiã.) Non est initiũ noui capitis, ut sit opus etiã. γνῶναί τε, id, Scireq;, uel ut sciretis.
Supereminentem scientiæ charitatem.) Apud nos incertum est datiui ne casus sit, sciẽ
Sensus duplex. tiæ, an genitiui. ut aut intelligas charitatem Christi sciri, quæ sit maior quàm ut cognosci
possit: seu iuxta Ambrosium, quæ præmineat scientiæ nostræ. aut ut intelligas eximi
am dilectionem cognitionis. Sed posterior sensus magis quadrat ad Græcũ sermonem. Et
hunc sequit Hieronymus. Porrò quod Ambrosius senserit id quod dixi, declarant hæc il
lius uerba, Post dei patris infinitam & incomprehensibilem cognitionem &, inenarrabi
lem clementiam, Christi quoque agnoscere nos uult charitatem, quæ supereminentis
est scientiæ, & subintelligitur humanæ, ut super scientiam hominum habeatur dilectio
Christi. Quis enim potest colligere mysterij huius charitatis rationem, ut & deus ho
minis causa homo nasceretur &c. Quanquàm in hac scriptura suspicor non abesse men
dum. Siquidem in contextu habetur, Cognoscereque supereminentem scientiam chari
tatis Christi, quæ lectio multum dissonat à Græca. Præterea quod habetur in commen
tario Supereminentis est scientiæ, suspicor ipsum scripsisse, Supereminens est scientiæ.
Porrò quæ Hieronymus hoc loco disserit, mihi uidentur aliquanto duriora. Certe Theo
phylactus in eandem sententiã interpretatur, in quam Ambrosius. Nihil autem esset scru
puli, si ὑπερβάλλω patiatur sibi iungi casum paternum, quemadmodũ habet ὑπερασπίζω
& ὑπεραπολογοῦμαι. Neq; enim huc libet confugere, ut dicam Paulum abusum casu ob
Græci

Græci sermonis uel neglectum, uel inscitiam. Cum hæc scriberem Theophylacti Græcus codex non erat ad manum, uerum aut interpres parū bona fide reddidit Græca, aut aliud legit autor quàm nos legimus, aut putauit paternum casum recte cohærere, cum participio ὑπερβάλλουσαν.

Ei autem qui potens est omnia facere.) Græce est ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι, id est, Sup omnia facere. Atq; ita legit Ambrosius & Hieronymus. sed ita ut ὑπὲρ aduerbium uideatur nō præpositio, pollere autem tantundē, quasi dicas eximie. Certe proximo loco cū repetitur, ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ, non potest aliud quàm aduerbium esse. Est autem epitasis gemina, quemadmodum annotauit & Theophylactus. Deus potest omnia, quod nullus hominum, & potest cumulatissime præstare, quicquid uult. Iam illud lector, uel non monitus, animaduertis hanc esse coronidem quandam, quales aliquoties Paulus ceu raptus & afflatus subnectit suæ disputationi. Neq; enim suspicari lubet ab alijs additas ad lectionis interuallum. *Coronides in Paulo.*

Superabundanter quam petimus.) ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ ὧν αἰτοῦμεθα, id est, Ex abundanti supra ea quæ petimus.

Quam petimus aut intelligimus.) ὧν αἰτοῦμεθα ἢ νοοῦμεν, id est, Supra omnia quæ petimus aut cogitamus. Sic enim emendat Laurētius. licet id quidem ad sensum non ita magni refert.

In ecclesia & in Christo.) Copula &, redūdat. Ambrosius ordine diuerso legit In Christo Iesu, & in ecclesia. Ac iuxta hanc ordinem interpretatur.

EX CAPITE QVARTO.

Digne uocatione.) Addidit nominis casum aduerbio, quasi dicas, canit similiter tibi.

Cum omni humilitate.) ταπεινοφροσύνης. Quæ significat animi habitū cōtrariū arrogantiæ. nam humilitas quæ ταπείνωσις, aliud quiddā significat. Et ob id Ambrosius addit, hūilitate animi, ne fortunæ humilitatē acciperemus.

Compatientia.) μακροθυμίας, id est, Longanimitate, si quis ad uerbum reddat. Ambrosius sic legit, cum omni humilitate animi & modestia, cum magnanimitate, μακροθυμίαν, uertens magnanimitatem, cum magis sonet animi lenitatem, qua fit ut non facile commoueamur neq; rapiamur ad uindictæ cupiditatem. Longanimitas propius exprimit quàm magnanimitas. & tamen aliud est longus animus quam lenis & lentus ad iram. Patientia recte habet, nisi quod anceps est, & sæpius ad tolerantiam corporis, quàm ad animi lenitatem pertinet. *μακροθυμία*

Solliciti seruare.) σπουδάζοντες, id est, Studētes. Quod Augustinus libro ij. aduersus lit. Petil. cap. lxix. uertit Sollicite agētes. Ac mox cap. lxxviij. uertit studentes seruare: quēadmodū nos uertimus. In uinculo pacis.) ἐν τῷ συνδέσμῳ, Quasi dicas, in colligatione & concatenatione. Augustinus in eodem loco uertit coniunctione.

Qui super omnes & per omnia.) Satius erat in eodem genere perseuerarē, & non misceere res personis. Super omnia & per omnia, aut super omnes & per omnes. nam, apud Græcos incertum est genus. Hieronymus magis uidetur amplecti neutrum genus, adducens illud Vergilianū: Deum namq; ire per omnes, Terrasq; tractusq; maris, cœlumq; profundum. Ambrosius mauult genus masculinum, Super omnes per omnes, & in omnibus uobis, quorum postremum non potest non esse masculini generis. Theophylactus utrūq; ad nos refert genere masculino. *Varia lectio.*

Et in omnibus uobis.) Pro quo Ambrosius legit In omnibus credentibus. Apud Hieronymū nō additur uobis, tantū est in omnibus. Nec potest aliud ex illius interpretatione deprehendi. Ascendens in altum.) ἀναβὰς εἰς ὕψος, id est, Postq; ascenderat in altum, præteriti temporis. Iam testimonium quod adducit, est psalmo sexagesimo septimo. Septuaginta transtulerunt hoc pacto, ἀνέβης εἰς ὕψος ᾐχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν. ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώποις. Paulus sciens ac prudens ab Hebræis unicam dictionem mutauit, ut indicat Hieronymus hūc edisserens locum. Cum enim apud illos legatur, Accepit dona in hominibus, hic mutauit, Dedit dona in hominibus. Nec ea uarietas quicq; officit sententiæ. quandoquidem in psalmo promittitur futurum, quod nōdum erat factū, & ob id dicitur accepisse dona, quæ post elargiretur. Hic quoniā apostolus describit quod iam *Paulus mutauit aliquid ab Hebræis.*

S erat

erat factum, fundatis ubiq; per orbem ecclesijs, dedisse scribitur, non accepisse.

Quod autem ascendit.) τὸ δὲ ἀνέβη, τί ἐστιν, id est, Illud autem quod dictum est ascẽdit quid &c. Alios autem pastores & doctores.) Annotauit Hieronymus quod cũ in cæte

Episcopus idẽ doctor. ris discreuerit officiorum genera, hic duo coniunxerit. Neq; enim dictum est quosdam pastores, quosdam doctores, sed alios pastores & doctores, quod quicunq; pastores sunt, ijdem debeant esse doctores. Cum Ambrosius id non animaduertens, opinor, distinctim accipiat, quasi diuersi sint pastores ac magistri. Rursum parum uidetur obseruasse, quod apud Græcos pro magistris est διδασκάλους, id est, Doctores. Magistros enim interpretatur Exorcistas, qui in ecclesia coërceant ac uerberent inquietos,

Ad consummationem sanctorũ.) πρὸς τὸν καταρτισμόν. Hieronymus legit, ad instructionem. Significat autẽ & refectionẽ siue reparationẽ aut instaurationẽ rei collapsæ. Doctores cm̃ succurrunt lapsis & deiectis. Maxime uero probatur quod nobiscũ uertit Ambrosius, ad cõsummationẽ sanctorũ. nã & hoc sonat Græcis καταρτίζεσθαι. Ita ꝓbe congruit quod sequitur: In ædificationem corporis Christi: nimirũ ut corpus undiq; sit perfectum.

In agnitione filij dei.) Et agnitionis filij dei. Et ita legit diuus Hieronymus, qui & alibi monet proprie agnosci quod antea fuerat cognitum.

Et circumferamur.) Græcis est participium, περιφερόμενοι, id est, Circumacti. Augustinus legit circumlati. Cætera commode, si tempus responderet. Et paruuli, est νήπιοι, quod ita significat puerum, ut & parum prudentem significet. Et omni uento, rectius erat, quouis uento. Nam Græca uox παντὶ anceps est.

In nequitia hominum.) ἐν κυβείᾳ. Quod uerbum ductum est à lusu tesserarũ, in quo

Nequitia pro astutia. κυβεία. qui potest, imponit & circumuenit alterum. etiamsi Faber in prima sanè æditione mutat pro nequitia, confusionem & perturbationem, sed deceptus, ut uidetur, similitudine figuræ u, quæ cappa uideri possit, itaq; κυκείᾳ legit pro κυβείᾳ, cum sit β. Et mutauit ille quidem hũc locum in posteriore æditione, sed ita ut nec ibi suffrager homini. Qua de re nõ nihil attigimus in nostra ad illum apologia. Videtur autem uerbum esse fictum à κυβεύω, quod est tesseris ludo, quod in huiusmodi ludis arte opus est, & quisq; nititur circumuenire collusorem si possit, ad suum duntaxat cõmodum spectans, ut κυβείαν dicere possis aleationem, hoc est uersutiam, & fallax artificium, uel potius artificem fallaciam. Testatur & Hesychius κυβεῦσαι præter cætera significare & χλευάσαι, quod est irridere aut subsannare. Idq; Hieronymus ad dialecticorum argutias & insidiosas captiones refert. Hæc cũ animi nostri coniecturam, tametsi magnopere probabilem secuti, literis prodidissemus, nacti Theophylacti episcopi in Paulinas epistolas cõmentarios, haud quaꝗ aspernandos, comperimus & illum nobiscum sentire, cuius equidem uerba, quod ad hanc rem pertinet, nõ grauabor asscribere κυβευταὶ λέγονται οἱ τοῖς πεσσοῖς κεχρημένοι. τοιοῦτοί εἰσιν οἱ ψευδοδιδάσκαλοι μετατιθέντες τοὺς ἀφελεστέρους ὥσπερ πεσσοὺς ὡς βούλονται, id est, Cybeutæ dicuntur, qui talis utũtur. eiusmodi sunt falsi doctores, transponentes simpliciores ceu talos, prout uolunt. Mihi quidem satisfaciebat mea coniectura, tam consentanea uero. Cæterum, quoniam nonnullos magis commouet autoritas ꝗ ipsa res, Græci interpretis suffragium addidimus. Illud admonet Hieronymus, totum hunc locum, si quis Græca legat, manifestiorẽ esse, sed dum Latinis ad uerbum redditur, sensum fieri obscuriorem. Paraphrasi poterat

Paraphrasis. explicari ad hunc modum: Donec eò perueniamus omnes, ut eadem sit omnium fides, & æque cognitus, siue agnitus filius dei, hoc est, ut pertingamus ad perfectam, solidam, ac uirilem ætatem, uidelicet ad eam mensuram ætatis, quæ nos plene adultos reddat in Christo, ne post hac simus infantes, qui circumagantur ac circumferantur quouis uento doctrinæ, imponente nobis hominum astu, hoc agentium, non ut Christum syncere nos doceant, sed callidis artibus adorti nos illaqueent, capiãtq;. Quin potius istis neglectis, quæ uera Christoq; digna sunt sectantes, per omnia adolescamus in illum, qui est caput omniũ. Is autem est Christus, non Moses. hic enim membrum duntaxat est, non caput. Hieronymus legit, In fallacia hominum, in astutia, &c.

πλάνη error & deceptio. Ad circumuentionem.) πρὸς τὴν μεθοδείαν. Dictũ est autem à μεθοδεύειν, quod est hominem adoriri ex insidijs. Et erroris, τῆς πλάνης, melius uertisset imposturæ. Nam πλάνη, & decipientis est, at error decepti. Mirum est autem quid secutus Ambrosius, legerit ad

remediũ

remedium erroris.nisi forte methodum ille scripsit,idq; aliquis transformauit in remediū. Augustinus uertit machinationem.

Veritatem autem facientes.) ἀληθεύοντες,id est, Veritatem sectantes. Nam ἀληθεύειν,est uel præstare quod dixeris,uel uera loqui. Nam hoc opposuit τῇ κυβείᾳ καὶ τῇ πλάνῃ, hoc est, Versutiæ & imposturæ.

Crescamus in illo.) αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, id est, Augeamus in illum omnia. sic quidem emendat Laurentius. Ego sanè puto recte uerti posse, Augescamus in illum per omnia,ut ad τὰ πάντα,subaudias præpositionem κατὰ. Tametsi Hieronymus legit, Vt augeamus in ipso omnia. Et item Ambrosius,si tamen codices mendo uacant. Nec ab his dissentit Theophylactus. Potest autem in uerbo transitiuo subaudiri nos,pronomē. Proinde sequatur lector,quod maxime probauerit etiamsi nostra lectio ab horum interpretatione minimum dissidet,præsertim cum mox sequatur, τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος.

Compactum.) συναρμολογούμενον. Quod ante uerterat constructum.

Connexum.) συμβιβαζόμενον,id est, Coagmentatū. Hieronymus legit conglutinatum.

Per omnem iuncturam.) ἁφῆς. Quod non possis aptius uertere,quàm commissurā. Est enim ἁφὴ commissio,sic ut utrunque se mutuo contingat, ueluti membrum membro cōnexum. Proinde Augustinus in psalmo decimo,legit Per omnem tactum. Idem libro de ciuitate dei uigesimosecundo,cap. decimooctauo, locum hunc adducit hisce uerbis: Qui descendit,ipse est & qui ascendit,super omnes cœlos,ut adimpleret omīa. Et ipse dedit,quosdam quidem apostolos,quosdam autem prophetas,quosdam uero euangelistas, quosdam autem pastores & doctores,ad consummationem sanctorum,in opus ministerij,in ædificationem corporis Christi,donec occurramus omnes in unitatem fidei,& agnitionem filij dei,in uirum perfectum,in mensuram ætatis plenitudinis Christi,ut ultra non simus paruuli,iactati & circumlati omī uento doctrinæ,in illusione hominum, in astutia, ad machinationem erroris: ueritatem autem facientes in charitate, augeamur in illo per omnia,qui est caput Christus, ex quo totum corpus cōnexum & compactum, per oēm tactum subministrationis,secundum operationem in mensuram uniuscuiusque partis,incrementum corporis facit,in ædificationem sui in charitate. *Iunctura, ἁφή.*

Secundum operationem.) κατ᾽ ἐνέργειαν. Rursum est illud nomē toties obuium, quod actum ac uim occultam significat. Sentit de spiritu uitali,qui à capite proficiscens,impartit uim suam,non omnibus parem,sed quatenus cōducit toti corpori. Ad eum modū interpretatur & Theophylactus,ut ἐνέργεια,quam hic operationem uertit,pertineat ad actum spiritus Christi in membris suis,non ad opera nostra,quemadmodum exponit Lyranus. Thomas ita moderatur interpretationem, ut uideatur utrūq; sensisse. *Lyranus.*

In mensurā.) ἐν μέτρῳ,id est, In mēsura,etiamsi dissentiant Latina exemplaria,ut intelligas in corpore cuiq; membro iuxta suum modulū impartiri de uita corporis,& alimento.

Vniuscuiusq; membri.) μέρους, id est, Partis. Quanquàm Græcis exiguum discrimen inter μέλους, & μέρους.

In ædificationem sui.) ἑαυτοῦ, id est, Suipsius.

In domino.) Quidam Græci codices habent, ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, id est, In cōspectu dei.

Sicut & gentes.) Nonnulli codices habent, Sicut & reliquæ gentes, τὰ λοιπὰ ἔθνη.

In uanitate sensus.) νοός,id est, Mentis potius q̄ sensus. atq; ad eum modum mox uertit interpres, Renouamini spiritu mentis uestræ. Valla iure taxat eos, qui sensum interpretantur,sensualitatem,cum Græcis νοῦς sit ea pars animi,quæ maxime semota est à materia corporis,quæq; sola putatur aliquid agere sine corporis organis. *Sensus,pro mente.*

Obscuratum habentes intellectum.) ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, id est, Obscurati cogitatione,siue animo. Hieronymus legit,obscurati mente. Ambrosius, obscurati intellectu. At noster interpres hoc sanè loco clarius extulit ὄντες.

Alienati à uita.) Abalienati, ἀπηλλοτριωμένοι, id est, Abalienati. Et ita legit diuus Hieronymus. A uita dei.) Quidam codices habent, à uia dei,sed mendose. Est enim à uita, τῆς ζωῆς. Ambrosius legit, à fide dei. Potest & hic esse sensus, à uita qui est deus. Id enim sub indicant articuli utrobiq; appositi τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ, A uera uita qui est deus. *Dissonat à nobis Ambrosi⁹.*

Per ignorantiam.) διὰ τὴν ἄγνοιαν, Propter ignorantiam.

Et cæcitatem.) πώρωσιν, Quod magis sonat excæcationem. Mirum unde Ambrosius legat pro cæcitatem, duritiã, nisi forte codex illius pro πώρωσιν habebat σκλήρωσιν.

Qui desperantes semetipsos.) οἵτινες ἀπηλγηκότες, ἑαυτοὺς παρέδωκαν, id est, Qui socordia detenti tradiderunt semetipsos, emendatore Valla. At diuus Hieronymus existimat recte uerti posse, indolentes pro desperantes, quod uox hinc uidetur deducta, cum quis uacat dolore & sensu sui mali, & ob id stupens fertur in omne uicium. Ad eundem modum interpretãtur Græcanica scholia. Et abutitur quidem M. Tullius uerbo indolentiæ, sed cupiens utcunq; explicare Græcam ἀναλγησίαν. ἀλγεῖν enim Græcis dolere. ἀπηλγηκὼς dicitur, qui ut ita loquar, dedoluit, quiq; eò duriciæ peruenit, ut ad omnem naturæ sensum obsorduerit. sicut deferbuisse dicitur Latinis, qui desierit feruere, & desipere, qui sapere desierit. Haud scio an interpres legerit ἀπηλπικότες. Et facillimus est lapsus in una literula. Quin & Ambrosius legit atq; interpretatur, desperantes. Ac mea quidem sententia magis quadrabat ad sententiæ tenorem desperantes. Siquidem qui desperant esse uitam à morte corporis, auidissime rapiunt huius uitæ uoluptates, atque his sese ingurgitant, uelut amissis illis nihil habituri suaue.

Noua Hieronymi interpretatio.

Immundiciæ omnis in auariciam.) Videtur auaricia nihil habere confine cum immundicia, aut libidine, atq; ob id admonet Hieronymus Græcis non esse φιλαργυρίαν, aut φιλοχρηματίαν, quæ uoces ab auiditate pecuniæ dictæ sunt, sed πλεονεξίαν ab habendo plus quàm æquum est uocatam. Porrò qui uehementer auidus est uoluptatum, non est contentus uxore sua, sed alienã quoq; constuprat, & subinde aliã inuadit, quo uoluptatis satietatẽ euitet. Hoc pacto putat accipiendũ & eum Pauli locum, qui est in epistola ad Thessalonicenses priore, cap. quarto, Hæc est enim uoluntas dei sanctificatio uestra, ut abstineatis uos à fornicatione, ut sciat unus quisq; uestrũ suum uas possidere, in sanctificatione & honore, non in libidine desiderij, sicut & gentes quæ non nouerunt deũ, ut ne quis supergrediatur & circũscribat in negocio fratrẽ suum, quoniã uindex est dominus de his omnibus. Mihi uidetur & ita posse accipi, ut τῇ πλεονεξίᾳ dictũ sit pro eo quod erat auide.

In auariciam.) In auaricia, ἐν πλεονεξίᾳ. Quod proprie dicitur quoties alio fraudato plus sibi uindicat aliquis quàm par est.

Tamen, nõ recte additum.

Si tamen illum.) εἴγε, id est, Siquidem, aut si sané. Admonet Theophylactus non esse dubitantis, sed confirmantis. Atqui tamen additum, dubiam reddit orationem.

Deponite uos.) Græce sic est, ἀποθέσθαι ὑμᾶς, ἀνανεοῦσθαι, καὶ ἐνδύσασθαι, id est, Deposuisse uos ueterem hominem, & renouatos fuisse spiritu, & induisse nouum hominem. Aut, ut legit diuus Hieronymus, Deponere uos, ut referatur ad didicistis. sed tum omittendum erat pronomen uos. Nam is ordinat in hunc modum: Vos autem non ita didicistis Christum, si tamen illum audistis, & in illo docti estis, deponere uos secundum priorem conuersationẽ ueterem hominẽ, qui corrumpitur iuxta desideria erroris. Ambrosius ad hunc legit modũ, Vt exponatis secundũ priorem conuersationẽ ueterem hominẽ. sed mox infinita uertit in imperatiua, renouamini, induimini. Theophylactus putat infinita posse referri, uel ad illud, Estis edocti, uel ad hoc, sicut est ueritas. Quasi interroges, quid estis edocti? nempe deponere ueterẽ hominẽ. Aut quæ est ueritas? nempe deponere &c.

Ordo.

Renouamini autem.) Et hic infinita sunt, sicut admonuimus, quæ possunt pariter ad idem referri, Si didicistis.

Et sanctitate ueritatis.) ἐν ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. Ambrosius legit, In ueritate & iusticia. Verti poterat In religione ueritatis.

Cum proximo.) μετὰ τοῦ πλησίον, id est, Ad proximũ. Tametsi recte uertit interpres. Nam cũ eo loqui dicimur, cui loquimur, ut pugnare cum eo, aduersus quem pugnamus.

Iracundia παροργισμός

Irascimini & nolite peccare.) Id quemadmodum è psalmo sumptũ est, ita iuxta formã Hebræi sermonis extulit. Nam sensus est, si continget irasci, tamen ne peccetis, hoc est, cõpescite iram. Neq; enim Paulus iubet nos irasci, sed iram non uult esse diuturnam, nec ad iniuriam usq; progredi. Nec est iracundia Græce, quæ uox Latinis, non tam iram, quàm naturæ uitium, aut certe habitum significat animi facile irascentis, sed παροργισμῷ, id est, Iram, siue cõmotionem, aut irritationem. ut intelligamus ei qui lacessitus sit iniuria, etiam si quid doleat, tamen eum dolorem breuem esse oportere, & citra retaliationem iniuriæ debere

consistere

cõſiſtere inter Chriſtianos. Deinde diabolo, haud ſcio an hic pro calũniatore poſſit accipi. Sitis inquit, concordes, ne ſi iuſte etiã ulciſcamini, præbeatis anſam calũniandi ethnicis, quibus uidebimini uindictæ cupidi. Siquidẽ calumniatur & diabolus per organa ſua. neq; quicq; uetat, calumniatorem appellari Latine diabolũ ipſum. Quãdoquidẽ non defuit & huic loco diabolus.

Nolite dare.) μὴ δίδοτε, id eſt, Neq; detis. Manibus ſuis.) ταῖς ἰδίαις χερσὶν, id eſt, Proprijs manibus. Quanq; hic ἴδιον & ἑαυτῷ per idem pronomen ſuus, perpetuo conſueuit uertere. Quidam codices non addunt ſuis, ut nec Ambroſius.

Quod bonũ eſt.) Poteſt legi per parentheſim, quod bonum eſt, quæ res bona eſt, uel operetur rem bonam, hoc eſt, non è turpi opificio quærat uictum, ſed honeſto.

Neceſſitatem patienti.) τῷ χρείαν ἔχοντι, id eſt, Opus habenti. Et eſt ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι, id eſt, Vt poſſit impartire. Nã ἔχω adiunctũ uerbis infinitiuis, aliquoties uſurpatur pro poſſum.

Sermo malus.) λόγος σαπρὸς. id eſt, Sermo ſpurcus, aut uitioſus. Neq; enim ſentit de ſermone leui, aut ſupuacaneo, ſed obſcœno aut peſtilẽti. Annotauit Græcæ uocis emphaſin Theophylactus. etiãſi in euãgelijs de arbore mala loquẽs, eadẽ uoce eſt uſus euãgeliſta

Aedificationẽ fidei.) In Græcis codicibus, τῆς χρείας, id eſt, Vtilitatis lego, nõ fidei. Hieronymus teſtat̃ emẽdaſſe ſe, ad ædificationẽ opportunitatis, ſed in Latinis codicibus, p opportunitatis, legi, fidei, ꝑpter euphoniam. atq; ita legit diuus Ambroſius. Admonet & Theophylactus de dictione χρείας. In die.) εἰς ἡμέραν, id eſt, In diem. Ira & indignatio.) θυμὸς καὶ ὀργὴ, id eſt, Ferocitas & ira. θυμὸς proprie impetus eſt animi efferueſcentis & concitati. *Fidei pro opportunitatis.*

Inuicem benigni.) χρηστοί. Hieronymus putat rectius uerti ſuauitatẽ, q̃ benignitatem, ut opponatur amarulentiæ & aſperitati morum. nam & χρηστολόγοι dicti ſunt, uehementer comes & blandi. Benignitas enim proprie ad dandum pertinet, hoc eſt, ad liberalitatem.

Miſericordes.) εὔσπλαγχνοι. Quod non ſolũ ad miſericordiã, ſed ad omnẽ pietatis affectũ pertinet, quaſi dicas bonorũ uiſcerum. Nam uiſcera pro affectibus uſurpant diuinæ literæ.

Donantes inuicẽ.) χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, id eſt, Donantes uobiſipſis, ut intelligas quod in alios benefeceris, id tuo bono, tuoq; lucro fieri, magis q̃ illius qui accipit. Ita Hieronymus. Neq; enĩ hic eſt donantes, pro cõdonantes ſeu ignoſcentes poſitũ, ſed χαριζόμενοι, id eſt, Largientes, ſeu libẽter dantes. Ambroſius legit & interpretat̃ donantes, ignoſcentes, & remittentes peccatum. atq; ita ſanè Paulus uſus eſt in epiſtola ſecũda ad Corinthios eodem uerbo χαρίζεσθαι. Et ego ſi quid donaui &c. Quod ſi placet hic ſenſus, q mihi magis arridet, ἑαυτοῖς uertendũ erat uobis inuicem, ut mutuo ignoſcamus alij aliorum erratis, nam & hoc ad miſericordiam pertinet. *Excuſſa Hieronymi annotatio.*

Donauit uobis.) ἡμῖν, id eſt, Nobis, prima perſona. Tametſi Græci codices uariant.

EX CAPITE QVINTO.

In odorem ſuauitatis.) εἰς ὀσμὴν εὐωδίας, id eſt, In odorẽ redolentiæ ſiue bonæ fragrantiæ. Hieronymus in præfatione Zachariæ, reddidit odorẽ bonæ fragrantiæ.

Nec nominetur.) μηδὲ ὀνομαζέσθω, id eſt, Ne nominetur quidem.

Aut turpitudo, aut ſtultiloquium.) Græcis hoc loco nõ repetitũr, aut, ſed &. & tamen laudo quod mutauit interpres. Etenim cum ſenſus ſit idẽ, tamẽ cõmodior eſt oratio. Quod ſi recte fit in aliquot locis, quoties libuit interpreti, qd uetat quo min⁹ idẽ fiat quoties quoties ratio poſtulat? Aut ſcurrilitas.) εὐτραπελία, id eſt, Facetia ſiue lepos. Nã in bonã partem apud philoſophos accipitur. Sentit aũt urbanitatẽ ſcurrilem, & indignã graui uiro. Tametſi Hieronymus eiuſmodi quoq; ſales, qui tantum riſus cauſa dicũtur indignos eſſe putat uere Chriſtianis, adducens illud ex Hebraico euãgelio, nunq; læteris, niſi cũ uideris fratrem tuũ in charitate. Equidem ut iocos utcunq; tolero, modo docti ſint & ſale conditi, ita non fero quoſdam, qui quoties urbani uideri uolũt, è diuinis literis ad ſuas ineptias detorquent aliquid. Quod infeſtiuũ feſtiuitatis genus, impenſe uideo placere monachis quibuſdã, ac ſacerdotibus etiã nõnullis, q ſi cupiant uel inſectari quempiã, canticũ Mariæ, uulgo dictũ Magnificat. aut canticũ uulgo dictũ Te deũ, cõmutatis aliquot uerbis, detorquent ad uirulentiã. Huiuſmodi ſales illis merito placẽt, quibus placet Catholicõ, Mãmætractus, & id genus inſulſiſſima gloſſemata, quibus arrident frigidiſſimæ quæſtiunculæ, ut ubiq; ſui ſint ſimiles, nõ minus ridiculi dũ iocant̃ hoc eſt, dũ camelus ſaltat, q̃ dum ſerias res agunt. Cæterũ quod ſequitur, gratiarum actio, Græcis eſt, εὐχαριστία. Id uerbi diuus Hieronymus interpretat̃ gratioſitatẽ ſeu gratiã, quod apud Hebræos gratioſus, & gratias agens eodẽ uerbo dicat̃. Putat enĩ in prouerbijs ita ſcriptum, γυνὴ εὐχάριστος ἐγείρει ἀνδρὶ δόξαν, id eſt, Mulier grata ſuſcitat uiro gloriã. Nam cæteri quoq; interpres, *εὐτραπελία. Ioci inſulſi. Camelus ſaltitans.*

Aquila, Theodotion, & Symmachus uerterūt, χαριτωσ, id est, Gratiosa, nō εὐχάριστος. Hæc huc tendūt, ut sermo Christianorū absit à scurrilibus iocis, sed sua quadā gratia cōditus sit. Verū id lectori expendendū relinquo. Mihi Hieronymianum commentum hoc loco non usq; quaq; probatur, præsertim Græcis non suffragantibus. Ambrosius interpretat̄ εὐχαριστίαν, sermonem ad dei laudem facientem. Quæ ad rem non pertinent.) τὰ οὐκ ἀνήκοντα, id est, Non conuenientia, siue quæ nō cōueniunt, quemadmodū alibi uertit, ut ad personā referat̄. Alius sermo scurrā decet, alius seruū Christi. Et si iocandū est, debet adhiberi iocus decorus. Videmus & inter Paulū & Antoniū iocos quosdā intercessisse, Hilarionē multa salse dixisse. Verū huiusmodi sales nō stultū risum excitant, sed laudē dei sonant. Scitote intelligētes.) ἴστε γινώσκοντες, id est, Sitis cognoscētes. Quāq; quidā codices habēt, ἴστε, id est, sciatis, ut congeminatio epitasin habeat. Priorē lectionē sequit̄ Ambrosius & Hieronymus. De uoce πλεονέκτην admonet diuus Hieronym⁹ à πλέον ἔχειν dictā, ubi quis occupat alienū. Proinde superi⁹ aliquāto, Ne quis circūueniat in negocio fratrē, de adulterio interpretatus est. & hic πλεονεξίαν putat ꝓ stupro accipi posse. Quod est idolorū seruitus.) ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, id est, Qui est idolorum cultor. Hieronym⁹ legit, q est idolis seruiēs. Hic interpres λατρείαν modo cultū uertit, modo obsequiū modo seruitutē. Augustinus lib. de ciuitate dei decimo, admonet seruitutē qua qs nō est sui iuris appellari δουλείαν. Cæterū cultum eū quo colimus deū plerūq;, λατρείαν dici in sacris literis.

πλεονεξία torquetur ad stuprum.

εἰδωλεία. λατρεία.

In regno Christi & dei.) Sic patrē uidetur appellare deum, quasi Christus non esset deus. Verum id aliâs admonuimus, patrem ex consuetudine sermonis apostolici significari, quoties deum absolute nominarit, cū ex plurimis locis palàm sit & Christum illis debere uocari deum.

Venit ira.) ἔρχεται. Venit, hoc loco præsentis tēporis est, aut certe futuri. nam præteriti esse non potest. Rectius, opinor, accipi præsenti tempore, ut intelligamus ob huiusmodi diuinam iram solere sæuire in filios male morigeros, minusq; dicto audientes.

In filios diffidentiæ.) ἀπειθείας, id est, Inobedientiæ, siue incredulitatis, quēadmodum antea meminimus. Hieronymus putat rectius uerti insuasibilitatis, quos nos intractabiles appellamus. Cyprianus in epistola ad Epictetū legit, In filios contumaciæ. Porrò de colore sermonis Hebraici, quo filiū contumacem, contumaciæ filium uocant, crebro iam admonuimus.

Color sermonis Hebræi.

Participes eorum.) συμμέτοχοι, id est, Cōparticipes, id est, Ne sitis participes malorū cū illis. Agit em̄ de fructibus impietatis, quorū nō uult eos esse participes cū impijs, ut altera pars cōmunionis pertineat ad rem, altera ad personā. Id quidem diligenter, ac multis uerbis annotauit Hieronymus. Mihi quisquis particeps est, & alicuius rei particeps sit oportet, & cū aliquo particeps. Addit ille, in diuinis literis participem dici in bonam partem, cōparticipem in malam.

Particeps cōparticeps.

Fructus em̄ lucis,) Græce est, fructus em̄ spūs, ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος. Quanq; Latini codices, & cōsensus interpretū refragat̄ huic lectioni. Beneplacitū deo.) Græce est, domino.

Magis aūt redarg.) Omissa est cōiunctio &, καὶ. & redarguite pro arguite. Ambrosius legit, obiurgate, sed accōmodatius erat arguite ἐλέγχετε. Siquidē ipsa lux bonæ uitæ, arguit & prodit turpia facta tenebrarū, etiāsi nihil obiurges. Memor igit̄ metaphoræ subiecit, Magis aūt arguite. Arguit em̄ q reprehēdit & reuincit, & arguit qui prodit. Et sermo qui cōsequitur, Om̄ia autē à luce manifestant̄, magis exigit, ut legamus arguite ꝓ prodite, quàm pro obiurgate. Quanq; hic quoq; legit Ambrosius obiurgantur. Mecum hactenus facit Theophylactus.

Om̄e enim quod.) τὸ φανερούμενον. Quoniā participiū est mediū, ambiguā reddit orationē. Nā potest esse sensus, Quicquid manifestat̄, lux est: aut quicquid manifestat, lux est. Apparet aūt potius actiue legendū q̄ passiue. Nisi me moueret articulus participio appositus nō nomini, interpretarer ad hūc modū, Id quod omnia manifestat, lux est, τὸ πᾶν φανεροῦμενον φῶς ἐστιν. Quicquid em̄ celat nox & caligo, id lumen retegit aperitq;. Ex sancta piorū uita, & ex prædicata ueritate, omnia palàm fiunt, quæ ab hac dissident. Nūc aūt habemus, πᾶν δὲ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστιν. Et Theophylactus passiue interpretatur φανερούμενον, exponens, delictū simulatq; ꝓditū ac retectū fuerit, uerti è tenebris in lumen. Atq; hoc nos sequuti sumus.

Surge qui dormis.) Id quod Paulus citat, Hieronymus negat usq; reperiri in diuinis literis, sed uel ex apocryphis depromptū existimat, uel ab ipso Paulo ꝓphetico spū proferri. Mirum est autem hunc scrupulum à Græcis dissimulari.

Quod Paulus citat nusquā legitur.

Et illuminabit te.) καὶ ἐπιφαύσει σοι, id est, Et illucescet tibi Christus, siue orietur tibi Christus ut uertit & emendat diuus Hieronymus. Cæterū quod idem admonet à quibusdam legi, non ἐπιφαύσει, sed ἐφάψεται, id est, continget, qui uelint hoc uideri dictū à Christo pendente in cruce; ad

te,ad Adam illic sepultũ,qui sanguine redẽptoris contactus,uitam receperit,coactius est,& Iu
daicas sapit fabulas.Quanquàm ita uideo legisse Ambrosium,nonnihil tamen & aliâs dissidẽs *Lectio du*
à nostra lectione.legit enim hũc ad modũ:Et exurge de mortuis,& continges Christum. Au/ *plex,*
gustinus item enarrans psalmum tertium,legit,Et continget te Christus.

Videte igit̃ fratres.) Fratres nõ est apud Græcos. Caute ambuletis.) ἀκριβῶς,id est, Dili/
gẽter & accurate,nimirũ in tãta luce. Vnde bene dixit,uidete,qđ in tenebris nõ liceat cernere.

Redimentes tempus.) ἐξαγοραζόμενοι,Quasi mercantes & ementes.Et tempus hic occasio
nem sonat siue opportunitatem,quam uult emi cæterarum rerum dispendio, τὸν καιρόν.

Mali sunt.) πονηραί.Quod ipsum uerbum ambiguum est ad afflictum & sceleratũ,utpote *Mali pro*
à labore dictum. Siquidem laboriosa res est & impostura. *miseri,*

Voluntas dei.) Domini est Græcis pro dei, τοῦ κυρίου.

In quo est luxuria.) ἀσωτία,id est, Luxus.Hoc admonui,ne quis hic luxuriã accipiat pro li/ *Faber,*
bidine,ita ut uulgus facit.Nec uideo cur Faber malit pro luxuria insalubritatẽ, quasi hoc agat
Paulus ceu medicus,ut simus salubri corpore,temperantes ab ebrietate.Nam ut donemus ἀσώ
τους dictos à uerbo σέσωσαι,id est,seruatus est,addita particula priuatiua α & abiecto σ,non po
test tamẽ significare insalubritatẽ,nec usq̃ apud scriptores Græcos hoc sensu reperit̃ usurpatũ.
imò populus Asotorũ sic dictus est Græcis,quod essent luxu perditi,sic assidue uersantes in
comessationibus ut nusq̃ uiderent solẽ,nec orientẽ nec occidentẽ.Quorũ meminit & Plato,
præter alios innumeros.hinc & uerbũ deductũ ἀσωτεύομαι luxu diffluo,quo usus est Athenæ/
us libro dipnosophistarũ octauo.Iam dictio quo,mea sentẽtia,nõ simpliciter refert uinũ,sed to
tã orationis particulã,quæ præcessit:Nolite inebriari uino in quo,hoc est,in qua re,& in q̃ uini
temulẽtia est lux⁹.Porrò qđ hic uocat ἀσωτίαν,alibi dixit ἀσέλγειαν.Nec omino sit absurdũ si qs *ἀσωτία,*
aliquãdo abutat̃ luxuria ꝓ uitio libidinis,ꝓpter cognationẽ huiusmodi uitiorũ,cõmessationis,
temulentiæ,chorearũ,& libidinis.Tamẽ impudens mihi uidet̃,quod Thomas extorquere co
nat̃,Luxuriã ꝓprie dici de immodico usu rei uenereæ,adeo ut hic etiã reijciat Augustinũ suũ,
qui in libris quibus titulũ fecit De cõfessionibus scripserit,Luxuria ad satietatẽ & abundãtiam
se cupit uocari.Soluit aũt hũc nodũ hac arte,quod sicut tẽperãtia principaliter quidẽ, & ꝓprie
est,circa delectatiões tactus,dicit̃ aũt ex cõsequẽti ꝑ similitudinẽ quandã in quibusdã alijs ma/
terijs:Ita luxuria principaliter quidẽ est in uoluptatib⁹ uenereis,quæ maxime & præcipue ani
mũ hominis resoluũt.Secũdario aũt dicit̃ in quibuscũq; alijs ad excessum pertinẽtibus.Hacte/
nus Thomæ uerba recẽsuimus.Iã ne quid exagitemus,quod tã facile recedit ab Augustini sen
tentia,q cũ primis nouit Romani sermonis ꝓprietatẽ,quis unq̃ dixit tẽperantiã præcipue uer
sari circa uoluptates tactus,cũ sit moderatio omniũ affectuũ? Sed sit libido maxime affect⁹ im/
potẽs,an præcipua pars hui⁹ mali sita est in tactu, ac nõ magis in oculis,in sermone,in animo?
Deinde an luxuria transfert̃ ad quẽuis excessum? An q immodice amat pecuniã dicetur luxu
riosus, qui præter modũ frugalis est dicetur luxuriosus? At q hic excessus est. Deniq; si Euclio
amet,neq; det qcq̃,dicet̃ luxuriosus? Et tamẽ hãc opinionẽ cõfirmat autoritate glossæ,quæ est
in epistola ad Galatas,cap.v.quæ dicit: qđ Luxuria est quælibet supfluitas. Ac mirũ quod hũc
Pauli locũ nõ adduxerit, cũ citet locũ è prouerbijs,Luxuriosa res est uinũ,sed usus uini ptinet
ad potũ,ergo &c. Sed hũc nodũ satis feliciter explicat. Tertius nodus difficilis est,Luxuria, in/
quit,dicit̃,libidinosæ uoluptatis appetitus &c.Hic cũ nullũ citet autorẽ, imaginat̃ libidinosam
uoluptatẽ accipi ꝓ uoluptate uenerea. Cũ Augustinus testet̃ libidinẽ frequẽter accipi ꝓ quo/
cũq; affectu nõ obtẽperãte rationi.Princeps occidit immerentẽ,libido est.Et tñ ut fatetur Au
gustinus sermonis usus aliquoties accõmodat hanc uocẽ proprie ad rem uenereã,quod de
luxuria nemo probus autor unq̃ scripsit.Sed his etiã festiuius est,quod interiecit,inter antithe
ses & Lysis: Dicit̃ in libro de uera religiõe de luxuriosis: Qui seminat in carne de carne metet
corruptionẽ. Sed seminatio carnis fit ꝑ uoluptates uenereas,ergo ad has ptinet luxuria.Primũ
appello lectorẽ sobriũ,an ibi Paulus senserit de uoluptate uenerea,ac nõ potius de lege Mosai
ca,& si sensit,an ꝓprie senserit.Quod si sensit de impio amore rerũ omniũ uisibiliũ,quid hoc cõ
ducit Thomæ, q uult luxuriã ꝓprie cõuenire uoluptati uenereæ? Sub hæc inducit nobis Isido
rũ,qui putat luxuriosum dici,quasi solutum:suspicor à luxando,siue à laxando,sed Venus ma
xime soluit animum, igitur huc pertinet luxuria. At qui hoc nõ proposuerat Thomas,sed an
proprie huc pertineret.Postremo quid hic agit Thomas,nisi de uocabulo uitij? Porrò uoca/
bulũ unde potius petendũ fuit,q̃ ab autoribus Latinis? Quorsum aũt opus erat huc detorque

re luxuriam cum esset libido & impudicitia Latina notaq; uocabula. Et tamen uelut euicta re, secat luxuriā in omnes libidinū species. Nō insector Thomā, sed planè miseret me illorum, qui nihil aliud discūt. & mihi minus displiceo, qui nō perinde multum ætatis in huiusmodi scriptoribus cōsumpserim. Implemini spū sancto.) Græce est, sed implemini spiritu, nec addit sancto, nec apud Græcos, nec apud Ambrosiū, nec apud Hieronymū, nec in uetustis exemplarib⁹ tantū est spū, ἐν πνεύματι. Id opposuit temulētiæ uini. In psalmis.) In, redūdat ψαλμοῖς. Nec est in cordibus, sed in corde. Cæterū psalmus & hymnus utrūq; Græcū est. Illud significat cantionē, hoc laudē, sed ꝓprie dei. Et hæc opposuit ebrijs cantionibus. In timore Christi.) Iam frequēter admonui in timore perinde ualere, ac si dixisset, p timorē. Hieronymus putat hāc particulā sic accipi posse, quasi sit genus ꝓpositū, quod mox diuidat suis partibus, uidelicet Mulieres subditæ sunt uiris, serui dominis, filij parētib⁹. Subditæ sint.) Subditæ estote ὑποτάσσεσθε. Hieronymus negat hāc particulā addi in Græcis codicib⁹, Subditæ sint, sed hūc sermonē pendere ex capite superiori, Subiecti inuicē in timore. Nimirū, mulieres subditæ uiris &c. Et tamē id hodie reperit in Græcorū codicibus, adiectū ut apparet, quo & sensus sit dilucidior, & capitulum hoc separatim legi queat, si res ita postulet.

Superest in nostra editione.

Ipse saluator corporis.) καὶ αὐτός ἐστι, id est, Et ipse seruator corporis est. Et eius pronomen, apud Græcos non additur, nec apud Ambrosium, nec apud Hieronymum.

Superest rursum.

In uerbo uitæ.) Vitæ apud Græcos nō addit, nec apud Ambrosiū, nec apud Hieronymū.

Vt exhiberet.) ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ, id est, Vt adiūgeret eam sibijpsi. Et cōtinuo additur gloriosam, ἔνδοξον, deinde, τὴν ἐκκλησίαν, id est, Nempe ecclesiam.

Sancta & immaculata.) καὶ ἄμωμος, id est, Irreprehēsibilis. Tametsi immaculata nō dāno.

Ita & uiri.) Et coniūctio redundat. Vt corpora sua.) ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα, id est, Vt sua ipsorū corpora. Corporis eius.) Potest legi & eiusdem pro eius αὐτοῦ.

Annotatio Hieronymi q̄ minuta.

Propter hoc relinquet.) ἀντὶ τούτου, id est, Pro hoc, uel loco illius. Quod quidē annotauit & diuus Hieronymus, p ἕνεκεν τούτου dictū à Paulo ἀντὶ τούτου, quod fermè ualet, quasi dicas ꝓ patre ac pro matre. Testimoniū assūpsit ex Geneseos cap. ij. sed suo more decerpēs, quod ad præsentē locū cōmodū uidebat. Nā omissis ꝓnominibus, suū & suā, tantū posuit patrē & matrem. Deinde quod erat in medio, Et adhærebit uxori suæ, prætermisit, & annexuit quod sequitur, Et erūt duo in carne una, quo id efficacius sit q̄ adhærere, nempe è duobus unum hominem fieri.

Et adhærebit.) καὶ προσκολληθήσεται, id est, Adglutinabit. Nec est Vxori suæ, sed ad uxorē suā. In carne una.) εἰς σάρκα μίαν, id est, In carnē unā, hoc est, è duob⁹ fiet unus homo, iuxta ꝓprietatē Hebraici sermonis, qui totū hominē, carnē appellat nōnunq̄, nōnunq̄ animas, ipsos homines uocat. Itidē apud Græcos δέμας sæpe ꝓ homine positū reperies. Verū de hoc aliàs à nobis dictū est: & item de tropo quo in unam carnem esse dicūtur qui sunt una caro.

Sacramentū hoc.) μυστήριον, id est, Mysteriū. Id nolui eos nescire, q ex hoc loco faciūt matrimoniū unū ex sacramētis septē, iuxta peculiarē & exactā huius uocis rationē, nō quod de hoc sit dubitandū, cū ꝓbabile sit hāc traditionē ab apostolis, aut certe sanctis patrib⁹ ad nos usq; fuisse ꝓfectā. Etiāsi de hoc dubitatū est olim ab orthodoxis scholasticis, imò diuersa cōprobata sententia. Nā quod obijcit à nōnullis, à Dionysio q ex ꝓfesso tractat de sacramētis ecclesiasticis, singulorū ritus ac ceremonias diligēter explicans, nullā matrimonij factā mentionē: tum nec in tot uoluminibus in q̄bus Hieronymus de matrimonio disputat usq; appellari sacramentū, imò nec ab Augustino, qui in hāc partē Hieronymo ꝓpensior, etiā de bonis cōiugij scripsit, nomē hoc tribui. quodq; his etiā magis mirū uideri possit, nec apud Iouinianū, qui patronus erat matrimonij, usq; de sacramēti uocabulo fit mentio. Nā si facta fuisset, erat is locus attingēdus Hieronymo diluēti illius libros, præsertim cū id faciat tā accurate. Atqui hoc telo in primis erat opus Iouiniano, cōiugiū æquāti cœlibatui. Etenim ratiocinari poterat, si sacramentū est matrimoniū, & uirginitas nō est sacramentū, uincit etiā matrimonij dignitas. Hæc, inquā, atq; huiusmodi, facile dissoluūtur ab eruditis. Nō igitur hæc dixerim, quasi in dubiū uocans an sacramentum sit matrimoniū, cuius ego dignitati maiorē in modū faueo, sed quod ex his Apostoli uerbis nō uideatur admodum efficaciter colligi. Siquidē particula aduersitiua, Ego autē, satis indicat hoc magnum mysteriū ad Christum & ecclesiam pertinere, non ad maritū & uxorē. Neq; enim in hoc magnū est sacramentū, si uir iungatur uxori, quod & apud ethnicos fieri cōsueuit. Id sentit, ni fallor, diuus Augustinus edisserens psalmum cxviij. Erunt, inquit, duo in carne una. quod magnū sacramentū apostolus Paulus exponēs: Ego, inquit, dico, in Christo & in ecclesia. Quā-

Matrimonium septimū sacramentum.

quàm

q̃ idem euidenter explicat libro de nuptijs ad Valerium. Quod magnum,inquit,ſacramẽtum dixit Apoſtolus,in Chriſto & in eccleſia. Quod ergo eſt in Chriſto & in eccleſia magnum,hoc in ſingulis quibusq; uiris atq; uxoribus minimum,ſed tamen cõiunctionis inſeparabilis ſacramentũ. Simili colore uſus eſt Paulus in epiſtola ad Corinthios priore. Et propter conſcientiam,mox excluſurus errorem,ſubnectit: Conſcientiam autem dico,non tuam ſed alterius. Tum ut dicere cœperam,hoc loco Græca uox non proprie ſacramentũ ſignificat,cuiuſmodi ſeptem uocat eccleſia,ſed arcanum ac ſecretum,quo uerbo frequenter uſus eſt Paulus & de alijs,quæ longe abſunt à natura ſacramentorũ. Siquidẽ ad Theſſalonicenſes ſcribens,& iniquitatis myſterium appellat. Et hic locus fuit à duobus impetitus,quorum alteri reſpondimus,alter ſic rem tractat,ut indignus ſit cui reſpõdeatur. Neq; enim nego Matrimonium eſſe ſacramentum,ſed,an ex hoc loco doceri poſſit proprie dici ſacramentum, quemadmodum baptiſmus,excuti uolo.

In Chriſto.) Et in Chriſtum,& in eccleſiam. Tametſi non ignoro accuſatiuum apud Græcos aliquoties idem pollere,quod alter caſus. Poteſt autem accipi de Chriſto & de eccleſia. Nam & in hunc ſenſum uſurpatur à Græcis, εἰς ἑρμῆν & εἰς ἀπόλλωνα, in titulis. *Sermo minime grammaticus.*

Et uos ſinguli,unuſquiſq; ſuam uxorem, ſicut ſeipſum diligat.) Hic ſermo nec apud Græcos,nec apud nos iuxta rationem grammatices conſtat. Neq; difficile tamen fuerit ei mederi incommodo,ad hunc modum: Quanquàm uos quoq; ſingulatim hoc præſtate, ut ſuam quiſq; uxorem diligat, ut ſeipſum.

Vxor autẽ timeat.) Græce eſt,ut timeat, ἵνα φοβῆται, id eſt, Vt reuereatur. Nam in hunc ſenſum putat accipi poſſe diuus Hieronymus uerbum φοβεῖσθαι.

EX CAPITE SEXTO.

IN domino.) Hæc particula non additur apud Ambroſium,nec in commẽtarijs,haudſcio an caſu omiſſa.

In promiſſione.) Hieronymus ſubindicat hanc particulam, non ſolitã haberi in omibus libris,ſed additam à nonnullis,quo quæſtionem explicarent,quomodo hoc mandatũ hic primum dicatur,cum in Exodo ſit quintum. Huiuſmodi cum toties admoneat Hieronymus,tamen quidã cœlũ terræ miſcuerũt, quod ſimile quid dã uno aut altero loco facio.

Et ſis longæuus.) καὶ ἔσῃ, id eſt, Et eris. Quanq̃ hoc loco ambiguum eſt.

Et uos patres.) Vos,redundat. nam Græcis ſubauditur.

In diſciplina & correptione.) ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ, id eſt, In eruditiõe ſiue inſtitutione & admonitiõe. Nam id uerbi magis arridet diuo Hieronymo,quippe mollius quàm correptio,quo uſus eſt Ambroſius. Quanq̃ non ſatis intelligo unde irrepſerit uerbum conuerſationis in libris primum à Frobenio noſtro excuſis, in quibus legitur, In diſciplina & cõuerſatione domini. Cæterum utraq; uox Græcis anceps eſt. παιδεία, tum eruditionem ſignificat,tum caſtigationem,à puero dicta. νουθεσία admonitionem & obiurgationem ſiue correptionẽ,inde dicta,quod in animum alicuius ponas,& ingeras quid factũ oporteat. *παιδεία. νουθεσία.*

Dominis carnalibus.) τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα, id eſt, Dominis ſecundum carnẽ. Verum id recte mutauit ut effugeret amphibologiam,ne quis ſecundũ carnẽ referat ad ſeruire.

Non ad oculum ſeruientes.) Græcis uox eſt compoſita, μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν, Quaſi dicas,non iuxta oculare ſeruitium,ſi quis ſtudeat uerbum uerbo reddere. *ὀφθαλμοδουλεία.*

Hominibus placentes.) Et hic compoſita uox eſt ἀνθρωπάρεσκοι, multo iucũdior quàm Latina periphraſis,ſed interpres nõ potuit reddere. Sonat quaſi dicas, homoplacitos, eos qui ſtudent probari hominibus,potius quàm deo. *ἀνθρωπάρεσκοι.*

Cum bona uoluntate.) μετ' εὐνοίας, id eſt, Cum beneuolentia. Mirum cur id interpres putarit immutandum. Mihi ſanè non admodum arridet,quod Auguſtinus ex hoc dicto, colligit ſeruos non debere flagitare libertatem à dominis Chriſtianis, quod lex Moſaica ſeptimo quoq; anno uoluerit omneis ſeruos manumitti. Tametſi nõ negarim uerum eſſe quod dixit. Siquidẽ Paulus magis hic agit de dominis ethnicis q̃ Chriſtianis. Et ſi fas nõ eſt ſeruis flagitare eam libertatem,tamen parum Chriſtianum uidetur, Chriſtianos dominos nõ id cõcedere ſeruis ſuis,quod lex illa multo Chriſtiana inclemẽtior indulſit ſuis. Imò turpe uidetur inter Chriſtianos omnino nomen heri aut ſerui audiri,cum eñ baptiſmus *Seruitus inter Christianos fœda.*

mus omnes fratres reddat, qui conuenit fratrem fratri ſeruum appellari?

Seruientes ſicut domino.) *Sicut*, aduerbium redundat, nec additur ab Ambroſio.

Remittentes minas.) ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν, id eſt, Relaxantes minas, hoc eſt, minus feroces, minusq; minabundi. Vult enim eos eſſe minus imperioſos.

Lectio uaria. Quia & illorum & ueſter dominus.) εἰδότες, ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν, id eſt, Scientes quod & ueſter ipſorum dominus eſt in cœlis. ut ſit ſenſus, cum ſciatis & uobis eſſe dominum in cœlis, quem uereri debeatis. Ambroſius & Hieronymus legiſſe uidentur, ὑμῶν τε καὶ αὐτῶν, id eſt, Veſter ſimul & illorum, ut intelligas cõmunem ambobus dominum.

Fratres.) Mei, pronomen additum eſt apud Græcos, ἀδελφοί μου. Porrò nec Hieronymus, Nec Ambroſius addit fratres. τὸ λοιπὸν autem melius uertiſſet, Quod ſupereſt.

πανοπλία. Induite uos armaturam dei.) πανοπλίαν. Ea uox ſemel ſignificat quicquid ad armandũ in pugnam militem pertinet. Quaſi dicas, omnia ſimul arma quæ ad uirum pertinent. Vnde paulo inferius admonet diuus Hieronymus uertendum fuiſſe, non arma, quod Græci dicunt ὅπλα, ſed uniuerſa arma πανοπλίαν. Et Ambroſius, legit uniuerſitatem armorum.

Aduerſus inſidias.) μεθοδείας, idem quod ante uerterat, circumuentionem. Ambroſius legit aduerſus nationes, ſed codice, opinor, deprauato, forte ſcriptum erat rationes. Nam μέθοδος ratio eſt, ſed rei aggrediẽdæ. Eſt autem μεθοδεία ſi quis ex inſidijs aggredit̃ aliũ. Hieronymus legit & interpretatur, contra uerſutias diaboli. Quanq; hic potuiſſet uertere calumniatoris. Colluctatio.) ἡ πάλη, id eſt, Lucta.

κοσμοκράτωρ, noua uox. Mundi rectores.) κοσμοκράτορας, id eſt, Mundi dominos. quam dictionem planè nouam, nec uſq; alibi repertam, diuus Hieronymus putat à Paulo primũ fictam fuiſſe, quo nouis rebus explicandis noua accõmodaret uocabula. Eſt autem Græcis dictio compoſita, atq; idcirco cõmodius cohæret genitiuus tenebrarum harum.

Tenebrarum harũ.) Græce eſt, τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, id eſt, Tenebrarũ huius ſeculi.

Faber. Aduerſus ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus.) Quod Faber admonet poſſe accipi in cœleſtibus, pro eo quod eſt, aduerſus cœleſtes, id ſermonis Græcanici ratio nullo modo patitur, meo quidem iudicio. Iam quod inibi grauiter ſtomachatur aduerſus ſuperſtitioſos aſtrologos, & prognoſtas, ut demus non ſine cauſa factum, certe non ſuo factum eſt loco. Porrò ſpiritualia nequitiæ dixit, pro ſpirituales nequitias, ſeu potius uerſutias, eſt ẽm Græce πονηρίας. Ambroſius libro de paradiſo, capite duodecimo, ſic inuertit, ut ſenſum explicet, Aduerſus nequitiam ſpiritualium, quæ ſunt in cœleſtibus.

Noſtra lectio uitiata. Et in omnibus perfecti ſtare.) Græci ſic legunt, καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι, id eſt, Omnibus cõfectis ſiue perfectis ſtare, id eſt, poſtq̃ omnia perfeceritis ſtare. Hieronymus legit atq; exponit, omnia operati ſtare. Cyprianus item in epiſtola quarti libri ſexta: Vt cum omnia, inquit, perfeceritis, ſtetis accincti lumbos ueſtros &c. Quemadmodum nihil non facit miles, quo poſſit hoſti reſiſtere, ac ſuam tueri uitam, ita nobis omnia ſunt facienda cum ſpiritibus aſſidue luctaturis. Iam ut hæc quidem indicaſſe non magni negocij iudico, ita nõ arbitror tutum hæc minuta uel neſcire, uel negligere. Quid enim ſi theologus hic mihi prolixo & elaborato ſermone multa philoſophetur de perfecte ſtantibus, aut imperfecte ſtantibus, nónne Græce peritis riſum mouerit? nec id ſanè iniuria.

State ergo ſuccincti.) περιζωσάμενοι, id eſt, Accincti, ſiue circumcincti, hoc eſt, muniti. Nam ea pars corporis, baltheo laminis conſerto tegi ſolet in bello, ad quem nunc alludit Apoſtolus.

Tela nequiſſimi.) βέλη τοῦ πονηροῦ, Tela mali, ſiue ſceleſti.

Galeam ſalutis,) τοῦ σωτηρίου, id eſt, Salutaris. Atq; ita legit Hieronymus in cõmentarijs. Nec eſt aſſumite, ſed capite, δέξασθε.

Et in ipſo uigilantes.) καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο, id eſt, Et in ipſum hoc uigilantes. quemadmodũ legit Ambroſius. Incertum apud Græcos, an referatur ad ſpiritum, an ad rem.

In omĩ inſtantia.) ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει. De quo ſuperius. Ambroſius legit pſeuerãtia.

Cum fiducia.) ἐν παῤῥησίᾳ. Quæ proprie libertas eſt & audacia loquendi. quod Ambroſius uertit exerte.

Notum facere.) Cur non potius, ut notum faciam?

In cate-

In catena ista.) Ista, redundat. Nec est apud Ambrosium, nec apud Hieronymum, ac ne in uetustissimis quidem exemplaribus, nominatim Paulino, ac Donatianico. *Redundat apud nos.*

In ipso audeam.) ἵνα παῤῥησιάσωμαι. Quod uerbū explicās Ambrosius, dicit, ut in ipso exerta libertate prout oportet me loqui. Nec est ita, sed ut, ἵνα παῤῥησιάσωμαι, id est, ut audeam. Charissimus frater noster.) ἀγαπητὸς, id est, Dilectus. atq; ita legit Hieronymus, quod hic ueluti data opera semper uertit charissimus.

Ut cognoscatis, quæ circa nos sunt.) τὰ περὶ ἡμῶν, id est, Quæ de nobis sunt, hoc est, res nostras & statum nostrum.

A deo patre nostro.) Nostro, non additur nec apud Græcos, nec apud Hieronymum, nec apud Ambrosium, ac ne in Paulino quidem exemplari.

In incorruptione.) ἐν ἀφθαρσίᾳ. Quod aliās recte uerti solet immortalitas, hic sonat integritatem ac synceritatem animi, uacantis omni corruptela uitiorum. Hieronymus non approbat eos, qui ἀφθαρσίαν proprie ad corporis castimoniam applicant. Astipulatur nobis & Theophylactus interpres. Apud Ambrosium, non additur Amen in calce huius epistolæ, nec licet ex illius commentarijs conijcere quid legerit. *ἀφθαρσία, integritas.*

FINIS EPISTOLAE PAVLI AD EPHESIOS.

IN EPISTOLAM PAVLI

AD PHILIPPENSES ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

ET Timotheus.) Quāq; id quidem nihil attinet ad sententiā Pauli, tamen admonendum duxi, Timotheus pronunciandū antepenultima acuta, siue græcam rationem sequaris, siue Latinam. quod contra nunc fit in templis omnibus. Et licet optandum foret, ut hoc esset grauissimum erratum in uita Christianorum, tamen fœdum est nos publicitus in re tam manifestaria perpetuo peccare. Quāq; extitit, qui religiosum existimet, lapsus etiam huiusmodi mutare, tāq; à patribus traditos. Quasi hoc lemmate non possit defendi, quicquid quocunq; modo receptum fuerit. Et tamen quod dicit aliquid est, si sermo fiat apud populum, lingua populo nota. *Timotheus uulgo perperam pronūciatur.*

Cum episcopis.) Græcis aliquot codicibus unica dictio est coëpiscopis συνεπισκόποις, Quasi cōmunicet suum officium, cum illorum presbyteris. Quanquàm hic Græca uariāt exemplaria, & in nonnullis scriptum erat, σὺν ἐπισκόποις, id est, Unà cum episcopis. Posteriorem lectionem sequitur Ambrosius, à quo nos noluimus dissentire.

Et diaconibus) διακόνοις, id est, Ministris, ut sæpius uertit. Quod si Græca uox placet, diaconis dicendum erat, non diaconibus. Et tamen hanc uocem aliquoties reperire est in libris Augustini, iuxta tertiam inflexionem, opinor, quod sic esset uulgo usurpata, quemadmodum baptismum genere neutro. *Diacones mirum quis dixerit.*

In omni memoria uestri.) ἐπὶ πάσῃ μνείᾳ ὑμῶν, μετὰ χαρᾶς τὴν δέησιν ποιούμενος, id est, In omni memoria uestri, cum gaudio obsecrationem faciens. Ambrosius legit ad hunc modum: Super omni memoria uestra, semper in omni oratione mea pro omnibus uobis, cum gaudio orationem faciens, super communicatione uestra. ut gaudium referas ad communicationem ueluti gaudij causam. *Ambrosij diuersa lectio.*

In omni

In omnibus orationibus.) ἐν πάσῃ δεήσει, id est, In omni obsecratione.

Confidens in hoc ipsum.) πεποιθὼς αὐτὸ τοῦτο, id est, Persuasum habens hoc ipsum.

Socios gaudij.) Græcis est χάριτος, id est, Gratiæ, sed facilis lapsus in χάριτος & χαρᾶς. Et aliâs ostẽdimus alterũ pro altero usurpari. Ambrosius legit gaudij, Theophylactus gratiæ.

Omnes uos esse.) ὄντας. Rectius uertisset, Cum sitis socij gratiæ, uel qui & estis socij gratiæ, συγκοινωνούς.

Vos esse in uisce.) Esse, redundat. tantum est, In uisceribus Iesu Christi. Siquidem hoc adiecit, ne quis suspicaretur quicquam hic esse affectus humani, cur eos tantopere amaret. Viscera uocat affectum animi.

Magis ac magis.) ἔτι μᾶλλον, id est, Adhuc magis.

διαφέροντα. Potiora.) τὰ διαφέροντα, id est, Præstantia. Ambrosius legit utilia. Suspicor illius codicem habuisse scriptum συμφέροντα pro διαφέροντα, nisi διαφέρειν, id est, Referre, dicamus, quæ ad rem nostram pertinent.

Et sine offensa.) Ambrosius legit inoffensi, quasi dicas robustos, qui non possint offendi, aut qui nusquam offendant. Quanquam Græca uox ambigua est, ἀπρόσκοποι, quasi dicas, tales, ut nemini sitis offendiculo. Et in hunc sensum interpretantur Græcanica scholia.

Per Iesum Christum.) τὸν διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ, id est, Qui est, siue contingit per Iesum Christum, ut articulus Græcus distinguat hunc fructum à cæteris.

In omni prætorio, pro in toto prætorio. Ordo diuersus. In omĩ prætorio.) ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ, id est, In toto prætorio. Ne quis accipiat Paulum per omnia prætoria ductum fuisse, cum ipse dicat aliud, nimirum captiui prædicationem usque ad ipsam Neronis regiam peruenisse, & inde per uniuersam urbem fuisse uulgatam. Nam Theophylactus prætorium, ad Neronis familiam refert, cæteris omĩbus, ad reliquos ciues. Ambrosius subdure prætorium refert ad Iudaismum, In cæteris omnibus, ad ecclesias gentium. Interpres autem non raro abuti solet omni, pro toto.

Et in cæteris omnibus.) In, redundat. an subaudiendum sit, alijs expendendum relinquo. Neque cæteris, refert prætoria, ut sit sensus, euangelium notum fuisse cæteris item prætorijs, sed cæteris eius ciuitatis, qui in prætorio non uersabantur. Ita Theophylactus. Proinde coniunctio in, nullum habebat usum, nec additur ab Ambrosio.

Abundantius auderent.) Ambrosius Græcam figuram expressit Latine, Amplius cœperunt audere. Nam in ὡς τι τολμᾶν uidetur subesse synecdoche, aut si mauis eclipsis, quã tamen ausus est imitari Flaccus in Odis, Vt melius quicquid erat pati,
Vt subaudias possis, aut incipias, aut simile uerbum accommodum sententiæ.

Propter bonam uoluntatem.) δι' εὐδοκίαν. Quod uertere solet beneplacitũ. Ordo huius loci diuersus est apud Græcos. Sic enim habet apud illos: Alij quidem ex contentione Christum annunciant non pure, arbitrantes pressuram addere sese uinculis meis. Alij uero ex charitate, scientes quod in defensionem euangelij positus sum. Græca sic habent, οἱ μὲν δὲ ἐξ ἐριθείας τὸν χριστὸν καταγγέλλουσιν οὐχ ἁγνῶς, οἰόμενοι θλῖψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου, οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης εἰδότες, ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι.

Non syncere.) οὐχ ἁγνῶς, id est, Non pure. Ita Theophylactus. Ambrosius legit nõ simpliciter. Fortassis illius codex habebat οὐχ ἁπλῶς. & in tanta uocũ affinitate facillimus est lapsus. Augustinus libro ij. cõtra Petilianum legit, Non caste.

Sensus alius ex Græcis. Dum omni modo siue per occasionem.) Græci paulo diuersius legunt, τί γάρ; πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ χριστὸς καταγγέλλεται, id est, Quid enim? attamen quouis modo siue per occasionem, siue uere, Christus annunciatur. Neque enim iubet hoc esse faciendum, ut Christum aliquis insyncere prædicet, sed ex ijs quæ non recte fiebant id quod est boni excerpit, & contemnit illorum in se odiũ, modo quocunque modo prosint euangelio. Ita fermè Theophylactus. Proinde omni modo, rectius uertisset, quouis modo. Neque Paulus de his loquitur qui docerent hæretice, sed qui recte docerent Christum, licet animo parum syncero. Nec hos probat tamen, sed negat sibi discutiendum quo animo id faciant, modo prosint, Porrò quod hic uertit occasionem πρόφασις est, quod & prætextum sonat, opponitur enim ueritati.

Secundum expectationem.) κατὰ τὴν ἀποκαραδοκίαν. Quod plus quiddam significat, quàm expectationẽ, nimirũ uehemens cordis desiderium. dictione hinc composita, quod ex corde quip-

de quippiam expectetur. Mirũ quid legerit apud Græcos Ambrosius, qui uerterit Secũdum contemplationem meam, nisi forte commissum est hoc scribarum incuria.

Quia in nullo.) Quod in nullo ὅτι. Et rursum, Fiducia, παῤῥησία.

Sicut semper nunc.) Et nunc, legendum.

Et quid eligam ignoro.) Coniunctio &, obscuriorem reddit sententiam. Quandoquidem hoc sensit Paulus. Si uiuo, Christi causa uiuo, si morior, meo commodo morior. qđ si procedit mea prædicatio, & prosum ecclesijs, adeo non præfero meum commodum uestro bono, ut dubitem etiam utrum eligam. Habet enim hoc loco καὶ. peculiarem & occultam uim excludendi, quod diuersum erat. Poterat & ita legi εἰ δὲ τὸ ζῆν, ut hic subaudias contigerit, aut fuerit. deinde subijcias, hoc mihi fructus est operis. Atq; ita coniũctio, more uulgari copulat quod sequitur. Verum prior lectio magis probatur, & eam sequitur Theophylactus. Adducit hunc locum Augustinus, uelut exemplum ambiguæ distinctionis, libro de doctrina Christiana tertio, capite secundo. Nam potest ad hunc modum legi: Coartor è duobus, concupiscentiam habens, ut sit sensus, illum utriusq; rei torqueri desiderio, & uitæ & mortis. Potest & hoc pacto: Coartor è duobus, & hic distinctione interposita sequatur, cõcupiscentiam habens dissolui. Verum ex eo quod sequitur: Multo autem magis melius dissolui &c. colligitur, Cõcupiscentiam habens, ad sequentia referendum esse. Quanquam Augustinus pro melius, legit optimum.

Distinctio uaria.

Coartor enim è duobus.) συνέχομαι. Quasi dicas, utrinq; teneor. Ambrosius legit, ex his duobus, uelut exprimens uim articuli τῶν δύο. Siquidem de morte & uita loquitur. In quorum utroq; est quod inuitet, est quod deterreat.

Multo magis melius.) Ambrosius legit, multo enim melius. Verum Paulus aliâs quoq; conduplicat comparatiuum, ad uehementiam, ut plurimum excessum significet, idq; iuxta idioma sermonis Hebraici. Proinde nos uertimus, Multo longeq; melius est.

Necessarium propter uos.) ἀναγκαιότερον, id est, Magis necessarium.

Et hoc confidens scio.) πεποιθὼς οἶδα, id est, Certus scio, siue persuasus scio.

Quia manebo & pmanebo.) ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ, id est, Quod manebo & pmanebo simul cũ omĩbus uobis. Quãq; quidã codices habẽt μένω, id est, maneo siue maneã.

Vt gratulatio uestra.) τὸ καύχημα, id est, Gloriatio. Quod semp cõsueuit uertere gloriã.

In me.) ἐν ἐμοί, ut me, sit ablatiui casus.

Audiam de uobis.) ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν, ὅτι στήκετε, id est, Vt audiam de uobis, uel potius ea quæ sunt de uobis, quod statis &c.

Vnanimes pariter.) μιᾷ ψυχῇ, id est, Vna anima, uidelicet in uno spiritu, in una anima.

Collaborantes.) συναθλοῦντες, id est, Concertantes, hoc est, in hoc certamine adiuuantes nos. Ambrosius sic explicat, Pariter cum fide euangelij certantes. Nam collaborat illi, fortassis in carmine probari poterit. & concertant qui inter se certant. At hic Paulus sensit, fidem periclitari, & uelut in certamine uersari, quæ uincet, si sint qui certamen idem cũ illa capessant. Quanquam in Ambrosianis quoq; uerbis est amphibologia, potest enim accipi, certantes cum fide euangelij, certantes aduersus fidem, aut certantes per fidẽ euangelij. Proinde nos ita uertimus, Adiuuantes decertantem fidem euangelij.

Collaborare συναθλεῖν.

Terreamini.) μὴ πτυρόμενοι. i. Nõ turbati, siue tumultuãtes. Ambrosi⁹ legit, nõ pauescẽtes.

Quæ est illis causa.) Græce est illis quidem ἔνδειξις, id est, Ostẽsio. Et ideo Ambrosius legit, ostentatio interitus. Neq; tamen non recte mutauit interpres, quandoquidem Græcis ἐνδεῖξαι, siue ἀποδεῖξαι dicitur etiam qui facit. Sic & aliâs apud Paulum, Ostendit mihi multa mala, pro eo quod est, fecit mihi multa mala.

Ostendere pro facere.

Et nunc audistis.) ἀκούετε, id est, Auditis.

De me.) Græcis est ἐν ἐμοί, id est, In me. Sed haud scio an nostra lectio sit uerior.

EX CAPITE SECVNDO.

SI qua igitur cõsolatio.) παράκλησις. Ambrosius legit, Si qua exhortatio, ne bis diceret consolationem. Nihil tamen uetat quo minus conduplicatio faciat ad epitasin. Sentit enim consolationem quã illi debeant Paulo tot malis afflicto. Totum enim hoc officium eò uergit, ut pro his omnibus inter se sint concordes.

Si qua uiscera, pro si quis uiscera.

Si qua uiscera miserationis.) Græce est, *Si qua uiscera & miserationes*, σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί. Atq; ita legit Ambrosius, suffragantibus & peruetustis exemplaribus Latinis. Nã in eo codice quem exhibuit bibliotheca Pauli apud Londinum, manifesta rasura, testabatur, &, coniunctionem fuisse deletam, & miserationes adhuc erat scriptum nominãdi casu, e, litera calamo dispuncta. Cæterum in Græcis codicibus non reperio scriptum εἴτινα σπλάγχνα, sed εἴτις σπλάγχνα, id est, *Si quis uiscera*. Idq; cum in emendatis scriptis exemplaribus habeatur, demiror neminẽ interpretũ offensum hac lectione. Nisi forte σπλάγχνα hominem ipsum dixit, affectu misericordiæ præditum. Et Paulus magis rem ipsam respexit quàm uocem.

Vt idem sapiatis.) *Sentiatis* φρονῆτε, hoc est, sitis concordes.

Idipsum sentientes.) τὸ ἓν φρονοῦντες, id est, Vnum siue idem sentientes. Est autẽ participium eius uerbi, quod modo uerterat sapiatis.

Nihil per contentionem.) κατ' ἐριθείαν. Ambrosius legit irritationem, hoc, est, ad prouocandum alios.

In humilitate.) Græce sic habet, Sed humilitate, alij alios existimãtes superiores seipsis, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν. Et rursus humilitatem uocat modestiam animi, qua quis sibi nihil arrogat.

Considerantes.) σκοπεῖτε, id est, Considerate seu spectate. Spectamus enim quod expetimus. unde & scopus dictus. Ambrosius legit, contemplantes.

Quæ aliorum.) Græci addunt ἕκαστος, id est, Quisq;. Addunt & coniunctionem καὶ, hoc pacto, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑτέρων ἕκαστος, sed & aliorum. Verum hanc non attingunt interpretes. Proinde uim habet, opinor, eandem, ac si dicas imò: Imò magis aliorum.

Sentite, pro affecti sitis.

Hoc enim sentite.) φρονείσθω, id est, Sentiat, ut subaudias unusquisq;, quod modo præcessit, siue sentiatur. Quanquam interpres bene reddidit sensum, hoc est, is sensus, is affectus sit in uobis, qui fuit in Christo Iesu. Aut ita, sitis affecti uicissim alij in alios, ut Christus fuit erga uos affectus.

Esse se æqualem deo.) τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, id est, Vt esset æqualiter deo. Nam ἴσα nomen est aduerbij loco positum. Loquitur enim de Christo, quatenus erat homo. Nec est ociosus articulus apud Græcos, nimirum interpretans quid dixisset rapinam, haud dubium, quin hoc ipsum, ut esset par deo. Non usurpabat sibi æqualitatem cum deo, sed deiecit sese. Porrò forma hic est μορφή, quod speciem sonat aut figuram, quam in epistola ad Hebræos characterem uocat. Cæterum utrum hic forma sit ea de qua Aristoteles disputat in libris naturaliũ, quæ respondet materiæ, uiderint ij qui huiusmodi disputationes in hũc inuehũt locum, præsertim cum idem Paulus mox subijciat, Formam serui accipiens. Certe iuxta Chrysostomi sententiã Christus seruus non dicitur, sed filius. Tametsi diuus Hieronymus in epistolam Pauli ad Titum, id quod est apud Esaiam, cap. xlix. Magnum est tibi uocari puerum meum, putat à patre dici filio, & παῖδα, quod transtulerunt Septuaginta, Hebræis esse עֶבֶד, quod famulum duntaxat significat.

Forma dei, id est, specimen.

Diuus Ambrosius, formã interpretatur specimen seu exemplum, quod in corpore humano obambulans, æderet tamen argumenta diuinitatis: Forma enim, inquiens, dei, quid est, nisi exemplum, quod deus apparet, dum mortuos excitat, surdis reddit auditum, leprosos mundat.

Forma serui specie peccatoris.

Iam quod accepit formam serui, non proprie refert ad humanam naturam assumptam, sed ad speciẽ & similitudinem hominis nocentis, cuius personam pro nobis gessit, dum flagellatur, dãnatur, crucifigitur: *Serui, inquit, ex peccato fiunt, sicut Cham filius Noë, qui primus merito nomen serui accepit*. Non enim mihi sicut quibusdam uidetur, sic formam serui accepisse, dum homo natus est. Porrò quod hic ait, Non arbitratus est rapinam, Ambrosius uelut explicarit, dicit, Nõ sibi defendit æqualitatem, hoc est, non arrogauit sibi, quo nobis exemplum ostenderet humilitatis, sed subiecit se, ut exaltaretur à patre. *Siquidem ad exẽplum Paulus huc produxit Christum spõte humiliatum, & patris autoritate exaltatum.* Neq; tamen me clam est locum hunc à ueteribus ferè secus exponi, quantum ad quædã, quorum ego sententiæ non præiudico, sed quod adijciendum uidebatur lectoris studio in medium confero. Scio magnos autores, Hilarium, Augustinum, ut cæteros taceam, sic interpretari: Non arbitratus est rapinam, quod esset æqualis deo, nam quod erat naturæ,

non pu-

non putauit esse rapinæ. Cum esset in forma dei, hoc est, cum uere esset deus. Atque hanc præcipuam habent clauam, qua conficiantur Arriani, qui solum patrem uere uolunt esse deum. Atqui si ueris agere fas est, quid magni tribuit Paulus Christo, si cũ deus esset natura, intellexit, id nõ esse rapinæ, hoc est, nouit seipsum? Illud autem compertum est, nusquam maiorem uim fieri scripturis sacris, quàm ubi cum hæreticis agentes, nihil non detorquemus ad uictoriam. Tametsi non uideo quid hic proprie faciat aduersus Arrianos, qui non negabant dei filium esse deum, sed arbitrabantur patrem aliquo modo peculiari dici deũ, quo filius aut spiritus sanctus nõ diceretur. Non hic agit Paulus quid esset Christus, sed qualem se gereret, uidelicet nobis ædens exemplum. Deus erat, homo erat. Deũ celauit hominem exhibuit usque ad sepulturam, nam miraculis & alij pij claruerunt. Et tamen si quas diuinæ naturæ scintillas obiter ostendit, semper ad patrem autorem refert, sibi nihil arrogans. Proinde totus hic locus mihi uidetur uiolentius detorqueri ad Christi naturam, cum Paulus agat de specie exhibita nobis. Ad quem intellectũ probe quadrat quod sequitur, Propter quod deus exaltauit illum. Quid est humiliauit? ostendit speciẽ serui, & cõtempti. Quid est exaltauit? Declarauit speciem euecti, qui per se summus erat. Iam quod amicus quidam eruditus, literis ad me suis argutatur, hæc uerba: Qui cũ in forma dei esset, non arbitratus est esse se æqualem deo, non competere in Christum, quatenus est homo, cum iuxta eam naturam uere rapina fuerit futura si se deo æquasset, opinor sua sponte dilutum hac interpretatione: Hominem abiectum, hominem damnatum Christus agere non potuit, nisi fuisset homo. Nec est quod me quisquam magnis autorũ nominibus obruat, imò non hoc admonuissem, nisi mihi cognitum esset hoc magni nominis scriptoribus placuisse. Neque tamen inficias iuerim Græca sic accipi posse: Qui cum in forma dei fuisset, hoc est, qui cum ab æterno fuisset deus, haud quaquam cogitasset rapinam, si se gessisset pro deo, tamen homo factus, nõ id præ se tulit, quod semper fuit, nõ ostentauit quantus esset, sed quàm humilis esset, quàm mitis, quàm obediens, hanc nobis ostendens uiam ad summa perueniendi. Iam quod hic uertit, similitudine, Græce est ὁμοιώματι, quod magis sonat assimulationem. & quod hic habitu, illis est σχήματι, quod magis sonat figuram. Hæc paucis indicanda putaui, ut appareat quædam nõ admodum quadrare ad sensum Pauli, quæ Thomas adducit de habitu, iuxta consuetudinem dialecticorum, qui Aristoteli dicitur ἕξις, non σχῆμα. Cæterum inuentus dixit, pro compertus. Et ut homo, potest accipi, ut homo quiuis alius, qualis non erat, etiamsi uere homo erat, quantum ad naturam hominis attinet. Aut specie hominis, nimirũ id præ se ferens quod erat, ut indicat Theophylactus. Cyprianus hunc citans locum libro aduersus Iudæos secundo cap. xiij. legit, Qui cum in figura dei esset.

Excussa ueterum interpretatio.

Respõdet amico cuidam.

Thomas de habitu.

Varij sensus.

Exinaniuit semetipsum.) ἐκένωσεν ἑαυτὸν, id est, Inaniuit. Nam Qu. Curtius libro iiij. exinanire dixit, pro exhaurire: Ita ut nec circumuenirentur, si arctius starent, nec tamen mediam aciem exinanirent. Hic ἐκένωσε dictum uidetur, pro fecit humillimum & nihili, ut nihil agant qui contendunt Christum pauxillulum quiddam imminutum à deo, iuxta naturam hominis assumptam. Certe qui tantillo minor fit, non dicetur inanitus. Porrò quomodo dicatur diminutus, aut inanitus, non est huius instituti persequi.

Fabrum uidetur designare

Humiliauit semetipsum.) Sunt qui putent humiliare uocem esse parũ Latinam. Ego certe optarim esse, etiamsi nondum contigit reperire apud idoneum autorem.

Deus exaltauit illum.) Plus explicat sermo Græcus ὑπερύψωσεν, hoc est, uehementer exaltauit, siue insigniter. Proinde Ambrosius legit superexaltauit, studẽs exprimere Græcam uocem.

Omne genu flectatur.) πᾶν γόνυ κάμψῃ, id est, Omne genu flectat, ut subaudias, se. Atque ita citat Hilarius cum alijs locis tum libro de trinitate nono, ut appareat hoc nostrũ flectatur, scribarum errore fuisse mutatum. Quanquam hoc ad sensum nihil refert.

Et infernorum.) καταχθονίων, id est, Subterraneorum.

In gloria.) εἰς δόξαν, id est, In gloriam, ὅτι κύριος Ἰησοῦς χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός, id est, Quod dominus Iesus Christus in gloriam dei patris. ut intelligas hoc omnem confiteri linguam, quod Iesus Christus est dominus, idque in gloriam dei patris. Quanquam illud In gloriam dei patris, referri potest ad uerbum cõfiteatur, quod præcessit, ut omnis

Locus apud nos male lectus.

lingua confiteatur ad gloriam dei.

Vestram salutem.) τὴν ἑαυτῶν, id est, Vestram ipsorum. Quanquam ut admonui, ista pronomina composita ferè uertit per simplicia.

Salutem uestram operamini. Et mox, Deus enim est qui operatur in uobis. Prius uerbum est κατεργάζεσθε, alterum est ab ἐνεργῶν, quod nos uertimus, qui agit, ne quis in hoc erraret. Atque illud, In uobis ἐν ὑμῖν est in quibusdam, in alijs, ἐν ἡμῖν in nobis. Quanquam hoc nihil interest ad sensum.

Et perficere.) καὶ ἐνεργεῖν, id est, Facere siue operari. Est autem infinitum participij, qd modo præcessit ὁ ἐνεργῶν, id est, Qui operatur, ne quis putet esse nouum mysterium in uerbo perficere, quasi sit ad finem perducere. Ambrosius legit, operari.

Pro bona uoluntate.) ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας. Sermo est anceps, potest enim intelligi bona uoluntas, uel dei, uel Philippensium. Theophylactus refert ad deū, Ambrosius ad hoies.

Sine murmurationibus.) Quidam Græci codices habent χωρὶς ὀργῆς, id est, Sine ira. Alij γογγυσμῶν, id est, Murmurationibus.

Et hæsitationibus.) καὶ διαλογισμῶν, id est, Disceptationibus. Id aliquoties uertit, cogitationibus.

Sine querela. Sine querela.) ἄμεμπτοι, id est, De quibus nemo queri siue conqueri possit. alioqui sine querela est, qui de nullo queritur.

Et simplices.) καὶ ἀκέραιοι, id est, Synceri, absque fuco.

Sine reprehensione.) ἀμώμητα, id est, Irreprehensibiles, siue inculpati, quod frequenter uertit immaculati.

Praua tortuosa. Prauæ.) σκολιᾶς. Quod nō significat simpliciter prauum, hoc est, malum, ut uulgo putant, sed tortuosum & asperum, ut respondeat illi, quod superius posuit ἀκέραιοι, id est, simplices. id quod uelut interpretans explicat, adiungens καὶ διεστραμμένης, id est, Distortæ. Augustinus enarrans Psalmum cxlvj. pro praua legit, tortuosa.

Luminaria.) φωστῆρες. Cum erecta machina tollitur in altum lumen sustinens. Vnde addit, uerbum uitæ sustinentes, hoc est, in uertice tenentes.

Lucetis, pro lucete. Inter quos lucetis.) φαίνεσθε. Anceps est, utrū sit imperandi modus an indicandi, id est, utrum lucete, an lucetis. Certe lucete imperādi modo, legit Cyprianus in epistola ad Rogatianum presbyterum. Et Ambrosius sic exponit, ut declaret hæc nō pronunciari à Paulo quod fiant, sed præcipi ut fiant: Cōmonet, inquiens, ut memores suæ professioni respōdeant, ut inter diffidentes tam clari appareant, uita, conuersatione, moribus, quemadmodum sol & luna inter stellas splendore sublimes sunt. Porrò φαίνεσθε non simpliciter significat lucere, sed in conspicuo esse ut omnibus appareat, ueluti lumen in ædito positum.

Ad gloriam.) εἰς καύχημα. De quo iam sæpius admonuimus. Et est ad gloriam mihi, εἰς καύχημα ἐμοί. Atque ita legit diuus Ambrosius. Dilucidius erat, Vt gloriari possim in die Christi, quod non in uanum cucurrerim. Nam huc refertur illud καύχημα, ut corā Christo possit gloriari, illis adiuuantibus hanc gloriam. Ita sanè Theophylactus.

In die.) εἰς ἡμέραν, id est, In diem.

Sensus excussus. Supra sacrificium.) ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, id est, Super hostia & sacrificio fidei uestræ. Sentit suam mortem & uincula uictimam quandam esse, cuius ipse sit minister & sacrificus, semetipsum immolans pro fide illorum, & hoc nomine gaudet. Non quod inficier ἐπὶ Græcis nonnunquam sonare accessionem, sed quod hic non faciat ad sensum Pauli, mea sententia. Facit enim ille ceu duas uictimas, alteram illorum fidem, quos Christo obtulit, cuius se ministrum & λειτουργὸν facit, alteram se, si dum studet illam uictimā rite deo exhibere, ipse mactetur, & fiat uictima. quod quidem non recusat, modo id efficiat, ut illos deo dignos exhibeat. In hanc sententiā interpretatur & Ambro-

Vulgata interpretatio reiecta. sius, & huic consentiens Theophylactus. Recentiores Theologi perperam exponūt supra, pro ultra, ac multo alium sensum inducunt, quàm Paulus Græcis uerbis expresserit.

Congratulor.) συγχαίρω, id est, Congaudeo.

Congratulamini.) συγχαίρετε, id est, Congaudete. Legi potest per modum indicandi, gaudetis & congaudetis, id quod mihi sanè magis arridet.

Bono animo sim.) εὐψυχῶ. Græcis est composita dictio, & magis significat bene affici animo

animo,quàm eſſe bono animo.Siquidem bono animo eſſe dicunt Latini ,pro eo quod Græcis eſt θαῤῥεῖν.

Cognitis quæ circa uos ſunt.) γνοὺς τὰ περὶ ὑμῶν,id eſt,Vbi cognouero de rebus ueſtris,ſiue cognitis ijs quæ circa uos ſunt. Ambroſius legit,Certior de uobis factus.

Tam unanimem.) Tam,redundat,tãtum eſt ἰσόψυχον,id eſt,Aequalis animi. Nec addidit tam Auguſtinus adducens locũ hunc libro aduerſus Petil.ſecundo,cap.lxxvj. Sed offenſus interpres ſenſu ,addidit tam,ne uideretur laudato Timotheo damnare cæteros. Eſt autem Græcis dictio noue compoſita,quæ parem & eundem per omnia animum ſignificat,quo modo Pythagorici ſummam & perfectam amicitiam ſignificabant. Redundat apud nos.

Qui ſyncera affectione.) ὅς τις γνησίως,id eſt,Qui uere & germane,ut legit Auguſtinus,epiſtola cxxxvij. ſiue ut aliàs uertit,ingenue.

Pro uobis ſollicitus ſit.) Græce ſic eſt τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει,id eſt,Res ueſtras curabit, ut ſententiam reddam,magis quàm uerba.

Eius cognoſcite.) γινώσκετε. Eſt quidem ambigua Græca uox. Tamen hoc loco rectius uertiſſet, Cognoſcitis,quod declarant ea quæ mox ſequuntur,

Quoniam ſicut patri.) Vertendum erat,quoniam ſicut cum patre filius mecum ſeruiuit,uel Sicut patri filius,mihi conſeruiuit. Siquidem Græca ſic habent ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσεν. Paulus ſeruiuit Euangelio,nihil quærens ſui commodi,huic ſe ſocium dedit Timotheus pari ſynceritate affectus.

Quæ circa me ſunt.) Græci addũt ἐξαυτῆς,id eſt,Protinus,ſiue cõfeſtim ,qđ hic interpres uidetur uertiſſe mox. Verũ illud mox, potius referendũ uidetur ad uerbũ ,mittere.

Et ſpero mittere.) Cur non potius miſſurum? Nam infinita ſic aliquoties uſurpantur.

Veniam ad uos.) Ad uos,redundat. Imò Græce eſt,Quod & ipſe cito uenturus ſim. Et ita legit Ambroſius.

Et mœſtus erat.) καὶ ἀδημονῶν. Id Ambroſius uertit,Et impatienter ſollicitus erat. Nã ἀδημονεῖν eſt penè exanimari ac deficere præ dolere. Ἀδημονεῖν.

Vſq; ad mortem.) παραπλήσιον θανάτῳ,id eſt,Proxime mortem ,ſiue Vt eſſet uicinus morti. Ambroſius legit,Prope mortem.

Feſtinantius.) σπουδαιοτέρως. Verti poterat & ſtudioſius. Ambroſius legit ,ſollicitius, etiamſi deprauatum eſt ſollicitus. mihi tamen non diſplicet quod uertit interpres.

Quod ex uobis deerat.) τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, id eſt, Veſtrum defectum.

Abſq; triſtitia ſim.) ἀλυπότερος ὦ. Ambroſius uertit ,Meliore animo ſim. Græca uox perinde ſonat,quaſi dicas,liberior ſim ab omni dolore,ſiue minus doleam.

Cum honore habetote.) ἐντίμους ἔχετε,id eſt,In precio habete.

Tradens animam ſuam.) παραβουλευσάμενος. Ambroſius Græcam uocem propius expreſſit,In interitum tradens animam ſuam. Eſt autem παραβουλεύεσθαι male cõſulere,& nõ habere rationem alicuius,non,quod Faber putat ſponte conſultoq; tradere. Sentit enim Paulus illum ope diuina ſeruatum fuiſſe.alioqui ipſe ſe præcipitauerat in exitium uitæ. Faber.

Erga meum obſequium.) τῆς πρός με λειτουργίας. Ambroſius legit,circa meum officiũ. Quanquam nec is explicuit,quod Græca ſonant uerba ,quorũ hæc eſt ſentẽtia ,ut quod diminutum fuit in obſequio ueſtro erga me,id ſuppleatis in his quos ad uos mitto, & qđ minus feciſtis mihi, in talibus compenſetis. At nonnulli codices habent πληρώσῃ , impleret,non πληρώσητε. ut uerbum ad Epaphroditum ſit referendum,non ad Philippenſes,ac tum erit ſenſus,ut ille ſuppleret,quod in ueſtro erga me officio fuit diminutum. Ambroſius interpretatur,ut ſuppleret ,ſi quid Paulus minus plene tradiderat . Theophylactus cum legat itidem ut Ambroſius,tamen ſecus interpretatur: Videlicet cum Philippenſes Romæ non eſſent,tamen Epaphroditum illorum ad ſe munificentiam detuliſſe,atq; hoc pacto ſarſiſſe,quod illorum erga Paulum officio,locorũ ſeiunctio uidebatur detraxiſſe.

EX CAPITE TERTIO.

De cætero.) τὸ λοιπόν,id eſt,Quod ſupereſt. Et χαίρετε poteſt legi,ualete.

Mihi quidem non pigrum.) ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρόν, ὑμῖν δὲ τὸ ἀσφαλές. Ad uerbum ita reddi poterat: Mihi quidem non pigrum ,uobis aũt tutũ. At dilucidius ſimul & Latinius fuerit, Me quidem nõ piget,uobis autem

tutum est. Sensus est, Non me piget huius laboris, ut sæpius eadem repetam, quo crebra admonitio, uos reddat tutiores, ne labamini. Nam hinc proprie dictum est ἀσφαλές. Mirum unde Ambrosius nobiscum legat, pro tuto, necessariũ. Nam sic etiam interpretatur.

κατατομὴ περιτομή.

Vide concisionem.) Distinxit concisionem à circumcisione κατατομὴν, περιτομήν. Cõciditur enim quod discerpitur, & planè distrahitur. Circunciditur quod expolitur, resectis superuacaneis. Annotauit hoc diuus Hieronymus in commentarijs Michææ. Cæterum articulus præfixus singulis horum nominum, indicat eũ de certis quibusdam loqui, quos illi nouerint τοὺς κύνας, τοὺς κακοὺς, τὴν κατατομήν. Et uidete, posuit pro cauete, quemadmodum aliquoties in Euangelio ὁρᾶτε, βλέπετε. Sic enim hunc locum adduxit Ambrosius in libello Ad uirginem deuotam, Vitate canes, uitate malos operarios.

Locus falsatus apud Latinos.

Qui spiritu seruimus deo.) Græce est, Qui spiritu dei seruimus, οἱ πνεύματι θεοῦ λατρεύοντες. Porrò seruimus dixit, pro eo quod est, religione colimus. Et tamen in nonnullis habebatur θεῷ λατρεύομεν, id est, Deo seruimus. Indicat Ambrosius libro de spiritu sancto secundo, cap. sexto, hunc locum in Latinis codicibus falsariorum perfidia uariatũ fuisse, atq; ob id Græcorum exemplarium autoritate standum, in quibus habeatur, οἱ πνεύματι θεοῦ λατρεύοντες, id est, Qui spiritui dei seruimus. Atq; hinc colligit & spiritum esse deum, cui cultus debeatur, quod tamen ex Græcis uerbis non cònsequitur necessario. Siquidem datiuus πνεύματι, modum indicare potest, ut uerbum λατρεύομεν ponatur absolute. Atq; in hunc sanè sensum enarrant Græcorum scholia, atq; ipse etiam Theophylactus πνευματικῶς λατρεύοντες καὶ διὰ νοὸς, id est, Spiritualiter & mente deum colentes non corporeis ceremonijs, quemadmodum Iudæi qui mentulam amputabant, mente impura.

Habeam fiduciã in carne.) Græcus habet, & in carne, καὶ ἐν σαρκί. Et ita legit Ambrosius. Atq; est quidem πεποιθέναι uerbũ præteriti tẽporis, sed ijs abutimur pro uerbis præsentis temporis. Vnde Ambrosius & interpres recte legũt, Fiduciã habeam, & fiduciã habere.

Locus in Ambrosio deprauatus.

Circumcisus octauo die.) Græcus sic habet περιτομὴ ὀκταήμερος, id est, Circũcisio octaui diei. Se uocat circũcisionẽ, ut sæpe aliâs gentes uocat præputiũ. In Ambrosianis codicibus locũ hunc deprauarunt parũ attent scriptores, legentes, Circumcisionem octaui diei.

Ex genere Israël.) ἐκ γένους ἰσραήλ. Israël hoc loco nominatiuus esse potest, non genitiuus. Vt enim se modo uocauit circumcisionem pro Iudæo, ita se hic nominat Israël pro Israëlita. Quẽadmodum & aliâs frequenter Israël pro Israëlitis ponitur. Addidit autem ex genere, ad distinctionem proselytorum, qui erant quidem Israëlitæ, sed uelut adoptione, non ex genere.

Conuersatus sine querela.) γενόμενος ἄμεμπτος, id est, Factus sum, siue is fui de quo queri nemo posset. Quanquam hoc haud male reddidit interpres.

Detrimenta.) ζημίαν, id est, Detrimentum.

Propter eminentem scientiam.) διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως, id est, Propter eminentiã cognitionis, ut neutrum positum sit loco nominis substantiui.

Locus uarie intellectus.

Vt stercora.) καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, id est, Arbitror stercora esse, siue duco pro stercoribus. Græcis autem σκύβαλον dicitur, quod ex intestinis canibus proijcitur ἀπὸ τοῦ τοῖς κυσὶ βάλλεσθαι. Etiamsi diuus Ambrosius in Psalmo cxviij. sermone octauo, legit: Aestimor stercora, ut Christum lucrifaciam, quasi Paulus passus sit se pro nihilo haberi. Idem tamen secus interpretatur, ac mea sententia rectius, in commentarijs, quos in hanc scripsit epistolam, præsertim suffragantibus Græcis, iuxta quos Paulus legem olim magnæ uenerationis prorsus negligit, ut inutilem præ euangelio Christi, cum in illa natus esset. Quanquam haud scio an & illud τὰ πάντα ἐζημιώθην, uertendum fuerit, In omnibus detrimento sum affectus. Ambrosius uertit, Omnia damna duxi, & huic consentiens Augustinus. Et in hanc quidem sententiam interpretatur Theophylactus, ut intelligamus perinde dictum ζημιοῦσθαι, quemadmodum dicimus μακαρίζεσθαι & εὐδαιμονίζεσθαι. At idem Ambrosius edisserens Psalmum: Beati immaculati, sermone octauo, secus uertit, Propter quẽ omnium detrimentum passus sum, rursus à seipso nonnihil dissentiens.

Quæ est ex deo.) Adde iustitiam τὴν ἐκ θεοῦ δικαιοσύνην, ut repetatur iustitiam. Sic enim legit Ambrosius: Iustitiam inquam quæ fide constat, non legis operibus. Item, in fide ad cognoscendum illum. Sic distinguunt Græci, ut intelligas eum cognosci ex fide.

Ex fide

Ex fide est.) διὰ πίστεως, id est, Per fidem.

Societatem passionis.) παθημάτων, id est, Passionum siue malorum, siue afflictionũ. Ambrosius pro societate, legit communicationem.

Si quo modo.) εἴπως, Si quâ.

Quæ est ex mortuis.) τῶν νεκρῶν, id est, Mortuorũ. Miror cur hic placuerit περίφρασις, nisi quod suspicor hunc interpretem, & item Ambrosiũ ita legisse, ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν.

Sequor autem.) διώκω, id est, Sector, & assequi cupio. Interpres autem nimis Latine usus est eo uerbo sequor, idcirco admonui, ne quis erraret. Facetum.

Si quo modo.) εἰ καὶ, id est, Si &, siue etiã cõprehendã. Interpres legisse uidetur εἴπως.

In quo & comprehensus sum.) ἐφ᾽ ᾧ, id est, In eo quod. Eundem sensum efficit hoc loco, ἐφ᾽ ᾧ & ἐφ᾽ ᾧ. Proinde mihi sensus uidetur, Si quo modo assequar id, ad quod me Christus delegit, & in stadio hoc certare iussit.

Non arbitror.) Laurentianus codex habuit οὔπω, id est, Nondum, meus οὐ. sed plures habent οὔπω. Et ita legit diuus Ambrosius.

Quæ retro sunt.) τὰ ὀπίσω, id est, Quæ à tergo sunt, hoc est, quæ præterita sunt ac relicta. Sumit enim similitudinem à cursoribus, qui non attendunt, nec respectant quid spacij transmiserint, sed quid supersit. Augustinus enarrans Psalmum trigesimum nonum, interpretatur quæ retro sunt, uitam pristinam uitijs inquinatam. Cum mea sententia Paulus loquatur de pietatis gradibus, prætermissis inferioribus, ad magis ardua perfectioraque connitendum esse. Nam & Corinthijs ostendit uiam excellentiorem, ad quam proficiat, neglectis minoribus uirtutum donis. Expensa Augustini interpretatio.

Vnum aũt.) ἓν δέ, Subaudiendũ est ago, quasi dicat, solũ hoc ago, & in hoc sum totus.

Quæ priora.) τοῖς δὲ ἔμπροσθεν, id est, Quæ à fronte sunt.

Ad destinatum.) κατὰ σκοπόν, id est, Secundum scopum aut præfixum. Neque tam male uertit interpres quàm obscure. Hieronymus admonet Græcam uocem esse significantiorem. Est enim σκοπός proprie signum præfixum sagittantibus. Vnde quod animo destinamus ac præfigimus, scopus est. Augustinus cum alijs plerisque locis, tum in Psalmum trigesimumoctauum legit, Secundum intentionem, pro κατὰ σκοπόν. Cyprianus de clericorũ uita, si modo hoc opus illius uideri debet, legit, Ad regulam sequor. Scopus quid.

Hoc sentiamus.) Hieronymus in primo aduersus Pelagium dialogo, indicat hoc loco Græcorum exemplaria uariasse, in alijs scriptum fuisse φρονοῦμεν, id est, Sapimus, modo indicandi, in alijs φρονῶμεν, id est, Sapiamus.

Aliter sapitis.) φρονεῖτε, id est, Sentitis. Ac reuelabit futuri temporis esse debet, ἀποκαλύψει. sed reclamantibus uetustis exemplaribus Latinis, atque ipso Ambrosio, qui secus nõ legit solum, uerumetiam interpretatur. Item Augustino cum alijs locis aliquot, tum libro aduersus Cresconium secundo cap. xxxj. Rursus epistola xlviij. nisi mendum est in scriptura. Nam sermone de uerbis apostoli xv. scriptum habetur, reuelabit. Rursus libro de prædestinatione sanctorum primo, cap. primo. Opinor enim dictum aliter, pro eo quod est, secus aliquanto quàm oportet. Proinde suspicor à Paulo scriptum fuisse ἀπεκάλυψε. Sensus uterque tolerabilis est. Siquidem opinor Paulum loqui de Iudæis ad Christi religionem conuersis, qui nondum poterant contemnere patriæ legis obseruationem. Paulus autem modo docuit ex fide contingere iustitiam. Sed tamen si quis, inquit, inter uos diuersum sentit, & legi nonnihil tribuit, non est cur ob id scindatur concordia, quæ peculiaris est Christianorum, sic potius interpretetur quisque, Quid mea refert, si deus hoc illi reuelauit: ego nihilo secius sequar, quod mihi mea dictat conscientia. Alter hic est, Si quis diuersum sentit, hoc est, legi tribuit aliquid, feratur donec proficiat. Futurum est enim fortassis, ut hanc quoque perfectionem illi deus aspiret, ut aliquando contemnat, quæ nondũ potest contemnere. Quanquam haud me clam est Ambrosium aliter interpretari. Theophylactus hunc sensum adfert: Si quid secus sentitis de affectanda uictoria, non recte sentitis. Sed tamen deus istam quoque mentem uobis mutabit in melius. Reuelauit. Reuelabit. Aliter, pro diuerse, siue secus quã oportet.

Veruntamen.) Græca paulo secus habent, nempe ad hunc modum, πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, id est, Verum in eo ad quod peruenimus, eadem incedere regula, idem sapere. Quanquam hi infinitiui pro imperatiuis poni uidẽtur.

Imitatores mei.) συμμιμηταί μου, id eſt, Coimitatores mei, hoc eſt, imitemini me unà cum cæteris qui me imitantur. Aut hoc conueniat inter uos, etiamſi quid in cæteris diſſentitis, ut ſitis imitatores mei. Proinde nos uertimus: Eſtote pariter imitatores mei. Ambroſius nullum indicium dat huius coniunctionis.

Et obſeruate.) καὶ σκοπεῖτε, id eſt, Conſiderate. Atq; ita legit Ambroſius.

Formam noſtram.) τύπον ἡμᾶς, id eſt, Formam nos, ut ſit appoſitiue dictum.

Quæ ſæpe dixi uobis.) Apparet Paulum non abſoluiſſe quod cœperat. Multi enim ambulant, ut ſubaudias, nō ut ego, ſed in carne & faſtu, ac ceremonijs, & ob id inimici crucis.

Terrena ſapiunt.) φρονοῦντες, Curant ſiue ſentiunt, hoc eſt, qui terreſtres habent affectus. Abuſus eſt participio loco uerbi.

Noſtra autem.) Noſtra enim.

Vnde.) ἐξ οὗ, id eſt, Ex quo, ſcilicet cœlo. Miror interpreti placuiſſe amphibologiam, adeo ut à Græcis uerbis diſcederet. niſi quod Ex quo apud illum ferè ſonat, ex quo tempore, ſiue poſtquam.

Corpus humilitatis, id eſt, Humile ſicut corpus mortis.

Corpus humilitatis.) ταπεινώσεως, id eſt, Corpus humile & abiectum. Locutus eſt enim iuxta proprietatem ſermonis Hebræi.

Configuratum corpori.) Græce ſic habet, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι, id eſt, Vt fiat conſorme corpori &c.

Secundum operationem uirtutis.) Et hoc Græcis ad hunc legitur modum, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν, καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα, id eſt, Secundum operationē ſeu uim, aut efficaciam, ut poſſit etiam ſubijcere ſibiipſi omnia. Ambroſius legit: Qua poſſit etiā ſubijcere ſibi omnia. Codex Donatiani habebat Secūdū operationē, qua etiā poſſit.

EX CAPITE QVARTO.

CHariſſimi & deſideratiſſimi.) ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι, id eſt, Dilecti ac deſiderati, ſiue amabiles ac deſiderabiles.

Et Syntychen obſecro.) Rogo & deprecor apud Græcos idē eſt uerbū. Proinde intempeſtiue interpres affectauit copiam hoc loco, cum anadiploſis eius uerbi faciat ad uehementiam affectus ſignificandam.

Idipſum ſapere.) τὸ αὐτὸ φρονεῖν, id eſt, Idē ſentire, hoc eſt, concordes eſſe. Etiamſi Ambroſius interpretatur de amplexanda prudentia.

Etiam.) Hic affirmantis eſt, ναί. Et ἐρωτῶ, quod ſignificat interrogo, hic pro rogo poſuit. Niſi forte ἐρωτῶ anceps eſt apud Græcos, ſicut rogo apud Latinos.

Germane compar.) σύζυγε γνήσιε. Syzygi dicuntur, quaſi pariter ducentes iugum. Germanum autem hic uertit, quod ſuperius uerterat ſynceram affectionem γνησίως. Quidā hoc referunt ad uxorem Pauli. Nam Græca poſſunt & fœminino genere accipi, σύζυγε γνήσιε, id eſt, Coniunx germana, hoc eſt, ſyncera coniunx. Sunt autem magni autores apud Græcos, qui putant Paulum habuiſſe uxorem. Et conſentaneum eſt hic mulieres cōmēndari mulieribus. Porrò quod addit γνήσιε, hoc eſt, germana ſiue uera, pulchre quadrat in eam quæ & ipſa Chriſtum unà cum marito amplecteretur. Cum enim conſenſus eſt, non ſolum in cōuictu, uerumetiam in profeſſione fidei, in ſtudio pietatis, in uitæ ſimilitudine, tum deniq; uerum eſt coniugium. Alioqui impar coniugium uocatur, quoties diuerſi religione, iugo matrimonij continentur. Sanctus Clemens Hiſtoriæ eccleſiaſticæ libro tertio, referente Euſebio, locum hunc citat, quo doceat Paulo fuiſſe uxorem. Theophylactus tamen acriter repugnat, ne Paulo tribuamus uxorem. quaſi uero in hoc ſit aliquid periculi. Quod ne fiat, mauult hunc alteri mulierum uel fratrem uel maritum fuiſſe ac fortaſſe carceris cuſtodem. Fatetur tamen fuiſſe, qui putarint hæc Paulū uxori ſuæ ſcribere, quos nō alio refellit argumento, quàm uocis unius, quam maſculino genere poſuerit, fœminino poſiturus uidelicet, ſi de uxore loqueretur. Sentit autem opinor, de γνήσιε. Nam de σύζυγος nemo neſcit eſſe generis communis. Verum qui putarunt hæc de uxore dici, ni fallor, Græci fuerūt, quos tamen nihil offendit, quod offendit Theophylactum, nimirum intelligentes in huiuſmodi uocibus iuxta morem Atticū frequenter uſurpari, genus maſculinum pro fœminino. Proinde ut hanc ſententiam nō arbitror abſurdam, ita fateor & alteram poſſe conſiſtere. Tantum offendit, quod uirū ceu comitem adiungit fœ-

Impar coniugium.

minis

minis,præter morem suum.Deinde quis esset iste carceris custos,quem Paulus dignaretur tanto honore,ut eum γνήσιον σύζυγον uocaret,& eidem præferret mulieres.Lyranus admonet,germanum esse nomen proprium ne nihil adderet de suo,quod hausisse uidetur è commentariis qui falso Hieronymi titulo feruntur in omnes epistolas Pauli. Porrò cum hæc epistola scripta sit omnibus sanctis episcopis ac diaconis,nullius expresso nomine,non uideo quis hic possit intelligi.

Adiuua illas.) συλλαμβάνου αὐταῖς,Commoda illis,ac manum admoue.

Mecum laborauerunt.) συνήθλησάν μοι,id est,Simul mecum decertarunt.

Gaudete in domino.) χαίρετε.Potest esse & ualete.

Modestia.) ἐπιεικὲς,id est,Humanitas,siue æquitas. Ambrosius explanat, rationabilis conuersatio,cum non contenditur de summo iure,sed alius alii pro tempore cedit, & id sequitur quod postulat humanitas. *Modestia,pro humanitate.*

Dominus enim.) Enim,redundat,nec additur apud Ambrosium.

Sed in omi.) Omni,nō est epithetū orationis,ἐν παντὶ,id est,In omni re,siue in oībus.

Omnem sensum.) πάντα νοῦν,id est,Mentem siue intellectum,ne quis ad corporis sensum detorqueat.Certe mentem legit Ambrosius hāc enarrans epistolam ,itaq; citat libro de Iacob,& beata uita,capite sexto.

Custodiat.) φρουρήσει.i.Custodiet,futuri tēporis.Neq; eñ optat hoc illis,sed animat eos hac fiducia.Ita legisse Ambrosiū,colliges ex ipsius interpretatione,si perpēdas attentius.

De cætero fratres.) τὸ λοιπόν, id est,Quod reliquum est.Est autem continuantis post digressionem aliquam.

Quæcūq; pudica.) σεμνά.Quod Ambrosius legit,magnifica.Vertere poterat seuera, honesta,uerecunda. Nam hæc omnia significat Græcis σεμνά. *σεμνὰ seuera*

Quæcunq; sancta.) ἁγνά,id est,Pura siue casta.

Amabilia.) προσφιλῆ. Quod Hieronymus aduersus Iouinianum uertit Ad castitatē pertinentia,sed detorquens,opinor,ad suam argumentationem.

Bonæ famæ.) εὔφημα,id est, Bene ominata ,siue boni ominis. Ambrosius uertit,laudabilia.Totum hunc locum ita reddidit Hieronymus:Quæcunq; ergo sunt uera , quæcūq; pudica,quæcunq; iusta, quæcunq; ad castitatem pertinentia &c.

Si qua laus disciplinæ.) Disciplinæ , redundat iuxta Græcos codices. Nec apparet ex Ambrosianis commentariis,quod secus legerit,quàm Græci.Et uirtus hic est ἀρετὴ , quæ opponitur uicio,non δύναμις,quæ pugnat cum imbecillitate. *Virtus ἀρετή*

Hæc cogitate & agite.) Cogitate superest,Græcis tantū est ταῦτα πράττετε, id est,Hæc agite.Et ita legit Ambrosius.Hunc locum quidam magnis cachinnis magnisq; conuiciis insectatur,negans me apud me fuisse cum hæc scriberem. Ac mox deprehendi hominis errorem.Siquidem cum ego notassem lectionem posterioris partis,hæc agite & deus pacis &c.Ille somniauit me de priore parte loqui,si qua laus disciplinæ ,hæc cogitate quæ & didicistis.At dicet ille,quid annotabas,cū scriptura huius loci belle haberet in Græcis pariter ac Latinis codicibus? Non sum tam stupidus,ut præter occasionem id fuerim annotaturus.Etenim cum hæc scriberem,consului peruetustæ æditionis codicem ,qui glossam habet adiunctam ordinariam & interlinearem ut uocant,præbitam è monasterio Cartusiensium ,quod propinquū est urbi Bruxellensi uicinū collegio Anderlacensi, in quo tum temporis ualetudinis causa rusticabamur.In eo sic habebatur scriptū: Hæc cogitate quæ & didicistis,& accepistis,& audistis,& uidistis in me,hæc cogitate & agite ,& deus pacis erit uobiscum.Et glossa in interstitio uersuum:Non solum,inquit,cogitate,sed & actu impleте.Hic clamabit meus castigator,scripturā esse deprauatā,& illud cogitate repetitū è loco superiore. Fateor ,& ideo admonui,ne latius serperet ea scriptura ,que iam codices non paucos occupauerat.

Quoniam tandem aliquando.) ὅτι ἤδη ποτὲ,id est,Quod iam aliquando.

Refloruistis ꝑ me sētire.) ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν,id est,Reuiguistis in sentiēdo de me,ut subaudias ὑμῖν τὸ φρονεῖν,hoc est,reuiguit in uobis amor & sollicitudo ,ac studiū erga me,tametsi nō misistis hactenus,qđ opportunitas mittendi uobis defuerit ,non animus.

Sicut & sentiebatis.) ἐφ᾽ ᾧ, id est,In eo quod sentiebatis.

Occupati

Occupati enim eratis.) ἠκαιρεῖσθε δὲ, id est, Sed non habuistis opportunitatem. Id enim sonare uidetur ἀκαιρεῖσθαι.

Propter penuriam.) καθ᾽ ὑστέρησιν, id est, Iuxta defectum.

Non quasi.) οὐχ ὅτι, id est, Non quod.

Sufficiens esse.) αὐτάρκης εἶναι, id est, Cōtentus esse. Apertius erat: Nam ego didici his in quibus sum contentus esse, ἐν οἷς εἰμὶ αὐτάρκης εἶναι.

Scio humiliari & abundare.) περισσεύειν. Quod hic uertit, abundare, non solum pertinet ad rerum copiam, sed ad omnem præcellentiam, ut opponatur ei quod præcessit, humiliari. Nam de copia & inopia mox meminit.

Vbiq; & in omnibus.) ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι, id est, In omni & in omnibus. Et sic legit Ambrosius. Tametsi probe uertit hoc interpres, ut accipias, ubiq;, pro eo quod est in omī re.

Institutus sum.) μεμύημαι, quod Ambrosius uertit, imbutus sum. Est autem proprie initiari mysterijs. Porrò mysteria primum discuntur.

Abundare & penuriam pati.) περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι, hoc est, quasi dicas, pati, ut supersit, pati, ut desit, siue pati, ut nimium sit, pati, ut minus sit.

Qui me confortat.) ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι. Non est confortat, quasi consolatur & reficit, sed confortat, id est, Potentem ac fortem reddit, corroborat erat Latinius.

In Thessalonicam.) ἐν θεσσαλονίκῃ, id est, In Thessalonica, ut subaudias ecclesia. Nec miserunt in Thessalonicam, sed Paulo miserunt, qui illic tum erat.

Semel & bis. Semel & bis.) ἅπαξ καὶ δίς. Quod si quis Latine uelit reddere, dicendū est, semel atq; iterum. Ambrosius legit: Semel & iterum. Alioqui semel & bis nihil aliud sonat quā ter.

In usum.) εἰς τὴν χρείαν, id est, Ad egestatem, siue ad necessitatem. Quanquā in usum non est absurdum, modo intelligas, In usum, id est, Cum esset opus. Ambrosius legit, In usus meos misistis.

Non quia quæro datum.) οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, id est, Non quod quæram ipsum donum. Ambrosius legit: Non quia munus quæram.

Sed requiro fructū.) Illud quæro, & hoc requiro, apud Græcos idē uerbū est ἐπιζητῶ.

Abundantem in rationem.) Hic melius uertisset Græcum participium in uerbū πλεονάζοντα, id est, Qui redundaret in uestrum commodum, potius quàm meum.

Habeo autem omnia.) ἀπέχω. Ambrosius legit, Percepi autem omnia. Nam ἀπέχειν est recipere ex aliquo ueluti censum aut reditum ex aruis. Et ad eum modum uertit in euangelijs, Receperunt mercedem suam ἀπέχουσιν. Id sentiens Theophylactus, submonet recipi, quod quasi debitum datur.

Repletus sum acceptis.) πεπλήρωμαι δεξάμενος, id est, Repletus sum accipiens, nisi quod participium est præteriti temporis. Commodius uertisset ad hunc modum, Expletus sum, posteaquam accepi ab Epaphrodito, à uobis missa, odorem &c.

Thymiamata in sacris. In odorem suauitatis.) ὀσμὴν εὐωδίας. Quod superius indicauimus. Nec est In odorem, sed odorem appositiue, suffragante Græcis codice Donatiani. Ambrosius legit, odorem bonæ suauitatis, sed mutato, sicuti conijcio, auferendi casu, in accusandi casum. Cyprianus exponens precationem dominicam, citat ad hunc modum: *Saturatus sum, inquit, recipiens ab Epaphrodito quæ à uobis missa sunt, odore suauitatis, sacrificio accepto, & placente deo.* Indicat autem quod uocauit odorem suauem, sumptum à sacris in quibus suffitus spargebantur grati naribus.

Omne desiderium.) πᾶσαν χρείαν, id est, Omnem necessitatem siue indigentiam. Valla emendat, implebit πληρώσει, sed codex unus habebat πληρώσαι, id est, Impleat.

Cum spiritu uestro.) *Sic & Ambrosius legit, sed Græci codices habent*, μετὰ πάντων ὑμῶν, id est, Cum omnibus uobis.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES, PER DES. ERASMVM ROTERODAMVM, FINIS.

In epistolam

IN EPISTOLAM PAVLI AD COLOSSENSES ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTEROD.

IN PRIMIS non possum non mirari, quid in mentem uenerit ijs qui Colossenses ad quos scribit hanc epistolam Paulus, aiunt esse Rhodienses, ob nobilem illum colossum, qui memoratur inter septem mundi miracula. Nam de statua quidem nullus nõ meminit scriptorum. At de ciuitate huius nominis, ne ij quidem ullum fecere uerbum, qui totius insulæ situm diligentissime literis prodiderunt. Quin potius Colossæ ciuitas est Phrygiæ, quæ est in Asia minore, haud ita procul ab Hierapoli, & Laodicea, quarum & in hac epistola meminit Paulus. Laodiceæ cum ait, Volo autem uos scire, cuiusmodi certamen habeam pro uobis, & pro his qui sunt Laodiceæ. Ac rursum in calce: Facite ut & in Laodicensium ecclesia legatur, & eã quæ è Laodicea missa fuit, ut uos quoq; legatis. Ac paulo superius: Quoniam habet zelum multum pro uobis, & his qui sunt Laodiceæ, & his qui sunt Hierapoli. Constat autem Hierapolim & Laodiceam in Phrygia esse aut certe in confinio, autore Ptolemæo. Porrò Plinius libro sexto, capite trigesimosecundo, Colossas nominatim recensuit in descriptione Phrygiæ, quæ septentrionali sui parte Galatiæ sit contermina, Meridiana, Lycaoniæ, Pisidiæ, Mygdoniæ. Ab oriente Cappadociam attingens. Oppida celeberrima sunt, Ancyra, Andria, Celena, Colossæ, Carina, Coiason, Ceranæ, Iconium, Midanum. Idem libro trigesimoprimo, capite secundo, prodidit Colossis flumen esse, in quod lateres cõiecti lapides extrahantur. Ad hæc Strabo geographiæ suæ libro decimo, inter loca Laodiceæ finitima, Colossarum quoq; mentionem facit. Iam uero Theophylactus quoq; Græcus interpres de Colossensibus tradidit in hunc modum, πόλις φρυγίας αἱ κολοσσαὶ, αἱ νῦν λεγόμεναι χῶναι. καὶ δῆλον ἐκ τοῦ τὴν λαοδίκειαν εἶναι πλησίον, id est, Ciuitas Phrygiæ Colossæ, quæ nunc uocatur Chonæ. Atq; id liquet ex eo, quod uicina sit Laodicea. Hæc abunde sufficiunt, opinor, ad refellendos eos, qui Colossenses in Rhodum transferunt. Nec ab hac nostra sententia dissentit Faber Stapulẽsis. Iam quod apud Suidam legimus Rhodienses & Lindos dictos & Colossenses ob insignem colossum, quem soli erexerunt, ut uerum sit, non efficit, ut hæc epistola scripta sit Rhodijs. Cæterum quod in Græcis codicibus κολασσαῖς legimus, per alpha scriptum in secunda syllaba, haud scio an librariorum acciderit incuria, præsertim cum Theophylactus urbis situm exponens, Colossas scribat, nõ Colassas. Sic autem dicimus Colossæ Colossarũ, quemadmodũ Athenæ Athenarũ. A deo patre nostro.) Admonet Theophylactus hic non addi mentionem Christi, quod tamen fieri solet in cæteris fermè epistolis. Et tamen hoc additum uidemus in Græcorum codicibus, nõ dubiũ quin errore librariorum, ex sua memoria quæ uidetur addentium.

Colossas ciuitatẽ esse Phrygiæ, non Rhodi.

Faber.

Quod peruenit ad uos, sicut & in toto mundo est, & fructificat, & crescit.) καθὼς καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ, καὶ ἐστι καρποφορούμενον, Quemadmodum & in toto mundo etiam est fructificans, licet in nonnullis exẽplaribus non addebatur posterius καὶ ante ἐστι. Quæ tamen coniunctio mihi non uidetur ociosa. Prior enim pertinet ad aduerbium, quemadmodum, posterior ad id quod subauditur, peruenit ad uos, quemadmodũ & in toto mũdo est, & ita est, ut non solum prædicatum sit, uerumetiam fructificet.

Faber. Et crescit.) Hæc apud Græcos non lego. Faber indicat, ἀυξανόμενον addi in quibusdam exemplaribus, atque ita sane legit Ambrosius. ac paulo inferius rursus hæc duo participia iunguntur, In omni opere bono &c.

Sicut in uobis.) Sicut & in uobis, addita copula, καθὼς καὶ ἐν ὑμῖν. Atque ita legit Ambrosi⁹.

Conseruo nostro.) Græce uestro, ὑμῶν. Quanquam hic libri uariãt, & magis quadrat nostro prima persona, ut intelligamus adiutorem Pauli & illorum ministrum.

Orantes & postulantes.) Et hæc participia debebat uertere in uerba infinitiua, orare & postulare, προσευχόμενοι καὶ αἰτούμενοι.

Vt impleamini agnitione.) ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν. Aut subaudienda est præpositio κατὰ, more Græcorum quasi per synedochen, aut πληρωθῆτε sumendum est actiue, id est, ut impleatis. Tametsi priorem sensum magis probo. Et eum sequitur Theophylactus.

Digne deo.) Domino est Græcis, ἀξίως τοῦ κυρίου.

Omnia placentes.) εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν. Quasi dicas, in omnem placentiam. Ambrosius legit, Ad omne placitum.

In omi uirtute cõfortati.) Græcus sermo iucũdior est, δυνάμει δυναμούμενοι, id est, In omni potentia facti potentes, siue ualẽtia ualescẽtes. Est enim participiũ præsentis tẽporis.

Claritatis.) δόξης, id est, Gloriæ.

Deo & patri.) Græce tantum est patri.

Qui dignos nos.) τῷ ἱκανώσαντι, id est, Qui nos fecit idoneos.

Idioma Hebræum. Filij dilectionis suæ.) Iam non semel admonuimus hanc sermonis formam peculiarẽ esse Hebræis, uas electionis, pro uase electo, & filius perditionis, pro filio perdito. Itidem hic filij dilectionis, pro filio dilecto, τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ.

Redemptionem & remissionem.) Græci codices sic habent, τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, id est, Redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum. Ambrosius uidetur item legisse, nisi quod non habet hic, per sanguinem ipsius. Cæterum quod redemptionem & remissionem, nullo cõiunctionis interuentu, sed appositiue coniunxerit, indicat id quod edisserens subijcit: Remissio enim peccatorum liberos facit. Exponens enim Paulus quid dixerit redemptionẽ, subdidit remissionem peccatorum.

Appositiue legendum.

Imago dei inuisibilis.) Inuisibilis, non refertur ad imaginem, sed ad deum, ἀοράτου, hoc est, dei. Quemadmodum enim solus pater dicitur immortalis & sapiens, ita solus dicitur inuisibilis, non quod filius iuxta diuinam naturam uisibilis sit, sed quod à patre habet naturam inuisibilem. Pater igitur ut fons manet inuisibilis. Cæterum per imaginem filium aliquo modo promit sese, dum per illum condidit hunc modum, dum per eum hominem factum nobis innotescit.

Primogenitus omnis creaturæ.) Cum hic dixerit creaturæ, cur mox mutauit, condita sunt, cum Græcis eiusdem originis sint uoces κτίσις & ἐκτίσθη; Vel hinc colligi potest, nihil interesse inter creare & condere. Sensus autem hic esse potest, qui genitus fuit ante omnem creaturam. Ne quis cum Ario dei filium faciat creaturam. In hanc sententiam edisserit Ambrosius. Quod si mutato accentu legas, πρωτοτόκος πάσης κτίσεως, sensus erit, illum primum produxisse omnia, & omnem creaturam ab illo natam esse. Nec male congruit ad hanc sententiam quod sequitur, quod in illo creata sint omnia &c. Vtruncunque sensum sequi malis, non uideo quid ad rem pertineat, ut ideas Platonicas huc in medium protrahamus, id quod facit Aquinas. Quandoquidem iuxta sermonis Hebræi proprietatem, Paulus In ipso dixit, pro eo quod est, per ipsum, ut crebro iam obuium indicauimus. Declarat id, quod mox repetens hanc sententiam, quod hic dixerat, ἐν αὐτῷ, id est, in ipso, mutat in δι᾽ αὐτοῦ, id est, per ipsum. Astipulatur nostræ sententiæ Theophylactus, hunc enarrans locum. Proinde quod sequitur εἰς αὐτὸν, non erat uertendum in ipso, ne bis idem dicere uideatur, sed in ipsum, ut accipias hæc non fuisse condita per Christũ ueluti per ministrum, sed tanquam per consortem imperij. Idcirco addidit, & in ipsum, ex quo pendeant omnia gubernanda. Ad eum modum sonant Græca quæ scripsit Paulus, & ad eundẽ interpretatur præter cæteros Theophylactus. Iã per se liquet, opinor, quod Thomas Aquinas in ipso exponit, tanquam per causam exemplarẽ, non admodum ad rem pertinere, quod

In ipso, pro per ipsum.

Excussa Aquinatis interpretatio.

nere, quod tamen interpreti par sit imputare, qui secus uerterit, quàm scripsit Apostolus.

In cœlis & in terra.) τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, id est, Quæ in cœlis sunt, & quæ in terra.

Et ipse est ante omnes.) Magis quadrabat, Ante omnia, πρὸ πάντων. Nam de uniuersis loquutus est, & sequitur continuo, καὶ τὰ πάντα, id est, Et omnia.

Et omnia in ipso constant.) καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, id est, Omnia in illo consistunt siue constiterunt. tametsi Græci uerbi tempus recte mutauit interpres. Cæterũ constare dicit conseruari.

Qui est principium primogenitus.) ὅς ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος. Quoniam neutri dictioni apponit articulus, potest & hic sensus accipi, Qui Christus est principiũ primogenitum ex mortuis, quasi dicas, primum principiũ, quod ille sit fons omnis resurrectionis. Nam huc accommodãt Theophylactus & Ambrosius, quod Christus hic dicatur principium, quod dux sit & autor resurrectionis.

Primatum tenens.) πρωτεύων, id est, Primas tenens. quanquam Græcis unica dictio est. *πρωτεύων.*

In ipso complacuit.) εὐδόκησεν. Id si referatur ad patrem, cuius uoluntas ac decretum fuerit, commodior erit interpretatio, quàm si ad filiũ. Atque ita sentit Theophylactus. Cũ enim disputasset, in filio natura esse plenitudinem deitatis, adiecit huius rei, nullam adferri causam, nisi quod ita uisum sit deo. Proinde nos Patri, addidimus de nostro.

Omnem plenitudinem diuinitatis.) Diuinitatis, apud Græcos non lego, tantum est τὸ πλήρωμα. nec additur apud Ambrosium in cõtextu, licet enarrans addat explicandæ rei gratia. Simili modo res habet apud Theophylactum. Quod si quis excutiat interpretationem diui Thomæ, deprehendet, ne ipsum quidem addidisse, Diuinitatis. Et haud scio, an apud ullum omnino sit interpretem. Proinde demiror, unde uox ea in quædam exemplaria Latinorum irrepserit, nisi huc ex proximo capite huius epistolæ asscripta est. *Additum aliquid.*

Per eum reconciliari omnia in ipsum.) Cur non & antea uertit, In ipsum, cum Græcis eadem sint uerba, εἰς αὐτόν. quanquàm rectius erat Reconciliare, uerbũ actiuum, ἀποκαταλλάξαι. Et, Erga se, melius quàm, In ipsum. *Reconciliari, pro reconciliare.*

Pacificans.) εἰρηνοποιήσας, id est, Pacificatis & ijs quæ in terra sunt, & quæ in cœlis.

Per sanguinem crucis eius.) Græca secus habent, διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ· δι' αὐτοῦ, id est, Per sanguinem crucis eius, per ipsum siue per eũdem, ut Placuerit, referatur ad patrem, & hæc pronomina pertineant ad Christum.

Inimici sensu.) ἐχθροὺς τῇ διανοίᾳ, id est, Inimici mente siue cogitatione. Porrò sermo Græcis anceps est. nam datiuus διανοίᾳ potest accipi uelut instrumentaliter, hoc est, Per sensum siue mentem. aut relatiue, Inimici, sed cui? nempe menti. Etenim qui carni seruit, repugnat rationi. Ambrosius & Hieronymus διανοίᾳ referunt non ad hominem peccantem, sed ad deũ, ut accipias dei mentem, nõ hominis. Nam prior sic legit, Et uos quondam alienatos & inimicos consiliorum eius, in operibus iniquis &c. Posterior ad hũc modum, in epistola ad Ioannem episcopum Hierosolymitanum, Cum essetis alienati, & inimici sensus eius. quãquàm ego sanè Hostes malim quàm Inimici. Theophylactus, Mente ad Colossenses refert, ne se putarent excusandos, si fato aut natura fuissent hostes dei. Idcirco addit Mente, ut intelligerent se suapte uoluntate fuisse hostes. *Sensus, pro mente.*

Carnis eius.) Imò Suæ.

Et immaculatos.) ἀμώμους, id est, Irreprehensibiles.

Et irreprehensibiles.) ἀνεγκλήτους, id est, Incriminabiles, siue inculpatos.

Quod prædicatum est in uniuersa creatura.) ἐν πάσῃ κτίσει. Torquetur hæc nõnihil Aquinas, putans Prædicatum est, positũ pro prædicabitur. Imò hyperbole est, qua significat iam undiquaque uulgatum euãgelium Christi, ne quid cogitarent Colossenses de mutanda fide, quæ iam ab omnibus esset recepta. Magnificentius autem & ardentius est, In omni creatura, quàm inter omnes homines. Quod si quis non recipiat hyperbolen in literis diuinis, is si uolet, cum Hieronymo, cum Origene, cum Chrysostomo, cum Augustino litiget, qui frequenter annotant hoc schema. *Hyperbole.*

Qui nunc gaudeo.) Qui, apud Græcos non lego, sed tantum, nunc gaudeo, νῦν χαίρω. Et apud Græcos est, In passionibus meis.

V Et adimpleo

Et adimpleo ea quæ desunt passionum.) καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων. Commodius uertere poterat, Et suppleo quod deest afflictionibus Christi. Ambrosius ita, Et suppleo reliquias pressurarum. Porrò uerbum ἀνταναπληρῶ cõpositum ex tribus, ex ἀντὶ, quod significat uicem, quum quis alterius loco facit aliquid, & ἀνὰ, quod apud

Passio Christi quomodo impletur.

Latinos aliquoties ualet re, quasi redimpleo uice Christi, quod in illius afflictionibus est diminutum. Ambrosius uidetur uoluisse sensum explicare Pauli, quũ ait, reliquias, ut accipiamus passionem Christi nõ fuisse diminutam ad salutem hominum, sed unam esse passionem Christi & martyrum, hoc est, capitis & membrorum. Nec dissentit ab hac sententia Theophylactus, interpretans Christum in apostolis adhuc pati pro corpore suo non quod desit aliquid, sed quod tam immensa sit illius in nos charitas.

Cuius factus sum ego minister.) Cuius, ecclesiam refert, non corpus. Ambrosius referre uidetur ad euangelium, nec uideo, unde repetitum. quanquàm id sanè minutulum est. uerum ad hæc minutissima nonnunquam impingunt magni theologi, si Græce nesciant.

Verbum dei mysterium.) Cum hic Paulus uerbum dei uocarit mysterium, quod sæ-

Sacramentũ, μυστήριον.

pe uertit Sacramentum, cur non addunt hinc octauum sacramentum? qui quoties in scripturis sacramenti fit mentio, uolunt de septem illis accipi. quanquàm mysterium hoc loco secretum & arcanum sonat, id declarant quæ sequuntur: Nunc autem manifestatum est.

In uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est, In uos. Et ita legit Ambrosius in codicibus emẽdatioribus, quanquàm in nonnullis Græcis codicibus scriptum habebatur ἐν ὑμῖν.

Notas facere diuitias.) Græce sic est, γνωρίσαι τίς ὁ πλοῦτος, id est, Notum facere quæ sint diuitiæ. Et ita legit Ambrosius.

Sacramenti.) μυστηρίου, id est, Mysterij, id est, Arcani.

Quod est Christus.) ὅς ἐστι χριστὸς, id est, Qui est Christus. tametsi Laurẽtius uertendum existimat, Quæ est Christus, ut quæ, referatur ad diuitias, πλοῦτον. quæ uox Græcis est masculini generis, & numeri singularis. Atque ita quidẽ exponunt Græca scholia. Secus Ambrosius. Theophylactus uariat.

Corripientes.) νουθετοῦντες, id est, Monẽtes. & ita Ambrosius. Nam Græca uox anceps est, quam aliquoties uertunt Increpare.

Et docentes.) Hic Græci repetunt πάντα ἄνθρωπον. Atque ita scriptum erat in codice Donatiani.

In quo &c.) εἰς ὃ, In quod, in quam rem, ut non referas ad Christum, sed ad illorum perfectionem. Nec est simpliciter Laboro certando, sed κοπιῶ ἀγωνιζόμενος. quod ad periculum pertinet. Siquidem agon interim certamen est, interim periculum.

Quam operatur.) τὴν ἐνεργουμένην, id est, Quæ operatur. Et ita Ambrosius. Et operationem, est ἐνέργειαν, ut intelligas uim agentem in Paulo. Et uirtute, est δυνάμει, quæ pugnat cum imbecillitate.

EX CAPITE SECVNDO.

QValem sollicitudinem.) ἡλίκον ἀγῶνα, id est, Quantũ certamen siue periculum. nec est, Pro uobis, sed De uobis, περὶ ὑμῶν. quanquàm agon & laborem sonat, sed cum difficultate periculoque coniunctum.

Faber.

Faciem meã.) τὸ πρόσωπόν μου. quod planè refertur ad faciẽ. Nam uidit personam meam, nec Latinũ esse puto. etiamsi cuidam hoc magis arridet.

Constructi.) συμβιβασθέντων, id est, Compactorum. Quidam habent Instructi. Ambrosius legit, Cum fuerint instructi in charitate. Porrò hic idem est uerbũ quod superius uertit, Constructi. significat autem compactos & connexos, in morem membrorũ unius corporis cohærentium apte inter se.

Diuitias plenitudinis.) πληροφορίας. Non est πληρώματος, quod ipsum item Pleni-

Plenitudo, πληροφορία

tudinem uertit. Nam πληροφορία magis sonat certam persuasionem, quoties alicui plene fit fides, ita ut nihil iam addubitet. quemadmodum admonuimus in initio euangelij secundũ Lucam. Optat enim illis certam cognitionem mysterij, ne quid omnino hæsitent. Ad quem modũ interpretatur & Theophylactus, τοῦτ᾽ ἔστιν, inquiens, ὑπὲρ μηδενὸς ἀμφιβάλλωσιν, id est, hoc est, ne ulla de re ambigant. Itaque quæ conferunt in hunc locum recentiores interpretes, non possunt admodum congruere sensui Paulino.

Absco̅diti.) ἀπόκρυφοι, id est, Absco̅diti. Hic nome̅ est no̅ participiu̅, occulti siue arcani.

In sublimitate sermonum.) ἐν πιθανολογίᾳ, id est, In persuasibili oratio̅e, siue persuasibilitate, siue probabilitate. Ambrosius legit, In sublimitate sermonis, locum hu̅c ad sophistas detorquens. Is fortasse legit λεπτολογίᾳ.

Et si corpore.) σαρκὶ, id est, Carne, quam opponit spiritui qui mox sequitur.

Firmamentum.) τὸ στερέωμα τῆς εἰς χριστὸν πίστεως ὑμῶν, id est, Firmamentum uestræ in Christum fidei. Miror unde diuus Ambrosius addiderit hoc loco, legit enim ad hu̅c modum, Videns ordinationem uestram, & supplens id quod deest utilitati fidei uestræ. Apparet enim illum ita legisse in Græcis codicibus, καὶ ἀναπληρῶν τὸ ὑστέρημα χρείας τῆς πίστεως ὑμῶν. Cæterum interpres de suo addidit Eius, quo nihil erat opus, ob pronome̅ uestræ, quod sequitur. *Ambrosij diuersa lectio.*

Dominum nostrum.) Nostrum, redundat Græcis,

Et superædificati.) ἐποικοδομούμενοι, præsentis te̅poris est, Vt superstruamini mane̅te radice Christo ac fundamento, siue ut crescatis in eo, siue ut collapsi nonnihil restituamini. Nam id postremum sequitur Theophylactus.

Ne quis uos decipiat.) μή τις ὑμᾶς ἔσαι ὁ συλαγωγῶν, id est, Ne sit qui uos deprædetur, aut in præda̅ abducat. Ambrosius uertit, Deprædetur, & item Hieronymus libro co̅mentariorum in Oseam. Rursum in commentarijs quos ædidit in epistolam ad Galatas. Græca uox proprie sonat ceu prædam abducere. Co̅similem ad modum legit Cyprianus in sermone de bono patientiæ. Proinde miror unde hoc nostrum decipiat ad nos deuenerit. Sentit autem cauendnm, ne quis occultis insidijs adortus, abducat eos à recta fidei uia, in errorem ac perniciem, ac seruitutem legis Mosaicæ. *Decipiat, pro deprædetur.*

Diuinitatis corporaliter.) θεότητος, id est, Deitatis. Et addidit σωματικῶς corporaliter, ut excludat umbras legis Mosaicæ. corpus enim opponitur umbræ.

Non manufacta.) ἀχειροποιήτῳ, dictio composita, id est, Quæ fit sine manibus.

Corporis carnis.) Græce sic habet, τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός, id est, Corporis peccatorum carnis, hoc est, Quod obnoxiu̅ est peccatis carnalibus. Augustinus in epistola ad Paulinum quinquagesimanona, testatur ita scriptum fuisse in nonnullis Latinorum exemplaribus, ne quis omnino contemnat, Græcis iniquior.

Sed in circumcisione.) Sed, redundat.

In quo & resurrexistis.) συνηγέρθητε, id est, Simul resurrexistis. Atq; ita legit Ambosi^o^.

Et uos quum essetis, Apud Theophylactu̅ ubiq; pronomen est primæ personæ, ἡμᾶς & ἡμῶν. Item in eo quod sequitur,

Donans uobis.) Nobis, est Græcis prima persona, & ita legit Ambrosius. Agit enim Paulus de Iudæorum præputio, quod habebant in animo.

Delens quod aduersus.) Melius dixisset, Deleto quod aduersum nos erat chirographo. Atq; ita legit Ambrosius, ἐξαλείψας τὸ καθ᾽ ἡμῶν χειρόγραφον.

Chirographum decreti.) Græce Decretis est, τοῖς δόγμασιν. Græci codices ita distinguunt, ut accipias chirographum deletum, quod erat nobis contrarium per decreta legis Mosaicæ, siue per decreta legis diuinæ. Sane̅ diuus Augustinus epistola quinquagesimanona, ad Paulinum, legit Chirographum in decretis. Theophylactus interpretatur chirographum professionis Mosaicæ sublatum & antiquatum decreto fidei Euangelicæ. *Locus uulgo no̅ intellectus*

Traduxit.) ἐδειγμάτισεν, quod Ambrosius uertit Ostentauit. Augustinus epistola quinquagesimanona ad Paulinum, legit Exemplauit, Græcam uocem fidelius q̃ elegãtius exprimens. Ad eundem modum adduxit libro de agone Christiano, capite secundo. Mirum autem quid sequutus, subinde locu̅ hunc adducat hisce uerbis, Exuens se carne̅, principatus & potestates exemplauit, quasi senserit Paulus, ita demum deuinci principatus, si uicturus carnem exuat. Sic enim & interpretatur, libro aduersus Faustu̅, decimo sexto, capite uigesimonono. Hic eode̅ uerbo Latino reddit παραδειγματίσαι, hoc est, Traducere, in initio Matthæi, & hoc loco δειγματίζειν, quum illud significet In exemplum uertere, hoc ostentare, & spectandum omnibus proponere. Alluditur enim ad morem triu̅phantium, qui trophæa sua circumferebant, & populo ostentabant monumenta uictoriæ &c. Quod si Thomas potuisset Græcos interpretes consulere, non opus erat hic geminis interpreta- *Expensa Augustini interpretatio.* *Traduxit, Thoma interprete.*

terpretationibus pro unica: Traduxit, inquit, sanctos in cœlum. Aut traduxit, hoc est, Expulit dæmones ab homine. Origenes in Exodũ homilia quarta, aut certe huius interpres explicat uim huius uerbi: Quos, inquit, in aduentu suo Christus dicitur traduxisse, hoc est, Captiuos duxisse, & triumphasse in ligno crucis.

Confidenter palàm.) ἐν παῤῥησίᾳ. quod Ambrosius legit, In autoritate. Origenes in Iesum Naue, homilia octaua legit, Traduxit libere triumphans. Est autem παῤῥησία quum quis palàm audet præsertim in loquendo. quanquàm Paulus aliquoties usurpat ad alia.

Palàm triumphans.) Illud obiter admonendum, spolians & triũphans, & cætera participia hoc loco, præteriti temporis esse.

In seipso.) ἐν αὐτῷ. Accipi potest, Per seipsum, hoc est, Suis ipsius præsidijs.

Neomeniæ.) νεομηνίας, id est, Nouilunij, à νέος nouus, & μεὶς μηνὸς luna, siue mẽsis. siquidem Græci non à Calendis, sed ab initio nouæ lunæ mensem auspicantur.

Lectio duplex. Triumphãs illos in semetipso.) Origenes interpres homilia in Iesum Naue octaua, indicat in nõnullis codicibus legi, In semetipso, cæterũ in Græcis haberi scriptum, In ligno. At hodie cõsentiunt hoc sanè loco Græcorum exemplaria cum nostris. Sunt quos urget hic scrupulus, satis ne Latine dicatur Triũphans illos. certe triũphatas gẽtes dixit Verg.

Corpus autem Christi.) Græca scholia indicant hunc locum bifariam legi. Primũ ita, Illa sunt umbra, sed corpus ipsum, hoc est, ueritas, est Christi, τὸ δὲ σῶμα τοῦ χριστοῦ. Rur-
Ordo triplex sum ita, Corpus Christi, nemo uos decipiat, ut referas corpus ad fideles, qui sunt membra Christi. ut sit sensus, Vos autem qui estis corpus Christi, nemo deuertat à præmio quod cœpistis promereri credendo in illum. Atq; hic sensus probatur Augustino in epistola ad Paulinum. Sed prior lectio mihi uidetur accõmodatior, utpote minus coacta. Ambrosius uidetur tertium quendam sensum arripere, quasi umbra & corpus utrũq; referatur ad ea quæ præcesserunt, cibus, potus, festum, neomeniæ, sabbata, hæc omnia erant umbra futurorum, sed eadem corpus Christi. sic enim infert: Hæc autẽ omnia sunt corpus Christi, quia elementorũ per effectus sunt uocabula. Sed mea sententia, corpus Christi uocat illa, quod quicquid illis adumbrabatur, id in Christo sit exhibitũ, ut iam illa sint negligenda. Quum abest ipsum corpus, umbris utcunq; pascimur, cum adest, offendit etiam umbra. Atq; hunc sensum sequitur Augustinus in epistola ad Paulinum, quinquagesima nona.

Quæ sunt umbra fut.) Augustinus aduersus Faustũ, libro sexto, in libris manu descriptis, citat Quod est umbra. Fortassis aliquis Græce semiperitus, ἅ mutauit in ὅ, putãs articulum pluratiuum non conuenire uerbo singularis numeri ἐστί.

καταβραβεύειν. Nemo uos seducat.) καταβραβευέτω, id est, In brabijs, aut præmijs fraudet. sic enim interpretatur Hieronymus in quæstionibus ad Algasiã, quæstione decima: Nemo aduersum uos brabium accipiat. Cum enim in certamine positus, iniquitate agonothetæ, uel insidijs magistrorum, brabiũ & debitam sibi palmam perdit, καταβραβεύεσθαι dicitur. Idq; uerbi uideri uult peculiare Cilicum, in qua prouincia Paulus natus & educatus fuit. Græcanica scholia admonent, καταβραβεύειν dici quoties penes alium est uictoria, penes aliũ præmium. Ambrosius legit, Nemo uos deuincat. Ex his satis liquet, quãtum absit à uero,
Stapulensis. Iacobi Stapulensis, hominis alioquin eruditi, in hoc loco sententia, quam in prima recensuit æditione. Verum hũc in errorem induxit Valla, qui putat καταβραβεύειν esse ad brabium euocare, siue brabium ostentare. Fortasse leuiculum, sed tamen obiter admonendum illud, brabium dicendũ esse Latinis, non brauium, hoc est, per b, secundam literam, non per u. deinde penultima acuta, aut circumflexa, quemadmodũ est apud Græcos βρα-
Brabion unde dictum. βεῖον, brabium siue brabeum. Qui de Græcarũ uocum etymologijs conscripserunt, existimant βραβεῖον dictum à ῥάβδος, mutatis ac transpositis literulis aliquot, quod est uirga, siue sceptrũ. unde qui regalia sceptra gestant, brabeutæ dicti sint, quod horũ partes essent in certaminibus præmium addicere qui uicisset, ne quis inter certantes oriretur tumultus. Atq; id propemodum indicat Martialis in præfatione quadam, cum ait, Cõtra retiarium ferula. Sũt qui putent palmeam uirgulam tradi solitam uictori, uictoriæ symbolum, eãq; uirgam brabeum appellari. Vnde καταβραβεύειν, est intercipere præmium, non euocare ad præmiũ. Hesychius indicat idem pollere παραβραβεύειν. Porrò quod addit θέλων, nõ opponit inuito aut nolenti, sed idẽ pollet ac si dicas, studio siue data opera, ut intelligerent

illos

illos maliciose insidiari Colossensibus. quanquam Augustinus in epistola ad Paulinum, participium uolens, nō accommodat ad uerbū seducat, sed ad id quod sequitur, In humilitate. Volens in humilitate, quasi dicas, Affectator humilitatis, quemadmodū dicimus ἐθελόδουλος. Ex Ambrosio colligitur, eos studio per humilitatem deijcere uoluisse animos hominum, ne sese erigerent ad cœlestia. Nec abhorret hinc Theophylactus, separans participium uolens à superioribus, & interpretans pseudapostolos angelos quosdam colendos ingerere, quo per hos patefieret hominibus aditus ad patrē alioquin inaccessum. Paulus autem nescio quid supra angelos spirat Christo fretus. *Volens, pro affectator.*

In humilitate.) ἐν ταπεινοφροσύνῃ. Quod refertur ad animi modestiam. unde Ambrosius ita reddidit, In humilitate animi, distinguens ab humilitate conditionis, quæ ταπείνωσις dicitur. & tamen interim abusus uidetur ταπεινοφροσύνῃ, in malam partem. Nam qui iactant uisiones angelorū, crassos & abiectos requirunt animos, quibus facilius imponāt, alioquin nasutis protinus subolet impostura.

Et religione angelorū.) θρησκεία. Quod religionē sonat, nonnunquam & in bonam partē, sæpe tamen peregrinam ac superstitiosam. Vox, ut autumāt, à Thracibus deducta, quod apud hos Orpheus multa de dijs confinxerit, traditis ceremonijs, quibus colerentur.

Ambulans.) ἐμβατεύων, id est, Ingrediens ea quæ non uidit. Tametsi Hieronymus in eodem loco ἐμβατεύων interpretatur, Incedens fastuose. Mirum unde diuus Augustinus legat, Quæ non uidit inculcans, quasi Græce legisset ἐμβαθεύων per θ. Ambrosius legit, Ea quæ uidet extollens. Hesychius indicat ἐμβατεῦσαι, nonnunquàm idem ualere quod occupare, ueluti locum aut domum, aut totam hæreditatem. Sed Hieronymi magis arridet sententia. Metaphoram ductam opinor à tragicis cothurnis, quandoquidem genus hoc ἐμβάδες dicuntur, quod in his sublimes incedant, qui regem aut deum agunt. Augustinus ad Paulinum, indicat in nonnullis Latinorum codicibus scriptum fuisse, Quæ uidit, quemadmodum legit & Ambrosius: In nonnullis, Quæ non uidit. Sed illud mirum, quum hic loqui uideatur de uisis angelorum, quomodo Augustinus interpretetur de sacrificijs, quæ quis ideo magni ducit, quod ea uiderit alicubi obseruari, uel quod non uiderit quidem ea facienda, sed quod opinione populari ducatur. Neque minus durum quod Ambrosius hæc ad astrologiæ philosophiæque studium detorquet. *Diuersa lectio & interpretatio.*

Sensu carnis.) ὑπὸ τοῦ νοός, id est, A mente, ut legit diuus Ambrosius. Sic enim uocat affectum hominis impij.

Crescit in augmentum.) αὔξει τὴν αὔξησιν. Græca figura est, quasi dicas, uiuit uitam, gaudet gaudium, sic hoc loco, augescit augmentum.

Ab elementis huius mundi.) Huius, redundat. tantum est, Ab elementis mundi. Mūdum enim uocat quicquid uidetur.

Quid adhuc tanquàm.) Adhuc, redūdat. Nec additur apud Ambrosium, τί ὡς, id est, Cur tanquàm &c.

Viuentes mundo.) In mundo est Græce, & ita legit Ambrosius.

Decernitis.) δογματίζεσθε, id est, Decernimini. quāquàm nec illud Decernimini explicat, Id quod sensit Paulus. intelligit enim eos decretis & constitutionibus hominum duci, ueluti subiectos, & hoc uocat δογματίζεσθαι, id, Dogmatizari. Dogma enim Græce decretum est, quod Paulus ferè in malam accipit partem, pro legibus quæ non dei, sed hominum arbitrio præscribuntur, quemadmodum paulo superius. unde & decreta pontificum uocamus, distinguentes à lege diuina. Græcanica scholia, admonent Paulum non dixisse, δογματίζετε, hoc est, Decreta facitis, sed δογματίζεσθε, id est, Decretis oneramini. Annotauit idem Theophylactus, licet interpres Latinus longe diuersam sententiam extulerit. Græca sic habent, ὅρα δὲ καὶ πῶς ἠρέμα αὐτοὺς διακωμῳδεῖ, δογματίζεσθε εἰπών. ὡς γὰρ παιδία ἀρτιμαθῆ κάθησθε, φησίν, δογματιζόμενοι καὶ νουθετούμενοι, τί δεῖ ποιεῖν. Ea sic reddidit interpres, Aduerte aūt quod eos stultitiæ arguat, uituperetque: Cū decernitis, inquit, perinde dicat, nec secus ac pueri per lusum solent, dicaciores uos agitis, qui pridie nati, & nuper instructi sint, in consessum enim uenistis, ut sententias de dogmate proferatis, sanciatisque quid factu sit necessarium, cum Græci sermonis hæc sit sententia: Quin & illud uide, ut illos tacite taxat, dicendo δογματίζεσθε. Siquidem ut pueri, inquit, qui nuper di- *Fœde lapsus Theophylacti interpres.*

ſcere cœperunt. Sedetis, uobiſq; præitur ac præſcribitur, quid facto ſit opus. Hæc admonui lector, ut intelligas quid ſit interpreti peregrini ſermonis fidere. Proinde nec hoc loco probo Iacobi Fabri ſententiam, qui uertit, Decreta quæritis. Interpres uulgatus, & Ambroſius legiſſe uidentur δογματίζετε. Mirum autem quid ſequutus Cyprianus lib. ad Quirinum tertio, legat, Quid tanquàm uiuentes in mundo, uana ſectamini? Niſi forte quod à uerbo δοκεῖν dicatur δόγμα, humanas de rebus opiniones dicit uanas.

Faber.

Ne guſtaueris, μιμητικῶς.

Ne guſtaueritis.) Hæc tria uerba apud Græcos, ſingularis numeri ſunt, μὴ ἅψῃ, μὴ δὲ γεύσῃ, μὴ δὲ θίγῃς, id eſt, Ne attigeris, neq; guſtaueris, neq; cōtigeris. Atq; hæc uidentur dici à Paulo μιμητικῶς, id eſt, id eſt Per imitationē. Sic enim loquebantur qui ſuis decretis onerabant Chriſtianos, ne guſtes hoc, ne tangas illud, ne contrectes hoc. atq; his ceremonijs ſubigebant uelut in tyranidē, quos Chriſtus liberos eſſe uoluit. Et utinam his quoque temporibus, non idem facerent ſacerdotes quidam, omiſſis ijs quæ propius ad pietatem pertinent, qui conſtitutiones conſtitutionibus accumulant, hoc tantum agētes, ut plebem quàm maxime fieri poteſt illaqueatam, ſibi reddant obnoxiam, ſuæ tyrannidi ſuoq; quæſtui conſulentes. Non igitur ſic accipiendum eſt, quaſi Paulus prohibeat tangi, guſtariúe quippiam, ſed reprehendit eorum ſupercilium, qui hæc magno faſtu prohibebant. Idem palàm indicat diuus Auguſtinus epiſtola quinquageſimanona, ad Paulinum. Et tamen Ambroſius ita interpretatur, quaſi Paulus his uerbis deterreat ab omni ſpe mundanorū, mea ſententia non ſatis attente, quod quidem cum tanti uiri pace dictum ſit. Idem citat in eundem ſenſum, enarrans pſalmum centeſimum decimumoctauū, ſermone decimo octauo. Rurſus libro de patriarcha Abraham ſecundo, capite ſexto, alijſq; locis aliquot.

Expenſa Ambroſij interpretatio.

Ipſo uſu.) τῇ ἀποχρήσει, id eſt, Abuſu. & Ambroſius legit, Per abuſionem. Agit enim de cibo & potu, quæ uſu conſumuntur, & in latrinam excernuntur. Nam ijs proprie dicimur abuti, quæ uſu abſumuntur. quemadmodum & iureconſultorum literæ nos docent.

Rationem quidem habentia ſapientiæ.) λόγον hic interpretantur Speciem, quod quoniam Aquinas ſenſit duriuſculum, annectit id quod ſequitur, In ſuperſtitione. ut intelligamus in eiuſmodi rationem eſſe ſapientiæ, non ſimpliciter, ſed ad ſuperſtitionem. At mihi uidetur oratio inabſoluta. Cœpit enim per μὲν, & nō reddidit, quæ illi reſpōdet δέ. Proinde mihi uidetur λόγος, hoc loco ſonare ſermonem aut uerba, ut opponatur rei. Quod ſi abſoluiſſet orationem, dixiſſet ad hunc modum, Quæ omnia uerbotenus uidentur erudita ac magnifica, nimirum ab angelis profecta, ut illi narrant. cæterum re longe abſunt à religione Chriſti. quæ nec in ſuperſtitione, nec in abiectione animi, qua pecudum ritu homines, homunculi cuiuſpiam arbitrio circumaguntur, nec in læſione corporis ſita eſt, cum deus cibo uoluerit honorari corpus, non cruciari inedia, ſed in puritate uitæ & charitate.

Thomas Aquinas.

In ſuperſtitiōe.) ἐν ἐθελοθρησκείᾳ. Quæ eſt falſa religio, interpte Hieronymo, in eo, quē modo citaui loco. Nā ſuperſtitio, δεισιδαιμονία dicit̄. Ambroſius legit, Superſtitione. Porrò uox Græca ita ſonat, quaſi dicas, Spōtanea religio, cū quis ultro ſibi fingit religionē. Nā θρησκεία religio dicit̄, à Thracibus, apud quos Orpheus primus cœpit nugari de dijs, ut mode dictū eſt, & θέλω uolo. Idq; probe quadrat in cōfictas ab homūculis ceremonias.

θρησκεία.

In humilitate.) ταπεινοφροσύνῃ. Diuus Hieronymus hoc quoq; uerbū notat, tāq; improprie hoc loco uſurpatū, cū aliâs uirtutē ſonare ſoleat, hic uiciū, quo quis humilia ſentit atq; terrena. & abiecti eſt animi, ut patiat̄ ſeſe ueluti bubalū duci naribus præceptis hominū.

Ad non parcendū corpori.) καὶ ἀφειδίᾳ σώματος. quod ad uerbū ſonat, imparſimonia, hoc eſt, cū quis nō parcit alicui rei. Nā φείδομαι parco, & ᾱ particula eſt priuatiua. Ambroſius legit, Ad uexationē corporis. Atq; eam lectionē indicat & Auguſtinus in epiſtola ad Paulinū, cuius iam ſæpe meminimus. Sentit enim de ijs qui ſuperſtitioſe lacerabāt, aut mutilabant corpus ſuū, aut immoderatis ieiunijs conficiebant. Manent huius rei nonnullæ reliquiæ hodieq; apud Italos, cuiuſmodi multa commemorat Apuleius in aſino ſuo.

EX CAPITE TERTIO.

Quæ ſurſum ſunt.) τὰ ἄνω. Cur non potius ſuperna? Et φρονεῖτε, curate, potius quàm ſapite.

Vita ueſtra.) Græci legūt, Noſtra ἡμῶν, id eſt, Noſtra, prima perſona.

Libidinem.) πάθος. Quod uerbum uertas licebit, aut potius Molliciem, ut

ciem, ut de effœminatis & pathicis intelligas. Nã alioqui quid attinebat addere Libidinẽ, cum ante dixerit Fornicatio. Neq; enim apte genus speciei subnectitur. Porrò mollíciem & Flaccus morbum appellat in Odis, Cum grege turpium morbo uirorum.

Propter quæ uenit.) δι' ἃ ἔρχεται, id est, Propter quæ uenit. ut uenit, sit præsentis temporis, intelligasq; solere ob ista uenire diuinam iram.

Filios incredulitatis.) Quod superius uerterat, Diffidentiæ, ἀπειθείας, idem & inobedientiam sonat. Quanq; hoc loco Ambrosius non addit, In filios diffidentiæ. Iam de forma sermonis huius Hebraica, non semel à nobis dictum est.

In quibus & uos.) ἐν οἷς. Sermo Græcus anceps est, quod articulus referri possit, uel ad filios inobedientes, inter quos & Colossenses quondã fuerant, uel ad uicia quæ paulo ante commemorauit. Certe quod mox sequitur, Cum uiueretis in illis, ad uicia pertinet.

Turpem sermonem.) αἰσχρολογίαν, id est, Turpiloquium.

Nolite mentiri inuicem.) μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους, id est, Ne mẽtiamini alius aduersus alium. Quid enim est mentiri inuicem, quod uertit interpres, nisi mentiri uicissim? *Mentiri inuicem.*

Expoliantes.) ἀπεκδυσάμενοι, id est, Exuentes, id est, Postq; exuistis. nã præteriti temporis est. Vocem hanc interpres subinde uertit, Expoliantes.

In agnitionem dei.) Dei, redundat, iuxta Græca exẽplaria. Nec Ambrosius addit. Nec addebatur in exemplari Donatiani.

Masculus & fœmina.) Hæc non inuenio apud Græcos.

Gentilis & Iudæus.) ἕλλην, id est, Græcus, pro quo uertit, Gentilis.

Barbarus.) Post hanc uocem Græci omittũt coniunctionẽ, & oratio fit ardentior. Prius enim per iuga coniunxit, Iudæum cum Græco, circũcisionem cum præputio. deinde citra copulam, copulat Barbarũ cum Scytha, seruum cũ libero. Porrò Barbaro opposuit Scytham, non quod is Barbarus non sit, sed quod præ hoc reliqui Barbari non sint Barbari. *Scytha.*

Dilecti uiscera misericordiæ.) Dilecti, hic participiũ est, non nomen, ἠγαπημένοι. Nec est Misericordiæ, sed οἰκτιρμῶν, id est, Miserationum, numero multitudinis.

Humilitatem.) ταπεινοφροσύνην. quod Ambrosius uertit, Humilitatẽ sensus. Nos modestiam maluimus. Nam modestia potius est, quam Græci uocant, ταπεινοφροσύνην.

Modestiam.) πρᾳότητα, id est, Mansuetudinem, siue lenitatem.

Patientiam.) μακροθυμίαν, ad uerbum, Lõganimitatem, siue animi lenitatem, aut animi moderationem.

Charitatem habete.) Habete, nõ reperio apud Græcos, nec apud Ambrosium, sed referendus est accusatiuus charitatem, ad uerbum superius, Sitis induti. *Superest.*

Quæ est uinculum perfectionis.) σύνδεσμος τελειότητος, id est, Vinculum integritatis. Respexit enim ad corpus, in quo spiritus colligat & connectit omnia membra, alioqui dilapsura. Quanquàm nõ me fugit omnes secus interpretari. Præterea Pax dei est, & apud Græcos, & Ambrosium, non Pax Christi.

Exultat.) βραβευέτω, id est, Præmij loco detur, siue cõtingat, aut palmam ferat, hoc est, Ne iudicet ira in uobis, aut inuidia, aut superbia, sed pax deferat palmam, ut is putet se uicisse, qui cæterarum rerum dispendio pacem cõseruauerit. nam hæc demum est pax dei. Alioqui pax mundi ex uindicta nascitur. In hanc fermè sententiam interpretatur Theophylactus. Iam uero quorsum attinet recensere, quid in hunc locum cõmentati sint theologi recentiores, sequuti uerbum exultandi. *Locus perperã expositus.*

In qua.) In quam, εἰς ἥν, siue Ad quam.

Et grati sitis.) καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε. Superius admonuimus ex Hieronymiana sententia εὐχάριστον, in diuinis literis accipi pro gratioso & amabili, quemadmodum opinor accipiendum hoc loco. Siquidem id adiecit, uelut indicans, qua ratione pax inter eos possit consistere, si comes sint & benigni erga omnes, propensi ad bene merẽdum de omnibus. Theophylactus interpretat̃, Grati erga deũ, hoc est, memores, qualis ille fuerit in nos, ut & ipsi uicissim clemẽtes simus erga cõseruos. Verũ hæc expositio mihi uidet̃ esse coactior.

Abundanter.) πλουσίως. quasi dicas Opulente & diuitum more. Nam hoc uerbo delectatus est Paulus.

Docentes & commonentes.) Aut abusus est participio loco uerbi, idq; iuxta proprie-

tatem Hebræi ſermonis,aut hæc referenda ſunt ad id quod præceſſit,Grati ſitis,deinde ueluti per parentheſim interiectis aliquot uerbis, ſubnectatur, Docentes & commonentes, ut hæc ſit Chriſtiana benignitas, docere & cōmonere. Cæterum uoſmetipſos quod Græcis eſt ἑαυτούς, melius tranſtuliſſet, Vos inuicem. Quis enim docet ſeipſum?

In pſalmis.) In,redundat apud nos,nec eſt apud Græcos,nec apud Ambroſium.

In cordibus.) In corde. Et eſt Domino,non deo. Deinde, Omne quodcunque, & addunt Græci.

Ad illas.) πρὸς αὐτάς, id eſt, Erga illas,ſiue aduerſus illas.

Placitum eſt in domino.) In,redundat, εὐάρεστον τῷ κυρίῳ.

Ad indignationem.) μὴ ἐρεθίζετε, id eſt, Ne prouocetis. Ad indignationem, additum eſt ab interprete quopiam. Ambroſius tamen legit, Ad iram prouocare.

Puſillo animo.) μὴ ἀθυμῶσιν, id eſt, Ne deſpondeant animum, & animo deijciantur.

Ad oculū ſeruientes.) Rurſum uſus eſt illis duobus nominibus, τῷ ὀφθαλμοδουλείαις, & ἀνθρωπάρεσκοι, de quibus ante admonuimus.

Timentes dominum.) θεόν, id eſt, Deum, pro dominum legunt Græci. ne quis accipiat hominem eſſe timendum.

Sicut in domino.) ὡς τῷ κυρίῳ, id eſt, Tanquàm domino, hoc eſt, Deo.

Lectio diuerſa. Chriſto ſeruite.) τῷ γὰρ κυρίῳ χριστῷ δουλεύετε, id eſt, Domino enim Chriſto ſeruitis. tametſi Græca uox eſt anceps, δουλεύετε. Ambroſius legit ad hunc modum, Recipietis retributionem hæreditatis domini Chriſti, cui ſeruitis.

Qui enim iniuriam facit.) ὁ δὲ ἀδικῶν, id eſt, Qui uero iniuriam facit, aut qui nō recte facit. Ambroſius legit, Qui enim inique gerit, fert id quod geſſit inique, quo ſeruet Græcarum uocū affinitatem, ἀδικῶν, & ἠδίκησε. Quam nos ita reddidimus, Qui peccabit, reportabit peccatū ſuum. Auguſtinus lib. de natura boni aduerſus Manichæos, neſcio quid ſecutus adducit hoc teſtimoniū his uerbis: Quod enim nocet, recipiet illud quod nocuit.

Acceptio apud deum.) προσωποληψία, id eſt, Perſonæ reſpectus.

Apud deum.) In Græcis codicibus non reperio.

EX CAPITE QVARTO.

ET æquum.) τὴν ἰσότητα, id eſt, Aequalitatē, ſeu potius æquabilitatē. Et iuſtum uocat, id quod ſeruis debetur à dominis. Aequabilitatē, ne aliū in delitijs habeāt, aliū inique tractent, quæ res intolerabilem facit ſeruitutē. Prætere a uos, pronomē, interpres addidit de ſuo, οἱ κύριοι, Ambroſius nō addidit.

Sale ſit conditus.) ἅλατι ἠρτυμένος. Ambroſius legit, Semper in ſale gratia ſit conditus, quaſi dictum ſit, Sermo ueſter ſit ſalſus, conditus gratia. Tametſi Græca perinde ualent ac ſi dicas, Sermo ueſter ſemper habeat gratiam, ſale conditus. ut intelligamus iucunditatem ac modeſtiam in colloquijs ethnicorum, ſed eam cum ſapientia cōiun-

Quomodo monendi magnates. ctam. Hoc etorqueri poteſt ad nos, ſi quando cum magnatibus agendum eſt, ne intēpeſtiua maledicentia & acerbitate prouocemus eos, reddamuſque deteriores quàm ſunt, ſed prudēnti moderatione ſermonis paulatim adducamus ad meliora.

Nota faciet.) Græci legunt, numero multitudinis, πάντα ὑμῖν γνωρίσουσι τὰ ὧδε, id eſt, Omnia uobis nota facient quæ hic ſunt. Loquit̃ enim de duobus, Tychico & Oneſimo. Nec additur, qui pronomen, nec apud Græcos, nec apud Ambroſium.

De quo accepiſtis mandata.) Sermo Latinus uideri poſſit anceps, & intelligi per Barnabam aliquid fuiſſe præceptum Coloſſenſibus. Quod ita demiror interpretari Theophylactum. Sed Græci carent hac ambiguitate, περὶ οὗ. Rurſum dubiū eſt, utrum Græcus articulus referat Barnabam, an Marcum.

Qui dicitur Iuſtus.) Iuſtus hic Latina uox ἰοῦστος, cum Paulus teſtetur fuiſſe Iudæū.

Semper ſollicitus.) ἀγωνιζόμενος, id eſt, Certās ſiue laborās, uel potius enixe laborās.

Vt ſtetis perfecti.) Vt ſitis, ἵνα ἦτε. Atque ita legit Ambroſius. Apparet interpretem pro ἦτε legiſſe στῆτε.

Multum laborem.) ζῆλον πολύν, id eſt, Multum zelum, ſiue multam æmulationem.

Lucas medicus.) λουκᾶς ὁ ἰατρός. Articulus diſcernendi cauſa additus, magis ſuadet, ut hoc de alio quopiam Luca dictum accipiamus. Ambigunt enim interpretes.

Et quæ in domo eius est ecclesiam.) καὶ τὴν κατ᾽ οἶκον αὐτοῦ ἐκκλησίαν, id est, Et domesticam eius ecclesiam. Ambrosius, si modo non fallunt codices, existimat Nympham fuisse mulierem deuotam, ut uocant. Sed αὐτοῦ pronomen apud Græcos additum, significat uirum fuisse, non mulierem Nympham. Porrò quod addit, Et quæ in domo illius est ecclesiam, opinor hic ecclesiam accipi non pro uniuerso cœtu, sed pro reliqua familia iam Christiana. Nam Græci interpretes putant, magnatem aliquem ob id fuisse, quod domi habuerit ecclesiam. *Ecclesia quæuis congregatio.*

Et quum lecta fuerit.) Ex huius occasione loci, quidam epistolam subornarunt, uelut à Paulo scriptam Laodicensibus, sed quæ nihil habeat Pauli, præter uoculas aliquot ex cæteris eius epistolis mendicatas. Etiamsi Faber homo doctus, sed aliquoties nimium candidus, diligenter reliquis admiscuit epistolis. Græcanica scholia, negant hanc epistolam, de qua hic agit, à Paulo scriptam fuisse Laodicensibus. Neq; enim dixit, Quæ scripta fuit ad Laodicenses, sed quæ scripta fuit ex Laodicea. Proinde fuisse epistolam, quã Laodicensis quispiam scripserit ad Paulum, in qua tamen inessent quæ ad Colossensium rem pertinerent. Theophylactus indicat fuisse, qui putarint hãc esse quæ prior est Pauli ad Timotheum, quod eam scripserit Laodiceæ. Verum ut hac de re non pronuncio, ita nihil uereor asseuerare, eam quam Stapulensis addidit Pauli non esse. Non est cuiusuis hominis Paulinum pectus effingere. Tonat, fulgurat, meras flãmas loquitur Paulus. At hæc præterquàm quod breuissima est, quàm friget, quàm iacet. Iam illud stultum etiam est, nõ solum impudens, quod pleraq; ex hac ipsa collegit epistola, quisquis hãc effinxit. At si quicquid erat in epistola Laodicensium, idem in hac habetur, & quidem tãto copiosius, quorsum attinebat mandare, ut illa hic quoq; legeretur? Deniq; qui factum est, ut hæc epistola apud Latinos extet, quum nullus sit apud Græcos, ne ueterũ quidem, qui testetur eam à se lectam? Quãquàm quid attinet argumentari. Legat qui uolet epistolam. extat enim in Fabri commentarijs. Nullum argumentum efficacius persuaserit eam non esse Pauli, quàm ipsa epistola. Et si quid mihi naris est, eiusdem est opificis, qui nænijs suis omnium ueterũ theologorũ omnia scripta contaminauit, conspurcauit, perdidit, ac præcipue eius, qui præ cæteris indignus erat ea contumelia, nempe diui Hieronymi. Nihil enim ferè habemus huius præter cõmentarios in prophetas & epistolas aliquot, quod non sit studiose ab hoc furcifero uel mutilatum, uel adulteratum, uel confusum, turpissiméque cõtaminatum, ut ne quid dicam de tot uoluminibus insulsissimis, quæ idem artifex Hieronymi titulo euulgauit. At Fabri mei candorem, & ipse libens imitarer, nisi uiderem fieri, ut dũ ad hunc modum obsecundamus indoctis aliquot, indignis afficiantur contumelijs, non solum heroes illi, qui nobis pulcherrima sui monumenta reliquerunt, uerumetiam bonæ spei ingenia, quæ hac impostura, aut deterrentur à literis, si suboleat, aut inficiuntur si non suboleat. Idem cõsimili candore, psalterio suo, adiecit epistolam Hieronymi nomine ad Damasum papam, in qua postulat, ut ad calcẽ in singulis psalmis adderetur, Gloria patri. Atqui hac ne fingi quidem possit quicquàm infantius, indoctius, insulsius. Tantum abest, ut Hieronymi, hoc est, hominis inimitabili doctrina simul & eloquentia præditi uideri possit. *Faber.* *Epistola falsò inscripta Paulo.* *Hieronymus cõtaminatus.*

Vobis legatur.) ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε, id est, Vt & uos legatis, nam præcessit eam.

Gratia.) Domini nostri Iesu Christi. Hæc omnia apud Græcos non inuenio. Et ita legit Ambrosius, quemadmodum habetur in Græcis exemplaribus, ἡ χάρις μεθ᾽ ὑμῶν, id est, Gratia uobiscum. In codice Donatiani scriptum erat, Gratia domini Iesu uobiscum. *Superest apud nos.*

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES PER DES. ERASMVM ROTERODAMVM

FINIS.

In epistolam

IN EPISTOLAM PAVLI

AD THESSALONICENSES PRIOREM, ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

Supereſt apud Græcos. ET PAX.) Hoc loco Græci addunt illa penè ſolennia, à deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto, cū Ambroſius tantum legat, Gratia uobis & pax, iuxta noſtros codices.

Memores operis.) Poteſt & ſic accipi, Memores ueſtri propter opus fidei, ut ſubaudias, ἕνεκα.

Suſtinentiæ.) ὑπομονῆς, id eſt, Tolerantiæ ſiue patientiæ ſpei, hoc eſt, Quod patienter perſeueraſtis in ſpe. Ambroſius legit, Expectationis, pro ſuſtinentiæ.

Ante deum.) ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ, id eſt, Coram deo.

Sciētes fratres.) Nec apud Græcos in hoc ſermone, ſeruata eſt ratio Grāmatices, quod tamen incōmodum nos interpretatione uitauimus, etiamſi me non fugit, Theophylactum ad Paulum referre Scientes.

Non in ſermone tantum.) In proxima epiſtola admonuimus λόγον opponi ueritati & efficaciæ, pro quo illic interpres uerterat Speciem. Itidē hic ſentit prædicationem ſuā, & miraculis fuiſſe comprobatam.

πληροφορία. In plenitudine.) ἐν πληροφορίᾳ. de quo ſuperius admonuimus, id eſt, In certitudine, & certa perſuaſione. Nec enim certam facit fidem, qui docet tātum, ſed qui miraculis ac malorum tolerantia perſuadet, is demū uere perſuadet, id quod non faciebant ψευδαπόστολοι. Theophylactus tamen hoc poſtremum ad toleratas afflictiones refert, quod conſentaneum nō ſit, quenquàm pro uana doctrina tantum uelle perpeti malorum. *Thomas.* Thomas duas adducit interpretatiões, ſed quarum neutra ſcopum attingat: In plenitudine, inquit, ne ſe putarent minus accepiſſe, qꝫ Iudæos. Aut, In plenitudine, quia nihil illis non tradiderit Paulus eorum quæ ad fidem pertinent. Ambroſius Græcam uocem ita circumloquutus eſt, Non in phantaſia, ſed in ueritate plenitudinis.

Excipiētes uerbū.) δεξάμενοι τὸν λόγον. Melius recepto uerbo, ſiue ſermone, ſiue Qui domini uerbum accepiſtis. quod ut Paulus tradidit, non ſine perſecutione, ita illi receperūt nō citra afflictionē & inſectationē malorū. Cæterū hoc loco, aut δεξάμενοι participiū, poſitū eſt loco uerbi, aut ita diſtinguendū eſt, quemadmodū diſtinguit Theophylactus, Imitatores mei facti eſtis & dñi, ut hactenus ſit diſtinctio, deinde ſequat̃, Excipientes uerbū. ut ſit ſenſus, Imitati eſtis me & ipſum Chriſtū, quod euāgelij cauſa libēter perpeſſi ſitis afflictionē. Ambroſius legit, Imitatores noſtri facti eſtis & ipſius dñi, ſuſcipientes uerbū.

Forma.) τύποι, id eſt, Formæ, quod Ambroſius uertit In exemplum, & recte.

Remigius taxatus à Valla. Diffamatus eſt.) ἐξήχηται, id eſt, Exſonuit, ſiue ebuccinatus eſt, ut admonet Laurentius. isqꝫ optimo iure ridet Remigiū, qui notarit Paulū ueluti ſolœciſſantem, quod abuſus ſit hoc uerbo diffamare in bonā partem. quaſi uero Paulus Latine ſcripſerit, ac nō magis Græce. aut quaſi Paulo præſtandū fuerit qcquid qlibet uerteret interpres. ut ſi Remigius pro νήφειν uerteret, Inebriari, Paulus in ius ſit uocādus, uiolatæ Latinitatis reus. Iā uero palàm falſum eſt, omnia uerba apud Latinos ad eūdem modum cōpoſita, ſignificare in malā partē, niſi forte diſpergere, diſiungere, diſſoluere, ad idqꝫ genus alia ſexcenta, ſunt in malā accipienda partē. Apud Græcos huiuſmodi uox eſt, quæ addita nominibus ac uerbis id efficit, ut δυστυχεῖν, δυσφημεῖν, cōtraria εὖ, apud Latinos nō item. Certe Auguſtinus diffamare utit̃ pro diuulgare, cū fama longe lateqꝫ ſpargit̃. Inſcitiæ utcunqꝫ dari uenia poteſt, uerū quis ferat tantā arrogantiam cū inſcitia cōiunctam? imò quis nō rideat tam inſignem

stulticiam, ut nō consultis uoluminibus, hoc imputet Paulo Graece scribenti quod admissum sit ab interprete Latino? Nisi forte Remigius credidit Paulū Graecis scripsisse Latine.

Profecta est.) ἐξελήλυθεν, id est, Emanauit, siue peruenit, aut potius dimanauit. neque enim dixit, In omnem locum, sed In omni loco, ut intelligas id quod ante clanculū mussitabatur, iam coeptum publicitus praedicari.

Qui eripuit.) τὸν ῥυόμενον ἡμᾶς, id est, Qui eripit nos, participiū praesentis tēporis.

EX CAPITE SECVNDO.

Sed ante passi multa.) Multa, addidit nescio quis de suo. Nā nec apud Graecos est, nec apud Ambrosiū, nec in uetustis exemplaribus, nominatim Donatianico, καὶ προπαθόντες καὶ ὑβρισθέντες, id est, Et ante passi, & contumelijs affecti. Porro passum usurpauit Graecorum more, pro afflicto. quibus & πάθος, siue πάθημα, dicitur afflictio.

Fiduciam habuimus.) ἐπαῤῥησιασάμεθα. Quod ita circumloquitur Ambrosius, Exerta libertate ausi sumus. Est autem παῤῥησιάσασθαι, palàm & intrepide, quod dicendum sit dicere, quemadmodum saepe iam admonuimus.

In multa sollicitudine.) ἐν πολλῷ ἀγῶνι, id est, In multo certamine, siue labore, aut periculo, quod tamen saepe uertit ad hunc modum. Ambrosius Certamen legit.

Non de errore.) οὐκ ἐκ πλάνης. Error apud nos tantum est decepti. at πλάνη Graecis est & decipientis. unde maluissem uertere Imposturam. In hunc sensum interpretantur Graecorum commentarij. Etenim qui fallere studet, non conijcit semetipsum in pericula, sed delicijs indulget potius, & suum ipsius negocium agit.

Neque ex immundicia.) ἐξ ἀκαθαρσίας, id est, Ex immundicia, quod Graecanica scholia exponunt, Maleficum & abominandum. quam ideo uocat immundiciam, quod fiat impuris & sordidis artibus ad imponendum simplicibus.

Vt crederetur à nobis.) A, redundat, hoc est, Vt nobis committeretur euangelium, πιστευθῆναι τὸ εὐαγγέλιον.

Quum possemus uobis oneri esse.) ἐν βάρει εἶναι, id est, In onere, siue in pōdere esse. Quod quidem bifariam legunt Graecanica scholia. Aut ἐν βάρει, hoc est, In pōdere & autoritate, quoniam praecessit, Non quaerētes gloriam, & sequitur, Sed facti sumus paruuli. Ad haec Ambrosius uidetur de honore, non de grauatione interpretari. Denique ad hunc sensum facit, quod continenter adiecit, Vt Christi apostoli. Neque enim est apostolorū grauare suo supercilio quenquàm. Aut ἐν βάρει, quod nihil ab illis acceperit, nec usquàm sumptui, aut oneri fuerit. Prior interpretatio mihi magis arridet. *Sensus duplex.*

Sed facti sumus paruuli.) Interpres & Ambrosius legisse uidentur νήπιοι, id est, Paruuli, siue pueri. Verū Graeci codices habent ἤπιοι, id est, Mites, minimeque austeri. Vtrunque tolerabile est, uerū posterius propius facit ad Pauli sensum, ut opponatur ei, ἐν βάρει, ut intelligas eū non fuisse usum fastu & supercilio inter illos, sed māsuetudine, & lenitate. Vtranque scripturam indicat Theophylactus interpres. Ambrosius Honori legit, non oneri, & ita edisserit, Ad cōprimendos, inquit, eos, quibus nec facultas erat nec pudor, & tamē honorem sibi poscebant. Se enim potius quàm dei doctrinam cōmendari uolebant. Apostolus autem qui gloriam nō ad praesens, sed in futuro requirebat, se humilē faciebat, ut dei praedicatio exaltaretur. Hactenus Ambrosius. Iā ut illud donemus in cōtextu pro oneri scriptū honori, certe palā est, Ambrosiū amplecti sententiā, quae nobis uisa est potior. Cui ego sanè libentius subscripserim, non tantū ob id quod aptius quadret ad huius loci sententiam, cū caeteris item cōplusculis ad hūc ipsum locis pulchre consentiens, uerūetiam quod inter tot egregias dotes quibus principem ac praecipue episcopum praeditū esse oportet, nō alia sit, qua uel ornetur decentius, uel cōmendetur efficacius, quàm morū & ingenij lenitas ac mansuetudo, quae ferè non nisi eximiam probitatem, & insignem sapientiam, tum comitari solent, tum arguere. Vulgaris, aut ficta probitas, suū habet fastum, suum habet supercilium, & sibi plus aequo indulgens, ut alienarum uirtutū est maligna aestimatrix, ita uiciorum alienorum acerba insectatrix est. Quanquàm aūt huius laudis prima secundū Christum gloria penes Paulum nostrum est, qui quū caeteros omnes omnibus & dotibus & officijs apostolicis lōge praecurreret, tamen unus apostolum esse sese uelut ignorabat, hoc *Dos prima principum.*

sese gerens

ſeſe gerens ſubmiſſius,quo maior eſſet.tamē his quidem temporibus,neminem noui,qui
propius ad hanc laudem accedat,q̄ ille meus,imò non meus,ſed totius inſulæ Britannicæ
Archiepiſcopus Cantuarienſis. Mœcenas Gulielmus Vuaramus archiepiſcopus Cantuarienſis,in quo cum nihil ſit,qua-
cunq; contempleris hominem, quod non eximium ac maximū eſſe iudices, tamen haud
alia re maior uideri ſolet,quàm quod modis omnibus maximus, ſolus ipſe magnitudinē
ſuam nō agnoſcat.Quo fit,ut cū cæteris uirtutibus ſuperet, etiam maximos,hoc uno no
mine ſuperet & ſeipſum,quod ſibi magnus non eſt. Si quis expendat dignitatis faſtigiū,
ſi negociorum molem & amplitudinem,ſi iudicium penè diuinū,ſi uim ingenij incompa
rabilem,ſi eruditionē undiquaq; abſolutam,ſi uitæ puritatem, ſi fortunæ ſplendorem,quē
Modeſtiæ laus. pro temporum ac regionis cōſuetudine,tolerat uerius quàm habet,ne inter ſummos qui-
dem illū inuenies,quem cum hoc auſis cōferre. Rurſum ſic obuius & expoſitus eſt omni-
bus,ut uix reperias uel in media plebe,inter infimæ ſortis homines, quem hic nō anteeat
comitate,facilitate,manſuetudine. O mentem uere heroicam & apoſtolico uiro dignam,
cum humanum prætergreſſus ſis modū,tum teipſum in ordinem redigere,ac nec infimū
quēquàm hominem faſtidire. Alijs paululum eruditionis criſtas erigit. Alijs imaginum
ſplendor animos effert. Sunt quibus uita caſtior ſupercilium adducat. Neq; deſunt,quos
mediocris etiam aura fortunæ ſuſtollat,neq; ſui ſinat meminiſſe. Hic ſemper in omni do-
ctrinæ genere ſummas tenuit,ut qui ingenio lōge feliciſſimo, quod naturæ deiq; munere
contigerat,ſtudium adiunxerit indefatigabile. Deinde in grauiſſimis ſimul ac ſplendidiſſi
mis regni regiſq; negocijs,toties ac tot annos uerſatus eſt,idq; nō ſine ſumma laude,tum
Geryon. pietatis,tum prudentiæ. Nūc deniq; ceu mirificus quidam Geryon,tergeminū heroa ſuæ
præſtat uniuerſæ Britanniæ,archiepiſcopum ac primatem, cancellarium,& Mœcenatem,
archiepiſcopum religioni,cancellariū iuſticiæ & reipublicæ,Mœcentem ſtudijs. Quis eſt
tanto animi robore præditus,qui non ſub horū uno quolibet ſudet anheletq;, quæ uir ille
ſolus ſuſtinet? præſertim qui prorſus intelligat,quid quiſq; titulus efflagitet. Siquidem ar-
Thomas Cantuarienſis. chiepiſcopi primatiſq; titulus,quem uir ille ſanctiſſimus Thomas, ſuo martyrio reddidit
auguſtiorem,illud exigit,ut quod Rhomanus pontifex uniuerſo debet orbi, hoc ille uni-
uerſæ præſtet Britāniæ. Iam cancellarij munus,ſummum & incorruptum totius regni iu-
dicem requirit,& ad quē omnibus ſit aditus, laicis pariter & clericis, à quo tamen nulla ſā
ſit appellatio. Quas hic negociorum moles,quos cauſarū fluctus uno ab homine ſuſtine-
ri putas? Vt ne uocem interim ad hanc rationem, neq; pauca,neq; mediocria curarū pon
dera,quæ ex regijs accedūt negocijs,ut domeſticas ſollicitudines diſſimulem,quas in tam
numeroſa familia non mediocres eſſe conſentaneum eſt. Et tamen unum illud pectus,tot
rebus obeūdis,non ſolum ſufficit,uerumetiam ſupereſt. In tam immenſo circumſtrepen-
tium negotiorum agmine ſuppetit,quod tribuat religioni, quod priuatis amicorum affe-
ctibus, quod euoluēdis libris,quos adeo non faſtidit, ut cū nullis amicis confabuletur li-
bentius,quoties à publicis functionibus ocij nonnihil ſuffurari licet. Nimirum hoc illi tri-
buit admiranda quædam naturæ felicitas,& incredibilis ingenij dexteritas, hoc iudicium
nō minus acre q̄ promptum & expeditum, hoc diutinus rerum uſus,ſuper omnia uerò
Sobrietatis laus. perpetua quædā uitæ ſobrietas ac uigilātia. Ne minima quidem ætatis portio datur aleæ,
nulla uoluptatibus,nulla conuiuijs,nulla ſomno,imò naturæ quoq; nōnihil detrahit,quod
adijciat iuuandæ patriæ. Hac ratione fit,ut & tempus,& ætas iam alioqui grandior,& ua-
letudo tot tantiſq; negocijs obeundis,ſuſtinendis,exanthlandiſq; ſufficiat, quibus ne de-
cem quidem alij pares eſſe poſſint. Iam fieri non poteſt,quin in tam uaria negociorū tur-
ba,quædam exiſtant non ingentia ſolum,ſed etiam moleſta,periculoſaque. Quandoqui-
dem non temere dictum eſt illud,ne Iouem quidem placere omnibus. At hunc nemo ui-
dit triſtem,nemo commotum, nemo uultuoſum. tanta eſt infatigati pectoris uis & con-
Aequitas. ſtantia. Tum æquitas ac ſuauitas tanta,ut ab hoc uicti diſcedāt æquioribus animis, quàm
à nonnullis ſolent uictores. Sibi perpetuo tranquillus eſt, alijs comis & alacris. Iam uero
Britanniæ laus. Mœcenatis perſonam quam ultro ſuſcepit, ita tuetur ac ſuſtinet, ut inſula ſemper uiris &
opibus pollens,olim religione nobilis,nūc optimis item literis ac diſciplinis,huius potiſſi-
mum opera ſic effloruerit, ut nulli religioni cedere debeat, ſeu Græcæ pariter ac Latinæ
literaturæ peritiam requiras,ſeu ſpectes eloquentiæ uires,ſeu mathematicorum acumina,

ſeu reliquam

seu reliquam philosophiæ cognitionem, seu literarum arcanarum mysteria. Vnus alit plurimos, euehit plerosque, fauet, fouet, ornat, ac tuetur omnes, nō solum eximios, sed & mediocres, nec suos tantum, sed exteros quoque. Quorum in numero me quoque, quantuluscunque sum, esse uoluit illius benignitas. Cuius beneficentiæ, quanquam aliâs quoque profusæ & exundanti, illud etiam geminam addit gratiam, quod uix unquam admoneri sese patitur, rogari nunquam. Quin & gratias agentem mox interpellat, uelut hoc ipsum nimiū sit eum, qui summo sit affectus beneficio, uerbis agnoscere quod accepit. Abunde sibi relatam gratiam putat, si studijs profuit, si bene cessit omnibus quod ille de suo priuato cōtulit munus. Et quemadmodum non iactat, si feliciter prouenit benignitas, ita negligit ac ceu nō meminit, si quando secus euenit. Quandoquidem fieri non potest, quin & id accidat nonnunquam ei, qui propensus sit ad bene merendum de omnibus. Iudicio asciscit, quos uelit fouere, sed eo sanè candido, & amico magis quàm seuero. Cæterum quos semel complexus sit, cōstantissime fouet, nec ullis inuidorum obtrectationibus potest alienari. Quas si quando cogitur audire, mire dissimulat, id quoque studens, ne uel ad eum perueniant quem petūt, ne quid illius contristetur animus. Cuiusmodi Mœcenas, si mihi primis illis contigisset annis, fortassis aliquid in bonis literis esse potuissem. Nunc natus seculo parum felici, cū passim impune regnaret barbaries, præsertim apud nostrates, apud quos tum crimen etiam erat quicquam bonarum literarum attigisse, tantum aberat ut honos aleret hominum studia. In ea regione, quæ Baccho Cererique dicata tum esset uerius quàm Musis, quid quæso, poteram ingenio uix mediocri præditus? Nam clarissimū uirū Henricū Berganum episcopum Cameracensem, primū studij mei Mœcenatē, mors inuida præripuit. Huic proximū Gulielmū Monteiouium inclytum Angliæ primatem, aulæ negocia bellique tumultus interceperunt. Quanquàm ut uere dicam, huic ipse defui potius, quàm ille mihi. Per hunc denique contigit summus ille Cantuariensis, sed prouectiori iam & ad quadragesimum deuergenti annū. Et tamen huius excitatus benignitate, in literarū studijs ueluti repubui reuiguique. Et quod nec natura dederat, nec patria, hoc huius dedit benignitas. Habent hoc mortaliū ingenia, habent hoc studia literarū, præsidem aliquem, ac ducem desiderant, qui suppeditet ociū, qui addat animū, qui tueatur aduersus excetram inuidiæ, quæ nō aliter quam umbra corpus sequitur eruditionis gloriam. Denique ad cuius iudiciū suas exigant uires, cui suas consecrent uigilias. Vidit hoc, opinor, prudens antiquitas, quæ Musis uirginibus, suum præfecit Apollinem. Proinde sicuti uere dictum est Græcorū prouerbio, annū fructificare, nō aruū, quod cœli clementia plus adferat momenti ad segetis prouentum, quam soli bonitas, ita principum benignitas est, quæ facit ingeniosos. Nulla regio tam barbara, tam procul à solis equis, ut ait Maro, deuergens, quæ non habeat dexterrima ingenia, quæ uel in media Græcia nata uideri possint, si non desint Mœcenates. Apud Italos extitere complures doctrinæ proceres. Quaobrem? Nempe quod apud hos plurimus honos literis sit habitus. Et ut priscos sileam, nostra memoria multos euexit Nicolaus quintus pontifex Rhomanus, nōnullos Pius, complures Bessario, plurimos Medicensium familia, ceu nata prouehendis bonis literis, cui nunc debemus LEONEM huius nominis decimū, cuius auspicijs hic meus desudat labor. Apud Gallos ubi cœperūt esse Mœcenates, mox ingens ingeniorū prouentus effloruit. Etenim ut de cæteris taceā, nónne Iacobus Faber Stapulēsis, ante annos aliquot ueluti reuixit bonis literis, idque fouente doctissimo simul & integerrimo uiro Gulielmo Briconeto præsule Lodouensi? An non Gulielmus Copus instaurandæ rei medicæ reuiguit, simulatque Lodouici regis huius nominis duodecimi, affulsit aura? Tametsi huic uiro suæ iam literæ rem familiarem satis amplam pepererāt. Cōperio nullā esse Germaniæ partem, nam eo nomine censentur hodie, qui Germanice loquuntur, quæ non fertilis sit ingeniorū, & huiusmodi ingeniorum, quorū haud pudeat Italiam. Verū quoniā huius regionis principes ad rem bellicam propensiores sunt, quàm ad rem literariam, fit ut plures illic sint insignes caballi, quam insignite docti, utque politiora sint arma quam carmina. Alioqui quid uel Athenis nasci potuit, acutius aut festiuius ingenio Iacobi Sturmi Argentoraci? At deū immortalem quā non spem de se præbet, admodum etiā adolescens, ac penè puer, Philippus ille Melanchthon utraque literatura penè ex æquo suspiciendus? Quod inuentionis acumen? quæ sermonis puritas? quanta reconditarum rerum memoria? quàm uaria lectio? quàm

Benignitas.

Henricus à Bergis episcopus Cameracensis.

Gulielmus Monteiouius.

Qui apud Italos fouerint studia.

Leo decimus.

Faber.

Copus.

Iacobus Sturmius.

Philippus Melanchthon

uerecunda regiæq; prorſus indolis feſtiuitas? Iam Heluetia nobilior armis quàm literis,

Amorbachij

præter tres Amorbacchios fratres, Brunonem, Baſilium, & Bonifaciū, bonis literis natos,

Henricus Glareanus.

ut cæteros interim ſileam, nonne Henricum Glareanum nobis ædidit, prorſus ætate iuuenem, ſed in diſciplinis omnibus quas mathematicas uocant, reliqua in philoſophia, in Græcis, ac Latinis literis, nihil enim dicam de poëtica, qua lauream etiam meruit, idq; donante Cæſare MAXIMILIANO, deniq; in omni literarum genere eò progreſſum, ut pleriq; ſenes inuidere citius poſſint quàm aſſequi. Quod ſi huiuſmodi ingenijs honos etiam acceſſerit, unicus artium altor, proſpicio futurum, ut Heluetia clarior ſit literis quàm bellis pluſq; debeat Muſis q̃ Marti. At in alijs quidē ſæpenūero uidemus magna uitia, uel ætati condonari, uel eruditioni. In his omnibus quos recenſui, uitæ morumq; probitas, cū eruditione ex æquo certat. Sed penè exciderat unicum illud Muſarum delitium Vdalricus

Huttenus.

Huttenus adoleſcens & imaginibus clarus. Quæſo quid Attica poſſit gignere hoc uno uno uel argutius uel elegantius? Quid aliud ille, quàm meras Veneres, quàm meros lepôres loquitur? Quanquam hunc nuper complecti cœpit, uir immortalitate dignus, Albertus archiepiſcopus Maguntinenſis. Quem utinam cæteri quoq; principes certent æmulari. Quod ſi fieret, uideremus nimirum non ſine cauſa dictum eſſe à ueteris comœdiæ ſcri-

Ariſtophanes

ptoribus, ὄυτε γὰρ ὁ μισθὸς, ὀυδὲν ἐστ' ὀυδ' ἡ τέχνη. Neq; uero male conſtat ratio dati & accepti, inter egregios principes, & bonis præditos literis. Nam ſi cupiunt æternam apud poſteros famam, quod olim pulcherrimum erat affectare, hanc ſolæ doctorum hominum literæ præſtare poſſunt, certius ac uerius quàm ullæ ceræ, quàm ullæ pyramides, q̃ ullæ ſtatuæ, q̃ ulli tituli aut coloſſi. Si non cupiunt, hoc magis debetur ea laus, quod non cupiant. An Mœcenati periſſe credis agellum Sabinum, cuius uſufructum donauit Horatio? Non poterat pluris uendere quantumlibet diligens negociator. Quod innumeri reges immenſa pecunia, quam in coloſſos, & pyramides inſumebant, conſequi non potuerunt, hoc iſte breui agello mercatus eſt, nullis unq̃ ſeculis intermoriturum famæ decus. Atque utinam omnium benigniſſimo Mœcenati ſaltem aliquam huius gratiæ portionem queam rependere. Non quod ille quicquàm huius rei uel poſtulet uel expectet. Egregia uirtus abunde ſeipſa contenta eſt, quæ quidem quo maior eſt & abſolutior, hoc magis fugitat gloriam. At uera gloria ſequitur fugientem. Pulchrius eſt meruiſſe famam, quàm obtinuiſſe. Non refert illius cui debetur. At noſtra refert, ne parum grati, parumq; memores uideamur. Refert omnium ut egregia uirtutis exempla poſteritati conſecrentur, quo plures inflammentur ad honeſti ſtudium. Verum quod ingenioli noſtri tenuitas non poteſt aſſequi, quod noſtra præſtare non ualet infantia, id alij præſtaturi ſunt, uel hoc nomine feliciores, quod gratiores eſſe licet. Nos tamen adnitemur, ſi modo uita comes erit, quam uel in hoc ipſum annos aliquot proferri cupiam, ut liqueat certe conatos fuiſſe, ſi minus aſſecutos. Sed dum harum rerum cogitatione teneor, haud ſcio quo modo penè operis inſtituti immemor, diutius quàm par eſt, immoror digreſſioni. Proinde ad id quod agitur recurrendum.

Deſiderantes uos cupide.) ὄυτως ἱμειρόμενοι ὑμῶν. Conatus eſt explicare ἔμφασιν uerbi, ſignificat enim alicuius deſiderio mutuoq; teneri affectu, ſicuti parentis, aut amici.

Volebamus.) ἐυδοκοῦμεν. Et hoc uerbum affectum habet, quaſi dicas, geſtijt animus.

Quoniam chariſſimi.) διότι ἀγαπητοὶ, id eſt, Propterea quod dilecti &c.

Memores enim facti eſtis.) μνημονεύετε γὰρ, id eſt, Meminiſtis enim. Atq; ita legit Ambroſius. Labores noſtri.) κόπον καὶ μόχθον. Duobus uerbis idem ſignificauit, niſi quod μόχθος labor eſt cum difficultate coniunctus, quaſi dicas, conatum aut molitionem, & ideo uerterunt, fatigationes.

Nocte & die.) νυκτὸς γὰρ καὶ ἡμέρας, id eſt, Nocte enim & die.

Quàm ſancte.) ὡς ὁσίως, id eſt, Vt ſiue quod. Quanquàm & interpres recte uertit.

Et ſine querela.) ἀμέμπτως, id eſt, Ita ut nemo de nobis queri potuerit, hoc eſt, inculpate.

Affuimus.) ἐγενήθημεν, id eſt, Fuimus.

Paulus balbutiens.

Qualiter unumquenq; ueſtrum.) Hic niſi ſubaudias uerbum, complexi fuerimus, aut aliud ſimile, ſermo erit imperfectus. Verum id in Paulo iam nouum eſſe non oportet. Facile licebat mederi, niſi repetitum eſſet ὡς. & cum ante dixiſſet ἕνα ἕκαστον ὑμῶν, rurſum addidiſſet, παρακαλοῦντες ὑμᾶς. Verum hæc eſt balbuties apoſtolicæ charitatis, quæ ſe uer-

bis hu

bis humanis ceu temulenta non explicat.

Et teſtificati ſumus.) καὶ μαρτυρόμενοι, id eſt, teſtificantes, aut potius obteſtantes.

Verbum auditus dei.) ἀκοῆς τοῦ θεοῦ, id eſt, Sermonem de deo, aut ſermonem quo deum diſcebatis.

Accepiſtis non ut uerbum ho.) Vt, non inuenio in quibuſdam exemplaribus Græcis, οὐ λόγον ἀνθρώπων, id eſt, Non ſermonem hominum. etiamſi hic nōnihil uariant Græci codices. Et apparet ex Græcorum ſcholijs ὡς aduerbium non eſſe additum in priori parte, ſed, Suſcepiſtis uerbum dei. quod efficacius eſt, quàm ut uerbū dei. Quanquàm prior illa uox dei, ad ſuperiora pertinet, Cum accepiſſetis à nobis uerbū auditus dei, hoc eſt, uerbū quod uobis per nos loquebatur deus. At ego malim, cum acciperetis, quàm cum accepiſſetis. Alioqui quomodo accipiebant, quod iam acceperant.

Qui operatur.) Qui, apud Græcos referri poteſt uel ad uerbum, uel ad deum, ſed magis ad uerbū. & ita Ambroſius, Quod & operatur, addita etiā copula, & in hoc cū Græcis cōcordans. Nā Paulus ſentit eū diuini uerbi ueluti ſemen agere in Theſſalonicēſibus. *Semen actus.*

Vobis qui crediſtis.) πιστεύουσιν, id eſt, Qui creditis. & ita legit Ambroſius, aut certe Qui credebatis, propter uerbum præteriti temporis cui adhæret.

Contribulibus ueſtris.) Græce eſt, proprijs contribulibus, ἰδίων συμφυλετῶν, id eſt, A proprijs contribulibus. Quanquàm magis ſignificat eiuſdem gentis quàm tribus.

Sicut & ipſi.) Subaudi nos.

Et prophetas.) Græce eſt, Et proprios prophetas, ἰδίους προφήτας.

Peruenit autem in illos ira dei.) Dei, apud Græcos hoc loco non additur, ἔφθασε δὲ ἐπ᾽ αὐτοὺς ἡ ὀργή, id eſt, Peruenit autem in illos ira. Porrò εἰς τέλος dixit, pro eo quod eſt extrema, ſiue ad extremum, hoc eſt implacabilis ira dei.

Deſolati.) ἀπορφανισθέντες, id eſt, Velut orphani facti, & orbati uobis ceu filijs.

Ad tempus horæ.) πρὸς καιρὸν ὥρας. Cur non potius, Ad opportunitatem, ſiue occaſionem, aut certe articulum temporis, hoc eſt, ad breue tempus? Quandoquidem hora tempus eſt, Græcis. καιρὸς, breue tempus. Nos uertimus, ad ſpacium temporis.

Aſpectu, non corde.) προσώπῳ, οὐ καρδίᾳ, id eſt, Facie non corde. Atq; ita legit Ambroſius, ſed magis placet quod uertit interpres.

Abundantius feſtinauimus.) ἐσπουδάσαμεν. Quod ſignificat & ſtuduimus, & curauimus. Et abundantius dictum eſt pro magis, ſiue uehementius.

Et ſemel & iterum.) καὶ δίς, id eſt, Et bis. ſed Latine uertit interpres.

Nonne uos ante dominum.) Græcis additur coniunctio καί. Nōne & uos. Huius emphaſim annotauit Theophylactus. Sentit enim non hos ſolum, ſed & cæteros quos conuertit ad Chriſtum eſſe coronam ſuam & gloriam.

Ante dominū.) ἔμπροσθεν τοῦ κυρίου, id eſt, Coram domino, ſiue in conſpectu domini.

EX CAPITE TERTIO.

SVſtinentes.) στέγοντες, id eſt, Non ferentes, hoc eſt, impares deſiderio uidendi uos. Placuit nobis.) εὐδοκήσαμεν. Quod ut explicaret Ambroſius uertit, optimum duximus. Diuus Hieronymus putat uocem eſſe nouam à Septuaginta confictam, ad explicandam proprietatem Hebræi ſermonis.

Remanere.) ἀπολειφθῆναι, Siue ut aliàs habetur καταλειφθῆναι, id eſt, Relinqui. Ambroſius legit, Vt Athenis ſoli relinqueremur.

Miniſtrum dei.) Addunt Græci, καὶ συνεργὸν ἡμῶν, id eſt, Cooperarium noſtrum. Ita Ambroſius, Et participem operis dei. ſic enim reddit συνεργόν.

Ne quis moueatur.) σαίνεσθαι. Quod Græca quidem ſcholia exponunt, turbari, aut terreri. Sumpta metaphora à canib⁹, caudā mouētibus, quod idē admonuit Theophylact⁹.

Veniente & annunciante.) Vtrunq; apud Græcos præteriti temporis eſt, ἐλθόντος καὶ εὐαγγελισαμένου, id eſt, Cū ueniſſet, & annunciaſſet, quemadmodum legit Ambroſius.

Sicut & nos.) καθάπερ καὶ ἡμεῖς, ὑμᾶς, id eſt, Sicut & nos, uos. Aut quoque cōiunctio erat omittenda, aut &.

Abundantius orantes.) ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ. Et exprimens uerborum ἐπίτασιν Ambroſius, *Epitaſis.*

X 2 legit

legit, abũdantiſſime orantes. Congeminauit em̃ Paulus uehementiã affectus, ὑπὲρ, id eſt, Eximie, ἐκ περισσοῦ, ex abundãti, ſiue ex ſupfluo, quaſi dicat, ſupra modũ, & pluſq́; oportet.

Et nos in uobis.) εἰς ὑμᾶς, id eſt, In uos.

Sine querela.) ἀμέμπτους, id eſt, Irreprehẽſa, ut legit Ambroſius. Refertur enim ad corda, quæ talia uult eſſe Paulus, ut nulla de his poſſit eſſe querimonia.

EX CAPITE QVARTO.

In noſtris plus eſt.

VT quemadmodũ accepiſtis.) Vt, redundat. Sequitur enim hæc coniunctio.

Sic & ambuletis.) ἵνα περισσεύητε μᾶλλον, id eſt, Vt abundetis magis. Reliqua nempe hæc, Sicut & ambulatis, redundant. Adiecta uidentur explicandæ ſententiæ gratia. Ambroſius tamen addit ſicut & ambulatis. Atq; ita ſcriptum comperimus in antiquis exemplaribus Latinis. Ex Theophylacti cõmentarijs non apparet additum fuiſſe.

Ne quis ſupergrediatur & in negocio fraudet.) In ſuperioris epiſtolæ capite quarto, indicauimus ex autoritate Hieronymi, uerbum quod eſt hic πλεονεκτεῖν, non pertinere ꝓprie ad auariciam, ſed ad fraudẽ, qua cũ iniuria nobis occupamus uxores alienas. alioqui putat ille inconcinne cõiungi auariciã cũ libidine. Atq; ita ſanè interpretatᷣ Theopylact⁹.

Quoniam uindex.) Propterea quod uindex ſiue ultor &c. διότι.

Sicut prædiximus.) Sicut & prædiximus. Et ita legit Ambroſius, addita coniunctione.

In immundiciam.) ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ. Quod perinde ualet ac ſi dicas, non uocauit nos hac lege, ut eſſemus immundi. Siquidẽ cauſa & conditio uocationis erat, ut deſineremus eſſe quod eramus. Hanc enim uim habet nonnunq́; præpoſitio ἐπὶ, appoſita dandi caſui. Quã quàm in eo quod proxime ſequitur, abuſus eſt, ἐν pro ἐπί.

Expenſa Hieronymi ſententia.

Qui hæc ſpernit.) Hæc, redũdat. ὁ ἀθετῶν, id eſt, Qui reijcit. Addidit interpres ꝓnomẽ hæc, explicandæ rei gratia. Demiror autem cur ita Hieronymo uiſum ſit ἀθετεῖν uertere præuaricari. nam in libro Didymi de ſpirituſancto tertio, nonnihil de ſuo adijciens, ſcribit in hunc modum: Neque enim uocauit nos deus ad immundiciã, ſed ad ſanctificationẽ. Itaq; qui ſpernit, ſiue, quod melius habetur in Græco, qui præuaricatᷣ, nõ hominẽ præuaricatur, ſed deũ &c. Quis enim præuaricatur hominẽ? ut iam idem ſit ἀθετεῖν & præuacari.

Qui etiam.) Etiam, non eſt, τὸν διδόντα, id eſt, Qui dedit. Et ita legit Ambroſius.

In nobis.) εἰς ὑμᾶς, id eſt, In uos.

De charitate fraternitatis.) φιλαδελφίας, id eſt, Fraterno amore. Ambroſi⁹ uertit, De affectione fraternitatis. Siquidem hac uoce, ex amore & fratre compoſita, apoſtoli ſignificare ſolent, mutuum Chriſtianorum inter ipſos amorem. idq́; ex Hebræorum more, qui omnes ſuæ gentis fratres uocant.

Neceſſe habuimus.) χρείαν ἔχετε, id eſt, Neceſſe habetis, hoc eſt, non eſt neceſſe uobis ut ſcribam.

A deo didiciſtis.) θεοδίδακτοι. Quod hic extulit dictione compoſita, Ioannes extulit duabus incompoſitis, διδακτοὶ θεοῦ, quod illic uertit docibiles dei, hic ſignificat à deo doctos, & diuino inſtinctu per ſe afflatos.

Et operam detis.) καὶ φιλοτιμεῖσθαι. Quod ſignificat ambitioſe conari. Ambroſius uertit eniti, nos, In hoc incumbatis.

Vt ueſtrum negocium agatis.) καὶ πράσσειν τὰ ἴδια, id eſt, Vt agatis res proprias. Deterret enim ab alienis appetendis & ocio, quò iam tum ſub religionis prætextu ꝓpendebant pleriq;. Nunc hoc hominum genere refertus undiq; mundus eſt. Porrò ridicule quidam locum hunc interpretantur de curando negocio propriæ ſalutis.

Ocioſi & curioſi.

Et nullius aliquid deſideretis.) καὶ μηδενὸς χρείαν ἔχητε, id eſt, Nullius indigentiã habeatis. Poteſt autem nullius, uel ad hominem referri, uel ad rem. Curate, ne quid uobis deſit. aut curate, ne ſit implorandum auxilium alienum.

De dormientibus.) τῶν κεκοιμημένων. Quaſi dicas, ſomno ſopitis, uel ſoporatis. à dormiſco magis quàm à dormio.

In aduentu.) In aduentum, εἰς τὴν παρουσίαν. Qui relinquimur & ſupereſſe permittimur in illum aduentum.

Non

Non præueniemus eos qui dormierũt.) τοὺς κοιμηθέντας. Certius erat, qui dormiũt, siue qui obdormierunt. nam dormisse dicũtur potius, qui iam uigilant experrecti. Porrò Græca uox pinde sonat quasi dicas, somno sopitos. Augustin⁹ lib. de ciuitate dei xx. legit, Qui ante dormierũt. Vnde apparet in nõnullis Græcis codicibus scriptũ fuisse προκοιμηθέντας.

In iussu.) ἐν κελεύσματι. Nõ est simplex iussio, sed uox illa, qua nautæ seu milites se mutuo adhortantur ad rem strenue gerendam. κέλευσμα

Adducet cum eo.) σὺν αὐτῷ, id est, Secum, aut cum eo, hoc est, cum filio. Id quod mihi magis probatur.

In iussu & in.) Et, redundat, ἐν φωνῇ, id est, Cum uoce.

Primi.) πρῶτον, id est, Primum siue prius.

Nos qui uiuimus.) Paulus ita loqui uidetur, quasi resurrectio ea ætate esset futura qua hæc scribebat. Tametsi quoniam participiis est usus, quæ sequuntur rationem eius uerbi cui adhærent, uerti poterant & per futurum, ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα, id est, Nos qui uiuemus & reliqui erimus, unà cum illis rapiemur. Mirum autem quantum hic sudetur & ab Augustino & à recentioribus, dum explicare cupiunt, quod Paulus hoc loco planè dicit quosdam rapiendos ad immortalitatem qui uiuant. Verum id quoniam non est huius instituti, nec persequar in præsentia. & aliâs à nobis super hac re dictum est. Certe diuus Ambrosius libro de fide resurrectionis capite ix. sic adducit hunc locum, ut sentire uideatur, residuos in aduentu Christi rapiendos ad illum, non gustata morte, uel hisce uerbis: Illis, inquit, dulcior uita post requiem. Viuentibus & si grata compendia, tamen ignorata remedia. Nam mortem, ni fallor, illic remedium appellat. Sed hæc scribenti, subit suspicio, ab Ambrosio scriptum fuisse ingrata remedia, pro ignorata remedia. etiamsi in utraque æditione constanter habebatur ignorata. Proinde tutius esse puto quod rectius est sequi, præsertim cum aliâs idem uideatur sentire, nominatim hunc explanans locum.

An omnes morituri.

Correctus locus in Ambrosio.

Obuiam Christo.) εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου, id est, In occursum domini. Atque ita legit is, quisquis fuit, qui scripsit epistolam ad Demetriadem uirginem. Nam sunt qui putant eam esse non Hieronymi, sed Iuliani.

In uerbis istis.) ἐν τοῖς λόγοις τούτοις τοῦ πνεύματος, id est, In uerbis his spũs. In nõnullis Græcorũ codicibus additum reperi. Verum haud scio an mendose, præsertim cum nec apud Hieronymũ, nec apud Ambrosium ita legam, ne apud Theophylactum quidem.

EX CAPITE QVINTO.

ET momentis.) καὶ καιρῶν. Melius fortassis uertisset, articulis, siue opportunitatibus. Nam χρόνος simpliciter tempus significat, ut annum aut mensem. At καιρὸς articulum temporis cum res gerenda est.

Diligenter scitis.) ἀκριβῶς οἴδατε, id est, Exacte nostis, siue ad plenũ scitis.

Et securitas.) ἀσφάλεια, id est, Cum tuta res, & nihil est periculi. & idcirco Ambrosius uertit, firmitas.

Superueniet interitus.) ἐφίσταται ὄλεθρος, id est, Instat uel imminet interitus siue exitiũ, uerbo præsentis temporis, ut efficacius exprimeret inexpectatum mali incursum. Nec est effugient, sed effugiant, ἐκφύγωσιν, hoc est, non possent effugere.

In utero habẽtis.) τῇ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ, id est, In utero habenti, dandi casu. Est autem hic ὠδίν, id est, dolor, sed ꝓprie parturientium. Vnde Ambrosius sic extulit, Quemadmodũ dolor partus prægnanti. ut sit sensus, Sic illis imminere subito diem iudicii, ut mulieri grauidæ nixus ingruit & dolor partus.

Non estis noctis, neque tenebrarum.) Valla legit ἐσμὲν, id est, Sumus, non estis. Quanquam quod ad sensum pertinet nihil interest. Sentit enim de omnibus Christianis. Ambrosius legit, Non estis noctis.

Loricam fidei.) θώρακα. Ea pars corporis est apud medicos, quæ pectus & humeros ac scapulas complectitur usque ad stomachi sedem. Vnde & uestis aut armatura hanc muniens, thorax dicitur. Et galeam spem dixit appositiue. Nos quo dilucidior esset sermo, uertimus, Pro galea, spem salutis.

Galeam spem salutis, p quæ est spes salutis.

Et ædificate alterutrum.) εἰς τὸν ἕνα, id est, Vnus unum, hoc est, uicissim alius alium.

Vt habeatis illos abundantius in charitate.) Græca ſic habent, καὶ ἡγεῖσθε αὐτοὺς ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ ἐν ἀγάπῃ. Quorum ſentētia ſic reddi poterat, Vt illos ſummopere habeatis in precio, per charitatem. Ambroſius ita legit, Vt illis ſummum honorem habeatis in charitate &c. Congeminauit autem ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ, de quo ſuperius admonuimus.

Propter opus illorum.) διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν. Quod perinde ſonat, quaſi dicas, Propter facta illorum. Hunc locum oportet annotare diligenter epiſcopos, qui exigunt à ſuis ſummum honorem, cum ipſi non curent præſtare ſuum officium. Paulus iubet eos haberi in ſummo honore, ſed propter opus, non propter inanem titulum, hoc eſt, laborantes, præſidentes in domino, non cum faſtu dominantes, admonentes, docentes, conſolantes, quod proprium eſt epiſcoporum munus.

Varia lectio. Et pacem habete cum eis.) εἰρηνεύετε ἐν αὐτοῖς, id eſt, Pacifici ſitis inter illos. Quanquàm interpres uertit ſententiā ſatis recte. Alij Græcorum codices habebant, ἐν ἑαυτοῖς, hoc eſt, inter uos. Atq; ita legit Ambroſius.

Corripite inquietos.) νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, id eſt, Admonete inordinatos, ſiue incōpoſitos. Sentit autem intractabiles, qui parēre nolunt, & ob hoc turbant communē pacē.

Suſcipite infirmos.) ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν, id eſt, Subleuate & fulcite. quod Ambroſius legit, Opitulamini infirmis. nam ἀντέχεσθαι proprie eſt adiutare adnitentem.

Patientes eſtote.) μακροθυμεῖτε, hoc eſt, Lenti ad iracundiam.

In omnibus uobis.) εἰς ὑμᾶς, id eſt, In uos.

Omnia autem probate.) Autem, apud Græcos non additur, nec ad rem facit. Cæterū δοκιμάζειν, Græcis quoq; uerbum eſt anceps, quēadmodum Latinis probare, quod interdum eſt appprobare, interdum explorare. cuiuſmodi ſit Theophylactus hoc loco interpretatur, probate, dijudicate. Quemadmodū alibi, Probate ſpiritus, ſi ex deo ſint. Audiendi prophetæ, ſed cum iudicio. Miror quod exemplar ſecutus Auguſtinus, legit hoc pacto, idq; in libello aduerſus Adamantium: Spiritum nolite ſpernere, prophetiam nolite extinguere. Oīa legite, quæ bona ſunt tenete. niſi quod aribitror ſcriptoris accidiſſe uitio. Aut certe ſenſum Pauli ad ſuum negocium accommodauit. Tertullianus in libro de præſcriptionibus hæreticorum: Omnia examinate quod bonum eſt tenete.

Abſtinere uos.) ἀπέχεσθε, id eſt, Abſtinete. Nec additur, uos.

Sanctificet uos per omnia.) ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς, καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ &c. id eſt, Sanctifcet uos totos, & integer ſpiritus ueſter, & anima &c. Hieronymus in quæſtionibus ad Hedibiam, ita citat hunc locum: Deus igitur pacis ſanctificet uos per omnia, uel in omnibus plenos ſiue perfectos. hoc enim magis ſonat ὁλοτελεῖς. Ergo ſenſus eſt, Sanctificet uos per omnia perfectos, hoc eſt, & in ſpiritu, & in anima, & in corpore.
Tres hominis partes. In has enim partes hominem diuidit Paulus. Porrò ὁλόκληρον, ſonat integrum nō quod nos uocamus integrum incorruptum, ſed quod omnibus ſuis numeris ac partibus cōſtat. Quòd ſubindicauit Didymus in opere de ſpiritu ſancto. Siquidē colligens hoc loco ſpiritum non poſſe ſpiritum diuinum intelligi, Incredibile eſt, inquit, atq; blaſphemum orare apoſtolum, ut ſpirituſſanctus integer ſeruetur, qui nec immutationem poteſt recipere, nec profectum.

Sine querela.) ἀμέμπτως, id eſt, Irreprehenſibiliter.

Epiſtola hæc.) Hæc, redundat apud nos. Additum eſt autem ad explicandam articuli uim, τὴν.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI priorem ad Theſſalonicenſes, per Des. Eraſmum Roterodamū, finis

IN EPISTOLAM PAVLI AD THESSALONICENSES SECVNDAM ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

VT DIGNVM eſt.) Inuenitur quidem & hoc apud Latinos, cæterum uſitatius magisq́; Latinum eſt, ut par eſt, καθὼς ἄξιόν ἐστιν. Vnuſquiſq; ueſtrũ.) ἑνὸς ἑκάστου πάντων. Addunt, omniũ, ad uehementiã. Et Ambroſius, uniuſcuiuſq; omnium ueſtrum. In exemplum.) ἔνδειγμα, id eſt, Exemplum, ſiue oſtenſionem. Præpoſitio in, redundat. Aut nominandi caſu, Supereſt. oſtenſio, ut referatur ad illos qui affliguntur, id eſt, uos eſtis documentum, & oſtenditis rectum eſſe iudicium dei, cum tanta paſſos remunerat regno ſuo.

In regno dei.) In, præpoſitio redũdat, nec addit Ambroſi⁹. Supereſt.

Si tamen iuſtum eſt.) Ambroſius legit, ſiquidem, non ſi. Et Aquinas annotauit in nonnullis exemplaribus ſcriptum fuiſſe ſiquidem, pro ſi. Tamen Græca ſcholia exponunt hoc loco εἴπερ poſitum pro ἐπειδήπερ, id eſt, Quandoquidem. affirmantis enim eſſe, nõ dubitantis. Quod ſi maxime ſiquidem ponatur pro ſi, tanto magis affirmabit, ueluti uerum inferens, de quo nefas ſit dubitare.

Retribuere retributionẽ.) ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλῖψιν, id eſt, Retribuere affligentibus uos afflictionem. Et Ambroſius, Retribuere eis qui uos deprimunt preſſuram. Proinde uidetur errore librariorum deprauatũ in uulgatis exemplaribus, præſertim cũ in ꝑ uetuſto exemplari bibliothecæ Paulinæ extet, Retribuere tribulationẽ. atq; ita ſcriptum comperi, & in alijs nonnullis per typographos excuſis. Mendũ apud nos.

Requiem.) ἄνεσιν, id eſt, Remiſſionem, hoc eſt, refrigerium & refocillationem, ſiue relaxationem. ne quis accipiat de remiſſione peccatorum.

Virtutis eius.) δυνάμεως, id eſt, Potentiæ.

Dantis uindictam.) Dantis, ad dominum refertur, non ad flammam. Nam quamuis apud Latinos anceps eſt ſermo, apud Græcos non eſt.

In flãma ignis.) ἐν πυρὶ φλογὸς, id eſt, In incendio ſiue igni flãmæ. Atq; ita legit Ambroſius. Pœnas dabunt.) δίκην τίσουσιν, id eſt, Pœnam luent, ſiue pendent.

In interitum.) In, redundat, ὄλεθρον αἰώνιον, ut addatur appoſitiue, & intelligamus non quamlibet pœnam, ſed æternam.

Gloria uirtutis.) τῆς ἰσχύος, id eſt, Roboris ſiue potentiæ. ne quis accipiat ἀρετὴν, id eſt, uirtutem, quæ pugnat cum uitio, ut ſæpius iam admonuimus.

Admirabilis fieri.) θαυμασθῆναι, Quod Ambroſius expreſſit, mirificari. Eſt enim Græcis uerbum quis paſſiuum, cum alijs redditur admirandus.

Quia creditum eſt teſtimonium noſtrum.) ὅτι ἐπιστεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν. Ambroſius ut uitet amphibologiam, ſic explicat, Quia fidẽ habuit teſtimonium noſtrũ. Sed Latinius poterat, quod fides habita ſit teſtimonio noſtro.

In die illo.) Ambroſius hic addit, aduentus domini.

In quo etiã oramus.) εἰς ὃ καὶ προσευχόμεθα, id eſt, In quod & oramus, ſiue ad quod. *Si* refers ad ſuperiora, hic erit ſenſus, ut cũ primis fiat deprecatio, hoc eſt, ante omĩa. Et in hãc ſententiã exponit Chryſoſtomus. *Sin* ad ſequentia, ſenſus erit, ut precationes fiant ab omĩbus. *Sua* uocatione.) τῆς κλήσεως, id eſt, Vocatione. Nec additur ſua, apud Græcos, niſi quod articulus additus fermè tantundem efficit. itaq; nos addidimus Iſta uocatione.

Et dignetur.) ἀξιώσῃ, Ambroſius uertit, Dignos habeat.

Omnem uoluntatem.) εὐδοκίαν, id est, Beneplacitum siue bonum propositum.
Bonitatis suæ.) ἀγαθωσύνης. Nam suæ, rursus abundat.
In uirtute.) ἐν δυνάμει, id est, Potentia & robore.
Clarificetur.) ἐνδοξασθῇ, id est, Celebre fiat, aut nobilitetur, aut glorificetur.

EX CAPITE SECVNDO.

PEr aduentum.) Græca sic habent, ὑπὲρ τῆς παρουσίας, τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτόν. Quorum sententia ita reddi poterat, Nomine aduentus domini nostri Iesu Christi, & nomine aggregationis nostræ in illum. Atq; in hũc sensum interpretatur Græca scholia. Obtestatur enim eos, nõ solũ hoc nomine, quod Christus apparituras sit in sua potentia, sed quod ipsi quoq; fideles illic sint adfuturi, & adiungendi Christo.

Cito moueamini.) ταχέως σαλευθῆναι. Quod est proprie fluctuãtis, & dimoti de loco.

A uestro sensu.) νοός, id est, Mente siue intellectu.

Tanq̃ per nos missam.) ὡς δι' ἡμῶν, id est, Tanq̃ per nos. Missam, additum est explicãdi causa, etiamsi nonnihil mutat de sensu. Nam Paulus non uult eos commoueri, neq; per spiritum, tanq̃ à Paulo profectum, neq; per sermonem, Pauli nomine allatum, neque per epistolam, illius iussu aut nomine scriptam. atq; id sonant uerba Græca.

Dies domini.) Pro domini Græcus habet Christi.

Discessio ἀποστασία. Nisi uenerit discessio.) ἀποστασία, Quod Ambrosius uertit, defectionem. nempe cum aliquis desciscit à suo autore seu principe.

Homo peccati.) ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας. Diuus Ambrosius ut explicaret uim articuli, legit, homo ille, ut acciperemus de certo homine dictum.

Super omne quod dicitur.) Interpres legisse uidetur ἐπὶ πᾶν τὸ λεγόμενον. Verũ Græci codices sic habent, ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν, ἢ σέβασμα, id est, Supra uel aduersus omnẽ qui dicitur deus, aut cultus, siue ueneratio. Hieronymus in quæstionibus citat ad hũc modum: Contra omne quod dicitur deus aut religio, ꝓpius accedens ad Græca uerba. Quãquàm uideo quosdam pro πάντα legere πᾶν τὸ λεγόμενον, id est, aduersus omne quod dicitur deus aut religio. Nam σέβασμα proprie dicitur id quod adoramus, & summa reuerentia ueneramur, & quod maiestate præcellit. idq; uerti poterat numen.

Sermo inabsolutus. Tanq̃ sit deus.) ὅτι ἐστὶ θεός, id est, Quod sit deus, hoc est, ostentans se esse deum, cum non sit. Paulus non absoluit sermonis ordinem, sed uelut oblitus, eorum quæ cœperat, interijcit, quæ ueniunt in mentem. Videbatur enim additurus, quoniam nisi uenerit defectio &c. non ueniet dies domini.

Non retinetis.) οὐ μνημονεύετε, id est, Non meministis. O nouam copiæ affectationem, etiam cum iniuria sensus. Vtrum, quæso, istud est uertere diuinas literas, an potius in re seria ludere? Cum simplex, notum ac propriũ uerbum suppeteret, ille maluit retinetis. Tolerabilius erat tenetis, etiamsi futurum erat ἀμφίβολον. Sed aliud est retinere, aliud tenere Tenet qui meminit, aut etiam qui intelligit, retinet qui reuocat alioqui abiturum. Et hoc loco quidam τραγικῶς in me destomachatur, qui prorsus sim ignarus linguæ Latinæ, nimirum non intelligens retinere pro meminisse Latine dici, cum sic loquutus sit Seneca in epistola quadam quam scripsit ad Paulum, atq; ita uerterit hic idem interpres in actis apostolorum capite xx. Quasi quisq; eruditus credat illas epistolas eorum esse, quorum titulos habent, aut quasi consequens sit, ideo Latine dictum hoc loco retinetis, pro tenetis, quod idem alibi sit ad eundem modum loquutus. Et qui tam argutis syllogismis rem agit, nec ullum interim locum producens è probatis Latini sermonis autoribus me uocat prorsus ignarum linguæ Latinæ, me rudem appellat, hebeti crassoq; ingenio. Sed male habet hominem, quod taxarim interpretem, cuius patrocinium susceperat, sed reum interim suum, in tot locis destituit ubi ne uerbum quidem pro illo mutit, quod ipsum tamen est uerecundius quàm causam illius tam sinistre agere.

Hæc dicebam uobis.) Ambrosius, nisi codex mendosus est, legit ad hunc modum, Nõ meministis, quod me adhuc apud uos agente, hæc dicebantur uobis.

Vt reueletur in suo.) Deest, ille. εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτόν, id est, Vt ille reueletur. Ille, inquam, aduersarius, de quo modo dictum est.

Mysterium

Mysterium operatur iniquitatis.) Mysterium, eadem uox est quam aliâs uertit, sacramentum. Iacobus Faber putat operatur hic accipi passiue pro patratur. Tametsi nihil est necesse, cum sit uerbum medium. Et ἐνεργεῖν non est proprie patrare aut facere, sed agere, hoc est, uim suam exercere, sicuti spiritus dicitur operari in nobis, cum uim suam & efficaciam ostendit. Ita nunc Paulus dicit Antichristum nondum apparuisse, sed tamen occulte iam illius spiritum ualere, & agere in his qui persequuntur Christianos. Græci interpretes arbitrantur hoc dictum in Neronem. *Faber.*

Tantum ut qui tenet nunc te.) μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως. Videtur in Græco codice deesse, ὁ κατέχων ἄρτι κατεχέτω, id est, Is qui nunc obtinet, obtineat donec &c. nisi malumus aposiopesin esse, quæ plus significarit silendo, quàm si uerbum explicuisset. Hunc locum exponunt de imperio Rhomano, quo soluto sit uenturus Antichristus. Nonnulli de Nerone, quem putant aut resurrecturum, ac futurum Antichristũ, aut in hoc sublatum asseruari, ut suo tempore prodeat, quidam de fictis Christianis. Quibus de rebus accuratius disserit Augustinus libro de ciuitate dei xx. capite decimonono.

Interficiet.) ἀναλώσει, id est, Consumet.

Illustratione aduentus.) τῇ ἐπιφανείᾳ, id est, Apparitione. etiamsi Ambrosius legit illustratione præsentiæ suæ. Augustinus, illuminatiõe præsentiæ suæ. ut accipias claritate Christi aduenientis, obscuratum iri Antichristum.

Et prodigijs mendacibus.) ψεύδους, id est, Mendacij. sic legit & Ambrosius. Quanquam interpres si studio sic uertit, uertit eleganter, sin casu, feliciter

His qui pereunt.) In his est Græce, licet reclament Latini.

Charitatem ueritatis.) τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο, id est, Dilectionem ueritatis non acceperunt. Atque ita legit diuus Ambrosius.

Ideo mittet.) καὶ διὰ τοῦτο, id est, Et ideo. Deest enim nobis copula.

Operationem erroris.) ἐνέργειαν πλάνης, id est, Efficaciam seductionis uel imposturæ, ut referatur ad prodigia, quæ facturus sit Antichristus. nimirum agente in illo spiritu immundo. Quandoquidem diuus Hieronymus arbitratur Paulum hunc sumpsisse locum ex Esaia, qui scribit, Dominus miscuit ei spiritum erroris. Porrò spiritus est agere, uelut ignis.

Sed consenserunt.) ἀλλ᾽ εὐδοκήσαντες, ἐν τῇ ἀδικίᾳ. Quod ita uerti poterat, Sed quibus placuit iniquitas. Aut, sed approbauerunt iniquitatem. *Consentire, probare.*

Quod elegerit nos.) ὅτι εἵλετο ὑμᾶς, id est, Elegit uos.

Primitias in salutem.) ἀπ᾽ ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν, id est, Ab initio in salutem. Et Ambrosius legit, à principio. Apparet interpretẽ legisse ἀπαρχὰς, siue ἀπαρχὴν, quod sonat primitias, ut sit sensus, illos inter primos fuisse uocatos ex Thessalonicensibus. Sin legas ἀπ᾽ ἀρχῆς pertinet ad diuinam prædestinationem. Quanquam ex ijsdem uerbis & hic sensus accipi potest, eripuit nos deus ab imperio. Ex Theophylacto nihil certum poterat colligi. *Varia lectio.*

In qua & uocauit.) εἰς ὃ, id est, In quod. Idque potest uel accipi absolute, uel referri ad spiritum, ut dicas, in quem. Et ita indicant Græca scholia.

Quas didicistis.) ἐδιδάχθητε, id est, Quas docti estis, ut obiter magis cõmendet suũ officiũ. Exhortet corda uestra.) παρακαλέσαι ὑμῶν τὰς καρδίας, id est, Cõsoletur corda uestra. Tametsi uerbũ παρακαλέσαι ambiguũ est. & apud Græcos sermo præcedit opus.

EX CAPITE TERTIO.

AB importunis.) ἀπὸ τῶν ἀτόπων. Quod magis sonat absurdis & prodigiosis. Ambrosius legit, ab iniquis.

Fidelis autem deus.) Græce est dominus, πιστὸς δέ ἐστιν ὁ κύριος.

Quoniam quæcunque.) ὅτι, Quod. Mira confusio coniunctionum.

In charitate.) εἰς τὴν ἀγάπην, id est, In dilectionem.

Et patientiam Christi.) καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ χριστοῦ, id est, In expectationem Christi. Ita legit Ambrosius, & recte. Cæterum ὑπομονὴ sonat perseuerantiam in re quapiam non sine molestia, sed rursum cum expectatione præmij, aut certe finiendi mali. *Patientia Christi pro ea qua Christus expectatur.*

Denunciamus autem.) Idem uerbũ est quod uerterat præcipimus, παραγγέλλομεν. Est

Ambulantes inordinate.) ἀτάκτως, Aut incomposite siue turbulente. Iam nouum non est, quod ambulare dixit pro uersari.

Non

Non inquieti fuimus.) οὐκ ἠτακτήσαμεν, id eſt, Non inordinati ſiue non incompoſiti fuimus. Ambroſius uertit, Non intemperanter uiximus apud uos. & ἀτάκτως item uertit intemperanter. Miræ uero huius interpretis deliciæ, qui modo ἀτάκτως uertit, inordinate, nunc ἠτακτήσαμεν, uertit, Fuimus inquieti, cum utriuſq; dictionis eadem ſit origo. Recte uertit Ambroſius, modo ſenſit intemperanter, idem eſſe quod turbulente, & intractabiliter. Siquidem Latinis in ordinem cogi dicuntur, qui cōmuni legi aſtringuntur nec ulla in re differūt à cæteris. Huic diuerſum eſt, ſi quis contemptis legibus publicis, ſuo uiuat arbitratu. Id, enim uocat Paulus ἀτακτεῖν, præter ordinem uiuere.

Paulus gratis docuit. Neq; gratis panem manducauimus.) Ambroſius legit, edimus, ut appareat illum legiſſe ἐφάγομεν, pro ἐλάβομεν. Cæterum ἐλάβομεν quod nunc habetur in Græcis codicibus, magis quadrat cum eo quod ſequitur, à quoquam.

In labore & fatigatione.) κόπῳ καὶ μόχθῳ. De quo ſuperius meminimus. uterq; uertit eodem modo.

Quaſi non habuerimus.) ὅτι οὐκ ἔχωμεν, id eſt, Quod non habeamus. Et demus, non daremus, δῶμεν, hoc eſt, quod id nobis non liceat facere. Quo dicto ſimul & excuſat alios qui ſumebant, & ſuam temperantiam exaggerat, qui adeo nihil exegerit præter ius, ut ne quod iuſtum quidem fuerat acceperit.

Denunciabamus.) παρηγγέλλομεν, id eſt, Præcipiebamus. Vtinam interpres hic tam feliciter copiam affectaſſet, quàm id facit ſedulo. Plutarchus libro ſuo titulum indidit, γαμικὰ παραγγέλματα, quis auderet hoc uertere connubiales denunciationes. Apud iureconſultos lego, operis noui denunciationem. Cæterum an ſemper denunciet, qui præcipit ac præſcribit, neſcio. Etenim ſi non licet quouis loco pro hominibus ponere mortales, multo minus arbitror quouis loco ius eſſe denunciare ponere pro præcipere.

Audiuimus enim.) ἀκούομεν γάρ, id eſt, Audimus enim, ut ſit tempus inſtans.

Ambulare in quiete.) ἀτάκτως. Quod paulo ſuperius uertit; inordinate, nunc uertit, inquiete. Rurſum Ambroſius intemperanter. Et hoc loco περιπατοῦντας aptius eſt, obambulantes, quæ eſt natiua huius uocis ſignificatio.

Nihil operantes, ſed cur &c.) Non ſeruauit interpres elegantiã Græci ſermonis μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους, id eſt, Nihil agētes, ſed curioſe agētes. Quãquàm illud περιεργαζομένους ſignificat & ſuperuacua & inutilia agētes. Hinc certe apparet aliud eſſe ἐργαζομένους & ἐνεργοῦντας, ἐργάζεσθαι & ἐνεργεῖν, cum utrunq; ſoleat eodem uerbo reddere.

In domino Ieſu Chriſto.) διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν, id eſt, Per dominum noſtrum.

Suum panem.) τὸν ἑαυτῶν ἄρτον, id eſt, Suum ipſorum panem. idq; ἐμφατικώτερον, quaſi dicas, non alienum, ſed ſuum.

Mendum. Per epiſtolam hanc.) Hunc, eſt Græce, non hanc, hoc eſt genere maſculino, non fœminino. ſicut & emendatioribus Latinorum exemplaribus.

Vt confundatur.) ἵνα ἐντραπῇ, id eſt, Vt pudefiat, & ut rubore ſuffundatur, cum uiderit ſe uitari ab ōmnibus. Confunditur & is qui alioqui perturbaẽ. Idcirco diuus Ambroſius, ut explicaret uim uerbi Græci, uertit, Vt reuerentia confundatur.

Quaſi inimicum.) ὡς ἐχθρόν, id eſt, Vt inimicum. Mira apoſtoli lenitas, qui ne intractabilem quidem uelit pro inimico haberi.

Corripite ut fratrē.) νουθετεῖτε. Ambroſius uertit, Monete cōſilijs. cui magis placuit uerbum lenius. Sempiternam.) διὰ παντός, id eſt, Semper.

In omni loco.) ἐν παντὶ τρόπῳ, id eſt, In omni modo. Quanq; interpres uidetur legiſſe τόπῳ, pro τρόπῳ. & ad eundem modum legit Ambroſius, etiãſi Græca ſcholia τρόπῳ legũt.

Deus ſit cum om.) Dominus eſt, non deus. & ita legit Ambroſius.

Et ſalutatio mea.) Mea, ablatiui caſus eſt, & refertur ad manu. Mea manu Pauli.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI ſecundam ad Theſſalonicenſes, per Des. Eraſmum Roterodamũ, finis

IN EPISTOLAM PAVLI

AD TIMOTHEVM PRIOREM ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

SECVNDVM imperiũ.) κατ' ἐπιταγήν. Apertius hic erat, iuxta iniunctionẽ, siue delegationem. Nam ἐπιτάττειν est iniungere & mandare quippiam. Sentit enim de munere apostolico, quod non ipse sibi uindicarit, sed ab ipso Christo fuerit delegatum. Annotauit hoc Chrysostomus, indicãs plus esse ex delegatiõe ac iussu apostolũ q̃ uocatũ dici.

Dei saluatoris nostri.) Hic certe nemo poterit tergiuersari, quin pater dictus sit saluator, ut nihil agant, qui quod est in epistola ad Titum, Apparuit benignitas & humanitas saluatoris nostri dei, uolunt non aliò q̃ ad filium referri. *Pater seruator.*

Et Christi Iesu spei nostræ.) τῆς ἐλπίδος ἡμῶν. Apertius erat, Iesu Christi, qui est spes nostra. Siquidem salutis autorem facit patrem filiũ spem appellat. in hunc sensum interpretantur Chrysostomus, Ambrosius & Theophylactus. Cæterum an quod hic Paulus tribuit Christo, nos recte tribuamus uirgini matri, aut alijs diuis, alijs excutiendum relinquo.

Dilecto filio.) γνησίῳ τέκνῳ, id est, Germano filio. Et ita legit Ambrosius, atq; adeo Chrysostomus, aut quisquis fuit eius operis autor. licet interpres ubiq; insulserit suum charissimus. Cum enim tot uerbis agit de similitudine filij patrem referentis, satis declarat se γνήσιον legisse non ἀγαπητόν. Germanum uocat, uerum & ingenuum non adulterinũ, quod per omnia responderet spirituali patri Paulo, id quod est filiorum, referre parentẽ, & non degenerare. Sed de hac uoce aliâs dictum est. *Dilecto, pro germano.*

Gratia & misericordia.) Græci nõ addunt cõiunctiones hoc loco, sed Gratia, misericordia, pax. & ad eum sanè modum legit Ambrosius.

Christo Iesu domino nostro.) Græcanici codices iterant domini cognomen, καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, id est, A domino Iesu Christo, qui est dominus noster. Quasi aliter sit dominus omnium, aliter fidelium, quos peculiariter possidet. Quanq̃ dissentit & Ambrosius & uulgata æditio. Theophylactus contra nobiscum facit. Nos Græcam lectionem non mutauimus, sed ita ut liberum sit lectori, utram uolet sequi.

Sicut rogaui te.) παρεκάλεσά σε. Quãquàm Græca uox anceps est, tamẽ hic magis quadrabat, hortatus sum, ut Vallæ placet. Tametsi Paulus eo uerbo nõnunq̃ usus est erga plebeios. Porrò quod Stapulensis admonet καθὼς potius uertendũ fuisse sic, quàm sicut, qđ sibi uelit prorsus non intelligo. Neq; enim, opinor, καθὼς accipi posse pro οὕτως.

Vt remaneres Ephesi.) Oratio plenior est Græce quàm Latine, propterea quod προσμεῖναι potest esse uel infinitiui modi uel imperatiui, quantũ ad sensum attinet. Sicut te rogaui manere, maneto. Atq; ita legisse uidet̃ Ambrosius, qui legit, ut denunciares, quod nõ quadraret, nisi accederet, maneto, aut simile uerbũ. Porrò quod nos adiecimus, Ita facito, non deprecabor admissum sacrilegiũ nisi idem frequenter facit interpres & nisi hoc frequẽter fieri cogit necessitas. Neq; sensi προσμεῖναι sumendũ imperandi modo priore sermone, sed in posteriore quæ subaudit̃. Neq; tamẽ necesse est, eandẽ omino uocẽ subaudiri. Hæc nõ adderem grauaturus lectorẽ, nisi quidã libris æditis nõ minus indocte, q̃ uirulente locũ hũc exagitassent. *Faber.*

Ne aliter docerent.) μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν, id est, Ne diuersa doceant, aut potius ne diuersis uterentur doctoribus. uerbo cõposito, ab ἕτερος alius, & διδάσκαλος doctor. ἑτεροδιδασκαλεῖν, quod est, nũc his, nũc illis uti doctoribus. Quãq̃ Chrysostomus & hũc secutus Theophylactus, ἑτεροδιδασκαλεῖν interpretant̃ diuersam inducere doctrinã, ut ad pseudapostolos ptineat. Nos ambigue uertimus, Ne diuersam sequant̃ doctrinã quod cõmune est, & docẽtibus & discẽtibus diuersa. Vsus est eodẽ uerbo huius epi. cap. vi.

Quæstionū examina.

Interminatis.) ἀπεράντοις, id est, Quæ finem non habent, cuiusmodi ferè nūc sunt uulgariū Theologorum quodlibeta. Nam quo plus est eiusmodi quæstiuncularū, hoc plus etiam subscatet è casibus nunq̃ finiendis, quorū etiam si milies mille milia produxeris, plura tamen supererunt. Chrysostomus putat hunc locum non esse accipiendum de historia ueteris testamenti. Sed Ambrosius palàm de ea uidetur interpretari, cum ait: Ne oblectarentur fabulis quas narrare consueti sunt Iudæi de generatione suarum originū, de Abraham & Isaac, & cæteris patriarchis, & de circumcisione, & de ijs quæ postea tradita sunt à Moyse, cæteráq; quæ sequuntur in hanc sententiam. Ac mihi sanè, ne hi quidem ad ueram Christianamq; pietatem magnopere uidentur facere, qui de Christi genealogia tam anxie tamq; penè dixerim Iudaice disputant. Atq; in totum ex ueteris testamenti libris pro rei cōmoditate delibari quædam magis probarim, quàm illorum autoritatē æquari maiestati euangelicæ, imò penè anteferri. Quid eñ nūc aliud legitur in templis? Quin etiā illos libros Iudæorū recipimus in canonem nostrum, quos illi in suum recipere noluerūt, Christiani propensiores in Iudæorum libros, quàm ipsi in suos, qui tamen sua sic amant, ut nulla gens insanius. Porrò quod hic uertit, interminatis, Ambrosius uertit, infinitis.

Iudaicæ genealogiæ.

Aberrantes.) ἀστοχήσαντες, id est, Cum aberrassent. Et est uox propria his qui aberrant à scopo. Id subindicat & Chrysostomus.

Conuersi sunt.) ἐξετράπησαν. Ego malim, deflexerunt. Et magis explicat Græcam uocē, ueluti cum aberrans à scopo, aliò se deflectit.

In uaniloquium.) εἰς ματαιολογίαν. Quantum ad pronunciationem attinet, matæologia, non multum abest à theologia, cum res inter se plurimum discrepent. Proinde nobis quoq; cauendum est, ne sic sectemur theologiam, ut in matæologiam incidamus, de friuolis nugis sine fine digladiantes. Ea potius tractemus, quæ nos transforment in Christum, & cœlo dignos reddant. Quorsum enim attinet decertare, quot modis accipiatur, peccatum, priuatio dūtaxat sit, an macula inhærens animæ? Hoc potius agat Theologus, ut oēs horreant oderintq; peccatum. Totis seculis disputamus, an gratia qua deus nos diligit ac trahit, & qua nos illum uicissim diligimus, eadem sit gratia. Illud potius agamus, puris precibus, innocentia uitæ, pijs factis, ut eo munere nos dignetur deus. Digladiamur sine fine, quid distinguat patrem à filio, & utrunq; à spiritu sancto, res, an relatio, & qui cōsistat, tres dici, quorum nullus sit qui alius, cum sint una essentia. Quāto magis ad rem pertinet, hoc modis omnibus agere, ut ternionem illum, cuius maiestatem scrutari fas non est, pie sanctéq; colamus & adoremus, illiusq; concordiam ineffabilem nostra concordia quoad licet exprimamus, quo contingat aliquando & in illius asscisci consortium. Disputamus qui fieri possit, ut ignis quo cruciabuntur impiorum animæ, cum sit materialis, agat in rem incorpoream. Quāto magis referebat, huc totis uiribus eniti, ne quid in nobis reperiat ignis ille quod exurat. Atq; hæc si uel animi laxandi gratia, uel citra contentionem agitarentur, ferri poterat. Nunc tota ætas in huiusmodi quæstionibus consumitur, & res usq; ad clamorem, usq; ad uera dissidia, usq; ad conuicia, nonnunquàm usq; ad pugnos procedit. Quot quæstionum examina suscitamus circa baptismum, circa, synaxim, circa pœnitentiæ sacramentum, quorum nonnulla sunt eiusmodi, ut nec scire magnopere referat, & ut asseuerari possunt, ita nec refelli, nec probari. Illud magis ad rem pertinebat, in hoc incumbere, ad hoc nos inuicem adhortari, ut uita Christo digna, baptismi sacramento respondeamus, ut ad sacras illas epulas frequenter ac pure accedamus, ut non multum sit in uita, quod pœnitentiæ cauterio sit exurendū. Quid autem nunc loquar de quæstiunculis non solū superuacaneis, sed penè dixerim impijs, quas mouemus de potestate dei, de potestate Rhomani pōtificis? An deus possit quoduis malum, etiam odium sui præcipere, & omne bonū prohibere, etiam amorem & cultum sui. An possit actu infinitum secundum omnem dimensionem producere. An potuerit hunc mundum etiam ab æterno meliorem facere quàm fecit. An possit producere hominem, qui peccare nullo modo queat. An reuelare possit alicui suum futurum peccatum, aut damnationem. Num possit aliqua distincte intelligere, si ad illa non habeat distinctas relationes rationis. An possit respectum producere sine fundamento & termino. An possit naturam uniuersalem producere & conseruare sine singularibus. An possit aliquo prædicamento contineri. An potestatem creandi possit communicare

Quæstiones Theologorū curiosæ.

Quæstiones penè impiæ de deo.

nicare creaturæ. An possit ex facto facere infectum, ac per hoc ex meretrice facere uirginem. An quælibet persona diuina possit quamlibet naturam assumere, quomodo uerbũ humanam assumpsit. An tres personæ possint simul eandem naturam assumere. An unũ suppositum creatum possit alteram naturam creatam assumere. An hæc propositio, deus est scarabeus, aut cucurbita, tam possibilis sit, quàm hæc, deús est homo. An deus assumpserit indiuiduum humanum, an speciem. An potius conueniat deo, nõ posse facere impossibile, an impossibile non posse fieri à deo. Vtrum prius conueniat deo posse producere, an creaturæ posse produci. An in mente diuina sint omnium rerum ideæ, & illæ practicæ ne sint an speculatiuæ. An doctrinæ Aristotelicæ & naturali rationi sit consentaneũ, deniq; an ipsa res cogat fateri aliquem esse respectum ab omnibus rebus absolute distinctum. An deus aliquo ab ipso distincto sit unus. An personæ diuinæ uero numero dicantur tres. An numerus personarum in diuinis pertineat ad substantiam, an relationem. Et an ad primam intentionem an sequundam. An per relationes & distinguantur & constituantur. An pater producat filium, & spiritum sanctum, ratione intellectus, an uolũtatis. Item an ratione essentiæ an attributi, naturaliter an libere. An essentia in patre sit principium generatiuum filij, & an sit terminus paternæ generationis. An deus generet deũ. An pater prius origine producat spiritum sanctũ quàm filius. An in deo sit intellectus agens & possibilis. An spiritus sanctus procedens à patre & filio, ab uno principio proficiscatur an à duobus. An hæc propositio sit possibilis, pater deus odit filium deũ. An anima Christi potuerit falli, an fallere, an mentiri. Iam uero de Romani pontificis potestate, penè negociosius disputatur q̃ de potestate dei, dũ quærimus de duplici illius potestate & an possit abrogare quod scriptis apostolicis decretum est. An possit aliquid statuere, quod pugnet cum doctrina Euangelica. An possit nouum articulum cõdere in fidei symbolo. Vtrũ maiorem habeat potestatem quàm Petrus, an parẽ. An possit præcipere angelis, an possit uniuersum purgatorium quod uocãt tollere. Vtrum simplex homo sit, an quasi deus, an participet utranq; naturam cum Christo. An clementior sit quã fuerit Christus, cum is nõ legatur quẽquam à purgatorijs pœnis reuocasse. An solus omniũ nõ possit errare. Sexcenta id genus disputantur magnis æditis uoluminibus, idq; à magnis Theologis, præsertim professione religionis insignibus. Atq; hæc fiunt non sine manifesta suspitione adulationis, nec sine iniuria Christi, ad quem collati principes quantũuis magni quid aliud sunt quàm uermiculi? An putant hæc placere Leoni nostro, germano ueroq; Christi uicario, qui tanquam uerus pastor nihil habet antiquius salute gregis Christiani, ut uerus Christi uicarius, nihil habet charius gloria principis sui Christi? Et tamen huiusmodi quæstiunculis serio occupantur Theologorum scholæ. His ætas rerum omnium fugacissima conteritur, cum pleraq; sint eius generis, ut doctius nesciantur quàm sciantur, ut ridicule quærantur, temere definiantur. Breue tempus est, & arduum est negocium agere uere Christianum. Quin igitur omissis rebus superuacaneis, ea potissimũ spectamus, quæ Christus nos scire uoluit, quæ prodiderunt apostoli, quæ proprie ad charitatẽ faciũt, de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta, quam unam Paulus appellat finem, & perfectionem totius legis. Tot iam annis cauillamur in scholis, quibus uerbis sit loquẽdum de Christo. An hæc propositio sit uera, Christus fuit ab æterno, an recte dicatur cõpositus ex utraq; natura, an constare, an conflatus, an cõmixtus, an conglutinatus, an coagmentatus, an ferruminatus, an copulatus, an constare. Nihil horum placet, tãtum placet unitus nouum uerbum, cum nihil minus significet, quàm hoc cui significando repertum est. Porrò si quæreretur, an pie dicamus naturam humanam unitam diuinæ, fatentur pie dici. Rursus, an pie dicat diuina unita humanæ, ambigunt. Si hæc essent colloquia pomeridiana Christianorũ, probarẽ huiusmodi sermonibus excludi fabulas ineptas. Nunc hæc uidentur fidei nostræ præsidia. Quærimus ea, quæ nec scire possumus, nec scire iubemur. Illa negligimus, quæ sola fuerant meditanda. Sunt autem quædam hoc ipso perniciosa, quod obscuritate sua remorantur ac fatigant ingenium, melioribus alioqui rebus occupandum. Talem opinor, fuisse philosophiã Pythagoræ. Et hoc nomine taxantur & ab ethnicis Heracliti libri, in quibus Socrates iocabatur opus esse natatore Delio. Certe hoc nomine Chrysostomus damnat philosophiam Platonis, quod numeris & ænigmatibus sit

De potestate pontificis.

inuoluta, non aliter perniciosa, quàm foret tabula quæpiam elegans, quæ fugientem è prælio remoraretur. Atqui talia fermè sunt, quæ traduntur ab his qui se iactãt scientia subtilis Theologiæ: qui etiamsi uera prædicarent, tamen ea explicant uerbis non modo sordidis, sed adeo obscuris & inuolutis, ut tanti non sit sic discere. Quod genus sunt quum disputant de quatuor instantibus naturæ. Item cum differunt quod persona non dicit relationem originis nec communem, sed duplicem negationem communicabilitatis in genere nõ extra genus, & connotat aliquid positiuum, & est nomen primæ intentionis non secundæ. Item cum aiunt personas in diuinis esse in se inuicem per circumincessionem. circumincessionem uero uocem nouam noue definiunt: Circumincessio, inquiunt, est subsistentis in subsistẽte realiter distincto mutua præsentialitatis assistentia in eadem essentia. Rursus cum definiunt, unio personalis siue hypostatica, est relatio disquiparantiæ realis quidem in uno extremo, cui in altero nulla realis ratio respondet. Item unio uerbi in Christo, est relatio extrinsecus adueniens, terminata ad uerbum & fundata in assumpta humanitate, & est ista relatio non dependentis ad causam effectiuã, sed sustentificati ad sustentificãs. Huiusmodi tricarum apud istos plena sunt omnia. Et in hac Theologia tam non simplici uitam omnem consumunt, qui simplicem & apostolicam profitentur. Et qui ipso etiam cognomine summam modestiam profitentur, huiusmodi philosophiæ professione tollunt cristas. Et prætexunt has argutias ad reuincendos ethnicos & hæreticos esse necessarias: quum illa nusquam sint usui, nisi inter eiusdem scholæ sodales. Quin illud potius agimus, quibus rebus transformemur in Christum. Id fiet, si meditemur pro uiribus illius innocentiam, abstinentes ab omni flagitio, si quantum in nobis est, æmulemur illius charitatem, de omnibus benemerentes, si imitemur patientiam, adeo non retaliantes iniuriam, ut etiam pro malefactis, rependamus benefacta.

Neque de his quæ loquuntur.) Græce est, quæ loquuntur, ἃ λέγουσι. Ita & Ambrosius neque quæ dicunt. Nec est geminum, neque in plerisque Græcorum codicibus, in aliis additur μήτε.

Numerus subito mutatus. Scientes hoc.) εἰδὼς, id est, Sciens. Mutat autem & aliis aliquot locis Paulus subinde numerum. Quanquam referri poterat sciens, ad uerbum χρῆται, id est, utatur. Certe Ambrosius pro sciens, legit, Certum habens, numero singulari. Si quis legitime utatur. Prosonomasia in Græcis uocibus euidentior, νόμῳ νομίμως.

Et non subditis.) ἀνυποτάκτοις, id est, Qui subdi nolunt, nec ferunt imperium. Ambrosius uertit, Inobsequentibus.

Contaminatis.) βεβήλοις, id est, Prophanis & arcendis à sacris. Porrò contaminati piaculo aliquo, à sacris arceri solent. In eundem ferè sensum sonat Græcis, ἀνόσιον., nam ὅσιος dicitur ab ἅζομαι τὸ σέβομαι. Vnde ἀνόσιον uocant, qui non ueretur nec deos, nec homines. Et ideo subiecit prophanis, qui alieni sunt à sacris.

Homicidis.) ἀνδροφόνοις, id est, Viricidis, si quis ad uerbum uertat.

Plagiariis.) ἀνδραποδισταῖς, id est, Qui aliena mancipia subducunt furto, quod genus furti plagium uocatur apud Iureconsultos. Quemadmodum qui sacra furantur, sacrilegi, qui de publico aut principis fisco, peculatores, qui iumẽta aliena abducunt, abigei. Ita qui

Lyranus. liberos aut seruos alienos, plagiarii. Id uero cum extet non solum apud Iureconsultos, uerum in omnibus penè bonis autoribus, quis non admiretur Lyrani aut si quis alius hoc ascripsit commenti uel imperitiam, qui hoc ignorarit, uel socordiam, qui non uestigarit, uel impudentiam, qui tã expedite sit interpretatus: Plagiarii, inquit, sunt assueti plagas & uerbera aliis inferre. Et hunc secutus Carrensis: Plagiariis, inquit, qui plagas cuiuslibet generis inferũt proximis. Aquinas cũ cætera fermè exponat, plagiarios prudens dissimulat, satis ipso silentio confitens, uocem sibi parum intellectam fuisse. Græca uox à mancipio dicta est. ἀνδράποδον enim mancipium, ἀνδραποδιστὴς, quasi dicas, fur mancipiarius.

Quæ est secundum euangelium.) Hæc duo uerba, quæ est, non inuenio in Græcis codicibus. Quanquam recte sunt addita explicandi causa. Ambrosius & interpres uulgatus legisse uidentur addito articulo, τῷ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον, id est, Quæ est secundum euangeliũ. Nec ex Chrysostomi commentariis, nec ex Theophylacti, nec Ambrosii, colligere licet, quod legerint, Beati dei, sed dei duntaxat. Cæterũ interpres legisse uidetur τῷ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον, uidelicet addito articulo. Sensus autem anceps est non minus apud Græcos quã

apud

apud nos. Siquidẽ accipi potest Euangeliũ gloriæ beati dei, quod prædicet gloriã dei, aut Euangelium gloriæ, id est, gloriosum, ut respondeat legi Mosaicæ, quæ gloriam non habet, collata ad splendorem Euangelicum.

Faber.

Quod creditum est mihi.) Creditum, hoc loco commissum significet oportet, ὃ ἐπιστεύθην ἐγώ. Concreditum erat apertius. Inuitus, ita me deus amet, dissentio à uiris, quos animo ueneror, sed tamen prima debet esse publicæ utilitatis ratio, præsertim si citra contumeliam sanetur error. Faber pro eo quod interpres uertit, Quod creditũ est, trãstulit, cui creditus sum ego, non animaduertens Græci sermonis idioma, sicut annotauimus & in Apologia nostra. Porrò quod adijcit in examinatione, in idem recidere, cui creditus sum ego, & quod creditum est mihi, quis non uidet longe secus habere? Nisi forte nihil intersit, utrum dicas, commissus est mihi filius tuus, an commissus sum filio tuo.

Et gratias ago.) καὶ χάριν ἔχω, id est, Gratiam habeo.

Superest.

Qui me confortauit in Christo Iesu.) In, redundat, nec est apud Chrysostomum, nec apud Ambrosium, nec in uetustis exemplaribus, τῷ ἐνδυναμώσαντί με χριστῷ, id est, Qui me potẽtem reddidit Christo. ut Christo sit datiuus, & intelligas Paulum in Christi gloriam fortem ac potentem fuisse, non suam. Potest & hic esse sensus, habeo gratiam Iesu Christo cuius præsidio potens sum.

Qui prius fui.) τὸν πρότερον ὄντα. Licet & sic, Cũ prius essem, uel cum prius fuerim.

Et contumeliosum.) ὑβριστὴν, quod magis significat eum qui uim facit, hoc est, oppressorem seu uiolentum. Nec enim hic ad libidinem referendum est. Siquidem apparet Paulus gradibus quibusdam exaggerare suum peccatum. Si tamen hoc dicendum est peccatum, quod pio studio facias per errorem. Primus gradus est maledicere. Secundus, insectari. Tertius, admouere uim. Nam potest insectatio citra uiolentiam consistere.

Sed misericordiam.) ἀλλὰ καὶ, id est, Sed &, quasi dicat, non solum ueniam consecutus sum, cum talis fuerim, sed & misericordiam, ut fierem apostolus. Nam & aliâs sese extenuans, autoritatem sibi traditam, dei misericordiã uocat, uelut in epistola ad Corinthios priore, cap. septimo: Consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus. Quanꝗ autem ab hac annotatione nostra non abhorret interpretatio Ambrosiana, tamen nõ potest liquido colligi, uel apud hunc, uel apud Chrysostomum, additam fuisse coniunctionem καὶ. ἐν ἀπιστίᾳ, id est, Nondum credens, ut uertit Ambrosius, siue per incredulitatẽ.

Fidelis, pro certus.

Fidelis sermo.) Hac ceu præfatiuncula solet uti Paulus, rem certam & indubitatam dicturus, ut fidus ad rem quoꝗ referatur pro indubitato. Hieronymus in epistola ad Marcellam testatur à quibusdã legi, Humanus, sermo, sequutus opinor, Græcos codices, qui pro, πιστὸς habuerint χρηστός. Et acceptione, Græcis est, ἀποδοχῆς, quod & approbationẽ sonat. Non reijcitur enim quod approbatur.

In hunc mundum.) Hunc, redundat.

In me primo.) ἐν ἐμοὶ πρώτῳ. Primo, hic nomen est, non aduerbium.

Omnem patientiam.) μακροθυμίαν, id est, Longanimitatem, si quis ad uerbum reddat. Ambrosius pro hoc uno uerbo, duo posuit, magnanimitatem & patientiam.

Ad informationem eorum.) πρὸς ὑποτύπωσιν. Quod Ambrosius uertit, ad exemplũ. Est enim ὑποτύπωσις, cum res expressa subijcitur oculis. In Paulo igitur deus uelut exemplar proposuit quid sibi debeant sperare, quicunꝗ relictis moribus pristinis crediderunt in Christum. In uitam æternam, mirum nec ab Ambrosio attingi, nec à Chrysostomo, nec à Theophylacto, duntaxat in commentario.

Ἄφθαρτος, immortalis.

Immortali, inuisibili.) ἀφθάρτῳ, id est, Qui corrumpi non potest, quod recte uertit, immortali, præsertim cum de uiuo loquatur. Et nos in epistola ad Romanos, capite ij. uertimus, ἀφθαρσίαν immortalitatem, pro incorruptionem, ne quis acciperet de libidine.

Sapiẽti, uidetur additum.

Soli deo.) μόνῳ σοφῷ θεῷ, id est, Soli sapienti deo. ut soli sapienti coniungas, & deo referatur ad omnia. atꝗ hæc uox sapienti, interiecta inter, soli, & deo, dirimat ne coniũctim accipiantur, atꝗ hinc ansam arripiant, qui cum Arrianis sentiunt. Et ad eum quidem modum legit Chrysostomus, & hunc secutus Theophylactus, si modo non fallunt codices. Cæterum nec apud Ambrosium, nec apud Hieronymum, nec apud ullum præterea scriptorem antiquum reperio. Siquidem Ambrosius enarrat hũc locum huiusmodi uerbis:

Hæc ad dei patris personam pertinent,quem immortalem ideo solum & inuisibilem appellat,quia omnis immortalitas ab ipso est. Ac mox, Simili modo & in Euangelio legitur domino dicēte: Quia nemo est,inquit,bonus,nisi unus deus. Et iterum ipse dicit: Bonus homo de bono thesauro profert bona,nemo tamen nisi unus deus bonus est, quia ipse fons bonitatis est,ex quo cæteri potantur ut boni sint. Ipse est & inuisibilis solus deus,qui nulli unquam uisus est. Omnia enim agit per filium,quem idcirco uisum dicimus,ut licet aliter quam est apparuisset,tamen illum significemus. Honorificentiam ergo & gloriam deo patri in ueritate pronunciat,cuius pietate & prouidentia Christus liberauit peccatores ex morte. Hactenus Ambrosiana recensuimus. Ex quibus satis,opinor,liquere,sapienti,in huius exemplaribus additum non fuisse. Adducit huius loci testimonium Augustinus aduersus Adimantum,nec addit,sapienti. Rursus enarrans Psalmum lxvij. Iterum Psalmum cix. Quanquam nec ex interpretatione Chrysostomi satis liquet ab ipso additum,sapienti. Cum enim sic argumentatur: Ecce soli deo dixit,Num igitur filius deus nō est? & soli immortali,non igitur & filius immortalis est. Probabilius sit illum non legisse, soli sapienti,sed soli deo. Quanquam in calce epistolæ ad Romanos,additur sapienti,nec id dissimulat Ambrosiana interpretatio. Sed nihil est quod in his anxie torqueamur. Arrianorum hæresi sic radicitus emortua,ut ne uestigium quidē ullum supersit. Nam siue nomen soli,referas,non ad deum,sed ad epitheta,immortali,inuisibili,non deerit quod calūnietur impius lector,ut solus,inquiet pater,sit inuisibilis,certe non solus immortalis. Siue coniunctim ad deum,aut etiam disiunctim,magis arripiet ansam calumniandi. Cæterum nobis quod solum addidit,non excludit filium aut spiritum sanctum à consortio patris, sed à consortio falsorum deorum,qui opinione falsissima hominum dij erant. Aut iuxta diuum Ambrosium,ideo patrem solum uocat immortalem,quod hic fons sit omnis immortalitatis. Ad hanc rationem & filius immortalitatem habet à patre,à quo habet ut sit deus. Nec impie sensurus sit,opinor,qui patrem ita dicat solum esse deum,ut intelligat solum esse principium totius deitatis,quemadmodum loquitur Augustinus libro de trinitate quarto. Quod si iuxta Ambrosium,pater recte dicitur immortalis solus,quod solus sit fons immortalitatis omnibus,solus sapiens,quod sit fons omnis sapientiæ diuinæ & humanæ,cur non aliqua ratione solus dici possit deus,unde filius habet ut deus sit,unde spiritus sanctus,unde ipse? Verum ita fit in rebus humanis,ubi semel studiorum pugna incaluit,non hoc agit quisque,quod ad cōcordiam faciat,sed quod ad uictoriam. Chrysostomus & Theophylactus in hoc laborāt,ut hæc omnia sint filio communia cum patre. Verum id rarum est in literis apostolicis,Christo aut spiritui sancto tribuere uocabulū dei, siue ad uitandum offendiculum quorundam,siue quod id suo tempori reseruarent. Neque enim statim ub apostolis Christus prædicatus est deus aut filius dei. Petrus enim uirum appellat in Actis,approbatum à deo. Et Paulus apud Ephesios,uirum uocat in quo statuerat deus &c. Imò ne in symbolo quidem,quod uulgus apostolorū uocat,nominatim dei cognomen apponitur filio aut spiritui sancto. Et in Matthæo Christus ipse mittēs primum suos ad prædicandum,uetat ne cui dicerent quod ipse esset Christus. Quo quidē in loco,admonet Origenes,quod nos modo diximus. Idem admonet Chrysostomus. Non enim quiduis,quouis tempore,aut apud quosuis dicendum est.

Quomodo pater dicatur solus deus.

Non statim Christus prædicatus deus.

Secundum præcedentes in te prophetias.) κατὰ τὰς προαγούσας ἐπί σε προφητείας, id est, Iuxta præcedentes super te,siue ad te prophetias. Atque id quidem Græcanica scholia referūt ad illud quod sequitur, Vt milites bonam militiam. Verum potest referri & ad id quod præcedit, Hoc præceptum tibi commendo,hoc est,sicuti spiritu prophetiæ admonitus feci te episcopum,ita iuxta eandem prophetiam,nunc præcipio ut milites,secūdum eandem prophetiam,& illi respondeas. In hanc fermè sententiam Chrysostomus,neque dissentit Ambrosius.

In illis.) Subaudiendum prophetijs,nec aliud apud Græcos subaudiri potest,hoc est, milites secundum eas,& illis respondeas. Quod ridicule Hugo quidam à Charo exponit de prophetis exponendis. Sed quorsum attinet in his unum aut alterum notare locū, cum facilius sit in hoc autorum genere,inuenire errata quàm effugere. Et tamen sunt qui indigne ferant quicquam in horum scriptis reprehendi. In Carrensi quod Cardinalis sit,

Hugo à Charo.

seu po

seu potius quod prædicatoriæ gentis. In Lyrano non ob aliud, nisi quod minorita fuerit. Tantum isti tribui uolunt titulis suis ac cultibus, cum æquis animis ferant nos dissentire à Cypriano ab Hieronymo, aut Cyrillo.

Quam quidam repellentes.) Præteriti temporis est, ἀπωσάμενοι, id est, Qua repulsa quidam, id est, contempta conscientia.

Circa fidem naufragauerunt.) ἐναυάγησαν, id est, Naufragium fecerunt. Quis enim unquam dixit naufragare.

Ex quibus est.) ὧν ἐστιν, id est, Quorum de numero est.

EX CAPITE SECVNDO.

OBsecro igitur.) παρακαλῶ. Quod hoc sanè loco rectius uertisset, adhortor ut fiant. Ambrosius legit, exhortare, secũda persona. fortasse legit, παρακάλει.

Primum omnium.) Omnium, incertum est, an referatur ad primum an ad obsecrationes. Et uterq; sensus tolerabilis est. *Si refers*, ad superiora, hic erit sensus, ut cum primis fiat deprecatio, hoc est, ante omnia. Et in hãc sententiam exponit Chrysostomus, & Ambrosius, nempe diluculo. *Sin* ad sequentia, sensus erit, ut precationes fiant ab omnibus. *Distinctio.*

Obsecrationes, orationes, postulationes.) δεήσεις. Ambrosius uertit, deprecationes, & rectius. Quod hic uertit postulationes, ἐντεύξεις, uulgo uocant intercessiones. Idq; sonat Græca uox. Quanquam hanc uocem interpres uarie reddit. Græcanicum scholium ita distinguit hæc tria, ut dicat, δέησιν uocari, qua rogamus ut liberemur à malis, quod si uerũ est, elegantissime Ambrosius uertit, deprecationes. προσευχὴν esse, qua precamur, ut nobis contingant bona. ἔντευξιν autem, cum querimur de his, qui nos lædunt. quod si uerũ est, apte uertisset, interpellationes. Sed hisce de rebus fusius differit Augustinus in epistola lix. ad Paulinum, si quis copiosius postulet edoceri. Δέησις προσευχὴ ἔντευξις.

In sublimitate.) τῶν ἐν ὑπεροχῇ, id est, His qui sunt in dignitate. Ambrosius legit: Qui in sublimiori loco positi sunt.

Quietam & tranquillam.) ἤρεμον καὶ ἡσύχιον, id est, Placidam & quietam &c.

Et castitate.) καὶ σεμνότητι, Quod uerbum latius patet, nempe ad omnem morũ grauitatem & honestatem.

Semetipsum redemptionem.) ἀντίλυτρον. Id significat precium, quo redimũtur captiui ab hostibus in bello, aut à piratis. Siquidẽ quæ uulgo uocant ransonas, Græci λύτρα uocant. Deinde quo magis explicaret Christi cõmutationem, qui suo capite permutauit nos omnes, addidit ἀντίλυτρον, cum caput capite, uita redimitur uita.

Cuius testimoniũ.) Cuius, pronomen quod non est in Græcis codicibus, & confirmatum est, quod nec ipsum est apud Græcos, addita sunt ab interprete quopiam explicãdæ sententiæ causa. Nam Græca sic habent, τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις, εἰς ὃ ἐτέθην ἐγώ, id est, Testimonium temporibus suis, in quod positus sum ego. Quanquam ad eundem modũ legit Ambrosius, consentiens cum uulgata æditione.

Prædicator.) κῆρυξ, id est, Præco, siue nuncius, potius quàm prædicator.

Veritatem dico.) Deest apud nos ἐν χριστῷ, id est, In Christo. Tametsi nec apud Ambrosium additur, nec apud Chrysostomum.

Puras manus.) ὁσίους, quod Ambrosius uertit, sanctas. Quanq; interpres hoc loco bene reddidit puras, quod in sacris oporteat omnia esse pura. Cæterum hic puras nõ sentit lotas, more Iudæorum, sed puras à rapinis, puras à libidine, puras à pugnis & sanguine.

Et disceptatione.) διαλογισμοῦ. Quod Laurentius mauult uerti, hæsitatione, cũq; hac sententia conueniunt Græcanica scholia. Quanquam Stapulensis haud absurde trahit ad animum parum pacatum erga proximum, & in hanc sententiam enarrat Chrysostomus. tametsi eandem uocem crebro uertit, cogitationem. *Faber.*

In habitu ornato.) ἐν καταστολῇ κοσμίῳ. Non satis tutum est hoc præcipere mulierculis, præcipue Britannicis, aut etiam Italicis, quæ sua sponte satis comuntur. Imò Paulus iubet fœminas uti amictu modesto, ut tegantur undiq;, & habitus uitæ testetur integritatẽ, ac muliebrem uerecundiam, id enim sonat κόσμιον. Quorsum enim attinet admonere mulierculas, ne cultu utantur sordido? Apparet Aquinatem hic nonnihil offensum, & ob

 id philo-

id philosophatur de ornatu interiori mentis, qui requiratur à fœminis, quod alioqui corporis animiq; robore minus ualeant.

Ornantes se.) κοσμεῖν ἑαυτάς, id est, Ornare seipsas.

In tortis crinibus.) ἐν πλέγμασιν. Sententiam periphrasi reddidit.

Vel ueste preciosa.) ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ, id est, Vestitu sumptuoso.

Promittentes.) ἐπαγγελλομέναις, id est, Profitentes, ut uertit Ambrosius. Et profitētes, hic accusatiui casus est, hoc est, eo cultu utantur qui deceat mulierem, quæ ipsa re præferat pietatem. Nam non est mulierum docere, quod professores dicātur doctores. Cæterum pietatem, quam hic θεοσέβειαν uocat, quæ uox cultum dei sonat, ne quis de pietate in liberos accipiat, eam factis ipsis præstari uult, non cultu promitti, quemadmodum hodie faciunt, quas monachas uocant.

Dominari in uirum.) αὐθεντεῖν ἀνδρός, quasi dicas, autoritate uti in uiros, & illos ad suū affectum cogere. Ab hac uoce dicuntur authentica.

Mulier seducta in præuaricatione fuit.) Fuit non est referendum ad participium decepta fuit, sed ad particulam quæ proxime præcessit, In præuaricatione fuit, hoc est, transgressa est, siue obnoxia facta est transgressioni. Hunc sensum facit hypostygme Græca, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα, ἐν παραβάσει γέγονε.

Si manserint. Si permanserit.) ἐὰν μείνωσιν, id est, Si manserint, numero pluratiuo, ut referatur ad filios. ut palàm testatur Hieronymus, exponens hunc locum aduersus Iouinianum. In eandem sententiam clarissime disserit Chrysostomus, hac ratione seruari posse mulierem, si genuerit liberos, & eos curarit diligenter instituendos in fide Christi, castisq; moribus. Nec ab hac lectione simul & interpretatione dissentit Ambrosius. Pudet autē uel ipsius

Thomas lapsus. nomine hoc loco referre, quæ Thomas Aquinas commentetur in hæc Pauli uerba, quā se torqueat, quot rimas quærat, quibus elabi possit. Qui uolet ipse conferat, & intelliget, quid sit scribere commentarios in nouum testamentum, non consultis Græcis exemplaribus: Saluabitur, inquit, quantum ad salutem corporis, quia nō priuabitur sexu suo & facultate generandi. Saluabitur quoad salutem animæ, quia non priuabitur gratia. Ac mox post admixtam allegoriam, cui tamen non admodum fidit, redit ad literalem expositionem, ut ly, per, non declaret causam, sed repugnantiam. sitq; sensus, mulier saluabitur, etiā si incedat per generationem, id est, si nubat. Cætera piget referre. Dicant mihi qui contemptis ueteribus, his tribuunt omnia, quid isti potuissent in enarrandis sacris uoluminibus, si coacti fuissent, rem suo, quod aiunt, Marte peragere, ueterum auxilio destituti: à quibus cū hauserint fermè quicqd habēt lectu dignū, uix usq; tamen illos agnoscūt autores. Hoc quo animo sit ab illis factū, alij uiderint. Hoc sanè loco mihi uelim respōdeant, qbus impendio placet illa decantata de Thoma fabula. ubi nam erat hic Paulus ille, qui fassus dicit, suas epistolas à nemine prius intellectas, q; Aquinas cōmētarijs suis eas illustraret.

Σωφροσύνη. Cum sobrietate.) μετὰ σωφροσύνης, quod Hieronymus aduersus Iouinianum uoluit uerti, pudicitiam magis q; sobrietatē. Et hic interpres modo uertit pudicitiā, atq; ita legit & Ambrosius. Quanq; Græca uox anceps est, magis tamen sobrietatē sonans & sanitatē mentis, quàm pudicitiam. Sed ut dictum est, Hieronymus illic uirginitatis agit patronū.

EX CAPITE TERTIO.

Fidelis, pro quo Ambrosius humanus. Fidelis sermo.) πιστὸς ὁ λόγος. Et hoc loco diuus Ambrosius uertit, humanus sermo. unde conijcere licet illum pro πιστὸς legisse χρηστός. Chrysostomus & Theophylactus referūt ad superiora, quæ Paulus uoluerit indubitata esse, quod dixit mulierē seruari gignendis, & recte instituendis liberis.

Si quis episcopatum desiderat.) ὀρέγεται, id est, Appetit, siue expetit. Et præclarum opus est potius quàm bonum, καλοῦ ἔργου. Id uerum erat eo seculo. At his temporibus, qui episcopatum expetit, præclarum censum expetit, præclarum imperium expetit. ut sunt hodie complures episcopatus. Cæterum quanquam interpres bis posuit desiderat, Græcis tamen duo sunt uerba, ὀρέγεται, & ἐπιθυμεῖ.

Oportet enim.) δεῖ οὖν, id est, Oportet igitur.

Prudentem.) σώφρονα, id hoc loco Ambrosius uertit Pudicum, id quod impendio placet Hieronymo.

Volus

Vnius uxoris uirum.) μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα. Id nunc nimium dure:ne dicam ridicule, torquent ad unam ecclesiam. At Chrysostomus interpretatur de unica uxore, quam habeat episcopus, addens tamen esse nonnullos qui sic exponant, unius uxoris uirũ qui fuerit semel duntaxat maritus. Et periclitatur Chrysostomus, ne Paulus exigere uideatur ab episcopo, ut uxorem habeat. At nunc non solum à tot presbyteris exigitur castitas, uerũ etiam matrimonium ab hypodiaconis contractum dirimitur. Quin id quoq; uehementer astringunt, quod eo seculo, quo summa erat sacerdotum raritas, instituit Paulus seruandum in episcopis, ut non adiret hunc honorem digamus. Iam enim, cum tot sint sacerdotum ubiq; milia, excluduntur à sacerdotio, qui uel imprudentes duxerint corruptam. Imò qui ante baptismum habuerit uxorem, & à baptismo duxerit alteram priore defuncta, arcetur à sacerdotio, licet hac in parte grauiter reclamante Hieronymo. Quin illud magis mirum, cum tot egregias dotes requirat Paulus in episcopo, cæteris prætermissis, solius uxoris habetur ratio. Admittitur incestus, admittitur homicida, admittitur pirata, admittitur sodomita, sacrilegus, parricida, deniq; quis nõ? solus digamus excluditur ab hoc honore, qui solus nihil admisit. Mirum est autem ut quædã urgemus ac plusquam mordicus tenemus, ad quædam prorsus conniuentes. Si quis perpendat horum temporũ statum, quotam hominum portionem monachorum greges occupent, quotam sacerdotũ & clericorum collegia: deinde perpendat, quàm pauci è tanto numero uere seruent uitæ castimoniam, in quæ libidinum genera quàm innumeri deuergant, quanto cum probro complures palã incesti sint & impudici, fortassis iudicabit magis expedire, ut ijs qui prorsus non continent, ius fiat publici matrimonij, quod absq; mala fama, pure sanctéq; colãt, potius quàm infeliciter ac turpiter libidinentur. Sed etiam atq; etiam uereor ne census ecclesiastici castrent hodie clericos uerius quàm pietas, dum metuimus, ne quod tenemus intercipiatur, aut certe nihil accedat. Verum hæc non sunt huius instituti.

Sacerdotibus interdictũ matrimonium.

Digamus qui corruptam insciens duxerit

Ornatum.) κόσμιον, id est, Compositum, siue bene moratum, aut modestũ. Idem uerbum quod uertit, in habitu ornato.

Doctorem.) διδακτικόν, id est, Docibilem, siue appositum ad docendum. Id enim sensit Paulus, atq; id est præcipuum episcopi munus. Hieronymus aduersus Pelagianos libro primo, reprehendit uulgatam æditionem, quæ habeat docilem, appellans Latinã simplicitatem, & uertit, qui docere possit.

Hieronymus taxat hãc æditionem.

Non uinolentum.) πάροινον. Quod Ambrosius uertit, uino obnoxium. uinosum dicere poterat. Chrysostomus negat hoc accipiendum de uinoso, sed de feroci & elato, & ad uim parato quales sunt, qui uino temulenti debacchantur.

Nõ litigiosum.) ἄμαχον, id est, Alienũ à pugna. qđ Hieronymus aduersus Pelagiũ uertit, absq; iurgio. Et illud, nõ percussorẽ, μὴ πλήκτην, nõ ptinet ad uiolẽtiã manuũ, sed acerbitatẽ linguæ, ne sæuus & improbus sit obiurgator. Id annotauit & diuus Hieronymus. Quid em magni sit si episcopus tẽperet manib⁹? Hieronymi sententiæ subscribit Chrysostomus. Ambrosius uertit pro pcussore, uerberatorẽ. Et apud Horatiũ legimus, Verbera linguæ. Itẽ apud Ciceronem, Verberatur Tyro, tacito duntaxat cognitionis cõscio.

Percussor, qui lingua sæuiat.

Non cupidum.) ἀφιλάργυρον, id est, Ab argenti cupiditate alienum. Hieronymus aduersus Pelagium uertit, non auarum.

Domui suæ bene præpositũ.) προϊστάμενον, id est, Qui bene præsit, ut mox uertit, Qui domui suæ bene præesse nescit προστῆναι.

Cum omni castitate.) Non est hoc loco σωφροσύνης, quod aliquoties sonat pudicitiã, nonnunq; sobrietatem ac modestiã, de quo paulo ante dictum est, sed σεμνότητος, quod multa significat apud Græcos, pudorem liberalẽ & ingenuum, grauitatem, reuerentiam. Hieronymus dum undiq; captat præsidia tuendæ & ornandæ uirginitatis, hic quoq; trãstulit pudicitiam. Nos maluimus reuerentia, quod præcesserit subiectio, ut accipias liberos patri morigeros, & liberali præditos pudore. Idẽ apparet sensisse Chrysostomũ. Alioqui quid est, cũ omni castitate? Cæterum hæc uarie leguntur, primũ sic habent Græca, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, καὶ αἰσχροκερδῆ, ἀλλ᾽ ἐπιεικῆ, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον. &c. Non uinosum, non percussorem, & turpi lucro deditum, sed humanũ, abhorrentem à pugnis, alienum ab auaricia. Ambrosius ita legit: Non obnoxium uino, non uerberatorẽ, sed mo-

Pudicitia σεμνότης.

destum, non litigiosum, non asperum. Iam frequēter admonui in huiusmodi catalogis uariare scripturam. Porrò quod Græce dicitur αἰσχροκερδῆ, diuus Hieronymus in epistola ad Heliodorum uertit, turpilucrum, Græcam imitatus compositionem. Etiamsi non me clam est, hunc locum, ut innumeros alios in uulgatis codicibus deprauatum esse.

Diligentiam habebit.) ἐπιμελήσεται, id est, Curam aget.

Ecclesiam dei.) Non potest deprehendi ex Ambrosio, aut Chrysostomo, quod addiderint dei. Nam ecclesia opponitur domo,

Neophytus. Non neophytum.) νεόφυτος, Nuper natus, aut nuper insitus. Sic enim Paulus uocat recens baptizatum, quod à baptismo censeantur Christiani. Cæterum hoc loco diaboli, fortassis non male uerti poterat calumniatoris. Requirit enim Paulus ab episcopo nō solum, ut ipse uacet omni culpa, uerumetiam ne sit obnoxius calumnijs, aut suspicioni. Proinde uult mores ac uitam illius in christianismo diu spectatam esse, ne quisquam uel calūniari possit. Id autem iam tum Hieronymianis temporibus adeo non obseruabatur, ut ea tum fuerit summa episcopi commendatio, si statim à baptismo raperetur ad hoc honoris. Ad hunc sensum facit quod præcessit, In opprobrium. Neq; uero me fugit Ambrosium hoc interpretari, non de fama illibata, sed de superbia tumoreq; animi. Certe cum sermo Græcus sit anceps, non arbitror absurdum, si quis hic in suo sensu abundet, ut ait Paulus. Sane pro me facit, quod mox repetens eundem sermonem, scribit hūc in modum: Oportet autem illum & testimonium habere bonum, ab ijs qui foris sunt, ut non in opprobriū incidat & laqueum diaboli. Duplex enim indicat periculum, ne neophytus insolenter se gerat in nouo honore, atq; ita sit obnoxius calumniæ. Nam & episcopum oportet ab omni fastu tumoreq; procul abesse, & famam oportet habere non obnoxiam probris aut calūnijs. Sensus aūt hic cōstat, siue diabolū accipias satanā, qui per maledicas linguas cōtaminet bonorum famam, siue calumniatorē hominē. Nos pro neophyto, uertimus nouiciū.

Bilingues.) διλόγους, id est, Duplices in sermone.

Et sic ministrent.) εἶτα, id est, Deinde.

Nullum crimen habentes.) ἀνέγκλητοι ὄντες, id est, Eiusmodi, ut nemo possit eos criminari. Id quod indicat Hieronymus aduersus Pelagium. Nam ἐγκαλεῖν, est in ius uocare, & crimen imponere. Et ἔγκλημα atrox est iniuria, ob quam aliquis in ius uocari possit. Porrò ἀνέγκλητος is dicitur, cui nullum crimen possit impingi, non solum qui nullū habeat crimen. Siquidem multarum pudicitia fuit infamis. Et Catonis innocentia non fuit ἀνέγκλητος, cum legatur sæpenumero uocatus in ius, sed semper absolutus.

Mulieres similiter pudicas.) Cum ipse sermonis tenor palàm declaret eū loqui de uxoribus episcoporum ac diaconorū mea sententia, rectius uertisset uxores q̃ mulieres, quandoquidē Græcis est γυναῖκας. Siquidē Paulus nō hic instituit uniuersum populū, sed episcopum cū sua familia & clientela, quā totā uult esse illibatā. Nec admodū repugnat sententiæ meæ, quod Chrysostomus interpretat̃ hunc locū de mulieribus quarū ministerio utebatur ecclesia, poterāt eñ hæ diaconorū uxores esse. Certe de uiduis quas ecclesia susceperat, pòst suo loco præcipit. Nec uideo cur hic abhorreamus à noīe uxorū cū in cōfesso sit Græcis sacerdotibus permissum esse matrimonium. Deinde σεμνούς, eadem uox, qua in liberis episcopis requirebat reuerentem uerecundiam.

Non detrahentes.) μὴ διαβόλους, id est, Non calumniatrices. μὴ διαβόλους, quod Ambrosius uertit, Non studentes discordiæ. Nostra habet non detrahentes. Siquidem huic uicio ferè affinis est ille sexus.

Diacones.) διάκονοι, id est, Ministri, & diaconi, non diacones.

Acquirent.) περιποιοῦνται, id est, Acquirunt, tempore præsenti.

Hæc tibi scribo fili Timothee.) Duo hæc uerba, fili Timothee, non reperio in quibusdam Græcis codicibus, nec Ambrosius addit, ne Chrysostomus quidem in ipsis commētarijs. Nam cætera ex uulgata æditione ab alio quopiam sunt asscripta.

Ecclesia basis ueri. Columna & firmamentū ueritatis.) στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας. Hæc ad ecclesiā referenda sunt, non ad Timotheum, sicut quidam opinantur. Nam illam uocat columnam & basim ac sedem ueri. Ac in eum sanè sensum citat locum hunc Augustinus, exponens Psalmum quadragesimumseptimum.

Et mani-

Et manifeste.) ὁμολογουμένως, id est, Confesse, siue citra controuersiam. Ambrosius sic explanauit περιφράσα, Et quidem omnium confessione magnum est mysterium, &c. Item sacramentum, hic est mysterium, hoc est, arcanum.

Quod manifestum est in carne.) Græce secus est, θεὸς φανερώθη ἐν σαρκί, id est, Deus manifestatus est in carne, & quæ sequũtur, ad deum referenda sunt. Ambrosius & uulgatus interpres legerunt pro, θεὸς, ὃ, id est, quod. Secus legunt Chrysostomus & Theophylactus, quos si sequi uolumus, genera participiorum mutanda sunt, iustificatus, prædicatus, creditus, assumptus. Cæterum utra lectio sit uerior, ambigo nonnihil. Offendit Laurentium quomodo mysterium dicatur assumptum in gloriam. At cur non magis offendit, quod deus dicitur iustificatus? Id quod ne in Christum quidem prima fronte satis congruit. Siquidem de Christo interpretatur Ambrosius. Mihi subolet, deum additum fuisse aduersus hæreticos Arrianos. Cæterũ mea quidem sententia simplicissima fuerit interpretatio, si quis mysterium intelligat prædicationem euangelij, quod sæpe aliâs mysteriũ uocat, prius occultum & ignotum, nunc manifestatum uniuerso mundo. Iam enim agit aduersus eos, qui pro gratia Christi, ceremonias legis Mosaicæ conabantur inducere, nec alia conditione recipiebant ethnicos. Pietatem igitur uocat legem Christi, uacuam ceremonijs, cuius mysterium magnum est, sed quod iam sit manifestatum per Christi humanitatem, quod iustificatum in spiritu & uirtute dei. Iustificatum autem dicit, ob uim iustificandi datam Christo, per fidem sine lege Mosaica, quod uisum est angelis, qui canebãt, Gloria in excelsis deo. quod prædicatum est gentibus, cum soli Iudæi expectarent, quod creditum est non solum Iudæis, sed uniuerso mundo. Denique post resurrectionem receptum est in cœlum, unde fuerat profectum.

Diuersa lectio.

Expositio dilucida.

Apparuit angelis.) ὤφθη. Cur nõ potius uisus est, siue cõspectus est? Et, creditum est in mundo. Sermo Græcus ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, non uacat amphibologia, potest enim utrũlibet intelligi. Cõmissum est hoc mysterium in mũdo, data apostolis & episcopis autoritate prædicandi. Aut, habita est illi fides, & persuasum est in mũdo hominibus, quod iuxta naturæ ordinem uidebatur incredibile. Posteriorem sensum sequitur Chrysostomus.

Duplex sensus.

EX CAPITE QVARTO.

Spiritus manifeste dicit.) ῥητῶς, quasi dicas præscripte, siue præcise, & certo. Nam ῥητὰ dicuntur Græcis certo præscripta & præfinita.

In nouissimis temporibus.) ὑστέροις, id est, Posterioribus siue sequentibus. Neque enim est ἐσχάτοις.

Discedent.) ἀποστήσονται, id est, Deficient, siue descíscent.

Spiritibus erroris.) πνεύμασι πλάνοις, id est, Spiritibus seductoribus, siue deceptoribus, aut fallacibus, ut uertit Ambrosius. Augustinus aduersus Faustum libro xv. cap. x. legit Spiritibus seductoribus. Sed interpres legisse uidetur πλάνης, non πλάνοις, νης per η non per οι diphthongum. Tametsi id ad sensum nihil habet momenti.

In hypocrisi.) ἐν ὑποκρίσει, id est, In simulatione, ut Ambrosius, siue in fictione. & mirũ est Christianos hac Græca uoce tantopere delectatos. Et ψευδολόγων, Ambrosius elegantius uertit falsiloquorum, uoce item composita, ut est apud Græcos. Augustinus Mendaciloquorum.

Cauteriatã habentes.) κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, id est, Quibus consciẽtia cauterio notata est. Nam ferro candenti notabantur malefici, stigmatis impressis cuti. At isti non corpus, sed animum habent stigmaticum ob uitæ dedecora, quorum ipsi sibi conscij sunt. Augustinus aduersus Faustum libro xv. pro Cauteriatam habentium legit cauteriantium. Sed haud scio an uicio scribarum.

Cauteriati.

Doctrinis dæmoniorum.) δαιμονίων, potest hoc loco adiectiuum esse à δαιμόνιος qd recte uerti poterat diuinorum, propter ea quæ sequuntur cauteriatam, & cætera, quæ in dæmonia non quadrant, sed in diuinos, qui fingunt se cum spiritibus habere cõmerciũ, idcirco adiecit In simulatione falsiloquorum. Quod si legimus dæmoniorum pro diuinorum, genitiui perpetuo referentur eõdem, Sin dæmoniorum pro dæmonum, sensus erit, fore qui auersi à doctrina Euangelica, auscultent falsæ doctrinæ, quam dæmones fallaces inuehant per homines qui sub specie pietatis inuehant mendacia.

Dæmonij diuini.

Hæc

Hæc proponens.) ὑποτιθέμενος, id eſt, Suggerens ſiue admonens.

Enutritus uerbis.) Poteſt & actiue legi, educans illos uerbo fidei. Nam participiũ eſt medium præſentis temporis ἐντρεφόμενος. Atq; ad id facit, quod mox ſequitur, Quam aſſecutus es, hoc eſt, trade alijs quod à nobis didiciſti.

Aſſecutus, pro aſſectatus. Quam aſſecutus es.) ᾗ παρηκολούθηκας, id eſt, Quam uſq; ſecutus es. Neq; enim hic aſſecutus, accipiendum eſt eo ſignificatu, quo rhetores accipiunt. Et aſtipulantur Græca ſcholia, quæ ſic exponunt, cuius es alumnus, hoc eſt, in qua es educatus, & ab adoleſcentia uerſatus. Latinis enim qui ob rei difficultatem non attingunt, id, ad quod tendunt, negantur aſſequi, quod Græci dicunt, ἐφικνεῖσθαι, ſiue ἐπιτυχεῖν, cui diuerſum eſt ἀτυχεῖν, Latinis fruſtrari. Cæterum qui ſeriem omnem rei totius ordine ſequuntur, nihilq; prætereunt, παρακολουθεῖν dicuntur. Ad eum modum uſus eſt & Lucas in præfatione hiſtoriæ euangelicæ ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσι, ſentiens nullam uitæ partem à ſe prætermiſſam quam non perueſtigaſſet. Et Athenæus libro primo, τὰς τε περὶ κίρκην λέοντας ποιεῖ καὶ λύκους, τὰς ἡδονὰς παρακολουθήσαντας, nimirum eos notãs, qui per omnẽ uitã uoluptatibus fuiſſent addicti. Porrò ridiculũ fuerit, ſi qs hic interpretari uelit eos uoluptates aſſecutos.

Ineptas autem.) βεβήλους, id eſt, Prophanas.

Deuita.) παραιτοῦ, quod Ambroſius uertit, abnue. Eſt autem παραιτεῖσθαι, deprecari, & reijcere, & non admittere.

Quæ nũc eſt & futuræ.) τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης, quod Ambroſius apertius, Præſentis & futuræ. Vnde non male quadrat promiſſiones, ut habent Græci.

Et maledicimur.) ὀνειδιζόμεθα, id eſt, Probris afficimur. Ambroſius legit, Perſecutiones patimur, miror quod nam ſequutus exemplar.

In hoc enim laboramus.) Græce eſt, & laboramus.

Quia ſperamus.) ὅτι ἠλπίκαμεν, id eſt, Quod ſperauimus. Niſi quod in huiuſmodi uerbis affectus, Græci nonnunquam præteritum tempus uſurpant pro præſenti. Nec eſt, in deum, ſed in deo.

Sed exemplum eſto.) τύπος. Quod aliquoties uertit formam.

In charitate.) Græci ſic habent. ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἁγνείᾳ, id eſt, In ſermone, in conuerſatione, in dilectione, in ſpiritu, in fide, in puritate. Nimirum in ſpiritu redũdat apud Latinos. Quod tamen in cõmentarijs non attingit Chryſoſtomus, cum legat & interpretetur Theophylactus. Nec opus eſt admonere, in ſermone, dictum pro, per ſermonem.

Negligere gratiam.) χαρίσματος, id eſt, Donum.

Preſbyteri, pro preſbyterij. Manuum preſbyteri.) Sic quidam habent codices. Verum antiqui cõſentiunt cũ Græcis, apud quos eſt πρεσβυτερίου, id eſt, Preſbyterij, nõ preſbyteri. Et ita legit Ambroſius. Illud autem dicit: Habes nõ ſolum prophetiæ donum, uerumetiam efficaciã impoſita manu dandi ſpiritum & alijs, idq; ex officio preſbyterij tui, nimirum epiſcopus. Nan antiquitus nihil intererat inter preſbyterum, ſacerdotem & epiſcopum, ut teſtatur & diuus Hieronymus. Deinde propter ſchiſma, è multis delectus eſt epiſcopus. Porrò quo minus hic ſenſus accipi poſſit, & preſbyterium, quod impoſitis tibi manibus accepiſti, obſtat Græca præpoſitio μετὰ, quæ comitem ſignificat, nõ inſtrumentum. Alioqui probe quadraret cũ eo quod dixit in proxima epiſtola, Reſuſcita donũ dei, quod eſt in te per impoſitionem manuum mearum. Atq; haud ſcio an hic quoq; fatendum ſit Paulum Græci ſermonis elegantiam neglexiſſe, præſertim cum in hanc ſententiã interpretetur Chryſoſtomus, ut prophetia ſit donũ & autoritas docẽdi, deinde per impoſitionẽ manuũ factus ſit epiſcopus.

Hæc meditare.) ταῦτα μελέτα, quod interpres eleganter uertit. Sed Hugo Cardinalis non intelligens hoc uocabulum, ad hunc exponit modum: Verſa in corde per iugem *Thomas.* memoriam. Quanquam ab hac interpretatione non abhorret Thomas, quem miror nõ ſaltem Ambroſium conſuluiſſe. Eſt autem meditari, exerceri, in re quapiam. Id ſatis aperit Ambroſius, interpretans de exercitatione ſacræ doctrinæ, ut uita quoq; præſtet quod docet. Et in his libris qui gloſſam habent ordinariam, in ſpacio quod dirimit uerſus hoc commenti adiectum eſt: Hæc exequare aſſiduo actu. Chryſoſtomus ac Theophylactus interpretantur de iugi uehementiq; ſtudio, quod uel ad animum uel ad corpus poteſt referri.

ferri. Nullus enim negat meditationem animi esse posse, uelut cum quis dicturus apud iudicem, secum meditatur, quæ quomodo dicturus sit. Verum hoc admonui quod animaduertissem quibusdam nihil aliud esse meditationem quàm cogitationem.

Manifestus sit omnibus.) ἐν πᾶσιν, id est, In omnibus.

EX CAPITE QVINTO.

Seniorem ne increpes.) πρεσβυτέρῳ μὴ ἐπιπλήξῃς. Hic senior ad ætatem refertur, propterea quod sequitur iuniores, & comparatiua posita puto loco positiuorum. Cæterum non est simpliciter increpa, sed ἐπιπλήξῃς, quod significat plagam infligere, & transfertur ad id quod est aspere, sæuéque obiurgare. Ita Flaccus in odis. Metuentis patruæ uerbera linguæ. Et superius nolebat episcopum πλήκτην, hoc est, acrem obiurgatorem.

Sed obsecra ut patres.) Valla mauult hoc loco exhortare, quod παρακάλει sit anceps ad tria, ad hortandum, ad obsecrandum, & consolandum, quæ tamen omnia inter se finitima sunt. Verum illi parum uidetur è dignitate episcopi, si obsecret, præsertim peccantem, maxime iuniorem, aut adolescentulum. Certe Ambrosius legit, exhortare. Et in eam sententiam interpretãtur Chrysostomus ac Theophylactus.

In omni castitate.) ἐν πάσῃ ἁγνείᾳ. Cum omni puritate, licet castitatis uerbum non displicet. Sic enim uideo Chrysostomum interpretari, ut absit suspicio impudicitiæ, nimirũ hanc clausulam proprie referens ad id quod proxime præcessit. Ambrosius ita silet de castitate, ut non uideatur legisse. Mea sententia referri poterat ad omnes partes superiores, ut siue cum senioribus agat, siue cum iunioribus, siue cum puellis, purus sit ab omni specie, uel sæuiciæ, uel contumaciæ, uel auariciæ, uel odij.

Vidua unde dicta.

Quæ uere uiduæ sunt.) Hoc est, destitutæ, ac desolatæ. Nam χήρα Græcis dicitur à χηρῶ, quod est desolo, ac destituo, siue orbo. Vnde & Latinis uidua dicitur, à uiduando, hoc est orbando. hinc uiduertas pro desolatione & solitudine. Palàm enim Paulus allusit ad etymologiam Græcæ uocis, id quod Paulo inferius explanatius dicit, ἡ δὲ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη, id est, Quæ uere uidua est ac desolata.

Varia lectio.

Discat primũ domũ suã.) μανθανέτωσαν, discãt numero multitudinis, ut hoc præceptũ ad filios & nepotes ptineat, qui sic instituẽdi sunt à matre seu auia, ut pij sint erga parẽtes. hoc ẽm uocat εὐσεβεῖν, qđ Theophylactus interpretat̃ γηροκομεῖν, quod & γηροβοσκεῖν appellant Græci. Cæterũ Chrysostomus uariat in huius enarratione loci. Ambrosius uidet̃ magis ad uiduã referre, qui fortasse legit μανθανέτω, id est, Discat. & haud scio an Chrysostomus quoque, cũ addit, hoc esse reddẽdum in nepotibus, quod in defunctis parẽtibus uidua nõ possit. Theophylactus sine cõtrouersia legit, discãt, iuxta priorẽ interpretationẽ.

Domum suam regere.) εὐσεβεῖν, id est, Pie tractare, ut uertit diuus Ambrosius. Atque item Augustinus quæstionum in Deuteronomium quadragesimatertia.

Mutuam uicem.) ἀμοιβὰς, quasi dicas, taliones. Alludit ad ἀντιπελάργησιν.

Hoc acceptũ.) Græce est bonũ & acceptũ, καλὸν καὶ ἀπόδεκτον, siue honestũ & acceptũ.

Modus pro modo.

Speret in deo.) ἤλπικεν, id est, Sperauit, siue sperat, ut legit & Ambrosius, indicãdi modo, non imperandi. Nam in huiusmodi uerbis nonnunquam, præteritum pro præsenti usurpatur. Et Paulus hic non præcipit, quid uelit facere uiduas, sed explicat descriptione, quas uere uiduas dixerit. Cæterum nihil erat cur Vallam offenderet temporis ratio. Certe hactenus nobis suffragabatur codex S. Donatiani.

Et instet.) Et instat Græce est, καὶ προσμένει, id est, Perseuerat, siue assidua est, &c. Perseuerat, legit Ambrosius, indicandi modo.

Distinctio.

Quæ in delicijs est.) Ita distinguunt Græci, ut duo contraria coniungant, uiuens mortua est, ζῶσα τέθνηκεν, quasi dicas, uiuens non uiuit. Quanquam participium utrouis referri potest. Verum sensus argutior est, iuxta Græcam distinctionem. Adde quod hæc lectio multo mollior est, ad quam legit & edisserit Chrysostomus. Augustinus item quæstionum in Deuteronomium quadragesimatertia, refert hũc ad modum: Quæ autem in delicijs agit, uiuens mortua est, suffragantibus & uetustissimis exemplaribus Latinis, in quibus addita hypodiastole subiecta uerbo, est, separat eam orationis partem ab illa quæ sequitur, Quæ uero in delicijs est, uiuens mortua est.

Si quis

Si quis autem suorum.) εἰ δέ τις. Rectius si qua. Nam hæc de uidua loquitur Paulus. Admonent & Græca scholia. Itaq; interpretatur Ambrosius, nempe de uidua.

Curam non habet.) οὐ προνοεῖ, id est, Non prospicit, siue prouidet suis.

Fidē abnegauit, & infideli deterior est.) Hoc uidetur esse durius dictū, & ob id Aquinas distinctione nodum explicat. Ad eum enim modum explicat quod dixit Paulus: Fidem abnegauit, factis, inquit. Recte quidē Aquinas. etenim qui quod dictat fides Christiana quæ naturæ doctrinam non abrogat, sed perficit, non præstat, is hac parte desciuit à fide. Nec est simpliciter Deterior infideli, sed hac parte deterior est, qui hoc officij nō præstet suis, quibus naturæ uinculo iungitur, quod ethnici quoq; instinctu naturæ præstant. At hodie summa habetur pietas, si quis domi relictis liberis & uxore, aut etiam grandæuis parentibus, uel Hierosolymas abeat, uel in monasterium abdat sese, sibi uicturus, aut fortassis etiam uentri.

Si filios educauit.) Græce iucundius est dictione composita, ἐτεκνοτρόφησεν, Si liberos educauit, ut filias quoq; complectaris. Item quod sequitur, Hospitio suscepit, composita uox est ἐξενοδόχησεν, quod nos uertimus, Si fuit hospitalis.

Si omne opus bonum subsecuta est.) εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησεν. Significat eam quæ in nullo bono opere defuerit, & omnibus pietatis officijs semper adfuerit. Hieronymus in Zachariā pro subsecuta est, dixit prosecuta est. Nos uertimus, Si in omī opere bono fuit assidua. Quæ Carrensis philosophatur in subsecuta est, quasi subsequatur, quæ se putet non apprehendisse, legat si quis est φιλόγελως.

Carrensis.

Adolescentiores autem.) νεωτέρας δὲ. Malim iuniores. Neq; enim est cōparatiuū loco positiui positum, sed refertur ad id quod modo dixerat, Non minor sexaginta annis. uerū quæ infra hos annos sunt, reijce, hactenus duntaxat, ne cibo ecclesiæ pascantur ociosæ.

Deuita.) παραιτοῦ. De quo superius dictum est, id est, reijce, & refuta, hoc est, ne recipias alendas. Neq; enim sentit eas arcendas à colloquio.

Luxuriari καταστρηνιᾶν

Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo.) ὅταν γὰρ καταστρηνιάσωσι τοῦ Χριστοῦ. Id interpretatur Hieronymus in epistola ad Geruntiam: Propter has, inquit, igitur quæ fornicatæ sunt in iniuriā uiri sui Christi. Hoc enim καταστρηνιάσωσι Græcus sermo significat. Nā στρηνιᾶν lasciuire significat, siue ferocire, quod deductum putant à uerbo στερεῖν, ceu metaphora sumpta à iumentis, quæ cum pabulo ferociunt, auellunt habenas, & suopte arbitrio feruntur. Alij rursum dictum putant à στρηνὸν, quod est durum. Vnde Hesychius στρηνὲς βοᾶν interpretatur, τὸ σκληρὸν βοᾶν, id est, Dure siue ferociter clamare. στρηνὲς enim Græcis sonare σαφὲς, ἰσχυρὸν, τραχὺ, συνεχὲς, ἀναπεπταμένον, id est, Manifeste, ualide, aspere, odiose, pertinaciter, deniq; idem esse quod στρηνόν. Porrò στρηνιῶντες interpretatur hoc pacto, πεπλεγμένοι, contorti, addens nonnunquam idem ualere στρηνιᾶν, quod διὰ πλοῦτον ὑβρίζεσθαι, id est, ob diuitias ferocire, & βαρέως φέρειν, id, est, grauiter ferre. Sophilus apud Athenæum libro tertio, uidetur uti pro deliciari, siue lasciuire, γαστρισμὸς ἔσται δαψιλὴς, τὰ προοίμια ὁρῶ. χορτασθήσομαι πᾶσιν ἀγαθοῖς, νὴ τὸν διόνυσον ἄνδρες, ἤδη στρηνιῶ. Ea si quis ad uerbum reddat, ad hunc habent modum: Ingluuies erit opipara, procemia uideo. saturabor omnibus bonis, per Bacchum uiri, iam lasciuio. Rursus eodem in libro, ἐστρηνίων τῶν καταβεβρωκὼς σιτία, ἴσως ἐλεφάντων τεττάρων, id est, Lasciuiebā deuoratis cibis, quatuor fortassis elephantorum. Proinde καταστρηνιᾶν dicuntur, qui iam minus audientes sunt dicto. Theophylactus καταστρηνιῶσιν interpretatur ἀκκισθῶσι καὶ θρύπτωνται, id est, Accissauerint, & deliciari cœperint. priore uerbo dicto à moribus petulātissimæ mulieris, cui nomen fuit Accò, quemadmodum in Chiliadibus nostris explicuimus. Idem uerbum habetur Apocalypsis cap. xviij. ὅσα ἐδόξασεν ἑαυτὴν καὶ ἐστρηνίασε, pro quo Latinus reddidit, & in delicijs fuit. Atq; inibi mox καὶ στρηνιάσαντες. Porrò κατὰ, præpositio significat contra, & in malam partem cum habet genitiuū casum. Ergo καταστρηνιᾶν τοῦ Χριστοῦ, est in iniuriā Christi lasciuire. Sic enim mihi uisum est interpretari. Et in hāc sententiam enarrāt Chrysostomus & Theophylactus. Siquidem uidua quæ recipitur alenda, quodāmodo se deuouet sponso Christo, in cuius contumeliam rursus de marito nouo cogitat. Non satis intelligo, quid hoc loco sibi uelit Faber, qui primum quod Paulus adolescētiores uiduas dicit, iubet intelligi de morū inconstantia, cū paulo ante palàm expresserit sexaginta annos

Faber.

in gran/

in grandioribus, atq; hac ætate minores reijci iubet. Deinde quas ille prohibet recipi sti- pe ecclesiæ alendas, hic addit per pontificem uel inuitas in monasterium retrudendas, si id petierint parentes. Ad hæc miratur, si quid aliud significet luxuriari quàm fornicari. Et ob id insulse dici, luxuriatæ Christo, dicēdum autem deliciatæ Christo. Atqui si de uitiosis delitijs agit hic Paulus, ut agere certū est, qui minus insulse dicatur, deliciatæ Christo, quàm luxuriatæ Christo? Aut quid omnino significat deliciatæ Christo? Quanquàm in emendatis exemplaribus habetur, luxuriatæ in Christo. Quod si qui codices reperiūtur, in quibus distinctio, uerba hæc, in Christo, semouet à superioribus, & connectit his quæ sequuntur, certe nullus interpretum alicuius momenti in eum interpretatur modum. Secus autē distinguit Hieronymus, secus Ambrosius, secus Thomas Aquinas. Equidem nō possum non admirari, quid acciderit ei uiro, tum ut opinor, pio, tum ut habetur erudito, ut ad hūc modum lasciuire uoluerit in Paulinis literis, quasi in re ludicra uersaretur, præsertim post tot egregios ac probatos interpretes. Deniq; sic ista tractans, ut non addubitet, sed mera decreta nobis præscribat. Inuitus hæc admoneo, sed hoc exigit diuinarum literarum autoritas, exigit utilitas publica, ut tantisper leuis sit amici ratio, maxime cum is adiuuetur potius quàm lædatur. Neq; recuso talionem, modo absit procacitas. Admonitus, ingenue fatebor errorem, ac mutabo si minus queam tueri, quin insuper gratiam habebo. Sed de his paulo accuratius diximus in scholijs, quæ conscripsimus in epistolas diui Hieronymi. Ambrosius legit, Cum enim in delicijs egerint. Et Thomas indicat hic luxuriam non esse proprium libidinis uitium, sed immodicū usum, & copiam rerum quarumlibet.

Habentes damnationē.) κρῖμα, id est, Iudiciū. Quāq; interpres recte expressit sensum.

Irritam fecerūt.) ἠθέτησαν, id est, Repulerunt, aut reiecerunt, aspernatæ sunt. Tametsi significat hoc quoq; quod uertit interpres. Reijcimus enim quod desijt apud nos ualere.

Non solum ociosæ.) Deest autem. Non solum autem οὐ μόνον δὲ, ac coniunctio ad epitasin facit. eam euidentius explicat imò.

Verbosæ.) φλύαροι, id est, Nugaces, siue inepte loquaces.

Loquentes quæ.) λαλοῦσαι. Quod aliquoties significat garrire.

Volo autem.) Volo igitur, βούλομαι οὖν.

Matresfamilias esse.) οἰκοδεσποτεῖν, id est, Familiam administrare. ne quis accipiat de li- *οἰκοδεσπο-*
beris progignendis, de quo modo dixerat, sed de gubernatione familiæ. quod Græca uox *τεῖν.*
euidētius declarat, dicta à domo & dominio. Et quod proxime præcessit τεκνογονεῖν Græ- *τεκνογονεῖν.*
ce festiuius dictum est uoce composita, quàm Latine, filios seu liberos procreare.

Retro post satanam.) ὀπίσω τοῦ σατανᾶ, id est, Post satanam, nec opus est retro. Deinde quod hic uertit, Cōuersæ sunt, Ambrosius legit, deerrauerunt ἐξετράπησαν, id est, deflexerunt. De quo supra meminimus. Sensus est autem, illas desciuisse à Christo, & secutas satanam. nam hoc uocat post satanam.

Siquis fidelis.) Græce est, Si quis fidelis, aut si qua fidelis, εἴ τις πιστὸς ἢ πιστή. Atque ita *Deest apud*
legit Ambrosius. *nos.*

Vt non grauetur.) Et non grauetur, καὶ μὴ βαρείσθω, id est, Sumptibus suis alant, & non onerent ecclesiam.

Quæ ueræ uiduæ sunt sufficiat.) ἐπαρκείτω, id est, Sufficiat, subaudi ecclesia, id est, ut satis esse possit, & idonea ad alendum, ut suppeditet.

Qui bene præsunt presbyteri.) Presbyteri hic episcopi uocabulum est nō ætatis. Et ho-
norem subsidiū significat, non uulgarem istū honorem, decedere de uia, aperire caput, fle- *Honor pro*
ctere genu, quemadmodū non uno in loco annotauit & diuus Hieronymus. Siquidē in *subsidio.*
alijs eleemosyna dicit̄. Cæterum in ijs quos ætas, aut dignitas, aut alioqui meritū uenerandos reddit, honos appellatur præstitum officiū. Et Latini munus honorarium uocant.

Non alligabis os.) οὐ φιμώσεις. Quod Ambrosius uertit, Nō infrenabis. Cæterum locus quem citat, extat Deuteronomij capite uicesimo quinto. Mos autem est apud nōnullos circumacto iumento trituram facere, cum apud nostrates flagellis excutiant. Annotandus hic locus ijs qui tantis clamoribus, tantaq; tyrannide decimas, & plusq; decimas extorquent, à pauperrimis quoq; laicis, nec intelligūt, legem uetare, ne quis obliget os boui, sed

Sacerdotes nihil aliud quam decimatores.

trituranti, hoc est, docenti, monenti, exhortanti, sacrificanti, ac cæteris sacerdotalibus officijs fungenti. Quid autē hoc ad istos quosdam, qui non solum in ocio, sed in Sardanapalicis delitijs uitam omnē transigunt? Quanquam aliud est laborare ore nō infrenato, aliud explere scrinia sanguine pauperum. Atque hæc dixerim, non quo laici segniores sint ad beneficentiam erga sacerdotes suos, quibus si boni sint, nulla par gratia rependi potest, sed ut nos uicissim nostri meminerimus officij.

Aduersus presbyterum.) Incertum an de seniore loquatur, an de episcopo. Chrysostomus ad ætatem refert, Ambrosius ad dignitatem. Diuus Hieronymus in epistola quadā ad Marcellam indicat à quibusdam, aliud hoc loco solere legi, nimirum illud: Aduersus presbyterum accusationem ne recipias, uerum hanc lectionem qua nos utimur præfert. Et tamen quod damnat Hieronymus, sequitur Ambrosius, cōmode tamen interpretans, aduersus presbyterum ob ordinis dignitatem non facile recipiendam accusationem. Et haud scio an lector quispiam eruditulus offensus prima specie sermonis, mutauerit uelut enarrare cupiens quod sensit apostolus. Rursum quod sequitur, Peccantes autem coram omnibus argue, si superiora ad presbyteros referas, ad eosdem pertineat oportet. ut sit sensus, crimen non facile recipiendum, nisi sint idonei testes. Quod si constiterit, palàm esse arguendum in exemplum omnium. Theophylactus utrunque de grandæuis exponit.

Præiudicium aliud apud Paulum.

Sine præiudicio.) χωρὶς προκρίματος, Sine præiudicio. Præiudicium hoc loco nō significat, quod apud iureconsultos, rem prius iudicatam, sed præcipitatum iudicium, cum ex concepta temere opinione quippiam agitur, & iudicamus ipsi apud nos antequam compertū habeamus. Ad hunc modum interpretantur Græcanica scholia.

Varia lectio.

In alteram partem declinando.) κατὰ πρόσκλησιν. Interpres legisse uidetur πρόσκλισιν per iota, non per ita, id est, à uerbo προσκλίνω, non προσκαλῶ. atque ita legit diuus Ambrosius, apud quem est, In aliam partem declinans. Et diuus Basilius in principio prouerbiorum, citantibus Græcanicis scholijs. Neque secus legunt & interpretantur Chrysostomus ac Theophylactus. At Clemēs legit, ut nunc habent Græcorum exemplaria, nisi quod mihi legendum uidetur πρόκλησιν, non πρόσκλησιν, hoc est, prouocationem, non aduocationem. si cui tamen placet per ita, scribere.

Noli adhuc aquam.) μηκέτι, id est, Ne posthac aquam biberis. Significat eum usque ad id tempus, aquam potitasse, ut ratiocinatur diuus Hieronymus. & Græcis unica dictio est ὑδροπότει.

Frequentes tuas infirmitates.) ἀσθενείας. Infirmitates intellige non morbos, ac graues ægrotationes, sed corporis debilitatem.

Manifesta sunt.) πρόδηλοι, id est, Præmanifesta, hoc est, per se manifesta, etiam priusquam damnentur cuiusquam iudicio.

Præcedentia ad iudicium.) προάγουσαι εἰς κρίσιν. Iam enim illa condemnata sunt priusquam is qui admisit adductus sit in iudicium.

Quorundam autem.) Quosdam autem est Græce, atque ita legit Ambrosius, τισὶ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσιν, id est, Quosdam autem etiam subsequuntur.

Bona facta manifesta sunt.) πρόδηλα. Nam illud præ refertur ad extremum iudiciū. Loquitur enim de palàm malis, ac palàm bonis. Rursus de occulte malis ac malis.

EX CAPITE SEXTO.

Ne nomen do.) Græce est, nomen dei, τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ. Atque ita legit & Chrysostomus, cumque hoc Ambrosius, ut colligere licet ex interpretatione.

Varia expositio.

Quia beneficij participes sunt.) οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι, id est, Ii qui beneficentiæ participes sunt, siue qui beneficentia iuuātur. refertur autem ad seruos, non ad dominos. Quanquam Theophylactus bifariam exponit. Chrysostomus licet ambigue loquatur, tamē uidetur hunc sequi sensum, hoc diligētius seruiendum dominis Christianis, quod in eos officium collocatur, qui ex supercilio dominorum transierunt in affectum parentum, & pro formidatis dilecti esse cœperunt: Ait enim, non contemnant, quia fratres sint, sed magis seruiant quoniam fideles sunt atque dilecti, qui beneficium sumunt. In eandem sententiam interpretatur Ambrosius.

Si quis

Si quis aliter docet.) ἑτεροδιδασκαλεῖ, id est, Diuersa docet, aut diuersam doctrinam sequitur. Nam uidetur in eos competere, qui fastidita doctrina euangelica uacabũt inanibus quæstiunculis. Est autem Græcis unica dictio composita, de quo superius admonuimus.

Et non acquiescit.) προσέρχεται, id est, Accedit. ita sonat Græce, & apte respondent Latina. Fortassis interpres legit προσέχεται, id est, Adhæret.

Superbus est.) τετύφωται, id est, Inflatus est. Ambrosius legit, superbit. Cyprianus in epistola quadã legit, Stupore elatus. Suspicor ab ipso scriptum fuisse, tumore elatus.

Sed languens.) νοσῶν, id est, Aegrotans, quod apud Græcos sæpius ad animum refert, ut νοσεῖν dicantur, qui desipiunt ac delirant, hoc est, animi morbo laborãt. Quod uerbi mire quadrat in istos sophisticos theologos, qui cõtemptis ijs, quæ necesse est discere, in stultissimis illis suis argutijs, & nihili labirynthis, ætatem uniuersam conterunt miseri. Quod tamen nolim ita dictum accipi, ut quod nonnulli solent, in ordinis contumeliã detorqueatur, quod in paucos dicitur, honestissimo indignos ordine, perpetua friuolarum quæstionum scabie prurientes, neq; prorsus aliud agentes per omnem uitam. Atq; utinam Theologi sic temperent sua studia ut nulli sint, in quos hæc uere dici possint. Eleganter aũt Paulus unico uerbo dixit pugnas uerborũ λογομαχίας, cũ isti iactent se totos in rebus esse. Languens. νοσῶν. λογομαχία

Ex quibus oriuntur.) Paulus inuidiam & contentionem singulari numero posuit, atq; item Ambrosius.

Malæ conflicta.) παραδιατριβαί. Malæ, Græci referunt ad suspiciones. Nam quod sequitur, παραδιατριβαί, per se sonat in malã partẽ, ꝓpter præpositionẽ παρὰ, quæ sæpius id efficit, ut in παραφρονεῖν & παραφέρεσθαι. Dicuntur autem congressus & disputationes philosophorum diatribæ Græcis, quas hic addita præpositione inutiles facit, & nihil ad rem pertinentes. Scholia græcanica admonent metaphoram sumptam à scabiosis, qui mutuo conflictu, contactuq; morbum communicant. Sic & Theophylactus ait, παραδιατριβαί τουτέστι, σχολαὶ μάταιαι. διατριβὰς γὰρ τὰς σχολὰς ἔθος καλεῖν. ἢ ὅτι καθάπερ τὰ ψωραλέα τῶν προβάτων παρατριβόμενα νόσου πληροῖ καὶ τὰ ὑγιαίνοντα. οὕτως καὶ οὗτοι παρατριβόμενοι ἑτέροις διαφθείρουσιν αὐτούς, id est, Paradiatribæ, id est, scholæ superuacaneæ. Nã mos est scholas uocare diatribas. Siue quod sicut scabiosæ oues, dũ affricant sese, morbo implent & sanas: Ita isti quoq; dum alijs affricant se, corrumpunt eos. In nonnullis exemplaribus habebatur διαπαρατριβαί. παραδιατριβαί.

Veritate priuati sunt.) ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας. Ambrosius uertit, Et qui ueritate caruerunt. Græce sonat efficacius, Quibus adempta est ueritas, iuxta illud Publij: Nimiũ altercando, ueritas amittitur. εὐσέβειαν, Ambrosius cum dixisset pietatem, uelut interpretans addit, & dei culturam.

Quæstum esse pietatem.) Post hæc uerba reperio apud Græcos, ἀφίστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων, id est, Abstine à talibus. Itẽ Ambrosius, Discede ab huiusmodi. Atqui id in uulgatis Latinorum codicibus non habetur, ne apud Chrysostomum quidem.

Cum sufficientia.) μετ' αὐταρκείας. Ea uox significat cum quis sua sorte contentus est, nec aliud desiderat.

Haud dubium quia.) δῆλον ὅτι. Quod est affirmantis. Et plenius reddidisset Græcarum uocum affinitatem εἰσενεγκεῖν & ἐξενεγκεῖν, si uertisset inferre & efferre.

In hunc mundum.) Addidit suo more hunc, quod non est apud Græcos.

Et alimenta.) Cyprianus enarrans precationem dominicam uertit, & exhibitionẽ, hoc est, quod uocant præbendã, propius accedens ad sensum Pauli, quàm qui uertit alimenta.

His contenti sumus.) ἀρκεσθησόμεθα, id est, Contenti erimus. Interpres legit ἀρκεσθησώμεθα per ω mega.

Et in laqueum diaboli.) Diaboli apud Græcos non est, nec additur apud Ambrosium. Vnde consentaneum est adiectum à quopiam, qui locum uoluerit interpretari. Superest.

Et inutilia.) Copula redundat. Nec est apud Græcos inutilia, sed ἀνοήτους, id est, Stulta. Quanquàm interpres legisse uidetur ἀνονήτους, atq; item Ambrosius.

Quæ mergunt.) βυθίζουσι, id est, Demergunt in profundum.

Et cupiditas.) ἡ φιλαργυρία, id est, Pecuniæ studium. Ambrosius legit, auaricia. Alioqui qui cupiditas aliarum item rerum est, ut gloriæ, imperij, uoluptatum, uindictæ.

Errauerunt à fide.) ἀπεπλανήθησαν, id est, Aberrarunt.

Patientiam, mansuetudinem.) πραότητα. Ambrosius uertit Tranquillitatem animi.

In qua uocatus es.) In quam, εἰς ἥν. Ad quam, Ambrosius. Græci addunt καὶ, in quam & uocatus es.

Sine macula.) ἄσπιλον, id est, Immaculatum. & refertur ad ipsum Timotheum, non ad mandatum, id est, ut serues mandatũ immaculatus, irreprehensus. Etiamsi Ambrosius refert ad mandatum, si modo codex uacat mendo. consimiliter & Chrysostomus, licet ancipiti sermone disserens hæc. Quanquam sermo Græcus non uetat, quo minus adiectiuum referatur ad præceptum.

Vsque in aduentum.) μέχρι τῆς ἐπιφανείας, id est, Vsque ad apparitionem.

Quem suis temporibus.) Quẽ refert aduentũ, non Christũ, id quod liquet ex Græcis.

Solus potens.) μόνος δυνάστης. Id proprie dicitur de principe, aut magistratu. unde & δυνάστεια.

Rex regum.) Græce est regnantium, τῶν βασιλευόντων. Regnant enim quidam potius quàm sunt reges.

In sempiternum.) In, superest. Et κράτος, potestatem quoque significat, ut imperiũ. Proinde Ambrosius pro imperio legit potestas.

Diuitibus huius seculi.) τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, id est, Iis q sunt diuites in præsenti seculo. Nõ sublime sapere.) ὑψηλοφρονεῖν. Quod Ambrosius uertit superbe sapere. Significat autem elato esse animo & arroganter de seipso sentire.

In incerto diuitiarum.) ἐπὶ πλούτου ἀδηλότητι, id est, In diuitiarum incertitudine.

Nobis omnia abunde.) πλουσίως. Rursum interpres non reddidit iucunditatem, quæ est in uocum affinitate πλούτου & πλουσίως. Quasi dicas, diuitiarum & diuitialiter, siue opulentiæ & opulente.

Bene agere.) ἀγαθοεργεῖν. Dictio composita est ex bono & opere, quasi dicas bene operari. Demiror quid legerit diuus Ambrosius qui reddidit hunc locum hoc pacto, In uolũtate bonorum operum.

Facile tribuere.) εὐμεταδότους εἶναι, id est, Faciles esse ad impartiendum. Ita legit Ambrosius, nisi quod omittit esse.

Thesaurizare.) ἀποθησαυρίζοντας, id est, Reponentes siue recondentes sibi.

Diuersa lectio. Et ueram uitam.) Græcis est æternam uitam. Ambrosius tamen legit atque interpretatur ueram uitam. Contra Chrysostomus legit æternam, nihil tamen adijciens in interpretatione, unde certo liqueat quid legerit, licet hoc non magni referat, quando non est alia uera uita, nisi uita immortalis. Nam uita impiorum mors est, & hæc uita breui finienda, cursus est ad mortem.

Depositum custodi.) παρακαταθήκην, id est, Quod tibi commissum est. Sentit autẽ hãc doctrinam quam illi & in initio commendarat. Et ita exponunt Græca scholia.

Vocum nouitates.) κενοφωνίας, id est, Vocũ inanitates. Ambrosius & interpres legisse uidentur καινοφωνίας. Quanquàm Græca scholia per ε legunt. Nec enim hic agit de nouandis uocibus, sed de disputationibus superuacaneis. Ex interpretatione Chrysostomi non liquet, quid legerit.

Falsi nominis.) ψευδωνύμου. Quasi dicas, falsò nominatæ sciẽtiæ. Et hæc omnia mire quadrant in hos quosdam spinosos theologistas. Et apte dixit, ἀντιθέσεις, oppositiones, quod omnibus de rebus inter istos mira sit digladiatio.

Promittentes.) ἐπαγγελλόμενοι. Cur non potius profitentes?

Circa fidem exciderunt.) ἠστόχησαν, id est, Aberrarunt, sicut antea uertit. Ductum autẽ ab ijs, qui aberrant à scopo.

Gratia tecum.) Hoc Paulus suapte manu subscripsit, ut putat Ambrosius.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI priorem ad Timotheum, per Des. Erasmum Roterodamũ, finis.

IN EPISTOLAM PAVLI AD TIMOTHEVM SECVNDAM ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

GRATIA & misericordia.) In Græcis codicibus absunt coniunctiones. Tantum est, Gratia, misericordia, pax.

Gratias ago.) χάριν ἔχω, id est, Gratiam habeo. Nam ita mauult Valla. Et ad eum modum legit Ambrosius.

A progenitoribus meis.) ἀπὸ προγόνων, id est, A progenitoribus, siue à maioribus. Ambrosius legit, à proauis. Significat enim Paulus se natum ex ijs, qui longa retro serie fuerint cultores dei. Nam meis pronomen, redundat. Et seruio non est δουλεύω, sed λατρεύω, id est, Quem colo. Nam hoc quoque significat λατρεύω.

Fidei quæ in te est non ficta.) Melius Ambrosius, Eius quæ in te est syncerae fidei.

Recordationem.) ὑπόμνησιν, id est, Commonitionem. cum aliquid suggeritur memoriæ, ne ueniat in obliuionem.

Matre tua Ethnice.) Eunice, ut habetur & in nostris exēplaribus uetustissimis, uel potius Eunica, à uictoria dictum uocabulum. Est autem nomen meretriculæ apud Theocritum. Carrensis homo diligens, interpretatur Etnicem Græcis sonare fortunatam. Is qui sic primum interpretatus est, legit Eutyche. *Carrensis.*

Certus sum autem quod & in te.) πέπεισμαι δὲ, ὅτι καὶ ἐν σοί, id est, Persuasum autem habeo, quod & in te, scilicet est ea fides.

Quod & in te.) Hic Græce colon est.

Admoneo te.) ἀναμιμνήσκω, id est, Commonefacio, seu potius redigo in memoriam.

Resuscites.) ἀναζωπυρεῖν. Quod est proprie ignem iam conditum, ac sopitum suscitare. Ambrosius legit, Vt recrees donum dei.

Sed uirtutis est.) δυνάμεως, id est, Potentiæ & roboris, & fortitudinis. Et quod modo uertit timoris, Græce est δειλίας, quod & ignauiam sonat, animiq́; imbecillitatem

Gratiam dei.) χάρισμα, id est, Donum. Et ita Ambrosius. Mirum quod Græcum exēplar secutus Ambrosius legat, Noli itaq; erubescere in testimonium domini nostri, neq; in me uinctū eius. Atq; ita legisse propemodum declarat illius interpretatio in qua habetur: Nō est em̄ unde erubescatis in ea. Etiā si in euāgelio legim⁹ Qui cōfessus fuerit in me &c. Sed mirum est hanc sermonis formam hic affectatam, cum apud Græcos non sit.

Collabora.) συγκακοπάθησον, id est, Simul affligere cum euangelio, & particeps esto afflictionum quæ prædicationem euangelij comitantur.

Qui nos liberauit.) τοῦ σώσαντος, id est, Qui nos saluos fecit, aut seruauit. Ita & Ambrosius. Vocatione sua.) Sua, non est in Græcis codicibus, ne in uetustis quidem exemplaribus, nec apud Ambrosium, nec apud Chrysostomum in interpretatione. tantum est, uocatione sancta. Nec secundum opera. Ambrosius legit merita.

Ante tempora secularia.) αἰωνίων, id est, Aeterna. Sic em̄ notat uniuersum tēpus, quod cœpit ab orbe condito. Mirū est quē autorē secutus Aquinas, dicat seculū esse mille annorum, cum ludi seculares centesimo quoq; anno soliti sint instaurari. & addit mille annos esse hominis ætatem, quod tam diu uiuere dicatur homo q̄diu durat illius memoria, sed illā non porrigi ultra mille annos. At quot milia sunt hominum, quorum nunc memoria celebrior est, q̄ ante mille annos fuerit illorum uita? *Aquinas expensus.*

Per illuminationem.) διὰ τῆς ἐπιφανείας, id est, Per apparitionē, quod superius uertit aduentum. Quāq; epiphania nōnunq; illustrationem sonat, ut & ἐπιφανής, illustris. Atqui in-

terpres non reddidit Græcarum uocum affinitatem φανερωθεῖσα & ἐπιφανείας. Quaſi dicas, illuſtrata eſt per illuſtrationem Ieſu Chriſti.

Deſtruxit quidem mortem, illuminauit autem uitam.) καταργήσαντος, id eſt, Qui aboleuit, & obliterauit. & φωτίσαντος, id eſt, In lucem produxit. Nam hæc duo inter ſe compoſuit ueluti pugnantia. In quo.) εἰς ὃ, id eſt, In quod, nempe euangelium.

Prædicator.) κῆρυξ, id eſt, Præco, potius quàm prædicator.

Magiſter gentium.) διδάσκαλος, id eſt, Doctor.

Non confundar.) οὐκ ἐπαισχύνομαι, id eſt, Non erubeſco, ſiue non pudet me.

Verus ſenſus

Scio enim cui credidi.) Non eſt ſenſus Græci ſermonis, Paulum non ignorare, cui confiſus eſſet. Verum hæc eſt ſententia, Scio quod is cui credidi, potens eſt ſeruare depoſitũ meum, οἶδα γὰρ ᾧ πεπίστευκα, καὶ πέπεισμαι, ὅτι δυνατός ἐστιν. Nam ſi prior eſſet ſenſus, nõ diceret ᾧ, ſed τίνι. Quanquam poteſt & hic eſſe ſenſus, Noui em̃ eũ cui credidi, & certus ſum quod potens ſit. Cũ ego eãdem ſententiã reddiderim explanatius, quã reddidit interpres, miror cur quidã hunc locũ magnis cõuicijs putarit inſectandũ, quaſi nõ intellexerim quid Paulus ſentiret. Quãquam in prima æditione librariorũ errore, quod erat relictũ, ſecundo loco, pro quo nos habemus quia. Denique ſiue legas, noui eũ cui credidi, & certus ſum quod is potẽs eſt &c. Siue coniũctioni, ſcio certusque ſum, quod is cui credidi potẽs eſt, &c. eadẽ fermè redditur ſentẽtia. Formã habens.) ὑποτύπωσιν ἔχε, id eſt, Formã habe, ſiue exemplar habe, hoc eſt, alijs formam propone pie uiuendi. Ambroſiana lectio hoc loco nõnihil diſcrepat tum à noſtris, tũ à Græcis. Sic em̃ legit, Formã habẽs ſanorũ uerborũ quæ à me audiſti in fide & dilectione, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Bonũ commendatũ cuſtodire per ſ.ſ. q.h.i.n. Et belle quadrat, ſi cuſtodire dictum ſit pro cuſtodi.

Sanum ægrotare Græcis quid.

Sanorum ſermonum.) ὑγιαινόντων. Quicquid probant id Græci uocant ὑγιὲς. unde & prouerbium, ὑγιὲς οὐδὲ ἕν, cum omnia diſplicent. Contra, cum res cum uitio cõiuncta eſt, aiunt, τὰ πάντα νοσεῖν.

Scis enim hoc.) Enim, redundat.

Auerſi ſunt à me.) ἀπεστράφησάν με, id eſt, Auerſati ſunt me, hoc eſt, aſpernati ſunt. Ambroſius legit auerſati, non auerſi. Et nemo dicit, auerſatus eſt à me, unde ſuſpicor præpoſitionem à librario adiectam.

Omnes qui in Aſia ſunt.) πάντες οἱ ἐν τῇ ἀσίᾳ. Poteſt legi & erant. nam tempus nõ exprimitur Græcis uerbis.

Philetus pro phygellus.

Philetus.) φύγελλος, id eſt, Phygellus, atque ita legit in peruetuſtis exemplaribus Latinis, itaque citatur à diuo Hieronymo in epiſtola de ueſtibus Aaron. Et ita legit Ambroſius.

Cum Rhomã ueniſſet.) γενόμενος ἐν ῥώμῃ, id eſt, Cũ eſſet Rhomæ. Atque ita legit Ambroſius. Sollicite.) σπουδαιότερον, id eſt, Studioſius. Ambroſius ſubmonet προσονομασίας in εὗρε & ἐζήτησε.

Et quanta Epheſi.) καὶ ὅσα, id eſt, Et quæ, ſiue quæcunque, aut potius in quibuſcunque.

EX CAPITE SECVNDO.

Confortare.) ἐνδυναμοῦ, id eſt, Fortis aut robuſtus eſto.

Labora ſicut.) σὺ οὖν κακοπάθησον, id eſt, Tu igitur feras afflictiones. nam hoc ſignificat κακοπαθεῖν, ut modo admonuimus.

Supereſt apud nos.

Nemo militans deo.) Deo, redundat. etiamſi additur apud Ambroſium, non tamen in interpretatione. Apud Chryſoſtomum in primo cõtextu non additur deo, nec apparet ex interpretatione quod addiderit. Adhibet enim Paulus hoc ſimile à militibus, quorum nemo curat rem domeſticam, poſteaquam ſacramento fuerit addictus militiæ, ſed imperatoris ſui negocium agit. Multo magis id conuenit facere eum, qui militat euangelio. Porrò has ceu parabolas adhiberi, planiſſime teſtatur interpres Chryſoſtomus. Theophylactus nobiſcum certe legit implicat, non implicet.

Implicat ſe.) ἐμπλέκεται, id eſt, Implicatur. Quanquam huiuſmodi paſſiua ſubinde uertit p pronomina reciproca. Sed deprauatius q legũt implicet imperandi modo. Nõ em̃ iubet ne ſe implicent, ſed negat eos deo militare qui ſeſe inuoluunt.

Victus quod ad uitæ pertipet neceſſitatem.

Negocijs ſecularibus.) ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, id eſt, Vitæ negociatiõibus, aut occupationibus. Porrò βίου uictum magis ſonat quàm uitam. Et apud iureconſultos uictus nomine

mine cōtinet & uestis. Qui militat, nō est sollicitus de uictu, rem uictoriæ agit, de uictu ꝓspicit imperator. Vt ei placeat, cui se ꝓbauit.) ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ, id est, Vt ei qui se militē delegit placeat, hoc est, ei cuius spū delectus est & asscriptus ad hāc militiā. Fortassis interpres uertit, ei q se ꝓbauit, licet Ambrosius legit atq; etiā interpretat, cui se ꝓbauit, id sentiens ut apparet, cui se cōcredidit. Chrysostomi interpres legit, qui se elegit.

Nam & qui certat in agone.) ἐὰν δὲ καὶ ἀθλῇ τις, id est, Si uero & certet aliquis. Verbū est unde dicūtur athletæ. nam ab ijs quoq; ducit simile. *Diuersa lectio.*

Non coronabitur.) οὐ στεφανοῦται, id est, Non coronatur, suffragante Ambrosio, hoc est, non sat est quomodocunq; certare, sed ita certandum ut uincas.

Laborantem agricolam.) Video Græcos etiam interpretes nōnihil hærere hoc in loco, sed mea sentētia sermonis ordo paulo perturbatior, obscuritatem adduxit orationi. ea tollet, si κοπιῶντα sit præteriti tēporis, & ab eo pendeat aduerbiū πρῶτον, id est, prius, & nō ad infinitū uerbū quod sequit λαμβάνειν. Et sententiā ad hūc ordinemus modū: Oportet agricolam accipere fructus, sed si prius laborarit. Tres ēm adhibuit parabolas, militis, athletæ, & agricolæ, quorū unusquisq; cæteris curis omissis, suū munus gnauiter obit. Neq; deest præmiū, si suo quisq; prius fūctus fuerit officio. Equidē opinor hoc sensisse Paulū, licet diuersam sententiā sequat Ambrosius, interpretās, eū primū debere sumere qui primus est, ac deinde distribuere reliquis. Chrysostomus bifariā interpretat. Cæteri athletæ nō capiūt præmiū, nisi parta uictoria. Agricola & dū colit terrā nōnihil interim fructus percipit, expectans in posterū copiosiore prouentū. Aut agricolæ, quoniam cū diuite fideliq; terra cōmercium habet, non interuertitur suum præmiū, ipse primus capit, qui colit.

Dabit ēm tibi dominus.) Græce nō est dabit, sed δῴη, id est, Det, quod est imprecantis, Ad eū modū palàm enarrat hūc locū Chrysostomus, cū dicat Paulū paterno affectu non desinere precari bona Timotheo, ceu timentē filio charissimo. Tametsi interpres nostrā secutꝰ æditionē, uertit dabit, ꝓ det. In quo laboro.) κακοπαθῶ, id est, Affligor, quod suo more ferè transfert laboro. Quanq; non sum nescius, & apud Latinos laborare aliquoties sic accipi, ut sit idem quod in rerum difficultatibus uersari. *Dabit ꝓ det.*

Quasi male operans.) ὡς κακοῦργος, id est, Vt maleficus, aut facinorosus. Miror quod exēplū secutus Ambrosius uerterit, quasi latro. Nihil ēm simile in κακοῦργος & λῃστής, quod magis sonat facinorosum. Quāq; in euāgelio cōstanter hic interpres κακούργους uertit latrones, ut illic indicauimus. Non est alligatū.) οὐ δέδεται, id est, Nō fuit alligatū. Est autem allusio festiua in Græcis uocibus δεσμῶν & δέδεται, id est, Vincula & uinctum fuit. *Latro κακοῦργος sic & in euāgelijs.*

Cū gloria cœlesti.) αἰωνίου, id est, Aeterna. Interpres & Ambrosiꝰ legisse uident οὐρανίου.

Fidelis sermo.) Rursum est πιστὸς ὁ λόγος, Quæ uerba Paulus suo more præmittit, dicturus rem certam & indubitatam. Quanq; Ambrosio non adduntur hoc loco.

Si negauerimus.) εἰ ἀρνούμεθα, id est, Si negamus, in quo modo ꝓnūciauit & superiora.

Si non credimus ille fidelis est.) Nec hoc loco seruata est Græcarum uocum affinitas, ἀπιστοῦμεν, πιστός, id est, Diffidimus, fidelis siue fidus.

Noli contēdere uerbis.) λογομαχεῖν. Dictione composita, id est, pugnare uerbis. uerbum cognatum ei nomini quod ante uertit Pugnas uerborum. *λογομαχεῖν*

Nihil enim utile est.) εἰς οὐδὲν χρήσιμον, id est, Ad nullā utilitatē. Iam ēm nouū esse nō debet, adiectiuū usurpari loco substantiui, nisi malis hanc particulā per parenthesin interseri.

Nisi ad subuersionem.) Et nisi, redundat. & ad subuersionē refertur ad illud superius, noli pugnare uerbis, siue ut Apuleius loquit uerbigerari, ut illud, Ad nihil utile, per parenthesim interseratur, si subaudiatur uerbū substantiuū est. Quāq; interpres & Ambrosius quo sensus esset dilucidior, unum & alterum uerbū de suo addiderunt. Sic aūt ordinandus est sermo: Hæc admone, contestans coram domino, ne uerborū pugnas sequantur, nulla utilitas, ad subuersionē audientium. Cæterum infinitū quod interpres retulit ad Timotheum, haud scio an rectius accōmodetur ad cæteros omnes, ut hoc ipsum sit, quod illos admonet per Timotheum, ne inter se friuolis quæstiunculis depugnent, cum Christiana philosophia non sit sophistica disputatio, sed uita pura & Christo digna. *Ordo.*

Sollicite aūt cura.) σπούδασον σεαυτὸν, id est, Stude teipsum &c. Augustinus legit, Satis age pro stude. Nec est τὸ autem, uel apud Græcos, uel apud Ambrosium.

 Probabilem

Probabilem exhibere.) δόκιμον,id est,Probatum.

Operarium inconfusibilem.) ἀνεπαίσχυντον, id est, Qui non pudefiat,siue erubescat. Quanquam Ambrosius legit,non impudoratum. Porrò impudoratos uocari,qui cõtentionibus nituntur.uelut hoc pertineat ad disputationes contentiosas, quas pugnas uerborum appellat,quod in his nemo uelit cedere,sed sua quisq; pertinacissime tueatur,& alius alium conspuat. Augustinus libro primo contra Cresconium capite secundo: Non erubescentem legit pro inconfusibilem.

ὀρθοτομεῖν. Recte tractantem.) ὀρθοτομοῦντα. Sonat quasi dicas,recte secantem. Et scholia Græcorum admonent metaphoram sumptam à securi aut gladio,quo resecãtur inutilia & superuacanea. Est prouerbium de Tenedia bipenni,quod si quis legat, melius intelliget huius loci sensum. Incidit enim sermo ueritatis,cum in huiusmodi disputatiõibus ueritas amittatur,& spinis quibusdam inuoluatur. In hanc sententiam,cum interpretentur magno cõsensu ueteres orthodoxi, tamẽ uisum est cuidam incessere quod nos pro tractantem uertimus secantẽ,nequaq; reprehẽdentes quod uerterat interpres,sed dilucidiꝰ explicãtes quod scripsit ac sensit Paulus. An recte tractare sonet Græcis ὀρθοτομεῖν in præsentia nõ disputo, fortassis interpres nõ habebat alias uoces,quibus redderet Græcã. Certe Ambrosianã interpretationẽ, nemo prorsus intelliget,nisi Græcæ uocis emphasim teneat. Huius cõmẽtũ subscribã,quandoquidẽ mihi uidet,non in hũc usum tantũ cõducibile. Quoniã sunt aliq qui dicũt contentionẽ audiẽtibus prodesse, apostolus aũt sciẽs magis obesse,hoc mãdat, ut unusqsq; hoc curet,ut spreta altercatiõe semetipsum ꝓbabilẽ faciat,& impudoratos appellans eos,q cõtentionibus nitũtur. Necesse est em̃,ut cõtentio extorqueat aliquid, imò multa quæ dicãtur cõtra cõsciẽtiã, ut intus,in animo perdat,foris uictor abscedat. Nemo enim patitur se uinci,licet sciat uera quæ audit. Recte autẽ tractat & bona conscientia, qui uolentibus loquitur & pacificis. Collatio ergo inter dei seruos esse debet non altercatio. Hactenus Ambrosius. Qui quod hic monet,idem plurimis in locis admonet Chrysostomus. A qua quidem regula quãtum absint qui hodie uirulentis libellis,ac linguis sese lacerant,tam impie crudeles in proximum, q̃ turpiter adulãtes erga principes, uiderint alij. Certe liquet Ambrosium interpretari quid sit recte secare,qui amputat contentiosa, & relinquit placida atq; utilia,recte secat,nimirũ amputatis ijs,quæ noxia sunt. Chrysostomus scribit hunc in modum: Complures enim illud undiq; lacerant atq; discerpunt,plurimaq; illi immiscẽt noxia germina. Non ait dirigentem,sed recte tractantem,ac si dicat Amputa quæcunq; adulterina oriuntur,& cætera huiusmodi,summa cũ uehementia incumbe, ut resecentur. Atq; uelut in loris atq; corrigijs superflua quæq; atq; à prædicatione aliena, gladio spiritus abscinde. Hactenus Chrysostomus. Huic ita succinit Theophylactus: Recte tractantem uerbum ueritatis: Etsi, inquit,pleriq; id uerbum discerpunt, traducuntq; aliò,tu tamen id ipsum recte pertracta. Vel pertracta,inquit,hoc est,dirige & circũcidito inutilia quæq;,& deme gladio sermonis & uerbi,quæ ab euãgelij sunt prædicatiõe aliena. Nec hinc abhorret glossema quod in rhapsodia,quam nescio qua de causa uocant ordinariam,interiectum est in spacio dirimente uersus,sic habet,haud scio an ex Bedæ commentarijs decerptum: Secundum competentiam singulorum ut altis spiritalia, Lac distribue paruulis. Videmus omnes exponere Græcæ uocis Emphasim,quæ à secando dicatur cũ nulli Latinorum tractare significet secare. Sed Tomi Græcis dicuntur uolumina,quæ Græci uocant tractatus,fateor,sed Tomi dicũtur à secando,quod olim in pellibus scribebant, in hoc resectis,ut conuolui possent in surculũ. Sed tractantur etiã quæ uerbis disputant.

Prophana autem.) βεβήλους. Quam uocem superius uertit inepta.

Et uaniloquia.) Copula &,redundat. κενοφωνίας,id est, Inanes uoces. eadẽ uox quam superius uertit uocũ nouitates. & hoc quoq; loco Ambrosius ita legit καινοφωνίας,id est,nouitates,cõsentiente & Chrysostomo. Cæterũ κενοφωνίας uerti poterat,inaniloquia.

Deuita.) περιΐστασο. Quod tametsi significet abscide, tamẽ quoniam Græca præpositio ancipitis est naturæ,melius hoc loco uertas,supsedeto, siue prætermittas. Græca scholia bifariam exponunt,aut reijce,aut insta uehementer,ut coërceantur. Opponitur enim quod modo dixerat ὀρθοτομοῦντα,recte secantem & dijudicantem,reiectis & recisis altercationibus superuacaneis,quibus lites non finiuntur, sed aluntur ac augentur. Dictu mirum quo

quo ſpiritu Paulus præſenſerit,& quàm graphice depingat inextricabiles Theologiſtarũ quæſtiones. Et admonet Ambroſius Chriſtianorum diſputationes collationes eſſe debere, non altercationes. Et Chryſoſtomus ubiq; deſtomachatur in hoc hominum genus, & tamen ille nondum audierat noſtras diſputationes de filiationibus, de relationibus, de inſtantibus: ne quid adijciam quod iuſtius, ſed periculoſius dici poterat.

Anxiæ quæſtiones.

Proficiunt ad impietatem.) προκόψουσι, id eſt, Proficient, futuri tẽporis, & ita legit Ambroſius. Nec tam eſt multum, quàm amplius. Porrò quod dicit, inaniloquia proficere ad impietatem, non omnino id ſentit Paulus, quod fortaſſe uerba Latina ſonant, huiuſmodi diſceptationes adducere nos ad impietatem. Verum id ſentit diſceptationes huiuſmodi, quo magis admittuntur, hoc magis ſerpere & creſcere ad maiorem impietatem, gliſcentibus indies contentionibus ambitioſis. ἐπὶ τὸ πλεῖον ἀσεβείας, id eſt, Ad maiorem impietatẽ. Atq; in hũc modũ Græcanica ſcholia interpretant̃, & optime cõgruũt ea quæ ſequũtur.

Verus ſenſus

Vt cancer ſerpit.) Cancer hoc loco morbus eſt γάγγραινα. Ne qs animal hoc loco putet eſſe. Serpit.) νομὴν ἕξει, id eſt, Paſtionẽ habebit, ut conueniat cũ uerbo ꝓficiet, quod eſt futuri tẽporis. Porrò morbus is depaſcitur locum quẽ occupauit. unde ſtatim arcendus.

Cancer morbus.

Qui à ueritate exciderunt.) περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν, id eſt, Circa ueritatẽ aberrarũt, de quo uerbo ſuperius admonuimus. Nam ἀστοχεῖ, qui non attingit, quod deſtinabat attingere, ueluti ſcopum, aut aliud ſimile.

Cognouit dominus.) Hoc additum apparet, uelut exemplum ſignaculi, quod palàm declarat Chryſoſtomus hunc enarrans locum. Vnde minus quadrat, quod legitur in Ambroſianis codicibus, Cognouit enim dominus. Quanquàm ad eundem modũ refert Auguſtinus libro de Catechizandis, capite ſecundo. Et Chryſoſoſtomus putat teſtimonium hoc deſumptum ex libro Deuteronomij, quod tamen nihil officit annotationi noſtræ.

Enĩ, ſupereſt.

Et ſubuerterunt.) ἀνατρέπουσι, id eſt, Subuertunt. Perſiſtebant enim adhuc in ſuo peruerſo ſtudio. Sic adducit Auguſtinus libro contra Fauſtum iiij. cap. ij. iuxta fidem uetuſti uoluminis manu deſcripti, quod nobis exhibuit honorabile collegium canonicorũ Martinenſium Louanij.

Qui ſunt eius.) τοὺς ὄντας αὐτοῦ, id eſt, Qui ſunt ſui. Atq; citat diuus Hieronymus in Zachariã. Tolerabile eſt quod legit Ambroſius epiſtola prima, Cognouit dominus, qui ſunt ipſius. quod ipſe, ad reciproci pronominis naturam proxime accedit.

Et diſcedit.) Diſcedat ἀποστήτω. Atq; ita legit Ambroſius, atq; ipſe etiam Aquinas, conſentientibus uetuſtis exemplaribus.

Diſcedit, pro diſcedat.

Qui inuocat nomen.) ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα, id eſt, Qui nominat nomen. quemadmodum habent & antiqui codices. Siquidem in exemplari Paulino euidens raſura teſtatur, aliud fuiſſe ſcriptum. Et in codice Donatianico ſine raſura ſcriptum erat Qui nominat nomen domini. Auguſtinus, loco quem modo citauimus, refert, Qui inuocat nomẽ domini. Tametſi in quibuſdã Græcorũ exemplaribus additũ erat χριστοῦ, atq; ità legit Chryſoſtomus. Et alia quidẽ in honorẽ.) Dilucidius erat, Hæc quidẽ in honorẽ, illa uero in ignominiam. ut hæc referat proxima, nempe lignea ac teſtacea, illa aurea & argentea. Carent enim Græci huiuſmodi pronominũ proprietate. Quod ſi ſchematis decus uoluiſſet interpres reddere, dicẽdum erat, In decus ac dedecus τιμὴν, ἀτιμίαν.

Si quis igitur purgauerit ſe.) ἐκκαθάρῃ. Chryſoſtomus notat uerbi præpoſitionem quaſi plus ſit ἐκκαθάρῃ quàm καθάρῃ.

Et utile domino.) Et, redundat. εὔχρηστον, Quod ſonat accommodum uſibus domini.

Ad opus bonum paratum.) Paratum, hoc loco participium eſt ἡτοιμασμένον. Vt intelligas non promptum, ſed à domino in hunc uſum præparatum.

Fidem ſpem.) Spem, nec eſt in Græcis, nec in antiquis Latinorũ codicibꝰ, nec eſt apud Ambroſium, nec apud Theophylactũ, nec apud Chryſoſtomum, ſiue ſpectes contextũ, ſiue excutias interpretationẽ, ne in codice quidẽ Donatianico quẽ in hac tertia æditiõe habuimus in conſilijs. Et pacem.) Et copula redundat.

Sine diſciplina quæſtiones.) ἀπαιδεύτους ζητήσεις, id eſt, Ineruditas quæſtiones. Atque ita uertit Ambroſius. Et rurſum deuita eſt παραιτοῦ, in quo mirum illum non meminiſſe ſuæ copiæ. Sonat autem reijce, & aſpernare, nec admitte.

Generant

Generant lites.) μάχας, id est, Pugnas. Eleganter autem huiusmodi disputationes rixosas, pugnas uocat.

Non oportet litigare.) μάχεσθαι, id est, Pugnare. Et rursum paulo post, μάχεσθαι uertit, litigare. Tametsi non admodum mutatur sententia, tamen perit emphasis metaphoræ.

Docibilem esse.) διδακτικόν, id est, Idoneum ac paratum ad docendum, magis quàm imperiosum. Nũc cogere malumus quàm docere.

Patientem.) ἀνεξίκακον, id est, Toleranté malos siue mala. Plus enim significat uox Græca quàm tolerantem.

Cum modestia.) ἐν πραότητι, id est, In mansuetudine seu lenitate. Potest eñ utróuis referri, uel ad superiora, Tolerãtem malorum in lenitate, uel ad inferiora, erudientem in lenitate. Quanq̃ non inficias eo παιδεύειν nonnunq̃ sonare corripere.

Qui resistunt ueritati.) Veritati, redundat, nec est apud Ambrosium. Nam is quidem ad hunc legit modum, Corrigentem eos qui diuersa sentiunt.

Superest in nostris.

Ne forte det.) μήποτε δῷ, Nequando det. Quanq̃ si Latine loqui uoluisset interpres, dixisset, si quãdo. quod μὴ apud Græcos non semper est negantis aut prohibentis, sed nonnunq̃ dubitantis, ut apud nos, num aut si. Sensit orationis incõmodum Augustinus. Proinde libro quem inscripsit de singularitate clericorum. j. capite decimoquarto interpretatur, ne quando det, ut aliquando det.

Ne quando, p si quando.

Et resipiscant.) ἀνανήψωσιν, id est, Redeant ad sobrietatem, uel expergiscantur. utrunq̃ enim significat νήφειν.

Diaboli laqueis.) Est laqueo, numero singulari.

A quo captiui tenentur.) ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ. Significat autem proprie uiuũ capi in bello. nam hinc Græca uox composita est, sicut & aliàs admonuimus.

EX CAPITE TERTIO.

ET erunt.) Erunt enim, ἔσονται γὰρ.

Seipsos amantes.) φίλαυτοι, id est, Sui amantes, & sibi placentes, hoc est, suis comodis studẽtes. Vnde dicta φιλαυτία, cæcus, ut inquit Flaccus, amor sui. Id Ambrosius ita reddidit, Erunt homines sui tantum amatores. Nos super hac dictione φίλαυτος copiosius disseruimus in Chiliadibus nostris. Hugo Carrensis planè theologice explicuit hanc uocem, cuius equidem uerba suo flore subscribam: Sicut inquit, solet dici de ribaldo, qui quãdo magnũ frigus est, amplectitur se brachijs, ut sic calefaciat se quoquo modo, & dicitur derisorie, iste ribaldus multum diligit se, qui sic se amplectitur brachijs. An non flagitium fustuario dignum, sic nugari in adorandis literis, idq̃ tam indocte, non solum impie? Et tamen hæc legunt attoniti qui Moriæ lusum ferre non possunt. Saltem qui tam impense fauent Carrensi negẽt hæc ab ipso scripta, sed ab illius sodalibus parũ sobrijs addita.

Hugo Charrensis.

Cupidi.) φιλάργυροι, id est, Cupidi pecuniæ. auari legit Ambrosius.

Elati.) ἀλαζόνες, id est, Gloriosi, ut ipse interpretatus est Plautus. Ambrosius legit, insolentes. Hieronymus in Michæam legit, fastidiosi. At suspicor scriptum fuisse, fastuosi. Nõ damno quod uertit interpres, sed tamen elatus esse potest qui non sit ἀλαζών, qui fastu se iactat ac uenditat, cum sit inanis rerum bonarum.

Parentibus non obedientes.) ἀπειθεῖς, id est, Immorigeri, siue intractabiles.

Scelesti.) ἀνόσιοι. Quod Ambrosius uertit, impij.

Sine affectione.) ἄστοργοι. Quod proprie significat eos qui nullo affectu sunt in suos, puta filios, aut famulos, aut uxorem.

ἄσπονδοι fœdifragi.

Sine pace.) ἄσπονδοι. Quod Ambrosius uertit, sine fide. σπονδὴ fœdus significat & amicitiam, quod refertur ad alienos, & non domesticos, cum quibus boni, fœderibus & amicitiæ uinculis copulantur, quibus natura coniuncti non sunt.

Criminatores.) διάβολοι, id est, Calumniatores, siue delatores.

Sine benignitate.) ἀφιλάγαθοι. Quod ita sonat, quasi dicas, nõ amici bonis. Sic interpretañ Græcanica scholia. Ambrosius uertit, bonorũ inimici. Cyprianus, bonũ nõ diligẽtes.

Proditores.) προδόται, id est, Desertores amicitiæ & sodalitatis.

Proterui.) προπετεῖς, id est, Præcipites, siue temerarij.

Tumidi

Tumidi.) τετυφωμένοι,id eſt,Inflati. Quanquam haud male interpres uertit.eoſdē & turgidos uocamus. Ipſum eſſe ſuſpicor,quod Cyprianus aliquoties reddit, ſtupore elati.

Cæci.) Cæci,nec eſt in Græcis,nec in Latinis exemplaribus antiquis,nec apud Chryſoſtomum,nec apud Ambroſium.Opinor hanc uocem ſic irrepſiſſe,quod ſciolus aliquis in margine aſſcripſerit,ueluti corrigens,pro τετυφωμένοι,τετυφλωμένοι.Quorum prius ſonat elatos,poſterius cæcatos. *Supereſt in noſtris, cæci.*

Et uoluptatum amatores.) φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι. Longe uenuſtius dixit Græce, dictionibus compoſitis,id eſt,uoluptatum amantes,magis quàm amãtes dei. Cyprianus legit, uoluptatem magis quàm deum diligentes.

Speciem pietatis.) μόρφωσιν.Quaſi dicas,formationem.Notat enim eos,qui dictis norunt alijs præſcribere,quomodo debeant pie uiuere,cum ipſi diuerſa ſequantur. Cyprianus legit,deformationem religionis.

Virtutem autē.) δύναμιν. Vim hoc loco melius uertiſſet,ut opponatur ſpeciei.

Abnegantes.) ἠρνημένοι,id eſt, Inficiati.nam præteriti tēporis eſt,id eſt,Qui abnegarūt.

Et hos deuita.) ἀποτρέπου, id eſt, Auerſare,quod eſt plus quàm deuita. neque enim eſt illud παραιτοῦ,quod ſolet uertere, deuita.

Qui penetrant.) ἐνδύνοντες,id eſt,Qui ſubeunt. Ambroſius legit,Qui irrepūt. uerum hoc non male uertit interpres.

Oneratas peccatis.)σεσωρευμένα,Quaſi dicas,accumulatas,& aceruo peccatorū obrutas.

Ad ſcientiam ueritatis peruenientes.) ἐλθεῖν δυνάμενα, id eſt, Venire potentes.

Iamnes & Mambres.) ἰαννῆς καὶ ἰαμβρῆς,id eſt,Iannes & Iambres,quos Chryſoſtomus ait fuiſſe duos magos Aegyptiorum,qui portentis ædendis certarint cum Moſe, quanquam in Exodo non addantur illorum nomina,ſed quæ Paulus acceperit ex traditione Iudæorum,quam ἄγραφον uocant,aut certe à ſpiritu ſancto. Quaſi uero hoc tantopere retulerit ſcire magorum nomina. In Hebraicorum nominū interpretatione legimus utrunque Mambres & Iambres ſimiliter expoſitum,quaſi nihil interſit Iambres ſones aut Mambres. Hoc recte an ſecus ſcriptum ſit,par eſt periculum eſſe penes autorem potius quam penes indicem. *Iambres Mambres.*

Sed ultra nō proficient.) οὐ προκόψουσιν ἐπὶ πλεῖον. Ambroſius legit, Nō proficient amplius. Quod noſter uertit inſipientia, Ambroſius ignorantia. ἄνοια magis eſt amentia,ſiue dementia,atque ita uertit interpres Chryſoſtomi.

Aſſecutus es.) παρηκολούθηκας. Quod non proprie ſignificat aſſecutus es, hoc eſt, adeptus es. Alioqui quomodo quadrabit quod cōſequitur perſecutiones & paſſiones. Nā hæc nemo dicitur aſſequi. Vnde magis intelligendum eſt à principio uſque ad finem adfuiſti, & teſtis es omnium. Id enim ſignificat παρακολουθεῖν,ut admonuimus & aliâs.

Qualia mihi facta ſunt.) οἷα μοι,id eſt,Quæ mihi.nam οἷα pro ἃ Græcis uſurpare mos eſt. Antiochiæ.) ἐν ἀντιοχείᾳ,id eſt, In Antiochia,niſi de ciuitate loquatur· ac de ciuitate,opinor,accipiendum.

Seductores.) γόητες,id eſt, Impoſtores. Ambroſius legit,deceptores.

Errantes & in errorem.) πλανῶντες καὶ πλανώμενοι,id eſt, Seducētes & ſeducti. Quod ita reddidit Ambroſius, Ipſi errantes,atque alios erroribus inuoluentes.

Quæ te poſſunt inſtruere.) σοφίσαι,id eſt, Erudire,ſiue ſapientem reddere.

Per fidē quæ eſt in Chriſto Ieſu.) Deeſt in Ambroſio,uerū id arbitror caſu cōmiſſum.

Diuinitus inſpirata.) θεόπνευστος,quod uerbo cōpoſito iucundius dixit Paulus.

Vtilis eſt.) Et utilis,addita coniunctione καὶ ὠφέλιμος. Apparet ſubeſſe tacitam uim argumentandi in coniunctione. Scriptura ut eſt diuinitus inſpirata,& efficax eſt ad multa cum humana doctrina ſit inefficax. Aut ſcriptura eſt diuinitus inſpirata,& eadem eſt utilis &c. ut omnes referatur duntaxat ad ſcripturam canonicam. *Vis tacita in καὶ.*

Ad corripiendum.) πρὸς ἐπανόρθωσιν,id eſt, Ad correctionem.

Ad corripiendum.) Hoc loco diuus Ambroſius, πρὸς ἐπανόρθωσιν, uertit ad redintegrationem,pro quo noſtri codices habent,ad corripiendum. Sed haud ſcio an interpres ſcripſerit ad corrigendum. Niſi forte ἔλεγχος & ἐπανόρθωσις ad idem pertinet. Nam Ambroſius in exponendo utrāque ſententiam uidetur ſimul complecti. Sic enim ſcribit: Manifeſtum eſt,quia omnis ſcriptura cuius deus autor oſtēditur,utilis eſt. Ad hoc enim

data

data est, ut proficiat imperitis, & instauret deformes, attrahens iniquos ad iustitiam, ut homo dei in om̃i opere bono perfectus sit. Hactenus ille. Iam quod Paulus dixit, Ad doctrinam, hic exponit, ut proficiat imperitis. quod ait Ad redargutionē & correctionem, hic, ut instauret deformes. Deniq; quod ad eruditionem quæ est in ipsa iustitia, hic interpretatur, attrahens iniquos ad iustitiam.

Vt perfectus sit homo.) ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος, id est, Vt perfectus siue integer sit is, qui est homo dei.

Instructus.) ἐξηρτισμένος, id est, Cōsummatus & perfectus. Atq; ita legit Ambrosius. Et consentit Græcorum interpretatio.

EX CAPITE QVARTO.

TEstificor coram.) διαμαρτύρομαι οὖν ἐγώ, id est, Testificor igitur ego.

Et per aduentū.) κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, id est, In aduētu, siue iuxta aduentū.

Opportune importune.) εὐκαίρως, ἀκαίρως, id est, Tēpestiue & intempestiue. In omni patientia.) μακροθυμίᾳ, id est, Longanimitate, aut si hoc uerbum uidetur parum Latinum, lenitate. Est enim Græcis uirtus quæ opponitur ὀξυθυμίᾳ.

Pruriens auribus. Magistros prurientes.) διδασκάλους, id est, Doctores. & prurientes hic nominandi casu est accipiendum. κνηθόμενοι, id est, Qui titillantur & pruriunt auditu, unde quærūt, qui scalpant aures uoluptate orationis, non qui radant ueritate.

Tu uero uigila.) νῆφε, id est, Sobrius esto, siue uigila.

Labora.) κακοπάθησον, id est, Feras afflictiões, siue ut nos uertimus, Obdura in afflictionibus. Sobrius esto.) Quo loco quod quidā antiqui codices habent, Vigilans esto, in Græcis codicibus non inuenio, nec apud Ambrosium, ne apud Chrysostomum quidem, imò nec in optimæ fidei codice Paulinæ bibliothecæ. Suspicor autem hac occasione irrepsisse, quod νῆφε utrūq; significat, sobrius esto. & uigilans est. Proinde fieri potest, ut quod doctus aliquis annotarit Sobrius esto, id post in contextum traductum est.

Ministerium tuū impler.) πληροφόρησον. De quo uerbo, frequenter & aliâs admonuimus. Hoc est facito plenam fidem tuæ prædicationis. Id fiet, si uiderint & uitam responderc doctrinæ, & in tantum te non Venari tua compendia, ut afflictiones etiam atrocissimas alacriter feras amore Christi.

Iam delibor.) σπένδομαι, id est, Immolor. Ambrosius legit quidem delibor, sed enarrās declarat nihil interesse, inter delibor & immolor. Chrysostomus ac Theophylactus hoc aiunt interesse quod hostia non relinquatur tota deo, cum libamen totum relinquatur. Hoc quid sit aliis excutiendum relinquo.

Et tempus meæ resolutionis.) ἀναλύσεως. Cyprianus in epistola quadam legisse uidetur ἀναλήψεως, sic adducens huius loci testimonium: Ego iam delibor, & tempus instat assumptionis meæ. Origenis interpres cū aliâs tum in homiliis in Numeros, indicat duplicem huius loci fuisse scripturam, resolutionis & regressionis. Regressionis uerbum quid sibi uelit non satis intelligo, nisi quod græcis ἀνάλυσις utrunq; sonat resolutionem & reuersionem. ut enim qui discedit soluere dicitur, ita reditus resolutio, Græcis, ἀνάλυσις.

ἀνάλυσις. resolutio & reditus. Certamen bonū.) τὸν καλόν. Quod non sonat simpliciter bonum, sed præclarū & egregium. In reliquo.) λοιπόν, id est, Quod superest, atq; ita uertit Ambrosius. hic interpres uertere consueuit, de cætero.

Sed & his.) ἀλλὰ καὶ πᾶσι, id est, Sed & omnibus.

Qui diligunt.) τοῖς ἠγαπηκόσι, id est, Qui dilexerunt. licet in uerbis affectuū abutantē Græci præteritis.

Festina ad me.) σπούδασον, id est, Stude, siue da operam. Alioqui quæ sermonis figura est, Festina cito, hoc est, ἥκομαι καὶ κατέρχομαι, quemadmodum iocatur Aristophanes.

Diligēs hoc seculum.) ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, id est, Postq; dilexit præsens seculum, siue amplexus præsens seculum.

Crescens in Galatiam.) κρίσκης, id est, Crisces, sed Græcus semo deflexit uocem Latinā.

Penula quid. In ministerio.) εἰς διακονίαν, id est, Ad ministerium.

Penula.) Græce φελόνην. Quod est pallii genus, non consularis, ut quidam putant, sed quo

quo tegimur ab imbribus, pelliceū, ut putat Hesychius. Quāquam idem addubitat num sit scriniolum. alij putant esse thecam librorum. Ita Græcanica scholia. Hieronymus in tertio aduersus Pelagium dialogo, uertit lacernam siue penulam. Tametsi in plerisq; codicibus pro lacerna, deprauatum erat lucerna, à lucernario quopiam.

Et mēbranas.) Et, redūdat. μεμβράνας. Hic Latinā uocē Paul⁹ usurpauit. O supellectilē apostolicā, penulā quæ defendat ab imbribus, & libros aliquot, haud dubie sacros. Nunc quātum est caballorū, quantū bombardarū, quantū aliarum rerum, quas referre nō libet. *Supellex Pauli.*

Aerarius.) χαλκεὺς, id est, Faber ærarius, ne quis de quæstore ærarij, aut custode æris accipiat, ut interpretati sunt quidam.

Multa mala mihi ostēdit.) ἐνεδείξατο, id est, Multis malis me affecit. Annotauit & Augustinus libr. de locutionib⁹ Geneseos j. in sacris literis ostēdere frequēter usurpari p facere. *Ostendere, pro facere.*

Reddet illi dominus.) Græce est, reddat ἀποδῴη, ut sit imprecātis. Etiamsi Augustinus in explanatione sermonis in monte habiti legisse uideri poterat, reddet futuri temporis, ita dissoluens propositam ab ipso quæstionē, Paulum nō imprecari malum ei qui læserat, sed prædicere quid euenturū esset. Quod idē tractat libro aduersus Faustū xvj. cap. xxij. quo quidem & ipso loco in uulgatis exemplaribus, reddet scriptū legitur. Quanq; codē mox loco adducit illud Pauli, Vtinā & abscindātur, qui uos cōturbant, quod certe prædicentis esse non potest. Præterea quid opus erat excusari, quod imprecationes in sacris literis inuenirentur, si hæc dicta sunt uerbis futuri temporis, consentientibus & exemplaribus Latinis? Atq; adeo Chrysostomus ipse legisse uidetur ἀποδώσει, non ἀποδῴη, quantum ex eius interpretatione colligere licet. Theophylactus ingenue testat̃ se legisse ἀποδῴη uerum id ait positum pro ἀποδώσει. Atqui si parum est apostolicum, pertinaciter obsistentibus euangelio imprecari uindictam diuinam, qui conuenit ut nunc omni malorū genere persequantur, qui maiestatem illam uel leuiter attigerint. *Paulus imprecatur uindictam.*

Et tu deuita.) φυλάσσου, id est, Obserua, siue caue. Hæc particula non est in uulgatis libris Ambrosij, cum tamen in commentarijs testetur se legisse. Resistit.) Restitit ἀνθέστηκε.

Et liberauit.) ῥύσεται, id est, Liberabit, futuri temporis.

Prædicatio impleat̃.) πληροφορηθῇ, id est, Ad plenū persuaderet̃, & certā haberet fidē.

Cui gloria.) Græcus codex addidit, Et imperium καὶ κράτος.

Eubolus.) Εὔβουλος. Eubulus penultima producta, nomen à bono consilio dictum.

Et Prudens.) καὶ Πούδης. Ambrosius & antiqui codices habent, Prudens, rursum uoce Latina nonnihil detorta à Græcis.

Et fratres eius.) Nō eius, sed omēs, est apud Græcos. Et ita legit diuus Ambrosius, consentiente Chrysostomo, deniq; & exēplari Paulino. Recensitis eñ nominatim aliquot ex suis, reliquos gñali noie cōplectit̃. Gratia uobiscū.) Pro hoc nescio quo casu in Ambrosianis codicibus legit̃ uale. Et tñ ex cōmētarijs licet diuinare qđ legerit queadmodū nos.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI AD TIMOTHEVM SECVNDAM, FINIS.

IN EPISTOLAM PAVLI AD TITVM ANNOTATIONES DES. ERAS. ROT.

IN SPEM.) ἐπ' ἐλπίδι, id est, In spe &c.

Qui nō mētit̃.) ὁ ἀψευδὴς, quasi dicas, immētiens aut immēdax & à mēdacio alien⁹. Nō mēdax legit Ambrosius, & itē Hieronymus.

Ante tempora secularia.) πρὸ τῶν χρόνων αἰωνίων, id est, Ante tēpora æterna. Ita legit Hieronymus. Augustinus aduersus Priscillianistas, capite sexto, & alijs aliquot locis, præsertim aduersus Manichæos de Genesi, cap. secūdo, legit hic quoq;, Ante tempora æterna.

Cæterum æterna uocari, non quæ nullum habuerint initium, cum aliquod sit mundi conditi initium, sed ante quæ nulla fuerint tempora. Aquinas hic nihil meminit de mille annis, & admonet alteram scripturam habuisse, pro secularia, æterna, id est, antiqua.

Faber. Quæ credita est mihi.) ᾧ ἐπιστεύθην ἐγὼ, quod Faber Stapulensis ita uertit, Cui commissus sum, quasi nihil referat, utrum dicas, filius tuus commissus est mihi, an commissus sum filio tuo. Demiror autem ei uiro, tam profundum obrepsisse somnum, ut non agnosceret figuram Græci sermonis, qua ita loquuntur, hanc rem ego commissus sum, quoties sentiunt, hæc res commissa est mihi, præsertim cum hæc loquẽdi formula toties sit obuia in Paulo. *Articulus à suo uerbo discrepans.* At conijcere mihi uideor quid imposuerit Fabro nostro, nimirum ᾧ articulus postpositiuus, dandi casu positus, cum accusandi casus magis conueniret. Verum id factũ est ob nomen quod antecessit eodem casu κηρύγματι, cum quo concordat ᾧ, iuxta Græci sermonis idioma, dissidẽs à suo uerbo. Sic enim legitur, fateor, in nõnullis exemplaribus, cũ in emẽdatioribus habeat ὃ ἐπιστεύθην, atq; adeo sic ipse Faber scribit in examinatiõe sua.

Secundum præceptum.) Rursum Græce est κατ᾽ ἐπιταγὴν, id est, Iuxta iniunctionem. Nos uertimus, delegationem. Sentit enim sibi munus hoc prædicãdi delegatum à domino, sic ut recusare non liceat.

γνήσιος. Tito dilecto filio.) γνησίῳ τέκνῳ, id est, Vero, legitimo, proprio ac germano filio. Atq; ita legit Ambrosius, quasi dicas, uere filio & non notho, neq; degeneri à patre. Notat elegantiam huius uerbi & diuus Hieronymus hunc enarrans locum, addens Græcæ uocis proprietatem non exprimi posse Latinis, licet uero, germano, ingenuo propemodũ explicare uideatur. Pugnant autem inter se γνήσιον & νόθον hoc est adulterinum. Et Plinius libro decimo cap. tertio, quintum aquilarum genus, γνήσιον uocat, idq; sic interpretatur uelut uerum solumq; incorruptæ originis.

Gratia & pax.) χάρις, ἔλεος, εἰρήνη, id est, Gratia, misericordia, pax. etiamsi misericordiã, nec Hieronymus, nec Ambrosius addit. Certe quemadmodum Græci codices habent legit Chrysostomus ac Theophylactus.

Reliqui te Cretæ.) ἐν κρήτῃ, id est, In Creta. Græci & urbium nominibus apponũt præpositionem, id quod apud Latinos rarissimum est. At interpres, ab insulæ uocabulo sustulit Græcam præpositionẽ, quod prorsus est intolerabile, præsertim cũ ea sit apud Græcos.

Supercorrigere. Quæ desunt corrigas.) ἐπιδιορθώσῃ, id est, Supercorrigas, ut explicãdi gratia sic loquamur. Sentit autem se prius correxisse quædam, eadem nondum ad plenum correcta, iubet à Tito corrigi. Emphasim Græcæ uocis, notauit Hieronymus, præsentem explicans locum. Et in eandem sententiam liquido interpretatur Chrysostomus, cuius interpres uertit, supercorrigeres. Proinde nos uertimus, pergas corrigere.

Per ciuitates.) κατὰ πόλιν, id est, In ciuitate, siue per ciuitatem, id est, in singulis ciuitatibus, siue oppidatim. Hæc insula dicta est ἑκατόμπολις quod centum habuerit oppida.

Ἀνέγκλητος. Sine crimine.) ἀνέγκλητος. Quod nõ ita sonat, quasi dicas, uacantem omni culpa, sed quem nemo possit accusare, siue criminari, & uocare in ius ob crimen aliquod. Sic enim interpretatur & Chrysostomus. Plus enim est ἀνέγκλητον esse quàm uacare crimine, propterea quod integritas nõ raro sit obnoxia crimini, ob speciem probabilem culpæ. At ne hanc quidẽ Paulus patitur in sacerdote. ἐγκαλεῖν enim est intento crimine uocare in ius. Et ἔγκλημα cõmissum, ob quod aliquis in ius trahi possit. ἀνέγκλητος, qui non possit ad hunc modum accusari. Atq; idem repetit paulo post, Oportet episcopũ sine crimine esse.

In accusatione luxuriæ.) ἀσωτίας, id est, Luxus. ne luxuriam pro libidine accipias.

Non superbum.) μὴ αὐθάδη, id est, Non præfractum, quod Hieronymus & Ambrosius legunt, Nõ proteruum, & recte sane. Nos uertimus, præfractum, id est, durum, & sui sensus plus satis tenacem. Quam uocem quidam suo iudicio uehementer eruditus negat se intelligere, quid sibi uelit, quum aliquoties obuium sit apud Ciceronem. Qui scribit libro officiorum tertio: Ego etiam cum Catone meo dissensi. Nimis mihi præfractum uidebatur ærarium, uectigaliaq; defendere, omnia publicanis negare. Exemplum consimile citat ex eiusdẽ Hortensio Nonius Marcellus: His cõtrarius Aristotius præfractus, ferreus, nihil bonum nisi quod rectum atq; honestum est. Vel ex hoc grammatico licebat discere quid esset præfractus, nimirum durus, inquit, & inflexibilis.

Non percussorem.) μὴ πλήκτην. Hoc Hieronymus putat non pertinere ad pugnos, sed ad linguam contumeliosam & iurgiosam. Vnde & Horatius in Odis, Patruæ uerbera linguæ. Quemadmodum & in superioribus annotatum est.

Non turpis lucri cupidum.) μὴ αἰσχροκερδῆ. Græcam uocem unicam tribus circumlocutus est interpres, quasi dicas, turpilucrum. Sentit autem Paulus, omne studium lucri fœdum esse sacerdoti. At Carrensis festiuiter exposuit, turpis lucri, id est, secularis. Quasi sit aliud genus quæstus ecclesiasticum honestum. Sensit, opinor, de captandis testamentis, & auertendis ad se rebus male partis, de inuolandis religionis defendendæ prætextu alienis facultatibus, de inescandis sacerdotijs, de emungendis deliris aniculis, de compilandis crassis negaciatoribus. Nam nonnullis eius generis histrionibus, is quæstus nunc multo est uberrimus. *Carrensis.* *Captatores.*

Benignũ.) φιλάγαθον, quasi dicas, studiosum bonarum rerũ, aut amantẽ bonos. Superius dixit ἀφιλάγαθον. Hieronymus hoc loco ꝓ φιλάγαθον, legit bonorũ operũ amatorẽ.

Sobrium.) σώφρονα, quod Hieronyuus uertit, castum. Ambrosius, prudentem. Atq; hæc omnia significat σώφρων, nisi quod sobrius, omnia fermè complectitur. Notat autem diuus Hieronymus ueterem interpretem, qui uerbi ambiguitate deceptus, pro pudico uerterit, prudentem. Atqui ut interpreti nonnihil patrociner, si Græca uox ambigua est, nimirum utrunq; significans, prudentem & pudicum, quomodo deceptus est uertẽs prudentem? An prudentia non congruit episcopo? Verum ut aliâs admonui, diuus Hieronymus studio tuendæ uirginitatis, undiq; colligit & ascíscit præsidia, & quicquid potest ad suas pertrahit copias. Quanquam σώφρων Græcis non tam prudentem sonat, quàm sobrium & sanæ mentis, ut intelligamus animum sibi præsentem, & nullis temulentum cupiditatibus. Siquidem hæc duo componit inter se Euripides, in Iphigenia Aulidensi, ξυσσωφρονεῖν σοὶ βούλομ᾽ ἀλλ᾽ οὐ συννοσεῖν. *Expensa Hieronymi annotatio.*

Iustum sanctũ.) ὅσιον. Quod ita interpretatur Hieronymus, ut dicat significare sanctitatem mixtam pietate, quæ ad deum refertur. Nam ἅγιος, sanctus, hoc est, purus à uicijs. εὐσεβὴς, pius in deum.

Cõtinentem.) ἐγκρατῆ, id est, Temperãtem. Quod ut indicat diuus Hieronymus quidam haud recte, ad solam referunt libidinem, cum ad omnes pertineat affectus, iram, auariciam, ambitionem, inuidiam, timorẽ, ut omnibus his sit superior episcopus. Mire id perspexit Paulus, non posse prospicere alijs, qui ipse sit obnoxius affectibus. Ego nullã spem uideo rebus publicis, nisi princeps contingat, liber ab omnibus uulgi cupiditatibus. At hodie haud scio, an ullum hominũ genus magis seruiat omnibus affectibus, siue prophanos spectes principes, siue sacros. Hæc una res est quæ leges Cæsareas, quæ pontificias, quæ scholas theologicas, quæ conciones ecclesiasticas misere uiciauit. Adeo ut si spergatur, nihil magis sit futurum hæreticum, quàm si quis Christum ingenue pureq; doceat. *Ἐγκρατὴς*

Amplectentem.) ἀντεχόμενον, quod Ambrosius uertit, tenacem, diuus Hieronymus, obtinentem. Ambrosius elegantissime expressit Græcam uocem. Nam ἀντέχεσθαι dicitur proprie, qui adhæret alicui, uelut unguibus affixus, nec se sinit auelli.

Fidelẽ sermonẽ.) πιστοῦ λόγου, quod aliâs Ambrosius uertit, Humanus sermo. significat autẽ sermonẽ certũ & indubitatũ, ut certa respõdeat, & quæ ipsam ueri faciẽ præ se ferãt.

Vt potens sit exhortari.) Græce est, & exhortari. Hieronymus uertit, cõsolari. Et in doctrina, dictum est pro per doctrinam. Doctrina nõ tantum ad hoc cõducit episcopo, ut doceat indoctos, uerumetiã ut cõsoletur afflictos, aut exhortetur extimuletq; cessantes.

Inobedientes.) ἀνυπότακτοι, quod diuus Hieronymus legit, nõ subditi. Sonat autem, quasi dicas, qui in ordinem cogi non possint.

Deceptores.) φρεναπάται. Græcis est dictio composita quæ perinde sonat, ac si dicas, mẽtium deceptores. & ad hunc modum interpretatur diuus Hieronymus. Pessimum autẽ & perniciosissimum genus decipiendi, ubi quis mentem omnium actionum fontem, prauis inficit opinionibus. Nam hac uia fit, ut non solum non pudeat malefactorum, uerum etiam ex his laudem petamus. Cæterum uaniloqui, Græce est ματαιολόγοι, quod nõ sonat mendacẽ, sed inania friuoláq; loquentẽ. Nam uanus proprie Latinis dicitur mẽdax.

Quos oportet redargui.) ἐπιστομίζειν, id est, Occludere, siue obturare os. Hieronymus *Ἐπιστομίζειν*

legit, silentium indici. Hoc ex loco palàm est Laurentium in euangelio Lucæ legisse, aut certe somniasse ἐπισομίζειν pro ἀποσομίζειν, de quo quod tum succurrebat illic diximus. Hic obiter annotandum semper quæstus notari, qui urgent & insulciunt ceremonias.

Proprius eorum propheta.) ἴδιος αὐτῶν προφήτης. Prophetam uocat poëtam, qui quasi præsenserit futura. Proprium autem uocat, quod Cretensis fuerit ipse qui hæc de Cretensibus scripserit, siue quod per ironiam prophetam uocauit, quasi talibus Christianis, tales congruerent prophetæ, siue quod is Epimenidis liber unde uersiculus hic sumptus creditur, titulum habeat, περὶ τῶν χρησμῶν, id est, de oraculis. Tametsi non desunt qui testimoniũ hoc ad Callimachum referant, apud quem initiũ huius carminis inuenitur κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, quod Iouis sepulchrum apud se esse confinxerint, cum is iuxta uulgi opinionem fuerit immortalis.
Cretenses. Extat & prouerbium Græcis, Cretensium testans uanitatem, κρητίζειν πρὸς τὸν κρῆτα. Verum hac de re qui uelit plenius cognoscere, legat Miscellanea Angeli Politiani, aut nostras Chiliades. Nã hic, quoniam annotationes scribimus, breuitati, quoad licet studendum. De occasione huius carminis testantur & Græcanica scholia. Est autem
Faber. uersus integer heroicus apud Epimenidem Cretensem. In quo sanè demiror Stapulẽsem laborasse, ut carmen carmine redderet, idq; ad hunc modum, Gnosius usq; loquax, mala bestia, uiscera pigra. Nec enim idem est loquacem esse & mendacem, & ut hominem cibo deditum, uentrem dicimus, non item uiscera dicimus, ut donemus Gnosium recte positum pro Cretensi, & usq; pro semper.

Malæ bestiæ.) θηρία. Quod non simpliciter bestias, sed & feras ac ueneno noxias bestias significat.

Ventris pigri.) Ventres legendum est, γαστέρες ἀργαί. Nam ipsos uentres appellat homines abdomini deditos. Quemadmodum & Lucilius uentri deditos, uentres appellat. Et Terentius in Phormione, pugnos, inquit, in uentrem ingere, parasitum indicans.

Increpa illos dure.) ἀποτόμως, id est, Ad uiuum & seuere. Nec est increpa, sed argue, ἔλεγχε, hoc est, refelle.

Vt sani sint.) ἵνα ὑγιαίνωσι. Illud admonendus est lector, Paulũ frequentius usum hoc uerbo, quo Græci significant, quicquid probandum est. Vnde illud, μηδὲν ὑγιές, id est, nihil sanum, cum omnia displicent. Hic igitur ut sani sint, nihil aliud est, quàm ut recte se gerant. Vt rursum νοσεῖν, id est, ægrotare dicitur apud illos, qui non recte est affectus.

Auertentium se à ueritate.) ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν, id est, Auersantium ueritatẽ, hoc est, abhorrentium à ueritate.

Coinquinatis autẽ.) μεμιασμένοις. Quod magis sonat, impiatis, & piaculo aliquo prophanatis, ut sint arcendi à sacris. Quin & illud omnia munda mundis, rectius erat, omĩa pura puris. Quandoquidem his uerbis utuntur, cum de castitate sacrorum agunt. Extat
Ceremoniae, enim lex apud Senecã: Sacerdos sit casta castis, pura puris. Vides ut Paulus in nullos incandescat acrius, quàm in eos qui Mosaicis ceremoniis, Christum tendebant abolere, & hoc prætextu tyrannidem in Christianam plebem occupare.

Abominati & incredibiles.) βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς, id est, Abominabiles cũ sint & increduli. Ambrosius & Hieronymus legunt, execrabiles & inobedientes, pro quo non male quadrabat, intractabiles aut impersuasibiles. Cæterum profitentur magis congruebat hic quàm confitentur, ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, id est, Profitentur se scire. Nam hoc quoq; significat ὁμολογεῖν.

EX CAPITE SECVNDO.

SObrios.) νηφαλέους, quam uocem Hieronymus admonet ambiguam esse, significantem utrunq; & sobrium, hoc est, non temulentum sed uigilantẽ. Quandoquidem & uerbum νήφειν anceps est.

Pudicos.) σεμνούς, quod aptius Ambrosius uertit, graues, hoc est, seueros, & honestatem præ se ferentes.

σώφρων. Prudentes.) σώφρονας, id est, Moderatos siue modestos, quod rursum diuus Hieronymus uertit, pudicos, suo more. Et ne uideatur absurde senibus præcipi pudicitia, addit, ne in aliena ætate turpiter libidini uacare uideãtur. Adeo etiã in sanctissimis uiris deprehendere licet uestigiũ aliquod hũani affectus. Chrysostomus σώφρονας interpretatᷣ, ob animi

moderaz

moderationem, quod ea ætas ob mẽtis imbecillitatẽ ſoleat immoderatius excandeſcere. Quemadmodum iubet νήφαν, quod ſomniculoſi tardiq́; ſint ſenes, tum σεμνοὺς eſſe uult, quod ferè dũ repueraſcũt, ineptiant. Deniq́; ſanos eſſe iubet, quod deſipiſcat ſenũ uulgus.

In habitu ſancto.) ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς. quod perinde ualet, ac ſi dicas, eo amictu, eoq́; inceſſu & corporis motu, qui deceat ſacras matronas, ac deo dicatas. Admonet ita diuus Hieronymus. Ambroſius uertit, In ſtatu religione digno, uelut explicans compoſitam uocem, ἱεροπρεπεῖς. & κατάστημα referens non ſolum ad ueſtitum, ſed ad omnẽ corporis habitum ac geſtum. Sic enarrat & diuus Hieronymus.

Non criminatrices.) μὴ διαβόλους, id eſt, Non calumniatrices. In Hieronymo legimus, incentrices, haud ſcio an mendoſe. etiamſi idem exponit, accuſatrices.

Multo uino ſeruientes.) πολλῷ οἴνῳ δεδουλωμένας, id eſt, Multo uino deditas, ſiue addictas. Solent autem anus huic uicio affines eſſe.

Bene docentes.) καλοδιδασκάλους, id eſt, Honeſta docentes. Opinor quod quædam illis annis lenæ ſint, alienæ nequitiæ miniſtræ.

Vt prudentiam doceant.) ὡς σωφρονίζωσι, id eſt, Vt ſobrias ſiue pudicas reddãt, qđ poſterius Hieronymus legit, ut ad caſtitatẽ erudiant, ſuo more torquẽs quicquid poteſt ad uirginitatẽ, cui fauit, nõ ſine ſuſpicione, nec ſine calumnia. Ambtoſius legit, ut inſtituant. *Σωφρονίζειν.*

Adoleſcentulas.) Hunc accuſatiuum Græci referunt ad σωφρονίζωσι. Vt intelligas mandari matronis natu grandioribus, ut doceant puellas amare maritos.

Prudentes.) σώφρονας, quod rurſus Hieronymus legit, caſtas. Sed quia ſequitur caſtas ſiue puras, ἁγνὰς, fortaſſis quadrabat hic, ſobrias aut prudentes.

Domus curam habentes.) οἰκουροὺς, quod ſonat, domus cuſtodes, ut aſſidue domi ſint, & rem domi curent, quæ præcipue mulierum laus. Vnde ueteres, autore Plutarcho, pingebant Venerem teſtudini inſiſtentem, quod id animal nunquam à domo diſcedat, ſymbolum probæ matriſfamiliâs. *Οἰκουρός.*

Vt ſobrij ſint.) σώφρονας. Et hic Hieronymus legit, pudici, ſui ſimilis.

Teipſum præbe.) Præbens, παρεχόμενος. Et ita legit Ambroſius, Græcis conſentiens.

Exemplum.) τύπον, id eſt, Formam aut exemplar potius quàm exemplum.

In doctrina, in integritate.) Græce ſic habet, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀδιαφθορίαν, σεμνότητα, ἀφθαρσίαν, λόγον ὑγιῆ, id eſt, In doctrina, integritatem, grauitatem, incorruptionem. Ad eũ modum legit fermè Chryſoſtomus, niſi quod parum liquet, unde illi ſit dictio, copiam, niſi forte ille pro ἀδιαφθορίαν ſcriptum repperit, εὐπορίαν. Sic enim illius uertit interpres: In doctrina, inquit, copiam, honeſtatem, ſermonem ſanum, irreprehenſibilem. Porrò in non nullis codicibus additur ἀφθαρσίαν, cum præceſſerit ἀδιαφθορίαν. Nihil eſt autẽ quod utriſq́; reſpondeat, nec apud Ambroſium, nec apud Hieronymum, nec apud Chryſoſtomum. Atq́; hoc quoq́; nomen ἀδιαφθορίαν, Hieronymus torquet ad uirginitatem, cum mea ſententia magis declaret integritatẽ animi, nullis cupiditatibus corrupti, non ira, non ambitione, non auaricia. Verbum ſanum eſt λόγον ὑγιῆ. de quo diuus Hieronymus non nihil admonet, nempe quæ ſequuntur, ad integritatem doctrinæ poſſe referri, ſed obſtare quod ſequitur, ſermonem ſanũ. At mihi non uidetur eſſe cauſa, cur hic offendamur. Quãquam enim nemo docet, niſi loquatur, tamen refert non paulum, quomodo loquaris. *Varia lectio.*

Irreprehenſibile.) ἀκατάγνωστον. Quod & ita ſonare poteſt, quod contemni nõ poſſit, hoc eſt, ut cum autoritate doceat.

Vereatur.) ἐντραπῇ, id eſt, Pudefiat, quod ſæpius iam uertit, confundatur. Ambroſius & Hieronymus legunt, reuereatur.

Nihil habens dicere.) μηδὲν ἔχων λέγειν, id eſt, Nihil potens dicere, ſiue nihil habens quod dicat. Nam ἔχειν cum infinito uerbo, ſignificat poſſe apud Græcos.

Subditos eſſe.) Diuus Hieronymus admonet hunc locum bifariam legi. Altero modo, ut accipias, ſeruos ſubditos eſſe debere dominis in omnibus, ut hæc particula ἐν πᾶσι referatur ad uerbum præcedens. Altero, ut intelligas ſeruos complacentes eſſe debere in omnibus, ὑποτάσσεσθαι, ἐν πᾶσιν εὐαρέστους εἶναι. Atq́; ita quidem habent Græci codices, huius tempeſtatis. Etiamſi Hieronymus, indicat Græcos ſecus diſtinguere, nempe iuxta priorem ſenſum, cum iuxta poſteriorẽ diſtinguant hodie, quos ego uiderim codices. Porrò *Diſtinctio uaria.*

εὐαρέστους interpretatur, non qui satisfaciant ac placeant dominis, sed sibi nō displiceant, & suam fortunam, qualiscunq; est, boni consulant. Quæ quidem interpretatio, haud scio an

Ambrosius diuerse legit. sit coactior. Nam & superius εὐάρεστον dixit Paulus, quod gratum esset & placeret, licet Græci δυσάρεστον appellant, cui non facile fiat satis, cui diuersus sit εὐάρεστος. Mirū est autē, unde Ambrosius legerit, optimos, nisi mendum est, aut nisi codex illius habebat εὐαρίστους.

Nō cōtradicētes.) μὴ ἀντιλέγοντας. Quod elegāter reddidit Ambrosius, respōsatores.

Non fraudantes.) μὴ νοσφιζομένους. Quod Hieronymus legit, furantes. Est em̄ νοσφίζειν aliquid decerpere ac furtim detrahere, cū totam rem non ausis tollere, quod serui solent.

Sed in omnibus.) Sed fidem omnem, πίστιν πᾶσαν. Et Hieronymus legit, fidem omnem, Et huic consentiens Ambrosius.

Apparuit enim.) ἐπεφάνη. Quod Hieronymus & Ambrosius uertūt, illuxit. Apparet enim quod uidetur, etiamsi non sit. At ἐπιφαίνεται, quod fit conspicuum & illustre. Nam ante uidebatur apud Iudæos in angusto latēre, nunc usq; ad seruorū genus illustrata est.

Dei & saluatoris.) Græca secus habent, ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἡ σωτήριος, id est, Gratia dei salutaris uel salutifera. Etiamsi Hieronymus & Ambrosius aliter legunt. Quanquam in antiquissimo Græco codice Chrysostomi legamus σωτήριος, neq; secus exponit, si quis expendat attentius. Minimum autem discrimen est inter σωτῆρος & σωτήριος.

Abnegantes.) ἀρνησάμενοι, participium est præteriti temporis, poterat uerti, abnegatis secularibus desiderijs, ut legit Ambrosius: Abnegata impietate & secularib⁹ desiderijs.

Seculare, pro mundano. Secularia desi.) κοσμικὰς ἐπιθυμίας, id est, Mundana desideria. Alioqui Latinis seculare dicitur, quod centesimo quoq; anno instauratur, ut ludi seculares. Neque enim est ab eo quod sequitur, ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, in hoc seculo.

Sobrie.) σωφρόνως. Quod hic quoq; Hieronymus uertit, pudice, suo more, ne parum uideatur constans.

Et aduentum.) ἐπιφάνειαν, id est, Apparitionem siue illustrationem, ut & aliâs uertit. Quanquam eadem uox & aduentum significat, sed cum splendore, ueluti cū emergit sol.

Magni dei & saluatoris.) τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος. Id ita legi potest, ut utrūq; pertineat ad Christum, dei & seruatoris, aut prius pertineat ad patrem, posterius ad Christum. Chrysostomus ac Theophylactus utrunq; tribuunt Christo, & item Hieronymus exultantes aduersus Arrianos, ceu uictores, cum sermo planè sit anceps, Imò magis pro illis faciat quàm pro nobis. Primum negari nō potest, quin sermo Græcus sit ambiguus & ex æquo pertinēs ad sensum utrumlibet. Quid autem agas aduersus hæreticum ex loco prorsus ancipiti? Quod si illos urgeas interpretū consensu, certe Ambrosius uir summus & episcopus orthodoxus, diuisim accipit, ut magni dei referatur ad patrem, seruatoris ad Christum. Ipsius uerba subscribam: Hanc esse dicit, beatam spem credentiū, qui expectāt aduentum gloriæ magni, quod reuelari habet iudice Christo, in quo dei patris uidebitur potestas & gloria, ut fidei suæ præmium consequantur. Ad hoc enim redemit nos Christus, ut puram uitam sectātes repleti bonis operibus regni dei hæredes esse possimus. An non hic palàm dicit patrem reuelaturum gloriam suam iudice Christo? At aduētus in sacris literis non tribuitur Christo, sed filio. Nec hic simpliciter nominatur aduentus patris, sed aduentus gloriæ, quam interim expectamus in humilitate constituti. Tum apparebit maiestas nostra, cum aperietur gloria magni dei patris, & seruatoris nostri Iesu.

περιούσιος nouum uerbū Populum acceptabilem.) περιούσιον, id est, Peculiarem. Diuus Hieronymus in cōmentarijs huius loci, negat se à quopiam secularium perito literarū potuisse discere, quid esset περιούσιον, uerum ex Deuteronomio collegisse, unde Paulus hunc locum sumpsisse uidetur, Vt esses ei in populum acceptabilem ex omnibus populis. Rursum in Psalmo xxiiij. Elegit sibi dominus in possessionem sibi, quod dictum est in possessionem, Septuaginta ac Theodotion transtulerunt περιουσιασμόν: Aquila & quinta æditio περιούσιον, syllabæ cōmutatione facta, non sensus. Symmachus pro eo quod est in Græco περιούσιον, in Hebræo סְגֻלָּה, expressit ἐξαίρετον, hoc est, egregium uel præcipuum, pro eo quod idē in alio uolumine, Latino sermone utens, peculiarem interpretatus est. Putat em̄ Hieronymus minimum interesse inter περιούσιον & ἐπιούσιον. Porrò uarietas hæc nascitur ex ambiguitate

Ἐπιούσιος. præpositionis περὶ & ἐπί. Etenim qui uertunt possessionem & peculiarē, huc spectarunt,

quod

quod οὐσία significat substantiam, hoc est, facultates & possessiones, & περί, circũ. ut quod in bonis nostris sit, & in nostro, ut aiunt, ære, id peculiare dicimus. Rursum qui uerterunt egregium, huc respexerunt, quod περί significat aliquoties eminentiã, & οὐσία essentiã, quasi dicas, reliquas substantias antecellentem. Existimat in eundem sensum accipi posse quod est in precatione dominica, Panẽ nostrũ, ἐπιούσιον, id est, nõ uulgarẽ, sed eximium illum, qui de cœlo mittitur, qua de re & suo loco nõnihil attigimus. Porrò quod addit Faber, Hieronymo idẽ esse περιούσιον & γνήσιον, miror unde sumpserit, nisi forte idẽ esse putat peculiare & ingenuũ aut uerũ. Quemadmodũ Symmachus, ut dixi, peculiarẽ uertit. Faber.

Sectatorem bon.) ζηλωτὴν, id est, Aemulatorem. Et ita Ambrosius.

Cum omni imperio.) μετὰ πάσης ἐπιταγῆς. Non quod iubeat illum esse imperiosum, sed quod uelit hæc diligenter mandari atque iniungi populo.

Nemo te contemnat.) μηδείς σου περιφρονείτω. Diuus Hieronymus admonet hic nõ esse idem uerbum, quo usus sit Paulus scribens ad Timotheum: Nullus adolescentiam tuam contemnat, illic enim esse καταφρονείτω. καταφρονεῖν enim dici, qui despicit ac nihili facit, quod & in bonam partem accipi possit, ueluti si quis pro Christo contemnat cruciatus aut mortem. At περιφρονεῖν, qui fastu quodam sibi uidetur alio melior ac sapientior, citatque illud Aristophanicum, ex Nebulis, ubi Socrates sic inducitur loquens, ἀεροβατῶ καὶ περιφρονῶ τὸν ἥλιον, interpretans ad hunc modum, Scando per aërem, & pluris me noui esse quàm solem. Vult igitur Paulus Titum ita uiuere, ut nemo sit qui sibi melior uideri possit, quanquam ipse sit episcopus. περιφρονῶ καταφρονῶ.

EX CAPITE TERTIO.

Dicto obedire.) πειθαρχεῖν. Quod est proprie magistratibus parêre. πειθαρχεῖν

Non litigiosos.) ἀμάχους, id est, Non pugnaces, hoc est, non iurgiosos & contentiosos.

Increduli.) ἀπειθεῖς. Ambrosius, inobsequentes, Hieronymus legit, inobedientes.

Et humanitas.) καὶ ἡ φιλανθρωπία, id est, Amor erga homines, non ἀνθρωπότης. Nam quidam hoc loco humanitatem, interpretantur incarnationem Christi. Quorum de numero est Thomas, qui tamen addit alteram interpretationem. Porrò quod Theophylactus exponit, de assumpta natura humana, non est accipiendum quasi pater eam assumpserit, de quo sensit & ipse interpretans, sed quod pater sic dilexerit humanum genus, ut eius seruandi studio, filium unicum demiserit in terras, ut homo factus nos ad se traheret At Paulus hic loquitur de patre Iesu. Quod hic uertit humanitas, Hieronymus interpretatur, clementiam in commentarijs. Et ἐπεφάνη, Hieronymus uertit, illuxit, hoc est, palàm facta est per filium incarnatum. Nec enim locum habet distinctio Thomæ, quam hic inducit, quod Græca uox qua usus est Paulus, nihil aliud significare potest, quàm studium & amorem erga homines, cui diuersa est μισανθρωπία. Et quod deum saluatorem uocat, magis ad patrem referendum uidetur, quàm ad filiũ. Certe de patre interpretantur Ambrosius simul & Hieronymus. De filio nullus adhuc interpretatus est. Porrò quo minus accipi possit de tota Trinitate, palàm obstat Hieronymus, qui demonstrat in hoc capitulo distinctim exprimi tres personas, simul operantes negocium salutis humanæ, cuius hæc uerba sunt in commentarijs: Diligẽtius, inquit, attendamus & inueniemus in præsenti capitulo manifestissimam trinitatem. Benignitas quippe & clementia saluatoris nostri dei, non alterius quàm dei patris, per lauacrum regenerationis, & renouationem spiritus sancti, quem effudit super nos abunde per Iesum Christum &c. Minus quidem euidenter Ambrosius, sed tamen eadem scribit: Deus enim, inquit, misericordia sua saluos nos fecit per Christum, cuius gratia renati spiritum sanctum accepimus. Vides lector, ut & hic tres distinguat personas. Hic equidem non onerarem lectorem, nisi locus hic cum sit perspicuus, tamen magnis calumnijs fuisset impetitus. Thomas.

Non ex operibus iusticiæ.) οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, id est, Non ex operibus, quæ sunt in iusticia. Sentit autem de operibus legis Mosaicæ, de quibus multa scribit Rhomanis.

Et renouationis spiritus sancti.) Sermo Græcis est anceps quod διὰ paternum casum postulet. Ac legi potest, & renouationē spiritus sancti, ut repetatur præpositio, & per renouationem spiritus sancti. Atq; ita sanè legit Hieronymus ordinans hunc locum in commentarijs. Neq; secus interpretatur Chrysostomus, ita repetens, Hoc est, enim quod, ait, per renouationem spiritus sancti.

Abunde.) πλουσίως. Quod Hieronymus uertit, opulenter.

Volo te confirmare.) βεβαιοῦσθαι. Quod anceps est uerbū. potest enim esse confirmari.

Vt curent bonis operibus præesse.) ἵνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προΐστασθαι. Ambrosius ita reddidit, Vt solliciti sint ad effectum bonorum operū. Ea potissimum inculcāda, quæ faciunt ad uitæ pietatem.

Bonis operibus.) Hic, datiuus est, & respondet præpositioni præ.

Qui credunt.) οἱ πεπιστευκότες, id est, Qui crediderunt. Ita legit Ambrosius.

Pugnas legis.) μάχας νομικὰς, id est, Pugnas legales, qđ Hieronymus explicās, Quæ ueniunt, inquit, ex lege. Deuita.) περιΐστασο, de quo superius diximus.

Varia lectio.

Post unam & secundam.) Latinius erat, post unam & alterā. Et ita legit Hieronymus. Ambrosius legit, post primam, interpretans illos semel duntaxat admonendos, ne si sæpius id fiat, confirmatiores reddantur in malo, sed deuitandos, ut sibi relicti aut frigeant nemine obsistente, aut soli pereant. Ambrosianam lectionem hodie sequimur, qui hæreseos semel conuictum, si relabatur, non deuitamus, sed incendimus. Tertullianus in libro de præscriptionibus hæreticorum refert, quemadmodum Ambrosius.

Et genealogias.) γενεαλογίας. Quod Ambrosius reddit, originum enumerationes. Et, admonitionem melius quàm correptionem, ut indicat idem. Cæterum hæreticum appellat, non qui dissentiat à quibuslibet placitis doctorum, sed factiosum, licet & factiosus sit qui hæreseos autor est.

Et in uerbis errare periculosum.

Deuita.) παραιτοῦ, id est, Reijce. non est περιΐστασο, quod mox eodem uerbo expressit. Hic locus est, quem senex quidam theologus, & imprimis seuerus, in concilio produxit. Cum uenisset in quæstionem, num quis esset locus in literis canonicis, qui iuberet hæreticum affici supplicio capitis, Deuita deuita, inquit, putans deuitare Latinis esse de uita tollere. Id ne quis suspicetur meum esse commentum accepi ex Ioanne Coleto, uiro spectatæ integritatis quo præsidente res acta est. Eamus nunc & negemus periculosum esse errare in uerbis. *Sic* iureconsulti furem suspendūt, quod lex latronem plecti capite iubet, & Gallorum uulgus furem latronem appellat. *Sic* medici frequenter errant, magno capitis nostri periculo.

Proprio iudicio condemnatus.) αὐτοκατάκριτος, uoce composita, per se condemnatus, qui pertinaciter dissideat ab omnibus. Cyprianus in epistola primi libri tertia, legit, à semetipso damnatus. Cæterum illud subuersus est, Græce est ἐξέστραπται, quod & ita potest accipi, excidit à uia, siue deflexit. Et ἁμαρτάνει potest uerti, errat, sed ita errat, ut sit per se cōdemnatus, etiamsi nemo illum condemnet, ut qui semel atq; iterum admonitus noluerit resipiscere.

Festina.) σπούδασον, id est, Stude siue cura. Nicopolis Thraciæ ciuitas, à uictoria qua Augustus deuicit Cleopatram, ut indicat Hieronymus. Theophylactus scripsit eam imminere Histro flumini.

Legis peritum.) νομικὸν. Hieronymus legit, Legis doctor.

Præmitte, pro deducito.

Studiose præmitte.) πρόπεμψον. Imò deducito, siue prosequere, quod officiū solemus hospitibus exhibere. Atq; in hunc sensum interpretatur diuus Hieronymus.

Discant autem & uestri.) Nostri, prima persona legitur tum in Græcis codicibus, tum in Latinis antiquis, & consentiunt interpretes.

Gratia uobiscum.) Græci legunt, Gratia cum omnibus uobis. Eam lectionem probat Hieronymus, testans in nōnullis codicibus adiecta fuisse duo uerba Domini nostri. Ambrosius legit Gratia dei, cum omnibus uobis.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD TITVM, FINIS.

In epistolam

IN EPISTOLAM PAVLI AD PHILEMONEM, ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

DILECTO adiutori.) ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ, id est, Dilecto & adiutori, siue cooperario. Atque ita legitur in uetustis codicibus Latinorum, in Hieronymo, Ambrosio, & Chrysostomo. quorum Ambrosius ita circumloquitur, καὶ συνεργῷ, & laborum nobis participi. Nam dilecto, hic nomen est, non participium, cuius admonet & Hieronymus in commentarijs, quibus hanc explicat epistolam, censens ἀγαπητὸν magis sonare diligibilem quàm dilectum, atque in re ipsa hoc interesse, quod ἠγαπημένος, id est, dilectus esse possit qui non sit ἀγαπητός, id est, dignus qui diligatur, uelut cum inimicos ex præcepto Christi diligimus, sunt quidem nobis ἠγαπημένοι, id est, dilecti, at non ἀγαπητοί. Vide quantulam rem Hieronymus non iudicarit indignam quam annotaret etiam in commentarijs iustis & accuratis. *Α᾽γαπητὸς ἠγαπημένος*

Et Appiæ sorori charissimæ.) καὶ ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ, id est, Et Apphiæ dilectæ.

Quæ in domo tua est ecclesiæ.) καὶ τῇ κατ᾽οἶκόν σου ἐκκλησίᾳ. De familia sentit opinor. Proinde nos uertimus, congregationem. Indicat hoc haud obscure Chrysostomus, hunc enarrans locum. Cæterum quando hæc epistola scribitur ad plures, incertum erat quò referretur pronomen tua, ad Philemonem, an ad Archippum, qui proxime præcessit in ordine recensionis, nisi mox totum sermonem uerteret ad unum Philemonem. Quod ante nos indicauit Hieronymus. *Ecclesia familia.*

Semper memoriam tui faciens.) Aduerbium ἀεί, potest utrolibet referri, uel ad superiorem partem, uel ad insequentem. Nec ad sensum magnopere refert, an intelligamus semper agentem gratias, an semper memorem in deprecationibus ad deum. Admonuit & hoc Hieronymus, ne quis causetur à me res friuolas afferri. *Amphibologia.*

In domino Iesu, & in omnes sanctos.) Mirum cur casum mutarit, cum Græcis sit utrobique casus accusandi, In dominum Iesum, & in omnes sanctos. Quemadmodum legit Ambrosius, cumque hoc Chrysostomus.

Euidens fiat.) Græci legunt ἐνεργής, id est, Efficax. Nam ἐναργής per alpha, significat euidens. Ita legisse uidetur interpres. Hieronymus admonet in Græco melius haberi ἐνεργής, quod exponit, efficax, siue operatrix, ut accipiamus fidem ipsis factis præstitam & comprobatam. Et in hunc sensum enarrat Chrysostomus. Mirum autem quid secutus Ambrosius, pro euidens & efficax legerit accepta. *Ambrosius diuersa legit.*

Omnis operis boni.) Operis, redundat, nec inuenitur uel in Græcis, uel in antiquis codicibus Latinorum. Ad hæc nec apud Hieronymum, nec apud Ambrosium, nec apud Chrysostomum.

In Christo Iesu.) Ante hæc uerba reperio in Græcis codicibus, τοῦ ἐν ὑμῖν, id est, Quod est in uobis. Idque legit apud Chrysostomum, & apud Hieronymum. Ambrosius legit, quæ est in nobis, ut agnitionem referat, non bonum. Et dilucidius est, erga Christum Iesum, ut hæc particula referatur ad efficax, ut communicatio fidei tuæ sit efficax, erga uel in Christum Iesum, ad cuius gloriam spectat fidei tuæ communicatio. Siquidem in plerisque Græcorum codicibus scriptum comperio, εἰς χριστὸν ἰησοῦν. Quod si legamus ἐν χριστῷ, uertendum erat, per Christum Iesum, ut intelligas agnitionem boni, siue bonum, esse in nobis, beneficio

beneficio Christi,non nostro merito. Cæterum cum Theophylactus interpretetur de fide uiua & operante in nobis,gradibus uirtutū,tamen interpres aut non sentiens hoc,aut dissimulans semper infulcit suum euidens,cum non congruat expositioni.

Gaudium enim magnum habui,& consolationē.) Græce est χάριν ἔχομεν πολλὴν,ἐπὶ τῇ ἀγάπῃ σου, id est,Gratiam habemus multam, in dilectione tua. Interpres legit χαρὰν, eamq; lectionem secuti uidentur Hieronymus & Ambrosius,cumq; his Chrysostomus, & germanam ac ueram arbitror, quod in huiusmodi uocum affinitatibus passim labi comperiamus notarios. Et tamen aliâs annotatum est à nobis, χάριν accipi pro χαρὰν apud Paulum.

Requieuerunt.) ἀναπέπαυται,id est, Refocillata sunt.

Multam fiduciam.) παῤῥησίαν. De quo sæpius admonui.

Quod ad rem pertinet.) τὸ ἀνῆκον,id est, Decens siue conueniens. Sentit enim illius esse officij,quod tamen sic ab eo petit,quasi sit gratuitum aut præter officium.

Cum talis sim ut Paulus.) Græce sic habet, μᾶλλον παρακαλῶ, τοιοῦτος,ὢν ὡς παῦλος πρεσβύτης,id est, Magis autem hortor,cum talis sim,ut Paulus senex. Sentit enim se cum id quod æquum erat,suo iure potuisset imperare Philemoni,nempe Paulus & senex,postremo uinctus Iesu Christi,maluisse tamen uti precibus, memorem charitatis potius, quàm autoritatis. Ambrosius interpretatur Philemonem Paulo fuisse coæuum,quod tamen nec Chrysostomus,nec Theophylactus,nec Hieronymus indicat. Ambrosius legit cum talis sis.Sed hic palàm reclamat ratio grammaticæ,nisi forte placet ut Paulus hic uideatur admisisse solœcismum,aut ὢν nominandi casus positus sit pro ὄντος & subaudiatur pronomen σου, quæ sermonis forma nonnunquam reperitur apud Græcos.Hieronymus interpretari uidetur iuxta Græcos,cum ait,Grandi petentis autoritate proposita,per quã & apostolus obsecrat & senex & uinctus Iesu Christi.Hos itaq; sequi maluimus,sic tamen ut liberum sic cuiq; suo frui iudicio.

Illum ut mea uiscera.) αὐτὸν τοῦτ᾽ ἔστι τὰ ἐμὰ σπλάγχνα,id est,Ipsum,hoc est, mea uiscera.Porrò quod in plerisq; Latinis additur,Filium meum charissimum,apud Græcos non additur.Nec est quicquam in Hieronymi commentarijs, unde coniectes eum legisse filium charissimum. Fortassis adiectum est hoc ab eo,qui uoluerit interpretari,quid sit, hoc est uiscera mea.

Sine consilio.) χωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης, id est, Sine tua sententia.

Hora,pro tempore. Ad horam.) πρὸς ὥραν.Recte monuit Hieronymus hic horam pro tempore positam, nisi quod hora breuiculum tempus magis indicat.Quanquam quod Græci usurpant horam pro tempore,id propemodum imitatus est Horatius:

Qui purgor bilem sub uerni temporis horam.

Vt in æternum.) ἵνα αἰώνιον,id est, Aeternum,hoc est,ipsum iam non temporariũ ministrum,sed perpetuo tecum uicturum. Atq; ita legit Ambrosius ,simulq; Hieronymus.

Sed pro seruo.) Græce est ὑπὲρ δοῦλον,id est,Supra seruum.Quidam legisse uidentur ὑπὲρ δούλου.

Ego reddam.) ἀποτίσω,id est, Dependam siue resoluam . Est enim sermo fideiubentis pro Onesimo,& sese illius uice obstringentis.Diuus Hieronymus ex hoc loco ratiocinatur,Onesimum nō sine furto profugisse à domino suo.Quod idem testatur Theodo*Philemon Phryx.* retus in Græcorum scholijs.In ijsdem reperio Philemonem Phrygem fuisse. Apud hos autem ingens erat mancipiorum prouentus,unde & prouerbium,Phrygem plagis emēdari.Et tamen produnt hunc Onesimum postea Romæ martyrij lauream meruisse.

Ita frater.) Ita,hic affirmantis aduerbium est,ναί. Ambrosius addit sic: Ita frater,sic ego te fruar in domino.Est autē uox obtestantis fratrem aut filium , quē optamus nobis esse uoluptati , quasi nihil sit nobis illius fruitione dulcius . Per eam igitur adiurat Philemonem.Hieronymus ναί uult esse blandientis,quēadmodũ apud Hebræos est,ana.Est aũt *Onesimus Græce utilis.* allusio ad nomen serui,quē cōmendat.Nam Onesimus Græce utilis est. At quod allusit & superius,cũ diceret:Qui tibi aliquãdo inutilis fuit,nunc aũt & mihi & tibi utilis ,hoc est, *Humanitas Pauli.* nunc,id est,quod dicitur ὀνήσιμος. Declarat autem hæc epistola,quamlibet breuis,Paulum hominem fuisse singulari quadam præditum humanitate ,qui tanto studio seruum

fugitiuum

fugitiuum commendauerit, & ei commendauerit, obsecrans & obtestans, cui pro sua autoritate proque meritis in illum poterat imperare quod rogat. Deinde quid festiuius etiam dici poterat, uel ab ipso Tullio in huiusmodi argumento? nisi quod quidam nomine duntaxat Christiani, animo infensissimi Christo, nihil eruditum putant, nihil elegans, nisi quod idem sit ethnicum. Et uniuersum sermonis florem semel perijsse existimant, si quid de Christo fuerit admixtum, quod illius sapiat doctrinam, cum ea uel prima sit eloquentiæ pars, sermonem rebus accommodare. Quo magis etiam admiror, ullos de hac epistola dubitasse, num Pauli esset, cum pro ratione modoque argumenti, nihil esse magis Paulinum possit.

Donari me uobis.) χαρισθήσομαι ὑμῖν, id est, Donabor uobis. Et ita legit Ambrosius.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD PHILLEMONEM, PER DES. ERASMVM ROTERODAMVM, FINIS.

IN EPISTOLAM PAVLI

AD HEBRAEOS ANNOTATIONES DES. ERAS. ROT.

LOQVENS.) λαλήσας, id est, Locutus, præteriti temporis, Olim locutus in prophetis, proximis temporibus locutus est nobis in filio. Interpres illud fugisse uidetur, ne bis diceret locutus, cum Paulo utrobique sit dictio consimilis λαλήσας & ἐλάλησεν. In prophetis in filio.) Chrysostomus etiam annotat præpositionem in positam esse loco per.

Splendor gloriæ.) ἀπαύγασμα, id est, Refulgentia, siue relucentia, quod ex alio resplendet.

Et figura.) χαρακτὴρ, quam dicere possis, formam expressam ex alio, siue notam rei cuipiam impressam, uelut in cera. Vox dicta à uerbo χαράττω, quod est insculpo siue notam imprimo. Hieronymus adducens hunc locum in commentarijs Esaiæ legit pro character, forma. Nihil autem propius exprimit archetypum quàm imago impressa sigillo. Et substantiæ, ὑποστάσεως, non est οὐσία, quam essentiam uertit Quintilianus. ὑπόστασις à subsistendo dicta est, quæ Græcis aliquando accipitur pro persona. Ex hoc uerbo nata est magna digladiatio, quod Arriani exigerent treis hypostases, & uerbum homousij non reciperent. Res indigna, meo sanè iudicio, ob quam oriens & occidens exitiabili bello inter se conflictarentur, & orbis concordia turpiter scinderetur. *Ob duo uerba totus orbis sectus est.*

Portansque omnia uerbo uirtutis suæ.) φέρων τε τὰ πάντα. Meo quidem iudicio, φέρων hoc loco non significat idem quod portans siue baiulans, sed agens potius, siue mouens ac moderans. *Portans, pro moderans.* Nam φερόμενα dicuntur Græcis, quæ impetu quodam aguntur. unde & φορὰν impetum uocant. Et ἄγειν καὶ φέρειν dicitur, qui suo arbitratu moderatur aliquem. Sentit enim Paulus, aut quisquis fuit autor epistolæ, non solum mundum hunc conditum per filium, quemadmodum modo dixerat, Per quem fecit & secula, uerum conditum regi & administrari, idque non studio curaque & industria, sicut administrant homines, sed uerbo, hoc est, nutu suæ potentiæ. Nam quod principi uerbum est, quo iubet aliquid fieri, hoc illi est uelle. In hanc sententiam interpretatur & Chrysostomus, annotans emphasin huius participij φέρων. Gubernat enim aliquis cum negocio. Fert, qui sine negocio mouet quolibet. Proinde nos uertimus, Agat moderetúrque. Thomas licet non senserit emphasim huius uocis, tamen haud multum aberrat à scopo.

Purga-

Purgationem peccatorum faciens.) Græci addunt δι᾽ ἑαυτοῦ,id est, Per seipsum purga. pec.fa. Et faciēs apud Græcos præteriti tēporis est,unde trāsferre poterat,purgatione peccatorum facta,ne sedēdo uideaꝛ purgare. Prius eñ purgauit morte sua,deinde consedit.

Sedet.) Sedit,præteriti temporis est apud Græcos,ἐκάθισεν,quasi dicas,consedit. Chrysostomi interpres uertit Sedere fecit. Et sanè Græca uox est ambigua. Sed obstat participium,quod sequitur γενόμενος.

Ad dextram &c.) Græca aliquanto secus habent, ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης, id est, In dextra throni maiestatis. Quanquam hic exemplaria Græcorum uariant. Atq; hic uere maiestas est,non δόξα.

Tanto maior angelis factus.) Vel hunc explicent locum,qui cōtendunt nullo modo Christum fuisse angelis minorem. Quomodo dicetur maior factus,qui nunquam fuerit minor? nisi forte sophistarum more libebit argutari,ex æquali factum maiorem.

Christus aliquo modo fuit minor angelis.

Differentius.) διαφορώτερον,id est excellentius. quod διαφέρειν duo Græcis significat, differre & præeminere.

Hæreditauit.) κεκληρονόμηκεν,id est,Hæreditate accepit,siue sortitus est.

Ego ero illi in patrē.) Licet aliàs quadrabat,Loco patris & loco filij,tamen hic malui: Ego ero illi pater,ille mihi filius,ne quis imaginetur adoptionem.

Et cum iterum.) ὅταν δὲ πάλιν,id est,Cum autem iterum.

Et ad angelos quidem suos.) Suos,superest.

Flammam ignis.) πυρὸς φλόγα,id est,Ignis flammam, hoc est igneam flammam.

Sedes tua deus.) ὁ θρόνος σου ὁ θεός. Incertum est,an hic sit sensus,ó deus sedes tua est in seculum seculi,an hic,Ipse deus est tibi thronus in seculum seculi. Nam sermo Græcus anceps est. Sed priorem sequuntur interpretes. Interpres Chrysostomi annotauit & hic articulum esse additum.

Duplex lectio

Ipsi peribunt tu autem permanebis.) Græcis uerba sunt præsentis temporis,pereunt & permanes, ἀπολοῦνται, διαμένεις. Quanquam pereunt ambiguum est.

Mutabis eos.) ἑλίξεις αὐτούς,id est, Volues,siue uertes eos. Atque id uerbi magis quadrat in cœlos,aut etiam in uestem. Atq; in eum sensum usus est hoc uerbo Petrus. Interpres legisse uidetur, ἀλλάξεις. Et apud Hebræos est תַּחֲלִיפֵם transitiuum secundum,à uerbo חָלַף,quod est,mutauit,quemadmodum mutatur amictus. Vnde & mutatoria dicuntur,annotante Capnione nostro. Græci constanter legunt ἑλίξεις, non ἀλλάξεις. Atq; ita interpretatur Chrysostomus & Theophylactus. Proinde quid legendum sit,eruditis expendendum relinquo.

In ministerium missi.) Missi apud Græcos præsentis est tēporis, ἀποστελλόμενα, id est, Qui mittuntur. Et capient,non capiunt,hoc est,futuro tempore non præsenti.

EX CAPITE SECVNDO.

PEreffluamus.) Valla mauult præterfluamus παραῤῥυῶμεν. Chrysostomus interpretatur pereamus,sumptumq; putat ex prouerbijs Solomonis: Fili mi ne effluas, υἱὲ μὴ παραῤῥυῇς. Prorsus eñ & irreparabiliter perit,qđ dilabiꝛ.

Quæ cum initium accepisset enarrādi.) Enarrari legitur in uetustis exēplaribus nominatim in Paulino. Græce est, λαλεῖσθαι, hoc est,quæ primum dicta fuit à domino.

De quo loquimur.) Quo,refert orbem terræ,non deum. Id quod ex Græcis palā est.

Quis dicens.) τις, id est, Quidam.

Faber.

Minuisti eum paulominus ab angelis.) Admonet hoc loco Iacobus Faber Stapulensis,apud Hebræos haberi,minuisti eū paulominus à deo. Atq; ita prorsus indicauit Hieronymus Psalmo viij. pro angelis qui illis uocatur מַלְאָכִים Malachim,haberi אֱלֹהִים Eloim. Thomas refert hunc locum ad humanitatem Christi,qui minor angelis factus sit non iuxta animam,sed iuxta corpus assumptum,per quod mortalis & doloribus obnoxius erat,cum angeli nullis malis attingi possint. Cuius equidem sententiam non reijcio, nisi quod prudenter accipiendum est,quod dixit Christum secundum animam humanam non fuisse inferiorem angelis. Nam si nullus doloris sensus ad ullam animæ partem pertinebat,nō potuit esse acerbissimus in Christo dolor,quem ipse tamen Thomas uult

Thomas.

proximum

proximum fuisse cruciatibus damnatorũ apud inferos. Et si hoc nomine minor est aliis, quod corpus haberet obnoxium doloribus, multo magis dicetur minor quod animã haberet obnoxiam tædio mœroriq;. At Faber hoc loco dissentiens à Thoma, multis argumentis cõtendit, A deo legendum esse, nõ ab angelis, quæ recensere longius sit, nec admodum necessariũ, cum liber extet formulis semel, atq; iterũ excusus. Verũ siue legas A deo, siue ab angelis, uidet idem manere scrupus. Etenim si de assumpto intelligas homine, quẽadmodum necesse est, non paulum fuit imminutus à deo, imò infra abiectissimos etiã homines, quemadmodũ ipse de se testatur in psalmis, Ego autem sum uermis, & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Nulla enim proportio naturæ humanæ ad diuinitatem. Ne ab angelis quidem paululum fuit diminutus, qui usq; ad famem ac sitim, usq; ad flagra, ad crucem, usq; ad mortem deniq; descenderit. Proinde mihi uidetur illud, paulominus, quod Græce est βραχύτι, non ad dignitatis imminutæ modum esse referendum, sed ad temporis modũ quo uersatus est Christus in terris, quasi dicas, Ad breue tẽpus diminutus est ab angelis. quemadmodũ interpretatur Chrysostomus & Theophylactus. Neq; uero refellit huius partis sensum, id quod sequitur, Gloria & honore coronasti eum, omnia subiecisti sub pedibus eius, oues & boues &c. Siquidem prius illud pertinet ad Iesu uitam actam in terris & passionem, hoc posterius ad glorificationem, ad quam ut homo subuectus est. Neq; uero prorsus hoc fefellit Aquinatem, qui indicat paulominus, bifariam accipi posse, uel ut pertineat ad quãtitatem, sic enim loquitur, uel ut pertineat ad durationem. Stapulensis in ius trahit interpretem epistolæ, qui quidẽ quis nam fuerit, incertum est. Vt parum probabile sit ipsam epistolam à Paulo fuisse conscriptam, sanè sunt qui Lucam putent interpretem fuisse. Quam opinionem si recipimus, is interpres in ius uocari non potest, præsertim cũ apud Hebræos hæc uox אֱלֹהִים eloim πολύσημος habeatur, quippe quæ utrouis numero, singulari aut plurali, deum, aut deos declaret, nõnunquàm angelos, aut homines etiam admiratione dignos. Interdũ principes aut iudices, ut illic: Principi populi tui nõ maledices. Et Exodi capite uicesimo primo, Offerat eũ dominus diis, & applicabitur ad hostium. Quo loco Hebræi diis, interpretantur Iudicibus. Et Chaldaica interpretatio sic extulit, Adducat eum magister suus ad iudicem. quemadmodum annotauit & Caption noster in rudimẽtis Hebraicis. Verũ hæc ad præsens institutũ proprie nõ attinẽt, nisi quatenus exigit lectionis ratio. Proinde paucis indicasse sat esse duximus. Alioqui erãt in hac epistola diligentius excutiẽda permulta, quæ nõ nisi uerbosa disputatione possint explicari. Vnum illud addam, Hieronymum uideri non admodũ probasse, quod hæc proprie tribuantur Christo, quum hunc enarrans psalmum ait, Hunc locum Apostolus in epistola ad Hebræos super Christo interpretatur. Et de autore eius adeo fuit dubitatũ, ut sero recepta sit à Rhomana ecclesia. quandoquidem in hanc unam omnium nihil cõmentatus est Ambrosius. Et Hieronymus ait à nonnullis non fuisse receptam, ob id quod in ea nonnulla citarentur, quæ apud Hebræos non inueniantur. Ex hoc loco Faber Stapulensis, uir cum primis probus ac doctus, ansam arripuit conflictandi mecũ, siue id fecit instinctu alieno, siue quo meũ animum exploraret, siue affectu quodam humano, ut nullus adhuc hominũ extitit, qui omnibus horis sapuerit. Sed quoniã illius insectatio cõmentariis intermixta passim legit̃, neq; cõmodũ est uisum nostrã apologiã, qua illi copiosius respõdeo, in hũc infulcire locũ, capita rerũ dũtaxat annotabo lectori.

A deo, non ab angelis.

Græcus interpres huius epistolæ incertus.

Eloim Hebræis multa significat.

Caption.

Faber ab Erasmo dissentiens.

Primum, quod facit me reiicientem suam sententiam, ac Hieronymianam interpretationem, res ipsa declarat lõge secus esse, cum utranq; recenseam, nec hanc, nec illam reiiciens, sed tantum indicans scrupulum, qui uideatur in utraq; lectione obstrepere, eumq; conor amoliri, per hoc & Fabri parteis adiuuãs. Nam is scrupulus grauius obstabat, si legamus eum paulum diminutum à deo, quàm ab angelis.

Deinde quod hanc disputationem mecum susceptam, uocat propheticæ intelligentiæ defensionem, ad me certe non pertinet, quum ego propheticam intelligentiam pro uirili adiuuem, non impugnem. Nec hic sine contumelia me facit intelligentiæ propheticæ aduersarium, etiamsi constaret prophetam hoc sensisse quod ille uult, quum nec Fabro aduerser, & Hieronymianam annotationem nominatim etiam adducam.

Deinde quod dixeram illum hac in parte à Thoma dissentire, id ita defendit, quasi

criminis uice intentarim, cũ nihil tale ſit in ſcriptis meis. Solus Hieronymus admonuit de
Eloim, cæteri omnes tum Græci, tum Latini legũt Ab angelis, cum his cõſentit Thomas,
niſi quod addit diſtinctionem de corpore & anima Chriſti. Id quoniam habebat peculia/
re, nominatim illius feci mẽtionem. Quid enim magni erat ſi dixiſſem Fabrum hic diſſen
tire à Thoma, ubi diſſentit ab omnibus orthodoxis, imò ab ipſo Paulo, quẽ putat huius
autorem epiſtolæ, & à publica eccleſiæ lectione, tot ſeculis recepta comprobataq́ꝫ.

Quarto loco ſic mecum argumentatur, quaſi iam cõſtaret, ac definitũ eſſet, legendum
A deo, nõ ab angelis, cum id uerſetur in quæſtione, imò maxime uertatur in dubiũ, quod
ille ueluti certum & confeſſum aſſumit, an legendum ſit A deo, quod ſemel duntaxat an/
notauit Hieronymus, & unus & paucis uerbis, nec improbans tamen receptam lectionẽ,
& alijs locis adducens hunc pſalmum, iuxta id quod nos uulgo legimus.

Quinto loco, uelut impie dictum, reijcit ac refutat, quod obiter ſcripſerim id quod in
pſalmo legitur, Minuiſti eum paulominus ab angelis, de homine aſſumpto intelligendũ,
perinde quaſi his uerbis diſtraxerim Chriſti hypoſtaſim, aut quaſi Chriſti uocabulũ, pro
una duntaxat natura uſurparim, quum nihil tale ſermo meus habeat. qui neque à Latinæ
linguæ conſuetudine, nec à ueterum ſcriptis, nec à ſacris literis abhorret, niſi palàm calum
niari uelis. Quod diminutus dicitur Chriſtus, utiq; pertinet ad naturã humanam aſſum/
ptam, iuxta quam diminutus eſt. Et tamen oſtendo, ex ſuperuacuo non abſurde aliquid
poſſe enunciari de altera naturarum quæ ſunt in Chriſto. Sed hæc copioſius diſſeruntur
in Apologia. nam paucis annotari non poſſunt.

Sexto, quod ille uelut abſurdum execratur, Chriſti uocabulum pro una accipi natura,
demonſtro recte accipi iuxta uulgatam ſcholarum opinionem, nempe pro diuina unitã
humanæ, etiamſi negem id à me factum, idq́ꝫ doceo clariſſimis argumentis.

Septimo, quod ille toties inſulcit, homo aſſumptus fuit imminutus à deo, conſtat Fa/
bri ſermonem eſſe, non meum.

Octauo, quod diximus Chriſtum, non ſolum infra angelos deſcendiſſe, ſed infra abie/
ctiſſimos etiam homines, Faber atrociter eum ſermonem refutat, tanq̃ impium & Chri/
ſto deoq́ꝫ indigniſſimum, tanquàm ſpiritui aduerſantem, & literæ quæ occidit adhærentẽ,
tanquàm prophetæ repugnantem, quum ego multis modis demonſtrem, hunc ſermonẽ
cum primis eſſe pium, concinentem oraculis prophetarum, congruentem cum interpreta
tione orthodoxorum, cum primis conſentientem cum uerbis Pauli, præſertim ſi modum
deiectionis, æſtimemus non iuxta naturam hominis aſſumptam duntaxat, uerumetiam
iuxta naturæ corruptæ iniurias pleraſq́ꝫ. Potiſſimum autem iuxta ſpeciem hominis nocẽ/
tis, quam noſtra cauſa geſſit ad tempus, iuxta quã crucifixus eſt inter duos facinoroſos,
uelut & ipſe damnatus ob ſcelera ſua. Nam iuxta hũc ſenſum potiſſimum placet Ambro/
ſio, intelligi quod ad Philippenſes ſcribit Paulus, Exinauit ſemetipſum &c.

Nono, quod inibi ratiocinatur Faber, *Si propter naturam humanam aſſumptam, pau
lum eſt imminutus eſt à deo, cum deus eſſe perſeuerarit, non cõſiſtit, abiectũ fuiſſe infra
abiectiſſimos homines,* palàm eſt omnibus nõ agere Fabrũ dialectice, dũ aſſumit aduer/
ſum me βραχύτι hic referri ad modũ dignitatis, ut opponat̃ multũ, cũ ego doceã referri
ad tẽpus, ut opponat̃ diu. neq; pugnãt plurimũ eſſe diminutũ, & pauliſper eſſe diminutũ.

Decimo, quod in calce huius particulæ adijcit, me intendere hunc eſſe ſenſum prophe/
tæ, Chriſtum non paulum fuiſſe imminutum ab angelis, ac tanto minus à deo, & ex his
conſequi, multo magis à deo diminutum, ſi multum fuit diminutus ab angelis. atq; ita de/
niq; ꝓphetæ ſenſum utroq; modo ſubrui, ſiue legamus à deo, ſiue legamus ab angelis. Sa/
tis, opinor, ex ſuperioribus liquet, hoc illi non ſine cauſa, uerumetiam ſine mente in me di/
ctum eſſe. Eiuſdem farinæ eſt illa clauſula, Quare hic ſermo ſeipſum elidit, & falſum eſſe,
omni ex parte manifeſtat. Nulla enim pugna in meo ſermone, ſed in ijs quæ Faber ex ſeſe
comminiſcitur, tota hæc pugna eſt.

Porrò quod undecimo loco ſubijcit, non conſiſtere ſermonem, quo ſcribo Chriſtum
ne ab angelis quidem paululum fuiſſe diminutum, qui ad mortem uſq; crucis deſcende/
rit, nemo non uidet ita dictum, ut aut ipſe non perpenderit quid diceret, aut amicum uo/
luerit irridere: *Si nõ ab angelis, inquit, paulum quidem fuit diminutus, quomodo appro/*

batur in

batur in Propheta legendum esse, Minuisti eũ paulominus ab angelis? Pugnant ne pau-
lominus, & non paulominus, paululum, & non paululum? Non animaduertit Faber hanc
enunciationem, Ne ab angelis quidem paululũ fuit diminutus, affirmatiuam esse, non ne-
gatiuam, quæ significat diminutũ, sed nõ paulum, imò multum. secus esset si dixissem, Ne
paululum quidem fuit diminutus. Liquet igitur hic nihil esse quod secum pugnet.

Duodecimo loco, quæ nos adduximus è psalmis, Ego sum uermis & non homo, simi-
liáq;, Christi testantia humilitatẽ, negat uere in Christũ cõpetere, sed tantũ iuxta æstima-
tionem impiorũ. Atqui cum interprete Augustino, imò ueteribus omnibus, hæc Christo
tribuantur, ob humanam naturã assumptam, & naturæ nostræ iniurias, postremo ob af-
flictiones quas ut homo nocens perpessus est, ne hæc quidem in illum uere competent.
Imò quia Christi humiliatio, nobis humilitatis exemplum præscribit, opinor magis cõue-
nire, ut hoc exemplum, ut summũ, ita uerissimum esse credamus. Quod si appellatio uer-
mis, & in membra Christi competit, non statim consequitur in ipsum non competere.

Decimotertio, quod adducit Mariam matrem Iesu, dilectũ discipulum, Magdalenam,
ac reliquas, multa compassione fleuisse Christum, magis pro me facit. Etenim si nihil in il-
lo erat non magnificum ac felix, quid super illo flebant?

Decimoquarto, quod rogat qui cõueniat, eum dici uermẽ, qui sit primogenitus omnis
creaturæ, & superior est omnibus creaturis, uicissim eũ rogabo, qui conuenerit olim Chri
stum dici deum & hominem, mortalem & immortalem, filium hominis & filiũ dei, mor-
tuum & uiuum? Quis enim non uidet diuersissima in eũdem competere, ob naturarum
diuersitatem, quas eadem hypostasis complectitur.

Decimoquinto, quod dicit Iesum ita fuisse hominem, ut omnium maxime uere fuerit
homo, nihil ad me pertinet. Mihi satis est, quod ipse sese uocat non hominẽ. Neque enim
quisquàm ita insanit, ut accipiat illum fuisse uere hominem. Sed quemadmodũ quæ con
temptissima sunt, dicuntur non esse, ita deiectissimos homines, non homines dicimus.
Porrò an Christus magis fuerit homo quàm cæteri, dialecticis disputandũ relinquo. Ego
ut summũ hominẽ fuisse profiteor, ita nõ ausim affirmare maxime omniũ fuisse hominẽ.

Decimosexto, quod Christus, ut ait in euangelio, non asscribit sibi nomen uermis, sed
ea potius quæ sunt dignitatis. Primũ mihi satis est, quod se in Propheta uermem dixerit.
Neq; uero quæ in sacris literis testantur Christi dignitatem, derogant illius assumptæ hu
militati, ut neq; retrorsum, quæ declarant humilitatem, derogant celsitudini.

Decimoseptimo, negat Christum uermem dici posse, quod terrenus non sit, sed iuxta
Paulum cœlestis. imò & cœlestis erat, & terrenus. Iuxta illud dicitur filius dei, iuxta hoc fi
lius hominis, siue Adæ. Porrò quod addit de proportione indentitatis, aut æqualitatis, an
ulla talis sit, ipse uiderit. Sed si hanc solum ponit in Christo, nõ erit ullo pacto imminutus
à deo, quod tamẽ fatetur Faber. Quod si iuxta assumptam naturam dicitur inferior deo
patre, proferat ille si quam nouit proportionem inter creatorem & rem creatam.

Decimo octauo, quod ratiocinatur & seraphim ad deitatem collatos uermes dici pos-
se, nihil ad me pertinet. Neq; uero sic argumentor, Inter hominem & deum nulla est pro-
portio, igitur homo uermis est: uerum ita colligo, Christus se uermem dicit & non homi-
nem, opprobrium & reiectamentum plebis, igitur non fuit paululum ab angelis diminu-
tus, sed plurimum, etiam infra uulgus hominum.

Decimonono quæstionem mouet, an ob iniurias susceptas, Christus fuerit in se dimi-
nutus. Exponat quid dicat in se, & nihil fuerit negocij illi respõdere. Neq; ratio uetat Chri
stum quo plura passus est, hoc merito fuisse maiorem, & tamẽ interim uere humiliatum.
Vt dissimulem hic quod me facit aduersarium suum, qui pro ipso faciam, quod meũ ser-
monem coniungit cum opinione Iudæorum, qua Christus multũ fuit diminutus. quod
periculum denunciat, si meis dictis pertinaciter hæream. Ego uero mea facile recantabo,
si prior recantet Paulus quod scripsit, Exinaniuit semetipsum.

Vigesimo loco, negat mortem Christi dicendam humiliationem, sed magis exaltatio-
nem, quum ipse dicat, Cum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me. Eadem ratione
latrones poterant dici exaltati. Imò Paulus ipse, Christi passionem, diminutionẽ interpre
tatur in hac ipsa epistola, Exaltationẽ, resurrectionis & immortalitatis gloriã. Atq; hoc lo-

co uidetur sibi parum constare Faber. Cum enim omnibus machinis hoc agat Faber, ne Christus dicatur uere humiliatus fuisse, sic concludit, passionem illius non uocandam humiliationem in malam notam. Fatetur igitur esse humiliationē in bonam notam. Atqui in optimam notā nos illi tribuimus. Quis enim aliter tribuat Christo, nisi prorsus impius?

Vigesimo primo, ait Christum cum ista pateretur nihilo secius fuisse regem angelorũ, uelut absurdum sit dicere illum humiliatum infra angelos, qui rex sit angelorum. Atqui ea ratione non fuit inferior deo, cum fuerit deus. Et tamen hoc certe dat Faber.

Vigesimo secundo, sic ait, Verum hæc omnia pro nobis miseris iuxta oracula pati debebat, & uideri admirãdus supra omnes, & uideri abiectus & humiliatus: nimirum innuens non humiliari, qui immeritus affligitur. imò hoc magis se deiecit, quo magis innoxius pro indignis ea pati uoluit. Et, ni fallor, sicut uere uisus est admirandus, ita uere uisus est abiectus & humiliatus, non simpliciter, sed quod mihi satis est aliquo modo.

Vigesimo tertio, quod proponit de martyribus, pro me facit. Humiliantur illi, cum ceruicem præbent lictori, exaltantur gloriosæ mortis, tum memoria, tum præmio.

Vigesimo quarto, negat βραχύτι ad temporis modum posse referri, quo Christus uersatus est in terris, cum eum mox iubeantur adorare omnes angeli. Mirum uero si iubentur adorare qui deus est. Nec tamen ideo consequitur non aliqua parte fuisse inferiorem, qui fuerit mortalis, cum illi sint immortales.

Vigesimo quinto, fortiter negat apud Hebræos, Meat, sonare spatium temporis, sed quãtitatis, siue magnitudinis, & locis aliquot productis, putat se rem factam habere, quasi uero consequatur, ut si Meat alicubi sit usurpatum apud Hebræos, ut non declaret breuitatem temporis, non possit usq; ad temporis significationem accommodari. Certe psalmo tricesimo sexto, Adhuc pusillum & non erit peccator, Hebræis est Meat. Item psalmo centesimo octauo, Fiant dies eius pauci rursus est Meatim. Rursum psalmo secũdo, Cum exarserit in breui ira eius, est Bimeat. Nec dubito quin centum loca produci queãt, si quis hoc agat. Vide quid est rem dubiam, ut exploratam asseuerare.

Vigesimo sexto, quis nõ uidet præceptionē nihil ad rē pertinere, qua docet hæc uocabula multũ ac parũ, similiaq;, quoties iungũtur uocabulis auctionē diminutionemue designãtibus, nequaꝙ solere significare tẽpus, sed paulominus adiũgitur uerbo, minuisti. Nõ em̃ hic agit̃, rectè ne uerterit Latinus interpres, sed qd Græca uox βραχύτι declaret. Quis em̃ Latinus unꝙ dixit paulominus pro paululũ? quod magis sonat propemodũ. Quod si βραχύτι Græcis ad tempus pertinet, non uertendũ erat paulominus aut paululũ, sed paulisper. Neq; quicꝙ uetat ita loqui, Paulisper auxisti rem meam, paulisper deiectus fuisti.

Vigesimo septimo, conatur & Græcorum autoritate probare, βραχύτι, non posse ad tempus referri, quod Eustathius Homeri interpres, de talentis loquens, βραχύτι dixerit, non tempus indicans, sed magnitudinem aut æstimationem. Primũ plus tribuendum arbitror Athanasio, Chrysostomo, Origeni, uiris usq; ad eloquentiæ miraculum Græce peritis, ꝙ Eustathio alienorum commentariorum rhapsodo. Ad hæc qui consequitur, Eustathius βραχύτι accommodauit ad magnitudinem, igitur nõ potest ad temporis modum pertinere? ut quoniam breuem fustem dicimus, non liceat dicere breue tempus.

Vigesimo octauo, quod docet si quis tempus uolet significare, dicendũ esse ἐπ' ὀλίγον, aut μικρόν. quod posterius est apud Ioannem. hæc non significant tempus, nisi quia subauditur χρόνον, asinum significatura, si subaudiat̃ ὄνον, quemadmodũ usu uenit & in βραχεῖ, cum dicimus ἐν βραχεῖ, id est, Breui, nimirum tempore.

Vigesimo nono, docet si interpretes Septuaginta tempus intelligi uoluissent, dicturos fuisse, ἠλάττωσας αὐτὸν ταχὺ παρ' ἀγγέλους, idq; ita Latine uertendum fuisse, Minuisti eũ cito ab angelis. Verũ quis ita loquitur, Cito uixit, pro nõ diu uixit? licet cito mortuus est, apte dicatur, qui non diu uixerit. Christus cito exaltatus fuit, quia nõ diu fuit humiliatus.

Tricesimo, Vulgariũ & Athanasiũ duos facit, cũ cõmentarij in epistolas Pauli, qui circumferũtur uersi à quodã Priore S. Balbinæ, Vulgarij sint, seu potius Theophylacti Bulgariensis episcopi, non Athanasij. Quod protinus deprehendet qui Græca contulerit.

Tricesimoprimo, cum Faber asseueret hãc lectionem esse impiam atq; adeo hæreticã, si quis contendat tueri, paulisper imminutus ab angelis, tamen Chrysostomum ac cæteros orthodoxos

ros orthodoxos omnes, nõ aliter excusat, ꝙ quod decepti per Septuaginta qui uerterint Ab angelis, putarint sic esse apud Hebræos, ac difficultate loci cõstricti, huc cõfugerint, ut βραχύτι ad temporis modũ detorquerent, sed falsò. Mallem illũ de tantis ecclesiæ columnis paulo ciuilius fuisse loquutũ, præsertim cum nemo sit omnium qui non cũ illis sentiat. Ipse deniꝗ Hieronymus, sicut ante docuimus, idꝗ in opere nõ suspecto, cum cõmentarij quos habemus in psalmos, aut non sint Hieronymi, aut certe multis locis contaminati sint alienis emblematis, ut omittã, quod tot seculis magno cõsensu, sic legit, sic cantat, sic docet ecclesia, quæ ut labi possit alicubi, certe sensum hæreticũ non amplecteretur tot ætatibus.

Tricesimo secundo, quæ adducit ex euangelio de dignitate Christi, contra me non faciunt, qui sic illi tribuo pro tempore assumptam humilitatem, ut dignitati non derogem: Vno, inquit, patre minor dicitur, uerum sed eidem patri fuit æqualis. ita secũdum aliquid inferior fuit angelis, non simpliciter inferior.

Tricesimo tertio, multis uerbis docere nititur hominem unitum diuinitati, hoc ipso, sic exaltatum fuisse super omnia, ut paulũ esset imminutus à deo. Atqui quod Faber hic uocat exaltationem, Paulus uocat exinanitionem. Et addit, formam serui accipiẽs, quod ipse quoꝗ Faber superius interpretatur, Humanam naturam. Certe Faber inæqualitatem ponit in Christo, secundum quiddam. quæ si sumitur iuxta comparationem diuinæ naturæ & humanæ, quomodo secundum hæc dici potest paulum diminutus?

Tricesimo quarto, expatiatur in campum late patẽtem, multa colligens de excellentia Christi, quibus adeo nihil detraho, ut ad illius dignitatem mihi ieiune, parceꝗ dicta uideantur. Sed ut ante demonstratũ est, hæc non officiunt ijs quæ de eiusdem humilitate sunt dicta, iuxta naturam assumptam.

Tricesimo quinto, quando Faber usꝗadeo mordicus tenet, Christũ non nisi paululum fuisse imminutum à deo, uel illud expediat, quo sensu Paulus dicat eũdem exinanisse se? An exinanire significat paululũ quiddam diminui, quod nobis penè sonat In nihilum redigere? Perinde quasi dicas, Exanimauit hominẽ, & interpreteris, id est, Leuiter cõmouit.

Tricesimo sexto, nõ satis amice patrocinatur Aquinati, qui Græce, Hebraiceꝗ ignarus, sequutus sit aliorum errorem. Atqui si Christus nullo modo fuit angelis inferior, manifesta blasphemia est, illum angelis facere inferiorem. Id certe uel citra linguarum peritiam sentire poterat Thomas, uir non omnino stupidus.

Tricesimo septimo, quoniam Faber omnem culpam reijcit in interpretem, sic argumẽtabar, Si Lucas est interpres huius epistolæ, hunc non oportet reum agere. Id, inquit, nõ recipimus, quum ommes sentiant incerto autore translatam. Imò quisquis est cuius extat argumentum in hãc epistolam, testatur Lucam plusꝗ interpretem huius epistolæ fuisse, qui memor sensus & ordinis post obitũ Pauli, ex sua memoria Græce illam descripserit. Non asseuerat, inquis, sed testatur ita multos sensisse. Quod si prorsus incertus est interpres, ut fateris, quomodo Faber certò negat esse Lucam?

Tricesimo octauo, iam adijcit in fine, Cæterum nõ oportet autoritatem scribentis quicunꝗ is fuerit, sed ueritatem facere uictoriam. Id si uerum est, quomodo Faber unam unius Hieronymi annotationẽ sequutus, de re tanta tam constanter pronunciat? Deinde quid si Lucas sit autor, nam id assumpsi, non erit huic aliquid deferendum?

Tricesimo nono, fatet̃ Eloim Hebræis polysemũ esse, & respõdere duabus uocibus Latinis, deus & dij. Verũ est quod fatetur & negari non potest. cæterũ hoc adijciendũ erat, quod cõstat Eloim non solũ sonare deos, uerũetiam primates, iudices, deniꝗ & angelos.

Quadragesimo hoc ait interesse, quod Eloim quoties absꝗ pluralitatis nota ponitur, deũ sonat, atꝗ ita semper transtulerũt Septuaginta. Rursum quoties deos sonat, addit̃ col, pluralitatis nota. Id nihil opus est aliunde petitis argumẽtis refellere, cũ ipse sermo ψαλδό μωρ seipsum refellat. In hoc psalmo non additur col, & tamen nõ uerterunt deũ. Rursum Exodi uigesimo secũdo, Dijs nõ detrahes, nõ apponitur col, & tamẽ uerterũt Deos.

Quadragesimo primo, flagellat interpretem huius epistolæ, qui in psalmo non uertenit Eloim, A deo, cũ idem fecerint Septuaginta, quibus magis conueniebat hoc imputari.

Quadragesimo secundo, Quidam Hebræus Hispanus, homo mea sententia non uulgariter exercitatus in suis literis, ait hoc interesse inter Eloim & Malachim, quod angeli

quoq; quoties de dignitate agitur, quod assistunt deo, Eloim uocantur, ubi defunctione, hoc est, cum aliquò mittuntur, Malachim uocantur. At hic dignitatis fit collatio.

Quadragesimotertio, eleuat paraphrasin Chaldæorũ, quæ iuxta Septuaginta trãslatioñe, pro Eloim, habet Malachim, id est, angelos. Cui ego in hac sanè parte puto nõnihil tribuendũ, præsertim cũ consentiat cũ autoritate Septuaginta, quã ferè sequunť & apostoli.

Quadragesimo quarto, ut cẽsor seuerus obiurgat me, & amẽtiæ accusat, qui scripserim quod Hieronymus nõ uideatur admodũ probasse, hũc psalmum proprie tribui Christo, sic detorquẽs, quasi proprie dixerim uere, cum Latine, ut opinor, dixerim proprie tribui, quod ita tribuitur, ut in aliũ neminem cõpetat. Permulta sunt in psalmis, quæ nobis cum Christo sunt communia. Nihil igitur in his meis uerbis, quod tam acriter debuit incessi.

Quadragesimo quinto, procul reijcit meam coniecturam, quod collegerim ideo uideri non admodum probari, Hieronymo hæc proprie Christo, quod scripserit, hunc locum apostolus in epistola ad Hebræos, super Christo interpretatur. Fateor grauem autorem Paulum, sed primũ incertum, an is huius epistolæ sit autor. Deinde fatetur Hieronymus hunc scripturas aliquãdo ad uictoriam detorquere. Postremo nõ uideo quomodo possit totus hic psalmus Christo accommodari. Solemus autem in autorem reijcere, siquando ipsi fidem dictorum præstare nolumus. Verum id quoniam paucis annotari nõ potest, ex Apologia qui uolet reliqua petat. Neq; hic quicq; affirmo, tantum aio uideri.

Quadragesimo sexto, quod Christus in euangelio citat uersiculum ex hoc psalmo, Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem, non arguit necessario psalmum hunc proprie in Christum competere, imò sententia potest esse generalis quam adducit.

Quadragesimo septimo, stultitiam impingit, qui scripserim usq; adeo dubitatum de autore huius epistolæ, ut sero recepta sit à Rhomanis, cum hoc ad rem propositam nihil attineat. Certe hactenus pertinebat, ut si Pauli non est, minus nos eius urgeat autoritas.

Quadragesimo octauo, negat cõstare quod hãc Rhomani sero receperint. Neq; mihi constaret, nisi Hieronymus hoc literis prodidisset, testans sua ætate Apocalypsim nõ fuisse receptam à Græcis, Epistolam ad Hebræos à Latinis. Nam hanc Græci libentius receperunt in odium Arrianorum. Comperiet hoc non esse meum somnium, qui legerit epistolam ad Dardanum, de terra repromissionis, ubi fatetur à Latinis non fuisse receptam, cũ maxime uellet esse receptam. Legat eiusdem commentarios in Esaiæ caput sextum. rursum eiusdem in caput octauum clarius etiam, rursum in Matthæi caput uigesimũsextum.

Quadragesimo nono, arguit eã fuisse receptã à Rhomanis iam olim, quod hæc trãslatio præcesserit tempora Hieronymi. Vt hoc donemus esse uerum, tamen hinc nihil aliud confici potest, q̃ hanc epistolam translatam fuisse ante tempora Hieronymi. Neq; enim statim quod translatum est, receptum est.

Quinquagesimo, existimat euidentissimũ esse argumentũ, epistolã hãc fuisse receptã à Rhomanis, q Hieronym' utať eius testimonio aduersus Iouinianũ. Si ideo fuit recepta, q̃ huius utiť testimonio, receptus fuit & Pythagoras, cui' aduersus eũdẽ utiť testimonio.

Quinquagesimo primo, suauiter irridet argumentationem meam, ut minime dialecticam, Sero fuit recepta, quia in hanc nihil cõmentatus est Ambrosius, quasi cõsequatur pari ratione, in quencunq; librũ non scripsit cõmentarios Ambrosius, eũ sero fuisse receptũ à Rhomana ecclesia. Ac uere prædicat, hoc enthymema non unis dignũ Anticyris, si quis ad eũ colligat modum. At ego in re cõiecturali synathrœsmo sum usus. Primũ quod sero recepta sit, teste Hieronymo: deinde quod quædam in ea citentur ex Hebræorũ uoluminibus, quæ illic nõ reperiantur. Addo in cumulũ coniecturarũ, quod Ambrosius, cũ in cæteras omnes scripserit, in hanc unã nõ scripserit. Erãt & aliæ cõiecturæ, quas hic uelut aliud agens, non putaui recensendas. Nec est necesse, ut ex singulis cõiecturis nascatur certa cõclusio. Satis est si ex multis congestis argumentis, confletur probabilis suspicio.

Quinquagesimo secũdo, existimat argumentũ irrefutabile hanc epistolam fuisse receptam, quod Ambrosius ac Hieronymus in libellis suis utantur illius testimonio. Id argumento est, sic fuisse receptã, ut iam tum à multis legeretur, ueluti Pauli, non aũt fuisse receptam autoritate publica, uelut partem scripturæ canonicæ, de qua non liceret dubitare.

Quinquagesimo tertio, iam ad argumentũ quod adducit ex Dionysio, qui in libris de diuinis

diuinis nominibus adducat huius epistolæ testimonium. Respõdeo,quoniã incertus est ille Dionysius,fieri posse,ut aliquanto posterior fuerit Ambrosio.

Quinquagesimo quarto, fortiter asseuerat nullos unquàm de hac epistola dubitasse, præter Ebionitas,Marcionitas & horum similes hæreticos.Quod si doceo Hieronymum & Augustinũ de hac epistola dubitasse, sicut mox & in calce huius epistolæ docebimus, ex regula Fabri consequetur eos esse hæreticos,qui nobis certe sunt orthodoxi, nec dubito quin & ipsi Fabro.

Quinquagesimo quinto,ait Hieronymum cum ait illic quædam citari, quæ non compareant apud Hebræos,hæreticorum recitare calumnias,non suam sententiam. Quid senserit Hieronymus de hac epistola,mihi non satis liquet.nam is uafer est, & in hac fuit opinione,ut non protinus euulgatum sit,quod apud te senseris, quando Christus turbis per parabolas loquutus est,solis discipulis aperiẽs regni mysterium. Quod si apud Hebræos ea reperiuntur,cur Hieronymus non indicat?

Quinquagesimo sexto,in calce cõcludit de hac nõ esse dubitandũ,quandoquidem sacrosanctæ synodi,& canones eam approbarũt.De synodorũ approbatione,mihi non cõstat.Nũc certe cõstat receptam. Quo animo recepta sit,mihi nondũ constat,an ut Pauli, an ut cui debeatur par autoritas cũ cæteris.Quibuscũq; legibus recepta est,eã accipio.tãtum illud dicã,Apocalypsis,si nõ fuisset in canonẽ recepta, nihilominus cõsistere potuisse fidem Christianã.Porrò si sacrosancta synodus approbauit epistolã ad Hebræos,cur audet Faber in ea locum taxare uelut impiũ & Christo indignũ? nisi forte synodo fuit exemplar emendatum,& mox ab approbatione, repente totius orbis, Græci pariter ac Latini codices,omnes deprauati sunt,adeo ut à nemine sciri potuerit,quid ea synodus legisset.

Quinquagesimo septimo,quicquid est incommodi,aut offendiculi, id in interpretem reijcit,sed meo iudicio parum pudenter,in tanto Græcorum ac Latinorum codicum consensu,præsertim quum nemo ueterum hoc lemmate sit usus,tum incertum sit,an Lucas sit interpres. Verum hac de re nihil cõtendo.tantum tribus uerbis admoneo lectorem,quo illi cogitãdi,quærendiq; materiam suppeditem. Quod quidem maxime cõueniebat huic argumento,quo profitemur annotationes,non definitiones.

Summa rerũ capita,paucis annotauimus fastidioso lectori.Qui uolet rem plenius cognoscere,legat apologiam nostrã,qua Fabro respondemus.Imperitiæ crimen facile agnoscam,impietatis in Christũ,nec debeo, nec possum agnoscere,cui soli fateor omnẽ deberi gloriam,longe maiorem,q̃ omnis humana prædicatio queat illi tribuere. Nec est contumelia,quod illi tribuimus humilitatẽ,cuius crucẽ,cuius flagra reuerẽter adoramus etiam, cuius ignominia,nostra est gloria. Atq; utinam Faber dũ suam tuetur sententiã, non impetisset simplicẽ ac syncerũ amicum tot dictis odiosissimis,quod illo uiro dignũ erat,etiã si quid illi fuissem aduersatus. Et tamẽ quod ad cõtumeliam attinet,facile uel negligo,uel amicitiæ cõdono,uel homini deniq; ignosco,præsertim cũ quicquid hic criminis aut erroris impingit,sit mihi cum probatissimis ecclesiæ doctoribus,imò cum publico totius ecclesiæ iudicio cõmune. Cæterum non opinor tãtum esse tribuendum amico,ut in illius gratiam haberi uelis blasphemus & impius in Christũ,ubi non sis.Et hanc tamen calumniam sic à me depuli,ut quoad licuit, non læserim amici famam. ut nemini dubium esse possit, quin necessitatis fuerit,quod me defendi,Christiani pudoris,quod à talione abstinui.

Eum uero qui modico q̃ angeli.) τὸν δὲ βραχύ τι παρ᾽ ἀγγέλους ἠλαττωμένον, id est, Eũ uero qui paulum quiddam præ angelis diminutus est. Si quis uerbũ uerbo reddat,si quis sensum malit,Eum uero qui paulisper præ angelis diminutus est.

Gratia dei.) Hic ablatiui casus est χάριτι θεοῦ, id est, Per gratiam dei, hoc est,Beneficio diuino.

Pro omnibus.) ὑπὲρ παντὸς, id est,Pro uniuerso,siue pro omni aut quouis.

Decebat enim eũ.) Hoc ad patrem est referendũ, non ad filium.Laborat enim in hoc Theophylactus, ne præpositio per,diminuere uideatur autoritatem.Nam & per eũ fieri dicuntur omnia,à quo fiunt omnia.Proinde non solum de filio dicitur,quod per illũ condita sunt omnia, uerum etiam de patre. Vnde consummare legendum est actiue, non passiue τελειῶσαι. Certe in exemplari quod nobis exhibuit bibliotheca Paulina apud

 Londinum,

Londinum,ſcriptum uiſitur cõſummare,licet deprauator aliquis,e,tranſpunxerit calamo. Senſus enim hic eſt,Decebat enim eũ,nempe patrem,qui non unũ filium Ieſum,ſed cum illo multos adducere uellet in gloriam, ut eũ qui eſſet princeps,ac dux ſalutis cæterorũ,legitimum & perfectum redderet uarijs afflictionibus. Ad eum modum & legit & interpretatur Chryſoſtomus. Proinde librariorum errore in nonnullis codicibus, Cõſummari ſcriptum habetur uerbum paſſiuũ. Quã tamen lectionem reperio in cõmentarijs Fabri.

Autorem ſalutis.) ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας, hoc eſt,Ducem, ac principem. Nam autoritas magis eſt penes patrem,iuxta diuum Hilarium,etiamſi Chriſtus autor eſt.

Laudabo te.) ὑμνήσω σε. Hymnis celebrabo.

Fidens in eum.) In eodem, πεποιθὼς ἐπ᾽ αὐτῷ.

Et pueri mei.) Mei,ſupereſt, τὰ παιδία ἅ μοι.

Nunq̃ enim ſemen Abrahæ.) οὐ γὰρ δήπου, id eſt, Non enim uidelicet. Quanquàm δὴ expletiua coniunctio,uehementiæ nonnihil addit. Et που nonnunq̃ uertitur Alicubi, ut ſit ſenſus,Nuſq̃ in diuinis literis legi, quod deus aſſumpſerit angelicam naturã. Quod ſi probatur,uertendũ erat,Non enim uſq̃ ſanè ſemen Abrahæ apprehendit. Ad eum ſenſum facit & uerbum præſentis temporis. Demiror aũt quid ſequutus interpres Chryſoſtomi,legat, Non enim quenq̃ angelorum apprehendit. Ipſe Chryſoſtomus admonet metaphoram ſumptam ab ijs,qui curſu inſequentes,fugientem occupant ac retrahunt.

Angelos apprehendit.) Apprehendit,præſentis tẽporis, ἐπιλαμβάνεται, id eſt, Aſſumit & induit. Quanquàm aliàs utatur hoc uerbo Paulus pro aſſequi.

Et fidelis pontifex. ἀρχιερεὺς, id eſt,Summus ſacerdos.tametſi ſæpius ita uertit.

Ad deũ.) τὰ πρὸς τὸν θεὸν, id eſt,In his quæ ad deũ ptinẽt,aut quæ apud deũ agunt.

In eo enim.) ἐν ᾧ γὰρ, id eſt,Nam in eo quod,hoc eſt,Ideo quod.

Et tentatus.) Et,copula redũdat,nec legitur in uetuſtis Latinorum exemplaribus. Sũt autem meo quidem iudicio coniungenda hæc duo, πέπονθεν, πειρασθεὶς, id eſt,Quod accidit illi tentari,ut participium poſitum ſit loco uerbi infinitiui.

Et eis qui tentantur.) Redundat hic quoq; copula,Et.

EX CAPITE TERTIO.

Pontificem confeſſionis ueſtræ.) Noſtræ,legũt Græci, ἡμῶν. atq; ita Chryſoſtomus,ſuffragante uetuſtiſſimo ſimul & fideliſſimo codice Paulino. Ac rurſus eſt ἀρχιερέα. Cæterũ apoſtolũ uertere poterat,Legatũ. Mihi rectius uidetur quadrare Profeſſio,q̃ confeſſio,quãdo Græca uox eſt ambigua.

In omni domo.) ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ, id eſt,In tota domo.

Amplioris enim gloriæ.) Interpres ſequutus Græcum ſermonem,genitiuũ uertit pro ablatiuo. Dicendum erat,Ampliori gloria dignus.

Interpres palã dormitãs.

Habet domus.) Rurſum hic genitiuum pro ablatiuo tranſtulit. nam dicendum erat, Ampliorem domo,uel ampliorem quàm domus. Laurentius indicat hic lapſum Remigium interpretem,qui nõ inuenerit exitum ſententiæ,eamq; culpã reijcit in Latinũ interpretem. Thomas, & hoc recentiores,accipiũt honorẽ domus,gloriã in domo,aut de domo ſecus interpretãtibus Chryſoſtomo & Theophylacto,qui populũ dei, domus appellatione deſignatum uolunt. Moyſes adminiſtrauit populum,Chriſtus cõdidit. Nos quo magis perſpicuus foret ſenſus,expreſſimus ad hunc modum, Tanto nanq; maiore gloria quàm Moyſes,hic dignus eſt habitus,quanto maiorẽ habet honorem, qui cõſtruxit domum,quàm ipſa domus.

Lapſus recentium theologorum.

Quæ domus.) οὗ οἶκος,id eſt,Cuius domus,ut cuius,referatũ uel ad deũ,uel ad domus.

Fiduciam.) παῤῥησίαν, quaſi dicas,Audaciam.

Et gloriam.) καύχημα. Plus aliquid adiecit, ſi non ſolum fidamus,uerumetiam gloriemur,ac ueluti iactemus ſortem noſtram.

Probauerunt.) Græci addunt Me.

Diſtinctio perperã apud Græcos.

Quadraginta annis.) Hoc Græci diſtinctione referunt ad ſuperiora, Viderunt opera mea per quadraginta annos. At eam lectionem palàm refellit quod ſequitur,Quibus autem infenſus fuit quadraginta annis.

Infenſus fui, προσώχθισα

Infenſus fui generationi.) προσώχθισα. Laurẽtius magis probat infenſus quàm offenſus,ob

ſus,ob id,ni fallor,quod offenſus dure cohæret cum datiuo,generationi iſti. Atqui infenſus Latinis dicitur,qui aduerſus tendit in quempiam. Porrò Græcis προσοχθεῖν, eſt tædiũ moleſtiamq; capere ex re quapiam. Deniq; Hebræis eſt אָקוּט, quod tædij moleſtiæq; ſignificationem ſonat. Vnde diuus Hieronymus tranſtulit, Quadraginta annis diſplicuit mihi generatio illa,hoc eſt,Pertuli eam ſemper rebellantem,idq; nõ ſine tædio meo. Nam deus in literis diuinis ſæpenumero hominum more loquitur.

Generationi huic.) ἐκείνῃ eſt Græce,id eſt,Illi.& Illa,uertit Hieronymus, ut modo indicatum eſt.

Et dixi ſemper.) Græci diſtinguunt,ut ſemper,aduerbium,referatur ad uerbũ,errant. nec additur pronomen ij.

Quibus iuraui.) ὡς ὤμοσα, id eſt, *Sicut iuraui.* Interpres legiſſe uidetur, οἷς. Porrò illud,*Si introibunt*,eſt abiurantis,ut perinde ualeat,quaſi dicas, Iuraui eos nõ ingreſſuros in requiem meam. Aliquoties addimus,emoriar,ſi fecero: Diſpeream,ni optimum erat. *Si, abiurantis*

Ne forte.) μήποτε, id eſt,Ne quando.

Diſcedendo à deo uiuo.) ἐν τῷ ἀποστῆναι, id eſt,In deficiendo,ſiue deſciſcendo.

Hodie cognominatur.) τὸ σήμερον καλεῖται, id eſt,Vocatur. Totum enim hoc tempus uſq; ad uitæ finem uocatur hodie.

Vt non obduretur.) ἵνα μὴ, id eſt,Vt ne.

Hodie ſi uocem eius.) In repetitione huius ſermonis nonnulli Græcorum codices habebant, μου, id eſt, Vocem meam. Alij rurſus αὐτοῦ, id eſt,Eius. Indicat Chryſoſtomus hic hyperbaton eſſe, in hoc quod dicitur hodie ſi uocem eius &c. Totũ enim ſermonem qui in medio eſt,pendere uſq; ad initiũ proximi capitis,Timeamus ergo. Porrò ergo addidit, ad corrigendum hyperbatum longiuſculum. Item hyperbaton uideri poteſt in eo quod præceſſit: *Sicut dicit ſpiritus ſanctus*,Hodie &c.uſq; ad uerbũ,uidete fratres. Siquidem in medio nullum eſt uerbum,quod abſoluat orationem. *Hyperbaton.*

In illa exacerbatione.) Illa,redundat,niſi quod additum eſt,explanandæ rei gratia.

Quidam enim audientes.) ἀκούσαντες, præteriti temporis eſt,id eſt,Cum audiſſent.

Quorum cadauera.) ὧν τὰ κῶλα, id eſt,Quorum membra.

Non introiere.) μὴ εἰσελεύσεσθαι, id eſt,Non introituros.

Quia potuerũt introire.) Hoc loco uerba quæ adduntur, In requiẽ ipſius,nõ inuenio in Græcis exẽplaribus,ne in antiquis quidẽ Latinis,uerũ è ſuperioribus apparet adiecta. *Additum apud nos.*

EX CAPITE QVARTO.

NE forte.) μήποτε, id eſt,Ne quando

Aliquis ex nobis deeſſe.) ὑστερηκέναι, id eſt,Non aſſequutus fuiſſe.

Et nobis.) Et,redundat.

Nunciatum eſt.) εὐηγγελισμένοι, id eſt,ut ad uerbum reddam,Euangelizati ſumus,hoc eſt,Nobis prædicatum eſt euangelium.

Non admixtus, μὴ συγκεκραμένος, id eſt,Non contẽperatus,hoc eſt,Nõ apte coniunctus,uelut anima copulatur corpori,temperatura quod fides ueluti uita ſit auditui.

Ex his quæ audierunt.) τοῖς ἀκούσασιν, id eſt,Ijs qui audierunt. Porrò datiuus hic pertinet ad participium,admixtus.

Qui credimus.) οἱ πιστεύσαντες, id eſt,Qui credidimus.

Et quidem operibus.) καίτοι, id eſt,Quanquàm.ut intelligas iuraſſe,illos non introituros in requiem,cum iam parata eſſet requies, nempe perfectis mundi operibus,quibus abſolutis,requieuit deus die ſeptimo.tametſi tolerari poteſt & altera lectio. *καίτοι, quanquam.*

Quibus prioribus.) Prius eſt.

Terminat diem.) ὁρίζει, id eſt,Deſignat,ſiue definit,aut præſtituit. Nec additur quendam apud Græcos.quanq; exemplaria uariant hoc loco.

De alia loquerentur poſt hac die.) περὶ ἄλλης ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας, id eſt,De alia loquutus fuiſſet,poſt hæc,die. Niſi accipias poſthac,aduerbialiter. Sentit enim aliũ quendam ſabbati diem,qui illum primum ſequeretur.

In ipſum quis.) Melius erat, In idem exemplum, ἐν τῷ ὑποδείγματι. Ac mihi quidẽ Græcorum uerborum ſententia uidetur hæc eſſe,Ne quis cadat ut illi ceciderunt in deſerto,eodem

to,eodem

to,eodem exēplo incredulitatis & inobedientiæ.& ſicut illi ceciderūt ob incredulitatē,ut dicit pſalmographus,ita iſti perirent ſimiliter,ſimiliter peccātes. In hūc ſenſum conſentiūt Græcanica ſcholia.Græca ſic habēt, ἵνα μὴ ἐν τῷ αὐτῷ τις ὑποδείγματι πέσῃ τῆς ἀπειθείας.

ἐνεργής, ἐναργής. Et efficax.) ἐνεργής. Hieronymus alicubi uertit,Euidens.quod,ut opinor,legerit, ἐναργής. At hoc ſanè loco magis quadrabat Efficax.

Et penetrabilior.) τομώτερος, id eſt,Acutior,ſiue incidentior, ſi ſic liceat Latine loqui. à uerbo τέμνω, ſeco,ſiue incido.

Gladio ancipiti.) δίστομον.i. Vtrinq; incidentē, ſiue utrinq; acutū.quod Hieronymus

Os gladij. cōpluribus locis uertit,Bicipiti.Græci aciē gladij uocāt στόμα os,quod hac parte mordeat.

Ac medullarum.) καὶ μυελῶν. Quanquàm nonnulli Græci codices habent, μελῶν, id eſt,Membrorum. Theophylactus legit, μυελῶν.

Et diſcretor.) κριτικὸς,id eſt,Iudex,ſiue q iudicare poſſit.unde & Latinis critici dicunt.

Vlla creatura inuiſibilis.) οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς, id eſt,Non eſt creatura,non manifeſta,ſiue occulta.

Et aperta.) καὶ τετραχηλισμένα. Quod perinde ſonat, quaſi dicas,ceruicata. Græci putant metaphoram ſumptam ab ouibus, quibus pellis à ceruice detrahitur cum excoriantur,ſiue ab ijs qui ceruicem inflectunt quum ſe ſubmittunt, & agnoſcūt ſe eſſe inferiores. Sic & Iuuenalis, Aulam reſupinat amici,de ſcrutante omnia

Supereſt. Confeſſionem ſpei noſtræ.) Spei noſtræ,apud Græcos non inuenio.nec aſſcribitur in exemplari Paulino,nec in Donatianico, nec apud Chryſoſtomum.Mihi uidetur articulus additus explicare,quam profeſſionem ſentiat,uidelicet eam, cuius pauloante dixit,Ieſum principem & ſummum ſacerdotem.

Qui non poſſit cōpati.) συμπαθῆσαι. Compatiendi uerbū optarim equidem Latinis tam eſſe receptū, quàm Græcis eſt συμπαθεῖν,idemq; pollere. Proinde nos coacti,periphraſi rem ſumus eloquuti. Eſt enim συμπαθεῖν, affici,moueriq; ſenſu alieni mali.

Tentatum autem.) Melius erat,Sed tentatum. Eadem uis utriuſq; coniunctionis,ſed non ſemper ubiuis quadrant omnes apud nos.

Pro ſimilitudine.) καθ᾽ ὁμοιότητα, id eſt,Iuxta ſimilitudinem. Quod non ita accipiendum eſt,quaſi Chriſtus aut non fuerit uere homo,aut nō fuerit uere paſſus,ſed quod ipſe immunis à peccato, carnem naturæ peccatricis aſſumpſiſſet, & perinde pœnas dederit, quaſi ipſe peccaſſet.

Ad thronum gratiæ eius.) Eius, redundat, τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος. Nam gratiam opponit ſeueritati legis Moſaicæ.

In auxilio opportuno.) εἰς εὔκαιρον βοήθειαν, id eſt,In opportunum auxilium.

EX CAPITE QVINTO.

Ex hominibus aſſumitur, pro hominibus conſtituitur.) Aut addenda erat cōiunctio eſt, aut nomen relatiuum qui.quod ego poſterius malim,etiamſi participio Græco non addidit articulum ὁ. Nō enim hæc dicuntur de Chriſto pontifice noſtro,ſed adhibentur ſimilitudinis conferendæ gratia.

μετριοπαθεῖν Qui condolere poſſit.) μετριοπαθεῖν. quod ſonat,quaſi dicas,Moderate ferre,hoc eſt,non grauiter ſuccenſere. Quāquàm Græcanica ſcholia μετριοπαθεῖν exponūt pro συμπαθεῖν, id eſt, Compati,uoce ipſa nihil tale præ ſe ferente. Theophylactus pro unica uoce multas reddit, συμπαθεῖν,συγκαταβαίνειν,συγγινώσκειν, id eſt, Condoleſcere, accommodare ſe,ignoſcere. Vox autem Græca dicta eſt, à moderandis affectibus. Non enim facile remittit,qui læſus impotenter iraſcitur. Quod equidē admiror,ne Vallæ quidem animaduerſum fuiſſe, qui recte uerti potuiſſe putat, qui particeps paſſionum poſſit eſſe. Chryſoſtomus annotauit hoc ſermone denotari præcellentiam Chriſti à reliquis ſacerdotibus,ob id,ni fallor,quod hic ſolus liber ab omni peccato,tamen alienis peccatis indoluerit. At nūc quo faſtidio,quo ſupercilio deſpicimus alienum erratum,quàm atrociter ſæuimus,ipſi grauioribus obnoxij uicijs.

Tanq; Aarō.) καθάπερ καὶ ἀαρὼν, id eſt,Quēadmodū & Aarō,addita cōiunctione.

Semetipſum clarificauit.) ἐδόξασε, id eſt,Glorificauit.

Pro ſua reuerentia.) ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, id eſt,A reuerentia. Sua, additum eſt explicandi gratia,

candi gratia, quanquàm magis quadrabat Sui. Atq; ita scriptum fuisse in codice Paulino, testatur etiamnum rasuræ uestigium. Illud item admonendum, εὐλάβειαν, non modo significare reuerentiam, uerumetiam pietatem. Quod sanè uerbi nō male quadrabat hoc loco, quum loquatur de patre & filio.

Et quidem cum esset filius.) καίπερ ὢν υἱός. Interpres separauit hæc, quorum ordo inter se cohæret, propter Græca participia. Sensus aut ad hunc habet modũ, Qui in diebus carnis suæ, cũ precationes & supplicationes apud eũ, qui ipsum poterat seruare à morte, cũ clamore ualido & lachrymis obtulerit, & exauditus sit pro reuerentia, tãetsi filius esset, didicit ex his quæ passus est obedientiã. Per participia reddi poterat ad hunc modũ, Qui in diebus carnis suæ, precationibus & supplicatiōibus ei, qui se seruare poterat à morte, cũ clamore ualido & lachrymis oblatis, & exauditus pro reuerentia, quamuis esset filius, tamen ex his quæ passus est, didicit obedientiam. *Explanatio.*

Cum esset filius dei.) Dei, non est in Græcis, nec apud Chrysostomũ interpretem, nec apud Theophylactũ. Cum filius esset nō seruus, tamen afflictus est, tanq̃ noxius seruus. *Dei, superest in nostris.*

A deo pontifex.) ἀρχιερεύς, id est, Summus sacerdos. quanquàm hic ἀρχιερέα, sic pene perpetuo uertit.

Grandis sermo.) πολὺς ὁ λόγος, id est, Multus, siue copiosus.

Et interpretabilis ad dicendum.) Suspicor interpretẽ uertisse, Ininterpretabilis, sicut superius, Ininuestigabiles. Nã Græce est δυσερμήνευτος λέγειν, id est, Difficilis interpretatu & explicatu. Quo quidem loco nonnihil demiror Thomam, qui putarit hanc uocem, interpretabilis, bifariam exponi posse, ut in, habeat negationem, quem nemo possit interpretari: aut affirmatiue interpretabilis, qui indigeat interpretatione. Primum enim si in negat, uelut in illis, indoctus, impius, quid significat quod superat, terpretor? Quanquàm quibus uerbis addi solet hæc præpositio, cũ negationem habet? quasi liceat dicere, Inamare, pro non amare, quemadmodum inamabilis, & impudere pro non pudere, quemadmodum impudens. Nec enim interpretor compositum est ab in, & terpretor, sed ab inter, & uerbo inusitato seu nomine potius. Deinde ut accipiamus affirmatiue, quis hoc illi concedat, interpretabilem idem significare, quod indigẽtem interpretatione? Veluti sanabilis dicatur qui egeat sanatione. An non hoc insignitæ cuiusdam impudentiæ est, hæc cum autoritate docere, non consultis Græcis, sine quibus hæc definiri non possunt? siue id scriptum fuit ab illo uiro, siue alius quispiam admiscuit. Siquidem Græca uox omnino respuit hanc Aquinatis distinctionem, quæ nihil aliud declarare potest, quàm difficilem ad interpretandum, hoc est, quem non facile quisquàm interpretetur. *Taxata Thomæ sententia.*

Et imbecilles ad audiendum.) νωθροὶ ταῖς ἀκοαῖς, id est, Segnes auribus, ut ipse paulo post uertit.

Expers sermonum.) ἄπειρος, id est, Inexpertus, siue rudis. Non enim omnino caret eloquijs, sed in ijs nondum adoleuit. Expers autem respondebat ad particeps, & hoc fefellit interpretem, aut certe scribam. *Expers, pro rudis.*

Sermonum dei.) λογίων, id est, Eloquiorum, autore Valla.

Paruulus enim est.) νήπιος. Cur non magis infans, cum loquatur de lacte? præsertim cũ Græca uox non significet paruulũ, sed puerũ, aut parum sapientem, præsertim ætate.

Pro consuetudine.) διὰ τὴν ἕξιν, id est, Propter habitũ. quanquàm interpres non male rem explicuit, si dixisset Pro assuetudine, siue assuefactione. Nã habitus in hũc sensum uox est philosophis peculiaris. At sensus est, αἰσθητήρια. quod magis sonat organa sentiendi, ne quis putet esse νοῦν, quod ita subinde uerterit. *Habitus, ἕξις.*

EX CAPITE SEXTO.

Quapropter intermittẽtes.) ἀφέντες. i. Omittẽtes, seu potius omisso sermõe.

Inchoationis.) Melius uertisset, Primordij, siue principij, quemadmodum paulo ante uertit, Exordij, ἀρχῆς. Sentit autem ea uerba, quibus rudes adhuc in Christo initiantur, & instituuntur, nempe catechumeni.

Fidei ad deum) ἐπὶ θεόν, id est, In deum.

Baptismatum doctrinæ.) Quidam hoc cõiunctim legunt, ut sit sensus, Doctrinæ, quæ est de baptizando. At Græcanica scholia sic interpretantur, ut separatim sit legendum,

Omittentes

Omittentes sermonem illum, quibus primum instituũtur rudes in Christo, nempe eum qui est de pœnitentia, hoc est, primum admonentur, ut relinquant uitam pristinam, renasci in Christo. deinde de fide in Christum condiscunt, quid sit credendum, deinde his traditis succedit baptisma, cuius mysteria tum demum aperiuntur. Post hæc docentur de sacramentis fidei nostræ, & parantur ad accipiendum spiritum sanctum. Quanquàm si mauis coniunctim legere, nihil uetat, quo minus intelligas de instituto & doctrina prima, quæ baptizandis, hoc est, catechumenis solet tradi. Quod si placet, singula quoq; quæ sequũtur, possunt ad doctrinam referri, quæ est de impositione manuum, de resurrectione mortuorum, de iudicio æterno. Atq; hunc sensum mihi sequi uidetur Chrysostomus, ut totum hoc quod recensuit de pœnitentia, de fide, de baptismatibus, de manuum impositione, de resurrectione mortuorum, de iudicio æterno, fundamẽtum sit doctrinæ Christianæ, sine qua nemo fit Christianus. Cæterum in his adolescere, & à uirtute in uirtutem progredi, perfectionis est.

Gustauerunt etiam.) Gustaueruntq; est Græce, γευσαμένους τε. Ne putemus hic nouũ esse caput.

Gustauerunt nihilominus.) Rursum uim cõiunctionis circumloquutus est. nam Græce est, Et gustauerunt.

Virtutesq; futuri seculi.) δυνάμεις, ut intelligas hic esse infirmitatem, illic apparere potentiam, quæ iam nunc incipit, in pijs, ceu pignus immortalitatis futuræ. Hoc admonere uisum, ne quis interpretetur de uirtutibus, quæ uicijs opponuntur.

Rursum renouari.) ἀνακαινίζειν, id est, Renouare, uerbo actiuo, ut subaudias se. Hic quoq; locus in causa fuit, quo minus hæc epistola Pauli putaretur, quod id uideatur asserere, quod à nonnullis hæreticis defensum est, si quis à baptismo relapsus esset in peccatũ letale, hoc est, in homicidiũ, aut adulterium, aut simile, non posse pœnitentia restitui. Verum hanc difficultatem, duobus explicant modis. Primum ut accipiamus impossibile dictum, quod admodum difficile uoluit intelligi. Est autem tempestiua huiusmodi exaggeratio in deterrendo. Nam sufrigidum mihi uidetur sic elabi, ut dicamus impossibile esse, quoad nostras uires. Deinde ut pœnitentiam cum baptismo cõiungamus. Siquidem, per baptismum peccatis pristinis morimur. Porrò baptismum non iterari, iam olim receptum est patrum autoritate. Ad hanc sententiam faciunt quæ sequũtur, Rursum sibi crucifigentes filium dei, quod aliâs Paulus baptismum appellet unà cum Christo crucifigi, commoriq; & consepeliri. Proinde ut ille non nisi semel mortuus est, ita non conuenit iterari baptismum. Eodem pertinet renouandi uerbum. Nam pœnitentia, qua nos utimur, nõ tam renouamur, quàm sarcimur. Solus baptismus renouat. Ad hunc fermè modum Chrysostomus. Apparet autem tum fuisse, qui Iudaico animo satis esse putabant ceremonias sacramentorum, atq; hac fiducia licentius peccabant, quod arbitrarẽtur subinde licere ad ea remedia recurrere. Hunc igitur errorem diligenter eximit hoc loco Paulus.

Locus olim quibusdam suspectus.

Ad pœnitentiam.) εἰς μετάνοιαν. Admonet Chrysostomus, præpositionem εἰς, usur patam uice ἐν, & ἐν, positum loco διά, more Hebræorum.

Rursum crucifigẽtes.) ἀνασταυροῦντας. quod Hieronymus quodã in loco uertit Recrucifigentes, Græcam exprimens uocem.

παραδειγματίζειν.

Et ostentui habentes.) παραδειγματίζοντας. quod uertit in Matthæo Traducere. Verti poterat Infamantes, siue ludibrio exponentes. Reddũt enim quodammodo Christũ infamem, & ludibrium faciunt, qui cum semel sit mortuus, semper uicturus, sua uita efficiũt, ut illi sit sæpius moriendum, uidelicet iterantes id, propter quod ille mortem suscepit.

A quibus colitur.) δι' οὓς καὶ γεωργεῖται, id est, Per quos & colitur. ut intelligamus fructum reddendum, non quibuslibet, sed ijs, quorum opera culta est terra. Idem enim efficit addita coniunctio, quam interpres omisit.

Viciniora saluti.) ἐχόμενα σωτηρίας, id est, Propinqua saluti, siue adhærẽtia saluti. Certe Augustinus libro contra Cresconium, tertio, capite lxxiiij. citat meliora & hærentia saluti. Verum interpres, quoniam præcesserat comparatiuũ, subiunxit item comparatiuum.

Et dilectionis.) Græce est, καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης, id est, Laboris dilectionis, nẽpe laboris, quem ob charitatem in iuuandis proximis adierunt.

Ostentare

Ostentare.) ἐνδείκνυσθαι, id est, Ostendere, siue monstrare, exhibere, præstare. Nam ostẽtare semper in malum sonat.

Ad expletionem spei.) πρὸς τὴν πληροφορίαν, Quasi dicas certificationẽ. Certissimæ enĩ spei fiducia nascitur ex pijs operibus, potius ꝙ ex syllogismis. & qui frigide sperat, languet in pijs operibus. Nam πληροφορία dicitur, cũ certissimis argumentis rei cuiuspiã fit fides. πληροφορία

Vsq; in finem.) ἄχρι τέλους. Id quod non solum accipi potest, de perseuerantia usq; ad finem uitæ, sed multo magis de perfectione spei, quæ crescit & adolescit in nobis, simul augescente pietate, donec occurramus in uirum perfectum. Nam hinc cœpit hæc disputatio Pauli, ut grandescerent in Christo.

Vt nõ segnes.) ἵνα μὴ νωθροὶ, id est, Ne languidi aut segnes. Id quod paulo superius uertit, debiles. Et patientia.) μακροθυμίας, id est, Longanimitate, si quis ad uerbum exprimat. Expressius autem dixit Apostolus ꝙ interpres, qui per fidem & patientiam.

Hæreditabũt.) κληρονομούντων, id est, Hæreditate capiũt. & est præsentis tẽporis, nõ futuri. Abrahæ nempe.) Nempe posuit pro quippe, τῷ γὰρ ἀβραάμ. Sed in quibusdã codicibus recte habet̃ nanq;, uelut in exemplari Paulino, & in alijs item emendationibus.

Nisi benedicens benedixero.) Non est Græce εἰ μὴ, nisi, sed ἦ μὴν, quod ut indicat Theophylactus hoc loco aduerbium est confirmandi. Nihil autem aliud est iusiurãdum, quàm uehemens confirmatio. *Nisi, iurantis.*

Multiplicabo.) Cur non potius multiplicauero, πληθυνῶ.

Per maiorem sui.) Rursum oblitus, reliquit Græcũ casum. Latine dicendum erat, maiorem se. Quanq; apud Græcos, pronomen nullum additur, sed tantum est, per maiorẽ. *Interpres altũ dormiens.*

Et omnis controuersiæ finis.) Græci legunt illis αὐτοῖς, non αὐτῶν. ut accipias illis, nempe hominibus iusiurandum est finis omnis controuersiæ.

Ad confirmationem iuramenti.) Apparet & hic εἰς, id est, In, positum pro per. Finit̃ controuersia, confirmatione iurisiurandi.

Immobilitatem.) τὸ ἀμετάθετον, id est, Immutabilitatem, siue firmitatem. Solent enim hominum testamẽta, & pacta rescindi, at dei non item.

Quibus impossibile est.) Græce est, in quibus, ἐν οἷς. Nec est fortissimum, sed ἰσχυρὰν, id est, Validum.

Quasi ancoram.) ὡς ἄγκυραν, id est, Tanquàm ancoram. Vetusti Latinorum codices habent, sicut ancoram.

Ad interiora uelaminis.) καταπετάσματος. Quod proprie significat aliquid obtentũ atq; obductum quod arceat conspectum.

EX CAPITE SEPTIMO.

Primum quidem interpretatus rex iustitiæ) Nam Melchizedec apud Hebræos sonat regem iustitiæ. Quandoquidem illis מלכי Malchi rex dicit̃, צדק zedec iustitia. Salom שלם autem pacem sonat. Id uocabuli quidam putant inditum à Melchizedec urbi Hierosolymarum. Hoc ex loco, deprehendi potest error interpretationis, in libello qui incerto titulo circumfertur adiectis utriusq; testamenti uoluminibus de uocabulis Hebraicis, cum appareat id operis nihil aliud esse, quàm tumultuariam non unius hominis coaceruationẽ. Etiamsi diuus Hieronymus testatur sese hisce de rebus librum ædidisse. Nam illic Melchizedec exponitur in hunc modũ, Melchizedec rex iustus, siue rex iustitiæ, aut rex pacis, siue pacificus. Atqui in hoc nomine Melchizedec nulla uox est, quæ pacem significet. Neq; Paulus ait Melchizedec sonare regem pacis, sed Melchisalem מלכי שלם exprimere regem pacis. *Notatus quidam de etymologia melchizedec. Liber de Hebraicis nominibus nõ est Hieronymi.*

Sine patre, sine matre.) ἀπάτως ἀμήτωρ. Compositis apud Græcos dictionibus. Et sine genealogia, apud illos est, ἀγενεαλόγητος, quod ferè sonat, quasi dicas, cuius generis origo, non possit reddi.

Intuemini autem.) θεωρεῖτε δὲ, id est, Consideratis, siue uidetis. Quanquàm potest accipi, & considerate.

De præcipuis.) ἐκ τῶν ἀκροθινίων. Quod significat primitias frugum. Interpres legisse uidetur, ἀκροθινίων, quæ uox præcipua significat. Verum hoc loco ἀκροθίνια dixit pro spolijs, siue exuuijs ab hoste detractis, interpretantibus ad eum modũ & Græcanicis scholijs

ipsoq; Chrysostomo. Et reperitur in hoc significatu apud Philostratum sophistam. Interpres illud secutus uidetur, quod in fastigio acerui præcipua soleant poni. Illud ridiculum quod interpres Chrysostomi, cum acrothinia uertisset præcipua, nostrā secutus æditionē, subiecit, præcipua dicuntur exuuiæ, uidelicet oblitus se Latine loqui non Græce. Quanq; & Latinis opima spolia dicebantur uelut egregia, quæ ducibus essent detracta. Græca uox dicta est uel à tangendis summis, unde & ἀκροθινιάζειν & ἀκροθιγῶς, uel ab ἄκρον, quod est summum, & θινὸς acerui frumentorum aut ordei.

Notatus interpres Chrysostomi.

Cuius autem generatio &c.) ὁ δὲ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν, δεδεκάτωκε τὸν ἀβραάμ, id est, Is qui non numeratur ex generatione eorum, decimas sumpsit ab Abrabam.

Sine ulla contradictione.) χωρὶς δὲ πάσης ἀντιλογίας, id est, Sine omni contradictione, quod modo uertit, controuersiam.

Ibi autem contestatur.) Contestans, μαρτυρούμενος, id est, De quo testatum est, quod uiueret. Nam de hoc pronūciatum est, quod pontifex esset in æternū. Siquidē participiū μαρτυρούμενος, medium est. Et in hanc sententiam interpretantur Græcanica scholia.

ὡς ἔπος εἰπεῖν, nusquā aliâs est apud Paulum.

Vt ita dictum sit.) ὡς ἔπος εἰπεῖν, id est, Vt sic dicam.

Et Leui qui.) Et, hoc loco non est accipiendum simpliciter pro coniunctione copulatiua, uerum pro etiam, siue quoq;, ut sit sensus, non solum Abraham dedisse decimas Melchizedec, uerū etiam in Abraham autore gentis, ipsum etiam Leui, cuius est ius decimarum soluisse decimas. Porrò quod præmollijt sermonem, dicēs, ut ita loquar, explicat paulo post: Nā adhuc in lumbis patris erat, hoc est, nondum erat natus Leui, quem tamē dico quodam modo fuisse decimatum in patre.

Decimas accepit) ὁ δεκάτας λαμβάνων, id est, Qui decimas accipit, siue solitus est accipere, participio præsentis temporis. Loquitur enim non de Melchizedec, sed de sui temporis leuitis, decimas accipere solitis.

Sub ipso.) Subaudi, sacerdotio leuitico, ne quis ad hominem referat.

In quo enim.) ἐφ᾽ ὃν γὰρ, id est, In quem enim, siue de quo.

De alia tribu est.) φυλῆς ἑτέρας μετέσχηκεν, id est, Alterius gētis, siue tribus particeps fuit.

In qua tribu.) εἰς ἣν φυλὴν, id est, De qua tribu, siue ad quam tribum.

Nihil de sacerdotibus.) Sacerdotio legēdum, περὶ ἱερωσύνης. Sed ut πρεσβυτέριον, ordinē presbyterorum declarat, ita Paulus sacerdotiū pro collegio sacerdotū usurpasse uidetur.

Et quantum est non sine iureiurando.) καὶ καθόσον. Apertius uertisset, & quatenus non citra iusiurandum, ut sit sensus, hoc esse meliorem spem nostram, per quam Christo sacerdote accedimus ad deum, quod illi sacerdotium cōmissum fuerit in æternum, idq; non sine iureiurando, quo certior esset spes promissorum.

Sempiternum ἀπαράβατον

Sempiternum habet sacerdotium.) ἀπαράβατον, id est, Quod ad alium transire nō possit, quod successione non aliunde transmigret ad alium, quemadmodum fieri necesse erat in sacerdotio Mosaico.

Secundum ordinem Melchisedec.) τάξις. & ordinem significat & ordinationem. ac mea sententia hic magis quadrabat ordinatio. Non enim agitur, quotus fuerit Melchisedec, aut Christus, sed quomodo fuerit ordinatus.

In perpetuum potest.) εἰς τὸ παντελὲς, Quod magis sonat ad plenū, siue perfecte, hoc est, ut Græcorum exponunt scholia, non solum hic, sed etiam illic. Verum hoc nonnihil sapit Origenis dogma, quemadmodum & aliâs habet quædam, quæ illius decretis in speciē patrocinari uideantur, ut de seruandis dæmonibus.

Locus olim suspectus quibusdam.

Accedens.) Et Græci codices & Latini uetustiores habent, accedentes, προσερχομένους.

Ad interpellandum pro nobis.) ὑπὲρ αὐτῶν, id est, Pro ipsis.

Innocens.) ἄκακος, Expers doli. Sic & Chrysostomus interpretatur. Nam innocens Græcis non potest Latine reddi, si Ciceroni credimus.

Qui post legem est.) Græce est, τοῦ μετὰ τὸν νόμον, id est, Quod post legem est. Tametsi præpositio anceps est. Nam legi potest, & supra legem. Quod si legis, qui post legem, intellige post legem conditam, nempe in psalmis. Siue mauis supra legem, intelligitur plus fuisse ponderis in uoce diuina, quàm in præcepto Moysi. Abrogat em̄ id quod posterius est prius cōdita, & abrogat quod à maiore profectū sit autore id quod minor instituerat.

In æter

In æternum perfectum.) τετελειωμένον. Quasi dicas, factum semper idoneũ ac legitimũ. Neq; enim sacerdos semper aut ubiq; idoneus est ad peragendum sacrum.

EX CAPITE OCTAVO.

Capitulum autem.) κεφάλαιον, id est, Summa siue caput. Sentit enim se compendio dicturum, quod fusius disseruit.

Magnitudinis.) μεγαλωσύνης. Potius maiestatis, sicut paulo ante uertit.

Sanctorum minister.) λειτουργός. Quod non simpliciter sonat ministrum, sed plerũq; ministrũ sacrorũ, & qui fungatur officio sacerdotij, pro alijs. Vnde quod nos uulgo uocamus officium, Græci λειτουργίαν appellant. Vocem putãt hinc dictam λήϊτον olim dicebant prytanæum, hoc est, locum publicum in quo uersabantur magistratus, & ἔργον opus, unde cõmutatis aliquot literis λειτουργοὶ dicti qui in his locis magistratibus inseruiebant. Porrò genitiuus sanctorum potest uel ad homines referri, uel ad ipsa sancta, ut dicatur administrare sancta pro nobis, ueluti sacerdos. Quanq; autem Græcanica scholia malunt de hominibus accipere, tamen id quod proxime consequitur magis suadet, ut de rebus sanctis accipiamus, minister sanctorũ, & tabernaculi ueri. ut ueri quoq; referatur ad sancta. Vt enim hoc tabernaculum, nempe cœlum, uerum est tabernaculum, ita sancta sanctorum quæ illic administrat uere sancta sunt. *Minister, pro administrator.*

Si ergo esset.) εἰ μὲν γὰρ, id est, Si enim.

Nec esset sacerdos.) οὐδ᾽ ἂν ἦν ἱερεύς, id est, Ne sacerdos quidem esset, ut qui nihil offerret, quale lex præscripserat.

Cum consummaret.) μέλλων ἐπιτελεῖν, id est, Cum consummaturus esset.

Nũc aũt melius.) διαφορωτέρως, id est, Excellẽtius. licet in nõnullis habeat διαφορωτέρας.

Quanto.) Latinus debebat addere, tanto, ut respondeat quanto. Nã Græcis licet omittere. Illud prius.) ἡ πρώτη ἐκείνη, id est, Primum illud. Nisi quod Græci abutuntur aliquoties, hoc superlatiuo uice comparatiui.

Culpa uacasset.) ἦν ἄμεμπτος, id est, Fuisset irreprehensibile, siue de quo queri nõ possis, aut in quo nihil posset desiderari. Quod tamen Chrysostomus ita torquet, ut ἄμεμπτος accipiatur pro eo, non quod ipsum sit inculpabile, sed quod inculpabiles reddat, ut culpa sit hominum nõ testamenti. Quanquàm Paulus ad Rhomanos fatetur legem fuisse infirmam, nec potuisse conferre perfectam salutem. & in actis idem affirmat Lucas. Et Petrus appellat onus omnibus importabile. Et deus apud prophetam appellat iustificationes non bonas.

Locus inquireretur.) ἐζητεῖτο τόπος, id est, Quæsitus fuisset locus.

Vituperans eum.) μεμφόμενος γάρ. Verbum est, unde deductum erat nomen, ἄμεμπτος. Probat enim non caruisse reprehensione, cum ipse deus de eo queratur.

Ecce dies ueniunt.) Hoc testimonium adduxit ex Hieremiæ capite trigesimoprimo, & ita adduxit, ut appareat secutum per omnia æditionem Septuaginta, sed ab Hebraica ueritate minimum abhorrentem. Primum uenient, pro quo Hieronymus uertit, ueniant, Græce est ἔρχονται, quod ad utrunq; tempus pertinet. Nam de pacto, siue ut alibi uertitur, fœdus mox dicemus. Quod autem Hieronymus uertit, irritum fecerunt, Paulus, siue qs alius fuit, ad hunc enim modum citat Hieronymus, expressit, οὐκ ἐνέμειναν, id est, Nõ perstiterunt in testamento, siue pacto. Deinde quod ille uertit, dominatus sum eorum, hic explicuit, ἠμέλησα αὐτῶν, id est, Neglexi eos, iuxta Septuaginta. Præterea quod Hieronymus uertit, in uisceribus, hic extulit, εἰς τὴν διάνοιαν, id est, In mentem. Ad hæc quod Paulus dixit, ἕκαστος, Hieronymus uertit, uir, secutus ἰδίωμα sermonis Hebraici. *Citat iuxta Septuaginta.*

Qua apprehendi manum.) Magis est, apprehendens manum.

Dabo legem.) διδοὺς, id est, Dans. pendet enim à superioribus.

Superscribam.) ἐπιγράψω, id est, Inscribã, quod Græca præpositio sit ambiguæ naturæ.

Proximum suum.) τὸν πολίτην αὐτοῦ, id est, Ciuem suum. Quanquàm alij codices habent, τὸν πλησίον, id est, proximum.

A minore usq; ad maiorem.) ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ἕως μεγάλου αὐτῶν, id est, A paruo illorũ usq; ad magnum illorum, consentientibus & Hebræis.

Veterauit prius.) πεπαλαίωκε, id est, Antiquauit, siue fecit antiquũ.

EX CAPITE NONO.

HAbuit quidem & prius.) εἶχε μὲν οὖν, id eſt, Habuit quidem igitur. Et prius nomen eſt & ad teſtamentum refertur. Nec eſt Græce prius, ſed primum.

Et ſanctum ſeculare.) τό, τε ἅγιον κοσμικὸν, id eſt, Sanctũ mundanũ: quod in eam partem admitterentur, etiam proſelyti ac gentes, id quod indicant cõmentarij in hunc locum Chryſoſtomi ac Theophylacti.

Candelabra.) ἥ τε λυχνία, Et candelabrum numero ſingulari.

Excuſſa Auguſtini ſententia.

Quæ dicitur ſancta.) Sancta hoc loco pluralis eſt numeri, neutri generis, ἥ τις λέγεται ἅγια, ut reſpõdeat ad hoc, quod mox ſequitur, ſancta ſanctorũ. Torquetur admodum diuus Auguſtinus, in quæſtionibus ſuper Leuiticum, quæſtione quinquageſima tertia, quẽ in ſenſum accipiendum ſit, ſanctum ſancti, putatq́ dictum τὸ ἅγιον τοῦ ἁγίου, perinde quaſi plene dicas, τὸ πνεῦμα ἅγιον, τοῦ θεοῦ ἁγίου, id eſt, Spiritum ſanctum ſancti dei, cum conſtet hanc conduplicationem iuxta idioma ſermonis Hebraici, epitaſin habere ſanctimoniæ. Siquidem priorem partem duntaxat ſanctum appellat, alteram ut eximie ſanctam, ſanctum ſanctorum.

Poſt uelamentum autem ſecundum.) Secundum, referendum eſt ad uelamentum, nõ ad tabernaculum.

Thuribulum.) θυμιατήριον. Quod locum quoq́ ſignificat, aut aram, in qua fit ſuffitus.

Super quæ erant.) ὑπεράνω δὲ αὐτῆς, id eſt, Supra illud autem, ſiue ſupra illam, ut referas ad arcam, atteſtantibus ſcholijs Græcanicis.

In priore quidem.) εἰς μὲν τὴν πρώτην. Cur non potius in primum quidem? cum Græcus interpres ita locutus ſit.

Sacrificiorum officia.) τὰς λατρείας. Explicuit interpres Græcam uocem, quam aliquoties uertit culturam, ſiue obſequium.

Quẽ offerret.) ὃ προσφέρει, id eſt, Quẽ offert. Nec eſt pro ignorãtia, ſed pro ignorãtijs.

Parabola ſimilitudo.

Quæ parabola.) Cur non potius ſimilitudo?

Temporis inſtantis.) εἰς τὸν καιρὸν τὸν ἐνεστηκότα, id eſt, In tempus quod inſtabat, hoc eſt, pro tempore tum præſente.

Iuxta quam.) καθ᾽ ὃν, id eſt, Iuxta quod, ſiue in quo, ut ſubaudias tempore.

In cibis & in potibus.) Interpres nõ potuit reddere Græci ſermonis gratiã, ἐπὶ βρώμασι καὶ πόμασι. Et iuſticijs.) δικαιώμασι, id eſt, Iuſtificationibus.

Impoſitis.) ἐπικείμενα, id eſt, Impoſita, refertur enim ad munera & hoſtias.

Aſſiſtens.) παραγενόμενος, id eſt, Accedens. Alioqui parum apte cohæret, quod mox ſequitur, Introiuit in ſancta. Etenim qui poteſt introire, qui iam aſſiſtit?

Per amplius.) Duæ ſunt dictiones, διὰ τῆς μείζονος, Per id quod amplius, ſiue maius erat. Non manufactum.) οὐ χειροποιήτου, Dictione compoſita.

Qui per ſpiritum ſanctum.) διὰ πνεύματος αἰωνίου, id eſt, Per ſpiritum æternum. Et in hunc modum legit & interpretatur Chryſoſtomus.

Morte intercedente.) θανάτου γενομένου, id eſt, Morte facta. Quanquàm interpres bene reddidit ſententiam.

Teſtamẽtum Hebræis pactum eſt.

Vbi enim teſtamentum, mortem &c.) At diuus Hieronymus prodidit uocem, quam interpretes uerterunt teſtamentum, Hebræis magis ſonare pactum aut fœdus ברית. Quod ſi uerum eſt, apparet & hanc epiſtolam ſcriptam ab eo, qui Hebraice neſcierit, id quod haud ita diſſimile ueri uidet. Certe diuus Hieronymus cõſtanter uertit pactũ. Iam διαθήκη Græcis diſpoſitionem ſonat magis quàm teſtamentum. Et Hebræis עדות à teſtibus dictũ eſt, quod pacta quæ rata uelimus eſſe, ſub teſtibus ſanciri ſoleant. Proinde Septuaginta uidentur hoc ſecuti, qui teſtamentum tranſtulerunt. Verum ſi quis uocẽ ſequi malit, quàm ſermonis uſum ac proprietatem, quicquid adhibitis agitur teſtibus, teſtamentum erit. Nec eſt confirmatum, ſed βεβαία, hoc eſt, ratum, ſiue firmum, ut ſubaudias eſt.

Lecto enim.) λαληθείσης γὰρ, id eſt, Dicto enim.

Mandato legis.) Græca ſecus habent, λαληθείσης γὰρ πάσης ἐντολῆς κατὰ νόμον ὑπὸ μωϋσέως παντὶ τῷ λαῷ, id eſt, Cum enim omne mãdatum dictum eſſet iuxta legem à Moyſe omni populo.

Et lana

Et lana coccinea.) καὶ ἐρίου κοκκίνου, id est, Lana coccina, à cocco, quæ adhibetur tingendæ purpuræ.

Hic sanguis testamenti.) Ad hæc allusisse uidetur Christus in cœna, Hic sanguis noui testamenti, simili modo suum repræsentans sacrificium.

Sine sanguinis effusione.) Græce composita dictio est, αἱματεκχυσίας. Et hic locus non nihil sapere uidetur Origenicum, si legas quæ sequuntur, etsi quis crassius interpretet. Proinde Chrysostomus rem trahit ad allegoriam. Synagoga terra erat, ecclesia cœlum. Illorũ sanctum paulo ante uocauit mundanum, nostra cœlestia sunt, cum simus ipsi cœlestes.

Non enim in manufactis.) Græce est, In manufacta sancta. &c.

Exemplaria uerorum.) Græce non est ὑποδείγματα, quemadmodũ paulo ante, sed ἀντίτυπα, ueluti reddentia similitudinem uerorum. Neq; mihi uidentur absurde dici exemplaria, uetera illa, quæ deliniabant ac uelut adumbrabant, euãgelicam historiam. Certe nobis erãt exemplaria, etiamsi deo non fuerunt. Qui scripsit hanc epistolam nihil interesse putauit, inter ὑπόδειγμα & ἀντίτυπον.

In consummatione.) ἐπὶ συντελείᾳ, id est, Sub consummationem, siue instante consummatione. Nam eam uim habet aliquoties ea præpositio, si dandi casui iungatur.

EX CAPITE DECIMO.

NOn ipsam imaginem.) οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα. Ipsam posuit pro ueram & expressam, quæ rem totam ut est, repræsentet. Vnde & Christum imaginem dei uocat. At umbra nihil repræsentat præter extrema quædam corporis lineamenta, unde rudis illa priscorum pictura cœpit.

Alioqui cessassent offerri.) Græcanica scholia admonent per interrogationem esse legendum, an non desiissent offerri? Interpres legisse uidetur, ἐπεὶ ἐπαύσαντο ἂν προσφερόμεναι. Pro nobis facit Theophylactus. Certe aut omittẽda erat negatio, aut legẽdum per interrogationem, quæ uim habet negandi. Cæterum hic eleganter interpres participium uertit in uerbum infinitiuum, quod aliâs quidem parum eleganter reliquit. *Interpres collaudatus.*

Sed in ipsis commemoratio.) Subaudiendum est, sacrificijs siue hostijs, siue in ijsdem. Loquitur enim de iteratis.

Sacrificium & oblationem noluisti.) Quisquis hanc scripsit epistolam, minimũ discrepat ab æditione Septuaginta in citandis ueteris instrumenti testimonijs, iuxta quos ita legimus, θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι, ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἐζήτησας, τότε εἶπον, ἰδοὺ ἥκω. ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου. Vbi pro aures, positum est corpus, atq; ita legit Augustinus, enarrans psalmum trigesimumnonum. At diuus Hieronymus iuxta ueritatem Hebraicam trãstulit hoc modo, Victima & oblatione non indiges, aures autem fodisti mihi. Holocaustum & pro peccato non petisti, tunc dixi, ecce uenio. In uolumine libri scriptum est de me, ut facerem placitum tibi deus meus. Cæterum quod dicit, Aures autem perfodisti mihi, indicat obedientiam fidei, quam deus iam requirebat à suis cultoribus fastiditis uictimis. *Corpus pro aures.*

Vt faciam deus.) Hoc referendum est ad illud quod præcessit, Ecce uenio, ut faciã &c. annotantibus Græcorum scholijs, & liquet ex his quæ sequuntur.

Tunc dixi, ecce uenio.) Vbi hæc uerba repetuntur, dixit, est Græce, τότε εἴρηκεν. Mirũ est autem, cur mutauerit personam, cum referantur uerba superius posita. Et tamen ita scriptum fuisse in uetustissimo codice Paulino rasuræ uestigium indicat. Neq; secus legisse uidetur Chrysostomus, uel hoc argumento, quod quæstionem mouet, de quo hoc dicatur. Nam si legisset, tunc dixi, hoc est, si ipse diceret de se, non conueniebat interrogare, de quo hoc diceretur.

Vt sequens statuat.) τὸ δεύτερον, id est, Secundum, siue posterius.

Sacerdos præsto est cotidie.) ἱερεὺς ἕστηκεν, id est, Sacerdos stat, ut uerbum uerbo reddam. Nec est quod nos offendat temporis ratio, cum in huiusmodi uerbis præteritũ usurpetur pro præsenti. Hoc admonui, quod animaduerterim quosdam frustra offendi, in quibus est Stapulensis noster. Alioqui si legas stabat, parum congruet quod mox consequitur, Quæ non possunt auferre peccata. Quãq; Græce est, οὐδέποτε δύνανται, id est, Nunquã possunt. atq; ita scriptum comperi in exemplari Paulino. *Faber.*

Pro peccatis offerens hostiam.) προσενέγκας θυσίαν. Participium est præteriti tēporis, quamobrem mutato genere, uertere poterat, oblata hostia.

Sanctificatos.) τοὺς ἁγιαζομένους, id est, Eos qui sanctificantur.

Dabo leges.) διδοὺς νόμους, id est, Dans leges. Codex Donatiani habebat dādo ꝑ dabo.

Deest nobis. Et peccatorum.) Deest Latinis, ὕστερον λέγει, id est, Postea dicit.

In introitu.) Valla castigat, in introitum, quasi nos confidamus futurum, ut introeamus sancta. Et est quidē Græcus sermo anceps, εἰς τὴν εἴσοδον. Verum non uideo cur nō recte possit accipi, nos habere fiduciam in introitu, quo Christus pontifex pro nobis ingressus est sancta. Etiamsi diuersa lectio mihi non improbatur, & magis quadrat ad ea quæ sequū-tur, Accedamus cum uero &c.

Initiauit.) ἐνεκαίνισεν, id est, Innouauit, siue dedicauit, unde encænia.

Viam nouam.) ὁδὸν πρόσφατον, id est, Viam recentem.

Accedamus.) προσερχόμεθα, id est, Accedimus. Etiamsi hic Græcorum exemplaria ua-

πληροφορία riant. Et in plenitudine est, ἐν πληροφορίᾳ, de quo sæpe iam admonuimus. Ac de certitudi-ne fiduciæ, interpretantur Græcorum cōmentarij, qui Chrysostomo inscribuntur.

Confessionem indeclinabilem.) ἀκλινῆ, id est, Non uacillantem, neq; huc & illuc nutan-tem, hoc est, firmam & immotam. Alioqui indeclinabile dicitur, quod uitari nō possit.

In prouocationem charitatis.) εἰς παροξυσμόν. Quod Lucas in actis accipit pro excan-descentia in malam partem, hic in bonam usurpauit pro extimulatione.

Collectionē nostrā.) ἐπισυναγωγὴν, id est, Aggregationē, quasi postea accesserint, aut accessuri sint. Quanto uideritis.) ὅσῳ βλέπετε, id est, Quanto uidetis.

Terribilis autem.) Melius erat, sed terribilis. Quanquam idem significant hæ coniun-ctiones, tamen nonnihil refert aliquando, quam quo loco ponas.

Et ignis æmulatio.) ζῆλος, igni ueluti tribuit. Nam zelū appellat impetū ulciscendi.

Qui consumpturus est.) ἐσθίειν μέλλοντος, id est, Qui comesurus est, siue deuoraturus.

Locus olim suspectus. Et hic locus palam adimit spem Christianis relapsis in peccatum, nisi commode interpre-temur iuxta rationem, quam superius indicauimus ex Chrysostomi sententia, atq; etiam Theophylacti, non posse repeti baptismum, qui Christi mortē repræsentat. Testatur no-minatim Theophylactus, hunc Pauli sermonem à nonnullis eò fuisse deprauatum, ut in-terpretarentur, non dari locum ueniæ à baptismo reuolutis in uitia. Quoniā autem ea quæ sequuntur, Sed terribilis expectatio iudicij, uidētur pugnare cum hac interpretatione. Nā alioqui dixisset, sed sequitur pœnitentia, Posset & sic explicari, ut Paulus ὑπερβολῇ utatur, quo magis deterreat eos à peccando. Similia sunt in epistola Ioannis. Aut ut intelligamus de ijs qui deficiunt à lege Christi, quos aduersarios uocat.

Irritam quis faciens.) ἀθετήσας τὶς νόμον, id est, Aliquis qui irritam fecit legem.

Mereri supplicia.) ἀξιωθήσεται, id est, Merebitur, seu dignus habebitur.

Immundum duxerit.) κοινὸν, id est, Cōmune. Sic enim uocāt Iudæi, quod est propha-num & ꝓbominandum. Porrò duxerit, positum est pro existimarit, aut habuerit.

Mihi uindi-cta. Mihi uindictā.) Græce est, uindicta nominādi casu, ἐμοὶ ἐκδίκησις, ut & ante admonui-mus. Perinde ualet ac si dicas, mea est uindicta, & meum est ulcisci.

Et ego retribuam.) Et, redundat.

Quia iudicabit.) Quia, non est apud Græcos. Cæterum illud, in altero quidem oppro-brijs, dilucidius uerti poterat, per tum & tum, aut partim & partim, aut non modo & non solum. Partim quidem dum & probris & pressuris affecti, spectaculo fuistis omnibus, par-tim dum consortes ita conuersantiū facti estis. Vt sit sensus, illos duplici nomine laudari, q non solū ipsi persecutionē ob Christi fidem sustinuerint, uerum & alijs hæc patiētibus ad-

Argumentum Laurentij. fuerint & cōmunicarint. Porrò quod Laurentius arbitratur, ex hoc potissimum uerbulo doceri posse, hanc epistolā esse Pauli, quod de uinculis suis meminerit, friuolū est, ne dicā ridiculū. quasi nō omnes fermè apostolorū successores & adiutores in uinculis fuerint.

Spectaculū facti.) θεατριζόμενοι. Theatron Græcis spectaculum. Vnde qui in theatrum producuntur, ut omnibus sint spectaculo, θεατρίζεσθαι dicuntur.

Nam & uinctis.) Græce est, τοῖς δεσμοῖς μου, id est, Vinculis meis. Interpres legisse ui-detur δεσμίοις. Verum id librarijs potius imputandum reor.

Cognoscentes

Cognoſcentes uos.) Græci ſic legunt, γινώσκοντες ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς κρείττονα ὕπαρξιν ἐν οὐρανοῖς καὶ μένουσαν, id eſt, Cognoſcentes uos habere in uobiſmetipſis meliorem ſubſtantiã in cœlis & manentem. Quidam codices pro ἐν ἑαυτοῖς habent, ἐν οὐρανοῖς, id eſt, in cœlis. Quidam habebant ad hunc modum, ἔχειν ἑαυτοῖς κρείττονα ὕπαρξιν ἐν οὐρανοῖς, id eſt, habere uobiſipſis meliorem ſubaſtantiam in cœlis.

Nolite itaqꝫ amittere.) μὴ ἀποβάλητε οὖν, id eſt, Ne abijciatis igitur.

Patientia enim uobis neceſſe.) ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρείαν. Quod non ſimpliciter ſonat patientiam, qua toleramus mala, ſed patientem expectationem, cum ſpe præmij duramus in malis, & nos rebus melioribus ſeruamus. ὑπομονή.

Adhuc enim modicum aliquantulum.) ἔτι γὰρ μικρὸν, ὅσον, ὅσον, Quod ita uertere poterat: Adhuc enim perpuſillum, aut perqꝫ exiguum tempus. Nam Græci ſermonis conduplicatio, epitaſin habet breuitatis temporis, idqꝫ iuxta proprietatem Hebræi ſermonis, qui congeminatione uerbi eiuſdem uehementiam explicat. Quod genus eſt illud Hieremiæ, Ficus bonas bonas, & ficus malas malas. Rurſum illud eiuſdem, templum domini, templum domini. Itidem Eſaias capite decimo, Adhuc enim paululum, modicumque, & conſummabitur indignatio mea. ὅσον, ὅσον.

Ex fide uiuit.) ζήσεται, id eſt, Viuet, ſiue uicturus eſt.

Quia ſi.) Antiqui codices habent, quo ſi. Græci, καὶ ἐὰν, id eſt, Et ſi.

Non placebit animæ meæ.) οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ, id eſt, Non complacitum eſt animæ meæ in illo. Quanquàm diuus Hieronymus exiſtimat ea legendum, ut referatur ad uiſionẽ, non ad hominem. præcedit enim in Habacuc, unde hic deſumptus eſt locus, Scribe uiſionem &c. Atqꝫ illud ſi ſubtraxerit ſe, refert ad Chriſtum tardantem, non ad hominem deſperantem. De quo cui cordi fuerit copioſius edoceri, legat huius enarrationem in ſecundum caput Habacuc. *Noua Hieronymi interpretatio.*

Subtractionis filij.) Filij non reperio in Græcis codicibus, ac ne in Paulino quidem exemplari, niſi quod aliquis recentiore manu in ſpacio uerſus dirimente aſſcripſerat, filij. Porrò ita dixit non ſumus ſubtractionis, quaſi diceret, non ſumus ſubtractores, hoc eſt, qui refugiunt ac detrectant obedire, ſed ſumus fidei, hoc eſt, fideles, quaſi dicas ſumus dei. Nec eſt ſimus, ſed ſumus, ἐσμὲν, modo indicandi, non imperandi.

EX CAPITE VNDECIMO.

SPerandarum ſubſtantia.) ἐλπιζομένων ὑπόστασις, id eſt, Quæ ſperantur. ὑπόστασιν dixit, certitudinem, & id cui aliquid innititur ac fulcitur. Hic quidã argutantur circa hanc definitionem, ut ipſi uocãt, cum encomium fidei potius ſit quàm definitio dialectica. Tametſi Hieronymus ac Theophylactus eam appellant definitionem, quod ſpeciem aliquam habet definitionis, qua rei naturam explicant dialectici. Siquidem hoc exordiolo ingreditur fidei laudationem, mox & exemplis oſtendens, quantam uim habeat fides. Niſi forte putant eſſe finitionem, ubicunqꝫ legerint eſt. Veluti ſi dicam, literæ ſunt in rebus aduerſis ſolatium, in ſecundis ornamentum, hanc eruditionis laudatiunculam exiſtiment ad definitionum leges exigẽdam. Et ſunt qui ſubmota hac definitiõe, ceu nimiũ apoſtolica, parumqꝫ magiſtrali, ſubijciũt aliã ſophiſticam, & Ariſtotelis redolentẽ dialecticã, uidelicet hanc, Fides eſt uoluntaria certitudo abſentiũ, infra ſcientiam & ſupra opinionem conſtituta. Deblaterat & alia fermè huius generis uulgatiſſimũ gloſſema in caput de ſumma trinitate & fide catholica. Quorũ eſt illud ſymbolũ dicitur à ſyn, quod eſt ſimul & bolus morſus quod ſinguli apoſtolorũ attulerint morſellum ſuũ. Illud adijciam, hoc loco fidem non uſurpari proprie pro ea, qua credimus credenda, ſed qua ſperamus, hoc eſt, ipſa fiducia. *Definitio fidei.* *Fides pro fiducia.*

Argumentum.) ἔλεγχος, id eſt, Indicium. nam id hoc loco ſignificat argumentum. Interpres Chryſoſtomi uertit cõuictio. Etiãſi in libris uulgatis, ubiqꝫ deprauatũ eſt cõiũctio.

Non apparentium.) Græce eſt, οὐ βλεπομένων, id eſt, Quæ non uidentur. Nec eſt ſenes, ſed ſeniores, πρεσβύτεροι. Et ἐμαρτυρήθησαν, quod hic uertit teſtimoniũ conſecuti ſunt, tranſferre poterat, Teſtimonio probati ſunt, ſiue teſtimonium emeruerunt.

Ex inuiſibilibus uiſibilia.) εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι, id eſt, Vt ex

his,quæ non apparent,ea quæ uidentur fierent.

Plurimam hoſtiam.) πλείονα θυσίαν,id eſt,Copioſiorem hoſtiam,ſiue plus hoſtiarum. Interpres ne diceret plurem hoſtiam,comparatiuum mutauit in ſuperlatiuum.

Eſſe iuſtus.) Græce dixit magis quàm Latine,ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, Teſtimonio dictus eſt eſſe iuſtus,ſiue teſtimonium meruit quod eſſet iuſtus.

Muneribus eius.) De muneribus eſt Græce,ἐπὶ τοῖς δώροις, id eſt,De donarijs.

Deo additur. Sine fide autem impoſſibile eſt placere deo.) Deo,hoc loco non repetitur apud Græcos,quos ego uiderim,ſed ſubauditur ex ſuperioribus.

Metuens.) εὐλαβηθεὶς,id eſt,Cauens,ſiue ueritus.

Fide qui uocatur Abraham.) πίστει καλούμενος ἀβραάμ. Interpres non reſpexit ad uerbum præteriti temporis,obediuit.Itaq; uertendum erat,Fide uocatus Abraham obediuit:aut,fide cum uocaretur Abraham obediuit.ut fide,pertineat ad uerbũ obediuit. Sed *Duplex ſenſus.* rectius ad utrunq; accommodatur.Vocatus Abraham per fidem,& obediuit per fidem. Siquidem fide promeruit,ut illi nomen augeretur.Non enim illi prius auctum eſt, quàm de eo dictum eſt,Credidit Abraham deo,& reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Theophylactus ſic interpretatur,ut uocatus non faciat ad nominis appellationem, ſed ad iuſſum dei, bis enim uocatus eſt à deo,cum iuberetur relinquere natalem terram.Rurſum cum uocaretur in montẽ,immolaturus filium.Ac iuxta hunc ſenſum ordinandus eſt ſermo, Abrahã cum uocaretur à deo,per fidem obediuit.

In locũ exire.) Et hoc Græce,obediuit exire.poterat Latine,obediuit exiens,ſiue ut exiret. In caſulis.) ἐν σκηναῖς, id eſt,In tentorijs.

Sara ſterilis.) Epitheton ſterilis,non inuenio in Græcis, licet aſſcriptum ſit in uetuſtiſſimis noſtris codicibus.Ex Chryſoſtomi & Theophylacti enarratione parum liquet,an interpres addiderit de ſuo,an hinc ſumpſerit.

In conceptione ſeminis.) εἰς καταβολὴν σπέρματος.Interpres probe & uerecunde reddidit ſententiam Græci ſermonis.Imbecillitas enim corporis obſtat,quominus ſemen ſubſidat & adhæreſcat in matrice,propter imminutam attrahẽdi ac retinendi uim.Nam illud καταβολὴν aliquoties uertit fundationem.Proinde Chryſoſtomus uim uerbi explanans, exponit,ad ſuſcipiendum ſemen ac retinendum. Demiror autem cur Faber maluerit pro *Faber.* conceptione ſucceſſionem,niſi quod uerecundius etiam quàm interpres ſtuduit efferre. aut,quod magis ſuſpicor,librariorum incuria , pro ſuſceptione mutatum eſt ſucceſſione Theophylactus indicat quoſdam eſſe in hac ſententia,ut putent & fœminis ineſſe ſemen, & ad id,hunc locum poſſe accommodari.

Etiam præter tempus ætatis.) Græce ſic eſt,καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν, id eſt,Et præter tempeſtiuitatem ætatis peperit. hoc eſt,aliena ætate.

Orti ſunt.) ἐγεννήθησαν,id eſt,Nati ſunt,ſiue geniti.

Et hoc emortuo.) καὶ ταῦτα νενεκρωμένου.Ne quis putet Abraham iam uita defunctum genuiſſe filios.Sic ẽm uertit quidã,Ex uno nati ſunt,& ipſo cũ mortuus eſſet.Imò Græcus *Faber.* ſermo ſignificat illũ iã effœto defectoq; fuiſſe corpore,ſicut & in epiſtola ad Rhomanos dixit mortificationẽ uuluæ & corporis.Deinde καὶ ταῦτα,ex cõſuetudine Græci ſermonis *Valla.* facit ad epitaſim,quod Latini reddere ſolent,idq;,atq; id,& quidem alijsq; ſimilibus modis.Vt ne Laurentium quidẽ oportuerit admodum offendi numero pronominis.

Propter quod ab uno orti ſunt.) διὸ καὶ ἀφ᾽ ἑνὸς ἐγεννήθησαν, καὶ ταῦτα νενεκρωμένου, id eſt,Propter quod ab uno nati ſunt,ſiue ex uno,idq; emortuo,ſiue,eoq; emortuo.

Aſpicientes.) Cum mutarit genus paulo ante,ut temporis ſeruaret rationem, cur non idem facit in hoc participio?Nam dicere poterat,non acceptis,ſed eminus,ſiue procul cõſpectis & ſalutatis, & confeſſi.

Et ſalutantes.) Ante hæc uerba inuenio in Græcis codicibus,καὶ πεισθέντες,id eſt,Perſuaſi.

Deeſt nobis. Et ſiquidẽ illius meminiſſent.) καὶ εἰ μὲν ἐκείνης ἐμνημόνευον,ἀφ᾽ ἧς ἐξῆλθον,εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι,id eſt,Et ſiquidẽ illius meminiſſent,unde fuerãt ꝓfecti,habuiſſent tẽpus reuertendi.Nec ẽm aſſentior hac quidẽ in parte Laurẽtio Vallæ,qui putauit in hũc uertẽdum fuiſſe modũ.Et ſiquidẽ illius recordarentur,ex qua exierant,haberent tempus reuertendi, ueluti de præſenti loquatur,non de præterito.Atqui id longe ſecus eſt.Loquitur enim de

Abraham

Abraham ac similibus, quibus liberum erat in patriam redire, si patriæ desiderium eos tenuisset. Cæterum Laurentium offendit uerbum præsentis temporis, quod mox sequitur. Nunc autē meliorē appetunt. Quasi uero noua sit huiusmodi temporis hypallage. Quid quod ut sequitur ita præcessit, etiam uerbū præsentis tēporis, ἐμφανίζουσιν ὅτι. Certe quod paulo inferius subijcitur, Non confunditur deus, uocari deus illorum, nō potest nisi ad patriarchas accommodari. Dicitur enim deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob. Iam num Latine dici possit, erubescit uocari bonus, quemadmodum dicimus, cupit uideri bonus, uiderit Laurentius, qui hoc negat, cum nihil obsistat, quo minus ita loquamur.

Hypallage temporibus.

In quo susceperat.) ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξάμενος, id est, Qui ꝑmissiones acceperat.

Arbitrans.) λογισάμενος, id est, Perpendens, etiamsi participium præteriti tēporis est.

In parabolam accepit.) ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο, id est, In similitudine adduxit, hoc est, in typo Christi immolādi. Siquidē illū referendū est ad Isaac, quem uiuū reduxit domum.

Et adorauit fastigiū uirgæ illis.) Hieronymus in quæstionibus Hebraicis notat interpretes Septuaginta, qui perperam transtulerint, adorauit summitatē uirgæ eius, cum apud Hebræos habeatur, & adorauit ad caput lectuli. Quod si uerum est, quid faciemus autori quisquis est huius epistolæ? aut qui patrocinabimur Hieronymo? Porrò cum Hieronym⁹ fateatur Græcam uocem esse ancipitem, quur alterum sensum asseuerat esse falsum, alterū adeo mordicus tenet, ut interpretans adiecerit etiā aliquid de suo? Adorauit, inquiens, dominum conuersus ad lectuli caput. Intantum eo tempore abhorrebant ab adorandis ullis rebus creatis, soli deo hoc honoris seruantes: cum hodie repertum sit ex supernatiuali philosophia ligneam statuam, eadem adoratione adorari, qua adoratur æterna trias. Neq; quisquàm est, cuius aures hic offendat sermo: cum undiq; tam multa producantur offensiua piarum aurium. Cæterum quum locis aliquot in sacris uoluminibus legamus adoratos reges, quid erat periculi si pater adorasset filium principē? Vt Reg. ij. cap. ix. Et Reg. iij. cap. j. Adoratur Solomon, etiam à Dauid patre ut uidetur. Quidam sic elabuntur quasi adorauerit non uirgam Ioseph, sed regnum Christi, quod intelligebat eo sceptro signari. Augustinus aperit aliam rimam, ut pro ἀυτῆς legamus αὐτῆς, ijsdem quidem literis, sed mutato spiritu, siue addita litera ἑαυτῆς, ut intelligamus senem innixum baculo suo adorasse dominum. Illud dissimulandum non est in Græcis, non esse adorauit summum uirgæ, sed ad summum. Cum noster interpres præpositionem, uelut ociosam reliquerit. Si quidem hoc adorare uidemur, ad quod prono corpore nos inclinamus.

Annotatio Hieronymi pugnat cum hac epistola.

De profectione.) περὶ τῆς ἐξόδου, id est, De exitu.

Fide Moses grandis factus, negauit se esse filium &c.) Ante hunc locum additum erat in codice Donatiani, sed manu recētiore: Fide Moses grandis factus, occidit Aegyptium considerans dolorem fratrum suorum.

Temporalis peccati.) ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν, id est, Quàm temporariam habere pecccati fruitionem.

Thesauro Aegyptiorū.) τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν, id est, Thesauris q erant in Aegypto.

Aspiciebat.) ἀπέβλεπεν, id est, Respiciebat, siue spectabat, aut rationem habebat retributionis.

Animositatem regis.) τὸν θυμὸν, id est, Iracundiam, siue ferocitatem.

Tanquàm uidens.) ὡς ὁρῶν. Melius erat, perinde quasi uideret.

Primitiua.) πρωτότοκα, id est, Primogenita.

Quod experti.) ἧς πεῖραν λαβόντες, id est, Cuius nempe maris, experimentum cum cepissent Aegyptij.

Circuitu dierum septem.) κυκλωθέντα ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας, id est, Circundati. Nec alioqui mea sententia satis expressit sententiam. Nō enim sentit obsidione septem dierum muros euictos, sed posteaq; singulis diebus leuitæ portantes arcam circumissent ciuitatem, septimo die ad clangorem tubarum muri corruerunt.

Excipiens exploratores.) Et hoc participium præteriti temporis est, δεξαμένοι, exceptis exploratoribus. Quid adhuc dicam.) λέγω, id est, Dico.

Iephthe.) Quod Græci scribunt Hiephthae, tetrasyllabam ἰεφθάε. Notatus est à nōnullis & hic epistolæ locus, ut admonet Chrysostomus, quod Iepte meretricis filium, & filiæ immerentis

Locus notat⁹ olim de Iephthe.

immerentis interfectorem, in sanctorum Catalogo recenseat, item Barachi & Samsonē.

Impetum ignis.) δύναμιν, id est, Vim.

σόμα à τέμνω. Aciem gladij.) σόμα, id est, Os gladij, siue σόματα numero multitudinis, quod tamen Græci pro acie ponunt, quod ea parte mordeat. Quanquàm sunt apud Græcos, qui σόμα quoque dictum putent à τέμνω, id est, incido, quod ore incidamus, & comminuamus cibū. Vnde & δίσομος dicitur gladius utrinque incidens.

Conualuerunt nō à morbo. Conualuerūt de infirmitate.) ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, id est, Potētes redditi sunt ex imbecillitate. nequis somniet eos reualuisse à morbo. Chrysostomus interpretatur de reuersis ab exilio Babylonico, in quo cum fuissent deiecti ac mortuis assimiles, postea restituti sunt pristino uigori. Theophylactus attingens & hanc interpretationem, admiscet de Ezechia, qui à morbo reualuit. Posteriorem sequitur Thomas.

Castra uerterūt exterorū.) παρεμβολὰς ἔκλιναν, id est, Incursiones siue impressiones in fugam uerterunt, & inclinarunt. Dicitur enim inclinata acies, cum parat fugam, & cedit in bello. Nec male uertit interpres, si quis modo sentiat, quid hoc loco sit uertere, hoc est, ad fugam impellere. *Faber.* Demiror autem cur Stupulensis maluerit euertere quàm uertere. Nam auertere multo erat aptius. Certe euertere, non uideo, quo pacto tolerari possit hoc sanè loco. Iam aliquanto inferius mulieres, Græce est γυναῖκες, quæ uox & sexum significat & uxorem. At hoc loco mortuos, de liberis accipiendum est. Mirum quantus hic quorundā *Curiosa quæstio* disputatorum tumultus id agentium, ne uxores uirum semel defunctum cogantur recipere, idque ne pereat character ille indelebilis apud ipsos natus. Quasi uero cum Paulus diceret, Si dormierit uir soluta est à lege uiri, tam anxie senserit, ut liberaret mulierem, si cuius uir reuixisset. Hic demum dignus est campus eximijs magistris.

Distenti sunt.) ἐτυμπανίσθησαν. Quod à corio sumptū est, in tympano distento. Quanquàm Græcanica scholia interpretantur de his qui fustibus contusi perierunt. Cæditur enī crebris ictibus tympanum.

Secti sunt.) Quod Hieronymus alicubi uertit, Serrati sunt, ut accommodet ad supplicium Esaiæ.

Tentati sunt.) Nescio quo casu acciderit, ut nec apud Chrysostomum, nec apud Theophylactum ulla fiat mentio huius particulæ Tentati sunt, præsertim cū sit dilutior utrisque quibus miscet. Præcedit enim dissecti sunt, & sequit, occisione gladij occubuerūt. Mihi uidet adiectitia. Suspicor enim eruditulum aliquē pro ἐπρίσθησαν, mutare uoluisse ἐπειράσθησαν, atque ita uocem utranque relatam in contextum, cū altera esset asscripta in spatio marginis.

Melotæ. Thomæ lapsus miserandus, si modo is ea scripsit. In melotis.) ἐν μηλωταῖς, id est, Pellibus ouillis. Sicut λεοντῆ dicitur exuuiū leonis. Equidem non possum ridere uirum alioqui magnum Thomam Aquinatem, tamen miseret me, ac pudet, illius nomine tam fœdi lapsus, etiamsi fateor hæc non omnino proprie pertinere ad fidem, nec esse periculum ut hæreticus iudicetur, qui consimiliter fuerit hallucinatus. Verum illud periculū est, nec qui bonas didicere literas cum hæc legunt, ex his metiātur cætera, ut est hominum ingenium: Melota, inquit, est uestis facta de pilis camelorū, ut quidam dicunt. Vel melius, quod taxus habet pellem hirsutam, de qua fit uestis quæ dicitur melota. Iam quanto insulsius, imò impudentius, delirat super hac uoce quisquis fuit au*Catholicon.*tor operis omnium indoctissimi, quod uocant Catholicon. Hic triumphum agant, scilicet qui apostolicæ simplicitatis prætextu suæ patrocinātur inscitiæ. Huiusmodi sanè uel ipsos superant apostolos. Neque enim quisque illorum tam inscius uocum aut rerū fuit, ut ex oue faceret camelum, aut aliud nouum animal arbori cognomine. Quanque ego uix adduci possum, ut credam hæc ab Aquinate scripta, primum Italo, deinde tam cæteris in rebus uigilanti. Et haud scio an bona pars huius erroris interpreti sit imputanda, qui è duabus Græcis uocibus, alteram transtulerit, alteram reliquerit. Si quidem in pellibus caprinis Græce est αἰγείοις. At cur fugit ad eundem modum circumloqui μηλωταῖς in pellibus ouillis? Nisi quod suo more horruit bis dicere pellibus. Quanquàm μηλωτὴ non tam pellem ouis significat quàm exuuium, hoc est, pellem corpori detractam unà cum lana.

Egentes.) ὑστερούμενοι, id est, Destituti rebus necessarijs. Quanquàm interpres bene reddidit. Testimonio fidei probati.) μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, id est, Testimonio comprobati sunt per fidem.

Prouideri

Prouidente.) Et hoc participium est præteriti temporis apud Græcos, προβλεψαμένου, id est, Quod deus melius quiddam de nobis prospexerat.

EX CAPITE DECIMOSECVNDO.

IMpositam nubem.) περικείμενον, id est, Circumpositam, siue circũdatam, & undiq; cingentem nos. Nubem autem uocat ingentem multitudinem ac turbam testium. Pondus.) ὄγκον, id est, Onus, siue sarcina. *Nubes pro multitudine.*

Circũstans nos.) Nos, nõ est in Græcis codicibus, & est εὐπερίστατον, id est, quod facile circũsistat, & hæreat atq; amplectatur, quasi nolens abijci. Proinde nos uertimus, tenaciter inhærente peccato. Iam an satis quadret Aquinatis interpretatio, qui circũstans peccatũ exponit occasionẽ peccandi, alijs discutiendum relinquo. *Thomas.*

Autorem & consummatorem.) ἀρχηγὸν καὶ τελειωτήν. Non explicuit interpres uim & festiuitatem Græci sermonis, qui constat ex contrarijs inter se uocibus, quarum prior composita est ex principio, posterior deducta à fine. Perinde quasi dicas inceptorem & finitorem, ut idem Christus sit autor initij simul ac finis.

Confusione contempta.) Confusionem suo more probrum atq; ignominiam uocat, cum Græce sit αἰσχύνη.

Atq; in dextera.) Græce est, Et in dextra throni dei, ἐν δεξιᾷ τε τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ.

Sedet.) ἐκάθισεν, id est, Sedit, siue consedit. Quanquam, ut dixi, in his præteritum pro præsenti usurpatur.

Consolationis.) παρακλήσεως. Hic sanè magis quadrabat adhortationis. Imò utrũq; bene habet. Etiamsi Theophylactus interpretatur de exhortatione.

Tanq̃ filijs loquitur dicens.) Dicens apud Græcos non est.

Neq; fatigeris.) ἐκλύου, id est, Deficias, siue defatigeris.

Flagellat autem omnẽ filium.) μαστιγοῖ. Quod Hieronymus in Osee uertit, castigat, quæ uox mutata literula uidetur à Græca deducta fuisse. Nam flagris cædi apud Romanos seruilius est. Cæterum illud recipit, positum est pro eo quod est approbat, & non abdicat ac reijcit. *Castigo μαστιγῶ.*

In disciplina perseuerate.) Græcus codex secus habet, εἰ παιδείαν ὑπομένετε, id est, Si castigationem sustinetis, cõsentientibus & interpretibus Græcis. Nam paulo ante quod erat παιδεύει, uertit, castigat, & ab eo deductum παιδείαν, uertit disciplinã. quẽ secuti quidã, disciplinam uocant castigationem, non satis approbante Valla. Quanq̃ disciplinam reperire licet apud probos autores, præcipueq; Suetonium, pro seueriore institutione, gubernationeq;, cuiusmodi solet adhiberi primis annis. Augustinus enarrans psalmum centesimum decimumoctauum, Disciplinam interpretatur, cum quis molestijs eruditur. Cæterũ quod Græce est προσφέρεται, & interpres reddidit offert se, Augustinus libro de tẽpore barbarico, capite sexto, legit, Sicut filios uos aggreditur deus. Hoc enim agit Paulus, ne horrescãt manum castigantis dei, non enim, inquit, admouet uobis manũ, ut hostis hosti, sed ut pater filijs, emendaturus, non perditurus. *παιδεύειν.*

Ergo adulteri.) Opinor interpretẽ uertisse, adulterini, pro spurijs & illegitimis. Quos Græci simulq; Latini uocant νόθους, quo uerbo usus est Paulus.

Eruditores habuimus.) παιδευτὰς, ab eodẽ uerbo παιδεύειν, quod significat ueluti puerum instituere, quod plagis & obiurgatione nonnunq̃ opus sit.

In tempore paucorum dierum.) πρὸς ὀλίγας ἡμέρας, id est, Ad paucos dies.

Secundum uoluntatẽ suam.) κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, id est, Vt ipsis uidebatur, hoc est, suo arbitratu. Nonnunq̃ & præter meritum.

In recipiendo.) εἰς τὸ μεταλαβεῖν, id est, Vt participes fiamus.

Pacatissimum.) εἰρηνικὸν, id est, Pacificum, siue pacatum.

Vt ne qs claudicans erret.) ἵνα μὴ τὸ χωλὸν ἐκτραπῇ, id est, Ne id quod claudũ aberret, hoc est, ne claudicatio abducat à uia, præsertim cum sit angusta. Certis igitur & non uacillantib⁹ passibus op⁹ est in hac. Et gressus rectos facite.) τροχιάς. Quod ut indicat Theophylactus aut uestigiũ est cursus humi impressum, aut ipsa terra currẽtiũ pedib⁹ cõculcata.

Contemplantes.) ἐπισκοποῦντες, id est, Cõsiderãtes, & curã agẽtes. Translatũ ab exercitu longum faciente iter. Nã hic aliquot cura delegari solet prospiciendi ne desit cõmeatus,

Ne quis

Ne quis desit gratiæ dei.) μή τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος, id est, Ne quis sit deficiens, aut destitutus à gratia dei, hoc est, qui non possit assequi, uelut in uia sunt qui deficiant.

Impediat.) ἐνοχλῇ, id est, Obstet, siue obturbet. Augustinus sermone de uerbis Apostoli, decimo sexto, pro impediat, legit molestat.

Vendidit.) ἀπέδοτο, id est, Reddidit, id est, in alterius rei uicem dedit. Etenim qui uendit, aut permutat, pro eo quod accipit reddit aliquid. Nec est primitiua, sed πρωτοτόκια, id est, Primogenitalia, ut ita docendi causa loquamur, hoc est, ius primogeniti.

Scitote.) ἴστε γάρ, id est, Scitis enim.

Hæreditare.) κληρονομῆσαι, id est, Hæreditate accipere.

Ad tractabilem montem.) Montem in multis Latinis codicibus deest. Nec Theophylactus addit montem, nec Chrysostomus, ψηλαφωμένῳ ὄρει, id est, Ad montem cōtactum, siue qui tangebatur, at non sine pernicie tangentium. Allusit enim ad montē Sina, & illud psalmi, Tange montes & fumigabunt.

Origenis noua lectio. Et accessibilem ignem.) καὶ κεκαυμένῳ πυρί, id est, Accensum ignem. Origenes homilia, in Numeros tertia, nec addit montem. & pro accessibilem legit, ardentem: Non enim accessistis ad ardentem & tractabilem ignem. Mirum autē quid idem secutus legat: & multitudinem angelorum collaudantium. Et Augustinus libro quæstionū in Genesim primo, quæstione centesima sexagesimaoctaua, legit ad hunc modum, Sed accessistis ad montem Sion & ciuitatem dei Hierusalem, & ad milia angelorum exultantium.

Se excusauerunt.) παρῃτήσαντο, id est, Deprecati sunt, siue recusarunt.

Ne eis fieret uerbum.) μὴ προστεθῆναι αὐτοῖς λόγον, id est, Ne sibi cōmendaretur sermo, aut ne sibi adderetur sermo. Nimirum post talia præludia, expectabāt duram orationem. Quanquam Græcus sermo nonnihil habet ambiguitatis, quod αὐτοῖς ad homines referri potest, & ad prodigia quæ præcesserant. ut sit sensus, ne adiūgeretur sermo talibus monstris iam uisis: aut ne sibi sermo committeretur, quem acerbum expectabant.

Non enim portabant.) οὐκ ἔφερον γάρ, id est, Non ferebant enim, non tolerabant.

Quod dicebatur.) τὸ διαστελλόμενον, id est, Quod distinguebatur, pro præcipiebatur. Expressit em̄ Hebraici sermonis figurā, iuxta quā dictū est & illud, Distinxit in labijs suis.

Superest in Græcis. Si bestia tetigerit montem, lapidabitur.) Hic quidam Græci codices addunt, ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται, id est, Aut iaculo configetur.

Quod uidebatur.) τὸ φανταζόμενον. Non est simpliciter, quod uidebatur, sed quod uideri uidebatur, sicuti uidentur spectra, & uisa, aut somnia.

Locus olim notatus. Moyses autem dixit.) Suspicor hunc esse locum, de quo senserit Hieronymus, cū ait, à quibusdam hanc epistolam non asscribi Paulo, quod nonnulla citentur in ea, ueluti de ueteri instrumento, quæ apud Hebræos nō habeantur. Siquidem Exodi capite uicesimo, ubi narratur historia traditæ legis, nihil huiusmodi dicit Moses. ac ne tertio quidem eiusdem uoluminis capite, cum in rubo uidet dominum. Nam torquet huc eum locum Aquinas. Idque quoniam sensit parum esse solidum adiecit, dixit, saltem facto. ne huic quidem fisus commento addidit: Vel forte Apostolus utitur alia litera, quam nos nō habemus. Sed utrum apocrypha utitur an approbata? Si apocrypha, negat alicubi Hieronymus morē esse apostolis apocryphorum uti testimonijs. Sin approbata, cōstat nostris exemplaribus aliquid approbatæ æditionis deesse.

Et multorum milium angelorum frequētiam.) καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει. Mire cōiunxit μυριάσιν & πανηγύρει, cum myriades aliquoties dicamus innumerabilem turbam. Alioqui myrias Græcis est numerus complectens decem milia. atque ita sane adducit Ambrosius, libro de Cain & Abel, secundo, capite secundo. Et πανήγυρις dicitur, quoties diebus festis, aut comitijs, uniuersus populus congregatur.

Et iudicem omnium deum.) καὶ κριτῇ θεῷ ἁπάντων, id est, Ad iudicem deum omnium.

Thomas. Et spirituum.) καὶ πνεύμασι, id est, Et ad spiritus. Dictu mirum, quàm hic uigilarit Aquinas indicans huius loci triplicem esse lectionem, Primam esse Græcorum, Et spiritum iustorum perfectorum, ut sit sensus, Accessistis ad spiritum sanctum, qui facit perfectos in iustitia. Alteram huiusmodi, Et spirituum iustorum perfectorū, ut sit sensus, Accessistis ad deum, qui est iudex omnium, sed est quasi hæreditas spirituum iustorum perfectorū. Tertiam, &

tiam, & spiritus iustorum perfectorum, ut accipiamus nobis fore societatem cum spiritibus sanctorum qui sunt perfecti. Sed primam approbat, quod sit ut ait ille planior, deinde quod Græcorum, cum ultima cum Græcis consentiat. iuxta quam Chrysostomus interpretatur animas piorum. Nullus indignatur Thomæ, qui cum Græce nescierit, tamen indicat uariam lectionem, idq; nullius autoritate fultus, in me destomachantur, qui tot rebus ad hoc negotium instructus, indicem non quid ego somniem, sed quid legerint ueteres ac probati utriusq; linguæ scriptores.

Et sanguinis aspersionem.) καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ, id est, Et sanguinē aspersionis, sanguinem qui aspergitur Hebræorum more.

Melius loquentem quàm Abel.) κρείττονα λαλοῦντι παρὰ τὸν ἄβελ, id est, Meliora loquētem quàm sanguis Abel. Nam id palàm postulat articulus τὸν. Sanguis enim Abel dicitur loqui de terra & efflagitare uindictam. At Christi sanguis loquitur expiationem. Ita non modo Græci, uerumetiam Thomas.

Loquebatur.) χρηματίζοντα, id est, Oracula reddebat. Nec enim est simpliciter loqui, sed ex oraculo respondere.

Adhuc semel & ego.) Et, redundat. Porrò testimonium adductum est ex Aggæi capite secundo. Hebræa sic reddidit Hieronymus, non dissentientibus Septuaginta: Adhuc unum modicum est, & ego commouebo cœlum & terram.

Mouebo.) σείω, id est, Concutio, præsentis temporis.

Mobilium.) τῶν σαλευομένων, id est, Eorum quæ fluctuant, siue concutiuntur.

Habemus gratiam.) Theophylactus legit, ἔχωμεν, id est, Habeamus. Verum in huiusmodi facillimus est lapsus.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

CHaritas fraternitatis.) ἡ φιλαδελφία, id est, Fraterna charitas, hoc est, charitas Christianorum inter ipsos mutua.

In uobis.) Apud Græcos non additur, nec in codice Donatiani. Itē copula &, quæ sequitur, non est apud illos.

Superest apud nos.

Placuerūt quidam &c.) ἔλαθόν τινες, ξενίσαντες ἀγγέλους, id est, Latuerūt quidam accipientes hospitio angelos. Sic enim ad uerbum uerti poterat. Porrò sensus hic est: Quidam imprudentes siue inscientes acceperunt angelos hospitio. Interpres male secutus est Græcam figuram, quam Latinitas non admittit. Cæterum quod in nostris codicibus placuerunt habetur scriptum, id uerisimillimum est librariorum errore inductum, qui cum non intelligerent latuerunt, nam is sermo nihil significat Latinis, mutata scriptura fecerunt, placuerunt. Mihi non usquequaq; satisfacit, quod hoc loco uertit Laurentius, per hanc latuit quosdam, quod angelos in hospitium accepissent. Neq; enim id sensit Paulus, hoc hospilitati tribuendū, quod ignorarint quos exceperant, sed quod acceperint angelos, cum se putarent homines accipere. At multo minus, quod in hunc locum cōmentatur Iacobus Faber Stapulensis, qui putat idem esse latuisse, quod occultatum & non uisum fuisse, scribens in hunc modum, Dicendum latuerunt, non placuerunt. Etenim Lot & familia eius latuit, angelis hospitio susceptis, cum Sodomitæ uellent eum impetere & perfringere fores continuo percussi cæcitate ab angelis. Verum secus interpretātur Chrysostomus ac Theophylactus, Græcam etiam figuram interpretantes, quæ tamen uel mediocriter Græce peritis incognita non est. Et Theophylactus hanc laudem accommodat ad Abraham & Lot communiter. Chrysostomus adeo tribuit Abrahæ, ut dubitet, num & Lot oporteat esse communem. Augustinus in quæstionibus super Genesim libro primo, citans hoc testimonium: Per hanc enim, inquit, quidam nesciētes, hospitio receperūt angelos. Et de Lot dubium non est quin nesciens receperit angelos, existimans homines esse. Cæterum de Abraham nonnihil addubitari poterat, quod adorarit & dominum appellarit, cum tres conspiceret. Rursum cum cibum offert, & pedum lotionem, uelut ex itinere fessis, uidetur homines credere. Thomas Tenedia bipennis, ita nodum dissecat, ut dicat Abraham primum eos habuisse pro uiris probis, & ob id exhibuisse humanitatis officia, licet adorarit adoratione δουλείας, mox agnouisse angelos, in quibus loqueretur deus. Idem admonet geminæ lectionis. Nam præter hāc quam uulgo habemus legi, per

Placuerunt pro latuerunt. Valla.

Faber.

hanc quidam nescientes receperunt angelos,& tamen nō dignatur huius lectionis ullum nobis autorem indicare.

Laborantium.) κακοχουμένων,id est,Afflictorum.

Tanquam & ipsi in corpore morantes.) ὡς καὶ αὐτοὶ ὄντες,id est,Tanquam & ipsi sitis in corpore. Laurentius putat subaudiendum ipsorum,tanquam ipsi sitis in corpore afflictorum,quod mihi nequaquam probatur. Sentit enim de corpore cuiusque, similibus obnoxio malis. Ita & Theophylactus.

Theophylactus. Honorabile cōnubium in omnibus.) ἐν πᾶσι,quod uarie exponit Theophylactus. In omnibus,ut subaudias modis,aut in omnibus ætatibus,aut in omni tempore,denique inter omnes. Quod quidem postremum mihi maxime probatur. Quandoquidē & apud ethnicos,honos habitus est matrimonijs,ob fauorem publici commodi. Cæterum quod hic uertit thorus,Græce est κοίτη. Eam uocem in epistola ad Romanos,uertit concubitū, agens de Isaac & Rebeca.tametsi κοίτη non significet concubitum,sed cubile.

Non te deserā nec relinquā.) οὐ μή σε ἐγκαταλείπω,id est,Relinquo ac desero,præsentis tēporis. Locus est Iosue cap.j. Etiamsi Hieronymus uertit, Nō dimittam nec derelinquā te.

Nolite abduci.) μὴ περιφέρεσθε,id est,Ne circūferamini. Interpres legisse uidetur παραφέρεσθε,& utrunque uerbum satis quadrabat.

Optimum est enim.) καλὸν γάρ,id est,Bonum enim.

Promeretur deus.) εὐαρεστεῖται,id est,Conciliatur deus,siue placetur deo. Quāquam Interpres promeretur dixit pro demeretur & conciliatur.

Et subiacete eis.) ὑπείκετε. Et eis,redundat,id est,concedite ac deferte.

Peruigilant.) ἀγρυπνοῦσι, id est, Vigilant.

Quasi rationem reddituri.) ὡς λόγον ἀποδώσοντες,id est, Tanquam rationē reddituri.

Hoc enim non expedit.) ἀλυσιτελὲς γάρ,id est, Inutile enim.

Aptet uos.) καταρτίσαι,id est, Perficiat. Et in omni opere bono,legunt Græci.

Verbum solatij.) παρακλήσεως. Cur non potius exhortationis hoc loco?

Perpaucis scripsi.) διὰ βραχέων.i. Per pauca,siue paucis. Sūt em̄ Græce duæ dictiones.

Cognoscite fratrem nostrum.) γινώσκετε anceps est. Potest enim accipi nostis,& ad sensum haud multum interest.

Epistola hæc an Pauli sit. De Italia fratres.) οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας,id est, Itali. Neque fratres est apud Græcos. Optime lector,nihilo minoris uelim esse tibi hanc epistolam,quod à multis dubitatū sit Pauli esset,an alterius. Certe cuiuscunque est,multis nominibus digna est,quæ legatur à Christianis. Et ut à stilo Pauli,quod ad phrasim attinet,longe lateque discrepat,ita ad spiritū ac pectus Paulinum uehementer accedit. Verum ut non potest doceri certis argumētis cuius sit,quod nullius habeat inscriptionem,ita compluribus indicijs colligi potest,si non certis, certe probabilibus,ab alio quopiam quàm à Paulo scriptam fuisse. Primum quod sola omnium Pauli nomen non præferat,tametsi non me fugit hoc utcunque dilui ab Hieronymo,sed ita ut magis retundat aduersarij telū,quàm astruat quod defendit: Si deo,inquit, Pauli non est,quod Pauli nomen nō præferat,igitur nullius erit,cū nullius præferat titulum. Sed audi ex aduerso, Si ideo quisque liber huius aut illius credi debet,quod eius titulū præferat,igitur & euangelium Petri, Petro tribui debet,quod præferat Petri nomen. Deinde quot tot annis,nempe usque ad ætatem Hieronymi,non recepta fuerit à Latinis ,quēadmodum ipse testatur in epistolis suis. Ad hanc coniecturam facit,quod Ambrosius,cū omnes Paulinas epistolas sit interpretatus ,in hanc unam nihil scripserit. Præterea quod alicubi recensuit Hieronymus,quod in hac quædam testimonia citentur ex ueteri testamento,quæ non reperiantur in Hebræorum uoluminibus,de quibus nōnihil attigimus huius epistolæ cap.xij. Vt ne dicam interim inesse locos aliquot ,qui quorundam hæreticorum dogmatibus prima fronte patrocinari uideantur. Velut illa,quod uelum separans sancta sanctorum,interpretatur cœlum,ac multo magis ,quod palàm adimere uideatur spem à baptismo relapsis in peccatum. Idque non uno in loco,cum Paulus & eum receperit in communionem sanctorum,qui dormierat cū uxore patris. Adde huc ,quod diuus Hieronymus cum alijs aliquot locis ita citat huius epistolæ testimonia,ut de autore uideatur ambigere,tum edisserens caput Hieremiæ tricesimumprimū: Hoc,inquit,testimonio

Paulus

Paulus apostolus, siue quis alius scripsit epistolam, usus est ad Hebræos. Rursum in Esaiæ cap. quinquagesimo. Dicitur & in epistola quæ fertur ad Hebræos, alijsq; locis penè innumeris, alicubi negans referre cuius sit, modo salubria doceat. Consimilem ad modum Origenes homilia in Matthæum xxvj. cum adducat huius epistolæ testimonium, non audet tamē ab aduersario flagitare, ut Pauli uideatur, ac remittit penè ut sit eo loco, quo liber qui inscribitur secreta Esaiæ. Et Augustinus citaturus huius epistolæ testimonium de ciuitate dei, libro xvj. cap. xxij. præfatur hunc in modū: De quo in epistola, quæ inscribitur ad Hebræos, quam plures apostoli Pauli esse dicunt, quidam uero negant, multa & magna cōscripta sunt. Quin idem aliâs frequenter adducens huius epistolæ testimoniū: Scriptū est, inquit, in epistola ad Hebræos, omisso Pauli nomine. Sic intellectū est in epistola ad Hebræos. Et de illo etiā in epistola legitur, quæ inscribitur ad Hebræos. Hæc atq; huiusmodi cum plus centies occurrant, nusq; quod sanè meminerim, citat Pauli nomine, cum in cæteris citationibus, Pauli titulum libenter sit solitus addere. Ambrosius licet in hanc unā non ædiderit cōmentarios, tamen eius testimonijs non infrequenter utitur, & uidetur eā Paulo tribuere. Restat iam argumentū illud, quo non aliud certius, stilus ipse, & orationis character, qui nihil habet affinitatis cum phrasi Paulina. Nam quod adferunt hic quidā, Paulum ipsum Hebraice scripsisse, cæterum Lucam argumētum epistolæ, quam memoria tenebat, suis explicuisse uerbis, quantum ualeat, uiderint alij. Neq; enim in uerbis solum aut figuris discrimen est, sed omnibus notis dissidet. Et ut Paulus Græce scribens, multum ex idiomate sermonis Hebraici retulit, ita & in hac, quam ut uolunt isti scripsit Hebraice, nōnulla sermonis illius uestigia residerent. Quid quod ne Lucas quidem ipse in Actis apostolorum, hoc est, in argumento, quod facile recipit orationis ornamēta, parū abest ab huius epistolæ eloquentia. Equidem haud interponam hoc loco meam sententiam. Cæterū admodum probabile est, quod subindicauit diuus Hieronymus in catalogo scriptorum illustrium, Clementem Romanum Pont. à Petro quartum, autorem huius epistolæ fuisse. Clementis enim meminit Paulus, & hic Timothei facit mentionem. Sed præstat, opinor, ipsa Hieronymi uerba super hac re asscribere: Scripsit, inquit, nēpe Clemens, sub persona Romanæ ecclesiæ, ad ecclesiā Corinthiorum, ualde utilē epistolam, quæ & in nōnullis locis publice legitur, quæ mihi uidetur characteri epistolæ, quæ sub Pauli nomine ad Hebræos fertur conuenire. Sed & multis de eadem epistola non solum sensibus, sed iuxta uerborum quoq; ordinem abutitur, Omnino grandis in utraq; similitudo est. Hactenus diuus Hieronymus, satis ciuiliter indicans prudenti doctoq; lectori, quid ipse suspicetur. Sed hisce de rebus nonnihil attigimus annotantes in caput secundum.

Stilus an certissimum argumentum.

Hieronymus.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS PER DES. ERASMVM ROTEROD. FINIS.

IN EPISTOLAM IACOBI

ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTEROD.

IACOBVS apostolus.) Apostolus, non additur in his libris, quos ego uiderim, nec in Latinis emendatioribus. Et fieri potest, ut nomen commune cum apostolo præbuerit occasionē, ut hæc epistola Iacobo apostolo asscriberetur, cum fuerit alterius cuiusdam Iacobi. Nam de hac quoq; nonnihil est dubitatum. Idem accidit in duabus posterioribus, quæ ob nomen commune, Ioanni tribuuntur apostolo, cum alterius sint autore Hieronymo, qui Iacobum hunc negat esse apostolum è numero duodecim qui recensentur in Euangelio, sed alium quendam cognomento iustum, filium Mariæ sororis matris

Iacobus non è numero duodecim.

domini,qui primus fuerit ordinatus episcopus Hierosolymitanus ab apostolis. Nec eñi obstare,quod hic aliâs uocetur apostolus,cum apud Paulum discipuli Christum prædicantes,apostoli dicantur. Ac ne ab hoc quidem hanc epistolam esse profectam,asseuerabant quidam,licet,ut inquit,idem Hieronymus,paulatim procedente tempore obtinuerit autoritatem. Verum superuacuum arbitror anxie de autore digladiari,rẽ potius amplectamur,& spiritum sacrum autorem exosculemur.

Opus perfectum habet.) ἐχέτω,id est, Habeat. Atq; ita legitur & in Latinis exemplaribus emendatis.

Et integri.) καὶ ὁλόκληροι. Vt opponatur mutilis.

Indiget sapientia.) λείπεται σοφίας,id est,Si cui deest sapientia.

Postulet à deo qui dat.) αἰτείτω ἀπὸ τοῦ διδόντος θεοῦ, id est,Postulet ab eo qui dat, nempe deo.

Affluenter.) ἁπλῶς,id est,Simpliciter & pure. Id enim interpretatur quod mox sequitur,Et non improperat.

Et non improperat.) Sunt qui negent in hoc sensu improperat esse Latinum, & uerũ est Plinio improperare dictum,pro intro properare. Attamen mihi persuaderi non potest,uocem esse cõfictam,cum toties sit obuia in sacris libris,improperare & improperiũ.

Nihil hæsitans.) μηδὲν διακρινόμενος,id est,Nihil dijudicans. Quanquam hæc affinia sunt,& ob id utroq; modo solet uertere.

Et circumfertur.) καὶ ῥιπιζομένῳ,id est,Iactatur siue rapitur.

Non ergo existimet.) μὴ γάρ,id est,Non enim.

Quod accipiat.) ὅτι λήψεται,id est,Quod accipiet,aut accepturus sit.

Vir duplex animo.) δίψυχος. Quasi dicas,bianimis,ut dicimus bilinguis.

In exaltatione.) ἐν τῷ ὕψει,id est,In sublimitate. Opponit enim inter se pugnantia. Interpres legisse uidetur, ἐν τῷ ὑψώσει.

In humilitate.) ἐν ταπεινώσει,id est,In humiliatione.

Decor uultus eius.) Subdura est metaphora quæ uultum tribuit herbæ. Est enim hic χόρτος,quod interdum transfert fœnum,nonnunquam gramen,rarius herbam. Proinde sciat lector Græce esse εὐπρέπεια τοῦ προσώπου,id est,Decor aspectus eius,siue speciei.

Diues in itineribus suis.) πορείαις. Vide num legi possit, πορίαις, ut sit, in abundantia. Certe ad sensum uideretur accommodatius.

Repromisit deus.) Græci legunt dominus ,pro deus.

Quoniam à deo tentatur.) ὅτι ἀπὸ θεοῦ πειράζομαι,id est,Quod à deo tentor. Tametsi hanc figuram Latinus sermo non recipit,nisi omittas coniunctionem quod.

Intentator ἀπείρασος. Intentator est.) ἀπείραστός ἐστι κακῶν,id est,Inexpertus est malorum,siue non potest tẽtari malis. Significat autem deum neq; tentari ipsum malis,neq; tentare quenquam, quasi dicas intentabilis. Demiror autem interpretes non circuitione potius uocem hanc explicuisse. Nam Latinis intentator est ,qui mali quippiam impingit. Quod si ἀπείρασος accipiatur actiue bis idem dixit. Et δὲ coniunctio reclamat huic sensui.

Abstractus & illectus.) ἐξελκόμενος καὶ δελεαζόμενος, id est, Illectus & inescatus. Tametsi participia hæc præsentis sunt temporis.

Generat mortem.) ἀποκύει. Metaphora sumpta à grauidis. Quasi dicas enititur.

Dilectissimi.) ἀγαπητοὶ,id est,Dilecti.

Datum optimum.) δόσις ἀγαθὴ,id est,Donum bonum,siue donatio bona. Hieronymus legit ,Omnis perfecta donatio,in loco quem mox cito.

Non est transmutatio,) παραλλαγή. Quod Hieronymus in priori aduersus Iouinianum commentario uertit,differentiam. Augustinus libro de ciuitate dei xj. legit, Apud quem non est immutatio,nec momenti obumbratio. Rursus aduersus Manichæos de natura boni,cap.xxiiij. Hilarius de trinitate libro iiij. legit, Apud quem non est demutatio.

Nec.) ἤ, id est, Aut, pro nec.

Vicissitudinis obumbratio.) τροπῆς ἀποσκίασμα, id est, Conuersionis obumbratio. Significat autem ab hac luce iaci umbram,& solstitijs crescere,& decrescere nostrum solem. Ita propemodum & diuus Hieronymus in loco quem modo citauimus.

Voluntarie

Voluntarie enim &c.) βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχήν τινα τῶν αὐτοῦ κτισμάτων, id est, Volens progenuit nos uerbo ueritatis, ut simus primitiæ quædam creaturarum eius, siue creaturarum suarum. Beda indicat hunc locũ à quodam sic legi, ut simus primitiæ creaturarum eius, quasi intelligat nos esse cæteris rebus creatis præstantiores, quod olim singularum rerum primitiæ offerrentur, hoc est præcipua quæq;. Porrò quod noster interpres τινα uertit aliquod, iuxta hanc sententiã rectius uertisset quoddam, siue primitiæ quædam, ut addito nomine intelligamus sermonem habere metaphoram.

Scitis fratres mei.) ὥστε ἀδελφοί, id est, Itaque fratres mei. Interpres legisse uidetur ἴστε, pro ὥστε. Nam scitis enim quod est in nostris codicibus in Græcis non reperio.

Si autem.) Autem, redundat.

Omnem immundiciam.) ῥυπαρίαν, id est, Sordiciem.

Abundantiam.) περισσείαν, id est, Superfluitatem. Alludit enim ad sordes & superflua corporis. Etiamsi non desunt, qui negent superfluitatem esse uocem Latinam. Atq; non uideo qui minus à superfluo liceat dicere superfluitatem, quàm ab exiguo exiguitatẽ, ab assiduo assiduitatem, à perpetuo perpetuitatem.

Et non auditores tantum.) Tantum, non inuenio apud Græcos, ne in Aldina quidẽ æditione. Sed indicat esse in Rhodiensi codice. Salua res est. At ego uereor, ne is codex sit ad nostros emendatus. Imò ne in Latinis quidem emendatioribus additur tãtum, sed adiectum uidetur abs quopiam, cui cum absurdum uideretur præscribi nobis ne essemus auditores uerbi, uelut interpretans scriptoris mentem, addidit auditores tantum.

Perspexerit.) παρακύψας, id est, Qui prospexerit.

In lege perfecte.) εἰς νόμον τέλειον, id est, In legem perfectam. Codex Donatianicus habebat In lege perfecta.

Libertatis.) τὸν τῆς ἐλευθερίας, id est, Quæ est libertatis, siue nempe libertatis.

Permanserit in ea.) καὶ παραμείνας οὕτως, id est, Et permanserit sic.

Religiosum esse.) Græci addũt ἐν ὑμῖν, id est, inter uos. Sed seducit cor suũ.) Ex corde uago atq; instabili nascitur, linguæ petulãtia, unde nos uertimus, sed aberrare sinit cor suum. Est enim Græcis ἀπατῶν. Ab hoc seculo.) ἀπὸ τοῦ κόσμου, id est, A mundo.

EX CAPITE SECVNDO.

IEsu Christi gloriæ.) Quod iuxta proprietatem Hebræi sermonis perinde ualet ac si dicas, gloriosi, ἰησοῦ χριστοῦ τῆς δόξης. Vide lector, num δόξης hic declaret nõ gloriã, sed opinionẽ, ut referatur ad προσωποληψίαις. Sitq; sensus, ne habeamus fidem domini nostri Iesu Christi, in discretione personarũ; ut ex sua cuiusq; opinione quenquam æstimemus, non hac quatenus est Christianus, sed quatenus nobis aut magnus, aut humilis est ob affinitatem aut diuitias.

προσωποληψία.

In conuentum uestrum.) εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν, id est, In congregationem siue cœtum uestrum. Hic palàm est, synagogam esse quemuis cœtum aut consessum hominum.

Aureum anulum habens.) χρυσοδακτύλιος. Dictione cõposita uocauit, gestantẽ anulos aureos, quasi dicas, auranuleus.

In ueste candida.) ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, id est, In ueste splendida.

In sordido habitu.) ἐσθῆτι. Variauit interpres, cum Græce sit eadem dictio.

Qui indutus est ueste præclara.) ἐπὶ τὸν φοροῦντα τὴν ἐσθῆτα τὴν λαμπράν, id est, In eum qui gestat uestem splendidam. Et est eadem uox, quam modo uertit candidam, immodicus affectator copiæ.

Aut sede sub.) ἢ κάθου ὧδε, id est, Sede hic.

Non iudicatis.) οὐ διεκρίθητε, id est, Iudicati estis in uobisipsis. Nã & sic accipi potest, & magis quadrat ad ea quæ sequuntur. Cæterum & coniunctio quæ apud Græcos additur, tantum ad uehementiam & affectum facit, καὶ οὐ διεκρίθητε ut & non, perinde polleat ac si dicas, an non.

Copiæ

Cogitationum iniquarum.) πονηρῶν, id est, Malarum.

In hoc mundo.) τοῦ κόσμου, id est, Mundi. Interpres, mirum quo cõsilio, semper addit mundo pronomen demonstrantiuum, etiamsi hic in nonnullis additur τούτου.

Diuites autem.) Autem, redundat, & repugnat sensui. Interpres legisse uidet πλουσίους δὲ, perinde quasi præcesserit μὲν. Pauperes quidem in hoc mundo, sed diuites in fide.

Exhonorastis pau.) ἠτιμάσατε, id est, Ignominia affecistis, siue contemptui habuistis.

Per potentiam opprimunt.) Quod Græci dicunt unico uerbo καταδυναστεύουσιν, quasi dicas, abutuntur suo magistratu & potestate, in uestrum malum.

Ad iudicia.) εἰς κριτήρια, id est, Ad tribunalia.

Redarguti à lege.) ἐλεγχόμενοι. Quod melius uertisset, Et redarguimini, ut tempus quoq; respondeat.

Quicunq; autem.) Enim est Græcis, non autem.

Incipientes pro futuro.

Quasi transgressores.) ὡς παραβάται, id est, Vt transgressores.

Incipientes iudicari.) μέλλοντες κρίνεσθαι, id est, Iudicandi. Et in hunc quidem modū frequenter transtulit interpres. At hic sanè fuit intolerabile.

Qui non facit.) μὴ ποιήσαντι, id est, Qui non fecerit.

Hugo Carrensis.

Superexaltat autem misericordia iu.) κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως. Opinor interpretē uertisse, superexultat, id est, supergloriatur. Sensus est, gloriatur misericordia aduersus iudicium, tanquam uictrix, ut nihil iam ad rem faciāt, quinq; expositiones Hugonis Carrensis, quas in hunc inuehit locum, ὅλας ἁμάξας, pro unica interpretatione, examen interpretationum faciens. Ea est inscitiæ fœcunditas, cum ueritatis simplex sit oratio. Vtitur autem eodem uerbo ad eundem modum paulo inferius, μὴ κατακαυχᾶσθε καὶ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας, id est, Ne gloriemini & mentiamini aduersus ueritatem. Id conijcere licet ex uerbis eius, quibus enarrat Psalmū clxiij. Idem libro de ciuitate dei xx. cap. xviij. interpretatur, superexaltat, superat, Sed cum ad iudicium, inquiens, uentum fuerit, misericordiam esse superaturam, non longe quidem aberrans à scopo, quod ad sensum attinet. Apparet & Augustinum legisse superexultat. Etiamsi in uulgatis codicibus deprauatum est, superexaltat. uictoris enim est exultare. Rursus in quæstionibus in Exodū legit, Superexaltat misericordia in iudicio. Vt hinc manifestior etiam suspicio detur illum legisse, superexultat. Certe ex Bedæ commentarijs palàm est, illum legisse superexultat. Eius uerba subscribam, Superexultat autem misericordia iudicium, quia quemadmodum damnatus in iudicio dei dolebit, qui non fecit misericordiam: Ita qui fecit, remuneratus exultabit atque gaudebit. Aliter superexaltat misericordia iudicium. Non dictum est, uincit misericordia iudicium. Non enim est aduersa iudicio, sed superexaltat qui plures per misericordiā colligunt, sed qui misericordiam præstiterūt. Ex his perspicuum est Bedam iuxta Græcorum exemplaria legisse superexultat, licet scriba penè ubiq; uocem eam deprauauerit.

Et soror.) Aut, est Græce, non &.

Calefacimini.

Calefacimini.) θερμαίνεσθε, id est, Calefiatis siue calescite. Quis em̄ ferat calefacimini? Aut cur non potius mutato genere calefaciatis uos, quemadmodum nō semel huius uerbi participium uertit in euangelio θερμαινόμενος, calefaciebat se. Sed ex obsoletis autoribus citant literatores facior, ut donemus. quorsum attinet obsoletis atq; etiam dubijs uti cum suppetant usitata certaq;.

In semetipsa.) καθ' ἑαυτήν, id est, Per se, hoc est, sola,

Sine operibus.) ἐκ τῶν ἔργων σου, id est, Ex operibus tuis. Interpres legisse uidetur ἐκτὸς τῶν ἔργων. nam minimum est discrimen in uocibus, cum sententia tota pugnet. Quod si legis sine operibus, quemadmodum legit interpres, non uideo qui constet sensus. nam fides ostendi non potest, nisi factis. Sentit autem quisquis hic fuit Iacobus, demonstra tuā fidem quam habes, adiunctis factis, ut utrunq; habeas, & ego solis factis declarabo mihi,

Varia lectio.

neutrum deesse. Sermo uidetur apud Græcos aliquāto dilucidior. Siquidem ut Iacobus doceat nec fidem absq; operibus nec opera sine fide ualere, proponit duos colloquētes quorum alter fretus sua fide negligat opera. Huic dicitur: Tu fidem habes sit hoc tibi satis. Rursus alteri fidens operibus neglecta fide, respondet illi: Et ego facta habeo mihi satis est. Iacobus utriusq; sermonem refellit, Imò neutrum, inquit, quod habet sufficiat ad salutem. Sed tu qui fidem tuam iactas, doce factis ipsis tibi fidem esse, quæ certe res ociosa non est, & ego factis ipsis declarabo mihi neutrū deesse. Neq; enim conuenit, ut hæc uerba Fidem habes, pertineant ad personam apostoli, qui reijcit fidem carentem factis.

Credidit Abrahã deo.) Idem testimoniũ quod Paulus adduxit in epistola ad Romanos aduersus fiduciam operũ, hic adducit ad cõmendationem operum. Verum Paulus illic opera uocat obseruationem legis Mosaicæ, hic sentit de officijs pietatis & charitatis. *Opera duplicia.*

Videtis quoniam.) ὁρᾶτε τοίνυν ὅτι, id est, Videtis igitur quod.

EX CAPITE TERTIO.

PLures magistri.) πολλοὶ, id est, Multi.

Sumitis.) ληψόμεθα, id est, Sumem⁹, siue quod Valla mauult, accipiemus. Et quod sequitur, Offendimus omnes, præsentis est temporis, non præteriti, πταίομεν, id est, labimur. ut intelligas omnes quotidie labi. Item quod sequitur, *Si quis in uerbo non offendit*, πταίει.

Potest etiam freno.) δυνατὸς χαλιναγωγῆσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα, id est, Potens freno moderari & totum corpus.

Si autem frenos.) Græce non est, si autem, sed ecce, ἴδε. Interpres legit εἰ δὲ. Beda indicat in quibusdam scriptum fuisse, *Sicut autem equis* &c.

Ad consentiendum.) πρὸς τὸ πείθεσθαι αὐτοὺς ἡμῖν, id est, Vt nobis obediant siue pareãt.

Omne corpus.) Et omne corpus legit Græcus, sed necesse erat coniunctionem abijcere, cum dixerit, si autem.

Et ecce naues.) ἰδοὺ καὶ τὰ πλοῖα, id est, Ecce & naues, siue Naues quoq;.

Cum magnæ sint.) τηλικαῦτα ὄντα, id est, Cum tantæ sint.

A uentis ualidis.) σκληρῶν, id est, Duris. sed interpres aliud uidetur legisse.

Minentur.) ἐλαυνόμενα, id est, Aguntur siue uehuntur.

Circumferuntur autem.) Autem, redundat.

Modicum quidem.) Quidem, redundat & officit sensui.

Et magna exultat.) καὶ μεγαλαυχεῖ. Lyranus legit, exaltat. & magna exponit, mala: & exaltat, prouocat. Arbitror ab interprete fuisse scriptũ, exultat. hoc est, iactat, id quod Græca uox sonat. Nec Beda dissimulat in quibusdam codicibus scriptum fuisse, Magna exultat. Itaq; scriptum comperimus in codice uetustissimo Donatiani. Græcis est sermo iucũdior dictione composita à μεγάλα magna & αὐχεῖν gloriari siue iactare, id est, magnifice se iactat. *Lyranus.* *Quãtus, pro paruus.*

Ecce quantus ignis.) Opinor interpretẽ uertisse, quantulus ignis, id est, quàm pusillus. Nam Græce est ὀλίγον πῦρ, id est, exiguus ignis. Hieronymus in lxvj. Esaiæ cap. ita citat paruus ignis quàm grandem succendit materiam. Testatur & Beda in nonnullis exẽplaribus scriptum fuisse: Ecce modicus ignis &c. Hoc adieci, ne quis putet Græcos codices fuisse uitiatos. Et syluam, hoc loco rectius uertisset materiam.

Vniuersitas iniquitatis.) ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας, id est, Mundus iniquitatis. Est autẽ aliquando mundus, cumulus rerum simul repositarum. Vnde mundũ muliebrem dicimus. *Mundus, summa.*

Lingua constituitur.) *Sic lingua*, legunt Græci, οὕτως ἡ γλῶσσα.

Bestiarum.) θηρίων, id est, Ferarum, aut noxiarum beluarum. Nam id proprie significat θηρίον.

Et cæterorum.) καὶ ἐναλίων, id est, Marinorum. Interpres legisse uidetur ἄλλων, aut certe scripsit, cœtorum, quod ipsum adhuc in nonnullis extat codicibus. Id scriptor oscitans mutauit in cæterorum. nam mansuescunt & marinæ beluæ, ut delphines. *Cæterorũ, pro cœtorum.*

A natura humana.) τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ, id est, Ingenio humano, siue naturæ humanæ. Quanquam hoc parui refert ad sensum.

Inquietum malũ.) ἀκατάσχετον, id est, Incoërcibile siue incohibibile. Hieronymus secũdo aduersus Pelagium dialogo, transtulit, Incontinens malum. Benedicimus deũ & patrem.) Latinis male dicit qui dicit conuicium, at non statim benedicit homini qui laudat.

Ex ipso ore.) ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος, id est, Ex eodem ore.

Emanat.) βρύει, id est, Scatebra emittit. *Si tamen Latine dicitur*, emanat aquam.

Dulcem & amaram aquam.) τὸ γλυκὺ, καὶ τὸ πικρὸν, id est, Dulce & amarum, ut ὕδωρ subaudias.

Ficus uuas facere.) συκῆ ἐλαίας ποιῆσαι, id est, Ficus oleas facere. *Siquidẽ* ficũ opposuit oleæ, quod hæc acerbi saporis sit & austeri, dissimilis ficui. Quanq; mox meminit uitis.

Sic neq; salsa dulcem potest facere aquam.) οὕτως οὐδεμία πηγὴ ἁλικὸν καὶ γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ, id est, Sic nullus fons, salsam & amaram facere aquam.

Ἐπιστήμων sciens.

Et disciplinatus.) ἐπιστήμων, id est, Sciens, siue scientia præditus, quod recentiores uocant, scientificus.

Operationem suam.) τὰ ἔργα αὐτοῦ, id, est, Opera sua. Et cōtentiones sint.) Græce tantum est, & contentionem, καὶ ἐριθείαν. Ac mox sequitur, In corde uestro.

Desursum descēdens.) Quod hic addit à patre luminū, nō habet in codicibus Græcis.

Carrensis.

Animalis diabolica.) Animalis hic deducitur ab anima, ψυχική. Sic enim aliquando uocat affectum humanum, ut opponatur spiritui. Carrēsis putat ab animalibus dictū, quod brutorum sit, duci uoluptatibus. Cum Beda nominatim hoc admoneat quod dicimus, citans Græcam autoritatem, quæ tamen istis nostris nimium uilis est. Nec est diabolica, sed dæmoniaca, δαιμονιώδης, hoc est, non à spiritu Christi, sed à spiritu huius mundi. Et dæmones Græcis dicuntur quasi δαήμονες, hoc est, scientes, & his antiqui tribuebant artium humanarum inuentionem.

Diabolica, pro dæmoniaca.

Ibi inconstantia.) ἀκαταστασία. Quod magis sonat tumultum & seditionem.

Pudica est.) ἁγνή, id est, Pura siue casta. Et modesta, Græce est ἐπιεικής, id est, Humana siue æqua.

Suadibilis.) εὐπειθής, id est, Tractabilis, siue morigera, & cui facile persuadeatur.

Bonis consentiens.) Hæc nō inueniuntur in Græcis codicibus, quos ego sanè uiderim, ac ne in uetustissimo quidem codice Donatiani.

Iudicans sine simulatione.) Græce est, ἀδιάκριτος καὶ ἀνυπόκριτος, id est, Nihil discernens, & nihil simulans. Aut sine diiudicatione, sine simulatione.

EX CAPITE QVARTO.

ET lites.) καὶ μάχαι, id est, Pugnæ, tametsi contentiones pugnas uocat.

Nonne in concupiscentijs.) Deest quod est apud Græcos, οὐκ ἐντεῦθεν, id est, Nonne hinc. Neq; est in concupiscentijs, sed ἐκ τῶν ἡδονῶν, id est, ex uoluptatibus uestris, siue libidinibus, cum id sequimur, non quod per se rectum est, sed quod animo collibuit.

φονεύετε pro φθονεῖτε.

Occiditis & zelatis.) φονεύετε καὶ ζηλοῦτε. Non uideo quid illud uerbum occiditis ad sensum faciat. Forte scriptum fuit, φθονεῖτε & ζηλοῦτε, id est, Inuidetis & æmulamini, & nō potestis consequi. ut scriptor dormitans pro φθονεῖτε scripserit φονεύετε, præsertim cum sequatur Ad inuidiam, concupiscit spiritus.

Litigatis & belligeratis.) μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε, id est, Pugnatis & bellatis.

Propter quod nō post.) διὰ τὸ μὴ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς, id est, Propterea quod nō postulatis.

Vt in concupiscentijs.) Rursum hoc loco est, In uoluptatibus, ἐν ταῖς ἡδοναῖς.

Adulteri nescitis.) Græce est μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες, οὐκ οἴδατε, id est, Adulteri & adulteræ, an nescitis?

Amicitia huius mundi.) τοῦ κόσμου, id est, Mundi. & huius adiecit suo more.

Inimica est deo.) ἔχθρα τοῦ θεοῦ ἐστιν, id est, Inimicitia est dei, seu potius cum deo, sicut annotauimus in Paulo. Atq; ita legitur & in Latinis exemplaribus emendatioribus, etiā ijs, quæ formulis excusa sunt. Amicus esse seculi.) κόσμου, id est, Mundi.

Hoc nusquam reperitur.

Ad inuidiam spiritus concupiscit.) Et in hunc locum plaustra onusta interpretationibus inducunt theologi recentiores, qui si quando destituuntur ueterum commentarijs, quos nobis rhetorici & grammatici scriptores, ut isti uocant, reliquerunt, tum deniq; sui similes sunt. Mihi sensus hic potissimum probatur, Spiritus hominis mundo deditus, sibi inuidet, sed deus copiosius impertit suam gratiam, quàm ipsi cupiamus. Neque tamen liquet, ubi reperiatur hoc scriptum. Beda sensum triplicem adducit.

Qui habitat.) ὃ κατῴκησεν, id est, Qui habitauit.

Maiorem autem dat.) Ante hæc uerba in Græcorum nonnullis exemplaribus adiecta sunt quædam, quæ ueluti compleant sermonem, διὸ λέγει, κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. Verum ea suspicor à studioso quopiam huc addita in marginali spacio, ex epistola Petri priore, deinde à scriba parum erudito in contextum translata. Nam in plerisq; tantum est, μείζω δὲ δίδωσι χάριν. Hoc loco subijciuntur uerba quæ mihi

uidebantur

uidebantur adiecta, quæ tamen comperi in æditione Aldina, διὸ λέγει, κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.

Humilibus.) ταπεινοῖς. Quod ad conditionem pertinet magis, quàm animum.

Duplices animo.) δίψυχοι, id est, Duplicis animi.

Miseri estote.) ταλαιπωρήσατε. Verbum à tolerantia dictum.

Alterutrum.) ἀλλήλων, id est, Inuicem, siue alij alijs.

Detrahit legi.) καταλαλεῖ, id est, Obloquitur, ut & superius, ὁ καταλαλῶν, id est, Qui obloquitur siue obtrectat. Vnus est enim.) Enim, redundat, & nihil facit ad sententiã.

Et iudex.) Hæc duo uerba non reperio apud Græcos.

Perdere & liberare.) σῶσαι καὶ ἀπολέσαι, id est, Seruare & perdere.

Tu autem.) Autem, non addunt Græci.

Qui iudicas proximum.) τὸν ἕτερον, id est, Alium siue alterum.

Ecce nunc qui.) ἄγε νῦν, id est, Age nunc.

Hodie aut.) Græce est, hodie & cras, σήμερον καὶ αὔριον. Nec est In illũ, sed in hãc, εἰς τήνδε.

Ibi quidem.) Quidem, redundat à Græcis exemplaribus.

Annum.) Græci habent, annum unum, ἐνιαυτὸν ἕνα.

Quid sit in crastinum.) τὸ τῆς αὔριον, id est, Quæ sit crastinæ diei fortuna.

Ad modicum parens.) Mirum cur hic tam poëtice loqui uoluerit, ut diceret parens, pro apparens, cum Græce sit φαινομένη.

Et deinceps exterminabitur.) ἀφανιζομένη, id est, Euanescens, siue, non amplius apparens, si uoluisset & uocum affinitatem reddere.

Pro eo quod dicatis.) ἀντὶ τοῦ λέγειν ὑμᾶς, Pro eo, siue loco eius quod dicere debuistis. Quod ita reddi poterat, Cum ita potius dicendum sit uobis.

Si dominus uoluerit.) Græca sic habent, ἐὰν ὁ κύριος θελήσῃ καὶ ζήσωμεν, καὶ ποιήσωμεν τοῦτο, ἢ ἐκεῖνο, id est, Si dominus uoluerit, & uixerimus, & fecerimus hoc aut illud. Sed haud scio an Græca hoc loco sint deprauata. Legendum καὶ ζήσομεν, καὶ ποιήσομεν, id est, Et uiuemus, & faciemus, ut intelligas, nec uicturos, nec facturos aliqd, nisi dominus uoluerit, Nisi malimus accipere imperatiue, ζήσωμεν, καὶ ποιήσωμεν, id est, uiuamus & faciamus.

EX CAPITE QVINTO.

A Tineis comesta sunt.) σητόβρωτα γέγονεν, id est, Facta sunt tineosa, siue tineis obnoxia, siue talia, ut à tineis rodantur.

Et manducabit.) Potest esse præsentis temporis φάγεται exedit siue comedit. Thesaurizatis uobis iram.) ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις, id est, Thesaurizastis in extremis diebus. Nec additur uobis iram. Consentiebat cum Græcis uetustissimus codex Donatiani.

Quæ fraudata est à uobis.) ὁ ἀπεστερημένος, id est, Quæ fraude non reddita est. Refertur autem ad mercedem, messoribus debitam.

Et clamor eorum.) καὶ αἱ βοαὶ τῶν θερισάντων, id est, Clamores eorum qui messuerũt.

Epulati estis.) ἐτρυφήσατε, id est, Deliciati estis.

Et in luxurijs enutristis corda uestra.) Græca sic habent, ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐσπαταλήσατε, καὶ ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν, id est, Deliciati estis in terra, & lasciuistis, & enutristis corda uestra. In die occisionis.) ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς, id est, Vt in die mactationis, hoc est, In die festo, quo solent mactari uictimæ in epulum.

Adduxistis.) κατεδικάσατε, id est, Condemnastis. Fortassis interpres uerterat addixistis, pro condemnastis. Id librarius aut parum attentus, aut parum eruditus uertit in adduxistis. Certe addixistis scriptum erat in peruetusto codice Donatiani. *Adduxistis, pro addixistis.*

Non restitit.) ἀντιτάσσεται, id est, Restitit, præsentis temporis. Atq; ita legit Beda.

Donec accipiat temporaneum & serotinum.) Græci legũt, ὑετὸν πρώϊμον καὶ ὄψιμον, id est, Pluuiam matutinam & serotinam seu uespertinam, aut si mauis pluuiam præproperam & seram. Nam Augustinus libro de idiomate ueteris instrumenti, putat serotinum uocem esse parum Latinam, addducens locum hunc ex Deuteronomio, Et dabit pluuiam terræ tuæ in tempore suo, matutinum & serotinum. Cæterum significari his uocibus anni partes, quod agricolæ in ipsa satione pluuiam aliquam desiderent. Ac rursus *Augustinus.*

in æstate, quo grandescāt uegetenturq; sata. Atq; adeo ex hoc ipso loco uidetur Iacobus hanc particulam mutuatus.

Estote uos.) Et uos, legit Græcus.

Aduentus domini appropinquabit.) ἤγγικε, id est, Appropinquauit, præteriti temporis, aut certe præsentis, instat.

Exitus mali.) τῆς κακοπαθείας, id est, Afflictionis. Cæterum hæc uerba exitus mali & longanimitatis uidentur addita ex diuersa interpretatione. Nec enim habebantur in duobus peruetustis exemplaribus Donatiani. Etenim quod aliquis uerterat κακοπαθείας & μακροθυμίας exitus mali & longanimitatis, hoc alius uertisse uidetur laboris & patientiæ, utrunque scriba doctulus coniunxit.

Beatificamus.) μακαρίζομεν, id est, Beatos iudicamus, siue beatos dicimus. Et non est sustinuerunt, sed sustinent, τοὺς ὑπομένοντας.

Sufferentiam.) τὴν ὑπομονὴν, id est, Tolerantiam, siue patientiam. Finem domini uidistis. Finem appellat, quod per afflictiones euaserit ad summam gloriam.

Quoniam misericors est.) πολύσπλαγχνος, id est, Valde misericors.

Est est, Non non.

Est est, non non.) τὸ ναὶ ναὶ, καὶ τὸ οὒ οὔ, id est, Quod est etiam, etiam. & quod est nō, non. Nec est sermo uester, sed uestrum est, sit est. & uestrū non, sit nō, hoc est, q̄d affirmatis, uere affirmate, & quod negatis, uere negate, quēadmodū admonuimus in euangelijs.

Tristatur autem.) κακοπαθεῖ, id est, Affligitur.

Græca à nostris multum dissonantia.

Oret æquo animo & psallat.) Nescio an scriptor aliquis hunc locum deprauarit, nam Græca longe secus habent, κακοπαθεῖ τὶς ἐν ὑμῖν; προσευχέσθω, εὐθυμεῖ τις, ψαλλέτω, id est, Affligitur aliquis inter uos, oret: æquo animo est aliquis, canat. Nimirum ut in rebus afflictis opem petamus à deo, in rebus secundis, gratias agamus deo. Nam id uocat psallere. Tametsi secus & legit & interpretatur Beda.

Vngentes illum oleo.) Hoc relictum erat ex præcepto euangelico, quo Christus mandauit suis, ut in quas ædes essent ingressi, sanarent ægrotos, ungentes oleo. Nam consentaneum est quod legimus factum ab apostolis, iussu domini factum fuisse, licet non legamus fuisse iussos. Id nunc fit in extremo uitæ discrimine.

Saluabit infirmum.) τὸν κάμνοντα, id est, Laborantem. Nam de ægroto sentit.

Hinc quidam colligunt confessionem sacramentalem.

Peccata uestra.) Vestra, apud Græcos non est, tametsi subauditur. Et magis est errata, quàm peccata παραπτώματα, quasi dicas, lapsus. Sentit enim de quotidianis offensis Christianorum inter ipsos, quos continuo uult reconciliari. Alioqui si de confessione sensisset, quam dicimus partem sacramenti pœnitentiæ, non addidisset ἀλλήλοις, id est, uobis inuicem, sed sacerdotibus. Ab hac sententia non dissentit interpretatio Bedæ. Et ita palàm citat in commentarijs quos scripsit in quintum caput epistolæ Ioannis.

Vt saluemini.) ὅπως ἰαθῆτε, id est, Vt sanemini.

Iusti assidua.) ἐνεργουμένη, id est, Operans, siue cum agit, ut intelligas efficacem, ex animo profusam. Fortassis interpres uertens assiduam, sensit intentam & instantem ut assequatur quod petit.

Similis nobis.) ὁμοιοπαθὴς, id est, Similiter affectus, aut similibus affectibus obnoxius.

Terra dedit fructum.) ἐβλάστησε, id est, Germinauit.

Si quis ex uobis.) ἐν ὑμῖν, id est, In uobis, siue inter uos.

Saluabit animam eius.) Eius, non addunt Græci, tantum est σώσει.

Et operit.) καὶ καλύψει, id est, Operiet. Beda indicat in Latinis codicibus duplicem esse lectionem saluabit animam eius, & saluabit animam suam, addens Græcum sermonē esse ancipitem. Id uerum esset si adderetur pronomen. Etenim si scriptum esset ἁυτοῦ sonaret suam, sin ἀυτοῦ sonaret eius. Nunc apud Græcos pronomen non additur in his sanè codicibus, quos mihi uidere contigit.

De autore huius epistolæ.

De hac item epistola, tametsi salubribus præceptis referta, dubitatū est olim, cuius esset ut initio dicere cœperam. Nec enim referre uidetur usquequaq; maiestatem illam & grauitatem apostolicam. Nec Hebraismi tantum, quantū à Iacobo, qui fuerit episcopus Hierosolymitanus expectaretur. Diuus Hieronymus in Catalogo scriptorum illustrium ex autoritate Hegesippi, indicat multos huius nominis fuisse discipulos. Et ipse in titulo epi-

stolæ non appellat sese apostolum, quanquam in nostris adiectũ est apostoli cognomen, sed reclamantibus magno consensu Græcorum exemplaribus. Iam Hieronymus in eo quem modo citaui libello, scribit his quidem uerbis: Vnam tãtum scripsit epistolam, quæ de septem canonicis est, quæ & ipsa ab alio quodam sub nomine eius ædita asseritur, licet paulatim tempore procedente, obtinuerit autoritatem. Hactenus ille. Satis indicat diuus Hieronymus, quid de huius autore epistolæ senserit. Quanquam ego super hac re cum nemine digladiabor. Epistolam probo & amplector. Illud mirum super hisce rebus nullos odiosius & constantius asseuerare, quàm qui ne id quidem explicare possunt, qua lingua scripta fuerit, Hebraica, an Græca, quo interprete, Latina facta sit. Hieronymus uir tantus addubitauit, & prudenter quid senserit indicat. Nos quo minus sapimus, hoc audacius affirmamus.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM IACOBI APOSTOLI, PER DES. ERASMVM ROTERODAMVM, FINIS.

IN EPISTOLAM PETRI APOSTOLI PRIOREM, ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

CAPPADOCIAE Asiæ.) Videndum cur Asiam ponat inter species, cũ sit genus, nisi forte intelligit Ephesios, quæ proprie dicitur Asia minor. Nam de Asia maiore non uidetur accipi posse, cum mox subijciat Bithyniam partem Asiæ minoris.

Aduenis dispersionis ponti &c.) Non est Græce προσηλύτοις, quo uerbo significare solent eos, qui ex paganismo sese contulissent ad legem Mosaicam, sed παρεπιδήμοις, ut nihil dicat Lyranus, qui putat hæc proselytis potissimũ scribi. Etiamsi is Bedam uidetur sequutus qui admonet in cõmentarijs, aduenas Latine dici qui Græcis dicuntur proselyti subindicans hãc epistolam illis scribi. Iam dialecton Hebraicam, de qua toties admonui, oportet esse notam lectori, Aduenis dispersionis, pro aduenis dispersis, siue sparsim incolentibus. Videntur enim hæc ad Iudæos proprie scribi, quod Petrus esset apostolus circumcisionis.

Iuxta præscientiam.) κατὰ πρόγνωσιν, Iuxta præordinationem, siue præfinitionem. Nam & Lyranus fatetur hoc loco præscientiam accipi pro prædestinatione. Neq; Thomas inficiatur prædestinationem aliquoties accipi pro præscientia. Verum hac de re copiosius aliquanto dictum est in annotationibus nostris in Paulum. Quin & Latinis scita dicuntur decreta, & cognitores iudices. Cæterum hæc particula, Iuxta præscientiam, referenda uidetur ad id quod præcessit electis, ut intelligamus electos non temere neque fortuito, sed destinato decreto, consilioq; dei. alioqui non uideo quò pertineat. Mecum sentit Beda non aspernandus autor. *Præscientia, pro prædestinatione.*

In sanctificationem.) ἐν ἁγιασμῷ, id est, In sanctificatione, hoc est, per sanctificationem spiritus, iuxta proprietatem Hebraici sermonis. Nam quod sequitur, In aspersionem, Græcis alia est præpositio εἰς ὑπακοὴν, quod utrum accipiendum sit eos esse electos ad obediendum

diendum, an electos per obedientiam, lectori discutiendum relinquo. Mihi prior sensus magis arridet. Sentit enim illos hoc ipsum debere deo, quod delecti sint ad fidei gratiam, quam hic obedientiam uocat, ut per hanc purgarentur à peccatis aspersione sanguinis Iesu. Porrò sanctificationem spiritus opposuit operibus legis Mosaicæ, à quorum fiducia uult eos abducere.

Deus & pater.) Potest cōiunctim legi, pōt & diuisim quẽadmodũ & aliâs idicauimus.

Per resurrectionem.) δι᾽ ἀναστάσεως ἰησοῦ χριστοῦ ἐκ νεκρῶν. Hic propemodũ uidetur ambigue accipere ἀναστάσεως, & neutraliter & actiue, quantum ad Christum neutraliter, quã tum ad nos actiue. Nam id annotauit Thomas in epistolam ad Romanos.

In hæreditatem.) Hoc referendum est ad uerbum, regenuit. Regenuit uos cœlesti generatione in hæreditatem cœlestem. Nam Iudæi longe aliud regnum expectabant per suum Messiam.

In uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est, In uos, hoc est, erga uos. ut referat̃ ad hæreditatẽ cõseruatã.

In uirtute.) Satis erat uirtute.

In quo exultabit.) Legi potest, & exultate, imperandi modo ἀγαλλιᾶσθε. Quemadmodum inferius. Si placet indicandi modus, uidetur abuti præsenti pro futuro.

Modicum nunc si oportet.) ὀλίγον ἄρτι. Dilucidius erat, Nunc ad breue tempus afflicti si necesse sit.

Græcis longe diuersa sententia. Multo preciosior sit auro.) Sit, redundat. Porrò Græca lectio sic habet, πολὺ τιμιώτερον χρυσίου τοῦ ἀπολλυμένου, διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου, id est, Multo preciosior auro, quod perditur, siue perit, & tamen probatur per ignem, siue perdito, ac pernicioso auro. ut intelligas rem uilem ac pestilentem, igni probari. Quanto magis conuenit explorari fidem nostram, num syncera sit.

Amphibologia. In reuelatione Iesu Christi.) Vitare poterat amphibologiam, si uertisset, Cũ reuelabitur Iesus Christus. Quod enim aliâs ἐπιφάνειαν & παρουσίαν, hic ἀποκάλυψιν dixit. Beda aliquanto secus legit.

In quem nunc quoque &c.) Græce paulo diuersius est, εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὁρῶντες, πιστεύοντες δὲ, id est, In quem nunc non uidentes, credentes tamen, siue, In quo nunc cum non uidetis, & tamen creditis.

Exultabitis.) ἀγαλλιᾶσθε, id est, Exultatis, uerbo præsentis temporis consentiente codice Donatiani altero. etiamsi potest esse exultate imperandi modo, quod Græca uox sit anceps. Certe sic adducit Augustinus libro secundo ad Catechumenos, capite sexto: Credẽtes in eum, quem non uidetis, gaudete inenarrabili gaudio.

Qui de futura in uobis gratia.) Futura addidit interpres de suo, nam Græca sic habet, οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες. Quod ego sic maluissem exprimere, Qui de uetura in uos gratia uaticinati sunt. Nec est tẽpus, quod Græci uocant χρόνον, sed καιρὸν, quod articulum uertimus. Est enim certius quiddam quàm tempus, ut & aliâs indicatum est.

Danielis hebdomadæ. Consentaneum autẽ est Petrum significare locum, qui est apud Danielem cap. nono, ubi per mysticas hebdomadas indicat tempus ad quod occidendus esset Christus.

Significaret in eis spiritus.) τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα, id est, Spiritus qui erat in ipsis, ut intelligamus spiritum propheticum, quem eundem Christi uocat.

Prænuncians.) προμαρτυρόμενον, id est, Prætestificans. Cæterum quod hic παθήματα uertit passiones, ego malim afflictiones.

Et posteriores glorias.) καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας, id est, Et quæ illas consecutæ siue consecuturæ sunt glorias. Sentit enim gloriam, quã assecutus est post ignominiam crucis. Etiamsi Hieronymus uertit alicubi pro glorias, decreta, ut mox indicabo, nisi forte pro decreta, scriptum erat decora. Nam is liber excusus est ex exemplari non satis emendato. Sanè illud constat δόξαν Græcis & gloriam significare & opinionem. Proinde uerisimile est, Hieronymum illic opiniones uertisse in decreta.

Sermo mire ambiguus. Quibus reuelatum est.) οἷς ἀπεκαλύφθη. Sermo Græcus anceps est, potest enim hic accipi sensus, testificans Christi passiones & glorias ijs quibus reuelauit spiritus, nempe prophetis. Potest & hic, passiones & glorias, per quas Christus fuit mũdo reuelatus, qui ante fuerat ignotus. Neq; quenquam mouere debet articulus Græcus οἷς, cum præcesserit

παθήματα.

παθήματα. Quãquàm prior ſenſus meo iudicio ſimplicior eſt, ut οἷς articulus, referatur ad Chriſtianos, qui uiderunt id quod de Chriſto prædixerat ſpiritus in prophetis. Sentit enim per afflictiones innotuiſſe mundo Chriſti gloriam. Poteſt & hic tertius accipi ſenſus, Quibus prophetis reuelatum eſt & illud, quod hæc quæ prædicebant, uobis pararent non ſibi, cum ſcirent ea non euentura ſuis tẽporibus. Poteſt & quartus hic accipi, Prophetæ prædixerũt & Chriſti mortem & illuſtrationem morte partam, utrunq; uere, quod notum eſt ijs, quibus ea ſunt exhibita.

Senſus quadruplex.

Vobis autem.) Sed uobis, erat & Latinius, & apertius, ſiue, nõ ſibiipſis, imò uobis, οὐχ ἑαυτοῖς ὑμῖν δὲ. Hinc certe liquet, non parum intereſſe, quo loco quam coniunctionem colloces. Hunc totum Petri locum Hieronymus interpretans Didymi librum de ſpiritu ſancto ſecundum, reddidit hoc pacto, Scrutantes & inquirentes, in quod aut quale tempus ſignificabat, is qui in eis erat ſpiritus Chriſti, teſtificãs in Chriſto paſſiones. Et ea quæ poſt erãt ſequutura decreta, ijs quibus reuelatum eſt, quia non ſibi, ſed nobis miniſtrabãt, ea quæ nunc annunciata ſunt uobis, per ſpiritum ſanctum.

Qui euangelizauerunt uobis.) Vos, eſt Græce, non uobis, tametſi id quidem ad ſenſum nihil attinet.

Spiritu ſancto.) Deeſt In, ἐν πνεύματι ἁγίῳ, id eſt, In ſpiritu ſancto, hoc eſt, Per ſpiritum ſanctum, Hebræorum more.

In quem deſiderant.) εἰς ἃ, id eſt, In quæ. Nempe ea quæ de Chriſto ſunt prænunciata per prophetas, ac deinde prædicata per apoſtolos. Facilis deprauatio ab εἰς ὃ in εἰς ἅ. Nec enim ſentit de ſpiritu prophetarum, in quem angelos uelle proſpicere, nihil mirũ eſt; ſed effert maieſtatem euangelij, quã angeli quoq; uenerẽtur. Beda interpretatur de Chriſto glorificato, paulo poſt indicans etiam de ſpiritu miſſo in terras accipi poſſe.

In quem, prò quæ.

Perfecti ſperate.) τελείως, id eſt, Perfecte, per aduerbium indicãs ſpem ad finem uſq; perſeuerantem. Et ſic habebat codex Donatiani uetuſtior. Nec eſt, In reuelationem, ut legunt quidam, ſed ἐν ἀποκαλύψει, id eſt, In reuelatione, ſiue per reuelationem. Sentit enim de myſterio euangelij iam diuulgato, per quod Chriſtus innotuit, ſiue de aduẽtu Chriſti.

Quaſi filij.) ὡς τέκνα, id eſt, Vt filij, ſiue tãquàm filij. Nam quaſi tribuimus ijs quæ cũ uideantur, non ſunt. Ad hæc filij obedientiæ, dixit iuxta proprietatem ſermonis Hebraici, pro filijs obedientibus.

Non configurati,) μὴ συσχηματιζόμενοι, id eſt, Non accommodantes uos priſtinis cõcupiſcentijs. Id enim eſt συσχηματίζεσθαι. Nec eſt, Ignorantiæ deſiderijs, ſed ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις. quod nos dilucide magis quàm ad uerbum expreſſimus, hoc modo, Vt non accommodetis uos priſtinis cõcupiſcentijs, quibus dum adhuc ignoraretis Chriſtum agebamini.

Sed propter eum qui uocauit uos ſanctum.) κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον, id eſt, Quemadmodum is qui uocauit uos, ſanctus eſt, ita & uos ſancti reddamini.

Sancti ſitis.) γενήθητε, id eſt, Efficiamini, ſiue reddamini. Neq; enim eſt, γίνεσθε, quod ambiguum eſſe poterat.

Et ſi patrem uocatis.) ἐπικαλεῖσθε, id eſt, Inuocatis & imploratis, aut cognominatis, nã Græca uox anceps eſt. Tum quod hic uertit, Sine acceptiõe perſonarum, multo feſtiuius ſcriptum eſt à Petro ἀπροσωπολήπτως cõpoſita dictione, id eſt, Citra delectũ ſiue reſpectũ perſonæ. Hic uidetur abeſſe in cõmentarijs Bedæ & Gloſſæ ordinariæ, nec Lyra attingit.

ἀπροσωπολήπτως.

Paternæ traditionis.) Vnica uox eſt apud Græcos, πατροπαραδότου. Eſtq; epitheton cõuerſationis, quaſi dicas, A patribus traditæ. Atq; ita refert diuus Hieronymus in cõmentarijs Eſaiæ, & Auguſtinus in pſalmum centeſimum quadrageſimum ſextum.

πατροπαράδοτος.

Quaſi agni.) ὡς ἀμνοῦ, id eſt, Velut agni, ſiue tanquàm agni.

Præcogniti quidem.) προεγνωσμένου, id eſt, Præfiniti ſiue prædecreti. Nã hoc loco planè uidetur uſurpare, pro eo quod iſti uocãt prædeſtinationem, & Lyranus interpretatur, Præordinatione.

Fideles eſtis in deo.) τοὺς πιστεύσαντας εἰς θεὸν, ip eſt, Qui credidiſtis in deum. Verũ interpres abhorruit ab hoc præterito, ne uiderentur iam deſijſſe credere, qui quondam credidiſſent.

Ee In obedientia

In obedientia charitatis.) ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας, id eſt, In obedientia ueritatis. Et additum eſt hoc loco in Græcis codicibus διὰ πνεύματος, id eſt, Per ſpiritum. quæ particula non eſt in Latinorum exemplaribus. *Deeſt in noſtris.*

In fraternitatis amore ſimplici ex corde.) εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον ἐκ καθαρᾶς καρδίας, id eſt, In fraternum amorem non ſimulatum, ex puro corde. φιλαδελφίαν uocat Chriſtianorum inter ipſos mutuum amorem ac beneuolentiam. Cæterum illud, Ex puro corde, ad ea quæ ſequuntur referendum eſt, Vos inuicem diligite ex puro corde.

Attentius.) ἐκτενῶς, id eſt, Vehementer, ſiue impenſe, aut ſi magis ad uerbum cupias reddi, Intenſe.

Omnis gloria eius.) ἀνθρώπου, id eſt, Hominis. exponit enim quid modo dixiſſet carnem.

Quod euangelizatum eſt in uos.) τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς, id eſt, Quod per euangelium delatum eſt ad uos, ſiue quod prædicatum eſt apud uos.

EX CAPITE SECVNDO.

Rationabiles ſine dolo lac.) τὸ λογικὸν, ἄδολον γάλα, id eſt, Rationale, doli expes lac. uocat autem lac logicon, ut à corporeo lacte diſcernat. Hieronymus in quinquageſimo quinto Eſaiæ capite, citat hunc locum, ut lac referatur ad rationale, non ad infantes, etiamſi non addat ἄδολον. Verum ediſſerens ſexageſimum Eſaiæ caput citat ad hunc modum, Quaſi modo nati paruuli, rationabile & abſque dolo lac deſiderate, ut palàm ſit illud ἄδολον adiungi oportere. Rurſum enarrans Zachariæ caput decimum. Item Auguſtinus in epiſtolam Petri, homilia uigeſima, refert hunc in modum, Depoſita ergo omni malicia, & omni dolo, & adulatione, & inuidia, & detractione, tanquàm modo nati infantes, rationabile & innocens lac concupiſcite, ut in illo creſcatis in ſalutem. Quin & Beda legit & interpretatur quemadmodum legunt Græci. Teſtis erit codex, qui mihi tum inſeruiebat hæc ſcribenti ex bibliotheca Minoritarum Antuuerpienſium. Suffragatur nonnihil & alter codex Donatiani in quo ſcriptum erat, Rationales ſine dolo. Proinde quæ theologi recentiores in hunc adducunt locum de infantibus rationabilibus, nihil faciunt ad ſenſum apoſtoli. Nos & articulum Græcum exprimere cupientes, uertimus ad hunc modum, Vt modo nati infantes, lac illud non corporis, ſed animi, quod dolum neſcit, appetite. Siquidem infantia Chriſti, eſt alienum eſſe ab omni uerſutia ſtudioque nocendi. Gradus ætatum ſunt profectus uirtutum. *Lac rationabile.*

Creſcatis in ſalutem.) Hæc duo uerba, In ſalutem, non reperio in Græcis exemplaribus, nec admodum quadrant ad propoſitam metaphoram. Siquidem ſalui ſunt & infantes. uerum adoleſcunt hoc lacte in uirum perfectum in Chriſto.

Quoniam dulcis eſt dominus.) ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος, id eſt, Quod benignus ſit dominus. Aliâs uertit, Bonus. Sonat autem humanum, minimeque auſterum aut durum.

Et honorificatum.) Hæc duo uerba redundant. Deinde ἔντιμον eſt, nulla interueniente præpoſitione, id eſt, Precioſum, ſeu magis in precio habitum. quod interpres, opinor, uertit, Honorificatum.

Domos ſpirituales.) οἶκος πνευματικὸς, id eſt, Domus ſpiritualis. ut ſit nominandi caſus per appoſitionem additus. Lyranus offenſus ſolœciſmo manifeſtario, interpretatur, Domos in domos. Atque In domum legit Auguſtinus, cum aliâs, tum pſalmum enarrans octuageſimum ſextum. Idem in libello de præſentia dei ad Dardanum legit, Aedificamini domus ſpirituales. Atque adeo haud ſcio, an primum ſcriptum fuerit ſpiritualis, deinde à ſciolis deprauata ſcriptura. Beda indicat huius loci triplicem lectionem, Domus ſpirituales, numero multitudinis, domus ſpiritualis numero ſingulari, & In domum ſpiritualem, quemadmodum alicubi legit Auguſtinus. *Domos, pro domus.*

In ſacerdotium.) ἱεράτευμα ἅγιον, id eſt, Sacerdotium ſanctum. nominatiuus eſt appoſitiuus, quemadmodum & domus. nam ipſos fideles ſacerdotium uocat. Cæterum ſacerdotium appellat functionem & adminiſtrationem ſacrorum in domo ſpirituali, hoc eſt, in templo ſpiritus ſancti, quod ſumus ipſi.

Offerentes.) ἀνενέγκαι, id eſt, Ad offerendum.

Per Ieſum Chriſtum.) Id poteſt referri ad id quod proximum eſt, Acceptabiles, aut ad ſuperiora omnia.

Propter quod

Propter quod continet ſcriptura.) διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, id eſt, Quapropter & continet in ſcriptura. ut ſit ſenſus, hoc argumento lapidem illum eſſe præcipuum, quod iuxta teſtimonium Eſaiæ collocatus ſit in angulo, quo utrunq; parietem cōplectens & continens, totum ædificium fulciret. Nam id eſt περιέχειν, undiq; amplecti ac tenere. niſi forte neutraliter uſurpauit περιέχειν. Poteſt accipi ꝓ excellere. unde & excellit, ſiue eximius eſt ille lapis in ſcriptura. ad quod ſatis apte congruunt quæ ſequuntur, ἀκρογωνιαῖον &c. *περιέχειν.*

Ecce ponam.) ἰδοὺ τίθημι, id eſt, Ecce pono. Locus eſt apud Eſaiam capite uigeſimo octauo Petrus ſententiam expreſſit bona fide, non annumerauit uerba. Cæterum in illo, Qui crediderit in eo, non confundetur, iuxta Septuaginta retulit. Alioqui Hebraica ueritas habet, Qui crediderit, non feſtinet. uerum de hoc aliâs diximus. Et rurſus Non confundetur, Græcis eſt, αἰσχυνθῇ, id eſt, Pudefiet, ſiue pudefiat, ὑποτακτικῶς.

Summū angularem.) Græcis unica uox eſt ἀκρογωνιαῖον, quaſi dicas, Sūmangularem.

Vobis igitur honor.) Nimis quàm pueriliter interpretatur hunc locū Lyranus & Carrenſis, Vobis erit honor in cœleſtibus, quum Petrus ſentiat de lapide prius reiecto à Iudæis, & deinde honorato & in precio habito. Siquidem ante uocauit ἔντιμον, nunc memor illius ait, ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ, id eſt, Vobis eſt precioſus, qui in illum crediſtis, Iudæis & non credentibus uilis eſt. Beda uerbis nonnihil diſſentit à nobis, re conſentit. Proinde ne lector ſimili modo laberetur, nos uertimus, Vobis igitur precioſus eſt qui creditis. *Lyranus.*

Petra ſcandali.) Hebraice dixit potius q̄ Græce, λίθος προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου. Latine uerti poterat, Saxū in quod impingit, & lapis ad quem offendūt homines.

Populus acquiſitionis.) λαὸς εἰς περιποίησιν. Et hic loquēdi tropus Hebraicus ſit oportet. Sentit enim populum, qui lucro acceſſit, adoptatus & inſitus in populum dei. Ambroſius enarrans pſalmum, Beati immaculati, ſermone ſexto legit, Populus in adoptionem. *Tropus Hebraicus.*

Qui offendunt uerbo.) οἳ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ, id eſt, Qui impingunt in uerbum, hoc eſt, Quos offendit euangelium, & impietatis miniſtrat occaſionem.

In quo.) εἰς ὃ, id eſt, In quod. Nam in hoc erat paratus Iudaiſmus, ut in Chriſtum crederetur, quem lex Moſaica præſignarat. In quod legit Beda, admonens tamen, in nonnullis codicibus ſcriptum fuiſſe, In quo.

Qui aliquando nō populus dei.) In hac priori parte genitiuus, dei, nō eſt addendus, οἱ ποτὲ οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς τοῦ θεοῦ, id eſt, Qui quondam non populus, nunc uero populus dei. Et ad hanc lectionem ſenſus eſt non paulo argutior, qui quondā non populus, hoc eſt, populus abiectiſſimus, & pro nihilo habitus, is nunc non ſolum eſt populus, ſed populus dei. Conſentiunt cum Græcis exemplaribus, noſtrates quoq; libri caſtigatiores.

Conuerſationem ueſtram habētes bonam.) καλὴν, id eſt, Honeſtam, ut pertineat etiā ad decus, quod uirtutem conſequitur iuxta Stoicos. Et aliquanto poſt, detrectant, Græce eſt, καταλαλοῦσιν ὑμῶν, id eſt, Quod obloquuntur uobis, ſiue detrahunt uobis.

In die uiſitationis.) ἐπισκοπῆς, id eſt, Inſpectionis. Tametſi Græca uox anceps eſt, ut quæ deduci poſſit ab ἐπισκέπτω. Quanquam ab hoc uſitatius eſt ἐπίσκεψις. Hebræis eſt פקדה, quod illis præfecturam & adminiſtrationem quandam ſonat. Viſit enim ſubinde & inſpicit quid agatur, cui negocij cōmiſſa eſt cura. Sic appellat Petrus tempus illud, quo deus dignatur hominem trahere afflatu ſuo ad meliora.

Siue ducibus, tāquàm ab eo miſſis.) ἡγεμόσι. quod ſæpius iam uertit, Præſidibus. Nec enim hic Petrus agit de bello, ſed de his qui agunt in prouincijs Rhomanorū, quæ à præſidibus Cæſarum nomine adminiſtrabātur. Cum hic agat de magiſtratibus Ethnicorum, ſubditum eſſe dixit, pro tolerare quædam quæ uidentur ſuo iure facere, cum exigunt uectigal, quū cenſent. uerum hoc ad illa tempora pertinebat. Nec tamē eſt Miſſis, ſed πεμπομένοις, id eſt, Qui mittuntur. ut intelligas actionem ſine tempore. *Duces, pro præſides.*

Tanq̄ ab eo.) ὡς δι᾽ αὐτοῦ, id eſt, Tanq̄ per eū, nēpe regem, ſiue per eū, uidelicet deū.

Laudem uero bonorū.) ἀγαθοποιῶν, id eſt, Benefactorū, ſiue bene facientium. Porrò ueteribus, id quod Plato præcepit in ſua republica, leges non ſolum minabantur pœnam male agentibus, uerum etiam præmijs inuitabant ad officia. Nūc malefacta quidem ſatis acriter puniūtur, cæterum benemeritis nulla gratia. Obmuteſcere faciatis imprudentiū hominū ignorantiā.) Quod de bonis male loquebātur ethnici, partim tribuit amentiæ,

 partim

partim ignorantiæ, cui uult occurri per obedie͂tiam præstandam magistratibus, ne uideantur recte puniri, tanquàm publicæ disciplinæ transgressores.

Omnes honorate.) πάντας τιμήσατε, id est, Quibuslibet deferte honorem, etiam ethnicis dignitate præditis. Cæterum ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε. quod ad Christianos pertinet. Honorem exigunt illi, soluite, charitas debetur Christianis.

In omni timore.) ἐν παντὶ φόβῳ, id est, Cum omni reuere͂tia. Sic enim alicubi uocem hanc interpretatur Hieronymus. Nec est, Modestis, nec enim sentit de nō arrogantibus, sed ἐπιεικέσιν, id est, Aequis & humanis, neq; rigidis admodum.

Dyscolus quid.

Sed etiam discolis.) ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς, id est, Sed etiam prauis, siue asperis. Mirū quid uenerit in mentem interpreti, ut Græcam uocem, altera Græca redderet. nam δύσκολος Græcis difficile͂ sonat. Charrensis interpretatur Discholis, indoctis, ineruditis, quod non sint uersati in scholis. At idem tamen admonet in nonnullis exe͂plaribus pro dyscholis scriptum fuisse difficilioribus. At magis mirum est hic pariter hallucinatū esse Bedam, si tamen hoc illius est commentum, qui putat à schola dictum esse dyscholum, adducens illud è psalmo, Vacate & uidete, ubi pro uacate Græcis sit σχολάσατε. Ide͂ mox admonet, quod S. Fulgentius in opusculis suis sic hūc adducat locum, Seruientes cum timore, non tantum bonis & modestis, sed etiam difficilioribus.

Sustinetis tristitias.) λύπας, id est, Molestias.

Quæ enim est gratia.) ποῖον γὰρ κλέος, id est, Quæ em̄ gloria, siue quæ laus? Suffragabatur uetustissimum exemplar Donatiani, sed alterum duntaxat.

Si benefacientes, patienter sustinetis.) εἰ ἀγαθοποιοῦντες καὶ πάσχοντες ὑπομενεῖτε, id est, Si cum bene faciatis, & tamen affligamini suffertis.

Pro nobis, uobis.) Vtrunq; Græcis est ἡμῖν, id est, Nobis, primæ personæ. etiamsi nonnulli uariant codices.

Qui cū male diceretur, non maledixit.) ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, id est, Qui cum maledictis incesseretur, non remaledixit, siue non regessit maledicta.

Tradebat autem iudicanti se iniuste.) Græca secus habent, παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως, id est, Tradebat autem ei qui iuste iudicat. Significat Christum uindictam tradidisse deo, non sibi usurpasse. Charrensis haud scio unde nactus, nonnihil somniauit de hac quoq; lectione.

Vt peccatis mortui.) ἀπογενόμενοι, id est, Extincti, quasi iam desierimus esse. Ambrosius uertit, Separati, libro de sancto spiritu primo, capite octauo.

Cuius liuore.) τῷ μώλωπι, Vibice. Refert enim quod est apud Esaiam, capite quinquagesimo tertio, Et liuore eius sanati. Est enim liuor uestigiū plagæ in cute. Id trifariam

Charrensis copiosus

interpretatur Hugo Charre͂sis, homo copiosus, Liuore, id est, Dilectione immodica, quæ illi pallorem contraxerat, iuxta illud Nasonis, Palleat omnis amans, hic est color aptus amanti. uel liuore, id est, Carne liuida facta ob colaphos. uel liuore, id est, Inuidia Iudæorum. Hoc nimirum est uti iure quod accipiunt magistri nostri, cum admittuntur in eum ordine͂m, suo arbitratu interpretandi diuinas literas. At hoc sanè loco Græca uox non admittit, nisi unicam interpretationem, etiamsi Latinis liuor πολύσημον est. Quin & apud Hebræos est חַבּוּרָה, quæ uox illis tumorem ex plaga concretū significat. In psalmis uertit Cicatricem, Computruerunt cicatrices meæ. Ambrosius eo quem modo citauimus loco, legit, Cuius uulnere plagarum sanati sumus.

Locus obscure redditus ab interprete

Et episcopum animarum.) ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον, Pastorem & curatorem. Nam episcopi dicuntur qui prospiciūt de necessarijs. Beda legit, Et uisitatorem animarum uestrarum, adducens illud, Quia uisitauit nos omnes ex alto.

EX CAPITE TERTIO.

Per mulierum conuersationem.) διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς. Cur non potius, Per uxorum conuersationem? Et hoc sanè loco ἐν φόβῳ rectius uertisset, cum reuerentia. Tum non est, Sanctam conuersationem, sed ἁγνὴν, id est, Puram, siue castam.

Quarum non sit capillatura aut circundatio, auri aut indumenti uestimentorum cultus.) Græcus sermo dilucidior est, ὧν ἔσω, οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν, καὶ

περιθέσεως

περιθέσεως χρυσίων, ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος, id est, ut sententiam magis reddamus, quàm uerba, Quarum sit ornatus, nō externus qui situs est in crispatura siue contextu capillorum, aut appositione auri, aut amictu uestium aut palliorum.

Cordis homo.) Ambrosius libro epistolarum tertio, epistola undecima, admonet noue expressum, Cordis homo, pro Interno & abstruso homine. proinde nos periphrasi rem explicuimus.

Quieti & modesti.) τοῦ πραέος, καὶ ἡσυχίου, id est, Mansueti & quieti siue taciti. Non enim uult mulieres esse feroculas erga uiros.

Locuplex.

Locuplex.) πολυτελές. Fustuario dignum est, quod quidam pro locuples, scribūt locuplex per x, non per s. quanquàm Græcis est πολυτελές, id est, Sumptuosum ac splendidum. Referri uidetur ad spiritum quietum, est enim neutri generis, quemadmodū & spiritus. Aut certe ad totā orationis particulam quæ præcessit, quod nimirū habere huiusmodi spiritū, magnificus ac splendidus ornatus est mulieris in oculis dei. Certe in codice Donatiani utroq; scriptum est, Quod est in conspectu dei locuples.

Cuius estis filiæ.) ἧς. Cuius apud Græcos necessario refert Saram, & non Abraham.

Locus hactenus peperam enarratus.

Pertimentes ullam perturbationem.) μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν, id est, Nō territæ ullo pauore. Scire debes lector, hūc accusatiuum perturbationem, quem uulgata habet æditio, non esse transitiuum, sed reciprocum, iuxta proprietatem Atticorum, qui sic loquuntur, gaudere gaudium, furere furorem, timere timorem. Nam hic πτόησιν significat fœmineum illum pauorem, quo solent de nihili rebus exanimari, qui debet abesse à sanctis mulieribus. Quod si intellexissent quidam magni nominis interpretes, secus, opinor, hunc locum edisseruissent, quos ego tamen in præsentia honoris causa non nomino.

Honor, pro abstinentia coitus.

Locus insulsissime à quibusdam enarratus.

Lyranus.

Honorem impartientes.) Honorem interpretatur diuus Hieronymus, nō ut flectantur illis genua, & gemmis auroq; onerentur, ut primus cedatur locus, quod nūc in plerisq; regionibus stultissime uidemus fieri, sed abstinentiam à coitu. sic enim honorē haberi uasculo muliebri, si non inquinetur libidine. Idq; indicat quod sequitur, ut nō interrumpantur orationes uestræ. Rursum non libet hoc loco referre, quid interpretetur Lyranus & huiusmodi complures interpretes, honorem exponentes, ut eis prospiciatur de uictu & uestitu, eoq; honesto, secundum statū & proprias facultates. Deinde de impediendis orationibus, interpretatur orationes, non esse exaudibiles, nisi uir & mulier sint bene concordes. Hoc nimirum est doctoraliter ac scientifice, ut isti loquuntur, tractare diuinas literas. Deum immortalem, quem stomachū effunderem in istos, nisi me Christianus prohiberet pudor? Sed aliorum omissis nugis, nostrum agamus negocium.

Tanquàm cohæredibus.) ὡς καὶ συγκληρονόμοι, id est, Tanquàm & cohæredes. Addit enim hoc uelut alterū & efficacius argumentū. unde ne coniunctio quidem est ociosa. Porrò uasculum infirmius appellat ipsam mulierē ob sexus imbecillitatem. Quorsum inquies, attinebat hoc admonere, quod nemo nesciebat? Imò hoc quidam suo iudicio ualde sapiens miris cōuicijs agitauit, quod uiderer uasculum muliebre accipere pro membro pudēdo, seu natura mulieris. Sed tamen, ut ingenue dicam, Hieronymi interpretatio mihi uidetur esse uiolentior. Magis placet generalis sententia, ut mariti deferant aliquid honoris uxoribus, nec eas habeant ut cōcubinas aut ancillas. geminas enim causas adducit, quales uelit deferri uxoribus, uel ob imbecillitatem sexus, quemadmodū corporis membra minus honesta, magis habemus in honore, uel ob dignationē dei, qui mulierē æquauit uiro, in Euangelij promissis.

Mendum manifestū apud nos.

Gratiæ uitæ.) χάριτος ζωῆς, id est, Gratiæ uiuæ. quanq; hoc loco Græca uariāt exemplaria. Quod si legis Vitæ, gratiam pro beneficio accipias necesse est.

In fide autem.) τὸ δὲ τέλος, id est, In summa uero. Quantus hic disputandi campus aperitur neotericis theologis de fide, quot modis accipiatur, cum Petrus nihil huiusmodi neq; scripserit, neq; senserit. Iam quod hic uertit, Compatientes, Græce est συμπαθεῖς, qui mutuo tangantur affectu. Sūt enim quos aliena ne tantulum quidem moueant. Quanq; Beda interpretatur, In fide, iuxta uulgatam Latinorum lectionem.

Fraternitatis amatores.) φιλάδελφοι, id est, Fratrum amatores, siue fraterne amantes.

Modesti.) φιλόφρονες. quod magis sonat affabilem & humanum, & ad uitæ consuetu

dinem facilem commodumq;. Porrò quod in nostris additur Humiles, opinor adiectum ab eo qui uolebat interpretari modestiā. nec enim addebatur in utroq; codice Donatiani.

Et labia eius.) καὶ χείλη αὐτοῦ, id est, Labia sua. Sic enim mauult Valla.

Vt non conturbemini.) μὴ δὲ ταραχθῆτε, id est, Neq; conturbemini.

Dominum autem Christum.) Deum est Græce, nō Christum. Et sanctificate, positum apparet, pro Glorificate. Quod genus est illud, Sanctificetur nomen tuum.

Ad satisfactionem.) πρὸς ἀπολογίαν, id est, Ad excusationem siue defensionem.

Quæ in uobis est, & spe & fide.) Græce tantum est, περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος, id est, De ea quæ in uobis est spe.

Cum modestia & timore.) μετὰ πραΰτητος καὶ φόβου, id est, Cum māsuetudine & reuerentia. Loquitur enim de his qui placide respōdent ac reuerenter, interrogati quibuslibet de fide Christi.

Quod detrahunt de uobis.) Græci legūt, ἵνα ἐν ᾧ καταλαλῶσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, id est, Vt in eo quod obtrectant uobis tanquàm malefactoribus.

Melius est enim ut benefacientes, si uoluntas dei uelit.) Cōsentiunt quidem Græci codices cum nostra æditione, cæterum mirandū est, quid sequutus Augustinus libro aduersus Faustū xxij. cap. xx. referat hunc locum his uerbis, Melius est benefacientes, si uelit spiritus dei, pati, quàm malefacientes. Nisi forte pro θέλημα scriptum habebatur in quibusdam exemplaribus πνεῦμα, atq; id rursum scriba mutauerit in πνεῦμα.

Augustinus diuerse legit.

Calumniantur.) οἱ ἐπηρεάζοντες, Qui cōuiciantur, siue qui incessunt aut persequūtur.

Mortificatos quidem carne.) θανατωθεὶς, id est, Mortificatus. Item uiuificatus, nō uiuificatos ζωοποιηθεὶς. atq; ita citat diuus Hieronymus in Esaiam capite liiij. Atque item Augustinus epistola xcix. ad Euodiū. Rursus sermone de uerbis apostoli xiiij. de Christo dictum est, inquit, Mortificatus quidem carne, uiuificatus autem spiritu. Sic de homine dici potest, Tabefactus carne, uiuificatus spiritu. ut intelligas Christū mortuum, iuxta corporis imbecillitatem, cæterum resurrexisse uirtute spiritus. Iam uero quorsum attinet hoc loco recensere, quæ somnient in hanc sententiam, qui Græce nesciunt, & id tantum sequuntur, non quod scripsit Petrus, sed quod deprauauit librarius? Possem ad singula conuicijs incessere, nimis arrogantem istorum imperitiam, qui de ijs quæ citra linguarū peritiam, ne legi quidem emendate possunt, uelut ex oraculo pronunciant, quicquid somniarint. Quod si legas Mortificatos & uiuificatos, quomodo cohærebit quod sequitur, In quo? Beda legit & interpretatur Viuificatos, & mortificatos, & adducit Athanasium aduersus Arrianos. At paulo post indicat & hanc lectionem quam habent Græci. Atq; hic locus caute legendus est, ne quid tale sentiamus, quale nōnulli de anima Christi apud inferos passa. Qua de re nōnihil attingit Beda, sed tacito autoris nomine, Origenem, ni fallor, significans.

Manifestū erratum interpretum recentium.

In carcere erant spiritu.) καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν, id est, Qui in carcere erāt spiritibus. Ita legit Hieronymus, eo quem modo citauimus loco, Occisus est carne, uiuificatus spiritu, & prædicauit spiritibus in carcere constitutis. Carrensis admonet in nonnullis pro In carcere, scriptum fuisse, In carne. Verum hoc ante hunc indicauit Beda.

Carrensis.

Qui increduli fuerant aliquando.) ἀπειθήσασί ποτε, id est, Aliquando incredulis.

Quando expectabant dei patientiam.) ὅτε ἀπεξεδέχετο ἡ τοῦ θεοῦ μακροθυμία, id est, Cum expectaretur dei lenitas. etiamsi nōnulli codices habebant ὅτι. Rursum in plerisq; erat, ἅπαξ ἐξεδέχετο, pro ἀπεξεδέχετο. Suspicor legendum fuisse ἅπαξ ἐξεδέχετο.

Cum fabricaretur.) κατασκευαζομένης, id est, Cum appararetur.

Quod & uos nūc similis formæ saluos fecit baptisma.) Græca plus habent lucis, ὃ ἀντίτυπον νῦν καὶ ἡμᾶς σώζει βάπτισμα, id est, Cui nunc simile, siue respondens baptisma, nos quoq; saluos facit. Est enim σώζει præsentis temporis, seruat. Cæterum ὃ dure respōdet, siue ad aquam referas, siue ad baptisma. fortasse scriptum fuit ᾧ cui.

Qui est ad dexteram dei.) Hoc loco desunt in Græcis codicibus, quæ subscribam, Deglutiens mortem, ut uitæ æternæ hæredes efficeremur. Ac deinde sequitur, πορευθεὶς εἰς τὸν οὐρανὸν, id est, Profectus in cœlum.

Deest apud Græcos.

Ex capite

EX CAPITE QVARTO.

PAsso in carne & uos.) παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, id est, Passo pro nobis carne. uos quoq; &c.

Eadem cogitatione armamini.) τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁπλίσασθε, id est, Induite eandem cogitationē, uelut armantes uos, siue Armate uos iuxta eandem cogitationem.

Sufficit enim præteritum tempus ad uoluptatem gentium consummandam.) Græca sunt magis perspicua quàm Latina, ἀρκετὸς γὰρ ἡμῖν ὁ παρεληλυθὼς χρόνος τοῦ βίου, τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι, id est, Sufficiens est enim præteritum uitæ tempus, ut uoluntatem gentium perfecerimus, hoc est, Satis est hactenus impie uixisse. In hunc sensum adducit Augustinus, homilia in epistolam Petri uigesima, Sufficit enim præteritum tempus uoluntates gentium consummasse. *Voluptas, pro uoluntas.*

In luxurijs.) ἐν ἀσελγείαις, id est, In lasciuijs. Nā ebrietatibus non habetur apud Græcos, nec in utroq; codice Donatiani.

In illicitis idolorum cultibus.) ἀθεμίτοις, id est, Nepharijs, quod atrocius est quàm illicitis.

In quo admirantur.) ἐν ᾧ ξενίζονται, Ad uerbum sonat, In quo peregrinantur. Porrò Græcis ξενίζεσθαι dicūtur, quibus aliquid nouū aut absurdum uidetur. Pertinet autem ad id quod cōsequitur. Augustinus epistola lxxxxix. locū hunc adducit hisce uerbis, Sufficit enim præteritū tempus, ad uolūtatem hominū consummatam ambulantes in libidinibus, & concupiscentijs, & ebrietate, comessationibus, potationibus, & illicitis idolorū seruitutibus. In quo stupescunt non concurrere uos, in eam luxuriæ confusionem blasphemantes.

Luxuriæ confusionem.) ἀσωτίας ἀνάχυσιν. quod magis sonat, refusionem, ueluti cum mare æstuans refundit sese.

Finis appropinquabit.) ἤγγικε, id est, Appropinquauit, præteriti temporis. Aut certe instat & imminet.

Estote itaq; prudentes.) σωφρονήσατε, id est, Estote temperati, siue sobrij.

Et uigilate.) καὶ νήψατε, id est, Estote sobrij, siue uigilate. nā νήφω Græcis utrunq; significat. Peculiare est apostolis hæc tria cōiungere, sobrietatem, uigiliam, & orationem, ut sobrietas opponatur luxui & crapulæ, uigilia somnolentiæ & inertiæ. Audiui qui in cōcionibus sacris apud populū, cum ex hoc loco thema proposuissent, multa cōgerebant ex Aristotelis ethicis, siue magis ex elenchis literarijs de prudentia. Itē de charitate quæ ex nobis oriatur, atq; ita demum dimanat ad alios, uidelicet extra oleas, ut aiunt, currentes. Non quod huiusmodi lapsus cōuicijs exagitandos existimem, sed quod nō arbitrer dissimulandos. Etiamsi, ne quid dicam dolo, fœdū per se uidetur, eum qui in frequenti plebis cœtu, eóq; ecclesiastico, susceperit docendos omnes, hoc ipsum nō intelligere, quod totius orationis suæ basim ac fundamentum uult uideri. Et tamen ex his aliquot admonitionem nostram contumeliose lacerant, quid facturi, si lacessantur iniuria, cū huiusmodi gratiam referant benemerenti? Quos si quis diuitum aut conuiuio accipiat lautiore, aut paulo pecuniæ donet, tantū non adorant, homines grati, & eleemosynam uocāt: suaq; benefacta, quibus abundant scilicet, uicissim impertiunt. At talibus officijs tanto melioribus qui afficit, omni contumeliarum genere prosequuntur. Nam aliquanto post quidam illius gregis κορυφαῖος, cui credo denarrarat quispiam, quod inter amiculos deplorassem hoc illis defuisse, cū alioqui placuissent quæ dicebantur, in publica concione, cum ipse adessem, duo peccata quæ cōmittuntur in spiritum sanctum, oblique, imò satis aperte torsit in me, præsumptionem, sic enim illi uocant, quod non ueritus essem corrigere Pater noster, ac Magnificat. Item impugnationē cognitæ ueritatis, qui negassem sacros cōcionatores non intellexisse suū thema, quod à sacris uiris, è sacris literis depromptum esset. Ceu uero nō hoc etiam fœdior esset illorum inscitia, qui quod est in illis literis perperam interpretarentur.

Locus uulgo parum intellectus.

Impudentia ingrata.

In uobismetipsis.) εἰς ἑαυτούς, id est, Erga uosipsos, seu potius erga uos mutuo. Hoc alicui fortassis leuiculū admonitu uidebitur, & tamen auditus est mihi, qui in publica concione sedulo philosopharetur ex hoc loco, quo pacto charitas primum à nobis ipsis proficiscatur, & quomodo cordibus infundatur, multaq; id genus, neq; cœlum, neq; terram attingentia. Et tamen isti sunt qui laborem hunc nostrum ut inanem & infrugiferū aspernantur,

In uobismetipsis, pro inter uos.

nantur, quibus eo maxime foret opus, ſi ſaperent, imò quia non ſapiunt, homines uere inutiles, meritiſſimóq; in tertium illud Heſiodi genus reijciendi, qui neq; per ſe ſapiant, neq; credant recta monenti.

Continuã.) ἐκτενῆ. quod ante uertit, Attẽte, hic Propẽſum ſeu uehemẽtẽ poterat dicere

Quoniam charitas operit.) καλύψει, id eſt, Operiet ſiue teget, uerbum futuri temporis, ut ad iudicij diem pertineat.

Accepit gratiam.) χάρισμα, id eſt, Donum.

Illam adminiſtrantes.) αὐτὴν διακονοῦντες, id eſt, Illa, ſiue per illam, nempe gratiam miniſtrantes. Quanquàm in nonnullis Græcorum exemplaribus ſcriptum erat αὐτὸ, ut referatur ad donum adminiſtrandũ. Et in alterutrum, quo uerbo ſæpius impudentiſſime abutitur interpres, Græce eſt, εἰς ἑαυτούς, id eſt, In uos inuicem. quod idem ualet cũ eo quod modo dixit, εἰς ἀλλήλους, id eſt, Alius in alium.

Multiformis gratiæ dei.) ποικίλης. quod interpres haud male expreſſit, quum Græca uox uarium ſignificet, ut intelligamus diuerſas donorum formas.

Quaſi ſermones.) ὡς λόγια, id eſt, Tanquàm eloquia.

Ex uirtute.) ἐξ ἰσχύος, id eſt, Ex ui ſiue robore, ut autoritas ſit penes deum, nõ penes hominem.

Quam adminiſtrat.) ἧς χορηγεῖ, id eſt, Quam ſuppeditat ſiue ſubminiſtrat. Nam adminiſtrat, qui fungitur adminiſtratione rei commiſſæ. Subminiſtrat, qui præbet ac largitur, quibus opus eſt.

Honorificetur.) δοξάζηται, id eſt, Glorificetur.

Peregrinari, pro admirari

Nolite peregrinari.) μὴ ξενίζεσθε. Illud peregrinari, Græcis eſt commoueri, perinde ut re noua & inſolita. nam & paulo poſt ξένου uertit, Nouũ. Et Beda admonet in nõnullis codicibus ſcriptum fuiſſe, Nolite mirari. Et hoc loco prudens prætereo quorũdam magnorum theologorum abſurdas interpretationes. Quorſum enim attinet aliorum erratis explere uolumina?

In feruore.) τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει, id eſt, Exuſtione, ſiue examinatione per ignem. Rurſus enim ad aurum reſpexit, quod exploratur igni. Proinde nos uertimus, Ne ceu re noua perturbemini, dum per ignem exploramini.

Vobis ſit.) Fit, eſt Græce γινομένῃ.

Cypriani lectio.

Sed cõmunicantes.) ἀλλὰ καθὸ κοινωνεῖτε, id eſt, In hoc quod communicatis, ſiue quatenus communicatis. Cyprianus in epiſtola quarti libri ſexta, locum hunc reddit ad hunc modum, Chariſſimi nolite mirari ardorem accidentem uobis, qui ad tentationem ueſtrã fit, ne excidatis, tanquàm nouum uobis contingat, ſed quoties communicatis Chriſti paſſionibus, per omnia gaudete, ut & in reuelatione facta claritatis eius, gaudentes exultetis. Si improperat̃ uobis in nomine Chriſti, beati eſtis, quia maieſtatis & uirtutis domini nomen in uobis requieſcit. Hactenus illius uerba recenſuimus. Primũ Peregrinari, recte uertit in Mirari. Cæterum ardorem aptius uerti poterat Incendium. Quanquàm hic Græca perturbatius ille reddidit. Deinde Excidatis, poſuiſſe uidetur pro uehementer admiremini, ſiue obſtupeſcatis, ceu Græcam exprimens uocem ἐξίσατε, quemadmodũ alibi in Paulo, Siue excidimus deo. Porrò maieſtatis & uirtutis domini nomẽ, quid ſibi uelit, neſcio, niſi forte pro πνεῦμα uertit, numen, aut νεῦμα legit ille, non πνεῦμα. Adducit idem hoc teſtimonium totidem uerbis in expoſitione ſymboli.

Beati eritis.) Eritis, apud Græcos non additur, tantum eſt μακάριοι. Rectius autem ſubaudias Eſtis, quàm eritis.

Duplex lectio.

Quod eſt honoris, gloriæ, & uirtutis.) Græca ſic habent, τὸ τῆς δόξης, καὶ τὸ τοῦ θεοῦ πνεῦμα, id eſt, Quod eſt gloriæ, & ſpiritus dei. Ita tamen ut ſpiritus accipias nominandi, non pariẽdi caſu. Poteſt autem hic locus bifariam accipi: Vno modo, ut τὸ τῆς δόξης ſeparatim legatur pro gloria, quemadmodum fecit noſter interpres. Altero, ut nominatiuus τὸ πνεῦμα ſpiritus adhæreat ex æquo duobus genitiuis, τὸ πνεῦμα τῆς δόξης, καὶ τοῦ θεοῦ, id eſt, Spiritus gloriæ & dei, uelut interpretans, quid dixiſſet, ſpiritum gloriæ, adiecerit, Et dei. Virtutis, non eſt in Græcis.

Requieſcet.) ἀναπαύεται, id eſt, Requieſcit, præſentis temporis, ſiue refocillatur.

Nemo

Nemo autem uestrum pati.) Ante hæc uerba habent Græci, quæ non reperio in Latinis codicibus. Habent autem hæc uerba, κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται, id est, Secundum illos quidem blasphematur, secundum uos autem glorificatur. Quæ tamen nō absunt in eo loco quem modo ostēdimus apud Cyprianum, legit enim, Quod quidem secundum illos blasphematur, secundum uos autem honoratur. Vt referantur duo uerba, ad spiritum, siue gloriam dei, quæ impiorū hominum iudicio dehonestabatur, supplicio & afflictione profitentium. At ipsorum opinione, hoc pacto gloria dei reddebatur illustrior. Nec Beda attingit hanc partem in commentarijs. *Deest apud nos.*

Nemo autem uestrum.) μὴ γάρ τις ὑμῶν, Ne quis enim uestrum.

Aut maledicus.) ἢ κακοποιός, id est, Aut maleficus.

Alienorum appetitor.) ἀλλοτριοεπίσκοπος, id est, Alienorum inspector, siue curator. Cōposita uox, ab alieno & episcopo, hoc est, inspectore, quod qui quid appetit, inspectat. Augustinus in expositiōe epistolæ ad Rhomanos inchoata, legit, Aut curas alienas agēs.

Et glorificet deum.) δοξαζέτω.

In isto nomine.) ἐν τῷ μέρει τούτῳ, id est, In parte hac.

Incipiat de domo dei.) ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ, id est, A domo dei.

Et si iustus uix saluabitur.) Admonet Beda hoc sumptū ex prouerbijs iuxta ueterem translationem. Alioqui iuxta nostram haberi: *Si iustus in terra recipit, quanto magis impius & peccator?*

Fideli creatori.) ὡς πιστῷ κτίστῃ, id est, Vt fideli conditori, siue possessori.

In benefactis.) ἐν ἀγαθοποιΐᾳ, id est, In beneficentia, siue in benefaciendo.

EX CAPITE QVINTO.

SEniores ergo.) Ergo, non est apud Græcos.

Consenior.) Rectius dixisset Presbyteros compresbyter. Et ita uertit Hieronymus, ut mox ostendam. Quanquàm hic quoq; nonnihil offendit nomen Græcum additum coniunctioni Latinæ. Et haud scio, an quisquàm laturus sit sympresbyter.

Quæ in futuro reuelanda est.) Nihil opus erat his uerbis, In futuro, τῆς μελλούσης δόξης ἀποκαλύπτεσθαι.

Quæ in uobis est.) τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον. Græcus sermo per se quidem est anceps. Mihi tamen uidetur esse sensus germanior, Pascite, quātum in uobis est gregē Christi. sic enim habent Græci codices, non Dei. Nam ipse se pastorem appellat in literis euangelicis.

Pascite eū.) Græce est, ποιμάνατε. quod est, Pascite, sicuti pascūt pastores. Idē uerbū est in psalmo secūdo, Reges eos in uirga, ποιμανεῖς, hoc est, Pastoraliter reges, ut Hilarij uerbis utar. Et Homerus regem subinde uocat ποιμένα λαῶν, id est, Pastorē populorum. *Pastor.*

Prouidentes.) ἐπισκοποῦντες, id est, Intendentes, aut episcopum agentes. Notat hanc uocem diuus Hieronymus in epistola quadā ad Euagrium, cuis initiū, Legimus in Esaia, uertitq; ἐπισκοπεῖν, Inspicere, sed addit Græce significātius dici. Nā Latine inspicit, qui cupit discere quid sit, Græcis ἐπισκοπεῖ, qui curā agit & prospicit de rebus necessarijs. Porrò totum hunc locū in ea quam modo citaui epistola, uertit ad hunc modū, Presbyteros in uobis precor cōpresbyter, & testis passionum Christi, & futuræ gloriæ, quæ reuelāda est, particeps, regere gregē Christi, & inspicere, nō ex necessitate, sed uoluntarie iuxta deum.

Spontanee secundum deum.) Secundum deum, non additū est in codicibus Græcis.

Sed uoluntarie.) προθύμως, id est, Prompte, siue propensis animis. *Superest in nostris.*

Non dominantes in cleris.) Græce est, μηδ᾽ ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, Neq; ueluti dominum exercentes aduersus cleros. Cleros autem uocat, non diaconos aut presbyteros, sed gregem, qui cuiq; forte contigit gubernandus. Et presbyteros hic episcopos uocat. Nōdum enim increuerat turba sacerdotum, sed quot erant presbyteri, totidem erant episcopi. Præceptum apostolorum principis, in omnibus omnium episcoporum aulis, uel aureis literis oportebat inscribi: Pascite, inquit, gregem, non opprimite, non expilate. idque non coacte, uelut ex officio, sed ex syncero affectu, tanquàm patres, neq; turpis lucri gratia. quasi præsentientes ecclesiæ pestem hinc oriturā. Deniq; nō dominantes more regum, sed exemplo pascite, benefactis uincite. Nunc episcoporum uulgus nihil audit

ab assen-

ab assentatoribus doctis, nisi dominia, ditiones, gladios, claues, potestates. atque hinc fastus quorundam plusquàm regius, sæuicia plusquàm tyrannica.

Sed forma facti.) τύποι γενόμενοι, id est, Formæ facti, hoc est, Exempla. licet numerus mutatus nihil uariet de sensu.

Gregis ex animo.) Ex animo, Græci non addunt.

Omnes enim inuicem humilitatem.) Græce est, ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι, id est, Inuicem subiecti, hoc est, Vicissim alius alij.

Insinuate.) ἐγκομβώσασθε. Quod perinde sonat, quasi dicas, Innodate. Sentit autem humilitatem arcte retinendã in animo, ueluti nodis illigatã, ne per ullam occasionem queat extundi, quemadmodum solet frequenter usu uenire infirmioribus.

ταπεινὸς in bonã partem. Humilibus.) ταπεινοῖς. Hic certe de animi sensit modestia.

In tempore uisitationis.) Visitationis, redundat, iuxta Græcos codices.

Superest apud nos. Quærens quem deuoret.) ζητῶν τινὰ καταπιεῖν, id est, Quærens aliquem deuorare. In alijs rursum habebatur, ζητῶν τίνα καταπίῃ, quemadmodũ legit interpres. Interpres quem sequitur Augustinus, legisse uidetur ζητῶν τι. Sic enim adducit hunc locum, homilia ex quinquaginta tricesima quinta, Aduersarius uester diabolus, tanquàm leo rugiens, aliquid deuorare quærens, circuit. Verũ haud scio, num id acciderit uitio librariorum. nã eiusdem operis homilia quadragesima sexta, legit, Aliquẽ deuorare quærens. Quãquàm ad eundem modum adducat Cyprianus in libello de zelo & liuore, Et aliquid deuorare quærens, ut appareat uariasse codices & Græcos & Latinos.

Resistite fortes.) στερεοί, id est, Firmi & solidi.

Eandem passionem.) τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων, id est, Easdem passiones, seu magis afflictiones.

Fraternitati fieri.) ἐπιτελεῖσθαι, id est, Perfici.

Perficiet, confirmabit, solidabit.) Græce est, αὐτὸς καταρτίσαι ὑμᾶς, στηρίξαι, σθενώσαι, θεμελιώσαι, id est, Ipse perficiat uos, fultura, confirmatione, fundatione. Quanquàm equidẽ non ignoro, hæc tria posse pro uerbis accipi, futuri temporis, fulciet, cõfirmabit, fundabit. In nõnullorum Græcorum exemplaribus hæc erant infinita, στηρίξαι, σθενῶσαι, θεμελιῶσαι, id est, Confirmet, corroboret, fundet.

Breuiter scripsi.) δι' ὀλίγων ἔγραψα, id est, Paucis scripsi.

Per Syluanum.) Anceps est sermo, utrum Syluanus iussu Petri scripserit, an Syluano tradiderit perferendam epistolam.

Perperam legimus. In Babylone collecta.) ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτή, id est, Quæ in Babylone est simul electa, hoc est, Consors electionis uestræ. Atque ita fermè adducit Hieronymus in Catalogo scriptorum illustrium in Marco. Quanquàm illic nec Latina Hieronymi, nec Græca Sophronij carebant omnino mendis. Beda hunc enarrans locũ, legit Coelecta, quod scriba deprauauit in Collecta. In duobus uetustissimis exemplaribus Donatiani, scriptũ erat Conelecta. Sunt qui Babylonem hic interpretentur Rhomam, quod mihi sanè non usquequaque probatur. Magis arbitror Petrum id temporis uere Babylone uixisse.

In osculo sancto.) ἐν φιλήματι ἀγάπης, id est, In osculo charitatis.

Gratia uobis omnibus.) εἰρήνη ὑμῖν, id est, Pax uobis. Attamen Beda Gratiam interpretatur.

ANNOTATIONVM IN PRIOREM EPISTOLAM PETRI APOSTOLI PER DES. ERASMVM ROTERODAMVM

FINIS.

IN EPISTOLAM PETRI APOSTOLI SECVNDAM, ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

SIMON Petrus.) συμεὼν, id eſt, Symeon, quãquàm ea uox Græcis uarie pronunciatur.

Coæqualem.) ἰσότιμον, id eſt, Parem, æqualem, ſiue eiuſdem precij, nã hinc Græca uox cõpoſita eſt.

Dei noſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti.) *Si cõiunctim legas*, intelligetur Chriſtus & deus & ſeruator dictus Petro. *Sin* diuiſim, dei pertinebit ad patrem, ſeruatoris ad Chriſtũ.

Et pax impleatur.) Notat hoc Beda, quod in priore epiſtola optarit multiplicari pacem, hic optat adimpleri. Græcis eſt idem uerbum.

Quomodo omnia &c.) Græca paulo ſecus habent, ꝙ̃ Latina, ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ, τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης, id eſt, Vt eius diuina uirtus omnia nobis largita eſt, quæ ad uitam ac pietatem pertinent. Et mox, Per agnitionẽ aptius erat, ꝙ̃ cognitionẽ, ἐπιγνώσεως. Porrò δεδωρημένης poteſt eſſe genitiuus abſolute poſitus, & poteſt referri ad ἐπιγνώσει. Beda admonet in Latinis codicibus duplicem fuiſſe lectionem, In quibuſdam ſcriptum fuiſſe, Quæ ad uitam & pietatem donata eſt, in alijs, Quæ ad uitam & pietatem donata ſunt.

Propria gloria & uirtute.) διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς, id eſt, Per gloriam & uirtutem. Hoc loco lector admonendus eſt, uirtutem non eſſe δύναμιν, quam frequenter aliâs legit, ſed ἀρετὴν, quæ opponitur uitio.

Per quem maxima & precioſa.) δι᾽ ὧν τὰ τίμια ἡμῖν καὶ μέγιστα ἐπαγγέλματα, id eſt, Per quæ precioſa nobis & maxima promiſſa. Quanquàm ſermo Græcus nonnihil habet ambiguitatis, quod articulus ὧν, referri poteſt ad gloriã & uirtutem, ſiue quod paulo ſuperius præceſſit, Omnia.

Donauit.) δεδώρηται, id eſt, Donata ſunt.

Vt per hoc.) ἵνα διὰ τούτων, id eſt, Vt per hæc. Conſentit uterꝗ; codex Donatiani.

Fugientes.) ἀποφυγόντες, id eſt, Aufugientes, uel potius, *Si refugeritis*.

Concupiſcentiæ.) ἐν ἐπιθυμίᾳ, id eſt, In concupiſcentia.

Vos autem curam omnem.) καὶ αὐτὸ τοῦτο δὲ σπουδὴν πᾶσαν παρεισενέγκαντες ἐπιχορηγήσατε, id eſt, Et in hoc ipſum autem, curam omnem conferentes, miniſtrate. Cæterum præpoſitionem additam non expreſſit interpres, παρεισενέγκαντες, id eſt, Obiter, ſiue præterea inferentes, ut noſtra cura accedat ad donum de quo dixit. Item ἐπιχορηγήσατε, id eſt, Inſuper ſuppeditate. & hoc acceſſionem quandam ſonat.

In ſcientia abſtinentiam.) ἐγκράτειαν, id eſt, Temperantiam.

Amorem fraternitatis.) φιλαδελφίαν, id eſt, Fraternũ amorem, quod iam ſæpius admonui. Porrò quod fraternæ charitati ſubijcit ἀγάπην, hoc eſt, Dilectionem, aut bis idẽ dixit, aut ueluti generalius ac latius addidit. ut φιλαδελφίαν referatur ad mutuũ amorem Chriſtianorum inter ſe, quandoquidem hos fratres appellant apoſtoli, dilectio ad uniuerſos, etiam ethnicos, aut uehementius quiddã eſt ἀγάπη ꝙ̃ φιλία. aut φιλαδελφία ad effectum refertur, ἀγάπη ad executionem. *Sed media ſententia mihi magis arridet.* Adſint & ſupereſt, cum ſit πλεονάζοντα nõ poteſt habere locum quod hic aſſcribit Beda, ſi aduerſus bella uitiorum potiore uirtute præualuerint.

Et manu

Et manu tentans.) μυωπάζων. Certũ eſt dictionem eſſe cõpoſitam. Videt aũt deducta metaphora à muribus, qui parietẽ aut tabulam, aut ſi quid aliud obuiũ fuerit, ſequi ſolent, donec cauũ nacti fuerint. Quanquam legitur μύωψ, & muſcæ genus, oculos boum infeſtãs, unde dictũ uideri poſſit uerbũ μυωπάζειν. Adiecit aũt hoc apoſtolus, ut profundam cæcitatem exprimeret. Nam luſcioſi magna corpora uident, ut ductu manuum non ſit opus.

Magis ſatagite.) σπουδάσατε, id eſt, Date operã, ſiue ſtudete. Nec eſt, Satagite magis, ſed magis fratres ſatagite, ut magis ſit corrigentis, non augentis, quaſi dicas, Potius ſatagite.

Magis, corrigentis.

Vt per bona opera.) Per bona opera, apud Græcos non reperio additum.

Certã ueſtrã uocationẽ.) βεβαίαν, id eſt, Firmã, ſiue ratã. Melius aũt ueſtri, quàm ueſtrã.

Propter quod incipiam.) Longe aliud eſt Græce, οὐκ ἀμελήσω, id eſt, Non negligã. etiamſi Beda legit & interpretatur, Incipiam.

Equidem ſcientes.) καίπερ, id eſt, Licet, ſiue quanquam. ſic enim mitigat admonitionem.

In præſenti ueritate.) Lyranus indicat in nõnullis codicibus hic addi uolo, & omnino ſupplendum eſſe, non animaduertens accuſatiuum caſum pendere à uerbo quod præceſſit, commonefacere.

Frequenter.) ἑκάστοτε, id eſt, Semper, hoc eſt, Non deſinam quoad uiuam.

Poſt obitum.) ἔξοδον, id eſt, Exitum, meminerat enim tabernaculi.

Vt horum omnium.) Omnium, redundat. Nec addebatur in utroque codice Donatiani. Eſt aũt perturbatior aliquanto, & ob id obſcurior huius ſermonis contextus. Sic enim Græca cõponi poterant, σπουδάσω δὲ καὶ ἑκάστοτε, ἔχειν ὑμᾶς ποιεῖσθαι μνήμην τούτων μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον, id eſt, Quin etiam ſemper operam dabo, quo poſſitis horum mẽtionem facere poſt exitum meum. Nam ἔχειν hoc loco poſitum eſt pro poſſe, & refertur ad uerbum infinitum ποιεῖσθαι.

Ordo.

Sophiſmata.

Non enim indoctas fabulas.) σεσοφισμένοις μύθοις, id eſt, Arte cõfictas fabulas. Atque haud ſcio, an interpres uerterit, Doctas fabulas, quas Petrus opponit ſimplici ruſticanæque ueritati. Tales erant olim philoſophorum argutæ magis quàm ſalubres diſputationes, & hodie nonnullæ theologorum altercationes. Certe Beda Doctas legit, non indoctas.

Virtutem & præſcientiã.) δύναμιν καὶ παρουσίαν, id eſt, Virtutem, ſiue potentiã & aduentũ. nam ita frequenter uertit παρουσίαν. Apparet aũt ſcriptum fuiſſe præſentiã. nam ſic quoque nonnunquàm uertit παρουσίαν, deinde uicio ſcribæ mutatum fuiſſe, præſcientiam. Et tamen ex illius dormitantia magni theologi, quorum de numero eſt Lyranus, myſterium ingens parturiunt. Non quod illos inſecter, qui quod potuerunt præſtiterunt, ſed quod miſerandos exiſtimem, qui coacti ſint tractare ſacras literas, non ſatis inſtructi literis, ſine quibus, ut dignũ eſt, illæ tractari non queunt. In codice Donatiani uetuſtiore melioriſque fidei ſcriptum erat, Præſentiam.

Illius magnitudinis.) Illius, hic maſculini generis eſt, & refertur ad deum, non ad magnitudinem.

Lyranus tota aberrans uia.

Et habemus firmiorem.) καὶ ἔχομεν βεβαιότερον. Hoc loco uehementer ſudant theologi recentiores, quomodo explicare poſſint quod Petrus dixit, Prophetarum ſermonẽ firmiorem, quàm ſuum aut patris. Verum Græcis mos eſt, ſubinde comparatiuũ pro poſitiuo uſurpare. Id ſenſiſſe uidetur Auguſtinus, homilia ex quinquaginta trigeſima ſecũda, locum hunc adducens, nihil offenſus comparatiuo certiorem, ſic enim ille legit, pro firmiorem. Deinde non ſimpliciter dixit, Prophetarum ſermonem firmiorem, ſed iam factum certiorem, atteſtante dictis illorum uoce patris. Poſtremo pater ipſe quodammodo filij ſui propheta fuit, ac præco, prædicens palàm omnia ſibi placitura, quæ ille dicturus aut facturus eſſet. Atque hic ſermo propheticus firmior erat ſermone prophetarum, quos illi uenerabantur. id quod Petrus non improbat, modo intelligãt eas prophetias eſſe ſpiritualiter interpretandas, non more Iudaico. Atque hunc poſtremum ſenſum, ego puto germanum eſſe Petri.

Locus antehac non ſatis intellectus.

Propria interpretatione.) ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται, id eſt, Propriæ interpretationis non fit.

Spiritu ſancto inſpirati.) ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι, id eſt, A ſpiritu ſancto rapti, ſiue agitati, ſiue impulſi.

Ex capite

EX CAPITE SECVNDO.

ET eum qui emit eos, deum negant.) καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι, id est, Et qui se mercatus est dominum negantes.

Eorum luxurias.) ἀπωλείαις, id est, Exitia siue perditiones. Interpres legisse uidetur ἀσωτίαις, siue ἀσελγείαις. Tametsi Græca exemplaria, quæ sanè uiderim, consentiunt.

De uobis negociabuntur.) ὑμᾶς ἐμπορεύσονται, Vos cauponabuntur, & uobis ad quæstum abutentur. Vt autem depinxit Petrus, quod hodie uidemus, à plerisque sacerdotibus nihil non ad quæstum trahi.

Non cessat.) οὐκ ἀργεῖ, id est, Non tardat. Id non animaduertens Beda interpretatur, nō cessat, id est, nō desistit. *Si em̄ deus angelis peccantib⁹ nō pepercit.*) Beda putat hic hyperbaton esse, ac tandem reddi illic: Nouit deus pios de tentatione eripere.

Angelis peccantibus.) ἁμαρτησάντων, id est, Qui peccauerant.

Sed rudentibus.) σειραῖς, id est, Catenis. Rudentes interpres dixit ingētes funes ac nauticis similes. Augustinus alicubi pro rudētibus legit, carceribus. Rudentibus, Beda coactè interpretatur, cum Græca uox sonet catenas. Addit in nonnullis codicibus haberi pro rudentibus rugientibus, quod utique reiecisset, si Græce nouisset & consuluisset Græcorum exemplaria.

Inferni.) ζόφου, id est, Caliginis. Quanquàm ζόφος Græce significat specum tartareum, & caliginem, atque solis occasum.

In tartarum tradidit.) ταρταρώσας παρέδωκεν, id est, In tartarum detrusos tradidit uinculis.

Cruciandos in iudicium.) εἰς κρίσιν τηρουμένους, id est, In iudicium seruatos siue seruandos. Etiamsi nonnulli Græcorum codices habent τετηρημένους, id est, seruatos.

Originali mundo.) ἀρχαίου κόσμου, id est, Antiquo modo.

Custodiuit.) ἐφύλαξεν, id est, Seruauit. Iusticiæ præconē.) Aldina æditio nō κήρυκα habet, sed κήρυγμα, ut referatur ad hoc quod sequitur, ὑπόδειγμα. A nefandorū iniuria ac luxuriosa cōuersatione.) Græce est καταπονούμενον ὑπὸ τῆς τῶν ἀθέσμων ἐν ἀσελγείᾳ ἀναστροφῆς, id est, Ab iis qui per lasciuam conuersationem erant nepharii.

Damnauit exemplum.) Exemplum, ad posteriora refertur appositiue.

Aspectu enim & auditu.) Græca nonnihil dissident à Latinis, βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος, ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν, id est, Aspectu enim & auditu iustus inhabitans inter illos, cotidie animam iustam, iniquis operibus excruciabat, siue explorabat. Significat enim illum cum oculos haberet sanctos, & aures sanctas abhorrentes ab omni turpitudine, grauiter discruciatum fuisse, quod uiuens inter illos, cogeretur cotidie uidere & audire quæ nollet. Locus hactenus parū intellectus.

Nouit deus.) κύριος, id est, Dominus. Quanquàm in his uerbis subinde aliud pro alio usurpant librarii.

Seruare cruciandos.) κολαζομένους. Vt intelligas illos interim puniri dum seruantur. Interpres legisse uidetur κολασομένους. atque ita legisse uidetur Origenes, qui putauit impios dæmones non ante supremum iudicii diem subiiciendos incendio. Pro Origenis opinione facit, quod in euangelio clamant dæmones, Venisti ante tempus cruciare nos. Verum hic non proprie de dæmonibus, sed de animabus impiorum agit.

Magis autem eos.) μάλιστα, id est, Maxime.

Dominationemque.) καὶ κυριότητος, id est, Autoritatem, hoc est, legitima præditos potestate.

Sibi placentes.) αὐθάδεις, id est, Præfracti, & quod uulgo dicūt, sui sensus, suique capitis.

Sectas non metuunt.) δόξας οὐ τρέμουσι, id est, Opiniones non tremunt. Quanquàm hoc loco tremunt, pro metuunt positum est. Mihi sanè uidetur longe alius esse sensus, quàm theologorum uulgus interpretatur, id quod cum omnium pace dixerim. Agit enim Petrus de præfractis & intractabilibus, qui non obtemperant præfectis suis & episcopis, quos αὐθάδεις appellat, & τολμητὰς καὶ τῆς κυριότητος καταφρονοῦντας. Nec

τας. Nec his contenti, non uerentur etiam maledictis incessere uiros gloria ac maiestate præditos. Nam hos, ni fallor, δόξας appellat, quemadmodum paulo superius κυριότητας. Porrò participium βλασφημοῦντες, iuxta proprietatem Græcanici sermonis, infiniti uerbi loco positum est: Nō metuunt maledicentes, pro eo quod erat, non metuunt maledicere. Videtur autem κυριότης minus quiddam esse, quàm δόξα. nam herus quilibet in seruum habet κυριότητα, at non statim δόξαν. Princeps autem, aut magistratus δόξαν habet, unde le sæ maiestatis accersi solet, qui maiestatem uiolarit. Vtitur autem ijsdem uerbis, & in eun dem sensum Iudas in epistola sua, κυριότητα δὲ ἀθετοῦσιν, δόξας δὲ βλασφημοῦσιν, id est, Dominationem uero spernunt, glorias autem blasphemant.

Locus aliter explanatus.

Non portant.) οὐ φέρουσι, id est, Non ferunt.

Aduersus se.) Post hæc uerba addunt Græci, παρὰ κυρίῳ, id est, Apud dominum.

Superest in Græcis.

Execrabile iudicium.) βλάσφημον κρίσιν, id est, Blasphemum iudicium, quasi abominan dum & mali ominis.

Irrationabilia pecora.) ἄλογα ζῶα, id est, Muta animantia.

Naturaliter.) γεγεννημένα, id est, Nata.

Diei delicias.) τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφὴν, id est, Diurnas delicias. Admonet Beda quosdam ita distinguere, Percipiētes mercedem iniustitiæ uoluptatem, ut fœda uoluptas sit illis etiam supplicium, iuxta illud: Tradidit illos in reprobū sensum. At mauult sequi distinctionem quam ait se reperisse, in opusculis beati Gregorij papæ.

Coinquinationis & maculæ.) σπίλοι καὶ μῶμοι. Vtrunque nominandi casu legendum est, non paterno. Nam ipsos homines maculas uocat & inquinamēta, quo sit oratio uehemē tior. In conuiuijs suis.) ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν, id est, In deceptionibus suis. Interpres pro ἀπάταις legisse uidetur ἀγάπαις. Porrò cum librarius non intelligeret agapen, quod Græ ce sonat charitatem, aliquoties usurpari pro conuiuio, suspicans locum esse mēdosum, cor rexit, ἀπάταις. Vsus est eadem uoce Iudas in epistola sua.

Luxuriantes uobiscum.) συνευωχούμενοι ὑμῖν, id est, Conuiuantes uobiscum. Quanquam potest ex his uerbis alius elici sensus, ut datiuus ὑμῖν referatur ad participium ἐντρυφῶντες, & συνευωχούμενοι ad illud ἐν ἀπάταις, ut hæc sit summa sententiæ, Insultantes uobis, ac ma le precantes in erroribus suis, dum inter se comessantur.

Plenos adulterij.) μεστοὺς μοιχαλίδος, id est, Plenos adulteræ mulieris, ut intelligas la sciuos & impudentes. Cyprianus exponēs symbolum, legit plenos mœchationibus, si mo do non fallit scriptura.

Incessabiles delicti.) ἀκαταπαύστους ἁμαρτίας, id est, Qui nō possint cohiberi à peccādo.

Pellicientes.) δελεάζοντες, id est, Inescantes. nam δέλεαρ esca.

Ex Bosor.) βοσὸρ, id est, Filium Bosor.

Suæ lasciuiæ.) ἰδίας παρανομίας, id est, Propriæ iniquitatis. Suspicor interpretem legis se παροινίας.

Turbinibus.) ὑπὸ λαίλαπος, id est, A turbine siue à procella.

Exagitatæ.) ἐλαυνόμεναι, id est, Quæ feruntur, siue aguntur, siue impelluntur.

Tenebrarum reseruatur.) εἰς αἰῶνα τετήρηται, id est, In æuum seruata est.

Superbia enim uanitatis.) ὑπέρογκα γὰρ τῆς ματαιότητος φθεγγόμενοι. Arbitror inter pretem scripsisse, superba, ut respondeat ad ὑπέρογκα, idque librarij uitio mutatum in super bia. Atque hanc coniecturam non esse uanam indicat uetustior ille codex Donatiani. Verti poterat ad hunc modum: Nam uehementer fastuosa uanitatis uerba locuti, inescāt in cōcupiscentijs carnis, lasciuijs. Non abludit sensus ab illo Iuuenalis, Sed peiores, qui ta lia uerbis, Herculis inuadunt, & de uirtute locuti &c.

Superbia, pro superba.

Pelliciunt in desiderijs.) δελεάζουσιν, id est, Inescant.

Luxuriæ.) ἀσελγείαις, id est, Lasciuijs.

Qui paululum fugiunt.) τοὺς ὄντως ἀποφυγόντας, id est, Qui uere aufugerunt.

Qui in errore conuersati.) Conuersantur, habet sensus Græcus.

Huius & seruus est.) τούτῳ καὶ δεδούλωται, id est, Huic etiam in seruitutem addictus est.

Facta sunt eis &c.) τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων, id est, Postrema deteriora primis.

Non

Non cognoscere.) μὴ ἐπεγνωκέναι, id est, Non cognouisse.

In uolutabro luti.) εἰς κύλισμα βορβόρου, id est, Ad uolutationē cœni, ut subaudias, reuersa. Hieronymus in epistola ad Furiam citat, Ad uolutabrum.

EX CAPITE TERTIO.

Hanc ecce.) ταύτην ἤδη, id est, Hanc iam. Interpres legisse uidetur ἰδοὺ.

In cōmonitione.) Nōnulli codices habebant, ἐν ἐπιγνώσει, id est, In cognitione. Quæ prædixi uerborum.) τῶν προειρημένων ῥημάτων, id est, Prædictorum uerborum, siue uerborum quæ prædicta sunt à prophetis.

Vestrorum præceptorum.) ἐντολῆς, id est, Præcepti, numero singulari. Potest autem duplex esse sensus. Quanquam alter ab altero minimum deuariat, Præcepti nostri qui sumus apostoli domini ac seruatoris, Ac præcepti domini & seruatoris, quod per nos illius apostolos, accepistis. ut intelligas additum τοῦ κυρίου, propter autoritatem præcepti. Nā apostolus alterius nomine refert quod refert. Duplex sensus.

In deceptione.) Apud Græcos non lego.

Ab initio creaturæ.) κτίσεως, id est, Conditionis siue creationis.

Latet enim eos hoc uolentes.) Id est, uolentes, & sponte hoc nesciunt.

Cœli erant prius.) ἔκπαλαι, id est, Olim.

Ille tunc mūdus.) ὁ τότε κόσμος, id est, Qui tunc erat mūdus, aut illorū tēporū mūdus.

Patienter agit.) μακροθυμεῖ, id est, Longanimis est, ut ad uerbum reddam.

Ad pœnitentiam re.) χωρῆσαι, id est, Recipere siue capere, aut complecti. Quanquàm χωρεῖν sonet etiam ire siue incedere.

Sicut fur.) Hic additum est in Græcis codicibus, ἐν νυκτὶ, id est, In nocte.

Dissoluenda sunt.) λυομένων, id est, Cum dissoluantur.

Festinantes in aduentum.) σπεύδοντας τὴν παρουσίαν, id est, Accelerantes aduentum.

Per quem cœli.) Quem, ad diem refertur, non ad deum, δι᾽ ἧς.

Ignis ardore.) καυσούμενα, id est, Aestuantia. Idem uerbum paulo superius uertit, calore, καυσούμενα λυθήσονται.

Tabescent.) τήκεται, id est, Liquescunt, præsentis temporis.

Et promissa.) κατὰ τὸ ἐπάγγελμα, id est, Iuxta promissum.

In quibus iustitia.) ἐν οἷς. In quibus, referri potest uel ad cœlos ac terram, uel ad expectantes. At mihi quidem aptius referri uidetur ad nos, qui expectamus nouos cœlos ac terram nouam, si iuste uiuamus, ut mereamur frui nouitate creaturæ.

Et inuiolati.) καὶ ἀμώμητοι, id est, Irreprehensibiles.

Deprauant.) στρεβλοῦσι, id est, Detorquent.

Custodite.) φυλάσσεσθε, id est, Obseruate siue cauete.

Ne insipientium &c.) τῇ τῶν ἀθέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες, id est, Nefariorum errore abducti. Augustinus libro de ciuitate dei xx. cap. xviij. totum fermè hoc caput ad hūc adducit modum: Venient in nouissimo dierum illusione illudentes, secundum proprias concupiscentias suas euntes, & dicentes, Vbi est promissum præsentiæ ipsius? Ex quo enim patres dormierunt, sic omnia perseuerant ab initio creaturæ. Latet enim illos hoc uolentes, quia cœli erant olim, & terra de aqua, & per aquam constituta dei uerbo, per quem qui tūc erat mundus, aqua inundatus deperijt. Qui autem nunc sunt cœli & terra, eodem uerbo repositi sunt, igni reseruandi in die iudicij, & perditionis hominum impiorum. Hoc unū uero non lateat uos fratres charissimi, quia unus dies apud dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies unus. Non tardat dominus promissum suum, sicut quidam tardantē existimant, sed patienter fert propter uos, nolens aliquem perire, sed omnes in pœnitentiā conuerti. Veniet autem dies domini ut fur, in quo cœli magno impetu transcurrēt, elemēta autem ardentia resoluentur, & terra & quæ in ipsa sunt opera resoluentur. His ergo omnibus pereuntibus, quales oportet esse uos in sanctis conuersationibus, expectantes & properantes ad præsentiam diei domini, per quam cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore decoquentur. Nouos uero cœlos, & terram nouam, secundum promissa ipsius ex-

pectamus, in quibus iusticia inhabitat. Hactenus Petri apostoli uerba retulimus, partim, ut ex collatione sensus esset dilucidior, partim, ut appareret quantopere Augustini lectio ab hac nostra dissideat æditione. De hac quoq; secũda Petri epistola, cuius esset, cõtrouersia erat. Id testatur Hieronymus in Catalogo scriptorũ illustriũ, his quidẽ uerbis: Scripsit duas epistolas, quæ canonicæ nominantur, quarum secunda à plerisq; eius negatur, ꝓpter stili cum priore dissonantiam. Ad idem aliâs uariat, nũc uolẽs eam esse Petri, & stili dissonãtiam reijciens in interpretẽ, quo tũ Petrus sit usus, nũc negans illius esse, quod reclamet stilus.

ANNOTATIONVM, IN EPISTOLAM PETRI SECVNDAM PER DES. ERAS. ROTERODAMVM FINIS.

IN EPISTOLAM IOANNIS PRIMAM ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

QVOD fuit.) ὃ ἦν, Id quod erat.

Contrectauerunt.) ἐψηλάφησαν. Quod diuus Hieronym⁹ fermè citat, palpauerunt. Potest autem hic sermo bifariam distingui. Vno modo, ut principale cõma præcedat hanc partem, Et manus nostræ contrectauerunt &c. Id quod erat ab initio, quodq; audiuimus ac uidimus ac perspeximus de sermone uitæ, idem etiam manibus contrectauimus. Altero sic, ut post hyperbaton redeat ad id quod instituerat dicere. Q d' uidimus, inquam, & audiuimus, annunciamus uobis.

Duplex sensus.

Et societas nostra sit.) καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα, id est, Et societas uero nostra. Neq; additur apud Græcos, sit. aptius autem subaudietur, est.

Vt gaudeatis.) Græce tantum est, ut gaudium uestrum sit plenum, siue impletum. Nec aliter adducit in cõmentarijs Beda. Quanq; ille legit nostrũ gaudium non uestrum, se dre fragantibus Græcis codicibus, quos quidem adhuc uiderim. Alioqui mihi non displiceret pronomen primæ personæ.

EX CAPITE SECVNDO.

ADuocatum habemus.) παράκλητον ἔχωμεν, id est, Patronum habeamus. Quã quàm hic uariant exemplaria Græcorum.

Qui dicit se nosse deum.) ὁ λέγων ἔγνωκα, αὐτὸν, id est, Qui dicit, noui eũ.

In Christo manere.) Græce est, in eo.

Quod audistis.) Addunt Græci, ἀπ᾽ ἀρχῆς, id est, Ab initio.

Et in ipso & in uobis.) Prius &, redundat.

Tenebræ transierunt.) παράγεται, id est, Transeunt.

Quod uerum est.) ὅ ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ὑμῖν, id est, Id quod uerum est in illo, idem uerum est & in uobis. Nec enim apud Græcos, quod, referri potest ad mandatũ.

Scribo uobis infantes.) παιδία, id est, Pueri siue filioli, sed melius pueri.

Scribo uobis patres.) Hic Græce est ἔγραψα, id est, Scripsi. Ac mirum est eandem particulam quæ ad patres pertinet, repeti cum reliquarum nulla repetatur. Qua tamẽ in re Latini codices uariant.

Scribo uo-

Scribo uobis iuuenes.) ἔγραψα ὑμῖν νεανίσκοι, id est, Scripsi uobis adolescētuli, quod modo uerterat, adolescentes.

Superbia uitæ.) ἡ ἀλαζονία τοῦ βίου, id est, Fastus siue strepitus uitæ, seu facultatum. nam βίος utrunque significat.

Quæ nō est ex patre.) Quæ, nō est in Græcis codicibus. Substantiuū aūt uerbū, est cō iungendū, cū omne. Omne quod est in mundo, puta concupiscentia &c. non est ex patre. *Noua lectio.*

Antichristus uenit.) Venit, præsentis temporis est, ἔρχεται, aut certe futuri.

Nunc Antichristi.) καὶ νῦν, id est, Et nunc.

Ex nobis prodierunt.) ἐξῆλθον, id est, Exierunt.

Nouissima hora.) Græci horam ponunt aliquando pro tempore.

Quasi ignorantibus.) ὅτι οὐκ οἴδατε, id est, Quod non cognouistis.

Qui confitetur, filium & patrem habet.) Hæc non reperio in Græco codice, ne in Aldina quidem æditione.

Quam promisit nobis.) Rectius erat, Qua promisit nobis uitam æternā. Est enim idioma Atticum, promisit promissionem.

Sicut unctio eius.) ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα, id est, Sicut ipsa unctio. Augustinus certe legit manete in ipsa.

Non confundamur ab illo.) Sensus esse potest, ut illum non pudeat nostri.

EX CAPITE TERTIO.

Videte qualem.) ἴδετε. Anceps est, an sit uidetis, an uidete, neque magni refert ad sententiam.

Nominemur & simus.) Et simus, apud Græcos non additur.

Non nouit nos.) ὑμᾶς. id est, Vos, secundæ personæ.

Sanctificat se sicut.) ἁγνίζει, id est, Purificat.

Sicut & ille sanctus.) ἁγνός, id est, Purus & castus.

In hoc ap.) εἰς τοῦτο, id est, Ad hoc, siue in hoc, ut sit accusatiui casus.

Omnis qui non est iustus.) πᾶς ὁ μὴ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην, id est, Omnis qui nō facit iustitiam. Fratris autem eius.) Subaudiendum, opera. τὰ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ.

In hoc cognouimus charitatem dei.) Dei, redundat iuxta Græcum codicem, licet additur paulo inferius.

Si reprehenderit nos cor nostrum.) ἐὰν καταγινώσκῃ ἡμῶν ἡ καρδία. Potest accipi, si cōdemnarit nos cor nostrum.

De spiritu.) ἐκ τοῦ πνεύματος, id est, Ex spiritu.

EX CAPITE QVARTO.

In hoc cognoscitur.) γινώσκετε, id est, Cognoscitis, siue cognoscite. Interpres legisse uidetur γινώσκεται. Et omnis spūs qui soluit Iesum ex deo nō est.) Hanc particulam nō reperio in Græcis codicibus quos ego sanè uiderim, sed pro eo sic habetur, καὶ πᾶν πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογεῖ τὸν χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ θεοῦ οὐκ ἔστι, id est, Et omnis spiritus qui non cōfitetur Christum in carne uenisse, ex deo non est. Historia tripertita indicat hunc locum ab hæreticis deprauatū. Ego magis suspicor hanc particulā additā aduersus hæreticos: quorū alij Christo sic tribuebāt humanā naturam, ut adimerēt diuinā, alij sic tribuebāt diuinā, ut adimerent humanā. Alij semihominē esse uolebant, sic tribuentes corpus humanū, ut negarent illi fuisse animā humanam. Certe quod Græci legunt, magis congruit cum phrasi Ioannis apostoli, cui peculiare est contrariam sententiam succinere priori, quo magis infigat animis quod dictum est. Quod genus sunt illa: Qui credit in filium dei, habet testimonium dei in se. Qui uero non credit filio &c. Ac mox, Qui habet filium dei, habet uitam, qui non habet filium dei, uitam non habet. Qui confitetur ex deo est, qui non confitetur ex deo non est. Et huiusmodi figuris totus huius sermo scatet. Cyprianus libro aduersus Iudæos. ij. cap. vij. refert hunc locum iuxta Græcorum lectionem: Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum uenisse in carne, de deo est. Qui autem negat eum in carne uenisse de deo non est, sed de Antichristi spiritu. Apud Augustinum in homilijs, quibus enarrat hanc epistolam in con- *Græca dissonant à nostris*

xtu qui præfertur cõmentariolo, adducitur quemadmodum legunt Græci & Cyprianus. Et tamen in fine interpretatur & hoc: omnis spiritus qui soluit Christum non est ex deo, ut appareat hanc particulam fuisse in illius codice, tertiam quasi legerit: Omnis qui confitetur, omnis qui non confitetur, omnis qui soluit. Aut certe tum temporis uariasse lectionem ecclesiasticam, & Augustinum neutram uoluisse præterire. Sed hac de re sit suũ cuique liberum iudicium, ego quod in Græcis codicibus reperi trado, nec probans, nec improbãs diuersam lectionem.

Et hic est antichristus.) καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τοῦ ἀντιχρίστου, id est, Et hic est ille Antichristi, ut subaudias spiritus. Mecum facit Cyprianus quem paulo ante citauimus.

Et uicistis eum.) Eos est Græce, αὐτούς.

De mundo loquuntur.) ἐκ τοῦ κόσμου λαλοῦσι, id est, Ex mundo loquuntur. Non enim est sensus, eos loqui de mundo, sed ex affectu mundi cuius sunt. Sicut in euangelijs annotatum est, Qui de terra est, de terra loquitur.

In hoc cognoscimus.) ἐκ τούτου, id est, Ex hoc.

Quoniam ipse prior.) Prior, non est in Græco codice. Propitiationem pro peccatis nostris. Beda admonet, opinor & Augustinus in quibusdam uice huius uocis propiciationẽ esse litatorem. Litat autem qui sacrificio placat.

Si deus dilexit nos.) εἰ οὕτως, id est, Si sic deus dilexit nos.

Et spiritusancto suo.) Sancto, redundat.

Et credidimus charitati.) Græce est, charitatem.

Nos ergo diligamus deum.) αὐτόν, id est, Eum, non deum.

Quoniam deus prior.) ὅτι αὐτὸς πρῶτος, id est, Quoniam ipse prior, siue primus.

Habemus à deo.) ἀπ᾽ αὐτοῦ, id est, Ab eo.

EX CAPITE QVINTO.

CVm deum diligamus.) Cum deum dilexerimus, siue diligimus.

Et mandata eius faciamus.) τηρῶμεν, id est, Seruauerimus, siue seruemus.

Spiritus, pro deus.

Quoniã Christus est ueritas.) ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια, id est, Quod spiritus est ipsa ueritas. Veritas est, Hebraice dixit, pro uerax est. Caro fallax, spũs nescit mentiri. In rebus uisibilibus fucus est, in rebus æternis ueritas est.

Tres sunt qui testimonium dant in cœlo.) In Græco codice tantum hoc reperio de testimonio triplici, ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες, τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα, id est, Quoniam tres sunt qui testificantur, spiritus, & aqua, & sanguis. Diuus Hieronymus præloquens in epistolas canonicas, suspicatur hunc locum fuisse deprauatum, à Latinis interpretibus, & à nonnullis omissum fuisse testimonium patris, filij, & spiritus sancti. Et tamẽ iuxta nostram æditionem adducit hunc locum Cyrillus in opere, cui titulum fecit de thesauro, libro xiiij. capite penultimo: Rursum, inquit, Ioannes in eadem epistola ait: Quis est qui uincit mundum, nisi qui credit quia Iesus est filius dei? Hic uenit per aquam & sanguinem & spiritum Iesus Christus, non in aqua solum, sed in aqua & sanguine. Et spiritus est qui testimonium perhibet. Spiritus enim ueritas est. Quia tres sunt qui testimonium perhibent spiritus aqua & sanguis, & hi tres unum sunt. Si testimonium hominum accipimus, testimonium dei maius est &c. Hactenus Cyrillus, uir ni fallor orthodoxus. Atque hic cum dimicet aduersus Arrianos, plurimaque in illos cõgerat è diuinis libris testimonia, probabile non est illum omissurum fuisse telum, quo maxime confici poterant illi, si aut scisset aut credidisset hoc fuisse scriptum ab apostolo. Iam Beda locũ hunc diligenter enarrans cum accurate multisque uerbis exponat testimonium triplex in terra, nullam mentionem fecit testimonij in cœlo patris uerbi & spiritus. Nec huic tamen uiro defuit omnino linguarum peritia, nec in obseruandis antiquis exemplaribus diligentia. Imò ne hoc quidem addit in terra, tantum legit: Tres sunt qui testimonium dant. In codice qui mihi suppeditatus est è bibliotheca minoritarũ Antuerpiensiũ, in margine scholium erat asscriptũ de testimonio patris uerbi & spiritus, sed manu recentiore, ut consentaneum sit hoc adie-

ctum

ctum ab erudito quopiam, qui noluerit hanc particulam prætermitti. Sed urgemur autoritate Hieronymi, quam equidem nolim eleuare, quanquam ille sæpenumero uiolentus est, parumq; pudens, sæpe uarius parumq; sibi constans. Tamen non satis uideo, quid sibi uelit hoc loco Hieronymus. Verba ipsius subscribam: Sed, inquit, sicut euangelistas dudum ad ueritatis lineam correximus, ita has proprio ordini deo reddidimus. Est enim prima earum una Iacobi, duæ Petri, & tres Ioānis, & Iudæ una. Quæ si sicut ab eis digestæ sunt, ita quoq; ab interpretibus fideliter in Latinum uerterentur eloquium, nec ambiguitatem legentibus facerent, nec sermonum sese uarietas impugnaret, illo præcipue loco ubi de unitate trinitatis in prima Ioannis epistola positum legimus, in qua etiam ab infidelibus, translatoribus multum erratum esse à fidei ueritate comperimus, trium tantummodo uocabula, hoc est aquæ sanguinis & spiritus in ipsa sua æditione ponentibus, & patris uerbiq; ac spiritus testimonium omittentibus: in quo maxime & fides catholica roboratur, & patris ac filij & spiritus sancti, una diuinitatis essentia comprobatur. Hactenus Hieronymi uerba rettulimus, ex quibus liquet Hieronymũ nihil queri de codicibus Græcis, sed tantũ de ijs, qui Græca Latine uerterunt. At nunc in Græcis codicibus hoc potissimũ deest, quod omissum queritur, & habetur in codicibus Latinis licet non omnibus. Sed unde Hieronymus castigauit errorem interpretum? Nimirum è Græcis exemplaribus. Sed illi aut habebant, quod nos uertimus, aut uariabant. Si uariabant, quemadmodum & Latina, quonam argumento docet utrum sit rectius, utrumue scriptum sit ab apostolo: præsertim cũ quod reprehendit, tum haberet publicus usus ecclesiæ? Quod ni fuisset, non uideo qui possint habere locum quæ sequuntur: Sed tu uirgo Christi Eustochium, dum à me impensius scripturæ ueritatem inquiris, meam quodammodo senectutem inuidorum dentibus corrodendam exponis, qui me falsarium corruptoremque sacrarum pronunciant scripturarum. Quis eum clamasset falsarium, nisi publicam mutasset lectionem? Quod si apud Græcos legit Cyrillus, quod nunc habent Græci codices, si apud nos Augustinus ac Beda, aut tantum hoc legit, aut utrumque legit, non uideo quid adferat argumenti Hieronymus, quo doceat germanam esse lectionẽ, quam ipse nobis tradit. Sed dicet aliquis: Erat hoc efficax telum aduersus Arrianos? Primum cum constet & apud Græcos & apud Latinos olim uariasse lectionem, nihil hoc telum aduersus illos ualebit, qui sine dubio pari iure sibi uindicabant lectionem, quæ pro ipsis facit. Sed finge non esse controuersam lectionem, cum quod dictum est de testimonio aquæ, sanguinis & spiritus, unum sunt, referatur, non ad eandem naturam, sed ad cõsensum testimonij. An putamus Arrianos tam stupidos futuros, ut non idem hoc loco interpretentur, de patre, uerbo & spiritu: præsertim cum simili loco uere sic interpretentur orthodoxi in libris Euangelicis, nec hanc interpretationem reijciat Augustinus cum Arriano Maximino disputans: imò cum hũc ipsum locum sic interpretetur fragmentum glossæ ordinariæ, in uersuum interuallo additũ: Vnũ sunt, inquit, id est, de re eadem testantes. Hoc non est confirmare fidem, sed suspectã reddere, si nobis huiusmodi lemmatis blandiamur. Fortasse præstiterat hoc pijs studijs agere, uti nos idem reddamur cum deo, quàm curiosis studijs decertare quomodo differat à patre filius, aut ab utroq; spiritus. Certe ego quod negant Arriani, nõ uideo posse doceri, nisi ratiocinatione. Postremo cum totus hic locus sit obscurus, non potest admodum ualere ad reuincendos hæreticos. Sed hac de re copiosius respondimus calumniatori per apologiam. Illud addam, cum Stunica meus toties iactet Rhodiensem codicem, cui tantum tribuit autoritatis, non hic adduxisse illius oraculum, præsertim cum ita ferè consentiat cũ nostris codicibus ut uideri possit Lesbia regula. Verũtamen ne quid dissimulem repertus est apud Anglos Græcus codex unus, in quo habetur quod in uulgatis deest. Scriptũ est enim hunc ad modum, ὅτι τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, πατὴρ, λόγος, καὶ πνεῦμα καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσιν. καὶ τρεῖς εἰσὶν μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ πνεῦμα, ὕδωρ, καὶ αἷμα εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων &c. Quanquàm haud scio an casu factum sit, ut hoc loco non repetatur, quod est in Græcis nostris, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν. Ex hoc igitur codice Britannico reposuimus, quod in nostris dicebatur deesse: ne cui sit ansa calumniandi.

Tametſi ſuſpicor codicem illum ad noſtros eſſe correctum Duos conſului codices miræ uetuſtatis Latinos in bibliotheca quæ Brugis eſt diui Donatiani. Neuter habebat teſtimonium patris uerbi & ſpiritus. Ac ne illud quidem in altero addebatur, In terra. Tantum erat, Et tres ſunt qui teſtimonium dant, ſpiritus aqua & ſanguis.

Et hi tres unum ſunt.) Hi, redundat, niſi quod interpres adiecit explicandæ ſententiæ gratia. Neq; eſt, unum, ſed in unum, εἰς τὸ ἕν, id eſt, in idem, ut uerbum uerbo reddam.

Hoc eſt teſtimonium dei quod maius eſt.) Quod maius eſt, hoc loco ſupereſt.

Quia teſtificatus eſt.) ἣν μεμαρτύρηκε, id eſt, Quod teſtificatus eſt.

Habet teſtimonium dei in ſe.) Dei, redundat.

Qui non credit filio.) Græce non eſt filio, ſed deo.

Mendacem facit.) Græce eſt, fecit, πεποίηκεν.

Quia non credit.) ὅτι οὐ πεπίστευκεν, id eſt, Quia non credidit.

Hæc deſcribo.) ταῦτα ἔγραψα, id eſt, Hæc ſcripſi. Hoc loco Græca diſſident à Latinis,

Græca à noſtris diuerſa. ſed uereor ne ſint deprauata. ἔγραψα ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ἵνα εἰδῆτε, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔχετε, καὶ ἵνα πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, id eſt, Scripſi uobis, qui creditis in nomine filij dei, ut ſciatis quod uitam æternam habetis, & ut credatis in nomine filij dei.

Quas poſtulamus.) ἃ ᾐτήκαμεν, id eſt, Quæ poſtulauimus, præterito tempore.

Qui ſcit fratrem.) ἐάν τις ἴδῃ, id eſt, Si quis ſciat.

Petat & dabitur ei uita peccanti non ad mortem.) αἰτήσει καὶ δώσει αὐτῷ ζωήν, τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον, id eſt, Petet & dabit ei uitam, his qui peccant non ad mortem.

Locus difficilis, noua ratio ne explicatus Non pro illo.) οὐ περὶ ἐκείνης. Illo, referendum eſt ad peccatum, non ad hominem. Locus hic in ſpeciem, adimere uidetur ſpem ueniæ, relapſis in culpam grauem. Neque me clam eſt, quibus rationibus ſeſe hinc explicent theologi. Sed mihi uidetur & alius exitus aperiri poſſe. Venialia delicta, ſine quibus non uiuitur, cotidiana precatione delentur, remitte nobis debita noſtra, quemadmodum interpretatur & Auguſtinus. Cæterum atrocia flagitia, non ſanantur eodem modo, ſed olim eijciebantur è contubernio eccleſiæ, tradebanturq; ſatanæ, nec recipiebantur, niſi ieiunio, lachrymis, multiſque remedijs duris deleta culpa.

Omnis iniquitas eſt peccatum, & eſt peccatum ad mortem.) Græci legunt nõ ad mortem. Et in hanc ſententiam exponit gloſſa ordinaria.

Sed generatio dei.) ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ θεοῦ τηρεῖ ἑαυτόν, id eſt, Sed genitus ex deo ſeruat ſeipſum.

Non tanget.) οὐχ ἅπτεται, id eſt, Non tangit, tempore præſenti

Dedit nobis ſenſum.) διάνοιαν, id eſt, Mentem, ſiue cogitationem.

Deum uerum.) Deum, apud Græcos non eſt, ſed τὸν ἀληθινόν, id eſt, Eum qui uerus eſt. Tametſi Stunica indicat eſſe in codice quodam Rhodienſi: cui ego hoc minus habeo fidei, quod tam conſentit cum noſtris.

In uero filio eius.) ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ. id eſt, In eo qui uerus eſt, in filio eius.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM IOANNIS PRIMAM, PER DES. ERASMVM ROTERODAMVM, FINIS.

In epiſtolam

IN EPISTOLAM IOANNIS SECVNDAM, ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

ET natis.) καὶ τοῖς τέκνοις. Cur non potius filiis? sequitur enim, οὓς, id est, Quos, masculino genere, cum τέκνα sit neutri generis. Poterat uertere, liberis, potius quàm natis, quæ uox poëtarum magis est.

In eo ambuletis.) ἵνα ἐν αὐτῇ περιπατῆτε, id est, Vt in eo ambuletis, sed ut eo, referat mandatũ, non deum. Qui non confitetur Iesum Christũ uenisse in carne, hic est seductor & antichristus.) Græci secus distinguunt, sensu non admodum diuerso, multi seductores introierunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum uëturum in carne. Deinde subiiciunt, Hic est seductor. Cæterum ἐρχόμενον potest accipi, ut sit præteriti imperfecti temporis, & potest accipi, ut sit futuri, ut intelligamus de iudicio supremo.

Exierunt.) εἰσῆλθον, id est, Introierunt.

Mercedem plenam accipiatis.) ἀπολάβωμεν, id est, Accipiamus.

Qui recedit.) ὁ παραβαίνων, id est, Qui præterit.

Ecce prædixi uobis, ut in die domini non confundamini.) Hæc uerba non inuenio in Græco codice. *Deest Græcis*

IN EPISTOLAM IOANNIS TERTIAM, ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

ORationem facio.) εὔχομαι, id est, Opto.

Maiorem horum gratiam.) μειζοτέραν τούτων οὐκ ἔχω χαρὰν, id est, Maius his non habeo gaudium.

Fideliter facis.) πιστὸν ποιεῖς ὃ ἐὰν ἐργάσῃ. Potest & hic sensus accipi, tutum reddis, siue in tuto collocas.

Et hoc in peregrinos.) Hoc, redundat, iuxta Græcorũ codices.

Cooperatores simus ueritatis.) τῇ ἀληθείᾳ, id est, Veritati.

Scripsissem forsitan.) Græce ἔγραψα, id est, Scripsi. Nec additum est, forsitan. Suspicor aliquem castigatorem addidisse in margine, scripsissem, pro scripsi, & adiecisse, forsitan, ne uideretur arrogantior, deinde per imperitum librarium, utrunq; translatum fuisse in contextum. Non male uertit interpres, siquidem legit ἔγραψα ἄν. Quin alter sensus constat, Scripsi ecclesiæ, sed frustra, quando quidem obstat Diotrephes.

Et quasi non ei ista sufficiant.) καὶ μὴ ἀρκούμενος ἐπὶ τούτοις, id est, Et nõ contentus his.

Et eos qui suscipiunt.) καὶ τοὺς βουλομένους, id est, Eos qui uolunt.

Testimonium redditur.) μεμαρτύρηται, id est, Testimonium perhibitũ est. Constat inter autores, primam Ioannis epistolam, eius esse Ioannis, quem Iesus dilexit plurimũ. Cæterũ duas posteriores, Ioannes presbyter scripsit, non Ioannes apostolus. Qua quidem de re prodidit Hieronymus in Catalogo scriptorũ illustrium, his quidẽ uerbis: Scripsit autẽ & unã epistolã, cuius exordiũ est, Quod fuit ab initio &c. quæ ab uniuersis ecclesiasticis & eruditis uiris ꝓbatur. Reliquæ aũt duæ, quarũ principiũ est, Senior electæ dominæ. Et, senior Caio charissimo, Ioannis presbyteri asseruntur, cuius & hodie alterũ sepulchrũ apud Ephesum ostenditur. Idẽ in Papia, demonstrat Ioãnem seniorem fuisse diuersum ab Ioanne apostolo & euangelista. Ac seniori, nõ apostolo asscribi duas posteriores epistolas. *De autore epistolarum.*

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAS IOANNIS per Des. Erasmum Roterodamum, finis.

IN EPISTOLAM IVDAE ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

IN deo patre dilectis.) ἡγιασμένοις, id eſt, Sanctificatis. Interpres legiſſe uidetur ἠγαπημένοις.

Et uocatis.) Et, copula redundat. Rurſum uocatis, hic nomen eſt, non participium.

Adimpleatur.) πληθυνθείη, id eſt, Multiplicetur.

Omnem ſollicitudinem.) πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος γράφειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἀνάγκην ἔσχον γράψαι ὑμῖν. Bifariam hic locus poteſt accipi. Prior ſenſus hic erat, Non ſolũ mihi fuit ſummũ ſtudium ſcribendi ad eos de cõmuni ſalute, uerumetiam neceſſitas ſcribendi fuit, propter inimicos Chriſti. Alter hic, Cum eſſet mihi mirum ſtudium ſcribendi uobis de cõmuni ſalute, non potui non ſcribere, hoc eſt, non potui non obſequi deſiderio animi mei.

Senſus duplex.

Deprecans ſupercertare ſemel traditæ fidei.) παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι, τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ πίστει τοῖς ἁγίοις. Quæ, ſi quis ſententiam uelit, ita uerti poterant, Adhortans, ut in fide quæ ſemel tradita eſt, adlaboretis ſanctis.

Dominatorẽ & dominum.) δεσπότην θεὸν καὶ κύριον ἡμῶν, id eſt, Herũ deũ, & dominũ.

Scientes ſemel omnia.) Non eſt Græce omnia, ſed τοῦτο, id eſt, Hoc.

Quoniam Ieſus.) ὅτι ὁ κύριος, id eſt, Quod dominus.

Saluans, ſecundo eos &c.) σώσας, τὸ δεύτερον, id eſt, Cum ſeruaſſet, poſtea perdidit.

Suum principatum.) τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, id eſt, Suam originem. Significat autem primã illam in qua conditi fuerant naturam.

Dei pro diei.

In iudicium magni dei.) μεγάλης ἡμέρας, id eſt, Magni diei. Atq; ita citatur ab Hieronymo in epiſtola aduerſus Ioannem epiſcopum Hieroſolymitanum, atteſtantibus peruetuſtis exemplaribus.

Facti ſunt exemplum.) πρόκεινται δεῖγμα, id eſt, Propoſiti ſunt exemplum.

Et hi qui carnem.) καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι. Græci non ſimpliciter habent, hi, ſed addunt ſomniantes, ſiue inſomnijs deluſi.

Maieſtatem autem.) δόξας δὲ, id eſt, Glorias autem, quod Hieronymus aduerſus Iouinianum uertit dominationes. Porrò dominationem, uocat ipſos dominos. & glorias, principes publica præditos poteſtate. ſicut admonuimus & ante in epiſtola Petri.

Michaël archangelus.) ὁ δὲ μιχαὴλ, id eſt, Michaël autem, ſiue at Michaël.

Cum diabolo diſputans.) Videtur deeſſe alterum, cum, aduerbium temporis, ut Græci ſermonis ſententia reddatur.

Imperet, pro increpet.

Imperet tibi deus.) ἐπιτιμήσαι σοι κύριος, id eſt, Increpet te dominus. Hieronymus aduerſus Ruffinũ legit, increpet tibi dñs, Græcum imitatus ſermonẽ. Similis locus eſt apud Zachariã prophetam, capite tertio, Increpet in te dominus ſatan, & increpet in te dominus, qui elegit Hieruſalem. Porrò locus quem hic citat Iudas, ſumptus eſt ex apocryphis Hebræorũ. & ut diuus Hieronymus indicat in cõmentarijs in epiſtolam ad Titum, ex libro qui illis inſcribitur Enoch. unde & ipſa epiſtola non caruit ſuſpicione.

Citatur locus ex apocryphis.

Qui in uia.) ὅτι, id eſt, Quia, ſiue quoniam.

Mercede

Mercede effuſi ſunt.) μισθοῦ ἐξεχύθησαν. Senſus obſcurior eſt, καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ βαλαὰμ μισθοῦ ἐξεχύθησαν. Cæterum ordo Græci ſermonis ſic habet, καὶ ἐξεχύθησαν τῇ πλάνῃ, τοῦ μισθοῦ βαλαὰμ, id eſt, Effuſi ſunt deceptione mercedis Balaam. Effuſos uocat in omne facinus abductos ac prolapſos, cum iam non temperant ſibi, nec abſtinēt ab ullo ſcelere. Deinde deceptionem mercedis, uocat corruptelam, qua data mercede, Balaam cōductus fuit, ut malediceret populo Iſraëlitico.

In epulis ſuis.) ἐν ἀγάπαις ὑμῶν, id eſt, In dilectionibus ueſtris.

Siue inter charitates ueſtras.) Quemadmodum enim εὐλογίαι Chriſtianis dici cœperūt munuſcula ex charitatis affectu miſſa, ita conuiuia quæ pauperibus refocillandis exhibebantur ἀγάπαι ſunt dictæ. Vtitur in hunc ſenſum hoc uerbo Fauſtus libro. xx. capite. iiij. uir nequaquam orthodoxus, ſed tamen non inelegans in dicendo. Reperitur & in decretis locis aliquot. Quod ſi hic ſenſit Iudas de huiuſmodi conuiuijs & recipimus quod legunt Græci, ſenſus erit, hoc inſigniorem eſſe fœditatem luxus illorum, quod inter honeſta charitatis ac frugalitatis exempla, crapulæ libidiniq; turpiter indulgerent. Cæterum parum quadrat, quod noſtri codices habent, In epulis ſuis, niſi forte Græcis omne cōuiuium ad quod complures adhibentur amici, ἀγάπη dicitur. Siquidem is mos apud nōnullos & hodie durat, ut amici ſeſe uiciſſim inuitent, ne deſuetudine pereat amicitiæ uigor. Tertullianus in libro quem ſcripſit aduerſus gentes, ſentire uidetur hanc uocem fuiſſe peculiarē Chriſtianorum conuiuijs: Cœna, inquit, noſtra de nomine rationem ſuam oſtendit, uocatur ἀγάπη, id quod dilectio penes Græcos eſt.

Sine timore.) Sine timore aduerbium eſt Græcis, ἀφόβως, id eſt, Intrepide, ſiue ſecure, & refertur ad participium paſcentes.

Paſcentes.) ποιμαίνοντες, id eſt, Paſcentes, hoc eſt, paſtorum in modum ſeipſos agentes ac ducentes, & ſibijpſis paſtores. Sentit enim illos nullius parēre imperio, ſed ſuo arbitratu uiuere. Arbores autumnales.) δένδρα φθινοπωρινά. Quod fermè ſonat, quaſi dicas, arbores autumno marceſcentes, ſiue fructibus marcidis, aut quod interpres ſecutus uidetur, arbores extremi autumni. Solēt enim nōnullæ extremo autumno præter temporis rationē florere, idq; agricolis indicat eas mox emorituras.

Fluctus feri maris.) Feri epitheton eſt fluctus, non maris, κύματα ἄγρια θαλάσσης.

Quibus procella.) οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους, Caligo tenebrarum, ſiue ſpecus tenebrarum.

Enoch dicens.) Id ex apocryphis adductum eſt, ut & illud de Michaële. *Apocrypha Rurſum.*

Ecce ueniet.) ἰδοὺ ἦλθε κύριος, id eſt, Venit, præteriti temporis.

Quibus impie.) ὧν ἠσέβησαν, Quæ impie patrarunt.

De omnibus duris.) σκληρῶν.

Contra deum.) κατ᾽ αὐτοῦ, id eſt, Contra eum,

Et os.) τὰ στόματα, id eſt, Ora. Quanquam hic exempla uariant Græcorum.

Superbiam.) ὑπέρογκα, id eſt, Superba.

Quæſtus cauſa.) ὠφελείας χάριν, id eſt, Vtilitatis gratia.

Qui dicebat.) ὅτι ἔλεγεν, id eſt, Quia dixit.

Et impietatibus,) τῶν ἀσεβειῶν, id eſt, Impietatum. Et copula & redundat.

Segregant ſemetipſos.) Græce tantum eſt, qui ſegregant, ἀποδιορίζοντες.

Noſtræ fidei.) ὑμῶν πίστει, id eſt, Veſtræ fidei.

Et hos quidem arguite.) ἐλεεῖτε, id eſt, Commiſeramini.

Iudicatos.) διακρινόμενοι, id eſt, Dijudicantes, ſiue cum dijudicamini.

Saluate de igne.) ἐν φόβῳ σώζετε, id eſt, In timore ſeruate, ſiue per timorem.

De igne rapient.) ἐκ πυρὸς, id eſt, Ex incēdio. Totus hic locus nōnihil diuerſus eſt à Græcis exemplaribus. Ea ſic habent, καὶ οὓς μὲν ἐλεεῖτε, διακρινόμενοι, οὓς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε, ἐκ πυρὸς ἁρπάζοντες, μισοῦντες καὶ &c. id eſt, Et hos quidem commiſeramini dijudicantes, ſiue cum dijudicamini: illos uero in timore ſeruate, ex incendio rapientes, odio habentes etiam &c. Porrò ſenſus alioqui ſubobſcurus hic eſt, Vt alios manſuetudine trahant ad Chriſtum, habita ratione perſonarum, alios metu deterreant à peccando, & oderint non ipſos homines, ſed turpeis affectus, quos hic ueſtem carnis maculatam uocat. Niſi mauis in hunc interpretari ſenſum, odio habentes, non ſolum ipſa turpia facta carnis uerum

etiam

etiam uestem à carne contaminatam, hoc est, quicquid ullo modo ad turpitudinem pertinet. Ad hanc interpretationem facit Græca coniunctio, καὶ, tamen prior magis quadrat cũ his quæ mox sequuntur, Ei uero qui potest. Habete odio uitia non homines, & gloriam ne uobis usurpetis, sed deo tribuatis, qui potest illos ex malis reddere bonos.

Quæ carnalis est.) τὸν ἀπὸ σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα, id est, A carne sordidatam tunicã.

Immaculatos.) ἀμώμους, id est, Irreprehensibiles.

In aduentu domini nostri Iesu Christi.) Hæc non leguntur in Græcis codicibus.

Rursus additum sapienti, & coronis est

Soli deo.) μόνῳ σοφῷ θεῷ, id est, Soli sapienti deo.

Per Iesum Christum dominum nostrum.) Nec ista leguntur in Græcis codicibus.

Ante omnia secula.) Absunt à Græcis libris hæc quoq;.

ANNOTATIONVM, IN EPISTOLAM IVDAE PER DES. ERAS. ROT. FINIS.

IN LIBRVM APOCALYPSEOS IOANNIS ANNOTATIONES

DES. ERASMI ROTERODAMI.

De Variis opinionibus vide catalogum hujus libri de authore etc.

APOCALYPSIS.) Demiratur Valla, cur hic interpres Græcam uocẽ reliquerit, cũ antehac sæpe uerterit. Nam Græca uox est Apocalypsis, quam Latine possis dicere reuelationẽ. Indicauimus aliàs ex autoritate diui Hieronymi, dictionem hanc nouam à Septuaginta fuisse repertam, quò sermonis Hebraici proprietatem exprimerent. Siquidem illi גלה uocant, quoties res abdita prius, aperitur. Hebræorum more librum auspicatus est, quisquis fuit huius operis autor, nempe à titulo.

Apocalypsis noua uox.

Palàm facere.) δεῖξαι, id est, Vt ostenderet, siue demonstraret. & refertur ad sequentia. ut ostẽderet per hanc reuelationẽ Iesu, seruis illius, quid mox futurum sit.

Mittens per angelum.) ἀποστείλας διὰ τοῦ ἀγγέλου, id est, Misso mandato. Alioqui cũ angelum miserit, quid erat quod mittebat per angelum?

Qui testimonium perhibuit uerbo dei, & testimonium Iesu Christi.) ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, id est, Qui testificatus est uerbum dei, & testimonium Iesu Christi. Nam Græcis uerbum & testimonium eiusdem casus sunt.

Quæcũq; uidit.) Interpres addere debuit, Et quæcunq; uidit ὅσα τε εἶδε, ut hic sit tertius accusatiuus, pendẽs à uerbo testificatus est. Quin hoc loco quiddam additum cõperio in Græcis codicibus, quod in Latinis penitus nõ inuenitur, καὶ ἅ τινά εἰσι, καὶ ἅ τινα χρὴ γενέσθαι μετὰ ταῦτα, hoc est, Et quæcunq; sunt, & quæcunq; oportet fieri post hæc.

Beatus qui legit & qui audit.) Græce diuersus est numerus, μακάριος ὁ ἀναγινώσκων καὶ οἱ ἀκούοντες, id est, Beatus qui legerit, & qui audierint uerba prophetiæ. Nam huius addidit nescio qs de suo, uolens opinor exprimere uim articuli Græci. Et uidebit eũ omnis oculus.) Glossa ordinaria indicat ab hac nõnihil diuersam lectionẽ, Et uidebit ois terra talẽ.

In Græcis superest.

Ab eo qui est, qui erat, & qui uenturus est.) Ingenue fatendum est, Græcum sermonẽ nihil omnino significare quomodocunq; legas, ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος. Nam finge poni uerba ipsa, uelut absoluta, tolerabile est ὁ ἐρχόμενος, sed quid tandẽ significat ὁ ἦν, siue ὁ ὤν; Ad uerbum ita sonat, si tamen exprimi potest, ab ens, ab id quod erat, & ab is qui uẽturus est. Valla putat hac nouitate sermonis significatam immutabilem in

deo pro

deo proprietatem, præsertim cum in spiritibus inflexerit casum, καὶ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων. Cæterum illud ἐρχόμενος, participium est uerbi, quod ad utrunq; tempus anceps est. At hoc sanè loco magis conueniebat futurum, cum præcessissent duo tempora.

Qui dilexit nos.) τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, id est, Ei qui dilexit nos, ut referatur ad patrē, sitq; sensus, Christum fuisse testem fidelē patri, qui dilexit nos, & lauit à peccatis per sanguinem eius. Nam suo, uertendū erat, aut ipsius, non eius, si pertinebat ad Christū. Quāquā mox necesse est mutare personā: Et fecit nos reges & sacerdotes. Sic enim est in Græcis exemplaribus, βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς, id est, Reges & sacerdotes.

Etiam amen.) ναὶ ἀμήν. Etiam, non est coniunctio, sed aduerbium confirmandi, ut sit gemina confirmatio, altera Græca, altera Hebraica.

Ego sum alpha & o.) τὸ α καὶ τὸ ω. Qui primus est in re quapiā, etiam prouerbio Græcis dicitur Alpha, ut apud Martialem, alpha penulatorum, & ω μέγα extrema est in ordine literarum. Qua de re copiosius aliquanto diximus in Chiliadibus nostris. Et rursum, Qui est, qui erat, & qui uenturus est, totidē syllabis Græce scriptū est hic, ut paulo ante. *Alpha & o.*

Vestitum podère.) Podère penultima producta pronunciandū est. Est enim Græca uox ποδήρης, quæ significat uestem ad pedes usq; demissam, à pos, inquit, Lyranus, quod est pes, & hæreo hæres, quod adhæreat talis. Imò potius ab ἀρῶ, qd est adapto, quod ad pedes usq; congruat. Quorsum enim attinebat eandē uocē, ex Græco, Latinoq; cōflare? *Lyranus.*

Pedes eius similes aurichalco.) Græce est, χαλκολιβάνῳ. Dictio cōposita ex ære & thure. Suidas indicat esse genus electri preciosius auro. id conflari dicit, ex uitro & lapide, testans eius temperatura fuisse mensam sanctam magnæ, ut ipse uocat, ecclesiæ. Plinius in historia mundi libro xxxiiij. cap. ij. testatur esse genus æris, quod è terræ uenis effoditur, olim habitum in precio. *χαλκολίβανον.*

Sicut in camino ardēti.) Nō erat nobis par exēplariū copia in hoc opere. quod Apocalypsis uix reperiatur addita in ullis Græcorū uoluminibus. In his sanè quos uiderim codicibus scriptum erat, ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι, id est, Velut in fornace ardentes, siue igniti, ut ad pedes pertineat participium. Et facies eius.) καὶ ὄψις, id est, Aspectus.

EX CAPITE SECVNDO.

ET inuenisti eos mendaces.) Hoc loco additum reperi, καὶ ἐβάπτισας, id est, Et baptizasti, sed mendose, ni fallor, quandoquidē in cōmentariolis Græcanicis nihil erat quod ad baptismū pertineret. Suspicor scriptū fuisse ἐβάστασας. i. tulisti, siue tolerasti. Quanq; in Latinis codicibus nihil est qd huic respōdeat. Sin aūt.) εἰ δὲ μή. Sin min⁹. Id paulo post trāstulit, si quo minus.

Angelo Smyrnæ ecclesiæ.) Smyrnensium est Græce σμυρναίων. Et item paulo post, Et angelo Pergami ecclesiæ, Græce est, Pergamensis ecclesiæ, τῆς ἐν περγάμῳ, ut paulo superius, τῆς ἐφεσίνης ἐκκλησίας.

Doctrinā Balam qui docebat in Balac.) Recte admonet Valla, paulo ante illic dictū pro istic. Nam Græci carent hac pronominum differentia. Cæterum historiā de Balac rege, & Balaam propheta, habes Numerorum capite uicesimoquinto.

Calculum candidum.) ψῆφον λευκήν. Olim calculis ferebant suffragia. Vnde albo lapillo notari dicuntur quæ probantur, atro quæ damnantur. Et in suffragijs comitiorum, nomen eius, cui fauebatur, calculo inscribebant.

Thyatiræ ecclesiæ.) θυατείρων, id est Thyatirensium.

Pedes eius similes aurichalco.) Rursus est, χαλκολιβάνῳ, de quo modo diximus.

Et mādUcare de idoloticis.) De Idolothytis legendū est, hoc est, simulacro immolatis.

Vt ageret pœnitentiā.) ἵνα μετανοήσῃ, id est, Vt resipisceret, quod tamen ad hūc modū ferè uertit. Tanq; uas figuli.) ὡς τὰ σκεύη τὰ κεραμικὰ, id est, Tanquam uasa fictilia.

EX CAPITE TERTIO.

ET angelo ecclesiæ Sardis.) τῆς ἐν σάρδεσιν, id est, Ecclesiæ Sardēsis. Et item aliquāto inferius, Angelo Philadelphiæ, τῆς ἐν φιλαδελφείᾳ, id est, Philadelphiēsis ecclesiæ. Qui aperit & nemo claudit.) Laurētius legit, claudet & aperiet, futuro tēpore. Et addit, κλείσει αὐτὴν εἰ μὴ ὁ ἀνοίγων, id est, Claudet eum, nisi qui aperit. Verū nostrū exēplar consentiebat cū æditione nostra.

Angelo Laodiceæ ecclesiæ.) τῆς ἐκκλησίας λαοδικέων, id est, Ecclesiæ Laodicensium.

Neq; frigidus es, neq; calidus.) οὔτε ζεστὸς, id est, Neq; feruidus, à ζέω ferueo.

Incipiam te euomere.) μέλλω σε ἐμέσαι, id est, Euomam te. Quod tamen interpres ad hunc modum aliquoties gaudet uertere.

Dicis quod diues sum.) Ex his uerbis nullus alius sensus percipi potest, nisi quod ille
Cōiunctio per dicat, Christū esse diuitem. Proinde omittenda erat cōiunctio quod, quæ hoc loco Lati-
perā addita. ne loquentibus nullum habet usum. Aurum ignitū probatum.) Græca secus habēt, πεπυρωμένον ἐκ πυρὸς, id est, Ignitum ex igni. Ad eum fermè modum interpretantur & Græcanica scholia. Fortassis interpres legit, πεπειρωμένον, unde addiderit probatum.

Confusio nuditatis.) αἰσχύνη, id est, Turpitudo siue probrum aut pudor.

Collurium. Collyrio inunge oculos.) κολλύριον. Collurion, quam uocem dictam putant ab ijs, quæ truncatam habent caudam, est hoc loco pharmaci genus.

Ego quos amo.) ὅσους ἐὰν φιλῶ, id est, Quoscunq; amo.

EX CAPITE QVARTO.

Similis erat aspectui lapidis iaspidis.) ὅμοιος ὁράσει, λίθῳ ἰάσπιδι, id est, Similis aspectu, lapidi iaspidi.

Similis uisioni smaragdinæ.) Id est, *Similis aspectu smaragdino*, ut subaudias lapidi. Nam ita modo dixit σαρδίνῳ, id est, *Sardensi lapidi.*

Et requiem non habebant.) οὐκ ἔχουσιν, id est, Non habent. ac mire subito mutauit genus, cum dixisset animantia, subiecit λέγοντες dicentes.

Sanctus sanctus sanctus.) In Laurētianis codicibus, ut ipse indicat, sanctus nouies repetitur. At in meis ter dūtaxat positum erat, ac nusquam maior uarietas quàm in hoc uolumine, quod Græcis hic liber propemodum inter apocrypha habebatur.

Qui erat & qui est.) Eadem sunt uerba, de quibus ante iam dictum est.

Propter uoluntatem tuam erant.) Græce est, εἰσὶ sunt, non erant.

EX CAPITE QVINTO.

Intus & foris.) ἔσωθεν καὶ ὄπισθεν, id est, Intus & in tergo, hoc est, utraque parte membranæ.

Leo de tribu Iuda.) ὁ λέων ὁ ὢν ἐκ τῆς φυλῆς ἰούδα, id est, Leo ille qui est è tribu Iuda. Et cantabant canticum.) καὶ ᾄδουσιν, id est, Canunt.

Et fecistis nos.) ἡμᾶς. Laurentius legit αὐτοὺς, id est, Eos. Deinde non est, regnum, sed βασιλεῖς, reges, ut superius indicauimus.

Et erat numerus eorum milia milium.) Laurentius legit, μυριάδες μυριάδων, χιλιάδες χιλιάδων. Myrias significat decem milia, Chilias mille. Nostrum exemplar magis consentiebat cum uulgata Latinorum æditione.

EX CAPITE SEXTO.

Et audiui unum de quatuor animalibus tanq̄ uocē tonitrui.) Valla legit, ὡς φωνή. Nostri codices habebāt φωνῆς. Alioqui dicēs, erat dicendū nō dicentē.

Bilibris tritici.) Græce est, Chœnix, id est, mēsura tritici, aut leguminis, quæ satis sit in cibū diurnū. Budæus noster libro de asse quinto putat chœnicē pēdere libras quatuor, Pollux tres dūtaxat. Et denario tātū est, nec addit uno.

Equus pallidus.) Græce est, χλωρός. Id sonat etiam uiridis, atque ita uertit ipse paulo post: Et omne fœnum uiride. *Sicut ficus mittit grossos.*) βάλλει, id est, Abijcit. Et grossos est ὀλύνθους. Id sonat ficus immaturas.

Liber inuo *Sicut liber inuolutus.*) ὡς βιβλίον εἱλισσόμενον, id est, Vt liber qui uoluitur, siue conuo
lutus. luitur. Eadex uox est in psalmis de cœlis immutatis.

EX CAPITE SEPTIMO.

Duodecim milia signati.) Græcis signati, non repetitur, nisi in initio & fine. Nec additur ad singulas tribus, ut admonet Valla, quanquā in nostris exēplaribus addebatur. Et signati, est participium à uerbo sigillo, ac si dicas sigillati, & sigillo obsignati.

Salus ei qui sedet.) σωτηρία. Quod magis sonat saluationē. Alioqui quid opus erat precari salutem Christo?

Et lauerunt stolas suas.) καὶ ἐπλάτυναν τὰς στολὰς αὐτῶν, id est, Dilatauerũt stolas suas. Interpres legisse uidetur, ἔπλυναν. Et deducet.) ποιμανεῖ, id est, Pascet, siue reget more pastorum. Ad uitæ fontes.) ἐπὶ ζώσας πηγὰς, id est, Ad uiuos fontes.

EX CAPITE OCTAVO.

HAbens thuribulum.) λιβανωτόν. Quod aliâs thus significat.

Dicitur absinthium.) ἄψινθος, id est, Apsinthus. Allusit ad etymologiã Græcæ dictionis, quæ inde dicta est, quod bibi non possit, quasi dicas apinthon. Agit enim de aquis uersis in amaritudinem.

Væ uæ.) Laurentianus codex addidit, τρὶς, id est, Ter. meus habebat τρὶς, & bis tantum habebat uæ.

EX CAPITE NONO.

ET habebant loricas.) θώρακας, id est, Thoraces. an idẽ ualeat lorica nescio.

Nomẽ illi Hebraice Abaddon.) ἀββαδὼν, Hebræis אבד perdere est, inde אבדון quasi dicas perditor, aut perdẽs. Latine nomẽ habet exterminans.) Hoc interpres adiecit de suo. Quandoquidẽ Ioãnes, aut quisquis fuit alius, Græce scripsit, cõtentus ab ijs intelligi, qui Græce scirẽt. Nec tamẽ est, cur tãtopere stomachetur Valla, si interpres uoluit & Latinos scire, quid sit apollyon. *Excusatus interpres.*

Vicies milies dena milia.) δύο μυριάδες μυριάδων, id est, Duæ myriades myriadum, hoc est, uicies mille myriades. Myrias, ut modo diximus, decem milia complectitur.

Loricas igneas.) θώρακας, id est, Thoraces.

EX CAPITE DECIMO.

PEdes eius ut columna ignis.) ὡς στῦλοι, id est, Vt columnæ.

Quemadmodum leo cum rugit.) Græce est, μυκᾶται, id est, mugit. fortasse quod Græci non seruent eam differentiam inter ὠρύεσθαι & μυκᾶσθαι, quã Latini inter rugire & mugire.

Signa quæ locuta sunt septẽ ton.) σφράγισον. i. obsigna uelut occultãda.

EX CAPITE VNDECIMO.

SImilis uirgæ. & dictum est mihi.) λέγων, dicens, quasi uirga loqueretur. Nisi nominatiuus positus est absolute loco genitiui.

Et accepisti uirtutem tuã magnam & regnasti.) ἐβασίλευσας. Aptius hic uertisset, & regnum adeptus es. Regnauit enim Latinis qui regnare desijt, sicut uixerunt, qui uiuere desierũt. Apud Græcos secus in his dũtaxat uerbis.

EX CAPITE DVODECIMO.

ET clamabat parturiẽs.) κράζει, id est, Clamat. Id arguit qđ mox sequitur, & cruciatur ut pariat. Iam ꝗ̃ apte hæc cõueniant in diuã Iesu matrẽ Mariam uiderint ipsi, qui quod de ecclesia dictũ est, ad illã detorquẽt. Imò quod de sapientia dictum est, hoc est, de Christo, ad Mariã detorquet, præter ueterum omniũ interpretationẽ. Atq; hic atroces excitamus tragœdias, quasi gratũ sit illi, sua causa cõmitti inter se Christianos, pro qbus cõciliandis, mortuus est filius. *Multa coactè detorqueri ad Christi matrē*

Vt eam faceret trahi à flumine.) ἵνα ποταμοφόρητον ποιήσῃ, id est, Vt efficeret, ut illam auferret flumen, siue ut raperetur flumine. Græce iucundius dixit uoce composita.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

ET admirata est uniuersa terra post bestiam.) καὶ ἐθαυμάσθη ἐν ὅλῃ τῇ γῇ ὀπίσω τοῦ θηρίου, id est, Admiratio fuit in tota terra post bestiam.

Qui in captiuitatẽ duxerat.) εἴτις αἰχμαλωσίαν συνάγει, εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπάγει, id est, Qui captiuitatẽ cõtrahit, in captiuitatẽ abit. Laurẽtius secus legit.

Characterem in dextera.) χάραγμα, id est, Notam impressam, siue insculptam.

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

QVod mixtum est mero.) τοῦ κεκερασμένου ἀκράτου. ut mero sit ablatiui casus, & referatur ad uino. Nam Græcis κεράννυσθαι dicitur, quod infunditur in calicem bibituro, etiam si non diluatur aqua, aut alio potus genere.

Amodo iam dicit spiritus.) Græci sic distingunt, ut amodo sit finis sentẽtiæ ut sit sensus, post hac fore beatos, qui in domino fuerint mortui. Deinde sequitur, ναὶ λέγει

τὸ πνεῦμα, etiam dicit ſpiritus. Et hic etiam, confirmantis eſt.

Lacus uinarius. In lacum iræ dei.) εἰς ληνόν. Qui eſt lacus, in quem exprimitur uuarum liquor.

EX CAPITE DECIMOQVINTO.

QVia ſolus pius es.) ὅσιος. Laurentius legit, ἅγιος, id eſt, Sanctus.

Veſtiti lapide mundo & candido.) Græce eſt, λίνον, id eſt, Lino mundo. Interpres legiſſe uidetur, λίθον. Prior dictio una dūtaxat literula differt à lapide. Et ſplendido magis eſt quàm candido, λαμπρόν.

EX CAPITE DECIMOSEXTO.

VVlnus ſæuum ac peſſimum.) κακὸν καὶ πονηρόν, id eſt, Malum ac malum, Græce enim bis idem dixit. Niſi mauis miſerum ac malum.

Qui es, & qui eras.) Quanquā interpres mutauit perſonam, tamen totidem ſyllabis dictum eſt, quibus ſuperius, Qui eſt, qui erat, qui uenturus eſt, ὁ ὤν, ὁ ἦν, ὁ ἐρχόμενος. Etiam domine.) ναὶ κύριε. Etiā cōfirmantis eſt.

ταλαντιαῖον Grando magna ſicut talētum.) ὡς ταλαντιαῖα, id eſt, Talentaris, & magnitudine talēti. Talentū magnū antiquis dicebat̄, unde quicquid ingens eſſet, id ταλαντιαῖον uocabant.

EX CAPITE DECIMOSEPTIMO.

SVpra beſtiam coccineā.) κόκκινον, id eſt, Coccinam, purpuram regū indicās.

Et hic eſt ſenſus,) ὧδε ὁ νοῦς, id eſt, Hic eſt mens, ſiue intellectus. Nam hic aduerbium eſt, non pronomen.

EX CAPITE DECIMOOCTAVO.

στρηνιάω. ET in delitijs fuit.) καὶ ἐστρηνίασε. Idem uerbum quo compoſito uſus eſt Paulus in epiſtola ad Timotheum priore cap. v. Cum autē luxuriatæ fuerint in Chriſto, uolūt nubere. De quo pluribus ſuo dictum eſt loco. Itē paulo poſt, καὶ στρηνιάσαντες, id eſt, & laſciuierunt. Lignum tinium.) θύϊνον, Thyinon ab arbore Thyo. Et ſimilæ.) καὶ σεμίδαλιν. Quidā interpretātur Siliginē.

Lapidem molarem magnum.) λίθον ὡς μύλον, id eſt, Lapidem tanquam molam.

Hoc impetu mittetur.) οὕτως ὁρμήματι, id eſt, Sic impetu mittetur.

EX CAPITE DECIMONONO.

Tubæ pro turbæ. QVaſi uocem magnam tubarum multarum.) ἤκουσα φωνὴν ὄχλου πολλοῦ, id eſt, Audiui uocē turbæ multæ. Proinde conſentaneū eſt, interpretē ſcripſiſſe turbarum nō tubarū. Alleluia.) Quod Hebræis ſonat, laudate dominum. Siquidē הַלְלוּ laudate eſt, יָהּ dominus. Ea uox crebra eſt in pſalmis, Laudate dominum. Vide ne feceris.) ὅρα μή, id eſt, Vide ne. Feceris addidit interpres, quo magis explanaret ſententiam. Similiter, cap. xxij. ὅρα μή.

Et calcat torcular uini.) ληνόν, Quod ante uertit lacum.

Gog & magog.) Accuſatiui caſus eſt utrūq;, & generis maſculini, quod articulus Græcus declarat, τὸν γὼγ καὶ τὸν μαγώγ, ſiue pro hominibus accipiēda ſunt, ſiue pro gēte. Nec eſt congregabit, ſed συναγαγεῖν, id eſt, Ad congregandum, aut ut congreget eos. Porrò eos, nō refertur ad angulos, aut gētes, ſed ad Gog, & Magog. Ego ſum alpha & ω.) γέγονα τὸ ἄλφα, καὶ τὸ ω. Noſter codex conſentiebat cum uulgata horum temporum æditione.

EX CAPITE XXI. ET XXII.

IAſpidi ſicut cryſtallū.) κρυσταλλίζοντι, id eſt, Cryſtallizanti, ut referat̄ ad lapidē.

Qui nocet noceat.) ὁ ἀδικῶν, id eſt, Qui male agit, ſiue qui iniuſtus eſt. Et adhuc poſitum eſt pro amplius.

Beati qui lauant ſtolas ſuas.) Longe aliud Græci, μακάριοι οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, id eſt, Beati qui faciunt mandata eius. Interpres legiſſe uidetur, οἱ πλύνοντες τὰς στολάς. Sed unde quod ſequitur, in ſanguine agni? Nam id quidem apud Græcos prorſus non legitur.

Etiam uenio cito.) ναὶ ἔρχομαι ταχύ. Næ, eſt confirmantis. Ad idem aduerbium mox repetitur Græcis, ναὶ ἔρχου κύριε ἰησοῦ, id eſt, Etiam ueni domine Ieſu. Teſtatur diuus Hieronymus Apocalypſim, ne ſua quidem ætate fuiſſe receptam à Græcis. Ad hæc quoſdā *De Apocalypſi ueterū iudicium.* eruditiſſimos uiros, totum hoc argumentum, ceu fictum multis conuitijs inſectatos fuiſſe, quaſi nihil haberet apoſtolicæ grauitatis, ſed uulgatam tantū rerum hiſtoriam, figurarū

inuolucris

inuolucris adumbratam. Deinde nec in sententijs esse quod apostolica maiestate dignum uideatur. Vt de his interim nihil dicam, me nonnihil mouerunt cum aliæ cōiecturæ, tum illæ, quod reuelationes scribens, tam sollicite suum inculcat nomen, Ego Ioannes, ego Ioannes. Perinde quasi syngrapham scriberet, non librum. Idq́ non solum præter morē aliorum apostolorum, uerum multo magis præter suum morem, qui in euangelio modestiora narrans, non exprimit tamen usquam suum uocabulum, sed notulis indicat, Discipulus ille, quem diligebat Iesus. Et Paulus coactus referre de uisionibus suis, rem sub alterius exponit persona. At hic tam arcana cū angelis colloquia describens, quot locis inculcat, ego Ioannes. Ad hæc in Græcis, quos ego uiderim, codicibus, non erat titulus Ioannis euāgelistæ, sed Ioannis theologi, ut ne commemorem stilum non parum dissonantē ab eo qui est in euangelio & epistola. Nam de locis, quos quidam calumniati sunt, uelut hæreticorū quorundam dogmata redolentes, non magni negocij sit diluere. Hæc inquam, me nonnihil mouerunt, quo minus crederem esse Ioannis euangelistæ, nisi me consensus orbis aliò uocaret, præcipue uero autoritas ecclesiæ, si tamen hoc opus, hoc animo comprobat ecclesia, ut Ioannis euangelistæ uelit haberi, & pari esse pondere, cum cæteris canonicis libris. Iam Dorotheus Tyri episcopus ac martyr in compendio uitarum, prodidit Ioannē euāgelium suum scripsisse in insula Patmo. cæterum de Apocalypsi, nullam omnino facit mētionem. Ne Anastasius quidem Græcus, in suo catalogo audet affirmare, opus hoc illius esse, tantum ait receptum à quibusdam, tanquam illius opus. Dionysius Alexādrinus episcopus qui candidissime sensisse uidetur de hoc opere, dissentit quidem ab his qui censebant esse Cerinthi hæretici, cuius erat dogma in terris futurum aliquando regnum Christi, ac tum quicquid uoluptatum pro Christo contemptum fuerat, ubere cum fœnore rediturum, redituras opes, redituras uictimas ac festos dies legis Mosaicæ. Atq́ hoc consilio operi alieno Ioannis apostoli titulum præfixisse, ut suos errores huic libro admixtos apostolici nominis fuco commendaret simplicibus. Tamen suspicatur librū ab alio quopiam Ioanne uiro sancto conscriptum, & in hac sententia fuisse complures Christianos, quorum iudicio commotus, non ausus sit librum aspernari. Porrò cur suspicetur opus nō esse Ioannis apostoli, qui filius fuit Zebedæi, frater Iacobi, non aliam causam adducit, nisi quam & nos recensuimus, uidelicet, quod identidem nomen suum inculcet. Hæc atq́ alia nonnulla super hoc libro recenset Eusebius Cæsariensis Ecclesiasticæ historiæ libro septimo. Idem libro tertio mentionem faciens huius operis: In reuelatione, inquit, quæ dicitur Ioannis. Rursus aliquanto post, Inter noui testamenti libros de quibus fuerit aliquando dubitatum recenset reuelationem Ioannis: Epistolam Iacobi & Iudæ, Petri secundam, Ioannis secundam ac tertiam. Rursus aliquanto post eodem in libro citat Caium quendam autorem orthodoxū, qui nihil dubitat hoc opus tribuere Cerintho hæretico, multis uerbis ostendens quæ uenena suæ hæreseos huic libro admiscuerit, abutens interim apostolici nominis autoritate. Equidem uideo ueteres Theologos magis ornandæ rei gratia, hinc adducere testimonia, q̄ ut rē seriā euincant. Quandoquidē inter gemmas etiā nōnihil est discriminis, & aurū est auro purius ac probatius. In sacris quoq́ rebus, aliud est alio sacratius. Qui spiritualis est, ut inquit, Paulus, omnia dijudicat, & à nemine dijudicatur. Dorotheus.

ANNOTATIONVM LOCVPLETATARVM ERASMI ROterodami in Nouum testamentum ab eodem tertio recognitum, idq́ ad Græcorum codicum fidem. Deinde ad uetustissima & emendata utriusq́ linguæ exemplaria. postremo ad probatorum autorum citationes & interpretationes, finis. Basileæ. Anno salutis humanæ, M. D. XXII. Mense Februario.

τῷ χριστῷ χάρις.

IO. FROB. LECTORI. S.

Has sequentes annotatiunculas, quoniam opere iam ferè absoluto, demum nobis sunt exhibitæ, ne hoc quidē auctario fraudareris lector, hic ceu appendicē, subiecimus. Vale.

Castigationes in operis contextum.

Pag.84.uer.17.leg.in nataliciis suis.
Pag.89.uer.3.leg.discipulis suis.
Pag.90.uer.23.leg.disc.s.dicens illis.
Pag.96.uer.3.leg.sed non apud deum.
Pag.105.uer.à fine 10.pro istius leg.ipsius.
Pag.106.uer.23.pro.Cum gr.eg.leg.Cum benedixisset.
Pag.118.uer. à fine 4. Et parua ti.per om.dele,per.
Pag.127.uer.à fine 7.leg. Tu es Christus ille fil.
Pag.129.uer.6.leg.& san.ab ipso ab infir.suis.
Pag.130.uer.10.Non ueni uocare leg. Non ueni ad uocandum.
Pag.131.uer.2.leg.Ille uero surgens stetit.
Ibidem uer.16.leg.Et circunspectis omnibus illis.
Pag.132.leg.Væ uobis cum laudauerint.
Pag.136.uer.à fine 6.leg.quod accubuisset.
Pag.151.uer.à fine 10.leg.super ea.
Pag.164.uer.à fine 12. leg. neq; isthinc huc.
Pag.171.uer.8.dele,asinæ.
Pag.174.uer. à fine 3.leg.Sublatis autem oculis.
Pag.181.uer.à fine 6.pro emendatum scribe, Castigatum.

Quæ præterea ibidem operarum incuria sunt deprauata, sic restitue.

Pag.4.uer.12.leg.ὑόν μου.Pa.8.uer.ult.leg.θυσιαστήριον.Pag.20.uer.à fine 6.le.ὡς.Pa.21.uers. 1.leg.γνωσθήσεται. Pa.18.uer.26.leg.κράζοντι. Pag.74.uer.4.leg.ἤρξατο.Pag.77.uer.15.le. ὅτι ἐν τῷ.Pag.83.uer.5.leg.τὰς χεῖρας.Eadē uer.5.leg.ἀκαθάρτων.Pag.108.uer.29.leg. χειροποίητον. Pag.114.uer.4.leg.τὰς ἐκκλησίας.Pag.123.uer.20.leg.πῶ ῥίζαν. Pag.132. uers. 27.leg.δίδου.Pag.166.uer.17.leg.Sed prius.Pag.139.uer.à fine 4.leg.παρεκάλουν. Pa. 207. uers.21. leg.κρίνετε. Pag.239.uers.ulti.leg.κἀγώ. Pag.217.uers.21.leg.ἦλθον.Pag.254.uers.à fine.13.leg.παρακλήσεως.Pag.325.uer.à fine 5.leg.ἀναπολόγητος.Pa.326.uer.26.le. περισσόν.

In annotationes itidem hæc addantur.

Pag.3.uer.8.post filium Zebedæi, adde. Quemadmodum scriptum comperi in nonnullis exemplaribus.
Pag.111.uers.à fine 10. pro Marcum leg. Matthæum.
Pag.118.uer. à fine 21.leg. lapsus in terra uoluebatur.
Pag.123.uer.à fine 19.post hæc uerba: Qui sunt in cœlo, addantur hæc. Apud Matthæum non est mentio filij.& tolle annotationem marginis.
Pag.134.uer.26.post hæc uerba, ἐν pro εἰς, adde. Quemadmodū fecit cap.xxiij. ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.

Pag.136.uer.ulti.post hæc uerba, dub. ita uertere, addātur hæc. Neq; tamen parum Latine uertit interpres, si modo Latine scripsit Suetonius in Claudio Cæsare: Atq; ex eo nūquam non in senatu nouissimus consularium sententiam dixit.

Pag.139.uer.4.post, Mutauit interpres, addātur hæc. Nos decretum uertimus, nō corrigentes quod ille uertit sed explanantes.

Eadem uer.ulti.post, Quàm astitisse, adde hæc. Hoc admonuisse contenti reliquimus quod uertit interpres, propterea quod Græca præpositio sit anceps. Et fieri potuit, ut astiterit qui nunciauit primus.

Pag.148.uer.à fine 9.post hæc uerba, Quadr.diebus tenta.addant̄ hæc. Nec abhorret ab hac sententia quod scribit Marcus cap.1.Et statim spiritus expulit eum in desertum. Et erat in deserto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & tentabatur à satana. Sed magis

magis etiam facit ad hũc ſenſum ſermo Græcus, qui habet πειραζόμενος. Matthæus cap. quarto ſic narrat, quaſi poſt quadrageſimum, aut quadrageſimo demum die tentatus ſit. Quanquam fieri poteſt, ut & alijs diebus fuerit tentatus, alijs rationibus.

Pag.150.uer.6.poſt hæc uerba imperauit febri, addantur hæc. Et ſtans ſuper illam.) καὶ ἐπιστὰς ἐπάνω αὐτῆς. Interpretis ſermo perinde ſonat quaſi Ieſus pede calcauerit puellam. Hoc an uerũ ſit neſcio. Probabilius uidetur aſtitiſſe, & inflexo corpore incubuiſſe in illã.

Pag.171.uer. à fine 4.poſt hæc uerba, Si haberetis. addantur hæc, *Sicut granum ſinapis.*) Neſcio an interpres uſurpauit κόκκον neutro genere. Nec enim eſſet ſenſus, mea ſententia, abſurdus, coccum uelut habere fidem, quod in ſpecie humile & abiectum, non ante prodit uigorem ſuum, quàm attritu prouocatum. *Sic* alicubi uocat nos ad exemplum paſſerculorum & liliorum. Quod ſi magis placet κόκκον hic poſitum genere maſculino ὡς κόκκον, perinde ualebit ac dicas, fidem ſimilem cocco.

Pag.174.uerſ.17.poſt hæc uerba, uidendi gratia, addantur hæc. *Siue* quod Gazophylacium in ædito loco eſſet, ſiue quod antea ſuos intuitus, poſt tollit oculos, in eos qui longius aberant.

Pag.308.uer.15.poſt hæc uerba. Nos mal. ind. quàm iud. addantur hæc. Porrò quod Græcis eſt χρηματίζει, non χρηματίζεται, proprietas eſt Græci ſermonis. Quemadmodum enim dicimus, Audit pater, audit princeps, qui pater ac princeps appellatur, ita Græcis χρηματίζει ῥήτωρ qui profitetur rhetorem aut qui habetur pro rhetore.

ERRATA ANNOTATIONVM.

Pag.40.uer. à fine 12.leg. ἐσπλαγχνίσθη. Pag.21.uerſ.28.leg. תוגה. Pag.35.uerſ.12.leg. Diſpicies. Pag.39.uerſ. à fine 13.leg. πλοῖον. Pag.72.uerſ.20.leg. κύλιξ. Pag.131.uerſ.11.leg. ἐξεγνῆθη. Pag.52.uer. à fine 13.leg. ἐξῆλθεν.

